89

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమన్నిఖిల జగదభ్యర్హిత విశ్వజనీన నిగమాంత సిద్ధాంతపారావారపారదృశ్వనా
శ్రీమన్నారాయణ వివర్తేన భగవతా వ్యాసమహర్షిణా ప్రణీతః
పఠనశ్రవణాదిభి శ్చిర సంచిత భక్తజనైనోధ్వాంత విద్రావణచంద్రీయమాణః
సర్వపురాణప్రకాండమిత్యశేష విపశ్చిత్స్తోష్టూయమానః ఈప్సితార్థవిశ్రాణనాలంకర్మీణః

దశమాది స్కంధత్రయాత్మకః

అయం

శ్రీ భాగవతగ్రంథః

శ్రీమద్వేదాంతవిద్యాతత్త్వబుభుత్సూనాం భగవన్మనుస్యాలాలసానామ్మహతాముపకృత్యై

వావిళ్ల" రామస్వామిశాస్త్రిణః

పుత్రేణ

వావిళ్ల" వేంకటేశ్వరశాస్త్రిణా

శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితయా భావార్థదీపికాఖ్యయావ్యాఖ్యయా
వేదాంతార్థ ప్రతిపాదకేషు స్థానేషు విశిష్టాద్వైత వ్యాఖ్యయాచ సంయోజితః
ఆర్షప్రయోగప్రక్షిప్తశ్లోకాద్యవగమాయ నక్షత్రచిహ్నకుండలీకరణాద్యనేకలింగై స్సమ్మేళితః

అవిశ్రాంతాంక్యమాన సంస్కృతాంధ్ర ద్రామిడగ్రంథాకృతిజాలే

శాస్త్రసంజీవిన్యాఖ్యముద్రాయన్త్రే

భద్రముద్రాక్షరైస్సమ్ముద్రితః
త్ర్యుత్తర పంచసహస్రేషు కల్యబ్దేషు వ్యతీతేషు
శుభకృన్నామసంవత్సరే సమాప్తిమభాక్షీత్.

౧౯౦౩ సం॥

చెన్నపురి.

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణాయ-పరబ్రహ్మణేనమః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచిత

శ్రీమద్భాగవతాంతర్గత దశమస్కంధాధ్యాయ కథాసంగ్రహశ్లోకాః

శ్రీమద్వేదవ్యాస మహర్షయేనమః ॥ అస్మద్గురుభ్యోనమః ॥ ౧ ॥ కృష్ణావతార చరిత శ్రవణాపృష్టని
ర్వృతః । ఉక్తానువాదేనాత్పూర్వా ద్రాజాపృచ్ఛతితత్పునః ॥ తత్రతు ప్రథమే కంస స్స్వమృత్యుం దేవకీసు
తాత్ । శ్రుత్వా భీతో వధీత్తస్యాష్షడ్గర్భానితివర్ణ్యతే ॥ ౨ ॥ ద్వితీయేకంసభూతాయ దేవక్యాగర్భగోహరిః ।
బ్రహ్మాదిభిస్తుతస్సాచ సాంత్వితేతినిరూప్యతే ॥ ౩ ॥ తృతీయేనిజరూపేణ సంభూతస్తుహరిస్స్వయమ్ । పితృ
భ్యాంసంస్తుతోనీతః పిత్రాభీతేనగోకులమ్ ॥ ౪ ॥ చతుర్థేచండికావాక్య మాకర్ణ్యాతిభయాకులః । దుర్మం
త్రిభిహితం మేనేకంసోబాలాదిహింసనమ్ ॥ ౫ ॥ పంచమేజాతకంనంద స్సూనోఃకృత్వామహోత్సవమ్ । గ
త్వాతుమధురాంప్రాప వసుదేవాగమోత్సవమ్ ॥ ౬ ॥ షష్ఠేసఖ్యుర్గిరానందో వ్రజంగచ్ఛన్ వృత్తాంపథి । దృ
ష్ట్వాతురాక్షసీంతస్యామృత్యుంశ్రుత్వాసవిస్మితః ॥ ౭ ॥ ఉత్క్షిప్తశకటంవ్యోమ్ని తృణావర్తమధిక్షిపన్ । దర్శయ
న్విశ్వమాస్యేచ కృష్ణఃక్రీడతిసప్తమే ॥ ౮ ॥ అష్టమేనామకర్మాస్య బాలక్రీడాకుతూహలే । మృద్భక్షణాదియో
గేచ విశ్వరూపం నిరూప్యతే । విశ్వరూపాదిబాలస్య నిశమ్యాశంకినఃపితుః । నామకృద్గర్గవాక్యేన నిజంత
త్త్వమసూచయత్ ॥ ౯ ॥ నవమేపయఉత్సిక్తే గత్వాగోప్యథతత్కృతమ్ । విలోక్యభాండభంగాది కృష్ణందామ్నా
బబంధతమ్ ॥ తత్తూదరాశ్రితంవిశ్వం దృష్ట్వావిస్మితచేతసః । బంధనద్వ్యంగులాపూర్త్యా పూర్ణతాంసో
ప్యదర్శయత్ ॥ ౧౦ ॥ దశమేపాతయద్రాజ న్నంతరాయమళార్జునౌ । తత్రతాభ్యాంచ దేవాభ్యాం కృష్ణస్తున
త ఇతీర్యతే ॥ ౧౧ ॥ ఏకాదశేసమాగత్య బృందావనమథార్భకైః । వత్సాన్పాలయతానేన హతౌవత్సబకాసురౌ ॥
౧౨ ॥ ద్వాదశేతుమహాసర్ప వపుర్ధరమఘాసురమ్ । వత్సపాలగిళంక్రుద్ధో గళేహన్నితివర్ణ్యతే ॥ మహాబకగ
ళక్రీడా కేవలస్యనకౌతుకమ్ । ఇతీవాఘాసురముఖేససఖఃప్రావిశద్ధరిః ॥ ౧౩ ॥ త్రయోదశేహరద్బ్రహ్మా వత్సా
న్పాలాంశ్చమాయయా । తదాతత్సర్వరూపోద్యం కృష్ణఃపూర్వవదాచరత్ ॥ ౧౪ ॥ చతుర్దశేచ్యుతందృష్ట్వాపూ
ర్వాగంతుకనిశ్చయమ్ । అనీశఃకర్తుమస్తౌషీ త్కృష్ణంబ్రహ్మాతిమోహితః ॥ ౧౫ ॥ తతఃపంచదశేధేనుపాలనం
ధేనుకార్దనమ్ । కాళీయక్ష్వేళతోగోప రక్షణంచనిరూప్యతే ॥ ౧౬ ॥ షోడశేకాళియస్యోక్తో నిగ్రహోయ
మునాహ్రదే । తత్పత్నీభిస్తుతేనాథ కృష్ణేనానుగ్రహఃపునః ॥ ౧౭ ॥ నాగంసప్తదశేనాగా లయంతం నిరయా
పయత్ । బంధూంశ్చసఖినశ్శ్రాంతాన్ సుప్తాంస్తత్రదవాదపాత్ ॥ ౧౮ ॥ అష్టాదశేతతోగ్రీష్మే వసంతగుణ
లక్షితే । అఘాతయద్బలేనాలం ప్రలంబంలీలయాహరిః ॥ ౧౯ ॥ ఊనవింశేనివిష్టంతు గోపగోకులమచ్యుతః । ముం
జారణ్య మరణ్యాగ్నే రరక్షత్తన్నిపానతః ॥ ౨౦ ॥ వింశేప్రావృట్ఛరచ్ఛోభా వర్ణనేనవనోచితాః । ప్రావృట్క్రీ
డానిరూప్యంతే గోపరామయుజోహరేః ॥ ౨౧ ॥ ఏకవింశేశరద్రమ్య బృందావనగతేహరౌ । తద్వేణుస్వనమా
కర్ణ్య గోపీభిర్గీతమీర్యతే ॥ ౨౨ ॥ ద్వావింశేగోపకన్యానాం వస్త్రాహరణలీలయా । వరందత్త్వా గతఃకృష్ణో
యజ్ఞశాలామితీర్యతే ॥ ౨౩ ॥ త్రయోవింశేతతోగోపై రన్నయాచ్ఞాపదేశతః । తత్పత్న్యనుగ్రహాత్కృష్ణో ది
క్షితానన్వతాపయత్ ॥ ౨౪ ॥ చతుర్వింశేమహేంద్రస్య మఖంవ్యావర్త్య హేతుభిః । కృష్ణఃప్రావర్తయామా
సగోవర్ధనమహోత్సవమ్ ॥ ౨౫ ॥ పంచవింశేరుషాశక్రే వ్రజనాశాయవర్షతి । ఉద్ధృత్యగిరిమాసారా దరక్ష
ద్గోకులంప్రభుః ॥ ౨౬ ॥ షడ్వింశేవిస్మితాన్గోపాన్ కృష్ణస్యాద్భుతకర్మభిః । నందోగర్గోక్తిమాశంక్య తదైశ్వ

ర్యమవర్ణయత్ ॥ ౨౭॥ సప్తవింశే తదాలక్ష్య కృష్ణస్య ప్రాభవం పరమ్ । వర్ణ్యతే సురభీంద్రాభ్యా మభిషేక
మహోత్సవః ॥ ౨౮॥ అష్టావింశే తతో నందా నయనం వరుణాలయాత్ । వైకుంఠదర్శనంచాపి గోపానామనువ
ర్ణ్యతే ॥ ౨౯॥ ఊనత్రింశేతు రాసార్థ ముక్తిప్రత్యుక్తయో హరేః । గోపీభీ రాససంరంభే తస్యచాంతర్ధికౌ
తుకమ్ ॥ ౩౦॥ త్రింశే విరహసంతప్త గోపీభిః కృష్ణమార్గణమ్ । ఉన్మత్తవన్నియతం భ్రమతీభిర్వనే వనే ॥ ౩౧॥
ఏకత్రింశే నిశాయాం తాః పునః పులినమాగతాః । కృష్ణమేవానుగాయంత్యః ప్రార్థయంతే తదాగమమ్ ॥ ౩౨॥
ద్వాత్రింశే విరహాలాప విక్లిన్నహృదయో హరిః । తత్రావిర్భూయ గోపీస్తాః సాంత్వయామాస మానయన్ ॥ ౩౩॥
త్రయస్త్రింశే తతో గోపీ మండలీమధ్యగో హరిః । ప్రియాస్తా రమయామాస హ్రాదినీవనకేళిభిః ॥ ౩౪॥ చతుస్త్రిం
శేఽహినాగ్రస్తం నందం హరిరమూముచత్ । విద్యాధరించాంగిరశ్శాపా చ్ఛంఖచూడం తథావధీత్ ॥ ౩౫॥ పం
చత్రింశే వనం యాతే కృష్ణే గోకులయోషితః । యుగ్మశ్లోకానుగీతేన నిన్యుర్దుఃఖేన వాసరాన్ ॥ ౩౬॥ షట్త్రిం
శే నిహతేరిష్టే నారదోక్త్యా బలాచ్యుతౌ । వసుదేవసుతౌ జ్ఞాత్వా కంసోఽక్రూరం సమాదిశత్ ॥ ౩౭॥ సప్తత్రింశే
హతే కేశిన్యచ్యుతో భావికర్మభిః । నారదేన స్తుతః క్రీడన్ వ్యోమాసురమథావధీత్ ॥ ౩౮॥ అష్టత్రింశే యథా
ధ్యాయన్నక్రూరో గోకులం గతః । తథైవ రామకృష్ణాభ్యాం గృహం నీత్వా సుసత్కృతః ॥ ప్రాతః కేశివధేవృత్తే
ద్వాదశ్యాం నిర్గతే మునౌ । తతో వ్యోమే హతేఽక్రూర స్స్వయం గోకులమాగమత్ ॥ ౩౯॥ నవత్రింశే పురీం గచ్ఛ
త్యచ్యుతే గోపికోక్తయః । అక్రూరేణాథ కాళింద్యాం విష్ణులోకస్య దర్శనమ్ ॥ ౪౦ ॥ చత్వారింశే తతోఽక్రూరః
కృష్ణం మత్వేశ్వరేశ్వరమ్ । ప్రణమ్య భక్త్యా తుష్టావ సగుణాగుణభేదతః ॥ ౪౧ ॥ ఏకచత్వారింశకేహన్ రజకం ప్ర
విశన్పురీమ్ । తతో వరానదాత్తుష్ట స్సుదామ్నో వాయకస్య చ ॥ ౪౨॥ ద్విచత్వారింశకే కుబ్జోన్నమనం ధనుషో భి
దా । వధస్తద్రక్షిణాం కంసారిష్టరంగోత్సవాదిచ ॥ ౪౩ ॥ త్రిచత్వారింశకే హత్వా గజేంద్రం రామకృష్ణయోః ।
రంగప్రవేశసౌభాగ్యం చాణూరేణానుభాషణమ్ ॥ ౪౪॥ చతుశ్చత్వారింశకేతు మల్లకంసాదిమర్దనమ్ । కంస
యోషితాశ్వాసస్తాభ్యాం పిత్రోశ్చ దర్శనమ్ ॥ ౪౫॥ పంచచత్వారింశకేథ పిత్రునందాదిసాంత్వనమ్ । ఉగ్రసే
నాభిషేకశ్చ గురౌ వాసాత్పురాగమః ॥ ౪౬॥ షట్చత్వారింశకే ఘోష ముద్ధవం ప్రేష్య తద్గిరా । యశోదానంద
యోశ్చక్రే కృష్ణశ్శోకాపనోదనమ్ । కామచారం ద్విజాతిస్సన్ పరిత్యజ్యాతిసంయతః । గురోర్జ్ఞానమనుప్రా
ప్య సఖ్యా గోపీరుపాదిశత్ ॥ ౪౭॥ సప్తచత్వారింశకేథ కృష్ణాదేశేన గోపికాః । బోధయిత్వోద్ధవస్తత్ర మనుజ్ఞా
ప్యాగమత్పురీమ్ ॥ ౪౮॥ అష్టచత్వారింశకేథ కృష్ణః కుబ్జామరీరమత్ । అక్రూరస్య గృహం గత్వా తం గజాహ్వ
యమాదిశత్ । సైరంధ్రీ కామమాపూర్య పూరయిత్వా మనోరథాన్ । అక్రూరస్య తతః కృష్ణ స్తేన పార్థాన
సాంత్వయత్ ॥ ౪౯॥ ఊనపంచాశత్తమేతు గత్వాఽక్రూరో గజాహ్వయమ్ । రాజ్ఞస్స్వభ్రాతృపుత్రేషు బుద్ధ్వా
వైషమ్యమాగమత్ ॥ ౫౦॥ తతః పంచాశత్తమేతు జరాసంధభయాదివ । కారయిత్వాంబుధౌ దుర్గం తం నినా
య నిజం జనమ్ । కపటాత్కపటేనైవ హత్వా దైత్యానయత్నతః । అజయత్తం జరాసంధం ధర్మేణైవతు ధార్మికమ్ ॥
౫౧॥ ఏకపంచాశత్తమేహన్ ముచుకుందదృశా హరిః । యవనం ముచుకుందేన స్తుతస్సన్నన్వకంపత ॥ యవనేం
ద్రసుతాత్కాల యవనాద్యదుభీషణాత్ । హరిహరగిరస్సైన్వైరం పాలనాయాపలాయత ॥ ౫౨॥ ద్విపంచా
శత్తమేధావ న్యయాదివగతః పురీం । అన్వమోదత సందేశం రుక్మిణ్యా ద్విజవర్ణితం ॥ ౫౩ ॥ త్రిపంచాశత్తమే గ
త్వా విదర్భానచ్యుతేహితః । రుక్మిణీమాహరత్కృష్ణో మిషతాం ద్విషతాం బలాత్ ॥ ౫౪ ॥ చతుఃపంచాశత్తమే
తు జిత్వా రాజ్ఞో విపక్షగాన్ । రుక్మిణం చ విరూప్యాథ భైష్మ్యాః పాణిం పురోఽగ్రహీత్ ॥ ౫౫॥ పంచపంచాశత్తమే
తు ప్రద్యుమ్నో జని కృష్ణతః । శంబరేణ హృతస్సోథ హత్వా తం కాంతయాగమత్ ॥ ప్రద్యుమ్నహాసలాభాద్వై
శ్శంబరాహరణాదినా । కుటుంబినామపత్యాది సుఖదుఃఖమసూచయత్ ॥ ౫౬॥ షట్పంచాశత్తమే మిథ్యాభియో
గే మణిమాహరత్ । కన్యాం జాంబవతః ప్రాప కృష్ణస్సత్రాజితస్తతః ॥ పుత్రాదికామసౌఖ్యస్య నిష్ఠాముక్త్వాతి
చంచలాం । అర్థస్యానర్థతామాహ స్యమంతాహరణాదినా ॥ ౫౭ ॥ సప్తపంచాశత్తమేతు పునశ్శతధనోర్వ
ధః । ప్రాప్తం స్వదుర్యశోమార్ష్టి కృష్ణాక్రూరాగతాన్మణేః ॥ అక్రూరమురరీకృత్య మణేః పాత్రమథాచ్యుతః ।
ఉపామంత్ర్యితమేకాంతే సరామో గాద్గజాహ్వయమ్ ॥ ౫౮॥ అష్టపంచాశత్తమేతు కృష్ణః పంచకరేఽగ్రహీత్ ।

శాశత్తమేతుకృష్ణః పంచకరేగ్రృహీత్ । కాళిందీంమిత్రవిందాంచ సత్యాంభద్రాంచలక్ష్మణామ్ ॥ కాళిందీంనిజ
లాభాయ తపఃపరముపేయుషీమ్ । ఉపనేమ్యర్ప్రియావాస మింద్రప్రస్థమథాగమత్ ॥ ౫౯॥ ఊనషష్టితమేభౌ
మం హత్వా తేనాహృతో హరిః । కన్యాస్సహస్రశః ప్రాప్య పారిజాతంతతో హరత్ ॥ పరిణీయతతస్తాభి స్తన్మ
నోరథపూరకైః । ఆత్మారామో ప్యసౌరేమే తద్గృహేషుగృహస్థవత్॥ ౬౦ ॥ అథషష్టితమేకృష్ణః పరిహాసేనరు
క్మిణీమ్ । కోపయిత్వాతతః ప్రేమ కలహో తామసాంత్వయత్ ॥ రామారామజనానంద మహోదయవిడంబ
నైః । రుక్మిణ్యాప్రేమకలహం చ్ఛన్నసైశ్వర్యమీర్యతే॥ ౬౧॥ ఏకషష్టితమేశౌరేః పుత్రపౌత్రాదిసంతతిః । అని
రుద్ధవివాహేచ రుక్మిణోరామతో వధః ॥ అష్టాధికశతద్వ్యష్ట సహస్రస్త్రీసముద్భవాః । కోటిశఃపుత్రపౌత్రా
ద్దీః హరిదారైరమోజయత్ ॥ ౬౨ ॥ ద్వియుక్షష్టితమేప్రోక్త మనిరుద్ధస్యరోధనమ్ । కన్యయారమమాణస్య
బాణేనబహుబాహునా॥ ౬౩ ॥ త్రియుక్షష్టితమేచాథ బాణయాదవసంగరే । స్తుతిర్జ్వరేణేశ్వరేణ బాణబా
హుభిదోహరేః ॥ శ్రీకృష్ణశ్శ్రీహరంజిత్వా బాణబాహూనథాచ్ఛినత్ । చతుర్బాహుంవిముంచేమం దేవదేవ
దయానిధే ॥ ఇతిసంప్రార్థితస్తేన రుద్రేణప్రీతమానసః । ప్రహ్లాదాయవరోదత్తః పురావధ్యోసురో మయా॥ చ
త్వారోస్యభుజాశ్శిష్టా భవిష్యత్యజరామరః । పార్షదో యంభవతుతే హరేత్యుక్త్వాససజ్జితమ్॥ ౬౪॥ చతు
ష్షష్టితమేకృష్ణో నృగంశాపాదమోచయత్ । బ్రహ్మస్వహారిదోషోక్త్యా రాజ్ఞోదృష్టాన శిక్షయత్ ॥ విభూతిభో
గభాగ్యాది మదోద్ధతమనోరథాః । అన్వశాసద్యదూన్కృష్ణః నృగోద్ధారప్రసంగతః॥ ౬౫ ॥ పంచషష్టితమేరా
మశ్చక్రేగోకులమాగతః । రమమాణస్తుగోపీభిః కాళింద్యాఃకర్షణంమహాత్ ॥ రామస్యచరితంచిత్రం కాళిం
ద్యాకర్షణాదియత్ । పౌండ్రకాంతాదికృష్ణస్యపృథగుక్తంతతః పరం॥ ౬౬॥ షడ్యుక్షష్టితమేకాశీం గత్వాహన్
పౌండ్రకంహరిః । తన్మిత్రంచతతో వృత్తం సుదక్షిణమథాదిశత్ ॥ ౬౭ ॥ సప్తషష్టితమేరామో దురారైవతకేమ
దాత్ । స్వైరంయువతిభిఃక్రీడ న్నవధీద్ద్వివిదంబలః॥ ౬౮ ॥ అష్టషష్టితమేసాంబే నిబద్ధేకౌరవైర్యుధి । తద్వి
మోక్షాయరామేణ ద్విజాహ్వాయవికర్షణం॥ ౬౯॥ ఏకోనసప్తతితమే గార్హస్థ్యంప్రతిమందిరం । కృష్ణస్య
నారదోదృష్ట్వా విస్మితోగాత్తతస్స్వకః॥ ౭౦॥ తతస్తుసప్తతితమే కృష్ణస్యాహ్నికకర్మణి । దూతనారదయోః
కార్యే మంత్రిమంత్రవిచారణం ॥ జగన్మంగళచారిత్ర మాహ్నికంజగదీశితుః । నారదేనక్వచిత్కించిత్ దృష్ట
మాహయథాక్రమం॥ ౭౧॥ అథైకసప్తతితమేహ్యుద్ధ వస్యతుమంత్రతః । ఇంద్రప్రస్థంగతేకృష్ణే పార్థానాం
పరమోత్సవః ॥ రాజసూయమిషంకృత్వా భీమదుర్యోధనాదిషు । కలిముత్పాద్యతద్ద్వారా భూభారమహర
త్ప్రభుః॥ ౭౨॥ తతోద్విసప్తతితమే రాజ్ఞాకార్యేనివేదితే । దుర్జయంమాగధంబుద్ధ్వా భీమేనాఘాతయద్ధరిః॥
౭౩॥ తతస్త్రిసప్తతితమే మోచయిత్వానృపాన్హరిః । రాజాహర్భోగైస్స్వాందేశాన్ ప్రస్థాప్యపునరాహర
త్ ॥ అత్యున్నద్ధజరాసంధ వధాత్తద్దుద్ధభావనీ । విమోక్షస్యకృపయాకృష్ణో నిజరూపమదర్శయత్॥ ౭౪॥
చతుర్యుక్సప్తతితమే రాజసూయక్రియాద్విజైః । అగ్రపూజాప్రసంగేన చైద్యఘాతాదివర్ణ్యతే ॥ రాజసూయ
ముఖేహత్వా జరాసంధంతదంతరే । చైద్యంతదంతేకుర్వంతం బీజంకలిమివావపత్॥ ౭౫॥ పంచయుక్సప్తతితమే
యజ్ఞావభృథసంభ్రమః । సుయోధనస్యచాక్షాంత్యా మానభంగోదృశిభ్రమాత్॥ ౭౬॥ తతష్షట్సప్తతితమే వృ
ష్ణిసాల్వమహామృధే । ద్యుమద్గదాప్రహారేణ రణాత్ప్రద్యుమ్ననిర్గమః ॥ సంపాద్యధర్మరాజస్య రాజసూయ
మహోదయం । నిహత్యసౌభరాజాది నథోపారమదచ్యుతః॥ ౭౭॥ సప్తయుక్సప్తతితమే నానామాయావిచక్ష
ణః । కృష్ణేనాగత్యసాల్వస్తు హతస్సౌభంచచూర్ణితం॥ ౭౮॥ తతోష్టసప్తతితమే దంతవక్త్రవిదూరథౌ హ
త్వాహరిఃపురేరేమే రామస్స్నాతంతతోవధీత్॥ ౭౯॥ ఊనాశీతితమేరామః పల్వలంద్విజతుష్టయే । నిహత్యతీ
ర్థస్నానాద్యైస్స్నాతహత్యామపానుదత్॥ ౮౦ ॥ తథాశీతితమేకృష్ణశ్శ్రీదామానంగృహాగతం । సంపూ

జ్యాపృచ్ఛదర్థేప్సుం గురువాసకథాంముదా॥ ౮౧॥ ఏకాశీతితమేసఖ్యు ర్జగ్ధ్వాపృథుకతండులాన్। శ్రియం నిర్మితవానింద్ర దుర్లభాంతుతదాశ్రమే॥ ౮౨॥ ద్వ్యశీతితమఆగత్య కురుక్షేత్రంరవిగ్రహే। వృష్ణీన్దృష్ట్వా ముదాభూపా శ్చక్రుఃకృష్ణకథామిథః॥ శ్రీకామసుహృదేకృష్ణః ప్రకల్ప్యేంద్రపదంభువి। నందాదిసుహృదానంద కురుక్షేత్రంజగామసః॥ ౮౩॥ త్ర్యశీతితమఏవంచ స్త్రీణాంకృష్ణకథోత్సవే। ద్రౌపద్యైకృష్ణభార్యాభిరుక్తా స్స్వస్వకరగ్రహాః॥ ౮౪॥ చతుర్భిరధికేశీతి తమేమునిసమాగమే। వసుదేవముఖోత్సాహ బంధుప్రస్థాపనాదికం॥ ౮౫॥ పంచాశీతితమేరామ కృష్ణౌసంప్రార్థితౌస్తుతౌ। పిత్రేజ్ఞానమథోమాత్రే మృతాన్పుత్రానయచ్ఛతాం॥ నందయిత్వాకురుక్షేత్రే యాత్రాయాంసుహృదోబహూన్। తత్వజ్ఞానంతతఃపిత్రో రాదిశన్మృతసూనుభిః॥ ౮౬॥ షడశీతితమేదంభా త్సుభద్రామర్జునోహరత్। గత్వాచమిథిలాంకృష్ణో నృపవిప్రావనందయత్॥ పిత్రోస్స్వజ్ఞానమాదిశ్య సుభద్రామర్జునాయచ। జగామమిథిలాంకృష్ణ స్స్వభక్తప్రియకృత్తతః॥ ౮౭॥ సప్తాశీతితమేనారా యణనారదవాదతః। వేదైస్స్తుతిగణాలంబా నిర్గుణాచతథోచ్యతే॥ ౮౮॥ అష్టాశీతితమేవిష్ణు భక్తఃకైవల్యమశ్నుతే। తతోర్వాగ్దేవభక్తస్తు విభూతిమతివర్ణ్యతే॥ ౮౯॥ నవాశీతితమేదేవః కోమహానితిసంశయే। పరీక్ష్యవిష్ణోరుత్కర్షం మునిభ్యోవర్ణయద్భృగుః॥ మృతపుత్రంసమాదాయ విప్రోరోదీద్ధరేఃపురః అర్జునేనప్రతిజ్ఞాతం విప్రపుత్రస్యరక్షణం॥ శిశావదర్శనంప్రాప్తే ఫల్గునేగ్నిసమీపగే। సార్జునోహరిరానాయ్య వైకుంఠాత్తత్సుతార్పణం॥ ౯౦॥ చరమేతుపునఃప్రోక్తా కృష్ణలీలాసమాసతః। యదువంశప్రసూతానామా నంత్యంచసకారణం॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధాధ్యాయ

కథాసంగ్రహశ్లోకా

స్సమాప్తాః

శ్రీ ర స్తు.

అథైకాదశస్కంధాధ్యాయకథాసంగ్రహశ్లోకాః.

ఉక్తైకత్రింశదధ్యాయై ర్ముక్తిరేకాదశేతతః । జాయతేయేతిహాసాస్త్య స్వరూపవ్యాసయోగతః । నారదోవసుదేవాయ నమాసేనవ్యవర్ణయత్ । భగవానుద్ధవాయాథ విస్తరేణోపపత్తిభిః॥ ౧ ॥ తత్రతుప్రథమేధ్యాయే యదువంశస్యసంక్షయః । ఉపక్షిప్తోవిరాగాయ మౌసలవ్యపదేశతః ॥ ప్రవర్తితఃపరానంద కృష్ణక్రీడానువర్ణితా । తస్మిన్నృత్త్యాపరానంద పదారోహోనువర్ణ్యతే॥ ౨ ॥ ద్వితీయేనిమిజాయంత సంవాదేనాహనారదః । ధర్మాన్భాగవతాన్భక్త్యై వసుదేవాయపృచ్ఛతే॥ ౩॥ మాయోత్తరణబ్రహ్మ కర్మప్రశ్నచతుష్టయే । తృతీయేతూత్తరందత్త మార్షభైర్మునిభిఃపృథక్॥ ౪॥ చతుర్థేత్వవతారేషు ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తవాన్। జయంతినందనోనామ్నా ద్రమిళోనవసత్తమః॥ ౫ ॥ పంచమేభక్తిహీనానాం కానిష్ఠాకోయుగేయుగే । విష్ణోఃపూజావిధిఃప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముచ్యతే॥ ౬॥ షష్ఠేబ్రహ్మాదిభిస్తుత్వా గంతుంవిజ్ఞాపితంహరిం । ఉద్ధవఃప్రార్థయామాస స్వధామనయమామితి॥ ౭॥ సప్తమేతూద్ధవజ్ఞాన సిద్ధ్యైపృష్టస్స్వయంహరిః । అవధూతేతిహాసోక్త గురుషట్కావవర్ణయత్॥ ౮॥ అష్టమేజగరాదిభ్యో నవభ్యశ్శిక్షితంహరిః । అవధూతగిరాప్రాహ వివేకాయోద్ధవంప్రతి॥ ౯॥ నవమేకురరాదిభ్యో దేహాతశ్చోపశిక్షితం । శ్రుత్వాయదుఃకృతార్థోభూదితికృష్ణేనవర్ణితమ్ ॥ చతుర్వింశతిగుర్వాభ్యో లబ్ధసంభావనాభువః । ఉద్ధవస్యాత్మతత్త్వాప్త్యై సాధనోక్తిపరేరితా॥ ౧౦ ॥ దశమే దేహసంబంధాత్ సంసృతిర్నాత్మనస్స్మృతా । ఇత్యేతద్వర్ణయామాస మతాంతరనివారతః ॥ ఏకాదశేతుబద్ధానాం ముక్తానామపిలక్షణమ్ । సాధూనాంచతథాభక్తై ర్లక్షణంహరిణేరితం ॥ ౧౨ ॥ ద్వాదశేసాధుసంగస్య మహిమావర్ణితఃపురా । కర్మానుష్ఠానతత్త్యాగ వ్యవస్థాచతతఃపరం ॥ ౧౩ ॥ త్రయోదశేథసత్త్వస్య వృద్ధ్యావిద్యోదయఃక్రమః । హంసేతిహాసతశ్చిత్త గుణవిశ్లేషవర్ణనం॥ ౧౪ ॥ చతుర్దశేపరంశ్రేయో భక్తిరేవనచేతరత్ । ఇత్యేతద్వర్ణ్యతేధ్యాన యోగశ్చసహసాధనైః॥ ౧౫॥ తతఃపంచదశేప్రోక్తా స్సిద్ధయోధారణానుగాః । శ్రీవిష్ణుపదసంప్రాప్తా వంతరాయతయామతాః॥ ౧౬ ॥ షోడశేతుహరేరావి ర్భావయుక్తావిభూతయః। జ్ఞానవీర్యప్రభావాది విశేషేణోపవర్ణితాః ॥ అంతస్తద్యోగతాపత్త్యై విభూత్యాదినిరూపణం॥ ౧౭॥ తతస్సప్తదశేపృష్టే స్వధర్మేభక్తిలక్షణే । హంసోక్తంధర్మమస్యాహ బ్రహ్మచారిగృహస్థయోః॥ ౧౮ ॥ అష్టాదశేవదద్ధర్మం వనస్థయతిగోచరం । అధికారవిశేషేణ విశేషంచాపితద్గతం॥ ౧౯ ॥ జ్ఞానాదేర్నిర్ణయఃపూర్వం కృతోహ్యాశ్రమధర్మతః । ఏకోనవింశతితమే జ్ఞానాదేస్త్యాగఉచ్యతే ॥ జ్ఞానినోవర్ణ్యతేకర్మా భావఏకోనవింశకే । యుక్తితర్కస్వరూపాభ్యాం నష్టజ్ఞానస్యసర్వదా॥ ౨౦॥ వింశేయోగత్రయంప్రోక్త భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకమ్। గుణదోషవ్యవస్థార్థ మధికారివిభాగతః॥ ౨౧॥ ఏకవింశేక్రియాజ్ఞాన భక్తిష్వనధికారిణామ్ । కామినాంద్రవ్యదేశాది గుణదోషాఃప్రపంచితాః॥ ౨౨॥ ద్వావింశేతత్త్వసంఖ్యానా మవిరోధవిధోచ్యతే । పుంప్రకృత్యోర్వివేకశ్చజన్మమృత్యువిధాదిచ॥ ౨౩॥ త్రయోవింశేతిరస్కార సహనోపాయఈర్యతే । భిక్షుగీతాప్రకారేణ మనసస్సంయమోధియా॥ ౨౪ ॥ చతుర్వింశేతుసాంఖ్యేన మనోమోహోనివార్యతే ।. ఆత్మనస్సర్వభావానా మాగమాపాయచింతయా ॥ స్వపదద్వంద్వభక్తానా మద్వంద్వత్వాయసంయమమ్ । చిత్రస్యోక్త్వాపునఃకృష్ణ స్సాంఖ్యమత్రాహతత్కృతే॥ ౨౫॥ పంచవింశేస్వనైర్గుణ్య ప్రతిపత్త్యైనిరూప్యతే । చిత్తప్రభవసత్త్వాది గుణవృత్తిరనేకధా॥ ౨౬॥ షడ్వింశేయోగనిష్ఠాయా విఘాతోదుష్టసంగతః। సాధుసంగేనతన్నిష్ఠా పరాకాష్ఠేతివర్ణ్యతే ॥ యోగినోయోగవిభ్రంశ స్సంగతస్సంభవేదితి । సర్వథాతన్నివృత్త్యర్థ మైళగీతంవితన్యతే॥ ౨౭ ॥ సప్త

రాగాద్యా
వింశే క్రియాయోగ స్సఙ్క్షేపాత్త్రప్రసాదతః । సర్వకామాప్తిహేతుశ్చ సాఙ్గః ప్రోక్తస్సమాసతః ॥ ౨౭ ॥ అష్టావింశేతు
కులచిత్తానాం కుతోసంగాదిసంభవః । ఇతికృష్ణార్చనం భద్ర మనుస్మృత్యానుపృచ్ఛతి॥ ౨౮ ॥ ఊనత్రింశేతు
యః పూర్వం విస్తరేణోపవర్ణితః । జ్ఞానయోగః పునశ్చాసౌ సమాహృత్యనిరూప్యతే॥ ౨౯ ॥ అతిక్లేశమివాలక్ష్య యో
యః పూర్వం విస్తరేణనిరూపితః । భక్తియోగస్తమేవాహ స్వభక్తాయసమాసతః ॥ అతిక్లేశమివాలక్ష్య యో
గేసంగైకసంసది । సుఖోపాయం పునః కృష్ణ ముద్ధవః పరిపృచ్ఛతి॥ ౩౦॥ త్రింశేతు ప్రాగుపక్షిప్త మౌసలచ్ఛలతో హ
రిః । స్వధామగన్తుమన్విచ్ఛన్ సంజహారనిజం కులం॥ ౩౧॥ ఏకత్రింశేస్వకం ధామ జగామభగవానితః । తమే
వానుయయుః ప్రీత్యా వసుదేవాదయస్తతః ॥ దేవాన్యదూన్విధాయాదౌ భూయో దేవాన్విధాయతాన్ । శ్రీకృ
ష్ణస్స్వేచ్ఛయాధామ స్వకం స్వైవసమావిశత్॥ ... ... *

ఏకాదశస్కన్ధాధ్యాయకథాసంగ్రహశ్లోకా
స్సమాప్తాః.

శ్రీ ర స్తు.

అథద్వాదశస్కన్ధాధ్యాయ కథాసంగ్రహశ్లోకాః.

ఉక్తస్త్రయోదశాధ్యాయై ద్వాదశే త్వాశ్రయస్సతః । అధిష్ఠానావధిత్వాభ్యా మాశ్రయశ్చేశ్వరస్స
తః ॥ ఉక్తోలయావధిత్వేన ప్రాకృతాత్యన్తికేలయే । అధిష్ఠానతయాచోక్తో మహాపురుషవర్ణనే ॥ తత్రా
ద్యైష్షడ్భిరధ్యాయై శ్శుకః ప్రాహపరీక్షితే । శేషైస్తత్రాఖిలాన్యాహ సూతః పృష్టోథసత్రిభిః ॥ స్వాశ్రయశ్రవణే
కార్యే నవిళంబో మనీషిణా । ఇత్యేతత్కాలవైషమ్యం చతుర్భిస్త్వావదుచ్యతే॥ ౧ ॥ తత్రతుప్రథమేభావి మాగ
ధాన్వయభూమిపాన్ । కలిప్రభావతః ప్రాహ సంకరాదిమలీమసాన్॥ ౨॥ ద్వితీయేతుకలేర్దోషా వృద్ధా కల్క్య
వతారతః । అధర్మిష్ఠజనేనష్టే పునః కృతయుగాగమః॥ ౩॥ తృతీయేభూమిగీతైస్తు రాజ్యదోషాదివర్ణ్యతే। క
లౌచదోషభూయిష్ఠే దోషహం శ్రీహరేర్నతిః॥ ౪॥ చతుర్థేచచతుర్ధోక్తా లయానైమిత్తికాదయః । తత్రసం
స్తారనిస్తారో హరికీర్త్యైవవర్ణ్యతే॥ ౫॥ పంచమేతుసమాసేన పరబ్రహ్మోపదేశతః। రాజ్ఞస్తక్షకసందేశా
న్మృత్యుభీతినివారణం॥ ౬॥ షష్ఠేపరీక్షితోమోక్షః సర్పహోమాదితత్సుతాత్ । వేదశాఖావిభాగోక్తో త్రి
వేదవ్యాసవర్ణనం॥ ౭॥ సప్తమేధర్మవిస్తారః పురాణవ్యాసనంతతః । పురాణలక్షణాదీని ఫలంభాగవతశ్రుతేః॥
౮॥ అష్టమేతుతపశ్చర్యా మార్కండేయస్య మోహకైః । కామాదిభిరసంమోహో నరనారాయణస్తుతిః ॥ ౯॥
నవమేభగవన్మాయా దిదృక్షోర్దర్శనం ముహుః । మాయాశిదక్షయార్థాచ మునేర్నిర్వేదశనిర్గమైః ॥ ౧౦॥ దశ
మేశివఆగత్య మునేస్తుష్టో వరానదాత్ । తేనసాకమతిప్రీత్యా సమాభాష్యసభాజయన్॥ ౧౧॥ ఏకాదశేతుపూ
జార్థం మహాపురుషవర్ణనం । రవేర్వ్యూహస్యచాఖ్యానం ప్రతిమాసం పృథక్పృథక్॥ ౧౨॥ ద్వాదశేతుపురా
ణోక్త సర్వార్థానుక్రమః కృతః । ప్రథమస్కంధమారభ్య ప్రాధాన్యేనసమాసతః॥ ౧౩॥ త్రయోదశేపురా
ణానాం సంఖ్యామాహయథాక్రమం । దానందానస్యమాహాత్మ్యం శ్రీమద్భాగవతస్యచ॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాః
ద్వాదశస్కన్ధాధ్యాయ కథాసంగ్రహశ్లోకాః
సమాప్తాః.

దశమాదిస్కంధత్రయస్థకథానుక్రమసూచికా-

విషయసంఖ్యా		పుటసంఖ్యా
౧౩౬	శ్రీకృష్ణలీలావిశేషాకర్ణనాయశుక మహర్షింప్రతిపరీక్షిత్కృతప్రశ్నప్రకారః	౨౦౬
౩౩౧	శ్రీభగవదవతారకారణప్రవచనఘట్టః	౨౦౮
౧౩౮	దేవకీహననోద్యుక్తంకంసంప్రతివసుదేవకృతసామాద్యుపదేశః	౨౦౯
౧౩౯	దేవకీగర్భస్థితశ్రీకృష్ణంప్రతి బ్రహ్మేశానాదిదేవగణైఃకృతస్తుతిః	౨౧౪
౧౪౦	శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమూర్తేరవతారఘట్టః	౨౨౧
౧౪౧	స్వస్వరూపేణావిర్భూతంభగవంతంప్రతి-వసుదేవకృతస్తుతిః	౨౨౨
౧౪౨	సస్వరూపేణావిర్భూతంశ్రీపరమపురుషంప్రతి-దేవకీకృతస్తుతిః	౨౨౫
		౨౩౩
౧౪౩	పూతనాసంహారఘట్టః	
౧౪౪	శకటభంజనఘట్టః	౨౩౬
౧౪౫	తృణావర్తాఖ్యాసురసంహారఘట్టః	౨౩౭
౧౪౬	స్తన్యపానసమయేజృంభణవ్యాజేనమాత్రేవిశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః	౨౩౮
౧౪౭	బాలక్రీడాప్రారంభఘట్టః	౨౩౯
౧౪౮	మృద్భక్షణాత్తర్జయంతీంమాతరంప్రతి-ఆస్యదర్శనాద్విశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః	౨౪౧
౧౪౯	శాపనిర్ముక్తనళకూబర మణిగ్రీవకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః	౨౪౭
౧౫౦	వత్సాసురబకాసురయోర్వధఘట్టః	౨౫౧
౧౫౧	అఘాసురసంహారఘట్టః	౨౫౨
౧౫౨	వత్సాపహరణఘట్టః	౨౫౬
౧౫౩	వత్సాపహారజైభగవన్మహిమాభిజ్ఞేనబ్రహ్మణాకృతస్తుతిః	౨౬౦
౧౫౪	ధేనుకాసురభంజనఘట్టః	౨౭౦
౧౫౫	కాళీయమర్దనకథాప్రారంభఘట్టః	౨౭౧
౧౫౬	కాళీయపత్నీకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః	౨౭౩
౧౫౭	దవాగ్నితోగోపసంరక్షణఘట్టః	౨౭౭
౧౫౮	గ్రీష్మర్తువర్ణనప్రారంభః	౨౭౭
౧౫౯	ప్రలంబాసురవధఘట్టః	౨౭౮
౧౬౦	వర్షర్తువర్ణనఘట్ట	౨౮౧
౧౬౧	శరదృతువర్ణనఘట్టః	౨౮౨
౧౬౨	గోవర్ధనోద్ధరణకథాప్రారంభఘట్టః	౨౯౧
౧౬౩	గోవర్ధనోద్ధరణఘట్టః	౨౯౩
౧౬౪	శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వరుణలోకగమనం	౨౯౮
౧౬౫	రాసక్రీడాకథాప్రారంభఘట్టః	౨౯౬
౬౬	గోపికాగీతకథాప్రారంభఘట్టః	౩౦౯
౧౬౭	రాసక్రీడాప్రారంభఘట్టః	౩౧౦
౧౬౮	జలక్రీడావనక్రీడయోఃప్రారంభఘట్టః	౩౧౨
౧౬౯	అహిరూపధారిణస్సుదర్శనాఖ్యగంధర్వస్యశాపమోక్షణం	౩౧౩
౧౭౦	శంఖచూడవధఘట్టః	౩౧౪
౧౭౧	దివాకాలే-శ్రీకృష్ణవిరహప్రయుక్తగోపీవిలాపః	౩౧౪
౧౭౨	వృషభాసురవధఘట్టః	౩౧౬
౧౭౩	శ్రీకృష్ణబలరామయోరాహ్వానాయనారదబోధితేనకంసేనకృతాక్రూరప్రేషణాదిఘట్టః	౩౧౮
౧౭౪	కేశిసంహారఘట్టః	౩౨౦
౧౭౫	శ్రీకృష్ణంప్రతి-నారదాగమనఘట్టః	౩౨౧
౧౭౬	వ్యోమాసురవధఘట్టః	౩౨౪
౧౭౭	శ్రీకృష్ణబలరామానయనార్థమక్రూరస్యనందగోకులప్రవేశఘట్టః	౩౨౩
౧౭౮	అక్రూరకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః	౩౩
౧౭౯	శ్రీకృష్ణబలరామయోర్మధురానగరప్రవేశఘట్టః	౩౩౩
౧౮౦	రజకవధానంతరంసుదామత్రివక్రాదీనాంసంమానఘట్టః	౩౩౫

విషయసంఖ్య		పుటసంఖ్య
౧౮౧	కువలయాపీడాఖ్యగజహత్యాదివధకథా ప్రారంభఘట్టః	౮౩౮
౧౮౨	చాణూరముష్టికాదిమల్లవధ కథాప్రారంభఘట్టః	౮౩౨
౧౮౩	కంసవధఘట్టః	౮౪౨
౧౮౪	శ్రీకృష్ణరామయోః- ఉపనయన వేదశాస్త్రాధ్యయన గురుపుత్రానయనాది కథాప్రారంభఘట్టః	౮౪౪
౧౮౫	గోకులంప్రతి ఉద్ధవ ప్రేషణాది కథాప్రారంభఘట్టః	౮౪౬
౧౮౬	భ్రమరగీతాదికథాప్రారంభఘట్టః	౮౪౯
౧౮౭	జరాసంధయుద్ధయవనాగమనాది కథాప్రారంభఘట్టః	౮౫౭
౧౮౮	ముచుకుందస్యశ్రీకృష్ణసందర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః	౮౬౧
౧౮౯	రుక్మిణీకల్యాణకథాప్రారంభఘట్టః	౮౬౫
౧౯౦	రుక్మిణీదేవ్యాఃవివాహఘట్టః	౮౭౨
౧౯౧	ప్రద్యుమ్నజననశంభరాసురవధాదికథాదిప్రారంభఘట్టః	౮౭౩
౧౯౨	స్యమంతకోపాఖ్యానప్రారంభఘట్టః	౮౭౫
౧౯౩	నరకాసురవధకథాప్రారంభఘట్టః	౮౮౨
౧౯౪	శ్రీకృష్ణరుక్మిణీదేవ్యోఃపరస్పరసమోక్తిప్రవచనఘట్టః	౮౮౫
౧౯౫	అనిరుద్ధవివాహే-శ్రీబలరామకృతరుక్మివధాదికథాప్రారంభఘట్టః	౮౯౧
౧౯౬	ఉషాపరిణయకథాప్రారంభఘట్టః	౮౯౨
౧౯౭	బాణాసురయుద్ధకథాప్రారంభఘట్టః	౮౯౩
౧౯౮	నృగోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః	౮౯౭
౧౯౯	బలరామస్యపునర్నందవ్రజగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః	౮౯౯
౨౦౦	శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రక కాశీరాజవధాది కథాప్రారంభఘట్టః	౯౦౧
౨౦౧	బలరామకృతద్వివిదవధకథాప్రారంభఘట్టః	౯౦౨
౨౦౨	బలరామకృత హస్తినాపుర కర్షణాది కథాప్రారంభఘట్టః	౯౦౪
౨౦౩	శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనకథాప్రారంభఘట్టః	౯౦౬
౨౦౪	యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమానరాజసూయదర్శనార్థంశ్రీకృష్ణప్రస్థానఘట్టః	౯౧౨
౨౦౫	దిగ్విజయ జరాసంధవధాది కథాప్రారంభఘట్టః	౯౧౫
౨౦౬	శిశుపాలవధకథాప్రారంభఘట్టః	౯౨౦
౨౦౭	సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః	౯౨౪
౨౦౮	దంతవక్త్రవిదూరథవధకథాప్రారంభఘట్టః	౯౨౮
౨౦౯	బలరామకృతతీర్థయాత్రాసూతవధాదికథాప్రారంభఘట్టః	౯౨౯
౨౧౦	కుచేలోపాఖ్యానకథాప్రారంభః	౯౩౨
౨౧౧	సూర్యోపరాగేకురుక్షేత్రంప్రతి-శ్రీకృష్ణాదీనాంగమనకథాప్రారంభః	౯౩౬
౨౧౨	స్మరోద్దీథాదినామకషడ్గర్భానయనాదికథాప్రారంభః	౯౪౯
౨౧౩	నారాయణమహర్షిణానారదోపదిష్టశ్రుతిగీతోపాఖ్యానప్రారంభః	౯౫౪
౨౧౪	విష్ణుసేవాప్రాశస్త్యప్రతిపాదనఘట్టః	౯౮౬
౨౧౫	శివద్రోహకవృకాసురస్య-విష్ణుమాయాప్రభావేనవినాశప్రాప్తిఘట్టః	౯౮౭
౨౧౬	త్రిమూర్తీనాంతారతమ్యపరీక్షార్థం-ఋషిభిస్తత్లోకాన్ప్రతి భృగుమహర్షిప్రేషణకథా	౯౮౮

విషయసంఖ్యా-		పుటసంఖ్యా-
౨౧౮	మృతకపుత్రస్య బ్రాహ్మణస్య చింతాపనోదన కథా	౯౭౯
౨౧౭	శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వంశానుక్రమాభివర్ణనఘట్టః	౯౯౩
	— ఏకాదశస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా —	
౨౧౯	ఋషిశాప వశాన్ముసలోత్పత్తిప్రతిపాదక కథాఘట్టః	౯౯౮
౨౨౦	వసుదేవాయ నారదాభి వర్ణిత విదేహార్షభ సంవాద కథాప్రారంభ ఘట్టః	౯౯౭
౨౨౧	ఋషభకుమారైః కవ్యంతరిక్షాది భిరుపదిశ్యమానభాగవతార్థప్రారంభ ఘట్టః	౯౯౯
౨౨౨	జగత్సృష్టిక్రమప్రవచనపురస్కారేణ ప్రళయానువర్ణనమ్	౧౦౦౨
౨౨౩	ద్రమిళేనోపదిష్టనరనారాయణోపాఖ్యానం	౧౦౧౯
౨౨౪	నూత్నరూపేణావతారాణామనువర్ణనం	౧౦౧౦
౨౨౫	చమసకరభాజనకృతపరమార్థోపదేశః	౧౦౧౧
౨౨౬	శ్రీకృష్ణానయనార్థం బ్రహ్మాదీనాం ద్వారకాంప్రత్యాగమనకథా	౧౦౧౬
౨౨౭	ఉద్ధవంప్రతిశ్రీకృష్ణోపపాదితపరమతత్త్వోపదేశకథాప్రారంభఘట్టః	౧౦ ౦
౨౨౮	ఉద్ధవంప్రతిశ్రీకృష్ణేనోపదేశరూపతఅభివర్ణితావధూతయదుసంవాదకథా	౧౦౨౧
౨౨౯	యదుంప్రత్యవధూతేనాభివర్ణిత కపోతోపాఖ్యానం	౧౦ ౩
౨౩౦	పింగళోపాఖ్యానం	౧౦ ౬
౨౩౧	ఉద్ధవంప్రతి- శ్రీకృష్ణేనోపదిష్ట బంధమోక్షతత్త్వవిచారః	౧౦౩౪
౨౩౨	హంసోపాఖ్యానప్రారంభఘట్టః	౧౦౪౩
౨౩౩	భక్తియోగమోరభివర్ణనఘట్టః	౧౦౪౫
౨౩౪	శ్రీమన్నారాయణమూర్తేర్విభూత్యభివర్ణనఘట్టః	౧౦౫౨
౨౩౫	బ్రహ్మచారిగృహస్థయోర్ధర్మప్రతిపాదనఘట్టః	౧౦౫౬
౨౩౬	వానప్రస్థాశ్రమధర్మప్రవచనఘట్టః	౧౦౫౭
౨౩౭	జ్ఞానస్వరూపాభివర్ణనఘట్టః	౧౦౬౨
౨౩౮	భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకయోగస్వరూపాభివర్ణనఘట్టః	౧౦౬౫
౨౩౯	భక్త్యాదిపూర్వోక్తయోగత్రయాధికారిణాంగుణదోషస్వరూపప్రతిపాదనఘట్టః	౧౦౬౯
౨౪౦	తత్త్వానాం సంఖ్యాస్వరూపప్రకటనాదినిర్ణయఘట్టః	౧౦౮౪
౨౪౧	భిక్షుగీతాభివర్ణనద్వారా- యమనియమాద్యభివర్ణనఘట్టః	౧౦౭౦
౨౪౨	సాంఖ్యయోగాభివర్ణనద్వారా-మనోమోహనివర్తనప్రతిపాదనఘట్టః	౧౦౭౪
౨౪౩	నైర్గుణ్యప్రతిపాదన చిత్తవృత్త్యాదీనామభివర్ణనఘట్టః	౧౦౭౮
౨౪౪	సాధుసంగప్రభావోపష్టంభకతయాభివర్ణితైళగీతాద్యభివర్ణనఘట్టః	౧౦౯౧
౨౪౫	చిత్తప్రసాదనహేతుక క్రియాయోగాభివర్ణనఘట్టః	౧౦౯౩
౨౪౬	జ్ఞానయోగస్య-పునస్సంగ్రహరూపేణాభివర్ణన ట్టః	౧౦౯౮
౨౪౭	పునస్సంగ్రహరూపేణ-భక్తియోగాభివర్ణన ట్టః	౧౧౦౨
౨౪౮	యదువంశనాశ శ్రీకృష్ణనిర్యాణాద్యభివర్ణన ట్టః	౧౧౧౬
	ద్వా శస్కంధస్థ కథానుక్రమసూచికా-	
౨౪౯	భ) వ్యన్నరపాలాదీనామభివర్ణనఘట్టః	౧౧౧౨
౨౫౦	క) యుగధర్మ కల్క్యవతారాదిప్రతిపాదన ట్టః	౧౧౧౪

విషయసంఖ్యా-		పుటసంఖ్యా-
౨౫౧	చతుర్విధలయస్వరూపాభివర్ణనపూర్వకసంసార నిస్తరణోపాయ ప్రతిపాదనఘట్టః	౧౧౨౦
౨౫౨	పురాణానాందశవిధ లక్షణాద్యభివర్ణనఘట్టః	౧౧౩౧
౨౫౩	కల్పాంతే మార్కండేయావస్థితి ప్రతిపాదనఘట్టః	౧౧౩౩
౨౫౪	మార్కండేయస్య ప్రళయార్ణవే బాలాకృతిభగవద్దర్శనాదిఘట్టః	౧౧౩౬
౨౫౫	మార్కండేయస్యపరమశివేనదత్తవరప్రదానాద్యభివర్ణనఘట్టః	౧౧౩౭
౨౫౬	మహాపురుషవర్ణనపూర్వకద్వాదశాదిత్యవ్యూహాద్యభివర్ణనఘట్టః	౧౧౪౧
౨౫౭	శ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాదితవిషయానుక్రమణికాప్రతిపాదనఘట్టః	౧౧౪౪
౨౫౮	పురాణగ్రంథప్రతిపాదనపూర్వక భాగవతమాహాత్మ్యతద్దాన ప్రశంసాద్యభివర్ణనఘట్టః	౧౧౪౮

శ్రీమద్భాగవతాఖ్యపురాణరత్నాంతర్గత దశమాదిస్కంధత్రయస్థ కథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

హరిః- ఓం- శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు-

ఓం-తత్సత్ -

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

——(*)——

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే—దశమస్కంధప్రారంభః.

———(*)(*)———

శ్లో॥ విశ్వసర్గవిసర్గాదినవలక్షణలక్షితమ్ । శ్రీకృష్ణాఖ్యంపరంధామజగద్ధామనమామితత్॥ ౧॥ *
దశమేదశమంలక్ష్యమాశ్రితాశ్రయవిగ్రహమ్। క్రీడద్యదుకులాంభోధౌ పరానందముదీర్యతే॥ ౨॥ *
దశమేకృష్ణసత్కీర్తివితానాయానువర్ణ్యతే । ధర్మగ్లానినిమిత్తస్తునిరోధోదుష్టభూభుజామ్॥ ౩॥ *

ప్రాకృతాదిశ్చతుర్ధాయోనిరోధస్సతువర్ణితః॥

టీ॥ అత్రప్రాకృతాదిచతుర్విధలయవివృతిరేవం వివిచ్యకథ్యతే ॥ ప్రాకృతః - నైమిత్తికః - ఆత్యంతికః నిత్యశ్చేతి - లయశ్చతుర్ధా - ప్రకృతౌతత్కార్య బ్రహ్మాండస్యలయః ప్రాకృతః- బ్రహ్మణోనిద్రాం నిమిత్తీకృత్య ప్రవర్తమానో లోకత్రయ ప్రళయోనైమిత్తికః - జ్ఞానేనావిద్యాంసకార్యాంఛిత్వాస్వరూపేణావస్థాన మాత్యంతికః - దేహస్యప్రతిక్షణ మవస్థాభేదేనప్రవర్తమానోనిత్యః ॥

శ్లో॥ తత్తత్పరిసంగతస్సృష్టిసంహారాదినిరూపణైః। కృతానవతిరధ్యాయాదశమేకృష్ణకీర్తనే॥ ౪॥
ఆద్యైశ్చతుర్భిరధ్యాయైర్బ్రహ్మప్రార్థనయావనేః। భారంహర్తుంహరేర్జన్మసప్రసంగంనిరూప్యతే॥ ౫
గోకులేమధురాయాంచద్వారవత్యాంతతఃక్రమాత్। కృష్ణలీలాత్రిధాప్రోక్తా తత్తద్భేదైస్త్వనేకధా॥ ౬॥ పంచత్రింశద్భిరధ్యాయైర్బృహద్బృందావనాదిషు। గోకులేవసతోలీలావర్ణ్యతేపరమాత్మనః।ఏకేనయమునావారిణ్యక్రూరేణకృతాస్తుతిః । ఏకాదశభిరాఖ్యాతాలీలామధుపురేహరేః॥౭॥
శేషైర్ద్వారవతీలీలాతన్నిర్మాణాదివర్ణ్యతే । ఏవంనవతిరధ్యాయాదశమేవిశదార్థకాః॥ ౮॥

———

అత్రమునిభావప్రకాశికాఖ్య విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యాయాం.

ఉపోద్ఘాతప్రకటనప్రకాశరూపతయా ప్రణీతశ్లోకాఅపివిద్వజ్జనోల్లాసాయప్రకాశ్యంతె

శ్లో॥పురాణరత్ననిర్మాణస్ఫుటీకృతజగద్ధితమ్ । నిష్కృష్టభగవత్తత్త్వంపరాశరముపాస్మహె॥ కృష్ణద్వైపాయనం వందేసాక్షాన్నారాయణంమునిమ్। యస్యస్మరణమాత్రేణధీస్స్యాత్సర్వార్థపండితా।మూర్తామివహరేర్భక్తింశ్రీశుకంప్రసవామహే।యద్గీతాత్కృష్ణచరితాన్ముక్తోభూదుత్తరాసుతః॥ వందేనందవ్రజవధూబృందావిపినదేవతాః। యత్ప్రయోధరశైలేషుకృష్ణః కృష్ణఘనాయతే ॥ బ్రహ్మవిద్యాప్రదానేన మమసర్వాఘనాశనమ్ । సంశ్రయేవేంకటాచార్యం వాదిభీకృత్కులాధిపం ॥ వందేవాత్సల్యజలధిం సర్వవిద్యాప్రదంమమ । నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాఢ్యం పితృవ్యంరామదేశికం ॥ శ్రీవాదిభీకరకులోత్తమవేంకటార్య కారుణ్యపూర్ణకమనీయకటాక్షశక్త్యా । స్కంధంవిశిష్యదశమం శుకపక్షముఖ్య వ్యాఖ్యార్థసంకలనయావివృణోమిలౌల్యాత్ ॥ నిమ్నంమహామునిగ్రంథంవ్యాచికీర్షోశ్చలాత్మనః।సోఢవ్యం కృపయాసద్భిర్బాలస్యమమసాహసమ్॥ ఉపేక్షితానాంవివృతైరుక్తార్థవిశదీకృతైః । క్వచిద్విశేషకథనాత్సఫలోమత్పరిశ్రమః॥ అత్రావతరణేతస్యపూర్ణస్యపరమాత్మనః । కారణంభారసంతప్తమహీలోకమిహావదత్॥

———

శ్లో॥ తత్రతుప్రథమేకంసః స్వంమృత్యుం దేవకీసుతాత్ । ప్రసత్వావధీత్తస్యాష్టమగర్భాదితివర్ణ్యతే। కృష్ణావతారచరితశ్రవణామృతనివృతః । ఉక్తానువాదేనాత్పున్ఖ్యాద్రాజాపృచ్ఛతితత్పునః॥ కథితో వంశవిస్తారఇత్యాదినా॥౧॥ యదోరితి॥ అంశేనేతిప్రతీత్యభిప్రాయేణోక్తం ॥ మునిభావప్రకాశికా ॥ యదోశ్చవంశవిస్తారః కథితఇత్యన్వయః - తత్రయదువంశే-అంశేనకళయా - ఇదంలౌకికప్రతీత్యభిప్రాయేణోక్తం ॥ ❀ ॥ కృష్ణస్తుభగవాన్ స్వయమిత్యాదినా నిరంశస్యాంశకల్పనాయోగాత్ - నాపిపరశురామాదివదావేశావతారాభిప్రాయేణ॥ శ్లో॥ ఏషనారాయణశ్శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః। నాగపర్యంకముత్సృజ్యహ్యాగతోమధురాంప్రతీత్యాదినాపూర్ణస్యైవావతారోక్తేః॥ ఉద్వాదీపాత్పన్నప్రదీపన్యాయేనాప్రాకృతశుభవిగ్రహాంశేనేతి॥ ౨॥ ననూక్తానికర్మాణి॥ శ్లో॥ జాతోగతఃపితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థఇత్యాదినా - సత్యం-పునర్విస్తరేణవదేత్యాహ॥ అవతీర్యేతి॥ ము॥ భూతానిభావయతిస్పష్ట్యర్థసంకల్పవిషయీకరోతీతి భూతభావనః-విశ్వస్యాత్మా-విశ్వాత్మా యానీతి.కర్మాణీతిశేషః-యానికర్మాణీతిపాఠాంతరం-నను॥ శ్లో॥ జాతోగతఃపితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థఇత్యాదినోక్తమేవ - పునఃపృచ్ఛతీత్యతఆహ - విస్తరాదితిసూచనామాత్రేణాల్పత్వభావాదితిభావః॥ ౩॥ అత్రలోకేత్రివిధాజనాః-ముక్తాః-ముముక్షవః-విషయిణశ్చ- తేషాంమధ్యేఅత్రనకస్యాప్యలంప్రత్యయఇత్యాహ-నివృత్తతర్షైరితి॥ నివృత్తతర్షైఃగతతృష్ణైఃముక్తైరిత్యర్థః ముముక్షూణామప్యయమేవోపాదేయఇత్యాహ- భవౌషధాదితి-విషయిణామపిపరమోవిషయోయమేవేత్యాహ-శ్రోత్రమనోభిరామాదితి - అపగతాశుక్ యస్మాత్తమాత్మానంహంతీత్యపశుఘ్నః తస్మాత్ పశుఘాతినఇతివా॥ ము॥ అథభగవద్గుణకీర్తనశ్రవణాదేస్త్రివిధచేతనోపయోగంవదన్ తద్విషయే-నకస్యాపివిరాగఇత్యాహ॥ నివృత్తేతి॥ తర్షోऽభిలాషః-సనివృత్తో యేషాంతైర్ముక్తైః ఉపగీయమానాత్ స్వయంపురుషార్థత్వేచానుసంధీయమానాత్ భవౌషధాత్ - ముముక్షూణామప్రతిబంధకపాపనివర్తనద్వారాఉపాయాని

శ్రీమద్భగవతశ్శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వివిధవిచిత్రలీలావిశేషవర్ణనాకర్ణనాయ.

పరీక్షిన్నరేంద్ర శ్శుకయోగీంద్రంపృచ్ఛతి.

రాజోవాచ॥ కథితోవంశవిస్తారోభవతాసోమసూర్యయోః। రాజ్ఞాంచోభయవంశ్యానాంచరితంపరమాద్భుతమ్॥౧॥ యదోశ్చధర్మశీలస్యనితరాంమునిసత్తమ। తత్రాంశేనావతీర్ణస్యవిష్ణోర్వీర్యాణిశంసనః॥ ౨॥ అవతీర్యయదోర్వంశేభగవాన్ భూతభావనః। కృతవాన్ యానివిశ్వాత్మాతానినోవదవిస్తరాత్॥ ౩॥ నివృత్తతర్షైరుపగీయమానాద్భవౌషధాచ్ఛ్రోత్రమనోభిరామాత్ । కఉత్తమశ్లోకగుణానువాదాత్పుమాన్ విరజ్యేతవినాపశుఘ్నాత్॥ ౪॥ పితామహామేసమరేऽమరంజయైర్దేవవ్రతాద్యాతిరథైస్తిమింగిలైః। దురత్యయంకౌరవసైన్యసాగరంకృత్వాతరన్ వత్సపదంస్మయత్ప్లవాః॥ ౫॥ ద్రౌణ్యస్త్ర

ష్వాదకత్వేనసంసారనివర్తకాత్-శ్రోత్రమనోభిరామాత్ - అతిభోగ్యస్వభావత్వేనశ్రోత్రాణాంబద్ధానామపిమనోభిరామాత్ చిత్తాకర్షకాదిత్యర్థః- అపగతాశుక్ శోకోయస్యసోపశుః ఆత్మా-తస్యాపాధికశోకసద్భావేప్యానందస్యతద్ధర్మతయాస్వరూపస్యాప్యానందత్వేనచవస్తుతఃశోకరహితత్వాత్॥ శ్లో॥ దాసభూతాస్స్వతస్సర్వేహ్యాత్మానఃపరమాత్మనః। నాన్యథాలక్షణంతేషాంబంధేమోక్షేతథైవచేతి-భగవన్నిరుపాధికశేషతయాప్రమాణసిద్ధం- తంహంతిఅన్యశేషికరణేననాశయతీత్యపశుఘ్నః-తస్మాత్-ఉక్తప్రకారనాశవ్యతిరేకేణఆత్మనోహననాద్యసహత్వాత్ - ఆత్మాపహారరూపమహాపాపకారిణఇత్యర్థః॥ తదుక్తం॥ శ్లో॥ యోన్యథాసంతమాత్మానమన్యథాప్రతిపద్యతే। కింతేననకృతంపాపంచోరేణాత్మాపహారిణేతి- ఏవంవిధాత్మాపిస్థానన్నకోప్యన్యోభగవద్గుణానువాదాద్విరక్తఇతిభావః-పశుహింసకాదితివార్థః॥౪॥ కించఅస్మత్కులదైవతంశ్రీకృష్ణః - అతస్తత్కథైవనిత్యంశ్రోతవ్యేత్యాశయేనాహ- పితామహాఇతి ॥ అమరాన్ జయంతిమే- తైః - దేవవ్రతోభీష్మః తదాద్యైరతిరథైరేవతిమింగిలైః దురత్యయం-వత్సపదమివఅత్యల్పంకృత్వాతుచ్ఛీకృత్య అతరన్ స్మయః శ్రీకృష్ణఏవప్లవోయేషాంతే-తస్యవీర్యాణివదస్వేతిత్యుత్తరశ్లోకగతపదేనాన్వయః॥ ము॥ ఏవంభగవత్కథాయాఃసర్వసాధారణ్యేన శ్రోతవ్యత్వముక్త్వా-స్వస్యవిశేషతః శ్రోతవ్యతాయాంహేతుత్వేన - స్వకీయానాంస్వస్యచ-తత్కృతముపకారమాహ॥ పితామహఇత్యాది॥ అమరంజయైర్దేవానపిజేతుంశక్తైః - దేవవ్రతోభీష్మః అతిరథైఃమహారథైరేవతిమింగిలైః- వత్సపదంకృత్వాతద్వదతితుచ్ఛీకృత్యేత్యర్థః- యోభగవాన్ ప్లవస్తరణసాధనంయేషాంతేయత్ప్లవాః - తస్యవీర్యాణీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౫॥ నకేవలంపాండవానేవారక్షత్- ఇదంమమశరీరమపియోరక్షితవాని

త్యాహ॥ ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టమితి॥ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నః బ్రహ్మాస్త్రేణదగ్ధం ఇదంమచ్ఛరీరం.కురూణాం పాండవానాంచ సంతానస్యబీజం.నిదానం మేమాతుఃకుక్షౌప్రవిష్టోయోధృతచక్రోజుగోపేతి॥ ము ॥ ద్రౌణిరశ్వత్థామాతస్యాస్త్రేణ వి ప్లుష్టందగ్ధం- ఇదమిత్యుత్సంగాతిశయాత్కరేణ ప్రదర్శనం. కురుపాండవానాముభయేషామపి.సంతానబీజంఏకమే వసంతతికారణం॥ ౬॥ వీర్యాణీతి ॥ అఖిలదేహభాజాంసర్వప్రాణినాం-అంతఃపురుషరూపేణబహిఃకాలరూపైశ్చ అం శాభిప్రాయేణబహువచనం- అమృతంముక్తిం- మృత్యుంసంసారం- ఉతఅపి- ప్రయచ్ఛతో వీర్యాణి - వదస్వబ్రూహి అయంభావః- అంతర్యామిరూపేణఅంతర్దృష్టీనాంముక్తిం బహిర్దృష్టీనాం కాలరూపేణమృత్యుం సంసారంప్రదదా తి- యతఃఅతోఽంతర్దృష్ట్యాతద్వీర్యాణ్యేవశ్రోతవ్యానీతి॥ము॥పూరుషాః క్షేత్రజ్ఞాః కాలాశ్చ-తఏవ- యోపాణిశరీరాణి క్షేత్రజ్ఞానాం-కాలావయవానాంచబాహుళ్యాద్బహువచనం- తైర్వ్యష్టస్యేత్యర్థః ॥ శు॥ యస్యాత్మా శరీరమిత్యా దిశ్రుత్యాఆత్మనిసర్వతత్త్వానాం భగవచ్ఛరీరత్వశ్రవణాత్ అతఏవాఖిలదేహభాజాం అంతఃశరీరాంతరే- అమృతం చ- మృత్యుముతమృత్యుమపి-ప్రయచ్ఛతఃఅంతఃపురుషరూపేణ-శరీరస్థితిహేతోః-బహిఃకాలరూపేణ - తద్వినాశహే తోశ్చేత్యర్థః- యద్వా-అంతఃపురుషరూపేణాంతర్యామిరూపేణామృతంకదాచిచ్చేతనానుకూల్యానుగుణం ముక్తిం ప్రయచ్ఛతఇతి- మాయామనుష్యస్యఆశ్చర్యభూతమనుష్యస్యయద్వా॥ శ్లో॥ మాయాతువయునంజ్ఞానమితినైఘంటికాః- యద్వా-ప్రచ్ఛన్నమనుష్యస్యమాయాశబ్దః సంకల్పజ్ఞానపరఃతయామనుష్యస్యఇచ్ఛాగృహీతమానుషదేహస్యేత్యర్థః-

ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టమిదంమదంగంసంతానబీజంకురుపాండవానాం। జుగోపకుక్షింగతఆత్తచక్రోమాతుశ్చమేయశ్శ రణంగతాయాః॥౬॥వీర్యాణితస్యాఖిలదేహభాజామంతర్బహిఃపూరుషకాలరూపైః। ప్రయచ్ఛతోమృ త్యుముతామృతంచమాయామనుష్యస్యవదస్వవిద్వన్॥౭॥ రోహిణ్యాస్తనయః ప్రోక్తో రామస్సంకర్షణ స్త్వయా। దేవక్యాగర్భసంబంధఃకుతోదేహాంతరంవినా॥౮॥కస్మాన్ముకుందోభగవాన్పితుర్గేహాద్వ్ర జంగతః। క్వవాసంజ్ఞాతిభిస్సాకమకరోత్సాత్వతాంపతిః॥౯॥ వ్రజేవసన్కిమకరోన్మధుపుర్యాంచకేశ వః।భ్రాతరంచావధీత్కంసంమాతురద్ధాతదర్హణం॥౧౦॥ దేహంమానుషమాశ్రిత్యకతివర్షాణివృష్ణిభిః। యదుపుర్యాంసహావాత్సీత్పత్న్యఃకత్యభవన్విభోః॥ ౧౧॥ ఏతదన్యచ్చసర్వంమేమునేకృష్ణవిచేష్టితం। వక్తుమర్హసిసర్వజ్ఞశ్రద్దధానాయవిస్తృతం॥౧౨॥ నైషాతిదుస్సహాక్షున్మాం త్యక్తోదమపిబాధతే! పిబ

విద్వన్ యోగమహిమసాక్షాత్కృతభగవద్వైభవ- అతఏవ- మహామహిమ్న స్తస్యవీర్యాణివదస్వేతివేత్యర్థః -య ద్వా-వదేతిచ్ఛేదః స్వవిద్వన్- స్వస్వరూపాద్యభిజ్ఞ-అత్ర॥శ్లో ॥ విశేషవిదుషశ్శాస్త్రం యత్తవోద్గ్రాహ్యతేపురఇత్యా దావిశేషంవిద్వానితివత్- స్వంవిద్వన్స్వవిద్వన్నితివిగ్రహః॥ యద్వా - భాసనోపసంభాషాజ్ఞానయత్నవిమత్యుపమం త్రణేషువదఇతి-భాసనార్థేతఙ్. వదస్వపరమప్రకాశంవదేత్యర్థః॥౭॥రోహిణ్యా ఇతి॥నను॥శ్లో॥బలంగదంసారణంచదు ర్మదంవిపులంధ్రువం। వసుదేవస్తురోహిణ్యాంకృతాదీనుదపాదయదితిరోహిణ్యాస్తనయోబలఃప్రోక్తః॥ శ్లో॥వసుదేవ స్తుదేవక్యామష్టపుత్రానజీజనత్। కీర్తిమంతంసుషేణంచభద్రసేనముదారధీః॥ మృదుంసంమర్దనంభద్రం సంకర్షణమ హీశ్వరం।అష్టమస్తుతయోరాసీత్స్వయమేవహరిఃకిలేతి- పునర్దేవక్యాగర్భసంబంధస్తస్యైవోక్తః సకుతోఘటతఇత్యా క్షేపః॥ము॥ ఇత్థం-మునింసంప్రార్థ్య-అపారేభగవచ్చరితేస్వకుతూహలవిషయాంశంపృచ్ఛతి- రోహిణ్యాఇతి॥నను ॥ శ్లో॥బలంగదంసారణంచదుర్మదంవిపులంధ్రువం।వసుదేవస్తురోహిణ్యాం కృతాదీనుదపాదయదితిరోహిణీసుతత్వేనో క్తస్యబలస్యపునస్తేనైవదేహేన।శ్లో॥వసుదేవస్తుదేవక్యామష్టపుత్రానజీజనత్ । కీర్తిమంతంసుషేణంచభద్రసేన ము దారధీః॥మృదుంసంమర్దనంభద్రంసంకర్షణమహీశ్వరం। అష్టమస్తుతయోరాసీత్స్వయమేవహరిఃకిలేతి- దేవకీగర్భ సంబంధఃకథముక్తఇత్యాక్షేపః॥౮॥కస్మాదితి॥ భగవతఃకంసభయశంకాసంభవాదిత్యర్థః॥ము॥ కస్మాదితి హేతుపరం. క్వకుత్ర-వాసంవసతిం॥౯॥అద్ధా సాక్షాత్ - మాతుర్భ్రాతరంకంసం - తస్మాదతదర్హణం వధానర్హం కస్మాదవ ధీత్॥ ము॥ అతదర్హణంస్వస్మాద్వధానర్హం-అద్ధాసాక్షాచ్చావధీత్-కస్మాదిత్యనుషంగః-యద్వా-మాతుర్భ్రాతరంక స్మాదవధీత్ అనుచితమితిభావః-తర్హికిముచితమిత్యతఆహ-అద్ధాతదర్హణమితి - తస్యమాతులస్యార్హణంపూజా- అద్ధాఉచితమిత్యర్థః-అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్॥౧౦॥౧౧॥ ము॥ఏతదితి॥శ్లో॥నశ్రద్ధావిముఖాయచేత్యశ్రద్ధాళవేన వాచ్యమిత్యతఆహశ్రద్దధానాయేతి॥ ౧౨॥ ననుక్షుత్తృడ్భ్యాంపీడితస్యతవకుతః శ్రవణావకాశస్తత్రాహ॥ నైతి॥ త్య

క్తోదకస్యాపి మే జీవనంహరికథామృతపాననిమిత్తం-తదుపరమే సత్యేవ జీవనంస్యాదిత్యర్థః॥ ము॥ ఇజ్జశబ్దనదంభోజశ బ్దశ్చంద్రవాచీ త్వన్ముఖాంభోజాత్త్వన్ముఖచంద్రాదిత్యర్థః- త్యక్తోదంఅంబుపానరహితం॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ ఏవంసాధు వాద సమీచీనప్రశ్నం-భాగవతప్రధానఃభాగవతేషుశ్రేష్ఠః॥ ము॥ భృగునందనేతిశౌనకంప్రతిసూతకృతసంబుద్ధిః - సా ధువాదంసమీచీనప్రశ్నంభాగవతప్రధానఇతిప్రధానశబ్దస్యనియతనపుంసకస్యపుంలింగత్వంఛాందసం- యద్వా-భాగవ తంభగవత్సంబంధిచరిత్రం - తదేవప్రధానం ముఖ్యంప్రతిపాద్యంయస్యేతి ప్రత్యుత్తర్యప్రతినంద్య॥ ౧౪॥ సమ్యగితి॥ వ్య వసితానిశ్చితా-యత్ యతోబుద్ధిః॥ ము॥ సమ్యగ్వ్యవసితా సమ్యగుద్యోగయుక్తా- యద్యస్మాత్ నైష్ఠికీస్థాయుక్తా॥ ౧౫॥ ము॥వాసుదేవేతి॥తత్పాదసలిలంచ ద్రష్టారంస్నాతం పాతృంశ్చ-యథాపునాతి - తథాత్రీన్ పురుషానిత్యర్థః॥ ౧౬॥ తత్ర తావత్ ప్రథమంభగవదవతారకారణమాహ-నవభిశ్లోకైః భూమిరితి॥ దృప్తనృపవ్యాజా మైదైత్యానామనీకశ తానామయుతైర్యోభూరిభారః తేనాక్రాంతా॥ము॥అథభగవదవతారాయోద్యంతిభూమిత్యాదినా - దృప్తనృపవ్యా జామైదైత్యానామనీకశతాయుతైరితి-తదానంత్యముచ్యతే॥ శ్లో॥ శతంసహస్రమయుతం సర్వమానంత్య వాచకమి త్యభిధానాత్-తైరేవభూరిభారేణాక్రాంతా॥౧౭॥గౌరితి॥విభోరంతికేఉపస్థితాసతీ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తత్రేతి॥ వృషాదే

స్తంత్వన్ముఖాంభోజాచ్చ్యుతంహరికథామృతం॥ ౧౩॥ శ్రీసూతః॥ఏవంనిశమ్యభృగునందనసాధువాదం వైయాసకిస్సభగవానథవిష్ణురాతం।ప్రత్యర్చ్యకృష్ణచరితంకలికల్మషఘ్నంవ్యాహర్తుమారభతభాగవ

శ్రీ భగవదవతార కారణ ప్రవచనఘట్టః.

తప్రధానః॥౧౪॥శ్రీశుకః॥ సమ్యగ్వ్యవసితాబుద్ధిస్తవరాజర్షిసత్తమ । వాసుదేవకథాయాం తే య జ్జాతానైష్ఠికీరతిః॥౧౫॥వాసుదేవకథాప్రశ్నః పురుషాంస్త్రీన్ పునాతిహి । వక్తారంపృచ్ఛకంశ్రోతౄం స్తత్పాదసలిలంయథా॥౧౬॥ భూమిర్దృప్తనృపవ్యాజదైత్యానీకశతాయుతైః।ఆక్రాంతాభూరిభారే ణబ్రహ్మాణంశరణంయయౌ ॥ ౧౭ ॥ గౌర్భూత్వాశ్రుముఖీఖిన్నారుదంతీకరుణంవిభోః। ఉపస్థితాంతికే తస్మై వ్యసనంసమవోచత॥ ౧౮॥ బ్రహ్మాతదుపధార్యాథసహదేవైస్తయాసహ।జగామసత్రిణయన స్తీ రంక్షీరపయోనిధేః॥ ౧౯॥ తత్రగత్వాజగన్నాథం వాసుదేవంవృషాకపిం । పురుషంపురుషసూక్తేన ఉపతస్థేసమాహితః॥౨౦॥ గిరంసమాధౌగగనేసమీరితాంనిశమ్యవేధాస్త్రిదశానువాచహ । గాం పౌరుషీంమేశృణుతామరాః పునర్విధీయతామాశుతథైవమాచిరం॥ ౨౧॥ పురైవపుంసావధృతోధరా జ్వరోభవద్భిరంశైర్యదుషూపజన్యతాం । సయావదుర్వ్యాభరమీశ్వరేశ్వరః స్వకాలశక్త్యాక్షపయం శ్చరేద్భువి॥ ౨౨॥ వసుదేవగృహేసాక్షాద్భగవాన్ పురుషఃపరః।జనిష్యతేతత్ప్రియార్థంసంభవంతుసు రస్త్రియః॥ ౨౩॥ వాసుదేవకళానంతస్సహస్రవదనస్స్వరాట్।అగ్రజోభవితాదేవోహరేః ప్రియచికీ ర్షయా॥విష్ణోర్మాయాభగవతీయయాసంమోహితంజగత్।ఆదిష్టాప్రభుణాంశేనకార్యార్థేసంభవిష్య తి॥౨౫॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాదిశ్యామరగణాన్ ప్రజాపతిపతిర్విభుః । ఆశ్వాస్యచమహీంగీర్భిస్స్వధామపర మంయయౌ ౨౬॥ శూరసేనోయదుపతిర్మధురామావసత్పురీం।మాథురాన్ శూరసేనాంశ్చవిషయా

హాన్ జీవరూపేణప్రవిశ్యఆకంపయతీతివృషాకపిః॥ ౨౦॥గిరమితి - పౌరుషీంపురుషస్యభగవతోగాంవాచం - మేమత్తః ఆశుశృణుతమాచిరం అవిలంబితంతథైవవిధీయతాంచేతి॥ ౨౧॥ పురేతి॥ విజ్ఞాపనాత్ పురైవపుంసాఈశ్వరేణ ధరా యాఃజ్వరఃతాపః॥ము॥విజ్ఞానాత్పూర్వమేవేత్యర్థః-పుంసాపరమపురుషేణ - ధరాజ్వరఃభూమేస్సంతాపః- ధరాభరఇ తిచపాఠః-అవధృతఃజ్ఞాతః-పుంసైవపుంసఇతిపాఠే పుంసఇతిపంచమీ - తదవతారాత్పూర్వమేవభవద్భిర్యదుషూపజన్య తామిత్యన్వయః తదాప్రకృతత్వాదర్థాత్పుంసైవధరాజ్వరోవధృతఇత్యర్థః॥౨౨॥౨౩॥ ము॥ వాసుదేవకళానారా యణాంశః-అనంతఃశేషఃస్వరాట్ స్వప్రకాశః స్వతంత్రఇతివా॥ ౨౪॥విష్ణోరితి॥దేవకీగర్భసంకర్షణయశోదా మోహ నాదికార్యార్థే యశోదాయాంసంభవిష్యతి॥ము॥ కార్యార్థేకర్తవ్యార్థే దేవకీగర్భసంకర్షణయశోదా మోహనాదిరూ పే॥౨౫॥ము॥ప్రజాపతయోదక్షాదయః తేషాంపతిర్విభుశ్చతుర్ముఖః॥౨౬॥ భోజేంద్రబంధనాగారేఅవతారాయప్రస్తా వకథామాహయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ శూరసేనఇతి॥విషయాన్ దేశాన్॥ము॥అథభగవదవతారస్థలం నిర్దిశన్నా హశూరసేనఇత్యాదిమధురాంపురీమావసత్ అధిష్ఠితవాన్-మధురామావిశన్నితిపాఠేతత్రవసన్నిత్యర్థః-మధురాన్మ

ధురాసంబంధినః శూరసేనాన్ శూరసేనాఖ్యాంశ్చ విషయాన్ దేశాన్॥ ౨౭। ౨౮॥ తస్యామితి॥ సూర్యయా నవోఢయా సాకం ప్రయాణే ప్రయాణార్థం॥ ము॥ అథ భోజేంద్రబంధనాగారే భగవదవతారాయ ప్రస్తౌతి - తస్యామిత్యాదినా - తస్యాం మధురాయాం - కర్హిచిత్ కదాచిత్ - శూరో నామ కశ్చిత్ యాదవః తస్యాపత్యం శౌరిః - వసుదేవః - సూర్యయా నవోఢయా - భార్యయేతి చ పాఠః॥ ౨౯॥ ఉగ్రసేనేతి॥ రశ్మీన్ ప్రగ్రహాన్ - అగ్రహీత్॥ ము॥ రశ్మీన్ ముఖరజ్జూః॥ ౩౦॥ చతుశ్శతమితి॥ పారిబర్హం ఉపస్కరం॥ ము॥ పారిబర్హం కౌతుకాదిషు దంపత్యోర్దేయమౌపచారికం వస్తుజాతం॥ ౩౧॥ దాసీనామితి॥ దేవకః ఉగ్రసేనః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ పథీతి॥ ఆభాష్య రేరే కంసేతి సంబోధ్య - హంతా హనిష్యతి ౩౪॥ ఇతీతి॥ కులపాంసనః కులదూషణః - ఆరబ్ధః ఉద్యుక్తః కచే కేశబంధే॥ ౩౫॥ తమితి॥ నృశంసం క్రూరకం మహాభాగ ఇతి - అయం భావః - స్వజన్మని - దేవైర్హర్షేణ ఆనకదుందుభినిర్ఘోషేణ - భావిభగవదవతారేణాశంక్యప్రతీకారతాసంభవతీతి సాంత్వయన్ - స్తుత్యాకృపావిషయత్వేనోపపత్తిభిశ్చ - సన్మార్గేణ సంబోధయన్॥ ము॥ నృశంసం ఘాతుకం నిరపత్రపం లజ్జాశూన్యం - మహాభాగ ఇతి పదం - భావిభగవదవతారమహిమ్నస్య సర్వాపద్వైదేశికత్వం సూచయతి - పరిసాంత్వయన్ ప్రథమసామోక్తిభిరుపలాలయన్నిత్యర్థః। ౩౬॥ కించ వసుదేవః కంసం సామభేదాభ్యాం సంభేదయన్నాహ॥ శ్లాఘనీయేతి॥ తత్ర సామపంచవిధం॥ శ్లో॥ లాభోపకృతిసంబంధాహ్యభేదో గుణకీర్తనం। సామపంచవిధం భేదో దృష్టాదృష్టభయం వచ ఇతి - శ్లాఘనీయగుణ ఇతి గుణకీర్తనం - భగినీమితి సంబంధకథనం - పుత్రకోపమేత్యభేదం వక్ష్యతి - హన్యాదితి స్త్రీవధనివృత్త్యా యశో

స్సుభుజే పురా॥ ౨౭॥ రాజధానీ తతస్సాభూత్సర్వయాదవభూభుజామ్। మధురా భగవాన్ యత్ర నిత్యం సన్నిహితో హరిః॥ ౨౮॥ తస్యాం తు కర్హిచిచ్ఛౌరిర్వసుదేవః కృతోద్వహః। దేవక్యా సూర్యయా సార్ధం ప్రయాణే రథమారుహత్॥ ౨౯॥ ఉగ్రసేనసుతః కంసో భగిన్యాః ప్రీతిమావహన్। రశ్మీన్ హయానాం జగ్రాహ రౌక్మై రథశతైర్వృతః॥ ౩౦॥ చతుశ్శతం పారిబర్హం గజానాం హేమమాలినాం। అశ్వానామయుతం సార్ధం రథానాం చ త్రిషట్ఛతమ్॥ ౩౧॥ దాసీనాం సుకుమారీణాం ద్వేశతే సమలంకృతే। దుహిత్రే దేవకః ప్రాదాద్యానే దుహితృవత్సలః॥ ౩౨॥ శంఖతూర్యమృదంగాని నేదుర్దుందుభయస్సమమ్। ప్రయాణప్రక్రమే తాత వరవధ్వోస్సుమంగళమ్॥ ౩౩॥ పథి ప్రగ్రహిణం కంసమాభాష్యాహాశరీరవాక్। అస్యాస్త్వామష్టమో గర్భో హంతా యాం వయసేఽబుధ॥ ౩౪॥ ఇత్యుక్తస్సఖలః పాపో భోజానాం కులపాంసనః। భగినీం హంతుమారబ్ధః ఖడ్గపాణిః కచేఽగ్రహీత్॥ ౩౫॥ తం జుగుప్సితకర్మాణం నృశంసం నిరపత్రపమ్। వ

—* దేవకీహననోద్యుక్తం కంసం ప్రతి వసుదేవకృతసామాద్యుపదేశః *—

సుదేవో మహాభాగ ఉవాచ పరిసాంత్వయన్॥ ౩౬॥ వసుదేవః॥ శ్లాఘనీయగుణశ్శూరైర్భవాన్ భోజయశస్కరః। స కథం భగినీం హన్యాత్ స్త్రియముద్వాహపర్వణి॥ ౩౭॥ మృత్యుర్జన్మవతాం వీర దేహేన సహజాయతే। అద్య వాబ్దశతాంతే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ధ్రువః॥ ౩౮॥ దేహే పంచత్వమాపన్నే దేహీ కర్మా

లాభం దర్శయతి - ఉద్వాహపర్వణీతి సంతానవృద్ధ్యుపకారం దర్శయతి॥ ము॥ స భవాన్ కథం హన్యాత్ స్త్రీహననమేవాతిపాతకావహం - తత్రాపి భగిన్యాః తదపి వివాహపర్వణ్యేవేతి కిముపవక్తవ్యమితి భావః॥ ౩౭॥ మమ మరణభయేన హన్మీతి చేత్తథాపి మరణస్యాపరిహారిణీయత్వాత్ దేహాంతరస్య చావశ్యంభావిత్వాత్తత్రాపి భోగప్రేమాస్పదత్వాదీనామవిశేషాత్తద్భయేన పాపాచరణమయుక్తమిత్యభిప్రేత్యాహ॥ మృత్యురితి॥ దేహేన సహేతి విధాత్రా లలాటే లిఖితత్వాదితి - దేహస్య క్షణభంగురత్వాన్నిత్యమాశంక్యో మృత్యురితి వా - తథాపి కాలవిలంబార్థం హన్మీతి చేత్తత్రాహ - అద్య వేతి - అవశ్యంభావిని మరణే - విలంబమాత్రాయ పాపాచరణమయుక్తమితి భావః॥ ము॥ నన్వేవమపి మరణభియా హన్మీత్యాశంక్య - అకృత్యకరణాత్పాతకం పరమవశిష్యతే - మరణం తు న కేనాపి పరిహర్తుం శక్యమిత్యాహ॥ మృత్యురితి॥ దేహేన సహేతి పూర్వకర్మానుగుణ్యేన నియతోపస్థితికత్వాదిత్యర్థః - తథాపి కాలవిలంబార్థం హన్మీతి చేత్తత్రాహ అద్య వేతి - యథావిధి సమాయుం మృతావవశ్యంభావిన్యాం - దురాశయావివేకినః పాపాచరణమనుచితమితి భావః॥ ౩౮॥ కించ తస్మిన్ దేహే గతే యది - దేహాంతరం న స్యాత్ - తదా పాపేనాప్యేతత్పాలనం యుజ్యేత న తు తదస్తీత్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ ఆపన్నే ప్రాప్తే కర్మవశాదయత్నత ఏవ - ప్రథమం దేహాంతరం ప్రాప్య - పశ్చాత్ పూర్వం వపుస్త్యజతి॥ ము॥ కించ॥ లౌకికభోగైకలంపటస్య భోగాయతనేఽస్మిన్నష్టేఽపి కర్మానుగుణం దేహాంతరప్రాప్తేరావశ్యకత్వాన్నైతద్వినాశస్యాస్య పాపాచ

రణేనాపి పాలనాశావ్యర్థేత్యభిప్రయన్నాహ॥ దేహ ఇతి॥ పంచత్వంమృతిం అపన్నే ప్రాప్తప్రాయే సతీత్యర్థః. త్యజతేత్యజతి-కర్మానుగత్యా భోగాయతనం దేహాంతరమపశ్యం భజతీత్యర్థః॥ ౩౯॥ అత్ర దృష్టాంతః॥ వ్రజన్నితి। ఏకేన అగ్రతోనిహితేన పదా తిష్ఠన్-భువమవష్టభ్య దేహం బిభ్రత్ - పశ్చాదన్యేన పూర్వప్రదేశాదుత్థాప్య- పురోనిహితేన గచ్ఛతి తద్వత్-అత్ర చ స్వీకారపరిత్యాగౌ నాత్యంతభిన్నవిషయావితి స్పష్టం- దృష్టాంతాంతరమాహ- యథా తృణజలూకేతి - సాహి తృణాంతరమవష్టభ్య పూర్వతృణం త్యజతి-ఏవం కర్మపథే వర్తమానో జీవోపి॥ ము॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ- వ్రజన్ గచ్ఛన్ పురుషః ఏకేన పదా అగ్రే నిహితేనేత్యర్థః-తిష్ఠన్ భువమవష్టభ్య దేహం వహన్- ఏకేన పూర్వదేశాదాకృష్యాగ్రే నిహితేన పదేత్యర్థః. యథా వా గచ్ఛతి తద్వత్-యద్వా - జీవదశాయామపి దేహస్థితేర్భంగురతయా పురుషో మ్రియత ఏవేత్యతదర్థద్యోతకోయం దృష్టాంతః-యథా గచ్ఛన్ పుమాన్ - ఏకపాదేన తిష్ఠన్నపి గచ్ఛత్యేవ తద్వదితి- దేహాంతరపరిగ్రహేణ పూర్వదేహత్యాగే స్పష్టం దృష్టాంతమాహ-యథేతి - తృణజలూకాపి తృణాంతరమవష్టభ్యైవ-పూర్వతృణం త్యజతి-ఏవం కర్మానుగుణం జీవోపీత్యర్థః॥ ౪౦॥ దేహవిషయావేవ స్వీకారపరిత్యాగౌ దర్శయితుం దృష్టాంతాంతరమాహ॥ స్వప్న ఇతి॥ దృష్టం రాజాదిదర్శనం-శ్రుతం ఇంద్రాదిశ్రవణం - తాభ్యాం అహితసంస్కారేణ మనసా-తదేవానుచింతయన్ - ఈదృశం జాగ్రద్దృష్టశ్రుతసదృశం రాజాదిదేహరూపం- కిమపి అతితుచ్ఛమనిరుక్తం పశ్యతి - క్షణాంతరే చ తదేవాహమితి ప్రతిపద్యతే మన్యతే- తతశ్చ జాగ్రద్దేహాదపగతస్మృతిర్భవతి పురుషో యథేతి- జాగ్రత్యేవ దర్శయితుం దృష్టాంతాంతరమాహ మనోరథేనేతి - అత్రాపి దృష్టశ్రుతాభ్యామిత్యాది సర్వం యోజ్యం - తథా చ వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ జంతోర్వై కస్యచిద్ధేతోర్మృత్యురత్యంతవిస్మృతిః। జన్మ త్వాత్మతయా పుంసస్సర్వభావేన భూరివ ॥ విషయస్వీకృతిం ప్రాహుర్యథా స్వప్నమనోరథా।స్వప్నే మనోరథే చేత్థం ప్రాక్తనం న స్మరత్యసావిత్యాది - తద్వదత్రాపి కర్మవశాద్దేహాంతరం ప్రాప్య ప్రాక్తనం త్యజతీతి॥ ము॥ పునరప్యుక్తార్థమేవ స్వప్నజాగ్రద్దశానుభూతార్థదృష్టాంతేన ప్రతిపాదయతి॥ దృష్టం రాజాదిదర్శనం- శ్రుత

> నుగో వశః। దేహాంతరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనం త్యజతే వపుః॥ ౩౯॥ వ్రజంస్తిష్ఠన్పదైకేన యథైవైకేన గచ్ఛతి।యథా తృణజలూకైవం దేహీ కర్మగతిం గతః॥ ౪౦॥ స్వప్నే యథా పశ్యతి దేహమీదృశం మనోరథేనాభినివిష్టచేతనః। దృష్టశ్రుతాభ్యాం మనసానుచింతయన్ ప్రపద్యతే తత్కిమపి హ్యపస్మృతిః॥ ౪౧॥
>
> యతో యతో ధావతి దైవచోదితం మనో వికారాత్మకమాప పంచసు। గుణేషు మాయారచితేషు దేహ్యసౌ

మింద్రాదిశ్రవణం-ఉభయత్ర భావే క్తః- తాభ్యామాహితసంస్కారేణేతి శేషః - మనసా - దృష్టశ్రుతాభ్యామితి చతుర్థీ వా-దృష్టశ్రుతమనీషితలాభార్థమిత్యర్థః-అనుచింతయన్ ధ్యాయన్-మనోరథేన దృష్టశ్రుతవిషయమనోరథేన అభినివిష్టచేతనః ఆక్రాంతాత్మా పుమాన్- అపస్మృతిః జాగ్రద్దేహస్మృతిరహితః - అపగతహి తావబోధో వా- ఈదృశం దృష్టశ్రుతరాజాదిసదృశం-కిమపి తచ్ఛరీరం స్వప్నే యథా పశ్యతి - స్వయమాస్థిత ఇవానుభవతీత్యర్థః - జాగ్రద్దశాయామపి ఏవం చింతయన్ పుమాన్-అపస్మృతిః వర్తమానదేహస్మృతిరహితస్సన్- కిమపి తదేవ రాజాదిశరీరం ప్రపద్యతే - తాదృశదేహమధిష్ఠాయ వర్తమాన ఇవ అభిమానవాన్ భవతి-తద్వదితి . యద్వా-తద్రాజాదిశరీరమేవానుచింతయన్ - ఈదృశం కిమపి స్వప్నే యథా పశ్యతి స్వయమాస్థిత ఇవానుభవతీత్యర్థః జాగ్రద్దశాయామపి తదేవానుచింతయన్నీదృశం కిమపి ప్రపద్యతే-తద్వదితి యోజనా॥ ౪౧॥ నను ఏవం చిత్రదేహహేతూనాం కర్మణామకృతత్వాద్దేహాపి శేషప్రాప్తౌ కిం కారణమత ఆహ॥ యతో యత ఇతి॥ దేహస్య పంచత్వసమయే పంచసు గుణేషు పంచభూతేషు మాయావిరచితేషు-మాయయా నానాదేహరూపేణ రచితేషు- దైవేన ఫలాభిముఖేన కర్మణా చోదితం నానావికారాత్మకం మనో యం యం దేహం దేవతిర్యగాదిరూపం-ప్రతిధావతి ధావచ్చ సత్ యం యమాప అభినివేశన ప్రాప్తం- తత్ర తత్ర అసౌ దేహీ జాయతే ననుమనసః కర్మకర్తృత్వాత్తు దేవజాయతాం న త్వకర్తాత్మేత్యత ఆహ- ప్రపద్యమాన ఇతి-తదేవాహమితి ప్రపద్యమానస్తేన సహ జాయత ఇతి॥ ము॥ నన్వస్తు దేహాంతరప్రాప్తిరావశ్యకీ తథాప్యేతాదృశదేహలాభే కిం మానమత ఆహ॥ యతో యత ఇతి॥ మనః దైవచోదితం ఫలాభిముఖాదృష్టప్రేరితం సత్ - పూర్వదేహవినాశసమయ ఇత్యర్థః యతో యతో ధావతి యయా యయా దిశా ప్రవర్తతే అథ మాయయా భగవత్సంకల్పేన రచితేషు దేహాత్మనా ఘటితేషు పంచసు గుణేషు భూతేషు - వికారాత్మకం దేహం యమితి శేషః ఆప అభిలలాష చేత్యర్థః అసౌ దేహీ ప్రపద్యమానః ఉత్పత్తిమాప్నువన్ - తేన దేహేన సహ జాయతే- యద్వా యతో యత ఇత్యత్రాద్యం-ఇణశ్శత్రంతం పదం- అన్యథవ్యయం-తథా చ- యతః గచ్ఛతః మ్రియమాణస్యేత్యర్థః-మ

నః యత్రోయయాదిశాభావతీతి అన్యత్సమానం- తదుక్తం-గీతాయాం॥ శ్లో॥ యంయంవాపిస్మరన్ భావంత్యజత్యంతేక లే బరమిత్యాదినా॥ ౪౨॥ నను సత్యంభవిష్యత్యేవకిమపి దేహమాత్రం-తథాప్యస్యఅతిప్రియస్యరాజదేహస్యరక్షణాయ-అకృత్యమపిక్రియతఇతిచేత్తత్రాహ॥జ్యోతిరితి॥అదశ్చంద్రాదిజ్యోతిః - ఉదకయుక్తేషుపార్థివేషుఘటాదిషు - యద్వోద కేషు పార్థివేషు తైలఘృతాదిషు. ప్రతిబింబేనస్థితం - సమీరస్యవాయోర్వేగమనుగతంకంపాదియుక్తం ప్రతీయతేయథా.ఏవంస్వావిద్యారచితేషుగుణేషుదేహేషు- అసౌరాగేణానుగతఃప్రవిష్టో ముహ్యతిఅభినివేశం ప్రాప్నోతి - అయం భావః ఆస్మాన స్తావద్దేహాద్యధ్యాసాజ్జన్మోక్తంసహ తేనజాయతఇతి-తతశ్చాన్యోన్యధర్మాధ్యాసాద్యథాదేహధర్మాః కార్శ్యాదయః ఆత్మనిప్రతీయంతేస్థూలోహం కృశోహమితి-ఏవమాత్మధర్మాః ప్రేమాస్పదత్వజ్ఞానాశ్రయత్వాదయోపి- దేహాదిష్వితి-అతః రాజసూకరాదిదేహయోర్విశేషాభావాత్ వ్యర్థో మృత్యుప్రతీకారఇతి॥ ము॥ ఉక్తమేవార్థం సదృష్టాంతంవిశదయతి॥ జ్యోతిరితి॥ ఉదకపార్థివేషుఉదకపూర్ణతటాకాదిషు - అదః ప్రతిబింబత్వేనపరిదృశ్యమానం.జ్యోతిః అర్కాదితేజః - సమీరవేగేనఅనుగతంతరంగాత్తరంగాంతరంప్రాప్తంయథైవవిభావ్యతేప్రతీయతే - యేవమసౌస్వమాయయాభగవత్సంకల్పేన-రచితాఃస్వమాయారచితాః- తేషుయద్వాస్వస్మైమాయారచితాః - తేషు-స్వభోగార్థం దేహాత్మనామాయాఘటితేష్విత్యర్థః- గుణేషుభూతేషుమాయాసంకల్పనిర్మితేషు- గుణమయశరీరేష్వితివా- రాగేణానుగతఃఅనుప్రవిష్టఃవిముహ్యతిమోహంప్రాప్నోతీతి॥౪౩॥ఏవముక్తంసామోపాయముపసంహరన్భేదమాహ॥ తస్మాదితి॥పరతఇతిఅభిద్రుహ్యమాణాత్ తత్సంబంధినశ్చయమాదితి-భయంఇహాముత్రచభయమితిభేదో దర్శితః॥ ము॥ ఏవంశ్లాఘనీయగుణఇత్యాదిభిరుక్తంగుణకీర్తనసంబంధాదిప్రవచనపూర్వకపరమార్థబోధాదిరూపం సామవాదముప

ప్రపద్యమానస్సహ తేనజాయతే॥౪౨॥జ్యోతిర్యథైవోదకపార్థివేష్వదస్సమీరవేగానుగతం విభావ్యతే।
ఏవంస్వమాయారచితేష్వసౌపుమాన్ గుణేషురాగానుగతోవిముహ్యతి॥ ౪౩॥ తస్మాన్నకస్యచిద్ద్రోహ
మాచరేత్సతథావిధః।ఆత్మనఃక్షేమమన్విచ్ఛన్ ద్రోగ్ధుర్వైపరతోభయమ్॥౪౪॥ఏషాతవానుజాబాలాకృ
పణాపుత్రికోపమా।హంతుంనార్హసికల్యాణీమిమాంత్వందీనవత్సల॥౪౫॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంససామభిర్భే
దైశ్చోద్యమానోపిదారుణః। నన్యవర్తతకౌరవ్యపురుషాదాననువ్రతః॥౪౬॥నిర్బంధంతస్యతంజ్ఞాత్వా
విచింత్యానకదుందుభిః । ప్రాప్తకాలంప్రతివ్యోఢుమిదంతత్రాన్వపద్యత॥౪౭॥ మృత్యుర్బుద్ధిమతాపో
హ్యోయావద్బుద్ధిబలోదయమ్।యద్యసౌనవివర్తేతనాపరాధోస్తిదేహినః॥ ౪౮॥ ప్రదాయ మృత్య
వేపుత్రాన్మోచయేకృపణామిమామ్।సుతామేయదిజాయేరన్ మృత్యుర్వానమ్రియేతచేత్॥ ౪౯॥విపర్య

సంహరన్ దృష్టాదృష్టభయవచనరూపంభేదమాహ॥ తస్మాదితి॥ మృత్యోర్దేహాంతరప్రాప్తేశ్చావశ్యకత్వాదిత్యర్థః- తథావిధఃఉక్తదృష్టాదృష్టజ్ఞానవాన్ - క్షేమమన్విచ్ఛన్నితిదృష్టభయందర్శితం - పరద్రోహేణశ్రేయోహానిస్స్యాదిత్యర్థః-ద్రోగ్ధుఃద్రోహమాచరతః-పరతోభయంపరలోకేయమాద్భయమిత్యదృష్టభయముక్తం॥ ౪౪॥ పునస్సామైవాహ॥ ఏషేతి॥పుత్రికోపమాదారునుయోవాఅచేతనప్రాయా॥ ము॥పునఃసామవాదమాహ॥ ఏషేతి॥ పుత్రికోపమాపాంచాలికాతుల్యాతథాపరతంత్రేత్యర్థః॥ శ్లో॥ పాంచాలికాపుత్రికాస్యాద్వస్త్రదంతాదిభిఃకృతేతినిఘంటుః - యద్వా- అపత్యప్రాయా-అతిశయితప్రేమాస్పదద్యోతనార్థమిదంవిశేషణం - స్త్రీత్వానుజాత్వబాల్యదైన్యాదిభిర్దయనీయైవ - తత్రాపిదీనవత్సలస్యతవకృపణావధస్సుతరామనుచితఏవేతిభావః- కల్యాణీమిత్యనేనత్వయి కూరత్రైవపర్యవస్యతి - వధోద్యోగస్సునసఫలోభవేదితిద్యోత్యతే॥౪౫॥ఏవమితి॥ చోద్యమానఃఉపదిశ్యమానః. స్వయందారుణఃపునఃపురుషాదాన్ దైత్యాన్ - అనువ్రతః అనుసృతఇతి॥ ౪౬॥ నిర్బంధమితి॥ ఆనకదుందుభిరితిపదంమహాభాగ ఇత్యత్రోక్తాభిప్రాయం- ప్రతివ్యోఢుంప్రతికర్తుమిత్యర్థః-ఇదంవక్ష్యమాణంప్రత్యుపాయంఅన్వపద్యత-జ్ఞాతవాన్॥౪౭॥ ననుఖలోయమేతన్నమన్యేతేత్యాశంక్యాహ॥ మృత్యురితి॥ ౪౮॥ తస్మాదుపేక్షాదోషపరిహారాయైవంకరిష్యామీత్యాహ॥ప్రత్యర్ప్యేతి॥ మృత్యవేకంసాయ.నన్విదమపినైవన్యాయ్యమిత్యాశంక్యాహ-సుతాఇతి-అస్యాంయదిమేసుతాజాయేరన్-తదాయద్భావి - తద్భవతు-జీవతుంతుతావద్భవేదేవ-తదంతరాయద్యయమేవమ్రియేత-తదానకించిదన్యాయ్యం॥ ౪౯॥ యదిచ-సుతాభవిష్యంతిన-అయంమ్రియేత- తదా - మత్పుత్రాదేవాస్యమరణమిత్యాహ॥ విపర్యయఇతి॥ నను ప్రౌఢస్యకంసస్యతవబాలకాత్కథంమృత్యుస్స్యాత్తత్రాహ గతేరితి-ధాతుః॥శ్లో॥ అస్యాష్టావష్టమోగర్భోహంతాయామనయాస్తేబుధేత్యుక్త

వతః అతఃఇదానీమపత్యార్పణప్రతిజ్ఞైవమంత్రః-తథాసతి ఉపస్థితోమృత్యురయంతావన్నివర్తేత- ఇదానీం-నివృత్తః
పునఃకాలాంతరేఽపతేచ్చేత్తదానాపరాధోమమేత్యర్థః-అథవామత్పుత్రాదుపస్థితోమృత్యురస్యావధాద్యోఽని వర్తేత
తసపునరనేనసన్మంత్రేణభవేదేవేతి - యద్వా-గతిర్ధాతుర్దురత్యయమేత్యేతస్యప్రపంచఉపస్థితఇతి॥ము।ధాతుఃఅఘటితఘ
టనాశక్తస్య-నివృత్తోఽపివరదానాదినాపగతోఽపి॥ ౫౦॥ ప్రాణినామదృష్టందుర్వితర్క్యమితిసదృష్టాంతమాహ॥ అగ్నేరితి॥
వనేవృక్షాన్ప్రదహన్వహ్నిః సన్నిహితానపివృక్షాన్పరిత్యజ్యకదాచిద్దూరస్థానేవదహతి।గ్రామేగృహాన్వా, నహి
తస్యప్రాణ్యదృష్టవ్యతిరేకేణకించిన్నియామకమస్తి-యథాఏవంజంతోర్జన్మమరణయోరపిహేతుర్దుర్విభావ్యః అచిం
త్యః॥౫౧॥ఏవమితి॥ యావదాత్మనిదర్శనంస్వప్రజ్ఞావధి - విమృశ్యవిచార్య॥ ౫౨॥ ప్రహృష్టేతి॥ తస్యవిశ్వాసాయవికసిత
ముఖాంభోజస్సన్ ప్రహసన్ అబ్రవీత్॥౫౩॥ నేతి॥ యత్ యథాఅశరీరిణీవాగాహ-తథావైనిశ్చితం - అస్యాస్సకాశాత్
తేభయంనాస్తిఖలు - యతఃమేభ్యః పుత్రేభ్యస్తేభయముత్థితంఅష్టమోహంతేభ్యస్తే అన్యోన్యాపేక్షయా సర్వేఽప్యష్ట

యోఽవాకింనస్యాద్గతిర్ధాతుర్దురత్యయా । ఉపస్థితోనివర్తేతనివృత్తఃపునరాపతేత్॥ ౫౦॥ అగ్నేర్య
థా దారువియోగయోగయోరదృష్టతోఽన్యన్ననిమిత్తమస్తి। ఏవంహిజంతోరపిదుర్విభావ్యశ్శరీరసంయో
గవియోగహేతుః॥౫౧॥ఏవంవిమృశ్యతంపాపంయావదాత్మనిదర్శనమ్। పూజయామాసవైశౌరిర్బ
హుమానపురస్సరమ్॥ ౫౨॥ ప్రహృష్టవదనాంభోజోనృశంసంనిరపత్రపమ్। మనసాదూయమానేనప్ర
హసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౫౩॥ నహ్యస్యాస్తేభయం సౌమ్యయద్వైత్వాహాశరీరవాక్ । పుత్రాన్సమర్పయి
ష్యేఽస్యాయతస్తేభయముత్థితమ్॥౫౪॥ శ్రీశుకః॥ స్వసుర్వధాన్నివవృతేకంసస్తద్వాక్యసారవిత్। వసుదే
వోఽపితంప్రీతఃప్రశస్యప్రావిశద్గృహమ్॥ ౫౫॥ అథకాలఉపావృత్తే దేవకీసర్వదేవతా । పుత్రాన్ప్రసు
షువేచాష్టౌకన్యాంచైవానువత్సరమ్॥౫౬॥ కీర్తిమంతంప్రథమజంకంసాయానకదుందుభిః । అర్పయా
మాసకృచ్ఛ్రేణసోఽనృతాదతివిహ్వలః॥౫౭॥కిందుస్సహన్నుసాధూనాంవిదుషాంకిమపేక్షితమ్।కిమకార్యం
కదర్యాణాందుస్త్యజంకింధృతాత్మనామ్॥౫౮॥దృష్ట్వాసమత్వంతచ్ఛౌరేస్సత్యేచైవవ్యవస్థితమ్। కంసస్తు
ష్టమనారాజన్ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౫౯॥ ప్రతియాతుకుమారోఽయంనహ్యస్మాదస్తిమేభయమ్ । అష్ట
మాద్యువయోర్గర్భాన్మృత్యుర్మేఽభిహితఃకిల॥౬౦॥తథేతిసుతమాదాయయయావానకదుందుభిః। నా
భ్యనందతతద్వాక్యమసతోఽవిజితాత్మనః॥ ౬౧॥ నందాద్యాయేవ్రజేగోపా యాశ్చామీషాంచయోషి
తః। వృష్ణయోవసుదేవాద్యాదేవక్యాద్యాయదుస్త్రియః॥ ౬౨॥ సర్వేవైదేవతాప్రాయా ఉభయోరపి
భారత।జ్ఞాతయోబంధుసుహృదోయేచకంసమనువ్రతాః॥౬౩॥ అసురాస్సర్వఏవైతేలోకోపద్రవకారి
ణః।ఏతత్కంసాయభగవాన్శశంసాభ్యేత్యనారదః॥ ౬౪॥ భూమేర్భారాయమాణానాందైత్యానాం
చవధోద్యమమ్।ఋషేర్వినిర్గమేకంసోయదూన్మత్వాసురానితి॥ ౬౫॥ దేవక్యాగర్భసంభూతంవిష్ణుం
శంస్వవధంప్రతి।దేవకీంవసుదేవంచనిగృహ్యనిగళైర్గృహే॥ జాతంజాతమహన్పుత్రంతయోరజనశం
కయా॥౬౬॥ మాతరంపితరంభ్రాతౄన్సర్వాంశ్చసుహృదస్తథా । ఘ్నంతిహ్యసుతృపోలుబ్ధారాజా
నఃప్రాయశోభువి॥ ౬౭॥ ఆత్మానమిహసంజాతంజానన్ప్రాగ్విష్ణునాహతమ్ । మహాసురంకాలనేమిం

మాభవేయురిత్యుద్భూతం- తాన్ అస్యాఃపుత్రాన్సమర్పయిష్యే॥౫౪॥స్వసురితి॥నివవృతేనివృత్తః - తద్వాక్యసారః-ఉ
పపత్తిస్తద్వత్॥ ౫౫॥ అథేతి॥ కాలఉపావృత్తేప్రసూతికాలేప్రాప్తే - సర్వాఃసర్వాత్మాభగవానేవదేవతాయస్యాస్సా
భగవదాశ్రయత్వాత్ సర్వదేవతామయీతివా॥౫౬॥ ౫౭॥ ననుమృత్యవేపుత్రంకథమర్పితవానిత్యపేక్షాయామాహ॥
కిందుస్సహమితి॥సాధూనాంసత్యసంధానాం-ననుపుత్రలాలనసుఖాపేక్షాకథంత్యక్తేత్యతఆహ-విదుషామితి - భగవానే
వతత్త్వంనాన్యదితిజానతామిత్యర్థః-ననుస్వయంనీతేసతి-కంసోబాలంనహన్యాదితిమత్వా-నీతవానితికింనస్యాత్ నేత్యా
హ-కిమకార్యమితి - ననుదేవకీపుత్రంకథంత్యాజేత్యతఆహ-కిందుస్త్యజమితి-చిత్తేధృతఆత్మాహరిర్యైస్తేషాం॥ ౫౮॥
౬౧॥కంసస్యశాంతిర్దైవకార్యానుగుణానభవతీతినారదస్యప్రత్యవస్థానంతదాహ॥నందాద్యాఇత్యాదిత్రయేణ॥౬౨॥స
ర్వఇతి॥ఉభయోఃవసుదేవనందకులయోః॥౬౩॥౬౪॥భూమేరితి॥ దేవకృతమితిశేషః॥ ౬౫॥ దేవక్యాఇతి ॥ నిగళైశ్శృంఖ

స్తైః • అజనోఽపస్తుతచ్ఛ్లోకయా. ౬౯॥ ౬౯॥

ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచితభావార్థదీపికాయాం - దశమస్కంధే ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వితీయేకంసఘాతాయ దేవక్యాగర్భగో హరిః। బ్రహ్మాదిభిస్స్తుతస్సాంత్వితేతిసరూప్యతే శ్లో॥ యదుభిస్సవ్యరుధ్యంతేత్యుక్తం - తమేవవిరోధం ప్రపంచయతి - త్వరయా దేవకీగర్భస్యాస్యత్ర సంచారేణభగవతః ప్రవేశంవక్తుం సార్ధత్రయేణాహ॥ ప్రలంబేతి ॥ మహాశనః అఘాసురః॥౧॥౨॥౩॥ ఏకఇతి॥ అనురుంధానాః అనువర్తమానాః॥౪॥ సప్తమ ఇతి॥ ధామకళా. తదేవ సప్తమోగర్భోబభూవ - కింతద్ధామేత్యతఆహ - యమనంతమితి హర్షశోకవివర్ధనః ఆనందరూపస్యావతీర్ణత్వాద్ధర్షః పూర్వగర్భసాధారణదృష్ట్యాశోకఇతి॥౫॥ ౬॥ గచ్ఛేతి॥ ౭॥ ననుసాగోకులేకిమర్థ్యాస్తే అతఆహ॥ అన్యాఇతి॥ నకేవలంసైవ - అన్యాఅపీతి - వివరేషు అలక్ష్యస్థానేషు॥౮॥ దేవక్యాఇతి॥ జఠరేసంతం - ననుగర్భఆకృష్యమాణః కథంజీవేదతఆహ - మామకంధామేతి - తత్ తతః॥౯॥ కిం ఫలమేవంకార్యమిత్యతఆహ॥ అథేతి॥ అథఅనంతరమేవేత్యర్థః - అంశభాగేనేతి॥ అంశైః శక్తిభిః భజతే అధితిష్ఠతి - సర్వాన్ బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతాన్ ఇత్యంశభాగః తేనపరిపూర్ణరూ

యదుభిస్సవ్యరుధ్యత॥౬౮॥ ఉగ్రసేనంచపితరంయదుభోజాంధకాధిపమ్। స్వయంనిగృహ్య బుభుజే శూరసేనాన్ మహాబలః॥ ౬౯॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణే అష్టాదశసహస్రికాయాం - సంహితాయాం పారమహంస్యాం - శ్రీవైయ్యాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం - దశమస్కంధే ప్రథమోఽధ్యాయః -

శ్రీశుకః॥ ప్రలంబబకచాణూరతృణావర్తమహాశనైః। ముష్టికారిష్టద్వివిదపూతనాకేశిధేనుకైః॥ ౧॥ అన్యైశ్చాసురభూపాలైర్బాణభౌమాదిభిర్యుతః। యదూనాంకదనంచక్రేబలీమాగధసంశ్రయః॥ ౨॥ తేపీడితానివివిశుః కురుపాంచాలకేకయాన్। సాల్వాన్విదర్భాన్నిషధాన్ విదేహాన్కోసలానపి॥ ౩॥ ఏకేతమనురుంధానాః జ్ఞాతయః పర్యుపాసతే। హతేషుషట్సుబాలేషు దేవక్యాఔగ్రసేనినా॥ ౪॥ సప్తమో వైష్ణవంధామయమనంతంప్రచక్షతే। గర్భోబభూవదేవక్యాహర్షశోకవివర్ధనః॥ ౫॥ భగవానపివిశ్వాత్మావిదిత్వాకంసజంభయం। యదూనాంనిజనాథానాంయోగమాయాంసమాదిశత్॥ ౬॥ గచ్ఛదేవివ్రజంభద్రేగోపగోభిరలంకృతమ్। రోహిణీవసుదేవస్యభార్యాస్తేనందగోకులే॥ ౭॥ అన్యాశ్చకంససంవిగ్నావివరేషువసంతిహి॥ ౮॥ దేవక్యాజఠరేగర్భంశేషాఖ్యంధామమామకమ్। తత్సన్నికృష్యరోహిణ్యాఉదరేసన్నివేశయ॥ ౯॥ అథాహమంశభాగేనదేవక్యాఃపుత్రతాంశుభే। ప్రాప్స్యామిత్వంయశోదాయాంనందపత్న్యాంభవిష్యసి॥ ౧౦॥ అర్చిష్యంతిమనుష్యాస్త్వాంసర్వకామవరేశ్వరీం। ధూపోపహారబలిభిస్సర్వకామవరప్రదామ్॥౧౧॥ నామధేయానికుర్వంతిస్థానానిచనరాభువి। దుర్గేతిభద్రకాళీతివిజయావైష్ణవీతిచ॥౧౨॥ కుముదాచండికాకృష్ణామాధవీకన్యకేతిచ। మాయానారాయణీశానాశారదేత్యంబికేతిచ॥ ౧౩॥ గర్భసంకర్షణాత్తంవైప్రాహుస్సంకర్షణంభువి। రామేతిలోకరమణాద్బలభద్రంబలోచ్ఛ్రయాత్॥౧౪॥ సందిష్టైవంభగవతాతథేత్యోమితితద్వచః। పరిగృహ్యపరిక్రమ్యగాంగతాతత్తథాకరోత్ ౧౫॥ గర్భేప్రణీతేదేవక్యారోహిణ్యాంయోగనిద్రయా। అహోవిస్రంసితోగర్భఇతిపౌరావిచుక్రుశుః

పేణేత్యర్థః యద్వా - అంశైః జ్ఞానైశ్వర్యబలాదిభిః - భాజయతియోజయతి - స్వీయానితి తేన - యద్వా - అంశేనపురుషరూపేణమాయాయాభాగోభజనంఈక్షణంయస్యతేన - యద్వా - అంశేమాయయాగుణావతారాదరూపాఃభాగాః భేదాఃయస్యతేన - యద్వా - అంశాఏవమత్స్యకూర్మాదయోపాఃభజనీయాః - నతుసాక్షాత్స్వరూపంయస్యతేన - యద్వా అంశైః జ్ఞానబలాదిభిః భజనం అనువర్తనంభక్తేషుయస్యతేన - సర్వథాపరిపూర్ణరూపేణేతివివక్షితం॥ శ్లో॥ కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమిత్యుక్తత్వాదితి - తాంప్రోత్సాహయతి - త్వం యశోదాయామిత్యాదినా సార్ధచతుష్టయేన॥౧౦॥ అర్చిష్యంతీతి॥ సర్వాన్ పుత్రాదీన్ కామయంతేయే - తేషాంవరాం ఈశ్వరీం నియంత్రీంఅర్చకానాంసర్వకామవరాన్ ప్రదదాతీయాతాం॥ ౧౧॥౧౩॥ త్వద్వికర్షణేనతస్యసంకర్షణ - రామ బలభద్రేంవ్యపదేశాభవిష్యంతీత్యాహ ॥ గర్భేతి ॥ రామేతివసంబోధనం - కరిష్యంతి - త్వయా సంకృష్టేన తేనలోకస్యరమణాత్ రత్యుత్పాదనాత్ ॥ ౧౪ ॥ సందిష్టేతి॥ తథేతి పునరపిఓమిత్యాదరేణ ప్రతిగృహ్య గాంపృథ్వీం॥ ౧౫ ॥ గర్భఇతి ॥ విస్రంసితః విస్రస్తఇత్యేవంచుక్రుశుః నతుతద్వ్యాదురి

త్యర్థః॥ ౧౬॥ ఆవివేశే॥ మనః ఆవివేశ మనస్యావిర్బభూవ-జీవానామివవధాతుసంబంధ ఇత్యర్థః॥౧౫॥ స ఇతి॥ ధామశ్రీ విష్ణోః॥ ౧౭॥ తత ఇతి॥ జగన్మంగళం జగతో మూర్తిమన్మంగళం-అచ్యుతాంశం- అచ్యుతాః చ్యుతిరహితాః అంశాః ఐశ్వర్యాదయో యస్యతం- యద్వా-అచ్యుతస్య అంశ ఇవాంశః భక్తానుగ్రహార్థం పరిచ్ఛిన్నవపురిత్యర్థః-సమాహితం సమ్యగ్భూత మేవ ఆహితం వేదదీక్షయా అర్పితం- దేవీర్ద్యోతమానా శుద్ధసత్త్వేత్యర్థః సర్వాత్మకం సర్వస్యాత్మానం- అత ఏవాత్మభూతమేవ ఆహితం వేదదీక్షయా అర్పితం ... తం స్వస్మిన్నాదావేవ సంతం-మనస్తః మనస్యేవ-దధార ధారణయా ధృతవతీ - అత్రానురూపం దృష్టాంతమాహ- యథా కాష్ఠా ప్రాచీదిక్ ఆనందకరం చంద్రమివ॥ ౧౯॥ సేతి॥ సర్వజగన్నివాసస్య శ్రీహరేర్నివాసభూతాసత్యపి- సితరాం సర్వజనాహ్లాదకతయా న రేజే-కింతు - స్వయమేవానందమన్వభూత్ - యతః కంసస్య గృహే రుద్ధా అన్యైర్న దృశ్యతే ఘటాదిషు రుద్ధా అగ్నిశిఖా దీప ఇవ - తథా-సతీ శోభదా-సరస్వతీ జ్ఞానఖలే జ్ఞానవంచకే రుద్ధా యథా- అన్యేషామనుపకారిణీన రాజతే తద్వత్॥ ౨౦॥ తామితి॥ ప్రభయా భవనం విరోచయంతీం-అజితః శ్రీకృష్ణః-అంతరా కుక్షిమధ్యే యస్యాస్తాం- ఏషవిరోచమానః గుహాం శ్రితః గర్భే స్థితః - ధ్రువం హరిరేవ యత్ యస్మాదీదృశీయం పూర్వం నాసీత్॥ ౨౧॥ నను సంతి సామాద యడుపాయా నేతి స్వయమేవాహ ॥ కిమితి ॥ అయమర్థతంత్రో దేవకార్యప్రధానః విక్రమం న విహంతి - మద్వధే పరాక్రమం కరిష్యత్యేవేత్యర్థః-యద్వా తర్హి అయమిదానీమేవ హన్యతామితి విచింత్యాహ - అర్థతంత్రోపి పుమాన్- స్వవిక్రమం...

తుః॥ ౧౬॥ ఆవివేశాంశభాగేన మన ఆనకదుందుభేః। ఆంశేన భగవాన్ విష్ణుర్భూవోభారాపనుత్తయే॥ ౧౭॥
సబిభ్రత్పౌరుషం ధామ భ్రాజమానో యథా రవిః । దురాసదోతిదుర్ధర్షో భూతానాం సంబభూవహ॥
౧౮॥ తతో జగన్మంగళమచ్యుతాంశం సమాహితం శూరసుతేన దేవీ। దధార సర్వాత్మకమాత్మభూతం కాష్ఠా యథానందకరం మనస్తః॥ ౧౯॥ సా దేవకీ సర్వజగన్నివాసనివాసభూతా నితరాం న రేజే। భోజేంద్రగేహాగ్నిశిఖేవ రుద్ధా సరస్వతీ జ్ఞానఖలే యథా సతీ॥ ౨౦॥ తాం వీక్ష్య కంసః ప్రభయా జితాంతరాం విరోచయంతీం భవనం శుచిస్మితామ్। ఆహైష మే ప్రాణహరో హరిర్గుహాం ధ్రువం శ్రితో యన్న పురేయమీదృశీ॥ ౨౧॥
కిమద్య తస్మిన్ కరణీయమాశు యదర్థతంత్రో న విహంతి విక్రమం । స్త్రియాస్స్వసుర్గుర్వ్యా వధోయం యశశ్శ్రియం హంత్యనువేలమాయుః॥ ౨౨॥ విహంతి కీర్తిం సుదురాసదాం పరైస్త్యజంతి సంతోయశసా విహీనం । స ఏష జీవన్ ఖలు సంపరేతో వర్తేత యోత్యంతనృశంసితేన॥ ౨౩॥ దేహే మృతే తం మనుజాశ్శపంతి గంతా తమోంధం తనుమానినో ధ్రువమ్॥ ౨౪॥ ఇతి ఘోరతమాద్భావాత్సన్నివృత్తస్స్వయం ప్రభుః । ఆస్తే ప్రతీక్ష్యంస్తజ్జన్మ హరేర్వైరానుబంధకృత్॥ ౨౫॥ ఆసీనస్సంవిశంస్తిష్ఠన్ భుంజానః పర్య

—❋ బ్రహ్మేశానాది దేవగణాః దేవకీగర్భస్థితం పరమపురుషం స్తువంతి. ❋—

టన్ పిబన్। చింతయానో హృషీకేశమపశ్యత్తన్మయం జగత్॥ ౨౬॥ బ్రహ్మా భవశ్చ తత్రైత్య మునయో నారదాదయః । దేవైస్సానుచరైస్సాకం గీర్భిర్వృషణమైడయన్॥ ౨౭॥ దేవా ఊచుః॥ సత్యవ్రతం సత్యపరం

మం న విహంతి న నాశయః స్త్రీః వధే తన్నాశస్స్యాదితి భావః తదేవాహ - స్త్రియా ఇతి - గురుమత్యాః గర్భిణ్యాః॥ ౨౨॥ విహంతీతి ॥ కించ స ఏష జీవన్నేవ మృతస్స్యాత్ - నృశంసితేన క్రౌర్యేణ యో వర్తేత॥ ౨౩॥ దేహ ఇతి॥ తం జీవంతమేవ మనుజాశ్శపంతి దుర్వాక్యైర్భర్త్సయంతి-దేహే మృతే-తనుమానినః పాపినః నరకం గచ్ఛంతి-అథవా- శాపప్రకారమాహ-తనుమానినో దేహాత్మాభిమానినో న్యదేహే మృతే- అయం ధ్రువమంధంతమో గమిష్యతీతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఆసీన ఇతి॥ సంవిశన్ శయానః॥ ౨౬॥ బ్రహ్మేశానాద్యాభిః గీర్భిః - వృషణం కామవర్షిణం ఐడయన్ తుష్టువుః॥ ముః॥ వృషణం కామవర్షిణం భగవంతం ఐడయన్ అస్తువన్ ధిషణమితి పాఠే జ్ఞానమయమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ప్రతిశ్రుతం సత్యం కృతమితి హృష్టాః-సత్యత్వేనైవ ప్రథమం స్తువంతి ॥ సత్యవ్రతమితి ॥ సత్యవ్రతం సంకల్పో యస్యతం - సత్యపరం శ్రేష్ఠం ప్రాప్తి సాధనం యస్మిన్ తం - త్రిసత్యం త్రిష్వపి కాలేషు సృష్టేః పూర్వం ప్రళయానంతరం స్థితిసమయే చ సత్యం అవ్యభిచారేణ వర్తమానం-త దేవాహుః-సత్యస్య యోనిమితి - సచ్ఛబ్దేన పృథివ్యప్తేజాంసి - త్యశబ్దేన వాయ్వాకాశా ఏవం సచ్చత్యం చ సత్త్యం భూతపంచకం ॥ శ్రు ॥ తత్సత్త్యమిత్యాచక్షత ఇతి శ్రుతేః - యోనిం కారణం - అనేన సృష్టేః పూర్వం వర్తమానత్వోక్తా-తథా సత్యే తస్మిన్నేవ నిహితం అంతర్యామితయా స్థితం - అనేన స్థితిసమయేపి వర్తమానత్వోక్తా తథా చ సత్యస్య సత్యం సత్యస్యైక స్య సత్యం పారమార్థికం - తన్నాశే వ్యవశిష్యమాణరూపం అనేన ప్రళయే వ్యవధిత్వేన సత్యత్వం దర్శితం

ఏవంత్రిసత్యత్వముపపాదితం. తథా ఋతస్య నేత్రం-ఋతంచసూనృతవాణీ- సత్యంచసమదర్శనం - తథా భగవతా వ్యాఖ్యాస్యమానత్వాత్॥ శ్లో॥ సత్యంచసమదర్శనం। ఋతంచసూనృతా వాణీకవిభిఃపరికీర్తితేతి - తయోర్నేత్రంస్థితియనసాధనం నేతారంప్రవర్తకమితియావత్- ఏవంసర్వప్రకారేణ సత్యాత్మకంత్వాంభగవన్వయంశరణంప్రపన్నాః ప్రాప్తా ఇతి॥ ము॥ అథభగవతాసాధురక్షణాయప్రతిజ్ఞాతార్థంసత్యం దృష్ట్వా హర్షాత్ప్రథమం తత్సత్యాత్మకత్వంస్తువంతి ॥సత్యవ్రతమితి సత్యసంకల్పమిత్యర్థః-యద్వా- సత్యవ్రతంఆశ్రితసంరక్షణవ్రతంయస్యేతి- సత్యంసత్యవచనంపరం ప్రధానంయస్యతం- అతఏవయథాప్రతిశ్రుత మవతారఇతిభావః- యద్వా- చిదచిదాత్మకంజగత్సత్యమిత్యుచ్యతే ॥శ్రు॥ యదన్యద్దేవేభ్యః ప్రాణేభ్యశ్చతత్సత్ - అథయద్దేవాశ్చప్రాణాశ్చతత్సత్ - తదేకయావాచాభివ్యాహ్రియతేసత్యమితిశ్రుతేః- తతఃపరం- యద్వా- సత్యశబ్దేనప్రమాణతమోఽపనిషదుచ్యంతే. తత్పరం - యథార్థవేదవాక్యప్రతిపాద్యమిత్యర్థః - త్రయంప్రకృతిపురుషకాలాః సత్యాయస్యతంత్రిసత్యం- యద్వా త్రిష్వప్యుత్పత్తిస్థితిప్రళయేషు సత్యంనైయత్యేన కారణతయా వర్తమానమిత్యర్థః - తదేవాహుఃసత్యస్యయోనిమితిసచ్ఛబ్దేనపృథివ్యప్తేజాంసి- త్యశబ్దేనవాయ్వాకాశౌచోచ్యంతే ॥శ్రు॥ తత్సత్యమిత్యాచక్షత ఇతిశ్రుతేః - సచ్చత్యంచసత్యమిత్యేకవద్భావః-తస్యభూతపంచకస్య యోనింకారణం॥శ్రు॥ సచ్చత్యచ్చాభవదితిశ్రుతేః - ఏతేననియతపూర్వభావినః- కారణత్వాత్సృష్టేఃపూర్వంతస్యవర్తమానతోక్తా- తస్యైతస్మిన్నేవసృష్టప్రపంచే నిహితంఅంతర్యామితయా సన్నిహితమితిస్థితికాలేసత్యత్వముక్తం- సత్యస్యప్రపంచస్యసత్యంవినాశరహితవిలయస్థానమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తమఃపరేదేవ ఏకీభవతీతిశ్రుతేః - అనేనప్రళయేఽపిస్థితిరుక్తా యద్వా - సత్యేనిర్వికారేపరమాకాశేనిహితంప్రతిష్ఠితం . సత్యస్యసత్యంజీవేభ్యోఽపిసత్యం- జీవానాంస్వరూపతోనిర్వికారత్వేనసత్యత్వేపి స్వభావవికారవత్త్వాత్తేభ్యోపిధర్మతో నిర్వికార మిత్యర్థః- ఋతస్యనేత్రంఋ తంసూనృతవాక్యం - సత్యంసమదర్శనం ॥శ్లో॥ సత్యంచసమదర్శనం॥ఋతంతుసూనృతావాణీకవిభిఃపరికీర్తితేతిభగవదుక్తేః- తయోర్నేత్రంనేతారంప్రవర్తకమిత్యర్థః - యద్వా॥శ్రు॥ ఏవమమృతాదా

త్రిసత్యం సత్యసయోనిం నిహితంచసత్యే। సత్యస్యసత్యమృతసత్య నేత్రం సత్యాత్మకంత్వాం శరణం

ప్రపన్నాః॥ శ్రీ॥ ఏకాయనోఽసౌద్విఫల స్త్రిమూలశ్చతూరసః పంచశిఖషడాత్మా। సప్తత్వగష్టవిటపోన

వాక్షోదశచ్ఛదీద్విఖగోహ్యాదివృక్షః॥

త్మానంజుగుప్సేదితిశ్రుతౌ- పుణ్యవ్రతసంబంధిన్యమృతశబ్దప్రయోగాత్ ఋతంపుణ్యంసచానుష్ఠీయమానోధర్మః-సత్యముచ్యమానోధర్మః తయోర్నేతారం అథవాసత్యశబ్దఆదిత్యవాచీ॥ శ్రు ॥ అసావాదిత్యస్సత్యమితిశ్రుతేః- తత్సాహచర్యాదృతశబ్దశ్చంద్రవాచీతన్నేత్రం ॥ శ్రు ॥ చక్షుషీచంద్ర సూర్యావితిశ్రుతేః - సత్యాత్మకంనిర్వికార స్వభావం- సత్యభూతాప్రాకృతశుభవిగ్రహంవా॥ శ్లో ॥ ఆత్మాజీవేధృతౌదేహఇతినిఘంటుః ఏవంభూతంత్వాంశరణంప్రపన్నాః రక్షితారంతరణోపాయంవాప్రాప్తాః॥ శ్లో॥ ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యభిధానాత్॥ శ్రీ॥ ననుభవంతోపిలోకేశ్వరాః మత్తుల్యాఏవ- కిమితిమాంశరణం ప్రపద్యంతేమైవంవాచ్యం - త్వమేవైకస్సర్వేశ్వరః - సర్వసృష్ట్యాదికారణత్వాత్- వయంతుత్వదేకశరణా ఏవ - లోకాదిరూపంద్వైతంచసర్వంతద్వ్యతిరేకేణనాస్తీతివక్తుంద్వైతప్రపంచంవృక్షరూపేణనిరూపయంతి॥ ఏకాయనఇతి॥ అసౌప్రపంచఃఆదివృక్షః- వృశ్చ్యతఇతివృక్షః- సమష్టివ్యష్టిదేహరూపః- కథంభూతః- ఏకాయనఃఏకాప్రకృతిఃఅయనంఆశ్రయోయస్యసః- ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః త్రయోగుణాస్సత్త్వాదయోమూలానియస్యసః- ధర్మార్థకామమోక్షాశ్చత్వారోరసాయస్యసః- పంచఇంద్రియాణిశిఖాజ్ఞానప్రకారా యస్యసః షడూర్మయః॥ శ్లో॥ బుభుక్షాచపిపాసాచప్రాణస్యమనసఃస్మృతౌ॥శోకమోహౌశరీరస్యజరామృత్యూషడూర్మయః॥ కోశావా- త్వగ్రుధిరమాంసమేదోస్థిమజ్జామేతేషట్కోశాః - ఆత్మానఃస్వభావాఃయస్యసః షడాత్మాసప్తధాతవఃత్వచోయస్యసః- పంచభూతానిమనోబుద్ధ్యహంకారాశ్చేత్యష్టౌవిటపాః- శాఖావిస్తరాయస్యసఃనవాక్షః నవద్వారాణిఅక్షీణిఛిద్రాణియస్య. దశప్రాణాః- నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయప్రాణాపానవ్యానోదానసమానాః ఛదాః పత్రాణి యస్యసఃదశచ్ఛదః ద్వౌజీవేశ్వరౌఖగౌయస్మిన్సఃద్విఖగః॥ ము॥ అథకారణంతుధ్యేయమితిసర్వకారణస్యైవోపాస్యత్వశ్రవణాత్పూర్వశ్లోకసూచితం- భగవతఃకారణత్వంప్రపంచయితుంతావత్ప్రపంచస్వరూపమాహుః॥ ఏకాయనఇతి॥ ఆదిఃప్రవాహతోనిత్యః-వృశ్చ్యతఇతివృక్షః- వినాశీ- దేహరూపఃప్రపంచఇత్యర్థః సఏవవృక్షఇతిశ్లిష్టరూపకం- ఏకంప్రకృతిశత్త్వంపరబ్రహ్మతత్త్వంవా అయనమాశ్రయోయస్యేత్యేకాయనః ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః ద్విఫ

లః త్రిమూలః సత్త్వాదిగుణత్రయమూలకః చత్వారః పురుషార్థా రసా యస్య సః చతూరసః - పంచవిధః పంచభూతప్రకారః పంచేంద్రియాణి విధా జ్ఞానప్రకారా యస్యేతి వా - పంచశిఖ ఇతి పాఠే శిఖాశబ్దేన శాఖాభ్యో ఽర్థః ప్రసారిణి జటారూపాణ్యుచ్యంతే - పంచసూక్ష్మభూతాః శిఖా యస్యేతి - షడాత్మా - బుభుక్షాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యురూపాః షడూర్మయ ఆత్మానః స్వభావా యస్య సః - మనసా సహ షడింద్రియాణ్యాత్మా యస్యేతి వా చర్మరుధిరమాంసమేదోమజ్జాస్థిస్నాయురూపాః సప్తధాతవ ఏవ త్వచో యస్య సః హస్తపాదశిరఃకంఠవక్షోజఠరాశ్చాష్టౌ విటపాః శాఖా యస్య సః - నవాక్షః నవద్వారకోటరః దశప్రాణాః ప్రాణాపానవ్యానోదానసమాననాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయాఖ్యాః ఛదస్థానీయా యస్య సః - దశచ్ఛదః - శబ్దాదయ ఏవానుకూలాః ప్రతికూలాశ్చ దశచ్ఛదా యస్యేతి వా - ద్వౌ జీవపరమాత్మానౌ ఖగౌ యస్య సః ద్విఖగః అసౌ ఏవంభూత ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవంరూపస్య సంసారవృక్షస్య సతః కార్యస్య త్వమేక ఏవ ప్రసూతిః ప్రకర్షేణ సూతిర్జన్మ యస్మాత్సః కారణమిత్యర్థః - త్వమేవ సన్నిధానం సమ్యఙ్నిధీయతే ఽస్మిన్నిఖిలమితి లయస్థానం త్వమేవానుగ్రహశ్చ అనుగృహ్ణాతి పాలయతీతి - నను బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః ఏవంభూతాః ప్రసిద్ధాః కథమహమేవేతి చేత్తత్రాహుః త్వన్మాయయేతి - సంవృతం పిహితం చేతో జ్ఞానం యేషాం తే త్వామేవ నానా పశ్యంతి - యే తు విపశ్చితో విద్వాంసః తే తథా న పశ్యంతి ॥ ము ॥ తతః కిమత ఆహుః ॥ త్వమితి ॥ సతః సత్యస్య కార్యభూతస్య వా - అస్య ప్రపంచవృక్షస్య త్వమేక ఏవ ప్రసూతిః కారణం - సన్నిధానం సమ్యఙ్నిధనం వినాశహేతురిత్యర్థః - ప్రళయే సమ్యఙ్నిధీయతే ఽస్మిన్ ప్రపంచ ఇతి సన్నిధానం - లయస్థానమితి వా - త్వమేవానుగ్రహః అనుగ్రహశీలః - ఇష్టప్రదానాదినా పాలక ఇత్యర్థః నను త్వమేకస్యైవ కథం సర్వవిధకారణత్వం అన్యే ఽప్యుచ్యంతే జగత్కారణతయా యుష్మదాదయ ఇత్యత్రాహుః - త్వన్మాయయేతి - త్వన్మాయయా త్వచ్ఛక్తిభూతయా జ్ఞానవిరోధిన్యా ప్రకృత్యా అసంవృతచేతసః అతిరోహితజ్ఞానా ఇత్యర్థః త్వామేవ పశ్యంతి - ఉక్తరీత్యా సర్వకారణం త్వామేవ పశ్యంతీత్యర్థః - యే తు విశదం విమృశ్య వా న పశ్యంతీతి న విపశ్చితః నఞర్థస్య నశబ్దస్య సుప్సుపేతి సమాసః - తే ఇతి శేషః - నానా పశ్యంతి

వాక్షో దశచ్ఛదో ద్విఖగో హ్యాదివృక్షః ॥ ౨౯ ॥ త్వమేక ఏవాస్య సతః ప్రసూతిస్త్వం సన్నిధానం త్వమనుగ్రహశ్చ । త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం పశ్యంతి నానా న విపశ్చితో యే ॥ ౩౦ ॥ బిభర్షి రూపాణ్యవబోధ ఆత్మా క్షేమాయ లోకస్య చరాచరస్య । సత్త్వోపపన్నాని సుఖావహాని సతామభద్రాణి ముహుః ఖలానామ్ ॥ ౩౧ ॥ త్వయ్యంబుజాక్షాఖిలలోకధామ్ని సమాధినావేశితచేతసైకే । త్వత్పాదపోతేన మహ

అస్మదాదినానాకారత్వాని పశ్యంతీత్యర్థః యద్వా - మమైవ సర్వకారణత్వే కథం మాం సర్వజీవవిలక్షణం న జానంతీత్యత ఆహుః - త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం నానా పశ్యంతి అనంతజీవరూపేణ నానావిధం పశ్యంతి - న తు జీవవిలక్షణం పరస్వరూపం జానంతీత్యర్థః - యే తు విపశ్చితః తత్త్వజ్ఞాః తే తు ఏవం న పశ్యంతి కింతు సర్వజీవవిలక్షణం సర్వజగజ్జన్మస్థితివిలయైకకారణం పరస్వరూపం జానంతీత్యర్థః యద్వా త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం - నానా న పశ్యంతి - జగద్రక్షణాయ రామకృష్ణాదిరూపేణ బహువిధం న జానంతి ॥ శ్లో ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః । పూర్ణానందం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే - ఇతి కృష్ణశబ్దవ్యుత్పత్తిః త్వదవతారరహస్యం న విందంతీత్యర్థః - యే తు విపశ్చితః త ఏవ పశ్యంతీతి ॥ ౩౦ ॥ నను దేవకీపుత్రం మాం కథమేవం వర్ణయథేతి చేత్తత్రాహుః ॥ బిభర్షీతి ॥ ఆత్మన్ పరమాత్మన్ అవబోధ - అవబోధైకస్వరూప - చరాచరస్య స్థావరజంగమాత్మకస్య క్షేమాయ సుఖాయ - సత్త్వగుణయుక్తాని ఖలానాం అభద్రాణి సతాం సుఖావహాని రూపాణి మూర్తీర్బిభర్షి న త్వేవం తు త్వం కస్యాపి పుత్ర ఇత్యర్థః ॥ ము ॥ ఏతదేవావతారవైభవమాహుః ॥ బిభర్షీతి ॥ అవబోధః జ్ఞానస్వరూపః ఆత్మా త్వం - సత్త్వస్య మోక్షోపయుక్తశుద్ధసత్త్వస్య ఉపపన్నాన్యుపయుక్తాని తత్ప్రవర్తకానీత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ సత్త్వస్యైవ ప్రవర్తక ఇతి శ్రుతేః - అప్రాకృతశుద్ధద్రవ్యమయానీతి వా - రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని లోకస్య క్షేమాయ ధర్మసంస్థాపనాదిశ్రేయసే బిభర్షీతి ఉక్తం హి భగవతా ॥ శ్లో ॥ పరిత్రాణాయ సాధూనామిత్యాది ॥ ౩౦ ॥ న కేవలమేతావత్ భక్తానాం మోక్షార్థమపీత్యాహుః ॥ త్వయీతి ॥ త్వయి సమాధినా ఆవేశితచేతసా నిమిత్తేన - త్వత్పాదపోతేన - ఏకే ముఖ్యాః వివేకినః మహద్భిః కృతేన సేవ్యతయా సంపాదితేన - యద్వా - ఇదమపి మాయామయమస్య నావరం పరిత్యజ్య ఇదమేవ మహత్సర్వోత్కృష్టమితి మనసి కృతేన బహుమతేనేత్యర్థః - భవాబ్ధిం తుచ్ఛీకుర్వంతి - అనాయాసేనైవ భజతామనునిష్పాదినీ తేషాం ముక్తిరిత్యర్థః ॥ ము ॥ ఏతదవతారరహస్యవేదినో ముచ్యంత ఇత్యాహుః ॥ త్వయీతి ॥ మహత్కృతేన మహాత్మభిరుపదిష్టేనేత్యర్థః - సమాధిరాభక్తిరూపాపన్నజ్ఞానేన - త్వ

య్యావేశితచేతసా- అసంశ్లిష్టచిత్తేనోపలక్షితాః-ఏకే భగవదవతారరూపప్రవణాః- తత్పాదనైవపోతేన తరణసాధ
నేవతేనైవసిద్ధోపాయేనేత్యర్థః- అమలసత్త్వధామ్నిత్యత్ర పూర్వవదర్థోఽనుగ్రాహ్యః ॥ ౩౨ ॥ నను తేనపోతేనపూ
ర్వే దేత్త్వారంగతాః- తర్హీదానీంజనానాం కాగతి స్తత్రాహుః ॥స్వయమితి॥ అయమర్థః- హేద్యుమన్ స్వప్రకాశ
త్వత్పాదపోతసామీప్యమాత్రేణభవాంభోధావత్స పదమాత్రేజాతే- అత స్తన్నిరపేక్షం- స్వయమేవ- అన్యేషాంఽభిమం
సుదుస్తరమపిభవార్ణవంసముత్తీర్య- భవత్పదాంభోరుహరూపాంనావమత్రైవనిధాయభక్తిమార్గసంప్రదాయం
ప్రవర్త్యేత్యర్థః - పారంయాతాః పారంగతాః - తత్రికం - యతోఽదభ్రసౌహృదాః సర్వభూతేషు - అద
భ్రసౌహృదాఃఅతిప్రీతియుక్తాః- అతస్తే- అన్యేషాంతరణాయనిధాయేతి- కథంమత్పాదపోతేనతీర్ణాః అతఉక్తంభ
వాన్ సదనుగ్రహఃసతోభక్తాననుగృహ్ణాతీతి- యేనకేనచిత్ప్రకారేణభగవతిచేతోవేశనీయమితిభావః॥ ము॥ ఏవంత్వచ్చర
ణరూపసాధనేనభవాబ్ధింతీర్త్వా- కేచనభక్తాః- ఇతరేషామపితత్తరణేతదేవసాధనందర్శయిత్వాగతాఇత్యాహుః
స్వయమితి- హేద్యుమన్ స్వప్రకాశ - అదభ్రసౌహృదాఃసర్వభూతేష్వధికసౌహార్దాఃకేచనభక్తా ఇత్యర్థఃభవా
ర్ణవంస్వయంసముత్తీర్య-తే- తాదృశసౌహార్దయుక్తాఏవభక్తాః-అత్ర భవార్ణవేభవత్పదాంభోరుహనావంనిధా
య- ఇదమస్యతరణోపాయమితిదర్శయిత్వేత్యర్థః- యాతాఃగతాః - త్వత్పాదపద్మాశ్రితానాంభవోత్తారకత్వం
తవసముచితమేవేత్యాహుః- సదనుగ్రహోభవానితి- సదనుగ్రహశీలఇత్యర్థః- ద్యుమద్భవార్ణవమితి పాఠేద్యుమ
త్స్వర్గాదిస్థానోపేతంయథాతథాభవార్ణవంసముత్తీర్యేతిక్రియావిశేషణం ॥శ్లో॥ ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాః పున
రావర్తినోఽర్జునేతిస్వర్గాదేరపిసాపాయత్వోక్తేః-యద్వా-ద్యుమాన్ స్వర్గాదిస్థానసహితోయోభవతఃతమేవార్ణ
వమితిసమస్తంపదంఅత్రైవార్థాంతరం-తథాహి-పూర్వోక్తమేవార్థమాదరాద్భంగ్యంతరేణాహుః-సౌహృదంసౌహా
ర్దంమైత్రీత్యర్థః- ఇదముపలక్షణం-ఇతరేషాంకరుణాముదితోపేక్షారూపమానసపరికర్మణాం అదభ్రసౌహృదాఃమై

త్ర్యాతేనకుర్వంతిగోవత్సపదంభవాబ్ధిమ్ ॥ ౩౨ ॥స్వయంసముత్తీర్యసుదుస్తరంద్యుమన్ భవార్ణవంభీ
మమదభ్రసౌహృదాః । భవత్పదాంభోరుహనావమత్రతేనిధాయయాతాస్సదనుగ్రహోభవాన్॥
౩౩॥యేఽన్యేఽరవిందాక్షవిముక్తమానినస్త్వయ్యస్తభావాదవిశుద్ధబుద్ధయః । ఆరుహ్యకృచ్ఛ్రేణపరంప
దంతతఃపతంత్యధోఽనాదృతయుష్మదంఘ్రయః॥౩౪॥తథానతేమాధవతావకాఃక్వచిద్భ్రశ్యంతిమార్గా

త్యాదిగుణోపేతాఇత్యర్థః- తేయోగినః-అత్రభవసాగరే- భవత్పదాంభోరుహనావం- నిధాయ-భవార్ణవంసము
త్తీర్యయాతాఃపారంగతాః॥ ౩౩॥ననువివేకినాంకిమద్భజనేన-ముక్తాఏవహితే-తత్రాహుః॥ యఇతి॥విముక్తమానినఃవి
ముక్తావయమితిమన్యమానాః-త్వయిఅస్తోనిరస్తఃఅతఏవఅసన్- యోభావఃతస్మాత్ భక్తేరభావాదిత్యర్థఃనవిశుద్ధాబు
ద్ధిర్యేషాంతేతథా-యద్వా-త్వయిఅస్తభాఇతిచ్ఛేదః అస్తభాఃఅస్తమతయఃవా చేష్వేవఃశుద్ధబుద్ధయః- కృచ్ఛ్రేణబహుజ
న్మతపసా- పరంపదంమోక్షసన్నిహిత -సత్కులతపశ్శ్రుతాది-పతంతివిఘ్నైరభిభూయంతే-నఆదృతౌయుష్మదంఘ్రీ
య్యైస్తే॥ము॥ భగవచ్చరణారవిందభక్తిరహితానాంయాగతిఃతామాహుః॥యఇతి॥విముక్తమానినఃవిముక్తావయమిత్యభి
మానవంతః-త్వయ్యస్తభావాదితి-భావప్రధానోనిర్దేశః- భావబంధరహితత్వాదిత్యర్థఃఅవిశుద్ధబుద్ధయఃకలుషమతయః
అనాదృతయుష్మదంఘ్రయః- అన్యేయేజనాఃతఇతిశేషః- యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ - కృచ్ఛ్రేణపూర్వాచరితవ్రతవిశే
షేణ- పరంపదంమోక్షసాధనయోగ్యసద్వర్ణాశ్రమాద్యుత్కృష్టస్థానమారుహ్యాపి- తతస్స్థానాదధఃపతంతి- యద్వా
న-ఆదృతయుష్మదంఘ్రయఇతిచ్ఛేదఃతథాచఆదృతయుష్మదంఘ్రయస్తునపతంతీత్యర్థః- అత్రైవార్థాంతరం-త్వయిఅ
స్తాక్షిప్తా-అసుక్షేపణఇతిధాతుః-భాప్రతిభాయేషాంతే-త్వద్విన్యస్తబుద్ధిప్రకాశాఇత్యర్థః- విముక్తమానినః త్యక్తదే
హాభిమానాఇతి॥ శ్లో॥ శోకప్రీతిచకోరపారణపటుజ్యోత్స్నాతి ఇత్యాదివత్కథంచిత్సాధుత్వంబోధ్యం-విద్యతేచాత్రై
నాఘాసురప్రశంసేప్రయోగః॥శ్లో॥ తతోఽతికాయస్యనిరుద్ధమార్గిణఇతి-యద్వా-విముక్తాఃమానినోదేహాత్మాభిమానవ
న్తోయైస్తేతథోక్తాః-త్యక్తమూఢసంసర్గాఇత్యర్థః-వాదేనసద్భిస్సహనిత్యసంవాదేనతత్త్వావలోకనేనేత్యర్థః-విశు
ద్ధబుద్ధయఃనిర్మలజ్ఞానాః-ఏతేనముముక్షోర్దుస్సంగత్యాగఃసత్సంగశ్చావశ్యకఇత్యుక్తం- ఆదృతయుష్మదంఘ్రయః॥ యేఅ
న్యేశరణాగతాఃతే-కృచ్ఛ్రేణమహావిశ్వాసపూర్వకేణశరణవరణేనేత్యర్థః-పరంపదమమృతస్థానమారుహ్య - తతఃపదా
దధోనపతంతీత్యర్థః॥శ్రు॥ నచపునరావర్తతే ఇమంమానవమావర్తంత ఇత్యాదిశ్రుతేః॥ ౩౪॥ త్వదీయాస్తునకదాచిదపి

పతంతీత్యాహుః। తథేతి॥ వినాయకాః విఘ్నహేతవః తేషామనీకానిస్తోమాః తాని పాంతి యే- తేషాంమూర్ధసు-విచరంతీతి విఘ్నాన్ జయంతీత్యర్థః యద్వా-త్వదాశ్రితాః ప్రత్యేకం వినాయకానీకపమూర్ధసు గరుడానాంమూర్ధసుచరంతి॥ ము॥ అథపూర్వయోజనానుగుణ్యేన-ఉత్తరశ్లోకార్థో వర్ణ్యతే-తాదృశదురభిమానరహితాః స్వదీయాస్తు కదాచిదపి నపతంతీత్యాహుః॥ తథేతి॥ యే త్వయి బద్ధసౌహృదాః తావకాః త్వదేకశరణా ఇత్యర్థః తే తథా పూర్వోక్తజనవత్ మార్గాత్ స్వ భ్రష్టాః క్వచిదపి నభ్రశ్యంతీతి- పూర్వయోజనాంతరానుగుణ్యేన తు- త్వయి బద్ధసౌహృదాస్తావకాః- హే మాధవ-తే తవ-మార్గాన్మోక్షపథాత్-తథా పూర్వోక్తప్రకారేణైవ క్వచిదపి నభ్రశ్యంతీతి- తాదృశపురుషార్థలాభస్య త్వత్కటాక్షైకవివిఘ్నభయాభావాన్న భ్రంశ ఇతి వక్తుం పూర్వోక్తార్థానువాద ఇతి న కశ్చిద్విరోధః- తదాహుః-త్వయేతి వినాయకానీకపమూర్ధసు విఘ్నసేనాపతిశిరస్సు- విచరంతి విఘ్నాన్ జయంతీత్యర్థః॥ ౩౩॥ సతాం సుఖావహాం రూపాణి ధారయసీత్యుక్తం బిభర్షి రూపాణీతి-తత్కేన ప్రకారేణ సుఖావహత్వమిత్యపేక్షాయామాహుః ॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం వపుః శ్రయత ఇత్యన్వయః శ్రేయ ఉపాయనం కర్మఫలదాతృ-కథం యేన వపుషా - జనస్త్వ అర్హణం పూజాం- ఈహతే కరోతి-కైః-వేదశ్చ క్రియా యోగశ్చ తపశ్చ సమాధిశ్చ తైశ్చతురాశ్రమధర్మైరిత్యర్థః - వపుషో నాశ్రయణే అర్హణా సంభవాన్న కర్మఫలసిద్ధిస్స్యాదితి॥ ము॥ యదుక్తం బిభర్షి రూపాణీత్యత్రావతారాణాం సాధుసుఖావహత్వం తత్ప్రకారమేవాహుః॥ సత్త్వమితి॥ స్థితౌ స్వసృష్టస్య జగతః స్థితికాలే- విశుద్ధం రజస్తమోగంధామిశ్రం- సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం- ఉపపూర్వః అయనశబ్దస్సమీపాశ్రయవాచీ శ్రేయసాముపాయనం సన్నిహితాశ్రయం- రామకృష్ణాదీనాం దయా సౌలభ్య వాత్సల్యాదిపూర్ణత్వేన శీఘ్రమేవ తత్తత్కాల భక్తశ్రేయఃప్రదత్వాత్- ఏవంవిధం వపుః-భవాన్ శ్రయతే యేన దివ్యమంగళవిగ్రహేణ హేతునా- జనస్త్వ అర్హణం పూజాం - వేదాదిభిః సమీహతే ఉద్యుంక్తే- వేదః స్వాధ్యాయః తస్యాపి భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వేన తదర్హణత్వాత్ -క్రియాః యజ్ఞాదికర్మాణి- యోగః సన్మంగళవిగ్రహధ్యానం తపః అనశనవ్రతాది-సమాధిర్భక్తిః॥ ౩౪॥ త్వయ్యంబుజాక్షేత్యాదినా శ్లోకత్రయేణ భగవద్భక్తానామేవ మోక్షో నాన్యేషామిత్యుక్తం -తత్ర కర్మవశత్వాయి బద్ధసౌహృదాః । త్వయాభిగుప్తా విచరంతి నిర్భయా వినాయకానీకపమూర్ధసు ప్రభో॥ ౩౩॥ సత్త్వం విశుద్ధం శ్రయతే భవాన్ స్థితౌ శరీరిణాం శ్రేయ ఉపాయనం వపుః । వేదక్రియా యోగతపస్సమాధిభిస్తవార్హణం యేన జనస్సమీహతే॥ ౩౪॥ సత్త్వం న చేద్ధాతరిదం నిజం వపుర్విజ్ఞానమజ్ఞానభిదాపమార్జనం

భక్తిం వినా మా భూత్- మోక్షస్య తు జ్ఞానైకసాధ్యత్వాత్ కిం భక్త్యేతి సానుశయాన్ ప్రత్యాహుః॥ సత్త్వమితి॥ హే ధాతః ఇదం సత్త్వం నిజం తవ వపుః న భవేచ్చేత్తర్హి విజ్ఞానం విశిష్టమపరోక్షం జ్ఞానం న భవేదిత్యనుషంగః- కథంభూతం అజ్ఞానభిదాపమార్జనం-అజ్ఞానం చ తత్కృతాభిదా చ-తయోరపమార్జనం నివర్తకం- యద్వా-అజ్ఞానంభిన త్తీత్యజ్ఞానభిత్ విజ్ఞానం మార్జనం నిరాసం-ఆపాపయతి ననుజడానాం బుద్ధ్యాదీనాం యతః ప్రకాశః- తద్బ్రహ్మైవజ్ఞానం భవేదేవ సభవాన్ సర్వసాక్షీ పరిపూర్ణః గుణప్రకాశైః గుణావచ్ఛిన్నైః ప్రకాశైః - కేవలమనుమీయతే కల్ప్యతే-నతు సాక్షాత్క్రియత ఇత్యర్థః అనుమాన ప్రకారమేవాహుః. ప్రకాశతే యస్య చ యేన వా గుణ ఇతి- యస్య సంబంధి అయం బుద్ధ్యాదిగుణః ప్రకాశతే- యో గుణసాక్షీ త్వేవం - యేన వా బుద్ధ్యాద్యారూఢేన ప్రమాత్రా బాహ్యో గుణః ప్రకాశత ఇత్యనుమీయత ఇత్యర్థః- శుద్ధసత్త్వవపుషి త్వయి సేవ్యమానే తు తదాకారేణ అంతఃకరణే - త్వత్ప్రసాదేన సాక్షాత్కారో భవేదితి భావః॥ ము॥ ఉక్తస్య దివ్యమంగళవిగ్రహస్య మురవబోధత్వమాహుః॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం న తే ధామ విదంతి జంతవ ఇతి పాఠః-విజ్ఞాయతేఽనేనేతి దివ్యాత్మస్వరూపమితి విజ్ఞానం-స్వాంతర్గతహేమప్రకాశకమణికరండికావ త్రిగుణాత్మకప్రకృతివిలక్షణశుద్ధద్రవ్యత్వేనాత్మస్వరూపస్యాతిరోధాయకమిత్యర్థః-అజ్ఞానభిదా- దేవోఽహమిత్యాద్యజ్ఞానకృతదేవమనుష్యత్వాదిభేదాభిమానః-తస్యాపమార్జనం నివర్తకం ధ్యాతౄణామితి శేషః-సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం- తే ధామతేజోరూపం వపుః శ్రుతి॥ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః ఆదిత్యవర్ణమిత్యాది శ్రుతేః-జంతవోఽజ్ఞానహీనాః -న విందంతి ఏవంవిధం న విజానంతి-కింతు ఇతర సజాతీయమేవ మన్వత ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ న భూతసంఘసంస్థానో దేహోఽస్య పరమాత్మన ఇతి హ్యుచ్యతే-సత్త్వం- న చేద్ధాతరిదం నిజం వపురితి పాఠే- హే ధాతః-నిజమిదం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం వపుః- న భవేచ్చేత్తర్హి-అజ్ఞానం తత్కృతభిదా చ తయోరపమార్జనం నివర్తకం-విజ్ఞానం విశిష్టాపరోక్షజ్ఞానమిత్యర్థః-న భవేదిత్యనుషంగః యద్వా-అజ్ఞానభిత్ విజ్ఞానం- మార్జనం అపవర్గం ప్రాప్తమేవేత్యర్థః ఏవం సాక్షాత్కారయోగ్యస్య దివ్యమంగళవిగ్రహ-

స్యైవమాహాత్మ్యందురవబోధం-అనుమేయస్యటివ్యాత్మస్వరూపస్యతుకిముతేత్యభి ప్రయంత స్తస్యసార్వజ్ఞ పురస్కృ తంసర్వకారణత్వమాహుః· గుణేతి-యేనవాత్వయాహేతునా- గుణోగుణమయప్రపంచః-ప్రకాశతేఉన్మిషతీతి- కర్తాసీ త్యర్థః-యస్యతవ- ప్రకాశతేచప్రత్యక్షోభవతి- సర్వజ్ఞోసీత్యర్థః- సభవాన్ - గుణప్రకాశైః గుణమయకార్యైః అనుమీయతేకార్యస్యకారణభూతఇతివిజ్ఞాయతఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ఏవంతావద్భక్తానామభ్యుదయాపవర్గార్థంరూపాణి బిభర్షీత్యుక్తం- తాన్యపిభజనీయానికేవలం-నతుజ్ఞాతుంశక్యంతే - అనంతత్వాదతర్క్యత్వాచ్చమనోవచసోరగోచర త్వాదిత్యాహుః॥నవామరూపేఇతి॥ గుణాశ్చకర్మాణిచజన్మానిచతైర్నిరూపితవ్యేనిరూపణార్హైనభవతఃకుతః-అనుమే యంవర్త్మమార్గోయస్య-తవేతి-తత్రాపిహేతుః-తస్యసాక్షిణఇతి- నహిసాక్షిణస్తత్త్వంమనోవచోగోచరమిత్యర్థః హేదేవబహుధాద్యోతమాన- అథాపిక్రియాయాండపాసనాదిలక్షణాయాం - త్వాంప్రతియంతిఉపాసకాస్సాక్షా త్పశ్యంతి-హిప్రసిద్ధౌ॥ము॥ అథభగవద్గుణజన్మకర్మనామరూపాణాంలోకసామ్యేన అనిరూపణీయత్వమాహుః॥ ననా మరూపేఇతిసేతి॥మనోవచోభ్యాంవేదవాక్యేనతదనుసారిమనసాచేత్యర్థః-అనుమేయవర్త్మనః అనుమేయస్వభావస్య-స ర్వసాక్షిణఃతవతస్యసాక్షిణఇతిపాఠేతస్యతథాప్రసిద్ధస్యేత్యర్థః-గుణజన్మకర్మభిస్సహ-నామరూపేననిరూపితవ్యే-గుణ జన్మకర్మనామరూపాణిఇతరసజాతీయతయానని రూపణీయాని॥శ్లో॥ జన్మకర్మచమేదివ్యమితివచనాత్ నన్వేవంచేత్కథం వైదికాస్తత్కర్మణి· అగ్నీంద్రాదినామరూపసాజాత్యేనవ్యవహరంతీత్యత్రోపపత్తిమాహుః-వేదేతి-అథాపి-త్వన్నా మరూపాదేలోకవిలక్షణత్వేపి వేదక్రియాయాంవైదికకర్మణిప్రతియంతిహి- అయంభావః వైదికకర్మణి ప్రస్తుతా గ్నీంద్రాదినామరూపసజాతీయతయాభగవన్నామరూపనిర్దేశేపినేతరసాజాత్యక్లృప్తిదోషః॥శ్రు॥ అంగాన్యన్యాదేవ తాఇతితేషాంతదంగత్వాత్తన్నామరూపాణిత్వదీయానీతి బుద్ధ్యావేదక్రియాయాంప్రవదంతి - నహిత్వదీయైస్త్వదీయ

నమ్।గుణప్రకాశైరనుమీయతేభవాన్ప్రకాశతేయస్యచయేనవాగుణః॥ ౩౬॥ ననామరూపేగుణకర్మజ న్మభిర్నిరూపితవ్యేతవతస్యసాక్షిణః। మనోవచోభ్యామనుమేయవర్త్మనో దేవక్రియాయాంప్రతియం త్యథాపిహి॥ ౩౭॥ శృణ్వన్గృణన్సంస్మరయంశ్చచింతయన్నామానిరూపాణిచమంగళానితే। క్రియా సుయస్త్వచ్చరణారవిందయోరావిష్టచిత్తోనభవాయకల్పతే॥౩౮॥ దిష్ట్యాహరేస్యాభవతః పదోభువో భారోపనీతస్తవజన్మనేశితుః । దిష్ట్యాంకితాంత్వత్పదకైస్సుశోభనైః ద్రక్ష్యామగాంద్యాంచతవానుకంపి తామ్॥౩౯॥న తేఽభవస్యేశభవస్యకారణంవినావినోదంబతతర్కయామహే। భవోనిరోధఃస్థితిరప్యవిద్య

సాజాత్యేఇతరసజాతీయతానిరూపణదోషః- నైవమితరత్రనిరూపితవ్యమితి- దేవక్రియాయామితిపాఠే - హేదేవ బహుధాద్యోతమానేత్యర్థః॥ ౩౭॥ తస్మాద్భక్త్యైవమోక్షఇత్యుపసంహరంతి॥ శృణ్వన్నితి॥ అన్యానపిసంస్మరయన్-క్రి యాసుసేవార్చనాదిషు॥ము॥ అథేంద్రాదినామరూపేభ్యస్త్వదసాధారణనామరూపాణాంధ్యేయత్వాదికంతత్ఫలం చాహుః॥శృణ్వన్నితి॥గృణన్కీర్తయన్- చింతయన్ధ్యాయన్-సంస్మరయన్- అన్యేషామపితానిస్మరయన్ - ఆవిష్ట చిత్తఃసంగలగ్నచిత్తః॥ ౩౮॥ విశేషతఃకృష్ణావతారమభినందంతి॥దిష్ట్యేతి॥నఃదిష్ట్యాభద్రంతవపదః పాదభూతాయాః- ఈశ్వరస్యతవజన్మమాత్రేణభువోభారఃఅపనీతఏవ- కించ-త్వత్పదకైఃకోమలైఃపదైః- సుశోభనైర్వజ్రాంకుశాదిశుభల క్షణైః-గాంపృథ్వీంద్యాంస్వర్గంచతవత్వయానుకంపితాం ॥ము॥ఏవంసామాన్యతోభగవదవతారకృతంజగదుపకార మనుసంధాయప్రస్తుతావ తారకృతమప్యను సంధధానాః స్వకృతార్థ్యమను సందధతే॥ దిష్ట్యేతి॥ దిష్ట్యేతిభద్రవా చకం- నోఅస్మాకంభద్రమిత్యర్థః- పదఃపాదభూతాయాఇత్యర్థః-ఈశితుః- సర్వజగన్నియంతుః తవజన్మనాఅపనీ తఃఅపనీతప్రాయః- సుశోభనైః వజ్రధ్వజాదిశుభలక్షణైః-త్వత్పదకైఃకోమలచరణైః అంకితాంగాంభువం ద్రక్ష్యామ ద్యాంస్వర్గంచ-తవత్వయేత్యర్థః-తవజన్మనేత్యనుషంగోవాఅనుకంపితాంభూభారభూతసురవిరోధినిరసనేనదయా విషయీకృతాంద్రక్ష్యామేతి॥౪౦॥ తవజన్మనాభారోపనీతఇత్యుక్త్వామమాపికింజీవవత్సంసార ఉక్తః - నహినహిత్యా హుః॥ నేతి॥ బతహేఈశఅసంసారిణస్తేజన్మనః- కారణంక్రీడాంవినానతర్కయామః-కించ- హేఅభవాశ్రయఅభవశ్చ ఆశ్రయశ్చ-నభవమాశ్రయఇతివా- అభవాశ్రయేపిపాఠాంతరే- నభయమాశ్రయతఇతితథాతస్సంబోధనం హేనిత్య ముక్తేత్యర్థః-తవజన్మకారణంనాస్తీతికిమువక్తవ్యం-యతఃఅత్మనిజీవాత్మన్యపి-భవాదయఃత్వయివిషయేయాఅవిద్యా-త యాకృతా-నపరమార్థతస్సంతీతి॥ము॥తవజన్మనాభారోపనీతఇత్యుక్తం-తచ్చనకర్మనిమిత్తకమిత్యాహుః॥నతఇతి॥అథ

వస్యఅస్పృష్టసంసారగంధస్య-తేభవస్యజన్మనః-కారణం-వినోదంక్రీడాంవినా-ఉక్తార్థేఉపపత్తిమాహుః-భవత్- భ
వఃసంసారః-తదాశ్రయోనభవతీత్యభవాశ్రయఃఆత్మాయస్యతస్మిన్- త్వయిసతిసాక్షిణిసతీత్యర్థః-యతఃభవః- ఉత్ప
త్తిఃతదాదయోవికారాః-అవిద్యయాసంసారిణాం జ్ఞానవిరోధిన్యాప్రకృత్యాకృతాః- ప్రకృతిగతాః - నస్వరూపగ
తాః-అతస్తద్దూరస్యతేకుతఇతిభావః- యద్వా-అకృతాఇతిచ్ఛేదః- త్వయిభవాదయోవికారాఃఅవిద్యయాఅకృతాః అత
స్తవజన్మాదేఃకారణంత్వాం-నిరంకుశమంతరేణనకించిత్తర్క్యామహఇతి- యద్వా-త్వయీత్యత్రతుఅయీతిచ్ఛేదః- అ
యిఅనంగ-భవంసాశ్రయతఇత్యభవాశ్రయ-యతః- ఆత్మనితుజీవాత్మన్యపి-భవాదయః- అవిద్యయాకృతాఃనతుస్వరూ
పప్రయుక్తాః॥ ౪౧॥ ప్రస్తుతంప్రార్థయంతే॥ మత్స్యేతి॥ నఃఅస్మాన్ - త్రిభువనంచమత్స్యాదిషుయథా - అపాఃత
థా-అధునాపి-పాహీతి-వందనంతఇతివదంతఃసర్వేశిరోభిఃప్రణేముః॥ ము॥ననుకేషుకేష్వవతీర్య మయారక్షణం కృతమి
త్యత్రతత్సర్వంసంకలయ్య-ప్రకృతోపయోగిత్వేనోపసంహరంతి॥ మత్స్యేతి॥ నోస్మాన్-పాసి - ననుయూయం త్రిభు
వనేశ్వరాః- కథంమద్రక్ష్యాఇత్యత్రాహుః - త్రిభువనంచపాసీతి- వయంత్వత్ప్రేర్యావేత్యర్థః- యదుజాతత్వేపితే
సర్వేశ్వరత్వముజ్జ్వలమేవేతిద్యోతనార్థమీశేతిసంబుద్ధిః . అధునాయదూత్తమేత్యత్రాయంభావః- యథాపూర్వావ
తారైస్త్వంజగదపాలయః - యథాయదూత్తమావతారేణాపీతి- వందనంతేతుభ్యం-నమఇత్యర్థః॥ ౪౨॥ దేవకీంప్ర
త్యాహుః॥ దిష్ట్యేతి॥ నోస్మాకంభవాయతేషేమాయభవస్యప్రపంచోత్పత్తేః- అయనఃస్థానభూతఇతివా - సాక్షాత్పరః
పుమాన్ తేకుక్షింగతః అతోభయంమాభూదితి- యోంశేనాపిసదాస్మాకంభవాయభవతి- ససాక్షాత్తేకుక్షింగతఇత్యే

యాకృతాయతస్త్వయ్యభవాశ్రయాత్మని॥౪౧॥ మత్స్యాశ్వకచ్ఛపవరాహనృసింహహంసరాజన్యవి
ప్రవిబుధేషుకృతావతారః।త్వంపాహినస్త్రిభువనంచతథాధునేశభారంభువోహరయదూత్తమవందన
న్తే॥౪౨॥దిష్ట్యాంబతేకుక్షిగతఃపరఃపుమానంశేనసాక్షాద్భగవాన్భవాయనః। మాభూద్భయంభోజప
తేర్ముమూర్షోర్గోప్తాయదూనాంభవితాతవాత్మజః॥౪౩॥శ్రీశుకః॥ఇత్యభిష్టూయపురుషంయద్రూ
పమనిదంయథా।బ్రహ్మేశానౌపురోధాయదేవాఃప్రతియయుర్దివమ్॥౪౪॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ అథసర్వగుణోపేతఃకాలఃపరమశోభనః। యర్హ్యేవాజనజన్మర్క్షంశాంతర్క్షగ్రహతారకమ్॥

తదస్మద్భాగ్యం-యః-అంశేన మత్స్యాద్యవతారేణనోస్మాకంకల్యాణాయఆసీత్ససంపూర్ణస్తవకుక్షింగతఇతి- తవ
దుఃఖినాశకోవాసందేహః॥ము॥అథదేవకీముపలాలయంతఆహుః॥దిష్ట్యేతి॥ భగవతోమాతృత్వాత్తదంగభూతానాం
స్వేషామపితస్యాస్తథాత్వమభిసంధాయాంబేత్యుక్తం- అంశేనేతిపూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం- సాక్షాద్భగవానితీహైవవి
రోధాత్-నోస్మాకం-భవాయసమృద్ధ్యైముమూర్షోః ఆసన్నమరణాదిత్యర్థః॥ ౪౩॥ఇతీతి॥యద్రూపమనిదం- సర్వ
ప్రత్యక్ప్రతం-యథాయథావత్-యద్రూపంమాయామనుష్యరూపమిదం-అనిదం-యథాఅవిద్యాకృతజన్మమరణాదిర
హితం॥సర్వసాక్షిప్రపంచసృష్టిస్థితిలయకారణమితివా. అస్మాన్వంచయిత్వా-ఏతావిహస్థాస్యత ఇతిమన్యమానాః-బ్ర
హ్మేశానౌపురోధాయపురతఃకృత్వా-దేవాఃదివంయయురితి॥ము॥ యథాయద్రూపం యస్యపురుషస్య స్వరూపం- అని
దంఇదమితినిర్దేష్టుమశక్యం- తంపురుషం-తథైవాభిష్టూయేత్యన్వయః- స్వరూపతోగుణతశ్చానంతతయాకబళినః స్తో
తుమశక్యత్వాదిదమితివక్తుమశక్యమిత్యేవాభిష్టూయేత్యర్థః॥ ౪౪॥ ... ... *

ఇతిభావార్థదీపికాయాం--ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయేనిజరూపేణసంభూతస్తుహరిస్స్వయం।పితృభ్యాంసంస్తుతోనీతఃపితాభీతేనగోకులం॥ అథేతి॥ అథేతిమం
గళార్థః-యర్హియదాసర్వగుణోపేతఃకాలోబభూవ-తదాదేవక్యాంవిష్ణురావిరాసీదిత్యష్టమశ్లోకేనాన్వయః - పర
మశోభనత్వమేవాహయర్హీత్యాదినా - అజనాత్ నారాయణాత్- జన్మయస్యప్రజాపతేస్తస్యఋక్షం రోహిణీనక్ష
త్రం కథంభూతం- శాంతానిఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని గ్రహాస్సూర్యాదయః తారకాశ్చయస్మిన్తత్॥ ము॥శ్లో॥స్వ స్వరూప
ప్రకటనాత్పిత్రోర్భయనివారణాత్ । హరేస్స్వభక్తదాక్షిణ్యమసూచయదిహోజ్జ్వలం॥ ॥ అథమంగళానాంచమం
గళమితికల్యాణతమేభగవతిజాయమానే-కాలాదీనాంసర్వేషాంమంగళభూయిష్ఠతాసంపన్నేతివర్ణయన్ తజ్జన్మప్ర
కారంప్రస్తౌతి॥ అథేతి॥ అథేతిమంగళార్థః బ్రహ్మాదిగమనానంతర్యపరోవా- యర్హీతిసర్వత్రానుషజ్యతే - తత్రేత

త్రై ఽకవచనబహువచనాంతప్రయోగానుగుణ్యేన అభూదభూవన్నిత్యధ్యాహార్యం. యర్హీత్యుపా- కాలాదయ ఏవం బభూవుః. తదా-దేవక్యాం విష్ణురావిరాసీదిత్యష్టమశ్లోకేనాన్వయః పరమశోభనత్వమేవాహ- యర్హీత్యాదినా-అజనాద్విష్ణోః జన్మ-యస్య ప్రజాపతేః తస్యబుక్షం రోహిణీనక్షత్రం- కీదృశం- శాంతాన్యక్రూరాణి బుక్షాణ్యశ్విన్యాదీని-గ్రహాః గురుశుక్రాదయః- తారకా అన్యాశ్చయస్మిన్ తత్ ॥౧॥ దిశ ఇతి ॥ యర్హీతి సర్వత్రానుషంగః నిర్మలానాముడుగణానాముదయో యస్మిన్-తత్తథా- మంగళభూయిష్ఠాః పురాదయో యస్యాం సా॥ము॥ నిర్మలానాముడుగణానాముదయో యస్మిన్ తత్- నిర్మలఉడుగణోదయో యస్మిన్నితి వా- మంగళభూయిష్ఠాః క్షేమప్రచురాః-పురాణి పట్టణాని- గ్రామాః ప్రసిద్ధాః. ప్రజాకరాః గోపాలవసతయశ్చ యస్యాం సా- తథోక్తా॥ ౨॥ నద్య ఇతి॥ జలరుహాణాం శ్రీః శోభా యేషాం తే-ద్విజాళికులానాం సన్నాదా యేషు తే స్తబకా యాసు తాః ॥ ము॥ జలరుహాణాం శ్రీః శోభా యేషాం తే ద్విజానామళికులానాం చ సన్నాదా యేషు తే-తథాభూతాః స్తబకా యాసు తాః॥౩॥వవావితి॥సమేధితాః సమ్యక్ దీప్తా బభూవురిత్యర్థః సమింధతేతి పాఠే అడభావ ఆర్షః॥ము॥ శాంతాః పూర్వం మందాః- ద్విజాతీనామగ్నయః సమేధితాః తదా జజ్వలురిత్యర్థః యద్వా శాంతాః అకలుషాః- సమేధితా ఇతి. సమింధతేతి పాఠే, ఐంధతేత్యర్థః- ఆడాగమాభావశ్ఛాందసః॥౪॥ మనాంసీతి॥ అసురద్రుహాం కంసాదివ్యతిరిక్తానాం- సర్వప్రాణినాం దేవానాం చేతి- సర్గేతు విశేషమాహ- జాయమాన ఇతి అజనే జాయమానే జనార్దనే ఉదయోన్ముఖే సతి- ఆసన్నః ప్రసన్నో యస్మిన్ సమయే తస్మిన్॥ ము॥ అమరద్రుహాం దేవద్రుహామపీత్యర్థః- తత్కాలే సర్వప్రాణినామపి మనః ప్రసాదద్యోతనార్థమేవం ప్రయోగః- యద్వా-సాధూనాం మనాం

౧ ॥ దిశః ప్రసేదుర్గగనం నిర్మలోడుగణోదయమ్। మహీమంగళభూయిష్ఠ పురగ్రామప్రజాకరా॥

౨॥నద్యః ప్రసన్నసలిలా హ్రదా జలరుహశ్రియః। ద్విజాళికులసన్నాద స్తబకా వనరాజయః॥ ౩॥ వవౌ వాయుస్సుఖస్పర్శః పుణ్యగంధవహశ్శుచిః। అగ్నయశ్చ ద్విజాతీనాం శాంతా స్తత్ర సమేధితాః॥ ౪॥మనాంస్యాసన్ ప్రసన్నాని సాధూనామసురద్రుహామ్। జాయమానేఽజనే తస్మి న్నేదుర్దుందుభయో దివి॥౫॥ జగుః కిన్నరగంధర్వా స్తుష్టువుస్సిద్ధచారణాః। విద్యాధర్యశ్చ ననృతు రప్సరోభిస్సమం ముదా ౬॥ముముచు

—* శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమూర్తేరవతారఘట్టః. *—

ర్మునయో దేవాస్సుమనాంసి ముదాన్వితాః। మందం మందం జలధరా జగర్జురనుసాగరమ్॥ నిశీథే తమ ఉద్భూతే జాయమానే జనార్దనే॥౭॥ దేవక్యాం దేవరూపిణ్యాం విష్ణుస్సర్వగుహాశయః। ఆవిరాసీద్యథా ప్రాచ్యాం దిశీందురివ పుష్కలః॥౮॥తమద్భుతం బాలక మంబుజేక్షణం చతుర్భుజం శంఖగదాద్యుదాయుధమ్। శ్రీవత్సలక్ష్మం గళశోభికౌస్తుభం పీతాంబరం సాంద్రపయోదసౌభగమ్॥ ౯ ॥మహార్హ వైడూర్యకిరీట

సి ప్రసన్నాని ప్రసాద యుక్తాన్యాసన్ - అమర ద్రుహాం మనాంసి ప్రసన్నాని ప్రకర్షేణ సన్నాని దుఃఖ కృశానీత్యర్థః- అసురద్రుహామితి పాఠే కంసాదివ్యతిరిక్తానాం సర్వప్రాణినామిత్యర్థః- యద్వా-కంసాదీనాం- ద్రుహాం తన్మారణార్థినామితి- దేవానామితి వా॥౫॥౬॥ముముచురితి॥తమసా ఉద్భూతే ఘనతమసి నిశీథే॥ ము॥ నిశీథే తమ ఉద్భూతం యస్మిన్ తత్తథాభూతే సతి- యద్వా-తమ ఉద్భవః భావే క్తః- తమస ఉద్భూతం యస్మిన్నితి గాఢాంధకారావృతే సతీత్యర్థః తదా॥౭॥ దేవక్యామితి॥ యథా-యథావత్-ఐశ్వరేణైవ రూపేణ॥ము॥ దేవక్యాం విష్ణుర్యథా యథావత్- ఐశ్వరేణైవ రూపేణేత్యర్థః ఆవిరాసీదిత్యన్వయః - సర్వేషాం గుహాసు హృదయాంతరేషు శేత ఇతి సర్వగుహాశయః - సర్వాంతర్యామీత్యర్థః- పుష్కలః పూర్ణః. అనేన దృష్టాంతేన - చంద్రస్యదిక్సంబంధ ఇవ భగవతో దేవకీగర్భసంబంధః- నతు ప్రాకృతశిశోరివ హేయగర్భమలనిమజ్జనస్థితిరితి ద్యోత్యతే॥౮॥తమితి॥ తం అద్భుతం బాలకం వసుదేవ ఐక్షతేతి ద్వితీయశ్లోకస్థేనాన్వయః అద్భుతత్వే హేతుగర్భవిశేషణాని- అంబుజేక్షణమిత్యాదీని శ్రీవత్సలక్ష్మ లక్షణం యస్య- గళే వశోభతే గళశోభి కౌస్తుభో యస్మిన్॥ ము॥ యథావదావిరాసీదిత్యుక్తం తదేవాహ॥ తమిత్యాదినా తం వసుదేవ ఐక్షతేతి ద్వితీయశ్లోకేనాన్వయః అద్భుతం లౌకికశిశువిలక్షణత్వాదాశ్చర్యకరం- అంబుజేక్షణమిత్యాదీని తత్ర హేతుగర్భిత విశేషణాని-శంఖగదాదీన్యుద్ధృతాన్యాయుధాని యస్య తం - శ్రీవత్సలక్ష్మం తల్లక్ష్మాణమిత్యర్థః. శ్రియాం శ్రీదేవ్యాం-వత్సలా సాపత్న్యదోషనివృత్త్యా అనుకూలా - లక్ష్మా చూడేవీ యస్య తమిత్యర్థాంతరం చాహుః. - సాంద్రపయోదసౌభగం జలభరిత మేఘసుభగం॥౯॥మహార్హేతి॥ పరిష్వక్త సహస్ర కుంతలం కిరీటకుండలాదీనాం- త్విషా కాంత్యా- స్ఫురదపరిమిత కేశమిత్యర్థః॥

ము॥ మహార్హాణ్యనర్ఘ్యాణి వైడూర్యాణి యస్మిన్ — తస్య కిరీటస్య కుండలయోశ్చ త్విషా పరిష్వక్త సహస్రకుంతలం వ్యాప్తా
పరిమితచికురం॥ శ్లో॥ శతం సహస్రమయుతం సర్వమానంత్యవాచకమిత్యభిధానాత్ — కృష్ణావతారేణ య ఉత్సవః హా తేన సం
భ్రమో యస్య స తథోక్తః॥ ౧౦ ॥ స ఇతి ॥ విస్మయేనోత్ఫుల్లే వికసితే విలోచనే యస్య సః. గవామయుతమస్పృశత్ మన
సా దత్తవాన్ — కంసనిగృహీతస్య దానాసంభవాత్ — స్పృష్టౌ హేతుః కృష్ణావతారేతి — ముదా ఆప్లుతో వ్యాప్తః స్నాత ఇతి॥
ము॥ దానే హేతుః — ఆప్లుతః — స్నాతః — ముదా ఆప్లుతో వ్యాప్త ఇతి వా గవామయుతమస్పృశత్ మనసా ప్రాదాత్ — తదా — కా
రాన్నిగృహీతస్య సాక్షాద్దానాయోగాత్ — అత ఏవ ఉత్తరత్ర కంసవధానంతరం అథ శూరసుతో రాజన్నిత్యారభ్య శ్లో॥
యాః కృష్ణరామజన్మర్క్షే మనో మత్తా మహామతిః। తాశ్చాద దాదనుస్మృత్యేతి — సాక్షాద్దానం వక్ష్యతే॥ ౧౧॥ అథేతి॥ కృత
ధీః శుద్ధబుద్ధిః॥ ము॥ అథ పరబ్రహ్మభూతపురుషోత్తమసాక్షాత్కారేణోత్పన్నతత్త్వజ్ఞానౌ తౌ దంపతీ, భగవంతమస్తువతా
మితి వదన్ — ప్రథమం వసుదేవస్తుతిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ కృతధీః కుశలబుద్ధిః — భారతేతి పరీక్షితం ప్రతి సంబుద్ధిః — గతభీః
కంసాద్భయరహితః తత్ర హేతుః ప్రభావవిదితి॥ ౧౨॥ వసుదేవః ప్రథమం పుత్రబుద్ధ్యా పశ్యన్ తాం పరిత్యజ్యాహ॥ విదిత ఇతి
అహో విదితోఽసీతి — కథం విదితోఽస్మి — భవాన్ ప్రకృతేః పరః పురుష ఇతి — నను కిమత్రాశ్చర్యం — పురుషస్య ప్రకృతేః పరత్వాదే
వేత్యత ఆహ — సాక్షాదితి — ప్రత్యక్షత ఇత్యర్థః — నన్వక్షిసన్నికృష్టం ప్రత్యక్షత ఉపలభ్యతే — కించిత్ర వక్తే ఆహ — కేవలేతి — కేవల
శ్చాసావనుభవశ్చ ఆనందశ్చ — తదేవ స్వరూపం యస్య సః॥ శ్రు॥ ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాదిత్యాదిశ్రుతేః॥ కించ — సర్వ
బుద్ధిదృక్ — నహ్యేవంభూతో దృశ్యో భవతీత్యర్థః॥ ము॥ నను జీవాత్మనోఽపి పంచవింశకత్వేన ప్రకృతేః పరత్వాత్ కథమ
స్యైవ పరమపురుషత్వమవధారితమిత్యత ఆహ॥ కేవలేతి॥ కేవలానుభవః కేవలజ్ఞానం — ఆనందశ్చ స్వరూపం యస్య సః — స
ర్వబుద్ధిం సర్వవస్తుగోచరజ్ఞానం ధరతీతి తద్ధృత్ సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ నను దేవకీజఠరే ప్రవిష్టస్య కిమియమతిస్తుతిః క్రియతే

కుండలత్విషా పరిష్వక్తసహస్రకుంతలమ్। ఉద్దామకాంచ్యంగదకంకణాదిభిర్విరోచమానం వసుదేవ ఐక్ష
త॥ ౧౦॥ స విస్మయోత్ఫుల్లవిలోచనో హరిం సుతం విలోక్యానకదుందుభిస్తదా। కృష్ణావతారోత్సవసంభ్ర
మోఽస్పృశన్ముదా ద్విజేభ్యోఽయుతమాప్లుతో గవామ్॥ ౧౧॥ అథైనమస్తౌదవధార్య పూరుషం పరం నతాం
గః కృతధీః కృతాంజలిః। స్వరోచిషా భారత సూతికాగృహం విరోచయంతం గతభీః ప్రభావవిత్॥ ౧౨॥ వసు

స్వస్వరూపేణావిర్భూతం భగవంతం ప్రతి వసుదేవకృతస్తుతిః.

దేవః॥ విదితోఽసి భవాన్ సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః। కేవలానుభవానందస్వరూపస్సర్వబుద్ధిదృక్॥ ౧౩॥
స ఏవ స్వప్రకృత్యేదం సృష్ట్వాగ్రే త్రిగుణాత్మకమ్। తదను త్వం హ్యప్రవిష్టః ప్రవిష్ట ఇవ భావ్యసే॥ ౧౪॥ యథే

ఇత్యత ఆహ ॥ స ఏవేతి॥ స ఏష ఉక్తస్వరూప ఏవ — త్వం చ దేవకీజఠరే ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః — నను విశ్వం సృష్ట్వా తదేవాను ప్రవిష్ట
స్య కిమేతద్బహు — అత ఆహ — స్వప్రకృత్యేతి — స్వమాయయా ఇదం సృష్ట్వా తదను — త్వమప్రవిష్ట ఏవేతి — నను తర్హి కథం
శ్రుత్యోచ్యతే। శ్రు ॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి — అత ఆహ — ప్రవిష్ట ఇవేతి — యథా జలే ఆకాశం ప్రతిబింబితం
చంద్రసూర్యాదినా — అప్రవిష్టమేవ ప్రవిష్టమివ తద్వత్ — భావ్యసే నిరూప్యసే — ప్రత్యక్షతో వా సద్రూపేణ లక్ష్య
ప్రవిష్ట ఇవ లక్ష్యసే॥ ము॥ నను జ్ఞానానందస్వరూపత్వం ముక్తావస్థాయాం సర్వజ్ఞత్వం చ జీవాత్మనోఽప్యవశిష్టమిత్యాశంక్య
తదసంభావితం జగత్కారణత్వమాహ॥ స ఏవేతి॥ యస్త్వం మయా విదితః — స ఏవేత్యర్థః — స్వప్రకృత్యా స్వస్య కార్యోప
యోగివిశేషణభూతయా ప్రకృత్యా — నను॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి సృష్టప్రపంచే మమాపి సృజ్యతయా
ప్రవేశః శ్రూయతే — తత్కథమియానతివాదస్తవ ఇత్యత ఆహ — తదన్వితి — భావ్యసే నిరూప్యసే — అతాత్త్వికైరితి శే
షః — సృష్టస్య సత్తాదినిర్వాహణార్థమనుప్రవేశః — నత్వనాదికర్మవాసనావశాత్సృజ్యేష్వనుప్రవేశ ఇతి శ్రుతేస్తాత్ప
ర్యం॥ ౧౪॥ అత్ర దృష్టాంతః॥ యథేతి॥ ఇమే అవికృతా భావాః మహదాదయో యథా తథేతి దృష్టాంతం వివృణోతి — తే వికృతై
రితి — తే వికృతైః షోడశవికారైస్సహ సన్నిపత్య — విరాజం జనయంతి — సన్నిపతనే హేతుః — యతః — పృథగ్భూతాస్సంతో నా
నావీర్యాః విశిష్టకార్యసమర్థాః న భవంతి॥ ము॥ అత్ర దృష్టాంతతయా భగవతా కార్యస్పృష్టయే ప్రేరితానాం భూతాదీ
నామండనిర్మాణప్రకారం — తత్ర ప్రవిష్టానామపి తేషామనుత్పత్తిం — తేషామేవానుప్రవిష్టేన భగవతాపి సృష్టబ్రహ్మాండ
స్య శయనస్థానమాత్రత్వం చ స్ఫుటయన్నాహ॥ యథేతి॥ వికారో నామ అధిష్ఠాత్రా భగవతా జనితకార్యజననోపయోగిమ
హదాదీనామవస్థావిశేషః — ప్రాప్తాః వికృతాః సప్త మహదహంకారాః — పంచతన్మాత్రాశ్చేతి ఇమే ప్రసిద్ధా భావాః పదా

స్థాః నానావీర్యాః-విచిత్రశక్తియుక్తాః- అన్యథావిచిత్రకార్యోత్పాదనాయోగాత్ - పృథగ్భూతాఃపరస్పరంభిన్నస్వరూపాః-నానావీర్యాః పృథగ్భూతాఇమేసప్తభావాః వికృతాస్సంత ఇత్యన్వయః- వికృతైః స్థూలభూతైస్సహ- సన్నిపత్యఐక్యాఽభావంప్రాప్యేతి పంచీకరణోక్తిః- విరాజంబ్రహ్మాండంశయస్థానభూతమిత్యర్థః-జనయంతి। అతః॥ సన్నిపత్యేతిఏవంసముత్పాద్యఅనుగతాః ప్రవిష్టాఇవదృశ్యంతే- నపునఃప్రవిష్టాః కుతఃఉత్పత్తేః ప్రాగేవకారణతయా విద్యమానత్వాన్నతేషామిహసృష్టేఃకార్యేపశ్చాత్సంభవః- ప్రవేశఇతి॥మూ॥ ప్రకృతేకిమాయాతమతఆహ॥ సముత్పాద్యేతి॥ ఏవనిర్మాయేత్యర్థః॥అనుగతాఇవేతివశబ్దఃకఇవేత్యాదివదనతిరిక్తార్థకః- అండాంతర్గతాదృశ్యంతఇత్యర్థః నతావతా- తేషాంతత్రోత్పత్తిరిత్యాహ-ప్రాగేవేతి- పృథివ్యాదీనామండోత్పత్తేఃప్రాగేవ- విద్యమానత్వాదండాంతరోత్పత్తిరిత్యర్థః॥తథైవభవానపిశయనస్థానభూతేతత్రానుప్రవిష్టఏవేతిభావః॥ ౧౬॥దార్ష్టాంతికేఽపిదిశతి। ఏవంభవానితి॥ ననుయద్యహమప్రచ్యుతస్వరూపఏవకారణతయాకార్యేషువర్తే-తర్హి- తేష్వింద్రియైర్గృహ్యమాణేషు- మమగ్రహణంకింనాస్తీత్యతఆహ-బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైరితి-బుద్ధ్యారూపాదిజ్ఞానేన- అనుమేయంలక్షణంస్వరూపంయేషాంతైః గుణైరింద్రియైః- గ్రాహ్యైర్గుణైస్సహసన్నపివర్తమానోఽపి- తద్గుణాగ్రహః తైర్గుణైస్సహనగృహ్యసే- అయంభావః నహిగ్రాహ్యైస్సహభావమాత్రంగ్రహణేకారణంకింతు- ఇంద్రియాణాంశక్తిః- సాచకార్యైకసమధిగమ్యా- యథాకార్యమేవకల్ప్యతే అతోయథాచక్షుషారూపగ్రహణేరసాదిగ్రహణంనాస్తి- తథైవవిషయగ్రహణేత్వద్గ్రహణమపీతి- అపిషయత్వేచగ్రహణానర్హత్వముక్తమేవ అనుగ్రాహదృష్టేస్తన్నివృత్తిఇతరక్తరూపాదిగ్రహణసామర్థ్యం - నమాధుర్యాదిగ్రహణసామర్థ్యం-రసస్యసహవర్తమానత్వేపి అచక్షుర్విషయత్వాత్- సర్వబుద్ధిదృగిత్యత్ర ఏవంతావత్ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్ప్రవేశోనాస్తీత్యుక్తం- కించ- పరిచ్ఛిన్నస్యనీడేపక్ష్యాదేరివప్రవేశోభవేత్- తవత్వనావృతత్వాదపరిచ్ఛిన్నత్వేన బహిరంతరేచభేదోనాస్తికుతః ప్రవేశఇత్యాహ- అనావృతత్వాదితి- అనావృతత్వేహేతూనాహ- స

మేఽవికృతాభావాస్తథా తేవికృతైస్సహ। నానావీర్యాఃపృథగ్భూతావిరాజంజనయంతిహి॥ ౧౫॥ సన్నిపత్యసముత్పాద్యదృశ్యంతేనుగతాఇవ।ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్నతేషామిహసంభవః॥౧౬॥ఏవంభవాన్బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైర్గ్రాహ్యైర్గుణైస్సన్నపితద్గుణాగ్రహః। అనావృతత్వాద్బహిరంతరంనతేసర్వస్యసర్వాత్మనఆత్మవస్తునః॥ ౧౭॥ యఆత్మనోదృశ్యగుణేషు సన్నితివ్యవస్యతేస్వవ్యతిరేకతోబుధః।వి

ర్వస్యేతి-నహిసర్వస్వరూపస్య- అన్యదావారకమస్తి సర్వాత్మనః నహ్యేకేనావృతోన్యస్యాత్మాభవేత్- ఆత్మవస్తునఇతిఆత్మవస్తునశ్చేతి హేతుద్వయం - అతసాతత్యగమనఇత్యస్మాత్ అతతి వ్యాప్నోతీత్యాత్మా - నహివ్యాపకస్యావరణంఘటతే - యథావస్తునః పరమార్థస్యఅవస్తునా ఆవరణంనఘటత ఇత్యర్థః - తస్మాత్తవాంతర్యామితయాపిప్రవేశోనముఖ్యాస్వీకుతస్తరాంగర్భప్రవేశః- అతఃకేవలానుభవానందస్వరూప ఏవత్వంవిదితోసీత్యాశ్చర్యం-మమభాగ్యమిత్యర్థః॥మూ॥ ననూక్తరీత్యాహంజగత్కారణమితికథంజ్ఞాతవ్యఇత్యతఆహ॥ఏవమితి। ఏవంఏవంభూతఇత్యర్థః- అనావృతత్వాదసంకుచితజ్ఞానత్వాత్ తద్గుణగ్రహఃతత్తద్గుణమయకార్యసాక్షాత్కర్తా-భవాన్- బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైర్జ్ఞాననిరూప్యస్వభావైః గుణైర్గుణమయకార్యైఃసన్నప్యేకకారణతయాస్థితిగ్రాహ్యః- అతఏవవివిధవిచిత్రాణాంతత్కార్యవస్తుష్వనుగతంకారణంత్వమేవేతివక్తుం- తస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వమాహ-బహిరంతరం-నతఇతిబహిర్భాగస్తత్ప్రతిసంబంధ్యంతర్భాగశ్చ- తేనాస్తివ్యాపిత్వాదతిభావః తదాహసర్వస్యేతి-సర్వశబ్దవాచ్యస్యేత్యర్థః- తత్రహేతుఃసర్వాత్మనఇతి-సర్వమాత్మాశరీరంయస్య- తస్యశరీరవాచకశబ్దానాం- శరీరపర్యంతత్వనియమాత్సర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వాత్మత్వేహేతుః- ఆత్మవస్తునఇతిసర్వేషామాత్మభూతస్యేత్యర్థః-ఏవంవిధస్యతేబహిరంతరంనేత్యన్వయః- అతఃసర్వకారణభూతఇతిభావః- గ్రాహ్యైర్గుణైస్సన్నపిసద్గుణాగ్రహఇతిపాఠేత్వయమర్థః- ఏవముక్తరీత్యాభగవాన్సన్నపిసర్వాత్మకారణతయావర్తమానోఽపి బుద్ధ్యారూపాదిజ్ఞానేనానుమేయం లక్షణంస్వరూపం యేషాంతైః- ఇంద్రియాణాంచక్షురాదీనాం స్వజన్యజ్ఞానానుమేయత్వాత్ గుణైరింద్రియైః॥శ్లో॥ గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియామ్ముఖ్యతంతుష్వితినిఘంటుః- యేగ్రాహ్యాఃపదార్థాః - తైస్సమమితిశేషః- తద్గుణాగ్రహః-తైర్గుణైరింద్రియైరగ్రహఃగృహీతుమశక్యఇత్యర్థః-అత్రోపపత్తిమాహ-అనావృతత్వాదిత్యాదినా-అపరిచ్ఛిన్నత్వేనావరితుమశక్యత్వాదిత్యర్థః - పరిచ్ఛిన్నస్యహ్యావరణాసంభవఃస్యసర్వాత్మనఆత్మవస్తునస్తే- అనావృతత్వాదతోఽపిబహిరంతరం నేత్యపరిచ్ఛిన్నతయా -విభు

స్వరూపస్త్వం చక్షురాదిభి స్తద్గ్రాహ్య వస్తుతుల్యం న గ్రాహ్య ఇతి - సందర్భాభిప్రాయః ॥ ౧౭ ॥ నస్వేత ద్దైతుచతుష్టయంప్రపంచస్యావస్తుత్వేఘటేత - తత్తునసంభవతి - సత్యేనప్రతీతేరిత్యాశంక్యాహ ॥ యఇతి ॥ ఆత్మనోదృశ్యేషుగుణేషు - దేహాదిషుస్వవ్యతిరేకతః ఆత్మవ్యతిరేకేణ - పృథక్ సన్నయం దేహాదిరితి వ్యవస్యతేనిశ్చినోతియః పుమాన్ - సః-అబుధఃఅవిద్వాన్-వ్యతిరేకాదర్శనాత్-కించ - మనీషితంవిచారితంసత్ - దేహాదిసర్వంయతఃవినాను వాదంవాచారంభణమాత్రంవినా నసవ్యగ్భవతి - అతఃఅవస్తుత్వేవత్యక్తంబాధితమేతత్ - వస్తుబుధ్యాఉపాదదత్ స్వీకుర్వన్- అబుధఇత్యర్థః॥ము॥ ఏవంసర్వకారణేసర్వాత్మన్యనంతేత్వయి- పరమపురుషార్థభూతేసతి యస్యనిత్యేషుప్రాకృతవిషయేషు. నిత్యత్వబుద్ధ్యాభ్రమతి - తస్యనిశ్శ్రేయ ఇత్యభిప్రయన్నాహ॥ యఇతి॥ అబుధఃఅవిద్వాన్- యఃసవ్యతిరేకతః ఆత్మస్వరూపస్యైవనిత్యత్వాత్ స్వస్వరూపవ్యతిరేకేణేత్యర్థః - ఆత్మనోదృశ్యగుణేషుభోగపదార్థేషు - సన్నితినిత్యఇతివ్యవస్యతేవ్యవస్యతి- ఇత్యధ్యవసాయంకరోతీత్యర్థః-తన్మనీషితంతస్యాధ్యవసాయః - అనువాదంవినాతస్యనిత్యత్వఃషిద్ధార్థమనువాదమంతరేణ-నసమ్యఙ్నిశ్శ్రేయస్కరఇత్యర్థః- నిత్యత్వవిశేషధార్థమాత్మాన్యత్వమనూద్యతేచేత్తత్సమ్యక్- నిత్యత్వప్రతిప్రాదనంతునసమ్యగిత్యర్థః- నస్వేవంవిధపురుషబుద్ధేరసమ్యక్త్వంకుత ఇత్యత్రాహ- యతఇతి పుమానయం- గతోయస్మాదనిత్యత్వాద్ధేతోస్త్యక్తంవివేకిభిఃపరిహృతం- ఉపాదదత్- స్వబుధ్యాస్వీకరోతీత్యర్థః అత్రసత్త్వంనామసర్వకాలసంబంధిత్వం- తదేవనిత్యత్వంబోధ్యం - అస్యశ్లోకస్యప్రపంచావస్తుత్వప్రతిపాదనపరత్వపక్షే - త్వమేకఏవాస్యసతః ప్రసూతిరిత్యాదివిరోధస్స్యాత్ - అతఉక్తఏవార్థోఽగ్రాహ్యః ॥ ౧౮ ॥ ఏవంపరమేశ్వరాద్గృహ్యస్యతద్వ్యతిరేకేణసత్త్వముక్తం- పరమేశ్వరోపాదాన త్వాదపితద్వ్యతిరేకేణా సత్త్వమిత్యాహత్వత్తఇతి॥నచైవంసత్యపివికారిత్వమిత్యాహ అనీహాదితి- అగుణత్వాదనీహత్వం- తతోవికారిత్వమిత్యర్థః- నన్వనీహత్వేకథంకర్తృత్వం కర్తృత్వేవా- కుతఃఅవికారిత్వంతత్రాహ- త్వయీశ్వరఇతి- బ్రహ్మత్వాదవికారిత్వం - ఈశ్వ

నానువాదంచనతన్మనీషితంసమ్యగ్యతస్త్యక్తముపాదదత్పుమాన్ ॥౧౮॥ త్వత్తోఽస్య జన్మస్థితిసంయమాన్విభోవదంత్యనీహాదగుణాదవిక్రియాత్ । త్వయీశ్వరేబ్రహ్మణినోవిరుధ్యతే త్వదాశ్రయత్వాదుపచర్యతేగుణైః॥౧౯॥సత్వంత్రిలోకస్థితయేస్వమాయయాబిభర్షిశుక్లంఖలువర్ణమాత్మనః॥సర్గాయరక్తం

రత్వాత్కర్తృత్వమితి- నన్వేతదపివిరుద్ధమేవనేత్యాహ - తదాశ్రయత్వాదితి-గుణైః కర్తృభిః త్వయిసృష్ట్యాదికర్తృత్వముపచర్యతే- గుణాశయత్వాత్- యథాభృత్యకృతంరాజనీతి॥ము॥ నను॥ శ్రు॥ బహ్వీంప్రజాంజనయంతీగ్ం స్వరూపామిత్యాదిషుప్రకృత్యాదేరేవజగదుత్పత్త్యాదిశ్రవణాన్మత్తః-కుత స్తదిత్యతఆహ॥త్వత్తఇతి॥ అస్యపరిదృశ్యమానస్య జగతః-సంయమోవిలయః-అనీహాత్ సంకల్పేతరవ్యాపారరహితాత్ అగుణాత్ గుణత్రయరహితాత్ - అవిక్రియాత్ స్వరూపస్వభావవికారరహితాత్ - త్వత్తఏవవదంతీత్యన్వయః - సత్యసంకల్పవ్యతిరిక్తాల్పవ్యాపారశాలినశ్చితః- స్వరూపవికారవతోచితశ్చ- నసర్వవిధకారణత్వమితిభావః- ఎతదేవసమర్థయతిత్వయీతి- ఈశ్వరేబ్రహ్మణి- త్వయినవిరుధ్యతే- సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః- తర్హివికారాదిశూన్యేమయి కథంసృజ్యత్వాదివ్యపదేశయిత్యత్రాహ-ఆశ్రయత్వాదితి-స్వశరీరభూతస్యకార్యవర్గస్యాంతరాత్మతయాధారకత్వాదిత్యర్థః- గుణైఃశరీరభూతకార్యవర్గగతైరుత్పత్త్యాదిభిర్విశిష్టేత్వయి- తత్సృజ్యత్వాదికముపచర్యతే-శరీరద్వారకముచ్యతే-నతుసాక్షాదుచ్యతఇత్యర్థః-యద్వా - గుణైస్తచ్ఛరీరభూతగుణమయకార్యైర్ద్వారభూతైర్హేతుభిః- తత్ త్వయిఉపచర్యతఇతి॥ ౧౯॥ ఎవంభూతస్యైవయథావిశ్వస్థితిసర్గలయార్థం త్రివర్ణగుణావతారాః- ఏవమయంభూభారాపనయనార్థమవతార భావఇతి జ్ఞాతవ్యఇత్యాహశ్లోకద్వయేన॥సత్వమితి॥ము॥ ఉక్తమద్ధ్యత్వాదికారణత్వం భగ్యంతరేణానుసంధత్తే॥ సత్వమితి ॥స్వమాయయాస్వసంకల్పేన అత్రరజసోపబృంహితంరక్తం - తమసోపబృంహితం కృష్ణమిత్యుక్త్వా - సత్త్వేనోపబృంహితశుక్లమితిచ - పారిశేష్యాద్యోజ్యం - అజామితిశ్రుతౌలోహితశుక్లకృష్ణామిత్యత్రైవశుక్లాదిశబ్దైఃసత్త్వాది గుణాలక్ష్యంతే- సఃతథాప్రసిద్ధః-త్వంత్రిలోకస్థితయే-ఆత్మనఃశుక్లంవర్ణంస్థితికారణంస్వస్యతదసాధారణంవర్ణమిత్యర్థః- సత్త్వగుణాభిభూతఃస్థితింకరోషీతిభావః - ఏవమన్యదప్యూహ్యం-జగాత్యయేప్రళయేఇత్యర్థః- అత్రస్వేన రూపేణ చతుర్ముఖరుద్రాఖ్యత్వే తజ్జవిశిష్టవేషేణచ- స్థిత్యాదికర్తృత్వం- తత్తద్గుణకద్రవ్యాధిష్ఠానేనతత్తద్గుణాభిభవశ్చేతి॥ ౨౦॥త్వమితి॥రక్షితుమిచ్ఛుగవతీర్ణోఽసి- కృష్ణేనవర్ణేన-అతస్సాధూనాంరక్షణార్థం- రాజన్యసంజ్ఞాః యేఅసురకో

టియూథపాః తైర్నివ్యూహ్యమానాః తత స్తతశ్చాల్యమానాః- చమూః సేనాః నిహనిష్యసే సంహరిష్యసి॥ ము॥ ఏవం సర్వరక్షకస్య భగవతః ప్రకృతోపయోగమనుసందధానః స్తుతిముపసంహరతి॥ త్వమితి॥ లోకస్య రిరక్షిషుః రక్షాం కర్తుమిచ్ఛుః- రాజన్యసంజ్ఞాః అసురకోటీనాం యూథపాః- తైర్నివ్యూహ్యమానాః సర్వతః ప్రేర్యమాణాః- నిహనిష్యసే సంహరిష్యసి॥ ౨౧॥ కింతు తథాప్యప్రమత్తేన త్వయా భవితవ్యమిత్యాహ॥ అయమితి॥ అసభ్యః ఖలః- సమర్పితం కథితం॥ ము॥ ఏవం స్తుత్వా- విదితోఽసీత్యాదినా- జ్ఞాతమపి భగవత్పరత్వం విస్మృత్య - పుత్రోఽయమితి వాత్సల్యేన - తస్యాకంసాద్భయమాశంక్యాహ॥ అయమితి॥ తవ- అస్యాస్త్వామష్టమో గర్భ ఇత్యాదినా స్వహంతృతయా శ్రుతస్యేత్యర్థః- మే గృహే శ్రుత్వా భవిష్యతీతి పూర్వమేవ శ్రుత్వా - అగ్రజాన్ త్వత్తః పూర్వముత్పన్నాన్ - మత్పుత్రాన్- వ్యహనత్ జఘాన - అహో త్వయి తాదృశ స్తన్నిస్సరః- యదయం భవిష్యత స్తవ సంబంధమాత్రేణైవ - పూర్వమోత్పన్నమత్పుత్రవర్గవధపర్యంతం విశ్రాంత ఇతి భావః- అసభ్యః సభానర్హః కుతః- ఖలేశ్వరః దుష్టాగ్రేసరః -అసభ్యః ఖల ఇతి వ్యాఖ్యానం తు పౌనరుక్త్యగ్రస్తం బోధ్యం సురేశ్వరేతి సంబుద్ధ్యంతపాఠేన కశ్చిద్విరోధః పురుషైః స్వభృత్యైః సమర్పితం జ్ఞాపితం॥ ౨౨॥ అథేతి॥ ఉపాధావత్ అస్తౌత్ ॥ ము॥ అథ దేవకీం కించిద్విజ్ఞాపయితుమాదౌ తుష్టావేత్యాహ॥ అథేతి॥ ఉపాధావత్ స్తుత్యా ఉపతస్థే శుచిస్మితా స్వపుత్రభూత భగవద్దర్శనేన భయనివృత్త్యా వికసితముఖీత్యర్థః॥ ౨౩॥ దేవకీ కించిద్విజ్ఞాపయితుం- త్వయి భయశంకైవ తావన్నాస్తీతి శ్లోకచతుష్టయేనాహ॥ రూపమితి॥ యత్తత్ కిమపి రూపం వస్తు- ప్రాహుః వేదాః- కిం తద్వస్తు తదాహ- అవ్యక్తం- అత్ర హేతుః- ఆద్యం కారణం- కిం పరమాణవః- న- బ్రహ్మ బృహత్- కిం ప్రధానం- న జ్యోతిః- చేతనం- కిం వైశేషికాణామివ జ్ఞానగుణకం- న- నిర్గుణం కిం మీమాంసకానామివ జ్ఞానపరిణామి- న- నిర్వికారం- కిం పుష్కరాక్షాదీనామివ శక్తివిక్షేపణ పరిణామి- న సత్తామాత్రం- తర్హి కిం సామాన్యం- న- నిరీహం- సన్నిధిమాత్రేణ కారణం- ఏవంభూతం కిమపి కార్యం క

రజసోపబృంహితం కృష్ణం చ వర్ణం తమసా జనాత్యయే॥ ౨౦॥ త్వమస్య లోకస్య విభో రిరక్షిషుర్గృహే
ఽవతీర్ణోఽసి మమాఖిలేశ్వర। రాజన్యసంజ్ఞాసురకోటియూథపైర్నివ్యూహ్యమానా నిహనిష్యసే చమూః
౨౧ ॥ అయం త్వసభ్యస్తవ జన్మ మే గృహే శ్రుత్వాగ్రజాంస్తే న్యహనత్సురేశ్వర । స తేఽవతారం పురుషైః

స్వస్వరూపేణావిర్భూతం శ్రీపరమపురుషం ప్రతి- దేవకీకృతస్తుతిః

స్సమర్పితం శ్రుత్వాధునైవాభిసరత్యుదాయుధః॥ ౨౨॥ శ్రీశుకః॥ అథైనమాత్మజం వీక్ష్య మహాపురుషలక్షణం। దేవకీ తముపాధావత్కంసాద్భీతా శుచిస్మితా॥ ౨౩॥ దేవకీ॥ రూపం యత్తత్ప్రాహురవ్యక్తమాద్యం బ్రహ్మజ్యోతిర్నిర్గుణం నిర్వికారం। సత్తామాత్రం నిర్విశేషం నిరీహం స త్వం సాక్షాద్విష్ణురధ్యాత్మదీపః॥ ౨౪॥

ల్ప్యం- యద్వస్తు- స ఏవ సాక్షాత్త్వం విష్ణురితి- అపరోక్షశ్చేత్యాహ- అధ్యాత్మదీప ఇతి- బుద్ధ్యాదికార్యకారణసంఘాతప్రకాశక ఇత్యర్థః॥ అథవా- అవ్యక్తం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం- కథం- ఉత్పత్త్యా తావన్న వ్యజ్యత ఇత్యాహ- ఆద్యం సర్వస్య కార్యస్యాద్యం- అనాదీత్యర్థః- తథా బ్రహ్మ- జ్యోతిః- నిర్గుణం- నిర్వికారం ఇతి చతుర్భిః పదైః- నిర్దేశేన చ- ప్రకాశేన చ- గుణేన చ- వికారేణ చ వ్యక్తిం నిరాకరోతి- తథా సత్తామాత్రమితి విశేషేణ- నిర్విశేషమితి సామాన్యేన- నిరీహమితి క్రియయా చ- వ్యక్తిం నిరాకరోతి- అన్యత్సమానం- ఏవంభూతస్య తవ- న భయశంకేతి భావః॥ ము॥ మహాపురుషలక్షణమిత్యుక్తమేవ వివృణోతి- శ్లోకచతుష్టయేన॥ రూపమితి॥ యద్రూపం ప్రాహుః- స త్వమిత్యన్వయః- విధేయప్రాధాన్యాత్పుల్లింగనిర్దేశః - రూప్యత ఇతి రూపం స్వరూపం - న వ్యజ్యతే - ఇంద్రియైరిత్యవ్యక్తం- అతీంద్రియమిత్యర్థః - బ్రహ్మ బృహత్త్వాదిగుణయుక్తం॥ శ్రు॥ బృహతి బృంహయతి- తస్మాదుచ్యతే- పరం బ్రహ్మేతి నిరుక్తిః- జ్యోతిః స్వయంప్రకాశం- నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణశూన్యం- నిర్వికారం శోకమోహాదిషడ్వికారరహితం- సత్తామాత్రం వృద్ధిక్షయాదిరహితం- నిర్విశేషం శబ్దస్పర్శాదివిశేషశూన్యం నిరీహం పుణ్యపాపాదిరూపవ్యాపారరహితం- తత్తథా ఆగమప్రసిద్ధం- ఆత్మజ్ఞానమధ్యాత్మశబ్దేనోచ్యతే- తదేవ దీపో యస్య సః- దీపవత్సర్వప్రకాశకధర్మభూతజ్ఞానవానిత్యర్థః॥ శ్రు॥ నహి ద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి శ్రూయతే- మద్వా- అధ్యాత్మమాత్మని ష మజ్ఞానం - తస్య దీపః ప్రకాశః- ఆత్మని ష మజ్ఞానప్రద ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ కించ- మహాప్రళయే వ్యవశిష్యమాణస్య కుతో భయమిత్యాహ॥ నష్ట ఇతి॥ చరాచరే లోకే మహాభూతేషు లీనేషు- తేష్వపి- అభిభూతం భూతసూక్ష్మం- ప్రవిష్టేషు- తస్మిన్నపి వ్యక్తే అవ్యక్తం ప్రధానం ప్రాప్తే అవశేషాత్మకే ప్రధానే- సంజ్ఞా ప్రజ్ఞా యస్య- ఏవమపి లీనమిదమస్తి - పశ్చాద్దేవముద్బోధనీయమితి సః అశేషసంజ్ఞః శేష

సంజ్ఞ ఇతి వా॥ ము॥ ద్విపరార్ధ ఇతి పరం నామ బ్రహ్మణో వర్షశతాత్మక మాయుః- తస్యార్ధం పంచాశద్వర్షాత్మకం పూర్వార్ధం సంజ్ఞ ఇతి వా॥ ము॥ ద్విపరార్ధేతి పరం నామ బ్రహ్మణో వర్షశతాత్మకమాయుః తత్పరం వైతద ఉత్తరార్ధంచ పరార్ధ ముచ్యతే తదుక్తం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణస్స్వస్యమానేన హ్యాయుర్వర్షశతం స్మృతం । తత్పరం వైతద ర్ధంతు పరార్ధ మభిధీయతే ఇతి- తథా చ ద్వయోః పరార్ధయోరవసానే చతుర్ముఖస్య ప్రళయ ఇత్యర్థః- మహాభూతేషు పృథివ్యాదిషు ఆదిభూతభూతాదిం స్వప్రకృతిభూత మహంకారమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ భూతాదిమింద్రియాదిం చ ద్విధాహంకార మేవ చేతి విష్ణుపురాణవచనాత్- వ్యక్తే తదహంకారప్రకృతిభూతే మహతీత్యర్థః- అవ్యక్తం ప్రధానం- శేషసంజ్ఞః శేషా ఖ్యః- శేషాత్మనా సర్వజగద్భారవహ ఇత్యర్థః- యద్వా॥ శ్లో॥ శిష్యతే శేషసంజ్ఞ ఇతి శేషశబ్దవ్యుత్పత్తి రేవోచ్యతే- తదాస ర్వలోపేన స్వస్యైకస్యైవావశిష్టత్వాత్- అశేషసంజ్ఞ ఇతి చ్ఛేదే తు- అశేషశబ్దేన చరాచరాత్మకం విశ్వముచ్యతే - తత్ సంజ్ఞానాత్ అశేషసంజ్ఞః సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః- అశేషాః సంజ్ఞా ఆఖ్యా యస్య సః- సర్వశరీరకత్వాత్సర్వశబ్దవాచ్య ఇతి వా॥ ౨౫॥ కించ॥ య ఇతి॥ ఏవం ప్రళయహేతుః యోఽయం కాలః - అవ్యక్తబంధో ప్రకృతిప్రవర్తక- తస్య- ప్రళయావధిభూతస్య తే తవ చేష్టాం లీలాం- చేష్టతే విపరివర్తతే- పునః పునర్వత్సరావృత్త్యా మహీయాన్ ద్విపరార్ధరూపః యస్య చేష్టామాహుః తం- త్వా త్వాం- క్షేమధామ అభయస్థానం ప్రపద్యే శరణం వ్రజే॥ ము॥ నిమేషాదిర్వత్సరాంతో యోఽయం కాలో మహీ యాన్ -విభుః యేన కాలేన విశ్వం చేష్టతే ప్రవర్తతే- తం కాలం- హే అవ్యక్తబంధో ప్రకృతిబంధో- భగవతః స్వశరీరభూత ప్రకృతిధారకత్వాద్బంధుత్వం- తస్య తథా ప్రసిద్ధస్య- తే- చేష్టాం చేష్టాతుల్యం - విశేషణమాహుః క్షేమధామ క్షేమస్థా నం-తం- త్వా- ఈశానమితి చ్ఛేదః- త్వా త్వాం ప్రపద్య ఇతి- యద్వా- యోఽయం కాలః మహీయాన్- తం కాలం యేన భవతా వి శ్వం చేష్టతే - తస్య తే చేష్టామాహురితి యోజనా॥ ౨౬॥ క్షేమధామ త్వమేవాహ॥ మర్త్య ఇతి॥ లోకాన్ ప్రతి యదృచ్ఛ

నష్టే లోకే ద్విపరార్ధావసానే మహాభూతేష్వాదిభూతం గతేషు। వ్యక్తేవ్యక్తం కాలవేగేన యాతే భవా
నేకశ్శిష్యతే శేషసంజ్ఞః॥ ౨౫॥ యోఽయం కాలస్తస్య తేవ్యక్తబంధో చేష్టామాహుశ్చేష్టతే యేన విశ్వం। ని
మేషాదిర్వత్సరాంతో మహీయాంస్తం త్వేశానం క్షేమధామ ప్రపద్యే॥ ౨౬॥ మర్త్యో మృత్యువ్యాళభీతః
పలాయన్ సర్వాన్ లోకాన్ నిర్భయం నాధ్యగచ్ఛత్। త్వత్పాదాబ్జం ప్రాప్య యదృచ్ఛయాద్య స్వస్థశ్శే
తే మృత్యురస్మాదపైతి॥ ౨౭॥ స త్వం ఘోరాదుగ్రసేనాత్మజాన్నస్త్రాహి త్రస్తాన్ భృత్యవిత్రాసహాసి।
రూపం చేదం పౌరుషం ధ్యానధిష్ణ్యం మా ప్రత్యక్షం మాంసదృశాం కృషీష్ఠాః॥ ౨౮॥ జన్మ తే మయ్యసౌ పాపో
మా విద్యాన్మధుసూదన। సముద్విజే భవద్ధేతోః కంసాదహమధీరధీః॥ ౨౯॥ ఉపసంహర విశ్వాత్మన్నదో రూ
పమలౌకికం। శంఖచక్రగదాపద్మశ్రియా జుష్టం చతుర్భుజం ॥ ౩౦ ॥ విశ్వం యదేతత్స్వతనౌ నిశాంతే య
థావకాశం పురుషః పరో భవాన్। బిభర్తి సోఽయం మమ గర్భగోఽభూదహో నృలోకస్య విడంబనం మ

యా- కేనాపి భాగ్యోదయేన- అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః- హే ఆద్య॥ ము॥ క్షేమధామత్వమేవాహ॥ మర్త్య ఇతి॥ మృత్యురేవ వ్యాళః క్రూరసర్పః లోకాన్ ప్రతి- పలాయన్ ధావన్- శరణాన్వేషణార్థమితి భావః- నిర్భయం మృత్యుభయరాహిత్యం- నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్- హే ఆద్య- యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికాదిసుకృతపరిపాకవశేన॥ ౨౭॥ ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥ స ఇతి॥ భృత్యానాం విత్రాసం హంత్రీతి భృత్యవిత్రాసహా - భృత్యవిదితి వా ఛేదః- పౌరుషం ఐశ్వరం ధ్యానధిష్ణ్యం ధ్యానా స్పదం- మాంసదృశాం మాంసచక్షుషాం- మాదృశామిత్యపి పాఠాంతరం- ప్రత్యక్షం మా కృథాః॥ ము॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తు తం విజ్ఞాపయతి॥ సత్వమితి॥ భృత్యమిత్రసాక్షిత్వేన భృత్యైస్సహ మిత్రవద్వర్తమానే నేత్యర్థః- అసహాశ్శత్రూణాం దుస్స హో౽సి - భృత్యవిత్రాసహాసీతి పాఠే - భృత్యానాం విత్రాసం భయం - హంసీతి తథోక్తః భృత్యవిత్ - త్రాసహా అసీ తి వా ఛేదః- భృత్యవిత్ భృత్యమనోరథవేదీత్యర్థః - పౌరుషం పరమపురుషత్వసూచకం- ధ్యానధిష్ణ్యం ధ్యానవిషయం- యోగిధ్యానాలంబనమిత్యర్థః- మాదృశాం కర్మచక్షుషాం- మా కృషిష్ఠాః మా కార్షీః॥ ౨౮॥ జన్మేతి॥ భవత ఏవ హేతో ర్నిమిత్తభూతాత్ కంసాత్సముద్విజే బిభేమి- యతః- అధీరధీః అధీరచిత్తా॥ ము॥ మాతృత్వప్రయుక్తప్రేమాతిశయేనాహ॥ జన్మేతి॥ తే మయి జన్మ మా విద్యాదిత్యన్వయః- భవద్ధేతోః- త్వదర్థం- కంసాత్సముద్విజే- తస్మాత్తవానిష్టముత్ప్రేక్ష్య బిభేమీ త్యర్థః- భవద్ధేతోః భవదవతారనిమిత్తభూతాత్ కంసాత్సముద్విజ ఇతి వా- నను విదితమత్ప్రభావాయాస్తవ- కాభీతిస్త త్రాహ అధీరధీరితి- అధైర్యమేవ సర్వత్ర భయోత్పత్తౌ మూలమితి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ కిమిత్యుపసంహర్తవ్యం ఏవంభూతేన పుత్రేణ తవ బృహత్ శ్లాఘా స్యాదితి చేత్తత్రాహ॥ విశ్వమితి॥ నిశాంతే ప్రళయావసానే- యథావకాశం అసంకోచతః- అ

సంభావితత్వాత్-అపహాస్యత్వైవస్యాదిత్యర్థః॥ము॥విశ్వాత్మన్ విశ్వశరీరక- విశ్వస్యాంతరాత్మన్నితివారూపస్య పరమపు
రుషత్వసూచకతామేవాహ-శంఖేతి - ననుత్వద్గర్భజాతంమామేవంకథంవర్ణయసీత్యత్రాహ - విశ్వమితి - యత్రదో
ర్నిత్యసంబంధాదత్రయఇత్యధ్యాహారః - పరమపురుషోయోభవాన్ - స్వతనావేవనిశాంతేసదనే - యద్వా - నిశా
శబ్దేనమహానిశాఖ్యఃప్రళయఉచ్యతే సఏవాంతః సకలజగత్సమాప్తిః-తస్మిన్నితి-ఏతద్విశ్వం - యథావకాశం సవిస్తార
మిత్యర్థః - బిభర్తిసోయంభవాన్ మమగర్భోభూదితియత్-తత్ నృలోకస్యవిడంబనమిత్యేవంయోజనా - విడంబనం
తద్వదాచరణం॥ అహోఇతి కుక్షిస్థాఖిలభువనస్య - స్వకుక్షిస్థిత్యనుసంధానేనాశ్చర్యానుకరణం॥ ౩౧॥ చతుర్భుజరూ
పేణావిర్భావే-కారణంతావదాహ - చతుర్భిఃశ్లోకైః॥ త్వమితి॥ పూర్వసర్గేప్రథమజన్మని - అభూఃఆసీః - పృశ్ని
ర్నామ - స్వాయంభువేస్వాయంభువమన్వంతరే - తదాఅయంవసుదేవః ॥ ము ॥ అథభగవాన్ తత్పుత్రత్వే స్వస్య
నిమిత్తమాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ పూర్వసర్గేప్రథమజన్మని - స్వాయంభువీస్వాయంభువమన్వంతర ప్రభవా పృశ్ని
ర్నామ - సతీ - స్వాయంభువఇతిపాఠే - తస్మిన్మన్వంతరఇత్యర్థః-అయంవసుదేవః ॥ ౩౨ ॥ యువామితి ॥ తే
పాతేదుష్కరంతపఃకృతవంతౌయువాం ॥ ము ॥ యదాబ్రహ్మణాయువాంప్రజాసర్గేఆదిష్టౌ - తదాతపస్తేపాత
ఇత్యన్వయః ॥ ౩౩ ॥ ము ॥ వర్షేతి ॥ ఘర్మకాలస్యగ్రీష్మర్తోర్గుణః - గుణఃరాత్రావప్యుపలభ్యమానఊష్మా-యద్వా

హత్॥౩౧॥శ్రీభగవాన్॥త్వమేవపూర్వసర్గేభూః పృశ్నిస్స్వాయంభువేసతి । తదాయంసుతపానామ
ప్రజాపతిరకల్మషః ॥ ౩౨ ॥ యువాంవైబ్రహ్మణాదిష్టౌప్రజాసర్గే యదాతతః । సన్నియమ్యేంద్రియ
గ్రామంతేపాతేపరమంతపః॥౩౩॥వర్షవాతాతపహిమఘర్మకాలగుణానను।సహమానౌశ్వాసరోధ
వినిర్ధూతమనోమలౌ॥౩౪॥శీర్ణపర్ణానిలాహారావుపశాంతేనచేతసా । మత్తఃకామానభీప్సంతౌమ
దారాధనమీహతుః॥౩౫॥ఏవంవాంతప్యతోర్భద్రేతపఃపరమదుష్కరం। దివ్యవర్షసహస్రాణిద్వా
దశేయుర్మదాత్మనోః॥౩౬॥తదావాంపరితుష్టోహమమునావపుషానఘే। తపసాశ్రద్ధయానిత్యంభక్త్యా
చహృదిభావితః॥౩౭॥ ప్రాదురాసంవరదరాడ్యువయోః కామదిత్సయా । వ్రియతాంవరఇత్యుక్తేమా
దృశోవాంవృతస్సుతః॥ ౩౮॥ అజుష్టగ్రామ్యవిషయావనపత్యౌచదంపతీ । నవవ్రాథేపవర్గంమేమోహి
తౌమమమాయయా॥ ౩౯॥ గతేమయియువాంలబ్ధ్వావరంమత్సదృశంసుతం । గ్రామ్యాన్భోగానభుం
జాథాంయువాంప్రాప్తమనోరథౌ॥౪౦॥అదృష్ట్వాన్యతమంలోకేశీలౌదార్యగుణైస్సమం । అహంసుతో
వామభవంపృశ్నిగర్భఇతిస్మృతః॥ ౪౧॥ తయోర్వాంపునరేవాహమదిత్యామథకశ్యపాత్।ఉపేంద్రఇ
తివిఖ్యాతోవామనత్వాచ్చవామనః॥ ౪౨॥ తృతీయేస్మిన్భవేహంవైతేనైవవపుషానఘే । జాతోభూయ
స్తయోరేవసత్యంమేవ్యాహృతంసతి॥౪౩॥ఏతద్వాందర్శితంరూపంప్రాగ్జన్మస్మరణాయమే । నాన్యథా
మద్భవంజ్ఞానంమర్త్యలింగేనజాయతే॥౪౪॥ యువాంమాంపుత్రభావేనబ్రహ్మభావేనచాసకృత్ । చి

ఘర్మఏవగ్రీష్మకాలోష్మావర్షాదీనేవకాలగుణాన్ - తత్తత్కాలవ్యంగ్యాన్వర్షాదీనిత్యర్థః - అనుఅనుసృత్య
సహమానౌ - శ్వాసనిరోధఃపూరకకుంభకాభ్యాంప్రాణనిరోధః॥౩౪॥౩౫॥ఏవమితి॥తప్యతోఃఆచరతోః-ఈయుఃగతా
ని మదాత్మనోఃమచ్చిత్తయోః॥ము॥తప్యతోఃతపఆచరతోఃఈయుః అతీతానిఅహమేవాత్మా అంతర్ధారకో యయో
స్తయోఃమదాత్మనోః-అతఏవేదృశదుష్కరతపశ్శక్తిరితిభావః - మదాత్మనోః మద్గతచిత్తయోరితివా॥ ౩౬॥ తదేతి॥అ
మునావపుషా॥ము॥అమునావపుషా-చతుర్భుజాదిమతా ॥౩౭॥ ప్రాదురాసమితి॥ప్రాదుర్భూతోస్మి-వరదరాట్వర
దేషుశ్రేష్ఠఇత్యర్థః- తేనసకృద్వరేణచవారంవారమావిర్భావకారణముక్తం-మాదృశః మయాసదృశః - కామస్యది
త్సయాదాతుమిచ్ఛయా॥ ము॥ అనేనైవవిగ్రహేణవరదరాట్వరదశ్రేష్ఠః - అతోయదాస్వమనోరథవరప్రదానాను
గుణ్యేనత్రివారముత్పత్తిరితిభావః- కామస్యమనోరథస్యదిత్సయాదాతుమిచ్ఛయా - మయేతిశేషఃపరోవ్రియతామిత్యు
క్తేసతి-వాంయువయోః మాదృశః-మత్సదృశః సుతః-మేమత్తోవృతః॥౩౮॥అజుష్టేతి॥మేమత్తోపి - యువాంఅపవర్గం-న
వవ్రాథేనవృతవంతౌ॥ము॥ మమమాయయా మోహితౌఅపత్యాద్యలాభాత్తత్రైవమన్మహిమ్నామోహంగతౌ - పర
మపురుషార్థంచేచ్ఛతఇతిభావః॥౩౯॥ గతఇతి॥ వరందత్వా-మయిగతే॥౪౦॥౪౧॥తయోరితి॥అదిత్యాంకశ్యపాద్వామన
ఆసేతి-యత్తదపిత్రోరూపయోర్యువయోరహమేవపునరాసమిత్యర్థః॥౪౨॥౪౩॥ఏతదితి॥ప్రాక్ప్రథమం - తావత్-ఏత

ద్రూపంమేదన్మేతి-స్మరణాయజ్ఞానాయ-దర్శితం - మద్భవంమద్విషయం-అనంతరంత్వదిచ్ఛయా- బాలోపిభవిష్యామీ
తిభావః॥౪౪॥ననుత్వయిప్రసన్నేపికథమావయోఃపునః పునర్జన్మేతి- అతఃపరంనభవిష్యతీత్యాహ - యువామితి॥౪౫॥
౪౬॥౪౭॥తతఇతి॥యదికంసాద్బిభేషిత్వమిత్యాదినా-ప్రథమమేవభగవతా-ప్రచోదితో వసుదేవః - యదాగంతుమైచ్ఛ
త్-తదైవ-అజాపియాయోగమాయా-సానందజాయయా-అజనిజాతా॥ ౪౮॥ తయేతి ॥ హృతాః ప్రత్యయాఃథార్ధాః -
సర్వావృత్తయోయేషాం-అథవా-హృతాఃప్రత్యయాః అన్యాశ్చసర్వావృత్తయోయేషాంజాగ్రతామపి - తథాభూతాతె
షుద్వారపాలేషుసత్సు - బృహత్కవాటేషులోహకీలకయుక్తశృంఖలైః-బృహద్భిః కవాటాదిభిర్దురత్యయా ఇతివా ॥
౫౦॥తాఇతి॥స్వయమేవవ్యశీర్యంతవివృత్తా ఇత్యర్థః- రవేర్నిమిత్తభూతాత్॥ ౫౧॥ మఘోనీతి।గంభీరోయస్తోయాఘః
తస్యజవేన-ఊర్మయః-తైః ఫేనిలాః- ఫేనవ్యాప్తాః-భయానకైరావర్తశతైర్వ్యాప్తాపి-శ్రియః పతేః సీతాపతేః॥ ౫౨॥

న్త్వయస్త్వాకృతస్నేహాయాస్యేథమద్గతింపరాం॥౪౫॥యదికంసాద్బిభేషిత్వంతర్హిమాంగోకులంనయ।
యశోదాయాశ్చ తాంకన్యాం మన్మాయామానయద్రుతం ॥ ౪౬॥ స్వయంస్యుర్వివృతాద్వారోయమ
నాదసుదుస్తరా॥౪౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్త్వాసీద్ధరిస్తూష్ణీంభగవానాత్మమాయయా । పిత్రోస్సంపశ్యతో
స్సద్యోబభూవప్రాకృతశ్శిశుః॥౪౮॥ తతశ్చశౌరిర్భగవత్ప్రచోదితస్సుతంసమాదాయస సూతికాగృ
హాత్।యదాబహిర్గంతుమియేషతర్హ్యజాయాయోగమాయాజనినందజాయయా॥౪౯॥తయాహృత
ప్రత్యయసర్వవృత్తిషుద్వాస్థేషుపౌరేషుచశాయితేష్వథ । ద్వారస్తుసర్వాః పిహితాదురత్యయాబృ
హత్కవాటాయసశృంఖలైఃకిల॥౫౦॥ తాఃకృష్ణవాహేవసుదేవఆగతేస్వయంవ్యశీర్యంత యథాతమో
రవేః।వవర్షపర్జన్యఉపాంశుగర్జితశ్శేషోన్వగాద్వారినివారయన్ఫణైః ॥ ౫౧ ॥ మఘోనివర్షత్య
సకృద్యమానుజాగంభీరతోయాఘజవోర్మిఫేనిలా। భయానకావర్తశతాకులానదీ మార్గందదౌసిం
ధురివశ్రియఃపతేః ॥ ౫౨ ॥ నందవ్రజంశౌరిరుపేత్యతత్రతాన్గోపాన్ప్రసుప్తానుపలభ్యనిద్రయా । శి
శుంయశోదాశయనేనిధాయతత్సుతాముపాదాయపునర్గృహానగాత్॥ ౫౩॥ దేవక్యాశ్శయనేన్యస్యవ
సుదేవోథదారికాం । ప్రతిముచ్యపదోర్లోహమాస్తేపూర్వవదావృతః॥౫౪॥ యశోదానందపత్నీచజా
తంపరమబుద్ధ్యత।నతల్లింగంపరిశ్రాంతనిద్రయాపగతస్మృతిః॥ ౫౫॥...................... ......

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- తృతీయోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥బహిరంతఃపురద్వారస్సర్వాఃపూర్వవదావృతాః । తతోబాలధ్వనింశ్రుత్వా గృహపాలాస్స
ముత్థితాః॥౧॥ తేతుతూర్ణముపావ్రజ్య దేవక్యాగర్భజన్మతత్ ।ఆచఖ్యుర్భోజరాజాయయదుద్విగ్నః
ప్రతీక్షతే॥ ౨॥ సతల్పాత్తూర్ణముత్థాయ కాలోయమితివిహ్వలః। సూతీగృహమగాత్తూర్ణం।ప్రస్ఖలన్
ముక్తమూర్ధజః॥ తమాహభ్రాతరం దేవీకృపణాకరుణంసతీ। స్నుషేయంతవకల్యాణస్త్రియం మాహం
తుమర్హసి॥౪॥బహవోహింసితాభ్రాతశ్శిశవఃపావకోపమాః। త్వయాదైవనిసృష్టేనపుత్రికైకా ప్రదీ
యతాం॥ ౫॥ నన్వహంతేహ్యవరజాదీనాహితసుతాప్రభో । దాతుమర్హసిమందాయామమేమాంచ
రమప్రజాం॥ ౬॥ శ్రీశుకః ఉపగుహ్యాత్మజామేవం వదంత్యాదీనదీనవత్ । యాచితస్తాంవినిర్భర్త్స్య
హస్తాదాచిచ్ఛిదేఖలః॥ ౭॥తాంగృహీత్వాచరణయోర్జాతమాత్రాంస్వసుస్సుతాం॥ అపోథయచ్ఛిలా
పృష్ఠేస్వార్థోన్మూలితసౌహృదః॥ ౮॥ దివ్యస్రగంబరాలేపరత్నాభరణభూషితా। అదృశ్యతానుజాని
నందవ్రజమితి॥నిద్రయాఅజయా॥౫౩॥ దేవక్యాఇతి॥ప్రతిముచ్యబుద్ధ్వా - పదోఃపాదయోఃలోహంనిగళం- ఆస్తే స్మ॥౫౪॥
యశోదేతి॥జాతంకించిదితి- కేవలంఅబుద్ధ్యత- నతుపుత్రఃకన్యాచేతి-యోగనిద్రయాచమోహితేతి॥౫౫॥ ....

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థేచండికావాక్యమాకర్ణ్యాతిభయాకులః।దుర్మంత్యభిహితంమేనేకంసోబాలాదిహింసనం॥౧॥ తఇతి॥త
దష్టమంజన్మ॥౨॥సఇతి॥కాలోమృత్యుః॥౩॥ ౪॥ బహవఇతి॥అంగహేభ్రాతః॥౫॥౬॥ ఉపగుహ్యేతి॥ దీనదీనవత్ దీనాదపిదీ
నవత్- నతుతథా- పుత్రస్యాన్యత్రనీతత్వాత్సాచయోగమాయేతిజ్ఞాతత్వాచ్చ- యాచితోపి-ఆచిచ్ఛిదే ఆకృష్యజగ్రా
హ॥౭॥తామితి అపోథయత్ బలేనచిక్షేప॥౮॥సేతి॥సద్యఏవదేవీభూతాభ్రాత్స॥౧౦॥ ౧౧॥కిమితి॥మామాం-కృపణాంవృథా

అహింసీః హింసితవానపి - కృపణానితిపాఠాంతరే అన్యానపిశిశూన్ హింసిష్యతీతిజ్ఞాత్వావారయతీతి॥౧౨॥ ఏవమితి॥బ
హునామసునికేతేషు నారాయణస్యాధిష్ఠానేషు।౧౩॥ తయేతి॥పరమవిస్మితఃకథందైవీవాగస్యాజాతేతి॥ ౧౪॥ అహోఇ
త్యాభావభగినీభర్తః - పురుషాదో రాక్షసోయథా స్వాపత్యమేవహింసన్ స్తి-తద్వత్ ॥౧౫॥౧౬॥మాశోచతమితి॥ హేమహా
భాగౌ-స్వకృతంభుజః స్వార్జితకర్మభోక్తారః-కించ-జంతవఃప్రాణినః-సదానాసతే-కింతు.అల్పకాలమేవాసతే - త
థాపిఏకత్రనాసతేకింతువియుజ్యంతే-యతోదైవాధీనాః॥ ౧౭॥ సదానాసతఇతియదుక్తంజన్మమరణాది-తదపిదేహానా
మేవనాత్మనఇత్యాహ॥భువీతి॥భూతానిదేహాఏవయాంతిచ-భవంతినభవంతిచేత్యర్థః యథాభువిభౌమానిఘటాదీని -
తద్వత్-ఏతేషుభూతేషు-జన్మాదిభిర్విక్రియమాణేషు - అయమపరోక్షతయాప్రత్యభిజ్ఞాయమానఆత్మానవిపర్యేతివిపర్య
యంనప్రాప్నోతి-ఏకరూపఏవవర్తతఇత్యర్థః- భౌమేషువిక్రియమాణేషుయథాభూస్తథేతి॥ ము॥ నన్వాత్మనాంనిత్య
త్వాత్కథం సదానాసతఇత్యుక్తమిత్యాశంక్య తత్తత్కర్మఫలభోగాయ తనదేహేనామేవతథాత్వమితి సదృష్టాంత
మాహ॥ భువీతి॥భూతానిభూతసంఘాతరూపా దేహాఇత్యర్థః-భౌమానిభూవికారాఃఘటాదయః-యథాయాంత్యప
యాంతి - తద్వత్-ఆత్మనాంతుపూర్వాపరదేహానువృత్తిమాత్రమేవేతిసదృష్టాంతమాహ-నాయమితి- యథాభూఃపృథి
వీత్వజాతిః ఏతేషుపూర్వంసదృష్టాంతికృతేషు అనిత్యేషుపూర్వాపరభౌమేషు - నవిపర్యేతి - విపర్యయంతద్వస్తునాస

ష్టోస్యాయుధాష్టమహాభుజా॥౯॥దివ్యస్రగంబరాలేపరత్నాభరణభూషితా। ధనుశ్శూలేషుచర్మాసిశం
ఖచక్రగదాధరా॥౧౦॥ సిద్ధచారణగంధర్వైరప్సరఃకిన్నరోరగైః। ఉపాహృతోరుబలిభిస్స్తూయమానే
దమబ్రవీత్॥ ౧౧॥ దేవీ॥ కింమయాహతయామందజాతః ఖలుతేంతకృత్ । యత్రక్వచిత్పూర్వశత్రు
ర్మాహింసీఃకృపణాన్వృథా॥౧౨॥ఏవంప్రభాష్యతందేవీమాయాభగవతీభువి । బహునామనికేతేషుబ
హునామాబభూవహ॥ ౧౩॥ తయాభిహితమాకర్ణ్యకంసఃపరమవిస్మితః। దేవకీంవసుదేవంచవిముచ్య
ప్రశ్రితోబ్రవీత్॥ ౧౪ ॥అహోభగిన్యహోభావమయావాంబతపాప్మనా । పురుషాదఇవాపత్యంబ
హవోహింసితాస్సుతాః॥౧౫॥ సత్వంహంత్యక్తకారుణ్యస్త్యక్తజ్ఞాతిసుహృత్ఖలః।కాన్లోకాన్వైగమి
ష్యామిబ్రహ్మహేవమృతశ్శ్వసన్॥ ౧౬॥ దైవమప్యనృతంవక్తినమర్త్యాఏవకేవలమ్ । యద్విస్రంభాదహం
పాపఃస్వసుర్నిహతవాన్ శిశూన్॥ ౧౭॥ మాశోచతంమహాభాగావాత్మజాన్స్వకృతంభుజః। జంతవో
నసదైకత్రదైవాధీనాస్సహాసతే॥ ౧౮॥ భువిభౌమానిభూతానియథాయాంత్యపయాంతిచ । నాయమా
త్మాతథైతేషువిపర్యేతియథైవభూః ॥౧౯ ॥యథానైవంవిదోభేదోయతఆత్మవిపర్యయః । దేహయోగ
వియోగశ్చసంసృతిర్నినివర్తతే॥౨౦॥ తస్మాద్భద్రేస్వతనయాన్మయావ్యాపాదితానపి । మానుశోచ
యతస్సర్వస్స్వకృతంభుంజతేవశః॥ ౨౧॥ యావద్ధతోస్మిహంతాస్మీత్యాత్మానంమన్యతేస్వదృక్ ।

హవినాశంనప్రాప్నోతి-కింతుఅనువర్తతఇత్యర్థః - తద్వదేతేషుపూర్వాపరదేహేష్వాత్మా - నవిపర్యేతీత్యేవమాత్మని
త్యత్వదేహానిత్యత్వజ్ఞానేసతి- దేహాత్మభ్రమఃసర్వానర్థమూలోనస్యాదితిభావః॥ ౧౯॥ ఏవంవిచార్యమాణేసతినశోకా
వకాశః-అజానతస్తునవివర్తతఇత్యాహ॥యథేతి॥యథాయథావత్-నైవంవిదః-ఏవంఅజానతః-ఆత్మవిపర్యయ- దేహా
త్మబుద్ధిర్భవతి-యతోవిపర్యయాద్భేదోభవతి- దేహాహంకారేణహ్యాత్మనిపరిచ్ఛిన్నేసతి - అహంకారాస్పదంభిన్నంభవ
తి-యతోభేదాత్పుత్రాదిదేహైర్యోగశ్చవియోగశ్చ-తతస్సంసృతిఃసుఖదుఃఖేఇతియావత్ - అజ్ఞానంననివర్తతఇత్యర్థః
ము॥ఏవమజానతోనిష్టమాహ॥యథేతి॥నైవంవిదఃదేహాత్మవివేకరహితస్య-భేదోబాధ్యబాధకతారూపఃస్యాత్- యతో
భేదాత్-ఆత్మనివిపర్యయఃప్రద్వేష్యతావిషయభూతోభవతీత్యర్థః-యద్వా-యథావదేవంవిధఃపురుషస్యభేదఃపూర్వో
క్తోనస్యాత్-యతోభేదాదాత్మవిపర్యయఇతి-అథవానైవంవిదః నిత్యస్యాత్మనః-అనిత్యదేహాతిరిక్తత్వమజానతః పుంసః
అభేదః-దేహఏవాత్మేత్యభేదభ్రమఃస్యాత్ - యతః - అభేదభ్రమాదాత్మవిపర్యయశ్శరీరసంయోగవియోగరూపసం
సారఃస్యాదిత్యర్థః-తదాహదేహేతి॥౨౦॥ఏవముక్తప్రకారేణ-నతేతవతనయాః-అహంతుతాన్నహతవాన్-తథాప్య
జ్ఞానదృష్ట్యాస్వతనయాన్మయావ్యాపాదితానపిమానుశోచేతిసాంత్వయతి॥ తస్మాదితి॥ అజ్ఞానాశ్రయంకర్మవాదమా
హాయతఇతి॥ ము॥ తస్మాత్ దేహసంయోగవియోగయోరావశ్యకత్వాత్ మానుశోచశోకంనకురు- మమనిమిత్తమాత్ర
త్వాదితిభావః॥ ౨౧॥ కథంతర్హిబ్రాహ్మణాదిహంతుస్తద్గతస్యచ-ప్రాయశ్చిత్తాదిశ్రవణం - అజ్ఞానమూలమేవేత్యా

హ-యావదితి॥అసదృక్ దేహాభిమానీ- తదభిమానీతితస్యదేహస్యహననమాత్మన్యభిమన్యమానఇత్యర్థః॥ ము॥ యతఃసర్వఃచేతనవర్గః అవశఃకర్మపరతంత్రః-అస్వదృక్ అనాత్మస్వరూపవేదీ- తదభిమానీదేహాత్మాభిమానీ- అతఏవాజ్ఞఃఅబుధః-బాధ్యబాధకతామియాత్- బాధ్యబాధకత్వబుద్ధిమాన్స్యాదిత్యర్థః- సాచబుద్ధిభ్రమఏవ-ఆత్మనోఽవినాశానర్హత్వాత్-అన్యాశ్చదేహాత్మాభిమానమూలకత్వాత్తన్నివృత్త్యా వేతన్నివృత్తిరితిభావః॥ ౨౨॥ క్షమధ్వమితి॥స్యాలఃకంసః-స్వస్రోరితిస్వసృశబ్దేనద్వివచనానుపపత్త్యా మిథునగ్రహణద్వారామిథునీలక్షణయా - స్వసృతత్పత్యోరభిధానం - లింగసమవాయేన-ప్రాణభృతఉపదధాతీతివత్ - దేవకీవసుదేవయోఃప్రత్యేకంపాదావగ్రహీదిత్యర్థః- స్యాలశబ్దేనవాకథంచిద్వసుదేవాభిధానంయుజ్యతే - కంసస్వస్రోరితిపాఠే-తయోఃకంసఅథాగ్రహీదితిపాఠాంతరేచ - నకాప్యనుపపత్తిశంకేతివిద్వద్భిరూహ్యం॥ ౨౩॥ మోచయామాసేతి॥ ఆత్మసౌహృదంప్రియవాదాదినాదర్శయన్। ము॥స్యాలస్వస్రోరితి-అత్ర॥స్యాలాఃస్యుర్భ్రాతరఃపత్న్యాఇతిపత్నీభ్రాతృవాచినాస్యాలశబ్దేన- కంసరూపముఖ్యార్థపరిత్యాగేనవసుదేవోలక్ష్యతే - ప్రకృతేవసుదేవస్యకంసపాదగ్రహణానుపపత్తేః తత్సంబంధస్యచలక్షణాబీజత్వాత్ - ఏతదభిప్రాయేణస్యాలోవసుదేవఇత్యభియుక్తైరపివ్యాఖ్యాతంస్వసాచదేవకీ- యద్వా- స్యాలఇతిచ్ఛేదః-స్యాలఃకంసః- స్వస్రోర్దేవకీవసుదేవయోరిత్యర్థనిర్వాహఃకథంచిత్తార్యఃస్వసృశబ్దేనద్వివచనానుపపత్త్యామిథునగుణద్వారామిథునలక్షణయాస్వ

తావత్తదభిమాన్యజ్ఞో బాధ్యబాధకతామియాత్॥ ౨౨॥ క్షమధ్వంమమదౌరాత్మ్యంసాధవోబంధువత్సలాః। ఇత్యుక్త్వాశ్రుముఖఃపాదౌస్యాలస్స్వస్రోరథాగ్రహీత్॥ ౨౩॥ మోచయామాసనిగళాద్విస్రబ్ధఃకన్యకాగిరా। దేవకీంవసుదేవంచదర్శయన్నాత్మసౌహృదమ్॥ ౨౪॥ భ్రాతుస్సమనుతప్తస్యక్షాంత్వారోషంచదేవకీ।వ్యసృజద్వసుదేవశ్చప్రహస్యతమువాచహ॥౨౫॥ ఏవమేతన్మహారాజయథావదసి దేహినామ్ అజ్ఞానప్రభవాహంధీస్స్వపరేతిభిదాయతః॥ ౨౬॥ శోకహర్షభయద్వేషలోభమోహమదాన్వితాః। మిథోఘ్నంతంనపశ్యంతిభావైర్భావంపృథగ్దృశః॥ ౨౭ ॥ కంసఏవంప్రసన్నాభ్యాంవిశుద్ధంప్రతిభాషితః।దేవకీవసుదేవాభ్యామనుజ్ఞాతోఽవిశద్గృహమ్॥ ౨౮॥ తస్యాంరాత్ర్యాంవ్యతీతాయాంకంసఆహూయమంత్రిణః। తేభ్యఆచష్టతత్సర్వంయదుక్తంయోగమాయయా॥౨౯॥ ఆకర్ణ్యభర్తుర్గదితంతమూచుర్దేవశత్రవః।దేవాన్ప్రతికృతామర్షాదైతేయానాతికోవిదాః॥౩౦॥ఏవంచేత్తర్హిభోజేంద్రపురగ్రామవ్రజాదిషు॥అనిర్దశాన్నిర్దశాంశ్చహనిష్యామోఽద్యవైశిశూన్॥౩౧॥ కిముద్యమైఃకరిష్యంతిదేవాస్సమరభీరవః।నిత్యముద్విగ్నమనసోజ్యాఘోషైర్ధనుషస్తవ॥౩౨॥ అస్యతస్తేశరవ్రాతైర్హన్యమానాస్సమంతతః।జిజీవిషవఉత్సృజ్యపలాయనపరాయయుః॥౩౩॥ కేచిత్ప్రాంజలయోదీనాన్యస్తశస్త్రాదివౌకసః। ముక్తకచ్ఛశిఖాః కేచిద్భీతాస్స్మఇతివాదినః॥ ౩౪॥ నత్వంవిస్మృతశస్త్రాస్త్రాన్ విరథాన్భయసన్నతాన్।హంస్యన్యాసక్తవిముఖాన్భగ్నచాపానయుధ్యతః॥ ౩౫॥ కింక్షేమశూరైర్విబుధైరసంయుగవికత్థనైః॥౩౬॥రహోజుషాకింహరిణాశంభునావావనౌకసా। కిమింద్రేణాల్పవీర్యేణబ్రహ్మణావాతపస్య

స్వతత్పత్యోరభిధానాత్ - లింగసమవాయేనప్రాణభృతఉపధాదితివత్ కేచిత్॥ ౨౪॥ ము ॥ భ్రాతురితి ॥ భ్రాతుఃక్షాన్త్యాతస్మిన్ క్షమాంకృత్వేత్యర్థః-రోషంవ్యసృజత్॥౨౫॥ము॥ఏవమితి॥యతఃఅజ్ఞానప్రభవా దేహాత్మభ్రమజన్యా - స్వపరేతిభిదాశత్రుమిత్రవైషమ్యబుద్ధిరేవ-హంతిఆత్మనాశహేతుర్భవతి - నతుకశ్చిద్ధంతి-అశక్యత్వాదిత్యర్థః-అతస్త్వంయథావదసి-ఏతదేవమేవేతిపూర్వేణాన్వయః॥౨౬॥స్వపరభేదదర్శనేన-కింభవతితదాహ॥ శోకేతి॥ భావైః భేదనిమిత్తభూతైః-మిథోభవాన్-ఘ్నంతంభావమీశ్వరం-పృథక్దృశః తేనపశ్యంతి-కింత్వహమేవహంతాహతఇతి- మన్యంతఇత్యర్థః ము॥కించ-విచార్యమాణేతత్తత్కర్మానుగుణ్యేనేశ్వరఏవదేహాదినాశహేతుః - అతస్తేమత్పుత్రహననకృతోఽపరాధశ్చనేత్యభిప్రయన్నాహ॥ శోకేతి॥ పృథగ్దృశః - ఆత్మవ్యతిరిక్తదేహవిషయస్వబుద్ధిమంతః- ఈశ్వరవ్యతిరేకేణస్వవిషయహంతృత్వాదిబుద్ధిమంతోవా-భావైఃఖడ్గాద్యచేతనైః - భావంశరీరాద్యచిత్పదార్థం - ఘ్నంతమీశ్వరం-నపశ్యంతినజానంతీత్యర్థః-అతఈశ్వరస్యైవహేతుత్వాన్నకశ్చిత్తవాపరాధఇతిభావః॥౨౭॥ కంసఇతి॥ విశుద్ధంయథాభవతితథా॥ ౨౮॥ ౨౯॥ఆకర్ణ్యేతి॥ నాతికోవిదాఃదృష్టమాత్రమతయః॥౩౦॥ఏవమితి॥ననిర్గతానిదశదినానియేషాంతాన్ అన్యాంశ్చ॥౩౧॥ ౩౨॥ అస్యతఇతి॥అస్యతఃవిధ్యతః-ఉత్సృజ్యరణంత్యక్త్వా॥౩౩॥౩౪॥నేతి॥అన్యాసక్తాన్-విముఖాంశ్చేతి - నహింసినహిన

త్సి॥౩౫॥ క్షేమమితి॥ క్షేమే నిర్భయదేశే- శూరైః సంయుగాదన్యత్ర వికత్థనం ప్రౌఢవాదో యేషాం తైః॥ ౩౬॥ ననుహరేర్బిభే
మి-శంభోశ్చేతి చేత్తత్రాహుః॥ రహోజుషేతి॥ సర్వదాప్యంతః ప్రవిష్టేన - క్వచిదపి బహిరదృష్టేనేత్యర్థః- పురుష
ప్రవేశరహితమిశావృతవర్షవనమోకో యస్య- తేనశంభునా॥౩౭॥ యద్యప్యుద్యమైర్దేవాః- నకించిదపి కర్తుం సమ
ర్థాః తథాపి- నీతిరనువర్తితవ్యేత్యాహుః॥ తథాపీతి॥౩౮॥ యథేతి॥ రూఢపదః బద్ధమూలః॥౩౯॥ మూలమితి॥ దేవానాం
మూలం విష్ణుః - సచయత్ర ధర్మస్తత్రాస్తే- ధర్మస్య చ మూలం బ్రహ్మగోవిప్రాః - వేదగోబ్రాహ్మణాః॥ ౪౦ ॥ ౪౨ ॥
సఇతి॥ కించ॥ విప్రాదయో హరేరేవ తనవో యస్మాత్తస్మాదయమేవోపాయ ఇత్యాహుః॥ అయమితి॥౪౩॥౪౫॥ తఇతి॥ ఆ
త్మసమీపమాగతో మృత్యుర్యేషాం తే॥౪౬॥ సతాం విద్వేషో న మృత్యుమాత్రహేతుః- కింతు బహ్వనర్థకారీత్యాహ॥ ఆ
యురితి॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...

శ్లో॥ పంచమే జాతకం నందసూనోః కృత్వా మహోత్సవం। గత్వా తు మధురాం ప్రాప వసుదేవాగమోత్సవం॥ నంద
తా॥౩౭॥ తథాపి దేవాస్సాపత్న్యాన్నోపేక్ష్యా ఇతి మన్మహే। తతస్తన్మూలఖననే నియుంక్ష్వాస్మాననువ్ర
తాన్॥ ౩౮॥ యథామయోంగే సముపేక్షితో నృభిర్నశక్యతే రూఢపదశ్చికిత్సితుమ్। యథేంద్రియగ్రా
మ ఉపేక్షితస్తథా రిపుర్మహాన్ బద్ధబలో న చాల్యతే॥౩౯॥ మూలం హి విష్ణుర్దేవానాం యత్ర ధర్మస్సనాత
నః। తస్య చ బ్రహ్మగోవిప్రాస్తపో యజ్ఞాస్సదక్షిణాః॥ ౪౦॥ తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ బ్రాహ్మణాన్ బ్ర
హ్మవాదినః। తపస్వినో యజ్ఞశీలాన్ గాశ్చ హన్మో హవిర్దుఘాః ॥ ౪౧॥ విప్రా గావశ్చ వేదాశ్చ తపస్స
త్యం దమశ్శమః। శ్రద్ధా దయా తితిక్షా చ క్రతవశ్చ హరేస్తనుః॥ ౪౨॥ సహి సర్వసురాధ్యక్షో హ్యసురద్వి
డ్గుహాశయః। తన్మూలా దేవతాస్సర్వాస్సేశ్వరాస్సచతుర్ముఖాః॥ అయం వై తద్వధోపాయో యదృషీణాం
విహింసనమ్॥౪౩॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం దుర్మంత్రిభిస్సాకం కంసస్సంమంత్ర్య దుర్మతిః। బ్రహ్మహింసాం హి
తం మేనే కాలపాశావృతోఽసురః॥ ౪౪॥ సందిశ్య సాధులోకస్య కదనే కదనప్రియాన్। కామరూపధరాన్ ది
క్షు దానవాన్ గృహమావిశత్॥౪౫ ॥ తే వై రజఃప్రకృతయస్తమసా మూఢచేతసః। సతాం విద్వేషమాచే
రురారాదాగతమృత్యవః॥౪౬॥ ఆయుశ్శ్రియం యశో ధర్మం లోకానాశిష ఏవ చ । హంతి శ్రేయాంసి స
ర్వాణి పుంసో మహదతిక్రమః॥౪౭॥ *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- చతుర్థోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ నందస్త్వాత్మజ ఉత్పన్నే జాతాహ్లాదో మహామనాః। ఆహూయ విప్రాన్ వేదజ్ఞాన్ స్నాతశ్శు
చిరలంకృతః॥౧॥ వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం జాతకర్మాత్మజస్య వై। కారయామాస విధివత్ పితృదేవార్చ
నం తథా॥ ౨॥ ధేనూనాం నియుతే ప్రాదాద్విప్రేభ్యస్సమలంకృతే। తిలాద్రీన్ సప్త రత్నౌఘశాతకుం
భాంబరావృతాన్॥౩॥ కాలేన స్నానశౌచాభ్యాం సంస్కారైస్తపసేజ్యయా॥ శుద్ధ్యంతి దానైస్సంతుష్ట్యా
మన ఆత్మాత్మవిద్యయా॥౪॥ సౌమంగళ్యగిరో విప్రాస్సూతమాగధవందినః। గాయకాశ్చ జగుర్నేదుర్భే
ర్యో దుందుభయో ముహుః॥ ౫॥ వ్రజస్సంమృష్టసంసిక్తద్వారాజిరగృహాంతరః । చిత్రధ్వజపతాకాస్ర
క్చైలపల్లవతోరణైః॥ ౬ ॥ గావోహృష్టాశ్చవత్సాశ్చ హరిద్రాతైలరూషితాః । విచిత్రధాతుబర్హస్ర
గ్వస్త్రకాంచనమాలినః॥౭॥ మహార్హవస్త్రాభరణకంచుకోష్ణీషభూషితాః। గోపాస్సమాయయు
ఇతి॥ మహామనాః ఉదారచిత్తః॥౧॥ ౨॥ ధేనూనామితి॥ నియుతే ద్వేలక్షే సప్త తిలపర్వతాంశ్చ ప్రాదాత్- కథంభూతాన్
రత్నౌఘైః రత్నసమూహైః శాతకుంభాంబరైః సువర్ణరసాక్తైర్వస్త్రైః ఆవృతాన్॥ ౩॥ ద్రవ్యాణాం గోహిరణ్యాదీ
నాం మధ్యే కేషాంచిద్దానైరేవ శుద్ధిః- తథా దానాదియుక్తజాతకర్మాదిస్నానేన దేహాదిసంస్కారైరేవ గర్భాణాం శుద్ధి
రితి దర్శయితుం ప్రతినియతాని శోధకాని దృష్టాంతత్వేనోదాహరతి॥ కాలేనేతి॥ కాలేన భూమ్యాది- స్నానేన దేహాది- శౌ
చేన అమేధ్యలిప్తాది- సంస్కారైర్గర్భాది - తపసా ఇంద్రియాణి ఇజ్యయా బ్రాహ్మణాది - దానైర్ద్రవ్యాణి - సంతు
ష్ట్యా మనః - ఆత్మా ఆత్మవిద్యయేతి॥ ౪॥ సౌమంగళ్యేతి॥ సౌమంగళ్యగిరస్స్వస్తివాచకా విప్రాదయో బభూవుః- తత్ర॥ శ్లో॥
సూతాః పౌరాణికాః ప్రోక్తాః మాగధా వంశశంసకాః। వందినస్త్వమలప్రజ్ఞాః ప్రస్తావసదృశోక్తయ ఇతి॥ ౫॥ వ్రజ ఇతి॥ సం
మృష్టాని సంలిప్తాని- సంసిక్తాని చ- ద్వారాణి- అంగణాని గృహాంతరాణి- గృహమధ్యాని చ- యస్మిన్ సతథా- చిత్రధ్వజేషు

పతాకానాంస్రజశ్చ-చేలానిచ-పల్లవతోరణానిచ-తైర్భూషితాః॥ ౬॥ గావఇతి॥ రూషితాఃలిప్తాః- విచిత్రాధాతవశ్చ బర్హస్రజశ్చ- వస్త్రాణిచ-కాంచనమాలాశ్చ-అలంకారతయావిద్యంతేయేషాంతే-తథాభూతాః గవాదయోబభూవు రిత్యర్థః॥౭॥౮॥ గోప్యఇతి॥ ఆకల్పాఃఅలంకారాః॥౯॥నవేతి॥ నవకుంకుమకింజల్కైః-ముఖపంకజేషుభూతిఃశ్రీఃయాసాం తాః॥౧౦॥గోప్యఇతి॥ సుమృష్టానిమణిమయానికుండలానియాసాంతాః- నిష్కాః-నిపతకానికంఠేషుయాసాంతాః - శిఖాభ్యఃచ్యుతానిమాల్యవర్షాణియాసాంతాః-నందాలయం-వ్రజతీః॥వ్రజంత్య ఆర్షత్వాత్ప్రథమార్థేద్వితీయా- పథివిశేషణమ్-సవలయాఃకంకణభూషితాఃసబలాఇతిపాఠే- గృహీతవివిధోపాయనా ఇత్యర్థః-వ్యాలోలైఃకుంతలాదిభిః శోభాయాసాంతాః॥౧౧॥తాఇతి॥అజనంసించంత్యః- అజనంభగవంతంప్రతి-ఉజ్జగురితివా॥౧౨॥౧౪॥ నందఇతి తేభ్యఃప్రాదాత్॥౧౫॥సూతేతి॥యథోచితమన్యానపిఅపూజయత్॥౧౬॥౧౭॥హరేరితి॥ హరేర్నివాసేన-యేఆత్మనిగుణాఃసర్వప్రేమా

రాజన్నానోపాయనపాణయః॥౮॥గోపశ్చాకర్ణ్యముదితాయశోదాయాస్సుతోదయమ్।ఆత్మానంభూషయాంచక్రుర్వస్త్రాకల్పాంజనాదిభిః॥౯॥ నవకుంకుమకింజల్క ముఖపంకజరాజయః । బలిభిస్త్వరితం జగ్ముఃపృథుశ్రోణ్యశ్చలత్కుచాః॥ ౧౦॥ గోప్యస్సుమృష్టమణికుండలనిష్కకంఠ్యశ్చిత్రాంబరాఃపథిశిఖాచ్యుతమాల్యవర్షాః।నందాలయంసవలయావ్రజతీర్విరేజుర్వ్యాలోలకుంతలపయోధరహారశోభాః॥ ౧౧॥ తాఆశిషఃప్రయుంజానాశ్చిరంపాహీతిబాలకే । హరిద్రాచూర్ణతైలాద్భిస్సించంత్యోజనముజ్జగుః॥ ౧౨ ॥ అవాద్యంతవిచిత్రాణి వాదిత్రాణిమహోత్సవే । కృష్ణేవిశ్వేశ్వరేనంతేనందస్యవ్రజముపేయుషి॥ ౧౩॥ గోపాఃపరస్పరంహృష్టాదధిక్షీరఘృతాంబుభిః । అసించంతోవిలింపంతోనవనీతైశ్చ చిక్షిపుః॥౧౪॥నందోమహామనాస్తేభ్యోవాసోలంకారగోధనమ్। దదౌప్రీతమనాస్తత్ర పుత్రజన్మసుఖైధితః॥ ౧౫॥ సూతమాగధవందిభ్యోయేన్యేవిద్యోపజీవినః। తైస్తైఃకామైరదీనాత్మాయథోచితమపూజయత్॥ ౧౬॥విష్ణోరారాధనార్థాయస్వపుత్రస్యోదయాయచ।రోహిణీచమహాభాగానందగోపాదినందితా॥ ౧౭॥ వ్యచరద్దివ్యవాసస్స్రక్కంఠాభరణభూషితా। తతఆరభ్యనందస్యవ్రజస్సర్వసమృద్ధిమాన్॥ ౧౮॥ హరేర్నివాసాత్మగుణై రమాక్రీడమభూన్నృప । గోపాన్గోకులరక్షాయాంనిరూప్యమధురాంగతః నందఃకంసస్యవార్షిక్యంకరందాతుంకురూద్వహ। వసుదేవఉపాశ్రుత్యభ్రాతరంనందమాగతమ్ ॥ ౩౦॥జ్ఞాత్వాదత్తకరంరాజ్ఞేయయౌతదవమోచనం।తందృష్ట్వాసహసోత్థాయదేహఃప్రాణమివాగతమ్॥ ౨౧ ॥ ప్రీతఃప్రియతమందోర్భ్యాం సస్వజేప్రేమవిహ్వలః। పూజితస్సుఖమాసీనః పృష్ట్వానామయమాదృతః। ప్రసక్తధీస్స్వాత్మజయోరిదమాహవిశాంపతే॥ ౨౨ ॥ వసుదేవః॥ దిష్ట్యాభ్రాతః ప్రవయసఇదానీమప్రజస్యతే। ప్రజాశయానివృత్తస్యప్రజాయస్సమపద్యత॥ ౨౩॥ దిష్ట్యాసంసారచక్రేస్మిన్ వర్తమానఃపునర్భవః॥ఉపలబ్ధోభవానద్యదుర్లభంప్రియదర్శనమ్॥౨౪॥నైకత్రప్రియసంవాసస్సుహృదాం చిత్రకర్మణామ్। ఓఘేనవ్యూహమానానాంప్లవానాంస్రోతసోయథా॥౨౫॥కచ్చిత్పశవ్యంనిరుజంభూర్యంబుతృణవీరుధమ్ । బృహద్వనంతదధునాయత్రాస్తేత్వం సుహృద్వృతః॥౨౬॥ భ్రాతర్మమసుతఃకశ్చిన్మాత్రాసహభవద్వ్రజే। తాతంభవంతంమన్వానోభవద్భ్యాముపలాలితః॥ ౨౭॥ పుంసస్త్రివర్గో

స్పదత్వాదయః-తైఃరమాయాఃఆక్రీడంవిహారస్థానం॥౧౮॥నందఇతి॥వార్షిక్యంప్రతివర్షందాతుంయోగ్యంధనాది-భ్రాతరంసఖాయం॥ ౨౦॥ జ్ఞాత్వేతి। తదవమోచనంతస్యనందస్య అవమోచనంనివాసస్థానం॥ ప్రీతఇతి॥ సస్వజే ఆలింగితవాన్ఆత్మజయోః రామకృష్ణయోః॥ ౨౨॥ ౨౩॥దిష్ట్యేతి॥ పునర్భవఃపునర్జాతఇవ- తత్ర హేతుగర్భవిశేషణం-సంసారచక్రేవర్తమానఇతి॥ ౨౪॥ దుర్లభత్వమేవాహ॥ నైకత్రేతి॥ ప్రియశ్చాసౌసంవాసశ్చప్రియసంవాసః - హేత్రపిమేతివా-స్రోతసః ఓఘేననీయమానానాంప్లవంతీతిప్లవాః- తృణకాష్ఠాదయః - తేషాంయథాఏకత్రనివాసఃనాస్తితద్వత్॥ ౨౫॥ కచ్చిదితి॥పశవ్యాదిరూపేతస్మిన్వనేసిదోషే-గోపయోదధ్యాదిప్రభూతగోపికాస్తన్యాది నాపుత్రక్షేమవివక్షయాపృచ్ఛతి॥శ్లో॥ప్రసక్తధీఃస్వాత్మజయోరిత్యుక్తత్వాత్॥ ౨౬॥ భ్రాతరితి। భవద్భ్యాముపలాలితస్సన్కచ్చిత్ - వర్తతఇతిశేషః॥౨౭॥పుత్రాదర్శనక్లేశేనాహ॥పుంసఇతి॥సుహృదోబంధూన్ప్రతి-అనుభావితఃసంభావితః-యస్త్రివర్గః- సహిపుంసోవిహితోయుక్తః-శాస్త్రేణవాప్రోక్తః-నస్వమాత్రపర్యవసితః-అతస్తేషుక్లిశ్యమానేషుసుఖాయ - నభవతీత్యర్థః-

౨౮॥ నందో౽వసు దేవం సాంత్వయన్నాహ॥ అహోఇతి॥ ౨౯॥ నూనమితి॥ అదృష్టఏవనిష్ఠాసమాప్తిర్యస్యస-యస్త్వైవపు త్రాదిసుఖప్రదంఅదృష్టంహీయతే తస్త్రైవ తేపుత్రాదయోనభవంతీత్యర్థః - అదృష్ట పరమః- అదృష్ట మేవపరమంయస్య సః-యద్యపి-పుత్రాదయోపియుక్తాః తథాపినానదృష్ట మేవపునస్సంగమయతీత్యర్థః - ఏవంఅదృష్టమాత్మనస్తత్త్వంఅ వ్యభిచారికారణం-సుఖదుఃఖయోర్యోర్వేదనసముహ్యాతితస్మాదిదానీం త్వయానదుఃఖంభావనీయం - వృత్తానాంవియు క్తానామపిచ-కాలాంతరేదర్శనయోగవియోగసంభవాత్ - అస్మదాదిభిరపికాలాంతరేతద్వియోగేసత్యపీతి - నందస్య దైవీవాగేషాభావిసూచికా॥ ౩౦॥ తాంబుద్ధ్వావసు దేవోదుఃఖంత్యక్త్వానందమాహ॥కరఇతి॥వఃయుష్మాభిః॥ ౩౧॥౩౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పథ్యేసఖ్యుర్గిరానందో వ్రజంగచ్ఛన్ మృతాంపథి । దృష్ట్వాతురాక్షసీంతస్యామృత్యుంశ్రుత్వాతువిస్మితః॥ ౧॥ ౨॥ శ్రీకృష్ణ విషయేశంకమానంరాజానంప్రతి - అవిషయేప్రవృత్తా-నైవమరిష్యతీతిసూచయన్నాహ॥ నేతి॥ యత్రశ్రీకృష్ణ స్యశ్రవణాదీనినసంతి- తత్రైవతాసాంశక్తిఃసాత్వాత్తస్మిన్నేవసతి - కాశంకేతిభావః॥ ౩॥ సేతి॥ యోషిత్వ్వావేషతో౽వ రాంనారీమివఆత్మానంవిధాయ-గోపిత్వేతిపాఠాంతరేఆత్మానంతిరోధాయేత్యర్థః॥ ననుతత్రనిర్లజ్జానిర్విశంకాచసతీ విహితస్సుహృదో౽హ్యనుభావితః॥నతేషుక్లిశ్యమానేష్వత్రివర్గో౽ర్థాయకల్పతే॥ ౨౮॥ నందః॥ అహో తేదేవకీపుత్రాః కంసేనబహవోహతాః॥ఏకావశిష్టావరజాకన్యాసాపిదివంగతా॥౨౯॥ నూనంహ్యదృష్ట నిష్ఠోయమదృష్టపరమోజనః॥అదృష్టమాత్మనస్తత్త్వంయోవేదనసముహ్యాతి॥౩౦॥వసు దేవః కరోవైవా ర్షికోదత్తో రాజ్ఞెదృష్టావయంచవః॥ నేహస్థేయంబహువిధంసంత్యుత్పాతాశ్చగోకులే॥౩౧॥ ఇతినందా దయోగోపాఃప్రోక్తాస్తేశౌరిణాయయుః॥అనోభిరనడుద్యుక్తై స్తమనుజ్ఞాప్యగోకులమ్॥౩౨॥ ...... ※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-పంచమో౽ధ్యాయః.

—(※)పూతనాసంహారఃషష్ఠః(※)—

శ్రీశుకః॥నందఃపథివచశ్శౌరేర్నమృషేతివిచింతయన్।హరింజగామశరణముత్పాతాగమశంకితః॥ ౧॥కంసేనప్రహితాఘోరాపూతనాబాలఘాతినీ । శిశూంశ్చచారనిఘ్నంతీపురగ్రామవ్రజాదిషు॥ ౨॥ నయత్రశ్రవణాదీనిరక్షోఘ్నానిస్వకర్మసు।కుర్వంతిసాత్వతాంభర్తుర్యాతుధాన్యశ్చతత్రహి॥ ౩॥ సాఖేచ ర్యేకదోపేత్య పూతనానందగోకులమ్ । యోషిత్వ్వామాయయాత్మానం ప్రావిశత్కామచారిణీ॥ ౪॥ తాంకేశబంధవ్యతిషక్తమల్లికాంబృహన్నితంబస్తనకృచ్ఛ్రమధ్యమామ్ । సువాససంకంపితకర్ణభూషణ త్విషోల్లసత్కుంతలమండితాననామ్॥ ౫॥ వల్గుస్మితాపాంగవిసర్గవీక్షితైర్మనోహరంతీంవనితాంవ్ర జౌకసామ్।అమంసతాంభోజకరేణరూపిణీంగోప్యఃశ్రియంద్రష్టుమివాగతాంపతిమ్॥౬॥బాలగ్రహస్త త్రవిచిన్వతీశిశూన్ యదృచ్ఛయానందగృహే౽సదంతకం । బాలంప్రతిచ్ఛన్ననిజోరుతేజసందదర్శతం దార్విగ్నిమివాహితంభసి॥ ౭॥ విబుధ్యతాంబాలకమారికాగ్రహంచరాచరాత్మాసనిమీలితేక్షణః॥అజ్ఞాయ మానో౽థహరిర్నిశాచరీంనిసర్గవిజ్ఞాతజగద్విచేష్టితః॥౮॥ మహేశ్వరత్వేపిచబాలభావంవిభావయన్ కం కథంపరసద్మప్రవిష్టా-అతఆహకామచారిణీతి-నహికామచారిణీషుఇదంచిత్రమిత్యర్థః॥౪॥ తామితి॥ తాంవనితాం-పతిం ద్రష్టుంఆగతాంఅతిరూపవతీంశ్రియమివ-గోప్యోమంసతేత్యుత్తరశ్లోకేనాన్వయః- శ్రీసామ్యార్థానివిశేషణాని - కేశ బంధవ్యతిషిక్త మల్లికాం కేశబంధః- కేశపాశఃతస్మిన్విన్యస్తమల్లికాకుసుమాం బృహతానితంబేన స్తనాభ్యాంచ - ఉభ యతఆక్రాంతమివకృచ్ఛ్రంకృశంమధ్యముదరంయస్యాస్తాం - సువాససంకర్షణీమేవాససీయస్యాస్తాం - కంపితయోఃక ర్ణభూషణయోఃత్విషా-ఉల్లసద్భిఃకుంతలైః-మండితమాననంయస్యాస్తాం॥౫॥ వల్గ్వితి॥ వల్గుస్మితాపాంగవిసర్గవీక్షి తైః-వల్గురమ్యంస్మితంయేషుతేతథాభూతాఅపాంగవిసర్గాయేషుతైఃవీక్షితైః - వ్రజౌకసాంమనఃహరంతీం-అతోగో పాః-హ్యస్తమనసస్తేనత్వాంనివారితఇత్యుక్తంభవతి - గోప్యశ్చశ్రియమివమత్వా - తూష్ణీమాసన్ - అతః కేనాప్య నివారితాసతీ-ప్రవివేశేతిభావః॥ ౬॥ బాలగ్రహఇతి॥బాలగ్రహఃపూతనా - అసదంతకంబాలందదర్శ - అసతామంత కంద్రష్ట్వా - కథంనబిభేతి-తత్రాహ - ప్రతిచ్ఛన్ననిజోరుతేజసంబాలనాట్యేన ప్రతిచ్ఛన్నంతిరోహితం - నిజంఉరుతే జోయేనతం॥కమివ-భసిభస్మని.అహితమగ్నిమివేతిభావః॥౭॥ విబుద్ధ్యేతి॥ చరాచరాత్మత్వాదేవ-తాంవిబుద్ధ్య - నిమీలితే

క్తః-ఆస॥౯॥ మహేశ్వర త్వేపీతి॥ స్వయమనంతం - దుష్టానామంతకం-సాఅంకమారోపయత్ - బాలమితిమత్వా-యు ధాఉరగంసుప్తం-అబుద్ధిశ్చాసౌరజ్జుధీశ్చ సః-అజ్ఞానతో రజ్జుబుద్ధ్యా గృహ్ణాతియథా-తద్వదితి॥౯॥ నను యశోదారోహిణ్యౌ తాం కథం నన్యవారయతామిత్యత ఆహ॥ తామితి॥ వామం వల్గు-జనన్యా ఇవ చేష్టితం యస్యాస్తాం - వరస్త్రియం చ - సహసై వ-అంతరా గృహమధ్యే-వీక్ష్య-అంతస్తైక్ష్ణ్యేన బహిర్మార్దవేన-దృష్టాంతః-కోశపరిచ్ఛదాసివత్ -మృదుచిత్రచర్మవ యః కోశః-పరిచ్ఛదః ఆవరణం యస్య అసేః ఖడ్గస్య-తద్వత్-తత్ప్రభయా చ ధర్షితే అభిభూతే - అహా మస్య జననీ ఇయం వే తి మోహితే చ సత్యౌ జననీ జనన్యౌ-నిరీక్షమాణే ఏవ-కేవలమతిష్ఠతాం న తు నివారితవత్యౌ॥ ౧౦॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ స్థానే దుర్జరం వీర్యం విషం యస్మిన్ తం- స్తనం-తం శ్రీకృష్ణం-అంకమాదాయ తస్మై శిశవే దదౌ-అథ అనంతరమేవ - ప్రపీడ్య కేవలం విషమపథ్యమితి మత్వైవ-తస్యాః ప్రాణైస్సహాపిబత్॥ ౧౧॥ సేతి॥ చరణౌ భుజౌ చ ముహుర్ముహుః-క్షిపతి స్విన్నాని స్వే దయుక్తాని గాత్రాణి యస్యాస్సా॥౧౨॥ తస్యా ఇతి॥ రసా రసాతలాని చ॥ ౧౩॥ నిశాచరీతి॥ వ్యాదాయ ముఖం వివృత్య - నిజ రూపమాస్థితా మరణసమయే - కాపట్యం న యుజ్యత ఇతి భావః వికీర్యేతి పాఠాంతరే - కేశాన్ వికీర్య చరణౌ భుజావతిప్ర

చిదు వాచనప్రభుః। అనంతమారోపయదంకమంతకం యథోరగం సుప్తమబుద్ధిరజ్జుధీః॥౯॥ తాం తీక్ష్ణచిత్తా
మతివామచేష్టితాం వీక్ష్యాంతరా కోశపరిచ్ఛదాసివత్। వరస్త్రియం తత్ప్రభయా చ ధర్షితే నిరీక్షమాణే
జననీ అతిష్ఠతామ్॥౧౦॥ తస్మిన్ స్తనం దుర్జరవీర్యముల్బణం ఘోరాంకమాదాయ శిశోర్దదావథ। గాఢం క
రాభ్యాం భగవాన్ ప్రపీడ్య తత్ప్రాణైస్సమం రోషసమన్వితోపిబత్ ॥ ౧౧ ॥ సా ముంచ ముంచాలమితి ప్ర
భాషిణీ నిష్పీడ్యమానాఖిలజీవమర్మణి। వివృత్య నేత్రే చరణౌ భుజౌ ముహుః ప్రస్విన్నగాత్రా క్షిపతీ రురో
ద హ॥౧౨॥ తస్యాః స్వనేనాతిగభీరరంహసా సాద్రిర్మహీ ద్యౌశ్చ చచాల సగ్రహా। రసా దిశశ్చ ప్రతినేదిరే
జనాః పేతుః క్షితౌ వజ్రనిపాతశంకయా ॥ ౧౩ ।నిశాచరీత్థం వ్యథితా వ్యసుః క్షితౌ వ్యాదాయ కేశాంశ్చరణౌ
భుజావపి ప్రసార్య గోష్ఠే నిజరూపమాస్థితా వజ్రాహతో వృత్ర ఇవాపతన్నృప॥ ౧౪॥ పతమానోపి త
ద్దేహః త్రిగవ్యూత్యంతరద్రుమాన్ చూర్ణయామాస రాజేంద్ర మహదాసీత్తదద్భుతమ్॥ ౧౫॥ ఈషా
మాత్రోగ్రదంష్ట్రాస్యం గిరికందరనాసికమ్ । గండశైలస్తనం రౌద్రం ప్రకీర్ణారుణమూర్ధజమ్॥ ౧౬ ॥
అంధకూపగభీరాక్షం పులినారోహభీషణమ్। బద్ధసేతుభుజోర్వంఘ్రి శూన్యతోయహ్రదోదరమ్॥౧౭॥
సంతత్రసుః స్మ తద్వీక్ష్య గోపా గోప్యః కళేబరమ్ । పూర్వం తు తన్నిస్స్వనితభిన్నహృత్కర్ణమస్తకాః ॥
౧౮॥ బాలం చ తస్యా ఉరసి క్రీడంతమకుతోభయమ్ । గోప్యస్తూర్ణం సముత్పత్య జగృహుర్జాతసంభ్ర
మాః॥ ౧౯॥ యశోదారోహిణీభ్యాం తాః సమం బాలస్య సర్వతః । రక్షాం విదధిరే సమ్యగ్గోపుచ్ఛభ్రమణా
దిభిః॥౨౦॥ గోమూత్రేణ స్నాపయిత్వా పునర్గోరజసార్భకమ్। రక్షాం చక్రుశ్చ శకృతా ద్వాదశాంగేషు
నామభిః॥౨౧। గోప్యస్సంస్పృష్టసలిలా అంగేషు కరయోః పృథక్ । న్యస్యాత్మన్యథ బాలస్య బీజన్యాసమకు
ర్వత॥౨౨॥ అవ్యాదజోంఘ్రి మణిమాంస్తవ జాన్వథోరూ యజ్ఞోచ్యుతః కటితటం జఠరం హయాస్యః। హృత్కే-

సా క్వేతి భావః॥౧౪॥ పతమాన ఇతి॥ పతన్నపి తస్యాః దేహః షట్క్రోశమధ్యవర్తినో ద్రుమాంశ్చూర్ణీచకార॥౧౫॥ ఈషేతి॥ ఈషామాత్రోగ్రదంష్ట్రాస్యం- ఈషా లాంగలదండః - తత్ప్రమాణా ఉగ్రా దంష్ట్రా యస్మిన్ తత్తథాభూతమాస్యం యస్మిన్ తత్ సంత్రాసహేతుత్వేన పునరష్టభిః పదైర్విశినష్టి - గిరికందరవత్ నాసికే యస్మిన్ తత్ - గిరేశ్చ్యుతౌ స్థూలోపలౌ తావివ స్థూలౌ స్తనౌ యస్మిన్ తత్-రౌద్రం ఘోరం ప్రకీర్ణా అరుణా మూర్ధజా యస్మిన్ తత్॥౧౬॥ అంధకూపేతి॥ అంధకూపావివ గభీరే అక్షిణీ యస్మిన్ తత్ - పులినవదారోహజఘనే తాభ్యాం భీషణం బద్ధాః సేతవ ఇవ భుజౌ ఊరూ అంఘ్రీ చ యస్మిన్ తత్ శూన్యతోయహ్రద ఇవ ఉదరం యస్మిన్ తత్॥౧౭॥ పూర్వమేవ తస్యాః శబ్దేన భీతాః పునర్దర్శనేనాతిత్రసురిత్యాహ॥ సంతత్రసురితి॥ తస్యాః నిస్స్వనితం అతిభయంకరశబ్దః - తేన భిన్నాని హృత్కర్ణమస్తకాని యేషాం తే॥౧౮॥౨౦॥ గోమూత్రేణేతి॥ ద్వాదశాంగేషు లలాటాదిషు - కేశవాది-ద్వాదశనామభిః॥ ౨౧॥ అనాచాలతా ఏవ ప్రథమమతిసంభ్రమేణైవ రక్షాం కృత్వా-కించిత్ లబ్ధాశ్వాసాః - పునస్తాత్పర్యేణ బీజన్యాసమకుర్వతేత్యాహ॥ గోప్య ఇతి॥ సంస్పృష్టసలిలాః ఆచాంతాః - ఆత్మని ప్రథమం-అంగేషు కరయోశ్చ పృథక్ - అజాద్యేకాదశబీజానాం మధ్యే-కరశుద్ధ్యా త్రీణి కరయోః సంధిషు చత్వారి చత్వారి - అంఘ్ర్యాదావేకైకస్మిన్నంగే - అజాద్యేకైకం బీజం న్యస్య - బాలస్యాప్యంగేషు తథైవాకుర్వ

తే॥ ౨౨॥ అవ్యాదితి॥ అంఘ్రిమంఘ్రి- జానుజానునీ భుజంభుజౌ- కం శిరః॥ ౨౩॥ తథాదిత్యురక్షామకుర్వన్నిత్యాహ॥ చక్రీతి॥ చక్రసరితో హరి స్సవాగ్రతోస్తు- సహగదో గదాసహితో హరి స్తవ పశ్చాదస్తు- త్వత్పార్శ్వయో ర్ధనుర్ధరో మధుహా- అసిధరః అజనశ్చ- శంఖధర ఉరుగాయః- చతుష్కోణేషు- క్షితౌ అధస్తాత్॥ ౨౪॥ ఏవం బహిః రక్షాం కృత్వాంతరంగామకుర్వన్నిత్యాహ॥ ఇంద్రియాణీతి॥ ౨౫॥ పృశ్నిగర్భ ఇతి॥ ఆత్మానమహంకారం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ సన్న్యవేశయత్ శాయయామాస॥ ౩౧॥ ౩౨॥ విస్మయమేవాహ॥ సూనుమితి॥ బతేతి విస్మయే- సాంప్రతం సః ఋషిః- తపః ప్రభావాత్ - యోగీశో జ్ఞానీ వా సమ్యగాస- యతస్స ఏవ దృష్టః ఇతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ విస్మయాంతరమేవాహ॥ దహ్యమానస్యేతి॥ కృష్ణేన నిర్భుక్తైః- అత ఏవ

శవస్త్వుదర ఈశ ఇవ స్తు కంఠం విష్ణుర్భుజం ముఖమురుక్రమ ఈశ్వరః కమ్॥ ౨౩॥ చక్ర్యగ్రతస్సహగదో హరిరస్తు పశ్చాత్ త్వత్పార్శ్వయోర్ధనురసీ మధుహాజనశ్చ । కోణేషు శంఖ ఉరుగాయ ఉపర్యుపేంద్రస్తార్క్ష్యః క్షితౌ హలధరః పురుషస్సమంతాత్॥ ౨౪॥ ఇంద్రియాణి హృషీకేశః ప్రాణాన్నారాయణోవతు। శ్వేతద్వీపపతిశ్చిత్తం మనో యోగేశ్వరోవతు॥ ౨౫॥ పృశ్నిగర్భస్తు తే బుద్ధి మాత్మానం భగవాన్ పరః। క్రీడంతం పాతు గోవిందశ్శయానం పాతు మాధవః॥ ౨౬॥ వ్రజంతమవ్యాద్వైకుంఠ ఆసీనం త్వాం శ్రియః పతిః। భుంజానం యజ్ఞభుక్పాతు సర్వగ్రహభయంకరః॥ ౨౭॥ ఢాకిన్యో యాతుధాన్యశ్చ కూశ్మాండా యేర్భకగ్రహాః। భూతప్రేతపిశాచాశ్చ యక్షరక్షో వినాయకాః॥ ౨౮॥ కోటరా రేవతీ జ్యేష్ఠా పూతనా మాతృకాదయః । ఉన్మాదా యే హ్యపస్మారా దేహప్రాణేంద్రియద్రుహః॥ ౨౯॥ స్వప్నదృష్టా మహోత్పాతా వృద్ధబాలగ్రహాశ్చ యే। సర్వే నశ్యంతు తే విష్ణోర్నామగ్రహణభీరవః॥ ౩౦॥ ఇతి ప్రణయబద్ధాభిర్గోపీభిః కృతరక్షణమ్॥ పాయయిత్వా స్తనం మాతా పర్యంకే సన్న్యవేశయత్॥ ౩౧॥ తావన్నందాదయో గోపా మథురాయా వ్రజం గతాః। విలోక్య పూతనా దేహం బభూవురతివిస్మితాః॥ ౩౨॥ నూనం బతర్షిర్జ్ఞానీ వా యోగీశో వా సమాస సః॥ స ఏవ దృష్టో హ్యుత్పాతో యదాహానకదుందుభిః॥ ౩౩॥ కళేబరం పరశుభిశ్ఛిత్త్వా తత్ర వ్రజౌకసః॥ దూరే క్షిప్త్వావయవశో దదహుః కాష్ఠవేష్టితమ్॥ ౩౪॥ దహ్యమానస్య దేహస్య ధూమశ్చాగరుసౌరభః। ఉత్థితః కృష్ణనిర్భుక్తస్సపద్యాహత పాప్మనః॥ ౩౫॥ పూతనా లోకబాలఘ్నీ రాక్షసీ రుధిరాశనా। జిఘాంసయాపి హరయే స్తనం దత్త్వాప సద్గతిమ్॥ ౩౬॥ కిం పునశ్శ్రద్ధయా భక్త్యా కృష్ణాయ పరమాత్మనే। యచ్ఛన్ ప్రియతరం కిం ను రక్తాస్తన్మాతరో యథా॥ ౩౭॥ పద్భ్యాం భక్తహృదిస్థాభ్యాం వంద్యాభ్యాం లోకవందితైః। అంగం యస్యాస్సమాక్రమ్య భగవానపిబత్ స్తనమ్॥ ౩౮॥ యాతుధాన్యపి సా స్వర్గమవాప జననీగతిమ్। కృష్ణభుక్త స్తనక్షీరాః కిము గావోనుమాతరః॥ ౩౯॥ పయాంసి యాసామపిబత్పుత్రస్నేహస్నుతాన్యలమ్। భగవాన్ దేవకీపుత్రః కైవల్యాద్యఖిలార్థదః॥ ౪౦॥ తాసామవిరతం కృష్ణే కుర్వంతీనాం సుతేక్షణమ్। న పునః కల్పతే రాజన్ సంసారోఽజ్ఞానసంభవః॥ ౪౧॥ కటధూమస్య సౌరభ్యమవఘ్రాయ వ్రజౌకసః। కిమిదం కుత ఏవేతి వదంతో వ్రజమాయయుః॥ ౪౨॥ తే తత్ర వర్ణితం గోపైః పూతనాగమనాదికమ్। శ్రుత్వా తన్నిధనం స్వస్తి శిశోశ్చాసన్ సువిస్మితాః॥ ౪౩ ॥ నందస్స్వపుత్రమాదాయ ప్రోష్యాగతముదారధీః। మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ పరమాం ముదం లేభే కురూద్వహ॥ ౪౪॥ య ఏతత్పూతనామోక్షం కృష్ణస్యాద్భుతమార్భకమ్। నిశమ్య శ్రద్ధయా మర్త్యో గోవిందే లభతే రతిమ్॥ ౪౫॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- షష్ఠోధ్యాయః-

విష్ణురాతః॥ యేన యేనావతారేణ భగవాన్ హరిరీశ్వరః। కరోతి కర్ణరమ్యాణి మనోజ్ఞాని చ నః ప్రభో॥

సపద్యాహతః పాప్మా యస్య॥ ౩౫॥ ప్రసంగాత్ కైముతికన్యాయేన భక్తి వైభవమాహ॥ పూతనేతి॥ ౩౬॥ కిమితి॥ శ్రద్ధయా- ఆస్తిక్యేన- భక్త్యా ప్రేమ్ణా రక్తాః స్నిగ్ధాః తన్మాతర ఇతి- వత్సాపహరణలీలాభిప్రాయేణ బహువచనం- గోగోపికాస్తన్మాతరో భవన్నితి॥ ౩౭॥ ౪౪॥ య ఇతి॥ ఏతత్పూతనామోక్షం- అర్భకం అర్భకచరితం- కిం తత్పూతనామోక్ష ఇతి॥ శ్లో॥ అత్తుం ద్వైత్యకులానీశః పూతనాయశ్శిశుచ్ఛలాత్। స్తన్యాపోశనతః ప్రాణైః ప్రాణాహుతిమకల్పయత్॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ ఉత్క్షిపన్ శకటం వ్యోమ్ని తృణావర్తమధిక్షిపన్। దర్శయన్ విశ్వమాస్యే చ కృష్ణః క్రీడతి సప్తమే॥ కృష్ణార్భకసదాసింధు

సంప్లవానందనిర్భరః । భూయస్తు దేవసంప్రష్టుం రాజా న్యదభినందతి॥ యేనేతి॥ యేనయేన మత్త్యా న్యద్యవతారేణాపి-యా సంప్లవానందనిర్భరః । భూయస్తు దేవసంప్రష్టుం రాజాన్యదభినందతి॥ యేనేతి॥ యేన యేన మత్త్యాన్యద్యవతారేణాపి-యా
నియానికర్మాణికరోతి తాని నః కర్ణరంస్యానికర్ణసుఖావహాని-మనోజ్ఞాని మనః ప్రీతికరాణిచ-భవంత్యేవ॥౧॥ తథాపి॥ య దితి॥ యచ్ఛృణ్వతః-పుంసః పురుషమాత్రస్య- అరతిః మనోగ్లానిః- తన్మూలభూతా-వివిధాతృష్ణాచ-అపగచ్ఛతి - తథాస త్త్వశుద్ధిః హరిభక్తిః- హరిదాససఖ్యానిచ- భవంతీతి తేవహారం హరేశ్చరితం- మనోహారం వా- వద॥ ౨॥ తథాఅనుగ్ర హంయదికరోషీతి-అత్యౌత్సుక్యేన పునర్విశినష్టి॥ అథేతి॥ అనురుంధతః అనుకుర్వతః॥౩॥ కదాచిదితి॥ ఉత్థానం శిశోరంగపరి వర్తనం తత్రకరణీయే కౌతుకాప్లవే ఉత్సవాభిషేకే- తథాతస్మిన్నేవదినే- జన్మర్క్షస్యాపి యోగే సతి, అతః మహోత్స వే-సమవేత యోషితాం మిళితపురంధ్రీణాం మధ్యే- వాదిత్రాదిభిః- శోభితమభిషేచనం- యశోదా చకార॥ ౪॥ నందస్యే తి॥ అన్నాదిభిః సుపూజితైః విప్రైః- కృతమంగళం- సంజాతనిద్రాలక్షణీయస్యతం అశీశయత్ శాయితవతీ॥ ౫॥ ఔత్థానిక తి॥ శకటస్యాధస్తాత్ ప్రెంఖేఉదక్షిపత్ - ఊర్ధ్వం చాలితవాన్ ॥ ౬॥ అధశ్శయానస్యేతి॥ తదధశ్శయానస్యశిశోః- అల్పక శ్వాసా ప్రవాళవన్మృదుశ్చ యోంఘ్రిః- తేనహతం- అనః శకటం వ్యవర్తత విపరీతమపతత్ - కథంవిధ్వస్తాని నానారసవం

౧॥ యచ్ఛృణ్వతోఽపైత్యరతిర్వితృష్ణా సత్త్వంచ శుద్ధ్యత్యచిరేణ పుంసః । భక్తిర్హరౌ తత్పురుషేషు స
ఖ్యంతదేవ హారం వద మన్యసే చేత్ ॥ ౨॥ అథాన్యదపి కృష్ణస్య తోకాచరితమద్భుతం । మానుషం లోకమాసా
ద్య తజ్జాతిమనురుంధతః॥౩॥ శ్రీశుకః॥ కదాచిదౌత్థానికకౌతుకాప్లవే జన్మర్క్షయోగే సమవేతయోషితా
మ్ । వాదిత్రగీతద్విజమంత్రవాచకైశ్చకార సూనోరభిషేచనం సతీ॥ ౪॥ నందస్య పత్నీ కృతమజ్జనాదికం వి
ప్రైః కృతస్వస్త్యయనం సుపూజితైః। అన్నాదివాసస్స్రగభీష్టధేనుభిస్సంజాతనిద్రాక్షమశీశయచ్ఛ
నైః॥ ౫॥ ఔత్థానికౌత్సుక్యమనా మనస్వినీ సమాగతాన్ పూజయతి వ్రజౌకసః। నైవాశృణోద్వైరుదితం

—*శకటభంజనఘట్టః.*—

సుతస్య సా రుదం స్తనార్థీ చరణావుదక్షిపత్ ॥ ౬॥ అధశ్శయానస్య శిశోరథాల్పకప్రవాళమృద్వంఘ్రిహ
తం వ్యవర్తత। విధ్వస్తనానారసకుప్యభాజనం వ్యత్యస్తచక్రాక్షవిభిన్నకూబరమ్॥ ౭॥ దృష్ట్వా యశోదా
ప్రముఖా వ్రజస్త్రియ ఔత్థానికే కర్మణి యాస్సమాగతాః।నందాదయశ్చాద్భుతదర్శనాకులాః కథం
స్వయం వై శకటం విపర్యగాత్ ॥ ఇతి బ్రువంతోఽతివిషాదమోహితా జనాస్సమంతాత్పరివవ్రురాతుర వ
త్॥ ౮॥ ఊచురవ్యవసితమతీన్ గోపాన్ గోపీశ్చ బాలకాః।రుదతాఽనేన పాదేన క్షిప్తమేతన్న సంశయః॥
౯॥న తే శ్రద్దధిరే గోపా బాలభాషితమిత్యుత । అప్రమేయం బలం తస్య బాలకస్య న తే విదుః॥ ౧౦॥ రుదంతం
సుతమాదాయ యశోదా గ్రహశంకితా।కృత్వా స్వస్త్యయనం విప్రైస్సూక్తైః స్తనమపాయయత్ ॥ ౧౧॥
పూర్వవత్ స్థాపితం గోపైర్బలిభిస్సపరిచ్ఛదమ్ । విప్రా హుత్వాఽర్చయాంచక్రుర్దధ్యక్షతకుశాంబు
భిః॥౧౨॥ యేఽసూయాఽనృతదంభేర్ష్యాహింసామానవివర్జితాః। న తేషాం సత్యశీలానామాశిషో విఫలాః
కృతాః॥ ౧౩॥ ఇతి బాలకమాదాయ సామర్గ్యజురుపాకృతైః । జలైః పవిత్రౌషధిభిరభిషిచ్య ద్విజోత్తమైః॥
౧౪॥ వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం నందగోపస్సమాహితః। హుత్వా చాగ్నిం ద్విజాతిభ్యః ప్రాదాదన్నం
మహాగుణమ్॥ ౧౫॥ గాశ్చసర్వగుణోపేతా వాసస్స్రగ్రుక్మమాలినీః॥ ఆత్మజాభ్యుదయార్థాయ ప్రా

తికుప్యభాజనాని స్వర్ణరజతవ్యతిరిక్తకాంస్యాదిమయాని యథాభవతి తథా - చక్రే చ అక్షశ్చ చక్రాక్షౌ - వ్యత్యస్తౌ చ క్రాక్షౌ యస్మిన్ - విభిన్నః కూబరో యుగంధరో యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ యథా భవతి తథా వ్యవర్తతేతి॥ ౭॥ దృష్ట్వేతి॥ అద్భు తదర్శనేన ఆకులా బభూవుః-త దేవాహ-కథమితి-విపర్యగాత్ విపరీతమపతత్ ॥౮॥ ౯॥ నేతి॥ న శ్రద్దధిరే విశ్వాసం-నజగ్ముః- ఉత అపి బాలస్యైతన్న సంభవతి- ఏతేచ బాలాః కిం జానంతీతి॥ ౧౦ ॥ రుదంతమితి ॥ రక్షోఘ్నైః సూక్తైః రక్షాం కృత్వా ॥ ౧౧॥ భగవత్ప్రభావానభిజ్ఞవిప్రచేష్టితం విలంబయన్నివాహ॥ పూర్వవదితి॥ బలిభిః శక్తైః- యద్వా- అష్టదిక్షు బలిభిస్స హితం-సపరికరం యథాపూర్వం స్థాపితం- విప్రాః దధ్యాదిభిరర్చయామాసుః- హుత్వా గ్రహాది హోమం విధాయ॥ ౧౨॥ య ఇతి॥ అసూయా గుణేషు దోషావిష్కరణం- ఈర్ష్యా అక్షాంతిః- తేషామాశిషః కృతాస్తైః ప్రయుక్తాః ఇత్యేవమ భిప్రేత్య॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ సామర్గ్యజుర్భిరుపాకృతైస్సంస్కృతైః - పవిత్రా ఓషధయో యేషు జలేషు తైః ద్విజోత్తమైః

తృర్భిరభిషిచ్యఅభిషేకంకారయిత్వా॥ ౧౪॥ వాచయిత్వేతి॥ హుత్వాహావయిత్వా॥ ౧౫॥ గా ఇతి॥ గాశ్చప్రాదాత్
తేచవిప్రాః - అన్వయుంజతిఆశిషఃఅయుంజన్- తేశతమన్వయురితిపాఠాంతరె -శతంతద్దత్త,గాశతమన్వయుః స్వీకృత
వంతఇత్యర్థః.యద్వా-శతంశతసంఖ్యాకాః- తేవిప్రాఇతి.౧౬॥విప్రాఇతి॥ తాఃతథైవబభూవురిత్యర్థః శ్లో॥ఉత్థిష్యమ్య
దుపాదేనశకటంవ్యోమ్నిలీలయా।తృణావర్తంపదాపీడ్యభువ్యపాతయదర్భకః॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ౧౭॥ ఏకదేతి-
ఆరోహముత్సంగం॥౧౮॥ భూమావితి॥ తృణావర్తాత్స్వపమృత్యుపరిహారాయకృష్ణే నైవాత్మనఉత్సంగాదుత్తారా
య చకృతంభారమజానతీ॥ఉత్పాతశంకయామహాపురుషమాదధ్యౌ- శ్రీకృష్ణోదరవర్తినాంజగతాంభారేణపీడితావిస్మి
తాచసతీ- యద్వాజగతాంమధ్యేకర్మసుఆసబభూవ-నతుజగదుదరంతు వేదేత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥గోకులమితి॥ఈరయన్నా
దయన్నిత్యర్థః-పూరయన్నిత్యపి పాఠాంతరం॥౨౧॥ముహూర్తమితి॥యతఃయత్ర-న్యస్తవతీతి- తత్రతస్మిన్ స్థానేనాపశ్య
త్॥౨౨॥౨౩॥ఇతీతి॥ఖరపవనచక్రాత్ -పాంసువర్షేసతి॥౨౪॥రుదితమితి॥ఉపారతఃశాంతః - పాంసువర్షస్య వేగోయ

దాత్తే చాన్వయుంజత॥౧౬॥విప్రామంత్రవిదోయుక్తాస్తైర్యాఃప్రోక్తాస్తదాశిషః।తానిష్ఫలాభవిష్యంతినక

—(*) తృణావర్తాఖ్యాసురసంహారఘట్టః. (*)—

దాచిదపిధ్రువమ్॥౧౭॥ఏకదారోహమారూఢంలాలయంతీసతీసుతం।గరిమాణంశిశోర్వోఢుంనసేహేగి
రికూటవత్॥౧౮॥భూమౌనిధాయతంగోపీవిస్మితాభారపీడితా।మహాపురుషమాదధ్యౌజగతామాసకర్మ
సు॥౧౯॥దైత్యోనామ్నాతృణావర్తః కంసభృత్యఃప్రచోదితః। చక్రవాతస్వరూపేణజహారాసీనమర్భక
మ్॥ ౨౦॥ గోకులంసర్వమావృణ్వన్ ముష్ణంశ్చక్షూంషి రేణుభిః । ఈరయన్సుమహాఘోరంశబ్దేనప్రదిశో
దశ॥౨౧॥ముహూర్తమభవద్గోష్ఠంరజసాతమసావృతమ్। సుతంయశోదానాపశ్యత్తత్రన్యస్తవతీయత॥
౨౨॥ నాపశ్యత్కశ్చిదాత్మానంపరంచాపివిమోహితః । తృణావర్తనిసృష్టాభిశ్శర్కరాభిరుపద్రుతః॥
౨౩॥ఇతిఖరప*వనచక్రపాంసువర్షేసుతపదవీమబలావిలక్ష్యమాతా। అతికరుణమనుస్మరంత్యశోచద్భు
విపతితామృతవత్సకాయథాగౌః॥ ౨౪॥ రుదితమనునిశమ్య తత్రగోప్యోభృశమనుతప్తధియోశ్రుపూ
ర్ణముఖ్యః। రురుదురనుపలభ్యనందసూనుంపవనఉపారతపాంసువర్షవేగే॥ ౨౫॥ తృణావర్తశ్శాం
తరయోవాత్యారూపధరోహరన్ । కృష్ణంనభోగతోగంతుంనాశక్నోద్భూరిభారభృత్॥౨౬॥తమశ్మా
నంమన్యమానఆత్మానంగురుమత్తయా।గళేగృహీతఉత్స్రష్టుంనాశక్నోదద్భుతార్భకం॥౨౭॥ గళగ్రహ
ణనిశ్చేష్టోదైత్యోనిర్గతలోచనః।అవ్యక్తరావోన్యపతత్సహబాలోవ్యసుర్వ్రజే॥౨౮॥తమంతరిక్షాత్పతి
తంశిలాయాంవిశీర్ణసర్వావయవంశిలాయామ్। పురంయథారుద్రశరేణవిద్ధం స్త్రియోరుదంత్యోదదృ
శుస్సమేతాః॥ ౨౯॥ కృష్ణంచతస్యోరసిలంబమానమాదాయ మాత్రేప్రతిహృత్యవిస్మితాః । తంస్వస్తి
మంతంపురుషాదనీతంవిహాయసామృత్యుముఖాత్ప్రముక్తమ్॥ ౩౦॥ గోప్యశ్చగోపాః కిలనందముఖ్యాః
లబ్ధ్వాపునఃప్రాపురతీవ మోదమ్ । అహోబతాత్యద్భుతమేషరక్షసాబాలో నివృత్తింగమితోభ్యగాత్పు
నః॥ ౩౧॥ హింస్రస్స్వపాపేనవిహింసితః ఖలస్సాధుస్సమత్వేనభయాద్విముచ్యతే। కింనస్తపశ్చీర్ణమ
ధోక్షజార్చనంపూర్తేష్టదత్తంపహ్యుతభూతసౌహృదమ్॥౩౨॥యత్సంపరేతఃపునరేషబాలకోదిష్ట్యాస్వ
బంధూన్ప్రణయన్నుపస్థితః॥౩౩॥దృష్ట్వాద్భుతానిబహుశోనందగోపోబృహద్వనే। వసుదేవవచోభూ

స్మిన్-తథాభూతేపవనేసతి-తత్రతస్యారుదితం-అనునిశమ్య - గోప్యోరురుదుః॥౨౫॥తృణావర్తఇతి॥ వాత్యాచక్రవాతః
తద్రూపధరః-కృష్ణంహరన్-శాంతరయః-కథంచిన్నభోగతః- తతఃపరంగంతుంభారాతిరేకాన్నాశక్నోదిత్యర్థః॥ ౨౬॥
తమితి॥ గురుమత్తయాఅతిగౌరవేణభారేణతం అశ్మానంపర్వతప్రాయం- మన్యమానః - తేనైవఆత్మనోగళే గృహీతః
తంత్యక్తుమిచ్ఛన్నపి-నాశక్నోదిత్యర్థః॥౨౭॥౨౯॥కృష్ణమితి॥తస్యోరసిలంబమానంకృష్ణమాదాయ - మాత్రే - ప్రతిహృ
త్యసమర్ప్యవిస్మితాశ్చబభూవురితి-విహాయసాగగనమార్గేణ-పురుషాదేనతృణావర్తేన-నీతం-తథాపి-మృత్యుముఖా
త్ప్రముక్తంపునర్లబ్ధ్వామోదంప్రాపురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౦॥గోప్యఇతి॥పరస్పరంహర్షకథామాహుః - అహోబ
తేతి నివృత్తింగమితోమృత్యుంప్రాపితః॥౩౧॥ కోత్రవిస్మయఃయుజ్యతఏవైతదితితేష్వేవకేచిదాహుః॥ హింస్రఇతి॥ నః
అస్మాభిః చిరంకృతంపూర్తంవాపీకూపతటాకాదినిర్మాణం - ఇష్టంపంచయజ్ఞాగ్నిహోత్రాది.దత్తందానం॥ ౩౨ ॥-

యదితి॥ యత్ యస్మాత్ తపని దేహః ప్రణయాత్ హర్షయన్॥౩౩॥ ౩౪। శ్లో॥ తృణావర్తాగమే దృష్టగౌరవాశంకినీం ప్రసూమ్। బోధయన్ దర్శయామాస జృంభమాణో ముఖే జగత్॥ శిఖరీ యోయం శ్లోకః॥ ఏకదేతి॥ ౩౫॥ పీతేతి॥ పీతమస్యాస్తీతి పీతః- తత్వాత్ పీయః పీతప్రాయః పీతవిదితాదిశబ్దానాం పానాదిమతి వ్యుత్పన్నత్వాత్ - విభక్తాభాగితర ఇత్యాదివత్ - యద్వా- పీతప్రాయః స్తనో యేనేత్యుత్తరపదలోపసమాసో వా॥౩౬॥ ఖమితి॥ ఖం స్వర్గాకాశః-నగాన్ గిరీన్-తద్దుహితౄః నదీః॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. (౩౭॥౩౮॥

శ్లో॥ అష్టమే నామకర్మాస్య బాలక్రీడాకుతూహలే। మృద్భక్షణాదియోగే చ విశ్వరూపం నిరూప్యతే॥ విశ్వరూపాదిబాలస్య నిశమ్యాశంకినః పితుః। నామకృద్గర్గవాక్యేన నీబంతత్త్వమసూచయత్॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ పూర్ణస్యేత్యర్థ-ధంధనినాం గృహమాగత స్తత్రాహ॥ మహద్విచలనమితి॥ మహతాం స్వాశ్రయాదన్యత్ర విచలనం న స్వార్థం- కింతు- గృహిణాం మంగళాయా- నను తర్హి- త ఏవ మహద్దర్శనార్థం కిమితి న గచ్ఛంతి తత్రాహ-దీనచేతసాం కృపణానాం, క్షణమపి గృహం త్యక్తుమశక్నువతామిత్యర్థః॥౪॥ త్వయా బాలయోర్నామకరణాది-కరణీయమితి వక్తుం-తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ। జ్యోతిషామితి॥ యదతీంద్రియజ్ఞానసాధనం జ్యోతిషామయనం తత్ప్రతిపాదకం జ్యోతిశ్శాస్త్రమిత్యర్థః-తత్సాక్షాద్భవతా ప్రణీతం - యేన

—※ స్తన్యపానసమయే జృంభణవ్యాజేన మాత్రే విశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః ※—

యోమానయామాస విస్మితః॥ ౩౪॥ ఏకదార్భకమాదాయ స్వాంకమారోప్య భామినీ। ప్రస్నుతం పాయ
యామాస స్తనం స్నేహపరిప్లుతా॥౩౫॥ పీతప్రాయస్య జననీ సుతస్య రుచిరస్మితమ్। ముఖం లాలయతీ రాజన్
జృంభతో దదృశే జగత్॥ ౩౬ ॥ ఖం రోదసీ జ్యోతిరనీకమాశాః సూర్యేందువహ్నిశ్వసనాంబుధీంశ్చ। ద్వీపా
న్నగాంస్తద్దుహితౄర్వనాని భూతాని యాని స్థిరజంగమాని ॥ ౩౭ ॥ సా వీక్ష్య విశ్వం సహసా రాజన్ సం
జాతవేపథుః। సంమీల్య మృగశాబాక్షీ నేత్రే చాసీత్సువిస్మితా॥ ౩౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే సప్తమోధ్యాయః-

శ్రీబాదరాయణిః॥ గర్గః పురోహితో రాజన్ యదూనాం సుమహాతపాః। వ్రజం జగామ నందస్య వసుదేవ
ప్రచోదితః॥ ౧॥ తం దృష్ట్వా పరమప్రీతః ప్రత్యుత్థాయ కృతాంజలిః। ఆనర్చాధోక్షజధియా ప్రణిపాతపు
రస్సరమ్॥౨॥ సూపవిష్టం కృతాతిథ్యం గిరా సూనృతయా మునిమ్। నందయిత్వాబ్రవీద్బ్రహ్మన్ పూర్ణస్య
కరవామ కిమ్॥౩॥ మహద్విచలనం నౄణాం గృహిణాం దీనచేతసామ్। నిశ్శ్రేయసాయ భగవన్ నాన్యథా
కల్పతే క్వచిత్॥౪॥ జ్యోతిషామయనం సాక్షాద్యత్తద్జ్ఞానమతీంద్రియమ్। ప్రణీతం భవతా యేన పుమాన్వేద
పరాపరమ్॥౫॥ త్వం హి బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠస్సంస్కారాన్ కర్తుమర్హసి। బాలయోరనయోర్నౄణాం
జన్మనా బ్రాహ్మణో గురుః॥౬॥ గర్గాచార్యః॥ యదూనామహమాచార్యః ఖ్యాతశ్చ భువి సర్వతః। సుతం మ
యా సంస్కృతం తే మన్యతే దేవకీసుతమ్॥ ౭॥ కంసః పాపమతిస్సఖ్యం తవ చానకదుందుభేః। దేవక్యా అష్ట
మోగర్భో న స్త్రీ భవితుమర్హతి॥౮॥ ఇతి సంచింతయన్ శ్రుత్వా దేవకీదారికావచః। అపి హంతా గతాశం
కస్తర్హి తన్నోఽనయో భవేత్॥౯॥ నందః॥ అలక్షితోస్మిన్ రహసి మామకైరపి గోవ్రజే। కురుద్విజాతి

అన్యోపి పుమాన్ - పరాపరం-పరం కారణం పూర్వజన్మకృతం కర్మ-అపరం కార్యం అస్మిన్ జన్మని భావిఫలం తద్వేద- ఉక్తంచ జాతకే॥ శ్లో॥ యదుపచితమన్యజన్మని శుభాశుభం తస్య కర్మణః ప్రాప్తిం। వ్యంజయతి శాస్త్రమేతత్ తమసి ద్రవ్యాణి దీప ఇవేతి॥౫॥ వివక్షితమాహ॥ త్వం హీతి॥ దైవజ్ఞో మంత్రవచ్చ త్వం- అతో నామకరణాదిసంస్కారాన్ కర్తుమర్హసీత్యర్థః-నన్వేతద్గురుణా కరణీయమితి చేత్తత్రాహ ॥ నౄణామితి॥ ౬॥ అత్యుత్సాహినం నందం ప్రతి గుప్తమేతత్కార్యమిత్యభిప్రాయేణ ప్రత్యాచక్షాణ ఇవాహ॥ యదూనామితి॥ భవతు తథాపి- త్వమత్రాగత ఇతి కుతో విద్యాదితి చేదత ఆహ- ఖ్యాతశ్చేతి॥ తతః కిమత ఆహ- దేవకీసుతమితి- కంసో మన్యతే కల్పయేదిత్యర్థః॥ ౭॥ కంస ఇతి॥ నను యదుకుమార ఇతి కథంచిజ్జానాతు-తత్ర వసుదేవస్య పుత్రః దేవక్యాం జాత ఇతి కుతో జానీయాత్తత్రాహ-పాపమతిరిత్యాది॥౮॥ ఇతీతి॥ శ్లో॥ కిం మయా హతయా మందే త్యాది దేవకీకన్యావచః శ్రుత్వా॥ శ్లో॥ దేవక్యా అష్టమో గర్భో న స్త్రీ భవితుమర్హతీతి చ నిత్యం సంచింతయన్ సామాన్యేవ క్వచిత్ స్త్రీ తజ్జ్ఞాత్వా- యువయోశ్చ సఖ్యం చింతయన్ - త్వద్గృహే భవేదితి సంభావ్య - మత్సంస్కారలింగేన వా- అగతాశంకః-ఆగతా- ఆశంకా యస్య సః- అపి యది- హంతా హనిష్యతి- తర్హి తదా- తత్ నో మహాన్ అనయః స్యాదితి॥

౯॥ అలక్షితఇతి॥ ద్విజాతిసంస్కారమాత్రం- కేవలంస్వస్తివాచనపూర్వకంకుర్వితి॥౧౦॥౧౨॥ యదూనామితి॥యదూనా మపృథగ్భావాత్ కుతశ్చిత్ హేతోః- విప్రతిపద్యమానానాం యదూనామపృథగ్భావాత్- భావోభావనం- తస్మాత్ అన్యోన్యశిక్షయాసహైక మత్యకరణాదిత్యర్థః - సమ్యక్కర్షతిఏకీక రోతీతిసంకర్షణ మాప్యుశంతిమన్యం తేవక్ష్యంతీ త్యర్థః॥ ౧౩॥ గర్భసంకర్షణంతునప్రకాశయతి॥ఆసన్నితి॥ అస్యతవపుత్రస్యఅతఃకృష్ణఇత్యేకం నామభవిష్యతి॥౧౪ ప్రాగయమితి॥ సామాన్యోక్త్యా- ఋషిరయంజన్మాంతర గతంనామకథయతీతినందోమన్యతేస్మ- అతఏనం వాసుదేవ ఇతిసంప్రచక్షతఇతి॥ ౧౫॥ బహూనీతి॥ గుణానురూపాణి-ఈశ్వరఃసర్వజ్ఞఇత్యాదీని- కర్మానురూపాణిగోవిందఃగో వర్ధనోద్ధరణఇత్యాదీని- తానిసర్వాణ్యహమపినోవేదజనాఅపినోవిదురితి।౧౬॥జాతకఫలమాహ॥ఆధాస్యతీతి॥ఏషఃపరమ పురుషః- శ్రేయఃముక్తిం-అంజఃఝుడితి॥౧౭॥ పురేతి॥అనేనరక్ష్యమాణాః సమేధితాశ్చ-దస్యూన్జఘ్నురితి॥౧౯॥ ౨౦॥ఇతీ తి॥ఇతిఆత్మానంప్రతి-సమాదిశ్యఆత్మానంకృష్ణంచ-ఆశిషాంఆశీర్భిఃనందఃపూర్ణంవిష్ణుంమేనేఅమంస్త॥౨౧॥ శ్లో॥బాలక్రీ డాచమత్కారైః కృష్ణో రామేణసంయుతః। పరమానందమాధత్తవ్రజేనందయశోదయోః॥ శ్రీధరీయోఽయంశ్లోకః॥ పూ ర్ణత్వమేవదర్శయన్నాహ॥కాలేనేతి॥మూ॥వ్రజతాగచ్ఛతా- జానుభ్యాంసహపాణిభ్యాం రమమాణౌ జానుద్వయేనపాణి

సంస్కారంస్వస్తివాచనపూర్వకమ్॥౧౦॥ శ్రీశుకః॥ఏవంసంప్రార్థితోవిప్రస్స్వచికీర్షితమేవతత్। చ కారనామకరణంగూఢోరహసిబాలయోః॥ ౧౧॥అయంహిరోహిణీపుత్రోరమయన్సుహృదోగుణైః। ఆ ఖ్యాస్యతేరామఇతిబలాధిక్యాద్బలంవిదుః॥ ౧౨॥ యదూనామపృథగ్భావాత్సంకర్షణముశన్త్యుత॥౧౩॥ ఆసన్వర్ణాస్త్రయోహ్యస్య గృహ్ణతోఽనుయుగంతనూః। శుక్లోరక్తస్తథాపీతఇదానీంకృష్ణతాంగతః॥ ౧౪॥ ప్రాగయంవసుదేవస్యక్వచిజ్జాతస్తవాత్మజః। వాసుదేవఇతిశ్రీమానభిజ్ఞాస్సంప్రచక్షతే॥ ౧౫॥ బ హూనిసంతినామానిరూపాణిచసుతస్యతే। గుణకర్మానురూపాణితాన్యహం వేదనోజనాః॥౧౬॥ ఆధా స్యత్యేషవశ్శ్రేయోగోపగోకులనందనః।అనేనసర్వదుర్గాణియూయమంజస్తరిష్యథ॥౧౭ పురానేనవ్ర జపతేసాధవోదస్యుపీడితాః। అరాజకేరక్ష్యమాణా జఘ్నుర్దస్యూన్సమేధితాః॥౧౮॥యఏతస్మిన్మహా భాగప్రీతింకుర్వంతిమానవాః । నారయోఽభిభవంత్యేతాన్విష్ణుపక్షానివాసురాః॥ ౧౯॥తస్మాన్నందాత్మ జోఽయంతునారాయణసమోగుణైః।శ్రియాకీర్త్యానుభావేనగోపాయస్వసమాహితః॥౨౦॥ఇత్యాత్మా నంసమాదిశ్యగర్గేస్వగృహంగతే।నందఃప్రముదితోమేనేఽఽత్మానంపూర్ణమాశిషామ్॥ ౨౧॥ కాలే

—※ బాలక్రీడాప్రారంభఘట్టః- ※—

నవ్రజతాతాతగోకులేరామకేశవౌ। జానుభ్యాంసహపాణిభ్యాంరమమాణౌవిజహ్రతుః॥ ౨౨॥ తావం ఘ్రియుగ్మమనుకృష్యసరీసృపంతౌ ఘోషప్రఘోషరుచిరంవ్రజకర్దమేషు । తన్నాదహృష్టమనసావను సృత్యలోకం, ముగ్ధప్రభీతవదుపేయతురంతిమాత్రోః॥ ౨౩॥ తన్మాతరౌనిజసుతౌ ఘృణయాస్నువంత్యౌ పంకాంగరాగరుచిరావుపగూహ్యదోర్భ్యామ్ । దత్వాస్తనంప్రపిబతోస్స్మముఖంనిరీక్ష్యముగ్ధస్మితాల్ప

ద్వయేనచ-పృథివీమవష్టభ్య-చంక్రమణౌకుర్వంతౌ॥ ౨౨॥ తావితి॥ అనుకృష్యపునఃపునరాకృష్య- సరీసృపంతౌఅతిశయే నచలంతౌ- ఘోషాఃకటిపాద భూషణకింకిణ్యః- తేషాంప్రఘోషేణరుచిరంయథాభవతితథా- ఘోషాణాంనాదేన హృష్టమనోయయోస్తౌలోకంతత స్తతోగచ్ఛంతంజనం- అనుసృత్యత్రిచతురాణిపదానిఅనుగమ్య-ముగ్ధవత్ప్రభీతవత్ మాత్రోరంతిసమీపేఉపేయతుఃఉపజగ్మతుః॥ మూ॥ అనుకృష్యపురఃప్రసారితజాన్వనుగతంయథాతథా- పశ్చాద్గః జాను సమాకృష్యేత్యర్థః సరీసృపంతౌఅతిశయేనసంచరంతౌ- ఘోషేతి- ఘోషాఃకటిపాదబద్ధకింకిణ్యః- తేషాంప్రఘోషే ణప్రకృష్టశింజితేన- యద్వా-ఘోషస్యవ్రజస్య - ప్రఘోషేణశ్లాఘనీయధ్వనినా- రుచిరంయథాతథా- వ్రజకర్దమేషు సరీసృపంతావితితేననాదేన- హృష్టమనసౌ- లోకంఇతస్తతఃపర్యటంతంజనం- అనుసృత్యత్రిచతురాణిపదాన్యనుగత్య- ముగ్ధప్రభీతవత్ ముగ్ధవత్ప్రభీతవచ్చ- మాత్రోరంతియశోదారోహిణ్యోరంతికం- ఉపేయతుఃఉపజగ్మతుః॥ ౨౩॥ తది తి॥ తదాచతన్మాతరౌ- నిజసుతౌదోర్భ్యాముపగూహ్య- ప్రమోదం- యయతుః- కథంభూతే-ఘృణయాకృపయా. స్నువంత్యౌక్షరత్పయఃపూర్ణపయోధరేసత్యౌ-పంకేనాంగరాగేణచ-రుచిరౌ.కథంభూతంముఖం నిరీక్ష్యముగ్ధంమందస్మి తంయస్మిన్ అల్పాదశనాశ్చయస్మిన్తచ్చతచ్చ॥మూ॥స్నువంత్యౌపయస్స్రవిపయోధరేసత్యౌ- పంకఏవాంగరాగఃతేనరు

చిరౌ-యద్వా- పంకేనహరిద్రాదికృతాంగరాగేణచ. రుచిరావితి- ముగ్ధంసుందరంస్మితంయస్మిన్- తచ్ఛ-తదల్పరదనము
ల్పోద్గతదంతంచ॥౨౪॥యర్హీతి॥యర్హి,అంగనానాందర్శనీయాకుమారలీలాయయోః- తథాభూతౌజాతౌ-తదాం
తర్వ్రజె వ్రజస్యమధ్యే - తదబలాఃవ్రజాంగనాః- ప్రేక్ష్యంతఃప్రేక్షమాణాః విస్మృతగృహకృత్యాః హసంత్యోజహృ
షుఃహృష్టాబభూవుః- కథంభూతౌ- తాభ్యాంప్రగృహీతానిపుచ్ఛానియేషాంతైఃవత్సైః-ఇతస్తతోనుకృష్యమాణౌ॥ము॥
యర్హియదా-అంగనానాందర్శనీయాః కుమారలీలాబాలచేష్టాయయోస్తౌ. జాతావితిశేషః- తత్- తదా-అంతర్వ్ర
జేవ్రజమధ్యే - ప్రగృహీతపుచ్ఛైః తాభ్యామేవాలంబితపుచ్ఛైః వాలైఃవత్సైరితస్తతోనుకృష్యమాణౌ ప్రేక్షంత్యః
ప్రేక్షమాణాః- ఉత్సృతగృహాఃవిస్మృతగృహవ్యాపారాఃఉజ్ఝితగృహాఇత్యపిపాఠః జహృషుఃహృష్టాఅభవన్ - జగృ
హురితిపాఠే తౌగృహీతవత్యఇత్యర్థః॥౨౫॥శృంగీతి॥అతిచలౌతౌ-శృంగ్యాదిభ్యోనిషేద్ధుం- గృహోచితానికర్మాణిచ
కర్తుంయత్రయదా తజ్జనన్యౌనశేకాతేతదా-అలంమనసఃఅనవస్థామాపతురితి॥ శ్లో॥ గృహిణాంగృహసౌఖ్యస్యపరా
తుష్టిఃప్రదర్శితా । కృష్ణచాపలచౌర్యాణిసహైవాఖిలసద్మసు॥ ప్రజల్పంత్యస్సమాగత్యగోప్యోగోప్యైముదందదుః॥ శ్రీ
ధరీయోయంశ్లోకః॥ ము॥ క్రీడాపరౌక్రీడాసక్తౌ - అతఏవాతిచలౌసర్వతశ్చరంతౌ . అతిబలావిత్యపిపాఠః శృంగిణఃశృం
గప్రహారణజంతవః- దంష్ట్రిణఃదంష్ట్రాప్రహారణజంతవః-అసిః ఖడ్గః-అహిరితిపాఠేసర్పః- ద్విజామయూరాద్యాః కం
టకాస్తరూణాంతీక్ష్ణావయవాః-యేతేభ్యఃనిషేద్ధుంనివారయితుంగృహ్యాశక్తానగృహోచితకార్యాణ్యుచ్యంతే. న శేకా
తేశక్తేనస్యాతాంఅతఃమనసోనవస్థామాకులతామాపతురిత్యర్థః॥౨౬॥ము॥కాలేనేతి॥ ఆకృష్టజానుభిఃపద్భిఃవిచంక్రమ
తుః-కదాచిజ్జానుక్రమణం- కదాచిత్పద్భ్యాంగమనంచేతి-మిశ్రంచక్రతురిత్యర్థః॥౨౭-౨౮॥ అసమయేఅదోహకాలే.

దర్శనంయయతుఃప్రమోదమ్ ॥ ౨౪ ॥ యర్హ్యంగనాదర్శనీయ కుమారలీలావంతర్వ్రజేతదబలాఃప్ర
గృహీతపుచ్ఛైః । వత్సైరితస్తతఉభావనుకృష్యమాణౌ ప్రేక్షంత్యఉజ్ఝితగృహాజహృషుర్హసంత్యః॥
౨౫॥ శృంగ్యగ్నిదంష్ట్ర్యసిజలద్విజ కంటకేభ్యఃక్రీడాపరావతిచలౌస్వసుతౌనిషేద్ధుమ్ । గృహ్యాణికర్తు
మపియత్రచతజ్జనన్యౌశేకాతఆపతురలంమనసోనవస్థామ్॥౨౬॥కాలేనాల్పేనరాజర్షేరామకృష్ణశ్చగో
వ్రజే।ఆకృష్టజానుభిఃపద్భిర్విచంక్రమతురంజసా॥౨౭॥ తతస్తుభగవాన్కృష్ణోవయస్యైర్వ్రజబాలకైః।
సహరామోవ్రజస్త్రీణాం చిక్రీడేజనయన్ముదమ్ ॥ ౨౮॥ కృష్ణస్యగోప్యోరుచిరం వీక్ష్యకౌమారచాప
లమ్। శృణ్వంత్యాఃకిలతన్మాతురితిహోచుస్సమాగతాః॥ ౨౯ ॥వత్సాన్ముంచన్క్వచిదసమయేక్రోశసం
జాతహాసస్స్తేయం స్వాద్వత్త్యథదధిపయః కల్పితైఃస్తేయయోగైః । మర్కాన్భోక్ష్యన్ విభజతిసచే

క్రోశేసంజాతహాసః- స్తేయంచౌర్యార్జితంతత్రాపిస్వాదు- నేతరత్. దధిచ,పయశ్చ- దధిపయః-అత్తికించభోక్ష్యన్
భోక్ష్యమాణఃస్వయంభుంజానఇత్యర్థః- మర్కాన్మర్కటాన్ప్రతి-విభజ్యదదాతి- తేషాంమధ్యేతృప్తత్వేనకోపినా
త్తిచేత్తర్హి. భాండంభినత్తిక్వచిత్ - ద్రవ్యస్యాలాభేసతికృష్ణః - గృహాయథేష్ట్యమితికుపితోయాతి - యద్వా-సగృ
హాఃగృహిణః. తేభ్యఃకుపితః. తేషాంతోకాన్బాలాన్.పర్యంకాదిషుసుప్తాన్-ప్రహరణనోదనాదిభిః. ఉపక్రోశ్యప్రరు
దితాన్కృత్వాయాతీతి ॥ ము ॥ అసమయేఅదోహకాలేక్రోశసంజాతహాసః క్రోశేనజనానామాక్రోశేన సంజాతహా
సఃస్తేయకంచౌర్యార్జితం-తత్రాపిస్వాదు నేతరత్-తస్యధూర్తస్యచౌర్యార్జితమేవస్వాదుభవతీతిభావః- దధిచపయ
శ్చదధిపయః అత్తిభుంక్తే-కల్పితైఃసంపాదితైః- స్తేయయోగైఃచౌర్యోపాయైః భోక్ష్యన్భోక్ష్యమాణః- స్వయంభుంజా
నఇత్యర్థః- మర్కాన్విభజతిమర్కటాదీన్ప్రతి-విభజ్యదదాతీత్యర్థః. సచేన్నాత్తి తేషుతృప్తఃకోపినాత్తిచేదిత్యర్థః-
మర్కంభోక్ష్యన్విభజతిసచేన్నాస్తీతిపాఠః మర్కంనవనీతం।శ్లో॥ మర్కంతుదధిసారస్స్యాన్నవనీతంప్రచక్షత ఇత్య
భిధానాత్. విభజతిసఖిభ్యఇతిశేషః; యద్వా- మర్కంమర్కటంప్రతివిభజతి స్వోపభోజ్యాదధికంమర్కటాదిభ్యోద
దాతీత్యర్థః.సచేన్నాస్తినః-మర్కాదిభ్యోదధిసారః స్వోపయోగాన్నాస్తిచేత్ - కేవలంభాండంభినత్తి- కృత్స్నంచస్వ
యమేవభక్షయిత్వేతిభావః- యద్వా- మర్కోమర్కటోనాస్తిచేత్ - భుక్తావశిష్టగవ్యసహితంభాండంభినత్తీత్యర్థః
ద్రవ్యాలాభేదధిక్షీరాదేః కృష్ణభయాత్ప్రచ్ఛన్నం నిహితతయాక్వచిత్తదలాభేసతి- స్వగృహకుపితః- అస్మద్గృహకుపితఇ
తి - గోపీనాంస్వస్వగృహాద్దేశేనోక్తిః - సగృహకుపితఇతిపాఠే - సకృష్ణఃయత్రద్రవ్యాలాభః - తద్గృహాయథేష్ట
మీత్యేవంకుపితసన్నిత్యర్థః. యద్వా- స్వగృహాఃగృహస్థాః- తేభ్యఃకుపితఇతివాతోకాన్బాలానుపక్రోశ్యప్రహారన్నో

దనాదిభిః ప్రరుదితాన్ కృత్వేత్యర్థః॥౨౯॥కల్పితైః స్తేయయోగైరిత్యుక్తం- తత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం॥హస్తేతి॥ తుం
గశిక్యస్థభాండేషు-అంతర్నిహితేదధ్యాదావయునం జ్ఞానం-యస్యసఃఛిద్రంరచయతి-తద్విత్ - ఛిద్రరచనాదివిత్ ధ్వాం
తయుక్తేగృహే-స్వాంగమేవార్థప్రదీపంవిరచయతి వశేషతో ధృతమణిగణం - యర్హికాలేయస్మిన్ సమయె - అత్ర
ఛందోభంగఆర్షః॥ ము॥ కల్పితైః స్తేయయోగైరిత్యుక్తమేవప్రపంచయతి॥ హస్తేతి॥ అంతర్నిహితవయునే శిక్యభాండే
దృషచ్ఛిరితిపాఠఃయర్హియస్మిన్ కాలేగోప్యోగృహకృత్యేషుసువ్యగ్రచిత్తాః వ్యాసక్తచిత్తాః తదాసః కృష్ణఃపీఠకోలూ
ఖలాద్యైర్విధింతత్రదున్నతవస్తుసాధనంకుర్వన్ - సర్వథాచహస్తాగ్రాహ్యేఅంతర్నిహితంవయునం నవనీతాదిభోగ్య
ద్రవ్యం యస్మిన్ తస్మిన్-శిక్యభాండేపాశరచితయంత్రవిశేషస్థితభాండే-దృషచ్ఛిఃశిలో న్యస్తైత్యర్థః - ఛిద్రంరచయ
తి-తథాధ్వాంతాగారే అంధకారావృతగృహే-ధృతమణిగణందివ్యమణిభూషితం - అతఏవార్థప్రదీపంతత్తదర్థప్ర
కాశకం-స్వాంగంరచయతిసన్నిధాపయతి-అథవా-ధృతమణిగణంస్వాంగమర్థప్రదీపం - వస్తుప్రకాశదీపంకుర్వన్ -
హస్తాగ్రాహ్యేవస్తునిపీఠకోలూఖలాద్యైః - విధింరచయతితత్సాధనంకరోతీత్యర్థః - ఏవమస్యసాధ్యేశిక్యభాండే-ఛి
ద్రంరచయతీతి - ఛిద్రంహ్యంతర్నిహితవయునః శిక్యభాండేషు తద్వదితిపాఠాంతరం - తత్రశిక్యభాండేషుసాధనాం
తరైర్దురగ్రహేష్వేష్విత్యర్థః - అంతర్నిహితేతదంతర్గతదధ్యాదిద్రవ్యే-వయునంజ్ఞానంయస్యసః - తస్నిశ్చయ
వానిత్యర్థః - ఛిద్రంరచయతి- ఏవమేవాన్యదపిధాత్ర్యంకరోతీత్యాహతద్వదితి - అన్యత్సమానం - తద్విదితిపాఠే-
ధ్వాంతాగారేస్వాంగమర్థప్రదీపంకుర్వన్ - తత్-వస్తువేత్తీతితద్విత్ - సన్నిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఏవమితి॥ రేరేచో
ర-ఇత్యాద్యుక్తః శ్రీకృష్ణః - త్వమేవచోరః - అహంగృహస్వామీత్యాదీనిధార్ష్ట్యానిప్రగల్భవచాంసి - ఉశతిజల్పతి

న్నాత్తిభాండంభినత్తిద్రవ్యాలాభేసగృహాకుపితోయాత్యుపక్రోశ్యతోకాన్॥ ౩౦। హస్తాగ్రాహ్యేరచ
యతివిధింపీఠకోలూఖలాద్యైశ్ఛిద్రంహ్యంతర్నిహితవయునశ్శిక్యభాండేషుతద్విత్ । ధ్వాంతాగారే
ధృతమణిగణంస్వాంగమర్థప్రదీపంకాలేగోప్యోయర్హిగృహకృత్యేషుసువ్యగ్రచిత్తాః॥౩౧॥ఏవంధా
ర్ష్ట్యాన్యుశతికురుతేమేహనాదీనివాస్తౌస్తేయోపాయైర్విరచితకృతిస్సుప్రతీకోయథాస్తే। ఇత్థంస్త్రీభిస్స
భయనయనశ్రీముఖాలోకినీభిర్వ్యాఖ్యాతార్థా ప్రహసితముఖీనహ్యుపాలబ్ధుమైచ్ఛత్ ॥ ౩౨ ॥ గో
ప్యఃకదాచనపృథక్పృథగూహ్య కృష్ణమత్యేకదైవగదితుం ప్రసృతాస్తదాగః । దృష్ట్వాతదత్యద్భుతమే

—(*) మృద్భక్షణాత్ జనయంతీమాతరంప్రతిఆస్యదర్శనాద్విశ్వరూపదర్శనఘట్టః (*)—

వనిజానదృష్ట్వాసర్వశ్చతానివవృతుఃస్వగృహాన్ సలజ్జాః॥౩౩॥ ఏకదాక్రీడమానాస్తే రామాద్యాగోప
భోకమనీమేయశోదే- యద్వా ఉశతివాస్తౌస్వచిత్తేగృహే - మేహనాదీన్ పురీషోత్సర్గాదీని - కురుతే-ఏవంస్తేయో
పాయైః-విరచితా-కృతిఃకర్మ-యేనసః - త్వత్సమీపేసుప్రతీకః సాధురివాస్తే-యద్వా-సుప్రతీకఃదిగ్గజవదధృష్య ఆస్త
ఇత్యర్థః - సభయనయనేయస్మిన్ తచ్చతత్ శ్రీయుక్తంముఖంచ - తదాలోకినీభిఃవ్యాఖ్యాతార్థఃప్రఖ్యాపితకర్మఫల
లా-ఉపాలబ్ధుం - నిర్భర్త్సనాదికంకర్తుంలక్షేప్తుమితియావత్ నైచ్ఛత్ ॥ ము ॥ ఏవంఛిద్రాదిధూర్తస్యకృత్యేవ దేవ
ధార్ష్ట్యానిరేరేచోరఇత్యుక్తస్త్వమేవచోరఃఅహంగృహస్వామీత్యాదీనిప్రగల్భవచనాని - ఉశతిజల్పతి - వస్తౌత
ద్గృహదేవతార్చనస్థానాదౌ-మేహనాదీన్ పురీషోత్సర్గాదీన్ కురుతే-ఇత్థంస్తేయోపాయైర్విరచితకృతిః ఉపాయైఃకల్పి
తస్తేయవ్యాపారోపీత్యర్థః- శోభనాశ్చార్యాయుచితాః ప్రతీకాఅవయవాయస్యసః సుప్రతీకఇవాస్తే - త్వత్సమీపేసా
ధురివవర్తతఇత్యర్థః-యద్వా - సుప్రతీకశ్చ దిగ్గజవదధృష్య ఆస్తఇతి- సభయనయనంచకితేక్షణం - శ్రీకృష్ణస్యశ్రీయు
క్తముఖమాలోకయంతీతితదాలోకినీభిః స్త్రీభిర్గోపీభిరిత్థం వ్యాఖ్యాతార్థాఘోషితచౌర్యాదివ్యాపారాఉపాల
బ్ధుంనిర్భర్త్సనాదికంకర్తుమిత్యర్థః-నైచ్ఛత్॥ ౩౨॥ ము॥ అథైకదానేకరూపపరిగ్రహేణానేకగోపీగృహప్రవిష్టస్య
భగవతోద్భుతకృత్యమాహ ॥ గోప్యఇతి ॥ కృష్ణమేకదైవనవనీతాద్యపహారిణాధర్మం స్వస్వగృహాన్ ప్రవిష్టమి
త్యర్థః-పృథక్పృథగూహ్య యద్యద్గృహాద్యోయఃప్రవిష్టః-తంతంకృష్ణంసాసాధృత్వేత్యర్థః-తదాగఃకృష్ణస్యాపరాధం
గదితుంయశోదాయైవిజ్ఞాపయితుమేకదైవప్రసృతాః ప్రవృత్తాస్సత్యఃతదంతెయశోదాయాస్సమీపేతిమేవస్వ స్వగృహే
తంకృష్ణమేవదృష్ట్వా - ప్రాగివస్థితమిత్యర్థః అథనిజాన్ స్వస్వతాన్ కృష్ణానదృష్ట్వా-సలజ్జాః - ప్రయాసనైష్ఫల్యాదితి
భావః-స్వగృహాన్ ప్రతి-నివవృతుఃన్యవర్తంత॥ ౩౩॥కదాచిదపరాధాంతరేణ లభతే . తదామాతుః మహాదాశ్చర్య

మృద్భక్షణాదితి కథయన్నాహ॥ఏక దేతి॥ ౩౪ ॥సేతి॥ ఉపాలభ్య నిర్భర్త్స్య-భయేన సంభ్రాన్తే ప్రేక్షణే చపలే రీక్షణే అక్షిణీ యస్య తం॥ము॥ఉపాలభ్య నిర్భర్త్స్య-భయేన సంభ్రాన్తే ప్రేక్షణే చపలాలోకనే- అక్షిణీ యస్య తం॥ ౩౫॥ కస్మాదితి॥ అదాన్తాత్మన్ చపలగాత్ర- యద్వా- ఉద్ధతస్వభావ-రహః ఏకాన్తే అగ్రజో పిబలరామోపి-వదతీత్యర్థః॥ ౩౬ ॥నేతి॥ నాహం భక్షితవానితి-సర్వే మిథ్యాభివాదినః- నహి బాహ్యం కించిన్మయా భక్షితం- మత్కుక్షావేవ సర్వమస్తీతి భావః-సమక్షం ప్రత్యక్షం॥ము॥ నాహం భక్షితవానితి పూర్వమేవ మత్కుక్షిస్థపృథివ్యతిరేకేణ- అద్య న కించిద్భక్షితమితి భావః॥ ౩౭॥ యదీతి॥ వ్యాదేహి ముఖం ప్రసారయేతి- వ్యాదత్తం ప్రసారితవాన్- స్వకుక్షిస్థనానాసృష్టివైచిత్ర్యస్య మాత్రేద ర్శనాయ ప్రవృత్త ఇతి సూచయన్నాహ - అవ్యాహతేతి॥ ము ॥ వ్యాదేహి ఆస్యం వివృతం కురు - వ్యాదత్త వివృతం కృతవాన్ అస్య లోకప్రకాశనసామర్థ్యం సూచయన్నాహ - అవ్యాహతేతి॥ ౩౮॥ నేతి॥ తత్ర తస్మిన్ ముఖే- విశ్వం దదృశే ద దర్శ-తత్ప్రపంచయతి-జగత్ జంగమం- స్థాస్ను స్థావరం- ఖం అంతరిక్షలోకం- సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళం పర్వతద్వీపసముద్రసహితం భూలోకం- వాయుః పవనః అగ్నిర్వైశ్వానరః- ఇందుశ్చ తారకాశ్చ-తత్సహితం॥ ము॥ తత్ర తాస్యే-విశ్వం శేషం-దదృశే-స్థాస్ను స్థావరం చకారోనుక్తజంగమసముచ్చయార్థకః- యద్వా-జగచ్ఛబ్దో జంగమార్థకః తాదృశం విశ్వం దదృశ ఇతి- ఖమంతరిక్షలోకం సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళవిశేషణం- వాయ్వగ్నీందుతారకాసహితం॥ ౩౯॥ జ్యోతిశ్చక్రమితి॥జ్యోతిశ్చక్రం స్వర్లోకం-వైకారికాణి దేవాః- మన ఇతి॥ వైకారికశబ్దేన గృహీతమపి-దేవవైలక్షణ్యాత్పునరుక్తం ఇంద్రియాణి చ తైజసాని- మాత్రాః తామసాః శబ్దాదయః॥ ము॥ జ్యోతిశ్చక్రం-నభ ఆకాశం- స్వర్వియత్ స్వర్గాకాశం వికార ఇంద్రియాద్యహంకారః - తజ్జన్యానీంద్రియాణి దశైవాత్రోచ్యంతే- మనసః పృథక్కథనాత్॥ ౪౦॥ ఏతదితి॥ ఏవ

దారకాః ।కృష్ణో మృదం భక్షితవానితి మాత్రే వ్యవేదయన్ । సా గృహీత్వా కరే క్షిప్రముపాలభ్య హితైషిణీ। యశోదా భయసంభ్రాన్తప్రేక్షణాక్షమభాషత॥ ౩౫॥ యశోదా॥ కస్మాన్మృదమదాన్తాత్మన్ భవాన్ భక్షితవాన్ రహః।వదంతి తావకా హ్యేతే కుమారాస్తేగ్రజోప్యయమ్॥ ౩౬॥ శ్రీకృష్ణః॥నాహం భక్షితవానంబ సర్వే మిథ్యాభిశంసినః।యది సత్యం గిరస్తర్హి సమక్షం పశ్య మే ముఖమ్॥ ౩౭॥ యద్యేవం తర్హి వ్యాదేహీత్యుక్తస్స భగవాన్ హరిః । వ్యాదత్తావ్యాహతైశ్వర్యః క్రీడామనుజబాలకః॥ ౩౮ ॥ సా తత్ర దదృశే విశ్వం జగత్స్థాస్ను చ ఖం దిశః । సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళం సవాయ్వగ్నీందుతారకమ్॥ ౩౯॥ జ్యోతిశ్చక్రం జలం తేజో నభస్వాన్ వియదేవ చ। వైకారికాణీంద్రియాణి మనో మాత్రా గుణాస్త్రయః॥ ౪౦॥ ఏతద్విచిత్రం సహజీవకాలస్వభావకర్మాశయలింగభేదమ్।సూనోస్తనౌ వీక్ష్య విదారితాస్యే వ్రజం సహాత్మానమవాప శంకామ్॥ ౪౧॥కిం స్వప్న ఏతదుత దేవమాయా కిం వా మదీయో బత బుద్ధిమోహః। అథో అముష్యైవ మ

మైతద్విచిత్రం విశ్వం-సహ ఏకత్రైవ వీక్ష్య-తత్ర తామాహ-జీవశ్చ గుణక్షోభకః- కాలశ్చ పరిణామహేతుః- స్వభావశ్చ జన్మహేతుః కర్మ చ తత్సంస్కారః ఆశయశ్చ ఏతైః లింగానాం చరాచరశరీరాణాం- భేదో యస్మిన్ తత్- తనౌ- తత్ర వ్రజం చ- సహాత్మానం స్వసహితం- క్వచిద్వీక్ష్య- సూనోః అల్పే విదారితే ఆస్యే- శంకామవాప॥ ము ॥ మాత్రాః పంచ తన్మాత్రాః గుణాః సత్త్వాదయః జీవాః జీవాత్మనః సర్వోత్పత్తిమన్నిమిత్తం గుణక్షోభకశ్చ- కాలః పరిణామహేతుః స్వభావశ్చ జన్మహేతుః కర్మ చ-ఆశయో వాసనా చ-తైర్లింగానాం శరీరాణాం భేదో యస్మిన్ తత్- అత ఏవ- విచిత్రమేతద్విశ్వం సహ ఏకత్రైవ- యద్వా-సహజీవేత్యాద్యఖండం పదం జీవాదిభిర్యో లింగభేదః తత్సహితమేతద్విశ్వమిత్యర్థః- సహాత్మానం దృష్ట్వా- స్వేన సహితం వ్రజం చ-సూనోస్తనౌ తత్రాపి-విదారితం యదాస్యం-తస్మిన్ శంకాం వితర్కమవాప॥ ౪౧॥ తామాహ॥కిం స్వప్న ఇతి॥ పర్యాలోచ్య హ నాయం స్వప్నః- తర్హి కిం దేవస్య హరేః- మాయా-తథా చేదన్యైః కిం న పశ్యంతి- తర్హి కిం వా మదీయః ఏవ కశ్చిద్బుద్ధిమోహః- విపర్యాసః-దర్పణే ముఖవత్-ఏవం తర్హి-అయం కృష్ణోపి-కథమంతః ప్రతీయతే-అంతః స్వహి శైశ్యకరూపేణ చ-కథం జగత్ప్రతీయతే- తథా సతి-బింబప్రతిబింబయోరివ పరస్పరం వైపరీత్యేన-ప్రతీతిః స్యాదిత్యాశంక్యాన్యథా వితర్కయతి-అథో ఇతి అథో అథవా- మమ అముష్య అర్భకస్యాపి సతః- యః కశ్చన అచింత ఇతి ఆత్మయోగః స్వీయమైశ్వర్యం-ఔత్పత్తికః స్వాభావికః॥ము॥ తదాహ॥ కిమితి॥ ఏతత్ శిశోరల్పవదనే విశ్వదర్శనం-కిం స్వప్నః-జాగరావస్థాయామసంభవేదితి విమృశ్యాహ-ఉతేతి అథ చేత్యర్థః మాయికం చేత్కథమస్య దర్శనీయం నేత్యాశంక్యాహ-కిం నేతి బుద్ధిమోహః భ్రాన్తిః తథా చేత్పునః పునర్విమర్శిక కథం యథావత్ప్రతీతిరిత్యాశంక్యాహ అథో ఇ

తి- అథో అథవా - అముష్యమమార్భకస్య- యఃకశ్చన - అనిర్వాచ్య ఇత్యర్థః- ఔత్పత్తిసిద్ధః -స్వాభావికఇతియావత్- ఆత్మయోగః స్వగతోణిమాద్యైశ్వర్యయోగః॥౪౨॥చరమంపక్షమాశ్రిత్య అయమీశ్వర ఇతినిశ్చిత్యాహ॥అథో ఇతి॥ చేతఃచిత్తం-తదాదిభిఃనవితర్కగోచరంజగత్ - యదాశ్రయం యదధిష్ఠానం- యేనకరణేన అధిష్ఠాత్రాయతో బుద్ధివృత్త్యభివ్యక్తాత్ -నన్విదమనితర్క్యంభవతు-తత్పదంకీదృక్ -అతఆహ -సుదుర్విభావ్యమితి-ఇదమత్యంతదుర్విచింత్యమిత్యర్థః॥ము॥ అథతస్మిన్ తాదాత్మికతత్త్వబుద్ధ్యాహ॥అథో ఇతి॥ చేతశ్శబ్దో బుద్ధిపరః- పునఃకర్మమనోవ్యాపారః- చేతఆదిభిః-యథావత్-యథాతథేత్యర్థః-నవితర్కగోచరం-అథో జగత్ -యదాశ్రయం-యదాధేయం-యతఃయస్మాత్ -పంచమ్యంతపదసామర్థ్యాదుత్పద్యత ఇతిలభ్యతే, యేనసర్వంనిగృహీత్యపిలభ్యతే-ప్రలీయతేప్రలీనంభవతి-యత్రేత్యధ్యాహారః-ప్రతీయత ఇతి పాఠే యతఃప్రతీయతే-వ్యజ్యతేఉత్పద్యత ఇత్యర్థః-సుదుర్విభావ్యమప్రతర్క్యం తత్ -పద్యత ఇతిపదం-దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రణతాస్మీతి॥౪౩॥ఏవంప్రపంచప్రతీత్యాఽఽఉన్నీతంతత్త్వం-పునర్జీవసంసృతిహేతుమాయాశ్రయత్వేనోన్నయంతీత్యాహ॥అహమితి॥యశోదానామాహం-అసౌమమపతిః-అముష్యవ్రజేశ్వరస్య అఖిలావిత్తపాఅఖిలవిత్తాధిష్ఠాత్రీ- అహంసతీజాయా-ఏషకృష్ణో మేసుతః గోప్యాదయశ్చమదీయాః ఇతీత్థంకుమతిః-యన్మాయయా- సఏష మే శరణమితి॥ము॥ యత్సంకల్పేనమమైతావతీసంసారభ్రాంతిః- సఏష మేగతిరిత్యాహ॥ అహమితి॥మమాసౌనందఃపతిః ఏష మే సుతః- సగోపాఃసహగోధనాశ్చగోప్యః - మేమదీయా ఇత్యర్థః - సతీఅహంవ్రజేశ్వరస్యనందస్య - అఖిలవిత్తపాసమస్తద్రవ్యగోప్త్రీ-అస్మీత్యర్థః - యన్మాయయాయత్సంకల్పేన - ఇత్థంకుమతిరితి - భవామీతిశేషః - సమేగతిః - అస్త్విత్యర్థః ॥ ౪౪॥

మార్భకస్యయఃకశ్చనాత్పత్తికఆత్మయోగః॥౪౨॥అథో యథావన్నవితర్కగోచరం చేతోమనః కర్మవచోభిరంజసా। యదాశ్రయం యేనయతఃప్రతీయతే సుదుర్విభావ్యం ప్రణతాస్మితత్పదమ్॥౪౩॥ అహంమమాసౌపతిరేష మేసుతో వ్రజేశ్వరస్యాఖిలవిత్తపాసతీ। గోప్యశ్చగోపాస్సహగోధనాశ్చ యన్మాయయేత్థంకుమతిస్సమేగతిః॥౪౦॥ ఇత్థంవిదితతత్త్వాయాంగోపికాయాంసఈశ్వరః। వైష్ణవీంవ్యతనోన్మాయాం పుత్రస్నేహమయీంవిభుః॥ ౪౫॥ సద్యోనష్టస్మృతిర్గోపీసారోప్యారోహమాత్మజం। ప్రవృద్ధస్నేహకలిలహృదయాసీత్పురాయథా ॥ ౪౬ ॥ త్రయ్యాచోపనిషద్భిశ్చ సాంఖ్యయోగైశ్చసాత్త్వతైః । ఉపగీయమానమాహాత్మ్యం హరింసామన్యతాత్మజమ్॥ ౪౭ ॥ రాజా॥ నందఃకిమకరోద్బ్రహ్మన్ శ్రేయఏవంమహోదయం।యశోదాచమహాభాగాపపౌయస్యాస్తనంహరిః॥ ౪౮॥ పితరౌనాన్వవిందేతాంకృష్ణోదారార్భకేహితం । గాయంత్యద్యాపికవయోయల్లోకశమలాపహం॥ ౪౯॥ శ్రీశుక॥ ద్రోణోవసూనాం

ఇత్థమితి॥వైష్ణవీంస్వీయాం॥ము॥ప్రజాస్నేహమయీంపుత్రస్నేహమయీం -వైష్ణవీంస్వీయామిత్యర్థః॥౪౫॥సద్యఇతి॥ప్రవృద్ధేనస్నేహేన-కలిలంవ్యాప్తంహృదయంయస్యాస్సా-పురేవాసీత్ ॥ము॥ప్రవృద్ధస్నేహేన- కలిలంవ్యాప్తంహృదయంయస్యాస్సానష్టాస్మృతిఃతత్త్వస్మరణం-యస్యాస్సా - ఆరోహమంకమారోప్య- యథాపురాపూర్వవదేవ,ఆస॥ ౪౬॥ మాయాబలోద్రేకమాహ ॥ త్రయ్యేతి॥ త్రయ్యాఇంద్రాదిరూపేణఉపనిషద్భిర్బ్రహ్మేతి-సాంఖ్యైఃపురుష ఇతి-యోగైః పరమాత్మేతి-సాత్త్వతైఃభగవానితి-ఉపగీయమానంమాహాత్మ్యంయస్యతం॥ ము॥ తన్మాయావైభవంప్రకటయితుమాహ- త్రయ్యేతి॥ త్రయ్యాఅపూర్వభావరూపయా- తత్తత్కర్మారాధ్యత్వేన-ఉపనిషద్భిర్బ్రహ్మభాగైః - సర్వకారణత్వాదినాసాంఖ్యైఃపురుషత్వేన- యోగైఃసర్వోపాస్యత్వేన- సాత్త్వతైఃపరమైకాంతిభిః - ప్రాప్యప్రాపకతయాచ-ఉపగీయమానంమాహాత్మ్యం-యస్యతం - హరిమాత్మజం - మన్యతేత్యహోతన్మాయామాహాత్మ్యమితిభావః ॥ ౪౭॥ ఇతివిస్మయేనపృచ్ఛతి ॥ నందఇతి ॥ మహోదయంమహాన్ ఉదయఉద్భవోయస్మిన్ తత్ ॥ ము॥ యశోదానందయోస్తాదృశభాగ్యాతిశయంశ్రుత్వా-ఆశ్చర్యేణపృచ్ఛతి ॥నందఇతి॥ మహాన్ శ్లాఘ్యః ఉదయోయస్యతత్॥ ౪౮॥ పితరావితి॥ యయోఃప్రసన్నోవతీర్ణః-తౌపితరావపి- యంనాన్వవిందేతాంనప్రాప్నువతాం - కృష్ణస్యోదారంమహత్ అర్భకేహితంబాలలీలాం - యచ్చకవతాగాయంతి - తత్ - యోగినోవిందంతి-సకింశ్రేయఃఅకరోదితి ॥ ము ॥ కృష్ణః ప్రసన్నోయయోరవతీర్ణః- తౌపితరౌదేవకీవసుదేవౌచ- నాన్వవిందేతాంనాలభేతాం- ఉదారంకృష్ణచేష్టితమితి పాఠః-ఉదారంసకలఫలప్రదాతృకృష్ణస్యఅర్భకస్యచేష్టితం-బాలచేష్టితంకృష్ణరామార్భకేహితమితిపాఠే- కృష్ణరామావేవార్భకౌ - తయోఃఈహితమిత్యర్థః - యల్లోకశమలాపహమితిపాఠః- యల్లోకనం- యస్యకృష్ణస్యవిలోకనం - మలాపహం పాపహరం

కవయః-అద్యాపి గాయంతి- తత్కృష్ణోదారార్భకేహితం- పితరావపి నాన్వవిందేతాం-తత్ యో విందత-స కిం శ్రేయ ఆక
రోదితి యోజనా- యల్లోకశమలామహమితి పాఠే-యదిహితంలోకశమలాపహం- గాయంతితదిత్యర్థః॥౪౯॥ద్రోణ ఇతి
బ్రహ్మణ ఆదేశాన్ గోపాలనాదిలక్షణాన్॥ము॥బ్రహ్మణ ఆదేశాన్ గోరక్షణాదీన్-కరిష్యమాణః - తంబ్రహ్మాణం॥౫౦॥మః॥
జాతయోరితి॥ జాతేయోనావితి పాఠః- భువియోనౌ మర్త్యయోనౌ- జాతే అవతీర్ణ ఇత్యర్థః- జాతయోరౌ ఇతిపాఠే భు
వి జాతయోరావయోరిత్యర్థః-హరౌ భక్తిస్స్యాదితి వరప్రార్థనా॥౫౧॥అస్త్వితి॥సఏవ హ ద్రోణో జజ్ఞే స చ నంద ఇతిఖ్యా
తః-సాధరా యశోదాభవత్॥౫౨॥తత ఇతి॥గోపగోపీనామపి వస్తుస్వభావాదస్త్యేవ భక్తిః- తయోః పునర్నితరామితి॥౫౩॥
కృష్ణ ఇతి॥స్వలీలయా పుత్రభావానుకారిణ్యా॥౫౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥నవమే పయ ఉత్సిక్తే గత్వా గోప్య థ తత్కృతం। విలోక్య భాండభంగాది కృష్ణం దామ్నా బబంధ తం॥ తత్తాదరాశ్రితం వి
శ్వం దృష్ట్వా విస్మితచేతసః। బంధనద్వ్యంగులాపూర్త్యా పూర్ణతాం సోఽన్వదర్శయత్॥ ఏకదేతి॥స్వయం దధినిర్మమం

పృవరోధరయా సహ భార్యయా। కరిష్యమాణ ఆదేశాన్ బ్రహ్మణస్తమువాచ హ॥ ౫౦॥ జాతయోర్నౌ
మహాదేవే భువి విశ్వేశ్వరే హరౌ।భక్తిస్స్యాత్పరమా లోకే యయాఞ్జో దుర్గతిం తరేత్॥౫౧॥అస్త్విత్యు
క్తస్స ఏవ హ వ్రజే ద్రోణో మహాయశాః। జజ్ఞే నంద ఇతి ఖ్యాతో యశోదా సాధరాభవత్॥ ౫౨॥ తతో భ
క్తిర్భగవతి పుత్రభూతే జనార్దనే। దంపత్యోర్నితరామాసీద్గోపగోపీషు భారత॥ ౫౩॥ కృష్ణో బ్రహ్మణ
ఆదేశం సత్యం కర్తుం వ్రజే విభుః।సహ రామో వసంశ్చక్రే తేషాం ప్రీతిం స్వలీలయా॥ *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-అష్టమోధ్యాయః-

బాదరాయణిః॥ఏకదా గృహదాసీషు యశోదా నందగేహినీ।కర్మాంతరనియుక్తాసు నిర్మమంథ స్వయం దధి
౧॥యానియానీహ గీతాని తద్బాలచరితాని చ। దధినిర్మంథనే కాలే స్మరంతీ తాన్యగాయత॥౨॥క్షౌమం వా
సః పృథుకటితటే బిభ్రతీ సూత్రనద్ధం పుత్రస్నేహస్నుతకుచయుగం జాతకంపం చ సుభ్రూః। రజ్జ్వాక
ర్షశ్రమభుజచలత్కంకణౌ కుండలే చ స్విన్నం వక్త్రం కబరవిగళన్మాలతీ నిర్మమంథ॥ ౩॥ తాం స్తన్యకా
మ ఆసాద్య మథ్నంతీం జననీం హరిః। గృహీత్వా దధిమంథానం న్యషేధత్ప్రీతిమావహన్॥ ౪॥ తమంకమా
రూఢమపాయయత్ స్తనం స్నేహస్నుతం సస్మితమీక్షతీ ముఖం। అతృప్తముత్సృజ్య జవేన సా యయా వుత్సిచ్య
మానే పయసి త్వధిశ్రితే॥ ౫ ॥సజాతకోపస్స్ఫురితారుణాధరం సందశ్య దద్భిర్దధిమంథభాజనం। భిత్త్వా
మృషాశ్రుర్దృషదశ్మనా రహో జఘాస హయ్యంగవమంతరం గతః॥ ౬॥ఉత్తార్య గోపీ సుశ్రితం పయః
పునః ప్రవిశ్య సందృశ్య చ దధ్యమత్రకం। భగ్నం విలోక్య స్వసుతస్య కర్మ తజ్జహాస తం చాపి న తత్ర పశ్యతీ॥
౭॥ ఉలూఖలాంఘ్రేరుపరి వ్యవస్థితం మర్కాయ కామం దదతం శిచి స్థితం। హయ్యంగవం చౌర్యవిశం
కితేక్షణం నిరీక్ష్య పశ్చాత్సుతమాగమచ్ఛనైః॥ ౮॥ తామాత్తయష్టిం ప్రసమీక్ష్య సత్వరస్తతోవరుహ్యాపస
సార భీతవత్। గోప్యన్వధావన్న యమాప యోగినాం క్షమం ప్రవేష్టుం తపసేరితం మనః॥౯। అన్వంచమా
నా జననీ బృహచ్చలచ్ఛ్రోణీభరాక్రాంతగతిస్సుమధ్యమా। జవేన విస్రంసిత కేశబంధనచ్యుతప్రసూ
న॥౧౦॥ యానీతి॥ తదా చాగాయత్తేచకారాన్వయః॥౨॥క్షౌమమితి॥ సూత్రనద్ధం కాంచీబద్ధం రజ్జ్వాకర్షణశ్రమః-
యయోర్భుజయోశ్చలంతౌ కంకణౌ చ - కబరాద్విగళంత్యో మాలత్యో యస్యాస్సా॥ ౩॥ ౪॥ తమితి॥ అధిశ్రితే చుల్లీమా
రోపితే- ఉత్సిచ్యమానే అతితాపేన బహిర్నిర్గచ్ఛతి సతీత్యర్థః॥౫॥ స ఇతి॥ దృషదశ్మనా శిలాపుత్రేణ రహస్యేవ నేత్య
ర్థః అంతరం గృహమధ్యం గతః రహస్యేకాంతే హయ్యంగవం నవనీతమభక్షయత్॥౬॥ ఉత్తార్యేతి॥సుశ్రితం సుతప్తం - ద
ధిమంథనస్థానం-ప్రవిశ్య-భిన్నం సందశ్య దృష్ట్వా॥౭॥ఉలూఖలేతి॥ ఉలూఖలాంఘ్రేః పరివర్తితస్యోలూఖలస్యోపరి స్థిత్వా
చౌర్యేణ విశంకితం చంచలమీక్షణమ్ యస్య తం మర్కాయ మర్కటాయ .మర్కశబ్దో త్ర మార్జారాదీనాముపలక్షకః-య
ద్వా-మర్కాన్ నవనీతం-తదర్థమాగతాయ సఖిజనాయేత్యన్యే॥౮॥తామితి॥తపసా ఏకాగ్ర్యేణ - ఈరితం తదాకారతాం
నీతం అత ఏవ ప్రవేష్టుం క్షమమితి॥౯॥ అన్వంచమానేతి॥అన్వంచమానా ఏవం కృష్ణమనుగచ్ఛంతి - బృహత్యోః చలంత్యోః
శ్రోణ్యోః భరేణ ఆక్రాంతా స్తబ్ధా గతిర్యస్యాస్సా - విస్రంసితాత్ శిథిలీకృతాత్ కేశబంధాత్ చ్యుతైః - ప్రసూ

నైరనుగతిరనుగమనం యస్యాస్సా - యద్వాజవేనకంపితాత్కేశబంధాత్ - పునఃపునఃపతితాని ప్రసూనాని - అనుప
శ్చాత్ - గతిర్యస్యాస్సా-పరామృశత్ ధృతవతీ ॥ ౧౦ ॥ కృతాగసమితి॥ అంజన్మషిణీ అంజంతీ - సర్వత్రప్రసరంతీమ
షీకజ్జలం యయోస్తే - అంతర్మర్షిణీత్యపిపాఠాంతరం అక్షిణీస్వపాణినా కషంతం సన్నరయంతం భిషయంతీభీ
షయంతీ - హస్తేస్వంధాందసం-భయముత్పాదయంతీ- అవాగురత్ అభర్త్సయత్ - అవాగురదితిపాఠాంతరే అప
గురణం వనసాద్రోహచింతనమకరోదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ త్యక్త్వేతి ॥ ఇయేషఐచ్ఛత్-అతద్వీర్యకోవిదాతత్ప్రభావా
నభిజ్ఞా ॥ ౧౨ ॥ అకోవిదత్వమేవాహపంచభిశ్శ్లోకైః ॥ నచాంతరితి॥బంధనంహిబహిఃపరివృతేనదామ్నా - అంతరా
వృతస్యనభవతి - తథా - పూర్వాపరవిభాగవతోవస్తునః - పూర్వంరామతోధృత్వా- పరితఃపరివేష్టనేనభవతి నత్వే
తదస్తీత్యాహ - నచాంతరితి-కించ-వ్యాపకేనవ్యాప్యస్యబంధోభవతి - తచ్చవిపరీతమిత్యాహ - పూర్వాపరమితి . కిం
చ - తద్వ్యతిరిక్తస్యచాభావాన్నబంధ ఇత్యాహ-జగచ్చయఇతి ॥ ౧౩ ॥ తమితి । తంమర్త్యలింగం-అధోక్షజంఆత్మజం-
మత్వా-బబంధేతి ॥ ౧౪ ॥ తదితి ॥ ద్వ్యంగులోనందాభ్యామంగుళీభ్యామూనమపూర్ణం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ఏవమితి
స్మితంకుర్వంతీనాంమధ్యే - స్వయమపిహసంతీ-విస్మయమాప ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ నచైవంస్వాతంత్ర్యభంగఇత్యాహ॥
ఏవమితి ॥ సేశ్వరంబ్రహ్మేంద్రాదీశ్వరసహితమిదంవిశ్వం- యస్యవశే - యదధీనమిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ భగవత్ప్రసా
దమన్యేపిలబ్ధాలభంతే ఇదంత్వతిచిత్రమితి-సరోమాంచితమాహ ॥ నేతి ॥ విరించః - పుత్రోపి భవఃస్వాత్మాపి -శ్రీజా

నానుగతిః పరామృశత్॥౧౦॥ కృతాగసంతంప్రరుదంతమక్షిణీ కషంతమంజన్మషిణీస్వపాణినా।ఉద్వీ
క్షమాణంభయవిహ్వలేక్షణంహస్తేగృహీత్వాభిషయంత్యవాగురత్॥ ౧౧॥ త్యక్త్వాయష్టిం-సుతంభీతం
విజ్ఞాయార్భకవత్సలా । ఇయేషకిలతంబద్ధుందామ్నాఽతద్వీర్యకోవిదా॥౧౨॥ నచాంతర్న బహిర్యస్యన
పూర్వంనాపచాపరమ్ । పూర్వాపరంబహిశ్చాంతర్జగతోయోజగచ్చయః॥౧౩॥ తంమత్వాత్మజమవ్య
క్తంమర్త్యలింగమధోక్షజం।గోపికోలూఖలేదామ్నాబబంధప్రాకృతంయథా॥౧౪॥తద్దామబధ్యమాన
స్యస్వార్భకస్యకృతాగసః।ద్వ్యంగులోనమభూత్తేనసందధేఽన్యచ్చగోపికా॥ ౧౫ ॥ యదాసీత్తదపిన్యూ
నంతేనాన్యదపిసందధే। తదపిద్వ్యంగులంన్యూనంయద్యదాదత్తబంధనమ్॥ ౧౬॥ ఏవంస్వగేహదామా
నియశోదాసందధత్యపి। గోపీనాంవిస్మయంతీనాంస్మయంతీవిస్మితాభవత్॥ ౧౭॥ స్వమాతుస్స్విన్నగా
త్రాయావిస్రస్తకబరస్రజః। దృష్ట్వాపరిశ్రమంకృష్ణఃకృపయాసీత్స్వబంధనే ॥ ౧౮ ॥ ఏవంసందర్శితా
హ్యంగహరిణాభక్తవశ్యతా । స్వవశేనాపికృష్ణేనయస్యేదంసేశ్వరంవశే॥౧౯॥ నేమంవిరించోనభవో
నశ్రీరప్యంగసంశ్రయా । ప్రసాదంలేభిరేగోపీయంతంప్రాపవిముక్తిదాత్॥ ౨౦ ॥ నాయంసుబోధోభ
గవాన్ దేహినాంగోపికాసుతః।జ్ఞానినాంచాత్మభూతానాంయథాభక్తిమతామిహ ॥ ౨౧ ॥ కృష్ణస్తుగృ
హకృత్యేషువ్యగ్రాయాంమాతరిప్రభుః।అద్రాక్షీదర్జునౌపూర్వంగుహ్యకౌధనదాత్మజౌ ॥ ౨౨ ॥ పు

యాపి॥ము॥ యద్యపి- కేచిద్భగవదనుగ్రహంలభంతే - తథాప్యేతత్సదృశంన కేపీతిహర్షాశ్చర్యాభ్యామాహ॥నేమమితి॥
విరించస్సృష్టికర్తాపుత్రోపి-తత్ప్రసాదాహర్ఏవ - భవస్తారకబ్రహ్మోపాసకోభక్తస్తథైవ - అంగసంశ్రయాని
త్యానపాయినీశ్రీః సర్వైశ్వర్యహేతుభూతాదేవీచ-తథైవ.తథాచశ్రీర్విరించోభవశ్చేత్యేతే - విముక్తిదాద్భగవతః-
ప్రసాదంనలేభిరఇతిన-కింతు - గోపీయంప్రసాదంప్రాప - తమిమంనలేభిరఇతియోజనా - అత్రచతుర్విధపురుషార్థ
ప్రదస్యభగవతః ప్రసాదస్య - పరమఫలమాత్యంతిక దుఃఖనివృత్తిపూర్వకపరమానందప్రాప్తిలక్షణోమోక్షః- తతో
ప్యచింత్యోయంగోప్యాఃతత్ప్రసాదః - యదేతాదృశముక్తిప్రసాదో భగవానేవసాక్షాదస్యాఃనిగ్రహానుగ్రహాదివిష
యపర్యంతవిధేయతోవ్యజ్వలమాత్మజత్వమనాటయదితి-గోపీ - యంతంప్రాప - విముక్తిదాదిత్యేతత్సందర్శాభిప్రా
యః. నేదమితి- యత్తత్ప్రాపేతిచపాఠే - గోపీప్రసాదంప్రాపేతియత్ - తదితం-విరించాదయోపినలేభిరఇత్యన్వయః॥
౨౦॥ఫలితమాహ॥ నాయమితి దేహినాం దేహాభిమానినాం తాపసాదీనాంజ్ఞానినాం-నివృత్తాభిమానినామపీతి॥ము॥తథా
చభక్తానామేవాయంసులభః-నాన్యేషామిత్యాహ॥నేతి॥ఆత్మభూతానాంస్వశిష్యాణాంతద్వద్దయనీయానామిత్యర్థః- ఆ
త్మాస్వయమేవపోతస్తరణసాధనంయేషామితివా-ఆత్మబోధానామితిపాఠేపరమాత్మసాక్షాత్కారవతామిత్యర్థఃసు
ఖావహఃఇతిపాఠేసుఖప్రాప్యఃసుబోధఇతిపాఠేసుఖేనబోద్ధుంశక్యః॥౨౧॥భక్తైర్బద్ధస్యాప్యన్యమోచకత్వంవక్తుమా

హ॥ కృష్ణ ఇతి॥ మ॥ స్వయం బద్ధోఽపి - భగవాన్ పరిబంధనమోచకత్వం నజానాతీత్యభిప్రస్తౌతి। కృష్ణస్త్వితి ॥ ౨౨॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా - ౨౩॥

శ్లో॥ దశమే పాతయద్రాజన్నంతరా యమళార్జునౌ తత్ర తాభ్యాం చ దేవాభ్యాం కృష్ణస్స్తుత ఇతీర్యతే ॥ కథ్యతామితి॥ యద్విగర్హితం కర్మ - యేన వా - దేవర్షేర్భాగవతోత్తమస్యాపి తమః క్రోధః తద్ధేతు కథ్యతామితి॥౧॥౩॥ అంతరితి॥ గంగాయాం - అంతర్మధ్యే కథంభూతే అంభోజానాం వనాని - తేషాం రాజయః - తాః విద్యంతే యస్మిన్ తస్మిన్ ॥౪॥ యదృచ్ఛయేతి॥ దృష్ట్వా చ - తస్మిన్ అపశ్యత్ - క్షీబాణౌ మత్తౌ - సమబుధ్యత॥౫॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ తమితి॥౬॥ తావితి॥ అనుగ్రహార్థాయ - అనుగ్రహశ్చ మదనాశః - అర్థశ్చ శ్రీకృష్ణదర్శనం - తదర్థమిదం పశ్యమాణం॥ ౭॥ నహీతి॥ జోషాన్ ప్రియాన్ సేవ్యాన్ - జుషత స్సేవమానస్య పుంసః - శ్రీమదాంధస్య అభిజాత్యాదిః సత్కులవిద్యాదిజనితో మదః - అన్యో వా - రజోగుణః రజసః కార్యం - హాస్యహర్షాదిరూపః - నహి తథా బుద్ధిభ్రంశ - బుద్ధిం భ్రంశయతీతి తథా॥౮॥ కింతు శ్రీమదప్యేతి - తదేవాహ॥ హన్యంత ఇతి॥ యత్ర శ్రీమదే ఇమం నశ్వరం దేహం - అజరామృత్యు - అజరం అమృత్యు చ యథా తథా - మన్యమానైః

రానారదశాపేన వృక్షతాం ప్రాపితౌ మదాత్ । నలకూబరమణిగ్రీవావితి ఖ్యాతౌ శ్రియాన్వితౌ॥ ౨౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే నవమోఽధ్యాయః.

రాజా॥ కథ్యతాం భగవన్నేతత్తయోశ్శాపస్య కారణం । యత్తద్విగర్హితం కర్మ యేన వా దేవర్షేస్తమః॥
౧॥ శ్రీశుకః॥ రుద్రస్యానుచరౌ భూత్వా సుదృప్తౌ ధనదాత్మజౌ । కైలాసోపవనే రమ్యే మందాకిన్యాం మదో
త్కటౌ॥ ౨॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదాఘూర్ణితలోచనౌ । స్త్రీజనైరనుగాయద్భిశ్చేరతుః పుష్పితే
వనే॥౩॥ అంతః ప్రవిశ్య గంగాయామంభోజవనరాజిని । చిక్రీడతుర్యువతిభిర్గజావివ కరేణుభిః॥ ౪॥ య
దృచ్ఛయా చ దేవర్షిర్భగవాంస్తత్ర నారదః । అపశ్యద్గుహ్యకౌ దృష్ట్వా క్షీబాణౌ సమబుధ్యత॥ ౫॥ తం
దృష్ట్వా వ్రీడితా దేవ్యో వివస్త్రాశ్శాపశంకితాః । వాసాంసి పర్యధుశ్శీఘ్రం వివస్త్రౌ నైవ గుహ్యకౌ॥ ౬॥ తౌ
దృష్ట్వా మదిరామత్తౌ శ్రీమదాంధౌ సురాత్మజౌ । తయోరనుగ్రహార్థాయ శాపం దాస్యన్నిదం జగౌ॥ ౭॥
నహ్యన్యో జుషతో జోషాన్ బుద్ధిభ్రంశో రజోగుణః । శ్రీమదాదాభిజాత్యాదిర్యత్ర స్త్రీ ద్యూతమాసవః ।
౮॥ హన్యంతే పశవో యత్ర నిర్దయైరజితాత్మభిః । మన్యమానైరిదం దేహమజరామృత్యు నశ్వరమ్॥ ౯॥ దే
వసంజ్ఞితమప్యంతే క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞితం । భూతధ్రుక్తత్కృతే స్వార్థం కిం వేద నిరయో యతః॥ ౧౦॥ దే
హః కిమన్నదాతుస్స్వం నిషేక్తుర్మాతురేవ వా । మాతుః పితుర్వా బలినః క్రేతురగ్నేశ్శునోఽపి వా॥ ౧౧॥
ఏవం సాధారణం దేహమవ్యక్తప్రభవాప్యయం । కో విద్వానాత్మసాత్కృత్వా హంతి జంతూనృతేఽసతః॥
౧౨॥ అసతశ్శ్రీమదాంధస్య దారిద్ర్యం పరమాంజనం । ఆత్మౌపమ్యేన భూతాని దరిద్రః పరమీక్షతే॥ ౧౩॥
యథా కంటకవిద్ధాంగో జంతోర్నేచ్ఛతి తాం వ్యథాం । జీవసామ్యం గతో లింగైర్న తథా విద్ధకంటకః॥౧౪॥
దరిద్రో నిరహంస్తంభో ముక్తస్సర్వమదైరిహ । కృచ్ఛ్రం యదృచ్ఛయాఽఽప్నోతి తద్ధి తస్య పరం తపః॥౧౫॥
నిత్యం క్షుత్క్షామదేహస్య దరిద్రస్యాన్నకాంక్షిణః । ఇంద్రియాణ్యనుశుష్యంతి హింసాపి చ నివర్తతే॥౧౬॥
దరిద్రస్యైవ యుజ్యంతే సాధవస్సమదర్శినః । సద్భిః క్షిణోతి తత్తర్షం తమ ఆరాద్వినశ్యతి॥౧౭॥ సాధూ

౯॥ దేవేతి॥ నరదేవభూదేవసంజ్ఞితమపి - శ్వాదిభిర్భక్షితం - విట్సంజ్ఞితం దగ్ధం భస్మసంజ్ఞితం అన్యథా క్రిమిసంజ్ఞితం - తత్కృతే తదర్థం - యో భూతధ్రుక్ భూతద్రోహీ - యతో భూతద్రోహాన్నిరయో భవతి - స కిం స్వార్థం వేద - నైవ వేదేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఇదానీం దేహేఽహంభావో న ఘటత ఇత్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ నిషేక్తుః పితుః - మాతుర్వా - మాతుః పితుః మాతామహస్య వా - పుత్రికాపుత్రీకరణే ॥ ౧౧ ॥ ఏవమితి ॥ అవ్యక్తప్రభవాప్యయం - అవ్యక్తాత్ప్రభవస్తస్మిన్నేవాప్యయో యస్య తం - ఆత్మసాత్కృత్వా ఆత్మీయమితి మత్వా - అసతో మూఢాదృతే॥ ౧౨॥ ఏవం శ్రీమదవిచేష్టితముక్త్వా తత్ప్రతీకారం నిశ్చినోతి ॥ అసత ఇతి॥ పరం శ్రేష్ఠం - దారిద్ర్యమేవ కేవలమితి వా - కుత ఇత్యత ఆహ - ఆత్మౌపమ్యేనేతి - తతో న ద్రుహ్యతీతి భావః॥౧౩॥ సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ ముఖమ్లానాదిలింగైః - సర్వేషాం జీవానాం సుఖదుఃఖే సమే ఇతి జ్ఞాతవానిత్యర్థః॥ ౧౪॥ కించ - దారిద్ర్యమేవ మోక్షమపి సాధయతీత్యాహ - శ్లోకచతుష్టయేన॥ దరిద్ర ఇతి॥ నిరహంస్తంభః నిర్గతః అహంకారరూపః స్తంభో యస్మాత్సః॥౧౫॥ దరిద్రస్యేతి॥ యుజ్యంతే స్వత ఏవ సంగచ్ఛంతి తేషాం సత్సంగా-

ఆరాచ్ఛీఘ్రం॥ ౧౭॥ ననుసాధూనామపిధనికఏవప్రియస్స్యాత్- నదరిద్రఇతి- తత్రాహ॥ సాధూనామితి॥ ౧౮॥ ఉపేక్షేయైరితి॥ ధనేన స్తంభోగర్వోయేషాం తైః॥ ౧౯॥ తదితి॥ తమోమదం అజ్ఞానకృతంమదం॥ ౨౦॥ యదితి॥ తమఃప్లుతౌతమోవ్యాప్తౌ॥ ౨౧॥ అతఇతి॥ అనుగృహ్ణాతి- స్యాతాంనైవమిత్యాదినా మత్ప్రసాదేనస్మృతిఃస్యాత్॥ ౨౨॥ వాసుదేవస్యేతి॥ స్వర్లోకతాం దేవత్వం పునర్లబ్ధ్వా మదనుగ్రహాల్లబ్ధభక్తౌ భవిష్యత ఇతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ప్రస్తుతమాహ॥ ఋషేరితి॥ అస్మిన్ శ్లోకే పూర్వశ్లోకేచాతుర్థ్యాధిక్యమార్షం॥ ౨౫॥ కిమితి॥ సత్యంకర్తుమిత్యంతత్రాహ॥ దేవర్షిరితి॥ యద్యతః తత్తతః ఇమా ఆలక్ష్యయద్గీతం॥ ౨౬॥ ఇతీతి॥ యమయోర్యమళయోః సహజాతయోరిత్యర్థః- ఆత్మనిర్వేశమాత్రేణ- ఆత్మనః క్షిణ్ణస్య- తన్మధ్యప్రవేశమాత్రేణ- అన్వంచత్తదులూఖలమితిపాఠే అనుపశ్చాత్పృష్ఠభాగే అంచత్ శోభమానమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ బాలేనేతి॥ అన్వంచతీత్యన్వక్- తత్రహేతుః- దామోదరేణేతి- అతఏవ తిర్యక్ కర్షయతా- తేనఉత్కలితాంఘ్రిబంధౌ- ఉత్కలితః ఉత్పాటితః- అంఘ్రిబంధో మూలబంధో యయోస్తౌ- పరమస్య శ్రీకృష్ణస్య- విక్రమితేనాతివేపః కంపో యేషు తే- స్కంధప్రవాళవిటపా యయోస్తౌ॥ ౨౮॥ తత్రేతి॥ కకుభః ప్రతిసర్వతః- స్ఫురంతావిత్యర్థః- యద్వా- దిశః ప్రకాశయంతావితి- అథవా- కకుభస్ఫురంతావిత్యేకంపదం- కకుభయోరర్జునవృక్షయోః స్ఫురంతౌ ప్రథమం ఛాయారూపే

నాం సమచిత్తానాం ముకుందచరణైషిణాం। దర్శనాన్నో భవేద్బంధః పుంసోఽక్ష్ణోస్సవితుర్యథా॥ ౧౮॥
ఉపేక్షైః కిం ధనస్తంభైరసద్భిరసదాశ్రయైః॥ ౧౯॥ తదహం మత్తయోర్మాధ్వ్యా వారుణ్యా శ్రీమదాంధయోః। తమోమదం హరిష్యామి స్త్రైణయోరజితాత్మనోః॥ ౨౦॥ యదిమౌ లోకపాలస్య పుత్రౌ భూత్వా తమః ప్లుతౌ। నవివాససమాత్మానం విజానీతస్సుదుర్మదౌ॥ ౨౧॥ అతోఽర్హతః స్థావరతాం స్యాతాం నైవం యథా పునః। స్మృతిస్స్యాన్మత్ప్రసాదేన తత్రాపి మదనుగ్రహాత్॥ ౨౨॥ వాసుదేవస్య సాన్నిధ్యం లబ్ధ్వా దివ్యశరచ్ఛతే। వృత్తే స్వర్లోకతాం భూయో లబ్ధభక్తీ భవిష్యతః॥ ౨౩॥ ఏవముక్త్వా దేవర్షిర్గతో నారాయణాశ్రమం। నళకూబర*మణిగ్రీవావాసతుర్యమళార్జునౌ॥ ౨౪॥ ఋషేర్భాగ*వతముఖ్యస్య సత్యం కర్తుం వచో హరిః। జగామ శనకైస్తత్ర యత్రాస్తాం యమళార్జునౌ॥ ౨౫॥ దేవర్షిర్మే ప్రియతమో యదిమౌ ధనదాత్మజౌ। తత్తథా సాధయిష్యామి యద్గీతం తన్మహాత్మనా॥ ౨౬॥ ఇత్యంతరేణార్జునయోః కృష్ణస్తు యమయోర్యయౌ। ఆత్మనిర్వేశమాత్రేణ తిర్యగ్గతములూఖలమ్॥ ౨౭॥ బాలేన నిష్కర్షయతాన్వగులూఖలం తద్దామోదరేణ తరసోత్కలితాంఘ్రిబంధౌ। నిష్పేతతుః పరమవిక్రమితాతివేపస్కంధప్రవాళవిటపౌ కృతచండశబ్దౌ॥ ౨౮॥ తత్ర శ్రియా పరమయా కకుభస్స్ఫురంతౌ సిద్ధావుపేత్య కుజయోరివ జాతవేదాః। కృష్ణం ప్రణమ్య శిరసాఖిలలోకనాథం బద్ధాంజలీ విరజసావిదమూచతుస్స్మ॥ ౨౯॥

—(*) శాపవినిర్ముక్తనళకూబరమణిగ్రీవకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః (*)—

గుహ్యకౌ॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ త్వమాద్యః పురుషః పరః। వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం రూపం తే బ్రాహ్మణా విదుః॥ ౩౦॥ త్వమేకస్సర్వభూతానాం దేహాస్వాత్మేంద్రియేశ్వరః॥ ౩౧॥ త్వమేవ కాలో భగవాన్ వి

ణప్రతిఫలంతావితి॥ శ్లోకం॥ ఇంద్రస్తు కకుభోఽర్జునఇతినిఘంటుః కుజయోః వృక్షయోః- స్థితోఽగ్నిర్యథా మూర్తిమానుపైతి- తథోపేత్యవిరజసౌనిర్మలదేహనమత్తౌ॥ ౨౯॥ గోపాలం మాం యువాం దేవాః కిమితి ప్రణమత ఇతి చేత్తత్రాహతుః॥ కృష్ణేతి- హేకృష్ణ హేకృష్ణ మహాయోగిన్- అచింత్యప్రభావత్వం- నగోపాలః- కింతు- పరః పురుషః- యతః- ఆద్యః కారణభూతః- తత్రాపి ననిమిత్తమాత్రం- కింతూపాదానమపి- త్వమేవేత్యాశయేనతుష్టువతుః- వ్యక్తావ్యక్తమితి. స్థూలసూక్ష్మమిదం తేరూపం విదుః బ్రాహ్మణా విదురితిపాఠే. బ్రాహ్మణాస్తత్త్వజ్ఞాః॥ ౩౦॥ పూర్వమేవ నారదానుగ్రహేణస్మృతిసంభవాత్. తం బాలం భగవంతం నిశ్చిత్యాహతుః॥ కృష్ణేతి॥ మహాయోగిన్ అచింత్యవైభవ- అమోఘసంకల్పేతివా- త్వమాద్యః ప్రధానకారణభూతః- పరః పురుషః పరంబ్రహ్మ- నతు ప్రాకృతబాలమాత్రమిత్యర్థః- నిష్ప్రపంచస్వరూపస్యోపాదానకారణత్వాయోగాత్తదనుగుణవిశేషమాహ- వ్యక్తావ్యక్తమితి- స్థూలంసూక్ష్మరూపమిత్యర్థః- ఇదంవిశ్వం చేతనాచేతనాత్మకంజగత్- బ్రహ్మణో బృహత్త్వాదిగుణవిశిష్టస్య తే- రూపం శరీరం- విదుః- బ్రాహ్మణా ఇతి పాఠే; తత్త్వజ్ఞా ఇత్యర్థః॥ ౩౦॥ నియంతాపిత్వమేవేత్యూచతుః॥ త్వమితి॥ దేహా అసవః ప్రాణాః ఆత్మా అహంకారః- ఇంద్రియాణిచ- తేషామీశ్వరః॥ ౩౧॥ సర్వశరీరకత్వమేవ ప్రపంచయతి॥ త్వమేక ఇతి॥ సర్వభూతానాం దేహాంతర్గతః సర్వాత్మా హృదయ

కమలస్థః - పరమాత్మా త్వమేకః జీవశరీరకస్త్వమేక ఇత్యర్థః స్వాస్మాకంస్వస్వమనసాం - ఇంద్రియాణాం చక్షురాదీనాంచ - ఈశ్వరో నియంతా - అతఏవ-తస్యహృషీకేశ సంజ్ఞా॥ శ్లో॥ హృషీకంవిషయేంద్రియమితిసఘంటుః - దేహస్వాత్మేంద్రియేశ్వరఇతిపాఠే - దేహానామసూనాంమాత్మనామింద్రియాణాంచేశ్వర ఇత్యర్థః॥౩౧॥నన్వస్యకాలోనిమిత్తం ప్రకృతిరుపాదానం.ప్రకృతేర్జాతో మహాన్ విశ్వాత్మతయా-పరిణమతే-పురుషః కర్మాణినియంతాచకిమత్రాహాం- అతఆహతుః సార్థేన॥త్వమితి॥యతో భగవానీశ్వరోవిష్ణుస్త్వం- అతః కాలో నామతవలీలాప్రకృతిశక్తిః- పురుషోంశః మహాన్ కార్యంఅతస్త్వమేవసర్వమిత్యర్థః॥ ము॥ కాలః కాలశరీరక ఇత్యర్థః - మహాన్ప్రకృతేః ప్రథమవికారః - సర్వత్రసామాన్యాధికరణ్యంశరీరశరీరిభావనిబంధనం - ఏవముపాదానత్వంభగవతః ప్రతిపాద్య-తస్యైవాభిన్ననిమిత్తోపాదానకారణత్వాన్నిమిత్తంచత్వమేవేత్యాహతుః త్వమేవేతి - అధ్యక్షః అధిష్ఠాతానిమిత్తకారణమిత్యర్థః-క్షేత్రాణిశరీరాణి తఏవవికారాః-ప్రకృతిపరిణామాః-తత్కృత్ - వికారవిదిత్యపిపాఠః॥౩౨॥నన్వహమేవ చేత్సర్వంతర్హి కీటాదిజ్ఞానేన మత్ జ్ఞానం కింనభవతి-భవతిచేత్సర్వోపి-బ్రహ్మవిత్స్యాదపిఆహతుః ॥ గృహ్యమాణైరితి॥దృశ్యత్వేనవర్తమానైః - బుద్ధ్యాద్యహంకారైః తద్వికారైరింద్రియాదిభిః - ద్రష్టారం - నగృహ్యసఇతిభావః ననుతర్హి జీవోజానాతు - నైవేత్యాహతుః-కోన్వర్హతి - జీవాద్యుత్పత్తేః ప్రాగేవస్వప్రకాశతయానద్ధంత్వాంకోహిజానాతి - గుణసంవృతః దేహాద్యావృతః॥ము॥ఉక్తంకారణత్వంద్రఢయన్- తస్యదుర్విజ్ఞేయత్వమాహతుః॥ గృహ్యమాణఇతి॥ గుణైర్గుణమయైః కార్యైః గృహ్యమాణః - ఏతత్కార్యాణామయమేవ కారణమిత్యవగమ్యమానస్త్వంప్రాకృతైరింద్రియైరిత్యర్థః - అగ్రాహ్యః గృహ్యమాణైరితిపాఠే-రూపాదిజ్ఞానేనానుమీయమానైరిత్యర్థః-ప్రాకృతైర్వికారైః-ప్రకృతివికారభూతైర్గుణైరింద్రియైరగ్రాహ్యఇతి - అతః - ప్రాక్సిద్ధంప్రాగేవస్వప్రకాశతయాసిద్ధం త్వాంగుణసంవృతః గుణమయదేహః

ష్ణురవ్యయ ఈశ్వరః ।త్వమహాన్ప్రకృతిస్సూక్ష్మా రజస్సత్త్వతమోమయీ। త్వమేవపురుషోధ్యక్షస్సర్వక్షేత్రవికారకృత్॥ ౩౨॥ గృహ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్యోవికారైః ప్రాకృతైర్గుణైః । కోన్విహార్హతివిజ్ఞాతుంప్రాక్సిద్ధంగుణసంవృతః॥౩౩॥తస్మై తుభ్యంభగవతేవాసుదేవాయవేధసే।ఆత్మద్యోతగుణచ్ఛన్నమహిమ్నేబ్రహ్మణేనమః॥ ౩౪॥ యస్యావతారాజ్ఞాయంతేశరీరిష్వశరీరిణః। తైస్తైరతుల్యాతిశయైర్వీర్యైర్దేహిష్వసంగతైః॥ ౩౫ ॥ సభవాన్సర్వలోకస్యభవాయవిభవాయచ।అవతీర్ణోంశభాగేనసాంప్రతంపతిరాశిషామ్ ॥ ౩౬ ॥ నమఃపరమకల్యాణనమస్తేవిశ్వమంగళ।వాసుదేవాయశాంతాయయదూనాంపతయేనమః॥౩౭॥ అనుజానీహినౌభూమంస్తవానుచరకింకరౌ ।దర్శనంనౌభగవతఋషే

ర్వ్యావృతః కోన్వవిజ్ఞాతుమర్హతి - గుణసంశ్రితురితిపాఠే-దేహాద్యావృతాజ్జీవవత్వాదిత్యర్థః-।ప్రాక్సిద్ధం- స్వభావవికారాదిరహితతయా-ప్రాగేవసిద్ధం-త్వామిత్యర్థః॥ ౩౩॥ అతోదుర్జ్ఞేయత్వాత్కేవలంప్రణమతః॥ తస్మాఇతి॥ఆత్మనః స్వస్మాత్-ద్యోతః ప్రకాశోయేషాంతైః గుణైశ్ఛన్నోమహిమాయస్యఅభైరివరవేః శ్మయస్తస్మై ॥ ము ॥ ఏవందుర్విజ్ఞేయత్వాత్కేవలంప్రణమతః॥తస్మాఇతి॥ఉక్తమహిమోజ్జ్వలాయేత్యర్థః - భగవతేజ్ఞానశక్త్యాదిసంపన్నాయ-వాసుదేవాయజగద్రక్షణార్థంవసుదేవసుతత్వేనావతీర్ణాయ- జగతాంనివాసభూతాయేతివా- వేధసేసర్వద్రష్ట్రే॥ఆత్మద్యోతగుణైస్స్వస్యప్రకాశమానైర్గుణమయకార్యైః ఛన్నమహిమ్నేచేతనానాంప్రాకృతగుణకశరీరసంబంధస్యభగవద్జ్ఞానప్రతిబంధకత్వాత్తథోక్తిః-ఆత్మజ్యోతిగుణఛన్నమహిమ్నఇతిపాఠే-ఆత్మజ్యోతిః స్వయంప్రకాశశ్ఛగుణచ్ఛన్నమహిమాచతస్మాఇత్యర్థః-ఏతేనభగవతఃసర్వజ్ఞత్వంజీవైర్దురవగమత్వంచోక్తంభవతి॥ ౩౪॥ అశరీరోఽహంయీశ్వరః ఇతికుతోజ్ఞాతః-తత్రాహతుః॥ యస్యేతి॥ ము॥ఏవంవిధస్త్వం-మనుష్యజాతీయతయావతీర్ణోఽపిదివ్యచరితైః పర ఏవప్రతీయసఇత్యాహతుః॥యస్యేతి॥ శరీరిషుశరీరిణాంమధ్యేఅశరీరిణః కర్మకృతశరీరరహితస్య-యస్యతే అవతారాః అతుల్యాతిశయైః సమాభ్యధికరహితైః దేహిష్వసంగతైః అసంభావితైః తైస్తైర్వీర్యైర్జ్ఞాయంతే- సర్వోత్కృష్టతయావిజ్ఞాయంతఇత్యర్థః॥౩౫॥సఇతి॥భవాయఉద్భవాయ- విభవాయవిగతోభవోయస్మిన్ తస్మై - కైవల్యాయేత్యర్థః॥ము॥అవతారకకృత్యమాహతుః॥ సఇతి॥ భవాయఉద్భవాయవిగతోభవస్సంసారోయస్మిన్ తస్మై విభవాయకైవల్యాయచేత్యర్థః- అభివృద్ధయఇతివా- ఆశిషాంపతిః ప్రదాతా॥౩౬॥ము॥పునఃపునః-ఆదరాతిశయాత్ నమతః॥నమఇతి॥ పరమంకల్యాణంయస్మాదితిపరమకల్యాణవిశ్వమంగళసర్వమంగళరూప- తేతుభ్యం-శాంతాయఊర్మిషట్కర

హితాయ॥౩౭॥ అనుజానీహీతి॥ నౌ ఆవాం - అనుచరౌ - కుబేరో నారదో వా - తస్య కింకరౌ. భగవతః స్వదర్శనం॥౩౮॥ తత్ర గతయోః ఆవయోః పూర్వస్వభావో మాభూత్ - కింత్వేవం ప్రార్థయావ హ ఇత్యాహతుః॥ వాణీ॥ న ఇతి॥ అస్మత్సంగినాం సర్వేషామిత్యభిప్రాయేణ బహువచనం - తవ నివాసభూతం యజ్జగత్ - తస్య ప్రణామే త్వన్నివాసభూతమితి. బహుమానేన జగతః ప్రణామే శిరోస్త్విత్యర్థః - భవత్తనూనాం భవతో, మూర్తీనాం॥౩౯॥ ఇత్థమితి॥ సంకీర్తితః సంస్తుతః ౪౦॥ జ్ఞాతమితి॥ వాగ్భిః॥ శ్లో॥ నహ్యన్యో జుషతో జోష్యానిత్యాద్యాభిః శ్రీః విభ్రంశరూపోనుగ్రహః కృత ఇతి॥ ౪౧॥ యుక్తమేవైతదిత్యాహ॥ సాధూనామితి॥ సాధూనాం స్వధర్మవర్తినాం - సమచిత్తానాం ఆత్మవిదాం - సుతరాం మత్కృతాత్మనాం మయ్యర్పితచిత్తానాం - తేషాం కృపాతిరేకాత్సుతరామిత్యుక్తం - సవితుర్దర్శనాదక్ష్ణోర్యథా బంధో న భవేత్తద్వత్॥ ౪౨॥ తదితి॥ ప్రాధాన్యాదేకస్య సంబోధనం. హే నలకూబర - యువాం - తత్ తస్మాత్సాదనం సదః స్వనికేతనం మత్పరమాసతా గచ్ఛతం - యువయోరీప్సితో మయి - ప్రేమా జాత ఏవ - అభవః - న భవో యస్మాత్సః॥౪౩॥ ఇతీతి॥ బద్ధోలూఖలం బద్ధం ఉలూఖలం యస్మిన్ తం॥౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

రాసీదనుగృహాత్ ॥ ౩౮ ॥ వాణీ గుణానుకథనే శ్రవణం కథాయాం హస్తౌ చ కర్మసు మనస్తవ పాదయో ర్నః। స్మృత్యాం శిరస్తవ నివాసజగత్ప్రణామే దృష్టిః సతాం దర్శనేస్తు భవత్తనూనాం ॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్థం సంకీర్తితస్తాభ్యాం భగవాన్ గోకులేశ్వరః। దామ్నా చోలూఖలే బద్ధః ప్రహసన్నాహ గుహ్యకౌ॥ ౪౦॥ శ్రీభగవాన్ ॥ జ్ఞాతం మమ పురైవైతదృషిణా కరుణాత్మనా। యచ్ఛ్రీమదాంధయోర్వాగ్భిర్విభ్రంశోనుగ్రహః కృతః॥౪౧॥ సాధూనాం సమచిత్తానాం సుతరాం మత్కృతాత్మనాం। దర్శనాన్నో భవేద్బంధః పుంసోక్ష్ణోః సవితుర్యథా॥౪౨॥ తద్గచ్ఛతం మత్పరమౌ నలకూబర సాదనమ్। సంజాతో మయి భావో వామీప్సితః పరమోఽభవః॥౪౩॥ ఇత్యుక్తౌ తౌ పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ పునః పునః। బద్ధోలూఖలమామంత్ర్య జగ్మతుర్దిశముత్తరామ్॥౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే దశమోధ్యాయః.

శ్రీబాదరాయణిః। గోపా నందాదయః శ్రుత్వా ద్రుమయోః పతతో రవమ్। తత్రాజగ్ముః కురుశ్రేష్ఠ నిర్ఘాతభయశంకితాః॥౧॥ భూమ్యాం నిపతితౌ తత్ర దదృశుర్యమలార్జునౌ। బభ్రముస్తదవిజ్ఞాయ లక్ష్యం పతనకారణమ్॥౨॥ ఉలూఖలం వికర్షంతం దామ్నా బద్ధం చ బాలకం। కస్యేదం కుత ఆశ్చర్యముత్పాత ఇతి కాతరాః॥౩॥ బాలా ఊచురనేనేతి తిర్యగ్గతములూఖలమ్। వికర్షతా మధ్యగేన నిహతౌ యమలార్జునౌ॥ వృక్షాభ్యాం నిర్గతౌ దివ్యౌ పురుషావప్యచక్ష్మహి॥౪॥ న తే తదుక్తం జగృహుర్నఘటేతేతి తస్య తత్। బాలస్యోత్పాటనం తర్వోః కేచిత్సందిగ్ధచేతసః॥ ఉలూఖలం వికర్షంతం దామ్నా బద్ధం స్వమాత్మజమ్। విలోక్య నందః ప్రహసద్వదనో విముమోచ హ॥౬॥ గోపీభిః స్తోభితో నృత్యన్ భగవాన్ బాలవత్క్వచిత్। ఉద్గాయతి క్వచిన్ముగ్ధస్తద్వశో దారుయంత్రవత్॥౭॥ బిభర్తి క్వచిదాజ్ఞప్తః పీఠకోన్మానదారుకాన్। బాహుక్షేపం చ కురుతే స్వానాం చ ప్రీతిమావహన్॥౮॥ దర్శయంస్తద్విదాం లోక ఆత్మనో భృత్యవశ్యతామ్। వ్రజస్యోవాహ వై హర్షం భగవాన్ బాలచేష్టితైః॥౯॥ గోపీనామంతికే క్రీడన్ భగవాన్ లోకభావనః। క్రీణిధ్వం భో ఫలానీతి వచః శ్రుత్వా తు సత్వరః॥౧౦॥ కరాభ్యాం ధాన్యమాదాయ యయౌ సర్వఫలప్రదః। ఫలవ

శ్లో॥ ఏకాదశే సమాగత్య బృందావనమథార్భకైః। వత్సాన్ పాలయతానేన హతౌ వత్సబకాసురౌ॥ గోపా ఇతి॥ నిర్ఘాతో వజ్రపాత ఇతి - భయేన శంకితాః॥౧॥ భూమ్యామితి॥ తల్లక్ష్యం - ప్రత్యక్షతః - పురతో దృశ్యమపి - పతనకారణమవిజ్ఞాయ - బభ్రముః॥౨॥ లక్ష్యం కారణం దర్శయతి॥ ఉలూఖలమితి॥ భ్రమప్రకారమాహ - కస్యేదం రాక్షసాదేః కర్మ - కుతో వా కారణాత్. అహో ఆశ్చర్యం - ఉత్పాత ఇతి. కాతరాః భీతాస్సంతో బభ్రమురిత్యర్థః॥౩॥ బాలా ఇతి॥ మధ్యగేన వృక్షయోర్మధ్యగతేన సతి - పతితావిత్యూచుః - న కేవలమేతావత్. వృక్షాభ్యాం నిర్గతౌ దివ్యౌ పురుషావపి - అచక్ష్మహి - దృష్టవంతో వయమితి॥౪॥ నేతి॥ కేవలం తార్కికా జగృహుః రేవ అన్యేతు సందేహయుక్తచిత్తా బభూవురితి॥౫॥ భగవన్మాయా మోహితస్య నందస్య చరితమాహ॥ ఉలూఖలమితి॥౬॥ జ్ఞాస్యంతే మామితి శంకమానోతీవ బాల్యమనుకరోతీత్యత ఆహ॥ గోపీభిరితి ॥ స్తోభితః కరతాలాదినా ప్రోత్సాహితః॥౭॥ బిభర్తీతి॥ ఇదమానయేత్యాజ్ఞప్తః ఆనేతుమసమర్థ ఇవ బిభర్తి. కేవలం పీఠాది - ఉన్మానం ప్రస్థాది - బాహుక్షేపం - కశచాలనం చ తద్విదాం చేతే చకార స్యాన్వయః॥ ౮॥ దర్శయన్నితి॥ తద్వైశ్వర్యం నిందంతి మో-

తేషాంతద్విదాం-ఏవంవ్రజస్యవిప్లవముపాహేతి॥ ౯॥ ౨౨॥ శ్లో॥ రంతుంబృందావనంతంతుమంతఃకృష్ణేనయంత్రితాః॥ స్వతంత్రా ఇవనందాద్యామంత్రమేతమమంత్రయన్ ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః ॥ గోపవృద్ధా ఇతి ॥ వ్రజకార్యం గోకులస్యహితకృత్యం॥ ౨౭॥ ౩౦॥ చక్రవాతేనేతి॥ విపదం- వీనాంపక్షిణాంపదంవిహారస్థానం - వియత్-విగతప్రతిష్ఠంవా - అపరిచ్ఛిన్నమిత్యర్థః॥ ౩౧॥ యదితి॥ అన్యతమోవాకశ్చిద్బాలఃఅచ్యుతేనైవరక్షణమాసీత్ ॥ ౩౨॥ యావదితి॥ అనష్టః ఆలర్థః-

త్వేహిధాన్యానిమయానీతానిభూరిశః॥ ౧౧॥ గృహీత్వాతవమానేనమానయత్వంఫలానిమే। ఫలవిక్రయిణీత
స్యవచశ్శ్రుత్వామహాత్మనః॥ ౧౨॥ ఆయాంతమరవిందాక్షంకరిపోతమివాగతం। ప్రేక్షమాణాముహుః
ఫుల్లైర్నయనైరచ్యుతంతదా॥ ౧౩॥ ఫలవిక్రయిణీతస్యచ్యుతధాన్యంకరద్వయమ్ । ఫలైరపూరయద్ర
త్నైః ఫలభాండమపూరితమ్॥ ౧౪॥ ఫలానీమానిసర్వాణిగోపీభ్యోభ్యదదాత్ప్రభుః । వయస్యైర్వ్రజవీ
థ్యాంసక్రీడన్సర్వఫలప్రదః ॥ ౧౫ ॥ ఉత్తిష్ఠంతౌప్రస్ఖలంతౌచరంతౌరామకేశవౌ । పద్భ్యాంగంతుంశ
క్నువంతౌకథంచిత్తద్వ్రజాంగణే॥ ౧౬॥ సరిత్తీరగతంకృష్ణంభగ్నార్జునమథాహ్వయత్ । రామంచరో
హిణీదేవీచరంతౌబాలకైర్భృశమ్॥ ౧౭॥ నోపయాతాంయదాహూతౌవిలాసంగేనపుత్రకౌ। యశోదా
ప్రేషయామాసరోహిణీపుత్రవత్సలా॥ ౧౮॥ క్రీడంతంసాసుతంబాలైరతివేగంసహాగ్రజమ్ । యశోదా
చాహ్వయద్వీక్ష్యపుత్రస్నేహస్నుతస్తనీ॥ ౧౯॥ కృష్ణకృష్ణారవిందాక్షతాతచైహిస్తనంపిబ । అలంవిహా
రైః క్షుత్క్షాంతస్తద్భవాన్భోక్తుమర్హతి॥ ౨౦॥ హేరామాగచ్ఛతాతాశుసానుజఃకులనందన । ప్రా
తరేవకృతాహారః క్రీడాశ్రాంతోసిపుత్రక ॥ ౨౧ ॥ ప్రతీక్షతేత్వాందాశార్హ భోక్ష్యమాణో వ్రజా
ధిపః । ఏహ్యావయోఃప్రియందేహిస్వగృహాన్యాతిబాలకాః॥ ౨౨॥ ధూళిధూసరితాంగస్త్వంతాతమజ్జ
నమావహ। కింక్రిణీఫలసంయుక్తంస్నానీయంతైలసంయుతమ్॥ ౨౩॥ కల్పయిత్వాప్రతీక్షేహంచిరంచం
చలచేష్టితః । జన్మర్క్షంతేద్యభవతివిప్రేభ్యోదేహిగాశ్శుచిః॥ ౨౪॥ పశ్యపశ్యవయస్యాంస్తేమాతృమృ
ష్టాన్స్వలంకృతాన్ । త్వంచస్నాతః కృతాహారోవిహరస్వస్వలంకృతః॥ ౨౫॥ ఇత్థంయశోదాతమశేష
నాథంమిత్వాసుతంస్నేహనిబద్ధధీర్నృప । హస్తేగృహీత్వాసహరామమచ్యుతంనీత్వాస్వవాటంకృతవ
త్యథోదయం॥ ౨౬॥ శ్రీశుకః॥ గోపవృద్ధామహోత్పాతాననుభూయబృహద్వనే। నందాదయస్సమాగమ్య
వ్రజకార్యమమంత్రయన్॥ ౨౭॥ తత్రోపనందనామాహగోపోజ్ఞానవయోధికః । దేశకాలార్థతత్త్వ
జ్ఞఃప్రియకృద్రామకృష్ణయోః ॥ ౨౮ ॥ ఉత్థాతవ్యమితోస్మాభిర్గోకులస్యహితైషిభిః । ఆయాంత్యత్ర
మహోత్పాతాబాలానాంనాశహేతవః॥ ౨౯॥ ముక్తః కథంచిద్రాక్షస్యాబాలఘ్న్యాబాలకోప్యసౌ। హ
రేరనుగ్రహాన్నూనమనశ్చోపరినాపతత్ ॥ ౩౦ ॥ చక్రవాతేననీతోయం దైత్యేనవిపదంవియత్ । శిలా
యాంపతితస్తత్ర పరిత్రాతస్సురేశ్వరైః ॥ ౩౧ ॥ యన్నమ్రియేతద్రుమయో రంతరంప్రాప్యబాల
కః। అసావన్యతమోవాపితచ్చాప్యచ్యుతరక్షితం॥ ౩౨॥ యావదౌత్పాతికోరిష్టోవ్రజంనాభిభవేదితః । తా
వద్బాలానుపాదాయయాస్యామోన్యత్రసానుగాః॥ ౩౩॥ వనంబృందావనంనామపశవ్యంనవకాననమ్ ।
గోపగోపీగవాంసేవ్యంపుణ్యాద్రితృణవీరుధమ్॥ ౩౪॥ తత్తత్రాద్యైవయాస్యామశకటాన్యుఙ్క్తమా
చిరం। గోధనాన్యగ్రతోయాంతుభవతాంయదిరోచతే॥ ౩౫॥ శ్రీశుకః॥ తచ్ఛ్రుత్వైకధియోగోపాస్సా
ధుసాధ్వితివాదినః । వ్రజాన్స్వాన్స్వాన్సమాయోజ్యయయూరూఢపరిచ్ఛదాః॥ ౩౬॥ వృద్ధాన్బాలాన్
స్త్రియోరాజన్సర్వోపకరణానిచ । అనస్స్వారోప్యగోపాలాయత్తాఆత్తశరాసనాః॥ గోధనానిపుర
స్కృత్యశృంగాణ్యాపూర్యసర్వతః। తూర్యఘోషేణమహతాతేయయుస్సపురోహితాః॥ ౩౮ ॥ గోప్యో
రూఢరథానూత్నకుచకుంకుమకాంతయః। కృష్ణలీలాంజగుఃప్రీత్యానిష్కకంఠ్యస్సువాససః॥ ౩౯ ॥ తదా

ఇతఃస్థానాత్॥ ౩౩॥ వనమితి ॥ పశవ్యంపశుభ్యోహితం-నవానికాననానిస్థలాంతరాణి-విద్యంతేయస్మిన్ తత్॥ ౩౪॥ ౩౫॥ తదితి॥ ఏకధియః విప్రతిపత్తిరహితాః-వ్రజాన్ శకటవ్యూహాన్-రూఢాః శకటేష్వారోపితాః పరిచ్ఛదాః-యైస్తే॥ ౩౬ ॥ వృద్ధానితి॥ ఆయత్తాః కృతప్రయత్నాః॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ గోప్యఇతి ॥ నూత్నైః కుచగతైః కుంకుమైః కాంతిర్యాసాంనూత్నేషు కుచేషు-యత్కుంకుమం తేన కాంతిర్యాసామితి॥ ౩౯॥ ౪౦॥ బృందావనమితి॥ వ్రజావాసంగోకులవసతిస్థానం ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ఏ

వమితి॥స్వకాలేనతద్యోగ్యకాలేన॥౪౩॥కౌమారలీలాంనిరూపయతిఅవిదూరఇత్యాదినా॥ ౪౪॥ క్వచిదితి॥ క్షేపణైఃబిల్వా
మలకాదిభిః-కింకిణీయుక్తైఃపాదైః-క్షిపతస్తాడయతః॥౪౫॥వృషాయమాణావితి॥ వత్సపాలాఏవవృషాః-కృష్ణకంబళాది
పిహితాః-వృషానుకారిణోనర్దంతితైస్సహస్వయమపితథైవవృషాయమాణౌ - నర్దంతౌతదనుకారిశబ్దాన్కుర్వంతౌ
యుయుధాతఇత్యర్థః॥౪౬॥చకోరేతి॥రుతైఃశబ్దైః-జంతూన్హంసమయూరాదీన్॥౪౭,౪౮॥ తమితి॥ ముగ్ధఇవాజాన
న్నివఆసదత్సమీపమాగమత్ ॥ ౪౯ ॥ గృహీత్వేతి ॥ అపరపాదాభ్యాంసహలాంగూలంయథాభవతితథా - గృ
హీత్వా॥ ౫౧॥ ౫౦॥ దేవాఇతి॥ సర్వేషాంలోకానాం-ఏకౌముఖ్యౌపాలకౌ-ప్రాతరాశఃప్రాతర్భోజ్యంఅన్నంతేన

యశోదారోహిణ్యావేకంశకటమాస్థితే।రేజతుఃకృష్ణరామాభ్యాంతత్కథాశ్రవణోత్సుకే॥ ౪౦॥ బృం
దావనంసంప్రవిశ్యసర్వకాలసుఖావహమ్ । తత్రచక్రుర్వ్రజావాసంశకటైరర్ధచంద్రవత్ ॥ ౪౧ ॥
బృందావనంగోవర్ధనంయమునాపులినానిచ।వీక్ష్యాసీదుత్తమాప్రీతీ రామమాధవయోర్నృప॥ ౪౨॥ ఏ
వంవ్రజౌకసాంప్రీతింయచ్ఛంతౌబాలచేష్టితైః।కలవాక్యైస్స్వకాలేనవత్సపాలౌబభూవతుః॥ ౪౩॥ అ
విదూరేవ్రజభువస్సహగోపాలబాలకైః। చారయామాసతుర్వత్సాన్నానాక్రీడాపరిచ్ఛదౌ॥ ౪౪॥ క్వ
చిద్వాదయతోవేణుంక్షేపణైఃక్వచిత్ ।క్వచిత్పాదైఃకింకిణీభిఃక్షిపతశ్చక్వచిత్పునః॥ ౪౫॥ వృషా
యమాణౌనర్దంతౌక్వచిత్కృత్రిమగోవృషైః।గోపైరుద్ధానుచరితౌయుయుధాతేపరస్పరమ్॥ ౪౬॥ చ
కోరక్రౌంచచక్రాంగభారద్వాజాన్సబర్హిణః । అనురోదితిసర్వాన్వైభీతవద్వ్యాఘ్రసింహయోః।

—* వత్సాసురబకాసురవధఘట్టః. *—

అనుకృత్యరుతైర్జంతూంశ్చేరతుఃప్రాకృతౌయథా॥౪౭॥ కదాచిద్యమునాతీరేవత్సాంశ్చారయతోర్భ
కైః।వయస్యైఃకృష్ణబలయోర్జిఘాంసుర్దైత్యఆగమత్॥౪౮॥ తంవత్సరూపిణంవీక్ష్యవత్సయూథగతం
హరిః।దర్శయన్బలదేవాయశనైర్ముగ్ధఇవాసదత్॥౪౯॥గృహీత్వాపరపాదాభ్యాంసహలాంగూలమ
చ్యుతః।భ్రామయిత్వాకపిత్థాగ్రేప్రాహిణోద్గతజీవితమ్॥౫౦॥సకపిత్థైర్మహాకాయః పాత్యమానైః
పపాతహ।తంవీక్ష్యవిస్మితాబాలాశ్శశంసుస్సాధుసాధ్వితి॥౫౧॥దేవాశ్చపరిసంతుష్టాబభూవుఃపుష్పవ
ర్షిణః।తౌవత్సపాలకౌభూత్వాసర్వలోకైకపాలకౌ ॥ సప్రాతరాశౌగోవత్సాంశ్చారయంతౌవిచేర
తుః॥౫౨॥స్వంస్వంవత్సకులంసర్వేపాయయిష్యంతఏకదా । గత్వాజలాశయాభ్యాశంపాయయిత్వాప
పుర్జలమ్॥ ౫౩॥ తేతత్రదదృశుర్బాలామహాసత్త్వమవస్థితమ్ । తత్రసుర్వజ్రభిన్నస్యగిరేః శృంగమివ
చ్యుతమ్॥౫౪॥సవైబకోనామమహానసురోబకరూపధృత్ । ఆగత్యసహసాకృష్ణంతీక్ష్ణతుండోగ్రసద్బలీ।
౫౫॥కృష్ణంమహాబకగ్రస్తందృష్ట్వారామాదయోర్భకాః । బభూవురింద్రియాణీవవినా ప్రాణైర్విచేత
సః॥౫౬॥తంతాలుమూలంప్రదహంతమగ్నివద్గోపాలసూనుంపితరంజగద్గురోః । చచర్దసద్యోతిరుషా
క్షతంబకస్తుండేనహంతుంపునరభ్యపద్యత॥ ౫౭॥ తమాపతంతంసనిగృహ్యతుండయోర్దోర్భ్యాంబకం
కంససఖంసతాంగతిః।పశ్యత్సుబాలేషుదదారలీలయాముదావహోవీరణవద్దివౌకసామ్॥ ౫౮॥ తదా
బకారింసురలోకవాసినస్సమాకిరన్నందనమల్లికాదిభిః। సమీడిరేచానకశంఖసంస్తవైస్తద్వీక్ష్యగోపాల
సుతావిసిస్మిరే॥౫౯॥ముక్తంబకాస్యాదుపలభ్యబాలకంరామాదయఃప్రాణమివేంద్రియోగణః । స్థా
నాగతంతంపరిరభ్యనిర్వృతాఃప్రణీయవత్సాన్వ్రజమేత్యతజ్జగుః॥ ౬౦॥ శ్రుత్వాతద్విస్మితాగోపాగో
ప్యశ్చాతిప్రియాదృతాః । ప్రేత్యాగతమివోత్సుక్యాదైక్షంతతృషితేక్షణాః॥ ౬౧॥ అహోబతాస్యబా
లస్యబహవోమృత్యవోఽభవన్॥అప్యాసీద్విప్రియంతేషాంకృతంపూర్వంయతోభయమ్॥ ౬౨॥ అథాప్య

సహితౌ॥౫౨॥స్వమితి॥అభ్యాశంసమీపం॥ ౫౩॥ ౫౫॥ కృష్ణమితి॥ రామఆదిర్యేషాంతే-అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః-
తస్మాత్ -నతురామఇత్యర్థోబోధ్యః॥౫౬॥౫౭॥ తమితి॥ తుండయోఃచంచ్వోః-వీరణవత్అగ్రంథితృణవిశేషవత్॥ ౫౮॥
తదేతి॥సమీడిరేతుష్టువుః- ఆనకైఃపటహైః- శంఖైః- అన్యైశ్చసంస్తవైస్సహ॥ ౫౯॥ ముక్తమితి॥ స్వస్థానమాగతం-
ప్రాణమివకృష్ణంచ-ప్రణీయఏకీకృత్య॥ ౬౦॥ శ్రుత్వేతి॥ అతిప్రియేణప్రీత్యా - ఆదృతాఃసాదరాః- ప్రేత్యాగతమివలో
కాంతరాదాగతమివ-తృషితాన్యతృప్తాని - అమృతంపిబంతీవఈక్షణానియేషాంతే॥ ౬౧॥ అహోఇతి॥ అహోబతే

త్యాః శ్లోకత్రయస్య ఇతినందాదయ ఇత్యనేనాన్వయః-ఆపీవమపి - తేషామేవాస్పష్టమాసీత్ యతస్తైః - పూర్వాన్యే
షాంభయంకృతం।౬౨॥అథేతి॥ అథఘోరదర్శనా అపినాభిభవంతినధర్షయంతి॥౬౩॥ అహోఇతి॥ గర్గోయదాహ॥
శ్లో-తస్మాన్నందాత్మజోయం తేనారాయణసమోగుణైరిత్యాది॥౬౪॥౬౬॥శ్లో॥వత్సయూధగతంహత్వా వత్సరూపం భాసురం
హరిః।మునియూధగతంచాహన్నగ్నిర్యద్వంభినాంబకమ్॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ద్వాదశేతుమహాసర్పవపుర్ధరమఘాసురం।వత్సపాలగిళంక్రుద్ధోగళేహన్నితివర్ణ్యతే ॥ మహాబకగళక్రీడా కేవల
స్యనకౌతుకం।ఇతివాఘాసురముఖేసనఖః పాప్రవిశద్ధరిః॥ క్వచిదితి॥క్వచిత్కదాచిత్ - వనాశాయవనఏవ ప్రథమంభోజ
నంకర్తుం।౧॥ తేనేతి॥ తేనైవశృంగరవేణ-కృష్ణేనవా-పృథుకాఃబాలాః - స్నిగ్ధాః స్నేహయుక్తాః-శిక్ శిక్యం - రమ్యాః శి
గ్వేర్యాదయోయేషాంతే . సహస్రాధికసంఖ్యాయుక్తాన్ వత్సాన్॥ ౨॥ ౩॥ ఫలేతి॥ కాచాదిభిః పూర్వంమాతృభిర్భూషి

ఖిభవంత్యేనంనైవతే ఘోరదర్శనాః।పిఘాంసమైనమాసాద్యనశ్యంత్యగ్నౌపతంగవత్॥ ౬౩॥ అహో
బ్రహ్మవిదాంవాచోదాసత్యాస్సంతికర్హిచిత్ ।గర్గోయదాహభగవానన్వభావితథైవతత్ ॥ ౬౪ ॥
ఇతినందాదయోగోపాఃకృష్ణరామకథాముదా।కుర్వతోరమమాణాశ్చనావిందన్ భవవేదనామ్।౬౫॥ఏ
వంవిహారైఃకౌమారైఃకౌమారంజహతుర్వ్రజే।నీడాయనైస్సేతుబంధైర్మర్కటప్లవనాదిభిః ॥ ౬౬॥

శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥క్వచిద్వనాశాయమనోదధద్వ్రజాత్ప్రాతస్సముత్థాయవయస్యవత్సపాన్।ప్రబోధయన్ శృం
గరవేణచారుణావినిర్గతో వత్సపురస్సరోహరిః॥ ౧॥ తేనైవసాకంపృథుకాస్సహస్రశస్స్నిగ్ధాస్సుశిగ్వె
త్రవిషాణవేణవః । స్వాన్ స్వాన్ సహస్రోపరిసంఖ్యయాన్వితాన్ వత్సాన్ పురస్కృత్యవినిర్యయుర్ముదా॥ ౨॥ కృష్ణవత్సైరసంఖ్యాతైర్యూథీకృత్యస్వకాన్ స్వకాన్। రజామణిస్వర్ణ భూషితవిజహ్రుస్త
త్రతత్రహి॥ ౩॥ఫలప్రవాళస్తబకసుమనఃపింఛనామభిః । కాచగుంజారయంతో భర్తలీలాఫీతా అప్యభూ
షయన్॥ ౪॥ ముష్ణంతోన్యోన్యశిక్యాదీన్ జ్ఞాతానారాచ్చచిక్షిపుఃతత్రత్యాంశ్చతతోధూరాద్ధసంతఃపున
రాబదుః॥ ౫॥ యదిదూరగతఃకృష్ణోవనోద్దేశేక్షణాయుతం।అహంపూర్వమహంపూర్వమితిసంస్పృశ్య
రేమిరే॥౬॥కేచిద్వేణూన్ నాదయంతోధ్మాంతశ్శృంగాణికేచన । కేచిద్భృంగైఃప్రగాయంతఃకూజంతః
కోకిలైఃపరే॥ ౭॥విచ్ఛాయాభిఃప్రధావంతోగచ్ఛంతస్సాధుహంసకైః । బకైరుపవిశంతోస్యేనృత్యంతశ్చ
కలాపిభిః॥౮॥వికర్షంతఃకీశవారానారోహంతశ్చతైర్ద్రుమాన్ । వికుర్వంతశ్చతైస్సార్ధంప్లవంతశ్చ
పలాశిషు॥ ౯॥ సాకంభేకైర్విలంఘంతస్సరిత్స్రోయపరిప్లుతాః । హసంతశ్చప్రతిచ్ఛాయాశ్శపంతశ్చప్రతి
స్వనాన్॥ ౧౧॥ ఇత్థంసతాంబ్రహ్మసుఖానుభూత్యాదాస్యంగతానాంపరదైవతేన । మాయాశ్రితా
నాంనరదారకేణసార్ధంవిజహ్రుఃకృతపుణ్యపుంజాః॥ ౧౧॥ యత్పాదపాంసుర్బహుజన్మకృచ్ఛ్రధృతా .

—✻అఘాసురసంహారఘట్టః✻—

త్మభిర్యోగిభిరప్యలభ్యః।సఏవయద్దృగ్విషయస్స్వయంస్థితః కింవర్ణ్యతేదిష్టమహోవ్రజౌకసామ్॥ ౧౨॥
తా అపిఫలాదిభిరాత్మానమభూషయన్నిత్యర్థః॥౪॥ముష్ణంతఇతి।।ముష్ణంతశ్చోరయంతః।౫।।యదీతి।యదిదూరగతఃకృ
ష్ణోభవతి-తర్హి।౬।।కేచిదితి।।ధ్మాంతఃముఖవాయుంశృంగేషుఉత్సృజంతః; గాయంతః-వాదయంతఃభృంగైస్సహ ।।౭।।
విచ్ఛాయాభిరితి।। విచ్ఛాయాభిఃపక్షిణాంయాభిః - కలాపిభిఃమయూరైశ్చ।। ౮।। వికర్షంతఇతి ।। కీశవాలాన్ వృక్షశా
ఖాసులంబమానానివానరలాంగులానివికర్షంతః-లాంగూలాన్యముంచంతః తైస్సహద్రుమానారోహంతః వికుర్వంతః
దంతదర్శనభ్రూవిజృంభాదిభిః తైస్సహవికారాన్ కుర్వంతః - పలాశిషువృక్షేషు-ప్లవంతఃశాఖాయాఃశాఖాంతరముద్గ
చ్ఛంతః॥౯।।సాకమితి।।ప్రతిచ్ఛాయాః ప్రతిబింబానిహసంతః॥౧౦॥ తానతివిస్మితఃశ్లోద్వకయేనాభినందతి।। ఇత్థమితి ॥ స
తాంవిదుషాం- బ్రహ్మచ - తత్సుఖంచ - అనుభూతిశ్చ-తయాస్వప్రకాశపరమసుఖేనేత్యర్థః-భక్తానాంపరదైవతేనఆ
త్మప్రదేననాథేన-మాయాశ్రితానాంతునరదారకతయాప్రతీయమానేనసహవిజహ్రుః - కృతానాంపుణ్యానాంపుం
జాః రాశయోయేషాంతే - బ్రహ్మవిదాంతదనుభవఏవ - భక్తానామతిగౌరవేణైవభజన -ఏతేతుతేనసహసఖ్యేనవిజ

హ్వాః- అహో భాగ్యమితి భావః॥ ౧౧॥ యదితి॥ బహుజన్మభిః- కృచ్ఛ్రేణ ధృత ఆత్మా మనో యైస్తైరపి॥ ౧౨॥ అథేతి ॥ సుఖక్రీడనవీక్షణే అక్షమా ఈహా యస్య సః- కథంభూతః- అతః అంతరం ఛిద్రం - పీతామృతైః పతతో వ్యాత్యుర్భీతైరమరైః ప్రతీక్ష్యతే. కథం మరిష్యతి- కదా చేతి- యద్వా- కథంభూతం సుఖం- క్రీడనం యత్ -అంతర్హ్వదయే అమరైః ప్రతీక్ష్యతే విచింత్యతే పీతామృతైరపి- నిజజీవితేప్సుభిః- అయంభావః- నామృతపానమాత్రేణ- జీవనం సఫలం భవతి- కింతు- భగవల్లీలానుస్మరణేనేతి- తదేవ నిత్యమంతశ్చింత్యత ఇతి॥ ౧౩॥ దృష్ట్వేతి॥ కృష్ణముఖానర్భకాన్ దృష్ట్వా- స ఇతి వ్యవస్య నిశ్చిత్య - అజగరం వపుర్ధృత్వా- తేషాం గ్రసనాశయా పథి వ్యశేత ఇతి తృతీయే నాన్వయః- కంసేనానుశిష్టః ప్రహితః- బకీపూతనా- బకాసురయోరనుజః- కథం వ్యవస్యేత్యత్రాహ- అయం త్విత్యాదిసార్ధేన- మమ తయోర్ద్వయోః సోదరయోః స్థానే ఏనం కృష్ణం సబలం బలరామసహితం- యద్వా- సబలం ససైన్యం వత్సతత్పాలకసహితం హనిష్యే ఇత్యర్థః- సకులమితి పాఠే సానుగం సగృహమితి వా॥ ౧౪॥ నను తథాపి వ్రజస్థాస్త్వవశిష్యేరన్- నేత్యాహ॥ ఏత ఇతి॥ తిలాపఃకృతాః తిలోదకతయా కల్పితాః- వర్మ్యసు దేహేషు- ప్రజా ఏవ అసవో యేషాం తే తథా॥ ౧౫॥ ఇతీతి॥ స యోజనాయామం యోజనప్రమాణేన దైర్ఘ్యేణ దేహేనయుక్తం చ- తన్మహాద్రివత్ పీవరం చ- వ్యాత్తం ప్రసారితం- గుహాతుల్యమాననం యస్మిన్ తత్॥ ౧౬॥ అద్భుతమితి యదుక్తం తద్దర్శయితుం విశినష్టి॥ ధరేతి॥ ధరాయామధరోష్ఠో యస్య సః- జలదేషూత్తరోష్ఠో యస్య సః

అఘాఘ రాహ్యాహ్వ పతన్మహాసురో తేషాం సుఖక్రీడనవీక్షణాక్షమః । నిత్యం యదంతో నిజజీవితేప్సుభిః పీతామృతైరప్యమరైః ప్రతీక్ష్యతే॥ ౧౩॥ దృష్ట్వార్భకాన్ కృష్ణముఖానఘాసురః కంసానుశిష్టస్స బకీబకానుజః । అయం తు సోదర్యవినాశకృత్తయోర్ద్వయోర్మమైనం సబలం హనిష్యే॥ ౧౪॥ ఏతే యదా మత్సుహృదోస్తిలాపః కృతాస్తదా నష్టసమా వ్రజౌకసః। ప్రాణే గతే వర్ష్మసు కా ను చింతా ప్రజాసవః ప్రాణభృతో హి లోకే॥ ౧౫॥ ఇతి వ్యవస్యాజగరం బృహద్వపుస్స యోజనాయామమహాద్రిపీవరమ్ । ధృత్వాద్భుతం వ్యాత్తగుహాననం తదా పథి వ్యశేత గ్రసనాశయా ఖలః॥ ౧౬॥ ధరాధరోష్ఠో జలదోత్తరోష్ఠో దర్యాననాంతో గిరిశృంగదంష్ట్రః। ధ్వాంతాంతరాస్యో వితతాధ్వజిహ్వః పరుషానిలశ్వాసదవేక్షణోష్ణః॥ ౧౭॥ దృష్ట్వా తం తాదృశం సర్వే మత్వా బృందావనశ్రియం। వ్యాత్తాజగరతుండేన హ్యుత్ప్రేక్షంతే స్మ లీలయా ॥ ౧౮॥ అహో మిత్రాణి గదత సత్త్వకూటం పురస్స్థితం । అస్మత్సంగ్రసనవ్యాత్తవ్యాళతుండాయతే న వా ॥ ౧౯॥ సత్యమర్కకరారక్తముత్తరాహనువద్ఘనం। అధరాహనువద్రోధస్తత్ప్రతిచ్ఛాయయారుణం ॥ ౨౦॥ ప్రతిస్పర్ధేతే సృక్విభ్యాం సవ్యాసవ్యే నగోదరే। తుంగశృంగాలయోఽప్యేతాస్తద్దంష్ట్రాభిశ్చ పశ్యత॥ ౨౧॥ ఆస్తృతాయామమార్గోఽయం రసనాం ప్రతిగర్జతి। ఏషామంతర్గతధ్వాంతమేతదప్యంతరాననం॥ ౨౨॥ దావోష్ణఖరవాతోఽయం శ్వాసవద్భాతి పశ్యత। తద్దగ్ధసత్త్వదుర్గంధోఽప్యంతరామిషగంధవత్ ॥ ౨౩॥ అస్మాన్ కిమత్ర గ్రసితా నివిష్టానయం తథా చేద్బకవద్వినంక్ష్యతి । క్షణాదనేనేతి బకార్యుశన్ముఖం

దర్యాఽవివ ఆననస్యాంతౌ సృక్విణీ యస్య సః- గిరేః శృంగాణీవ దంష్ట్రా యస్య సః- ధ్వాంతవదంతరాస్యం యస్య సః- వితతా అధ్వవత్ జిహ్వా యస్య సః- పరుషానిలవత్ ఝంఝామారుతవత్ -శ్వాసో యస్య సః- అత్ర వనాగ్ని ధిక్యమార్షం- దవవదీక్షణమేవోష్ణః దావదృష్టిరిత్యర్థః- పరుషానిలశ్వాసశ్చాసౌ దవేక్షణోష్ణశ్చ- తథా॥ ౧౭॥ దృష్ట్వేతి॥ వస్తుతః అజగరతుండమేవ వ్యాత్తం దృష్ట్వా- బృందావనస్య శ్రీః సంపదేవేతి భ్రాంత్యా మత్వా- విపరీతం- వ్యాత్తాజగరతుండసాదృశ్యేనోత్ప్రేక్షితవంతః। ౧౮॥ ఉత్ప్రేక్షామేవ ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం చాహుః ॥ అహో ఇతి ॥ సత్త్వకూటం సత్త్వాభాసమిదం న వా- తత్రాప్యస్మత్సంగ్రసనాయ వ్యాత్తం- యద్వ్యాళతుండం- తద్వదాచరతి వా- న వా॥ ౧౯॥ నిశ్చితం తద్వైవేత్యాహ॥ సత్యమితి॥ అర్కకరైరారక్తం- ఘనం ఉత్తరోష్ఠవత్పశ్యత- తస్య ఘనస్య ప్రతిచ్ఛాయయా అరుణం రోధః స్థలం అధరోష్ఠవత్పశ్యతేతి సర్వత్రాన్వేతి॥ ౨౦॥ ప్రతిస్పర్ధేతే ఇతి॥ సృక్విభ్యామోష్ఠప్రాంతాభ్యాం- ప్రతిస్పర్ధేతే తుల్యతయా వర్తేతే- నగోదరే గిరిదర్యౌ- తస్య దంష్ట్రాభిః స్పర్ధమానాః॥ ౨౧॥ ఆస్తృతేతి॥ ఆస్తృతాయామమార్గః విస్తృతో దైర్ఘ్యవాన్ మార్గః ప్రతిగర్జతి ప్రతిస్పర్ధతే- ఏషాం శృంగాణాం- అంతర్గతం మధ్యగతం- ధ్వాంతం- ఏతత్ అంతరాననం ఆననస్య మధ్యం ప్రతిగర్జతి॥ ౨౨॥ దావేతి॥ దావవదుష్ణః ఖరో వాతోఽయం- తేన వనాగ్నినా- దగ్ధానాం సత్త్వానాం యో దుర్గంధః- స ఏవ సర్పస్యాంతర్గతామిషగంధసద్భాతి॥ ౨౩॥ అస్మానితి॥ ఏవం సత్యమేవాజగరం- అన్యథోత్ప్రేక్ష్యాన్యే యాః- యయుః- కిం గ్ర

సితా గ్రసిష్యతి అనేన శ్రీకృష్ణేన హంత్రా-బకారేః ఉశత్ కమనీయం ముఖం॥ ౨౪॥ ఇత్థమితి॥ అమృషాయస్తుతః- సర్పవపుషి అసుర ఏష ఇతి-మృషాయతే-స్వానాం సర్వస్యాదృశ్యగోచరత్వేన ప్రతీయత ఇతి విచింత్య- తాన్నిషేద్ధుం వారయితుం - యావ దసురేషు-మృషాయతే-స్వానాం సర్వస్యాదృశ్యగోచరత్వేన ప్రతీయత ఇతి విచింత్య- తాన్నిషేద్ధుం వారయితుం - యావ స్మనోదధే-తావత్ప్రవిష్టా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౫॥ తావదితి॥ ప్రవిష్టా ఏవ పరం కేవలం-న తు తేన గీర్ణాః గిలితాః-జీర్ణా ఇతి పాఠే పి స ఏవార్థః-కథంభూతేన-హతయోః అంతః స్మరతీతి తథా తేన-అత ఏవ బకారేః శ్రీకృష్ణస్య- ప్రవేశం ప్రతీక్షమాణేనేవ॥ ౨౬॥ తానితి॥ స్వకరాదపచ్యుతాన్ విసిస్మితాన్-విస్మితస్సన్॥ ౨౭॥ కృత్యమితి॥ కృత్యం కిమత్రేత్యాదివిచింత్య తత్రోపాయం జ్ఞాత్వా స్వయమప్యవిశదిత్యన్వయః- కథంవిచింత్య - అస్య జీవనం అమీషాం చ విహింసనమితి ద్వయం వై నిశ్చితం-కథం న స్యాదితి॥ ౨౮॥ తదేతి॥ ఘనచ్ఛదాః ఘనాంతరితాః - కౌణపాః కుణపాశినో రాక్షసాః కోణపో నిరృతిస్తదీయా ఇ తివా॥ ౨౯॥ తచ్ఛ్రుత్వేతి॥ సార్భవత్సకమాత్మానం-చూర్ణీకర్తుమిచ్ఛోస్తస్య గళే ఆదావేవ తరసా వవృధే అవర్ధత॥ ౩౦॥ తత ఇతి॥ నిరుద్ధో ముఖాదీనాం మార్గభూతః కంఠో యస్య తస్య-యద్వా - నిరుద్ధా మార్గా ప్రాణోచ్ఛ్వాసరంధ్రా అస్య స్త ఇతి వా॥ ఉద్గీర్ణదృష్టేః బహిర్నిర్గతలోచనస్య-అంతరంగే దేహమధ్యే-పూర్ణః పరిపూర్ణః-మూర్ధన్ మూర్ధ్నః-బిలోప

వీక్ష్యోద్ధసంతః కరతాడనైర్యయుః॥ ౨౪॥ ఇత్థం మిథోఽతథ్యమతజ్జ్ఞభాషితం శ్రుత్వా విచింత్యేత్యమృషా మృషాయతే। రక్షో విదిత్వాఖిలలోకహృత్ స్థితః స్వానాం నిషేద్ధుం భగవాన్ మనో దధే॥ ౨౫॥ తావత్ప్రవిష్టాస్త్వసురాంతరోదరం పరం న గీర్ణాః శిశవః సవత్సకాః। ప్రతీక్షమాణేన బకారివేశనం హతస్వకాంతస్మరణేన రక్షసా॥ ౨౬॥ తాన్ వీక్ష్య కృష్ణః సకలాభయప్రదస్త్వనన్యనాథాన్ స్వకరాదవచ్యుతాన్। దీనాంశ్చ మృత్యోర్జఠరాగ్నిఘాసాన్ ఘృణార్దితో దిష్టకృతేన విస్మితః॥ ౨౭॥ కృత్యం కిమత్రాస్య ఖలస్య జీవనం న వా అమీషాం చ సతాం విహింసనం। ద్వయం కథం స్యాదితి సంవిచింత్య తద్ జ్ఞాత్వావిశత్తుండమశేషదృగ్ఘరిః॥ ౨౮॥ తదా ఘనచ్ఛదా దేవా భయాద్ధాహేతి చుక్రుశుః। జహృషుర్యే చ కంసాద్యాః కౌణపాస్త్వఘబాంధవాః॥ ౨౯॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ కృష్ణస్త్వవ్యయః సార్భవత్సకం। చూర్ణీచికీర్షోరాత్మానం తరసా వవృధే గళే॥ ౩౦॥ తతోఽతికాయస్య నిరుద్ధమార్గిణో హ్యుద్గీర్ణదృష్టేర్భ్రమతస్త్వితస్తతః। పూర్ణోఽంతరంగే పవనో నిరుద్ధో మూర్ధన్ వినిర్భిద్య వినిర్గతో బహిః॥ ౩౧॥ తేనైవ సర్వేషు బహిర్గతేషు ప్రాణేషు వత్సాన్ సుహృదః పరేతాన్। దృష్ట్యా స్వయోత్థాప్య తదన్వితః పునర్వక్త్రాన్ముకుందో భగవాన్ వినిర్యయౌ॥ ౩౨॥ పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం మహజ్జ్యోతిః స్వధామ్నా జ్వలయద్దిశో దశ। ప్రతీక్ష్య ఖేఽవస్థితమీశనిర్గమం వివేశ తస్మిన్ మిషతాం దివౌకసాం॥ ౩౩॥ తతోఽతిహృష్టాః స్వకృతోఽకృతార్హణం పుష్పైః సురా అప్సరసశ్చ నర్తనైః। గీతైః సుగా వాద్యధరాశ్చ వాద్యకైః స్తవైశ్చ విప్రా జయనిస్స్వనైర్గణాః॥ ౩౪॥ తదద్భుతస్తోత్రసువాద్యగీతికాజయాదినైకోత్సవమంగళస్వనాన్। శ్రుత్వా స్వధామ్నోఽంత్యజ ఆగతోఽచిరాద్దృష్ట్వా మహీశస్య జగామ విస్మయం॥ ౩౫॥ శ్రీశుకః॥ రాజన్నాజగరం చర్మ శుష్కం వృందావనేఽద్భుతం। వ్రజౌకసాం బహుతిథం బభూవాక్రీడగహ్వరం॥ ౩౬॥ ఏతత్కౌమారజం కర్మ హరేరాత్మాహిమోక్షణం। మృత్యోః పౌగండకే బాలా దృష్ట్వోచుర్విస్మితా వ్రజే॥ ౩౭॥ నైతద్విచి

అపరః బ్రహ్మరంధ్రం వినిర్భిద్య- బహిర్గత ఇతి॥ ౩౧॥ తేనేతి॥ ప్రాణేషు ఇంద్రియేషు - స్వయా అమృతవర్షిణ్యా దృష్ట్యైవ॥ ౩౨॥ పీనేతి॥ అహిదేహాదుత్థితం శుద్ధసత్త్వమయం జ్యోతిర్నిర్గతం-ఖే స్థితం-తస్మిన్నేవ ఈశే-వివేశ॥ ౩౩॥ తత ఇతి॥ స్వకృతః స్వకార్యకృతః-శ్రీకృష్ణస్యార్హణం-అకృతపూజామకుర్వన్-సుష్ఠు గాయంతీతి సుగాః గంధర్వాదయః॥ ౩౪॥ కించ॥ తదితి॥ తేషాం యాన్యద్భుతస్తోత్రాదీని-నైకోత్సవాః అనేకోత్సవాః యేషు మంగళస్వనాః- తాన్ స్వధామ్నః అంతిసమీపే-శ్రుత్వా-అజో బ్రహ్మా - ఆదరాదాగతః ఈశ్వరస్య శ్రీకృష్ణస్య - మహిమానం దృష్ట్వా - విస్మయం ప్రాపేతి॥ ౩౫॥ రాజన్నితి॥ బహుతిథం బహుకాలం ఆక్రీడగహ్వరం క్రీడార్థం మహాబిలం॥ ౩౬॥ అన్యచ్చాతివిచిత్రం వృత్తమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ శ్లో॥ కౌమారం పంచమాబ్దాంతం పౌగండం దశమావధి। కైశోరమాపంచదశాద్యౌవనం తు తతః పరం॥ హరేః కౌమారజం పంచమాబ్దకృతం కర్మ తత్ షష్ఠవర్షే పౌగండకే వయసి బాలా అద్యైవ తద్వృత్తమిత్యూచుః-కిం తత్కర్మ-మృత్యోస్సకాశాదాత్మనాం-అహేశ్చ మోక్షణం ఆత్మనాం ప్రసిద్ధాత్ మృత్యోః- అహేస్తు సంసారలక్షణాత్- అఘాసురస్యాపి శ్రీకృష్ణే ప్రవేశమపి - తదా దృష్టం కథితవంత ఇత్యర్థః॥ ౩౭। నేతి॥ నైతద్విచిత్రం-కింతదిత్యపేక్షాయామాహ

అఘాపీతి॥ ఆత్మసామ్యం స్వసమానరూపతాం॥౩౮॥సకృదితి॥యస్యాంగం మూర్తిః - తస్య ప్రతిమా ప్రతికృతిః-తత్రా
పి కేవలం మనోమయీ - సాపి బలాదంతరాహితా సతీ- భాగవతీం గతిం-దదౌ-ప్రహ్లాదాదిభ్యః స ఏవ సాక్షాత్స్వయమంత
ర్గతః-కిం పునః నిత్యా చాసావాత్మసుఖానుభూతిశ్చ తయా - అభితో వ్యుదస్తా మాయా యేన సః॥౩౯॥ఇత్థమితి॥దేవదత్త
పరీక్షిత్ - ద్రౌణ్యస్త్రేణ దగ్ధోఽపి భగవతా శ్రీకృష్ణేన దత్తత్వాత్- యేన శ్రవణేన నితరాం గృహీతం వశీకృతం చేతో యస్య
సః-యద్వా-భగవతి-నిగృహీతం నియమితం చేతో యస్యేతి వా॥ ౪౦॥ బ్రహ్మన్నితి॥ కాలాంతరే కౌమారే కృతం పౌగండే
కథం జ్ఞాత్వా-ఊచురిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ వయమితి॥ హే గురో-క్షత్రబంధవోఽపి పాపిష్ఠా అపీత్యర్థః॥౪౩॥ఇత్థమితి॥ తేః
యః స్మారితోఽనంతః - తేన హృతాన్యఖిలేంద్రియాణి యస్య సః తథాభూతోఽపి-కథంచిల్లబ్ధబహిర్దృష్టిః - హే భాగవతో
త్తమోత్తమ శౌనక॥ ౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ త్రయోదశే హరద్బ్రహ్మా వత్సాన్ పాలాంశ్చ మాయయా।తదా తత్సర్వరూపాబ్దం కృష్ణః పూర్వవదాచరత్ । సాధి
త్రం మనుజార్భమాయినః పరాపరాణాం పరమస్య వేధసః।అఘోఽపి తత్స్పర్శసధూతపాతకః ప్రాపాత్మ
సామ్యత్వసతాం సుదుర్లభమ్॥ ౩౮॥ సకృద్యదంగప్రతిమాంతరాహితాం మనోమయీం భాగవతీం దదౌ
గతిమ్। స ఏవ నిత్యాత్మసుఖానుభూత్యభివ్యుదస్తమాయఃపరమోంగ కింపునః॥ ౩౯। శ్రీసూతః॥ఇత్థం ద్విజా
యాద్రదేవదత్తశ్శ్రుత్వా స్వరాతుశ్చరితం విచిత్రమ్ । పప్రచ్ఛ భూయోఽపి తదేవ పుణ్యం వైయాసకిం
యన్నిగృహీతచేతాః॥ ౪౦॥ విష్ణురాతః॥ బ్రహ్మన్ కాలాంతరకృతం తత్కాలీనం కథం భవేత్। యత్కౌ
మారే హరికృతం విదుః పౌగండకేఽర్భకాః॥ ౪౧॥ తద్బ్రూహి మే మహాయోగిన్ పరం కౌతూహలం గురో ।
నూనమేతద్ధరేరేవ మాయా భవతి నాన్యథా॥౪౨॥వయం ధన్యతమా లోకే గురోఽపి క్షత్రబంధవః। యత్పిబా
మో ముహుస్త్వత్తః పుణ్యం కృష్ణకథామృతమ్॥ ౪౩॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్థం స్మ పృష్టస్స తు బాదరాయణిస్సం
స్మారితానంత హృతాఖిలేంద్రియః । కృచ్ఛ్రాత్పునర్లబ్ధబహిర్దృశశ్శనైః ప్రత్యాహ తం భాగవతోత్త
మోత్తమ॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ సాధుపృష్టం మహాభాగ త్వయా భాగవతోత్తమ । యన్నూతనయసీశస్య శృణ్వన్నపి కథాం ము
హుః॥ ౧॥ సతామయం సారభృతాం నిసర్గో యదర్థవాణీశ్రుతిచేతసామపి।ప్రతిక్షణం నవ్యవదచ్యుత
స్య యత్ స్త్రియా విటానామివ సాధువార్తా॥౨॥శృణుష్వావహితో రాజన్నపి గుహ్యం వదామి తే। బ్రూ
యుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవో గుహ్యమప్యుత॥ ౩॥ తథాఘవదనాన్మృత్యోరక్షిత్వా వత్సపాలకాన్।స
రిత్పులినమానీయ భగవానిదమబ్రవీత్॥ ౪॥ శ్రీభగవాన్॥ అహోఽతిరమ్యం పులినం వయస్యాస్స్వకేళిసం
పన్మృదులాచ్ఛవాలుకం । స్ఫుటత్సరోగంధహృతాళిపత్రికధ్వనిప్రతిధ్వానలసద్ద్రుమాకులమ్॥ ౫॥ అత్ర
భోక్తవ్యమస్మాభిర్దివారూఢం క్షుధార్దితాః । వత్సాస్సమీపేఽపః పీత్వా చరంతు శనకైస్తృణమ్॥ ౬॥
తథేతి పాయయిత్వార్భా వత్సానారుధ్య శాద్వలే।ముక్త్వా శిక్యాని బుభుజుస్సమం భగవతా ముదా॥ ౭॥ కృష్ణ
స్య విష్వక్పురురాజిమండలైరభ్యాననాః ఫుల్లదృశో వ్రజార్భకాః । సహోపవిష్టాః పులినే విరేజుశ్ఛదా
యథాంభోరుహకర్ణికాయాః॥౮॥ కేచిత్పుష్పైర్దలైః కేచిత్పల్లవైరంకురైః ఫలైః।శిగ్భిస్త్వగ్భిర్దృష

తి॥నూతనయసి నవీకరోషి॥ ౧॥ సతామితి॥తథాహి-సారభృతాం సారగ్రాహిణాం అయం నిసర్గః స్వభావః-కోసౌ అచ్యు
తస్య వార్తా ప్రతిక్షణం సాధు నవ్యవద్భవతీతి యత్ సః విటానాం స్త్రైణానాం-స్త్రియాః కామిన్యాః-వార్తేవ కథా భూ
తానామపి సతాం-యత్ యా-అచ్యుతస్య వార్తైవ అర్థో యేషాం తాని వాణీశ్రుతిచేతాంసి యేషాం- తథాభూతానా
మపి॥౨॥౪॥భోజనవిధానాయ పులినం స్తౌతి॥ అహో ఇతి॥ స్వీయానాం కేళీనాం-సంపదో పివిద్యం తయా స్మిన్ తత్ - మృదులాః
చ్ఛాః వాలుకా యస్మిన్ తత్ . కించ-స్ఫుటత్ వికసత్- సరః - సరోజబాహుళ్యేన ఉపచారతః సర ఏవ వికసదిత్యుక్తం -
స్య గంధస్తేన హృతాః ఆకృష్టాః అళయః పత్రిణశ్చ- తేషాం కేడదకేధ్వనయః- తేషాం ప్రతిధ్వానా-తైర్లసంతో ద్రుమాః
తాకులం వ్యాప్తం॥౫॥అత్రేతి॥దివా దినం ఆరూఢం ప్రవృద్ధం-భోజనవేళా అతీతేత్యర్థః॥౬॥ తథేతి॥ఆరుధ్య సంరుధ్య శాద్వ
లే హరితతృణదేశే॥ ౭॥ కృష్ణస్యేతి॥ తదా తే విరేజుః-కృష్ణస్య విష్వక్ పరితః-పురురాజిమండలైః బహుభిః పఙ్క్తిమండ
లైస్సహ - నైరంతర్యేణోపవిష్టాః శ్రీకృష్ణాభిముఖాన్యాననాని యేషాం తే- ఫుల్లదృశో వికసితనయనాః - కమలకర్ణిక

యాః పరితః పత్రాణి - యథేతి॥ ౮॥ కేచిదితి॥ పుష్పైః స్తబకైః అన్యైశ్చ పత్రైః - కృతాని భాజనాని యైస్తే॥ ౯॥ సర్వ ఇతి॥ రుచిం స్వాదువిశేషం - అభ్యవజహ్రుః బుభుజిరే - సహేశ్వరాః శ్రీకృష్ణసహితాః॥ ౧౦॥ బిభ్రదితి॥ యజ్ఞభుగపి - తేషు బుభుజే బాలానామివ కేళిర్యస్య సః - తదాహ - ఉదరవస్త్రయోర్మధ్యే వేణుం బిభ్రత్ దధాన ఇతి సర్వత్రాన్వయః - వామ ఇతి కాకాక్షిన్యాయాత్ కక్షపాణ్యోర్విశేషణం - మసృణం స్నిగ్ధం దధ్యోదనకబళం - తదుచితాని బిల్వామలకాదిఫలాని - అంగుళీషు అంగుళీసంధిషు - కర్ణికేవ సర్వాభిముఖో మధ్యే వర్తమానః - స్వపరిస్వస్య పరితః ఉపవిష్టానిత్యర్థః - సుహృదః - స్వైః స్వర్నర్మభిః పరిహాసవాక్యైః - స్వర్గే స్వర్గనివాసిని జనే ఆశ్చర్యేణ మిషతి పశ్యతి సతి - లోకే ఇహ - వత్సపజనానాం మధ్యే బుభుజే॥ ౧౧॥ ౧౨॥ తానితి॥ భీభయం భయహేతుభ్యో భయం - అస్మాదపాస్య నిరస్యేత్యర్థః యద్వా - అస్య నిశ్శ్వస్య భీర్యో విభయాయ యః శ్రీకృష్ణః - ఆశాత్ భోజనాత్ - అత్రాతురాధిక్యమార్షం॥ ౧౩॥ ఇత్యేతి॥ అద్రిషు తద్దరీషు కుంజేషు లతాదిపిహితోదరవివరేషు - గహ్వరేషు సంకటస్థానేషు చ॥ ౧౪॥ అంభోజన్మేతి॥ అంభోజన్మనః పద్మాత్ - జనిరుత్పత్తిర్యస్య సః బ్రహ్మా తదంతరే అస్మిన్నవసరే గతః ఆగతః - తచ్ఛిద్రం ప్రాప్యవా - అన్యదపి మహత్త్వం మహిమానం - ద్రష్టుం - తస్య వత్సాన్

దృక్షిశ్చ బుభుజుః కృతభాజనాః॥ ౯॥ సర్వే మిథో దర్శయంతస్స్వం స్వం భోజ్యరుచిం పృథక్ । హసంతో హా
సయంతశ్చాభ్యవజహ్రుస్సహేశ్వరాః ॥ ౧౦ ॥ బిభ్రద్వేణుం జఠరపటయోశ్శృంగవేత్రే చ కక్షే వా
మే పాణౌ మసృణకబళం తత్ఫలాన్యంగుళీషు । తిష్ఠన్మధ్యే స్వపరిసుహృదో హాసయన్నర్మభిస్స్వైస్స్వ
ర్గే లోకే మిషతి బుభుజే యజ్ఞభుగ్బాలకేళిః॥ ౧౧॥ భారతైవం వత్సపేషు భుంజానేష్వచ్యుతాత్మసు। వత్సా
స్త్వంతర్వనే దూరం వివిశుస్తృణలోభితాః॥ ౧౨॥ తానదృష్ట్వా భయత్రస్తానూచే కృష్ణోఽస్య భీభయమ్। మి
త్రాణ్యాశాన్మా విరమతేహానేష్యే వత్సకానహమ్॥ ౧౩॥ ఇత్యుక్త్వాద్రిదరీకుంజగహ్వరేష్వాత్మవత్స
కాన్ । విచిన్వన్ భగవాన్ కృష్ణస్సపాణికబళో యయౌ॥ ౧౪॥ అంభోజన్మజనిస్తదంతరగతో మాయార్భక

—(*) వత్సాపహారఘట్టః. (*)—

స్యేశితుర్ద్రష్టుం మంజు మహత్త్వ మన్యదపి తద్వత్సానితో వత్సపాన్ । నీత్వాన్యత్ర కురూద్వహాంతరద
దాత్ఖేవస్థితో యః పురా దృష్ట్వాఘాసురమోక్షణం భగవతః ప్రాప్తః పరం విస్మయమ్॥ ౧౫॥ తతో వత్సాన
దృష్ట్వైత్య పులినేఽపి చ వత్సపాన్। ఉభావపి వనే కృష్ణో విచికాయ సమంతతః ॥ ౧౬॥ క్వాప్యదృష్ట్వాంతర్వి
పినే వత్సాన్ పాలాంశ్చ విశ్వదృక్ ॥ సర్వం విధికృతం జ్ఞాత్వా సహసాభిజగామ హ॥ ౧౭॥ తతః కృష్ణో ముదం
కర్తుం తన్మాతౄణాం చ కస్య చ। ఉభయాయితమాత్మానం చక్రే విశ్వదృగీశ్వరః॥ ౧౮॥ యావద్వత్సపవత్స
కాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణవేణుదళశిగ్యావద్విభూషాంబరమ్। యావచ్ఛీ
లగుణాభిధాకృతివయో యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోఽంగవదజస్సర్వస్వరూపో బభౌ ॥
౧౯ ॥ స్వయమాత్మాత్మగోవత్సాన్ ప్రతివార్యాత్మవత్సపైః । క్రీడన్నాత్మవిహారైశ్చ సర్వాత్మా ప్రా
విశద్వ్రజమ్॥ ౨౦॥ తత్తద్వత్సాన్ పృథగ్జ్ఞాత్వా తత్తద్గోష్ఠే ప్రవేశ్య సః। తత్తదాత్మాభవద్రాజంస్తత్త

ఇతః స్థానాత్ వత్సపాంశ్చ - అన్యత్ర నీత్వా - స్వయం తిరోబభూవ - భగవతః శ్రీకృష్ణస్య॥ తత ఇతి॥ ఉభావపి వత్సాన్ వత్సపాంశ్చ - విచికాయ అన్వేషితవాన్॥ క్వేతి॥ విధికృతం బ్రహ్మణా కృతం॥ ౧౭॥

తత ఇతి॥ ఉభయాయితం వత్సతత్పాలరూపేణ ఉభయధా వర్తమానమిత్యర్థః - అయం భావః యది తూష్ణీమాస్తే - తర్హి తన్మాతౄణాం విషాదస్స్యాత్ - యది చ - తానేవానయామి తర్హి బ్రహ్మణో మోదో న స్యాదితి తదుభయప్రీతయే ఏతథాచక్ర ఇతి॥ ౧౮॥ తదేవ దర్శయతి॥ యావదితి॥ వత్సపానాం వత్సకానాం చాల్పకవపుః ప్రమాణమనతిక్రమ్యైవముపర్యపి యోజ్యం - యద్వా - యావద్వత్సపాదివపుః - తావత్సర్వస్వరూపః - అజః కృష్ణః - బభావిత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ శ్లో॥ సర్వం విష్ణుమయం జగదితి - ప్రసిద్ధా యా గీః - తస్యా అంగవత్ మూర్తిమత్ - సాంగిరేవార్థస్వరూపేణ ప్రత్యక్షా యథా తథా - బభావేత్యర్థః॥ ౧౯॥ స్వయమితి॥ ఏవం సర్వాత్మా సన్ - వ్రజం ప్రావిశత్ - కథం స్వయమాత్మైవ ప్రయోజకః - ఆత్మరూపాన్ గోవత్సానితి - కర్మాపి స్వయమేవేత్యుక్తం ఆత్మరూపైర్వత్సపైః - ప్రతివార్య ప్రయోజ్యకర్తాపి స్వయమేవ - ఆత్మవిహారైః క్రీడన్నితి - క్రియాకారకాన్యపి స్వయమేవేత్యర్థః॥ ౨౦॥ తత్తదితి॥ తత్తదాత్మా తత్తద్గోపబాలరూపో భవత్ సత స్తత్తత్సద్మ ప్రవిష్టః॥ ౨౧॥ గోపికామోహనమాహ॥ తన్మాతర ఇతి॥ తన్మాతరో వేణురవేణ - త్వరయా ఉత్థితాస్సత్యః సు

త్వాన్ మత్వా-పరం బ్రహ్మైవ దోర్భిరుత్థాప్య ఉపగూహ్య-పయస్సుధాసవం-పయ ఏవ సుధావత్స్వాదు-ఆసవవదున్మాదకం పాయయామాసురిత్యర్థః॥౨౨॥తత ఇతి॥ఏవం యామయమేన తత్తత్కాలక్రీడానియమేన సాయంగతః ప్రాప్తః-స్వాచరితైః స్వస్యాచరితైః శోభనైరాచరితైర్వా మాతౄః ప్రహర్షయన్- తతస్తాభిరున్మర్దనాదిభిరుపలాలిత ఇతి॥ ౨౩॥గవాం మోహనమాహ॥గావ ఇతి॥పరిహూతా ఆహూతాశ్చ తే-సంగతాశ్చ తాన్॥ ౨౪॥ ఏతావత్తు వైషమ్యం కృష్ణస్యాపి దుర్నివారమాసీదిత్యాహ॥గోగోపీనామితి॥గవాం గోపీనాం చాస్మిన్ కృష్ణే- మాతృతా ఉపలాలనాదిరూపా- పురోఽవదేవాసీత్ -కింతు-స్నేహర్ద్ధికాం వినా స్నేహాధిక్యం త్విదానీం విశేష ఇత్యర్థః- ఆసు గోపీషు హరేః-తోకతా చ బాలభావతాపి పూర్వవదేవాసీత్-కింతు మాయయా వినా-మదీయం మాతా-అహం యస్యాః పుత్ర ఇతి- మోహం వినేత్యర్థః॥౨౫॥ స్నేహర్ద్ధిమేవ దర్శయతి వ్రజౌకసామితి ॥ యథా కృష్ణే యశోదానందనే - స్వపుత్రేభ్యోఽపి స్నేహాధిక్యం- పూర్వమాసీత్-ఇదానీం-స్వతోకేష్వపి-తథైవావర్ధతేత్యర్థః-అబ్దం యావద్వత్సరం,నిస్సీమ యథా తథా-స్నేహవల్లీ వవృధే॥౨౬॥ఇత్థమితి॥ ఏవమాత్మా శ్రీకృష్ణః- వత్సపో భూత్వా-తత్రాపి తావద్వత్సానాం తద్బాలకానాం చ మిషేణాత్మనైవాత్మనా పాలయన్- క్రీడితవానిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఏతావత్పర్యంతం రామస్యాపి మోహ ఏవాసీత్- సంవత్సరాంతే తు- కథంచిత్ జ్ఞాతవానితి దర్శయన్నాహ ॥ ఏకదేతి ॥ పంచసు షట్సు వా రాత్రిషు హాయనస్యాపూరణీషు పూరకతయా అవశిష్టాస్విత్యర్థః

త్స్వస్య పపుస్తనాన్॥౨౧॥తన్మాతరో వేణురవత్వరోత్థితా ఉత్థాప్య దోర్భిః పరిరభ్య నిర్భరమ్। స్నేహస్నుతస్తన్యపయస్సుధాసవం మత్వా పరం బ్రహ్మసుతానపాయయన్॥౨౨॥తతో నృపోన్మర్దనగంధలేపనాలంకారరక్షాతిలకాశనాదిభిః।సులాలితస్స్వాచరితైః ప్రహర్షయన్ సాయం గతో యామయమేన మాధవః॥౨౩॥గావస్తతో గోష్ఠముపేత్య సత్వరం హుంకారఘోషైః పరిహూతసంగతాన్।స్వకాన్ స్వకాన్ వత్సతరానపాయయన్ ముహుర్లిహంత్యస్స్రవదౌధసం పయః॥౨౪॥గోగోపీనాం మాతృతాస్మిన్నాసీత్స్నేహర్ద్ధికాం వినా। పురోవదాస్వపి హరేస్తోకతా మాయయా వినా॥౨౫॥ వ్రజౌకసాం స్వతోకేషు స్నేహవల్ల్యబ్దమన్వహమ్।శనైర్నిస్సీమ వవృధే యథా కృష్ణే తు పూర్వవత్॥౨౬॥ ఇత్థమాత్మాత్మనాత్మానం వత్సపాలమిషేణ సః। పాలయన్ భగవాన్ వర్షం చిక్రీడే వనగోష్ఠయోః॥౨౭॥ఏకదా చారయన్ వత్సాన్ సరామో వనమావిశత్। పంచషాసు త్రియామాసు హాయనాపూరణీష్వజః॥౨౮॥తతో విదూరాచ్చరతో గావో వత్సానుపవ్రజమ్।గోవర్ధనాద్రిశిఖరే చరంత్యో దదృశుస్తృణమ్॥౨౯॥దృష్ట్వాథ తత్స్నేహవశోఽస్మృతాత్మా స గోవ్రజోఽత్యాత్మపదుర్గమార్గః।ద్విపాత్కకుద్గ్రీవ ఉదాస్యపుచ్ఛోఽగాద్ధుంకృతైరాస్నుపయా జవేన॥ ౩౦॥ సమేత్య గావోఽధో వత్సాన్ వత్సవత్యోఽప్యపాయయన్। గిలంత్య ఇవ చాంగాని లిహంత్యస్స్వౌధసం పయః॥ ౩౧॥ గోపాస్తద్రోధనాయాససమోఘ్యలజ్జోరుమన్యునా।దుర్గాధ్వకృచ్ఛ్రతోఽభ్యేత్య గోవత్సైర్దదృశుస్సుతాన్ ॥౩౨॥ తదీక్షణోత్ప్రేమరసాప్లుతాశయా జాతానురాగా గతమన్యవోఽర్భకాన్ ఉదూహ్య దోర్భిః పరిరభ్య మూర్ధ్ని ఘ్రాణైరవాపుః పరమాం ముదం తే॥ ౩౩॥ ఏవంసపశవోగోపాస్తో

౨౮॥తత ఇతి॥తతోఽతిదూరత ఏవ గోవర్ధనశిఖరే చరంత్యో గావో వ్రజసమీపే-చరతః వత్సాన్ దదృశుః॥౨౯॥దృష్ట్వేతి॥ తదైవ స గోవ్రజః గవాం కలాపః - తత్ స్నేహవశః తేషాం వత్సానాం స్నేహేనాకృష్టః- అత ఏవ- నష్టస్మృతిః ఆత్మా యేన స తథా-జవేన-ఉపవ్రజమగాత్-కథంభూతః- అత్యాత్మపదుర్గమార్గః అతిక్రాంతః ఆత్మపాన్ గోపాలాన్-దుస్సోత్యాత్మపః-తథా దుర్గమో మార్గో యస్య స చ-తథా యుక్తాభ్యాం పద్భ్యాం-ధావన్ ద్విపాదివ-ప్రతీయమానః- కకుది ఆకుంచితా గ్రీవా యస్య సః- ఉదాస్య పుచ్ఛః ఉన్నమితాన్యాస్యాని పుచ్ఛాని చ యేన సః- ఆస్నుపయాః సర్వతః స్రవంతి పయాంసి యస్య సః, గోవ్రజ ఇత్యనేన వృషభాదయోఽప్యజగురిత్యుక్తం ॥ ౩౦॥ తత్ర విశేషతో ధేనూనాం స్నేహమాహ॥ సమేత్యేతి॥గోవర్ధనస్యాధః వత్సవత్యః- పునః ప్రసూతా అపి॥ ౩౧॥ రామేణ దృష్టం వత్సేషు గవాం స్నేహాతిశయమాక్తా-గోపానామపి దర్శయన్నాహ॥గోపా ఇతి॥తాసాం గవాం రోధనే-య ఆయాసస్తస్య మోఘత్వేన యా లజ్జా తయా సహ ఉరుమన్యునా- దుర్గమార్గజనితకష్టేన చాభ్యేత్య గోవత్సైస్సహ సుతాన్ దదృశుః॥ ౩౨॥తదీతి॥ తదీక్షణేన-తేషాం సుతానాం దర్శనేన ఉద్గతః ప్రేమరసః-తస్మిన్నాప్లుతాః నిమగ్నాః ఆశయాః యేషాం తే లజ్జామన్యుకృచ్ఛ్రాణ్యపి త్యక్త్వా జాతానురాగా గతమన్యవః ప్రత్యుత జాతాభిలాషాః సుతానాం మూర్ధ్నాం ఘ్రాణైః-అవఘ్రాణైః పరమాం ముదమవాపుః

౩౩॥ ఏవమితి॥ కృథాశ్రిత్ - తతః అపగతాః నివృత్తాః - తేషాం సుతానాం అనుస్మృత్య - ఉద్గచ్ఛంతి అస్రాణి యేషాం తే -
౩౪॥ వ్రజస్యేతి॥ ప్రేమర్ధేః ఔత్కంఠ్యమతిశయం - ముక్తస్తనేష్వపత్యేషు - వీక్ష్య - అహేతువిత్ హేతుమజానన్నచింత
యత్॥ ౩౫॥ చింతామేవాహ ద్వాభ్యాం॥ కిమితి॥ వాసుదేవే యథాపురా - తథా స్వతోకేష్వపి వ్రజస్య ప్రేమవర్ధతే - కిమే
తదద్భుతమితి - కించ - సాత్మనః ఆత్మసహితస్య వ్రజస్య - మమ తేషు ప్రీతికారణం కిమితి భావః॥ ౩౬॥ కేతి॥ కేయం మాయా
దేవానాం వా - నరాణాం వా - అసురాణాం వా - కుతో వా - కస్మాత్ప్రయుక్తా - తత్రాన్యమాయా న సంభవతి - యతో మమా
పి మోహావర్తతే అతః - ప్రాయశో మత్స్వామినః శ్రీకృష్ణస్యైవ - మాయేయమస్త్వితి సంభావయతి॥ ౩౭॥ ఇతీతి॥
సవయసాన్ సఖీనపి - వయునేన జ్ఞానమయేన చక్షుషా - వైకుంఠం శ్రీకృష్ణమేవాపశ్యత్॥ ౩౮ ॥ ఏవం కృష్ణరూపాన్ సా
మాన్యతో జ్ఞాత్వా - శ్రీకృష్ణం దృష్ట్వా - కృష్ణోపదేశేన విశేషతో జ్ఞాతవానిత్యాహ॥ నేతి॥ అయమర్థః పాల్యమానాస్తా వత్స
త్సా ఋషీణామంశాః పాలకాశ్చ దేవానామంశా ఇతి తావదహం వేద్మి ఇదానీం తు న తథా - కింతు - అస్మిన్ భిదాశ్రయేఽపి -
త్వమేవ భాసి - అతస్త్వం సర్వం పృథక్ వివిచ్య - కథం వృత్తమితి వదేత్యుక్తేన ప్రభుణా వక్త్రా - నిగమాత్ సంక్షేపత ఏవో
క్తం వృత్తం బలః అవైత్ విదితవానిత్యర్థః॥ ౩౯॥ తతః కిం వృత్తమిత్యపేక్షాయామాహ॥ తావదితి॥ వర్షేజాతే - ఆత్మనో మా

కాశ్లేషసునిర్వృతాః। కృథాశ్రిచ్ఛనైరపగతాస్తదనుస్మృత్యుదశ్రవః॥ ౩౪॥ వ్రజస్య రామః ప్రేమర్ధే
ర్వీక్ష్యౌత్కంఠ్యమనుక్షణమ్। ముక్తస్తనేష్వపత్యేష్వప్యహేతువిదచింతయత్॥ ౩౫॥ కిమేతదద్భుతమి
వ వాసుదేవేఽఖిలాత్మని। వ్రజస్య సాత్మనస్తోకేష్వపూర్వం ప్రేమ వర్ధతే॥ ౩౬॥ కేయం వా కుత ఆయాతా
దైవీ వా నార్యుతాసురీ। ప్రాయో మాయాస్తు మే భర్తుర్నాన్యా మేఽపి విమోహినీ॥ ౩౭॥ ఇతి సంచింత్య
దాశార్హో వత్సాన్ సవయసానపి। సర్వానాచష్ట వైకుంఠం చక్షుషా వయునేన సః॥ ౩౮॥ నైతేమదంశా
ఋషయో న చైతే త్వమేవ భాసీశ భిదాశ్రయేఽస్మిన్। సర్వం పృథక్త్వం నిగమాత్కథం వదేత్యుక్తేన వృ
త్తం ప్రభుణా బలోఽవైత్॥ ౩౯॥ తావదేవాత్మభూరాత్మమానేన త్రుట్యనేహసా। పురోవదాబ్దం క్రీడంతం
దదృశే సకలం హరిం॥ బ్రహ్మా॥ యావంతో గోకులే బాలాః సవత్సాః సర్వ ఏవ హి। మాయాశయే శయా
నా మే నాద్యాపి పునరుత్థితాః॥ ౪౧॥ ఇత ఏతేఽత్ర కుతస్త్యా మన్మాయామోహితేతరే। తావంతో యావదద్యా
బ్దం క్రీడంతో విష్ణునా సహ॥ ౪౨॥ ఏవమేతేషు భేదేషు చిరం ధ్యాత్వా స ఆత్మభూః। సదాశ్రియా ఏత ఇతి
జ్ఞాతుం నేశే కథంచన॥ ౪౩॥ ఏవం విమోహయన్ విష్ణుం విమోహం విశ్వమోహనమ్। స్వయైవ మాయ
యాజోఽపి స్వయమేవ విమోహితః॥ ౪౪॥ తమ్యాం తమోవన్నైహారం ఖద్యోతార్చిరివాహని। మహతీత
రమాయైశ్యం నిహంత్యాత్మని యుంజతః॥ ౪౫॥ తావత్సర్వే వత్సపాలాః పశ్యతోఽజస్య తత్క్షణాత్। వ్యదృశ్యం
త ఘనశ్యామాః పీతకౌశేయవాససః॥ ౪౬॥ చతుర్భుజాః శంఖచక్రగదారాజీవపాణయః। కిరీటినః కుండ
లినో హారిణో వనమాలినః॥ ౪౭॥ శ్రీవత్సాంగదదోరత్నకంబుకంకణపాణయః। నూపురైః కటకైర్భ్రాజ
త్కటిసూత్రాంగులీయకైః॥ ౪౮॥ అంఘ్రిమస్తకమాపూర్ణాస్తులసీనవదామభిః। కోమలైః సర్వగాత్రేషు
భూరిపుణ్యవదర్పితైః॥ ౪౯॥ చంద్రికావిశదస్మేరైః సారుణాపాంగవీక్షితైః। స్వకార్థానామివ రజస్స

నేన త్రుట్యనేహసా త్రుటిమాత్రేణ కాలేన - సకలం సానుచరం హరిం దదర్శ॥ ౪౦॥ దృష్ట్వా చ వ్యతర్కయదిత్యాహ ద్వా
భ్యాం॥ యావంత ఇతి॥ మే మాయాశయే మన్మాయాతల్పే॥ ౪౧॥ ఇత ఇతి॥ మన్మాయామోహితేభ్య ఇతరే కుతస్త్యాః॥ ౪౨॥
ఇతి వితర్కయన్ - అముహ్యదిత్యాహ ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౪౩॥ ౪౪॥ నను మాయాశ్రయస్య తస్య కుతో మోహ ఇత్య
త ఆహ॥ తమ్యామితి॥ మహామాయా విని భవతి - అన్యమాయాయా ఆవరణవిక్షేపకత్వాభావే దృష్టాంతద్వయమాహ - త
మ్యాం తమిస్రాయాం రాత్ర్యాం - నైహారం హిమకిరణప్రభవం తమ ఇవ - తద్ధి తాదృశోపసర్జనస్యాపి తమసో నైహారమితి
విశేషణం ఛాందసం తత్తమో యథా పృథగావరణం న కరోతి కింతు తత్రైవ లీయతే - యథా చ - ఖద్యోతార్చిరహని పృథక్ -
ప్రకాశం న కరోతి - ఏవం మహతి పురుషే - యుంజతః పుంసః - ఇతరా నీచమాయా తత్ర న కించిత్కరోతి - కింతు - ఆత్మని స్వ
స్మిన్నేవ ఐశ్యం సామర్థ్యం నిహంతి॥ ౪౫॥ అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ॥ తావదితి॥ వత్సపాలాః వత్సాః పాలాః బాలాశ్చ - స
ర్వే యష్టివిషాణాదయశ్చ॥ ౪౬॥ ౪౭॥ శ్రీవత్సేతి॥ శ్రీవత్సప్రభయా యుక్తాని అంగదాని దోష్షు యేషాం తే రత్నమయా
స్కంబువత్త్రిరేఖాంకా రణత్కంకణాని - పాణిషు యేషాం తే చ తే చ తథా॥ ౪౮॥ అంఘ్రీతి॥ భూరిబహుజన్మార్జితం పుణ్యం

తద్వ్యక్తైర్జనైరర్పితైః॥ ౪౯॥ చంద్రికేతి ॥ చంద్రికావద్విశదస్మితయుక్తైః సహారుణగుణేన వర్తమానాః యేఽపాంగాః తైర్వీక్షితైః స్వకార్థానాం స్వభక్తమనోరథానాం రజస్సత్త్వాభ్యాం స్రష్టృపాలకా ఇవ - వ్యదృశ్యంత - సత్త్వవద్విశదస్మితేన పాలకా ఇవ రజోవదరుణగుణేన చ - స్వకార్థానాం స్రష్టార ఇవ - తాదృక్కటాక్షైః - ద్యోతమానా ఇత్యర్థః॥ ౫౦॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా బ్రహ్మా - తదాది స్తంబపర్యంతైః నైకార్హైరనేకార్హైః॥ ౫౧॥ అణిమాద్యైరితి ॥ అజాద్యాభిః అజా మాయా - తత్ప్రభృతిభిః విభూతిభిః శక్తిభిః మహదాదిభిరితి - మహత్స్తత్త్వయోః పృథక్త్వవివక్షయా చతుర్వింశతితత్త్వైర్జగత్కారణైః॥ ౫౨॥ కాలేతి॥ కాలాదిభిశ్చ తత్సహకారిభిశ్చ తత్ర స్వభావః పరిణామహేతుః - సంస్కారః ఉద్బోధకః - స్వమహిధ్వస్తమహిభిః - భగవన్మహిమ్నా తిరస్కృతస్వాతంత్ర్యైః ఉక్తైః సర్వైరణిమాద్యైః ॥ ౫౩ ॥ సర్వేషాం మూర్తిమత్త్వేఽపి విశేషమాహ ॥ సత్యేతి ॥ సత్యాశ్చ - జ్ఞానరూపాశ్చ అనంతాశ్చ ఆనందరూపాశ్చ తత్రాపి తదేకమాత్రాః - విజాతీయసజాతీయభేదరహితాః తత్రాపి చైకరసాః సదైకరూపా మూర్తయో యేషాం తే యద్వా - సత్యజ్ఞానాదిమాత్రైకరసం యద్బ్రహ్మ - తదేవ మూర్తిర్యేషామితి - అత ఏవ ఉపనిషత్ - ఆత్మజ్ఞానం - సైవ దృక్ చక్షుర్యేషాం తేషామపి - హి నిశ్చితం - అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యాః నస్పృష్టం స్పర్శనాయోగ్యం - భూరిమాహాత్మ్యం యేషాం తే - తథాభూతాస్సంతః సర్వే వ్యదృశ్యంతేతి॥ ౫౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం సకృత్ ఏకదైవ - దదర్శ - పరబ్రహ్మణో విశేషణం యస్యేతి॥ ౫౫॥ తత ఇతి॥ అతికుతుకేన అత్యాశ్చర్యేణ ఉద్వృత్య ఉద్వృత్తం పరావృత్య హంసపృష్ఠే పరావృత్యేతి వా - కుతుకశబ్దాత్తృతీయా

త్త్వాభ్యాం స్రష్టృపాలకాః॥ ౫౦॥ ఆత్మాది స్తంబపర్యంతైర్మూర్తిమద్భిశ్చరాచరైః। నృత్తగీతాద్యనేకా
ర్హైః పృథక్పృథగుపాసితాః॥ ౫౧॥ అణిమాద్యైర్మహిమభిరజాద్యాభిర్విభూతిభిః। చతుర్వింశతిభి
స్తత్త్వైః పరీతా మహదాదిభిః॥ ౫౨॥ కాలస్వభావసంస్కారకామకర్మగుణైరపి। స్వమహిధ్వస్తమహిభి
ర్మూర్తిమద్భిరుపాసితాః॥ ౫౩॥ సత్యజ్ఞానానంతానందమాత్రైకరసమూర్తయః। అస్పృష్టభూరిమాహా
త్మ్యా అపి హ్యుపనిషద్దృశామ్॥ ౫౪॥ ఏవం సకృద్దదర్శాజః పరబ్రహ్మాత్మనోఽఖిలాన్ । యస్య భాసా సర్వమి
దం విభాతి సచరాచరం॥ ౫౫॥ తతోఽతికుతుకోద్వృత్య స్తిమితైకాదశేంద్రియః। తద్ధామ్నాభూదజస్తూ
ష్ణీం పూర్దేవ్యంతీవ పుత్రికా॥ ౫౬॥ ఇతీరేశేఽతర్క్యే నిజమహిమని స్వప్రమితికే పరత్రాజాతోఽతన్నిరస
నముఖబ్రహ్మకమితౌ । అనీశేఽపి ద్రష్టుం కిమిదమితి వా ముహ్యతి సతి చఛాదాజో జ్ఞాత్వా సపది పరమోఽజా
యవనికామ్॥ ౫౭॥ తతోఽర్వాక్ప్రతిలబ్ధాక్షః కః పరేతవదుత్థితః। కృచ్ఛ్రాదున్మీల్య వై దృష్టీరాచష్టేదం స
హాత్మనా॥ ౫౮॥ సపద్యేవాభితః పశ్యన్ దిశోఽపశ్యత్పురస్స్థితమ్। బృందావనం జనాజీవ్యద్రుమాకీర్ణం సమా
ప్రియమ్॥ ౫౯॥ యత్ర నైసర్గదుర్వైరాస్సహాసన్నృమృగాదయః। మిత్రాణీవాజితావాసాత్ ద్రుత

యాః ఛాందసో లుక్ - పాఠాంతరే తు - అతికుతుకేనోద్వృత్తః క్షుభితః - తేషాం ధామ్నా తేజసా - స్తిమితసర్వేంద్రియో బ్రహ్మా తూష్ణీం నిశ్చలోఽభూత్ - అత్ర దృష్టాంతః - పూర్దేవీ వ్రజాధిష్ఠాత్రీ కాచిద్దేవతా - తస్యాః - అంతి సమీపే పుత్రికా చతుర్ముఖీ కనకప్రతిమేవ॥ ౫౬॥

ఏవం మోహనిమగ్నమజమజ్జహారేత్యాహ॥ ఇతీతి॥ ఇరా సరస్వతీ తస్యా ఈశే బ్రహ్మణి - కిమిదమితి ముహ్యతి సతి - పశ్చాత్తద్ద్రష్టుమప్యనీశే సతి - పరమః అజః శ్రీకృష్ణః - సపది అజాయవనికాం మాయారూపాం తిరస్కరిణీం - యయాచ్ఛాదితం - దర్శితం తాం - చఛాద తిరోధత్త - అపసారితవానిత్యర్థః - అథవా - అయం లోకాభిమానీ మమైశ్వర్యం - ద్రష్టుమయోగ్య ఇతి తస్యోపరి మాయాం ప్రసారితవానిత్యర్థః - క్వ ముహ్యతి సతి - అతర్క్యే తర్కాగోచరే - నిజః అసాధారణో మహిమా యస్య తస్మిన్ - ఇతి మోహహేతురుక్తః - దర్శనాయోగ్యత్వాయ త్రీణి విశేషణాని - స్వప్రమితిః స్వప్రకాశం చ - యత్ సుఖం చ యస్మిన్ - అత ఏవ - అజాతః ప్రకృతేః - పరత్ర పరస్మిన్ - అత ఏవ అతన్నిరసనముఖేన బృంహకైః శ్రుతిశిరోభిః - మితిః జ్ఞానం యస్మిన్ తస్మిన్ స్వరూపే॥ ౫౭॥ తత ఇతి॥ అర్వాక్ బహిః ప్రతిలబ్ధాన్యక్షీణి యేన సః - పరేతవత్ మృతో యథా - కథంచిత్ పునరుత్తిష్ఠతి - తథా దృష్టీః నేత్రాణి॥ ౫౮॥ సపదీతి॥ జనానామాజీవ్యైరుపజీవ్యైర్ద్రుమైరాకీర్ణం - సమాప్రియం సమ్యగా ఆసమంతాత్ ప్రియాణి యస్మిన్ తత్ ॥ ౫౯ ॥ తదాహ ॥ యత్రేతి॥ నైసర్గికదుర్వైరాః స్వాభావికాప్రతికార్యవైరవంతోఽపి నరాః - సింహాదయశ్చ మిత్రాణీవ యత్ర సహైవావసన్ - అజితస్య శ్రీకృష్ణస్య ఆవాసేన - ద్రుతాః పలాయితాః - రుట్తర్షాదయః క్రోధలోభాదయో యస్మాత్ తథాభూతం - అత్ర తరుషేతి వర్ణవిశ్లేషః - ఛందోనురోధేన-

బృందావనమపశ్యత్ ॥ ౬౦ ॥ తత్రేతి॥ తత్రైవ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా పురా పూర్వం దేవ - బ్రహ్మా అచష్ట అపశ్యత్ - కథంభూతం - ఏకంచ పశుపవంశశిశుత్వనాట్యముద్వహత్ - నాట్యమిత్రత్యహేతుః అద్వయమిత్యాది - అద్వయంచవత్సాన్ విచిన్వత్ - ఏకంచ పశుపవంశశిశుత్వనాట్యముద్వహత్ - బ్రహ్మాచ సపాణికబళమితి సఖీన్ - అగాధబోధంచ విచిన్వత్ - అనంతంచ పరితో విచిన్వత్ - పరంచ శిశుత్వముద్వహత్ - బ్రహ్మాచ సపాణికబళమితి నాట్యమేవోద్వహదిత్యర్థః॥ ౬౧॥ దృష్ట్వేతి॥ నిజధోరణతః స్వవాహనాత్ - త్వరేణ వేగేన అవతీర్య - దండవన్నత్వా - చతుర్ణాం ముకుటానాం - అగ్రైః అంఘ్రియుగ్మం స్పృష్ట్వా - ముదశ్రుసలిలైః ఆనందాశ్రురూపైః - సుజలైః అభిషేకమకరోదితి॥ ౬౨॥ ఉత్థాయేతి॥ చిరస్య చిరం - పాదయోః పతన్నాస్తే॥ ౬౩॥ శనైరితి॥ సవేపథుః సకంపః - అత ఏవ - గద్గదయా అనుకరణమేతత్ - ఇరయా వాచా ఐడత అస్తౌత్ ॥ ౬౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్దశేద్భుతం దృష్ట్వా పూర్వాగంతుకనిశ్చయమ్। అనీశః కర్తుమస్తౌషీత్ కృష్ణం బ్రహ్మేతి మోహితః॥ స్వకృతాపరాధేన - భియా సకంపయా - భగవన్మహిమానమనపగాహమానో యథాదృష్టస్వరూపమేవ కీర్తయన్నాహ॥ నౌమీతి॥ హే ఈడ్య స్తుత్య - తే తుభ్యం నౌమి నమ ఇత్యర్థః - యద్వా - ద్వితీయార్థే చతుర్థీ - అథవా - నౌమీత్యుక్త్వా ప్రస్తుతస్య భగవతః కర్మత్వేజ్ఞాతే - ప్రయోజనాపేక్షాయామేవంభూతాః భగవానేవ - ప్రయోజనమితి తాదర్థ్యే చతుర్థీ - యద్వా - తుభ్యం - ప్రసాదయితుం త్వామేవ నౌమీత్యర్థః - అభ్రవద్వపుర్యస్య తస్మై తటిద్వదంబరం యస్య తస్మై గుంజాభిరవతంసౌ కర్ణభూషణే పరితః పింఛం బర్హాపీడంచ - తైర్లసన్ముఖం యస్య తస్మై - వన్యాః స్రజో యస్య తస్మై - కళాదిభిః - లక్ష్మ

రుట్టరుష్పాదికమ్॥ ౬౦॥ తతోఽద్వహత్పశుపవంశశిశుత్వనాట్యం బ్రహ్మాద్వయం పరమనంతమగాధబోధం। వత్సాన్ సఖీనివపురాపరితో విచిన్వదేకం సపాణికబళం పరమేష్ఠ్యచష్ట॥ ౬౧॥ దృష్ట్వా త్వరేణ నిజధోరణతోఽవతీర్య పృథ్వ్యాం వపుః కనకదండమివాభిపాత్య। స్పృష్ట్వా చతుర్ముకుటకోటిభిరంఘ్రియుగ్మం నత్వా ముదశ్రుసలిలైరకృతాభిషేకమ్॥ ౬౨॥ ఉత్థాయోత్థాయ కృష్ణస్య చిరస్య పదయోః పతన్। ఆస్తే మహిత్వం ప్రాగ్దృష్టం స్మృత్వా స్మృత్వా పునః పునః॥ ౬౩॥ శనైరథోత్థాయ విమృజ్య లోచనే ముకుందముద్వీక్ష్య వినమ్రకంధరః। కృతాంజలిః ప్రశ్రయవాన్ సమాహితః సవేపథుర్గద్గదయైడతేరయా ॥ ౬౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-త్రయోదశోఽధ్యాయః.

(*)— వత్సాపహరణే భగవన్మహిమాభిజ్ఞేన బ్రహ్మణా కృతస్తుతిః. (*)—

బ్రహ్మా ॥ నౌమీడ్య తేఽభ్రవపుషే తటిదంబరాయ గుంజావతంసపరిపింఛలసన్ముఖాయ। వన్యస్రజే కబళవేత్రవిషాణవేణులక్ష్మశ్రియే మృదుపదే పశుపాంగజాయ॥ ౧ ॥ అస్యాపి దేవ వపుషో మదనుగ్రహస్య స్వేచ్ఛామయస్య న తు భూతమయస్య కోఽపి। నేశే మహి త్వవసితుం మనసాంతరేణ సాక్షాత్తవైవ కిముతాత్మసుఖానుభూతేః॥ ౨॥ జ్ఞానే ప్రయాసముదపాస్య నమంత ఏవ జీవంతి సన్ముఖరితాం భవదీయవార్తాం। స్థానే

స్థితాః శ్రుతిగతాం తనువాఙ్మనోభిః - శ్రీః శోభా యస్య తస్మై - మృదూ పాదౌ - యస్య తస్మై - పశుపస్యాంగజాయ - యద్వా - పశూన్ ఇంద్రియాణి - పాంతి రక్షంతీతి పశుపాః దేవాః , త ఏవాంగజాః - యస్య తస్మై॥ ౧॥ నను నౌమీతి ప్రతిజ్ఞాయ - కింస్వరూపానువాదమాత్రం క్రియతే - అత ఆహ॥ అస్యాపీతి॥ హే దేవ - అస్యాపి సులభత్వేన ప్రకాశితస్యాపి తవ వపుషః అవతారస్య - మహిమహిమానం - అవసితుం జ్ఞాతుం - కోఽపి కం బ్రహ్మా - అహమపి - నేశే న శక్నోమి - యద్వా - కశ్చిదపి నేశే సమర్థ ఆసీత్ - సులభత్వాయ విశేషణద్వయం - మదనుగ్రహస్య మమానుగ్రహో యస్మాత్ - తన్మదనుగ్రహం తస్య - కించ . స్వేచ్ఛామయస్య - స్వీయానాం యథా యథా ఇచ్ఛా తథా తథా భవతః - తర్హి కిమితి జ్ఞాతుం న శక్యతే అత ఆహ - న తు భూతమయస్య అచింత్యశుద్ధసత్వాత్మకస్య - యథా స్యాప్యేవం తథా - కథం పునః సాక్షాత్తవ కేవలస్యాత్మసుఖానుభూతేః - తావకస్య సుఖానుభవమాత్రస్యానవతారిణో గుణాతీతస్య మహిమానం అంతరేణ - నిరుద్ధేనాపి మనసా కోవా జ్ఞాతుం సమర్థో భవేత్ - అథవా న తు - భూతమయస్య - అపి తు విరాడ్రూపస్య తవ - త్వన్నియమ్యస్యాపి వపుషః - మహి - అవసితుం - కోఽపి నేశే - తదా సాక్షాత్తవైవాసాధారణస్య నియమ్యనియంతృభేదరహితస్య - ఉక్తలక్షణస్య అస్య - మహిమహిమానం - అవసితుం - కోఽపి నేశ ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౨॥ తర్హి అజ్ఞాః కథం సంసారం తరేయురత ఆహ॥ జ్ఞాన ఇతి॥ ఉదపాస్య ఈషదప్యకృత్వా సద్భిర్ముఖరితాం స్వత ఏవ నిత్యం ప్రకటితాం భవదీయాం వార్తాం - స్వస్వస్థాన ఏవ స్థితాస్సంతః సన్నిధిమాత్రేణ స్వత ఏవ శ్రుతిం గతాం శ్రవణం ప్రాప్తాం - తనువాఙ్మనోభిః నమంతః సత్కుర్వంతః - యే జీవంతి కేవలం - యద్యపి - నాన్యత్ కుర్వంతి - . తైః ప్రాయః

శః త్రిలోక్యామన్యైరజితోపి-హేఅజితత్వంజితః ప్రాప్తోసీతి-కింజ్ఞానశ్రవణేనేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ భక్తింవినాజ్ఞానంతు నైవసిధ్యతీత్యాహ॥ శ్రేయఇతి॥ శ్రేయసామభ్యుదయాపవర్గలక్షణానాం-సృతిః శ్రవణం-యస్యాః-సరసఇవనిర్ఝరాణాం తేతవ-భక్తిం-ఉదస్యత్యక్త్వా శ్రేయసాంమార్గభూతామితివా- తేషాంక్లేశలః క్లేశఏవశిష్యతే - నాన్యత్ ॥అయంభావః యథాఅల్పప్రమాణంధాన్యం-పరిత్యజ్య-అంతఃకణవిహీనాన్ స్థూలాన్-ధాన్యాభాసాన్-తుషానేవావఘ్నంతి- తేషాం నకించిత్ఫలం-ఏవంభక్తిం-తుచ్ఛీకృత్య-యేకేవలబోధాయ-ప్రయతంతే-తేషామపీతి॥ ౪॥ భక్త్యైవజ్ఞానం-నాన్యథేత్యత్రసదాచారంప్రమాణయతి॥ పురేతి॥ హేభూమన్ - ఇహలోకేపూర్వంయోగినోపిసంతః- యోగైర్జ్ఞానమప్రాప్య పశ్చాత్త్వదర్పితేహాః త్వయ్యర్పితాలౌకిక్యపి - ఈహాచేష్టాయైస్తే నిజకర్మలబ్ధయాత్వదర్పితైః నిజైః కర్మభిః లబ్ధయాయద్వా-త్వయ్యర్పితా - ఈహాచ- నిజానికర్మాణిచ-తైర్లబ్ధయేత్యేకంపదం-కథోపనీతయాకథయాత్వత్సమీపం ప్రాపితయా - భక్త్యైవవిబుధ్య ఆత్మానంజ్ఞాత్వా.అంజఃసుఖేనైవ- తేపరాంగతింప్రాపుః ఏవంతావత్సగుణనిర్గుణయోరపిజ్ఞానందుర్ఘటమపిత్వత్కథాశ్రవణాదినైవ-త్వత్ప్రాప్తిః-నాన్యథేత్యుక్తంభవతి॥ ము॥ భక్త్యైభగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వే-వృద్ధాచారంప్రమాణయతి॥ పురేతి॥ హేభూమన్-ఇహలోకే-త్వదర్పితేహాః త్వత్సమర్పితస్వవ్యాపారాః యోగినః నిజకర్మలబ్ధయాత్వదర్పినిజకర్మానుగృహీతయాత్వదర్పితతేహానిజకర్మలబ్ధయేత్యేకంపదంత దేహాశబ్దేనజ్ఞానంవివక్షితం-త్వదర్పితంతుత్వద్విషయకకర్మణాం-ఫలాంతరబుద్ధిత్యాగేనసమర్పణంతథా- కర్మజ్ఞానానుగృహీతయేత్యర్థః కథయాగమనప్రతిపాదితతద్ధ్యేయవస్తుస్వరూపగుణాదివర్ణనయోపనీతయా-ప్రత్యక్షసమానాకారతాంప్రాపితయాభక్త్యైవవిబుధ్య- సమ్యక్పురుషంజ్ఞానేగోచరీకృత్య - అంజఃఅద్ధా పరాంతేగతింప్రపేదిరఇతి॥ ౫॥ యద్యప్యుభయోరపి-విశేషేణదుర్జ్ఞేయత్వముక్తం-తథాపి-గుణాతీతస్యజ్ఞానంకథంచిద్భవేత్-నతుసగుణస్యైవ-అచింత్యానంతగుణత్వాదితిస్తౌతి-శ్లోకద్వయేన॥తథాపీతి॥ హేభూమన్అపరిచ్ఛిన్న-అగుణస్యతేమహిమా-అమలైరంతరాత్మభిః-ప్రత్యా

స్థితాశ్రుతిగతాంతనువాఙ్మనోభిర్యేప్రాయశోజితజితోప్యసితైస్త్రిలోక్యామ్॥ ౩॥ శ్రేయస్సృతింభ
క్తిముదస్యతేవిభోక్లిశ్యంతియేకేవలబోధలబ్ధయే। తేషామసౌక్లేశలఏవశిష్యతేనాన్యద్యథా స్థూలతుషావ
ఘాతినామ్॥ ౪॥ పురేహభూమన్బహవోపియోగినస్త్వదర్పితేహానిజకర్మలబ్ధయా।విబుధ్యభక్త్యైవక
థోపనీతయాప్రపేదిరేఞ్జోచ్యుతతేగతింపరామ్॥ ౫॥ తథాపిభూమన్మహిమాగుణస్యతేవిబోద్ధుమర్హ

త్యంతర్మనోవృత్తిభిః-విబోద్ధుంబోధగోచరీభవితుం-అర్హతియోగ్యోభవతి। అథవావిబోద్ధుంజ్ఞాతుమర్హతి-శక్యతఇత్యర్థః యద్వా- మహిమేతినుమహిమానం - కశ్చిద్బోద్ధుమర్హతీత్యర్థః కథం-స్వానుభవాత్ ఆత్మాకారాంతఃకరణవృత్తిసాక్షాత్కారాత్ -నన్వంతఃకరణమపిసవికారమేవవిషయీకరోతి - కథమాత్మాకారతేత్యత ఆహ॥అవిక్రియాదితి॥ విక్రియావిశేషాకారః-తద్రహితాత్- విశేషపరిత్యాగఏవాత్మాకారతేత్యర్థః-నన్వంతఃకరణసాక్షాత్కారవిషయత్వేనానాత్మత్వప్రసంగస్స్యాదతఆహ॥ అరూపతఇతి॥ రూపంవిషయః-అవిషయాత్-వృత్తివిషయత్వేప్యాత్మనః-నఫలవిషయత్వం-అతోనాయందోషఇతిభావః-కథంతర్హిస్ఫురతి-అనన్యబోధ్యాత్మతయాస్వప్రకాశత్వేనైవ-నత్వన్యథా- ఇదంతుఅవిశేషవిషయత్వేనేత్యర్థః-అథవా॥ మా॥ సర్వేంతరంగాలక్ష్మ్యాదయోపి-అగుణస్యతే-మహిమమహిమానం-అమలైరంతఃకరణవృత్తిభిః-ఇంద్రియైరపియథాయాదృగ్వస్తు-తథాతేనరూపేణ - విబోద్ధుం- మర్హతి-నార్హతీత్యేవేత్యర్థః-కథంతర్హ్యర్హతీతదాహ-స్వానుభవాదిత్యాదినా-ఉక్తార్థమేవైతత్॥ము॥అద్వైతంభక్త్యాప్రపత్త్యావా సమాశ్రితానాంరక్షణేకపరతయాప్రపన్నానాంభగవద్గుణానామనైర్యద్బోధమహిమత్వమసంఖ్యాతత్వంచదర్శయన్వదన్-పరస్పరరూపాదప్యవిభావితాంస్యైవసౌశీల్యాదికల్యాణగుణపూర్తిమనుసంధత్తే॥ తథేతి॥ హేభూమన్-అవిక్రియాత్సంకోచాదివికారరాహిత్యాత్ అరూపతః విభుత్వేసతి రిచ్ఛైశ్వర్యరూపరహితత్వాత్ -స్వానుభవాత్॥శ్రు॥స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ॥ యోవేత్తియుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణసదాస్వతఇత్యాదిప్రమాణసిద్ధాత్స్వతఏవధర్మభూతజ్ఞానాదిత్యర్థః అన్యథా-ప్రకారాంతరేణ- మహాలక్ష్మ్యాదిభిరపిఅమలాంతరాత్మభిఃనిత్యశుద్ధస్వరూపైస్సనకాదిభిస్సహేత్యర్థః- తేతవ-గుణస్యైకస్యైవానదాదేరిత్యర్థః మహిమామహిమవత్వం-బోద్ధుంనార్హతి- కుతఃతస్యానన్యబోధ్యాత్మతయా-భగవద్జ్ఞానవ్యతిరేకేణానైర్బోద్ధుమశక్యస్వభావతయాహేతునేత్యర్థః తథాపీత్యత్ర అపిశబ్దోనాన్వయంకృత్వా-మాషితథావిబోద్ధుంనార్హతీతియోజనా- యథాభగవాన్స్వజ్ఞానేన స్వగుణమహత్త్వంవేత్తితథాలక్ష్మ్యాదయోపి-సనకాదయోపి-స్వస్వజ్ఞానేనవిబోద్ధుం

నార్హంతీత్యర్థః - యద్వా- తే-గుణస్యాప్యేపీత్యర్థః - మహిమావమలాంతరాత్మభిః ప్రత్యాహృతేంద్రియైర్మహాత్మభిఃఅన్యథా యోగచక్షుర్గాదిప్రకారాంతరేణ-తథాపిబోద్ధుం-బోధగోచరీభవితుం- నార్హతి-హేయస్మాత్సమహిమేతిశేషః-స్వానుభవాత్స్వస్యతవధర్మభూతజ్ఞానాదేవవిబోద్ధుమర్హతిజ్ఞాతుమర్హతీతి-శక్యతఇత్యర్థః-యద్వాఅగుణస్యహేయగుణరహితస్యతవేత్యర్థః-మహిమాఃక్రియత్వాఽవిశేషితాత్స్వానుభవాదపి - అన్యథాచ స్వయంప్రకాశకత్వశక్త్యాచేత్యర్థః- అమలాంతరాత్మభిర్నిత్యముక్తైస్సహ - తేత్వయాపితదావిబోద్ధుం - త్వన్మహిమ్నోయాదృశత్వం-తత్తథాజ్ఞాతుంనశక్యతఇతియోజనా-ద్వయమప్యనన్యబోధ్యాత్మత్వమేవహేతుః॥౫॥ సోఽంగ కదయదివానవేదేతిహ్యస్రూయతే - అత్రయోజనాయాం - ధ్యేయస్యభగవతో హేయప్రత్యనీకత్వం స్మిన్కల్యాణగుణైకతానత్వం- ఉత్తరశ్లోకేచేత్యుభయలింగత్వముక్తం - తథాపీతిపదం - పూర్వశ్లోకార్థసంగతఘటకంవాస్యాత్తథాప్యకరీత్యాతవభక్త్యాదిసులభత్వేపి॥౬॥గుణాత్మనఇతి॥గుణాత్మనఃగుణానామాత్మనఃగుణాధిష్ఠాతుః-తేతవపునః- గుణాః మాతుంపతావంతఇతిగణయితుంవిపి-కఈశగసమర్థాబభూవుః-దూరతస్తద్విశేషవార్తా-కథంభూతస్యతవ-అస్యాశ్వస్యహితాయపాలనాయ-బహుగుణావిషారేణావతీర్ణస్య-ననుకాలేనశిఫనైఃకి-కతుమశక్యామతఆహ-కాలేనే- వాశప్తోవితశ్చే-సుకల్పైర్యతినిపుణైః- బహుజన్మనాకాలేనభూపరమాణవోవిమితావిశేషేణగణితాభవేయుః-తథాఖే - మిహికాద్యభాసః-మిహికాహిమకణాఅపి - తథాద్యుభాసఃదవినక్షత్రాదికిరణాఃరమాణవోపి॥ ౭॥ తస్మాద్భక్తివసంగచ్యుతఇత్యాహ॥ తదితి॥ తేతవ - అనుకంపాంసుసమీక్షమాణఃకదాకృపాభవిష్యతీతితాంబహుమన్యమానః - స్వార్జితంచకర్మఫలమనాసక్తస్సన్భుంజానఏవనాతీవతపఆదినాక్లిశ్యన్నేవయోజీవేత్ - సముక్తేర్దాయభాగ్భవతి-భక్తస్యజీవనవ్యతిరేకేణదాయప్రాప్తౌ విముక్తౌనాన్యదుపయుజ్యతఇతిభావః॥ ౮॥ అథతత్సమాశ్రితస్య యావచ్ఛరీరముచితి

త్యమలాంతరాత్మభిః । అవిక్రియాత్స్వానుభవాదరూపతోహ్యనన్యబోధ్యాత్మతయానచాన్యథా॥౬॥గుణాత్మనస్తేపిగుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యకఈశిరేస్య।కాలేనయైర్వావిమితాస్సుకల్పైర్భూపాంసవఃఖెమిహికాద్యుభాసః॥౭॥తత్తేనుకంపాంసుసమీక్షమాణోభుంజానఏవాత్మకృతంవిపాకమ్।హృద్వాగ్వపుర్భిర్విదధన్నమస్తేజీవేతయోముక్తిపదేసదాయభాక్॥ ౮॥ పశ్యేశమేవార్యమనంతఆద్యేపరాత్మనిత్వయ్యపిమాయిమాయిని। మాయాంవితత్యేక్షితుమాత్మవైభవంహ్యహంకియానైచ్ఛమివార్చిరగ్నౌ॥౯॥ అతఃక్షమస్వాచ్యుతమేరజోభువోహ్యజానతస్త్వత్పృథగీశమానినః।అజావలేపాంధతమోంధచక్షు

ష్వ త్తిం-తదనంతరంఫలంచాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్సర్వప్రకారసమధికత్వాదిత్యర్థః - తేనుకంపాంసుసమీక్షమాణః-భక్తిప్రపత్త్యోరుభయోరపి - తత్ప్రథమోపాయత్వాత్కదావా - మయిభగవత్కృపాభవిష్యతీత్యాకాంక్షన్-విశేషేణపాకోయస్య-తద్విపాకం-ఫలోన్ముఖమాత్మకృతంస్వకృతం-పుణ్యపాపస్వరూపంకర్మ- భుంజానఏవఫలభోగేననాశయన్నిత్యర్థః-హృద్వాగ్వపుర్భిఃకరణత్రయేణ-తేతుభ్యంనమోవిదధత్ యోజీవేత-సముక్తిపదేదాయభాగంశభాగ్భవతి॥౮॥తదేవంస్తుత్వాభగవంతంక్షమాపయితుంస్వాపరాధంనివేదయతి॥పశ్యేతి॥హేఈశ-మెఅనార్యందౌర్జన్యం-పశ్యయదహంఅనంతేత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే - ఆద్యేసర్వప్రపంచోపాదానభూతే - మాయినాపిమాయిని విమోహకేత్వయ్యపిస్వమాయాంవితత్యప్రసార్య - ఆత్మైశ్వర్యమీక్షితుం - ఐచ్ఛంఅభిలషితవాన్ - అహోఏవంకర్తుంత్వయి - అహంకియాన్ - నకించిత్-యథాగ్నేరుద్భూతాజ్వాలా అగ్నౌనకించిత్తద్వదితి॥ ౯॥ ఏవందేవమభిష్టూయ- తం-క్షమాపయితుం - స్వాపరాధం-తావన్నివేదయతి॥పశ్యేతి॥ హేఈశ-మెఅనార్యందౌర్జన్యం-పశ్యమాయినామపిమాయిని-ఆశ్చర్యశక్తిమతామపివ్యామోహకాశ్చర్యశక్త్యతిశయవతి - అనంతేఅపరిచ్ఛేద్యేఆద్యేప్రధానకారణె - పరాత్మనిపరమాత్మని- త్వయ్యపి-మాయాంవితత్యప్రసార్యాహమాత్మవైభవం-తన్మహిమానమీక్షితుం-యదైచ్ఛమెతదేవమే-అనార్యమిత్యర్థః - ఏతదేస్వనైచ్యానుసంధానేనద్రఢయతి- అగ్నావర్చిస్తదుత్థితాజ్వాలేవాహం - త్వయికియాన్అతితుచ్ఛమిత్యర్థః॥౯॥ అతఇతి॥ రజోభువఃరజసోజాతస్య-అతఃఅజానతః-అతఏవఅజావలేపాంధతమోంధచక్షుషః-అజోజగత్కర్తా - అహమితిమదేన-గాఢతమోరూపేణాంధీభూతనేత్రస్య-అతస్త్వత్తః పృథగీశమానినఃస్వాతంత్ర్యప్రభుత్వేనవర్తమానోపి - మయినాథేసతినాథవాన్మద్భృత్యఏవ-అతఏవానుకంప్యఇతిమత్వా-క్షమస్వేత్యర్థః॥ ౧౦॥ఆశ్రితసంరక్షణప్రతాన్నచ్యుతేత్యచ్యుత-రజోభువఃరజోగుణాత్[illegible]స్య-రజసా జాతస్యేతివా - అజానతస్త్వన్మహిమానభిజ్ఞస్యఅ

జః జగత్కర్తాఽహమితి యోఽవలేపో గర్వః - స ఏవాంధతమో మోంధకారః తేనాంధచక్షుషః - అజా త్రిగుణాత్మికా ప్రకృతిః - తస్యాః అవలేపస్సమాక్రమణం - తేనాంధతమో జ్ఞానాంధకారః - తేనాంధచక్షుష ఇతి - త్వత్తః పృథగీశమానినః - పృథక్కర్తాఽహమిత్యభిమానవతః - మయి ఆగః దౌర్జన్యజన్యమాగ ఇత్యర్థః - న కేవలమాగ ఏవ క్షంతవ్యం - తవదయనీయోఽహమపీత్యాహ - మయి ఏష మే - ఏష జనః స్వీయ ఇత్యర్థః - నాథవాన్ పరతంత్ర ఇతి - బుద్ధ్యానుకంప్య ఇతి ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మాండవిగ్రహస్త్వమపీశ్వర ఏవేతి చేత్తత్రాహ ॥ క్వాహమితి । తమః ప్రకృతిః మహత్ - అహం అహంకారః - ఖః ఆకాశం చరో వాయుః అగ్నిః తేజః - వాః జలం - భూశ్చ ప్రకృత్యాది పృథివ్యంతైరేతైః - సంవేష్టితో యోఽండఘటః - స ఏవ తస్మిన్ - స్వమానేన సప్తవితస్తిః కాయో యస్య సోఽహం - క్వ క్వచ - తే మహిత్వం కథం మాతస్య - ఈదృగ్విధాని యాన్యవిగణితాన్యండాని - త ఏవ పరమాణవః తేషాం చర్యా పరిభ్రమణం - తదర్థం - వాతాధ్వనో గవాక్షా ఇవ - రోమవివరాణి యస్య తస్య తవ - అతః అతితుచ్ఛత్వాత్త్వయాఽనుకంప్యో మమేతి ॥ ౧౧ ॥ ఉత్క్షేపణమితి ॥ అపిచ - గర్భగతస్య శిశోః - పాదయోరుత్క్షేపణం - మాతుః కిమపరాధాయ భవతి - లోకే అస్తి నాస్తి వ్యపదేశాభ్యాం భావాభావశబ్దాభ్యాం - స్థూలసూక్ష్మకార్యకారణశబ్దైర్వా - భూషితమభిహితం - ఏతేషాం శబ్దానాం సువిషయే - ఉషితం స్థితం వా - సర్వం వస్త్విత్యర్థః - హే అధోక్షజ - తవ కుక్షేః అనంతః బహిః - కియదపి కించిన్మాత్రమపి - కిమస్తి - న కించిదస్తీత్యర్థః - అతః సర్వస్య త్వత్కుక్షిగతత్వేన మమాపి తథాత్వాత్ - మాతృవత్ మదపరాధః సోఢవ్య ఇతి భావః ॥ ౧౨ ॥ కించ విశేషతోఽపి త్వత్తో మమ జన్మ ప్రసిద్ధమిత్యాహ ॥ జగదితి ॥ జగత్త్రయస్యాంతే ప్రళయే - యదుదధీనాం సంప్లవః సంశ్లేషః - తస్మిన్నుదే ఉదకే - నారాయణస్యోదరే యా నాభిః తస్యా నాళాత్ అజో వినిర్గత ఇతి యా జనవాక్ - సా తావన్మృషా న భవతి వై నిశ్చితం - తథాపి తు హే ఈశ్వర - త్వత్తః అహం కిం

షో హ్యాపోఽనుకంప్యో మయి నాథవానితి ॥ ౧౦ ॥ క్వాహం తమో మహదహం ఖచరాగ్నివార్భూసంవేష్టి
తాండఘటసప్తవితస్తికాయః । క్వేదృగ్విధావిగణితాండపరాణుచర్యావాతాధ్వరోమవివరస్య చ తే మ
హిత్వమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఉత్క్షేపణం గర్భగతస్య పాదయోః కిం కల్పతే మాతురధోక్షజాగసే । కిమస్తినాస్తివ్యపదేశ
భూషితం తవాస్తి కుక్షేః కియదప్యనంతః ॥ ౧౨ ॥ జగత్త్రయాంతోదధిసంప్లవోదే నారాయణస్యోదరనాభి
నాళాత్ । వినిర్గతోఽజస్త్వితి వాఙ్న వై మృషా కిం త్వీశ్వర త్వన్న వినిర్గతోఽస్మి ॥ ౧౩ ॥ నారాయణస్త్వం న
హి సర్వదేహినామాత్మాస్యధీశాఖిలలోకసాక్షీ । నారాయణోఽంగం నరభూజలాయనాత్తచ్చాపి సత్యం
న తవైవ మాయా ॥ ౧౪ ॥ తచ్చేజ్జలస్థం తవ సజ్జగద్వపుః కిం మే న దృష్టం భగవంస్తదైవ । కిం వా సుదృష్టం హృ

న వినిర్గతః నోత్పన్నోఽస్మి - అపితు త్వత్త ఏవోత్పన్న ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తర్హి నారాయణపుత్రస్య మమ కిం మాయాతంత్రతా హ ॥ నారాయణ ఇతి ॥ న హి కేవలం క్వాపి త్వమేవ నారాయణ ఇత్యాపాదయతి - కుతో హం నారాయణ ఇతి చేదత ఆహ - సర్వదేహినామాత్మాసి - ఏవమపి కిం నారాయణో న భవసి - నారం జీవసమూహః - అయనమాశ్రయో యస్య స తథేతి - త్వమేవ సర్వదేహినామాత్మత్వాన్నారాయణ ఇతి భావః హే అధీశ - త్వం నారాయణోఽసి హి తి పునః కాకుః - అధీశః ప్రవర్తకః - తతశ్చ నారస్యాయనం ప్రవృత్తిర్యస్మాత్స తథేతి - పునస్త్వమేవాసావితి - కించ - త్వమఖిలలోకసాక్షీ అఖిలలోకం సాక్షాత్పశ్యసి - అతో నారమయసే జానాసీతి - త్వమేవ నారాయణ ఇత్యర్థః - నన్వేవం నారాయణపదవ్యుత్పత్త్యా భవేదేవం - తత్త్వన్యథా ప్రసిద్ధమిత్యాశంక్యాహ - నారాయణోఽంగమితి - నరాదుద్భూతా యే అర్థాః - చతుర్వింశతితత్త్వాని - తథా నరాజ్జాతం యజ్జలం - తదయనాద్యో నారాయణః ప్రసిద్ధః - సోఽపి తవైవాంగం మూర్తిః - తథా చ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి విదుర్బుధాః - తస్య తాన్యయనం ప్రోక్తం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి ॥ తథా చ మనుః ॥ శ్లో ॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః । తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి ॥ నను మన్నారాయణః పరిచ్ఛిన్నాయాః కథం జలాశ్రయత్వం - కింతు - తవైవ మాయయా కల్పితం అపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః - అత ఆహ - తచ్చాపి సత్యం నేతి ॥ ౧౪ ॥ అపరిచ్ఛేదమేవోపపాదయతి ॥ తచ్చేదితి ॥ జగదాశ్రయభూతం - తవ తద్వపుః - జలస్థమిత్యేవ యది - సత్ సత్యం స్యాత్ - తర్హి తదైవ - కమలనాళమార్గేణాంతః ప్రవిశ్య - సంవత్సరశతం విచిన్వతాపి మయా - హే భగవన్ అచింత్యైశ్వర్య - తత్ర కిమితి న దృష్టం తత ఆగత్య స్వస్థానే స్థిత్వా - సంవత్సరశతం తపసి తప్తే సతి - తదైవ మే మయా హృది కిం వా సుదృష్టం - హృద్యపి స పదికి మితి నో వ్యదర్శి న దృష్టం - అతస్తస్మాత్ తేః శేషవిశేషపరిచ్ఛేదః సత్యో న భవతీత్యర్థః - అత్ర కేషుచిద్వ్యాఖ్యాగ్రంథేష్వేవం వ్యాఖ్యాతం - నను న చ బాహ్యదృష్టం - సద్వపుః - కింతు - అంతఃకరణదృశ్యం - తదా హృద్యపి కిమితి - నో వ్యదర్శి న దృష్టం - త

త్రైవతపఃకరణానంతరం సపద్యేవ చ సుదృష్టం- అతో మామైవ- అత స్త్వన్మాత్రేణ దేశవిశేషపరిచ్ఛేదః సత్యో న భవతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ అపిచ- యది జలాదిప్రపంచః సత్యస్స్యాత్- తర్హి తేన తవ పరిచ్ఛేదో భవేత్ - స తు మాయావిలసిత ఇతి త్వమైవ దర్శిత ఇత్యాహ। శ్లోకత్రయేణ॥ అత్రైవ హి మాయాదమనమ యోపశమన- అత్రైవావతారే- అస్య ప్రపంచస్య బహిఃస్ఫుటస్యాపి కృత్స్నస్య జఠరమధ్యే- జనన్యాః ప్రదర్శనేన ॥ ౧౬ ॥ నను బహిః సత ఏవ- అంతర్జఠరే ప్రతిబింబోఽస్తు- అత స్సర్వథా మాయావిలసితత్వం మమైవోక్తమితి కుత ఇత్యత ఆహ॥ యస్యేతి॥ యస్య తవ కుక్షౌ- సర్వమిదం యథా భాతి- తత్సర్వం- ఇహాపి బహిరపి- తథైవ భాతి. కించ- సాత్మం త్వత్సహితం- తదిదం- త్వయి మాయయా వినా- కథం ఘటేత అయం భావః- త్వయి ప్రతిబింబశ్చేత్తర్హి- బాహ్యాద్విలోమతయా ప్రతీయేత న తు తదస్తి తవ చాదర్శస్థానీయస్య- త్వయి ప్రతీతిర్న స్యాత్- అతః సర్వథా మిథ్యాత్వమేవేతి ॥ ౧౭ ॥ అపిచ. న కేవలం జనన్యా ఏవ మాయావిత్వం త్వయైవ దర్శితమిత్యాహ ॥ అద్యైవేతి॥ త్వదృతే త్వాం వినా- అస్య విశ్వస్య మాయాత్వం- త్వయా మమైవ చ- తదప్యద్యైవ కిం న దర్శితం- కింతు దర్శితమేవ- తథా హి ఏకోఽసీత్యాది- తతో మయా సహ అఖిలై స్తత్త్వాదిభిరుపాసితాః- తావంత శ్చతుర్భుజా అసి - జగంతి బ్రహ్మాండానీతి ప్రాగనుక్తమపి దృష్టమితి జ్ఞాతవ్యం॥ ౧౮ ॥ నను బ్రహ్మన్ తవ మయా దర్శితం శుద్ధమేవ చైతన్యం- కథం ప్రపంచవన్మాయేత్యుచ్యతే- సత్యం- కింతు- అద్వితీయే త్వయి- నానాత్వం గుణావతారమత్స్యాద్యవతారేష్వివ- కార్యవశేన స్వతంత్రమాయానిబంధనమిత్యాహ॥ శ్లోకద్వయేన॥ అజానతామితి॥ త్వత్పదవీం తవ స్వరూపం- అజానతాం అనాత్మని ప్రకృతౌ స్థితః- అత్రైవ త్వం ఆత్మన్యేవ స్వాతంత్ర్యేణ మాయాం వితత్య ఆభాసి- కథం జగతః సృష్టౌ- అహమివ బ్రహ్మేవ - విధానే పాలనే-

దిమేత ద్రైవ కిం నో సపద్యేవ పునర్వ్యదర్శి ॥ ౧౫ ॥ అత్రైవ మాయాధమనావతారే హ్యస్య ప్రపంచస్య బహిఃస్ఫుటస్య । కృత్స్నస్య చాంతర్జఠరే జనన్యా మాయాత్వమేవ ప్రకటీకృతం తే ॥ ౧౬ ॥ యస్య కుక్షావిదం సర్వం సాత్మం భాతి యథా తథా । తత్త్వయ్యపీహ తత్సర్వం కిమిదం మాయయా వినా ॥ ౧౭ ॥ అద్యైవ త్వదృతేఽస్య కిం మమ న తే మాయాత్వమాదర్శితం ఏకోఽసి ప్రథమం తతో వ్రజసుహృద్వత్సాః సమస్తా అపి । తావంతోఽసి చతుర్భుజా స్తదఖిలైః సాకం మయోపాసితా స్తావంత్యేవ జగంత్యభూ స్తదమితం బ్రహ్మాద్వయం శిష్యతే ॥ ౧౮ ॥ అజానతాం త్వత్పదవీమనాత్మన్యాత్మాత్మనా భాసి వితత్య మాయామ్ । సృష్టావివాహం జగతో విధాన ఇవ త్వమేషోఽంత ఇవ త్రినేత్రః ॥ ౧౯ ॥ సురేష్వృషిష్వీశ తథైవ నృష్వపి తిర్యక్షు యాదస్స్వపి తేఽజనస్య । జన్మాసతాం దుర్మదనిగ్రహాయ ప్రభో విధాతః సదనుగ్రహాయ చ ॥ ౨౦ ॥ కో వేత్తి భూమన్ భగవన్ పరాత్మన్ యోగేశ్వరోతీర్భవతస్త్రిలోక్యామ్ । క్వ వా కథం వా కతి వా కదేతి విస్తారయన్ క్రీడసి యోగమాయామ్ ॥ ౨౧ ॥ తస్మాదిదం జగదశేషమసత్స్వరూపం స్వప్నాభమస్తధిషణం పురుదుఃఖదుఃఖమ్ । త్వయ్యేవ నిత్యసుఖబోధతనావనంతే మాయాత ఉద్యదపి యత్సదివావభాతి ॥ ౨౨ ॥ ఏక స్త్వమాత్మా పురుషః

ఏష త్వమివ అత్రైవ పశ్య మే- త్రినేత్ర ఇవ ॥ ౧౯ ॥ నను చ- స్వాతంత్ర్యే కథం కుత్సితేషు మత్స్యాదిషు జన్మ - కథం వా మనాద్యవతారేషూచ్చాదికాపర్ణ్యం- కథం వాస్మిన్నేవ కదాచిద్భయపలాయనాదిస్మృత ఆహ, శ్లోకద్వయేన॥ సురేష్వితి॥ సురేషు వామనజన్మ -ఋషిషు పరశురామాదిజన్మ , తిర్యక్షు నృసింహాదిజన్మ - యాదస్సు మత్స్యకచ్ఛపాదిజన్మ - నృష్వపి రామాదిజన్మ -అసన్నిగ్రహాయ- సత్పాలనాయ చ ॥ ౨౦ ॥ క ఇతి॥ అన్యథేతి సంబోధనైః- దుర్జ్ఞేయత్వమేవాహ- భూమన్నిత్యాదిభిః- భవతః ఊతీః లీలాః- త్రిలోక్యాం కో వేత్తి క్వ వా కథం వా- కదా వా కతి వేతి- అచింత్యం తవ యోగమాయా వైభవమితి భావః ॥ ౨౧ ॥ నను భవన్నేవ కారణాని అచింత్యోఽపి మా- ప్రపంచస్య త్వసత్త్వే- కథం సత్వప్రతీతిరిత్యాశంకాం సపరికరాముపసంహరన్ [illegible] తస్మాదితి॥ అస్తధిషణం నిరస్తప్రతిభాసం- త్వయ్యేవ- ఉద్యత్ ఉద్భవత్- అపి యత్ నశ్యత్ సదివ [illegible] నిత్యమివ- చేతనమివ చ- అధిష్ఠానభూతస్య తవ గుణైస్తథా తథా భాతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ త్వమేవ తు సత్య ఇత్యాహ. [illegible] స్త్వ సత్యః కుత ఆత్మా- దృశ్యమసత్యం దృష్టం- న చాత్మా దృశ్యః- అతః సత్యః- కించ యద్వికారవత్తదసత్యం- న చ త్వం జన్మాదయో వికారాస్సంతీత్యాహ ఆద్యః కారణం అతో న జన్మ - అద్వితీయ ఇతి హేతుః- పురాణపురాతనః కార్యాత్పూర్వమపి వర్తమాన ఇత్యర్థః అత్ర హేతుః-పురుష ఇతి - తథా చ శ్రుతిః ॥ పురి ॥ పూర్వమేవాహమిహాసమితి- తత్పురుషస్య పురుషత్వమితి- జన్మానంతరాస్తిత్వలక్షణవికారం వారయతి - నిత్య ఇతి సనాతన ఇత్యర్థః- పూర్ణః- అజస్రసుఖః అక్షరః- అప్రమత్త ఇతి పదైశ్చ సుఖః- క్రమేణ వృద్ధి పరిణామాపక్షయవినాశాన్ వారయతి-పూర్ణః త్వే

హేతుః- అనంతః అద్వయ ఇతిచ- దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితః వస్తుపరిచ్ఛేదరహితోఽపి-అమృతత్వోపపాదనాయచతుర్విధక్రియాఫలత్వంనివారయతి- స్వయంజ్యోతిః-నిరంజనః- ఉపాధితోముక్త ఇతిపదత్రయేణ-అయంభావః- తతోఽత్పత్తిరాద్యఇత్యనేనైవనిరాకృతా ప్రాప్తిరపిక్రియయాజ్ఞానేనవాభవేత్ - క్రియయాప్రాప్తిరాత్మపదేనైవనిరాకృతా - జ్ఞానతః ప్రాప్తింవారయతి- స్వయంజ్యోతిరితి- వికృతేరపితుహ్యపాకరణేనావఘాతేనవ్రీహీణామివ ఉపాధ్యపాకరణేనైవ భవేత్ - తచ్చాసంగత్వాన్నసంభవతీత్యాహ- ముక్తఉపాధితఇతి- సంస్కారోఽపికిమతిశయాధానేన - మలాపాకరణేనవా-తత్రాతిశయాధానంపూర్ణత్వేనైవనిరాకృతం-మలాపాకరణంవారయతి-నిరంజనఇతినిర్మలఇత్యర్థః॥౨౩॥తస్మాదేవంభూతజ్ఞానాన్ముచ్యంతఇత్యాహ॥ఏవంవిధమితి॥త్వాంయే విచక్షతేసమ్యక్ పశ్యంతి-కథం.ఆత్మాత్మతయా-ఆత్మాప్రత్యక్- తస్యస్వరూపేణనచైతన్యత్రాదిష్వివగౌణమిత్యాహ- సకలాత్మనామపిస్వాత్మానం- కేన- గురురేవార్కః-తస్మాల్లబ్ధం-ఉపనిషత్ జ్ఞానం- తదేవసుచక్షుస్తేనభవఏవఅనృతాంబుధిస్తం. తేతరంతీవ- అత్రచజ్ఞానేనతరంతీతి- తచ్చతరంతీవేతి- తచ్చాత్మాత్మతయాజ్ఞానేనేత్యర్థత్రయంప్రతిజ్ఞాతంక్రమేణోపపాద్యతే- తత్రాత్మానమేవాత్మతయేత్యనేన శ్లోకేన జ్ఞానేనతరంతీత్యుపపాద్యతే. అజ్ఞానసంజ్ఞావిత్యనేనతరంతీవేత్యేతత్- త్వామిత్యాదిశ్లోకద్వయేనతుఆత్మాత్మతయేత్యేతదుపపాద్యతే॥౨౪॥నను జ్ఞానేనకథంభవంతరంతీత్యాశంక్య- తస్యాజ్ఞానమూలకత్వాదిత్యాహ॥ఆత్మానమితి॥తేనైవాజ్ఞానేనైవప్రపంచితంప్రపంచః-రజ్జ్వామహేర్భోగభవాభవావితి-సర్పశరీరస్యాధ్యాసాపవాదాయథేతి॥౨౫॥ననుజ్ఞానినః తరంత్యేవ- కిమిదముచ్యతే- తరంతీవేతితత్రాహ॥ అజ్ఞానసంజ్ఞావితి॥అజ్ఞానేనసంజ్ఞాయయోస్తౌ-భవబం

పురాణస్సత్యస్స్వయంజ్యోతిరనంతఆద్యః। నిత్యోఽక్షరోఽజస్రసుఖోనిరంజనః పూర్ణోఽద్వయోముక్తఉపాధితోఽమృతః॥ ౨౩॥ ఏవంవిధంత్వాంసకలాత్మనామపిస్వాత్మానమాత్మాత్మతయావిచక్షతే।గుర్వర్కలబ్ధోపనిషత్సుచక్షుషాయే తేతరంతీవభవానృతాంబుధిం॥ ౨౪॥ఆత్మానమేవాత్మతయావిజానతాం తేనైవజాతంనిఖిలంప్రపంచితం।జ్ఞానేనభూయోఽపిచతత్ప్రలీయతేరజ్జ్వామహేర్భోగభవాభవౌయథా॥౨౫॥ అజ్ఞానసంజ్ఞౌ భవబంధమోక్షౌ ద్వౌనామనాన్యౌస్తఋతజ్ఞభావాత్ । అజస్రచిత్యాత్మనికేవలేపరేవిచార్యమాణేతరణావివాహనీ॥౨౬॥ త్వామాత్మానంపరంమత్వాపరమాత్మానమేవచ।ఆత్మాపునర్బహిర్మృగ్యఅహోఽజ్ఞజనాజ్ఞతా॥ ౨౭॥ అంతర్భవేఽనంతభవంతమేవహ్యతత్త్యజంతోమృగయంతిసంతః।అసంతమప్యంత్యహిమంతరేణసంతంగుణంతంకిముయంతిసంతః॥౨౮॥అథాపితేదేవపదాంబుజద్వయప్రసాదలేశానుగృహీతఏవహి।జానాతితత్త్వంభగవన్మహిమ్నోనచాన్యఏకోఽపిచిరంవిచిన్వన్॥౨౯॥ తద

ధమోక్షౌ- భవేనబంధః- తస్మాన్మోక్షశ్చతౌద్వౌ- నామప్రసిద్ధౌ-ఋతజ్ఞభావాత్ -ఋతశ్చాసౌజ్ఞశ్చతయోర్భావస్తస్మాదన్యౌనస్తః-ననుకథంమహానపలాపఃక్రియతే-పరమార్థవిచారాదిత్యాహ-అజస్రేతి-అఖండానుభవరూపేపరే-శుద్ధే-ఆత్మని- నాజ్ఞానంనచబంధః- అతఏవజ్ఞానంచమోక్షః- తరణావహ్నీరాత్రీహనిఇవేతి॥౨౬॥నను పరమార్థజ్ఞానాత్- అజ్ఞానకృతోబంధోనివర్తతాం- ఆత్మాత్మతయైవజ్ఞానాదితికోఽయమాగ్రహ ఇత్యాశంక్య- యదధ్యాసాదాత్మనఃపరరూపాస్ఫూర్తిఃతదపవాదేనతస్తైవఆత్మస్వరూపేజ్ఞానంయుక్తమితీమమర్థంవిస్మయేనాక్రోశన్నివాహ॥ త్వామితి॥ త్వామాత్మానం- పరందేహాదిమత్వా- ఆత్మనిదేహాదిమధ్యస్య-తథాపరందేహాదిమాత్మానమత్వా దేహాదేవాత్మానమధ్యస్య- అత్రనష్టఆత్మాబహిర్మృగ్యఇతిచిత్రంనహిగృహేనష్టంవనేమృగ్యతఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ వివేకినస్తుప్రత్యగ్స్వరూపఏవపరమాత్మానంవిచిన్వంతీత్యాహ॥అంతరితి॥ భవతీతిభవం-చిజ్జడాత్మకంశరీరం-తన్మధ్యఏవత్వాంమృగయంతి-అతత్ జడంత్యజంతఃఅపవదంతః- ననుసతోజ్ఞానేనాలం-కిమసతోఽపవాదేనేత్యాశంక్య-అసతోఽపవాదంవినా- అధిష్ఠానతత్త్వజ్ఞానంనజాయతఇతి-సతాంవ్యవహారేణాహ-అసంతమితిఅంతిసమీపే-అసంతమపి-అహిమంతరేణతన్నిషేధంవినేత్యర్థః.సంతంగుణంతంరజ్జుం-సంతఃకిముయంతిజానంతి.అంతి. సంతమపిగుణమితివానజానంతీత్యర్థః- తస్మాదాత్మతయైవజ్ఞానాన్ముక్తిరితిభావః॥౨౮॥ నన్వేవంజ్ఞానైకసాధ్యేమోక్షేకిమితి- భక్తిరుద్బోధితా-అతఆహ॥అథాపీతి॥ యద్యపిహస్తప్రాప్యమివజ్ఞానముక్తం- అథాపి-హేదేవ- తవపదాంబుజద్వయమధ్యేఏకదేశస్యాపి- యఃప్రసాదలేశోఽపితేనానుగృహీతఏవభగవతస్తదనుమహిమ్నఃతత్త్వంజానాతి- హేభగవన్-తేమహిమ్నఃతత్త్వమితివా-ఏకోఽపిఅహంబ్రహ్మాపికశ్చిదపీతివా- చిరమపివిచిన్వన్ అతదంశాపనాదేనవిచారయన్నపీత్యర్థః॥ ౨౯॥ తదితి॥తస్మాద్భూరిభాగః మహాద్భా

గ్యం-అత్రభవేబ్రహ్మజన్మని- తిరశ్చామపిమధ్యేయజ్జన్మతస్మిన్ వా-యేనభాగ్యేన- భవదీయానాంజనానాం-ఏకోఽపియః, కశ్చిదపిభూత్వానిషేవే అత్యర్థంసేవేయం॥౩౦॥ దేవాదిజన్మతోఽపి యత్రకుత్రచిత్తద్భక్తిశ్చ జన్మనైవ శ్రేష్ఠమిత్యౌత్సుక్యే నసప్తభిశ్శ్లోకైరభినందతి॥ అహోఇతి॥ వ్రజగోరమణ్యః వ్రజస్థాఃగావోగోప్యశ్చ తేత్వయా- వత్సతరాత్మజాత్మనా వత్సానామాత్మజానాంచరూపేణ-యస్యదవత్ప స్తమే-సర్వేపియజ్ఞాః-అన్యాపిసమర్థాః త్వేతయాప్రతిక్షణంతృప్య తా- యాసాం స్తన్యంఅమృతరూపంపీతమితి॥౩౧॥

తత్రభగవత్సఖానాంమహిమావక్తుంజ్ఞాతుంనశక్యతఇత్యాహ॥అహోఇతి॥ అహోభాగ్యమితిపునరుక్త్యా- ఆదరేణభాగ్యస్యసర్వధాఅపరిచ్ఛిన్నత్వముక్తం- యన్మిత్రంయేషాంమిత్రం- బ్రహ్మశ్రీకృష్ణస్వరూపం- పరమానందంనిరతిశయసుఖస్వరూపం- తథాచ- ప్రాకృతమిత్రస్యపరస్పరోపకారిత్వాపేక్షయాకదాచిద్విషయవిరోధాత్ మైత్రీభంగశ్చ- శ్రీకృష్ణేతుపరమానందేనతథా- కింతుతేషామానంద ఏవేతిభావః - ప్రాకృతమిత్రస్య దేశాంతరగమనేన విశ్లేషదుఃఖమపిభవతి॥ శ్రీకృష్ణేమిత్రే- నతథేత్యాహ- పూర్ణమితి- తథాచ- గతాగతాదిరహితమిత్యర్థః - అత్రయద్యపిశ్రీకృష్ణస్యాపిగోచారణాదినావిశేషదుఃఖంభవతి- తథాపి- తచ్చింతయాప్యానందనియమః - ప్రాకృతమిత్రేతునతథేతిభావః- యద్వా- శ్రీకృష్ణస్యపూర్ణత్వేసర్వవ్యాపకత్వేజాతే- మధురాద్వారకావాసినామపిశ్రీకృష్ణేవిశ్లేషదుఃఖంనాభూదేవ॥ ౩౨॥కించ॥ఏషామితి॥ఏషాంభాగ్యస్యతావన్మహిమాతావదాస్తాంతిష్ఠతు- కస్తంవక్తుంశక్నోతి- శర్వాదయః శర్వః అహంకారాధిష్ఠాతా ఆదిర్యేషాంచంద్రాదీనామేకాదశానాంతేతథా- వయంచ, వయమిత్యాత్మానమేవబహూ

స్తుమేసైవసభూరిభాగోభవేత్రవాన్యత్రతువాతిరశ్చాం ।యేనాహమేకోఽపిభవజ్జనానాంభూత్వానిషేవేతవపాదపల్లవం॥ ౩౦॥ అహోఽతిధన్యావ్రజగోరమణ్యః స్తన్యామృతంపీతమతీవతేముదా। యాసాం విభోవత్సతరాత్మజాత్మనాయత్తృప్తయేఽద్యాపిచనాలమధ్వరాః॥ ౩౧॥ అహోభాగ్యమహోభాగ్యంనందగోపవ్రజౌకసాం ।యన్మిత్రంపరమానందంపూర్ణంబ్రహ్మసనాతనం॥౩౨॥ఏషాంతుభాగ్యమహిమాచ్యుతతావదాస్తామేకాదశైవహివయంబతభూరిభాగాః। ఏతద్ధృషీకచషకైరసకృత్పిబామశ్శర్వాదయోంఘ్ర్యుదజమధ్వమృతాసవంతే॥ ౩౩ ॥తద్భూరిభాగ్యమిహజన్మకిమప్యటవ్యాంయద్గోకులేపికతమాంఘ్రిరజోభిషేకం॥ యజ్జీవితంతునిఖిలం భగవాన్ముకుందస్త్వద్యాపియత్పదరజశ్శ్రుతిభిర్విమృగ్యం॥ ౩౪॥ ఏషాంఘోషనివాసినాముత భవాన్కిందేవరాతేతినశ్చేతోవిశ్వఫలాత్ఫలంత్వదపరంకుత్రాప్యయన్ముహ్యతి।సద్వేషాదివపూతనాపిసకులాత్వామేవదేవాపితాయద్ధామార్థసుతప్రియాత్మ

మన్యమానఆహ- ఏవంమనోబుద్ధ్యహంకారచక్షురాద్యధిష్ఠాతారత్రయోదశదేవాఏవతావత్- బతఅహో- భూరిభాగాః- యస్మాదేతేషాంహృషీకాణీంద్రియాణ్యేవచషకాణిపాత్రాణి- తైః- పానపాత్రైః- తేచతుర్దశస్వచిత్తాధిష్ఠాతుఃఅంఘ్రిపద్మ- ఉదజేవారిచేతయోమధుమకరందః- తదేవామృతంస్వాదు- ఆసవంమాద్వీకం- పిబామః-ఏతదుక్తంభవతి- యదాప్రత్యేకమింద్రియాభిమానినోవయం-కీర్తిసౌందర్యసౌగంధ్యాద్యైకైకదేశసేవినోఽపి-కృతార్థాః తథాసర్వేంద్రియైః సర్వసేవినామేతేషాంకింవర్ణ్యతేభాగ్యమితి॥ ౩౩॥ అతోమయాప్రార్థితం ॥ శ్లో॥ తదస్తుమేనాథసభూరిభాగఇతియత్-తదేవేత్యాహ॥తదితి॥కింతత్- ఇహమనుష్యలోకే- యత్కిమపిజన్మ - తత్రాప్యటవ్యాంయత్-తత్రాపిగోకులేయత్ - అహోసత్యలోకంవిహాయాత్ర జన్మనిజాతేకోలాభఇత్యతఆహ- అపికతమాంఘ్రిరజోభిషేకమితి - గోకులవాసినాంమధ్యేపికతమస్యకస్యాప్యంఘ్రిరజసాఅభిషేకోయస్మిన్తత్- ననుకుతో గోకులవాసినఏవమితిధన్యాస్తత్రాహ- యదితి- యేషాంజీవితంనిఖిలంముకుందఇతి- నిఖిలంముకుందపరమేవ జీవనమిత్యర్థః- దుర్లభతామాహ- అద్యాపీతి- శ్రుతిమృగ్యం వేదైరపిమృగ్యతఏవనతుదృశ్యఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ అపిచకింవర్ణ్యతేకృతార్థత్వమేతేషాం- భక్త్యాభవానపి- ఋణివాస్తేననుకిందాతుమసమర్థోఽహం- యేనఋణీస్యామతఆహ॥ ఏషామితి॥ ఉతఅపిభవానపిఏషాం, కుత్రాపి - కింవిశ్వఫలాత్సర్వఫలాత్మకాత్త్వత్తః - అపరంఫలందాతా దాస్యతీతినశ్చేతః- అయత్సర్వత్రగచ్ఛత్- విచారయత్- ముహ్యతి- ననుమామేవదత్వాఅనృణః స్యామితిచేత్- నహినహి- సద్వేషాదివసతాం భక్తానాం యోవేషః- తదనుకారమాత్రేణ పాపిష్ఠాపూతనాపి- త్వామేవాపితాప్రాపితా- తర్హిఏతత్సంబంధినామపిదాస్యామీతిచేత్తత్రాహ- సకులేతి- బకాఘాసురసహితా- ఏషాంపితావదేవదేయపర్యాప్తమిత్యాహ - యదితి-

మేషాంధామాదయస్తావత్కృతేత్వదర్థమేవేత్యర్థః॥౩౫॥ననువిగతరాగాదిదోషాణాంసన్న్యాసినామపి- నమత్తః పరంకించిదస్తికథమేతేషామపర్యాప్తమిత్యతఆహ॥ తావదితి॥ హేకృష్ణరాగాదయస్తావదేవ- స్తేనాశ్చోరాభవంతి- తథాతావద్గృహమపికారాగృహంబంధనాగారం- మోహోఽపితావదేవ- అంఘ్రియుగళనిగళః పాదశృంఖలా- యావత్తేత్వదీయాజనాన భవంతి త్వదీయానాంతురాగాదయోఽపిత్వన్నిష్ఠా మోచకాఏవేతినయతిభ్యోవిశేషః- భజనంత్వధికమితిభావః॥ ౩౬॥ నన్వప్రపంచతఏవాహమేషాంపుత్రాదిరూపేణవర్తఇతిచేత్తత్రాహ॥ ప్రపంచమితి॥ ప్రసన్నాయాజనతా- జనసమూహః- తస్యాఆనందానాంసందోహంసమూహం-ప్రథయితుమితి-నహికపటపుత్రత్వాదినాతాదృగ్భక్తైరానృణ్యంసంపద్యతఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ తదేవమాదితఆరభ్య- అచింత్యానంతగుణత్వేనస్వయందుర్జ్ఞేయత్వముక్తం - కేచిత్తువయంజానీమఇతిస్థితాస్తానపహసన్నివాహ॥జానంతఇతి॥ నతుమేమనఆదీనాం-తవవైభవంవిషయఇతి॥ ౩౮॥ జగదీశత్వాద్యభిమానంపరిత్యజ్యాహ॥అనుజానీహీతి॥ స్వమహిమానం- అస్మదాదీనాంచజ్ఞానబలాదిసర్వం- త్వమేవవేత్సి- యతఃసర్వదృగ్- జగతాంనాథః- త్వమేవేత్యేతావద్జ్ఞానం- అతోమమతాస్పదంజగదేతచ్ఛరీరంచ- తవార్పితం॥౩౯॥ తదేవంకింకరం ప్రస్థాపయేత్యత్యాదరేణనమస్కరోతి॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ వృష్ణికులపద్మస్య ప్రీతిదాతృత్వేన- హేసూర్యోపమ- క్ష్మాచ- నిర్జరాదేవాశ్చ- ద్విజాశ్చ- పశవశ్చతఏవఉదయస్తేషాం వృద్ధికారిత్వేన - హేచంద్రోపమ ఉద్ధమః -

తనుగోప్రాణిశయాస్త్వత్కృతే॥౩౫॥ తావద్రాగాదయఃస్తేనాస్తావత్కారాగృహంగృహం। తావన్మోహోఽంఘ్రినిగళో యావత్కృష్ణనతేజనాః॥ ౩౬॥ ప్రపంచంనిష్ప్రపంచోఽపి విడంబయసి మాయయా। ప్రసన్నజనతానంద సందోహంప్రథితుంభవాన్॥ ౩౭॥ జానంతఏవజానంతుకింబహూక్త్యానమే ప్రభో। మనసోవపుషోవాచో వైభవంతవగోచరం॥ ౩౮॥ అనుజానీహిమాంకృష్ణ సర్వంత్వంవేత్సిసర్వదృగ్। త్వమేవజగతాంనాథోజగచ్చైతత్తవార్పితం॥ ౩౯॥ శ్రీకృష్ణవృష్ణికులపుష్కరజోషదాయిన్ క్ష్మానిర్జరద్విజపశూదధివృద్ధికారిన్।ఉద్ధర్మశార్వరహరక్షితిరాక్షసధ్రుగాకల్పమార్కమర్హన్ ❋ భగవన్నమస్తే॥౪౦॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిష్టూయభూమానంత్రిఃపరిక్రమ్యపాదయోః। నత్వాభీష్టంజగద్ధాతాస్వధామప్రత్యపద్యత॥౪౧॥ తతోఽనుజ్ఞాప్యభగవాన్స్వభువంప్రాగవస్థితాన్। వత్సాన్పులినమానిన్యేయథాపూర్వసఖంస్వకం॥౪౨॥ఏకస్మిన్నపియాతేఽబ్దేప్రాణేశంచాంతరాత్మనః। కృష్ణమాయాహతారాజన్ క్షణార్ధంమేనిరేఽర్భకాః॥౪౩॥కింకిన్నవిస్మరంతీహమాయామోహితచేతసః। యన్మోహితంజగత్సర్వమభీక్ష్ణంవిస్మృతాత్మకం॥౪౪॥ ఊచుశ్చసుహృదంకృష్ణంస్వాగతంతేఽతిరంహసా। నైకోఽప్యభోజికబళఏహీతస్సాధుభుజ్యతాం॥౪౫॥తతోహసన్హృషీకేశోఽభ్యవహృత్యసహార్భకైః। దర్శయంశ్చర్మాజగరంన్యవర్తతవనాద్వ్రజం॥౪౬॥బర్హప్రసూనవనధాతువిచిత్రితాంగఃప్రోద్దామవేణుదళశృంగరవోత్సవాఢ్యః। వత్సాన్గృణన్ననుగగీతపవిత్రకీర్తిర్గోపీదృగుత్సవదృశిఃప్రవివేశగోష్ఠం॥౪౭॥ అద్యానేనమహాన్వ్యా

పాషండధవాః- తదేవశార్వరంతమఃతద్ధరతీతితథా - అనేనహేద్వయోపమ-హేక్షితిరాక్షసద్రుగ్ క్షితౌరాక్షసాః కంసాదయః-ఉద్యన్నేవతేభ్యోద్రుహ్యతీతి-పునఃసూర్యోపమా-సూర్యాద్యుపమాపిన్యూనేతిమత్వాహ- అర్కంఅర్కమభివ్యాప్య-సర్వేషామర్హన్పూజ్య- భగవన్ఆకల్పంకల్పపర్యంతం- తేతుభ్యం-నమఇతి॥౪౦॥ శ్లో॥ ససఖవత్సకమోక్షణకౌతుకదురితవిలంబితపుత్రముదేద్భుతం। నిఖిలరూపమతోదధదచ్యుతో వతుసవఃకలయన్వ్రజమంగళం॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ఇతీతి॥ పాదయోర్నత్వా- అభీష్టఃసర్వతఃపూజితంఅభిప్రేతంవా॥ ౪౧॥తతఇతి॥ అనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞాంప్రాప్యపృష్ట్వేత్యర్థః- స్వభువంబ్రహ్మాణం-యథాపూర్వంసఖాయోయస్మిన్ తత్- స్వకంపులినం॥ ౪౨॥ ఏతావంతంకాలంకథంతత్రైవోపవిష్టాః- కథంచ- క్షుత్పిపాసాదివిస్మరణమతఆహ॥ శ్లోకద్వయేనఏకస్మిన్నితి॥ అబ్దేపియాతే-ప్రాణేశంకృష్ణం- అంతరాచవినాపి-ప్రియవిరహేక్షణోపియద్యపివర్షాత్మకోభవతి-తథాపి-మాయామోహితాఃక్షణార్ధంమేనిరే॥౪౩॥కిమితి॥యత్ యయామాయయా- మోహితంజగత్ - అభీక్ష్ణంపునఃపునః-విస్మృతఆత్మాయేనతత్తథా॥౪౪॥ఊచురితి॥ అతఏవమూచుశ్చ- తేత్వయా- అతివేగేనస్వాగతం సమ్యగాగతం-ఏకోపిగ్రాసస్త్వాంవినాఅస్మాభిః నాభోజిన భుక్తఃఇతఏ-హిసాధుఅవిశేషేణ- భుజ్యతామితి॥౪౫॥తతఇతి॥అభ్యవహృత్యభుక్త్వా॥౪౬॥బర్హేతి॥ ప్రోద్దామోద్యోతిద్యాదిరవైరుత్సవస్తేనాఢ్యఃసంపన్నః- గృణన్ ఉపలాలనైఃఆహ్వయన్-గోపీదృగుత్సవదృశిఃగోపీనాందృశాంఉత్సవరూ

ప్రావృషి దర్శనం యస్య సః- అత్ర ఘోష ఇతి పాఠే వ్రజమిత్యర్థః ॥౪౭॥ అద్యేతి॥ యశోదానందసూనునేతి- బహూనాం ముక్తిః సహైవ దర్శితా- కేచిదాహుః- యశోదాసూనుం అపరేణ నందసూనునేతి- యద్వా- యశోదానందయతీతి యశోదానందః స చాసౌ సూనుశ్చేతి తథా తేన అస్మాత్ మహావ్యాళాద్వ్యయాచ్చ- అవితాః రక్షితాః॥౪౭॥ శ్లో॥ వ్రజౌకసాం స్వతోకేషు స్నేహవల్ల్యబ్దమన్వహం। శనైర్నిఃసీమవవృధే యథా కృష్ణే త్వపూర్వవదిత్యాదినా- స్వతోకేభ్యోఽపి పరపుత్రే కృష్ణే ప్రేమాధిక్యముక్తం - తత్ర పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ ౪౯॥ శ్రీకృష్ణస్య సాక్షాదాత్మత్వాత్తస్మిన్నాత్మీయేభ్యః ప్రేమాధిక్యం యుజ్యత ఇతి వక్తుం ప్రథమం తావదాత్మనః స్వతః ప్రేమాస్పదత్వమన్యేషాం తు తదుపాధికమితి దర్శయతి పంచభిః॥ సర్వేషామితి॥ ౫౦॥ కుతః తథాదర్శనాదిత్యాహ॥ తదితి॥ తస్మాదేవ కారణాత్ - స్వస్వకాత్మని అహంకారాస్పదే పి దేహే। ౫౧॥ ఆత్మాధ్యాసతారతమ్యేన ప్రేమతారతమ్యం దృశ్యమానం తత్సంబంధనమేవేతి దర్శయితుం మూఢామూఢభేదేన విశేషమాహ- ద్వాభ్యాం॥ దేహేతి॥ తం దేహమను యే భవంతి పుత్రాదయః- తే తు- న తథా ప్రియతమా ఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ దేహ ఇతి॥ యత్ యస్మాత్ - జీర్యత్యపి ఆసన్నమరణేపి - జీవితాశా భవతి - అయం భావః - న జీవిష్యతీతి నిశ్చితేపి దేహే య త్ప్రేమాస్పదత్వం తదాత్మగతమేవ సంగచ్ఛత ఇతి- అథవా- యత్ యస్మిన్ దేహే జీర్యత్యపి - జీవితాశా అవివేకదశాయామాసీత్సాపి వివేకినో యదా మమతాభాక్ భవతి- తదా తత్ర నాతివాస్థ ఇతి॥ ౫౩॥ తస్మాదితి॥ తదర్థమేవ సకలం ప్రియమి

శ్లో॥ యశోదానందసూనునా । హతోఽవితా వయం చాస్మాదితి బాలా వ్రజే జగుః ॥౪౭॥ రాజా॥ బ్రహ్మన్ పరోద్భవే కృష్ణ ఇయాన్ ప్రేమా కథం భవేత్ । యోఽభూతపూర్వస్తోకేషు స్వోద్భవేష్వపి కథ్యతాం॥ ౪౯॥ శ్రీశుకః॥ సర్వేషామేవ జంతూనాం నృప స్వాత్మైవ వల్లభః। ఇతరేఽపత్యవిత్తాద్యాస్తద్వల్లభతయైవ హి॥౫౦॥ తద్రాజేంద్ర యథా స్నేహః స్వస్వకాత్మని దేహినాం । న తథా మమతాలంబి పుత్రవిత్తగృహాదిషు ॥ ౫౧॥ దేహాత్మవాదినాం పుంసామపి రాజన్యసత్తమ । యథా దేహః ప్రియతమస్తథా న హ్యను యే చ తం ॥ ౫౨॥ దేహోఽపి మమతాభాక్చేత్తర్హ్యసౌ నాత్మవత్ప్రియః । యజ్జీర్యత్యపి దేహేఽస్మిన్ జీవితాశా బలీయసీ॥ ౫౩॥ తస్మాత్ప్రియతమః స్వాత్మా సర్వేషామేవ దేహినాం। తదర్థమేవ సకలం జగదేతచ్చరాచరం॥౫౪॥ కృష్ణమేనమవేహి త్వమాత్మానమఖిలాత్మనాం। జగద్ధితాయ సోఽప్యత్ర దేహీవాభాతి మాయయా॥౫౫॥ వస్తుతో జానతామత్ర కృష్ణం స్థాస్ను చరిష్ణు చ । భగవద్రూపమఖిలం నాన్యద్వస్త్విహ కించన॥౫౬॥ సర్వేషామపి భూతానాం భావార్థో భవతి స్థితః। తస్యాపి భగవాన్ కృష్ణః కిమతద్వస్తు రూప్యతాం॥౫౭॥ సమాశ్రితా యే పదపల్లవప్లవం మహత్పదం పుణ్యయశో మురారేః। భవాంబుధిర్వత్సపదం పరం పదం పదం పదం యద్విపదాం న తేషాం॥౫౮॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా। యత్కౌమారే హరికృతం పౌగండే కీర్తితం భువి॥౫౯॥ ఏతత్సుహృద్భిశ్చరితం మురారేరఘార్దనం శాద్వలభోజనం చ। వ్యక్తేతరద్రూపమజోర్వభిష్టవం శృణ్వన్ గృణన్నేతి నరోఽఖిలార్థాన్ ॥౬౦॥ ఏవం విహారైః కౌమా

త్యర్థః॥౫౪॥ ప్రస్తుతమాహ॥ కృష్ణమితి॥ ౫౫॥ న కేవలమాత్మనామాత్మా కింతు జడానామపీత్యాహ॥ వస్తుత ఇతి॥ సర్వజగత్కారణమితి కృష్ణం జానతాం పుంసాం స్థావరం జంగమం చ- సర్వం భగవద్రూపం- భగవానేవ స్వరూపం యస్య తత్ - నాన్యదస్తీతి భావః॥౫౬॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ సర్వేషామితి॥ భావార్థః పరమార్థః- భవతీతి భవత్ పరిణామం ప్రాప్నువత్ కారణం తస్మిన్-తస్యాపి భవతః కారణస్యాపి భగవాన్ కృష్ణః కారణం- అతః కిం- అతత్ శ్రీకృష్ణవ్యతిరిక్తం వస్తు- నిరూప్యతాం॥ ౫౭॥ తస్మాత్ శ్రీకృష్ణస్యైవ పరమార్థత్వాత్తదేకశరణానామయత్నసిద్ధో మోక్ష ఇతి ప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ సమాశ్రితా ఇతి॥ పుణ్యం యశో యస్య సః- పుణ్యయశాః- స చాసౌ మురారిశ్చ. తస్య పదపల్లవ ఏవ ప్లవః - తం యే సమ్యగాశ్రితాః- మహత్పదం మహతాం పదం- ఆశ్రయం- యద్వా- మహచ్చ తత్పదం చేతి తథా. తేషాం భవాంబుధిః వత్సపదమాత్రం భవతి- కించ- పరం పదం శ్రీవైకుంఠాఖ్యం- పదం స్థానం భవతి- విపదాం యత్పదం విషయస్తత్పునః కదాచిదపి తేషాం న భవతి- న తతః పునరావర్తంత ఇత్యర్థః॥ ౫౮॥౫౯॥ ఏతదితి॥ సుహృద్భిశ్చరితం॥ శ్లో॥ ముష్ణతో న్యోన్యశిక్యాదీనిత్యాదినోక్తం- అఘార్దనం శాద్వలే భోజనం చ- వ్యక్తేతరత్ వ్యక్తాజ్జడాత్ ప్రపంచాదితరత్ - శుద్ధసత్త్వాత్మకం వత్సవత్సపాలరూపం- యద్వా -వ్యక్తేతరత్ చిద్విలాసః- తదేవ రూపం యత ఇతి రూపం- అజస్య ఉరుమహానభిష్టవః- తం బ్రహ్మకృతాం స్తుతిం- ఏతత్ శృణ్వన్ గృణన్నరః సర్వపురుషార్థానాప్నోతి॥ ఇతి శ్రీపరమానందనృసింహపదషట్పదః॥ వ్యాకరోచ్ఛ్రీధరస్వామీయథామ

తత్పదిస్తుతిం॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౬౦॥౬౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ***********

శ్లో॥ తతః పంచదశే ధేనుపాలనం ధేనుకార్దనం। కాళీయత్వేళతో గోపరక్షణం చ నిరూప్యతే॥ అహివక్త్రప్రవేశేన వృథాఖిన్నాన్ సఖీనతః। కృష్ణః ప్రావేశయత్పక్వఫలతాళాళికాననం। శైశవే పూతనాం జిత్వా కౌమారే తు బకాదికాన్। పౌగండ ఏవ దైత్యానాం మహామదమహన్నజః॥ తత ఇతి॥ పశుపాలసంమతౌ పశుపాలనే సంమతౌ- పశుపాలానాం వా సమ్మతౌ- ఈషద్వయోబలాతిరేకేణానుకృతవంతావిత్యర్థః- అతీవ చక్రతుః సర్వతః ప్రసర్పణేన॥ ౧॥ తదితి॥ స్వయశో గృణద్భిర్గోపైర్వృతస్తద్వనం ప్రావిశత్॥ ౨॥ తదితి॥ తద్వనం నిరీక్ష్య- రంతుం మనో దధే-కథంభూతం-మంజుఘోషా యె అళిమృగద్విజాః భ్రమరమృగపక్షిణః- తైరాకులం వ్యాప్తం మహన్మనః ప్రఖ్యపయస్సరస్వతా- మహతాం మనసా ప్రఖ్యం తుల్యం స్వచ్ఛం పయో యస్మిన్ తత్సర ఆశ్రయత్వేనాస్తి యస్య- తేన వాతేనేతి శైత్యముక్తం- శతపత్రగంధినేతి పరిమళవత్వం - తేన జుష్టం వనమితి మాంద్యంచ సూచితం॥ ౩॥ స ఇతి॥ అరుణపల్లవశ్రియా సహ-స్పృశంత్యః శిఖాః శాఖాగ్రాణి -

రైః కౌమారం జహతుర్వ్రజే నిలాయనైస్సేతుబంధైర్మర్కటప్లవనాదిభిః॥ ౬౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- చతుర్దశోధ్యాయః॥

శ్రీబాదరాయణిః॥ తతశ్చ పౌంగడవయస్సమాశ్రితౌ బభూవతుస్తౌ పశుపాలసమ్మతౌ। గాశ్చారయంతౌ
సఖిభిస్సమం పదైర్బృందావనం పుణ్యమతీవ చక్రతుః॥ ౧ ॥ తన్మాధవో వేణుముదీరయన్ వృతో గోపైర్గృ
ణద్భిస్స్వయశో బలాన్వితః। పశూన్ పురస్కృత్య పశవ్యమావిశద్విహర్తుకామః కుసుమాకరం వనం॥ ౨॥ త
న్మంజుఘోషాళిమృగద్విజాకులం మహన్మనః ప్రఖ్యపయస్సరస్వతా। వాతేన జుష్టం శతపత్రగంధినా నిరీ
క్ష్య రంతుం భగవాన్ మనో దధే॥ ౩॥ స తత్ర తత్రారుణపల్లవశ్రియా ఫలప్రసూనోరుభరేణ పాదయోః।
స్పృశచ్ఛిఖాన్ వీక్ష్య వనస్పతీన్ ముదా స్మయన్నివాహాగ్రజమాదిపూరుషః॥ ౪॥ శ్రీభగవాన్॥ అహో
అమీ దేవవరామరార్చితం పాదాంబుజం తే సుమనః ఫలార్హణం। నమంత్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మనస్త
మోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతం॥ ౫॥ ఏతేళినస్తవ యశోఖిలలోకతీర్థం గాయంత ఆదిపురుషానుప
దం భజంతే। ప్రాయో అమీ మునిగణా భవదీయముఖ్యా గూఢం వనేపి న జహంత్యనఘాత్మదైవమ్॥ ౬॥ నృ
త్యంత్యమీ శిఖిన ఈడ్య ముదా హరిణ్యః కుర్వంతి గోప్య ఇవ తే ప్రియమీక్షణేన। సూక్తైశ్చ కోకిలగణా గృ
హమాగతాయ ధన్యా వనౌకస ఇయాన్ హి సతాం నిసర్గః॥ ౭॥ ధన్యేయమద్య ధరణీ తృణవీరుధస్త్వత్పా
దస్పృశో ద్రుమలతాః కరజాభిమృష్టాః। నద్యో౽ద్రయః ఖగమృగాః సదయావలోకైర్గోప్యోంతరేణ
భుజయోరపి యత్స్పృహా శ్రీః॥ ౮॥ ఏవం బృందావనం శ్రీమత్కృష్ణః ప్రీతమనాః పశూన్। రేమే సంచార
యన్నద్రేస్సరిద్రోధస్సు సానుగః॥ ౯॥ క్వచిద్గాయతి గాయత్సు మదాంధాళిష్వనువ్రతైః। ఉపగీయమా
నచరితస్స్రఖి సంకర్షణాన్వితః॥ ౧౦॥ క్వచిచ్చ కలహంసానామనుకూజతి కూజితం। అనునృత్యతి నృత్యంతం బ
ర్హిణం హాసయన్ సఖీన్॥ ౧౧॥ మేఘగంభీరయా వాచా నామభిర్దూరగాన్ పశూన్। క్వచిదాహ్వ
యతి ప్రీత్యా గోగోపాలమనోజ్ఞయా॥ ౧౨॥ చకోరక్రౌంచచక్రాహ్వభరద్వాజాంస్తు బర్హిణః। అ

మేషాంతాన్॥ ౪॥ అహో ఇతి॥ తరుజన్మ యేన కృతం-తస్య తమసః పాపస్యాపహత్యై నాశాయ-అథవా- యేన త్వయా ఈశ్వరేణ- సర్వోపకారకం తరుజన్మ కృతం తం త్వాం నమంతి- ఏవం శ్లాఘ్యపి జన్మ నియదజ్ఞానరూపం తమో స్తితస్యాపహత్యై॥ ౫॥ ఏత ఇతి॥ హే అనఘ-వనే-గూఢమపి త్వాం న త్యజంతి- త్వయి మనుష్యవేషేణ నిగూఢే సతి- మునయోప్యళివేషేణ నిగూఢాస్త్వాం భజంతీత్యర్థః॥ ౬॥ నృత్యంతీతి॥ ఇయాన్ హి సతాం నిసర్గ ఇతి - యదస్తి స్వస్మిన్- తద్గృహమాగతాయ మహతే- సమర్పయంతీతి॥ ౭॥ ధన్యేతి॥ తృణవీరుధశ్చ తవ పాదౌ స్పృశంతీతి తథా-కరజాభిమృష్టా నఖైః స్పృష్టాః-సదయైరవలోకనైః- శ్రీరపి యస్మై స్పృహయతి- కేవలం తేన భుజయోరంతరేణ- వక్షసా గోప్యో ధన్యా ఇతి - అత్ర నద్యోద్రయ ఇతి సంధ్యభావ ఆర్షః॥ ౮ ॥ ఎవమితి ఏవం శ్రీమద్బృందావనం ప్రతి ప్రీతస్సన్ - అద్రేః సమీపవర్తిషు సరిత్తటేషు గాస్సంచారయన్- సానుగః ప్రీతమనాస్సన్ రేమే- యద్వా-శ్రీమద్బృందావనం ప్రతి పశూన్ సంచారయన్ - అద్రేస్సరిద్రోధస్సు రేమే॥ ౯॥ తామేవ రతిమాహ క్వచిదిత్యాదిపంచభిః॥ ౧౦॥ క్వచిదితి॥ బర్హిణం నృత్యంతం అన్వభినృత్యతి బర్హిణమభిముఖో నృత్యతీతి వా - సఖీన్ హాసయన్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ చకోరా రౌతి॥ చకోరాదీననుసృత్య రౌతి-కదాచిచ్చ సత్త్వానాం మధ్యే-వ్యా

ఘ్రసింహయోః- తాభ్యాంభీతవద్భవతి- స త్వేషు పలాయమానేషు- పలాయత ఇత్యర్థః-తయోః- సత్వానాంబలోద్రే కాణాంచ-భీతవద్భవతీవా॥౧౩॥క్వచిదితి॥ఆర్యమగ్రజం విశ్రామయతి విగతశ్రమంకరోతి॥౧౪॥నృత్యత ఇతి॥మిథోన్యత్ర్యాదీన్ కుర్వతో గోపాన్-ప్రశశంసతుః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ పాదసంవహనమితి॥ వ్యజనైః పల్లవాదినిర్మితైః ౧౭॥ ౧౮॥ ఏవమితి॥ ఈశచేష్టిత ఇతి నిగూఢస్వభావత్వేప్యంతరాంతరా - ఈశస్యైవ చేష్టితాని దృశ్యంతే యస్మిన్ సః ॥౧౯॥ ఈశచేష్టితత్వమేవదర్శయితుమాహ। శ్రీదామేతి॥ స్తోకకృష్ణః కశ్చిత్॥౨౦॥ రామరామేతి॥ తాళాళిసంకులం తాలానాం ఆళిభిః పంక్తిభిర్వ్యాప్తం॥ ౨౧॥ ౨౪॥ ఏవ ఇతి॥ విషూచీనః సర్వతః ప్రసృతః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అభ్యధావదితి॥ సనగం సవృక్షం॥౨౭॥ సమే

నురౌతి స్మ సత్వానాం భీతవద్వ్యాఘ్రసింహయోః॥ ౧౩ ॥క్వచిత్క్రీడాపరిశ్రాంతం గోపోత్సంగోపబర్హణమ్। స్వయం విశ్రామయత్యార్యం పాదసంవాహనాదిభిః॥ ౧౪॥ నృత్యతో గాయతః క్వాపి వల్గతో యుధ్యతో మిథః। గృహీతహస్తౌ గోపాలాన్ హసంతౌ ప్రశశంసతుః॥౧౫॥ క్వచిత్పల్లవతల్పేషు నియుద్ధశ్రమకర్శితః। వృక్షమూలాశ్రయశ్శేతే గోపోత్సంగోపబర్హణః॥ ౧౬॥ పాదసంవహనంచక్రుః కేచిత్తస్యమహాత్మనః। పరేతు హతపాప్మానో వ్యజనైస్సమవీజయన్ ॥ ౧౭ ॥ అన్యే తదనురూపాణి మనోజ్ఞాని మహాత్మనః। గాయంతిస్మ మహారాజ స్నేహక్లిన్నధియశ్శనైః॥ ౧౮॥ ఏవం నిగూఢాత్మగతిస్స్వమాయయా గోపాత్మజత్వం చరితైర్విడంబయన్। రేమే రమాలాలిత పాదపల్లవో గ్రామ్యైస్సమం గ్రామ్యవదీశచేష్టితః॥ ౧౯॥శ్రీదామనామా గోపాలో రామకేశవయోస్సఖా। సుబలస్తోకకృష్ణాద్యా గోపాః ప్రేమ్ణేదమబ్రువన్॥౨౦॥ రామరామమహాసత్వ కృష్ణదుష్టనిబర్హణ। ఇతోవిదూరే సుమహద్వనం తా

—(*) ధేనుబకాసురభంజనఘట్టః (*)—

ళాళిసంకులం॥౨౧॥ ఫలానితత్ర భూరీణి పతంతి పతితాని చ। సంతి కింత్వవరుద్ధాని ధేనుకేన దురాత్మనా॥౨౨॥సోతివీర్యో సురో రామ హే కృష్ణ ఖరరూపధృక్। ఆత్మతుల్యబలైరన్యైర్జ్ఞాతిభిర్బహుభిర్వృతః॥౨౩॥ తస్మాత్కృతనరాహారాద్భీతైర్నృభిరమిత్రహన్ । విద్యంతేభుక్తపూర్వాణి ఫలాని సురభీణి చ॥౨౪ ॥ ఏష వై సురభిర్గంధో విషూచీనోవగృహ్యతే । ప్రయచ్ఛ తాని నః కృష్ణ గంధలోభితచేతసామ్॥౨౫॥ వాంఛాసీన్నహతి రామగమ్యతాం యది రోచతే। ఏవం సుహృద్వచశ్శ్రుత్వా సుహృత్ప్రియచికీర్షయా॥ ౨౬॥ ప్రహస్య జగ్మతుర్గోపైర్వృతౌ తాళవనం ప్రభూ । బలః ప్రవిశ్య బాహుభ్యాం తాళాన్ సంపరికమ్పయన్ ౨౭॥ఫలాని పాతయామాస మతంగజ ఇవౌజసా। ఫలానాం పతతాం శబ్దం నిశమ్యాసురరాసభః॥ ౨౮॥ అభ్యధావత్ క్షితితలం సనగం పరికంపయన్ ॥౨౯॥సమేత్య తరసా ప్రత్యగ్ద్వాభ్యాం పద్భ్యాం బలం బలీ। నిహత్యోరసి కాశబ్దం ముంచన్ పర్యసరత్ఖరః॥౩౦॥ పునరాసాద్య సంరబ్ధ ఉపక్రోష్టా పరాక్ స్థితః । చరణావపరౌ రాజన్ బలాయ ప్రాక్షిపద్రుషా ॥౩౧॥ స తం గృహీత్వా పదయోర్భ్రామయిత్వైకపాణినా । చిక్షేప తృణరాజాగ్రే భ్రామణత్యక్తజీవితమ్॥౩౨॥ తేనాహతో మహాతాళః పతమానో బృహచ్ఛిరాః పార్శ్వస్థం కమ్పయన్ భగ్నస్సచాన్యం సోపి చాపరమ్॥ ౩౩॥ బలస్యలీలయోత్సృష్టఖరదేహహతాహతాః । తాళాశ్చకమ్పిరే సర్వే మహావాతేరితా ఇవ ॥౩౪॥నైతచ్చిత్రం భగవతి హ్యనంతే జగదీశ్వరే । ఓతప్రోతమిదం యస్మిన్ తంతుష్వంగ యథా పటః॥౩౫॥తతః కృష్ణం చ రామం చ జ్ఞాతయో ధేనుకస్య యే। క్రోష్టారోభ్యపతన్ సర్వే సంరబ్ధా హతబాంధవాః॥౩౬॥తాంస్తానాపతతః కృష్ణో రామశ్చ నృప లీలయా। గృహీతపశ్చాచ్చరణాన్ ప్రాహిణోత్తృణరాజసు॥ ౩౭॥ఫలప్రకరసంకీర్ణం దైత్యదేహైర్గతాసుభిః। రరాజఖరతాళాగ్రైర్ఘనైరివ నభస్తలమ్॥౩౮॥తయోస్తత్సుమహత్కర్మ నిశామ్య విబుధాదయః। ముముచుః పుష్పవర్షాణి చ

త్యైతి॥ప్రత్యగ్ పశ్చిమాభ్యాం-ద్వాభ్యాంపద్భ్యాం-ప్రత్యగ్ ప్రతిముఖస్సన్నితివా- కాశబ్దమితి- కేతిగర్దభజాతిశబ్దానుకరణం-పర్యసరత్ పరితో ధావదిత్యర్థః॥౩౦॥పునరితి॥ఉపక్రోష్టా గర్దభః-పరాగ్ ప్రతిముఖః- అపరౌ పశ్చిమౌ- బలాయ బలం హంతుం ॥౩౧॥తృణరాజస్తాళః॥ ౩౨॥౩౩॥ బలస్యేతి॥ ఉత్సృష్టేన ఖరదేహేన- హతైః ఆహతాః- చకంపిరే అకంపంత॥౩౪॥నైతి॥యస్మిన్నిదం విశ్వం ఓతం ఊర్ధ్వం తంతుషు పటఇవ గ్రథితం- ప్రోతం తిర్యక్తంతుషువత్ - ఏవం సంగ్రథితం సర్వతో వ్యాప్తం-వర్తత ఇత్యర్థః॥౩౫॥౩౬॥ఘనైరితి॥ఘనైర్నభ ఇవ-భూతలం రరాజ- తత్రఫలప్రకరసంకీ

ర్ణమితి- దైత్యదేహైః ఖరతాళాగ్రైశ్చ సంకీర్ణమిత్యరుణ శ్వేతనీలఘనసాదృశ్యసంపాదనం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ అథేతి॥ అదన్ అభక్షయన్॥ ౪౦॥ ౪౧॥ తమితి॥ గోరజోభిఃచురితేషుకుంతళేషు-బద్ధంబర్హం-వన్యాని ప్రసూనానిచయస్యరుచిరమీక్షణంచారుహాసశ్చయస్యతంచతంచ-దిదృక్షితదృశః దిదృక్షితాః దర్శనోత్కంఠితాదృశోయాసాంతాః॥ ౪౨॥ పీత్వేతి॥ ముకుందస్యముఖపద్మగతం- సారఘంమధు- అహ్నియోవిరహస్తస్మాజ్జాతంతాపం-సచతాసాంసత్కృతింపూజాం-కాంసత్కృతింకథంవాక్యతాం- తామాహ-సవ్రీడేతి- సలజ్జేనహాసేన-వినయోయథాభవతితథా- యదేతత్ కిం- అపాంగమోక్షంకటాక్షదర్శనం. తథాతాసాంసత్కృతింప్రాప్యేతి॥ ౪౩॥ ౫౦॥ తఇతి॥ సంప్రతిపద్యేవఇతా ప్రాప్తాస్స్మృతిర్యేస్తే-సంప్రతీతస్మృతయః యద్వా-సమ్యక్ ప్రతిప్రాప్తాస్మృతిర్యేస్తేతథేతి॥ ౫౧॥ ౫౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్రుర్వాద్యానితుష్టువుః॥ ౩౯॥ అథ తాళఫలాన్యాదన్ మనుష్యాగతసాధ్వసాః తృణంచపశవశ్చేరుర్హతధేనుకకాననే॥ ౪౦॥ కృష్ణః కమలపత్రాక్షః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః స్తూయమానోనుగైర్గోపైస్సాగ్రజో వ్రజమావిశత్॥ ౪౧॥ తంగోరజశ్ఛురితకుంతలబద్ధబర్హవన్యప్రసూనరుచిరేక్షణచారుహాసమ్। వేణుంక్వణంతమనుగైరుపగీతకీర్తింగోప్యోదిదృక్షితదృశోభ్యగమన్ సమేతాః॥ ౪౨॥ పీత్వాముకుందముఖసారఘమక్షిభృంగైస్తాపంజహుర్విరహజం వ్రజయోషితోహ్ని। తత్సత్కృతింసమధిగమ్యవివేశగోష్ఠంసవ్రీడహాసవినయంతదపాంగమోక్షమ్॥ ౪౩॥ తయోర్యశోదారోహిణ్యౌపుత్రయోః పుత్రవత్సలే। యథాకాలంయథాకామంవ్యధత్తాంపరమాశిషః॥ ౪౪॥ గతాధ్వశ్రమౌతత్ర మర్దనోన్మజ్జనాదిభిః। వాసోవసిత్వారుచిరం దివ్యస్రగ్గంధమండితౌ॥ ౪౫॥ జనన్యుపహృతంప్రాశ్య స్వాద్వన్నముపలాలితౌ। సంవిశ్యవరశయ్యాయాంసుఖంసుషువతుర్వ్రజే॥ ౪౬॥ ఏవంసభగవాన్ కృష్ణోబృందావనచరః క్వచిత్। యయౌరామమృతే

—కాళీయమర్దనకథాప్రారంభఘట్టః—

రాజన్ కాళిందీంసఖిభిర్వృతః॥ ౪౭॥ అథగావశ్చగోపాశ్చనిదాఘాతపపీడితాః। దుష్టంపపుర్జలంతస్యాస్తృషార్తావిషదూషితమ్॥ ౪౮॥ విషాంభస్తదుపస్పృశ్యదైవోపహతచేతసః। నిపేతుర్వ్యసవస్సర్వేసలిలాంతే కురూద్వహ॥ ౪౯॥ వీక్ష్యతాన్ వైతథాభూతాన్ కృష్ణోయోగేశ్వరేశ్వర। ఈక్షయామృతవర్షిణ్యా స్వనాథాన్ సమజీవయత్॥ ౫౦॥ తేసంప్రతీతస్మృతయఉత్థాయచజలాంతికాత్। ఆసన్ సువిస్మితాస్సర్వేవీక్షమాణాః పరస్పరమ్॥ ౫౧॥ అన్వమంసతతద్రాజన్ గోవిందానుగ్రహేక్షితమ్। పీత్వావిషంపరేతస్యపునరుత్థానమాత్మనః॥ ౫౨॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- పంచదశోధ్యాయః-

శ్రీబాదరాయణిః ॥ విలోక్యదూషితాంకృష్ణాంకృష్ణఃకృష్ణాహినావిభుః। తస్యావిశుద్ధిమన్విచ్ఛన్ సర్పంతముదవాసయత్॥ ౧॥ రాజా॥ కథమంతర్జలేగాధేన్యగృహ్ణాద్భగవానహిమ్। సవైబహుయుగావాసంయథాసీద్విప్రకథ్యతామ్॥ ౨॥ బ్రహ్మన్ భగవతస్తస్యభూమ్నస్స్వచ్ఛందవర్తినః। గోపాలోదారచరితంకస్తృప్యేతామృతంజుషన్ ॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ కాళింద్యాంకాళియస్యాసీద్ధ్రదః కశ్చిద్విషాగ్నినా। శ్రప్యమాణపయాయస్మిన్ పతంత్యుపరిగాఃఖగాః॥ ౪॥ విప్రుష్మతావిషదోర్మిమారుతేనాభిమర్శితాః। మ్రియంతేతీరగాయస్యప్రాణినస్స్థిరజంగమాః ॥ ౫॥ తంచండవేగవిషవీర్యమవేక్ష్య తేనదుష్టాంనదీంచఖలసంయమ

శ్లో॥ షోడశేకాళియస్యోక్తోనిగ్రహోయమునాహ్రదే। తత్పత్నీభిస్స్తుతేనాథకృష్ణేనానుగ్రహః పునః॥ హత్వారాసభదైతేయాన్ జగ్ధ్వాతాళఫలాన్యలం। ప్రీతోనృత్యత్ఫణారంగేకాళీయస్యకళానిధిః॥ విలోక్యేతి॥ ఉదవాసయత్ నిష్కాసితవాన్॥ ౧॥ కథమితి॥ బహూనియుగాన్యావాసోయస్యతమహిం-సవైఅహిఃఅజలచరోపితస్మిన్నంతర్జలే- యథాయేనప్రకారేణాసీత్.అథవా-బహూనియుగాన్యావాసోయథాభవతితథా - కేనప్రకారేణ సవైతత్రాసీదితియత్తత్కథ్యతామితి॥ ౩॥ బ్రహ్మన్నితి॥ గోపాలేనయదుదారమాచరితం- తదేవామృతం. అతఃకథ్యతామితి॥ ౨॥ కాళింద్యామితి॥ శ్రప్యమాణంపచ్యమానం - పయోయస్యసః - అతఉపరిగచ్ఛంతః ఖగాఃయస్మిన్ పతంతి॥ ౪ ॥ విప్రుష్మతేతి॥ కించవిప్రుష్మతాఅంబుకణయుక్తేన- విషోదతరంగస్పర్శమారుతేన- స్పృష్టాఃయస్యతీరగాః మ్రియంతే- సహ్రదఆసీదితి॥ తమితి॥ తంకాళీయంచండోవేగోయస్య- తద్విషమేవవీర్యంయస్యతం- కదంబమితి.భావినాశ్రీకృష్ణచరణస్పర్శభాగ్యేన- సఏకస్త్రీ

రేణశుష్కాః-అమృతమాహారతాగరుత్మతాక్రాంతత్వాదితిపురాణాంతరం-ఆస్ఫోట్యబాహుంకరతలేనాహత్య- గాఢం దృఢంబద్ధారశనాకాంచీయేనసతథా ॥ ౬ ॥ సర్పేతి॥ సర్పస్యహ్రదఃపురుషశ్రేష్ఠస్యపతనభరేణ - సంక్షోభితానాంఉర గాణాం-విషైరున్నమితోంబురాశిర్యస్యసః- విషేణకషాయీకృ తాభయంకరాఊర్మయోయస్యసః - పర్యక్ పరితః- అంచత్- ధనుశ్శతంప్లుతఃప్రసృతః- నైతచ్చిత్రమిత్యాహ-అనంతబలస్యేతి॥ ౭॥ తస్మిన్నితి॥ భుజదండాహతోదకఘోషం శ్రుత్వాతత్ తతః- స్వసదనాభిభవంచనిరీక్ష్య-తదసహమానఃసర్పః- సమసరత్సమాజగామ॥౮॥తమితి॥ ప్రేక్షణీయశ్చ సుకుమారశ్చఘనవదుజ్జ్వలచ్చతం- శ్రీవత్సపీతవసనం- శ్రీవత్సేనసంయుక్త ముజ్జ్వలత్పీతంవస్త్రంయస్యతం- భుజయా భోగేనచఛాదఅవేష్టయత్॥ ౯॥ తదితి॥ సఃప్రియోయేషాంతేతత్ప్రియాః- తేచతేసఖాయశ్చేతితథా॥౧౦॥ ౧౧॥అథేతి॥ భువిభూకంపాదయఃదివిఉల్కాపాతాదయః- ఆత్మనివామనేత్రస్ఫురణాదయః- ఆసన్నంభయంశంసితుంశీలంయేషాం

నావతారః।కృష్ణఃకదంబమధిరుహ్యతతోతితుంగమాస్ఫోట్యగాఢరశనోభ్యపతద్విషోదే॥౬॥ సర్పహ్రదః పురుషసారనిపాతవేగసంక్షోభితోరగవిషోన్నమితాంబురాశిః।పర్యక్ప్లుతోవిషకషాయితభీషణోర్మిరం చద్ధనుశ్శతమనంతబలస్యకింతత్॥ ౭॥ తస్మిన్హ్రదేవిహరతోభుజదండఘూర్ణవార్ఘోషమంగవరవా రణవిక్రమస్య । ఆశ్రుత్యతత్స్వసదనాభిభవంనిరీక్ష్యచక్షుశ్శ్రవాస్సముసరత్తదమృష్యమాణః॥౮॥ తం ప్రేక్షణీయసుకుమారఘనావదాతంశ్రీవత్సపీతవసనంస్మితసుందరాస్యమ్। క్రీడంతమప్రతిబలంకమలో దరాంఘ్రింసందశ్యమర్మసురుషాభుజయాచఛాద॥౯॥ తన్నాగభోగపరివీతమదృష్టచేష్టమాలోక్యత త్ప్రియసఖాఃపశుపాభృశార్తాః।కృష్ణేర్పితాత్మసుహృదర్థకళత్రకామాదుఃఖార్తిశోకభయమూఢ ధియోనిపేతుః॥౧౦॥ గావోవృషావత్సతర్యఃక్రందమానాస్సుదుఃఖితాః । కృష్ణన్యస్తేక్షణాభీతారుదంత్యఇ వతస్థిరే॥ ౧౧॥ అథవ్రజేమహోత్పాతా స్త్రివిధాఅతిదారుణాః। ఉత్పేతుర్భువిదివ్యాత్మన్యాసన్నభ యశంసినః॥ ౧౨॥ తానాలక్ష్యభయోద్విగ్నాగోపానందపురోగమాః।వినారామేణగాఃకృష్ణంజ్ఞాత్వా చారయితుంగతం॥౧౩॥ తైర్దుర్నిమిత్తైర్నిధనంమత్వాప్రాప్తమతద్విదః। తత్ప్రాణాస్తన్మనస్కాస్తే దుఃఖశోకభయాతురాః॥౧౪॥ ఆబాలవృద్ధవనితాస్సర్వేంగపశువృత్తయః। నిర్జగ్ముర్గోకులాద్దీనాఃకృ ష్ణదర్శనలాలసాః॥ ౧౫॥ తాంస్తథాకాతరాన్వీక్ష్యభగవాన్రోహిణీసుతః। ప్రహస్య కించిన్నోవాచ ప్రభావజ్ఞోనుజస్యసః॥ ౧౬॥ తేన్వేషమాణాదయితం కృష్ణంసూచితయాపదైః । భగవల్లక్షణైర్జగ్ముః పదవ్యాయమునాతటమ్ ॥౧౭॥ తేతత్రతత్రాబ్జయవాంకుశాశనిధ్వజోపపన్నానిపదానివిశ్ప*తేః। మా ర్గేగవామన్యపదాంతరాంతరేనిరీక్ష్యమాణాయయురంగసత్వరాః॥౧౮॥ అంతర్జలేభుజగభోగపరీత మారాత్కృష్ణంనిరీహముపలభ్యజలాశయాంతే । గోపాంశ్చమూఢధిషణాన్పరితఃపశూంశ్చస-క్రంద తఃపరమకశ్మలమాపురార్తాః॥ ౧౯॥ గోప్యోనురక్తమనసోభగవత్యనంతేతత్సౌహృదస్మితవిలోకగిర స్స్మరంత్యః। గ్రస్తేహినాప్రియతమేభృశదుఃఖతప్తాశ్శూన్యంప్రియవ్యతిహృతందదృశుస్త్రిలోకమ్॥౨౦॥ తాఃకృష్ణమాతరమపత్యమనుప్రతప్తాంతుల్యవ్యథాస్సమధిగమ్యశుచస్స్రవంత్యః । త్రస్తావ్రజప్రియక థాఃకథయంత్యఆసన్కృష్ణాననేర్పితదృశోమృతకప్రతీకాః ॥౨౧॥ కృష్ణప్రాణాన్నివిశతోనందాదీన్వీక్ష్య తద్ధ్రదమ్। ప్రత్యేషధత్సభగవాన్రామఃకృష్ణానుభావవిత్॥ ౨౨॥ఇత్థంస్వగోకులమనన్యగతింనిరీక్ష్యస

తే॥౧౨॥ తానితి॥ తానాలక్ష్య- గోకులాన్నిర్జగ్మురితి తృతీయేనాన్వయః భయోద్విగ్నాఃభయహేతుభ్యోభీతాః- భయేన కంపమానాఇతివా ।౧౩॥ తైరితి॥నతంవిదంతీత్యతద్విదః॥౧౪॥ ఆబాలేతి॥ పశువృత్తయఃఅతివత్సలాః॥౧౫॥ తానితి॥ కాత రాన్భీతాన్॥౧౬॥ తఇతి॥ భగవంతంలక్షయంతియానిపదాని- తైఃపదైస్సూచితయాపదవ్యామార్గేణ॥ ౧౭॥మార్గ జ్ఞానప్రకారమాహ ॥తఇతి ॥విశ్వతేఃశ్రీకృష్ణస్య- అన్యేషాంపదానాం- అంతరాంతరేమధ్యేమధ్యే- తత్తదపోహనేనగ వాంశ్రుతీనాం - మార్గేణసత్వరాఅప్రమత్తా యోగినస్తత్తదుపాధ్యపవాదేన - యథాపరంతత్త్వం - మృగయంతేః తద్వదితిభావః॥౧౮॥ అంతరితి॥తతశ్చసర్పపరివేష్టితంకృష్ణం-దూరాన్నిరీక్ష్య గోపాంశ్చపశూంశ్చ- తథాతథానిరీక్ష్య- ఆర్తాః-పరమంమోహంప్రాపుః॥౧౯॥గోప్యఇతి॥ ప్రియేణశ్రీకృష్ణేన-విరహితంత్రైలోక్యం- శూన్యందదృశుః॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ఇత్థమితి॥అనన్యగతిమాత్మానం-ఇత్థంనిరీక్ష్య- అతఏవాత్మహేతోః- స్వగోకులమతిదుఃఖితమాజ్ఞాయ-ఉరగబంధా

దుదతిష్ఠదిత్యన్వయః ॥ ౨౩॥ తదితి॥ తస్య ప్రథ్యమానేన ప్రవర్ధమానేన- వపుషా- వ్యథితాత్మా పీడితశరీరః - భుజఙ్గః కుణ్డలీ- శ్రీకృష్ణం త్యక్త్వా- కుపితః- స్వఫణానున్నమయ్య- శ్వసన్ కేవలమీక్షమాణస్తస్థౌ- కథమ్భూతః- శ్వసనరన్ధ్రేషు నాసావివరేషు- విషం యస్య స తథా- అమ్బరీషం భ్రాష్ట్రం- మణ్డకపాకభాజనమిత్యర్థః- తద్వత్ సన్తప్తాని స్తబ్ధానీక్షణాని యస్య స తథా- ఉల్ముకాని ముఖేషు యస్య స చ॥ ౨౪ ॥ తమితి॥ హరిశ్చ క్రీడన్- తమముం సర్పం- పరిససార పరితో బభ్రామ- అతికరాళా విషాగ్నియుక్తా దృష్టిర్యస్య తం- జిహ్వయా ద్విశిఖయా మేతి ప్రణిముఖం॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం పరిభ్రమేణైవ హతమోజో యస్య తం- ఉన్నతౌ అంసౌ యస్య తం- తస్య మూర్ధసు యే రత్ననికరాః - తేషాం స్పర్శేన- అత్యరుణం పాదాంబుజం యస్య సః - అత్ర ఛన్దోభఙ్గ ఆర్షః - నను కథం చఞ్చలేషు శిరస్సు నర్తనం- తత్రాహ- అఖిలకలానామాదిగురుః॥ ౨౬ ॥ ౨౭॥ యద్యదితి॥ శతైకశీర్ష్ణః శతం ఏకాని ముఖ్యాని. శీర్షాణి యస్య తస్య- క్షీణాయుషోఽపి పునర్భ్రమతః యద్యచ్ఛిరోఽననమత్ తే స్తబ్ధతాం నజహాతి- నృత్యచ్ఛలేనాఙ్ఘ్రిపాతైస్తత్తన్మమర్ద- తథా చ- ఆస్యతో ముఖేభ్యః- నస్తో నాసావివరేభ్యశ్చ- అసృపి గ్వమన్ ॥ ౨౮ ॥ తస్యేతి॥ పునరపి రుషా ఉచ్చైర్నిశ్వసతో యద్యచ్ఛిరః సమున్నమతి. తత్తత్పదాఘాతేనా

స్త్రీకుమారమతి దుఃఖితమాత్మహేతోః। అజ్ఞాయ మర్త్యపదవీమనువర్తమానః స్థిత్వా ముహూర్తముద
తిష్ఠదురఙ్గబన్ధాత్ ॥ ౨౩ ॥ తత్ప్రథ్యమానవపుషా వ్యథితాత్మభోగస్త్యక్త్వోన్నమయ్య కుపితస్స్వఫణాన్
భుజఙ్గః। తస్థౌ శ్వసన్ శ్వసనరన్ధ్రవిషామ్బరీషస్తబ్ధేక్షణోల్ముకముఖో హరిమీక్షమాణః॥ ౨౪॥ తం జి
హ్వయా ద్విశిఖయా పరిలేలిహానం ద్వే సృక్విణీ హ్యతికరాళవిషాగ్నిదృష్టిమ్ । క్రీడన్నముం పరిససార యథా
ఖగేన్ద్రో బభ్రామ సోఽప్యవసరం ప్రసమీక్షమాణః॥ ౨౫॥ ఏవం పరిభ్రమహతౌజసమున్నతాంసమాన
మ్య తత్పృథుశిరస్స్వధిరూఢ ఆద్యః। తన్మూర్ధరత్ననికరస్పర్శాతితామ్రపాదామ్బుజోఽఖిలకలాదిగురు
ర్ననర్త॥ ౨౬॥ తం నర్తుముద్యతమవేక్ష్య తదా తదీయగన్ధర్వసిద్ధమునిచారణదేవవధ్వః। ప్రీత్యా మృదఙ్గప
ణవానకవాద్యగీతపుష్పోపహారనుతిభిస్సహసోపసేదుః॥ ౨౭ ॥ యద్యచ్ఛిరో న నమతేఽఙ్గ శతైకశీర్ష్ణస్త
త్తన్మమర్ద ఖలదణ్డధరోఽఙ్ఘ్రిపాతైః। క్షీణాయుషో భ్రమత ఉల్బణమాస్యతోఽసృఙ్నస్తో వమన్ పరమకశ్మ
లమాప నాగః॥ ౨౮ ॥ తస్యాక్షిభిర్గరళముద్వమతశ్శిరస్సు యద్యత్సమున్నమతి నిశ్శ్వసతో రుషోచ్చైః। నృ
త్యన్పదానునమయన్ దమయాంబభూవ పుష్పైస్సుపూజిత ఇవేహ పుమాన్ పురాణః॥ ౨౯॥ తచ్చిత్రతాణ్డవ
విరుగ్ణఫణాసహస్రో రక్తం ముఖైరురు వమన్నృప భగ్నగాత్రః। స్మృత్వా చరాచరగురుం పురుషం పు
రాణం నారాయణం తమరణం మనసా జగామ॥ ౩౦॥ కృష్ణస్య గర్భజగతోఽతిభరావసన్నం పార్ష్ణిప్రహార
పరిరుగ్ణఫణాతపత్రమ్। దృష్ట్వాహిమాద్యముపసేదురముష్య పత్న్య ఆర్తాః శ్లథద్వసనభూషణకేశబన్ధాః॥
౩౧॥ తాస్తం సువిగ్నమనసోఽథ పురస్కృతార్భాః కాయం నిధాయ భువి భూతపతిం ప్రణేముః। సాధ్వ్యః

కాళీయపత్న్యః కృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః.

కృతాఞ్జలిపుటాశ్శమలస్య భర్తుర్మోక్షేప్సవశ్శరణదం శరణం ప్రపన్నాః॥ ౩౨॥ నాగపత్న్య ఊచుః॥ న్యాయ్యో
హి దణ్డః కృతకిల్బిషేఽస్మిన్ తవావతారః ఖలనిగ్రహాయ। రిపోస్సుతానామపి తుల్యదృష్టేర్ధత్సే దమం ఫలమే

నునమయన్- ఇహాస్మిన్నవసరే- స్రక్ష్వైర్గన్ధర్వాదిభిః- శేషాసనః పురుష ఇవ సయశోదానన్దనః పుష్పైః పూజితః- యద్వా- తదా గన్ధర్వాదిభిః పుష్పైస్సుపూజితో గోపైః పురాణ ఇవ పుమాన్ దృష్ట ఇతి- యద్వా తే ఇవ పుష్పైస్సుపూజిత ఇవ ప్రసన్నస్సన్- దమయాంబభూవ హితం కృతవానిత్యర్థః॥ ౨౯ ॥ తదితి॥ అరణం శరణం॥ ౩౦॥ కృష్ణస్యేతి॥ గర్భే జగన్తి యస్య తస్యాతిభరేణ- అవసన్నమాక్రాన్తం- పార్ష్ణిః- పాదపృష్ఠం- ఆద్యం శ్రీకృష్ణం- శ్లథన్తో విస్రంసమానాః వసనాదయో యాసాం తాః॥ ౩౧॥ తా ఇతి॥ శరణం ప్రపన్నాః స్వస్య సంప్రణేముః - సువిగ్నమనసః విహ్వలచిత్తాః- భువీతి తస్మిన్ స్థానే - జలాదధస్తాద్వా- తీరే వా- శమలస్య పాపాన్మనోఽపి- భర్తుర్మోక్షేప్సవః- భర్తుస్స్యాచ్ఛమలం తస్య వా - భూతపతిః ప్రాణిమాత్రస్య పతిం- శరణదం ఆశ్రయప్రదం ॥ ౩౨ ॥ ప్రథమం తావత్ కుపితం భగవన్తం - దణ్డానుమోదనేనోపశమయన్త్యః- స్తువన్తి తత్ర॥ శ్లో॥ దణ్డానుమోదనం షడ్భిర్దశభిశ్చ హరేస్స్తుతిః। ప్రార్థనాం పఞ్చభిశ్శ్లోకైస్తతః పన్నగయోషితాం ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ న్యాయ్య ఇతి ॥ నను నిగ్రహానుగ్రహలక్షణం వైషమ్యమిత్యాహుః - ధత్సే దమం ఫలం అనుశంసన్ ఆలోచయన్॥ ౩౩॥ నిగ్రహో హ్యస్యానుగ్రహ ఏవేత్యుక్తం పూర్వం ఇదానీమనుగ్రహ ఏవాయం- ఇతి

గ్రహఇత్యాహుః ॥ అనుగ్రహఇతి॥నోస్మాకంయస్మాదస్యసర్పత్వందృశ్యతే- అత స్తన్మూలపాపనివర్తకో దండః-అనుగ్ర
హఏవ. క్రోధత్వేనప్రతీయమానోపీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ మహాంశ్చాయమనుగ్రహఇతితస్యపూర్వపుణ్య మభినందతి॥ తప
ఇతి॥ స్వయంమానరహితేనఅన్యేభ్యోమానదేనచ-సర్వంజీవయతీతిసర్వజీవః॥౩౫॥ నతపఆదినిమిత్తకఏషభాగ్యోదయః
కింత్వచింత్యంతవకృపావైభవమిత్యాహుః- శ్లోకత్రయేణ॥ కస్యేతి॥ తపఆదినాబ్రహ్మాదయోపి-యస్యాః శ్రియఃప్రసా
దమిచ్ఛంతి- సాశ్రీలలనాపి- శ్రీరేవలలనాఉత్తమాస్త్రీ- యస్యత్వదంఘ్రిస్పర్శాధికారస్య- వాంఛయా- స్పర్శాధికార
ఇత్యత్రఛందోభంగఆర్షః-తపఆచరత్- అస్యసర్పస్య- కింకృతమితికోవేత్తీత్యర్థః॥౩౬॥ నేతి॥యత్తవపాదరజః- ప్రప
న్నాఃప్రాప్తాఃపారమేష్ఠ్యాదీనపి-తుచ్ఛంమన్యంతే॥౩౭॥ తదితి॥ అహినాథఏషఅయత్నతఏవప్రాప- అన్యైఃబ్రహ్మాది
భిరపి.పునఃకథంభూతంపాదరజః-యదిచ్ఛతఃసేవ్యంమేభవత్వితిప్రార్థయతఏవ- సమక్షంప్రత్యక్షతఏవ-విభవఃఅపేక్షి
తాసంపద్భవతి॥౩౮॥నమఇతి॥భగవతేఅంచిత్త్వైశ్వర్యాదిగుణాయ-కించ-పరమాత్మనే-తదుపాదానాయఏతానిదశభి
శ్లోకైర్విశేషాణి- పురుషాయపూర్షుఅంతర్యామిరూపేణవర్తమానాయ - మహాత్మనేఏవమప్యపరిచ్ఛిన్నాయకుతః
భూతావాసాయఆకాశాద్యాశ్రయాయ- తదపికుతః-భూతాయపూర్వమపిసత్త్వేనఅతఃపరాయకారణాయ- కించ- పర
మాత్మనేకారణాతీతాయేతివా॥౩౯॥కారణత్వంకారణాతీతత్వంచసమర్థయితుమాహుః॥జ్ఞానేతి॥జ్ఞానవిజ్ఞాననిధయే
జ్ఞానంజ్ఞప్తిః-విజ్ఞానంచిచ్ఛక్తిః-తయోర్నిధయే-తాభ్యాంపరిపూర్ణాయ- కథంతథాత్వమతఉక్తం- బ్రహ్మణే-అనంతశ

వానుశంసన్॥౩౩॥అనుగ్రహోయంభవతాకృతోహినోదండోసతాంతేఖలుకల్మషాపహః। యద్దంద
శూకత్వమముష్యదేహినఃక్రోధోపితేనుగ్రహఏవసమ్మతః॥౩౪॥తపస్సుతప్తంకిమనేనపూర్వంనిరస్తమా
నేనచమానదేన।ధర్మోథవాసర్వజనానుకంపయాయతోభవాంస్తుష్యతిసర్వజీవః॥౩౫॥ కస్యానుభావో
స్యనదేవవిద్మహేతవాంఘ్రిరేణుస్పర్శాధికారః।యద్వాంఛయాశ్రీర్లలనాచరత్తపోవిహాయకామాన్
సుచిరంధృతవ్రతా॥౩౬॥ననాకపృష్ఠంనచసార్వభౌమంనపారమేష్ఠ్యంనరసాధిపత్యం। నయోగసిద్ధిర్న
పునర్భవంవావాంఛంతియత్పాదరజఃప్రపన్నాః॥౩౭॥ తదేషనాథాపదురాపమన్యైస్తమోజనిఃక్రోధ
వశోప్యహీంద్రః।సంసారచక్రేభ్రమతశ్శరీరిణోయదిచ్ఛతస్స్యాద్విభవస్సమక్షమ్॥ ౩౮॥ నమస్తుభ్యం
భగవతేపురుషాయమహాత్మనే।భూతావాసాయభూతాయపరాయపరమాత్మనే॥౩౯॥జ్ఞానవిజ్ఞాననిధ
యేబ్రహ్మణేనంతశక్తయే।అగుణాయావికారాయనమస్తేప్రాకృతాయచ॥౪౦॥కాలాయకాలనాభాయ
కాలావయవసాక్షిణే।విశ్వాయతదుపద్రష్ట్రేతత్కర్త్రేవిశ్వహేతవే॥౪౧॥ భూతమాత్రేంద్రియప్రాణ
మనోబుద్ధ్యాశయాత్మనే । త్రిగుణేనాభిమానేన గూఢస్వాత్మానుభూతయే ॥ ౪౨ ॥ నమోనంతా
యసూక్ష్మాయకూటస్థాయవిపశ్చితే।నానావాదానురోధాయవాచ్యవాచకశక్తయే॥౪౩॥ నమఃప్రమా

క్తయే-బ్రహ్మణేకథంభూతాయ- అగుణాయవికారాయ-పునఃకథంభూతాయ-అనంతశక్తయే- ప్రాకృతాయప్రకృతి
ప్రవర్తకాయ-యద్వాఅప్రాకృతాయఅప్రాకృతానంతశక్తియుక్తాయ అయమర్థః-అగుణత్వాదవికారంబ్రహ్మజ్ఞప్తి
మాత్రత్వాత్కారణాతీతంప్రకృతిప్రవర్తకానంతశక్తివిజ్ఞాననిధిత్వాదీశ్వరఃకారణం--తదుభయాత్మనేనమఇతి ॥౪౦॥
అనంతశక్తిత్వాత్కాలశక్త్యావిశ్వస్రష్టృత్వాదిరూపేణనమస్యంతి ॥కాలాయేతి॥ కాలాయకాలస్వరూపాయ - కాల
నాభాయకాలశక్త్యాశ్రయాయ - కాలావయవానాంసృష్ట్యాదిసమయానాం-సాక్షిణే-తతశ్చవిశ్వాయవిశ్వస్వరూపా
యతర్హికింజడోహం - నహి-తదుపద్రష్ట్రే- నచద్రష్టృమాత్రాయ - కింతుతత్కర్త్రేనచ - కర్తృమాత్రాయ-విశ్వ
హేతవేసర్వకారణరూపాయ ॥ ౪౧ ॥ తదేవాహుః॥భూతేతి॥ఆశయశ్చిత్త-భూతాదిరూపాయ-అతఃసర్వకారణరూ
పాయేతి-అహంకారాత్మతయానమస్యంతి-త్రిగుణేనేతి॥ ఏవంసృష్టికార్యేయస్త్రిగుణోభిమానః - తేనగూఢానాంస్వాంశ
భూతానామాత్మనామనుభూతిర్యేనతస్మై॥౪౨॥త్వంతుఅహంకారానావృతఇతిస్తువంతి॥నమఇతి॥అనంతాయఅహం
కారాపరిచ్ఛేదాత్-అతఃసూక్ష్మాయ-అదృశ్యత్వాత్, అతఏవకూటస్థాయఉపాధికృతవికారాభావాత్ - అతఏవవిపశ్చి
తేసర్వజ్ఞాయ-ఏవంస్తుత్వాఅచింత్యగుణత్వేనస్తువంతి-నానావాదానురోధాయ-అస్తి-నాస్తి-సర్వజ్ఞఃకించిజ్జ్ఞఃబద్ధః
ముక్తః-ఏకః- అనేకః-ఇత్యాదీన్ నానావాదాన్ అనురుణద్ధిమాయయానువర్తతేయస్తస్మై-కించ - వాచ్యవాచకశ
క్తయేఅభిధానాభిధేయశక్తిభేదాదపినానాత్వేనప్రతీయమానాయేత్యర్థః॥౪౩॥ అనావృతత్వమేవహేతుత్వంతరేణాపి

సూచయంత్యః స్తువంతి॥ నమ ఇతి॥ ప్రమాణమూలాయ చక్షురాదీనాం చక్షురాదిరూపాయ- అత ఏవ కవయే స్వయంతన్నిరపేక్షజ్ఞానాయ కుతః- శాస్త్రయోనయే వేదాత్మకనిశ్వాసాయ॥౪౪॥ కించ- అనావృతైశ్వర్యత్వాదేవ చతుర్మూర్తిస్వరూపేణ సర్వోపాస్యత్వేన నమంతి॥ నమః కృష్ణాయేతి॥ రామాయ సంకర్షణాయ- వసుదేవసుతాయ వసుదేవశబ్దితం శుద్ధం సత్త్వం- తత్ర ప్రకాశమానాయ- వాసుదేవాయేత్యర్థః- సాత్త్వతాముపాసకానాం- పతయే సాలోక్యాదినా పాలకాయ- ఏవం చతుర్మూర్తయే కృష్ణాయ తుభ్యం నమ ఇతి॥౪౫॥ కథం చతుర్మూర్తితేతి తదాహుః॥ నమో గుణప్రదీపాయేతి॥ గుణాః అంతఃకరణాని- తాన్ ప్రదీపయతి ప్రకాశయతీతి తథా తస్మై- చిత్తాదధిష్ఠాతృత్వేన చతుర్మూర్తితేతి భావః నను తథాప్యేకస్యైవ కథం చతుష్ట్వమత ఆహుః- గుణాత్మచ్ఛాదనాయ చ- తైరేవ గుణైరుపాసకానాం ఫలవైచిత్ర్యాయ- ఆత్మానమాచ్ఛాద్య నానాత్వేన ప్రకాశమానాయేత్యర్థః॥ నను కథం తర్హి ప్రతీతిరత ఉక్తం- గుణవృత్త్యుపలక్ష్యాయ చిత్తాదీనాం చేతనాధ్యవసాయాదివృత్తిభిరుపలక్ష్యాయ- ఉపలక్షణమేవాహుః- గుణద్రష్ట్రే తత్సాక్షిణే కథం చిదుపలక్ష్య ఏవ న జ్ఞేయ ఇత్యాహుః స్వసంవిదే అగోచరాయేత్యర్థః॥౪౬॥ అగోచరత్వముపలక్ష్యత్వం- దర్శయంత్యో నమస్యంతి॥ అవ్యాకృతేతి॥ అవ్యాకృతవిహారాయ అతర్క్యమహిమ్న ఇత్యర్థః - సర్వవ్యాకృతసిద్ధయే సర్వకార్యోత్పత్తిప్రకాశహేతుత్వేనోపలక్షణయోగ్యాయేత్యర్థః- ఉపలక్షణాంతరమాహుః- హృషీకేశ- కరణప్రవర్తక కి పిష ముళిప్సయాన- మునయే ఆత్మారామాయ, కిం సాధనవశేన- న హి న హి- మౌనశీలినే మౌనమాత్మారామతా తత్స్వభావాయ॥౪౭॥ పరాపరేతి॥ కుతః పరాపరగతిజ్ఞాయ స్థూలసూక్ష్మాణాం గతిజ్ఞత్వేన న క్వాపి సజ్జమానాయేత్యర్థః- సర్వాధ్యక్షాయ సర్వస్యాధి

ణమూలాయ కవయే శాస్త్రయోనయే। ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ నిగమాయ నమో నమః॥౪౪॥ నమః కృష్ణా
య రామాయ వసుదేవసుతాయ చ। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ సాత్వతాం పతయే నమః।౪౫। నమో
గుణప్రదీపాయ గుణాత్మచ్ఛాదనాయ చ। గుణవృత్త్యుపలక్ష్యాయ గుణద్రష్ట్రే స్వసంవిదే॥౪౬॥ అవ్యాకృ
తవిహారాయ సర్వవ్యాకృతసిద్ధయే। హృషీకేశ నమస్తేస్తు మునయే మౌనశీలినే॥౪౭॥ పరాపరగతిజ్ఞాయ స
ర్వాధ్యక్షాయ తే నమః। అవిశ్వాయ చ విశ్వాయ తద్ద్రష్ట్రేస్య చ హేతవే॥ ౪౮॥ త్వం హ్యస్య జన్మస్థితిసం
యమాన్విభో గుణైరనీహో కృతకాలశక్తిధృక్। తత్తత్స్వభావాన్ప్రతిబోధయన్సతః సమీక్షయా
మోఘవిహార ఈహసే॥౪౯॥ తస్యైవ తేమూస్తనవస్త్రిలోక్యాం శాంతా అశాంతా ఉత మూఢయోన
యః। శాంతాః ప్రియాస్తే హ్యధునావితుం సతాం స్థాతుశ్చ తే ధర్మపరీప్సయేహతః॥ ౫౦॥ అపరాధస్సకృ
ద్భర్త్రా సోఢవ్యస్స్వప్రజాకృతః। క్షంతుమర్హసి సర్వాత్మన్ మూఢస్య త్వామజానతః॥ ౫౧॥ అనుగృ
హ్ణీష్వ భగవన్ ప్రాణాంస్త్యజతి పన్నగః। స్త్రీణాం నస్సాధుశోచ్యానాం పతిః ప్రాణః ప్రదీయతామ్॥౫౨॥
విధేహి తే కింకరీణా మనుష్ఠేయం తవాజ్ఞయా। యచ్ఛ్రద్ధయానుతిష్ఠన్ వై ముచ్యతే సర్వబంధనాత్॥

ష్ఠాత్రే- కుత ఏతత్- అవిశ్వాయ- న విశ్వం యస్మిన్- తన్నిషేధావధయే విశ్వాయ చ తద్వివర్తాధిష్ఠానాయేత్యర్థః తద్ద్రష్ట్రే అధ్యాసాపవాదసాక్షిణే- అపి చ- అస్య చ విశ్వాధ్యాసస్య- తదపవాదస్య చ విద్యావిద్యాభ్యాం హేతవే యద్వా- అవిశ్వాయ విశ్వతైజసాద్యవస్థారహితాయ విశ్వాయ మాయయా స్వాంశైస్తత్తదవస్థాయ- తద్ద్రష్ట్రే- తాసామవస్థానాం భావాభావసాక్షిణే- అన్యత్సమానం- తస్మాత్సర్వజ్ఞత్వసర్వాధిష్ఠాతృత్వాత్మారామత్వాదిభిర్నిరతిశయైశ్వర్యాయ తుభ్యం నమ ఇతి॥ శ్లో॥ విశేషణైరసంకీర్ణైః పంచపంచాశతా నుతః। అహిస్త్రీభిః ప్రసన్నోస్యాస్తాసామేవ భవేద్ధరిః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥౪౮॥ ఏవం తావద్దండానుమోదన నమస్కారైశ్చ భగవంతం ప్రసాద్యేదానీం త్వదధీన ప్రాణినాం కోపరాధ ఇత్యాశయవంత్యః ప్రార్థయంతే॥ త్వం హీతి॥ అస్య లోకస్య - జన్మాదీన్ త్వమేవ అకృత ఆకరోః- తతశ్చ తాన్ తాన్- సంసారరూపేణ సతః స్వభావాన్ - ఘోరత్వాదీన్ - ప్రబోధయన్ ఈహసే క్రీడసి- యద్వా అస్య జన్మాదీన్ త్వమేవ ఈహస ఇత్యన్వయః కథంభూతః- అకృతా అనాదిర్యా కాలశక్తిః, తాం ధారయతీతి తథా, అన్యత్సమానం॥౪౯॥ తస్యేతి॥ అతః- తస్యైవ తవామూస్తనవః- తన్వంత ఇతి తనవః క్రీడోపస్కారాః తథాపి- తవాధునా శాంతాః ప్రియాః కుతః సతాం ధర్మపరిపాలనేచ్ఛయా, ఈహతః ప్రవర్తమానస్య- అతస్తానవితుం- స్థాతుః స్థితస్య॥ ౫౦ ॥ ఏవంచ తవాప్రియాచరణాద్యపరాధః- తర్హి సోఢవ్య ఇత్యాహుః ॥అపరాధ ఇతి ॥౫౧ ॥౫౨॥ యద్యస్మదనుగ్రహోపి అస్యేషాం మృత్యుర్వేవేతి చేన్నేత్యాహుః విధేహీతి । త్వదాజ్ఞయా ప్రాణినో నాద్యాపేక్షభావః ॥౫౩॥౫౪ ॥వయమితి॥ యదసద్గ్రహా ఇతి-య

తఃస్వభావః-అసద్గ్రహరూపః-యద్వా-యతఃస్వభావాత్-అసతిదేహాదావాగ్రహః-సదుస్త్యజఇతి॥౫౬॥త్వయేతి॥గుణైర్విభక్తతయా-సృజ్యతఇతిగుణవిసర్జనం-తత్రాపినానాస్వభావాదయోయస్యతత్॥౫౭॥వయమితి॥ జాత్యాజన్మనైవ-ఉరుమన్యవోరోషాంతే-వయంకథంత్యజామః॥౫౮॥ భవానితి॥ హియస్మాత్-తత్రత్వన్మాయాత్యాగేభవానేవకారణమిత్యనుగ్రహంవిధేహిమమాజ్ఞయాఖాదతేతి - ఈశ్వరత్వాన్నిగ్రహంవా-విధేహి॥౫౯॥ ఇతీతి॥ యతోగోభిర్నృభిశ్చనదీభుజ్యతామితి॥ యఇతి॥ తస్యయుష్మాభిర్భయంనోత్పాదనీయమిత్యాజ్ఞా॥౬౧॥ఇతోపిత్వయానిర్గంతవ్యమిత్యాహ॥యఇతి॥త్వయిస్థితేతన్నసంభవతీతిభావః॥౬౨॥ నచతవగరుడభయంభవేదిత్యాహ॥ద్వీపమితి॥౬౩-౬౮॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥నాగంసప్తదశేనాగాలయంతంనిరయాపయత్।బంధూంశ్చసఖినశ్శ్రాంతాన్సుప్తాంస్తత్రదవాదపాత్॥నాగే
౫౩॥బాదరాయణిః॥ఇత్థంసనాగపత్నీభిర్భగవాన్సమభిష్టుతః।మూర్ఛితంభగ్నశిరసంవిససర్జాంఘ్రికుట్టనైః॥౫౪॥ప్రతిలబ్ధేంద్రియప్రాణఃకాళీయశ్శనకైర్హరిమ్। కృచ్ఛ్రాత్సముచ్ఛ్వసన్దీనఃకృష్ణంప్రాహకృతాంజలిః॥౫౫॥ కాళీయః॥ వయంఖలాస్సహోత్పత్త్యాతామసాదీర్ఘమన్యవః।స్వభావోదుస్త్యజోనాథభూతానాంయదసద్గ్రహః॥౫౬॥త్వయాసృష్టమిదంసర్వంధాతర్గుణవిసర్జనమ్।నానాస్వభావవీర్యౌజోయోనిబీజాశయాకృతి॥౫౭॥ వయంచతత్రభగవన్ సర్పాజాత్యోరుమన్యవః।కథంత్యజామస్త్వన్మాయాందుస్త్యజాంమోహితాస్స్వయా॥ ౫౮ ॥ భవాన్హికారణంతత్రసర్వజ్ఞోజగదీశ్వరః। అనుగ్రహంనిగ్రహంవామన్యసేతద్విధేహినః॥౫౯॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యాకర్ణ్యవచఃప్రాహభగవాన్కార్యమానుషః।నాత్రస్థేయంత్వయాసర్పసముద్రంయాహిమాచిరమ్॥స్వజ్ఞాత్యపత్యదారాఢ్యోగోనృభిర్భుజ్యతాంనదీ॥౬౦॥యఏతత్సంస్మరేన్మర్త్యస్తుభ్యంమదనుశాసనమ్।కీర్తయన్నుభయోస్సంధ్యోర్నయుష్మద్భయమాప్నుయాత్॥ ౬౧॥ యోస్మిన్స్నాత్వాహ్రదేమర్త్యోదేవాదీంస్తర్పయేజ్జలైః। ఉపోష్యవాస్మరన్నర్చన్సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే॥ ౬౨॥ ద్వీపంరమణకంహిత్వాహ్రదమేతదుపాశ్రితః।యద్భయాత్ససుపర్ణస్త్వాంనాద్యాన్మత్పదలాంఛితమ్॥౬౩॥ ఋషిః॥ముక్తోభగవతారాజన్ కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా।తంపూజయామాసముదానాగఃపత్నీభిరాదరమ్॥౬౪॥దివ్యాంబరస్రజ్మణిభిఃపరార్ధ్యైరపిభూషణైః। దివ్యగంధానులేపైశ్చమహతోత్పలమాలయా॥౬౫॥పూజయిత్వాజగన్నాథంప్రసాద్యగరుడధ్వజం।నాగరాజోభ్యనుజ్ఞాతఃపరిక్రమ్యాభివంద్యతమ్॥౬౬॥సకళత్రసుహృత్పుత్రోద్వీపమబ్ధేర్జగామహ।తదైవసామృతజలాయమునానిర్విషాభవత్॥౬౭॥అనుగ్రహాద్భగవతఃక్రీడామనుజరూపిణః॥౬౮॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షోడశోధ్యాయః-

రాజా॥నాగాలయంరమణకంకస్మాత్తత్యాజకాళియః। కృతంకింవాసుపర్ణస్యతేనైకేనాసమంజసమ్॥
౧॥ శ్రీశుకః॥ ఉపహార్యైస్సర్పజనైర్మాసిమాసీహయోబలిః। వానస్పత్యోమహాబాహోనాగానాంప్రాఙ్నిరూపితః॥౨॥స్వంస్వంభాగంప్రయచ్ఛంతినాగాఃపర్వణిపర్వణి।గోపీథాయాత్మనస్సర్వేసుపర్ణాయమహాత్మనే॥౩॥విషవీర్యమదావిష్టఃకాద్రవేయస్తుకాళియః। కదర్థీకృత్యగరుడంస్వయంతంబుభుజేబలిమ్॥౪॥తచ్ఛ్రుత్వాకుపితోరాజన్గరుత్మాన్భగవత్ప్రియః। విజిఘాంసుర్మహావేగఃకాళీయంసముపాద్రవత్॥౫॥తమాపతంతంతరసావిషాయుధఃప్రత్యభ్యయాదుచ్ఛ్రితనైకమస్తకః। దద్భిస్సుపర్ణంవ్య

తి॥అసమంజసంఅప్రియం॥౧॥ఉపహార్యైరితి॥ ఉపహార్యైర్భక్ష్యైఃసర్పజనైఃసర్పాయత్తైర్జనైః - వానస్పత్యఃవనస్పతేర్మూలేదేయః॥నాగానాంతద్బాధాపరిహారాయయోబలిఃనిరూపితఃఉపకల్పితఃయద్వా ఉపహార్యైస్సుపర్ణభక్ష్యైః-సర్పాఏవజనాఃతైః-నాగానాంసంబంధీభాగః-యస్మిన్ఏకైకోనాగోదీయతే తథాభూతోయోబలిఃసుపర్ణాయనిరూపితఇతి॥౨॥స్వమితి॥తేచనాగాః స్వంస్వంభాగంజనైర్దత్తంసుపర్ణాయ ప్రయచ్ఛంతి - తతోపీతాః- గోపీథాయరక్షణాయ॥౩॥విషేతి॥విషవీర్యాభ్యాంయోమదః- తేనావిష్టః-కాద్రవేయఃకద్రూపుత్రః- కాళీయః- గరుడంకదర్థీకృత్యఅవిగణయ్య-స్వంభాగమదత్వా-అన్యైర్దత్తమపితంబలింస్వయమేవబుభుజే ॥౪ ॥౫ ॥తమితి॥ విషమేవాయుధంయస్యసఃవిప్రత్యభ్యయాత్యోద్ధుం ప్రతిజగామఉచ్ఛ్రితనైకమస్తకః-ఉన్నమితానేకఫణఃదదాయుధఃదంతాయుధః -కరాళ

జిహ్వాశ్చాపావుచ్ఛ్వసితోగ్రలోచనశ్చ ఉచ్ఛ్వసితాని ఉజ్జృంభితాని ఉగ్రాణి లోచనాని యస్య సః ॥ ౬ ॥ తమితి ॥ తార్క్ష్యపుత్రో గరుడః - మధుసూదనస్యాసనం యస్మిన్ సః ॥ ౭ ॥ సుపర్ణేతి ॥ తస్య గరుడస్య అగమ్యం అగాధతయా చ దురాసదం ॥ ౮ ॥ తదగమ్యత్వే కారణాంతరమాహ ॥ తత్రేతి ॥ నివారితోఽపి అహరత్ అభక్షయత్ ॥ ౯ ॥ ౧౧ ॥ తదితి ॥ లేలిహానః సర్పః - అత్ర తత్రావాత్సీత్ ॥ ౧౨ ॥ కృష్ణమితి ॥ జాంబూనదం సువర్ణం - తేనాలంకృతం ॥ ౧౩ ॥ ఉపలభ్యేతి ॥ అసవః ఇంద్రియాణి - ప్రమోదనిభృతాత్మానః ఆనందపూర్ణమనసః ॥ ౧౪ ॥ యశోదేతి ॥ లబ్ధేహాః లబ్ధచేష్టాః ॥ ౧౫ ॥ రామ ఇతి ॥ నగాః వృక్షా అపి పూర్వం శుష్కాః సంతః - సద్య ఏవ విరూఢా ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ నందమితి ॥ తే విప్రాః ఊచుః ॥ ౧౭ ॥ యశోదేతి ॥ నష్టలబ్ధప్రజా నష్టప్రాయా పునర్లబ్ధా ప్రజా యయా సా ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ తామితి ॥ శ్రమేణ చ కర్శితాః - ఉపకూలతః కూలప్రాంతే ॥ ౨౦ ॥ ౨౩ ॥ సుదుస్తరాది

దశచ్ఛదాయుధః కరాళజిహ్వోచ్ఛ్వసితోగ్రలోచనః ॥ ౬ ॥ తం తార్క్ష్యపుత్రః స నిరస్య మన్యుమాన్ ప్రచండవేగో మధుసూదనాసనః । పక్షేణ సవ్యేన హిరణ్యరోచిషా జఘాన కద్రూసుతముగ్రవిక్రమః ॥ ౭ ॥ సుపర్ణపక్షాభిహతః కాళీయోఽతీవ విహ్వలః । హ్రదం వివేశ కాళింద్యాస్తదగమ్యం దురాసదమ్ ॥ ౮ ॥ తత్రైకదా జలచరం గరుడో భక్ష్యమీప్సితం । నివారితస్సౌభరిణా ప్రసహ్య క్షుధితోఽహరత్ ॥ ౯ ॥ మీనాన్ సుదుఃఖితాన్ దృష్ట్వా దీనాన్ మీనపతౌ హతే । కృపయా సౌభరిః ప్రాహ తత్రత్యక్షేమమాచరన్ ॥ ౧౦ ॥ అత్ర ప్రవిశ్య గరుడో యది మత్స్యాన్ స ఖాదతి । సద్యః ప్రాణైర్వియుజ్యేత సత్యమేతద్బ్రవీమ్యహమ్ ॥ ౧౧ ॥ తత్ కాళీయః పరం వేద నాన్యః కశ్చన లేలిహః । అవాత్సీద్గరుడాద్భీతః కృష్ణేన చ వివాసితః ॥ ౧౨ ॥ కృష్ణం హ్రదాద్వినిష్క్రాంతం దివ్యస్రగ్గంధవాససం । మహామణిగణాకీర్ణం జాంబూనదపరిష్కృతమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఉపలభ్యోత్థితాస్సర్వే లబ్ధప్రాణా ఇవాసవః । ప్రమోదనిభృతాత్మానో గోపాః ప్రీత్యాభిరేభిరే ॥ ౧౪ ॥ యశోదా రోహిణీ నందో గోప్యో గోపాశ్చ కౌరవ । కృష్ణం సమేత్య లబ్ధేహా ఆసన్ లబ్ధమనోరథాః ॥ ౧౫ ॥ రామశ్చాచ్యుతమాలింగ్య జహాసాస్యానుభావవిత్ । నగా గావో వృషా వత్సా లేభిరే పరమాం ముదమ్ ॥ ౧౬ ॥ నందం విప్రాస్సమాగమ్య గురవస్సకళత్రకాః । ఊచుస్తే కాళియగ్రస్తో దిష్ట్యా ముక్తస్తవాత్మజః ॥ ౧౭ ॥ యశోదా చ మహాభాగా నష్టలబ్ధప్రజా సతీ । పరిష్వజ్యాంకమారోప్యాముమోచాశ్రుకణాన్ బహూన్ ॥ ౧౮ ॥ తతశ్చాస్తం గతే భానౌ కృష్ణో వాసమకల్పయత్ । స రామస్సహ గోపాలో మాత్రా పిత్రా సగోధనః ॥ ౧౯ ॥ తాం రాత్రిం తత్ర రాజేంద్ర క్షుత్తృడ్భ్యాం శ్రమకర్శితాః । ఊషుర్వ్రజౌకసో గావః కాళింద్యా ఉప

—(*) దావాగ్నితో - గోపసంరక్షణఘట్టః. (*)—

కూలతః ॥ ౨౦ ॥ తదా శుచివనోద్భూతో దవాగ్నిస్సర్వతో వ్రజమ్ । సుప్తం నిశీథ ఆవృత్య ప్రదగ్ధుముపచక్రమే ॥ ౨౧ ॥ తత ఉత్థాయ సంభ్రాంతా దహ్యమానా వ్రజౌకసః । కృష్ణం యయుస్తే శరణం మాయామనుజమీశ్వరమ్ ॥ ౨౨ ॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాభాగ హే రామామితవిక్రమ । ఏష ఘోరతమో వహ్నిస్తావకాన్ గ్రసతే హి నః ॥ ౨౩ ॥ సుదుస్తరాన్నః స్వాన్ పాహి కాలాగ్నేస్సుహృదః ప్రభో । న శక్నుమస్త్వచ్చరణం సంత్యక్తుమకుతోభయమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఇత్థం స్వజనవైక్లబ్యం నిరీక్ష్య జగదీశ్వరః । తమగ్నిమపిబత్తీవ్రమనంతోఽనంతశక్తిధృత్ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే సప్తదశోధ్యాయః -

— * గ్రీష్మర్తువర్ణనప్రారంభః - * —

శ్రీశుకః ॥ అథ కృష్ణః పరివృతో జ్ఞాతిభిర్ముదితాత్మభిః । అనుగీయమానో న్యవిశద్వ్రజం గోకులమండితః ॥ ౧ ॥ వ్రజే విక్రీడతోరేవం గోపాలచ్ఛద్మమాయయా । గ్రీష్మో నామర్తురభవన్నాతిప్రేయాన్ శరీరిణామ్ ॥ ౨ ॥

తి ॥ కాలాగ్నేః మృత్యురూపాదగ్నేః - న మృత్యోర్భీమః - కింతు - స్వచ్చరణవియోగాదిత్యాహుః న శక్నుమ ఇతి ॥ ౨౪ ॥ ఇత్థమితి ॥ శ్లో ॥ విమోహనమిదం జ్ఞేన తతస్స్వశరణం గతాన్ । గోపాన పాదనంతో సావనంతవనవహ్నితః ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ అష్టాదశే తతో గ్రీష్మే వసంతగుణలక్షితే । అఘాతయద్బలేనాలం ప్రలంబం బల్లీలయా హరిః ॥ కృత్వా నృత్యం ఫణాగ్రేషు కాళీయస్య సకౌతుకం । బలం ప్రలంబఘ్నం గాంసమారోహయదమిత్రహా ॥ ౧ ॥ వ్రజ ఇతి ॥ గోపాలఛద్మమాయయా గోపాలసమేవచ్ఛన్న యస్యాం తయా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ వసంతమేవాహ చతుర్భిః ॥ యత్రేతి ॥ యత గ్రీష్మేఽపి - నిర్ఝరాణాం

హ్రాదేనఘోషేణనివృత్తస్వనాఃఛన్నధ్వనయః-ఝిల్లికాఃకఠోరధ్వనయః- సూక్ష్మకీటాయస్మిన్ - తథాభూతంబృన్దా వనంభవతి-కించ-శశ్వత్తైషా నిర్ఝరాణాంశీకరైః- అంబుకణైఃజుష్టాస్నిగ్ధాయేద్రుమాస్తేషాంమండలైర్మండితమ్॥ ౪॥ సరిదితి॥ యత్రగ్రీష్మే- వనేవానిదాఘోగ్రీష్మః- తేన- తత్కాలీనవహ్న్యర్కాభ్యాంచభవతియోదవఃతాపఃఅతి శాద్వలేఅతిహరితతృణాకీర్ణే- యద్వా-అతిక్రాంతశాద్వలేపిస్థానే॥ ననుశాద్వలమేవకుతస్త్యంతత్రాహ॥ అగాధేతి॥ అగాధానితోయానియాసాంతాసాం హ్రదినీనాంతటస్పర్శిభిరూర్మిభిః- పులినైస్సహ-ద్రవత్పురీషం పంకోయస్యాస్తస్యాః- భువః- రసంశాద్వలితంశాద్వలరూపతాంచ- విషవదుల్బణాఅపి-సూర్యరశ్మయోనవిగృహ్ణన్తేవహరంతి॥ ౬॥

సచబృందావనగుణైర్వసంతఇవలక్షితః। యత్రాస్తేభగవాన్సాక్షాద్రామేణసహకేశవః॥ ౩॥ యత్ర
నిర్ఝరనిర్హ్రాద నివృత్తస్వనఝిల్లికమ్। శశ్వత్తచ్ఛీకరైర్జుష్టద్రుమమండలమండితమ్॥ ౪॥ సరిత్సరఃప్ర
స్రవణోర్మివాయునాకల్హారకంజోత్పలరేణుహారిణా। నవిద్యతేయత్రవనౌకసాందవోనిదాఘవహ్న్య
ర్కభవోఽతిశాద్వలే॥ ౫॥ అగాధతోయహ్రదినీతటోర్మిభిర్ద్రవత్పురీష్యాఃపులినైస్సమంతతః। నయ
త్రచండాంశుకరావిషోల్బణాభువోరసంశాద్వలితంవిగృహ్ణతే॥ ౬॥ వనంకుసుమితం శ్రీమన్నదచ్చిత్ర
మృగద్విజమ్। గాయన్మయూరభ్రమరంకూజత్కోకిలసారసమ్॥ ౭॥ క్రీడిష్యమాణస్తత్కృష్ణోభగవాన్
బలసంయుతః। వేణుంవిరణయన్గోపైర్గోధనైస్సంవృతోఽవిశత్॥ ౮॥ ప్రవాళబర్హస్తబకస్రగ్ధాతుకృ
తభూషణాః। రామకృష్ణాదయోగోపాననృతుర్యుయుధుర్జగుః॥ ౯॥ కృష్ణస్యనృత్యతఃకేచిజ్జగుఃకేచిదవాద
యన్। వేణుపాణితలైశ్శృంగైఃప్రశశంసురథాపరే॥ ౧౦ ॥ గోపజాతిప్రతిచ్ఛన్నాదేవాగోపాలరూపి
ణః। ఈడిరేకృష్ణరామౌచనటాఇవనటంనృప॥ ౧౧॥ భ్రమణైర్లంఘనైఃక్షేపైరాస్ఫోటనవికర్షణైః। చిక్రీ
డతుర్నియుద్ధేనకాకపక్షధరావుభౌ॥ ౧౨॥ క్వచిన్నృత్యత్సుచాన్యేషుగాయకౌవాదకౌస్వయం। శశంసతు
ర్మహారాజసాధుసాధ్వితివాదినౌ॥ ౧౩॥ క్వచిత్కుంభైఃక్వచిద్బిల్వైఃక్వచామలకముష్టిభిః। అస్పృశ్య
నేత్రబంధాద్యైఃక్వచిన్మృగఖగేహయా॥ ౧౪॥ క్వచిచ్చదర్దురప్లావైర్వివిధైరుపహాసకైః। కదాచి
దాందోళికయాకర్హిచిన్నృపచేష్టయా॥ ౧౫॥ ఏవంతౌలోకసిద్ధాభిఃక్రీడాభిశ్చేరతుర్వనే। నద్యద్రిద్రో

ప్రలంబాసురవధఘట్టః.

ణికుంజేషుకాననేషుసరస్సుచ॥ ౧౬॥ పశూంశ్చారయతోర్గోపైస్తద్వనేరామకృష్ణయోః। గోపరూపీప్ర
లంబోఽగాదసురస్తజ్జిహీర్షయా॥ ౧౭॥ తంవిద్వానపిదాశార్హోభగవాన్సర్వదర్శనః। అన్వమోదత
తత్సఖ్యంవధంతస్యవిచింతయన్॥ ౧౮॥ తత్రోపాహూయగోపాలాన్కృష్ణఃప్రాహవిహారవిత్। హేగో
పావిహరిష్యామోద్వంద్వీభూయయథాయథమ్॥ తత్రచక్రుఃపరివృఢౌగోపారామజనార్దనౌ। కృష్ణ
సంఘట్టినఃకేచిదాసన్రామస్యచాపరే॥ ౨౦॥ ఆచేరుర్వివిధాఃక్రీడావాహ్యవాహకలక్షణాః। తత్రారో
హంతిజేతారోవహంతిచపరాజితాః॥ ౨౧॥ వహంతోవాహ్యమానాశ్చచారయంతశ్చగోధనం। భాండీ
రకంనామవటంజగ్ముఃకృష్ణపురోగమాః॥ ౨౨॥ రామసంఘట్టినోయర్హిశ్రీదామవృషభాదయః। క్రీడా
యాంజయినస్తాంస్తానూహుఃకృష్ణాదయోనృప॥ ౨౩॥ ఉవాహకృష్ణోభగవాన్శ్రీదామానంపరాజితః।
వృషభంభద్రసేనస్తుప్రలంబోరోహిణీసుతమ్॥ ౨౪॥ అవిషహ్యంమన్యమానఃకృష్ణందానవపుంగవః। వ

వనమితి॥ తద్వనం-నదంతఃచిత్రాః-మృగాః- ద్విజాశ్చయస్మిన్-గాయంతోమయూరాఃభ్రమరాశ్చయస్మిన్- కూజంతః కోకిలాః-సారసాశ్చయస్మిన్తత్॥ ౭॥ క్రీడిష్యమాణఇతి-తద్వనంఅవిశత్॥ ౮॥ ౧౧॥ భ్రమణైరితి॥ కాకపక్షాః చూడాకరణాత్ప్రాక్తనకేశాః- భ్రమణాదిప్రకారైః-నియుద్ధేనబాహుయుద్ధేన- చిక్రీడతుః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ క్వచిదితి॥ కుంభైఃకుంభవృక్షఫలైఃఅస్పృశ్యత్వం-నేత్రబంధశ్చతదాద్యైఃమృగాణాంఖగానాంచచేష్టయా॥ ౧౪॥ క్వచిదితి॥ దర్దురప్లావైఃమండూకప్లుతిభిః- ఆందోళికయాడోలాలంబనేన -నృపాణామివలీలయా॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ నద్యఃఅద్రిద్రోణయః - కుంజానిచయేషు॥ ౧౬॥ పశూనితి॥ చారయతోస్తయోః-తద్వనేతస్మిన్వనే-తయోర్జిహీర్షయా॥ ౧౭। ౧౮॥ తత్రేతి॥ యథాయథంవయోబలాద్యనురూపం- ద్వంద్వీభూయ॥ ౧౯॥ తత్రేతి॥ పరివృఢౌనాయకౌ- తత్రకేచనశ్రీకృష్ణసంఘట్టినః-శ్రీకృష్ణపక్షీయాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ వహంతఇతి॥ వాహ్యమానాఃపృష్ఠేనోహ్యమానాః॥ ౨౨॥ ౨౪॥ అవిషహ్యమితి॥ కృష్ణదృష్టింవంచనాయ-అవరు

హ్యాతస్మిన్నిత్యవరోహణంమృగ్యతా తతఃపరందూరమగాత్॥ ౨౫॥ తమితి॥ ధరణీధరేంద్రవద్గౌరవంయస్యతం- నిజంఆసురంవపుః- పురటపరిచ్ఛదఃసువర్ణాలంకారః- తటిద్ద్యుమాన్ విద్యుద్దీప్తిమానిత్యలంకారోపమా - ఉడుపతివాడిడీరామోపమా-ఉడుపతింవహతీత్యుడుపతివాట్ యథోచితస్థానేషుస్థితావిద్యుతోభవంతి - ఉపరిచోడుపతిః తదాసాంబుదోయథాభాతి-తద్వద్భాతీత్యర్థః॥ ౨౬॥ నిరీక్ష్యేతి॥ అలంఅతివేగేన- ప్రదీప్తేదృశౌయస్మిన్ వపుషితత్ - భ్రుకుటితటసంలగ్నాఉగ్రదంష్ట్రాయస్మిన్ తత్ -ప్రదీప్తదృక్ భ్రుకుటీతటంయస్మిన్ -ఉగ్రాఃదంష్ట్రాయస్మిన్. తచ్చతచ్చేతివా- జ్వలంత్యః శిఖాః కేశాఃయస్మిన్ తత్॥ ౨౭॥ తథేతి॥ ఆగతస్మృతిః-అభయఇవ -ఆత్మనఃసార్థంగోపసమూహంవిహాయ-హరంతంరిపుంఅహనత్ -ముద్వా-విహాయసా ఆకాశమార్గేణ- ఆత్మనఃప్రాప్తం-అర్థమివహరంతమితి- వజ్రరంహసావజ్రవేగే

హన్ ద్రుతతరంప్రాగాదవరోహణతఃపరం॥ ౨౫॥ తముద్వహన్ ధరణిధరేంద్రగౌరవంమహాసురోవిహతరయోనిజంవపుః।సఆస్థితఃపురటపరిచ్ఛదోబభౌతటిద్ద్యుమానుడుపతివాడివాంబుదః॥ ౨౬॥ నిరీక్ష్యతద్వపురలమంబరేచరన్ప్రదీప్తదృగ్భ్రుకుటితటోగ్రదంష్ట్రం। జ్వలచ్ఛిఖంకటకకిరీటకుండలత్విషాద్భుతంహలధరఈషదత్రసత్॥ ౨౭॥ అథాగతస్మృతిరభయోరిపుంబలోవిహాయసార్థమివహరంతమాత్మనః। రుషాహనచ్ఛిరసిదృఢేనముష్టినాసురాధిపోగిరిమివవజ్రరంహసా॥ ౨౮॥ సఆహతస్సపదివిశీర్ణమస్తకోముఖాద్వమన్ రుధిరమపస్మృతోసురః। మహారవంవ్యసురపతత్సమీరయన్ గిరిర్యథామఘవతఆయుధాహతః॥ ౨౯॥ దృష్ట్వాప్రలంబంనిహతంబలేనబలశాలినా।గోపాస్సువిస్మితాఆసన్నసాధుంసాధురూపిణమ్॥ ౩౦॥ ఆశిషోభిగృణంతస్తం ప్రశశంసుస్తదర్హణం। ప్రేత్యాగతమివాలింగ్యప్రేమవిహ్వలచేతసః॥ ౩౧॥ పాపేప్రలంబేనిహతేదేవాఃపరమనిర్వృతాః। అభ్యవర్షన్ బలంమాల్యైశ్శశంసుస్సాధుసాధ్వితి॥ ౩౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-అష్టాదశోధ్యాయః.

క్రీడాసక్తేషుగోపేషుతద్గావోదూరచారిణీః। స్వైరంచరత్యోవివిశుస్తృణలోభేనగహ్వరం॥ ౧॥ అజాగావోమహిష్యశ్చనివిశంత్యోవనాద్వనమ్।ముంజాటవీంనివివిశుఃక్రందంత్యోదావతర్షితాః॥ ౨॥ తేపశ్యంతఃపశూన్ గోపాఃకృష్ణరామాదయస్తథా।జాతానుతాపావివిశుర్విచిన్వంతోగవాంగతిమ్॥ ౩॥ తృణైస్తత్ఖురదచ్ఛిన్నైర్గోష్పదైరంకితైర్గవాం।మార్గమన్వగమన్ సర్వేనష్టాజీవ్యావిచేతసః॥ ౪॥ ముంజాటవ్యాం భ్రష్టమార్గం క్రందమానంస్వగోధనం। సంప్రాప్యతృషితాశ్శ్రాంతాస్తతస్తేసన్న్యవర్తయన్॥ ౫॥ కృష్ణఃప్రాత్తుంగమారుహ్యవృక్షంమేఘనిభచ్ఛవిః। ఆత్మానమాహ్వయామాస దర్శయన్ గాస్స్వనామభిః॥ ౬॥ తాఆహూతాభగవతామేఘగంభీరయాగిరా। స్వనామ్నాంనినదంశ్రుత్వా ప్రతినేదుఃప్రహర్షితాః॥ ౭॥ తతస్సమంతాద్వనధూమకేతుర్యదృచ్ఛయాభూత్ క్షయకృద్వనౌకసాం। సమీరితస్సారథినోల్బణోల్ముకైర్విలేలిహానఃస్థిరజంగమాన్ మహాన్॥ ౮॥ తమాపతంతంపరితోదవాగ్నింగోపాస్సగావఃప్రసమీక్ష్యభీతాః।ఊచుశ్చకృష్ణంసబలంప్రపన్నాయథాహరింమృత్యుభయార్దితాజనాః॥ ౯॥ గోపాః॥ కృష్ణకృష్ణమహావీర్యహేరామామితవిక్రమ।దవాగ్నినాదహ్యమానాన్ ప్రపన్నాంస్త్రాతుమర్హథః॥ ౧౦॥ నూనంత్వద్బాంధవాఃకృష్ణ నార్హంతేవావసాదితుం। వయంహిసర్వధర్మజ్ఞత్వన్నాథాస్త్వత్పరాయణాః॥ ౧౧॥ శ్రీశుకః॥ వచోనిశమ్యకృపణంబంధూనాంభగవాన్ హరిః। నిమీలయత

నముష్టినా॥ ౨౮॥ సఇతి॥ అపస్మృతఃగతస్మృతిః-మహారవంసమీరయన్॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఆశిషఇతి॥ తదర్హణంప్రశంసార్హం ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ఊనవింశేనివిష్టంతుగోపగోకులమచ్యుతః।ముంజారణ్యమరణ్యాగ్నేరరక్షత్తన్నిపానతః॥ క్రీడేతి॥ దూరచారిణీఃదూరచారిణ్యః- ప్రథమార్థేద్వితీయా॥ ౧॥ అజాఇతి॥ వనాద్వనాంతరంవివిశంత్యః-దావేనతర్షితాఃతృషితాఃక్రందంత్యః ఇషికాటవీంఅత్యుచ్ఛ్రితఘనతృణవిశేషారణ్యంవివిశుః॥ ౨॥ తఇతి॥ కృష్ణరామాఆదిర్యేషాం తే-నతుతౌ॥ ౩॥ తృణైరితి॥ తాసాంగవాంఖురైః- దద్భిశ్చ-ఛిన్నైస్తృణైర్గోష్పదైరంకితైశ్చభూప్రదేశైశ్చ - గవాంమార్గమన్వగమన్- నష్టాజీవ్యాఃగతజీవికాసాధనాః॥ ౪॥ ముంజాటవ్యామితి॥ ముంజాటవ్యపి-సైవ॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తతఇతి॥ గోపానంనాశహేతుర్వననవహ్నిః-సర్వతఃప్రాదురభూత్ - సారథినావాయునా॥ ౮॥ ౯-౧౨॥ తథేతి॥ కృత్స్నాత్ గహ్వరప్రవేశతృచ్ఛ్రమాదిజనితాత్ -

తత్ క్షణమేవంభాండీరంనీత్వా- తావమోచయదిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తతఇతి॥క్షణేనైవభాండీరంప్రాపితాః-తత్రఅక్షిణ్యున్మీల్యవిస్మితాఆసన్॥౧౪॥ ౧౭॥ శ్లో॥శ్రీదామాదిస్వగోపానాంస్వాంగమారుహ్యహృష్యతాం। స్వైశ్వర్యమావిరకరోద్వనవహ్నినిపాతనః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥వింశేప్రావృట్శరచ్ఛోభావర్ణనేనవనోచితాః। ప్రావృట్క్రీడానిరూప్యంతేగోపరామయుజేహరేః॥ హేయోపాదేయోపమానేనప్రావృట్ఛరదృతుశ్రియోః। వర్ణనంత్వన్యభృత్త్వైశ్వర్యకృష్ణలీలావివక్షయా॥ ౧॥-౨॥ తతఇతి॥ సర్వేషాంప్రాణినాం- సముద్భవఃఉత్పత్తితఃజీవనతశ్చ-యస్యాంసా- ప్రావృట్విద్యోతమానాఃపరిధయః పరివేషాదిశోభాఃయస్యాంసా-విష్ఫూర్జితంక్షుభితం-నభస్థ్సలంచయస్యాంసా॥ ౩॥ సాంద్రేతి॥ సాంద్రైర్నిబిడైఃనీలాంబుదైఃవిద్యుద్గర్జితసహితైః- ఆచ్ఛన్నం-సగుణంగుణైరాచ్ఛన్నంజీవాఖ్యం-విద్యుద్గర్జితాంబుదానాంసత్త్వరజస్తమోభిరుపమా॥ ౪॥ అష్టావితి॥పర్జన్యఃసూర్యః-స్వగోభిః.రశ్మిభిః-కాలేయథోచితసమయే-అత్రరాజోపమా- కరాదానతఃసమయేపునర్దా

మాక్షిష్టలోచనానీత్యభాషత॥ ౧౨॥ తథేతిమీలితాక్షేషుభగవానగ్నిముల్బణమ్। పీత్వాముఖేనతాన్కృచ్ఛ్రాద్యోగాధీశోవ్యమోచయత్॥౧౩॥తతశ్చతేక్షిణ్యున్మీల్యపునర్భాండీరమాపితాః। నిశామ్యవిస్మితాఆసన్నాత్మానంగాశ్చమోచితాః॥ ౧౪॥ కృష్ణస్యయోగవీర్యంతద్యోగమాయానుభావితమ్।దవాగ్నేరాత్మనఃక్షేమంవీక్ష్యంతంమేనిరేఽమరమ్ ॥౧౫॥ గాస్సన్నివర్త్యసాయాహ్నేసహరామోజనార్దనః।వేణుంవిరణయన్గోష్ఠమగాద్గోపైరభిష్టుతః॥౧౬ ।గోపీనాంపరమానందఆసీద్గోవిందదర్శనే। క్షణంయుగశతామివయాసాంయేనవినాభవత్॥౧౭॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే ఏకోనవింశోధ్యాయః-

వర్షర్తువర్ణనఘట్టః-

శ్రీశుకః॥తయోస్తద్భుతంకర్మదవాగ్నేర్మోక్షమాత్మనః।గోపాస్స్త్రీభ్యస్సమాచఖ్యుఃప్రలంబవధమేవచ॥ ౧ ॥గోపవృద్ధాశ్చగోప్యశ్చతదుపాకర్ణ్యవిస్మితాః। మేనిరేదేవప్రవరౌరామకృష్ణౌవ్రజంగతౌ॥౨॥తతఃప్రావర్తతప్రావృట్సర్వసత్త్వసముద్భవావిద్యోతమానపరిధిర్విష్ఫూర్జితనభస్థ్సలా॥ ౩॥ సాంద్రనీలాంబుదైర్వ్యోమసవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః । అస్పష్టజ్యోతిరాచ్ఛన్నంబ్రహ్మేవసగుణంబభౌ॥౪॥అష్టౌమాసాన్నిపీతంయద్భూమ్యాశ్చోదమయంవసు।స్వగోభిర్మోక్తుమారేభేపర్జన్యఃకాలఆగతే॥౫॥ తటిత్వంతోమహామేఘాశ్చండశ్వసనవేపితాః। ప్రాణనంజీవనంచాస్యముముచుఃకరుణాఇవ॥ ౬॥ తపఃకృశాదేవమీఢాహ్యాసీద్వర్షీయసీమహీ । యథైవకామ్యతపసస్తనుస్సంప్రాప్యతత్ఫలమ్ ॥ ౭॥ నిశాముఖేషుఖద్యోతాస్తమసాంభాంతినగ్రహాః। యథాపాపేనపాషండానహివేదాఃకలౌయుగే॥ ౮॥ శ్రుత్వాపర్జన్యనినదంమండూకావ్యసృజన్గిరః । తూష్ణీంశయానాఃప్రాగ్యద్వద్బ్రాహ్మణానియమాత్యయే॥౯॥ఆసన్నుత్పథవాహిన్యఃక్షుద్రనద్యోనుశుష్యతీః । పుంసోయథాస్వతంత్రస్యదేహద్రవిణసంపదః॥౧౦॥హరితాహరిభిశ్శష్పైరింద్రగోపైశ్చలోహితా । ఉచ్ఛిలీంధ్రకృతచ్ఛాయానృణాంశ్రీరివభూరభూత్॥ ౧౧॥ క్షేత్రాణిసస్యసంపద్భిఃకర్షకాణాంముదందదుః । మానీనామనుతాపంచదైవాధీనమజానత

నతశ్చ-మోచితా॥౫॥తటిత్వంతఇతి॥ఆస్యవిశ్వస్య- ప్రాణనంఅప్యాయనకరం- జీవనముదకం-ముముచుః- కృపాళవః- యథాఆర్తంజనంనిరీక్ష్య-అనుకంపమానాః-తదాప్యాయనాయ- స్వజీవనమపిత్యజంతి- తద్వన్మహాంతోమేఘాః- తటిన్నేత్రైర్ర్త్రస్తంవిశ్వంనిరీక్ష్య- వాయుభిర్వేపితాఃజీవనంముముచురి॥ ౬॥ తపఇతి॥ తపసాగ్రీష్మేణ-కృశా - దేవమీఢాపర్జన్యసిక్తా-మిహసేచనఇతిధాతుః-వర్షీయసీ-ఉచ్ఛూనాపుష్టా- కామ్యంతపోయస్యతస్య-తనుఃకామాన్సంప్రాప్యయథేతి॥ ౭॥౯॥శ్రుత్వేతి॥నియమాత్యయేనిత్యకర్మావసానేఆచార్యనిగమంశ్రుత్వా- తచ్ఛిష్యాఃయథాఅధీయంతేతద్వదితి॥ ౯ ॥ ఆసన్నితి॥అనుశుష్యతీఃఅనుశుష్యంతః - అస్వతంత్రస్యఇంద్రియపరతంత్రస్య - స్వతంత్రస్యేతిచ్ఛేదే - నిరంకుశస్యేత్యర్థః॥౧౦॥హరితేతి॥హరిభిఃనీలైఃశష్పైః బాలతృణైః-నీలవర్ణా-క్వచిత్-క్వచిదింద్రగోపైఃకీటవిశేషైఃలోహితాఆరక్తాతత్రతత్రఉచ్ఛిలీంధ్రైశ్ఛత్రాకారైః పుష్పైః - కృతచ్ఛాయానృణాంరాజ్ఞాంశ్రీః సేనాసంపదివ ॥ ౧౧ ॥-క్షేత్రా

ణీతి॥ తథాహి-వృష్టేరవిచ్ఛేదేలసంతఃప్రియంగ్వాదయః-ముదందదురితి-విచ్ఛేదేశుష్యంతోనుతాపంచేతి ॥ ౧౨ ॥ జలే ౩॥ అబిభ్రన్ అబిభరుః-యథాహారిణిషేవయేతి-హారిణిషేవాయాంప్రవృత్తాహిసద్యఏవసర్వైరుచిరాభవంతి- తస్యాఃప రమధర్మత్వాత్ పరమసుఖత్వాచ్చ-తద్వదితి॥ ౧౩ ॥ సరిద్భిరితి ॥ కామాక్తంకామవాసనాయుక్తమితిశ్వసనోర్మిసా మ్యం-గుణైర్విషయైర్యుజ్యతఇతిసరిత్సంగతిసామ్యమ్॥౧౪॥గిరయఇతి॥ అధోక్షజఏవచేతోయేషాం తే॥౧౫॥మార్గాఇతి॥ అసంస్కృతాఃఅక్షుణ్ణాః - నాభ్యస్యమానాఇత్యసంస్కృతసామ్యం- కాలేనహతాఇతితృణాచ్ఛాదనసామ్యం ॥ ౧౬॥ లోకబంధుష్వితి॥యథాకామిన్యఃపుంశ్చల్యః ॥౧౭॥ ధనురితి॥నిర్గుణంజ్యారహితం-గుణినిగర్జనశబ్దవతివియతి- అభాత్ అశోభత-గుణవ్యతికరాత్మకేవ్యక్తేప్రపంచే-అగుణవాన్నిర్గుణఃపురుషోయథేతి॥౧౮॥నేతి॥ స్వభాసాభాసితయా-అహ మ్మత్యేతి॥ స్వచైతన్యేనైవప్రకాశితేనాహంకారేణఛన్నోజీవోయథా- యద్వా-తద్వత్ అహంవిద్వాన్-దాతా- వేత్తా శూరఇతిస్వప్రతీత్యేవారోపితయేతి॥౧౯॥ మేఘేతి। మేఘాగమేనోత్సవోయేషాంతే- అతోహృష్టాః॥౨౦॥ పీత్వేతి॥ నా

తామ్॥ ౧౨॥ జలస్థలౌకసస్సర్వేనవవారినిషేవయా । అబిభ్రన్ రుచిరంరూపంయథాహారినిషేవయా॥
౧౩॥ సరిద్భిస్సంగతస్సింధుశ్చుక్షుభేశ్వసనోర్మిమాన్। అపక్వయోగినశ్చిత్తంకామాక్తంగుణయుగ్య
థా॥౧౪॥గిరయోవర్షధారాభిర్హన్యమానానవివ్యథుః।అభిభూయమానావ్యసనైర్యథాధోక్షజచే
తసః॥ ౧౫॥ మార్గాబభూవుస్సందిగ్ధాస్తృణైశ్ఛన్నాఅసంస్కృతాః । నాభ్యస్యమానాశ్శ్రుతయోద్వి
జైఃకాలహతాఇవ॥౧౬॥ లోకబంధుషు మేఘేషు విద్యుతశ్చలసౌహృదాః। స్థైర్యంనచక్రుఃకామిన్యఃపురు
షేషుగుణిష్వివ॥౧౭॥ ధనుర్వియతిమాహేంద్రంనిర్గుణంచగుణిన్యభాత్। వ్యక్తేగుణవ్యతికరేగుణవాన్
పురుషోయథా॥౧౮॥నరరాజోడుపశ్ఛన్నస్స్వజ్యోత్స్నారంజితైర్ఘనైః। అహంమత్యాభాసితయాస్వ
భాసాపురుషోయథా॥౧౯॥ మేఘాగమోత్సవాహృష్టాఃప్రత్యనందన్ శిఖండినః।గృహేషుతప్తానిర్విణ్ణా
యథాచ్యుతజనాగమే॥౨౦॥పీత్వాపఃపాదపాఃపద్భిరాసన్ నానాత్మమూర్తయః।ప్రాక్క్షామాస్తపసా
శ్రాంతాయథాకామానుసేవయా॥౨౧॥ సరస్స్వశాంతరోధస్సున్యూషురంగాపిసారసాః। గృహేష్వ
శాంతకృత్యేషుగ్రామ్యాఇవదురాశయాః॥౨౨॥ జలౌఘైర్నిరభిద్యంతసేతవోవర్షతీశ్వరే। పాషండినా
మసద్వాదైర్వేదమార్గాఃకలౌయథా॥ ౨౩॥ వ్యముంచన్ వాయుభిర్నున్నాభూతేభ్యోహ్యమృతంఘ
నాః।యథాశిషోవిశ్పతయఃకాలేకాలేద్విజేరితాః॥౨౪॥ ఏవంవనంతద్వర్షిష్ఠంపక్వఖర్జూరజంబుమత్।
గోగోపాలైర్వృతోరంతుంసబలఃప్రావిశద్ధరిః॥౨౫॥ ధేనవోమందగామిన్యఊధోభారేణభూయసా।
యయుర్భగవతాహూతాద్రుతంప్రీత్యాస్నుతస్తనాః॥౨౬॥ వనౌకసఃప్రముదితావనరాజీర్మధుచ్యు
తః।జలధారాగిరేర్నాదానాసన్నాన్ దదృశేగుహాః॥౨౭॥ క్వచిద్వనస్పతిక్రోడేగుహాయాంచాభివర్షతి।
నిర్విశ్య భగవాన్ రేమేకందమూలఫలాశనః॥ ౨౮॥ దధ్యోదనముపానీతంశిలాయాంసలిలాంతికే। సంభో
జనీయైర్బుభుజేగోపైస్సంకర్షణాన్వితః॥౨౯॥శాద్వలోపరిసంవిశ్యచర్వతోమీలితేక్షణాన్।తృప్తాన్వృ
షాన్వత్సతరాన్ గాశ్చస్వోధోభరశ్రమాః॥౩౦॥ప్రావృట్ఛ్రియంచతాంవీక్ష్యసర్వభూతసుఖావహామ్।
భగవాన్పూజయాంచక్రేహ్యాత్మశక్త్యుపబృంహితామ్॥ ౩౧॥ ఏవంనివసతోస్తస్మిన్ రామకేశవయో

ర్నాత్మమూర్తయః అనేకరూపక్షేపాః॥౨౧॥సరస్స్వితి॥అశాంతానిపంకకంటకాదియుక్తాని-రోధాంసితటానియేషాంతే తేష్వపిన్యూషుఃనిత్యమవసన్ - సారసాఃచక్రవాకాఃఅశాంతానిఘోరాణిఅనుపరతానివా - కృత్యానియేషుతేష్వపి గృహేషు॥౨౨॥ జలౌఘైరితి॥ ఈశ్వరేఇంద్రే॥ ౨౩॥ వ్యముంచన్నితి॥నున్నాఃప్రేరితాః- ఆశిషఃకామాన్- విశ్పతయో రాజానః-వణిజాంపతయోవా-ద్విజేరితాఃపురోహితైరుక్తాః॥ ౨౪॥ ప్రావృషికృతాఃక్రీడావర్ణయతిసప్తభిః॥ ఏవమి తివర్షిష్ఠంసమృద్ధంఅతిశయవర్షయుక్తంవా॥౨౫॥౨౬॥ వనౌకసఇతి॥ వనౌకసఃపులిందాః-ప్రముదితాః-భగవాన్-ద దృశే-తథావనరాజీఃవనపరంపరాః- మధుచ్యుతఃమధుస్రవాః-దదృశే-గిరేస్సకాశాజ్జలధారాఃతాసాంనాదాంశ్చ-ఆస న్నాఃనికటవర్తినీర్గుహాశ్చ-యద్వా-వనౌకసఃప్రముదితాఆసన్-తథావనరాజీర్వనరాజయః-మధుచ్యుతఆసన్-గిరేర్జ లధారాఆసన్-తానేవంభూతాన్ ఆదదృశేసర్వతోదదర్శభగవాన్ తథా- జలధారాణాంనాదాన్-గుహాశ్చేతి॥౨౭॥ ౩౧॥తతఃశరదంవర్ణయత్యష్టాదశభిః॥ఏవమితి॥ విగతానిఅభ్రాణియస్యాంసా-స్వచ్ఛానిఅంబూనియస్యాంసా-అపరు

షః శాంతోఽనిలో యస్యాం సా॥౩౨॥ శరదేతి॥ నీరజానాముత్పత్తిర్యయాతయా- శరదా- కృతానాం నీరజానాముత్పత్త్యా
వా॥౩౩॥ వ్యోమ్న ఇతి॥ వ్యోమాదీనాం చతుర్ణాం, చతుర్ణో మేఘాదీన్ మలాన్- శరదహరత్- ఆశ్రమిణాం చతుర్ణాం
కృష్ణే జాతా భక్తిర్యథా అశుభమసుఖం హరతి - తథాహి ,బ్రహ్మచారిణో గుర్వర్థోదకాహరణకుంభశ్రమం యథా
భక్తిర్హరతీతయా- పూర్ణస్య తేనానుపయోగాత్- గురుభిరపి కృతార్థస్య తస్యాని యోగాత్- ఏవం వ్యోమ్నోఽబ్దం మే
ఘం శరజ్జహార- యథా చ- గృహిణోఽపత్యాదిసాంకర్యం- భక్తిర్హరతి- విదిక్త్వాసరుచ్యుత్పత్తేః. తథా- భూతానాం శాబ
ల్యం సాంకర్యం- శరద్వర్ణాసువృష్టిభిః- యాని సంకులానివ సంతి- యథా చ- వనస్థస్య మలధారణక్లేశం భక్తిర్హరతి- ఏవం భువః
పంకం శరత్- యథా చ- యతీనాం కామాదివాసనామలం శ్రీకృష్ణభక్తిర్హరతి- ఏవమపాం మలం॥౩౪॥ సర్వస్వమితి॥ త్యక్తై
షణాః త్యక్తాః పుత్రవిత్తదారైషణా యైస్తే॥౩౫॥ గిరయ ఇతి॥ అయం భావః- న హ్యుపాధ్యాయాః కర్మవిద్యామివ జ్ఞానినో
జ్ఞానామృతం సర్వతో వితరంతి- అపితు- కృపయా క్వచిదేవ- ఏవం గిరయశ్శివం నిర్మలం తోయం క్వచిన్ముముచుః క్వచిన్న
న పునః ప్రావృషీవ సర్వత ఇతి॥ ౩౬॥ నేతి॥ గాధేక్షుద్రేజలేచరంతీతి తథా- మీనాదయః॥ ౩౭॥ గాధేతి॥ అవిందన్ లేభిరే॥

—(*) శరదృతువర్ణనఘట్టః. (*)—

ర్వ్యభ్రే॥ శరత్సమభవద్వ్యభ్రా స్వచ్ఛాంబ్వపరుషానిలా॥ ౩౨॥ శరదా నీరజోత్పత్త్యా నీరాణి ప్రకృతిం యయు
యుః। భ్రష్టానామివ చేతాంసి పునర్యోగనిషేవయా॥౩౩॥ వ్యోమ్నోఽబ్దం భూతశాబల్యం భువః పంకమపాం
మలం। శరజ్జహారాశ్రమిణాం కృష్ణే భక్తిర్యథాఽశుభం॥౩౪॥ సర్వస్వం జలదా హిత్వా విరేజుః శుభ్రవర్చ
సః। యథా త్యక్తైషణాః శాంతా మునయో ముక్తకిల్బిషాః॥౩౫॥ గిరయో ముముచుస్తోయం క్వచిన్న ముము
చుః శివమ్। యథా జ్ఞానామృతం కాలే జ్ఞానినో దదతే న వా॥౩౬॥ నైవావిదన్ క్షీయమాణం జలం గాధజలేచ
రాః। యథాయురన్వహం క్షీణం నరా మూఢాః కుటుంబినః॥౩౭॥ గాధవారిచరాస్తాపమవిందన్ శరదర్క
జమ్। యథా దరిద్రః కృపణః కుటుంబ్యవిజితేంద్రియః॥౩౮॥ శనైః శనైర్జహుః పంకం స్థలాన్యామం చ వీరు
ధః। యథాహంమమతాం ధీరాః శరీరాదిష్వనాత్మసు॥౩౯॥ నిశ్చలాంబురభూత్తూష్ణీం సముద్రః శరదాగ
మే। ఆత్మన్యుపరతే సమ్యఙ్మునిర్వ్యుపరతాగమః॥౪౦॥ కేదారేభ్యస్త్వపోఽగృహ్ణన్ కర్షకా దృఢసేతుభిః। య
థా ప్రాణైస్స్రవద్జ్ఞానం తన్నిరోధేన యోగినః॥౪౧॥ శరదర్కాంశుజం తాపం భూతానాముడుపోఽహ
రత్। దేహాభిమానజం బోధో ముకుందో వ్రజయోషితామ్॥ ౪౨॥ ఖమశోభత నిర్మేఘం శరద్విమలతార
కం। సత్త్వయుక్తం యథా చిత్తం శబ్దబ్రహ్మార్థదర్శనమ్॥౪౩॥ అఖండమండలో వ్యోమ్ని రరాజోడుగణైశ్శ
శీ। యథా యదుపతిః కృష్ణో వృష్ణిచక్రావృతో భువి॥౪౪॥ ఆశ్లిష్య సమశీతోష్ణం ప్రసూనవనమారుతమ్। జనా
స్తాపం జహుర్గోప్యో న కృష్ణహృతచేతసః॥౪౫॥ గావో మృగాః ఖగా నార్యః పుష్పిణ్యః శరదాభవన్। అన్వీ
యమానాస్స్వవృషైః ఫలైరీశక్రియా ఇవ॥౪౬॥ ఉదహృష్యన్ వారిజాని సూర్యోత్థానే కుముద్వినా। రా
జ్ఞాతు నిర్భయా లోకా ఋతే దస్యూన్ వినా నృప॥ ౪౭॥ పురగ్రామేష్వాగ్రయణైరైంద్రియైశ్చ మహో

౩౮॥ శనైరితి॥ తత్ర మమతామివ పంకం- అహంతామివ- ఆమతామపక్వతాం జహురితి॥ ౩౯॥ నిశ్చలేతి॥ ఆత్మన్యుపరతే
త్యక్తక్రియో మునిరివ- నిశ్చలాంబుః- స ఏవం వ్యుపరతాగమః నివృత్తవేదఘోష ఇవ- తూష్ణీమభూదితి॥౪౦॥ కేదారేభ్య ఇతి॥
బద్ధసేతుశాలిక్షేత్రేభ్యః - దృఢైస్సేతుభిః- అపోఽగృహ్ణన్ - తతః వృష్ట్యభావాత్ - ప్రాణైరింద్రియైః- తన్నిరోధేన ని
స్స్రియప్రత్యాహారేణ ద్వారేణ॥ ౪౧ ॥ శరదితి ॥ దేహాభిమానజం బోధ ఇవ- వ్రజయోషితాం ముకుంద ఇవ చేత్యర్థః
౪౨॥ ఖమితి॥ శరదా విమలాస్తారకా యస్మిన్ తత్- ఖమాకాశం- శబ్దబ్రహ్మణో వేదస్యార్థాన్ పూర్వోత్తరమీమాంసా
ప్రణీతాన్- దర్శయతీతి తథా తదివ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ఆశ్లిష్యేతి॥ సమః అన్యూనానధికః- శీతోష్ణశ్చ తం- నతు గోప్యః
కృష్ణాపహృతచేతస్త్వేన. తాసాం దుస్సహ ఇతి- యద్వా- నకార ఉపమార్థః- తథా చ- కృష్ణహృతచేతస ఇవేతి- చేతసా కృష్ణ
మాశ్లిష్య ఆలింగ్య- యథేత్యర్థః॥౪౫॥ గావ ఇతి॥ పుష్పిణ్యో గర్భిణ్యః- అన్వీయమానాః- స్వవృషైః స్వపతిభిః అనిచ్ఛతో
పి బలాదనుగస్యమానాః- ఈశ్వరారాధనార్థాః క్రియాః బలాత్ఫలైరనుగమ్యమానాః- సముత్సుభోగార్థాయథేతి॥౪౬॥ ఉ
దహృష్యన్నితి॥ కుముత్ కుముదం- కుత్సితాః ముదః యస్య తదితి దస్యుసామ్యం॥ ౪౭॥ పురేతి॥ ఆగ్రయణైః నవాన్నప్రాశనా
ద్యైః వైదికైః కర్మభిః ఐంద్రియైరింద్రియాణాం.. లౌకికైశ్చ మహోత్సవైః- కలాభ్యాం రామకృష్ణాభ్యాం- దర్శనాదిమ

హిబాత్స్వాభ్యాం॥౪౮॥వణిగితి॥ వణిజః-యతయః-నృపాః-స్నాతకాశ్చ- దృష్టాదృష్టాభ్యాంవర్షరుద్ధాత్సంతః-నిర్గమ్యార్థాన్-వాణిజ్య- స్వాచ్ఛంద్య దిగ్విజయంవిద్యాదీన్ - ప్రపేదిరే॥ప్రాపద్యంత- యథా. మంత్రయోగాదిసిద్ధాఃఆయుష్పారుద్ధాః కాలేఆగతే-స్వపిండాన్ యోగాదిప్రాప్యాన్ దేవాదిదేహానితి॥౪౯॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ఏకవింశేశరద్రమ్యబృందావనగతేహరౌ। తద్వేణుస్వనమాకర్ణ్యగోపీభిర్గీతమీర్యతే॥ ఇత్థమితి॥ఇత్థమేవంభూతంవనం,తదేవాహ-శరదాస్వచ్ఛానిజలానియస్మిన్ తత్ -వాయునోపేతంఅనుగతంవనం-తద్దేశవ్యాప్తమిత్యర్థః॥౧॥కుసుమితేతి॥తతశ్చకుసుమితవనరాజిషు-శుష్మిణోమత్తాఃభృంగాః-ద్విజాశ్చ-తేషాంకులాని తైర్ఘుష్టాస్సరాంసిసరితః-మహీధ్రాశ్చ-యస్మిన్ తద్వనం, కృష్ణఃఅవగాహ్యప్రవిశ్యవేణుమవాదయత్॥ ౨॥ తదితి- తత్కృష్ణస్యవేణుగీతం- స్మరస్యోదయోయస్మాత్తత్ -ఆశ్రుత్య-పరోక్షంయథాభవతితథా-వ్రజస్థితత్వాత్॥ ౩॥ తదితి-విక్షిప్తమనసఃవ్యాకులచిత్తాః॥౪॥యాదృక్కృష్ణస్యస్మరణం-తాసాంమనసఃక్షోభకంజాతం తదాహ-బర్హేతి- నటవత్ -వరంవపుర్బిభ్రత్ - బృందావనంప్రావిశత్ - కథంభూతంతద్వనం- స్వపదాంకితైః- రమణంరతిజనకం- గోపబృందైఃగీతకీర్తిః. తథాబర్హమయాపీడంశిరోభూషణం- బిభ్రత్- బర్హమాపీడోయస్మిన్నితివపుషోవిశేషణంవా - వేణునాదముత్పేత్రిశ్చ తేరంధ్రాస్స్వ

త్సవైః॥బభాభూఃపక్వసస్యాఢ్యాకలాభ్యాంనితరాంహరేః॥౪౮॥వణిగ్యతినృపస్నాతాఃసర్గమ్యార్థాన్

ప్రపేదిరే॥వర్షరుద్ధాయథాసిద్ధాస్స్వపిండాన్ కాలఆగతే॥౪౯॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- వింశోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ ఇత్థంశరత్స్వచ్ఛజలంపద్మాకరసుగంధినా। న్యవిశద్వాయునోపేతంసగోగోపాలకోచ్యుతః॥

౧॥కుసుమితవనరాజిశుష్మిభృంగద్విజకులఘుష్టసరస్సరిన్మహీధ్రం।యదుపతిరవగాహ్యచారయన్ గాస్స

హపశుపాలబలశ్చుకూజవేణుమ్॥౨॥తద్వ్రజస్త్రియఆశ్రుత్యవేణుగీతంస్మరోదయమ్।కాశ్చిత్పరోక్షంకృ

ష్ణస్యస్వసఖీభ్యోన్వవర్ణయన్॥౩॥తద్వర్ణయితుమారబ్ధాస్స్మరంత్యఃకృష్ణచేష్టితమ్।నాశకన్ స్మరవే

గేనవిక్షిప్తమనసోనృప॥౩॥బర్హాపీడంనటవరవపుఃకర్ణయోఃకర్ణికారంబిభ్రద్వాసఃకనకకపిశంవై

జయంతీంచమాలామ్ ।రంధ్రాన్ వేణోరధరసుధయాపూరయన్ గోపబృందైఃబృందారణ్యంస్వపదరమ

ణంప్రావిశద్గీతకీర్తిః॥౫॥ ఇతివేణురవంరాజన్ సర్వభూతమనోహరమ్। శ్రుత్వావ్రజస్త్రియస్సర్వా

వర్ణయంత్యోభిరేమిరే॥౬॥గోప్యః॥అక్షణ్వతాం ఫలమిదంనపరంవిదామస్సఖ్యఃపశూననువివేశయతో

ర్వయస్యైః।వక్త్రంవ్రజేశసుతయోరనువేణుజుష్టంయైర్వానిపీతమనురక్తకటాక్షమోక్షం॥౭॥చూత

ప్రవాళబర్హస్తబకోత్పలాబ్జమాలానుపృక్తపరిధానవిచిత్రవేషౌ । మధ్యేవిరేజతురలంపశుపాలగో

ష్ఠ్యాంరంగేయథానటవరౌక్వచగాయమానౌ॥౮॥గోప్యఃకిమాచరదయంకుశలంస్మవేణుర్దామోదరాధ

రసుధామపిగోపికానాం ...

ణోరితి-అతోనూనం-అధరసుధైవపూర్ణా వేణోరుచ్ఛలంతీ- గీతవత్ప్రసర్పతీతిభావః॥౫॥ ఇతీతి॥ అభిరేమిరే-వర్ణయంత్యస్సత్యః- పదేపదే-పరమానందమూర్తింకృష్ణంపరిరబ్ధవత్యః॥ ౬॥ అనువర్ణనమేవాహత్రయోదశభిః॥అక్షణ్వతామితి॥ అక్షణ్వతాంచక్షుష్మతాం- తావదిదమేవఫలంప్రియదర్శనం-పరమన్యత్ నవిదామఃనవిద్మఇత్యర్థః; తచ్చఫలంసఖిభిస్సహపశూన్ వనేప్రవేశయతో రామకృష్ణయోర్వక్త్రంయైర్నిపీతం-తైరేవజుష్టంసేవితం- నాన్యైరిత్యర్థః-కథంభూతంవక్త్రం-అనువేణువేణుమనువర్తమానం- తంవాదయత్- తథాఅనురక్తకటాక్షమోక్షంస్నిగ్ధకటాక్షవిసర్గం-అథవాయైర్నిపీతంతయోర్వక్త్రం-తైర్జుష్టం-ఇదమేవాక్షణ్వతామక్ష్ణాంఫలమితి॥౭॥అన్యాఃఆహుః॥చూతేతి॥చూతప్రవాళాదీనాంవిచిత్రాభిర్మాలాదిభిఃఅనుపృక్తైఈషదంతరాంతరతస్సంయుక్తె-పరిధానేనీలపీతాంబరే- తాభ్యాంవిచిత్రౌవేషోయయోస్తౌ- క్వచకదాచిత్ - పశుపాలగోష్ఠ్యాం,గోపాలసభాయాంమధ్యే- అలమత్యర్థం- విరేజతుఃఅహోగోపాలానాంపుణ్యమితిభావః॥౮॥అన్యాఊచుః॥ గోప్యఇతి ॥ హేగోప్యః అయంవేణుఃకింస్మపుణ్యమాచరత్కృతవాన్-కథం-యత్ యస్మాద్గోపికానామేవ- భోగ్యాంసతీమపి- దామోదరాధరసుధాం స్వయంస్వాతంత్ర్యేణ-యథేష్టంభుంక్తే-కథమవశిష్టరసమాత్రంయథాభవతితథా- యతః- యాసాంపయసాపుష్టః వేణుఃతాఃమాతృతుల్యాహ్రదిన్యః-హృష్యత్త్వచః॥వికసితకమలవనమిషేణరోమాంచితాః- లత్యంతే- యేషాంవంశేజాతస్తేతరవోమధుధారాభి

షేణ ఆనందాశ్రు ముముచుః- యథా ఆర్యాః కులవృద్ధాః- స్వవంశే భగవత్సేవకం దృష్ట్వా- హృష్యత్త్వచో ఽశ్రు ముంచంతి తద్వదితి॥ కాశ్చిదాహుః॥ బృందావనమితి॥ హే సఖి బృందావనం- భువః కీర్తిం స్వర్గాదపి విశేషేణ తనోతి- కథంభూతం- యద్దేవకీసుతస్య పదాంబుజాభ్యాం లబ్ధా లక్ష్మీః శోభాసంపద్యేన తత్- కించ- గోవిందస్య వేణుమను వేణునినాదం శ్రుత్వా- అనంతరం మందగర్జితం నీలమేఘం తం- మత్వా- మత్తా మయూరాః- తేషాం నృత్యం ప్రేక్ష్య- సంభూశ తత్రత్యైర్వా ద్రిసానుషు ఉపరతాని ఉపరతక్రియాణి- అన్యాని సమస్తాని సత్త్వాని- యస్మిన్ తత్- నైతదన్యేషు లోకేషు విద్యతే. అతో భువః కీర్తిం వితనోతీత్యర్థః॥౧౦॥ అపరా ఆహుః॥ ధన్యా ఇతి॥ హే సఖి- మూఢమతయస్తిర్యగ్జాతయోఽపి- ఏతా హరిణ్యః- ధన్యాః కృతార్థాః- యాః, వేణురణితం వేణువాదం- ఆకర్ణ్య- నందనందనం ప్రతి ప్రణయసహితైరవలోకనైర్విరచితాం పూజాం- సమ్మానం దదుః కృతవత్యః- కించ- కృష్ణసారైః స్వపతిభిస్సహితా ఏవ దదుః- అస్మత్పతయస్తు గోపాః క్షుద్రాః స మక్షం తన్న సహంత ఇతి భావః॥౧౧॥ అన్యా ఊచుః॥ కృష్ణమితి॥ హే గోప్యః- ఆశ్చర్యం శ్రుణుత- వనితానాముత్సవో యస్మాత్తద్రూపం శీలం చ యస్య తం- శ్రీకృష్ణం నిరీక్ష్య తేన వాదితవేణోః సంకీర్ణం గీతం చ శ్రుత్వా విమానైర్గచ్ఛంత్యో దేవ్యో దేవానామంకేషు స్థితా అపి స్మరశరేణ సన్నసారాః పరిక్షిప్తధైర్యాః- ముముహుః- మోహాలింగమాహుః- భ్రశ్యత్ప్రసూనాః కబరాః- శ్చ్యుతాయా సాం తాః- విగతా నీవ్యో యాసాం తాః॥ ౧౨॥ గావ ఇతి॥ అత్ర సర్వత్ర వక్తృభేదా న్నాతీవ సంగతిర్వక్తవ్యా- తురణశంక యైవ డుత్తభిత్తైరున్నమిత్తైః- కర్ణపుటైః పిబంత్యస్సత్యః- తథా- శాబాశ్చ వత్సాః- స్తన్య

రసుధామపిభోగ్యాం । భుజైః- స్వయం యదవశిష్ణరసం ప్రాదిన్యోహృష్యత్త్వచోఽశ్రు ముముచుస్తరవో యథార్యాః ॥ ౯॥ బృందావనం సఖి భువో వితనోతి కీర్తిం యద్దేవకీసుతపదాంబుజలబ్ధలక్ష్మీః । గోవిందవేణుమను మత్తమయూరనృత్తం ప్రేక్ష్యాద్రిసాన్వవరతాన్యసమస్తసత్త్వమ్ ॥ ౧౦॥ ధన్యాః స్మ మూఢమతయోఽపి హరిణ్య ఏతా యా నందనందనముపాత్తవిచిత్రవేషమ్ । ఆకర్ణ్య వేణురణితం సహకృష్ణసారాః పూజాం దధుర్విరచితాం ప్రణయావలోకైః॥౧౧॥ కృష్ణం నిరీక్ష్య వనితోత్సవరూపశీలం శ్రుత్వా చ తత్క్వణితవేణువిచిత్రగీతమ్। దేవ్యో విమానగతయః స్మరనున్నసారా భ్రశ్యత్ప్రసూనకబరా ముముహుర్వినీవ్యః॥ ౧౨॥ గావశ్చ కృష్ణముఖనిర్గతవేణుగీతపీయూషముత్తభితకర్ణపుటైః పిబంత్యః। శాబాః స్నుతస్తనపయఃకబలాః స్మ తస్థుర్గోవిందమాత్మని దృశాశ్రుకలాః స్పృశంత్యః॥౧౩॥ ప్రాయో బతాంబ మునయో విహగా వనేఽస్మిన్ కృష్ణేక్షితం తదుదితం కలవేణుగీతమ్। ఆరుహ్య యే ద్రుమభుజాన్ రుచిరప్రవాలాన్ శృణ్వంతి మీలితదృశో విగతాన్యవాచః॥౧౪॥ నద్యస్తదా తదుపధార్య ముకుందగీతమావర్తలక్షితమనోభవభగ్నవేగాః। ఆలింగనస్థగితమూర్మిభుజైర్మురారేర్గృహ్ణంతి పాదయుగళం కమలోపహారాః॥౧౫॥ దృష్ట్వాతపే వ్రజపశూన్ సహ రామగోపైః సంచారయంతమను వేణుముదీరయంతమ్। ప్రే

పానే ప్రవృత్తాః- సమనంతరమేవ గీతం శ్రుత్వా- తదేవ పీయూషముత్తభితకర్ణపుటైః పిబంతః- స్తనస్నుతపయఃకబలాః కేవలం స్తనేభ్యః క్షరితక్షీరగ్రాసాః ముఖేషు ఏషాం తే తస్థుః విస్తృతక్రియా బభూవురిత్యర్థః- తత్ర హేతుః- గోవిందం దృశా నూనా గేణ- ఆత్మని మనసి- స్పృశంత్యః- అత ఏవ అశ్రుణాం కళా లేశా- లోచనయోర్యాసాం తాః- గావః- తే చ శాబాః॥ ౧౩॥ ప్రాయ ఇతి॥ భో అంబ మాతః- అస్మిన్ వనే. యే విహగాః పక్షిణః తే- ప్రాయేణ మునయో భవితుమర్హంతి- కుతః- కృష్ణేక్షితం కృష్ణదర్శనం- పుష్పఫలాద్యంతరం వినా యథా భవతి తథా- రుచిరాః ప్రవాళాః యేషాం తాన్- ద్రుమభుజాన్ వృక్షాణాం శాఖా ఆరుహ్య- తేన శ్రీకృష్ణేన- ఉదితం ప్రకటితం కలవేణుగీతం- కేనాపి సుఖేన నిమీలితదృశః త్యక్తాన్యవాచస్సంతో యే శృణ్వంతీతి- తథా హి- మునయః శ్రీకృష్ణదర్శనం యథా భవతి తథా- వేదోక్తకర్మఫలపరిత్యాగేన వేదద్రుమశాఖా రూఢాః- రుచిరప్రవాళస్థానీయాని కర్మాణ్యేవ పాదదానాః సుఖినస్సంతః- శ్రీకృష్ణగీతమేవ శృణ్వంతి- అత స్త ఏవైతే భవితుమర్హంతీతి భావః॥ ౧౪॥ నద్య ఇతి॥ ఆస్తాం చేతనానాం కథా- ఆవర్తైః పరిభ్రమైః- లక్షితేన సూచితేన- మనోభవేన కామేన, భగ్నో వేగో యాసాం తాః ఆలింగనేన స్థగితం ఆచ్ఛాదితం యథా భవతి తథా- ఊర్మయ ఏవ భుజాస్తైః కమలోపహారాః- కమలాని ఉపహరంత్యః- మురారేః పాదయుగళం గృహ్ణంతి ధారయంతి॥౧౫॥ దృష్ట్వేతి॥ లోకార్తిహరణత్వాది సామ్యాత్- సఖ్యుః శ్రీకృష్ణస్య- అంబుదః తదుపరి ఉదితః పునః ప్రేమ్ణా ప్రవృద్ధస్సన్ కుసుమావళిభిః పుష్పసమూహైః- తత్తుల్యైః స్వస్తుషారై ర్వా సహ- స్వవపుషా- ఛత్రం విహితవాన్॥౧౬॥ ససీతాకారమాహుః పూర్ణా ఇతి॥ పూర్ణాః

కృతార్థాః- పుళింద్యః శబరాంగనాః- కథమిత్యత ఆహ- ప్రథమం దయితానాం స్తనేషు శంకితేన అనులిప్తేన- పునశ్చ- రణసమయే- ఉరుగాయస్య శ్రీకృష్ణస్య- పదాబ్జయోః రాగేణ ఆరుణ్యేన - శ్రీః కాంతిర్యస్య- తేన కుంకుమేన పునస్తస్య వక్షస్స్థలీషు చంక్రమణేన తృణేషు రూఢేన లగ్నేన- తద్దర్శనేన- తథాభూతస్య కుంకుమస్య - దర్శనేన స్మరకృతా రుక్ తాపో యాసాం తాః- తేన కుంకుమేన- ఆననేషు కుచేషు చ కామతప్తేషు లింపంత్యః తదాధిం కామవ్యథాం జహుః అతస్తాః- కృతార్థాః ధిగస్మాన్మాదృశీః యాః ఏవంభూతమస్యాధిశయం న లభంత ఇతి॥ ౧౭॥ హంతేతి॥ హంతేతి హర్షే. హే సఖ్యః- అయమద్రి గోవర్ధనః- ధురి వం హరిదాసేషు శ్రేష్ఠః- కుత ఇత్యత ఆహ- యస్మాద్రామకృష్ణయోశ్చరణస్పర్శేన - ప్రమోదో యస్య సః తృణాద్యుద్గమమిషేణ రోమహర్షదర్శనాత్- కించ- యత్ మానం తనోతి- సహ గోభిర్గణైః సఖిసమూహేన చ- వర్తమానయోరపి తయోః - కైః పానీయైః సూయవసైః శోభనతృణైః కందరైః - కందమూలైశ్చ- యథోచితం అతో యమిత్థమన్య ఇత్యర్థః॥౧౮॥ గా ఇతి॥ హే సఖ్యః- ఇదం త్వతిచిత్రం - గోపైస్సహ- గాః వనే సంచారయతోస్తయోః రామకృష్ణయోః మధురపదైః మహావేణునాదైః- శరీరిషు జంగమేషు గతిమంతస్తేషాం ఆస్పందనం- స్థావరధర్మః తరూణాం పులకః జంగమధర్మ ఇ

మప్రవృద్ధ ఉదితః కుసుమావళీభిస్సఖ్యుర్వ్యధాత్స్వవపుషాంబుద ఆతపత్రం॥ ౧౫॥ పూర్ణాః పుళింద్య ఉరుగాయపదాబ్జరాగశ్రీకుంకుమేన దయితాస్తనమండితేన। తద్దర్శనస్మరరుజస్తృణరూషితేన లింపంత్య ఆననకుచేషు జహుస్తదాధిం ॥ ౧౭ ॥ హంతాయమద్రిరబలా హరిదాసవర్యో యద్రామకృష్ణచరణస్పర్శ * ప్రమోదః । మానం తనోతి సహ గోగణయోస్తయోర్యత్పానీయసూయవసకందరకందమూలైః ॥౧౮॥ గా గోపకైరనువనం నయతోరుదారవేణుస్వనైః కలపదైస్తనుభృత్సు సఖ్యః । అస్పందనం గతిమతాం పులకస్తరూణాం నిర్యోగపాశకృతలక్షణయోర్విచిత్రం॥౧౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవంవిధా భగవతో యా బృందావనచారిణః। వర్ణయంత్యో మిథో గోప్యః క్రీడాస్తన్మయతాం యయుః॥౨౦॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ఏకవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ హేమంతే ప్రథమే మాసి నందవ్రజకుమారికాః । చేరుర్హవిష్యం భుంజానా మాసం కాత్యాయనీవ్రతం॥౧॥ ఆప్లుత్యాంభసి కాళింద్యా జలాంతే చోదితేఽరుణే । కృత్వా ప్రతికృతిం దేవీమానర్చుర్నృప సైకతీమ్॥ ౨॥ గంధైర్మాల్యైస్సురభిభిర్బలిభిర్ధూపదీపకైః। ఉచ్చావచైశ్చోపహారైః ప్రవాళఫలతండులైః॥ ౩॥ కాత్యాయని మహామాయే మహాయోగిన్యధీశ్వరి। నందగోపసుతం దేవి పతిం మే కురు తే నమః ॥ ౪ ॥ ఇతి మంత్రం జపంత్యస్తాః పూజాం చక్రుః కుమారికాః ॥ ౫॥ ఏవం మాసం వ్రతం చేరుః కుమార్యః కృష్ణచేతసః। భద్రకాళీం సమానర్చుర్భూయాన్నందసుతః పతిః॥ ౬॥ ఉషస్యుత్థాయ గోత్రైః స్వైరన్యోన్యాబద్ధబాహవః। కృష్ణముచ్చైర్జగుర్యాంత్యః కాళింద్యాం స్నాతుమన్వహమ్॥ ౭॥ నద్యాః కదాచిదాగత్య తీరే నిక్షిప్య పూర్వవత్ । వాసాంసి కృష్ణం గాయంత్యో విజహ్రుస్సలిలే ముదా ॥ ౮ ॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్య కృష్ణో యోగేశ్వరేశ్వరః। వయస్యైరావృతస్తత్ర గతస్తత్కర్మసిద్ధయే॥ ౯॥ తాసాం వాసాంస్యుపాదాయ నీపమారుహ్య సత్వరః। హసద్భిః ప్రహసన్ బాలైః పరిహాసమువాచ హ ॥ ౧౦ ॥ అత్రాగత్యాబలాః కామం

తి- నియుజ్యంతే గావః ఏభిరితి- నిర్యోగాః పాదబంధనరజ్జవః- అధృష్యగవాం కర్షణార్థాః పాశాశ్చ తైః కృతం లక్షణం చిహ్నం యయోః- శిరసి నిర్యోగవేష్టనేన స్కంధస్థపాశేన చ- గోపపరివృఢశ్రియా విరాజమానయోరిత్యర్థః ॥ ౧౯॥ ౨౦॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ ద్వావింశే గోపకన్యానాం వస్త్రహరణలీలయా। వరం దత్వాగతః కృష్ణో యజ్ఞశాలామితీర్యతే ॥ గోపీనాం కామతః కృష్ణే నిస్సీమప్రేమసంభవః। కాత్యాయన్యర్చనోద్భూతతత్ప్రసాదమహోదయః॥ హేమంత ఇతి ॥ ప్రథమే మాసి మార్గశీర్షే॥౧॥౪॥ మహామాయే ఇత్యాదిసంబోధనైస్తవ న కించిదశక్యమితి సూచయంత్యః తాః స్వైరం ప్రత్యేకం ప్రార్థయంతే ఇతీతి॥౫॥ ఏవమితి॥ కృష్ణచేతస్త్వమేవాహ- భూయాన్నందసుతః పతిరితి॥ ౬॥ వ్రతస్య పూర్వాంగమాహ । ఉషసీతి ॥ గోత్రైర్నామభిః- అన్యోన్యాబద్ధబాహవః పరస్పరం గృహీతపాణయః॥ ౭॥ ౮॥ భగవానితి॥ యోగేశ్వరాణామీశ్వర ఇతి ప్రత్యేకం తాదృశమనోరథపూరణసామర్థ్యం దర్శయతి- తాసాం కర్మణః సిద్ధయే ఫలదానాయేతి॥౯॥ తాసామితి॥ నీపం కదంబం- బాలైస్సహ॥౧౦॥ అత్రేతి॥ హే అబలాః - నో నర్మ న పరిహాసః- యస్మాత్ యూయం వ్రతకర్శితాః వ్రతశ్రాంతాః॥

౧౧॥ నేతి॥ ఏకైకశో వా ఆగత్య స్వీకురుత-సహైవ వా- నతత్రాస్మాకమాగ్రహ ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ తస్యేతి ॥ క్ష్వేళితం పరిహాసః-ప్రేమపరిప్లుతాః ప్రేమరసమగ్నాః॥౧౩॥౧౪॥ తత్ర మగ్నా ఊచుః ॥ మేతి ॥ అంగ భోః కృష్ణ-అనయమన్యాయ్యం - మా కృథాః॥౧౫॥ పార్థా ఊచుః॥ శ్యామేతి॥ నో చేద్రాజ్ఞే నందాయ కంసాయ వా- బ్రువామహై ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తత ఇతి॥ ప్రోత్తేరుర్నిర్గతాః॥౧౮॥ భగవానితి॥ అహ తాః-ఈషదశుత మోస్నీవీక్ష్య॥ ౧౯ ॥యూయమితి॥ ధృతవ్రతాస్సత్యో వివస్త్రా అప్సు వ్యగాహత అప్సు స్నాతా ఇతి యత్ తదేతత్ - ఉ ఏవ - దేవహేళనం అపరాధ ఏవేత్యర్థః - వ్రతవైగుణ్యభీతానాం ప్రాయశ్చిత్తమివాహ - అస్య అంహసః పాపస్య అపనుత్తమే నివర్తయే-మూర్ధ్ని అంజలిం బద్ధ్వా-ఓన్నమ ఇతి ప్రణామం కృత్వా॥౨౦॥౨౧॥ ఇతీతి॥ ఇం దోషత్వేన - అచ్యుతేనాభిహితం - వివస్త్రాప్లవనం వ్రతస్య చ్యుతిహేతుం మత్వా - తస్య వ్రత

స్వం స్వం వాసః ప్రగృహ్యతాం। సత్యం బ్రువాణి నో నర్మ యద్యూయం వ్రతకర్శితాః ॥ ౧౧॥ న మయోదిత పూర్వం వా హ్యనృతం తదిమే విదుః। ఏకైకశః ప్రతీచ్ఛధ్వం సహైవాతనుమధ్యమాః॥ ౧౨ ॥ తస్య తత్ క్ష్వేళి తం దృష్ట్వా గోప్యః ప్రేమపరిప్లుతాః। వ్రీడితాః ప్రేక్ష్య చాన్యోన్యం జాతహాసా న నిర్యయుః ॥ ౧౩ ॥ ఏవం బ్రువతి గోవిందే నర్మణాఽఽక్షిప్తచేతసః। ఆకంఠమగ్నాః శీతోదే వేపమానాస్తమబ్రువన్॥౧౪॥ మానయం భోః కృథాస్త్వాం తు నందరాజసుతం ప్రియమ్ । జానీమోఽంగ వ్రజశ్లాఘ్యం దేహి వాసాంసి వేపితాః ॥ ౧౫॥ శ్యామసుందర తే దాస్యః కరవామ తవోదితమ్ । దేహి వాసాంసి సర్వజ్ఞ నో చేద్రాజ్ఞే బ్రువామహై॥ ౧౬॥

శ్రీభగవాన్ ॥ భవత్యో యది మే దాస్యో మయోక్తం వా కరిష్యథ। అత్రాగత్య స్వవాసాంసి ప్రతీచ్ఛత సుమధ్యమాః॥ నో చేన్నాహం ప్రదాస్యే కిం వృద్ధో రాజా కరిష్యతి॥ ౧౭ ॥ తతో జలాశయాత్సర్వా దారికాః శీతవేపితాః। పాణిభ్యాం యోనిమాచ్ఛాద్య ప్రోత్తేరుః శీతకర్శితాః॥ ౧౮॥ భగవానాహతా వీక్ష్య శుద్ధభావప్రసాదితః। స్కంధే నిధాయ వాసాంసి ప్రీతః ప్రోవాచ సస్మితః ॥ ౧౯ ॥ యూయం వివస్త్రా యదపో ధృతవ్రతా వ్యగాహతైతత్తదు దేవహేళనమ్। బద్ధ్వాంజలిం మూర్ధ్న్యపనుత్తయేంఽహసః కృత్వా నమోఽధో వసనం ప్రగృహ్యతామ్॥ ౨౦॥ ఇత్యచ్యుతేనాభిహితం వ్రజాబలా మత్వా వివస్త్రాప్లవనం వ్రతచ్యుతిం। తత్పూర్తికామాస్తదశేషకర్మణాం సాక్షాత్కృతం నేమురవద్యముద్యతః॥ ౨౧ ॥ ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా భవత్యా యుక్తం మహాత్మనః। ఏకేన పాణినా నేము రేకేనాచ్ఛాద్య చాంగనాః॥ ౨౧॥ తా వీక్ష్యోవాచ భగవాన్ భూయో ధర్మ్యమిదం వచః । ఏకేన పాణినా యో వై ప్రణమేద్దైవమచ్యుతమ్॥ ౨౨॥ తస్య దండః కరచ్ఛేద ఇతి ధర్మవిదో విదుః। తస్మాదుభాభ్యాం పాణిభ్యాం ప్రణమేత్స్వామినం నరః ॥ ౨౩ ॥ తథా చ యూయం కురుత తన్మే ప్రియతరం భవేత్ । అంహస్తాభయమేతత్తు పరిమార్జయితుం యది। ఇచ్ఛా వః పాణియుగళైర్నమస్కృత్య ప్రగృహ్యతామ్॥ ౨౪॥ ఇత్యచ్యుతేనాభిహితం వ్రజాబలా మత్వా వివస్త్రాప్లవనం వ్రతచ్యుతిం । తత్పూర్తికామాస్తదశేషకర్మణాం సాక్షాత్కృతం నేమురవద్యముద్యతః॥ ౨౫॥ తాస్తథావనతా దృష్ట్వా భగవాన్ దేవకీసుతః। వాసాంసి తాభ్యః సంప్రాదాత్కరుణస్తేన తోషితః ॥ ౨౬ ॥ దృఢం ప్రలబ్ధాస్త్రపయా చ హాపితాః ప్రస్తోభితాః క్రీడనవచ్చ కారితాః। వస్త్రాణి చైవాపహృతాన్యథాప్యముం తా నాభ్యసూయన్ ప్రియసంగనిర్వృతాః॥ ౨౭॥ పరిధాయ స్వవాసాంసి ప్రేష్ఠసంగమసజ్జితాః॥ గృహీతచిత్తా నోచ్చేలుస్తస్మిన్ లజ్జాయితేక్షణాః ॥ ౨౮॥ తాసాం విజ్ఞాయ భగవాన్ స్వపాదస్పర్శకామ్యయా। ధృతవ్రతానాం సంకల్పమాహ దామోదరోఽబలాః॥ ౨౯ ॥ సంకల్పో విదితస్సాధ్వ్యో భవతీనాం మదర్చనే। మయానుమోదితస్సోఽసౌ సత్యో భవితుమర్హతి॥ ౩౦॥

స్య పూర్తికామాః-తదశేషకర్మణాం తస్య వ్రతస్య అన్యేషామశేషకర్మణాంచ-సాక్షాత్కృతం ఫలభూతం- తమేవ నేముః-యతః స ఏవ-అవద్యముట్ పాపమార్జకః॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥దృఢమితి॥ దృఢమత్యర్థం-ప్రలబ్ధా వంచితాః యూయం వివస్త్రా ఇత్యాదినా. త్రపయా లజ్జయా చ-హాపితాస్త్యాజితాః - అత్రాగత్య- స్వవాసాంసి ప్రతీచ్ఛతేత్యాగ్రహేణ ప్రస్తోభితా ఉపహాసితాః- సత్యం బ్రువాణి నో నర్మేత్యాదినా క్రీడనవచ్చ కారితాశ్చ బద్ధ్వాంజలీత్యాది । ప్రాయశ్చిత్తచ్ఛలేనాభ్యసూయన్-దోషదృష్ట్యా నాపశ్యన్॥ ౨౭॥ పరిధాయేతి॥ ప్రేష్ఠసంగమేన సజ్జితాః వశీకృతాః- అతో గృహీతచిత్తాస్సత్యో నోచ్చేలుః-గృహీతచిత్తత్వమాహ-తస్మిన్ కృష్ణే-లజ్జాయితేక్షణాః లజ్జావిలసితం ఈక్షణం యాసాం తా ఇత్యర్థః॥ ౨౮ ॥ తాసామితి॥ దామోదర ఇతి భక్తవాత్సల్యం దర్శయతి-అబలాః ప్రతి॥ ౨౯ ॥ సంకల్ప ఇతి॥ భోః సాధ్వ్యః- భవతీనాం మదర్చన ఏవ సంకల్పః-మనోరథః-లజ్జయా యుష్మాభిరకథితోఽపి మయా విదితః సమయానుమోదితః-అతః సత్యో భవితుమర్హతీతి సంభావ

న్నోక్త్యా-ఆత్యంతికో న భవిష్యతీతి సూచితం॥ ౩౦॥ తత్కృత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ కామాయ పునః కామభోగాయ- విషయమ
హిమ్నా కామస్యాపి శాంతిహేతుత్వాదితి భావః- కామప్రరోహే దృష్టాంతః- భర్జితాః దగ్ధాః- క్వథితాః పక్వాః- ధా
నాః యవాదయః బీజాయ అంకురోద్గమాయ- ప్రాయ ఇతి స్వేచ్ఛయా పునః ప్రరోహమపి సూచయతి॥ ౩౧॥ యాతేతి॥
సిద్ధాః పూర్ణమనోరథాః- తదాహ- ఇమాః ఆగామినీ రాత్రీః- మయా రంస్యథేతి- ఆర్యా కాత్యాయనీ- సతీః సత్యః॥ ౩౨॥
ఇతీతి॥ శ్లో॥ భక్త్యానుకంప్యకన్యాస్తాస్తద్దివ్యవర్జితయజ్వనాం। పత్న్యనుగ్రహతస్తేషామహాన్ కిమర్థమహో పదం॥ శ్రీధరీ
యోయం శ్లోకః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ద్విజభార్యాయా అనుగ్రహాయ యజ్ఞవాటం గచ్ఛన్- విప్రాణాం కాఠిన్యమభిప్రేత్య- తే
భ్యోపి ద్రుమాః శ్రేష్ఠా ఇతి తానభినందయతి చతుర్భిః॥ హే స్తోక కృష్ణేతి స్తోకకృష్ణాదయో గోపాః॥ ౩౬॥ పశ్యతేతి ఏతాన్
ద్రుమాన్ పశ్యత- పరార్థమేకాంతేన జీవితం యేషాం తాన్ తదాహ- వాతవర్షాదీన్ స్వయం సహమానాః- నః అస్మాకం

నమయ్యావేశితధియాం కామః కామాయ కల్పతే। భర్జితాః క్వథితా ధానాః ప్రాయో బీజాయ నేష్య
తే॥ ౩౧॥ యాతాబలా వ్రజం సిద్ధా మయేమా రంస్యథ క్షపాః। యముద్దిశ్య వ్రతమిదం చేరురార్యార్చనం
సతీః॥ ౩౨॥ ఇత్యాదిష్టా భగవతా లబ్ధకామాః కుమారికాః। ధ్యాయంత్యస్తత్పదాంభోజం కృచ్ఛ్రాన్నిర్వివిశు
ర్వ్రజం॥ ౩౩॥ అథ గోపైః పరివృతో భగవాన్ దేవకీసుతః। బృందావనాద్గతో దూరం చారయన్ గాః సహా
గ్రజః॥ ౩౪॥ నిదాఘార్కాతపే తిగ్మే ఛాయాభిః స్వాభిరాత్మనః। ఆతపత్రాయితాన్ వీక్ష్య ద్రుమానాహ
వ్రజౌకసః॥ ౩౫॥ హే స్తోకకృష్ణ హే అంశో శ్రీదామన్ సుబలార్జున। విశాల వృషభౌజస్విన్ దేవప్ర
స్థ వరూథప॥ ౩౬॥ పశ్యతైతాన్ మహాభాగాన్ పరార్థైకాంతజీవితాన్। వాతవర్షాతపహిమాన్ సహం
తో వారయంతి నః॥ ౩౭॥ అహో ఏషాం వరం జన్మ సర్వప్రాణ్యుపజీవనమ్। సుజనస్యేవ యేషాం వై విముఖా
యాంతి నార్థినః॥ ౩౮॥ పత్రపుష్పఫలచ్ఛాయామూలవల్కలదారుభిః। గంధనిర్యాసభస్మాస్థితోక్మైః కా
మాన్ వితన్వతే॥ ౩౯॥ ఏతావజ్జన్మసాఫల్యం దేహినామిహ దేహిషు। ప్రాణైరర్థైర్ధియా వాచా
శ్రేయ ఆచరణం సదా॥ ౪౦॥ ఇతి ప్రవాళస్తబకఫలపుష్పదలోత్కరైః। తరూణాం నమ్రశాఖానాం మధ్యే
న యమునాం గతః॥ ౪౧॥ తత్ర గాః పాయయిత్వాపః సుమృష్టాః శీతలాః శివాః। తతో నృప స్వయం గోపాః
కామం స్వాదు పపుర్జలమ్॥ ౪౨॥ తస్యా ఉపవనే కామం చారయంతః పశూన్ నృప। కృష్ణరామావుపాగమ్య
క్షుధార్తా ఇదమబ్రువన్॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ద్వావింశోధ్యాయః. ❋

శ్రీశుకః॥ తత్ర గత్వోపవిష్టాస్తే గోపాలా యమునాతటే। ఊచుర్బుభుక్షితా రాజన్ కృష్ణరామౌ జగత్పతీ॥
౧॥ గోపాః॥ రామ రామ మహాబాహో కృష్ణ దుష్టనిబర్హణ। ఏషా వై బాధతే క్షున్నస్తచ్ఛాంతిం కర్తుమ
ర్హథః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి విజ్ఞాపితో గోపైర్భగవాన్ జగదీశ్వరః॥ భక్తాయా విప్రభార్యాయాః ప్రసీద
న్నిదమబ్రవీత్॥ ౩॥ ప్రయాత దేవయజనం బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదినః। సత్రమాంగిరసం నామ హ్యాస
తే స్వర్గకామ్యయా॥ ౪॥ తత్ర గత్వౌదనం గోపా యాచతాస్మద్విసర్జితాః। కీర్తయంతో భగవత ఆర్య
స్య మమ చాభిధామ్॥ ౫॥ ఇత్యాదిష్టా భగవతా గత్వాయాచంత తే తదా। కృతాంజలిపుటా విప్రాన్ దండవ
త్పతితా భువి॥ ౬॥ హే భూమిదేవాః శృణుత కృష్ణస్యాదేశకారిణః। ప్రాప్తాన్ జానీత భద్రం వో గోపాన్నో
రామచోదితాన్॥ ౭॥ గాశ్చారయంతావవిదూర ఓదనం రామాచ్యుతౌ వో లషతో బుభుక్షితౌ। తయో

వారయంతి॥ ౩౭॥ అహో ఇతి॥ సుజనస్య కృపాలోరర్థిన ఇవ॥ ౩౮॥ పత్రేతి॥ నిర్యాసో ఘనరసః తోక్మాః పల్లవాద్యంకురాః
౩౯॥ ౪౦॥ ఇతీతి॥ ఇత్యభినందయన్ ప్రవాళాదిసమూహైర్నమ్రశాఖానాం తరూణాం మధ్యతో యమునాం ప్రాప్తః॥ ౪౧॥
౪౨॥ తస్యా ఇతి॥ కుమారికాభ్యాం పూర్వమేవ తన్మార్గకులతయా- అగృహీతభోజ్యానామేవ నిర్గమాత్ క్షుధార్తాః।
ఇత్యుక్తం॥ ౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా- ... ... ❋

శ్లో॥ త్రయోవింశే తతో గోపైరన్నయాచ్ఞాపదేశతః। తత్పత్న్యనుగ్రహాత్కృష్ణో దీక్షితానన్వతాపయత్॥ ౧॥ ౨॥ ఇతీతి
భక్తాయా ఇత్యేకవచనం- సద్యస్స్నాయుజ్యాభిప్రాయేణ॥ ౩॥ ౪॥ తత్రేతి॥ అస్మద్విసర్జితాః ఆవాభ్యాం ప్రహితాస్సం
తః యాచధ్వం- యుష్మాకం కాతత్ర లజ్జా న సుతరాం పాత్రత్వాదస్మభ్యం కిమితి దాస్యంతీతి చేత్తత్రాహ- కీర్తయంత
ఇతి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ గా ఇతి॥ అవిదూరే వర్తమానౌ సంతౌ హే యాత్ ఓదనం అన్నం- తత్- లషతః అభిలషతః ఓదనం శ్రద్ధాచేయ

ద్యస్తి తర్హి యద్భవతే॥ ౮ ॥ దీక్షితానాం యద్యపి భోజ్యాన్నాని భవంతీతి స్వయమేవాశంక్యాహుః దీక్షాయా ఇతి॥ దీక్షాయా ఆరభ్యాగ్నీషోమీయపశ్వాలంభాత్పూర్వం దోషః - నతతోఽన్యత్ర - తథా సౌత్రామణ్యాశ్చ - అన్యత్ర అన్యదా॥ ౯॥ క్షుద్రేస్వర్గాదావాశామాత్రం యేషాం తే-భూరీణి క్లేశాధికాని కర్మాణి యేషాం తే-అతః అజ్ఞాః వృద్ధమానినః జ్ఞానవృద్ధా ఇతి మానవంతః॥౧౦॥ నను కర్మక్రమముల్లంఘ్య- అదేశకాలే అన్నార్థనమన్నమన్యస్మై కథం దేయమంత ఆహ॥ దేశ ఇతి॥ పృథక్చరుపురోడాశాదిద్రవ్యం తంత్రం ప్రయోగః-ధర్మః అపూర్వం॥ ౧౧॥ తదితి ॥ మనుష్యోయమితి దృష్ట్యా దుర్బుద్ధయః-మర్త్యాత్మానః దేహాభిమానినః- బ్రాహ్మణా వయం మహాంత ఇతి మాన్యమానాః॥౧౨।౧౩॥ తదితి॥ లౌకికీం గతిమితి న హి- కార్యార్థినో నిర్వేదం తైర్నోపాయాచకో న పరాభూయత ఇత్యాదిలోకస్థితిం దర్శయన్ ॥ ౧౪॥ మామితి। కేవలం దేహేన గృహే వసంతి-ధియా తు మయ్యేవోషితాః- యతో మయి స్నిగ్ధాః-అతో దాస్యంతీతి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ నమ ఇతి॥ ప్రేషితాః ప్రేరితాః॥ ౧౭॥ గా ఇతి-స కృష్ణో గోపాలైస్సహ॥౧౮॥ శ్రుత్వేతి॥ తత్కథాక్షిప్తమనసః- అత ఏవ తద్దర్శనోత్సుకాః తం కృష్ణమాగతం శ్రుత్వా-జాతసంభ్రమా బభూవురితి॥ ౧౯ ॥ చతుర్విధమితి॥ భక్ష్య-భోజ్య- లేహ్య-చోష్య-భేదైశ్చతుర్విధం-బహుగుణం

దీక్షాయాః పశుసంస్థాయాస్సౌత్రా
మణ్యాశ్చ సత్తమాః। అన్యత్ర దీక్షితస్యాపి నాన్నమశ్నన్ హి దుష్యతి॥ ౯॥ ఇతి తే భగవద్యాచ్ఞాం శృణ్వం
తోపి న శుశ్రువుః। క్షుద్రాశా భూరికర్మాణో బాలిశా వృద్ధమానినః॥ ౧౦॥ దేశః కాలః పృథగ్ద్రవ్యం మంత్ర
తంత్రర్త్విగగ్నయః। దేవతా యజమానశ్చ క్రతుర్ధర్మశ్చ యన్మయః ॥ ౧౧ ॥ తం బ్రహ్మ పరమం సాక్షా
ద్భగవంతమధోక్షజం। మనుష్యదృష్ట్యా దుష్ప్రజ్ఞా మర్త్యాత్మానో న మేనిరే। ౧౨। న తే యదోమితి ప్రోచు
ర్న నేతి చ పరంతప। గోపా నిరాశాః ప్రత్యేత్య తథోచుః కృష్ణరామయోః॥ ౧౩॥ తదుపాకర్ణ్య భగవాన్
ప్రహస్య జగదీశ్వరః। వ్యాజహార పునర్గోపాన్ దర్శయన్ లౌకికీం గతిం॥ ౧౪॥ మాం జ్ఞాపయత పత్నీభ్య
స్ససంకర్షణమాగతం। దాస్యంతి కామమన్నం వస్స్నిగ్ధా మయ్యుషితా ధియా ॥ ౧౫॥ శ్రీశుకః ॥ గత్వా
చ పత్నీశాలాయాం దృష్ట్వాసీనాస్స్వలంకృతాః। నత్వా ద్విజసతీర్గోపాః ప్రశ్రితా ఇదమబ్రువన్॥ ౧౬ ॥
నమో వో ద్విజపత్నీభ్యో నిబోధత వచాంసి నః। ఇతోఽవిదూరే చరతా కృష్ణేన ప్రేషితా వయమ్॥ ౧౭॥ గాశ్చా
రయన్ స గోపాలైస్సరామో దూరమాగతః। బుభుక్షితస్య తస్యాన్నం సానుగస్య ప్రదీయతామ్॥ ౧౮ ॥ శ్రు
త్వాచ్యుతముపాయాంతం నిత్యం తద్దర్శనోత్సుకాః। తత్కథాక్షిప్తమనసో బభూవుర్జాతసంభ్రమాః॥
౧౯ ॥ చతుర్విధం బహుగుణమన్నమాదాయ భాజనైః । అభిసస్రుః ప్రియం సర్వాస్సముద్రమివ నిమ్న
గాః ॥ ౨౦॥ నిషిధ్యమానాః పతిభిః పితృభిర్భ్రాతృభిస్సుతైః । భగవద్యుత్తమశ్లోకే దీర్ఘశ్రుతధృతాశ
యాః॥ ౨౧॥ యమునోపవనేఽశోకనవపల్లవమండితే। విచరంతం వృతం గోపైర్దదృశుస్సాగ్రజం స్త్రియః
౨౨॥ శ్యామం హిరణ్యపరిధిం వనమాల్యబర్హధాతుప్రవాళనటవేషమనువ్రతాంసే । విన్యస్తహస్తమిత
రేణ ధునానమబ్జం కర్ణోత్పలాలకకపోలముఖాబ్జహాసం॥ ౨౩॥ ప్రాయశ్శ్రుతప్రియతమోదయకర్ణపూ
రైర్యస్మిన్నిమగ్నమనసస్తమథాక్షిరంధ్రైః । అంతః ప్రవేశ్య సుచిరం పరిరభ్య తాపం ప్రాజ్ఞం యథా

సంస్కారవిశేషైర్బహవో గుణా రససౌరభ్యాదయో యస్మిన్ తత్-భాజనైః అమత్రైః కాంస్యైర్వా - పత్యాదిభిర్వార్యమాణా అపి- ప్రియం శ్రీకృష్ణం - అభిసస్రుః అభిజగ్ముః-అప్రతిబంధే దృష్టాంతః-సముద్రం నిమ్నగా నద్య ఇవేతి ॥ ౨౦॥ నిషిధ్యమానా ఇతి॥ తత్ర హేతుః-భగవతీతి-దీర్ఘం బహుకాలం - శ్రుతేన శ్రవణేన-ధృతః ఆశయో యాభిస్తాః- తథాగతాస్తత్ర దదృశుః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ శ్యామమితి॥ హిరణ్యవత్పరిధిః పరిధానం యస్య పీతాంబరమిత్యర్థః-వనమాలైర్బర్హైర్ధాతుభిః ప్రవాళైశ్చ-నటవద్వేషో యస్య- అనువ్రతస్య సఖ్యుః అంసే విన్యస్తో నిహితో హస్తో యేన- ఇతరేణ హస్తేన-లీలయా- అబ్జం ధునానం భ్రామయంతం- కర్ణయోరుత్పలే యస్య-అలకాః కపోలయోర్యస్య - ముఖాబ్జే హాసో యస్య-తం చ తం చ॥ ౨౩ ॥ వృత్తేరపి లయేన సామరస్యమాహ ॥ ప్రాయ ఇతి॥ ప్రాయః బహుశః - శ్రుతా యే ప్రియతమస్యోదయాః ఉత్కర్షాః-త ఏవ కర్ణపూరాః కర్ణాపూరయంతి కృతార్థీకుర్వంతీతి తథా-తైః- కర్ణాభరణైరితి వా-యస్మిన్ శ్రీకృష్ణే - నిమగ్నమనసః ఆవిష్టచేతసః- తం లోచనద్వారైరంతః ప్రవేశ్య-సుచిరముపగృహ్య- తాపం జహుః-అభిమతయః అహంవృత్తయః ప్రాజ్ఞం సుషుప్తిసాక్షిణం- పరిరభ్య తస్మిన్ లయం ప్రాప్య-యథేతి॥ ౨౪॥ తా ఇతి॥ అఖిలదృక్ ద్రష్టా - సర్వబుద్ధిసాక్షీ

తాస్తథా ప్రాప్తా విజ్ఞాయాపి - తథేత్యేతద్వివృణోతి - త్యక్తాః సర్వా ఆశా యాభిస్తాః కేవలమాత్మనః స్వస్యైవ దిదృక్షయేతి॥ ౨౫॥ స్వాగతమితి॥ హే మహాభాగాః-వః స్వాగతం శుభమాగమనం- తదేవాహ-యత్ యస్మాత్ -ప్రతిబంధతిరస్కారేణ-అస్మాకం దిదృక్షయా ప్రాప్తా ఇతి-ఇదం వ ఉపపన్నం యుక్తమితి వా ॥ ౨౬॥ యుక్తత్వమేవాహ॥ నన్వితి॥ ఆత్మప్రియే ఆత్మా చ ప్రియశ్చ తస్మిన్ మయి కుశలాః వివేకినః-అత ఏవ-స్వస్యాత్మనోఽర్థం పశ్యంతి యే-తే యథా యథావత్ - భక్తిం కుర్వంతి-యథావత్త్వమాహ-అద్ధా సాక్షాత్ -అత్ర హేతుః-అహైతుక్యవ్యవహితాం ఫలాభిసంధిరహితాం- అత ఏవ- అవ్యవహితాం నిరంతరాం॥ ౨౭॥ ఆత్మనః సర్వత్ర-ప్రేష్ఠత్వముపపాదయతి॥ ప్రాణేతి॥ స్వాః జ్ఞాతయః- ఆత్మా దేహః ఏతే సర్వే-యత్సంపర్కాత్ యస్యాధ్యాసేనోపకరణత్వేన వా॥ ౨౮॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ కృతార్థా యూయం-యాత- దేవయజనం యజ్ఞవాటం-గచ్ఛత-కృతార్థాః కిమితి యాస్యామ ఇతి చేదత ఆహ॥ పతయ ఇతి॥ పారయిష్యతి సమాపయిష్యంతి పతీనామనుగ్రహాయేత్యర్థః॥ ౨౯॥ మేతి॥ నృశంసం పరుషం-నిగమం ప్రతిజ్ఞాం ॥ శ్లో॥ న మే భక్తః ప్రణశ్యతీతి- వేదం వా॥ శ్రు॥ న చ న పునరావర్తతే న చ పునరావర్తత ఇతి-పదావసృష్టం అవజ్ఞయాపి దత్తం- బహుమానేన కేశైర్నిర్వోఢుం- దాసీభవితుం

అభిమతయోర్విజహుర్నరేంద్ర॥ ౨౪॥ తాస్తథా త్యక్తసర్వాశాః ప్రాప్తా ఆత్మదిదృక్షయా । విజ్ఞాయాఖిలదృగ్ద్రష్టా ప్రాహ ప్రహసితాననః॥ ౨౫॥ శ్రీభగవాన్॥ స్వాగతం వో మహాభాగా ఆస్యతాం కరవామ కిమ్ । యన్నో దిదృక్షయా ప్రాప్తా ఉపపన్నమిదం హి వః॥ ౨౬॥ నన్వద్ధా మయి కుర్వంతి కుశలాః స్వార్థదర్శినః । అహైతుక్యవ్యవహితాం భక్తిమాత్మప్రియే యథా॥ ౨౭॥ ప్రాణబుద్ధిమనఃస్వాత్మదారాపత్యధనాదయః । యత్సంపర్కాత్ ప్రియా ఆసంస్తతః కో న్వపరః ప్రియః॥ ౨౮ ॥ తద్యాత దేవయజనం పతయో వో ద్విజాతయః । స్వసత్రం పారయిష్యంతి యుష్మాభిర్గృహమేధినః॥ ౨౯॥ విప్రపత్న్యః॥ మైవం విభోఽర్హతి భవాన్ గదితుం నృశంసం సత్యం కురుష్వ నిగమం తవ పాదమూలమ్ । ప్రాప్తా వయం తులసిదామ పదావసృష్టం కేశైర్నివోఢుమతిలంఘ్య సమస్తబంధూన్ ॥ ౩౦॥ గృహ్ణంతి నో న పతయః పితరౌ సుతా వా న భ్రాతృబంధుసుహృదః కుత ఏవ చాన్యే । తస్మాద్భవత్ప్రపదయోః పతితాత్మనాం నో నాన్యా భవేద్గతిరరిందమ తద్విధేహి ॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ పతయో నాభ్యసూయేరన్ పితృభ్రాతృసుతాదయః । లోకాశ్చ వో మయోపేతా దేవా అప్యనుమన్వతే॥ ౩౨॥ న ప్రీతయేఽనురాగాయ హ్యంగసంగో నృణామిహ । తన్మనో మయి యుంజానా అచిరాన్మామవాప్స్యథ॥ ౩౩॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్ధ్యానాన్మయి భావోఽనుకీర్తనాత్ । న తథా సన్నికర్షేణ ప్రతియాత తతో గృహాన్॥ ౩౪॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తా ద్విజపత్న్యస్తా యజ్ఞవాటం పునర్గతాః । తే చానసూయవస్తాభిః స్త్రీభిః సత్రమపారయన్॥ ౩౫॥ తత్రైకా విధృతా భర్త్రా భగవంతం యథాశ్రుతమ్ । హృదోపగుహ్య విజహౌ దేహం కర్మానుబంధనమ్॥ ౩౬॥ భగవానపి గోవిందస్తేనైవాన్నేన గోపకాన్ । చతుర్విధేనాశయిత్వా స్వయం చ బుభుజే ప్రభుః॥ ౩౭॥ ఏవం లీలానరవపుర్నృలోకమనుశీలయన్ । రేమే గోగోపగోపీనాం రమయన్ రూపవాక్కృతైః॥ ౩౮॥ అథానుస్మృత్య విప్రాస్తే హ్యన్వతప్యన్ కృతాగసః । యద్విశ్వేశ్వరయోర్యాచ్ఞామహన్మ నృవిడంబయోః॥ ౩౯॥ దృష్ట్వా స్త్రీణాం భగవతి కృష్ణే భక్తిమలౌకికీమ్ । ఆత్మానం చ తయా హీనమనుతప్తా వ్యగర్హయన్॥ ౪౦॥ ధిగ్జన్మ నస్త్రివృద్విద్యాం ధిగ్వ్రతం ధిగ్బహుజ్ఞతామ్। ధి

౩౦॥ గృహ్ణంతీతి॥ కించ॥ న గృహ్ణంతి-నోఽస్మాన్- హే అరిందమ కామలోభాదిదమన- భవతః పాదాగ్రయోః - పతితదేహానాం-అన్యా స్వర్గాదిగతిరపి న భవేత్ మా భూత్ - తత్తస్మాద్దాస్యమేవ విధేహీతి॥ ౩౧॥ పతయ ఇతి॥ మయోపేతా అనుజ్ఞాతాః-ప్రత్యుత దేవాన్ ప్రదర్శ్యాహ॥ దేవా అపీతి॥ ౩౨॥ తథాపి త్వాం న త్యక్తుం శక్నుమ ఇతి చేత్తత్రాహ॥ నేతి॥ నృణాం మద్భక్తానాం-ప్రీతయే సుఖాయ అనురాగాయ స్నేహవృద్ధయే-అంగసంగః అంగాభ్యాం సంగః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ అనసూయవః అదోషదృష్టయః॥ ౩౫॥ తత్రేతి॥ దేహమితి ॥ తదీయం దేహం- తత్ర విహాయ చైతన్యేన భవంతం ప్రాప్యేత్యర్థః ॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ అనుశీలయన్ అనుకుర్వన్-గోగోపగోపీనామితి కర్మణి షష్ఠీ-రూపవాక్కృతైః- రూపేణ వాచా- కృతైశ్చరితైశ్చ-రమయన్ తాన్ రమయితుం రేమ ఇత్యర్థః॥ ౩౮॥ అనుస్మృతిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ నరానుకరణవతోః విశ్వేశ్వరయోర్యాచ్ఞాం-యత్ అహన్మ హతవంతః- తత్కృతాగసో వయమిత్యనుస్మృత్యేతి॥ ౩॥ తథా చ భార్యాః గురూనవమానయంతః భగవద్భక్తిరహితమాత్మానం వ్యనిందన్నిత్యాహ॥ దృష్ట్వేతి॥ అలౌకికీం లోకాతీతాం॥ ౪౦॥ ధిగితి॥ త్రివృత్

శౌక్ల్యం-సావిత్రం- దైక్షమితి ॥ త్రిగుణితంజన్మ- వ్రతంబ్రహ్మచర్యం - క్రియాః కర్మాణి-దాక్ష్యంచ - క్రియాదాక్ష్యమి త్యేకంవాపదం-ధిగిత్యధిక్షేపే- యేవయమధోక్షజేవిముఖాస్తేషాంనోజన్మాదియ త్తత్సర్వంధిగితివ్యగహార్యయస్మిత్యర్థః॥ ౪౧॥౪౨॥అహోఇతి॥యోవిద్యదచ్ఛినత్- తందురంతంభావంభ క్తింపశ్యతేతి॥ ౪౩॥ నేతి॥ ద్విజాతిసంస్కారః ఉపన యః-క్రియాః సంధ్యోపాసనాదయః॥౪౪॥౪౬॥హిత్వేతి॥స్వాత్మదోషాపవర్గేణ త్వంచల్యగర్వాదిత్యాగేన॥౪౮॥౪౯॥ సఇతి॥ఇత్యశృణ్మ- ఏవంసర్వత్రశ్రుతవంతోఽవయంహి-తథాపీతి॥౫౦॥ ౫౨॥ ఇతీతి॥ నచాచలన్ తయోర్ధస్మనాయ- నజ గ్ముః॥౫౦॥※ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥చతుర్వింశేమహేంద్రస్యముఖంవ్యావర్త్య హేతుభిః।కృష్ణః ప్రావర్తయామాస గోవర్ధనమహోత్సవమ్॥ భూసు రాణాంక్రియాగర్వంనిరస్యస్వసురేషుచ।మఖవన్మదభంగాయతన్మఖంసమవారయత్॥భగవానితి ॥ బ్రాహ్మణాః కంసా ద్భీతాఃస్వాశ్రమస్థాఏవభగవంతమభజన్ - భగవానపి - తత్రైవనివసన్నింద్రయాగకృతోద్యమాన్ గోపానపశ్య

కులంధిక్ క్రియాదాక్ష్యంవిముఖాయేత్వధోక్షజే ॥ ౪౧॥ నూనంభగవతోమాయాయోగినామపి మోహినీ। యద్వయంగురవోనౄణాంస్వార్థేముహ్యామహేద్విజాః॥౪౨॥అహోపశ్యతనారీణామపికృష్ణే జగద్గురౌ। దురంతభావంయోవిధ్యన్మృత్యుపాశాన్ గృహాభిధాన్॥౪౩॥నాసాంద్విజాతిసంస్కారోనని వాసోగురావపి। నతపోనాత్మమీమాంసానశౌచంనక్రియాశ్శుభాః॥ ౪౪॥ తథాపిహ్యుత్తమశ్లోకేకృష్ణే యోగేశ్వరేశ్వరే।భక్తిర్దృఢానచాస్మాకంసంస్కారాదిమతామపి॥ ౪౫॥ ననుస్వార్థవిమూఢానాంప్ర మత్తానాంగృహేహయా।అహోనస్స్మారయామాసగోపవాక్యైస్సతాంగతిః॥ ౪౬॥ అన్యథాపూర్ణ కామస్యకైవల్యాద్యాశిషాంపతేః।ఈశితవ్యైఃకిమస్మాభిరీశస్యైతద్విడంబనమ్॥ ౪౭॥ హిత్వాన్యాన్ భ జతేయంశ్రీః పాదస్పర్శాశయాసకృత్।స్వాత్మదోషాపవర్గేణతద్యాచ్ఞాజనమోహినీ॥౪౮॥ దేశః కాలః పృథగ్ద్రవ్యంమంత్రతంత్రర్త్విజోఽగ్నయః। దేవతాయజమానశ్చక్రతుర్ధర్మశ్చయన్మయః॥౪౯॥సఏవభ గవాన్సాక్షాద్విష్ణుర్యోగేశ్వరేశ్వరః।జాతోయదుష్విత్యశృణ్మహ్యపిమూఢానవిద్మహే ॥ ౫౦ ॥ నమస్తు భ్యంభగవతేకృష్ణాయాకుంఠమేధసే। యన్మాయామోహితధియోభ్రమామః కర్మవర్త్మసు ॥ ౫౧ ॥స వైనఆద్యఃపురుషస్స్వమాయామోహితాత్మనాం।అవిజ్ఞాతానుభావానాంక్షంతుమర్హత్యతిక్రమమ్॥ ౫౨॥ ఇతిస్వాఘమనుస్మృత్యకృష్ణేతేకృతహేళనాః। దిదృక్షవోప్యచ్యుతయోఃకంసాద్భీతానచాచలన్॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేదశమస్కంధే- త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

—(※) గోవర్ధనోద్ధరణకథాప్రారంభఘట్టః. (※)—

శ్రీశుకః ॥ భగవానపితత్రైవబలదేవేనసంయుతః । అపశ్యన్నివసన్ గోపానింద్రయాగకృతోద్యమాన్ ౧॥తదభిజ్ఞోఽపిభగవాన్ సర్వాత్మాసర్వదర్శనః । ప్రశ్రయావనతోఽపృచ్ఛద్వృద్ధాన్నందపురోగమాన్॥ ౨॥ కథ్యతాంమేపితఃకోయంసంభ్రమోవఉపాగతః । కింఫలంకస్యచోద్దేశః కేనవాసాధ్యతేమఘః॥ ౩॥ ఏత ద్బ్రూహిమహాన్ కామోమహ్యంశుశ్రూషవేపితః। నహిగోప్యంహిసాధూనాంకృత్యంసర్వాత్మనామి హ॥౪॥అస్త్యస్వపరదృష్టీనామమిత్రోదాస్తవిద్విషాం । ఉదాసీనోరివద్వర్జ్యఆత్మవత్సుహృదుచ్యతే॥ ౫॥జ్ఞాత్వాజ్ఞాత్వాచకర్మాణిజనోయమనుతిష్ఠతి। విదుషఃకర్మసిద్ధిస్స్యాద్యథానావిదుషోభవేత్॥౬॥ త

దితిసంబంధః॥౧॥౨॥కథ్యతామితి॥వృథాసంభ్రమోనభవతి॥మఘోయమితిచేత్- కిమత్రఫలం- కాదేవతా- కేనవాధికారి ణా- కేనవాసాధనేన-సాధ్యతే॥౩॥ఏతదితి॥ఏతద్బ్రూహి-మహాన్ కామోమమశ్రవణేవర్తతే- యద్వా- తవమహాన్ కా మోదృశ్యతఇతి-తూష్ణీంస్థితంప్రత్యాహ-నహీతి-సర్వాత్మనాంసర్వత్రాత్మదృష్టీనాం॥ ౪॥ అస్తీతి॥అతఏవ-నవిద్యతేస్వః పరఇతిదృష్టిర్యేషాం-స్వపరఇతిదృష్ట్యభావాదేవ- నతద్భవామిత్రాదయోపియేషాంసంతీత్యాహ-అమిత్రేతి- నమిత్రంఉ దాస్తఃఉదాసీనః- విద్విట్ యేషాంతేషాంకృత్యంకర్మనగోపనీయంకించిదస్తీతిపూర్వేణాన్వయః- సత్యపిభేదదర్శనే ఉదాసీనఃశత్రువద్వర్జ్యః-ఆత్మతుల్యత్వాత్ సుహృన్నవర్జనీయఇత్యాహ-ఉదాసీనఇతి॥౫॥కించ - సుహృద్భిస్సహవిచా ర్యజ్ఞాత్వైవ-కర్మకర్తవ్యం-నతుగతానుగతికమాత్రేణేత్యాహ॥జ్ఞాత్వేతి॥అజ్ఞాత్వాచ-తత్రవిదుషోయథావత్కర్మ ఫలంస్యాత్-తథానావిదుషః ॥౬॥ తత్రేతి॥ భవతామయంక్రియాయోగః- శాస్త్రీతఃకింవిచారితఃప్రవృత్తః-లౌకికఆచా

త్ప్రాప్తో వేతి-సాధు సోపపత్తికం-భణ్యతాం కథ్యతామితి॥౪॥ఆచారప్రాప్త ఏవేతి సహేతుకమాహ॥ పర్జన్య ఇతి॥ ఆత్మ
మూర్తయః ప్రియమూర్తయః॥౮॥తతః కిమత ఆహ॥తమితి॥తమింద్రం-వార్ముచాం మేఘానాం- తద్రేతసా తద్వృష్టిపయ
సా॥౯॥తదితి॥ఉపజీవంతి జీవికాం కల్పయంతి ధర్మార్థకామసిద్ధయే-నను కృష్యాదిభిర్జీవంతి కిమింద్రేణేత్యత్రాహ- పుం
సామితి-ఫలభావనః ఫలసాధకః పర్జన్యం వినా కృష్యాది వైఫల్యాదిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ వచ ఇతి ॥ ఇంద్రాయ మన్యుం జన
యన్నితి- కోపజననద్వారా గర్వపర్వతాదింద్రమవతారయితుం దేవతానిరాకరణం- న త్వయమేవ భగవతోభిప్రాయ ఇ
త్యర్థః॥౧౨॥ప్రథమం తావత్కర్మవాదేన దేవాన్నిరాకరోతి॥కర్మణేతి॥ నను జడాత్కర్మణః కేవలాత్కథం ఫలసిద్ధిస్స్యా
త్-ఆహ- అపరిశీలితమీమాంసానాం స్వమతివిలసితశ్రద్ధాకర్మణః ఫలకరణత్వే వచనతోవగతే - కిం తతోనుపపన్నం
నామేతి భావః॥౧౩॥ కేచిత్పునరతిసాహసాద్ధృతాః-కర్మపరతంత్రమీశ్వరమన్యం తేతన్మతమనూద్య నిరాకరోతి॥ అస్తి
చేదితి॥స్వయం కర్మభిరిష్టోన్యేషాం జీవానాం కర్మణాం-ఫలరూపీ ఫలదాతా సోపి కర్తారం భజతే-తత్కర్మఫలదానేన॥

త్ర తావత్క్రియాయోగో భవతాం కిం విచారితః।అథవా లౌకికస్తన్మే పృచ్ఛతస్సాధు భణ్యతామ్॥ ౪॥ నం
దః॥పర్జన్యో భగవానింద్రో మేఘాస్తస్యాత్మమూర్తయః। తేభివర్షంతి భూతానాం ప్రీణనం జీవనం
పయః॥౮॥ తం తాత వయమన్యే చ వార్ముచాం పతిమీశ్వరమ్ । ద్రవ్యైస్తద్రేతసా సిద్ధైర్యజంతే క్రతుభిర్న
రాః॥౯॥తచ్ఛేషేణోపజీవంతి త్రివర్గఫలసిద్ధయే।పుంసాం పురుషకారాణాం పర్జన్యః ఫలభావనః॥౧౦
య ఏవం విసృజేద్ధర్మం పారంపర్యాగతం నరః।కామాల్లోభాద్భయాద్ద్వేషాత్స వై నాప్నోతి శోభనమ్॥౧౧॥
శ్రీశుకః॥వచో నిశమ్య నందస్య తథాన్యేషాం వ్రజౌకసామ్ । ఇంద్రాయ మన్యుం జనయన్ పితరం ప్రాహ కే
శవః॥౧౨॥శ్రీభగవాన్॥కర్మణా జాయతే జంతుః కర్మణైవ ప్రలీయతే। సుఖం దుఃఖం భయం క్షేమం కర్మణై
వ ప్రపద్యతే॥౧౩॥అస్తి చేదీశ్వరః కశ్చిత్ఫలరూప్యన్యకర్మణామ్। కర్తారం భజతే సోపి న హ్యకర్తుః ప్రభు
ర్హి సః॥౧౪॥కిమింద్రేణేహ భూతానాం స్వస్వకర్మానువర్తినామ్।అనీశేనాన్యథా కర్తుం స్వభావవి
హితం నృణామ్॥స్వభావతంత్రో హి జనస్స్వభావమనువర్తతే। స్వభావస్థమిదం సర్వం సదేవాసురమా
నుషమ్॥౧౬॥దేహానుచ్చావచాన్ జంతుః ప్రాప్యోత్సృజతి కర్మణా। శత్రుర్మిత్రముదాసీనః కర్మైవ గురు
రీశ్వరః॥౧౭॥తస్మాత్సంపూజయేత్కర్మ స్వభావస్స్వకర్మకృత్। అంజసా యేన వర్తేత తదేవాస్య హి
దైవతమ్॥౧౮॥ఆజీవ్యైకతరం భావం యస్త్వన్యముపజీవతి।న తస్మాద్విందతే క్షేమం జారం నార్యసతీ య
థా॥౧౯॥వర్తేత బ్రహ్మణా విప్రో రాజన్యో రక్షయా భువః। వైశ్యస్తు వార్తయా జీవేచ్ఛూద్రస్తు ద్విజసే
వయా॥౨౦॥కృషివాణిజ్యగోరక్షాః కుసీదం తుర్యముచ్యతే। వార్తా చతుర్విధా తత్ర వయం గోవృత్తయో
నిశమ్ ॥ ౨౧॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి స్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః ।రజసోత్పద్యతే విశ్వమన్యోన్యం వివిధం జ
గత్॥౨౨॥రజసా చోదితా మేఘా వర్షంత్యంబూని సర్వతః। ప్రజాస్తైరేవ సిద్ధ్యంతి మహేంద్రః కిం కరి
ష్యతి॥౨౩॥న నః పురో జనపదా న గ్రామా న గృహా వయమ్। వనౌకసస్తాత నిత్యం వనశైలనివాసినః॥తస్మాద్గ

౧౪॥అతః కర్మణ ఏవ ఫలసిద్ధేస్తత్పారతంత్ర్యే చ-అజాగళస్తనతుల్యత్వాత్-న దేవతయా కృత్యమిత్యాహ॥ కిమింద్రేణే
తి॥నను కర్మణోపి ప్రవృత్తిరంతర్యామ్యపేక్షైవ- కథం సర్వథా దేవతాయా అనుపయోగ ఇత్యాశంక్యాహ- స్వభావవి
హితమితి-స్వభావేన ప్రాక్తనసంస్కారేణైవ విహితం-యత్కర్మ-తదన్యథా కర్తుమనీశేన॥౧౫॥ఏతద్వివృణోతి॥ స్వ
భావతంత్ర ఇతి॥ప్రవృత్తేః సంస్కారాధీనత్వాన్నాంతర్యామిణేత్యర్థః॥ ౧౬॥ తస్మాత్స్వభావతో నిష్పన్నస్య కర్మణ
ఏవ సర్వకారణత్వాత్-కర్మైవ పూజ్యమిత్యాహ దేహానిత్యాదిసార్ధేన॥౧౭॥తస్మాదితి॥సంపూజయేత్ సమానయేత్
నను దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకత్వాత్కర్మణః - కథం దేవతాం వినా సిద్ధిరిత్యాశంక్య - కర్మాంగమాత్రం దేవతేతి
పక్షముపసంహరన్నివ- హేతువాదమాశ్రిత్యాన్యామేవ దేవతాం సమర్థయతే-అంజసేతి॥౧౮॥ హేతుబలేనైవ విపక్షే
దోషమాహ॥ఆజీవ్యేతి॥ఉపజీవతి సేవతే॥౧౯॥స్వవృత్తిం వక్తుం దృష్టాంతత్వేన వర్ణానాం వృత్తిభేదమాహ॥వర్తేతేతి॥
బ్రహ్మణా వేదాధ్యయనాదినా॥౨౦॥వైశ్యవృత్తేశ్చాతుర్విధ్యమాహ॥కృషీతి॥కృషివాణిజ్యసహితా గోరక్షాః - ఏవం త్ర
యం-కుసీదం వృద్ధిజీవనం-చతుర్థం॥౨౧॥ నను గవామపి వృత్తిర్మహేంద్రాధీనైవేత్యాశంక్య - నిరీశ్వరసాంఖ్యమతాశ్ర
యేణ నిరాకరోతి శ్లోకద్వయేన॥సత్త్వమితి॥అన్యోన్యం యోగేన॥ ౨౨॥ రజసేతి॥ సర్వత ఇతి సముద్రశైలవనాదిష్వపి వ

ష్టిదర్శనాన్నపేక్షావత్పూర్వత్వంవృష్టేరితిభావః- త్రైరేవమేఘైరేవ-సిద్ధ్యంతిజీవంతీతి ॥ ౨౩॥ తథాపి- యోగక్షేమార్థందేవతాపేక్షితేతిచేత్తత్రాహ॥నేతి॥ పురఃపత్తనాని జనపదాః దేశాః - నఃఅస్మాకంయోగక్షేమహేతుర్వనశ్శైలాదయఏవేతిభావః-బ్రాహ్మణానపిసంగృహ్ణన్నిగమయతితస్మాదితి ॥ ౨౪ ॥ స్వయముత్ప్రేక్షితయాగకల్పమాహ-సాధ్యైః పంచభిః-యఇతి-సంభారాస్సాధనాని॥౨౫॥పచ్యంతామితి- సూపంమాద్గం-పాయసంకేవలేపయసిపక్వం - సంయావాదయోగోధూమాదివిక్రియాఃక్రమశ్చసూపపాయసయోః - శ్రుత్యా- దోహస్యార్థతోస్యేషాంపాఠతః - ౨౬- యాగశోభార్థంశ్రద్ధోత్పాదనార్థంచవా-హూయంతామితి - ధేనుదక్షిణాః ధేను సహితాదక్షిణాస్తాఏవవాదక్షిణాః వః యస్తాభిః॥౨౭॥అన్యేభ్యఇతి,యవసంతృణం॥౨౮॥౨౯॥ఏతదితి- సర్వాన్ శిరఃకంపేనానుమోదయన్నాహ, గోబ్రాహ్మణాద్రీణామితిమహ్యంమమచ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తథేతి - తద్ద్రవ్యేణమహేంద్రమఖద్రవ్యేణ, గిరిద్విజాన్ప్రతి, యథాయ

వాంబ్రాహ్మణానామద్రేశ్చారభ్యతాంమఖః॥ ౨౪ ॥ యఇంద్రయాగసంభారాస్తైరయంసాధ్యతాం
మఖః॥ ౨౫॥ పచ్యంతాంవివిధాఃపాకాస్సూపాంతాఃపాయసాదయః - సయావాపూపశష్కుల్యస్స
ర్వదోహశ్చగృహ్యతామ్ ॥ ౨౬॥ హూయంతామగ్నయస్సమ్యగ్బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః, అన్నంబ
హువిధందేయంతేభ్యోవోధేనుదక్షిణాః॥౨౭॥అన్యేభ్యశ్చాశ్వచండాలపతితేభ్యోయథార్హతః। యవ
సంచగవాందత్వాగిరయేదీయతాంబలిః ॥ ౨౮॥ స్వలంకృతాభుక్తవంతస్స్వనులిప్తాస్సువాససః, ప్రద
క్షిణంచకురుతగోవిప్రానలపర్వతాన్ ॥ ౨౯॥ ఏతన్మమమతంతాతక్రియతాంయదిరోచతే, అయంగో
బ్రాహ్మణాద్రీణాంమహ్యంచదయితోమఖః॥ ౩౦ ॥ శ్రీశుకః - కాలాత్మనాభగవతాశక్రదర్పజిఘాంస
యా। ప్రోక్తంనిశమ్యనందాద్యాస్సాధ్వగృహ్ణంతతద్వచః॥ ౩౧॥ తథాచవ్యదధుస్సర్వంయథాహమధు
సూదనః।వాచయిత్వాస్వస్త్యయనంతద్ద్రవ్యేణగిరిద్విజాన్ ॥ ౩౨॥ ఉపహృత్యబలీన్సర్వానాదృతా
యవసంగవామ్।గోధనానిపురస్కృత్యగిరించక్రుఃప్రదక్షిణమ్॥ ౩౩॥ అనాంస్యనడుద్యుక్తానితేచారుహ్య
స్వలంకృతాః।గోప్యశ్చకృష్ణవీర్యాణిగాయంత్యస్సద్విజాశిషః॥ ౩౪ ॥ కృష్ణస్త్వన్యతమంరూపంగోపవి
స్రంభణంగతః। శైలోస్మీతిబ్రువన్భూరిబలిమాదద్బృహద్వపుః॥ ౩౫॥ తస్మైనమోవ్రజజనైస్సహచ
క్రేమహాత్మనే। అహోపశ్యతశైలోసారూపీనోనుగ్రహంవ్యధాత్ ॥ ౩౬ ॥ ఏషోవజానతేమర్త్యాన్
కామరూపీవనౌకసః।హంతిహ్యస్మైనమస్యామశ్శర్మణేహ్యాత్మనోగవామ్॥౩౭॥ఇత్యద్రిగోద్విజమఖం
వాసుదేవప్రచోదితః।యథావిధాయగోపాలాస్సహకృష్ణావ్రజంయయుః॥౩౮। *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతుర్వింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః- ఇంద్రస్తదాత్మనఃపూజాంవిజ్ఞాయవిహతాంనృప-గోపేభ్యఃకృష్ణనాథేభ్యోనందాదిభ్యశ్చుకో
పహ॥౧॥ గణంసంవర్తకంనామమేఘానాంచాంతకారిణామ్ - ఇంద్రఃప్రచోదయత్క్రుద్ధోవాక్యంచా
హేశమాన్యుత॥ ౨॥ అహోశ్రీమదమాహాత్మ్యంగోపానాంకాననౌకసామ్, కృష్ణంమర్త్యముపాశ్రి

థం॥౩౨॥ఉపహృత్యేతి-బలీనుపహృత్యదత్వా,ఆదృతాఃసాదరాః॥ ౩౩॥ ఆనాంసీతి- అనడుద్యుక్తానిఉత్తమానడుద్భిర్యుక్తాని. సద్విజాశిషఃద్విజాశీర్భిస్సహితాః॥ ౩౪॥ కృష్ణఇతి గోపవిస్రంభణంగోపానాంవిశ్వాసజనకం, రూపంగతఃప్రాప్తస్సన్-బలిముపహారం-ఆదత్ అభక్షయత్ ॥ ౩౫॥ తస్మాఇతి-తస్మైఆత్మనే; ఆత్మనాస్వయంవ్రజజనైస్సహనమశ్చక్రే అహోఇత్యాదిసార్ధశ్లోకంపఠన్॥౩౬॥ఏషఇతి-కామరూపీసర్పాదిరూపః-అస్మైఅద్రయే-శర్మణేక్షేమాయ॥౩౭॥ ఇతీతి॥శ్లో॥కర్మైవాలంప్రాక్సభావోగుణావాకర్మాంగంవాతద్వశోవామహేశః,వాతాన్కర్త్రీన్దేవతేయముక్త్వాదేవక్రోధేపన్మతిర్నత్వభీష్టా-శ్రీధరీయోయంశ్లోకః-ఇతిభావార్థదీపికాయాం,చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...*

శ్లో- పంచవింశేరుషాశక్రేవ్రజనాశాయవర్షతి, ఉద్ధృత్యగిరిమాసారాదరక్షద్గోకులంప్రభుః-ఇంద్రఇతి - కృష్ణోనాథోయేషాంతేభ్యః॥౧॥గణమితి-క్రుద్ధశ్చసన్నింద్రః-సంవర్తకంనామ - సంవర్తఃప్రళయః- తత్కారకంమేఘానాంప్రసిద్ధగణం- ప్రాచోదయత్ప్రేషయామాస- నను- కథంకృష్ణంనాథానాంఘాతేప్రవృత్తఇత్యాశంక్యాత్మసంభావనయానిరస్తవివేకత్వాదిత్యాశయేనాహ, వాక్యంచాహేత్యాదిపంచభిః, ఈశమానీఅహమీశ్వరఇతిగర్వవాన్ ॥ ౨॥ అహో

ఇతి॥ దేవహేళనం దేవస్యమహావజ్ఞాం॥౩॥యథేతి॥ అదృఢైః అసమర్థైః-కర్మమయైః క్రియానిర్వర్త్యైః - అతఏవ-నామమాత్రైః నామమాత్రేణ యానావ ఇతివ్యవహ్రియంతే-తత్సదృశైః అస్వీట్కిమహాత్మానుస్మృతిరూపం॥ ౪॥ వాచాలమితి॥తథా వాచాలంబహుభాషిణం-బాలిశంశిశుం- పండితమానినంపండితోహమిత్యాత్మానంమన్యమానం - అతస్స్తబ్ధమవినీతమితి-నిందాయాం యోజితా పీంద్రస్యభారతీ- శ్రీకృష్ణంస్తౌతి-తథాహి-వాచాలంశాస్త్రయోనింబాలిశం - ఏవమపిశిశువన్నిరభిమానినం- స్తబ్ధం అన్యస్యవంద్యస్యాభావాదనమ్రం అజ్ఞం- నాస్తిజ్ఞోయస్మాత్తంసర్వజ్ఞమిత్యర్థః - పండితమానినం బ్రహ్మవిదాంబహుమాననీయంకృష్ణం - సదానందరూపంపరబ్రహ్మ- మర్త్యం - తథాపిభక్తవాత్సల్యేనమనుష్యతయాప్రతీయమానమితి॥౫॥ఏషామితి॥అవలిప్తానామత్తానాంధ్మాయితాత్మనాంబృంహితదేహానాం - ధునుత అపనయత-శ్రీమదేనయః స్తంభో గర్వః-తంభిద్యత॥ ౬॥ తాన్ప్రత్యాహ॥అహమితి॥ అనువ్రజె అనంతరమేవాగమిష్యామరుద్గణైః దేవగణైస్సహ॥౭॥ఇత్థమితి॥మఘవతా ఇంద్రేణ-నిర్ముక్తంబధనంయేషాంతే- ప్రళయభియా యేబద్ధాఆసన్ తెనిర్ముక్తబంధనాస్సంతః ఆసారైర్ధారాసంపాతైః పీడయామాసుః॥ ౮॥ విద్యోతమానా ఇతి॥ స్తనయిత్నుభిరశనిభిః

త్యయే చక్రుర్దేవహేళనమ్॥ ౩॥యథాదృఢైః కర్మమయైః క్రతుభిర్నామనౌనిభైః । విద్యామాన్వీక్షికీంహిత్వాతితీర్షంతిభవార్ణవమ్॥౪॥వాచాలంబాలిశం స్తబ్ధమజ్ఞంపండితమానినమ్ ।కృష్ణంమర్త్యముపాశ్రిత్యగోపామేనక్రురప్రియమ్॥ ౫॥ ఏషాంశ్రియావలిప్తానాంమత్తానాంధ్మాయితాత్మనామ్।ధునుతశ్రీమదస్తంభంపశూన్నయతసంక్షయమ్॥౬॥అహంచైరావతంనాగమారుహ్యానువ్రజేవ్రజమ్। మరుద్గణైర్మహావేగైర్నందగోష్ఠజిఘాంసయా॥౭॥శ్రీశుకః॥ఇత్థంమఘవతాజ్ఞప్తామేఘానిర్ముక్తబంధనాః। నందగోకులమాసారైః పీడయామాసురోజసా॥౮॥ విద్యోతమానా విద్యుద్భిస్స్తనంతస్స్తనయిత్నుభిః।తీవ్రైర్మరుద్గణైర్నున్నావవృషుర్జలశర్కరాః॥ ౯॥ స్థూణాస్థూలావర్షధారాముంచత్స్వభ్రేష్వభీక్ష్ణశః।జలౌఘైః ప్లావ్యమానాభూర్నాదృశ్యతనతోన్నతం॥౧౦॥అత్యాసారాతివాతేనపశవో జాతవేపనాః। గోపాగోప్యశ్చశీతార్తాగోవిందంశరణంయయుః॥౧౧॥ శిరస్సుతాంశ్చకాయేనప్రచ్ఛాద్యాసారపీడితాః।వేపమానాభగవతః పాదమూలముపాయయుః॥౧౨॥కృష్ణకృష్ణమహాభాగత్వన్నాథం గోకులంప్రభో।త్రాతుమర్హసి దేవాన్నః కుపితాద్భక్తవత్సల॥౧౩॥శిలావర్షాతివాతేనహన్యమానమచేతనం। నిరీక్ష్యభగవాన్మేనేకుపితేంద్రకృతంహరిః॥౧౪॥అపత్వర్త్వత్యుల్బణంవర్షమతివాతం శిలామయమ్ । స్వయాగే విహతేస్మాభిరింద్రోనాశాయవర్షతి॥౧౫॥ తత్రప్రతివిధింసమ్యగాత్మయోగేనసాధయే । లోకేశమానినాంమౌఢ్యాద్ధరిష్యే శ్రీమదంతమః॥౧౬॥నహిసద్భావయుక్తానాంసురాణామీశవిస్మయః । మత్తోసతాంమానభంగః ప్రశమాయోపకల్పతే॥౧౭॥తస్మాన్మచ్ఛరణం గోష్ఠంమన్నాథం మత్పరిగ్రహమ్ । గో

—॥ గోవర్ధనోద్ధరణఘట్టః ॥—

పాయే స్వాత్మయోగేన సోయం మే వ్రత ఆహితః॥౧౮॥ఇత్యుక్త్వైకేనహస్తేనకృత్వాగోవర్ధనాచలం।

స్తనంతః గర్జంతః మరుద్గణైః ఆవహప్రవహాదివాయుసమూహైః నున్నాః ప్రేరితాః - జలశర్కరాః జలోపలాః ॥౯॥ స్థూణేతి॥ స్థూణావత్ స్థూలాః- అభ్రేషు ముంచత్సు-నతోన్నతంనతంనిమ్నమున్నతంతద్విపరీతయథాభవతితథా -భూర్నాదృశ్యత॥౧౦॥అత్యాసారేతి॥జాతవేపనాః జాతకంపాః॥ ౧౧॥ తత్రపశూనాంప్రయాసంవిశినష్టి శిరస్స్వితి ॥ ౧౨ ॥ గోపగోపీనాంప్రార్థనామాహ ॥కృష్ణేతి॥త్వమేవనాథో యస్యతద్గోకులంగవాంకులంవంశం-నః అస్మాన్-కుపితాద్దేవాదింద్రాత్ - త్రాతుంరక్షితుమర్హసి॥౧౩॥శిలేతి॥విజ్ఞాపనాత్పూర్వమేవకుపితేనేంద్రేణకృతంతద్వర్షణం-మేనే॥ ౧౪॥ కథంమేనేతదా .. ॥ అపత్వర్తేతి॥అపగతఋతుర్యస్యతద్వర్షం-అతిశయితోవాతోయస్మింతత్ -అతివాతం శిలామయం శిలాప్రచురం॥౧౫॥ తత్రప్రతిజ్ఞాపూర్వకంగోవర్ధనోద్ధరణమాహ॥ తత్రేతి॥ప్రతివిధింప్రతీకారం-స్వసామర్థ్యేనసాధయిష్యామి- తేనచమౌఢ్యాత్ లోకేశమానినాంశ్రీమదలక్షణంతమోహరిష్యామి - బహువచనేవరుణాదీనభిప్రైతి॥౧౬॥నను దేవాః సాత్త్వికాః-త్వద్భక్తాశ్చకుతస్తేషాంతమస్తత్రాహ॥నహీతి॥ సద్భావః సత్త్వంమద్భక్తిర్వాతద్యుక్తానాంసురాణామీశావయమితివిస్మయోగర్వః-హేయస్మాత్-నఘటతెఅతోనంతస్తే కించ - తేషాంమానభంగో నుగ్రహఏవేత్యాహ-మత్త ఇతి॥౧౭॥తస్మాదితి॥ గోపాయేరక్షిష్యామి-కిం చ సోయంమేమయావ్రతోనియమః సంకల్పోవా - ..

హితవృత ఇత్యర్థః ॥౧౮॥ ఇతీతి ॥ కృత్వోద్ధృత్య చ ఛత్రాకం శిలీంధ్రం యథా ॥౧౯॥ అథేతి ॥ యథోపజోషం యథాసుఖం ॥ ౨౦॥౨౧॥ తథేతి ప్రజాః శకటమణ్డలీసహితాః సోపజీవినః భృత్యపురోహితాదిసహితాః ॥౨౨॥ క్షుదితి ॥ పదాత్ స్థానాత్ ॥౨౩॥౨౪॥ నిర్యాతేతి వ్యుదప్రాయాః విగతోదకప్రాయాః స్వల్పజలా ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తత ఇతి ॥ శకటోఢోపకరణం శకటైరూఢముపకరణం యథా భవతి తథా ॥౨౭॥౨౮॥ తమితి ॥ నిభృతాః పూర్ణాః యథాయథోచితం పరిరంభణాదిభిః సమీయుః ఉపజగ్ముః సదాశిషః శ్రేష్ఠానాశీర్వాదాన్ ॥౨౯॥౩౨॥ తత ఇతి ॥ తతో గోవర్ధనస్థానాత్ అస్య కృష్ణస్య - తథావిధాని గోవర్ధనోద్ధరణాదిరూపాణి కృతాని కర్మాణి గాయంత్యః ఈయుః యయుః కథంభూతాః ఏవ ॥ ప్రేమ్ణా హృదిస్పృశం తే తివ హృదిస్పృశః ॥ యద్వా ॥ కథంభూతస్య ప్రేష్ఠత్వేన తాసాం హృదిస్పృశతీతి హృదిస్పృక్ తస్య ॥౩౩

ఇతి భావార్థదీపికాయాం పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

దధార లీలయా కృష్ణశ్ఛత్రాకమివ బాలకః ॥ ౧౯ ॥ అథాహ భగవాన్ గోపాన్ హేఽమ్బ తాత వ్రజౌకసః ।
యథోపజోషం విశత గిరిగర్తం సగోధనాః ॥ ౨౦ ॥ న త్రాస ఇహ వః కార్యో మద్ధస్తాద్రినిపాతనాత్ । వాతవ
ర్షభయేనాలం తత్త్రాణం విహితం హి వః ॥ ౨౧ ॥ తథా నిర్వివిశుర్గర్తం కృష్ణాశ్వాసితమానసాః । యథావకాశం
సధనాః సవ్రజాః సోపజీవినః ॥ ౨౨ ॥ క్షుత్తృడ్వ్యథాం సుఖాపేక్షాం హిత్వా తైర్వ్రజవాసిభిః । వీక్ష్య
మాణో దధారాద్రిం సప్తాహం నాచలత్పదాత్ ॥ ౨౩ ॥ కృష్ణయోగానుభావం తం నిశామ్యేన్ద్రోఽతివిస్మి
తః । నిస్తమ్భో భ్రష్టసంకల్పః స్వాన్ మేఘాన్ సంన్యవారయత్ ॥ ౨౪ ॥ ఖం వ్యభ్రముదితాదిత్యం వాతవర్షం చ
దారుణం । నిశామ్యోపరతం గోపాన్ గోవర్ధనధరోఽబ్రవీత్ ॥ ౨౫ ॥ నిర్యాత త్యజత త్రాసం గోపాః సస్త్రీధ
నార్భకాః । ఉపారతం వాతవర్షం వ్యుదప్రాయాశ్చ నిమ్నగాః ॥ ౨౬ ॥ తతస్తే నిర్యయుర్గోపాః స్వం స్వ
మాదాయ గోధనం । శకటోఢోపకరణం స్త్రీబాలస్థవిరాః శనైః ॥ ౨౭ ॥ భగవానపి తం శైలం స్వస్థానే పూ
ర్వవత్ప్రభుః । పశ్యతాం సర్వభూతానాం స్థాపయామాస లీలయా ॥ ౨౮ ॥ తం ప్రేమవేగాన్నిభృతా వ్రజౌ
కసో యథా సమీయుః పరిరంభణాదిభిః । గోప్యశ్చ సస్నేహమపూజయన్ ముదా దధ్యక్షతాద్భిర్యుయుజు
స్సదాశిషః ॥ ౨౯ ॥ యశోదా రోహిణీ నందో రామశ్చ బలినాం వరః । కృష్ణమాలింగ్య యుయుజురాశిషః స్నే
హకాతరాః ॥ ౩౦ ॥ దివి దేవగణాః సాధ్యాః సిద్ధగంధర్వచారణాః । తుష్టువుర్ముముచుస్తుష్టాః పుష్పవర్షాణి
పార్థివ ॥ ౩౧ ॥ శంఖదుందుభయో నేదుర్దివి దేవప్రచోదితాః । జగుర్గంధర్వపతయస్తుంబురుప్రముఖా
నృప ॥ ౩౨ ॥ తతోఽనురక్తైః పశుపైః పరిశ్రితో రాజన్ స్వగోష్ఠం సబలోఽవిశద్ధరిః । తథావిధాన్యస్య కృతాని గో
పికా గాయంత్య ఈయుర్ముదితా హృదిస్పృశః ॥ ౩౩ ॥ ... ...

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే పంచవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఏవంవిధాని కర్మాణి గోపాః కృష్ణస్య వీక్ష్య తే । అతద్వీర్యవిదః ప్రోచుర్నందమభ్యేత్య విస్మితాః ॥ ౧ ॥
బాలకస్య యదేతాని కర్మాణ్యత్యద్భుతాని వై । కథమర్హత్యసౌ జన్మ గ్రామ్యేష్వాత్మజుగుప్సితం ॥ ౨ ॥ య
స్సప్తహాయనో బాలః కరేణైకేన లీలయా । కథం బిభ్రద్గిరివరం పుష్కరం గజరాడివ ॥ ౩ ॥ తోకేనామీలితా
క్షేణ పూతనాయా మహౌజసః । పీతః స్తనః సహ ప్రాణైః కాలేనేవ వయస్తనోః ॥ ౪ ॥ హిన్వతోఽధశ్శయాన
స్య మాస్యస్య చరణావుదక్ । అనోఽపతద్విపర్యస్తం రుదతః ప్రపదాహతం ॥ ౫ ॥ ఏకహాయన ఆసీనో హ్రియ

ష్ణో॥ షడ్భిం శే విస్మితా గోపాః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మభిః । నందో గర్గోక్తిమాశంస్య తద్దైశ్వర్యమవర్ణయత్ ॥ ఏవమితి ॥ ౧॥ నందమభ్యేత్య నందముపాగమ్య యదూచుస్తదాహ ॥ బాలకస్యేతి ॥ యత్ యస్మాదద్భుతాని కర్మాణి తస్మాత్ గ్రామ్యేషు గోపాలేషు కథం జన్మార్హతి ఆత్మజుగుప్సితం ఆత్మానర్హం ॥౨॥ అద్భుతాని కర్మాణ్యాహ ద్వాదశభిః ॥ య ఇతి ॥ యః సప్తహాయన ఇతి కథం బిభ్రత్ స్థిత ఇతి పుష్కరం పద్మం గజరాట్ మహాగజ ఇవ ॥ ౩ ॥ తోకేనేతి ॥ మహౌజసః మహాబలాయాః తనోర్వయః ఆయుర్యౌవనం వా కాలేన యథా పీయతే తద్వత్ కథమిత్యనువర్తతే ॥ ౪ ॥ హిన్వత ఇతి ॥ అనః శోధశ్శయానస్య మాస్యస్య మాసాస్త్రయః పరిచ్ఛేదకా యస్య ఉదక్ ఊర్ధ్వం చరణౌ హిన్వతశ్చాలయతః ప్రపదేన పాదాగ్రేణ ఆహతం విపర్యస్తం అనః కథం అపతత్ ॥౫॥ ఏకహాయన ఇతి ఇత ఊర్ధ్వం తు దైత్యేన హ్రియమాణస్సన్ తం తృణావర్తం దైత్యం కథం అహాత్ ఇత్యర్థః । కశ్చిదితి ॥ హైయంగవస్తైన్యే నవనీతచౌర్యే - హైయంగవీనమితివత్ క్వచిత్ హైయంగవమితి ప్రయోగ ఆర్షః ॥ ఏవమ్

వనర్వతాపిష్టే యం॥సూ॥ హై. యంగవీనంసంజ్ఞాయామితి బాహుభ్యాంగచ్ఛన్ పరస్మైతత్ర్యా॥ ౭॥ వనఇతి॥ ముఖతోఽహం తుకామోయస్యతంబకవేషమరింబాహుభ్యాం ముఖతః కథమపాటయత్॥ ౮ ॥ ౧౧॥ ఆశీవిషతమేతి॥ ఆశీవిషతమః అతి క్రూరవిషశ్చాసావహీంద్రశ్చ తం॥ దుస్త్యజఇతి ॥ ఔత్పత్తికః స్వాభావికః॥ కథమితి కింసర్వేషాం వయమాత్మానస్యాదితిశం కా॥౧౩॥ ఉక్తమపి అతివిస్మయేనాభినయేనవదంతి క్వసప్తహాయనఇతి ॥౧౪॥ ప్రాక్ శ్రుతమేవగర్గాచార్యవాక్యంత చ్చరిత్రపరిశీలనేననివృత్తాసంభావనస్యనందస్యకృష్ణతత్త్వావబోధకంజాతం - సఇదానీం తేనైవవాక్యేనగోపాననుపదిశ తి-కూర్యతామితి॥ ౧౫॥ ౨౧॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్తస్యకర్మసువిస్మయోనాస్తీతినందస్యోక్తిః॥౨౨॥ ఇతీతి॥ ఇత్యర్ధాసా క్షాత్-మాంప్రతిసమాదిశ్యగర్గేస్వగృహంగతేసతితదానీంతథాఅమన్యమానోఽపి-ఇదానీం-కృష్ణంనారాయణస్యాంశకం మన్యేఅత్రహేతుః-అక్లిష్టకారిణమితి॥౨౩॥౨౪॥ గోవర్ధనోద్ధరణంసపరికరమనుస్మరన్- ప్రకటితైశ్వర్యస్యకృష్ణ ప్రీ

మాణోవిహాయసా। దైత్యేనయస్తృణావర్తమహన్ కంఠగ్రహాతురమ్॥౬॥ క్వచిద్ధైయ్యంగవస్తైన్యే
మాత్రాబద్ధఉలూఖలే। గచ్ఛన్నర్జునయోర్మధ్యే బాహుభ్యాంతావపాతయత్॥౭॥ వనేసంచారయన్వ
త్సాన్సరామోబాలకైర్వృతః। హంతుకామంబకందోర్భ్యాంముఖతోఽరిమపాటయత్॥౮॥ వత్సేషువ
త్సరూపేణప్రవిశంతంజిఘాంసయా। హత్వాన్యపాతయత్తేనకపిత్థానిచలీలయా॥౯॥ హత్వారాసభదై
తేయంతద్బంధూంశ్చబలాన్వితః। చక్రేతాళవనంక్షేమంపరిపక్వఫలాన్వితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప్రలంబంఘాత
యిత్వోగ్రంబలేనబలశాలినా॥ అమోచయద్వ్రజపశూన్గోపాంశ్చారణ్యవహ్నితః॥౧౧॥ ఆశీవిషతమా
హీంద్రందమిత్వావిమదంహ్రదాత్ । ప్రసహ్యోద్వాస్యయమునాంచక్రేసౌనిర్విషోదకామ్ ॥ ౧౨ ।
దుస్త్యజశ్చానురాగోఽస్మిన్సర్వేషాంనోవ్రజౌకసామ్। నందతేతనయేఽస్మాసుతస్యాప్యౌత్పత్తికఃకథమ్॥
౧౩॥ క్వసప్తహాయనోబాలఃక్వమహాద్రివిధారణమ్। తతోనోజాయతేశంకావ్రజనాథతవాత్మజే॥ ౧౪॥
నందః॥ శ్రూయతాంమేవచోగోపావ్యేతుశంకాచవోఽర్భకే। ఏవంకుమారముద్దిశ్యగర్గోమేయదువా
చహ॥౧౫॥ వర్ణాస్త్రయఃకిలాస్యాసన్గృహ్ణతోఽనుయుగంతనూః । శుక్లోరక్తస్తథాపీతఇదానీంకృష్ణ
తాంగతః॥౧౬॥ ప్రాగయంవాసుదేవస్యక్వచిజ్జాతస్తవాత్మజః। వాసుదేవఇతిశ్రీమానభిజ్ఞాస్సంప్రచ
క్షతే॥౧౭॥ బహూనిసంతినామానిరూపాణిచసుతస్యతే । గుణకర్మానురూపాణితాన్యహంవేదనోజ
నాః॥౧౮॥ ఏషవశ్శ్రేయఆధాస్యద్గోపగోకులనందనః । అనేనబహుదుర్గాణియూయమంజస్తరిష్యథ॥
౧౯॥ పురానేనవ్రజపతేసాధవోదస్యుపీడితాః। అరాజకేరక్ష్యమాణాజిగ్యుర్దస్యూన్సమేధితాః ॥ ౨౦॥
యఏతస్మిన్మహాభాగేప్రీతింకుర్వంతిమానవాః। నారయోఽభిభవంత్యేతాన్విష్ణుపక్షానివాసురాః॥ ౨౧॥
తస్మాన్నందకుమారోఽయంనారాయణసమోగుణైః । శ్రియాకీర్త్యానుభావేనతత్కర్మసునవిస్మయః॥
౨౨॥ ఇత్యద్ధామాంసమాదిశ్యగర్గేచస్వగృహంగతే। మన్యేనారాయణస్యాంశంకృష్ణమక్లిష్టకారిణమ్॥ ౨౩
ఇతినందవచశ్శ్రుత్వాగర్గగీతంవ్రజౌకసః । ముదితానందమానర్చుఃకృష్ణంచగతవిస్మయాః॥ ౨౪॥ దేవేవ
ర్షతియజ్ఞవిప్లవరుషావజ్రాశ్మవర్షానిలైః। సీదత్పాలపశుస్త్రిచాత్మశరణందృష్ట్వానుకంప్యుత్స్మయన్॥
ఉత్పాట్యైకకరేణశైలమబలోలీలోచ్ఛిలీంధ్రంయథా బిభ్రద్గోష్ఠమపాన్మహేంద్రమదభిత్ప్రీయా
న్నఇంద్రోగవామ్॥ ౨౫॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షడ్వింశోఽధ్యాయః. ... ❋

తిం ప్రార్థయంతే॥ దేవఇతి॥ యజ్ఞవిప్లవనేనయారుట్-తయాదేవేంద్రేదేవేవర్షతిసతి-వజ్రాశ్మవర్షానిలైః రశనిజలశర్కరా తివృష్టివాయుభిఃసీదత్పాలపశుస్త్రిసీదంతః- పాలాఃపశవఃస్త్రియశ్చయస్మిన్తత్తథా - ఆత్మాస్వయమేవశరణంయస్య తద్గోష్ఠందృష్ట్వానుకంపీఉత్స్మయన్హసన్- ప్రౌఢిమావిష్కుర్వన్-సశైలముత్పాట్యఅబలఃబాలఃలీలార్థముచ్ఛిలీంధ్రం యథా-ఏకేనకరేణ-బిభ్రత్ - యఃగోష్ఠమపాత్ పాలితవాన్ - ఏవంమహేంద్రమదభిత్గవామింద్రఇతిఉత్తరా ధ్యాయార్థంచస్మరతి-ఏవంభూతఃశ్రీకృష్ణః-నఃప్రీయాత్ప్రియతామితి ॥ శ్లో॥ షడ్వింశేదశమేవ్యక్తః షడ్వింశోదశమో హరిః। వ్యనక్తుంపంచవింశమ్నాంచతుర్వింశతితతఃపృథక్ ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః ॥ అస్యార్థః॥ దశమస్కంధే-షడ్వింశతిత మాధ్యాయే- షడ్వింశతితత్త్వాత్మకఃదశలక్షణలక్షితఃహరిః - చతుర్వింశతితత్త్వాపేక్షయాపృథక్జీవసంజ్ఞంమాంవ్యన క్తు॥ ఇతిహీధార్థదీపికాయాం-షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ... ... ❋

శ్లో॥ సప్తవింశే తదాలత్యకృష్ణస్య పారిభవం పరమ్। వర్ణ్యతే సురభీంద్రాభ్యాం అభిషేకమహోత్సవః॥ గోవర్ధన ఇతి
గోవర్ధనే ధృతే శైల ఇతి శక్రస్య భయేనాగమనే హేతుః. ఆసారాద్రక్షితే వ్రజ ఇతి సురభేర్హర్షేణాగమనం ॥౧॥ తత్రేంద్ర
ఆగత్య కింకృతవాంస్తదాహ॥ వివిక్త ఇత్యాదినా. అథాహ సురభిరిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన॥ వివిక్త ఇతి- వివిక్తఏకాంతే-
పాదయోః పస్పర్శ ననమశ్చకార ॥ ౨ ॥ దృష్టేతి - అస్య శ్రీకృష్ణస్య శ్రుతశ్చాసావనుభావశ్చ శ్రుతానుభావః - దృష్టశ్రు
తానుభావో యేన- స ఇంద్రః నష్టః త్రిలోకేశోऽహమితి మదో యస్య సః॥ ౩ ॥ తత్ర మమాపరాధం క్షమస్వేతి వక్తుం తవ తా
వదపరాధో నాస్త్యేవ త్వయాऽనుగ్రహ ఏవ కృత ఇత్యాహ చతుర్భిః విశుద్ధసత్త్వమితి॥ ధామ స్వరూపం- శాంతం ఏకరూపం
అతశ్చ తపోమయం ప్రచురజ్ఞానం సర్వజ్ఞమిత్యర్థః- కుతః ధ్వస్తరజస్తమస్కం ధ్వస్తే అవిద్యమానే రజస్తమసీ యస్మిన్ - అత
ఏవ మాయామయం అస్మదాదిషు దృశ్యమానః మాయాకార్యరూపః - గుణసంప్రవాహః గుణైః సంప్రోహ్యత ఇతి తథా సంసార ఇ
త్యర్థః- స తే తవ న విద్యతే యతః- అగ్రహణేనాజ్ఞానేనానుబధ్యత ఇతి తథా- సః సర్వజ్ఞస్య తే నాస్తీత్యర్థః - అజ్ఞానసంబం
ధో వా ॥ ౪ ॥ యదా- అజ్ఞాన తత్కృత దేహసంబంధౌ న స్తః- తదా తత్కృతానాం లోభాదీనాం కావార్తేత్యాహ॥ కుత ఇతి ॥
తత్కృతాః దేహసంబంధకృతాః- తద్ధేతవః- పునరప్యన్యస్య దేహస్య హేతవః- నను జ్ఞానినామపి తే దృశ్యంతే- అత ఆహ॥ అ
బుధలింగభావాః అజ్ఞానినాం గమకాః- యావద్రాగాదిమత్త్వం- తావత్ అజ్ఞానిత్వమేవ- జ్ఞానిత్వం న సిద్ధమిత్యర్థః- లో

శ్రీశుకః॥ గోవర్ధనే ధృతే శైల ఆసారాద్రక్షితే వ్రజే। గోలోకాదావ్రజత్ కృష్ణం సురభిః శక్ర ఏవ చ ॥ ౧ ॥
వివిక్త ఉపసంగమ్య వ్రీడితః కృతహేళనః। పస్పర్శ పాదయోరేనం కిరీటేనార్కవర్చసా ॥ ౨ ॥ దృష్టశ్రుతా
నుభావోऽస్య కృష్ణస్యామితతేజసః। నష్టత్రిలోకేశమద ఇదమాహ కృతాంజలిః ॥ ౩॥ ఇంద్రః॥ విశుద్ధసత్త్వం త
వ ధామ శాంతం తపోమయం ధ్వస్తరజస్తమస్కమ్ ॥ మాయామయోऽయం గుణసంప్రవాహో న విద్యతే
తేऽగ్రహణానుబంధః॥౪॥ కుతో ను తద్ధేతవ ఈశ తత్కృతా లోభాదయో యేऽబుధలింగభావాః। అథాపి
దండం భగవాన్ బిభర్తి ధర్మస్య గుప్త్యై ఖలనిగ్రహాయ॥౫॥ పితా గురుస్త్వం జగతామధీశ్వరో దురత్యయః
కాల ఉపాత్తదండః। హితాయ చేచ్ఛాతనుభిస్సమీహసే మానం విధున్వన్ జగదీశమానినామ్॥౬॥ యే మద్వి
ధాజ్ఞా జగదీశమానినస్త్వాం వీక్ష్య కాలేऽభయమాశు తన్మదమ్ । హిత్వార్యమార్గం ప్రభజంత్యపస్మయా
ఈహా ఖలానామపి తేऽనుశాసనమ్ ॥ ౭ ॥ స త్వం మమైశ్వర్యమదాప్లుతస్య కృతాగసస్తేऽవిదుషః ప్రభా
వమ్। క్షంతుం ప్రభోऽథార్హసి మూఢచేతసో మైవం పునర్భూన్మతిరీశ మేऽసతీ॥౮॥ తవావతారోऽయమధో
క్షజేహ భువో భరాణామురుభారజన్మనామ్। చమూపతీనామభవాయ దేవ భవాయ యుష్మచ్చరణానువ
ర్తినామ్॥౯॥ నమస్తుభ్యం భగవతే పురుషాయ మహాత్మనే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ సాత్త్వతాం పతయే న
మః॥౧౦॥ స్వచ్ఛందోపాత్తదేహాయ విశుద్ధజ్ఞానమూర్తయే। సర్వస్మై సర్వబీజాయ సర్వభూతాత్మనే న

భావ్యభావేపి న్యాసభంగో దండార్థమిత్యాహ॥ అథాపీతి ॥ ౫॥ నను త్వద్దండేచ మమ గోపపుత్రస్య కా శక్తిః - కింవా కా
రణం కోవా దండః- మయా కృత ఇత్యత ఆహ॥ పితేతి॥ జగతాం త్వం పితా జనకః గురురుపదేష్టా - అధీశః నియంతా- ఇతి దండ
ధారణే హేతుత్రయం- కాలత్వాత్ సమర్థః తస్మాదుపాత్తదండో లీలావతారైః సమీహసే- తవ సమీహా లీలైవ- జగదీశ
మానినామస్మాకం మానధునన మిత్యర్థః॥౬॥ కథమేతదిత్యత ఆహ॥ య ఇతి॥ మద్విధాశ్చ తే అజ్ఞాశ్చ- అతో జగదీశమానినః-
కాలే భయకాలేపి- యథా అధునైవాతివృష్టౌ- త్వామభయం భయమగణయంతం వీక్ష్య- ఆశు తన్మదం జగదీశోऽహమితి మ
దం హిత్వా- నీతగర్వాస్సంతః ఆర్యమార్గం రిత్వద్భక్తిలక్షణం ప్రభజంతి- అతస్తే ఈహైవ ఖలానాం అనుశాసనం దండ ఇ
త్యర్థః॥౭॥ ఏవం భగవదుపాలంభపరిహారానువర్ణనే- క్షమాపయతి॥ సత్త్వమితి ॥ ఏవం భూతా అసతీ మతిర్మే పున
ర్మాభూదితి ప్రార్థనాంతరం॥౮॥ మహానయమపరాధః కథం క్షంతవ్య ఇతి చేదత ఆహ॥ తవేతి॥ హే అధోక్షజ- ఇహ చమూ
పతీనాం స్వయమేవ భువో భారాణాం పునశ్చ- ఉరుభారజన్మనాం ఉరూణాం బహూనాం భారాణాం జన్మ యేభ్యస్తేషాం
అభవాయ నాశాయ- యుష్మచ్చరణసేవినాం తు భవాయ- ఉద్భవాయ - అతో మమ త్వత్సేవకత్వాదత్యంతాపరాధోపి
క్షంతవ్య ఇతి భావః॥౯॥ క్షమాపయన్నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ తుభ్యం భగవతే కృష్ణాయ నమః- పురుషాయ సర్వాంతర్యామి
ణే మహాత్మనే అంతస్థత్వేపి అపరిచ్ఛిన్నాయ- కుతః వాసుదేవాయ సర్వనివాసాయ- సాత్త్వతాం యాదవానాం పతయే న
మః॥౧౦॥ తర్హి కిము హా యాదవః తత్రాహ ॥ స్వచ్ఛందేతి॥ స్వచ్ఛందోపాత్తదేహాయ తేషాం భక్తానాం - ఛందేన ఇ

చ్ఛయాస్వీకృతదేహాయ-తత్రాపి విశుద్ధజ్ఞానమేవమూర్తిర్యస్యతస్మై-స్వస్యమాయయా సర్వస్మై-కుతః- సర్వబీజాయ కారణాయ అతఏవ సర్వభూతాత్మనే నమ ఇతి॥౧౧॥ కృతాగస ఇత్యనేనోక్తమపరాధంనివేదయతి ॥ మమేతి॥ ఆసారవాయుభిః గోష్ఠనాశాయ మమేదమకృత్యంవిచేష్టితంకృతమితి॥౧౨॥ త్వయేతి॥ తథాపి ॥ భో ఈశ-త్వయా అనుగృహీతోస్మి అనుగ్రహం దర్శయతి-ధ్వస్తస్తంభ ఇతి-వృథోద్యమ ఇతి ॥౧౩॥ ౧౪ ॥ ఇంద్రేణ స్వాభిప్రాయే నివేదితే భగవానపితథైవాహ॥ మమేతి॥ ఇంద్రశ్రియా దేవరాజ్యేన॥౧౫॥ ౧౬ ॥ గమ్యతామితి॥ వః యుష్మాభిః-బహువచనం వరుణాద్యభిప్రాయేణ-స్వగంతవ్యం స్వర్గే-పితథైవైశ్వర్యత్వాదితిచేత్తత్రాహ- క్రియతామితి-మదనుశాసనేనయథాపూర్వం తత్రస్థీయతామిత్యర్థః-యుక్తైరప్రమత్తైః-స్తంభవివర్జితైర్నిరహంకారైః॥౧౭॥ అథేతి॥ స్వసంతానైర్గోభిస్సహ॥౧౮॥ కృష్ణకృష్ణేతి కృష్ణకృష్ణేత్యాదినాసంబోధ్య-ఇంద్రేణహతా అపి భవతా సనాథాః వయంకృతాః రక్షితా ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ త్వమితి ॥ త్వం నః పరమం దైవం దేవతా - అతః- హే జగత్పతే-గోవిప్రదేవానాం-యేన్యేచసాధవస్తేషాం భవాయాభ్యుదయాయ -త్వమేవ ఇంద్రో భవ॥౨౦॥ నను భవతామింద్రోస్తీతి చేదత ఆహ॥ ఇంద్రమితి॥ అలంపురందరస్యేతీంద్రతయేత్యర్థః - నను దేవ ఇం

మః॥౧౧॥ మమేదం భగవన్ గోష్ఠనాశాయాసారవాయుభిః । చేష్టితం విహతే యజ్ఞే మానినా తీవ్రమన్యునా॥౧౨॥ త్వయేశానుగృహీతోస్మి ధ్వస్తస్తంభో వృథోద్యమః। ఈశ్వరం గురుమాత్మానం త్వామహం శరణం గతః॥౧౩॥ ఏవం సంకీర్తితః కృష్ణో మఘోనా భగవానముమ్ । మేఘగంభీరయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥౧౪॥ శ్రీభగవాన్॥ మయా తేకారి మఘవన్ యజ్ఞభంగోనుగృహ్ణతా । మదనుస్మృతయే నిత్యం మత్తస్యేంద్రశ్రియా భృశం॥ ౧౫ ॥ మామైశ్వర్యశ్రీమదాంధో దండపాణిం న పశ్యతి ।. తం భ్రంశయామి సంపద్భ్యో యస్య వాంఛామ్యనుగ్రహం॥ ౧౬ ॥ గమ్యతాం శక్ర భద్రం వః క్రియతాం మేనుశాసనం। స్థీయతాం స్వాధికారేషు యుక్తైర్వస్స్తంభవర్జితైః॥౧౭॥ అథాహ సురభిః కృష్ణమభివంద్య మనస్వినీ। స్వసంతానైరుపామంత్ర్య గోపరూపిణమీశ్వరం॥౧౮॥ సురభిః॥ కృష్ణకృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన । భవతా లోకనాథేన సనాథా వయమచ్యుత। ౧౯॥ త్వమేవ పరమం దైవం త్వం న ఇంద్రో జగత్పతే । భవాయ భవ గోవిప్రదేవానాం యే చ సాధవః ॥ ౨౦॥ ఇంద్రం నస్త్వాభిషేక్ష్యామో బ్రహ్మణా చోదితా వయమ్। అవతీర్ణోసి భగవన్ భూమేర్భారాపనుత్తయే॥౨౧॥ ఏవం కృష్ణముపామంత్ర్య సురభిః పయసాత్మనః। జలైరాకాశగంగాయా ఐరావతకరోద్ధృతైః॥౨౨॥ ఇంద్రస్సురర్షిభిస్సాకం చోదితో దేవమాతృభిః। అభ్యషించత దాశార్హం గోవింద ఇతి చాభ్యధాత్॥౨౩॥ తత్రాగతాస్తుంబురునారదాదయో గంధర్వవిద్యాధరసిద్ధచారణాః। జగుర్యశో లోకమలాపహం హరేస్సురాంగనాస్సంననృతుర్ముదాన్వితాః॥౨౪॥ తం తుష్టువుర్దేవనికాయకేతవో హ్యవాకిరంశ్చాద్భుతపుష్పవృష్టిభిః। లోకాః పరాం నిర్వృతిమాప్నువంస్త్రయో గావస్తదా గామనయన్ పయోవృతామ్॥౨౫॥ నానారసౌఘాస్సరితో వృక్షా ఆసన్ మధుస్రవాః। అకృష్టపచ్యౌషధయో గిరయోబిభ్రదున్మణీన్॥౨౬ ॥ కృష్ణేభిషిక్త ఏతాని సర్వాణి కురునందన । నిర్వైరాణ్యభవంస్తాత క్రూరాణ్యపి నిసర్గతః॥౨౭॥ ఇతి గోగోకులపతిం గోవిందమభిషిచ్య సః । అనుజ్ఞాతో యయౌ శక్రో వృతో దేవాదిభిర్దివమ్॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-సప్తవింశోధ్యాయః. *

వోభవ-కథమహం భవేయమితి చేదత ఆహ-అవతీర్ణోసీతి॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ సురభిరాత్మనః పయసా అభ్యషించత్- ఇంద్రశ్చ ఆకాశగంగాయాః జలైరభ్యషించతేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౨ ॥ ఇంద్ర ఇతి॥ దేవమాతృభిరదిత్యాదిభిః దేవైర్మాతృభిశ్చేతివా గాః పశూన్-గాం స్వర్గం వా-ఇంద్ర త్వేవిందతీతి కృత్వా గోవింద ఇత్యభ్యధాత్-నామకృతవానిత్యర్థః॥ ౨౩॥ తమితి॥ దేవనికాయేషు కేతవ ఇవ దర్శనీయాః ముఖ్యా ఇత్యర్థః- గావః గాం పృథివీం - పయోభిర్వృతామార్ద్రామనయన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః॥౨౫॥ నానేతి॥ నానారసౌఘాః క్షీరాదివాహిన్యః-అకృష్టపచ్యాః కర్షణం వినైవ పక్వా ఓషధయో వ్రీహ్యాదయ ఆసన్-యద్వా అకృష్టపచ్యౌషధయో యేషు తే-గిరయః-ఉన్మణీన్ గర్భగతాన్ ఉత్ ఉద్గతాన్ - మహీః ప్రకటానభిభ్రద బిభరుః॥౨౬॥ శ్లో॥ ఇంద్ర స్త్వమపి దేవానాం త్వం గవామింద్రతాం గతః । గోవింద ఇతి లోకే త్వాం గాస్యంతి భువి మానవాః శిఖరీ మే యం శ్లోకః॥ ... ...*

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అష్టావింశేతతోనందానయనంవరుణాలయాత్।వైకుంఠదర్శనంచాపిగోపానామనువర్ణ్యతే॥గోవర్ధనంసముద్ధృత్య వశేకృత్వామరేశ్వరం॥నందానయనతఃకృష్ణోవరుణంచవశేనయత్॥ ఏకాదశ్యామితి ॥ కళామాత్రాయాంద్వాదశ్యాం పారణాదరాభినివేశేనాసురీంవేళామవిజ్ఞాయ - అరుణోదయాత్పూర్వమేవ - శాస్త్రబలేననిశిఉదకంప్రవిష్టం తద నభిజ్ఞోవరుణస్యభృత్యోనయదితి।తథాచశాస్త్రం॥శ్లో॥కళార్ధాంద్వాదశీందృష్ట్వానిశీథాదూర్ధ్వమేవహి। ఆమధ్యా హ్నాత్క్రియాస్సర్వాఃకర్తవ్యాశ్శంభుశాసనాదితి॥ వక్ష్యతిచవరుణః॥ శ్లో॥అజానతామామకేనేతి-భగవద్ధర్మమజాన తేత్యర్థః॥౧॥౨॥చుక్రుశురితి॥స్వానాంభగవద్ధర్మపరాణాం-అభయదఃమాభైష్టేత్యభయదదత్॥ ౩॥ ప్రాప్తమితి॥ సపర్యయాఅర్హణేన॥౪॥అద్యేతి॥అద్యేదానీం-మేమయా-దేహోనిభృతఃధృతః- యదా-త్వద్దర్శనంజాతం-తదైవదే హసాఫల్యంప్రాప్తమిత్యర్థః-యద్వా- నిభృతఃపూర్ణమనోరథఇత్యర్థః-కించ-అద్యైవార్థోధిగతః-సర్వరత్నాక రపతినాపిఇతఃపూర్వంనైవంవిధోర్థఃప్రాప్తఇత్యర్థః-కించ-సంసారోపినివృత్తఏవేత్యాశయేనాహ - త్వత్పాదభాజ ఇతి అధ్వనఃపారంమోక్షం॥౫॥నమఇతి॥భగవతేనిరతిశయైశ్వర్యాయ-బ్రహ్మణేపూర్ణాయ - పరమాత్మనేసర్వజీవని

శ్రీశుకః॥ఏకాదశ్యాంనిరాహారస్సమభ్యర్చ్య జనార్దనం। స్నాతుంనందస్తుకాళింద్యాంద్వాదశ్యాంజ లమావిశత్॥౧॥తంగృహీత్వానయద్భృత్యోవరుణస్యాసురోంతికం।అవిజ్ఞాయాసురీంవేళాంప్రవిష్టముద కంనిశి॥౨॥చుక్రుశుస్తమపశ్యంతఃకృష్ణరామేతిగోపికాః। భగవాంస్తదుపశ్రుత్యపితరంవరుణాహృతం॥

—*శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వరుణలోకగమనం.*—

తదంతికంగతోరాజన్స్వానామభయదోవిభుః॥ ౩॥ ప్రాప్తంవీక్ష్యహృషీకేశంలోకపాలస్సపర్యయా। మహత్యాపూజయిత్వాహతద్దర్శనమహోత్సవః॥౪॥వరుణః॥ అద్యమేనిభృతోదేహోద్యార్థోధి గతోమయా।త్వత్పాదభాజోభగవన్నవాపుః పారమధ్వనః॥ ౫॥నమస్తుభ్యంభగవతేబ్రహ్మణేపరమాత్మ నే।నయత్రశ్రూయతేమాయాలోకసృష్టివికల్పనా ॥౬॥ అజానతామామకేనత్వత్పరిభావంజగద్గురో। ఆహృతోయంతవపితాతత్పరిభోక్తుమర్హసి ॥౭॥ పితైషతేయఆనీతోయన్నస్త్వత్పాదదర్శనం।గో విందనీయతాన్నేషపితాతేమామకాహృతః ॥ (ప్రజావయమనుగ్రాహ్యాస్సాపరాధాఅపిప్రభో)॥౮॥ శ్రీశుకః॥ఏవంప్రసాదితఃకృష్ణోభగవానఖిలేశ్వరః । ఆదాయాగాత్స్వపితరంబంధూనాంచావహన్ము దమ్॥౯॥నందస్త్వతీంద్రియందృష్ట్వాలోకపాలమహోదయం। కృష్ణేచసన్నతింతేషాంజ్ఞాతిభ్యోవిస్మి తోబ్రవీత్॥౧౦॥ తేత్వౌత్సుక్యధియోగోపా రాజన్మత్వాతమీశ్వరమ్। అపినస్స్వగతింసూక్ష్మాముపా ధాస్యదధీశ్వరః॥౧౧॥ఇతిస్వానాంససంకల్పంవిజ్ఞాయాఖిలదృక్స్వయమ్।సంకల్పసిద్ధయేతేషాంకృపయై తదచింతయత్॥౧౨॥జనోవైలోకఏతస్మిన్నవిద్యాకామకర్మభిః।ఉచ్చావచాసుగతిషునవేదస్వాంగతిం భ్రమన్॥౧౩॥ఇతిసంచింత్యభగవాన్మహాకారుణికోవిభుః। దర్శయామాసలోకంస్వంగోపానాంత మసఃపరమ్॥౧౪॥సత్యంజ్ఞానమనంతంచబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనమ్। యద్ధిపశ్యంతిమునయోగుణాపాయే

యంత్రే-తత్రహేతుః-నయత్రేతి-లోకసృష్టింవికల్పయతి-యామాయాసా - యత్రనశ్రూయతే - అవిద్యమానేవతిష్ఠ తీత్యర్థః॥౬॥అజానతేతి॥అజానతామద్భృత్యేన-త్వత్పిత్రాహరణంయత్కృతంతదితి॥౭॥నందంవిముచ్యసమర్పయతి పితేతి॥౮॥౯॥నందస్త్వితి॥అతీంద్రియంఅదృష్టపూర్వం - లోకపాలస్యమహోదయమైశ్వర్యం తేషాంతత్రత్యానాం॥ ౧౦॥తఇతి॥ఔత్సుక్యయుక్తాధీర్యేషాంతే-అపికిం-స్వగతింస్వస్థానం - సూక్ష్మాంబ్రహ్మాఖ్యాంచ - ఉపాధాస్యత్ఉపా ధాస్యతి-నఅస్మాన్-ప్రాపయిష్యతీతిసంకల్పితవంతఇత్యర్థః॥౧౧॥ఇతీతి॥ఇతిఏవంభూతం- స్వానాంస్వేషాం - సంక ల్పం-అఖిలదృక్ సర్వజ్ఞః-స్వయమేవవిజ్ఞాయ - తేషాంసంకల్పసిద్ధయే-కృపయా-ఏతద్వక్ష్యమాణమచింతయత్॥౧౨॥ జనఇతి॥అవిద్యాదేహాదిష్వహం బుద్ధిః-తతఃకామః-తతఃకర్మ-తైఃఉచ్చావచాసుదేవతిర్యగాదిషు-భ్రమన్- స్వీయాంగ తిం-నవేద॥౧౩॥ఇతీతి॥స్వంబ్రహ్మస్వరూపంలోకంవైకుంఠాఖ్యంచతమసఃపరంతమసః ప్రకృతేఃపరం॥౧౪॥దేహాదిభి హితానాంతద్దర్శనమశక్యమితిప్రథమందేహాదివ్యతిరిక్తంబ్రహ్మస్వరూపందర్శయామాసేత్యాహ ॥సత్యమితి॥సత్యం అబాధ్యం జ్ఞానంఅజడం అనంతమపరిచ్ఛిన్నంజ్యోతిఃస్వప్రకాశంసనాతనశశ్వత్సిద్ధం-గుణాపాయేగుణాపాయే- జ్ఞా నినో-యత్పశ్యంతి-తత్స్వరూపమేవదర్శయామాస॥౧౫॥తఇతి॥ ఏవంబ్రహ్మహ్రదం-బ్రహ్మైవహ్రదఇవహ్రదః-తత్రనిమ

గ్నస్యవిశేషవిజ్ఞానాభావాత్-తంబ్రహ్మహ్రదం- తేతునీతాఃనత్వాత్ ప్రాపితాస్తస్మిన్ మగ్నాశ్చక్షుశబ్దోక్తంవిశేషణమా హ -పునఃకృష్ణేనోద్ధృతాఃసమాధేరివోత్థాపితాస్సంతో బ్రహ్మ స్తస్యైవలోకంవైకుంఠాఖ్యందదృశురితి - నను బ్రహ్మ నిమగ్నానాంపునర్లౌకికదర్శనమఘటితమేవేత్యాశంక్యాహ - యత్రేతి॥ యత్రయస్మిన్ కృష్ణేనిమిత్తేసతి-పూర్వమక్రూ రఃఅధ్యగాత్ దృష్టవాన్ - శుకపరీక్షిత్సంవాదాత్ప్రాక్తద్భూతనిర్దేశః - నహ్యేతదైశ్వర్యే భగవతి - కించిదప్య సంభావితమితిభావఃఅథవా-అక్రూరోయత్రదృష్టవాన్ - తస్యయమునాహ్రదస్య బ్రహ్మహ్రదఇతినామ - తంహ్రదం నీతామగ్నాస్సంతో బ్రహ్మలోకందదృశుః - పునశ్చ కృష్ణేనోద్ధృతాః - పూర్వవత్తందృష్ట్వా - విస్మితాబభూవురితి వ్యవ హితాన్వయోప్రసిద్ధకల్పనాచసోఢవ్యేతి॥ ౧౬ ॥ ౧౭॥ ... ... *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనత్రింశేతురాసార్థముక్తిప్రత్యుక్తయోహరేః । గోపీభిరాససంరంభేతస్యచాంతర్ధికౌతుకమ్ ॥ బ్రహ్మాదిజ యసంరూఢదర్పకందర్పదర్పహా।జయతిశ్రీపతిర్గోపీరాసమండలమండనః॥ భగవానితి॥ననువిపరీతమిదం - పరదారాదివి నోదేనకందర్పజితత్వప్రతీతేః-మైవం యోగమాయాముపాశ్రితః ॥ శ్లో ॥ఆత్మారామోప్యరీరమత్ ।సాక్షాన్మన్మథమ న్మథః॥ఆత్మన్యవరుద్ధసౌరతఇత్యాదిషుస్వాశ్రితంత్యాభిధానాత్ - తస్మాద్రాసక్రీడావిడంబనంకామ విజయఖ్యాపనా

సమాహితాః॥ ౧౫ ॥ తేతుబ్రహ్మహ్రదంనీతామగ్నాఃకృష్ణేనచోద్ధృతాః।దదృశుర్బ్రహ్మణోలోకంయ త్రాక్రూరోధ్యగాత్పురా॥౧౬॥నందాదయస్తుతందృష్ట్వాపరమానందనిర్వృతాః ।కృష్ణంచసమభిష్టూ యమానయంతస్సువిస్మితాః॥౧౭॥ ... ... — *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేదశమస్కంధే అష్టావింశోధ్యాయః.

—* రాసక్రీడాకథాప్రారంభఘట్టః. *—

శ్రీశుకః॥ భగవానపితారాత్రీశ్శరదోత్ఫుల్లమల్లికాః । వీక్ష్యరంతుంమనశ్చక్రేయోగమాయాముపాశ్రి తః॥౧॥తదోడురాజఃకకుభఃకరైర్ముఖంప్రాచ్యావిలింపన్నరుణేనశంతమైః । సచర్షణీనాముదగాచ్ఛు చోమృజన్ప్రియఃప్రియాయాఇవదీర్ఘదర్శనః॥ ౨ ॥దృష్ట్వాకుముద్వంతమఖండమండలంరమాననాభం నవకుంకుమారుణం।వనంచతత్కోమలగోభిరంజితంజగౌకలంవామదృశాంమనోహరం॥౩॥నిశమ్యగీతం తదనంగవర్ధనంవ్రజస్త్రియఃకృష్ణగృహీతమానసాః । ఆజగ్మురన్యోన్యమలక్షితోద్యమాః స్సయత్రకాం తోజవలోలకుండలాః॥౪॥దుహంత్యోభియయుఃకాశ్చిద్దోహంహిత్వాసముత్సుకాః। పయోధిశ్రిత్యసం యావమనుద్వాస్యాపరాయయుః॥౫॥పరి* వేషయంత్యస్తద్ధిత్వాపాయయంత్యశ్శిశూన్పయః।శుశ్రూ షంత్యఃపతీన్కాశ్చిదశ్నంత్యోపాస్యభోజనమ్ ॥౬ ॥ లింపంత్యఃప్రమృజంత్యోన్యా అంజంత్యఃకాశ్చలో

చేత్యేవతత్త్వం-కించ - శృంగారకథాపదేశేనవిష్యతోనివృత్తిపరేయంపంచాధ్యాయీతివక్ష్యామః - తారా త్రీరితి॥శ్లో॥యాతాబలావ్రజంసిద్ధామయేమారంస్యథక్షపాఇతిచ-ప్రతిశ్రుతాఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥తదేతి॥తదాతస్మిన్నేవ క్షణే - తత్ప్రీతయే- ఉడురాజశ్చంద్రః - ఉదగాత్ ఉదితః - కింకుర్వన్ దీర్ఘకాలేనదర్శనంయస్యసః - ప్రియఃప్రియా యాః-ముఖమరుణేనకుంకుమేన-యథావిలింపతి-తథాప్రాచ్యాఃకకుభఃదిశః- ముఖం- శంతమైఃసుఖతమైఃకరైఃరశ్మిభిః- అరుణేనఉదయరాగేణ విలింపన్నరుణీకుర్వన్నిత్యర్థః-సప్రసిద్ధఃఉడురాజః - తథాచర్షణీనాంజనానాం - ఓషధీనాం చశుచస్తాపగ్లానీః-మృజన్ అపనయన్॥౨॥ దృష్ట్వేతి।కుముత్ కుముదం-వికసనీయంవిద్యతేయస్మిన్ తం-కుముద్వంతం. అ ఖండమండలంయస్య- రమాయాఆననస్యాభేవఆభాయస్యతం - నవకుంకుమమివారుణందృష్ట్వా -తథావనంచ తస్య కోమలైః - గోభిఃరశ్మిభిఃరంజితంమధుకందృష్ట్వాకలంమధురంజగౌఅగాయత్ -కథం- వామావక్రాదృశోయాసాంతా సాం-మనోహరంయథాతథా॥ ౩॥ నిశమ్యేతి ॥ అసాపత్న్యాయాన్యోన్యం ఆలక్షితఃనజ్ఞాపితః-ఉద్యమోభిసారః స కాంతోయత్రతత్రగీతధ్వనిమార్గేణాజగ్ముఃజవేనవేగేన-లోలానిచంచలాని-కుండలానియాసాంతాః॥౪ ॥ శ్రీకృష్ణసూ చకశబ్దశ్రవణేనతత్ప్రవణచిత్తానాంతత్క్షణమేవత్రైవర్గికకర్మనివృత్తిందోత్యతయంత్యఇవాభ్యవసితంకర్మాపిహాయ యయుఃతదాహ॥ దుహంత్యఇతి॥పయఃస్థాలీస్థం - చుల్ల్యాంఅధిశ్రిత్యతత్క్వథమప్రతీక్షమాణాః -కాశ్చిద్యయుః-సం యావంగోధూమకణాన్నంపక్వమనుద్వాస్యఅనవతార్య-అపరాయయుః॥౫॥౬॥లింపంత్యఇతి ॥ అన్యాఃప్రమృజంత్యః

అంగోద్వర్తనాదికుర్వంత్యః - కాశ్చకాశ్చిత్ - కృష్ణశుశ్రూషార్థంకర్మతదాసక్తమనసామన్యథాకృతమఫలత్వేనేతి ద్యోతయన్నాహ-వ్యత్యస్తేతి-స్థానతఃస్వరూపతశ్చవ్యత్యస్తాధారణేన-విపర్యయంప్రాప్తానివస్త్రాభరణాని - యాసాంతాః॥౭॥నచకృష్టాకృష్టమనసాంవిఘ్నాఃప్రభవంతీత్యాహ॥తాఇతి॥౮॥ అంతరితి ॥ నలబ్ధోవినిర్గమోయాభిస్తాః-ప్రాగపితద్భావనాయుక్తాస్తదానితరాందధ్యురిత్యర్థః॥౯॥కించ-తదానీమేవతంపరమాత్మానంశ్రీకృష్ణం- ధ్యానతఃప్రాప్తాస్సత్యోగుణమయందేహంజహురిత్యాహశ్లోకద్వయేన-దుస్సహేతి॥తమితి॥ ననుకథంజహుఃపరమాత్మేత్యజ్ఞానాభావాదిత్యాశంక్యాహ-జారబుద్ధ్యాపీతి-నహివస్తుశక్తిర్బుద్ధిమపేక్షతే - అన్యథామత్వాపిపీతామృతవదితిభావః - ననుతథాపిప్రారబ్ధకర్మబంధనేసతి-కథంజహుః-తత్రాహ - సద్యఃప్రక్షీణబంధనాఇతి - ననుకథంభోగమంతరేణప్రారబ్ధకర్మక్షీణం-భోగేనైవసద్యఃక్షీణమిత్యాహ-దుస్సహేతి-దుస్సహోయఃప్రేష్ఠస్యవిరహస్తేన - యఃతీవ్రతాపఃతేనధుతానిగతాన్యశుభానిపాపానియాసాంతాః-తదప్రాప్తిపరమదుఃఖభోగేనపాపక్షీణమిత్యర్థః -తథాధ్యానేనప్రాప్తాచ్యుతస్యాశ్లేషేణయానిర్వృతిఃపరమసుఖభోగః-తయాక్షీణంమంగళంపుణ్యబంధనంయాసాంతాః- అతోధ్యానేనపరమాప్తప్రాప్తేః-తత్కాలసుఖదుఃఖాభ్యాంచనిశ్శేషకర్మక్షయాత్ -గుణమయందేహం-జహురితి॥౧౦॥౧౧॥నను - య

చనే॥ వ్యత్యస్తవస్త్రాభరణాఃకాశ్చిత్కృష్ణాంతికంయయుః॥ ౭॥తావార్యమాణాఃపతిభిః పితృభిర్భ్రాతృబంధుభిః।గోవిందాపహృతాత్మానోనన్యవర్తంతకాశ్చన॥౮॥అంతర్గృహగతాఃకాశ్చిద్గోప్యోలబ్ధవినిర్గమాః।కృష్ణంతద్భావనాయుక్తాదధ్యుర్మీలితలోచనాః॥౯॥ దుస్సహప్రేష్ఠవిరహతీవ్రతాపధుతాశుభాః।ధ్యానప్రాప్తాచ్యుతాశ్లేషనిర్వృత్యాక్షీణమంగళాః॥౧౦॥ తమేవపరమాత్మానంజారబుద్ధ్యాపిసంగతాః।జహుర్గుణమయందేహంసద్యఃప్రక్షీణబంధనాః।౧౧॥ రాజా॥కృష్ణంవిదుఃపరంకాంతంనతుబ్రహ్మతయామునే।గుణప్రవాహోపరమస్తాసాంగుణధియాకథమ్॥ ౧౨ ॥ శ్రీశుకః॥ఉక్తంపురస్తాదేతత్తేచైద్యస్సిద్ధింయథాగతః।ద్విషన్నపిహృషీకేశంకిముతాధోక్షజప్రియాః ।౧౩ ॥ నృణాంనిశ్శ్రేయసార్థాయవ్యక్తిర్భగవతోభువి । అవ్యయస్యాప్రమేయస్యనిర్గుణస్యగుణాత్మనః॥౧౪॥కామంక్రోధంభయంస్నేహమైక్యంసౌహృదమేవవా।నిత్యంహరౌవిదధతోయాంతితన్మయతాంహితే ॥౧౫ ॥ నచైవంవిస్మయఃకార్యోభవతాభగవత్యజే । యోగేశ్వరేశ్వరేకృష్ణేయతఏతద్విముచ్యతే॥౧౬ ॥ తాదృష్ట్వాంతికమాయాతాభగవాన్వ్రజయోషితః । అవదద్వదతాంశ్రేష్ఠోవాచఃపేశైర్విమోహయన్ ।౧౭ ॥ శ్రీభగవాన్॥ స్వాగతంవోమహాభాగాఃప్రియంకింకరవాణివః। వ్రజస్యానామయంకచ్చిద్బ్రూతాగమనకారణం॥౧౮॥ రజన్యేషాఘోరరూపాఘోరసత్వనిషేవితా । ప్రతియాతవ్రజంనేహస్థేయంస్త్రీభిస్సుమధ్యమాః॥౧౯॥మాతరఃపితరఃపుత్రాభ్రాతరఃపతయశ్చవః ।విచిన్వంతిహ్యపశ్యంతోమాకృధ్వంబంధుసాధ్వసం॥౨౦ దృష్టంవనంకుసుమితంరాకేశకరరంజితమ్।యమునానిలలీలైజత్తరుపల్లవశోభితమ్॥౨౧॥ తద్యాతమాచిరంఘోషం శుశ్రూషధ్వంపతీన్ సతీః।క్రందంతివత్సాన్బాలాశ్చతాన్పాయయతదుహ్యత॥

థాపతిపుత్రాదీనాం వస్తుతోబ్రహ్మత్వేపి నతద్భజనాన్మోక్షః తథాబుద్ధ్యభావాత్ ఏవంకృష్ణేపిబ్రహ్మబుద్ధ్యభావేనతత్సంగతేఃకథంమోక్షహేతురితిశంకతే ॥ కృష్ణంవిదురితి ॥ పరం కేవలం- కాంతంకమనీయం॥౧౨॥పరిహరతి॥ఉక్తమితి॥ అయంభావఃజీవేష్వావృతంబ్రహ్మత్వం-కృష్ణస్యహృషీకేశత్వాదనావృతత్వం-తతోనతత్రబుద్ధ్యపేక్షేతి॥ ౧౩ ॥ ననుదేహీకథమనావృతస్స్యాదత ఆహ॥నృణామితి॥గుణాత్మనఃగుణనియంతుః భగవతఏవంరూపాభివ్యక్తి అతోనదేహిసాదృశ్యం-అత్రవక్తుంయుజ్యతఇతిభావః॥౧౪॥అతోయథాకథంచిత్తదాసక్తిర్ముక్తికారణమిత్యాహ॥కామమితి॥ ఐక్యంసంబంధంసౌహృదంభక్తిం-విదధతఃకుర్వంతః॥౧౫॥నచభగవతోయమతిభారమిత్యాహ॥నచైవమితి ॥యతఃశ్రీకృష్ణాదేతత్స్థావరాదికమపివిముచ్యతే॥౧౬॥ప్రస్తుతమాహ॥ తాఇతి॥వాచఃపేశైఃవాగ్విలాసైః ॥ ౧౭॥స్వాగతమితి ॥ సర్వాఃససంభ్రమమాగతాఃవిలోక్య-సభయమివాహవ్రజస్యేతి ॥౧౮॥ లజ్జయామందహాసితాఆలక్ష్యాహ॥రజనీతి॥౧౯ ॥కించ॥మాతరఇతి॥విచిన్వంతిమృగయంతేబంధూనాంసాధ్వసంభయం-మాకృధ్వంమాకురుతేత్యర్థః॥౨౦॥ఈషత్ప్రణయకోపేనాన్యతోవిలోకయంతీఃప్రత్యాహదృష్టమితి ॥ రాకేశస్యపూర్ణచంద్రస్యకరైఃరంజితం- యమునాస్పర్శినఃఅనిలస్యలీలామందగతిః-తయాఏజంతఃకంపమానాః-తరూణాంపల్లవాః-తైశ్శోభితం ॥౨౧॥తదితి॥ సతీఃహేసత్యః॥౨౨॥ సంరంభతః

భీతదృష్టిః ప్రత్యాహ॥అథ వేతి॥ యంత్రితాశయాఃవశీకృతచిత్తాః - ఉపపన్నంయుక్తం - ప్రీయంతేప్రీతాభవంతి॥౨౩॥దృష్టాదృష్టభయప్రదర్శనేననివర్తయతిభర్తురిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ ॥౨౪॥౨౫॥ అస్వర్గ్యమితి॥ఫల్గుగుచ్ఛం-కృచ్ఛ్రం-దుస్సంపాద్యం-ఔపపత్యంజారసౌఖ్యం ॥౨౬॥కించ॥శ్రవణాదితి॥౨౭॥౨౮॥ చింతాంప్రాప్తానాంస్థితిమాహ॥ కృత్వేతి॥ శుచఃశోకాదుద్గతేనశ్వసనేనశుష్యంతోబింబాధరాయేషుముఖేషు - తానిఅవఅవాంచికృత్వా - అథఅంగుష్ఠేనమహీంలిఖంత్యః - తథాగృహీతకజ్జలైరశ్రుభిః కుచకుంకుమానిక్షాళయంత్యఃతూష్ణీంస్థితాః - యతఃఉరుదుఃఖభరో యాసాంతాః॥౨౯॥కించ॥ ప్రేష్ఠమితి ॥ కించిత్సంరంభేణకోపావేశేన-గద్గదాగిరోయాసాంతాః - అబ్రువతస్మరసంరంభకారణంప్రేష్ఠమిత్యాది - ప్రియమేతరమివవైరిణమివప్రతిభాషమాణంప్రత్యాచక్షాణం॥ ౩౦॥ మైతి ॥ నృశంసంక్రూరందురవగ్రహస్వచ్ఛంద-పాదమూలంభక్తాఃసేవితవతీఃఅస్మాన్భజస్వ-త్వంమాత్యజేతి॥ ౩౧॥అపిచయదుక్తం॥ యదితి ॥త్వయాధర్మవిదతిసోపహాసంఏవంఏతత్-ఉపదేశానాంపదేవిషయే-త్వయ్యేవాస్తు-ఉపదేశపదత్వేహేతుః - ఈశఇతివివిదిషావాక్యేనసర్వోపదేశానామీశపరత్వావగమాదితిభావః - ఈశత్వేహేతుః - ఆత్మాకిలభవానితిభోగ్యస్యహిసర్వస్యభోక్తాత్మేవేశఇత్యతఃప్రేష్ఠోబంధుశ్చభవానేవేతిసర్వబంధుషుకరణీయం-త్వయ్యేవాస్త్వితిభావః అథవా-ధర్మోపదేశా

౨౨॥ అథవామదభిస్నే హాద్భవత్యోయంత్రితాశయాః । ఆగతాహ్యుపపన్నంతత్ప్రీయంతేమయిజంతవః॥౨౩ ॥ భర్తుశ్శుశ్రూషణంస్త్రీణాంపరధర్మోహ్యమాయయా ।తద్బంధూనాంచకల్యాణ్యాఃప్రజానాంచానుపోషణమ్॥౨౪॥ దుశ్శీలోదుర్భగోవృద్ధోజడోరోగ్యధనోపివా । పతిస్త్రీభిర్నహాతవ్యోలోకేప్సుభిరపాతకీ॥ ౨౫॥ అస్వర్గ్యమయశస్యంచఫల్గుకృచ్ఛ్రంభయావహమ్ । జుగుప్సితంచసర్వత్రహ్యౌపపత్యంకులస్త్రియః॥౨౬॥శ్రవణాద్దర్శనాద్ధ్యానాన్మయిభావోనుకీర్తనాత్ । నతథాసన్నికర్షేణప్రతియాతతతోగృహాన్ ॥౨౭॥శ్రీశుకః॥ ఇతివిప్రియమాకర్ణ్యగోప్యోగోవిందభాషితమ్ ।విషణ్ణాభగ్నసంకల్పాశ్చింతామాపుర్దురత్యయామ్ ॥౨౮ ॥ కృత్వాముఖాన్యవశుచశ్శ్వసనేనశుష్యద్బింబాధరాణిచరణేనభువంలిఖంత్యః । అస్త్రైరుపాత్తమసిభిఃకుచకుంకుమానితస్థుర్మృజంత్యఉరుదుఃఖభరాశ్శతూష్ణీమ్॥౨౯ ॥ ప్రేష్ఠంప్రియమేతరమివప్రతిభాషమాణంకృష్ణంతదర్థవినివర్తితసర్వకామాః ॥ నేత్రేవిమృజ్యరుదితోపహతేస్మకించిత్సంరంభగద్గదగిరోఽబ్రువతానురక్తాః॥౩౦॥గోప్యః॥మైవంవిభోర్హతిభవాన్గదితుంనృశంసంసంత్యజ్యసర్వవిషయాంస్తవపాదమూలమ్ । భక్తాభజస్వదురవగ్రహమాత్యజాస్మాన్దేవోయథాదిపురుషోభజతేముముక్షూన్॥౩౧॥ యత్పత్యపత్యసుహృదామనువృత్తిరంగస్త్రీణాంస్వధర్మఇతిధర్మవిదాత్వయోక్తం।అస్త్వేవమేతదుపదేశపదేత్వయీశేప్రేష్ఠోభవాంస్తనుభృతాంకిలబంధురాత్మా॥ ౩౨ ॥ కుర్వంతిహిత్వయిరతింకుశలాస్వఆత్మన్నిత్యప్రియేపతిసుతాదిభిరార్తిదైఃకిం। తన్నఃప్రసీదపరమేశ్వరమాస్మఛింద్యాఆశాంధృతాంత్వయిచిరాదరవిందనేత్ర॥ ౩౩॥ చిత్తంసుఖేనభవతాపహృతంగృహేషుయన్నిర్విశత్యుతకరావపిగృహ్యకృత్యే। పాదౌపదంనచలతస్తవపాదమూలాద్యామఃకథంవ్రజమథోకరవామకింవా ॥ ౩౪ ॥ సించాంగనస్త్వధరామృతపూరకేణహాసావలోకకలగీతజ

వాంపదేష్టానైధర్మోపదేష్టరిత్వయిసతి-అస్మాసువధర్మంజిజ్ఞాసమానాసుసతీషుత్వయాధర్మవిదా- యదుక్తం-ఏవమేతదస్తు-నతుత్వంధర్మోపదేష్టా-కింతు-భవానాత్మేతిఅథవా-యదుక్తం-తదుపదేశపదేతద్గోచరేపురుషే - అస్తునామత్వయితుఈశేస్వామినిసతి - ఏవంకాక్వానైవమిత్యర్థః-యతస్తనుభృతాంత్వమాత్మాఫలరూపఇతియద్వా -యదుక్తంపత్యాదిశుశ్రూషణంధర్మఇత్యేవమేతత్త్వయ్యేవాస్తు-కుతః - ఉపదేశపదేశుశ్రూషణీయత్వేన -ఉపదిశ్యమానానాంపత్యాదీనాం-పదేఅధిష్ఠానేకుతః - ఈశేఈశ్వరమధిష్ఠానంవినాకోపిపతిపుత్రాదిర్నామనాస్తీతి-అన్యత్సమానం-అలమతివిస్తరేణ॥౩౨॥ఏతత్ప్రదాచారేణదృఢయంత్యః ప్రార్థయంతే॥కుర్వంతీతి॥ కుశలాః శాస్త్రనిపుణాః-తథాచశాస్త్రం-కిం॥శ్రు॥ ప్రజయాకరిష్యామోయేషాంనోయమాత్మాలోకఇత్యాది॥ ౩౨ ॥ కించ॥ప్రతియాతేతియదుక్తంతదశక్యం-త్వయైవచిత్తాదీనామపహృతత్వాదిత్యాహుః॥ చిత్తమితి॥ యదస్మాకంచిత్తమేతావంతకాలంసుఖేనగృహేషునిర్విశతి- తత్త్వయాపహృతం - కరావపియాగృహ్యకృత్యేనిర్విశతఃతావపిసుఖాత్మనాత్వయేతివా॥ ౩౪॥సించేతి॥ అతఃఅంగహేకృష్ణనోస్మాకం-తవాధరామృతపూరకేణ తన్నైవహాససహితేనావలోకేన - కలగీతేనచ , జాతోయోహృచ్ఛయాగ్నిఃకా

మాగ్నిః-తంసించ-నోచేదయంతావదేకోఽగ్నిస్తథావిరహాజ్జనిష్యతే - యోఽగ్నిస్తేనచఉపయుక్తదేహాఃదగ్ధశరీరాఃయో
గినఇవతేపదవీమంతికం-ధ్యానేనయామః-ప్రాప్నుయామ॥ ౩౫॥ననుస్వపతీనేవోపగచ్ఛత- తఏనమగ్నింసించేయురితిచే
త్తత్రాహుః॥యర్హీతి॥రమాయాఃలక్ష్మ్యాః -దత్తక్షణందత్తోత్సవం-దత్తావసరంవా-తదపిక్వచిదేవనసర్వదా - అర
ణ్యజనాఃప్రియాయస్యతస్యతవ - అరణ్యజనప్రియత్వాదరణ్యేక్వచిత్-యర్హి - అస్పాక్షీస్మస్పృష్టవత్యోవయం - త
త్రచ - త్వయాఅభిరమితాఃఆనందితాస్సత్యఃతదారభ్య - అన్యసమక్షంస్థాతుమపినపారయామఃనశక్నుమఃతుచ్ఛాస్తేన
రోచంతఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ త్వత్పాదసౌభాగ్యంత్వతిచిత్రమిత్యాహుః॥శ్రీరితి॥వక్షసిఅసాపత్న్యంస్థానంలబ్ధ్వాపితులస్యా
సపత్న్యాసహ - యత్తవపదాంబుజరజఃకామయతేస్మభృత్యైస్సర్వైర్జుష్టమితిసౌభాగ్యాతిరేకోక్తిః-యస్యాఃస్వవీ
క్షణేశ్రీరాత్మాసంవిలోకయత్విత్యేతదర్థం - అన్యేషాంబ్రహ్మాదీనాం-తపోభిఃప్రయాసః-సాతద్రజస్త్వద్వత్ - వయమ
పిప్రసన్నా ఇతి॥ ౩౭॥తదితి॥హేవృజినార్దనదుఃఖహంతఃత్వదుపాసనేత్వద్భజనఏవఆశాయాసాం తాః వయంవసతీఃగృ
హాన్విసృజ్య-యోగినఇవప్రాప్తాః-తవసుందరస్మితవిలసితనిరీక్షణేనయస్తీవ్రఃకామస్తేనతప్తచిత్తానాంనః । హేపురు
షరత్న-దాస్యందేహి॥ ౩౮॥ ననుగృహాదిస్వామ్యంవిహాయమద్దాస్యంకిమితిప్రార్థ్యతేతత ఆహుః॥ వీక్ష్యేతి ॥ అలకావృ

హృచ్ఛయాగ్నిమ్ । నోచేద్వయంవిరహజాగ్న్యుపయుక్తదేహాధ్యానేనయామపదయోఃపదవీంసఖే తే॥
౩౫ ॥ యర్హ్యంబుజాక్షతవపాదతలంరమాయాదత్తక్షణంక్వచిదరణ్యజనప్రియస్య । అస్పాక్ష్మత
త్ప్రభృతినాన్యసమక్షమంగస్థాతుంత్వయాభిరమితాబతపారయామః॥ ౩౬ ॥ శ్రీర్యత్పదాంబుజరజశ్చ
కమేతులస్యాలబ్ధ్వాపివక్షసిపదంకిలభృత్యజుష్టమ్ । యస్యాస్స్వవీక్షణకృతేన్య సురప్రయాసస్తద్వద్వ
యంచతవపాదరజఃప్రపన్నాః॥ ౩౭॥తన్నఃప్రసీదవృజినార్దనతేంఘ్రిమూలంప్రాప్తావిసృజ్యవసతీస్త్వ
దుపాసనాశాః।త్వత్సుందరస్మితనిరీక్షణతీవ్రకామతప్తాత్మనాంపురుషభూషణదేహిదాస్యమ్॥ ౩౮ ॥వీ
క్ష్యాలకావృతముఖంతవకుండలశ్రీగండస్థలాధరసుధంహసితావలోకమ్ । దత్తాభయంచభుజదండయు
గంవిలోక్యవక్షశ్శ్రియైకరమణంచభవామదాస్యః ॥ ౩౯ ॥ కాస్త్ర్యంగతేకలపదాయతవేణుగీతసం
మోహితార్యచరితాన్నచలేత్త్రిలోక్యామ్। త్రైలోక్యసౌభగమిదంచనిరీక్ష్యరూపం యద్గోద్విజద్రుమ
మృగాఃపులకాన్యబిభ్రన్॥ ౪౦॥వ్యక్తంభవాన్వ్రజజనార్తిహరోఽభిజాతోదేవోయథాదిపురుషస్సురలో
కగోప్తా।తన్నోనిధేహికరపంకజమార్తబంధోతప్తస్తనేషుచశిరస్సుచకింకరీణామ్॥ ౪౧॥శ్రీశుకః॥ఇతివి
క్లబితంతాసాంశ్రుత్వాయోగేశ్వరేశ్వరః ।ప్రహస్యసదయంగోపీరాత్మారామోప్యరీరమత్॥ ౪౨ ॥తా
భిస్సమేతాభిరుదారచేష్టితఃప్రియేక్షణోత్ఫుల్లముఖీభిరచ్యుతః । ఉదారహాసద్విజకుందదీధితిర్వ్యరోచ
తైణాంకఇవోడుభిర్వృతః॥ ౪౩॥ఉపగీయమానఉద్గాయన్వనితాశతయూథపః । మాలాంబిభ్రద్వైజ
యంతీంవ్యచరన్మండయన్వనమ్॥ ౪౪॥నద్యాఃపులినమావిశ్యగోపీభిర్హిమవాలుకమ్।జుష్టంతత్తరళాంభో
జకుముదామోదవాయునా॥ ౪౫॥బాహుప్రసారపరిరంభకరాలకోరునీవిస్తనాలభననర్మనఖాగ్రపా
తైః।క్ష్వేళ్యావలోకహసితైర్వ్రజసుందరీణాముత్తంభయన్రతిపతింరమయాంచకార॥ ౪౬॥ఏవంభగవ

తముఖంకేశాంతైరావృతంముఖం- తథాకుండలయోఃశ్రీర్యయోస్తే - గండస్థలేయస్మిన్ - అధరేసుధాయస్మిన్తచ్చత
చ్చముఖంవీక్ష్య-దత్తాభయంభుజదండయుగ్మంచవక్షశ్చ-శ్రియాః-ఏకమేవరమణంరతిజనకం - అత్రవిసర్గలోపేసంధి
రార్షః-వీక్ష్యదాస్యఏవ-భవామేతి॥ ౩౯ ॥ ననుజుగుప్సితమౌపపత్యమిత్యుక్తంతత్రాహుః॥కాస్త్రీతి॥ అంగహేకృష్ణ-క
లానిపదానియస్మింస్తేతచ్చాయతందీర్ఘం - మూర్ఛితంస్వరాలాపభేదః -తేన-పాఠాంతరేకలపదామృతమయంవేణుగీ
తం తేనమోహితాకావాస్త్రీ ఆర్యచరితాన్నిజధర్మాన్నచలేత్ యన్మోహితాఃపురుషాఅపిచలితాః - కించ- త్రైలో
క్యసౌభగమితియత్ యతఃఅబిభ్రన్అబిభరుః-త్వద్ద్యోతకశబ్దశ్రవణమాత్రేణాపితావన్నిజధర్మత్యాగాయుక్తఃకింపున
స్త్వదనుభవేనేతిభావః॥ ౪౦॥వ్యక్తమితి॥వ్యక్తంనిశ్చితం ॥ ౪౧ ॥ ఇతీతి ॥ విక్లబితంపారవశ్యప్రలపితంగోపీః అరీరమత్
రమయామాస॥ ౪౨ ॥ తాభిరితి ॥ ప్రియస్యేక్షణేన - ఉత్ఫుల్లానిముఖానియాసాంతాభిఃఉదారహాసశ్చద్విజాశ్చతేష
కుందకుసుమవద్దీధితిర్యస్యసఃఏణాంకశ్చంద్రః॥ ౪౩ ॥ ౪౪॥బాహ్వితి ॥బాహుప్రసారశ్చ- పరిరంభశ్చ-కరాదీనామాలభ
నంస్పర్శశ్చ-నర్మపరిహాసశ్చ - నఖాగ్రపాతశ్చ-తైః క్ష్వేళ్యాక్రీడయాచ - అవలోకనైర్హసితైశ్చకామంతాస్తా

ముద్దీపయన్-తాఃరమయామాస॥ఏవమితి॥మహాత్మనః అనాసక్తచిత్తత్వాదిభిర్భావః ॥౪౭॥ తాసామితి ॥ తత్సౌభగ మదంఅస్వాధీనతాం-మానంగర్వం-కేశవఃకశ్చఈశశ్చ కేశౌతావశయతీతితథాసః॥౪౮॥ ... ... ❋

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥త్రింశేవిరహసంతప్తగోపీభిఃకృష్ణమార్గణం।ఉన్మత్తవన్నియతంభ్రమతీభిర్వనేవనే॥ అంతరితి ॥అచక్షాణాఃఅపశ్యంత్యః॥౧॥ గత్యేతి॥ గత్యాఅనురాగస్మితాభ్యాంచవిభ్రమేక్షితానివిలాసనిరీక్షితాని-తైశ్చమనోరమాఆలాపాశ్చ-విహారాశ్చ-క్రీడాశ్చ - విభ్రమాఃఅన్యేచవిలాసాఃతైశ్చ - రమాపతేర్గత్యాదిభిరేతైరాక్షిప్తానిఆకృష్టాని-చిత్తానియాసాంతాః-అతస్తస్మిన్నేవఆత్మాయాసాంతాః-తస్యవివిధాశ్చేష్టాజగృహుః-తదనుకరణైరాక్రీడన్॥ ౨ ॥ అపిచ-గతిస్మితేతి॥ప్రియస్యగత్యాదిషుప్రతిరూఢాఃఆవిష్టామూర్తయోయాసాంతాః - అతఃకృష్ణవిహారవిభ్రమాః కృష్ణస్యేవవిహారాఃక్రీడాఃవిభ్రమాఃవిలాసాఃయాసాంతాః-అహమేవకృష్ణఇతిపరస్పరంనివేదితవత్యః॥ ౩॥ కించ-గాయంత్యఇతి॥వనాద్వనాంతరంగచ్ఛంత్యఃవిచిక్యుఃఅమృగయన్-ఉన్మత్తతుల్యత్వమాహ-వనస్పతీన్పప్రచ్ఛుః- భూతేషు - అంతరంవ్యాప్యసంతంపురుషం-బహిశ్చసంతమితి॥౪॥తత్ప్రపంచయతినవభిఃతత్ర - మహత్వాదేతేపశ్యేయురిత్యాశయాదశ్వత్థాదీన్

తఃకృష్ణాల్లబ్ధమానానామహాత్మనః।స్వాత్మానంమేనిరేస్త్రీణాంమానిన్యోభ్యధికంభువి॥౪౭॥తాసాంతత్సౌ
భగమదంవీక్ష్యమానంచకేశవః।ప్రశమాయప్రసాదాయతత్రైవాంతరధీయత॥౪౮॥ ... ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనత్రింశోధ్యాయః.

అంతర్హితేభగవతిసహసైవవ్రజాంగనాః।అతప్యంస్తమచక్షాణాఃకరిణ్యఇవయూథపమ్॥౧॥ గత్యా
నురాగస్మితవిభ్రమేక్షితైర్మనోరమాలాపవిహారవిభ్రమైః । ఆక్షిప్తచిత్తాఃప్రమదారమాపతేస్తాస్తా
విచేష్టాజగృహుస్తదాత్మికాః॥ ౨॥ గతిస్మితప్రేక్షణభాషణాదిషుప్రియాఃప్రియస్యప్రతిరూఢమూర్త
యః।అసావహంత్విత్యబలాస్తదాత్మికాన్యవేదిషుఃకృష్ణవిహారవిభ్రమాః॥ ౩॥గాయంత్యఉచ్చైరముమే
వసంగతావిచిక్యురున్మత్తకవద్వనాద్వనమ్ । పప్రచ్ఛురాకాశవదంతరంబహిర్భూతేషుసంతంపురుషం
వనస్పతీన్॥౪॥ దృష్టోవఃకచ్చిదశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధనోమనః ।నందసూనుర్గతోహృత్వా ప్రేమహాసావ
లోకనైః॥౫॥కచ్చిత్కురవకాశోకనాగపున్నాగచంపకాః। రామానుజోమానినీనాంగతోదర్పహరస్మి
తః॥౬॥కచ్చిత్తులసికల్యాణిగోవిందచరణప్రియే । సహత్వాలికులైర్బిభ్రద్దృష్టస్తేతిప్రియోచ్యుతః ॥౭॥
మాలత్యదర్శిఃకచ్చిన్మల్లికేజాతియూథికే।ప్రీతింవోజనయన్యాతఃకరస్పర్శేనమాధవః॥౮॥ చూతప్రి
యాళుపనసాసనకోవిదారజంబీరబిల్వవకుళామ్రకదంబనీపాః।యేన్యేపరార్థభవికాయమునోపకూ
లాశ్శంసంతుకృష్ణపదవీంరహితాత్మనాంనః॥౯॥కింతేకృతంక్షితి❋ తపోబతకేశవాంఘ్రిస్పర్శోత్సవోత్పు
లకితాంగరుహైర్విభాసి । అప్యంఘ్రిసంభవఉరుక్రమవిక్రమాద్వా అహోవరాహవపుషఃపరిరంభ
పృచ్ఛంతి॥దృష్టఇతి॥ప్రేమహాసవిలసితైరవలోకనైరస్మాకంమనోహృత్వా-చోరఇవగతః- యుష్మాభిఃకిందృష్టఇతి॥౫॥మ
హాంతః-స్వపుష్పైర్బహూపకారిణశ్చేతికురవకాదీన్పృచ్ఛంతి॥ కచ్చిదితి ॥ హేకురవక దర్పహరంస్మితంయస్య
సః ఇతోగతఃకచ్చిద్దృష్టఇతి॥౬॥కచ్చిదితి॥అళికులైస్సహ-త్వాత్వాంబిభ్రత్- తవాతిప్రియస్త్వయాకిందృష్టఇతి ॥ ౭ ॥
గుణాతిరేకేపినమ్రాఇమాఃపశ్యేయురితిపృచ్ఛంతి॥మాలతీతి॥హేమాలతి-మల్లికేజాతియూథికే-వఃయుష్మాభిః - కింఅద
ర్శిదృష్టఃకరస్పర్శేనవఃప్రీతింజనయన్-కింయాతఇతిఅత్రమాలతీజాత్యోరవాంతరవిశేషోద్రష్టవ్యః ॥౮॥ ఫలాదిభిఃసర్వ
ప్రాణిసంతర్పకాఏతేపశ్యేయురితిపృచ్ఛంతి॥చూతేతి॥చూతామ్రయోరవాంతరజాతిభేదః- నీపకదంబయోశ్చ - హే
చూతాదయఃహేఅన్యేచపరార్థభవికాఃపరార్థమేవభవోజన్మయేషాం తేయమునోపకూలాఃతస్యాఃకూలసమీపేవ
ర్తమానాఃతీర్థవాసినఇత్యర్థః తేభవంతః-రహితాత్మనాంశూన్యచేతసాంనః-కృష్ణపదవీం కృష్ణమార్గం-శంసంతుక
థయంతు॥౯॥కిమితి॥హేక్షితి హేక్షితేత్వయాకింతపఃకృతం- యాత్వం- కేశవాంఘ్రిస్పర్శోత్సవా కేశవస్యాంఘ్రిస్పర్శే
నోత్సవోయస్యాఃసా-కుతః-అంగరుహైరుత్పులకితైరోమాంచితావిభాసిశోభసే- తత్రవిశేషంపృచ్ఛతి;అపికిం -!ఆయ
ముత్సవఃఅంఘ్రిసంభవః-అధునాతదేకదేశాంఘ్రిస్పర్శసంభూతః-యద్వా -నైతావత్ -కింతు-ఉరుక్రమవిక్రమాత్పూ
ర్వమేవత్రివిక్రమస్యపదాసర్వాక్రమణాత్ -అహోఅథవా -నైతావదేవ-అపితు-తతోపిపూర్వం - వరాహస్యవపు

వ్యం పరిరంభణేనేతి-అత స్త్వయా నూనం దృష్ట స్తం దర్శయేతి॥ ౧౦॥ హరిణ్యాదృష్టిప్రసృత్యా - కృష్ణదర్శనసంభావాహుః॥ అపీతి॥ హే సఖి ఏణపత్ని-అపి కిం ఉపగతః సమీపం గతః గాత్రైః సుందరైర్ముఖబాహ్వాదిభిః ప్రియయా సహేతి యదుక్తం తద్ద్యోతకం కాంతాయా అంగసంగతః-తత్కుచకుంకుమేన రంజితాయాః -కుందకుసుమస్రజో గంధః కులపతేః శ్రీకృష్ణస్య-వాతి ఆగచ్ఛతి॥ ౧౧॥ ఫలభారేణ నతాం స్తరూన్ - కృష్ణం దృష్ట్వా-ప్రణతా ఇతి మత్వా - ప్రియయా సహితస్య గతివిలాసం సంభావయంత్యః-పృచ్ఛంతి॥ బాహుమితి ॥ తులసికాయా అళికులైః అత స్తదామోదమదాంధైః - అన్వీయమానః అనుగమ్యమానః ఇహ చరన్నితి॥ ౧౨॥ పృచ్ఛతేతి॥ కాశ్చిదాహుః - హే సఖ్యః ఇమా లతాః కృష్ణేన సంగతాః నూనం-అతః ఇమాః-పృచ్ఛత-నను స్వపతిసంగతౌ తత్సంగతిః దుర్ఘటా న-వనస్పతేః పత్యుః బాహూన్ శాఖా ఆశ్లిష్టా అపి- అహో భాగ్యం-నూనం-తన్నఖైః స్పృష్టాః-యతః ఉత్పులకాని బిభ్రతి - న హి స్వపతిసంగతౌ ఈదృక్ పులకసంభవ ఇతి భావః॥ ౧౩॥ ఉన్మత్తకవత్ ప్రపచ్ఛురిత్యేతత్ప్రపంచితం-ఇదానీం॥ శ్లో ॥ ఆక్షిప్తచిత్తాః ప్రమదా రమాపతే స్తాస్తా విచేష్టా జగృహు

స్తదాత్మికాః॥ ...

తేన॥ ౧౦॥ అప్యేణపత్న్యుపగతః ప్రియయేహ గాత్రై స్తన్వన్ దృశాం సఖి సునిర్వృతిమచ్యుతో వః। కాంతాంగసంగకుచకుంకుమరంజితాయాః కుందస్రజః కులపతేరివ వాతి గంధః॥ ౧౧॥ బాహుం ప్రియాంస ఉపధాయ గృహీతపద్మో రామానుజ స్తులసికాళికులైర్మదాంధైః। అన్వీయమాన ఇహ వ స్తరవః ప్రణామం కిం వాభినందతి చరన్ ప్రణయావలోకైః॥ ౧౨॥ పృచ్ఛతేమా లతా బాహూనప్యాశ్లిష్టా వనస్పతేః। నూనం తత్కరజస్పృష్టా బిభ్రత్యుత్పులకాన్యహో॥ ౧౩॥ ఇత్యున్మత్తవచో గోప్యః కృష్ణాన్వేషణకాతరాః। లీలా భగవత స్తా స్తా హ్యనుచక్రు స్తదాత్మికాః॥ ౧౪॥ కస్యాశ్చిత్పూతనాయంత్యాః కృష్ణాయంత్యపిబత్ స్తనమ్। తోకయిత్వా రుదంత్యన్యా పదాహంచ్ఛకటాయతీమ్॥ ౧౫॥ దైత్యాయిత్వా జహారాన్యామేకా కృష్ణార్భభావనామ్॥ ౧౬॥ కృష్ణరామాయితే ద్వే తు గోపాయంత్యశ్చ కాశ్చన। వత్సాయతీం హంతి చాన్యా తత్రైకా తు బకాయతీమ్॥ ౧౭॥ ... ఆహూయ దూరగా యద్వత్ కృష్ణ స్తమనుకుర్వతీమ్॥ ౧౮॥ వేణుం క్వణంతీం క్రీడంతీమన్యాః శంసంతి సాధ్వితి। కస్యాంచిత్స్వభుజం న్యస్య చలంత్యాహాపరా నను॥ ౧౯॥ కృష్ణోఽహం పశ్యత గతిం లలితామితి తన్మనాః। మా భైష్ట వాతవర్షాభ్యాం తత్త్రాణం విహితం మయా॥ ఇత్యుక్త్వైకేన హస్తేన యతంత్యున్నిదధేఽంబరమ్॥ ౨౦॥ ఆరుహ్యైకా పదాక్రమ్య శిరస్యాహాపరాం నృప। దుష్టాహే గచ్ఛ జాతోఽహం ఖలానాం నను దండభృత్॥ ౨౧॥ తత్రైకోవాచ హే గోపా దావాగ్నిం పశ్యతోల్బణమ్। చక్షూంష్యాశ్వపిదధ్వం వో విధాస్యే క్షేమమంజసా॥ ౨౨॥ బద్ధాన్యయా స్రజా కాచిత్తన్వీ తత్ర ఉలూఖలే। బధ్నామి భాండభేత్తారం హైయంగవముషం త్వితి। భీతా సుదృక్ పిధాయాస్యం భేజే భీతివిడంబనమ్॥ ౨౩॥ ఏవం కృష్ణం పృచ్ఛమానా బృందావనలతా స్తరూన్। వ్యచక్షత వనోద్దేశే పదాని పరమాత్మనః॥ ౨౪॥ పదాని వ్యక్తమేతాని నందసూనోర్మహాత్మనః। లక్ష్యంతే హి ధ్వజాంభోజవజ్రాంకుశాదిభిః॥ ౨౫॥ తైః తైః పదైస్తత్పదవీమన్విచ్ఛంత్యోఽగ్రతోఽబలాః। వధ్వాః పదైః సుపృక్తాని విలోక్యార్తాః సమబ్రువన్॥ ౨౬॥ కస్యాః పదాని చైతాని యాతాయా నందసూనునా। అంస

స్తదాత్మికా ఇతి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతి ॥ ఇతీతి ॥ ఉన్మత్తవచో గోప్యః ఉన్మత్తవచసశ్చ తాః గోప్యశ్చ-కృష్ణాన్వేషణే నకాతరా అతివిహ్వలాః-అనుచక్రురనుకృతవత్యః ॥౧౪ ॥ కస్యాశ్చిదిత్యాదిభిశ్చతుర్భిరనుకరణం ప్రపంచ్యతే - తత శ్చతుర్భి స్తన్మయత్వం పునరేకేనానుకరణమితి వివేకః॥ కస్యా ఇతి॥ పూతనాయంత్యాః పూతనావదాచరంత్యాః-పూతనావదాచరంతీ స్తనమపిబత్-తోకయిత్వా తోకవత్ శిశువదాత్మానం కృత్వా॥ ౧౫॥ దైత్యాయిత్వేతి ॥ దైత్యాయిత్వా దైత్యవత్ తృణావర్తవదాత్మానం కృత్వా ఏకా కృష్ణార్భభావనాం కృష్ణస్యార్భం బాల్యం - భావయతి తాం - అన్యాం జహార॥ ౧౬॥ ౧౭॥ కృష్ణాయితేతి॥ దూరగాః దూరే వర్తమానా గాః-యద్వత్ -యథా-కృష్ణః తథా ఆహూయ తం కృష్ణమనుకుర్వతీం అనువర్తమానాం అనువర్తత ఇతి వా పాఠః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కృష్ణ ఇతి॥ యతంతీం యత్నం కుర్వంతీం - అంబరం ఉత్తరీయం వస్త్రం-ఉన్నిదధే ఊర్ధ్వం ధృతవతీ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తత్రేతి॥ పిదధ్వం నిమీలయత ॥ ౨౨॥ బధ్నంతీతి॥ సుదృక్ సునయనమాస్యం పిధాయ-సుదృక్ వరాక్షీ తివా భీతివిడంబనం భయానుకరణం॥ ౨౩ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం పునరపి బృందావనలతా స్తరూంశ్చ కృష్ణం పృచ్ఛంత్యః వనోద్దేశే వనప్రదేశే-వ్యచక్షత అపశ్యన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తత స్తత ఇతి॥ సుపృక్తాని సంమిశ్రాణి॥ ౨౬॥ కస్యా

ఇతి ॥ తేన అంసే న్యస్తః ప్రకోష్ఠో యస్యాః కరేణోః హస్తిన్యాః ॥౨౭॥ అనయేతి ॥ రహః ఏకాంతస్థానే ॥౨౮॥ ధన్యా ఇతి ॥ హే ఆ
ళ్యః సఖ్యః - అహో ధన్యా ఇతి పుణ్యాః - గోవిందాంఘ్ర్యబ్జరేణవః - తత్ర హేతుః - యానితి - అస్మాభిరప్యేతద్రేణ్వభిషే
కేణ - తథైవ కృష్ణః ప్రాప్తుం శక్య ఇతి భావః ॥౨౯॥ అన్యా ఆహుః ॥ తస్యా ఇతి ॥ గోపీనాం సర్వస్వం - అయం భావః - భవేదేవం
యది తస్యాః పదాని సంపృక్తాని న భవేయుః - తాని నః కథం దుఃఖం కుర్వంతీతి ॥౩౦॥ తదసంపృక్తాన్ కేవలకృష్ణపాదరేణూనే
వ విచిన్వంత్యస్తాన్ దృష్ట్వా పునరత్యంతం సమతప్యన్ - తదాహ శ్లోకత్రయేణ ॥ న లక్ష్యంత ఇతి ॥ ఖిద్యత్సుజాతే సుకుమారే
అంఘ్రితలే యస్యాస్తాం - ఉన్నిన్యే స్కంధమారోపితవాన్ ॥౩౧॥౩౩॥ ప్రపదేతి ॥ ప్రపదాభ్యాం - ఆక్రమణం తయోర్నిసంమ
దర్శనం - యయోః - అత ఏవ అసకలే పదే పశ్యతేతి - తస్యాః కృష్ణజాన్వంతరుపవిష్టాయాశ్చిహ్నం దృష్ట్వాహుః ॥ కేశప్రసాధన
మితి ॥౩౪॥ తానీతి కాంతామధికృత్య - తాని ప్రసూనాని చూడయతా - చూడానుకారేణ బధ్నతా - ఇహ ధ్రువముపవిష్టః ॥౩౫॥
రేమే తయేత్యాదిశుకోక్తిః రేమ ఇతి ॥ ఆత్మరతః స్వతస్తుష్టః - ఆత్మారామః ఆత్మక్రీడః - అఖండితః స్త్రీవిభ్రమైరనాకృష్టోఽపి

న్యస్తప్రకోష్ఠాయాః కరేణోః కరిణా యథా ॥ ౨౭ ॥ అనయారాధితో నూనం భగవాన్ హరిరీశ్వరః । య
న్నో విహాయ గోవిందః ప్రీతో యామనయద్రహః ॥ ౨౮ ॥ ధన్యా అహో అమీ ఆళ్యో గోవిందాంఘ్ర్య
బ్జరేణవః । యాన్ బ్రహ్మేశౌ రమా దేవీ దధుర్మూర్ధ్న్యఘనుత్తయే ॥ ౨౯ ॥ తస్యా అమూని నః క్షోభం
కుర్వంత్యుచ్చైః పదాని యత్ । యైకాపహృత్య గోపీనాం రహో భుంక్తేఽచ్యుతాధరమ్ ॥ ౩౦ ॥ న లక్ష్యంతే
పదాన్యత్ర తస్యా నూనం తృణాంకురైః । ఖిద్యత్సుజాతాంఘ్రితలామున్నిన్యే ప్రేయసీం ప్రియః ॥ ౩౧ ॥ ఇ
మాన్యధికమగ్నాని పదాని వహతో వధూమ్ । గోప్యః పశ్యత కృష్ణస్య భారాక్రాంతస్య కామినః ॥ ౩౨ ॥ అత్రా
వరోపితా కాంతా పుష్పహేతోర్మహాత్మనా । అత్ర ప్రసూనావచయః ప్రియార్థే ప్రేయసా కృతః ॥ ౩౩ ॥
ప్రపదాక్రమణే ఏతే పశ్యతాసకలే పదే । కేశప్రసాధనం త్వత్ర కామిన్యాః కామినా కృతమ్ ॥ ౪౪ ॥ తా
ని చూడయతా కాంతాముపవిష్టమిహ ధ్రువమ్ ॥ ౩౫ ॥ రేమే తయా చాత్మరత ఆత్మారామోఽప్యఖండితః । కా
మినాం దర్శయన్ దైన్యం స్త్రీణాం చైవ దురాత్మతామ్ ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యేవం దర్శయంత్యస్తాశ్చేరుర్గోప్యో విచే
తనాః । యాం ప్రియామనయత్కృష్ణో విహాయాన్యాః స్త్రియో వనే ॥ ౩౭ ॥ సా చ మేనే తదాత్మానం వరి
ష్ఠం సర్వయోషితామ్ । హిత్వా గోపీః కామయానా మామసౌ భజతే ప్రియః ॥ ౩౮ ॥ తతో గత్వా వనోద్దే
శం దృప్తా కేశవమబ్రవీత్ । న పారయేఽహం చలితుం నయ మాం యత్ర తే మనః ॥ ౩౯ ॥ ఏవముక్తః ప్రియా
మాహ స్కంధ ఆరుహ్యతామితి ॥ తతశ్చాంతర్దధే కృష్ణః సా వధూరన్వతప్యత ॥ ౪౦ ॥ హా నాథ రమణ ప్రేష్ఠ
క్వాసి క్వాసి మహాభుజ । దాస్యాస్తే కృపణాయా మే సఖే దర్శయ సన్నిధిమ్ ॥ ౪౧ ॥ అన్విచ్ఛంత్యో భగవతో
మార్గం గోప్యోఽవిదూరతః । దదృశుః ప్రియవిశ్లేషమోహితాం దుఃఖితాం సఖీమ్ ॥ ౪౨ ॥ తయా కథితమాక
ర్ణ్య మానప్రాప్తిం చ మాధవాత్ । అవమానం చ దౌరాత్మ్యాద్విస్మయం పరమం యయుః ॥ ౪౩ ॥ తతోఽ
విశన్ వనం చంద్రజ్యోత్స్నా యావద్విభావ్యతే । తమః ప్రవిష్టమాలక్ష్య తతో నివవృతుః స్త్రియః ॥ ౪౪ ॥ త
న్మనస్కాస్తదాలాపాస్తద్విచేష్టాస్తదాత్మికాః । తద్గుణానేవ గాయంత్యో నాత్మాగారాణి సస్మరుః ॥ ౪౫
పునః పులినమాగత్య కాళింద్యాః కృష్ణభావితాః । సమవేతా జగుః కృష్ణం తదాగమనకాంక్షితాః ॥ ౪౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - త్రింశోఽధ్యాయః.

తథా చేత్కథమితి రేమ ఇత్యత ఆహ కామినామితి ॥౩౬॥౩౭॥ స్త్రీణాం దురాత్మతామాహ ॥ ద్వాభ్యాం ॥ సేతి ॥ కామే యాన
మాగమనసాధనం యాసాం తాః - గోపీర్హిత్వా మాం భజత ఇతి హేతోరాత్మానం వరిష్ఠం మేన ఇతి ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ కామి
నాం దైన్యం దర్శయతి ॥ ఏవముక్త ఇతి ॥ అఖండితత్వమాహ ॥ తతశ్చేతి ॥ తస్యాం స్కంధారోహోద్యతాయాం అంతర్హి
త ఇత్యర్థః ॥౪౦॥ అనుతాపమాహ ॥ హా నాథేతి ॥౪౧॥ అన్విచ్ఛంత్య ఇతి ॥ అన్విచ్ఛంత్యః మృగయమాణాః - అవిదూరతః సమీ
పే ॥౪౨॥౪౩॥ తత ఇతి ॥ తతస్తయాపి సహితాః - కృష్ణాన్వేషణాయ వనమవిశన్ - తతోఽహరేరన్వేషణాన్నివృత్తాః ॥౪౪॥ తది
తి ॥ ఏవం తమః ప్రాప్తా అపి - స్వగృహాన్నైవ స్మృతవత్యః - తదాత్మికాః స ఏవ ఆత్మా యాసాం తాః తన్మయా ఇత్యర్థః
౪౫ ॥ పునరితి ॥ కింతు పూర్వం యత్ర - శ్రీకృష్ణేన సంగతిరాసీత్తదేవ కాళింద్యాః పునః పులినమాగత్య - కృష్ణం భావయంతి ధ్యా
యంతీతి తథా తాః - కృష్ణస్యాగమనం కాంక్షితం యాసాం తాః, మిళితాః సమ్మిళితాస్సత్యః - కృష్ణమేవ జగురితి ॥౪౬॥ *-

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

౨౦౨

శ్లో॥ఏకత్రింశేనిశాయాంతాఃపునఃపులినమాగతాః। కృష్ణమేవానుగాయంత్యఃప్రార్థయంతేతదాగమం॥జయతీతి॥ హే దయిత-తెజన్మనా-వ్రజః-అధికంయథాభవతితథాజయతి-అత్యుత్కర్షేణవర్తతే-యస్మాత్-త్వమత్రజాతఃతస్మాత్ ఇందిరాలక్ష్మీః‌అత్రహివ్రజమలంకృత్యవర్తతే - ఏవంవ్రజేసర్వస్మిన్ మోదమానే-అత్రతుతావకాః- త్వదీయగోపీజ నాఃత్వయిత్వదర్థమేవకథంచిత్ - ధృతాఅసవోయైస్తేత్వాంవిచిన్వతే - మృగయంతె అతస్త్వయాదృశ్యతాంప్రత్య క్షీభూయతామితి-యద్వా-అస్మాభిర్భవాన్దృశ్యతాం- యద్వా-ఏవంత్వయాదృశ్యతామేతెవిచిన్వతఇతి- అత్రస్వతం త్రాణాంబహూనాంచవక్తృత్వాదపరాఆహురితిసర్వశ్లోకేష్వవధారణాతథాపిసంగతిరుచ్యతె॥ ౧॥ తత్రవిచిన్వంతు మమకిమితిచేత్తత్రాహుః॥శరదితి॥శరదుదాశయేశరత్కాలికె - సరసి-సాధుజాతసత్సరసిజోదరశ్రీముషా- సాధుజా తంసమ్యగ్జాతం-యత్సత్సరసిజం-సువికసితంపద్మం-తస్యోదరెగర్భేయాశ్రీస్తాంముష్ణాతిహరతీతితథా- తయాదృశానే త్రేణ, హేసురనాథసంభోగపతె,వరదఅభీష్టప్రద - అశుల్కదాసికాఃఅమూల్యదాసీః నిఘ్నతోమారయతః, తేత వ,త్వయాక్రియమాణః ఇహలోకే,అయంవధోనభవతికిం- కింశస్త్రైణైవవధోవధఃకింద్దృశావధోవధోనభవతి।కింతుభవ త్యేవ,అతస్తవదృశాఅపహృతప్రాణప్రత్యర్పణాయ - త్వయాదృశ్యతామితిభావః- త్వయాదృశ్యతామితియథాసంభ వంసర్వత్రవాక్యశేషః॥ ౨ ॥ కించబహుభ్యోమృత్యుభ్యఃకృపయారక్షిత్వాకిమితీదానీం దృశామన్మథంప్రేష్యఘాతయ సీత్యాహుః॥విషేతి॥హేఋషభశ్రేష్ఠ-విషమయాజ్జలాశయాత్- తథావ్యాళరాక్షసాదఘాసురాత్వర్షాత్, మారు

—* గోపికాగీతప్రారంభః *—

గోప్యః ॥ జయతితేధికంజన్మనావ్రజశ్శ్రయతఇందిరాశశ్వదత్రహి । దయితదృశ్యతాందిక్షుతావకా
స్త్వయిధృతాసవస్త్వాంవిచిన్వతె॥౧॥శరదుదాశయెసాధుజాతసత్సరసిజోదరశ్రీముషాదృశా। సురత
నాథతేఽశుల్కదాసికావరదనిఘ్నతోనేహకింవధః॥ ౨॥ విషజలాశయాద్వ్యాళరాక్షసాద్వర్షమారు
తాద్వైద్యుతానలాత్ । వృషమయాత్మజాద్విశ్వతోభయాదృషభతేవయంరక్షితాముహుః ॥౩॥ నఖ
లుగోపికానందనోభవానఖిలదేహినామంతరాత్మదృక్।విఖనసార్థితోవిశ్వగుప్తయేసఖఉదేయివాన్
సాత్త్వతాంకులే॥౪॥ విరచితాభయంవృష్ణిధుర్యతెశరణమీయుషాంసంసృతేర్భయాత్ ॥ కరసరోరు
హంకాంతకామదంశిరసిధేహినశ్శ్రీకరగ్రహం ॥ ౫ ॥ వ్రజజనార్తిహన్వీరయోషితాంనిజజనస్మయ
ధ్వంసనస్మిత।భజసఖేభవత్కింకరీస్స్మనోజలరుహాననంచారుదర్శయ॥౬॥ప్రణతదేహినాంపాపకర్శనం
తృణచరానుగంశ్రీనికేతనం।ఫణిఫణార్పితంతేపదాంబుజంకృణుకుచేషునఃకృంధిహృచ్ఛయమ్।। ౭ ॥ మధు
రయాగిరావల్గువాక్యయాబుధమనోజ్ఞయాపుష్కరేక్షణ । విధికరీరిమావీరముహ్యతీరధరశీధునాప్యా
తాత్-వైద్యుతానలాత్-అశనినిపాతాత్-వృషోరిష్టస్తస్మాత్ మయాత్మజాత్- వ్యోమాత్-విశ్వతఃఅన్యస్మాదపి- సర్వ తోభయాచ్చ బకకాళీయదమనాదివారక్షితాఃకిమిదానీముపేక్షసఇతిభావః॥ ౩॥ అపిచవిశ్వపాలనాయావతీర్ణస్యతవ భక్తోపేక్షౌత్యంతమనుచితేత్యాశయేనాహుః॥ నఖల్వితి॥హేసఖేభవాన్ఖలు- నిశ్చితంయశోదాసుతోనభవతి- కింతు- సర్వప్రాణినాంబుద్ధిసాక్షీ-ననుసకేంద్దృశ్యోభవతి - తత్రాహుః-విఖనసాబ్రహ్మణా- విశ్వపాలనాయప్రార్థితస్సన్- సాత్త్వతాంకులె-ఉదేయివాన్-ఉదితఇతి॥౪ ॥ తస్మాత్త్వద్భక్తానామస్మాకమేతత్ప్రార్థనాచతుష్టయంసంపాదయే త్యాహుశ్చతుర్భిః॥ విరచితేతి।।హేవృష్ణిధుర్య-సంసృతేర్భయాత్ - తేచరణమీయుషాంశరణంప్రాప్తానాంప్రాణినాం విరచితందత్తమభయంయేనతత్తథా-హేకాంత-కామదంవరదం- తథాశ్రియఃకరంగృహ్ణాతీతితథా- తద్భవతఃకరసరో రుహం-నఃశిరసిధేహి॥౫॥వ్రజేతి॥హేవ్రజజనార్తిహన్హేవీర-నిజజనానాం-యఃస్మయోగర్వస్తస్యధ్వంసనంనాశకం స్మితంయస్య-తథాభూత- హేసఖే-భవత్కింకరీఃనోస్మాన్భజఆశ్రయ-స్మనిశ్చితం-ప్రథమంతావత్ - జలరుహాననం చారుయోషితాంనోదర్శయ॥౬॥ ప్రణతేతి॥ విశేషేణప్రణతానాందేహినాంపాపకర్శనంపాపహంతృ-తృణచరాన్ పశూన్ , అనుగచ్ఛతికృపయేతి - తథాసౌభాగ్యేనశ్రియోనికేతనంవీర్యాతిరేకేణఫణినఃఫణాస్వర్పితంతేపదాంబుజం నఃకుచేషుకృణుకురు-కిమర్థంహృచ్ఛయ-కామంకృంధిఛింధి॥౭॥మధురయేతి। హేపుష్కరేక్షణ-తవైవమధురయాగిరా వల్గూనివాక్యానియస్యాంతయా-బుధానాంమనోజ్ఞయాహృద్యయా-గంభీరయేత్యర్థః-ముహ్యతీఃఇమాఃనఃవిధికరీరధ రశీధునాఆప్యాయయస్వసంజీవయేతి॥ ౮ ॥కించఅస్మాకంత్వద్విరహేప్రాప్తమేవమరణం-కింతు - తత్కథామృతంపా

యయుద్భిః సుకృతిభిర్వాంచితమిత్యాహుః॥ తవేతి॥ కథైవామృతం- అత్ర హేతుః తప్తజీవనం ప్రసిద్ధాదమృతాదుత్కర్షమాహుః కవిభిః బ్రహ్మాదిభిరపి ఈడితం స్తుతం- దేవభోగ్యం త్వమృతం తైస్తుచ్ఛీకృతం - కించ-కల్మషాపహం కామకర్మనిరసనం-తత్త్వమృతం నైవంభూతం - కించ శ్రవణమంగళం శ్రవణమాత్రేణ మంగళప్రదం- తత్తు అనుష్ఠానాపేక్షం కించ-శ్రీమత్సుశాంతం-తత్తు మాదకం-ఏవంభూతం త్వత్కథామృతం-ఆతతం యథా భవతి తథా భువి యే గృణంతి నిరూపయంతి తే జనాః భూరిదాః బహుదాతారః-జీవితం దదతీత్యర్థః-యద్వా ఏవంభూతం త్వత్కథామృతం యే భువి గృణంతి తే భూరిదాః పూర్వజన్మసు-బహుదత్తవంతః-సుకృతిన ఇత్యర్థః-ఏతదుక్తం భవతి- యే కేవలం కథామృతం గృణంతి తేపి తావదతిధన్యాః-కింపునర్యే త్వాం పశ్యంతి-అతః ప్రార్థయామహే-త్వయా దృశ్యత్వామితి॥ ౯॥ నను తర్హి మత్కథాశ్రవణేనైవ నివృతా భవంతు-కిం మద్దర్శనేన-త్వద్విలాసక్షుభితచిత్తాః వయం -తథాపి శాంతిం న విందామ ఇత్యాహుః॥ ప్రహసితమితి॥ హే ప్రియ-కుహక కపట-సంవిదః సంకేతనర్మాణి॥ ౧౦॥ కించ త్వయి వయమతిప్రేమార్ద్రచిత్తా - త్వం పునరస్మాసు కేన హేతునా కపటమాచరసీత్యాహుః శ్లోకద్వయేన ॥ చలసీతి॥ హే నాథ-కాంత యద్యదా -వ్రజాచ్చలసి పశూంశ్చారయన్-తదా-తన్నళినవత్-సుందరం కోమలం తే పదం-శిలైః కణిశైః-తృణైరంకురైశ్చ - సీదతి క్లిశ్యతీతి-నో మనః - కలిలతాం అస్వాస్థ్యం-గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ఏవంభూతాస్త్వద్దుఃఖశంకితచిత్తా వయం॥ ౧౧॥ దినేతి॥ త్వం తు-దినపరిక్షయే సాయంకాలే-నీలకుంతలైరావృతం-ఘనరజస్వలం గోరజశ్ఛురితం - వనరుహాననం అళిమాలాకులపరాగవిచ్ఛురితపద్మతుల్య

యయుస్వనః॥౯॥ తవ కథామృతం తప్తజీవనం కవిభిరీడితం కల్మషాపహం। శ్రవణమంగళం శ్రీమదాతతం భువి గృణంతి యే భూరిదా జనాః॥ ౯॥ ప్రహసితం ప్రియ ప్రేమవీక్షితం విహరణం చ తే ధ్యానమంగళం ।రహసి సంవిదో యా హృదిస్పృశః కుహక నో మనః క్షోభయంతి హి ॥ ౧౦॥ చలసి యద్వ్రజాచ్చారయన్ పశూన్ నళినసుందరం నాథ తే పదం।శిలతృణాంకురైస్సీదతీతి నః కలిలతాం మనః కాంత గచ్ఛతి ।౧౧॥ దినపరిక్షయే నీలకుంతలైర్వనరుహాననం బిభ్రదావృతం। ఘనరజస్వలం దర్శయన్ ముహుర్మనసి నస్స్మరం వీర యచ్ఛసి ౧౨॥ ప్రణతకామదం పద్మజార్చితం ధరణిమండనం ధ్యేయమాపది।చరణపంకజం శంతమం చ తే రమణ నస్స్తనేష్వర్పయాధిహన్॥౧౩॥ సురతవర్ధనం శోకనాశనం స్వరితవేణునా సుష్ఠు చుంబితం ।ఇతరరాగవిస్మారణం నృణాం వితర వీర నస్తేఽధరామృతమ్॥౧౪॥ అటతి యద్భవానహ్ని కాననం త్రుటియుగాయతే త్వామపశ్యతామ్।కుటిలకుంతలం శ్రీముఖం చ తే జడ ఉదీక్షతాం పక్ష్మకృద్దృశామ్॥ ౧౫॥ పతిసుతాన్వయభ్రాతృబాంధవానతివిలంఘ్య తేఽన్త్యచ్యుతాగతాః । గతివిదస్తవోద్గీతమోహితాః కితవ యోషితః కస్త్యజేన్నిశి॥ ౧౬॥ రహసి సంవిదం హృచ్ఛయోదయం ప్రహసితాననం ప్రేమవీక్షణం। బృహదురః శ్రియో వీక్ష్య

మానసం-బిభ్రత్-తచ్చ ముహుర్మునః పునః- దర్శయన్నో మనసి- కేవలం స్మరం యచ్ఛసి అర్పయసి-న తు సుఖం దదాసీతి- కపట ఇతి భావః॥౧౨॥ అతో ధునా కపటం విహాయైవం కుర్వితి ప్రార్థయామ తే-శ్లోకద్వయేన-ప్రణతేతి॥ హే అధిహన్ హే రమణ- పద్మజేనార్చితం-ఆపది ధ్యేయం- ధ్యానమాత్రేణాపన్నిహన్తృకం-శంతమం చ- సేవా సమయే చాపి సుఖతమం తవ చరణపంకజం-కామతాపశాంతయే నః స్తనేష్వర్పయేతి॥౧౩॥ అపిచ- హే వీర తే-అధరామృతం-నో వితర దేహి- స్వరితేన నాదితేన వేణునా సుష్ఠు చుంబితమితి వేణునాదామృతవాసితమితి భావః-ఇతర రాగవిస్మారణం నృణామితరేషు సార్వభౌమాదిసుఖేషు రాగమిచ్ఛాం-విస్మారయతి విలోపయతీతి తథా తత్ ॥౧౪॥ కించ-క్షణమపి త్వదదర్శనే-దుఃఖం దర్శనే సుఖం చ దృష్ట్వా సర్వసంగపరిత్యాగేన యతయ ఇవ వయం త్వాముపాగతాః-త్వం తు కథమస్మాన్ త్యక్తుముత్సహస ఇతి సకరుణమూచుః శ్లోకద్వయేన॥ అటతీతి॥ యత్ యదా భవాన్ కాననం బృందావనం ప్రతి అటతి గచ్ఛతి తదా- త్వామపశ్యతాం ప్రాణినాం త్రుటిః క్షణార్ధమపి-యుగవద్భవతి-ఏవమదర్శనే దుఃఖముక్తం-పునశ్చ కథంచిద్దినాంతే- తేతవ-శ్రీమన్ముఖం-ఉత్ ఉచ్చైరీక్షమాణానాం- తేషాం దృశాం-పక్ష్మకృద్బ్రహ్మా జడో మంద ఏవ-నిమేషమాత్రమప్యంతరమసహ్యమితి దర్శనే సుఖముక్తం ॥౧౫ పతీతి॥ తస్మాత్ - హే అచ్యుత-పతీన్ -సుతాన్ -అన్వయాన్ -తత్సంబంధినః-భ్రాతౄన్- బాంధవాంశ్చాతివిలంఘ్య - తే తవ-సమీపమాగతాః వయం కథంభూతస్య-గతివిదః అస్మదాగమనం జానతః-గీతగతీర్వా జానతః-గతివిదో వయం వా - తవోద్గీతేన ఉచ్చైర్గీతేన- మోహితాః హే కితవ శఠ-ఏవంభూతాః యోషితః-నిశి స్వయమాగతాః - త్వామృతే కస్త్యజేన్న కోఽపీత్యర్థః॥౧౬॥ అతస్త్వయా త్యక్తానామస్మాకం-ప్రాక్తన త్వద్దర్శనజనితస్య హృద్రోగస్య - త్వత్సంగత్యైవ చి

కిఙ్కరాం కుర్విత్యాహుః-శ్లోకద్వయేన॥ రహసీతి శ్రియోధామ తే బృహద్వక్షః స్థలం- ఉరశ్చ-వీక్ష్య-అతిస్పృహా భవతి తత
యాచ-ముహుర్ముహుః-మనో్శముహ్యతి॥౧౭॥ వ్రజేతి॥ తవచ-వ్యక్తిరభివ్యక్తిః- వ్రజవనౌకసాం సర్వేషాం అవశేషే.
వృజినహంత్రీ దుఃఖనిరసినీ - విశ్వమంగళం సర్వమంగళరూపాచ - అతస్త్వత్ స్పృహాత్మనాం త్వత్స్పృహారూఢమన
సాం-నః-మనాక్ ఈషత్-మపి త్యజ ముంచ-కార్పణ్యమకుర్వన్ దేహీత్యర్థః. కింతత్- స్వజనహృద్రోగాణాం - యదతి
గోప్యం నిషూదననివర్తకమౌషధం- తత్త్వమేవ వేత్సీతి గూఢాభిప్రాయః॥౧౮॥ అతిప్రేమధర్షితా రుదంత్య ఆహుః॥ య
దితి॥ హే ప్రియ-యత్తేతవ- సుకుమారం పదాబ్జం-కఠినేషు కుచేషు - సంమర్దనశంకితాః । శనైశ్శనైః దధీమహి ధారయామ
మ-వయం- తేన ఆటవీమటసి గచ్ఛసి-నయసీతి పాఠే సహాగత్వా - కాంచిదన్యాంవా-ఆత్మానమేవవా -నయసి ప్రాపయసి.
తత్ తత్రతః తత్పదాంబుజం వా- కూర్పాదిభిః సూక్ష్మపాషాణాదిభిః - కింస్విన్నవ్యథతే కథం ను నామ న వ్యథతే భవాన్ నేవాయు
ర్జీవనం యాసాం తాసాం- నోధీః ధ్రమతి ముహ్యతీతి॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *
శ్లో॥ ద్వాత్రింశే విరహాలాపవిక్లిన్నహృదయో హరిః । తతాః పిర్య్యాయ గోపీస్తాస్సాంత్వయామాస మానయన్॥ స్వప్నే
తే ముహూరతిస్పృహా ముహ్యతే మనః॥ ౧౭॥ వ్రజవనౌకసాం వ్యక్తిరంగ తే వృజినహంత్ర్యలం విశ్వమంగ
ళం। త్యజ మనాక్చ నస్త్వత్స్పృహాత్మనాం స్వజనహృద్రుజాం యన్నిషూదనం॥ ౧౮॥ యత్తే సుజాతచర
ణాంబురుహం స్తనేషు భీతాశ్శనైః ప్రియ దధీమహి కర్కశేషు । తేనాటవీమటసి తద్వ్యథతే న కింస్వి త్కూ
ర్పాదిభిర్భ్రమతి ధీర్భవదాయుషాం నః॥౧౯॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకత్రింశోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ఇతి గోప్యః ప్రగాయంత్యః ప్రలపంత్యశ్చ చిత్రధా । రురుదుస్సుస్వరం రాజన్ కృష్ణదర్శనలాల
సాః॥౧॥ తాసామావిరభూచ్ఛౌరిః స్మయమానముఖాంబుజః। పీతాంబరధరస్స్రగ్వీ సాక్షాన్మన్మథమన్మ
థః॥ ౨॥ తం విలోక్యాగతం కృష్ణం ప్రీత్యుత్ఫుల్లదృశోఽబలాః । ఉత్తస్థుర్యుగపత్సర్వాస్తన్వః ప్రాణమివా
గతం ॥ ౩॥ కాచిత్కరాంబుజం శౌరేర్జగృహేంజలినా ముదా। కాచిద్దధార తద్బాహుమంసే చందనరూషి
తం॥ ౪॥ కాచిదంజలినాగృహ్ణాత్తన్వీ తాంబూలచర్వణం । ఏకా తదంఘ్రికమలం సంతప్తా స్తనయోరధాత్॥
౫॥ ఏకా భ్రుకుటిమాబధ్య ప్రేమసంరంభవిహ్వలా । ఘ్నంతీవైక్షత్కటాక్షేపైః సందష్టదశనచ్ఛదా॥౬॥
అపరానిమిషద్దృగ్భ్యాం జుషాణా తన్ముఖాంబుజమ్ ।ఆపీతమపి నాతృప్యత్సంతస్తచ్చరణం యథా॥ ౭ ॥
తం కాచిన్నేత్రరంధ్రేణ హృదికృత్వా నిమీల్య చ । పులకాంగ్యుపగుహ్యాస్తే యోగీవానందనిర్భరా॥౮॥
సర్వాస్తాః కేశవాలోకపరమోత్సవనిర్వృతాః । జహుర్విరహజం తాపం ప్రాజ్ఞం ప్రాప్య యథా జ
నాః॥౯॥ తాభిర్విధూతశోకాభిర్భగవానచ్యుతో వృతః। వ్యరోచతాధికం తత్ర పురుషశ్శక్తిభిర్యథా॥ ౧౦
తాస్సమాదాయ కాళింద్యా నిర్విశ్య పులినం విభుః । వికచత్కుందమందారసురభ్యనిలషట్పదమ్॥౧౧॥ శర
చ్చంద్రాంశుసందోహధ్వస్తదోషాతమశ్శివమ్ । కృష్ణాయా హస్తతరళాచితకోమలవాలుకమ్॥౧౨॥

మామృతకల్లోలవిహ్వలీకృతచేతసః। సదయన్నందయన్ గోపీరుదతో నందనందనః॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం ప్రభృతి - చిత్రధా అ
నేకధా-సుస్వరం ఉచ్చైః కృష్ణదర్శనే లాలసా అతిస్పృహా యాసాం తాః॥౧॥ తాసామితి॥ సాక్షాన్మన్మథమన్మథః జగన్మో
హనస్య కామస్యాపి మనస్యుద్భూతం కామః- సాక్షాత్తస్యాపి మోహక ఇత్యర్థః॥ ౨॥ తమితి॥ తన్వః కరచరణాదయః॥ ౩ ॥
కాచిదితి॥ అంజలినా సంహతహస్తద్వయేన॥ ౪॥ ౫॥ ఏకేతి । భ్రుకుటిమాబధ్య కుటిలీకృత్య ప్రేమసంరంభేణ ప్రణయకోపా
వేశేన-విహ్వలా వివశా, సందష్టః దశనచ్ఛదః యయా-కటాక్షాః కటాక్షైః వైః యే ఆక్షేపాః పరిభవాః తైస్తాడయంతీవైక్షత్॥
౬॥ అపరేతి॥ అనిమిషతీభ్యాం అనిమీలంతీభ్యాం-దృగ్భ్యాం ఆపీతమపి సమ్యగ్దృష్టమపి పునర్జుషాణా నాతృప్యత్॥ ౭॥ తమితి॥
హృదికృత్వా హృదయం నీత్వేత్యర్థః-ఆనందసంప్లుతేతి వా పాఠః॥౮॥ సర్వా ఇతి॥ ప్రాజ్ఞం ఈశ్వరం. ప్రాప్య - యథా ము
ముక్షవో జనాః-యద్వా ప్రాజ్ఞం బ్రహ్మజ్ఞం- ప్రాప్య - యథా సంసారిణః - యద్వా. ప్రాజ్ఞం సుషుప్తిసాక్షిణం ప్రా
ప్య యథా విశ్వతైజసావస్థా జీవాః॥౯॥-తాభిరితి॥ పురుషః పరమాత్మా శక్తిభిః సత్వాదిభిః - యథా-యద్వా ఉపాసకః పురు
షః-జ్ఞానవీర్యబలాదిభిః-యదా-పురుషోనుశయీ-ప్రకృత్యాద్యుపాధిభిర్వృతో యథా వ్యరోచత తద్వత్॥ ౧౦ ॥ తాని
తి॥ వికచత్కుందమందారైః-సురభిర్యోనిలః-తస్మాత్ షట్పదా యస్మిన్॥౧౧॥ శరదితి॥ శరచ్చంద్రాంశూనాం - సంతో

హైః సమూహైః-ధ్వస్తం దోషా తమః రాత్రింగతం తమో యస్మిన్ తత్-అతః- శివం సుఖకరం-హ స్తరూపైస్తరళైస్తరం
గైః-ఆచితాః ఆస్తృతాః కోమలా వాలుకా యస్మిన్-ఏవంభూతం పులినం-తాస్సమాదాయ నిర్విశ్య-తత్ర తాభిర్వృతః- అ
ధికం వ్యరోచతేతి పూర్వేణాన్వయః॥౧౨॥ తదితి॥ తాశ్చ మనోరథానాం-అంతం యయుః-పూర్ణకామా బభూవుః - శ్రుత
యో యథేతి- అయమర్థః యథా-కర్మకాండే శ్రుతయః పరమేశ్వరమపశ్యంత్యః- తత్తత్కామానుబంధైరపూర్ణా ఇవ భ
వంతి-జ్ఞానకాండే తు-పరమేశ్వరం దృష్ట్వా-తదాహ్లాదపూర్ణాః-కామానుబంధం జహు స్తద్వదితి-ఆప్తకామా అపి ప్రేమ్ణా
తమభజన్నిత్యాహ॥ స్వైరితి॥ అచిక్లిపన్ రచయామాసుః-ఆత్మబంధవే అంతర్యామిణే॥౧౩॥ తత్రేతి॥ గోపీసభాగతః- తా
భిస్సంమానితస్సన్-చకాస శుశుభే-త్రైలోక్యే యా లక్ష్మీః శోభా-తస్యాః-ఏకమేవ పదం స్థానం-తద్వపుర్దధత్ దర్శయన్॥
౧౪॥ సభాజయిత్వేతి॥ సహాసలీలేక్షణేన-విభ్రమో విలాసః-యస్యాం తయా భ్రువా - ఉపలక్షితాః సంస్పర్శనేన సంమర్ద
నేన॥౧౫॥ తత్ర భగవతః- అకృతజ్ఞతాం తద్వచనైనైవోపపాదయితుకామాః - గూఢాభిప్రాయా లోకవృత్తాంతమివ పృ
చ్ఛంతి॥ భజత ఇతి ॥ భజతః ప్రాణినః - అను అనంతరం- కేచిత్తద్భజనానుసారేణ భజంతి- కేచిదేతద్విపర్యయం యథా భవ
తి తథా-తద్భజనానపేక్షితం అభజతోఽపి భజంతి-అన్యే తు నోభయానితి॥౧౬॥ విదితాభిప్రాయస్సన్-ఉత్తరమాహ॥ మిథ
ఇతి॥ హే సఖ్యః - ఉపకారప్రత్యుపకారతయా యే మిథో భజంతి - తేఽన్యం న భజంతి - కిం త్వాత్మానమేవ కుతః - హి య
స్మాత్-స్వార్థ ఏవైకాంతః ఉద్యమో యేషాం తే-తత్రైవ। న సౌహృదం-అతో న సఖ్యం-న చ ధర్మః దృష్టోద్దేశాత్-గో మహి

తద్దర్శనాహ్లాదవిధూతహృద్రుజో మనోరథాంతం శ్రుతయో యథా యయుః। స్వైరుత్తరీయైః కుచకుం
కుమాంకితైరచిక్లిపన్నాసనమాత్మబంధవే॥ ౧౩॥ తత్రోపవిష్టో భగవాన్స ఈశ్వరో యోగేశ్వరాంతర్హృ
దికల్పితాసనః। చకాస గోపీపరిషద్గతోఽర్చితస్త్రైలోక్యలక్ష్మ్యేకపదం వపుర్దధత్॥ ౧౪॥ సభాజయిత్వా
తమనంగదీపనం సహాసలీలేక్షణవిభ్రమభ్రువా। సంస్పర్శనేనాంకకృతాంఘ్రిహస్తయోస్సంస్తుత్య ఈష
త్కుపితా బభాషిరే॥౧౫॥ గోప్యః॥ భజతోఽనుభజంత్యేక ఏక ఏతద్విపర్యయమ్। నోభయాంశ్చ భజంత్యన్య
ఏతన్నో బ్రూహి సాధు భోః॥౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ మిథో భజంతి యే సఖ్యస్స్వార్థైకాంతోద్యమా హి తే। న
తత్ర సౌహృదం ధర్మస్స్వార్థార్థం తద్ధి నాన్యథా॥౧౭॥ భజంత్యభజతో యే వై కరుణాః పితరో యథా।
ధర్మో నిరపవాదోఽత్ర సౌహృదం చ సుమధ్యమాః॥ ౧౮॥ భజతోఽపి న వై కేచిద్భజంత్యభజతః కుతః। ఆత్మా
రామా హ్యాప్తకామా హ్యకృతజ్ఞా గురుద్రుహః॥ ౧౯॥ నాహం తు సఖ్యో భజతోఽపి జంతూన్ భజామ్యమీ
షామనువృత్తివృత్తయే। యథాధనో లబ్ధధనే వినష్టే తచ్చింతయాన్యన్నిభృతో న వేద॥౨౦॥ ఏవం మదర్థో
జ్ఝితలోకవేదస్వానాం హి వో మయ్యనువృత్తయేఽబలాః। మయా పరోక్షం భజతా తిరోహితం మాసూయి
తుం మార్హథ తత్ప్రియం ప్రియాః॥ ౨౧॥ న పారయేఽహం నిరవద్యసంయుజాం సుసాధుకృత్యం విబుధా

ష్యాదిభజనవదిత్యర్థః॥౧౭॥ యే తు అభజతో భజంతి- తే ద్వివిధాః కరుణాః స్నిగ్ధాశ్చ-తత్ర తు-యథాక్రమం ధర్మకామౌ
భవత ఇత్యాహ॥ భజంత్యభజత ఇతి॥ కరుణా ఏషామస్తీతి కరుణాః- దాంతా ఇత్యర్థః॥౧౮॥ తృతీయప్రశ్నస్యోత్తరం॥ భజ
తోఽపీతి॥ అయమర్థః- చతుర్విధా ఏతే-ఆత్మారామాః అపరాగ్దృశః కేచిదాప్తకామాః విషయదర్శనేఽపి పూర్ణకామత్వే
న భోగేచ్ఛారహితాః-అన్యే తు-అకృతజ్ఞాః మూఢాః-అన్యే గురుద్రుహః-అతికఠినాః॥ శ్లో॥ స పితా యస్తు పోషక ఇతి న్యాయా
త్ ఉపకర్తారం గురుతుల్యం తస్మై ద్రుహ్యంతీతి తథా తే॥౧౯॥ అత్ర చరమకోటిగతమాత్మానం మత్వా అతి సంకోచైః పరస్పర
గూఢస్మితముఖీస్తా దృష్ట్వాహ॥ నాహం త్వితి॥ హే సఖ్యః అహం తేషాం మధ్యే-న కోఽపి కింతు-పరమకారుణికః పరమసుహృచ్చ
కథం-అమీషాం భజతాం-అనువృత్తివృత్తయే నిరంతరధ్యానప్రవృత్త్యర్థం-తాన్నాహం భజామి-ఏతత్సదృష్టాంతమా
హ॥ యథేతి॥ తస్య ధనస్యైవ చింతయా- నిభృతః పూర్ణః- వ్యాప్త ఇతి యావత్ -అన్యత్తు క్షుత్పిపాసాదికమపి న వేద॥ ౨౦॥
ఏవమితి॥ మదర్థే ఉజ్ఝితః- లోకః యుక్తాయుక్తాప్రతీక్షణాత్ - వేదశ్చ- ధర్మాధర్మాప్ర
తీక్షణాత్॥ స్వాః జ్ఞాతయశ్చ స్నేహత్యాగాత్ - యాభిస్తాసాం వో యుష్మాకం- పరోక్షం అదర్శనం యథా భవతి తథా-భ
జతా యుష్మత్ప్రేమాలాపాన్ శృణ్వతైవ-తిరోహితం అంతర్ధానేన స్థితం। తత్తస్మాత్ - హే అబలాః- హే ప్రియాః-మా
మాసూయితుం దోషారోపేణ ద్రష్టుం- యూయం మార్హథ న యోగ్యాః స్థ॥ ౨౧॥ ఆస్తామిదం-పరమార్థం తు శృ
ణుతేత్యాహ॥ నేతి॥ నిరవద్యసంయుజాం నిరవద్యం సంయుక్ సంయోగః యాసాం నిరవద్యం యథా భవతి తథా సంయుజ్యం

తేభజంత ఇతి వా-తథా తాసాం వః విబుధాయుషాచిరకాలేనాపి-స్వయం సాధుకృత్యం ప్రత్యుపకారకృత్యం కర్తుం-న పారయే న శక్నోమి కథంభూతానాం- యాః భవత్యః- దుర్జరా అజరాయా గృహశృంఖలాః-తాం- సంవృశ్చ్య నిశ్శేషం ఛిత్వా మామాం అభజన్ తాసాం మచ్చిత్తం బహుషు ప్రేమయుక్తతయా నైకనిష్ఠం తస్మాద్వో యుష్మాకమేవ సాధునా సాధుకృత్యేన- యత్ యుష్మత్సాధుకృత్యం తత్-ప్రతియాతు ప్రతికృతం భవతు. యుష్మత్సౌశీల్యేనైవ మమానృణ్యం నతు మత్కృత ప్రత్యుపకారేణేత్యర్థః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వాత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయస్త్రింశే తతో గోపీమండలీమధ్యగో హరిః। ప్రియాస్తా రమయామాస హ్రదినీవనకేళిభిః ॥ ఇత్థమితి॥ తత్తదా ఆంగహారాన్-యద్వా- తస్య భగవతోంగేన అభివపుషా కరచరణాద్యవయవైర్వా ఉపచితాస్సమృద్ధా ఆశిషో యాసాం తాః॥౧॥ తత్రేతి॥ రాసక్రీడా- రాసో నామ బహునర్తకీయుక్తో నృత్తవిశేషః-తాం క్రీడాం-అన్యోన్యం ఆబద్ధాః సంగ్రథితాః బాహవః యైః-తైస్సహ॥౨॥ తత్సాహిత్యమభినయేన దర్శయత్యష్టరచతుష్టయాధికేన సార్ధేన॥ రాసోత్సవ ఇత్యాదినా॥ తాసాం మండలరూపేణావస్థితానాం ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యే॥ ౩॥ ప్రవిష్టేనేతి॥ ప్రవిష్టేన- తేనైవకంఠే గృహీతానాం ఉభయత ఆలింగితానాం- కథంభూతేన- యం సర్వాః స్త్రియః- స్వస్వనికటం మామేవాశ్లిష్టవానితి మన్యేరన్-తేనపి తదర్థం ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యే ప్రవిష్టేనేత్యర్థః నన్వేకస్య కథం తథా ప్రవేశః- సర్వసన్నిహితస్యైవాతస్మిన్ కుతస్స యుషాపివః। యామాభజన్ దుర్జరగేహశృంఖలాం సంవృశ్చ్య తద్వః ప్రతియాతు సాధునా॥ ౨౨॥ ❋❋❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-ద్వాత్రింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇత్థం భగవతో గోప్యః శ్రుత్వా వాచస్సుపేశలాః। జహుర్విరహజం తాపం తదంగోపచితాశిషః॥

—❋ రాసక్రీడాప్రారంభఘట్టః. ❋—

౧॥ తత్రారభత గోవిందో రాసక్రీడామనువ్రతైః । స్త్రీరత్నైరన్వితః ప్రీతైరన్యోన్యాబద్ధబాహుభిః ॥
౨॥ రాసోత్సవస్సంప్రవృత్తో గోపీమండలమండితః । యోగేశ్వరేణ కృష్ణేన తాసాం మధ్యే ద్వయోర్ద్వయోః॥ ౩॥ ప్రవిష్టేన గృహీతానాం కంఠే స్వనికటం స్త్రియః। యం మన్యేరన్॥ ౩½॥ నభస్తావద్విమానశతసంకులమ్॥ ౪॥ దివౌకసాం సదారాణామౌత్సుక్యనిభృతాత్మనామ్। తతో దుందుభయో నేదుర్నిపేతుః పుష్పవృష్టయః॥ ౫॥ జగుర్గంధర్వపతయస్సస్త్రీకాస్తద్యశోఽమలమ్ । వలయానాం నూపురాణాం కింకిణీనాం చ యోషితామ్॥ ౬॥ సప్రియాణామభూచ్ఛబ్దస్తుములో రాసమండలే । తత్రాతిశుశుభే తాభిర్భగవాన్ దేవకీసుతః॥ ౭॥ మధ్యే మణీనాం హైమానాం మహామరకతో యథా ॥ ౮ ॥ పాదన్యాసైర్భుజవిధుతిభిస్సస్మితభ్రూవిలాసైర్భజ్యన్మధ్యైశ్చలకుచపటైః కుండలైర్గండలోలైః। స్విద్యన్ముఖ్యః కబరరసనాగ్రంథయః కృష్ణవధ్వో గాయంత్యస్తం తటిత ఇవతా మేఘచక్రే విరేజుః॥ ౯॥ ఉచ్చైర్జగుర్నృత్యమానా రక్తకంఠ్యో రతిప్రియాః। కృష్ణాభిమర్శముదితా యద్గీతేనేదమావృతమ్॥ ౧౦॥ కాచిత్సమం ముకుందేన స్వరజాతీరమిశ్రితాః। ఉన్నిన్యే పూజితా తేన ప్రీయమాణేన సాధ్వితి॥ తదేవ ధ్రువమున్నిన్యే తస్యై మానం చ బహ్వదాత్॥ ౧౧॥

నికటవర్తిత్వాభిమానాత్తాసామిత్యతఉక్తం-యోగేశ్వరేణేతి- అచింత్యశక్తినేత్యర్థః॥ ౩½॥ నభ ఇతి॥ తావత్తత్క్షణమేవ అత్యౌత్సుక్యవ్యాప్తమనసాం సస్త్రీకాణాం దేవానాం విమానశతైస్సంకీర్ణం నభో బభూవ॥ ౪॥౫॥౬॥ సప్రియాణామితి॥ సప్రియాణాం కృష్ణసహితానాం తుములః సంకీర్ణః॥ ౭॥ మధ్య ఇతి॥ మహామరకతో నీలమణిరివ -మరకత ఇతి పాఠాంతరం-హైమానాం మణీనాం-మధ్యే- తాభిః స్వర్ణవర్ణాభిరాశ్లిష్టాభిశ్శుశుభే- గోపీద్వయ్యేభిః ప్రాయేణవా-వినైవ మధ్యపదావృత్తిమేకవచనం॥ ౮॥ సయథా- తాభిః శుశుభే తథా తా అపి- తేన విరేజురిత్యాహ॥ పాదన్యాసైరితి॥ భుజవిధుతిభిః కరచాలనైః-భజ్యమానైర్మధ్యైః చలద్భిః కుచైః పటైశ్చ గండలోలైః గండేషు చంచలైః స్విద్యన్ముఖ్యః స్విద్యంతి స్వేదముద్గిరంతి ముఖాని యాసాం తాః-కబరేషు రశనాసు చ-గ్రంథయో యాసాం తాః-యద్వా- తేషు తాసు చ అగ్రంథయః శిథిలగ్రంథయ ఇత్యర్థః తత్ర నానామూర్తిః కృష్ణో మేఘచక్రమివ- తాస్తు బహువిధాస్తటిత ఇవ- స్వేదస్తుషార ఇవ గీతం గర్జితమివేతి యథాసంభవమూహ్యం॥ ౯॥ ఉచ్చైరితి॥ నృత్యమానాః నృత్యంత్యః-రక్తకంఠ్యః నానారాగానురంజితకంఠ్యః- కృష్ణస్యాభిమర్శనసంస్పర్శేన ముదితాః ఇదం విశ్వం॥ ౧౦॥ కాచిదితి॥ ముకుందేన సహ- స్వరజాతీః షడ్జాదిస్వరాలాపగతీః-అమిశ్రితాః కృష్ణేనోద్గీతాభిః అసంకీర్ణాః- ప్రీయమాణేన సంమానితా తత్స్వరజాత్యున్నయనమేవ ధ్రువంధ్రువాఖ్యం తాళవిశేషం-

కృతోఽన్నిన్యైవోన్నీతవతీ ॥౧౧॥ ఏవం నృత్తగీతాదినా శ్రీకృష్ణసంమానితానాం తాసామతిప్రీతివిలసితం వృత్తమాహ॥ కాచిదితి॥ శ్లథంతి వలయాని మల్లికాశ్చ యస్యాః సా ॥౧౨॥ తత్రైతి॥ ఉత్పలస్య సౌరభమివ సౌరభం యస్య- తం బాహుః ౧౩॥ తస్యా ఇతి॥ నాట్యేవ నృత్యేన-విక్షిప్తయోశ్చంచలయోః కుండలయోః- త్విషేణ త్విషా అదంతత్వమార్షం- మండితం గండం కపోలం తథాభూతే స్వగండే-సందధత్యాః సంయోజయంత్యాః ॥౧౪॥ నృత్యతీతి॥ కూజంతీ నూపురే మేఖలా చ యస్యాః సా॥ ౧౫॥ ఏవమన్యా అపి గోప్యో యథాయథం నానావిభ్రమైర్విజహ్రురిత్యాహ॥ గోప్య ఇతి ॥౧౬॥ తత్ర గాయకేషు వాదకేషు చ సస్త్రీకేషు గంధర్వకిన్నరాదిషు- రసావేశేన ముహ్యత్సు- నృత్యత్సు వా- అన్యామేవ వాద్యాది సంపత్తిం దర్శయన్- రాససంభ్రమమాహ॥ కర్ణోత్పలేతి॥ కర్ణోత్పలైశ్చ-అలకవిటంకైరలకాలంకృతైః-కపోలైః ఘర్మైశ్చ- వక్త్రేషు శ్రీః శోభా యాసాం తాః. ఘోషాః కింకిణ్యః వలయనూపురఘోషైః రావాద్యైర్వాదిత్రైః- భగవతా ననృతుః। స్వకేశేభ్యః స్రస్తాస్స్రజో యాసాం తాః - ఏతేన తాళగతేస్సంతుష్టాః కేశాః సశిరః కంపం పాదేషు పుష్పవృష్టిమివాకుర్వన్నిత్యుత్ప్రేక్షితం-భగవతా సమం ననృతుః-క్వ-భ్రమరా ఏవ గాయకా యస్యాం తస్యాం రాససభాయాం॥ ౧౭॥ యథా గోప్యో నానావిభ్రమైర్భగవతా సహ నిజహ్రుః-ఏవం భగవానపి-స్వవిలాసైస్తాభిస్సహ రేమ ఇత్యాహ॥ ఏవమితి ॥ తద్విలా

కాచిద్రాసపరిశ్రాంతా పార్శ్వస్థస్య గదాభృతః । జగ్రాహ బాహునా స్కంధం శ్లథద్వలయమల్లికా॥౧౨॥
తత్రైకాంసగతం బాహుం కృష్ణస్యోత్పలసౌరభం। చందనాలిప్తమాఘ్రాయ హృష్టరోమా చుచుంబ హ॥౧౩॥
కస్యాశ్చిన్నాట్య విక్షిప్తకుండలత్విష*మండితం। గండం గండే సందధత్యా అదాత్తాంబూలచర్వితం॥౧౪॥
నృత్యతీ గాయతీ కాచిత్కూజన్నూపురమేఖలా। పార్శ్వస్థాచ్యుతహస్తాబ్జం శ్రాంతాధాత్స్తనయోశ్శివం॥ ౧౫॥
గోప్యో లబ్ధ్వాచ్యుతం కాంతం శ్రియ ఏకాంతవల్లభమ్ । గృహీతకంఠ్యస్తద్దోర్భ్యాం గాయంత్యస్తం విజహ్రిరే॥ ౧౬॥
కర్ణోత్పలాలకవిటంకకపోల ఘర్మవక్త్రశ్రియో వలయనూపురఘోషవాద్యైః । గోప్యస్సమం భగవతా ననృతుస్స్వకేశ స్రస్తస్రజో భ్రమరగాయక రాసగోష్ఠ్యాం॥ ౧౭॥
ఏవం పరిష్వంగకరాభిమర్శస్నిగ్ధేక్షణోద్దామవిలాసహాసైః । రేమే రమేశో వ్రజసుందరీభిర్యథార్భకస్స్వప్రతిబింబవిభ్రమః॥ ౧౮ ॥
తదంగసంగప్రముదాకులేంద్రియాః కేశాన్దుకూలం కుచపట్టికాం వా । నాంజః ప్రతివ్యోఢుమలం వ్రజస్త్రియో విస్రస్తమాల్యాభరణాః కురూద్వహ ॥ ౧౯ ॥
కృష్ణవిక్రీడితం వీక్ష్య ముముహుః ఖేచరస్త్రియః । కామార్దితాశ్శశాంకశ్చ సగణో విస్మితోఽభవత్ ॥ ౨౦ ॥
కృత్వా తావంతమాత్మానం యావతీ*ర్గోపయోషితః । రరామ భగవాంస్తాభిరాత్మారామోఽపి లీలయా॥ ౨౧॥
తాసాం రతివిహారేణ శ్రాంతానాం వదనాని సః । ప్రామృజత్కరుణః ప్రేమ్ణా శంతమేనాంగ పాణినా॥ ౨౨॥
గోప్యస్స్ఫురత్కనకకుండలకుంతలత్విడ్గండశ్రియా సుధితహాసనిరీక్షణేన! మానం దధత్య

సానభిభూతస్యైవ-రతౌ దృష్టాంతః యథార్భక ఇతి స్వప్రతిబింబైర్విభ్రమః క్రీడా యస్య స ఇత్యనేనైతద్దర్శితం స్వీయమేవ సర్వకళాకౌశలం సౌగంధ్యలావణ్యమాధుర్యాది చ తాసు సంచార్య తాభిస్సహ రేమే యథార్భకః స్వప్రతిబింబైరితి॥౧౮॥ తాస్తు భగవద్విలాసైరాకులా బభూవురిత్యాహ॥ తదంగేతి॥ తస్యాంగసంగేన ప్రకృష్టా ముత్ప్రీతిః- తయా ఆకులాన్యవశానీంద్రియాణి యాసాం తాః- విశ్లథబంధాన్ కేశాదీనంజసా ప్రతివ్యోఢుం యథా పూర్వం ధర్తుం నాలం న సమర్థా బభూవుః విస్రస్తాని మాల్యాని ఆభరణాని చ యాసాం తాః ॥౧౯॥ న కేవలం తా ఏవాకులేంద్రియాః కింతు దేవ్యోఽపీత్యాహ॥ కృష్ణేతి ॥కించ॥ శశాంకశ్చేత్యనేనైతత్సూచితం-శశాంకేన విస్మితేన-గతౌ విస్మృతాయాం- తత్ప్రాక్తనాః సర్వేఽపి గ్రహాః- తత్ర తత్రైవ తస్థుః- తతశ్చాతిదీర్ఘాసు రాత్రిషు- యథాసుఖం విజహ్రురితి ॥౨౦॥ కృత్వేతి॥ అయం భావః॥ శ్లో॥ కాత్యాయని మహామాయే మహాయోగిన్యధీశ్వరి॥ నందగోపసుతం దేవి పతిం మే కురు తే నమ ఇతి॥ ప్రత్యేకం తాభిః ప్రార్థనాత్-భగవతాపి ॥శ్లో॥ యాతాబలా వ్రజం సిద్ధా మయేమా రంస్యథ క్షపా ఇతి- తథైవ ప్రతిశ్రుతత్వాత్తావంతమాత్మానం కృత్వా రేమ ఇతి యావతీర్యావత్యః॥౨౧॥ కృపాతిశయమాహ॥ తాసామితి ॥౨౨॥ తతోఽతిహృష్టానాం గోపీనాం చరితమాహ॥ గోప్య ఇతి॥ స్ఫురతాం స్వర్ణకుండలానాం కుంతలానాం చ త్విషా గండేషు యా శ్రీస్తయా- సుధితేన అమృతాయితేన హాససహితేన నిరీక్షణేన చ ఋషభస్య పత్యుః కృష్ణస్య- మానం దధత్యః పూజాం కుర్వంత్యః తత్కర్మాణి జగుః తస్య కరరుహైః నఖైః స్పర్శేన ప్రమోదో యాసాం తాః ॥౨౩॥ అథ జలకేళిమాహ ॥ తాభిరితి॥ తాసామంగసంగేన

మృష్టా సంమర్దితా-యా స్రక్-తస్యాః అతఏవ తాసాం- కుచకుంకుమేన రంజితాయాః- సంబంధిభిర్గంధర్వపాళిభిః గంధర్వపాః గంధర్వపతయ ఇవ గాయంతః యే అళయః- తైరనుద్రుతః అనుగతః సకృష్ణః- వాః ఉదకం ఆవిశత్ భిన్నసేతుః విదారితవప్రః స్వయం చాతిక్రాంతలోకవేదమర్యాదః॥ ౨౪ ॥ సఇతి॥ స్వరతిః ఆత్మారామోపి- అత్ర గోపీమండలే- అంభసివా॥ ౨౫॥ స్థలజలక్రీడేదర్శితే- వనక్రీడాం దర్శయతి॥ తతశ్చేతి॥ యమునాయాః ఉపవనే జలస్థప్రసూనానాం గంధో యస్మిన్- తేనానిలేన జుష్టాని దిశాం తటాని అంతాయస్మిన్ - యద్వా దిశశ్చ తటం స్థలం చ యస్మిన్- తస్మిన్ వనే-భృంగాణాం ప్రమదానాం చ గణై రావృతః చచార॥ ౨౬॥ రాసక్రీడానిగమనం॥ ఏవమితి ॥ సః కృష్ణః- సత్యసంకల్పః- అనురాగి స్త్రీ కదంబస్థః ఏవం సర్వానిశాః- సేవితవాన్- శరత్కావ్యకథారసాశ్రయాః- శరదిభవాః-కావ్యేషు కథ్యమానాః యేరసాః తేషామాశ్రయభూతా నిశాః- యద్వా- నిశా ఇతి ద్వితీయా- అత్యంతసంయోగే-శృంగార రసాశ్రయాః-శరది ప్రసిద్ధాః- కావ్యేషు యాః కథాస్తాః సిషేవ ఇతి-ఏవముప్యాత్మన్యేవావరుద్ధః సౌరతః- సురతరసః రసో ధాతుః-నతు స్ఖలితో యస్యేతి కామజయోక్తిః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ సఇతి॥ ప్రతీపం ప్రతికూలం- అధర్మమిత్యర్థః- ఆచరత్కృతవాన్-న చేదమర్థమాత్రం కళంజ

—* జలక్రీడావనక్రీడయోః ప్రారంభఘట్టః *—

ఋషభస్య జగుః కృతాని పుణ్యాని తత్కరరుహస్పర్శప్రమోదాః॥ ౨౩॥ తాభిర్యుతః శ్రమమపోహితుమంగసంగఘృష్టస్రజః స కుచకుంకుమరంజితాయాః గంధర్వపాళిభిరనుద్రుత ఆవిశద్వాః శ్రాంతో గజీభిరిభరాడివ భిన్నసేతుః॥ ౨౪॥ సోఽంభస్యలం యువతిభిః పరిషిచ్యమానః ప్రేమ్ణేక్షితః ప్రహసితాభిరితస్తతోఽంగ। వైమానికైః కుసుమవర్షిభిరీడ్యమానో రేమే స్వయం స్వరతిరత్ర గజేంద్రలీలః॥ ౨౫॥ తతశ్చ కృష్ణోపవనే జలస్థలప్రసూనగంధానిలజుష్టదిక్తటే। చచార భృంగప్రమదాగణావృతో యథా మదచ్యుద్ద్విరదః కరేణుభిః॥ ౨౬॥ ఏవం శశాంకాంశువిరాజితా నిశాః స సత్యకామోఽనురతాబలాగణః। సిషేవ ఆత్మన్యవరుద్ధసౌరతః సర్వాః శరత్కావ్యకథారసాశ్రయాః॥ ౨౭॥ రాజా॥ సంస్థాపనాయ ధర్మస్య ప్రశమాయేతరస్య చ। అవతీర్ణో హి భగవానంశేన జగదీశ్వరః॥ ౨౮॥ స కథం ధర్మసేతూనాం వక్తా కర్తాభిరక్షితా। ప్రతీపమాచరద్బ్రహ్మన్ పరదారాభిమర్శనమ్॥ ౨౯ ॥ ఆప్తకామో యదుపతిః కృతవాన్ వై జుగుప్సితమ్। కిమభిప్రాయ ఏతన్నః సంశయం ఛింధి సువ్రత॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాం చ సాహసమ్। తేజీయసాం న దోషాయ వహ్నేః సర్వభుజో యథా॥ ౩౧ ॥ నైతత్సమాచరేజ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః । వినశ్యత్యాచరన్ మౌఢ్యాద్యథారుద్రోఽబ్ధిజం విషమ్॥ ౩౨ । ఈశ్వరాణాం వచస్సత్యం తథైవాచరితం క్వచిత్। తేషాం యత్స్వవచో యుక్తం బుద్ధిమాంస్తత్తదాచరేత్॥ ౩౩॥ కుశలాచరితేనైషామిహ స్వార్థో న విద్యతే। విపర్యయేణ చానర్థో నిరహంకారిణాం ప్రభో॥ ౩౪॥ కిము తాఖిలసత్త్వానాం తిర్యఙ్మర్త్యదివౌకసామ్। ఈశితుశ్చేశితవ్యానాం కుశలాకుశలాన్వయః॥ ౩౫॥ యత్పాదపంకజపరాగనిషేవతృప్తా యోగప్రభావవిధుతాఖిలకర్మబంధాః। స్వైరం చరంతి మునయోఽపి న నహ్యమానాస్తస్యేచ్ఛయాత్తవపుషః కుత ఏవ

భక్షణాదివత్ -కింతు మహాసాహసమిత్యాహ- పరదారాభిమర్శనమితి॥ ౨౯॥ ఆప్తకామస్య- నాయమధర్మ ఇతి చేత్- యద్యేవం- కామాభావాన్నిందితం కేనాభిప్రాయేణ కృతవానితి పృచ్ఛతి ॥ఆప్తకామ ఇతి॥ ౩౦॥ పరమేశ్వరే కైముత్యన్యాయేన పరిహర్తుం- సామాన్యతో మహతాం వృత్తమాహ॥ ధర్మవ్యతిక్రమ ఇతి॥ సాహసం చ- దృష్టం ప్రజాపతీంద్రసోమ విశ్వామిత్రాదీనాం-తచ్చ తేషాం తేజస్వినాం దోషాయ న భవతీతి॥ ౩౧॥ తర్హి॥ శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జన ఇతి న్యాయేనాన్యోప్యేవం కుర్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ నైతదితి॥ అనీశ్వరః దేహాదిపరతంత్రః- యథా రుద్రవ్యతిరిక్తో విషమాచరన్ భక్షయన్ ॥౩౨॥ కథం తదా సదాచారస్య ప్రామాణ్యమత ఆహ॥ ఈశ్వరాణామితి॥ తేషాం వచః సత్యం- అతస్తదుక్తమాచరేదేవ - ఆచరితం తు క్వచిత్సత్యం - అతః స్వవచోయుక్తం - తేషాం వచసా యద్యద్యుక్తం- అవిరుద్ధం- తత్తదేవాచరేత్ ॥౩౩॥ ననుతర్హి తేపి కిమేవం సాహసమాచరంతి తత్రాహ॥ కుశలేతి॥ ప్రారబ్ధకర్మక్షపణమాత్రమేవ తేషాం కృత్యం నాన్యదిత్యర్థః॥ ౩౪॥ ప్రస్తుతమాహ కిము తేతి ॥ కుశలాకుశలాన్వయో న విద్యత ఇతి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఏతదేవ స్ఫుటీకరోతి॥ యదితి॥ యస్య పాదపంకజరాగస్య నిషేవణేన తృప్తాః-యద్వా- యస్య పాదపంకజస్య పరాగే- సేవా యేషాం తే తథా- తే చ తృప్తాశ్చేతి- భక్తా ఇత్యర్థః-తథాజ్ఞానినశ్చ న నహ్యమానాః బంధమ

ప్రాప్నువంతః॥౩౬॥గోపీనాంపరదారత్వ మంగీకృత్యపరిహృతంఇదానీంభగవతః- సర్వాంతర్యామిణః-పరదారసేవా
నామనకించిదిత్యాహ॥గోపీనామితి॥ యోంతశ్చరతి-అధ్యక్షో బుద్ధ్యాదిసాక్షీ-ఏషక్రీడనాయ-దేహభాక్- నతుఅస్మదా
దితుల్యః-యేనదోషఃస్యాదితి॥౩౭॥నన్వేవంచేదా ప్తకామస్యనిందితేకుతఃప్రవృ త్తిరిత్యతఆహ॥అనుగ్రహాయేతి॥శృంగార
రసాకృష్టచేతసఃబహిర్ముఖానపి-స్వపరాన్ కర్తుమితిభావః॥౩౮॥నన్వన్యేపిభిన్నాచారాఃస్వచేష్టితమేవమే వేతివదంతి-
తత్రాహ॥నాసూయన్నితి॥ఏవంభూతైశ్వర్యాభావే-తథాకుర్వంతఃపాపాజ్ఞేయా ఇతిభావః॥౩౯॥బ్రహ్మరాత్రఇతి॥బ్ర
హ్మరాత్రేబ్రాహ్మే ముహూర్తే-ఉపావృత్తేప్రాప్తే॥౪౦॥భగవతఃకామవిజయరూపరాసక్రీడాశ్రవణాదేఃకామవిజ
యమేవఫలమాహ॥విక్రీడితమితి॥ అచిరేణధీరస్సన్ హృద్రోగంకామంఆశుఆపహినోతిపరిత్యజతీతి॥౫౧॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

బంధః॥గోపీనాంతత్పతీనాంచసర్వేషాంచాపిదేహినామ్।యోంతశ్చరతిసోధ్యక్షఏషక్రీడనదేహభాక్॥౩౭॥
అనుగ్రహాయభూతానాం మానుషం దేహమాశ్రితః। భజతేతాదృశీః క్రీడాయాశ్శ్రుత్వాతత్పరోభ
వేత్॥౩౮॥నాసూయన్ ఖలుకృష్ణాయ మోహితా స్తస్యమాయయా।మన్యమానాస్స్వపార్శ్వస్థాన్
స్వాన్స్వాన్ దారాన్ వ్రజౌకసః ॥౩౯॥ బ్రహ్మరాత్రఉపావృత్తేవాసుదేవానుమోదితాః। అనిచ్ఛం
త్యో యయుర్గోప్యస్స్వగృహాన్ భగవత్ప్రియాః॥౪౦॥విక్రీడితంవ్రజవధూభిరిదంచవిష్ణోశ్శ్రద్ధాన్వితో
నుశృణుయాదనువర్ణయేద్యః।భక్తింపరాంభగవతిప్రతిలభ్యకామంహృద్రోగమాశ్వపహినోత్యచిరేణ
ధీః॥ ౪౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే త్రయస్త్రింశోధ్యాయః.

— *అహిరూపధారిణస్సుదర్శనాఖ్యగంధర్వస్యశాపమోక్షణం— *

శ్రీశుకః॥ ఏకదాదేవయాత్రాయాంగోపాలాజాతకౌతుకాః। అనోభిరనడుద్యుక్తైః ప్రయయుస్తేంబి
కావనమ్॥౧॥ తత్రస్నాత్వాసరస్వత్యాందేవంపశుపతింప్రభుమ్। ఆనర్చురర్హణైర్భక్త్యాదేవీంచ
నృపతేంబికామ్॥౨॥ గావో*హిరణ్యంవాసాంసిమధుమధ్వన్నమాదృతాః। బ్రాహ్మణేభ్యోదదుస్సర్వే
దేవోనఃప్రీయతామితి ॥౩॥ ఊషుస్సరస్వతీతీరేజలం ప్రాశ్యయతవ్రతాః। రజనీంతాంమహాభాగాస్స
నందానందకాదయః॥౪॥ కశ్చిన్మహానహిస్తస్మిన్ విపినేతిబుభుక్షితః। యదృచ్ఛయాగతోనందంశయాన
మురగోగ్రసత్॥ ౫॥ సచుక్రోశాహినాగ్రస్తఃకృష్ణకృష్ణమహానయమ్।సర్పోమాంగ్రసతేతాతప్రపన్నం
పరిమోచయ ॥౬॥ తస్యచాక్రందితంశ్రుత్వాగోపాలాస్సహసోత్థితాః। గ్రస్తంచదృష్ట్వాసంభ్రాంతా
స్సర్పంవివ్యధురుల్ముకైః॥౭॥అలాతైర్దహ్యమానోపినాముంచత్తభుజంగమః। తమస్పృశత్పదాభ్యేత్యభ
గవాన్ సాత్వతాంపతిః॥౮॥సవైభగవతశ్శ్రీమత్పాదస్పర్శహతాశుభః।భేజేసర్పవపుర్హిత్వారూపం
విద్యాధరార్చితమ్॥౯॥తమపృచ్ఛద్ధృషీకేశఃప్రణతంసముపస్థితమ్।దీప్యమానేనవపుషాపురుషంహేమమా
లినమ్॥౧౦॥కోభవాన్ పరయాలక్ష్మ్యాశోభతేద్భుతదర్శనః।కథంజుగుప్సితామేతాంగతింవాప్రాపితోవ
వశః॥౧౧॥సర్పః॥ అహంవిద్యాధరఃకశ్చిత్సుదర్శనఇతిశ్రుతః।శ్రియాస్వరూపసంపత్త్యావిమానేనాచరన్
దిశః॥ ౧౨ ॥ ఋషీన్ విరూపానంగిరసః*ప్రాహసంరూపదర్పితః । తైరిమాంప్రాపితోయోనింప్రల
బ్ధైస్స్వేనపాప్మనా॥౧౩॥శాపోమేనుగ్రహాయైవకృతస్తైః కరుణాత్మభిః।యదహంలోకగురుణాపదా
క్లో॥చతుస్త్రింశేహినాగ్రస్తంనందంహరిరమూముచత్। విద్యాధ్రించాంగిరశ్శాపాచ్ఛంఖచూడంతథావధీత్॥ శాసా
పదేశతఃకామంకింకరీకృత్యకామతః।అనుగృహ్ణన్ వశంనిన్యేతథావిద్యాధరాధిపం॥తదేవంకామానుగ్రహముఖేనకామ
జయంప్రతిపాద్య- తత్రైవవిద్యాధరజయంప్రతిపాదయితుంతత్ప్రసంగందర్శయతి॥ఏకదేతి॥ ౧॥౨॥ గావఇతి॥ గావః
గాఃమధుమధురంమధ్వన్నంమధునాసహితమన్నం ॥౩॥ ఊషురితి ॥జలమాత్రం ప్రాశ్యఉపోషితాః- తాంనిశాంతత్ర
ఊషున్యవసన్॥౪ ॥ కశ్చిదితి ॥ మహానహిరజగరఃఉరగఃఉరసాగచ్ఛతీత్యలక్షితత్వముక్తం-అగ్రసజ్జగ్రాస॥౫॥౬॥తస్యే
తి॥వివ్యధుస్తాడయామాసుః-ఉల్ముకైర్జ్వాలలతాగ్రైః॥౭॥అలాతైరితి॥ అలాతైఃఉల్ముకైరేవ॥౮॥ సఇతి॥ విద్యాధరేష్వ
ర్చితంపూజితం॥౯॥తమితి॥గోపేష్వాత్మనఐశ్వర్యంప్రకాశయితుమవిద్వానివ- తమపృచ్ఛత్-దీప్యమానేనవపుషాసమ
వస్థితం ॥౧౦॥కఇతి॥ యఃపరయాశోభయాప్రకాశతేసభవాన్ కఇతి ॥౧౧॥౧౨॥ఋషీనితి॥ ప్రాహసంఅపహసితవా

నస్మి-ప్రలబ్ధై రుపహసితైఃమదీయైర్నైవపాప్మనానిమిత్తేన॥ ౧౩॥ శాపఇతి॥యత్ యతఃశాపాత్॥ ౧౪॥తమితి॥ ఆపృచ్ఛే స్వంలోకంగంతుంఅనుజ్ఞాంయాచే-అమీవహాన్ దుఃఖనాశన॥౧౫॥ ౧౯॥శ్లో॥అహిదేహంనిహత్యైవం ప్రాగున్మత్తంసు దర్శనమ్।తద్వదున్మాదినంకృష్ణశ్శంఖచూడమతాడయత్॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ తత్ప్రసంగమాహ ॥ కదాచిదితి॥ ౨౦॥ఉపగీయమానావితి॥విరజోంబరావితి-విరజసినిర్మలేఅంబరేయయోః॥౨౧॥ నిశేతి॥ కించ-నిశాప్రవేశం సతుర్త్వం తా-ఉదితఉడుపః-తారకాశ్చయస్మిన్ తత్-మల్లికాగంధేనమత్తాఅళయోయస్మిన్ తత్॥ ౨౨॥జగతురితి ॥ అనిబద్ధత్వాద నైర్వ్యగపతత్కల్పయితుమశక్యమపితౌస్వరమండలమూర్ఛనంయుగపత్కల్పయతౌ - మనశ్శ్రవణయోర్మంగళం య థాభవతితథా-జగతుఃఅగాయతామితి॥౨౩॥గోప్యఇతి॥ మూర్ఛితాఃతద్గీతలీనచిత్తాః-ప్రంసద్భ్రశ్యత్ దుకూలంయ

స్పృష్టోహతాశుభః॥౧౪॥తంత్వాహంభవభీతానాంప్రపన్నానాం భయాపహమ్।ఆపృచ్ఛేశాపనిర్ముక్తః పాదస్పర్శాదమీవహన్॥ ౧౫॥ప్రపన్నోస్మిమహాయోగిన్ మహాపురుషసత్పతే ! అనుజానీహిమాంకృ ష్ణసర్వలోకేశ్వరేశ్వర॥౧౬॥బ్రహ్మదండాద్విముక్తోహంసద్యస్తేచ్యుతదర్శనాత్ । యన్నామగృహ్ణన్న ఖిలాన్ శ్రోతౄనాత్మానమేవచ॥౧౭॥సద్యఃపునాతికింభూయస్తస్యస్పృష్టఃపదాహితే । ఇత్యనుజ్ఞాప్య దాశార్హంపరిక్రమ్యాభివంద్యచ॥౧౮॥సుదర్శనోదివంయాతః కృఛ్రాన్నందశ్చమోచితః । నిశామ్య కృష్ణస్యతదాత్మవైభవంవ్రజౌకసోవిస్మితచేతసస్తతః। సమాప్యతస్మిన్నియమంపునర్వ్రజంగోపాయ

—※ శంఖచూడవధఘట్టః. ※—

యస్తత్కథయంతఆదృతాః॥ ౧౯॥ కదాచిదథగోవిందోరామశ్చాద్భుతవిక్రమః। విజహ్రతుర్వనేరా త్ర్యాంమధ్యగౌవ్రజయోషితామ్॥ ౨౦॥ ఉప※గీయమానౌలలితంస్త్రీజనైర్బద్ధసౌహృదైః। స్వలం కృతానులిప్తాంగౌస్రగ్విణౌవిరజోంబరౌ॥౨౧॥నిశాముఖంమానయంతావుదితోడుపతారకం । మల్లికా గంధమత్తాళిజుష్టంకుముదవాయునా ॥౨౨॥జగతుస్సర్వభూతానాంమనశ్శ్రవణమంగళమ్॥తౌకల్పయం తౌయుగపత్స్వరమండలమూర్ఛితం ॥ ౨౩॥ గోప్యస్తద్గీతమాకర్ణ్యమూర్ఛితానావిదన్నృప।స్రంసద్దు కూలమాత్మానంస్రస్తకేశస్రజంతతః ॥ ౨౪ ॥ ఏవంవిక్రీడతోస్స్వైరంగాయతోస్సంప్రమత్తవత్। శంఖ చూడఇతిఖ్యాతోధనదానుచరోభ్యగాత్॥౨౫॥ తయోర్నిరీక్షతో రాజంస్తన్నాథంప్రమదాజనం ॥క్రో శంతంకాలయామాసదిశ్యుదీచ్యామశంకితః॥ ౨౬ ॥ క్రోశంతంకృష్ణరామేతివిలోక్యస్వపరిగ్రహం । య థాగాదస్యునాగ్రస్తాభ్రాతరావన్వధావతామ్॥౨౭॥మాభైష్టేత్యభయారావౌసాలహస్తౌతరస్వినౌ । నిషేధతుస్తంతరసాత్వరితంగుహ్యకాధమమ్॥ ౨౮॥ సవీక్ష్యతావనుప్రాప్తౌకాలమృత్యూఇవోద్విజన్॥ విసృజ్యస్త్రీజనంమూఢఃప్రాద్రవజ్జీవితేచ్ఛయా ॥౨౯ ॥ తమన్వధావద్గోవిందోయత్రయత్రసధావతి। జిహీర్షుస్తచ్ఛిరోరత్నంతస్థౌరక్షంస్త్రియోబలః॥ ౩౦ ॥అవిదూరఇవాభ్యేత్యశిరస్తస్యదురాత్మనః। జ హారముష్టినైవాంగసహచూడామణింవిభుః॥ ౩౧॥ శంఖచూడంనిహత్యైవంమణిమాదాయభాస్వరం।అ గ్రజాయాదదాత్ప్రీత్యాపశ్యంతీ నాంచయోషితామ్॥౩౨॥ ... ... ※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే - చతుస్త్రింశోధ్యాయః.

—※దివాకాలే-శ్రీకృష్ణవిరహపీడయుక్తగోపీవిలాపః※—

శ్రీశుకః॥ గోప్యఃకృష్ణేవనంయాతేతమనుద్రుతచేతసః । కృష్ణలీలాఃప్రగాయంత్యోనిన్యుర్దుఃఖేనవా

స్మాత్-తమాత్మానందేహం- స్రస్తాఃకేశేభ్యస్స్రజోయస్యతంచ-తతోనావిదన్ ॥౨౪॥౨౫॥ తయోరితి॥ నిరీక్షతోర్నిరీ క్షమాణయోఃతౌనాథౌయస్యతం- కాలయామాసహర్తాత్ప్రేరయామాస॥. ౨౬॥క్రోశంతమితి॥ దస్యునావ్యాఘ్రేణ॥ ౨౭॥మాభైష్టేతి॥మాభైష్టభయంమాప్రాప్నువతేత్యభయవాచౌ ॥౨౮ ౩౦॥ అవిదూరఇతి॥ శిరసాసహచూడామణింజ హారేత్యర్థః॥౩౧॥౩౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥పంచత్రింశేవనంయాతేకృష్ణేగోకులయోషితః। యుగ్మశ్లోకానుగీతేననిన్యుర్దుఃఖేనవాసరాన్॥ ఏవంరాత్రిషుకృ ష్ణేనస్వైరంఅభిరమితానాం-దివాతద్విరహితానామనుగీతేనదిననిస్తారప్రకారమాహ ॥గోప్యఇతి॥ దుఃఖేనకృచ్ఛ్రేణ॥౧॥ వామబాహుకృతవామకపోలఇత్యాదీనిద్వాదశయుగళాని ॥వామేతి॥ హేగోప్యఃవామే బాహావాత్మనోలేకృతః॥ అర్పిత

వామః కపోలో యేనసః - వల్గితేనర్తితే భ్రువౌ యేనసవల్గితభ్రూః ముకుందః అథ రేఫ్విత౦ వేణు-కోమలాభిరంగుళీభిరాశ్రితామార్గాః స ప్తస్వరభిదాశ్రితయస్యతం యత్రయదా- ఈరయతివాదయతి॥౨॥ వ్యోమయానే గఁగ వ్యోమయానా నాంసిద్ధానాం-వనితాః,సిద్ధైః-స్వపతిభిస్సహవర్తమానా అపి-తద్వేణ్వీరణం-ఉపధార్యఆకర్ణ్య ప్రథమంవిస్మితాః తతః కామమార్గణేభ్యః సమర్పితాని చిత్తానియాభిస్తాః తత్పరవశా ఇత్యర్థః సలజ్జాస్సత్యః కశ్మలంమోహం-యయుః - అత్రలింగం-అపస్మృతాః విస్మృతానీవ్యో యాభిరితి- అతఏవంభూతస్యకృష్ణస్య- విరహాంకథంసహామ ఇతిసర్వత్రవాక్యశేషః ౩॥హంతేతి॥హంత- హేఅబలాః-ఇదంచిత్రం-శృణుత-హారహాసః హారవద్విశదోహాసోయస్యసః - యద్వా-వేణువాదనేఅధోవదనేనహసతః-హారేషుస్ఫురన్ హాసోయస్య-హారవద్వా వక్షసిశోభమానోహాసోయస్యసః-యద్వా - హారాణాంహాసఇవవిశదాస్ఫూర్తిర్యస్మిన్నురసీతి-ఉరసిస్థితావిద్యుదివలక్ష్మీర్యస్యసః యర్హి యదా- కూజితవేణుర్నాదితవేణుర్భవతి॥౪॥బృందశ ఇతి॥తదావ్రజే-యేవృషాః-మృగాః గావశ్చ- వేణువాద్యేనహృతానిచేతాంసి యేషాం తే-ఆరద్దూరాదేవ-దంతైర్దష్టాః కబళాగ్రాసాః యైస్తే-ధృతా ఉత్తంభితాః కర్ణాః యైస్తే-నిద్రితా ఇవలిఖితచిత్రమివ చాసన్ అవిదుషాం తిరశ్చామిదమతిచిత్రమిత్యర్థః॥౫॥కించ అచేతనాసుసరిత్సుతదతివిచిత్రమిత్యాహ॥బర్హిణ ఇతి॥ హేఅళిసఖి బర్హిణో మయూరస్య- స్తబకాః బర్హగుచ్ఛాః ధాతవో గైరికాదయశ్చ పలాశాని పల్లవాశ్చ- తైర్బద్ధశ్చాసౌమల్లానాంపరిబర్హః పరికరః-తంవిడంబయతి అనుకరోతి ఇతితథా-సముకుందః అనుగైర్గోపైస్సహ- వేణునేత్యుపరితనంఅత్రాపిజ్ఞాతవ్యం

సరన్॥౧॥గోప్యః॥వామబాహుకృతవామకపోలోవల్గితభ్రురధరార్పితవేణుః । కోమలాంగుళిభిరాశ్రితమార్గంగోప్య ఈరయతియత్రముకుందః॥౨॥వ్యోమయానవనితాస్సహసిద్ధైర్విస్మితాస్తదుపధార్య సలజ్జాః। కామమార్గణసమర్పితచిత్తాః కశ్మలంయయురపస్మృతనీవ్యః॥౩॥హంతచిత్రమబలాశ్శృణుతేదంహారహాసఉరసిస్థిరవిద్యుత్ । నందసూనురయమార్తజనానాంనర్మదో యర్హికూజితవేణుః॥ ౪॥బృందశోవ్రజవృషామృగగావో వేణువాద్యహృతచేతసఆరాత్। దంతదష్టకబళాధృతకర్ణానిద్రితాలిఖితచిత్రమివాసన్॥౫॥బర్హిణస్తబకధాతుపలాశైర్బద్ధమల్లపరిబర్హవిడంబః। కర్హిచిత్సబలఆళి సగోపైర్గాస్సమాహ్వయతియత్రముకుందః॥౬॥తర్హిభగ్నగతయస్సరితో వైతత్పదాంబుజరజోఽనిలనీతమ్।స్పృహయతీర్వయమివాబహుపుణ్యాః ప్రేమవేపితభుజాస్తిమితాపః॥౭॥అనుచరైస్సమనువర్ణితవీర్యఆదిపూరుషఇవాచలభూతిః । వనచరోగిరితటేషుచరంతీర్వేణునాహ్వయతిగాస్సయదాహి॥౮॥ వనలతాస్తరవఆత్మనివిష్ణుంవ్యంజయంత్యఇవపుష్పఫలాఢ్యాః । ప్రణతభారవిటపామధుధారాః ప్రేమహృష్టతనవోవవృషుస్స్మ॥౯॥ దర్శనీయతిలకోవనమాలాదివ్యగంధతులసీమధుమత్తైః।అళికులైరలఘుగీతమభీష్టమాద్రియన్ యర్హిసంధితవేణుః॥౧౦॥ సరసిసారసహంసవిహంగాశ్చారుగీతహృతచేతసఏత్య।హరిముపాసతతేయతచిత్తాహంతమీలితదృశోధృతమౌనాః॥౧౧॥ సహబలస్స్రగవతంసవిలాస

యత్రయదా- గాః సమాహ్వయతి॥ ౬ ॥ తర్హితదా-తద్ధ్వనిశ్రవణాత్ - అనిలేననీతం - తస్యపదాంబుజరజః స్పృహయంత్య ఇవ-భగ్నగతయః సరితః వైనిశ్చితం-వయమివ- తాఅప్యబహుపుణ్యాః - యతోనప్రాప్నువంతి- కేవల ప్రేమ్ణా వేపితాభుజాస్తరంగాయాసాంతాః- స్తిమితాః నిశ్చలాః ఆపోయాసాంతాః - గోప్యోవిలోచనయోః స్తిమితజలాభవంతీతి॥౭॥స్థావరేష్వప్యతిచిత్రందృశ్యత ఇత్యాహుః॥ అనుచరైరితి ॥అనుచరైర్గోపైః - దేవాదిభిర్వా ముగ్ధానాం వాక్యంఆదిపురుష ఇవేతి-అచలభూతిః నిశ్చలశ్రీః వేణువాతత్తన్నామ్నాంగానేన ॥౮॥ వనలతా ఇతి ॥తథా ప్రణతాః భారేణవిటపాః శాఖాయాసాంతాః - వనగతాలతాః స్వస్మిన్ విష్ణుం ప్రకాశమానంసర్వభూతాంతర్యామిత్వాత్ అస్మాస్వపి విద్యత ఇతిసూచయంత్య ఇవమధుధారాః వవృషుః- స్మేతి విస్మయే-తరవశ్చతథా తత్పతీనామపి తథైవానంద ఇతి భావః॥౯॥ ఏతానివిష్ణువ్యక్తిలక్షణానికించసరసికమలవనేషు -విహరతాంపక్షిణామపిమునవదాకర్షకంతద్గీతంకింపునరన్యేషామిత్యాహుః॥దర్శనీయేతి॥దర్శనీయస్తిలకో యస్య-దర్శనీయానాంసుందరాణాంమధ్యేముఖ్య ఇతివా - వనమాలాసుయాదివ్యగంధాతులసీ-తస్యాః మధునామత్తైరళికులైః అలఘు-ఉచ్చైరభీష్టమనుకూలంగీతం - ఆద్రియన్ ఆదరేణగృహ్ణన్-యర్హి అధరేసంధితవేణుర్భవతి॥౧౦॥సరసీతి॥తర్హి యేసరసిసారసహంసాః-అన్యేచవిహంగాః-చారుణాగీతేనహృతచేతసః -ఏత్యఆగత్య-హరిందఉపాసత అభజంత-తత్సమీపేఉపవివిశుర్వా-హంతేతివిషాదే ॥ ౧౧॥ మేఘోపిహరింసేవత ఇత్యాహుః

సహబలఇతి॥వ్రజదేవ్యోగోప్యః-సహబలస్సరామఃకృష్ణః- స్రగ్భిర్నిర్మితాభ్యామవతంసాభ్యాంకర్ణభూషణాభ్యాం విలాసోయస్య-యద్వా-ముక్తాఫలస్రగాపీడేవిలాసోయస్యేతి - క్షితిభృతస్సానుషుగిరేస్తటేషు-వర్తమానస్స్వయం జాతహర్షః-విశ్వంహర్షయన్-యదా వేణురవేణాపరంభతినినాదయతి-నాదేనఅపూర్వయతీత్యర్థః॥౧౨॥మహదితి॥త దా మేఘఃమహతఃశ్లోకస్య- అతిక్రమేణశంకితంచేతోయస్యసఃనపునఃపురతోయాతినచోచ్చైర్గర్జయతి-కింతు - త త్రైవస్థితస్సన్ వేణురవమను-మందంగర్జతి-కించ-సుహృదంవిశ్వార్తిహరణాదిసామ్యాత్సుహృత్కృష్ణః- తంసుమనో భిరభ్యవర్షదితి - అదృశ్యైర్దేవైః క్రియమాణంకుసుమవర్షంమేఘేకల్పయిత్వోక్తంతుషారోవాకుసుమతయాకల్పితస్స ఏవవా దేవతారూపోభ్యవర్షదితి-ప్రతపాదాతపాత్త్రాయతఇతిప్రతపత్రంఛత్రం - తత్ ఛాయయాకుర్వన్నితి॥౧౩॥ అపిచ-మహదేతదాశ్చర్యమిత్యాహుః॥వివిధేతి॥హేసతియశోదే తవసుతః- నానాగోపక్రీడాసువిదగ్ధోనిపుణః - వేణు వాద్యవిషయేనిజైవశిక్షాయాసుతాస్స్వాత్మేత్రిక్షితాః-నత్వన్యతఃశ్రుతాఇత్యర్థః- స్వరజాతీన్నిషాదర్షభాదిస్వరాలా పభేదాన్-అవయత్ ఉన్నీతవాన్॥౧౪॥సవనశఇతి॥తత్తుతాఃస్వరజాతీః- సవనశఃవారంవారం - మంద్రమధ్యమతారభే దేనక్రమశోవాయతోగీతధ్వనిరాగతః-తత్రఆనమితాకంధరాచిత్తంచయేషాంతే-ఉపధార్యసమ్యగాకర్ణ్య - కవయః కోవిదాఅపి- తేఅనిశ్చితంతత్త్వంతద్భేదోయైస్తే-కశ్మలంమోహంయయురితి॥ ౧౫॥ అస్మాకంతుమోహంకింబ్రూమఇ త్యాహుః॥నిజేతి॥ధ్వజాదీనివిచిత్రాణిలలామానిచిహ్నానియేషాంతైః-నిజానిపదాన్యేవాబ్జదళానితైః- వ్రజభువఃఖురతో

స్సానుషుక్షితిభృతోవ్రజదేవ్యఃహర్షయన్యర్హి*వేణురవేణ జాతహర్షఉపరంభతివిశ్వం॥౧౨॥
మహదతిక్రమశంకితచేతామందమందమనుగర్జతిమేఘః । సుహృదమభ్య*వర్షత్సుమనోభిశ్ఛాయ
యాచవిదధత్ప్రతపత్రం॥౧౩॥వివిధగోపచరణేషువిదగ్ధోవేణువాద్యఉరుధానిజశిక్షాః। తవసుతస్సతియ
దాధరబింబేదత్తవేణురనయత్స్వరజాతీః॥ ౧౪॥ సవనశస్తదుపధార్యసురేశాశ్శక్రశర్వపరమేష్ఠిపురో
గాః।కవయఆనమితకంధరచిత్తాఃకశ్మలంయయురనిశ్చితతత్త్వాః॥౧౫॥ నిజపదాబ్జదళైర్ధ్వజవజ్రనీ
రజాంకుశవిచిత్రలలామైః।వ్రజభువశ్శమయన్ఖురతోదంవర్ష్మధుర్యగతిరీరితవేణుః॥ ౧౬ ॥ వ్రజతి
తేనవయంసవిలాసప్రేక్షణార్పితమనోభవవేగాః । కుజగతింగమితానవిదామఃకశ్మలేనవసనంకబరీం
వా॥౧౭॥మణిధరఃక్వచిదాగణయన్గామాలయాదయితగంధతులస్యాః। ప్రణయినోనుచరస్యయదాం
సెప్రక్షిపన్భుజమగాయతయత్ర॥౧౮ ॥ క్వణితవేణురవవంచితచిత్తాఃకృష్ణమన్వ*సతకృష్ణగృహిణ్యః।
గుణగణార్ణ*మనుగమ్యహరిణ్యోగోపికాఇవవిముక్తగృహాశాః॥౧౯॥ కుందదామకృతకౌతుకవేషో
గోపగోధనవృతోయమునాయామ్।నందసూనురనఘేతవవత్సోనర్మదఃప్రణయినాంవిజహార॥౨౦॥మం
దవాయురనువాత్యనుకూలంమానయన్మలయజస్ప*ర్శేన। వందినస్తముపదేవగణాయేవాద్యగీతబలిభిఃప

డంఖురాక్రమణవ్యథాంశమయన్-వర్ష్మణాధుర్యోగజస్తద్వద్గతిర్యస్యసకృష్ణః-వాదితవేణుస్సన్వ్రజతీతియత్॥ ౧౬ ॥ వ్రజతీతి॥ తేననిమిత్తేన-సవిలాసవీక్షణేనార్పితోమనోభవవేగోయాసుతాః - వయంకుజావృక్షాస్తేషాంగతింగమితాఃస త్యఃమోహేనవవిదామః-కబరీంవావసనంవేతి॥౧౭॥ మణిధరఇతి ॥కించ-మణిధరఃమణీన్గ్రథితాన్గాగణార్థంధరతీతి మణిధరఃక్వచిద్దేశేత్రైర్వణిభి... సమంతాద్గాఃగణయన్-తథాదయితగంధాయాతులసీతస్యామాలయాసహావర్తమా నఃప్రణయినఃప్రియస్యానుచరస్యాంసే-భుజంప్రక్షిపన్-యత్రయదా-కదాచిదగాయత॥౧౮॥ క్వణితేతి తదా - క్వణి తస్యవేణోఃరవేణ-వంచితాన్యపహృతానిచిత్తానియాసాంతాఃకృష్ణస్యహారిణస్యగృహిణ్యోభార్యాః గుణగణార్ణవంగు ణగణసముద్రంకృష్ణమనుగమ్యప్రాప్య-తాఃకృష్ణమేవాన్వసతఅన్వాసత-నన్వవర్తంతేత్యర్థః - కుతః-యతోవిముక్తాగృ హాశాఃయాభిస్తాఃగోపికాఇవతాఅపిహ్యేవమేవాన్వాసతేతి॥ ౧౯॥ తదేవంబృందావనప్రదేశేక్రీడిత్వా - సాయా హ్నేగోధనానపరావృత్య-యమునాయాంక్రీడతస్తస్యసౌభాగ్యమనువర్ణయంతి॥కుందేతి॥ గోపీనాముత్సవాయ- కుం దదామభిః-కృతకౌతుకేనోత్సవేనవేషోలంకారోయేనసః- హేఅనఘేయశోదే-తవవత్సఃపుత్రః-నందసూనుఃకృష్ణః - య స్యా-సహైవబహ్వ్యఃకథయంత్యః-కాశ్చిత్తవవత్సఇతి-కాశ్చిన్నందసూనురితిచాహుఃనర్మదఃహర్షదస్సన్యదావిజ హారక్రీడితస్స॥౨౦॥ మందవాయురితి॥తదా- మలయజస్యచందనస్యేవసురభిఃశీతలశ్చ-యఃస్పర్శః - తేనకృష్ణంమాన యన్ననుకూలంయథాతథాఅనువాతివీజయతి-యద్వా - మలయజోదక్షిణవాయుః- యద్వామలయజస్యకృష్ణేనస్వాం

గనులిప్తస్య-స్పర్శేన-మానయన్నితి-కించ-వందిన ఇవ స్తావకాస్సంతః-గంధర్వాదిగణా వాద్యగీతపుష్పవర్షాదిభిః- పరివవ్రుః పరితఉపాసత॥ ౨౧॥ఆయాంతమాలోక్య హృష్యంత్యః పరస్పరమూచుః। వత్సలఇతి॥వ్రజస్య గవాంచ-యద్వా- వ్రజేబద్ధానాంగవాం-అనుకంప్యానామస్మాకమిత్యర్థః వత్సలోహితకృత్ కుతః యద్యస్మాత్ - అగధ్రఃఅగంధరతీతిగోవర్ధనోద్ధరణః బహుశోరక్షణస్యోపలక్షణమేతత్ -వృద్ధైః బ్రహ్మాదిభిః-పథిసేవ్యమానః శీఘ్రమాగంతుం నదదతీతి-ఉపోహ్యఏకీకృత్యగీతయుక్తో వేణుర్యస్యసః॥ ౨౨॥ ఉత్సవమితి॥శ్రమయుక్తయాపికాంత్యా- నేత్రాణాం హర్షమున్నయన్ ఉచ్చైః ప్రాపయన్ - ఖురరజోభిశ్ఛురితా వ్యాప్తాః స్రజో యస్య - సుహృదామస్మాకం- ఆశిషో మనోరథస్య- దిత్సయా దాతుమిచ్ఛయా- దేవక్యాజఠరేభవతీతితథా సఏవ ఉడురాజశ్చంద్రః నివృత్తిహేతుత్వేన సఏవ్యతీతి॥ ౨౩॥ అతిసంభ్రమేణ కాశ్చిత్సమీపమాయాంతం కథయంతి॥మదేతి॥ ఈషన్మదేన విఘూర్ణితే విహ్వాలితేలోచనేయస్యసః- బదరపాండువదనః ఈషత్పక్వబదరవత్పాండురంవదనం యస్యసః అత్రహేతుః కనకకుండలయోర్లక్ష్మ్యా కాంత్యా - మృదూకోమలౌగండౌ- యస్మిన్ తద్వదనం-మండయన్ కోమలంగండస్థలం వా శోభయన్నితి॥ ౨౪॥యదుపతిరితి॥ యదుపతిరితి దేవకీజఠరభూరితిచ శ్లో॥ప్రాగయంవసుదేవస్యక్వచిద్జ్ఞాతస్తవాత్మజ ఇత్యాది-గర్గవాక్యప్రసిద్ధ్యోక్తం-యద్వా॥ శ్లో॥సఖుడ దేయివాన్ సాత్త్వతాం కులఇతివత్-జ్ఞాత్వా కాశ్చిద్వదంతీతి-గజేంద్రస్యేవగతిః - చంద్రఇవప్రసన్నవదనః - వ్రజగవామస్మాకమ

రివవ్రుః॥ ౨౧॥వత్సలో వ్రజగవాం యదగధ్రో వంద్యమానచరణః పథివృద్ధైః।కృత్స్నగోధనముపోహ్య దినాంతే గీతవేణురనుగేడితకీర్తిః॥ ౨౨॥ఉత్సవంశ్రమరుచాపిదృశీనాముస్నయన్ ఖురరజశ్ఛురితస్రక్। దిత్సయైతిసుహృదాశిషఏష దేవకీజఠరభూరుడురాజః॥ ౨౩॥మదవిఘూర్ణితలోచనఈషన్మానదస్స్వసుహృదాంవనమాలీ।బదరపాండువదనో మృదుగండంమండయన్ కనకకుండలలక్ష్మ్యా॥ ౨౪॥యదుపతిర్ద్విరదరాజవిహారో యామినీపతిరివైషదినాంతే। ముదితవక్త్ర ఉపయాతి దురంతం మోచయన్ వ్రజగవాం దినతాపమ్॥ ౨౫॥శ్రీశుకః॥ఏవంవ్రజస్త్రియోరాజన్ కృష్ణలీలానుగాయతీః। రేమిరేహస్సుతచ్చిత్తాస్తన్మనస్కామహోదయాః॥ ౨౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-పంచత్రింశోధ్యాయః. *

—* వృషభాసురవధఘట్టః. *—

శ్రీశుకః॥ అథతర్హ్యాగతోగోష్ఠమరిష్టో వృషభాసురః।మహీంమహాకకుత్కాయః కంపయన్ ఖురవిక్షతామ్॥ ౧॥రంభమాణః ఖరతరంపదాభ్యాంవిలిఖన్మహీమ్ । ఉద్యమ్యపుచ్ఛంవప్రాణి విషాణాగ్రేణచోద్ధరన్ క్షిపన్॥ ౨॥ కించిత్కించిచ్ఛకృన్ముంచన్ మూత్రముత్సృజన్ స్తబ్ధలోచనః। యస్యనిర్హ్రాదితేనాంగనిష్ఠురేణగవాంనృణామ్॥ ౩॥ పతంత్యకాలతోగర్భాస్స్రవంతిస్మభయేనవై। నిర్విశంతిఘనాయస్యకకుద్యచలశంకయా॥ ౪॥తంతీక్ష్ణశృంగముద్వీక్ష్యగోప్యోగోపాశ్చతత్రసుః । పశవోదుద్రువూరాజన్ సంత్యజ్య నిజగోకు

నంతందిన తాపంచ-శమయన్ ప్రణుదన్నుపయాతి-ఏషసమీపమాయాతీతి॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం విరహదుఃఖేనాపి - నులీలా- కృష్ణలీలా ఏవ గాయతీః గాయంత్యః - తస్మిన్ చిత్తం చేతనా జీవితం యాసాంతాః - తస్మిన్నేవమనస్సంకల్పవికల్పరూపం యాసాంతాః-అతఏవ మహానుదయః ఉత్సవో యాసాంతాః- అహస్స్వపి రేమిరే॥ ౨౬॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥షట్త్రింశేనిహతేరిష్టే నారదోక్త్యాబలాచ్యుతౌ।వసుదేవసుతౌజ్ఞాత్వా కంసోక్రూరం సమాదిశత్ ॥ గోపీరాసాంతరాయాంతం శంఖచూడంనిహత్యసః।అహన్ గోపీమహానందాసహం దుష్టమరిష్టకం॥ అథేతి।ఏవం దేవగంధర్వాదేన్నృత్యగీతవాద్యకుసుమవర్షాదిభిః- కృష్ణంప్రాప్తం దృష్ట్వా వ్రజస్యపరమోత్సవే వర్తమానే- తద్విరుద్ధార్థాంతరాధికారార్థం-అథశబ్దః తర్హితదా-వృషభాకృతిరసురః తంవర్ణయతి-మహీమిత్యాది-సార్ధత్రయేణ-మహాంతౌకకుత్కాయౌయస్యసః-ఖురైఃవిక్షతాం దారితాం.మహీంకంపయన్॥ ౧॥రంభమాణ ఇతి॥ రంభమాణః వృషభజాతిశబ్దం కుర్వన్ విలిఖన్ విదారయన్-ఉద్యమ్య ఊర్ధ్వంకృత్వా వప్రాణితటాని-ఉద్ధరన్॥ ౨॥కించిదితి॥కించిత్కించిత్, శకృత్ - మధ్యేమధ్యే ఈషదీషత్పురీషంముంచన్-తథామూత్రముత్సృజన్- స్తబ్ధలోచనః అనిమిషలోచనః॥ ౩॥ పతంతీతి॥ యస్యధ్వనినాకర్ణ్య-గవాంనారీణాంచతత్ర। శ్లో॥ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావః పాతః పంచమషష్ఠయోః। అతఊర్ధ్వం ప్రసూతిస్స్యాదితి విభాగః-కకుది గళపృష్ఠశృంగే. ౪॥ ౫॥కృష్ణేతి॥కృష్ణకృష్ణరక్షేత్యాధావంతః॥ ౬॥ ౭॥బలేతి॥ఇత్యేవం ఘదన్- ఆస్ఫోటం కరతలేన

బాహుమాహత్య- తేనతలశబ్దేనకోపయన్-భుజాభోగంభుజాభుజః-సైవభోగఃసర్పదేహాకారంభుజమిత్యర్థః-స్వయమ
చ్యుతఃఅన్యాన్దుష్టాన్హరతీతిహరిః॥ ౮॥ సఇతిఃఉద్యమ్య ఊర్ధ్వంగచ్ఛతా-పుచ్ఛేనభ్రమంతో మేఘాయస్మాత్సః॥౯॥అ
గ్రన్యస్తేతి ॥ అగ్రేన్యస్తే విషాణాగ్రేయేనసః- స్తబ్ధే అసృక్తుల్యేలోచనేయస్యసః కటాక్షేణతిర్యక్ ఈక్షమాణః॥ ౧౦॥ గృహీ
త్వేతి॥ ప్రత్యపోవాహ ప్రతిలోమంవ్యనుదత్।౧౧॥సఇతి॥ అపవిద్ధః అపక్షిప్తః ఆపతత్ ఆద్రవత్ - అశ్వసత్ - స్విన్నాని
స్వేదయుక్తానిసర్వాణిఅంగానియస్యసః-క్రోధమూర్చ్ఛితః క్రోధేనవ్యాప్తః॥ ౧౨॥తమితి॥ కృంత్వావిషాణముత్పాట్య, తే
నైవజఘానసచఅపతత్॥ ౧౩॥ అసృగితి॥మూత్రశకృత్-మూత్రంచశకృచ్చఏకవద్భావః- తదుభయంసముత్సృజన్నిత్య
ర్థః- పాదాన్ క్షిపన్ ఇతస్తతశ్చాలయన్-అనవస్థితేక్షణః ప్రచలితనేత్రః-కృచ్ఛ్రంకష్టంజగామ- అథః ఖలు తేః మృత్యోఃభ
యంనివాసంజగామ-కృచ్ఛ్రంయథాభవతితథామృతఇతివా॥౧౪॥ఏవమితి॥నయనోత్సవఃనయనానాం మూర్తిమానుత్స
వః॥౧౫॥శ్లో॥ కాలం త్వ జేవ సంతం తం కృష్ణం తేనతుపస్మృతం। నారదస్స్మారయామాస కంసం దూతగిరేవతు ॥ శ్రీధరీయో

లమ్॥౫॥కృష్ణకృష్ణేతి తేసర్వే గోవిందం శరణంయయుః । భగవానథతద్వీక్ష్య గోకులంభయవిహ్వలమ్॥
౬॥ మాభైష్టేతి గిరాశ్వాస్య వృషాసురముపాహ్వయత్ । గోపాలైః పశుభిర్మంద త్రాసితైః కిమసత్తమ॥
౭॥బల*దర్పహాహందుష్టానాంత్వద్విధానాందురాత్మనామ్। ఇత్యాస్ఫోట్యాచ్యుతోఽరిష్టంతలశబ్దేనకో
పయన్।సఖ్యురంసేభుజాభోగం ప్రసార్యావస్థితో హరిః॥ ౮॥ సోఽప్యేవంకుపితోఽరిష్టః ఖురేణావనిముల్లి
ఖన్। ఉద్యత్పుచ్ఛభ్రమన్మేఘః క్రుద్ధఃకృష్ణముపాద్రవత్॥ ౯॥ అగ్రన్యస్తవిషాణాగ్ర స్తబ్ధాసృగ్లోచనో
ఽచ్యుతం।కటాక్షిప్యాద్రవత్తూర్ణమింద్రముక్తాశనిర్యథా॥ ౧౦॥ గృహీత్వాశృంగయోస్తంవాఅష్టాద
శపదానిసః।ప్రత్యపోవాహభగవాన్ గజఃప్రతిగజంయథా॥ ౧౧॥ సోఽపవిద్ధో భగవతా పునరుత్థాయస
త్వరం।ఆపతత్స్విన్నసర్వాంగో నిశ్శ్వసన్ క్రోధమూర్చ్ఛితః॥ ౧౨॥తమాపతంతం సనిగృహ్యశృంగయోః
పదాసమాక్రమ్యనిపాత్యభూతలే। నిష్పీడయామాసయథార్ద్రమంబరంకృత్వావిషాణేనజఘానసోఽ
పతత్॥ ౧౩॥ అసృగ్వమన్మూత్రశకృత్సముత్సృజన్ క్షిపంశ్చపాదాననవస్థితేక్షణః।జగామకృచ్ఛ్రంనిరృ
తేరథక్షయం పుష్పైఃకిరంతోహరిమీడిరేసురాః॥౧౪॥ఏవంకకుద్మినంహత్వాస్తూయమానస్స్వజాతిభిః ।

—* నారదమహర్షిబోధితేనకంసేన శ్రీకృష్ణబలరామాహ్వానాయాక్రూరప్రేషణాదిఘట్టః- *—

వివేశగోష్ఠంసబలోగోపీనాంనయనోత్సవః॥౧౫॥అరిష్టేనిహతేగోష్ఠేకృష్ణేనాద్భుతకర్మణా।కంసాయ
ప్రాహభగవాన్నారదో దేవదర్శనః॥౧౬॥యశోదాయాస్సుతాంకన్యాందేవక్యాఃకృష్ణమేవచ। రామం
చరోహిణీపుత్రంవసుదేవేనబిభ్యతా।న్యస్తౌస్వమిత్రేనందే వై యాభ్యాంతేపురుషాహతాః ॥ ౧౭ ॥ నిశ
మ్యతద్భోజపతిఃకోపాత్ప్రచలితేంద్రియః। నిశాతమసిమాదత్తవసుదేవజిఘాంసయా॥ ౧౮॥ నివారితో
నారదేనతత్సుతౌమృత్యుమాత్మనః।జ్ఞాత్వాలోహమయైఃపాశైర్బబంధసహభార్యయా॥౧౯॥ప్రతియా
తేతుదేవర్షౌకంసఆహూయకేశినమ్।ప్రేషయామాసహన్యేతాంభవతారామమాధవౌ॥ ౨౦॥తతో
ముష్టికచాణూరశలతోసలకాదికాన్।అమాత్యాన్హస్తిపాంశ్చైవ సమాహూయాహభోజరాట్॥
౨౧॥భోభోనిశమ్యతామేతద్వీరచాణూరముష్టిక।నందవ్రజేకిలాసాతేసుతావానకదుందుభేః॥ ౨౨॥ రా
మకృష్ణౌతతోమహ్యంమృత్యుఃకిలనిదర్శితౌ । భవద్భ్యామిహసంప్రాప్తౌహన్యేతాంమల్లలీలయా ॥

యంశ్లోకః॥తదాహ॥అరిష్టఇతి॥దేవదర్శనః దేవర్షిః-యద్వా-ఏవంకృతేఏవంభవిష్యతీతిసాక్షాద్దేవదర్శనంజ్ఞానంయస్య
సః॥౧౬॥ఆహైవనారదేనోక్తమాహ॥యశోదాయాఇతి॥దేవక్యాఅష్టమగర్భత్వేన।ప్రసిద్ధాంకన్యాం- యశోదాయాః
సుతామాహ- యశోదాయాఃసుతత్వేనప్రసిద్ధంకృష్ణంచ- దేవక్యాఃసుతమాహరోహిణీపుత్రం రామంచ- దేవక్యాఃసప్త
మంసుతమాహయద్వా-నందసుతత్వేనప్రసిద్ధంరామంచ- వసుదేవభార్యాయాఃరోహిణ్యాః పుత్రమాహ- వసుదేవ
సుతౌచేత్కథంవ్రజంగతౌతత్రాహ-వసుదేవేనేతి॥ ౧౭ ॥ నిశమ్యేతి ॥ తత్ నారదోక్తంవాక్యంనిశాతం తీక్ష్ణంఅసిం
చంద్రహాసం॥౧౮॥ నివారితఇతి॥ హతేవసుదేవేతౌపలాయేతాం - అతోనవధ్యతామపితుబధ్యతామితిమంత్రం వదతా
నారదేననివారితఇతి॥౧౯॥౨౦॥రామకృష్ణావితి॥మహ్యంమమ-నిదర్శితౌ- ధాత్రా-నారదేనవా- వ్రజంగంతుముద్యతౌ
తావాహ-భవద్భ్యామితి॥౨౩॥మంచాఇతి॥ మంచాఉత్తుంగస్తంభాదిరచితస్థానాని॥ ౨౪॥ ౨౫॥ మహామాత్రేతి॥

౨౩॥ మంచాః క్రియంతాం వివిధా వల్లరంగపరిశ్రితాః । పౌరజానపదాస్సర్వే పశ్యంతు స్వైరసంయు
గమ్॥౨౪॥(మహామాత్ర నిబోధ ఇదం వచో మమ మహామతే॥ ౨౫ ॥ గజః కువలయాపీడః ప్రభిన్నకటకాము
ఖః। సంస్థాప్యో ద్వారి రంగస్య కంసారోపితముద్గరః॥ ౨౬॥ తేన తౌ తత్ర హంతవ్యౌ సుతావానకదుందుభేః।
ఇత్యుక్త్వా వ్రతం మహామాత్రం కంసస్తత్రైవ దుర్మతిః॥ ౨౭॥ ఉవాచ భూయో వచనం సమేతాన్ జ్ఞాపయ
న్నృప॥౨౮॥కంసః॥శృణుధ్వమేతద్వచనం మయోదితం నిశమ్య సర్వం యది ధారయంతు తత్ । మయా హ
మే తేష్వసుహృత్త్వమాదితశ్చరామి బంధుష్వపి తత్ర కారణమ్॥ ౨౯॥ మాతా మమ మహాభాగా కదాచి
త్కమలేక్షణా।విచరంతీ గృహోద్యానే చందమారుతవీజితే॥ ౩౦॥ ప్రోత్ఫుల్లాశోకవకుళపూగపున్నా
గశోభితే।భ్రమద్భ్రమరసంఘాతకూజత్కోకిలసంయుతే॥ ౩౧॥ నృత్యచ్ఛిఖండినివహే మర్కటాటోప
సుందరే ।వసంత సమయే రమ్యే సాలమండలమండితే॥ ౩౨॥ చరంతీ తత్ర మే మాతా చింతయా మాసస్రవ
తా।భర్తారం కామసంతప్తా ఋతుస్నాతా స్వలంకృతా ॥౩౩॥ అత్రైవ కశ్చిద్గంధర్వో ద్రమిడో నామ
నామతః। చరన్నంతర్హితః కాలే దృష్ట్వా తామేకచారిణీమ్॥౩౪॥విజ్ఞాయ చింతితం తస్యాస్సర్వసత్త్వాశ
యార్థవిత్। ఉగ్రసేనవపుర్బిభ్రత్ తస్మిన్ తాలాపవీక్షితః॥౩౫॥ తామాససాద కామార్తాం కామయానః ప
తివ్రతామ్। అజానమానా సా భ్రాత్యా రేమే తేన సమం వనే ॥౩౬॥ సా తం విదిత్వా రమణేతరం సతీ నితాంత
ఖేదావిలలోచనాశయా।ఉవాచ కస్త్వం కితవార్య గర్హితం దురాత్మనా యేన కృతం వ్యయేదృశమ్॥౩౭॥
ఇతి బ్రువంతీం పరిసాంత్వయన్ శనైస్సదీర్ఘబాహుర్ద్రమిడోభ్యభాషత। వయం హి గంధర్వకులో
ద్భవా బలే గీర్వాణ తుల్యామరవల్లభానుగాః ॥౩౮॥ భవాదృశీనాం మనుజాంగనానాం జానీహి భద్రే సు
లభా వయం న చ।జరావినాశాద్యఖిలాధిభాగినా నృణాం సురాణాం మహదంతరం శుభే ॥౩౯॥ ఇతి బ్రువం
తం సా భూయః క్రోధపర్యాకులేంద్రియా। కిం మా సాంత్వయసే భూయః కృత్వేత్థం దుష్టచేష్టితమ్ ॥౪౦॥
ఇమానతిక్రమ్య మహీజలాగ్ని సమీరణాకాశనిశేశసూర్యాన్। దిక్పాలధర్మాంశ్చ తథైవ సంధ్యే దురా
త్మనేత్థం మలినీకృతాహమ్॥౪౧॥ గజేనేవ మదాంధేన పద్మినీ వనమధ్యగా।విశృంఖలేన విపులా మయాహం
మలినీకృతా ॥౪౨॥ స త్వం కిమితి మాం భూయస్సాంత్వయస్యమరాధమ।ఇతి బ్రువంతీం ప్రోవాచ స భయా
చ్ఛాపశంకితః॥౪౩॥అనులోమస్తు కంజాక్షి మనుష్యాసు దివౌకసామ్। నరాణాం దేవకాకతాసు ప్రతిలో
మో హి సంగమః॥౪౪॥ జానీహి మామనాగస్కృత్త్వే హి పంకజగంధిని। తస్మాత్తే జాయతాం పుత్రో మద్వీ
ర్యం నవ్యథా భవేత్ ॥౪౫॥ శ్రీమాన్ ధీమాన్ మహోత్సాహో మానవేవాజ్ఞాయతే మృషా। ఇత్యేవం వా
దినం క్రుద్ధా మమ మాతా యశస్వినీ॥౪౬॥ప్రాహ సంత్యజ్య సంశప్తా పాతివ్రత్యం సుదుర్లభమ్। నిస్సేతో
భిన్నవృత్తస్య పాపస్యోన్మాదవర్తినః॥౪౭॥క్రూరస్తే తనయో భూయాత్ స్వాహాసీని గుణోదయః। నా
నుగాహిష్యా దేవతానాం ద్విజానాం చ తపస్వినామ్॥ ౪౮॥ ఇత్థం వదంత్యాం తస్యాం సః క్రుద్ధాయాం
శాపశంకితః। తావకానాం భవేచ్ఛత్రురిత్యుక్త్వాంతరధీయత॥౪౯॥ గతే తస్మిన్ గృహోద్యానాన్మాతా
మమ యశస్వినీ। కేనాప్యజ్ఞాతవృత్తాంతా గృహే నేవాభ్యపద్యత॥౫౦॥తతస్సా గర్భిణీ కాలే కాలేనైవ సు
షావ మామ్। ఇతి మే నారదః ప్రాహ కదాచిద్భగవానృషిః ॥౫౧॥ తదా ప్రభృత్యహం ద్వేష్మి తానేతాన్
బంధుదుర్జనాన్। యూయం తత్ర ప్రమాణం హి ద్విషంతే తేపి మాం సదా॥ ౫౨॥ ఉగ్రసేనం చ దుర్బుద్ధిం
దేవకం చ దురాశయమ్। వసుదేవం చ కితవమన్యాంశ్చ తదుపాశ్రయాన్॥ ౫౩॥హత్వా న జాయతే రోషో
మమ గంధర్వజన్మనః। తేనాదేక్ష్యామి పరుషం హన్యేతామితి తావహమ్॥౫౪॥ తాభ్యాం హతాభ్యాం చా
లాభ్యాం కుంజరేణ బలీయసా। కృత్వాథ ద్రాక్ష్మి కింపూజాం యాంతు తత్పదవీమిమే ॥౫౫॥ వసుదే
వోగ్రసేనౌ చ తథా తౌ నందదేవకౌ। గోపాలా యాదవాశ్చైవ యే చాన్యే తావనువ్రతాః ॥౫౬॥

అత్ర మహామాత్ర నిబోధ ఇత్యారభ్య-మహామాత్ర త్వయా భద్రేతి పర్యంతో గ్రంథః నైకస్మిన్నపి వ్యాఖ్యానే వ్యా
ఖ్యాతః నాప్యత్రత్య మూలగ్రంథేషు స్థితః - తథాపి కాశీదేశాదానీతమూలగ్రంథేషు బహుషు స్థితత్వాద్విషయసామం
జస్యాచ్చ కుండలీకరణాఖ్య చిహ్నెన చిహ్నయిత్వా సోప్యత్ర సంయోజితః,

అహితౌశత్రూ||౫౮|| ఆరభ్యతామితి||మీఢుషే పరదాయ||౫౯||ఇతీతి||అర్థసిద్ధాంతమేవజానాతీత్యర్థతంత్రజ్ఞః|| ౬౦||భో భో ఇతి|| దాశపతే హే అక్రూర-మైత్రంమిత్రకృత్యం- త్వయాక్రియతాం- త్వత్తోన్యః- ఆదృతః సాదరో హితతమశ్చ - న విద్యత ఇతి||౬౧|౬౩|| విసృష్ట ఇతి|| తౌ- మే మృత్యునిమిత్తరాం సృష్టః- వైకుంఠసంశ్రయైః విష్ణుసంశ్రయైర్దేవైః ||౬౪|| కింతతస్తత్రాహ||ఘాతయిష్య ఇతి|| కాలకల్పేన మృత్యుతుల్యేన- వైద్యుతోపమైరశనితుల్యైః||౬౫||౬౬||తత ఇతి|| నష్టకంటకాన్నష్టశత్రుః-ననుకతిపయాసుహృద్వా ఘ్నేన నష్టకంటకాకథంస్యాత్తత్రాహ-జరాసంధ ఇతి||౬౮|| ౭౦|| రాజన్నితి||మనీషితం విచారితం- సధ్ర్యక్ సమ్యక్ స్వావద్యం మరణం- తన్మార్జనం-తథాప్యేతావానభినివేశో న కార్య ఇతి భవిష్యత్సూచయన్నాహ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోరితి ||౭౧||పురుషకారస్యవ్యభిచారితామాహ||మనోరథానితి||౭౨||౭౩|| ... *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- షట్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

పశ్యంతువివిధైర్నేత్రైర్హన్యమానౌస్వదారకౌ| ఆహూయతాంతాంజానాపదాః పశ్యంతు స్వైరసంయుగమ్||౫౭|| (మహామాత్రత్వయాభద్రరంగద్వార్యుపనీయతామ్| ద్విపః కువలయాపీడో జహి తేనమమాహితౌ||౫౮||ఆరభ్యతాంధనుర్యాగశ్చతుర్దశ్యాంయథావిధి| విశసంతుపశూన్మేధ్యాన్ భూతరాజాయ మీఢుషే||౫౯||ఇత్యాజ్ఞాప్యార్థతంత్రజ్ఞ ఆహూయయదుపుంగవమ్|గృహీత్వాపాణినాపాణింతతోక్రూరమువాచహ||౬౦|| భో భో దాశపతేమహ్యంక్రియతాంమైత్రమాదృతః|నాన్యస్త్వత్తో హితతమో విద్యతేభోజవృష్ణిషు ||౬౧|| అతస్త్వామాశ్రితస్సౌమ్య కార్యగౌరవసాధనే|యథేంద్రోవిష్ణుమాశ్రిత్య స్వార్థమధ్యగమద్విభుః||౬౨|| గచ్ఛనందవ్రజంతత్రసుతావానకదుందుభేః| ఆసాతేతావిహానేనరథేనానయమాచిరమ్|౬౩||విసృష్టఃకిలమెమృత్యుర్దేవైర్వైకుంఠసంశ్రయైః|తావానయసమంగోపైర్నందాద్యైస్సాభ్యుపాయనైః||౬౪||ఘాతయిష్యఇహానేన కాలకల్పేనహస్తినా| యదిముక్తౌతతోమల్లైర్ఘాతయే వైద్యుతోపమైః||౬౫||తయోర్నిహతయోస్తప్తాన్ వసుదేవపురోగమాన్|తద్బంధూన్నిహనిష్యామివృష్ణిభోజదశార్హకాన్||౬౬||ఉగ్రసేనంచపితరంస్థవిరంరాజ్యకాముకమ్ | తద్భ్రాతరందేవకంచయే చాన్యేవిద్విషోమమ|| ౬౭ || తతశ్చైషామహీమిత్రభవిత్రీనష్టకంటకా|జరాసంధోమమగురుర్ద్వివిదోదయితస్సఖా||౬౮||శంబరోనరకోబాణోమయ్యేవకృతసౌహృదాః|తైరహంసురపక్షీయాన్ హత్వాభోక్ష్యేమహీంనృపాన్||౬౯|| ఏతద్జ్ఞాత్వానయక్షిప్రంరామకృష్ణావిహార్భకౌ | ధనుర్మఖనిరీక్షార్థం ద్రష్టుంయదుపురశ్రియమ్||౭౦|| అక్రూరః|| రాజన్మనీషితంసధ్ర్యక్తవస్వావద్యమార్జనమ్|సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమంకుర్యాద్దైవంహిఫలభావనమ్||౭౧||మనోరథాన్కరోత్యుచ్చైర్జనోదైవహతానపి|యుజ్యతేహర్షశోకాభ్యాంతథాప్యాజ్ఞాంకరోమితే||౭౨|| శ్రీశుకః ||ఏవమాదిశ్యచాక్రూరమంత్రిణశ్చవిసృజ్యసః| ప్రవివేశగృహంకంసస్తథాక్రూరస్స్వమాలయమ్||౭౩||

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షట్త్రింశోధ్యాయః.

—(*) కేశిసంహారఘట్టః. (*)—

శ్రీశుకః|| కేశీతుకంసప్రహితఃఖురైర్మహీంమహత్తయాన్నిర్జరయన్మహాహయః| సటావధూతాభ్రవిమానసంకులంకుర్వన్నభోహేషితభీషితాఖిలః ||౧|| విశాలనేత్రోవికటాస్యకోటరో బృహద్గళోనీలమహాచలోపమః| దురాసదఃకంసహితంచికీర్షన్ వ్రజంసనందస్యజగామకంపయన్ ||౨|| తంత్రాసయంతంభగవాన్స్వగోకులంతద్ధేషితైర్వాలవిఘూర్ణితాంబుదమ్ | ఆత్మానమాజౌమృగయంతమగ్ర

శ్లో||సప్తత్రింశేహతేకేశిన్యచ్యుతోభావికర్మభిః| నారదేనస్తుతఃక్రీడన్వ్యోమాసురమథావధీత్|| వృషవేషాసురంయద్వత్కేశినంహయవేషిణం| కంసప్రాణసమంహత్వాకంసంవ్యసుమివాకరోత్ ||కేశీతి||ప్రథమశ్లోకేనయ ఏవంభూతః కేశీత్యనూద్య- తంభగవానుపాహ్వయదితితృతీయేనాన్వయః-మహాహయస్సన్ మహీంనిర్జరయన్ శ్లథయన్ విదారయన్నిత్యర్థః-సటాభిః కేసరైరవధూతాని ఇతస్తతఃక్షిప్తాన్యభ్రాణివిమానానిచ- తైఃసంకీర్ణంనభఃకుర్వన్ - హేషితైరశ్వజాతిశబ్దైఃభీషితమఖిలంవిశ్వంయేన||౧||౨|| తమితి || తద్ధేషితైస్తైరతిసిష్టరైహేషితైః-వాలైఃపుచ్ఛరోమభిః - విఘూర్ణితాఃపరిభ్రమితాఅంబుదాయేనతం-ఆజౌ-సంగ్రామార్థం-ఆత్మానంకృష్ణం - అగ్రణీఃపురతోనిర్గతస్సన్ ఉ

హ్వాయత్ స్వసమీపమాజుహావ-సచ కేశీతన్నిశమ్య-మృగేంద్రవన్నాదమకరోత్॥౩॥ సఇతి॥తతః॥ స కేశీ-తంకృష్ణం దృష్ట్వా-ముఖేనఖంపిబన్నివ-ముఖంవ్యాదాయవివృత్య అభిముఖమభ్యాజగామ-కించ-అత్యమర్షణః-అతికుపితః- అత్యంతమసహమానోవా-ప్రత్యక్ పద్భ్యాంజఘాన-దురాసదః అన్యైరభిభవితుమశక్యః-దురత్యయఃఉద్యతస్సన్ - దురతిక్రమః అత్రహేతుః-చండరవః॥ ౪॥ తదితి॥ తత్ తాడనం-వంచయిత్వా-తంచహననాయ-ప్రసారితయోః పదయోర్హస్తాభ్యాంగృహీత్వాపరివిధ్యభ్రామయిత్వావ్యవస్థితః-తత్రైవస్థితో బభూవ॥౫॥సఇతి॥వ్యాదాయముఖంప్రసార్య - వేగేనహరింప్రత్యాద్రవత్-సోపిహరిర్హసన్-ఉత్తరంసవ్యం-భుజం-నిర్భయత్వేదృష్టాంతః-యథోరగంబిలఇతి॥౬॥ తతఃకింతదాహ॥దంతాఇతి॥చర్వణాయభగవద్భుజంస్పృశంతీతితథా-తేవ్యాదానేనయేవివృతాః- అయోలోహంస్పృశంతీతిస్పృశః యద్వాతప్తమయంఅతితప్తంలోహాదిస్పృశంతో యథేతి-ఆమయోజలోదరః॥ ౭॥ సమేధమానేనేతి॥ లండంపురీషముత్సృజన్॥౮॥తదితి॥కర్కటికాఫలంహిపక్వంసదత్యంతంవిదీర్ణంభవతి-తద్వద్విదీర్ణాత్తస్యదేహాత్- విగతప్రాణాత్-అవిస్మితోగర్వరహితః అయత్నేనహతోరిర్యేనసః॥౯॥శ్లో॥కంసాయకృష్ణమాదిశ్యతద్రహస్యాదిపైశునైః । కంసఘాతాదికృష్ణస్యకార్యమావేదయన్మునిః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥తదాహ దేవర్షిరిత్యాదినా॥దేవర్షిరితి॥ నచాయమనర్థసూచకః-కింతుసర్వసుహృదిత్యాహభగవత్ప్రియఇతి॥ ౧౦॥ అస్త్రద్రహస్యంవైరిణికంసేకథంసూచితవానితిమా

ణీరుపాహ్వాయత్సవ్యనదన్మృగేంద్రవత్॥ ౩ ॥ సతంనిశామ్యాభిముఖోముఖేనఖంపిబన్నివాభ్యద్రవదత్యమర్షణః।జఘానపద్భ్యామరవిందలోచనందురాసదశ్చండరవోదురత్యయః॥౪॥ తద్వంచయిత్వాతమధోక్షజోరుషాప్రగృహ్యదోర్భ్యాంపరిపీడ్యపాదయోః। సావజ్ఞముత్సృజ్యధనుశ్శతాంతరేయథోరగంతార్క్ష్యసుతోవ్యవస్థితః॥౫॥సలబ్ధసంజ్ఞఃపునరుత్థితోరుషావ్యాదాయకేశీతరసాపతద్ధరిమ్।సోప్యస్యవక్త్రేభుజముత్తరంస్మయన్ప్రవేశయామాసయథోరగంబిలే ॥ ౬॥ దంతానిపేతుర్భగవద్భుజస్పృశస్తేకేశినస్తప్తమయస్పృశోయథా ।బాహుశ్చతద్దేహగతోమహాత్మనోయథామయస్సంవవృధేహ్యుపేక్షితః॥౭॥ సమేధమానేనసకృష్ణబాహునానిరుద్ధవాయుశ్చరణాంశ్చవిక్షిపన్ । ప్రస్విన్నగాత్రఃపరివృత్తలోచనఃపపాతలండంవిసృజన్క్షితౌవ్యసుః॥౮॥ తద్దేహతఃకర్కటికాఫలోపమాద్వ్యసోరపాకృష్యభుజంమహాభుజః । అవిస్మితోయత్నహతారిరుత్స్మయైఃప్రసూనవర్షైర్దివిషద్భిరీడితః ॥౯॥దేవర్షి

—(*) శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనఘట్టః.(*)—

రుపసంగమ్యభగవత్ప్రియణోనృప। కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణంరహస్యేతదువాచహ॥౧౦॥కృష్ణకృష్ణాప్రమేయాత్మన్యోగేశజగదీశ్వర।వాసుదేవాఖిలావాససాత్త్వతాంప్రవరప్రభో॥ ౧౧॥ త్వమాత్మాసర్వభూతానామేకోజ్యోతిరివైధసామ్। గూఢోగుహాశయస్సాక్షీమహాపురుషఈశ్వరః॥౧౨॥ఆత్మనాత్మాశ్రయఃపూర్వంమాయయాసంసృజేగుణాన్। తైరిదంసత్యసంకల్పస్సృజస్యత్స్యవసీశ్వరః॥ ౧౩ ॥ సత్వం

శంకీరిత్యాహ॥కృష్ణకృష్ణేతి॥అయంభావఃత్వమీశ్వరోభూభారదైత్యసంహారాయావతీర్ణోసి- అతస్తదనురూపాచరణేనవిశ్వంపరిపాలయేతి-తత్రత్వయితావద్భయశంకైవనాస్తీత్యాహ - అప్రమేయాత్మన్ అపరిచ్ఛిన్నస్వరూప - యోగేశ అచింత్యప్రభావజగదీశ్వరవిశ్వనియంతః - వాసుదేవసర్వభూతేషువర్తమానఅఖిలావాససర్వస్యాశ్రయ -సంప్రతిసాత్త్వతాంప్రవరశ్రేష్ఠ- ప్రభోసర్వశక్త॥౧౧॥ కథమేవరూపోహమితిచేదతఆహ ॥ త్వమితి ॥నహిత్వంజీవవత్పరిచ్ఛిన్నః-కింతు-సర్వభూతానామంతఃప్రవిష్టఃఅనుస్యూతఆత్మా - అంతరనుస్యూతత్వేదృష్టాంతః - ఏధసాంకాష్ఠానాంఅంతర్జ్యోతిరివేతి-భూతేషుస్థితోపితైర్నదృశ్యసఇత్యాహ గూఢఇతి- అత్రహేతవః - గుహాశయఃబుద్ధేరప్యంతరః -కించసాక్షీ-నహిసాక్షీదృశ్యతఇత్యర్థః-అపిచ - మహాపురుష-అశఃపరిచ్ఛిన్నమతిభిర్నజ్ఞాయసఇత్యర్థః- తర్హిసర్వాంతరత్వేకింప్రమాణమతఆహ-ఈశ్వరఇతి-నహిఈశ్వరంవినా-పరతంత్రాణాంజీవానాంప్రవృత్తిఘటతఇత్యర్థః॥౧౨॥అహమీశ్వరః-అప్యత్సర్వమీశితవ్యమిత్యేతదేవకుతః- అతఆహ ॥ ఆత్మనేతి ॥ సాధనాంతరనిరపేక్షఏవ-ఆత్మాశ్రయఃస్వతంత్రః-మాయయాశక్త్యాగుణాన్ భవాన్ సస్ృజేసృష్టవాన్ తైఃస్పృష్టైర్గుణైః-ఇదంవిశ్వం-సృజసి-అత్సిసంహరసి -అవసిపాలయసి- నచసృష్ట్యాదిక్రియావత్ కారకసాధ్యవదృష్టేత్యాశయఆహ-సత్యసంకల్పఇతి - నహిసంకల్పైకసాధ్యేబహిస్సాధనాపేక్షేతిభావఃఅతస్త్వమీశ్వరఇత్యుపసంహారః॥౧౩॥ప్రస్తుతమాహ॥ సఇతి ॥ భూధరభూతానాంభువంధ

రంతీతిభూధరరాజాన స్తద్రూపాణాం ॥౧౪॥ ౧౫॥ చాణూరమితి॥పరశ్వఆహనీతి-అద్యైవ అక్రూరఏష్యతిశ్వోమధు
రాంగంతాసి- పరశ్వశ్చాణూరాదీన్ త్వయానిహతాన్ ద్రక్ష్యామీతిసిద్ధవన్నిర్దేశో విజ్ఞాపనప్రకారవిశేషః ॥ ౧౬॥ త
స్యేతి॥తస్యానుతదనంతరం-శంఖాదీనాం-శంఖఃపంచజనః-తదాదీనాంవధంద్రక్ష్యామీతి శేషః - భావిని దేశమాత్రమేత
న్నత్వానంతర్యంవివక్షితం।౧౭॥౧౮॥ స్యమంతకస్యేతి॥భార్యయాజాంబవత్యాసహ - స్వధామ్నః మహాకాలపురాత్॥
౧౯॥౨౦॥యానీతి॥ద్వారకామావసన్ ద్వారకాయాంవసన్-కర్తాకరిష్యతి॥౨౧॥అథేతి॥ అను ప్వవిశ్వస్యభూభారస్య
వా॥౨౨॥ఏవంవిజ్ఞాప్య-కృతాభివందనంభగవంతంనమస్యతిద్వయేన॥విశుద్ధేతి॥ కేవలజ్ఞానైకమూర్తిం -అతఏవ-స్వసంస్థ
యాస్వరూపసమ్యక్ స్థిత్యైవ-పరమానందరూపయా- సమ్యగాప్తాః-సర్వేఅర్థాయేనంత-ఆప్తకామతోక్తా-స
త్యసంకల్పతామాహ॥అమోఘవాంఛితమితి॥ననువాంఛాచేత్ - తర్హ్యస్తిదుర్నివారాసంసృతిః - అతఆహస్వతేజసే

భూధరభూతానాందైత్యప్రథమరక్షసామ్।అవతీర్ణో వినాశాయసాధూనాంరక్షణాయచ॥౧౪॥దిష్ట్యా
ద్యనిహతోదైత్యోలీలయాయంహయాకృతిః।యస్య హేషితసంత్రస్తాస్త్యజనిత్యమిషాదివమ్॥ ౧౫॥ చా
ణూరంముష్టికంచైవమల్లానన్యాంశ్చహస్తినమ్।కంసంచనిహతంద్రక్ష్యేపరశ్వోహని తేఽభో॥ ౧౬॥ త
స్యానుశంఖయవనమురాణాంనరకస్యచ।పారిజాతాపహరణమింద్రస్యచపరాజయమ్॥౧౭॥ఉద్వాహం
వీరకన్యానాంవీర్యశుల్కాదిలక్షణమ్।నృగస్యమోక్షణంశాపాద్ద్వారకాయాంజగత్పతే॥౧౮॥స్యమంతక
స్యచమణేరాదానంసహభార్యయా।మృతపుత్రప్రదానంచబ్రాహ్మణస్యస్వధామతః॥ ౧౯॥ పౌండ్రకస్య
వధంపశ్చాత్కాశీపుర్యాశ్చదీపనమ్। దంతవక్త్రస్యనిధనంచైద్యస్యచమహాక్రతౌ॥ ౨౦॥ యానిచాన్యా
నివీర్యాణిద్వారకామావసన్ భవాన్।కర్తాద్రక్ష్యామ్యహంతానిగేయానికవిభిర్భువి॥ ౨౧ ॥ అథతే
కాలరూపస్యక్షపయిష్ణోరముష్యవై। అక్షౌహిణీనాంనిధనంద్రక్ష్యామ్యర్జునసారథే॥౨౨॥ విశుద్ధవిజ్ఞా
నఘనంసంస్థయాసమాప్తసర్వార్థమమోఘవాంఛితమ్॥ ।స్వతేజసానిత్యనివృత్తమాయయాగుణ
ప్రవాహంభగవంతమీమహి ॥౨౩॥ త్వామీశ్వరంస్వాశ్రయమాత్మమాయయావినిర్మితాశేషవిశే
షకల్పనమ్ । క్రీడార్థమద్యాత్తమనుష్యవిగ్రహంనతోస్మిధుర్యంయదువృష్ణిసాత్వతామ్॥౨౪ ॥శ్రీశు

—(*)వ్యోమాసురవధఘట్టః (*)—

కః॥ఏవంయదుపతింకృష్ణంభగవత్ప్రవరోమునిః।ప్రణిపత్యాభ్యనుజ్ఞాతోయయౌతద్దర్శనోత్సుకః॥౨౫॥
భగవానపిగోవిందోహత్వాకేశినమాహవే। పశూంశ్చాపాలయత్పాలైః ప్రీతైర్వ్రజసుఖావహః॥ ౨౬॥
ఏకదా తేపశూన్ బాలాశ్చారయంతోఽద్రిసానుషు। చక్రుర్నిలాయనక్రీడాంచోరపాలాపదేశతః॥ ౨౭ ॥
తత్రాసన్ కతిచిచ్చోరాః పాలాశ్చకతిచిన్నృప।మేషాయితాశ్చతత్రైకేవిజహ్రురకుతోభయాః॥ ౨౮॥
మయపుత్రోమహామాయోవ్యోమోగోపాలరూపభృత్ । మేషాయితానపోవాహప్రాయశ్చోరాయి
తోబహూన్ ॥ ౨౯ ॥ గిరిదర్యాంవినిక్షిప్యనీతంనీతంమహాసురః।శిలయాపిదధేద్వారంచతుఃపంచావశేషి
తాః॥౩౦॥తస్యతత్కర్మవిజ్ఞాయకృష్ణశ్శరణదస్సతామ్ । గోపాన్నయంతంజగ్రాహవృకంహరిరివౌజ
సా॥౩౧॥సనిజంరూపమాస్థాయగిరీంద్రసదృశంబలీ ॥ ఇచ్ఛన్విమోక్తుమాత్మానంనాశక్నోద్గ్రహణా
తురః॥ ౩౨॥ తంనిగృహ్యాచ్యుతోదోర్భ్యాం పాతయిత్వామహీతలే । పశ్యతాందివిదేవానాం పశు

తి- స్వతేజసాచిచ్ఛక్త్యానిత్యనివృత్తోమాయాకార్యరూపోగుణప్రవాహోయస్మాత్తం- అతోభగవంతం - నిరతిశయైశ్వ
ర్యం-ఈమహిశరణంవ్రజేమేతి॥ ౨౩॥ ననుత్రికాలజ్ఞస్త్వంకథమేతత్పృచ్ఛంనజానాసిజానాసిచేత్ కథమగుణప్రవా
హంబ్రవీషితత్రాహ॥ త్వామితి॥ ఈశ్వరంఅన్యస్యవశయితారం- స్వాశ్రయం అన్యస్యావశం- అతఆత్మాధీనమాయా
వినిర్మితాఅశేషవిశేషామహదాద్యాయాదవాదిరూపావాకల్పనాయేనతంధుర్యంశ్రేష్ఠంనతోస్మీతి॥౨౪॥ ౨౬॥ప్రాత
రేవంకేశివధానంతరంనారదోక్తమంగీకృత్య-పునస్తథైవపశూన్ చారయతా-వ్యోమోహతః- యద్వా- వ్యోమవధః
పూర్వమేవవృత్తోపిశేషధారివత్ప్రసంగాదత్రోచ్యతఇతిద్రష్టవ్యం - కేచిత్తునః - శంఖచూడవధాత్పూర్వమేవపఠంతి
తమాహ॥ఏకదేతి॥౨౭॥౨౮॥మయేతి॥మేషవదాచరితాన్-స్వయంచోరవదాచరితస్సన్-అపోవాహ అపకృష్యనినాయ॥
౨౯॥గిరీతి॥పిదధేఛాదితవాన్॥౩౦॥తస్యేతి॥శరణదఃఆశ్రయప్రదఃహరిఃసింహఇవ॥ ౩౧॥ ౩౨॥తమితి॥పశుమారంపశుమా

రో యథా భవతి తథా-అవిశ్వాసమిత్యర్థః॥౩౩॥ గుహేతి॥ భువి గోపైః స్తూయమానః-ఉపరి వైమానికైర్దేవైరితి ॥౩౪

—*ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*—

శ్లో॥ అష్టత్రింశే యథాధ్యాయన్నక్రూరో గోకులం గతః। తత్రైవ రామకృష్ణాభ్యాం గృహం నీత్వా సుసత్కృతః॥ ప్రాతః కేశివధే వృత్తే ద్వాదశ్యాం నిర్గతే మునౌ। తతో వ్యోమవధే తేఽక్రూరస్స్వయం గోకులమాగమత్॥ తదేవం నారదేన కంస వధాదికార్యే విజ్ఞాపితే-శ్రీకృష్ణో మధురాం గంతుముద్యతో వర్తతే తదా అక్రూరోఽపి గోకులమాగమదిత్యాహ॥ అక్రూరో ఽపీతి॥ అపీతి సంభావనాయాం ॥౧॥౨॥ కిమితి-అర్హతే యోగ్యాయ॥౩॥ స్వస్య కృష్ణదర్శనే- అసంభవమాశంక్య పునస్సం భావయతి ద్వాభ్యాం॥ మమైతదితి॥ విషయాత్మనః విషయావిష్టచిత్తస్య శూద్రాజ్జన్మ యస్య- బ్రహ్మకీర్తనం వేదోచ్చార ణం యథా తథా॥౪॥ మైవమితి॥ యద్వా మైవం- కింతు-అధమస్యాపి నీచస్యాపి- మమాస్యాదేవ- కుత ఇత్యత ఆహ- హ్రియమాణ కాలనద్యేతి॥ అయం భావః యథా నద్యా హ్రియమాణానాం తృణాదీనాం మధ్యే-కశ్చిత్ కదాచిత్తరతి- తథా కర్మవశేన కాలేన హ్రియమాణానాం జీవానాం మధ్యేపి-కశ్చిత్తరేదితి సంభవతీతి ॥౫॥ మమేతి॥ అతోఽనయా ప్రవృత్త్యైవ మమా మంగళం ధ్రువం నష్టమేవేతి జ్ఞాయతే-భవో జన్మ చ-సఫలః జాతమితి యత్- యతః నమస్యే నమస్కరిష్యామి ॥౬॥ అమంగళ

మారమమారయత్ ॥౩౩॥ గుహాపిధానం నిర్భిద్య గోపాన్నిస్సార్య కృచ్ఛ్రతః। స్తూయమానస్సురైర్గోపైః ప్రవివేశ స్వగోకులమ్ ॥౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే- సప్తత్రింశోఽధ్యాయః

—*శ్రీకృష్ణబలరామానయనార్థమక్రూరస్య నందగోకులప్రవేశఘట్టః.*—

అక్రూరోఽపి చ తాం రాత్రిం మధుపుర్యాం మహామతిః। ఉషిత్వా రథమాస్థాయ ప్రయయౌ నందగోకులమ్ ౧। గచ్ఛన్ పథి మహాభాగో భగవత్యంబుజేక్షణే। భక్తిం పరాముపగత ఏవమేతదచింతయత్ ॥౨॥ కిం మయాచరితం భద్రం కిం తప్తం పరమం తపః। కిం వాథాప్యర్హతే దత్తం యద్ద్రక్ష్యామ్యద్య కేశవమ్ ॥౩॥ మమైతద్దుర్లభం మన్యే ఉత్తమశ్లోకదర్శనమ్। విషయాత్మనో యథా బ్రహ్మకీర్తనం శూద్రజన్మనః॥ మైవం మమాధమస్యాపి స్యాదేవాచ్యుత దర్శనమ్। హ్రియమాణః కాలనద్యా క్వచిత్తరతి కశ్చన ॥౫॥ మమాద్యామంగళం నష్టం సఫలశ్చైవ మే భవః। యన్నమస్యే భగవతో యోగిధ్యేయాంఘ్రిపంకజమ్॥ ౬॥ కంసో బతాద్యాకృత మేఽత్యనుగ్రహం ద్రక్ష్యేఽంఘ్రిపద్మం ప్రహితోఽమునా హరేః। కృతావతారస్య దురత్యయం తమః పూర్వేఽతరన్ యన్నఖమండలత్విషా॥ ౭॥ యదర్చితం బ్రహ్మభవాదిభిస్సురైః శ్రియా చ దేవ్యా మునిభిస్ససాత్వతైః। గోచారణాయానుచరైశ్చరద్వనే యద్గోపికానాం కుచకుంకుమాంకితమ్। ౮॥ ద్రక్ష్యామి నూనం సుకపోలనాసికం స్మితావలోకారుణకంజలోచనమ్। ముఖం ముకుందస్య గుడాలకావృతం ప్రదక్షిణం మే ప్రచరంత్యమీ మృగాః॥౯॥ అప్యద్య విష్ణోర్మనుజత్వమీయుషో భారావతారాయ భువో నిజేచ్ఛయా। లావణ్యధామ్నో భవితోపలంభనం మహ్యం న న స్యాత్ఫలమంజసా దృశః ॥ ౧౦॥ య ఈక్షితాహంరహితోఽప్యసత్సతోః స్వతేజసాపాస్తతమోభిదాభ్రమః। స్వమాయయాత్మన్ రచితైస్తదీ

నాశే సూచనాంతరమాహ॥ కంస ఇతి॥ బతేత్యాశ్చర్యే-అతిఖలః కంసోఽపి- మమాత్యంతమనుగ్రహం- అకృత అకృత వా య తోఽమునా ప్రహితోఽహం హరేరంఘ్రిపద్మం-ద్రక్ష్యే ద్రక్ష్యామీతి॥ పూర్వే అంబరీషాదయః-తమః సంసారమతరన్ తీర్ణాః॥ ౭॥ యదితి॥ అంఘ్రిపద్మం విభావయదితి బ్రహ్మాదిభిరర్చితమితి పరమైశ్వర్యమాహ - శ్రియా చేతి సౌభాగ్యాతిశయం- మునిభి ర్భక్తిసహితైరితి పరమపురుషార్థత్వం-గోచారణాయేతి- కృపాళుత్వం యద్గోపికానామితి ప్రేమమాత్రసులభత్వం॥ ౮॥ మనోరథాంతరం కరోతి॥ ద్రక్ష్యామీతి॥ శోభనౌ కపోలౌ నాసికా చ యస్మిన్ తత్-స్మితసహితః అవలోకో యస్మిన్- అరు ణకంజవల్లోచనే యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ-ముఖం గుడాలకావృతం- వక్రకేశావృతం తదానీమేవ శుభసూచకం దృష్ట్వా- అతిహృ ష్యన్నాహ-ప్రదక్షిణమితి॥౯॥ పునరప్యన్యచ్చింతయతి॥ అపీతి॥ ఈయుషః ప్రాప్తవతః లావణ్యస్య ధామ ఆశ్రయః - తస్య విష్ణోః-యద్వా-విష్ణోర్లావణ్యయుక్తం యద్ధామ వపుః- తస్యోపలంభనం దర్శనం-భవితా భవిష్యతి- అపి యద్యేవం స్యా త్తర్హి మహ్యం మమ దృశో లోచనస్య-ఫలం న స్యాదితి న-అపి తు స్యాదేవేత్యర్థః॥ ౧౦॥ య ఈక్షితేతి చతుర్భిః కులకం తత్రైవం శంకా-అస్మదాదివ దేవకత్వేఽపి భోక్తృత్వాదిధర్మాస్తత్ర తత్ర ప్రతీయమానస్య కథం విష్ణుత్వమితి - మా ఇ మాం శంకాం శ్లోకత్రయేణాపాకుర్వన్ శ్చతుర్థేన తమహం ద్రక్ష్యామీతి మనోరథం కరోతి - తథాహి ॥య ఇతి॥ య ఈక్షి

తాఽఽఈక్షణమాత్రకర్తా-అసత్సతోః కార్యకారణయోః ఈక్షణాదికర్తాఽపి అహంకారరహితః-అహంకారహీనః- తథా అపాస్తత్వమోభిదాభ్రమః- తమస్త్వజ్ఞానం- తతోభిదా భేదః- తతో భ్రమః అభినివేశాదిః- అపాస్తా అపహృతా స్తమఆదయోయస్మిన్ సః కుత ఏతత్తత్రాహ- స్వతేజసా చిచ్ఛక్త్యా- నిత్యస్వరూపసాక్షాత్కారేణ- తథాపి స్వమాయయా స్వాధీనమాయయా-తదీక్షయా తస్యైవేక్షయా ప్రాణాక్షధీభిస్సహితైః ఆత్మన్ ఆత్మని- స్వస్మిన్నేవ- రచితైర్జీవైస్సదనేషు బృందావనతరుషు- గోపీగృహేషు చ లీలయా కర్మాణీకుర్వన్ సన్ తద్వదభీయుతే అభిముఖ్యేన ప్రదీయతే ॥౧౧॥ నను సర్వదాఽహంకారరహితస్యాత్మారామస్య లీలాపి కుత ఇత్యాశంక్య పరానుగ్రహార్థత్వాశయేనాహ ॥యస్యేతి॥ అఖిలాని అఖిలస్య వా- అమీవాని పాపాని ఘ్నంతీ త్యఖిలామీవహాని- తైః తథా సుమంగళైః శోభనాని మంగళాని యేభ్యస్తైః-గుణాదయః- కర్మాణి జన్మాని చ తైర్విమిశ్రా యుక్తా వాచః జగత్ ప్రాణంతి జీవయంతి శుంభంతి శోభయంతి పునంతి పావయంతి చ త్రయం తద్వ్యతిరేకమాహ- యా ఇతి తైర్విరక్తాః రహితాః-తాస్తు స్వలంకృతా అపి వస్త్రాద్యలంకృతశవవచ్ఛోభమానాః- మతాః సతాం సమ్మతాః ॥౧౨॥ సఇతి॥ స్వయం రచితాన్-సేతూన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ పాలయితా మమ రవర్యాణాం సుఖకర్తా సన్నవతీర్ణః- యత్ యశః ॥౧౩॥ తమితి త్రైలోక్యే ఏకమేవ కాంతం- దృశిదృక్షిప్తః తద్వతాం మహోత్సవో యస్మాత్- యద్వా- మహోత్సవ ఏవ- శ్రియా ఈప్సితమాస్పదం- ఏవంభూతం రూపం శ్రీమూర్తిం దధానం- తమీశ్వరం ద్రక్ష్యామీతి-అత్రలింగం ఉషసః ప్రభాతసమయాః- సుదర్శనాః సుఖం ప్రభాతాయామ్ ప్రాణాక్షధీభిస్సదనేష్వభీయతే ॥౧౧॥

యస్యాఖిలామీవహభిస్సుమంగళైర్వాచో విమిశ్రా గుణకర్మజన్మభిః। ప్రాణంతి శుంభంతి పునంతి వై జగద్యాస్తద్విరక్తాశ్శవశోభనా మతాః ॥౧౨॥ స చావతీర్ణః కిల సాత్త్వతాన్వయే స్వసేతుపాలామరవర్యశర్మకృత్ । యశో వితన్వన్ వ్రజ ఆస్త ఈశ్వరో గాయంతి దేవా యదశేషమంగళమ్ ॥౧౩॥ తం త్వద్య నూనం మహతాం గతిం గురుం త్రైలోక్యకాంతం దృశిమన్మహోత్సవమ్। రూపం దధానం శ్రియ ఈప్సితాస్పదం ద్రక్ష్యే మమాసన్నుషసస్సుదర్శనాః॥ ౧౪॥ అథావరూఢస్సపదీశయో రథాత్ప్రధానపుంసోశ్చరణం స్వలబ్ధయే। ధియా ధృతం యోగిభిరప్యహం ధ్రువం నమస్య ఆభ్యాం చ సఖీన్ వనౌకసః॥ ౧౫॥ అప్యంఘ్రిమూలే పతితస్య మే విభుశ్శిరస్యధాస్యన్నిజహస్తపంకజమ్। దత్తాభయం కాలభుజంగరంహసా ప్రోద్వేజితానాం శరణైషిణాం నృణామ్॥౧౬॥ సమర్హణం యత్ర నిధాయ కౌశికస్తథా బలిశ్చాప జగత్త్రయేంద్రతామ్ । యద్వా విహారే వ్రజయోషితాం శ్రమం స్పర్శేన సౌగంధికగంధ్యపానుదత్ ॥౧౭ ॥ న మయ్యుపైష్యత్యరిబుద్ధిమచ్యుతః కంసస్య భృత్యః ప్రహితోఽపి విశ్వదృక్ ।యోఽంతర్బహిశ్చేతస ఏతదీహితం క్షేత్రజ్ఞ ఈక్షత్యమలేన చక్షుషా॥౧౮ ॥ అప్యంఘ్రిమూలేఽవహితం కృతాంజలిం మామీక్షితా సస్మితయార్ద్రయా దృశా। సపద్యపధ్వస్తసమస్తకిల్బిషో వోఢా ముదం

తారజన్యః-శుభసూచకా బభూవురిత్యర్థః ॥౧౪॥ అథేతి॥ కించ- అథ దర్శనానంతరం-సపది తత్క్షణమేవ-రథాదవతీర్ణస్సన్ -ప్రధానయోః పురుషయోః రామకృష్ణయోః-చరణం యోగిభిరప్యాత్మలాభాయ కేవలం ధియైవ ధృతం - సాక్షాదహం నమస్యామి-ఆభ్యాం సహ తయోః సఖీన్ గోపాంశ్చ నమస్యామీతి॥౧౫॥ అపీతి॥ కించ ఆధాస్యత్ ఆధాస్యతి - తద్విభావయతి-దత్తాభయమితి సార్ధేన॥౧౬॥ సమర్హణమితి॥ బలినా తావత్పదత్రయపరిమితభూదానసమయే తస్య హస్తే ఉదకం నిహితం -కౌశిక ఇంద్రః తేనాపి కదాచిత్కించిన్నిహితమితి జ్ఞాతవ్యం ముముక్షూణాం సంసారభయనివర్తకం సకామానామభ్యుదయప్రదం చేత్యుక్తం-అనురక్తానాం పరమసుఖదం చేత్యాహ-యద్వేతి-వాశబ్దోఽపి తర్థే - విహారే రాసక్రీడాయాం-సౌగంధికస్య గంధ ఇవ గంధో యస్య తత్సౌగంధికగంధి॥౧౭॥ ఏవం పరమానుగ్రహం సంభావ్య - పునరప్యసంభవమాశంక్య పరిహరతి॥ నేతి.।యద్యప్యహం కంసేన ప్రహితః-అతస్తస్య దూతః - తథాపి-మయి అరిరయమితి బుద్ధిం నోపైష్యతి న కరిష్యతీత్యర్థః-యతః-విశ్వదృక్ సర్వజ్ఞః-అతో మమ చేతసః - అంతశ్చ బహిశ్చ- యదీహితం చేష్టితం ఏతత్ యః క్షేత్రజ్ఞః - అంతర్యామీ - నిత్యజ్ఞానేనేక్షతే - అయంభావః- చేతసో బహిరేవ కంసమనువర్తే అంతస్తు కృష్ణమేవ తద్దేవతదసౌ హృదిస్థో జానాతీతి-యద్వా ఏతస్య జగత ఈహితమితి-అతః॥ ౧౮॥ అపీతి ॥ అపి యది-అంఘ్రిమూలే చరణోపాంతే అవహితం సంయతం-కృపామృతేన ఆర్ద్రయా దృశా-మామీక్షితా ద్రక్ష్యతి - తర్హి - సపద్యేవ వినష్టాఖిలకిల్బిషః పరాం ముదం-వోఢా ప్రాప్స్యామీతి॥౧౯॥ సుహృదితి ॥ అథమాం పరిరప్స్యతే ఆలింగిష్యతి- యదా తదైవ

మేఆత్మా దేహః-తీర్థీక్రియతే అతిపవిత్రీకరిష్యతే-ఉచ్ఛ్వసితిశ్లథోభవిష్యతి-అతో దేహాత్॥ ౨౦॥ లబ్ధేతి॥ తతభోఽతాతే
తితదాజన్మభృతఃసఫలజన్మావః-అన్యథా-తజ్జన్మైవనభవతీత్యాహ- మహీయసేతి-మహీయసాకృష్ణేనయోనాదృతః-త
స్యజన్మధిక్-అముష్యజన్తోః॥ ౨౧॥ నను-సుహృదాదిషుపరిష్వంగసంప్రశ్నాదయో జీవధర్మాః కథమీశ్వరేసంగచ్ఛంతే
అతఆహ॥నేతి॥ దయితః-ప్రియఃతద్విపరీతోఽప్రియఃసుహృత్తమోహితః - తద్విపరీతో ద్వేష్య ఏతత్సర్వమ్యస్తోఽకిన్త్వఃఉపే
క్ష్యఇతి-సత్యం-తథాపిభగవాన్ భక్తాన్ భజతే-తత్రచ-యేయథా భక్తాః తాన్ తథాభజతే॥ శ్లో॥ యేయథామాంప్రప
ద్యంతేతాం స్తథైవభజామ్యహమితిభగవద్వచనాత్ - అపిషముత్వేఽపిభక్తేభ్యఏవఫలందదాతీత్యత్రదృష్టాంతః - యద్వ
త్సురద్రుమఇతి॥౨౨॥కిమితి॥యోమయాంజలిఃకరిష్యతే తస్మిన్నేవగృహీతంమాం-అస్త్రానిసమస్తాన్యర్ఘ్యార్చాదిసత్కృ
తానియేన-తంమాం-॥౨౩॥ఇతీతి॥సతుమార్గమపినవేద-తథాపిరథేనప్రాప్తఇతి॥౨౪॥పదానీతి॥ అఖిలైర్లోకపాలైః- కిరీ
టేషుజుష్టాఃఅమలాఃపాదరేణవోయస్యతస్య-క్షితికౌతుకానిక్షితేరలంకారరూపాణి॥౨౫॥తదితి॥ తద్దర్శనేనయఆహ్లా
దః - తేనవివృద్ధఃసంభ్రమోయస్యసః-ప్రేమ్ణాఊర్ధ్వాణిరోమాణియస్యసః - అశ్రూణాంకళాభిఃవ్యాకులేఈక్షణే

వీతవిశంకఊర్జితాత్మ॥౧౯॥ సుహృత్తమంజ్ఞాతిమనన్యదైవతందోర్భ్యాంబృహద్భ్యాంపరిరప్స్యతేఽథ
మామ్। ఆత్మాహితీర్థీక్రియతేతతైవమేబంధశ్చకర్మాత్మకఉచ్ఛ్వసిత్యతః॥ ౨౦॥ లబ్ధాంగసంగంప్రణ
తంకృతాంజలింమాంవక్ష్యతేఽక్రూరతతేత్యురుశ్రవాః । తదావయంజన్మభృతోమహీయసానైవాదృ
తోయోధిగముష్యజన్మతత్॥ ౨౧॥నతస్యకశ్చిద్దయితస్సుహృత్తమోనచాప్రియోద్వేష్యఉపేక్ష్యఏవవా।
తథాపిభక్తాన్భజతేయథాతథాసురద్రుమోయద్వదుపాశ్రితార్థదః॥౨౨॥ కింవాగ్రజోమావనతం
యదూత్తమఃస్మయన్పరిష్వజ్యగృహీతమంజలౌ । గృహంప్రవేశ్యాప్తసమస్తసత్కృతంసంప్రేక్ష్యతే
కంసకృతంస్వబంధుషు॥౨౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిసంచింతయన్ కృష్ణంశ్వఫల్కతనయోఽధ్వని।రథేనగోకులం
ప్రాప్తస్సూర్యశ్చాస్తగిరింనృప॥౨౪॥పదానితస్యాఖిలలోకపాలకిరీటజుష్టామలపాదరేణోః । దదర్శ
గోష్ఠేక్షితికౌతుకానివిలక్షితాన్యబ్జయవాంకుశాద్యైః॥ ౨౫॥తద్దర్శనాహ్లాదవివృద్ధసంభ్రమఃప్రేమ్ణో
ర్ధ్వరోమాశ్రుకళాకులేక్షణః । రథాదవస్కంద్యసతేష్వచేష్టతప్రభోరమూన్యంఘ్రిరజాంస్యహో
ఇతి॥౨౬॥దేహంభృతామియానర్థోహిత్వాదంభంభయంశుచమ్।సందేశాద్యోహరేర్లింగదర్శనశ్ర
వణాదిభిః॥౨౭॥చిరమావేష్ట్యచోత్థాయరథమారుహ్యవేగతః।క్వతిష్ఠతిగవేశానఃకృష్ణోరామఇతిబ్రువన్
॥౨౮॥గోష్ఠమధ్యఇతిశ్రుత్వాతరుస్థైర్గోపదారకైః।కృష్ణసందర్శనాకాంక్షీప్రకాశేసవితుస్సతి।౨౯॥
దదర్శరామంకృష్ణంచవ్రజేగోదోహనంగతౌ।పీతనీలాంబరధరౌశరదంబురుహేక్షణౌ॥ 30॥ కిశోరౌ
శ్యామలశ్వేతౌశ్రీనికేతౌబృహద్భుజౌ।సుముఖౌసుందరవరౌబాలద్విరదవిక్రమౌ ॥ 3౧॥ ధ్వజవజ్రాంకు
శాంభోజైశ్చిహ్నితైరంఘ్రిభిర్వ్రజమ్। శోభయంతౌమహాత్మానౌసానుక్రోశస్మితేక్షణౌ॥ 3౨॥ ఉదార
రుచిరక్రీడౌస్రగ్విణౌవనమాలినౌ । పుణ్యగంధానులిప్తాంగౌస్నాతౌవిరజవాససౌ॥33॥ప్రధానపురు
షావాద్యౌజగద్ధేతూజగత్పతీ।అవతీర్ణౌజగత్యర్థేస్వాంశేనబలకేశవౌ॥3౪॥దిశోవితిమిరారాజన్కు
ర్వాణౌప్రభయాస్వయా।యథామరకతశ్శైలోరౌప్యశ్చకనకాచితౌ॥3౫॥రథాత్తూర్ణమవప్లుత్యసో

యస్యసః-అవస్కంద్యావప్లుత్య- తేషుపదేష్వచేష్టతవ్యలుఠత్-అహూఇతిదుర్లభతాంభావయన్॥౨౬॥ ననుకిమర్థ
మేవంవ్యలుఠత్ నాస్తిప్రేమసంభ్రమేఫలోద్దేశఇత్యాహ ॥ దేహభాజామేతావానేవపురుషార్థః - కంసస్యసందేశా
దారభ్యహరేర్లింగదర్శనశ్రవణాదిభిర్యోయమక్రూరస్యవర్ణితఇతి-సందేశఆద్యఃయస్యార్థస్యసః -యావానక్రూర
స్యజాతఇతివా॥౨౭॥౨౯॥దదర్శేతి॥తతః-కృష్ణంరామంచదదర్శ-గావోదుహ్యంతే- అస్మిన్నితిగోదోహనంతత్స్థానం
గతౌప్రాప్తౌ॥30॥3౧॥ధ్వజేతి॥అనుక్రోశఃఅనుకంపా-తద్విలసితస్మితయుక్తమీక్షణంయయోస్తౌ॥3౨॥ ఉదారేతి।ఉ
దారారుచిరాక్రీడాయయోస్తౌ-స్రగ్విణౌరత్నస్రగ్భిరలంకృతౌ॥33॥ప్రధానేతి ॥ ప్రధానభూతౌపురుషౌ- ప్రకృతిపు
రుషాత్మకౌవా- కుతః-ఆద్యౌ-తదపికుతః-జగద్ధేతూ- అతఏవ-జగత్పతీవిపరీతౌవాచతుర్ణాంపదానాంహేతుహేతుమ
ద్భావః-జగత్యర్థేపృథివ్యాఃభారాపనయనాయ-స్వాంశేనమూర్తిభేదేనబలకేశవౌసంతౌ॥3౪॥దిశఇతి॥స్వప్రభయా
విగతతిమిరాదిశఃకుర్వాణౌకనకాచితౌసువర్ణవ్యాప్తావితిసాలంకారయోఃశైలసాదృశ్యార్థముక్తం॥3౫॥3౬।భగవదితి॥

భగవద్దర్శనాహ్లాదేనయద్బాష్పం- తేనపర్యాకులేక్షణః యస్యసః పులకైరాచితంవ్యాప్తంఅంగం యస్యసః- స్వవ్యాఖ్యానేఅక్రూరోఽహంనమస్కరోమీతికథనేనాశకోఽభూత్ ||౩౭|| భగవానితి॥ అభిప్రేత్యఅక్రూరోఽయమేతదర్థమాగత ఇతిజ్ఞాత్వా-కంసహననసామర్థ్యం ద్యోతయన్నివ- రథాంగేనచక్రేణాంకితో యః పాణిః తేనాభ్యుపాకృష్యతమాలింగితవాన్ ||౩౯|| దృష్ట్వేతి॥ మధుపర్క ఏవార్హణః అర్హణం పూ
౩౮||సంకర్షణ ఇతి॥ ॥పాణీఅంజలిరూపేణసంహతావేవ-గృహీత్వా ||౪౦||౪౧|| పప్రచ్ఛేతి॥ సత్కృతంసంమానితం జా-తస్మిన్ వాయదుచితమర్హణంఆహరత్ అనీయసమర్పితవానిత్యర్థః ||౪౦||౪౧|| పప్రచ్ఛేతి॥ సత్కృతంసంమానితం జా-తస్మిన్ వాయదుచితమర్హణంఆహరత్ అనీయసమర్పితవానిత్యర్థః-
నిరనుగ్రహేఽక్రూరేకథంకేనప్రకారేణస్థ-జీవథేత్యర్థః-సౌనః పశుఘాతీ- స ఏవ పాలకో యేషాం అవీనాం మేషాణాంత ఇవ తత్తుల్యా ఇత్యర్థః ||౪౩|| నిరనుగ్రహతామాహ॥ యోఽవధీదితి॥ తోకాన్ తోకాని-అసుతృప్ అసూనేవతర్పయతియః- అతః ఖలః తస్యకంసస్య ప్రజానాం- హేఅక్రూర-ఏషాంజీవనమాత్రమపిదుర్లభం తేషాం వః - కింనుకుశలంవిచారయామేతి॥ ౪౪||ఇత్థమితి॥ మధురయావాచా-ఇత్థంసత్కృతః తస్మై వవాచాపరిపృష్టేనప్రశ్నేన-అధ్వపరిశ్రమంసంసారశ్రమం||౪౫||

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

భగవద్దర్శనాహ్లాదబాష్ప
క్రూరస్స్నేహవిహ్వలః। పపాతచరణోపాంతే దండవద్రామకృష్ణయోః॥ ౩౬॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్య
పర్యాకులేక్షణః। పులకాచితాంగ ఔత్కంఠ్యాత్స్వాఖ్యానే నాశకన్నృప॥ ౩౭॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్య
రథాంగాంకితపాణినా। పరిరేభేఽభ్యుపాకృష్య ప్రీతః ప్రణతవత్సలః॥ ౩౮ ॥ సంకర్షణశ్చ ప్రణతముపగూ
హ్యమహామనాః। గృహీత్వాపాణినాపాణీ అనయత్సానుజో గృహమ్॥ ౩౯ ॥ పృష్ట్వాథస్వాగతంతస్మై ని
వేద్యచవరాసనమ్। ప్రక్షాళ్యవిధివత్పాదౌమధుపర్కార్హణమాహరత్ ॥౪౦॥ నివేద్యగాంచాతిథయే సం
వాహ్యశ్రాంతమాదృతః। అన్నంబహుగుణం మేధ్యంశ్రద్ధయోపాహరద్విభుః ॥౪౧॥ తస్మై భుక్తవతే
ప్రీత్యా రామః పరమధర్మవిత్ । ముఖవాసైర్గంధమాల్యైః పరాంప్రీతింవ్యధాత్పునః॥౪౨॥ పప్రచ్ఛస
త్కృతంనందః కథంస్థ నిరనుగ్రహే। కంసేజీవతి దాశార్హ సౌనపాలా ఇవావయః॥ ౪౩॥ యోఽవధీత్స్వ
స్వసుస్తోకాన్ క్రోశంత్యా అసుతృప్ఖలః । కింనుస్విత్తత్ప్రజానాంవః కుశలంవిమృశామహే॥ ౪౪॥ ఇత్థం
సూనృతయావాచానందేనసుసభాజితః। అక్రూరః పరిపృష్టేన జహావధ్వపరిశ్రమమ్ ॥౪౫॥

— ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- అష్టత్రింశోఽధ్యాయః.—

శ్రీశుకః॥ సుఖోపవిష్టః పర్యంకే రామకృష్ణోరుమానితః । లేభేమనోరథాన్ సర్వాన్ పథియాన్ సచకార
హ॥ ౧॥ కిమలభ్యంభగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే। తథాపితత్పరా రాజన్నహి వాంఛంతికించన ॥౨॥ సాయం
తనాశనంకృత్వాభగవాన్ దేవకీసుతః। సుహృత్సువృత్తంకంసస్యపప్రచ్ఛాన్యచ్చికీర్షితమ్॥ ౩ ॥ శ్రీభగ
వాన్॥ తాతసౌమ్యాగతః కంసాత్స్వాగతంభద్రమస్తువః। అపిస్వజ్ఞాతిబంధూనామనమీవమనామయమ్॥
౪॥ కిన్నుః కుశలంపృచ్ఛే ఏధమానేకులామయే । కంసేమాతులనామ్న్యంగ స్వానాంనస్తత్ప్ర
జాసువై॥౫॥ అహోఅస్మదభూద్భూరిపిత్రోర్వృజినమార్యయోః । యద్ధేతోః పుత్రమరణంయద్ధేతో
ర్బంధనంతయోః॥౬॥ దిష్ట్యాద్యదర్శనంస్వానాంమహ్యంవస్సౌమ్యకాంక్షితమ్ । సంజాతంవర్ణ్యతాం
తాతతవాగమనకారణమ్॥౭॥ శ్రీశుకః॥ పృష్టోభగవతాసర్వంవర్ణయామాసమాధవః। వైరానుబంధం
యదుషువసుదేవవధోద్యమమ్॥౮॥ యత్సందేశోయదర్థంవాదూతస్సంప్రేషితస్స్వయమ్। యదుక్తం
శ్లో॥ నవత్రింశేపురీంగచ్ఛత్యచ్యుతేగోపికోక్తయః। అక్రూరేణాథకాళింద్యాంవిష్ణులోకస్యదర్శనమ్ । భక్తానాంమనోర
థాః సత్యాభవంతీతిద్యోతయన్నాహ॥ సుఖోపవిష్టఇతి॥ రామకృష్ణాభ్యామురుఅధికంమానితః॥౧॥౨॥౩॥ తాతేతి॥ హేతా
త హేసౌమ్య-స్వాగతం-యథాతథాఆగతః- స్వజ్ఞాతిబంధూనాం స్వేసుహృదః జ్ఞాతయః- సపిండాః- బంధవః అసపిం
డాః సంబంధినః తేషామపికింఅనమీవంఅపాపం-అదుఃఖంసుఖమితియావత్- అనామయమారోగ్యం॥ ౪॥ ఏవంప్రశ్నోపి
మమనాతీవసంగతఇత్యాహ॥ కిన్న్వితి॥ అంగహేఅక్రూర-పృచ్ఛేపృచ్ఛామి-నః అస్మాకంకులస్యామయేరోగే- నః మాతు
లఇతినామయస్యతస్మిన్-నః స్వానాంజ్ఞాతీనాం-తస్యప్రజాసుచ॥ ౫ ॥ అహోఇతి॥ అస్మదస్మన్నిమిత్తం-వృజినందుః
ఖం ఆర్యయోః నిరపరాధయోః- యద్ధేతోర్వ్యాహమేవహేతుః తస్మాత్॥౬॥ దిష్ట్యేతి॥ హేసౌమ్యస్వానాంవోదర్శనం-అ
ద్యమమసంజాతందిష్ట్యాభద్రం॥౭॥ పృష్టఇతి॥ మాధవః మధోర్వంశజః॥౮॥ యదితి॥ యః ధనుర్మఖచద్మాసం దేశోయస్య-

యదర్థంబాణూరాదిభిఃఘాతనార్థం- అస్యకృష్ణస్య-స్వజన్మకృష్ణజన్మ ఆనకదుందుంభేస్సకాశాత్॥౯॥ శ్రుత్వేతి॥ విజజ్ఞతుఃవిశేషేణజ్ఞాపయామాసతుః॥౧౦॥ గోపానితి॥ సోపినందోపి-గోపాన్సమాదిశత్-తదేవదర్శయతిగృహ్యతామిత్యాదినా- గోరసఃక్షీరాదిః- ఉపాయనానిఉత్తమవస్తూని ౧౧॥ యాస్యామ ఇతి॥ రసాన్ఘృతాదీన్-శబ్దచ్ఛలేనేదంసూచయతి అచికిత్స్యరోగస్యచికిత్సార్థంశ్రీకృష్ణజన్మరసాన్ దాస్యామఇతి ॥౧౨॥ ఏవమితి॥ క్షత్రాత్రజరక్షాధికృతేన ఆఘోషయత్ సర్వతోఘోషితవాన్ - తాఃకృష్ణైకజీవనాః గోప్యః-తత్తదా- అక్రూరమాగతముపశ్రుత్యేతి ॥౧౩॥ వ్యథాలింగాన్యాహ పంచభిః॥ కాశ్చిదితి॥ తేనకృవణేనకృతోహృత్తాపః- తేనయఃశ్వాసస్తేనమ్లానాముఖశ్రీర్యాసాంతాః- బభూవురితిదుకూలానిచవలయానిచకేశగ్రంథయశ్చ- స్రంసంతోదుకులాదయో యాసాంతథాభూతాః- కాశ్చన బభూవురిత్యర్థః ॥౧౪॥ అన్యాఇతి॥ తస్యశ్రీకృష్ణస్యానుధ్యానేననివృత్తా అశేషాశ్చక్షురాదివృత్తయోయాసాంతాః ఇమంలోకం- దేహమపినజానంతిస్మముక్తాఇవేతి ॥౧౫॥ స్మరంత్యఇతి॥ అపరాఃస్త్రియఃశౌరేర్గిరః స్మరంత్యఃసంముముహుః- కథంభూతాః-అనురాగేణయత్స్మితంతేనఈరితాఃహృదిస్పృశంతీతిహృదిస్పృశఃమనోజ్ఞాఃచిత్రాణిపదానియాసుతాః॥ ౧౬॥౧౭॥ చింతయంత్యఇతి॥ విరహేణకాతరావిహ్వలాః-అచ్యుతేఆశయఃచిత్తంయాసాంతాః॥౧౮॥ కృష్ణసంగతింవిధా

నారదేనాస్యస్వజన్మానకదుందుభేః ॥౯॥ శ్రుత్వాక్రూరవచఃకృష్ణోబలశ్చపరవీరహా। ప్రహస్యనందంపి
తరంరాజ్ఞాదిష్టంవిజజ్ఞతుః॥౧౦॥ గోపాన్సమాదిశత్సోపిగృహ్యతాంసర్వగోరసః। ఉపాయనానిగృ
హ్ణీధ్వంయుజ్యంతాంశకటానిచ॥౧౧॥ యాస్యామశ్వోమధుపురీందాస్యామోనృపతేరసాన్। ద్రక్ష్యా
మస్సుమహత్పర్వయాంతిజానపదాఃకిల॥ ౧౨॥ శుకః॥ ఏవమాఘోషయత్క్షత్రానందగోపస్స్వగోకు
లే।గోప్యస్తాస్తదుపశ్రుత్యబభూవుర్వ్యథితానృప। రామకృష్ణౌపురీం నేతుమక్రూరం వ్రజమాగతమ్॥
౧౩॥ కాశ్చిత్తత్కృత హృత్తాపశ్వాసమ్లానముఖశ్రియః। స్రంసద్దుకూలవలయకేశగ్రంథ్యశ్చకాశ్చన॥
౧౪॥అన్యాశ్చతదనుధ్యాననివృత్తాశేషవృత్తయః। నాభ్యజానన్నిమంలోకమాత్మలోకంగతాఇవ॥ ౧౫॥
స్మరంత్యశ్చాపరాశ్శౌరేరనురాగస్మితేరితాః। హృదిస్పృశశ్చిత్రపదాగిరస్సంముముహుఃస్త్రియః॥
౧౬॥గతింసులలితాంచేష్టాంస్నిగ్ధహాసావలోకనమ్।శోకాపహానినర్మాణిప్రోద్దామచరితానిచ॥౧౭॥
చింతయంత్యోముకుందస్యభీతావిరహకాతరాః । సమేతాస్సంఘశఃప్రోచురశ్రుముఖ్యోచ్యుతాశయాః॥
౧౮॥గోప్యః॥అహోవిధాతస్తవనక్వచిద్దయాసంయోజ్యమైత్ర్యాప్రణయేనదేహినః। తాంశ్చాకృతా
ర్థాన్వియునంక్ష్యపార్థకంవిచేష్టితంతేర్భకచేష్టితంయథా॥౧౯॥యస్త్వంప్రదర్శ్యాసితకుంతలావృతం
ముకుందవక్త్రంసుకపోలమున్నసమ్।శోకాపనోదస్మితలేశసుందరంకరోషిపారోక్ష్యమసాధుతేకృతమ్॥
౨౦॥క్రూరస్త్వమక్రూరసమాఖ్యయాత్మనశ్చక్షుర్హిదత్తంహరసేబతాజ్ఞవత్।యేనైకదేశేఖిలసర్గ
సౌష్ఠవంత్వదీయమద్రాక్ష్మవయంమధుద్విషః॥ ౨౧ ॥ ననందసూనుఃక్షణభంగసౌహృదస్సమీక్షతేన
స్స్వకృతాతురాబత!విహాయగేహాన్స్వజనాన్సుతాన్పతీన్స్వదాస్యమద్ధోపగతానవప్రియః॥ ౨౨॥

రంవిఘటయతీతివిధాతారంప్రత్యేవమాక్రోశంత్యఆహుః॥ అహో ఇతి॥ మైత్ర్యాప్రీత్యాచరణేన ప్రణయేన స్నేహేనచ-అకృతార్థాన్ అప్రాప్తభోగానపి- తాన్వియునంక్షివియోజయసి-తస్మాన్నతావద్దయా - బాలిశోపిత్వమిత్యాహుఃఅపార్థకమితి॥౧౯॥ విగర్హాంతంచతవేదంకర్మేత్యాహుః॥యఇతి॥శోకమపనుదతీతిశోకాపనోదః సచాసౌస్మితలేశశ్చ-గూఢహాసః-తేనసుందరంముకుందస్యవక్త్రం-సకృత్ప్రదర్శ్య-పునస్తస్యపారోక్ష్యమదృశ్యతాంకరోషి- అతస్తవకృతంకర్మ అసాధునింద్యమిత్యర్థః॥౨౦॥కించదత్తాపహారిత్వేనాతిక్రూరస్త్వమిత్యాహుః॥క్రూర ఇతి॥నన్వహంక్రోహారతనాహమితిచేదతఆహుః-అక్రూరసమాఖ్యయేతి॥నహ్యేవంకతుర్మన్యఃప్రభవతి-అతోనామాంతరేణస్మధుర్త్వం త్వమేవాగతోసి-కృష్ణంహరామినయుష్మచ్చక్షురితిచేత్-నయేనత్వద్దత్తేనచక్షుషా-మధుద్విషఃఏకదేశేనేత్రపక్త్రాదౌ త్వదీయంసమగ్రంసృష్టినైపుణ్యమద్రాక్ష్మదృష్టవత్యోవయం - తచ్చక్షుః - అయంభావఃతవసర్వంరహస్యమస్మాభిర్జ్ఞాతమతఅమర్షేణైవకృష్ణంవియోజయన్నస్మానంధీకరోషీతి॥౨౧॥విధాతారంవిహాయపరస్పరమాహుః ॥ ననందసూనురితి॥బతేతిఖేదే-క్షణభంగంఅస్థిరం-సౌహృదంయస్యసః- గేహాదీన్విహాయ-అద్ధాసాక్షాత్ - తస్యైవదాస్యముపాగతాఃస్వకృతాతురాఃతత్కృతేనైవస్మితాదినాపరవశాఅపి-నఃఅస్మాన్నసమీక్షతే- నవంనవంప్రియంయస్యసః అత

ఏనంనివారయామ ఇతిభావః॥౨౨॥ సేర్ష్యమాహుః।సుఖమితి॥వ్రజస్పతేఃశ్రీకృష్ణస్యముఖంపాస్యంతిఆదరేణద్రక్ష్యంతి
కథంభూతం అపాంగేననేత్రాంతేనోత్కలితముజ్జృంభితంస్మితమేవఆసవోయస్మిన్ తత్-యద్వా-అపాంగోత్కలితస్మి
తేనాసవరూపంయన్ముఖం-తతశ్చ పానంముఖ్యమేవసంభావయంతి॥౨౩॥ననుద్విత్రాణిదినానితథాభవతునామ-తథాప్య
స్మత్స్నేహాకృష్టఃపిత్రాదిభిశ్చపరావర్తితఆగమిష్యతీత్యాశంక్యాహుః- తాసామితి॥హేఽబలాః-తాసాంమధువన్మంజు
భిర్భాషితైర్వశీకృతచిత్తః-తథా - తాసాం సలజ్జస్మితైర్విభ్రమైర్భ్రమన్ - పరవాన్ పిత్రాదిపరతంత్రోఽపియద్వా-
వ్రజేపరేఅన్యేబంధవఃసంతియస్యసతథామనస్వీధీరోఽపి -గ్రామ్యాఅవిదగ్ధాః - నఃకథంప్రతియాస్యతే ప్రత్యేష్యతినక
థంచిదిత్యర్థః॥౨౪॥ కించ-అస్మదుత్సవభాజోఽన్యాఏవాద్యభవిష్యంతీత్యాహుః॥అద్యేతి॥తత్రపురే-దాశార్హాదీనాంధ్రు
వంశదృష్టేఃమహానుత్సవోభవిష్యతిభవిష్యతి-యేదేవకీసుతంద్రక్ష్యంతి తథాయేచాన్యేఅధ్వనిగచ్ఛంతంద్రక్ష్యంతి - తేషా
మపిదృశోభవిష్యతీతి- యద్వా- దృశఇతిద్వితీయా- తేషాందృశోనేత్రాణిమహానుత్సవఃభవిష్యతిప్రాప్స్యతి- ప్రాప్త్య
ర్థస్యభవతేరాత్మనేపదిత్వాత్॥౨౫॥అక్రూరంశపంత్యఆహుః॥మేతి॥ఏషావిధావిధానంకర్మయస్యసఅతఏవనిష్కృప
స్యాక్రూరఇతిశోభనంనామమాభూత్- తత్రహేతుః-అతీవదారుణఇత్యాది- ప్రియాత్ప్రాణాదపి ప్రియతరంకృష్ణం-
అధ్వనఃపారంఅస్మద్దృగ్గోచరత్వాదతిదూరదేశం నేష్యతి॥ ౨౬॥ అహోఽధిగస్మజ్జీవితమిత్యాహుః॥అనార్ద్రధీరితి॥అ

సుఖంప్రభాతారజనీయమాశిషస్సత్యాబభూవుఃపురయోషితాంధ్రువమ్ । యాస్సంప్రవిష్టస్యముఖంవ్ర
జస్పతేఃపాస్యంత్యపాంగోత్కలితస్మితాసవమ్॥ ౨౩॥ తాసాంముకుందోమధుమంజుభాషితైర్గృ
హీతచిత్తఃపరవాన్మనస్వ్యపి। కథంపునర్నఃప్రతియాస్యతేఽబలాగ్రామ్యాస్సలజ్జస్మితవిభ్రమైర్భ్ర
మన్॥౨౪॥అద్యధ్రువంతత్రదృశోభవిష్యతే॥దాశార్హభోజాంధకవృష్ణిసాత్వతామ్। మహోత్స
వశ్శ్రీరమణంగుణాస్పదంద్రక్ష్యంతియేచాధ్వనిదేవకీసుతమ్॥ ౨౫॥ మైతద్విధస్యాకరుణస్యనామభూద
క్రూరఇత్యేతదతీవదారుణః । యోఽసావనాశ్వాస్యసుదుఃఖితంజనంప్రియాత్ప్రియంనేష్యతిపారమ
ధ్వనః॥౨౬॥అనార్ద్రధీరేషసమాస్థితోరథంతమన్వమీచత్వరయంతిదుర్మదాః। గోపాఅనోభిఃస్థవిరైరు
పేక్షితందైవంచనోఽద్యప్రతికూలమీహతే॥ ౨౭॥ నివారయామస్సముపేత్యమాధవం కింనోఽకరిష్యన్కుల
వృద్ధబాంధవాః।ముకుందసంగాన్నిమిషార్ధదుస్త్యజాద్దైవేనవిధ్వంసితదీనచేతసామ్।౨౮।యస్యానురా
గలలితస్మితవల్గుమంత్రలీలావలోకపరిరంభణరాసగోష్ఠ్యామ్।నీతాస్స్మనఃక్షణమివక్షణదావినాతంగో
ప్యఃకథంన్వతితరేమతమోదురంతమ్॥ ౨౯॥యోఽహ్నఃక్షయేవ్రజమనంతసఖఃపరీతోగోపైర్విశన్ఖుర
రజశ్ఛురితాలకస్రక్॥ వేణుంక్వణన్స్మితకటాక్షనిరీక్షణేనచిత్తంక్షిణోత్యమునృతేనుకథంభవేమ ॥౩౦।
శ్రీశుకః॥ ఏవంబ్రువాణావిరహాతురాభృశంవ్రజస్త్రియఃకృష్ణవిషక్తమానసాః। విసృజ్యలజ్జాంరురుదు
స్స్మసుస్వరంగోవిందదామోదరమాధవేతి॥౩౧॥ స్త్రీణామేవంరుదంతీనాముదితేసవితర్యథ। అక్రూర

నార్ద్రాకరిణాధీర్యస్యసః-తావదేవకృష్ణోరథమారూఢః- అస్యావినయమాలక్ష్యస్థవిరైశ్చోపేక్షితం- తేననివారయం
తీత్యర్థః- కించ-దైవతంచేతిఆయంభావః॥యద్యస్మాకందైవమనుకూలంభవేత్తర్హివిఘ్నైఃకశ్చిదేతేషాంమధ్యేప్రతిహ
న్యేత-అకస్మాద్వ్రజపాతోవాభవేత్ - అన్యద్వాకించిదనిష్టంస్యాత్ నతుకించిదస్తీతి ॥౨౭॥ పరస్పరంసంమంత్ర్యసాహ
సమధిరుహ్యాహుః॥ నివారయామఇతి॥ అకరిష్యన్కింకరిష్యంతినిమిషార్ధదుస్త్యజాన్ముకుందసంగాద్విధ్వంసితానివియో
జితాని-అతఏవదీనానిచేతాంసియాసాంతాసాం- ఏవంభూతానామస్మాకంనమృత్యోరపిభయమిత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఇతోఽపి
కారణాదేవఅవశ్యంసాహసమేవాలంబనీయమిత్యాహుః॥యస్యేతి॥హేగోప్యః- యస్యలలితంస్మితంవల్గుమంత్రశ్చ-లీ
లావలోకశ్చ- పరిరంభణంచ అనురాగేణైతానియస్యాంరాసగోష్ఠ్యాంరాసక్రీడాసభాయాం-నఃఅస్మాభిః క్షణదా
రాత్రయః-క్షణమివానీతాః- తమముంకృష్ణంవినా- దురంతంతమఃవిరహదుఃఖంకథంనుఅతితరేమ- నకథంచిదిత్యర్థః॥
౨౯॥ కించ-ఆస్తాంతమోఽతితరణంజీవనమేవకథంస్యాదిత్యాహుః॥యఇతి॥ అహ్నఃక్షయేదినావసానేఖురరజోభిఃధురి
తాధూసరాఅలకాఃస్రజశ్చయస్యసః- వ్రజంవిశన్ స్మితేనయత్కటాక్షనిరీక్షణంతేన-నశ్చిత్తంక్షిణోతిహరతి- అముం
కృష్ణంవినాకథంభవేమజీవేమేతి॥౩౦॥ఏవమితి॥కృష్ణేవిషక్తానిమానసానియాసాంసుస్వరముచ్చైః॥శ్లో॥ క్రూరమక్రూ
రతశ్శ్రుత్వాకంసంకంసనిషూదనః। గోపీమనోరథారామస్సరామస్తత్పురంయయౌ॥శ్రీధరీయః॥ ౩౧॥స్త్రీణామితి॥

తాః అనాదృత్య-కృతమైత్రాదికః-మైత్రంమిత్రదైవత్యం సంధ్యోపాసనం తదాదికం కర్మ కృతం యేన సః॥ ౩౨॥ గోపా
ఇతి॥ అన్వసజ్జంత అన్వగచ్ఛన్॥౩౩॥ గోప్య ఇతి॥ అనురంజితాః ప్రావృత్యనిరీక్షణాదిభిః కించిదానందితాః - ప్రత్యాదేశం
ప్రత్యాఖ్యానం॥౩౪॥ తా ఇతి॥ తప్యతీః సంతప్యమానాః- తాః ఆయాస్యే శీఘ్రమాగమిష్యామీతి దూతవాక్యైః॥ ౩౫॥ యా
వదితి॥ కృష్ణమనుప్రస్థాపితా ఆత్మానశ్చిత్తాని యాభిస్తాః- లేఖ్యానీవ లేఖ్యమయపుత్రికా ఇవ నిశ్చలాః॥౩౬ ॥౩౭॥ ౩౮॥ తత్రే
తి॥ వృక్షాణాం షండం సమూహమ్ ఉపవ్రజ్య॥౩౯॥ అక్రూర ఇతి॥ రథోపరి నివేశ్య॥౪౦॥ నిమజ్జేతి॥ బ్రహ్మవేదం జపన్॥ శ్లో ॥
క్వేమౌ చాత్రాప్లుతౌ మల్లావితి శంకితచేతసే । అక్రూరాయ జలే రూపమత్యాశ్చర్యం వ్యదర్శయత్ - శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥
౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ భూయ ఇతి సిద్ధాదిభిః స్తూయమానం॥ ౪౪॥ సహస్రేతి ॥ సహస్రం శిరాంసి యస్య తం - సహస్రఫణేషు మౌ
ళయో యస్య సంతీతి తథా తం - నీలాంబరే యస్య తం - బిసవత్ కమలకందవత్ శ్వేతం శృంగైః శిఖరైః శ్వేతం కైలాసమివ
స్థితం॥౪౫॥ తస్యేతి॥ తస్యోత్సంగే కుండలీకృత దేహార్ధే - విలోక్యేత్యేకాదశశ్లోకేనాన్వయః॥౪౬॥ చార్వితి॥ శోభనే భ్రువౌ

దయాయాసకృతమైత్రాదికో రథమ్॥౩౨॥ గోపాస్తమన్వసజ్జంత నందాద్యాశ్శకటైస్తతః । ఆదాయోపా
యనం భూరి కుంభాన్ గోరససంభృతాన్॥౩౩॥ గోప్యశ్చ దయితం కృష్ణమనువ్రజ్యానురంజితాః । ప్రత్యా
దేశం భగవతః కాంక్షంత్యశ్చావతస్థిరే॥ ౩౪॥ తాస్తదా తప్యతీర్వీక్ష్య స్వప్రస్థానే యదూత్తమః । సాం
త్వయామాస సవచనైరాయాస్య ఇతి దౌత్యకైః॥ ౩౫॥ యావదాలక్ష్యతే కేతుర్యావద్రేణూ రథస్య చ । అ
నుప్రస్థాపితాత్మానో లేఖ్యానీవోపలక్షితాః॥౩౬॥ తా నిరాశా నివవృతుర్గోవిందవినివర్తనే । అహాని
న్యే గాయంత్యో విశోకాః ప్రియచేష్టితమ్॥౩౭॥ భగవానపి సంప్రాప్తో రామాక్రూర తథా నృప । రథేన
వాయువేగేన కాళిందీమఘనాశనీమ్॥ ౩౮॥ తత్రోపస్పృశ్య పానీయం పీత్వా మృష్టం మణిప్రభమ్। వృక్షషండ
ముపవ్రజ్య సరామో రథమావిశత్ ॥౩౯॥ అక్రూరస్తావుపామంత్ర్య నివేశ్య చ రథోపరి। కాళింద్యా హ్ర
దమాగత్య స్నానం విధివదాచరత్॥౪౦॥ నిమజ్జ్య తస్మిన్ సలిలే జపన్ బ్రహ్మ సనాతనమ్ । తావేవ పశ్యద
క్రూరో రామకృష్ణౌ సమన్వితౌ॥౪౧॥ తౌ రథస్థౌ కథమిహ సుతావానకదుందుభేః। తర్హి స్విత్స్యందనే న
స్త ఇత్యున్మజ్జ్య వ్యచష్ట సః॥౪౨॥ తత్రాపి చ యథాపూర్వమాసీనౌ పునరేవ సః । న్యమజ్జద్దర్శనం యన్మే
మృషా కిం సలిలే తయోః॥౪౩॥ భూయస్తత్రాపి సోఽద్రాక్షీత్ స్తూయమానమహీశ్వరమ్। సిద్ధైర్గంధర్వప
తిభిరసురైర్నతకంధరైః॥౪౪॥ సహస్రశిరసం దేవం సహస్రఫణమౌళినమ్ । నీలాంబరం బిసశ్వేతం శృం
గైః శ్వేతమివ స్థితం॥౪౫॥ తస్యోత్సంగే ఘనశ్యామం పీతకౌశేయవాససం । పురుషం* చతుర్భుజం శాంతం
పద్మపత్రాయతేక్షణమ్॥౪౬॥ చారుప్రసన్నవదనం చారుహాసనిరీక్షణం । సుభ్రూన్నసం చారుకర్ణం సు
కపోలారుణాధరమ్॥౪౭॥ ప్రలంబపీవరభుజం తుంగాంసోరస్స్థలశ్రియమ్ । కంబుకంఠం నిమ్ననాభిం వళిమ
త్పల్లవోదరమ్॥౪౮॥ బృహత్కటితటశ్రోణికరభోరుద్వయాన్వితమ్। చారుజానుయుగం చారుజంఘాయు
గళసంయుతమ్॥౪౯॥ తుంగగుల్ఫారుణనఖవ్రాతదీధితిభిర్వృతమ్ । నవాంగుళ్యంగుష్ఠదళైర్విలసత్పాద
పంకజమ్॥ ౫౦॥ మహార్హమణివ్రాతకిరీటకటకాంగదైః । కటిసూత్రబ్రహ్మసూత్రహారనూపురకుం
డలైః॥౫౧॥ భ్రాజమానం పద్మకరం శంఖచక్రగదాధరమ్ । శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభం వనమాలి
నమ్॥౫౨॥ సునందనందప్రముఖైః పార్షదైస్సనకాదిభిః । సురేశైర్బ్రహ్మరుద్రాద్యైర్నవభిశ్చ ద్విజో

యస్య-ఉన్నతా నాసికా యస్య-తం చ తం చ॥౪౭॥ ప్రలంబేతి॥ తుంగావంసౌ యస్య-ఉరస్థలే శ్రీర్యస్య - తం చ తం చ-వళిమ
త్పల్లవోదరం-వళయః తిర్యక్ నిమ్నా రేఖా యస్య సంతి తద్వళిమత్- తచ్చ తత్పల్లవవత్ - అశ్వత్థదళసదృశముదరం యస్య
తం॥౪౮॥ బృహదితి॥ కటితటంచ-శ్రోణిశ్చ- కరభసదృశమూరుద్వయంచ - బృహచ్చ ॥ తత్కటితటశ్రోణికరభోరుద్వ
యం చ- తేనాన్వితం-యద్వా-బృహద్భ్యాం కటితటశ్రోణిభ్యాం-కరభోరుద్వయేన చాన్వితం॥౪౯॥ తుంగేతి॥ తుంగా ఈ
షదున్నతౌ గుల్ఫౌ అరుణనఖవ్రాతశ్చ తేషాం దీధితిభిః తథా-నవాః కోమలాః - అంగుళ్యః అంగుష్ఠే చ తాన్యేవ దళాని తైశ్చ
విలసచ్ఛోభమానం పాదపంకజం యస్య తం॥౫౦॥ మహార్హేతి॥ మహార్హాః సుమణివ్రాతా యేషు తైః కిరీటాదిభిః॥ ౫౧ ॥
౫౨॥ ప్రహ్లాదేతి॥ పృథక్ పృథక్ భావోభిప్రాయో యేషాం తైః - తత్ర పార్షదైః స్వామీతి స్తూయమానం- సనకాదిభిర్బ్ర
హ్మేతి-బ్రహ్మరుద్రాద్యైః పరమేశ్వర ఇతి మరీచ్యాదిభిర్ద్విజోత్తమైః పరంప్రజాపతిరితి- వసురుపరిచరః - ప్రహ్లాదనారదవస

శ్రియమేతి ॥ ౫౪ ॥ శ్రియమేతి ॥ విద్యావిద్యే ప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తైః- పరం దైవమితి చ- శ్రేష్ఠైర్వచోభిః పృథగ్భావైర్వచోభిరితి వా ॥ ౫౪ ॥ శ్రియమేతి ॥ విద్యావి
వః ప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తైః- పరం దైవమితి చ- శ్రేష్ఠైర్వచోభిః పృథగ్భావైర్వచోభిరితి వా ॥ ౫౪ ॥ శ్రియమేతి ॥ విద్యావి

ద్యే జీవానాం ముక్తిసంసృతిహేతూ - మాయా తయోః కారణం శక్తిః హ్లాదినీ - సంవిత్ జ్ఞానం అభిర్యాన్యాభిశ్చ నిషేవితం ॥
౫౫ ॥ విలోక్యేసుభృశం ప్రీతః- అస్మత్కృష్ణోఽసావేవంభూతః పరమేశ్వర ఇతి జ్ఞాత్వేతి ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం. ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చత్వారింశే తతోఽక్రూరః కృష్ణం మత్వేశ్వరేశ్వరమ్ । ప్రణమ్య భక్త్యా తుష్టావ సగుణాగుణభేదతః ॥ శ్రీకృష్ణం ప్రణమ
తి ॥ నతోఽస్మీతి ॥ హే కృష్ణ- త్వా త్వాం నతోఽస్మి - త్వమస్మత్పితృవ్యః కుతో మాం బాలం నతోఽసి- తత్రాహ- ఆద్యం పురుషం - అ
వ్యయం చ- అనాదినిధనమిత్యర్థః- కుత ఏతత్ -అఖిలహేతూనాం పంచమహాభూతానాం హేతుం- సతు నారాయణోనా
హమితి చేత్తత్రాహ- నారాయణం త్వాం- కిం నారాయణ ఇతి మాం స్తౌషి కాత్ర స్తుతిః - సత్యమేవేత్యాహ - యన్నాభి
జాతాదితి- యస్య నాభిజాతాత్ అరవిందకోశాత్ బ్రహ్మా ఆవిరాసీత్ యతో బ్రహ్మణః ॥ ౧ ॥ అఖిలహేతుహేతుత్వం ప్ర
పంచయతి ॥ భూరితి ॥ ఆదిరహంకారః అజా మాయా -తస్యా ఆదిః పురుషః ఏతే మే జగతో హేతవస్తే సర్వే- తేత వాంగభూ
తాః- అంగాత్ శ్రీమూర్తేరుద్భూతాః జాతాః ఉపసర్జనభూతా వా ॥ ౨ ॥ నన్వతిస్తుతిః కథం క్రియతే - అహమేవాన్యత ఉత్ప
న్నః - తత్పరతంత్రశ్చేత్ చేదిత్యాశంక్య- తవైషా మాయా త్వత్పారమార్థ్యం తు- నకోఽపి వేదేత్యాహ ॥ నేతి ॥ ఏతే అజా ఆది

త్తమైః ॥ ౫౩ ॥ ప్రహ్లాదనారదవసు*ప్రముఖైర్భాగవతోత్తమైః । స్తూయమానం పృథగ్భావైర్వచోభిరమ
లాత్మభిః ॥ ౫౪ ॥ శ్రియా పుష్ట్యా గిరా కీర్త్యా కాంత్యా తుష్ట్యేలయోర్జయా । విద్యయావిద్యయా శక్త్యా
మాయయా చ నిషేవితమ్ ॥ ౫౫ ॥ విలోక్య సుభృశం ప్రీతో భక్త్యా పరమయా యుతః । హృష్యత్తనూరు
హో భావపరిక్లిన్నాత్మలోచనః ॥ ౫౬ ॥ గిరా గద్గదయాస్తౌషీత్సత్త్వమాలంబ్య సాత్వతః । ప్రణమ్య
మూర్ధ్నావహితః కృతాంజలిపుటశ్శనైః ॥ ౫౭ ॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ఏకోనచత్వారింశోఽధ్యాయః.

—*అక్రూరకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః.*—

అక్రూరః ॥ నతోఽస్మ్యహం త్వాఖిలహేతుహేతుం నారాయణం పూరుషమాద్యమవ్యయమ్ । యన్నాభిజా
తాదరవిందకోశాద్బ్రహ్మావిరాసీద్యత ఏష లోకః ॥ ౧ ॥ భూస్తోయమగ్నిః పవనః ఖమాదిర్మహానజాదిర్మన
ఇంద్రియాణి । సర్వేంద్రియార్థా విబుధాశ్చ సర్వే యే హేతవస్తే జగతోంగభూతాః ॥ ౨ ॥ నైతే స్వరూ
పం విదురాత్మనస్తే *అజాదయోనాత్మతయా గృహీతాః । అజోఽనుబద్ధస్స గుణైరజాయా గుణాత్పరం వేద న
తే స్వరూపమ్ ॥ ౩ ॥ త్వాం యోగినో యజంత్యద్ధా మహాపురుషమీశ్వరమ్ । సాధ్యాత్మం సాధిభూతం చ సాధిదై
వం చ సాధవః ॥ ౪ ॥ త్రయ్యా చ విద్యయా కేచిత్త్వాం వై వైతానికా ద్విజాః । యజంతే వివిధైర్యజ్ఞై ర్నానా
రూపామరాఖ్యయా ॥ ౫ ॥ ఏకే త్వాఖిలకర్మాణి సన్న్యస్యోపశమం గతాః । జ్ఞానినో జ్ఞానయజ్ఞేన యజంతి

రేషాం తే- ఆత్మనస్తే స్వరూపం న విదుః- అనాత్మతయా జడత్వేన కారణేన- జడత్వే హేతుః - గృహీతాః ప్రత్యక్షాదిభిర్దృ
ష్టాః- న హ్యజడోఽహృద్గోచర ఇతి భావః- నను జడా మాం మా జానంతు- జీవస్తు జ్ఞాస్యతీత్యత ఆహ- అజ ఇతి సః అజో బ్రహ్మాపి-
అజాయా గుణైరనుబద్ధ ఆవృతః గుణాతీతం తే స్వరూపం న వేద- అతః- అన్యః కుతో జ్ఞాస్యతీతి- యద్వా - ప్రకృత్యాదయః ఆ
త్మనః స్వరూపం- తవ స్వరూపం న విదుః- జడత్వాదేవ జీవస్తు తావత్ ఆత్మానం చ- వేత్తి- న పునస్త్వత్స్వరూపమితి యథోక్తం
హంసగుహ్యే ॥ శ్లో॥ దేహోఽసవోఽక్షా మనవో భూతమాత్రా నాత్మానమన్యం చ విదుః పరం యత్ । సర్వం పుమాన్వేద గు
ణాంశ్చ తద్జ్ఞో న వేద సర్వజ్ఞమనంతమీడ ఇతి ॥ ౩ ॥ నను యది కేఽపి న జానంతి- కథం తర్హి సంసారనివృత్తిర్జీవానామిత్యాశం
క్య సాక్షాదగోచరత్వేఽపి యేన కేనాపి మార్గేణ భజత్వం గమ్యోఽసీత్యాహ ॥ త్వామితి ॥ హైరణ్యగర్భాదయః- అధ్యా
త్మాధిభూతాధిదైవసాక్షిణం- మహాపురుషం- తదంతర్యామిస్వరూపమీశ్వరం నియంతారం చ- యజంతి ॥ ౪ ॥ తదేవం
సాంఖ్యయోగావేకీకృత్యోక్త్వా త్రయీమార్గం కర్మజ్ఞానభేదేన దర్శయతి ద్వాభ్యాం- త్రయ్యా చేతి ॥ వైతానికాః కర్మ
యోగినః- త్వాం వై త్వామేవ యజంతి నను- తే ఇంద్రవరుణవాయ్వాదీన్ యజంతే- న తు మామిత్యత ఆహ - నానేతి - నా
నావజ్రహస్తాదీని రూపాణి యేషాం తే యే అమరాస్తేషామాఖ్యయా నామ్నా త్వామేవ యజంత ఇతి- అయం భావః- ఇంద్ర
వరుణాదిసూక్తైర్హి ఇంద్రాదయః సర్వైశ్వర్యేణ ప్రకాశ్యంతే- నచ స ర్వేశ్వరా బహవస్సంభవంతి- అతో నామభేదేన త్వాం

మేవ యజన్త ఇతి- తథా చ శ్రుతిః॥ శ్రుతి॥ "స ప్రథమస్సంకృతి విశ్వకర్మా- స ప్రథమో మిత్రో వరుణో అగ్నిః- స ప్రథమో బృహస్పతిశ్చికిత్వాన్- తస్మా ఇన్ద్రాయ సుతమాజుహోమీతి ॥౫॥ ఏకమితి॥ జ్ఞానయజ్ఞేన సమాధినా॥ ౬॥ సాంఖ్యయోగత్రయీమార్గాదుక్తాః- వైష్ణవశైవమార్గావాహ ద్వయేన॥ అన్యే చేతి॥ సంస్కృతాత్మానః వైష్ణవశైవదీక్షయా దీక్షితాస్సన్తః- తే త్వదభిహితేన పాంచరాత్రాదివిధినా- త్వన్మయాః త్వన్మయత్వేనాత్మానం చిన్తయన్తః- త్వదేకప్రధానా ఇతి వా- వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధభేదేన బహురూపం- నారాయణరూపేణైకమూర్తికం త్వామేవ యజన్తి॥ ౭॥ త్వామితి॥ బహ్వాచార్యవిభేదేనేతి నానాభేదశైవపాశుపతాదిమార్గేణ ॥౮॥ యేఽపి తు రుద్రదేవతాభక్తాః- తేఽపి త్వామేవ యజన్తీత్యాహ ॥ సర్వ ఏవేతి॥ హే సర్వదేవమయ నన్వేతే పరస్పరదేవతాధిక్షేపకలహవ్యాకులచిత్తాః- కథమేకమేవ యజన్తీత్యుచ్యతే- తత్రాహ- యద్యప్యన్యధియ ఇతి బుద్ధిమాత్రభేదో న వస్తుభేద ఇత్యర్థః॥౯॥ తస్మాత్సర్వే మార్గాస్త్వయ్యేవ- పర్యవస్యన్తీతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ అద్రేస్సకాశాత్సర్వతః ప్రభవన్తి- యాః నద్యః తాః పునః పర్జన్యేనాపూరితా బహుస్రోతసస్సత్యః సర్వతస్సిన్ధుమేవ విశన్తి యథా తద్వత్ ఏతా గతయః మార్గాః అన్తతస్త్వామేవ విశన్తీతి॥౧౦॥ అత్ర హేతుమాహ॥ సత్త్వమితి॥ భవతః శక్తిర్యా ప్రకృతిః- తస్యాస్సత్త్వాదయో గుణాః- అతః ప్రాకృతాః ప్రకృతికార్యోపాధయః- బ్రహ్మపర్యన్తాః స్థావరాదయో జీవాః స్వోపాధిద్వారా- తేషు గుణేషు ప్రోతాః ప్రవిష్టాః- తే చ ప్రకృతౌ సా చ త్వయీతి- అతః క్రమేణోపాధిలయాత్సర్వేఽపి- త్వామేవ ప్రవిశన్తీతి- యద్వా భవతః ప్రకృతేర్గుణైః

జ్ఞానవిగ్రహమ్ ॥౬॥ అన్యే చ సంస్కృతాత్మానో విధినాభిహితేన తే। యజన్తి త్వన్మయాస్త్వాం వై బహుమూర్త్యేకమూర్తికమ్॥ ౭॥ త్వామేవాన్యే శివోక్తేన మార్గేణ శివరూపిణమ్। బహ్వాచార్యవిభేదేన భగవన్ సముపాసతే॥౮॥ సర్వ ఏవ యజన్తి త్వాం సర్వదేవమయేశ్వరమ్। యేఽప్యన్యదేవతాభక్తా యద్యప్యన్యధియః ప్రభో॥౯॥ యథాద్రిప్రభవా నద్యః పర్జన్యాపూరితాః ప్రభో। విశన్తి సర్వతస్సిన్ధుం తద్వత్త్వాం గతయోఽన్తతః ॥౧౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి భవతః ప్రకృతేర్గుణాః। తేషు హి ప్రాకృతాః ప్రోతా ఆబ్రహ్మస్థావరాదయః ॥౧౧॥ తుభ్యం నమస్తేఽస్త్వవిషక్తదృష్టయే సర్వాత్మనే సర్వధియాం చ సాక్షిణే। గుణప్రవాహోఽయమవిద్యయా కృతః ప్రవర్తతే దేవనృతిర్యగాత్మసు ॥౧౨॥ అగ్నిర్ముఖం తేఽవనిరంఘ్రిరీక్షణం సూర్యో నభో నాభిరథో దిశశ్శ్రుతిః । ద్యౌః కం సురేన్ద్రాస్తవ బాహవోఽర్ణవాః కుక్షిర్మరుత్ప్రాణబలం ప్రకల్పితమ్ ॥౧౩॥ రోమాణి వృక్షౌషధయశ్శిరోరుహా మేఘాః పరస్యాస్థినఖాని తేఽద్రయః। నిమేషణం రాత్ర్యహనీ ప్రజాపతిర్మేఢ్రస్తు వృష్టిస్తవ వీర్యమిష్యతే ॥౧౪॥ త్వయ్యవ్యయాత్మన్ పురుషే ప్రకల్పితా లోకాస్సపాలా బహుజీవసంకులాః॥ యథా జలే సంజిహతే జలౌకసోఽప్యుదుమ్బరే వా మశకా మనోమయే॥౧౫॥ యాని యానీహ రూపాణి క్రీడనార్థం త్వం బిభర్షి హి। తై రామృష్టశుచో లోకా ముదా గాయన్తి తే యశః॥

షు ప్రోతాః బ్రహ్మాదయో భవద్వ్యతిరిక్తా న సన్తి - అతస్త్వమేవ సర్వదేవమయ ఇతి॥౧౧॥ నను భవతః ప్రకృతేరితి వదన్ మమాపి ప్రకృతిసంబన్ధం బ్రవీషి - తతశ్చ తేషాం మమ చ కో విశేషస్స్యాదిత్యాశంక్య విశేషమాహ॥ తుభ్యమితి॥ అవిషక్తదృష్టయే అవిలిప్తబుద్ధయే- కుతః- సర్వాత్మ స్వవ్యతిరిక్తాభావాదవిషక్తదృష్టస్త్వమిత్యర్థః- కిం చ సర్వధియాం సాక్షిణే సర్వబుద్ధిసాక్షిత్వాన్న క్వాపి బుద్ధిలోప ఇత్యర్థః॥ ఇతరే తు సంసరన్తీత్యాహ-గుణప్రవాహ ఇతి - దేవనృతిర్యం చ ఆత్మానో యేషాం తేషు దేవాదిశరీరాభిమానిష్విత్యర్థః॥ త్వదవిద్యయా కృతోఽయం గుణప్రవాహః ప్రవర్తతే- అతో మహాన్ విశేష ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ సర్వాత్మన ఇత్యనేనోక్తం సగుణం రూపం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ అగ్నిర్ముఖమితి॥ అగ్న్యాదీననుద్య ఈశ్వరావయవతా విధీయతే- యోఽయమగ్నిః స తవ ముఖమిత్యాదివచనవ్యక్త్యా- ఈక్షణం చక్షుః- శ్రుతిశ్శ్రోత్రం కమిన్ద్రియం-కం మూర్ధా- ప్రాణశ్చ బలం చ తత్ ॥౧౩॥ రోమాణీతి ॥ అద్రయః పరస్య అస్థినఖాని॥౧౪॥ న కేవలమేతావదేవ-కింతు- సర్వోఽప్యయం ప్రపంచస్త్వదవయవభూత ఏవేతి వదన్నేవం సత్యపి ప్రపంచస్య వికారాస్త్వయి న ప్రసజ్యన్తే- తస్య త్వయి కల్పితత్వాదిత్యాహ॥ త్వయీతి॥ అవ్యయాత్మన్ అవ్యయాత్మని-పురుషే పూర్ణే- లోకా అదః సంజిహతే ప్రచలన్తి హే అవ్యయాత్మన్నితి వా- కథం భూతే త్వయి మనోమయే మనః ప్రధానే మనో వృత్తివ్యఙ్గ్యే॥ శ్రు॥ దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా మనసైవానుద్రష్టవ్యమిత్యాదిశ్రుతేః - జలే యథా జలౌకసః సూక్ష్మప్రాణ్యణ్డరాశయః- యథా వా ఉదుమ్బరాన్తః కేసరేషు మశకాః పరస్పరవార్తానభిజ్ఞాః-ఏవమనన్తాని బ్రహ్మాణ్డాని త్వయి చరన్తీత్యర్థః॥౧౫॥ స్యాదేవం భూ

తం తవ స్వరూపం దురవగాహమితి త్వదవతారకథామృతమేవ సంతస్సేవంత ఇత్యాహ||యానీతి|| ఆమృష్టా పరిమార్జితా శుక్ యేషాం తే||౧౬||అతః స్వయమప్యవతారాన్నమస్యతి ||నమ ఇతి|| హయశీర్ష్ణే హయగ్రీవాయ- మధుకైటభయోః మృత్యవే నిహంత్రే||౧౭||అకూపారాయేతి||అకూపారాయ కూర్మాకారాయ- క్షిత్యుద్ధారో విహారో యస్య తస్మై||౧౮||౧౯||నమ ఇతి||భృగూణాం పతయే పరశురామాయ||౨౦||సంకర్షణం రామం చతుర్వ్యూహరూపేణ ప్రణమతి||నమస్తే వాసుదేవాయేతి ||౨౧||౨౨||ఏవం స్తుత్వా బంధమోక్షం ప్రార్థయితుమాహ|| భగవన్నితి|| అసతి దేహాదౌ గ్రాహో ఆగ్రహో యస్య సః- అసద్గ్రాహో యస్యేతి వా ||౨౩|| న కేవలమయం లోకః- అహమపి తథైవేత్యాహ|| అహం చేతి||౨౪||మూఢత్వమేవ ప్రకటయతి||అనిత్యేతి|| విపర్యస్తా మతిః అనిత్యే కర్మఫలే నిత్యా ఇతి- అనాత్మని దేహాదావాత్మేతి దుఃఖరూపే గృహాదావసుఖమతి- విపరీతమతిరిత్యర్థః- ద్వంద్వం ద్వంద్వేషు సుఖదుఃఖాదిషు- ఆరామః క్రీడా యస్య సః నను దుఃఖే కథం రతిస్తత్రాహ- తమోవిష్టః తమసా వ్యాప్తః- అత ఆత్మనః ప్రియం ప్రేమాస్పదం త్వాం న జానే ఇత్యర్థః|| ౨౫|| తదేవ సదృష్టాంతమాహ||యథేతి|| తస్మాజ్జలాద్భవంతీతి తదుద్భవాని తృణాదీని తైః తథా మాయయా ఛన్నం త్వా త్వామహం హిత్వా- పరాఙ్ముఖో దేహాద్యభిముఖో వర్తత ఇతి||౨౬||న త్వేవం జానతః కుతో విషయాభిముఖతా తత్రాహ||నోత్సహ ఇతి|| కృపణా విషయవాసనా యుక్తా ధీర్యస్య సః- అత ఏవ- కామకర్మభ్యాం హతం క్షుభితం- ఇంద్రియైశ్చ బలిభిర్విషయసంయుక్తైరితస్త

౧౬||నమః కారణమత్స్యాయ ప్రళయాబ్ధిచరాయ చ । హయశీర్ష్ణే నమస్తుభ్యం మధుకైటభమృత్యవే||
౧౭||అకూపారాయ మహతే నమో మందరధారిణే।క్షిత్యుద్ధారవిహారాయ నమః సూకరమూర్తయే||౧౮||
నమస్తేఽద్భుతసింహాయ సాధులోకభయాపహ। వామనాయ నమస్తుభ్యం క్రాంతత్రిభువనాయ చ||౧౯||న
మో భృగూణాం పతయే దృప్తక్షత్రవనచ్ఛిదే।నమస్తే రఘువర్యాయ రావణాంతకరాయ చ||౨౦||నమస్తే వా
సుదేవాయ నమః సంకర్షణాయ చ। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ సాత్వతాం పతయే నమః||౨౧||నమః శు
ద్ధాయ బుద్ధాయ దైత్యదానవమోహినే। మ్లేచ్ఛప్రాయక్షత్రహంత్రే నమస్తే కల్కిరూపిణే||౨౨||భగవన్
సర్వలోకోఽయం మోహితస్తవ మాయయా । అహం మమేత్యసద్గ్రాహో భ్రామ్యతే కర్మవర్త్మసు||
౨౩|| అహం చాత్మాత్మజాగారదారార్థస్వజనాదిషు । భ్రమామి స్వప్నకల్పేషు మూఢః సత్యధియా వి
భో||౨౪||అనిత్యానాత్మదుఃఖేషు విపర్యాసమతిర్హ్యహమ్।ద్వంద్వారామస్తమోవిష్టో న జానే త్వాత్మ
నః ప్రియమ్||౨౫||యథాబుధో జలం హిత్వా ప్రతిచ్ఛన్నం తదుద్భవైః । అభ్యేతి మృగతృష్ణాం వైహిత్వా
హం త్వాం పరాఙ్ముఖః||౨౬||నోత్సహేఽహం కృపణధీః కామకర్మహతం మనః। రోద్ధుం ప్రమాదిభిస్సాక్షైః
హ్రియమాణమితస్తతః||౨౭|| సోఽహం తవాంఘ్ర్యుపగతోఽస్మ్యసతాం దురాపం తచ్చాప్యహం భవద
నుగ్రహ ఈశ మన్యే।పుంసో భవేద్య ❋ హి సంసరణాపవర్గస్త్వయ్యబ్జనాభ సదుపాసనయా మతి
స్స్యాత్||౨౮|| నమో విజ్ఞానమాత్రాయ సర్వప్రత్యయహేతవే । పురుషేశప్రధానాయ బ్రహ్మణేఽనం
తశక్తయే||౨౯||నమస్తే వాసుదేవాయ సర్వభూతక్షయాయ చ । హృషీకేశ నమస్తుభ్యం ప్రపన్నం పాహి

త ఆకృష్యమాణం మనః- రోద్ధుం నియంతుం న శక్నోమీతి|| ౨౭|| స ఇతి|| తదేవమస్వతంత్రో యః సోఽహం- తవాంఘ్ర్యుపగతః శరణం ప్రాప్తః- నన్వింద్రియపరతంత్రస్య తదపి కుతస్తత్రాహ- తచ్చాపీతి - హే ఈశ అంతర్యామిన్- తవాంఘ్ర్యుపగమనం చాసతాం దురాపం - అతో భవతోఽనుగ్రహ ఏవేత్యహం మన్యే అనుగ్రహే సతీతి వా- నను సతాం సేవయైవైవం భవతి కిం మదనుగ్రహేణేత్యత ఆహ- పుంస ఇతి- జీవస్య సంసారస్యాపవర్గః సమాప్తిర్యదా త్వత్కృపయా భవేత్- సంభావనాస్పదం భవతి- హే అబ్జనాభ తదా సదుపాసనా సంపద్యతే- తయా తర్హ్యేవ త్వయి మతిర్భవేత్- న త్వత్కృపాం వినా సత్సేవా న నితరాం త్వన్మతిః న తేషాం ముక్తిరిత్యర్థః|| ౨౮|| పాదయోః పతన్ ప్రార్థయతే ద్వయేన||నమ ఇతి|| విజ్ఞానమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై- అత ఏవ సర్వప్రత్యయహేతవే సమస్తజ్ఞానకారణాయ- కించ- పురుషేశప్రధానాయ పురుషస్య య ఈశాః సుఖదుఃఖప్రాపకాః కాలకర్మస్వభావాదయః- తేషాం ప్రధానాయ నియంత్రే- కుతః బ్రహ్మణే- పరిపూర్ణాయ కించ- అనంతశక్తయే- అనంతాః శక్తయో యస్య- యద్వా - అనంతా మాయాఖ్యా శక్తిర్యస్య తస్మై - అథవా ప్రధానం ప్రకృతిః పురుషస్తత్ప్రవర్తకః ఈశః కాలః- ఏతత్త్రితయాత్మనే బ్రహ్మణే - వక్ష్యతి చ- భగవాన్ - ప్రకృతిర్యదుపాదానమాధారః పురుషః పరః- సతోఽభివ్యంజకః కాలో బ్రహ్మ తత్త్రితయం త్వహమితి|| ౨౯|| సర్వప్రత్యయహేతుత్వమభివ్యం

జయత్ స్త్రాతి॥నను స్త ఇతి॥ వాసుదేవాయ చిత్తాధిష్ఠాత్రే- సర్వభూతక్షయాయ క్షయ ఆశ్రయః అహంకారశ్చ ప్రాణినా
మాశ్రయః-తతశ్చాహంకారాధిష్ఠాత్రే సంకర్షణాయేత్యర్థః - హృషీకేశేతి బుద్ధిమనసోరధిష్ఠాత్రోః ప్రద్యుమ్నాని
రుద్ధయోరేకీకృత్య గ్రహణం శరణాగతం మాం పాహీతి ప్రార్థనం॥౩౦॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకచత్వారింశే హరిః రజకం ప్రవిశన్ పురీమ్ । తతో వరానదాత్తుష్టః సుదామ్నా నాయకస్య చ॥ సశంకమక్రూరమ
నః ప్రమోద్య స్వధామ సందర్శనతః కృపాళుః । స్వరాజధానీం మధురామపశ్యదలంకృతానంతమహోత్సవాఢ్యాం॥ ౧॥
౨॥౩॥అద్భుతానీతి॥ భూమావియతి జలే వా యావంత్యద్భుతాని - తాని త్వయ్యేవ సంతి-తం త్వాం-విపశ్యతో మే కిమద్భుత
మదృష్టం-అపి తు సర్వం దృష్టమేవేత్యర్థః॥౪॥ననుమత్వా ప్రాప్తైః పూర్వమేవ త్వం విస్మితముఖో లక్షితోసి - అతో భూమావి
యతి జలే వా కిమప్యద్భుతం దృష్టం వదేత్యత ఆహ॥ యత్రేతి॥ యత్ర త్వయి-సర్వాణ్యద్భుతాని తం త్వామిహ పశ్యతో మే-

మాం విభో॥౩౦॥*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చత్వారింశోధ్యాయః. ... *

శ్రీశుకః॥ స్తువతస్తస్య భగవాన్ దర్శయిత్వా జలే వపుః । భూయస్సమాహరత్కృష్ణో నటో నాట్యమివా
త్మనః॥౧॥ సోపి చాంతర్హితం వీక్ష్య జలాదున్మజ్జ్య సత్వరః । కృత్వా చావశ్యకం సర్వం విస్మితో రథమాగ
మత్॥౨॥ తమపృచ్ఛద్ధృషీకేశః కిం తే దృష్టమిహాద్భుతమ్ । భూమావియతి వా తోయే తథా త్వాం లక్షయా
మహే॥౩॥ అక్రూరః॥ అద్భుతానీహ యావంతి భూమావియతి వా జలే । త్వయి విశ్వాత్మకే తాని కిం మేదృ
ష్టం విపశ్యతః॥౪॥ యత్రాద్భుతాని సర్వాణి భూమావియతి వా జలే । తం త్వానుపశ్యతో బ్రహ్మన్ కిం మే దృ
ష్టమిహాద్భుతమ్॥౫॥ ఇత్యుక్త్వా చోదయామాస స్యందనం గాందినీసుతః । మథురామనయద్రామం కృష్ణం
చైవ దినాత్యయే॥౬॥ మార్గే గ్రామజనా రాజన్ తత్ర తత్రోపసంగతాః । వసుదేవసుతౌ దృష్ట్వా ప్రీతా
దృష్టిం చ నాదదుః॥౭॥ తావద్వ్రజౌకసస్తత్ర నందగోపాదయోగ్రతః। పురోపవనమాసాద్య ప్రతీక్షంతో
వతస్థిరే॥౮॥ తాన్ సమేత్యాహ భగవానక్రూరం జగదీశ్వరః । గృహీత్వా పాణినా పాణిం ప్రశ్రితం ప్ర
హసన్నివ॥ ౯॥ భవాన్ ప్రవిశతాదగ్రే సహయానః పురీం గృహమ్। వయం త్విహావముచ్యాథ ప్రాతద్ర్ర
క్ష్యామహే పురీమ్॥౧౦॥ అక్రూరః॥ నాహం భవద్భ్యాం రహితః ప్రవేక్ష్యే మధురాం పురీమ్ । త్యక్తుం నా
ర్హసి మాం నాథ భక్తం తే భక్తవత్సల॥౧౧॥ ఆగచ్ఛ యామ గేహాన్నస్సనాథాన్ కుర్వధోక్షజ। సహాగ్రజస్స
గోపాలైస్సుహృద్భిశ్చ సుహృత్తమ॥౧౨॥ పునీహి పాదరజసా గృహాన్నో గృహమేధినామ్ । యచ్ఛౌచేనా
నుతృప్యంతి పితరస్సాగ్నయస్సురాః॥ ౧౩॥ అవనిజ్యాంఘ్రియుగళమాసీచ్ఛ్లోక్యో బలిర్మహాన్। ఐశ్వర్య
మతులం లేభే గతిం చైకాంతినాం తు యా॥౧౪॥ ఆపస్తేంఘ్ర్యవనేజన్యస్త్రీన్ లోకాన్ శుచయో పునన్ । శిర
సాధత్తయాశ్శర్వస్స్వర్యాతాస్సగరాత్మజాః॥ ౧౫॥ దేవదేవ జగన్నాథ పుణ్యశ్రవణకీర్తన। యదూత్త
మోత్తమశ్లోక నారాయణ నమోస్తు తే॥ ౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ ఆయాస్యే భవతో గేహమహమార్యసమన్వి
తః। యదుచక్రద్రుహం హత్వా వితరిష్యే సుహృత్ప్రియమ్॥ ౧౭॥ ఏవముక్తో భగవతా సోక్రూరో విమనా

—* శ్రీకృష్ణబలరామయోర్మధురానగరప్రవేశఘట్టః. *—

అన్యత్ర భూమ్యాదౌ కిమద్భుతం దృష్టం-త్వాం వినా న తత్ర కించిదద్భుతమిత్యర్థః-హే బ్రహ్మన్ హే పరమేశ్వరేత్యర్థః- బ్ర
హ్మేతి వా పాఠః॥౫॥ ఇతీతి॥ గాందినీసుతః అక్రూరః॥౬॥ మార్గ ఇతి॥ దృష్టిం నాదదుః పశ్యంత ఏవ స్థితా ఇత్యర్థః॥ ౭॥ తావది
తి॥ రామకృష్ణాగమనం ప్రతీక్షమాణాః స్థితాః॥౮॥ తావదతి॥ ప్రశ్రితం వినీతం॥ ౯॥ భవానితి॥ స్వగృహం చ ప్రవిశతాత్ ప్ర
విశతు అవముచ్య ఉత్తార్య-విశ్రామ్యేత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ ఆగచ్ఛేతి॥ సాగ్రజః సహ గోపాలైరిత్యర్థః॥౧౨॥ పునీహీతి॥ య
చ్ఛౌచేన యస్య పాదరజసః క్షాళనోదకేన గృహం గతస్థితేన॥౧౩॥ అవనిజ్యేతి॥ శ్లోక్యః పుణ్యకీర్త్యర్హః - ఏకాంతినాం ఏ
కాంతభక్తానాం-యా గతిస్తాం చ లేభే॥ ౧౪॥ ఆప ఇతి ॥ అపునన్ పవిత్రీకృతవత్యః-యాభిరద్భిః-స్వః స్వర్గం ప్రాప్తాః॥
౧౫॥ ప్రార్థయమానో నమస్కరోతి॥ దేవదేవేతి॥ అతః పరమన్యత్ శ్రేయో నాస్తీతి మత్వా బహుధా సంబోధయతి॥౧౬॥ ఆ
యాస్య ఇతి ॥ ఆదౌ తావత్ యదుచక్రాయ ద్రుహ్యతీతి యదుచక్రద్రుక్ - తం కంసం హత్వా - సుహృదాం ప్రియం వితరి
ష్యే దాస్యామి॥౧౭॥ ఏవమితి॥ రామకృష్ణావానీతావితి స్వకృతం కంసాయ వేద్య సమక్షేత్॥౧౮॥ అథేతి॥ గోపైః పరివారితః

పరివృతః ప్రావిశత్ ॥౧౯॥ శ్రీకృష్ణదృష్టాం పురీమనువర్ణయతి చతుర్భిః ॥ దదర్శేతి ॥ స్ఫాటికాని తుంగాని గోపురాణి పురద్వారాణి అన్యాని గృహద్వారాణి చ యస్యాం తాం బృహంతి హేమమయాని కవాటాని తోరణాని చ యస్యాం తాం- తామ్రైంచ ఆరః ఆరకూటశ్చ తన్మయాః కోష్ఠాః ధాన్యాగారాః అశ్వశాలాదయశ్చ యస్యాం తాం పరిఘాః పరితః ఖాతగర్తాస్తాభిర్దురాసదాం దుర్గమాం- ఉద్యానాని దూరస్థానివ నానిరమ్యాణ్యుపవనాని చ నికటస్థాని - తైరుపశోభితాం ॥౨౦॥ సౌవర్ణేతి ॥ సౌవర్ణాః శృంగాటకాః చతుష్పథాః- హర్మ్యాణి ధనినాం గృహాణి చ తేషు నిష్కుటాః గృహోద్యానాని ఆరామాశ్చ తైః- శ్రేణీనామేకరూపశిల్పోపజీవినాం- సభాభిరుపసంవేశనస్థానైశ్చ- భవనైరన్యగృహైశ్చోపస్కృతాం అలంకృతాం - అమలాః స్ఫటికాః హరితో మరకతాః ॥౨౧॥ జుష్టేష్వితి ॥ వైదూర్యాదిరత్నైర్జుష్టేషు వలభ్యాదిషు- ఆవిష్టైరుపవిష్టైః పారావతైః బర్హిభిశ్చ నాదితాం- తత్ర వలభ్యో గృహపురోభాగస్తంభనిహితచ్ఛాదనావష్టంభవక్రదారూణి- వేదయో వలభీనామధోదేశవిరచితావష్టంభవేదికాః జాలాముఖరంధ్రాణి గవాక్షచ్ఛిద్రాణి- కుట్టిమాని మణిబద్ధా భూమయస్తేష్వితి- రథ్యాః రాజమార్గాః- ఆపణాః పణ్యవీథయః మార్గా అన్యే చ- చత్వరాణ్యంగణాని- సంసిక్తాని రథ్యాదీని యస్యాం తాం- ప్రకీర్ణా మాల్యాదయో యస్యాం తాం ॥౨౨॥ ఆపూర్ణేతి ॥ తథా స్వలంకృతాని ద్వారాణి యేషాం తే గృహా యస్యాం తాం- తైః ఆపూర్ణైః అ

ఇవ ॥ పురీం ప్రవిష్టః కంసాయ కర్మావేద్య గృహం యయౌ ॥ ౧౮ ॥ అథాపరాహ్ణే భగవాన్ కృష్ణస్సంకర్షణాన్వితః ॥ మధురాం ప్రావిశద్గోపైర్దిదృక్షుః పరివారితః ॥ ౧౯ ॥ దదర్శ తాం స్ఫాటికతుంగగోపురద్వారాం బృహద్ధేమకవాటతోరణాం । తామ్రారకోష్ఠాం పరిఘాదురాసదాముద్యానరమ్యోపవనోపశోభితామ్ ॥ ౨౦ ॥ సౌవర్ణశృంగాటకహర్మ్యనిష్కుటైః శ్రేణీసభాభిర్భవనైరుపస్కృతామ్ । వైదూర్యవజ్రామలనీలవిద్రుమైర్ముక్తాహరిద్భిర్వలభీషు వేదిషు ॥ ౨౧ ॥ జుష్టేషు జాలాముఖరంధ్రకుట్టిమేష్వావిష్టపారావతబర్హినాదితామ్ । సంసిక్తరథ్యాపణమార్గచత్వరాం ప్రకీర్ణమాల్యాంకురలాజతండులామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆపూర్ణకుంభైర్దధిచందనోక్షితైః ప్రసూనదీపావళిభిస్సపల్లవైః । సవృంతరంభాక్రముకైస్సకేతుభిస్స్వలంకృతద్వారగృహాం సపట్టికైః ॥ ౨౩ ॥ తాం సంప్రవిష్టౌ వసుదేవనందనౌ వృతౌ వయస్యైర్నరదేవవర్త్మనా । ద్రష్టుం సమీయుస్త్వరితాః పురస్త్రియో హర్మ్యాణి చైవారురుహుర్నృపోత్సుకాః ॥ ౨౪ ॥ కాశ్చిద్విపర్యగ్ధృతవస్త్రభూషణా విస్మృత్య చైకం యుగళేష్వథాపరాః । కృతైకపత్రశ్రవణైకనూపురా నాఙ్క్త్వా ద్వితీయం త్వపరాస్వలోచనమ్ ॥ ౨౫ ॥ అశ్నంత్య ఏకాస్తదపాస్య భోజనం చాభ్యజ్యమానా అకృతోపమజ్జనాః । స్వపంత్య ఉత్థాయ నిశమ్య నిస్వనం నిపాయయంత్యోఽర్భమపోహ్య మాతరః ॥ ౨౬ ॥ మనాంసి తాసామరవిందలోచనః ప్రగల్భలీలాహసితావలోకనైః । జహార మత్తద్విరదేంద్రవిక్రమో దృశాం దదచ్ఛ్రీరమణాత్మనోత్సవమ్ ॥ ౨౭ ॥ దృష్ట్వా ముహుశ్శ్రుతమనుద్రుతచేతసస్తం తత్ప్రేక్షణోత్స్మితసుధోక్షణలబ్ధమానాః । ఆనందమూర్తిముపగుహ్య దృశాత్మలబ్ధం హృష్యత్త్వచో జహురనంతమరిందమాధిమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాంబుజాః । అభ్యవర్షన్ సౌమనస్యైః ప్రమదా బలకేశ

ద్భిః పూర్ణైః కుంభైః దధ్నా చందనేన చ ఉక్షితైః సిక్తైః - ప్రసూనానాం దీపానాం చ ఆవళయో యేషు తైః వృతైః ఫలగుచ్ఛైరుపలక్షితా ఆరంభాః క్రముకాశ్చ తత్సహితైస్సకేతుభిః కేతవో ధ్వజాస్తత్సహితైః - పట్టికావితస్తివిస్తారపట్టవస్త్రాణి తత్సహితైః- అత్రేయం రీతిః ద్వారేషూభయతస్తండులానాముపరి కుంభాః తత్పరితః ప్రసూనావళయః కంఠే పట్టికాః- ముఖే చూతాదిపల్లవాః- తదుపరి పాత్రాంతరే దీపావళయః తత్సన్నిధౌ రంభాః క్రముకాః కేతవస్తోరణాని చేతి ॥ ౨౩ ॥ తామితి ॥ నరదేవవర్త్మనా రాజమార్గేణ తాం పురీం సంప్రవిష్టావితి ద్వితీయాంతః ॥ ౨౪ ॥ ఔత్సుక్యమేవాహ ద్వయేన ॥ కాశ్చిదితి ॥ విపర్యక్ విపరీతం ధృతాని వస్త్రాణి భూషణాని చ యాభిస్తాః- యుగళేషు యుగళధార్యేషు కుండలకంకణాదిషు- ఏకం విస్మృత్య సమీయుః కృతమేకమేవ పత్రం యయోస్తే శ్రవణే యాసాం ఏకమేవ నూపురం చరణాభరణం యాసాం తాశ్చ నాఙ్క్త్వా అనక్త్వా ఏకస్మిన్నేవ లోచనే కజ్జలం నిధాయ ॥ ౨౫ ॥ అశ్నంత్య ఇతి ॥ తద్భోజనం హిత్వా- అభ్యజ్యమానాః సఖీభిః క్రియమాణతైలాభ్యంగాః- అకృతస్నానాః అపోహ్య నిరస్య ॥ ౨౬ ॥ మనాంసీతి ॥ ప్రగల్భాః లీలాయాః తాభిః హసితాని ఈక్షణాని చ తైః శ్రియం రమయతీతి శ్రీరమణః తేనాత్మనా వపుషా- తాసాం దృశాం ఉత్సవం దదత్- మనాంసి జహార ॥ ౨౭ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ ముహుః శ్రుతత్వాత్ తద్గతచేతసస్త్రియః తం దృష్ట్వా తస్య ప్రేక్షణం చ ఉత్స్మితం చ తదేవ సుధా తయా సుధ

యాఉత్సుకం సేచనం- తేనలబ్ధో మానోయాభిస్తాదృశాఉద్ఘటితేన నేత్రద్వారేణఆత్మ నిమనసిలబ్ధంప్రాప్తం పరిష్వజ్య తదప్రాప్తిజనితంఅనంతంఆధింవ్యధాంజహుః- హేఅరిందమనిర్జితకామేతి సంబోధనం - శృంగారరసేఽమగ్నోమా భూదితి ॥౨౮॥ ప్రాసాదేతి॥ సౌమనస్యైఃకుసుమసమూహైఃశోభనమనోభావైర్వా॥౨౯॥౩౦॥ఊచురితి॥పౌరాఃపుర స్త్రియః॥౩౧॥రజకమితి॥రజకఃవస్త్రనిర్ణేజకః-సఏవవస్త్రాణాంరాగమపికుర్వన్రంగకారః॥౩౨॥౩౩॥సఇతి॥రుషితఃకు పితః॥౩౪॥ఈదృశానీతి॥ గిరౌవనేచరథ- యె- తేయూయంనిత్యంపూర్వంపరిదత్తేతిసంభావనాయాంలోట్ అభీప్సథప్రార్థయథ ॥౩౫॥ యాతేతి॥ రాజకులానిరాజకీయాఃలుంపంతినిస్స్వంకుర్వంతి॥౩౬॥౩౭॥ తస్యేతి॥ వాసఃకోశాన్వస్త్రపు

వా ॥౨౯॥ దధ్యక్షతైస్సోదపాత్రైస్స్రగ్గంధైరప్యుపాయనైః । తావానర్చుః ప్రముదితాస్తత్రతత్రద్విజాతయః॥౩౦॥ ఊచుఃపౌరాఅహోగోప్యస్తపఃకిమచరన్మహత్। యాహ్యేతావనుపశ్యంతినరలోకమ

—✻రజకవధ-వాయక-సుదామ-త్రివక్రాదీనాంసమ్మాననఘట్టః.✻—

హోత్సవౌ ॥౩౧॥ రజకంకంచిదాయాంతంరంగకారంగదాగ్రజః। దృష్ట్వాయాచతవాసాంసిధౌతాన్యత్యుత్తమానిచ ॥౩౨॥ దేహ్యావయోస్సముచితాన్యంగవాసాంసిచార్హతోః।భవిష్యతిపరంశ్రేయోదాతుస్తేనాత్రసంశయః ॥౩౩॥ సయాచితోభగవతాపరిపూర్ణేనసర్వతః। సాక్షేపంరుషితంప్రాహభృత్యోరాజ్ఞస్సుదుర్మదః॥౩౪॥ ఈదృశాన్యేవవాసాంసినిత్యంగిరివనేచరాః। పరిధత్తకిముద్వృత్తా రాజద్రవ్యాణ్యభీప్సథ॥౩౫॥యాతాశుబాలిశానైవంప్రార్థ్యంయదిజిజీవిషా। బధ్నంతిఘ్నంతిలుంపంతిదృప్తాన్ రాజకులానివై ॥ ౩౬ ॥ ఏవంవికత్థమానస్యకుపితోదేవకీసుతః।రజకస్యకరాగ్రేణశిరఃకాయాదపాహరత్॥౩౭॥తస్యానుజీవినస్సర్వేవాసఃకోశాన్విసృజ్యవై । దుద్రువుస్సర్వతోమార్గంవాసాంసిజగృహేచ్యుతః॥౩౮॥వసిత్వాత్మప్రియేవస్త్రేకృష్ణస్సంకర్షణస్తథా। శేషాణ్యదత్తగోపేభ్యోవిసృజ్యభువికానిచిత్॥౩౯॥తతస్తువాయకఃప్రీతస్తయోర్వేషమకల్పయత్ । విచిత్రవర్ణైశ్చైలేయైరాకల్పైరనురూపతః॥౪౦॥నానాలక్షణవేషాభ్యాంకృష్ణరామౌవిరేజతుః।అలంకృతౌబాలగజౌపర్వణీవసితేతరౌ। ౪౧॥ తస్యప్రసన్నోభగవాన్ప్రాదాత్సారూప్యమాత్మనః।శ్రియంచపరమాంలోకేబలైశ్వర్యస్మృతీంద్రియమ్॥౪౨॥తతస్సుదామ్నోభవనంమాలాకారస్యజగ్మతుః। తౌదృష్ట్వాసముత్థాయననామశిరసాభువి॥౪౩॥తయోరాసనమానీయపాద్యంచార్ఘ్యార్హణాదిభిః।పూజాంసానుగయోశ్చక్రేస్రక్తాంబూలానులేపనైః॥౪౪॥ప్రాహనస్సార్థకంజన్మపాలితంచకులంప్రభో॥పితృదేవర్షయోమహ్యంతుష్టాహ్యాగమనేనవామ్॥౪౫॥భవంతౌకిలవిశ్వస్యజగతఃకారణంపరమ్।అవతీర్ణావిహాంశేనక్షేమాయచభవాయచ॥౪౬॥ నహివాంవిషమాదృష్టిస్సుహృదోర్జగదాత్మనోః। సమయోస్సర్వభూతేషుభజంతంభజతోరపి॥౪౭॥ మామాజ్ఞాపయతంభృత్యంకిమహంకరవాణివామ్ । పుంసోత్యనుగ్రహోహ్యేష భవద్భ్యాంయన్నియుజ్యతే॥౪౮॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిప్రేత్యరాజేంద్రసుదామాప్రీతమానసః । శస్తైస్సుగంధికుసుమైర్మాలావిరచితాదదౌ॥౪౯॥ తాభిస్స్వలంకృతౌప్రీతౌకృష్ణరామౌసహానుగౌ। ప్రణతాయప్రపన్నాయదదతుర్వరదౌవరాన్ ॥౫౦॥ సోపివవ్రేఽచలాంభక్తింతస్మిన్నేవాఖిలాత్మని।తద్భక్తేషుచసౌహార్దంభూతేషుచపరాందయామ్॥౫౧॥ఇతితస్మైవరాన్దత్వాశ్రియంచాన్వయవర్ధనీమ్।బలమాయుర్యశః కాంతింనిర్జగామసహాగ్రజః॥౫౨॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-ఏకచత్వారింశోధ్యాయః. ✻

టకాన్॥౩౮॥౩౯॥తతఇతి॥వాయకఃతంతువాయవిశేషః-వేషంఅలంకారం-చైలేయైర్వస్త్రమయైరాకల్పైః భూషణైః ౪౦॥౪౧॥తస్యేతి॥ఇహలోకేపరమాంశ్రియంబలంచఐశ్వర్యంచస్మృతించఇంద్రియంచతత్పాటవంచ॥ ౪౨ ॥౪౫॥ భవంతావితి॥క్షేమాయఅభయాయ-భవాయఉద్భవాయ॥౪౬॥ రజకవధేనవాయకానుగ్రహేణచయువయోః విషమదృష్టితయాఅనీశ్వరతానాశంకనీయేత్యాహ॥నహీతి॥ అత్రహేతుస్సమయోరితి- అత్రాపిహేతుద్వయంసుహృదోఃజగదాత్మనోరితిచ॥౪౭॥౪౮॥ఇతీతి॥ఇత్యేవంవిజ్ఞాపయన్-అభిప్రేత్యతన్మతంజ్ఞాత్వా॥౪౯॥ ౫౧॥ఇతీతి॥ అన్వయవర్ధనీంవంశవృద్ధిమతీం॥శ్లో॥ స్వైరంచరన్మధుపురేరజకంనికృత్యకృష్ణఃప్రదాయచవరానథవాయకాయ । మాలాకృతంసమనుకంప్యచకారకుబ్జామృజ్వీంధనుశ్చసహసోన్నమయన్బభంజ॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥౫౨॥ ✻

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ ద్విచత్వారింశకే కుబ్జోన్నమనం ధనుషోభిదా। వధస్తద్రక్షిణాం కంసపారిష్వరంగోత్సవాదిచ ॥ అథేతి॥ అంగవిలేపాశ్చందనాదయః- గృహీతాని అంగవిలేపభాజనాని యయా తాం- రసప్రదః సుఖప్రదః॥౧॥ కేతి॥ హే అంగనే వరోరు ఇతి సోపహాసం సంబోధ్య పృచ్ఛతి- త్వం ఏతదనులేపనం కస్య వా- ఇహ ఇతి నిపాతో ధూర్త్యవిశేషపయుక్తే వితర్కే - అస్మభ్యం వా సద్యః ఫలదేత్యాహ -నచిరాదితి ॥౨॥ దాసీతి॥ త్రిస్థః గ్రీవోరఃకటయో వక్రా ఇతి త్రివక్రేతి నామ యస్యాః సా- అనులేపనక్రియాయాం కంసస్య బహుమతా దాస్యస్మి॥౩॥ రూపేతి॥ రూపం అంగసౌష్ఠవం- పేశలంచ సౌకుమార్యం- మాధుర్యంచ రసికతా హసితంచ ఆలాపశ్చ- వీక్షితంచ తైర్ధర్షితా ఆత్మా మోహితచిత్తా- సాంద్రం ఘనం॥౪॥ తత ఇతి॥ స్వవర్ణేతరశోభినా రామకృష్ణయోర్వర్ణాభ్యామితరః పీతాదివర్ణస్తేన శోభితుం శీలం యస్య తేన- సంప్రాప్తపరిభాగేన సంప్రాప్తః పరో నామో

త్కర్షకః॥ అథ వ్రజన్ రాజపథేన మాధవః స్త్రియం గృహీతాంగవిలేపభాజనామ్। విలోక్య కుబ్జాం యువతీం వరాననాం పప్రచ్ఛ యాంతీం ప్రహసన్ రసప్రదః ॥౧॥ కా త్వం వరోర్వేతదిహానులేపనం కస్యాంగనే వా కథయస్వ సాధు నః । దేహ్యావయోరంగవిలేపముత్తమం శ్రేయస్తతస్తే న చిరాద్భవిష్యతి॥ ౨॥ సైరంధ్రీ॥ దాస్యస్మ్యహం సుందర కంససమ్మతా త్రివక్రనామా హ్యనులేపకర్మణి। మద్భావితం భోజపతేరతిప్రియం వినా యువాం కోన్యతమస్తదర్హతి॥౩॥ రూపపేశలమాధుర్యహసితాలాపవీక్షితైః। ధర్షితాత్మా దదౌ సాంద్రముభయోరనులేపనమ్॥౪॥ తతస్తావంగరాగేణ స్వవర్ణేతరశోభినా। సంప్రాప్తపరభాగేన శుశుభాతేనురంజితౌ॥౫॥ ప్రసన్నో భగవాన్ కుబ్జాం త్రివక్రాం రుచిరాననాం । ఋజ్వీం కర్తుం మనశ్చక్రే దర్శయన్ దర్శనే ఫలమ్॥౬॥ పద్భ్యామాక్రమ్య ప్రపదే ద్వ్యంగుళ్యుత్తానపాణినా। ప్రగృహ్య చుబుకేధ్యాత్మముదనీనమదచ్యుతః॥౭॥ సా తదర్జుసమానాంగీ బృహచ్ఛ్రోణిపయోధరా। ముకుందస్పర్శనాత్సద్యో బభూవ ప్రమదోత్తమా ॥ ౮ ॥ తతో రూపగుణౌదార్యసంపన్నా ప్రాహ కేశవం । ఉత్తరీయాంతమాకృష్య స్మయంతీ జాతహృచ్ఛయా॥౯॥ ఏహి వీర గృహం యామో న త్వాం త్యక్తుమిహోత్సహే । త్వయోన్మథితచిత్తాయాః ప్రసీద పురుషర్షభ॥౧౦॥ ఏవం స్త్రియా యాచ్యమానః కృష్ణో రామస్య పశ్యతః । ముఖం వీక్ష్యాను గోపానాం ప్రహసంస్తామువాచ హ॥౧౧॥ ఏష్యామి తే గృహం సుభ్రు పుంసామాధివికర్శనమ్ ।సాధితార్థోఽగృహాణాం నః పాంథానాం త్వం పరాయణమ్॥౧౨॥ విసృజ్య మాధ్వ్యా వాణ్యా తాం వ్రజన్ మార్గే వణిక్పథైః। నానోపాయనతాంబూలస్రగ్గంధైః సాగ్రజోర్చితః॥౧౩॥ తద్దర్శనస్మరక్షోభాదాత్మానం నావిదన్ స్త్రియః। విస్రస్తవస్త్రకబరవలయా లేఖ్యమూర్తయః॥౧౪॥ తతః పౌరాన్ పృచ్ఛమానో ధనుషః స్థానమచ్యుతః। తస్మిన్ ప్రవిష్టో దదృశే ధనురైంద్రమివాద్భుతమ్॥౧౫॥ పురుషైర్బహుభిర్గుప్తమర్చితం పరమర్ద్ధిమత్ । వార్యమాణో నృభిః కృష్ణః ప్రసహ్య ధనురాదదే॥౧౬॥ కరేణ వామేన సలీలముద్ధృతం సజ్యం చ కృత్వా నిమిషేణ పశ్యతామ్। నృణాం వికృష్య ప్రబభంజ మధ్యతో యథేక్షుదండం మదకర్యురుక్రమః॥౧౭॥ ధనుషో భజ్యమానస్య శబ్దః ఖం రోదసీ దిశః । పూరయామాస యం శ్రుత్వా కంసస్త్రాసముపాగమత్ ॥౧౮॥ తద్రక్షిణః సానుచరాః కుపితా ఆతతాయినః। గృహీతుకామా ఆవవ్రుర్గృహ్యతాం బధ్యతామితి॥౧౯॥ అథ తాన్ దురభిప్రాయాన్ విలోక్య బలకేశవౌ। క్రుద్ధౌ ధన్వన ఆదాయ శకలే తాంశ్చ జఘ్నతుః॥

పరితనోభాగో యేన- యద్వా- సంప్రాప్తః పరభాగః శోభాతిశయో యేనేతి వా- తేనురంజితౌ॥ ౫॥ ప్రసన్న ఇతి ॥ స్వదర్శనే సద్యః ఫలం దర్శయన్॥ ౬॥ పద్భ్యామితి॥ తస్యాః ప్రపదే పాదాగ్రద్వయం- పద్భ్యామాపీడ్య - ద్వే అంగుళ్యా ఉత్తానే ఉన్నతే యస్మిన్ పాణౌ తేన- చుబుకే ముఖస్యాధోభాగే అధ్యాత్మం దేహం ఉన్నమయామాస॥౭॥ సేతి ॥ తదైవ ఋజుసమానమంగం యస్యాః సా బృహంతౌ శ్రోణిపయోధరౌ యస్యాః సా ముకుందస్పర్శనాదితి ముఖ్యకారణం॥౮॥ ॥౧౧॥ ఏష్యామితి॥ ఆధివికర్శనం మనఃపీడాశమనం- కంసవధేన సాధితః అర్థః సుహృదాం ప్రయోజనం యేన సః అగృహాణాం అకృతదారాణాం పాంథానాం ప్రవాసినాం పరం అయనం ఆశ్రయస్త్వం ॥౧౨॥ విసృజ్యేతి॥ మధురయా గిరా తాం ప్రస్థాప్య వ్రజన్ వణిక్పథైర్వణిగ్భిః అర్చితః॥౧౩॥ తదితి॥ లేఖ్యా చిత్రన్యస్తా ఇవ మూర్తయో యాసాం తాః॥౧౪॥ తత ఇతి॥ ధనుర్మఖశాలాం పృచ్ఛన్॥౧౫॥ పురుషైరితి॥ ప్రసహ్య బలాత్కారేణ॥౧౬॥ కరేణేతి॥ నిమిషేణ అతిశీఘ్రం- మదకరీ మత్తహస్తీ॥౧౭॥౧౮॥ తదితి॥ గృహ్యతాం బధ్యతామితి వదంతో జిఘృక్షవః ఆవృతవంతః॥౧౯॥ అథేతి॥ న కేవలం క్రుద్ధౌ కింతు భగ్నస్య ధనుషః శకలే

గృహీత్వాజఘ్నతుశ్చేతి॥౨౦॥ బలమితి॥పరతః ప్రాతర్గంతవ్యమితి శాలాముఖాదేవపునర్నిష్క్రమ్య॥ ౨౧॥ తయోరితి॥ తేజః ప్రభావం-ప్రాగల్భ్యం ధృష్టతాం॥ ౨౨॥ తయోరితి॥ శకటం శకటవిమోచనస్థానం॥ ౨౩॥ గోప్య ఇతి॥ ముకుందస్య విగమే వ్రజాన్నిర్గమనసమయే-యా ఆశిష ఆశాసత - సుఖం ప్రభాతా రజనీయం అద్య ధ్రువం తత్ర దృశో భవిష్యత ఇత్యాది యదుక్తవత్యః- ఋతాః సత్యాః బభూవుః- పురుషభూషణస్య శ్రీకృష్ణస్య గాత్రలక్ష్మీం దేహశోభాం కథంభూతస్య గాత్రస్య నుఅహో - ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్ హిత్వా యదయనం ఆశ్రయం శ్రీః కామయామాస - యాం గాత్రలక్ష్మీమితి వా॥౨౪॥అవనిక్తేతి॥అవనిక్తౌ క్షాళితౌ అంఘ్రియుగళౌ యయోస్తౌ- క్షీరమిశ్రమన్నం భుక్త్వా-సుఖం న్యవసతాం॥ ౨౫॥ కంస ఇతి॥ పరం కేవలం గోవిందరామయోర్విక్రీడితం తత్-నతు పరాక్రమః కశ్చిత్॥ ౨౬॥ దీర్ఘేతి॥ ఉభయథా స్వప్నజాగంతభేదేన ప్రత్యేకం మృత్యోర్దౌత్యకరాణి చ-తథాచమంత్రః॥ (శ్రు॥ఇత్థాదులూక ఆపప్తత్- హిరణ్యాక్షో అయోముఖః-రక్షసాం దూత ఆగతః-తమితో నాశయాగ్నే-ఇత్యాది-తథాయదేతద్భూతాన్యన్వావిశ్య - దైవీం వాచం వదసీత్యాదిశ్చ॥౨౭॥ తాన్యేవదర్శయతి శ్లోకత్రయేణ॥ అదర్శనమితి॥ జలాదౌ ప్రతిరూపే దృశ్యమానేపి స్వశిరస్తత్ర దర్శనం అసత్య

౨౦॥బలంచకంసప్రహితం హత్వా శాలాముఖాత్తతః । నిష్క్రమ్యచేరతుర్హృష్టౌ నిరీక్ష్యపురసంపదః॥
౨౧॥తయోస్తదద్భుతం వీర్యం నిశామ్య పురవాసినః। తేజః ప్రాగల్భ్యం రూపం చ మేనిరే విబుధోత్తమౌ॥ ౨౨॥
తయోర్విచరతోః స్వైరమాదిత్యోస్తముపేయివాన్। కృష్ణరామౌ వృతౌ గోపైః పురాచ్ఛకటమీయతుః॥
౨౩॥గోప్యోముకుందవిగమే విరహాతురా యా ఆశాసతాశిష ఋతా మధుపుర్యభూవన్। సంపశ్యతాం పు
రుషభూషణగాత్రలక్ష్మీం హిత్వేతరాన్ను భజతశ్చకమేయనం శ్రీః॥ ౨౪॥ అవనిక్తాంఘ్రియుగళౌ భు
క్త్వా క్షీరోపసేచనం। ఊషతుస్తాం సుఖం రాత్రిం జ్ఞాత్వా కంసచికీర్షితమ్॥ ౨౫॥ కంసస్తు తద్ధనుర్భంగం
రక్షిణాం స్వబలస్య చ। వధం నిశమ్య గోవిందరామవిక్రీడితం పరం॥ ౨౬॥ దీర్ఘప్రజాగరో భీతో దుర్నిమిత్తా
ని దుర్మతిః। బహూన్యచష్టోభయథా మృత్యోర్దౌత్యకరాణి చ॥ ౨౭॥ అదర్శనం స్వశిరసః ప్రతిరూపే చ సత్యపి।
అసత్యపి ద్వితీయే చ ద్వైరూప్యం జ్యోతిషాం తథా॥ ౨౮॥ ఛిద్రప్రతీతిశ్ఛాయాయాం ప్రాణఘోషానుప
శ్రుతిః। స్వర్ణప్రతీతిర్వృక్షేషు స్వపదానామదర్శనమ్॥ ౨౯॥ స్వప్నే ప్రేతపరిష్వంగః ఖరయానం బి
సాదనమ్। యాయాన్నలదమాల్యేకస్తైలాభ్యక్తో దిగంబరః॥ ౩౦॥ అన్యాని చేత్థంభూతాని స్వప్నజాగరితాని
చ। పశ్యన్ మరణసంత్రస్తో నిద్రాం లేభే న చింతయా॥ ౩౧॥ వ్యుష్టాయాం నిశి కౌరవ్య సూర్యే చాద్భ్యః సముత్థి
తే । కారయామాస వై కంసో మల్లక్రీడామహోత్సవమ్॥ ౩౨॥ ఆనర్చుః పురుషా రంగం తూర్యభేర్యశ్చ
జఘ్నిరే। మంచాశ్చాలంకృతాః స్రగ్భిః పతాకాచేలతోరణైః॥ ౩౩॥ తేషు పౌరా జానపదా బ్రహ్మక్షత్ర
పురోగమాః। యథోపజోషం వివిశూ రాజానశ్చ కృతాసనాః॥ ౩౪॥ కంసః పరివృతోమాత్యై రాజమంచ ఉ
పావిశత్ । మండలేశ్వరమధ్యస్థో హృదయేన విదూయతా॥ ౩౫॥ వాద్యమానేషు తూర్యేషు మల్లతాళోత్త
రేషు చ। మల్లాః స్వలంకృతా దృప్తాః సోపాధ్యాయాః సమావిశన్॥ ౩౬॥ చాణూరో ముష్టికః కూటః శలస్తో
శల ఏవ చ। త ఆసేదురుపస్థానం వల్గువాద్యప్రహర్షితాః॥ ౩౭॥ నందగోపాదయో గోపా భోజరాజసమా

విద్వితీయే చక్షుషోంతర్ధానేంగుళ్యాదౌ జ్యోతిషాం చంద్రాదీనాం ద్విత్వం॥౨౮॥ ఛిద్రేతి॥ ఛాయాయాం ప్రతిబింబే ఛిద్రప్రతీతిః పిహితకర్ణపుటకయోః అంతః శ్రూయమాణో ధ్వనిః ప్రాణఘోషః తస్య అశ్రవణం వృక్షేషు స్వర్ణవర్ణప్రతీతిః రజఃకర్దమాదిషు స్వపదానామదర్శనం-ఏతాని జాగరితజాని దుర్నిమిత్తాని॥౨౯॥ స్వాప్నాన్యాహ॥ స్వప్న ఇతి॥ ప్రేతైర్మృతైః పరిష్వంగః ఖరమారుహ్య యానం బిసభక్షణం నలదమాలీ జపాకుసుమమాలీ యాయాదితి యత్ - తదప్యేకం దుర్నిమిత్తమితి॥ ౩౦॥౩౧॥ వ్యుష్టాయామితి॥ వ్యుష్టాయాం కస్మైనకతంచిత్ ప్రభాతాయాం పునః సూర్యే చాద్భ్యః సముత్థిత ఇతి తథాచశ్రుతిః - యఉదగాన్మహతోర్ణవాద్విభ్రాజమానస్సరిరస్యమధ్యాత్స మా వృషభో లోహితాక్షః సూర్యో విపశ్చిన్మనసా పునాత్వితిచ॥౩౨॥౩౩॥ తేష్వితి॥ యథోపజోషం యథాసుఖం॥౩౪॥౩౫॥ వాద్యమానేష్వితి ॥ మల్లతాళాః ఉత్తరే ఉపరి ఉచ్చైః శ్రూయంతేయేషు తేషుతూర్యేషు ఉపాధ్యాయః మల్లాచార్యః॥ ౩౬॥ చాణూరఇతి॥ ఉపస్థానం మల్లరంగం॥ ౩౭॥ నందేతి॥ సమాహుతాః సమాహూతాః-నివేశితాని ఉపాయనాని యైస్తే॥ ౩౮॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్విచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రిచత్వారింశకే హత్వా గజేంద్రం రామకృష్ణయోః రంగప్రవేశసౌభాగ్యం చాణూరేణానుభాషణమ్॥ అథేతి॥ పూర్వేద్యుర్దేవకృతం శౌచం శుద్ధత్వం నిరపరాధత్వం యాభ్యాం తౌ - ఏతదుక్తం భవతి ధనుర్భంగాదినా ఆవాభ్యాం నిజైశ్వర్యే సూచితేపి పితగౌన ముంచతి ఆవాం చ పునః జిఘాంసతి అతోఽస్య మాతులస్య వధే నావయోర్దోష ఇత్యేవం కృతౌ సాపరాధపరిహారావితి- మల్లానాం దుందుభీనాం చ ఘోషః - మల్లతాళదుందుభిఘోషం వా॥ ౧॥ రంగేతి॥ అంబష్ఠో హస్తిపః తేన ప్రచోదితం॥ ౨॥ బద్ధ్వేతి॥ పరికరం యుద్ధోచితం పరిధానం కృత్వా సమూహ్య బద్ధ్వా॥ ౩॥ ౪॥ ఏవమితి॥ అంతకోమృత్యుః- కాలస్తన్నిమిత్తం- యమస్తన్నియంతా- తైరుపమా యస్య తం॥ ౫॥ కరీంద్ర ఇతి॥ విగళితో విచ్యుతః- స ముష్టినా నిహత్య అలీయత అదృశ్యో బభూవ॥ ౬॥ సంక్రుద్ధ ఇతి॥ అచక్షాణః అపశ్యన్ ఘ్రాణం అఘ్రాణం తేన దృష్టిః దర్శనం యస్య సః - లోచనాగోచరమపి పశవో హి ఘ్రాణేన జానంతీతి ప్రసిద్ధం- పరామృశత్ ధృతవాన్ -పుష్కరేణ శుండాగ్రేణ - స కృష్ణః ప్రసహ్య బలేన॥ ౭॥ పుచ్ఛ ఇతి॥ ధనుషః ధనుషాం పంచవింశతిర్యావత్ తావంతం దేశం- గజం వికర్షన్ ఆకృష్య నీతవాన్ -కంక ఇవ పిచకర్ష- యథా

హుతాః॥ నివేదితోపాయనాస్త ఏకస్మిన్మంచ ఆవిశన్॥ ౩౮॥ *

—* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ద్విచత్వారింశోఽధ్యాయః. *—

కువలయాపీడాఖ్యగజహత్యాదివధకథాప్రారంభఘట్టః.

అథ రామశ్చ కృష్ణశ్చ కృతశౌచౌ పరంతప। మల్లదుందుభినిర్ఘోషం శ్రుత్వా ద్రష్టుముపేయతుః॥ ౧॥ రం
గద్వారముపాసాద్య తస్మిన్ గజమవస్థితమ్। పశ్యన్ కువలయాపీడం కృష్ణోఽంబష్ఠప్రచోదితమ్॥ ౨॥ బద్ధ్వా పరిక
రం శౌరిస్సమూహ్య కుటిలాలకాన్। ఉవాచ హస్తిపం వాచా మేఘనాదగభీరయా॥ ౩॥ అంబష్ఠాంబష్ఠ మా
ర్గం నౌ దేహ్యపక్రామ మా చిరమ్। నో చేత్సకుంజరం త్వాద్య నయామి యమసాదనమ్॥ ౪॥ ఏవం నిర్భర్త్సి
తోఽంబష్ఠః కుపితః కోపితం గజమ్। చోదయామాస కృష్ణాయ కాలాంతకయమోపమమ్॥ ౫॥ కరీంద్రస్త
మభిద్రుత్య కరేణ తరసాగ్రహీత్। కరాద్విగళితస్సోఽముం నిహత్యాంఘ్రిష్వలీయత॥ ౬॥ సంక్రుద్ధస్త
మచక్షాణో ఘ్రాణదృష్టిస్స కేశవమ్। పరామృశత్పుష్కరేణ స ప్రసహ్య వినిర్గతః॥ ౭॥ పుచ్ఛే ప్రగృహ్యా
తిబలం ధనుషః పంచవింశతిమ్। విచకర్ష యథా నాగం సుపర్ణ ఇవ లీలయా॥ ౮॥ స పర్యావర్తమానేన సవ్యద
క్షిణతోఽచ్యుతః। బభ్రామ భ్రామ్యమాణేన గోవత్సేనేవ బాలకః॥ ౯॥ తతోఽభిముఖమభ్యేత్య పాణినాహ
త్య వారణమ్। ప్రాద్రవన్ పాతయామాస స్పృశ్యమానః పదే పదే॥ ౧౦॥ స ధావన్ క్రీడయా భూమౌ పతిత
స్సహసోత్థితః। తం మత్వా పతితం క్రుద్ధో దంతాభ్యాం చాహనత్క్షితిమ్॥ ౧౧॥ స్వవిక్రమే ప్రతిహతే కుంజ
రేంద్రోఽత్యమర్షితః। చోద్యమానో మహామాత్రైః కృష్ణమభ్యద్రవద్రుషా॥ ౧౨॥ తమాపతంతమాసా
ద్య భగవాన్ మధుసూదనః। నిగృహ్య పాణినా హస్తం పాతయామాస భూతలే॥ ౧౩॥ పతితం తం పదాక్ర
మ్య మృగేంద్ర ఇవ లీలయా। దంతముత్పాట్య తేనేభం హస్తిపాంశ్చాహనద్ధరిః॥ ౧౪॥ మృతకం ద్విపముత్సృ
జ్య దంతపాణిస్సమావిశత్। అంసన్యస్తవిషాణోఽసృఙ్మదబిందుభిరంకితః। విరూఢస్వేదకణికవదనాంబు

చాణూరముష్టికాదిమల్లవధకథాప్రారంభఘట్టః.

రుహో బభౌ॥ ౧౫॥ వృతౌ గోపైః కతిపయైర్బలదేవజనార్దనౌ। రంగం వివిశతూ రాజన్ గజదంతవరాయు
ధౌ॥ ౧౬॥ మల్లానామశనిర్నృణాం నరవరః స్త్రీణాం స్మరో మూర్తిమాన్ గోపానాం స్వజనోఽసతాం

నాగం సర్పవద్వర్తమానం గజం సుపర్ణ ఇవ స్వయమితి॥ శ్లో॥ ఆవిరాసీద్యథా ప్రాచ్యాం దిశీందురివ పుష్కలః ఇతివత్॥ ౮॥ స ఇతి॥ పుచ్ఛగ్రాహిణం కృష్ణం గృహీతుం యదా దక్షిణతః పరివర్తతే గజస్తర్హి స సవ్యతో భ్రామయతి - యదా సవ్యతః పరివర్తతే తదా దక్షిణతో భ్రామయన్ తేన సహ బభ్రామ గోవత్సేన భ్రామ్యమాణేన బాలకః సహి కృష్ణో యథా అన్యో వా బాలక ఇవేతి వా॥ ౯॥ తత ఇతి॥ వారణం గజం ప్రాద్రవన్ ప్రకర్షేణ సమంతతో ధావన్ పాతయామాస - స యథా పతతి తథా తం వంచయన్ ప్రాద్రవదిత్యర్థః॥ ౧౦॥ స ఇతి॥ కించ అహనత్ అహన్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ మృతకమితి॥ రంగం సమావిశత్ - తదా వీరశ్రియా బభౌ - కథంభూతః॥ అంసే న్యస్తం విషాణం గజదంతో యేన సః- అసృజో రక్తస్య మదస్య చ బిందుభిః పతితైః అంకితః విరూఢా ఉద్గతాః స్వేదకణికాస్తాభిరుపలక్షితం వదనాంబురుహం యస్య సః॥ ౧౫॥ న కేవలం సాగ్రజస్స ఏవ రంగం సమావిశత్- కింతు॥ వృతౌ గోపైరితి॥ ౧౬॥ తత్ర శృంగారాదిసర్వరసకదంబమూర్తిర్భగవాన్ తత్తదభిప్రాయా

నుసారేణ బభౌ న సాకల్యేన సర్వేషామిత్యాహ॥ మల్లానామితి॥ మల్లాదీనాం దశానాం ద్రష్టౄణాం అశన్యాదిరూపేణ దశధా విదితస్సన్ సాగ్రజో రంగం గత ఇత్యన్వయః మల్లాదిష్వభివ్యక్తాం సాః క్రమేణ శ్లోకేన సంబధ్యంతే॥ శ్లో॥ రౌద్రోద్భుతశ్చ శృంగారో హాస్యం వీరో దయా తథా। భయానకశ్చ బీభత్సశ్శాంతస్సప్రేమభక్తికః - అవిదుషాం విరాట్ సకలః అపర్యాప్తో రాజత ఇతి తథా అనేన బీభత్స ఉక్తః వికలత్వం చక్షుర్వజ్రసారసర్వాంగావిత్యాదినావక్ష్యతి॥ ౧౭॥ హతమితి॥ ఉద్వివిజే భీతో బభూవ॥ ౧౮॥ తావితి॥ యథా నటావితి నిర్భయత్వం దర్శితం॥ ౧౯॥ నిరీక్ష్యేతి॥ ప్రహర్షవేగేనోత్కలితాన్యుజ్జృంభితానీక్షణాన్యాననాని చ యేషాం తే-తయో రాననం పపుః పరం న తు తృప్తాః నిరాకాంక్షా న బభూవురిత్యర్థః॥ ౨౦॥ తదేవాహ॥ పిబంత ఇవేతి॥ శ్లిష్యంతః పరిష్వంగం కుర్వంత ఇవ లక్షితా ఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ ఊచురితి॥ యథాదృష్టం ధనుర్భంగాది- యథాశ్రుతం గోవర్ధనోద్ధరణాది-తత్తదనతిక్రమ్య తదనురూపమిత్యర్థః-ప్రత్యక్షం చ తయోః రూపం గజదంతాదియుక్తం- గుణాః శౌ

క్షితిభుజాం శాస్తా స్వపిత్రోశ్శిశుః। మృత్యుర్భోజపతేర్విరాడవిదుషాం తత్త్వం పరం యోగినాం వృష్ణీనాం పరదేవతేతి విదితో రంగం గతస్సాగ్రజః॥ ౧౭॥ హతం కువలయాపీడం దృష్ట్వా తావపి దుర్జయౌ। కంసా మనస్యపి తదా భృశముద్వివిజే నృప ॥ ౧౮॥ తౌ రేజతూ రంగగతౌ మహాభుజౌ విచిత్రవేషాభరణస్రగంబరౌ। యథా నటావుత్తమవేషధారిణౌ మనః క్షిపంతౌ ప్రభయా నిరీక్షతామ్॥ ౧౯॥ నిరీక్ష్య తావుత్తమపూరుషౌ తథా మంచస్థితా నాగరరాష్ట్రకా నృపాః। ప్రహర్షవేగోత్కలితేక్షణాననాః పపుర్న తృప్తా నయనైస్తదాననమ్ ॥ ౨౦॥ పిబంత ఇవ చక్షుర్భ్యాం లిహంత ఇవ జిహ్వయా। జిఘ్రంత ఇవ నాసాభ్యాం శ్లిష్యంత ఇవ బాహుభిః॥ ౨౧॥ ఊచుః పరస్పరం తే వై యథాదృష్టం యథాశ్రుతం। తద్రూపగుణమాధుర్యప్రాగల్భ్యస్మారితా ఇవ॥ ౨౨॥ ఏతౌ భగవతస్సాక్షాద్ధరేర్నారాయణస్య హి। అవతీర్ణావిహాంశేన వసుదేవస్య వేశ్మని। ౨౩॥ స ఏష కిల దేవక్యాం జాతో నీతశ్చ గోకులమ్। కాలమేతం వసన్ గూఢో వవృధే నందవేశ్మని॥ ౨౪॥ పూతనానేన నిహతా చక్రవాతశ్చ దానవః। అర్జునౌ ధేనుకః కేశీ గుహ్యకో న్యే చ తద్విధాః॥ ౨౫॥ గావస్సపాలా ఏతేన దవాగ్నేః పరిమోచితాః। కాళీయో దమితస్సర్ప ఇంద్రశ్చ విమదః కృతః ॥ ౨౬ ॥ సప్తాహమేకహస్తేన ధృతోద్రిప్రవరోమునా। వర్షవాతాశనిభ్యశ్చ పరిత్రాతం చ గోకులమ్॥ ౨౭॥ గోప్యోస్య నిత్యముదితాహసితప్రేక్షణం ముఖమ్। పశ్యంత్యో వివిధాంస్తాపాంస్తరంతి స్మాశ్రమం ముదా॥ ౨౮॥ వదంత్యనేన వంశోయం యదోస్సుబహువిశ్రుతః। శ్రియం యశో మహత్త్వం చ లప్స్యతే పరిరక్షితః॥ ౨౯॥ అయం చాస్యాగ్రజశ్శ్రీమాన్ రామః కమలలోచనః। ప్రలంబో నిహతో యేన వత్సకో ధేనుకాదయః॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ జనేష్వేవం బ్రువాణేషు తూర్యేషు నినదత్సు చ। కృష్ణరామౌ సమాభాష్య చాణూరో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౧॥ హే నందసూనో హే రామ భవంతౌ వీర్యసమ్మతౌ। నియుద్ధకుశలౌ శ్రుత్వా రాజ్ఞాహూతౌ దిదృక్షుణా॥ ౩౨॥ ప్రియం రాజ్ఞః ప్రకుర్వంత్యశ్శ్రేయో విందంతి వై ప్రజాః। మనసా కర్మణా వాచా విపరీతమతోన్యథా॥ ౩౩॥ నిత్యం ప్రముదితా గోపా వత్సపాలాస్తథా స్ఫుటమ్। వనేషు మల్లయుద్ధేన క్రీడంతశ్చారయంతి గాః॥ ౩౪॥ తస్మాద్రాజ్ఞః ప్రియం యూయం వయం చ కరవామ హే। భూతాని నః ప్రసీదంతి సర్వభూతమయో నృపః॥ ౩౫॥ తన్నిశమ్యాబ్రవీత్కృష్ణో దేశకాలోచితం వచః। నియుద్ధమాత్మనోభీష్టం మన్యమానోభినంద్య చ॥ ౩౬॥ ప్రజా భోజపతేరస్య వయం చాపి వనేచరాః। కరవామ ప్రియం నిత్యం తన్నః పరమనుగ్రహః॥ ౩౭॥ బాలా వయం తుల్యబలైః క్రీడిష్యామో యథోచితమ్। భవేన్నియుద్ధం మాధర్మస్స్పృశేన్మ

ర్యాదయః-మాధుర్యం హసితాలాపాది-ప్రాగల్భ్యం ధార్ష్ట్యం-తైః స్మారితా ఇవ స్మరణం ప్రాపితా ఇవేత్యర్థః॥ ౨౨॥ విస్మితానాం వాక్యాన్యాహ ష్టభిః॥ ఏతావితి॥ ౨౩॥ స ఇతి॥ కిలేతి సర్వత్రాన్వయః ॥ ౨౪॥ పూతనేతి॥ గుహ్యకః శంఖచూడః- అన్యే చ అఘాసురాదయః ॥ ౨౫॥ ౨౭॥ గోప్య ఇతి॥ అశ్రమం ఈషచ్ఛ్రమయుక్తం ముఖం-అశ్రమం సుఖమితి వా- యద్వా- అశ్రమం యథా భవతి తథా-తరంతి స్మేతి॥ ౨౮॥ వదంతీతి॥ అనేన పరిరక్షితో యదోర్వంశః సుబహువిశ్రుతస్సన్- శ్రియాదిలప్స్యత ఇతి వదంతీతి॥ ౨౯॥ అయమితి॥ ధేనుకబకవత్సాసురేషు విపర్యయోక్తిః జనవాదేష్వనిశ్చయాత్ ॥ ౩౦॥ జనేష్వితి॥ జనేష్వేవం బ్రువాణేషు సత్సు తదసహమానశ్చాణూరో బ్రవీదితి ॥ ౩౧ ॥ ౩౪॥ తస్మాదితి॥ హే కృష్ణ ప్రియం కరవామేతి- రాజ్ఞి ప్రీతే భూతాని చ ప్రసీదేయుః॥ ౩౫॥ ౩౭॥ బాలా ఇతి॥ యథోచితం నియుద్ధం బాహుయుద్ధం భవేత్-మల్లసభాసదః మ

ల్లసభాధికృతాన్ అధర్మో మాస్పృశేత్ నస్పృశేదిత్యేతదర్థం- హేమల్లేతివా ॥౩౮॥ నేతి॥ సహస్రద్విపానాంసత్త్వం బలంబిభర్తీతి తథా ॥౩౯॥ తస్మాదితి॥ తథాబలిభిర్మాదృశైస్సహ - అనయోఃఅధర్మః- విక్రమం కురు- ముష్టికోవిక్రమతాదితి॥౪౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రిచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥చతుశ్చత్వారింశకేతుమల్లకంసాదిమర్దనమ్। కంసయోషితఆశ్వాసస్తాభ్యాంపిత్రోశ్చదర్శనం। ఏవమితి॥ చర్చితఃనిశ్చితఏవస్వసంకల్పోయస్యసః ॥౧॥౨॥౩॥ అరత్నీఇతి॥ బాహుమూలాత్ బాహుమధ్యాత్ - కనిష్ఠాంగుళివ్యతిరేకేణకృతముష్టిహస్తోరత్నిః ॥౪॥పరిభ్రామణేతి॥ పరిభ్రామణంహస్తాదిషుగృహీత్వాపరితశ్చాలనం- విక్షేపోనోదనం-పరిరంభోబాహుభ్యాంనిష్పీడనం-అవపాతనంఅధఃక్షేపః- ఉత్సర్పణంఉత్సృజ్యపురతోగమనం- అపసర్పణంఅపసృజ్యపృష్ఠతోగమనంఏతైఃప్రత్యరుంధతాం ప్రత్యావృతవంతౌ ॥౫॥ ఉత్థాపనైరితి॥ ఉత్థాపనంపాదౌజానునీపిండీ కృత్యపతితస్యోచ్చాటనంఉన్నయనంహస్తాభ్యాముద్ధృత్యనయనం- చాలనంకంఠాదిలగ్నస్యనిస్సారణం- స్థాపనంపాణిపాదాదిపిండీకరణంఏవంపరస్పరమాత్మనోదేహస్యాపచక్రతుః అపకారంకృతవంతౌ ॥౬॥తదితి॥ తద్యుద్ధంబలాబలవత్ ఏకతోబలంఅ

ల్లసభాసదః॥౩౮॥చాణూరః॥నబాలో నకిశోరస్త్వంబలశ్చబలినాంవరః। లీలయేభోహతోయేనసహస్రద్విపసత్త్వభృత్ ॥౩౯॥ తస్మాద్భవద్భ్యాంబలిభిర్యోద్ధవ్యంనానయోఽత్రవై।మయావిక్రమవార్ష్ణేయ బలేనసహముష్టికః॥౪౦॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతేదశమస్కంధే-త్రిచత్వారింశోఽధ్యాయః. ❋

ఏవంచర్చితసంకల్పోభగవాన్మధుసూదనః। ఆససాదాథచాణూరంముష్టికంరోహిణీసుతః ॥౧॥ఆస్ఫోట్యహస్తౌహస్తాభ్యామూరూచైవపునఃపునః। విసృజ్యధూయస్సంగృహ్యపరిక్రమ్యపరస్పరమ్॥౨॥హస్తాభ్యాంహస్తయోర్బద్ధ్వాపద్భ్యామేవచపాదయోః। విచకర్షతురన్యోన్యంప్రసహ్యవిజిగీషయా॥౩॥అరత్నీద్వేఅరత్నిభ్యాంజానుభ్యాంచైవజానునీ।శిరశ్శీర్ష్ణోరసోరస్తావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥౪॥పరిభ్రామణవిక్షేపపరిరంభావపాతనైః।ఉత్సర్పణాపసర్పైస్తావన్యోన్యంప్రత్యరుంధతామ్॥౫॥ఉత్థాపనైరున్నయనైశ్చాలనైస్స్థాపనైరపి। పరస్పరంజిగీషంతావపచక్రతురాత్మనః॥౬॥తద్బలాబలవద్యుద్ధంసమేతాస్సర్వయోషితః।ఊచుఃపరస్పరంరాజన్సానుకంపావరూథశః॥౭॥ మహానయంబతాధర్మఏషాంరాజసభాసదాం। యేబాలబలవద్యుద్ధంరాజ్ఞోన్విచ్ఛంతిపశ్యతః॥౮॥క్వవజ్రసారసర్వాంగౌమల్లౌశైలేంద్రసన్నిభౌ।క్వచాతిసుకుమారాంగౌకిశోరౌనాప్తయౌవనౌ॥౯॥ధర్మవ్యతిక్రమోహ్యస్యసమాజస్యధ్రువంభవేత్। యత్రాధర్మస్సముత్తిష్ఠేన్నస్థేయంతత్రకర్హిచిత్ ॥౧౦॥ నసభాంప్రవిశేత్ప్రాజ్ఞస్సభ్యదోషాననుస్మరన్। అబ్రువన్విబ్రువన్నజ్ఞోనరఃకిల్బిషమశ్నుతే ॥౧౧॥ వల్గతశ్శత్రుమభితఃకృష్ణస్యవదనాంబుజమ్।వీక్ష్యతాంశ్రమవార్యుప్తంపద్మకోశమివాంబుభిః ॥౧౨॥ కింనపశ్యతరామస్యముఖమాతామ్రలోచనమ్।ముష్టికంప్రతిసామర్షంహాససంరంభశోభనమ్॥౧౩॥పుణ్యాబతవ్రజభువోయదయంనృలింగగూఢః పురాణపురుషోవనచిత్రమాల్యః। గాఃపాలయన్సహబలఃక్వణయంశ్చవేణుంవిక్రీడయాంచతిగిరిత్రరమార్చితాంఘ్రిః॥౧౪॥గోప్యస్తపఃకిమచరన్యదముష్యరూపంలావణ్యసారమసమోర్ధ్వమన

న్యతఃఅబలంతద్యుద్ధంవిషమమిత్యూచురిత్యర్థః॥౭॥తదేవదర్శయతి॥మహానితి॥యద్వా-తత్ బాలబలవతోర్యుద్ధందృష్ట్వా మహానయమధర్మఇత్యూచురిత్యన్వయః- బాలయోర్బలవతోశ్చయుద్ధంరాజాచేత్పశ్యేత్స్వయంవారణీయః- ఏతేతు రాజ్ఞఃపశ్యతఃస్వయమప్యన్విచ్ఛంతిఅనుమన్యంతఇతిమహానధర్మఇత్యర్థః॥౮॥ బలాబలవద్యుద్ధతాంప్రపంచయతిపంచభిః॥ క్వేతి॥ వజ్రసారాణివజ్రవత్కఠినాని-సర్వాణ్యంగానియయోస్తౌ॥౯॥ధర్మేతి॥సమాజస్యసభాయాః॥౧౦॥ అపరాఊచుః ॥నేతి॥ అబ్రువన్- జ్ఞాత్వాపితూష్ణీంతిష్ఠన్- అబ్రువన్-విపరీతంబ్రువన్- అజ్ఞఃనజానామీతిబ్రువన్ అతః ప్రాజ్ఞస్సభాంన ప్రవిశేదితి ॥౧౧॥ వల్గతఇతి॥ వల్గతఃశత్రుమభితఃశత్రోస్సర్వతోధావతః కృష్ణస్యశ్రమవారిణాఉప్తం వ్యాప్తంవదనాంబుజందృశ్యతామ్॥౧౨॥అన్యాఊచుః॥కిమితి॥సామర్షంసక్రోధం-హాసేనసంరంభఃఆవేశః తేనశోభనం॥౧౩॥అన్యాఊచుః॥ పుణ్యాఇతి॥ నృలింగేనమనుష్యదేహేనగూఢః-వనస్థానిచిత్రాణిమాల్యానియస్యసః - గిరిత్రఃశివఃరమాచతాభ్యామర్చితాంఘ్రిఃయస్యసఃఅయంభావఃధిగిమాంసభాం-యస్యామయంపరాభూయతేతాస్తు వ్రజభువోధన్యాఃఖలుయాసుఅయంకృష్ణోవివిధక్రీడయాఅంచతిగచ్ఛతీతి॥ ౧౪॥ అహోకష్టంవల్పపుణ్యావయంయతో స్మాభిరన

వసరేదృష్టోయంకృష్ణఃకోప్యస్తుబహుపుణ్యాఇత్యాహుస్త్రీభిః॥గోప్యఇతి॥అముష్యశ్రీకృష్ణస్య - రూపంఅంగంలావణ్యేన సారంశ్రేష్ఠం-కించ-అసమోర్ధ్వం-నవిద్యతేసమమూర్ధ్వమధికంచయస్యతత్ - తదపినాన్యేనఆభరణాదినాసిద్ధం-కింతు- స్వతఏవయశసఃశ్రియఃఈశ్వరస్యఏకాంతధామఐశ్వర్యస్యచఅవ్యభిచారిస్థానం - పాఠాంతరే అముష్యైశ్వరస్యేత్యన్వయః-ఏవంభూతంఅనుసవాభినవంనిత్యనవీనంరూపంయాఃనేత్రైః పశ్యంతీతి॥ ౧౫॥ యాఇతి॥కించ-యాఃదోహనాదిష్వేనంగాయంతి- తాఃవ్రజస్త్రియోధన్యాఃప్రేంఖేంఖనండోలాందోళనం- ఉక్షణంసేచనం - కథంభూతాఃఉరుక్రమచిత్తయానాః ఉరుక్రమేచిత్తంతేనైవయానంసర్వవిషయప్రాప్తిర్యాసాంతాః - పాఠాంతరే ఉరుక్రమంచింతయంత్యఇత్యర్థః కుతఃఅనురక్తధియఃఆర్ద్రధియఃతత్రలింగంఅశ్రుకంఠ్యః॥ ౧౬॥ అపిచప్రాతరితి॥ యాఃఅబలాః - అస్య వేణుంనిశమ్యగృహాత్తూర్ణంనిర్గమ్యపథిసస్మితముఖంపశ్యంతి- తాఃభూరిపుణ్యాఇతి॥౧౭॥ఏవమితి॥ఏవంసభయంబ్రువా

న్యసిద్ధమ్। దృగ్భిఃపిబంత్యనుసవాభినవందురాపమేకాంతధామయశసశ్శ్రియఈశ్వరస్య॥౧౫॥యాదోహ
నేవహననేమథనోపలేపప్రేంఖేంఖనార్భరుదితోక్షణమార్జనాదౌ । గాయంతిచైనమనురక్తధియో
శ్రుకంఠ్యోధన్యావ్రజస్త్రియఉరుక్రమచిత్తయానాః ॥ ౧౬॥ ప్రాతర్వ్రజాద్వ్రజతఆవిశతశ్చసాయం
గోభిస్సమంక్వణయతోస్యనిశమ్యవేణుం । నిర్గమ్యతూర్ణమబలాఃపథిభూరిపుణ్యాః పశ్యంతిసస్మితము
ఖంసదయావలోకం॥ ౧౭ ॥ ఏవంప్రభాషమాణాసుస్త్రీషుయోగేశ్వరోహరిః।శత్రుంహంతుంమనశ్చ
క్రేభగవాన్భరతర్షభ॥౧౮॥ఉపశ్రుత్యగిరస్త్రీణాంపుత్రస్నేహశుచాతురౌ। పితరావన్వతప్యేతాం
పుత్రయోరబుధౌబలం॥౧౯॥తైస్తైర్నియుద్ధవిధిభిరుభౌచాణూరకేశవౌ। యుయుధాతే యథాన్యోన్యం
తథైవబలముష్టికౌ॥౨౦॥భగవద్గాత్రనిష్పాతైర్వజ్రనిష్పేషనిష్ఠురైః।చాణూరోభజ్యమానాంగో ముహు
ర్గ్లానిమవాపహ॥౨౧॥సశ్యేనవేగఉత్పత్యముష్టీకృత్యకరావుభౌ। భగవంతంవాసుదేవంక్రుద్ధోవక్ష
స్యబాధత॥౨౨॥ నాచలత్తత్ప్రహారేణమాలాహతఇవద్విపః । బాహ్వోర్నిగృహ్యచాణూరం బహు
శోభ్రామయన్హరిః॥ ౨౩॥ భూపృష్ఠేపోథయామాసతరసాక్షీణజీవితం। విస్రస్తాకల్పకేశస్రగింద్ర
ధ్వజఇవాపతత్॥ ౨౪॥తథైవముష్టికఃపూర్వంస్వముష్ట్యాభిహతేనవై । బలభద్రేణబలినాతలేనాభిహ
తోభృశమ్॥౨౫॥ప్రవేపితస్సరుధిరముద్వమన్ముఖతోర్దితః। వ్యసుఃపపాతోర్వ్యుపస్థే వాతాహతఇ
వాంఘ్రిపః॥౨౬॥తతఃకూటమనుప్రాప్తంరామఃప్రహరతాంవరః। అవధీల్లీలయారాజన్సావజ్ఞంవామ
ముష్టినా॥౨౭॥తర్హ్యేవహిశలఃకృష్ణపదాపహతశీర్షకః । ద్విధాకీర్ణస్తోసలకఉభావపినిపేతతుః॥
౨౮॥ చాణూరేముష్టికేకూటేశలేతోసలకేహతే । శేషాఃప్రదుద్రువుర్మల్లాస్సర్వే ప్రాణపరీప్సవః॥
౨౯ ॥ గోపాన్వయస్యానాకృష్యతైస్సంసృజ్యవిజహ్రతుః । వాద్యమానేషుతూర్యేషువల్గంతౌరుత
నూపురౌ॥ ౩౦॥జనాఃప్రజహృషుస్సర్వేకర్మణారామకృష్ణయోః । ఋతేకంసంవిప్రముఖ్యాస్సాధవ
స్సాధుసాధ్వితి॥౩౧॥హతేషుమల్లవర్యేషువిద్రుతేషుచభోజరాట్ । న్యవారయత్స్వతూర్యాణివాక్యం
చేదమువాచహ॥ ౩౨॥నిస్సారయతదుర్వృత్తౌవసుదేవాత్మజౌపురాత్। ధనంహరతగోపానాంనందంబ
ధ్నీతదుర్మతిమ్॥౩౩॥వసుదేవస్తుదుర్మేధాహన్యతామాశ్వసత్తమః।ఉగ్రసేనఃపితాచాపిసానుగఃపరపక్ష

కంసవధఘట్టః

ణాసుస్త్రీషుతాసాంభయనివృత్తయేకృష్ణఃశత్రుంహంతుంమనశ్చక్రే॥ ౧౮॥ ఉపశ్రుత్యేతి॥ సభయాఃస్త్రీణాంగిరశ్శ్రుత్వాపుత్రయోః స్నేహేనయాశుక్తయాఆతురౌవిహ్వలౌ- పుత్రయోర్బలమజానంతౌ పితరావనుతాపంప్రాప్తావితి॥౧౯॥౨౦॥భగవదితి॥తథాభగవతోగాత్రాణాంఅరత్నిజాన్వాదీనాం- నిష్పాతైఃప్రహారైః- వజ్రస్యనిష్పేషః తీవ్రఃపాతః-తద్వన్నిష్ఠురైః-భజ్యమానాంగఃశ్లథద్గాత్రః॥౨౧॥సఇతి॥ శ్యేనస్యేవవేగోయస్యసఃచాణూరః - అబాధతఅతాడయత్॥౨౨॥౨౩॥భూపృష్ఠఇతి॥భూపృష్ఠేభువఃఉపరిపోథయామాసఅస్ఫోటయత్-ఇంద్రధ్వజోవజ్రం-యద్వా - ఇంద్రధ్వజోనామగౌడదేశేషుప్రసిద్ధః- కస్మింశ్చిదుత్సవేమహాన్స్తంభోధ్వజపతాకాద్యలంకృతః పురుషాకృతి రుచ్ఛ్రియతే- సయథాపతతితద్వదితి॥౨౪॥౨౫॥ప్రవేపితఇతి॥అర్దితఃపీడితః-ఉర్వ్యుపస్థేభూతలే॥ ౨౬॥ ౨౯॥గోపానితి॥ వల్గంతౌనృత్యాదికుర్వంతౌ॥౩౦॥జనాఇతి॥సాధుసాధ్వితివదంతః॥ ౩౧॥ ౩౪॥ ఏవమితి॥అవ్యగ్రః-అశ్రమః-లఘిమ్నాలాఘవేన॥౩౫॥

౩౯॥తమితి॥ దుర్విషహసహ్యం ఉగ్రం-తేజో యస్య సః కృష్ణః ॥ ౩౭ ॥ ప్రగృహ్యేతి ॥ గరిష్ఠత్వాద్విశ్వాశ్రయత్వము క్తం తత్ర హేతుః-అబ్జనాభః కుత స్తస్యోపర్యేవ పపాత యతః ఆత్మతంత్రః॥౩౮॥౪౦॥తస్యేతి॥ నిర్వ్యోనిష్క్రాంతిః అన్యత్ర్యామి త్యర్థః-తత్కారిణస్సంత స్తే భృత్యా ధావన్॥౪౧॥తథేతి॥తథాదృక్ అతిరభసో వేగో యేషాం తాన్-సంయత్తాన్ ఉద్యుక్తాన్॥ ౪౨॥౪౩॥శయానానితి॥శోచంత్యో విలాపాంశ్చక్రుః-శుచః శోకాణి॥ ౪౫॥ హానాథేతి॥ ధర్మజ్ఞేత్యాదీని విలాపేషు ప్రేమ సంబోధనాని॥౪౬॥త్వయేతి॥త్వదీయా పురీ ఇవ త్వయా పత్యా విరహితా పురీయం న శోభతే ఇతి స్వదృష్టాభిధానం॥ ౪౭॥ అనాగసామితి॥అనాగసామితితు పరమార్థాభిధానం॥౪౮॥సర్వేషామితి॥ఏష కృష్ణః ప్రభవం త్యస్మాదితి ప్రభవః - అపి యంతి లీయంతేఽస్మిన్నిత్యప్యయః స చ స చ తస్య అవధ్యానం అవజ్ఞాం కర్తుం శీలం యస్య సః॥౪౯॥౫౦॥మాతరమితి॥ ఆస్పృశ్య ఈషత్ స్పృష్ట్వా॥౫౧॥ దేవకీతి॥ పుత్రభ్రాంతిం విహాయ జగదీశ్వరావితి జ్ఞాత్వా- శంకితౌ సంతౌ న సస్వజాతే నాలింగితవం

గతః॥౩౪॥ఏవం వికత్థమానే వై కంసే ప్రకుపితోఽవ్యయః। లఘిమ్నోత్పత్య తరసా మంచముత్తుంగమారుహత్॥
౩౫॥తమాపతంతమాలోక్య మృత్యుమాత్మన ఆసనాత్। మనస్వీ సహసోత్థాయ జగృహే సోఽసిచర్మణీ॥
౩౬॥ తం ఖడ్గపాణిం విచరంతమాశు శ్యేనం యథా దక్షిణసవ్యమంబరే । సమగ్రహీద్దుర్విషహోగ్రతే
జా యథోరగం తార్క్ష్యసుతః ప్రసహ్య॥౩౭॥ప్రగృహ్య కేశేషు చలత్కిరీటం నిపాత్య రంగోపరి తుంగమం
చాత్ ।తస్యోపరిష్టాత్స్వయమబ్జనాభః పపాత విశ్వాశ్రయ ఆత్మతంత్రః॥౩౮॥కంసం పరేతం విచకర్ష భూ
మౌ హరిర్యథేభం జగతో విపశ్యతః। హాహేతి శబ్దస్సుమహాం స్తదాభూదుదీరితస్సర్వజనైర్నరేంద్ర॥౩౯॥
సనిత్యదోద్విగ్నధియా తమీశ్వరం పిబన్నదన్వా విచరన్ స్వపన్ శ్వసన్ । దదర్శ చక్రాయుధమగ్రతో య
త స్తదేవ రూపం దురవాపమాప॥౪౦॥తస్యానుజా భ్రాతరోఽష్టౌ కంకన్యగ్రోధకాదయః।అభ్యధావన్నతి
క్రుద్ధా భ్రాతుర్నిర్వేశకారిణః॥౪౧॥తథాతిరభసాం స్తాంస్తు సంయత్తాన్ రోహిణీసుతః।అహన్ పరిఘము
ద్యమ్య పశూనివ మృగాధిప॥ ౪౨॥ నేదుర్దుందుభయో వ్యోమ్ని బ్రహ్మేశాద్యా విభూతయః। పుష్పైః కి
రంత స్తం ప్రీతాశ్శశంసుర్నన్నృతుస్స్త్రియః॥౪౩॥ తేషాం స్త్రియో మహారాజ సుహృన్మరణదుఃఖితాః। త
త్రాభ్యయుర్వినిఘ్నంత్యశ్శీర్షాణ్యశ్రువిలోచనాః॥ ౪౪॥శయానాన్ వీరశయ్యాయాం పతీనాలింగ్య శో
చతీః॥ విలేపుస్సుస్వరం నార్యో విసృజంత్యో ముహుశ్శుచః॥౪౫॥హానాథ ప్రియ ధర్మజ్ఞ కరుణానాథవ
త్సల।త్వయా హతేన నిహతా వయం తే సగృహప్రజాః॥౪౬॥త్వయా విరహితా పత్యా పురీయం పురుషర్ష
భ।న శోభతే వయమివ నివృత్తోత్సవమంగళా॥౪౭॥అనాగసాం త్వం భూతానాం కృతవాన్ ద్రోహముల్బ
ణమ్। తేనేమాం భో దశాం నీతో భూతధ్రుక్కో లభేత శమ్॥ ౪౮॥సర్వేషామేవ భూతానామేష హి ప్రభ
వాప్యయః।గోప్తా చ తదవధ్యాయీ న క్వచిత్సుఖమేధతే॥౪౯॥ శ్రీశుకః॥ రాజయోషిత ఆశ్వాస్య భగవా
న్లోకభావనః।యామాహుర్లౌకికీం సంస్థాం హతానాం సమకారయత్॥ ౫౦॥ మాతరం పితరం చైవ
మోచయిత్వాథ బంధనాత్ ।కృష్ణరామౌ వవందాతే శిరసాస్పృశ్య పాదయోః॥౫౧॥ దేవకీ వసుదేవశ్చ వి
జ్ఞాయ జగదీశ్వరౌ।కృతసంవందనౌ పుత్రౌ సస్వజాతే న శంకితౌ॥౫౨॥ ❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతుశ్చత్వారింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥పితరావుపలబ్ధార్థౌ విదిత్వా పురుషోత్తమః।మాభూదితి నిజాం మాయాం తతాన జనమోహినీమ్॥
౧॥ ఉవాచ పితరావేత్య సాగ్రజస్సాత్వతర్షభః । ప్రశ్రయావనతః ప్రీణన్నంబ తాతేతి సాదరమ్॥ ౨॥
తౌ కింతు బద్ధాంజలీ తస్థతురిత్యర్థః॥ ౫౨॥శ్లో॥ ప్రసహ్య హత్వా హ స్త్రీంద్రం మల్లేంద్రాన్ మల్లలీలయా । భీభత్సచరితం కంసం స భీభత్సమమారయత్ ॥శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ❋

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుశ్చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥పంచచత్వారింశకే థ పితృనందాదిసాంత్వనమ్। ఉగ్రసేనాభిషేకశ్చ గురౌ వాసాత్పురాగమః॥పితరావితి॥ ఉపలబ్ధార్థౌ విదిత్వేతి అయమర్థః-ఉపసమీపే ఆవయోః పుత్రబుద్ధ్యా సాంసారిక పరమసుఖభోగాత్పూర్వమేవ లబ్ధార్థాలబ్ధః - ఆవామీశ్వరావితి ప్రాప్తః పరసుజ్ఞానరూపః-అర్థః యాభ్యాం తథా తౌ తౌ జ్ఞాత్వా, మయి ప్రసన్నే సత్యనయో ర్జ్ఞానం నామ కిం దుర్లభం స్యాత్ - దుర్లభం తు మయి పుత్రప్రేమసుఖ ఇదానీమేవ తత్త్వజ్ఞానం మాభూదితి నిజాం స్వాధీనాం మాయాం

తయోః ప్రసారితవానితి॥౧॥ తదేవదర్శయత్యష్టభిః ॥ ఉవాచేతి ॥ ప్రీణన్ ప్రీణయన్ సాదరం అబ్రవీత్॥౨॥ నేతి॥ అస్మత్తః అస్మన్నిమిత్తం నిత్యముత్కంఠితయోరపి యువయోః పుత్రాభ్యాం కృత్వా బాల్యపౌగండకైశోరాః తత్తదవస్థాను భవ సుఖానీత్యర్థః - యువయోర్నాభవన్నితి - అస్మత్తః పుత్రాభ్యామితి సామానాధికరణ్యం వా ॥౩॥ కించ ఆవామేవ దైవహీనావిత్యాహ॥ నేతి॥ పితృగేహస్థాః యాం ముదం విందంతే సా చ న లబ్ధేతి ॥౪॥ ఏవం తావత్ శ్లోకద్వయేన యువయోరావయోశ్చ కామహానిర్జాతేత్యుక్తం ఆవయోః పునర్యుష్మత్పరిచర్యాలోపేన ధర్మహానిరపి జాతేత్యాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వేషాం ధర్మాద్యర్థానాం సంభవో యస్మిన్ స దేహః - యతః యాభ్యాం జనితః పోషితశ్చ తయోః పిత్రోః నిర్వేశం ఆనృణ్యమిత్యర్థః మర్త్యః శతసంవత్సరమాత్రేణాయుషా న ప్రాప్నోతీతి॥౫॥ య ఇతి॥ తస్మాత్ పిత్రోర్యః పుత్రః కల్యః సమర్థః సన్నపి - దేహేన ధనేన చ పిత్రోర్వృత్తిం జీవికాం న సంపాదయేత్ - తం ప్రేత్య లోకాంతరే యమదూతాః స్వస్యైవ మాంసం ఖాదయం

నాస్మత్తో యువయోస్తాత నిత్యోత్కంఠితయోరపి। బాల్యపౌగండకైశోరాః పుత్రాభ్యామభవన్ క్వచిత్॥౩॥ న లబ్ధో దైవహతయోర్వాసో నౌ భవదంతికే। యాం బాలాః పితృగేహస్థా విందంతే లాలితా ముదమ్॥౪॥ సర్వార్థసంభవో దేహో జనితః పోషితో యతః। న తయోర్యాతి నిర్వేశం పిత్రోర్మర్త్యః శతాయుషా॥౫॥ యస్తయోరాత్మజః కల్య ఆత్మనా చ ధనేన చ। వృత్తిం న దద్యాత్తం ప్రేత్య స్వమాంసం ఖాదయంతి హి॥౬॥ మాతరం పితరం వృద్ధం భార్యాం సాధ్వీం సుతం శిశుమ్। గురూన్ విప్రం ప్రపన్నం చ కల్యోఽబిభ్రచ్ఛ్వసన్మృతః॥౭॥ తన్నావకల్యయోః కంసాన్నిత్యముద్విగ్నచేతసోః। మోఘమేతే వ్యతిక్రాంతా దివసా వామనర్చతోః॥౮॥ తత్ క్షంతుమర్హథస్తాత మాతర్నౌ పరతంత్రయోః। అకుర్వతోర్వాం శుశ్రూషాం క్లిష్టయోర్దుర్హృదా భృశమ్॥౯॥ ఇతి మాయామనుష్యస్య హరేర్విశ్వాత్మనో గిరా। మోహితావంకమారోప్య పరిష్వజ్యాపతుర్ముదమ్॥౧౦॥ సించంతావశ్రుధారాభిః స్నేహపాశేన చావృతౌ। న కించిదూచతూ రాజన్ బాష్పకంఠౌ విమోహితౌ॥౧౧॥ ఏవమాశ్వాస్య పితరౌ భగవాన్ దేవకీసుతః। మాతామహం తూగ్రసేనం యదూనామకరోన్నృపమ్॥౧౨॥ ఆహ చాస్మాన్ మహారాజ ప్రజాస్త్వాజ్ఞప్తుమర్హసి। యయాతిశాపాద్యదుభిర్నాసితవ్యం నృపాసనే॥౧౩॥ మయి భృత్య ఉపాసీనే భవతో విబుధాదయః। బలిం హరంత్యవనతాః కిముతాన్యే నరాధిపాః॥౧౪॥ ఇత్యుక్త్వాహ్వాయ పవనముగ్రసేనాయ ధూర్భుజే। సుధర్మాఖ్యాం సభాం శక్రాదాహరేత్యాహ కేశవః॥ ౧౫ ॥ మారుతశ్చ తథా హీంద్రం వాసుదేవస్య శాసనాత్। ప్రాయచ్ఛద్దేవరాజోఽపి సభాం కృష్ణానుభావవిత్॥౧౬॥ సర్వాన్ స్వాన్ జ్ఞాతిసంబంధాన్ దిగ్భ్యః కంసభయార్దితాన్। యదువృష్ణ్యంధకమధుదాశార్హకుకురాదికాన్ ॥౧౭॥ సభాజితాన్ సమాశ్వాస్య విదేశావాసకర్శితాన్। న్యవాసయత్ స్వగేహేషు విత్తైః సంతర్ప్య విశ్వదృక్ ॥౧౮॥ కృష్ణసంకర్షణభుజైర్గుప్తా లబ్ధమనోరథాః। గృహేషు రేమిరే సిద్ధాః కృష్ణరామగతజ్వరాః॥౧౯॥ వీక్షంతోఽహరహః ప్రీతా ముకుందవదనాంబుజమ్॥ నిత్యం ప్రముదితం శ్రీమత్సదయస్మితవీక్షణమ్॥ ౨౦॥ తత్ర ప్రవయసోఽప్యాసన్ యువానోఽతిబలౌజసః। పిబంతోఽక్షైర్ముకుందస్య ముఖాంభోజసుధాం ముహుః॥ ౨౧॥ శ్రీశుకః॥ అథ నందం సమాసాద్య భగవాన్ దేవకీసుతః। సంకర్షణశ్చ రాజేంద్ర పరిష్వజ్యేదమూచతుః॥ ౨౨॥ పితర్యువాభ్యాం స్నిగ్ధాభ్యాం పోషితౌ లాలితౌ భృశం। పిత్రోరభ్యధికా ప్రీతిరాత్మజేష్వాత్మనోఽపి హి॥ ౨౩॥ స పితా సాపి జననీ యౌ పు

తి హి శ్వమాంసమితి వా॥౬॥ కించ - మాత్రాదిశుశ్రూషామకుర్వన్ విఫలజీవితశ్చ భవతీత్యాహ॥ మాతరమితి॥ అబిభ్రత్ అపుష్ణన్ శ్వసన్నపి మృతతుల్య ఏవేత్యర్థః॥౭॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ నౌ ఆవయోః - మోఘం వ్యర్థం అనర్చతోః ॥౮॥ తదితి॥ దుర్హృదా కంసేన॥౯॥౧౧॥ ఏవమితి॥ ఆశ్వాస్య సాంత్వయిత్వా ॥౧౨॥ ఆహేతి॥ త్వమేవాజ్ఞాపయేతి మామవదేత్యాహ - యయాతిశాపాదితి - తవ తు యాదవత్వేపి మదాజ్ఞయా న దోష ఇతి భావః ॥౧౩॥ మమ తాదృశీ శక్తిర్నాస్తీతి చేత్ తత్రాహ॥ మయీతి॥ మత్ప్రసాదేన సర్వం భవిష్యతీత్యర్థః ॥౧౪॥౧౫॥ సర్వానితి॥ స్వాన్ జ్ఞాతీన్ సంబంధినశ్చ దిగ్భ్యః ఆనాయ్యేతి॥ ౧౭॥౧౮॥ కృష్ణేతి॥ సిద్ధాః పూర్ణాః కృష్ణరామాభ్యాం గతో నివృత్తో జ్వరస్తాపో యేషాం తే॥౧౯॥ వీక్షంత ఇతి॥ సదయస్మితం వీక్షణం యస్మిన్ తత్ ॥౨౦॥ తత్రేతి॥ ప్రవయసో వృద్ధా అపి అతిశయితం బలమోజశ్చ యేషాం తే॥౨౧॥౨౨॥ పితరితి॥ భృశం ఆత్మనోఽప్యాధిక్యేన పోషితౌ - న వాశ్చర్యమేతదిత్యాహ - పిత్రోః ఆత్మనో దేహాదప్యాత్మజేషు అభ్యధికా హి ప్రీతిరితి॥

౨౩॥ దేవకీవసుదేవయోః పుత్రౌ యువాం నాస్మత్పుత్రావితి న వాచ్యమిత్యాహ ॥ స పితేతి ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ స వ్రజం వ్రజవాసిభిస్సహితం, కుప్యాని స్వర్ణరజతాతిరిక్తకాంస్యపాత్రాదీని-తత్ప్రభృతిభిః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అథేతి॥ పురోధసా గర్గాచార్యేణ ద్విజసంస్కృతిం ఉపనయనం॥ ౨౮॥ తేభ్య ఇతి ॥ గావో గాః రుక్మస్య మాలావిద్యం తయా సాంతాః క్షౌమవస్త్రమాలావతీః॥ ౨౯॥ యా ఇతి॥ యాః పూర్వం మనోదత్తా ఆసన్ - తా ఏవాదదాత్ - నను తాః కంసేన అపహృతాః సత్యం రాజగోష్ఠాదాచ్ఛిద్య దత్తా ఇత్యాహ కంసేనాధర్మత ఇతి॥ ౩౦॥ తత ఇతి॥ గాయత్రం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం॥ ౩౧॥ ప్రభవావితి॥ ప్రకర్షేణ భవంత్యాభ్యామితి ప్రభవౌ - అత ఏవ సర్వజ్ఞౌ స్వతః సిద్ధం అమలం జ్ఞానం ప్రచ్ఛాదయంతౌ నరచేష్టితైః॥ ౩౨ ॥ ౩౩॥ యథేతి॥ యథా యథావత్ - ఉపసాద్య ప్రాప్య - గురౌ వృత్తిమనింద్యాం గ్రాహయంతౌ శిక్షయంతౌ గురుముపేతౌ ఉపగతౌ సేవితవంతావిత్యర్థః॥ ౩౪॥ తయోరితి॥ శుద్ధో భావో యాసు తాభిరనువృత్తిః - సాంగోపనిషదః అంగాని శిక్షాదీని తైరుపనిషద్భిశ్చ సహితాన్ ॥ ౩౫॥ సరహస్యమితి॥ సరహస్యం మంత్రదేవతాజ్ఞానసహితం - ధర్మాన్ న్యాయాదిధర్మశాస్త్రాణి - న్యాయపథాన్ మీమాంసాదీన్ - ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యాం షడ్విధాం - సంధిర్విగ్రహో యానమాసనం ద్వైధమాశ్రయ ఇత్యేవం షడ్విధాం - రాజనీతిం॥ ౩౬॥ సర్వమితి॥ సకృన్నిగదమాత్రేణ ఏకవారం గురూచ్చారణమాత్రేణ ॥ ౩౭ ॥ అహో

ష్ణితస్వపుత్రవత్। శిశూన్ బంధుభిరుత్సృష్టానకల్పైః పోషరక్షణే॥ ౨౪॥ యాత యూయం వ్రజం తాత వయం చ స్నేహదుఃఖితాన్। జ్ఞాతీన్ వో ద్రష్టుమేష్యామో విధాయ సుహృదాం సుఖమ్ ॥ ౨౫॥ ఏవం సాంత్వయ్య భగవాన్నందం సవ్రజమచ్యుతః। వాసోఽలంకారకుప్యాద్యైరర్హయామాస సాదరమ్॥ ౨౬॥ ఇత్యుక్తస్తౌ పరిష్వజ్య నందః ప్రణయవిహ్వలః। పూరయన్నశ్రుభిర్నేత్రే సహ గోపైర్వ్రజం యయౌ ॥ ౨౭॥ అ

—*శ్రీకృష్ణరామయోః ఉపనయనవేదశాస్త్రాధ్యయనగురుపుత్రానయనాదికథాప్రారంభఘట్టః*—

థ శూరసుతో రాజన్ పుత్రయోస్సమకారయత్। పురోధసా బ్రాహ్మణైశ్చ యథావద్ద్విజసంస్కృతిమ్॥ ౨౮॥ తేభ్యోఽదాద్దక్షిణా గావో రుక్మమాలాః స్వలంకృతాః। స్వలంకృతేభ్యస్సంపూజ్య సవత్సాః క్షౌమమాలినీః॥ ౨౯॥ యాః కృష్ణరామజన్మర్క్షే మనోదత్తా మహామతిః। తాశ్చాదదాదనుస్మృత్య కంసేనాధర్మతో హృతాః॥ ౩౦॥ తతశ్చ లబ్ధసంస్కారౌ ద్విజత్వం ప్రాప్య సువ్రతౌ। గర్గాద్యదుకులాచార్యాద్గాయత్రం వ్రతమాస్థితౌ॥ ౩౧॥ ప్రభవౌ సర్వవిద్యానాం సర్వజ్ఞౌ జగదీశ్వరౌ। నాన్యసిద్ధామలం జ్ఞానం గూహమానౌ నరేహితైః॥ ౩౨॥ అథో గురుకులే వాసమిచ్ఛంతావుపజగ్మతుః। కాశ్యం సాందీపనిం నామ హ్యవంతీపురవాసినమ్ ॥ ౩౩॥ యథోపసాద్య తౌ దాంతౌ గురౌ వృత్తిమనిందితామ్। గ్రాహయంతావుపేతౌ స్మ భక్త్యా దేవమివాదృతౌ॥ ౩౪॥ తయోర్ద్విజవరస్తుష్టః శుద్ధభావానువృత్తిభిః। ప్రోవాచ వేదానఖిలాన్ సాంగోపనిషదో గురుః॥ ౩౫॥ సరహస్యం ధనుర్వేదం ధర్మాన్న్యాయపథాంస్తథా। తథా చాన్వీక్షికీం విద్యాం రాజనీతిం చ షడ్విధామ్॥ ౩౬॥ సర్వం తద్విబుధశ్రేష్ఠౌ సర్వవిద్యాప్రవర్తకౌ। సకృన్నిగదమాత్రేణ తౌ సంజగృహతుర్నృప॥ ౩౭॥ అహోరాత్రైశ్చతుష్షష్ట్యా సంయత్తౌ తావతీః కలాః। గురుదక్షిణయాచా

రాత్రైరితి॥ తావతీః చతుష్షష్టికలాః - తాశ్చ శైవతంత్రే ప్రోక్తా లిఖ్యంతే - యథా గీతం వాద్యం నృత్తం నాట్యం - ఆలేఖ్యం తిలకం - నానారచనా - విశేషకచ్ఛేద్యం తండులకుసుమబలివికారాః - పుష్పాస్తరణం దశనవసనాంగరాగాః - మణిభూమికాకర్మ శయనరచనం - ఉదకవాద్యముదకఘాతః - చిత్రయోగాః - మాల్యగ్రథనవికల్పాః - శేఖరాపీడయోజనం నైపథ్యయోగాః - కర్ణపత్రయోగాః సుగంధయుక్తిః భూషణయోజనం - ఐంద్రజాలం కౌచుమారయోగః - హస్తలాఘవం చిత్రశాకాపూపభక్ష్యవికారక్రియాః - పానకరసరాగాసవయోజనం - సూచీవానకర్మ - సూత్రక్రీడా - సర్వవస్తుప్రకృతినిర్మాణం - వీణాడమరుకవాద్యాని - ప్రహేళికా - స్వస్మిన్నరూపరచనా - దుర్వాచకయోగాః పుస్తకవాచనం - నాటకాఖ్యాయికాదర్శనం - కావ్యసమస్యాపూరణం - పట్టికావేత్రబాణవికల్పాః తక్షకర్మాణి తక్షణం - వాస్తువిద్యా - రూప్యరత్నపరీక్షా - ధాతువాదః మణిరాగజ్ఞానం - ఆకరజ్ఞానం వృక్షాయుర్వేదయోగాః - మేషకుక్కుటలావకయుద్ధవిధిః - శుకశారికాప్రలాపనం - ఉత్సాదనం - కేశమార్జనకౌశలం అక్షరముష్టికాకథనం - మ్లేచ్ఛితవికల్పాః - దేశభాషాజ్ఞానం - పుష్పశకటికానిమిత్తజ్ఞానం యంత్రమాతృకా ధారణమాతృకా సంవాచ్యం మానసీ కావ్యక్రియా - అభిధానకోశః - ఛందోజ్ఞానం - క్రియాకల్పాః ఛలితయోగాః వస్త్రగోపనాని - ద్యూతవిశేషః - ఆకర్షక్రీడా బాలక్రీడనకాని - వైనాయికానాం వైజయికా

నాంచవైయాసికీనాంచవిద్యానాంజ్ఞానాని - ఇతిచతుష్షష్టికలాః- గృహీతవిద్యౌతౌ గురుదక్షిణయా ఆచార్యంఛందయామాసతుః ఉపలోభితవంతౌ॥ ౩౭॥ ద్విజఇతి॥ ప్రభాసే క్షేత్రే తేమహార్ణవే మృతంబాలంవరయామాస॥ ౩౯ ॥ తథేతి॥ ఈశ్వరావితివిదిత్వా జ్ఞాత్వా సముద్రస్తయోరర్హణమాజహారేతి॥ ౪౦॥ ౪౧ ॥ నేతి ॥ పంచజనస్త్వసురః అహార్షీత్ -సచమహార్ణమమాసాద్య ప్రాప్యేత్యర్థః॥ ౪౨॥ ౪౫॥ శంఖేతి॥ సపర్యాంపూజాం॥ ౪౬॥ ఉవాచేతి ॥ సర్వేషాంభూతానామాశయాః అంతఃకరణాని- తాన్యాలయోనివాసో యస్య తం॥ ౪౭॥ గురుపుత్రమితి॥ నిజంకర్మైః వనిబంధనం యస్య తం- తథాభూతమపి మదాజ్ఞాపురస్సరేణ ఆనయత స్తేనదోష ఇత్యర్థః॥ ౪౮ ॥ ౪౯॥ సమ్యగితి॥ పత్సేతి ప్రాధాన్యేన ఏకస్య సంబోధనం- గురోర్నిష్క్రయః గురుదక్షిణా -యుష్మద్విధగురోః కామానాం మధ్యే కోనుకామో వశిష్యతేన కోపీతి॥ ౫౦॥ ౫౧॥ గురుణేతి॥ అనిలవద్రంహో యస్య తేన- పర్జన్యో మేఘః తద్వన్నినాదో యస్య తేన॥ ౫౨ ॥ సమనందన్నితి ॥ నష్టం అదృష్టం తత్పునర్లబ్ధం ధనం

ర్యంఛందయామాసతుర్నృప॥ ౩౮॥ ద్విజస్తయోస్తంమహిమానమద్భుతంసంలక్ష్య రాజన్నతిమానుషీం మతిం। సమ్మంత్ర్య పత్న్యా సమహార్ణవే మృతంబాలంప్రభాసే వరయాంబభూవ॥ ౩౯ ॥ తథేత్యథారుహ్యమహారథౌ రథంప్రభాసమాసాద్య దురంతవిక్రమౌ । వేలాముపవ్రజ్య నిషేదతుః క్షణంసింధుర్విదిత్వార్హణమాహరత్తయోః॥ ౪౦॥ తమాహ భగవానాశుగురుపుత్రః ప్రదీయతాం । యోసావిహత్వయా గ్రస్తోబాలకో మహతోర్మిణా॥ ౪౧॥ సింధుః॥ నాహార్షమహమం దేవ దైత్యః పంచజనో మహాన్ । అంతర్జలచరః కృష్ణ శంఖరూపధరోసురః॥ ౪౨॥ ఆస్తే తేనాహృతో నూనం గురుపుత్రస్తవ ప్రభో। జలమావిశ్య తంహత్వా గృహ్యతామిత్యువాచ హ॥ ౪౩॥ తదసౌ జలమావిశ్య హత్వా తంజలవాసినం । విదార్య జఠరం తస్య నాపశ్యదుదరేర్భకం। తదంగప్రభవం శంఖమాదాయ రథమావిశత్। ౪౪ ॥ తతస్సంయమనీంనామ యమస్య దయితాం పురీం। గత్వా జనార్దనశ్శంఖం ప్రదధ్మౌ సహలాయుధః ॥ ౪౫ ॥ శంఖనిర్హ్రాదమాకర్ణ్య ప్రజాసంయమనో యమః । తయోస్సపర్యాం మహతీంచక్రే భక్త్యుపబృంహితాం॥ ౪౬॥ ఉవాచావనతః కృష్ణం సర్వభూతాశయాలయం । లీలామానుషయోర్విష్ణో యువయోః కరవామ కిం॥ ౪౭॥ శ్రీభగవాన్। గురుపుత్రమిహానీతం నిజకర్మనిబంధనమ్। ఆనయస్వ మహాభాగ మచ్ఛాసనపురస్కృతః। ౪౮॥ తథేతి తేనోపనీతం గురుపుత్రం యదూత్తమౌ। దత్వా స్వగురవే భూయో వృణీష్వేతి తమూచతుః॥ ౪౯ ॥ గురుః॥ సమ్యక్సంపాదితో వత్స భవద్భ్యాం గురునిష్క్రయః। కోనుయుష్మద్విధగురోః కామానామవశిష్యతే। ౫౦ గచ్ఛతం స్వగృహం వీరౌ కీర్తిర్వామస్తు పావనీ॥ ౫౦॥ గురుణైవమనుజ్ఞాతౌ రథేనానిలరంహసా । ఆయాతౌ స్వపురం తాత పర్జన్యనినదేన వై ॥ ౫౨॥ సమనందన్ప్రజాస్సర్వాః దృష్ట్వా రామజనార్దనౌ । అపశ్యంత్యో బహ్వహాని నష్టలబ్ధధనా ఇవ॥ ౫౩॥ ... ...

— ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే పంచచత్వారింశోధ్యాయః ❋ —

గోకులం ప్రతి ఉద్ధవప్రేషణాదికథాప్రారంభఘట్టః

శ్రీశుకః॥ వృష్ణీనాంప్రవరో మంత్రీకృష్ణస్య దయితస్సఖా । శిష్యో బృహస్పతేస్సాక్షాదుద్ధవో బుద్ధిసత్తమః॥ ౧॥ తమాహ భగవాన్ప్రేష్ఠం భక్తమేకాంతినం క్వచిత్ । గృహీత్వా పాణినా పాణిం ప్రపన్నార్తిహరో హరిః॥ ౨॥ గచ్ఛోద్ధవ వ్రజం సౌమ్య పిత్రోర్నః ప్రీతిమావహ । గోపీనాం మద్వియోగాధిం మత్సందేశైర్విమోచయ॥ ౩॥ తా మన్మనస్కా మత్ప్రాణా మదర్థే త్యక్తదైహికాః । మామేవ దయితం ప్రేష్ఠమాత్మానం

యాభిస్తా ఇవేతి॥ ౫౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ...

శ్లో॥ షట్చత్వారింశకే ఘోషమ్ ఉద్ధవం ప్రేష్య తద్గిరా । యశోదానందయోశ్చక్రే కృష్ణశ్శోకాపనోదనమ్। కామచారం ద్విజాతిస్సన్ పరిత్యజ్యాతిసంయతః। గురోర్జ్ఞానమనుప్రాప్య సఖ్యా గోపీరుపాదిశత్॥ గోపీనాం సాంత్వనమః రహస్యం సన్మాత్రిసాధ్యమితి తదర్థముద్ధవం విశినష్టి॥ వృష్ణీనామితి॥ ప్రవరః ఉచ్చకులత్వాత్ - మంత్రీ విశ్వాసాస్పదత్వాత్- శ్రీకృష్ణస్య అతివల్లభత్వాద్వా దవైర్వృష్ణిభిశ్చాదరణీయః- బుద్ధిసత్తమః బుద్ధ్యా అతిశ్రేష్ఠః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ గోపీనాం విశేషతస్సందేశే కారణమాహ॥ తా ఇతి॥ మయ్యేవ సంకల్పాత్మకం మనో యాసాం తాః - అహమేవ ప్రాణా యాసాం తాః - మమ ప్రాణభూతా ఇతి వా- మదర్థం త్యక్తా దైహికాః పతిపుత్రాదయః- భోజనపానవస్త్రభూషణస్రక్తాంబూలాదయో వా

౨౧౨

యాభిస్తాః॥౪॥ తతః కిమత ఆహ॥ య ఇతి॥ మన్నిమిత్తం త్యక్తా లోకధర్మా ఇహాముత్రసుఖే తత్సాధనాని చ యైస్తాన్ బిభర్మి పుష్ణామి సుఖయామీత్యర్థః॥౫॥ తాసాం వియోగాధిం దర్శయతి శ్లోకద్వయేన॥ మయీతి॥ విరహేణౌత్కంఠ్యాం తేన విహ్వలాః పరవశాః॥౬॥ ధారయంతీతి॥ గోకులాన్నిర్గమనసమయే శీఘ్రమాగమిష్యామీతి మే ప్రత్యాగమనసందేశాస్తైః మదీయా వల్లవ్యో గోప్యః మదాత్మికా ఇతి తాసామాత్మా స్వదేహే యది స్యాత్తర్హి విరహతాపేన దహ్యేత తైః పతత్యమయి వర్తమానత్వాత్కథంచిజ్జీవంతీతి భావః॥౭॥ ఇతీతి॥ సందేశం భవతీనాం వియోగో మే న హి, సర్వాత్మనా క్వచిదిత్యాదికం॥౮॥ ప్రాప్త ఇతి । నిమ్లోచతి అస్తం గచ్ఛతి సతి - ఛన్నం యానం యస్యేతి - తదా గోపీభిరజ్ఞాతత్వేన నందసంగం లబ్ధవానితి సూచయితుం॥౯॥ వ్రజం వర్ణయతి పంచభిః॥ వాశితార్థ ఇతి॥ వాశితాః పుష్పవత్యో గావః తన్నిమిత్తమభితో యుధ్యద్భిః శుష్మిభిర్మత్తైర్గోవృషైర్నాదితం - వాశ్రాభిః ధేనుభిః స్వవత్సకాన్ ప్రతి॥౧౦॥ ఇతస్తత ఇతి॥ విలంఘద్భిరుత్ప్లవద్భిః గోదోహశబ్దైః స

మనసాగతాః॥౪॥ యే త్యక్తలోకధర్మాశ్చ మదర్థే తాన్ బిభర్మ్యహం॥౫॥ మయి తాః ప్రేయసాం ప్రేష్ఠే దూరస్థే గోకులస్త్రియః। స్మరంత్యోఽంగ విముహ్యంతి విరహౌత్కంఠ్యవిహ్వలాః॥౬॥ ధారయంత్యతికృచ్ఛ్రేణ ప్రాయః ప్రాణాన్ కథంచన। ప్రత్యాగమనసందేశైర్వల్లవ్యో మే మదాత్మికాః॥౭॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్త ఉద్ధవో రాజన్ సందేశం భర్తురాత్మనః। ఆదాయ రథమారుహ్య ప్రయయౌ నందగోకులం॥౮॥ ప్రాప్తో నందవ్రజం శ్రీమాన్ నిమ్లోచతి విభావసౌ। ఛన్నయానః ప్రవిశతాం పశూనాం ఖురరేణుభిః॥౯॥ వాశితార్థేఽభియుధ్యద్భిర్నాదితం శుష్మిభిర్వృషైః। ధావంతీభిశ్చ వాశ్రాభిరూధోభారైః స్వవత్సకాన్॥౧౦॥ ఇతస్తతో విలంఘద్భిర్గోవత్సైర్మండితం సితైః। గోదోహశబ్దాభిరవం వేణూనాం నిస్స్వనేన చ॥౧౧॥ గాయంతీభిశ్చ కర్మాణి శుభాని బలకృష్ణయోః। స్వలంకృతాభిర్గోపీభిర్గోపైశ్చ సువిరాజితమ్॥౧౨॥ అగ్న్యర్కాతిథిగోవిప్రపితృదేవార్చనాన్వితైః। ధూపదీపైశ్చ మాల్యైశ్చ గోపావాసైర్మనోరమమ్॥౧౩॥ సర్వతః పుష్పితవనం ద్విజాలికులనాదితమ్। హంసకారండవాకీర్ణైః పద్మషండైశ్చ మండితమ్॥౧౪॥ తమాగతం సమాగమ్య కృష్ణస్యానుచరం ప్రియమ్। నందః ప్రీతః పరిష్వజ్య వాసుదేవధియాఽర్చయత్॥౧౫॥ భోజితం పరమాన్నేన సంవిష్టం కశిపౌ సుఖమ్। గతశ్రమం పర్యపృచ్ఛత్పాదసంవాహనాదిభిః॥౧౬॥ కచ్చిదంగ మహాభాగ సఖా నః శూరనందనః। ఆస్తే కుశల్యపత్యాద్యైర్యుక్తో ముక్తః సుహృద్వ్రతః॥౧౭॥ దిష్ట్యా కంసో హతః పాపః సానుగః స్వేన పాప్మనా। సాధూనాం ధర్మశీలానాం యదూనాం ద్వేష్టి యః సదా॥౧౮॥ అపి స్మరతి నః కృష్ణో మాతరం సుహృదః సఖీన్। గోపాన్ వ్రజం చాత్మనాథం గావో బృందావనం గిరిం॥౧౯॥ అప్యాయాస్యతి గోవిందః స్వజనాన్ సకృదీక్షితుం। తర్హి ద్రక్ష్యామ తద్వక్త్రం సునసం సుస్మితేక్షణం॥౨౦॥ దవాగ్నేర్వాతవర్షాచ్చ వృషసర్పాచ్చ రక్షితాః। దురత్యయేభ్యో మృత్యుభ్యః కృష్ణేన సుమహాత్మనా॥౨౧॥ స్మరతాం కృష్ణవీర్యాణి లీలాపాంగనిరీక్షితమ్। హసితం భాషితం చాంగ సర్వా నః శిథిలాః క్రియాః॥౨౨॥ సరిచ్ఛైలవనోద్దేశాన్ ముకుందపదభూషితాన్। ఆక్రీడానీక్షమాణానాం మనో యాతి తదాత్మతామ్॥౨౩॥ మన్యే కృష్ణం చ రామం చ ప్రాప్తావిహ సురోత్తమౌ। సురాణాం మహదర్థాయ గర్గస్య వచనం యథా॥౨౪॥ కంసం నాగాయుతప్రాణం మల్లాన్ గజపతిం తథా। అవధిష్టాం లీలయైవ పశూనివ మృ

హాభితో రవాః 'ముంచ మాం ముంచ నను ఆనయ గృహాణ దేహి' ఇత్యాదయో యస్మిన్ తత్ - వేణూనాం నిస్స్వనేన చ॥౧౧॥ గాయంతీభిరితి॥ గాయంతీభిర్గోపైశ్చ సువిరాజితమ్॥౧౨॥ అగ్నీతి॥ అగ్న్యాద్యర్చనాన్వితైర్గోపగృహైర్ధూపదీపాదిభిశ్చ మనోరమం॥౧౩॥ సర్వత ఇతి॥ షండాః సమూహాః॥౧౪॥ తమితి॥ అర్చయత్ పూజయామాస॥ ౧౫॥౧౭॥ దిష్ట్యేతి॥ సాధూనామిత్యాదికర్మణి షష్ఠీ॥౧౮॥ అపీతి॥ గావో గాః గిరిం గోవర్ధనం॥౧౯॥ అపీతి॥ అప్యాయాస్యతి ఆగమిష్యతి కిం॥౨౦॥ శ్రీకృష్ణోపకారస్మరణాదిభిరనుమానం దేనాభిధాయమాన ఆహ॥ దవాగ్నేరితి॥ వాతాద్వర్షాచ్చేతి వృషాత్సర్పాచ్చేతి అన్యేభ్యః దురతిక్రమేభ్యో మృత్యుభ్యః శ్రీకృష్ణేన రక్షితాః స్మః॥౨౧॥ కించ॥ స్మరతామితి॥ లీలయా అపాంగేన నిరీక్షితం - అంగ హే ఉద్ధవ॥౨౨॥ న కేవలం శిథిలా ఏవ కింతు శనైరుపరమంతీత్యాహ॥ సరిదితి ॥ సరితశ్చ శైలాశ్చ వనోద్దేశాశ్చ తాన్ - ఆక్రీడాన్ క్రీడాస్థానాని॥౨౩॥ మన్య ఇతి॥ సురాణామర్థాయ - మహద్గంభీరం - గర్గస్య వచనం యథా॥౨౪॥ న కేవలం తద్వచనానుసారేణైవ వ్యవహారసంబంధాదపీత్యాహ॥ కంసమితి॥ ౨౫॥ తాళత్రయమితి॥ ఇభరాట్ యష్టిమివ - తాళత్రయప్రమాణం ధనుః బభఞ్జ

౨౬॥౩౧॥ అఖిలగురుత్వమేవజనకత్వేననియంతృత్వేనచాహ॥ ఏతావితి॥ రామోముకుందశ్చైతావిశ్వస్యబీజయోనీనిమి త్తోపాదానే- ననుపురుషప్రధానయోర్బీజయోనిత్వంప్రసిద్ధమతఆహ- పురుషః ప్రధానమితి- పురుషోంశః ప్రధానంశ క్తిః అతః ప్రధానపురుషావప్యేతావేవేత్యర్థః- ఏవంజనకత్వముక్త్వా-కించ- అన్వీయభూతేషుభూతేష్వనుప్రవిశ్యభూ తానాంమధ్యేతదుపహితస్యవిలక్షణస్యనానాభేదస్యజ్ఞానస్యచజీవస్యచఈశాతేఈశ్వరౌనియంతారౌభవతః కుతః పు రాణౌఅనాదీఅనాదిత్వాత్కారణత్వంతతశ్చనియంతృత్వమిత్యర్థః ॥౩౨॥ ననుసృష్ట్యాదికర్మావేశాన్మనుష్యాదిజన్మద ర్శనాచ్చతస్యాన్యేభ్యఃకోవిశేషఇత్యాశంక్యాహద్వాభ్యాం॥ యస్మిన్నితి॥ కర్మాశయంకర్మవాసనాంనిర్హృత్యత్య క్త్వాబద్ధోమయఃస్వరూపజ్ఞానవాన్-అర్కవర్ణఃశుద్ధసత్త్వమూర్తిస్సన్-పరాంగతింతత్పరంపదంయాతి॥౩౩॥ తస్మి న్నితి॥ అఖిలస్యాత్మాచహేతుశ్చతస్మిన్ కారణేనమనుష్యాకృతౌమహాత్మన్-మహాత్మని పరిపూర్ణేభవంతౌభక్తింకురుతః అతః కృతార్థావిత్యర్థః॥౩౪॥ ప్రస్తుతమాహ॥ ఆగమిష్యతీతి॥ పిత్రోర్యువయోః॥౩౫॥ హత్వేతి॥ యాః తయా యాంవ్రజంతాత వయంచస్నేహదుఃఖితాన్- జ్ఞాతీన్వోద్రష్టుమేష్యామోవిధాయసుహృదాంసుఖమితి- యదాహకృష్ణస్తత్సత్యంకరిష్య

గాధిపః ॥౨౫॥ తాళత్రయంమహాసారంధనుర్యష్టిమిభేభరాట్ ।బభంజైకేనహస్తేనసప్తాహమదధాద్గి రిమ్॥౨౬॥ ప్రలంబధేనుకారిష్టతృణావర్తబకాదయః। దైత్యాస్సురాసురజితోహతాయేనేహలీలయా॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిసంస్మృత్యసంస్మృత్యనందఃకృష్ణానురక్తధీః। అత్యుత్కంఠోఽభవత్తూష్ణీం ప్రేమప్రసర విహ్వలః ॥౨౮॥ యశోదావర్ణ్యమానానిపుత్రస్యచరితానిచ। శృణ్వంత్యశ్రూణ్యవాస్రాక్షీత్స్నేహ స్నుతపయోధరా॥౨౯॥ తయోరిత్థంభగవతికృష్ణేనందయశోదయోః। వీక్ష్యానురాగంపరమంనందమా హోద్ధవోముదా॥౩౦॥ ఉద్ధవః॥ యువాంశ్లాఘ్యతమౌనూనందేహినామిహమానద। నారాయణేఖిలగు రౌయత్కృతామతిరీదృశీ॥౩౧॥ ఏతౌహివిశ్వస్యచబీజయోనీరామోముకుందఃపురుషఃప్రధానం। అన్వీ యభూతేషువిలక్షణస్యజ్ఞానస్యచేశాతఇమౌపురాణౌ ॥౩౨॥ యస్మిన్ జనఃప్రాణవియోగకాలేక్షణం సమావేశ్యమనోవిశుద్ధం। నిర్హృత్యకర్మాశయమాశుయాతిపరాంగతింబ్రహ్మమయోఽర్కవర్ణః॥౩౩॥ తస్మిన్భవంతావఖిలాత్మహేతౌనారాయణేకారణమర్త్యమూర్తౌ। భావంవిధత్తాంనితరాంమహాత్మన్కిం వావశిష్టంయువయోస్సుకృత్యమ్ ॥౩౪॥ ఆగమిష్యత్యదీర్ఘేణకాలేనవ్రజమచ్యుతః। ప్రియంవిధాస్యతేపి త్రోర్భగవాన్సాత్వతాంపతిః॥౩౫॥ హత్వాకంసంరంగమధ్యేప్రతీపంసర్వసాత్వతాం। యదాహవ స్సమాగమ్యకృష్ణస్సత్యంకరోతితత్॥౩౬॥ మాఖిద్యతంమహాభాగౌద్రక్ష్యథఃకృష్ణమంతికే। అంతర్హృ దిసభూతానామాస్తేజ్యోతిరివైధసి ॥౩౭॥ నహ్యస్యాస్తిప్రియఃకశ్చిన్నాప్రియోవాస్త్యమానినః। నో త్తమోనాధమోవాపిసమానస్యసమోపివా॥౩౮॥ నమాతానపితాతస్యనభార్యానసుతాదయః। నాత్మీ యోనపరశ్చాపినదేహోజన్మచైవవా ॥౩౯॥ నచాస్యకర్మవాలోకేసదసన్మిశ్రయోనిషు। క్రీడార్థ స్సోపిసాధూనాంపరిత్రాణాయకల్పతే ॥౪౦॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిభజతేనిర్గుణోగుణాన్। క్రీడన్నతీ తోపిగుణైస్సృజత్యవతిహంత్యజః॥౪౧॥ యథాభ్రమరికాదృష్ట్యాభ్రామ్యతీవమహీతథా। చిత్తేకర్తర

తీతి॥౩౬॥ కాలవిలంబమసహమానౌప్రత్యాహ॥ మాఖిద్యతమితి॥ హేమహాభాగౌఅంతికేఇదానీమేవసమీపేకుతఇత్యతఆ హ-అంతర్హృదీతి॥ తర్హి సర్వైఃకిమితినదృశ్యతేతత్రాహజ్యోతిరివైధసీతి॥ జ్యోతిరివజ్యోతిర్యథామథనంవినానదృశ్యతేత థాభక్తింవినాశ్రీకృష్ణోపీతిభావః ॥౩౭॥ అహోఆస్తామేతత్ తస్యాత్రాగమనం స్వస్యాత్రప్రియాన్ పిత్రాదీన్విహా యనసంగచ్ఛతఇతిమన్యేతత్రాహ॥ నేతి॥ అస్యప్రియాదయోనహిసంతి-తత్రహేతుః- అమానినఃసమానస్యేతిచ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నేతి॥ సోపిజన్మకర్మాదిరహితోపి-క్రీడాప్రయోజనస్సన్- సాధూనాంపరిపాలనాయ- సదసన్మిశ్రయోనిషుసాత్త్వి కరాజసతామససమిశ్రయోనిషు-యద్వా- దేవాదిమత్స్యాదిన్నృసింహాదియోనిషు- కల్పతేఆవిర్భవతీత్యర్థః॥౪౦॥ నను జన్మకర్మాదిరహితస్యకుతఏతదిత్యతఆహ॥ సత్త్వమితి॥ క్రీడాయామనీహోపిక్రీడన్-తథామాయాగుణైర్ఘటత ఇత్యర్థః॥౪౧॥ అత్రావిద్యోపాధేర్జీవస్యకర్తృత్వందృష్టాంతీకుర్వన్-తస్యావిద్యయైవకర్తృత్వమితిసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ భ్రమరికాపరిభ్రమణంతయోపలక్షితయాదృష్ట్యాభూరపిభ్రామ్యతీవయథాప్రతీయతే- ఏవంచిత్తేకర్తరిసతితత్ర చిత్తేఅహంధియాఆత్మాధ్యాసేనఆత్మాకర్తాస్మృతోయథాతద్వదితి ॥౪౨॥ కించయువయోరేవనాయమాత్మజః కింతుస

ర్వేషామపి - తత్రాపినాత్మజఏవకింతుశత్రుమిత్రాదిరూపోపీతిసర్వాత్మనిరూపణేన మోహనివృత్తయే సంబంధమప్యై కాంతికంకరోతి - వ్యాఖ్యాం॥యువయోరితి॥౪౩॥ దృష్టమితి । అచ్యుతాద్వినాతరాంనితరాంతత్త్వతో వాచ్యం సర్వవచనార్హంవస్తునాస్తీతి॥౪౪॥ఏవమితి॥దీపాన్నిరూప్యప్రజ్వాల్య వాస్తూన్ దేహళ్యాదీన్॥౪౫॥ తా ఇతి॥మణిభిఃకాంచ్యాదిషుస్థితైః-రజ్జూర్వికర్షంత్యస్సుభుజేషుకంకణానాంస్రజో యాసాంతాః-చలంతోనితంబాః స్తనాహారాశ్చయాసాం - కుండలైస్త్విష్యంతఃస్ఫురంతఃకపోలాఃయాసాంఅరుణానికుంకుమానియేషు తానిఆననానియాసాం - తాఏవ-తాశ్చతాశ్చ ॥ ౪౬॥౪౭॥ తదావ్రజౌకసోగోప్యఃసక్రోధమూచుః॥అక్రూరఇతి॥ ఆర్థంసాధితవానిత్యర్థః॥సాధకఃతదాహుః॥మేనసీతఇతి॥౪౯॥కంసంఘాతయిత్వాపునఃకిమర్థమాగతఇత్యాశంక్యకార్యంసంభావయంతి॥కిమితి॥ తదాసాధితేనకార్యేణప్రీతస్యభర్తుః - పారాంతరేప్రేతస్య మృతస్యకంసస్యనిష్కృతింపౌర్ధ్వదైహికమస్మాభిః కృత్వాసాధయిష్యతేకిం రితత్రాత్మాకర్తేవాహంధియాస్మృతః॥౫౦॥ యువయోరేవనైవాయమాత్మజోభగవాన్హరిః ।సర్వేషామాత్మజోహ్యాత్మాపితామాతాసఈశ్వరః॥౪౩॥దృష్టంశ్రుతంభూతభవద్భవిష్యత్స్థాస్నుశ్చరిష్ణుమహదల్పకంవా।వినాచ్యుతాద్వస్తుతరాంనవాచ్యంసఏవసర్వంపరమార్థభూతః॥ ౪౪॥శ్రీశుకః॥ ఏవంనిశాసాబ్రువతోవ్యతీతానందస్యకృష్ణానుచరస్యరాజన్।గోప్యస్సముత్థాయనిరూప్యదీపాన్వాస్తూన్సమభ్యర్చ్యదధీన్యమంథన్॥౪౫॥తాదీపదీప్తైర్మణిభిర్విరేజూరజ్జూర్వికర్షద్భుజకంకణస్రజః।చలన్నితంబస్తనహారకుండలత్విషత్కపోలారుణకుంకుమాననాః॥ ౪౬॥ ఉద్గాయతీనామరవిందలోచనం వ్రజాంగనానాందివమస్పృశద్ధ్వనిః। దధ్నశ్చనిర్మంథనశబ్దమిశ్రితోనిరస్యతేయేనదిశామమంగళమ్॥౪౭॥భగవత్యుదితేసూర్యేవ్రజద్వారివ్రజౌకసః। దృష్ట్వారథంశాతకుంభంకస్యాయమితిచాబ్రువన్॥ ౪౮॥ అక్రూరఆగతఃకింవాయఃకంసస్యార్థసాధకః । యేననీతోమధుపురీంకృష్ణఃకమలలోచనః॥౪౯॥కింసాధయిష్యతేస్మాభిర్భర్తుఃప్రీతస్యనిష్కృతిం!తతస్త్రీణాంవదంతీనాముద్ధవోగాత్కృతాహ్నికః॥౫౦॥ ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- షట్చత్వారింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తంవీక్ష్యకృష్ణానుచరంవ్రజస్త్రియఃప్రలంబబాహుంనవకంజలోచనం । పీతాంబరంపుష్కరమాలినంలసన్ముఖారవిందంపరిమృష్టకుండలమ్॥౧॥శుచిస్మితాఃకోయమపీచ్యదర్శనః కుతశ్చకస్యాచ్యుతవేషభూషణః।ఇతిస్మసర్వాఃపరివవ్రురుత్సుకాస్తముత్తమశ్లోకపదాంబుజాశ్రయమ్॥ ౨॥తంప్రశ్రయేణావనతాస్సుసత్కృతంసవ్రీడహాసేక్షణసూనృతాదిభిః । రహస్యపృచ్ఛన్నుపవిష్టమాసనేవిజ్ఞాయసందేశహరంరమాపతేః ॥ ౩ ॥ జానీమస్త్వాంయదుపతేః పార్షదంసముపాగతం।భర్త్రేహప్రేషితఃపిత్రోర్భవాన్ప్రియచికీర్షయా॥౪॥అన్యథాగోవ్రజేతస్యస్మరణీయంనచక్ష్మహే॥ ౫॥ స్నేహానుబంధోబంధూనాంమునేరపిసుదుస్త్యజః।అన్యేష్వర్థకృతామైత్రీయావదర్థవిడంబనా ॥ ౬ ॥ పుంభిస్స్త్రీషుకృతాయద్వత్సుమనస్స్వివషట్పదైః।నిస్స్వంత్యజంతిగణికావకల్యంనృపతింప్రజాః॥ ౭॥ అధీతవిద్యాఆచార్యమృత్విజోదత్తదక్షిణం । ఖగావీతఫలంవృక్షంభుక్త్వాచాతిథయోగృహం। దగ్ధంమృగాస్తథారణ్యంజారోభుక్త్వారతాంస్త్రియమ్॥౮॥శ్రీశుకః॥ఇతిగోప్యోహిగోవిందగతవాక్కాయమానసాః । కృష్ణదూతేవ్రజంయాతేఉద్ధవేత్యక్తలౌకికాః॥ ౯॥ గాయంత్యఃప్రియకర్మాణిరుదంత్యశ్చగతహ్రియః । తస్యసంఅస్మన్నాంనైకింపిందాన్కృత్వాదాస్యతీత్యర్థః-ఏవంవదంతీనాంస్త్రీణాం - తతస్తస్మిన్నవసరేకృతస్నానాదినియమఉద్ధవఆగాత్ఆగతః॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షట్చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥సప్తచత్వారింశకేతుకృష్ణాదేశేనగోపికాః।బోధయిత్వోద్ధవస్తత్త్వమనుజ్ఞాప్యాగమత్పురీం॥౧॥శుచిస్మితఇతి॥ అపీచ్యంసుందరందర్శనంయస్యసః. అచ్యుతస్యేవవేషోభూషణానిచయస్యసః-కోయంకుతో వాకస్యవేతివదంత్యస్తంపరివవ్రుః॥౨॥౩॥జానీమఇతి॥పార్షదంసేవకం॥౪॥అన్యథేతి॥ పిత్రోఃప్రియచికీర్షయైవాత్రహేతుఃఅన్యథేః॥ ౫॥ స్నేహానుబంధఇతి॥అన్యథాగోవ్రజేతస్యేత్యత్రహేతుః - అన్యేష్వితిఅర్థకృతాకార్యనిమిత్తా-విడంబనమనుకరణమాత్రం-నతుతాత్త్వికీమైత్రీ॥ ౬॥ పుంభిరితి॥ పుంభిరితిదృష్టాంతఃఅస్యైవార్థస్యదర్శనేదృష్టాంతప్రపంచః।నిస్స్వమిత్యాదినా॥ ౭॥అధీతేతి॥దత్తాదక్షిణాయేనతం-పక్షిణోవీతఫలంవృక్షం-రతాంఅనురతాంఅతృప్తామిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఇతీతి॥ త్యక్తలౌకికాః

త్యక్తలోకవ్యవహారాః॥ ౯॥ గాయంత్య ఇతి॥ ప్రియస్య కర్మాణి గాయంత్యః. తథా తస్య బాల్యకైశోరయోర్యాని కర్మాణి తాని సంస్మృత్యసంస్మృత్య గతహ్రియస్సత్యో రుదంత్యశ్చ - తమపృచ్ఛన్నితి పూర్వక్రియయైవ సంబంధః॥ ౧౦॥ కాచిదితి॥ ప్రియేణ శ్రీకృష్ణేన మాం ప్రసారయితుం ప్రస్థాపితోఽయం దూత ఇతి కల్పయిత్వాబ్రవీత్ - యద్వా తస్మిన్ ప్రియప్రస్థాపితే ఉద్ధవే దృష్టిం కృత్వా మధుకరాపదేశేనోద్ధవమేవాబ్రవీదిత్యర్థః॥ ౧౧॥ మధుపేతి॥ హే మధుప కితవస్య ధూర్తస్య బంధో - నోఽస్మాకం అంఘ్రిం మా స్పృశ - మా మాం నమస్కారేణ ప్రార్థయేత్యర్థః॥ తత్ర హేతుమిత్యపేక్షాయాం కృష్ణవర్ణస్య తస్య శ్మశ్రూణాం లోహితత్వే కారణముత్ప్రేక్షమాణాహ - సపత్న్యాః కుచాభ్యాం విలులితా సంమర్దితాయా శ్రీకృష్ణస్య వనమాలా అత ఏవ తస్యాః కుంకుమం యేషు తైః శ్మశ్రుభిరుపలక్షితః కింతు తాసామేవ మానినీనాం ప్రసాదం మధుపతిర్వహతు కిమస్మత్ప్రసాదేన తస్య - యదుసదసి విడంబం ఉపహాసాస్పదం - కుతః యస్య దూతస్త్వమీదృగీదృశః॥ ౧౨॥ నను కిమిత్యేవం తమవజానీథ - కిం వస్తేనాపకృతమత ఆహ॥ సకృదితి॥ భవాదృక్ త్వాదృశోఽదుమనాః సుమనసః కుసుమాని యథా త్యజతి తద్వత్ తత్యాజేత్యుక్త్వా - అహో బత అకృతజ్ఞస్య తస్య పాదపద్మం శ్రీః కథం సేవతే విదితం మయేత్యాహ - అపి బత ఇతి ఖేదే - ఉత్తమశ్లోకస్య జల్పైః మిథ్యాకథాభిః - ప్రాయో హృతచేతాః - వయం తు న లక్ష్మీవదవిచక్షణా ఇతి భావః॥ ౧౩॥ ఝంకారాన్ బహుధా కుర్వంతం అస్మత్ప్రసాదలాభాయ కృష్ణం గాయంతీతి మత్వాహ॥ కిమితి॥ పురాణం పురాతనం బహుశోఽనుభూతం - విజయసఖస్య కృష్ణస్య - సాంప్రతం యాస్సఖ్యః తాసామగ్రతః తత్ప్రసంగో గీయతాం.

—— * భ్రమరగీతాదికథాప్రారంభఘట్టః * ——

స్మృత్యసంస్మృత్య యాని కైశోరబాల్యయోః॥ ౧౦॥ కాచిన్మధుకరం దృష్ట్వా ధ్యాయంతీ కృష్ణసంగమమ్। ప్రి
యప్రస్థాపితం దూతం కల్పయిత్వేదమబ్రవీత్॥ ౧౧॥ గోపికా॥ మధుప కితవబంధో మా స్పృశాంఘ్రిం సప
త్న్యాః కుచవిలులితమాలాకుంకుమశ్మశ్రుభిర్నః। వహతు మధుపతిస్తన్మానినీనాం ప్రసాదం యదుసదసి వి
డంబం యస్య దూతస్త్వమీదృక్॥ ౧౨॥ సకృదధరసుధాం స్వాం మోహినీం పాయయిత్వా సుమనస ఇవ స
ద్యస్తత్యజేఽస్మాన్ భవాదృక్। పరిచరతి కథం తత్పాదపద్మం ను పద్మా హ్యపి బత హృతచేతా హ్యుత్తమశ్లోకజల్పైః॥
౧౩॥ కిమిహ బహు షడంఘ్రే గాయసి త్వం యదూనామధిపతిమగృహాణామగ్రతో నః పురాణమ్। విజయస
ఖసఖీనాం గీయతాం తత్ప్రసంగః క్షపితకుచరుజస్తే కల్పయంతీష్టమిష్టాః॥ ౧౪॥ దివి భువి చ రసాయాం కాః
స్త్రియస్తద్దురాపాః కపటరుచిరహాసభ్రూవిజృంభస్య యాస్స్యుః। చరణరజ ఉపాస్తే యస్య భూతిర్వ
యం కా అపి చ కృపణపక్షే హ్యుత్తమశ్లోకశబ్దః॥ ౧౫॥ విసృజ శిరసి పాదం వేద్మ్యహం చాటుకారైరనున
యవిదుషస్తేఽభ్యేత్య దౌత్యైర్ముకుందాత్। స్వకృత ఇహ విసృష్టాపత్యపత్యన్యలోకా వ్యసృజదకృతచేతాః
కిం ను సంధేయమస్మిన్॥ ౧౬॥ మృగయురివ కపీంద్రం వివ్యధే లుబ్ధధర్మా స్త్రియమకృత విరూపాం స్త్రీజితః కా

ఇష్టాః కృష్ణస్య ప్రియాః తేన పూజితా ఇతి వా - తేనాలింగితేన అనేన క్షపితా కుచరుగ్యాసాం తాః - తవేష్టమపేక్షితం దాస్యంతీతి। ౧౪। భో మాతర్మైవం వోచస్త్వామనుస్మృత్యానుస్మృత్య అనంగః క్లిష్టస్త్వాం ప్రసాదయితుం మామాదిష్టవానిత్యత ఆహ। దివీతి। దివి భువి రసాతలే చ యాః స్త్రియః స్యుః - తాః కా నామ దురాపాః న కాశ్చన - తదిత్యవ్యయం తస్యేత్యర్థః - కపటేన రుచిరేణ హాసేన భ్రూవిజృంభో యస్య తస్య హే కపటేతి వా - కించ - యస్య చరణరజః శ్రీః సేవతే తత్ర వయం కాః అపి చ యద్యప్యేవం - తథాపి కృపణపక్షే కృపణానుకంపిని పురుషే ఉత్తమశ్లోకశబ్దో భవతీతి తథా కథనీయం త్వయేతి॥ ౧౫॥ పాదమూలే ప్రవిశ్య తం త్వమాపయిష్యంతమివ మత్వాహ॥ విసృజేతి॥ శిరసి న్యస్తం పాదం విసృజ - తథాప్యముంచంతమాహ - వేద్మీతి - ముకుందాదభ్యేత్య తతః శిక్షిత్వేత్యర్థః దౌత్యైర్దూతకర్మభిః - చాటుకారైః ప్రియోక్తిరచనాభిః - అనునయవిదుషః ప్రార్థనాచతురస్య - తే సర్వమహం వేద్మి ముకుందవత్ త్వమప్యవిశ్వసనీయ ఇతి భావః - నను తేన తే కిమపరాద్ధం తత్రాహ స్వకృత ఇతి - స్వకృతే తదర్థమేవ విసృష్టాః అపత్యపత్యన్యలోకాః అపత్యాని పతయశ్చేతీహలోకః అన్యలోకో ధర్మసాధ్యశ్చ యాభిస్తా నః అకృతచేతాః అసంయతచిత్తః - యో వ్యసృజత్ అతః అస్మిన్ కిం ను సంధాతవ్యమితి॥ ౧౬॥ కించ కృష్ణస్య పూర్వాణి కర్మాణి అనుసందధానా బిభేమ్యహమస్మాదిత్యాహ॥ మృగయురితి॥ మృగయుర్లుబ్ధక ఇవ - యః కపీంద్రం వాలినం వివ్యధే అవిధ్యత్ - లుబ్ధకమార్గః క్రౌర్యధర్మవాన్ అలుబ్ధకమేతి వా - లుబ్ధకో హి హతస్మాం సమత్తుకామో విధ్యతి - అయం తు న తథా అశోవ్యధాకరిన ఇత్యర్థః తథా స్త్రియం చ శూర్పణఖాం స్త్రీజితః సీతాపరతంత్రః - కామయానాం ప్రాప్తి

సాధనం యస్యాస్తాం-విరూపాం ఛిన్నకర్ణనాసికాం అకరోద్దాశరథిరూపేణ - తథా బలిమపి తద్దత్తబలిం అత్త్వా భక్షయి
త్వా-ధ్వాంక్షవత్కాకవదవేష్టయత్ బబంధ వామనరూపేణ - బలిమపి బలిమత్త్వా ధ్వాంక్షపదిష్టపాదితి పాఠే బలిం పూ
జాం గృహీత్వా విష్టపాత్స్వర్గాదధః అక్షిపదిత్యర్థః-తత్తస్మాదసితస్య కృష్ణస్య-సఖ్యైరలం-ఏవం చేత్ కథమితి తం నిత్యం గా
యథ తత్రాహ-దుస్త్యజ ఇతి-తస్య కథారూపోఽర్థః ఇత్యపి చ జానీమ ఏవేతి॥ ౧౭॥ తత్కథాపి త్రివర్గలతామూలోన్మూలి
నీ-తథాపి నత్యక్తుం శక్నుమః కిం కుర్మ ఇత్యాహ॥ యదితి॥ యస్యానుచరితమేవ లీలా-తదేవ కర్ణపీయూషం- తస్య విప్రుట్
కణికా-తస్యాః సకృదదనం సేవనం- తేన విధూతాః నిరస్తాః ద్వంద్వధర్మాః రాగాదయో యేషాం తే-అత ఏవ వినష్టాః- అస
త్తుల్యాః దీనం దుఃఖితం గృహకుటుంబం విహాయ దీనాః- భోగహీనాః విహంగా ఇవ భిక్షుచర్యాం ప్రాణవృత్తిమాత్రం చ
రంతి- అతస్త్యాజ్యః- తథాపి త్యక్తుం న శక్నుమ ఇతి నిందాపరత్వే వాచకోఽర్థః దుస్త్యజత్వే ఆర్థికోఽయమర్థః విధూతద్వంద్వ
ధర్మా ఇత్యంతః సమాసః పూర్వవత్- తతస్తే చ తే అవినష్టాశ్చేతి సమాసః ఇతరే పునర్ద్వంద్వధర్మా నోఽవినష్టా ఏవ-సప
ది తత్క్షణమేవ దీనం తుచ్ఛం-గృహసహితం కుటుంబం-విహాయ-దీనా ఇవాకించనాః-ధీరా ఇతి వా పాఠః - బహవః విహంగా
హంసా ఇవ సారాసారవివేకచతురాః-భిక్షుచర్యాం పారమహంస్యం చరంతి- తస్మాదేవం పరమపురుషార్థరూపత్వాద్దు
స్త్యజ ఏతత్కథార్థ ఇతి॥ ౧౮॥ నను కిమేవం బ్రూషే- పూర్వం త్వమ్యేవ సాకం రహసి కిమేవం నావోచదిత్యత ఆహ॥ వయ
మితి॥ హే ఉపమంత్రిన్ దూత-ఆస్తామియం వార్తా-యతః కులికస్య మృగయోః- రుతం గీతం-అజ్ఞా యథా ఋతం సత్యమితిః
మయానామ్। బలిమపి బలిమత్త్వావేష్టయద్ధ్వాంక్షవద్యస్తదలమసితసఖ్యైర్దుస్త్యజస్తత్కథార్థః॥ ౧౭॥
యదనుచరితలీలాకర్ణపీయూషవిప్రుట్సకృదదనవిధూతద్వంద్వధర్మా వినష్టాః। సపది గృహకుటుంబం దీన
ముత్సృజ్య దీనా బహవ ఇవ విహంగా భిక్షుచర్యాం చరంతి॥ ౧౮॥ వయమృతమివ జిహ్మవ్యాహృతం శ్రద్దధా
నాః కులికరుతమివాజ్ఞాః కృష్ణవధ్వో హరిణ్యః। దదృశిమసకృదేతత్తన్నఖస్పర్శతీవ్రస్మరరుజ ఉపమంత్రిన్
భణ్యతామన్యవార్తా॥ ౧౯॥ ప్రియసఖ పునరాగాః ప్రేయసా ప్రేషితః కిం వరయ కిమనురుంధే మాననీయో
సి మేఽంగ। నయసి కథమిహాస్మాన్ దుస్త్యజద్వంద్వపార్శ్వం సతతమురసి సౌమ్య శ్రీర్వధూః సాకమాస్తే॥
౨౦॥ అపి బత మధుపుర్యామార్యపుత్రోఽధునాస్తే స్మరతి స పితృగేహాన్ సౌమ్య బంధూంశ్చ గోపాన్। క్వచిద
పి స కథా నః కింకరీణాం గృణీతే భుజమగరుసుగంధిం మూర్ధ్న్యధాస్యత్కదా ను॥ ౨౧॥ శ్రీశుకః॥ అథోద్ధ
వో నిశమ్యైవం కృష్ణదర్శనలాలసాః। సాంత్వయన్ప్రియసందేశైర్గోపీరిదమభాషత॥ ౨౨॥ ఉద్ధవః॥ అ
హో యూయం స్మ పూర్ణార్థా భవత్యో లోకపూజితాః। వాసుదేవే భగవతి యాసామిత్యర్పితం మనః॥
౨౩॥ దానవ్రతతపోహోమజపస్వాధ్యాయసంయమైః। శ్రేయోభిర్వివిధైరన్యైశ్చ కృష్ణే భక్తిర్హి సాధ్య
తే॥ ౨౪॥ భగవత్యుత్తమశ్లోకే భవతీభిరనుత్తమా। భక్తిః ప్రవర్తితా దిష్ట్యా మునీనామపి దుర్లభా॥ ౨౫॥ ది
ష్ట్యా పుత్రాన్పతీన్ దేహాన్ స్వజనాంశ్చ గృహాంస్తథా। హిత్వావృణీత యూయం యత్కృష్ణాఖ్యం పురుషం
శ్రద్దధానాః కృష్ణస్య హరిణస్య వధ్వః భార్యాః-హరిణ్యః శరైః క్షతా స్సత్యో రుజో దదృశుః -ఏవం జిహ్మస్య కుటిలస్య తస
వ్యాహృతం ఋతమివ శ్రద్దధానాః స్పృహయంత్యో వయం సకృదేతదదృశిమ- కిం తత్- తస్య నఖైః- స్పర్శః తేన తీవ్రః స్మ
రః- తేన రుజః పీడాః-తస్మాదన్యా వార్తా-భణ్యతాం కథ్యతామితి॥ ౧౯॥ పరావృత్య గత్వా పునరాగతం ప్రత్యాహ॥ ప్రియ
సఖేతి॥ హే ప్రియస్య సఖే ప్రేయసా శ్రీకృష్ణేన పునః ప్రేషితః కిం - త్వమాగతోఽసి- అంగ హే దూత- మే మమ నీయః పూ
జ్యోఽసి-అతో భగవాన్ కిమనురుంధే ప్రాప్తుమిచ్ఛతీత్యర్థః తద్వరయ వృణీష్వ-సః సమానీతం ప్రత్యాహ-నయసీతి-ఇహ సతీః
అస్మాన్ దుస్త్యజం ద్వంద్వం మిథునీభావో యస్య తస్య- పార్శ్వం సమీపం- కథం నయసి నేష్యసి- తథా హే సౌమ్య- శ్రీ
ర్నామ వధూః సాకం సహైవ సతతమాస్తే తత్రాప్యురసి వక్షస్యేవ॥ ౨౦॥ తేన సంమంత్రితాః సతీః బ్రూతే॥ అపీతి॥ బత హ
ర్షే- హే సౌమ్య- గురుకులాదాగత్య- ఆర్యపుత్రః కృష్ణః అధునా కిం మధుపుర్యాం వర్తతే- కదాచిదపి నోఽస్మాకం వార్తాః కిం
బ్రూతే-అగరువత్సుగంధిం భుజం నో మూర్ధ్ని కదా ను ధాస్యతీతి॥ ౨౧॥ అథేతి॥ శ్రీకృష్ణదర్శనోత్సుకాః గోపీః ప్రియస్య
సందేశైః-సాంత్వయన్ ప్రథమం తావదిదమభాషత॥ ౨౨॥ తదాహ షడ్భిః॥ అహో ఇతి॥ స్మ నూనం- యూయం పూర్ణార్
థాః కృతార్థాః॥ ౨౩॥ దానేతి॥ శ్రేయోభిర్విధిభిః శ్రేయస్సాధనైః॥ ౨౪॥ భగవతీతి॥ అనుత్తమా అతిశ్రేష్ఠా॥ ౨౫॥ దిష్ట్యేతి॥
అవృణీత వృతవత్యః॥ ౨౬॥ సర్వేతి॥ సర్వాత్మభావః ఏకాంతభక్తిః- అధికృతః ప్రాప్తః- భగవత్ప్రియదర్శనేన మమ చ మహా

సనుగ్రహః కృత ఇతి ॥౨౭॥ శ్రూయతామితి॥ భర్తుః కృష్ణస్య రహస్కరః రహస్యకార్యకర్తా ॥౨౮॥ భవతీనామితి॥ భవతీనాం మే మయా సహ వియోగో నాస్తి కుతః- సర్వాత్మనా సర్వస్యోపాదానకారణేన- అత ఏవ సర్వేషు మన ఆదికార్యేష్వహమనుగతత్వేన స్థిత ఇతి సదృష్టాంతమాహ- యథేతి- భూతేషు చరాచరేషు మహాభూతాని- యథా వాయ్వగ్నిః వాయుసహితోగ్నిః- వాయుశ్చ అగ్నిశ్చేత్యర్థః- తథాహంచేతి- మన ఆదీని కార్యాణి- గుణాః కారణం తేషామాశ్రయత్వేనానుగత ఇత్యర్థః ॥౨౯॥ నను కారణత్వే సర్వానుగతత్వే చ కార్యకారణభేదః స్యాదత ఆహ ॥ ఆత్మన్యేవేతి॥ నను నిత్యసిద్ధస్య కుతః సృజ్యాదిరూపతా- అత ఆహ - భూతేంద్రియగుణాత్మనా- బుద్ధీంద్రియైర్నివాపాదః తద్రూపేణేతి- నను నిర్వికారస్య కుతస్తద్రూపతేతి తత్రాహ- ఆత్మమాయానుభావేనేతి ॥ ౩౦ ॥ నన్వాత్మనో భూతాదిరూపత్వే తద్దోషప్రసంగస్తత్రాహ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా తు శుద్ధః కుతః- అగుణాన్వయః న గుణేష్వన్వేతీతి తథా- తత్కుతః వ్యతిరిక్తః తదపి కుతః- జ్ఞానమయః జ్ఞానస్వరూపః- నన్వహం ప్రత్యయే స్వసంవేద్యమేవాత్మనో నానావస్థత్వమితి కుతః శుద్ధతేతి- తత్రాహ- సుషుప్తీతి - మాయాకార్యమనోవృత్తిభిర్విశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపేణ ప్రతీయతే న స్వత ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ కుతః మనోనిరోధే తదభావాదితి వ్యతిరేకం దర్శయితుం మనోనిరోధం విధత్తే॥ యేనేతి॥ ఉత్థితః పుమాన్ యథా మిథ్యాభూతమేవ స్వప్నం ధ్యాయేత్ ఏవం బాధితానపీంద్రి

పరమ్॥ ౨౬ ॥ సర్వాత్మభావోధికృతో భవతీనామధోక్షజే। విరహేణ మహాభాగా మహాన్మేనుగ్రహః కృతః ॥
౨౭॥ శ్రూయతాం ప్రియసందేశో భవతీనాం సుఖావహః। యమాదాయాగతో భద్రా అహం భర్తూ
రహస్కరః॥ ౨౮॥ భగవాన్। భవతీనాం వియోగో మే న హి సర్వాత్మనా క్వచిత్ । యథా భూతాని భూతే
షు ఖం వాయ్వగ్నిర్జలం మహీ । తథాహం చ మనః ప్రాణబుద్ధీంద్రియగుణాశ్రయః ॥౨౯॥ ఆత్మన్యేవా
త్మనాత్మానం సృజే హన్మ్యనుపాలయే। ఆత్మమాయానుభావేన భూతేంద్రియగుణాత్మనా॥ ౩౦॥ ఆత్మా జ్ఞా
నమయః శుద్ధో వ్యతిరిక్తోగుణాన్వయః। సుషుప్తిస్వప్నజాగ్రద్భిర్మాయావృత్తిభిరీయతే ॥౩౧॥ యేనేంద్రి
యార్థాన్ ధ్యాయేత మృషా స్వప్నవదుత్థితః । తన్నిరుంధ్యాదింద్రియాణి వినిద్రః ప్రత్యపద్యత॥ ౩౨॥ ఏత
దంతస్సమామ్నాయో యోగస్సాంఖ్యో మనీషిణాం । త్యాగస్తపో దమస్సత్యం సముద్రాంతా ఇవాప
గాః॥ ౩౩॥ యత్త్వహం భవతీనాం వై దూరే వర్తే ప్రియో దృశామ్। మనసస్సన్నికర్షార్థం మదనుధ్యాన
కామ్యయా॥ ౩౪॥ యథా దూరచరే ప్రేష్ఠే మన ఆవిశ్య వర్తతే। స్త్రీణాం చ న తథా చేతస్సన్నికృష్టేక్షిగోచ
రే॥ ౩౫॥ మయ్యావేశ్య మనః కృత్స్నం విముక్తాశేషవృత్తయః । అనుస్మరంత్యో మాం నిత్యమచిరాన్మాము
పైష్యథ॥ ౩౬॥ యా మయా క్రీడతా రాత్ర్యాం వనేస్మిన్ వ్రజ ఆస్థితాః । అలబ్ధరాసాః కల్యాణ్యో మా
పుర్మద్వీర్యచింతయా॥ ౩౭॥ శ్రీశుకః। ఏవం ప్రియతమాదేశమాకర్ణ్య వ్రజయోషితః । తా ఊచురుద్ధవం
ప్రీతాస్తత్సందేశాగతస్మృతీః॥ ౩౮॥ గోప్యః॥ దిష్ట్యాహితో హతః కంసో యదూనాం సానుగోఘకృత్। ది
ష్ట్యాప్తైర్లబ్ధసర్వార్థైః కుశల్యాస్తేచ్యుతోధునా॥ ౩౯॥ కచ్చిద్గదాగ్రజస్సౌమ్య కరోతి పురయోషితామ్। ప్రీ
తిం నస్స్నిగ్ధసవ్రీడహాసోదారేక్షణార్చితః ॥ ౪౦॥ కథం రతివిశేషజ్ఞః ప్రియశ్చ పురయోషితాం। నానుబ

యాన్ శబ్దాదీన్- యేన మనసా ధ్యాయేచ్చింతయేత్- ధ్యాయంశ్చ యేనేంద్రియాణి ప్రత్యపద్యత ప్రాప- తన్మనః వినిద్రః అనలసస్సన్ నిరుంధ్యాత్ నియచ్ఛేదితి॥ ౩౨॥ తావతా చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ఏతదంత ఇతి॥ ఏష మనోనిరోధః అంతః సమాప్తిం ఫలం యస్య సః- సమామ్నాయో వేదః- స తత్రైవ పర్యవస్యతీత్యర్థః- యోగోష్టాంగః- సాంఖ్యః ఆత్మానాత్మవివేకః- త్యాగః సన్న్యాసః- తపః స్వధర్మః- దమః ఇంద్రియదమనం- మార్గభేదేప్యేకత్ర పర్యవసానే దృష్టాంతః- సముద్రాంతా ఆపగా నద్య ఇవేతి ॥౩౩॥ నను కిమన్యానివాస్మాన్ ఆత్మవిద్యయా ప్రలోభయసి- వయం తు సర్వసుందర సర్వగుణగణాలంకృతేన త్వయా విరహం నైవ సహామ ఇతి చేదత ఆహ ॥యదితి॥ దృశాం దూరే యద్వర్తే- తన్మదనుధ్యానార్థం తచ్చ ధ్యానం మనసః సన్నికర్షార్థమితి॥ ౩౪॥ ఏతదుపపాదయతి త్రిభిః॥ యథేతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఉపైష్యథేత మాధుర్యమాత్రమితి చేదత ఆహ ॥యా ఇతి॥ హే కల్యాణ్యః స్వభర్తృభిః ప్రతిబద్ధాః యాః వనే క్రీడతా మయా సహ అలబ్ధక్రీడాః- తాస్తథైవ- మాం మాం ఆపుః ప్రాపుః॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ తస్య సందేశేనాగతా స్మృతిర్యాసాం తాః- ప్రథమా ర్థే ద్వితీయా॥ ౩౮॥ దిష్ట్యేతి॥ యదూనామహితః శత్రుః- అఘకృత్ దుఃఖదః- దిష్ట్యేత్యానందే ఆప్తైః ప్రాప్తైః- హితైర్వా సహ ॥౩౯॥ అన్యా ఊచుః॥ కచ్చిదితి॥ నోస్మాకం కరణీయాం ప్రీతిం- కచ్చిత్పురయోషితాం కరోతి స్నిగ్ధం చ తత్సవ్రీడహాసేనోదారమీక్షణం చ తేనా-

ర్పితః తాభిరస్మాభి ర్వా॥౪౦॥ పునరన్యా ఊచుః॥ కథమితి॥ తాసాంవా క్యైర్విభ్రమైశ్చానుభాజితః ॥౪౧॥ పునరన్యా ఊచుః॥ అపీతి॥ కిమనయా చింతయా నః అస్మాన్ క్వచిత్ ప్రస్తుతే స్మరతి కిం గ్రామ్యాః అవిదగ్ధాః॥ ౪౨॥ అన్యా ఊచుః ॥ తా ఇతి ॥ కుముదైః కుందైః శశాంకేన చ రమ్యే బృందావనే క్వణంతి చరణనూపురాణి యస్యాం తస్యాం - రాణి సగోష్ఠ్యాం అస్మాభిః ప్రియాభిరీడితా మనోజ్ఞాః కథా యస్య సః - తథా యా సునిశాసు రేమే - తాః కదాచిత్ కిం స్మరతి వా న వేతి॥ ౪౩॥ అపీతి ॥ స్వనిమిత్తేన శోకేన తప్తాః నః అస్మాన్ - గాత్రైః కరస్పర్శాదిభిః సంజీవయన్ - కిం ను ఇహైష్యతీతి॥ ౪౪॥ అన్యా ఊచుః॥ కస్మాదితి॥ అనన్యగతిత్వేన పూర్వమత్రావసత్ సంప్రతి మహదైశ్వర్యం ప్రాప్తః - కస్మాదిహాగమిష్యతీతి॥ ౪౫॥ అన్యాస్తు పరమార్థమూచుః ॥ కిమితి ॥ వనచరీభిరస్మాభిరన్యాభి ర్వా రాజకన్యాభిః మహాత్మనో ధీరస్య - కించ - శ్రీపతేః తదప్యాప్తాం - స్వత ఏవాప్తకామస్య - అత ఏవ కృతాత్మనః పూర్ణస్య - కః కోఽర్థః క్రియతే - న కశ్చిదితి॥ ౪౬॥ యతః అఘటమానాయాః కృష్ణసంగతేః - సైవాస్మాన్ ఆకులయతి - అతో నైరాశ్యమేవ పరమం సుఖం - తచ్చాత్తే పింగలేత్యాహుః ॥ పరమితి॥ స్వైరిణీ॥ ౪౭॥

ధ్యేతత దాక్యైర్విభ్రమైశ్చానుభాజితః ॥ ౪౧॥ అపి స్మరతి నస్సాధో గోవిందః ప్రస్తుతే క్వచిత్ । గోష్ఠీమధ్యే పురస్త్రీణాం గ్రామ్యాస్స్వైరకథాంతరే॥ ౪౨ ॥ తాః కిం నిశాః స్మరతి యాసు తదా ప్రియాభిర్బృందావనే కుముదకుందశశాంకరమ్యే । రేమే క్వణచ్చరణనూపుర రాసగోష్ఠ్యామస్మాభిరీడితమనోజ్ఞకథః కదాచిత్ ॥౪౩॥ అప్యేష్యతీహ దాశార్హస్తప్తాస్స్వకృతయా శుచా । సంజీవయన్ను నో గాత్రైర్యథేంద్రో వనమంబుదైః॥ ౪౪ ॥ కస్మాత్కృష్ణ ఇహాయాతి ప్రాప్తరాజ్యో హతాహితః । నరేంద్రకన్యా ఉద్వాహ్య ప్రీతస్సర్వసుహృద్వృతః॥ ౪౫॥ కిమస్మాభిర్వనౌకోభిరన్యాభిర్వా మహాత్మనః । శ్రీపతేరాప్తకామస్య క్రియేతార్థః కృతాత్మనః॥ ౪౬॥ పరం సౌఖ్యం హి నైరాశ్యం స్వైరిణ్యప్యాహ పింగళా । తజ్జానతీనాం నః కృష్ణే తథాప్యాశా దురత్యయా॥ ౪౭॥ క ఉత్సహేత సంత్యక్తుముత్తమశ్లోకసంవిదం । అనిచ్ఛతోఽపి యస్య శ్రీరంగాన్న చ్యవతే క్వచిత్ ॥ ౪౮॥ సరిచ్ఛైలవనోద్దేశా గావో వేణురవా ఇమే । సంకర్షణసహాయేన కృష్ణేనాచరితాః ప్రభో ॥౪౯॥ పునః పునస్స్మారయంతి నందగోపసుతం బత । శ్రీనికేతైస్తత్పదకైర్విస్మర్తుం నైవ శక్నుమః॥ ౫౦॥ గత్యాలలితయోదారహాసలీలావలోకనైః। మాధ్వ్యా గిరా హృతధియః కథం తం విస్మరామ హే॥ ౫౧॥ హే నాథ హే రమానాథ వ్రజనాథార్తినాశన । మగ్నముద్ధర గోవింద గోకులం వృజినార్ణవాత్ ॥ ౫౨॥ శ్రీశుకః॥ తతస్తాః కృష్ణసందేశైర్వ్యపేతవిరహజ్వరాః। ఉద్ధవం పూజయాంచక్రుర్జ్ఞాత్వాత్మానమధోక్షజమ్॥ ౫౩॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ గోపీనాం వినుదన్ శుచః। కృష్ణలీలాకథాం గాయన్ రమయామాస గోకులమ్॥ ౫౪॥ యావంత్యహాని నందస్య వ్రజేవాత్సీత్స ఉద్ధవః । వ్రజౌకసాం క్షణప్రాయాణ్యాసన్ కృష్ణస్య వార్తయా॥ ౫౫॥ సరిద్వనగిరిద్రోణీర్వీక్షన్ కుసుమితాన్ ద్రుమాన్ । కృష్ణం సంస్మారయన్ రేమే హరిదాసో వ్రజౌకసామ్॥ ౫౬॥ దృష్ట్వైవమాది గోపీనాం కృష్ణావేశాత్మవిక్లబం। ఉద్ధవః పరమప్రీతస్తా నమస్యన్నిదం జగౌ॥ ౫౭॥ ఏతాః పరం తనుభృతో భువి గోపవధ్వో గోవింద ఏవ నిఖిలాత్మని రూఢభావాః। వాంఛంతి యద్భవభియో మునయో వయం చ కిం బ్రహ్మజన్మభిరనంతకథారసస్య ॥౫౮॥ క్వేమాః

క ఇతి। సపిండం పి కాంత వార్తాం॥౪౮॥ కించ తద్విస్మృతౌ న తావద్వయం క్షమాః స్త్రీ సాపి నాస్మాకం సంభవతీత్యాహుః స్త్రీభిః। సరిదితి॥ ఆచరితాః సేవితాః॥౪౯॥ ౫౦॥ గత్యేతి। హే ఉద్ధవ తం కథం విస్మరామేతి॥ ౫౧॥ ౫౨॥ తత ఇతి। కృష్ణమధోక్షజం జ్ఞాత్వా తం చ స్వాత్మానం జ్ఞాత్వా॥౫౩॥ ఉవాసేతి। వినుదన్ అపనయన్ ॥౫౪ ॥౫౫॥ సరిదితి సరిద్వనగిరిదర్యాదిషు ప్రత్యేకం కృష్ణం తల్లీలాసంప్రశ్నాదిభిః సంస్మారయన్ రేమే ॥౫౬॥ దృష్ట్వేతి॥ కృష్ణావేశేనాత్మనో మనసః - విక్లబం వైక్లబ్యం - తాః గోపీర్నమస్యన్ నమస్కరిష్యన్ - ఉత్తమస్యాత్మవా గోపస్త్రీనమస్కృతిరపి న్యాయ్యా భవతీతి దర్శయితుం - తాసాం మహత్త్వం - పంచభిర్జగౌ ఉవాచ॥ ౫౭॥

ఏతా ఇతి। ఏతాః పరం కేవలం తనుభృతః సఫలజన్మానః రూఢభావాః పరమప్రేమవత్యః - యదితి - యం రూఢభావం - భవభియో ముముక్షవః - మునయో ముక్తా అపి వాంఛంతి - వయం చ భక్తా అపి అతః - అంగ నస్య - కథాసురసో రాగో యస్య తస్య బ్రహ్మజన్మభిః విప్రసంబంధిభిః శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః త్రిభిర్జన్మభిః - కిం కోఽతిశయః - యత్రతత్ర జాతః - స ఏవ - సర్వోత్తమ ఇత్యర్థః - యద్వా - అనంతకథాసురసో యస్య తస్య బ్రహ్మజన్మభిశ్చతుర్ముఖజన్మభిరపి కిం కోఽర్థః - యద్వా - అనంత

కథానుఅరసస్యబ్రహ్మజన్మభిఃకిం॥౫౮॥కించ॥ ఈశ్వరప్రసాదోమహత్త్వేకారణం - తస్యచనజాతిరాచారోజ్ఞానంవా కారణం-కింతుకేవలంభజనమేవేత్యాహ॥క్వేతి॥ సాక్షాద్భజతఃపుంసః-అహీూఉపయుక్తసేవితః - అగదరాజఃఅమృతంయథేతి॥౫౯॥అత్యంతాపూర్వశ్చాయంగోపీషుభగవతఃప్రసాదఇత్యాహ॥నేతి॥ అంగేవక్షసి-ఉఅహూ - నితాంతరతేఃఏకాంతరతిమత్యాః-శ్రియోపినాయంప్రసాదఃఅనుగ్రహోనాస్తి - నళినస్యేవగంధోరుక్ కాంతిశ్చయాసాంతాసాంస్వర్గాంగనానామప్సరసామపినాస్తి-అన్యతఃపునర్దూరతోనిరస్తాః-రాసోత్సవేశ్రీకృష్ణభుజదండాభ్యాంగృహీతఃఆలింగితఃకంఠస్తేనలబ్ధాఆశిషోయాభిస్తాసాంగోపీనాం-యఉదగాత్ ఆవిర్బభూవ॥ ౬౦॥ కించఆస్తాంతావద్గోపీనాంభాగ్యంమమత్వేతావత్ప్రార్థ్యమిత్యాహ॥ఆసామితి॥గోపీనాంచరణరేణుభాజాంగుల్మాదీనాం- మధ్యే- యత్కిమప్యహంస్యామిత్యాశంసా-కథంభూతానాం-యాఇత్యాది-ఆర్యాణాంమార్గంధర్మంచహిత్వా॥౬౧॥పునస్తాఏవవిశినష్టి॥యాఇతి॥యోగీశ్వరైరప్యాత్మన్యేవార్చితం- స్తనేషున్యస్తం- పరిరభ్యతాపంజహురితి ॥౬౨॥ ఏవంమహత్త్వంప్రతిపాద్యన

స్త్రియోవనచరీర్వ్యభిచారశీలాఃకృష్ణేక్వచైషపరమాత్మనిరూఢభావః॥ నన్వీశ్వరోనుభజతోవిదుషోపి
సాక్షాచ్ఛ్రేయస్తనోత్యగదరాజఇవోపయోక్తః॥౫౯॥ నాయంశ్రియోంగఉనితాంతరతేఃప్రసాదస్స్వ
ర్యోషితాంనళినగంధరుచాంకుతోన్యాః।రాసోత్సవేస్యభుజదండగృహీతకంఠలబ్ధాశిషాంయఉదగాద్వ్ర
జవల్లవీనామ్॥ ౬౦॥ ఆసామహోచరణరేణుజుషామహంస్యాంబృందావనేకిమపిగుల్మలతౌషధీనామ్।
యాదుస్త్యజంస్వజనమార్యపథంచహిత్వాభేజుర్ముకుందపదవీంశ్రుతిభిర్విమృగ్యామ్॥ ౬౧॥ యావైశ్రి
యార్చితమజాదిభిరాప్తకామైర్యోగేశ్వరైరపియదాత్మనిరాసగోష్ఠ్యాం । కృష్ణస్యతద్భగవతశ్చరణార
విందంన్యస్తంస్తనేషువిజహుఃపరిరభ్యతాపం॥౬౨॥వందేనందవ్రజస్త్రీణాంపాదరేణుమభీక్ష్ణశః ।యా
సాంహరికథోద్గీతంపునాతిభువనత్రయం॥౬౩॥శ్రీశుకః॥అథగోపీరనుజ్ఞాప్యయశోదానందమేవచ ।గో
పానామంత్ర్యదాశార్హోయాస్యన్నారురుహేరథమ్॥౬౪॥ తంనిర్గతంసమాసాద్యనానోపాయన
పాణయః।నందాదయోనురాగేణప్రావోచన్నశ్రులోచనాః ॥ ౬౫ ॥ మనసోవృత్తయోనస్స్యుఃకృష్ణ
పాదాంబుజాశ్రయాః। వాచోభిధాయినీ*ర్నామ్నాంకాయస్తత్ప్రహ్వణాదిషు॥౬౬॥ కర్మభిర్భ్రా
మ్యమాణానాంయత్రక్వాపీశ్వరేచ్ఛయా।మంగళాచరితైర్దానైరతిర్నఃకృష్ణఈశ్వరే॥ ౬౭ ॥ఏవంస
భాజితోగోపైఃకృష్ణభక్త్యానరాధిప।ఉద్ధవఃపునరాగచ్ఛన్మథురాంకృష్ణపాలితామ్॥౬౮॥కృష్ణాయప్రణిప
త్యాహభక్త్యుద్రేకంవ్రజౌకసాం।వాసుదేవాయరామాయరాజ్ఞేచోపాయనాన్యదాత్॥౬౯॥ *

—* ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- సప్తచత్వారింశోధ్యాయః. *—

శ్రీశుకః ॥అథవిజ్ఞాయభగవాన్సర్వాత్మాసర్వదర్శనః । సైరంధ్ర్యాఃకామతప్తాయాఃప్రియమిచ్ఛన్
గృహంయయౌ॥ ౧ ॥ మహార్హోపస్కరైరాఢ్యంకామోపాయోపబృంహితమ్।ముక్తాదామపతా
కాభిర్వితానశయనాసనైః ।ధూపైస్సురభిభిర్దీపైస్స్రగ్గంధైరపిమండితమ్॥౨॥గృహంతమాయాంతమ
వేక్ష్యసాసనాత్సద్యస్సముత్థాయహిజాతసంభ్రమా ।యథోపసంగమ్యసఖీభిరచ్యుతంసభాజయామా
సతదాసనాదిభిః॥౩॥అథోద్ధవస్సాధుతయాభిపూజితోన్యషీదదుర్వ్యామభిమృశ్యచాసనమ్। కృష్ణోపితూ
ర్ణంశయనంమహాధనంవివేశలోకాచరితాన్యనువ్రతః॥ ౪॥సామజ్జనాలేపదుకూలభూషణస్రగ్గంధతాం

మస్కరోతి॥వందఇతి॥౬౩॥ అథేతి ॥ అనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞాంయాచిత్వా-ఆమంత్ర్యపృష్ట్వా॥౬౪॥౬౫॥మనసఇతి॥నోస్మాకంమనసోవృత్తయః-కృష్ణపాదాంబుజాశ్రయాఃస్యుః-అభిధాయినీఃఅభిధాయిన్యఃస్యుః॥౬౬॥ కర్మభిరితి ॥ నఃకృష్ణేరతిఃస్యాదితి॥౬౭॥౬౮॥కృష్ణాదిభ్యోభక్త్యుద్రేకమాహ-ఉపాయనానిచాదాదితి॥౬౯॥ *

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అష్టచత్వారింశకేథకృష్ణఃకుబ్జామరీరమత్ । అక్రూరస్యగృహంగత్వాతంగజాహ్వయమాదిశత్॥ సైరంధ్ర్యాఃకామమాపూర్యాపూరయిత్వామనోరథాన్।అక్రూరస్యతతఃకృష్ణఃతేనపాండవాన సాంత్వయత్॥౧॥మహార్హైరితి॥మహార్హైః అనర్ఘైః-ఉపస్కరైఃగృహోపకరణైః- అన్వితంకామోపాయైఃతదుద్దీపకైః సురతబంధాదిలేఖ్యైఃఉపబృంహితం॥౨॥గృహమితి॥యథాయథోచితం॥౩॥౪॥ సేతి॥ప్రసాధితఃయోగ్యతాంఆపాదితఃఆత్మాదేహఃయయాసా- సవ్రీడంయత్

౨౧౪

లీలయా ఉద్ధతం స్మితం తత్ ఏవ భ్రూ మేషు తద్యుక్తైరీక్షితైరుపలక్షితా ॥౫॥ ఆహూయేతి॥ అనులేపార్పణాదన్యత్ర స్వాః పుణ్యం నాస్తీతి దర్శయితుం పుణ్యలేశ మిత్యుక్తం. నతు పుణ్యస్యాల్పత్వవివక్షయా ॥౬॥ సేతి॥ కుచాదీనాం రుజో మృజంతీ జిఘ్రంతీ చరణం॥౭ ॥సేతి॥ ఏవం కామ ఏవ ప్రాకృత దృష్ట్యా అయాచత నతు గోప్య ఇవ సా తన్నిష్ఠేతి దుర్భగేత్యుక్తం కృతార్థా త్వేతు తస్యా న సందేహః॥౮॥౯॥ తస్యా ఇతి॥ కామ ఏవ వరః తం దత్త్వా మానయిత్వా వస్త్రాలంకారాదిదానైః॥౧౦॥ దురారాధ్యమితి॥ మనోగ్రాహ్యం విషయసుఖం అసత్త్వాత్ ॥౧౧॥ అక్రూరేతి॥ కించిచ్చికీర్షయన్ హస్తినపుర ప్రస్థానం కారయితుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః. అక్రూరప్రియకామ్యయా చ॥౧౨॥ స ఇతి॥ ఆరాత్ దూరత ఏవ॥౧౩॥ ౧౪॥ పాదేతి॥ ఆప ఇతి ఛేదః- ఉదకాని ఆ సర్వతో ధారయన్నిత్యన్వయః॥౧౫॥౧౬॥ దిష్ట్యేతి॥ వాం యువయోః ఇదం కులం- ఉద్ధృతం- సమేధితం చ॥౧౭॥ వామిదం కులమిత్యాది వ్యవహారదృష్ట్యోక్త్వా- పరమార్థమాహ॥ యువామితి॥ జగన్మయౌ యువాం- కుతః జగద్ధేతూ తదపి కుతః- ప్రధానపురుషౌ తదాత్మకౌ అతో భవద్భ్యాం వినా- పరం కారణం అపరం కార్యం చ నాస్తీతి॥ ౧౮॥ నను ప్రత్య

బాలసుధాసవాదిభిః। ప్రసాదితాత్మోపససార మాధవం సవ్రీడలీలోత్స్మితవిభ్రమేక్షితైః॥ ౫॥ ఆహూయ కాంతాం నవసంగమహ్రియా విశంకితాం కంకణభూషితే కరే। ప్రగృహ్య శయ్యామధివేశ్య రామయా రేమేఽనులేపార్పణపుణ్యలేశయా॥ ౬॥ సానంగతప్తకుచయోరురసస్తథాక్ష్ణోర్జిఘ్రంత్యనంతచరణేన రుజో మృజంతీ। దోర్భ్యాం స్తనాంతరగతం పరిరభ్య కాంతమానందమూర్తిమజహాదతిదీర్ఘతాపమ్॥ ౭॥ సైవం కైవల్యనాథం తం ప్రాప్య దుష్ప్రాపమీశ్వరమ్ । అంగరాగార్పణేనాహో దుర్భగేదమయాచత॥ ౮॥ అహోష్యతామిహ ప్రేష్ఠ దినాని కతిచిన్మయా । రమస్వ నోత్సహే త్యక్తుం సంగం తేఽంబురుహేక్షణ॥ ౯॥ తస్యై కామవరం దత్త్వా మానయిత్వా చ మానదః । సహోద్ధవేన సర్వేశః స్వధామాగమదృద్ధిమత్॥ ౧౦॥ దురారాధ్యం సమారాధ్య విష్ణుం సర్వేశ్వరేశ్వరమ్ । యో వృణీతే మనోగ్రాహ్యమసత్త్వాత్కుమనీష్యసౌ ॥ ౧౧ ॥ అక్రూరభవనం కృష్ణః సహరామోద్ధవః ప్రభుః । కించిచ్చికీర్షయన్ప్రాగాదక్రూరప్రియకామ్యయా॥ ౧౨॥ స తాన్నరవరశ్రేష్ఠానారాద్వీక్ష్య స్వబాంధవాన్ । ప్రత్యుత్థాయ ప్రముదితః పరిష్వజ్యాభ్యనందత॥ ౧౩॥ ననామ కృష్ణం రామం చ స తైరప్యభివాదితః। పూజయామాస విధివత్కృతాసనపరిగ్రహాన్॥ ౧౪॥ పాదావనేజనీరాపో ధారయన్ఛిరసా నృప। అర్హణేనాంబరైర్దివ్యైర్గంధస్రగ్భూషణోత్తమైః॥ ౧౫॥ అర్చిత్వా శిరసానమ్య పాదావంకగతౌ మృజన్ । ప్రశ్రయావనతోఽక్రూరః కృష్ణరామావభాషత॥ ౧౬॥ దిష్ట్యా పాపో హతః కంసః సానుగో వామిదం కులమ్ । భవద్భ్యాముద్ధృతం కృచ్ఛ్రాద్దురంతాచ్చ సమేధితమ్॥ ౧౭॥ యువాం ప్రధానపురుషౌ జగద్ధేతూ జగన్మయౌ । భవద్భ్యాం న వినా కించిత్పరమస్తి న చాపరమ్॥ ౧౮॥ ఆత్మసృష్టమిదం విశ్వమన్వావిశ్య స్వశక్తిభిః । ఈయతే బహుధా బ్రహ్మన్ శ్రుతప్రత్యక్షగోచరం॥ ౧౯॥ యథా హి భూతేషు చరాచరేషు మహ్యాదయో యోనిషు భాంతి నానా । ఏవం భవాన్ కేవల ఆత్మయోనిష్వాత్మాత్మతంత్రో బహుధా విభాతి॥ ౨౦॥ సృజస్యథో లుంపసి పాసి విశ్వం రజస్తమఃసత్త్వగుణైః స్వశక్తిభిః। న బధ్యసే తద్గుణకర్మభిర్వా జ్ఞానాత్మనస్తే క్వ చ నైవ హేతుః॥ ౨౧॥ దేహాద్యుపాధేరనిరూపితత్వాద్భవోఽపి సాక్షాన్న భిదాత్మనః స్యాత్ । అతో న బంధస్తవ నైవ మోక్షః స్యాతాం నికా

క్షాదిసిద్ధం కథం వాస్తీత్యువ్యత ఇత్యత ఆహ॥ ఆత్మేతి॥ హే బ్రహ్మన్ పరమేశ్వర బ్రహ్మేతి పాఠః - అజాదిభిః స్వశక్తిభిః ఆత్మనైవ సృష్టమిదం విశ్వం ఆత్మా విశ్వకారణత్వాత్ అననుప్రవిష్టోఽపి అనుప్రవిశ్యేవ స్థితః - శ్రుతిప్రత్యక్షగోచరం యథా భవతి తథా॥ ౧౯॥ బహుధా భవానేవ ప్రతీయతే ఏకస్యైవ బహుధా ప్రతీతౌ దృష్టాంతమాహ॥ యథేతి ॥ యోనిషు స్వస్వైవ రూపాంతరేణాభివ్యక్తిస్థానేషు చరాచరేషు- భూతేషు- యథా మహీప్రముఖాని కారణాన్యేవ - నానా భాంతి - ఆత్మయోనిషు స్వకారణకేషు- భూతభౌతికేషు- జీవోఽపి- నరమృగాదిశరీరేషు బాలయువాద్యవస్థాసు చ - తథా తథా ప్రతీయత ఇతి తద్వ్యవచ్ఛేదార్థమాత్మతంత్రగ్రహణం॥ ౨౦॥ నను సృష్ట్యాది కర్తృత్వేన సగుణత్వేన చ - మమ కిం జీవవద్బంధ ఉక్తః నహి నహీత్యాహ॥ సృజసీతి॥ తద్గుణకర్మభిర్వా- త్రైః గుణైః కర్మభిశ్చేత్యర్థః- యతః క్వ చ కదాచిదపి- బంధహేతురవిద్యా తవ నైవాస్తి- కుత ఇత్యత ఆహ జ్ఞానాత్మన ఇతి- మాయాయాః ఆశ్రయానావారకత్వాదితి భావః॥ ౨౧॥ కించ ఆస్తాం తావత్ బంధశంకా- యతః అవిద్యోపాధేర్జీవాత్మనోఽపి- న వస్తుతో బంధోఽస్తీత్యాహ॥ దేహాద్యుపాధేరితి॥ భవో జన్మ- తన్మూలాభి

భావ-సాక్షాత్స్వరూపతో న స్యాదితి- నను మమ బాధాభావం వదతా త్వయా కిం మోక్షోఽంగీకృతః-ఓమితి చేత్తర్హి- బంధాభావే మోక్షాసంభవాదాపన్నో బంధోఽపీత్యాశంక్యాహ-అత ఇతి-అతో నావిద్యా అతో న బంధః- మోక్షశ్చ - ఏవముభానస్యాతామిత్యర్థః-నను ఉలూఖలే మాం బద్ధం శ్రుతవాన్ యమునాహ్రదే తు ముక్తం దృష్టవానసి- అతః కథముభయం నాస్త్యత ఆహ-న కామ ఇతి- స్వాభిప్రాయానురూపస్త్వయి నోఽస్మాకమవివేక ఏవ పరమేవంభూత ఇతి - యద్వా-నః అవివేకత ఏవ తవోభాస్యాతామితి ॥౨౨॥ నను తర్హి మమావతారాస్తచ్చరిత్రాణి చ - శుక్తిరజతవదవిద్యాకల్పితాన్యేవ కిం నహి నహి అయం తు తవ లీలేత్యాహ ద్వయేన ॥ త్వయేతి ॥౨౩॥ స ఇతి ॥ సురేతరాం[...]మె రాజానః- తేషామక్షౌహిణీశతానాం వధేన- భూమేర్భారమపనేతుం- స్వాంశేన రామేణ సహావతీర్ణోఽసీతి ॥౨౪॥ అత ఏవంభూతస్య తవాగమనేన కృతార్థోఽస్మీత్యాహ శ్లోకత్రయేణ ॥ అద్యేతి ॥ హే ఈశ-అద్య నోఽవసతయో గృహాః- తపోవనాదపి బహుపుణ్యాః- యతః-యావతీః- త్వం సాక్షాత్ప్రవిష్టః- కథంభూతః-యస్య తవ- పాదశౌచసలిలమేవ గంగా త్రిజగత్పునాతి- యశ్చ త్వం పంచయజ్ఞదేవతామూర్తిః- స త్వం జగద్గురురితి ॥౨౫॥ స్వమనోరథః పరిపూరిత ఇతి తుష్యన్నాహ ॥ క ఇతి ॥ ఋతగిరః సత్యవాచః - త్వత్తః అపరం

మస్త్వయి నోఽవివేకః ॥౨౨॥ త్వయోదితోఽయం జగతో హితాయ యదా యదా వేదపథః పురాణః। బాధ్యేత
పాషండపథైరసద్భిస్తదా భవాన్ సత్త్వగుణం బిభర్తి ॥౨౩॥ స త్వం ప్రభోఽద్య వసుదేవగృహేఽవతీర్ణ
స్స్వాంశేన భారమపనేతుమిహాసి భూమేః। అక్షౌహిణీశతవధేన సురేతరాంశరాజ్ఞామముష్య చ కులస్య
యశో వితన్వన్ ॥౨౪॥ అద్యేశ నో వసతయః ఖలు భూరిభాగా యస్సర్వదేవపితృభూతనృదేవమూర్తిః। య
త్పాదశౌచసలిలం త్రిజగత్పునాతి స త్వం జగద్గురురధోక్షజ యాః ప్రవిష్టః ॥౨౫॥ కః పండితస్త్వదపరం శ
రణం సమీయాద్భక్తప్రియాదృతగిరస్సుహృదః కృతజ్ఞాత్ । సర్వాన్ దదాతి సుహృదో భజతోఽభికామా
నాత్మానమప్యుపచయాపచయౌ న యస్య ॥౨౬॥ దిష్ట్యా జనార్దన భవానిహ నః ప్రతీతో యోగేశ్వరైరపి దురా
పగతిస్సురేశైః। ఛింధ్యాశు నస్సుతకళత్రధనాప్తగేహదేహాదిమోహరశనాం భవదీయమాయామ్ ॥ ౨౭ ॥
శ్రీశుకః ॥ ఇత్యర్చితస్సంస్తుతశ్చ భక్తేన భగవాన్ హరిః। అక్రూరం సస్మితం ప్రాహ గీర్భిస్సంమోహయన్ని
వ ॥౨౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ త్వం నో గురుః పితృవ్యశ్చ శ్లాఘ్యో బంధుశ్చ నిత్యదా। వయం తు రక్ష్యాః పోష్యాశ్చ
*అనుకంప్యాః ప్రజా హి వః ॥౨౯॥ భవద్విధా భాగవతా నిషేవ్యా అర్హసత్తమాః। శ్రేయస్కామైర్నృభిర్ని
త్యం దేవాస్స్వార్థా న సాధవః ॥౩౦॥ న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః। తే పునంత్యురుకా
లేన దర్శనాదేవ సాధవః ॥౩౧॥ స భవాన్ సుహృదాం వై నశ్శ్రేయాన్ శ్రేయశ్చికీర్షయా। జిజ్ఞాసార్థం పాం
డవానాం గచ్ఛస్వ గజసాహ్వయమ్ ॥౩౨॥ పితర్యుపరతే బాలాస్సహ మాత్రా సుదుఃఖితాః। ఆనీతాస్స్వపు
రం రాజ్ఞా వసంత ఇతి శుశ్రుమః ॥౩౩॥ తేషు రాజాంబికాపుత్రో భ్రాతృపుత్రేషు దీనధీః। సమో న వర్తతే నూ
నం దుష్పుత్రవశగోఽంధదృక్ ॥౩౪॥ గచ్ఛ జానీహి తద్వృత్తమధునా సాధ్వసాధు వా। విజ్ఞాయ తద్విధాస్యా
మో యథా శం సుహృదాం భవేత్ ॥౩౫॥ ఇత్యక్రూరం సమాదిశ్య భగవాన్ హరిరీశ్వరః। సంకర్షణోద్ధ
వాభ్యాం వై తతస్స్వభవనం యయౌ ॥౩౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే అష్టచత్వారింశోఽధ్యాయః.

శరణం-కః పండితస్సమీయాత్ గచ్ఛేత్ యతో భవాన్ భజతస్సర్వానభితః కామాంశ్చ-దదాతి ఆత్మానమపీతి ॥౨౬॥ దిష్ట్యేతి ॥ నః అవివేకినాం శత్రూణామపి ఇహ గృహ ఏవ ॥౨౭, ౨౮॥ త్వమితి ॥ వః యుష్మాకం ప్రజాః పుత్రా హి వయమితి ॥౨౯॥ నను నృభిర్దేవాస్సేవ్యా ఇతి ప్రసిద్ధం తత్రాహ ॥ భవదితి ॥ దేవాః స్వార్థాః స్వకార్యసాధనపరాః- సాధవస్తు కేవలం పరానుగ్రహపరాః పరమార్థతస్తు-సాధవ ఏవ- దేవా ఇతి-త ఏవ సేవ్యా ఇత్యర్థః ॥౩౦॥ తర్హి మృచ్ఛిలాదిమయాః దేవాదయః సేవ్యా నైవేత్యత ఆహ ॥ న హీతి ॥ అమ్మయాని తీర్థాని-మృణ్మయాః శిలామయాశ్చ దేవా న పునంతీతి న-అపి తు పునంత్యేవ తథాపి సాధూనాం తేషాం చ మహదంతరమిత్యాహ-దర్శనాదేవ- తే పునంతీతి ॥౩౧॥ కించిచ్చికీర్షన్ యత్ప్రాగాదిశదుక్తం తత్ కార్యమాదిశతి ॥ స ఇతి ॥ నః సుహృదాం మధ్యే భవాన్ శ్రేష్ఠః- అతః పాండవానాం శ్రేయశ్చికీర్షయా గజసాహ్వయం హస్తినాపురం గచ్ఛస్వ గచ్ఛేతి- యద్వా- స్వే ఇతి పృథక్ పదం- హే స్వ ఆత్మీయేత్యర్థః ॥౩౨॥ పితరీతి ॥ రాజ్ఞా ధృతరాష్ట్రేణ- వసంతే నివసంతీతి-శుశ్రుమః శ్రుతవంతో వయమ్ ॥౩౩॥ తేష్వితి ॥ దుష్టా మే పుత్రాః దుర్యోధనాదయః- తద్వశేన గచ్ఛతీతి తథా- యతః-అంధదృక్ అంధనేత్రః ॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయామ్-అష్టచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ఊనపంచాశత్తమేతు గత్వాక్రూరో గజాహ్వయం। రాజ్ఞస్స్వభ్రాతృపుత్రేషు బుద్ధ్వా వైషమ్యమాగమత్॥ ॥సఇతి॥
కౌరవేంద్రాణాం యశోభిరంకితం-తత్కృత దేవబ్రాహ్మణాయతనాదిభిరంకితమిత్యర్థః॥౧॥ సపుత్రమితి॥ బాహ్లీకపు
త్రః సోమదత్తః-భారద్వాజః ద్రోణః-గౌతమః కృపః॥౨॥యథావదితి॥ అవ్యయం కుశలం॥౩॥ఉవాసేతి॥ దుష్ప్రజస్య అస
త్పుత్రస్య-అల్పసారస్య మందధృతేః-ఖలానాం కర్ణాదీనాం ఛందమిచ్ఛామనువర్తితుం శీలం యస్య తథా తస్య॥౪॥ తేజఇ
తి॥ తేజః ప్రతాపం-ఓజః శస్త్రాదినైపుణ్యం-వీర్యం శౌర్యం- నసహద్భిరసహమానైః- చికీర్షితం తదుపరి కర్తుమిష్టం॥౫॥
కృతమితి॥ గరస్య విషస్య దానాది-అపేశలం అన్యాయ్యం- తేజఓజ ఇత్యాది సర్వం కథయామాస॥౫॥ ॥ తత్కథనాత్ పూర్వ
తరం పృథాయా వృత్తాంతమాహ॥పృథేతి॥ అనార్ద్రాణాం కలాః లేశాః యయోస్తే- ఈక్షణే నేత్రే యస్యాస్సా॥౭॥ అపీతి॥ అ
పి కిం-జామయః కులస్త్రియః॥౮॥భ్రాత్రేయా ఇతి॥ పైతృష్వసేయాన్ మత్పుత్రాన్ ఇత్యాశయః॥ ౯ ॥ సపత్న్యేతి ॥ సాంత్వ

శ్రీశుకః॥ సగత్వా హాస్తినపురం కౌరవేంద్రయశోంకితం । దదర్శ తత్రాంబికేయం సభీష్మం విదురం పృ
థామ్॥౧॥సపుత్రం చైవ బాహ్లీకం భారద్వాజం సగౌతమమ్ । కర్ణం సుయోధనం ద్రౌణిం పాండవాన్
సుహృదోపరాన్॥౨॥యథావదుపసంగమ్య బంధుభిర్గాందినీసుతః। సపృష్టస్తైస్సుహృద్వార్తాం స్వ
యం చాపృచ్ఛదవ్యయమ్॥౩॥ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ రాజ్ఞో వృత్తవివిత్సయా।దుష్ప్రజస్యాల్పసారస్య ఖలచ్ఛం
దానువర్తినః॥౪॥ తేజఓజో బలం వీర్యం ప్రశ్రయాదీంశ్చ సద్గుణాన్। ప్రజానురాగం పార్థేషు నసహద్భి
శ్చికీర్షితమ్॥౫॥కృతం చ ధార్తరాష్ట్రైర్యద్గరదానాద్యపేశలం।ఆచఖ్యౌ సర్వమేవాస్మై పృథా విదుర ఏవ
చ॥ ౬ ॥ పృథా తు భ్రాతరం ప్రాప్తమక్రూరముపసృత్య తమ్ ।ఉవాచ జన్మనిలయం స్మరంత్యశ్రుకలేక్ష
ణా॥౭॥అపి స్మరంతి నస్సౌమ్య పితరౌ భ్రాతరశ్చ మే । భగిన్యో భ్రాతృపుత్రాశ్చ జామయస్సఖ్య ఏవ చ ॥
౮ ॥ భ్రాత్రేయో భగవాన్ కృష్ణః శరణ్యో భక్తవత్సలః । పైతృష్వసేయాన్ స్మరతి రామశ్చాంబురుహే
క్షణః॥౯॥సపత్నమధ్యే శోచంతీం వృకాణాం హరిణీమివ । సాంత్వయిష్యతి మాం వాక్యైః పితృహీనాంశ్చ
బాలకాన్॥౧౦॥కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన । ప్రపన్నాం పాహి గోవింద శిశుభిశ్చావ
సీదతీమ్॥౧౧॥ నాన్యత్తవపదాంభోజాత్పశ్యామి శరణం నృణామ్।బిభ్యతాం మృత్యుసంసారాదీశ్వరస్యా
పవర్గికాత్ ॥౧౨॥ నమః కృష్ణాయ శుద్ధాయ బ్రహ్మణే పరమాత్మనే। యోగేశ్వరాయ యోగాయ త్వా
మహం శరణం గతా ॥౧౩॥ ఇత్యనుస్మృత్య స్వజనం కృష్ణం చ జగదీశ్వరమ్। ప్రారుదద్దుఃఖితా రాజన్భవ
తాం ప్రపితామహీ ॥౧౪॥ సమదుఃఖసుఖోఽక్రూరో విదురశ్చ మహాయశాః। సాంత్వయామాసతుః కుం
తీం తత్పుత్రోత్పత్తిహేతుభిః ॥౧౫॥ యాస్యన్ రాజానమభ్యేత్య విషమం పుత్రలాలసమ్। అవదత్సుహృ
దాం మధ్యే బంధుభిస్సౌహృదోదితమ్ ॥౧౬॥ అక్రూరః॥భోభో వైచిత్రవీర్య త్వం కురూణాం కీర్తివర్ధన।
భ్రాతర్యుపరతే పాండావధునాసనమాస్థితః ॥౧౭॥ ధర్మేణ పాలయన్నుర్వీం ప్రజాశ్శీలేన రంజయన్।
వర్తమానస్సమం స్వేషు శ్రేయః కీర్తిమవాప్స్యసి॥౧౮॥ అన్యథా త్వాచరన్ లోకే గర్హితో యాస్యసే
తమః।తస్మాత్సమత్వే వర్తస్వ పాండవేష్వాత్మజేషు చ॥౧౯॥ నేహ చాత్యంత సంవాసః కస్యచిత్కేనచిత్స
హ। రాజన్ స్వేనాపి దేహేన కిము జాయాత్మజాదిభిః ॥౨౦॥ ఏకః ప్రసూయతే జంతురేక ఏవ ప్రలీయతే।

యిష్యతీతి॥౧౦॥కుంత్యా పృథిగతపరమార్థా శ్రీకృష్ణం స్తౌతి॥ కృష్ణేతి॥ హే మహాయోగిన్ మహాన్ యోగ ఉపాయో మా
యాఖ్యో యస్యాస్తీతి- హే విశ్వాత్మన్ సర్వాంతర్యామిన్- హే విశ్వభావన విశ్వపాలక - ప్రపన్నాం శరణాగతాం - అవసీద
తీం దుర్యోధనాదికృతైరపకారైః క్లిశ్యంతీం॥౧౧॥నేతి॥అపవర్గికాత్ మోక్షప్రదాత్ ॥౧౨॥నమ ఇతి॥శుద్ధాయ ధర్మాత్మ
నే- బ్రహ్మణే అపరిచ్ఛిన్నాయ-పరమాత్మనే జీవసఖాయ- యోగేశ్వరాయ- అణిమాదియుక్తాయ-యోగాయ జ్ఞానాత్మ
నే॥౧౩॥ఇతీతి॥ప్రపితామహః పాండుః తస్య భార్యా ప్రారుదత్ ప్రరురోద ॥౧౪॥ సమేతి॥ పృథయా సహ సమం దుఃఖం
సుఖం చ యస్య సః- తస్యాః పుత్రాణాముత్పత్తిహేతుభిః జనకైః ధర్మానిలేంద్రాదిభిః తత్కథనైరిత్యర్థః॥౧౫॥యాస్య
న్నితి॥బంధుభిః-రామకృష్ణాదిభిః-సౌహృదేన ఉదితం ఉక్తం యత్ తదవదత్ ॥౧౬॥ భోభో ఇతి॥ భ్రాతర్యుపరత ఇతి పాం
డోః పుత్రేషు సత్సు రాజాసనం త్వమాస్థిత ఇతి కటాక్షః॥౧౭॥ భవతు-తథాప్యేవం వర్తమానః శ్రేయో వాప్స్యసీత్యా
హ॥ధర్మేణేతి॥౧౮॥అన్యథేతి॥తమః నరకం-ఇహ చ మహద్దుఃఖమితి భావః॥౧౯॥నన్వాత్మజానాత్మజాదిషు కథం సమత్వం

స్యాత్తత్రాహ॥ నేతి॥ అత్యంతం నిత్యం సంవాసః సమ్యగవస్థితిః॥ ౨౦॥ తత్ర తావదుత్పత్తిమరణయోస్సుఖదుఃఖయోశ్చ కేనాపి సాహిత్యం నాస్తీత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ ౨౧॥ కించ-యదా చ సహావసంతి- తదాపి క్లేశోపార్జితవిత్తాపహారితయా పుత్రాదినామశత్రవ ఏవ జ్ఞేయా ఇత్యాహ॥ అధర్మేతి॥ సంభోజనీయాః పోష్యాః పుత్రాదయ ఇతి వ్యపదేశైః- అల్పమేధసో మూఢస్య-విత్తం హరంతి జలౌకసో మత్స్యస్య-జీవనభూతాని జలాని-యథా తత్పుత్రాది హరంతి-తద్వదితి భావః॥ ౨౨॥ కించ యానేవం పుష్ణాతి తే ధనమాదాయ మృతా జీవంతోపి వా తం పరిత్యజంతీత్యాహ॥ పుష్ణాతీతి॥ స్వబుద్ధ్యా స్వీయా ఇత్యభిమానేన-రాయః అర్థాః-అకృతార్థం అప్రాప్తభోగం॥ ౨౩॥ స పునః పాపైకపాథేయో నరకం విశతీత్యాహ॥ స్వయమితి॥ అసిద్ధార్థః అపూర్ణకామనోరథః॥ ౨౪॥ తస్మాదితి॥ స్వప్నశ్చ మాయా చ మనోరథశ్చ తత్ తైః తుల్యం- ఆయమ్య నియమ్య-శాంతస్సన్ సమో భవేతి॥ ౨౫॥ యథేతి॥ హే దానపతే అక్రూర- న తృప్యామి అలమితి న మన్యే॥ ౨౬॥ తథేతి॥ సూనృతా ప్రియవాక్-చలే అస్థిరే హృది-న స్థీయతే- తిష్ఠతీత్యర్థః- సుదామానామ పర్వతః తత్ర భవా తటిదివ - తస్మిన్ స్ఫటికశిలామయే సహసైవాతిస్ఫురితా విద్యుత్ యథా లీయతే తద్వదిత్యర్థః-యద్వా-సుదామా మాలా- తస్యా ఇయం సౌదామినీ మాలా

ఏకోనుభుంక్తే సుకృతమేక ఏవ చ దుష్కృతం॥ ౨౧॥ అధర్మోపచితం విత్తం హరంత్యన్యేల్పమేధసః। సంభో
జనీయాపదేశైర్జలానీవ జలౌకసః॥ ౨౨॥ పుష్ణాతి యానధర్మేణ స్వబుద్ధ్యా తమపండితమ్। తేకృతార్థం ప్ర
హిణ్వంతి ప్రాణా రాయస్సుతాదయః॥ ౨౩॥ స్వయం కిల్బిషమాదాయ తైస్త్యక్తోనర్థకోవిదః। అసిద్ధా
ర్థో విశత్యంధం స్వధర్మవిముఖస్తమః॥ ౨౪॥ తస్మాల్లోకమిమం రాజన్ స్వప్నమాయామనోరథమ్। వీ
క్ష్యాయమ్యాత్మనాత్మానం సమశ్శాంతో భవ ప్రభో॥ ౨౫॥ ధృతరాష్ట్రః॥ యథా వదసి కల్యాణీం వాచం
దానపతే భవాన్। తథానయా న తృప్యామి మర్త్యః ప్రాప్య యథామృతం॥ ౨౬॥ తథాపి సూనృతా సౌమ్య
హృది న స్థీయతే చలే। పుత్రానురాగవిషమే విద్యుత్సౌదామినీ యథా॥ ౨౭॥ ఈశ్వరస్య విధిం కో ను విధునో
త్యన్యథా పుమాన్। భూమేర్భారావతారాయ యోవతీర్ణో యదోః కులే॥ ౨౮॥ యో దుర్విమర్శపథయా
నిజమాయయేదం సృష్ట్వా గుణాన్ విభజతే తదనుప్రవిష్టః। తస్మై నమో దురవబోధవిహారతంత్రసంసార
చక్రగతయే పరమేశ్వరాయ॥ ౨౯॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిప్రేత్య నృపతేరభిప్రాయం స మాధవః। సుహృద్భి
స్సమనుజ్ఞాతః పునర్యదుపురీమగాత్॥ ౩౦॥ శశంస రామకృష్ణాభ్యాం ధృతరాష్ట్రవిచేష్టితమ్। పాండ
వాన్ప్రతి కౌరవ్యో యదర్థం ప్రేషితస్స్వయమ్॥ ౩౧॥ శ్రీః

—✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ఏకోనపంచాశత్తమోధ్యాయః. ✻—

పూర్వభాగస్సమాప్తః

—✻ జరాసంధయుద్ధయవనాగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః. ✻—

శ్రీశుకః॥ అస్తిః ప్రాప్తిశ్చ కంసస్య మహిష్యౌ భరతర్షభ। మృతే భర్తరి దుఃఖార్తే ఈయతుస్స్మ పితుర్గృ
హమ్॥ ౧॥ పిత్రే మగధరాజాయ జరాసంధాయ దుఃఖితే। వేదయాంచక్రతుస్సర్వమాత్మవైధవ్యకార
ణమ్॥ ౨॥ స తదప్రియమాకర్ణ్య శోకామర్షయుతో నృప। అయాదవీం మహీం కర్తుం చక్రే పరమముద్యమమ్॥

కారేత్యర్థః॥ ౨౭॥ నన్వేవం జానతోపి కథమయం మహామోహ ఇతి చేత్తత్రాహ ఈశ్వరస్యేతి॥ విధిం విధానం మాయామితి యావత్-కః పుమాన్ విధునోతి న కోపీత్యర్థః॥ ౨౮॥ అతస్తమేవ నమస్యతి॥ య ఇతి॥ దుర్విమర్శపథయా అవితర్క్యమార్గయా గుణాన్ కర్మాణి తత్ఫలాని చ- విభజతే వివిచ్య దదాతి- దురవబోధో యో విహారః క్రీడా సః తంత్రం ప్రధానం ముఖ్యకారణం యస్య సంసారచక్రస్య అత ఏవ తస్య గతిర్యస్తస్మై నమ ఇతి॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ✻

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం-శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం.

—(✻)—

. భావార్థదీపికాయాం-ఏకోనపంచాశత్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ దశమస్కంధపూర్వార్ధభావార్థస్య ప్రదీపికా। యాస్యేయం ముఖతో భాతి నాస్తి తస్యాంతరం తమః॥

శ్లో॥ తతః పంచాశత్తమే తు జరాసంధభయాదివ। కారయిత్వాంబుధౌ దుర్గం తేనినాయ నిజం జనమ్॥ కపటాన్ కపటే

నైవహత్వాద్వైధవ్యానయాత్మనః। అజ స్తూత్తం జరాసంధం ధర్మేణైవ తు ధార్మికమ్॥ అ స్తిరితి॥ అస్తిప్రాప్తిసంజ్ఞికే ఈయతుః జగ్మతుః॥ ౧॥ ౨॥ సఇతి॥ కంసే శోకః కృష్ణే అమర్షః తాభ్యాం యుతః॥ ౩॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ న్యరుణత్ రురోధ॥ ౪॥ నిరీక్ష్యేతి॥ తస్య బలం సైన్యం ఉద్వేలం లంఘితమర్యాదం-సాగరమివ- తేన తస్య బలేన సంరుద్ధం॥ ౫॥ చింతయామాసేతి॥ కిం బలమేవ హన్మి న మాగధం-మాగధం వా హత్వా బలం గృహ్ణామి- యద్వా- సమాగతం సర్వం హన్మీతి చింతయామాస-న ను ప్రథమం కథం జేష్యామీత్యేకం చింతయితుం యుక్తమిత్యాహ- కారణమానుష ఇతి- భూభారావతారణకారణేన మానుషః నతు త్వేతి॥ ౬॥ ఏవం త్రేధా విచింత్య ప్రథమం పక్షం సిద్ధారితవాన్ తదాహ చతుర్భిః హనిష్యామీతి॥ ౭॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ బలాద్యోద్యమం కర్తా కరిష్యతి॥ ౮॥ న స్వాత ఏవ హంతవ్య స్తత్రాహ॥ ఏతదర్థ ఇతి॥ ఏతచ్ఛబ్దార్థం స్పష్టయతి- భూభారహరణాయేతి॥ ౯॥ అ చ చేతదర్థోవతార ఇత్యుపలక్షణమిత్యాహ॥ అన్య ఇతి॥ ప్రభవతః ఉద్భవతః॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ ససూతౌ సారథిసహితౌ॥

౩॥ అక్షౌహిణీభిర్వింశత్యా తిసృభిశ్చాపి సంవృతః। యదురాజధానీం మధురాం న్యరుణత్సర్వతో దిశమ్॥
౪॥ నిరీక్ష్య తద్బలం కృష్ణ ఉద్వేలమివ సాగరమ్। స్వపురం తేన సంరుద్ధం స్వజనం చ భయాకులమ్॥ ౫॥ చింతయామాస భగవాన్ హరిః కారణమానుషః। తద్దేశకాలానుగుణం స్వావతారప్రయోజనం॥ ౬॥ హనిష్యామి బలం హ్యేతద్భువి భారం సమాహితం। మాగధేన సమానీతం వశ్యానాం సర్వభూభుజాం॥ ౭॥ అక్షౌహిణీభిస్సంఖ్యాతం భటాశ్వరథకుంజరైః। మాగధస్తు న హంతవ్యో భూయః కర్తా బలోద్యమమ్॥ ౮॥ ఏతదర్థోవతారోయం భూభారహరణాయ మే। సంరక్షణాయ సాధూనాం కృతోన్యేషాం వధాయ చ॥ ౯॥ అన్యోపి ధర్మరక్షాయై దేహస్సంభ్రియతే మయా। విరామాయాప్యధర్మస్య కాలే ప్రభవతః క్వచిత్॥ ౧౦॥ ఏవం ధ్యాయతి గోవింద ఆకాశాత్సూర్యవర్చసౌ। రథావుపస్థితౌ సద్యస్ససూతౌ సపరిచ్ఛదౌ॥ ౧౧॥ ఆయుధాని చ దివ్యాని పురాణాని యదృచ్ఛయా। దృష్ట్వా తాని హృషీకేశస్సంకర్షణమథాబ్రవీత్॥ ౧౨॥ పశ్యార్య వ్యసనం ప్రాప్తం యదూనాం త్వావతాం ప్రభో। ఏష తే రథ ఆయాతో దయితాన్యాయుధాని చ॥ ౧౩॥ యానమాస్థాయ జహ్యేతద్వ్యసనాత్స్వాన్ సముద్ధర। ఏతదర్థం హి నౌ జన్మ సాధూనామీశ శర్మకృత్॥ త్రయోవింశత్యనీకాఖ్యం భూమేర్భారమపాకురు॥ ౧౪॥ ఏవం సంమంత్ర్య దాశార్హౌ దంశితౌ రథినౌ పురాత్। నిర్జగ్మతుస్స్వాయుధాఢ్యౌ బలేనాల్పీయసావృతౌ॥ ౧౫॥ శంఖం దధ్మౌ వినిర్గత్య హరిర్దారుకసారథిః। తతోభూత్పరసైన్యానాం హృది విత్రాసవేపథుః॥ ౧౬॥ తావాహ మాగధో వీక్ష్య హే కృష్ణ పురుషాధమ। గుప్తేన చ త్వయా మంద న యోత్స్యే యాహి బంధుహన్। న త్వయా యోద్ధుమిచ్ఛామి బాలకేనైకేన లజ్జయా॥ ౧౭॥ త్వం తు రామ యది శ్రద్ధా యుధ్యస్వ ధైర్యమావహ। హిత్వా వా మచ్ఛరైశ్ఛిన్నం దేహం స్వర్యాహి మాం జహి॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ న వై శూరా వికత్థంతే దర్శయంత్యేవ పౌరుషమ్। న గృహ్ణీమో వచో రాజన్నాతురస్య ముమూర్షతః॥ ౧౯॥ జరాసుతస్తావభిసృత్య మాధవౌ మహాబలౌఘేన బలీయసావృణోత్। ససైన్యయానధ్వజవాజిసారథీ సూర్యానలౌ వాయురివాభ్రరేణుభిః॥ ౨౦॥ సువర్ణతాళధ్వజచిహ్నితౌ రథావలక్షయంత్యో హరిరామయోర్మృధే। స్త్రియః పురాట్టాలకహర్మ్యగోపురం సమాశ్రితాస్సంముముహుశ్శుచార్పితాః॥ ౨౧॥ హరిః పరానీకపయోముచాం ముహుశ్శిలీముఖాత్యుల్బణవర్షపీడితమ్। స్వసైన్యమాలోక్య సురాసురార్చితం వ్యస్ఫూర్జయచ్ఛార్ఙ్గశరాసనోత్తమమ్॥ ౨౨॥ గృహ్ణన్నిషంగాదథ సందధచ్ఛరాన్

తౌ పరిచ్ఛదః పరికరః ధ్వజకవచాదిః తత్సహితౌ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పశ్యేతి॥ త్వం అవన్ రక్షకో నాథో విద్యతే యేషాం తే త్వావంతః తేషాం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ దంశితౌ బద్ధకవచౌ స్వాయుధాఢ్యౌ శోభనాయుధసంపన్నౌ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తావితి॥ పురుషాధమ ఇత్యస్మాదితి వా స్తవోర్థః హే పురుషోత్తమేతి-గుప్తేన దంశితత్వాత్సర్వాంతరత్వాద్దర్శనానర్హేణ- హే మంద-బధ్నాతీతి బంధుః అవిద్యా- తాం హంతీతి హన్ హే అవిద్యానిరసనేతి-యాహి పాహి ప్రేప్సుహి॥ ౧౭॥ త్వమితి॥ అచ్ఛేద్యదేహో సావితి స్వయమేవ మత్వా- అపరితోషాత్పక్షాంతరమాహ॥ యద్వా- మాం జహీతి॥ ౧౮॥ నేతి॥ యథాశ్రుతార్థగ్రహణేన భగవదుత్తరం న వై శూరా వికత్థంతే శ్లాఘంత ఇతి॥ ౧౯॥ జరాసుత ఇతి॥ మాధవౌ మధువంశసంభవౌ-మహతా సైన్యసమూహేన- అవృతవాన్-వాయురభ్రైస్సూర్యం రేణుభిశ్చాగ్నిం యథేత్యదర్శనమాత్రమేవ-నావరణమితి సూచితం॥ ౨౦॥ ౨౧॥ హరిరితి॥ పరస్యానీకాని సైన్యాని- తాన్యేవ పయోముచః మేఘాః తేషాం శిలీముఖా బాణాః- తేషామత్యుల్బణం వర్షం తేన పీడితం

వ్యస్ఫూర్జయత్ ఉజ్జృంభితవాన్॥ ౨౨॥ తదాహ॥ గృహ్ణన్నితి॥ నిషంగాదిషు ధేః-శరాన్ గృహ్ణన్ - అథ తాన్ గుణే సందధత్-గుణమాకృష్య నిశితబాణసమూహాన్ ముంచన్ నిఘ్నన్ ప్రహరన్-పత్తీః పదాతీః - నిరంతరమితి గ్రహణాదిక్రియావిశేషణం-జ్వలత్కాష్ఠం భ్రామ్యమాణం యథా చక్రవద్భ్రమతి- తద్వత్ వ్యస్ఫూర్జయదితి॥ ౨౩॥ నిర్భిన్నేతి॥ హతాః అశ్వాః ధ్వజాః సూతాః నాయకాః రథినశ్చ యేషు తే॥ ౨౪॥ సంఛిద్యమానేతి॥ సంఛిద్యమానాః ద్విపదాః ఇభాః వాజినశ్చ తేషామంగేభ్యః ప్రసూతాః అసృగాపగాః రుధిరనద్యః - పరస్పరం ప్రవర్తితా ఇతి తృతీయేనాన్వయః ప్రసిద్ధనదీరూపకమాహ-భుజా ఏవ అహయో యాసాం తాః-పురుషాణాం శీర్షాణ్యేవ కచ్ఛపా యాసాం తాః-హతాః ద్విపా ఏవ ద్వీపాః అంతర్వర్తితటా నిహయా ఏవ గ్రహాః గ్రాహాః - తైశ్చ తైశ్చాకులాః వ్యాప్తాః॥ ౨౫॥ కరేతి॥ కరా ఊరవశ్చ మీనా యాసు తాః - నరాణాం కేశా ఏవ శైవలం యాసు తాః-ధనూంష్యేవ తరంగాః-ఆయుధాన్యేవ గుల్మాః తైశ్చ తైశ్చ సంకులాః - అచ్ఛూరికాశ్చ మార్గణాశ్చ కార్గిణవా-తా ఏవావర్తాస్తైర్భయానకాః- మహామణీనాం ప్రవేకాః ఉత్తమా ఆభరణాని చ యథాయథమశ్మానః శర్కరాశ్చ యాసు తాః, భీరూణాం భయావహాః-మనస్వినాం హర్షకర్యః॥ ౨౬॥ వినిఘ్నతేతి॥ కించ-సంకర్షణేనాపి-తద్బలం రా

వికృష్య ముంచన్ శితబాణపూగాన్ । నిఘ్నన్ రథాన్ కుంజరవాజిపత్తీన్నిరంతరం యద్వదలాతచక్రమ్ ॥ ౨౩ ॥ నిర్భిన్నకుంభాః కరిణో నిపేతురనేకశోఽశ్వా వృక్ణకంధరాః । రథా హతాశ్వధ్వజసూతనాయకాః పదాతయశ్ఛిన్నభుజోరుకంధరాః॥ ౨౪॥ సంఛిద్యమానద్విపదేభవాజినామంగప్రసూతాః శతశోఽసృగాపగాః। భుజాహయః పూరుషశీర్షకచ్ఛపా హతద్విపద్వీపహయగ్రహాకులాః॥ ౨౫ ॥ కరోరుమీనా నరకేశశైవలా ధనుస్తరంగాయుధగుల్మసంకులాః। అచ్ఛూరికావర్తభయానకా మహామణిప్రవేకాభరణాశ్మశర్కరాః। ప్రవర్తితా భీరుభయావహా మృధే మనస్వినాం హర్షకరీః పరస్పరమ్॥ ౨౬॥ వినిఘ్నతారీన్ ముసలేన దుర్మదాన్ సంకర్షణేనాపరిమేయతేజసా। బలం తదంగార్ణవదుర్గభైరవం దురంతపారం మగధేంద్రపాలితం॥ క్షయం ప్రణీతం వసుదేవపుత్రయోర్విక్రీడితం తజ్జగదీశయోః పరమ్॥ ౨౭॥ స్థిత్యుద్భవాంతం భువనత్రయస్య యః సమీహతేఽనంతగుణః స్వలీలయా । న తస్య చిత్రం పరపక్షనిగ్రహస్తథాపి మర్త్యానువిధస్య వర్ణ్యతే॥ ౨౮॥ జగ్రాహ విరథం రామో జరాసంధం మహాబలమ్। హతానీకావశిష్టాసుం సింహః సింహం యథా॥ ౨౯॥ బధ్యమానం హతారాతిం పాశైర్వారుణమానుషైః। వారయామాస గోవిందస్తేన కార్యచికీర్షయా॥ ౩౦॥ స ముక్తో లోకనాథాభ్యాం వ్రీడితో వీరసంమతః। వివిక్షుస్తపసే రణ్యాం వారితః పథి రాజభిః ॥ ౩౧॥ వాక్యైః పవిత్రార్థపదైర్నయనైః ప్రాకృతైరపి । స్వకర్మబంధప్రాప్తశ్చ యదుభిస్తే పరాభవః ॥ ౩౨॥ హతేషు సర్వానీకేషు నృపో బార్హద్రథస్తదా। ఉపేక్షితో భగవతా మగధాన్ దుర్మనా యయౌ॥ ౩౩॥ ముకుందోఽప్యక్షతబలో నిస్తీర్ణారిబలార్ణవః। వికీర్యమాణః కుసుమైస్త్రిదశైరనుమోదితః॥ ౩౪॥ మాథురైరుపసంగమ్య విజ్వరైర్ముదితాత్మభిః। ఉపగీయమానవిజయః సూతమాగధవందిభిః॥ ౩౫॥ శంఖదుందుభయో నేదుర్భేరీతూర్యాణ్యనేకశః । వీణావేణుమృదంగాని పురం ప్రవిశతి

యం ప్రణీతం-అంగ హే రాజన్- అర్ణవవత్ దుర్గం దుర్గమం భైరవం భయంకరం చ- యతః దురంతపారం అంతో త్ర తలం పారమవధిః- దుశ్శబ్దో నిషేధ-విక్రమేణాగాధం దేశం తచ్చ నిరవధికమిత్యర్థః-కించ- మగధేంద్రేణ చ పాలితం బలం-యదేవం భూతం- రామకృష్ణయోః కర్మోక్తం తత్పరం కేవలం- తయోర్విక్రీడనం-న తు పరాక్రమః॥ ౨౭॥ నచైతదాశ్చర్యమిత్యాహ॥ స్థితీతి॥ తర్హి కిమిత్యాశ్చర్యమివ వర్ణితం తత్రాహ-తథాపీతి మర్త్యాననువిధత్తే అనుకరోతీతి మర్త్యానువిధః-తస్య॥ ౨౮॥ కించ జగ్రాహేతి॥ హతాన్యనీకాని యస్య అవశిష్టాః అసవ ఏవ యస్య తం చ తం చ॥ ౨౯॥ బధ్యమానమితి॥ హతాః బహుశః అరాతయః శత్రవో యేన తం-తథాభూతమపి-జరాసంధం బధ్యమానం- వారయామాస॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వాక్యైరితి॥ పవిత్రార్థాని ధర్మోపదేశపరాణి పదాని యేషు తైః-వాక్యైః నయైర్నీతిభిః- ప్రాకృతైః లౌకికైః- తత్ర లౌకిక న్యాయమాహుః- స్వకర్మేతి- యదుభిరల్పకైః కృత్వా- తే మహతః-పరాభవః కేవలం కర్మబంధనైవ ప్రాప్తః అతస్త్వయా న లజ్జితవ్యమితి॥ ౩౨॥ హతేష్వితి॥ బార్హద్రథో జరాసంధః ॥ ౩౩॥ ముకుంద ఇతి॥ ముకుందోఽపి ముయాఽవిత్యనుషంగః- న క్షతం బలం యస్య సః- తస్మై వామృతదృష్ట్యా క్షతప్రతిసంధానాదితి భావః- నిస్తీర్ణః అనాయాసేనైవ తీర్ణః అరిబలార్ణవో యేన సః- సాధు సాధ్వితి అనుమోదితశ్చ॥ ౩౪॥ మాథురైరితి॥ ప్రత్యుద్గతైర్మథురావాసిభిః జనైరుపసంగమ్య ముదితాత్వా

౩౫॥శంఖేతి॥తథా ప్రవిశతి సతి-శంఖాదయో నేదుః॥౩౬॥ కథంభూతాం పురీం తదాహ ॥సిక్తేతి॥ బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ-నిర్ఘుష్టాం నినాదితాం-కౌతుకేనోత్సవేన-ఆసమంతాత్ బద్ధాని తోరణాని యస్యాం తాం ॥౩౭॥ నిచీయమాన ఇతి॥నిచీయమానః వికీర్యమాణః-ప్రవివేశేతి విపరిణామతోఽనుషంగః॥౩౮॥ఆయోధనేతి॥ఆయోధనం రణభూమిః-తత్రస్థం విత్తం-వీరాణాం భూషణం॥౩౯॥ఏవమితి॥ తావతీతి ఛేదః-తావతి పరాజయే వర్తమానేఽపి-అక్షౌహిణ్యో బలం యస్య సః-సప్తదశకృత్వః సప్తదశవారాన్ యుయుధే॥౪౦॥అక్షిణ్వన్నితి॥అక్షిణ్వన్ క్షయం నిన్యుః॥౪౧॥ అష్టాదశ ఇతి॥అష్టాదశసంగ్రామే భావ్యే తన్మధ్యే ఆకస్మాత్ కాలయవనః ప్రాప్తః॥౪౨॥ రురోధేతి॥ఆత్మసమ్మితాన్ స్వతుల్యాన్ ॥౪౩। తమితి॥వృజినం దుఃఖం ఉభయతః యవనాజ్జరాసంధాచ్చ॥౪౪॥తదాహ ద్వయేన॥యవన ఇతి॥నిరుంధే నిరుణద్ధి॥౪౫॥ఆవయోరితి॥అస్య అనేన సహ॥౪౬॥౪౭॥ఇతీతి॥సముద్రమధ్యే దుర్గం-తన్మధ్యే నగరం కృత్స్నాద్భుతం సర్వాశ్చర్యమయం-అచీకరత్ కారయామాస॥౪౮॥దృశ్యత ఇతి॥త్వష్టా విశ్వకర్మా-తదీయం శిల్పనైపుణం క్రియాకౌశలం॥౪౯॥ త॥ హసాధైః

ప్రభా॥౩౬॥సిక్తమార్గాం హృష్టజనాం పతాకాభిరలంకృతామ్।నిర్ఘుష్టాం బ్రహ్మఘోషేణ కౌతుకాబద్ధతోరణామ్॥౩౭॥నిచీయమానో నారీభిర్మాల్యదధ్యక్షతాంకురైః।నిరీక్ష్యమాణస్సస్నేహం ప్రీత్యుత్కలితలోచనైః॥౩౮॥ ఆయోధనగతం విత్తమనంతం వీరభూషణమ్। యదురాజాయ తత్సర్వమాహృతం ప్రావిశద్విభుః॥౩౯॥ ఏవం సప్తదశకృత్వస్తావత్యక్షౌహిణీబలః। యుయుధే మాగధో రాజా యదుభిః కృష్ణపాలితైః॥౪౦॥ అక్షిణ్వంస్తద్బలం సర్వం వృష్ణయః కృష్ణతేజసా। హతేషు స్వేష్వనీకేషు త్యక్తోఽయాదరిభిర్నృప ॥౪౧॥అష్టాదశే తు సంగ్రామ ఆగామిని తదంతరా।నారదప్రేషితో వీరో యవనః ప్రత్యదృశ్యత॥౪౨॥ రురోధ మథురామేత్య తిసృభిర్మ్లేచ్ఛకోటిభిః। నృలోకే చాప్రతిద్వంద్వో వృష్ణీన్ శ్రుత్వాత్మసమ్మితాన్॥౪౩॥ తం దృష్ట్వాచింతయత్కృష్ణస్సంకర్షణసహాయవాన్ ।అహో యదూనాం వృజినం ప్రాప్తం హ్యుభయతో మహత్ ॥౪౪॥యవనోఽయం నిరుంధేఽస్మానద్య తావన్మహాబలః। మాగధోఽప్యద్య వా శ్వో వా పరశ్వో వాగమిష్యతి॥౪౫॥ ఆవయోర్యుధ్యతోరస్య యద్యాగంతా జరాసుతః। బంధూన్ హనిష్యత్యథవా నేష్యతి స్వపురం బలీ॥౪౬॥తస్మాదద్య విధాస్యామో దుర్గం ద్విపదదుర్గమం। తత్ర జ్ఞాతీన్ సమాధాయ యవనం ఘాతయామహే॥౪౭॥ ఇతి సంమంత్ర్య భగవాన్ దుర్గం ద్వాదశయోజనం। అంతస్సముద్రే నగరం కృత్స్నాద్భుతమచీకరత్॥౪౮॥దృశ్యతే యత్ర హి త్వాష్ట్రం విజ్ఞానం శిల్పనైపుణమ్॥ ౪౯॥రథ్యాచత్వరవీథీభిర్యథావాస్తు వినిర్మితం।సురద్రుమలతోద్యానవిచిత్రోపవనాన్వితమ్॥ ౫౦॥ హేమశృంగైర్దివిస్పృగ్భిః స్ఫాటికాట్టాలగోపురైః। రాజతారకుటైః కోష్ఠైర్హేమకుంభైరలంకృతైః॥ ౫౧॥రత్నకూటైర్గృహైర్హైమైర్మహామరకతస్థలైః। వాస్తోష్పతీనాం చ గృహైర్వలభీభిశ్చ నిర్మితమ్।చాతుర్వర్ణ్యజనాకీర్ణం యదుదేవగృహోల్లసత్॥ ౫౨॥ సుధర్మాం పారిజాతం చ మహేంద్రః ప్రాహిణోద్ధరేః।యత్ర చావస్థితో మర్త్యో మర్త్యధర్మైర్న యుజ్యతే॥ ౫౩॥ శ్యామైకకర్ణాన్ వరుణో హయాంచ్ఛుక్లాన్ మనోజవాన్।దదౌ సహస్రసంఖ్యాతాన్ దేవదేవాయ తోయరాట్॥ ౫౪॥ అష్టౌ నిధిపతిః కోశాన్

స్త్రిభిః॥రథ్యేతి॥రథ్యాః రాజమార్గాః పురతః-వీథ్యః ఉపమార్గాః పశ్చిమతః-ఉభయతోఽపి చత్వరాణ్యంగణాని- తన్మధ్యే గోష్ఠాః-తతోఽప్యంతః సువర్ణభవనాని-తదుపరి స్ఫాటికాట్టాలకాః తదుపరి హేమకుంభాః-ఇతి బహుభూమికం యథావాస్తు గృహాదీనాం నిర్మాణస్థానం-తదనతిక్రమ్య వినిర్మితం-సురాణాం ద్రుమాః లతాశ్చ యేషు తాన్యుద్యానాని - విచిత్రోపవనాని చ తైరన్వితం॥ ౫౦॥ హేమేతి॥ హేమమయాని శృంగాణి యేషాం తైః-దివిస్పృగ్భిః అత్యుచ్చైః - స్ఫాటికాట్టాలకాః ఉపరితనభూమికాః-గోపురాణి ద్వారాణి చ తైర్నిర్మితమిత్యుత్తరేణాన్వయః- రాజతారకుటైః రజతం చ ఆరకుటం చ పీతలలోహం తాభ్యాం నిర్మితైః కోష్ఠైః అశ్వశాలాన్నశాలాదిభిః-కథంభూతైః హేమైః కుంభైః అలంకృతైః॥ ౫౧॥ రత్నేతి॥తథా రత్నకూటైః పద్మరాగాదిశిఖరైః- హైమైః సౌవర్ణైః - మహామరకతమయాని స్థలాని యేషు తైః గృహైశ్చ- కించ-నగరగృహద్వారాదౌ వాస్తోష్పతీనాం దేవానాం చ-గృహైః వలభీభిశ్చంద్రశాలాభిశ్చ నిర్మితం - యదుదేవగృహైః రాజగృహైరుల్లసత్ శోభమానం॥౫౩॥సుధర్మామితి॥ పారిజాతం చ ప్రాహిణోత్ ప్రస్థాపయామాసేతి శుకపరీక్షిత్సంవాదాత్పూర్వభావిత్వాద్భూతనిర్దేశః మర్త్యధర్మైః క్షుత్పిపాసాదిభిః షడూర్మిభిః॥౫౩॥౫౪॥అష్టావితి॥ నిధిపతిః కుబేరః

అష్టౌ కోశాన్ నిధీన్ ॥ శ్లో॥ పద్మశ్చైవ మహాపద్మో మత్స్యః కూర్మస్తథోదకః। నీలో ముకుందశ్శంఖశ్చ నిధయోఽష్టౌ ప్రకీర్తితా ఇతి - ప్రసిద్ధాన్ నిజోదయాన్ నిజవిభూతీన్ అన్యేచ సిద్ధాదయ ॥౫౫॥ యదితి॥ భగవతా స్వాధికారసిద్ధయే యద్యదాధిపత్యం దత్తమాసీత్ - తత్సర్వం ప్రీత్యర్పయామాసురితి॥౫౬॥ తత్రేతి॥ యథా కాలయవనో న వేత్తి - న చాసౌ జనః తథా - యోగప్రభావేన నీత్వా త్వమత్ర స్థిత్వా ప్రజాః పాలయ అహం పలాయిష్య ఇతి సమనుమన్త్రితః కృతానుమన్త్ర ఇత్యర్థః ॥ ౫౭॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచాశత్తమోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకపంచాశత్తమేహన్ ముచుకుందదృశా హరిః। యవనం ముచుకుందేన స్తుతస్సన్ ఇక్ష్వాకం పతి॥ యవనేంద్ర సుతాత్కాలయవనాద్భీషణాత్ । హరిర్హరగిరస్సైన్య ఏవరం పాలనాయాపలాయత। యదా గర్గః స్యాలేన షండ ఇత్యుక్తస్సదా యాదవైరుపహసితః క్రుద్ధోసౌ శ్రీమహేశ్వరం ప్రసాద్య యదుభీషణం పుత్రం వరం లబ్ధవాన్ - తతశ్చ యవనేంద్రేణ పు

లోకపాలో నిజోదయాన్। తథాన్యే లోకపాలాశ్చ దదుస్స్వాధికృతం ధనమ్॥ ౫౫॥ యద్యద్భగవతా దత్తమాధిపత్యం స్వసిద్ధయే। సర్వం ప్రత్యర్పయామాసుర్హరౌ భూమిగతే నృప॥ ౫౬॥ తత్ర యోగప్రభావేన నీత్వా సర్వజనం హరిః । ప్రత్యాగత్యాధరామేణ కృష్ణస్సమనుమన్త్రితః ॥ నిర్జగామ పురద్వారాత్పద్మమాలీ నిరాయుధః॥౫౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-పంచాశత్తమోఽధ్యాయః.

—— ముచుకుందస్య శ్రీకృష్ణసందర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః. ——

శ్రీశుకః॥ తం విలోక్య వినిష్క్రాన్తముజ్జిహానమివోడుపమ్ । దర్శనీయతమం శ్యామం పీతకౌశేయవాససమ్॥౧॥ శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్ । పృథుదీర్ఘచతుర్బాహుం నవకంజారుణేక్షణమ్॥ ౨॥ నిత్యం ప్రముదితం శ్రీమత్సుకపోలం శుచిస్మితమ్ । ముఖారవిందం బిభ్రాణం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౩॥ వాసుదేవో హ్యయమితి పుమాన్ శ్రీవత్సలాంఛనః। చతుర్భుజోఽరవిందాక్షో వనమాల్యతిసుందరః॥ ౪॥ లక్షణైర్నారదప్రోక్తైర్నాన్యో భవితుమర్హతి। నిరాయుధశ్చలన్పద్భ్యాం యోత్స్యేఽనేన నిరాయుధః॥ ౫॥ ఇతి నిశ్చిత్య యవనః ప్రాద్రవన్తం పరాఙ్ముఖమ్ । అన్వధావజ్జిఘృక్షుస్తం దురాపమపి యోగినామ్॥౬॥ హస్తప్రాప్తమివాత్మానం హరిణా స పదే పదే । నీతో దర్శయతా దూరం యవనేశోఽద్రికందరమ్॥ ౭॥ పలాయనం యదుకులే జాతస్య తవ నోచితమ్। ఇతి క్షిపన్ననుగతో నైనం ప్రాపాహతాశుభః॥౮॥ ఏవం క్షిప్తోఽపి భగవాన్ ప్రావిశద్గిరికందరమ్। సోఽపి ప్రవిష్టస్తత్రాన్యం శయానం దదృశే నరమ్॥ ౯॥ నన్వసౌ దూరమానీయ శేతే మామిహ సాధువత్ । ఇతి మత్వాచ్యుతం మూఢస్తం పదా సమతాడయత్॥ ౧౦॥ స ఉత్థాయ చిరం సుప్తః శనైరున్మీల్య లోచనే। దిశో విలోకయన్పార్శ్వే తమద్రాక్షీదవస్థితమ్॥ ౧౧॥ స తావత్తస్య రుష్టస్య దృష్టిపాతేన భారత। దేహజేనాగ్నినా దగ్ధో భస్మసాదభవత్క్షణాత్॥ ౧౨॥ రాజా॥ కో నామ స పుమాన్ బ్రహ్మన్ కస్య కింవీర్య ఏవ వా। కస్మాద్గుహాం గతశ్శిశ్యే కింతేజో యవనార్దనః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ స ఇక్ష్వాకుకులే జాతో మాంధాతృతనయో మహాన్। ముచుకుంద ఇతి ఖ్యాతో బ్రహ్మణ్యస్సత్యసంగరః॥ ౧౪॥ స యాచితస్సురగణైరింద్రాద్యైరాత్మరక్షణే। అసురేభ్యః పరిత్రస్తైస్తద్రక్షాం సోఽకరోచ్చిరమ్॥౧౫॥ లబ్ధ్వా గుహం తే

త్రేణ స్వక్షేత్రే పుత్రోత్పాదనాయ ప్రార్థితః - గర్గః తత్క్షేత్రే కాలయవనమజీజనదితి పురాణప్రసిద్ధం॥ తమితి॥ పురద్వారాద్వినిష్క్రాన్తం ఉజ్జిహానం ఉద్గచ్ఛన్తం॥౧॥౨॥ నిత్యమితి॥ నిత్యం ప్రముదితమితి ముఖారవిందవిశేషణం॥ ౩॥ ౪॥ లక్షణైరితి॥ నారదోక్తైర్లక్షణైరయం పుమాన్ వాసుదేవ ఏవ నాన్యో భవితుమర్హతి- అయం చ నిరాయుధః - అతోఽనేన పద్భ్యామేవ చలన్నిరాయుధోహం యోత్స్యే॥ ౫॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం ప్రకారేణ నిశ్చిత్య తం పరాఙ్ముఖం ప్రాద్రవంతమన్వధావదిత్యన్వయః॥౬॥ హస్తేతి॥ ఆత్మానం హస్తప్రాప్తమివ దర్శయతా- దూరం నీత ఇత్యన్వయః॥ ౭॥ పలాయనమితి॥ హతాశుభః క్షీణకర్మా॥౮॥౯॥ నన్వితి॥ తం శయానమచ్యుతం మత్వా అతాడయదితి॥౧౦॥౧౧॥ స ఇతి॥ తస్య క్రుద్ధస్య దృష్టిపాతేన సందీప్తాయాః స్వదేహజోఽగ్నిస్తేన॥౧౨॥ క ఇతి॥ యవనమర్దయతీతి యవనార్దనః- తథా స కస్య వంశ్యః కింవీర్యః- కీదృక్ప్రభావవాన్- కిం తేజః- కస్య వీర్యం పుత్ర ఇత్యర్థః- శిశ్యే అశయిష్ట॥ ౧౩॥ స ఇతి॥ సత్యస్సంగరో యుద్ధం ప్రతిజ్ఞా వా యస్య సః॥౧౪॥౧౫॥ లబ్ధ్వేతి॥ గుహం కార్తికేయం- స్వః పాలం స్వర్గపాలకం సేనాన్యం॥ ౧౬॥ నరలోకమితి॥ ఉజ్ఝితాస్త్యక్తాః గ

కా ఇత్యర్థః॥౧౭॥కించ॥సుతా ఇతి॥మర్త్యకాలీయాః త్వత్సమానకాలీయాః కాలితాః విచాలితాః॥ ౧౮॥ సుత్ప్రజాః కోన్య కాలయేదితి॥ చేదత ఆహ॥ కాల ఇతి॥ కాలయతే తత స్తతశ్చాలయతి॥౧౯॥వరమితి॥ తస్యాత్కైవల్యస్య॥ ౨౦॥ ఏవమితి॥ గుహాం ప్రవిష్టః శేతే స్మ॥౨౧॥౨౫॥ పర్యపృచ్ఛదితి॥ధర్షితః అభిభూతః- దుర్ధర్షం అధృష్యం॥౨౬॥క ఇతి॥ విపినే అరణ్యే- తత్రాపి గిరేః గహ్వరే దుష్ప్రవేశస్థానే- తత్రాపి- ఉరుకంటకే పద్మపలాశసదృశాభ్యాం పద్భ్యాం విచరసి॥ ౨౭॥ కింస్విదితి॥ తేజః మూర్తిః ప్రభావోద్దీప్తిమాన్॥౨౮॥ తత్రాపి పరిదోషా బాహా॥ మన్య ఇతి॥ పురుషర్షభం శ్రీవిష్ణుం- గుహాధ్వాంతం అంతస్త

స్వః పాలం ముచుకుందమథాబ్రువన్। రాజన్ విరమతాం కృచ్ఛ్రాద్భవాన్నః పరిపాలనాత్॥ ౧౬॥ నరలో
కం పరిత్యజ్య రాజ్యం చ హతకంటకమ్। అస్మాన్ పాలయతో వీర కామాస్తే సర్వ ఉజ్ఝితాః॥౧౭॥ సుతా మహి
ష్యో భవతో జ్ఞాతయో భృత్యమంత్రిణః। ప్రజాశ్చ తుల్యకాలీయా నాధునా సంతి కాలితాః॥౧౮॥ కాలో బ
లీయాన్ బలినాం భగవానీశ్వరోవ్యయః। ప్రజాః కాలయతే క్రీడన్ పశుపాలో యథా పశూన్॥౧౯॥ వరం
వృణీష్వ భద్రం తే ఋతే కైవల్యమద్య నః। ఏక ఏవేశ్వరస్తస్య భగవాన్ విష్ణురవ్యయః॥ ౨౦॥ ఏవముక్తస్స
వై దేవానభివాద్య మహాయశాః। అశయిష్ట గుహావిష్టో నిద్రయా దేవదత్తయా॥ ౨౧॥ యవనే భస్మసాన్నీతే
భగవాన్ సాత్వతర్షభః। ఆత్మానం దర్శయామాస ముచుకుందాయ ధీమతే॥ ౨౨॥ తమాలోక్య ఘనశ్యామం
పీతకౌశేయవాససం। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభేన విరాజితమ్॥ ౨౩॥ చతుర్భుజం రోచమానం వైజ
యంత్యా చ మాలయా। చారుప్రసన్నవదనం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౨౪॥ ప్రేక్షణీయం త్రిలోకస్య సాను
రాగస్మితేక్షణమ్। అపీచ్యవయసం మత్తమృగేంద్రోదారవిక్రమమ్॥ ౨౫॥ పర్యపృచ్ఛన్మహాబుద్ధిస్తేజసా
తస్య ధర్షితః। శంకితశ్శనకై రాజన్ దుర్ధర్షమివ తేజసా॥ ౨౬॥ ముచుకుందః॥ కో భవానిహ సంప్రాప్తో వి
పినే గిరిగహ్వరే। పద్భ్యాం పద్మపలాశాభ్యాం విచరస్యురుకంటకే॥ ౨౭॥ కింస్విత్తేజస్వినాం తేజో భగవాం
స్త్వం విభావసుః। సూర్యస్సోమో మహేంద్రో వా లోకపాలోపరోపి వా॥ ౨౮॥ మన్యే త్వాం దేవదే
వానాం త్రయాణాం పురుషర్షభం। యద్బాధసే గుహాధ్వాంతం ప్రదీపః ప్రభయా యథా॥ ౨౯॥ శుశ్రూ
షతామవ్యలీకమస్మాకం నరపుంగవ। స్వజన్మకర్మ గోత్రం వా కథ్యతాం యది రోచతే॥ ౩౦॥ వయం తు పు
రుషవ్యాఘ్ర ఐక్ష్వాకాః క్షత్రబంధవః। ముచుకుంద ఇతి ప్రోక్తో యౌవనాశ్వాత్మజః ప్రభో॥ ౩౧॥ చిరప్ర
జాగరశ్రాంతోస్మి నిద్రయాపహతేంద్రియః। శయేస్మిన్ విపినే కామం కేనాప్యుత్థాపితోధునా॥ ౩౨॥ సోపి
భస్మీకృతో నూనమాత్మీయేనైవ పాప్మనా। అనంతరం భవాన్ శ్రీమాన్ లక్షితోమిత్రశాసన॥ ౩౩॥ తేజసా
తేవిషహ్యేణ భూరి ద్రష్టుం న శక్నుమః। తతో వై త్వం మహాభాగ మాననీయోసి దేహినామ్॥ ౩౪॥ ఏవం
సంభాషితో రాజ్ఞా భగవాన్ భూతభావనః। ప్రత్యాహ ప్రహసన్ వాణ్యా మేఘనాదగభీరయా॥ ౩౫॥ శ్రీ
భగవాన్॥ జన్మకర్మాభిధానాని సంతి మేంగ సహస్రశః। న శక్యంతే ప్రసంఖ్యాతుమనంతత్వాన్మయాపి
హి॥ ౩౬॥ క్వచిద్రజాంసి విమమే పార్థివాన్యురుజన్మభిః। గుణకర్మాభిధానాని న మే జన్మాని కర్హిచిత్॥ ౩౭॥
కాలత్రయోపపన్నాని జన్మకర్మాణి మే నృప। అనుక్రమంతో నైవాంతం గచ్ఛంతి పరమర్షయః॥ ౩౮॥ తథా
ప్యద్యతనాన్యంగ శృణుష్వ గదతో మమ। విజ్ఞాపితో విరించేన పురాహం ధర్మగుప్తయే॥ ౩౯॥ భూమేర్భారా
యమాణానామసురాణాం క్షయాయ చ। అవతీర్ణో యదుకులే గృహ ఆనకదుందుభేః॥ ౪౦॥ వదంతి వాసుదే
వేతి వసుదేవసుతం హి మామ్। కాలనేమిర్హతః కంసః ప్రలంబాద్యాశ్చ సద్ద్విషః॥ ౪౧॥ అయం చ యవనో ద
గ్ధో రాజంస్తే తిగ్మచక్షుషా। సోహం తవానుగ్రహార్థం గుహామేతాముపాగతః॥ ప్రార్థితః ప్రచురం పూ
ర్వం త్వయాహం భక్తవత్సలః॥ ౪౨॥ వరాన్ వృణీష్వ రాజర్షే సర్వాన్ కామాన్ దదామి తే। మాం ప్రపన్నో

మః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ వయమితి॥ వయమితి వంశ్యాభిప్రాయేణ బహువచనం- త్వహం ముచుకుంద ఇతి- ప్రోక్త ఇతి యౌవనాశ్వః మాంధాతుః పితా॥ ౩౧॥ ౩౬॥ క్వచిదితి॥ క్వచిత్ కదాచిత్- కశ్చిత్ యద్యపి రజాంసి విమమే గణితవాన్ - తథాపి న జన్మాని కర్మాణి విమిమీతే॥ ౩౭॥ ౪౧॥ అయమితి॥ తేన తిగ్మచక్షుషా నిమిత్తేన- మయైవ దగ్ధః॥ ౪౨॥ వరానితి॥ అపూర్ణో హామితి శోచితుం యద్వా- అన్యైర్దత్తైస్తు వరేషు క్షీయమాణేషు యథా శోచంతి- నైవం మాం ప్రపన్నః- మద్దత్తవరాణామక్షయత్వాదితి భావః॥ ౪౩॥ ఇతీతి॥ అష్టావింశతితమే యుగే- భగవానవతరిష్యతీతి వృద్ధగర్గవాక్యమనుస్మరన్నిత్యర్థః॥ ౪౪॥ త్వద్భక్తిరేవ వే

వలందులభా-కామాస్తుతుచ్ఛాః నవరణయోగ్యా ఇత్యాశయేన-అభక్తానాం సంసారమగ్నత్వభిః ప్రపంచయుక్త స్తౌతి॥ విమో
హిత ఇతి॥ హే ఈశ యోషిత్పురుషశ్చేతి ద్వివిధోఽప్యయం జనః- త్వదీయమాయయా విమోహితః-అతో సర్వదృక్ అర్థం స
రమార్థం సుఖరూపం త్వాం న పశ్యతీతి తథా- అతస్త్వాం న భజతి- కింతు పరస్పరమంచితస్సన్ సుఖేచ్ఛయా దుఃఖానామేవ ప్ర
భవో యేషు తేషు గృహేష్వేవ సజ్జత ఇతి ॥౪౫॥ కించ కామసుఖం సూకరాదిష్వపి సంభవతీతి భగవద్భజనం తు నమానుష జ
న్మవ్యతిరేకేణేతి-మానుషత్వం ప్రాప్య త్వామభజన్నితి మూఢ ఇత్యాహ॥ లబ్ధ్వేతి॥ అత్ర కర్మభూమౌ- అవ్యంగం అవిక
లాంగం- కించ అసతి విషయసుఖే మతిర్యస్య సః- గృహమేవాంధకూపస్తస్మిన్ పతితః యథా పశుస్తృణలుబ్ధోఽంధకూపే పత
తీతి॥౪౬॥ న కేవలమన్యజనస్యేయం గతిః- కింతు మమాపి తథైవేత్యాహ ॥మమేతి॥ మర్త్యే శరీరే ఆత్మబుద్ధిర్యస్య తస్య మమ
అత ఏవ సుతాదిష్వాసజ్జమానస్య॥౪౭॥ ఉన్నద్ధమదత్వం ప్రపంచయతి॥ కళేబర ఇతి॥ ఘటకుడ్యాదిసదృశే దృశ్యే అనాత్మని
యత ఏవం దుర్మదః అభవం- అతో మమైష కాలో నిష్ఫలో గత ఇతి॥౪౮॥ త్వామగణయంతం మాం త్వమాక్రామసీత్యాహ॥
ప్రమత్తమితి॥ ప్రమత్తం అనవహితం త్వాం అంతకం అవిగణయ్య దేహాదిష్వాసక్తమితి యావత్-కుతః ప్రమత్తం - ఇతికృ
త్యచింతయా ఏవమేవ కరణీయమితి మనోరథపరంపరాయాః మనోరథైర్భగ్నైః విషయేషు లాలసం ఉత్సుకం ప్రాప్తేపిచు

జనః కశ్చిన్న భూయోఽర్హతి శోచితుమ్॥౪౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తస్తం ప్రణమ్యాహ ముచుకుందో ముదాన్వి
తః। జ్ఞాత్వా నారాయణం దేవం గర్గవాక్యమనుస్మరన్॥౪౪॥
ముచుకుందః॥ విమోహితోఽయం జన ఈశ మాయయా త్వదీయయా త్వాం న భజత్యనర్థదృక్। సుఖాయ దుః
ఖప్రభవేషు సజ్జతే గృహేషు యోషిత్పురుషశ్చ వంచితః॥౪౫॥ లబ్ధ్వా జనో దుర్లభమత్ర మానుషం కథంచి
దవ్యంగమయత్నతస్త్వ। పాదారవిందం న భజత్యసన్మతిర్గృహాంధకూపే పతితో యథా పశుః॥౪౬॥ మమై
ష కాలోఽజిత నిష్ఫలో గతో రాజ్యశ్రియోన్నద్ధమదస్య భూపతేః। మర్త్యాత్మబుద్ధేః సుతదారకోశభూ
ష్వాసజ్జమానస్య దురంతచింతయా॥౪౭॥ కళేబరేఽస్మిన్ ఘటకుడ్యసన్నిభే నిరూఢమానో నరదేవ ఇత్యహమ్
వృతో రథేభాశ్వపదాత్యనీకపైర్గాం పర్యటంస్త్వామగణయ్య దుర్మదః॥౪౮॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచిం
తయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్। త్వమప్రమత్తస్సహసాభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమం
తకః॥౪౯॥ పురా రథైర్హేమపరిష్కృతైశ్చరన్ మతంగజైర్వా నరదేవసంజ్ఞితః। స ఏవ కాలేన దురత్యయేన
తే కళేబరో విట్క్రిమిభస్మసంజ్ఞితః ॥౫౦॥ నిర్జిత్య దిక్చక్రమభూతవిగ్రహో వరాసనస్థస్సమరాజవం
దితః। గృహేషు మైథున్యసుఖేషు యోషితాం క్రీడామృగః పూరుష ఈశ నీయతే॥౫౧॥ కరోతి కర్మాణి తప
స్సునిష్ఠితో నివృత్తభోగస్తదపేక్షయా సకృత్। పునస్స భూయాసమహం స్వరాడితి ప్రవృద్ధతర్షో న సుఖా
య కల్పతే॥౫౨॥ భవాపవర్గో భ్రమతో యదా భవేజ్జనస్య తర్హ్యచ్యుత సత్సమాగమః। సత్సంగమోయ

నః ప్రవృద్ధో లోభస్తృష్ణా యస్య తం- అంతకస్త్వమభిపద్యసే అభిభవసీత్యర్థః- క్షుధా సృక్విణీ లేలిహానో అహిః- ఆఖు
మూషకమివేతి॥౪౯॥ కాలాత్మనా త్వయా అభిపన్నో దేహః ఏవం భవతీత్యాహ ॥పురేతి॥ శ్వసృగాలాదిభిర్భక్షితో విట్సంజ్ఞి
తః- వైరభక్షితః క్రిమిసంజ్ఞితః- దగ్ధో భస్మసంజ్ఞితో భవతీతి-బుద్ధ్వా విచార్యైవంభూతే దేహే మమతాం కుర్వంతో జనాః
హరిం నారాధయంతి యే- తే ఆత్మని శత్రుభూతాః జ్ఞేయాః సతతం యతః ॥శ్లో॥ యోనేస్సహస్రాణి బహూని గత్వా దుఃఖే
న లబ్ధ్వాపి చ మానుషత్వం। సుఖావహం యే న భజంతి విష్ణుం తే వై మనుష్యా హ్యాత్మని శత్రుభూతా ఇతి ॥౫౦॥ కించ అంతకప్రా
ప్తేః ప్రాగపి దిగ్విజయినో రాజ్ఞో విపారతంత్ర్యదుఃఖం తదవస్థమేవేత్యాహ॥నిర్జిత్యేతి॥ అభూతవిగ్రహః అవిద్యమానసం
గ్రామః- పూర్వం మే సమాః రాజానస్తైః రాజభిర్వందితోఽపి- మిథునీభావసుఖమేవ పరం యేషు తేషు యోషితాం గృహే
షు-క్రీడామృగ ఇవ ఇతస్తతో నీయతే॥౫౧॥ కించ తత్రాతితృష్ణాకులస్య న భోగక్షణః కశ్చిదస్తీత్యాహ॥కరోతీతి॥ తపసి అధ
శ్శయన బ్రహ్మచర్యాదౌ సునిష్ఠితః పునశ్చ స్వరాట్ ఇంద్రః స్యామితి- యద్వా- జన్మాంతరేష్వేవ మేవ చక్రవర్తీ స్యామి
తి॥౫౨॥ తదేవముక్తైః శ్లోకైరీశబహిర్ముఖానాం సంసారం ప్రపంచ్య భక్తానాం తన్నివృత్తిక్రమమాహ॥ భవాపవర్గ ఇతి
అచ్యుత- భ్రమతః సంసరతో జనస్య యదా త్వదనుగ్రహేణ భవస్య బంధస్య అపవర్గః అంతో భవేత్- ప్రాప్తకాల
స్స్యాత్ తదా సతాం సంగమో భవేత్ యదా సత్సంగమో భవేత్ తదా సర్వసంగనివృత్త్యా కార్యకారణనియంతరి త్వ
యి భక్తిర్భవతి- తతో ముచ్యత ఇత్యర్థః॥౫౩॥ మమ తు సత్సంగమాత్పూర్వమేవ యో రాజ్యాది సంగవిచ్ఛేదో జాతః సో

యం- త్వయామమమహాననుగ్రహః కృతఇత్యాహమన్యఇతి ॥ తేత్వయా- సాధుభిర్వివేకిభిః- తవసేవనంప్రవేష్టుమిచ్ఛద్భిః స్వయంత్యక్తుమశక్యమానైః ప్రార్థ్యతఇతి॥౫౪॥ తదేవంవిషయసేవామార్గం భగవత్సేవామార్గంచవివిచ్యవరాన్ వృణీష్వేతియదుక్తంతత్రోత్తరమాహ నేతి॥అకించనాః నివృత్తాభిమానాః-ఆర్యోవివేకీ॥ ౫౫॥ తస్మాదితి॥రజస్సత్త్వతమోగుణైరనుబధ్యంతఇతితథాఐశ్వర్యాదిశత్రుమరథారిధమార్గిరియాసాః -విసృ . పరంపురుషమీశ్వరంజ్ఞప్తిమాత్రం జ్ఞానఘనంతత్కుతః-నిరంజనం-తత్కుతః-నిర్గుణంతదపికుతః-అద్వయం. అతఏవఅక్షరంత్వాంశరణంవ్రజామీతి॥౫౬॥ భుంక్త్వాతావద్భోగాన్ వల్యంతుకరస్థమేవేతిపునః పునర ప్రలోభయంతం శ్రీకృష్ణం పాదోపగ్రహణేనప్రార్థయతే॥చిరమితి॥ వృజినైఃసకర్మఫలైరార్తః- దారాదిభిఃతప్యమానః తథాపిఅవితృప్తషడమిత్రఃతృష్ణేవతృష్ణాసవిగతతృపాఃషట్ అమిత్రాఃశత్రవఃఇంద్రియలక్షణాయ సః-అతఏవలబ్ధశాంతిఃకథంచిద్దైవవశేనాలబ్ధకాంతిరితివా

హర్తద్దైవసద్ధతాపరావరేశేశ్వేశ్వజాయతేమతిః ॥౫౩॥ మన్యేమమానుగ్రహఈశతేకృతో రాజ్యానుబంధాపగమోయదృచ్ఛయా। యఃప్రార్థ్యతేసాధుభిరేకచర్యయా వనంవివిక్షద్భిరఖండభూమిపైః॥

౫౪॥నకామయేన్యంతవపాదసేవనాదకించనప్రార్థ్యతమాద్వరంవిభో।ఆరాధ్యకస్త్వాంహ్యపవర్గదంహరేవృణీతఆర్యోవరమాత్మబంధనం॥ ౫౫॥ తస్మాద్విసృజ్యాశిషఈశసర్వతో రజస్తమస్సత్త్వగుణానుబంధనాః।నిరంజనంనిర్గుణమద్వయంపరంత్వాంజ్ఞప్తిమాత్రంపురుషంవ్రజామ్యహం॥౫౬॥చిరమిహవృజినార్తస్తప్యమానోనుతాపైరవితృషషడమిత్రోలబ్ధశాంతిఃకథంచిత్।శరణదసముపేతస్త్వత్పదాబ్జంపరాత్మన్నభయమృతమశోకంపాహిమాపన్నమీశ ॥౫౭॥ శ్రీకృష్ణః॥ సార్వభౌమమహారాజమతిస్తేవిమలోర్జితా। వరైఃప్రలోభితస్యాపినకామైర్విహతాయతః ॥౫౮॥ ప్రలోభితోవరైర్యత్త్వమప్రమాదాయవిద్ధితత్।నధీరేకాంతభక్తానామాశీర్భిర్భిద్యతేక్వచిత్ ॥౫౯॥ యుంజానానామభక్తానాంప్రాణాయామాదిభిర్మనః। అక్షీణవాసనంరాజన్ దృశ్యతేక్వచిదుత్థితం ॥౬౦॥ విచరస్వమహీంకామంమయ్యావేశితమానసః।అస్త్వేవంనిత్యదాతుభ్యంభక్తిర్మయ్యనపాయినీ॥౬౧॥క్షాత్రధర్మస్థితోజంతూన్ న్యవధీర్మృగయాదిభిః।సమాహితస్తత్తపసాజహ్యఘంమదుపాశ్రితః ॥౬౨॥జన్మన్యనంతరేరాజన్ సర్వభూతసుహృత్తమః।భూత్వాద్విజవరస్త్వంవైమాముపైష్యసికేవలమ్॥౬౩॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-ఏకపంచాశత్తమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఇత్థంసోనుగృహీతోంగకృష్ణేనేక్ష్వాకునందనః । తంపరిక్రమ్యసన్నమ్యనిశ్చక్రామగుహాముఖాత్ ॥౧॥సవీక్ష్యక్షుల్లకాన్మర్త్యాన్పశూన్వీరుద్వనస్పతీన్ । మత్వాకలియుగంప్రాప్తంజగామదిశముత్తరామ్॥౨॥తపశ్శ్రద్ధాయుతోధీరోనిస్సంగోముక్తసంశయః।సమాధాయమనఃకృష్ణేప్రావిశద్గంధమాదనమ్॥ ౩ బదర్యాశ్రమమాసాద్యనరనారాయణాలయం।సర్వద్వంద్వసహశ్శాంతస్తపసారాధయద్ధరిమ్॥౪॥భగవాన్పునరావ్రజ్యమథురాంయవనావృతాం। హత్వా బలంనిన్యేతదీయంద్వారకాంధనమ్॥౫॥నీయమానేధనేగోభిర్నృభిశ్చాచ్యుతచోదితైః।ఆజగామజరాసంధస్త్రయోవింశత్యనీకపః॥౬॥విలోక్యవేగరభసంరిపుసైన్యస్యమాధవౌ।మనుష్యచేష్టామాపన్నౌరాజన్దుద్రువతుర్ద్రుతమ్॥౭॥విహాయవిత్తంప్రచురమభీతౌభీరుభీతవత్।పద్భ్యాంపద్మపలాశాభ్యాంచేరతుర్బహుయోజనమ్॥ ౮॥పలా

శరణంస్వజ్ఞానంతద్దదాతీతితథాహేశరణదసముపేతఃప్రా ం- అశోకత్వేహేతుః అభయం-తత్రాపిహేతుః అమృతంఆపన్నంఆపత్ప్రాప్తంపాహీతి॥౫౭॥౫౮॥ప్రలోభితఇతి॥అప్రమాదాయప్రమాదాయనభవత్యేవ- కుతఇత్యతఆహనధీరితి॥ఏకాంతభక్తానాంధీ రాశీర్భిః ప్రాప్తాభిరపినభిద్యతేనసజ్జ్యతఇత్యర్థః॥ ౫౯॥వ్యతిరేకమాహ॥ యుంజానానామితి॥ఉత్థితంవిషయాభిముఖం॥౬౦॥విచరస్వేతి॥ తుభ్యంతవ॥ ౬౧॥ యుక్త్యాభ్యాసేనభీషయన్తపసిలోకసంగ్రహంప్రవర్తయతి॥ క్షాత్రధర్మేతి॥౬౨॥౬౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ద్విపంచాశత్తమేథావత భయాదివగతఃపురీమ్। అన్వమోదతసందేశంరుక్మిణ్యాద్విజవర్ణితమ్॥ఇత్థమితి॥ ౧॥ సఇతి॥ క్షుల్లకాన్ అల్పప్రమాణాన్॥౨॥తపఇతి॥తపసిశ్రద్ధాయుతః॥౩॥బదర్యాశ్రమమితి॥ తత్రచబదర్యాశ్రమం॥ ౪॥ భగవానితి॥నిన్యేఆనయత్ ద్వారకాంప్రాపితవాన్॥ ౫॥ ౬॥ విలోక్యేతి॥వేగరభసంవేగోద్రేకం॥ ౭॥విహాయేతి॥ భీరుభీతవత్

భీః కథభీతవత్ అతిశయేన భీతవదిత్యర్థః - చేరతుః పలాయేతాం బహుయోజనం దేశమ్॥ ౮॥ పలాయమానావితి॥ అప్రమాణవిత్ ప్రమాణమియత్తా తన్న వేత్తీతి తథా॥ ౯॥ ప్రాద్రుత్యేతి॥ తుంగం ఏకాదశ యోజనోన్నతం - ప్రకర్షేణ వర్షణాత్ యస్మిన్ నిత్యప్రవర్షణ ఇత్యాఖ్యా యస్య తం తథా భగవానింద్రః॥ ౧౦॥ గిరావితి॥ తత్ర విచిన్వన్న పితయోః పదం నిలయనం స్థానం అనధిగమ్య॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ తతో గిరేః దశ చ ఏకం చ యాని యోజనాని తావదుత్తుంగాత్ - మాగధసంరోధదేశ మతిక్రమ్య పరతః అధః నిపేతతుః॥ ౧౨॥ ౧౪॥ అథ శ్రీకృష్ణస్య వివాహం నిరూపయితుం బలదేవవివాహం నవమస్కంధోక్తమనుస్మారయతి॥ ఆనర్తేతి॥ ౧౫॥ భగవానితి॥ ఆత్మ్యోః మాత్రాంశకళాం॥ ౧౬॥ ప్రమథ్యేతి॥ గరుడో యథా దేవాన్ ప్రమథ్య సుధాం అమృతం ఆహరత్ తథే॥ ౧౭॥ భగవానితి॥ గతస్సోయుద్ధహరణాదితి స్మృతేః - రాజ్ఞః ప్రమథ్యేతి త్వదుక్త్యా రాక్షసేన విధా

యమానౌ తౌ దృష్ట్వా మాగధః ప్రహసన్ బలీ। అన్వధావద్రథానీకైరీశయోరప్రమాణవిత్॥ ౯॥ ప్రాద్రుత్య దూరం సంశ్రాంతౌ తుంగమారుహతాం గిరిమ్। ప్రవర్షణాఖ్యం భగవాన్నిత్యదా యత్ర వర్షతి॥ ౧౦॥ గిరౌ నిలీనావాజ్ఞాయ నాధిగమ్య పదం నృప। దదాహ గిరిమేధోభిస్సమంతాదగ్నిముత్సృజన్॥ ౧౧॥ తత ఉత్పత్య తరసా దహ్యమానతటాదుభౌ। దశైకయోజనోత్తుంగాన్నిపేతతురధో భువి॥ ౧౨॥ అలక్ష్యమాణౌ రిపుణా సానుగేన యదూత్తమౌ। స్వపురం పునరాయాతౌ సముద్రపరిఘాం నృప॥ ౧౩॥ సోఽపి దగ్ధావితి మృషా మన్వానో బలకేశవౌ। బలమాకృష్య సుమహన్మగధాన్ మాగధో యయౌ॥ ౧౪॥ ఆనర్తాధిపతిః శ్రీమాన్ రైవతో రేవతీం సుతాం। బ్రహ్మణా చోదితః ప్రాదాద్బలాయేతి పురోదితమ్॥ ౧౫॥ భగవానపి గోవిందఉపయేమే కురూద్వహ। వైదర్భీం భీష్మకసుతాం శ్రియో మాత్రాం స్వయంవరే॥ ౧౬॥ ప్రమథ్య తరసా రాజ్ఞః సాల్వాదీన్ చైద్యపక్షగాన్। పశ్యతాం సర్వలోకానాం తార్క్ష్యపుత్రస్సుధామివ॥ ౧౭॥ రాజా॥ భగవాన్ భీష్మకసుతాం రుక్మిణీం రుచిరాననామ్। రాక్షసేన విధానేన ఉపయేమ ఇతి శ్రుతమ్॥ ౧౮॥ భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామి కృష్ణస్యామితతేజసః। రుక్మిణ్యాగ్రహణం పాణేః ప్రమథ్యాన్యాన్ స్వయంవరే॥ యథా మాగధసాల్వాదీన్ జిత్వా కన్యాముపాహరత్॥ ౧౯॥ బ్రహ్మన్ విష్ణుకథాః పుణ్యా మాధ్వీర్లోకమలాపహాః।

రుక్మిణీకల్యాణకథాప్రారంభఘట్టః.

కో ను తృప్యేత శృణ్వానః శ్రుతజ్ఞో నిత్యనూతనాః॥ ౨౦॥ శ్రీశుకః॥ రాజాసీద్భీష్మకో నామ విదర్భాధిపతిర్మహాన్। తస్య పంచాభవన్ పుత్రాః కన్యైకా చ వరాననా॥ ౨౧॥ రుక్మ్యగ్రజో రుక్మరథో రుక్మబాహురనంతరః। రుక్మకేశో రుక్మమాలీ రుక్మిణ్యేషాం స్వసా సతీ॥ ౨౨॥ సోపశ్రుత్య ముకుందస్య రూపవీర్య గుణశ్రియః। గృహాగతైర్గీయమానాస్తం మేనే సదృశం పతిమ్॥ ౨౩॥ తాం బుద్ధిలక్షణౌదార్యరూపశీలగుణాశ్రయామ్। కృష్ణశ్చ సదృశీం భార్యాం సముద్వోఢుం మనో దధే॥ ౨౪॥ బంధూనామిచ్ఛతాం దాతుం కృష్ణాయ భగినీం నృప। తతో నివార్య కృష్ణద్విడ్రుక్మీ చైద్యమమన్యత॥ ౨౫॥ తదవేత్యాసితాపాంగీ వైదర్భీ దుర్మనా భృశమ్। విచింత్యాప్తం ద్విజం కంచిత్కృష్ణాయ ప్రాహిణోద్ద్రుతమ్॥ ౨౬॥ ద్వారకాం స సమభ్యేత్య ప్రతిహారైః ప్రవేశితః। అపశ్యదాద్యం పురుషమాసీనం కాంచనాసనే॥ ౨౭॥ దృష్ట్వా బ్రహ్మణ్యదేవస్తమవరుహ్య నిజాసనే। ఉపవేశ్యార్హయాంచక్రే యథాత్మానం దివౌకసః॥ ౨౮॥ తం భుక్తవంతం విశ్రాంతముపగమ్య సతాం గతిః। పాణినాభిమృశన్ పాదావవ్యగ్రస్తమపృచ్ఛత॥ ౨౯॥ శ్రీకృష్ణః॥ కచ్చిద్ద్విజవరశ్రేష్ఠ ధర్మస్తే వృద్ధసంమతః। వర్తతే నాతికృచ్ఛ్రేణ సంతుష్టమనసస్సదా॥ ౩౦॥ సంతుష్టో యది వర్తేత బ్రాహ్మణో

నేనోపయేమే పరిణీతవానితి శ్రుతం పూర్వమేవ సామాన్యత ఏవ శ్రుతమ్॥ ౧౮॥ భగవన్నితి॥ విశేషం తు శ్రోతుమిచ్ఛామి॥ ౧౯॥ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ పుణ్యాః మహాఫలాః మాధ్వీః శ్రుతిసుఖాః - లోకస్య మలాపహాశ్చ - శృణ్వానః శృణ్వన్నిత్యర్థః శ్రుతజ్ఞః శ్రుతసారవిత్ - నిత్యనూతనాః ప్రతిక్షణమాశ్చర్యవత్ప్రతీయమానాః॥ ౨౦॥ ౨౪॥ బంధూనామితి చైద్యమమన్యత తస్యాః పరమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ తదితి॥ అవేత్య జ్ఞాత్వా - అసితాపాంగీ నీలకటాక్షా కృష్ణాయ కృష్ణమానేతుం - ప్రేషయామాస॥ ౨౬॥ ద్వారకామితి॥ ప్రతిహారైః ద్వారపాలైః॥ ౨౭॥ దృష్ట్వేతి॥ ఆత్మానం - శ్రీకృష్ణం॥ ౨౮॥ తమితి॥ అభిమృశన్ శనైశ్శనైః సంమర్దయన్॥ ౨౯॥ ౩౦॥ సంతుష్ట ఇతి॥ స ధర్మోఽస్య బ్రాహ్మణస్య అఖిలకామదోగ్ధా భవతి యద్వా - స బ్రాహ్మణోఽస్య విశ్వస్య అఖిలకామధుగితి॥ ౩౧॥ అసంతుష్ట ఇతి॥ లోకానాప్నోతి లోకాల్లోకాంతరం పర్యటన్

నైకత్రనివృత్తస్తిష్ఠతీత్యర్థః-నాప్నోతీతి పాఠే సురేశ్వరోఽపి భూత్వా-లోకాన్నాప్నోతి-ఉత్తమాన్ లోకాన్ ప్రాప్తోపి॥
అప్రాప్త ఇవ క్లిశ్యతీత్యర్థః- శేతే సుఖమాస్త ఇత్యర్థః-తదేవాహ-సర్వేష్వంగేషు వాక్పాణ్యాదిషు-విజ్వరః తాపరహితః॥
౩౨॥ విప్రానితి॥ స్వలాభః స్వత ఏవ ప్రాప్తో లాభః-ఆత్మలాభో వా-తేన సంతుష్టాన్ పూర్ణాన్-సాధూన్ స్వధర్మనిష్ఠాన్॥
౩౩॥ కచ్చిదితి॥ యస్య రాజ్ఞో విషయే దేశే॥ ౩౪॥ యత ఇతి॥ యతః స్థానాత్-యదిచ్ఛయా యస్య కార్యస్యేచ్ఛయా- దుర్గం స
ముద్రః॥ ౩౫॥ ఏవమితి॥ సంపృష్టః సంప్రశ్నః ప్రష్టవ్యోఽర్థో యస్య సః- పరమేష్ఠినా పరమేశ్వరేణ బంధూనామభిప్రేతం రుక్మి
ణశ్చేష్టితమిత్యాదిసర్వం॥ శ్లో॥ రుక్మిణ్యాస్స్వయమేకాంతే లిఖిత్వా దత్తపత్రికామ్ । ముద్రామున్ముచ్య కృష్ణాయ ప్రేమరుచి
హర్షమదర్శయత్॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ బ్రాహ్మణః శ్రీకృష్ణాజ్ఞయా వాచయతి॥ శ్రుత్వేతి॥ అయమర్థః
హే అచ్యుత హే భువనసుందర ఇతి ఔత్సుక్యం దర్శయతి-క్వ తవ మహిమా క్వ చాహం కులరూపశీలాదియుక్తా-తథాపి- ఆప
గతా త్రపా యస్మాత్తత్-మే చిత్తం త్వయ్యావిశతి ఆసజ్జతే - తత్కుత స్తత్రాహ-శృణ్వతాం కర్ణవివరైరంతః ప్రవిశ్య
అంగతాపం అంగేతి పృథక్ సంబోధనం వా-హరత స్తవ గుణాన్ శ్రుత్వా తథా దృశిమతాం చక్షుష్మతాం దృశామఖిలార్థ
లాభాత్మకం రూపం చ శ్రుత్వేతి॥ ౩౯॥ అహో కులకన్యానామిదమతిధార్ష్ట్యమితి మాశంకీరిత్యాహ॥ కేతి॥ హే ముకుంద

యేన కేనచిత్ । అహీయమానస్స్వాద్ధర్మాత్స హ్యస్యాఖిలకామధుక్ ॥ ౩౧ ॥ అసంతుష్టోఽసకృల్లోకానాప్నో
త్యపి సురేశ్వరః । అకించనోఽపి సంతుష్టశ్శేతే సర్వాంగవిజ్వరః ॥ ౩౨ ॥ విప్రాన్ స్వలాభసంతుష్టాన్ సాధూ
న్భూతసుహృత్తమాన్ । నిరహంకారిణశ్శాంతాన్నమస్యే శిరసాసకృత్ ॥ ౩౩ ॥ కచ్చిద్వః కుశలం బ్రహ్మన్
రాజతో యస్య హి ప్రజాః । సుఖం వసంతి విషయే పాల్యమానాస్స మే ప్రియః ॥ ౩౪ ॥ యతస్త్వమాగతో దు
ర్గం నిస్తీర్యేహ యదిచ్ఛయా । సర్వం నో బ్రూహ్యగుహ్యం చేత్కిం కార్యం కరవామ తత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవం సంపృ
ష్టసంప్రశ్నో బ్రాహ్మణః పరమేష్ఠినా । లీలాగృహీతదేహేన తస్మై సర్వమవర్ణయత్ ॥ ౩౬ ॥ విదర్భా
ధిపతేః పుత్రీ రుక్మిణీ తవ కింకరీ । విజ్ఞాపయతి తే కించిత్ ప్రస్తుతోద్వాహమంగళా ॥ ౩౭ ॥ తయా సం
ప్రేషితోఽహం తే సకాశం భీష్మకన్యయా । తస్యాస్సందేశమాకర్ణ్య క్రియతాం యదనంతరమ్ ॥ ౩౮ ॥ రుక్మి
ణీ॥ శ్రుత్వా గుణాన్ భువనసుందర శృణ్వతాం తే నిర్విశ్య కర్ణవివరైర్హరతోఽంగతాపమ్ । రూపం దృశాం
దృశిమతామఖిలార్థలాభం త్వయ్యచ్యుతావిశతి చిత్తమపత్రపం మే ॥ ౩౯ ॥ కా త్వా ముకుంద మహతీ కు
లరూపశీలవిద్యావయోద్రవిణధామభిరాత్మతుల్యమ్ । ధీరా పతిం కులవతీ న వృణీత కన్యా కాలే నృసింహ నర
లోకమనోభిరామమ్ ॥ ౪౦ ॥ తస్మాద్భవాన్ ఖలు వృతః పతిరంగ జాయామాత్మార్పితశ్చ భవతోఽత్ర విభో వి
ధేహి । మా వీరభాగమభిమర్శతు చైద్య ఆరాద్గోమాయువన్మృగపతేర్బలిమంబుజాక్ష ॥ ౪౧ ॥ పూర్తేష్టద
త్తనియమవ్రతదేవవిప్రగుర్వర్చనాదిభిరలం భగవాన్ పరేశః । ఆరాధితో యది గదాగ్రజ ఏత్య పాణిం గృ
హ్ణాతు మే న దమఘోషసుతాదయోఽన్యే ॥ ౪౨ ॥ శ్వోభావిని త్వమజితోద్వహనే విదర్భాన్ గుప్తస్సమేత్య
పృతనాపతిభిః పరీతః । నిర్మథ్య చైద్యమగధేశబలం ప్రసహ్య మాం రాక్షసేన విధినోద్వహ వీర్యశుల్కామ్

హే నృసింహ నరశ్రేష్ఠ-కా నామ కన్యా కులవతీ తథా మహతీ రూపగుణోదారా-తథా ధీరా ధీమతీ- త్వా త్వాం- పతిం న వృ
ణీత న వృణ్యాదేవ కేవలం దోషశంకేతి భావః- కథంభూతం- గుణశీలాదిభిరాత్మనైవ తుల్యం- నిరుపమమిత్యర్థః- ద్రవిణం ద్ర
వ్యసంపత్-ధామ ప్రభావః-తథా నరలోకస్య మనసామభిరామో అభిరమణం యస్మాత్తం-కించ- కాలే వివాహావసరే ॥౪౦॥
తదితి॥ హే విభో- తత్తస్మాన్మయా భవాన్ ఖలు పతిర్వృతః- ఆత్మా చ భవతోఽర్పితః అతస్త్వమత్రాగత్య మాం భవతో
జాయాం విధేహి విపక్షే బాధకం ద్యోతయంత్యాహ-మా వీరభాగమితి-వీరస్య తవ భాగం మాం- ఆరాత్ శీఘ్రమాగత్య చై
ద్యః శిశుపాలః మాభిమర్శతు మా స్పృశతు- మృగపతేః సింహస్య బలిం భాగం గోమాయుః సృగాల ఇవేతి॥౪౧॥ అనేకజన్మ
కృతైః సుకృతైరిదమేవ మే భూయాదితి ప్రార్థయతే॥ పూర్తేతి॥ పూర్తం కూపాది- ఇష్టమగ్నిహోత్రాది- దత్తం హిర
ణ్యాదిదానం-నియమః తీర్థాటనాది-వ్రతం కృచ్ఛ్రాది ॥౪౨॥ నను చైద్యాదిబంధుభిరవితాయాం త్వయి కిమధునా కరణీ
యమిత్యపేక్షాయామాహ శ్వోభావినీతి॥ హే అజిత శ్వోభావిని ఉద్వహనే వివాహే- ప్రథమం గుప్తః అలక్షిత ఏవాగత్య- ప
శ్చాత్పృతనాపతిభిః పరివృతస్సన్-చైద్యాదిబలం నిర్మథ్య- ప్రసహ్య బలాత్- వీర్యప్రదర్శనమేవ శుల్కం వైవాహికం దే
యం యస్యాస్తాం మాం- అనేన రాక్షసవిధినా- ఉద్వహేతి ఉపదేశరహస్యం ॥౪౩॥ నను భవతు-శిశుపాలాదిబల ప్రమథ

నంఅంతఃపురమధ్యగతాయాస్తవహరణేత్వద్బంధువధోపి ప్రసజ్యేతేత్యర్థః॥ అంతఃపురేతి॥ పుర్వేద్యుర్వివాహ దిన మారభ్య ప్రవర్తమానాం-గిరిజాంఅంబికాం-అంబికాగృహే దేవమమహరణంసుకరమితిభావః॥౪౨॥ ననుకిమనేనసంబంధేనానర్థకారిణాద్వైద్యోపి తావత్ప్రఖ్యాతగుణకమాన యోగ్యఏవవరఇతితత్రాహ॥యస్యేతి॥ హేఅంబుజాక్ష-యస్యభవతోంఘ్రిపంకజరజోభిఃస్నపనం- ఆత్మనస్తమసోపహత్యై- ఉమాపతిరివమహాంతఃవాంఛంతి- తస్యభవతఃప్రసాదం యద్యహంనలభేయ తర్హి-వ్రతైరుపవాసాదిభిః- కృశాన్ అసూన్ప్రాణాన్- జహ్యాంత్యజేయం- తతఃకిమతఆహ- శతజన్మభిరితి- ఏవమేవవారంవారంజహ్యాం- యావచ్ఛతజన్మభిరపితవప్రసాదస్స్యాదితి॥౪౫॥ ఇతీతి॥ అత్రయత్కృత్యంకరణీయంతద్విమృశ్యక్రియతామంతస్యానంతరమేవక్రియతామితి॥౪౬॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్విపంచాశత్తమోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రిపంచాశత్తమేగత్వావిదర్భానచ్యుతేహితః। రుక్మిణీమాహరత్కృష్ణోమిషతాంద్విషతాంబలాత్॥౧॥ ౨॥ నిద్రాయాఅలాభేకారణాంతరం॥ వేదేతి॥ ఉద్వాహోనివారితఇతి॥ తయాఅకథితమపి అహంజానామీతి- ఆనయిష్యేఆనయి
౪౩॥ అంతఃపురాంతరచరామనిహత్యబంధూన్ త్వాముద్వహేకథమితిప్రవదామ్యుపాయమ్। పూర్వేద్యు
రస్తిమహతీకులదేవయాత్రాయస్యాం బహిర్నవవధూర్గిరిజాముపేయాత్॥౪౨॥యస్యాంఘ్రిపంక
జరజస్స్నపనంమహాంతోవాంఛంత్యుమాపతిరివాత్మతమోపహత్యై। యర్హ్యంబుజాక్ష నలభేయభవ
త్ప్రసాదంజహ్యామసూన్ వ్రతకృశాన్ శతజన్మభిస్స్యాత్ ॥౪౫॥ బ్రాహ్మణః॥ ఇత్యేతేగుహ్యసందే
శాయదుదేవమయాహృతాః। విమృశ్యకృత్యంయచ్చాత్రక్రియతాంతదనంతరమ్॥౪౬॥

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్విపంచాశోఽధ్యాయః*—

శ్రీశుకః॥ వైదర్భ్యాస్సతుసందేశం నిశమ్యయదునందనః। ప్రగృహ్యపాణినాపాణిం ప్రహసన్ద్విజ
మబ్రవీత్ ॥౧॥ తథాహమపితచ్చిత్తో నిద్రాంచనలభేనిశి॥
౨॥ వేదాహంరుక్మిణాద్వేషాన్మమోద్వాహోనివారితః। తామానయిష్య ఉన్మథ్యరాజన్యాపశదాన్
మృధే॥ మత్పరామనవద్యాంగీమేధసోగ్నిశిఖామివ॥ ౩॥ ఉద్వాహర్క్షంచవిజ్ఞాయరుక్మిణ్యామధుసూద
నః।రథస్సంయుజ్యతామాశుదారుకేత్యాహసారథిమ్॥ ౪॥ సచాశ్వైశ్శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలాహ
కైః।యుక్తంరథముపానీయతస్థౌప్రాంజలిరగ్రతః ॥౫॥ ఆరుహ్యస్యందనంశౌరిర్ద్విజమారోప్యతూర్ణ
గైః।ఆనర్తాదేకరాత్రేణవిదర్భానగమద్ధయైః॥౬॥ రాజాసకుండినపతిఃపుత్రస్నేహవశంగతః। శిశుపా
లాయస్వాంకన్యాందాస్యన్కర్మాణ్యకారయత్ ॥౭॥పురంసంమృష్టసంసిక్తమార్గరథ్యాచతుష్పథమ్
చిత్రధ్వజపతాకాభిస్తోరణైస్సమలంకృతమ్ ॥౮॥ స్రగ్గంధమాల్యాభరణైర్విరజాంబరభూషితైః। జుష్టం
స్త్రీపురుషైశ్శ్రీమద్గృహైరగరుధూపితైః ॥౯॥ పితౄన్దేవాన్సమభ్యర్చ్య విప్రాంశ్చవిధివన్నృప।భోజ
యిత్వాయథాన్యాయ్యంవాచయామాసమంగళమ్ ॥౧౦॥ సుస్నాతాంసుదతీంకన్యాంకృతకౌతుకమంగ
ళామ్।అహతాంశుకయుగ్మేనభూషితాంభూషణోత్తమైః ॥౧౧॥ చక్రుస్సామర్గ్యజుర్మంత్రైర్వధ్వారక్షాం...
ష్యామి-రాజన్యాపశదాన్ రాజసుహీనాన్-ఉన్మథ్యఆనయ నేద్యృష్టాంతఃఏధసఇ॥ ౩॥ ఉద్వాహర్క్షమితి॥ పరశ్వోరాత్రౌవివాహనక్షత్రమితిజ్ఞాత్వా॥౪॥సఇతి॥ శైబ్యేత్యాదీనిచత్వారిఅశ్వనామాని ॥౫॥ ఆరుహ్యేతి॥ తస్యాంరాత్ర్యాం
ప్రస్థాయ ప్రాతర్విదర్భ దేశానగమత్- శ్వోభావినిత్వమజితోద్వహనేవిదర్భాన్ గుప్తస్సమేత్యేతి రుక్మిణీసందే
శాత్॥౬॥ రాజేతి॥పుత్రస్యరుక్మిణఃస్నేహేనతద్వశమనుగచ్ఛతీతితథా- అనేనశిశుపాలే అస్యాద్వాహికాభిరుచిర్ద్యోత
యతికర్మాణిపురాలంకారపితృదేవతార్చనాదీని॥౭॥తాన్యేవాహచతుర్భిః॥ పురమితి॥సంమృష్టాఃసంసిక్తాశ్చమార్గా
దయోయస్మిన్తత్-చిత్రధ్వజేషుపతాకాస్తాభిస్సమలంకృతమకారయత్ ॥౮॥ స్రగితి॥ స్రగ్గంధమాల్యాభరణైరిత్య
త్రమత్వర్థోద్రష్టవ్యః- యద్వా- స్రగ్గంధమాల్యాన్యాబిభ్రతీతితథాతైః- తథావిరజైరంబరైశ్చభూషితైః సాపురు
షైర్జుష్టంతథా-శ్రీమద్భిఃగృహైశ్చజుష్టం ॥౯॥ పితౄదేవానితి॥ యథాన్యాయ్యం అన్యాంశ్చకన్యాంప్రతిమంగళంవాచ
యామాస॥౧౦॥సుస్నాతామితి॥కృతంకౌతుకేనవివాహసూత్రేణమంగళంయస్యాస్తాం-అహతంనవీనం- భూషణోత్త
మైశ్చభూషితాం॥౧౧॥ చక్రురితి॥వధ్వాఃతస్యాఃకన్యాయాః అథర్వవిత్ అథర్వణవేదమంత్రవిత్॥౧౨॥౧౩॥ఏవమితి॥

అభ్యుదయే ఉచితం॥౧౪॥ మదచ్యుద్భిరితి॥ తతశ్చతురంగసైన్యైః పరితః పరివృతః కుండినం భీష్మపురం యయౌ - మదంచ్యవంతే మదచ్యుతః తైః స్యందనైః రథైః హేమరచితామాలావిద్యంతేయేషు తైః॥ ౧౫॥ తమితి॥ కల్పితం నిర్మితం యదన్యత్ నివేశనం తస్మిన్॥౧౬॥ ౧౭॥ కృష్ణేతి॥ యది శ్రీకృష్ణో హరేదితి శంకితాః కన్యాం సాధయితుమిత్యర్థః॥ ౧౮॥ ౨౦॥ సూర్యోదయాత్పూర్వమేవాత్సుక్యేన రుక్మిణ్యా చింతయదిత్యాహ॥ భీష్మకన్యేతి॥ ప్రత్యాపత్తిం ప్రత్యాగమనం॥ ౨౧॥ అహో ఇతి॥ త్రియామా రాత్రిస్తావన్మాత్రేణాంతరితః - అల్పరాధసః మందభాగ్యాయాః॥ ౨౨॥ సఇతి॥ జుగుప్సితం ధార్ష్ట్యాది అపీతి శంకాయాం - నాయాతి హి కృతోద్యమ ఇతి - అస్యార్థః - ఆదౌ కృతోద్యమత్వాత్ తం న ప్రస్థాపితవాన్ - ప్రస్థాపనావసరే వా కించిన్మయి జుగుప్సితం మత్వా - ప్రత్యాచష్ట - అతః సోఽపి ద్విజో నూనం నాయాతీతి॥ ౨౩॥ యద్వా - తతో నిర్గతోఽపి శ్రీకృష్ణో మద్దైవవైముఖ్యాత్ - క్వచిత్ప్రతిబద్ధో భవేదిత్యాహ॥ దుర్భగాయా ఇతి॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ కాలజ్ఞా అధునా గోవిం

...గాం ద్విజోత్తమాః। పురోహితోఽథర్వవిదో జుహావ గ్రహశాంతయే॥ ౧౨॥ హిరణ్యరూప్యవాసాంసి తిలాంశ్చ గుడమిశ్రితాన్। ప్రాదాద్ధేనూశ్చ విప్రేభ్యో రాజా విధివిదాం వరః॥ ౧౩॥ ఏవం చేదిపతీ రాజా దమఘోషస్సుతాయ వై। కారయామాస మంత్రజ్ఞైస్సర్వమభ్యుదయోచితమ్॥౧౪॥ మదచ్యుద్భిర్గజానీకైస్స్యందనైర్హేమమాలిభిః। పత్త్యశ్వసంకులైస్సైన్యైః పరీతః కుండినం యయౌ ౧౫॥ తం వై విదర్భాధిపతిస్సమభ్యేత్యాభిపూజ్య చ। నివేశయామాస ముదా కల్పితాన్యనివేశనే॥ ౧౬॥ తత్ర సాల్వో జరాసంధో దంతవక్త్రో విదూరథః॥ ఆజగ్ముశ్చైద్యపక్షీయాః పౌండ్రకాద్యాస్సహస్రశః॥ ౧౭॥ కృష్ణరామద్విషో యత్తాః కన్యాం చైద్యాయ సాధితుమ్। యద్యాగత్య హరేత్కృష్ణో రామాద్యైర్యదుభిర్వృతః॥ యోత్స్యామస్సంహతాస్తేన ఇతి నిశ్చితమానసాః॥౧౮॥ శ్రుత్వైతద్భగవాన్రామో విపక్షీయనృపోద్యమమ్। కృష్ణం చైకం గతం హర్తుం కన్యాం కలహశంకితః॥౧౯॥ బలేన మహతా సార్ధం భ్రాతృస్నేహపరిప్లుతః। త్వరితః కుండినం ప్రాగాద్గజాశ్వరథపత్తిభిః॥ ౨౦॥ భీష్మకన్యా వరారోహా కాంక్షంత్యాగమనం హరేః। ప్రత్యాపత్తిమపశ్యంతీ ద్విజస్యాచింతయత్తదా॥ ౨౧॥ అహో త్రియామాంతరిత ఉద్వాహో మేఽల్పరాధసః । నాగచ్ఛత్యరవిందాక్షో నాహం వేద్మ్యత్ర కారణమ్॥ ౨౨॥ సోఽపి నావర్తతేఽద్యాపి మత్సందేశహరో ద్విజః। అపి మయ్యనవద్యాత్మా దృష్ట్వా కించిజ్జుగుప్సితమ్। మత్పాణిగ్రహణే నూనం నాయాతి హి కృతోద్యమః॥ ౨౩॥ దుర్భగాయా న మే ధాతా నానుకూలో మహేశ్వరః। దేవీ వా విముఖీ గౌరీ రుద్రాణీ గిరిజా సతీ॥ ౨౪॥ ఏవం చింతయతీ బాలా గోవిందహృతమానసా। న్యమీలయత కాలజ్ఞా నేత్రే చాశ్రుకలాకులే॥ ౨౫॥ ఏవం వధ్వాః ప్రతీక్షంత్యా గోవిందాగమనం నృప। వామ ఊరుర్భుజో నేత్రమస్ఫురన్ప్రియభాషిణః॥ ౨౬॥ అథ కృష్ణవినిర్దిష్టస్స ఏవ ద్విజసత్తమః। అంతఃపురచరాం దేవీం రాజపుత్రీం దదర్శ హ॥ ౨౭॥ సా తం ప్రహృష్టవదనమవ్యగ్రాత్మగతిం సతీ। ఆలక్ష్య లక్షణాభిజ్ఞా సమపృచ్ఛచ్ఛుచిస్మితా॥ ౨౮॥ తస్యా ఆవేదయత్ప్రాప్తం శశంస యదునందనమ్। ఉక్తం చ సత్యవచనమాత్మోపనయనం ప్రతి॥ ౨౯॥ తమాగతం సమాజ్ఞాయ వైదర్భీ హృష్టమానసా। న పశ్యంతీ బ్రాహ్మణాయ ప్రియమన్యన్ననామ సా ॥ ౩౦ ॥ ప్రాప్తౌ శ్రుత్వా స్వదుహితురుద్వాహప్రేక్షణోత్సుకౌ। అభ్యయాత్తూర్యఘోషేణ రామకృష్ణౌ సమర్హణైః ॥ ౩౧ ॥ మధుపర్కముపానీయ...

దాగమనకాల ఇతి మత్వా - కించిదాశ్వస్తచిత్తా సతీ చింతాస్తబ్ధే లోచనే నిమీలితవతీత్యర్థః॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ప్రియశంసినః ప్రియసూచకాః॥ ౨౬॥ అథేతి॥ పురోపవనం ప్రాప్తేన శ్రీకృష్ణేన - వినిర్దిష్టః ప్రాప్తం మాం కథయేత్యాదిష్టః॥ ౨౭॥ సేతి॥ నవ్యగ్రా ఆత్మనో దేహస్య గతిర్యస్య తం - లక్షణాభిజ్ఞా దూతస్య లక్షణం తత్కాలకర్మభిరభిజానాతీతి తథా॥ ౨౮॥ తస్యా ఇతి॥ తస్యై ప్రాప్తం యదునందనం ఆవేదితవాన్ - తచ్చ శశంస - ఆత్మోపనయనం ప్రతి ఆత్మనా స్వయం కృష్ణస్యానయనం ప్రతి - తేన ద్విజేన సత్యవచనం చోక్తమితి - ఆత్మనః ప్రాణేశ్వరస్యేతి వా - యద్వా - ఆత్మనః తస్యా ఉపనయనం ప్రతి శ్రీకృష్ణేన యదుక్తం సత్యవచనం - తామానయిష్య ఇత్యాది - తచ్చ శశంస అవర్ణయదిత్యర్థః॥ ౨౯॥ తమితి॥ తం శ్రీకృష్ణం అస్మిన్కాలే సర్వస్యార్పణమప్యపర్యాప్తమితి - తదుచితం ప్రియమపరం నపశ్యంతీతి తథా - కేవలం ననామ - పశ్చాద్బహుధా దాదిత్యర్థః - యద్వా - మాం శ్రియం యేన మంతి - తే తావత్సర్వసంపదామాస్పదా భవంతి - కిం పునర్మయి ప్రణతా యామితి - తతోఽధికమన్యత్ ప్రియం న పశ్యంతీ ననామేతి ॥౩౦॥ ౩౧॥ తయోరితి॥ మహాభక్తిరిత్యనేన శ్రీకృష్ణోఽబాధంక

స్యాముద్వోఢుమేవాగతః స్యాదితి వరోచితేన విధినా సమపూజయదితి సూచితం - యథాయథావత్ ॥ ౩౩॥ ఏవమితి॥ సమేతా
నాం రాజ్ఞాం మధ్యే - వీర్యాద్యనతిక్రమ్య - తం తం సమర్పితవానిత్యర్థః॥ ౩౪॥ శ్రీకృష్ణే భావికర్మసూచకం జనానురాగం
దర్శయతి త్రిభిః॥ కృష్ణమితి॥ ౩౫॥ అస్యేతి॥ అస్యైవ రుక్మిణ్యేవ అర్హా త్వేవ - అసావేవ భైష్మ్యా ఏవ సముచితః ఏవేతి అవధార
ణాని తత్తైర్ధికస్మిన్ వ్యతిరేకప్రదర్శనముపలక్షణార్థం - నాపరేతి న చ వాక్యభేదదోషః - అనూద్యవిధేయవిధిభేదేన విభిన్నా
నామేకవాక్యానాం సహప్రయోగాత్ - గృహం సమార్ష్టేత్యాదివదితి॥ ౩౬॥ కించిదితి॥ అయమేవానుగ్రహ ఇతి నిర్దేశం
తి - కృష్ణోత్వితి ౩౭॥ ౩౮॥ తస్యా ఆగమనం విశినష్టి ద్వయేన పద్భ్యామితి॥ ౩౯॥ ౪౦॥ మృదంగేతి॥ అపిచ - మృదంగాదయః
జఘ్నిరే ఆహతాః వాదితా ఇత్యర్థః॥ ౪౧॥ నానేతి॥ వారముఖ్యా గణికోత్తమాః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ఆసాద్యేతి॥ ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య॥
౪౪॥ తామితి॥ ప్రవయసో వృద్ధాః - భవానీ త్వామితి భవస్యోపసర్జనత్వం స్త్రీకర్తృకోచితముక్తం॥ ౪౫॥ నమస్య ఇతి॥ రుక్మిణ్యా

సాంసి నిరజాంసి సః। ఉపాయనాన్యభీష్టాని విధివత్సమపూజయత్॥ ౩౨॥ తయోర్నివేశనం శ్రీమదుపకల్ప్య
మహామతిః। ససైన్యయోస్సానుగయోరాతిథ్యం విదధే యథా॥ ౩౩॥ ఏవం రాజ్ఞాం సమేతానాం యథావీ
ర్యం యథావయః। యథాబలం యథావిత్తం సర్వైః కామైస్సమర్హయత్॥ ౩౪॥ కృష్ణమాగతమాకర్ణ్య వి
దర్భపురవాసినః। ఆగత్య నేత్రాంజలిభిః పపుస్తన్ముఖపంకజమ్॥ ౩౫॥ అస్యైవ భార్యా భవితుం రుక్మిణ్య
ర్హతి నాపరా। అసావప్యనవద్యాత్మా భైష్మ్యాస్సముచితః పతిః॥ ౩౬॥ కించిత్సుచరితం యన్నస్తేన తుష్టస్త్రి
లోకకృత్। అనుగృహ్ణాతు గృహ్ణాతు వైదర్భ్యాః పాణిమచ్యుతః॥ ౩౭॥ ఏవం ప్రేమకలాబద్ధా వదంతిస్మ పురౌ
కసః। కన్యా చాంతఃపురాత్ప్రాగాద్భటైర్గుప్తాంబికాలయమ్॥ ౩౮॥ పద్భ్యాం వినిర్యయౌ ద్రష్టుం భవా
న్యాః పాదపల్లవమ్। సా చానుధ్యాయతీ సమ్యఙ్ముకుందచరణాంబుజమ్॥ ౩౯॥ యతవాఙ్మాతృభిస్సార్ధం
సఖీభిః పరివారితా। గుప్తా రాజభటైశ్శూరైస్సన్నద్ధైరుద్యతాయుధైః॥ ౪౦॥ మృదంగశంఖపణవతూర్యభే
ర్యశ్చ జఘ్నిరే॥ ౪౧॥ నానోపహారబలిభిర్వారముఖ్యాస్సహస్రశః। స్రగ్గంధవస్త్రాభరణైర్ద్విజప
త్న్యస్స్వలంకృతాః॥ ౪౨॥ గాయంతశ్చ స్తువంతశ్చ గాయకా వాద్యవాదకాః। పరివార్య వధూం జగ్ము
స్సూతమాగధవందినః॥ ౪౩॥ ఆసాద్య దేవసదనం ధౌతపాదకరాంబుజా। ఉపస్పృశ్య శుచిశ్శాంతా ప్రవివే
శాంబికాంతికమ్॥ ౪౪॥ తాం వై ప్రవయసో బాలాం విధిజ్ఞా విప్రయోషితః। భవానీం వందయాంచక్రుర్భ
వపత్నీం భవాన్వితామ్॥ ౪౫॥ నమస్యే త్వాంబికేఽభీక్ష్ణం స్వసంతానయుతాం శివామ్। భూయాత్పతిర్మే భగ
వాన్కృష్ణస్తదనుమోదతామ్॥ ౪౬॥ ఇతి సంప్రార్థయంతీ తాం దేవీం దేవముమాపతిమ్। పూజయామా
స విధివద్ద్విజపత్నీపురస్కృతమ్॥ ౪౭॥ అద్భిర్గంధాక్షతైర్ధూపైర్వాసస్స్రఙ్మాల్యభూషణైః। నానో
పహారబలిభిః ప్రదీపావలిభిః పృథక్॥ ౪౮॥ విప్రస్త్రియః పతిమతీస్తథా తైస్సమపూజయత్। లవణాపూప
తాంబూలకంఠసూత్రఫలేక్షుభిః॥ ౪౯॥ తస్యై స్త్రియస్తాః ప్రదదుశ్శేషాం యుయుజురాశిషః। తాభ్యో దే
వ్యై నమశ్చక్రే శేషాంశ్చ జగృహే వధూః॥ ౫౦॥ మునివ్రతమథ త్యక్త్వా నిశ్చక్రామాంబికాగృహాత్। ప్ర
గృహ్య పాణినా భృత్యాం రత్నముద్రోపశోభినా॥ ౫౧॥ తాం దేవమాయామివ వీరమోహినీం సుమధ్య
మాం కుండలమండితాననామ్। శ్యామాం నితంబార్పితరత్నమేఖలాం వ్యంజత్స్తనీం కుంతలశంకితేక్ష
ణామ్॥ ౫౨॥ శుచిస్మితాం బింబఫలాధరద్యుతిశోణాయమానద్విజకుందకుడ్మలామ్। పదా చలంతీం కలహం
సగామినీం శింజత్కలానూపురధామశోభినా। విలోక్య వీరా ముముహుస్సమాగతా యశస్వినస్తత్కృత

తద్దైవదృష్టోయం మంత్రః స్వసంతానయుతాం గణేశాదిసహితం - ఆత్మారామోసౌ కథం త్వత్పతిర్భవేదితి చేదత ఆహ త
దనుమోదతామితి భవతి శ్రీకృష్ణ ఏవ వా॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అద్భిరితి॥ వాసస్స్రగ్గంధాదిభిరంబికాం సమపూజయత్॥ ౪౮॥ విప్ర
స్త్రియ ఇతి॥ తథా విప్రస్త్రియోపి - తైర్దివ్యైర్లవణాదిభిశ్చ - సమపూజయదితి॥ ౪౯॥ తస్యా ఇతి॥ శేషాం నిర్మాల్యం
౫౦॥ మునివ్రతమితి॥ మునివ్రతం మౌనాది - భృత్యాం సఖీం॥ ౫౧॥ తామితి॥ తాం విలోక్య వీరా ముముహురితి తృతీయే నాన్వ
యః - శ్యామాం అజాతరజస్కాం - కుంతలేభ్యశ్శంకితే ఈషచ్చపలే ఈక్షణే యస్యాస్తాం॥ ౫౨॥ శుచిస్మితామితి॥ ద్విజా ఏవ కుం
దానాం కుడ్మలాని ముకుళాని బింబఫలవత్ యోధరః తస్య ద్యుతిభిః శోణాయమానాని తాని యస్యాస్తాం - కలా శోభా తద్యు
క్తం నూపురం శింజచ్చ తత్ కలానూపురంచ - తస్య ధామ దీప్తిః తేన శోభితుం శీలం యస్యాః తేన - పదా చలంతీం విలోక్య ము

ముహుః॥౫౩॥ న కేవలం ముముహుః పేతుశ్చేత్యాహ॥ యామితి॥ యాత్రామిషేణ-హరయే స్వలావణ్యం సమర్పయంతీం యాం వీక్ష్య క్షితౌ పేతుః॥౫౪॥ సేతి॥ సా తాన్ ప్రాప్తాన్ హ్రియా ఐక్షత- తదైవాచ్యుతం చ దదర్శేత్యుత్తరేణాన్వయః- చలత్పద్మకోశతుల్యౌ చరణౌ-చాలయంతీ॥౫౫॥ తామితి॥ సుపర్ణలక్షణం గరుడధ్వజం॥ ౫౬॥ తత ఇతి॥ హరిః సింహః- అసహమానానాం తేషామాక్రోశమాహ- అహో ధిగస్మాన్ యతోస్మాకం-యశో గోపైర్హృతమితి॥౫౭॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రిపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుఃపంచాశత్తమే తు జిత్వా రాజ్ఞో విపక్షగాన్ । రుక్మిణం చ విరూప్యాథ భైష్మ్యాః పాణిం ప్రభుర్గ్రహీత్ ॥ ఇతీతి ॥ అహో ధిగస్మానిత్యేవం వదంతః-సుసంరబ్ధాః క్రోధావిష్టాః-దంశితాః కృతసన్నాహాః - పరిక్రాంతాః పరివృతాః - అన్వీ

హృచ్ఛయాదీనతాః॥ ౫౩॥ యాం వీక్ష్య తే నృపతయ స్తదుదారహాసవ్రీడావలోకహృతచేతస ఉజ్ఝితాస్త్రాః । పేతుః క్షితౌ రథగజాశ్వగతా విమూఢా యాత్రాచ్ఛలేన హరయేర్పయతీం స్వశోభామ్ ॥ ౫౪॥ సైవం శనైశ్చలయతీ చరణాబ్జకోశౌ ప్రాప్తిం తదా భగవతః ప్రసమీక్షమాణా । ఉత్సార్య వామకరజైరలకానపాంగైః ప్రాప్తాన్ హ్రియైక్షత నృపాన్ దదృశేచ్యుతం చ॥ ౫౫॥ తాం రాజపుత్రీం రథమారురుక్షతీం జహార కృష్ణో ద్విషతాం సమీక్షతాం । రథం సమారోప్య సుపర్ణలక్షణం రాజన్యచక్రం పరిభూయ మాధవః॥ ౫౬॥ తతో యయౌ రామపురోగమశ్శనైస్సృగాలమధ్యాదివ భాగహృద్ధరిః । తం మానినస్స్వాభిభవం యశః క్షయం పరే జరాసంధముఖా న సేహిరే । అహో ధిగస్మాన్ యశ ఆత్తధన్వినాం గోపైర్హృతం కేసరిణాం మృగైరివ॥

——*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- త్రిపంచాశోధ్యాయః.*——

ఇతి సర్వే సుసంరబ్ధా వాహానారుహ్య దంశితాః। స్వైస్స్వైర్బలైః పరిక్రాంతా అన్వీయుర్ధృతకార్ముకాః। ౧॥ తానాపతత ఆలోక్య యాదవానీకయూథపాః । తస్థుస్తత్సంముఖా రాజన్ విస్ఫూర్జ్య స్వధనూంషి తే॥ ౨॥ అశ్వపృష్ఠే గజస్కంధే రథోపస్థే చ కోవిదాః। ముముచుశ్శరవర్షాణి మేఘా అద్రిష్వపో యథా॥ ౩॥ పత్యుర్బలం శరాసారైశ్ఛన్నం వీక్ష్య సుమధ్యమా। సవ్రీడమైక్షత్తద్వక్త్రం భయవిహ్వలలోచనా ॥ ౪॥ ప్రహస్య భగవానాహ మా స్మ భైర్వామలోచనే। వినంక్ష్యత్యధునైవైతత్తావకైశ్శాత్రవం బలమ్॥ ౫॥ తేషాం తద్విక్రమం వీరా గదసంకర్షణాదయః। అమృష్యమాణా నారాచైర్జఘ్నుర్హయగజాన్ రథాన్॥ ౬॥ పేతుశ్శిరాంసి రథినామశ్వినాం గజినాం భువి। సకుండలకిరీటాని సోష్ణీషాణి చ కోటిశః॥ ౭॥ హస్తాస్సాసిగదేష్వాసాః కరభా ఊరవోంఘ్రయః। అశ్వాశ్వతరనాగోష్ట్రఖరమర్త్యశిరాంసి చ॥ ౮॥ హన్యమానబలానీకా వృష్ణిభిర్జయకాంక్షిభిః। రాజానో విముఖా జగ్ముర్జరాసంధపురోగమాః॥ ౯॥ శిశుపాలం సమభ్యేత్య హృతదారమివాతురమ్। నష్టత్విషం గతోత్సాహం శుష్యద్వదనమబ్రువన్॥ ౧౦॥ భో భోః పురుషశార్దూల దౌర్మనస్యమిదం త్యజ। న ప్రియాప్రియయో రాజన్నిష్ఠా దేహిషు దృశ్యతే॥ ౧౧॥ యథా దారుమయీ యోషిన్నృత్యతే కుహకేచ్ఛయా। ఏవమీశ్వరతంత్రోయమీహతే సుఖదుఃఖయోః॥ ౧౨॥ శౌరేస్సప్తదశాహం వై సంయుగాని పరాజితః। త్రయోవింశతిభిస్సైన్యైర్జిగ్య ఏకమహం పరమ్॥ ౧౩॥ తథాప్యహం న శోచామి న ప్రహృష్యామి కర్హిచిత్। కాలేన దైవయుక్తేన జానన్ విద్రావితం జగత్ ॥ ౧౪॥ అధునాపి వయం సర్వే వీరయూథపయూథపాః। పరాజితాః ఫల్గుతంత్రైర్యదుభిః కృష్ణపాలితైః ॥ ౧౫॥ రిపవో జిగ్యురధునా

యుః అన్వధావన్॥ ౧॥ తానితి॥ విస్ఫూర్జ్య టంకారం కృత్వా॥ ౨॥ అశ్వపృష్ఠ ఇతి॥ పరేషాం శరాణాం బాహుల్యే-యాదవానాం [illegible]త్వే చ దృష్టాంతః॥ మేఘా ఇతి॥ ౩॥ పత్యురితి॥ ఐక్షత్ ఐక్షత॥ ౪॥ ప్రహస్యేతి। మా స్మ భైః భయం మా కురు- హే వామలోచనే వరాక్షి- తావకైః త్వదీయైః కృత్వా॥ ౫॥ తేషామితి॥ స చాసౌ విక్రమశ్చ తం॥ ౬॥ పేతురితి॥ ఉష్ణీషాణి శిరోవతంసవస్త్రాణి-తత్సహితాని శిరాంసి॥ ౭॥ హస్తా ఇతి॥ కరభాః ప్రకోష్ఠాః-ఊరువిశేషణం వా॥ ౮॥ ౯॥ శిశుపాలమితి॥ అప్రాప్తదారమేవ తం-హృతదారమివ ఆతురం॥ ౧౦॥ భో భో ఇతి॥ నిష్ఠా స్థైర్యం॥ ౧౧॥ యథేతి॥ కుహకో నర్తయితా-తస్యేచ్ఛయా దుఃఖేపి ఈహమానత్వేన పారవశ్యం వ్యక్తం దర్శితం ॥ ౧౨॥ అత్ర చాహమేవ దృష్టాంత ఇత్యాహ-జరాసంధః॥ శౌరేరితి॥ శౌరేః కృష్ణస్సకాశాత్ - ఏకం సంయుగం పరం కేవలం అంతిమం వా జిగ్యే జితవానహం ॥ ౧౩॥ తథేతి॥ దైవం అదృష్టం తద్యు

క్తేన॥౧౪॥అధునేతి॥ఫల్గుతంత్రైః స్వల్పసైన్యైః॥౧౫॥ రిపవ ఇతి॥ ప్రదక్షిణః అనుకూలస్స్యాత్॥౧౬॥ ౨౧॥ అద్యేతి॥గో పాలస్య వేదపాలకస్యేతి వాస్తవోర్థః- తథా సుదుర్మతేరితి-శోభనా అనుగ్రహావతీదుష్టేష్వపి మతిర్యస్య తస్యేతి॥౨౨॥ ౨౪॥ఆహేతి॥యదూనాంకులపాంసన కులదూషణేతి లౌకికార్థః-వాస్తవార్థస్తు- యదూనాంకులస్యప- హేయదుకుల పతే- అంసనస్వాయం చరిపుహననచతుర- అంసస మాఘాత ఇత్యస్మాద్ధాతోః కర్తరిల్యుట్ ప్రత్యయోనంజాదివిహితః- ధ్వాంక్షః కాకః-సయథా హవిః ముష్ణాతి తద్వత్ - వస్తుతః అధ్వాంక్షవదితి ఛేదః-సహస్రాక్షవదిత్యర్థః-సింహతాక్ష్య వద్వా॥౨౫॥హరిష్య ఇతి॥ హే మందస్థిరేత్యర్థః॥౨౬॥ ౩౪॥ తమేతి॥ పరిత్రాసేన వికంపితాన్యంగానియస్యాః తయా శు

కాలఆత్మానుసారిణి। తదా వయం చ జేష్యామో యదా కాలః ప్రదక్షిణః ॥౧౬॥ ఏవం ప్రబోధితో మిత్రై శ్చైద్యో గాత్సానుగః పురమ్।హతశేషాః పునస్తేపి యయుస్స్వస్వపురం నృపాః॥౧౭॥రుక్మీతు రాక్షసోద్వా హంకృష్ణద్విడసహన్ స్వసుః। పృష్ఠతోన్వగమత్కృష్ణమక్షౌహిణ్యావృతో బలీ॥౧౮॥ రుక్మ్యమర్షీ సుసం రబ్ధశ్శృణ్వతాంసర్వభూభుజామ్। ప్రతిజజ్ఞే మహాబాహుర్దంశితస్సశరాసనః ॥౧౯॥ అహత్వా సమరే కృష్ణమప్రమోచ్య చ రుక్మిణీమ్। కుండినం న ప్రవేక్ష్యామి సత్యమేతద్బ్రవీమివః ॥౨౦॥ ఇత్యుక్త్వా రథమారు హ్య సారథిం ప్రాహ సత్వరః। చోదయాశ్వాన్యతః కృష్ణస్తేన మే సంయుగో భవేత్ ॥౨౧॥ అద్యాహం నిశి తైర్బాణైర్గోపాలస్య సుదుర్మతేః। నేష్యే వీర మదం యేన స్వసా మే ప్రసభం హృతా ॥౨౨॥ వికత్థమానః కుమతిరీశ్వరస్యాప్రమాణవిత్। రథేనైకేన గోవిందం తిష్ఠ తిష్ఠేత్యథాద్రవత్ ॥౨౩॥ ధనుర్వికృష్య సుదృ ఢం జఘ్నే కృష్ణం త్రిభిశ్శరైః ॥౨౪॥ ఆహ చాత్ర క్షణం తిష్ఠ యదూనాం కులపాంసన। కుత్రయాసి స్వసారం మే ముషిత్వా ధ్వాంక్షవద్ధవిః॥౨౫॥హరిష్యేద్య మదం మంద మాయినః కూటయోధినః। యావన్న మే హతో బాణైశ్శయీథా ముంచ దారికామ్॥౨౬॥ స్మయన్ కృష్ణో ధనుశ్ఛిత్వా షడ్భిర్వివ్యాధ రుక్మిణమ్। అష్టభిశ్చతు రో వాహాన్ ద్వాభ్యాం సూతం ధ్వజం త్రిభిః ॥౨౭॥ స చాన్యద్ధనురాదాయ కృష్ణం వివ్యాధ పంచభిః। తైస్తాడి తశ్శరౌఘైస్తు చిచ్ఛేద ధనురచ్యుతః ॥౨౮॥ పునరన్యదుపాదత్త తదప్యచ్ఛినదవ్యయః। పరిఘం పట్టసం శూ లం చర్మాసీ శక్తితోమరౌ ॥౨౯॥యద్యదాయుధమాదత్త తత్సర్వం చాచ్ఛినద్విభుః॥౩౦॥ తతో రథాదవప్లు త్య ఖడ్గపాణిర్జిఘాంసయా।కృష్ణమభ్యద్రవత్క్రుద్ధః పతంగ ఇవ పావకమ్॥౩౧॥ తస్య చాపతతః ఖడ్గం తిల శశ్చర్మ చేషుభిః।ఛిత్వాసిమాదదే తిగ్మం రుక్మిణం హంతుముద్యతః ॥౩౨॥ దృష్ట్వా భ్రాతుర్వధోద్యోగం రు క్మిణీ భయవిహ్వలా। పతిత్వా పాదయోర్భర్తురువాచ కరుణం సతీ ॥౩౩॥ యోగేశ్వరాప్రమేయాత్మన్ దేవదేవ జగత్పతే।హంతుం నార్హసి కల్యాణ భ్రాతరం మే మహాభుజ॥౩౪॥ శ్రీశుకః॥ తయా పరిత్రాసవికం పితాంగయా శుచా విశుష్యన్ముఖరుద్ధకంఠయా। కాతర్యవిస్రంసితహేమమాలయా గృహీతపాదః కరు ణో న్యవర్తత॥౩౫॥చేలేన బద్ధ్వా తమసాధుకారిణం సశ్మశ్రుకేశం ప్రవపన్ వ్యరూపయత్। తావన్మమర్దుః పరసైన్యముద్ధతం యదుప్రవీరా నళినీం యథా గజాః ॥౩౬॥ కృష్ణాంతికముపవ్రజ్య దదృశుస్తత్ర రుక్మిణమ్।త థాభూతం హతప్రాయం దృష్ట్వా సంకర్షణో విభుః॥ విముచ్య బద్ధం కరుణో భగవాన్ కృష్ణమబ్రవీత్॥ ౩౭॥ అసాధ్విదం త్వయా కృష్ణ కృతమస్మజ్జుగుప్సితమ్।వపనం శ్మశ్రుకేశానాం వైరూప్యం సుహృదో వధః॥ ౩౮॥ మైవాస్మాన్ సాధ్వ్యసూయేథాః భ్రాతుర్వైరూప్యచింతయా। సుఖదుఃఖప్రదో నాన్యో యత స్స్వకృతభుక్పుమాన్॥౩౯॥బంధుర్వధార్హదోషోపి న బంధోర్వధమర్హతి। త్యాజ్యస్స్వేనైవ దోషేణ హ తః కిం హన్యతే పునః ॥౪౦॥ క్షత్రియాణామయం ధర్మః ప్రజాపతివినిర్మితః। భ్రాతాపి భ్రాతరం హన్యా

చ్ఛోకేన విశుష్యత్ ముఖం యస్యాః- రుద్ధః కంఠో యస్యాః సా చ సా చ తయా- కాతర్యేణ వైక్లబ్యేన విస్రంసితా హేమమ యీ మాలా యస్యాస్తయా-గృహీతౌ పాదౌ యస్య సః॥౩౫॥ చేలేనేతి॥ సశ్మశ్రుకేశం సహితాని స్థానే స్థానే అవశిష్టాని శ్మశ్రూణి కేశాశ్చ యథా భవంతి తథా- తేనైవ అసినా ప్రవపన్ ముండయన్- వ్యరూపయత్ విరూపమకరోత్ ॥౩౬॥కృ ష్ణాంతికమితి॥తథాభూతం హతప్రాయమిత్యుత్తరవాక్యేప్యనుషంగః॥౩౭॥ ౩౮॥ రుక్మిణీం సాంత్వయన్॥ మైవాస్మానితి॥ ౩౯॥పునః కృష్ణమాక్షిపతి।।బంధురితి॥౪౦॥పునర్దేవీం ప్రత్యాహ॥క్షత్రియాణామితి॥యేన ధర్మేణ భ్రాతాపి భ్రాతరం హ న్యాత్ తత్తస్మాద్ఘోరతరః అతిదారుణః ధర్మశ్చ అతః కోస్మాకమపరాధ ఇతి భావః॥౪౧॥పునః కృష్ణం ప్రత్యాహ॥ రాజ్యస్యేతి

తథాప్యస్మాకమేతదనుచితమితి భావః ॥౪౨॥ పునర్దేవీం ప్రత్యాహ ॥ తవేతి ॥ సర్వభూతేషు దుర్హృదామహితానాం భ్రాతృణాం అవజ్ఞవత్ యత్ భద్రం మన్యసే ఇచ్ఛసి ఇయం త్వ విషమా అసమీచీనా బుద్ధిః కుతః యత స్తదేవ సుహృదామభద్రమితి । యద్వా సర్వభూతేషు దుర్హృదామపి స్వసుహృదాం భద్రమేవేదం దండంబరూపం ముండనం అభద్రం యన్మన్యసే తవేయం విషమా బుద్ధిరితి । అథవా సర్వభూతేషు మధ్యే దుర్హృదాం శిశుపాలాదీనాం అభద్రం సుహృదాం భద్రం చ యన్మన్యసే తవేయం విషమా బుద్ధిః సమాన భవతి అవజ్ఞవత్ అజ్ఞానామివ ॥౪౩॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ఆత్మమోహ ఇతి ॥౪౪॥ పరమార్థమాహ ॥ ఏక ఏవేతి ॥ పరః శుద్ధః జ్యోతిశ్చంద్రాదిర్యథోదకేషు నభో యథా ఘటాదిష్వితి ॥౪౫॥ కుతస్తర్హి నచంద్రాదివదాత్మానమేకం శుద్ధం చ ప్రతీమస్తత్రాహ ॥ దేహ ఇతి ॥ ద్రవ్యమధిభూతం ప్రాణా ఇంద్రియాణి అధ్యాత్మం గుణశబ్దేనాధిదైవం తత్త్రితయాత్మకః దేహోపాధినా శుద్ధో న ప్రతీయత ఇత్యర్థః ॥౪౬॥ నను దేహసంబంధేనాపి సంసారే సతి శుద్ధత్వం గతమేవ తత్రాహ ॥ నేతి ॥ హే సతి అన్యేన అధిభూతాదినా ఆత్మనః సంయోగః వియోగో నాస్తి కుతః అసతా అసత్త్వాదన్యస్యేత్యర్థః కుతో సత్త్వం తత్రాహ తద్ధేతుత్వాదితి తస్యాన్యస్య భూతేంద్రియాదేః ప్రసిద్ధేః ప్రకాశస్య తద్ధేతుత్వాత్ ఆత్మహేతుకత్వాత్ నను దేవైరధిష్ఠితేభ్య ఇంద్రియేభ్యో భూతానాం ప్రతీతిః ప్రసిద్ధా భూతప్రతీత్యా చ తత్ప్రసిద్ధిః నాత్మన ఇత్యత ఆహ దృగ్రూపాభ్యాం యథా రవేః యథా ప్రకాశ్యప్రకాశకత్వేన వర్తమాన

ద్వేన ఘోరతర స్తత ॥౪౧॥ రాజ్యస్య భూమేర్విత్తస్య స్త్రియో మానస్య తేజసః । మానినో న్యస్య వా హే
తోః శ్రీమదాంధాః క్షిపంతి హి ॥౪౨॥ తవేయం విషమా బుద్ధిస్సర్వభూతేషు దుర్హృదాం । యన్మన్యసే న
తో భద్రం సుహృదాం భద్రమజ్ఞవత్ ॥ ౪౩॥ ఆత్మమోహో నృణామేష కల్ప్యతే దేవమాయయా । సు
హృద్దుర్హృదుదాసీన ఇతి దేహాత్మమానినామ్ ॥౪౪॥ ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా సర్వేషామపి దేహినామ్ । నానే
వ గృహ్యతే మూఢైర్యథా జ్యోతిర్యథా నభః ॥౪౫॥ దేహ ఆద్యంతవానేష ద్రవ్యప్రాణగుణాత్మకః । ఆత్మన్య
విద్యయా క్లృప్తః సంసారయతి దేహినమ్ ॥౪౬॥ నాత్మనో న్యేన సంయోగో వియోగశ్చాసతః సతి । తద్ధేతు
త్వాత్తత్ప్రసిద్ధేర్దృగ్రూపాభ్యాం యథా రవేః ॥౪౭॥ జన్మాదయస్తు దేహస్య విక్రియా నాత్మనః క్వ
చిత్ । కలానామివ నైవేందోర్మృతిర్హ్యస్య కుహూరివ ॥౪౮॥ యథా శయాన ఆత్మానం విషయాన్ ఫలమేవ
చ । అనుభుంక్తే ప్యసత్యర్థే తథాప్నోత్యబుధో భవమ్ ॥౪౯॥ తస్మాదజ్ఞానజం శోకమాత్మశోషవిమోహనమ్ । త
త్త్వజ్ఞానేన నిర్హృత్య స్వస్థా భవ శుచిస్మితే ॥౫౦॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం భగవతా తన్వీ రామేణ ప్రతిబోధితా ।
వైమనస్యం పరిత్యజ్య మనో బుద్ధ్యా సమాదధే ॥౫౧॥ ప్రాణావశేష ఉత్సృష్టో ద్విడ్భిర్హతబలప్రభః । స్మర
న్విరూపకరణం వితథాత్మమనోరథః ॥౫౨॥ అహత్వా దుర్మతిం కృష్ణమప్రత్యూహ్య యవీయసీమ్ । కుండినం న
ప్రవేక్ష్యామీత్యుక్త్వా తత్రావసద్రుషా ॥ యత్ర భోజకటం నామ నివాసాయాభవత్పురమ్ ॥౫౩॥ భగవాన్
భీష్మకసుతామేవం నిర్జిత్య భూమిపాన్ । పురమానీయ విధివదుపయేమే కురూద్వహ ॥౫౪॥ తదా మహో

యోరపి చక్షూరూపయోః రవేస్సకాశాత్ప్రసిద్ధిః ద్వయోరపి తైజసత్వాత్ తదభేదశ్చ తథా భూతేంద్రియాదీనాం పరస్పరాధీనసిద్ధానామపి చైతన్యాధీన ఏవ ప్రకాశః తత్కార్యత్వాచ్చ తద్వ్యతిరేకేణాసత్త్వం చేత్యర్థః తథా చ ద్వాదశే వక్ష్యతి ॥ శ్లో ॥ దీపశ్చక్షుశ్చ రూపం చ జ్యోతిషో న పృథగ్భవేత్ । ఏవం ధీః ఖాని మాత్రాశ్చ న స్యురన్యతమాదృతాత్ ఇతి యద్వా రవేః ప్రసిద్ధాభ్యామేవ దృగ్రూపాభ్యాం పరస్పరప్రసిద్ధిర్యథా తద్వదితి ॥౪౭॥ దేహసంబంధాభావాదేవ నాత్మనో జన్మాదయో పీతి వక్తుం జన్మాదీనాం దేహధర్మత్వమాహ ॥ జన్మాదయస్త్వితి ॥ కథం తర్హి జాతోహం బాలోహం వృద్ధోహమితి ఆత్మని జన్మాదిప్రతీతిరత ఆహ నాత్మన ఇతి సదృష్టాంతమాహ కలానామేవేతి ఇందోః కలానామేవ జన్మాదయో నైవేందోర్యథా తద్వత్ యథా చ కలానాశాదేవ కుహూరమావాస్యా ఇందుక్షయ ఉచ్యతే తద్వదస్యాత్మనో దేహనాశాదేవ మృతివ్యవహార ఇత్యర్థః ॥౪౮॥ నన్వాత్మనో దేహాదిసంబంధాభావే కథం భోక్తృభోగ్యభోగప్రతీతిరిత్యాశంక్య స్వప్నదృష్టాంతేన సమర్థయతి ॥ యథేతి ॥ ఆత్మానం భోక్తారం విషయాన్ భోగ్యాన్ ఫలం భోగం అసత్యప్యర్థే అనుభుంక్తే తథా అబుధః సంసారం ప్రాప్నోతీతి ॥౪౯॥ తస్మాదితి ॥ ఆత్మానం శోషయతి విమోహయతి చేతి తథా తం నిర్హృత్య అపహృత్య ॥౫౦॥ ఏవమితి ॥ సమాదధే సమాహితమకరోత్ ॥౫౧॥ రుక్మిణస్త్వేవం ప్రశ్రుతవతోపి నాజ్ఞానం నివృత్తమితి దర్శయన్నాహ ॥ ప్రాణావశేష ఇతి ॥౫౨॥ అహత్వేతి ॥ అహత్వా అజ్ఞాత్వా అదుర్మతిమితి ఛేదస్తత్ యోర్థః అప్రత్యూహ్య అనావర్త్య అప్రతిబు

ద్యైతిసత్యం- యదీయసీంస్వసారం - యత్రవిరూపితస్తత్రైవావసత్- యత్రచభోజకటంనామపురంఅభవత్॥ ౫౩॥ ౫౪॥౫౫॥నరాఇతి॥ వరయోఃవధూవరయోఃదేయముపస్కారం॥ ౫౬॥ సేతి॥ ఉత్తభితైరింద్రకేతుభిఃధ్వజవిశేషైరుపక్లిప్తానిమంగళానిజాలాంకురపుష్పప్రకారాదీనితైః॥౫౭॥సిక్తేతి॥ ఆహూతాఃప్రేష్ఠాః భూభుజఃతేషాం - గజైఃపరామృష్టాఃఉచ్ఛ్రితాఃరంభాశ్చపూగాశ్చతైరుపశోభితాం-యద్వా-తైరేవగజైః పరామృష్టాఃసంస్పృష్టాః రంభాశ్చపూగాశ్చతైరుపశోభితాం॥ ౫౮॥ కురుసృంజయేతి॥సంభ్రమాదౌత్సుక్యాత్పరిధావతాంబంధూనాంమధ్యేమిథఃసమేత్యమముదిరేముదంప్రాపురితి॥౫౯॥౬౦॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుఃపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పంచపంచాశత్తమేతుప్రద్యుమ్నోజనికృష్ణతః। శంబరేణహృతస్సోఽథహత్వాఽఽంకాంతయాఽగమత్॥ ప్రద్యుమ్నహనిలాభాద్యైఃశంబరాహరణాదినా। కుటుంబినామపత్యాదిసుఖదుఃఖమసూచయత్॥ జాంబవత్యాదివివాహేభ్యఃప్రాగేవప్రద్యుమ్నజన్మతతోవివాహః - తతః శంబరగృహాత్ ప్రద్యుమ్నప్రత్యాగమనం - అతఃపుత్రకథనప్రస్తావేపిప్రథ

తస్స్వాన్నృణాంయదుపుర్యాంగృహేగృహే । అభూదనన్యభావానాంకృష్ణేయదుపతౌనృప॥౫౫॥నరా
నార్యశ్చముదితాఃప్రమృష్టమణికుండలాః।పారిబర్హముపాజహ్రుర్వరయోశ్చిత్రవేషయోః॥ ౫౬॥సా
వృష్టిపుర్యుత్తభితేంద్రకేతుభిర్విచిత్రమాల్యాంబరరత్నతోరణైః । బభౌప్రతిద్వార్యుపక్లృప్తమంగళైరా
పూర్ణకుంభాగరుధూపదీపకైః॥౫౭॥సిక్తమార్గాంమదచ్యుద్భిరాహూతప్రేష్ఠభూభుజామ్ । గజై
ర్ద్వాఃసుపరామృష్టరంభాపూగోపశోభితామ్॥౫౮॥ కురుసృంజయకైకేయవిదర్భయదుకుంతయః। మి
థోముముదిరేతస్మిన్సంభ్రమాత్పరిధావతామ్।౫౯॥రుక్మిణ్యాహరణంశ్రుత్వాగీయమానంతతస్తతః।
రాజానోరాజకన్యాశ్చబభూవుర్భృశవిస్మితాః॥ ౬౦॥ ద్వారకాయామభూద్రాజన్మహామోదఃపు
రౌకసామ్।రుక్మిణ్యారమయోపేతందృష్ట్వాకృష్ణంశ్రియఃపతిమ్॥ ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే చతుఃపంచాశోఽధ్యాయః.

—❋ ప్రద్యుమ్నజననశంబరాసురవధాకథాప్రారంభఘట్టః. ❋—

శ్రీశుకః॥ కామస్తువాసుదేవాంశోదగ్ధఃప్రాగ్రుద్రమన్యునా । దేహోపపత్తయేభూయస్తమేవప్రత్యప
ద్యత॥౧॥సఏవజాతోవైదర్భ్యాంకృష్ణవీర్యసముద్భవః । ప్రద్యుమ్నఇతివిఖ్యాతస్సర్వతోఽనవమఃపితుః॥
౨॥తంశంబరఃకామరూపీహృత్వాతోకమనిర్దశమ్।సవిదిత్వాత్మనశ్శత్రుంప్రాస్యోదన్వత్యగాద్గృహాన్॥
౩॥తన్నిర్జగారబలవాన్మీనస్సోఽప్యపరైస్సహ।వృతోజాలేనమహతాగృహీతోమత్స్యజీవిభిః॥ ౪॥ తంశం
బరాయకైవర్తాఉపాజహ్రురుపాయనమ్।సూదామహానసంనీత్వావద్యన్స్వధితినాద్భుతమ్॥ ౫॥దృ
ష్ట్వాతదుదరేబాలంమాయావత్యైన్యవేదయన్।నారదోఽకథయత్సర్వంతస్యాశ్శంకితచేతసః॥ బాలస్యత
త్త్వముత్పత్తింమత్స్యోదరనివేశనమ్॥౬॥సాచకామస్యవైపత్నీరతిర్నామయశస్వినీ। పత్యుర్నిర్దగ్ధ
దేహస్యదేహోత్పత్తింప్రతీక్షతీ॥౭॥నిరూపితాశంబరేణససూపౌదనసాధనే। సాచతంసుందరవరంవిలో
క్యముదితాననా॥కామదేవంశిశుంబుద్ధ్వా చక్రేస్నేహంతదార్భకే॥ ౮॥ నాతిదీర్ఘేణకాలేనసకార్ష్ణి
రూఢయౌవనః।జనయామాసనారీణాంవీక్షంతీనాంచవిభ్రమమ్॥ ౯॥ సాతంపతింపద్మదళాయతేక్షణం
ప్రలంబబాహుం నరదేవసుందరమ్ । సవ్రీడహాసోత్తభితభ్రువేక్షతీ ప్రీత్యోపతస్థే రతిరంగసౌరతైః॥

మం।ప్రద్యుమ్నస్య జాతమాత్రస్యశంబరేణహరణం నిరూప్యతేప్రత్యాగమనం తూత్తరకాలికమపి కథాపర్యవసానాయేత్యుక్తమితి॥కామఇతి॥ వాసుదేవాధిష్ఠితచిత్తప్రభవత్వాద్వాసుదేవాంశః-సృష్టిహేతుత్వాచ్చ - దేహోపపత్తయేదేహప్రాప్తయే॥౧॥సఇతి॥అనవమఃఅన్యూనః॥ ౨॥ తమితి॥ సప్రసిద్ధఃకామశత్రుఃశంబరఃతమాత్మనఃశత్రుంవిదిత్వాసముద్రేప్రాస్యప్రక్షిప్యగృహమగాదితి॥౩॥తమితి॥నిర్జగారగిలితవాన్॥౪॥తమితి॥ స్వధితినాశస్త్రికయాఅవద్యన్ఖండితవంతః॥౫॥దృష్ట్వేతి॥తత్త్వంకామోయంతవభర్తేతి - ఉత్పత్తింశ్రీకృష్ణాద్రుక్మిణ్యాం ఉత్పన్నఇతి॥ ౬॥ సేతి॥ యశస్వినీపతివ్రతాభర్తుర్దేహోత్పత్తింప్రతీక్షమాణా॥ ౭॥ నిరూపితేతి॥ తంశిశుంకామదేవంబుద్ధ్వామత్వా॥౮॥ నాతిదీర్ఘేణేతి॥విభ్రమంసంమోహం॥౯॥సేతి॥అంగహారాన్సౌరతైఃభావైఃఉపతస్థేఅభజత్॥ ౧౦॥ ౧౧॥భవానితి॥అధికృతాపత్నీత్వేత్రహేతుఃరతిరహంభవాన్కామఇతి॥ ౧౨॥ ౧౩॥తమితి॥ దుర్జయత్వేహేతుఃమాయాశతవిదమి

తి-కథంతర్హి హంతవ్యస్తత్రాహ-మాయాభిరితి॥ ౧౪॥ నాత్రవిలంబఃకార్యఇత్యాహ॥ పరిశోచతీతి॥ పరిశోచతి క్రోదతీ
త్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౮॥ గదామితి॥ వజ్రస్యనిష్పేషే నిర్ఘాతే యథానిష్ఠుర స్తీవ్రోనాదోభవతి- తథాభూతంనాదంవ్యనదత్-
సామాన్యవిశేషతయా వ్యాప్యవ్యాపకత్వం-ఓదనంపాకంపచతీతివత్ అతినిష్ఠురంనాదమకరోదిత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ సఇ
తి॥ వైహాయసః ఆకాశేస్థితః॥ ౨౧॥ బాధ్యమాన ఇతి॥ సత్త్వాత్మికాం సత్త్వగుణమయీం ప్రాయుఙ్క్తేత్యుత్తరస్యానుషం
గః॥ ౨౨॥ తత ఇతి॥ తాః మాయాః వ్యధమయత్-వ్యనాశయత్॥ ౨౩॥ నిశాతమితి॥ తామ్రాణి శ్మశ్రూణి యస్మిన్ కతత్॥ ౨౪॥

౧౦॥ తామాహభగవాన్కార్ష్ణిర్మాతస్తేమతిరన్యథా। మాతృభావమతిక్రమ్యవర్తసే కామినీయథా॥
౧౧॥ రతిః॥ భవాన్నారాయణసుతశ్శంబరేణహృతోగృహాత్। అహంతేఽధికృతాపత్నీరతిఃకామోభవాన్
ప్రభో॥ ౧౨॥ ఏషత్వానిర్దశంసింధావాక్షిపచ్ఛంబరోఽసురః। మత్స్యోఽగ్రసీత్తదుదరాదిహప్రాప్తోభవా
న్ప్రభో॥ ౧౩॥ తమిమంజహిదుర్ధర్షందుర్జయంశత్రుమాత్మనః। మాయాశతవిదంత్వంచమాయాభి
ర్మోహనాదిభిః॥ ౧౪॥ పరిశోచతితేమాతాకురరీవగతప్రజా। పుత్రస్నేహాకులాదీనావివత్సాగౌరివాతు
రా॥ ౧౫॥ ఆభాష్యైవందదౌవిద్యాంప్రద్యుమ్నాయమహాత్మనే। మాయావతీమహామాయాంసర్వమా
యావినాశినీమ్॥ ౧౬॥ సచశంబరమభ్యేత్యసంయుగాయసమాహ్వయత్। అవిషహ్యైస్తమాక్షేపైఃక్షి
పన్సంజనయన్కలిమ్॥ ౧౭॥ సోఽధిక్షిప్తోదుర్వచోభిఃపదాహతఇవోరగః। నిశ్చక్రామగదాపాణిరమర్షాత్తా
మ్రలోచనః॥ ౧౮॥ గదామావిధ్యతరసాప్రద్యుమ్నాయమహాత్మనే। ప్రక్షిప్యవ్యనదన్నాదంవజ్రనిష్పే
షనిష్ఠురమ్॥ ౧౯॥ తామాపతంతీంభగవాన్ప్రద్యుమ్నోగదయాగదామ్। అపాస్యశత్రవేక్రుద్ధఃప్రా
హిణోత్స్వంగదాంనదన్॥ ౨౦॥ సచమాయాంసమాశ్రిత్యదైతేయీంమయదర్శితామ్। ముమోచా
స్త్రమయంవర్షంకార్ష్ణౌవైహాయసోఽసురః॥ ౨౧॥ బాధ్యమానోఽస్త్రవర్షేణరౌక్మిణేయోమహారథః।
సత్త్వాత్మికాంమహావిద్యాంసర్వమాయోపమర్దినీమ్॥ ౨౨॥ తతోగౌహ్యకగాంధర్వపైశాచోరగరాక్ష
సీః। ప్రాయుఙ్క్తశతశోదైత్యఃకార్ష్ణిర్వ్యధమయత్సతాః॥ ౨౩॥ నిశాతమసిముద్యమ్యసకిరీటంసకుండలం। శం
బరస్యశిరఃకాయాత్తామ్రశ్మశ్రుఞ్జహారతత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆకీర్యమాణోదివిజైస్స్తువద్భిఃకుసుమోత్కరైః।
భార్యయాంబరచారిణ్యాపురంనీతోవిహాయసా॥ ౨౫॥ అంతఃపురవరంరాజన్లలనాశతసంకులమ్। వివేశ
పత్న్యాగగనాద్విద్యుతేవబలాహకః॥ ౨౬॥ తందృష్ట్వాజలదశ్యామంపీతకౌశేయవాససమ్। ప్రలంబబా
హుంతామ్రాక్షంసుస్మితంరుచిరాననమ్॥ ౨౭॥ అలంకృతముఖాంభోజంనీలవక్రాలకాళిభిః। కృష్ణంమ
త్వాస్త్రియోహ్రీతానిలీయుస్తత్రతత్రహ॥ ౨౮॥ అవధార్యశనైరీషద్వైలక్షణ్యేనయోషితః। ఉపజ
గ్ముఃప్రముదితాస్సస్త్రీరత్నంసువిస్మితాః॥ ౨౯॥ అథతత్రాసితాపాంగీవైదర్భీవల్గుభాషిణీ। అస్మరత్స్వ
సుతంనష్టంస్నేహస్నుతపయోధరా॥ ౩౦॥ కోన్వయంనరవైడూర్యఃకస్యవాకమలేక్షణః। ధృతఃకయా
వాజఠరేకేయాలబ్ధోఽథకేనవా॥ ౩౧॥ మమచాప్యాత్మజోనష్టోనీతోయస్సూతికాగృహాత్। ఏతత్తుల్యవయో
రూపోయదిజీవతికుత్రచిత్॥ ౩౨॥ కథంత్వనేనసంప్రాప్తంసారూప్యంశార్ఙ్గధన్వనః। ఆకృత్యావయ
వైర్గత్యాస్వరహాసావలోకనైః ॥ ౩౩ ॥ సఏవవాభవేన్నూనంయోమేగర్భేధృతోఽర్భకః। అము
ష్మిన్ప్రీతిరధికావామస్స్ఫురతిమేభుజః ॥ ౩౪ ॥ ఏవంమీమాంసమానాయాంవైదర్భ్యాందేవకీసుతః।
దేవక్యానకదుందుభ్యాముత్తమశ్లోకఆగమత్॥ ౩౫॥ విజ్ఞాతార్థోఽపిభగవాంస్తూష్ణీమాసజనార్దనః।
నారదోఽకథయత్సర్వంశంబరాహరణాదికమ్॥ ౩౬॥ తచ్ఛ్రుత్వామహదాశ్చర్యంకృష్ణాంతఃపురయోషి
తః। అభ్యనందన్బహూనబ్దాన్నష్టంపునరిహాగతమ్॥ ౩౭॥ దేవకీవసుదేవశ్చకృష్ణరామౌతథాస్త్రియః॥

౨౫॥ అంతఃపురేతి॥ విద్యుతాసహబలాహకోమేఘఇవ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అలంకృతేతి॥ నీలాశ్చవక్రాశ్చయేఅలకాః తఏవఅళి
యః తైః- హ్రీతాః లజ్జితాః॥ ౨౮॥ అవధార్యేతి॥ శ్రీకృష్ణోనభవతీత్యవధార్య- నస్త్రీరత్నం స్త్రీషురత్నం సైవరతిః తత్సహి
తం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ సుతంస్మరంత్యాహ॥ క ఇతి॥ నరవైడూర్యః పురుషశ్రేష్ఠః॥ ౩౧॥ మమేతి॥ ఏతేనతుల్యం వయోరూపంచయ
స్యసభవేదితి॥ ౩౨॥ తస్యస్వపుత్రత్వంసంభావయంత్యాహ॥ కథంత్వితి॥ ౩౩॥ తదేవాధికంసంభావయతి॥ సఏవేతి॥ ౩౪॥
ఏవమితి॥ దేవక్యానకదుందుభిభ్యామిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ అతిసౌందర్యేణప్రద్యుమ్నమనువర్ణయతి॥ యమితి॥ పితా

శ్రీకృష్ణః తత్సరూపే ప్రద్యుమ్నే- నిజః ఆత్మీయః ఈశః భర్తేతి భావో భావనాయాః స్థానం తాః. తన్మాతరః శ్రీకృష్ణపత్న్యోఽపి రహసి ఊఢభావాస్సత్యో యమభజన్నితి యత్ - తత్ న ఖలు చిత్రం- కథం తస్మిన్ స్మరే స్మర్యమాణ ఏవ నైవ తత్ర భర్తైకేకాశ్చ అక్షివిషయే సతి -కించ -రమాస్పదం శ్రీకృష్ణః తస్య బింబః మూర్తిః తస్య బింబే ప్రతిబింబే పుత్రే తదాకిముపక్తవ్యం అన్యనా ర్యోఽభజేయురితి॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...*

శ్లో॥ షట్పంచాశత్తమేమిథ్యాభియోగే మణిమాహరత్। కన్యాం జాంబవతః ప్రాప కృష్ణస్సత్రాజితస్తతః॥ పుత్రాదికామసౌఖ్యస్యనిష్ఠా ముక్తాతిచంచలా । అర్థస్యానర్థతా మాహ స్యమంతాహరణాదిభిః ॥ సత్యభామాజాంబవత్యోర్వివాహప్రస్తావాయ స్యమంతకాఖ్యానమాహ॥ సత్రాజిత ఇతి॥ సత్రాజిత ఇత్యకారాంతః - క్వచిచ్ఛతకారాంతోఽప్యన్వయానుసారేణ ద్రష్టవ్యః- కృతాపరాధః తచ్ఛాంతయే స్వయమేవోద్యమం కృత్వా మణినా సహ ప్రాదాదితి ॥౧॥ ౨॥ ఆసీదితి॥ భక్తస్య సత్రాజితః సూర్యః స్వామ్యపి సఖేనాసీదిత్యర్థః- సచతుష్టస్తస్మై స్యమంతకం నామ మణిం ప్రాదాత్-॥ శ్రీ

దంపతీ తౌ పరిష్వజ్య రుక్మిణీ చ యయుర్ముదమ్॥౩౯॥ నష్టం ప్రద్యుమ్నమాయాంతమాకర్ణ్య ... ద్వారకౌకసః। అహో మృత ఇవాయాతో బాలో దిష్ట్యేతి చాబ్రువన్ ॥౪౦॥ యం వై ముహుః పితృసరూపనిజేశభావాస్తన్మాతరో యదభజన్ రహరూఢభావాః। చిత్రం న తత్ ఖలు రమాస్పదబింబబింబే కామే స్మరేఽక్షివిషయే కిముతాన్యనార్యః॥౪౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచపంచాశోఽధ్యాయః. *

—*స్యమంతకోపాఖ్యానకథాప్రారంభః ౫౬.*—

శ్రీశుకః ॥ సత్రాజితస్స్వతనయాం కృష్ణాయ కృతకిల్బిషః । స్యమంతకేన మణినా స్వయముద్యమ్య దత్తవాన్ ॥౧॥ రాజా॥ సత్రాజితః కిమకరోద్బ్రహ్మన్ కృష్ణస్య కిల్బిషం। స్యమంతకః కుతస్తస్య కస్మాద్దత్తా సుతా హరేః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ ఆసీత్సత్రాజితస్సూర్యో భక్తస్య పరమస్సఖా। ప్రీతిస్తస్మై మణిం ప్రాదాత్తుష్టస్స్యమంతకమ్ ॥౩॥ స తం బిభ్రన్ మణిం కంఠే భ్రాజమానో యథా రవిః। ప్రవిష్టో ద్వారకాం రాజన్ తేజసా నోపలక్షితః॥ ౪॥ తం విలోక్య జనా దూరాత్తేజసా ముష్టదృష్టయః। దీవ్యతేఽక్షైర్భగవతే శశంసుస్సూర్యశంకితాః ॥౫॥ నారాయణ నమస్తేఽస్తు శంఖచక్రగదాధర। దామోదరారవిందాక్ష గోవింద యదునందన ॥౬॥ ఏష ఆయాతి సవితా త్వాం దిదృక్షుర్జగత్పతే। ముష్ణన్ గభస్తిచక్రేణ నృణాం చక్షూంషి తిగ్మగుః॥౭॥ నన్వన్విచ్ఛంతి తే మార్గం త్రిలోక్యాం విబుధర్షభాః। జ్ఞాత్వాద్య గూఢం యదుషు ద్రష్టుం త్వాం యాత్యజః ప్రభో॥౮॥ శ్రీశుకః॥ నిశమ్య బాలవచనం ప్రహస్యాంబుజలోచనః। ప్రాహ నాసౌ రవిర్దేవస్సత్రాజిన్మణినా జ్వలన్ ॥౯॥ సత్రాజిత్స్వగృహం శ్రీమత్ కృతకౌతుకమంగళమ్। ప్రవిశ్య దేవసదనే మణిం విప్రైర్న్యవేశయత్॥౧౦॥ దినే దినే స్వర్ణభారానష్టౌ స సృజతి ప్రభో॥౧౧॥ దుర్భిక్షమార్యరిష్టాని సర్పాధివ్యాధయోఽశుభాః। న సంతి మాయినస్తత్ర యత్రాఽస్తేఽభ్యర్చితో మణిః ॥౧౨॥ స యాచితో మణిం క్వాపి యదురాజాయ శౌరిణా। నైవార్థకాముకః ప్రాదాద్యాచ్ఞాభంగమతర్కయన్ ॥౧౩॥ తమేకదా మణిం కంఠే ప్రతిముచ్య మహాప్రభమ్ । ప్రసేనో హయమారుహ్య మృగయాం వ్యచరద్వనే॥౧౪॥ ప్రసేనం సహయం హత్వా మణిమాచ్ఛిద్య కేసరీ। గిరిం విశన్ జాంబవతా నిహతో మణిమిచ్ఛతా॥౧౫॥ సోఽపి చక్రే కు

తః స్నిగ్ధః॥౩॥ స ఇతి॥ నోపలక్షితః సత్రాజితోఽసావితి న జ్ఞాతః॥౪॥ తమితి॥ దీవ్యతే క్రీడతే సూర్యోఽయమితి శంకితాస్సంతః కథయామాసురితి॥౫॥ నారాయణేతి॥ సూర్యం నమస్కారార్థమాగతం కల్పయిత్వోద్రిక్తభక్తీనాం సంబోధనాని నారాయణేత్యాదీని॥౬॥ ఏష ఇతి॥ గభస్తిచక్రేణ రశ్మిజాలేన- ముష్ణన్ ప్రతిఘ్నన్- తిగ్మాః తీక్ష్ణాః గావో రశ్మయో యస్య సః॥౭॥ న చేదమఘటమానమిత్యాహుః ॥నన్వితి॥ అన్విచ్ఛంతి మృగయంతే- అజః సూర్యః॥౮॥ నిశమ్యేతి॥ బాలానాం అజ్ఞానాం వచనం-జ్వలన్ విద్యోతమానః॥౯॥ సత్రాజిదితి॥ కృతాని కౌతుకేన ఉత్సవేన మంగళాని యస్మిన్ తత్ -విప్రైః కృత్వా॥ ౧౦॥ దినే దిన ఇతి॥ భారప్రమాణం ॥శ్లో॥ చతుర్భిర్వ్రీహిభిర్గుంజం గుంజాన్ పంచ పణం పణాన్ ।అష్టౌ ధరణమష్టౌ చ కర్షం తాంశ్చతురః పలం॥ తులాం పలశతం ప్రాహుర్భారస్స్యాద్వింశతిస్తులా ఇతి ॥౧౧॥ దుర్భిక్షేతి ॥మారీ నామ అకాలమృత్యుః- అరిష్టాః అభద్రం అశుభాః దుఃఖహేతవః॥ ౧౨॥ స ఇతి॥ క్వాపి కదాచిత్ అనేన భగవత్యసమర్పణ స్వయమగ్రభోజినః సర్వాణ్యపి స్వనివర్తకమపి అనిష్టహేతురేవ భవతీతి సూచితం॥౧౩॥ తదేవ దర్శయితుమాహ॥ తమితి॥ ప్రతిముచ్య బద్ధ్వా ప్రసేనః సత్రాజి

ద్భ్రితా॥౧౪॥ప్రసేనమితి॥ఆచ్ఛిద్య ఆకృష్య గృహీత్వా॥౧౫॥ ౧౬॥ ప్రాయ ఇతి॥అజపన్ ఉపాంశు అవోచన్॥౧౭॥౨ః॥ ద్వంద్వయుద్ధమితి॥క్రవ్యార్థే ఆమిషార్థే॥౨౪॥ఆసీదితి॥ అష్టావింశాహం అష్టచవింశతిశ్చ అహాని యస్మిన్ తత్ అష్టావింశత్యై హం-వింశతిశబ్దేతిలోపశ్ఛాందసః-వజ్రస్య నిష్పేషో నిర్ఘాతః- తద్వత్ పరుషైః నిష్ఠురైః॥౨౫॥కృష్ణస్యేతి॥కృష్ణస్య ముష్టీనాం నిష్పాతైః ఆఘాతైః నిష్పిష్టా నివిశ్లథాన్యంగానామురూణి బంధనాః సంధిస్థానాని యస్య సః ॥౨౬॥ లోకే కోవాయం మ త్తో బలీయానితి విస్మితస్సన్ విమృశ్యాహ॥ జాన ఇతి॥ సర్వభూతానాం యః ప్రాణస్తత్రచ యదోజః సహో బలంచ-ఇంద్రియహృదయ దేహబలాని-తత్సర్వం త్వమిత్యహం జానే-కథం తథాత్వం మత ఆహ-విష్ణుమిత్యాది ॥౨౭॥ పురాణత్వే హేతుః॥ త్వమితి॥ స్రష్టా నిమిత్తం యచ్చసత్ ఉపాదానం - అతః పురాణః-ప్రభవిష్ణుత్వే హేతుః కాల ఇతి- అధీశ్వరత్వమప్యత ఏవే

కుమారస్య మణిం క్రీడనకం బిలే । అపశ్యన్ భ్రాతరం భ్రాతా సత్రాజిత్పర్యతప్యత॥ ౧౬॥ ప్రాయః కృ
ష్ణేన నిహతో మణిగ్రీవో వనం గతః। భ్రాతా మమేతి తచ్ఛ్రుత్వా కర్ణే కర్ణే జపన్ జనాః॥౧౭॥భగవాన్ త
దుపశ్రుత్య దుర్యశో లిప్తమాత్మని। మార్ష్టుం ప్రసేనపదవీమన్వపద్యత నాగరైః ॥౧౮॥ హతం ప్రసేనం సా
శ్వం చ వీక్ష్య కేసరిణా వనే। తం చాద్రిపృష్ఠే నిహతమృక్షేణ దదృశుర్జనాః ॥౧౯॥ ఋక్షరాజబిలం భీమ
మంధేన తమసావృతమ్ । ఏకో వివేశ భగవానవస్థాప్య బహిః ప్రజాః॥౨౦॥తత్ర దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం బాల
క్రీడనకం కృతం। హర్తుం కృతమతిస్తస్మిన్నవతస్థేఽర్భకాంతికే ॥౨౧॥ తమపూర్వం నరం దృష్ట్వా ధాత్రీ చు
క్రోశ భీతవత్। తచ్ఛ్రుత్వాభ్యద్రవత్క్రుద్ధో జాంబవాన్ బలినాం వరః ॥౨౨॥ స వై భగవతా తేన యు
యుధే స్వామినాత్మనః। పురుషం ప్రాకృతం మత్వా కుపితో నానుభావవిత్ ॥౨౩॥ ద్వంద్వయుద్ధం సుతుము
లముభయోర్విజిగీషతోః। ఆయుధాశ్మద్రుమైర్దోర్భిః క్రవ్యార్థే శ్యేనయోరివ॥౨౪॥ఆసీత్తదష్టావింశాహ
మితరేతరముష్టిభిః। వజ్రనిష్పేషపరుషైరవిశ్రమమహర్నిశమ్ ॥౨౫॥ కృష్ణస్యముష్టినిష్పాతైర్నిష్పిష్టాం
గోరుబంధనః। క్షీణసత్త్వస్స్విన్నగాత్రస్తమాహాతీవవిస్మితః ॥౨౬॥ జానే త్వాం సర్వభూతానాం ప్రాణ
ఓజస్సహో బలం। విష్ణుం పురాణపురుషం ప్రభవిష్ణుమధీశ్వరమ్ ॥౨౭॥ త్వం హి విశ్వసృజాం స్రష్టా సృ
ష్టానామపి యచ్చ సత్। కాలః కలయతామీశః పర ఆత్మా తథాత్మనామ్॥౨౮॥ యస్యేషదుత్కలితరోషక
టాక్షమోక్షైర్వర్త్మాదిశత్ క్షుభితనక్రతిమింగిలోఽబ్ధిః। సేతుః కృతస్స్వయశ ఉజ్జ్వలితా చ లంకా రక్షశ్శి
రాంసి భువి పేతురిషుక్షతాని॥౨౯॥ఇతి విజ్ఞాతవిజ్ఞానమృక్షరాజానమచ్యుతః। వ్యాజహార మహారాజ భగ
వాన్ దేవకీసుతః ॥౩౦॥ అభిమృశ్యారవిందాక్షః పాణినా శంకరేణ తు। తమాహ కృపయా భక్తం మేఘగం
భీరయా గిరా ॥౩౧॥ మణిహేతోరిహ ప్రాప్తా వయమృక్షపతే బిలమ్ । మిథ్యాభిశాపం ప్రమృజన్నాత్మనో
మణినామునా॥౩౨॥ఇత్యుక్తస్స్వాం దుహితరం కన్యాం జాంబవతీం ముదా। అర్హణార్థం స మణినా కృష్ణా
యోపజహార హ॥౩౩॥అన్యైస్స మణిముఖ్యైశ్చ పూజితో భక్తవత్సలః। దదౌ తస్మై పరాం ముక్తిం ప్రీత్యా
జాంబవతే హరిః॥౩౪॥ అదృష్ట్వా నిర్గమం శౌరేః ప్రవిష్టస్య బిలం జనాః। ప్రతీక్ష్య ద్వాదశాహాని దుఃఖితాస్తే
పురం యయుః॥౩౫॥ నిశమ్య దేవకీ దేవీ రుక్మిణ్యానకదుందుభిః। సుహృదో జ్ఞాతయోఽశోచన్ బిలాత్కృష్ణమ
నిర్గతమ్॥౩౬॥సత్రాజితం శపంతస్తే దుఃఖితా ద్వారకౌకసః। ఉపతస్థుశ్చంద్రభాగాం దుర్గాం కృష్ణోపలబ్ధ
యే॥౩౭॥ తేషాం తు దేవ్యుపస్థానాత్ప్రత్యాదిష్టాశిషా చ సః। ప్రాదుర్బభూవ సిద్ధార్థః సదారో హర్ష

త్యాహ- ఈశః పర ఇతి న చ తటస్థ ఇత్యాహ ఆత్మా నామాత్మేతి ॥౨౮॥ యత ఏవంభూతః అతో మమేష్టదైవం రఘునాథ ఏవ త్వమిత్యాహ॥ యస్యేతి॥ ఈషదుత్కలిత ఉద్దీపితో యో రోషస్తేన యే కటాక్షమోక్షాః తైః ॥ క్షుభితాః నక్రాః గ్రాహాస్తిమింగిలా మహామత్స్యాశ్చ యస్మిన్-సోఽబ్ధిః- వర్త్మ ఆదిశత్ దత్తవాన్- తస్మిన్నేవ స్వయశ ఏవ సేతుః కృతః- ఉజ్జ్వలితా దగ్ధా చ-యస్యేషుభిః క్షతాని ఛిన్నాని-రక్షసో దశగ్రీవస్య శిరాంసి-భువి పేతుః స ఏవ త్వమితి జానే ॥౨౯॥ ఇతీతి॥ ఇతి విజ్ఞాతం విజ్ఞానం యేన తం- విజ్ఞానశబ్దః కరణసాధనః కర్మసాధనో వా-ఋక్షరాజానం ఉక్తవాన్-విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం॥ ౩౦॥౩౧॥ మణేతి॥ వయం హి బహవో బిలద్వారం ప్రాప్తాః- తత్ర మిథ్యాభిశాపం అమునా మణినా ప్రమృజన్ ప్రమార్ష్టుమిచ్ఛన్ అహమేక ఏవాంతః బిలమిహ ప్రాప్త ఇత్యర్థః॥౩౨॥ ఇతీతి॥స హ మణినా సమర్పయామాస ॥౩౩॥ ౩౬॥ సత్రాజితమితి॥శ్రీకృష్ణప్రాప్తయే చంద్రభాగాం నామ దుర్గామభజన్ ॥౩౭॥ తేషామితి॥సచ కృష్ణస్తేషాం ప్రాదుర్బభూవ- అసవతి

తిష్ఠతేఽసవ ఇంద్రియాణి తేషాం క్లేష్య ఇత్యర్థః- తదా దేవ్యా ఉపస్థానాత్- తయా తాన్ ప్రతి ఆదిష్టాదత్తాయా ఆశీః కృష్ణం ద్రక్ష్యథేతి తయా సహైవ|| ౩౮||యదిలోకే జనాః కంచిత్ మృతం బంధుం పునరాగతముపలభంతే - తద్వదుపలభ్య సర్వే జాతమహోత్సవాః ఆసన్నితి|| ౩౯||౪౦||స ఇతి|| పాప్మనా అపరాధేన-అనుతప్యమానః అత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం || ౪౧||స ఇతి|| అఘం దోషం-ఆత్మనోరజః మలం అపరాధమితి||౪౨ ||కిమితి||కిం కృత్వా కస్మిన్ కృత ఇత్యర్థః-సాధు భద్రం-అదీర్ఘదర్శనం అవిచారకం-క్షుద్రం కృపణం మూఢః-మందమతిం|| ౪౩||ఏవం ధ్యాయన్నుపాయం నిశ్చినోతి|| దాస్య ఇతి|| స్త్రీరత్నం దుహితరం తావద్దాస్యామి-అనంతరం పారిబర్హత్వేన రత్నమపీతి||౪౪ ||౪౫|| తామితి||బహుభిః కృతవర్మాదిభిః||౪౬||భగవానితి||మణిం న ప్రతీచ్ఛామః న స్వీకుర్మః- దేవస్య సూర్యస్య-తద్భక్తస్యేతి కటాక్షః ఫలభాగిన ఇతి. తవాపుత్ర

యత్వాదితి|| ౩౮ ||ఉపలభ్య హృషీకేశం మృతం పునరివాగతమ్ । సహ పత్న్యా మణిగ్రీవం సర్వే జాతమహోత్సవాః || ౩౯|| సత్రాజితం సమాహూయ సభాయాం రాజసన్నిధౌ । ప్రాప్తిం చాఖ్యాయ భగవాన్ మణిం తస్మై న్యవేదయత్ || ౪౦|| స చాతివ్రీడితో రత్నం గృహీత్వావాఙ్ముఖస్తతః* అనుతప్యమానో భవనమగమత్స్వేన పాప్మనా|| ౪౧ ||సోఽనుధ్యాయంస్తదేవాఘం బలవద్విగ్రహాకులః। కథం మృజామ్యాత్మరజః ప్రసీదేద్వాచ్యుతః కథమ్||౪౨||కిం కృత్వా సాధు మహ్యం స్యాన్న శపేద్వా జనో యథా। అదీర్ఘదర్శనం క్షుద్రం మూఢం ద్రవిణలోలుపమ్|| ౪౩|| దాస్యే దుహితరం తస్మై స్త్రీరత్నం రత్నమేవచ। ఉపాయోఽయం సమీచీనస్తస్య శాంతిర్న చాన్యథా||౪౪||ఏవం వ్యవసితో బుద్ధ్యా సత్రాజిత్స్వసుతాం శుభామ్। మణిం చ స్వయముద్యమ్య కృష్ణాయోపజహార హ|| ౪౫|| తాం సత్యభామాం భగవానుపయేమే యథావిధి। బహుభిర్యాచితాం శీలరూపౌదార్యగుణాన్వితామ్||౪౬||భగవానాహ న మణిం ప్రతీచ్ఛామో వయం నృప। తవాస్తాం దేవభక్తస్య వయం చ ఫలభాగినః||౪౭|| *

——* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- షట్పంచాశోధ్యాయః, *——

శ్రీశుకః||విజ్ఞాతార్థోఽపి భగవాన్ దగ్ధాన్ ఆకర్ణ్య పాండవాన్ |కుంతీం చ కుల్యాకరణే సహ రామో యయౌ కురూన్ ||౧||భీష్మం కృపం స విదురం గాంధారీం ద్రోణమేవ చ|తుల్యదుఃఖౌ సమాగమ్య హా కష్టమితి హోచతుః|| ౨||లబ్ధ్వైతదంతరం రాజన్ శతధన్వానమూచతుః|అక్రూరకృతవర్మాణౌ మణిః కస్మాన్న గృహ్యతే|| ౩|| యోఽస్మభ్యం సంప్రతిశ్రుత్య కన్యారత్నం విగర్హ్య నః । కృష్ణాయాదాన్న సత్రాజిత్ కస్మాద్భ్రాతరమన్వియాత్ ||౪ ||ఏవం భిన్నమతిస్తాభ్యాం సత్రాజితమసత్తమః|శయానమవధీల్లోభాత్స పాపః క్షీణజీవితః|| ౫||స్త్రీణాం విక్రోశమానానాం క్రందంతీనామనాథవత్ । హత్వా పశూన్ సౌనికవన్మణిమాదాయ జగ్మివాన్ ||౬||సత్యభామా చ పితరం హతం వీక్ష్య శుచార్పితా |వ్యలపత్తాత తాతేతి హా హతాస్మీతి ముహ్యతీ|| ౭|| తైలద్రోణ్యాం మృతం ప్రాస్య జగామ గజసాహ్వయమ్ । కృష్ణాయ విదితార్థాయ తప్తాచఖ్యౌ పితుర్వధమ్|| ౮ || తదాకర్ణ్యేశ్వరౌ రాజన్ననుసృత్య నృలోకతామ్ । అహో నః పరమం కష్టమిత్యస్రాక్షౌ విలేపతుః||౯||ఆగత్య భగవాంస్తస్మాత్సభార్యః సాగ్రజః పురమ్ । శతధన్వానమారేభే హంతుం హర్తుం చ తం మణిమ్||౧౦|సోఽపి కృష్ణోద్యమం జ్ఞాత్వా భీతః ప్రాణపరీప్సయా। సాహాయ్యం కృతవర్మాణమయాచత స చాబ్రవీత్ ||౧౧|| నాహమీశ్వరయోః కుర్యాం హేళనం రామకృష్ణయోః। కోను క్షేమాయ కల్పేత తయోర్వృ *

త్వాత్త్వదీయం ధనమస్మాకమేవేతి గూఢోభిప్రాయః||౪౭||

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షట్పంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో||సప్తపంచాశత్తమే తు పునశ్శతధనోర్వధః|ప్రాప్తం స్వదుర్యశో మార్ష్టిః కృష్ణోఽక్రూరాగతాన్మణేః|అక్రూరమురరీకృత్య మణేః పాత్రమథాచ్యుతః । ఉపామంత్ర్యత మేకాం తేసరామో గాద్గజాహ్వయమ్। సత్రాజితః కృష్ణయాచ్ఛాభంగఫలం వ్యక్తీకర్తుం కథాముపక్రమతే|విజ్ఞాతార్థ ఇతి| పాండవా బిలద్వారేణ జతుగృహాన్నిర్గతా ఇత్యేవం జ్ఞాతోర్థో యేన సః-కుంతీం చ దగ్ధానాకర్ణ్య-కుల్యాకరణే కులోచితవ్యవహారార్థం||౧ ||భీష్మమితి||అన్యేషాం తద్దాహదుఃఖాభావాత్ భీష్మాదీన్ సమాగత్యేత్యుక్తం||౨ || ౩||నను జీవన్ సత్రాజిత్ మణిం కథం దాస్యతీతి తతోఽబ్రువతుః || య ఇతి || భ్రాతరం ప్రసేనం మృతం కస్మాత్ నాన్వియాత్ నానుగచ్ఛేత్-మ్రియతామిత్యర్థః||౪||౫||స్త్రీణామితి||జగ్మివాన్ జగామ||౬|| ౧౧|| నే

తి॥ హేళనం ప్రతికూలం-వృజినం అపరాధమ్॥౧౨॥కంస ఇతి॥ అపేతో మృతః- సప్తదశసంఖ్యాకాత్ సంయుగాత్॥ ౧౩॥
౧౪॥ తౌ కామకృష్ణావేకమేవ తత్త్వమిత్యభిప్రేత్యాహ॥య ఇతి॥అజయా మాయయా మోహితా అజయేతి సంధిరార్షః॥
౧౫॥౧౬॥ప్రత్యాఖ్యాత ఇతి॥అంతర్యామికృష్ణనియుక్తః- తస్మిన్ అక్రూరే మణిం న్యస్య అశ్వయా పలాయత॥ ౧౮॥ గరుడే
తి॥ గురుద్రుహః శ్వశురఘాతకం॥౧౯॥మిథిలాయామితి॥ శతయోజనగామిత్వాత్తతః పరం గంతుమశక్త- శ్రమపతితః తం
హయం విసృజ్య॥౨౦॥పదాతేరితి॥వ్యచినోత్ మృగయామాస- అక్రూరే మణిరస్తీతి సర్వజ్ఞతయా విదిత్వాపి - రామవం
చనాయ తథాకృతవానిత్యర్థః॥౨౧॥౨౨॥తత ఇతి॥అన్వేష అన్విచ్ఛ॥౨౩॥సర్వజ్ఞస్యైవం చేష్టితం మద్వంచనాయేతి మత్వా
గూఢమన్యదాహ-అహమితి॥ ౨౪॥౨౫॥ఉవాసేతి॥కతిచిత్సమాః సంవత్సరాన్॥ ౨౬॥ ప్రాసంగికమాహ॥ తత ఇతి॥ ౨౭॥
సత్యభామామప్యవంచయదితి సూచయన్నాహ॥ కేశవ ఇతి॥౨౮॥ తత ఇతి॥ తద్బంధోస్సత్రాజితః-సాంపరాయికాః పార
లౌకికాః॥౨౯॥అక్రూర ఇతి॥ వ్యూషతుః ద్వారకాయాస్సకాశాత్ క్వాపి పలాయితౌ-ప్రయోజకౌ మణిహారిణే శతధన్వనః

జినమాచరత్॥౧౨॥ కంసస్సహానుగోఽపేతో యద్ద్వేషాత్త్యాజితశ్శ్రియా। జరాసంధస్సప్తదశసంయు
గాద్విరథో గతః॥౧౩॥ప్రత్యాఖ్యాతః స చాక్రూరం పార్ష్ణిగ్రాహమయాచత । సోఽప్యాహ కో విరుధ్యే
త విద్వానీశ్వరయోర్బలమ్॥ ౧౪॥య ఇదం లీలయా విశ్వం సృజత్యవతి హంతి చ। చేష్టాం విశ్వసృజో యస్య న
విదుర్మోహితాజయా॥౧౫॥యస్సప్తహాయనః శైలముత్పాట్యైకేన పాణినా। దధార లీలయా బాల ఉచ్ఛి
లింధ్రమివార్భకః॥౧౬॥నమస్తస్మై భగవతే కృష్ణాయాద్భుతకర్మణే।అనంతాయాదిభూతాయ కూటస్థా
యాత్మనే నమః॥ ౧౭॥ ప్రత్యాఖ్యాతస్స తేనాపి శతధన్వా మహామణిమ్। తస్మిన్న్యస్యాశ్వమారుహ్య శత
యోజనగం యయౌ॥ ౧౮।గరుడధ్వజమారుహ్య రథం రామజనార్దనౌ।అన్వయాతాం మహావేగైరశ్వై
రాజన్ గురుద్రుహమ్॥ ౧౯॥మిథిలాయాముపవనే విసృజ్య పతితం హయం।పద్భ్యామధావత్సంత్రస్తః కృష్ణో
ఽప్యన్వద్రవద్రుషా॥ ౨౦॥ పదాతేర్భగవాంస్తస్య పదాతిస్తిగ్మనేమినా। చక్రేణ శిర ఉత్కృత్య వాససో
ర్వ్యచినోన్మణిమ్॥౨౧॥అలబ్ధమణిరాగత్య కృష్ణ ఆహాగ్రజాంతికమ్।వృథా హతశ్శతధనుర్మణిస్తత్ర న విద్య
తే॥ ౨౨॥తత ఆహ బలో నూనం స మణిశ్శతధన్వనా।కస్మింశ్చిత్పురుషే న్యస్తస్తమన్వేష పురం వ్రజ॥ ౨౩॥అ
హం వైదేహమిచ్ఛామి ద్రష్టుం ప్రియతమం మమ । ఇత్యుక్త్వా మిథిలాం రాజన్ వివేశ యదునందనః॥ ౨౪॥
తం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ మైథిలః ప్రీతమానసః।అర్హయామాస విధివదర్హణీయం వై సమర్హణైః॥౨౫॥
ఉవాస తస్యాం కతిచిన్మిథిలాయాం సమా విభుః॥ ౨౬॥ తతోఽశిక్షద్గదాం కాలే ధార్తరాష్ట్రస్సుయోధనః।
మానితః ప్రీతియుక్తేన జనకేన మహాత్మనా॥ ౨౭॥ కేశవో ద్వారకామేత్య నిధనం శతధన్వనః। అప్రాప్తిం
చ మణేః ప్రాహ ప్రియాయాః ప్రియకృద్విభుః॥ ౨౮॥ తతస్స కారయామాస క్రియా బంధోర్హతస్య వై।
సాకం సుహృద్భిర్భగవాన్ యా యాస్స్యుస్సాంపరాయికాః॥౨౯॥అక్రూరః కృతవర్మా చ శ్రుత్వా శత
ధనోర్వధమ్।వ్యూషతుర్భయవిత్రస్తౌ ద్వారకాయాః ప్రయోజకౌ॥ ౩౦ ॥ అక్రూరే ప్రోషితేఽరిష్టాన్యాస
న్వై ద్వారకౌకసామ్।శారీరా మానసాస్తాపా ముహుర్దైవికభౌతికాః॥౩౧॥ఇత్యంగోపదిశంత్యేకే విస్మృ
త్య ప్రాగుదాహృతమ్।మునివాసనివాసే కిం ఘటేతారిష్టదర్శనమ్॥ ౩౨॥దేవేఽవర్షతి కాశీశశ్శ్వఫల్కా
యాగతాయ తామ్।స్వసుతాం గాందినీం ప్రాదాత్తతోఽవర్షత్స్మ కాశిషు॥ ౩౩॥ తత్సుతస్తత్ప్రభావో

ప్రవర్తకౌ-తత్ర అక్రూరః కృష్ణానుమత్యైవ గతః - కృతవర్మా తు భక్తపక్షపాత ప్రాకట్యభయాదివాపేక్షిత ఇతి గ
మ్యతే కథమన్యథా సర్వజ్ఞేశ్వరవంచనం తయోస్సంభవతీతి॥ ౩౦॥ తదేవం శ్రీవారాణస్యాం దానపతి సమాఖ్యయా మణి
హస్తే అక్రూరే రుక్మవేదికైర్మహాధ్వరైర్యజమానే నివసతి సతి - పునః శ్రీకృష్ణేనైవ ప్రస్థాపితోఽక్రూర ఇతి కర్ణేకర్ణే జప
తి సతి జనే-సత్యభామారామాదీనామప్యవిశ్వాసే- జనసంగ్రహాయాక్రూరమాహూయ సాక్షేపం శ్రీకృష్ణః ప్రాహ-
ఇదం చ భగవన్మతం సంగోప్య కేచన బుధయోన్యథాకారణం అక్రూరానయనే వర్ణయంతి - తద్యథా శ్రుతం దూషయి
తుం అనువదతి॥అక్రూరే ప్రోషిత ఇతి॥ ౩౧॥ దూషయతి॥ ఇతీతి॥ అంగ హే రాజన్ - శ్రీకృష్ణమాహాత్మ్యం విస్మృత్యేతి
తదేవాహ- మునివాసనివాస ఇతి మునీనాం వాసో యస్మిన్ స మునివాసః శ్రీకృష్ణః - తస్య నివాసే సతి అక్రూరాపగమమా
త్రేణారిష్టదర్శనం కిం ఘటేత తదిచ్ఛాం వినా న ఘటేతేత్యర్థః॥ ౩౨॥ పునస్తన్మతమేవానువర్ణయతి॥ దేవ ఇతి॥ కాశిషు కా

శ్రీదేశేషు - దేవే మఘవతి అవర్షతి సతి ॥౩౩॥౩౪॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవంభూతమక్రూరమహిమాప్రతిపాదనపరం - వృద్ధానాం
వాక్యం శ్రుత్వా - సత్యమేవం తథాప్యేతావదేవ కారణం న భవతి - కింతు మణేరప్యపగమక్షతిమత్త్వేత్యేస్మదంతం పరిమతం
వస్తుతస్తు కృష్ణలీలావశాదేవేష్టానిష్టాదిదర్శనమితి శుకాదిసంమతమితి భావః॥ ౩౫॥ పూజయిత్వేతి॥ విజ్ఞాతమఖిలం యేన స
చాసౌ - అత ఏవ చిత్తజ్ఞశ్చ - అయం భావః - మహాభాగవతస్యాస్య మయా దత్తేపి మణావపేక్షా నాస్త్యేవ - యస్మాదాహూ
తో మణినా సహైవాగత ఇతి జ్ఞాత్వేతి ॥౩౬॥౩౭॥ తతః కిమత ఆహ॥ సత్రాజిత ఇతి॥ అపః పిండాన్ శ్రపనీయ దత్త్వా - ఋణం
చ విముచ్య అపాకృత్య - శేషితమవశిష్టం - దాయం దుహితుస్సత్యభామాయాః - సుతాః గృహ్ణీయురితి శాస్త్రం - తథా చ
స్మృతిః॥ శ్లో॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా। తత్సుతా గోత్రజా బంధుశ్శిష్యాస్సబ్రహ్మచారిణ ఇతి॥౩౮॥ తథే
తి॥ అగ్రజోఽపి న ప్రత్యేతి న విశ్వసితీతి॥౩౯॥ దర్శయస్వేతి॥ నాస్తీతి చ న వక్తవ్యం యతః అవిచ్ఛిన్నాః సంతతాః మఖాః వర్తం
త ఇతి॥౪౦॥ ఏవమితి॥ ఆలబ్ధః ఉక్తః హృదిస్పృష్ట ఇతి వా॥౪౧॥ స్యమంతకమితి॥ రజోమిథ్యాభిశాపం సంమృజ్య - అనైర్యద్ధ

సోఽవక్రూరో యత్ర యత్రాస్తే దేవోఽభివర్షతే తత్ర నోపతాపా న మారికాః॥౩౪॥ ఇతి వృద్ధవచశ్శ్రుత్వా
నైతావదిహ కారణం। ఇతి మత్వా సమానీయ ప్రాహాక్రూరం జనార్దనః ॥ ౩౫ ॥ పూజయిత్వాభిభా
ష్య తం కథయిత్వా ప్రియాః కథాః। విజ్ఞాతాఖిలచిత్తజ్ఞస్స్మయమాన ఉవాచ హ॥ ౩౬॥ నను దానపతే న్య
స్తస్త్వయ్యాస్తే శతధన్వనా। స్యమంతకో మణిశ్శ్రీమాన్ విదితః పూర్వమేవ నః॥ ౩౭॥ సత్రాజితోఽనపత్య
త్వాద్గృహ్ణీయుర్దుహితుస్సుతాః। దాయం నినీయాపః పిండాన్విముచ్యర్ణం చ శేషితమ్॥౩౮॥ తథాపి దుర్ధ
రోఽన్యైస్త్వయ్యాస్తాం సువ్రతే వ మణిః॥ కింతు మామగ్రజస్సమ్యఙ్న ప్రత్యేతి మణిం ప్రతి॥ ౩౯ ॥ దర్శ
యస్వ మహాభాగ బంధూనాం శాంతిమావహ। అవిచ్ఛిన్నా మఖాస్తేఽద్య వర్తంతే రుక్మవేదయః ॥౪౦॥ ఏవం
సామభిరాలబ్ధశ్శ్వఫల్కతనయో మణిమ్। ఆదాయ వాససాచ్ఛన్నం దదౌ సూర్యసమప్రభమ్॥౪౧॥ స్యమం
తకం దర్శయిత్వా జ్ఞాతిభ్యో రజ ఆత్మనః। విమృజ్య మణినా భూయస్తస్మై ప్రత్యర్పయత్ప్రభుః॥ ౪౨ ॥ య
స్త్వేతద్భగవత ఈశ్వరస్య విష్ణోర్వీర్యాఢ్యం వృజినహరం సుమంగళం చ। ఆఖ్యానం పఠతి శృణోత్యనుస్మరే
ద్వా దుష్కీర్తిం దురితమపోహ్య యాతి శాంతిమ్ ॥౪౩॥ ❋

— ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే సప్తపంచాశోఽధ్యాయః — ❋

ఏకదా పాండవాన్ ద్రష్టుం ప్రతీతాన్ పురుషోత్తమః। ఇంద్రప్రస్థం గతశ్శ్రీమాన్ యుయుధానాదిభిర్వృ
తః॥౧॥ దృష్ట్వా తమాగతం పార్థా ముకుందమఖిలేశ్వరమ్। ఉత్తస్థుర్యుగపద్వీరాః ప్రాణా ముఖ్యమివాగతమ్॥
౨॥ పరిష్వజ్యాచ్యుతం వీరా అంగసంగహతైనసః। సానురాగస్మితం వక్త్రం వీక్ష్య తస్య ముదం యయుః॥౩॥
యుధిష్ఠిరస్య భీమస్య కృత్వా పాదాభివందనమ్। ఫల్గునం పరిరభ్యాథ యమాభ్యాం చాభివాదితః॥౪॥ పరమా
సనమాసీనం కృష్ణా కృష్ణమనిందితా। నవోఢా వ్రీడితా కించిచ్ఛనైరేత్యాభ్యవందత॥౫॥ ❋
తథైవ సాత్యకిః పార్థైః పూజితశ్చాభివందితః। నిషసాదాసనేఽన్యేచ పూజితాః పర్యుపాసత ॥౬॥
పృథాం సమాగత్య కృతాభివాదనస్తయాతిహార్దార్ద్రదృశాభిరంజితః। ఆపృష్టవాంస్తాం కుశలం స
హస్నుషాం పితృష్వసారం పరిపృష్టబాంధవః ॥౭॥ తమాహ ప్రేమవైక్లబ్యరుద్ధ కంఠాశ్రు

ర ఇత్యాదిమిషేణ ప్రీత్యా- భూయస్తస్మై ప్రత్యర్పితవానితి ॥౪౨॥ య ఇతి॥ దుష్కీర్తిం అతిన్యూలం దురితం చేతి॥౪౩॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం సప్తపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టపంచాశత్తమే తు కృష్ణః పంచకరగ్రహీత్। కాళిందీం మిత్రవిందాం చ సత్యాం భద్రాం చ లక్ష్మణామ్॥ కాళిందీం
నిజలాభాయ తపః పరముపేయుషీమ్। పరిణేష్యన్ ప్రియావాసమింద్రప్రస్థముపాగమత్॥ ఏకదేతి॥ ప్రతీతాన్ నష్టానపి పు
నః ద్రుపదగేహే సద్భిర్దృష్టాన్ - యుయుధానః సాత్యకిః ॥౧॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రాణా ఇంద్రియాణి- ముఖ్యం చ వృత్తిం
ప్రాణమివ ॥౨॥ ౩॥ యుధిష్ఠిరస్యేతి॥ జ్యేష్ఠయోః ప్రణామం కృత్వా - సమనాలింగితః కనిష్ఠాభ్యామభివందితో బభూవ॥౪॥
పరమాసనమితి॥ కృష్ణా ద్రౌపదీ - అనిందితా బహుభార్యా సత్యపి నిందారహితా - పార్థైర్నవమచిరం ఊఢా పరిణీతా॥
౫॥౬॥ పృథామితి॥ అతిహార్దేన స్నేహేన ఆర్ద్రే సజలే దృశౌ యస్యాః తయా - పరివక్తః తయా పరిపృష్టాః బాంధవా యే
న సః॥౭॥ తమితి॥ ప్రేమ్ణా వైక్లబ్యం తేన రుద్ధః కంఠో యస్యాః క్లేశాపాయే ఆత్మనిదర్శనం యస్య తం - భజతాం క్లేశాపాయా

యుఅత్మానం దర్శయతీతివా॥౮॥ తదేతి॥ జ్ఞాతీన్ బంధూన్-నః అస్మాన్-యదా-భ్రాతా అక్రూరః ప్రేషితః॥౯॥ జ్ఞాతీనితివ చనాత్ ప్రాప్తం మోహం వారయంతీ స్తౌతి॥ నేతి॥ తత్ర హేతుః-విశ్వస్యేతి - సువృచ్ఛ ఆత్మ చతస్య- హంసి నాశయసి ॥ ౧౦॥ కిమితి॥ కుమేధసాం విషయాసక్తచిత్తానాం దృష్టోసి॥౧౧॥ ఇతీతి॥ సుఖమవసదితి శేషః- సుఖం-అభ్యర్థిత ఇతివా, ౧౨ యాసమాప్తిః॥౧౨॥ కాళిందీసందర్శనప్రసంగమాహ ॥ ఏకదేతి॥ అక్షయాః సాయకాః యయోస్తౌ-తూణీ-ఇషుధీ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪॥ తానితి॥ రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరాయ- మేధ్యాన్ కర్మార్హాన్-భీభత్సురర్జునః॥౧౬॥౧౭॥ తామితి॥ సఖ్యా శ్రీకృష్ణేన॥౧౮॥౨౦ అయం మాం కామయేతేతి శంకయాహ॥ నాన్యమితి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ తథేతి॥ ఆదావేవ తద్వద్వాన్॥౨౩॥ ప్రసంగాత్తా తాం-లి

లోచనా। స్మరంతీ తాన్ బహూన్ క్లేశాన్ క్లేశాపాయాత్మదర్శనమ్॥౮॥ తదేవ కుశలం నో భూత్సనాథాస్తే కృతా వయమ్। జ్ఞాతీన్నః స్మరతా కృష్ణ భ్రాతా మే ప్రేషితస్త్వయా ॥ ౯ ॥ న తేఽస్తి స్వపరభ్రాంతిర్విశ్వస్య సుహృదాత్మనః। తథాపి స్మరతాం శశ్వత్ క్లేశాన్ హంసి హృది స్థితః॥ ౧౦॥ యుధిష్ఠిరః॥ కిం న ఆచరితం శ్రేయో న వేదాహమధీశ్వరః। యోగేశ్వరాణాం దుర్దర్శో యన్నో దృష్టః కుమేధసామ్॥౧౧॥ ఇతి వై వార్షికాన్ మాసాన్ రాజ్ఞా సోఽభ్యర్థితస్సుఖమ్। జనయన్నయనానందమింద్రప్రస్థౌకసాం విభుః॥౧౨॥ ఏకదా రథమారుహ్య విజయో వానరధ్వజః। గాండీవం ధనురాదాయ తూణౌ చాక్షయసాయకౌ॥ ౧౩॥ సాకం కృష్ణేన సన్నద్ధో విహర్తుం విపినం మహత్। బహువ్యాళమృగాకీర్ణం ప్రావిశత్పరవీరహా ॥ ౧౪ ॥ తత్రావిధ్యచ్ఛరైర్వ్యాఘ్రాన్ సూకరాన్ మహిషాన్ రురూన్। శరభాన్ గవయాన్ ఖడ్గాన్ హరిణాన్ శశశల్యకాన్॥౧౫॥ తాన్నిన్యుః కింకరా రాజ్ఞే మేధ్యాన్ పర్వణ్యుపాగతే। తృట్పరీతః పరిశ్రాంతో భీభత్సుర్యమునామగాత్ ॥ ౧౬॥ తత్రోపస్పృశ్య విశదం పీత్వా వారి మహారథౌ। కృష్ణౌ దదృశతుః కన్యాం చరంతీం చారులోచనామ్ ॥ ౧౭॥ తామాసాద్య వరారోహాం సుద్విజాం రుచిరాననామ్ ॥ పప్రచ్ఛ ప్రేషితస్సఖ్యా ఫల్గునః ప్రమదోత్తమామ్॥౧౮॥ కా త్వం కస్యాసి కల్యాణి కుతో వా కిం చికీర్షసి । మన్యే త్వాం పతిమిచ్ఛంతీం సర్వం కథయ శోభనే॥౧౯॥ కాళిందీ। అహం దేవస్య సవితుర్దుహితా పతిమిచ్ఛతీ। విష్ణుం వరేణ్యం వరదం తపః పరమమాస్థితా ౨౦॥ నాన్యం పతిం వృణే వీర తమృతే శ్రీనికేతనమ్। తుష్యతాం మే స భగవాన్ ముకుందోఽనాథసంశ్రయః ॥౨౧॥ కాళిందీతి సమాఖ్యాతా వసామి యమునాజలే। నిర్మితే భవనే పిత్రా యావదచ్యుతదర్శనమ్॥౨౨॥ తథావదద్గుడాకేశో వాసుదేవాయ సోఽపి తామ్। రథమారోప్య తద్విద్వాన్ ధర్మరాజముపాగమత్ ॥౨౩॥ యదైవ కృష్ణస్సందిష్టః పార్థానాం పరమాద్భుతమ్। కారయామాస నగరం విచిత్రం విశ్వకర్మణా॥౨౪॥ భగవాంస్తత్ర నివసన్ స్వానాం ప్రియచికీర్షయా। అగ్నయే ఖాండవం దాతుమర్జునస్యాస సారథిః॥ ౨౫॥ సోఽగ్నిస్తుష్టో ధనురదాద్ధయాన్ శ్వేతాన్ రథం నృప। అర్జునాయాక్షయౌ తూణౌ వర్మ చాభేద్యమస్త్రిభిః॥౨౬॥ మయశ్చ మోచితో వహ్నేస్సభాం సఖ్యు ఉపాహరత్। యస్మిన్ దుర్యోధనస్యాసీజ్జలస్థలదృశిభ్రమః॥౨౭॥ స తేన సమనుజ్ఞాతస్సుహృద్భిశ్చానుమోదితః। ఆయయౌ ద్వారకాం భూయస్సాత్యకి ప్రముఖైర్వృతః॥౨౮॥ అథోపయేమే కాళిందీం సుపుణ్యర్త్వృక్ష ఊర్జితే। వితన్వన్ పరమానందం స్వానాం పరమమంగళమ్॥౨౯॥ వింద్యానువిందావావంత్యౌ దుర్యోధనవశానుగౌ। స్వయంవరే స్వభగినీం కృష్ణే సక్తాం న్యషేధతామ్॥ ౩౦॥ రాజాధిదేవ్యాస్తనయాం మిత్రవిందాం పితృష్వసుః । ప్రసహ్య హృతవాన్ కృష్ణో రాజన్ రాజ్ఞాం ప్రపశ్యతామ్ ॥౩౧॥ నగ్నజిన్నామ కౌసల్య ఆసీద్రాజాతిధార్మికః। తస్య సత్యాభవత్కన్యా దేవీ నాగ్నజితీ నృ

కించరిత్రాంతరమాహ॥ యదేతి॥ పార్థైః- యదైవ సందిష్టో విజ్ఞాపితః శ్రీకృష్ణః-తదైవ, తేషాం విశ్వకర్మణా దేవశిల్పినా-నగరం కారయామాస॥౨౪॥ కించ॥ భగవానితి॥ భగవాన్నిరతిశయైశ్వర్యగుణవానపి- అర్జునస్య ధనురాదిలాభాయ సారథిరాస-ఖాండవం నామ ఇంద్రస్య వనం॥ ౨౫॥ స ఇతి॥ అక్షయౌ అక్షయసాయకౌ॥ ౨౬॥ మయ ఇతి॥ ఖాండవదాహకాద్వహ్నేః-సఖ్యురర్జునాయ-యస్మిన్నితి సామాన్యతో నిర్దేశః- యస్యామిత్యర్థః-జలస్థలయోః దృశేద్దృష్టేః భ్రమః-యద్వా-జలే స్థలవత్ దృక్ దృష్టిర్యస్మిన్ తత్ జలస్థలదృక్- తస్మిన్ భ్రమ ఆసీదితి- మతిభ్రమ ఇతిపాఠే జలే స్థలబుద్ధిరూపః స్థలే జలబుద్ధిరూపో భ్రమ ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ అథేతి॥ సుపుణ్యాః ఋతుః ఋక్షం చ యస్మిన్ ॥౨౯॥ పంచమం మిత్రవిందావివాహమాహ ద్వాభ్యాం॥ వింద్యేతి ఆవంత్యౌ అవంతి రాజానౌ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ షష్ఠమాహ ॥ నగ్నజిదితి॥ కౌసల్యః అయోధ్యాధిపతిః

తస్య సత్యా నామ కన్యా అభవత్ ఆసీత్ - దేవీ కాంతిమతీ నాగ్నజితీతి పిత్రా నామ్నా ప్రసిద్ధేత్యర్థః ॥ ౩౨॥ నేతి॥ వీరస్య గంధమపి న సహంత ఇతి తథావిధాన్ - ఖలాన్ దుర్వృత్తాన్ ॥ ౩౩॥ తామితి॥ వృషజిత్ - వృషజయేన లభ్యాం ॥ ౩౪॥ స ఇతి॥ ప్రతినందితః స్వం ప్రతినందితవాన్ శ్రీకృష్ణేన వా స ప్రతినందితః ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ న రేంద్రేతి॥ హే నరేంద్ర రాజన్యబంధోః క్షత్రియస్య శుల్కదాః ద్రవ్యాదిప్రదాః ॥ ౪౦॥ క ఇతి॥ గుణానామేక ఏవ ధామ స్థానం యస్య తథాభూతస్య తవాంగే ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ సప్తేతి॥ దుర్దాంతాః అశిక్షితాః - దురవగ్రహాః అపరాభవాః - భిన్నగాత్రాః - ఏతైరేవ భగ్నాః భంగం ప్రాపితాః ॥ ౪౩॥ యదీతి॥ యత్ యది - ఇమే గోవృషాః ॥ ౪౪॥ ఏవమితి॥ ఏతాన్ యో నిగృహ్ణాతి తస్యేయం కన్యేతి సమయః కృతః - తమాకర్ణ్య ఆత్మానం సప్త

ధా ॥ ౩౨॥ న తాం శేకుర్నృపా వోఢుమజిత్వా సప్త గోవృషాన్। తీక్ష్ణశృంగాన్ సుదుర్ధర్షాన్ వీర్యగంధాసహాన్ ఖలాన్ ॥ ౩౩॥ తాం శ్రుత్వా వృషజిల్లభ్యాం భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । జగామ కౌసల్యపురం సైన్యేన మహతా వృతః ॥ ౩౪॥ స కోసలపతిః ప్రీతః ప్రత్యుత్థానాసనాదిభిః । అర్హణేనాపి గురుణా పూజయన్ ప్రతినందితః ॥ ౩౫॥ వరం విలోక్యాభిమతం ధృతవ్రతా నరేంద్రకన్యా చకమే రమాపతిమ్। భూయాదయం మే పతిరాశిషోఽనలః కరోతు సత్యా యది మే ధృతో వ్రతః ॥ ౩౬॥ అర్చితం పునరిత్యాహ నారాయణ జగత్పతే । ఆత్మానందేన పూర్ణస్య కరవాణి కిమల్పకః ॥ ౩౭॥ యత్పాదపంకజరజశ్శిరసా బిభర్తి శ్రీరబ్జజస్సగిరిశస్సహ లోకపాలైః । లీలాతనుస్స్వకృతసేతుపరీప్సయా యః కాలేఽదధత్స భగవాన్ మమ కేన తుష్యేత్ ॥ ౩౮॥ శ్రీశుకః॥ తమాహ భగవాన్ కృష్ణః కృతాసనపరిగ్రహః। మేఘగంభీరయా వాచా సస్మితం కురునందన ॥ ౩౯॥ శ్రీభగవాన్॥ నరేంద్ర యాచ్ఞా కవిభిర్విగర్హితా రాజన్యబంధోర్నిజధర్మవర్తినః। తథాపి యాచే తవ సౌహృదేచ్ఛయా కన్యాం త్వదీయాం న హి శుల్కదా వయమ్ ॥ ౪౦॥ రాజా॥ కోఽన్యస్తేఽభ్యధికో నాథ కన్యావర ఇహేప్సితః। గుణైకధామ్నో యస్యాంగే శ్రీర్వసత్యనపాయినీ ॥ ౪౧॥ కింత్వస్మాభిః కృతః పూర్వం సమయస్సాత్వతర్షభ। పుంసాం వీర్యపరీక్షార్థం కన్యావరపరీప్సయా ॥ ౪౨॥ సప్తైతే గోవృషా వీర దుర్దాంతా దురవగ్రహాః। ఏతైర్భగ్నాస్సుబహవో భిన్నగాత్రా నృపాత్మజాః ॥ ౪౩॥ యదిమే నిగృహీతాస్స్యుస్త్వయైవ యదునందన। వరో భవానభిమతో దుహితుర్మే శ్రియఃపతే ॥ ౪౪॥ ఏవం సమయమాకర్ణ్య బద్ధ్వా పరికరం ప్రభుః। ఆత్మానం సప్తధా కృత్వా న్యగృహ్ణాల్లీలయైవ తాన్ ॥ ౪౫॥ బద్ధ్వా తాన్ దామభిశ్శౌరిర్భగ్నదర్పాన్ హతౌజసః। వ్యకర్షల్లీలయా బద్ధ్వా బాలో దారుమయాన్ యథా ॥ ౪౬॥ తతః ప్రీతస్సుతాం రాజా దదౌ కృష్ణాయ విస్మితః। తాం ప్రత్యగృహ్ణాద్భగవాన్ విధివత్సదృశీం ప్రభుః ॥ ౪౭॥ రాజపత్న్యశ్చ దుహితుః కృష్ణం లబ్ధ్వా పతిం ప్రియమ్। లేభిరే పరమానందం జాతశ్చ పరమోత్సవః ॥ ౪౮॥ శంఖభేర్యానకా నేదుర్గీతవాద్యద్విజాశిషః। నరా నార్యః ప్రముదితాస్సువాసస్స్రగలంకృతాః ॥ ౪౯ ॥ శతం ధేనుసహస్రాణాం పారిబర్హమదాద్విభుః। యువతీనాం త్రిసాహస్రం నిష్కగ్రీవసువాససామ్ ॥ ౫౦ ॥ నవనాగసహస్రాణి నాగాచ్ఛతగుణాన్ రథాన్। రథాచ్ఛతగుణానశ్వానశ్వాచ్ఛతగుణాన్నరాన్ ॥ ౫౧॥ దంపతీ రథమారోప్య మహత్యా సేనయా వృతౌ। స్నేహప్రక్లిన్నహృదయో యాపయామాస కోసలః ॥ ౫౨ ॥ శ్రుత్వైతద్రురుధుర్భూపా నయంతం పథి కన్యకామ్। భగ్నవీర్యాస్సుదుర్మర్షా యదుభిర్గోవృషైః పురా ॥ ౫౩॥ తానస్యతశ్శరవ్రాతాన్ బంధుప్రియకృదర్జునః । గాండీవీ కాలయామాస సింహః క్షుద్రమృగానివ ॥ ౫౪॥ పారిబర్హముపాగృహ్య ద్వారకామేత్య సత్యయా। రేమే యదూనాం వృషభో భగవాన్ దేవకీసుతః ॥ ౫౫॥ శ్రుతకీర్తేస్సుతాం భద్రాముపయేమే పితృష్వసుః । కైకేయీం భ్రాతృభిర్దత్తాం కృష్ణస్సందర్దనాదిభిః ॥ ౫౬॥ స

ధా కృత్వేతి - బహ్వీనామపి యోషితాం - సంపూర్ణ ఏవాహం సంభోగయోగ్యః స్యామితి సత్యాం ప్రత్యేక సాపత్న్యప్రదర్శనార్థమాత్మనః సప్తధాకరణం ॥ ౪౫॥ ౪౯॥ శతమితి॥ నిష్కగ్రీవాశ్చ తాస్సువాససశ్చ తాసాం యువతీనాం దాసీనాం పారిబర్హం అదాత్ దత్తవాన్ ॥ ౫౦॥ నవేతి॥ నాగాత్ నాగేభ్యః శతగుణాన్ నవలక్షాణి రథాన్ - రథాత్ రథేభ్యశ్శతగుణాన్ నవకోటీః - అశ్వాన్ - అశ్వాత్ అశ్వేభ్యః శతగుణాన్ నవపద్మాని పదాతీన్ ॥ ౫౧॥ ౫౨॥ శ్రుత్వేతి॥ యదుభిర్గోవృషైశ్చ భగ్నవీర్యా అపి సుదుర్మర్షా రురుధుః ॥ ౫౩॥ తానితి॥ అస్యతః క్షిపతః ప్రయుంజానానితి యావత్ ॥ ౫౪॥ ౫౫॥ స ప్తమం వివాహమాహ॥ శ్రుతకీర్తేరితి ॥ శ్రుతకీర్తిర్నామ యా పితృష్వసా - తస్యాః సుతాం భద్రాం నామ కైకేయీం తద్దేశజాం సం

దశకన్యాదిభిర్భార్యాఽత్యభిర్దత్తాం॥౫౬॥అష్టమంవివాహమాహ॥సుతాంచేతి॥ ఏకఏవసశ్రీకృష్ణోలక్ష్మణాంజహార॥౫౭॥
అన్యాఇతి ॥ తస్యానిరోధాంతఃపురంతస్మాత్ ॥ ౫౮ ॥ శ్లో॥ భైష్మీ జాంబవతీభామాసత్యాభద్రాచలక్ష్మణా । కా
ళిందీమిత్రవిందాచేత్యష్టౌపట్టమహాస్త్రియః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- అష్టపంచాశాధ్యా

వ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఊనషష్టితమేభౌమంహత్వాతేనాహృతాహరిః । కన్యాస్సహస్రశఃప్రాపపారిజాతందివోహరత్॥ పరిణీయతత
స్తాభిస్తన్మనోరథపూరణైః॥ఆత్మారామోప్యసౌరేమేతద్గృహేషుగృహస్థవత్॥యథేతి॥ యేనతాఃస్త్రియోనిరుద్ధాఃస
భౌమఃచకారాత్ యేనకారణేనహతఃతదాచక్ష్వేతి॥ ౧॥ఇంద్రేణేతి ॥ ఇంద్రేణభౌమవిచేష్టితంవిజ్ఞాపితస్సన్ప్రాగ్జ్యో
తిషపురంభౌమనగరం-యయావిత్యన్వయః - కథంభూతేనహృతంఛత్రంయస్యతేన- లోకపాలప్రధానత్వాదింద్రస్యవ
రుణఛత్రహరణేపితస్యైవమానభంగఇతితథోక్తం-హృతేకుండలేయస్యాస్సా- అదితిఃబంధుర్మాతాయస్యతేన-హృత

తాంచమద్రాధిపతేర్లక్ష్మణాంలక్షణైర్యుతామ్ । స్వయంవరేజహారైకస్ససుపర్ణస్సుధామివ॥ ౫౭॥
అన్యాశ్చైవంవిధాభార్యాఃకృష్ణస్యాసన్సహస్రశః । భౌమంహత్వాతన్నిరోధాదాహృతాశ్చారుద
ర్శనాః॥౫౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అష్టపంచాశోధ్యాయః. ... ※

రాజా॥ యథాహతోభగవతాభౌమోయేనచతాస్స్త్రియః। నిరుద్ధాఏతదాచక్ష్వవిక్రమంశార్ఙ్గధన్వ
నః॥౧॥శ్రీశుకః॥ ఇంద్రేణహృతఛత్రేణహృతకుండలబంధునా । హృతామరాద్రిస్థానేనజ్ఞాపితోభౌమ
చేష్టితమ్॥౨॥సభార్యోగరుడారూఢఃప్రాగ్జ్యోతిషపురంయయౌ। గిరిదుర్గైశ్శస్త్రదుర్గైర్జలాగ్న్య
నిలదుర్గమమ్॥౩॥మురపాశాయుతైర్ఘోరైర్దృఢైస్సర్వతఆవృతమ్।గదయాసిర్భేదాద్రీన్ శస్త్రదు
ర్గాణిసాయకైః॥౪॥చక్రేణాగ్నింజలంవాయుంమురపాశాంస్తథాసినా । శంఖనాదేనయంత్రాణిహృద
యానిమనస్వినామ్॥౫॥ప్రాకారంగదయాగుర్వ్యానిర్బిభేదగదాధరః । పాంచజన్యధ్వనింశ్రుత్వాయు
గాంతాశనిభీషణమ్।మురశ్శయానఉత్తస్థౌదైత్యఃపంచశిరాజలాత్॥ ౬॥ త్రిశూలముద్యమ్యసుదుర్నిరీక్ష
ణంయుగాంతసూర్యానలరోచిరుల్బణమ్।గ్రసంస్త్రిలోకీమివపంచభిర్ముఖైరభ్యద్రవత్తార్క్ష్యసుతంయథో
రగః॥౭॥ఆవిధ్యశూలంతరసాగరుత్మతేనిరస్యవక్త్రైర్వ్యనదత్సపంచభిః । ఖంరోదసీసర్వదిశోంతరం
మహానాపూరయన్నండకటాహమావృణోత్॥ ౮ ॥ తదాపతద్వైత్రిశిఖంగరుత్మతేహరిశ్శరాభ్యామభిన
త్త్రిధాజసా।ముఖేషుతంచాపిశరైరతాడయత్తస్మైగదాంసోపిరుషావ్యముంచత॥౯॥ తామాపతంతీంగ
దయాగదాంమృధేగదాగ్రజోసర్భిభిదేసహస్రధా। ఉద్యమ్యబాహూనభిధావతోజితశ్శిరాంసి చక్రేణజ
హారలీలయా।వ్యసుఃపపాతాంభసికృత్తశీర్షణోనికృత్తశృంగోద్రిరివేంద్రతేజసా ॥౧౦॥ తస్యాత్మజాస్స
ప్తపితుర్వధాతురాఃప్రతిక్రియామర్షజుషస్సముద్యతాః। తామ్రోంతరిక్షశ్శ్రవణోవిభావసుర్వసుర్న
భస్వానరుణశ్చసప్తమః॥ ౧౧ ॥ పీఠంపురస్కృత్యచమూపతింమృధేభౌమప్రయుక్తానిరగుర్ధృతాయు
ధాః।ప్రాయుంజతాసాద్యశరానసీన్గదాశ్శక్త్యృష్టిశూలాన్యజితేరుషోల్బణాః॥౧౨॥తచ్ఛస్త్రకూటం

మమరాద్రిస్థానంమణిపర్వతలక్షణంయస్యతేన - సత్యభామాయాంగృహేభగవంతమింద్రఆగత్యవిజ్ఞాపితవాన్॥ ౨॥
సభార్యఇతి॥తదాతస్యాఃకౌతుకాయతయాభార్యయాసహాయయావితి-యద్వా - త్వదనుజ్ఞయైవత్వత్పుత్రంహనిష్యా
మీతిఇతిహాసోక్తం-భూమ్యైవరందత్తంసత్యంకర్తుం-సత్యభామాయాభూమ్యంశత్వాత్తయాసహాయయా-యద్వా
నారదానీతపారిజాతైకకుసుమేరుక్మిణ్యైదత్తేసతి-కుపితాంసత్యభామాం-సాంత్వయతా - తుభ్యంపారిజాతమేవదా
స్యామీతిశ్రీకృష్ణేనప్రతిశ్రుతమితిహరివంశేప్రసిద్ధం- తదర్థంతాంనీతవానితిజ్ఞేయం- గరుడేనయానేనకారణం- గిరిదు
ర్గైరిత్యాదిత్రైరుపలక్షితంజలాగ్న్యనిలైశ్చసర్వతోవర్తమానైర్దుర్గమం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ప్రాకారమితి॥యుగాంతాశనే
ర్ధ్వనివద్భీషణం-పరిఖాయాజలాత్॥౬॥౭॥ఆవిధ్యేతి॥ ఆవిధ్యఆతోల్యవ్యనదత్ సఃమహాన్నాదఇత్యన్వయః॥ ౮॥తదేతి॥ త
స్మైకృష్ణాయ-గదాంవ్యముంచత్॥౯॥యామితి॥ఇంద్రతేజసావజ్రేణ॥౧౦॥తస్యేతి॥ప్రతిక్రియయాహేతుభూతయాఅమ
ర్షజుషః॥ ౧౧॥పీఠమితి॥ పీఠంపీఠనామానంసేనాపం-నిరగుఃనిరగమన్॥ ౧౨॥ తదితి నికృత్తాని శిరాదీనియేషాం

తాన్॥౧౩॥ ౧౪॥ దృష్ట్వేతి॥శతఘ్నీంశక్తివిశేషం॥ ౧౫॥ తదితి॥ విచిత్రాఃవాజాఃపత్రాణియేషాంతైశ్శ్యానైఃనికృత్తాః
బాహవఃఊరవఃశిరోధయఃకంధరాఃవిగ్రహాదేహాశ్చయస్యతత్ -తర్హ్యేవ-యదావివ్యధుః-తస్మిన్నేవక్షణే॥౧౬॥ యా
నీ॥అత్యాశ్చర్యేకురూద్వహేతిసంబోధనంతుభాహి - తైర్యానిప్రయుక్తానిశస్త్రాస్త్రాణి - తత్ప్రాప్తేఃపూర్వమేవత
త్సైన్యంసర్వంహత్వా - పశ్చాత్తానిశస్త్రాస్త్రాణిచచిచ్ఛేద - తత్రాప్యేకైకంశస్త్రమస్త్రంచ - త్రిభిస్త్రిభిశ్శరైరిత్యా
శ్చర్యం॥౧౭॥కించ॥గరుత్మతేతి॥అయుధ్యతఅన్వవర్తత॥౧౮॥ దృష్ట్వేతి ॥ యతఃయయాశక్త్యావజ్రః ప్రతిహతఆసీత్॥
౧౯॥నేతి॥అసౌగరుడస్తునాకంపత-గరుడేవితథోద్యమస్సన్॥౨౦॥౨౧॥తతఇతి॥ప్రతప్తేజాంబూనదేయానిరత్నానితై
ర్భాస్వరే-మేర్వంశభూతంమందరశిఖరం-మహామణించార్పయదితి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఐశ్వర్యంజ్ఞాత్వాభూమిఃస్తౌతి॥ న మఇ
తి॥పరమాత్మన్కారణాద్యంతర్యామిన్ - భక్తానుగ్రహార్థంఇచ్ఛయాస్వీకృతనానారూపాయ॥ ౨౫॥ యేనమంత్రేణకుం
త్వాఃప్రసన్నఃపూర్వమాసీత్ - తేనమంత్రేణనమస్యతి॥నమఇతి॥పంకజంనాభౌయస్యతస్మైజగత్కారణాయేత్యర్థః॥

భగవాన్స్వమార్గణైరమోఘవీర్యస్తిలశశ్చకర్త హ। తాన్పీఠముఖ్యాననయద్యమక్షయంనికృత్తశీర్షోరు
భుజాంఘ్రివర్మణః॥౧౩॥ స్వానీకపానచ్యుతచక్రసాయకైర్మృధే హతాంస్తాన్నరకో ధరాసుతః । నిరీ
క్ష్యదుర్మర్షణఅస్రవన్మదైర్గజైఃపయోధిప్రభవైర్నిరాక్రమత్॥౧౪॥దృష్ట్వాసభార్యంగరుడోపరిస్థి
తంసూర్యోపరిష్టాత్సతటిద్ఘనంయథా।కృష్ణంసతస్మైవ్యసృజచ్ఛతఘ్నీంయోధాశ్చసర్వేయుగపచ్చవి
వ్యధుః॥౧౫॥తద్భౌమసైన్యంభగవాన్గదాగ్రజో విచిత్రవాజైర్నిశితైశ్శిలీముఖైః । నికృత్తబాహూరుశి
రోధివిగ్రహంచకారతర్హ్యేవహతాశ్వకుంజరమ్॥౧౬॥యానియోధైఃప్రయుక్తానిశస్త్రాస్త్రాణికురూ
ద్వహ।హరిస్తాన్యచ్ఛినత్తీక్ష్ణైశ్శరైరేకైకశస్త్రిభిః।ఉహ్యమానస్సుపర్ణేనపక్షాభ్యాం నిఘ్నతాగజాన్॥
౧౭॥గరుత్మతాహన్యమానాస్తుండపక్షనఖైర్గజాః। పురమేవావిశన్నార్తానరకోయుధ్యయుధ్యత॥౧౮॥
దృష్ట్వావిద్రావితంసైన్యం గరుడేనార్దితంస్వకమ్ । తంభౌమః ప్రాహరచ్ఛక్త్యావజ్రః ప్రతిహతో యు
తః॥౧౯॥నాకంపతతయావిద్ధోమాలాహతఇవద్విపః । శూలంభౌమోఽచ్యుతంహంతుమాదదేవితథోద్య
మః॥౨౦॥తద్విసర్గాత్పూర్వమేవనరకస్యశిరోహరిః । అపాహరద్గజస్థస్యచక్రేణక్షురనేమినా॥౨౧॥స
కుండలంచారుకిరీటభూషితంబభౌ పృథివ్యాంపతితంసముజ్జ్వలత్ । హాహేతిసాధ్విత్యృషయస్సురేశ్వ
రామాల్యైర్ముకుందంవికిరంతఈడిరే॥౨౨॥ తతశ్చభూఃకృష్ణముపేత్యకుండలేప్రతప్తజాంబూనదరత్న
భాస్వరే। సావైజయంత్యావనమాలయార్పయత్ప్రాచేతసంఛత్రమథోమహామణిమ్॥ ౨౩॥అస్తౌషీదథ
విశ్వేశందేవీదేవవరార్చితమ్।ప్రాంజలిఃప్రణతారాజన్భక్తిప్రవణయాధియా॥౨౪॥ భూమిః॥ నమస్తే
దేవదేవేశశంఖచక్రగదాధర। భక్తేచ్ఛోపాత్తరూపాయపరమాత్మన్నమోఽస్తు తే ॥౨౫॥నమఃపంకజనా
భాయనమఃపంకజమాలినే। నమఃపంకజనేత్రాయనమస్తేపంకజాంఘ్రయే॥౨౬॥ నమోభగవతేతుభ్యం
వాసుదేవాయవిష్ణవే। పురుషాయాదిబీజాయపూర్ణబోధాయతేనమః॥౨౭॥అజాయజనయిత్రేఽస్య బ్ర
హ్మణేఽనంతశక్తయే।పరాపరాత్మన్భూతాత్మన్పరమాత్మన్నమోఽస్తు తే ॥౨౮॥ త్వంవైసిసృక్షూరజః

అతఏవ-సత్కీర్తికాంతియోఃపంకజానాంమాలావిద్యతేయస్యతస్మై-ఏవంభూతంధ్యాయతాం- పంకజవత్సుప్రసన్నేతా
పోపశమనేనేత్రేయస్యతస్మై - పంకజవత్సుస్పర్శేవ్యాపంకజాంకితౌవాఅంఘ్రీయస్యతస్మై-నమఇతి॥౨౬॥కించ॥ నమఇతి॥భ
గవతేనిరతిశయైశ్వర్యాయఅతః- వాసుదేవాయసర్వభూతాశ్రయాయ - అతఏవవిష్ణవేవ్యాపినే॥నహిసర్వభూతాశ్ర
యత్వం పరిచ్ఛిన్నస్యసంభవతీతితత్రాహ - పురుషాయస్వస్మాత్కార్యాత్పూర్వమేవసతే ॥శ్రుః॥ పూర్వమేవాహమి
హాసమితి - తత్పురుషస్యపురుషత్వమితిశ్రుతేః ఏతదపికుతః-ఆదిబీజాయఆదేర్జగత్కారణస్యాపికారణాయ-ఏవమపి
నమృదాదివజ్జాడ్యమిత్యాహ-పూర్ణబోధాయేతి॥౨౭॥నన్వేవమపిస్వకారణాత్పూర్వంసత్త్వంనస్యాదతఆహ॥అజాయే
తి॥ స్వయమజాయ అస్యచజనయిత్రే ఉభయత్రాపిక్రమేణ హేతుద్వయం-బ్రహ్మణేబృహతే అనంత శక్తయఇతిచ
బృహత్త్వాదజత్వం- అనంతశక్తిత్వాజ్జనయితృత్వమిత్యర్థః-ననుపిత్రాదయఃపుత్రాదీనాంజనకాః-తేషాంచతత్పూర్వే-
తేషాంచతథాభూతాని-తేషాంచస్వకర్మద్వారేణజీవాః-కిముత్రాహంతత్రాహ- పరాపరాత్మన్నిత్యాది-పిత్రాద్యాత్మ

కర్తాత్వమేవ జనక ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ నను గుణా విశ్వోత్పత్త్యాదిహేతవః తేచ ప్రధానస్యైవ తస్యాజపురుషః తత్ఫలభోక్తా కాలోఽనిమిత్తమితి ప్రసిద్ధం కిమత్రాహంతత్రాహ॥ త్వమితి॥ తమసోధారణేప్యసంవృత ఏవ – స్థానాయ పాలనాయ ... సృష్ట్యాద్యర్థం ఉపత్య–టంరజఆదిత్వమేవ నిభషిః సృజసీత్యర్థః – కాలప్రధానపురుషాః తద్వ్యతిరిక్తా నసంతి త్వంతు పరః సర్వవ్యతిరిక్తః – అతస్త్వమేవ జగజ్జనయితేత్యర్థః॥ ౨౮॥ కార్యకారణప్రపంచస్యతదవ్యతిరేకం తస్యచ పరత్వస్య ... రేకముపపాదయతి॥ అహమితి॥ అహంభూమిః మాత్రాణి దేవామన ఇంద్రియాణిచేతి – త్రివిధాహంకారకార్యాణి కర్తా అహంకారః॥ ౨౯॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రార్థయతే॥ తస్యేతి॥ హేప్రపన్నార్తిహర – తస్య నరకస్యాత్మజః అయంభగదత్తో నామ భీతః అత ఏవ – మయా తవ పాదపంకజముపసాదితః అభయప్రదానార్థం॥ ౩౦॥ ఇతితి॥ అభయం దత్వా॥ ౩౧॥ తత్రేతి॥ శతాధికమిత్యపి జ్ఞాతవ్యం – యదాహ శ్రీపరాశరః॥ శ్లో॥ కన్యాపురే సకన్యానాం షోడశాతులవిక్రమః। శతాధికాని దదృశే సహస్రాణి మహామతే ఇతి – రాజభ్య ఇత్యుపలక్షణం సిద్ధాదిభ్యశ్చేతి – తథా తేనైవోక్తం॥ శ్లో॥ దేవసిద్ధాసురాదీనాం నృపాణాంచ జనార్దన। హృత్వా హి సోఽసురః కన్యా రురోధ స్వమందిర ఇతి॥ ౩౨॥ ౩౩॥ తా ఇతి॥ ప్రాహిణోత్ ప్రస్థాపయామాస

త్వంటుప్రభాతమోసిరోధాయబిభర్ష్యసంవృతః। స్థానాయ సత్వంజగతో జగత్పతే కాలః ప్రధానం పురుషో భవాన్ పరః॥ ౨౮॥ అహం పయో జ్యోతిరథానిలో నభో మాత్రాణి దేవా మన ఇంద్రియాణి చ। కర్తా మహానిత్యఖిలం చరాచరం త్వయ్యద్వితీయే భగవన్నయం భ్రమః॥ ౨౯॥ తస్యాత్మజోఽయం తవ పాదపంకజం భీతః ప్రపన్నార్తిహరోపసాదితః। తత్పాలయైనం కురు హస్తపంకజం శిరస్యముష్యాఖిలకల్మషాపహం॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి భూమ్యర్చితో వాగ్భిర్భగవాన్ భక్తినమ్రయా। దత్వాభయం భౌమగృహం ప్రావిశత్సకలర్ద్ధిమత్॥ ౩౧॥ తత్ర రాజన్యకన్యానాం షట్సహస్రాధికాయుతం। భౌమాహృతానాం విక్రమ్య రాజభ్యో దదృశే హరిః॥ ౩౨॥ తం ప్రవిష్టం స్త్రియో వీక్ష్య నరవర్యం విమోహితాః। మనసా వవ్రిరేఽభీష్టం పతిం దైవోపసాదితమ్॥ ౩౩॥ భూయాత్పతిరయం మహ్యం ధాతా తదనుమోదతాం। ఇతి సర్వాః పృథక్ కృష్ణే భావేన హృదయం దధుః॥ ౩౪॥ తాః ప్రాహిణోద్ద్వారవతీం సుమృష్టవిరజోఽంబరాః। నరయానైర్మహాకోశాన్ రథాశ్వాన్ ద్రవిణం మహత్॥ ౩౫॥ ఐరావతకులేభాంశ్చ చతుర్దంతాంస్తరస్వినః। పాండురాంశ్చ చతుష్షష్టిం ప్రేషయామాస కేశవః॥ ౩౬॥ గత్వా సురేంద్రభవనం దత్వాదిత్యై చ కుండలే। పూజితస్త్రిదశేంద్రేణ మహేంద్రాణ్యా చ సప్రియః॥ ౩౭॥ చోదితో భార్యయోత్పాట్య పారిజాతం గరుత్మతి। ఆరోప్య సేంద్రాన్ విబుధాన్నిర్జిత్యోపానయత్పురమ్॥ ౩౮॥ స్థాపితస్సత్యభామాయా గృహోద్యానోపశోభనః। అన్వగుర్భ్రమరాస్స్వర్గాత్తద్గంధాసవలంపటాః॥ ౩౯॥ యయాచ ఆనత్య కిరీటకోటిభిః పాదౌ స్పృశన్నచ్యుతమర్థసాధనమ్। సిద్ధార్థ ఏతేన విగృహ్యతే మహానహో సురాణాం చ తమో ధిగాఢ్యతామ్॥ ౪౦॥ అథో ముహూర్త ఏకస్మిన్నానాగారేషు తాః స్త్రియః। యథోపయేమే భగవాన్ తావద్రూపధరోఽవ్యయః॥ ౪౧॥ గృహేషు తాసామనపాయ్యతర్క్యకృన్నిరస్తసామ్యాతిశయేష్వవస్థితః। రేమే రమాభిర్నిజకామసంప్లుతో యథేతరో గార్హకమేధికాంశ్చరన్॥ ౪౨॥ ఇత్థం రమాపతిమవాప్య పతిం స్త్రియ

సుమృష్టాః కమనీయాశ్చ తాః విరజాంబరాశ్చ తాః – నరయానైః శిబికాభిః – అపిచ – మహాకోశానితి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ గత్వేతి॥ సప్రియః సత్యభామాసహితః॥ ౩౭॥ చోదిత ఇతి॥ సత్యభామయా ప్రేరితస్సన్ పారిజాతవృక్షముత్పాట్య – కృతవిబుధజయస్సన్ ద్వారకాం ప్రవిశత్॥ ౩౮॥ స్థాపిత ఇతి॥ గృహోద్యానం నిమిత్తముపశోభయతీతియః॥ ౩౯॥ సేంద్రాన్ విబుధాన్ నిర్జిత్యేతీంద్రకృష్ణయోస్సంగ్రామ ఉక్తః తత్రనను కథం ప్రసాదితః స్వమనోరథేన – శ్రీకృష్ణేన సహేంద్రస్య కథం సంగ్రామ ఇత్యాశంక్యాహ॥ యయాచ ఇతి॥ అచ్యుతం అర్థసాధనమితి చకర్మకద్వయం యాచతిధాతోః – విగృహ్య తేవిగ్రహంకరోతి మహానపి – తమః క్రోధం ఆఢ్యతాం ధనికతాం॥ ౪౦॥ అథో ఇతి॥ యథాయథావత్ – అనేన దేవక్యాదిబంధుజనసమాగమో ప్రతిగృహం యాగపద్యేన సూచితః – అవ్యయః సర్వత్రాపి సంపూర్ణః॥ ౪౧॥ అహో భాగ్యం నారీణామిత్యాహ త్రిభిః॥ గృహేష్వితి॥ అతర్క్యాణికర్మాణి కరోతీతి తథాసః నిరస్తం సామ్యమతిశయశ్చ యైరన్యేషాం – తేషు గృహేషు అనపాయి అవస్థితః – రమాభిః లక్ష్మ్యంశభూతాభిః – నిజకామసంప్లుతః స్వానందపరిపూర్ణః – గార్హకమేధికాన్ గృహస్థధర్మాన్॥ ౪౨॥ ఇత్థమితి॥ అనురాగహాససహితమవలోకనం – తత్పూర్వకం నవసంగమం – తద్గతం జల్పం చ –

తస్మిన్ లజ్జాంచ భేజుః॥ ౪౪ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి॥ విశ్రమణం సంవాహనం- కేశప్రసారః కేశప్రసాధనం - దాసీనాం శతాని విద్యంతేషాం తథాభూతా అపి స్వయం విభోర్దాస్యం విదధురితి॥ ౪౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ అథ షష్టితమే కృష్ణః పరిహాసేన రుక్మిణీమ్। కోపయిత్వా తతః ప్రేమకలహే తామసాంత్వయత్॥ రామా రామజనానందమహాహ్లాదయువిడంబనైః। రుక్మిణ్యాః ప్రేమకలహచ్ఛద్మనైశ్వర్యమీర్యతే॥ కర్హిచిదితి॥ స్వతల్పస్థం స్వపర్యంకస్థం॥ ౧॥ వక్ష్యమాణం రుక్మిణ్యాః శ్రియః శ్రీకృష్ణే పరమప్రేమ సంభావయితుం తస్యోక్తమేవ తత్త్వమనుస్మారయతి॥ యస్త్వితి॥ ౨॥ ఆదౌ తావత్ త్రిభిః శ్లోకైః మందిరమనువర్ణయతి॥ తస్మిన్నితి॥ తచ్ఛబ్దేనాతిప్రసిద్ధమాహ భ్రాజంతి ముక్తాదామాని తేషాం విలంబాః సంతి యస్మిన్- తేన వితానేన విరాజితే- తృతీయాంతానాం విరాజితపదేనాన్వయః॥ ౩॥ మల్లికేతి - సుగంధితయా ద్విరేఫకులైః నాదితే- ప్రవిశద్భిశ్చంద్రరశ్మిభిః॥ ౪॥ పారిజాతేతి॥ నిర్గచ్ఛద్భిః అగరుసంభవధూపైశ్చాతిమనోహరత్వం దర్శితం॥ ౫॥ పయ ఇతి॥ పయసః క్షీరస్య ఫేన ఇవ మృదూని పర్యంకే తల్పే స్థితకశిపూత్తమే హంసతూలికాయాం- ఉపతస్థే అసే

స్త్రాబ్రహ్మాదయోఽపి న విదుః పదవీం యదీయామ్। భేజుర్ముదావిరతమేధితయానురాగహాసావలోకనవసంగమజల్పలజ్జాః॥ ౪౪ ॥ ప్రత్యుద్గమాదరభయాసనపాదశౌచతాంబూలవిశ్రమణవీజనగంధమాల్యైః। కేశప్రసారశయనస్నపనోపహార్యైర్దాసీశతా అపి విభోర్విదధుస్స్మ దాస్యమ్॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ఏకోనషష్టితమోధ్యాయః. ❋

—॥ ❋ శ్రీకృష్ణరుక్మిణీదేవ్యోః పరస్పరనర్మోక్తిప్రవచనఘట్టః ❋ ॥—

శ్రీశుకః॥ కర్హిచిత్సుఖమాసీనం స్వతల్పస్థం జగద్గురుమ్। పతిం పర్యచరద్భైష్మీ వ్యజనేన సఖీజనైః॥ ౧॥ యస్త్వేతల్లీలయా విశ్వం సృజత్యత్త్యవతీశ్వరః। స హి జాతః స్వసేతూనాం గోపీథాయ యదుష్వజః॥ ౨॥ తస్మిన్నంతర్గృహే భ్రాజన్ముక్తాదామవిలంబినా। విరాజితే వితానేన దీపైర్మణిమయైరపి॥ ౩॥ మల్లికాదామభిర్ధూపైర్ద్విరేఫకులనాదితే। జాలరంధ్రప్రవిష్టైశ్చ గోభిశ్చంద్రమసోఽమలైః॥ ౪॥ పారిజాతవనామోదవాయునోద్యానశాలినా। ధూపైరగరుజై రాజన్ జాలరంధ్రవినిర్గతైః॥ ౫॥ పయఃఫేననిభే శుభ్రే పర్యంకే కశిపూత్తమే। ఉపతస్థే సుఖాసీనం జగతామీశ్వరం పతిమ్॥ ౬॥ వాలవ్యజనమాదాయ రత్నదండం సఖీకరాత్। తేన వీజయతీ దేవీ ఉపాసాంచక్ర ఈశ్వరమ్॥ ౭॥ సోపాచ్యుతం క్వణయతీ మణినూపురాభ్యాం రేజేఽంగులీయవలయవ్యజనాగ్రహస్తా। వస్త్రాంతగూఢకుచకుంకుమశోణహారభాసా నితంబధృతయా చ పరార్ధ్యకాంచ్యా॥ ౮॥ తాం రూపిణీం శ్రియమనన్యగతిం నిరీక్ష్య యా లీలయా ధృతతనోరనురూపరూపా। ప్రీతస్స్మయన్నలకకుండలనిష్కకంఠవక్త్రోల్లసత్స్మితసుధాం హరిరాబభాషే॥ ౯॥ శ్రీకృష్ణః॥ రాజపుత్రీప్సితా భూపైర్లోకపాలవిభూతిభిః। మహానుభావైః శ్రీమద్భీ రూపౌదార్యబలోర్జితైః॥ ౧౦॥ తాన్ ప్రాప్తానర్థినో హిత్వా చైద్యాదీన్ స్మరదుర్మదాన్। దత్తా భ్రాత్రా స్వపిత్రా చ కస్మాన్నో వవృషేఽసమాన్॥ ౧౧॥ రాజభ్యో బిభ్యతస్సుభ్రు సముద్రం శరణం గతాన్। బలవద్భిః కృతద్వేషాన్ ప్రాయస్త్యక్తనృపా

వత॥ ౬॥ తదేవాభినయతి॥ వాలవ్యజనమితి॥ ౭॥ సేతి॥ ఉపాచ్యుతం అచ్యుతస్య సమీపే- సా మణినూపురాభ్యాం రేజే - కథం రేజే క్వణయతీ మణిమయా నూపురౌ కూజయంతీ తథా- అంగులీయవలయవ్యజనాని అగ్రహస్తే హస్తాగ్రే యస్యాస్సా - వస్త్రాంతే గూఢౌ స్థగితౌ కుచౌ తయోః కుంకుమం తేన శోణో హారః తస్య భాసా - తథా నితంబే ధృతయా పరార్ధ్యా అమూల్యా కాంచీ తయా చ రేజే॥ ౮॥ తామితి॥ తాం నిరీక్ష్య ప్రీతస్సన్ -స్మయమానో హరిరాబభాషే-కథంభూతాం- యా లీలయా ధృతతనోస్స్వస్య అనురూపరూపా అనురూపం రూపం యస్యాస్సా- యథోక్తం శ్రీపరాశరేణ॥ శ్లో॥ దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ। విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మనస్తనుమితి-కించ-అలకైః కుండలాభ్యాం నిష్కేణ పతకేన చాలంకృతకంఠేన చతుర్దిక్షు శోభితేన వక్త్రేణ ఉల్లసంతీ స్మితసుధా యస్యాస్తాం॥ ౯॥ సర్వగుణయుక్తాయా అపి తవబుద్ధిమీక్షితుమిత్యాశయేనాహైకాదశభిః॥ రాజపుత్రీతి॥ హే రాజపుత్రి - లోకపాలానామివ విభూతిరైశ్వర్యం యేషాం తైః తథా మహాప్రభావైః శ్రీమద్భిః రూపాదిభిరూర్జితైశ్చ- పూర్వమీప్సితాసి॥ ౧౦॥ తానితి॥ తాన్ హిత్వా నోస్మాన్ అసమాన్ కస్మాత్-వవృషే వృతవతీ త్వం॥ ౧౧॥ కించ॥ రాజభ్య ఇతి॥ ప్రాయశః రాజభ్యో జరాసంధాదిభ్యః బిభ్యతః భయం ప్రాప్తవ

తః॥౧౨॥ అస్పష్టేతి॥ అస్పష్టవర్త్మనాం అవిజ్ఞాతాచారాణాం- అలోకపథం అశాస్త్రపారతంత్ర్యం అస్త్రీపారతంత్ర్యం
వా- పదవీం మార్గం- ఆస్థితాః అనుసృతాః॥౧౩॥ కించ॥ నిష్కించనా ఇతి॥ ౧౪॥ యయోరితి॥ ఆత్మసమం పరస్పరమనురూ
పం- జన్మైశ్వర్యాభ్యాం సహితా ఆకృతిః రూపం జాతిర్వా సమా॥ ౧౫॥ వైదర్భీతి॥ న దీర్ఘా సమీక్షా విచారో యస్యాస్త
యా॥౧౬॥ అథేతి॥ అథ ఇదానీమపి॥౧౭॥ తర్హి కిమిత్యానీతాహమితి చేత్తత్రాహ॥ చైద్యేతి॥ మమ మాం ద్విషంతి॥ ౧౮॥ తే
షామితి॥ స్మయనుత్తయే గర్వాపనయనాయ॥౧౯॥ స్త్రీణామితి దుస్సహమౌదాసీన్యమకామత్వం చాహ॥ ఉదాసీనా ఇతి॥ గే
హయోః దేహగేహయోః- ఉదాసీనాః- అతఏవ జ్యోతిరక్రియాః జ్యోతిః ప్రదీపాది - తద్వత్సాక్షిమాత్రతయా క్రియార
హితాః- ఆస్మహే ఏవ తర్హి మహ ఇతి॥౨౦॥ ఏతావదితి॥ అవిశ్లేషాద్ధేతోరాత్మానం వల్లభా సేవేత్యేవార్థే ఇవశబ్దః- ఆత్మాన
మేవ వల్లభాం- సర్వాసు అహమేవ వల్లభా నాన్యేతి మన్యమానాం గర్వితామిత్యర్థః॥౨౧॥౨౨॥ చింతాలక్షణమాహ॥ పదే
తి॥ నఖైరరుణా శ్రీః కాంతిర్యస్య తేన సుకోమలేన పదా॥౨౩॥ తస్యా ఇతి॥ సుదుఃఖమప్రియశ్రవణాత్ - భయం త్యాగశంక

సనాన్॥౧౨॥ అస్పష్టవర్త్మనాం పుంసామలోకపథమీయుషామ్। ఆస్థితాః పదవీం సుభ్రు ప్రాయస్సీదంతి
మోషితః॥౧౩॥ నిష్కించనా వయం శశ్వన్నిష్కించనజనప్రియాః। తస్మాత్ప్రాయేణ న హ్యాఢ్యా మాం భ
జంతి సుమధ్యమే॥౧౪॥ యయోరాత్మసమం విత్తం జన్మైశ్వర్యాకృతిర్భవేత్। తయోర్వివాహో మై
త్రీ చ నోత్తమాధమయోః క్వచిత్॥౧౫॥ వైదర్భ్యేతదవిజ్ఞాయ త్వయాదీర్ఘసమీక్షయా। వృతా వయం
గుణైర్హీనా భిక్షుభిశ్శ్లాఘితా ముదా॥ ౧౬॥ అథాత్మనోఽనురూపం వై భజస్వ పురుషర్షభమ్। యేన త్వ
మాశిషస్సత్యా ఇహాముత్ర చ లప్స్యసే॥ ౧౭॥ చైద్యసాల్వజరాసంధదంతవక్త్రాదయో నృపాః। మమ ద్వి
షంతి వామోరు రుక్మీ చాపి తవాగ్రజః॥ ౧౮॥ తేషాం వీర్యమదాంధానాం దృప్తానాం స్మయనుత్తయే। ఆనీ
తాసి మయా త్వం చ తేజోపహరతాసతామ్॥౧౯॥ ఉదాసీనా వయం నూనం న స్త్ర్యపత్యార్థకాముకాః।
ఆత్మలబ్ధ్యాస్మహే పూర్ణా గేహయోర్జ్యోతిరక్రియాః॥౨౦॥ శ్రీశుకః॥ ఏతావదుక్త్వా భగవానాత్మా
నం వల్లభామివ। మన్యమానామవిశ్లేషాత్తద్దర్పఘ్న ఉపారమత్॥౨౧॥ ఇతి త్రిలోకాధిపతేస్తదాత్మనః ప్రి
యస్య దేవ్యశ్రుతపూర్వమప్రియమ్। ఆశ్రుత్య భీతా హృది జాతవేపథుశ్చింతాం దురంతాం రుదతీ జగా
మ హ॥౨౨॥ పదా సుజాతేన నఖారుణశ్రియా భువం లిఖంత్యశ్రుభిరంజనాసితైః। ఆసించతీ కుంకుమరూషి
తౌ స్తనౌ తస్థావధోముఖ్యతిదుఃఖరుద్ధవాక్॥౨౩॥ తస్యాస్సుదుఃఖభయశోకవినష్టబుద్ధేర్హస్తాచ్ఛ్లథద్వల
యతో వ్యజనం పపాత। దేహశ్చ విక్లవధియస్సహసైవ ముహ్యన్ రంభేవ వాతనిహతా ప్రవికీర్య కేశాన్॥
౨౪॥ తం దృష్ట్వా భగవాన్ కృష్ణః ప్రియాయాః ప్రేమబంధనమ్। హాస్యప్రౌఢిమజానంత్యాః కరుణస్సోఽన్వ
కంపత॥౨౫॥ పర్యంకాదవరుహ్యాశు తాముత్థాప్య చతుర్భుజః। కేశాన్ సమూహ్య తద్వక్త్రం ప్రామృజ
త్పద్మపాణినా॥ ౨౬ ॥ ప్రమృజ్యాశ్రుకలే నేత్రే స్తనౌ చోపహతౌ శుచా। ఆశ్లిష్య బాహునా రాజన్ననన్య
విషయాం సతీమ్॥ ౨౭ ॥ సాంత్వయామాస సాంత్వజ్ఞః కృపయా కృపణాం ప్రభుః। హాస్యప్రౌఢిభ్రమ
చ్చిత్తామతదర్హాం సతాం గతిః॥ ౨౮ ॥ శ్రీకృష్ణః॥ మా మా వైదర్భ్యసూయేథా జానే త్వాం మత్పరాయ
ణామ్। త్వద్వచశ్శ్రోతుకామేన క్ష్వేళ్యాచరితమంగనే॥ ౨౯ ॥ ముఖం చ ప్రేమసంరంభస్ఫురితాధరమీ
క్షితుమ్। కటాక్షేపారుణాపాంగం సుందరభ్రుకుటీతటమ్॥ ౩౦॥ అయం హి పరమో లాభో గృహేషు గృ

యాః శోకః అనుతాపః- తైర్వినష్టా బుద్ధిర్యస్యాస్తస్యాః శ్లథంతి పతంతి వలయాని యస్మాత్ - హస్తాత్- దేహశ్చ పపాత
వివశా ధీర్యస్యాః- తస్యాః॥ ౨౪॥ తమితి॥ హాస్యప్రౌఢిం గాంభీర్యం- అన్వకంపత దయాం కృతవాన్- ఏతస్యామబలా
యాం పరిహాసమజానంత్యాం కిమర్థం మచ్చతురత్వమితి విరరామేత్యర్థః॥౨౫॥ పర్యంకాదితి॥ చతుర్భుజ ఇతి ఉత్థాపనాశ్లే
షణవక్త్రపరిమార్జనాద్యర్థమావిష్కృతచతుర్భుజ ఇత్యర్థః- సమూహ్య సంబధ్య॥౨౬॥ ప్రమృజ్యేతి॥ అశ్రుభిః కలే శోభితే
శుచా శోకాశ్రుభిః॥౨౭॥ సాంత్వయామాసేతి॥ సాంత్వయామాస అనునీతవాన్॥ ౨౮॥ మేతి॥ మా మాం త్వద్వచః కిం నుపదిష్య
తి శ్రోతుకామేన శ్రోతుమిచ్ఛతా- క్ష్వేళ్యా నర్మణా- ఏవమాచరితముక్తం- న తు తత్త్వతః- హే అంగనే హే సుందరి॥ ౨౯॥
ముఖమితి॥ ప్రేమసంరంభేణ ప్రణయకోపేన- స్ఫురితః కంపితోఽధరో యస్మిన్ తత్- కటశబ్దేన కటాక్షాః- తైరారక్తైః పైరరు
ణావపాంగౌ యస్మిన్ తత్ అతఏవ- సుందరం కుటిలభ్రుకుటీతటం యస్మిన్ తత్॥ ౩౦॥ ననుకలహేన తవ కిం కౌతుకం సుఖం-

వామతఆహ॥అయమితి॥నమైర్ణర్న్మర్ధిఃయామఃకాలః॥౩౧॥౩౨॥బభాషఇతి॥ భగవతస్తస్యైశ్వర్యయుక్తంముఖం-స
వ్రీడేనహాసేనరుచిరేణస్నిగ్ధేనచాపాంగేనవీక్షమాణా ॥శ్లో॥ అసమత్వంభయమందుగాత్రశ్రయణంప్రబలైఃకలిః। అరాజ
త్వమవిజ్ఞత్వాల్లౌకికేహాస్యపాదనం॥నిష్కించనత్వంతత్ప్రీతిరాధ్యావాదరణీయతా । అనౌచిత్యంనిగుణత్వంపృథాక్ష్లా
ఘావభిక్షుభిః॥ఔదాసీన్యమకామత్వంస్వదోషాన్షోడశానతః । అజ్ఞత్వాదీర్ఘదర్శిత్వేభైష్మ్యాశ్చాజ్ఞాంబహూన్గు
ణాన్॥కృష్ణనమోఽదితాన్భైష్మీన్యషేధ త్తద్గుణస్తవైః॥శ్రీధరీయాఇమే॥ భగవతఃస్వనిందాపరాణీవయానివాక్యానితా
నిసర్వోత్కర్షపరతయావ్యాచష్టాణాప్రతిభాషతేస్మ ॥౩౩॥ తత్రయదుక్తంకస్మాన్నోఽవవృషేసమానితి- తత్రతాసా
మ్యంసత్యమేవేత్యాహ ॥నన్వితి॥ హేఅరవిందలోచన- త్ర్యధీశఃత్రయాణాంబ్రహ్మాదీనామపిఅధీశోనియంతాత్వం-క్వ-
క్వచాహంగుణప్రకృతిః త్రిగుణస్వభావా ప్రాకృతగుణమయీప్రకృతివాన్ - ననుత్వమేవాధీశ్వరీశ్రీః సర్వైరుపా
స్యత్వాదిత్యతఆహ-అజ్ఞైస్సకామైర్గృహీతౌపాదౌయస్యాస్సా॥౩౪॥యదుక్తం-రాజభ్యోబిభ్యతస్సుభ్రుసము
ద్రంశరణంగతానితితత్రాహ॥సత్యమితి॥హేఉరుక్రమేతిభయాభావందర్శయతి -గుణాఃశబ్దాదయఏవ-రాజంతఇతిరా
జానః-తేభ్యోభయాదివేతిఅంతఃహృదయేసముద్రేతద్వదగాధే-విషయాకారైరపరిచ్ఛిన్నఇత్యర్థః - శేతేనిశ్చలతయా
ప్రకాశతే - ఉపలంభనమాత్రఃచైతన్యఘనఃఆత్మాభవానితి-బలవద్భిఃకృతద్వేషానితియదుక్తం- తదపిసత్యమిత్యాహ-ని
త్యమితి - కదింద్రియగణైఃకుత్సితైర్బహిర్ముఖై రింద్రియగణైఃవృత్త్యభిప్రాయేణబహువచనం - కుత్సితఇంద్రియగ
హమేధినామ్। యన్న మైః శీర్ణయా తేయామః ప్రియయాభీరుభామిని ॥ ౩౧ ॥ శ్రీశుక ॥ సైవంభగవతా
రాజన్వైదర్భీ పరిసాంత్వితా। జ్ఞాత్వాతత్పరిహాసోక్తింప్రియత్యాగభయంజహౌ॥ ౩౨ ॥ బభాషఋష
భంపుంసాంవీక్షంతీభగవన్ముఖం।సవ్రీడహాసరుచిరస్నిగ్ధాపాంగేనభారత॥ (రుక్మిణీచారుసర్వాంగీసా
క్షాచ్ఛ్రీరనపాయినీ)॥౩౩॥ రుక్మిణీ॥ నన్వేవమేతదరవిందవిలోచనాహయద్వైభవాన్నభవతస్సదృశీ
విభూమ్నః ।క్వస్వేమహిమ్న్యభిరతోభగవాంస్త్ర్యధీశఃక్వాహంగుణప్రకృతిరజ్ఞగృహీతపాదా॥౩౪॥
సత్యంభయాదివగుణేభ్య ఉరుక్రమాంతశ్శేతే సముద్రఉపలంభనమాత్రఆత్మా ।నిత్యంకదింద్రియగ
ణైఃకృతవిగ్రహస్త్వంత్వత్సేవకైర్నృపపదంవిధుతంతమోంధమ్ ॥౩౫॥ త్వత్పాదపద్మమకరందజుషాం
మునీనాంవర్త్మాస్ఫుటంనృపశుభిర్నను దుర్విభావ్యమ్ । యస్మాదలౌకికమివేహితమీశ్వరస్యభూమంస్త
వేహితమథోఅనుయేభవంతమ్॥౩౬॥నిష్కించనోననుభవాన్నయతోస్తికించిద్యస్మైబలింబలిభుజోపిహ
రంత్యరాద్యాః। నత్వావిదంత్యసుతృపోంతకమాఢ్యతాంధాః ప్రేష్ఠోభవాన్బలిభుజామపితేపితుభ్యమ్॥
౩౭॥ త్వంవైసమస్తపురుషార్థమయఃఫలాత్మాయద్వాంఛయాసుమతయోవిసృజంతికృత్స్నమ్। తేషాం
ణోయేషామితివా- తైస్త్వంనిత్యంకృతవిగ్రహఃతేషుతవాప్రతీతేః - యదుక్తంత్యక్తనృపాసనానితితద్యుక్తమేవేత్యా
హ-త్వత్సేవకైరితి- నృపాణాంపదమాసనం- అంధంగాఢంతమఏవతత్- అవివేకబహుళత్వాత్ త్వత్సేవకై రేవత్యక్తం
కింపునర్వక్తవ్యంత్వయాత్యక్తమితి॥౩౫॥అస్పష్టవర్త్మనాం పుంసామలోక పథమీయుషామితి యదుక్తంతదపితథైవే
త్యాహ॥త్వత్పాదేతి॥నృపశుభిఃనరాకారైఃపశుభిః- కింపునర్వక్తవ్యంతవవర్త్మాస్ఫుటమితి-కించ-యస్మాత్ యేభవంత
మనువర్తంతే తేషామపిఈహితంఅలౌకికమేవ -అథోఅతఃకిమువక్తవ్యంతవేశ్వరస్యేహితంఅలౌకికమితి-ఆస్థితాఃపదవీం
సుభ్రుప్రాయస్సీదంతియోషితఇత్యస్యపరిహారంవక్ష్యతి - యద్వాంఛయేతిపంచమశ్లోకేన॥౩౬॥ నిష్కించనావయంశ
శ్వన్నిష్కించనజనప్రియాః। తస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాం భజంతిసుమధ్యమ ఇత్యేతశ్లోకోక్తందోషత్రయంపరి
హరతి॥నిష్కించనఇతి॥ దరిద్రతాలక్షణం నిష్కించనత్వంతవనఘటతే ఇత్యాహయస్మాదితి - అన్యతోబలిభుజఃపూ
జ్యాఅపిబ్రహ్మాదయోయస్మై బలింహరంతి- తస్యసర్వేశ్వరస్యభవతోదరిద్రతానఘటతేఇత్యర్థః నిష్కించనజన
ప్రియాః ఇత్యత్రతత్పురుషేణబహు వ్రీహిణావానిందాస్యాదితి స్వయమప్యుభయథాస్తౌతి- ప్రేష్ఠోభవానితి- బలిభు
జాంబ్రహ్మాదీనాం లోకేశ్వరాణాంత్వంప్రేష్ఠః తేపి- తుభ్యంతవేతితస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాం భజంతీత్యస్యో
త్తరంనత్వావిదంతీతి-ఆఢ్యతయాఅంధాః- త్వాత్వాం- అంతకంనవిదంతీతి_అతస్తేఅసుతృపఃఅసూనేవతర్పయంతి- న
త్వాంభజంతీత్యర్థః॥౩౭॥ బలిభుజామపిభవాన్ప్రేష్ఠఇత్యత్రహేతుం వదంతియయోరాత్మసమంవిత్తమిత్యనేనోక్త
మనౌచిత్యంపరిహరతి॥త్వమితి॥ఫలాత్మాపరమానందస్వరూపః॥ శ్రుతి॥ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాము

సజ్జీవంతీతి శ్రుతేః. సమాజః సేవ్యసేవకభావలక్షణసంబంధః-నతు పుంసః స్త్రియాశ్చ - మిథో రతయోః అత ఏవ తత్కృత సుఖదుఃఖినోస్తదా తులయోరిత్యర్థః ॥౩౮॥ భిక్షుభిః శ్లాఘితాముఖేత్యస్య పరిహారః ॥ త్వమితి ॥ భిక్షుపదవ్యాఖ్యానం న్యస్తదండైర్మునిభిరితి ముఖేత్యస్య పరిహారః ఆత్మేతి యదర్థే సర్వం ప్రియం భవతి తస జగతామాత్మన స్త్వవరణం నవ ఖేత్యర్థః కించ-ఆత్మద ఇతి - వైదర్భ్యేతదవిజ్ఞాయ త్వయా దీర్ఘసమీక్షయేతి స్వస్మిన్నుక్తదోషద్వయం పరిహరతి - ఇతీతి ఇతి జ్ఞాత్వైవ మే మయావృతోఽసీత్యజ్ఞానపరిహారః - హిత్వేత్యదీర్ఘ సమీక్షిత్వపరిహారః భవతో భ్రువస్సకాశాదుదీరితోయః కాలః తస్య వేగః తేన ధ్వస్తా ఆశిషో యేషాం తాన్ బ్రహ్మాదీనపి విహాయ కుతోఽన్యేవ రాజా ఇతి భావః ॥౩౯॥ స్వాజ్ఞానం పరిహృత్య పురుషాంతరగుణవర్ణనప్రదీప్తకోపసంరంభేణ తస్మిన్నేవాజ్ఞానమాపాదయతి ॥ జాడ్యమితి ॥ సింహో యథా పశూన్ విద్రావ్య స్వబలిం హరతి - తథా శార్ఙ్గధనుర్నినదేనైవ జరాసంధాదీన్ విద్రావ్య మాం స్వభాగం శ్రియం యస్త్వం హృతవానసి తస్య తవ రాజభ్యో భయాదుదధిం ప్రపన్న ఇతి యద్వచోభాషణం - తజ్జాడ్యం మాంద్యం న ఘటత ఇత్యర్థః ॥౪౦॥ యచ్చాన్యదస్పష్టవర్త్మనామిత్యాదినా తేషాం త్వాం భజంతస్సీదంతీత్యవసాదనం శ్రమావహత్వముక్తం తదపనుదమేవేత్యాహ ॥ యద్వాంఛయేతి ॥ యస్య తవ భజనవాంఛయా నృపోత్తమాః అంగో వేనస్య పితా-వైన్యః పృథుః-జాయంతః భరతః-నాహుషో యయాతిః-గయశ్చాదిర్యేషాం తే-యే-తే తవ అనుపదవీం మార్గం - అస్థితాః ఆశ్రితాః తే కిం సీదంతి న సీదంత్యేవ- అపి తు త్వత్పదం ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏవం చ కోపావేశేన అవసాదనస్య పరిహారాద్ధ

విభోః సముచితో భవతస్సమాజః పుంసః స్త్రియాశ్చరతయోస్సుఖదుఃఖినోర్న ॥ ౩౮ ॥ త్వంన్యస్తదండ
మునిభిర్గదితానుభావ ఆత్మాత్మదశ్చ జగతామితి మే వృతోఽసి । హిత్వా భవద్భ్రువ ఉదీరితకాలవేగధ్వస్తాశి
షోఽబ్జభవనాకపతీన్ కుతోఽన్యే ॥౩౯॥ జాడ్యం వచస్తవ గదాగ్రజ యస్తు భూపాన్ విద్రావ్య శార్ఙ్గనినదేన జ
హర్థ మాం త్వం । సింహో యథా స్వబలిమీశ పశూన్ స్వభాగం తేభ్యో భయాద్యదుదధిం శరణం ప్రప
న్నః ॥ ౪౦ ॥ యద్వాంఛయా నృపశిఖామణయోంగవైన్యజాయంతనాహుషగయాదయ ఐకపత్యం । రా
జ్యం విసృజ్య వివిశుర్వనమంబుజాక్ష సీదంతి తేఽనుపదవీం త ఇహాస్థితాః కిమ్ ॥౪౧॥ కాన్యం శ్రయేత తవ పాదస
రోజగంధమాఘ్రాయ సన్ముఖరితం జనతాపవర్గం । లక్ష్మ్యాలయం త్వవిగణయ్య గుణాలయస్య మర్త్యం స
దోరుభయమర్థవివిక్తదృష్టిః ॥౪౨॥ తం త్వానురూపమభజం జగతామధీశమాత్మానమత్ర చ పరత్ర చ కా
మపూరమ్ । స్యాన్మే తవాంఘ్రిరరణం సృతిభిర్భ్రమంత్యా యో వై భజంతముపయాత్యనృతాపవర్గః ॥౪౩॥
తస్యాస్స్యురచ్యుత నృపా భవతోపదిష్టాః స్త్రీణాం గృహేషు ఖరగోశ్వబిడాలభృత్యాః । యత్కర్ణమూ
లమరికర్శన నోపయాయాద్యుష్మత్కథా మృడవిరించసభాసు గీతా ॥౪౪॥ త్వక్ శ్మశ్రులోమనఖకేశపినద్ధ
మంతర్మాంసాస్థిరక్తకృమివిట్కఫపిత్తవాతమ్ । జీవచ్ఛవం భజతి కాంతమతిర్విమూఢా యా తే పదాబ్జమక

స్పష్టవర్త్మనామిత్యేతదానంతర్యం విహాయాత్రోత్కర్షః ॥ ౪౧ ॥ యచ్చోక్తం అథాత్మనోఽనురూపమితి తత్రాహ శ్లోకద్వయేన ॥ కేతి ॥ గుణానామాలయస్య తవ పాదసరోజగంధం జనతాయా అపవర్గం మోక్షరూపం- లక్ష్మ్యా ఆలయం సత్సేవ్యం- సద్భిర్ముఖరితం వర్ణితం తమాఘ్రాయ-తమవిగణయ్య మర్త్యం మరణధర్మకం సదా ఉరుభయం యస్య తమన్యం- కా స్త్రీ శ్రయేత సేవేత-అర్థే వివిక్తా దృష్టిర్యస్యాస్సా - గుణాలయస్యేత్యనేన గుణైర్హీనా ఇతి యదుక్తం తదపాస్తం ॥౪౨॥ అతస్త్వామేవ అహమభజమిత్యాహ ॥ తమితి ॥ ప్రార్థయతే స్యాదితి- అరణం శరణం- సృతిభిః దేవతిర్యగాదిజన్మభిః- శ్రుతిభిరితి పాఠాంతరే త్వర్థవాదబహుళకర్మశ్రవణైరిత్యర్థః- కథంభూతస్య తవ- యస్త్వం-అనృతస్య సంసారస్య అపవర్గో నాశో యస్మాత్సః- భజంతముపయాతి ఆత్మసాత్కరోతి తస్య తవాంఘ్రిరితి-భీతస్య హి శరణమేవ-అనురూపం భజనయోగ్యం - అతస్త్వాత్వామభజమిత్యర్థః ॥౪౩॥ యే చోక్తా రాజ్ఞాం బహవో గుణాః రాజభ్యః శ్రీప్సితా భూపైర్లోకపాలవిభూతిభిరిత్యాదినా తత్ర సేవ్యత్వం సశాపం సాంగుళిభంగం చాహ ద్వాభ్యాం ॥ తస్యా ఇతి ॥ ఖరా ఇవ కేవలం భారవాహాః- గావో బలీవర్దా ఇవ నిత్యం వ్యాపారక్లిష్టాః- శ్వాన ఇవావమతాః బిడాలా ఇవ కృపణాః- హింస్రాశ్చ భృత్యా ఇవ కింకరాః-నృపాస్తస్యాః దుర్భగాయాః- పతయః స్యుః యస్యాః కర్ణపథం త్వత్కథా న ప్రాప్నుయాదితి ॥౪౪॥ తథా త్వగితి ॥ తే పదాబ్జమకరందమజిఘ్రతీ స్త్రీ విమూఢా సా- కాంతో యమితి మతిర్యస్యాస్సా కాంతమతిః - జీవహీ సంభజతి-త్వగాదిభిః బహిః పినద్ధం ఛన్నం- అంతర్మాంసాదిమయమితి ॥ ౪౫ ॥ యదుక్తముదాసీనా వయమిత్యాది

తత్రాహ||అస్త్వితి || యద్యపిత్వంనిరపేక్షస్తథాపిమమతేచరణానురాగోస్తు- మయిచఅనతిరిక్తా అనతిశయవతీదృష్టిర్య స్యతస్యతే-ఆత్మన్ ఆత్మన్యేవ- రతస్యతహి-తవ తేనకోలాభః- త్వచ్చరణానురాగఏవమహాలాభః - కించయర్హి-అస్య విశ్వస్యవృద్ధయె-ఉపాత్తా రజసః అతిమాత్రా ఔత్కట్యంయేనసః- తథాభూతస్సన్-మాంసమీక్షసే-ఉఏవా హేఽహాహ ష్లే-తదేవనః పరమానుకంపా అత్యనుగ్రహ ఇతి||౪౬|| తదేవంతదుక్తంసర్వంప్రతివ్యాఖ్యాయప్రసన్నచిత్తా మంత్రము పదిశంత్యాహ ద్వాభ్యాం||నేతి || అథాత్మనోఽనురూపమిత్యాది తేవచః అలీకంమిథ్యేతి నైవమన్యే-యతోలోకే కన్యాయా ఏవక్వచిద్రతిర్భవతి- యథాకాశీరాజకన్యానాంఅంబాంబాల్యంబికానాంతిసృణాంమధ్యే అంబాయాఃకన్యాయా ఏవసా ల్వరతిర్జాతా తద్వత్ ||౪౭||వ్యూఢాయా ఇతి|| వ్యూఢాయాః పరిణీతాయాఅపీతి- ఉభయస్మాదిహపరలోకద్వయాత్ చ్యుతోభ్రష్ట ఇతి||౪౮||సాధ్వీతి||ప్రలంభితా ఉపహసితా-అన్వాత్థ అన్వాఖ్యాశవతీ|| ౪౯|| యానితి|| మయిఏకాంతభక్తా యాస్తే కామాస్సంత్యేవ-అకామాయకామనివృత్తయే మోక్షపర్యవసాయిఇత్యర్థః|| ౫౦||అనువాదేనపరాన్దత్వా త్వామభినందతి||ఉపలబ్ధమితి||యద్యస్మాత్ మయివర్తమానాధీర్నాపకర్షితా నాన్యవిషయాజాతా||౫౧|| ఏకాంతభక్తి మభినంద్యతామేవదృఢీకర్తుంసకామాన్భక్తాన్నిందతి||యఇతి|| దాంపత్యేదంపత్యుపభోగసుఖార్థం|| ౫౨||మాయామో హితత్వమేవోపపాదయతి||మామితి||అపవర్గేణసహసంపదోయస్మిన్తంమాం-ప్రాప్యప్రసాద్య- యేకేవలంసంపదఏ

రండమజిఘ్రితీసా|| ౪౫|| అస్త్వంబుజాక్షమమతేచరణానురాగఆత్మన్రతస్యమయిచానతిరిక్తదృష్టేః|
యర్హ్యస్యవృద్ధయఉపాత్తరజోఽతిమాత్రోమామీక్షసేతదుహనఃపరమానుకంపా|| ౪౬|| నైవాలీకమ
హంమన్యేవచస్తేమధుసూదన । అంబాయాఇవహిప్రాయఃకన్యాయాస్స్యాద్రతిఃక్వచిత్|| ౪౭|| వ్యూ
ఢాయాస్సాపిపుంశ్చల్యామనోఽభ్యేతినవంనవమ్। బుధోఽసతీంనబిభృయాత్తాంబిభ్రదుభయచ్యుతః|| ౪౮||
శ్రీభగవాన్|| సాధ్వ్యేతచ్ఛ్రోతుకామైస్త్వంరాజపుత్రిప్రలంభితా। మయోదితంయదన్వాత్థతత్సర్వంసత్య
మేవహి||౪౯|| యాన్యాన్కామయసేకామాన్మయ్యకామాయమానిని|సంతిహ్యేకాంతభక్తాయా
స్తవకల్యాణినిత్యదా|| ౫౦|| ఉపలబ్ధంపతిప్రేమపాతివ్రత్యంచతేఽనఘే । యద్వాక్యైశ్చాల్యమానా
యానధీర్మయ్యపకర్షితా||౫౧|| యేమాంభజంతిదాంపత్యేతపసావ్రతచర్యయా| కామాత్మానోఽపవర్గేశం
మోహితామమమాయయా|| ౫౨|| మాంప్రాప్యమానిన్యపవర్గసంపదంవాంఛంతియేసంపదఏవతత్ప
తిమ్ । తేమందభాగానిరయేపియేనృణాంమాత్రాత్మకత్వాన్నిరయస్సుసంగమః|| ౫౩||దిష్ట్యాగృహేశ్వర్య
సకృన్మయిత్వయాకృతానువృత్తిర్భవమోచనీఖలైః| సుదుష్కరాసౌసుతరాందురాశిషోహ్యసుంభరా
యానికృతింజుషఃస్త్రియాః|| ౫౪|| నత్వాదృశీంప్రణయినీంగృహిణీంగృహేషుపశ్యామిమానినియయాస్వ
వివాహకాలే । ప్రాప్తాన్నృపాన్నవిగణయ్యరహోహరోమేప్రస్థాపితోద్విజఉపశ్రుతసత్కథస్య||
౫౫||భ్రాతుర్విరూపకరణంయుధినిర్జితస్యప్రోద్వాహపర్వణిచతద్వధమక్షగోష్ఠ్యామ్ । దుఃఖంసముత్థ
మసహోఽస్మదయోగభీత్యానైవాబ్రవీఃకిమపితేనవయంజితాస్మః || ౫౬|| దూతస్త్వయాత్మలభనే

వవిషయాన్ వాంఛంతి-నతుమాంతత్పతింతాసాంసంపదామపిమోహమేవపతిఃతం - యేవిషయాఃనిరయేపిసిక్లృప్తయో నావపిస్యుఃతాన్ కించ- తేషాంమాత్రాత్మకత్వాత్ విషయాత్మకత్వాత్ - నిరయఃసుసంగమఃశోభనసంగమఏవస్యాత్ అతోమందభాగ్యాఇత్యర్థః||౫౩||దిష్ట్యేతి||తస్మాత్ గృహేశ్వరి-త్వయామయిభవమోచనీనిష్కామాఅనువృత్తిఃకృతా- ఏ తద్దిష్ట్యాభద్రంకథంభూతా-ఖలైఃసుదుష్కరా- దురాశిషోదురభిప్రాయాయాః - అతఏవఅసుంభరాయాఃప్రాణతర్ప ణపరాయాః-నికృతింజుషోవంచనపరాయాఃస్త్రియాఃసుతరామసావనువృత్తిస్సుదుష్కరేతి|| ౫౪|| కించసంతినిష్కా మాఃప్రపన్నాఏవమయ్యనువర్తమానాబహ్వ్యః - కింతుత్వయాసదృశీంచాపిక్వాపినపశ్యామీతితస్యాః భక్తి బహుమా నేనాభినందతిత్రిభిః|| నేతి|| ఉపశ్రుతాసత్యఃకథాయస్యమే|| ౫౫|| భ్రాతురితి|| ప్రోద్వాహపర్వణిఅనిరుద్ధవివాహే అ క్షగోష్ఠ్యాంద్యూతసభాయాం-తస్యభ్రాతుర్వధంతస్మిన్కాలే కాలాంతరే- తదనుస్మరణతఃపునఃపునఃసముత్థందుఃఖం అస్మాభిరయోగోవియోగఃతద్భీత్యా - అసహఃసోఢవత్యసి-అనేనైవానిరుద్ధవివాహానంతర్యమస్యజ్ఞాతవ్యం|| ౫౬|| అపి చ||దూతఇతి|| ఆత్మలభనేమత్ప్రాప్త్యర్థం- మయిచిరాయతిశ్వోభావినివివాహేఆగంతవ్యమితికృతేసమయేకథంచిద ప్రాప్తవతిసతి- ఏతద్విశ్వంశూన్యంమత్వాఇదమనన్యయోగ్యంఅంగం జిహాసేత్యక్తుమిచ్ఛామీత్యేవందూతః ప్రస్థాపితః

తథాహ్యుక్తం త్వయా॥శ్లో॥ యద్యంబుజాక్షనలభేయ భవత్ప్రసాదంజహ్యామసూన్ వ్రతకృశాన్ శతజన్మభిస్స్యామితి- యద్వా-అజిహాసఇతిచ్ఛేదః త్యక్తుమైచ్ఛత ఇత్యర్థః-తతః తత్తద్వక్కర్మత్వయ్యేవతిష్ఠేత నతత్ప్రతీకర్తుంశక్యమిత్యర్థః- కింతు-కేవలంవయంత్వాంప్రతినందయామః హర్షయామఇతి॥౫౭॥ఏవమితి॥సౌరతసల్లాపైఃసురతనర్మగోష్ఠీభిః॥౫౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఏకషష్టితమేశౌరేః పుత్రపౌత్రాదిసంతతిః। అనిరుద్ధవివాహే చ రుక్మిణో రామతో వధః॥ అష్టాధికశతద్వ్యష్ట సహస్రస్త్రీసముద్భవాన్। కోటిశః పుత్రపౌత్రాదీన్ హరిర్దారైరయోజయత్ ॥ తదేతద్వక్తుమాహ॥ ఏకైకశ ఇతి॥ కృష్ణస్యాబలాభార్యాః సర్వాయా - ఆత్మనిసంపత్ తయా- పితుస్సకాశాదనవమాన్ అన్యూనాన్॥౧॥గృహాదితి॥న్యమంసత- ప్రేష్ఠంఅచ్యుతస్యప్రియతమంప్రత్యేకంస్వంస్వం మేనిరే- నతస్యతత్త్వమాత్మారామత్వంవిదంతి తాః॥ ౨॥ఆత్మారామత్వం వ్యనక్తిద్వయేన॥ చార్వితి॥చార్వబ్జకోశవద్వదనంచ-ఆయతానిబాహూనేత్రాణిచ-ప్రేమ్ణాహాసరసేనవీక్షితానిచ - వల్గుజల్పాశ్చ - భగవతఏతైస్సమ్మోహితాః వనితాః స్వైస్స్వైర్నైకైర్విభ్రమైః - తస్యమనోవిజేతుంహర్తుం- ససమశకన్

సువిభక్తమంత్రః ప్రస్థాపితో మయి చిరాయ తశూన్య మేతత్ । మత్వాజిహాస ఇదమంగమనన్యయోగ్యం తిష్ఠేత తత్త్వయి వయం ప్రతినందయామః॥ ౫౭॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంసౌరతసల్లాపైర్భగవాన్ దేవకీసుతః। స్వరతో రమయా రేమే నరలోకం విడంబయన్॥౫౮॥అథాన్యాసామపి విభుర్గృహేషు గృహవానివ । ఆస్థితో గృహమేధీయాన్ ధర్మాన్ లోకగురుర్హరిః॥౫౯॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-షష్టితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఏకైకశస్తాః కృష్ణస్య పుత్రాన్ దశదశాబలాః।అజీజనన్ననవమాన్ పితుస్సర్వాత్మసంపదా॥ ౧॥గృహాదనపగం వీక్ష్య రాజపుత్ర్యోఽచ్యుతం స్థితమ్। స్వంస్వం న్యమంసత ప్రేష్ఠం న తత్తత్త్వవిదస్స్త్రియః॥౨॥ చార్వబ్జకోశవదనాయతబాహునేత్రసప్రేమహాసరసవీక్షితవల్గుజల్పైః। సంమోహితా భగవతో న మనో విజేతుం స్వైర్విభ్రమైస్సమశకన్ వనితా విభూమ్నః॥ ౩॥ స్మాయావలోకలవదర్శితభావహారిభ్రూమండలప్రహితసౌరతమంత్రశౌండైః। పత్న్యస్తుషోడశసహస్రమనంగబాణైర్యస్యేంద్రియం విమథితుం కరణైర్న శేకుః॥౪॥ఇత్థం రమాపతిమవాప్య పతిం స్త్రియస్తా బ్రహ్మాదయోఽపి న విదుః పదవీం యదీయామ్ । భేజుర్ముదావిరతమేధితయానురాగహాసావలోకనవసంగమలాలసాద్యమ్॥౫॥ ప్రత్యుద్గమాసనవరార్హణపాదశౌచతాంబూలవిశ్రమణవీజనగంధమాల్యైః। కేశప్రసారశయనస్నపనోపహార్యైర్దాసీశతా అపి విభోర్విదధుస్స్మ దాస్యమ్॥౬॥ యాస్సవ్రర్జితం స్వభవనేష్వధిరూఢభావైర్లక్ష్మ్యైకధామరజసాప్లుతవీక్షణేన।ఐక్షన్త తా అపి పతిం న చ తాః కటాక్షైః స్థూణాంతరేణ నవసంగమలజ్జయేక్షన్ ॥౭॥రామా గృహే విహరతః పురతః కరాభ్యాం బద్ధేక్షణాస్స్వదయితే స్యముదాహసంత్యః ।గోత్రాంతరాణ్యభిదధుర్న తు పూరుషస్య క్లేశాపహాన్యపి తదంగజభంగభీతాః॥ ౮॥ తాసాం యా దశపుత్రాణాం కృష్ణస్త్రీణాం పురోదితాః।అష్టౌ మహిష్యస్తత్పుత్రాన్ ప్రద్యుమ్నాదీన్ గృణామి తే॥ ౯॥ చారుదేష్ణస్సుదేష్ణశ్చ చారుదేవశ్చ వీర్యవాన్ ।సుచారుశ్చారుగుప్తశ్చ భద్రచారుస్తథాపరః॥ ౧౦॥ చారుభద్రో విచారుశ్చ చారుశ్చ దశమో హ

శక్తానబభూవుః-విభూమ్నః పరిపూర్ణస్య॥౩॥తాసాం విభ్రమాన్ వర్ణయన్ ఏతద్వివృణోతి॥స్మాయేతి ॥ స్మాయో గూఢహసితం-తద్యుక్తః అవలోకః తస్యలవః కటాక్షః - తేనదర్శితః సూచితో భావోఽభిప్రాయః .. తేన హారి మనోహరణశీలం-యద్భ్రూమండలం తేనప్రహితాః ప్రస్థాపితాః- యే సౌరతమంత్రాః తేషు శౌండైః ప్రగల్భైః - అనంగస్య బాణైః శరైః- అస్త్రైశ్చ కరణైః కామశాస్త్రప్రసిద్ధైః- యస్యేంద్రియం మనో వికుథితుం క్షోభయితుం - షోడశసహస్రమపి పత్న్యో న శేకురితి॥౪॥ఇత్థమితి॥ అనురాగేణ హాసో వలోకశ్చ- నవసంగమే లాలసమౌత్సుక్యంచ- తేఽఏభ్యాయస్య విభ్రమకదంబస్య-తం భేజుః అనురాగహాసాదలోకనవసంగమలాలసాత్ - యం భేజుః తస్య మనో విజేతుం న శేకురితి వా॥౫॥ కింతు॥ ప్రత్యుద్గ మేతి॥ ప్రత్యుద్గమనాదిభిర్విభోస్తస్య దాస్యం నిత్యం విదధురితి ప్రౌఢభావే పి నవసంగమాద్యభిధానం- ఆగతసారత్వేనాప్యుక్త్యేవచ తథా ప్రతీతేః తేషామేవశ్లోకానాం ప్రస్థానాంతరే పునః పునరావృత్తిరతిసౌందర్యాత్॥ ౬॥ ౭॥౮॥ ప్రాసంగిక ముక్త్వా ప్రస్తుతమాహ॥ తాసామితి॥ దశదశపుత్రాయాసాం తాసాం మధ్యే అష్టౌ మహిష్యః ప్రాగు

క్రాః·తత్పుత్రానితి॥ ౯॥౧౪॥ భానురితి॥ శ్రీమానితి వసోఃకృతేవానిశేషః॥౧౫॥ శ్రుత ఇతి॥ భద్రో నామ ఏకలః ఏకః సో మకః·అవరః కనీయాన్-ఏతే కాళింద్యాస్సుతా ఇతి॥౧౬॥ ప్రఘోష ఇతి॥ మాద్ర్యాః లక్ష్మణాయాః॥౧౭॥ వృక ఇతి॥ సుధీర్న శమః ఏతే మిత్రవిందాత్మజాః ॥ ౧౮ ॥ సంగ్రామజిదితి॥ సంగ్రామజిత్ప్రముఖాస్సత్యకాంతాః భద్రాయాః సుతాః శై బ్యానామపి సైవ॥౧౯॥ దీప్తిమానితి॥ రోహిణ్యాస్సుతానాముక్తిరన్యాసాముపలక్షణార్థం॥౨౦॥౨౧॥ ఏతేషామితి॥ అ న్యేషామపి. శ్రీకృష్ణపుత్రాణాం శతసంఖ్యాః స్త్రీషు పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ కోటిశో బభూవుః - తత్ర హేతుత్వేన శ్రీ కృష్ణపత్నీనాంచాపాహుళ్యమనుస్మారయతి-మాతరః కృష్ణజాతానామితిచ శబ్దేన అధికాశ్చేత్యుక్తం॥౨౨॥ కథమితి॥ యః కృ ష్ణం హంతుం రంధ్రం ప్రతీక్షతే స కథం ప్రాదాదితి॥౨౩॥ ఏతదితి॥ వైవాహికం వివాహనిమిత్తం ॥ ౨౪ ॥ ననురుక్మిణాభి

రేః॥ ప్రద్యుమ్నప్రముఖా జాతా రుక్మిణ్యా నవమాః పితుః॥ ౧౧॥ భానుస్సుభానుస్స్వర్భానుః ప్రభానుర్భా
నుమాంస్తథా। చంద్రభానుర్బృహద్భానురతిభానుస్తథాష్టమః॥ ౧౨ ॥ శ్రీభానుః ప్రతిభానుశ్చ సత్య
భామాత్మజా దశ। సాంబస్సుమిత్రః పురుజిచ్ఛతజిచ్చ సహస్రజిత్॥౧౩ ॥ విజయశ్చిత్రకేతుశ్చ కీర్తిమాన్
ద్రవిణః క్రతుః । జాంబవత్యాస్సుతా హ్యేతే సాంబాద్యాః పితృసమ్మతాః॥ ౧౪॥ భానుశ్చంద్రోశ్వసేన
శ్చిత్రగుర్వేగవాన్ వృషః । ఆమశ్శంకుర్వసుశ్శ్రీమాన్ కృతిర్నాగ్నజితేస్సుతాః॥౧౫॥ శ్రుతః కవిర్వృ
షో వీరస్సుబాహుర్భద్ర ఏకలః। శాంతిర్దర్శః పూర్ణమాసః కాళింద్యాస్సోమకోవరః॥ ౧౬॥ ప్రఘోషో
గాత్రవాన్ సింహో బలః ప్రబల ఊర్ధ్వగః । మాద్ర్యాస్సుతా మహాశక్తిస్సహ ఓజోపరాజితః॥ ౧౭ ॥
వృకో హర్షోనిలో గృధ్రో వర్ధనోన్నాద ఏవ చ। మహాంశః పావనో వహ్నిర్మిత్రవిందాత్మజాస్సుధీః ॥
౧౮ ॥ సంగ్రామజిద్బృహత్సేనశ్శూరః ప్రహరణోరిజిత్ । జయస్సుభద్రో భద్రాయా వామ ఆయుశ్చ
సత్యకః॥౧౯॥ దీప్తిమాంస్తామ్రతప్తాద్యా రోహిణ్యాస్తనయా హరేః॥ ౨౦॥ ప్రద్యుమ్నస్యానిరుద్ధోభూ
ద్రుక్మవత్యాం మహాబలః। పుత్ర్యాం తు రుక్మిణో రాజన్నామ్నా భోజకటే పురే ॥ ౨౧ ॥ ఏతేషాం పుత్ర
పౌత్రాశ్చ బభూవుః కోటిశో నృప। మాతరః కృష్ణజాతానాం సహస్రాణి చ షోడశ॥౨౨॥ రాజా ॥ కథం రు
క్మ్యరిపుత్రాయ ప్రాదాద్దుహితరం యుధి । కృష్ణేన పరిభూతస్తం హంతుం రంధ్రం ప్రతీక్షతే॥౨౩॥
ఏతదాఖ్యాహి మే విద్వన్ ద్విషో వైవాహికం మిథః॥౨౪॥ అనాగతమతీతం చ వర్తమానమతీంద్రియమ్ । వి
ప్రకృష్టం వ్యవహితం సమ్యక్పశ్యంతి యోగినః॥౨౫॥ శ్రీశుకః ॥ యద్యప్యనుస్మరన్ వైరం రుక్మీ కృష్ణావమా
నితః। వ్యతరద్భాగినేయాయ సుతాం కుర్వన్ స్వసుః ప్రియమ్॥౨౬॥ వృతస్స్వయంవరే సాక్షాదనంగోంగ

—॥ అనిరుద్ధవివాహే శ్రీబలరామకృతరుక్మివధాదికథాప్రారంభఘట్టః॥—

యుతస్తయా। రాజ్ఞస్సమేతాన్నిర్జిత్య జహారైకరథో యుధి॥ ౨౭॥ రుక్మిణ్యాస్తనయాం రాజన్ కృతవ
ర్మసుతో బలీ। ఉపయేమే విశాలాక్షః కన్యాం చారుమతీం కిల॥ ౨౮॥ దౌహిత్రాయానిరుద్ధాయ పౌత్రీం రు
క్మ్యదదాద్ధరేః। రోచనాం బద్ధవైరోపి స్వసుః ప్రియచికీర్షయా। జానన్నధర్మం తద్యౌనం స్నేహపాశాను
బంధనః॥౨౯॥ తస్మిన్నభ్యుదయే రాజన్ రుక్మిణీ రామకేశవౌ। పురం భోజకటం జగ్ముస్సాంబప్రద్యుమ్నకా
దయః॥౩౦॥ తస్మిన్నివృత్త ఉద్వాహే కాళింగప్రముఖా నృపాః। దృప్తాస్తే రుక్మిణం ప్రోచుర్బలమక్షైర్వి
నిర్జయ॥ ౩౧॥ అనక్షజ్ఞో హ్యయం రాజన్నపి తద్వ్యసనం మహత్। ఇత్యుక్తో బలమాహూయ తేనాక్షైరు
క్మ్యదీవ్యత॥౩౨॥ శతం సహస్రమయుతం రామస్తత్రాదదే పణమ్ । తం తు రుక్మ్యజయత్తత్ర కాళింగః

ప్రాయః కథం జానీయురితిచేత్తత్రాహ॥ అనాగతమితి॥ అతీంద్రియం అస్మదింద్రియాగోచరం - విప్రకృష్టం దూరస్థం- వ్యవహితం కుడ్యాద్యంతరితం-అత్రోత్తరం స్వయంవరే రుక్మవత్యా వృతస్సన్ రాజ్ఞో నిర్జిత్య జహారేతి ॥ ౨౫ ॥ యదీతి॥ యద్యపి కృష్ణాపమానితః-తథాపి వైరమనుస్మరన్నపి వ్యతరత్ అదాత్ అన్వమోదతేత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సర్వాసామప్యేకైకా కన్యా తత్సర్వవివాహోపలక్షణార్థం జ్యేష్ఠకన్యావివాహమాహ॥ రుక్మిణ్యా ఇతి॥ ౨౮॥ దౌహిత్రాయేతి॥ యౌనం వివాహః తద్యౌనం అధర్మం జానన్నపి॥ శ్లో॥ ద్విషదన్నం న భోక్తవ్యం ద్విషంతం నైన భోజయేదిత్యాది శ్లోకవిచారాత్॥ శ్లో॥ అస్వర్గ్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మ్యమప్యాచరేన్నత్వితి నిషేధాచ్చేత్యర్థః॥ ౨౯॥ లోకవిరుద్ధాచరణఫలం వక్తుమాహ॥ తస్మిన్నితి॥౩౦॥౩౧॥ అనక్షజ్ఞ ఇతి॥ అదీవ్యత అదీవ్యత్ క్రీడితవాన్॥౩౨॥ ౩౩॥ తత ఇతి॥ నిష్కాణాం లక్షం గ్లహం పణం కృత

వాక్-కైతవంకపటం॥ ౩౪॥మన్యునేతి॥న్యర్బుదందశకోటిః.గ్లహంపణంక్షుభితోఽభామఆదదే॥ ౩౫॥ తమితి॥ ఛలమాశ్రి
తోరుక్మీమయాజితమిత్యాహ ॥ ౩౮ ॥౩౯ ॥ రుక్మిణేతి॥ నృమ్ణసంసదిశోభనసభాయాంనృపసంసదీతిపాఠాంతరం॥౪౦॥
౪౩॥ తతఇతి॥సూర్యయానవోఢయా-సిద్ధాఃఅఖిలాఃఅర్థాఃఅభ్యుదయశత్రువధాదయో యేషాం తే॥ ౪౪॥ ఇతిభావా
ర్థదీపికాయాం-ఏకషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥ద్వియుక్షష్టితమేప్రోక్తంఅనిరుద్ధస్యరోధనం।కన్యయారమమాణస్యబాణేనబహుబాహునా॥౧॥ భగవానితి॥పురా
ప్రాహసద్బలమ్॥దంతాన్సందర్శయన్నుచ్చైర్నామృష్యత్తద్బలాయుధః॥ ౩౩॥ తతోఽలక్షంరుక్మ్యగృ
హ్ణాద్గ్లహంతత్రాజయద్బలః।జితవానహమిత్యాహరుక్మీకైతవమాశ్రితః॥ ౩౪॥ మన్యునాక్షుభితశ్శ్రీ
మాన్సముద్రఇవపర్వణి।జాత్యారుణాక్షోఽతిరుషాన్యర్బుదంగ్లహమాదదే॥ ౩౫॥ తంచాపిజితవాన్రా
మోధర్మేణచ్ఛలమాశ్రితః।రుక్మీజితంమయాత్రేమేవదంతుప్రాశ్నికాఇతి॥ ౩౬॥ తదాబ్రవీన్నభోవా
ణీబలేనైవజితోగ్లహః।ధర్మతోవచనేనైవరుక్మీవదతివైమృషా॥ ౩౭॥ తామనాదృత్యవైదర్భోదుష్టరా
జన్యచోదితః।సంకర్షణంపరిహసన్బభాషేకాలచోదితః॥౩౮॥నైవాక్షకోవిదాయూయంగోపాలవన
గోచరాః।అక్షైర్దీవ్యంతిరాజానోబాణైశ్చనభవాదృశాః॥ ౩౯॥ రుక్మిణైవమధిక్షిప్తోరాజభిశ్చోపహాసి
తః।క్రుద్ధఃపరిఘముద్యమ్యజఘ్నేతంనృమ్ణసంసది ॥ ౪౦ ॥ కళింగరాజంతరసాగృహీత్వాదశమేపదే।దం
తానపాతయత్క్రుద్ధోయోఽహసద్వివృతైర్ద్విజైః॥౪౧॥అన్యేనిర్భిన్నబాహూరుశిరసోరుధిరోక్షితాః।
రాజానోదుద్రువుర్భీతాబలేనపరిఘార్దితాః॥ ౪౨॥ నిహతేరుక్మిణిశ్యాలేనాబ్రవీత్సాధ్వసాధువా।రు
క్మిణీబలయోరాజన్స్నేహభంగభయాద్ధరిః॥ ౪౩॥ తతోఽనిరుద్ధంసహసూర్యయావరంరథంసమారోప్య
యయుఃకుశస్థలం।రామాదయోభోజకటాద్దశార్హాస్సిద్ధాఖిలార్థామధుసూదనాశ్రయాః॥౪౪॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకషష్టితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥బాణఃపుత్రశతజ్యేష్ఠోబలేరాసీన్మహాత్మనః । సహస్రబాహుర్వాద్యేనతాండవేఽతోషయన్మృ
డమ్ ॥ ౧ ॥భగవాన్సర్వభూతేశశ్శరణ్యోభక్తవత్సలః।వరేణచ్ఛందయామాససతంవవ్రేపురాధిపమ్॥
౨ ॥ సఏకదాహగిరిశంపార్శ్వస్థంవీర్యదుర్మదః। కిరీటేనార్కవర్ణేనసంస్పృశంస్తత్పదాంబుజమ్॥
౩॥ నమస్యేత్వాంమహాదేవలోకానాంగురుమీశ్వరమ్ । పుంసామపూర్ణకామానాంకామపూరామ
రాంఘ్రిపమ్॥౪॥దోస్సహస్రంత్వయాదత్తంపరంభారాయమేఽభవత్ । త్రిలోక్యాంప్రతియోద్ధారంనల
భేత్వదృతేసమమ్॥౫॥ కండూత్యానిభృతైర్దోర్భిర్యుయుత్సుర్దిగ్గజానహమ్। ఆద్యాయాంచూర్ణయ
న్నద్రీన్భీతాస్తేఽపిప్రదుద్రువుః ౬॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్క్రుద్ధః కేతుస్తేభజ్యతేయదా। త్వద్దర్పఘ్నం
భవేన్మూఢసంయుగోమత్సమేనతే॥ ౭॥ ఇత్యుక్తఃకుమతిర్హృష్టస్స్వగృహంప్రావిశన్నృప। ప్రతీక్షన్గి

—(※)ఉషాపరిణయకథాప్రారంభఘట్టః.(※)—

రిశాదేశంస్వవీర్యనశనంకుధీః॥ ౮॥ తస్యోషానామదుహితాస్వప్నేప్రాద్యుమ్నినారతిమ్। కన్యాలభత
కాంతేనప్రాగదృష్టశ్రుతేనసా॥ ౯॥ సాతత్రతమపశ్యంతీక్వాసికాంతేతివాదినీ। సఖీనాంమధ్యఉత్తస్థౌ
విహ్వలావ్రీడితాభృశమ్॥ ౧౦॥ బాణస్యమంత్రీకుంభాండశ్చిత్రలేఖాచతత్సుతా । సఖ్యపృచ్ఛత్సఖీం
చోషాంకౌతూహలసమన్వితా॥ ౧౧॥ కంతంమృగయసేసుభ్రూః కోఽయంతేమనోరథః। హస్తగ్రాహంన
తేద్యాపిరాజపుత్ర్యుపలక్షయే॥౧౨॥ఉషా॥ దృష్టఃకశ్చిన్నరస్స్వప్నేశ్యామఃకమలలోచనః। పీతవాసా
బృహద్బాహుర్యోషితాంహృదయంగమః॥౧౩॥తమహంమృగయేకాంతంపాయయిత్వాధరంమధు।క్వా
ధిపంపురపాలకం॥ ౨॥౩॥ నమస్యఇతి॥ కామాన్పూరయతీతికామపూరఃసచాసావమరాంఘ్రిపఃకల్పతరుఃతంత్వాం॥౪॥
౫॥ ఆద్యేతి॥ హేఆద్యనిభృతైర్భరితైర్దోర్భిఃఅద్రీన్చూర్ణయన్అయాంఅగచ్ఛం॥౬॥ ౭॥ ఇతీతి॥ స్వవీర్యనశనంనాశ
కంకేతుభంగంప్రతీక్షమాణః॥ ౮॥ మహేశాదిష్టసంగ్రామస్యప్రసంగమాహ॥ తస్యేతి॥ ప్రాద్యుమ్నినాఅనిరుద్ధేన- త
త్రాపిస్వప్నే॥౯॥సేతి॥తంకాంతంఅపశ్యంతీసాఉత్తస్థౌ॥ ౧౦॥ తతఃకింకృతంతదాహ॥బాణస్యేతి॥ ౧౧॥కాంతమితి॥ హ
స్తగ్రాహంభర్తారం॥ ౧౨॥ ౧౫॥ఇతీతి॥ త్వయాదృష్టఏషాంమధ్యేకోవాభవేదితి - దేవాదీన్యథావత్పటేఽలిఖత్

త్॥౧౬॥మనుజేష్వితి॥ప్రద్యుమ్నంలిఖితంవీక్ష్యశ్వశుర్యోయమితిలజ్జితా॥ ౧౭॥ అనిరుద్ధమితి॥అనిరుద్ధంవిలిఖితం వీక్ష్యఉషా అవాఙ్ముఖీబభూవ॥౧౮॥౧౯॥తత్రేతి॥శోణితపురంనీత్వా॥౨౦॥సేతి॥పుంభిర్దుష్ప్రేక్ష్యే ప్రేక్షితుమశక్యే॥౨౧॥ పరార్ధ్యేతి॥సచపరార్ధ్యైరమూల్యైర్వాసస్స్రగ్గంధాదిభిశ్శుశ్రూషణపూర్వకమర్చితస్సన్॥౨౨॥ గూఢ ఇతి॥ తయాఉషయా అపహృతేంద్రియఃఅహర్గణాన్దివససమూహాన్నబుబుధే॥౨౩॥ తామితి॥అప్రీతాంఅతిహృష్టాం దురవచ్ఛదైః ఆచ్ఛాదయితుమశక్యైః॥౨౪॥భటాఇతి॥విచేష్టితంవిరుద్ధాచరణం॥ ౨౫॥ అనపాయిభిరితి॥అనపాయిభిఃఅపాయఃఅపసర్పణం ప్రమాదోవాతద్రహితైః-పాఠాంతరేదుష్ప్రేక్ష్యాయాఃదుష్టాప్రేక్ష్యాసఖీయస్యాఃతస్యాః-పుంభిర్దూషణం కుతోవేత్తినజానీమ ఇతి॥౨౬॥౨౭॥కామాత్మజాతమితి॥కామస్యాత్మనోదేహాజ్జాతం॥౨౮॥దివ్యంతమితి॥ అభిన్నమ్లాయాసర్వమంగళ

ప్రియాతస్స ఏ ప్రహాయతీంక్షిప్త్వామాంవృజినార్ణవే॥౧౪॥చిత్రలేఖా॥వ్యసనంతేపకర్షామిత్రిలోక్యాం యదిభావ్యతే।తమానేష్యేనరంయస్తేమనోహర్తాతమాదిశ॥౧౫॥ఇత్యుక్త్వాదేవగంధర్వసిద్ధచారణపన్నగాన్।దైత్యాన్విద్యాధరాన్యక్షాన్మనుజాంశ్చయథాలిఖత్॥ ౧౬॥ మనుజేషుచసావృష్ణీన్శూరమానకదుందుభిమ్।వ్యలిఖద్రామకృష్ణౌచప్రద్యుమ్నంవీక్ష్యలజ్జితా ॥ ౧౭॥ అనిరుద్ధంవిలిఖితంవీక్ష్యోషావాఙ్ముఖీస్థితా।సాసావసావితిప్రాహస్మయమానామహీపతే॥ ౧౮॥ చిత్రలేఖాతమాజ్ఞాయ పౌత్రంకృష్ణస్యయోగినీ।యయౌవిహాయసారాజన్ద్వారకాంకృష్ణపాలితామ్॥ ౧౯॥ తత్రసుప్తంసుపర్యంకేప్రాద్యుమ్నింయోగమాస్థితా।గృహీత్వాశోణితపురంసఖ్యైప్రియమదర్శయత్॥ ౨౦॥ సాచతంసుందరవరంవిలోక్యముదితాననా।దుష్ప్రేక్ష్యేస్వగృహే పుంభీ రేమెప్రాద్యుమ్నినాసమమ్॥ ౨౧॥ పరార్ధ్యవాసస్స్రగ్గంధధూపదీపాసనాదిభిః । పానభోజనభక్ష్యైశ్చవాక్యైశ్శుశ్రూషణార్చితః॥ ౨౨॥ గూఢఃకన్యాపురేశశ్వత్ప్రవృద్ధస్నేహయాతయా । నాహర్గణాన్సబుబుధేహ్యుషయాపహృతేంద్రియః ॥ ౨౩ ॥ తాంతథాయదువీరేణభుజ్యమానాంహతవ్రతామ్।హేతుభిర్లక్షయాంచక్రురాప్రీతాందురవచ్ఛదైః॥ ౨౪॥ భటాఆవేదయాంచక్రూ రాజంస్తేదుహితుర్వయమ్ । విచేష్టితంలక్షయామఃకన్యాయాఃకులదూషణమ్॥ ౨౫॥ అనపాయిభిరస్మాభిర్గుప్తాయాస్స్వగృహేప్రభో । కన్యాయాదూషణంపుంభిర్దుష్ప్రేక్ష్యాయానవిద్మహే॥ ౨౬॥తతఃప్రవ్యథితోబాణోదుహితుశ్శ్రుతదూషణః।త్వరితఃకన్యకాగారంప్రాప్తోద్రాక్షీద్యదూద్వహమ్॥ ౨౭॥ కామాత్మజాతంభువనైకసుందరంశ్యామం పిశంగాంబరమంబుజేక్షణమ్।బృహద్భుజంకుండలకుంతలత్విషాస్మితావలోకేనచమండితాననమ్ ॥ ౨౮ ॥ దీవ్యంతమక్షైఃప్రియయాభిన్నృమ్ణయాతదంగసంగస్తనకుంకుమస్రజమ్। బాహ్వోర్దధానం మధుమల్లికాశ్రితాంతస్యాగ్రఆసీనమవేక్ష్యవిస్మితః ॥ ౨౯ ॥ సతంప్రవిష్టంవృతమాతతాయిభిర్భటైరనేకైరవలోక్యమాధవః।ఉద్యమ్యమౌర్వంపరిఘంవ్యవస్థితోయథాంతకోదండధరోజిఘాంసయా॥ ౩౦॥ జిఘృక్షుయాతాన్పరితఃప్రసర్పతశ్శునోయథాసూకరయూథపోహనత్। తేహన్యమానాభవనాద్వినిర్గతానిర్భిన్నమూర్ధోరుభుజాఃప్రదుద్రువుః॥ ౩౧॥ తంనాగపాశైర్బలినందనోబలీఘ్నంతంస్వసైన్యంకుపితోబబంధహ।ఉషాభృశంశోకవిషాదవిహ్వలాబద్ధంనిశమ్యాశ్రుకలాత్యరోదీత్॥౩౨॥ ✻

—✻ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్విషష్టితమోధ్యాయః.✻—

బాణాసురయుద్ధప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥అపశ్యతాంచానిరుద్ధంతద్బంధూనాంచభారత । చత్వారోవార్షికామాసావ్యతీయురనుశోచయా - తస్యాఅంగసంగేన స్తనకుంకుమంయస్యాంస్రజితాంబాహ్వోర్ధ్యేవతుసిదధానంమధుమల్లికాః వసంతభవామల్లికాఃతదాశ్రితాంతస్యాగ్రఇత్యాప్యర్షస్సంధిఃతస్యాఅగ్రఃఇత్యర్థః॥౨౯॥సఇతి॥ఆతతాయిభిరుద్యతశస్త్రైః- మాధవఃఅనిరుద్ధఃమౌర్వంమురుఃలోహవిశేషఃతన్నిర్మితం॥౩౦॥౩౧॥ తమితి॥శోకవిషాదాభ్యాంవిహ్వలావివశా - అశ్రూణాంకలాఃబిందవఃయయోస్తేఅక్షిణీయస్యాస్సా॥ ౩౨॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ద్విషష్టితమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.✻

శ్లో॥త్రియుక్షష్టితమేనాథబాణయాదవసంగరే । స్తుతిర్జ్వరేణరుద్రేణ బాణబాహుభిదోహరేః॥ అనిరుద్ధోద్వహేన్యస్మిన్బాణయాదవసంయుగే॥శ్రీకృష్ణఃశ్రీహరఃజిత్వాబాణబాహూనథాచ్ఛినత్॥౧॥ నారదాదితి తతఃకర్మయుద్ధాది

కం॥౨॥ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ రామకృష్ణానువర్తిన ఇతి తౌ పురతో నిర్గతావిత్యర్థః॥౩॥అక్షౌహిణీభిరితి ॥ సర్వతోదిశమిత్యస్య
ఉత్తరేణాన్వయః॥౪॥భజ్యమానేతి॥ భజ్యమానాని పురోద్యానాదీని ద్వంద్వైకవద్భావః అట్టాలాః ప్రాకారాదుపరి అత్యు
న్నతస్థానాని-అభినిర్యయౌ బాణః॥౫॥బాణార్థమితి॥సుతః స్కందః తత్సహితైః ప్రమథగణైః రామకృష్ణాభ్యాం యుయుధే॥
౬॥౧౨॥ప్రత్యస్త్రాణ్యేవాహ॥బ్రహ్మాస్త్రస్యేతి॥నైజం నారాయణాస్త్రం ॥ ౧౩॥౧౪॥ స్కంద ఇతి॥శిఖినా మయూరేణ
వాహనేన॥౧౫॥కుంభాండ ఇతి॥తయోరనీకాని హతాః నాథాః యేషాం తాని॥౧౬॥౨౦॥తత ఇతి॥ అనిరీక్షమాణః తిర్యఙ్ము
ఖో బభూవేతి॥౨౧॥౨౨॥ఆవిర్బభూవేతి॥జ్వరస్తు యోద్ధుమభ్యధావదితి నారాయణశ్శీతజ్వరమసృజత్ ॥ ౨౩॥౨౫॥ అత్రా

తామ్॥౧॥నారదాత్తదుపాకర్ణ్య వార్తాం బద్ధస్య కర్మ చ।ప్రయయుశ్శోణితపురం వృష్ణయః కృష్ణపాలి
తాః॥౨॥ప్రద్యుమ్నో యుయుధానశ్చ గదస్సాంబోఽథ సారణః। నందోపనందభద్రాద్యా రామకృష్ణానువ
ర్తినః॥౩॥అక్షౌహిణీభిర్ద్వాదశభిస్సమేతాస్సర్వతోదిశమ్। రురుధుర్బాణనగరం సమంతాత్సాత్వత
ర్షభాః॥౪॥భజ్యమానపురోద్యానప్రాకారాట్టాలగోపురమ్। ప్రేక్షమాణో రుషావిష్టస్తుల్యసైన్యోఽభి
నిర్యయౌ ॥ ౫ ॥ బాణార్థం భగవాన్ రుద్రస్ససుతైః ప్రమథైర్వృతః। ఆరుహ్య నందివృషభం యుయు
ధే రామకృష్ణయోః॥౬॥ఆసీత్సుతుములం యుద్ధమద్భుతం రోమహర్షణం । కృష్ణశంకరయో రాజన్ ప్ర
ద్యుమ్నగుహయోరపి॥౭॥కుంభాండకూపకర్ణాభ్యాం బలేన సహ సంయుగః । సాంబస్య బాణపుత్రేణ
బాణేన సహ సాత్యకేః॥౮॥బ్రహ్మాదయస్సురాధీశా మునయస్సిద్ధచారణాః । గంధర్వాప్సరసో యక్షా వి
మానైర్ద్రష్టుమాగమన్ ॥ ౯ ॥శంకరానుచరాన్ శౌరిర్భూతప్రేతాన్ సగుహ్యకాన్।డాకినీర్యాతుధా
నాంశ్చ భేతాళాన్సవినాయకాన్॥౧౦॥భూతమాతృపిశాచాంశ్చ కూశ్మాండాన్బ్రహ్మరాక్షసాన్। తా
డయామాస తీక్ష్ణాగ్రైశ్శరైశ్శార్ఙ్గధనుశ్చ్యుతైః ॥ ౧౧ ॥ పృథగ్విధాని ప్రాయుంక్త పినాక్యస్త్రాణి
శార్ఙ్గిణే। ప్రత్యస్త్రైశ్శమయామాస శార్ఙ్గపాణిరవిస్మితః ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మాస్త్రస్య చ బ్రహ్మాస్త్రం వా
యవ్యస్య చ పార్వతం।ఆగ్నేయస్య చ పార్జన్యం నైజం పాశుపతస్య చ ॥ ౧౩ ॥ మోహయిత్వాథ గిరి
శం జృంభణాస్త్రేణ జృంభితమ్ । బాణస్య పృతనాం శౌరిర్జఘానాసిగదేషుభిః॥౧౪॥స్కందః ప్రద్యు
మ్నబాణౌఘైరర్ద్యమానస్సమంతతః । అసృగ్విముంచన్గాత్రేభ్యశ్శిఖినాఽపాద్రవద్రణాత్॥ ౧౫॥
కుంభాండకూపకర్ణశ్చ పేతతుర్ముసలార్దితౌ । దుద్రువుస్తదనీకాని హతనాథాని సర్వతః॥౧౬॥
విశీర్యమాణం స్వబలం దృష్ట్వా బాణోఽత్యమర్షణః । కృష్ణమభ్యద్రవత్సంఖ్యే రథీ హిత్వైవ సాత్యకిమ్॥
౧౭॥ ధనూంష్యాకృష్య యుగపద్బాణః పంచశతాని వై । ఏకైకస్మిన్ శరౌ ద్వౌ ద్వౌ సంధధే రణకోవిదః ॥
౧౮॥తాని చిచ్ఛేద భగవాన్ధనూంషి యుగపద్ధరిః । సారథిం రథమశ్వాంశ్చ హత్వా శంఖమపూరయత్ ॥
౧౯॥తన్మాతా కోటరా నామ నగ్నా ముక్తశిరోరుహా।పురోఽవతస్థే కృష్ణస్య పుత్రప్రాణరిరక్షయా॥ ౨౦॥
తతస్తిర్యఙ్ముఖో నగ్నామనిరీక్షన్ గదాగ్రజః।బాణశ్చ తావద్విరథశ్ఛిన్నధన్వావిశత్పురమ్॥ ౨౧॥విద్రావి
తే భూతగణే జ్వరస్తు త్రిశిరాస్త్రిపాత్।మహాదేవప్రయుక్తోఽసౌ ఘోరరూపో విభీషణః॥౨౨॥ఆవిర్బభూవ
పురతస్సమరే శార్ఙ్గధన్వనః।అథ నారాయణో దేవస్తం దృష్ట్వా వ్యసృజజ్జ్వరమ్॥౨౩॥మాహేశ్వరో వై
ష్ణవశ్చ యుయుధాతే జ్వరావుభౌ।మాహేశ్వరస్సమాక్రందద్వైష్ణవేన బలార్దితః॥౨౪॥అలబ్ధ్వాఽభయమ
న్యత్ర భీతో మాహేశ్వరో జ్వరః।శరణార్థీ హృషీకేశం తుష్టావ ప్రయతాంజలిః॥౨౫॥మాహేశ్వరజ్వరః॥న
మామి త్వానంతశక్తిం పరేశం సర్వాత్మానం కేవలం జ్ఞప్తిమాత్రమ్।విశ్వోత్పత్తిస్థానసంరోధహేతుం యత్త

నం పరమశక్తం మన్యమానః-శ్రీకృష్ణం తాపయితుం ప్రవృత్తః స్వయమేవ తప్తస్సన్ - తం పరమేశ్వరం జ్ఞాత్వా స్తువన్నమ
స్కరోతి॥నమామీతి॥త్వా త్వాం అనంతశక్తిం నమామి-కుతః-పరేషాం బ్రహ్మాదీనాం ఈశం - తత్ర హేతుః- సర్వాత్మా
నం సర్వస్య ఆత్మానం చేతయితారం- తత్కుతః-కేవలం శుద్ధం-జ్ఞప్తిమాత్రం చైతన్యఘనం-తదేవం సర్వచేతయితృత్వేన ప
రమేశ్వరత్వముక్తం-కించ-విశ్వసృష్ట్యాది హేతుత్వాదపీత్యాహ-విశ్వోత్పత్తీతి- నన్వేవంభూతం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధం నాహమితి
చేత్తత్రాహ-యత్తద్బ్రహ్మేతి-యద్బ్రహ్మ తదేవ త్వమిత్యర్థః-కింతద్బ్రహ్మేత్యత ఆహ-బ్రహ్మలింగం బ్రహ్మణా వేద
న లింగ్యతే ద్యోత్యత ఇతి-తత్కుతః-ప్రశాంతం సర్వవిక్రియారహితత్వాత్ న సాక్షాద్వాచ్యమితి భావః॥౨౬॥కించ - యత్స

విశేషం వస్తు తత్ర వయం ప్రభవామః - త్వయి తు సర్వవిశేషాతీతే న కస్యాపి ప్రభుత్వం - కింతు త్వమేవ సర్వప్రభురితి జ్ఞప్తిమాత్రత్వం వివృణ్వన్ స్తౌతి॥ కాల ఇతి॥ కాలః క్షోభకః - కర్మనిమిత్తం - తదేవ ఫలాభిముఖమభివ్యక్తం దైవం - స్వభావః తత్సంస్కారః జీవః తద్వాన్ - ద్రవ్యం భూతసూక్ష్మాణి క్షేత్రం ప్రకృతిః ప్రాణః సూత్రం - ఆత్మా అహంకారః వికారః ఏకాదశేంద్రియాణి మహాభూతాని చేతి షోడశకః - తత్సంఘాతో దేహః - ఏతస్య చ బీజరోహప్రవాహః రోహో అంకురః దేహాద్బీజరూపం కర్మ - తతోఽంకురరూపో దేహః - తతః పునరేవమితి ప్రవాహః - ఏషా త్వన్మాయా - తస్యా నిషేధః అపోహో యస్మిన్ తత్ తం త్వాం నిషేధావధిభూతం ప్రపద్యే భజ ఇతి॥ ౨౭॥ నను దేవకీతనయస్య కథమేవంభూతత్వం తత్రాహ॥ నానాభావైరితి॥ సర్వోపాధివినిర్ముక్త ఏవ త్వం యథా లీలయా స్వీకృతైర్మత్స్యాద్యవతారైర్దేవాదీన్ బిభర్షి పాలయసి తద్ధర్మం లోకసేతూన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ - తదర్థం తదనుష్ఠాతౄన్ సాధూన్ - తదంగత్వేన ఉన్మార్గాన్ దైత్యాదీన్ హరసి సంహరసి - ఏవమేతదపి తవ జన్మ భూమేర్భారహరణాయ లీలావతారోఽయం న కస్యాపి త్వం తనయ ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ అతః అజ్ఞానతస్త్వదభిభవే ప్రవృత్తం మాం తప్తం రక్షేత్యాశయేనాహ॥ తప్త ఇతి॥ తేజసా త్వత్సృష్టేన జ్వరేణ - శాంతోగ్రేణ శీతజ్వరేణ పరసంతాపకస్య యుక్త ఏవ తాప ఇతి చేదత ఆహ - తావదితి॥ త్వత్సేవాయాం ప్రవృత్తానామనుచిత ఇతి - భావః॥ ౨౯॥ త్రిశిర ఇతి॥ హే త్రిశిరః వ్యేతు అపయాతు - మదాజ్ఞాపాలకస్సన్ సుఖం విచర - కా సా ఆజ్ఞా - తామాహ - య ఇతి॥

దృష్ట్వా బ్రహ్మ లింగం ప్రశాంతమ్ ॥ ౨౬ ॥ కాలో దైవం కర్మ జీవస్స్వభావో ద్రవ్యం క్షేత్రం ప్రాణ ఆత్మా వికారః। తత్సంఘాతో బీజరోహప్రవాహస్త్వన్మాయైషా తన్నిషేధం ప్రపద్యే॥ ౨౭॥ నానాభావైర్లీలయైవోపపన్నైర్దేవాన్ సాధూన్ లోకసేతూన్ బిభర్షి । హంస్యున్మార్గాన్ హింసయా వర్తమానాన్ జన్మైతత్తే భారహారాయ భూమేః॥ ౨౮॥ తప్తోఽహం తే తేజసా దుస్సహేన శాంతోగ్రేణాత్యుల్బణేన జ్వరేణ। తావత్తాపో దేహినాం తేఽంఘ్రిమూలం నో సేవేరన్ యావదాశానుబద్ధాః॥ ౨౯॥ శ్రీభగవాన్॥ త్రిశిరస్తే ప్రసన్నోఽహం వ్యేతు తే మజ్జ్వరాద్భయమ్। యో నౌ స్మరతి సంవాదం తస్య త్వన్న భవేద్భయమ్॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్తోఽచ్యుతమానమ్య గతో మాహేశ్వరో జ్వరః। బాణస్తు రథమారూఢః ప్రాగాద్యోత్స్యన్ జనార్దనమ్॥ ౩౧॥
తతో బాహుసహస్రేణ నానాయుధధరో బలీ। ముమోచ పరమక్రుద్ధో బాణాంశ్చక్రాయుధే నృప॥ ౩౨॥
తస్యాస్యతోఽస్త్రాణ్యసకృచ్చక్రేణ క్షురనేమినా। చిచ్ఛేద భగవాన్ బాహూన్ శాఖా ఇవ వనస్పతేః॥ ౩౩॥
బాహుషు ఛిద్యమానేషు బాణస్య భగవాన్ భవః। భక్తానుకంప్యుపవ్రజ్య చక్రాయుధమభాషత॥ ౩౪॥
శ్రీరుద్రః॥ త్వం హి బ్రహ్మ పరం జ్యోతిర్గూఢం బ్రహ్మణి వాఙ్మయే। యం పశ్యంత్యమలాత్మాన ఆకాశమివ కేవలమ్॥ ౩౫॥ నాభిర్నభోఽగ్నిర్ముఖమంబు రేతో ద్యౌశ్శీర్షమాశాశ్శ్రుతిరంఘ్రిరుర్వీ। చంద్రో మనో యస్య దృగర్క ఆత్మా హ్యహం సముద్రో జఠరం భుజేంద్రః॥ ౩౬॥ రోమాణి యస్యౌషధయోఽంబువాహాః కేశా విరించో ధిషణా విసర్గః। ప్రజాపతిర్హృదయం యస్య ధర్మస్స వై భవాన్ పురుషో లోకకల్పః॥ ౩౭॥ తవావతారోఽయమకుంఠధామన్ ధర్మస్య గుప్త్యై జగతో భవాయ చ। వయం చ సర్వే భవతానుభా

సా ఆవయోరిమం సంవాదం - యః స్మరతి తస్య త్వత్ త్వత్తః భయం న భవేత్ త్వయా భయం నోత్పాదనీయమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ ౩౪॥ భక్తరక్షణార్థం శ్రీరుద్రో భగవంతం స్తౌతి॥ త్వమితి॥ అయమర్థః - త్వాం అజ్ఞాత్వా అయమయుధ్యత తేన న చిత్రం - యతస్త్వం వాఙ్మయే బ్రహ్మణ్యపి గూఢం బ్రహ్మ - అభిధానావిషయత్వాత్ - కుతః - పరం జ్యోతిః జ్యోతిషామపి ప్రకాశకత్వాదవిషయః - కథం తర్హి ప్రతీతిరత ఆహ - యమితి - అమలాత్మనాం స్వతః ప్రకాశసే ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఆస్తాం తావన్నిర్గుణస్య తవ జ్ఞానం లీలయాధిష్ఠితస్త్వయా యో విరాడ్విగ్రహః సోఽపి న జ్ఞాయతే - ఉదుంబరఫలాంతర్వర్తిమశకైరివోదుంబరఫలమిత్యాశయేన విరాడ్రూపం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ నాభిరితి॥ యస్య నభ ఆదయో నాభ్యాద్యవయవాః - స భవాన్ లోకకల్పః పురుష ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - నభో యస్య నాభిః - అగ్నిర్యస్య ముఖం - అంబు రేతః ద్యౌః శీర్షం ఆశాః దిశః శ్రుతిః శ్రవణేంద్రియః - ఉర్వీ అంఘ్రిః - చంద్రో మనః - అర్కో దృక్ అహం శివః ఆత్మా అహంకారః - సముద్రో జఠరం - ఇంద్రో భుజా బాహుః - ఇంద్రాదయో లోకపాలా బాహవ ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ రోమాణీతి॥ ఓషధయో రోమాణి యద్బుద్ధిస్స్యాద్వృత్తిస్స్పష్టతార్థా - అంబువాహాః కేశాః విరించో ధిషణా బుద్ధిః - ప్రజాపతిః విసర్గో మేఢ్రం - ధర్మో హృదయం లోకైః కల్ప్యతే ఉపకల్ప్యత ఇతి లోకకల్పః॥ ౩౭॥ నను ప్రాదేశికశరీరస్య కథం నభో నాభిత్వాదీత్యత్రాహ॥ తవేతి॥ హే అకుంఠధామన్ అ

ప్రచ్యుతస్వరూప-భవాయ అభ్యుదయాయ - న కేవలమేతావత్ - కింతు అస్మదనుగ్రహార్థమపీత్యాహ-వయం చేతి-సర్వే లోకపాలా వయం త్వయా పాలితాః-సప్తాపి భువనాని పాలయామ ఇతి ॥౩౮॥ నను యది విభావయి తారో యూయం విభావ్యాని భువనాని చ సంతి - తర్హి కథముక్తం - త్వం హి బ్రహ్మేతి -న హి బ్రహ్మత్వే సమసజాతీయవిజాతీయభేదస్సంభవతీత్యత ఆహ ॥త్వమితి॥ఏకః సజాతీయరహితః-కుతః-ఆద్యః పురుషః పురుషాణామవస్థాత్రయవతామాద్యః ప్రకృతిభూతః పురుషః -కుతః తుర్యః శుద్ధ ఇత్యర్థః-తదపి కుతః-స్వదృక్ స్వప్రకాశజ్ఞానరూపః-శుద్ధాదేవ హ్యుపాధియోగాజ్జీవా జాయంతే ॥శ్రు॥ యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వ ఏవాత్మానో వ్యుచ్చరంతీతి శ్రుతేః - అతః సజాతీయరహితః కించ-అద్వితీయః విజాతీయరహితః తదపి కుతః - హేతుస్సర్వస్య తథా స్వయం అహేతురీశశ్చేతి- కథం తర్హి ప్రతిశరీరం జీవభేదః ప్రతీయతే అత ఆహ - ప్రతీయస ఇతి- సర్వగుణప్రసిద్ధ్యై సర్వవిషయప్రకాశనాయ ॥౩౯॥ తర్హి కిమహమేవ సంసారీత్యుచ్యతే-న హి న హీతి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ హే భూమన్-స్వయా ఛాయయా మేఘలక్షణయా పరదృష్ట్యా పిహితః ఛాదితోఽపి సూర్యః- ఛాయాం మేఘం చ రూపాణి చ భవనాంతరితాన్ ఘటాదీనపి సంచకాస్తి ప్రకాశయతి- ఏవం గుణేనాహంకారేణ స్వకార్యేణ జీవావారకేణ తద్దృష్ట్యా పిహితోఽపి గుణాన్ సత్త్వాదీన్ - ఉపాధీన్

వితావిభావయా మో భువనాని సప్త॥ ౩౮॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషోఽద్వితీయస్తుర్యస్స్వదృగ్ఘేతురహేతురీశః। ప్రతీయసే థాపి యథా వికారం స్వమాయయా సర్వగుణప్రసిద్ధ్యై॥౩౯॥యథైవ సూర్యః పిహితస్స్వయం ఘనైశ్ఛాయాం చ రూపాణి చ సంచకాస్తి । ఏవం గుణేనాపి హితో గుణాంస్త్వమాత్మప్రదీపో గుణినశ్చ భూమన్॥౪౦॥యన్మాయా మోహితధియః పుత్రదారగృహాదిషు । ఉన్మజ్జంతి నిమజ్జంతి ప్రసక్తా వృజినార్ణవే॥౪౧॥దేవదత్తమిమం లబ్ధ్వా నృలోకమజితేంద్రియః। యో నాద్రియేత త్వత్పాదౌ స శోచ్యో హ్యాత్మవంచకః॥౪౨॥యస్త్వాం విసృజతే మర్త్య ఆత్మానం ప్రియమీశ్వరమ్।విపర్యయేంద్రియార్థార్థం విషమత్త్యమృతం త్యజన్॥౪౩॥అహం బ్రహ్మా చ విబుధా మునయశ్చామలాశయాః । సర్వాత్మనా ప్రపన్నాస్త్వామాత్మానం ప్రేష్ఠమీశ్వరమ్॥ ౪౪॥ తం త్వా జగత్స్థిత్యుదయాంతహేతుం సమం ప్రశాంతం సుహృదాత్మదైవమ్। అనన్యమేకం జగదాత్మకేతం భవాపవర్గాయ భజామ దేవ॥౪౫॥అయం మమేష్టో దయితోఽనువర్తీ మయాఽభయం దత్తమముష్య దేవ । సంపాద్యతాం తద్భవతః ప్రసాదో యథా హి తే దైత్యపతౌ ప్రసాదః॥౪౬॥శ్రీభగవాన్॥యదాత్థ భగవంస్త్వం నః కరవామ ప్రియం తవ। భవతా యద్వ్యవసితం తన్మే సాధ్వనుమోదితమ్॥౪౭॥అవధ్యోఽయం మమాప్యేష వైరోచనిసుతోఽసురః। ప్రహ్లాదాయ వరో దత్తో న వధ్యో మే తవాన్వయః॥ ౪౮॥ దర్పోపశమనాయాస్య ప్రవృక్ణా బాహవో మయా । సూదితం చ బలం భూరి యచ్చ భారాయితం భువః॥౪౯॥చత్వారోఽస్య భుజాశ్శిష్టా భవిష్యత్యజరామరః । పార్షదముఖ్యో భవతో న కుతశ్చిద్భయోఽసుర॥ ౫౦॥ ఇతి లబ్ధ్వాభయం కృష్ణం ప్రణమ్య శిరసాసురః। ప్రాద్యుమ్నిం రథమారోప్య సవధ్వా సమ

గుణినశ్చ- ఉపహితాన్ జీవానపి-చకాస్తి- ఆత్మప్రదీపః స్వప్రకాశః అతస్సర్వసాక్షిణస్తవ న సంసార ఇత్యర్థః॥౪౦॥కించ మాయాశ్రయస్యాన్యాన్ మోహయతస్తవ కుతస్సంసృతిరిత్యాశయేనాహ॥యదితి॥ పుత్రాదిషు ప్రసక్తాః- వృజినార్ణవే దుఃఖసాగరే- ఉన్మజ్జంతి దేవాదియోనిషు- నిమజ్జంతి స్థావరాదియోనిషు- తదుక్తం వాయవీయే॥శ్లో॥ విపర్యయశ్చ భవతి బ్రహ్మత్వస్థావరత్వయోః॥ ౪౧॥ ఏవం జీవేశ్వరవ్యవస్థాం సరూప్యేదానీం అభజంతం నిందతి ద్వాభ్యాం॥ దేవేతి॥ దేవేన త్వయా కర్మాధ్యక్షేణ దత్తం నృదేహమిమం లబ్ధ్వాపీతి॥౪౨॥ శోచ్యత్వే హేతుః॥ య ఇతి॥ విపర్యయాః విపరీతాః-అనాత్మప్రియాః అనీశ్వరాః యే ఇంద్రియార్థాః పుత్రాదయస్తదర్థం॥ ౪౩॥ అహమన్యే చ శుద్ధమనసస్త్వామేవ భక్త్యా ప్రపన్నా ఇత్యాహ॥అహమితి॥౪౪॥ భగవతో భజనీయత్వే హేతూన్ వదన్ తద్భక్తిం ప్రార్థయతే॥తమితి॥ సమత్వే హేతుః ప్రశాంతమితి॥సుసేవ్యత్వమాహ-సుహృదాత్మదైవం సుహృత్ బుద్ధిప్రవర్తకత్వాత్- ఆత్మా చ సర్వాత్మకత్వాత్ - ఏవంభూతం దైవం ఈశ్వరం త్వాం- న త్వన్యో భజనీయోఽస్తీత్యాహ - అనన్యమేకం సమానాసమానజాతీయరహితం తత్కుతః- జగతామాత్మనాం చ కేతమధిష్ఠానం॥౪౫॥ స్వయం భక్తిమాశాస్య భక్తస్యాశిషమాశాస్తే॥ అయమితి॥ దైత్యపతౌ ప్రహ్లాదే॥౪౬॥౪౭॥అవధ్య ఇతి॥ వైరోచనిర్బలిర్మద్భక్తః తత్సుతత్వాదయమవధ్యస్తావత్- కించ-ప్రహ్లాదాయ మే తి-అన్వయో వంశః॥౪౮॥తర్హి కిమిత్యేవం కృతం తత్రాహ॥దర్పోపశమనాయేతి॥౪౯॥అనుగృహ్ణాతి॥ చత్వార ఇతి॥౫౦॥ ఇతీతి॥ సవధ్వా సమ

యాకాంతయాసహ॥౫౧॥అక్షౌహిణ్యేతి॥రుద్రానుమోదితఇతితదభిప్రేతస్యైవబాణభుజభంగస్యకృతత్వాత్॥౫౨॥స్వే
తి॥పారాదిభిరభ్యుద్యతఃఅభిముఖమాగత్యసత్కృతః॥౫౩॥౫౪॥ ※

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రిషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥చతుష్షష్టితమేకృష్ణోనృగంపాపాదమోచయత్ । బ్రహ్మస్వహారిదోషోక్త్యారాజ్ఞోదృష్టానశిక్షయత్॥ విధూతాభిభాగ
భోగాదిమదోద్ధతమనోరథాన్।అన్వశాసద్యదూన్కృష్ణోనృగోద్ధారప్రసంగతః॥ ౧॥ క్రీడిత్వేతి॥ పిపాసితాఃతృషితాః
జలంవిచిన్వంతఃసత్వంజీవం॥౨॥కృకలాసమితి॥తంచకృకలాసంవీక్ష్య॥౩॥ చార్మభిరితిచార్మభిఃచర్మమయైః- తాంతవైః
తంతుమయైఃపాశైశ్చ॥౪॥౫॥సఇతి॥సంతప్తంచామీకరంసువర్ణంతద్వచ్చారువర్ణోయస్యసఃఅద్భుతాఅలంకరణాంబర
స్రజోయస్యసఃస్వర్గీదేవోబభూవ॥౬॥౭॥దశామితి॥ యత్ యదితుమంయోగ్యం॥౮॥నృగఇతి- యదితేకర్ణమస్ప్ర

ముపానయత్॥౫౧॥అక్షౌహిణ్యాపరివృతంసువాససమలంకృతమ్ । సపత్నీకంపురస్కృత్యయయౌరు
ద్రానుమోదితః॥౫౨॥స్వరాజధానీంసమలంకృతాంధ్వజైస్సతోరణైర్భూషితమార్గచత్వరామ్। వివే
శశంఖానకదుందుభిస్వనైరభ్యుద్యతఃపౌరసుహృద్ద్విజాతిభిః ॥ ౫౩ ॥ యఏతత్కృష్ణవిజయంశంకరేణ
చసంయుగమ్।సంస్మరేత్ప్రాతరుత్థాయనతస్యస్యాత్పరాజయః॥౫౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కం
ధే-త్రిషష్టితమోధ్యాయః.

నృగోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ఏకదోపవనంజగ్మూరాజన్యదుకుమారకాః।విహర్తుంసాంబప్రద్యుమ్నచారుభానుగదాద
యః॥౧॥క్రీడిత్వాసుచిరంతత్రవిచిన్వంతఃపిపాసితాః । జలంనిరుదకేకూపేదదృశుస్సత్త్వమద్భుతమ్॥౨॥
కృకలాసంగిరినిభంవీక్ష్యవిస్మితచేతసః।తస్యచోద్ధరణేయత్నంచక్రుస్తేకృపయాన్వితాః॥ ౩॥చార్మభిస్తాం
తవైఃపాశైర్బద్ధ్వాపతితమర్భకాః ।నాశక్నువన్సముద్ధర్తుంకృష్ణాయాచఖ్యురుత్సుకాః॥౪॥ తత్రాగత్యా
రవిందాక్షోభగవాన్విశ్వభావనః।వీక్ష్యోజ్జహారవామేనతంకరేణసలీలయా ॥ ౫ ॥ సఉత్తమశ్లోకకరాభి
మృష్టోవిహాయసద్యఃకృకలాసరూపమ్।సంతప్తచామీకరచారువర్ణస్స్వర్గ్యద్భుతాలంకరణాంబరస్ర
క్॥౬॥పప్రచ్ఛవిద్వానపితన్నిదానంజనేషువిఖ్యాపయితుంముకుందః । కస్త్వంమహాభాగవరేణ్యరూపో
దేవోత్తమంత్వాంగణయామనూనమ్॥౭॥ దశామిమాంవాకతమేనకర్మణాసంప్రాపితోస్యతదర్హ
సుప్రభః।ఆత్మానమాఖ్యాహివివిత్సతాంనోయన్మన్యసేనఃక్షమమత్రవక్తుమ్॥ ౮ ॥శ్రీశుకః॥ఇతిస్మరాజా
సంపృష్టఃకృష్ణేనానందమూర్తినా।మాధవంప్రణిపత్యాహకిరీటేనార్కవర్చసా॥౯॥నృగః॥నృగోనామ
నరేంద్రోహమిక్ష్వాకుతనయఃప్రభో ।దాన్యేష్వాఖ్యాయమానేషుయదితేకర్ణమస్పృశమ్॥౧౦॥కిన్నుతే
విదితంనాథసర్వభూతాత్మసాక్షిణః।కాలేనావ్యాహతదృశోవక్ష్యేథాపితవాజ్ఞయా॥ ౧౧॥ యావత్యః
సికతాభూమేర్యావత్యోదివితారకాః।యావత్యోవర్షధారాశ్చతావతీరదదాంచగాః॥ ౧౨॥ పయస్వి
నీస్తరుణీశ్శీలరూపగుణోపపన్నాఃకపిలాహేమశృంగీః। న్యాయార్జితారౌప్యఖురాస్సవత్సాఃదుకూల
మాల్యాభరణాస్త్వదామహమ్ ॥ ౧౩ ॥ స్వలంకృతేభ్యోగుణశీలవద్భ్యస్సీదత్కుటుంబేభ్యఋతవ్రతే
భ్యః।తపశ్శ్రుతబ్రహ్మవదాన్యసద్భ్యఃప్రాదాంయువభ్యోద్విజపుంగవేభ్యః॥ ౧౪॥ గోభూహిరణ్యా
యతనాశ్వహస్తినఃకన్యాస్సదాసీస్తిలరూప్యశయ్యాః । వాసాంసిరత్నానిపరిచ్ఛదాన్రథానిష్టాశ్చయ
జ్ఞాశ్చరితంచపూర్తమ్॥౧౫॥కస్యచిద్ద్విజముఖ్యస్యభ్రష్టాగౌర్మమగోధనే। సంపృక్తాఽవిదుషాసాచమ
శమిత్యసంజ్ఞేహాసం దేహావచనం- యదివేదాఃప్రమాణంస్యురితివత్ - కర్ణపథంనూనంప్రాప్తస్స్యామిత్యర్థః॥
౧౦॥కించ॥కిన్నివ్వతి॥సర్వేషాంభూతానామాత్మనోబుద్ధేస్సాక్షిణస్తేఅవిదితంకిన్నునకించిత్॥౧౧॥౧౨॥ ౧౩॥ స్వలంకృ
తేభ్యఇతి॥ఋతవ్రతేభ్యఃఅదంభాచారేభ్య - తపసాశ్రుతాఃప్రఖ్యాతాశ్చ - తేబ్రహ్మణేవదాన్యాఃఅత్యుదారాఃఅ
ధ్యాపనశీలాశ్చ- తేసంతశ్చతేభ్యః॥౧౪॥గోభూమిహిరణ్యేతి॥పూర్తంవాపీకూపాదిచరితంకృతం॥౧౫॥ఏవంవర్తమాన
స్యమమసంకటంకించిదాపన్నంశృణ్విత్యాహ ॥ కస్యచిదితి ॥ ద్విజముఖ్యస్యబ్రాహ్మణానాంముఖ్యఅత్యంతశ్రేష్ఠస్య - అ
తఏవప్రతిగ్రహనివృత్తస్య-సంపృక్తామిశ్రితా -అవిదుషాబ్రాహ్మణస్యేయమిత్యజానతా॥౧౬॥ ౧౭ ॥ విప్రావితి ॥ ప్ర

తిగ్రాహిణోక్తం దాతేతి-స్వామినోక్తం-అపహర్తేతి-అభవత్ భ్రమః వ్యాకులోఽభవమిత్యర్థః॥౧౮॥అనునీతావితి॥ తథా ఉభావపి ప్రత్యేక మనునీతౌ ప్రార్థితౌ కథం తదాహ-సార్ధేన-గవామితి॥౧౯॥౨౦॥ నేతి ॥ అపరః ప్రతిగ్రాహీ దురాగ్రహః యల్లక్షం త్వయోక్తం-అన్యదపి గవామయుతం యది తదపి- ఇమాం విహాయ నేచ్ఛామీత్యుక్త్వా - గాం త్యక్త్వా యయావిత్యర్థః॥౨౧॥ఏతస్మిన్నన్తర ఇతి॥ఇతః పూర్వం పాపాభావాన్నేతుమసమర్థైరితి భావః॥౨౨॥ పూర్వమితి॥ ఉతాహో ఇత్యేకం పదం అథవా పూర్వం శుభమితి నాన్తమితి యమస్య వాక్యం పశ్యే పశ్యామి ॥ ౨౩॥ పూర్వమితి॥ హే దేవ యమ-పూర్వమశుభం భుంజ ఇతి మమోక్తే-స యమః పతేతి ప్రాహ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥దుర్ఘటేన శ్రీకృష్ణసందర్శనేన విస్మితస్సన్ ఆత్మనః భాగ్యమభినందతి॥సత్వమితి॥ హే విభో స త్వం మమాక్షిపథః లోచనగోచరస్సన్ కథం సాక్షాత్ ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః కిమత్రాశ్చర్యం తదాహ - పరః ఆత్మా అతఏవ యోగీశ్వరైరపి శ్రుతిదృశా ఉపనిషచ్చక్షుషా అమలే హృది విభావ్యః చింత్యః యతః అధోక్షజః అక్షజం ఐంద్రియికం జ్ఞానం తత్ అధః అర్వాగేవ యస్మాత్సః- యస్యేహ భవాపవర్గో భవేత్ తస్య భవాన్ననుదృశ్యః స్యాత్-ఉరువ్యసనేన కృకలాసత్వభవేన దుఃఖేన అంధబుద్ధేస్తు మమైతచ్చిత్రమిత్యర్థః ॥౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ఉద్రిక్తభక్తి

యా దత్తా ద్విజాతయే॥౧౬॥ తాం నీయమానాం తత్స్వామీ దృష్ట్వోవాచ మమేతి తమ్। మమేతి ప్రతిగ్రాహ్యాహ నృగో మే దత్తవానితి॥౧౭॥ విప్రౌ వివదమానౌ మామూచతుస్స్వార్థసాధకౌ। భవాన్ దాతాఽపహర్తేతి తచ్ఛ్రుత్వా మేఽభవద్భ్రమః॥౧౮॥ అనునీతావుభౌ విప్రౌ ధర్మకృచ్ఛ్రగతేన మే। గవాం లక్షం ప్రకృష్టానాం దాస్యామ్యేషా ప్రదీయతామ్॥౧౯॥ భవంతావనుగృహ్ణీతాం కింకరస్యావిజానతః । సముద్ధరతం మాం కృచ్ఛ్రాత్పతంతం నిరయేఽశుచౌ॥౨౦॥ నాహం ప్రతీచ్ఛే వై రాజన్నిత్యుక్త్వా స్వామ్యపాక్రమత్ । నాన్యద్గవామప్యయుతమిచ్ఛామీత్యపరో యయౌ॥౨౧॥ ఏతస్మిన్నంతరే యామ్యైర్దూతైర్నీతో యమక్షయం । యమేన పృష్టస్తత్రాహం దేవ దేవ జగత్పతే ॥ ౨౨ ॥ పూర్వం త్వమశుభం భుంక్ష్వ ఉతాహో నృపతే శుభమ్। నాంతం దానస్య భవతః పశ్యే లోకస్య భాస్వతః॥ ౨౩॥ పూర్వం దేవాశుభం భుంజ ఇతి ప్రాహ పతేతి సః। తావదద్రాక్షమాత్మానం కృకలాసం పతన్ ప్రభో ॥ ౨౪ ॥ బ్రహ్మణ్యస్య వదాన్యస్య తవ దాసస్య కేశవ। స్మృతిర్నాద్యాపి విధ్వస్తా భవత్సందర్శనార్థినః॥ ౨౫॥ స త్వం కథం మమ విభోఽక్షిపథః పరాత్మా యోగీశ్వరైః శ్రుతిదృశామలహృద్విభావ్యః । సాక్షాదధోక్షజ ఉరువ్యసనాంధబుద్ధేః స్యాన్మేఽనుదృశ్య ఇహ యస్య భవాపవర్గః॥ ౨౬॥ దేవదేవ జగన్నాథ గోవింద పురుషోత్తమ। నారాయణ హృషీకేశ పుణ్యశ్లోకాచ్యుతావ్యయ॥ ౨౭ ॥ అనుజానీహి మాం కృష్ణ యాంతం దేవగతిం ప్రభో । యత్ర క్వాపి సతశ్చేతో భూయాన్మే త్వత్పదాస్పదమ్॥ ౨౮॥ నమస్తే సర్వభావాయ బ్రహ్మణేఽనంతశక్తయే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ యోగానాం పతయే నమః॥ ౨౯॥ ఇత్యుక్త్వా తం పరిక్రమ్య పాదౌ స్పృష్ట్వా స్వమౌళినా। అనుజ్ఞాతో విమానాగ్ర్యమారుహత్పశ్యతాం నృణామ్॥ ౩౦॥ కృష్ణః పరిజనం ప్రాహ భగవాన్ దేవకీసుతః। బ్రహ్మణ్యదేవో ధర్మాత్మా రాజన్యాననుశిక్షయన్॥ ౩౧॥ దుర్జరం బత బ్రహ్మస్వం భుక్తమగ్నేర్మనాగపి । తేజీయసోఽపి కిముత రాజ్ఞామీశ్వరమానినామ్॥ ౩౨॥ నాహం హాలాహలం మన్యే విషం యస్య ప్రతిక్రియా। బ్రహ్మస్వం హి విషం ప్రోక్తం నాస్య ప్రతివిధిర్భువి॥ ౩౩॥ హినస్తి విషమత్తారం వహ్నిరద్భిః ప్రశామ్యతి। కులం సమూలం దహతి బ్రహ్మస్వారణిపావ

ర్బహుధాసంబోధనః సన్ననుజ్ఞాపయతి॥ అనుజానీహీతి॥ దేవలోకేఽపి వర్తమానస్యాస్మనో మనస్సన్నిధిం ప్రార్థయతే-యత్ర క్వాపీతి- త్వత్పదం- ఆస్పదం విషయం యస్య తథాభూతం భూయాదితి॥ ౨౮॥ యాస్యన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి సర్వభావాయ సర్వస్య భావో జన్మ యస్మాత్ తస్మై- బ్రహ్మణే కర్తృత్వేఽప్యవికారాయ యతః అనంతశక్తయే అనంతా మాయాఖ్యా శక్తిర్యస్య తస్మై-వాసుదేవాయ సర్వాశ్రయాయేత్యుపాదానత్వముక్తం- శ్రీకృష్ణాయ సదానందరూపాయేతి పురుషార్థత్వముక్తం॥ శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః- తయోరైక్యం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయత ఇతి స్మృతేః-కించ యోగానాం ఇష్టాపూర్తాదికర్మణాం పతయే ఫలదాత్రే అయం భావః- ఏవంభూతం త్వాం విహాయ-గంతుమనిచ్ఛన్నపి గమిష్యామి త్వద్దత్తఫలభోగాయేతి॥ ౨౯ ॥౩౧॥ దుర్జరమితి॥ మనాక్ ఈషదపి భుక్తం సత్ అగ్నేః అగ్నిసదృశస్య తేజీయసః అతితేజస్వినోఽపి దుర్జరమ్॥౩౨॥౩౩॥కించ-విషాదపి ఘోరమిత్యాహ॥ హినస్తీతి॥ సంసర్గః సంసర్గేణ మారకత్వాదగ్నితుల్యతా స్యాత్ తదపి నేత్యాహ- వహ్నిరితి కించ- సమూలమితి, వహ్నిర్మూలాన్యవశేషయతి-బ్రహ్మలక్షణార

ణ్ణజః పాపపావకస్తత్కులందహతి- తదపిసమూలమితి॥౩౪॥బ్రహ్మస్వమితి॥దురనుజ్ఞాతంయథావదననుజ్ఞాతం-త్రిపూరుషం కులం- స్వంపుత్రపౌత్రౌచ - ప్రసహ్యబలాత్ రాజాద్యాశ్రయతః॥ ౩౫॥ రాజానఇతి॥ యేబ్రహ్మస్వమభిమన్యంతేవాం ఛంతి- తేనిరయమేవాభిమన్యంతే- అతోబాలిశాఃఅజ్ఞాః- ఆత్మపాతంనవిచక్షతఇతి॥౩౬॥అపిచ- గృహ్ణంతీతి॥౩౭॥౩౮॥మే తి॥గృధ్వాఅభికాంక్ష్య॥౪౦-౪౧॥ యథేతి॥ ప్రణమేప్రణమామి॥ ౪౨॥ నకేవలమర్థవాదబిభీషికేయం- కింతు- ప్రత్యక్ష మిత్యాహ॥బ్రాహ్మణార్థఇతి॥౪౩॥౪౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుష్షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥పంచషష్టితమేరామశ్చక్రేగోకులమాగతః।రమమాణస్తుగోపీభిఃకాళింద్యాః కర్షణంముదాత్ ॥ రామస్యచరితంచి

కః॥౩౪॥బ్రహ్మస్వందురనుజ్ఞాతంభుక్తంహంతిత్రిపూరుషం । ప్రసహ్యతుబలాద్భుక్తందశపూర్వాన్ ద శాపరాన్॥౩౫॥రాజానోరాజలక్ష్మ్యాంధా నాత్మపాతంవిచక్షతే । నిరయంయేభిమన్యంతేబ్రహ్మస్వంసా ధుబాలిశాః॥ ౩౬॥ గృహ్ణంతియావతఃపాంసూన్రుదతామశ్రుబిందవః। విప్రాణాంహృతవిత్తానాంవ దాన్యానాంకుటుంబినామ్॥౩౭॥రాజానోరాజకుల్యాశ్చతావతోబ్దాన్నిరంకుశాః। కుంభీపాకేషుపచ్యం తేబ్రహ్మదాయాపహారిణః॥ ౩౮॥ స్వదత్తాంపరదత్తాంవాబ్రహ్మవృత్తింహరేత్తయః । షష్టిర్వర్షసహ స్రాణివిష్ఠాయాం జాయతేక్రిమిః॥ ౩౯॥ నమేబ్రహ్మధనంభూయాద్యద్గృధ్వాల్పాయుషోనృపాః।ప రాజితాశ్చ్యుతా రాజ్యా ద్భవంత్యుద్వేగినోహయే॥ ౪౦॥ విప్రంకృతాగసమపిమైవద్రుహ్యతమామ కాః।ఘ్నంతంబహుశపంతంవానమస్కురుతనిత్యశః॥ ౪౧॥ యథాహంప్రణమేవిప్రాననుకాలంసమా హితః।తథానమతయూయంచయోన్యథామేసదండభాక్॥౪౨॥బ్రాహ్మణార్థోహ్యపహృతోహర్తారం పాతయత్యధః। అజానంతమపిహ్యేనంనృగంబ్రాహ్మణగౌరివ॥౪౩॥ ఏవంవిశ్రావ్యభగవాన్ముకుం దోద్వారకాప్రజాః।పావనస్సర్వలోకానాంవివేశనిజమందిరమ్॥౪౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కం ధే-చతుష్షష్టితమోఽధ్యాయః. ❋

—(❋)బలరామస్యపునర్నందవ్రజగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః.(❋)—

శ్రీశుకః॥ బలభద్రఃకురుశ్రేష్ఠభగవాన్ రథమాస్థితః । సుహృద్దిదృక్షురుత్కంఠః ప్రయయౌనందగో కులమ్॥౧॥పరిష్వక్తశ్చిరోత్కంఠైర్గోపైర్గోపీభిరేవచ। రామోభివాద్యపితరావాశీర్భిరభినందితః॥ ౨॥ చిరంనఃపాహిదాశార్హసానుజోజగదీశ్వర। ఇత్యారోప్యాంకమాలింగ్యనేత్రైస్సిషిచతుర్జలమ్ ౩॥గోపవృద్ధాంశ్చవిధివదభివంద్యాభివందితః । యథావయోయథాసఖ్యంయథాసంబంధమాత్మనః॥ ౪॥ సముపేత్యాథగోపాలాన్హాస్యహస్తగ్రహాదిభిః । విశ్రాంతంసుఖమాసీనంపప్రచ్ఛుః పర్యుపాగ తాః॥ ౫॥ పృష్టాశ్చానామయంప్రీతాఃప్రేమగద్గదయాగిరా। కృష్ణేకమలపత్రాక్షేసన్న్యస్తాఖిలరా ధసః॥ తేసర్వేస్వేషుతంరామంతేచతేనాప్యనామయమ్॥౬॥ కచ్చిన్నోబాంధవారామసర్వేకుశలమా సతే।కచ్చిత్స్మరథనోరామయూయందారసుతాన్వితాః॥౭॥దిష్ట్యాకంసోహతఃపాపోదిష్ట్యాముక్తాస్సు హృజ్జనాః।నిహత్యనిర్జిత్యరిపూన్దిష్ట్యాదుర్గంసమాశ్రితాః॥ ౮॥ గోప్యోహసంత్యఃపప్రచ్ఛూరామ సందర్శనాదృతాః।కచ్చిదాస్తేసుఖంకృష్ణఃపురస్త్రీజనవల్లభః॥౯॥కచ్చిత్స్మరతివాబంధూన్ పితరంమా తరంచనః। అపివాస్మరతేస్మాకమనుసేవాంమహాభుజః ॥ ౧౦॥ మాతరంపితరంభ్రాతౄన్పతీన్ పు త్రాన్స్వసౄనపి।యదర్థేత్యాక్ష్మదాశార్హదుస్త్యజాన్స్వజనాన్ప్రభో॥ ౧౧॥ తాన్నస్సద్యఃపరి త్యజ్యగతస్సంఛిన్నసౌహృదః।కథన్నుతాదృశంస్త్రీభిర్నశ్రద్ధీయేతభాషితమ్॥ ౧౨॥ కథంనుగృహ్ణంత్య

త్రింకాళింద్యాకర్షణాదియత్।పౌండ్రకాంతాదికృష్ణస్యపృథగుక్తంతతఃపరం॥౧॥పరిష్వక్తఇతి ॥ ఆశీర్భిరభినందితో శ్చభూవ॥౨॥తదాహ॥చిరమితి॥౩॥గోపేతి॥గోపవృద్ధాంశ్చవిధివదభివంద్యయథాయోగ్యమభివందితోబభూవేత్యర్థః- అపిచ యథావయఇతి॥౪॥౫॥పృష్టాఇతి॥ తేసర్వేస్వేషుయాదవేషుతంరామంఅనామయం ఆరోగ్యంపప్రచ్ఛుః - తేచతేనపృ ష్టాఇతి-కృష్ణేకృష్ణప్రాప్త్యర్థంసన్న్యస్తాఖిలరాధసఃత్యక్తసర్వవిషయాః॥౬॥౧౧॥ తాఇతి॥తర్హితద్గమనేయుష్మా భిఃప్రతిబంధఃకింనకృతఃతద్వాక్యవిశ్వాసాదితిచేత్-నమువిశ్వాసఃకిమితికృతస్తత్రాహుః- కథంన్వితి- వక్తృబహుత్వా న్నానావిధానివాక్యాని॥ ౧౨॥ తత్రాన్యాహుః॥ కథమితి॥ అన్యాఊచుః-గృహ్ణంతివాఇతి-చిత్రకథస్యచిత్రకథాకథన

క్షోపీదస్య కించ-సుందరం స్మితం యస్మిన్ కేతేన-అవలోకేన ఉచ్ఛ్వసితైః క్షుభితో యః స్మరః తేనాతురాః॥ ౧౩॥ అపరాఢేః చుః॥ కిమితి॥ కాలస్తావత్ తస్య చాస్మాకం చ యాత్యేవ- కింతు - తస్య సుఖేన అస్మాకం దుఃఖేనేత్యేతావానేవ విశేష ఇతి ధ్వనితం॥౧౪॥౧౫॥ సంకర్షణ ఇతి॥ నానావిధేష్వనునయేషు కోవిదః॥౧౬॥ ద్వావితి॥ మధుం చైత్రం- మాధవం వైశాఖం గోపీనాం-రతిమితి-శ్రీకృష్ణక్రీడాసమయే అనుత్పన్నానామితి బాలానాం చ అన్యాసామిత్యభియుక్తప్రసిద్ధిః॥ ౧౭॥ పూర్ణేతి॥ పూర్ణచంద్రస్య కళాభిర్మరీచిభిః రామృష్టే ఉజ్జ్వలితే కౌముదీగంధవాయునా కుముద్వతీనాం గంధసహితేన సేవితే- యద్వా-కౌముదీశబ్దేన తద్వికాసితాని కుముదాని లక్ష్యంతే కుముదగంధవాయునేత్యర్థః॥౧౮॥ వరుణేతి॥ వారుణీ సుధయా సహోత్పన్నా మదిరా॥౧౯॥ ౨౨॥ ఉపగీయమానేతి॥ క్షీబో మత్తః॥ ౨౩॥ స్రగ్వీతి॥ స్వేద ఏవ ప్రాలేయం హిమం తేన భూషితం॥౨౪॥ స ఇతి॥ మత్తో యమిత్యనాదృత్య అనాగతాం ఆపగాం నదీం॥౨౫॥ పాప ఇతి॥ ఆహూతా ఆహూతా యద్యస్మాన్నా

నవస్థితాత్మనో వచః కృతఘ్నస్య బుధాః పురస్త్రియః। గృహ్ణంతి వైచిత్రకథస్య సుందరస్మితావలోకోచ్ఛ్వ
సితస్మరాతురాః॥౧౩॥ కిం నస్తత్కథయా గోప్యః కథాః కథయతాపరాః। యాత్యస్మాభిర్వినా కాలో య
ది తస్య తథైవ నః॥ ౧౪॥ ఇతి ప్రహసితం శౌరేర్జల్పితం చారువీక్షితమ్। గతిం ప్రేమపరిష్వంగం స్మరంత్యో
రురుదుః స్త్రియః॥౧౫॥ సంకర్షణస్తాః కృష్ణస్య సందేశైర్హృదయంగమైః। సాంత్వయామాస భగవా
న్నానానునయకోవిదః॥౧౬॥ ద్వౌ మాసౌ తత్ర చావాత్సీన్మధుం మాధవమేవ చ। రామః క్షపాసు భగవాన్
గోపీనాం రతిమావహన్॥౧౭॥ పూర్ణచంద్రకళామృష్టే కౌముదీగంధవాయునా। యమునోపవనే రే
మే సేవితే స్త్రీగణైర్వృతః॥౧౮॥ వరుణప్రేరితా దేవీ వారుణీ వృక్షకోటరాత్। పతంతీ తద్వనం సర్వం స్వ
గంధేనాధ్యవాసయత్॥౧౯॥ తం గంధం మధుధారాయా వాయునోపహృతం బలః। ఆఘ్రాయోపగతస్త
త్ర లలనాభిః పపౌ సమమ్॥౨౦॥ *ఉపగీయమాన ఉద్గాయన్ వనితాశోభిమండలే। రేజే కరేణుయూథేశో
మాహేంద్ర ఇవ వారణః॥౨౧॥ నేదుర్దుందుభయో వ్యోమ్ని వవృషుః కుసుమైర్ముదా। గంధర్వా మునయో
రామం తద్వీర్యైరీడిరే ముదా॥౨౨॥ *ఉపగీయమానచరితో వనితాభిర్హలాయుధః। వనేషు వ్యచరత్ క్షీ
బో మదవిహ్వలలోచనః॥ ౨౩ ॥ స్రగ్వ్యేకకుండలో మత్తో వైజయంత్యా చ మాలయా। బిభ్రత్ స్మితము
ఖాంభోజం స్వేదప్రాలేయభూషితమ్॥ ౨౪॥ స ఆజుహావ యమునాం జలక్రీడార్థమీశ్వరః। నిజం వాక్యమ
నాదృత్య మత్త ఇత్యాపగాం బలః। అనాగతాం హలాగ్రేణ కుపితో విచకర్ష హ॥౨౫॥ పాపే త్వం మామవ
జ్ఞాయ యన్నాయాసి మయాహుతా। నేష్యే త్వాం లాంగలాగ్రేణ శతధా కామచారిణీమ్॥ ౨౬॥ ఏవం నిర్భ
ర్త్సితా భీతా యమునా యదునందనమ్। ఉవాచ చకితా వాచం పతితా పాదయోర్నృప॥౨౭॥ యమునా॥
రామ రామ మహాబాహో న జానే తవ విక్రమమ్। యస్యైకాంశేన విధృతా జగతీ జగతః పతే॥ ౨౮॥ పరం
భావం భగవతో భగవన్ మామజానతీమ్। మోక్తుమర్హసి విశ్వాత్మన్ ప్రపన్నాం భక్తవత్సల॥౨౯॥ తతో
వ్యముంచద్యమునాం యాచితో భగవాన్ బలః। విజగాహ జలం స్త్రీభిః కరేణుభిరివేభరాట్॥ ౩౦॥ కా
మం విహృత్య సలిలాదుత్తీర్ణాయాసితాంబరే। భూషణాని మహార్హాణి దదౌ కాంతిః శుభాం స్రజమ్॥౩౧॥
వసిత్వా వాససీ నీలే మాలామాముచ్య కాంచనీమ్। రేజే స్వలంకృతో లిప్తో మాహేంద్ర ఇవ వారణః॥ ౩౨॥ అ
ద్యాపి దృశ్యతే రాజన్ యమునాకృష్టవర్త్మనా। బలస్యానంతవీర్యస్య వీర్యం సూచయతీవ హి॥౩౩॥ ఏవం
సర్వా నిశా యాతా ఏకేవ రమతో వ్రజే। రామస్యాక్షిప్తచిత్తస్య మాధుర్యైర్వ్రజయోషితామ్॥౩౪॥

—* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచషష్టితమోఽధ్యాయః. *—

గచ్ఛసి-తస్మాన్నేష్యే గమయిష్యామి॥౨౬॥ ఏవమితి॥ చకితా కంపితా॥౨౭॥ రామేతి॥ ఏకాంశేన శేషాఖ్యేన॥ ౨౮॥౨౯॥ తత ఇతి-విజగాహే అవగాహనం కృతవాన్॥౩౦॥ కామమితి॥ ఉత్తీర్ణాయ నిర్గతాయ-అసితాంబరాదీని కాంతిరదాత్- కాంతిర్లక్ష్మీః-యథోక్తం విష్ణుపురాణే॥ శ్లో॥ వరుణప్రహితా తామస్మై మాలామమ్లానపంకజామ్। సముద్రాభే తథా వస్త్రే నీలే లక్ష్మీరయచ్ఛత ఇతి॥ హరివంశే చ-బలం ప్రతి లక్ష్మీవాక్యం॥ శ్లో॥ జాతరూపమయం చైకం కుండలం వజ్రభూషణం। ఆదిపద్మం చ పద్మాఖ్యం దివ్యం శ్రవణభూషణం॥ దేవేమాం ప్రతిగృహ్ణీష్వ పౌరాణీం భూషణక్రియాం ఇత్యాది॥ ౩౧॥ వసిత్వేతి॥ వసిత్వా పరిధాయ-ఆముచ్య కంఠే నిధాయ-చందనాదిభిరాలిప్తః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఏవమితి॥ ఏకా నిశా యథా మాధుర్యైః విలాసైః॥౩౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షడ్యుక్ షష్టితమే కాశీం గత్వాహన్ పౌండ్రకం హరిః। తన్మిత్రం చ తతో వృత్తం సుదక్షిణవధాదికమ్॥౧॥ త్వమితి॥ ప్రస్తోభి
తః స్తుత్యా ప్రోత్సాహితః బాలైః అజ్ఞైః॥ ౨॥ దూతమితి॥ బాలకృతో నృపః బాలైః నృపత్వేన క్రీడాయాం పరికల్పితః॥ ౩॥౪॥
ఉవాచేతి॥ హే మూఢ ఉత్సృజ్య త్వయి ప్రపన్నే ప్యస్మిన్మయి స్వస్థ త్వమేవం వికత్థసే- త్వేవ్యపీత్యర్థః- యద్వా- మైః కృత్రి
మైస్సుదర్శనాదిభిస్త్వమేవం శ్లాఘసే తానుత్సృజ్య త్వాం జయిష్యామీత్యర్థః॥౮॥ మాం శరణమిహీత్యస్యోత్తరమ్॥ ముఖమి
తి॥ వలాః కంకాదివత్ పక్షివిశేషాః తత్ర తదా శునాం శరణమాశ్రయో భవితాసి॥ ౯॥ ఇతీతి॥ కాశీమితి॥ పౌండ్రికస్యాపిత

—* శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రకకాశీరాజవధాదికథాప్రారంభఘట్టః *—

శ్రీశుకః॥ నందవ్రజం గతే రామే కరూశాధిపతిర్నృప । వాసుదేవోఽహమిత్యజ్ఞో దూతం కృష్ణాయ ప్రాహి
ణోత్॥౧॥ త్వం వాసుదేవో భగవానవతీర్ణో జగత్పతిః। ఇతి ప్రస్తోభితో బాలైర్మేన ఆత్మానమచ్యుతమ్॥
౨॥ దూతం చ ప్రాహిణోన్మందః కృష్ణాయావ్యక్తవర్త్మనే । ద్వారకాయాం యథా బాలో నృపో బాలకృ
తోఽబుధః॥౩॥ దూతస్తు ద్వారకామేత్య సభాయామాస్థితం ప్రభుమ్ । కృష్ణం కమలపత్రాక్షం రాజసందేశ
మబ్రవీత్॥౪॥ కారూశః॥ వాసుదేవోఽవతీర్ణోఽహమేక ఏవ న చాపరః। భూతానామనుకంపార్థం త్వం తు
మిథ్యాభిధాం త్యజ॥౫॥ యాని త్వమస్మచ్చిహ్నాని మౌఢ్యాద్బిభర్షి సాత్వత । త్యక్త్వైహి మాం త్వం శర
ణం నో చేద్దేహి మమాహవమ్॥౬॥ శ్రీశుకః॥ వికత్థనం తదాకర్ణ్య పౌండ్రకస్యాల్పమేధసః । ఉగ్రసేనా
దయస్సభ్యా ఉచ్చకైర్జహసుస్తదా॥ ౭॥ ఉవాచ దూతం భగవాన్ పరిహాసకథామను। ఉత్స్రక్ష్యే మూ
ఢ చిహ్నాని యైస్త్వమేవం వికత్థసే॥౮॥ ముఖం యదాపిధాయాజ్ఞ కంకగృధ్రవటైర్వృతః। శయిష్యసే హత
స్తత్ర భవితా శరణం శునామ్॥౯॥ ఇతి దూతస్తమాక్షేపం స్వామినే సర్వమాహరత్ । కృష్ణోఽపి రథమాస్థా
య కాశీముపజగామ హ॥౧౦॥ పౌండ్రకోఽపి తదుద్యోగముపలభ్య మహారథః। అక్షౌహిణీభ్యాం సంయుక్తో
నిశ్చక్రామ పురాద్ద్రుతమ్॥౧౧॥ తస్య కాశీపతిర్మిత్రం పార్ష్ణిగ్రాహోఽన్వయాన్నృప । అక్షౌహిణీభి
స్తిసృభిరపశ్యత్పౌండ్రకం హరిః॥౧౨॥ శంఖార్యసిగదాశార్ఙ్గశ్రీవత్సాద్యుపలక్షితమ్ । బిభ్రాణం కౌస్తు
భమణిం వనమాలావిభూషితమ్॥ ౧౩॥ కౌశేయవాససీ పీతే వసానం గరుడధ్వజం। అమూల్యమౌల్యాభర
ణం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥౧౪॥ దృష్ట్వా తమాత్మనాస్తుల్యం వేషం కృత్రిమమాస్థితమ్ । యథా నటం రంగగ
తం విజహాస భృశం హరిః॥ ౧౫॥ శూలైర్గదాభిః పరిఘైశ్శక్త్యృష్టిప్రాసతోమరైః । అసిభిః పట్టిశైర్బా
ణైః ప్రాహరన్నరయో హరిమ్॥ ౧౬ ॥ కృష్ణస్తు తత్పౌండ్రకకాశిరాజయోర్బలం గజస్యందనవాజిపత్తి
మత్ । గదాసిచక్రేషుభిరర్దయద్భృశం యథా యుగాంతే హుతభుక్పృథక్ప్రజాః॥౧౭॥ ఆయోధనం
తద్రథవాజికుంజరద్విపత్ఖరోష్ట్రైరరిణావఖండితైః। బభౌ చితం మోదవహం మనస్వినామాక్రీడనం భూ
తపతేరివోల్బణమ్॥౧౮॥ అథాహ పౌండ్రకం శౌరిర్భో భో పౌండ్రక యద్భవాన్। దూతవాక్యేన మామా
హ తాన్యస్త్రాణ్యుత్సృజామి తే॥ ౧౯॥ త్యాజయిష్యేఽభిధానం మే యత్త్వయాజ్ఞ మృషా కృతమ్ । వ్రజా
మి శరణం తేఽద్య యది నేచ్ఛామి సంయుగమ్॥ ౨౦॥ ఇతి క్షిప్త్వా శితైర్బాణైర్విరథీకృత్య పౌండ్రకమ్। శిరో
వృశ్చద్రథాంగేన వజ్రేణేంద్రో యథా గిరేః ॥ ౨౧ ॥ తథా కాశీపతేః కాయాచ్ఛిర ఉత్కృత్య పత్రిభిః ।
న్యపాతయత్కాశిపుర్యాం పద్మకోశమివానిలః॥ ౨౨॥ ఏవం మత్సరిణం హత్వా పౌండ్రకం ససఖం హరిః ।
ద్వారకామావిశత్సిద్ధైర్గీయమానకథామృతః॥ ౨౩॥ స నిత్యం భగవద్ధ్యానప్రధ్వస్తాఖిలబంధనః। బి
భ్రాణశ్చ హరే రాజన్ స్వరూపం తన్మయోఽభవత్॥౨౪॥ శిరః పతితమాలోక్య రాజద్వారి సకుండలమ్ । కి

జామిత్ర పురేఽవస్థానాత్॥౧౦॥౧౧॥ తస్యేతి॥ పార్ష్ణిగ్రాహః పృష్ఠప్రాంతరక్షణతత్పరః॥౧౨॥౧౩॥ కౌశేయేతి॥ గ
రుడః ధ్వజే యస్య తం అమూల్యం అనర్ఘం మౌల్యాభరణం కిరీటం యస్య తం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ కృష్ణ ఇతి॥ గజస్యందనా
దిచతురంగబలమర్దితవాన్ - పృథక్ ప్రజాః చతుర్విధం భూతగ్రామం యథా యుగాంతాగ్నిరితి॥ ౧౭॥ ఆయోధనమి
తి॥ ఆయోధనం రణస్థానం- అరిణా చక్రేణ చితం చర్చితం ఆకీర్ణం ఆక్రీడనమివ కల్పాంతే రుద్రస్య క్రీడాస్థానమివ॥ ౧౮॥
౨౦॥ ఇతీతి॥ గిరేః శృంగం యథేతి॥ ౨౧॥ ౨౪॥ శిర ఇతి ॥ ప్రథమం కిమిదమితి సశంక్య ద్వ్యక్త్రమితి విభావ్య కస్యేతి సంశిసిరే సం

శ. దండకృతవంత ఇతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ సుదక్షిణ ఇతి॥ సంస్థావిధిం ఉత్తరక్రియాం - అపచితిం నిష్కృతిం॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ ఆత్మనా అభి సంధాయ బుద్ధ్యా అధ్యవస్య సుదక్షిణః అత్యుదారః॥ ౨౮॥ ప్రీత ఇతి॥ పరమదాత్ వృణీష్వేత్యుక్తవానిత్యర్థః॥ ౨౯॥ సుదక్షిణేతి॥ ఋత్విజం ఋత్విజమివ స్వనియోగకారిణం ॥ శ్రు ॥ యజ్ఞస్యైవమృత్విజమిత్యుక్తత్వాత్ - అబ్రహ్మణ్యే ప్రయోజిత ఇతి-కృష్ణే ప్రయోజితో విపరీతో భవిష్యతీతి సూచితం॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ అభిచరన్ అభిచారం కుర్వన్ - వ్రతీ గృహీతనియమః॥ ౩౧ తతఇతి॥ తప్తం తామ్రమివ శిఖాః శ్మశ్రూణి చ యస్య సః - అంగారోద్గారీణి లోచనాని యస్య సః॥ ౩౨॥ దంష్ట్రేతి॥ దంష్ట్రాభిరుగ్రైః భ్రుకుటీదండైః కఠోరం క్రూరమాస్యం యస్య సః. త్రిశిఖం త్రిశూలం॥ ౩౩॥ పద్భ్యామితి॥ దిశః ప్రదహన్॥ ౩౪॥ ౩౫॥ అక్షైరితి॥ త్రాహి త్రాహీత్యాహురితి శేషః॥ ౩౬॥ శ్రుత్వేతి॥ అహమవితాస్మి రక్షిష్యామి॥ ౩౭॥ ౩౮॥ తదితి॥

మిదం కస్యేవావక్త్రమితి సంశిశిరే జనాః ॥ ౨౫॥ రాజ్ఞః కాశీపతేర్జ్ఞాత్వా మహిష్యః పుత్రబాంధవాః। పౌరాశ్చ హా హతా రాజన్నాథనాథేతి ప్రారుదన్ ॥ ౨౬॥ సుదక్షిణస్తస్య సుతః కృత్వా సంస్థావిధిం పితుః। నిహత్య పితృహంతారం యాస్యామ్యపచితిం పితుః॥ ౨౭॥ ఇత్యాత్మనాభిసంధాయ సోపాధ్యాయో మహేశ్వరమ్। సుదక్షిణోర్చయామాస పరమేణ సమాధినా॥ ౨౮॥ ప్రీతోవిముక్తో భగవాంస్తస్మై వరమదాద్విభుః। పితృహంతృవధోపాయం స వవ్రే వరమీప్సితః ॥ ౨౯॥ ❋ దక్షిణాగ్నిం పరిచర బ్రాహ్మణైస్సమమృత్విజమ్ । అభిచారవిధానేన స చాగ్నిః ప్రమథైర్వృతః । సాధయిష్యతి సంకల్పమబ్రహ్మణ్యే ప్రయోజితః॥ ౩౦॥ ఇత్యాదిష్టస్తథా చక్రే కృష్ణాయాభిచరన్ వ్రతీ॥ ౩౧॥ తతోగ్నిరుత్థితః కుండాన్మూర్తిమానతిభీషణః। తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రురంగారోద్గారిలోచనః॥ ౩౨॥ దంష్ట్రోగ్రభ్రుకుటీదండకఠోరాస్యస్స్వజిహ్వయా। ఆలిహన్ సృక్వణీ నగ్నో విధున్వన్ త్రిశిఖం జ్వలన్॥ ౩౩॥ పద్భ్యాం తాళప్రమాణాభ్యాం కంపయన్నవనీతలమ్। సోభ్యధావద్వృతో భూతైర్ద్వారకాం ప్రదహన్ దిశః॥ ౩౪॥ తమాభిచారదహనమాయాంతం ద్వారకౌకసః। విలోక్య తత్రసుస్సర్వే వనదాహే యథా మృగాః॥ ౩౫॥ అక్షైస్సభాయాం క్రీడంతం భగవంతం భయాతురాః। త్రాహి త్రాహి త్రిలోకేశ వహ్నేః ప్రదహతః పురమ్॥ ౩౬॥ శ్రుత్వా తజ్జనవైక్లబ్యం దృష్ట్వా స్వానాం చ సాధ్వసమ్। శరణ్యస్సంప్రహస్యాహ మా భైష్టేత్యవితాస్మ్యహమ్॥ ౩౭॥ సర్వస్యాంతర్బహిస్సాక్షీ కృత్యాం మాహేశ్వరీం విభుః। విజ్ఞాయ తద్విఘాతార్థం పార్శ్వస్థం చక్రమాదిశత్॥ ౩౮॥ తత్సూర్యకోటిప్రతిమం సుదర్శనం జాజ్వల్యమానం ప్రళయానలప్రభమ్ । స్వతేజసా ఖం కకుభోథ రోదసీ చక్రం ముకుందాస్త్రమథాగ్నిమర్దయత్ ॥ ౩౯ ॥ కృత్యానలః ప్రతిహతస్స రథాంగపాణేరస్త్రౌజసా నృప విభగ్నముఖో నివృత్తః । వారాణసీం ప్రతిసమేత్య సుదక్షిణం తం సర్త్విగ్జనం సమదహత్స్వకృతోభిచారః॥ ౪౦॥ చక్రం తు విష్ణోస్తదనుప్రవిష్టం వారాణసీం సాట్టసభాలయాపణామ్ । సగోపురాట్టాలకకోష్ఠకులాం సకోశహస్త్యశ్వరథాన్నశాలామ్॥ ౪౧॥ దగ్ధ్వా వారాణసీం సర్వాం విష్ణుచక్రం సుదర్శనమ్ । భూయః పార్శ్వముపాతిష్ఠత్కృష్ణస్యాక్లిష్టకర్మణః॥ ౪౨॥ య ఏతచ్ఛ్రావయేన్మర్త్య ఉత్తమశ్లోకవిక్రమమ్। సమాహితో వా శృణుయాత్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- షట్షష్టితమోధ్యాయః

❋

— ❋ బలరామకృతద్వివిదవధకథాప్రారంభఘట్టః. ❋ —

రాజా॥ భూయోహం శ్రోతుమిచ్ఛామి రామస్యాద్భుతకర్మణః । అనంతస్యాప్రమేయస్య యదన్యత్కృత రోదసీం ప్రకాశయదితి శేషః- యద్వా- స్వతేజసా ఖాదీన్ ప్రతి జాజ్వల్యమానం అత్యర్థం ప్రకాశమానమిత్యర్థః॥ అర్దయత్ ఆపీడయత్॥ ౩౯॥ అదితో గ్నిర్యత్కృతవాంస్తదాహ॥ కృత్యానల ఇతి ॥ సహ ఋత్విగ్భిః జనైశ్చ వర్తమానం- అభిచర్యంతే- మార్యంతే అనేనేత్యభిచారః కృత్యానలః॥ ౪౦॥ చక్రమితి॥ అట్టాదిసహితాం అట్టాః మంచాః॥ ౪౧॥ ౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- షట్షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తషష్టితమే రామో గిరౌ రైవతకే మదాత్। స్త్రైరం యువతిభిః క్రీడన్నవధీద్ద్వివిదం బలః ॥ కాళిందీవిదారణానంతరం రామచరితం ద్వివిదవధాదిసంగతమపి అనుక్త్వా - తత్పూర్వభావిత్వేన పౌండ్రకవధాదికం నిరూప్యేదానీం తదేవ ప్రస్తౌతి॥ భూయ ఇతి ॥ రామచరితశ్రవణేచ్ఛాయాం అద్భుతకర్మత్వం హేతుః- తత్ర చానంతత్వం- తత్రాప్యప్రమేయ

త్యమితి॥౧॥ నరకస్యేతి॥ నరకస్య సఖేతి హరిణా వైరే కారణం - సుగ్రీవసచివ ఇతి స్వమంత్రబలం - మైందస్య భ్రాతేతి రామాయణే అతిప్రసిద్ధత్వేన వీర్యాధిక్యముక్తమితి॥౨॥ సఖ్యురితి॥ సఖ్యుర్నరకస్య- అపచితిం ఆనృణ్యం- రాష్ట్రవిప్లవో నాశో యథా భవతి తథా పురాదీనదహదితి॥౩॥ కించ॥ క్వచిదితి॥ కదాచిత్ సః ద్వివిదః మిత్రహా మిత్రం సఖాయం నరకాసురం హంతీతి మిత్రహా హరిః శ్రీకృష్ణః॥౪॥ క్వచిదితి॥ తస్య సముద్రస్య జలం బాహుభ్యాం ఉత్క్షిప్య వేలాయాః కూలే పతన్మాసాన్ దేశాన్ న్యమజ్జయత్ ప్లావయామాసేతి॥౫॥ ఆశ్రమానితి॥ ఆశ్రమస్థాన్ వనస్పతీన్ భగ్నాన్ కృత్వా ఆహవనీయాద్యగ్ని

వాన్ విభుః॥౧॥ శ్రీశుకః॥ నరకస్య సఖా కశ్చిద్ద్వివిదో నామ వానరః। సుగ్రీవసచివః సోఽథ భ్రాతా మైందస్య
వీర్యవాన్॥౨॥ సఖ్యుః సోఽపచితిం కుర్వన్ వానరో రాష్ట్రవిప్లవమ్। పురగ్రామాకరాన్ ఘోషానదహద్వ
హ్నిముత్సృజన్॥౩॥ క్వచిత్స శైలానుత్పాట్య తైర్దేశాన్ సమచూర్ణయత్। ఆనర్తాన్ సుతరామేవం య
త్రాస్తే మిత్రహా హరిః॥౪॥ క్వచిత్సముద్రమధ్యస్థో దోర్భ్యాముద్ధృత్య తజ్జలమ్। దేశాన్నాగాయుతప్రా
ణో వేలాకూలే న్యమజ్జయత్॥౫॥ ఆశ్రమానృషిముఖ్యానాం కృత్వా భగ్నవనస్పతీన్। అదూషయచ్ఛకృ
న్మూత్రైరగ్నీన్ వైతానికాన్ ఖలః॥౬॥ పురుషాన్ యోషితో దృప్తః క్ష్మాభృద్ద్రోణీగుహాసు సః। నిక్షిప్య చా
ప్యధాచ్ఛైలైః పేశస్కారీవ కీటకమ్॥౭॥ ఏవం దేశాన్ విప్రకుర్వన్ దూషయంశ్చ కులస్త్రియః। శ్రుత్వా
సులలితం గీతం గిరిం రైవతకం యయౌ॥౮॥ తత్రాపశ్యద్యదుపతిం రామం పుష్కరమాలినమ్। సుదర్శనీయ
సర్వాంగం లలనాయూథమధ్యగమ్॥౯॥ గాయంతం వారుణీం పీత్వా మదవిహ్వలలోచనమ్। విభ్రాజమా
నం వపుషా ప్రభిన్నమివ వారణమ్॥౧౦॥ దుష్టః శాఖామృగః శాఖామారూఢః కంపయన్ ద్రుమాన్। చక్రే కిల
కిలాశబ్దమాత్మానం సంప్రదర్శయన్॥౧౧॥ తస్య ధార్ష్ట్యం కపేర్వీక్ష్య తరుణ్యో జాతిచాపలాః। హాస్య
ప్రియా విజహసుర్బలదేవపరిగ్రహాః॥౧౨॥ తా హేలయామాస కపిర్భ్రూక్షేపైః సంముఖాదిభిః। ద
ర్శయన్ స్వగుదం తాసాం రామస్య చ నిరీక్షతః॥౧౩॥ తం గ్రావ్ణా ప్రాహరత్క్రుద్ధో బలః ప్రహరతాం
వరః। స వంచయిత్వా గ్రావాణం మదిరాకలశం కపిః। గృహీత్వా హేలయామాస ధూర్తః సంకోపయన్
హసన్॥౧౪॥ నిర్భిద్య కలశం దుష్టో వాసాంస్యాస్ఫాలయద్బలమ్। కదర్థీకృత్య బలవాన్ విప్రచక్రే మదోద్ధ
తః॥౧౫॥ తం తస్యావినయం దృష్ట్వా దేశాంశ్చ తదుపద్రుతాన్। క్రుద్ధో ముసలమాదత్త హలం చారిజిఘాం
సయా॥౧౬॥ ద్వివిదోఽపి మహావీర్యస్సాలముత్పాట్య పాణినా। అభ్యేత్య తరసా తేన బలం మూర్ధన్యతాడయ
త్॥౧౭॥ తం తు సంకర్షణో మూర్ధ్ని పతంతమచలో యథా। ప్రతిజగ్రాహ భగవాన్ సునందేనాహనచ్చ
తమ్॥౧౮॥ ముసలాహతమస్తిష్కో విరేజే రక్తధారయా। గిరిర్యథా గైరికయా ప్రహారం నానుచింతయన్॥
౧౯॥ పునరన్యం సముత్క్షిప్య కృత్వా నిష్పత్రమోజసా। తేనాహనత్సుసంక్రుద్ధస్తం బలశ్శతధాచ్ఛినత్॥
౨౦॥ తతోఽన్యముత్పాట్య జఘ్నే తం చాపి శతధాచ్ఛినత్॥౨౧॥ ఏవం యుధ్యన్ భగవతా భగ్నేఽస్మిన్ పునః
పునః। ఆకృష్య సర్వతో వృక్షాన్నిర్వృక్షమకరోద్వనమ్॥౨౨॥ తతోఽముంచచ్ఛిలావర్షం బలస్యోపర్యమర్షి
తః। తత్సర్వం చూర్ణయామాస లీలయా ముసలాయుధః॥౨౩॥ స బాహూ తాలసంకాశౌ ముష్టీకృత్య కపీ
శ్వరః। ఆసాద్య రోహిణీపుత్రం తాభ్యాం వక్షస్యరూరుజత్॥౨౪॥ యాదవేంద్రోఽపి తం దోర్భ్యాం త్యక్త్వా
ముసలలాంగలే। జత్రావభ్యర్దయత్క్రుద్ధస్సోఽపతద్రుధిరం వమన్॥౨౫॥ చకంపే తేన పతతా సటంకస్సవ
నస్పతిః। పర్వతః కురుశార్దూల వాయునా నౌరివాంభసి॥౨౬॥ జయశబ్దో నమశ్శబ్దః సాధు సాధ్వితి చాంబరే
సురసిద్ధమునీంద్రాణామాసీత్కుసుమవర్షిణామ్॥౨౭॥ ఏవం నిహత్య ద్వివిదం జగద్వ్యతికరావహమ్। సం

షమాత్రాదికృతవానిత్యర్థః॥౬॥ పురుషానితి॥ అప్యధాత్ పిదధే- పేశస్కారీ భ్రమరః॥౭॥౯॥ గాయంతమితి॥ ప్రభి
న్నం మత్తం॥౧౦॥౧౧॥ తస్యేతి॥ జాత్యా స్వభావేనైవ చాపలం యాసాం తాః॥౧౨॥ తా ఇతి॥ హేలయామాస అవజజ్ఞే। నిరీ
క్షతః నిరీక్షమాణస్య- తమనాదృత్యేత్యర్థః॥౧౩॥౧౪॥ నిర్భిద్యేతి॥ ఆస్ఫాలయత్ యోషితాం వాసాంస్యాకృష్య పాటిత
వాన్- విప్రచక్రే ఏవమపకృతవాన్॥౧౫॥౧౬॥ ద్వివిద ఇతి॥ సాలం వృక్షం॥౧౭॥ తమితి॥ సునందేన ముసలేన- అహనత్ అ
హన్నిత్యర్థః- తం వానరం॥౧౮॥ ముసలేతి॥ మస్తిష్కం మస్తకే అవయవవిశేషః- గైరికయా లోహితధాతునా- నానుచిం
తయన్ అగణయన్॥౧౯॥౨౩॥ స ఇతి॥ అరూరుజత్ తాడయామాస॥౨౪॥ యాదవేంద్ర ఇతి॥ జత్రౌ కంఠబాహ్వోర్మూలే-

౨౫||చక్రంపక్షఇతి| టంకాఃసతోయవివరాణితత్సహితః||౨౬||౨౭||ఏవమితి|| జగతో వ్యతికరంనాశమావహతీతితథాతం||
ఇతిభావార్థదీపికాయాం సప్తషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో||అష్టషష్టితమేసాంబేబద్ధేకౌరవైర్యుధి| తద్విమోక్షాయరామేణగజాహ్వయవికర్షణం || శ్రీరామస్యచరిత్రాం
తరంనిరూపయితుమాహ||దుర్యోధనేతి||సమితింజయఃసంగ్రామజిత్||౧||౨||బద్ధ్వేతి||నోఽస్మాకంమహీంఅస్మాభిర్ద
త్తాంనతేభూపతయఇతిభావః||౩||నిగృహీతమితి || యాంతియాస్యంతి - ప్రాణాఇంద్రియాణీవ-సుసంయతాః-ప్రా
ణాయామాదిభిర్దమితాః||౪||ఇతీతి||కురువృద్ధోభీష్మః- తేనానుమోదితాః-తత్సహితాఃషడేతఇత్యర్థః||౫||దృష్ట్వేతి||

స్తూయమానోభగవాన్ జనైస్స్వపురమావిశత్|| ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- సప్తషష్టితమో
ధ్యాయః. టూ

—*బలరామకృతహస్తినాపురకర్షణాదికథాప్రారంభఘట్టః. *—

శ్రీశుకః||దుర్యోధనసుతాంరాజన్ లక్ష్మణాంసమితింజయః | స్వయంవరస్థామహరత్సాంబోజాంబవతీ
సుతః||౧||కౌరవాఃకుపితాఊచుర్దుర్వినీతోఽయమర్భకః|కదర్థీకృత్యనఃకన్యామకామామహరద్బలాత్||
౨||బధ్నీతేమందుర్వినీతంకింకరిష్యంతివృష్ణయః| యేఽస్మత్ప్రసాదోపచితాందత్తాంనోభుంజతేమహీమ్||
౩|| నిగృహీతంసుతంశ్రుత్వాయద్యేష్యంతీహవృష్ణయః | భగ్నదర్పాశ్శమంయాంతిప్రాణాఇవసుసం
యతాః||౪||ఇతికర్ణశ్శలోభూరిర్యజ్ఞకేతుస్సుయోధనః | సాంబమారేభిరేబద్ధుంకురువృద్ధానుమోది
తాః||౫||దృష్ట్వానుధావతస్సాంబోధార్తరాష్ట్రాన్ మహారథః|ప్రగృహ్యరుచిరంచాపంతస్థౌసింహఇ
వైకలః||౬|| తంతేజిఘృక్షవఃక్రుద్ధాస్తిష్ఠతిష్ఠేతిభాషిణః|ఆసాద్యధన్వినోబాణైఃకర్ణాగ్రణ్యస్సమాకిరన్||
౭||సోఽపవిద్ధఃకురుశ్రేష్ఠకురుభిర్యదునందనః|నామృష్యత్తదచింత్యార్భస్సింహఃక్షుద్రమృగైరివ|| ౮|| వి
స్ఫూర్జ్యరుచిరంచాపంసర్వాన్ వివ్యాధసాయకైః|కర్ణాదీన్ షడ్రథాన్ వీర్యాత్తావద్భిర్యుగపత్పృథక్||
౯||చతుర్భిశ్చతురోవాహానేకైకేనచసారథీన్ | రథినశ్చమహేష్వాసాంస్తస్యతత్తేఽభ్యపూజయన్||౧౦||
తంతువిరథంచక్రుశ్చత్వారశ్చతురోహయాన్| ఏకస్తుసారథింజఘ్నేచిచ్ఛేదాన్యశ్శరాసనమ్||౧౧||
తంబద్ధ్వావిరథీకృత్యకృచ్ఛ్రేణకురవోయుధి | కుమారంస్వస్యకన్యాంచస్వపురంజయినోఽవిశన్|| ౧౨||త
చ్ఛ్రుత్వానారదేనోక్తంరాజన్ సంజాతమన్యవః | కురూన్ప్రత్యుద్యమంచక్రురుగ్రసేనప్రచోది
తాః||౧౩||సాంత్వయిత్వాతుతాన్ రామస్సన్నద్ధాన్ వృష్ణిపుంగవః | నైచ్ఛత్కురూణాంవృష్ణీనాంకలిం
కలిమలాపహః||౧౪|| జగామహస్తినపురంరథేనాదిత్యవర్చసా| బ్రాహ్మణైఃకులవృద్ధైశ్చవృతశ్చంద్రఇ
వగ్రహైః|| ౧౫|| గత్వాగజాహ్వయంరామోబాహ్యోపవనమాశ్రితః | ఉద్ధవంప్రేషయామాసధృ
తరాష్ట్రంబుభుత్సయా||౧౬||సోఽభివంద్యాంబికాపుత్రంభీష్మంద్రోణంసబాహ్లికమ్| దుర్యోధనంచవిధివ
ద్రామమాగతమబ్రవీత్||౧౭|| తేఽతిప్రీతాస్సమాకర్ణ్యప్రాప్తంరామంసుహృత్తమమ్| తమర్చయిత్వా
భియయుస్సర్వేమంగళపాణయః|| ౧౮|| తంసంగమ్యయథాన్యాయ్యంగామర్ఘ్యంచన్యవేదయన్| తే
షాంయేతత్ప్రభావజ్ఞాఃప్రణేముశ్శిరసాబలమ్||౧౯||బంధూన్ కుశలినోదృష్ట్వాపృష్ట్వాశివమనామయమ్|
పరస్పరమథోరామోబభాషేఽవిక్లబంవచః|| ౨౦|| ఉగ్రసేనఃక్షితీశోయద్వఆజ్ఞాపయత్ప్రభుః|
తదవ్యగ్రధియశ్శ్రుత్వాకురుధ్వమవిలంబితమ్||౨౧||యద్యూయంబహవస్త్వేకంజిత్వాధర్మేణధార్మి
కమ్| అబధ్నీతాథతన్మృష్యేబంధూనామైక్యకామయా|| ౨౨|| శ్రీశుకః|| వీర్యశౌర్యబలోన్నద్ధమాత్మ

ఏకలఃఏకః||౬||తి తి|| కర్ణఃఅగ్రణీర్యేషాంతే||౭||సఇతి||అచింత్యస్యభగవతోఽర్భఃఅచింత్యార్భస్సావర్భశ్చేతివా||౮||౯||
తత్ప్రపంచయన్|| చతుర్భిశ్చతురఇత్యాత్రపిప్పానుసంధేయాతత్కర్మతేసంమానితవంతః||౧౦|| ౧౧||తమితి|| స్వస్య
దుర్యోధనస్యకన్యాంనవీత్వేతిశేషః||౧౨ ||౧౩|| సాంత్వయిత్వేతి|| యతఃకలింనైచ్ఛత్-అతఃసాంత్వయిత్వాజగామేతి||
౧౪||౧౫||గత్వేతి|| ధృతరాష్ట్రంప్రతిబుభుత్సయాఅభిప్రాయజిజ్ఞాసయేత్యర్థః||౧౬|| సఇతి||విధివత్ అభివాద్య||౧౭||
తఇతి|| తముద్ధవమర్చయిత్వాసత్కృత్య- మంగళపాణయఃఉపాయనహస్తాః||౧౮|| తమితి||వృద్ధాఅపిప్రణేముః||౧౯||
౨౦|| యదితి|| యద్యూయంఇత్యుగ్రసేనవాక్యం మృష్యేసహేఅథఅపుకమానీయసమర్పయతేతిశేషః|| ౨౨|| వీర్యేతి||

వీర్యం ప్రభావః-శౌర్యం ఉత్సాహః-బలం సత్త్వం-తైరున్నద్ధం ఉచ్ఛృంఖలం-కథం-ఆత్మనః శక్తేః సమం అనురూపం॥ ౨౩ ॥
అహోఇతి॥ ఉపానత్ పాదరక్షా శిరఆరోఢుమిచ్ఛతి హీనా అప్యస్మాన్ ఆజ్ఞాపయంతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ అస్యైవ ప్రపంచ
శ్చతుర్భిః॥ ఏత ఇతి॥ యౌనేన పృథాయా వివాహేన॥ ౨౫ ॥ కించ॥ నామ శేతే॥ భుంజంతి ఉపభుంజంత ఇత్యర్థః-అస్మదుపేక్ష
యా అస్మాకమనాగ్రహేణ అస్మాకమనుగ్రహేణైతద్యాచత్ ॥ ౨౬ ॥ అలమితి ॥ అతఃపరం తాన్యసహః ప్యామిత్యర్థః॥
౨౭॥ కథమితి॥ అవరుంధీత శక్నోతి కుర్యాత్ ఉరగః మేషః॥ ౨౮॥ జన్మేతి॥ జన్మనా బంధుభిశ్చ ఉపలక్షితయా - శ్రియా ఉన్నద్ధ
ఉత్కటో మదో యేషాం తే దుర్వాచ్యం పరుషం వాక్యం-అసభ్యాః దుర్జనాః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ॥నూనమితి॥ నానావిధైః ధనాభి
జనాదిమదైరున్నద్ధాః తే ... దండం ఏవ ప్రశమః ప్రకర్షేణ శమయతీతి తథా లగుడః దండః॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ తఇతి ॥ దుర్భాష

శక్తిసమం వచః॥ కురవోబలదేవస్యానిశమ్యోచుః ప్రకోపితాః॥ ౨౩॥ అహోమహచ్చిత్రమిదం కాలగత్యా
దురంతయా। ఆరురుక్షత్యుపానద్వై శిరో ముకుటసేవితమ్॥ ౨౪॥ ఏతేయౌనేనసంబంధాస్సహశయ్యాస
నాశనాః। వృష్ణయస్తుల్యతాంనీతా అస్మద్దత్తనృపాసనాః ॥ ౨౫॥ చామరవ్యజనే శంఖమాతపత్రంచపాం
డరమ్। కిరీటమాసనంశయ్యాం భుంజంత్యస్మదుపేక్షయా॥ ౨౬ ॥ అలంయదూనాంనరదేవలాంఛనైర్దాతుః
ప్రతీపాచరితోద్ధతాత్మనామ్। యేనఃప్రసాదోపచితాహియాదవా ఆజ్ఞాపయంత్యద్యగతత్రపాబత॥ ౨౭॥
కథమింద్రోపికురుభిర్భీష్మద్రోణార్జునాదిభిః । అదత్తమవరుంధీత సింహగ్రస్తమివోరణః॥ నాతఃప
రంహ్యుగ్రసేనో రాజాభవితుమర్హతి॥ ౨౮॥ శ్రీశుకః ॥ జన్మబంధుశ్రియోన్నద్ధమదాస్తే భరతర్షభ
ఆశ్రావ్య రామం దుర్వాచ్యమసభ్యాః ప్రావిశన్పురమ్॥ ౨౯॥ దృష్ట్వాకురూణాం దౌశ్శీల్యం శ్రుత్వా
వాచ్యాని చాచ్యుతః। అవోచత్కోపసంరబ్ధో దుష్ప్రేక్షః ప్రహసన్ముహుః॥ ౩౦॥ నూనంనానామదోన్న
ద్ధాః శాంతిం నేచ్ఛంత్యసాధవః। తేషాంహి ప్రశమోదండః పశూనాంలగుడో యథా ॥ ౩౧ ॥ అహోయ
దూన్సుసంరబ్ధాన్కృష్ణంచ కుపితం శనైః। సాంత్వయిత్వాహమేతేషాం శమమిచ్ఛన్నిహాగతః॥ ౩౨ ॥ త
ఇమేమందమతయః కలహాభిరతాః ఖలాః। తంమామవజ్ఞాయముహుర్దుర్భాషాన్మానినోబ్రువన్॥ ౩౩॥
నోగ్రసేనః కిలవిభుర్భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరః। శక్రాదయోలోకపాలా యస్యాదేశానువర్తినః॥ ౩౪॥ సు
ధర్మాక్రమ్యతే యేన పారిజాతోమరాంఘ్రిపః। ఆహృత్యభుజ్యతే సోసౌ న కిలాధ్యాసనార్హణః॥ ౩౫॥ య
స్యపాదయుగం సాక్షాచ్ఛ్రీరుపాస్తేఖిలేశ్వరీ। స నార్హతి కిల శ్రీశో నరదేవపరిచ్ఛదాన్॥ ౩౬॥ యస్యాం
ఘ్రిపంకజరజోఖిలలోకపాలైర్మౌల్యుత్తమైర్ధృతముపాసితతీర్థతీర్థమ్ । బ్రహ్మాభవోహమపియ
స్యకలాః కలాయాః శ్రీశ్చోద్వహేమచిరమస్యనృపాసనం క్వ॥ ౩౭॥ భుంజతే కురుభిర్దత్తం భూఖండం
కిలవృష్ణయః। ఉపానహః కిలవయం స్వయంతుకురవశ్శిరః॥ ౩౮॥ అహో ఐశ్వర్యమత్తానాం మత్తానామి
వమానినామ్। అసంబద్ధగిరోరూక్షాః కస్సహేతానుశాసితా॥ ౩౯॥ అద్యనిష్కౌరవాంపృథ్వీం కరిష్యామీత్య
మర్షితః। గృహీత్వాహలముత్తస్థౌదహన్నివజగత్త్రయమ్॥ ౪౦॥ లాంగలాగ్రేణనగరముద్విదార్యగజా
హ్వయమ్। విచకర్షసగంగాయాం ప్రహరిష్యన్నమర్షితః ॥ ౪౧ ॥ జలయానమివాఘూర్ణంగంగా
యాంనగరంపతత్ ।ఆకృష్యమాణమాలోక్యకౌరవాజాతసంభ్రమాః॥ తమేవశరణంజగ్ముస్సకుటుంబా
జిజీవిషవః ॥ ౪౨ ॥ సలక్ష్మణం పురస్కృత్య సాంబం ప్రాంజలయోబ్రువన్। రామరామాఖిలాధారప్రభా
వంనవిదామతే॥ ౪౩॥ మూఢానాంనఃకుబుద్ధీనాంక్షంతుమర్హస్యధీశ్వర ॥ స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయానాంత్వ

షాన్ అవాచ్యశబ్దాన్॥ ౩౩॥ దుర్భాషణమనుస్మరతి షడ్భిః నేతి॥ విభుః ఆజ్ఞాపయితుం సమర్థః॥ ౩౪॥ ఆహో దుష్టాః శ్రీ
కృష్ణమప్యధిక్షిప్తవంత ఇత్యతికుపిత ఆహ త్రిభిః॥ సుధర్మేతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ యస్యేతి॥ మౌల్యుత్తమైః మౌళియుక్తైరుత్తమాం
గైః-ఉత్తమైః మౌళిభిరితి వా- ఉపాసితాని సేవితాని తీర్థాని యైస్తే యోగినస్తేషామపి తీర్థం - యద్వా - ఉపాసితం సర్వైః సేవి
తం తీర్థం గంగా-తస్యాపి తీర్థం తీర్థత్వనిమిత్తం-కించ-బ్రహ్మా భవః-శ్రీశ్చ - అహమపి - ఉద్వహేమ కథంభూతా వయం-
యస్య కలాయా అంశస్య కలాః అంశాః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ అహో ఇతి ॥ మత్తానామివ మద్యాదినా-రూక్షాః పరుషాః అనుశాసి
తా స్వామిదండధరస్సన్ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ లాంగలేతి॥ లాంగలాగ్రే-దక్షిణతః ప్రాకారమూలే నిఖాతేన ఉద్విదార్య ఉ
త్పాట్య॥ ౪౧॥ జలయానమితి॥ జిజీవిషవ ఇత్యత్ర రాధిక్యం సోఢవ్యం॥ ౪౨ ౪౪॥ త్వమితి॥ శేషే శయనం కరోషి- శేషపర్యంకే

పరిశిష్యమాణోఽయః సచత్వమేవేతి వా॥౪౫॥ అస్మాసు కోపశ్చ తవాయముచిత ఏవేత్యాహుః ॥ కోప ఇతి ॥ క్షితిపాలనే తత్ప
రః తాత్పర్యవాన్ కోపః- పాఠాంతరే సంబోధనం॥౪౬॥ నమ ఇతి॥ విశ్వం కర్మ కృత్యం యస్య త్వమితి సంబోధనమ్ ॥ ౪౭॥ ఏ
వమితి॥ వేపమానమయనం పురం యేషాం తైః॥౪౮॥ దుర్యోధన ఇతి॥ తురంగమాంశ్చ ద్వాదశాయుతాని ॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ప్ర
గృహ్యేతి॥ సుహృద్భిః కౌరవైః॥౫౧॥ తత ఇతి॥ మధ్యసభాయాం సభామధ్యే ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం
అష్టషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ ఏకోనసప్తతితమే గార్హస్థ్యం ప్రతిమందిరమ్। కృష్ణస్య నారదో దృష్ట్వా విస్మితో గాత్తతస్తువన్ ॥ ౧ ॥ దిదృక్షుమభిస
యేనాహ॥ చిత్రమితి॥ ద్వ్యష్టసాహస్రం స్త్రీణాముదావహత్ పరిణీతవాన్॥ ౨॥ ఇతీతి ॥ ద్వారవతీమభివర్ణయతి సార్ధత్ర
యేణ-పుష్పితేతి - పుష్పితేషూపవనేషు ఆరామేషు ఉద్యానేషు - ద్విజానామలీనాం చ కులాని తైర్నాదితాం॥ ౩॥ ఉ

షేకో హేతుర్నిరాశ్రయః॥ లోకాన్ క్రీడనకానీశ క్రీడతస్తే వదంత్యజాః ॥ ౪౪ ॥ త్వమేవ మూర్ధ్నీదమనం
త లీలయా భూమండలం బిభర్షి సహస్రమూర్ధన్ ।అంతే చ యస్స్వాత్మనిరుద్ధవిశ్వశ్శేషేఽద్వితీయః పరి
శిష్యమాణః॥౪౫॥ కోపస్తే బలశిక్షార్థం సర్వేషాం న చ మత్సరాత్ । బిభ్రతో భగవన్ సత్త్వం క్షితిపాల
నతత్పరః॥౪౬॥ నమస్తే సర్వభూతాత్మన్ సర్వశక్తిధరావ్యయ। విశ్వకర్మన్నమస్తేఽస్తు త్వాం వయం శరణం
గతాః॥౪౭॥ ఏవం ప్రపన్నైస్సంవిగ్నైర్వేపమానాయనైర్బలః । ప్రసాదితస్సుప్రసన్నో మా భైష్టే
త్యభయం దదౌ॥౪౮॥ దుర్యోధనః పారిబర్హం కుంజరాన్ షష్టిహాయనాన్। దదౌ ద్వాదశసాహస్రమ
యుతాని తురంగమాన్॥ ౪౯॥ రథానాం షట్సహస్రాణి రౌక్మాణాం సూర్యవర్చసామ్ । దాసీనాం ని
ష్కకంఠీనాం సహస్రం దుహితృవత్సలః॥౫౦॥ ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం భగవాన్ సాత్వతర్షభః । ససుత
స్సస్నుషః ప్రాయాత్సుహృద్భిరభినందితః॥౫౧॥ తతః ప్రవిష్టస్స్వపురం హలాయుధస్సమేత్య బంధూననుర
క్తచేతసః । శశంస సర్వం యదుపుంగవానాం మధ్యే సభాయాం కురుషు స్వచేష్టితమ్ ॥ ౫౨ ॥ అద్యాపి చ
పురం హ్యేతత్సూచయద్రామవిక్రమమ్। సమున్నతం దక్షిణతో గంగాయామనుదృశ్యతే॥ ౫౩॥ *****
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే అష్టషష్టితమోధ్యాయః.

—* శ్రీకృష్ణం ప్రతి నారదాగమనకథాప్రారంభఘట్టః. *—

శ్రీశుకః॥ నరకం నిహతం శ్రుత్వా తథోద్వాహం చ యోషితామ్। కృష్ణేనైకేన బహ్వీనాం తద్దిదృక్షుః స్మ
నారదః॥౧॥ చిత్రం బతైతదేకేన వపుషా యుగపత్పృథక్ । గృహేషు ద్వ్యష్టసాహస్రం స్త్రియ ఏక ఉదావ
హత్॥౨॥ ఇత్యుత్సుకో ద్వారవతీం దేవర్షిర్ద్రష్టుమాగమత్ । పుష్పితోపవనారామద్విజాలికులనా
దితామ్॥౩॥ ఉత్ఫుల్లేందీవరాంభోజకల్హారకుముదోత్పలైః। ఛురితేషు సరస్సూచ్చైః కూజితాం హంససార
సైః ॥ ౪ ॥ ప్రాసాదలక్షైర్నవభిర్జుష్టాం స్ఫాటికరాజతైః। మహామరకతప్రఖ్యైః స్వర్ణరత్నపరిచ్ఛ
దైః॥౫॥ విభక్తరథ్యాపథచత్వరాపణైశ్శాలాసభాభీరుచిరాం సురాలయైః । సంసిక్తమార్గాంగణవీథిదే
హళీం పతత్పతాకాధ్వజవారితాతపాం॥౬॥ తస్యామంతఃపురం శ్రీమదర్చితం సర్వధిష్ణ్యపైః। హరేస్స్వ
కౌశలం యత్ర త్వష్ట్రా కాత్స్న్యేన దర్శితమ్॥౭॥ తత్ర షోడశభిస్సద్మసహస్రైస్సమలంకృతమ్। వివేశైక
తమం శౌరేః పత్నీనాం భవనం మహత్॥ ౮॥ విష్టబ్ధం విద్రుమస్తంభైర్వైదూర్యఫలకోత్తమైః। ఇంద్రనీలమ
యైః కుడ్యైర్జగత్యా చాహతత్విషా॥౯॥ వితానైర్నిర్మితైస్త్వష్ట్రా ముక్తాదామవిలంబిభిః। దాంతైరా

త్ఫుల్లేతి॥ ఛురితేషు వ్యాప్తేషు ॥ ౪ ॥ ప్రాసాదే॥ మహామరకతైః ప్రఖ్యా యేషాం తే ప్రకాశంత ఇతి తథాభూతైః- స్వర్ణరత్న
మయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యేషు తైః॥౫॥ విభక్తేతి॥ పతంత్యః ప్రచలంత్యః - పతాకాః యేషు తైః - ధ్వజైర్వారిత ఆ
తపో యస్యాస్తాం॥౬॥ తస్యామితి॥ తస్యాం సర్వైర్ధిష్ణ్యపైర్లోకపాలైరర్చితం ॥ ౭॥ తత్రేతి॥ షోడశభిస్సద్మసహస్రై
స్సమలంకృతం-హరేరంతఃపురం వివేశ-తత్ర చ - తస్య శౌరేః పత్నీనాం భవనేషు ఏకతమం వివేశేత్యన్వయః - యత్ర స్వ
కౌశలం త్వష్ట్రా సందర్శితమిత్యంతఃపురభవనయోర్విశేషణం॥ ౮॥ తదనువర్ణయతి చతుర్భిః॥ విష్టబ్ధమితి ॥ విద్రుమ
స్తంభైర్విష్టబ్ధం బంధీకృతం వైదూర్యమయాని ఫలకోత్తమాని స్తంభాశ్రయాణి ఛాదనాని - తైః ఇంద్రనీలమయైః కుడ్యాది
భిశ్చోపలక్షితం-జగత్యా భూమికయా ఇంద్రనీలమయ్యా-అహతా త్విట్ యస్యాః తయా ॥ ౯ ॥ వితానైరితి॥ ముక్తాదా

మ్నాంవిలంబాఃవివిధానిలంబానిలంబనాని విద్యంతే యేషు తైః- మణ్యుత్తమైః పరిష్కృతైః భూషితైః॥౧౦॥౧౧॥రత్నే తి॥ ఈత్యస్యమీత్య- ఘనో మేఘోయమితి బుద్ధిర్యేషాంతే॥ ౧౨॥ తస్మిన్నితి॥ అనుసవంసర్వకాలం- ఆత్మనాసమానానిగుణరూపవయాంసి యస్య వేషోలంకారశ్చ యస్య తేన-దాసీసహస్రేణ- యుతయాగృహిణ్యాసహ॥ ౧౩॥ తమితి॥ శ్రియఃరుక్మిణ్యాః- పర్యంకతఃపీవిశత్ ఉపవేశయామాస॥ ౧౪॥ తస్యేతి॥ అబిభ్రత్ అబిభరత్ దధారేత్యర్థః- పులకాన్యబిభ్రన్నిత్యాదౌ తథాప్రయుక్తత్వాత్- బిభ్రదితిశత్రంతంవా- తథాచసంపూజ్యఅభిభాష్యచ ప్రాహేత్యుత్తరేణాన్వయః- కథంభూతః-యస్యచరణశౌచంగంగా-అశేషతీర్థంసః- అతఏవ-జగద్గురుతరోపి- సతాంధర్మభృతాంపతిత్వాదేవమకరోదిత్యర్థః - సతాంపతిత్వేహేతుః - బ్రహ్మణ్యదేవఇతియత్ గుణకృతంనామ- తత్-తస్యైవయతో యుక్తంసమంజసం-అతస్తద్ధర్మప్రవర్తనాయైవమాచరణమిత్యర్థః॥౧౫॥సంపూజ్యేతి॥ అభిభాష్యేదిష్ట్యాత్వదాగమన

సనపర్యంకైర్మణ్యుత్తమపరిష్కృతైః॥౧౦॥ దాసీభిర్నిష్కకంఠీభిస్సువాసోభిరలంకృతమ్।పుంభిస్సకంచుకోష్ణీషసువస్త్రమణికుండలైః॥ ౧౧॥ రత్నప్రదీపనికరద్యుతిభిర్నిరస్తధ్వాంతంవిచిత్రవలభీషుశిఖండినోంగ। నృత్యంతియత్రవిహితాగరుధూపమక్షైర్నిర్యాతమీక్ష్య ఘనబుద్ధయఉన్నదంతః॥౧౨॥ తస్మిన్ సమానగుణరూపవయస్సువేషదాసీసహస్రయుతయానుసవంగృహిణ్యా । విప్రోదదర్శచమరవ్యజనేన రుక్మదండేనసాత్వతపతింపరివీజయంత్యా॥౧౩॥తంసంనిరీక్ష్యభగవాన్ సహసోత్థితశ్శ్రీపర్యంకతస్సకలధర్మభృతాంవరిష్ఠః। ఆగమ్యపాదయుగళేశిరసాకిరీటజుష్టేనసాంజలిరవీవిశదాసనేస్వే॥౧౪॥తస్యావనిజ్యచరణౌతదపస్స్వమూర్ధ్నా బిభ్రజ్జగద్గురుతరోపిసతాంపతిర్హి । బ్రహ్మణ్యదేవఇతియద్గుణనామయుక్తంతస్యైవయచ్చరణశౌచమశేషతీర్థమ్॥ ౧౫॥ సంపూజ్యదేవఋషివర్యమృషిఃపురాణోనారాయణోనరసఖోవిధినోదితేన । వాణ్యాభిభాష్యమితయామృతజుష్టయాతంప్రాహప్రభోభగవతేకరవామకింతే॥ ౧౬॥ శ్రీనారదః॥ నైవాద్భుతంత్వయివిభోఖిలలోకనాథమైత్రీజనేషుసకలేషుదమఃఖలానామ్। నిశ్శ్రేయసాయజగతఃస్థితిరక్షణాభ్యాంస్వైరావతారఉరుగాయవిదామసుష్ఠు॥ ౧౭॥ దృష్టంతవాంఘ్రియుగళంజనతాపవర్గంబ్రహ్మాదిభిర్హృదివిచింత్యమగాధబోధైః । సంసారకూపపతితోత్తరణావలంబంధ్యాయంశ్చరామ్యనుగృహాణయథాస్మృతిస్స్యాత్॥ ౧౮॥ తతోన్యదావిశద్గేహంకృష్ణపత్న్యాస్సనారదః। యోగేశ్వరేశ్వరస్యాంగయోగమాయావివిత్సయా॥ ౧౯॥ దీవ్యంతమక్షైస్తత్రాపిప్రియయాచోద్ధవేనచ।పూజితఃపరయాభక్త్యాప్రత్యుత్థానాసనాదిభిః॥ ౨౦॥ పృష్టశ్చావిదుషేవాసౌకదాయాతోభవానితి। క్రియతేకిన్నుపూర్ణానామపూర్ణైరస్మదాదిభిః॥౨౧॥ తథాపిబ్రూహినోబ్రహ్మన్ జన్మైతచ్ఛోభనంకురు।సతువిస్మితఉత్థాయతూష్ణీమన్యదగాద్గృహమ్॥౨౨॥ తత్రాప్యాచష్టగోవిందంలాలయంతంశిశూన్సుతాన్।తతోన్యస్మిన్గృహేపశ్యన్మజ్జనాయకృతోద్యమమ్॥౨౩॥ జుహ్వంతంచవితానాగ్నీన్ యజంతంపంచభిర్మఖైః। భోజయంతంద్విజాన్క్వాపిభుంజానమవశేషితమ్॥ ౨౪॥ క్వాపిసంధ్యాముపాసీనంజపంతంబ్రహ్మవాగ్యతమ్। ఏకత్రచాసిచర్మాభ్యాంచరంతమసివర్త్మసు॥ ౨౫॥ అశ్వైరథైర్గజైఃక్వాపివిచరంతంగదాగ్రజమ్। క్వచిచ్ఛయానంపర్యంకేస్తూయమానంచవందిభిః॥ ౨౬॥ మంత్రయంతంచకస్మింశ్చిన్మంత్రిభిశ్చోద్ధవాదిభిః । జలక్రీడారతంక్వాపివారముఖ్యాభిరావృతమ్॥ ౨౭॥ కుత్రచిద్ద్వి

జముఖ్యేభ్యోదదతంగాస్స్వలంకృతాః।
ఇత్యాదిప్రియముక్త్వా॥ ౧౬॥ భగవతాస్వస్యాహర్హణంఅనర్హంమన్యమానస్తత్సంభావయన్నాహ॥నైతి॥సర్వమిత్రత్వాదేవమహర్హణం- నతుమమగౌరవాత్ - తర్హికథంన కంసాదిషుమైత్రీతత్రాహ - ఖలానాందమశ్చనైవాద్భుతమితి-కుతః-జగతఃస్థితిః- ధారణంరక్షణంపాలనంతాభ్యాంసహ- నిశ్శ్రేయసాయతవాయంస్వేచ్ఛావతారఇతి-వయంసుష్ఠుసమ్యక్ విదామ - అతఃఖలదమః సాధుసన్మానంచయుక్తమితిభావః॥ ౧౭॥ యదుక్తంప్రభోకింకరవామేతఅత్రాహ॥దృష్టమితి॥ భక్తజనతాయాఅపవర్గరూపం-కించ - అతిదుర్లభతయాబ్రహ్మాదిభిర్యోగీశ్వరైరపిహృదివిచింత్యం- కించ- సంసారకూపేపతితానాముత్తరణాయఅవలంబంఆశ్రయం- ఏవంభూతంతవాంఘ్రియుగళం- మయాదృష్టం- అతఃకృతకృత్యోస్మి- తథాపి-తస్యస్మృతిర్యథాస్యాత్ - తథానుగృహాణ- అతస్తద్ధ్యాయన్నేవనిత్యంచరామీతి॥౧౮॥౧౯॥దీవ్యంతమితి॥ అక్షైర్దీవ్యతమిత్యాదౌదదర్శేతిజ్ఞాతవ్యం॥౨౦॥౨౩॥ జుహ్వంతమితి॥వితానాగ్నీనాహవనీయాదీన్

అగ్నీన్ పంచభిస్స్వకైర్మహాయజ్ఞైర్యజంతం॥౨౮॥౩౧॥పుత్రాణామితి॥కాలేతత్సమయే- విధినా ఉపయాపనం ప్రాపణం
వివాహనిమిత్తార్థః-కల్పయంతం ఘటయంతం- విభూతిభిః విభవైః ॥ ౩౨ ॥ ప్రస్థాపనేతి॥ప్రస్థాపనం దుహితృజామాత్రా
దీనాం స్వగృహాత్ తద్గృహం ప్రతినయనం - ఉపానయనం తు తద్గృహాత్పునరుపానయనం తైర్మహోత్సవాన్ కల్పయం
తం- యోగేశ్వరేశస్య యేషాం అపత్యానాం మహోత్సవాన్ వీక్ష్య లోకాస్సర్వేపి విసిస్మిరే విస్మయం చక్రుః - తథా
క్రతూన్ కల్పయంతం॥౩౩॥౩౪॥అవ్యక్త ఇతి॥అవ్యక్తలింగం వేషాంతరేణ ఛన్నం॥౩౬॥ ౩౭॥ విదామేతి॥ హే యోగేశ్వ
ర ఆత్మన్-ఆస్మాకం మమ మనసి-తవస్వరూపేణ నిర్భాతాం ప్రతీతాం తవ యోగమాయాం- కేవలం విదామ విద్మః నతు
త్వత్సామర్థ్యమితిభావః ॥ ౩౮ ॥ త్వన్మనుష్యనాట్యేన ముహ్యామి అతో మాం ప్రస్థాపయేత్యాహ॥అనుజానీహీతి॥
౩౯ ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ తత్తస్మాల్లోకం శిక్షయన్నిమం ధర్మమాస్థితః న తు తత్త్వతః-అతః హే పుత్ర మాఖిదః మోహం న

జముఖ్యేభ్యో దదతం గాస్స్వలంకృతాః।ఇతిహాసపురాణాని శృణ్వంతం మంగళాని చ॥ ౨౮॥ హసంతం హా
స్యకథయా కదాచిత్ప్రియయా గృహే।క్వాపి ధర్మం సేవమానమర్థకామౌ చ కుత్రచిత్॥ ౨౯॥ ధ్యాయం
తమేకమాత్మానం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్।శుశ్రూషంతం గురూన్ క్వాపి కామైర్భోగైస్సపర్యయా ॥ ౩౦ ॥
కుర్వంతం విగ్రహం కైశ్చిత్సంధించాన్యత్ర కేశవమ్ । కుత్రాపి సహ రామేణ చింతయంతం సతాం శివమ్॥
౩౧॥ పుత్రాణాం దుహితౄణాం చ కాలే విధ్యుపయాపనమ్।దారైర్వరైస్తత్సదృశైః కల్పయంతం విభూ
తిభి ॥ ౩౨॥ ప్రస్థాపనోపానయనైరపత్యానాం మహోత్సవాన్ । వీక్ష్య యోగేశ్వరేశస్య యేషాం లో
కా విసిస్మిరే॥ ౩౩॥ యజంతం సకలాన్ దేవాన్ క్వచిత్క్రతుభిరూర్జితైః।పూర్తయంతం క్వచిద్ధర్మం
కూపారామాలయాదిభిః॥ ౩౪॥ చరంతం మృగయాం క్వాపి హయమారుహ్య సైంధవం।ఘ్నంతం తతః ప
శూన్ మేధ్యాన్ పరీతం యదుపుంగవైః॥ ౩౫॥ అవ్యక్తలింగం ప్రకృతిష్వంతఃపురగృహాదిషు।క్వచిచ్చరంతం
గేహేషు తత్తద్భావబుభుత్సయా॥ ౩౬॥ అథోవాచ హృషీకేశం నారదః ప్రహసన్నివ । యోగమాయో
దయం వీక్ష్య మానుషీమీయుషో గతిమ్॥ ౩౭॥ విదామ యోగమాయాం తే దుర్దర్శామపి యోగినామ్। యో
గేశ్వరాత్మన్నిర్భాతాం భవత్పాదనిషేవయా ॥ ౩౮ ॥ అనుజానీహి మాం కృష్ణ లోకాంస్తే యశసాప్లు
తాన్।పర్యటామి తవోద్గాయన్ లీలా భువనపావనీః॥ ౩౯॥ శ్రీభగవాన్॥ బ్రహ్మన్ ధర్మస్య వక్తాహం క
ర్తా తదనుమోదితా।తచ్ఛిక్షయన్ లోకమిమమాస్థితః పుత్ర మాఖిదః॥ ౪౦॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యాచరంతం సద్ధ
ర్మాన్ పావనాన్ గృహమేధినామ్।తమేవ సర్వగేహేషు సంతమేకం దదర్శ హ॥ ౪౧॥కృష్ణస్యానంతవీర్యస్య
యోగమాయామహోదయమ్।ముహుర్దృష్ట్వా మునిరభూద్విస్మితో జాతకౌతుకః॥ ౪౨॥ ఇత్యర్థకా
మధర్మేషు కృష్ణేన శ్రద్ధితాత్మనా।సమ్యక్సభాజితః ప్రీతస్తమేవానుస్మరన్ యయౌ॥ ౪౩॥ ఏవం మనుష్య
పదవీమనువర్తమానో నారాయణోఖిలభవాయ గృహీతశక్తిః । రేమేంగ షోడశసహస్రవరాంగనా
నాం సవ్రీడసౌహృదనిరీక్షణహాసజుష్టః॥ ౪౪॥యానీహ విశ్వవిలయోద్భవవృత్తిహేతుః కర్మాణ్యనన్యవి
షయాణి హరిశ్చకార।యస్త్వంగ గాయతి శృణోత్యనుమోదతే వా భక్తిర్భవేద్భగవతి హ్యపవర్గమార్గే॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-ఏకోనసప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥అథోషస్యుపవృత్తాయాం కుక్కుటాన్ కూజతోశపన్। గృహీతకంఠ్యః పతిభిర్మాధవ్యో విరహా
ప్రాప్నుహీతి॥౪౦॥ఇతీతి॥ ఇతి ఏవమనుగృహీతః తమేకమేవ సంతం దదర్శేతి॥౪౧॥కృష్ణస్యేతి॥ముహుర్ముహుర్దృష్ట్వా
జాతకౌతుకో మునిర్విస్మితో బభూవేతి॥ ౪౨॥ ఇతీతి ॥శ్రద్ధాయుక్తః ఆత్మా యస్య తేన॥ ౪౩॥ నారదదృష్టాః శ్రీకృష్ణలీలాః
విగమయతి॥ఏవమితి॥అఖిలస్య భవాయ ఉద్భవాయ- గృహీతాః శక్తయో నానామూర్తయో యేన సః- సవ్రీడం చ తత్సౌ
హృదం చ తేన నిరీక్షణం హాసశ్చ- తాభ్యాం జుష్టః॥౪౪॥యానీతి॥ అనన్యవిషయాణి అసాధారణాని- అపవర్గమార్గే మో
క్షప్రదే॥౪౫॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకోనసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ తతస్తు సప్తతితమే కృష్ణస్యాహ్నికకర్మణి।దూతనారదయోః కార్యే మంత్రిమంత్రవిచారణం ॥ జగన్మంగళచారిత్ర
మాహ్నికం జగదీశితుః। నారదేన క్వచిత్కించిద్దృష్టమాహ యథాక్రమమ్॥ అథేతి॥శ్లో॥ఇత్యర్థకామధర్మేషు కృష్ణేన శ్ర
ద్ధితాత్మనేతి ప్రస్తుతస్య శ్రీకృష్ణస్యాహ్నికస్యాధికారే అథశబ్దః ఉషస్యుపవృత్తాయాం ఆసన్నాయాం- పతిభిః శ్రీకృష్ణైః- మా

ధవ్యోమాధవస్యభార్యాః॥ ౧ వయాంసీతి ॥ వందినఇవశ్రీకృష్ణంబోధయంతిసంతివయాంసిపక్షిణః-ఆరూరువన్ అతిశయేనాకూజన్-మందారవనవాయుభిఃగాయత్సుఅళిషుఅనిద్రాణివయాంసి॥౨॥ముహూర్తమితి ॥ వైదర్భీత్యుపలక్షణం అన్యాసామపి-పరిరంభణవిశ్లేషాత్ తంముహూర్తంపర్యాలోచ్య॥౩॥౪॥ఏకమితి ॥ ఏకంఅఖండం- తత్ర హేతుః - అనన్యంనిరుపాధిం-అతఏవ-అవ్యయంనిత్యంస్వయంజ్యోతిః -తత్ర హేతుః - నిత్యంనివృత్తంకల్మషంఅవిద్యాయస్మాత్తం- ఉపలక్షణమాహ-అస్యేతి-విశ్వస్యలక్షితఃభావస్సత్తాసానివృతిశ్చ-భావస్సత్తా - నివృతిరానందః- తథాహి -గుణక్షోభాత్పూర్వంసత్తామాత్రంయః॥ శ్రు॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితిశ్రుతేః - సఏవానందశ్చ ॥ శ్రు ॥ విజ్ఞానమానందమిత్యాదిశ్రుతేః-తంసదానందమిత్యర్థః॥౫॥అథేతి॥ అప్లుతఃస్నాతః - సంధ్యాయాఃఉపగమఃఉపాసనం - ఆదిశబ్దాత్ భవతితథా-క్రియాకలాపంచకార - కాన్యత్వాదుదయాత్పూర్వమేవహుతానలః - బ్రహ్మగాయత్రీంజజాప ॥ ౬ ॥ ఉపస్థాయేతి॥కళాఃఅంశాన్-దేవాన్-ఋషీన్ - పితౄంశ్చ-తర్పయిత్వా ॥ ౭ ॥ ధేనూనామితి ॥గృష్టీనాంప్రథమప్రసూతానాం॥౮॥దదావితి ॥ ద్వంద్వమితిమహాసంఖ్యాయుక్తసంఘాభిధానం - ద్వంద్వశోయత్రచార్యన్మాసాగావిభేజిరఇతు ౦ః

॥౧॥వయాంస్యారూరువన్కృష్ణంబోధయంతీవవందినః । గాయత్స్వళిష్వనిద్రాణిమందారవనవాయుభిః॥౨॥ముహూర్తంతంతువైదర్భీనామృష్యదతిశోభనమ్। పరిరంభణవిశ్లేషాత్ప్రియబాహ్వంతరంగతా॥౩॥బ్రాహ్మేముహూర్తఉత్థాయవార్యుపస్పృశ్యమాధవః । దధ్యౌప్రసన్నకరణఆత్మానంతమసఃపరమ్॥ ౪॥ ఏకంస్వయంజ్యోతిరనన్యమవ్యయంస్వసంస్థయానిత్యనివృత్తకల్మషమ్ ।బ్రహ్మాఖ్యమస్యోద్భవనాదిహేతుభిస్స్వశక్తిభిర్లక్షితభావనివృతిమ్ ॥౫॥ అథాప్లుతోంభస్యమలేయథావిధిక్రియాకలాపంపరిధాయవాససీ।చకారసంధ్యోపగమాదిసత్తమోహుతానలోబ్రహ్మజజాపవాగ్యతః॥౬॥ ఉపస్థాయార్కముద్యంతంతర్పయిత్వాత్మనఃకళాః । దేవానృషీన్పితౄన్వృద్ధాన్విప్రానభ్యర్చ్యచాత్మవాన్॥ ౭॥ ధేనూనాంరుక్మశృంగాణాంసాధ్వీనాంమౌక్తికస్రజామ్ । పయస్వినీనాంగృష్టీనాంసవత్సానాంసువాససామ్॥ ౮॥ దదౌరూప్యఖురాగ్రాణాంక్షౌమాజినతిలైస్సహ । అలంకృతేభ్యోవిప్రేభ్యోద్వంద్వంద్వంద్వందినేదినే॥ ౯॥గోవిప్రదేవతావృద్ధాన్గురూన్భూతానిసర్వశః । నమస్కృత్యాత్మసంభూతీర్మంగళానిసమస్పృశత్॥౧౦॥ఆత్మానంభూషయామాసనరలోకవిభూషణమ్। వాసోభిర్భూషణైస్స్వీయైర్దివ్యస్రగనులేపనైః॥ ౧౧॥అవేక్ష్యాజ్యంతథాదర్శంగోవృషద్విజదేవతాః । కామాంశ్చసర్వవర్ణానాం పౌరాంతఃపురవాసినామ్ ॥ ప్రదాప్యప్రకృతీఃకామైః ప్రతోష్యప్రత్యనందత ।
౧౨॥ సంవిభజ్యాగ్రతోవిప్రాన్స్రక్తాంబూలానులేపనైః । సుహృదఃప్రకృతీర్దారానుపాయుంక్తతతస్స్వయమ్॥౧౩॥ తావత్సూతఉపానీయస్యందనంపరమాద్భుతమ్ । సుగ్రీవాద్యైర్హయైర్యుక్తంప్రణమ్యావస్థితోగ్రతః॥౧౪॥గృహీత్వాపాణినాపాణింసారథేస్తమథారుహత్। సాత్యక్యుద్ధవసంయుక్తఃపూర్వాద్రిమివభాస్కరః॥ ౧౫॥ ఈక్షితోంతఃపురస్త్రీణాంసవ్రీడప్రేమవీక్షితైః । కృచ్ఛ్రాద్విసృష్టోనిరగాజ్జాతహాసోహరన్మనః॥౧౬॥ఏవంససర్వదారాణాంగృహేభ్యోభగవాన్విభుః।నానారూపోవిని

త్యక్తైఃద్వంద్వమితి॥ శ్రు॥ హిరణ్యేనపరివృతాన్కృష్ణాన్ శుక్లదతోమృగాన్మష్ణారేభరతోదదాచ్ఛతంద్వంద్వానిసప్తచేతిశ్రుత్యుక్తాని-సప్తోత్తరశతంద్వంద్వాన్యేకీకృత్యపురాణేచతుర్దశలక్షత్వేనగణితాని- యథోక్తం- భరతమేవాధికృత్యపంచమస్కంధే॥శ్లో॥మృగాన్శుక్లదతఃకృష్ణాన్స్వర్ణేనపరిష్కృతాన్। అదాత్కర్మణిమష్ణారే నియుతానిచతుర్దశేతి-తతశ్చేయంద్వంద్వసంఖ్యాశ్లోకేనసంగృహ్యతే॥శ్లో॥చతుర్దశానాంలక్షాణాంసప్తాధికశతాంశకః । ద్వంద్వంచతురశీత్యగ్రసహస్రాణిత్రయోదశేతి - దినేదినేప్రతిదినంప్రతిగృహంచేతి - బధ్వంబధ్వమితిచపాఠాంతరం॥ ౯॥ గోవిప్రేతి॥ఆత్మసంభూతీఃస్వవిభూతీఃమంగళానికపిలాదీని॥ ౧౦॥ ఆత్మానమితి॥నరలోకస్యవిభూషణరూపమాత్మానం-స్వీయైఃపీతాంబరకౌస్తుభాదిభిః॥౧౧॥అవేక్ష్యేతి॥కామాన్అభిలషితానర్థాన్॥ ౧౨॥ సంవిభజ్యేతి॥ విప్రాన్ - స్రగాదిభిఃసంవిభజ్య-తేభ్యస్తానిదత్వేత్యర్థః-ఉపాయుంక్త-భోగార్థమగ్రహీత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ గృహీత్వేతి॥ పాణిం- కృతాంజలింగృహీత్వా॥౧౫॥ ఈక్షితఇతి॥ సవ్రీడప్రేమవీక్షితైఃఈక్షితః - క్షణంస్థితఃతాభిరేవవీక్షితైఃకృచ్ఛ్రాత్ విసృష్టో నిరగాదితి॥౧౬॥ఏవమితి॥ఏవంసర్వగృహేభ్యఃపృథక్ పృథక్ నిర్గత్య-అనంతరంఏకఏవ సన్॥౧౭॥సుధర్మేతి॥ సుధర్మాం

ప్రావిశత్-యన్నివిష్టానాం యత్ర ప్రవిష్టానాం ॥౧౮॥ అథేతి॥ నృసింహైః నృపశ్రేష్ఠైః నృసింహ ఇతి పాఠే కృష్ణ ఏవ ॥ ౧౯ ॥ తత్రేతి॥ ఉపమంత్రిణః పరిహాసకాః పృథక్ పృథక్ స్వస్వసముదాయైః ॥ ౨౦ ॥ మృదంగేతి॥ మృదంగాదయః ప్రసిద్ధాః దరః శంఖః సూతాదయః-తుష్టువుః ॥ ౨౧ ॥ తత్రేతి ॥ బ్రాహ్మణాః బ్రహ్మ వేదం ఆహుః మంత్రాన్ వ్యాచఖ్యురిత్యర్థః వివాదనః వచనచతురాః ॥ ౨౨-౨౩ ॥ సఇతి॥ సపురుషః-జరాసంధేన యో నిరోధః తత్ప్రభవం రాజ్ఞాం దుఃఖమావేదయత్ ॥ ౨౪ ॥ య ఇతి ॥ గిరివ్రజే తత్సంజ్ఞకే దుర్గే-రుద్ధాః ఆసన్ . తేషాం చ దుఃఖమావేదయదిత్యన్వయః కృష్ణకృష్ణేతి షట్ శ్లోకైః రాజ్ఞాం విజ్ఞప్తిః-తత్ర ప్రథమేన శరణాశ్రయణం - త్రిభిర్దైన్యానువాదః ద్వాభ్యాం ప్రార్థనమితి॥ ౨౫ ॥ కృష్ణేతి॥ పృథగ్దర్శినః ॥ లోకస్య భవభయం విష్వణ్వంతో నమంతి ॥ లోకఇతి ॥ వికర్మ నిషిద్ధం కామ్యం చ-తస్మిన్నిరతాంతతః- తస్మాత్ స్వే కుశలే ధర్మే భవతః అర్చనే త్వయోదితే ఉక్తే పాంచరాత్రే- సామాన్యతశ్చ గీతాసు॥ శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ । యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమిత్యాది - ప్రమత్తః అనవహితః యావదయం లోకస్తావదేవాస్య లోకస్య యః సద్యో జీవితాశాం ఛినత్తి- తస్మై తుభ్యం అనిమిషాయ కాలాత్మనే నమ ఇతి॥ ౨౭ ॥ సేయం

గత్యైకరూపస్సభాం యయా॥౧౭॥ సుధర్మాఖ్యాం సభాం సర్వైర్వృష్ణిభిః పరివారితః। ప్రావిశద్యన్నివిష్టానాం న సంత్యంగ షడూర్మయః॥౧౮॥ తత్రోపవిష్టః పరమాసనే విభుర్బభౌ స్వభాసా కకుభోఽవభాసయన్।వృతో నృసింహైర్యదుభిర్యదూత్తమో యథోడురాజో దివి తారకాగణైః॥౧౯॥ తత్రోపమంత్రిణో రాజన్నానాహాస్యరసైర్విభుమ్ । ఉపతస్థుర్నటాచార్యా నర్తక్యస్తాండవైః పృథక్ ॥ ౨౦॥ మృదంగవీణామురజవేణుతాళదరస్వనైః।ననృతుర్జగుస్తుష్టువుశ్చ సూతమాగధవందినః॥ ౨౧॥ తత్రాహుర్బ్రాహ్మణాః కేచిదాసీనా బ్రహ్మవాదినః । పూర్వేషాం పుణ్యయశసాం రాజ్ఞాం చాకథయన్ కథాః॥ ౨౨॥ తత్రైకః పురుషో రాజన్నాగతోఽపూర్వదర్శనః । విజ్ఞాపితో భగవతే ప్రతిహారైః ప్రవేశితః॥ ౨౩॥ స నమస్కృత్య కృష్ణాయ పరేశాయ కృతాంజలిః। రాజ్ఞామావేదయద్దుఃఖం జరాసంధనిరోధజమ్॥ ౨౪॥ యే చ దిగ్విజయే తస్య సంనతిం న యయుర్నృపాః। ప్రసహ్య రుద్ధాస్తేనాసన్నయుతే ద్వే గిరివ్రజే॥ ౨౫॥ రాజానః॥ కృష్ణ కృష్ణాప్రమేయాత్మన్ ప్రపన్నభయభంజన। వయం త్వాం శరణం యామో భవభీతాః పృథగ్ధియః॥ ౨౬॥ లోకో వికర్మనిరతః కుశలే ప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే । యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితాశాం సద్యశ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై ॥ ౨౭॥ లోకే భవాన్ జగతః కలయావతీర్ణః సద్రక్షణాయ ఖలనిగ్రహణాయ చాన్యః । కశ్చిత్త్వదీయమతియాతి నిదేశమీశ కిం వా జనస్స్వకృతమృచ్ఛతి తన్న విద్మః ॥ ౨౮ ॥ స్వప్నాయితం నృపసుఖం పరతంత్రమీశ శశ్వద్భయేన మృతకేన ధురం వహామః । హిత్వా తదాత్మని సుఖం త్వదనీహలభ్యం క్లిశ్యామహేఽతికృపణాస్తవ మాయయేహ॥ ౨౯ ॥ తన్నో భవాన్ ప్రణతశోకహరాంఘ్రియుగ్మో బద్ధాన్ వియుంక్ష్వ మగధాహ్వయకర్మపాశాత్ । యో భూభుజోఽయుతమతంగజవీర్యమేకో బిభ్రద్రురోధ భవనే మృగరాడివావీః ॥ ౩౦ ॥ యో వై త్వయా ద్వినవకృత్వ ఉదాత్తచక్ర భ

లోకస్య గతిః వయం తు త్వద్భక్తాః అతోఽస్మాకం కుత ఏతద్దుఃఖమాపన్నమిత్యాశ్చర్యేణాహుః॥ లోకఇతి॥ భో ఈశ ఈశ్వర-సద్రక్షణార్థమవతీర్ణోఽసి చేత్ తథాప్యస్మాకం దుఃఖం స్యాచ్చేత్తర్హి కిమన్యః కశ్చిజ్జరాసంధాదిస్త్వదాజ్ఞామతిలంఘయతి-కించ-త్వయా రక్ష్యమాణోఽపి జనః స్వకర్మజం దుఃఖం ప్రాప్నోత్యేవేతి న విద్మః నచైతదుభయమపి యుక్తమితి భావః॥ ౨౮ ॥ కిం దుఃఖం తదాహుః॥ స్వప్నాయితమితి॥ స్వప్నవజ్జాతం నృపసుఖం నృపోచితం సుఖం - యతః పరతంత్రం విషయసాధ్యం-కించ సంప్రతి శశ్వద్భయం యస్మిన్- తేన మృతతుల్యేన శరీరేణ ధురం పుత్రదారాదిచింతారూపభరం కేవలం వహామః-అహో కష్టం నః-మేవ యమితః పూర్వమేవ నిష్కామాస్సంతస్త్వాం నాశ్రితా ఇత్యాహుః - హిత్వేతి- త్వత్ త్వత్తః యత్ అనీహైః నిష్కామైః లభ్యం ఆత్మని స్వతస్సిద్ధం సుఖం తత్ హిత్వా క్లిశ్యామః॥ ౨౯ ॥ త్వన్మాయాకృతం కర్మబంధం త్వమేవ నివర్తయేతి ప్రార్థయంతే తదితి॥ వియుంక్ష్వ మోచయ-మగధో జరాసంధః-తత్సంజ్ఞికాత్ కర్మపాశాత్-నను భవద్భిరేవ విక్రమ్యతలో నిగృహ్యతామితి చేదత ఆహుః - య ఇతి-య ఏక ఏవ అయుతమతంగజానాం వీర్యం బిభ్రత్సన్ స్వభవనే భూభుజోఽస్మాన్ రురోధ-మృగరాట్ సింహః-అజాన్ మేషానివ-కించ-యుష్మదీయా వయమితి అస్మానధికం బాధత ఇత్యాహుః-య ఇతి-హే ఉదాత్తచక్ర ఉద్యతసుదర్శన యో వై - ద్వినవకృత్వః అష్టాదశవారాన్ - త్వయా సహ మృధే వ

శయానే- తత్ర సప్తదశకృత్వః త్వయా ఖలు భగ్నః పరాజితః- పశ్చాదనంతవీర్యమపి నృలోకనిరతం శరీరవినోదం భగవంతం భవంతం సకృజ్జిత్వా- ఊఢదర్పః ప్రాప్తగర్వః - యుష్మత్ప్రజాః నః అస్మాన్- రుజతి పీడయతి- తత్ తత్ర యత్ యుక్తం కార్యం- తద్విధేహి జరాసంధపీడానివారణమేవేత్యభిప్రాయః॥౩౧॥ దూత ఆహ॥ ఇతీతి॥౩౨॥౩౫॥ అపీతి। భూయాన్ మహాన్ గుణో లాభో యదస్మాకం సర్వలోకవృత్తాంతజ్ఞానమితి॥౩౬॥ నేతి॥ ఈశ్వరాః కర్తారో యేషాం తేషు॥౩౭॥ ఏవమవిదుషేవ భగవతా సర్వజ్ఞేన జరాసంధవధార్థమేవ పాండవచికీర్షితం పృష్టో నారదో మాయేయమితి జ్ఞాత్వాహ త్రిభిః॥ దృష్టా ఇతి॥ విశ్వసృజశ్చ బ్రహ్మణోపి - మాయినో మోహకస్య తే స్వశక్తిభిర్విద్యాదిభిః భూతేష్వంతర్యామితయా చరతో వర్తమానస్య- యద్వాహం- భూతేషు వర్తే- తథాపి భూతాని మాం కిం న పశ్యంతి తత్రాహ- వహ్నేరివ ఛన్నరుచ ఇతి- స్వశక్తిభిరేవ ఛన్నా రుక్ ప్రకాశో యస్య తస్య- అతస్తవేదం ప్రశ్నాదిన మేద్భుతమ్॥ ౩౮॥ తవేతి॥ ఇదం జగత్ కథంభూతం- అసదేవ యత్తవ మాయయా అవిద్యమానాత్మతయా అవభాసతే తజ్జగత్సృజతః- కింతు కేవలం తేతుభ్యం నమః తదేవ శక్యమిత్యాహ తస్మై నమ ఇతి కుతః- స్వేన రూపేణ సర్వతో విలక్షణాత్మనే అచింత్యాయేత్యర్థః॥౩౯॥ నన్వేవంభూతస్య కిం మా

గో మృధే ఖలు భవంతమనంతవీర్యమ్। జిత్వా నృలోకనిరతం సకృదూఢదర్పో యుష్మత్ప్రజారుజతి నోఽజిత తద్విధేహి॥౩౧॥ ఇతి మాగధసంరుద్ధా భవద్దర్శనకాంక్షిణః। ప్రపన్నాః పాదమూలం తే దీనానాం శం విధీయతామ్॥౩౨॥ శ్రీశుకః॥ రాజదూతే బ్రువత్యేవం దేవర్షిః పరమద్యుతిః। బిభ్రత్పింగజటాభారం ప్రాదురాసీద్యథా రవిః॥౩౩॥ తం దృష్ట్వా భగవాన్కృష్ణస్సర్వలోకేశ్వరేశ్వరః। వవంద ఉత్థితః శీర్ష్ణా ససభ్యస్సానుగో ముదా॥౩౪॥ సభాజయిత్వా విధివత్కృతాసనపరిగ్రహమ్। బభాషే సూనృతైర్వాక్యైః శ్రద్ధయా తర్పయన్మునిమ్॥౩౫॥ అపి స్విదద్య లోకానాం త్రయాణామకుతోభయమ్। నను భూయాన్భగవతో లోకాన్పర్యటతో గుణః॥ ౩౬॥ న హి తేఽవిదితం కించిల్లోకేష్వీశ్వరకర్తృషు। అథ పృచ్ఛామహే యుష్మాన్పాండవానాం చికీర్షితమ్॥౩౭॥ నారదః॥ దృష్టా మయా తే బహుశో దురత్యయా మాయా విభో విశ్వసృజశ్చ మాయినః। భూతేషు భూమంశ్చరతః స్వశక్తిభిర్వహ్నేరివ ఛన్నరుచో న మేఽద్భుతమ్॥౩౮॥ తవేహితం కోఽర్హతి సాధు వేదితుం స్వమాయయేదం సృజతో నియచ్ఛతః। యద్విద్యమానాత్మతయావభాసతే తస్మై నమస్తే స్వవిలక్షణాత్మనే॥౩౯॥ జీవస్య యస్సంసరతో విమోక్షణం న జానతోఽనర్థవహాచ్ఛరీరతః। లీలావతారైస్స్వయశః ప్రదీపకం ప్రాజ్వాలయత్త్వా తమహం ప్రపద్యే॥ ౪౦॥ అథాప్యాశ్రావయే బ్రహ్మన్నరలోకవిడంబనమ్। రాజ్ఞః పైతృష్వసేయస్య భక్తస్య చ చికీర్షితమ్॥౪౧॥ యక్ష్యతే త్వాం మఖేంద్రేణ రాజసూయేన పాండవః। *పారమేష్ఠ్యకామో నృపతిస్తద్భవాననుమోదతామ్॥౪౨॥ తస్మిన్దేవ క్రతువరే భవంతం వై సురాదయః। దిదృక్షవస్సమేష్యంతి రాజానశ్చ యశస్వినః॥౪౩॥ శ్రవణాత్కీర్తనాద్ధ్యానాత్పూయంతేఽంతేవసాయినః। తవ బ్రహ్మమయస్యేశ కిము తేక్షాభిమర్శినః॥ ౪౪॥ యస్యామలం దివి యశః ప్రథితం రసాయాం భూమౌ చ తే భువనమంగళ దిగ్వితానమ్। మందాకినీతి దివి భోగవతీతి చాధో గంగేతి చేహ చరణాంబు పునాతి విశ్వమ్॥ ౪౫॥ శ్రీశుకః॥ తత్ర తేష్వాత్మపక్షేష్వగృణత్సు విజిగీషయా।

యా చేష్టితైరిత్యత ఆహ॥ జీవస్యేతి॥ అవిద్యాతమసా ఆవృతత్వేన అనర్థప్రాపకాత్ శరీరాత్సంసరతః- తేనైవ తమసా తస్మాచ్ఛరీరాద్విమోక్షణోపాయమజానతః - ప్రాజ్వాలయత్ ప్రదీపితవాన్ - తం త్వాం యశశ్శ్రవణాదిభిః జీవస్య మోక్షార్థమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ అథేతి॥ ఆశ్రావయే శ్రావయిష్యామి- నరలోకవిడంబనం బ్రహ్మ త్వాం- బ్రహ్మన్నితి పాఠే హే బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్ నరలోకానుకారిణం త్వాం శ్రావయిష్యామీతి॥౪౧॥౪౨॥ న చాత్రైవానుమోదనం కార్యం కింతు తత్రాగంతవ్యమిత్యాశయేనాహ॥ తస్మిన్నితి॥ ౪౩॥ తత్రాగతాశ్చ సర్వే త్వద్దర్శనాదినా పూతా భవిష్యంతీత్యాహ॥ శ్రవణాదితి॥ అంతేవసాయినః శ్వపచా అపి - బ్రహ్మమయస్య వేదమూర్తేః- ఈక్షా చ అభిమర్శశ్చ స్పర్శనం తే విద్యేతే యేషాం తే॥౪౪॥ కైముత్యమతిశయేనాహ॥ యస్యేతి॥ హే భువనానాం మంగళరూప - దివి పాతాళే భూమౌ చ ప్రథితం- యస్య యశః విశ్వం పునాతి- కథంభూతం ప్రథితం దిగ్వితానం దిశాం భువనానాం వితానవదలంకరణం- తథా చరణాంబు చ ప్రథితం పునాతి- కథం తత్ప్రథితం దివి మందాకినీతి- అధశ్చ భోగవతీతి - ఇహ చ భూమౌ గంగేతి- తస్య తవ ఆగమనాత్ సర్వం పవిత్రం మంగళం చ భవిష్యతీతి భావః॥ ౪౫॥ తత్రేతి॥ తత్రైవం నారదేనోక్తే- తేషు తత్ర వర్తమానేష్వాత్మీయేష్వ

ష్వేషు యాదవేషు-జరాసంధస్యజిగీషయా - అగృహ్ణత్స్వననుమన్యమానేషు సత్సు-వాచః పేశైః పేశలవాగ్భిరిత్యర్థః ॥ ౪౬॥త్వమితి॥చక్షుష్టే ఏవ హేతుః-మంత్రార్థానాంమంత్రసాధ్యానాంఅర్థానాంతత్త్వవిత్ పరిపాకవేదితా ॥౪౭॥౪౮॥

—ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.—

శ్లో॥అథైకసప్తతితమేహ్యుద్ధవస్యతుమంత్రతః। ఇంద్రప్రస్థంగతేకృష్ణే పార్థానాంపరమోత్సవః ॥ రాజసూయమిదం కృత్వాభీమదుర్యోధనాదిషు।కలిముత్పాద్యతద్ద్వారా భూభారమహరత్ప్రభుః॥ఇతీతి ॥ దేవర్షేర్మతంరాజసూయగమనం-సభ్యానాంమతంరాజరక్షా-కృష్ణస్యతూభయం॥౧॥యదితి॥ యక్ష్యతఃయాగంకరిష్యతః- పైతృష్వసేయస్య పితృష్వసుఃపుత్రస్య-సాచివ్యంసాహాయ్యం- తచ్చకార్యం-తథాశరణార్థినాంరాజ్ఞాంరక్షాచకార్యా ॥ ౨ ॥ తత్రప్రథమం రాజసూయార్థంగంతవ్యం-తతోరాజరక్షాచకర్తవ్యేత్యాహ-షడ్భిశ్శ్లోకైః॥ యష్టవ్యమితి॥ తతఃదిగ్విజయహేతోఃఉభయార్థః-రాజసూయార్థఃశరణాగతరాజరక్షణార్థశ్చ॥ ౩ ॥ ౪॥ అత్యుత్సుకతయాసద్యఏవజరాసంధంహంతుమిచ్ఛతో యాదవానాలక్ష్యాహ॥సఇతి ॥ అన్యేషాంతతోబలినామపియద్యపిసమబలఏవభీమస్తథాపితంవినా భీమాదేవతస్య మృత్యుర్విహితఇతిభావః॥౫॥నను స్వబలసామ్యేపి సేనాబలంతస్యాధికమితిశంకాందతతఆహ॥ ద్వైరథఇతి ॥ ద్వైరథే ద్వంద్వయుద్ధే-శతేనాక్షౌహిణీభిర్యుతోపి నజేతవ్యఇత్యర్థః - నన్వసౌస్వసైన్యమేవయుద్ధాయనియుంజీత- కుతస్తేనద్వైరథ

వాచఃపేశైస్స్మయన్భృత్యముద్ధవం ప్రాహ కేశవః॥ ౪౬॥ త్వంహినఃపరమంచక్షుస్సుహృన్మంత్రార్థ
తత్త్వవిత్। అథాత్రబ్రూహ్యనుష్ఠేయంశ్రద్ధ్మఃకరవామతత్ ॥ ౪౭ ॥ఇత్యుపామంత్రితోభ
ర్త్రాసర్వజ్ఞేనాపిముగ్ధవత్। సందేశంశిరసాధాయఉద్ధవఃప్రత్యభాషత॥౪౮॥

—ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే - సప్తతితమోఽధ్యాయః.—

యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమానరాజసూయదర్శనార్థంశ్రీకృష్ణప్రస్థానఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య దేవర్షేరుద్ధవోఽబ్రవీత్ । సభ్యానాంమతమాజ్ఞాయకృష్ణస్యచమహామ
తిః॥౧॥ యదుక్తమృషిణాదేవసాచివ్యంయక్ష్యతస్త్వయా ।కార్యంపైతృష్వసేయస్యరక్షాచశరణైషి
ణామ్॥౨॥యష్టవ్యంరాజసూయేనదిక్చక్రజయినావిభో।తతోజరాసంధవధఉభయార్థో మతోహినః॥
౩॥ అస్మాకంచమహానర్థోహ్యనేనైవభవిష్యతి। యశశ్చతవగోవిందరాజ్ఞోబంధాద్విముంచతః॥౪॥
సవైదుర్విషహోరాజా నాగాయుతసమోబలే। బలినామపిచాన్యేషాంభీమం సమబలంవినా॥ ౫॥
ద్వైరథేసతుజేతవ్యోమాశతాక్షౌహిణీయుతః।బ్రహ్మణ్యోభ్యర్థితోవిప్రైర్నప్రత్యాఖ్యాతికర్హిచిత్॥
౬॥ బ్రహ్మవేషధరోగత్వాతంభిక్షేతవృకోదరః। హనిష్యతినసందేహోద్వైరథేతవసన్నిధౌ॥ ౭॥నిమి
త్తంపరమీశస్యవిశ్వసర్గనిరోధయోః। హిరణ్యగర్భశ్శర్వశ్చకాలస్యారూపిణస్తవ॥౮॥గాయంతితేవిశద
కర్మగృహేషుదేవ్యోరాజ్ఞాంస్వశత్రువధమాత్మవిమోక్షణంచ। గోప్యశ్చకుంజరపతేర్జనకాత్మజాయాః
పిత్రోశ్చలబ్ధశరణామునయోవయంచ॥ ౯॥ జరాసంధవధఃకృష్ణభూర్యర్థాయోపకల్పతే। ప్రాయః

మితితత్రాహ- బ్రహ్మణ్యఇతి- నప్రత్యాఖ్యాతిననిరాకరోతి॥౬॥ బ్రహ్మేతి॥ భిక్షేతద్వంద్వయుద్ధంయాచతాం॥తథాపి సమబలత్వాత్సామ్యమేవస్యాదతఆహ - తవసన్నిధావితి॥౭॥ నను అకించిత్కుర్వతోమమసన్నిధానాత్కింస్యాదతఆహ॥నిమిత్తమితి॥అయమర్థః-యథాతవఅరూపస్యకాలాత్మనః-విశ్వసర్గేనిమిత్తంకేవలంహిరణ్యగర్భః-తథాశర్వశ్చ తన్నిరోధే-తద్వత్త్వమేవ సన్నిధిమాత్రేణహంతాభీమసేనోనిమిత్తమాత్రమితి॥ ౮॥ అతోనేనోపాయేనత్వయాశీఘ్రం హంతవ్యఇత్యాశయేనాహ॥గాయంతీతి॥ జరాసంధ నిరుద్ధానాంరాజ్ఞాందేవ్యఃపత్న్యః- తేవిశదంకర్మస్వగృహేషు బాలకలాలనాదౌగాయంతి-కింతత్కర్మ-స్వశత్రోర్జరాసంధస్యవధం- ఆత్మనాంపతీనాంవిమోక్షణంచ- వత్సమారోదీః శ్రీకృష్ణఏవంకరిష్యతీతి-అత్రదృష్టాంతాగోప్యశ్చేత్యాదయః - యథాగోప్యఃశంఖచూడవధంస్వమోక్షంచగాయంతి అవతారాంతరగతంచకుంజరపతేర్నక్రాత్ - జనకాత్మజాయాఃరావణాత్ పిత్రోశ్చకంసగృహాత్ మోక్షం - అతఏవంభూతానాంతాసాం-కృపయాత్వయాతద్దైవకర్తవ్యమితిభావః॥ ౯ ॥కించ॥జరాసంధవఇతి॥భూర్యర్థాయేతి॥తతః శిశుపాలవధాదయోపిసుఖసాధ్యాభవిష్యంతీతిభావః - ఏతచ్చసర్వంభవిష్యత్యేవేతిసంభావయన్నాహ - ప్రాయఇతి- పచ్యతఇతిపాకః కర్మ-తస్యవిపాకఃఫలం- తేనరాజ్ఞాంపుణ్యవిపాకేన-పాపవిపాకేనేతిపాఠాంతరే - జరాసంధాదీ

శాంపాపవిపాకేనేతి-తేనాయంక్రతుస్త్వాభిప్రేతః తత్రగతేత్వయి-సర్వంభవిష్యతీత్యర్థః॥౧౦॥ఇతీతి॥ అచ్యుతంఉపపత్త్యావృతం-యదువృద్ధా ఇత్యనేనఅనిరుద్ధాదయస్తథానాపూజయన్నితిసూచితం॥ ౧౧॥ అథేతి॥అనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞాంప్రార్థ్య-గురూన్వసుదేవాదీన్॥ ౧౨॥ నిర్గమయ్యేతి॥ అవరోధాన్దారాన్-నిర్గమయ్యప్రయాణంకారయిత్వా॥ ౧౩॥పురఇతి॥భటాఃపదాతయః-సాదినఃఅశ్వారోహాః-రథాదినాయకైః - కరాళయాతీవ్రయా-ఆత్మసేనయాపరివృతో నిరాక్రమత్నిరగాత్-పురస్సకాశాత్ మృదంగాదిభిర్వాద్యైః - ప్రఘోషేణ ఘోషితాయాఃకకుభః॥ ౧౪॥ నృవాజీతి॥ నరయానైరశ్వైఃకాంచనశిబికాభిశ్చ- అచ్యుతంపతిమనుయయుః-సువ్రతాఃపతివ్రతాః - వరాణ్యంబరాదీనియాసాం తాః॥ ౧౫॥నరేతి॥నరోష్ట్రాదిభిర్యానైః-అశ్వతరీగర్దభ్యామశ్వాజ్జాతా అనఃశకటం-కరేణుగజీ-పరిజనయోషితోవారయోషితశ్చ-కటకుటయఃఉశీరాదితృణనిర్మితగృహాః- కంబళాంబరాదయశ్చ - ఉపస్కరాఃకుట్యాదిరూపాయాసాం

ప్రాయఃపాపవిపాకేనతవచాభిమతఃక్రతుః॥ ౧౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుద్ధవవచోరాజన్సర్వతోభద్రమచ్యుతమ్। దేవర్షిర్యదువృద్ధాశ్చకృష్ణశ్చప్రత్యపూజయన్॥౧౧॥అథాదిశత్ప్రయాణాయభగవాన్దేవకీసుతః।భృత్యాన్దారుకజైత్రాదీననుజ్ఞాప్యగురూన్విభుః॥౧౨॥నిర్గమయ్యావరోధాన్స్వాన్ససుతాన్సపరిచ్ఛదాన్।సంకర్షణమనుజ్ఞాప్యయదురాజంచశత్రుహన్॥సూతోపనీతంస్వరథమారోహద్గరుడధ్వజం॥౧౩॥పురోరథద్విపభటసాదినాయకైఃకరాళయాపరివృతఆత్మసేనయా।మృదంగభేర్యానకశంఖగోముఖైఃప్రఘోషఘోషితకకుభోనిరాక్రమత్॥ ౧౪॥ నృవాజికాంచనశిబికాభిరచ్యుతంసహాత్మజాఃపతిమనుసువ్రతాయయుః।వరాంబరాభరణవిలేపనస్రజస్సుసంవృతానృభిరసిచర్మపాణిభిః॥ ౧౫॥ నరోష్ట్రగోమహిషఖరాశ్వతర్యనఃకరేణుభిఃపరిజనవారయోషితః। స్వలంకృతాఃకటకుటికంబళాంబరాద్యుపస్కరాయయురధియుజ్యసర్వశః॥ ౧౬॥ బలంబృహద్ధ్వజపటఛత్రచామరైర్వరాయుధాభరణకిరీటవర్మభిః।దివాంశుభిస్తుములరవంబభౌరవేర్యథార్ణవఃక్షుభితతిమింగిలోర్మిభిః॥ ౧౭॥అథోమునిర్యదుపతినాసభాజితఃప్రణమ్యతంహృదివిదధద్విహాయసా।నిశమ్యతద్వ్యవసితమాహృతార్హణోముకుందసందర్శననిర్వృతేంద్రియః॥ ౧౮ ॥ రాజదూతమువాచేదంభగవాన్ప్రీణయన్గిరా। మాభైష్టదూతభద్రంవోఘాతయిష్యామిమాగధమ్॥౧౯॥ఇత్యుక్తఃప్రస్థితోదూతోయథావదవదన్నృపాన్। తేపిసందర్శనంశౌరేఃప్రత్యైక్షన్యన్ముముక్షవః॥౨౦॥ఆనర్తసౌవీరమరూన్తీర్త్వావినశనంహరిః। గిరీన్నదీరతీయాయపురగ్రామవ్రజాకరాన్॥ ౨౧॥ తతోదృషద్వతీంతీర్త్వాముకుందోథసరస్వతీమ్। పాంచాలానథమత్స్యాంశ్చశక్రప్రస్థముపాగమత్॥౨౨॥తముపాగతమాకర్ణ్యప్రీతోదుర్దర్శనంనృణామ్।అజాతశత్రుర్నిరగాత్సోపాధ్యాయస్సుహృద్వృతః॥ ౨౩॥ గీతవాదిత్రఘోషేణబ్రహ్మఘోషేణభూయసా। అభ్యయాత్సహృషీకేశంప్రాణాఃప్రాణమివాగతమ్॥ ౨౪॥ దృష్ట్వావిక్లిన్నహృదయః కృష్ణంస్నేహేనపాండవః।చిరాద్దృష్టంప్రియతమంసస్వజేస్మపునఃపునః॥ ౨౫॥ దోర్భ్యాంపరిష్వజ్యరమామలాలయంముకుందగాత్రంనృపతిర్హతాశుభః। లేభేపరాంనిర్వృతిమశ్రులోచనోహృష్యత్తనుర్విస్మృతలోకవిభ్రమః॥ ౨౬॥ తంమాతులేయంపరిరభ్యనిర్వృతోభీమస్స్మయన్ప్రేమజలాకులేంద్రియః యమౌకిరీటీచసుహృత్తమంముదాప్రవృద్ధబాష్పాఃపరిరేభిరేచ్యుతమ్॥౨౭॥యుధిష్ఠిరస్యాభిమస్యాకృత్వాపాదాభివందనమ్।అర్జునేనపరిష్వక్తోయమాభ్యామభివందితః॥౨౮॥బ్రాహ్మణేభ్యోనమస్కృత్యవృద్ధేభ్యశ్చయథార్హతః।మా

తాః-అధియుజ్యబలీవర్దాదిషు తానుపస్కరాన్దృఢంసన్నహ్య॥౧౬॥బలమితి॥రవేరంశుభిశ్చతద్బలందివాబభౌ - కథంభూతం-తుములరవంఆకులస్వనం-క్షుభితైస్తిమింగిలైఃఊర్మిభిః॥౧౭॥అథో ఇతి॥ మునిర్నారదోవిహాయసాయయావితిశేషః॥౧౮॥ రాజేతి॥మాభైష్టేతిబహుత్వంరాజాభిప్రాయేణ ॥ ౧౯ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రత్యైక్షన్ప్రత్యైక్షంత-యత్ యస్మాత్ముముక్షవః॥౨౦॥ఆనర్తేతి॥ఆనర్తాదయోమార్గస్థదేశాః- తాన్తీర్త్వాఅతిక్రమ్యవినశనంకురుక్షేత్రంగిరీన్రైవతకాదీన్-అతీయాయఅతిక్రాన్తవాన్॥౨౧॥తతఇతి॥శక్రప్రస్థంఇంద్రప్రస్థం॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ గీతేతి ॥ ప్రాణాఃఇంద్రియాణిప్రాణముఖ్యం ప్రాణమివ॥౨౪॥దృష్ట్వేతి॥సస్వజేపరిరేభే॥ ౨౫॥ దోర్భ్యామితి॥రమాయాఃఅమలంనిర్దోషంఆలయం -విస్మృతోలోకవిభ్రమఃలోకవ్యాపారోయేనసః॥ ౨౬ ॥ ౨౭॥యుధిష్ఠిరస్య అర్జునేనసమత్వాత్ పరిష్వక్త ఏవ కేవలం -

యమాభ్యాం నకులసహదేవాభ్యాం అభివందితః నమస్కృతశ్చేతి॥ ౨౮ ॥ ౩౧॥ సంసిక్తేతి॥ చిత్రధ్వజాదిభిర్విరాజమానం॥ ౩౨॥ ఉద్దీప్తేతి॥ ప్రతిసద్మ-ఉద్దీప్తైర్దీపైః బలిభిః పుష్పాదిప్రకరైశ్చ - జుష్టం జాలేభ్యో గవాక్షేభ్యో వినిర్గతైర్ధూపైః రుచిరం- విలసంత్యః పతాకాః యస్మిన్ తత్ -మూర్ధన్యాః మూర్ధ్ని ధృతాః- హేమకలశాః యేషాం తైః-రజతమయాని రూప్యమయా ని-ఉరూణి స్థూలాని-శృంగాణి కలశాధస్తనభూమికాః యేషాం తైః-భవనైర్జుష్టం కురురాజస్య ధామ పురం దదర్శ ॥ ౩౩॥ ప్రాప్తమితి॥ నరాణాం లోచనాని తేషాం పానస్య సారసౌందర్యసాదర వీక్షణస్య- పాత్రం విషయభూతం - కింపునర్నారీణా మిత్యర్థః-ఔత్సుక్యేన ఇష్టార్థోద్యుక్తత్వేన-విశ్లథితాః స్రస్తాః- కేశదుకూలబంధా యాసాం తాః॥ ౩౪॥ తస్మిన్నితి॥ సుష్ఠు స్వాగతం తత్ప్రశ్నాదికం ప్రియం- ఉత్స్మయవీక్షితేనైవ విదధుః॥ ౩౫॥ ఊచురితి॥ ఉడుపసహాః చంద్రసహచరా ఇత్యర్థః అమూభిః కిం పుణ్యమకారీతి॥ ౩౬॥ తత్రేతి॥ శ్రేణ్యః ఏకశిల్పోపజీవినాం సంఘాః తేషు ముఖ్యాశ్చ॥ ౩౭॥ అంతఃపురేతి ॥ అ

నితో మానయామాస కురుసృంజయకేకయాన్ ॥ ౨౯॥ సూతమాగధగంధర్వా వందినశ్చోపమంత్రిణః। మృ
దంగశంఖపటహవీణాపణవవేణుభిః॥ బ్రాహ్మణాశ్చారవిందాక్షం తుష్టువుర్ననృతుర్జగుః ॥ ౩౦॥ ఏవం సు
హృద్భిః పర్యస్తః పుణ్యశ్లోకశిఖామణిః। సంస్తూయమానో భగవాన్ వివేశాలంకృతం పురమ్॥ ౩౧॥ సంసిక్త
వర్త్మ కరిణాం మదగంధతోయైశ్చిత్రధ్వజైః కనకతోరణపూర్ణకుంభైః। మృష్టాత్మభిర్నవదుకూలవిభూష
ణస్రగ్గంధైర్నృభిర్యువతిభిశ్చ విరాజమానమ్॥ ౩౨॥ ఉద్దీప్తదీపబలిభిః ప్రతిసద్మజాలనిర్యాతధూపరుచిరం
విలసత్పతాకమ్। మూర్ధన్యహేమకలశైః రజతోరుశృంగైర్జుష్టం దదర్శ భవనైః కురురాజధామ॥ ౩౩॥ ప్రా
ప్తం నిశమ్య నరలోచనపానపాత్రమౌత్సుక్యవిశ్లథితకేశదుకూలబంధాః। సద్యో విసృజ్య గృహకర్మ పతీం
శ్చ తల్పే ద్రష్టుం యయుర్యువతయః స్మ నరేంద్రమార్గే॥ ౩౪॥ తస్మిన్ సుసంకుల ఇభాశ్వరథద్విపద్భిః కృష్ణం
సభార్యముపలభ్య గృహాధిరూఢాః। నార్యో వికీర్య కుసుమైర్మనసోపగూహ్య సుస్వాగతం విదధురుత్స్మయవీ
క్షితేన॥ ౩౫॥ ఊచుః స్త్రియః పథి నిరీక్ష్య ముకుందపత్నీస్తారా యథోడుపసహాః కిమకార్యమూభిః। యచ్చక్షు
షాం పురుషమౌలిరుదారహాసలీలావలోకకలయోత్సుకమాతనోతి॥ ౩౬॥ తత్ర తత్రోపసంగమ్య పౌరా
మంగళపాణయః। చక్రుస్సపర్యాం కృష్ణాయ శ్రేణీముఖ్యా హతైనసః॥ ౩౭॥ అంతఃపురజనైః ప్రీత్యా ము
కుందః ఫుల్లలోచనైః। ససంభ్రమైరభ్యుపేతః ప్రావిశద్రాజమందిరమ్॥ ౩౮॥ పృథా విలోక్య భ్రాత్రే
యం కృష్ణం త్రిభువనేశ్వరమ్। ప్రీతాత్మోత్థాయ పర్యంకాత్సస్నుషా పరిషస్వజే॥ ౩౯॥ గోవిందం గృహమానీ
య దేవదేవేశమాదృతః। పూజాయాం నావిదత్కృత్యం ప్రమోదోపహతో నృపః॥ ౪౦॥ పితృష్వసుర్గురు
స్త్రీణాం కృష్ణశ్చక్రేభివాదనమ్। స్వయం చ కృష్ణయా రాజన్ భగిన్యా చాభివాదితః॥ ౪౧॥ శ్వశ్ర్వా సం
చోదితా కృష్ణా కృష్ణపత్నీస్తు సర్వశః। ఆనర్చ రుక్మిణీం సత్యాం భద్రాం జాంబవతీం తథా॥ ౪౨॥ కాళిందీం
మిత్రవిందాం చ శైబ్యాం నాగ్నజితీం సతీమ్। అన్యాశ్చాభ్యాగతా యాస్తా వాసస్స్రఙ్మండనాదిభిః ॥ ౪౩॥
సుఖం నివాసయామాస ధర్మరాజో జనార్దనమ్। ససైన్యం సానుగామాత్యం సభార్యం చ నవం నవమ్॥ ౪౪॥
తర్పయిత్వా ఖాండవేన వహ్నిం ఫల్గునసంయుతః। మోచయిత్వా మయం యేన రాజ్ఞే దివ్యా సభా కృతా ॥
౪౫॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షయా। విహరన్ రథమారుహ్య ఫల్గునేన భటైర్వృతః॥ ౪౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ఏకసప్తతితమోధ్యాయః.

భ్యుపేతః అభిగమనేన సత్కృతః॥ ౩౮॥ పృథేతి॥ సస్నుషా ద్రౌపదీసహితా॥ ౩౯॥ గోవిందమితి ॥ కృత్యం ప్రకారవిశేషం ప్రమోదేన ఉపహతః అభిభూతః॥ ౪౦॥ పితృష్వసురితి॥ గురుస్త్రీణాం కృష్ణయా ద్రౌపద్యా - భగిన్యా సుభద్రయా ॥ ౪౧ ॥ శ్వశ్వ్రేతి॥ ఆనర్చ అర్చితవతీ॥ ౪౨॥ కాళిందీమితి॥ అన్యాశ్చ యాః కృష్ణపత్న్యో భ్యాగతాః తా అపి॥ ౪౩॥ సుఖమితి॥ ప్రత్య హం నవం నవం యథా భవతి తథా సుఖం నివాసయామాస॥ ౪౪॥ కథంభూతం॥ తర్పయిత్వేతి॥ యః ప్రేమ్ణా నిత్యం ఫల్గునే న సంయుతః అత ఏవ తస్య సహాయేన ఖాండవేన వహ్నిం తర్పయిత్వా - తత్ర చ మయం మోచయిత్వా - తం మయం ప్రయుజ్య యుధిష్ఠిరాయ దివ్యా సభా కృతా తం శ్రీకృష్ణం - అనేన రాజ్ఞః కృష్ణోపకారానుస్మరణం-సభాయా దివ్యత్వాద్యథా మనోరథం సర్వావకాశ సంపాదనంచ దర్శితమితి ॥ ౪౫ ॥ ౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ తతో ద్విసప్తతితమే రాజ్ఞా కార్ష్ణ్యం పృష్టే। దుర్జయం మాగధం బుద్ధ్వా భీమేనాఘాతయద్ధరిః॥ ఏకదేతి॥ ఆస్థితః ఆసన
మితి శేషః॥౧॥ ఆచార్యైరితి॥ శృణ్వతామేవేతి యుష్మాభిః ప్రసన్నైః ప్రీతైః కరోమి తత్ అన్యః కశ్చిదపి కర్తుం న సమర్థ ఇతి నిశ్చి
త్య సర్వానేవ తాన్ ఆదృత్య కృష్ణమువాచేత్యర్థః। అథవా ప్యభోభో కృష్ణభక్తవత్సలేత్యేవం సంబోధ్య॥౨॥ క్రతురితి॥ విభూ
తీః అంశాన్॥౩॥ విషయచక్రవర్తినాం మనోరథః కథం త్వయా క్రియత ఇతి చేదత ఆహ॥ త్వత్పాదుకే ఇతి॥ పరి యే చరంతీతి య
థ్యవ్యవధానమార్షం- యే పరిచరంతి దేహేన- ధ్యాయంతి మనసా- అభద్రస్య నశనే నాశకే గృణంతి వాచా- తే భవస్యా
పవర్గం మోక్షం విందంతి- యద్యాశాసతే- తర్హి ఆశిషోపి త ఏవ విందంతి- నాన్యే చక్రవర్తినోపీతి॥౪॥ భగవతో భక్తప
క్షపాతమావిష్కర్తుం వ్యాజమాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ పశ్యతు సాక్షాత్ ఏవం నిశ్చిన్వంతు- యే కర్మాదిప్రధానాః- కేచిత్కురుసృం
జయాః భగవద్భక్తిం న మన్యంతే- తేషాం మోహనివృత్తయే త్వాం యే భజంతి యే వా న భజంతి- తేషాముభయేషాం- నిష్ఠాం
ప్రదర్శయ స్థితిం ప్రకటయేతి॥౫॥ నను రాగాదిరహితే మయి కథమిదం వైషమ్యం స్యాత్తత్రాహ॥ నేతి॥ స్వః పర ఇతి భేదమతి
స్తవ న స్యాదేవ- కుతః- బ్రహ్మణో నిరుపాధేః- కించ- సర్వస్యాత్మనః- అతః సమదృశః- కించ- స్వసుఖానుభూతేః - అతో రా

—— ❋ దిగ్విజయజరాసంధవధాదికథాప్రారంభఘట్టః ❋ ——

శ్రీశుకః॥ ఏకదా తు సభామధ్య ఆస్థితో మునిభిర్వృతః । బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైర్భ్రాతృభిశ్చ
యుధిష్ఠిరః॥ ౧॥ ఆచార్యైః కులవృద్ధైశ్చ జ్ఞాతిసంబంధిబాంధవైః॥ శృణ్వతామేవ చైతేషామాభాష్యేద
మువాచ హ॥ ౨॥ యుధిష్ఠిరః॥ క్రతురాజేన గోవింద రాజసూయేన పావనీః। యక్ష్యే విభూతీర్భవతస్తత్సం
పాదయ నః ప్రభో॥ ౩॥ త్వత్పాదుకే అవిరతం పరి యే చరంతి ధ్యాయంత్యభద్రనశనే శుచయో గృణంతి।
విందంతి తే కమలనాభ భవాపవర్గమాశాసతే యది త ఆశిష ఈశ నాన్యే॥౪॥ తద్దేవదేవ భవతశ్చరణారవిం
దసేవానుభావమిహ పశ్యతు లోక ఏషః । యే త్వాం భజంతి న భజంత్యుత వోభయేషాం నిష్ఠాం ప్రదర్శయ వి
భో కురుసృంజయానామ్॥ ౫॥ న బ్రహ్మణస్స్వపరభేదమతిస్తవ స్యాత్సర్వాత్మనస్సమదృశస్స్వసుఖాను
భూతేః। సంసేవతాం సురతరోరివ తే ప్రసాదస్సేవానురూపముదయో న విపర్యయోఽత్ర॥ ౬॥ శ్రీభగవాన్॥
సమ్యగ్వ్యవసితం రాజన్ భవతా శత్రుకర్శన । కల్యాణీ యేన తే కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥ ౭॥ ఋషీణాం
పితృదేవానాం సుహృదామపి నః ప్రభో । సర్వేషామపి భూతానామీప్సితః క్రతురాడయం॥ ౮॥ విజిత్య
నృపతీన్సర్వాన్కృత్వా చ జగతీం వశే । సంభృత్య సర్వసంభారానాహరస్వ మహాక్రతుం॥ ౯॥ ఏతే తే
భ్రాతరో రాజన్ లోకపాలాంశసంభవాః । జితోఽస్మ్యాత్మవతా తేఽహం దుర్జయో యోఽకృతాత్మభిః॥
౧౦॥ న కశ్చిన్మత్పరం లోకే తేజసా యశసా శ్రియా। విభూతిభిర్వాభిభవేద్దేవోఽపి కిము పార్థివః॥ ౧౧॥
శ్రీశుకః॥ నిశమ్య భగవద్గీతం ప్రీతః ఫుల్లముఖాంబుజః। భ్రాతౄన్ దిగ్విజయేఽయుంక్త విష్ణుతేజోపబృం
హితాన్॥ ౧౨॥ సహదేవం దక్షిణస్యామాదిశత్సహ సృంజయైః। దిశి ప్రతీచ్యాం నకులముదీచ్యాం సవ్యసాచి
నమ్॥ ప్రాచ్యాం వృకోదరం మత్స్యైః కేకయైస్సహ మద్రకైః॥౧౩॥ తే విజిత్య నృపాన్ వీరా ఆజహ్రుర్ది
గ్భ్య ఓజసా। అజాతశత్రవే భూరి ద్రవిణం నృప యక్ష్యతే॥ ౧౪॥ శ్రుత్వాజితం జరాసంధం నృపతేర్ధ్యాయ

గాద్యభావాదితి భావః- తథాపి సంసేవ్యమానానామేవ త్వత్ప్రసాదో నాన్యేషాం- తత్రాపి సేవానురూపః- ఉదయః ఫ
లం- న త్వత్ర విపర్యయః అన్యథాభావః యథా కల్పద్రుమస్య రాగాదిరాహిత్యేపి సేవకేష్వేవ ఫలజనకత్వం నాన్యేష్వితి॥
౬॥ సత్యం భక్తానామేవ కైవల్యాది నాన్యేషామిత్యనుమోదమాన ఆహ॥ సమ్యగితి॥ శత్రుకర్శనేతి సంబోధయన్ సర్వరా
జవిజయశక్తిం సంభావయతి అనుభవిష్యతి సర్వలోకవ్యాప్తా భవిష్యతీత్యర్థః॥౭॥౮॥ కిమత్ర మయా అన్యేన వా సంపాద
నీయం తవ సుకర ఏవ రాజసూయ ఇత్యాహ॥ విజిత్యేతి॥ జగతీం సర్వాం పృథివీం- సంభారాన్ యజ్ఞోపస్కరాన్- సంభృత్య
సంపాద్య ఆహరస్వ ఆహర అనుతిష్ఠేత్యర్థః॥౯॥ నను నృపతివిజయాదికథం శక్యం స్యాదత ఆహ॥ ఏత ఇతి॥ కించ- ఆత్మవతా
జితేంద్రియేణ- తే త్వయా- అహమపి జితోస్మి వశీకృతోస్మి- అకృతాత్మభిః అజితేంద్రియైః॥ ౧౦॥ ఆస్తాం తావదేవం భ్రాత
స్వాతంత్ర్యపరైరభిభవశంకా- కించ- కమపి మత్పరం కోపి నాభిభవితుం ప్రభవతీత్యాహ॥ నేతి॥ తేజసా ప్రభావేన- విభూతిభిః
సైన్యాదిసామగ్రీభిః॥ ౧౧॥ నిశమ్యేతి॥ అయుంక్త నియుక్తవాన్- విష్ణోస్తేజసా ఉపబృంహితాన్ సంవర్ధితాన్- విష్ణుతే
జోపబృంహితానితి సంధిరార్షః॥౧౨॥ సహదేవమితి॥ నకులాదీనాం మత్స్యాదిభిస్సహేతి యథాసంఖ్యం సంబంధః॥౧౩॥

తథేతి॥ కథంభూతా తాయయత్యాతేయాగంకరిష్యతేఽగర॥ ప్రస్త్వేతి॥ ఆద్యోహరిః శ్రీకృష్ణః ॥ ౧౫॥ భీమసేనఇతి॥ బ్రహ్మలింగ
ధరాః బ్రాహ్మణవేషధారిణః-యతః యత్ర-బృహద్రథసుతో జరాసంధః॥౧౬॥ తమితి॥ గృహేషువర్తమానం - సమయా
చంత సమ్యక్ యాచితవంతః ప్రార్థయామానురిత్యర్థః॥౧౭॥ రాజన్నితి॥ నన్విదంకామయామహ ఇతివిశేషోనిర్దిశ్య
తాం-అన్యథాయస్యపుత్రాశ్చేర్విరోగోదుస్సహః - సకథం దేయః తథా రాజమండనం కిరీటాద్యదేయంయత్ -తద్భిక్షు
భ్యః కథం దేయం-తథాతిరమ్యం రత్నాభరణాదిపుత్రాదయోగ్యం కథంపరస్మై దేయమితి శేదత ఆహుః॥౧౮॥ కిమితి॥ అ
త్రిదృష్టాంతత్వేనార్థాంతరమాహుః-కిమకార్యమితి-యథా అసాధూనామకార్యంనాస్తి-తథాతితిక్షూణాం దుర్ధర్షం
దుస్సహంనాస్తి- వదాన్యానామత్యుదారాణాంఅదేయం దాతుమయోగ్యంనాస్తి - సమదర్శినాం శత్రుమిత్రాదీక్ష స
మం పశ్యతాం-పరశ్చనాస్తి-అతః కింవిశేషనిర్దేశేనేత్యర్థః॥ ౧౯॥ కించ- అధ్రువేణశరీరేణమహద్గలాదివత్ ప్రాణావపి నవం
చనీయా ఇత్యాశయేనాహుః॥ యఇతి॥ నచినోతి నసంపాదయతి-వాచ్యః నింద్యః ॥ ౨౦ ॥ హరిశ్చంద్రఇతి॥ విశ్వామిత్రా
నృణ్యాయ హరిశ్చంద్రో భార్యాత్మాదిసర్వం విక్రీయస్వయం చండాలతాం ప్రాప్తో వ్యసనిర్విణ్ణః - సహాయోధ్యావాసి
తోహరిః॥ ఆహూయ ప్రాఞ్జలిం తమేవాద్యుద్ధవోయముదాచహ॥ ౧౫॥ భీమసేనోఽర్జునః కృష్ణో బ్రహ్మలింగ
ధరాస్త్రయః॥ జగ్ముర్గిరివ్రజం తాత బృహద్రథసుతో యతః॥ ౧౬॥ తం గత్వాతిథ్యవేళాయాం గృహేషుగృ
హమేధినం॥ బ్రహ్మణ్యం సమయాచంత రాజన్యా బ్రహ్మలింగినః ॥ ౧౭ ॥ రాజన్విద్ధ్యతిథీన్ప్రాప్తానర్థినో
దూరమాగతాన్॥ తన్నః ప్రయచ్ఛ భద్రం తే యద్వయం కామయామహే॥ ౧౮॥ కిందుర్మర్షం తితిక్షూ
ణాంకిమకార్యమసాధుభిః॥ కిమదేయం వదాన్యానాం కః పరస్సమదర్శినామ్ ॥ ౧౯ ॥ యోఽనిత్యేన శరీరేణ స
తాం గేయం యశో ధ్రువమ్॥ నచినోతి స్వయం కల్యస్సవాచ్యశ్శోచ్య ఏవ సః॥ ౨౦॥ హరిశ్చంద్రో రంతిదేవ ఉం
ఛవృత్తిశ్శిబిర్బలిః॥ వ్యాధః కపోతో బహవో హ్యధ్రువేణ ధ్రువం గతాః ॥ ౨౧ ॥ శ్రీశుకః॥ స్వరైరాకృతిభి
స్తాంస్తు ప్రకోష్ఠైర్జ్యాహతైరపి॥ రాజన్యబంధూన్విజ్ఞాయ దృష్టపూర్వానచింతయత్॥ ౨౨॥ రాజన్య
బంధవో హ్యేతే బ్రహ్మలింగాని బిభ్రతి॥ దదామి భిక్షితం తేభ్య ఆత్మానమపి దుస్త్యజమ్॥ ౨౩॥ బలేర్ను శ్రూ
యతే కీర్తిర్వితతా దిక్ష్వకల్మషా॥ ఐశ్వర్యాద్భ్రంశితస్యాపి విప్రవ్యాజేన విష్ణునా॥ ౨౪॥ శ్రియం జిహీర్షత
ఇంద్రస్య విష్ణవే ద్విజరూపిణే॥ జానన్నపి మహీం ప్రాదాద్వార్యమాణోఽపి దైత్యరాట్॥ ౨౫ ॥ జీవతా
బ్రాహ్మణార్థాయ కోన్వర్థః క్షత్రబంధునా॥ దేహేన పతమానేన నేహతా విపులం యశః॥ ౨౬॥ ఇత్యు
దారమతిః ప్రాహ కృష్ణార్జునవృకోదరాన్ । హే విప్రా వ్రియతాం కామో దదామ్యాత్మశిరోఽపి వః॥
౨౭॥ శ్రీభగవాన్॥ యుద్ధం నో దేహి రాజేంద్ర ద్వంద్వశో యది మన్యసే । యుద్ధార్థినో వయం ప్రా
ప్తా రాజన్యా నాన్యకాంక్షిణః॥ ౨౮॥ అసౌ వృకోదరః పార్థస్తస్య భ్రాతార్జునో హ్యయమ్ । అనయో
ర్మాతులేయం మాం కృష్ణం జానీహి తే రిపుమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఏవమావేదితో రాజా జహాసోచ్చైస్స మాగధః॥ ఆహ
చామర్షితో మంద యుద్ధం తర్హి దదామి వః॥ ౩౦॥ నత్వయా భీరుణా యోత్స్యే యుధి విక్లబచేతసా॥
భిర్జనైః స్వర్గం గతః-రంతిదేవస్సకుటుంబః అష్టాచత్వారింశదహస్యలబ్ధోదకోఽపి కథంచిల్లబ్ధాన్నోదకాద్యతిథిభ్యో దత్వా
బ్రహ్మలోకం గతః - ఉంఛవృత్తిర్ముద్గలః షణ్మాసం సీదత్కుటుంబోఽప్యాతిథ్యదానేన బ్రహ్మలోకం గతః - శిబిః శరణాగత
కపోతరక్షణాయస్వమాంసం శ్యేనాయదత్వాదివం గతః - బలిః సర్వస్వం బ్రాహ్మణవేషధారిణే వామనాయ హరయే ద
త్వాతమేవాత్ర సాక్షాత్కార-కపోతశ్చాతిథయే వ్యాధాయ కపోత్యా సహాత్మమాంసం దత్వా విమానేన దివం గతః - వ్యాధ
స్తయోః సత్యం వీక్ష్యస్వయమతినిర్విణ్ణో మహాప్రస్థానేన వాగ్నిం నిదగ్ధదేహో నిష్కల్మషో దివమారురోహ - ఏవమ
న్యేచబహవో హ్యధ్రువేణశరీరేణ ధ్రువం లోకం గతా ఇతి॥ ౨౧॥ స్వరైరితి ॥ జ్యాహతైర్జ్యాఘాతకిణాంకితైః-దృష్టపూ
ర్వాన్ ద్రౌపదీస్వయంవరాదిషు ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ బలేరితి॥ ఇంద్రస్య శ్రియం జిహీర్షతా విప్రవ్యాజేన విష్ణునా-భ్రంశిత
స్యాపి బలేః శ్రూయతే ను అహో న శ్రూయత ఇతి పాఠే న శ్రూయతే కిం - అపితు శ్రూయత ఏవేతి ॥ ౨౪ ॥ శ్రియమితి ॥
తద్శ్లాఘతే ఏష్వప ఇతి-శుక్రేణ వార్యమాణోఽపి-అత ఏవ విష్ణురితి జానన్నపి ॥ ౨౫ ॥ జీవతేతి॥ పతమానేన పతతా-క్షత్రబం
ధునా దేహేన - బ్రాహ్మణార్థాయ విపులం యశః - నేహతా నేహమానేన అసంపాదయతా కోను అర్థః నకోఽపీత్యర్థః॥
౨౬ ॥ ఇత్యేతి॥ క్షత్రేవం సిశ్చిత్యాహ- హే విప్రా ఇతి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ - జన్యతామేవ ప్రపంచయతి॥ అసావితి॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ నేతి॥

యత స్త్వం మథురాయాత్ సముద్రం శరణం గత ఇతి॥ ౩౧॥ అయమితి॥ వయసా ప్యతుల్యః - నాతిసత్త్వః అనతిబలశ్చ - నచ దేహేన మయా సమః. అతోర్జునో యోద్ధా న భవేత్ - భీమస్తు భవేత్ యతో మమ తుల్యబల ఇతి॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ ప్రాదాయ దత్వే త్యర్థః॥ ౩౩॥ తత ఇతి॥ సమేఖలే యుద్ధాంగణే॥ ౩౪॥ మండలానీతి॥ మండలాని గదాయుద్ధగతి భేదాన్ - సవ్యం దక్షిణం చ యథా స్యాత్తథా రంగిణోః రంగగతయోః నటయో రివ పేతి నిర్భరతేత్వేఉపమా॥ ౩౫॥ తత ఇతి॥ చటచటేతి గదయోః పరస్పరాఘాత శబ్దానుకరణం వజ్రస్య నిష్పేషః పాతః తత్సదృశః - యుధ్యమానయోః దంతినో ర్దంతాఘాత శబ్ద ఇవ శుశుభే॥ ౩౬॥ తే ఇతి॥ అంసకట్యాదీను పేత్య - దీప్తమన్యుర్యయో స్తయోర్ద్విరదయోః గజయోః అర్కశాఖాభ్యాం యుధ్యతోః యుధ్యమానయో తే యథా చూర్ణీభవత స్తద్వత్॥ ౩౭॥ ఇత్థమితి॥ ఆపిష్టాం చూర్ణీ చక్రతుః॥ ౩౮॥ తయోరితి॥ శిక్షా అభ్యాసః బలం సత్త్వం - ఓజః ప్రభావః - సమాని తాని యయో స్తయోః॥ ౩౯॥ శత్రోరితి॥ జన్మశకలరూపం - మృతిః పునః శకలీభావః - ఏతే విద్వాన్ - జరానామ కాచిద్రాక్షసీ - తత్కృతం జీవితం - అచింతయత్ - కథమసౌ శకలీభవేదితి॥ ౪౦॥ సచింత్యేతి॥ విటపం

మథురాం స్వపురీం త్యక్త్వా సముద్రం శరణం గతః॥ ౩౧॥ అయం తు వయసా తుల్యో నాతిసత్త్వో న మే సమః ।
అర్జునో నోత యోద్ధా భీమస్తుల్యబలో మమ ॥ ౩౨ ॥ ఇత్యుక్త్వా భీమసేనాయ ప్రాదాయ మహతీం
గదామ్ । ద్వితీయాం స్వయమాదాయ నిర్జగామ పురాద్బహిః॥ ౩౩॥ తతస్సమేఖలే వీరౌ సంయుక్తావితరేతరమ్ । జఘ్నతుర్వజ్రకల్పాభ్యాం గదాభ్యాం రణదుర్మదౌ॥ ౩౪॥ మండలాని విచిత్రాణి సవ్యం దక్షిణ
మేవ చ । చరతోశ్శుశుభే యుద్ధం నటయోరివ రంగిణోః॥ ౩౫॥ తతశ్చటచటాశబ్దో వజ్రనిష్పేషసన్నిభః । గ
దయోః క్షిప్తయో రాజన్ దంతయోరివ దంతినోః॥ ౩౬॥ తే వై గదే భుజజవేన నిపాత్యమానే అన్యోన్యతోం
సకటిపాదకరోరుజత్రుమ్ । చూర్ణీబభూవతురుపేత్య యథార్కశాఖే సంయుధ్యతోర్ద్విరదయోరివ
దీప్తమన్వ్యోః ॥ ౩౭ ॥ ఇత్థం తయోః ప్రహతయో ర్గదయోర్నృవీరౌ క్రుద్ధౌ స్వముష్టిభిరయస్స్పర్శై ర
పిష్టామ్। శబ్ద స్తయోః ప్రహరతో రిభయోరివాసీ న్నిర్ఘాతవజ్రపరుష స్తలతాడనోత్థః॥ ౩౮॥ తయో రే
వం ప్రహరతోస్సమశిక్షాబలౌజసోః। నిర్విశేష మభూద్యుద్ధ మక్షీణబలయోర్నృప॥ ౩౯॥ శత్రోర్జన్మమృ
తీ విద్వాన్ జీవితం చ జరాకృతమ్। పార్థమాప్యాయయన్ స్వేన తేజసా చింతయద్ధరిః॥ ౪౦॥ సంచింత్యారి
వధోపాయం భీమస్యామోఘదర్శనః। దర్శయామాస విటపం పాటయన్నివ సంజ్ఞయా॥ ౪౧॥ తద్విజ్ఞా
య మహాసత్త్వో భీమః ప్రహరతాంవరః। గృహీత్వా పాదయోశ్శత్రుం పాతయామాస భూతలే॥ ౪౨॥ ఏ
కం పాదం పదాక్రమ్య దోర్భ్యామన్యం ప్రగృహ్య సః। గుదతః పాటయామాస శాఖామివ మహాగజః॥ ౪౩॥
ఏకపాదోరువృషణకటిపృష్ఠస్తనాంసకే। ఏకబాహ్వక్షిభ్రూకర్ణే శకలే దదృశుః ప్రజాః ॥ ౪౪ ॥ హాహా
కారో మహానాసీన్నిహతే మగధేశ్వరే। పూజయామాసతుర్భీమం పరిరభ్య జయాచ్యుతౌ ॥ ౪౫ ॥ సహ
దేవం తత్తనయం భగవాన్ భూతభావనః। అభ్యషించదమేయాత్మా మగధానాం పతిం ప్రభుః ॥ మోచయా
మాస రాజన్యాన్ సంరుద్ధా మాగధేన యే॥ ౪౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - ద్విసప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అయుతే ద్వే శతాన్యష్టౌ లీలయా యుధి నిర్జితాః। తే నిర్గతా గిరిద్రోణ్యాం మలినా మలవాససః॥
౧॥ క్షుత్క్షామాశ్శుష్కవదనాస్సంరోధపరికర్శితాః। దదృశుస్తే ఘనశ్యామం పీతకౌశేయవాససమ్ ॥ ౨ ॥ శ్రీ
శాఖాం - కరేణ విటపం గృహీత్వా హరిర్భీమస్య యథా అహం విటపం పాటయామి - తథా త్వమేనం విపాటయేతి - సంజ్ఞయా
సంకేతేన - అరివధోపాయం దర్శయామాసేత్యర్థః॥ ౪౧॥ ౪౩॥ ఏకేతి॥ ఏకైకః పాదాదిః యయో స్తే శకలే । ౪౪ ॥ ౪౫ ॥
దుర్వృత్తత్వాదసౌ హతః న రాజ్యాభిలాషేణేతి దర్శయన్నాహ॥ సహదేవమితి ॥ ౪౬ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం -
ద్విసప్తతితమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ తత్రిసప్తతితమే మోచయిత్వా నృపాన్ హరిః। రాజాహం భోగసన్నద్ధైః దేశాన్ ప్రస్థాప్య పునరాగమత్॥ అత్యా
న్నిర్జ్జరాసంధవధాత్ర్ ద్రుద్ధభూపతీన్। విమోచ్య కృపయా కృష్ణో నిజరూపమదర్శయత్। అయుతే ఇతి॥ యే నిర్జితాః జ
రాసంధేన - నిరుద్ధాశ్చ గిరిద్రోణ్యాం - తే తతో నిర్గతాస్సంతో ఘనశ్యామం దదృశురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧॥ క్షుదితి ॥ క్షు
ధా క్షామాః కృశాః - సంరోధేన పరికర్శితాః క్లిశితాః॥ ౨॥ ౪॥ భ్రాజదితి॥ భ్రాజద్భ్రాజమానో వరమణిః కౌస్తుభో యయా

సా-గ్రీవాయస్యతం - వీతంకంఠలంబితయావ్యాప్తం - పిబంతఇవేత్యాదీనాం పాదయోః ప్రణేమురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౫॥జిఘ్రంతఇతి॥రంభంతః పరిరంభమాణాఇవ॥ ౬॥ కృష్ణేతి॥ శ్రీకృష్ణసందర్శనాహ్లాదేనధ్వస్తః సంరోధనక్లమో యేషాంతే॥౭॥నమఇతి॥ సంరోధాద్రక్షితానస్మాన్ - ఘోరాయాస్సంసృతేరపిపాహి విమోచయ॥ ౮॥ నను భవంతోజరాసంధాసూయయావిష్టాః-ఇహాముత్రభోగాసక్తాశ్చ - కథంసంసృతేర్మోచనీయాఇత్యాశంక్య - సంప్రతినవయంతథాభూతాఇత్యాహురష్టభిః॥ నైతి॥ హేనాథ-వయం-ఏవం-నాన్వసూయామః॥అముందోషదృష్ట్యానపశ్యామః-కుతఇత్యత ఆహుః.అనుగ్రహఇతి యద్యస్మాత్॥ ౯॥ ఏతదేవవ్యతిరేకేణోపపాదయంతి॥ రాజ్యేతి॥ రాజ్యైశ్వర్యాభ్యాంమదస్తేనఉన్నద్ధఃఉచ్ఛృంఖలః - నిత్యాఃఅచలాశ్చసంపదోమన్యతే - యద్వా-అనిత్యాస్సతీఃఅచలాఃశాశ్వతీర్మన్యతే॥ ౧౦॥ కించ-అవస్తువస్తుతయాపశ్యంతీత్యాహుః॥మృగతృష్ణామితి॥వైకారికీంశబ్దాదివికారాపన్నాం-అయుక్తాఃఅవివేకినః॥౧౧॥ రాజ్యస్యయోగవియోగయోరనర్థావహత్వమస్మాస్వేవదృష్టమిత్యాశయేనాహుర్ద్వాభ్యాం॥ వయమితి॥ శ్రీమదేననష్టాబుద్ధిర్యేషాంతే-అస్యాఃపృథివ్యాఃఇతరేతరస్పృధఃపరస్పరంస్పర్ధమానాః-పురఃపురతః - త్వాత్వాంమృత్యుమవిగణయ్య॥

వత్సాంకంచతుర్బాహుంపద్మపత్రాయతేక్షణమ్ । చారుప్రసన్నవదనంస్ఫురన్మకరకుండలమ్॥౩॥ పద్మ
హస్తంగదాశంఖరథాంగైరుపలక్షితమ్ । కిరీటహారకటకకటిసూత్రాంగదాన్వితమ్॥ ౪॥భ్రాజద్వరమ
ణిగ్రీవంనివీతంవనమాలయా । పిబంతఇవచక్షుర్భ్యాంలిహంతఇవజిహ్వయా॥౫॥ జిఘ్రంతఇవనాసా
భ్యాంరంభంతఇవబాహుభిః।ప్రణేముర్హతపాప్మానోమూర్ధభిఃపాదయోర్హరేః॥౬॥కృష్ణసందర్శనా
హ్లాదధ్వస్తసంరోధనక్లమాః।ప్రశశంసుర్హృషీకేశంగీర్భిఃప్రాంజలయోనృపాః॥ ౭॥ రాజానః॥ నమస్తే
దేవదేవేశప్రపన్నార్తిహరావ్యయ।ప్రపన్నాన్పాహినఃకృష్ణనిర్విణ్ణాన్ఘోరసంసృతేః॥ ౮॥ నైనంనా
థాన్వసూయామోమాగధంమధుసూదన । అనుగ్రహోయద్భవతోరాజ్ఞాంరాజ్యచ్యుతిర్విభో॥౯॥రా
జ్యైశ్వర్యమదోన్నద్ధోనశ్రేయోవిందతేనృపః । త్వన్మాయామోహితోనిత్యామన్యతేసంపదోఽచలాః॥
౧౦॥మృగతృష్ణాంయథాబాలామన్యంతఉదకాశయమ్ । ఏవంవైకారికీంమాయామయుక్తావస్తుచక్షతే॥
౧౧॥ వయంపురాశ్రీమదనష్టబుద్ధయోజిగీషయాస్యాఇతరేతరస్పృధః । ఘ్నంతఃప్రజాస్స్వాఅతినిర్ఘృ
ణాఃప్రభోమృత్యుంపురస్త్వాఽవిగణయ్యదుర్మదాః॥ ౧౨॥తఏవకృష్ణాద్యగభీరరంహసాదురంతవీర్యేణ
విచాలితాశ్శ్రియః।కాలేనతన్వాభవతోనుకంపయావినష్టదర్పాశ్చరణౌస్మరామతే॥౧౩॥అథోనరాజ్యం
మృగతృష్ణరూపితందేహేనశశ్వత్పతతారుజాంభువా । ఉపాసితవ్యంస్పృహయామహేవిభోక్రియాఫ
లంప్రేత్యచకర్ణరోచనమ్॥౧౪॥తన్నస్త్వమాదిశోపాయంయేనతేచరణాబ్జయోః । స్మృతిర్యథానవి
రమేదపిసంసరతామిహ ॥ ౧౫ ॥ కృష్ణాయవాసుదేవాయహరయేపరమాత్మనే । ప్రణతక్లేశనాశాయ
గోవిందాయనమోనమః॥౧౬॥సంస్తూయమానోభగవాన్రాజభిర్ముక్తబంధనైః। తానాహకరుణస్తా
తశరణ్యశ్శ్లక్ష్ణయాగిరా॥౧౭॥శ్రీకృష్ణః ॥ అద్యప్రభృతివోభూపామయ్యాత్మన్యఖిలేశ్వరే । సుదృఢాజా
యతేభక్తిర్బాఢమాశంసితంతథా ॥ ౧౮ ॥ దిష్ట్యావ్యవసితం భూపాభవంతఋతభాషిణః । శ్రి

౧౨॥తఇతి।పురాయేదుర్మదావయం- హేకృష్ణతఏవవయంఅద్యవినష్టదర్పాస్తేచరణౌస్మరామఃస్మర్తుర్మామహే- కథంభూతాః-భవతఃతన్వామూర్త్యా-కాలేన - శ్రియోవిచాలితాఃభ్రంశితాః- అతోరాజ్యచ్యుతిఃభవదనుగ్రహఏవేత్యర్థః॥౧౩॥అథోఽతి ఆతఏవ-అథో అనంతరం-మృగతృష్ణికయారూపితంసదృశం- రాజ్యం-శశ్వత్ప్రతిక్షణం-పతతాక్షీయమాణేన-తథారుజాంరోగాణాం- భువాజన్మక్షేత్రేణ-దేహేన ఉపాసితవ్యంసేవ్యం- నస్పృహయామహే-ప్రేత్య - పరలోకేచ-క్రియాఫలంస్వర్గాదిభోజ్యంఉపాసితవ్యం - నస్పృహయామహే-కథంభూతం.కర్ణయోఃరోచనంరుచిజనకమాత్రంతత్రగతస్యస్పర్ధాద్యనపగమేనసుఖాభావాదిత్యర్థః॥౧౪॥యద్యేవంభూతాయూయంతర్హి మమచరణౌస్మరత-తతఃఅనాయాసేనముక్తిర్భవిష్యతీతి- కిమదపేక్షయేతిచేదతఆహుః॥తదితి॥ త్వచ్చరణస్మృతిరపిత్వత్ప్రసాదఫలమేవేత్యర్థః॥౧౫॥ ౧౬ ॥సంస్తూయమానఇతి॥శ్లక్ష్ణయామంజులయా॥౧౭॥అద్యేతి॥యథాభవద్భిరాశంసితం - తథాబాఢంనిశ్చితం- వఃమయిభక్తిర్జాయతేజాయతామిత్యర్థః॥౧౮॥దిష్ట్యేతి॥ హేభూపాః మద్భజనమేవకర్తవ్యమితిభవద్భిఃవ్యవసితంసంకల్పితం- దిష్ట్యాభద్రం-భవద్భిరుక్తంచసత్యమేవేత్యాహ - భవంతఇతి-శ్రీశ్చైశ్వర్యంచతాభ్యాంమదస్తే

న్నోన్మాదకం ఉన్మాదనం ఉద్బంధనం-సైన్యైఃపరివారమిత్యర్థః పశ్యేపశ్యామి ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ॥ హైహయ ఇతి॥ హైహయః కార్తవీర్యః చక్రవర్తీనరేశ్వరః-పితుః కామధేనుహరణాత్ పరశురామేణ సపుత్రో హతః- నహుషో దేవేంద్రతాం ప్రాప్తః ఉన్మత్తశ్శచీసంగాయ బ్రాహ్మణాన్ శిబికాంవాహయన్ తైరేవ తతో భ్రంశితః అజగరత్వమవాప - వేనోఽపి ఉన్మత్తో బ్రాహ్మణానధిక్షిపన్ తైరేవహుంకారైర్హతః- రావణో రాక్షసేశ్వరః సీతామభీప్సన్ రాఘవేణహతః నరకోఽద్రిత్యేశ్వరః అదితికుండలాద్యాహరణాన్మయైవహతః-అపరేఽపి శ్రీమదాత్ స్థానాద్భ్రంశితాః ॥ ౨౦ ॥ భవంతఇతి॥ యదుత్పాద్యం దేహాది-తదంతవత్ ఏవంవిజ్ఞాయ-యుక్తాః అప్రమత్తాః-రక్షథ రక్షతేత్యర్థః॥ ౨౧॥ సంతన్వంతఇతి॥ ప్రజాతంతూన్ పుత్రాదిసంతతీః-ప్రాప్తం ప్రాప్తంచ సమత్వేనసేవమానాః ॥ ౨౨ ॥ ఉదాసీనాఇతి॥ మాంబ్రహ్మ-యాస్యథ॥ ౨౩॥ ఇతీతి॥ స్త్రియశ్చస్త్రీశ్చ తేషాంమజ్జనకర్మణి అభ్యంగస్నానాదౌ-న్యయుంక్త॥ ౨౪॥౨౫॥ భోజయిత్వేతి॥

మైశ్వర్యమదోన్మాహంపశ్యేహ్యున్మాదకంన్నృణామ్॥ ౧౯॥ హైహయోనహుషో వేనో రావణోనరకో పరే।శ్రీమదాద్భ్రంశితాస్స్థానాద్దేవదైత్యనరేశ్వరాః॥ ౨౦ ॥ భవంతఏతద్విజ్ఞాయ దేహాద్యుత్పాద్యమంతవత్ । మాంభజంతోఽధ్వరైర్యుక్తాః ప్రజాధర్మేణరక్షథ॥ ౨౧॥ సంతన్వంతః ప్రజాతంతూన్ సుఖదుఃఖేభవాభవౌ । ప్రాప్తంప్రాప్తంచ సేవంతో మచ్చిత్తావిచరిష్యథ॥ ౨౨॥ ఉదాసీనాశ్చ దేహాదావాత్మారామాధృతవ్రతాః । మయ్యావేశ్యమనస్సమ్యఙ్మామంతేబ్రహ్మయాస్యథ॥ ౨౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాదిశ్యనృపాన్ కృష్ణో భగవాన్ భువనేశ్వరః। తేషాంన్న్యయుంక్తపురుషాన్ స్త్రియో మజ్జనకర్మణి॥ ౨౪॥ సపర్యాంకారయామాససహదేవేనభారత । నరదేవోచితైర్వస్త్రైర్భూషణైస్స్రగ్విలేపనైః॥ ౨౫॥ భోజయిత్వావరాన్నేనసుస్నాతాన్ సమలంకృతాన్ । భోగైశ్చవివిధైర్యుక్తాన్ తాంబూలాద్యైర్నృపోచితైః॥ ౨౬॥ తేపూజితాముకుందేన రాజానోమృష్టకుండలాః। విరేజుర్మోచితాః కృచ్ఛ్రాత్ప్రావృడంతే యథాగ్రహాః॥ ౨౭॥ రథాన్ సదశ్వానారోప్యమణికాంచనభూషితాన్ । ప్రీణీయ సూనృతైర్వాక్యైస్స్వదేశాన్ ప్రత్యయాపయత్॥ ౨౮॥ తఏవం మోచితాః కృచ్ఛ్రాత్కృష్ణేనసుమహాత్మనా। యయుస్తమేవధ్యాయంతః కృతానిచజగత్పతేః॥ ౨౯॥ జగదుః ప్రకృతిభ్యస్తే మహాపురుషచేష్టితం। యథాన్వశాసద్భగవాన్ తథాచక్రురతంద్రితాః॥ ౩౦॥ జరాసంధంఘాతయిత్వాభీమసేనేనకేశవః । పార్థాభ్యాంసంయుతః ప్రాయాత్సహదేవేనపూజితః॥ ౩౧॥ గత్వాతేఖాండవప్రస్థంశంఖాన్ దధ్ముర్జితారయః । హర్షయంతస్స్వసుహృదోదుర్హృదాంచాసుఖావహాః॥ ౩౨॥ తచ్ఛ్రుత్వాప్రీతమనసఇంద్రప్రస్థనివాసినః। మేనిరేమాగధంశాంతం రాజాచాప్తమనోరథః॥ ౩౩॥ అభివంద్యాథ రాజానంభీమార్జునజనార్దనాః । సర్వమాశ్రావయాంచక్రురాత్మనాయదనుష్ఠితమ్॥ ౩౪॥ నిశమ్యధర్మరాజస్తు కేశవేనానుకంపితః । ఆనందాశ్రుకలాంముంచన్ ప్రేమ్ణానోవాచకించన॥ ౩౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-త్రిసప్తతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవంయుధిష్ఠిరో రాజా జరాసంధవధంవిభోః । కృష్ణస్యచానుభావంతంశ్రుత్వాప్రీతస్తమబ్రవీత్ ॥ యుధిష్ఠిరః॥ యేస్యుస్త్రైలోక్యగురవస్సర్వేలోకాస్సహేశ్వరాః। వహంతిదుర్లభంలబ్ధ్వా

సుస్నాతాన్ సమ్యగలంకృతాన్ భోగైశ్చయుక్తాన్-వరేణాన్నేనభోజయిత్వా-పునస్తేషాంసపర్యాంసహదేవేన కారయామాసేతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౨౬॥ తఇతి॥ గ్రహాః చంద్రాదయో యథా॥ ౨౭॥ రథానితి॥ ప్రీణీయ ప్రీణయిత్వా॥ ౨౮॥ ౨౯॥ జగదురితి॥ జగదుః ఊచుః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ గత్వేతి॥ ఖాండవప్రస్థం ఇంద్రప్రస్థం॥ ౩౨॥ తదితి॥ శాంతం మృతం-ఆప్తమనోరథో బభూవేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం త్రిసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్యుక్సప్తతితమే రాజసూయక్రియాద్విజైః । అగ్రపూజాప్రసంగేన చైద్యఖ్యాతాదివర్ణ్యతే ॥ రాజసూయముఖేహత్వాజరాసంధంతదంతరే । చైద్యంశదంతేకుర్వంతంబీజంకలిమివావపత్ ॥ కురూణామంతార్థం- కురూణామంతో యస్మాదసౌకుర్వంతస్తంకలిమిత్యర్థః॥ ఏవమితి॥ కృష్ణస్యచానుభావమితిచకారాత్ తస్య చాజ్ఞానువిధాయిత్వంచాలతేశ్వరత్వార్థః॥ ౧॥ తదాహ॥ య ఇతి॥ యేత్రైలోక్యస్యాపిగురవః స్యుః - సనకాదయః సర్వేచలోకాః లోకపాలాశ్చ- ఈశ్వరసైవతవానుశాసనంవహంతి దుర్లభంలబ్ధ్వేతిభాగ్యేనైవైతల్లబ్ధమితిబహుమానేనేత్యర్థః॥ ౨॥ సఇతి॥ సభవాన్ పర

మేశ్వరో స్మాకమనుశాసనం ధత్తే- తదత్యంతవిడంబనం అననురూపమనుకరణం- స్వతేజోహానిప్రసంగాదితి తాత్పర్యార్థః॥ ౩॥ అథవా తవ పునః పరిపూర్ణస్య ఆజ్ఞాపనాజ్ఞాధారణాభ్యాం న తేజోవృద్ధిహానీ- అతః కృపయా సర్వం సంగచ్ఛత ఇత్యాహ॥ నేతి॥ ఏకస్య అద్వితీయస్య సమానాసమానరహితస్య- బ్రహ్మణస్తవ- ఉభయం మాయా- పరమాత్మన ఇతి సర్వజీవనియంతుస్తవ నియమ్యత్వం సుతరాం నవాస్తవం - అతః పరానుగ్రహార్థైః తైస్తైః కర్మభిస్తవ తేజో న వర్ధతే- న చ హ్రసతే- రవేరివ ఉదయాస్తమయాదికర్మభిరిత్యర్థః- తథా చ శ్రుతిః॥ న కర్మణా వర్ధతే నో కనీయానితి శ్రుతేః॥ ౪॥ నన్వేవమప్యహం పరమేశ్వరః సర్వస్యాజ్ఞాపకః మమ భేదనీచం కర్మాయోగ్యమితి మనసి కథం న భవేదత ఆహ॥ నేతి॥ హే అజిత తవ భక్తానామేవ తావత్ ఇయం నానాధీః భేదమతిర్నాస్తి- యథా పశూనాం అజ్ఞానాం వైకృతా శరీరవిషయా - తవ తు నాస్తీతి కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౫॥ ఇతీతి॥ యజ్ఞియే యజ్ఞోచితే వసంతాదికాలే- యుక్తాన్ అభియుక్తాన్- స యుధిష్ఠిరః -

శిరసైవానుశాసనమ్॥ ౨॥ స భవానరవిందాక్ష దీనానామీహమానినామ్ । ధత్తేనుశాసనం భూమం స్తదత్యంతవిడంబనమ్॥ ౩॥ నహ్యేకస్యాద్వితీయస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః। కర్మభిర్వర్ధతే తేజో హ్రసతే వా యథా రవేః॥ ౪॥ న చ తే ఽజిత భక్తానాం మమాహమితి మాధవ। త్వం తవేతి చ నానాధీః పశూనామివ వైకృతా॥ ౫॥ ఇత్యుక్త్వా యజ్ఞియే కాలే వవ్రే యుక్తాన్ స ఋత్విజః । కృష్ణానుమోదితః పార్థో బ్రాహ్మణాన్ బ్రహ్మవాదినః॥ ౬॥ ద్వైపాయనో భరద్వాజస్సుమంతుర్గౌతమోఽసితః । వసిష్ఠశ్చ్యవనః కణ్వో మైత్రేయః కవషస్త్రితః॥ ౭॥ విశ్వామిత్రో వాసుదేవస్సుమతిర్జైమినిః క్రతుః । పైలః పరాశరో గర్గో వైశంపాయన ఏవ చ॥ ౮॥ దుర్వాసాః కశ్యపో ధౌమ్యో రామో భార్గవ ఆసురిః । వీతిహోత్రో మధుచ్ఛందో వీరసేనోఽకృతవ్రణః ॥ ౯ ॥ ఉపహూతాస్తథా చాన్యే భీష్మద్రోణకృపాదయః। ధృతరాష్ట్రస్సహసుతో విదురశ్చ మహామతిః ॥ ౧౦ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రా యజ్ఞదిదృక్షవః । తత్రేయుస్సర్వరాజానో రాజ్ఞాం ప్రకృతయో నృప॥ ౧౧॥ తతస్తే దేవయజనం బ్రాహ్మణాస్స్వర్ణలాంగలైః । కృష్ట్వా తత్ర యథామ్నాయం దీక్షయాంచక్రిరే నృపమ్॥ ౧౨॥ హైమాః కిలోపకరణా వరుణస్య యథా పురా॥ ౧౩॥ ఇంద్రాదయో లోకపాలా విరించభవసంయుతాః । సగణాస్సిద్ధగంధర్వ విద్యాధరమహోరగాః ॥ ౧౪ ॥ మునయో యక్షరక్షాంసి ఖగకిన్నరచారణాః । రాజానశ్చ సమాహూతా రాజపత్న్యశ్చ సర్వశః॥ ౧౫॥ రాజసూయం సమేయుస్స్మ రాజ్ఞః పాండుసుతస్య వై । మేనిరే కృష్ణభక్తస్య సూపపన్నమవిస్మితాః॥ ౧౬॥

—*శిశుపాలవధకథాప్రారంభఘట్టః*—

అయాజయన్మహారాజం యాజకా దేవవర్చసః । రాజసూయేన విధివత్ ప్రచేతసమివామరాః ॥ ౧౭ ॥ సుత్యేఽహన్యవనీపాలో యాజకాన్ సదసస్పతీన్ । అపూజయన్మహాభాగాన్ యథావత్సుసమాహితః॥ ౧౮ ॥ సదస్యాగ్ర్యార్హణార్హం వై విమృశంతస్సభాసదః । నాధ్యగచ్ఛన్ననైకాంత్యాత్సహదేవస్తదాబ్రవీత్॥ ౧౯ ॥ అర్హతి హ్యచ్యుతశ్శ్రైష్ఠ్యం భగవాన్ సాత్వతాంపతిః । ఏష వై దేవతాస్సర్వా దేశకాలధనాదయః॥ ౨౦॥ యదాత్మకమిదం విశ్వం క్రతవశ్చ యదాత్మకాః । అగ్నిరాహుతయో మంత్రాస్సాంఖ్యం యోగశ్చ యత్పరః ॥ ౨౧ ॥ ఏక ఏవాద్వితీయోఽసావైతదాత్మ్యమిదం జగత్ । ఆత్మనాత్మాశ్రయస్స

ఋత్విజో హోతృప్రముఖాన్- వవ్రే వృతవాన్॥ ౬॥ తానాహ త్రిభిః॥ ద్వైపాయన ఇతి॥ ౭॥ ౮॥ దుర్వాసా ఇతి॥ అకృతవ్రణాదీనేతాన్- ఋత్విక్ ఉపద్రష్ట్రాదిభేదేన వవ్రే॥ ౯॥ ఉపహూతా ఇతి॥ అన్యే చోపహూతాః॥ ౧౦॥ బ్రాహ్మణా ఇతి॥ యజ్ఞదిదృక్షవస్సరే చ తత్రేయురిత్యన్వయః ॥౧౧॥ తత ఇతి దేవయజనం యజ్ఞభూమిం- కృష్ట్వా కర్షణాదిభిస్సంశోధ్య దీక్షయాంచక్రే దీక్షాసంస్కారయుక్తమకుర్వన్ ॥ ౧౨॥ హైమా ఇతి॥ ఉపకరణాః ఉపస్కరాః- వరుణస్య రాజసూయే యథా ఆసన్ తథేతి శేషః ॥౧౩॥ కించ॥ ఇంద్రేతి॥ యే ఇంద్రాదయో దేవగణాః॥ ౧౪॥ మునయ ఇతి॥ యే చ రాజాదయః సమాహూతాః॥ ౧౫ ॥ రాజసూయమితి॥ యే తత్ర సమేయుః స్మ తే సర్వే కృష్ణభక్తస్య పాండుసుతస్య రాజ్ఞో రాజసూయమవిస్మితాస్సంతః- సూపపన్నం సుసంపన్నం- మేనిర ఇత్యన్వయః॥ ౧౬॥ అయాజయన్నితి॥ యాజకాః ఋత్విజః॥ ౧౭॥ సుత్యేతి॥ సుత్యే అహని సోమాభిషవదినే ॥ ౧౮ ॥ సదసీతి॥ అగ్ర్యార్హణం అగ్రపూజా- తస్యార్హణం యోగ్యం అనైకాంత్యాత్ యోగ్యానాం బహుత్వే ఏకస్యానిశ్చయాత్ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥ యదాత్మకమితి॥ సాంఖ్యం జ్ఞానం యోగ ఉపాసనా ॥ ౨౧॥ నను

సాంఖ్యం కేవలపరం-యోగస్సవిశేషణపరః-కథముభయోరేకపరత్వం తత్రాహ॥ ఏక ఇతి॥ ఏక ఏవాద్వితీయోసౌ- అత స్సాంఖ్యస్యైతత్పరత్వం యుక్తం - విశేషణభూతస్య చ సర్వప్రపంచస్య తన్మయత్వాత్సవిశేషణవిషయస్య యోగస్యాపి యుక్తమద్వితీయపరత్వమిత్యాహ-ఐతదాత్మ్యమితి-ఏష శ్రీకృష్ణః ఆత్మా యస్య తత్ ఏతదాత్మ-తస్య భావః ఐతదాత్మ్యం-భవితవ్యేవభావనిర్దేశః॥ శ్రు॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి శ్రుతేః-అత్ర హేతుః-ఆత్మనేతి - హే సభ్యాః - ఆత్మాశ్రయః అన్యనిరపేక్షః-స్వయమజః ఇదం జగత్ సృజతి-అవతి రక్షతి-హంతి సంహరతి చ॥ ౨౨॥ కించ॥ వివిధానీతి॥ యస్యాపేక్షయా అనుగ్రహేణ-వివిధాని కర్మాణి తపో యోగాదీని జనయన్ కుర్వన్- యత్ యస్మాత్-అయం సర్వోపి జనః ధర్మాదిలక్షణం శ్రేయ ఈహతే సాధయతి-కర్మాణి తత్ఫలాని చ యదధీనానీత్యర్థః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఆత్మనాక్రియమాణమర్హణమాత్మనః కథం స్యాత్ తత్రాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతానామాత్మభూతాయ- అనన్యదర్శినే నిరస్తభేదమతయే॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ శ్రీకృష్ణానుభావవిత్ సహదేవ ఇత్యుక్త్వా తూష్ణీమభూత్॥ ౨౬॥ శ్రుత్వేతి॥ ద్విజైరితం సాధుసాధ్వితి ఘోషం శ్రుత్వా - హార్దమభిప్రాయం॥ ౨౭॥ ౩౧॥ యావిటుమితి॥ హే సదసస్పతయః సర్వే బాలభాషితం మామజ్ఞ్వం మా జానీత మా గృహ్ణీత-కిం తత్ యత్ యతః-కృష్ణోర్హణే సంమతః తత్॥ ౩౩॥ ౩౪॥ సదసస్పతీనితి॥ అస్యైవ వాస్తవార్థః పూర్వవదున్నేయః - స

భాస్సృజత్యవతి హంత్యజః॥ ౨౨॥ వివిధానీహ కర్మాణి జనయన్ యదపేక్షయా। ఈహతే యదయం సర్వశ్శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్॥ ౨౩॥ తస్మాత్కృష్ణాయ మహతే దీయతాం పరమార్హణమ్। ఏవం చేత్సర్వభూతానామాత్మనశ్చార్హణం భవేత్॥ ౨౪॥ సర్వభూతాత్మభూతాయ కృష్ణాయానన్యదర్శినే। దేయం శాంతాయ పూర్ణాయ దత్తస్యానంత్యమిచ్ఛతా॥ ౨౫॥ ఇత్యుక్త్వా సహదేవోభూత్తూష్ణీం కృష్ణానుభావవిత్। తచ్ఛ్రుత్వా తుష్టువుస్సర్వే సాధుసాధ్వితి సత్తమాః॥ ౨౬॥ శ్రుత్వా ద్విజేరితం రాజా జ్ఞాత్వా హార్దం సభాసదామ్। సమర్హయద్ధృషీకేశం ప్రీతః ప్రణయవిహ్వలః॥ ౨౭॥ తత్పాదావవనిజ్యాపశ్శిరసా లోకపావనీః। సభార్యస్సానుజామాత్యస్సకుటుంబో వహన్ముదా॥ ౨౮॥ వాసోభిః పీతకౌశేయైర్భూషణైశ్చ మహాధనైః। భూషయిత్వా శ్రుపూర్ణాక్షో నాశకత్సమవేక్షితుమ్॥ ౨౯॥ ఇత్థం సభాజితం వీక్ష్య సర్వే ప్రాంజలయో నృపాః। నమో జయేతి నేముస్తం నిపేతుః పుష్పవృష్టయః॥ ౩౦॥ ఇత్థం నిశమ్య దమఘోషసుతస్స్వపీఠాదుత్థాయ కృష్ణగుణవర్ణనజాతమన్యుః। ఉత్క్షిప్య బాహుమిదమాహ సదస్యమర్షీ సంశ్రావయన్ భగవతే పరుషాణ్యభీతః॥ ౩౧॥ ఈశో దురత్యయః కాల ఇతి సత్యవతీ శ్రుతిః। వృద్ధానామపి యద్బుద్ధిర్బాలవాక్యైర్విభిద్యతే॥ ౩౨॥ యూయం పాత్రవిదాం శ్రేష్ఠా మా మజ్ఞ్వం బాలభాషితమ్। సదసస్పతయస్సర్వే కృష్ణో యత్సంమతోర్హణే॥ ౩౩॥ తపోవిద్యావ్రతపరాన్ జ్ఞానవిధ్వస్తకల్మషాన్। పరమర్షీన్ బ్రహ్మనిష్ఠాన్ లోకపాలైశ్చ పూజితాన్॥ ౩౪॥ సదసస్పతీనతిక్రమ్య గోపోయం కులపాంసనః। యథా కాకః పురోడాశం సపర్యాం కథమర్హతి॥ ౩౫॥ వర్ణాశ్రమకులాపేతస్సర్వధర్మబహిష్కృతః। స్వైరవర్తీ గుణైర్హీనస్సపర్యాం కథమర్హతి॥ ౩౬॥ యయాతినైషాం హి కులం శప్తం సద్భిర్బహిష్కృ

దసస్పతీనితి- గోపః వేదపృథివ్యాదిపాలక ఇత్యర్థః- కుత్సితం వేదవిపరీతం లపంతీతి కులపాః పాషండాః- తాన్ అంసతే ఘాతయతీతి కులపాంసనః అకాకః-కం చ అకం చ కా కే సుఖదుఃఖే- తేన విద్యేతే యస్య సః అకాకః-ఆప్తకామ ఇత్యర్థః - స యథా ఆప్తకామో దేవయోగ్యం కేవలం పురోడాశమాత్రం నార్హతి అపి తు సర్వస్వమపి- తథాయం శ్రీకృష్ణోపి బ్రహ్మర్షియోగ్యం సపర్యామాత్రం కథమర్హతి-కింతు స్వాత్మసమర్పణమప్యర్హతీత్యర్థః॥ ౩౫॥ వర్ణేతి॥ వర్ణాశ్రమకులేభ్యః అపేతః బ్రహ్మత్వాత్॥ శ్రు॥ అనామగోత్రమితి శ్రుతేః - అత ఏవానధికారిత్వాత్సర్వైర్ధర్మైర్బహిష్కృతః- స్వైరవర్తీ పరమేశ్వరత్వాత్-అత ఏవ నిర్గుణః తమఆదిరహితః - ఏవంభూతో జీవానాం యోగ్యం తుచ్ఛం సపర్యామాత్రం కథమర్హతీత్యర్థః॥ ౩౬॥ యయాతినేతి॥ అపి చ కథం వర్ణనీయో మాదృశైరేషాం యదూనాం మహిమా-యస్మాదేషాం కులం యయాతినా శప్తమపి కిం సద్భిర్బహిష్కృతం-అపి తు శిరసాధృతం- కించ- అస్మదాదికులవత్ వృథాపానరతం కిం-అపి తు- అతినియతాచారమిత్యర్థః - అహో యదూనామేవ తావదీదృశం మాహాత్మ్యం యదుకులవృద్ధస్య యయాతేః శాపోపప్రాదుర్భూతాయాదిత్యాది-అయం తు సాక్షాదీశ్వరః - అతః సపర్యామాత్రం కథమర్హతీత్యర్థః॥ ౩౭॥ కించ- బ్రహ్మర్షీతి॥ మే రాజానో మస్తాను ప్రాటముంతి - తేశదర్థం కీకటాని దేశాని సప్యాశ్రయంతి - ఏతే తు బ్రహ్మర్షి

సేవితానేవ దేశానాశ్రిత్య అబ్రహ్మవర్చసం సముద్రం దుర్గమపి హిత్వా హాపయిత్వేత్యర్థః- బాధంతేతథా - యాః దస్యవః ప్రజాస్తాశ్చ - అయమర్థః - వేదతదర్థాభియోగో బ్రహ్మవర్చసం తద్విరుద్ధమబ్రహ్మవర్చసం సముద్రం ముద్రాలింగం తత్సహితం సముద్రం వేదవిరుద్ధం లింగధారిణం పాషండమిత్యర్థః - తల్లింగం వ్యాజయిత్వా బాధంతేదండయంతి-కథంభూతం-దుర్గం- ధర్మవత్ప్రతీతేరధర్మతయా దుర్జ్ఞేయమిత్యర్థః. తథాతస్యైవ దస్యూనపి ప్రజావేషేణవర్ణమానాన్ దండయంతి-అతో యదుభ్యోన్యః కో నామ ధార్మికో స్తీతి పారుష్యం తత్త్వార్థమేవ॥ ౩౮॥ ఏవమితి॥ శివా ఫేరుః-తస్యా రుతం శ్రుత్వా యథా సింహో నకించిద్బ్రూతే తద్వత్ ॥ ౩౯ ॥ ౪౩ ॥ తావదితి॥ తావదుత్థాయేత్యస్యాయమభిప్రాయః-ఏవమత్వా వదోమత్తుల్య బలః సర్వాన్ సేతాన్ హన్యాత్ - అతో మయైవ శీఘ్రం హంతవ్య ఇతి తత్క్షణమేవ ఉత్థాయ శిరో జహారేతి॥ ౪౪॥ ౪౬॥ నన్వేవం నిందకస్య కథం వాసుదేవే ప్రవేశస్తత్రాహ॥ జన్మత్రయేతి॥ జన్మత్రయేఅ

తమ్। వృథా పానరతం శశ్వత్స పర్యాంక థమర్హతి॥ ౩౭॥ బ్రహ్మర్షిసేవితాన్ దేశాన్ హిత్వైతే బ్రహ్మవర్చసమ్। సముద్రం దుర్గమాశ్రిత్య బాధంతే దస్యవః ప్రజాః ॥ ౩౮ ॥ ఏవమాదీన్యభద్రాణి బభాషే నష్టమంగళః। నోవాచ కించిద్భగవాన్ యథా సింహః శివారుతమ్॥ ౩౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ భగవన్నిందనం శ్రుత్వా దుస్సహం తత్సభాసదః। కర్ణౌ పిధాయ నిర్జగ్ముశ్శపంతశ్చేదిపం రుషా ॥ ౪౦ ॥ నిందాం భగవతశ్శృణ్వం స్తత్పరస్య జనస్య వా। తతో నాపైతి యస్సోపి యాత్యధస్సుకృతాచ్చ్యుతః॥ ౪౧॥ తతః పాండుసుతాః క్రుద్ధా మత్స్యకైకయసృంజయాః। ఉదాయుధాస్సముత్తస్థుశ్శిశుపాలజిఘాంసవః॥ ౪౨॥ తతశ్చైద్యస్త్వసంభ్రాంతో జగృహే ఖడ్గచర్మణీ। భర్త్సయన్ కృష్ణపక్షీయాన్ రాజ్ఞస్సదసి భారత॥ ౪౩॥ తావదుత్థాయ భగవాన్ స్వాన్నివార్య స్వయం రుషా। శిరః క్షురాంతచక్రేణ జహారాపతతో రిపోః॥ ౪౪॥ శబ్దః కోలాహలోథాసీచ్ఛిశుపాలే హతే మహాన్। తస్యానుయాయినో భూపా దుద్రువుర్జీవితైషిణః॥ ౪౫॥ చైద్యదేహోత్థితం జ్యోతిర్వాసుదేవముపావిశత్ । పశ్యతాం సర్వభూతానాముల్కేవ భువి ఖాచ్చ్యుతా॥ ౪౬॥ జన్మత్రయానుగుణితవైరసంరబ్ధయా ధియా । ధ్యాయంస్తన్మయతాం యాతో భావో హి భవకారణమ్॥ ౪౭॥ ఋత్విగ్భ్యస్ససదస్యేభ్యో దక్షిణాం విపులామదాత్ । సర్వాన్ సంపూజ్య విధివచ్చక్రేవభృథమేకరాట్ ॥ ౪౮॥ సాధయిత్వా క్రతుం రాజ్ఞః కృష్ణో యోగేశ్వరేశ్వరః । ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ సుహృద్భిరభియాచితః॥ ౪౯॥ తతోనుజ్ఞాప్య రాజానమనిచ్ఛంతమపీశ్వరః । యయౌ సభార్యస్సామాత్యస్స్వపురం దేవకీసుతః॥ ౫౦॥ వర్ణితం తదుపాఖ్యానం మయా తే బహువిస్తరమ్ । వైకుంఠవాసినోర్జన్మ విప్రశాపాత్పునః పునః॥ ౫౧॥ రాజసూయావభృథ్యేన స్నాతో రాజా యుధిష్ఠిరః । బ్రహ్మక్షత్రసభామధ్యే శుశుభే దేవరాడివ॥ ౫౨॥ రాజ్ఞా సభాజితాస్సర్వే సురమానవఖేచరాః । కృష్ణం క్రతుం చ శంసంతస్స్వధామాని ముదా యయుః॥ ౫౩॥ దుర్యోధనమృతే పాపం కలిం కురుకులామయమ్ । యో న సేహే శ్రియం స్ఫీతాం దృష్ట్వా పాండుసుతస్య తామ్॥ ౫౪॥ య ఇదం కీర్తయేద్విష్ణోః కర్మ చైద్యవధాదికమ్। రాజ్ఞాం మోక్షం వితానం చ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౫౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే చతుస్సప్తతితమోధ్యాయః.

❋

రాజా॥ అజాతశత్రోస్తం దృష్ట్వా రాజసూయమహోదయమ్ । సర్వే ముముదిరే బ్రహ్మన్నృదేవా యే సమాగతాః॥ ౧ ॥ దుర్యోధనం వర్జయిత్వా రాజానస్సర్షయస్సురాః। ఇతి శ్రుతం నో భగవన్నత్ర కారణ

నుగుణితమనువర్తితం యద్వైరం తేన సంరబ్ధయా ఆవిష్టయా-తన్మయతాం తత్స్వరూపతాం యాతః - పునః పార్షదో బభూవేత్యర్థః- అత్ర హేతుః-భావోహీతి - భావో భావనా అనుధ్యానం - భవస్య ధ్యేయాకారజన్మన - కారణం పేశస్కారీధ్యానేన కీటాదౌ తథాదృష్టత్వాదిత్యర్థః॥ ౪౭॥ ౫౨॥ రాజ్ఞేతి॥ సురాః మానవాః, ఖేచరాః ప్రమథాశ్చ॥ ౫౩॥ దుర్యోధనమితి॥ పాపం ధర్మద్వేషం-అత్ర హేతుః-కలిం కలేరంశం-అత ఏవ కురుకులస్యామయం వ్యాధిం నాశకం॥ ౫౪॥ య ఇతి॥ వితానం యజ్ఞం చ॥ ౫౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుస్సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

❋

శ్లో॥ పంచయుక్సప్తతితమే యజ్ఞావభృథసంభ్రమః। సుయోధనస్య చాత్మోంత్యామానభంగాద్బృశభ్రమాత్॥ దుర్యోధనస్యైకస్యైవ దుఃఖే కారణం ప్రష్టుముక్తమనువదతి॥ అజాతశత్రోరితి॥ ౧॥ దుర్యోధనమితి॥ ఇతి శ్రుతం తన్ముఖాదేవేత్య

ర్థః॥ ౨॥ దుర్యోధనస్యాసహనకారణత్వేనయాగమహోత్సవమేవపునఃసింహావలోకనేననిరూపయతి-ఏకదాంతః పురేతస్యేత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన॥పితామహస్యేతి॥ప్రేమబంధనాఃప్రేమయంత్రితాః ॥ ౩ ॥ భీమఇతి॥పూజాయాం సమ్యగ్నేద్రవ్యసాధనే.నానావస్తుసంపాదనే॥౪॥సతామితి॥శుశ్రూషణేచందనాలేపనాదౌ॥౫॥౬॥ నిరూపితా ఇతి॥నిరూపితాఃనియుక్తాస్సంతఃనానాకర్మసుప్రవర్తంతేస్మ॥౭॥ఋత్విగితి ॥ ఋత్విజశ్చ-సదస్యాశ్చసభాసదః-బహువిదశ్చతేషుస్విష్టేషుసమ్యక్పూజితేషు-సూనృతంప్రియవాక్ -సమర్హణమలంకారాదిదక్షిణాశ్చతాభిః - ద్యునద్యాంగంగాయాం॥౮॥౯॥౧౦॥ చిత్రేతి ॥ చిత్రాణిధ్వజపతాకాగ్రాణియేషుతైఃఇభేంద్రైఃస్యందనైఃఅర్వభిఃఅశ్వైర్భటైశ్చ-ఏవం చతురంగసైన్యైఃనిర్యయుః॥౧౧॥యదుసృంజయేతి॥యజమానోయుధిష్ఠిరఃపురస్సరోయేషాంతే॥౧౨॥సదస్యేతి ॥ సద

ముచ్యతామ్॥౨॥శ్రీశుకః ॥ పితామహస్యతేయజ్ఞేరాజసూయేమహాత్మనః।బాంధవాఃపరిచర్యాయాంత
స్యాసన్ప్రేమబంధనాః ॥ ౩ ॥భీమోమహానససాధ్యక్షోధనాధ్యక్షస్సుయోధనః । సహదేవస్తుపూజా
యాంనకులోద్రవ్యసాధనే॥౪॥సతాంశుశ్రూషణేజిష్ణుఃకృష్ణఃపాదావనేజనే । * పరివేషణేద్రుపదజాక
ర్ణోదానేమహామనాః॥౫॥యుయుధానోవికర్ణశ్చహార్దిక్యోవిదురాదయః।బాహ్లీకపుత్రాభూర్యాద్యా
యేచసంతర్దనాదయః॥౬॥నిరూపితామహాయజ్ఞేనానాకర్మసుతేతదా ।ప్రవర్తంతేస్మరాజేంద్రరా
జ్ఞఃప్రియచికీర్షవః॥౭॥ ఋత్విక్సదస్యబహువిత్సుసుహృత్తమేషుస్విష్టేషుసూనృతసమర్హణదక్షిణా
భిః।చైద్యేచసాత్వతపతేశ్చరణంప్రవిష్టేచక్రుస్తతస్త్వవభృథస్నపనంద్యునద్యామ్ ॥ ౮ ॥ మృదంగశం
ఖపణవాస్తూర్యాశ్చానకగోముఖాః।వాదిత్రాణివిచిత్రాణినేదురావభృథోత్సవే॥ ౯॥ నర్తక్యోననృ
తుర్హృష్టాగాయకాయూథశోజగుః। వీణావేణుతలోన్నాదస్తేషాంసదివమస్పృశత్॥౧౦॥చిత్రధ్వజ
పతాకాగ్రైరిభేంద్రస్యందనార్వభిః । స్వలంకృతైర్భటైర్భూపానిర్యయూరుక్మమాలినః ॥ ౧౧ ॥ య
దుసృంజయకాంభోజకురుకేకయకోసలాః। కంపయంతోభువంసైన్యైర్యజమానపురస్సరాః॥౧౨॥సద
స్యర్త్విగ్ద్విజశ్రేష్ఠాబ్రహ్మఘోషేణభూయసా।దేవర్షిపితృగంధర్వాస్తుష్టువుఃపుష్పవర్షిణః ॥ ౧౩॥
స్వలంకృతానరానార్యోగంధస్రగ్భూషణాంబరైః। విలింపంత్యోభిషించంత్యో విజహ్రుర్వివిధైరసైః॥
౧౪॥ తైలగోరసగంధోదహరిద్రాసాంద్రకుంకుమైః । పుంభిర్లిప్తాఃప్రలింపంత్యోవిజహ్రుర్వారయో
షితః॥౧౫॥గుప్తానృభిర్నిరగమన్నుపలబ్ధుమేతద్దేవ్యోయథాదివివిమానవరైర్నృదేవ్యః। తామాతులేయ
సఖిభిఃకిలసిచ్యమానాస్సవ్రీడహాసవికసద్వదనావిరేజుః॥ ౧౬॥ తాదేవరానుతసఖీన్సిషిచుర్దృతీభిః
క్లిన్నాంబరావివృతగాత్రకుచోరుమధ్యాః। ఔత్సుక్యముక్తకబరచ్యవమానమాల్యాఃక్షోభందధుర్మల
ధియాంరుచిరైర్విహారైః॥౧౭॥ ససమ్రాడ్రథమారుహ్యసదశ్వంరుక్మమాలినమ్। వ్యరోచతస్వపత్నీభిః
క్రియాభిఃక్రతురాడివ॥౧౮॥ పత్నీసంయాజావభృథ్యైశ్చరిత్వాతేతమృత్విజః। ఆచాంతంస్నాపయాం
చక్రుర్గంగాయాంసహకృష్ణయా॥ ౧౯॥ దేవదుందుభయోనేదుర్నరదుందుభిభిస్సహ। ముముచుఃపు
ష్పవర్షాణిదేవర్షిపితృమానవాః॥౨౦॥సస్నుస్తత్రతతస్సర్వేవర్ణాశ్రమయుతాజనాః। మహాపాత
క్యపియతస్సద్యోముచ్యేతకిల్బిషాత్॥౨౧॥ అథరాజాహతేక్షౌమేపరిధాయస్వలంకృతః। ఋత్విక్సదస్య
విప్రాదీనానర్చాభరణాంబరైః॥ ౨౨॥ బంధుజ్ఞాతినృపాన్మిత్రసుహృదోన్యాంశ్చసర్వశః । అభీక్ష్ణం
పూజయామాసనారాయణపరోనృపః॥౨౩॥ సర్వేజనాస్సురరుచోమణికుండలస్రగుష్ణీషకంచుకదుకూ

స్యాఋత్విజః- అన్యేచద్విజశ్రేష్ఠాఃనిర్యయుః॥౧౩॥స్వలంకృతా ఇతి॥ కించ- గంధాదిభిస్స్వలంకృతాః- నరానార్యశ్చరసైఃమిథోవిజహ్రుః॥ ౧౪॥ రసానేవాహ॥తైలేతి॥ కించ- సాంద్రకుంకుమాదిభిఃపుంభిర్లిప్తాస్సత్యః ప్రలింపంత్యోవారయోషితశ్చవిజహ్రుః॥౧౫॥ గుప్తా ఇతి॥నృభిర్గుప్తాః- రథాదియానైఃనృదేవ్యఃరాజపత్న్యోనిరగమన్నిర్గతాః- ఏతదుపలబ్ధుంవిమానవరైర్దేవ్యోయథాతద్వత్-మాతులేయైస్సఖిభిశ్చపరితఃసిచ్యమానాః - సవ్రీడేనహాసేనవికసంతివదనానియాసాంతాః॥౧౬॥ తా ఇతి॥ దేవరాన్పతిభ్రాతౄన్-ఉతసఖీన్ సఖీనపి - దృతీభిఃఉదకనోదనచర్మయంత్రైః- సేచనపాత్రైశ్చ- మలధియాంకామినాం॥ ౧౭॥ సఇతి॥క్రియాభిఃఅంగేష్టిభిః - క్రతురాట్ఛరీరోరాజసూయఇవ ॥౧౮ ॥ పత్నీతి॥పత్నీసంయాజాఃయాగవిశేషాః- అవభృథసంబంధిఅవభృథ్యంచ- తైశ్చరిత్వాతాన్యనుష్ఠాయేత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥

ర్ఘేతి॥ అహ తేనూతనే ఆనర్చ అర్చితవాన్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సర్వ ఇతి॥ సురాణామివ రుక్ కాంతిర్యేషాం తే మణికుండలైః సహితాః స్రగుష్ణీషాదయో యేషాం తే కుండలయుగేనాలకబృందేన చ జుష్టా వక్త్రశ్రీర్యాసాం తాః॥ ౨౪॥ ౨౯॥ ఇత్థమితి॥ గతజ్వరః నిశ్చింతః ఆసీత్॥ ౩౦॥ ఏకదేతి॥ అచ్యుతే శ్రీకృష్ణే ఆత్మా మనః యస్య తస్య॥ ౩౧॥ యస్మిన్నితి॥ నరేంద్రాదీనాం లక్ష్మీః లక్ష్మ్యాః విభూతయః విశ్వసృజా మయేన ఉపక్లృప్తాః విరచితాః తాభిః స్వహ కురురాట్ దుర్యోధనః అతప్యత్॥ ౩౨॥ యస్మిన్నితి॥ మహిషీసహస్రమితి బహుళశోపలక్షణం క్వణద్భిరంఘ్రిభిః శోభా యస్య మధ్యేషు చారు చారు మధ్యమిత్యర్థః కుచకుంకుమైః శోణా హారా యస్య తత్ శ్రీమంతి ముఖాని యస్య తత్ చలైః కుండలైః కుంతలైశ్చ ఆఢ్యం సంపన్నం అశోభతేతి శేషః॥ ౩౩॥ సభాయామితి॥ క్వాపి క్వచిత్ విరేజ ఇతి శేషః స్వస్య చక్షుషా హితాహితజ్ఞాపకేన॥ ౩౪॥ ౩౫॥

లమహోత్సవ హారాః। నార్యశ్చ కుండలయుగాలకబృందజుష్టవక్త్రశ్రియః కనకమేఖలయా విరేజుః॥ ౨౪॥
ఋత్విజో మహాత్మానస్సదస్యా బ్రహ్మవాదినః। విప్రక్షత్రియవిట్ఛూద్రా రాజానో యే సమాగతాః॥
౨౫॥ దేవర్షిపితృభూతాని లోకపాలాస్సహానుగాః। పూజితాస్తమనుజ్ఞాప్య స్వస్వధామాని యయుర్ముదా॥
౨౬॥ హరిదాసస్య రాజర్షే రాజసూయమహోదయం। నైవాతృప్యన్ ప్రశంసంతః పిబన్మర్త్యోఽమృతం
యథా॥ ౨౭॥ తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। ప్రేమ్ణా నివారయామాస కృష్ణంచ
త్యాగకాతరః॥ ౨౮॥ భగవానపి తత్రాఙ్గ న్యవాత్సీత్తత్ప్రియంకరః। ప్రస్థాప్య యదువీరాంశ్చ సాంబా
దీంశ్చ కుశస్థలీం॥ ౨౯॥ ఇత్థం ధర్మసుతో రాజా మనోరథమహార్ణవం। సుదుస్తరం సముత్తీర్య కృష్ణేనాసీద్గ
తజ్వరః॥ ౩౦॥ ఏకదాంతఃపురే తస్య వీక్ష్య దుర్యోధనశ్శ్రియమ్। అతప్యద్రాజసూయస్య మహత్త్వంచా
చ్యుతాత్మనః॥ ౩౧॥ యస్మిన్నరేంద్రదితిజేంద్రసురేంద్రలక్ష్మీర్నానావిభాంతి కిల విశ్వసృజోపక్లృప్తాః।
తాభిః పతీన్ ద్రుపదరాజసుతోపతస్థే యస్యాం విషక్తహృదయః కురురాడతప్యత్॥ ౩౨॥ యస్మింస్తదా మ
ధుపతేర్మహిషీసహస్రం శ్రోణీభరేణ శనకైః క్వణదంఘ్రిశోభమ్। మధ్యే సుచారు కుచకుంకుమశోణ
హారం శ్రీమన్ముఖం చలకుండలకుంతలాఢ్యమ్॥ ౩౩॥ సభాయాం మయక్లృప్తాయాం క్వాపి ధర్మసుతో
ఽధిరాట్। వృతోఽనుజైర్బంధుభిశ్చ కృష్ణేనాపి స్వచక్షుషా॥ ౩౪॥ ఆసీనః కాంచనే సాక్షాదాసనే మఘవా ని
వ। పారమేష్ఠ్యశ్రియా జుష్టః స్తూయమానశ్చ వందిభిః॥ ౩౫॥ తత్ర దుర్యోధనో మానీ సహితో భ్రాతృభి
ర్నృప। కిరీటమాలీ న్యవిశదసిహస్తః క్షిపన్ రుషా॥ ౩౬॥ స్థలేఽభ్యగృహ్ణాద్వస్త్రాంతం జలం మత్వా స్థలేఽపత
త్। జలే చ స్థలవద్భ్రాంత్యా మయమాయావిమోహితః॥ ౩౭॥ జహాస భీమస్తం దృష్ట్వా స్త్రియో నృపత
యోఽపరే। నివార్యమాణా అప్యంగ రాజ్ఞా కృష్ణానుమోదితాః॥ ౩౮॥ స వ్రీడితోఽవాగ్వదనో రుషా జ్వల
న్నిష్క్రమ్య తూష్ణీం ప్రయయౌ గజాహ్వయమ్॥ హాహేతి శబ్దస్సుమహానభూత్సతామజాతశత్రుర్విమ
నా ఇవాభవత్। బభూవ తూష్ణీం భగవాన్ భువో భరం జిహీర్షురేషభ్రమతి స్మ యద్దృశా॥ ౩౯॥ ఏతత్తేఽభి
హితం రాజన్ యత్పృష్టోఽహమియత్త్వయా। సుయోధనస్య దౌరాత్మ్యం రాజసూయే మహాక్రతౌ॥ ౪౦॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే పంచసప్తతితమోఽధ్యాయః.

—✻ సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః ✻—

శ్రీశుకః॥ అథాన్యదపి కృష్ణస్య శృణు కర్మాద్భుతం నృప। క్రీడానరశరీరస్య యథా సౌభపతిర్హతః॥ ౧॥ శిశు
పాలసఖశ్శాల్వో రుక్మిణ్యుద్వాహ ఆగతైః। యదుభిర్నిర్జితస్సంఖ్యే జరాసంధాదయస్తథా॥ ౨॥ సాల్వః

తత్రేతి॥ మానీ సాహంకారః కిరీటం తన్మాలా చ విద్యేతే యస్య సః న్యవిశత్ వివేశ క్షిపన్ ద్వాస్థాదీన్ అధిక్షిపన్॥ ౩౬॥ స్థల ఇతి॥ తత్ర శుద్ధాంతే స్థలే వస్త్రాంతమభ్యగృహ్ణాత్ ఆకుంచితవాన్ కుతః స్మిన్ స్థల ఏవ భ్రాంత్యా జలం మత్వా జలే చ అపతత్ కుతః స్థలవద్భ్రాంత్యా॥ ౩౭॥ ౩౮॥ స ఇతి॥ భువో భరం భారం జిహీర్షుః ఇతి అద్య సంపాదితేన కలహబీజేన కురూణాం సంహారం కరిష్యామీతి కించ యస్య దృశా దృష్టిమాత్రేణ దుర్యోధనో భ్రమతి స్మ భ్రాంతిం ప్రాప మయసు యా తు నిమిత్తమాత్రం సః భూభారహరణబీజం దుర్యోధనస్య భ్రమం భీమాదిహాస్యేన తస్య పరాభవం చ విధాయ తూష్ణీమాసీదిత్యర్థః॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం పంచసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ✻

శ్లో॥ షట్సప్తతితమే వృష్ణిసాల్వమహామృధే ద్యుమద్గదాప్రహారేణ ప్రద్యుమ్నస్య నిర్గమః॥ సంపాద్య ధర్మరాజ

స్యరాజసూయప్రహిలాదయం|నిహత్యసౌభరాజాదీనథో పారమదచ్యుతః||౧||౨||౩|| ఇతీతి|| ప్రత్యహంసకృత్ - పాంసుముష్టిం - ఏకాంగ్రసన్ భక్షయన్|| ౪|| సంవత్సరాంతఇతి|| ఆశుతోషోపిభగవానుమాపతిః శ్రీకృష్ణ విద్విషిసాల్వేవరస్యవైఫల్యంమన్యమానోపిశీఘ్రంప్రాదురభూత్ - తస్యాతినిబన్ధమాలక్ష్య సంవత్సరాంతేవరేణ ఛందయామాస సఇచ్ఛాంకారితవాన్ - వరంవృణీష్వేత్యువాచేత్యర్థః||౫||౬|| తథేతి|| తథేతిప్రతిజ్ఞాయ-గిరిశేనాదిష్టోమయః - అయస్మయంలోహమయం పురంసౌభసంజ్ఞం-నిర్మాయసదచయిత్వా-ప్రాదాత్||౭||సఇతి||తమస్సోంధకారస్య- ధామఆశ్రయం-అన్యైర్దురాసదంమప్రాప్య||౮||౯||సగోపురాణీతి|| ప్రాసాదాఃగృహాఃఅట్టాలాస్తదుపరిగృహాః- తోళికాస్తత్పర్యంతకుడ్యాని - తాః - విహారాన్ క్రీడాస్థానానిచసబభంజ-కించ విమానాగ్ర్యాత్తస్మాచ్ఛస్త్రవృష్టయః పేతుః||౧౦||శిలాఇతి||ఆసారశర్కరాఃధారాసంపాతవజ్జలోపలాః||౧౧||ఇతీతి||శంసుఖంనాభ్యపద్యత|| ౧౨|| ౧౫||శతఇతి|| తు

ప్రతిజ్ఞాం చకరోచ్ఛ్రుత్వా తాంసర్వభూభుజామ్| అయాదవాంకరిష్యేక్ష్మాంపౌరుషంమమపశ్యత|| ౩|| ఇ
తిమూఢఃప్రతిజ్ఞాయదేవంపశుపతింప్రభుమ్ | ఆరాధయామాసనృపఃపాంసుముష్టింసకృద్గ్రసన్|| ౪||
సంవత్సరాంతేభగవానాశుతోషఉమాపతిః|వరేణఛందయామాససాల్వంశరణమాగతమ్|| ౫|| దేవా
సురమనుష్యాణాంగంధర్వోరగరక్షసామ్|అభేద్యంకామగంవవ్రేసయానంవృష్ణిభీషణమ్|| ౬|| తథేతిగిరి
శాదిష్టోమయఃపరపురంజయః| పురంనిర్మాయసాల్వాయప్రాదాత్సౌభమయస్మయమ్||౭||సలబ్ధ్వాకా
మగంయానంతమోధామదురాసదమ్| యయౌద్వారవతీంసాల్వోవైరంవృష్ణికృతంస్మరన్|| ౮ ||నిరుధ్య
సేనయాసాల్వోమహత్యాభరతర్షభ|పురీంబభంజోపవనాన్యుద్యానానిచసర్వశః|| ౯|| సగోపురాణి
ద్వారాణిప్రాసాదాట్టాలతోళికాః|విహారాన్సవిమానాగ్ర్యాన్నిపేతుశ్శస్త్రవృష్టయః|| ౧౦|| శిలా
ద్రుమాశ్చాశనయస్సర్పాఆసారశర్కరాః | ప్రచండశ్చక్రవాతోభూద్రజసాచ్ఛాదితాదిశః|| ౧౧|| ఇ
త్యర్ద్యమానాసౌభేనకృష్ణస్యనగరీభృశమ్|నాభ్యపద్యతశంరాజంస్త్రిపురేణయథామహీ||౧౨||ప్రద్యు
మ్నోభగవాన్వీక్ష్యబాధ్యమానానిజాఃప్రజాః|మాభైష్టేత్యభ్యయాద్వీరోరథారూఢోమహారథః|| ౧౩||
సాత్యకిశ్చారుదేష్ణశ్చసాంబోక్రూరస్సహానుజైః|హార్దిక్యోభానువిందశ్చగదశ్చశుకసారణౌ|| ౧౪|| అప
రేచమహేష్వాసారథయూథపయూథపాః|నిర్యయుర్దంశితాగుప్తారథేభాశ్వపదాతిభిః||౧౫||తతఃప్ర
వవృతేయుద్ధంసాల్వానాంయదుభిస్సహ|యథాసురాణాంవిబుధైస్తుములంరోమహర్షణమ్|| ౧౬|| తా
శ్చసౌభపతేర్మాయాదివ్యాస్త్రైరుక్మిణీసుతః | క్షణేననాశయామాసనైశంతమఇవోష్ణగుః||౧౭||వివ్యా
ధపంచవింశత్యాస్వర్ణపుంఖైరయోముఖైః|సాల్వస్యధ్వజినీపాలంశరైస్సన్నతపర్వభిః|| ౧౮|| శతేనా
తాడయత్సాల్వమేకైకేనాస్యసైనికాన్|దశభిర్దశభిర్నేతౄన్వాహనానిత్రిభిస్త్రిభిః || ౧౯ || తదద్భు
తంమహత్కర్మప్రద్యుమ్నస్యమహాత్మనః|దృష్ట్వాతంపూజయామాసుస్సర్వేస్వపరసైనికాః|| ౨౦|| బహు
రూపైకరూపంతద్దృశ్యతేనచదృశ్యతే|మాయామయంమయకృతందుర్విభావ్యంపరైరభూత్|| ౨౧||క్వ
చిద్భూమౌక్వచిద్వ్యోమ్నిగిరిమూర్ధ్నిజలేక్వచిత్ |అలాతచక్రవద్భ్రామ్యత్సౌభంతద్దురవస్థితం||౨౨||
యత్రయత్రోపలక్ష్యేతససౌభస్సహసైనికః | సాల్వస్తతస్తతోముంచన్ శరాన్ సాత్వతయూథపాః||
౨౩||శరైరగ్న్యర్కసంస్పర్శైరాశీవిషదురాసదైః| పాట్యమానపురానీకస్సాల్వోముహ్యత్పరేరితైః||

ములంవ్యాకులం||రోమహర్షణంరౌద్రం||౧౬|| తా ఇతి||నైశంనిశిభవం-తమఃఉష్ణగుఃసూర్యఇవ|| ౧౭|| కించవివ్యాధేతి || స్వర్ణమయానిపుంఖాఃపృష్ఠప్రాంతానియేషాంతైః-అయోలోహం-తన్మయానిముఖాన్యగ్రాణియేషాంతైః - ధ్వజినీపాలంసేనాన్యంసన్నతానినిమ్నానిపర్వాణిగ్రంథయోయేషాంతైః||౧౮|| శతేనేతి||సైనికాన్ భటాన్- నేతౄన్సారథీన్||౧౯||తదితి||స్వపరసైనికాఃస్వపరసేనయోర్వర్తమానాస్సర్వే పూజయామాసుఃసమ్మానితవంతః|| ౨౦|| బహురూపేతి||కదాచిద్బహురూపంకదాచిదేకరూపం-క్వచిద్దృశ్యతే-క్వచిన్నదృశ్యతే-ఏవందుర్విభావ్యంఅతర్క్యమభూత్|| ౨౧||కించ||క్వచిదితి||ఏవంతత్ దురవస్థితంఅనవస్థితంచాభూత్||౨౨|| ౨౩||శరైరితి|| అగ్నివద్దాహకాః - అర్కవత్సంశోషకాః-యుగపత్సర్వతస్సంస్పర్శోయేషాంతైః-ఆశీవిషవదేకదేశస్పర్శమాత్రేణమారకత్వాద్దురాసదైఃదుస్సహైః- పాట్యమానంపురమనీకానిచయస్యసః-పరైర్వృష్ణిభిరీరితైర్ముముహే|| ౨౪ || సాల్వేతి || భృశార్దితాఅపిస్వంస్వంరణంస్థానం

స్యాంయుద్ధభూమిం॥ ౨౫॥సాల్వేతి॥మార్ష్ణిః కార్ష్ణాయసమయ్యా-వ్యాహత్యప్రహృత్య॥ ౨౬॥ తమితి॥ తంప్రద్యుమ్నం-అపోవాహఅన్యతోనినాయ॥౨౭॥౨౮॥నేతి॥మత్ వినాక్లీబంచిత్తంయస్యతేన-త్వయాసూతేన॥౨౯॥కిన్నివతి ॥ పితరారామకేశవౌ-అభిసంగమ్యతత్పార్శ్వంగత్వా-తాభ్యాంపృష్టః-స్వయోగ్యంకింనువక్ష్యామీతి॥ ౩౦॥ వ్యక్తమితి॥భ్రాతృజాయాభ్రాతృభార్యాః-వ్యక్తంనిశ్చితం-యుల్లైబ్యంకథయిష్యతి- తత్కథనమనుకరోతి-కథంకథమితి॥ ౩౧॥ధర్మమితి॥విభోహే సమర్థ-ఏతదపసర్పణంధర్మమాహ- సూతఇతి॥౩౨॥ఏతదితి॥అపోవాహితఃఅపనీతః- ఉపసృష్టః ఉపసర్గంపీడాంప్రాప్తఇతికృత్వా- యతఃపరేణశత్రుణాగదయాహతస్సన్ - మూర్ఛితోనిస్సంజ్ఞతాంగతోభవానితి॥౩౨॥ఏతదితి॥అపోవాహితఃఅపనీతః- ఉపసృష్టఃఉపసర్గంపీడాంప్రాప్తఇతికృత్వా-యతః పరేణశత్రుణా - గదయాహతస్సన్ - మూర్ఛితోనిస్సంజ్ఞతాంగతోభవానితి ॥ ౩౩ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - షట్సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

౨౪॥సాల్వానీకపశస్త్రౌఘైర్వృష్టివీరాభృశార్దితాః । నతత్యజూరణంస్వంస్వంలోకద్వయజిగీషవః॥ ౨౫॥ సాల్వామాత్యోద్యుమాన్నామప్రద్యుమ్నంప్రాక్ప్రపీడితః। ఆసాద్యగదయామౌర్వ్యావ్యాహత్యవ్యనదద్బలీ॥ ౨౬॥తంద్యుమద్గదయాశీర్ణవక్షస్థలమరిందమమ్।అపోవాహరణాత్సూతోధర్మవిద్దారుకాత్మజః॥౨౭॥లబ్ధసంజ్ఞోముహూర్తేనకార్ష్ణిస్సారథిమబ్రవీత్ । అహోఅసాధ్విదంసూత యద్రణాన్మేపకర్షణమ్॥౨౮॥నయదూనాంకులేజాతశ్శ్రూయతేరణవిచ్యుతః।వినామత్క్లీబచిత్తేనసూతేనప్రాప్తకల్మషాత్॥౨౯॥కిన్నువక్ష్యేభిసంగమ్యపితరౌరామకేశవౌ।యుద్ధాత్సమ్యగపక్రాంతఃపృష్టస్తత్రాత్మనఃక్షమమ్॥౩౦॥వ్యక్తంమేకథయిష్యంతిహసంత్యోభ్రాతృజామయః।క్లైబ్యంకథంకథంవీరతవాన్యైఃకథ్యతాంమృధే॥ ౩౧॥ సూతః॥ ధర్మంవిజానతాయుష్మన్కృతమేతన్మయావిభో।సూతఃకృచ్ఛ్రగతంరక్షేద్రథినంసారథింరథీ॥ ౩౨॥ఏతద్విదిత్వాతుభవాన్మయాపోవాహితోరణాత్ । ఉపసృష్టఃపరేణేతి మూర్ఛితోగదయాహతః॥౩౩॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షట్సప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥సతూపస్పృశ్యసలిలందంశితోధృతకార్ముకః । నయమాంద్యుమతఃపార్శ్వంవీరస్యేత్యాహసారథిమ్॥౧॥విధమంతంస్వసైన్యానిద్యుమంతంరుక్మిణీసుతః।ప్రతిహృత్యప్రత్యవిధ్యన్నారాచైరష్టభిస్స్మయన్॥౨॥చతుర్భిశ్చతురోవాహాన్సూతమేకేనచాహనత్ । ద్వాభ్యాంధనుశ్చకేతుం చద్యుమతోన్యేనవైశిరః॥౩॥గదసాత్యకిసాంబాద్యాజఘ్నుస్సౌభపతేర్బలమ్ । పేతుస్సముద్రేసౌభేయాస్సర్వేసంఛిన్నకంధరాః॥ ౪॥ఏవంయదూనాంసాల్వానాంజఘ్నతామితరేతరమ్। యుద్ధంత్రిణవరాత్రంతదభూత్తుములముల్బణమ్॥౫॥ఇంద్రప్రస్థంగతఃకృష్ణఆహూతోధర్మసూనునా।రాజసూయేచనిర్వృత్తేశిశుపాలేచసంస్థితే॥౬॥కురువృద్ధాననుజ్ఞాప్యమునీంశ్చససుతాంపృథామ్। నిమిత్తాన్యతిఘోరాణిపశ్యన్ద్వారవతీంయయౌ॥౭॥ఆహచాహమిహాయాతఆర్యమిశ్రాభిసంగతః। రాజన్యాశ్చైద్యపక్షీయానూనంహన్యుః పురీంమమ॥౮॥వీక్ష్యతత్కదనంస్వానాంనిరూప్యపురరక్షణమ్ । సౌభంచసాల్వరాజంచ దారుకంప్రాహకేశవః॥౯॥రథంప్రాపయమేసూతసాల్వస్యాంతికమాశువై । సంభ్రమస్తేనకర్తవ్యో మాయావీసౌభరాడయమ్ ॥౧౦॥ఇత్యుక్తశ్చోదయామాసరథమాస్థాయదారుకః । విశంతందదృశుస్సర్వే స్వేపరేచారుణానుజమ్ ...

శ్లో॥సస్తయుక్సప్తతితమేనానామాయావిచక్షణః।కృష్ణేనాగత్యసాల్వస్తుహతస్సౌభంచచూర్ణితం॥ సఇతి॥ దంశితఃసన్నద్ధః॥౧॥విధమంతమితి॥విధమంతంతుపయంతం-ప్రతిహృత్యనిరుధ్య॥ ౨ ॥అష్టానాంవినియోగమాహ॥చతుర్భిరితి॥ ౩॥ గదేతి॥సౌభేయాఃసౌభస్థాః॥ ౪॥ఏవమితి॥ నవానాంరాత్రీణాంసమాహారోనవరాత్రం - త్రయాణాంనవరాత్రాణాంసమాహారస్త్రినవరాత్రం-సప్తవింశతిరహోరాత్రాణీత్యర్థః-తుములంసంకులం-ఉల్బణంఘోరం ॥ ౫॥ పరమతమపన్యస్యతి॥ఇంద్రప్రస్థంగతఇతి॥౬॥౭ ॥ఆహేతి॥ స్వగతమేవపథిచింతావిజృంభితమాభాషణం - ఆర్యమిశ్రాభిసంగతోబలభద్రాదిసహితః॥౮॥వీక్ష్యేతి॥ దుర్నిమిత్తదర్శనాకులచిత్తఏవంచింతయన్ద్వారకామాగత్య - స్వానాంకదనంవీక్ష్యసౌభంచసాల్వరాజంచవీక్ష్యరామంపురరక్షణంప్రతినిరూప్యనియుజ్య - దారుకంప్రాహేత్యన్వయః॥ ౯ ॥ రథమితి॥ తేత్వయా॥౧౦॥ఇతీతి॥ఆస్థాయసమ్యగధిష్ఠాయ-అరుణానుజంధ్వజేవర్తమానంగరుడం॥౧౧॥సాల్వఇతి॥ హతప్రాయస్య

బలస్యేశ్వరః॥ ౧౨॥౧౩॥ తమితి॥ తంచ సాల్వం- శరసందోహైః శరజాలైః- ఖం సూర్య ఇవ రశ్మిభిరితి-సునీలత్వవిపులత్వా
దిభిరాకాశోపమా సౌభస్య - అచింత్యవేగత్వబహుత్వాదిభిశ్శరాణాం రశ్మిసాదృశ్యం- అయత్నేనైవ రశ్మివత్ శరజాల
ప్రసారణాత్సూర్యతుల్యః శ్రీకృష్ణ ఇతి॥౧౪॥ సాల్వ ఇతి॥ దోర్భ్యాం॥ ౧౫॥౧౬॥ యదితి॥ సఖ్యుస్సౌభపాలస్య- ఈశు త్వామ
స్మాకం ప్రమత్తః అనవహితః- వ్యాపాదితః నిహతః॥ ౧౭॥ తమితి॥ అపరాజితోఽహమితి॥ మానవతం- అపునరావృత్తిం ప్రా
ప్స్యంతి తిష్ఠేః స్థాస్యసి॥౧౮॥ ౨౩॥ నిశమ్యేతి॥ ఘృణీ దయావాన్॥ ౨౪॥౨౬॥ ఏష ఇతి॥ జనితా జనయితా- ఈశశ్చేచ్ఛక్తశ్చేత్
౨౭॥౨౮॥ తత ఇతి॥ స్వబోధః స్వతస్సిద్ధజ్ఞానవానపి- స్వజనస్నేహతః- ప్రకృతౌ మానుషస్వభావే ఉపప్లుతః నిమగ్నః ఆ
స్తే అతిష్ఠత్- తత స్తత్సర్వమాసురీం మాయామబుధ్యత మాయేయమితి జ్ఞాతవాన్॥ ౨౯॥ నేతి॥ న స్వప్నం స్వప్నప్రపంచం

నానుజమ్॥ ౧౧॥ సాల్వశ్చకృష్ణమాలోక్య హతప్రాయబలేశ్వరః। ప్రాహిణోత్కృష్ణసూతాయ శక్తిం
భీమరవాం మృధే॥౧౨॥ తామాపతంతీం నభసి మహోల్కామివ రంహసా। భాసయంతీం దిశశ్శౌరిస్సా
యకైశ్శతధాచ్ఛినత్॥ ౧౩॥ తంచ షోడశభిర్బాణైర్విద్ధ్వా సౌభం చ ఖే భ్రమత్। అవిధ్యచ్ఛరసందోహైః
ఖం సూర్య ఇవ రశ్మిభిః॥౧౪॥ సాల్వశ్శౌరేస్తు దోస్సవ్యం సశార్ఙ్గం శార్ఙ్గధన్వనః। బిభేద న్యపతద్ధస్తాచ్ఛా
ర్ఙ్గమాసీత్తదద్భుతమ్॥౧౫॥ హాహాకారో మహానాసీద్భూతానాం తత్ర పశ్యతామ్। నినద్య సౌభరాడుచ్చై
రిదమాహ జనార్దనమ్॥౧౬॥ యత్త్వయా మూఢ నస్సఖ్యుర్భ్రాతుర్భార్యా హృతేక్షతామ్। ప్రమత్తస్స స
భామధ్యే త్వయా వ్యాపాదితస్సఖా॥౧౭॥ తం త్వాద్య నిశితైర్బాణైరపరాజితమానినమ్। నయామ్యపునరా
వృత్తిం యది తిష్ఠేర్మమాగ్రతః॥ ౧౮॥ శ్రీకృష్ణః ॥ వృథా త్వం కత్థసే మంద న పశ్యస్యంతికేంతకమ్। పౌరు
షం దర్శయంతి స్మ శూరా న బహుభాషిణః ॥ ౧౯ ॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ సాల్వం గదయా భీమవేగయా। త
తాడ జత్రౌ సంక్రుద్ధః స చకంపే వమన్నసృక్॥ ౨౦॥ గదాయాం సంనివృత్తాయాం సాల్వస్త్వంతరధీ
యత॥ ౨౧॥ తతో ముహూర్త ఆగత్య పురుషశ్శిరసాచ్యుతమ్। దేవక్యా ప్రేషితోఽస్మీతి నత్వా ప్రాహ వ
చో రుదన్॥ ౨౨॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో పితా తే పితృవత్సల। బద్ధ్వాపనీతస్సాల్వేన సౌనికేన యథా ప
శుః॥ ౨౩॥ నిశమ్య విప్రియం కృష్ణో మానుషీం ప్రకృతిం గతః। విమనస్కో ఘృణీ స్నేహాద్బభాషే ప్రాకృ
తో యథా ॥ ౨౪ ॥ కథం రామమసంమత్తం జిత్వాజేయం సురాసురైః। సాల్వేనాల్పీయసా నీతః పితా మే
బలవాన్ విధిః॥ ౨౫॥ ఇతి బ్రువాణే గోవిందే సౌభరాట్ ప్రత్యుపస్థితః। వసుదేవమివానీయ కృష్ణం చేదము
వాచ హ॥ ౨౬॥ ఏష తే జనితా తాతో యదర్థమిహ జీవసి। వధిష్యే వీక్షతస్తేఽముమీశశ్చేత్పాహి బాలిశ ॥
౨౭॥ ఏవం నిర్భత్స్య మాయావీ ఖడ్గేనానకదుందుభేః। ఉత్కృత్య శిర ఆదాయ ఖస్థం సౌభం సమావిశత్॥
౨౮॥ తతో ముహూర్తం ప్రకృతావుపప్లుతస్స్వబోధ ఆస్తే స్వజనానుషంగతః। మహానుభావస్తదబుధ్య
దాసురీం మాయాం స సాల్వప్రహితాం మయోదితామ్॥ ౨౯॥ న తత్ర దూతం న పితుః కళేబరం ప్రబుద్ధ ఆ
జౌ సమపశ్యదచ్యుతః। స్వాప్నం యథా చాంబరచారిణం రిపుం సౌభస్థమాలోక్య నిహంతుముద్యతః॥ ౩౦॥
ఏవం వదంతి రాజర్షే ఋషయః కేచ నాన్వితాః। యత్స్వవాచో విరుధ్యేరన్నూనం తే స్మరంత్యను॥ ౩౧॥
క్వ శోకమోహౌ స్నేహో వా భయం వా జ్ఞానసంభవమ్। క్వ చాఖండితవిజ్ఞానజ్ఞానైశ్వర్యస్సురేడితః ॥
౩౨॥ యత్పాదసేవోర్జితయాఽఽత్మవిద్యయా హిన్వంత్యనాద్యాత్మవిపర్యయగ్రహమ్। లభంత ఆత్మీయ

యథా॥౩౦। ఏవం పరమతముపన్యస్య నిరాకరోతి॥ ఏవమితి॥ కేచ కేచన- నాన్వితాః అనన్వితాః పూర్వాపరానుసంధానర
హితాః- తదాహ- యత్స్వవాచ ఇతి- తచ్చానుస్మరంతీత్యర్థః- అయమభిప్రాయః- న తావద్రాజసూయార్థం రామేణ
సహాగతః శ్రీకృష్ణః సంకర్షణమనుజ్ఞాప్యేతి పూర్వముక్తత్వాత్ - న చేంద్రప్రస్థం గతే కృష్ణే సాల్వాగమనం - సాల్వసం
గ్రామవ్యాసక్తేన మయా యుష్మద్ద్యూతం న జ్ఞాతమితి కామ్యకవనస్థాన్ పాండవాన్ సాంత్వయతా శ్రీకృష్ణేనోక్తమితి
వ్యాసోక్తేరితి॥ ౩౧॥ అసంభావితం చేత్యాహ॥ క్వేతి ॥ భయం వా దుర్నిమిత్తదర్శనకృతం నూనం హన్యుః పురీం మమేతి య
దుక్తం- యచ్చ హస్తాచ్ఛార్ఙ్గం న్యపతదితి ఉక్తం - తద్భయం వా క్వేతి - అజ్ఞానేన సంభవో యస్యైతత్- అఖండితాని విజ్ఞా
నజ్ఞానైశ్వర్యాణి యస్య సః- తత్ర విజ్ఞానం స్వరూపవిషయం- జ్ఞానం బాహ్యవిషయం॥ ౩౨॥ కించ॥ యదితి॥ యస్య పాదసే
వయోర్జితా పుష్కలా యా ఆత్మవిద్యా తయా- అనాదిశ్చాసావాత్మవిపర్యయగ్రహశ్చ - అహంకృశస్సుఖీ దుఃఖీత్యా

దిలక్షణః-తంహన్యంతివినాశయంతి- సంతఃఐశ్వర్యంపదంచ- తస్యసకాశాంగతేఃకుతోనుమోహఇతి- అతోనైతద్వచనంస త్యమిత్యర్థః॥౩౩॥కింతర్హిసత్యంతదాహ॥తమితి॥వర్మకవచం-రుక్మోజబభంజ॥౩౪॥౩౫॥అథావతఇతి॥లయార్కస న్నిభంప్రళయకాలికసూర్యసదృశం॥౩౬॥౩౭॥తస్మిన్నితి॥దేవగణేనఈరితాఃవాదితాః॥౩౮॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥తతోష్టసప్తతితమేదంతవక్త్రవిదూరథౌ।హత్వాహరిఃపురేరేమేరామస్నాతంతతోవధీత్॥ సఖీనామపచితింకుర్వ న్నిత్యుక్తంతదేవాహ॥శిశుపాలస్యేతి॥పారోక్ష్యస్సౌహృదంపరోక్షేకరణీయంసుహృత్కృత్యం॥౧॥౨॥ తమితి ॥ప్రత్య ధాత్ప్రతిరురోధ॥౩॥గదామితి॥ముకుందంప్రాహదుర్మదఇత్యాదేఃఅధిక్షేపపరతాస్ఫుటైవ-పరమార్థస్తుదుర్మదః గతమదః-ప్రాహ - ముకుందంతృతీయజన్మనిముక్తిదానార్థమాగతం - అద్యేతి- జన్మత్రయేణఅన్విష్యమాణఃఅద్యబ్ర హ్మశాపావసానేథవాఙ్మమస్వామీదృష్టిపథంగతఃప్రాప్తఃఏతద్దిష్ట్యాదిష్ట్యాభద్రంఅతిహర్షేవీప్సా ॥ ౪ ॥ కించ ॥

మనంతమైశ్వర్యంకుతోనుమోహఃపరమస్యసద్గతేః॥ ౩౩॥ తంశస్త్రపూగైఃప్రహరంతమోజసాశాల్వం
శరైశ్శౌరిరమోఘవిక్రమః। విద్ధ్వాచ్ఛినద్వర్మధనుశ్శిరోమణింసౌభంచ శత్రోర్గదయారురోజహ॥
౩౪॥తత్కృష్ణహస్తేరితయావిచూర్ణితంపపాతతోయేగదయాసహస్రధా। విసృజ్యతద్భూతలమాస్థి
తోగదామాదాయసాల్వోహరిమభ్యగాద్ద్రుతమ్॥౩౫॥ఆధావతస్సగదంతస్యబాహుంభల్లేనఛిత్వాథర
థాంగమద్భుతమ్।వధాయసాల్వస్యలయార్కసన్నిభంబిభ్రద్బభౌసార్కఇవోదయాచలః॥౩౬॥జహా
రతేనైవశిరస్సకుండలంకిరీటయుక్తంపురుమాయినోహరిః। వజ్రేణవృత్రస్యయథాపురందరోబభూవ
హాహేతివచస్తదానృణామ్॥౩౭॥తస్మిన్నిపతితేపాపేసౌభేచగదయాహతే। దివిదుందుభయోనేదుస్త
దాదేవగణేరితాః॥*సఖీనామపచితింకుర్వన్దంతవక్త్రోరుషాభ్యగాత్॥౩౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశ
మస్కంధే-సప్తసప్తతితమోధ్యాయః

—*దంతవక్త్రవిదూరథవధాదికథాప్రారంభఘట్టః.*—

శ్రీశుకః॥ శిశుపాలస్యసాల్వస్యపౌండ్రకస్యాపిదుర్మతేః। పరలోకగతానాంచకుర్వన్పారోక్ష్యసౌ
హృదమ్॥౧॥ఏకఃపదాతిస్సంక్రుద్ధోగదాపాణిఃప్రకంపయన్। పద్భ్యాంమహీంమహారాజమహాసత్వోవ్య
దృశ్యత॥౨॥తంతథాయాంతమాలోక్యగదామాదాయసత్వరః। అవప్లుత్యరథాత్కృష్ణస్సింధుంవేలేవ
ప్రత్యధాత్॥౩॥గదాముద్యమ్యకారూషోముకుందంప్రాహదుర్మదః।దిష్ట్యాదిష్ట్యాభవానద్యమమదృ
ష్టిపథంగతః ॥౪॥ త్వంమాతులేయోనఃకృష్ణమిత్రధ్రుఙ్మాంజిఘాంససి। అతస్త్వాంగదయామందహని
ష్యేవజ్రకల్పయా ॥౫॥ తర్హ్యానృణ్యముపైమ్యజ్ఞమిత్రాణాంమిత్రవత్సలః। బంధురూపమరింహత్వా
వ్యాధిందేహచరంయథా ॥౬॥ ఏవంరూక్షైస్తుదన్వాక్యైఃకృష్ణంతోత్త్రైరివద్విపమ్।గదయాతాడయ
న్మూర్ధ్నిసింహవద్వ్యనదచ్చసః॥౭॥ గదయాభిహతోప్యాజౌనచచాలయదూద్వహః। కృష్ణోపితమహ
న్గుర్వ్యాకౌమోదక్యాస్తనాంతరే॥౮॥ గాఢంనిర్భిన్నహృదయఉద్వమన్రుధిరంముఖాత్ । ప్రసార్యకే
శబాహ్వంఘ్రీన్ధరణ్యాంన్యపతద్వ్యసుః॥౯॥తతస్సూక్ష్మతమంజ్యోతిఃకృష్ణమావిశదద్భుతమ్।పశ్యతాం

త్వమితి॥హేకృష్ణత్వమస్మాకంమాతులేయోబంధుః - ఏవమపిమిత్రధ్రుక్ మిత్రాణిఘాతితవాన్ - మాంచత్వంజిఘాంస సి-తస్మాదస్మాకంత్వత్తోమృత్యుః సనకాద్యనుగ్రహప్రాప్తానానందుర్వారః . అతస్త్వామేతావన్మాత్రమహంయాచే - కింతత్తదాహ- హేఅమందసర్వసహనసమర్థ- క్షాత్రధర్మేణసేవితుంగదయాత్వాంహనిష్యేప్రహరిష్యామి- తా మేకవారంసహస్వేతి - ననువజ్రతుల్యాంత్వద్గదాంకోవాసహేతనైవమిత్యాహ - అవజ్రకల్పయాఉత్పలమాలావద తికోమలయేత్యర్థః॥౫॥నన్వేవంహననేకస్తవపురుషార్థస్తమాహ॥ తర్హీతి॥ అజ్ఞఃనవిద్యతేజ్ఞోయస్మాత్తస్యసంబు ద్ధిఃహేసర్వజ్ఞేత్యర్థఃపరమార్థతఃస్వామినం- ఏతద్దేహసంబంధేనబంధురూపం -బ్రహ్మశాపేనతుశత్రుత్వేనప్రతీతం త్వాంహత్వామిత్రాణామానృణ్యంఉపైమిఉపైష్యామి- విశేషేణఆధీయతేమనసి చింత్యతఇతివ్యాధిః- దేహేఅంత ర్యామితయాచరతీతితథా- తమీశ్వరంహత్వాక్షాత్రధర్మేణఆరాధ్య- హంతేర్గత్యర్థస్యజ్ఞానార్థత్వాత్ జ్ఞాత్వేతి వా॥ తేనయథాపిత్రాదీనామానృణ్యముపగచ్ఛతితద్వదితి॥౬॥ ఏవమితి॥రూక్షైరిత్యాదిప్రతీత్యభిప్రాయేణ- తోత్త్రైరిత్యత్రం

కుశాదిభిః॥౧౪॥ ఏవమితి॥ ఏవంశ్రీకృష్ణో మహాబలానపి లీలయాజయత్యేవేతికృత్వా సకదాచిజ్జరాసంధాదిభిర్నిర్జిత ఇతిపశుదృష్టిర్నామీయత ఇత్యర్థః-విజయే హేతవః-యోగేశ్వరః భగవాన్ జగదీశ్వర ఇతి॥౧౬॥ శ్లో॥ విదూరథాంతము న్మథ్యపూతనాదిదనోఃకులం। కృష్ణస్య పరమన్నారాద్రామో హా సూతపల్వలౌ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః-తత్ప్రసంగమా హ॥శ్రుత్వేతి॥౧౭॥స్నాత్వేతి॥ ప్రతిస్రోతాం ప్రతిలోమాం ॥ ౧౮ ॥ మధూదకమితి ॥ సుదర్శనం తీర్థం చక్రం చక్రతీర్థం॥౧౯॥యమునామితి॥యమునామనుయానితీర్థాని-గంగామనుచయాని- తానిసర్వాణి - గత్వా నైమిశమరణ్యం జగామ॥౨౦॥కమితి॥అభిప్రేత్య శ్రీబలరామ ఇతి జ్ఞాత్వా॥౨౧॥సఇతి॥ మహర్షేర్వ్యాసస్య॥ ౨౨ ॥ అప్రత్యుత్థాయినమితి॥సూతం ప్రతిలోమజం- నకృతం ప్రహ్వణమంజలిశ్చ యేనతం - అధ్యాసీనం చ తాన్ తేభ్యోప్యుచ్చైరాసీన మిత్యర్థః॥ ౩॥౨౪॥అజానన్నధ్యాస్త ఇతి చేన్నైవమిత్యాహ॥ ఋషేరితి॥ ౨౫॥ ననుబహుజ్ఞః కథమేవంకుర్యాత్తత్రాహ॥ అ

సర్వభూతానాం యథా చైద్యపతేర్నృప॥ ౧౦॥విదూరథస్తు తద్భ్రాతా భ్రాతృశోకపరిప్లుతః। ఆగచ్ఛ
దసిచర్మాభ్యాముత్తిష్ఠ తుజిఘాంసయా॥౧౧॥తస్యచాపతతః కృష్ణశ్చక్రేణ క్షురనేమినా। శిరోజహార
రాజేంద్ర సకిరీటం సకుండలమ్॥౧౨॥ఏవం ససౌభం సాల్వం చ దంతవక్త్రం విదూరథమ్। హత్వా దుర్విషహా
నన్యైరీడితస్సురమానవైః॥ ౧౩॥ మునిభిస్సిద్ధగంధర్వైర్విద్యాధరమహోరగైః । అప్సరోభిః పితృగణై
ర్యక్షైః కిన్నరచారణైః॥ ౧౪॥*ఉపగీయమానవిజయః కుసుమైరభివర్షితః । వృతశ్చ వృష్ణిప్రవరైర్వివే
శాలంకృతాం పురీమ్॥౧౫॥ఏవం యోగేశ్వరః కృష్ణో భగవాన్ జగదీశ్వరః । ఈయతే పశుదృష్టీనాం నిర్జి
తో జయతీతి సః॥ ౧౬॥శ్రుత్వా యుద్ధోద్యమం రామః కురూణాం సహ పాండవైః । తీర్థాభిషేకవ్యాజేన

బలరామకృతతీర్థయాత్రా సూతవధాది కథాప్రారంభఘట్టః.

మధ్యస్థః ప్రయయౌ కిల॥ ౧౭॥ స్నాత్వా ప్రభాసే సంతర్ప్య దేవర్షిపితృమానవాన్ । సరస్వతీం ప్రతి
స్రోతాం యయౌ బ్రాహ్మణసంవృతః॥౧౮॥మధూదకం బిందుసరస్తృణకూలం సుదర్శనమ్ । విశాలం బ్ర
హ్మతీర్థం చ చక్రం ప్రాచీం సరస్వతీమ్॥ ౧౯॥ యమునామనుయాన్యేవ గంగామనుచ భారత । జగామ
నైమిశం యత్ర ఋషయస్సత్రమాసతే ॥ ౨౦ ॥ తమాగతమభిప్రేత్య మునయో దీర్ఘసత్రిణః । అభిగమ్య
యథాన్యాయ్యం ప్రణమ్యోత్థాయ చార్చయన్॥౨౧॥సోర్చితస్సపరీవారః కృతాసనపరిగ్రహః। రోమ
హర్షణమాసీనం మహర్షేశ్శిష్యమైక్షత॥౨౨॥అప్రత్యుత్థాయినం సూతమకృతప్రహ్వణాంజలిమ్ । అ
ధ్యాసీనం చ తాన్ విప్రాంశ్చుకోపోద్వీక్ష్య మాధవః ॥ ౨౩॥ కస్మాదసావిమాన్ విప్రానధ్యాస్తే ప్రతిలో
మజః। ధర్మపాలాంస్తథైవాస్మాన్వధమర్హతి దుర్మతిః॥౨౪॥ఋషేర్భగవతో భూత్వా శిష్యోధీత్య బ
హూనిచ। సేతిహాసపురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి సర్వశః॥౨౫॥అదాంతస్యావినీతస్య వృథా పండితమానినః।
నగుణాయ భవంతిస్మ నటస్యేవాజితాత్మనః॥౨౬॥ఏతదర్థో హి లోకేస్మిన్నవతారో మయాకృతః । వ
ధ్యామే ధర్మధ్వజినస్తేహి పాతకినోధికాః॥౨౭॥ఏతావదుక్త్వా భగవాన్నివృత్తో సద్వధాదపి। భావిత్వా
త్తం కుశాగ్రేణ కరస్థేనాహనత్ప్రభుః॥ ౨౮॥ హాహేతి వాదినస్సర్వే మునయః ఖిన్నమానసాః। ఊచుస్సం
కర్షణం దేవమధర్మస్తే కృతః ప్రభో॥ ౨౯॥ అస్య బ్రహ్మాసనం దత్తమస్మాభిర్యదునందన। ఆయుశ్చాత్మా
క్లమం తావద్యావత్సత్రం సమాప్యతే॥ ౩౦॥ అజానతైవాచరిత స్త్వయా బ్రహ్మవధో యథా । యోగేశ్వ
రస్య భవతో నామ్నాయోపి నియామకః॥ ౩౧॥ యద్యేతద్బ్రహ్మహత్యాయాః పావనం లోకపావన। చ

దాంతస్యేతి॥గుణాయ యథోచితానుష్ఠానాయ॥ ౨౬॥ నను విప్రానభ్యాస్తాం-అన్యద్వా-కించిత్కరోతు కింతవేతి చేదత ఆహ॥ఏతదర్థ ఇతి॥ధర్మధ్వజినః ఉత్తమలింగధారిణః॥ ౨౭॥ఏతావదితి॥ భావిత్వాదితి-నహిభవితవ్యం కేనాపి పరిహర్తుం శక్యత ఇత్యర్థః-అహనత్ హతవాన్॥ ౨౮॥హాహేతి॥ తేత్వయా॥ ౨౯॥ అధర్మ ఇతి ప్రతిలోమజవధః కోయమధర్మ ఇతి చేత్తత్రాహ॥అస్యేతి॥ పురాణప్రవచనాయ ఆత్మనః శరీరస్య వా స్తిక్లమోయాస్మికృత దాయుశ్చదత్తమితి॥ ౩౦॥అజానతేతి॥బ్రహ్మవధః కిం మమేశ్వరస్యేతి చేత్సత్యమేవం తథాపి ప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యమిత్యాశయేనాహుస్సార్ధేన- యోగేశ్వరస్యేతి-ఆమ్నాయః బ్రాహ్మణో నహంతవ్య ఇత్యాదిలక్షణః॥౩౧॥యదీతి॥ తథాప్యేతస్యా బ్రహ్మహత్యాయాః - పావనం ప్రాయశ్చిత్తం- హేలోకపావన నాన్యచోదితః-అన్యచోదితస్సన్ స్వయమేవ భవాన్ యది కరిష్యతి - తర్హి లోకసంగ్రహో

భవిష్యతి-నాన్యథేతి ॥ ౩౨ ॥ చరిష్య ఇతి ॥ వధస్యనిర్వేశం ప్రాయశ్చిత్తం-ప్రథమేకల్పే ముఖ్యపక్షే విధీయతాం ఉపదిశ్య తాం॥౩౩॥ కించ॥దీర్ఘమితి॥బత హే మునయః ఏతస్య దీర్ఘమాయుః సత్త్వంబలం- ఇంద్రియం తత్పాటవం - అస్య చ యద్భవద్భిరాశాసితం అపేక్షితం తత్ బ్రూత సర్వం॥౩౪॥అస్త్రస్యేతి॥ అస్త్రాదీనాం సత్యతా యథా భవేత్- అస్మాకం చ వచస్సత్యం యథా భవేత్-తథా విధీయతామిత్యర్థః॥౩౫॥తథా సంపాదయన్నాహ॥ ఆత్మేతి ॥ శ్రు ॥ అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే । ఆత్మా వై పుత్రనామాసి స జీవ శరదశ్శతమిత్యాది వేదానుశాసనం వేదవచనం - తస్మాదస్య రోమహర్షణస్య పుత్రః ఉగ్రశ్రవాః భవతాం పురాణవక్తా భవేత్ సచ ఆయురాదిమాంశ్చ భవేత్ - అతస్సూతస్యాదజీవనాదస్త్రస్య మృత్యోశ్చ సత్యతా - పుత్రరూపేణ ఆయురాదిసిద్ధేః యుష్మద్వచనస్యాపి సత్యతా స్యాదితి భావః॥ ౩౬॥కించ॥బ్రహ్మదండార్థం యుష్మదపేక్షితం కథయత-తదహం కరిష్యామీత్యాహ॥ కిమితి॥ కిం వ ఋషయో వః కామః పత్యేతేతద్బ్రూతేతి-అథానంతరం-బ్రహ్మదండం గృహీత్వా అపచితిం నిష్కృతిమజానతోఽతః - హే బుధాః యథా వచ్చింత్య

రిష్యతి భవాన్ లోకసంగ్రహేనాన్యచోదితః॥ ౩౭॥ శ్రీభగవాన్ ॥ చరిష్యే వధనిర్వేశం లోకానుగ్రహకామ్యయా।నియమః ప్రథమే కల్పే యావాన్ స తు విధీయతామ్॥ ౩౩॥ దీర్ఘమాయుర్బతైతస్య సత్త్వమింద్రియమేవ చ।ఆశాసితం యత్తద్బ్రూత సాధయే యోగమాయయా॥ ౩౪॥ ఋషయః॥ అస్త్రస్య తవ వీర్యస్య మృత్యోరస్మాకమేవ చ।యథా భవేద్వచస్సత్యం తథా రామ విధీయతామ్॥ ౩౫॥ రామః॥ ఆత్మా వై పుత్ర ఉత్పన్న ఇతి వేదానుశాసనమ్। తస్మాదస్య భవేద్వక్తా ఆయురింద్రియ సత్త్వవాన్॥ ౩౬॥ కిం వః కామో మునిశ్రేష్ఠా బ్రూత మాం కరవాణ్యథ।అజానతశ్చాపచితిం యథా మే చింత్యతాం బుధాః॥ ౩౭॥ ఋషయః॥ఇల్వలస్య సుతో ఘోరః పల్వలో నామ దానవః।స దూషయతి నస్సత్రమేత్య పర్వణి పర్వణి ॥ ౩౮ ॥ తం పాపం జహి దాశార్హ తన్నశ్శుశ్రూషణం పరమ్।పూయశోణితవిణ్మూత్రసురామాంసాభివర్షిణమ్॥ ౩౯॥ తతశ్చ భారతం వర్షం పరీత్య సుసమాహితః । చరిత్వా ద్వాదశాన్మాసాన్ తీర్థస్నాయీ విశుధ్యసే॥౪౦॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అష్టసప్తతితమోఽధ్యాయః. ❋

శ్రీశుకః॥తతః పర్వణ్యుపావృత్తే ప్రచండః పాంసువర్షణః । భీమో వాయురభూద్రాజన్ పూతిగంధశ్చ సర్వశః॥ ౧ ॥ తతోఽమేధ్యమయం వర్షం పల్వలేన వినిర్మితమ్ । అభవద్యజ్ఞశాలాయాం సోఽన్వదృశ్యత శూలభృత్ ॥ ౨ ॥ తం విలోక్య బృహత్కాయం భిన్నాంజనచయోపమమ్ । తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రుం దంష్ట్రోగ్రభ్రుకుటీముఖమ్॥ ౩ ॥ సస్మార ముసలం రామః పరసైన్యవిదారణమ్ । హలం చ దైత్యదమనం తే తూర్ణముపతస్థతుః॥ ౪॥తమాకృష్య హలాగ్రేణ పల్వలం గగనేచరం । ముసలేనాహనత్క్రుద్ధో మూర్ధ్ని బ్రహ్మద్రుహం బలః॥ ౫॥ సోఽపతద్భువి నిర్భిన్నలలాటోఽసృక్సముత్సృజన్ । ముంచన్నార్తస్వరం శైలో యథా వజ్రహతోఽరుణః॥౬॥ సంస్తుత్య మునయో రామం ప్రయుజ్యావితథాశిషః । అభ్యషించన్ మహాభాగం వృత్రఘ్నం విబుధా యథా॥ ౭॥ వైజయంతీం దదుర్మాలాం శ్రీధామామ్లానపంకజాం । రామాయ వాససీ దివ్యే దివ్యాన్యాభరణాని చ ॥ ౮ ॥ అథ తైరభ్యనుజ్ఞాతః కౌశికీమేత్య బ్రాహ్మణైః । స్నాత్వా సరోవరమగాద్యతస్సరయురాస్రవత్ ॥ ౯ ॥ అనుస్రోతేన సరయూం ప్రయాగముపగ

తామపచితిమితి॥౩౭॥ప్రథమం తావదపేక్షితం కర్తవ్యం కథయంతి ద్వాభ్యాం॥ ఇల్వలస్యేతి ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ప్రాయశ్చిత్తమాహుః ॥ తత ఇతి ॥ పరీత్య ప్రదక్షిణీకృత్య- సుసమాధానాదిగుణవిశేషాదేకాబ్దమాత్రముక్తమిత్యవిరోధః - సుసమాహితః కామక్రోధాదిరహితః - చరిత్వా కృత్వా॥ ౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టసప్తతితమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ ఊనాశీతితమే రామః పల్వలం ద్విజతుష్టయే । నిహత్య తీర్థస్నానాద్యైస్సూతహత్యామపానుదత్॥ తత ఇతి॥ ఉపావృత్తే ప్రాప్తే॥౧॥౨॥ తమితి॥ భిన్నో విదీర్ణః అంజనచయః ఉపమా యస్య తం-అతికృష్ణమిత్యర్థః - తప్తతామ్రవత్ శిఖాశ్మశ్రూణి చ యస్య తం-దంష్ట్రాభిరుగ్రం భ్రుకుటీయుతం ముఖం యస్య తం॥ ౩॥ ౪॥ స ఇతి॥ అరుణో రుధిరేణ దైత్యః-శైలో ధాతుభిః॥౬॥౭॥వైజయంతీమితి॥శ్రియో ధామాని అమ్లానాని పంకజాని యస్యాం తాం॥౮॥ అథేతి॥కింతత్సరః తదాహ యత ఇతి ఆస్రవత్ ఉదగాత్॥౯॥ అనుస్రోతేనేతి॥ అనుస్రోతేన అనులోమతః-పులహాశ్రమం హరిక్షేత్రం ॥ ౧౦॥ గోమతీమి

తి॥ గోమత్యాం గండక్యాం విపాశాయాం చ స్నాత్వా-శోణే చ ఆప్లుతః స్నాతః॥౧౧॥౧౨॥స్కందమ్॥ ఇష్ట్వా సంపూజ్య శ్రీశైలం శ్రీపర్వతం॥౧౩॥కామకోటీతి॥కాంచీపురీం॥౧౪॥ఋషభేతి॥ దక్షిణాం మధురాం చ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ తత్రేతి ॥ దక్షిణార్ణవం॥౧౭॥తత ఇతి॥ ఫాల్గునం అనంతపురం పంచాప్సరసం సరః అస్పృశత్ అదదాత్॥౧౮॥తత ఇతి॥ కేరళాదీన్ దేశాన్॥౧౯॥ఆర్యామితి॥ద్వైపాయనం అస్యాస్తాం॥౨౦॥ ౨౨॥స ఇతి॥వినశనం కురుక్షేత్రం ॥ ౨౩ ॥ యుధిష్ఠిర ఇతి ॥ ఏవత్సుః వక్తుమిచ్ఛుః- కిం వదిష్యతీతి భియా తూష్ణీం మా సన్నితి॥ ౨౪ ॥౨౬॥ తస్మాదితి॥అన్యైః పరాజయో వా రణస్సంగ్రామః॥౨౭॥

మృషః । స్నాత్వా సంతర్ప్య దేవాదీన్ జగామ పులహాశ్రమమ్ ॥ ౧౦ ॥ గోమతీం గండకీం స్నాత్వా విపా
శాం శోణ ఆప్లుతః। గయాం గత్వా పితౄనిష్ట్వా గంగాసాగరసంగమమ్॥౧౧॥ఉపస్పృశ్య మహేంద్రాద్రౌ
రామం దృష్ట్వాఽభివాద్య చ। సప్తగోదావరీం వేణీం పంపాం భీమరథీం తతః॥ ౧౨॥స్కందం దృష్ట్వా యయౌ రా
మః శ్రీశైలం గిరిశాలయమ్। ద్రవిడేషు మహాపుణ్యం దృష్ట్వాఽద్రిం వేంకటం ప్రభుః ॥ ౧౩ ॥ కామకోటిపురీం
కాంచీం కావేరీం చ సరిద్వరామ్। శ్రీరంగాఖ్యం మహాపుణ్యం యత్ర సన్నిహితో హరిః ॥ ౧౪ ॥ ఋషభా
ద్రిం హరిక్షేత్రం దక్షిణాం మధురాం తథా । సముద్రం సేతుమగమన్మహాపాతకనాశనమ్ ॥ ౧౫ ॥ తత్రా
యుతమదాద్ధేనూర్బ్రాహ్మణేభ్యో హలాయుధః। కృతమాలాం తామ్రపర్ణీం మలయం చ కులాచలమ్॥
౧౬॥తత్రాగస్త్యం సమాసీనం నమస్కృత్యాభివాద్య చ। యోజితస్తేన చాశీర్భిరనుజ్ఞాతో గతోఽర్ణవమ్॥
దక్షిణం తత్ర కన్యాఖ్యాం దుర్గాం దేవీం దదర్శ సః ॥ ౧౭ ॥ తతః ఫాల్గునమాసాద్య పంచాప్సరసముత్త
మమ్। విష్ణుస్సన్నిహితో యత్ర స్నాత్వాఽస్పర్శద్గవాయుతమ్॥ ౧౮॥ తతోఽభివ్రజ్య భగవాన్ కేరళాన్ సో
మగర్తకాన్। గోకర్ణాఖ్యం శివక్షేత్రం సాన్నిధ్యం యత్ర ధూర్జటేః॥ ౧౯॥ ఆర్యాం ద్వైపాయనీం దృ
ష్ట్వా శూర్పారకమగాద్బలః ॥ తాపీం పయోష్ణీం నిర్వింధ్యాముపస్పృశ్యాథ దండకమ్ ॥ ౨౦ ॥ ప్రవిశ్య రేవా
మగమద్యత్ర మాహిష్మతీ పురీ । మనుతీర్థముపస్పృశ్య ప్రభాసం పునరాగమత్ ॥ ౨౧॥ శ్రుత్వా ద్వి
జైః కథ్యమానం కురుపాండవసంయుగే। సర్వరాజన్యనిధనం భారం మేనే హృతం భువః ॥ ౨౨ ॥ స భీమదు
ర్యోధనయోర్గదాభ్యాం యుధ్యతోర్మృధే। వారయిష్యన్ వినశనం జగామ యదునందనః॥౨౩॥యుధి
ష్ఠిరస్తు తం దృష్ట్వా యమౌ కృష్ణార్జునావపి। అభివాద్యాభవంస్తూష్ణీం కిం వివక్షురిహాగతః॥౨౪॥గదాపా
ణీ ఉభౌ దృష్ట్వా సంరబ్ధౌ విజయైషిణౌ। మండలాని విచిత్రాణి చరంతావిదమబ్రవీత్॥౨౫॥ యువాం తుల్య
బలౌ వీరౌ హే రాజన్ హే వృకోదర। ఏకం ప్రాణాధికం మన్యే ఉతైకం శిక్షయాధికమ్॥౨౬॥తస్మాదేకతర
స్యేహ యువయోస్సమవీర్యయోః। న లక్ష్యతే జయోఽన్యో వా విరమత్వఫలో రణః॥ ౨౭॥ న తద్వాక్యం జ
గృహతుర్బద్ధవైరౌ నృపార్థవత్। అనుస్మరంతావన్యోన్యం దురుక్తం దుష్కృతాని చ॥ ౨౮॥ దిష్టం తదను
మన్వానో రామో ద్వారవతీం యయౌ। ఉగ్రసేనాదిభిః ప్రీతైర్జ్ఞాతిభిః సముపాగతః॥ ౨౯॥ తం పున
ర్నైమిశం ప్రాప్తమృషయోఽయాజయన్ముదా । క్రత్వంగం క్రతుభిస్సర్వైర్నివృత్తాఖిలవిగ్రహమ్॥
౩౦॥తేభ్యో విశుద్ధం విజ్ఞానం భగవాన్ వ్యతరద్విభుః। యేనైవాత్మన్యదో విశ్వమాత్మానం విశ్వగం విదుః॥
౩౧॥ స్వపత్న్యావభృథస్నాతో జ్ఞాతిబంధుసుహృద్వృతః । రేజే స్వజ్యోత్స్నయేవేందుస్సువాసాస్సు
ష్ఠ్వలంకృతః॥౩౨॥ ఈదృగ్విధాన్యసంఖ్యాని బలస్య బలశాలినః । అనంతస్యాప్రమేయస్య మాయామ
ర్త్యస్య సంతి హి॥౩౩॥యోఽనుస్మరతి రామస్య కర్మాణ్యద్భుతకర్మణః। సాయం ప్రాతరనంతస్య విష్ణో
స్స దయితో భవేత్॥౩౪॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- ఏకోనాశీతితమోఽధ్యాయః. ❋

నేతి॥అర్థవత్ వాక్యమ్॥ ౨౮॥దిష్టమితి॥దిష్టం ప్రాచీనం కర్మ-సముపాగతః సంగతః॥ ౨౯॥తమితి॥తం బలరామం క్రత్వంగం యజ్ఞమూర్తిం॥౩౦॥ తేభ్య ఇతి॥ ఆత్మని అధిష్ఠానే- విశ్వగం సర్వానుస్యూతం యేనైవ విదుః పశ్యంతి తత్ విశుద్ధవిజ్ఞానం వ్యతరత్ అదాత్॥౩౧॥౩౪॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకోనాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అథాశీతితమే కృష్ణశ్శ్రీదామానం గృహాగతం।సంపూజ్యాపృచ్ఛదర్థజ్ఞస్సంగురువాసకథాం ముదా॥మురారిమారకో హరిః పురా చ చారశంసతా మతః పరం వినైవ తం నిజోపకారమాచరత్ । శ్రీరామచరితాని శ్రుత్వా పునర్మునీందవీర్యా

ణిపృచ్ఛతి॥భగవన్నితి॥హేభగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామీత్యన్వయః॥ ౧ ॥ కఇతి ఉత్తమశ్లోకస్యసత్యోమనోహరాఃవిషయవై తృష్ణ్యజనకాఃకథాః-విశేషజ్ఞః సారవిత్-విషణ్ణఃవిషాదంప్రాప్తః॥౨॥కథాశ్రవణంస్తువన్ దృష్టాంతతయాఅన్యాథా నాహ॥సేతి॥తావేవకరౌ-యౌతత్కర్మకరౌ-తదేవమనః-యత్ స్థిరంజంగమేషువసంతంస్మరేత్ యస్తస్యపుణ్యాః కథాఃశృణోతి-సఏవకర్ణః॥౩॥శిరఇతి॥ఉభయలింగంస్థిరంజంగమంచతస్యైవలింగమితిమత్వాఅనమేత్తదేవశిరః-తదేవ తస్యలింగమిత్యేవయత్ పశ్యతితదేవచక్షుః-తాన్యేవచాంగానియానితజ్జనానాంపాదోదకంభజంతీతి॥ ౪॥ ౬॥ యదృచ్ఛ యేతి॥తథావిధాకుచేలా-కించ - క్షుత్ క్షామాయత్కించిత్సంపన్నంతత్తస్మై పరివివ్యస్వయంక్షుధాజీర్ణా॥౭॥

—※ కుచేలోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః. ※—

రాజా॥ భగవన్ యానివాన్యానిముకుందస్యమహాత్మనః । వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్య శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం ప్రభో ॥ ౧ ॥ కోనుశ్రుత్వాసకృద్బ్రహ్మన్నుత్తమశ్లోకసత్కథాః।విరమేతవిశేషజ్ఞోవిషణ్ణః కామమా ర్గణైః॥౨॥సావాగనంతస్యగుణాన్ గృణీతేకరౌచతత్కర్మకరౌమనశ్చ । స్మరేద్వసంతంస్థిరజంగమే షుశృణోతితత్పుణ్యకథాస్సకర్ణః॥౩॥శిరస్తుతస్యోభయలింగమానమేత్తదేవయత్పశ్యతితద్ధిచక్షుః। అం గానివిష్ణోరథతజ్జనానాంపాదోదకంయానిభజంతినిత్యమ్॥౪॥ శ్రీసూతః॥విష్ణురాతేనసంపృష్టోభగవాన్ బాదరాయణిః।వాసుదేవేభగవతినిమగ్నహృదయోబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ శ్రీశుకః॥ కృష్ణస్యాసీత్సఖాకశ్చిద్బ్రా హ్మణోబ్రహ్మవిత్తమః । విరక్తఇంద్రియార్థేషుప్రశాంతాత్మాజితేంద్రియః ॥ ౬ ॥ యదృచ్ఛయోపప న్నేనవర్తమానోగృహాశ్రమీ।తస్యభార్యాకుచేలస్యక్షుత్క్షామాచతథావిధా॥ ౭॥ పతివ్రతాపతింప్రా హమ్లాయతావదనేనసా।దారిద్ర్యాత్సీదమానాసావేపమానాభిగమ్యచ॥ ౮॥ నసుబ్రహ్మన్ భగవతస్స ఖాసాక్షాచ్ఛ్రియఃపతేః।బ్రహ్మణ్యశ్చశరణ్యశ్చభగవాన్ సాత్వతాంపతిః ॥ ౯ ॥ తముపైహిమహాభాగ సాధూనాంచపరాయణమ్। దాస్యతిద్రవిణంభూరిసీదతేతేకుటుంబినే॥ ౧౦॥ ఆస్తేధునాద్వారవత్యాం భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరః । స్మరతఃపాదకమలమాత్మానమపియచ్ఛతి ॥ కిమర్థకామాన్ భజతోనాత్యభీ ష్టాన్ జగద్గురుః॥౧౧॥ఏవంసభార్యయావిప్రోబహుశఃప్రార్థితోమృదు। అయంహిపరమోలాభఉత్త మశ్లోకదర్శనమ్॥౧౨॥ఇతిసంచింత్యమనసాగమనాయమతిందధే।అప్యస్త్యుపాయనంకించిద్గృహేకల్యాణి దీయతామ్॥౧౩॥ యాచిత్వాచతురోముష్టీన్ విప్రాన్ పృథుకతండులాన్ । చేలఖండేనతాన్ బధ్వాభ ర్త్రేప్రాదాదుపాయనమ్॥ ౧౪॥ సతానాదాయవిప్రాగ్ర్యఃప్రయయాద్వారకాంకిల । కృష్ణసంద ర్శనంమహ్యంకథంస్యాదితిచింతయన్॥ ౧౫॥ త్రీణిగుల్మాన్యతీయాయతిస్రః కక్ష్యాశ్చసద్విజః । విప్రో గమ్యాంధవృష్ణీనాంగృహేష్వచ్యుతధర్మిణామ్॥౧౬॥ గృహంద్వ్యష్టసహస్రాణాంమహిషీణాంహరే ర్ద్విజః। వివేశైకతమంశ్రీమద్బ్రహ్మానందగతోయథా॥ ౧౭॥ తంవిలోక్యాచ్యుతోదూరాత్ప్రియాప ర్యంకమాస్థితః।సహసోత్థాయచాభ్యేత్యదోర్భ్యాంపర్యగ్రహీన్ముదా॥ ౧౮॥ సఖ్యుఃప్రియస్యవిప్రర్షే రంగసంగాతినిర్వృతః। ప్రీతోవ్యముంచదబ్బిందూన్నేత్రాభ్యాంపుష్కరేక్షణః॥౧౯॥ అథోపవేశ్యప ర్యంకేస్వయంసఖ్యుస్సమర్హణం। ఉపహృత్యావనిజ్యాస్యపాదౌపాదావనేజనీః॥౨౦॥ అగ్రహీచ్ఛిర సారాజన్ భగవాన్ లోకపావనః। వ్యలింపద్దివ్యగంధేనచందనాగరుకుంకుమైః॥౨౧॥ ధూపైస్సురభిభి

పతివ్రతేతి॥ మ్లాయతాశుష్యతా-తథాసీదమానాభర్తృభోగసంపాదనాశక్త్యావసీదంతీ-వేపమానాభయేనకంపమా నా॥ ౮॥౧౦॥ ఆస్తఇతి॥భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరఇతితత్స్వీకారమాత్రేణసర్వేతేదాస్యంతీతిభావః- నాత్యభీష్టాన్ పరిపా కవిరసత్వాత్ ॥౧౧॥౧౨॥ఇతీతి॥అప్యస్తికిమస్తీతిప్రశ్నః॥౧౩॥౧౪॥సఇతి॥ మహ్యంమమ॥ ౧౫॥త్రీణీతి॥ గుల్మానిరక్షా ర్థంసైన్యస్థానాని- కక్ష్యాఃప్రతోళీః- అతీయాయఅతిక్రమ్యజగామ-సద్విజఃద్విజైస్సహితః-తతశ్చ-అగమ్యాఃదుర్గమాః యేఅచ్యుతధర్మాణఃఅంధవృష్ణయఃఅంధకాశ్చవృష్ణయశ్చ-తేషాంగృహేషు॥౧౬॥ గృహమితి॥ తథాహరేఃద్వ్యష్టస హస్రాణాంమహిషీణాంచయేగృహాః తేషుమధ్యే- శ్రీమత్ కాంతం- ఏకతమంగృహంవివేశ - తదాచసద్విజోబ్రహ్మానం దగతోయథాతథాబభూవేతిశేషః॥౧౭॥తమితి॥పర్యగ్రహీత్ ఆలింగితవాన్॥౧౮॥సఖ్యురితి॥అబ్బిందూన్ ఆనందాశ్రూ ణి॥౧౯॥అథేతి॥ సమర్హణం ఉపాయనం ఉపహృత్యసమర్ప్య-పాదావనేజనీఃఅపః॥ ౨౦॥౨౧॥కుచేలమితి-ధమనీ ?॥

సిరాభిః సంతతం వ్యాప్తం॥ ౨౩॥ అంతఃపురేతి। అవధూతం మలినం॥ ౨౪॥ విస్మయమాహ ద్వాభ్యాం॥ కిమితి॥ ౨౫॥ య ఇతి॥ సంభృతః సంపూజితః॥ ౨౬॥ కథయాంచక్రతురితి॥ తే ఉర్వసతోః- కరౌ గృహ్య గృహీత్వా॥ ౨౭॥ అపీతి॥ భార్యా ఊఢాప రిణీతా న వేతి గృహస్థలింగదర్శనాత్ భోగాదర్శనాచ్చ సంశయా దేవప్రశ్నః॥ ౨౮॥ అప్రతిషేధాదుద్వాహమనుమతం మత్వాహ॥ ప్రాయ ఇతి॥ తర్హి తే చిత్తం నూనం కామవిహతం కామైర్విహతం న భవతీతి మే విదితం- తథాహ ధనేషు వస్త్రాదిషు- నైవాతిప్రీయసే హే విద్వన్నితి విదుష స్తవైతద్యుక్తమితి భావః॥ ౨౯॥ కామహతత్వాభావేఽపి గృహకర్మక్లేశేన త్యాశంక్యాహ॥ కేచిదితి॥ దైవీః ఈశ్వరమాయావిరచితాః- ప్రకృతీః విషయవాసనాః- త్యజంతః - కామైరనాకృష్టచేతసా మపి కర్మకరణే దృష్టాంతః యథాహమితి- లోకసంగ్రహం లోకస్య సంగ్రహః గ్రహణం యథా భవతి తథా- అహమీశ్వరోఽపి కర్మాణి యథా కరోమి తద్వత్॥ ౩౦॥ కచ్చిదితి॥ నౌ ఆవయోః- యతః గురోః విజ్ఞేయం పరమాత్మతత్త్వం తమసః సంసారస్య॥ ౩౧॥ తత్రాత్మజ్ఞానప్రదస్య గురోరత్యంతపూజ్యత్వం వక్తుం పురుషస్య త్రీన్ గురూనాహ॥ స ఇతి॥ ఇహ సంసారే యత్ర సంభవః జన్మమాత్రం స పితా తావదాద్యః ప్రథమః గురుః పూజ్యః - కర్మవిద్యాప్రదం గురుమాహ - ద్విజాతేస్సతః పుంసః సత్కర్మణాం యత్ర సంభవః ఉపనీయ వేదాధ్యాపక ఇత్యర్థః - స ద్వితీయో గురుః యథాహమీశ్వరస్తథా ప్రథమాదపి

మిత్రం ప్రదీపావళిభిర్ముదా। అర్చిత్వావేద్య తాంబూలం గాం చ స్వాగతమబ్రవీత్॥ ౨౨॥ కుచేలం మ
లినం క్షామం ద్విజం ధమనిసంతతమ్। దేవీ పర్యచరత్సాక్షాచ్చామరవ్యజనేన వై॥ ౨౩॥ అంతఃపురజనో దృ
ష్ట్వా కృష్ణేనామలకీర్తినా। విస్మితోఽభూదతిప్రీత్యా అవధూతం సభాజితమ్॥ ౨౪॥ కిమనేన కృతం పుణ్యమ
వధూతేన భిక్షుణా। శ్రియా హీనేన లోకేఽస్మిన్ గర్హితేనాధమేన చ॥ ౨౫॥ యోఽసౌ త్రిలోకగురుణా శ్రీని
వాసేన సంభృతః। పర్యంకస్థాం శ్రియం హిత్వా పరిష్వక్తోఽగ్రజో యథా॥ ౨౬॥ కథయాంచక్రతుర్గా
థాః పూర్వా గురుకులే సతోః। ఆత్మనోర్లలితా రాజన్ కరౌ గృహ్య పరస్పరమ్॥ ౨౭॥ శ్రీభగవాన్॥ అపి బ్ర
హ్మన్ గురుకులాద్భవతా లబ్ధదక్షిణాత్। సమావృత్తేన ధర్మజ్ఞ భార్యోఢా సదృశీ న వా॥ ౨౮॥ ప్రాయో
గృహేషు తే చిత్తమకామవిహతం తదా। నైవాతిప్రీయసే విద్వన్ ధనేషు విదితం హి మే॥ ౨౯॥ కేచిత్కు
ర్వంతి కర్మాణి కామైరహతచేతసః। త్యజంతః ప్రకృతీర్దైవీర్యథాహం లోకసంగ్రహమ్॥ ౩౦॥ కచ్చి
ద్గురుకులే వాసం బ్రహ్మన్ స్మరసి నౌ యతః। ద్విజో విజ్ఞాయ విజ్ఞేయం తమసః పారమశ్నుతే॥ ౩౧॥ స వై స
త్కర్మణాం సాక్షాద్ద్విజాతేరిహ సంభవః। ఆద్యోఽంగ యత్రాశ్రమిణాం యథాహం జ్ఞానదో గురుః॥ ౩౨॥
నన్వర్థకోవిదా బ్రహ్మన్ వర్ణాశ్రమవతామిహ। యే మయా గురుణా వాచా తరంత్యంజో భవార్ణవమ్॥
౩౩॥ నాహమిజ్యాప్రజాతిభ్యాం తపసోపశమేన వా। తుష్యేయం సర్వభూతాత్మా గురుశుశ్రూషయా
యథా॥ ౩౪॥ అపి నస్స్మర్యతే బ్రహ్మన్ వృత్తం నివసతాం గురౌ। గురుదారైశ్చోదితానామింధనానయ
నే క్వచిత్॥ ౩౫॥ ప్రవిష్టానాం మహారణ్యమపర్తౌ సుమహద్ద్విజ। వాతవర్షమభూత్తీవ్రం నిష్ఠురా
స్తనయిత్నవః॥ ౩౬॥ సూర్యశ్చాస్తం గతస్తావత్తమసా చావృతా దిశః। నిమ్నం కూలం జలమయం న ప్రా
జ్ఞాయత కించన॥ ౩౭॥ వయం భృశం తత్ర మహానిలాంబుభిర్నిహన్యమానా ముహురంబుసంప్లవే। దిశోఽవి

ఆశ్రమిణాం సర్వేషామపి- జ్ఞానదః యః స తు సాక్షాదహమేవేతి॥ ౩౨॥ పూజ్య ఇత్యర్థః- బ్రహ్మవిద్యాప్రదం గురుమాహ- నన్వితి హే బ్రహ్మన్- వర్ణాశ్రమవ తాం మధ్యే అర్థకోవిదాః- ఇహ మనుష్యజన్మని తత్రాపి వర్ణాశ్రమవత్త్వే సతి యే మయా గురుణా గురురూపేణ వక్త్రా వా అతో జ్ఞానప్రదం గురురూపమాశ్రిత్య మే సంసారం తరంతి తే బుద్ధిమత్తరా ఇత్యాహ॥ నన్వితి హే బ్రహ్మన్- వర్ణాశ్రమవ చాఽఽఉపదేశమాత్రేణ- అంజః సుఖేనైవ- భవార్ణవం తరంతీతి- జ్ఞానప్రదాద్గురోరధికః సేవ్యో నాస్తీత్యుక్తం॥ ౩౩॥ అత ఏవ తద్భజనాదధికో ధర్మశ్చ నాస్తీత్యాహ॥ నాహమితి॥ ఇజ్యా గృహస్థధర్మః ప్రజాతిః ప్రకృష్టజన్మ ఉపనయనం- తేన బ్రహ్మ చారిధర్మః ఉపలభ్యతే- తాభ్యాం- తథా తపసా వనస్థధర్మేణ- ఉపశమేన యతిధర్మేణ వా అహం పరమేశ్వరః- తథా న తుష్యేయం- యథా సర్వభూతాత్మాపి గురుశుశ్రూషయేతి॥ ౩౪॥ కించ- అస్మాకం గురుశుశ్రూషణం కిమపి దైవాదేవ సంప న్నం తత్కించిత్త్వయా స్మర్యత ఇతి పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ గురౌ నివసతామస్మాకం యత్కిమపి వృత్తం- తత్క్వచిత్ కదాచిత్॥ ౩౫॥ ప్రవిష్టానామితి॥ అపర్తౌ అపగతే ఋతౌ అకాల ఇత్యర్థః- వాతశ్చ వర్షం చ తయోః సమాహారః- స్తనయిత్నవః గర్జి తాని బాధూవన్॥ ౩౬॥ సూర్య ఇతి॥ నిమ్నం నతం కూలం ఉన్నతం స్థానం॥ ౩౭॥ వయమితి॥ అంబూనాం సంప్లవః వ్యామిశ్ర

ణంయస్మిన్ ఏకోదకే తత్ర తస్మిన్ వన ఇత్యర్థః-పరిబభ్రిమ-పరిపరీతః-బభ్రిమ భృఙ్ భరణ ఇత్యస్మాద్ధాతోః ఇడాగమః ధా దసః-భారాన్ ధృతవంత ఇత్యర్థః॥౩౮॥ ౩౯ ॥ఉవాచ కృపయా శ్లోకత్రయీం అయయా వయం కృతార్థా ఇత్యాహ ॥ అహోఇతి॥ఆత్మా దేహః॥౪౦॥ఇయదితి॥గురోర్నిష్కృతిః ప్రత్యుపకారః సర్వే అర్థాః యస్మాత్సః ఆత్మా దేహస్తస్యార్పణం వినియోగః॥౪౧॥తుష్ట ఇతి॥ అయాతయామాని యాతః యామః యస్య పక్వస్యాన్నస్య తద్గతసారం భవతి - తద్వదన్యద పిగతసారం-గౌణ్యావృత్త్యా యాతయామ ఇత్యుచ్యతే అగతసారాణి ఛందాంసి మత్తః అధీయమానాని భవంత్విత్యర్థః॥ ౪౨॥ఇత్థమితి॥ఇత్థం విధాని ఏవం ప్రకారాణి-అనేకాని వృత్తాని కిం త్వయా స్మర్యంత ఇతి శేషః-ఫలితముపసంహరతి - గురా రితి॥౪౩॥కిమితి॥అస్మాభిః కిమనిర్వృత్తం అసంపన్నం-యేషామస్మాకం భవతా సహ వాసోభూత్॥ ౪౪॥ భవతస్తు సర్వమేతద్విడంబనమాత్రమిత్యాహ॥ యస్యేతి ॥ ఛందోమయం వేదమయం వేదాఖ్యం బ్రహ్మ - తథా శ్రేయసామావపనం తదుద్భవస్థానం-దేహో మూర్తిః యస్య తస్య తవ॥౪౫॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

దంతోథ పరస్పరం వనే గృహీతహస్తాః పరిబభ్రిమాతురాః॥ ౩౮॥ ఏతద్విదిత్వా ఉదితే రవౌ సాందీపనిర్గురుః। అన్వేషమాణో నశ్శిష్యానాచార్యోపశ్యదాతురాన్ ॥ ౩౯ ॥ ఆచార్యః॥ అహో హే పుత్రకా యూయమస్మదర్థేతిదుఃఖితాః। ఆత్మా వై ప్రాణినాం ప్రేష్ఠస్తమనాదృత్య మత్పరాః॥ ౪౦॥ ఇయదేవ హి సచ్ఛిష్యైః కర్తవ్యం గురునిష్కృతిః। యద్వై విశుద్ధభావేన సర్వార్థాత్మార్పణం గురౌ ॥౪౧॥ తుష్టోహం వో ద్విజశ్రేష్ఠాః సత్యాస్సంతు మనోరథాః। ఛందాంస్యయాతయామాని భవంత్విహ పరత్ర చ॥ ౪౨॥ ఇత్థం విధాన్యనేకాని వసతాం గురువేశ్మసు। గురోరనుగ్రహేణైవ పుమాన్పూర్ణః ప్రశాంతయే॥ ౪౩॥ కుచేలః॥ కిమస్మాభిరనిర్వృత్తం దేవదేవ జగద్గురో। భవతా సత్యకామేన యేషాం వాసో గురావభూత్॥ ౪౪॥ యస్య ఛందోమయం బ్రహ్మ దేహ ఆవపనం విభో। శ్రేయసాం తస్య గురుషు వాసోత్యంతవిడంబనమ్॥౪౫ ॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అశీతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ స ఇత్థం ద్విజముఖ్యేన సహ సంకథయన్హరిః। సర్వభూతమనోభిజ్ఞస్స్మయమాన ఉవాచ తమ్॥ ౧॥ బ్రహ్మణ్యో బ్రాహ్మణం కృష్ణో భగవాన్ప్రహసన్ప్రియమ్। ప్రేమ్ణా నిరీక్షణేనైవ ప్రేక్షన్ ఖలు సతాం గతిః॥ ౨॥ కృష్ణః॥ కిముపాయనమానీతం బ్రహ్మన్మే భవతా గృహాత్॥ ౧౩॥ అణ్వప్యుపహృతం భక్తైః ప్రేమ్ణా భూర్యేవ మే భవేత్। భూర్యప్యభక్తోపహృతం న మే తోషాయ కల్పతే॥ ౪॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి। తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః॥౫॥ఇత్యుక్తోపి ద్విజస్తస్మై వ్రీడితః పతయే శ్రియః। పృథుకప్రసృతిం రాజన్నప్రాయచ్ఛదవాఙ్ముఖః॥ ౬॥ సర్వభూతాత్మదృక్సాక్షాత్తస్యాగమనకారణమ్। విజ్ఞాయాచింతయన్నాయం శ్రీకామో మాభజత్పురా॥ ౭॥ పత్న్యాః పతివ్రతాయాస్తు సఖా ప్రియచికీర్షయా। ప్రాప్తో మామస్య దాస్యామి సంపదోమర్త్యదుర్లభాః॥ ౮॥ ఇత్థం విచింత్య వసనాచ్చీరబద్ధాన్ద్విజన్మనః। స్వయం జహార కిమిదమితి పృథుకతండులాన్॥౯॥ నన్వేతదుపనీతం మే పరమప్రీణనం సఖే। తర్పయంత్యంగ మాం విశ్వమేతే పృథుకతండులాః॥ ౧౦॥ ఇతి ముష్టిం సకృజ్జగ్ధ్వా ద్వితీయాం జగ్ధుమాదదే। తావచ్ఛ్రీర్జగృహే హస్తం తత్పరా పరమేష్ఠినః॥ ౧౧॥ ఏతావతాలం విశ్వాత్మన్ సర్వసంపత్సమృద్ధయే। అస్మిన్లోకేథవాముష్మిన్పుంసస్త్వత్తోషకారణమ్॥ ౧౨॥

శ్లోపి ఏకాశీతితమే సఖ్యుర్జగ్ధ్వా పృథుకతండులాన్। శ్రియం నిర్మితవానింద్రదుర్లభాం తు తదాశ్రమే॥। స ఇతి॥ సంకథయన్ సుఖగోష్ఠీం కుర్వన్-సర్వభూతానాం మనస అభిజ్ఞః మదర్థం పృథుకానానీయ దాతుం లజ్జిత ఇతి జానన్నిత్యర్థః॥౧॥ బ్రహ్మణ్య ఇతి॥ ప్రహసన్ క్ష్వేలాం కుర్వన్॥ ౨॥౩॥ లజ్జయా అకథయతస్తామపనుదన్నాహ ద్వాభ్యాం అణ్వపీతి॥ ౪॥౫॥స ర్వేతి॥సర్వభూతానామాత్మదృక్ అంతఃకరణసాక్షీ॥౭॥పత్న్యా ఇతి॥అమర్త్యానాం దేవానామపి దుర్లభాః॥౮॥ఇత్థమితి॥అతిజీర్ణత్వాద్వసనస్య పునస్తన్మధ్యే చీరేణ బద్ధాన్॥౯॥నన్వితి॥ అంగ హే సఖే-విశ్వం విశ్వాత్మానం మాం॥౧౦॥ఇతీతి॥ ఇతి వదన్నేకాం ముష్టిం జగ్ధ్వా-తత్పరేతి-అయం భావః- ఏతావతా పుంసః-ఇహ అముత్ర చ మత్కటాక్షవిలాసభూతానాం సర్వసంపదాం సమృద్ధయే అలం- అతః పరం ద్వితీయ ముష్ట్యదనేన మామప్యేతదధీనాం మా కుర్వితి॥౧౧॥ ఏతావతేతి॥తత్తో షకారణం తవ తోషస్య కారణం - యదా భవేత్తదా సర్వసంపత్సమృద్ధయే : యాం భక్తస్య సమృద్ధిం దృష్ట్వా త్వం తుష్యే

త్యర్థః॥౧౨॥ బ్రాహ్మణఇతి॥ స్వర్గః త్వం స్వర్గవాసినం॥౧౩॥ శ్వోభూతఇతి॥ శ్వోభూతే ఉదితే రవౌ - విశ్వం భావయతీ రివిశ్వభావనః- తేనేతి-పురతోభావినమింద్రతుల్యం భవంవిభవం సూచయతి-స్వసుఖేన స్వానందపరిపూర్ణేనేతి - దానే అది నతాందర్శయతి-నందితోవినయోక్తిభిః ॥ ౧౪॥ సఇతి॥ వ్రీడితః స్వచిత్తైకార్పణ్యేనలజ్జితః-మహతః శ్రీకృష్ణస్య- దర్శనేననిర్వృతః॥౧౫॥ నిర్వృతిమేవాహ-చతుర్భిః ॥ అహోఇతి ॥ యత్ యతః-లక్ష్మీం ఉరసి బిభ్రతా ఆశ్లిష్టో౽హం ॥౧౬॥ క్వేతి॥ అహం పాపీయాన్ నీచః॥౧౭॥౧౮॥ శుశ్రూషయేతి॥ పూజితః చందనలేపనాదిభిః ॥౧౯॥ ఏవం సంపూజ్యాపి ధనస్య అదానే కారణం కల్పయతే ద్వాభ్యాం॥ స్వర్గాపవర్గయోరితి॥ స్వర్గాదీనాం యద్యపి తస్య చరణార్చనమేవ కారణం॥౨౦॥ అధనఇతి॥ తథాపి కారుణికత్వాదభూర్యపిధనం మహ్యం నాదదాత్॥౨౧॥ ఇతీతి ॥ నిజగృహస్యాంతికం తత్ప్రాంతం- తస్య విశేషణం- సూర్యేతి॥ ౨౨॥ విచిత్రేతి ॥ విచిత్రోపవనాదిభిశ్చ వృతం-కథంభూతైః కూజద్భిః ద్విజకులైః ఆకులైః-తథా ప్రోత్ఫుల్లాని కు

శ్చాత్మన్ సర్వసంపత్సమృద్ధయే। అస్మిన్ లోకేథవాముష్మిన్ పుంసస్త్వత్త్వోవకారణమ్ ॥౧౨॥ బ్రాహ్మణ
స్తాంతురజనీముషిత్వాచ్యుతమందిరే । భుక్త్వాపీత్వాసుఖంమేనేహ్యాత్మానంస్వర్గతంనృప॥ ౧౩॥ శ్వో
భూతేవిశ్వభావేనస్వసుఖేనాభివందితః। జగామస్వాలయంతాతపథ్యనువ్రజ్యనందితః ॥౧౪॥ సచాలబ్ధ్వా
ధనంకృష్ణాన్నతుయాచితవాన్స్వయం। స్వగృహాన్వ్రీడితోగచ్ఛన్మహద్దర్శననిర్వృతః ॥౧౫॥ అహో
బ్రహ్మణ్యదేవస్యదృష్టాబ్రహ్మణ్యతామయా । యద్దరిద్రతమోలక్ష్మీమాశ్లిష్టోబిభ్రతోరసి ॥ ౧౬॥ క్వా
హందరిద్రః పాపీయాన్క్వకృష్ణశ్శ్రీనికేతనః। బ్రహ్మబంధురితిస్మాహంబాహుభ్యాంపరిరంభితః ॥౧౭॥ ని
వాసితః ప్రియాజుష్టేపర్యంకేభ్రాతరోయథా । మహిష్యావీజితశ్శ్రాంతో వాలవ్యజనహస్తయా ॥
౧౮॥ శుశ్రూషయాపరమయాపాదసంవాహనాదిభిః । పూజితోదేవదేవేనవిప్రదేవేనదేవవత్ ॥౧౯॥
స్వర్గాపవర్గయోః పుంసాంరసాయాంభువిసంపదాం । సర్వాసామపిసిద్ధీనాంమూలంతచ్చరణార్చ
నమ్ ॥ ౨౦॥ అధనోయంధనంప్రాప్యమాద్యన్నుచ్చైర్నమాంస్మరేత్। ఇతికారుణికోనూనం ధనంమే
భూరినాదదాత్॥౨౧॥ ఇతిసంచింతయన్విప్రః ప్రాప్తోనిజగృహాంతికమ్ । సూర్యానలేందుసంకాశైర్వి
మానైస్సర్వతోవృతమ్॥ ౨౨॥ విచిత్రోపవనోద్యానైః కూజద్ద్విజకులాకులైః। ప్రోత్ఫుల్లకుముదాంభో
జకహ్లారోత్పలవారిభిః॥ ౨౩॥ జుష్టంస్వలంకృతైః పుంభిః స్త్రీభిశ్చహరిణాక్షిభిః । కిమిదంకస్యవాస్థానం
కథంతదిదమిత్యభూత్॥ ౨౪॥ ఏవంమీమాంసమానంతంనరానార్యోమరప్రభాః। ప్రత్యగృహ్ణన్మహా
భాగంగీతవాద్యేనభూయసా॥ ౨౫॥ పతిమాగతమాకర్ణ్యభర్తృత్యుద్ధర్షాతిసంభ్రమా। నిశ్చక్రామగృ
హాత్తూర్ణంరూపిణీ శ్రీరివాలయాత్॥ ౨౬॥ పతివ్రతాపతిందృష్ట్వాప్రేమోత్కంఠాశ్రులోచనా। మీ
లితాక్ష్యనమద్బుద్ధ్యామనసాపరిషస్వజే॥ ౨౭॥ పత్నీంవీక్ష్యవిస్ఫురంతీందేవీంవైమానికీమివ । దాసీనాం
నిష్కకంఠీనాంమధ్యేభాంతీంసవిస్మితః॥ ౨౮॥ ప్రీతస్స్వయంతయాయుక్తః ప్రవిష్టోనిజమందిరమ్ । మణి
స్తంభశతోపేతంమహేంద్రభవనంయథా॥ ౨౯॥ పయః ఫేననిభాశ్శయ్యాదాంతారుక్మపరిచ్ఛదాః । ప
ర్యంకాహేమదండానిచామరవ్యజనానిచ॥ ౩౦॥ ఆసనానిచహైమానిమృదూపస్తరణానిచ। ముక్తాదామ
విలంబీనివితానానిద్యుమంతిచ ॥౧౩॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషుమహామరకతేషుచ । రత్నదీపాభ్రాజమా

ముదాదీని యేషాం తాని వారిణి యేషు తాని తథా తైః॥ ౨౩॥ కించ॥ జుష్టమితి॥ హరిణానామివ అక్షిణీ యాసాం తాభిః-తదైశ్వర్యం దృష్ట్వా వితర్కితవాన్ తదాహ-కిమిదమితి-ప్రథమం తేజఃపుంజం దృష్ట్వా కిమిదమితి - పశ్చాద్విమానాని- దృష్ట్వా కస్యవేతి స్థానం చ స్వీయమితి జ్ఞాత్వా-కథం తదిదం స్థానం ఇత్యభూత్-ఏవంరూపమభూదితి ॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ అమరప్రభాః తత్తుల్యకాంతయః ప్రత్యగృహ్ణన్ ఉపాయనాదిభిరాదృతవంతః ॥౨౫॥ పతిమితి॥ ఉద్గతో హర్షః యస్యాస్సా - అతిసంభ్రమః ఆదరో యస్యాస్సా- ఆలయాత్ కమలవత్ - రూపధారిణీ శ్రీరివ - స్వర్గస్య తత్ర భగవతా ఆనీతత్వాత్ స్వర్గిణాం సురాణామివ రూపం తయోర్బభూవేతి భావః॥౨౬॥ పతివ్రతేతి॥ బుద్ధ్యా అయం వవంద్య ఇతి నిశ్చయేన- మనసా సంకల్పేన॥౨౭॥ ౨౯॥ పయ ఇతి॥ యత్ర మందిరే-పయః ఫేననిభాః శయ్యాః ఆసనాని ఆస్తరణానీత్యాదిసంపదః - తత్ర సర్వసంపదాం సమృద్ధిర్విలోక్యతర్కయామాసేతి చతుర్ణామన్వయః- యత్ర చ దాంతాః గజదంతమయాః పర్యంకాః మంచాః॥ ౩౦॥ ఆసనానీతి॥ యత్ర ఆసనాని మృదూని ఉపస్తరణాని తూలాదిమయాని యేషు తాని- యత్ర చ ముక్తాదామ విలంబవంతి

ద్యుమంతి చ వితానాని ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ విలోక్యేతి॥ నిర్వ్యగ్రః సుస్థిరస్సన్ - స చ అహైతుకీమాకస్మికీం స్వస్య సమృద్ధిం తర్కయామాస - కుత ఏషా సమృద్ధిరాగతేతి ॥ ౩౩ ॥ నూనమితి। నూనమితి॥ ఏతన్మమేతి ఏష చ అసావహం చ తస్య ఏతన్మమ - మహావిభూతిర్యస్య తస్య అవలోకాదన్యస్తు న సంభవేత్ ॥ ౩౪ ॥ నను స చేదవలోకనమాత్రేణ మహదైశ్వర్యం దత్తవాన్ తర్హి దంతుభ్యం దత్తమితి కిం నావోచదత ఆహ॥ నన్వితి॥ నను మే సఖా సమక్షం చ అబ్రువాణ ఏవ - యాచిష్ణవే యాచకాయ - భూరి బహ్వపి దిశతే దదాతి - అత్ర హేతుః భూరిభోగః స్వయం - తత్ దేయం పర్జన్యవత్ ఈక్షమాణ ఇతి - అయమర్థః - స్వయం తావద్భూరిభోగః బహుభోగః - ఆప్తకామత్వాల్లక్ష్మీపతిత్వాచ్చ - అతః - యథా పారావారపరిపూర్ణకః అతివదాన్యః పర్జన్యః కదాచిద్బహ్వపి వర్షమల్పమేవ మన్యమానః లజ్జయేవ సమక్షం అవర్షన్ రాత్రౌ నిద్రాణే కర్షకే తత్క్షేత్రమాప్లావయతి - ఏవం శ్రీకృష్ణోఽపి స్వభోగాపేక్షయా తద్దేయమింద్రాదిపదమతితుచ్ఛం మన్వానః తస్యైవ భజనం బహుమన్యమానః సమక్షమబ్రువాణ ఏవ దదాతీతి ॥ ౩౫ ॥ తదేవాహ॥ కించిదితి॥ ఉరు బహ్వపి స్వదత్తం యత్ తత్ కించిత్ కరోతి అల్పం మన్యతే - స్వసుహృత్కృతం ఫల్గ్వపి తుచ్ఛమపి - భూరికారీ బహు మన్యత ఇత్యర్థః - అత ఏవ మయా ఉపనీతాం సమీపం నీతాం - ప్రీతియుతః స్వయమేవ ప్రతిగృహీతవాన్ ॥ ౩౬ ॥ శ్రీకృష్ణస్య భక్తవాత్సల్యం దృష్ట్వా తద్భక్తిం ప్రార్థయతే ॥

నాలలనారత్నసంయుతాః॥ ౩౨॥ విలోక్య బ్రాహ్మణస్తత్ర సమృద్ధీస్సర్వసంపదామ్ । తర్కయామాస ని
ర్వ్యగ్రస్స్వసమృద్ధిమహైతుకీమ్॥ ౩౩॥ నూనం బతైతన్మమ దుర్భగస్య శశ్వద్దరిద్రస్య సమృద్ధిహేతుః । మ
హావిభూతేరవలోకతోఽన్యో నైవోపపద్యేత యదూత్తమస్య॥ ౩౪॥ నన్వబ్రువాణో దిశతే సమక్షం యాచి
ష్ణవే భూర్యపి భూరిభోగః। పర్జన్యవత్తత్స్వయమీక్షమాణో దాశార్హకాణామృషభస్సఖా మే॥ ౩౫॥
కించిత్కరోత్యుర్వపి యత్స్వదత్తం సుహృత్కృతం ఫల్గ్వపి భూరికారీ । మయోపనీతాం పృథుకైకము
ష్టిం ప్రత్యగ్రహీత్ప్రీతియుతో మహాత్మా॥ ౩౬॥ తస్యైవ మే సౌహృదసఖ్యమైత్రీదాస్యం పునర్జన్మని జ
న్మని స్యాత్ । మహానుభావేన గుణాలయేన విషజ్జతస్తత్పురుషప్రసంగః॥ ౩౭॥ భక్తాయ చిత్రా భగవాన్
హి సంపదో రాజ్యం విభూతీర్న సమర్థయత్యజః। అదీర్ఘబోధాయ విచక్షణస్స్వయం పశ్యన్నిపాతం ధ
నినాం మదోద్భవమ్। ౩౮॥ ఇత్థం వ్యవసితో బుద్ధ్యా భక్తోఽతీవ జనార్దనే। విషయాన్ జాయయా త్యక్ష్యన్
బుభుజే నాతిలంపటః ॥ ౩౯ ॥ తస్య వై దేవదేవస్య హరేర్యజ్ఞపతేః ప్రభోః। బ్రాహ్మణాః ప్రభవో దైవం
న తేభ్యో విద్యతే పరమ్॥ ౪౦॥ ఏవం స విప్రో భగవత్సుహృత్తదా దృష్ట్వా స్వభృత్యైరజితం పరాజితమ్ । త
ద్ధ్యానవేగోద్గ్రథితాత్మబంధనస్తద్ధామ లేభేఽచిరతస్సతాం గతిమ్॥ ౪౧॥ ఏతద్బ్రహ్మణ్యదేవస్య శ్రుత్వా
బ్రహ్మణ్యతాం నరః। లబ్ధభావో భగవతి కర్మబంధాద్విముచ్యతే॥ ౪౨॥ ✻

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ఏకాశీతితమోఽధ్యాయః.

— ✻ సూర్యోపరాగే కురుక్షేత్రం ప్రతి శ్రీకృష్ణాదీనాం గమనకథాప్రారంభఘట్టః. ✻ —

శ్రీశుకః॥ అథైకదా ద్వారకాయాం వసతో రామకృష్ణయోః। సూర్యోపరాగస్సుమహానాసీత్కల్పక్ష

తస్యేతి॥ సౌహృదం ప్రేమ చ - సఖ్యం హితాశంసనం చ - మైత్రీ ఉపకారిత్వం చ - దాస్యం సేవకత్వం చ - తత్సమాహారైకవచనం - తస్య తత్సంబంధినః మే మమ స్యాత్ - న తు విభూతిః - కించ - మహానుభావేన తేనైవ విషజ్జతః - విశేషేణ సంగం ప్రాప్నువతః తద్భక్తేషు ప్రకృష్టస్సంగస్స్యాదితి ॥ ౩౭ ॥ నను భక్తైః ఫలం సంపదః ప్రాప్యైవ పునః పునర్భక్తిం కిమితి ప్రార్థయసే అత ఆహ॥ భక్తాయేతి॥ సంపదః కోశాదీన్ - రాజ్యమైశ్వర్యం - విభూతీః కళత్రపుత్రాదీన్ - న సమర్థయతి న దదాతి - అపితు దృఢాం భక్తిమేవ - కుతః - అదీర్ఘబోధాయ అవివేకినే - మమ తు భక్త్యభావాదేవం జాతం అతస్తద్భక్తిరేవ మమ స్యాదితి భావః। ౩౮॥ ఇత్థమితి॥ త్యక్ష్యన్ శనైః త్యాగమభ్యస్యన్ - జాయయా సహ బుభుజే ॥ ౩౯ ॥ శ్రీకృష్ణస్యైవం బ్రహ్మణ్యతా నాతిచిత్రమిత్యాహ॥ తస్యేతి ॥ ౪౦ ॥ ఏవమి॥ అన్యైరజితమపి స్వభృత్యైః పరాజితం దృష్ట్వా తద్ధ్యానం తస్య వేగః తేన ఉద్గ్రథితం ఆత్మబంధనమహంకారో యస్య సః - గతిమిత్యవివక్షితలింగం ధామవిశేషణం - సతాం బ్రహ్మవిదాం ప్రాప్యమిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ పృథుకోపాఖ్యానం శ్రుత్వా తత్ర బ్రహ్మణ్యతాం విశేషతశ్శ్రుత్వేతి ॥ ౪౨ ॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ✻

శ్లో॥ ద్వ్యశీతితమే ఆగత్య కురుక్షేత్రం రవిగ్రహే । వృష్ణీన్ దృష్ట్వా ముదా భూపాశ్చక్రుః కృష్ణకథామిథః॥ శ్రీకాన సుహృ

శ్రీకృష్ణః ప్రకల్పే ఇంద్రపదం భువి- నందాదిసుహృదానందీ కురుక్షేత్రం జగామ సః॥ అథేతి॥ కల్పక్షయే యథా సర్వగ్రాస ఇత్యర్థః॥౧॥ తమితి॥ జ్యోతిర్విద్భిః కథ్యమానమాదావేవ జ్ఞాత్వా - స్యమంతపంచకం కురుక్షేత్రం ॥ ౨ ॥ అబ్రహ్మణ్యక్షత్రియవధస్థానత్వేన పరశురామస్యాఘాపనుత్తిస్థానత్వేన చ క్షేత్రస్య పాపనిరాసకత్వమాహ ద్వాభ్యాం ॥ నిఃక్షత్రియామితి॥ ౩॥ ఈజ ఇతి॥ అన్యః అవిద్వాన్ యథా॥౪॥ మహత్యామితి॥ ఆగన్ ఆజగ్ముః- భారతీః భారత్యః॥ ౫॥౬॥ గదేతి॥ సుచంద్రశుకసారణైస్సహ అనిరుద్ధో ద్వారకాయాః రక్షాయాం ఆస్తే- తథా కృతవర్మా చ యూథపః సేనానీః॥ ౭॥ త ఇతి॥ దేవధిష్ణ్యాభైః విమానసంకాశైః- తరలాః తరంగాః తద్వత్ ప్లవో గతిర్యేషాం తైః - విద్యాధరద్యుభిః విద్యాధరాణామివ ద్యుతిర్యేషాం తైః ౮॥ వ్యరోచంతేతి॥ మహాతేజాః మహాతేజసః- దివ్యాః అత్యుత్తమాః- స్రగ్వస్త్రసన్నాహా యేషాం తే॥ ౯॥ ౧౦॥

యే యథా॥౧॥ తం జ్ఞాత్వా పురుషా రాజన్ పురస్తాదేవ సర్వతః । స్యమంతపంచకం క్షేత్రం యయుశ్శ్రేయో విధిత్సయా॥౨॥ నిఃక్షత్రియాం మహీం కుర్వన్ రామశ్శస్త్రభృతాం వరః। నృపాణాం రుధిరౌఘేణ యత్ర చక్రే మహాహ్రదాన్॥ ౩॥ ఈజే స భగవాన్ రామో యత్రాస్పృష్టోఽపి కర్మణా । లోకం సంగ్రాహయన్నీశో యథాన్యోఽఘాపనుత్తయే ॥ ౪॥ మహత్యాం తీర్థయాత్రాయాం తత్రాగన్ భారతీః ప్రజాః॥ ౫॥ వృష్ణయశ్చ తథాక్రూరవసుదేవాహుకాదయః । యయుర్భారత తత్క్షేత్రం స్వమఘం క్షపయిష్ణవః॥ ౬॥ గదప్రద్యుమ్నసాంబాద్యాస్సుచంద్రశుకసారణైః। ఆస్తేఽనిరుద్ధో రక్షాయాం కృతవర్మా చ యూథపః॥ ౭॥ తే రథైర్దేవధిష్ణ్యాభైర్హయైశ్చ తరలప్లవైః। గజైర్నదద్భిరభ్రాభైర్నృభిర్విద్యాధరద్యుభిః॥ ౮॥ వ్యరోచంత మహాతేజాః పథి కాంచనమాలినః । దివ్యస్రగ్వస్త్రసన్నాహాః కలత్రైః ఖేచరా ఇవ॥ ౯॥ తత్ర స్నాత్వా మహాభాగా ఉపోష్య సుసమాహితాః । బ్రాహ్మణేభ్యో దదుర్ధేనూర్వాసస్స్రగ్రుక్మమాలినీః॥ ౧౦॥ రామహ్రదేషు విధివత్పునరాప్లుత్య వృష్ణయః। దదుస్స్వన్నం ద్విజాగ్ర్యేభ్యః కృష్ణే నో భక్తిరస్త్వితి॥౧౧॥ స్వయం చ తదనుజ్ఞాతా వృష్ణయః కృష్ణదేవతాః । భుక్త్వోపవివిశుః కామం స్నిగ్ధచ్ఛాయాంఘ్రిపాంఘ్రిషు॥౧౨॥ తత్రాగతాంస్తే దదృశుస్సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। మత్స్యోశీనరకౌసల్యవిదర్భకురుసృంజయాన్॥౧౩॥ కాంభోజమద్రకైకేయాన్ కుంతీనారట్టకేరళాన్ ।అన్యాంశ్చైవాత్మపక్షీయాన్పరాంశ్చ శతశో నృపాన్॥౧౪॥ నందాదీన్సుహృదో గోపాన్ గోపీశ్చోత్కంఠితాశ్చిరమ్॥ ౧౫॥ అన్యోన్యసందర్శనహర్షరంహసా ప్రోత్ఫుల్లహృద్వక్త్రసరోరుహశ్రియః । ఆశ్లిష్య గాఢం నయనైస్స్రవజ్జలా హృష్యత్త్వచో రుద్ధగిరో యయుర్ముదమ్॥౧౬॥ స్త్రియశ్చ సంవీక్ష్య మిథోఽతిసౌహృదస్మితామలాపాంగదృశోఽభిరేభిరే। స్తనైస్స్తనాన్కుంకుమపంకరూషితాన్నిహత్య దోర్భిః ప్రణయాశ్రులోచనాః॥౧౭॥ తతోఽభివాద్య తే వృద్ధాన్ యవిష్ఠైరభివందితాః । స్వాగతం కుశలం పృష్ట్వా చక్రుః కృష్ణకథా మిథః॥౧౮॥ పృథా భ్రాతౄన్స్వసౄర్వీక్ష్య తత్పుత్రాన్పితరావపి । భ్రాతృపత్నీర్ముకుందం చ జహౌ సంకథయా శుచః॥ ౧౯॥ కుంత్యువాచ॥ ఆర్య భ్రాతరహం మన్యే ఆత్మానమకృతాశిషమ్। యద్వా ఆపత్సు మద్వార్తాం నానుస్మరథ సత్తమాః॥ ౨౦॥ సుహృదో జ్ఞాతయః పుత్రా భ్రాతరః పితరావపి । నానుస్మరంతి స్వజనం యస్య దైవమదక్షిణమ్॥౨౧॥ వసుదేవః॥ అంబ మాస్మానసూయేథా దైవక్రీడనకాన్నరాన్। ఈశస్య హి వశే లోకః కురుతే కార్యతేఽథ వా॥ ౨౨॥ కంసప్రతాపితాస్సర్వే వయం యాతా దిశం దిశమ్। ఏతర్హ్యేవ పునస్స్థానం దైవేనాసాదితాస్స్వసః ॥ ౨౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ వసుదేవోగ్రసేనాద్యైర్యదుభిస్తేఽర్చితా నృ

రామేతి॥ పునః అన్యేద్యుః- ఆప్లుత్య- యద్వా- తస్మిన్నేవ హ్రదే నిముక్తిస్నానం కృత్వా॥ ౧౧॥ స్వయమితి ॥ స్నిగ్ధా శీతలా ఛాయా యేషాం అంఘ్రిపానాం వృక్షాణాం అంఘ్రిషు మూలేషు ॥ ౧౨॥ ౧౩-౧౫॥ అన్యోన్యేతి॥ ప్రోత్ఫుల్లైః హృద్వక్త్రసరోరుహైః శ్రీః శోభా యేషాం తే॥౧౬॥ స్త్రియ ఇతి॥ అతిసౌహృదేన యత్స్మితం తేన అమలాః అపాంగాః దృశః దృష్టయో యాసాం తాః- మిథః సంవీక్ష్య దోర్భిః- అభిరేభిరే ఆలింగనం కృతవత్యః॥౧౭॥౧౮॥ పృథేతి॥ సంకథయా మిథస్సంప్రయోగోష్ఠ్యా॥౧౯॥ తామేవ వసుదేవపృథయోః సంకథామాహ చతుర్భిః॥ ఆర్యేతి॥ అకృతాశిషం అపూర్ణమనోరథం॥ ౨౦॥ సుహృద ఇతి ॥ అదక్షిణం అననుకూలం- తం స్వజనమపి సంతం సుహృదాదయో నానుస్మరంతి - అతః మమైవ దైవం ప్రతికూలం యుష్మాకం కోఽపరాధః ఇతి భావః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఈశవశ్యా ఏవ వయం॥ కంసప్రతాపితా ఇతి ॥ హే స్వసః ఏతర్హ్యేవ సంప్రత్యేవ॥ ౨౩॥

౨౬॥రాజానఇతి॥యుధిష్ఠిరంఅనువ్రతాః తేనరాజసూయేజితత్వాత్॥౨౮॥౨౯॥ అహోఇతి॥ జన్మభాజః నృణాంమధ్యే
సఫలజన్మానః॥ ౩౦॥ కించ-నకేవలంతస్యదర్శనమేవ - అపితుఅత్యంతదుర్లభంబహుయుష్మాకం స్వతస్సంపన్నమిత్యా
హ-ద్వాభ్యాం"యదితి॥ యదితిష్పృథక్పదంయస్యేత్యర్థః - విశ్రుతిఃకీర్తిః-శ్రుతిభిర్వేదైః- సుతాస్తుతా- ఇదంవిశ్వంఅ
లంఅత్యర్థంపునాతి-యస్యపాదావనేజనపయఃగంగాచ యస్యవచఃవాగూపంశాస్త్రంచ-వేదాఖ్యం - విశ్వంపునాతి-
కించకాలేనభర్జితఃదగ్ధఃభగఃమాహాత్మ్యంయస్యాస్సా - తథావిధాపియస్యఅంఘ్రిపద్మస్పర్శేనఉత్థా అపిర్భూతాశ
క్తిర్యస్యాస్సాసాఃఅస్మాకం- అఖిలానర్థాన్ అభితోవర్షతి॥ ౩౧॥తదితి॥ దర్శనంచ-అనుపథఃఅనుగతిశ్చ ప్రజల్పోగోష్ఠీ
చ-శయ్యాశయనంచ-ఆసనంచ-అశనంభోజనంచ-యానబంధఃవివాహసంబంధః-సపిండబంధఃదైహికసంబంధః- తేనస
హవర్తమానః- తేనశ్రీకృష్ణేనసహదర్శనాద్యుపలక్షితఃసయానసపిండసంబంధోయేషాంవోఽస్తి-కించ- యేషాంవఃగృ
హేవిష్ణుఃస్వయంఆసఅవిరభూత్-యేషాంవఃనిరయవర్త్మనిప్రవృత్తిమార్గేప్రవర్తమానానాంస్వర్గాపవర్గాభ్యాం
విరమయతివితృష్ణాంకరోతీతితథాసఃతేయూయంజన్మభాజఇతి-యద్వా-తదితిసామాన్యనిర్దేశఃసఇత్యర్థః-సవిష్ణుఃస్వ
షాః । ఆసన్నచ్యుతసందర్శపరమానందనిర్వృతాః॥ ౨౪॥ భీష్మోద్రోణోంబికాపుత్రోగాంధారీససు
తాతథా।సదారాఃపాండవాఃకుంతీ సంజయోవిదురఃకృపః॥౨౫॥కుంతిభోజోవిరాటశ్చభీష్మకోనగ్నజి
న్మహాన్ పురుజిద్ద్రుపదశ్శల్యోధృష్టకేతుశ్చకాశిరాట్ ॥ ౨౬॥ దమఘోషోవిశాలాక్షోమైథిలోమద్ర
కేకయాః।యుధామన్యుస్సుశర్మాచససుతాబాహ్లికాదయః॥ ౨౭॥ రాజానోయేచరాజేంద్రయుధిష్ఠిర
మనువ్రతాః।శ్రీనికేతంవపుశ్శౌరేస్సస్త్రీకావీక్ష్యవిస్మితాః॥ ౨౮॥ అథతేకృష్ణరామాభ్యాంసమ్యక్ప్రా
ప్తసమర్హణాః । ప్రశశంసుర్ముదాయుక్తావృష్ణీన్కృష్ణపరిగ్రహాన్॥ ౨౯॥అహోభోజపతేయూ
యంజన్మభాజోనృణామిహ। యత్పశ్యథాసకృత్కృష్ణందుర్దర్శమపియోగినామ్॥౩౦॥యద్విశ్రుతిశ్శ్రుతి
నుతేదమలంపునాతిపాదావనేజనపయశ్చవచశ్చశాస్త్రమ్।భూఃకాలభర్జితభగాపియదంఘ్రిపద్మస్పర్శో
త్థశక్తిరభివర్షతినోఖిలార్థాన్॥౩౧॥తద్దర్శనస్పర్శనానుపథప్రజల్పశయ్యాసనాశనసయౌనసపిండ
బంధః।యేషాంగృహేనిరయవర్త్మనివర్తతాంవస్స్వర్గాపవర్గవిరమస్స్వయమాసవిష్ణుః॥౩౨॥శ్రీ
శుకః॥నందస్తత్రయదూన్ప్రాప్తాన్జ్ఞాత్వాకృష్ణపురోగమాన్ ।తత్రాగమద్వృతోగోపైరనస్థస్థార్థై
దిదృక్షయా॥ ౩౩॥ తందృష్ట్వావృష్ణయోహృష్టాస్తన్వఃప్రాణమివోత్థితాః । పరిషస్వజిరేగాఢంచిరద
ర్శనకాతరాః ॥ ౩౪ ॥ వసుదేవఃపరిష్వజ్యసంప్రీతఃప్రేమవిహ్వలః । స్మరన్కంసకృతాన్క్లేశాన్పుత్ర
న్యాసంచగోకులే॥౩౫॥కృష్ణరామౌపరిష్వజ్య పితరావభివాద్యచ । నకించిదూచతుఃప్రేమ్ణాసాశ్రుకం
ఠౌకురూద్వహ॥౩౬॥తావాత్మాంకేసమారోప్యబాహుభ్యాంపరిరభ్యచ । యశోదాచమహాభాగాసు
తౌవిజహతుశ్శుచః॥౩౭॥రోహిణీదేవకీచాథపరిష్వజ్యవ్రజేశ్వరీమ్। స్మరంత్యౌతత్కృతాంమైత్రీంబాష్ప
కంఠ్యౌసమూచతుః॥ ౩౮॥ కావిస్మరేతవాంమైత్రీమనివృత్తాంవ్రజేశ్వరి । అవాప్యాప్యైంద్రమైశ్వర్యం
యస్యానేహప్రతిక్రియా ॥ ౩౯ ॥ ఏతావదృష్టపితరాయువయోస్స్మపిత్రోస్సంప్రీణనాభ్యుదయతోషణ
పాలనాని । ప్రాప్యోషతుర్భవతిపక్ష్మహయత్వదక్ష్ణోర్న్యస్తావకుత్రచభయానసతాంపరస్స్వః॥౪౦॥
యం౨యేషాంవోనిరయవర్త్మనిసంసారకారణేగృహేవర్తమానానామపి బధ్యతేసంబధ్యతఇతిబంధఃదర్శనాదిభిఃసంబం
ధస్సన్స్వర్గాపవర్గవిరమఃఆసపరమసుఖప్రదోబభూవేత్యర్థః॥౩౨॥నందఇతి॥ అనస్థానైర్శకటైరితితత్రైవవాసచికీర్షయాశ
కటేషుస్థాపితైరర్థైస్సహాగతైరిత్యర్థః॥ ౩౩॥ ౩౪॥వసుదేవఇతి॥వసుదేవస్తంపరిష్వజ్యప్రేమవిహ్వలోబభూవేతి శేషః॥
౩౫॥౩౬॥తావితి॥తౌసుతౌపరిరభ్యనందఃయశోదాచవిరహశోకాత్ శుచఃఅశ్రూణివిజహతుఃముముచతుః - యద్వాశు
చఃపుత్రవిరహశోకాన్ విజహతుఃతత్యజతురిత్యర్థః॥౩౭॥రోహిణీతి॥వ్రజేశ్వరీంయశోదాం॥ ౩౮ ॥ కేతి॥ అనివృత్తాంనివృ
త్తికారణేసత్యపిఅనువర్తమానాం - ఐంద్రమైశ్వర్యంఅవాప్య ప్రాప్యాపియస్యాః ప్రతిక్రియాకర్తుంనశక్యతఇత్య
ర్థః॥౩౯॥తత్కృతాంమైత్రీమాహతుః॥ఏతావితి॥నదృష్టౌపితరౌయాభ్యాంతౌ - వస్తుతస్తుఅజన్మత్వాదేవాదృష్టపితరౌ
హిభవతి-యువయోఃపిత్రోఃన్యస్తావేతౌ-సంప్రీణనాదీనిప్రాప్య - అకుత్రచభయౌక్వచిదపిభయరహితౌభూత్వాఊ
షతుఃవాసంచక్రతుః - కథంభూతయోఃఅక్ష్ణోఃనేత్రయోః - రక్షకంపక్ష్మయద్వత్ తథారక్షకయోః యువయోఃయు

క్తమేతత్ - యతః సతాం పరః స్వ ఇతి నాస్తి వైషమ్యమితి॥౪౦॥ గోప్య ఇతి॥ అభీష్టత్వే లింగం - యస్య కృష్ణస్య ప్రేక్షణే దృశిషు నేత్రేషు వ్యవధాయక పక్ష్మకృతం విధాతారం శపంత్యః- దృగ్భిః నేత్రద్వారైః - హృదీకృతం హృదయే ప్రవేశితం- పరిరభ్య- తద్భావం తదాత్మతాం ప్రాపుః- అపి నిత్యయుజాం ఆరూఢయోగినామపి॥ ౪౧॥౪౨॥అపీతి॥ చిరాయితాన్ విలంబితాన్- అత్ర హేతుః- శత్రూణాం పక్షస్య క్షపణే చేతో యేషాం తాన్॥౪౩॥అపీతి॥ అపిస్విదితి కింవా- అస్మాన్ అవధ్యాయథ అవజానీథ - అకృతజ్ఞా ఏత ఇతి విశంకయా ఈషచ్ఛంకయా- న శంకామాత్రం కింతు నిశ్చితమేవైతత్ - పరిత్యజ్యగతత్వాదితి చేదత ఆహ నూనమితి॥౪౪॥ ఏతత్సదృష్టాంతమాహ॥వాయురితి॥ఆక్షిపతే ఆక్షిపతి పృథక్కరోతీత్యర్థః॥ ౪౫॥ అపిచ అతిభద్రమిదం యదుత భవతీనాం మద్వియోగేన మత్ప్రేమాతిశయో జాత ఇత్యాహ॥ మయీతి॥ మయి భక్తిమాత్రమేవ తావదమృతత్వాయ కల్పతే- యత్తు భవతీనాం మత్స్నేహ ఆసీత్ - తద్దిష్ట్యా అతిభద్రం కుతః మదాపనః మత్ప్రాపక ఇతి॥౪౬॥ కీదృశః త్వం యం చ వయం స్నేహేన ప్రాప్స్యామ ఇత్యపేక్షాయామాత్మ స్వరూపమాహ॥ అహమితి॥ హే అంగనాః ఘటశరాదీనాం శరావ సైంధవాదీనాం-యథా ఆకాశాదిపంచమహాభూతాన్యాద్యంతాదిరూపాణి- ఏవం సర్వభూతానాం జరాయుజాదీనామాద్యంతాదిరహం- అతో వ్యాపకం మాం భవత్యః ప్రాప్తా ఏవేతి॥ ౪౭॥ ననుచతుర్విధభూతగ్రామాణాం

శ్రీశుకః॥ గోప్యశ్చ కృష్ణముపలభ్య చిరాదభీష్టం యత్ప్రేక్షణే దృశిషు పక్ష్మకృతం శపంత్యః । దృగ్భిర్హృదీకృతమలం పరిరభ్య సర్వాస్తద్భావమాపురపి నిత్యయుజాం దురాపమ్॥౪౧॥ భగవాంస్తాస్తథాభూతా వివిక్త ఉపసంగతః। ఆశ్లిష్యానామయం పృష్ట్వా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౪౨॥ అపిస్మరథ నస్సఖ్యస్స్వానామర్థచికీర్షయా। గతాంశ్చిరాయితాన్ శత్రుపక్షక్షపణచేతసః॥౪౩॥ అప్యవధ్యాయథాస్మాన్ స్విదకృతజ్ఞవిశంకయా। నూనం భూతాని భగవాన్ యునక్తి వియునక్తి చ॥౪౪॥వాయుర్యథా ఘనానీకం తృణం తూలరజాంసి వా। సంయోజ్యాక్షిపతే భూయస్తథా భూతాని భూతకృత్॥ ౪౫॥మయి భక్తిర్హి భూతానామమృతత్వాయ కల్పతే। దిష్ట్యా యదాసీన్మత్స్నేహో భవతీనాం మదాపనః॥౪౬॥అహం హి సర్వభూతానామాదిరంతోఽంతరం బహిః। భౌతికానాం యథా ఖం వార్భూర్వాయుర్జ్యోతిరంగనాః ॥ ౪౭ ॥ ఏవం హ్యేతాని భూతాని భూతేష్వాత్మాత్మనా తతః। ఉభయం మయ్యథ పరే పశ్యతాభాంతమక్షరే॥౪౮॥శ్రీశుకః॥ అధ్యాత్మవిద్యయా గోప్య ఏవం కృష్ణేన శిక్షితాః। తదనుస్మరణధ్వస్తజీవకోశాస్తమధ్యగన్॥౪౯॥ఆహుశ్చ తే నలిననాభ పదారవిందం యోగేశ్వరైర్హృది విచింత్యమగాధబోధైః। సంసారకూపపతితోత్తరణావలంబం గేహంజుషామపి మనస్యుదియాత్సదా నః ॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ద్వ్యశీతితమోఽధ్యాయః. ❋

శ్రీశుకః॥ తతోఽనుగృహ్య భగవాన్ గోపీనాం స గురుర్గతిః। యుధిష్ఠిరమథాపృచ్ఛత్సర్వాంశ్చ సుహృదోవ్యయమ్॥౧॥తఏవం లోకనాథేన పరిపృష్టాస్సుసత్కృతాః । ప్రత్యూచుర్హృష్టమనసస్తత్పాదేక్షాహతాంహసః॥౨॥కుతోఽశివం త్వచ్చరణాంబుజాసవం మహన్మనస్తో ముఖనిస్సృతం క్వచిత్। పిబంతి యే కర్ణ

తద్భోక్తా ఆత్మైవాద్యంతాదిరూపః తస్మింశ్చ సర్వవ్యాపకే సర్వభూతాని వర్తంత ఇతి కుతస్త్వత్ప్రాప్తిరస్మాకమిత్యత ఆహ॥ఏవమితి॥ అయమర్థః యథా శరావాదీనాం భౌతికానాం మహాభూతాన్యాద్యంతరూపాణి ఏవమేతాన్యేవ చతుర్విధాః భూతాన్యపి భౌతికత్వావిశేషాత్స్వకారణేషు భూతేష్వేవ వర్తంతే తేన తు భోక్తర్యాత్మని- ఆత్మా తు తేషు భూతేషు అస్మాభిర్భోక్తృరూపేణ తతః వ్యాప్తః- న కారణత్వేన -అథ తు తదుభయం భూత భౌతికరూపం భోగ్యం భోక్తారం చాత్మానం మయ్యక్షరే పరిపూర్ణే ఆభాంతం పశ్యతేతి॥౪౮॥అధ్యాత్మేతి॥అధ్యాత్మవిద్యయా తచ్ఛిక్షయా స్వరూపోపదేశేన- శిక్షితాః బోధితాః- తస్య అనుస్మరణేన ధ్వస్తః జీవకోశః లింగం యాసాం తాః - తమేవ అధ్యగన్ ప్రాపుః॥ ఏవం ప్రాప్తా అపి కృష్ణః పునర్గృహవ్యాసంగేన మాపయాత్వితి తచ్చరణస్మరణం ప్రార్థయంతే॥ఆహురితి॥ హే నలినాభ తే పదారవిందం యోగేశ్వరైః హృది విచింత్యం- గేహం జుషాం గృహసేవినామపి- మనసి సదా ఉదియాత్ ఆవిర్భవేత్॥౫౦॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్వ్యశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥త్ర్యశీతితమ ఏవం చ స్త్రీణాం కృష్ణకథోత్సవే । ద్రౌపద్యై కృష్ణభార్యాభిరుక్తాస్స్వస్వకరగ్రహాః॥తత ఇతి॥అవ్యయం కుశలం॥౧॥త ఇతి॥తత్పాదేక్షయా హతం అంహో యేషాం తే॥౨॥కుత ఇతి॥ మహతాం మనస్తః మనసస్సకాశాత్ - ము

ఖత్వారతోఽసి న్యస్తం క్వచిత్ కదాచిత్ దేహభృతాం దేహధారిణాం- దేహకృచ్చసావస్మృతిశ్చ అవిద్యా- తాంఛినత్తి ఇతి తథాతం- దేహకృదస్మృతిః తద్విషయాజ్ఞానచ్ఛిదం వా॥౩॥ హిత్వేతి॥ హిత్వేతి పదద్వయం త్వా త్వాం- హి ఏవార్థే- త్వామేవ నతాః స్మ ఇత్యర్థః- కథంభూతం- ఆత్మధామ్నా స్వరూపప్రకాశేన విధుతాః నిరస్తాః ఆత్మకృతాః బుద్ధినిమిత్తాః తిస్రః అవస్థాః యస్మిన్ తం- అత ఏవ ఆనందసంప్లవం సర్వానందికదంబరూపం- అఖండం- అపరిచ్ఛిన్నం- యతః నకుంఠః అకుంఠః బోధః చిచ్ఛక్తిర్యస్య తం న స్వేనరూపేణ శ్రీకృష్ణస్య కుతః - అస్మదాదివద్దేహప్రతీతేరత ఆహుః- కాలోపసృష్టేతి॥ కాలేన ఉపసృష్టాః విప్లుతాః శ్చ తే నిగమాశ్చ తేషాం అవనే రక్షణార్థం- ఆత్తా స్వీకృతా యోగమాయయా ఆకృతిః నరాకారమూర్తిర్యేన తం- పరమహంసానాం గతిం త్వాం - అతస్త్వమేవ రూప... దస్మాకం చ త్వన్మాయయా ఏతత్ స్వైపరీత్యాత్ త్వామేవ నతాః స్మ ఇతి- యద్వా- త్వామితి ప్రకరణాత్ జ్ఞాతవ్యం- త్వాం నతాః స్మ- కిం కృత్వా హిత్వా- కిం ఆత్మధామ ఆత్మశరీరం ధామ గృహం తచ్చ తచ్చ దేహగేహసంగం పరిత్యజ్యేత్యర్థః- సమానమన్యత్॥౪॥ ఇతీతి॥ త్రిషు లోకేషు గీతాః॥౫॥ హే వైదర్భీతి॥ హే కౌసలే సత్యే- శైబ్యా మిత్రవిందే రోహిణి- రోహిణీ నామ కాచిత్ షోడశసహస్రస్త్రీషు ముఖ్యా॥౬॥ హే కృష్ణపత్న్య ఇతి॥ అన్యాః హే కృష్ణపత్న్యః॥౭॥ చైద్యాయేతి॥ మా మాం అర్పయితుం సంపాదయితుం- రాజసు జరాసంధాదిషు- ఉ

పుష్పైరలం ప్రభో దేహంభృతాం దేహకృదస్మృతిచ్ఛిదమ్॥౩॥ హిత్వాత్మధామవిధుతాత్మకృతత్ర్యవస్థమానందసంప్లవమఖండమకుంఠబోధమ్। కాలోపసృష్టనిగమావన ఆత్తయోగమాయాకృతిం పరమహంసగతిం నతాః స్మః॥౪॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుత్తమశ్లోకశిఖామణిం జనేష్వభిష్టువత్స్వంధకకౌరవస్త్రియః। సమేత్య గోవిందకథామిథో గృణంస్త్రిలోకగీతాః శృణు వర్ణయామి తే॥౫॥ ద్రౌపదీ॥ హే వైదర్భ్యచ్యుతే భద్రే హే జాంబవతి కౌసలే। హే సత్యభామే కాళింది శైబ్యే రోహిణి లక్ష్మణే॥౬॥ హే కృష్ణపత్న్య ఏతన్నో బ్రూత వో భగవాన్ స్వయమ్। ఉపయేమే యథా లోకమనుకుర్వన్ స్వమాయయా॥౭॥ రుక్మిణీ। చైద్యాయ మార్పయితుముద్యతకార్ముకేషు రాజస్వజేయభటశేఖరితాంఘ్రిరేణుః। నిన్యే మృగేంద్ర ఇవ భాగమజావియూథాత్తచ్ఛ్రీనికేతచరణోఽస్తు మమార్చనాయ॥౮॥ సత్యభామా॥ యో మే సనాభివధతప్తహృదా తతేన లిప్తాభిశాపమపమార్ష్టుముపాజహార। జిత్వర్క్షరాజమథ రత్నమదాత్స తేన భీతః పితాదిశత మాం ప్రభవేఽపి దత్తామ్॥౯॥ జాంబవతీ॥ ప్రాజ్ఞాయ దేహకృదముం నిజనాథదైవం సీతాపతిం త్రినవహాన్యమునాభ్యయుధ్యత్। జ్ఞాత్వా పరీక్షిత ఉపాహరదర్హణం మాం పాదౌ ప్రగృహ్య మణినాహమముష్య దాసీ॥౧౦॥ కాళిందీ తపశ్చరంతీమాజ్ఞాయ స్వపాదస్పర్శనేచ్ఛయా। సఖ్యోపేత్యాగ్రహీత్పాణిం సాహం తద్గృహమార్జనీ॥౧౧॥ భద్రా॥ యో మాం స్వయంవర ఉపేత్య విజిత్య భూపాన్నిన్యే శ్వయూథగమివాత్మబలిం ద్విపారిః। భ్రాతౄంశ్చ మేఽపకురుతః స్వపురం శ్రియోకస్తస్యాస్తు మేఽనుభవమంఘ్ర్యవనేజనిత్వమ్॥౧౨॥ సత్యా॥ సప్తోక్షణోఽతిబలవీర్యసుతీక్ష్ణశృంగాన్ పిత్రా కృతాన్ క్షితిపవీర్యపరీక్షణాయ। తాన్ వీరదుర్మదహ

ద్యతకార్ముకేషు సత్సు- అజేయాః యే భటాః తేషాం శేఖరితాః మకుటవత్కృతాః అంఘ్రిరేణవో యేన- తేషాం మూర్ధ్ని స్థపదం దధదిత్యర్థః- తస్య శ్రీనికేతస్య చరణః మమ అర్చనాయాస్తు॥౮॥ య ఇతి॥ సనాభేర్భ్రాతుః ప్రసేనస్య హత్యా తేన తప్తం హృత్ యస్య తేన- మే తతేన తాతేన- లిప్తం- అభిశాపం దుర్యశః- అపమార్ష్టుం పరిహర్తుం- ఋక్షరాజం జిత్వా రత్నం స్యమంతకం- ఉపాజహార ఆనీతవాన్ - అథ అనంతరం- మత్పితా రత్నముదాత్ - తేన స్వాపరాధేన భీతః స మే పితా ప్రభవే శ్రీకృష్ణాయ మామదిశత ఆదిశత్ దదావిత్యర్థః- దత్తాం అక్రూరాదిభ్యః ప్రతిశ్రుతామపీత్యర్థః॥౯॥ ప్రాజ్ఞాయేతి॥ దేహకృత్ పితా- అముం శ్రీకృష్ణం - నిజనాథం స్వామినం దైవమీశ్వరం సీతాపతిం ప్రాజ్ఞాయ అవిజ్ఞాయ - త్రినవహాని హాని స్వం ఛందోఽనురోధేన- సప్తవింశతిదినాన్యమునా అభ్యయుధ్యత్- పరీక్షితం సంజాతా పరీక్షా యస్య సః పరీక్షితః - తం సాక్షాత్సీతాపతిరేవాయమితి జ్ఞాతా॥ పాదౌ ప్రగృహ్య మణినా సహ మాం అర్హణం ఉపాహరత్ అర్హణతయా సమర్పితవాన్- అహం అముష్య దాసీ- నేత్యాహ- అముష్యాహం దాసీతి॥౧౦॥ తప ఇతి॥ సఖా అర్జునేన- తస్య గృహమార్జనీ గృహసంమార్జనకర్త్రీ॥౧౧॥ య ఇతి॥ శునాం యూథగతం స్వబలిం ద్విపారిః సింహ ఇవేతి- మే భ్రాతౄంశ్చ అపకురుతః అపకారం కుర్వతః విజిత్య- శ్రియోకః శ్రీనివాసః - తస్య అంఘ్ర్యవనేజనిత్వం చరణక్షాళన కర్తృత్వం అనుభవం ప్రతిజన్మ మేఽస్తు॥౧౨॥ సప్తేతి॥ సప్త ఉక్షణః వృషభాన్- బలం చ వీర్యం ప్రభావశ్చ తీక్ష్ణశృంగాణి చ అతిశయితాని యేషాం తాన్

మేపి త్రైకృతాః సంపాదితాః - బలీయసే మాం దాతుం - క్షితిపానాం వీర్యస్య బలస్య - పరీక్షణాయ తాః ప్రసిద్ధాః వీరాణాం దుర్మదం ఘ్నంతి యే తాః - తరసా శీఘ్రమేవ - నిగృహ్య దమయిత్వా - క్రీడన్ అనాయాసేనైవ బబంధ - అజతోకాన్ అజాపత్యాని॥ ౧౩॥ య ఇతి॥ వీర్యమేవ శుల్కం దేయం యస్యాస్తాం - దాసీభిస్సహ - చతురంగిణీం గజాశ్వాది సేనాయుక్తాం మాం - పురీం నిన్యే॥ ౧౪॥ పితేతి॥ కృష్ణే హే ద్రౌపది తస్మిన్నవచిత్తం యస్యాస్తాం మాం అక్షౌహిణ్యా సేనయా సహ సఖీజనైశ్చ సహ॥ ౧౫॥ అస్యేతి॥ యేన పాదసంస్పర్శేన ఆత్మనః మే తత్ కైవల్యాఖ్యం శ్రేయః భవేత్ - యద్వా - యేన కారణేన ఆత్మనో జీవస్య తత్ శ్రేయః స ఏవ పురుషార్థ ఇతి॥ ౧౬॥ మమేతి॥ రాజ్ఞి హే ద్రౌపది - యథా మిత్రవిందాయాః - తథా మమాపి చిత్తం ముకుందవిషయమాసీత్ - సుసంమృశ్య సుష్ఠు విచార్య - పద్మహస్తయా శ్రియా - వృతః కిల - అతః మమాపి చిత్తం శ్రీముకుందే ఆసీదితి॥ ౧౭॥ జ్ఞాత్వేతి॥ తత్ర శ్రీకృష్ణప్రాప్త్యై అచీకరత్ కారయామాస॥ ౧౮॥ యథేతి॥ యథా రాజ్ఞి తవ స్వయంవరే పార్థస్య ఈప్సయా ఆప్తుమిచ్ఛయా కృతః - మత్స్యం కారితవాన్ - పాఠాంతరే - పార్థస్య ఇమం నా అపాకృతః - తర్హి మామపి అర్జున ఏవ కిం నావిధ్యత్ తత్రాహ - అయం త్వితి - స మత్స్యో బహిరేవాచ్ఛన్నః - నాంతః అతః స్తంభసంలగ్నయా

న స్తరసా నిగృహ్య క్రీడన్ బబంధ హ। యథా శిశవోఽజతోకాన్॥ ౧౩॥ య ఇత్థం వీర్యశుల్కాం మాం దాసీభి
శ్చతురంగిణీమ్। పథి నిర్జిత్య రాజన్యాన్నిన్యే తద్దాస్యమస్తు మే॥ ౧౪॥ మిత్రవిందా॥ పితా మే మాతులేయా
య స్వయమాహూయ దత్తవాన్। కృష్ణే కృష్ణాయ తచ్చిత్తామక్షౌహిణ్యా సఖీజనైః॥ ౧౫॥ అస్య మే పాద
సంస్పర్శో భవేజ్జన్మని జన్మని। కర్మభిర్భ్రామ్యమాణాయా యేన తచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః॥ ౧౬॥ లక్ష్మణా॥ మ
మాపి రాజ్ఞ్యచ్యుతజన్మకర్మ శ్రుత్వా ముహుర్నారదగీతమాసీత్। చిత్తం ముకుందే కిల పద్మహస్తయా వృ
తస్సుసంమృశ్య విహాయ లోకపాన్॥ ౧౭॥ జ్ఞాత్వా మమ మతం సాధ్వి పితా దుహితృవత్సలః। బృహత్సేన ఇతి
ఖ్యాతస్తతోఽపాయమచీకరత్॥ ౧౮॥ యథా స్వయంవరే రాజ్ఞి మత్స్యః పార్థేప్సయా కృతః। అయం తు
బహిరాచ్ఛన్నో దృశ్యతే స జలే పరమ్॥ ౧౯॥ శ్రుత్వైతత్సర్వతో భూపా ఆయయుర్మత్పితుః పురమ్। సర్వా
స్త్రశస్త్రతత్త్వజ్ఞాస్సోపాధ్యాయాస్సహస్రశః॥ ౨౦॥ పిత్రా సంపూజితాస్సర్వే యథా వీర్యం యథా వ
యః। ఆదదుస్సశరం చాపం వేద్ధుం* పరిషది మద్ధియః॥ ౨౧॥ ఆదాయ వ్యసృజన్కేచిత్సజ్యీకర్తుమనీశ్వరాః। ఆ
కోటిజ్యాం సమాకృష్య పేతురేకేఽమునాహతాః॥ ౨౨॥ సజ్యం కృత్వాపరే వీరా మాగధావంతిచేదిపాః। భీ
మో దుర్యోధనః కర్ణో నావిదంస్తదవస్థితిమ్॥ ౨౩॥ మత్స్యాభాసం జలే వీక్ష్య జ్ఞాత్వా చ తదవస్థితిమ్। పా
ర్థో యత్తోఽసృజద్బాణం నాచ్ఛినత్పస్పృశే పరమ్॥ ౨౪॥ రాజన్యేషు నివృత్తేషు భగ్నమానేషు మానిషు। భగ
వాన్ ధనురాదాయ సజ్యం కృత్వాథ లీలయా॥ ౨౫॥ తస్మిన్సంధాయ విశిఖం మత్స్యం వీక్ష్య సకృజ్జలే। ఛిత్త్వే
షుణా పాతయత్తం సూర్యే చాభిజితి స్థితే॥ ౨౬॥ దివి దుందుభయో నేదుర్జయశబ్దః పునర్భువి। దేవాశ్చ కు
సుమాసారం ముముచుర్హర్షవిహ్వలాః॥ ౨౭॥ తద్రంగమావిశమహం కలనూపురాభ్యాం పద్భ్యాం ప్ర
గృహ్య కనకోజ్జ్వలరత్నమాలామ్। నూత్నే నివీయ పరిధాయ చ కౌశికాగ్ర్యే సవ్రీడహాసవదనా కబరీధృత
స్రక్॥ ౨౮॥ ఉన్నీయ వక్త్రమురుకుంతలకుండలత్విడ్గండస్థలం శిశిరహాసకటాక్షమోక్షైః। రాజ్ఞో నిరీక్ష్య

ఊర్ధ్వం దృష్ట్వా దృశ్యతే అయం తు న తథా - కింతు స్తంభమూలే నిహితకలశజలే కేవలం దృశ్యతే అతో దృష్టేరధస్తాదుపరిచలత్యమితి - అతః శ్రీకృష్ణవ్యతిరేకేణ కస్యాపి భేద్య ఇతి భావః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ పిత్రేతి॥ మత్స్యం వేద్ధుం పరిషది సంసది - మద్ధియః మయ్యేవ ధీర్యేషాం త ఇతి - అన్యచిత్తాః వేద్ధుం న శక్తా ఇతి భావః॥ ౨౧॥ తదేవాహ॥ ఆదాయేతి॥ అమునా చాపేన॥ ౨౨॥ సజ్యమితి॥ నావిదన్ తదవస్థితిమితి - మాగధాదీనాం క్రియాశక్తిరేవ - న తు లక్ష్యాభిజ్ఞతేతి భావః॥ ౨౩॥ మత్స్యేతి॥ యత్తో యత్నవాన్ - అసృజత్ ముమోచ - స బాణో మత్స్యం నాచ్ఛినత్ - పరం కేవలం పస్పర్శ జ్ఞానవానప్యర్జునో బలేనాపూర్ణ ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తస్మిన్నితి॥ అభిజితి సర్వార్థసాధకే ముహూర్తే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ భగవత్ప్రీతిహర్షనిర్భరేణాత్మానమేవానువర్ణయంత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ తదితి॥ తత్తదా - అహం కలౌ కలస్వనౌ నూపురౌ యయోస్తాభ్యాం పద్భ్యాం - రంగం ప్రావిశం - కనకేన ఉజ్జ్వలాం రత్నమాలాం నివీయ ప్రావృత్య - పరిధాయ చ నీవీబంధనేన - కౌశికాగ్ర్యే ఉత్తమకౌశేయవస్త్రే - సవ్రీడో హాసో యస్మిన్ తద్వదనం యస్యాస్సా - కబర్యాం ధృతాః స్రజో యయా సా॥ ౨౮॥ ఉన్నీయేతి॥ ఉరవః కుంతలాః యస్మిన్ - కుండలయోః త్విషా యయోస్తే గండస్థలే యస్మిన్ - తదేవ తచ్చ - శిశిరః సంతాపహా

రోహాసోమేషుతైః- కటాక్షమోక్షైః అపాంగవీక్షణవిలాసైః- అనురక్తంహృదయంయస్యాస్సాఅహం॥౨౯॥౩౦॥ఏవమి
తి॥హేయాజ్ఞసేనిద్రౌపది- ఈశే శ్రీకృష్ణే-మయావృతేసతి- స్పర్ధంతఃస్పర్ధమానాః - నన్వేవంపరమైశ్వర్యంప్రాప్తవ
తాంకుతస్స్పర్ధాపసరస్తత్రాహ- హృచ్ఛయాతురాఇతి- హృచ్ఛయేనకామేనఆతురాఃపరవశాఃకామవిజృంభితాఃస్ప
ర్ధంతఇతిభావః॥ ౩౧॥ మామితి॥హయరత్నానాంచతుష్టయంయస్మిన్ తంరథం - చతుర్భుజః ద్వాభ్యాంభుజాభ్యాం
మామాలింగ్య ద్వాభ్యాంధనుర్బాణౌగృహీత్వాచతుర్భుజస్తస్థావితి॥౩౨॥ దారుకఇతి॥ మృగాణాంమిషతాంమృగరా
డివతథాహరిర్జగామేతి- శేషాజ్ఞాతవ్యాః-దారుకస్సైన్యవవామృగరాజోపమా॥ ౩౩॥ తఇతి॥ అన్వసజ్జంతపృష్ఠతస్సక్తాబ
భూవుః-నిషేద్ధుంప్రతిబంధంకర్తుం కేచనపురతోగత్వాపథిసంయత్తాబభూవురిత్యర్థః- ఉద్ధృతేష్వాసాఃఊర్ధ్వీకృత
చాపాః- గ్రామసింహాఃశ్వానఃహరింసింహంయథేతి॥౩౪॥౩౫॥ తతఇతి॥ రవింఛాదయంతీతిరవిచ్ఛదాఃధ్వజేషుపటాయ
స్యాం-విచిత్రాణితోరణానియస్యాం- సైవసాచతాం- కుశస్థలీంద్వారకాపురీం-యదుపతిఃసమావిశత్ స్వకేతనంమం
డలం-అస్తాచలంవా॥౩౬॥పితేతి॥ మహార్హవాసఃప్రభృతిభిః-సుహృదాదీన్ పూజయామాస॥౩౭॥ దాసీభిరితి॥ దాస్యా
దభిస్సహఆయుధానిపూర్ణాయాపిదదౌ॥౩౮॥ఆత్మారామస్యేతి॥ ఇమాఃఅష్టౌవయంసర్వసంగనివృత్త్యాతపసాస్వధర్మే

పరితశ్చనకైర్మురారేరంసేనురక్తహృదయానిదధేస్మమాలామ్॥ ౨౯॥ తావన్మృదంగపటహాశ్శంఖభే
ర్యానకాదయః।నినేదుర్నటనర్తక్యోననృతుర్గాయకాజగుః॥౩౦॥ఏవంవృతేభగవతిమయీశేనృపయూ
థపాః। నసేహిరేయాజ్ఞసేనిస్పర్ధంతోహృచ్ఛయాతురాః॥౩౧॥మాంతావద్రథమారోప్యహయరత్న
చతుష్టయమ్। శార్ఙ్గముద్యమ్యసన్నద్ధస్తస్థావాజౌచతుర్భుజః॥౩౨॥ దారుకశ్చోదయామాసకాంచ
నోపస్కరంరథమ్।మిషతాంభూభుజాంరాజ్ఞిమృగాణాంమృగరాడివ॥౩౩॥తేఽన్వసజ్జంతరాజన్యానిషే
ద్ధుంపథికేచన।సంయత్తాఉద్ధృతేష్వాసాగ్రామసింహాయథాహరిమ్॥౩౪॥తేశార్ఙ్గచ్యుతబాణౌఘైఃకృ
త్తబాహ్వంఘ్రికంధరాః। నిపేతుఃప్రధనేకేచిదేకేసంత్యజ్యదుద్రువుః॥౩౫॥ తతఃపురీంయదుపతిరత్య
లంకృతాంరవిచ్ఛదధ్వజపటచిత్రతోరణామ్। కుశస్థలీందివిభువిచాభిసంస్తుతాంసమావిశత్తరణిరివస్వకే
తనమ్॥౩౬॥ పితామేపూజయామాససుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। మహార్హవాసోఽలంకారశయ్యాస
నపరిచ్ఛదైః॥౩౭॥ దాసీభిస్సర్వసంపద్భిర్భటేభరథవాజిభిః।ఆయుధానిమహార్హాణిదదౌపూర్ణస్య
భక్తితః॥౩౮॥ ఆత్మారామస్యతస్యేమావయంవైగృహదాసికాః। సర్వసంగనివృత్త్యాద్ధాతపసాచబ
భూవిమ॥౩౯॥షోడశసహస్రమహిష్యః॥భౌమంహత్వాసగణంయుధి తేనరుద్ధాజ్ఞాత్వాథనఃక్షితిజయేజి
తరాజకన్యాః। నిర్ముచ్యసంసృతివిమోక్షమనుస్మరంతీఃపాదాంబుజంపరిణినాయయఆప్తకామః॥౪౦॥
నవయంసాధ్విసామ్రాజ్యంస్వారాజ్యంభౌజ్యమప్యుత। వైరాజ్యంపారమేష్ఠ్యంవాఆనంత్యంవాహరేఃప
దమ్॥౪౧॥ కామయామహఏతస్యశ్రీమత్పాదరజశ్శ్రియః।కుచకుంకుమగంధాఢ్యంమూర్ధ్నావోఢుం
గదాభృతః॥౪౨॥ వ్రజస్త్రియోయద్వాంఛంతిపుళింద్యస్తృణవీరుధః। గావ*శ్చారయతోగోపాఃపాద
స్పర్శంమహాత్మనః॥౪౩॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-త్ర్యశీతితమోధ్యాయః। *

ణచ-అద్ధాసాక్షాత్-తస్యగృహదాసికాఃబభూవిమ॥౩౯॥ భౌమమితి॥క్షితిజయేదిగ్విజయేజితానాంరాజ్ఞాంకన్యాఃనఃఅ
స్మాన్- తేనరుద్ధాఃజ్ఞాత్వాతతోనిర్ముచ్యసంసృతేర్విమోక్షోయస్మాత్తత్ - పదాంబుజంఅనుస్మరంతీఃనఃపరిణినాయఉ
వాహ-ఆప్తకామోపియః॥౪౦॥నేతి॥సామ్రాజ్యాదినకామయామహే - కింతు- తస్యశ్రీమత్పాదరజోమూర్ధ్నావో
ఢుంకామయామహఇతి॥ ననుతస్యగృహిణ్యోయూయంసర్వసంపద్భాజఃకిమేవంకామ్యతేఅతఆహుః - హేసాధ్విసా
మ్రాజ్యంసార్వభౌమంపదం- స్వారాజ్యమైంద్రంపదం-భోజ్యంతదుభయభోగభాక్త్వం-వివిధంరాజతఇతివిరాట్ - త
స్యభావోవైరాజ్యంఅణిమాదిసిద్ధిభాక్త్వమిత్యర్థః-పారమేష్ఠ్యంబ్రహ్మపదంఆనంత్యంమోక్షం - హరేః పదంతత్సా
లోక్యాది-నతు- కామయామహఇతి - యద్వా - బహ్వృచబ్రాహ్మణోక్తక్రమేణప్రాగాదిచతుష్టయాధిత్యానిసా
మ్రాజ్యభౌజ్యస్వారాజ్యవైరాజ్యానివ్యాఖ్యేయాని॥ ౪౧॥ కామయామహఇతి॥కింతత్పాదరజఏవకామ్యతేతతఆహుః-
శ్రియఃకుచకుంకుమగంధాఢ్యమితి-బ్రహ్మాదిసేవ్యయాశ్రియాపిసేవితత్వాదితిభావః॥ ౪౨॥ ననుతర్హిఅతిదుర్లభత్వా
త్కింతద్వాంఛయాఅతఆహుః॥ వ్రజస్త్రియఇతి ॥యత్ యద్వా - గావఃగాః మహాత్మనోపిగాశ్చారయతః- పాద

స్పర్శంచ గోప్యః యథా వాంఛంతి- తద్వత్ తత్పరాణాం సులభమితి భావః॥ ౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్ర్యశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ చతుర్భిరధికేశీతితమే మునిసమాగమే । వసుదేవముఖోత్సాహబంధుప్రస్థాపనాదికమ్॥ శ్రుత్వేతి॥ సుబలపుత్రీ గాంధారీ మాధవీ సుభద్రా క్షితిపానాం రాజ్ఞాం పత్న్యః స్వగోప్యః కృష్ణభక్తాః గోపికాః విసిస్ముః విస్మయం జగ్ముః॥ ౧౬॥ తానితి॥ అనర్చుః అర్చితవంతః॥ ౭॥ ఉవాచేతి॥ ధర్మగోప్త్రీ తనుర్యస్య సః ధర్మగుప్తనుః - యతా నియతా వాగ్యస్య సదసః॥ ౮॥ అహో ఇతి॥ జన్మభృతః సఫలజన్మానః- తత్ఫలం జన్మఫలం- కింతత్ యద్యోగేశ్వరదర్శనం॥ ౯॥ కించ యుష్మాకం దర్శనమేవ తావద్దేవానామపి దుష్ప్రాపం అస్మాకం తు స్పర్శనాదికమపి కథం సంఘటితమితి విస్మయేనాహ॥ కిమితి॥ స్వల్పతపసాం తీర్థస్నానాదిమాత్రే తపోబుద్ధిర్యేషాం- తథా అర్చాయాం ప్రతిమాయాం దేవ ఇతి చక్షుః దృష్టిర్యేషాం తేషాం - యోగేశ్వరదర్శనస్పర్శనాదికం ఇదం కిం సంభావితం న సంభావితమిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఏతత్ప్రపంచయతి త్రిభిః॥ నేతి॥ ౧౧॥ నేతి॥ వాఙ్మనసోరప్యుపాసనావిషయత్వం॥ శ్రు॥ యో వాచం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే యో మనో బ్రహ్మేత్యుపాస్త ఇతి శ్రుతేః అఘంత

శ్రీశుకః॥ శ్రుత్వా పృథా సుబలపుత్ర్యథ యాజ్ఞసేనీ మాధవ్యథ క్షితిపపత్న్య ఉత స్వగోప్యః । కృష్ణేఽఖిలాత్మని హరౌ ప్రణయానుబంధం సర్వా విసిస్మురలమశ్రుకలాకులాక్ష్యః॥ ౧॥ ఇతి సంభాషమాణాసు స్త్రీభిః స్త్రీషు నృభిర్నృషు। ఆయయుర్మునయస్తత్ర కృష్ణరామదిదృక్షయా॥ ౨॥ ద్వైపాయనో నారదశ్చ చ్యవనో దేవలోఽసితః। విశ్వామిత్రః శతానందో భరద్వాజోఽథ గౌతమః॥ ౩॥ రామస్సశిష్యో భగవాన్ వసిష్ఠో గాలవో భృగుః । పులస్త్యః పులహోఽత్రిశ్చ మార్కండేయో బృహస్పతిః॥ ౪॥ ద్వితస్త్రితశ్చైకతశ్చ బ్రహ్మపుత్రస్తథాంగిరాః। అగస్త్యో యాజ్ఞవల్క్యశ్చ వామదేవాదయోఽపరే ॥ ౫ ॥ తాన్ దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రాగాసీనా నృపాదయః । పాండవాః కృష్ణరామౌ చ ప్రణేముర్విశ్వవందితాన్ ॥ ౬॥ తానానర్చుర్యథా సర్వే సహరామోఽచ్యుతోఽర్చయత్ । స్వాగతాసనపాద్యార్ఘ్యమాల్యధూపానులేపనైః॥ ౭॥ ఉవాచ సుఖమాసీనాన్ భగవాన్ ధర్మగుప్తనుః। సదసస్తస్య మహతో యతవాచోఽనుశృణ్వతః॥ ౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ అహో వయం జన్మభృతో లబ్ధం కార్త్స్న్యేన తత్ఫలమ్ । దేవానామపి దుష్ప్రాపం యద్యోగేశ్వరదర్శనమ్॥ ౯॥ కిం స్వల్పతపసాం నౄణామర్చాయాం దేవచక్షుషామ్। దర్శనస్పర్శనప్రశ్నప్రహ్వపాదార్చనాదికమ్॥ ౧౦॥ న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః । తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥ ౧౧॥ నాగ్నిర్న సూర్యో న చ చంద్రతారకా న భూర్జలం ఖం శ్వసనోఽథ వాఙ్మనః। ఉపాసితా భేదకృతో హరంత్యఘం విపశ్చితో ఘ్నంతి ముహూర్తసేవయా॥ ౧౨ ॥ యస్యాత్మబుద్ధిః కుణపే త్రిధాతుకే స్వధీః కలత్రాదిషు భౌమ ఇజ్యధీః । యత్తీర్థబుద్ధిః సలిలే న కర్హిచిజ్జనేష్వభిజ్ఞేషు స ఏవ గోఖరః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ నిశమ్యేత్థం భగవతః కృష్ణస్యాకుంఠమేధసః । వచో దురన్వయం విప్రాస్తూష్ణీమాసన్ భ్రమద్ధియః॥ ౧౪॥ చిరం విమృశ్య మునయ ఈశ్వరస్యేశితవ్యతామ్। జనసంగ్రహ ఇత్యూచుః స్మయంతస్తం జగద్గురుమ్॥ ౧౫॥ మునయః॥ యన్మాయయా తత్త్వవిదుత్తమా వయం విమోహితా విశ్వసృజామధీశ్వరాః । యదీశిత

స్మాలం అజ్ఞానం చాగ్న్యాదయో న హరంతి- అత్ర హేతుః భేదకృతః భేదకారిణః - యద్వా భేదబుద్ధిం కుర్వతః పుంసః విపశ్చితో నిరస్తభేదాః- తే తు ముహూర్తమాత్రసేవయైవాఘం ఘ్నంతీతి ॥ ౧౨ ॥ అతస్సాధూన్ విహాయాన్యత్రాత్మాదిబుద్ధ్యా పజ్జమానోఽతీవ మంద ఇత్యాహ॥ యస్యేతి॥ ఆత్మబుద్ధిరహమితి బుద్ధిః - త్రయో ధాతవో వాతపిత్తశ్లేష్మాణః - ప్రకృతయో యస్య తస్మిన్ కుణపే శరీరే- స్వధీః స్వీయా ఇతి బుద్ధిః భౌమే భూమివికారే మృచ్ఛిలాదౌ ఇజ్యధీః దేవతాబుద్ధిః - యత్ యస్య తీర్థబుద్ధిః తీర్థమితి బుద్ధిః- అభిజ్ఞేషు తత్త్వవిత్సు యస్య తాదృశ్యో బుద్ధయో న సంతి- స ఏవ గోష్వపి ఖరః దారుణః అత్యంతావివేకీ- యద్వా గవాం తృణాదిభారవాహః ఖరో గర్దభ ఇతి ॥ ౧౩॥ నిశమ్యేతి॥ దురన్వయం అననురూపం భ్రమంతీ అనవస్థితా ధీర్బుద్ధిర్యేషాం తే॥ ౧౪ ॥ చిరమితి॥ ఈశితవ్యతాం అనీశ్వరతాం కర్మాధికారితాం- జనసంగ్రహమాత్రమేతదిత్యూచుః- స్మయంతః స్మయమానాః హసంతః॥ ౧౫॥ దురన్వయం వివృణ్వంత ఆహుర్ద్వాభ్యాం॥ యన్మాయయేతి॥ తత్త్వవిత్సు ఉత్తమా అపి వయం- కా సా మాయా యయా మోహితా ఇతి తామాహుః యదితి- యత్ యస్మాత్ - ఈహయా నరచేష్టితేన- గూఢస్సన్ ఈశితవ్యాయతి అనీశ్వరవదాచరతి భగవాన్ • నన్వహమీశశ్చేత్కిమిత్యేవమాచరేయం తత్రాహుః - అ

హో ఇతి-భగవత స్తవవిచేష్టితంవిచిత్రంఅవితర్క్యమేవ॥౧౬॥భగవత్త్వమేవాహుః ॥ అనీహ ఇతి ॥ అనీహః అక్రియ ఏ
వ-ఆత్మనా స్వరూపమాత్రేణబహుధేత్యత్రదృష్టాంతః- యథాభౌమైరితి ॥ భౌమైర్ఘటాదివికారైరుపలక్షితా॥ శ్రు॥
వాచారంభణంవికారో నామధేయంమృత్తికేత్యేవ సత్యమితిశ్రుతేః-ననుకథమహంజగత్సృష్ట్యాదికర్తా దేవకీవసుదేవపు
త్రిత్వాదీత్యత్రాహుః॥అహో ఇతి॥విభూమ్నః పరిపూర్ణస్య తవ ఇదంజన్మాదిచరితంవిడంబనమనుకరణమాత్రంనతుత
త్త్వమితి॥౧౭॥జనసంగ్రహమాహుస్త్రిభిః అథేతి॥సత్త్వంశుద్ధసత్త్వాత్మకంరూపంబిభర్షి-స్వలీలయా స్వాచారేణ- వేద
పథంచబిభర్షి॥౧౮॥అతఏవబ్రాహ్మణేషుబహుమానమపికరోషీతిసహేతుకమాహుః॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మ వేదాఖ్యం-
శుక్లంశుద్ధం తేహృదయంఅంతరంగరూపం-కుత ఇత్యత ఆహుః - యత్రేతి-యత్రబ్రహ్మణివ్యక్తంకార్యం - అవ్యక్తంకా
రణం-తతః పరం-సత్ సన్మాత్రంబ్రహ్మచ- తపఆదిభిరుపలబ్ధంసత్ బ్రహ్మ ॥ ౧౯ ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ వేదహృదయత్వా
ద్వేదప్రవర్తకంబ్రాహ్మణకులం - శాస్త్రయోనేర్వేదప్రమాణకస్య-తవసద్ధామశ్రేష్ఠముపలబ్ధిస్థానం - సభాజయసి
సంపూజయసి-తత్తస్మాదేవకారణాత్-త్వంబ్రహ్మణ్యానామగ్రణీర్ముఖ్యః తత్ప్రవర్తకస్సన్ కర్మాచరసీత్యర్థః॥
౨౦॥తస్మాదీశ్వరస్యతవేదంజనసంగ్రహమాత్రం-వయంతుతవసంగత్యాకృతార్థా ఇత్యాహుః షడ్భిః॥అద్యేతి ॥ సతాం
గత్యా త్వయా సంగమ్యసంగంప్రాప్య-యత్ యస్మాత్ త్వంనిఃశ్రేయసాంపరః అవధిః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥నేతి ॥ ఏకస్మిన్నేవస్థా

వ్యాయతిగూఢఈహయా అహో విచిత్రంభగవద్విచేష్టితమ్ ॥ ౧౬ ॥ అనీహఏతద్బహుధైకఆత్మనాసృ
జత్యవత్యత్తినతత్రబధ్యతే । భౌమైర్హిభూమిర్బహునామరూపిణీఅహో విభూమ్నశ్చరితం విడంబ
నమ్॥ ౧౭॥ అథాపికాలేస్వజనాభిగుప్తయేబిభర్షిసత్త్వంఖలనిగ్రహాయ । స్వలీలయా వేదపథంసనాత
నంవర్ణాశ్రమాత్మా పురుషః పరో భవాన్॥ ౧౮॥బ్రహ్మ తేహృదయంశుక్లంతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః।
యత్రోపలబ్ధంసద్వ్యక్తమవ్యక్తంచతతః పరమ్ ॥ ౧౯ ॥ తస్మాద్బ్రహ్మకులంబ్రహ్మన్ శాస్త్రయోనేస్త్వ
మాత్మనః।సభాజయసిసద్ధామతద్బ్రహ్మణ్యాగ్రణీర్భవాచ ॥ ౨౦ ॥ అద్యనోజన్మసాఫల్యంవిద్యాయా
స్తపసోదృశః।త్వయా సంగమ్యసద్గత్యాయత్త్వంనిశ్శ్రేయసాంపరః॥ ౨౧॥ నమస్తస్మై భగవతేకృష్ణా
యాకుంఠమేధసే।స్వయోగమాయయాచ్ఛన్నమహిమ్నేపరమాత్మనే॥ ౨౨॥ నయంవిదంత్యమీభూపా
ఏకారామాశ్చవృష్ణయః।మాయాయవనికాచ్ఛన్నమాత్మానంకాలమీశ్వరమ్॥౨౩॥యథాశయానః పురు
షఆత్మానంగుణతత్త్వదృక్। నామమాత్రేంద్రియాభాతంనవేదరహితంపరమ్॥౨౪॥ఏవంత్వాయంజనో
బ్రహ్మన్నామమాత్రేంద్రియేహయా । మాయయావిభ్రమచ్చిత్తోనవేదస్మృత్యుపప్లవాత్॥౨౫॥త
స్యాద్య తేదదృశిమాంఘ్రిమఘౌఘమర్షతీర్థాస్పదంహృదికృతంసువిపక్వయోగైః। ఉత్సిక్తభక్త్యుప
హృతాశయజీవకోశా అపుర్భవద్గతిమథోఽనుగృహాణభక్తాన్॥౨౬॥ఇత్యనుజ్ఞాప్య దాశార్హంధృతరా
ష్ట్రంయుధిష్ఠిరం।రాజంస్తేస్వాశ్రమాన్ గంతుంమునయోదధిరేమనః॥౨౭॥తద్వీక్ష్యతానను ప్రవ్రజ్యవసు
దేవో మహాయశాః।ప్రణమ్యచోపసంగృహ్యబభాషేదంసుయంత్రితః॥౨౮॥వసుదేవః॥నమోవస్సర్వదే
వేభ్యఋషయశ్శ్రోతుమర్హథ।కర్మణాకర్మనిర్హారో యథాస్యాన్నస్తదుచ్యతామ్॥నారదః॥నాతి

చేల ఆరామో యేషాం తే తేపి-కాలంసృష్ట్యాదికారణం-ఈశ్వరంనియంతారం॥౨౩॥ఏతత్సదృష్టాంతమాహుః॥యథేతి॥శ
యానః స్వప్నాన్ పశ్యన్-గుణతత్త్వదృక్ స్వప్నవిషయేషుతత్త్వదృష్టిః - నామమాత్రమింద్రియేణమనసా ఆభాతం
సింహవ్యాఘ్రాదిరూపమాత్మానం వేదతద్రహితంపరం దేవదత్తాదిరూపమాత్మానంనవేదయథా। ౨౪॥ ఏవమితి॥ఏవం
త్వా త్వాంనామమాత్రేషు స్వప్నాదితుల్యవిషయేషుఇంద్రియైర్యాఈహాప్రవృత్తిః- సైవమాయాతయా - విభ్రమచ్చి
త్తోనవేద-స్మృతేః వివేకస్యఉపప్లవాత్ నాశాత్॥ ౨౫॥తస్యేతి ॥ అఘౌఘస్యమర్షం వినాశకంయత్ గంగాఖ్యంతీర్థం
తస్యాస్పదంఆశ్రయం- తేఅంఘ్రింసువిపక్వయోగైరపిహృదిహృదయేకృతం కేవలం నతుదృష్టంతస్యతే అంఘ్రిందదృశి
మదృష్టవంతో వయంబహుభిః పుణ్యైః-అతోస్మాన్ భక్తాననుగృహాణభక్తాన్ కృత్వాఅనుగ్రహంకుర్విత్యర్థః- ననుకింభ
క్త్యాయథాపూర్వంతపఏవతప్యతామితినేత్యాహుః-ఉత్సిక్తాఉద్రిక్తాయాభక్తిః తయాఅపహృతః ఆశయ లక్షణోజీవకో
శో యేషాం- తఏవపూర్వేభగవతవద్గతిమాపుఃనాన్యఇతి॥౨౬॥౨౭॥ తద్వీతి॥ ఉపసంగృహ్యచరణౌపాణిభ్యాంధృత్వాబభా
షేదమితిసంధిరార్షః॥౨౮॥నమఇతి॥సర్వేదేవాయేషుతేభ్యం॥౨౯॥ యావతీర్వైదేవ ఋత్విజస్సర్వావేదవిదిబ్రాహ్మణే

వసంతీతి శ్రుతేః- యేనకర్మణా యథా తేనవా కర్మణాం నిర్హారో నిరాసో భవతి తదుచ్యతాం॥ ౨౯॥ శ్రీకృష్ణంహిత్వా అ
స్మాన్ పృచ్ఛతీతి విస్మితాన్ ప్రత్యాహ నారదః॥ నేతి॥ బుభుత్సయా బోద్ధుమిచ్ఛయా॥ ౩౦॥ సన్నికర్ష ఇతి॥ తత్రత్యః గంగాతీ
రవాసీ॥ ౩౧॥ శ్రీకృష్ణే అర్భకత్వమాశంకమానః అవిద్యావిజృంభితమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యస్యేతి॥ అనుభూతిః జ్ఞానం- క్వ
చిత్ క్వచిదపి న నరిష్యతి న నశ్యతి- తదేవాహ- కాలేన కర్కటికాఫలవత్ అస్య విశ్వస్య లయోత్పత్త్యాదినాపి స్వత ఏవ విద్యుదాది
వత్ అన్యస్మాచ్చ ముద్గరాదివ ఘటః- గుణతో రూపాద్యంతరోత్పత్త్యేవ పూర్వరూపాదినాశే దేహాదిః॥ ౩౨॥ తమితి॥ తంప్ర
వంకుతశ్చిదపి అవ్యాహతానుభవం- అతఏవ ఈశ్వరం కించ- అద్వితీయం శ్రీకృష్ణం- అజ్ఞః ప్రాకృతః - ఉపగూఢమాచ్ఛన్నం
మనుష్యం మన్యేత- కైః క్లేశకర్మాదిభిః తత్ర క్లేశా రాగాదయశ్చ- తత్పూర్వకాణి కర్మాణిచ- తత్పరిపాకే సుఖదుఃఖేచ - స
త్త్వాదిగుణానాం పునఃపునః ప్రవాహశ్చ- తైః- ప్రాణాదిభిశ్చ స్వవిభవైః స్వకార్యైః అత్రదృష్టాంతః- మేఘహిమోపరా
గైః అభ్రతుషారరాహుభిః స్వవిభవైః సూర్యమివేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ చిత్తస్యేతి॥ చిత్తస్య ఉపశమః ఉపశమహేతుః- యో
గో మోక్షోపాయశ్చ శనైరాత్మనో ముదమావహతీతి తథా- సుగమః ప్రవృత్త్యాశయత్వాత్ ధర్మశ్చ ఆవశ్యకః- అన్య
థా విహితాకరణేన మాలిన్యప్రసంగాత్ ॥ ౩౬॥ సను॥ శ్రు॥ నకర్మణా నప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురి

చిత్రమిదం విప్రా వసుదేవో బుభుత్సయా। కృష్ణం మత్వార్భకం యన్నః పృచ్ఛతి శ్రేయ ఆత్మనః॥ ౩౦॥ సన్నికర్షోఽత్ర మర్త్యానామనాదరణకారణమ్। గాంగం హిత్వా యథాన్యాంభస్తత్రత్యో యాతి శుద్ధయే॥ ౩౧॥ యస్యానుభూతిః కాలేన లయోత్పత్త్యాదినాస్య వై। స్వతోఽన్యస్మాచ్చ గుణతో న కుతశ్చన రిష్యతి ॥ ౩౨॥ తం క్లేశకర్మపరిపాకగుణప్రవాహైరవ్యాహతానుభవమీశ్వరమద్వితీయమ్। ప్రాణాదిభిస్స్వవిభవైరుపగూఢమన్యో మన్యేత సూర్యమివ మేఘహిమోపరాగైః॥ ౩౩॥ శ్రీశుకః॥ అథోచుర్మునయో రాజన్నాభాష్యానకదుందుభిమ్। సర్వేషాం శృణ్వతాం రాజ్ఞాం తథైవాచ్యుతరామయోః॥ కర్మణా కర్మనిర్హార ఏష సాధునిరూపితః। యచ్ఛ్రద్ధయా యజేద్విష్ణుం సర్వయజ్ఞేశ్వరం మఖైః। ౩౫॥ చిత్తస్యోపశమోఽయం వైః విభిశ్శాస్త్రచక్షుషా। దర్శితస్సుగమో యోగో ధర్మశ్చాత్మముదావహః॥ ౩౬॥ అయం స్వస్త్యయనః పంథా ద్విజాతేర్గృహమేధినః। యచ్ఛ్రద్ధయాప్తవిత్తేన శుక్లేనేజ్యేత పూరుషః॥ ౩౭॥ విత్తైషణాం యజ్ఞదానైర్గృహైర్దారసుతైషణామ్। ఆత్మలోకైషణాం దేవ కాలేన విసృజేద్బుధః॥ ౩౮॥ గ్రామే త్యక్తైషణాస్సర్వే యయుర్ధీరాస్తపోవనమ్॥ ౩౯॥ ఋణైస్త్రిభిర్ద్విజో జాతో దేవర్షిపితౄణాం ప్రభో। యజ్ఞాధ్యయనపుత్రైస్తాన్యనిస్తీర్య త్యజన్పతేత్॥ ౪౦॥ త్వం త్వద్య ముక్తో ద్వాభ్యాం వై ఋషిపిత్రోర్మహామతే। యజ్ఞైర్దేవర్ణమున్ముచ్య నిరృణోఽశరణో భవ॥ ౪౧॥ వసుదేవ భవాన్నూనం భక్త్యా పరమయా హరిమ్। జగతామీశ్వరం ప్రార్చత్స యద్వాం పుత్రతాం గతః॥ ౪౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా వసుదేవో మహామనాః। తానృషీనృత్విజో వవ్రే మూర్ధ్నానమ్య ప్రసాద్య చ॥ ౪౩॥ త ఏనమృషయో రాజన్ వృతా ధ

త్యాదినా త్యాగస్యైవ విహితత్వాత్ కథం కర్మ మోక్షోపాయ ఇత్యాశంక్య ఆదావేవ త్యాగస్యాశక్యత్వాదిత్యాశయే
నాహుస్సార్ధచతుర్భిః॥ అయమితి॥ స్వస్త్యయనః స్వస్తిక్షేమం- ఈయతే అనేనేతి తథా- శ్రద్ధయా నిష్కామతయా - శుక్లేన
శుద్ధేన ఆప్తేన విత్తేన పూరుషః ఈశ్వరః ఇజ్యేతేతి యత్ ఏష పంథాః॥ ౩౭॥ స్వస్త్యయనత్వమాహుః॥ విత్తైషణామితి॥ విత్త
ఫలభూతైర్యజ్ఞదానైశ్చ విత్తైషణాం విత్తేచ్ఛాం విసృజేత్ - గృహైః గృహోచితైర్భోగైషణాం విసృజేత్ - త
దనుభవేనైవ తదౌత్సుక్యనివృత్తేః, తే హ్యమృతే ఆత్మనః స్వర్గాదిలోకైషణాం చ కాలేన భయానుసంధానేన విసృజేత్ - దే
వహే వసుదేవ- యద్వా- దేవ కాలేన దేవానామపి మృత్యువా మృత్యుహేతుభూతేనేత్యర్థః॥ ౩౮॥ అత్రాచారం ప్రమాణ
యతి॥ గ్రామ ఇతి ॥ ౩౯ ॥ కించ ॥ ఋణైరితి॥ తథాచ శ్రుతిః ॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవాజ్జాయతే బ్ర
హ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇత్యాది - తాన్యనిస్తీర్య తేషామృణాన్యనపాకృత్య తథా చమ
నుః॥ శ్లో॥ ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్। అనపాకృత్య మోక్షం తు సేవమానో వ్రజత్యధః ॥ ౪౦ ॥ త్వమి
తి॥ నిరృణః నిర్ముక్తఋణః- అశరణో భవ గృహాత్ ప్రవ్రజ॥ ౪౧॥ కించ- అవిశుద్ధచిత్తానాం అయం క్రమః త్వం తు కృతా
ర్థ ఏవేత్యాహుః॥ వసుదేవేతి॥ ప్రార్చత్ అర్చితవాన్- యద్యస్మాత్ వాం యువయోః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ తదితి॥ స్వాలిప్తాః కుంకు

మాదిభిః - వస్త్రపాణయః గృహీతాహరణహస్తాః॥౪౬॥ ౪౭॥ తమితి॥ అక్తం నేత్రయోః అంజనేన - అభ్యక్తం సర్వాంగేషు నవనీతేన॥౪౮॥ తాభిరితి॥ తాభిః పత్నీభిస్సహితః దీక్షితః విరేజే॥౪౯॥౫౦॥ తథేతి॥ జీవేశౌ సర్వజీవానామీశ్వరౌ॥౫౧॥ ఈజ ఇతి॥ అనుయజ్ఞం ప్రతియజ్ఞం - ఆమ్నాతసర్వాంగాః ప్రాకృతాః జ్యోతిష్టోమదర్శపూర్ణమాసాదయః - తేభ్యశ్చోదనా లింగాదిభిః అతిదేశప్రాప్తాంగాః వైకృతాః సౌర్యసత్రాదయః - తైస్సర్వైః ద్రవ్యం పురోడాశాదిః జ్ఞానం మంత్రాః - క్రియా కర్మ - తేషామీశ్వరం॥౫౨॥౫౩॥ పత్నీసంయాజేతి॥ సస్నుః స్నానం చక్రుః॥౫౪॥ స్నాత్వేతి॥ ఆశ్వభ్యః శునోఽభివ్యాప్య - అన్నేన పూజయత్ అపూజయత్॥౫౫॥ బంధూనితి॥ బంధ్వాదీన్ చారణాంతాన్ - పారిబర్హేణ ప్రీతిదానేన చ అపూ

ర్హేణ ధార్మికమ్। తస్మిన్న్యాజయన్ క్షేత్రే మఖైరుత్తమకల్పకైః॥ ౪౪॥ తద్దీక్షాయాం ప్రవృత్తాయాం వృష్ణయః పుష్కరస్రజః। స్నాత్వా సువాససో రాజన్ రాజానశ్చ స్వలంకృతాః॥౪౫॥ తన్మహిష్యశ్చ ముదితా నిష్కకంఠ్యస్సువాససః। దీక్షాశాలాముపాజగ్ముస్స్వాలిప్తా వస్త్రపాణయః॥ ౪౬॥ నేదుర్మృదంగపటహశంఖభేర్యానకాదయః। ననృతుర్నటనర్తక్యస్తుష్టువుస్సూతమాగధాః॥ జగుస్సుకంఠ్యో గంధర్వ్యస్ససంగీతం సహభర్తృకాః॥ ౪౭॥ తమభ్యషించన్ విధివదక్తమభ్యక్తమృత్విజః। పత్నీభిరష్టాదశభిస్సోమరాజమివోడుభిః॥ ౪౮॥ తాభిర్దుకూలవలయైర్హారనూపురకుండలైః। స్వలంకృతాభిర్విభవైర్దీక్షితోఽజినసంవృతః॥ ౪౯॥ తస్యర్త్విజో మహారాజ రత్నకౌశేయవాససః। ససదస్యా విరేజుస్తే యథా వృత్రహణోఽధ్వరే॥ ౫౦॥ తథా రామశ్చ కృష్ణశ్చ స్వైస్స్వైర్బంధుభిరన్వితౌ। విరేజతుస్సుతైర్దారైర్జీవేశౌ స్వవిభూతిభిః॥ ౫౧॥ ఈజేఽనుయజ్ఞం విధినా అగ్నిహోత్రాదిలక్షణైః॥ ప్రాకృతైర్వైకృతైర్యజ్ఞైర్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియేశ్వరమ్॥ ౫౨॥ అథర్త్విగ్భ్యోఽదదాత్ కాలే యథామ్నాతం స దక్షిణాః। స్వలంకృతేభ్యోఽలంకృత్య గోభూకన్యా మహాధనాః॥ ౫౩॥ పత్నీసంయాజావభృథ్యైశ్చరిత్వా తే మహర్షయః। సస్నూ రామహ్రదే విప్రా యజమానపురస్సరాః॥ ౫౪॥ స్నాత్వాఽలంకారవాసాంసి వందిభ్యోఽదాత్తథా స్త్రియః। తతస్స్వలంకృతో వర్ణానాశ్వభ్యోఽన్నేన పూజయత్॥ ౫౫॥ బంధూన్ సదారాన్ ససుతాన్ పారిబర్హేణ భూయసా। విదర్భకోసలకురూన్ కాశికేకయసృంజయాన్॥ ౫౬॥ సదస్యర్త్విక్సురగణాన్ నృభూతపితృచారణాన్। శ్రీనికేతమనుజ్ఞాప్య శంసంతః ప్రయయుః క్రతుమ్॥ ౫౭॥ ధృతరాష్ట్రోఽనుజః పార్థా భీష్మో ద్రోణః పృథా యమౌ। నారదో భగవాన్ వ్యాసస్సుహృత్సంబంధిబాంధవాః॥ ౫౮॥ బంధూన్ పరిష్వజ్య యదూన్ సౌహృదాక్లిన్నచేతసః। యయుర్విరహకృచ్ఛ్రేణ స్వదేశాంశ్చాపరే ప్రజాః॥ ౫౯॥ నందస్తు సహ గోపాలైర్బృహత్యా పూజయాఽర్చితః। కృష్ణరామోగ్రసేనాద్యైర్న్యవాత్సీద్బంధువత్సలః॥ ౬౦॥ వసుదేవోంజసోత్తీర్య మనోరథమహార్ణవమ్। సుహృద్వృతః ప్రీతమనా నందమాహ కరే స్పృశన్॥ ౬౧॥ వసుదేవ ఉ॥ భ్రాతరీశకృతః పాశో నృణాం యస్స్నేహసంజ్ఞితః। తం దుస్త్యజమహం మన్యే శూరాణామపి యోగినామ్॥ ౬౨॥ అస్మాస్వప్రతికల్పేయం యత్కృతాజ్ఞేషు సత్తమైః। మైత్ర్యర్పితాఽఫలా చాపి న నివర్తేత కర్హిచిత్॥ ౬౩॥ ప్రాగకల్యాచ్చ కుశలం భ్రాతర్వో నాచరామహి। అధునా శ్రీమదాంధాక్షా న పశ్యామః పురస్స్థితాన్॥ ౬౪॥ మా రాజ్యశ్రీరభూత్పుంసశ్శ్రేయస్కామస్య మానద। స్వజనానుత బంధూన్ వా న పశ్యతి యయాంధదృక్॥ ౬౫॥ ఏవం సౌహృదశైథిల్యచిత్త ఆనకదుందుభిః। రురోద తత్కృతాం మైత్రీం స్మరన్నశ్రువిలోచనః॥ ౬౬॥ నందస్తు సఖ్యుః ప్రియకృత్ప్రేమ్ణా గోవిందరామయోః। అద్య శ్వ ఇతి మాసాం

జయత్॥౫౬॥ సదస్యేతి॥ తే చ సర్వే ప్రయయుః॥౫౭॥ ప్రయాణే కేషాంచిద్విశేషమాహ ద్వాభ్యాం॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి॥ అనుజో విదురః పార్థాః యుధిష్ఠిరభీమార్జునాః - యమౌ నకులసహదేవౌ॥౫౮॥ బంధూనితి॥ సౌహృదేన అక్లిన్నాని చేతాంసి యేషాం తే॥౫౯॥౬౦॥ వసుదేవ ఇతి॥ మనోరథో యజ్ఞవిషయః - తమేవ మహార్ణవం॥౬౧॥ భ్రాతరితి॥ శూరాణాం బలేన - యోగినాం జ్ఞానేనాపీత్యర్థః॥౬౨॥ తత్తు కుతస్తత్రాహ॥ అస్మాస్వితి॥ కృతాజ్ఞేషు కృతముపకారమజానత్సు - సత్తమైర్భవద్భిః అప్రతికల్పా అనుపమా మైత్రీ సమర్పితా - అఫలాపి ప్రత్యుపకారశూన్యాపి - కర్హిచిత్ యస్మాన్న నివర్తేత తస్మాదీశకృతః పాశోఽయం భవతామపి గమ్యత ఇత్యర్థః॥౬౩॥ అఫలత్వమేవాహ॥ ప్రాగితి॥ హే భ్రాతః అకల్యా అసమర్థత్వాత్ వః కుశలం ప్రియం న హ్యాచరామ న కృతవంతో వయం - అధునా శ్రీమదేనాంధాన్యక్షీణి యేషాం తే॥ ౬౪॥ మేతి॥ రాజ్యశ్రీ

మాభూత్ ఛాందసః అడాగమః॥౨౫॥౨౬॥ నందఇతి॥అద్యశ్వ ఇతి॥ప్రాతర్నిర్గమే అద్యైవాపరాహ్ణే గమిష్యామ ఇతి అపరాహ్ణే నిర్గమేపి శ్వోగమిష్యామ ఇతి-పునః పునరేవమానితః॥౨౭॥౨౮॥వసుదేవేతి ॥ ఉపేతః మహతా స్వేనైవ ప్రస్థాపితః॥౨౯॥౩౨॥జనేభ్య ఇతి॥ యదుదేవస్య వసుదేవస్య-మహోత్సవం యజ్ఞాదిలక్షణం-సుహృత్సందర్శనాదికం చేతి॥౩౩॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతురశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥పంచాశీతితమే రామకృష్ణౌ సంప్రార్థితౌ స్థితౌ।పిత్రేజ్ఞానమధోయాత్రే పుత్రౌ తార్క్ష్యపుత్రానయచ్ఛతాం॥ వందయిత్వా కురుక్షేత్రే యాత్రాయాం సుహృదేబహూన్ । తత్త్వజ్ఞానం తతః పిత్రోరాదిశన్మృతసూనుభిః ॥౧॥ మునీనామితి॥ధామప్రభావః-తత్సూచకం-జాతవిస్రంభః ఉత్పన్నవిశ్వాసః పరిభాష్య సంబోధ్య ॥౨॥ కృష్ణేతి॥అస్యవిశ్వస్య- యత్సాక్షాత్ స్వరూపభూతం కారణం- ప్రధానపురుషౌ నామపరౌ తయోరపి కారణత్వేనేశ్వరౌ చ-సాక్షాద్వాం యువామితి జానే॥౩॥ నన్విదం విశ్వమనేకైః కారణైర్జాయమానం-కుతః ప్రధానపురుషాత్మకం- కుతస్తరామనయోః స్త్వకారణత్వేనేశ్వరత్వం-తత్రాహ॥ యత్రేతి॥యత్ర అధికరణే-యేనకర్త్రా కరణేన చ యతః అపాదానాత్- యస్యసంబంధే సషష్ఠ్యర్థస్యాకారకత్వేపి సమిత్యుక్తా-యస్మై సంప్రదానాయ-యద్యదితి ప్రయోజ్యప్రయోజకకర్తృకర్మకారకే దర్శితే-నతు తయోర్నాస్తి భేదః యథోక్తం శ్లో॥కరోతి క్రియమాణేనకశ్చిత్కర్మణా వినా। భవత్యర్థస్య కర్తా చకరోతేః

ప్రేర్య యదుభిర్మానితో వసత్ ॥౨౭॥ తతః కామైః పూర్యమాణస్సవ్రజస్సహబాంధవః। పరార్థ్యాభరణక్షౌమనానానర్ఘ్యపరిచ్ఛదైః॥౨౮॥వసుదేవోగ్రసేనాభ్యాం కృష్ణోద్ధవబలాదిభిః। దత్తమాదాయ పారిబర్హం యాదుభిర్యాపితో యయౌ॥౨౯॥నందో గోప్యశ్చ గోపాశ్చ గోవిందచరణాంబుజే। మనః క్షిప్తం పునర్హర్తుమనీశా మధురాం యయుః॥౩౦॥పాండవాశ్చ మహాత్మానః పృథా చ మునిసత్తమాః। అనుజ్ఞాతాః కేశవేనచాశ్రుగద్గదభాషిణః॥శక్రప్రస్థం యయుస్సర్వే స్వజనైః పరివారితాః ॥౩౧॥ బంధుషు ప్రీతియాతేషు వృష్ణయః కృష్ణదేవతాః।వీక్ష్య ప్రావృషమాసన్నాం యయుర్ద్వారవతీం పురీమ్॥౩౨॥ జనేభ్యః కథయాంచక్రుర్యదుదేవమహోత్సవమ్।యదాసీత్తీర్థయాత్రాయాం సుహృత్సందర్శనాదికమ్॥౩౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతురశీతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అథైకదాత్మజౌ ప్రాప్తౌ కృతపాదాభివందనౌ। వసుదేవోభినంద్యాహ ప్రీత్యా సంకర్షణాచ్యుతౌ॥౧॥ మునీనాం స వచశ్శ్రుత్వా పుత్రయోర్ధామసూచకమ్। తద్వీర్యైర్జాతవిస్రంభః పరిభాష్యాభ్యభాషత॥౨॥వసుదేవః॥కృష్ణకృష్ణ మహాయోగిన్ సంకర్షణ సనాతన।జానేవామస్య యత్సాక్షాత్ప్రధానపురుషౌ పరౌ॥౩॥యత్ర యేన యతో యస్య యస్మై యద్యద్యథా యదా।స్యాదిదం భగవాన్ సాక్షాత్ప్రధానపురుషేశ్వరః॥౪॥ఏతన్నానావిధం విశ్వమాత్మసృష్టమధోక్షజ।ఆత్మనానుప్రవిశ్యాత్మన్ ప్రాణో జీవో బిభర్ష్యజ॥౫॥ ప్రాణాదీనాం విశ్వసృజాం శక్తయో యాః పరస్య తాః। పారతంత్ర్యా

కర్మజాయతే- తథా॥శ్లో॥కరోత్యర్థస్య యః కర్తా భవితా స స్వప్రయోజకః। భవితాతమపేక్ష్యాథ ప్రయోజ్యత్వం ప్రపద్యత ఇతి చ- సత్యం- తథాప్యవస్థాభేదేన భేదో వివక్షితః- దృశ్యతే చావస్థాభేదః- తండులానోదనం పచతి- మృదం ఘటం కరోతీతి తదేవం సప్తవిభక్త్యర్థా దర్శితాః- యథేతి చ క్రియావిశేషణభూతానామన్యేషాం చ-అవ్యయానామర్థః స్యాదితి క్రియాపదార్థోపలక్షణం-ఏవం సర్వప్రపంచముద్యత తత్కారణభగవద్రూపతాం విధత్తే ఇదం సాక్షాదితి- ప్రధానం భోగ్యం-పురుష భోక్తా- తయోరీశ్వరో భగవాంస్త్వమేవ సాక్షాదితి- తయోరైక్యమభిప్రేత్యైకవచనం॥౪॥ కించ- ధారణపోషణకర్తా పిత్వమేవేత్యాహ॥ఏవమితి॥ హే ఆత్మన్-ప్రాణః క్రియాశక్తిః- జీవో జ్ఞానశక్తిశ్చసన్-త్వమేవబిభర్షీతి॥౫॥ ప్రాణాదీనాం విచిత్రశక్తీనాం కారణత్వావగమాత్ కథం పరమేశ్వరస్యైవ కారణత్వేన సర్వాత్మకత్వముచ్యత ఇత్యాశంక్య ప్రాణాదిశక్తయోపి తస్యైవేత్యాహ॥ ప్రాణాదీనామితి॥ ప్రాణః ప్రకృతిభూతం సూత్రం- తదాదీనాం విశ్వసృజాం విశ్వకారణానాం- యాశ్శక్తయః- తాః పరస్య పరమకారణస్య పరమేశ్వరస్యైవ-కుతః పారతంత్ర్యాత్- యథా వేధశక్తిర్నబాణస్య - అపి తు పురుషస్య తద్వదిత్యర్థః - నను భవతః ప్రాణాదివర్గస్య చ స్వాతంత్ర్యమేవ కిం న స్యాత్-అత ఆహ- వైసాదృశ్యాత్ ద్వయోరితి- చేతనాచేతనత్వేన విసదృశత్వాత్ ద్వయోః- అచేతనప్రాణాదివర్గస్య చేతనపారతంత్ర్యమేవ యుక్తమిత్యర్థః- యద్వా- ప్రాణాదిషు ద్వయోర్ద్వయోరేవ తావద్వి సదృశత్వం విరుద్ధక్రి

యాకారిత్వాత్, కింపునర్బహూనాం - తస్మాదేకేనసర్వజ్ఞేనసర్వశక్తినామధిష్ఠితానామేవవిశిష్టకార్యారంభకత్వం యుక్తం-నస్వతంత్రాణామితి-తథాచోక్తం॥శ్లో॥ యదైతేసంహతాభావాభూతేంద్రియమనోగుణాః। యదాయతననిర్మాణేనశేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ। తదాసంహత్యచాన్యోన్యంభగవచ్ఛక్తిచోదితాః। సదసత్త్వముపాదాయచోభయంససృజుర్హ్యదఇతి-తథా॥శ్లో॥ నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుఃప్రాంజలయోవిభుమిత్యాది - ననుప్రాణాదీనాంక్రియాకారిత్వంశక్త్యభావేకుతస్స్యాదతఆహ-చేష్టిష్యైవచేష్టతామితి-చేష్టమానానామేషాంచేష్టైవ-నశక్తిః-యథావాయోశ్శక్త్యాతృణాదీనాంచలనం - యథావాపురుషస్యశక్త్యాశరాణాం వేధఇతి ॥ ౭ ॥ పారతంత్ర్యమేవప్రపంచయతిపంచభిః ॥ కాంతిరితి ॥ చంద్రస్యకాంతిః అగ్నేస్తేజః అర్కస్యప్రభా-ఋక్షవిద్యుతాంసత్తా - స్ఫురణమాత్రేణసత్త్వం-అర్థతోవస్తుతోభవాన్‌తథాచశ్రుతిః॥నతత్రసూర్యోభాతినచంద్రతారకంనేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిః తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీతి-తథాచస్మృతిః॥శ్లో॥ యదాదిత్యగతంతేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం।యచ్చంద్రమసియచ్చాగ్నౌతత్తేజోవిద్ధిమామకమితి భూమేర్వృత్తిఃప్రాణినామాధారత్వేనవర్తనం - గంధశ్చభవానేవతచ్ఛక్తిరిత్యర్థః॥ ౮ ॥ కించ॥ తర్పణమితి॥ హేదేవ-అపాంతర్పణంతృప్తిజనకత్వం - ప్రాణనంజీవనహేతుత్వం-తాఆపశ్చతాసాంరసశ్చత్వమేవ-కించ-వాయోరోజఆదితత్ప్రేరణశక్తిః ॥ ౯ ॥ దిశామితి ॥ దిశాముపాధికృతాకాశప్రదేశానామవకాశఃదిశశ్చత్వం-ఖంచసామాన్యాకాశః-తదాశ్రయఃస్ఫోటశ్చశబ్దతన్మాత్రంపరావస్థావాగిత్యర్థః - నా

నైవాసాదృశ్యాద్ద్వయోశ్చేష్టైవచేష్టతామ్ ॥ ౭ ॥ కాంతిస్తేజఃప్రభాసత్తాచంద్రాగ్న్యర్కర్క్షవిద్యుతామ్। యత్స్థైర్యంభూభృతాంభూమేర్వృత్తిర్గంధోఽర్థతోభవాన్॥ ౮ ॥ తర్పణంప్రాణనమపాందేవత్వంతాశ్చతద్రసః। ఓజస్సహోబలంచేష్టాగతిర్వాయోస్తవేశ్వర ॥ ౯ ॥ దిశాంత్వమవకాశోఽసిదిశఃఖంస్ఫోటఆశ్రయః। నాదోవర్ణస్త్వమోంకారఆకృతీనాంపృథక్కృతిః ॥ ౧౦ ॥ ఇంద్రియంత్వింద్రియాణాంత్వందేవాశ్చతదనుగ్రహః। అవబోధోభవాన్బుద్ధేర్జీవస్యానుస్మృతిస్సతీ ॥ ౧౧ ॥ భూతానామసిభూతాదిరింద్రియాణాంచతైజసః। వైకారికోవికల్పానాంప్రధానమనుశాయినామ్ ॥ ౧౨ ॥ నశ్వరేష్విహభావేషుతదసిత్వమనశ్వరమ్। యథాద్రవ్యవికారేషుద్రవ్యమాత్రంనిరూపితమ్॥ ౧౩ ॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిగుణాస్తద్వృత్తయశ్చయాః। త్వయ్యద్ధాబ్రహ్మణిపరేకల్పితాయోగమాయయా॥ ౧౪ ॥ తస్మాన్నసంత్యమీభావాయర్హిత్వయివికల్పితాః। త్వంచామీషువికారేషుహ్యన్యదావ్యావహారికః॥ ౧౫ ॥ గుణప్రవాహఏతస్మిన్నబుధాస్త్వఖిలాత్మనః। గతింసూక్ష్మామబోధేనసంసరంతీహకర్మభిః॥ ౧౬ ॥ యదృచ్ఛయానృతాంప్రాప్యసుకల్పామిహదుర్లభామ్। స్వార్థేప్రమత్తస్యవయోగతంత్వన్మాయయేశ్వర॥ ౧౭ ॥

దః పశ్యంతీఓంకారఃమధ్యమా- వర్ణశ్చఆకృతీనాంపదార్థానాంపృథక్కృతిః పృథక్కరణమభిధానంయస్మాత్తత్పదంవర్ణపదాద్యాత్మికావైఖరీచత్వమిత్యర్థః॥ ౧౦ ॥ ఇంద్రియమితి॥ ఇంద్రియాణామింద్రియంవిషయప్రకాశనశక్తిః-దేవాశ్చఇంద్రియాధిష్ఠాతారః- తదనుగ్రహఃతేషామధిష్ఠానశక్తిశ్చత్వం-అవబోధఃవ్యవసాయశక్తిః- అనుస్మృతిఃప్రతిసంధానశక్తిః॥ ౧౧ ॥ భూతానామితి॥ భూతానాంకారణంభూతాదిస్తామసోఽహంకారస్త్వమసి-ఇంద్రియాణాంకారణంతైజసఃరాజసోఽహంకారస్త్వం- వివిధంఆధిదైవాధ్యాత్మభేదేనకల్ప్యంతఇతివికల్పాఃదేవాః - తేషాంకారణంవైకారికస్సాత్త్వికోఽహంకారశ్చత్వం- అనుశాయినాంజీవానాంసంసారకారణం ప్రధానంత్వం॥ ౧౨ ॥ అపిచ॥ నశ్వరేష్వితి॥ నశ్వరేషునాశశీలేషు - ఇహఏతేషుభావేషు - యదనశ్వరమవశిష్యమాణంరూపం - తత్త్వమసి-ద్రవ్యవికారేషుమృత్సువర్ణాదికార్యేషుఘటకుండలాదిషునశ్వరేషుద్రవ్యమాత్రం మృత్సువర్ణమాత్రం అనశ్వరంయథాతద్వత్॥ ౧౩ ॥ ననుత్రిగుణాత్మకకార్యరూపోఽపిత్వమిత్యుక్తత్వాత్ కథమనశ్వరత్వం తత్రాహ॥సత్త్వమితి॥తద్వృత్తయస్తత్పరిణామాశ్చమహదాదయః అద్ధాసాక్షాత్- త్వయిపరేబ్రహ్మణికల్పితాః॥ ౧౪ ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాన్నసంతి- నన్వసతాంకథంప్రతీతిరతఆహ - యర్హీతి- యదావికల్పితాస్తదైవప్రతీతిమాత్రేణత్వయిసంతి- త్వంచామీషు తత్తథైవకారణతయాఽనుగతః- అన్యథాతుఅవ్యావహారికఃనిర్వికల్పఃత్వమేవావశిష్యసఇత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ ఏవంరూపత్వాదజ్ఞాననిబంధనశ్చసంసారఇత్యాహ॥ గుణప్రవాహఇతి॥ సూక్ష్మాంనిష్ప్రపంచాంగతిం- అబుధాఃఅవిద్వాంసః- అబుద్ధ్వేతిపాఠఃఅతఃఅబోధనదేహాభిమానేనకృతైః కర్మభిస్సంసరంతీతి॥ ౧౬ ॥ ఏవంతమోస్తత్త్వంనిరూప్యతదప్రాప్త్యాశోచతి॥యదృచ్ఛ

షేతి॥నృతాంమనువ్రతాం- నుకల్యాంపటుతరేంద్రియాం ॥ ౧౬ ॥ అహోఽమీతిప్రమత్తోసి-త్వయాబహుభిః పాశైర్ని
బద్ధత్వాదిత్యాహ॥అసావితి॥అస్య దేహస్యఅన్వయాదిషుపుత్రాదిషుచ- మమైవేతఇతి ॥ ౧౭ ॥ అహోత్వత్పుత్రయో
రావయోఃకిమిదమారోప్యతేఅతఆహ॥యువామితి॥భూభారక్షత్రక్షపణార్థంఅవతీర్ణౌతథాహినిశ్చితంఆత్థకథయ
సి॥౧౮॥తదితి॥త త్స్మాత్-శరణంశరణం- ఆపన్నానాంసంభృతిభయమపహంతీతితథాతత్ - ననుత్వమతిసుఖీవృథాకిం
నిర్విద్యసేఅతఆహ - ఏతావతేతి ఇంద్రియలాలసేన ఇంద్రియార్థతృష్ణయాయత్ యేనఇంద్రియలాలసేనమర్త్యేఽశ
రీరేఆత్మదృక్ ఆత్మబుద్ధిః అహం-త్వయిచపరేపరమేశ్వరేఅపత్యబుద్ధిరస్మి తేనఅలమలంపర్యాప్తమితి ॥ ౧౯॥ననుకుతఏవల
హంపరమేశ్వర ఇతితత్రాహ॥సూతీగృహ ఇతి॥అనుయుగంప్రతి యుగం-యదాసుతపాఃపృశ్నిరితియుగం- నౌఆవయోః-
యదాచకశ్యపఃఅదితిశ్చేతియుగం అధునాచవసుదేవఃదేవకీతియుగం - ఏవంప్రతియుగంఅజఏవాహంసంజజ్ఞేఅవతీర్ణ
ఇతి-భవాన్ ననుజగాద-నసుఅన్యోఽసౌచతుర్భుజో దేవఇతితత్రాహ-నానాతనూరితి - గగనవదసంగఏవత్వం-భూమ్నః
సర్వగతస్య-విభూతిరూపాఃమాయాః॥ ౨౦॥ శ్రీ॥వచఇతి॥ఉపమన్మహేఉపపన్నంమన్యామహే - సముద్దిశ్యేఽపయా

అసావహంమమైవేతి దేహస్యాస్యాన్వయాదిషు । స్నేహపాశైర్నిబధ్నాతిభవాన్సర్వమిదంజగత్ ॥
౧౭॥యువాంననస్సుతౌసాక్షాత్ప్రధానపురుషేశ్వరౌ। భూభారక్షత్రక్షపణాయావతీర్ణౌతథాత్థహి॥
౧౮॥తత్తేగతోస్మ్యరణమద్యపదారవిందమాపన్నసంసృతిభయాపహమార్తబంధో। ఏతావతాలమలం
మింద్రియలాలసేనమర్త్యాత్మదృక్త్వయిపరేయదపత్యబుద్ధిః॥ ౧౯॥ సూతీగృహేననుజగాదభవానజో
నౌసంజజ్ఞ ఇత్యనుయుగంనిజధర్మగుప్త్యై। నానాతనూర్గగనవద్విదధజ్జహాసికో వేదభూమ్న ఉరుగాయ
విభూతిమాయాః॥ ౨౦॥శ్రీశుకః॥ఆకర్ణ్యేదంపితుర్వాక్యంభగవాన్సాత్వతర్షభః । ప్రత్యాహప్రశ్ర
యానమ్రఃప్రహసన్శ్లక్ష్ణయాగిరా॥౨౧॥శ్రీభగవాన్॥ వచోవస్సమవేతార్థంతాతైతదుపమన్మహే।
యన్నఃపుత్రాన్సముద్దిశ్యతత్త్వగ్రామఉదాహృతః ॥ ౨౨ ॥ అహంయూయమసావార్యఇమేచద్వా
రకౌకసః।సర్వేప్యేవంయదుశ్రేష్ఠవిమృశ్యాస్సచరాచరమ్॥ ౨౩॥ ఆత్మాహ్యేకస్స్వయంజ్యోతిర్నిత్యో
ఽన్యోనిర్గుణోగుణైః।ఆత్మసృష్టైస్తత్కృతేషు భూతేషుబహుధేయతే॥ ఖంవాయుర్జ్యోతిరాపోభూ
స్తత్కృతేషుయథాశయమ్ । సవిస్తిరోల్పభూర్యేకనానాత్వంయాత్యసావపి॥ ౨౪ ॥శ్రీశుకః॥ఏవంభగవ

——*స్మరోద్గీథాదివామకషడ్గర్భానయనాదికథాప్రారంభఘట్టః——*

తారాజన్వసుదేవహృదాహృతమ్। శ్రుత్వావినష్టనానాధీస్తూష్ణీంప్రీతమనాఅభూత్॥ ౨౫॥ అథతత్రకు
రుశ్రేష్ఠ దేవకీసర్వదేవతా। శ్రుత్వానీతంగురోఃపుత్రమాత్మజాభ్యాంసువిస్మితా॥ ౨౬॥ కృష్ణరామౌస
మాశ్రావ్యపుత్రాన్కంసవిహింసితాన్। స్మరంతీకృపణంప్రాహ వైక్లబ్యాదశ్రులోచనా ॥ ౨౭॥ దే
వకీ॥ రామరామా ప్రమేయాత్మన్కృష్ణయోగేశ్వరేశ్వర। వేదాహంవాంవిశ్వసృజామీశ్వరావాదిపూ
రుషౌ॥౨౮॥ కాలవిధ్వస్తసత్త్వానాంరాజ్ఞాముచ్ఛాస్త్రవర్తినామ్।భూమేర్భారాయమాణానామవతీ
ర్ణౌకిలాద్య మే॥ ౨౯॥ యస్యాంశాంశాంశభాగేనవిశ్వోత్పత్తిలయోదయాః। భవంతికిలవిశ్వాత్మంస్తంత్వా
ద్యాహంగతింగతా॥ ౩౦॥చిరాన్మృతసుతాదానేగురుణాకిలచోదితౌ। ఆనిన్యథుః పితృస్థానాద్గురవేగురు
కృత్య- తత్త్వగ్రామఃతత్త్వసమూహః - ఉదాహృతఃసమ్యక్ నిరూపిత ॥ ౨౨॥ ఇమామేవదృష్టింసర్వత్రవితత్సే త్యా
హ॥ అహమితి॥ ఏవంవిమృశ్యాఃబ్రహ్మత్వేనైవాన్వేషణీయాః- కించ- సచరాచరంజగదపి॥ ౨౩॥ ననునానావికార
వతాఃకుతోబ్రహ్మత్వం-న- బ్రహ్మణఏవోపాధిధర్మైర్బహుధా ప్రతీతేరితిసదృష్టాంత మాహద్వాభ్యాం॥ ఆత్మై
తి॥యథాఖాదిభూతానితత్కృతేషుఘటాదిషుఅవిస్తిరోభావాదికంయాంతి- ఏవమసావాత్మాపిఆత్మసృష్టైర్గుణైఃకృ
తేషుదేహేషుబహుధాఈయతేపునశ్చయథాశయంయథోపాధి-ఆవిర్భావతిరోభావాదిరూపేణ ప్రతీయ
తే-నవస్తుతః-కుతః-ఏకఃబహుధా- స్వయంజ్యోతిఃదృశ్యతే- ననిత్యఃఅనిత్యత్వేన- అన్యఃఅనన్యత్వేన-నిర్గుణః స్వగుణత్వే
నేత్యాది-బహుధాత్వంప్రపంచనీయం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అథేతి॥సువిస్మితాసతీ॥ ౨౬॥ కృష్ణరామావితి॥ సమాశ్రావ్యసంబోధ్య॥
౨౭॥౨౮॥కాలేతి॥భూమేర్భారాయమాణానాంరాజ్ఞామర్థేతేహంనిధనార్థంమేమయికిలఅవతీర్ణౌహేఆద్య॥ ౨౯॥
యస్యేతి॥యస్యఅంశఃపురుషఃతస్యఅంశఃమాయా తస్యాఃఅంశాగుణాః తేషాం భాగేనపరమాణుమాత్రలేశేనవిశ్వోత్ప

త్ర్యాదయః భవంతి తం త్వా త్వాం గతిం శరణం గతాస్మి ॥౩౦॥ చిరాదితి॥ అనిన్యథుః ఆనీతవంతౌ - పితృస్థానాత్ యమసద
నాత్ ॥౩౧॥౩౩॥ తస్మిన్నితి॥ దైత్యరాట్ బలిః- కథంభూతౌ విశ్వస్యాత్మభూతం దైవం- సాన్వయః సపరివారః॥ ౩౪॥ తయో
రితి॥ సబృందః సపరిజనః కథంభూతౌ - పాదావవనిజ్య యదంబు యయోరవనేజనోదకం - ఆబ్రహ్మ బ్రహ్మాణమభివ్యాప్య జ
గత్ పునత్ పవిత్రయత్ వర్తతే తత్ ॥౩౫॥౩౬॥ స ఇతి॥ ఇంద్రసేనో బలిః - ప్రేమవిభిన్నయా ప్రేమార్ద్రయా ధియా బి
భ్రత్ ధారయన్ ॥౩౭॥ నమ ఇతి ॥ అనంతాయ శేషాయ బృహతే ఫణైకదేశే విశ్వధారణాత్ బృహతే తస్మై - కృష్ణాయ చ స
దానందరూపాయ - వేధసే జగద్విధాత్రే - సాంఖ్యయోగవితానామిత్యాదిపదత్రయమైక్యవివక్షయా॥ ౩౮॥ యోగే
శ్వరాణామపి దుర్దర్శ్నాయ యువామస్మాభిర్దృష్టావిత్యేతన్నాతిచిత్రమిత్యాహ॥ దర్శనమితి॥ దుష్ప్రాపమపి యుష్మత్కృప
యా కేషాంచిదదుర్లభం సులభమపి భవతీతి దాహ- రజస్తమస్స్వభావానామితి- నః- దర్శనం ప్రాప్తం॥౩౯॥ అహో విద్వే
షావయం సాత్త్వికభక్తేభ్యోఽపి సభాగ్యా ఇత్యాహ త్రిభిః॥ దైత్యేతి॥౪౦॥ ౪౧॥ కేచిదితి॥ ఉద్బద్ధవైరేణ యా భక్తిస్తయా-
కేచిదితి చైద్యాదయః- కామతో భక్త్యా గోప్యాదయో యథా సన్నికృష్టాః త్వదాత్మతాం ప్రాప్తాః- తథా సత్త్వసంరబ్ధాః

దక్షిణామ్॥౩౧॥ తథా మే కురుతం కామం యువాం యోగేశ్వరేశ్వరౌ । భోజరాజహతాన్పుత్రాన్కా
మయే ద్రష్టుమాహృతాన్॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం సంచోదితౌ మాత్రా రామః కృష్ణశ్చ భారత । సుతలం సం
వివిశతుర్యోగమాయాముపాశ్రితౌ॥ ౩౩॥ తస్మిన్ప్రవిష్టావుపలభ్య దైత్యరాడ్విశ్వాత్మదైవం సుతరాం
తథాత్మనః। తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాశయః సద్యః సముత్థాయ ననామ సాన్వయః॥ ౩౪॥ తయోః సమానీ
య వరాసనం ముదా నివిష్టయోస్తత్ర మహాత్మనోస్తయోః। దధార పాదావవనిజ్య తజ్జలం సబృంద ఆబ్రహ్మ
పునద్యదంబు హ॥౩౫॥ సమర్హయామాస మహావిభూతిభిర్మహార్హవస్త్రాభరణానులేపనైః । స్ర
గ్ధూపదీపామృతభక్షణాదిభిః స్వగోత్రవిత్తాత్మసమర్పణేన చ ॥ ౩౬ ॥ స ఇంద్రసేనో భగవత్పదాంబుజం
బిభ్రన్ముహుః ప్రేమవిభిన్నయా ధియా । ఉవాచ హానందజలాకులేక్షణః ప్రహృష్టరోమా నృప గద్గదా
క్షరమ్॥౩౭॥ బలిః॥ నమోఽనంతాయ బృహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే । సాంఖ్యయోగవితానాయ బ్రహ్మణే
పరమాత్మనే॥౩౮॥ దర్శనం వాం హి భూతానాం దుష్ప్రాపం చాప్యదుర్లభమ్। రజస్తమస్స్వభావానాం
యన్నః ప్రాప్తం యదృచ్ఛయా॥౩౯॥ దైత్యదానవగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగాః । యక్షరక్షఃపిశాచాశ్చ
భూతప్రమథనాయకాః॥౪౦॥ విశుద్ధసత్త్వధామ్న్యద్ధా త్వయి శాస్త్రశరీరిణి । నిత్యం నిబద్ధవైరాస్తే వ
యం చాన్యే చ తాదృశాః॥౪౧॥ సాలోక్యం సాపి సారూప్యం సామీప్యమథ సాత్మతామ్। ప్రాప్తాస్తే పుండరీ
కాక్ష భావోఽపి హి భవకారణమ్॥౪౨॥ కేచిదుద్బద్ధవైరేణ భక్త్యా కేచన కామతః। న తథా సత్త్వసంరబ్ధాః స
న్నికృష్టాః సురాదయః॥౪౩॥ ఇదమిత్థమితి ప్రాయస్తవ యోగేశ్వరేశ్వర। న విదంత్యపి యోగేశా యోగమా
యాం కుతో వయమ్॥ ౪౪॥ తన్నః ప్రసీద నిరపేక్షవిమృగ్యయుష్మత్పాదారవిందధిషణాన్యగృహాంధకూ
పాత్। నిష్క్రమ్య విశ్వశరణాంఘ్ర్యుపలబ్ధవృత్తిః శాంతో యథైక ఉత సర్వసఖైశ్చరామి॥౪౫॥ శాధ్య
స్మానీశితవ్యేశ నిష్పాపాన్కురు నః ప్రభో । పుమాన్యచ్ఛ్రద్ధయాతిష్ఠంశ్చోదనాయా విముచ్యతే॥ ౪౬॥
శ్రీభగవాన్॥ ఆసన్మరీచేః షట్పుత్రా ఊర్ణాయాం ప్రథమేఽంతరే। దేవాః కం జహసుర్వీక్ష్య సుతాం

సత్త్వావిష్టా అపి సురాదయో న సన్నికృష్టా ఇతి॥౪౩॥ నను సాత్త్వికేభ్యోఽపి రాజసాదయః సన్నికృష్టా ఇతి చిత్రం తత్రాహ॥ ఇద
మితి॥ ఇదమితి స్వరూపతః- ఇత్థమితి విశేషతశ్చ॥౪౪॥ తదేవం యద్యపి వైరభావేనాపి త్వత్ప్రాప్తిర్భవేత్ తథాపి మాం సా
త్త్వికం కుర్వితి ప్రార్థయతే తదితి॥ తత్ తథా న- ప్రసీద- యథా నిరపేక్షైరాప్తకామైరపి మృగ్యం యుష్మత్పాదారవిం
దం తదేవ ధిషణమాశ్రయః- తస్మాదన్యద్యద్గృహం- తదేవాంధకూపః- తస్మాన్నిష్క్రమ్య నిర్గత్య - విశ్వస్య శరణం రక్షితా
రః వృక్షాః తేషామంఘ్రిషు మూలేషు స్వత ఏవ గళితైః ఫలాదిభిరుపలబ్ధా ప్రాప్తా వృత్తిర్జీవికా యేన సోఽహం- శాంతః సన్నే
కః ఏవ చరామి- ఉత అథవా సర్వేషాం సఖాయో యే మహాంతస్తైస్సహ యథా చరామి తథా॥౪౫॥ కథమల్పపుణ్యానాం ఏవం
భావః సంభవతీతి చేత్తర్హి యథైతద్భవేత్తథాస్మాననుశిక్షయేత్యాహ॥ శాధీతి॥ హే ప్రభో- ఈశితవ్యాః సర్వే జీవాః తే
షామీశ- యత్తవానుశాసనం ఆతిష్ఠన్ ఆశ్రియన్॥ చోదనాయాః విధినిషేధలక్షణాయాః సకాశాత్ విముచ్యతే న ఖలు త్వ
ద్భక్తో విధికింకరస్స్యాదితి భావః॥౪౬॥ తదుక్తం సర్వమనుమోద్య స్వాగమనకారణం సప్రపంచం కథయతి పంచభిః॥ ఆసన్నితి॥

ఊర్ణాయాంభార్యాయాం - ప్రథమేఽంతరే స్వాయంభువమన్వంతరే . తేదేవాః నుతాంవాచం - యభితుంయబ్ధుం మెథునేనరమయితుం - ఉద్యతం ఉద్యుక్తం - కం ప్రజాపతిం - జహసుః ఉపహసితవంతః ॥౪౭॥ తేనేతి ॥ తేనఅవద్యకర్మణా పాపేన - అసురీంయోనిమగన్ అగమన్ - అధునాతత్క్షణమేవ - హిరణ్యకశిపోర్జాతా ఇత్యర్థః . తేచయోగమాయయాతతోనీతాస్సంత ॥౪౮॥ దేవక్యాఇతి ॥ దేవక్యాః ఉదరేజాతాః - హే రాజన్ హేబలే - తేచకంసేనవిహింసితాః - సాచతానాత్మజాన్ మత్వాశోచతి - తేచేమేతవఅద్యఅంతికేఆసతే ॥౪౯॥ ఇతఇతి ॥ లోకం దేవలోకం ॥౫౦॥ స్మరేతి ॥ స్మరోద్గీథః స్మరసహితః ఉద్గీథః - సద్గతిం మోక్షం - స్మరస్యైవపూర్వంకీర్తితానినామ - అతః ॥ శ్లో॥ కీర్తిమంతంప్రథమజం కంసాయానకదుందుభిః ॥ అర్పయామాసేత్యుక్తం ॥౫౧॥ ఇతీతి ॥ అయచ్ఛతాం అర్చయామాసతుః ॥ ౫౨ ॥ ౫౪॥ పీత్వేతి ॥ అమృతస్వేహేతుః - గదాభృతః పీతశేషమితి - నారాయణాంగసంస్పర్శేన ప్రతిలబ్ధం దేవావయమిత్యాత్మదర్శనం యైస్తే ॥౫౫॥ తఇతి ॥ ధామదేవలోకం ॥౫౬॥ తమితి ॥ మృతానామాగమనంనిర్గమంచ శ్రీకృష్ణస్యమాయాం మేనే - తైనైవాపత్యాదిరూపేణరచి

యభితుముద్యతమ్ ॥౪౭॥ తేనాసురీమగన్ యోనిమధునావద్యకర్మణా । హిరణ్యకశిపోర్జాతాః పుత్రాస్తే యోగమాయయా ॥౪౮॥ దేవక్యాఉదరేజాతా రాజన్ కంసవిహింసితాః । సా తాన్ శోచత్యాత్మజాంస్తత ఇమేఽధ్యాసతేంతికే ॥౪౯॥ ఇతఏతాన్ ప్రణేష్యావో మాతృశోకాపనుత్తయే । తతశ్శాపవినిర్ముక్తా లోకంయాస్యంతివిజ్వరాః ॥౫౦॥ స్మరోద్గీథః పరిష్వంగః పతంగః క్షుద్రభృద్ఘృణిః । షడేతే మత్ప్రసాదేనపునర్యాస్యంతిసద్గతిమ్ ॥౫౧॥ ఇత్యుక్త్వాతాన్ సమాదాయ ఇంద్రసేనేనపూజితౌ । పునర్ద్వారవతీమేత్యమాతుః పుత్రానయచ్ఛతామ్ ॥ ౫౨॥ తాన్ దృష్ట్వాబాలకాన్ దేవీపుత్రస్నేహస్నుతస్తనీ । పరిష్వజ్యాంకమారోప్యమూర్ధ్న్యజిఘ్రదభీక్ష్ణశః ॥ ౫౩॥ అపాయయత్ స్తనంప్రీతాపుత్రస్పర్శపరిస్నుతమ్ ॥ మోహితామాయయా విష్ణోర్యయా సృష్టిః ప్రవర్తతే ॥ ౫౪॥ పీత్వామృతంపయస్తస్యాః పీతశేషం గదాభృతః ॥ నారాయణాంగసంస్పర్శప్రతిలబ్ధాత్మదర్శనాః ॥ ౫౫ ॥ తేనమస్కృత్యగోవిందం దేవకీంపితరంబలం । మిషతాంసర్వభూతానాంయయుర్ధామవిహాయసా ॥౫౬॥ తందృష్ట్వాదేవకీదేవీమృతాగమననిర్గమమ్ । మేనేసువిస్మితామాయాం కృష్ణస్యరచితాంనృప ॥౫౭॥ ఏవంవిధాన్యద్భుతానికృష్ణస్యపరమాత్మనః । వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్యసంత్యనంతానిభారత ॥ ౫౮ ॥ శ్రీసూతః ॥ యఇదమనుశృణోతిశ్రావయేద్వామురారేశ్చరితమమృతకీర్తేర్వర్ణితంవ్యాసపుత్రైః । జగదఘభిదలంతద్భక్తసత్కర్ణపూరం భగవతికృతచిత్తోయాతి తత్క్షేమధామ ॥ ౫౯ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - పంచాశీతితమోఽధ్యాయః. ... ... ❋

రాజా ॥ బ్రహ్మన్ వేదితుమిచ్ఛామిస్వసారంకృష్ణరామయోః । యథోపయేమేవిజయో యామమాసీత్పితామహీ ॥ ౧॥ శ్రీశుకః ॥ అర్జునస్తీర్థయాత్రాయాంపర్యటన్ మేదినీంప్రభుః । గతః ప్రభాసమశృణోన్మాతులేయీంసఆత్మనః ॥౨॥ దుర్యోధనాయరామస్తాందాస్యతీతినచాపరే । తల్లిప్సుస్సయతిర్భూత్వాత్రిదండీద్వారకామగాత్ ॥ ౩॥ తత్రవైవార్షికాన్ మాసానవాత్సీత్స్వార్థసాధనః । పౌరైస్స

తాం ॥౫౭॥౫౮॥ యఇతి ॥ అమృతంకీర్తిర్యస్యతస్య వ్యాసపుత్రైరితిబహువచనంపూజార్థం - జగతః అఘంభినత్తీతి తథాతత్ - అలంనిశ్శేషం యథాభవతి - తథానకృథాపి - వదితి - తదేవం మోక్షహేతుత్వం పాపక్షయహేతుత్వంచోక్తం - తద్భక్తానాం తుసత్కర్ణపూరం పరమసుఖావహం కర్ణాభరణమితిస్వయం సుఖరూపతామాహ కించ - భగవతికృతంఆవేశితంచిత్తంయేనసః - తథాభూత్వా - తస్యక్షేమధామ కాలాదిభయరహితంలోకంయాతీతి ॥ ౫౯ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - పంచాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ షడశీతితమేదంభాత్సుభద్రామర్జునోఽహరత్ । గత్వాచమిథిలాంకృష్ణోనృపవిప్రావనందయత్ ॥ పితోస్స్వజ్ఞానమాదిశ్యసుభద్రాంఫల్గునాయచ । జగామమిథిలాంకృష్ణస్స్వభక్తప్రియకృత్తతః ॥ దేవక్యాఃమృతపుత్రలాభవత్ అర్జునస్యసుభద్రాలాభోఽపిరామప్రాతికుల్యాత్ దుర్ఘటఇతిమన్యమానః ప్రసంగాత్ పృచ్ఛతి ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కథమశృణోత్ తదాహ ॥ దుర్యోధనాయేతి ॥ అపరేచవసుదేవాదయోన దాస్యంతీతి - తల్లిప్సుః తస్యాంమాతులేయ్యాంలిప్సుః - రామంవంచయితుంపూజ్యతమంత్రిదండివేషంవిధాయగతఇత్యాహ - సయతిరితి ॥ ౩ ॥ తత్రేతి ॥ స్వార్థసాధనః

కన్యాంప్రెప్సు॥౪॥ఏకదేతి॥ తంఆతిథ్యేననిమన్త్ర్య–గృహమానీయ– బలేనయత్ శ్రద్ధయోపహృతంపరివిష్టం–తద్భై
క్షంకిలార్జునోబుభుజఇత్యన్వయః॥౫॥సఇతి॥భావేనరత్యభిప్రాయేణక్షుభితంమనఃదధే॥౬॥సేతి॥ వ్రీడితాపాంగాఃసవ్రీ
డకటాక్షా-తస్మిన్నేవన్యస్తంహృదయమీక్షణేచయయాసా॥ ౭॥ తామితి॥అంతరంహరణార్థమవసరం-ప్రెప్సుఃప్రాప్తు
మిచ్ఛుః-కామేనభ్రమత్ చిత్తంయస్యసః-శం-రామాదిసంమాననిమిత్తంసుఖం॥ ౮॥౯ ॥ రథస్థఇతి॥అసమంతాద్రుంధ
తఃఆవరణంకుర్వతః॥౧౦॥౧౧॥ప్రాహిణోదితి॥ పారిబర్హాణివరవధ్వోఃప్రీతిదేయాని॥౧౨॥౧౪॥సఇతి॥అనీహయాఅను
ద్యమేనైవాగతంయ హార్యంభోజ్యం తేననిర్వర్తితాఃనిజాఃక్రియాఃయేనసః ॥ ౧౫॥ యాత్రామాత్రమితి॥ యాత్రా

భాజితోభిక్షుంరామేణాజానతాచసః॥౨॥ఏకదాగృహమానీయఆతిథ్యేనమంత్ర్యతమ్ ।శ్రద్ధయోపహృ
తంభైక్షంబలేనబుభుజేకిల॥ ౫॥ సోఽపశ్యత్తత్రతాంతన్వీంయతిఃకన్యాంమనోహరామ్। ప్రీత్యుత్ఫుల్లేక్ష
ణాంతస్యాంభావక్షుబ్ధంమనోదధే॥ ౬॥స్థాపితంచకమేవీక్ష్యనారీణాంహృదయంగమమ్ । హసన్తీవ్రీడి
తాపాంగాతన్న్యస్తహృదయేక్షణా॥౭॥తాంపరంసమభిధ్యాయన్నన్తరంప్రెప్సురర్జునః। నలేభేశం
భ్రమచ్చిత్తః కామేనాతిబలీయసా॥౮॥మహత్యాందేవయాత్రాయాంరథస్థాందుర్గనిర్గతామ్।జహా
రానుమతఃపిత్రోఃకృష్ణస్యచమహారథః ॥ ౯ ॥ రథస్థోధనురాదాయశూరాంశ్చారుంధతోభటాన్। విద్రా
వ్యక్రోశతాంస్వానాంస్వభాగంమృగరాడివ ॥ ౧౦ ॥ తచ్ఛ్రుత్వాక్షుభితోరామఃపర్వణీవమహార్ణ
వః। గృహీతపాదఃకృష్ణేనసుహృద్భిశ్చాన్వశామ్యత॥౧౧॥ప్రాహిణోత్పారిబర్హాణివరవధ్వోర్ముదా
బలః।మహాధనోపస్కరేభరథాశ్వనరయోషితః ॥ ౧౨ ॥ఆభవన్ప్రీతిసంహృష్టాబాంధవాయదుపాం
డవాః।అథాన్యదపికృష్ణస్యవాత్సల్యంభక్తయోశ్శృణు॥ ౧౩॥ కృష్ణస్యాసీత్సఖాకశ్చిచ్ఛ్రుతదేవఇతిశ్రు
తః।కృష్ణైకభక్త్యాపూర్ణార్థఃశాంతఃకవిరలంపటః॥౧౪॥ సఉవాసవిదేహేషుమిథిలాయాంగృహాశ్ర
మీ।అనీహయాగతాహార్యనిర్వర్తితనిజక్రియః ॥ ౧౫ ॥ యాత్రామాత్రంత్వహరహర్దైవాదుపనతం
చయత్ । నాధికంతావతాతుష్టఃక్రియాశ్చక్రేయథోచితాః॥౧౬॥తథాతద్రాష్ట్రపాలోఽంగబహులా
శ్వఇతిశ్రుతః। మైథిలోనిరహంమానఉభావప్యచ్యుతప్రియౌ॥ ౧౭॥ తయోఃప్రసన్నోభగవాన్దారుకే
ణాహృతంరథం।ఆరుహ్యసాకంమునిభిర్విదేహాన్ప్రయయౌప్రభుః ॥ ౧౮ ॥ నారదోవామదేవోఽత్రిఃకృ
ష్ణోరామోఽసితోఽరుణిః।అహంబృహస్పతిః కణ్వోమైత్రేయశ్చ్యవనాదయః॥ ౧౯॥ తత్రతత్రతమాయాం
తంపౌరజానపదానృపాః।ఉత్తస్థుస్సార్ఘ్యహస్తాస్తేలోకాస్సూర్యమివోదితమ్॥ ౨౦॥ ఆనర్తధన్వకురు
జాంగలవంగమత్స్యపాంచాలకుంతిమధుకేకయకోసలార్ణాః। అన్యేచతన్ముఖసరోజముదారహాసస్ని
గ్ధేక్షణంనృపపపుర్దృశిభిర్నృనార్యః ॥ ౨౧ ॥ తేభ్యస్స్వవీక్షణవినష్టతమిస్రదృగ్భ్యఃక్షేమంత్రిలోకగు
రురర్థదృశంచయచ్ఛన్ । శృణ్వన్దిగంతధవళంస్వయశోఽశుభఘ్నంగీతంసురైర్నృభిరగాచ్ఛనకై
ర్విదేహాన్॥౨౨॥తేఽచ్యుతంప్రాప్తమాకర్ణ్యపౌరజానపదానృపాః।అభీయుర్ముదితాస్తస్మైగృహీతా
ర్హణపాణయః॥౨౩॥దృష్ట్వాతఉత్తమశ్లోకంప్రీత్యుత్ఫుల్లాననాశయాః । కైర్ధృతాంజలిభిర్నేము
శ్శ్రుతపూర్వాంస్తథామునీన్॥ ౨౪॥ స్వానుగ్రహాయసంప్రాప్తంమన్వానౌతంజగద్గురుమ్ । మైథి
లశ్శ్రుతదేవశ్చపాదయోఃపేతతుఃప్రభోః ॥ ౨౫ ॥ న్యమంత్రయేతాందాశార్హమాతిథ్యేన సహద్వి
జైః । మైథిలశ్శ్రుతదేవశ్చయుగపత్సంహతాంజలీ॥ ౨౬॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్యతయోః ప్రియచికీర్ష

మాత్రమ్ శరీరాదినిర్వాహమాత్రం-భోజ్యంనాధికమల్పంఉపనతంప్రత్యాగతమితి ॥ ౧౬ ॥ తథేతి॥ మిథిలస్యజనకస్యావం
శ్యోమైథిలః॥ ౧౭॥ తయోరితి॥ ప్రభురేవస్వయంవిదేహాన్దేశాన్ప్రయయౌ॥౧౮॥నారదఇతి॥కృష్ణోవ్యాసః-రామఃపర
శురామః-అహంశ్రీశుకః-ఏవమాదిభిస్సహ॥౧౯॥౨౦॥ ఆనర్తేతి॥ ఆనర్తాద్యర్ణాంతాదేశాస్తద్దేశవర్తిన్యఃనృనార్యః
పురుషానార్యశ్చ-ఉదారహాసఃస్నిగ్ధమీక్షణంచయస్మిన్తత్ దృశిభిఃనేత్రైః॥౨౧॥తేభ్యఇతి॥స్వవీక్షణేనైవవినష్టంతమిస్రం
దృశోయేషాంతేభ్యః- క్షేమంఅభయం- అర్థదృశంతత్త్వజ్ఞానంచ॥౨౨॥తఇతి॥ అభీయుఃప్రత్యుజ్జగ్ముః॥౨౩॥దృష్ట్వేతి॥
ప్రీత్యాఉత్ఫుల్లానిఆననానిఆశయాఃఅంతఃకరణానిచయేషాంతే-కైఃశిరోభిః॥౨౪॥౨౬॥ భగవానితి॥ తత్ అభిప్రేత్యఅంగీ
కృత్య- తత్తథా-ఉభాభ్యామపితాభ్యాంమద్గృహాదన్యస్యగేహంయాతీత్యలక్షితఃఅవిదితః- యాద్వా-ఉభాభ్యాంరూపా

ద్వాభ్యాంతదలక్షితః తాభ్యామలక్షితఇతి॥౨౭॥౨౮॥ ప్రవృద్ధేతి॥ ఉద్ధర్షంఉద్గతహర్షంహృదయంయస్య, అస్త్రైః రావిలేక్ష్ణే ఈక్షణేయస్య॥ ౨౯॥ సకుటుంబఇతి॥ ఈశ్వరాన్ ఈశ్వరంతత్తుల్యాంశ్చేత్యర్థః॥ ౩౦॥ వాఙ్మ్యేతి॥ ప్రీణన్ ప్రీణయన్-సంస్పృశన్ సంమర్దయన్॥ ౩౧॥ భవానితి॥ ఆత్మా చేతయితా-సాక్షీ ప్రకాశకః - స్వదృక్ స్వప్రకాశః అథఅతః కారణాత్॥ ౩౨॥ స్వవచఇతి॥ అనంతోఽబంధురపి, శ్రీర్భార్యాపి-అజః పుత్రోఽపి॥౩౩॥ ౩౪॥ యఇతి॥ తచ్ఛ్రుత్యైస్వసంసారోపశమాయ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ దినానీతి॥ గృహాన్ గృహేష్విత్యర్థః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ శ్రుతదేవఇతి॥ ధూన్వన్ పరిభ్రామయన్॥ ౩౯॥ తృణేతి॥ అవనిజే అవనినిజే ప్రక్షాళితవాన్॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఫలేతి॥ ఫలైః ఆమలకాదిభిః-అర్హణేన ఉశీరైః - తృణవిశేషమూలైః సువాసితైః శివైః అమృతవత్స్వాదుభిరంబుభిః-సురభ్యామృదా కస్తూరి ప్రముఖయా-సపర్యయాపూజయా - యథోపపన్నయా అనాయాసేనసంపన్నయా భూతానుపద్రవలబ్ధత్వాత్ సత్త్వవివర్ధనంయత్ అంధః అన్నం తేనచ॥ ౪౨॥ సఇతి॥ అస్య

యా॥ ఉభయోరావిశద్గేహముభాభ్యాంతదలక్షితః॥ ౨౭॥ శ్రోతుమప్యసతాందూరాన్ జనకస్స్వగృహాగతాన్। ఆనీతేష్వాసనాగ్ర్యేషు సుఖాసీనాన్ మహామనాః॥ ౨౮॥ ప్రవృద్ధభక్తిరుద్ధర్షహృదయోస్రావిలేక్షణః। నత్వాతదంఘ్రీన్ ప్రక్షాళ్యతదపో లోకపావనీః॥ ౨౯॥ సకుటుంబో వహన్మూర్ధ్నా పూజయాంచక్ర ఈశ్వరాన్। గంధమాల్యాంబరాకల్పధూపదీపార్ఘ్యగోవృషైః ॥ ౩౦ ॥ వాచామధురయా ప్రీణన్నిదమాహాన్నతర్పితాన్। పాదావంకగతౌ విష్ణోస్సంస్పృశన్ శనకైర్ముదా॥ ౩౧॥ బహుళాశ్వః॥ భవాన్ హి సర్వభూతానామాత్మా సాక్షీ స్వదృక్ప్రభో। అథనస్త్వత్పదాంభోజంస్మరతాందర్శనంగతః॥ ౩౨॥ స్వవచస్తదృతంకర్తుమస్మద్దృగ్గోచరోభవాన్। యదాత్థైకాంతభక్తాన్మేనానంతశ్శ్రీరజః ప్రియః॥ ౩౩॥ కోనుత్వచ్చరణాంభోజమేవంవిద్విసృజేత్పుమాన్। నిష్కించనానాంశాంతానాం మునీనాంయత్త్వమాత్మదః॥ ౩౪॥ యోఽవతీర్యయదోర్వంశే నృణాంసంసరతామిహ। యశోవితేనేతచ్ఛాంత్యై త్రైలోక్యవృజినాపహమ్॥ ౩౫॥ నమస్తుభ్యంభగవతేకృష్ణాయాకుంఠమేధసే। నారాయణాయఋషయేసుశాంతంతపఈయుషే॥ ౩౬॥ దినానికతిచిద్భూమన్ గృహాన్నోనివసద్విజైః। సమేతః పాదరజసా పునీహీదంనిమేః కులమ్॥ ౩౭॥ ఇత్యుపామంత్రితో రాజ్ఞా భగవాన్ లోకభావనః। ఉవాసకుర్వన్ కల్యాణంమిథిలానరయోషితామ్॥ ౩౮॥ శ్రుతదేవోఽచ్యుతంప్రాప్తంస్వగృహాన్ జనకోయథా। నత్వామునీంశ్చసంహృష్టోధున్వన్వాసోననర్తహ ॥ ౩౯ ॥ తృణపీఠబృసీష్వేతానానీతేషూపవేశ్యసః। స్వాగతేనాభినంద్యాంఘ్రీన్ సభార్యోఽవనిజేముదా॥ ౪౦॥ తదంభసామహాభాగఆత్మానంసగృహాన్వయమ్। స్నాపయాంచక్రఉద్ధర్షోలబ్ధసర్వమనోరథః ॥ ౪౧ ॥ ఫలార్హణోశీరశివామృతాంబుభిర్మృదా సురభ్యాతులసీకుశాంబుజైః। ఆరాధయామాసయథోపపన్నయాసపర్యయాసత్త్వవివర్ధనాంధసా॥ ౪౨॥ సతర్కయామాసకుతోమమాన్వభూద్గృహాంధకూపేపతితస్యసంగమః। యస్సర్వతీర్థాస్పదపాదరేణుభిః కృష్ణేనచాస్యాత్మనికేతభూసురైః॥ ౪౩॥ సూపవిష్టాన్ కృతాతిథ్యాన్ శ్రుతదేవఉపస్థితః। సభార్యస్వజనాపత్యఉవాచాంఘ్ర్యభిమర్శనః ॥ ౪౪ ॥ శ్రుతదేవః॥ సోద్యనోదర్శనంప్రాప్తః పరంపరమపూరుష। యర్హీదంశక్తిభిస్సృష్ట్వాప్రవిష్టోహ్యాత్మసత్తయా॥ ౪౫॥ యథాశయానః పురుషోమనసాచాత్మమాయయా। సృష్ట్వాలోకంపరంస్వాప్నమనువిశ్యావభాసతే ॥ ౪౬ ॥ శృణ్వతాంగదతాంశశ్వద -

కృష్ణస్య ఆత్మామూర్తిః తస్యనికేతైః భూసురైశ్చ-సర్వతీర్థాస్పదపాదరేణుభిః కృష్ణాదిభిః - యః సంగమః-సః మమకుతో న్వభూదితి-అన్వితివిస్మయే-యద్వా-అఇతివితర్కే-నుఇతివిస్మయే॥ ౪౩॥ సూపవిష్టానితి॥ ఉపస్థితః సమీపేఉపవిష్టః భార్యాః భర్తవ్యాః స్వజనాః ఆపత్యానిచ తైస్సహితః-శ్రీకృష్ణస్య-అంఘ్రీ అభిమృశతిసంమర్దయతీత్యంఘ్ర్యభిమర్శనః॥ ౪౪॥ నఇతి॥ యర్హీదంప్రవిష్టః తదైవదర్శనంప్రాప్తఇతి- సపవసన్మాత్రః నాద్యతనీభూతస్త్వమిత్యర్థః-యద్వా - నః అస్మాన్-అద్యైవప్రాప్తఇతిన - కింతుతదైవప్రాప్తః - యర్హీదంవిశ్వంశక్తిభిః సత్త్వాదిభిః సృష్ట్వా ఆత్మసత్తయా అనుప్రవిష్టః త్వం-దర్శనంపరం కేవలమద్యైవప్రాప్తఇతి॥ ౪౫॥ మాయాసృష్టిప్రవేశయోరవిద్యాసృష్టిప్రవేశౌ దృష్టాంతతయాహ॥ యథేతి॥ ఆత్మమాయయా స్వావిద్యయేత్యర్థః-యద్వా-ఆత్మనస్తవమాయయేతి॥ ౪౬॥ కించ॥ శృణ్వతామితి॥ నిత్యంశ్రవణకీర్తనాదిపరాణాం అమలాత్మనాముహిహృద్యేవత్వంభాసి- నమతుయోఽవనగోచరస్త్వం - అహో భాగ్యమితిభావః॥

౪౬॥ ననుసర్వేషాంహృదిస్థితః కథం కేషాంచిదేవహృదిభాతి - మేఘైః సూర్యవత్ జీవోపాధిభిరంతరితత్వాదితి యద్వ్యచ్యతే తత్ హీనకస్యావిర్భావాదిత్యత ఆహ॥ హృదిస్థ ఇతి॥ కర్మభిః విక్షిప్తం చేతో యేషాం తేషాం ఆత్మశక్తిభిః అహంకారాదిభిః అగ్రాహ్యః వ్యవహితోపి ఉపేత గుణః ప్రాప్తశ్రవణకీర్తనాదిసంస్కారః ఆత్మా అంతఃకరణం యేషాం తేషాం - అంతికస్థేపి అవ్యవహిత స్త్వమిత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఏతదేవప్రపంచయన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ తేభ్యో నమోస్తు - అధ్యాత్మవిదాంనివృత్తదేహాద్యహంకారాణాం - పరమాత్మనే పరమాత్మత్వేన ప్రకాశమానాయ మోక్షప్రదాయేత్యర్థః - అనాత్మనే దేహాద్యభిమానినే జీవాయ - పరత్వేనాప్రకాశమానత్వాత్ - స్వాత్మనస్సకాశాత్ విభక్తః సమర్పితః మృత్యుః సంసారో యేన తస్మై - ఉక్తమేవ తత్త్వాహ - సకారణం మహదాదికార్యం - అకారణం ప్రకృతిః తదుభయలింగం ఉపాధిం - నియంతృనియమ్యతయా ఈయుషే ప్రాప్తవతే - అతః ఉభయనియంతుః స్వస్యాత్మసకాశాత్ తదుభయవశ్యాయ జీవాయ విభక్తమృత్యవ ఇత్యర్థః - నియంతృనియమ్యత్వే కారణం వదన్నాహ - స్వమాయయా అసంవృతేతి - అతః అలుప్తైశ్వర్యత్వాత్ తస్మై యంత్రే తుభ్యం నమః - కించ - రుద్ధదృష్టయే మాయావిత్వాదేవ అన్యేషాం రుద్ధా ఆవృతా దృష్టిర్యేన తస్మై - యద్వా - స్వమాయయా స్వ

గృహీతాంత్వాభివందతామ్ । నృణాంసంవదతామంతర్హృదిభాస్యమలాత్మనామ్॥ ౪౬॥ హృదిస్థోప్యతి
దూరస్థః కర్మవిక్షిప్తచేతసామ్ । ఆత్మశక్తిభిరగ్రాహ్యోప్యంత్యుపేతగుణాత్మనామ్॥ ౪౭॥ నమోస్తుతే
అధ్యాత్మవిదాంపరాత్మనే అనాత్మనే స్వాత్మవిభక్తమృత్యవే । సకారణాకారణలింగమీయుషే స్వమా
యయాసంవృతరుద్ధదృష్టయే ॥ ౪౮ ॥ సత్వంశాధిస్వభృత్యాన్నః కింవ్దేవకరవామతే । ఏతదంతో నృ
ణాంక్లేశోయద్భవానక్షిగోచరః॥ ౫౦॥ శ్రీశుకః॥ తదుక్తమిత్యుపాకర్ణ్యభగవాన్ప్రణతార్తిహా । గృ
హీత్వాపాణినాపాణింప్రహసంస్తమువాచహ ॥ ౫౧॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బ్రహ్మంస్తేనుగ్రహార్థాయసం
ప్రాప్తాన్విద్ధ్యమూన్ద్విజాన్ । సంచరంతిమయాలోకాన్పునంతః పాదరేణుభిః॥ ౫౨॥ దేవాః క్షేత్రా
ణితీర్థానిదర్శనస్పర్శనార్చనైః । శనైఃపునంతికాలేన తదప్యర్హత్తమేక్షయా ॥ ౫౩ ॥ బ్రాహ్మణో
జన్మనాశ్రేయాన్సర్వేషాంప్రాణినామిహ । తపసావిద్యయాతుష్ట్యాకిముమత్కలయాయుతః॥ ౫౪॥ న
బ్రాహ్మణాన్మేదయితం రూపమేతచ్చతుర్భుజమ్ । సర్వదేవమయోవిప్రః సర్వవేదమయోహ్యహమ్ ॥
౫౫॥ దుష్ప్రజ్ఞాఅవిదిత్వైవమవజానంత్యసూయవః । గురుంమాంవిప్రమాత్మానమర్చాదావిజ్యదృష్ట
యః॥ ౫౬॥ చరాచరమిదంవిశ్వంభావాయేచాస్యహేతవః । మద్రూపాణీతిచేతస్యాధత్తేవిప్రోమదీక్ష
యా ॥ ౫౭॥ తస్మాద్బ్రహ్మఋషీనేతాన్శ్రద్ధయార్చయనిత్యశః । ఏవంచేదర్చితోస్మ్యద్ధానాన్యథా
భూరిభూతిభిః॥ ౫౮॥ శ్రీశుకః॥ సఇత్థంప్రభునాదిష్టస్సహకృష్ణాన్ద్విజోత్తమాన్ । ఆరాధ్యైకాత్మ
భావేనమైథిలశ్చాపసద్గతిమ్॥ ౫౯॥ ఏవంస్వభక్తయోరాజన్భగవాన్భక్తభక్తిమాన్ । ఉషిత్వాది
శ్యసన్మార్గంపునర్ద్వారవతీమగాత్ ॥ ౬౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే - షడశీతితమో
ధ్యాయః.

*

—(*) నారాయణమహర్షిణా నారదాయోపదిష్ట శ్రుతిగీతోపాఖ్యానప్రారంభఘట్టం, (*)—

రాజా॥ బ్రహ్మన్బ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే నిర్గుణే గుణవృత్తయః । కథంచరంతి శ్రుతయస్సాక్షాత్సదసతః పరే॥

స్య అసంవృతా అన్యేషాంచ రుద్ధా దృష్టిర్యేన తస్మై ఇత్యేకం పదం॥ ౪౯॥ సఇతి॥ సః ఏవంభూతః పరమేశ్వరః త్వం నః అస్మాన్ స్వభృత్యాన్ శాధి శిక్షయ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ స్వస్మిన్ స్వాదరకారకం బ్రాహ్మణేషు చ మందమివాలక్ష్య లోకసంగ్రహపరో భగవాన్ మత్తోపి బ్రాహ్మణేషు శ్రద్ధాతిరేకం కుర్విత్యేవం తమనుశాస్తి సప్తభిః ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ మయా హృదిస్థేన॥ ౫౨॥ మమ దేవాదిభ్యోపి బ్రాహ్మణాః శ్రేష్ఠా ఇత్యాహ ॥ దేవా ఇతి ॥ తే శనైః పునంతి ఏతే తు సద్యః కించ - దేవాదీని యత్పునంతి తదప్యర్హత్తమానామీక్షయా॥ ౫౩॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ మమ కలా పరికలనం ఉపాస్తిః తయా యుతః॥ ౫౪॥ కించ బ్రాహ్మణారాధనమేవ మమ శ్రేష్ఠమిత్యాహ ॥ నేతి ॥ హేతుమాహ - సర్వవేదమయో విప్ర ఇతి - ప్రమాణాధీనత్వాత్ ప్రమేయస్య - వేదమయో విప్రో దేవమయాదస్మద్రూపాత్ శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః॥ ౫౫॥ దుష్ప్రజ్ఞా ఇతి॥ అసూయవః దోషదృష్టయః ఇజ్యదృష్టయః పూజ్యబుద్ధయః॥ ౫౬॥ చరాచరమితి॥ అస్య విశ్వస్య హేతవో భావా మహదాదయః - మదీక్షయా మమైవ సర్వత్ర ఈక్షయా॥ ౫౭॥ ౬౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షడశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తాశీతితమేనాగాయన్నారదవాదతః। వేదైస్తు స్తుతిగుణానాం చానిర్గుణాత్వతథోచ్యతే। వాగీశాయస్యవదనేలక్ష్మీ ర్యస్యచవక్షసి। యస్యాస్తేహృదయేసంవిత్తంనృసింహమహంభజే। సంప్రదాయానుస్యర్థం స్వీయనిబంధయంత్రితః శ్రుతిస్తుతిమితాంవ్యాఖ్యాంకరిష్యామియథామతి॥ శ్రీమద్భాగవతంపూర్వైస్సారతస్సన్నిషేవితం। మయాతుతదుపస్పృష్టముచ్ఛిష్టముపచీయతే। పూర్వాధ్యాయాంతే॥ శ్లో॥ ఏవంస్వభక్తయోరాజన్ భగవాన్ భక్తభక్తిమాన్। ఉషిత్వాదిశ్య సన్మార్గంపునర్ద్వారవతీమగాదిత్యత్రసన్మార్గంసతాంస్వతఃప్రమాణభూతానాంప్రామాణ్యకారణరహితానాంవేదానాంమార్గంబ్రహ్మపరత్వముపదిశ్యభగవానగాదిత్యుక్తం-తత్రవేదానాంబ్రహ్మపరత్వమఘటమానం మన్వానఃపృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ తత్రతావన్ముఖ్యలక్షణాగుణభేదేనత్రిధాశబ్దప్రవృత్తిః - యథా - ముఖ్యాపిరూఢీయోగభేదేనద్విధా-రూఢిశ్చస్వరూపేణజాత్యాగుణేనవా-నిర్దేశాహేఽవస్తునిసంజ్ఞాసంజ్ఞిసంకేతేనప్రవర్తతే- యథా-డిద్ధఃగౌఃశుక్లఇతి-లక్షణాచతేనైవసంకేతేనాభిహితార్థసంబంధినీ - యథాగంగాయాంఘోషఃప్రతివసతీతి-గౌణీచాభిహితార్థలక్షితగుణయుక్తేతత్సదృశే-యథాసింహోదేవదత్తఇతి-యథాహుః॥ శ్లో॥ అభిధేయావినాభూతే ప్రవృత్తిర్లక్షణేష్యతే। లక్ష్యమాణగుణైర్యోగాద్వృత్తేరిష్టాతుగౌణతేతి- యోగవృత్తిస్తుగౌణతేతి - యోగవృత్తిస్తు ఏకత్రివిధవృత్తిప్రతిపాదితపదార్థయోఃప్రకృతిప్రత్యయార్థయోర్యోగేన - యథా పంకజంఔపగవఃపాచక ఇత్యాది-తత్రతావత్ బ్రహ్మణిరూఢివృత్తిర్నసంభవతీత్యాహ-సాక్షాత్కథంచరంతీతి - తత్రహేతుః-అనిర్దేశ్యఇతి॥ అనిర్దేశ్యత్వేపిహేతుంవదన్ గుణవృత్తింనిరాకరోతి- నిర్గుణేగుణవృత్తయఇతి-గుణైర్వర్తమానాఅపినిర్గుణేకథంచరంతీత్యర్థః-నిర్గుణత్వేచహేతుంవదన్ లక్షణాంయోగంచనిరాకరోతి-సదసతఃపరఇతి - కార్యకారణాభ్యాంపరస్మిన్ అసంగేకేనచిదపిసంబంధాభావాన్నలక్షణాయోగవృత్తిసంభవతఇత్యర్థః-ఏవంపదార్థత్వాద్యోగాదపదార్థస్యచవాక్యార్థత్వాయోగాన్నశ్రుతిగోచరత్వం బ్రహ్మణఇత్యభిప్రాయః॥ చం॥ శ్లో॥ సర్వవేదమయోవిప్రస్సర్వవేదమయోస్మ్యహమితివేదానాంబ్రహ్మప్రమాపకత్వంభగవదుక్త్యావగతం - తత్పూర్వాధ్యాయేపి॥ శ్లో॥ శుద్ధసత్వాద్భాస్వద్ధాత్వయిశాస్త్రశరీరిణీతిబలివచనేనాప్యవగతం-తత్పూర్వాధ్యాయేపి। శ్లో॥ బ్రహ్మతేహృదయంశుద్ధమిత్యాదినాశాస్త్రయోనేస్తథాత్మనఇత్యంతేనమునివచసాప్యవగతం-శ్రూయతేచైవం॥ శ్రు॥ సర్వేవేదాయత్పదమామనంతితపాంసిసర్వాణిచయద్వదంతీతి-స్మర్యతేచ-వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యఇతి- బ్రహ్మణశ్చిదచిద్వైలక్షణ్యంబహుశఃప్రతిపాదితం- తత్రచిదచిద్విలక్షణబ్రహ్మసర్వస్వరూపస్వభావపరాణాం॥ శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతం-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాది శ్రుతివచసాంతత్ప్రమాపకత్వేపి॥ శ్రు॥ అయమాత్మాబ్రహ్మ- తత్త్వమసి - సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదినాపరమాత్మశబ్దసమానాధికరణతయాశ్రుతానాం చిదచిద్వాచిశబ్దానాంకథంపరమాత్మప్రమాపకత్వమితి పృచ్ఛతిరాజాబ్రహ్మన్నితి॥ హేబ్రహ్మన్-గుణవృత్తయఇత్యత్రగుణశబ్దో విశేషణపరః- గుణైర్జాతిగుణక్రియాన్యతమద్వారకాతేవృత్తిర్యేషాం శబ్దానాం తే- జాత్యాదికంప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్యతద్విశిష్టాభిధాయిన్యఃశ్రుతయః- చిదచిద్వాచకాః శబ్దాః కథంబ్రహ్మణిసాక్షాచ్చరంతిప్రవర్తంతే- నహిప్రవృత్తినిమిత్తప్రచురాణాంశబ్దానాంప్రతిపాదయితుమలమితిప్రశ్నార్థః నచలక్షణయాచరంతీతివక్తుంయుక్తం- ఉదాహృతశ్రుతిస్మృత్యాదిభ్యోభిధావృత్త్యైవావగమాత్ - నచకతిపయశ్రుతీనాంతత్రముఖ్యవృత్తిఃచిదచిద్వాదిపరాణాంలక్షణావృత్తిరితియుక్తం - సర్వేవేదాయత్పదమామనంతి- వేదైశ్చసర్వైరహమితిసర్వశబ్దస్వారస్యాత్సర్వాసామపితస్మిన్నభిధావృత్త్యైవావగమాత్ అతఏవసాక్షాదిత్యుక్తం- తాపజ్ఞాతేశబ్దానాంవృత్త్యసంభవంవ్యంజయన్ విశినష్టి - అనిర్దేశ్యేచేతనాచేతనసజాతీయతయానిర్దేష్టుమశక్యే- తత్రహేతుః సదసతఃపరేసచ్చాసచ్చ తయోస్సమాహారస్తస్మాత్పరేచిదచిద్భ్యాంపరేవిలక్షణే అన్యస్మిన్నితియావత్ - సహిచిదచిద్గతజాతిప్రవృత్తినిమిత్తకశబ్దానాంచిదచిద్భ్యామన్యస్మిన్ముఖ్యవృత్తిస్సంభవతీతిభావః - అథగుణశబ్దానాంవృత్త్యసంభవంద్యోతయితుంవిశినష్టి-నిర్గుణఇతి నిర్గతాస్త్రిగుణైర్గుణ్యాపత్యనీకే- యద్వా- గుణశబ్దానామేవప్రవృత్తినిమిత్తభూతాగుణాః తేభ్యస్స్వేభ్యోనిర్గతేనిర్గుణే ఇతిసిద్ధ్యత్యవస్యాప్యుపలక్షణం॥ ఉత్తరమాహ॥ బుద్ధీతి॥ బుద్ధ్యాదీన్- ఉపాధీన్-జనానాం అనుశాయినాంజీవానాం- మాత్రాద్యర్థంప్రభుఃఈశ్వరః అసృజత్- యత ఇతి మాత్రాః విషయాః తదర్థం- భవార్థంభవోజన్మలక్షణంయత్కర్మతత్ప్రభృతికర్మకరణార్థమిత్యర్థః ఆత్మనేలోకాంతరగామినేఆత్మనస్తల్లోకభోగాయేత్యర్థః-అకల్పనాయకల్పనానివృత్తయేముక్తయఇత్యర్థః

ర్థధర్మకామమోక్షార్థమితిక్రమేణపదచతుష్టయస్యార్థః॥జనానామితిపదం జీవార్థమీశ్వరస్యసృష్ట్యాదిషు-ప్రవృత్తిద
ర్శయతి॥ప్రభురితి॥ఈశ్వరస్యఉపాధివశ్యత్వాభావేననిత్యముక్తతాందర్శయతి- అయమభిప్రాయః-యద్యప్యకర్తురీశ్వ
కాపిప్రవృత్తిర్నసంభవతి-తథాపి- పరంపరయాసాక్షాద్వాసర్వాసాంశ్రుతీనాంబ్రహ్మణిపర్యవసానం- కించ- ఈశ్వ
రోజీవానాంమోక్షార్థమేవసృష్టింకరోతి-నచస్వరూపోపపాదనమంతరేణోపపద్యతే - అతోయోగ్యాకాచనవృత్తి
ర్విచారణీయేత్యుత్తరంసగుణమేవగుణైరనభిభూతంసర్వజ్ఞంసర్వశక్తింసర్వేశ్వరంసర్వనియంతారంసర్వోపాస్యంసర్వ
కర్మఫలప్రదాతారంసమస్తకల్యాణగుణనిలయం సచ్చిదానందంభగవంతం శ్రుతయః ప్రతిపాదయంతి ॥శ్రు॥
యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతపః॥సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః॥యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ పృథివీమంతరః- సోఽకామయ
తబహుస్యాంప్రజాయేయేతిసఈక్షతలోకాన్నుసృజేయఇతి-తదైక్షత-తత్తేజోఽసృజత - సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మే
త్యాద్యాః-తథాభూతేశ్వరతాంచతావత్సంసారిణో జీవస్యతస్మిన్నవృత్తయే తత్త్వమసీత్యాదివాక్యానిబోధయంతి-తత్ర
చతత్-త్వంపదయోస్సామానాధికరణ్యంప్రతీయతే-తచ్చప్రకారాంతరేణాఘటమానం బ్రహ్మణిపర్యవసానంగమయ
తి-తథాహి-నతావత్ వైశ్వదేవ్యామిక్షేతివదుభయోరేకార్థాభిధానేనసామానాధికరణ్యంఘటతేయథోక్తం॥శ్లో॥ఆ
మిక్షాందేవతాయుక్తాంవదత్యేవైషతద్ధితః॥ఆమిక్షాపదసాన్నిధ్యాత్తస్యైవవిషయార్పణమితి-కుతఃభిన్నార్థత్వాత్-
నచాజహత్స్వార్థయోర్నిరూఢలక్షణయావిశేషణవిశేష్యభావేననీలముత్పలమితివత్- యథోక్తం॥ శ్లో॥స్వబుద్ధ్యార
జ్యతేయేనవిశేష్యంతద్విశేషణమిత్యాది-కుతఃవిరుద్ధార్థత్వేనతదయోగాత్ - నచజహత్స్వార్థత్వేనసంబంధలక్షణ
యాకుసుమితద్రుమాగంగేతివత్-కుతఃఏకార్థత్వస్యావివక్షితత్వాత్ అతఃజహదజహత్స్వార్థలక్షణయాసోఽయందేవ
దత్తఇతివద్విరుద్ధాంశత్యాగేనానుగతచిదంశేనైకార్థ్యసామానాధికరణ్యేనశుద్ధేపర్యవసానం- అస్థూలాదివాక్యానాం
తుసాక్షాదుపాధినిషేధేనతత్పదార్థశోధనఉపయోగాన్నిర్గుణఏవపర్యవసానం-తథాచాత్రైవోపక్రమే॥శ్లో॥ స్వసృష్టమి
దమాపీయేత్యాదినావిశిష్టమాలంబనంవక్ష్యతి-అంతేచ॥శ్లో॥ శ్రుతయఃత్వయిహిఫలంత్యతన్నిరసనేనభవన్నిధనా ఇత్యుప
సంహరిష్యతి॥ ఉపాసనాదివాక్యానాంఅన్యార్థప్రవృత్త్యాస్సృష్ట్యాద్యవలంబనత్వేనజ్ఞానసాధనవిధానేనతత్పరత్వమిత్యే

౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్ జనానామసృజత్ప్రభుః । మాత్రార్థంచభవార్థంచ

షాదిక్॥ చం॥ అత్రానేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణినామరూపయోర్నిర్వహితాతేయదంతరా
తద్బ్రహ్మ॥శ్రు॥ సర్వాణిరూపాణివిచిత్యధీరః। నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే॥శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశ
త్- తదనుప్రవిశ్య-సచ్చత్యచ్చాభవత్- ఇత్యాదిశ్రుతయః స్వపర్యంతనామరూపవ్యాకరణేనతత్తచ్చిదచిద్వస్తుశరీరక
తయాతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యోఽభూదితిప్రతిపాదయంత్యః - పరిహారమాహురిత్యభిప్రేత్యాత్రబహుశోజగత్సర్గప్రకారవర్ణ
తయైవప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరముక్తప్రాయమితి చాభిప్రేత్యకేవలం సృష్టిమాత్రంస్మారయతి-బుద్ధీంద్రియేతి॥ జనా
త్మనాంబుద్ధ్యాదీనసృజత్-ప్రభురధ్యక్షఃనిర్వాహకఇతియావత్ అయమభిప్రాయః-స్వగుణమంతరాత్మతయానామరూప
యోర్నిర్వాహకోభవితుంబుద్ధ్యాదిశబ్దోపలక్షితసమష్టి పరంపరయామహాభూతపర్యంతమాత్మానంతత్తచ్ఛరీరకంప
రిణమయ్య-తన్మయః పునస్సదసచ్ఛబ్దవాచ్యచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాంతజగద్రూపతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చాభవదితి-ఏవంచి
దచిత్పదార్థానాంశ్చేషాంపరమాత్మశరీరతైకస్వభావ్యాత్త్వేనైవతేషాంవస్తుత్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాచ్చఅపృ
థక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానామాకృత్యధికరణన్యాయేనవిశేష్యపర్యం తాభిధానస్వాభావ్యాత్ గవాదిశబ్దానాంగోత్వా
దికంప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్యవ్యక్తిపర్యంతాభిధానస్యముఖ్యవత్సర్వేషాంలోకవ్యుత్పత్తిఃస్వస్వార్థాభిధాయినాంస్వస్వా
ర్థాన్ పరమాత్మాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాన్-ప్రవృత్తిమిత్తీకృత్య-పరమాత్మాభిధానంముఖ్యమేవేతివిస్తరస్తుభాష్యా
దిష్వనుసంధేయః- పరమకారుణికస్యావాప్తసమస్తకామస్య స్వపరప్రయోజననిరపేక్షస్య బ్రహ్మణోజగత్సర్గేణప్ర
యోజనంకిమిత్యతఆహ-మాత్రార్థమితి-ఆత్మనేకల్పనాయచేతి తాదర్థ్యేచతుర్థ్యంతంమాత్రార్థం దేహార్థంతదు
దత్వార్థమిత్యర్థః- అసత్ప్రాయాణాంజీవానాంస్వారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాదిప్రదానేనోజ్జీవనార్థంజగ
త్సర్గేప్రవృత్తిరితి-పరిపూర్ణస్యాపిపరానుజిఘృక్షాసంగతైవేశభావః-అతఏవ- గర్భజన్మజరామరణాద్యనేకదుఃఖావ
హజగత్సర్గప్రయుక్తనైర్ఘృణ్యాశంకాపినిరస్తా-దుఃఖస్యతత్తజ్జీవానాదికర్మప్రయుక్తత్వాత్-మీయంతఇతిమాత్రాఃదే
హాఃభవార్థమభ్యుదయార్థంఆరాధయితృభ్యోనిశ్శ్రేయసరూపాపవర్గప్రదానార్థమిత్యర్థః॥అనేనదేహదానత్వాదస్యాపి

ప్రయోజనముక్తం - యద్వా - భవార్తానాం తైర్వర్గికరూపశ్రేయఃప్రదానార్థం - ఆత్మనేఽధ్యాత్మజ్ఞానార్థం ముక్తిసాధనోపాసననిష్పత్త్యయ ఇత్యర్థః - యద్వా - ఆత్మార్థం జీవాత్మస్వరూపసత్తాలాభార్థం - ప్రళయావస్థానామసత్కల్పానాం జనానాం పరమాత్మన ఆత్మనాం చ శేషశేషిభావజ్ఞానే సైవ హ్యాత్మసత్తాలాభః ॥ అకల్పనాయ కల్పనం జ్ఞానైకాకారిష్వాత్మసు దేవమనుష్యాదికల్పనం తదభావాయ ముక్తయే ఉపాయానుష్ఠానదేవాదిభేదనివృత్తిపూర్వకముక్త్యర్థం చేత్యర్థః - యద్వా - సర్వమిదం సంకల్పమాత్రేణైవోపపద్యతామిత్యత ఆహ - కల్పనాయ చేతి - కల్పనం క్రీడనం - తస్మై - పరిపూర్ణస్యాపి క్రీడనార్థం జగద్వ్యాపార ఇతి భావః ॥ ౨ ॥ అత్ర చ అనాదివిశిష్టపరంపరాగతత్వాన్న సందేహాయ ఉక్త ఇత్యాహ ॥ సేతి ॥ సైషాఽథోక్తలక్షణాయథోక్తాలంబనావా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మపరా - శ్రద్ధయాఽఽదరేణ వైతండికతర్కానభినివేశేన యః శ్రవణాదినాధారయేత్ - సః అకించనః - అస్తదేహాద్యుపాధిస్సన్ తతః పరంపదం ప్రాప్నుయాదితి ॥ చం ॥ నన్విత్థం సర్వశబ్దానాం బ్రహ్మణి ముఖ్యా వృత్తిర్న లౌకికైర్గృహీతా - అపి తు తత్తదర్థేష్వేవ - తత్కథం సార్వజనీనవ్యుత్పత్తిభంజనేన బ్రహ్మణి వ్యుత్పత్తిస్స్యాదిత్యత ఆహ ॥ సైషేతి ॥ సైషా ఉపపాదితా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మసంబంధినీ సర్వశబ్దానాం బ్రహ్మణ్యభిధానవృత్తిరిత్యర్థః ఉపనిషత్ రహస్యత్వాదుపనిషదర్థవిచారేణావగంతవ్యేతి వా అర్థః - అనధీతవేదానాం శాస్త్రాణాం తత్తదర్థమాత్రపర్యవసితవ్యుత్పత్త్యా దవ్యధిగత వేదాంతార్థతదనుష్ఠాననిష్ఠైః బ్రహ్మణ్యేవ వ్యుత్పత్తిర్గృహీతా - న హి ఘటశబ్దవ్యుత్పత్తిమగృహీతవతః కస్యచిత్పుంసో ఘటశబ్దాత్తదర్థానవగతావపి తస్య తద్బోధకశక్తిర్వ్యాహతేతి భావః తథా హి - పూర్వేషామపి పూర్వజైర్వ్యాసదేవాదిభిః శేషాణ్యుత్పత్తిర్ధృతా అవధృతా సిద్ధేతి యావత్ - వాచకశేవ ప్రహ్లాదాదయో హి పరస్య బ్రహ్మణస్సర్వాంతరాత్మత్వం సర్వస్య తచ్ఛరీరత్వం శరీరవాచినాం శబ్దానాం శరీరిణి పర్యవసానం చ పశ్యంతి - అహమితి స్వాత్మశరీరకం పరం బ్రహ్మ నిర్దిశ్యత తత్సామానాధికరణ్యేన మనుసూర్యాదీనహం మ

చ ఆత్మనేకల్పనాయ చ ॥ ౨ ॥ సైషా హ్యుపనిషద్బ్రాహ్మీ పూర్వేషాం పూర్వజైర్ధృతా । శ్రద్ధయాధారయేద్యస్తాం క్షేమం గచ్ఛేదకించనః ॥ ౩ ॥ అత్ర తే వర్ణయిష్యామి గాథాం నారాయణాన్వితామ్ । నారదస్య చ సంవాదమృషేర్నారాయణస్య చ ॥ ౪ ॥ ఏకదా నారదో లోకాన్ పర్యటన్ భగవత్ప్రియః । సనాతనమృషిం ద్రష్టుం యయౌ నారాయణాశ్రమమ్ ॥ ౫ ॥ యో వై భారతవర్షేఽస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్ । ధర్మజ్ఞానశమోపేత ఆకల్పాదాస్థితస్తపః ॥ ౬ ॥ తత్రోపవిష్టమృషిభిః కలాపగ్రామవాసిభిః । పరీతం ప్ర

నరభవం - సూర్యశ్చకక్షీవానృషిరస్మి విప్ర ఇతి ॥ శ్లో ॥ సర్వగత్వాదనంతస్య స ఏవాహమవస్థితః । మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతన ఇతి - నిర్దిశంతః సర్వబుద్ధిశబ్దార్థపరమాత్మపర్యంతతాం ప్రదర్శయంతః సర్వశబ్దానాం పరమాత్మన్యేవ వ్యుత్పత్తిమధ్యవసితవంత ఇతి భావః - ఇత్థం గృహ్యమాణాయా వ్యుత్పత్తేః ఫలమాహ - శ్రద్ధయేతి - తాముక్తవిధాం వ్యుత్పత్తిం యః పుమాన్ శ్రద్ధయాధారయేత్ సోఽకించనః నాస్తి కించన ప్రార్థనీయం యస్య సః - క్షేమం ముక్తిం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩ ॥ ఏతదేవ సర్వశ్రుత్యర్థనిరూపణేన ప్రపంచయిష్యామితి పాః సమవతారయతి ॥ అత్రేతి ॥ నారాయణాన్వితాం నారాయణః ప్రవక్తృత్వేన అన్వితో యస్యాం తాం గాథామితిహాసం ॥ చం ॥ అథ పరస్య బ్రహ్మణస్స్వపర్యంత సర్వబుద్ధిశబ్దత్వం సర్వాంతరాత్మత్వం జగత్కారణత్వం పరమకారుణికత్వం మోక్షప్రదత్వం చోక్తం - అథోక్తార్థకాస్యస్వమనీషోత్ప్రేక్షితత్వశంకానిరాసాయ మూలాక్ష ధరావేదా ఏవ ఉక్తానుక్తగుణవిశిష్టం భగవంతం తుష్టువురితి వక్తుం తాత్పర్య ప్రశ్నపరిహారాన్ ఇతిహాసాంతరేణ సంవాదయతి ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర తత్త్వత్ప్రశ్నే మదుత్తరే చ - సంవాదరూపాం నారాయణేన ప్రవర్తకేనాన్వితాం గాథాం - తే తుభ్యం వర్ణయిష్యామి - శృణ్వితి శేషః - కోఽసౌ నారాయణః పరమవ్యోమనిలయః - కించావతారవిశేషః కశ్చత స్యాశ్రమో తేత్యత ఆహ - నారదస్యేతి ఋషేః ఋషివేషధరస్య బదర్యాశ్రమవాసినో నారాయణస్య నారదస్య చ సంవాదం ప్రశ్నోత్తరరూపమితిహాసం కథయిష్యామితి సంబంధః ॥ ౪ ॥ చం ॥ సంవాదమేవ ప్రస్తోతుం నారదస్య నారాయణోపపత్తిమాహ ॥ ఏకదేతి ॥ సనాతనం పురాణం ఋషిం నారాయణం ద్రష్టుం తస్యాశ్రమం బదర్యాఖ్యం యయౌ ॥ ౫ ॥ చం ॥ ఋషిం విశినష్టి ॥ య ఇతి ॥ క్షేమాయ అభయరూపాయ స్వస్తయే మోక్షాయ చ - ఆకల్పాత్ కల్పాంతం - తపః స్వాత్మోపాసనాఖ్యం ఆస్థితః అధికృతవానిత్యర్థః - కథంభూతః ధర్మః వర్ణోచితః జ్ఞానమాత్మనః ప్రకృతిపురుషాన్యాంనిలక్షణత్వేనావలోకనం - శమో రాగద్వేషాదిరాహిత్యం - ఏభిరుపేతః ॥ ౬ ॥ చం ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర నారాయణాశ్రమే - పరిష్కృతం నారాయణం ప్రణిపత్య మేవ తత్త్వత్పృష్టవేనాపృచ్ఛత్ ॥ ౭ ॥ చం ॥ తస్మా ఇతి ॥ తస్మై పృష్టవతే నారదాయ ఋ

షీణాం శృణ్వతాం సతామిమం మదుక్తపరిహారగర్భమవోచత్ - తదుక్తపరిహారస్యాతిసాంప్రదాయికత్వం వదన్ తం
విశినష్టి - య ఇతి - జనలోకనివాసినాం పూర్వేషాం మదగ్రజానాం సనందనాదీనాం యస్సంవాదః ప్రశ్నోత్తరరూపస్త
మిమమవోచదితి సంబంధః॥ ౮॥ స్వాయంభువేతి ॥ బ్రహ్మసత్రమితి యథా యజమానా ఏవ సమానా ఋత్విగాదిరూపేణ
యత్ర కర్మ కుర్వంతి తత్ కర్మ సత్రం ప్రసిద్ధం ,, తథా యత్ర సమానా ఏవ వక్తృశ్రోతృభావేన బ్రహ్మమీమాంసాం చేత
ద్బ్రహ్మసత్రం॥ చం॥ ఉక్తిమేవాహ॥ స్వాయంభువేతి॥ స్వాయంభువ నారద - తస్య స్వాయంభువః పుత్రత్వాదేవం సంబో
ధనం-పురా జనలోకే - తత్రత్యానాం జనలోకస్థానాం - మానసానాం బ్రహ్మమానసపుత్రాణాం ఊర్ధ్వరేతసాం జన్మ
ప్రభృతి జితేంద్రియాణాం - మునీనాం సనకాదీనాం సంబంధి బ్రహ్మసత్రం పరబ్రహ్మగుణానుభవాత్మకం సత్రమభూత్ ॥
౯॥ అహో తర్హి మయా కథం తత్సత్రం నాజ్ఞాతమిత్యత ఆహ ॥ శ్వేతద్వీపమితి ॥ తదీశ్వరం తత్రస్థం మామేవానిరుద్ధమూ
ర్తిం ॥ చం ॥ తదాహం క్వ గత ఇత్యాహ ॥ శ్వేతద్వీపవాసినమీశ్వరం ద్రష్టుం త్వయి గతవతి సతి - తదా - బ్రహ్మవాదః
బ్రహ్మణాం వాదస్సంవృత్తః తం విశినష్టి - యత్ర బ్రహ్మవాదే శ్రుతయశ్శేరతే ప్రకారాంతరరహితాః ఐకకంఠ్యం ప్రా
ప్తాస్సుఖమాసత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ చం ॥ తత్రేతి ॥ హేతిహాసేతాశ్చర్యైవా ఋషిభిః కృతఏష ప్రశ్నస్త్వయా కృ
తః - అహో తవ బుద్ధికౌశలం - మాం ప్రతి యం ప్రష్టవ్యమర్థమనుపృచ్ఛసి - స తదక్షితః పముకః ప్రశ్నః అభూత్ ప్ర
వృత్తః - తదా పరిహారాశ్చ తాన్ తత్ర ప్రవృత్తాన్ ప్రశ్నపరిహారాన్ సర్వవచనం - హే అనఘ తే తుభ్యం వక్ష్యే శృ
ణు ॥ ౧౧ ॥ నను సర్వజ్ఞాస్తే-కః తత్ర వక్తా ప్రష్టా వా తత్రాహ ॥ తుల్యశ్రుతాదిభిరవిశేషాః - అరిమిత్రోదాసీనతు
ల్యత్వేన నిరుపమకరుణాః అతస్సర్వే ప్రవచనయోగ్యా అపి కేనాపి కౌతుకేన ఏకం ప్రవక్తారం కృత్వా అన్యే పప్రచ్ఛురిత్య
ర్థః॥ చం॥ నను కస్తత్ర వక్తా బభూవ - కే వా శ్రోతారః - కిం వా బ్రహ్మసత్రస్య లక్షణమిత్యత ఆహ ॥ తుల్యేతి ॥ యద్య

ణతోఽపృచ్ఛదిదమేవ కురూద్వహ॥ ౭॥ తస్మా అవోచద్భగవానృషీణాం శృణ్వతామిమమ్ । యో బ్రహ్మవా
దః పూర్వేషాం జనలోకనివాసినామ్ ॥ ౮ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ స్వాయంభువ బ్రహ్మసత్రం జనలోకేఽభవత్పు
రా తత్రత్యానాం మానసానాం మునీనామూర్ధ్వరేతసామ్॥ ౯॥ శ్వేతద్వీపం గతవతి త్వయి ద్రష్టుం త
దీశ్వరమ్ । బ్రహ్మవాదస్సంప్రవృత్తః శ్రుతయో యత్ర శేరతే ॥ ౧౦ ॥ తత్ర హాయమభూత్ప్ర
శ్నస్త్వం మాం యమనుపృచ్ఛసి । పరిహారాంశ్చ తాన్సర్వాన్వక్ష్యేహం శృణు తేఽనఘ॥ ౧౧॥ తుల్యశ్రుతతప
శ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః । అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవోఽపరే॥ ౧౨॥ సనందనః॥ స్వసృష్టమి

పి సర్వే శ్రుతం శాస్త్రజన్యం - తపః అనశనాది-యద్వా, తప ఆలోచన ఇతి ధాతురూపం తప ఇతి బ్రహ్మోపాసనాత్మకం
జ్ఞానమిత్యర్థః-శీలం తదుపయుక్తా సద్వృత్తిః - ఆరాధనాద్యాత్మకస్వభావశ్చ-తుల్యాన్యేతాని యేషాం తే - తుల్యాః స్వీ
యాః అరయో మధ్యమా ఉపేక్ష్యాశ్చ యేషాం తే ॥ శ్రుతి ॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీతేత్యుక్తసా
ర్వాత్మ్య బ్రహ్మోపాసననిష్ఠత్వాత్ స్వీయాదిరహితా ఇత్యర్థః- అనేన సర్వేషామపి ప్రవచనసామర్థ్యం సూ
చ్యతే - అపి తథాపి ప్రవచనే ఏకం చక్రుః - సనందనం ప్రతివక్తారం చక్రురిత్యర్థః - అపరే సనకాదయః స్వే
శుశ్రూషవో బభూవురితి శేషః - ఏతదేవ బ్రహ్మసత్రం నామ యత్సర్వేప్యధిగతపరమాత్మయాథాత్మ్యా అపి
ఏకం ప్రవక్తారం కృత్వా - అన్యే తు తూష్ణీం శృణుయురితి భావః ॥ ౧౨ ॥ స్వయం నిర్మితమిదం విశ్వం ప్రళయసమ
యే ఆపీయ సంహృత్య - శయానం యోగేన నిద్రాణమివ వర్తమానం - తదంతే ప్రళయాంతే - తల్లింగైః తత్ప్రతి
పాదకైర్వాక్యైః - పరం ఈశ్వరం - సృష్టిసమయే ప్రథమనిశ్వాసప్రసూతాః శ్రుతయః - ప్రతిబోధయామాసుః ॥
చం ॥ ప్రశ్నస్తు త్వత్కృత ఏవేత్యభిప్రేత్య తమనుక్త్వైవ సనందనోక్తముత్తరమాహ స్వసృష్టమిత్యాదిభిః - తత్ర స్వ
వివక్షితముత్తరం శ్రుతిగీత్యా సంవాదయితుం ప్రస్తౌతి సనందనః ॥ స్వసృష్టమితి ద్వాభ్యాం ॥ స్వేనాత్మనా సృష్టమిదం
చిదచిదాత్మకం జగదాపీయ సంహృత్య శక్తిభిః సూక్ష్మావస్థామాపన్నాభిః ప్రకృతిపురుషకాలాత్మికాభిస్సహ శయానం ని
ద్రాణమివ వర్తమానం ప్రకృతిపురుషాదీన్ స్వస్మిన్ విభాగానర్హాన్ కృత్వా -నిరవధికస్వానందానుభవపరం పరమ
పురుషం - తదంతే ప్రళయాంతే - సృష్ట్యాదావిత్యర్థః - శ్రుతయః తన్నిశ్వసితరూపాః మూర్తిధరాః వేదాః - య
ద్వా-వేదాభిమానిదేవాః - తల్లింగైః పరమపురుషాసాధారణధర్మప్రకాశకైర్బోధయాంచక్రుర్బోధయంత్య ఇవ
తుష్టువురిత్యర్థః॥ ౧౩॥ యథేతి ॥ సుశ్లోకైః శోభనాః శ్లోకాః కీర్తయో యేషు తైః పరాక్రమైః ॥ చం ॥ తత్రేదృ

షాం తత్పరాక్రమైః॥ యథేతి ॥ అనుజీవినో భృత్యాః-వందినః స్తుతిపాఠకాః-ప్రత్యూషే ప్రభాతే అభ్యేత్య ఆగత్య శోభనాః శ్లో
కాస్తేషు తైః స్వస్వామినం రాజః పరాక్రమైః తత్పరాక్రమప్రకాశకైః స్తోత్రైర్బోధయంతి తద్వత్॥ ౧౪॥ జయజయేతి॥ భో
అజిత జయ జయ ఉత్కర్షమావిష్కురు అథ కేనవ్యాపారేణ - అగజగదోకసాం అగాని స్థావరాణి జగంతి జం
గమాని తేషాం ఓకాంసి శరీరాణి యేషాం జీవానాం తేషాం-అజాం అవిద్యాం- జహి నాశయ-నను కిమితి గుణవతీమిమాం తత్రాహ
తత్రాహ-దోషగృభీతగుణాం దోషాయ ఆనందాద్యావరణాయ గృభీతాః గృహీతాః గుణా యయా తాం గృహేర్భశ్ఛంద
సీతి భకారః-ఇయం హి స్వైరిణీవ సర్వప్రతారకాన్ గుణాన్ గృహ్ణాతి-అతః హంతవ్యేతి-తర్హి మమాప్యవిద్యాదోషమావహే
దితి మమాప్యవిద్యాదయో నైకాశక్తిర్వా స్యాదత ఆహ - త్వమితి - యత్ యస్మాత్ - త్వం ఆత్మనా స్వరూపేణైవ సమవ
రుద్ధసమస్తభగః సంప్రాప్తసమస్తైశ్వర్యః స్వవశీకృతమాయ ఇత్యాదితిభావః. నను స్వయమేవ తే జ్ఞానవైరాగ్యాది నాకిం న
హాస్యత్యత్రాహ। అఖిలశక్త్యవబోధకేతి - తేషాం త్వమేవాంతర్యామీ సర్వశక్త్యుద్బోధకః అతః న తే జ్ఞానాదౌ స్వ
తంత్రతా ఇతి భావః- నను అహమకుంఠజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణః జీవానాం కర్మశక్త్యవబోధనేన అవిద్యాం హంతీత్య
త్ర కిం ప్రమాణమితి చేదహమేవ ప్రమాణమిత్యాహ - నిగమః వేదః - నను ఏవంభూతే మయి కథం శ్రుతీనాం ప్రవృత్తిస్త
త్రాహ-క్వచిదితి-క్వచిత్ కదాచిత్ సృష్ట్యాదిసమయే - అజయా మాయయా - చరతః క్రీడతః - నిత్యం చాలుప్తభగత
యా సత్యజ్ఞానానందైకరసేన ఆత్మనా చ చరతో వర్తమానస్య తవ నిగమః అనుచరేత్ ప్రతిపాదయేత్ -కర్మణి షష్ఠీ॥ శ్రు।
యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై - తం హ
దేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే-య ఆత్మని తిష్ఠన్ - సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ - య
స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాదినిగమకదంబః త్వామేవంభూతం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ జయజయాజితజహ్యగజంగమా
వృతిమజాముపనీతమృషాగుణాం॥ నహి భవంతమృతే ప్రభవంత్యమీ నిగమగీతగుణార్ణవతా నవ॥ చం ॥ స్వసృష్టమి

దమాపీయ శయానం సహశక్తిభిః । తదంతే బోధయాంచక్రుస్తల్లింగైః శ్రుతయః పరమ్॥౧౩॥ యథా శ
యానం సంరాజం వందినస్తత్పరాక్రమైః । ప్రత్యూషేఽభ్యేత్య సుశ్లోకైర్బోధయంత్యనుజీవినః॥ ౧౪॥

శ్రుతిగణోదితాన్ అష్టావింశతిసంఖ్యాకాన్ శ్లోకానాహ॥ జయజయేత్యాది॥ జయజయేత్యాదరే ద్విర్భావః- ఉత్కర్షం ప్రా
ప్నుహీత్యర్థః- నను స్వభావత ఏవ నిస్సమాభ్యధికస్య అనవాప్తః కో వా ప్రాప్య ఉత్కర్ష ఇత్యత ఆహుః - అజాం ప్రకృ
తిం జహి నాశయ త్యాజయేత్యర్థః - త్వయి ప్రలీనానాం సర్వేషాం జీవానాం సంసృతినిదానభూతప్రకృతిసంబంధం
త్యాజయతా త్వయా కారుణ్యాతిశయావహః కశ్చిదుత్కర్షః అభూతపూర్వ ఏవ ప్రాప్యత ఇతి భావః- నన్వహమపి
ప్రకృతివశ్యస్తత్కథమజాం త్యాజయామీత్యతస్సంబోధయంతి- అజితేతి - సర్వాజితవత్యా ప్రకృత్యాప్యజితవశీ
కృతప్రకృతే ఇత్యర్థః - నన్వనాదితయా సాపరాధినాం జీవానాం కథం త్యాజయితవ్యేత్యతస్సంబోధయంతి- దోష
గృభీతగణేతి- సత్స్వపి దోషేషు గృభీతో గృహీతో గుణో యాదృచ్ఛికప్రాసంగికానుషంగికాద్యన్యతమో యేన తథాభూ
తసాపరాధజనేష్వపి కశ్చిద్గుణలేశోఽస్తి చేత్తమపేక్ష్య అనుగ్రహశీలస్త్వమిత్యర్థః- గృభీతేత్యత్ర గృహేర్భశ్ఛందసీతి భ
కారాదేశః-దోషగృభీతగుణామితి పాఠాంతరం-అనుమతః ప్రకృతేర్భోగ్యభోగోపకరణాదిరూపాయాః మహాగుణవత్త్వా
త్త్యాజనం ప్రార్థ్యత ఇత్యత స్తాం విశింషంతి- దోషావహాః జీవానాం దోషావహాః గృభీతాః గుణాః సత్త్వరజస్తమోరూపా
యయా తాం-నిష్ఠాంతస్య పూర్వనిపాతాభావ ఆర్షః జీవానాం సంసృతినిదానభూతగుణాశ్రయత్వాత్తాం జహీత్యర్థః.
నను త్యాజయితాపి యుక్తజ్ఞానశక్త్యాదిరహితోఽహం కథం హాపయేయమిత్యత ఆహుః -యద్యస్మాత్త్వమాత్మనా స్వత ఏవ స
మవరుద్ధః స్వీకృతః అశేషః భగో యేన సః-తస్మాజ్జహీత్యర్థః॥శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవై
రాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణేతి విష్ణుపురాణవచనాద్భగశబ్దార్థోఽవగంతవ్యః-అసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిమత్త్వా
ద్వాత్సల్యసాగరత్వాచ్చ మోచయితుం క్షమః అతో జహీతి భావః-నను య ఏవ ప్రకృతిసంబంధాపాదకస్స ఏవ త్యాజయి
తుం ప్రభుర్న త్వహమిత్యాశంకాయాం త్వమేవ ప్రకృతిపురుషకాలశరీరత్వవిశేషేణ సర్వకారణతయా తత్సంబంధాపా
దక ఇతి ద్యోతయితుమనుద్బుద్ధసామర్థ్యానాం ప్రకృత్యాదీనాం పరమాత్మవిశేషణతావిశేషేణాపి కార్యోత్పాదకత్వాదన్య
థా ప్రలయాపత్తేశ్చ తేషాం స్వస్వకార్యోన్ముఖ్యసామర్థ్యోద్బోధకస్త్వమేవేత్యభిప్రేత్య సంబోధయంతి- అగజగదో
కసామఖిలశక్త్యవబోధకేతి- అగానాం స్థావరాణాం జగతాం జంగమానాం శరీరాణాం చరాచరాత్మకశరీరరూపాణ్యోకాంసి

వ్యమానానాం ప్రకృతిగుణానామిత్యర్థః-ఒకసాంతాదృశశరీరాశ్రయీభవిష్ణూనాం జీవానాంచ అఖిలానాం శక్తయః స్వ స్వకార్యాన్ముఖ్యరూపాస్తాసామవబోధక ఉద్బోధక-తత్ర జీవశక్త్యుద్బోధకత్వంనామ చిచ్ఛక్త్యుద్బోధకత్వం తేషాం ప్ర శయదశాయామనుద్బుద్ధచిచ్ఛక్తికత్వాత్ .. అతఏవ సర్వకారణతయా సర్వకార్యానన్యం త్వామేవ వేదోఽభిదధాతీత్యా హుః-క్వచిదితి॥ అజయా ఆత్మనాచేతి సహార్థే తృతీయా-సాహిత్యంచ విశేషణభావేన - తదయమర్థః- అజయా ఆత్మ నాచ ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విశిష్టస్య తవ ఇతికర్మణా శ్చైవత్వవివక్షయా షష్ఠీ- చరతః జగదాకారేణ పరిణమమానస్య తావద భిష్ఠితస్యేత్యపి వివక్షితం నిగమః-చిదచిద్వాచిశబ్దసముదాయాత్మకో వేదభాగః - అనుచరేత్ అనువర్తేత- త్వామేవాభి దధ్యాదిత్యర్థః- అనేనకథంచరంతి శ్రుతయ ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తం భవతి- కారణత్వంచిదచిద్విశిష్టతాకారేణేతిచత థా మోక్షప్రదత్వంతదౌపయికగుణపూర్ణత్వం శాస్త్రప్రమాణకత్వంచ - అగజగదోకసాం స్థావరజంగమశరీరాశ్ర యిణాం సర్వేషాం జీవానాం అజాం జహతివా సంబంధః-జీవానామిత్యనుక్త్వా అగజగదోకసామిత్యుక్తిరాసన్నసృష్ట్యభి ముఖ్యకాలే తత్సృష్టిప్రవృత్తికాలే స్థావరజంగమాత్మకశరీరాణామభావాత్- నిగమోఽనుచరేదితి పాఠోఽప్యనిర్దేశః-న తేస్సంసారిజీవగతత్వాభిప్రాయకః - క్వచిదజయాత్మనాచ చరతోఽనుచరేన్నిగమ ఇత్యనేన ప్రకృతిసంబంధమోచకత్వ నియతతత్సంబంధాపాదకత్వజ్ఞాపనాయ సర్వకారణత్వం తస్య నిర్వికారేనుపపన్నత్వాత్తస్మిన్ చిదచిద్వైశిష్ట్యంవిశి ష్టకారణత్వాదేవ విశిష్టకార్యాణాం శిష్టకారణానన్యత్వాచ్ఛరీరాస్మభావాచ్చ కార్యశరీరభూతచిదచిద్వాచిశబ్దానాం విశేష్యాత్మపర్యంతాభిధాయకత్వంచోక్తం॥ ౧౫॥ ననుకథం మామేవ ప్రతిపాదయంతి॥ శ్రు॥ ఇంద్రో యాతోఽవసితస్య రాజేత్యాదిభిరింద్రః యాతః జంగమస్య తవ సితస్య స్థావరస్యచ- రాజేతి ప్రతిపాద్యతే తథా॥ శ్రు॥ అగ్నిమూర్ధాదివః క కుదిత్యాదిభిస్తైస్తైః చపంధూనాత్వేన అగ్న్యాదీనాం ప్రతిపాదనాచ్చేతి తత్రాహ॥ బృహదితి॥ అయమర్థః - ఏతదుపలబ్ధం

శ్రుతయః॥ జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణాం త్వమసియదాత్మనా సమవరుద్ధసమస్తభగః॥ అగ

జగదోకసామఖిలశక్త్యవబోధకతే క్వచిదజయాత్మనాచచరతోఽనుచరేన్నిగమః॥ ౧౫॥ బృహదుపలబ్ధమే

దృష్టమింద్రాది సర్వంబృహత్ బ్రహ్మైత్యేవ అవయంతి జానంతి- కథంబృహత్ ఏవ అవశేషతయా అవశిష్యమాణత్వే న-కుతః యతోబృహతః సర్వస్య ఉదయాస్తమయా ఉత్పత్తిలయా సర్వోపాదానత్వాత్- తర్హి కిం వికారిత్వం బృహతః న అవికృతాత్ వివర్తాధిష్ఠానత్వేన అవికారాదిత్యర్థః- అత్ర వా శబ్ద ఉపమార్థః యథాఘటాదవికృతేమృదాదిఉద యాస్తమయౌ తద్వత్॥ శ్రు॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యం। సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాదిభిస్త థా ప్రతిపాదనాదిత్యర్థః-అతః కారణాదృషయో మంత్రాస్తద్బ్రష్టారో వా- త్వయ్యేవ మనోవచనాచరితం దధుః మనసా ఆచరితం తాత్పర్యం వచనాచరితమభిధానంచ ధృతవంతః మనసా త్వామేవ ధ్యాయంతి వచసా త్వామేవ నిరూపయంతీత్య ర్థః- నపృథగ్వికారేష్వితి భావః- అత్ర నిదర్శనం కథమయథేతి- నృణాం భూచరాణాం యత్ర క్వచిత్ విదత్తాని నిక్షిప్తాని పదాని భువి కథమయథా భవంతి అదత్తాని భవంతి- అపితు యథా మృత్తిపాషాణేష్టకాదిషు దత్తాని పదాని భువం నవ్యభిచరం తి తథా యుష్మ-మపి వికారిజాతం వదంతో వేదాస్త్వామేవ సర్వకారణం పరమాత్మభూతం ప్రతిపాదయంతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ ద్రు హిణవహ్నిరవీందుముఖాన్మనా జగదిదం నభవేత్పృథగుత్థితం। బహుముఖైరపి మంత్రగణైరజ త్వమురుమూర్తిరతో వినిగ ద్యసే॥ చం అథ కార్యకారణయోరనన్యత్వ సందృష్టాంతముఖేనోపపాద్య కారణత్వ నియతముముక్షూపాస్యత్వమాహుః బృహదితి॥ అవశేషతయా బ్రహ్మణస్సర్వోపసంహారేణ వ్యవస్థితతయా- జగత్కారణత్వాదుపలబ్ధం సృష్టికాలే ఆవిర్భూ తముత్పన్నమేతజ్జగత్ బృహత్ బ్రహ్మేత్యేవ జానంతి అవయంతి॥ శ్రు ॥ సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠా ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాదయో వేదాంతా అనగమయంతీత్యర్థః - అత్త్యేవత్యేవ శేషత యేతి పాఠాంతరం అజోపలబ్ధముత్పన్నమేతజ్జగత్ స్థితికాలే అవతి రక్షతి అంతకాలే అత్తి సంహరతి - తతోఽవశేషతయా క రణత్వాద్బృహ దేవ జగదితి సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి వత్స హేతుకోనిర్దేశః-ఏతదుపపాదయంతి - యస్యావికృతేః కార్యస్య-యత ఇతి పంచమీ సప్తమ్యర్థయోస్సార్వవిభక్తికస్తసిః- యత ఉదయ ఉత్పత్తిర్యస్మింశ్చ లయః సా వికృతిస్తత్కా రణికా- తతోఽనన్యా మృదివ- వికృతా యథా తావదవికృతాపిండాకారా మృత్ ఘటశరావాదిరూపవికృతా తదనన్యా తద్వత్ అవికృతాదితి పాఠాంతరం - తదా అవికృతాద్యతోఽయస్మాద్వికృతేః కార్యస్యోదయాస్తమయౌ సా వికృతిస్తదన న్యా మృదివ- యదా తావదవికృతాన్మృత్పిండాదుదితా ఘటశరావాదిరూపా మృత్తదనన్యా తద్వదిత్యర్థః - యథా॥

శ్రుతౌ సౌమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృన్మయం విజ్ఞాతం స్యాదిత్యాదికా శ్రుతిరనుసంధేయా - తత్రాపి ఘటేన జలమాహరేదిత్యాదివాగ్వ్యవహారపూర్వకజలాహరణాదికార్యార్థం మృత్పిండస్య ఘటాదినామ కంబుగ్రీవాదిరూపవికారసంస్పర్శమభిధాయ మృత్పిండస్య తద్వికారఘటాదేశ్చానన్యత్వముక్తం - అతస్సర్వకారణత్వాత్ త్వయి ఋషయో మనోవచనాచరితాని ధ్యానస్తుతిచేష్టితాని అదధుః త్వామేవ నిదధ్యుస్తుష్టువుస్త్వదర్థం అచేష్టంత చేత్యర్థః తత్ర దృష్టాంతం హేతుమాహుః కథమితి ఆకాశే నిహితాని పదాని భూమౌ మోఘాని భవంతి పతనస్యావర్జనీయత్వాత్ సువినిహితాని న్యస్తాని పదాని తు కథమయథా భవంతి కథం మోఘాని భవంతి-మోఘాని న భవంత్యేవ పశ్చాత్పతనాభావాత్ ఏవం మనోవాక్కాయచేష్టితాని త్వదారాధనరూపాణి అమోఘాని సాంసారికతాపనివారకాణి - అన్యవిషయాణి ధ్యానాదీని తు సనివారకాణి ప్రత్యుత పతనావహాని అతస్త్వయ్యేవ దధురిత్యర్థః ఏవం జగత్కారణత్వేన త్వదనన్యత్వాజ్జగద్విషయాస్సర్వే వైదికాశ్శబ్దాస్తాత్పర్యతశ్శక్త్యా చ త్వయ్యేవ వర్తంత ఇత్యాహుః- అత ఇతి- ఋషయో వేదాః- తదుక్తమృషిర్జేత్యాద్యా-ఋషిశబ్దస్య వేదే ప్రయోగాత్ మనోవచనాచరితం మనసాచరితం తాత్పర్యం వచనాచరితమభిధానం చ త్వయ్యేవ దధుః ధృతవంతః నను తత్తదర్థవిషయాణాం కథమభిధాయకత్వమిత్యాశంకాయాం దృష్టాంతముఖేన తదుపపాదయంతి- కథమితి - ప్రాసాదపర్యంకాదిషు నిహితాని నృణాం పదాని కథం భువి అయథార్థాని భవంతి - ప్రాసాదపర్యంకాదిధారకత్వాత్తస్యామేవ యథార్థాని భవంతి - ఏవం ప్రతిపురుషాంతరాత్మతయా తద్గతనామరూపనిర్వాహకత్వాత్త్వయ్యేవ తత్తదర్థశరీరకే నిర్వాహకే చ వేదా వర్తంత ఇత్యర్థః అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానాం సామానాధికరణ్యన్యాయేన విశేష్యపర్యంతాభిధానం ముఖ్యమేవేత్యభిప్రాయః॥ ౧౬॥ త్వమేవ సర్వనిగమగోచర ఇతి నతాం ప్రవృత్త్యా స్తథయంతి॥ ఇతీతి॥ త్వమేవ సర్వకారణత్వేన పరమార్థ ఇతి కృత్వా-భో త్ర్యధిప తే త్రిగుణమాయానటీనర్తక నారయో

ఏతదవయంత్యవశేషతయా యత ఉదయాస్తమయౌ వికృతేర్మృదివావికృతాత్ । అతఋషయో దధు
స్త్వయి మనోవచనాచరితం కథమయథా భవంతి భువి న్యస్తపదాని నృణాం॥ ౧౬॥ ఇతి తవ సూరయస్త్ర్యధిప
తేఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధిమవగాహ్య తపాంసి జహుః । కిముత పునస్స్వధామవిధుతాశయకాల
గుణాః పరమ భజంతి యే పదమజస్రసుఖానుభవం॥ ౧౭॥ దృతయ ఇవ శ్వసంత్యసుభృతో యది తేనువిధా మహ

వివేకినస్తవాఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధిం. సకలజనవృజినవిరసనహేతుం కీర్తిసుధాసింధుం- అవగాహ్య నిషేవ్య తపంతీతి తపాంసి పాపాని దుఃఖాని చ- జహుః త్యక్తవంతః -త్వదీయకథామాత్రేణ యదా పాపత్యాగః - తదా కిము వక్తవ్యః యే పునః స్వధామవిధుతాశయకాలగుణాః స్వధామ్నః స్వరూపస్ఫురణేన విధుతాః త్యక్తాః ఆశయగుణాః అంతఃకరణధర్మాః రాగాదయః కాలగుణాః జరాదయశ్చ యైస్తే తథా - హే పరమ - తవాజస్రసుఖానుభవం అఖండానందానుభవం పదం స్వరూపం భజంతి సేవంతే తథాభూతాః దుఃఖాని త్యజంతీతి॥ శ్రు॥ తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంత ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే - న కర్మణా లిప్యతే పాపకేన - తత్సుకృతదుష్కృతే - ధూనుతే - ఏతగ్ం హ వావ న తపతి కిమహం సాధు నాకరవం కిమహం పాపమకరవమిత్యాది శ్రుతేరిత్యర్థః॥ శ్లో॥ సకలవేదగణేరితసద్గుణస్త్వమితి సర్వమనీషిజనా ముహుః । త్వయి రమంతి గుణశ్రవణాదిభిస్తవ పదస్మరణేన గతక్లమాః॥ చం॥ అతఋషయ ఇత్యాదేః పూర్వయోజనాయాం శ్రుత్యైక్యన్యాయేన భగవద్ధ్యానస్య సాంసారికతాపనివర్తకత్వమాహుః - ఇతి తవ సూరయ ఇతి ద్వితీయయోజనాయాం తు కారణత్వసమనియతముముక్షూపాస్యత్వే శ్రుత్యైక్యన్యాయేనాహుః॥ ఇతీతి॥ త్ర్యధిపతే ఇతి సంబోధనం- జగజ్జన్మస్థితినాశనిర్వాహక ఇతి హేతౌ అతస్సూరయో వివేకినః తవాఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధిం అఖిలానాం లోకానాం జనానాం శృణ్వతాం వదతాం చ మలం పాపం క్షపయతీతి తథా - సా కథైవామృతం తస్యాబ్ధిమవగాహ్యైవ తపాంసి ఆధ్యాత్మికాదితాపాన్ - జహుస్తత్యజుః - కిం పునర్ధ్యానపరా ఇత్యాహుః- కిముతేతి- హే పరమ యే స్వధామస్వతేజః స్వవిషయకం జ్ఞానం- స్వశబ్దః పరమాత్మపరః- తేన విధుతాః ఆశయగుణాః రాగాదిమనోవృత్తయః కాలగుణాః జరామరణాదయశ్చ యైస్తే - అజస్రసుఖానుభవం నిత్యజ్ఞానానందాత్మకం - పద్యత ఇతి పదం స్వరూపం భజంతి సమాధినా సాక్షాత్కుర్వంతి - తే తపాంసి జహంతీతి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౧౭॥ శ్రు॥ అసుర్యా నామ తే లోకాః అంధేన తమసావృతాః । తాగ్ంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతి యే కే చాత్మహనో జనాః॥ తథా॥ న చేదిహావేదీన్మహతీ వినష్టిః ఇతి శ్రుతేరర్థః- ప్రసిద్ధా లోకాః కర్మఫలభూతదేహాః [illegible] దేహాః అసుర్యాః అసుర మంత ఇతి శ్రు

ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - తే కేదృశాః అంధేనదృ ఢేనతమసా ఆచ్ఛాదితాః తత్త్యా అసురాణాం దేహాభిమానినాం సంబంధినః
యే కేచ యే కేచిత్ - ఆత్మానం తత్స్వరూపభూత సత్యజ్ఞానానంద తిరస్కారేణ దుఃఖత్వాద్యారోపణేన చ ఘ్నంతి హింసంతీత్యాత్మహనః అవిద్వాంస స్తే జనాః తాన్ లోకాన్ అభిగచ్ఛంతి ప్రాప్నువంతి- క్రమాణానుసారేణ చేద్యదిఇహ మనుష్యజన్మని పురుషః న వేదీత్ - తర్హి మహతీ వినష్టిః వినాశః జన్మమరణ పరంపరా౽విచ్ఛేదలక్షణాన-సార గతిః- ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః పూర్వశ్లోకోక్తోభయవిధజనహీనాన్నిందంతి॥ దృతయ ఇతి అసుతృపః నరాః యది తే అనువిధాః అనువిదధతీత్యనువిధాః అనువర్తినః భక్తా ఇతి యావత్ తర్హి శ్వసంతి జీవంతి న ఫలజీవనా భవంతి ఇతర థా దృతయ ఇవ భస్త్రా ఇవ వృథా శ్వాసా భవంతీత్యర్థః - నన్వభక్తానామపి కామాదిఫలమస్త్యేవ నః కార్యకారణానుగ్రాహకత్వేన జీవనహేతోస్త్వత్తో భజనే కృతఘ్నానాం తదపి న సిధ్యేదిత్యాశయే నాహ- మహదహమాదయ ఇతి - మహాన హంకారశ్చ ఆది శ్యేషాం తే యదనుగ్రహాతః యస్య తవ అనుగ్రహాతః అనుప్రవేశేన లబ్ధసామర్థ్యాః సంతః అండం దేహం సమష్టివ్యష్టి రూపం సృష్టవంతః - తత్రచ పంచాపి కోశానన్న మయ ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయానావిశ్య తత్తదాకారస్సన్ యః చేతయతే సత్వం తదాహ- పురుషవిధ ఇతి పురుషస్యాన్నమయాదేర్విధేవ విధా ఆకారో యస్య సః - తథా - న సుచిదేకరసస్య కథం తు తత్తదాకార అతఆహ - అన్వయోత్రేతి - అత్ర ఏష్వన్నమయాదిషు - అన్వేతీత్యన్వయః అనుగతః తదాకారతేతి- ఏవం తర్హి - సత్యత్వమనంగత్వంచ కథం తత్రాహ- చరమోన్నమయాదిషు య ఇతి అన్నమయాదిషూపదిశ్యమానేషు యశ్చరమః బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి పుచ్ఛత్వేనోక్తః సత్యమితి సంబంధః నను తథాప్యన్నమయాదిష్వన్వితత్వే అసంగత్వవ్యాహతిరేవ స్యాత్ తత్రాహ- సదసతః పరం త్వమథ య దేష్వవశేషమృతమితి- సదసతః స్థూలసూక్ష్మాత్ అన్నమయాదేః పరం వ్యతిరిక్తం తత్సాక్షీభూతం అవశేషం అవశిష్యత ఇత్యవశేషమబాధ్యం- అథ అత ఏవ ఋతం సత్యం తత్త్వం- తర్హి కిమర్థం తేష్వన్వయ ఉక్తః శాఖాం చంద్రనచ్ఛుద్ధస్వరూపలక్షణార్థం- తథాహి॥ శ్రు॥ సవా ఏష పురుషోన్నరసమయః తస్యేదమేవ శిర ఇత్యాదినా స్థూలసూక్ష్మక్రమేణ పంచకోశానుపదిశ్య॥ శ్రు ॥ తస్య పురు

దహమాద యోండమసృజన్ యదనుగ్రహాతః। పురుషవిధోన్వయోత్ర చరమోన్న మయాదిషు యస్సద

షవిధతాం అన్వయం పురుషవిధ ఇతి పునః పునస్తత్తదన్వితత్వేనా వేద్య॥ శ్రు॥ బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి- సర్వసాక్షిణః శుద్ధసత్త్వరూపనిరూపణమిత్యనవద్యం॥ శ్లో॥ నరవపుః ప్రతిపద్యయదిత్వయి శ్రవణవర్ణనసంస్మరణాదిభిః। నరహరే న భజంతి నృణామిదం దృతివదుచ్ఛ్వసితం విఫలం తతః చం॥ అథ భగవద్భజనవిముఖానాం జన్మ వైయర్థ్యమాహుః దృతయ ఇతి॥ తే తవ- అనువిధాః అనువిధాయినః త్వద్దాశ్రయణయోగ్యజన్మభాజోపీత్యర్థః అసుతృపః స్వం విహాయ కేవలం యది ప్రాణేంద్రియతర్పణపరాః శబ్దాదివిషయచపలా శ్చేత్తేదృతయ ఇవ ఉచ్ఛ్వసంతి దృతయశ్చర్మభస్త్రికాః తా యథా వాయుపూరితా ఉచ్ఛ్వసంతి తద్వత్కృతోచ్ఛ్వసా ఇత్యర్థః అనేన అతఋషయోదధురిత్యాద్యయోజనాయాం కథమయథా భవంతీత్యాది సూచిత మస్య విషయధ్యానాది మోఘత్వం స్పష్టీకృతమనుసతిమరణకారణత్వే తత్సమనియతమముముక్షాపాస్యత్వసిద్ధిః కారణత్వమేవత్వయ్యనుపపన్నం అచేతనస్య ప్రధానస్యైవ మహదహంకారాద్యనేక రూపేణ పరిణామస్వభావస్య కారణత్వాత్ - తథాహి చేతనభోగ్యభూతస్య సత్త్వాదిమయస్య వివిధ దాదినామరూపవికారావస్థితస్య జగద్రూపస్యవస్తునః కారణభూతం వస్తుతత్స్వభావమేవేతి యుక్తం గుణసామ్యావస్థం ప్రధానమివ కారణమితి అత ఏవ కార్యకారణయోరసస్యాత్వోపపాదకమృదాదిదృష్టాంతోపపత్తిరితీక్షత్యధికరణపూర్వపక్షానుసారిణీమాశంకామభిప్రేత్యపరిహారమాహుః మహదిత్యాదినా-యదనుగ్రహాత ఇత్యంతేన యస్య తవానుగ్రహాతః॥ శ్రు॥ తదైక్షత బహుస్యామితీక్షాత్మ సంకల్పాత్ సత్తాకాః యేనానుప్రవిష్టాశ్చ మహదహంకారాదయః అండమసృజన్ - అచేతనస్యేక్షాత్మకానుగ్రహాసంభవాత్ న తస్య కారణత్వమితి భావః నచవృష్టిప్రతీక్షాశ్శాలయ ఇతివద్గౌణానుగ్రహసంభవః॥ శ్రు ॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మేతి కారణస్యాత్మత్వశ్రవణాత్ స్యాదేతత్ మాభూత్ప్రధానం కారణం జీవస్తు భవితుమర్హతీతి తస్యేక్షా సంకల్పాపరపర్యాయానుగ్రహాసంభవాత్ - తథాహి ॥ శ్రు ॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాత్మశబ్దేన కారణత్వం ప్రక్రమ్యతస్యాత్మశబ్దవాచ్యస్య జీవాతిరిక్తత్వశంకావ్యుదాసాయ ప్రతిపర్యాయం ॥ శ్రు ॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా ఇతి శరీరసంబంధమభిధాయ ఆనందమయశబ్దేన స్వార్థకమయడం తేన తస్యానందరూపతాం చాభిధా

య సోఽకామయతేతి తస్యేక్షాపూర్వక సృష్టిరామ్నాయత ఇత్యానన్దమయాధికరణపూర్వపక్షానుసారిణీమాశంకామభిప్రేత్య పరిజహ్రుః - పురుషవిధ ఇత్యాదినా ఆనందవల్ల్యామన్నమయ ప్రాణమయమనోమయ విజ్ఞానమయానందమయాదిషు యశ్చరమ ఆనందమయపురుషవిధః॥ శ్రు॥ సవాఏష పురుషవిధ ఏవేత్యాదినా పురుషాకారత్వేన నిరూపితః అన్వయః॥ శ్రు॥ తస్య ప్రియమేవ శిరః- మోదో దక్షిణః పక్షః-ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః ఆనంద ఆత్మా బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యుక్తశిరః పక్ష పుచ్ఛాదిరూప పురుషప్రకారాన్వయవాన్ సత్యమేవ-సతు ప్రత్యగాత్మైవ స్యాత్ - కుత ఇత్యతో విశింష. తి యత్సద్విషయనసచ్చిదచిదాత్మప్రపంచాకారం యదిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ -తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవదితి - స్వసృష్ట చిదచిదనుప్రవేశేన తదుభయాత్మకజగద్రూపేణ భవనస్య చిదచిద్వాచిశబ్దాభిధేయత్వస్య చ శ్రూయమాణస్య బద్ధముక్తోభయావస్థజీవా సంభావితస్య త్వయ్యేవ సంభవాదితి భావః- కించ యదతః-చిదచిదాత్మకప్రపంచాత్పరం విలక్షణం నిరుక్తానిరుక్తనిలయనానిలయనవిజ్ఞానావిజ్ఞానసత్యానృతశబ్దైః ప్రకృతిపురుషౌ నిర్దిశ్య తదంతరాత్మతయా తదనుప్రవేష్టృతయా శ్రూయమాణం యజ్జీవాతిరిక్తం సత్యమేవ అథయస్త్వన్నమయాదిషు చతుర్షు సంస్పృష్టేష్వప్యవశేషమవస్థితమానందమయరూపం ఋతం నిర్వికారం-తత్త్వమేవ ఏవముక్తధర్మ సమానాధికరణతయా శ్రూయమాణమితి కృత్స్నాత్మకానుగృహీతృత్వం జీవాసంభావితం త్వయ్యేవోపపన్నమితి సముదాయాభిప్రాయః శరీరాత్మత్వం సర్వశరీరకత్వయ్యేవోపపన్నమితి భావః అత్ర కేచిత్ - ఆనందమయాదిష్వపదిశ్య మానేషు యశ్చరమో బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి పుచ్ఛత్వేనోక్తః సత్యమితి సంబంధమాహుః తథాహి॥ శ్లో॥ తస్యేదం బ్రహ్మపుచ్ఛం స్యాత్స ప్రతిష్ఠా హి హేతురిత్యతః। వ్యతిరేకశ్రుతేర్బ్రహ్మవిషయత్వప్రతీతితః॥ శ్లోకస్యవక్ష్యమాణస్య బ్రహ్మప్రాధాన్యనిశ్చయాత్ । ప్రియమోదాదిరూపేణ విదితస్యాఙ్గవైస్సమైః॥ ఇహానందమయస్యాస్యాశంకాయాశ్చాత్రవంగతేః। పదపద్భావయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చ నిరంశినః॥ అంశిత్వానంగతేర్నిర్వికారస్య మయటాప్తేః।వికారిత్వావబోధనాచ్చ మయటః ప్రాచుర్యార్థాసంగతేః॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేతి చ తదంతరమ్। ఆత్మాంతరస్యేత్యానమానమానందమయవస్తునః॥ బ్రహ్మత్వం నావగమయేదిత్యతః పునరస్యహి। పరేతస్మిన్నిత్యశుద్ధేశోధ్యత్వానుపపత్తితః॥ నానందమయశబ్దేన వాచ్యం బ్రహ్మేతి నిశ్చితమ్।పుచ్ఛత్వేనైవ యుక్తం ప్రరూపిత తుపదిష్యాత ఇతి॥ తత్తుచ్ఛం॥ శ్లో॥ కృత్స్న ప్ర

సదతః పరం త్వమథ యో దేష్వవశేషమమృతమ్॥ ౧౭॥ ఉదరముపాసతే య ఋషివర్త్మసు కూర్పదృశః పరి

శరణేష్వాత్రపూర్వమన్నమయాదిషు । స్వస్మాదనతిరిక్తస్యావయవేష్వనిరూపణాత్ ॥ శిరః పక్షాదిరూపేణ పురుషత్వస్యానిశ్చితమ్। ప్రియమోదాదిభిస్స్వస్మాద్భిన్నైర్నిరూపితః॥ నవిద్యతే బ్రహ్మణో త్రహ్యానందమయశబ్దితః। తత్తదంతరభూతస్య వస్తునో బోధకస్య వై ॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేత్యాత్మపదస్య హి। వ్యాఖ్యానం పదమేపర్యవసన్నాకీర్తనాత్పునః॥ అన్యస్య బ్రహ్మపర్యాయ హ్యానందమయవస్తునః॥ అన్నాదిమయపర్యాయే హ్యుక్తానాం శ్లోకరూపిణామ్ ॥ వాక్యానాం పక్షపుచ్ఛాదిమదర్థపరతః పునః। పుచ్ఛమాత్రపరస్యాస్య శ్లోకస్యాప్యసంగతేః॥ అనంతరే సోఽకామయ తేతి వాక్యశ్రుతేనసః। ఇశబ్దేన పుంవస్తుబోధకేనతథా పునః॥ ప్రధానప్రకృతార్థస్య పరామర్శనసాధునా। అనంతరస్యానందమయస్యాత్రాభిబోధనసంగతేః॥ బ్రహ్మశబ్దోఽప్యనర్థానేన తదుపస్థాపనక్షమతేః॥ బ్రహ్మణ్యానందశబ్దస్యాదానందో బ్రహ్మ ఇత్యతః॥ శ్రుతేస్సంప్రతిపన్నత్వాదానందస్థాపనేక్షణాత్ । ఆనందమయమాత్మానముపసంక్రామ్య వాక్యతః॥ ఆనందానందమయయోరైకార్థ్యస్య ప్రతీతితః॥ ఆనందమయశబ్దేన పరబ్రహ్మావబోధనాత్ ॥ ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాదితి పర్యాయతుల్యతః। ఆనందమయతుల్యార్థాచ్ఛబ్దాదానందతః పరమ్॥ ప్రతీతార్థశ్రుతేః పశ్చాదుపపత్తేరభావతః నపుచ్ఛమేవ బ్రహ్మేతి కింతు పుచ్ఛీతి విద్యతే॥ స్వాభిన్నపక్షపుచ్ఛాదిపరప్రకరణస్య వై। అసుగుణ్యావస్థాచని దేశస్య తథా పునః॥ అంశాంశిత్వేనోపపత్తేర్వ్యతిరేకస్య నిశ్చయాత్ । ఆత్మా బ్రహ్మానందమయశబ్దైరేకార్థబోధనాత్ ॥ తేషామన్యతమే నాపి శ్లోకస్య హ్యుపపత్తితః। ఆనందస్యాపరిచ్ఛిత్తేః పుచ్ఛబ్రహ్మపరస్య హి। ఆనందమయవాచ్యస్య ప్రసిద్ధేరప్యభావతః సదసద్భావయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చ తథా పునః॥ శంకాయాస్సంభవాదస్య రూపణస్యోపపత్తితః । అంశాంశిభ్యాం తథానందమయశబ్దగతస్య వై। మయటస్స్వార్థికత్వేన ప్రాచుర్యార్థేఽపి వా పునః। ఉపపత్తేర్వికారార్థకత్వాభావాచ్చ బ్రహ్మణః। నిర్వికారత్వనిర్వాహాదనన్యాత్మత్వవాదినః। తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేత్యస్యావిరోధతః॥ తద్వస్త్వనుగుణత్వేన బోధనస్యావి

ధీః పునః। ప్రత్యగర్థస్య బోధ్యత్వం సంప్రాప్తేర్నిహ్నూతే స్తథా। ఆనందమయశబ్దవాచ్యస్య బ్రహ్మణ స్తథా। బోధ్యత్వ స్య ప్రాప్తత్వాచ సాధ్యస్య హ్యుపపత్తితః॥ కాలుష్యశాంతిరూపస్య నపుచ్ఛం బ్రహ్మవేదితం। అన్యథానందమయతస్సప చ్ఛబ్రహ్మతుసితమ్॥ ఇతిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదిదూషణోద్ధార ఇష్యతే॥ ౧౭॥ ఏవం తావత్సర్వాత్మకే పరమేశ్వరే సర్వశ్రుతిస మన్వయమేవ సద్భజనీయత్వముక్త్వా అభక్తనిందయాచతదేవదృఢీకృత్య ఇదానీముపవర్గాస్యమహిమ్నః ప్రథమంతా వదుపాధ్యాలంబనముపాసనం॥ శ్రు॥ ఉదరంబ్రహ్మేతి శార్కరాక్షా ఉపాసతే హృదయం బ్రహ్మేత్యారుణయోబ్ర హ్మనాడీ తత ఊర్ధ్వం త్వేవోదసర్పత్తచ్ఛిరోఽశ్రయతేత్యాద్యాః శ్రుతయోఽభిధతీత్యాహ॥ ఉదరమితి ఋషిసత్మసు ఋషీణాం సంప్రదాయమార్గేషు. యే కూర్పదృశః తే ఉదరాలంబనం మణిపూరకం సంబ్రహ్మ ఉపాసతే ధ్యాయంతి- శార్కరాక్షా ఇతి శ్రుతిపదస్యప్రతిపద. కూర్పదృశ ఇతి కూర్పం శర్కరా రాజః విస్ఫోరితేర్దృత్యు అక్షిషు యేషాం తేతథా రజః విహితదృష్టయః స్థూలదృష్టయ ఇతియావత్ -ఉదరస్య హృదయాపేక్షయా స్థూలత్వాత్ -యద్వా కూర్పం సూక్ష్మంమా త్మకృశస్యార్థః తదా హృదయస్య సూక్ష్మమేవాలక్ష్యతేత్ప్రవేశాయ ప్రథమం ఉదరస్థముపాసత ఇతి భావః అరుణాయ స్తుసాక్షాత్ హృదయస్థం దహరం సూక్ష్మం అనాహతచక్రస్థమేవోపాసతే- హృదయవిశేషణం పరిసరపద్ధతిమితి పరితః స రంతి ప్రసర్పంతీతి పరిసరా నాడ్యః తాసాం పద్ధతిం మార్గం ప్రసరణస్థానమిత్యర్థః విశేషణస్య ఫలమాహ తత ఇతి తతో హృదయాత్ భో అనంత తవ ధామ ఉపలబ్ధస్థానం సుషుమ్నాఖ్యాం పరమం శ్రేష్ఠం జ్యోతిర్మయం శిరః మూర్ధానం ప్రతి ఉదగాత్ ఉదసర్పతే మూలాధారాదారభ్య హృదయమధ్యాత్ బ్రహ్మరంధ్రం ప్రతి ఉద్గత ఇత్యర్థః - కథంభూతధా మ-యత్ సమేత్య ప్రాప్య పునరిహ కృతాంతముఖే మృత్యుముఖే సంసారే న పతంతి తథాచ॥ శ్రు॥ శతంచైకాచ హృద యస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా। తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవంతీతి- అస్యాః శ్రుతేరర్థః శతం శతసంఖ్యాకాః ఏకాచ సుషుమ్నా నామ పురుషస్య హృదయాద్వినిస్సృతాః నాడ్యః సిరాః- తాసాం మధ్యే మూర్ధానం భిత్వా అభినిస్సృతా సుషుమ్నా నామ తయా అంతకాలే ఆత్మానం వశీకృత్య- యోజయేత్ త యా నాడ్యా ఊర్ధ్వముపరి-ఆయన్ గచ్ఛన్ ఆదిత్యద్వారేణ- అమృతత్వం ఏతి ప్రాప్నోతి విష్వఙ్ఙన్యా నానావిధగతయో

పరిపద్ధతిం హృదయముపాసత ఇతి పూర్వార్ధాభిప్రాయః॥ తత ఉదగాదనంత తవ ధామ శిరః పరమం పునరిహ యత్సమేత్య

నపతంతి కృతాంతముఖే ॥ ౧౮ ॥ స్వకృతవిచిత్రయోనిషు విశన్నివ హేతుతయా తరతమతశ్చకాస్స్యనలవ

త్స్వకృతానుకృతిః ఉత్క్రమణే నిమిత్తం భవంతి॥ శ్లో॥ ఉదరాదిషు యః పుంసాం చింతితో మునివర్త్మభిః। హంతి మృత్యుభయం దే వో హృద్గతంతముపాస్మహే॥ చ॥ అస్తు కారణత్వేన ఉపాస్యత్వం కే కే కుత్ర కుత్ర కథం కథముపాసతే - కీదృశం చ ఫలమిత్యపే క్షాయాముపాసన భేదాన్ అభిధాయ సర్వేషాముపాసనానాం మోక్షైక ఫలత్వమాహ॥ ఉదరమితి ॥ వర్త్మసు వేదాంతో క్తేషూపాసనామార్గేషు। యే కూర్పదృశః సూక్ష్మమతయః తత్ర కేచిదారుణయః అరుణవంశ్యాః హృదయం హృద్గతం దహరం దహరశబ్దవాచ్యం హృదయపుండరీకాంతర్గతాకాశరూపం త్వాముపాసతే - కేచిత్తు వైశ్వానరవిద్యానిష్ఠాః ఉదరం ఉదరస్థజాఠరాగ్నిశరీరకం త్వాముపాసతే కేచిత్తు-పరిసరపద్ధతిం పరితస్సరతి వ్యాప్నోతీతి తథా సుషుమ్నాఖ్యా నాడీ-సైవ పద్ధతిః మార్గః తత్రస్థం సుషుమ్నామార్గస్థం త్వాముపాసత ఇత్యర్థః- సుషుమ్నాయాః హృదయాదారభ్య శిరః పర్యంతవ్యాప్తేః తదభిప్రాయేణ పరిసరపద్ధతిమిత్యుక్తం-తదేవ స్పష్టయితుం పరిసరపద్ధతిం విశింషతి-తతః హృదయాదా రభ్యేత్యర్థః- హే అనంత యత్ తవ పరమం ధామ ఉపాసనస్థానం శిరో భ్రూమధ్యాంతపర్యంతం యదుదగాత్ ఊర్ధ్వమా క్రామతి॥ శ్రు॥ శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకేతి శ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః తవ ధామ శిరః పరమిత్యనేన శిరోపిత్వదుపాసనస్థానమిత్యుక్తం భవతి॥ శ్రు॥ ఏష దేవపథో బ్రహ్మపథ స్తేనోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వమేతి ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తంత ఇత్యాది శ్రుత్యర్థమభిప్రేత్య విశింషంతి యన్మధ్యనాడీవర్త్మ శిరోవా-సర్వే ఉపాసకాః సమేత్య ప్రాప్య - పునరిహ ప్రకృతిమండలే కృతాంతముఖే మృత్యుము ఖే సంసారే న పతంతి యదితి వర్త్మాభిప్రాయకో నపుంసకనిర్దేశః - ఏవముపాసనస్థానప్రసంగాత్పరమాత్మనో కుచి దేహ సంబంధ ఉక్తః॥ ౧౮॥ నను ఈశ్వరస్యాపి తర్హి జీవవత్ ఉదరహృదయాదిష బంధే తదనుప్రవిష్టస్య చ తాగతమ్యో సతి కేన వి శేషేణోపాస్యత్వమితి ఇమామాశంకాం పరిహరంత్యః॥ శ్రు॥ ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంత రాత్మా కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేత్యాద్యాస్సృతయః స్తువంతీత్యాహ స్వకృతేతి స్వ

యంకృతాసువిచిత్రాసుఉచ్చనీచమధ్యమాసుయోనిషుఅభివ్యక్తిస్థానేషుకార్యేషుదేహాదిషు - హేతుతయాఉపాదా
నతయా-ప్రాగేవవిద్యమానత్వేనముఖ్యప్రవేశాసంభవాత్ విశన్నివవర్తమానః - తరతమతఃన్యూనాధికభావేనచ
కాసిఅవభాససే స్వకృతాః యోనీరనుకరోతీతిస్వకృతానుకృతిః - అనలవత్ అగ్నిర్యథాస్వతస్తారతమ్యహీనోపికాష్ఠా
నుసారేణ న్యూనాధికఇవతథాప్రకాశతే యథోత్తమప్రకాశస్సవితాద్యుమండలమేకరూపేణ ప్రకాశేనాపూర
యన్నపివర్షాసునికృష్టప్రకాశ ఇవప్రతీయతేశరదిప్రకృష్టప్రకాశఇవతద్వత్ - అతఅతః వితథాసుమిథ్యాభూతాసు
అమూషుయోనిషు అవితథంసత్యం- యతఃసమంఅవిశేషంఅతఃసత్యంతవధామస్వరూపం విరజధియోనిర్మలమ
తయఃఅన్వయంతిజానంతిఅనుఇతిపృథక్పదంవా అత్రహేతుః - అభివిపన్యవ ఇతిఅభితోవిగతవ్యవహారాఃపనవ్యవహార
ఇత్యస్యరూపం - పన్యురితిఃహికాముష్మికకర్మఫలరహితాఇత్యర్థః - అవిశేషత్వా దేవఏకరసంసన్మాత్రంఅతస్త
దుపాధికృతతారతమ్యాభావాదప్రచ్యుతైశ్వర్యస్యోపాస్యత్వమితిభావః ॥ శ్లో॥స్వనిర్మితేషు కార్యేషు తారతమ్యవివ
ర్జితమ్ । సర్వానుస్యూతసన్మాత్రంభగవంతంభజామహే ॥ చం ॥ అథకార్యాంతఃప్రవిష్టస్యాపితస్యనిర్దోషతయా
పరమప్రాప్యత్వమాహుః ॥ స్వకృతేతి ॥ హేతుతయాసర్వోపాదానత్వేనస్వేసత్వయాకృతాః నిర్మితాఃవిచిత్రాః
యోనయోదేహాఃయేషాంతేషు - దేవమనుష్యాదివిచిత్రభవత్కృతశరీరకేషుజీవేష్విత్యర్థః విశఅంతరాత్మత
యాప్రవిశ - యద్వా దేవాదిశరీరేష్వేవోపాసకానుగ్రహేణోపాసనార్థంవిశ తిష్ఠ - ఇవశబ్దోనతిరిక్తార్థ
కః-విశన్నేవేత్యర్థఃతరతమతఃజ్ఞానాల్పత్వమహత్త్వాది భావేనస్వకృతాయోనిరనుకరోతీతితథా - హృదయాదికా
ర్యపరమాణుత్వత్రివినాశాద్యనుకారీచకాసీత్యర్థః - అనలవత్ యథాఅగ్నిస్స్వతస్తారతమ్యహీనోపితృణకాష్ఠా
ద్యనుసారేణతథాప్రకాశతేతద్వత్ అథయద్యప్యేవమథాపీత్యర్థః - అమూషుయోనిషువితథాసుఅవిద్యమానాసూ
పసంహృతాస్విత్యర్థః- అవితథమనుపసంహృతం- కుతస్సమమేకరూపం- కార్యానుప్రవేశకృతకార్యగతదోషస్పర్శ
రహితం-తత్కుతః-ఏకరసమవిచ్ఛిన్నానందంతవధామస్వరూపం విరజధియోనిర్మలమతయః - అనుసయంత్యుపాస
స్వకృతానుకృతిః । అథవితథాస్వమూష్వవితథంతవధామసమంవిరజధియోన్వయంత్యభివిపన్యవఏకరసం॥
౨౦॥స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరంతరసంవరణంతవపురుషంవదంత్యఖిలశక్తిధృతోంశకృతమ్। ఇతినృగ
తే- అభియంతిప్రాప్నువంతిచేత్యర్థః - అన్వయంత్వభివిపన్యవఏకర సమితిపాఠాంతరం తదాఅభివిపన్యవః వివిధత్వ
ద్గుణవాదాత్మకస్తుతియుక్తాః అన్వయం అన్వితాగచ్ఛంతి - ప్రాప్నువంతీతియావత్ అత్ర॥శ్లో॥సర్వజ్ఞస్సర్వదృక్సర్వ
జ్ఞానశక్తిజలర్ధిమాన్।అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చస్వాధీనోనాదిమాన్వశీ॥క్లమతంద్రీభయక్రోధకామాదిభిరసంయుతః॥
నిరవద్యఃపరంప్రాప్తిర్నిరధిష్ఠోక్షరక్రమఇత్యాదిస్మృత్యర్థోనుసంధేయః॥౨౦॥అపిచకుతోనుఇయమాశంకాస్యాత్ భ
గవతోదేహాద్యుపాధికృతదోషప్రసంగఇతి యతఃఅవిద్యాకామకర్మభిః సంసరతోజీవస్యాపిభగవద్భావంలక్షణయా
బోధయంత్యస్తందోష నిషేధంతి॥శ్రు॥సయశ్చాయంపురుషే-యశ్చాసావాదిత్యే - సఏకః-తత్త్వమసీత్యాద్యాఃశ్రుతయ
యః నన్వక్రత్వర్థస్యాస్మనఃస్తుతిర్యమిశ్వరత్వేనక్రియతేనతుతస్యేశ్వరత్వంబోధ్యతేనైతద్యుజ్యతేయతస్తత్ర శ్రు॥
యస్యదేవేపరాభక్తిర్యథాదేవేతథాగురౌ । తస్యైతేకథితాహ్యర్థాఃప్రకాశంతేమహాత్మనఇత్యాద్యాఃశ్రుతయః-
కృతావతారస్యభగవతశ్చగణాం భోజసేవోపాయం వదంతీత్యాహ॥ స్వకృతేతి ॥ స్వకర్మోపార్జితేషుపురేషుదే
హేషుఅమీషు నరాదిషుభోక్తృత్వేనవర్తమానంపురుషం అఖిలశక్తిధృతః సర్వశక్త్యాశ్రియస్యపూర్ణస్యత
వాంశకృతంవదంతి - అంశఇవఅంశఃకృత ఇథకృతఃత్వదూపంవదంతీత్యర్థః - ననుకార్యకారణ సంవృతస్యకుతప
సంభూతత్వం తత్రాహ - అబహిరంతరసంవరణమితి - బహిఃకార్యం - అంతరంకారణం - వస్తుతస్తదావర
ణశూన్యంతయోః లింగస్థూలయోరసత్వాదిత్యర్థః - ఇతిఏవం - నృగతింనుఃజీవస్యగతిం తత్త్వంవివిచ్యవిశోధ్య
కవయః భజనంవినావిదంనప్రాప్యతఇతిజానంతః - నిగమావపనంనిగమోక్తకర్మణామావపనం-ఆసమంతాదుప్యం
తేస్మిన్నిత్యావపనంక్షేత్రం సర్వకర్మార్పణ విషయమిత్యర్థః - యత్రార్పితానికర్మాణి ముక్తిఫలంఫలంతితం
భవతఃఅంఘ్రింఅభవంభవనివర్తకం - విశ్వసితాఃకృతవిశ్వాసాః ఉపాసతేఅర్చనవందనాదిభిఃసేవంతే భువిత్రి
మర్త్యలోకే ఇదమేవోచ్ఛిపమితిదర్శయంతి। శ్లో॥ స్వదంశస్యమహేశానత్వన్నామ్నాకృతబంధనమ్ । త్వదంఘ్రిసేవా
మాదిశ-పరానందనివర్తనమ్॥ చం॥ పరమభజాతియోగసమన్ప్రసనుభానుభవంతపరముపాసతే అవితథంతవధామస

౨౮౨

మంపకరసమిత్యుదరాదిస్థానవిశేషాధిష్ఠానకథితస్యాత్మస్వరూపోపాసకానాంతత్ప్రాప్తిరుక్తా - అథదివ్యవిగ్రహోపాసకానామపితత్స్వరూపప్రాప్తిరూపంఫలమిత్యభిప్రేత్య తదుపాసకాశ్చ కేచిత్సంతీత్యాహుః ॥ స్వకృతపురేష్వితి ॥ ఆముష్మిదేవమనుష్యాదిషు స్వేనత్వయాకృతేషుపురేషు త్వన్నివాసభూతేషుదేహేషుసంతమితిశేషః - అఖిలశక్తిధృతః అఖిలాశ్శక్తీర్ధారయతీతితథా - తస్యతవాంశకృతం అంశేనసంకల్పాత్మకజ్ఞానేనకృతంకల్పితం ఉపాత్తమబహిరంతః అంతర్బహిర్దేశరహితం అంతర్బహిశ్చవ్యాప్తిశూన్యమిత్యర్థః - అనేనవిగ్రహస్యాపి పురాంతరవస్థానప్రయుక్తపరిచ్ఛిన్నత్వశంకావ్యావృత్తిః ఆనవరణంసంకోచహేతురహితం - పురుషంపురుషాకారంవిగ్రహంవదంతి - వేదాంతాఇతిశేషః ॥ శ్రు॥ అంగుష్ఠమాత్రోఽపివితుల్యరూపః అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోమధ్యఆత్మనితిష్ఠతి- అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మాసదాజనానాంహృదయే సన్నివిష్టఇత్యాద్యావేదాంతాః ప్రతిపాదయంతీత్యర్థః ఇత్థంభూతం తవ పురుషంతథాన్యగతింపరజన్మత్వదారాధనోపయుక్తమిదంనృజన్మేతిచవిచింత్య విచారపూర్వకంనిశ్చిత్య - విభూమకాః కేచిత్కవయోవివేకినః అనిశ్వసితాః ప్రాణాయామపరాజితః ప్రాణేంద్రియాఇత్యర్థః - తవాంఘ్రిముపాసతే - కథంభూతంనిగమావపనంనిగమానాం వేదానామావపనం క్షేత్రం ప్రతిపాదనవిషయమితియావత్ , యద్వా నిగమస్యజ్ఞానస్యావపనంఆసమంతాదుప్యతేనేనేత్యావపనంఉత్పాదకం ॥ శ్లో॥ తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం । దదామిబుద్ధియోగమితిభగవదుక్తేః - అభవంనభవస్సంసారోయస్మాత్సేవ్యమానాత్ తం - భవివిశ్వసితాఇతిపాఠాంతరేఽస్మిన్ తదామోక్షయిష్యతీతిదృఢవిశ్వాసయుక్తాః ఉపాసతఇత్యర్థః ॥ ౨౧॥ భక్తిరత్యంతసాధనమితివచనంఉచితమితిమన్వానోభక్తింగురూకరోతి ॥ దురధిగమేతి ॥ భోహేఈశ్వర - దుర్బోధంయదాత్మతత్త్వంతస్య నిగమాయజ్ఞాపనాయ, తవఆత్తతనోః అవిష్కృతమూర్తేః - చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః చరితమేవమహాన్ అమృతాబ్ధిః తస్మిన్

దురధిగమాత్మతత్త్వనిగమాయతవాత్తతనోశ్చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః । నపరిలషంతి కేచిదపవర్గమపీశ్వర తేచరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాః ॥ ౨౨॥ త్వదనుపథంకులాయమిదమాత్మసుహృత్ప్రియ

తింవివిచ్యకవయోనిగమావపనంభవతఉపాసతేంఘ్రిమభవంభువివిశ్వసితాః ॥ ౨౧॥

స్మిన్ పరివర్తః అవగాహః తేనపరిశ్రమణాః పరీతివర్జనార్థః శ్రమణంశ్రమః గతశ్రమాఇత్యర్థః అపవర్గమపి కేచిన్నపరిలషంతినేచ్ఛంతి కుతోఽన్యత్ - కేచిదితిపవంభూతాః భక్తిరసికాఃవిరళాఇతిదర్శయతి-స కేవలమన్యన్నేచ్ఛంతి. - కింతు తేనైవసుఖేనపూర్ణాస్సంతః పూర్వసిద్ధగృహాదిసుఖమపిఉపేక్షంతఇత్యాహ - తవచరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాఇతి- తవచరణసరోజేహంసాఇవరమమాణాః యేభక్తాస్తేషాంకులం తేనసంగః తేనవిసృష్టాః గృహాః యైస్తేతథా - అనేనశ్రవణకీర్తనేదర్శితే- శ్రుతిశ్చముక్తైరప్యాధిక్యంభక్తైర్దర్శయతి ॥ శ్రు॥ యంసర్వేదేవానమంతిముముక్షవోబ్రహ్మవాదినశ్చేతి వ్యాఖ్యాతంచసర్వజ్ఞైర్భాష్యకృద్భిః ముక్తాఅపిలీలయావిగ్రహంకృత్వాభజంత ఇతి ॥ శ్లో॥ త్వత్కథామృతపాథోధౌ విహరంతోమహాముదః । కుర్వంతికృతినః కేచిచ్చతుర్వర్గంతృణోపమం ॥ చం॥ కేచిదుభయవిధమప్యుపాసనం విహాయ కేవలం త్వద్గుణామృతపాన సుఖితానమోక్షమపి నేచ్ఛంతీత్యాహుః దురవగమేతి ॥ దురవగమందుఃఖేనాప్యవగంతుమశక్యం యదాత్మనస్తవతత్త్వంయాథాత్మ్యంతస్య నిగమాయ ప్రకాశనాయాత్తా ఉపాత్తాతనుః రామకృష్ణాదిరూపాయేనతస్యతవచరితమేవమహానమృతాబ్ధిస్తస్మిన్ పరివర్తేనవఅవగాహనేన పరిధిత్రవర్జనేపరివి... తాఃశ్రమాః ఆధ్యాత్మికాదితాపాః యేషాంతే - హేఈశ్వర - తేతవ చరణసరోజసంబంధినోహంసాః భాగవతాస్తత్కులసంగేనవిసృష్టాస్త్యక్తాః గృహాః గేహదేహాద్యనురాగాయైస్తే అపవర్గం మోక్షసుఖమపినపరిలషంతినకాంక్షంతే ॥ ౨౨॥ శ్రు॥ ఆరామమస్యపశ్యంతినతంపశ్యంతికశ్చన నతంవిదాథయఇదంజజానాన్యద్యుష్మాకమంతరంభవాతినీహారేణప్రావృతాజల్ప్యాచాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరంతీత్యాద్యాః శ్రుతయః అనుక్రోశంతో జగదాత్మనీశ్వరేరతిముపదిశంతీత్యాహ ॥ త్వదనుపథమితి ॥ త్వదనువర్తిత్వాత్ త్వత్సేవోపయికంఇదంకులాయంకాభవిలీయతఇతికులాయంశరీరః - ఆత్మవత్ సుహృత్వాత్ ప్రియవత్ ఆత్మాచ సుహృచ్చప్రియశ్చతద్వత్ - చరతిస్వాధీనతయావర్తతఇత్యర్థః - తథాపిత్వయిఉన్ముఖేహితేప్రియేఆత్మనిచఅప్యర్థాచకారః ఏవంభూతేసునేవ్యేపిత్వయిబత అహో ... ష్టంనరమరతినభజంతి అసదుపాసనయాదేహాద్యుపలాలనేనఆత్మహనః ప్రమాదినః - కుతః యదనుశయాః యస్యామశకముపాసనాయాంఅనుశయోవాసనాయేషాంతే కుశరీరభృతస్సంతః ఉరుభయే సంసారేభ్రమంతిపరివర్తంతే అతః ...

త్స్మహన ఇతిభావః॥ శ్లో॥ త్వయ్యాత్మని జగన్నాథే మన్మనో రమతామిహ। కదా మమేదృశం జన్మ మానుషం సంభవిష్యతి॥
చం ॥ స్మృగతి. విచింత్యేత్యనేన దేహస్య భగవత్సేవోపయుక్తత్వమభిప్రేతం తదేవస్పష్టయంత్యస్తథైవసతితస్య సాఫల్యా
మన్యథా తునసాఫల్యం ప్రత్యుతానర్థహేతుత్వం చేత్యాహుః త్వదనుపదమితికులాయం నీడతుల్యమిమం నృశరీరం త్వద
నుపదం త్వదనువర్తిత్వదారాధన ప్రవణం చేదిత్యర్థః-తర్హ్యర్త్మాదివచ్చరతి ఆత్మాదిభిస్తుల్యం స్యాదిత్యర్థః తథాప్యసద
వృపాసనయా శబ్దాదివిషయసేవయా హేతుభూతయా ఆత్మహనః ఆత్మఘాతినః విషయసేవాయాః అంతతః స్థావర
త్వాపాదకతయా ఆత్మనోఽత్రాసాయి పాదకత్వాత్తత్సేవాపరా ఆత్మఘాతిన ఏవేతిభావః త్వద్వ్యూహా సరమంతే
అహ్యానిరతిశయగుణనదికంశరీరం ప్రాప్యాపిత్వాం నభజంత ఇతిభావః కథంభూతే యథోత్సుకే యథావ స్థితోత్కా
లానందే అతఏవ ప్రియే అతఏవ చహితే ఉన్ముఖ ఇతిపాఠేఈషదానుకూల్యేనాప్యభిముఖీభవితుముద్యుక్త ఇత్యర్థః కుత
స్తాన్స్రితిఖిద్యతేత్యత ఆహుః యద్యస్మాదనుశయాః ప్రతిజన్మభుక్తానశేషోత్తరోత్తర దేహనిమిత్తకర్మాణ యుక్తాః కురుబ
హుభయం యస్మిన్ తస్మిన్ సంసారే భ్రమంతి - అతస్తేకుశరీరభృతః కుత్సిత దేహభాజః శోచ్యానవేతిభావః భుక్తావశి
ష్టం కర్మానుశయస్స ఏషామస్తీత్యర్థః-అర్శ్యాచ్॥ ౨౩॥ ఇదానీం॥ శ్రు॥ ఆత్మావారేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యోనిదిధ్యాసి
తవ్య ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః ధ్యానమంగత్వేనోపదిశంతీత్యాహ॥ నిభృతేతి ॥ మరుత్ప్రాణః మనశ్చ అక్షాణీంద్రియా
ణిచ నిభృతాని సంయమితాని యైః తేచదృఢం యోగం యుంజంతీతి దృఢయోగయుజస్తేతథాభూతాః మునయః హృది
యత్త్వముపాసతేతదేవారయోపిత వస్మరణాత్ యయుః ప్రాపుః స్త్రియోపికామతః ఉరగేంద్రభోగభుజదండ విష
క్తధియః అహీంద్రదేహసదృశయోర్భుజదండయోర్విషక్తాధీర్యాసాంతాః పరిచ్ఛిన్నదృష్టయః సమదృశః సమమచ్ఛి
న్నం త్వాం పశ్యంతోఽవయం శ్రుత్యభిమానిన్యో దేవతాఅపి తేసమాఏవకృపావిషయతయా అంఘ్రి సరోజసుధాః అంఘ్రి
సరోజసుధయంత్యః అయంభావః ఇత్థంభూతస్తవస్మరణానుభావః - యేయోగినస్త్వాం హృద్ధ్యానాదేవ ఉపాసతే
యాశ్చవయం త్వాం సమం పశ్యామః-యాశ్చస్త్రియః కామత పరిచ్ఛిన్నం ధ్యాయంతి యేచద్వేషేణ - తాన్ సర్వాన
వచ్చరతితథోన్ముఖేత్వయిహితే ప్రియ ఆత్మనిచ। నభజతరమత్యహ్యా అసదుపాసనయాత్మహనోయద
నుశయాభ్రమంత్యురుభయే కుశరీరభృతః॥ ౨౩ ॥ నిభృతమరున్మనోక్షదృఢయోగయుజో హృదియన్మున
యఉపాసతే తదరయోపియయుస్స్మరణాత్ । స్త్రియఉరగేంద్రభోగభుజదండవిషక్తధియోవయమపి
తేసమాస్సమదృశోంఘ్రిసరోజసుధాః॥ ౨౪॥ కఇహాను వేదబతావర జన్మలయోగ్రసరం యతఉదగాదృ
షిత్వామేవప్రాపయతీతి ॥ శ్లో ॥ చరణస్మరణం ప్రేమ్ణాతవదేవసుదుర్లభం । యథాకథంచిన్నృహరే మమభూయాద
హర్నిశమ్॥ చం॥ ఆస్తాంత్వయి నరమంత ఇతి అహోబత త్వయి ద్వేషాదికమపి నకుర్యుర్యతస్త్వయి విలక్షణవిషయేత
స్యాపిత్వత్ప్రాప్తిసాధనత్వాదితి సదృష్టాంతం సోదాహరణం సోపపాదనం చాహుః॥ నిభృతేతి॥ మరుతః ప్రాణాః మన
శ్చాక్షాణీంద్రియాణిచ నిభృతాని సంయమితాని యైస్తేచ- దృఢం అవిచాల్యం యోగముపాసనాత్మకం యుంజత ఇతితథా
తేమునయః హృదియత్త్వత్స్వరూపముపాసతేతదేవారయః శత్రవోపిస్మరణాద్ప్రీతి పూర్వక స్మరణాద్యయుః ప్రా
పుః తథా స్త్రియః గోప్యోపి ఉరగేంద్రస్యాహీంద్రస్య దేహసదృశయోర్భుజదండయోర్విశేషేణ సక్తాధీర్యాసాంతాః
తదేవయయురిత్యన్వయః విషయవిలక్షణత్వాదితిభావః కింబహునా వయం వేదాభిమానినో దేవా అపి అంఘ్రిసరోజ
మేవసుధాతద్వదోభ్యగ్యం యేషాం తే త్వచ్చరణసరోజ ప్రకాశకా వయమపీత్యర్థః యద్వా అంఘ్రిసరోజసుధయం
తిపిబంతీతి యావత్- ధ్యానఇతిధాతోః రూపమిదం త్వయి ప్రమాణతయా త్వదంతరంగభూతాస్త్వత్స్వరూపాదిప్ర
కాశకా వయమపీత్యర్థః తవసమాస్తుల్యాః మునిప్రభృతయ ఇవత్వామేవ విషయభూతం తాత్పర్యతోఽర్థాత్ఛ్వపాప్నుమ ఇ
త్యర్థః తత్రహేతుత్వేన విశింషంతి సమదృశ ఇతి॥ సమాగ్రృగ్యస్యానాకృతనిమ్నోన్నతస్యవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహా
రాయవ్యాజమాత్రావలంబినః సర్వానుజిఘృక్షోస్తవసక్వేపితుల్యకక్ష్యా ఇతిభావః॥ ౨౪॥ శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే
తే- అప్రాప్యమనసాసహ-కోఅద్ధావేదకఇహప్రవోచత్ - కుతఆజాతాకుతఇయంవిసృష్టిః - అర్వాగ్దేవా అస్యవిసర్జనా
యఅథాకోవేదయతఆబభూవ-అనేజదేకం మనసోజవీయోనైనద్దేవాఆప్నువన్పూర్వమర్షత్ -తద్ధావతోన్యానత్యేతి
తిష్ఠత్తస్మిన్నపోమాతరిశ్వా దధాతీత్యాద్యాః శ్రుతయః - భగవత్తత్త్వం దుర్జ్ఞేయం వదంత్యః భక్తిమేవోద్ధరకర్వంతీ
త్యాహ॥ కఇతిబతఅహో- హేభగవన్ - ఇహజగతి అగ్రసరం పూర్వమేవసిద్ధం త్వాం అవరజన్మలయః అర్వాచీనోత్పత్తి,

త్తినాశవాన్ కోఽనుపుమాన్ వేద జానాతి-ఈశ్వరస్యపూర్వసిద్ధావన్యస్యచార్వాచీనత్వే ప్రమాణం వదన్ జ్ఞానకారణా
భావమాహ-యతఉదగాదితి యతః త్వత్తః ఋషిః బ్రహ్మాఉత్పన్నః-యం బ్రహ్మాణమనుఉభయేఽధ్యాత్మికాధిదైవికా
దేవగణాఉత్పన్నాః-తతోఽప్యర్వాచీనాః సర్వే యదాతుభవాన్ సర్వమపకృష్యదపసంహృత్యశయీత-తర్హితదా - అ
నుశాయినాంజీవానాంజ్ఞానసాధనంనాస్తి-యతః తదానసత్ స్థూలంఆకాశాది - నచాసత్ సూక్ష్మంమహదాది- నచ
ఉభయంసదసద్భ్యామారబ్ధంశరీరం నచ కాలజవః తన్నిమిత్తభూతంకాలవైషమ్యం ఏవంసతితత్రతదానకిమపిఇంద్రియ
ప్రాణాద్యపి నచజ్ఞాపకంశాస్త్రమపి అయమభిప్రాయః అర్వాక్సృష్టిగతానాం దేహాద్యుపాధిమతాం నరాణాం శా
లవశేనచమలినసత్త్వానాంనతావద్భగవత్ జ్ఞానసామర్థ్యం తథాచ॥శ్రు॥నతంవిదాథయఇదంజజానాన్య ద్యుష్మాకమం
తరంభవాతీత్యాద్యాః యద్యపిత్వత్ప్రసాదసమయేనబహ్వంతరమస్తి తథాపిసాధనాభావాన్నభగవత్ జ్ఞానసామర్థ్యం.
అతస్త్వదేకశరణతయాశ్రవణకీర్తనాదిభక్తిరేవసుకరేతి॥శ్లో॥క్వాహంబుద్ధ్యాదిసంరుద్ధః క్వచభూమన్ మహస్తవ ।దీన
బంధోదయాసింధోభక్తింమేనృహరేదిశ॥ చం ॥ అంఘ్రిసరోజసుధాఇత్యనేన భగవత్స్వరూపస్వభావాదిప్రకాశన
వేదాఖ్యంశాస్త్రమేవేత్యభిప్రేతం-అతస్తేనవినాభగవతోదురవగమత్వంసహేతుకమాహ॥౨౪॥ఇహేతి ॥ అవరజన్మల
యః అర్వాక్ నోత్పత్తినాశవాన్ ఇహలోకేకోఽనుపుమాన్-అగ్రసరంసృష్టేః పూర్వభావినంసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే
నకారణతయావస్థితం త్వాం-వేదశాస్త్రేణవినానకోపివేదేత్యర్థః-బతేతివిస్మయే॥శ్రు॥యతోవాచోనివర్తంతఇత్యా
ద్యుక్తరీత్యావాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వభావంతం వేత్తుముద్యుక్తో విస్మయతే - సర్వేషామవరజన్మలయత్వముపపాదయం
తి యతస్త్వత్తః ఋషిర్బ్రహ్మా ఉదగాదుద్బభూవ-యమనుపశ్చాచ్చతుర్ముఖోత్పత్త్యనంతరమిత్యర్థః-ఉభయేనివృ
త్తినిష్ఠాస్సనకాదయః ప్రవృత్తినిష్ఠాః మరీచ్యాదయశ్చ దేవాః ఉదగుః మనుజాస్తేభ్యోఽర్వాచీనాఇతికిముకర్తవ్యమితిభా
వః-అగ్రేసరత్వముపసాదయంతి తర్హీతి యదాభగవాన్ శాస్త్రమపకృష్యస్వహృదయేనిధాయ శయీత శయిత
వాన్ తర్హిసృష్టేః పూర్వకాలేసత్కార్యావస్థంచిద్వస్తు అసత్కార్యావస్థంఅచిద్వస్తు- ఉభయంమిశ్రరూపం కార్యం
చకాలజవః కాలప్రవృత్తిః సర్గాదివిషయా నాసీత్ -కింబహునాతత్రతదానకిమప్యాసీదిత్యర్థః అత్ర॥ శ్రు॥ నాసదాసీన్నో

షిర్యమను దేవగణాఉభయే।తర్హినసన్నచాసదుభయంనచ కాలజవః కిమపినతత్రశాస్త్రమపకృష్యశ

యీతయదా॥౨౫॥జనిమసతస్సతోమృతిముతాత్మనియేచభిదాంవిపణమృతంస్మరంత్యుపదిశంతితఆరు

పచాసీత్ ఏకోహవైనారాయణఆసీత్ -నబ్రహ్మానేశానోనేమేద్యావాపృథివీత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః - అవరజ
న్మలయోరగ్రసరమితిచ హేతుగర్భః - యద్యప్యవరజన్మాపుత్రాదిః - అగ్రసరంపిత్రాదికం-అయమిత్థంభూతఇతిజానా
త్యేవ-తథాప్యత్రభగవతోవాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వే - అవరజన్మలయానాం తన్మాయామోహితత్వే
నతదనుగ్రాహ్యజ్ఞానత్వేనచతద్వేదనాక్షమత్వేచతాత్పర్యం - తర్హినసన్నచాసదితిసృష్టేః పూర్వం సచ్ఛబ్దవాచ్యకా
ర్యావస్థచిదచిన్నిషేధేననామరూపవిభాగానర్హకారణావస్థచిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణోఽగ్రసరత్వోక్త్యా సూక్ష్మచిద
చిద్విశిష్టబ్రహ్మైకస్యసత ఏవస్రష్టృత్వస్యస్థూలచిదచిద్విశిష్టతారూపకార్యావస్థాయోగిత్వాత్సత్కార్యవాదః ఫలితః॥౨౫॥
ఇతోఽపినజ్ఞానంసుశకంఉపదిశతామపిభ్రమబాహుళ్యాదిత్యాహ ॥ జనిమితి ॥ అసతః జగతః జనిముత్పత్తిం-యేవైశే
షికాదయోవదంతి సతఏవబ్రహ్మతత్త్వస్యోత్పత్తింవదంతి - యేచపాతంజలాదయః - సతఏవైకవింశతి ప్రకారస్య
దుఃఖస్యమృతింనాశంమోక్షంవదంతి - యేనైయాయికాః-ఉతఅపియేచసాంఖ్యాదయ ఆత్మనిభిదాంభేదం యేచమీ
మాంసకాః విపణంకర్మఫలవ్యవహారంఋతంసత్యంస్మరంతి - తేసర్వేఆరుపితైరారోపితైర్భ్రమైరేవోపదిశంతి నత
త్త్వదృష్ట్యా॥శ్రు॥అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్ - సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్ - బ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి సమానేవృక్షే
పురుషోనిమగ్నః-అనీశయాశోచతిముహ్యమానః-అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాస్స్వయంధీరాః పండితంమన్యమా
నాః-జంఘన్యమానాః పరియంతిమూఢా అంధేనైవనీయమానాయథాంధాః - ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ -ఏకధాబ
హుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్ ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్ - కించ -వస్తుతః పురుషస్యత్రిగుణమయత్వే సర్వమిదం సం
గచ్ఛేత నతుతదాస్తీత్యాహ-త్రిగుణమయః పుమానితిభిదాఽబోధకృతాత్త్వయీతిత్రిగుణమయః పుమానిత్యనేన సో
తునాయాభిదా-ఉపలక్షణమేతత్ యాభిదాధీస్సా - యస్మాత్ - త్వయివిషయేఽబోధకృతాత్త్వద్విషయాజ్ఞానవిజృం
భితా తర్హికిమజ్ఞానమస్తివస్తుతః పుంసినేత్యాహ తతః అబోధాత్ పరత్రపరస్మిన్ - అసంగేఽవబోధరసేజ్ఞానఘనే

స్యఃఅబోధోనభవేత్ నసంభవతీత్యర్థః॥శ్లో॥ మిథ్యాతర్కసుకర్కశేరితమహావాదాంధకారాంతరభ్రామ్యన్మందమ తేరమందమహిమంత్వద్జ్ఞానవత్మాస్ఫుటం। శ్రీమన్మాధవవామనత్రినయనశ్రీశంకరశ్రీపతే గోవిందేతిముదావదన్ యదుపతేముక్తః కదాస్యామహమ్॥ అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాఇతిశ్రుతేరర్థః స్వయంవయమేవ ధీరాఃపం డితాఃవిదితవేదితవ్యాశ్చేతి మన్యమానాఃఆత్మానంసంభావయంతః - తేచజఘన్యమానాఃప్రదర్శయమానసమార్గాః- యథాలోకేఅంధాశ్చక్షూరహితాఃగర్తకంటకాదౌపతంతితద్వత్॥చం॥అథతద్విరుద్ధమసత్కార్యవాదంవిరుద్ధవాద ప్రసంగాన్మతాంతరాణిచానూద్యదూషయతి॥ జనిమితి॥ అసతోద్రవ్యస్యజనిముత్పత్తింసత్తాయోగ మితియావత్- సతశ్చద్రవ్యస్యపశ్చాన్మృతింనాశంచయేతార్కికాఃస్మరంతీత్యసత్కార్యవాదోనూదితః - ఉతేతిపక్షాంతరే - ఆత్మ నిభిదాంస్థూలత్వకృశత్వమనుష్యత్వమృగత్వాదిరూపాంభిదాం - యేకేచిద్వదంతీతి చార్వాకమతానువాదః తేహిదే హమాత్మానంమన్యంతే - విపణం దేవమనుష్యయోరన్యోన్యోపకారభావజనితంవాణిజ్యఫలతుల్యం స్వర్గాదిఫలంబు తంసత్యం యేమీమాంసకాఃస్మరంతీతికర్మఫలనిత్యవాదానువాదః- నకేవలంస్మరంతి-కింతు-తేతార్కికాదయః-అరు షితైరారోపితైర్యుక్త్యాభాసైరుపదిశంతిచ-తమారుపితైరితిచపాఠే - తంస్వమతసిద్ధంయుక్త్యాభాసైరుప దిశంతిచేత్య ర్థఃతథాపుమాన్ త్రిగుణమయః సత్త్వాదిగుణత్రయప్రచురోజీవఏవనతదతిరిక్తఈశ్వరాఖ్య ఇతినిరీశ్వర సాంఖ్యమ తానువాదఃతత్రసాధారణందూషణమాహ-ఇతీత్యాదినా-ఇతిభిదాఇత్థంభూతోమతభేద ఇత్యర్థః-అవబోధకృతా అస్యతవాబోధకృతాయాథాత్మ్యజ్ఞానప్రయుక్తా చిదచిద్విశిష్టత్వద్రూపస్య సతఏవద్రవ్యస్య జగదాత్మకస్థూలావ స్థారూపకార్యతాయోగిత్వంపూర్వపూర్వసంస్థానత్యాగాత్మికాంమృతిమావృతివిధాదిభిఃకర్మఫలస్యస్వర్గాదేరమ్యాయమత ఏవఅనిత్యత్వం- బ్రహ్మజ్ఞానఫలస్యనిత్యత్వం జీవాసంభవితసార్వజ్ఞ సత్యసంకల్పత్వ కరణాధిపత్యస్వభావం పరమా త్మానం దేవమనుష్యాదిదేహవిలక్షణంప్రత్యగాత్మానంచాజానతామిత్థంమతభేదః ప్రవృత్తఇత్యర్థః - ననుబుద్ధిశబ్దా•

పితైః॥త్రిగుణమయఃపుమానితిభిదాయదబోధకృతాత్వయిసతఃపరత్రసభవేదవబోధరసే॥౨౬॥సదవ

తరాదిభేదాత్ కార్యకారణయోర్భేదః - అసదేవకార్యమపూర్వముత్పద్యతఇతియుక్తం- కించ- కారణమేవచేత్కా ర్యంకారకవ్యాపారవైయర్థ్యం సర్వస్యసర్వదాసత్వేన అనపేక్షత్వేకార్యస్యనిత్యానిత్య విభాగశ్చనస్యాత్ - నచై నపూర్వమనభివ్యక్తంకారకవ్యాపారేణాభివ్యజ్యతేఅతఃకారకవ్యాపారార్థవత్త్వంనిత్యానిత్యవిభాగశ్చోచ్యేత - త దసత్ - అభివ్యక్తేరభివ్యక్త్యంతరాపేక్షత్వేనవస్థానాత్ - అనపేక్షత్వేకార్యస్యనిత్యోపలబ్ధిప్రసంగాత్ - తదు త్పత్త్యభ్యుపగమే సత్కార్యహానప్రసంగాత్ - అథాసతఃకార్యస్యోత్పత్తిహేతుత్వేనైవకారక వ్యాపారార్థవ త్త్వమతశ్చసత్కార్యస్యహానిసిద్ధిః- నన్వసత్కార్యవాదినోపికారకవ్యాపారోనోపపద్యతే-ప్రాగుత్పత్తేః కార్యస్యాస త్త్వాత్ -కార్యస్యచతత్రకారకవ్యాపారేణభవితవ్యం - తతోన్యత్వావిశేషాత్తంతుగతకారక వ్యాపారేణపటోత్పత్తి రపిప్రసజ్యేత-నైవం-యత్కార్యోత్పాదనశక్తంయత్కారణంతద్గతకారకవ్యాపారేణ తత్కార్యోత్పత్తిసిద్ధేః - అ త్రోచ్యతే-నతఏవమృద్ధిరణ్యాదేర్ద్రవ్యస్యసంస్థానాంతరభాక్త్వమాత్రేణబుద్ధిశబ్దాంతరాద్యుపపత్తేః - నతావన్మా త్రేణాసత్కార్యవాదప్రసంగః - తత్తదవస్థస్యతస్యైవద్రవ్యస్యతేతేశబ్దాస్తాని తానిచకార్యాణీతి ద్రవ్యస్యతత్తదవ స్థతాయాః కారకవ్యాపారాయత్తత్వేన తస్యార్థవత్త్వోపపత్తిః అభివ్యక్త్యనుబంధినిబాధ్యాని తస్యానభ్యుపగ మాదేవపరిహృతాని ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేపిసత్కార్యవాదోనవిరుధ్యేత- సతఏవోత్పత్తేః - ననువిప్రతిషిద్ధమివమభి ధీయతేపూర్వమేవసత్ తదుత్పద్యతేచేతీతిచేత్ - నద్రవ్యస్యోత్తరోత్తరసంస్థానయోగోహిపూర్వపూర్వసంస్థానసం స్థితస్యవినాశఃస్వావస్థితస్యోత్పత్తిః - అతస్సర్వావస్థస్యద్రవ్యసత్త్వాన్న సత్కార్యవాదోనవిరుధ్యతే - సంస్థా నస్యాసతఉత్పత్తావసత్కార్యవాదప్రసంగఇతిచేత్ - అసత్కార్యవాదినోప్యుత్పత్తేరసుత్పత్తిమత్త్వే సత్కార్యవా దప్రసంగః - ఉత్పత్తిమత్త్వేచఅవస్థాఅస్మాకంత్వవస్థాముత్పత్తిస్థానీయానాంపృథక్ప్రతిపత్తి కార్యయోగానర్హా త్వాదవస్థానతఏవోత్పత్త్యాదికంసర్వంనిరవద్యమితిమమాయం దేహాశ్చిరసిమేదుఃఖంపాదేమేవేదనేత్య నరోత్తమేనదే హాత్మనోర్వ్యతిరేకప్రతీతేః॥ శు॥ నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామిత్యాదిశాస్త్రాచ్చతదవగతేః - పుమాన్న దేవాది త్యాదినాదేవత్వాదిప్రతిభాసాత్మనాభిమానాయోజ్ఞానమూలః శ్రుతస్యశేషకర్మాదిలోకాఃక్షీయతే - ఏవమే

పాత్రపుణ్యచితో లోకః క్షీయతే నా స్త్యకృతః కృతేనేత్యాది శ్రుతేః – దాక్షాయణయజ్ఞేనవృత్తికామోఽయజేతేత్యాదివృ
త్తివిధానాచ్చ – కర్మఫలానిత్యత్వావగతేస్తన్నిత్యత్వవాదోఽజ్ఞానమూలః ॥ శ్రు ॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ – సత్యకామస్సత్య
సంకల్పః – పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ – కరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితాన చాధిపః
ఇత్యాదీనిబహూని ప్రమాణాని ఈశ్వరేవగంతవ్యాని – ఇత్థమేషాం వాదానామజ్ఞానమూలత్వముక్తం – అథభగవజ్జ్ఞానవతాం
తాదృశభ్రమాభావమాహుః తతః పూర్వప్రస్తుతసదసచ్ఛబ్దవాచ్యప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరత్ర పరస్మిన్ విలక్షణ ఇతి
యావత్ – అవబోధరసే జ్ఞానస్వరూపే త్వయి యథావద్విజ్ఞాతే సతీతి శేషః స అవబోధః తన్మూలో వాద భేదశ్చనాస్తీత్యర్థః
కిమవబోధనిదానమిత్యపేక్షాయాం మనోదోషవపేతి కింతన్నివృత్తినిదానమిత్యపేక్షాయాం భగవదుపాసనాత్మకయోగ
ఏవేతి విశుద్ధాంతఃకరణాస్తు సర్వమిదం జగత్ భగవదాత్మకతయా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట భగవత్కార్యతయా చ తదన్యదే
వ పశ్యంతీతి వదంతి ॥ ౨౯ ॥ ననుయద్యసన్నోత్పద్యతే – యది చ త్రిగుణమయః పురుషోనసంభవతి తర్హి సంప్రపంచజాతంపు
రుషశ్చపృథక్ నాస్తీత్యుక్తం స్యాత్ కథం తర్హి తయోః సత్త్వేన ప్రతీతిరత ఆహ ॥ సదితి ॥ మనః మనోమాత్రవిలసితం – ఇదం
త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం ప్రపంచజాతం అసదేవ సదివవిభాతి కథమితిచేత్తత్రాహ – త్వయ్యధిష్ఠానే అధిష్ఠానసత్తయాస
ద్వత్ – ప్రతీయత ఇత్యర్థః స కేవలమిదం వికారాస్పదం కింతు ఆమనుజాన్మనుజః పురుషః అభివిధావాకారః – పురుషమభి
వ్యాప్యేతి పురుషస్యాపి పృథక్ సత్త్వ ప్రతీతిః మనోమాత్రవిలసితేత్యర్థః – తథా చ ॥ శ్రు ॥ అసతోఽధిమనోఽసృజ్యత – మనః
ప్రజాపతిమసృజత ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత – తద్వా ఇదం మనస్యేవ పరమం ప్రతిష్ఠితం – యదిదం కిం చేతి – వన్యాత్మవి
దామపి విశ్వం న చేవష్స్ఫురతి – అతః కథమసత్త్వస్యదత ఆహ – సదభిమృశంతీతి – ఆత్మవిదస్త్వశేషమిదం భోక్తృభోగ్యా
త్మకం విశ్వమాత్మతయైవ సదభిమృశంతి సదితి జానంతి – ఆత్మకార్యత్వాన్న పృథగిత్యర్థః – తథాహి – యదుపాదానకం హియ
త్కార్యం భవతి తత్తేనైవ రూపేణ ప్రతీయతే ఉపాదీయతే చేతి లోకాచారేణ దర్శయతి సహివికృతిమితి – కనకస్య వికృతిం
కుండలాదికం కనకార్థినోనత్యజంతి హి – అత్ర హేతుః తదాత్మతయా కనకరూపత్వేనేత్యర్థః – అతః స్వకృత మిదం విశ్వ
మనస్త్రివృత్త్వయి విభాత్యసదామనుజాత్సదభిమృశంత్యశేషమిదమాత్మతయాత్మవిదః । నహివికృతిం త్య
జంతి కనకస్యతదాత్మతయా స్వకృతమనుప్రవిష్టమిదమాత్మతయావసితమ్ ॥ ౨౭ ॥ తవపరియేచరంత్యఖిల
మనుప్రవిష్టం చ పురుషరూపమాత్మతయైవ అవతితం నిశ్చితం ॥ శ్లో ॥ యత్సత్తయాసదాభాతి జగదేతదసత్స్వతః । సదాభా
సమసత్యస్మిన్ భగవంతం భజామతమ్ ॥ చం ॥ సత్కారణవాదరూపదూషణపరిహారపూర్వకమసత్కారణవాదా
సాధారణానుపపత్తిమాహుః ॥ సదివేతి ॥ ఆమనుజపర్యంతాత్ మనుష్యపర్యంతానాం దేహానామిత్యర్థః – త్రివృ
త్కారణాత్మక మనస్సదివసత్త్వమర్థక్రియాకారిత్వం కార్యకమివ ప్రతీయమానమపి త్వయ్యసద్భాతి కార్యకరణభ
వతి – చిదచిదాత్మకజగద్విశిష్టం తదాత్మానం త్వాం న ప్రకాశయతీత్యర్థః – ఆత్మానం త్వాం విదంత్యుపాసత ఇత్యాత్మవిదః –
త్వదుపాసనాత్మకయోగపరిశుద్ధాంతఃకరణాస్తు అశేషం కృత్స్నమిదం జగత్ ఆత్మతయా ఆత్మశబ్దః పరమాత్మపరః – అజ
యాత్మనా చ చరత ఇత్యుక్తప్రకారేణ సదభిమృశంతి సచ్ఛబ్దవాచ్యసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టకారణం బ్రహ్మైవ కార్యజగద్రూ
పేణావసితమతస్తతోఽనన్యదిత్యేన ముపాస్యపరబ్రహ్మవిశేషణతయా ఉపాస్యకోట్యంతర్గతత్వాజ్జగదుపాదేయమేన
పశ్యంతీత్యర్థః బ్రహ్మాత్మకత్వేన జగతో హేయత్వాభావే దృష్టాంతమాహుః నహీతి కనకస్యవికృతిం వికారం కటకమ
కుటాదికం నహిత్యజంతి – తదాత్మతయా ప్రకృతిభూత కనకానన్యతయోపాదదత ఏవేతి శేషః – కార్యావస్థాయామపిక
నకావ్యతిరేకాదితి భావః యది కార్యం కారణాదన్యత్తదా కనకస్య వికృతిస్త్యజేయురిత్యసత్కార్యవాదే నుపపత్తిరభిన
హితా ఏవం జగదుపాదేయమేవేత్యాహుః స్వకృతమితి స్వరూపపరిణామశంకావ్యావృత్త్యర్థమనుప్రవేశోక్తిః అ
నేన స్వపక్షే దూషణోద్ధారః స్వశబ్దః పరమాత్మపరః స్వకృతం జగత్తేన పరమాత్మనానుప్రవిష్టం వ్యాప్తం ॥ శ్రు ॥ తత్సృ
ష్ట్వా తదేవాను ప్రావిశదితి శ్రుతిః – అత ఇదం జగదాత్మతయా అవసితముపాస్యపరమాత్మశబ్దవాచ్య వస్త్వంతర్గతత
యా సుఖరూప నిశ్చితమిత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ తదాత్మానగ్ స్వయమకురుత యద్వైతత్సుకృతం – రసో వైసః ఇతి శ్రుతేః యద్వా
ఆత్మతయాంతః ప్రవిశ్య ధారకత్వేన ఆత్మశబ్దార్థః – తేన వ్యాప్తమవసితం – అనేనాకాశాదివన్న తూష్ణీం వ్యాప్తిః – కిం
తు – ధారకతయేత్యుక్తం అనేనేదం సదభిమృశంతీత్యుక్తం సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబంధనమితి ఫలితం ॥ ౨౮ ॥
సన్నః ॥ శ్రు ॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ నేహనానాస్తి కించన – మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతీత్యాది

శ్రుతిభిరేవ భూతస్య భగవతః ప్రతిపాదనాత్ తత్ జ్ఞానం సుకరమేవేతి కుతః భక్త్యా అత ఆహ ॥ త వేతి ॥ త వేతి కమఖిలనిష్ఠే త్వాం యే పరిచరంతి-షండసివ్యవహితాః స్తేతియచ్ఛబ్దేన వ్యవధానమకోపః- కేన రూపేణ అఖిలసత్త్వాని కేతతయా అఖిలాని సత్త్వాని నికేతః యస్య తథా తస్య భావ స్తత్తా తయా సర్వభూతావాసతయేత్యర్థః - ఉత అత ఏవ అవిగణయ్య అతిరస్కృత్య తత ఏవ నిఘ్నితే మృత్యోః శిరః మూర్ధాని సంపదా పాదేన ఆక్రమంతి ఆక్రామంతి- మృత్యోః మూర్ధ్ని పదం దధతి తే తరంతి ముచ్యంత ఇత్యర్థః యే పునః విముఖాః అభక్తాస్తే గిరా నా చాపశూనివ విబుధాన్ వినుపోపి పరివయసే బధ్నాసి కుతః త్వయి కృతసౌహృదాః త్వయి కృతం సౌహృదం ప్రేమ యైస్తే ఖలు నిశ్చితం పునంతి పవిత్రయంతి ఆత్మానం అన్యానపీతి శేషః నేతరే తథా చ ॥ శ్రు ॥ తస్య వా త్వంతిర్నామాని దామాని తస్యేదం వా చాంతం త్వా నామభిర్దామభిస్సర్వం సితమితి అయమభిప్రాయః- సత్యమేవం భూతమాత్మానం శ్రుతయః ప్రతిపాదయంతి - అత్ర చ యద్యపి వస్తునః అపరోక్షత్వాత్ అపరోక్షమేవ జ్ఞానముత్పద్యతే - తథాప్యసంభావనావిపరీతభావనాతిరస్కృతత్వాన్మలినచిత్తేషు పరోక్షమివ భవతీతి నాపరోక్షం సంసారభ్రమనివృత్తిసమర్థం- భగవత్పరిచర్యయా తు సమ్యగమలచిత్తానాం తత్ప్రసాదేన లబ్ధాపరోక్షజ్ఞానానామయత్నత ఏవ కరకలితామలకవత్ మోక్ష ఇతి తథా చ ॥ శ్రు ॥ దేహాంతే దేవః పరం బ్రహ్మ తారకం వ్యాచష్టే- యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః యస్య దేవే పరా భక్తిరిత్యాదయః ॥శ్లో॥ తపన్తు తాపైః ప్రపతన్తు పర్వతాత్ అటన్తు తీర్థాని పఠన్తు చాగమాన్ । యజన్తు యాగైర్వివదన్తు వాదైః హరిం వినా నైవ మృతిం తరన్తి । చ ॥ సర్వాత్మా వివస్వదభిమృశ తు తతః కిమత ఆహ ॥త వేతి॥ ఇత్థమిదం సకభిమృశంత ఏవ మృత్యుం తరంతీతి భావః - తదాహ అఖిలసత్త్వానాం సత్త్వేషాం జ రూపా నికేతతయా ఆధారకయా యే పరిచరంతి - అఖిలాంతరాత్మత్వేన త్వాం సేవ తే - ఉపాసత ఇతియావత్ - తదుత - తత ఏవ నిఘ్నితే మృత్యోః శిరో మూర్ధాని సమవిగణయ్య అనాదృత్య పదా ఆక్రమంతి మృత్యోర్మూర్ధ్ని పదం దధతః తరంతి ముచ్యంత ఇత్యర్థః ఇతి హీనత్వమనభిమృశతాం కా గతిరిత్యత ఆహ - పరివయస ఇతి అవిబు

త్త్వాని కేతతయా ఉత సనాక్రమంత్యవిగణయ్య శిరో నిఘ్నితేః । పరివయసే పశూనివ గిరా విబుధాన
పితాం స్త్వయి కృతసౌహృదాః ఖలు పునంతి న యే విముఖాః ॥ ౨౮ ॥ త్వమకరణస్వరాడఖిలకారకశక్తిధర
స్తవ బలిముద్వహంతి సమదంత్యజయానిమిషాః । వర్షభుజోఽఖిలక్షితిపతేరివ విశ్వసృజో విదధతి యత్ర యే

ధానితి చేదః-అవిదుషః సార్వాజ్ఞ్య బ్రహ్మోపాసనరహితాన్ గిరా శాస్త్రైకసమ్యగుపదేశేన పరివయసే అయపయేత్యాదిదండకపరితస్య వయః - విగతావిద్యస్య అయం తస్య వా ఇదం రూపం అస్య గత్యర్థకస్య జ్ఞానార్థకత్వాత్ బోధయసీత్యర్థః - యద్వా - పరివయసే గమయసి సన్మార్గం నయసీత్యర్థః పశూనివ యథా సామర్థ్యా పశూన్ నాసికాసూత్రాదిభిస్సమ్యక్ శిక్షయంతి- తద్వచ్ఛాస్త్రైః త్వామిత్థం భూతం జ్ఞాత్వా క్రమేణోపాసీనా ముచ్యంత ఇతి భావః - పరివయసే ఇతి మధ్యమపురుషేణ నిరతిశయకృపావత్త్వం సర్వానుజిఘృక్షుత్వం చ సూచితం - తర్హి శాస్త్రానధికారిణాం కా గతిరిత్యత ఆహ - తానితి - యే త్వయి న విముఖాః తే ముఖ్యరహితాః - అత ఏవ కృతం సౌహృదం యైస్తే త్వద్భక్తాస్తానజ్ఞాన శాస్త్రాధికారరహితానపి పునంతి ఖలు - భాగవతసేవయా తేపి ముచ్యంత ఇతి భావః - యేషాం సత్సేనాపి న రోచతే తేషాం మనోగతిరేవేతి తాత్పర్యం ॥ ౨౮ ॥ న సు యద్యఖిలసత్త్వానికేతత్వేన భగవతస్సేవ్యత్వముచ్యతే - తర్హి తత్కారణసంబంధాత్ - కర్తృత్వభోక్తృత్వే ప్రసజ్యేయాతాం న వస్తుతస్తథాత్వమితి చేత్తర్హి నానాముపిత తుల్యమితి - కేన విశేషేణ పునస్సేవ్యసేవకత్వమితీమామాశంకాం పరిహరంత్యః ॥ శ్రు ॥ న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ - అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుః స శృణోత్యకర్ణః - స వేత్తి వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా తమాహురగ్ర్యం పురుషం మహాంతమిత్యాద్యాః శ్రుతయః స్తువంతి త్వా హ ॥ త్వమితి ॥ త్వ సంబంధరహిత ఏవ అఖిలకారకశక్తిధరః అఖిలానాం ప్రాణినాం యాని కారకాణి ఇంద్రియాణి తేషాం శక్తిర్ధారకయతి - ప్రవర్తయతీతి తథా - కుతః స్వరాడ్యతః స్వేనైవ రాజసే దీవ్యసే - న హి స్వతస్సిద్ధజ్ఞానశక్తేరింద్రియాపేక్షేత్యర్థః - అత స్తవ బలిముద్వహంతి పూజాం కుర్వంతి అజయా అవిద్యయా సహితాః స్తయా ఆవృతా ఇత్యర్థః అనిమిషా దేవాః ఇంద్రాదయః తత్పూజ్యాః విశ్వసృజః బ్రహ్మాదయోపి యథా సర్వే క్షితిపా ఏవ కింకరాః స్వామినం సేవంతే తా అవిద్యాయుక్తా దేవాః యస్స్వామితి లోకోక్తిః - సమదంతి చ మనుష్యైర్దత్తం హవ్యకవ్యాదిలక్షణం బలిం భక్షయంతి చ - అత్ర దృష్టాంతః - వర్షభుజోఽఖిలక్షితిపతేరివేతి - ఖండావర్షభుజః ఖండమండలపతయః అఖిలక్షితిపతేర్మహారాజ

ఖండలేశ్వర్యస్యస్వప్రజానత్తబలిభుజః బలిముద్వహంతీతద్వదితి - కథంబలింవహంతీతదాహ - విదధతియత్రయేత్వధి కృతాభవతశ్చకితాఇతి-యతోభీతాస్సంతఃయస్మిన్కర్మణియేనియుక్తాస్సత్తత్కుర్వంతీతి- త్వదాజ్ఞాపరిపాలనమేవ బలివహనమిత్యర్థః-తథాచ ॥ శ్రు ॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతే-భీషోదేతిసూర్యః - భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి॥శ్లో॥అనింద్రియోపియోదేవస్సర్వకారకశక్తిధృత్ । సర్వజ్ఞస్సర్వకర్తాచ సర్వసేవ్యంనమామి తమ్ ॥ చం ॥ ననుసర్వకారణత్వాన్మనసస్త్వేనాభిమృశంతఏవయుక్తోన్యైశ్శిరఃపాతేనాక్రామంతీతిసత్యం -యదికారణత్వోపాస్యత్వనియతసార్వజ్ఞసర్వశక్త్వపరత్వాదిగుణపౌష్కల్యం స్యాదిత్యపేక్షాయాం తత్పౌష్కల్యమాహుః ॥ త్వమితి॥అరంశేఘుపీంసంకల్పమాత్రేణకరోతీత్యరకరస్సంకల్పమాత్రపరికల్పితవిశ్వః - జగత్సర్గాపాదకసంకల్పాత్మకజ్ఞానాశ్రయఇతియావత్ - అనేనసార్వజ్ఞంఫలితం ఆత్మకరణఇతిపాఠాంతరం తదాకరణాయత్తజ్ఞానరహితః ॥ శ్రు॥ షత్యస్త్యచ.ఘుఃస్వక్ప్రణోత్య కణోనతస్యకార్యం కరణంచవిద్యతఇతిశ్రుతేః కార్యంశరీరంకరణమింద్రియంచనవిద్యతేఅప్రాకృతశరీరేంద్రియయుతదాయత్తజ్ఞానరహితః నిత్యనిరుపాధికసార్వజ్ఞజ్ఞానాశ్రయఇతితదర్థః - సార్వజ్ఞస్యనిరుపాధికస్ఫురణాయస్వరాడితి- స్వరాట్ స్వతంత్రఃఅకర్మవశ్యః కర్మవశ్యానాంప్రేరకశ్చ- స్వాతంత్ర్యస్యసప్రతియోగికత్వాదఖిలకారకశక్తిధరఃనిమిత్తోపాదానాసంప్రదానాపాదానాధికరణాద్యాత్మకానికారకానితత్తచ్ఛక్తీశ్చ ధరతీతితథా - సకలకారకశక్తినిర్వాహకఇత్యర్థః - అథపరత్వమాహుః- తవేత్యాదినా-అజయాఅజాశబ్దాభిధాయ్యా ప్రకృత్యాసహితాఇతిశేషః - ప్రకృతిపరతంత్రాఅనిమిషాదేవా వాయుసూర్యాగ్నీంద్రాదయః విశ్వస్సృజఃప్రజాపతయశ్చ - యేయేయత్రయత్రవ్యాపారేఅధి కృతాస్తేపత్వేభవతశ్చకితాభీతా స్సంతఃతవబలింస్వస్వాధికారానువర్తనాత్మికాంపూజాముద్వహంతివిదధతి- నయదంతీత్యాయాదత్తాంశభోగాననుభవంతిచయథావర్మభుజోభారతాదివర్షభోక్తారః - అఖిలక్షితిపతేస్సార్వభౌమస్యబలింవిదధతి- తద్వత్ -అతః॥శ్రు॥భీషాస్మాద్వాతఃపవ

త్వకైకృతాభవతశ్చకితాః॥అ॥స్థిరచరజాతయస్స్యురజయోత్థనిమిత్తయుజోవిహరఉదీక్షయాయదివ

తే - భీషోదేతిసూర్యః- భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి- భయాదస్యాగ్నిస్తపతిభయాత్తపతిసూర్యః- భయాదింద్రశ్చవాయుశ్చమృత్యుర్ధావతిపంచమః । యదిదంకించజగత్సర్వంప్రాణఏజతినిస్సృతం । మహద్భయం వజ్రముద్యతం యఏతద్విదురమృతాస్తేభవంతీతిశ్రుత్యర్థోఽనుసంధేయః - పారిణశబ్దనిర్దిష్టే పరమాత్మనిస్థితానాంసర్వేషాంతతోనిస్సృతానాం తస్మాత్స జాతమహాభయనిమిత్తమేజనంకంపనమస్తి - తచ్ఛాసనాతివృత్తౌకింభవిష్యతీతిమహతోభయాద్వజ్రాదివోద్యతాత్ కృత్స్నంజగత్కంపతఇతితదర్థః-మహద్భయంవజ్రముద్యతమితిపంచమ్యర్థేపరిభాషా॥అ॥ తదేవ.కరణపరివర్తకమీశ్వరంకరణపరతంత్రానరాభజంతీత్యుక్తం- నకేవలమియదేవకారణంతత్రఉత్పన్నత్వేనాపితత్పరతంత్రిత్వాదితివదంతి ॥ శ్రు ॥ యథాగ్నేఃక్షుద్రావిస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంతి ఏవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వేప్రాణాస్సర్వేలోకాస్సర్వే దేవాస్సర్వాణిభూతాని సర్వఏతఆత్మానో వ్యుచ్చరంతీత్యాదిశ్రుతిరిత్యాహ॥స్థిరేతి॥ హేవిముక్తనిత్యముక్త - యదితవఅజయామాయయావిహారః విహారః క్రీడా తదాతదాస్థిరచరజాతయఃస్థిరాశ్చచరాశ్చజాతయఃజాత్యాలింగ్యతాదేహాయేషాం తేజీవాస్స్యుఃభవేయుః - కథంభూతస్యతతఃఅజాతఃపరస్యదూరేవర్తమానస్యఅంగస్యేత్యర్థః తదీక్షకఃవిహారఃఉదీక్షయాఈక్షణవశేన - ననుస్థావరాణాంజీవానాంకథంజన్మస్యాత్తత్రాహ-ఉత్థనిమిత్తయుజఇతి- ఈహాయేవఉత్థానిఉత్థితాని ఆవిర్భూతాని నిమిత్తానికర్మాణితద్యుక్తానిలింగశరీరాణివాతైర్యుజ్యంతఇతి తేతథా- ననుకింనిమిత్తోత్థానేనమదిచ్ఛయైవభవంతు నత్వేవం వైషమ్యాభావాత్ విషమసృష్టేరయోగాదిత్యాహ - నహి-పరమస్యేతిపరమస్యపరమకారుణికస్యవియతఇవఆకాశసదృశస్యసమస్యేత్యర్థః- కశ్చిదపరఃస్వీయఃపరఃఅస్వీయశ్చనభవేత్ నసంభవతీత్యర్థః॥ శ్రు॥అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్ - తతోవైసదజాయత - ఇత్యాదిశ్రుత్యాశూన్యపూర్వకత్వమివప్రతీయతేతదర్థంపునర్విశినష్టి. శూన్యతుల్యాతథతఃశూన్యసామ్యం భజతఃతవదర్శయితుంపునర్విశినష్టి - అపదస్యేతి ॥ నపద్యతఇత్యపదఃతస్యవాఙ్మనసయోగోచరస్యేత్యర్థః॥శ్లో॥ త్వదీక్షణవశక్షోభమాయాబోధితకర్మభిః।జాతాన్సంసరతః ఖిన్నాన్నృహరేపాహినఃపితః ॥ ఇత్థంకల్యాణగుణపౌష్కల్యముక్తం - తర్హికింహేయాఅపిగుణాస్సంతీత్యపేక్షాయాం తేనసంతీతివదంతః - నమగణనీయప్రకృతిసంబంధనివృత్తిరిత్యపేక్షాయాంహేయప్రత్యనీకభగవత్స్వరూపజ్ఞానాద్వేత్యాహుః॥ స్థిరేతి॥

స్థావరజంగమాస్సర్వేప్రాణినః అజయోత్థనిమిత్తయుజః ప్రకృతికార్యశరీరయుక్తాస్స్యుః - సర్వేషామజాసంబంధోవ ర్జనీయఇతిభావః - తత స్తత్ర కేషాంచిదేవంభూతానాంవిరహాయదికదాచిత్ప్రకృతిమోక్షస్సంభవతీతిచేత్పరస్య తవఉదీక్షయాకటాక్షాదేవమోక్షస్స్యాదిత్యర్థః - ఉపాయనివృత్తిస్తత్కటాక్షమూలైవేతిభావః - సర్వవర్జనీ యప్రకృతిసంబంధేషు కాంశ్చిత్తతస్త్యాజయన్నహంకింవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాది హేయగుణఇత్యతస్సంబోధయంతి - విముక్తేతి ॥ హేయాద్విశేషణముక్తహేయప్రతిభటేత్యర్థః తదేవవిశదీకుర్వంతి-నహీతి పరమస్యపరఃఉత్కృష్టఃకా రుణికఃమానవిష్యతేయస్మాత్తస్యపరమకారుణికస్యతవకశ్చిదపరః కరుణావిషయఃపరస్తదవిషయశ్చనాస్తి సర్వాత్మ నాంశరీరభూతత్వాదరక్షణీయోనాస్తి - అతస్సర్వరక్షకస్త్వమతో వైషమ్యాదిహేయసంభావనాపి - తథాపివ్యాజ మాత్రావలంబిత్వాన్నసర్వాన్మోచయసీతిభావః-నకేవలం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యరూపహేయాభావఏవ. అపితుసర్వే హేయగుణానసంతీత్యభిప్రాయేణ సదృష్టాంతంవిశింషంతి వియతఇత్యాదినా - వియతఇవఆకాశస్యేవ అపదస్యాస్థాన స్యహేయానాశ్రయస్య యథాసర్వత్రవ్యాప్య స్థితస్యాప్యాకాశస్య వ్యాప్యగతదోషానాశ్రయత్వం తద్వద్దేయానా శ్రియస్యేత్యర్థః - అతఏవశూన్యతులాంశూన్యోపమాం దధతః సర్వవ్యాపివ్యాప్యగతదోషస్పర్శాభావేన అవిద్య మానమాతులస్యేత్యర్థః విహరఉదీక్షయేతిపాఠాంతరం-తదాయమర్థః నను యద్యహమకరణస్సన్ జగత్సృష్ట్యా నుపపత్తిస్స్వరాజో జగద్వ్యాపారానుపపత్తిశ్చకరణానాంకర్మవశ్యానాంచైవ కర్తృత్వవ్యాపారవత్త్వాదిదర్శనాది త్యతఆహుః స్థిరేతి యదివిహరఃవిహరఃచిక్రీడిషోరేవేత్యర్థః-తదాపరస్యప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణస్యతవఉదీక్షయా బహుస్యామిత్యుక్తసంకల్పమాత్రేణైవ అజాయాఃప్రకృతేస్సకాశాదుత్థాన్యుదితానినిమిత్తానిదేహనిమిత్తానిబుద్ధీం ద్రియాదీని తైర్యుజ్యంతఇతితథా - స్థిరచరజాతయఃస్థావరజంగ సంస్థానాస్సర్వేప్రాణినస్స్యుః ఉదీక్షయేత్యనేనకర ణాయత్తకర్తృత్వవ్యుదాసః- విహరఇత్యనేనకర్మాయత్తవ్యాపారవత్త్వవ్యుదాసఃఅతఏవజగత్సర్గరూపవ్యాపా రస్యజీవరాశిపరమసుఖదుఃఖనిమిత్తార్థత్వవ్యుదాసశ్చఫలితః తత్ర హేతుత్వేనసంబోధయంతి- విముక్తేతి - అస్య

రస్యవిముక్తతతః । సహిపరమస్యకశ్చిదపరోనపరశ్చభవేద్వియతఇవాపదస్యతవశూన్యతులాందధతః॥

౩౦॥అపరిమితాధ్రువాస్తనుభృతోయదిసర్వగతా* స్తర్హినశాస్యతేతినియమోధ్రువనేతరథా।అజని

,యథోక్తఏవార్థః జీవానాంత్వసర్వజ్ఞత్వాదిసర్వశక్తిత్వాది సత్యసంకల్పత్వాదిహేయాస్పదత్వాన్నసంకల్పమా త్రేణఘటాదికర్తృత్వమితిభావః కస్తర్హి మమోదీక్షయేత్యతఆహుః - తతఃయతఏవంతతః పరమస్యసర్వోత్కృష్ట స్యపరంపూర్వభావిఉదీక్షితోనాస్తి-పరమకారణత్వాదితిభావః- అతఏవాపరఃకార్యభూతఃకశ్చిదపినాస్తి సర్వస్యత త్కార్యత్వాదితిభావఃయద్వా అపరఃఅన్యశరీరభూతఃకశ్చిదపినాస్తి-సర్వస్యతదాత్మకత్వాదితిభావః-తర్హి - వ్యా ప్యగతదోషప్రసక్తిరిత్యతస్సదృష్టాంతంవిశింషంతి-వియతఇవేత్యాది యథోక్తఏవార్థః॥౩౦॥ఏవంతావత్పరమాత్మనస్స కాశాదవిద్యాకృతకార్యోపాధయస్తదంశాఏవజీవాజాతాస్సంసరంతో భవంతీత్యుక్తం- తత్రయద్యేకా అవిద్యాతదా సర్వజీవస్యాప్యైక్యత్వాదేకముక్తౌసర్వముక్తిప్రసంగః అథనానాఅవిద్యాస్తత్వాత్తస్యైవాంశాంతరేణ సంసారానపగ మాదనిర్మోక్షఇత్యాదివితర్కబలేన - వస్తుతఏవజీవాజాత్యానానాత్మానః తత్రచతేషామణుత్వే దేహవ్యాపిచైత న్యంనస్యాత్ దేహపరిమాణత్వేచమధ్యమపరిమాణానాం సావయవత్వేనానిత్యత్వంస్యాత్ అతస్సర్వగతానిత్యాశ్చే తికేచనమన్యంతే తత్రనతావదుక్తదోషప్రసంగః - అవిద్యాభేదేనతచ్ఛక్తిభేదేనవాబద్ధముక్తవ్యవస్థాసంభవాత్- ఈశ్వరస్యతునకేనాప్యంశేనసంసారశంకేత్యుక్తమేవ ప్రసిద్ధంచాత్మైక్యంసర్వశ్రుతిషు-కించ - ఇమంపక్షం అంతర్యా మిబ్రాహ్మణమపినసహతఇత్యాహు॥ అపరిమితాఇతి ॥ వస్తుతఏవానంతాః ధ్రువాస్స్వేనైవరూపేణనిత్యాః సర్వగతా శ్చేత్తనుభృతోజీవాయదిస్యుః-తర్హి తేషాంసమత్వాత్ శాస్యతానఘటతఇతికృత్వా హేధ్రువనియమఃనియమనంత్వ యానస్యాత్ ఇతరథాతుఘటేత - కథంయన్మయంఉపాధిలోయద్వికారప్రాయంయత్ జీవాఖ్యంఅజనిజాతం తత్తస్య స్వవికారస్యనియంతృనియామకంభవేత్ - అవిముచ్యకారణతయాఅపరిత్యజ్యకింతత్ సమమనుస్యూతం - ననుకింయ త్తచ్ఛబ్దైఃజ్ఞాయతేచేదుచ్యతాంఇదంతదిత్యతఆహ-అనుజానతాం యదమతమితి - జానీమఇతివదతాంయదమతమవి జ్ఞాతప్రాయంఅవిషయత్వాత్ -త చ॥ శ్రు॥ యస్యామతంతస్యమతంమతంయస్యనవేదసః- అవిజ్ఞాతంవిజానతాంవి జ్ఞాతమవిజానతాం-అవచనేనైవప్రోవాచసహతూష్ణీం బభూవేత్యాది కించ మతస్యజ్ఞానస్య దుష్టతయాదోషత్ర

వణాత్ - తథాచ [illegible] మస్యసేన పరేణైవ ప్రమాణాత్ - త్వాం వేద్మ్యహం [illegible] స్వా సక్తి ప్రీత్యాదిరసా స్వా [illegible] బోధ్యమలక్ష్యం కిమపి సర్వానుస్యూతత్వేన సమంనియంతృ ఇతి ఫలితార్థః ॥ శ్లో ॥ అంతర్యామ్యాసర్వలోకస్య గీతాస్తుత్యాయుక్తా య చైవమేవాహ నేయః । యస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిర్నృసింహః శ్రీమంతంతం చేతసైవావలంబే ॥ చం ॥ స్థిరచరజాతయస్స్యురితి స్యాన్నేన చరాత్మకస్థూలసూక్ష్మశరీరాంతః ప్రవేశయోగ్యం జీవానాం స్వాభావికమణుస్వరూపత్వం సూచితం జీవస్వరూపవిభుత్వవాదం దూషయంతి ॥ అపరిమితా ఇతి ॥ హే ధ్రువ తనుభృతో జీవా అపరిమితా అనంత్యాః ధ్రువాణి త్యాచ్ఛ - తేన సర్వగతా విభవః శాస్యతా స్యుస్తేషాం తుల్యత్వాత్పరమాత్మనాపి వాంతరేణ శాస్యతా నియామ్యతా నోపపద్యతే ఇతి తన్నియమః ఉత్క్రాంతి గత్యాదివిషయః నిత్యం శ్రూయమాణో నోపపద్యతే ఉత్క్రాంతి స్తావచ్ఛ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ తేనప్రద్యోతనేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతి చక్షుషో వా మూర్ధ్నో వాన్యేభ్యో వా శరీరదేశేభ్య ఇతి గతిరపి ॥ శ్రు ॥ యే వై కేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయంతి చంద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛంతీతి ఆగతిరపి ॥ శ్రు ॥ తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ ఇతి - ఇతరథా అణుత్వే తు శాస్యతాని యమాదయ ఉపపద్యంత ఇత్యర్థః - యద్యపి శరీరవియోగరూపత్వేనోత్క్రాంతిః స్థిరతరస్యాప్యాత్మనః కథంచిదుపపద్యతే అతస్తేస్యాత్మనేపపన్నం పారస్య ఇత్యభిప్రాయేణ నియమశబ్దః ప్రయుక్తః - తథాచ శారీరకసూత్రం - స్వాత్మనా చోత్తరయోరితి - చశబ్దోఽవధారణే తనుభృత ఇత్యనేన సర్వేషాం సర్వశరీరసంబంధావిశేషాత్సర్వశరీరానుచరపుణ్యపాపానాం సర్వసాధారణత్వేన వ్యవస్థితఫలాదానాయోగాచ్చ సంసారోఽపి నోపపద్యతే ఇత్యాత్మవిభుత్వవాదే నుపపత్తిగర్భం ఆరిమితా అపరిమితా ఇత్యనేన జీవైక్యవ్యపదేశః తత్ర బంధమోక్షశిష్యాచార్యాదివ్యవస్థోపపత్తిదూషణమభిప్రేతం - నన్వణుత్వపక్షే జీవానాం పరమాత్మశాస్యతా కింభృత్యానాం రాజశాస్యతేవేత్యపేక్షాయామంతః ప్రవిశ్యేవేత్యాహ అజని చేతి - యన్మయమజనిర్వ్యాపకేన యేన ప్రచురం జగదజని జాతం - తద్బ్రహ్మ అవిముచ్య అంతస్స్థిత్వైవ నియంతృ ఇతి సమ్యగ్జానతాం యన్మతం తస్యమతస్య దుష్టత్వాత్ అమతం అనభిమతం ప్రామాణికానామితి శేషః సమమనుజానతామితి పాఠాంతరం॰

చయన్మయం తదవిముచ్య నియంతృ భవేత్సమమనుజానతాం యదమతం మతదుష్టతయా ॥ ౩౧ ॥ నఘటత

ఉద్భవః ప్రకృతిపూరుషయోరజయోరుభయయుజా భవంత్యసుభృతో జలబుద్బుదవత్ । త్వయి త ఇమే

తదా సమశబ్దస్సర్వపర్యాయః - సమం సర్వం తజ్జగదవిముచ్య అంతస్స్థిత్వైవ నియంతృ ఇత్యనుజానతాం - ప్రామాణికానాం యదమతమనభిమతం తదనాదరణీయమిత్యధ్యాహారః - కుతః - తస్య మతస్య దుష్టతయా ప్రమాణవిరుద్ధతయేత్యర్థః ॥ జగదజనీతి ప్రకృతిపురుషాత్మకజగతః ఉత్పత్తిరుక్తా ॥ ౩౧ ॥ నను చ జడీపరమాత్మకో జీవా జాయంత ఇతి నియంతృనియమ్యభావ ఉచ్యతే - తథా సతి జీవానామనిత్యత్వప్రసంగః ప్రతిపదం కృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగస్స్యాత్ - కించ - తదా మోక్షో నామ జీవస్య స్వరూపహానిరేవ స్యాత్ - న హైతదిష్టం - స్వప్రకాశానందాత్మనః అవిద్యాకృతానర్థనివృత్తిమాత్రస్య మోక్షత్వాభ్యుపగమాదిత్యాశంక్యోపాధిజన్మనైవ జన్మ నానా ముచ్యతే స్వతః అఘటనాదిత్యాహ ॥ నఘటత ఇతి ॥ తత్ర కిం ప్రకృతేర్జీవరూపేణోద్భవస్స్యాత్ - పురుషస్య వా - ఉభయోర్వా ఆద్యే జీవానాం జడత్వాపత్తిః - ద్వితీయే పురుషస్య వికారిత్వప్రసంగః - అతఏవ న తృతీయ ఇత్యాశయేనోక్తం - ప్రకృతిపురుషయోరుద్భవో న ఘటత ఇతి శ్రుత్యా అజత్వప్రతిపాదనాదపీత్యాహ - అజయోరితి తథాచ ॥ శ్రు ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః జనయంతీం సరూపాం - అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్య ఇతి - ఉభయయుజా తు భవంతి ఉభయం చ తత్ యుజ్యత ఇతి ఉభయయుక్ సంబంధః పరస్పరాధ్యస్తమితి యావత్ - తేన అసుభృతః ప్రాణాద్యుపాధయో జీవా జాయంత ఇత్యర్థః - తత్ర చ ప్రకృతిపారతంత్ర్యా పారతంత్ర్యాభ్యాం తాభ్యాం జీవేశ్వరవిభాగః జలబుద్బుదవదితి యథా కేవలేనాగ్నినా కేవలేన వా జలేన వా జలబుద్బుదాని న భవంతి - కింతు మిలితాభ్యాం తాభ్యాం తద్వత్ - తత్ర చ యథానిలో నిమిత్తం జలముపాదానం బుద్బుదానాం - ఏవమత్రాపి ప్రకృతిః నిమిత్తం పురుషః ఉపాదానం ॥ శ్రు ॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వే ప్రాణాస్సర్వే లోకాస్సర్వే దేవాస్సర్వాణి భూతాని సర్వ ఏత ఆత్మానో వ్యుచ్చరంతీత్యాది శ్రుతిషు చేతనాచేతనప్రపంచస్య పరమాత్మోపాదానత్వశ్రవణాత్ న చ వికారిత్వాపత్తిః పరిణామానంగీకారాత్ కేచిత్పునః పరిణామమంగీకృత్యాత్మనోఽవికారభియా విపరీతం నిమిత్తోపాదానభా

సముచ్ఛంతి సర్వధాతావత్ప్రకృతిపురుషైక్యాత్ భవంతీతిసిద్ధం తత్త్వైవం ॥ శ్రు ॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ అజాం ఏకాం - అవినాశీవా అరేయమాత్మేత్యాది శ్రుతిబలాత్ అసుత్పత్తిశ్రవణాచ్చ జీవానాముపాధిక మేవ జన్మనస్సతత ఇత్యక్ం ఉపాధిలయేనపరమాత్మని పునర్లయశ్రవణాదపినవా స్తవంజన్మేత్యాహ త్వయితఇతి త్వయి కారణాత్మని ఇమే జీవాః తత ఇతి యుక్తోఽసవా స్తవంజన్మ తస్మాద్వివిధనామగుణైరనేక ప్రకారకారణకార్యోపాధిభిస్సహ విల్యంతే నాబభూవుః తత్రసుషుప్తిప్రళయయోఃమధుని అశేషరసా ఇవలీయంతే - యథామధుని సకలకుసుమరసా అవిశేషతః అనుపలక్ష్యమాణా అపి సామాన్యేనఉపలక్ష్యంతే-ఏవంస్వాప్నా దావిశేషమాత్రలయాత్ కారణస్యనిత్యమాసత్త్వాత్ సామాన్యతోఽవర్తంతే ముక్తౌతుకారణస్యాపిలయాత్ త్వయిపరమే నిరుపాధౌ సరితఇవార్ణవే లీయంత ఇతివివేకః తథాచ ! శ్రు ।యథా సౌమ్యమధుమధుకృతోని స్తిష్ఠంతినానాత్యయానాంవృక్షాణాంరసా సమవహారమేకతాం సంగమయంతి తే యథా తత్రనవివేకంలభంతే అముష్యాహంవృక్షస్యరసోస్మ్యముష్యాహం వృక్షస్యరసోస్మీత్యేవమేవఖలుసౌమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సతిసంపద్యనవిదుస్సతిసంపత్స్యామహ ఇతి యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రే స్తంగచ్ఛంతినామరూపేవిహాయ తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమిత్యాద్యాః॥ శ్లో॥ యస్మిన్నుద్యద్విలయమపి యద్భాతివిశ్వంలయాదౌ జీవోపేతంగురుకరుణయాకేవలాత్మావబోధే । అత్యంతాంతం వ్రజతిసహసా సింధువత్సింధుమధ్యేమధ్యేచిత్తం త్రిపవనగురుంభావయేతం నృసింహం ॥ చం॥ ననుప్రకృతిపురుషయోరుత్పత్త్యనుత్పత్తిసత్త్వాత్ ఇతిఅత ఆహుః ॥ యోఽత్యజత్వాత్ప్రకృతేఃపురుషస్యచ నోత్పత్తిస్తథాపివిద్యమానానామేవ అప్యాగామనయోనానాంపాయు ప్రేరితానాంపరస్పర సంయోగాజ్జలే బుద్బుదోత్పత్తివత్ - ఉభయయుజాప్రకృతిపురుషయోస్సంయోగేన-అసుభృతఃప్రాణినః వివిధైర్నామభిఃరూపైశ్చోపలక్షితా స్త్వయ్యాధారభూతే భవంతి - దేవమనుష్యాదిశరీరతలోఽవివిధనామగుణైఃపరమేసరితఇవార్ణవేమధునిలిల్యురశేషరసాః॥3౨॥నృషుతవమాయయాభ్రమమమీష్వవగత్యభృశంత్వయిసుధియోభవేదధతిభావమనుప్రభవమ్। కథమనువర్తతాం భవభయం తవ యద్భ్రుకుటిః సృజతిముహుస్త్రిణేమిరభవచ్ఛరణేషుభయమ్ ॥

తేవిశిష్టనామరూపోత్పత్తిర్యస్మాత్ ఇత్యర్థః-తతస్త ఇమేఅసుభృతఃపరమేత్వయినిలిల్యుః ప్రళయవశాన్నామరూపే విహాయత్వయ్యవిభక్తతామాపురిత్యర్థః యథాసరితోఽర్ణవేయథాచమధునిమాక్షికేఅశేషారసాఃమకరందాస్తద్వత్ -ప్రవృత్తోత్తరోత్తరసంస్థానయోగోహిపూర్వసంస్థానసంస్థితస్యహ్యుత్పత్తిః - అతఃఅవస్థానామనిత్యత్వేఽప్యవస్థావతస్సత్త్వ్యనిత్యత్వాత్తస్యపూర్వోత్తరావస్థాత్యాగోపాదానాత్మకవినాశోత్పత్త్యవిరోధఇతిభావః అత్రాణిగానాదిస్థానీయంచిదచిద్విశిష్టంబ్రహ్మ॥3 ॥ఏవంతావత్పరమేశ్వరాత్ జీవాఉదయంతే తస్యైవ శేషచకమార్గాణిసర్వాణిప్రసక్తలీయంతఇతిసంసారచక్రభ్రమణముక్తం ఇదానీంతన్నివృత్తయే॥ శ్రు॥ పర్యగ్యాకారపరీత్యభూతానిపరీత్యప్రదిశోదిశశ్చ ప్రజాపతిః ప్రథమజాఋతస్యాత్మనాత్మానమభిసంబభూవేత్యాద్యాః భగవదను వృత్తింవిదధతీత్యాహ నృష్వితి॥నృషు శరీరేషు అమీషు-తవమాయయాభ్రమమాత్మలక్షణమవగత్యజ్ఞాత్వా-సుధియః భృశంత్వయిఅభవేభవనివర్తకే భావంస్వభావమనువృత్తింవిదధతికుర్వంతి - అనుప్రభవంఅన్వనుప్రభవోయస్మిన్ కారంభానం- తత్రకిమత ఆహ॥కథమనువర్తతామితిఅనువర్తతాంఅనువర్తమానానాంత్వామేవశరణం భజతాంభవభయం సంసారభయంకథం భవేత్ నకథంచిదపీత్యర్థః కుతఃయస్మాత్తవభ్రుకుటిః భ్రూభంగరూపః త్రిణేమిస్త్రిస్రోనేమయఇవ అవచ్ఛేదాఃశీతోష్ణవర్షాకాలాయస్యసంవత్సరాత్మకస్యకాలస్యసః - అభవచ్ఛరణేషు అభవానాశరణంరక్షితాయేషాంతేష్వేవభయం జన్మమరణాదిలక్షణంసృజతికరోతి - అతఏవంభూతంసంసారమాకలయ్యతన్నివృత్తయేసుధియః త్వయిభావం దధతీతి। శ్లో॥సంసారచక్రక్రకచైర్విదీర్ణముదీర్ణనానాభవతాపతప్తం । కథంచిదాపన్నమిహప్రపన్నంత్వముద్ధర శ్రీనృహరేనృలోకమ్॥ చ ॥ తపోరాశిప్రాప్తినిరాశాద్యాత్మకసంసారనివృత్త్యర్థం వృత్తోఽర్థఃకింనిదానమిత్యపేక్షాయాంత్వద్భక్తనభానాదేవేత్యాహుః॥ నృష్వితి॥ అనుప్రవృత్తః ప్రభవః సంసారోయస్మాత్తత్ - అమీషునృషు తవమాయయా ... ప్రకృత్యాభ్రమం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానరూపం అవగత్యఅయమేవ ... భృశంభావంభక్తింవిదధతి అనువర్తతాంత్వాం భజతాంభవభయంసంసృతి ... నభవేదేవేత్యర్థః-కుతః యస్మాదభవచ్ఛరణేషునభవానాశరణంయేషాంతేష్వేవ - తవభ్రుకుటిః భ్రూభంగ ... త్రిణేమిః త్రిసో నేమయః శీతోష్ణవర్షకాలాత్మకాః యస్యసః - సంవత్సరాత్మకఃకాలః భయంసృజతి ...

అభవచ్చరణేష్వితి పాశేన భవతః చరణం యేషాం తేషు - ఉపాయోపేయభావేన భవతశ్చరణమనాశ్రితేష్విత్యర్థః ॥ ౩౩॥ న చ భగవతి భావః మనోనియమే సతి భవతి - సోఽపి గురూపసదనాదితి గురూపసదనం విదధతి॥ శ్రు ॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం - ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా ప్రోక్తాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ఠేత్యాద్యాః శ్రుతయ ఇత్యాహ॥ విజితేతి ॥ విజితాని హృషీకాణి ఇంద్రియాణి వాయుః ప్రాణశ్చ యైస్తే రపి అదాం తమనస్తురగం అదాంతం అదమితం మన ఏవ తురగః అశ్వః దుర్దమత్వసామ్యాత్ తం యే యంతుం నియంతుం యతంతి ప్రయతంతే - అతిలోలం అతిచపలం గురోశ్చరణం సమపహాయ అనాశ్రిత్య - తే ఉపాయేషు ఖిద్యంతే క్లిశ్యంతీత్యుపాయఖిన్నాః సంతః - వ్యసనశతాన్వితాః బహువ్యసనాకులాః - ఇహ సంసారసముద్రే ఆవిశంతి సంతి ష్ఠంతి దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతీత్యర్థః - హే అజ అకృతకర్ణధారాః అస్వీకృతనావికాః వణిజో యథా తద్వత్ - గురుణో పదర్శిత భగవద్భజనసుఖానుభూతౌ తు స్వత ఏవ మనో నిశ్చలం భవతి నాన్యథేతి భావః ॥శ్లో॥ యదా పరానందగురో భవత్పదే పదం మనో మే భగవన్ లభేత వై । తదా నిరస్తాఖిలసాధనశ్రమశ్శ్రయేయ సౌఖ్యం భవతః కృపావశాత్ ॥ చం।కుతస్త ర్హి మయి భావ ఇత్యపేక్షాయాం మనోనిగ్రహాదేవ వైరాగ్యాత్మకాత్ - స చ గురూపాసనాదేవ న తూపాయాంతరే భ్య ఇత్యభిప్రేత్యాహుః॥ విజితేతి ॥ అతిచంచలమత ఏవ విజితాని హృషీకాణీంద్రియాణి వాయవః ప్రాణాశ్చ యైస్తైర పి అదాంతం దుర్నిగ్రహం మన ఏవ తురగమశ్వం - యే యంతుం నియంతుం గురోశ్చరణం విహాయ ఉపాయాంతరేషు క్లిశ్యంతో యతంతే - తే వ్యసనశతాన్వితాః బహువ్యసనాకులాః - ఇహ సంసారసాగరే సజ్జంతి సంగచ్ఛంతి సంనివిశంతి దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతీత్యర్థః - హే అజ అకృతకర్ణధారాః అలబ్ధకర్ణధారాః వణిజః యథా జలధౌ మజ్జంతి తద్వత్ ॥ ౩౪॥

వయద్భ్రుకుటిస్సృజతి ముహుస్త్రినేమిర భవచ్చరణేషు భయమ్॥ ౩౩॥ విజితహృషీకవాయుభిరదాంత
మనస్తురగం య ఇహ యతంతి యంతుమతిలోలముపాయఖిదః। వ్యసనశతాన్వితాస్సమపహాయ గురోశ్చ
రణం వణిజ ఇవాఽఽవిశంత్యకృతకర్ణధారా జలధౌ ॥ ౩౪॥ స్వజనసుతాత్మదారధనధామధరాసురథైస్త్వయి
సతి కిం నృణాం శ్రయత ఆత్మని సర్వరసే। ఇతి సదజానతాం మిథునతో రతయే చరతాం సుఖయతి కో న్వివహ స్వ

శ్రు॥ పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాత్ నాస్త్యకృతః కృతేన - తథా యదా సర్వే ప్రము చ్యంతే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇత్యాద్యాః వైరాగ్యమంగం విదధ తీత్యాహ- స్వజనేతి. ఆత్మా దేహః ధామ గృహం అసుః ప్రాణః స్వజనాదిభిః ద్వంద్వనిర్దిష్టైః సర్వరసే సర్వరసాః సుఖాని విద్యంతే యస్మిన్ త్వయి పరమానందే॥ శ్రు॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి శ్రుతేః- శ్రియ తః త్వాం సేవమానస్య పుంసః ఆత్మని సతి - నృణాం తుచ్ఛైరేతైః కిం క ఉపయోగః ఇతి సత్ సత్యం పరమార్థసుఖమజా నతాం అత ఏవ మిథునతః స్త్రియా మిథునీభూయ రతయే మాయాసుఖాయ చరతాం ప్రవర్తమానానాం కర్మణి షష్ఠీ అజానతశ్చరతః పురుషాన్ కో ను అర్థః సుఖయతి ఆనందయతి న కోఽపీత్యర్థః ఇహ సంసారే కథంభూతే స్వవిహతే స్వత ఏవ నశ్వరే స్వనిరస్తభగే స్వత ఏవ గతసారే పరాంతరేకో న్వితి హేత్వస్యైవ ఏతద్విశేషణద్వయం అత స్త్వద్భజనమేవోచి తమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ భజతో హి భవాన్ సాక్షాత్పరమానందచిద్ఘనః ఆత్మైవ కిమతః కృత్యం తుచ్ఛదారసుతాదిభిః॥ చం॥ నను మయి భృశం భావం విదధతు తతః కిమిత్యపేక్షాయాం నిరతిశయానందజలధిమగ్నానాం వైషయికసుఖాంతరనైరపేక్ష్యం ఇతరేషాం తు సుఖం విషమిశ్రపయఃపానతుల్యమిత్యభిప్రేత్యాహుః॥ స్వజనేతి॥ సర్వరసే సర్వవిధసుఖమయే ఏవ ఆత్మని చ త్వయి॥ శ్రు॥ రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనందీ భవతి కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - య ఏష ఆకాశ ఆనందో న స్యాదిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయసుఖస్వరూపే తదావహే చ ప్రియతమే త్వయి సతి విద్యమానే - నృణాం శ్రయతః నృణాం మ ధ్యే కస్యచిదుక్తవిధం త్వాం భజతః పుంసః సజనాదిభిః కిం న కించిదపి సుఖమిత్యర్థః ఆత్మా దేహః - ధామ గృహం - ధరా భూమిః అసుః ప్రాణః రథశబ్దో వాహనోపలక్షకః ఇతీత్థం సత్ నిరతిశయపురుషార్థభూతతత్స్వరూపమజానతాం అత ఏవ రతయే సుఖార్థం మిథునతశ్చరతాం మిథునీభూయ వర్తమానానాం స్వవిహతే స్వప్రకృతిసంబంధతిరోహితే - అత ఏ వ స్వనిరస్తభగే స్వః స్వాసాధారణః నిరస్తో భగో జ్ఞానైశ్వర్యాదిర్యస్య తస్మిన్ స్వరూపే సతి ఇహ లోకే కో ను పుమాన్ అర్థః కామేషు కో నా సుఖయతి అర్థకామాన్యతరో న కోఽపి సుఖయతీత్యర్థః - స్వవిహతిస్వనిరస్తభగ ఇతి పాఠాంతరం - తదా

స్వవిహతిః స్వయాథాత్మ్యానుభవవిఘాతః తేనస్వనిరస్తస్వాభావికజ్ఞానైశ్వర్యే స్వస్వరూపేసతీత్యర్థః ॥ ౩౫॥ ఏవంగురూపదేశేనతత్త్వమవగమ్యసారాసారవివేకేనచసర్వతోనిర్విణ్ణాః తదేవమహాత్మ్యస్య గేనఉపపత్తిభిస్సమ్యగవధారయితుం తీర్థసదనానితత్పురుషదర్శనాయమునయఃపర్యటంతీతి మతవ్య ఇతిశ్రుత్యర్థమాహ॥ భవీతి॥ తేఋషయః కలత్రాణాఃఋషయఃవిమదాఃనిరహంకారాః- యతఃభవత్పదాంబుజహృదఃభవతఃపదాంబుజంహృదియేషాం తే అతఃస్వయమేవఅఘభిదంఘ్రి జలాఃఅఘభిత్ అంఘ్రిజలంయేషాం తేఉతఅపి - తథావిధాఅపి నేవిపృథివ్యాంపుణ్యాని బహూనితీర్థానిసదనాని క్షేత్రాణి తాన్యేవఉపాసతేసేవంతే - ప్రాయస్తత్తే ఇవమహాత్మ్యంగోభవతీతి - అథవాపురుఅధికంభగవద్భక్తజనలక్షణం పుణ్యంయేషాం తానిచతానితీర్థాని గురవఃమహాంత ఇత్యర్థః తేషాం సదనాని ఆశ్రమాన్ యథాహామరసింహః నిపానాగమయోస్తీర్థమృషిజుష్టజలేగురావితి నపునఃపురుషసారహరావసథానుపాసతే- పురుషాణాంసారం వివేకస్థైర్యధైర్యాదీన్ హరంతిప్రముఖంహరంతీతితథా- తేచ తేఆవసథాఃగృహాఃతాన్ . నచ తేషాంగృహాదిభవకుత్సితసుఖాపేక్షేత్యాహ దధతిసకృన్మనస్త్వయియఆత్మనినిత్యసుఖ ఇతి సకృదపిత్వయియేమనోదధతి తేపిగృహాద్యాసక్తానభవంతి-కింపున రేవంభూతా ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ ముంచన్నంగ తదంగసంగమనిశంత్వామేసంచితయన్ సంతస్సంతియతోయతోగతమదాస్తానాశ్రమానావసన్ । నిత్యంతన్ముఖపంకజాద్విగళితత్వత్పుణ్యగాథామృతస్రోతస్సంప్లవసంప్లుతోనరహరేనస్యామహం దేహభృత్ చ॥ నన్విత్థమాత్మానంసర్వపరం యేమామాశ్రయంతే కింమిథునలోకే సంచరంతీత్యాహుః॥ భవీతి॥ యేత్వయినిత్యసుఖస్వరూపేఆత్మనిచసకృదపిమనోదధతి- తేపునఃపురుషాణాంసారంజ్ఞానవైరాగ్యాదిరూపంహరంతీతితథా - తానావసథాన్ గృహాన్నోపాసతేనసేవంతేఃనగృహేషుమిథునతశ్చరంతీత్యర్థః అపితుపృథివ్యాంపుణ్యానితీర్థానిగంగాదీని సదనాని క్షేత్రాణిచఉపాసతే తీర్థాన్యపితీర్థీకర్తుం పుణ్యక్షేత్రాణ్యపి నిరతిశయపుణ్యానిచకర్తుం తాన్యుపాసత ఇతిభావః - తత్రహేతుత్వేనతాన్ విశింషంతి ఋషయః ద్రష్టారః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిద ఇత్యర్థః అతఏవ

విహతేస్వనిరస్తభగే॥ ౩౫॥ సవిపురుపుణ్యతీర్థసదనాన్యృషయోవిమదాస్తఉతభవత్పదాంబుజహృదోఘభిదంఘ్రిజలాః । దధతి సకృన్మనస్త్వయియఆత్మనినిత్యసుఖేనపునరుపాసతేపురుషసారహరావసథాన్॥ ౩౬॥ సతఇదముత్థితంసదితిచేన్ననుతర్కహతంవ్యభిచరతిక్వచక్వచమృషానతథోభయయుక్ ।

విమదాః దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానాదిరూపమదరహితాః-ఉతఅపిచ - భవతఃపదాంబుజంహృదియేషాంతే భవతఃపదాంబుజేహృత్ యేషాంత ఇతివా - అతఏవాఘంభిందంతీతితథా - తాన్యంఘ్రిజలానియేషాంతే అనేనభగవద్భక్తానాంపాదస్పర్శోపిపావన ఇత్యభిప్రేతం ఆత్మేత్యనేనకృష్ణస్యచిదచిదాత్మకప్రపంచరూపకార్యస్యతచ్ఛరీరత్వం అతఏవపరమార్థత్వంచాభిప్రేతంనహిమిథ్యాభూతం కించిత్క్వచిచ్ఛరీరభూతంస్పృష్టం॥ ౩౬ ॥ నన్వామ్నాయస్యక్రియార్థత్వాదానర్థక్యమతదర్థానాం క్రియార్థేనసమామ్నాయ ఇతితత్రతత్రజైమినినా వేదస్యక్రియాపరత్వాభిధానాదుపనిషదామపితదేవయుక్తంయథోక్తం - తంత్రవార్తికకృతా ఏతేనక్రత్వర్థకర్తృప్రతిపాదనాత్ అనేనఉపనిషదాంనైరాకాంక్ష్యంవ్యాఖ్యాతమితిచేన్న॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ - విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మఅచక్షుశ్శ్రోత్రమిత్యేవం తద్విపరీతాత్మప్రతిపాదనాత్ - నహ్యద్వితీయపరమానందరూపస్యకర్మాంగత్వంయుజ్యతే - అనుమతంచైతద్వార్తికకృతః-కథం॥ శ్లో॥ సర్వత్రైవహివిజ్ఞానంసంస్కారత్వేనగమ్యతే । పరాంగంచాత్మవిజ్ఞానాదన్యత్రేత్యవధార్యతామితి- తేనైవోక్తత్వాత్ -ఏతదర్థమేవమననాయ మునయఃపర్యటంతీత్యుక్తం తత్రతావద్ద్వైతస్యసత్యత్వేవేదప్యేవం - తదేవతునసంభవతీతిపరిశోధ్యత్తరాభ్యాంమననేనసతత్త్వావధారణప్రకారమాహ॥ సత ఇతి॥ ఇదంవిశ్వంధర్మి సదితిసాధ్యోధర్మః- సతఉత్పన్నత్వాదితిహేతుః యత్ యతఃఉత్పన్నంతత్ తదాత్మకమేవదృష్టం-యథాకనకాదుత్పన్నంకుండలాదితదాత్మకంతద్వదితి - తత్రయదినదభేదస్సాధ్యతేతదాఉపాదానత్వనిర్దేశేనైవభేదప్రతీతేఃవిరుద్ధోహేతురిత్యాహ ననుతర్కహతమితి ననునాభేదంసాధయామఃకింతు - తదుత్పన్నత్వే నకుండలాదివత్ భేదంప్రతిషేధయామః-తతశ్చఅభేదఏవస్యాదిత్యాశంక్యఅనైకాంతికత్వేనదూషయతి-వ్యభిచరతిక్వచేతి - పితృపుత్రాదిషుముద్గరఘటప్రధ్వంసాదిషుచతథాఅదర్శనాదితిభావః-నను తదుత్పన్నత్వంనామతదుపాదానకత్వం - నతుతన్నిమిత్తత్వం-అతోనానైకాంతికత్వమిత్యాశంక్యదూషయతి-క్వచమృషేతి-సునోపాదానస్యాపి ఘటస్యనగుణత్వం-కింతుమిథ్యాత్వం-అన్యథాకుండలాదివద్బాధప్రసంగాత్ - అతఃపునరస్యనైకాంతికత్వమేవేతిభావః ననుతత్రనకేవ

లంగుణమాత్రం చ ఫణినః ఉపాదానం - కింతు - అవిద్యాయుక్తం - తథాభూతస్యైవ వస్తుత్వాత్ యుక్తం ఫణినో మిథ్యాత్వమి త్యాశంక్య తత్తుల్యమత్రాపీతి దూషయతి - న తథో భయయుగితి అయమర్థః - అత్రాప్యవిద్యాయుక్తస్యైవ వస్తున ఉపాదా నత్వం - ఏవంభూతస్య చ నవస్తుత్వం - అతస్సదుపాదానత్వమసిద్ధమితి న వస్తుత్వం ప్రపంచస్యేతి నను మాభూదనేన హేతునా ప్రపంచస్య సత్త్వం హేత్వంతరేణ తు సాధయామః - తథాహి - సదిదం - అర్థక్రియాకారిత్వాత్ - యత్ అర్థక్రి యాకారి తత్సత్ - నచ దేవం న తదేవం - యథా శుక్తిరజతమితి తత్రాహ వ్యవహృత య ఏవికల్ప ఇషిత ఇతి వ్యవహృతయే వ్యవహారాయ అర్థక్రియార్థం - వికల్పః భ్రమః ఇషితః ఇష్టః ఏవ కూటకార్షాపణాదినాపి క్వచిద్వ్యవహారదర్శనాత్ - న స్వేకత్ర సతః అన్యత్రారోపః భ్రమః ప్రసిద్ధః - అత్యంతాసత్త్వే కథం ప్రపంచభ్రమస్స్యాదితి - న త్వేవానాద్యైవోపసి ద్ధిః - ఉక్తం చ భట్టైః ॥ శ్లో ॥ అధ్యస్యతేఖపుష్పత్వమసత్కథమవస్తుని । ప్రజ్ఞాలగుణనత్వాకమధ్యారోపేతి వాన వేతితత్రా హ - అంధపరంపరయేతి - అంధపరంపరయా యోపికల్ప ఇత్యన్వయః - అయం భావః - సంస్కారజన్యో భ్రమః సంస్కార సిద్ధయే పూర్వప్రతీతిమాత్రమపేక్షతే - న వస్తుసత్యత్వం ప్రతీతౌ సత్యాం వస్తుసత్యత్వాభావేన భ్రమవ్యతిరేకాదర్శ నాత్ - అతః అనాదిత్వాత్పూర్వపూర్వభ్రమదృష్టస్యోత్తరోత్తర ఆరోపో భవిష్యతీత్యంధపరంపరాన్యాయేన - తేన చ వ స్తువ్యవహారః సేత్స్యతీత్యప్రయోజకో హేతురితి - నను ॥ శ్రు ॥ అక్షయ్యగ్ం హవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి - అపామసోమమమృతా అభూమేత్యాదిభిః కర్మఫలస్య నిత్యత్వప్రతిపాదనాదసత్త్వం న ఘటతే - న హి నిత్యం వస్తు అసద్భవతి తస్మాద్వేదప్రతిపాదితత్వాత్ ద్వైతం సదేవేత్యాశంక్యాహ - భ్రమయతీతి ॥ హే భగవన్ - తే తవ భారతీ వేదవాక్ - ఉరువృత్తిభిః గౌణలక్షణాదివృత్తిభిః - ఉక్థజడాన్ కర్మశ్రద్ధాభరాక్రాంతమందమతీన్ - భ్రమయతి మోహయతి - అయం భావః - న హి వేదః కర్మఫలస్య నిత్యత్వమభిప్రైతి - కిం తు లక్షణయా ప్రాశస్త్యమాత్రం వి ధ్యేకవాక్యత్వాత్ - అన్యథా వాక్యభేదప్రసంగాత్ ॥ శ్రు ॥ తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయ త ఇతి న్యాయోపబృంహిత శ్రుత్యంతరవిరోధాచ్చ అతః మందజడానామిదం భ్రమమాత్రమితి - ఏతేనైవ ॥ శ్రు ॥ తస్మా

వ్యవహృతయే వికల్ప ఇషితోంధపరంపరయా భ్రమయతి భారతీ త ఉరువృత్తిభిరుక్థజడాన్ ॥ ౩౭ ॥ న యదిద

ద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదీనామప్యన్యపరత్వం దర్శితం భవతి ॥ శ్లో ॥ ఉద్భూతం భవతస్సతోపి భువ నంసన్నైవ సర్పస్స్రజః కుర్వత్కార్యమపీహ కూటకనకం వేదోపి నైవంపరః । అద్వైతం తవ సత్పరంతు పరమానందం ప దం తన్ముదావం దే సుందర మిందిరానుత హరే మా మాను చ మా మానతమ్ । చం ॥ ఇత్థం కార్యస్యాసత్యత్వాభ్యుపగమమభిప్రే త్యాథ కార్యసత్త్వప్రతిక్షేపేణ కార్యమిథ్యాత్వవాదం చోద్యముఖేన ప్రస్తుత్య ప్రతిక్షిపంతి ॥ సదితి ॥ సత ఇత్యాది నా తర్కహతమిత్యంతేన కార్యమిథ్యాత్వవాదిమతానువాదః - వ్యభిచరతీత్యాదినా తత్ప్రతిక్షేప ఇతి విభాగః - తథా హి - సతః పరమార్థభూతాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణస్సకాశాదుత్పన్నమిదం జగత్ - సత్ పరమార్థభూతం సత్యమితి యావత్ - సతు నైతద్యుక్తమిత్యర్థః - కుతః, యత స్తర్కహతమితి చేత్ - యద్యపి యద్యస్మాదుత్పన్నం తత్తదాత్మ కమేవ యథా మృద్ధిరణ్యాదేరుత్పన్న ఘటమకుటాది కార్యం, తథాపి చేతనాత్పురుషాజ్జాతానాం కేశదంత నఖలోమ్నా మచేతనత్వదర్శనాద్గోమయాజ్జాతానాం వృశ్చికానాం చేతనత్వదర్శనాచ్చ కార్యకారణయోస్సాలక్షణ్యస్యావ్యభి చారాత్ పరమార్థస్వప్నాదపరమార్థగజతురగాదీనాం - తథాపరమార్థశుక్తిశకలాదపరమార్థరజతస్యోత్ప త్తిదర్శనాత్ - తదుత్పత్తావేయథ్యార్థాచ్చ కార్యం సదిత్యేతత్తర్కహతం అతః కార్యం మిథ్యైవేతి చేదిత్యర్థః - తర్క శ్చాత్రయుక్తిః - కా పునరత్ర యుక్తిరితి చేదుచ్యతే మృదాదివ్యక్త్యనువర్తమానత్వాత్ కలిరిక్తస్య వ్యావర్తమానత్వాంత జ్జసర్పాదిష్వనువర్తమానస్యాధిష్ఠానభూతస్య రజ్జ్వాదేస్సత్యతా వ్యావర్తమానస్య సర్పాదేరసత్యతా దృష్టాంత థాను వర్తమానమధిష్ఠానభూతం మృదాదివ్యక్త్యమేవ నిత్యం వ్యావర్తమానాస్తు ఘటశరావాదయః అసత్యభూతాః - తథాని శ్శేషసన్మాత్రాత్సర్వాధిష్ఠానభూతాద్బ్రహ్మణః అన్యః అహంకారాదివ్యవహారాలంబనః కృత్స్నః ప్రపంచః మిథ్యై వ కారణభూతం సన్మాత్రం బ్రహ్మైవ సత్యం - కించ తతః ఆత్మనః వినాశాయోగాదసతశ్శశవిషాణాదేరుపలబ్ధ్యభావా దుపలబ్ధివినాశయోగే కార్యం సదసద్భ్యామనిర్వచనీయమితి గమ్యతే - అనిర్వచనీయం శుక్తికారజతాదివన్మృషైవ తస్య చానిర్వచనీయత్వం ప్రతీతిబాధాభ్యాం సిద్ధం - ప్రతీయతే హి ప్రపంచః ప్రత్యక్షేణ ॥ శ్రు ॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం - తత్స త్యం - నేహ నానాస్తి కించన - మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి - యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదిత

లక్షణరం పశ్యతి - యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్ - ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత ఇత్యాదిభిర్వేదాంతైర్బాధ్యతే చేతి-ననుతర్కాహతమితి పాఠాంతరం తదా-నను - సతః కృత్స్నమిదం సదితి చేత్ తర్కాహతమిత్యన్వయః - ఇత్థమనూదితం కార్యమిథ్యాత్వపక్షం ప్రతిక్షిపంతి - వ్యభిచరతీత్యాదినా కార్యం సదిత్యయమర్థః క్వచవ్యభిచరతి క్వచేతి కాకుః-నక్వచిద్వ్యభిచార ఇత్యర్థః కేశపురుషాదిష్వపి అచేతనాంశ ఏవ కార్యత్వాగణభానాదిరిభావః-తథాపిస్వాప్నశుక్తికారజతాదావమిథ్యాత్వేన వ్యభిచార ఇత్యాహుః-క్వచమృషేతి క్వచమృషాసత్క్వచిదపికార్య మృషేత్యర్థః - స్వాప్నార్థానామపీశ్వరసృష్టత్వాన్న మృషాత్వం శుక్తౌ రజతసద్భావాదన్యథాఖ్యానాద్వాసమ్మృషాత్వమిత్యభిప్రాయః-సతఉత్పత్తిపక్షే యథ్యర్థం పరిహరంతి నతథోభయయుగితి వ్యభిచరతీత్యనుషంగః - క్వచిదపి మృత్సువర్ణాదిద్రవ్యే ఉభయావస్థానదర్శనాన్న వ్యభిచరతి - కార్యత్వకారణత్వ రూపావస్థానేన మృత్సువర్ణాదికం దృశ్యతే అతస్సతోఽవస్థాంతరప్రాప్తిస్సఫలేత్యర్థః వికల్పః ఘటశరావాద్యవస్థాభేదః సచవ్యవహృతయే ఘటేనజలమాహరేత్యాదివాక్యపూర్వకవ్యవహారార్థం ఇష్టః ఇష్టః-యద్వా- నన్వసచ్చేన్న ప్రతీయేత సచ్చేన్న బాధ్యేత ప్రతీయతే బాధ్యతేచ శుక్తికారజతవత్ప్రపంచరూపం కార్యం- అనతస్సదసద్భ్యామనిర్వచనీయం కార్యం మృషైవేత్యత ఆహుః- సతథోభయయుగితి - తథాభూతమనిర్వచనీయ ఉభయయుక్ - సత్త్వవిలక్షణత్వాత్సత్త్వవిలక్షణరూపసధర్మద్వయయోగిద్రవ్యం సనాస్త్యేవేత్యర్థః -ననుశుక్త్యాదిషు రజతాదిప్రతీతేః ప్రతీతికాలేపిరజతసత్తైచాధేసచాస్య స్యాన్యథాభానాయోగాచ్చ సదసదనిర్వచనీయమపూర్వమేవేదం రజతమిదం దోషవశాత్ప్రతీయత ఇతి కల్పనీయమితి చేన్న- తత్కల్పనాయామప్యన్యస్యాన్యథాభానస్యావర్జనీయత్వాదన్యథాభానాభ్యుపగమాదేవ ఖ్యాతి ప్రవృత్తిబాధభ్రమత్వానాముపపత్తేరత్యంతాపరదృష్టాకారణకవస్తుకల్పనాయోగాత్కల్ప్యమానం హేదమనిర్వచనీయం- నతదానీమనిర్వచనీయమితి ప్రతీయతే - అపితు - పరమార్థరజతమిత్యేవ అనిర్వచనీయమేవ ప్రతీతం చేద్భ్రాంతి బాధయోః ప్రవృత్తేరప్యనుపపత్తిః - అతోఽన్యస్యాన్యథాభానవిరహే ప్రతీతిప్రవృత్తిబాధభ్రమత్వానామనుపపత్తేస్తస్యాపరిహార్యత్వాచ్ఛుక్త్యాదిరేవ రజతాద్యాకారేణ భాసత ఇతి భవతాప్యభ్యుపగంతవ్యం - కించ అవచనీయమపూర్వం రజతమత్రేజా

మగ్రఆసనభవిష్యదతో నిధనాదనుమితమంతరాత్వయివిభాతి మృషైకరసే । అతఉపమీయతే ద్రవిణజాతి

స్యాత్ -తథాపి కేవలః ఖనికృంతనేనసర్వం కార్ష్ణాయసమిత్యాది- తస్మాదస్యసత్త్వే ప్రమాణాభావాత్ - అసత్త్వే తు ప్రమాణస్యవిద్యమానత్వాత్ వితథమనోవిలాసం ఋతం-సత్యమితి యే అవయంతి జానంతి తే అబుధాః అజ్ఞా ఇత్యర్థః అత్రైవం ప్రయోగః వివాదాధ్యాసితం నసత్ ఆద్యంతయోరవిద్యమానత్వాత్ వికారిత్వాత్ దృశ్యత్వాద్వా శుక్తిరజతాదివదిత్యన్వయే ఆత్మవచ్చేతి వ్యతిరేకే దృష్టాంతః ॥శ్లో॥ మకుటకుండలకంకణకింకిణీపరిణతం కనకం పరమార్థతః। మహదహంకృతిఖప్రముఖం తథా నరహరేర్నపృథక్పరమార్థతః ॥చం॥ నను శ్రుయథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదిమృదాదిదృష్టాంతేషు మృదాదికారణానామేవ మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదిభిః సత్యత్వప్రతీతేర్వికారాణాం నామధేయానాంచ వాచారంభణమిత్యనేన వాచాలంబనం వ్యవహారమాత్రం నతు పారమార్థ్యమితి మిథ్యాత్వప్రతిపాదనాచ్చ దార్ష్టాంతికే సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణః పారమార్థ్యం కార్యమిథ్యాత్వమకామేనాపి స్వీకార్యమిత్యాశంకాయాం మృత్పిండకార్యాది దృష్టాంతానాం కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవర్ణనమవిదుషామేవ రోచతే- నవిదుషామిత్యాహుః నయదితి అత్రవికల్పపథైరిత్యంతేన కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవర్ణనానువాదః- వితథేత్యాదినా తత్ప్రతిక్షేప ఇతివిభాగః తథాహి యత్ యస్మాదిదం విశ్వం అగ్రే సృష్టేః పూర్వం నాసనాసీత్ ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ -ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదితి శ్రుతేరితిభావః - నిధనాత్ ప్రళయాత్ అనుఅనంతరం నభవిష్యత్ నభవిష్యతి ॥శ్రు॥ నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాది శ్రుతేరితిభావః - అతః కారణాద తరామధ్యేపి ఏకరసే కేవలే త్వయి మృషామిథ్యారూపమేవేదం భాతీతిమితం నిశ్చితం యతఏవం అతః శ్రుత్యాద్రవిణజాతివికల్పపథైః ద్రవిణజాతీనాం ద్రవ్యమాత్రాణాం మృల్లోహకార్ష్ణాయసరూపాణాం వికల్పాః ఘటకుండలాదయః తేషాం పంథానః మార్గాః ప్రకారాస్తైరుపమీయతే సదృశతయా నిరూప్యతే యథా తత్ర కార్యాణాం నామధేయమాత్రత్వాత్కారణం మృదాద్యేవసత్యం- తథాత్రాప్యాకాశాదీనాం నామధేయమాత్రత్వాద్బ్రహ్మైవ సత్యమితి నిరూప్యత ఇత్యర్థః తథాచ। శ్రు॥ యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్ - వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ

తి అస్యయథోక్తఏవార్థః- అతఃసతోఽవస్థాంతరప్రాప్తిస్సఫలేత్యర్థః ననుసర్వకార్యమిథ్యాత్వాభావేపి నేహనానేత్యాదిశ్రు
తిరేవ కార్యమిథ్యాత్వం ప్రమాపయతీత్యాహుః - భ్రమయతీత్యాదినా తఏవ భారతీవాగ్రూపా నేహనానేత్యాదిశ్రుతి
ఉరువృత్తిభిః ఉక్థజడాన్ అంధపరంపరయా భ్రమయతీతి సంబంధః ఉక్థజడాః కర్మజడాః అనాదిపాపవాసనాదూషితా
శేషముషీకాస్తాన్- అయంభావః న కేవలం కార్యమిథ్యాత్వబోధనాత్మికైవ నేహనానేత్యాదిత్వద్వారత్వాన్వృత్తిః-అపి
తు బ్రహ్మాత్మకస్వతంత్రవస్తునిషేధబోధనాత్మికా బ్రహ్మస్వరూపే దేవమనుష్యాదిభేదనిషేధాది బోధనద్వారాత్మికాశ్చ
బహ్వ్యోవృత్తయస్సంతి- ఏవంతదర్థబుభుత్సవోప్యుక్థజడాస్తద్విపరీతాశ్చ తత్ర యే కర్మజడాః తాన్ ప్రథమబుద్ధి
తత్సకుబుద్ధిపరికల్పిత కార్యమిథ్యాత్వకారణసత్యత్వపరత్వాదిరూప బహువృత్తిభిః ప్రథమప్రతిపత్తృకుబుద్ధ్యనువర్తి
నాం కర్మజడానాం అంధపరంపరయా కార్యమిథ్యాత్వభ్రమం జనయతి- ఔపనిషదపరమపురుషవరణీయతావిశేష
గుణవిశిష్టానాంత్వ బ్రహ్మాత్మకస్వతంత్రవస్తునిషేధవిజయా ప్రమితింజనయతీతికిమస్మాభిర్విధేయమితి॥ ౩౭ ॥ తదే
వం ప్రపంచస్యసత్త్వసాధకం నాస్తీత్యుక్తం ఇదానీమసత్త్వే సృష్టిప్రళయశ్రుతయః ॥ శ్రు ॥ యతో వా ఇమాని భూ
తాని జాయంతే ఇత్యాద్యాః- తన్మూలంచ అనుమానం ప్రమాణమిత్యాహ ॥ నేతి॥ యస్మాదిదంవిశ్వం అగ్రే సృష్టేః పూ
ర్వం నాసన్నాసీత్ ॥ శ్రు ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ -ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ -ఇత్యాదిశ్రుతేః- నచనిధనాత్
ప్రళయాత్ అను అనంతరం భవిష్యత్ భవిష్యతి ॥ శ్రు ॥ నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాదిశ్రుతేః- అతః కారణాత్
అంతరామధ్యేపి పికరసేకేన లేత్వయిమృషామిథ్యారూపమేవవిభాతీతిమతంనిశ్చితం- యతఏవంహ్యాతః శ్రుత్యాశ్రవిణా
జాతివికల్పపథైః శ్రవిణజాతీనాం ద్రవ్యమాత్రాణాం మృల్లోహకాష్ఠాదీనా సమూపాణాంవికల్పాః భేదాః ఘటకుండ
లాదయః తేషాంపంథానః మార్గాః ప్రకారాః తైరుపమీయతే నరృశతయోనిరూప్యతే-యథా - తత్రకార్యాకార్యా
ణాంనామధేయమాత్రతా కారణంమృదాద్యేవతుసత్యం - తథాప్రపంచాకాశాదీనాంనామమాత్రతా - బ్రహ్మైవస
త్యమితినిరూప్యత ఇత్యర్థః తథాచ ॥ శ్రు ॥ యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన విజ్ఞాతేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్ -

వికల్పపథైర్వితథమనోవిలాసమృతమిత్యవయంత్యబుధాః॥ ౩౮ ॥ సయదజయూత్వాజామనుశయీతగు

వాచారంభణంవికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవసత్యం యథాసోమ్యైకేనలోహమణినాసర్వంలోహమయంవిజ్ఞాత
తమితిపద తాతస్యజన్మకారణంవక్తవ్యం - నతావత్తత్ప్రీతిః తస్యాస్తద్విషయత్వేనతదుత్పత్తేః ప్రాగాత్మలాభా
యోగాన్నిర్విషయజ్ఞానాతదుత్పద్యతఏవవిషయాకారోతీతిమహతామిదముపపాదనం - అథేంద్రియాదిగతోదోషః =
సస్యపురుషాశ్రయత్వేనార్థగతకార్యస్యోత్పాదకత్వాయోగాత్ నాపీంద్రియాణి - తేషాం జ్ఞానకారణత్వాత్ నా
పిదుష్టానీంద్రియాణి తేషామపిస్వకార్యభూతజ్ఞానఏవ విశేషకరత్వాదనాదిమిథ్యాజ్ఞానోపపాదనత్వమనవస్థాదిదోష
నిరస్తం కించాపూర్వమనిర్వచనీయమిదంవస్తుజాతం-రజతాదిబుద్ధిశబ్దాభ్యాం రజతాదిసాదృశ్యాదితిచేత్తర్హి తత్స
దృశమిత్యేవప్రతీతిశబ్దౌస్యాతాం రజతత్వాదిజాతీయాయోగాదితిచేత్సాకింపరమార్థభూతా నతావత్పరమార్థ
భూతా తస్యాః పరమార్థాన్వయాయోగాత్ నాప్యపరమార్థభూతా- అపరమార్థాన్వయాయోగాత్ అపర
మార్థే పరమార్థబుద్ధిశబ్దయోర్నిర్వాహకత్వాయోగాచ్చ యత్తుపునరుక్తం రజ్వాదివన్మృణ్మాత్రన్యకారణస్యానువ
ర్తమానత్వాత్పారమార్థ్యం సర్పాదీనామివఘటశరావాదికార్యాణాం మిథోవ్యావర్తమానత్వాదపారమార్థ్యం
ఏవం సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణోనువర్తమానత్వాత్పారమార్థ్యం అహంకారాదివ్యవహారాలంబనానన్యేపదార్థాః -
మిథోవ్యావర్తమానాదతఏవబాధితత్వాదపరమార్థా-ఇతి - తత్తుచ్ఛం - ద్వయోర్జ్ఞానయోర్విరోధేహి బాధ్య
బాధకభావః- బాధితస్యైవవ్యావృత్తిః అత్రఘటాదిషు దేశకాలభేదేనవిరోధఏవనాస్తి-యస్మిన్ దేశేయస్మిన్ కాలేయ
స్యసద్భావః ప్రతిపన్నః - తస్మిన్ దేశే తస్మిన్ కాలే తస్యాభావః ప్రతిపన్నశ్చేద్విరోధాద్బలవతో బాధకత్వం బాధితస్య
చనివృత్తిః - దేశాంతరకాలాంతరసంబధితయానుభూతస్య అన్యదేశ కాలయోగభావప్రతీతౌన విరోధఇతికథమత్ర
బాధ్యబాధకభావః-అన్యత్రనివృత్తస్యాన్యత్రనివృత్తిర్వాకథముచ్యతే - రజ్జుసర్పాదిషుతుసద్దేశకాల సంబంధితస్యైవ
అభావప్రతీతేర్విరోధే బాధకత్వం వ్యావృత్తిశ్చ- దేశకాలాంతరదృష్టస్య దేశకాలాంతరవ్యావర్తమానత్వం మిథ్యా
త్వవ్యాప్తం నదృష్టమితి సవ్యావర్తమానత్వమాత్రంపారమార్థ్యే హేతుః -యత్త్వనువర్తమానత్వాత్పరమార్థ
ఇతితత్సిద్ధమేవేతివసాధసమర్హాతి అసన్మాత్రమేవవస్తు-సతఉత్ప[illegible]వేయర్థ్యంపరిహరంతి వ్యవహృతయేవికల్పఇషితః

త్వం-యథాసోమ్యైకేన లోహమణినా విజ్ఞాతేన సర్వం లోహమయం విజ్ఞాతం స్యాత్ -తథా - ఏకేన నఖనికృంతనేన సర్వం
కార్ష్ణాయసమిత్యాది-అథైతద్దూషయంతి వితథేతి-కుదృష్టీనాం నితథమనోనిలసితమేతత్కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవర్ణన
మిత్యర్థః ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధాదర్శనాదితి భావః-తస్మాత్కుదృష్ట్యభిమతం కార్యమిథ్యాత్వం బుధం ప్రామాణికమి
తి అబాధాం యథాసోమ్యైకేన మృత్పిండేనేత్యాది దృష్టాంతవాక్యార్థానభిజ్ఞాః అనయంతి జానంతి సతదర్థజ్ఞా ఇత్యర్థః-అ
యంభావః- అత్ర హి న కార్యమిథ్యాత్వకారణసత్యత్వం చ ప్రతిపాద్యతే కింతు - కార్యకారణయోరనన్యత్వం-త
థాహి ॥శ్రు॥ ఉత తమాదేశమప్రాక్ష్యః యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం స్యాదితి- కృత్స్న
స్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వం కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం చ హృది నిధాయ కారణభూత బ్రహ్మజ్ఞానేన కార్యభూతస్య
సర్వస్య విజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞాతే సతి కృత్స్నస్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట బ్రహ్మైక కారణతామజానతా శిష్యేణ కథమనుభగవన్స
ఆదేశ ఇత్యన్యజ్ఞానేన అన్యజ్ఞాతత్వాసంభవం చోదితో బ్రహ్మైక కారణముపదేక్ష్యన్ లౌకిక ప్రసిద్ధం కారణాత్కా
ర్యస్యానన్యత్వం తావదయథ సోమ్యైకేనేత్యాదినా దర్శయతి-యథైక మృత్పిండారబ్ధానాం ఘటశరావాదీనాం తస్మాదన
తిరిక్తద్రవ్యతయా తద్జ్ఞానేన జ్ఞాతత్వేత్యర్థః- అత్ర కారణాదివాటేన కారణాత్కార్యస్యాన్యబుద్ధిశబ్దాంతరాదిభిః ప్రపక్షాం
తరత్వమాశంక్య లోకప్రతీత్యైవ కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వముపపాద్యతే-వాచేత్యాదినా-ఆరభ్యతే ఆలభ్యతే స్పృశ్య
త ఇత్యారంభణం॥కృత్యల్యుటో బహులమితి కర్మణి ల్యుట్ వాచా వాక్పూర్వకేణ వ్యవహారేణ హేతునేత్యర్థః- హేతుత్వం చాత్రా
ర్థ్యయనేన వసతీతివత్ ఘటేనోదకమాహరేత్యాది వాక్పూర్వకో హ్యుదకాహరణాదిన్యవహార స్తస్యవ్యవహారస్యసిద్ధ
యే తేనైవ మృద్ద్రవ్యేణ పృథుబుధ్నోదరత్వాది లక్షణో వికారః సంస్థానవిశేష స్తత్ప్రయుక్తం చ ఘట ఇత్యాది నామధే
యం స్పృశ్యతే ఉదకాహరణాది వ్యవహార విశేషసిద్ధ్యర్థం మృద్ద్రవ్యమేవ సంస్థానాంతర నామధేయభాగ్భవతి-అతో
ఘటాద్యపి మృత్తికేత్యేవ సత్యం మృత్తికాద్రవ్యమిత్యేవ సత్యం ప్రమాణేనోపలభ్యత ఇత్యర్థః-నతు ద్రవ్యాంతరత్వేన-అ
త స్తస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య సంస్థానాంతర భాక్త్వమాత్రేణ బుద్ధిశబ్దాంతరాదయః ఉపపద్యంతే యథైకస్య దే
వదత్తస్య బాల్య యువత్వస్థావిరత్వాద్యవస్థాభేదైః బుద్ధిశబ్దాంతరాదయః
నాంశ్చజుజుషన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః । త్వముత జహాసి తాం మహిరివత్వచమా త్తభ
వదత్త అవస్థాభేదైర్బాల్యో యువా స్థవిర ఇతిశబ్దాంతరాదయః కార్యవిశేషాశ్చ దృశ్యంతే తద్వదితి - ఏవం చైవ సమేవచిదచి
ద్విశిష్టం బ్రహ్మ సృష్టేః ప్రాక్ స్వధనానంతరం చ నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వేనావతిష్ఠతే అంతరా
తు తద్విభాగార్హ స్థూలచిదచిదాత్మక ప్రపంచాకారేణావతిష్ఠత ఇత్యవస్థా నామ నిత్యత్వేపి తదాశ్రయస్య ద్రవ్యస్యైక
త్వం యావస్థాయోగినః పారమార్థ్యమేవేతి బుధా అవయంతీతి॥ శ్రు ॥ నాసదాసీన్నో సదాసీదిత్యస్య స్థూలావస్థమచిద్ద్ర
వ్యం చిద్ద్రవ్యం చ-ప్రళయదశాయాం నాసీత్ -కింతు తమః నిరతిశయ సూక్ష్మదశాపన్నమచిద్ద్రవ్యం తమ సాహచర్యాచ్చి
ద్ద్రవ్యేణ గూఢం తిరోహితం ప్రకేతం సూక్ష్మావస్థం చిద్ద్రవ్యం చాసీదిత్యర్థః ఉక్తజడానబుధ ఇత్యనేన జడానామజ్ఞత్వ
సంభావనానూచితా॥౩౨॥ నను యది ప్రపంచో నామ నాస్త్యేవ న చాసత్తా తేన చైతన్యస్య సంబంధగంధోపి నాస్తి కిమసకా
త్వం జీవేన యతః అయం సంసరతి-కింవా బహుపుణ్యామీశ్వరస్య-యతో నిత్యముక్తః- కింవిషయశ్చ తదా కర్మకాండమి
త్యపేక్షాయాం జీవేశ్వరవిశేషం॥శ్రు॥ ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే - తయోరన్యః
పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూ
పామిత్యాద్యా వదంతీత్యాహ॥సఇతి ॥సతు జీవః-యత్ యస్మాదజయా మాయయా - అజామవిద్యామనుశయాత అలిం
గ్యేత తతః గుణాంశ్చ దేహేంద్రియాదీన్ జుషన్ సేవమానః ఆత్మతయా అధ్యస్యన్ - తదను తదనంతరం సరూపతాం తద్ధ
ర్మయోగం చ జుషన్ అపేతభగః పిహితానందాదిగుణస్సన్ మృత్యుం సంసారం భజతి ప్రాప్నోతి . తద్విషయమేవ
చ కర్మకాండమితి భావః త్వముత - త్వం తు-జహాసి తాం అజాం మాయాం-ననుసామయ్యేవాస్తి - కథం త్యాగ స్తత్ర
త్రాహ-అహిరివత్వచమితి-అయం భావః . యథా భుజంగః స్వగలమపికంచుకం గుణబుద్ధ్యా నాభిమన్యతే - తథా త్వం
అజాం-సహి నిరంతరాహ్లాదినం విత్కామధేనుబృందపతేరజయా కృత్యమితి తాముపేక్షస ఇతి . కుత ఏతత్తదాహ - ఆ
త్తభగః నిత్యప్రాప్తైశ్వర్యః - మహసి పరమైశ్వర్యే అష్టగుణితే అణిమాద్యష్టవిభూతిమతి -మహీయసే పూజ్యసే- తా
దృశేసే . కథంభూతః అపరిమేయభగః అపరిమితైశ్వర్యః । నహ్యన్యేషామివ దేశకాలాది పరిచ్ఛిన్నం తవ అణిమాద్యైశ్వ
ర్యం-అపితు-పరిపూర్ణస్వరూపానుబంధిత్వాదపరిమితమిత్యర్థః॥శ్లో॥ యదితం తీలనఖిలనాం గణగతా ౨ ఆస్తరవశోత్త

దిభిర్భావాన్ సత్త్వరజస్తమోగుణమయాననున్మీలయంతీబహూన్ - మామాక్రమ్యపదాశిరస్యతిభరం సంమర్దయా(?)త్యాతురం మాయా తేశరణం గతోఽస్మి నృహరే త్వామేవ తాం వారయ॥ చం॥ నను భగవత ఇవ తేషామపి నిత్యత్వే వ్యాకరణత్వ ప్రకృతి స్థిత్యాద్యవిశేషేఽపి కథం తేషాం తత్సంభావనాయా అప్యభావ ఇత్యాశంకాయాం ప్రకృతివశత్వ తదభావాభ్యామిత్యాహుః॥ సయదజయేతి॥ సజీవో యత్ యస్మాత్ అజయా త్వన్మాయయా మోహిత ఇతి శేషః-అజాం ప్రకృతిపరిణామాత్మికాం దేవమనుష్యాదిమూర్తిమనుశయీతఆలింగతి బిభర్తీతి యావత్ - తతో గుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ జుషన్ సేవమానః-సరూపతాం స్థూలత్వకృశత్వాది దేహధర్మతాం భజతి దేహాత్మాభిమానీ భవతీత్యర్థః॥ తదనుతదనంతరం మృత్యుం మరణం భజతి ప్రాప్నోతి ఇత్థం జన్మమరణాది ॥ రూపసంసృతిభాక్త్వాత్ అపేతః భగః జ్ఞానైశ్వర్యాదిర్యస్య తథాభూతో భవతి - త్వముత త్వంతు అహిస్సర్ప త్వచం కంచుకమివ తాం మజాం జహాసి నియమేన తత్పరతంత్రతయా సంబంధరహితోఽసి- అహిద్యుష్టాంతస్త్యాగమాత్రాభిప్రాయః-అతఏవాత్తః నిత్యం పరిగృహీతః భగః యేన తథాభూతః॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణేతి భగశబ్దార్థో ఽవగంతవ్యః అథాపి కిం జీవ ఇవ త్వమపి పరిచ్ఛిన్నభగః నేత్యాహుః - అపరిమేయభగః అపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యాదిమాన్ అష్టగుణితే అపహతపాప్మత్వాదయోఽష్టౌ గుణాః అస్య నిత్యం సంజాతా ఇత్యష్టగుణితం తారకాదిత్వాదితచ్ తస్మిన్ నిత్యావిర్భూతాపహతపాప్మత్వాది గుణాష్టకయా భూత్యా మహిమ్నా అపరిచ్ఛిన్నే స్వయం ప్రకాశ స్వరూపే మహిమ్నా స్వేమహిమ్ని స్థిత్వా పూజ్యస ఇత్యర్థః॥ ౩౮॥ ఏవం త్వాదుక్త సాధనకదంబేన యే భగవంతం భజంతి తే మృత్యుం తరంతీతి ఇతరే సంసరంతీత్యుక్తం ఇదానీం యే బహిస్సంగం పరిత్యజ్య భగవన్మార్గే ప్రవృత్తా అపి కథంచిత్ అంతఃకామం తాశనవత్ సకలకామాన్న ముంచంతి తే భగవంతం ప్రాప్నువంతి - న చేహసుఖం లభంతే - కేవలం కుయోనీరేవ ప్రాప్నువంతీతి॥ తాన్ శోచంతః ॥ శ్రు॥ కామాన్ యః కామయతే మన్యమానస్స కామకర్మభిర్జాయతే తత్ర తత్రేత్యాదిశ్రుత్యర్థమాహ ॥యదీతి॥ హే భగవన్ - యే యతయః హృదిస్థితాః కామజటాః కామస్యజటాః మూలాజ్ఞానవాసనాః - యది న సముద్ధరంతి నోత్పాట

యోమహసి మహీయసే నష్టగుణితే పరిమేయభగః॥ ౯॥ యది న సముద్ధరంతియత యోహృది కామజటాదుర

ధిగమో ఽసతాం హృదిగతో ఽస్మృతకంఠమణిః। అసుతృపయోగినాముభయతో ఽప్యసుఖం భగవన్ననపగతాంతకాదనధిరూఢపదాద్భవతః (?)

యంతి తే పామసతాం భవాన్ త్వం హృదిగతోఽపి దురధిగమః దుష్ప్రాపః-కథం అస్మృతకంఠమణిః విస్మృతో యః కంఠమణిః తత్తుల్యః-సయథా కంఠే వర్తమానోఽప్యస్మృతశ్చేదప్రాప్త ఇవ భవతి తద్వదితి న కేవలమేతావత్ - అపితు అసుతృపయోగినామింద్రియతర్పణపరాణాం యోగచ్ఛద్మనాం - ఉభయతోఽప్యసుఖం ఇహాముత్ర చ దుఃఖమేవ-తదాహ-అనపగతాంతకాత్ అనివృత్తాన్మృత్యో లోకారాధన ధనార్జనాది క్లేశాత్ భోగవైభవప్రాకట్య భయాచ్చ ఇహతావద్దుఃఖం భవతః ఈశ్వరాదపి దుఃఖం- కథంభూతాత్ అనధిరూఢపదాత్ అనధిరూఢం పదం స్వరూపం యస్య తస్మాత్ - త్వత్స్వరూపప్రాప్త్యభావాత్ అవిద్యావద్విషయత్వేన ప్రాప్త నిజకర్మాతిక్రమనిబంధన త్వద్దండరూప నరకప్రాప్తేః అముత్రాప్యసుఖమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ దంభన్యాసమిషేణ వంచితజనం భోగైకచింతాతురం సంముహ్యంతమహర్నిశం విరచితోద్యోగక్లమైరాకులమ్। ఆజ్ఞాలంఘినమజ్ఞమజ్ఞజనతా సమ్మాననాదుర్మదం దీనానాథ దయానిధాన పరమానందప్రభో పాహిమామ్ ॥ చం ॥ ఇత్థమపేతభగస్యపునస్తత్ప్రాప్తౌ కిం నిదానమిత్యపేక్షాయాం అనన్యప్రయోజనం త్వదుపాసనమేవేత్యభిప్రేత్యాపాయ భగవత్ప్రాప్తివత్స్వపి కామహతానామనర్థమాహుః॥ యదీతి ॥యతయః మునయః మనః ప్రణిధానశీలా అపి యది హృదిస్థితాః కామజటాః కామానాం మూలాని వాసనా ఇతి యావత్ - న సముద్ధరంతి నోత్పాటయంతి తర్హి తేషామసతాం హృదిస్థోఽపి త్వం దురధిగమః దుర్జ్ఞేయః అస్మృతకంఠమణిః కంఠస్థితోఽప్యస్మర్యమాణో మణిః వకంఠేవ ర... నోఽపి అస్మృతశ్చేన్నష్ట ప్రాయ ఏవహి భవతి - కించ హే భగవన్ - తేషామసుతృపయోగినాం ప్రాణేంద్రియతర్పణపరాణాం యోగినాముభయతః ఇహ పరలోకే చ అసుఖం దుఃఖమేవ తదేవాహుః - అనపగతాంతకాత్ అనివృత్తాన్మృత్యోః ఇహ భోగప్రాప్త్యైపి మరణభయజం దుఃఖమస్త్యేవేతి భావః అనధిరూఢపదాద్భవతస్సకాశాత్ దుఃఖం - అనధిరూఢం అప్రాప్తం పదం త్వత్స్థానం తస్మాత్ భావప్రధానో నిర్దేశః అప్రాప్తత్వాత్పదత్వాత్ త్వత్పదాప్రాప్తేరితి యావత్ నిజధర్మాతిలంఘినాం శాస్తుర్యమరూపాత్త్వత్తో దుఃఖమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ నను యతేరకిమపి కృత్యమపి సాధ్యమపి సుఖోపభోగేనాపత్యయుక్తేః-అతః కిమితి వృథాశప్యతే ఉభయతోఽప్యసుఖమితి. శ్రూయతే చ ॥ శ్రు॥ ఏవ

నితోఽయమహిమా బ్రాహ్మణస్య-నకర్మణావర్ధతే నోకనీయానిత్యాదితత్రాహ ॥ త్వదవగమీతి॥ హేనగుణమద్గుణేత్య ర్యయుక్తం - త్వదవగమిత్వజ్ఞానవాన్-భవదుత్థశుభాశుభయోః భవతః కర్మఫలదాతుః ఈశ్వరాదుద్గతయో రావిర్భూతయోశ్శుభాశుభయోః ప్రాచీనపుణ్యాపుణ్యకర్మణోః ఫలభూతాన్ గుణవిగుణాన్వయాన్ సుఖదుఃఖసం బంధాన్ నవేత్తినానుసంధత్తే-తర్హితదాసీంచ-దేహభృతాం దేహాభిమానినాం ప్రవృత్తికర్మకరీర్గిరః విధినిషేధల క్షణాః నవేత్తి విగతదేహాభిమానతయా కార్యావబోధాభావాన్న నియుజ్యత ఇత్యర్థః యుక్తంచైతత్ యతః కారణాత్ మనుజైరన్వహం శ్రవణభృతః అనుదినం శ్రవణేన చేతసిధృతః త్వం తేషామపవర్గగతిః అపవర్గరూపాగతిర్భవసి కథం- శ్రవణభృతః-అనుయుగం ప్రతియుగం యాగీతపరంపరా ఉపదేశసంతతిః తయాతత్సంప్రదాయానుసారేణేత్యర్థః - ఏత దుక్తంభవతి యేతావత్తత్త్వజ్ఞానినః తేషాం కర్మాధికారశంకాపి యేచ అనవరతం త్వత్కథాశ్రవణాదినిష్ఠాః తేషా మప్యానన్నభవత్పదానాం నవిధినిషేధభావః- ఇతరేషాం తు యోగచ్ఛన్నానాం ఇంద్రియలాలసానాం ఉభయతోఽప్యసుఖ మితి॥ శ్లో॥ అవగమంతవమేదిశమాధవస్ఫురతియన్న సుఖాసుఖసంగమః। శ్రవణవర్ణనభావమథాపివానహిభవామి యు థావిధికింకరః ॥ చం ॥ అథానన్యప్రయోజనానాం భగవద్భక్తానాం తూభయత్ర సుఖమేవేత్యాహుః॥ త్వదవగమీతి॥ త్వామవగచ్ఛతీతి త్వదవగమీ త్వద్యాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్॥ శ్లో॥ ఆర్తోజిజ్ఞాసురర్థార్థీజ్ఞానీచేత్యుక్తేషు తురీయ ఇత్య ర్థః- భవతీతి భవః సంసారః తస్మిన్నుత్థయోరుపస్థితయోః ఫలజననాయ సముపస్థితయోరిత్యర్థః - తయోః శుభాశుభ యోః పుణ్యపాపాత్మకయోః కర్మణోః గుణవిగుణాన్వయాన్ ఫలభూతసుఖదుఃఖసంబంధాన్-తర్హితదాసీంచ దేహ భృతాంగిరః స్తుతినిందావాక్యాన్యపి నవేత్తి నానుసంధత్తే కుతః యతస్త్వముపవర్గగతిః తస్య దేహం తేఽపవర్గసాధనభూ తః అనేనపరలోకే సుఖముక్తం ఇహ తు మనుజైస్త్వనక్తైన్నహా అనుయుగం ప్రతియుగం అనువర్తిన్యాసగుణగీతపరంపరయా

తత్కాదనధిరూఢపదాభ్యాస వత॥ ౨౮॥ త్వదవగమీ న వేత్తి భవదుత్థశుభాశుభయోర్గుణవిగుణాన్వయాం స్త ర్హి న దేహభృతాంచ గిరః। అనుయుగమన్వహం సగుణగీతపరంపరయా శ్రవణ భృతో యతస్త్వముపవ ర్గగతిర్మనుజైః॥ ౨౮॥ ద్యుపతయ ఏవ తే న యయురంతమనంతతయా త్వమపి యదంతరాండనిచయానను

సగుణస్య అనంతకల్యాణగుణాఢ్యుక్తస్య తవ గీతపరంపరయా కథామృతపరంపరయా - అన్వహం శ్రవణేన చేతసిధృతః యే తు త్వత్కథామృతపానమత్తాస్తే న వేత్తీత్యర్థః॥ ౨౮॥ త్వదవగమీ న వేత్తి సుఖదుఃఖేన చ విధినిషేధావిత్యుక్తం- తత్ర ననుకథమవగంతుం శక్యం దురవగమత్వస్యోక్తత్వాదిత్యేవ మాశంక్య సత్యమేవేదం అనవగాహ్య మహిమ్నో వా ఙ్మనసగోచరత్వాదవిషయత్వే నైవ జ్ఞానముక్తమితి దర్శయన్। శ్రు॥ యదూర్ధ్వం గార్గి దివో యదర్వాక్పృథివ్యా యదంతరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితమపరిమితమహిమానమాహ॥ ద్యుపతయ ఇతి॥ హే భగవన్ - తేఽంతం ద్యుపతయః స్వర్గాదిలోకపతయః బ్రహ్మాదయోఽపి నయయుః న ప్రాపుః తత్కు తః - యదంతనస్త్వస్తు తత్కిమపి త్వం న భవసి ఆస్తాం తావద్ద్యుపతయో న యయురితి యద్యస్మాత్త్వమపి ఆత్మనోఽంతం న యాసి - కుతస్తర్హి సర్వజ్ఞతా సర్వశక్తితా వా అతఆహ - అనంతతయా అంతాభావేన - నహి శశవిషాణాజ్ఞానం వా ర్జనం తదప్రాప్తిర్వా శక్తిన్యూనతాం విహంతి అనంతత్వమేవాహ యదంతరేతి - యస్య తవ అంతరా మధ్యే - నను అ హో-సావరణాః ఉత్తరోత్తరదశగుణసప్తావరణయుక్తాః - అండనిచయాః బ్రహ్మాండసమూహాః వాంతిపరిభ్ర మంతి వయసా కాలచక్రేణ-ఖేరజాంసీవ-సహైకదైవ- నతు పర్యాయేణ యస్మాదేవం-అతశ్శ్రుతయస్త్వయి ఫలంతి తాత్పర్యవృత్త్యా పర్యవస్యంతి - నతు సాక్షాద్వదంతి అయమేతావానితి - సగుణస్యగుణానంత్యాత్ - నిర్గుణస్యవా గోచరత్వాత్ - కథంతర్హ్యపదార్థే తాత్పర్యమితి తత్ర విధిముఖవాక్యైభవేదేవం నియమః పదార్థస్యైవ వాక్యా ర్థత్వమితి నిషేధముఖేతు నాయం నియమ ఇత్యాహ-అతన్నిరసనేనేతి॥ శ్రు॥ అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాత్ - అన్య త్రధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్కృతాకృతాత్ - అస్థూలమనణ్విత్యాది ప్రకారేణ లక్షణయా చతత్త్వమసీ త్యాదయః పర్యవస్యంతీతి-నచ వాచ్యం నిషేధైశ్శూన్యమేవజ్ఞాప్యత ఇతి యతః భవన్నిధనాః భవతి - త్వయినిధనం సమా ప్తిః యాసాం తాస్తథా నహి నిరవధిర్నిషేధస్సంభవతి-అతః అవధిభూతే త్వయి ఫలంతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ ద్యుపతయో విదురం తమనంత తేన చ భవాన్నగిరశ్శ్రుతిమౌళయః। త్వయిఫలంతి తు తానతదిత్యతో జయజయేతి భజే తవ తత్పదమ్॥ చం॥ ఇత్థం యథామతి సంస్తుత్య అథత్వాన్మహిమ్నోఽప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాత్ సాకల్యేన స్తోతుం న శక్నుమ ఇతి నిగమయంతి॥ ద్యుపతయ ఇ

తిః ద్యుపతయః స్వర్గాదిలోకపతయః మహేంద్రబ్రహ్మాదయ ఏవ తవాంతం స్వరూపస్వభావపారం — న యయుః న జాన యురిత్యర్థః — కింపునర్మనుజాదయ ఇతి భావః కిం బహునా — త్వమపి న యాసి కుతః — అనంతతయా స్వరూపస్వభావ యోరపరిచ్ఛిన్నతయా న హి తావతా తవ సర్వజ్ఞత్వభంగః యథావస్థితవస్తువిషయకజ్ఞానస్యైవ సర్వజ్ఞత్వావహత్వాత్ — అపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నత్వజ్ఞానస్యాజ్ఞత్వావహత్వాదితి భావః — మహిమ్నః అపరిచ్ఛిన్నత్వమేవ ప్రతిపాదయంతి — యదంతరేత్యాదినా యస్య తవాంతరా మధ్యే ఏకైకస్మిన్ రోమకూపే సావరణాః సప్తభిరావరణైః సహితాః — అండా నాం బ్రహ్మాండానాం నిచయాః సమూహాః — వాంతి సంచరంతి — యథా ఖే ఆకాశే రజాంసి వయసా సతి జాత్యభిప్రా యేకవచనం పక్షిభిః సహ వాంతి తద్వత్ — యస్మాదేవం హీతి · తత్ శ్రుతయః పారోక్ష్యాని చేత్ శ్రుతిరప్యగతత్వాభిప్రా యకః త్వయి అతన్నిరసనేన తస్మాదపారమహిమ్నస్తవ త్తః అన్యత్ ప్రకృతిపురుషాదివస్తు — తన్నిరసనేన తత్సాజాత్య ప్రతిషేధేన తత్పూర్వకమిత్యర్థః — భవన్నిధనాః భవతి నిధనం నిష్ఠా పర్యవసానమితి యావత్ — తద్వ్యాసాంతాః — శాబ్దవృ త్త్యా తాత్పర్యవృత్త్యా చ ప్రకృతిపురుషసాజాత్యనిరసనేన తద్విలక్షణం త్వాం బోధయంతీత్యర్థః — ఫలంతి సఫలా భవం తి చేతనాచేతనసాజాత్యనిరసనేన తద్వైలక్షణ్యమాత్రం బోధయంతి — న తు సాకల్యేన తత్స్వరూపస్వభావాదికం బోధ యితుం శక్నువంతీతి భావః ॥ ౪౧ ॥ చం ॥ ఇత్థం శ్రుతిగీతసంవాదేన సనందనోక్తముత్తరమవధార్య తం బహుమేనిరే ఇ త్యాహ భగవాన్నారాయణః ॥ ఇత్యేవమితి ॥ ఇతి శ్రుత్యుక్తప్రకారేణ — ఏవం సనందనోక్తమాత్మానుశాసనం · ఆత్మా నుశిష్యతే యేన తదాత్మానుశాసనం — ఉత్తరమాశ్రుత్య — బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య పుత్రాః మరీచ్యాదయః సిద్ధాః ఆత్మనః పరమాత్మనో గతిం ప్రకారం యాథాత్మ్యం జ్ఞాత్వా నిశ్చిత్య — అథ సనందనం సమానర్చుః ॥ ౪౩ ॥ ఇతీతి ॥ శ్లో ॥ ఇత్యశేషసమామ్నా యపురాణోపనిషద్రస ఇతి సర్వశ్రుతిపురాణరహస్యతాత్పర్యమిత్యర్థః ॥ చం ॥ సర్వశ్రుతిపురాణోపనిషత్తాత్పర్యవి

సావరణాః । ఖ ఇవ రజాంసి వాంతి వయసా సహ యచ్ఛ్రుతయస్త్వయి హి ఫలంత్యతన్నిరసనేన భవన్నిధ నాః ॥ ౪౧ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ ఇత్యేతద్బ్రహ్మణః పుత్రా ఆశ్రుత్యాత్మానుశాసనమ్ । సనందనమథానర్చుస్సి ద్ధా జ్ఞాత్వాత్మనో గతిమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రసః । సముద్ధృతః పూర్వజాతైర్వ్యో మయానైర్మహాత్మభిః ॥ ౪౩ ॥ త్వం చైతద్బ్రహ్మదాయాద శ్రద్ధయాత్మానుశాసనమ్ । ధార యంశ్చర గాం కామం కామానాం నిర్దహన్నృణామ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం స్వగురుణాదిష్టం గృహీత్వా శ్రద్ధ యాత్మవాన్ । పూర్ణః శ్రుతధరో రాజన్నాహ వీరవ్రతో గురుమ్ ॥ ౪౫ ॥ శ్రీనారదః ॥ నమస్తస్మై భగవతే కృష్ణా యామలకీర్తయే । యో ధత్తే సర్వభూతానామభవాయోశతీః కలాః ॥ ౪౬ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాద్యమృషిమానమ స్య తచ్ఛిష్యాంశ్చ మహాత్మనః । తతోఽగాదాశ్రమం సాక్షాత్పితుర్ద్వైపాయనస్య మే ॥ ౪౭ ॥ సభాజి

తం సముద్ధృతమితి ప్రకృతవేదస్తుతిప్రశంసా ॥ ౪౪ ॥ త్వమితి ॥ బ్రహ్మదాయాదేతి — బ్రహ్మైవ దాయమివ అప్రయత్నప్రా ప్యం అత్తి సేవత ఇతి తథా · బ్రహ్మపుత్రేతి వా ॥ చం ॥ హే బ్రహ్మదాయాద బ్రహ్మపుత్ర — దాయభోక్తృత్వాత్పుత్రే ష్వతస్మిన్ దాయాదశబ్దః ఉపచర్యతే ఏతదాత్మానుశాసనం — నృణాం యే కామాః తేషాం భర్జనం దాహకం — శ్రుతి స్తవనం ధారయన్ కామం యథేష్టం గాం భూమిం తదుపలక్షితాన్ లోకాన్ చర పర్యట ॥ ౪౫ ॥ ఏవమితి ॥ పూర్ణః కృతకృ త్యః — శ్రుతధరః శ్రుతమర్థం మనసి ధారయన్ — వీరవ్రతః నైష్ఠికః ॥ చం ॥ కథమేతత్త్వయావిదితమిత్యపేక్షాయాం తద్వృ త్తం పరిస్తౌతి మునిశ్చతుర్భిః ॥ ఏవమితి ॥ గురుణా బదర్యాశ్రమవాసినా నారాయణేన — ఆదిష్టముపదిష్టం — శ్రద్ధయా గృహీ త్వా తస్మిన్నవహితమనాః — పూర్ణః — నివృత్తసంశయత్వాత్పూర్ణమనాః శ్రుతః యథా శ్రుతం ధరతీతి తథాభూతః — వీ రాణాం జితేంద్రియాణాం వ్రతం యస్య సః నైష్ఠికో నారదః — హే రాజన్ — గురుం నారాయణం ప్రాహ ॥ ౪౬ ॥ నమ ఇతి ॥ న మ ఇతి కృష్ణావతారతయా నారాయణం ప్రణమస్యతి — ఉక్తం హి ॥ శ్లో ॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమితి ॥ చం ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ నమ ఇతి ॥ కృష్ణాయ సర్వలోకసుఖకరాయ — తదుపయుక్తా అమలా అకర్మవశ్యా మూర్తిర్యస్య తస్మై తుభ్యం — కేన కారణేన కృష్ణ ఇత్యత్ర తం విశినష్టి య ఇతి యో భగవాన్ సర్వభూతానామభవాయాపవర్గాయ — ఉశతీః క మనీయాః నిర్మలా ఇతి యావత్ కలాః విద్యాః ధత్తే అపేక్షితవిద్యోపదేశేన సుఖకర ఇతి భావః ॥ ౪౭ ॥ ఇతీతి ॥ సాక్షాత్ పితురితి అయోనిస్వవధానం వినా జనకస్య అగ్నిమథనావసరే కథంచిదరణౌ రేతః అధః పతితం ముమంథ వ్యాసః — తద్దైవతత ఉత్ప న్నః — శుక ఇతి వదంతి ॥ చం ॥ ఇతీత్యాద్యమృషిం నారాయణం అమలమంతఃకరణం యేషాం తాన్ తస్య శిష్యాంశ్చ మహాత్మ

ప్రణామపూర్వకమాపృష్ట్వా సాక్షాత్స్వయం ద్వైపాయనస్యాశ్రమమగాజ్జగామ॥౪౪॥చం॥ సభాజిత ఇతి॥తతోఽభ
గవతా ద్వైపాయనేన సభాజితః పూజితః - కృతః ఆసనస్యపరిగ్రహో యేన సః తస్మై ద్వైపాయనాయ నారాయణ
స్యముఖాచ్ఛ్రుతం నిర్గతం శ్రుతిస్మృత్యాత్మకం వచో వర్ణయామాస ఉపదిదేశేత్యర్థః సతు మహ్యముపదిష్టవాన్ తత్తు
ప్రసిద్ధత్వాన్నోక్తం॥౪౫॥చం॥ఏవం త్వత్ప్రశ్నస్యోత్తరమాగతమిత్యాహ॥ తదేతదితి॥ హే రాజన్ - నః అస్మాకం ప్రతియః
ప్రశ్నస్త్వయా కృతః తత్ప్రశ్నే ఏతచ్ఛ్రుతవతః వర్ణితం ఉత్తరత్వేన కథితమిత్యర్థః యేనోపవర్ణితం తేన అనిర్దేశ్యే నిర్గుణ
ఏపి బ్రహ్మణి గతయశ్చ రేయురితి మనశ్చరేత్ ప్రసరేత్ నిస్సంశయమ్మనో భవేత్యర్థః॥౪౬॥ సమస్తవేదస్తుత్యర్థం సంగృ
హ్య అనుస్మారయతి॥య ఇతి॥యః అస్య విశ్వస్య ఉత్ప్రేక్షకః - ఇత్యేవ మనుశాయినా సమస్త పురుషార్థసిద్ధయే సృష్టిస్థితిల
యాః ప్రాపణీయా ఇత్యాలోచక ఇత్యర్థః అనేన నిమిత్తత్వముక్తం ఏవమాలోచ్య అస్య ఆదిమధ్యనిధనే ఆదిర్జన్మ మధ్యం
పాలనం నిధనం అంతః యేషు కర్మను యో వర్తతే అనేనోపాదానత్వముక్తం నను ప్రకృతి పురుషయోరుపాదాననిమిత్త
త్వే ప్రసిద్ధే సత్యంత యోరపి - తత ఏవోద్భూతత్వాన్మూలకారణం స ఏవేత్యాహ - యోవ్యక్త జీవేశ్వర ఇతి - ప్రవేశనియ
మనే దర్శయతి య ఇతి పూర్వోక్త ప్రకారేణ ఇదం సృష్ట్వా - యదర్థమేతత్సృష్టం తేన ఋషిణా సృష్టే కార్యే అహమితి ద
ర్శనాదృషి ర్జీవః తేన సహానుప్రవిష్టః పురః శరీరాణి తస్య భోగాయతనాని చక్రే - తాః పురః శాస్తి తస్య భోగం దదత్పరిపా
లయతి - ఉపాసకస్య చ కైవల్యరూపో భవతీత్యాహ యం సంపద్యేతి - యం సంపద్య ప్రాప్య - అనుశయీ అన్వనుశ డవ
త్ప్రరిణామైశ్చరణమూలే శేత ఇతి తథా సః జీవః - అజాం కార్యకారణలక్షణాం అవిద్యాం - జహాతీత్యజతి - నను బ్రహ్మసంప
న్నస్యాపి జీవస్య తత్ప్రతిబంధో దృశ్యతే అత ఆహ సుప్తః కులాయం యథేతి అయం భావః యథా సుప్త శరీరవంతమన్యే ప
శ్యంతి స తు నాత్మానం తథా పశ్యతి ఏవం జీవన్ముక్తః అన్యే దేహవంతం పశ్యంతి స తు న కించిత్పశ్యతీతి తం హరిం అజస్రం
అనవరతం ధ్యాయేత్ - కిమిత్యత ఆహ - అభయం న భయం యస్మాత్ భయనివర్తకమిత్యర్థః కుత ఏతత్ - కైవల్యనిరస్త
తోఽభగవతాకృతాసనపరిగ్రహః। తస్మై తద్వర్ణయామాస నారాయణముఖాచ్ఛ్రితమ్ ॥౪౫॥ తద్వైతత్స్వ
ర్ణితం రాజన్ యన్నః ప్రశ్నః కృతస్త్వయా। తథా బ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే నిర్గుణేపి మనశ్చరేత్ ॥ ౪౬॥ యో
స్యోత్ప్రేక్షక ఆదిమధ్యనిధనే యోవ్యక్తజీవేశ్వరో యస్సృష్ట్వేదమనుప్రవిశ్య ఋషిణా చక్రే పుర
శ్శాస్తి తాః ।యం సంపద్య జహాత్యజామనుశయీ సుప్తః కులాయం యథా తం కైవల్యనిరస్తయోనిమభ
యోనిం కైవల్యేన అప్రచ్యుత స్వరూపావస్థానేన నిరస్తా తిరస్కృతా యోనిః మూలకారణం మాయా యేన తం - హరిం ధ్యా
యేదిత్యన్వయః॥శ్లో॥సర్వశ్రుతిశిరోరత్నవిరాజితపదాంబుజమ్।భోగయోగప్రదం వందే మాధవం కర్మినమ్రయోః॥ ఈ
క్షంతామిచ్ఛయా సంతః క్షమంతాం మమ సాహసమ్ ॥ మయా హి స్వీయబోధాయ కృతమేతన్న సర్వతః॥చం ॥అశేషస
మామ్నాయపురాణోపనిషద్రసః ఇత్యుక్తం - కోసౌ సమామ్నాయాదీనాం రసః - యః శ్రుతిగీత్యా సముద్ధృత ఇత్యపేక్షా
యాం॥శ్లో॥ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః । ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదేత్యుక్తరీత్యా జ
గదుదయవిభవలయలీలః సర్వాంతరాత్మా బంధమోక్షదో భగవానుపాస్య ఇత్యేష ఏవేతి వక్తుం ద్రష్టృత్వాద్యుపయుక్తై
ర్గుణైశ్చ భగవంతం విశింషన్ తద్ధ్యానం విధత్తే యోస్యేతి అస్య జగతః ఆదిమధ్యనిధనే సృష్టిస్థితిలయే నిమిత్తే ఉత్ప్రేక్షకః శ్రు॥
తదైక్షత బహుస్యామిత్యుక్త విధేక్షితా - యచ్ఛబ్దానాం తు కైవల్యనిరస్త యోనిమిత్యనేన సంబంధః - యశ్చ అవ్యక్తజీవ
యోః ప్రకృతి పురుషయోః కారణావస్థయోరీశ్వరః అంతః ప్రవిశ్య నియంతా - అనేన కారణావస్థాయాం నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మచిదచి
ద్విశిష్టస్య తస్యోపాదానత్వం తదుపయుక్తం సర్వశక్తిత్వం ఫలితం - ఉత్ప్రేక్షక ఇత్యనేన నిమిత్తత్వం తదుపయుక్తం సా
ద్విశిష్టస్య తస్యోపాదానత్వం తదుపయుక్తం సర్వశక్తిత్వం ఫలితం - ఉత్ప్రేక్షక ఇత్యనేన నిమిత్తత్వం తదుపయుక్తం సా
ర్వజ్ఞ్యంచ - యశ్చేదం మహదాది పృథివ్యంత సమష్టితత్త్వజాతం సృష్ట్వా - ఋషిణా చతుర్ముఖాఖ్యేన జీవేనానుప్రవిశ్య
జీవద్వారానుప్రవిశ్యేత్యర్థః పురః శరీరాణి చక్రే నిర్మమే - తతస్తాః పురః శాస్తి నియమయతి - పూర్వశబ్దోత్ర సజీవ దే
వాది శరీరపరః - ఋషిణా చక్రే పురస్సంహితా ఇతి పాఠాంతరం - తదా పురః ప్రథమం ఋషిణా చతుర్ముఖేన సంహితా
వేదసంహితాః చక్రే ప్రావర్తయదిత్యర్థః - అనేన హితకృత్త్వముక్తం శాస్త్ర ప్రవర్తనం హి తాదర్థ్యం అనుశయో భూ
క్త్వావశిష్టం కర్మ సోస్యాస్తీత్యనుశయీ కర్మవశ్యో జీవః యం సంపద్య అజాం జహాతి ప్రకృతిం జహాతి ఆవిర్భూత స్వగుణాది
కో భవతి ముక్తో భవతీతి యావత్ - తథా చ శ్రూయతే॥ శ్రు॥ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి - తత్ర
దృష్టాంతః - సుప్తః కులాయం యథేతి - యథా శకునిర్నీడే కంచిత్కాలం సుప్తః తద్విహాయోడ్డీయ తేతద్వద జాయాం స్థితః

అనుశయీ జీవః యం సంపశ్యతాం జహాతీత్యర్థః - కైవల్యనిరస్తయోనిం సంసారిణాం మోక్షప్రదానేన నిరస్తా యోని ప్రభవదుఃఖం నయేన తం నవిద్యతే భయం యస్మాత్తం హరిం శ్రితార్తిహారం అజస్రం నిత్యం ధ్యాయేత్ ॥౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ అష్టాశీతితమే విష్ణుభక్తః కైవల్యమశ్నుతే। తతోఽర్వాగేవ భక్తస్తు విభూతిమితి వర్ణ్యతే॥ హరిర్భజతాం ముక్తిద ఇత్యుక్తం అభయం ధ్యాయేదజస్రం హరిమితి-తత్ర శంకతే॥ దేవాసురేతి॥ అశివం అవధీరిత భోగం త్యక్తవిషయం ధనినః భోగినః లక్ష్మ్యాః పతిం సర్వభోగయుక్తం ౧॥ ౨॥ శివ ఇతి॥ అన్యోన్యోపమర్దేన తమస్తస్మై స్త్రీవిధ్యాత్ త్రిలింగః త్రిలింగత్వమేవాహ-వైకారిక ఇతి-అహం అహంకారః॥౩॥ తత ఇతి॥ వికారాః మన ఇంద్రియభూతరూపాః షోడశేతి ఇంద్రియదేవానామక్షేష్వవివక్షయా ఏకం చ నేతి-యత్కించిద్వికారోపాధికం భజన్ - ఉపాధ్యనురూపాణాం విభూతీనాం గతిం స్వరూపం ప్రాప్నోతి॥౪॥ హరిరితి॥ ఉపద్రష్టా సాక్షీ సన్ యతః సర్వదృక్ సర్వం పశ్యతి అతః ప్రకృతేః పర ఇతి అత్రేదం తత్త్వం॥ శ్లో॥ వస్తునో గుణసంబంధే రూపద్వయమిహేష్యతే । తద్ధర్మయోగాయోగాభ్యాం బింబవత్ప్రతిబింబవత్ ॥ గుణాస్సత్త్వాదయశ్శాంత ఘోర మూఢాస్స్వభావతః। బ్రహ్మవిష్ణుశివానాం చ గుణయంతృస్వరూపిణాం॥ నాతిభేదో భవేద్భేదో గుణధర్మైః

యం ధ్యాయేదజస్రం హరిమ్॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే - సప్తాశీతితమోఽధ్యాయః.) ❋

రాజా॥ దేవాసురమనుష్యేషు యే భజంత్యశివం శివమ్ । ప్రాయస్తే ధనినో భోజా న తు లక్ష్మ్యాః పతిం
హరిమ్॥ ౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామస్సందేహోఽత్ర మహాన్ హి నః। విరుద్ధశీలయోః ప్రభ్వోర్విరుద్ధా భజ
తాం గతిః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ శివశ్శక్తియుతశ్శశ్వత్త్రిలింగో గుణసంవృతః। వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చే
త్యహం త్రిధా॥౩॥ తతో వికారా అభవన్ షోడశామీషు కంచన । ఉపధావన్ విభూతీనాం సర్వాసామశ్ను
తే గతిం॥ ౪॥ హరిర్హి నిర్గుణస్సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః । స సర్వదృగుపద్రష్టా తం భజన్నిర్గుణో భ
వేత్ ॥౫॥ నివృత్తేష్వశ్వమేధేషు రాజా యుష్మత్పితామహః । శృణ్వన్ భాగవతాన్ ధర్మాన్ అపృచ్ఛదిదమ
చ్యుతమ్॥౬॥ స ఆహ భగవాంస్తస్మై ప్రీతశ్శుశ్రూషవే విభుః । నృణాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ యోఽవతీర్ణో
యదోః కులే॥౭॥ శ్రీభగవాన్॥ యస్యాహమనుగృహ్ణామి హరిష్యే తద్ధనం శనైః। తతోఽధనం త్యజంత్యస్య స్వ
జనా దుఃఖదుఃఖితమ్॥౮॥ స యదా వితథోద్యోగో నిర్విణ్ణస్స్యాద్ధనేహయా । మత్పరైః కృతమైత్రస్య కరి
ష్యే మదనుగ్రహమ్॥౯॥ తద్బ్రహ్మ పరమం సూక్ష్మం చిన్మాత్రం సదనంతరమ్ । తతో మాం సుదురారా
ధ్యం హిత్వాఽన్యాన్ భజతే జనః॥ ౧౦॥ తతస్త ఆశుతోషేభ్యో లబ్ధరాజ్యశ్రియోద్ధతాః । మదాత్ప్రమత్తా
వరదాన్ విస్మరంత్యవజానతే॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥ శాపప్రసాదయోరీశా బ్రహ్మవిష్ణుశివాదయః । సద్యశ్శా
పప్రసాదోఽంగ శివో బ్రహ్మా న చాచ్యుతః॥౧౨॥ అత్ర చోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనమ్ ।వృకాసు

రిహాంశతః। సత్త్వస్య శాంత్యా నో జాతు విష్ణోర్విక్షేపమూఢతే। రజస్తమోగుణాభ్యాం తు భవేతాం బ్రహ్మరుద్రయోః॥ గుణోపమర్దనాద్భూయస్తదంశానాం చ భిన్నతా॥ అతస్సమగ్రసత్త్వస్య విష్ణోర్మోక్షకరీ తనుః। అంశతో భూతిహేతుశ్చ తథానందమయీ స్వతః॥ అంశతస్తారతమ్యేన బ్రహ్మరుద్రాదిసేవినామ్ । విభూతయో భవంత్యేవ శనైర్మోక్షోఽప్యనంశతః॥ ఇదమేవాభిప్రేత్య తత్ర తత్రోచ్యతే - శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యురితి - తథా - సత్త్వం యస్య ప్రియా మూర్తిరితి తథా సత్త్వం తత్తీర్థసాధనమితి-తథా త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భిదామితి ॥ తథా॥ శ్లో॥ న తే మయ్యచ్యుతేజే చ భిదామణ్వపి చక్షత ఇత్యాది - ఏవం చ సతి న కించిదసమంజసం తద్భక్తానాం తు కలహో మోహమాత్రమితి॥౫॥౭॥ యస్యేతి యస్యాహమనుగృహ్ణామి అయమర్థః యో విషయాన్ పరిజిహీర్షురపి కథంచిద్విస్యమానేషు సజ్జతే క్లిశ్యతి చ తస్య విషయాపహార ఏవానుగ్రహ ఇతి -యథా శ్రుతత్వే ధ్రువాదీనామైశ్వర్యవిరోధాత్ - అథవా ప్రథమం విభూతిం కామనానురూపాం దత్త్వా శనైః విషయోపభోగావసానే తస్య నిర్వేదముత్పాద్య హరిష్యామి - పరమానుగ్రహం కర్తుమితి-తదుక్తం భగవత్యైవ॥ శ్లో॥ న మయ్యావేశితధియాం కామః కామాయ కల్పత ఇతి దుఃఖదుఃఖితమితి దుఃఖాదనుపునర్దుఃఖితమివ ప్రతీయమానమిత్యర్థః॥౮॥ స ఇతి॥ స పునర్బంధూనామనుగ్రహేణ ధనేహయా ప్రవృత్తోఽపి మదనుగ్రహేణ యదా నిష్ఫలోద్యమో నిర్విణ్ణస్స్యాత్ తదా మదనుగ్రహమితి- మమాసాధారణమనుగ్రహం ॥౯॥ తమేవాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ జనః పశ్చాదపి మోక్షమరోచయన్ అత్యాసక్తః అన్యాన్ భజత ఇత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ ఏతదేవేతిహా

సేనస్పష్టయితుమాహ॥ శాపప్రసాదయోరితి॥ బ్రహ్మా చేత్యన్వయః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ వృక ఇతి॥ శకునేః పుత్రః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ దశా
స్యేతి॥ సుసంకటమాప కైలాసోత్పాటనం పురపాలనం చ-సుకంటకమితి వా పాఠః॥ ౧౬॥ ఇతీతి॥ స్వగాత్రత ఉపాధావత్
స్వదేహేన యాజయామాస-కథం ఆత్మక్రవ్యేణ స్వమాంసేన జుహ్వాన ఇతి॥ ౧౭॥ దేవేతి॥ అవృశ్చత్ ఛేత్తుముద్యతః॥ ౧౮॥
తదేతి॥ స్వయం చ-అగ్నిరివ మూర్తిమానగ్నిరివ దేదీప్యమాన ఇత్యర్థః॥ వయం౽ధునా కథాభియర్థాః కథంచిద్దుఃఖేనసు
ర్థకామం వారయామః తద్వదితి-నచ ఉపస్కృతాకృతిః పరిపూర్ణదేహో౽భవత్ న్యవారయచ్చ॥ ౧౯॥ ఏవమా
హ చ॥ తమితి॥ తోయేనాపి భజతాం ప్రీణః స్యాం-త్వయా తు దేహో వృథా పీడ్యత ఇతి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తదితి॥ దాతుమనర్హా

రాయ గిరిశో వరం దత్త్వాప సంకటమ్॥ ౧౩॥ వృకో నామాసురః పుత్రశ్శకునేః పథి నారదమ్ । దృష్ట్వాశుతో
షం పప్రచ్ఛ దేవేషు త్రిషు దుర్మతిః॥ ౧౪॥ స ఆహ గిరిశం దేవముపధావాశు సిద్ధయే । యో౽ల్పాభ్యాం గుణదో
షాభ్యామాశు తుష్యతి కుప్యతి॥ ౧౫॥ దశాస్యబాణయోస్తుష్టస్స్తువతోర్వందినోరివ। ఐశ్వర్యమతులం ద
త్త్వా తత ఆప సుసంకటమ్॥ ౧౬॥ ఇత్యాదిష్టస్తమసుర ఉపాధావత్స్వగాత్రతః । కేదార ఆత్మక్రవ్యేణ జు
హ్వానో౽గ్నిముఖం భవమ్ ॥ ౧౭ ॥ దేవోపలబ్ధిమప్రాప్య నిర్వేదాత్సప్తమే౽హని। శిరో౽వృశ్చత్సుధితినా త
త్తీర్థక్లిన్నమూర్ధజమ్॥ ౧౮॥ తదా మహాకారుణికస్స ధూర్జటిర్యథా వదిష్టో౽గ్నిరివోత్థితో౽నలాత్ । ని
గృహ్య దోర్భ్యాం భుజయోర్న్యవారయత్తత్స్పర్శనాద్భూయ ఉపస్కృతాకృతిః॥ ౧౯॥ తమాహ చాంగా
లమలం వృణీష్వ మే యథాభికామం వితరామి తే వరమ్ । ప్రీయేయ తోయేన నృణాం ప్రపద్యతామహో
త్వయాత్మా భృశమర్ద్యతే వృథా ॥ ౨౦॥ శ్రీశుకః॥ దేవాత్స వవ్రే పాపీయాన్వరం భూతభయావహమ్।
యస్య యస్య కరం శీర్ష్ణి ధాస్యే స మ్రియతామితి॥ ౨౧ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్రుద్రో దుర్మనా ఇవ
భారత। ఓమితి ప్రహసంస్తస్మై దదే౽హేరమృతం యథా॥ ౨౨॥ స తద్వరపరీక్షార్థం శంభోర్మూర్ధ్ని కి
లాసురః। స్వహస్తం ధాతుమారేభే సో౽బిభ్యత్స్వకృతాచ్ఛివః॥ ౨౩॥ తేనోపసృష్టస్సంత్రస్తః పరాధా
వత్సవేపథుః। యావదంతం దివో భూమేః కాష్ఠానాముదగాదుదక్॥ ౨౪॥ అజానంతః ప్రతివిధిం తూష్ణీమా
సన్సురేశ్వరాః। తతో వైకుంఠమగమద్భాస్వరం తమసః పరమ్॥ ౨౫॥ యత్ర నారాయణస్సాక్షాన్న్యాసి
నాం పరమా గతిః। శాంతానాం న్యస్తదండానాం యతో నావర్తతే గతః॥ ౨౬॥ తం తథా వ్యసనం దృష్ట్వా భగ
వాన్వృజినార్దనః। దూరాత్ప్రత్యుదియాద్భూత్వా బటుకో యోగమాయయా॥ ౨౭॥ మేఖలాజినదం
డాక్షైస్తేజసాగ్నిరివోజ్జ్వలన్। *అభివాదయామాస చ తం కుశపాణిర్వినీతవత్ ॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥
శాకునేయ భవాన్వ్యక్తం శ్రాంతః కిం దూరమాగతః॥ క్షణం విశ్రామ్యతాం పుంస ఆత్మాయం సర్వకామ
ధుక్॥ ౨౯॥ యది నశ్శ్రవణాయాలం యుష్మద్వ్యవసితం ప్రభో । భణ్యతాం ప్రాయశస్సర్వైః పుంభి
స్స్వార్థాన్సమీహతే॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతా పృష్టో వచసామృతవర్షిణా। గతక్లమో౽బ్రవీత్త
స్మై యథాపూర్వమనుష్ఠితమ్॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ ఏవం తర్హ్యంగ తద్వాక్యం న వయం శ్రద్దధీమహి।
యో దక్షశాపాత్పైశాచ్యం ప్రాప్తః ప్రేతపిశాచరాట్॥ ౩౨॥ యది తే తత్ర విశ్రంభో దానవేంద్ర జగ
ద్గురౌ। తర్హ్యంగాశు స్వశిరసి హస్తం న్యస్య ప్రతీక్ష్యతామ్॥ ౩౩॥ యద్యసత్యం వచశ్శంభోః కథంచిద్దా
నవర్షభ॥ తథా త్వం జహ్యసద్వాచం న యద్వక్తానృతం పునః॥ ౩౪॥ ఇత్థం భగవతశ్చిత్రైర్వచోభిస్సుసు
పేశలైః। భిన్నధీర్విస్మృతశ్శీర్ష్ణి స్వహస్తం కుమతిర్న్యధాత్॥ ౩౫॥ అథాపతద్భిన్నశిరా వజ్రాహత ఇవ

ముషిద దేదత్తవాన్-అహేః సర్పస్య అమృతం క్షీరమివ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ తేనేతి॥ ఉపసృష్టః అనుగతస్సన్ ఉదగాత్ ఉత్తగతః
అగాత్ ఊర్ధ్వమగచ్ఛత్ ఉదక్ ఊర్ధ్వమంచన్॥ ౨౪॥ అజానంత ఇతి॥ వైకుంఠం వ్రతద్వసం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తమితి॥ తం
వృకాసురం తథా వ్యసనం తాదృగ్వ్యసనం యస్య తం - శివం వృజినార్దనః దుఃఖహంతా దూరత ఏవ దృష్ట్వా॥ ౨౭॥ మేఖ
లేతి॥ మేఖలాదిభిరుపలక్షితః ప్రత్యుదియాత్ సమ్ముఖమాగతః॥ ౨౮॥ శాకునేయేతి॥ వ్యక్తం నిశ్చితం-కింకిమర్థం ఆత్మా
దేహః-సర్వపురుషార్థహేతుః-అతో మా పీడయేతి॥ ౨౯॥ యదీతి॥ ప్రాయశః పుంభిర్ధృతైః భవాన్ స్వార్థాన్
సమీహతే సాధయితుమిచ్ఛతి అథవా జనః పుంభిః సహాయైః స్వకార్యాణి సాధయతి అతో నః కథ్యతామితి॥ ౩౦॥ ౩౧॥
ఏనమితి॥ పైశాచ్యం పిశాచానామివ వృత్తిం॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యదీతి॥ యత్ యథావక్తా వదిష్యతి॥ ౩౪॥ ఇత్థమితి॥ చిత్రైః విచిత్రైః

మహైకేస్సు పేశలైః అతిరమ్యైః-భిన్నధీః భ్రంశితమతిః॥౩౫॥ ॥౩౮॥ హతఇతి॥కిమున క్తవ్యం విశ్వేశే త్వయి కృతాగాః కృతాపరాధః॥ ౩౯॥యఇతి॥ అవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః అవాఙ్మానసగోచరశక్తిసముద్రస్య. గిరిత్రమోక్షం శివమోచనరూపం చరిత్రం సంసృతిభిః నానాయోనిసంసారైః॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥నవాశీతితమే దేవః కో మహానితి సంశయే। పరీక్ష్య విష్ణోరుత్కర్షం మునిభ్యో వర్ణయద్భృగుః॥ ఇతిహాసాంతరమాహ॥ పరస్యత్యాది ఇతి॥౧॥౨॥౩॥ సఇతి॥ స్వయోన్యాః స్వస్యైవ రూపాంతరేణాభివ్యక్తిస్థానేన స్వకార్యేణేత్యర్థః॥ తేనయథా

క్షణాత్। జయశబ్దో నమశ్శబ్దస్సాధుశబ్దోఽభవద్దివి॥౩౬॥ ముముచుః పుష్పవర్షాణి హతే పాపే వృకాసురే। దేవర్షిపితృగంధర్వా మోచితస్సంకటాచ్ఛివః॥ ౩౭॥ ముక్తం గిరిశమభ్యాహ భగవాన్ పురుషోత్తమః। అహో దేవ మహాదేవ పాపోఽయం స్వేన పాప్మనా॥ ౩౮॥ హతః కో ను మహత్స్వీశ జంతుర్వై కృతకిల్బిషః। క్షేమీ స్యాత్కిము విశ్వేశే కృతాగా జగద్గురౌ॥౩౯॥ య ఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః పరస్య సాక్షాత్పరమాత్మనో హరేః। గిరిత్రమోక్షం కథయేచ్ఛృణోతి వా విముచ్యతే సంసృతిభిస్తథారిభిః ॥ ౪౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- అష్టాశీతితమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥సరస్వత్యాస్తటే రాజన్నృషయస్సత్రమాసత। వితర్కస్సమభూత్తేషాం త్రిష్వధీశేషు కో మహాన్॥౧॥ తస్య జిజ్ఞాసయా తే వై భృగుం బ్రహ్మసుతం నృప। తజ్జ్ఞప్త్యై ప్రేషయామాసు స్సోఽభ్యగాద్బ్రహ్మణస్సభామ్॥౨॥ న తస్మై బ్రహ్మణే స్తోత్రం చక్రే సత్త్వపరీక్షయా। తస్మై చుక్రోధ భగవాన్ ప్రజ్వలన్ స్వేన తేజసా॥ ౩॥ స ఆత్మన్యుత్థితం మన్యుమాత్మజాయాత్మనా ప్రభుః। అశీశమద్యథా వహ్నిం స్వయోన్యా వారిణాత్మభూః॥౪॥ తతః కైలాసమగమత్స తం దేవో మహేశ్వరః। పరిరబ్ధుం సమారేభ ఉత్థాయ భ్రాతరం ముదా॥౫॥ నైచ్ఛత్త్వమస్యుత్పథగ ఇతి దేవశ్చుకోప హ। శూలముద్యమ్య తం హంతుమారేభే తిగ్మలోచనః॥౬॥ పతిత్వా పాదయోర్దేవీ సాంత్వయామాస తం గిరా। సతు కృచ్ఛ్రాత్తతో ముక్తః కైలాసాద్రజతాచలాత్ ॥౭॥ మునిర్జగామ వైకుంఠం యత్ర దేవో జనార్దనః। శయానం శ్రియ ఉత్సంగే పదా వక్షస్యతాడయత్ ॥౮॥ తత ఉత్థాయ భగవాన్ సహ లక్ష్మ్యా సతాం గతిః। స్వతల్పాదవరుహ్యాథ ననామ శిరసా మునిమ్॥౯॥ ఆహ తే స్వాగతం బ్రహ్మన్నిషీదాత్రాసనే క్షణమ్। అజానతామాగతాన్వః క్షంతుమర్హథ నః ప్రభో॥౧౦॥ పునీహి సహలోకం మాం లోకపాలాంశ్చ మద్గతాన్। పాదోదకేన భవతస్తీర్థానాం తీర్థకారిణా॥౧౧॥ అద్యాహం భగవన్ లక్ష్మ్యా ఆసమేకాంతభాజనమ్। వత్స్యత్యురసి మే లక్ష్మీర్భవత్పాదహతాంహసః॥౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం బ్రువతి వైకుంఠే భృగుస్తన్మంద్రయా గిరా। నిర్వృతస్తర్పితస్తూష్ణీం భక్త్యుత్కంఠాశ్రులోచనః॥౧౩॥ పునశ్చ సత్త్రమావ్రజ్య మునీనాం బ్రహ్మవాదినామ్। స్వానుభూతమశేషేణ రాజన్ భృగురవర్ణయత్ ॥౧౪॥ తన్నిశమ్యాథ మునయో విస్మితా ముక్తసంశయాః। భూయాంసం శ్రద్దధుర్విష్ణుం యతశ్శాంతిర్యతోఽభయమ్॥౧౫॥ ధర్మస్సాక్షాద్యతో జ్ఞానం వైరాగ్యం చ తదన్వితం। ఐశ్వర్యం చాష్టధా యస్మాద్యశశ్చాత్మమలాపహమ్॥౧౬॥ మునీనాం న్యస్తదండానాం శాంతానాం సమచేతసామ్। అకించనానాం సాధూనాం యమాహుః పరమాం గతిమ్॥౧౭॥ సత్త్వం యస్య ప్రియా మూ

కశ్చిద్వహ్నిం శమయతీతి తథా స్వకార్యేణ పుత్రేణ నిమిత్తేన క్రోధం శమయామాసేత్యర్థః॥౪॥౧౦॥ పునీహీతి॥ తీర్థకారిణా తీర్థత్వనిమిత్తేన॥౧౧॥౧౨॥ ఏవమితి॥ తస్య మంద్రయా గిరా గంభీరవాచా నిర్వృతస్తూష్ణీం బభూవేతి శేషః॥౧౩॥౧౪॥ తదితి॥ విస్మితాః అపరాధాతిశేకే పి నిర్వికారత్వేన భూయాంసం శ్రద్దధుః మహత్తమం నిశ్చితవంతః యతః యస్మిన్ ॥ ౧౫॥ ధర్మ ఇతి॥ వైరాగ్యం చ చతుర్విధమితి పాఠే తచ్చాతుర్విధ్యమేవం ద్రష్టవ్యం - విషయాం స్త్యక్తుమశక్నువతోఽపి సంమనేచ్ఛా త్యాగ ఆద్యం వైరాగ్యం-తతో విషయాణాం మధ్యే లవణాదివ్యతిరేకేణాపి ప్రవృత్తిర్ద్వితీయం - తథా ప్రవృత్తావపి మనసి రాగశైథిల్యేన బాహ్యేంద్రియైరేవ విషయసేవనం తృతీయం తత్రాప్యౌదాసీన్యం చతుర్థం - తదాహుః॥ శ్లో॥ వైరాగ్యమాద్యం యతమానసంజ్ఞం క్వచిద్విరాగో వ్యతిరేకసంజ్ఞం। ఏకేంద్రియాఖ్యం హృది రాగసౌక్ష్మ్యం తస్యాప్యభావస్తు వశీకృతాఖ్యమితి॥౧౬॥ ౧౭॥సత్త్వమితి॥ యస్య భగవత ఏవ॥౧౮॥ త్రివిధాకృత ఇతి॥ తస్య భగవత ఏవ త్రివిధాః ఆకృ

త్రయః తత్ర తావనసత్త్వమేవ అర్థసాధనం పురుషార్థహేతుః ॥౧౯॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంనిశ్చిత్య సరస్వతీతీరవాసినో విప్రాః హరిపదాంభోజసేవయా ముక్తిం ప్రాపురితి ॥౨౦॥ ఇతీతి ॥ వ్యాసనందనస్య ముఖపంకజాదుద్గతం గంధయుక్తపీయూషతుల్యం హరేః ప్రశస్తం యశో యస్సంసారీ సేవతే స ముక్తో భవతీతి ॥ ౨౧ ॥ సచోక్తలక్షణో భగవాన్ శ్రీకృష్ణః వేతి దర్శయితుమాఖ్యానాంతరమాహ ॥ ఏకదేతి ॥ ౨౨ ॥ ౨౫ ॥ ఏవమితి ॥ బ్రహ్మద్విషఇత్యాదికాం తాంగాథాం వాక్యం మయి న కశ్చిద్దోషః అత్ర రాజదోషైవ మత్పుత్రాః మ్రియంత ఇతి వారంవారం చుక్రోశేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ కింస్విదితి ॥ హే బ్రహ్మన్ కిం స్విత్ కిమర్థం వృథా రోదిషి యత్ర త్వన్నివాసే ధనుర్ధరమాత్రో రాజన్యబంధురపి నాస్తి బ్రహ్మణ్యస్య తు కా వార్తా

తిన బ్రాహ్మణాస్త్విష్టదేవతాః। భజాత్యనాశిషశ్శాంతా యుంవానిపుణబుద్ధయః ॥ ౧౮ ॥ త్రివిధాకృతయస్తస్య రాక్షసా అసురాస్సురాః। గుణిన్యామాయయా సృష్టాస్సత్త్వం తత్తీర్థసాధనమ్ ॥ ౧౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్థం సారస్వతా విప్రా న్నృణాం సంశయనుత్తయే । పురుషస్య పదాంభోజసేవయా తద్గతింగతాః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీసూతః ॥ ఇత్యేతన్మునితనయాస్యపద్మగంధపీయూషం భవభయభిత్పరస్య పుంసః। సుశ్లోక్యశ్రవణపుటైః పిబన్నభీక్ష్ణం సంసారభ్రమణపరిశ్రమం జహాతి ॥ ౨౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏకదా ద్వారవత్యాం తు విప్రపత్న్యాః కుమారకః। జాతమాత్రో భువం స్పృష్ట్వా మమార కిల భారత ॥ ౨౨ ॥ విప్రో గృహీత్వా మృతకం రాజద్వార్యుపధాయ సః । ఇదం ప్రోవాచ విలపన్నాతురో దీనమానసః ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మద్విషశ్శఠధియో లుబ్ధస్య విషయాత్మనః। క్షత్రబంధోః కర్మదోషాత్పంచత్వం మేర్భకో గతః ॥ ౨౪ ॥ హింసావిహారం నృపతిం దుశ్శీలమజితేంద్రియమ్। ప్రజాభజంత్యస్సీదంతి దరిద్రా నిత్యదుఃఖితాః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం ద్వితీయం విప్రర్షిస్తృతీయం త్వేవమేవ చ। విసృజ్య స నృపద్వారి తాం గాథాం సమగాయత ॥ ౨౬ ॥ తామర్జున ఉపశ్రుత్య కర్హిచిత్కేశవాంతికే । పరేతే నవమే బాలే బ్రాహ్మణం సమభాషత ॥ ౨౭ ॥ కింస్విద్బ్రహ్మంస్త్వన్నివాసే ఇహ నాస్తి ధనుర్ధరః । రాజన్యబంధురప్యేతే బ్రాహ్మణాస్సత్రమాసతే ॥ ౨౮ ॥ ధనదారాత్మజాయుక్తా యత్ర శోచంతి బ్రాహ్మణాః । తే వై రాజన్యవేషేణ నటా జీవంత్యసుంభరాః ॥ ౨౯ ॥ అహం ప్రజానాం రక్షిష్యే భగవన్ దీనయోరిహ । అనిస్తీర్ణప్రతిజ్ఞోగ్నిం ప్రవేక్ష్యే హతకల్మషః ॥ ౩౦ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ సంకర్షణో వాసుదేవః ప్రద్యుమ్నో ధన్వినాం వరః । అనిరుద్ధోప్రతిరథో న త్రాతుం శక్నువంతి యత్ ॥ ౩౧ ॥ తత్కథన్ను భవాన్కర్మ దుష్కరం జగదీశ్వరైః। చికీర్షతి త్వం బాలిశ్యాన్న తచ్ఛ్రద్దధ్మహే వయమ్ ॥ ౩౨ ॥ అర్జునః ॥ నాహం సంకర్షణో బ్రహ్మన్న కృష్ణః కార్ష్ణిరేవ చ। అహం పార్థోర్జునో నామ గాండీవం యస్య వై ధనుః ॥ ౩౩ ॥ మావమంస్థా మమ బ్రహ్మన్ వీర్యం త్ర్యంబకతోషణం। మృత్యుం విజిత్య ప్రధనే ఆనేష్యే తే ప్రజాః ప్రభో ॥ ౩౪ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం విస్రంభితో విప్రః ఫల్గునేన పరంతప। జగామ స్వగృహం ప్రీతః పార్థవీర్యం నిశామయన్ ॥ ౩౫ ॥ ప్రసూతికాల ఆసన్నే భార్యాయా ద్విజసత్తమః। పాహి పాహి సుతం మృత్యోరిత్యాహార్జునమాతురః ॥ ౩౬ ॥ స ఉపస్పృశ్య శుచ్యంబు నమస్కృత్య మహేశ్వరమ్। దివ్యాన్యస్త్రాణి చ సంస్మృత్య సజ్యం గాండీవమాదదే ॥ ౩౭ ॥ న్యరుణత్సూతికాగారం శరైర్నానాస్త్రయోజితైః । తిర్యగూర్ధ్వమధః పార్థశ్చకార శరపంజరమ్ ॥ ౩౮ ॥ తతః కుమారస్సంజాతో విప్రపత్న్యా రుదన్ముహుః । సద్యోదర్శనమాపేదే సశరీరో విహాయసా ॥ ౩౯ ॥ తదాహ విప్రో విజయం వినిందన్ కృష్ణసన్నిధౌ। మౌఢ్యం పశ్యత మే యోహం శ్రద్దధే క్లీబకత్థనమ్ ॥ ౪౦ ॥ న ప్రద్యుమ్నో నానిరుద్ధో న రామో న చ కేశవః। యస్య శేకుః పరిత్రాతుం కోన్యస్తదవితేశ్వరః ॥ ౪౧ ॥ ధిగర్జు

ఏతే తు సత్రే యాగ ఏవ బ్రాహ్మణామిళితా భవితుమర్హంతీత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ తదేవాహ ॥ ధనేతి ॥ ధనదారాదిభిర్వియుక్తాః - యత్ర యేషు జీవత్సు శోచంతి తే జీవంతి కేవల జీవికాం సంపాదయంతి ॥ ౨౯ ॥ అహమితి ॥ హతకల్మష ఇతి అగ్నిప్రవేశేన అత్ర యోషు జీవత్సు శోచంతి తే జీవంతి కేవల జీవికాం సంపాదయంతి ॥ ౨౯ ॥ అహమితి ॥ హతకల్మష ఇతి అగ్నిప్రవేశేన బ్రాహ్మణవిలాపశ్రవణపాతకాత్ పూతో భవేయమిత్యర్థః - అహతకల్మషశ్చేతి వా ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ తదితి ॥ న శ్రద్దధ్మహే న సంప్రతీమః ॥ ౩౨ ॥ ౩౪ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం ప్రౌఢవాక్యైః విస్రంభితః విశ్వాసం ప్రాపితః - నిశామయన్ శృణ్వన్ । ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ స ఇతి ॥ బ్రాహ్మణోపేక్షితత్వేన కృష్ణమవజ్ఞాయ మహేశ్వరం నమస్కృత్య ॥ ౩౭ ॥ న్యరుణదితి ॥ న్యరుణత్ ఆవృతవాన్ తిర్యగూర్ధ్వమితి ॥ ౩౮ ॥ తత ఇతి ॥ అదర్శనమాపేదే దేహేనాకాశే నావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ నేతి ॥ యస్య శేకుః ...

పరిజాః తద్వివితా॥౪౧॥ తత్రాహ॥ గీతి॥౪౨॥౪౪॥ తత ఇతి॥ పరిత్యక్తః నివారితః ఉపపత్తిభిః పరిషేధం కుర్వతా॥౪౫॥ దశ్రా ఇతి॥ మావజ్ఞమావజానీహి— యేనిందంతి తవ ఏవ మనుష్యాః న కీర్తిం స్థాపయిష్యంతి నిశ్చలాం కరిష్యంతి॥ ఏతేన కీర్తిం విపులాం మానవాః స్థాపయంతి చేతి పాఠాంతరం॥౪౬॥౪౭ ॥ సప్తేతి ॥ సప్త సప్త సంఖ్యాః గిరయో యేషు ద్వీపేషు ॥ ౪౮ ॥౫౦॥ కృతమితి॥ కృతమితి పరికృతి పరిణామరూపం నాలోకాభావమాత్రం॥ ౫౧ ॥ ద్వారేణేతి॥ చక్రానుపథేన చక్రమనుగతేన ద్వారేణ- తత్తమః పరం తస్మాత్తమసః పరం దూరే వర్తమానం పరం శ్రేష్ఠం భాగవతం జ్యోతిః సమశ్నువానం వ్యాప్నువత్ పరిసమీక్ష్య పరితాపితాక్షః నేత్రే న్యమీలయదితి॥ ౫౨॥ తత ఇతి॥ ఏజంతః ఉచ్చరంతః బృహంతః మహాంతః ఊర్మయో భూషణం యస్య తత్ తత్ర సలిలే భవనం మహాకాలపురం ద్యుమత్తమం ద్యుతిమత్సు శ్రేష్ఠమ్ ॥ ౫౩ ॥ తస్మి

నమ్మృషావాచం ధిగాత్మశ్లాఘినో ధనుః। దైవోపసృష్టం యో మోహాద్యదానినీషతి దుర్మతిః॥ ౪౨॥ ఏవం శప తి విప్రర్షౌ విద్యామాస్థాయ ఫల్గునః। యయౌ సంయమనీమాశు యత్రాస్తే భగవాన్ యమః॥౪౩॥ వి ప్రాపత్యమచక్షాణస్తత ఐంద్రీమగాత్పురీమ్ । ఆగ్నేయీం నైరృతీం సౌమ్యాం వాయవ్యాం వారు ణీమథః। రసాతలం నాకపృష్ఠం ధిష్ణ్యాన్యన్యాన్యుదాయుధః॥ ౪౪॥ తతోఽలబ్ధద్విజసుతో హ్యనిస్తీర్ణప్రతి శ్రుతః। అగ్నిం వివిక్షుః కృష్ణేన ప్రత్యుక్తః ప్రతిషేధతా॥ ౪౫॥ దర్శయే ద్విజసూనూం స్తే మావజ్ఞాత్మాన మాత్మనా। మానవాః స్థాపయిష్యంతి కీర్తిం నిందతి యే హి నః॥౪౬॥ ఇతి సంభాష్య భగవానర్జునేన సహే శ్వరః । దివ్యం స్వరథమాస్థాయ ప్రతీచీం దిశమావిశత్॥ ౪౭ ॥స సప్త ద్వీపాన్ సప్తసింధూన్ సప్త సప్త గిరీనథ। లోకాలోకం తథాతీత్య వివేశ సుమహత్తమః॥ ౪౮ ॥ తత్రాశ్వాః శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలా హకాః। తమసి భ్రష్టగతయో బభూవుర్భరతర్షభ॥౪౯ ॥తాన్ దృష్ట్వా భగవాన్ కృష్ణో మహాయోగేశ్వ రేశ్వరః। సహస్రాదిత్యసంకాశం స్వచక్రం ప్రాహిణోత్పురః ॥౫౦ ॥ కృతం సుఘోరం గగనచ్ఛదం మ హద్విదారయద్భూరితరేణ రోచిషా। మనోజవం నిర్విశే సుదర్శనం గుణచ్యుతో రామశరో యథా చమూం॥ ౫౧ ॥ ద్వారేణ చక్రానుపథేన తత్తమః పరం పరం జ్యోతిరనంతపారగమ్ । సమశ్నువానం ప్రసమీక్ష్య ఫల్గునః ప్రతాపితాక్షః పిదధేఽక్షిణీ ఉభే॥౫౨॥ తతః ప్రవిష్టస్సలిలం నభస్వతా బలీయసైజద్బృహదూర్మి భూషణమ్। తత్రాద్భుతం వై భవనం ద్యుమత్తమం భ్రాజన్మణిస్తంభ సహస్ర శోభితమ్॥ ౫౩॥ తస్మిన్ మహాహిం గ్రమనంతమద్భుతం సహస్రమూర్ధన్య ఫణామణిద్యుభిః । విభ్రాజమానం ద్విసహస్ర నే త్రైస్సితాచలాభం శితికంఠజిహ్వమ్॥ ౫౪॥ దదర్శ తద్భోగసుఖాసనం విభుం మహానుభావం పురుషోత్త మోత్తమమ్। సాంద్రాంబుదాభం సుపిశంగవాస సం ప్రసన్నవక్త్రం రుచిరాయతేక్షణమ్॥౫౫॥మహా మణివ్రాతకిరీటకుండల ప్రభాపరిక్షిప్తసహస్రకుండలమ్ । ప్రలంబచార్వష్ట భుజం సకౌస్తుభం శ్రీవత్స లక్ష్మం వనమాలయావృతమ్॥౫౬॥ సునందనందప్రముఖైస్స్వపార్షదైశ్చక్రాదిభిర్మూర్తిధరైర్ని జాయుధైః । పుష్ట్యా శ్రియా కీర్త్యజయాఖిలర్ధిభిర్నిషేవ్యమాణం పరమేష్ఠినాం పతిమ్॥ ౫౭॥ వవంద ఆ త్మానమనంతమచ్యుతో జిష్ణుశ్చ తద్దర్శనజాతసాధ్వసః । తావాహ భూమా పరమేష్ఠినాం ప్రభుర్బద్ధాం జలిస్సస్మితమూర్జయా గిరా॥౫౮॥ ద్విజాత్మజా మే యువయోర్దిదృక్షుణా మయోపనీతా భువి ధర్మగు ప్తయే। కలావతీర్ణావవనేర్భరాసురాన్ హత్వేహ భూయస్త్వరయేతమంతి మే॥౫౯॥ పూర్ణకామా వపి యువాం నరనారాయణావృషీ। ధర్మమాచరతం స్థిత్యై ఋషభౌ లోకసంగ్రహమ్॥ ౬౦॥ ఇత్యాది ష్టౌ భగవతా తౌ కృష్ణౌ పరమేష్ఠినా। ఓమిత్యానమ్య భూమానమాదాయ ద్విజదారకాన్ ॥౬౧॥ న్యవర్తే

న్నితి ॥ సహస్రమూర్ధ్ని భవాః ఫణాః తాసు మణయః తేషాం ద్యుతిభిః ద్విసహస్రనేత్రైః సరూర్జితం స్ఫటికగిరిసంకాశం శితికంఠజిహ్వం కంఠాశ్చ జిహ్వాశ్చ శితయః నీలాః కంఠజిహ్వా యస్య తం॥౫౪॥ దదర్శేతి॥ తద్భోగసుఖం అనంతస్య అనంతస్య భోగో దేహః సుఖకరమాసనం యస్య తం ॥౫౫॥ మహామణీతి॥ మహాంతో మణివ్రాతా యేషు తేషాం కిరీటకుండలానాం ప్రభా తయా పరిక్షిప్తాః సర్వతః స్ఫురంతః సహస్రమపరిమితాః కుంతలా యస్య తం॥౫౬॥ సునందేతి॥ కీర్త్యజయా కీర్తిసహితా జయా అఖిలర్ధిభిః అణిమాదిభిర్విభూతిభిర్మూర్తిధరాభిః॥౫౭॥౫౮॥ ద్విజాత్మజా ఇతి॥ మే కలావతీర్ణౌ ఇతి సంబోధనం- శీఘ్రం మే అంతిక సకాశం ఇతం ఆగచ్ఛతం॥౫౯॥ పూర్ణకామావితి॥ ఆచరతం కురుతం ఇదం తు భారతయుద్ధాత్పూర్వమే

వక్తృతమపిశ్లేష్యకథనప్రస్తావేనాత్రోక్తం॥౬౦॥౬౬॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకోననవతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-
శ్లో॥చరమేతుపునఃప్రోక్తాకృష్ణలీలాసమాసతః। యదువంశప్రసూతానా మానంత్యం చసకారణం శ్రీకృష్ణవిభూతింవ
మానేనదర్శయతి॥ సుఖమితి॥ సర్వసంపద్విశిష్టాయాం- శ్రియఃపతిఃషోడశసహస్ర పత్నీనామేకవల్లభస్సన్ తాసాం
గృహేషు రేమ ఇత్యన్వయః॥౧॥౫॥ ప్రోత్ఫుల్లేతి॥గృహవిశేషణం ప్రోత్ఫుల్లేతిశ్లోకేనోక్తం॥౬॥ విజహారేతి॥ తథాహ్రి
దినీషుచ-అంభోవిగాహ్యవిజహార- మహానుదయో వైభవంయస్యసః-యోషితాంకుచకుంకుమైర్లిప్తాంగఃయతస్తాభిః
పరిరబ్ధః॥౭॥ఉపగీయమానఇతి॥సూతమాగధవందిభిశ్చఉపగీయమానః॥౮॥౯॥ తాఇతి॥తాః క్లిన్నవస్త్రాఃఅతఏవవివృతో

తాంస్వకంధామసం ప్రహృష్టాయథాగతం । విప్రాయదదతుః పుత్రాన్యథారూపం తథావ్భయః॥
౬౨॥ప్రశామ్య వైష్ణవంధామపార్థఃపరమవిస్మితః।యత్కించిత్పౌరుషం పుంసాంమేనేకృష్ణానుకంపి
తం॥౬౩॥ఇతీదృశాన్యనేకానివీర్యాణీహప్రదర్శయన్ । బుభుజేవిషయాన్గ్రామ్యానీజేచాత్యూర్జితై
ర్మఖైః॥౬౪॥ప్రవవర్షాఖిలాన్కామాన్ ప్రజాసుబ్రాహ్మణాదిషు। యథాకాలంయథైవేంద్రోభగ
వాన్శ్రైష్ఠ్యమాస్థితః॥౬౫॥ హత్వానృపానధర్మిష్ఠాన్ ఘాతఇత్వార్జునాదిభిః। అంజసావర్తయా
మాసధర్మంధర్మసుతాదిభిః॥౬౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- ఏకోననవతితమోధ్యాయః
శ్రీశుక॥సుఖంస్వపుర్యాంనివసన్ ద్వారకాయాంశ్రియఃపతిః। సర్వసంపత్సమృద్ధాయాం జుష్టాయాం వరవృ
ష్ణిపుంగవైః॥ ౧॥ స్త్రీభిశ్చోత్తమవేషాభిర్నవయౌవనకాంతిభిః ।హర్మ్యేషుకందుకాద్యైస్సుక్రీడం
తీభిస్తటిద్ద్యుభిః॥౨॥నిత్యంసంకులమార్గాయాంమదచ్యుద్భిర్మతంగజైః।స్వలంకృతైర్భటైరశ్వైరథై
శ్చకనకోజ్జ్వలైః॥౩॥ ఉద్యానోపవనాఢ్యాయాం పుష్పితద్రుమరాజిషు । నిర్విశద్భృంగవిహగైర్నా
దితాయాం సమంతతః॥౪॥ రేమేషోడశసాహస్ర పత్నీనామేకవల్లభః । తావద్విచిత్రరూపోసౌతద్గృ
హేషుమహర్ధిషు॥౫॥ప్రోత్ఫుల్లోత్పలకల్హారకుముదాంభోజరేణుభిః।వాసితామలతోయేషుకూజద్ద్విజ
కులేషుచ॥౬॥విజహారవిగాహ్యాంభోహ్రదినీషుమహోదయః । కుచకుంకుమలిప్తాంగఃపరిరబ్ధశ్చయో
షితామ్॥౭॥ఉపగీయమానోగంధర్వైర్మృదంగపణవానకాన్।వాదయద్భిర్ముదావీణాంసూతమా
గధవందిభిః॥౮॥సిచ్యమానోచ్యుతస్తాభిర్హసంతీభిశ్చరేచకైః। ప్రతిసించన్విచిక్రీడేయక్షీభిర్యక్ష
రాడివ॥౯॥తాఃక్లిన్నవస్త్రవివృతోరుకుచప్రదేశాస్సించంత్యఉద్ధృతబృహత్కబరప్రసూనాః।కాంతం
స్మరేచకజిహీర్షయాయోపగూహ్యజాతస్మరోత్సవలసద్వదనావిరేజుః॥ కృష్ణస్తుతత్స్తనవిషజ్జితకుం
కుమస్రక్క్రీడాభిషంగధుతకుంతలబృందబంధః।సించన్ముహుర్యువతిభిఃప్రతిషిచ్యమానోరేజేకరేణుభి
రివేభపతిఃపరీతః॥ ౧ ॥ నటానాంనర్తకీనాంచగీతవాద్యోపజీవినాం క్రీడాలంకారవాసాంసికృష్ణోదా
త్తస్యచస్త్రియః॥౧౨॥కృష్ణస్యైవంవిహరతోగత్యాలాపేక్షితస్మితైః। నర్మక్ష్వేలిపరిష్వంగైస్స్త్రీణాంకిల
హృతాధియః॥౧౩॥ఊచుర్ముకుందైకధియోగిరఉన్మత్తవజ్జడమ్।చింతయంత్యోరవిందాక్షంయానిమేగద
తశ్శృణు॥ ౧౪॥ కురరివిలపసిత్వంవీతనిద్రానశేషేస్వపితిజగతిరాత్ర్యామీశ్వరగ్రస్తబోధే।వయమివ
సఖికచ్చిద్గాఢనిర్విద్ధచేతానలినసయనహాసోదారలీలేక్షణేన॥ ౧౫॥నేత్రేనిమీలయసినక్తమదృష్టబంధు

రుకుచప్రదేశాః- ఉద్ధృతానివిస్రస్తానిబృహత్కబరేభ్యః ప్రసూనానియాసాంతాః-జాతేనస్మరేణయఉత్సవః తేన
లసంతివదనాని యాసాంతాః॥౧౦॥ కృష్ణఇతి॥తాసాం స్తనేష్వవిషజ్జితకుంకుమాస్రక్ యస్యసః- క్రీడాయాంఅభిషంగే
ణఅభినివేశేనధుతఃకంపితఃకుంతలబృందబంధోయస్యసః॥ ౧౧౧౩॥ఊచురితి॥ముకుందైకధియః సమాహితాఃఉన్మత్తా ఇ
వక్షణమగిరస్సత్యఃపునస్తమేవేశంచింతయంత్యోజడంయథా భవతితథాయానివాక్యానిఊచుస్తానిమేమత్తఃగదతఃశృ
ణ్విత్యర్థః॥౧౪॥కురరీతి॥ఈశ్వరఃశ్రీకృష్ణః తేనగ్రస్తబోధేజగతిస్వపతి- త్వంతునిద్రాభంగంకుర్వతీవిలపసినశేషేనస్వ
పిషితదనుచితమిత్యర్థః - అథనానాపరాధస్తవాపీత్యాశయేనాహుః॥నలినయనస్యహాసేనసహితండఉదారంయల్లీలేక్ష
ణంతేనకచ్చిద్గాఢంనిర్విద్ధచేతాస్తమితి॥౧౫॥ నేత్రఇతి॥నక్తంరాత్రౌవదృష్టబంధుస్సతీరోరవీషికించ- నైతావత్ వయ
మివస్పృహయసే॥ ౧౬॥ భోభోఇతి॥అలబ్ధనిద్రః సదానిష్టనస్క్రోశసికింవా అస్మాభిఃప్రాప్తందశాంత్వమపి గతోసి

ఆహోబాకష్టం-యథావయంసంభోగేనముకుందాపవృతకుచకుంకుమాదిలాంఛనాః - తథాత్వమపి - యతఃఅపవృతశ్రీకౌస్తుభాదిలాంఛనోలక్ష్యసే॥ ౧౨॥ త్వమితి॥ ముకుందగదితానిరహస్యానివిస్మృత్య - తదేకచింతయాకచ్చిత్త్వం క్షీణోఽపివయమివ స్థగితగీః స్తబ్ధవాక్-హేఇందోనస్తథేవోపలక్ష్యసే॥ ౧౩॥ కిమితి ॥ అప్రియాచరణంవినాస్మరోదీరణేనవ్యథాజననంమలయానిల - తవానుచితమిత్యర్థః॥౧౪॥ మేఘేతి॥ తాపార్తిహరణాదిసామ్యాత్ త్వం యాదవేంద్రస్యమానందయితఃసఖాసిఅతోభవాన్ తంధ్యాయతి-ధ్యానేలింగాన్యాహుః- అత్యుత్కంఠ ఇత్యాది-అహోబాకిమితిత్వయాతేనసఖ్యంకృతంయతోదుఃఖద స్తత్ప్రసంగ ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ప్రియరావేతి ॥ హేకోకిలప్రియరావస్యప్రియంవదస్యశ్రీకృష్ణస్యపదానివపదానిశబ్దాన్ త్వంభాషసే- మృతాన్ సంజీవయతీతితథా-తయాఅనయానోమలయాగిరా వలితకంఠరమణీయకంఠ.మేవదకథయ-కింతవప్రియంకరవాణీతి॥ ౧౬॥ నేతి॥ హేక్షితిధర-త్వంనవదసినచలసి అతోనూనంమహాంతమర్థంచింతయసే-బతతర్హిఅపికిం-యథా స్తనైర్విధతుర్వయంకామయామహే- తథాత్వమపి స్తనతుల్యైశ్శృంగైర్వోఢుంకామయసేఽమితిచేత్తర్హితవాప్యస్మదవస్థాభవిష్యతీతిభావః॥ ౧౭॥ శుష్యదితి॥ భోసింధుపత్న్యః నద్యఃసం

స్త్వంరోరవీమికరుణంబతచక్రవాకి । దాస్యంగతావయమివాచ్యుత పాదజుష్టాంకింవాస్రజం స్పృహయసేకబరేణవోఢుమ్॥ ౧౮॥ భోభోసదానిష్టనసేఉదన్వన్నలబ్ధనిద్రోఽధిగతప్రజాగరః । కింవాముకుందాపహృతాత్మలాంఛనఃప్రాప్తాందశాంత్వంచగతోదురత్యయామ్॥ ౧౯ ॥ త్వం యక్ష్మణాబలవతాసిగృహీతఇందోక్షీణస్తమోననిజదీధితిభిఃక్షిణోషి।కచ్చిన్ముకుందగదితానియథావయంత్వం విస్మృత్యభోస్థగితగీరుపలక్ష్యసేనః॥ ౨౦ ॥ కిం త్వాచరితమస్మాభిర్మలయానిల తేఽప్రియమ్ । గోవిందాపాంగనిర్భిన్నేహృదీరయసినస్స్మరమ్॥ ౨౧॥ మేఘశ్రీమంస్త్వమసిదయితో యాదవేంద్రస్యనూనం శ్రీవత్సాంకంవయమివ భవాన్ ధ్యాయతిప్రేమబద్ధః।అత్యుత్కంఠశ్శబలహృదయోఽస్మద్విధోబాష్పధారాఃస్మృత్వాస్మృత్వా విసృజసిముహుర్దుఃఖదస్తత్ప్రసంగః॥ ౨౨॥ ప్రియరావపదానిభాష సేమృతసంజీవకయానయాగిరా। కరవాణికిమద్య తేప్రియంవద మేవల్గితకంఠకోకిల॥ ౨౩॥ నచలసినవదస్యుదారబుద్ధేక్షితిధర చింతయసే మహాంతమర్థమ్।అపిబతవసుదేవనందనాంఘ్రింవయమివకామయసేస్తనైర్విధర్తుమ్॥ ౨౪॥ శుష్యద్ధ్రదాః కృశతరాబతసింధుపత్న్యస్సంప్రత్యపేతకమలశ్రియఇష్టభర్తుః। యద్వద్వయం యదుపతేః ప్రణయావలోకమప్రాప్యముష్టహృదయాః పురుకర్శితాస్స్మ॥ ౨౫॥ హంసస్వాగతమాస్యతాం పిబ పయోబ్రూహ్యంగశౌరేః కథాందూతంత్వామనుదామకచ్చిదజితస్స్వస్త్యాస్త ఉక్తంపురా। కింవాచచ్చలసౌహృదస్స్మరతితం కస్మాద్భజామోవయం క్షౌద్రాలాపయకామదం శ్రియమృతే సైవైకనిష్ఠా స్త్రియామ్॥ ౨౬॥ ఇతీదృశేనభావేనకృష్ణేయోగేశ్వరేశ్వరే।క్రియమాణేనమాధవ్యో లేభిరేపరమాంగతిమ్ ౨౭॥ శ్రుతమాత్రోఽపియఃస్త్రీణాంప్రసహ్యాకర్షతేమనః।ఉరుగాయోరుగీతోవాపశ్యంతీనాంచకింపునః॥

ప్రతిగ్రీష్మే-సింధుర్మేఘద్వారా అమృతవృష్ట్యాయుష్మాన్నానందయతి-బతఅహోబాకష్టంఅతః శుష్యంతోహ్రదాయాసాంతాః-అపగతకమలశోభాఃకృశతరాశ్చఆస్త-వయంయథాప్రియతమస్యభర్తుర్మధుపతేఃస్మప్రసిద్ధం॥ ౨౫॥ తద్వైవద్దేవాదాగతంహంసందూతంకల్పయిత్వాహుః॥ హంసేతి॥ నఃఅస్మాన్ ప్రతిపురారహసిఉక్తం కింవాచల సౌహృదః స్మరతి-స్మృత్వైవమాం ప్రస్థాపితవానితిచేదతఆహుః హేక్షౌద్రతుచ్ఛస్యదూతః కస్మాత్త్వయంతంభజామః సకిమర్థమాహ్వాయ - యుష్మదాజ్ఞేతిచేదతఆహుః-అహోబాతర్హితంఇహాలాపయఆకారయ-ఓమితిగచ్ఛంతమివతంపునరాహుః-యాఅస్మాన్ వంచయిత్వాఏకాకినీరమతేతాంశ్రియమృతేతమేవాలాపయ - సాతదేకనిష్ఠాకథంపరిహాతుంశక్యతఇతిచేదతఆహుః-స్త్రియాంజాతావేకవచనం-అస్మాసు స్త్రీషుమధ్యేసైవైకనిష్ఠావతువయమిత్యర్థః-క్షౌద్రాలాపమకామదమితి పాఠాంతరేతుక్షౌద్రంతుమధుతద్వత్ మధురాలాపమాత్రంయస్యతంఅకామదంఅరతిప్రదం- శ్రియమృతేనయంకస్మాద్భజామఃకింతుఅనాదృతాపిసతీపునఃపునఃసైవభజతు-యతఃఅస్మాదృశ్యఃమానిన్యః స్త్రియఃఏకనిష్ఠాఃఏకత్రైవస్వసమానసిద్ధానిష్ఠాయాసామితి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తాసాంకృష్ణేఏవంభూతోభావఃనాతిచిత్రమిత్యాహ॥ శ్రుతమాత్రోఽపీతి॥ ఉరుభిర్గాయైర్గీతైఃఉరుగీతోవాయైఃకైశ్చిద్గీతైఃయథాకథంచిదపిగీతోవేత్యర్థః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఏవంవితిపదంస్థానం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తాసామితి॥యాఃరుక్మిణీప్రముఖాఃఅష్టౌ-తాఃఉదావృతాఃప్రాగేవ॥౩౦॥ఏకైకస్యామితి॥ఏవ

మష్టోత్తరశతాధికషోడశసహస్రమహిషీణాంపుత్రాః లక్షమేకమశీత్యుత్తరైకషష్టిసహస్రాణిభవంతి ॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥
ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ అనిరుద్ధశ్చేతి అతః పుత్రాణాంమధ్యే సప్తదశైవజ్ఞేయాః అథ వా అనిరుద్ధనామాపి కశ్చిత్పుత్ర ఏవేతి॥ ౩౩ ॥
౪౨॥ తిస్ర ఇతి॥ సహస్రాణామపరిమితానాంకుమారాణామిత్యన్వయః - యదా ప్రత్యేకంబహూనసంఖ్యాపయతామాచా
ర్యాణామియంసంఖ్యా-తదపి శ్రుతమాత్రంనతుసమ్యక్ జ్ఞాయతే ॥౪౩॥ సంఖ్యానమితి॥ తదా కుమారాణామేవసంఖ్యా
సంకర్తుం అశక్యతే కుతః పునస్సర్వయాదవానామితి ॥ ౪౪॥ దేవాసురేతి ॥ తే చోత్పన్నా ఇతి ప్రత్యేకంబహుభిః రూపైరి
తి జ్ఞేయం॥౪౫॥ తన్నిగ్రహాయేతి॥ ఏవమేవయదుకులే దేవా ఇతి తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ సహస్రశస్సముద్భూతా దేవాయదుకు

౨౬॥ యాస్తంపర్యచరన్ప్రేమ్ణా పాదసంవాహనాదిభిః । జగద్గురుంభర్తృబుద్ధ్యా తాసాంకిం వర్ణ్యతే
తపః॥ ౨౭॥ ఏవం వేదోదితంధర్మమనుతిష్ఠన్ సతాంగతిః । గృహంధర్మార్థకామానాంముహుశ్చా
దర్శయత్పదమ్॥ ౨౮ ॥ ఆస్థితస్యపరంధర్మం కృష్ణస్యగృహమేధినామ్। ఆసన్ షోడశసాహస్రమహిష్యశ్చ
శతాధికాః॥ ౨౯॥ తాసాం స్త్రీరత్నభూతానామష్టౌయాః ప్రాగుదాహృతాః । రుక్మిణీప్రముఖారా
జన్ తత్పుత్రాశ్చానుపూర్వశః॥ ౩౦॥ ఏకైకస్యాందశదశకృష్ణోఽజీజనదాత్మజాన్ । యావత్య ఆత్మనో
భార్యా అమోఘగతిరీశ్వరః॥౩౧॥ తేషాముదారవీర్యాణామష్టాదశమహారథాః । ఆసన్నుదారయశ
సస్తేషాంనామానిమేశృణు॥ ౩౨॥ ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చదీప్తిమాన్ భానురేవచ । సాంబో మధు
బృహద్భానుర్మిత్రవిందోవృకోరుణః॥ ౩౩॥ పుష్కరో దేవబాహుశ్చ శ్రుతదేవస్సునందనః । చిత్రభా
నుర్వరూథశ్చ కవిర్న్యగ్రోధ ఏవచ ॥ ౩౪ ॥ త్రివక్రాయాముపశ్లోకః పుత్రః కృష్ణమనువ్రతః । శిష్య
స్సాక్షాన్నారదస్య దధౌచిత్తమఖండితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తేనోక్తంసాత్వతంతంత్రంయత్ జ్ఞాత్వాముక్తిమా
న్భవేత్ । యత్రస్త్రీశూద్రదాసానాంసంస్కారో వైష్ణవస్స్మృతః॥ ౩౬ ॥ ఏతేషామపిరాజేంద్రతను
జానాంమధుద్విషః । ప్రద్యుమ్న ఆసీత్ప్రథమః పితృవద్రుక్మిణీసుతః॥ ౩౭ ॥ సరుక్మిణోదుహితరముప
యేమేమహారథః। తస్యాంసుతోఽనిరుద్ధోఽభూన్నాగాయుతబలాన్వితః॥ ౩౮ ॥ సచాపిరుక్మిణః పౌత్రీందౌహి
త్రో జగృహే తతః। వజ్రస్తస్యాత్మభూర్యస్తు మౌసలాదవశేషితః॥౩౯॥ ప్రతిబాహురభూత్తస్మాత్సుబా
హుస్తస్యచాత్మజః। సుబాహోరుగ్రసేనోఽభూచ్ఛతసేనస్తుతత్సుతః॥౪౦॥ నహ్యేతస్మిన్ కులేజాతా అధ
నా అబహుప్రజాః । అల్పాయుషోల్పవీర్యాశ్చ అబ్రహ్మణ్యాశ్చజజ్ఞిరే॥౪౧॥ యదువంశప్రసూతానాం
పుంసాంవిఖ్యాతకర్మణామ్। సంఖ్యానశక్యతేకర్తుమపివర్షాయుతైర్నృప॥౪౨॥ తిస్రః కోట్యస్సహ
స్రాణామష్టాశీతిశతానిచ । ఆసన్ యదుకుమారాణామాచార్యా ఇతినశ్శ్రుతం॥౪౩॥ సంఖ్యానంయాద
వానాంకః కరిష్యతిమహాత్మనాం। యత్రాయుతానామయుతలక్షయుతేన్న ఆహుకః॥౪౪॥ దేవాసురహతా
యే వై దైతేయాస్త్వతిదారుణాః॥ తే చోత్పన్నామనుష్యేషుప్రజా దృప్తాబబాధిరే॥౪౫॥ తన్నిగ్రహా
య హరిణాప్రోక్తాదేవాయదోఃకులే । అవతీర్ణాః కులశతంయేషామేకాధికంనృప॥౪౬॥ తేషాం ప్రమా
ణంభగవాన్ప్రభుత్వేనాభవద్ధరిః । చేతోఽనువర్తినస్తస్యవవృధుస్సర్వయాదవాః॥౪౭॥ శయ్యాసనాట
నాలాపక్రీడాస్నానాశనాదిషు । నవిదుస్సంతమాత్మానంవృష్ణయః కృష్ణచేతసః॥౪౮॥ ఈజే క్రతుభిరా
త్మానంసర్వదేవార్థసంగ్రహమ్। స్వయోగమాయారచితైః కురుక్షేత్రాదిషుక్రమాత్ ॥౪౯॥ కృష్ట
గార్గ్యసితావంత్యకామాచార్యోద్ధవేశ్వరః। దీక్షితోఽహ్యగ్రిపత్నీభిః పుణ్యశ్లోకశిఖామణిః॥౫౦॥ తీర్థం
చక్రే నృపోనంయదజనియదుషుస్వస్సరిత్పాదశౌచం ద్విట్ స్నిగ్ధాస్తత్స్వరూపంయయురజితపరాశ్రీర్య
త్ప్రేపృథగితి॥ ౪౯॥౫౦॥ తస్మాత్ శ్రీకృష్ణకీర్తిః సర్వతీర్థోత్తమత్వం శ్రీకృష్ణస్యసర్వదేవోత్తమత్వేనచిత్రమిత్యాహ॥
తీర్థమితి॥ ఇతః పూర్వంస్వస్సరిద్దేవసర్వతోఽధికంతీర్థంఆసీత్ ఇదానీంతుయదుషుయదజనిజాతంతీర్థంశ్రీకృష్ణకీర్తేన
నూనం తత్స్వస్సరిద్రూపంపాదశౌచంతీర్థంఊనంఅల్పంచక్రే స్వయమేవస్వతీర్థోఽపరివిరాజత ఇత్యర్థః - శ్రీకృష్ణ
స్యద్విషః స్నిగ్ధాశ్చతస్యస్వరూపంసారూప్యంయయురిత్యపినచిత్రం - తస్యపరమకారుణికత్వాత్ - యథా ఇదంచనచిత్రం
కింతు - అజితపరా అజితా అపరాజితా కైశ్చిదప్యప్రాప్తాపరా సర్వతః పరిపూర్ణా శ్రీః కృష్ణస్యైవనాన్యస్యేతి తదేవా
హ। యదర్థే అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాంయత్న ఇతి - సనునిరపేక్షంతమేవపల్లక్ష్మీః శ్రీయుక్త ఇతిచిత్రమేవేతిచేన్నేహపరమ

మంగళనామధేయత్వాత్తస్యేత్యాహ- యన్నామేతి-తదపినార్థస్మరణాపేక్షమిత్యాహ । శ్రుతమథగదితమితి - సర్వథమాత్రాశ్రయత్వాదపీత్యాహ-యత్కృతోఽగ్రాత్రధర్మా ఇతి గోత్రేషుతత్తత్కృషిపం శేషుధర్మా యత్కృతః యేన ప్రవర్తితః- తస్యక్షితిభరహరణం నైనచితమిత్యాహ-కృష్ణస్యైతదితి - కాలచక్రాయుధస్యేతి సర్వసంహారకాలమూర్తేః విశేషతో దురంతప్రభావచక్రాయుధస్యకియదేతదిత్యర్థః॥౪౧॥ యతఏవంభూతః శ్రీకృష్ణః - తతః సేవ్యస్సఏవసర్వోత్తమ ఇత్యాహ॥జయతీతి॥జనానాం జీవానాం యోనివాసఆశయః - తేషువానివసతిఅంతర్యామితయాతథాన కృష్ణోజయతి-దేవక్యాంజన్మేతివాదమాత్రంయస్యసః యదువరాః పరిషత్ సభా సేవకరూపాయస్యసః ఇచ్ఛామాత్రేణనిరసనసమర్థోఽపిక్రీడార్థం స్వైః దోర్భిరధర్మమస్యన్ క్షిపన్ స్థిరచరవృజినఘ్నః అధికారివిశేషానపేక్షమేవ బృందావనగతానాంతరులతాగవాదీనామపిసంసారదుఃఖహంతా - తథావిలాసవైదగ్ధ్యానపేక్షం వ్రజవనితానాం పురవనితానాంచసుస్మితేన శ్రీమతాముఖేనైవ కామదేవం వర్ధయన్ -కామశ్చాసౌ దీవ్యతి విజిగీషతి సంసారమితి దేవః తం భోగద్వారా మోక్షం ప్రవర్ధయన్నిత్యర్థః॥౪౨॥ఇత్థమితి॥ తత్తత్కార్యవిశేషైః స్వీకృతమత్స్యకూర్మాదినానావ

దర్శేన్యయత్నః । యన్నామమంగళఘ్నంతమథగదితం యత్కృతో గోత్రధర్మః కృష్ణస్యైతన్న
చిత్రం క్షితిభరహరణం కాలచక్రాయుధస్య॥ ౪౧ ॥ జయతిజననివాసో దేవకీజన్మవాదో యదువరపరిష
త్స్వైర్దోర్భిరస్యన్నధర్మమ్। స్థిరచరవృజినఘ్నస్సుస్మితశ్రీముఖేన వ్రజపురవనితానాంవర్ధయన్
కామదేవమ్॥౪౨॥ ఇత్థంపరస్యనిజధర్మరిరక్షయాత్తలీలాతనోస్తదనురూపవిడంబనాని। కర్మాణికర్మకష
ణానియదూత్తమస్యశ్రూయాదముష్యపదయోరనువృత్తిమిచ్ఛన్ ॥౪౩॥ మర్త్యస్తయానుసవమేధిత
యానువృత్త్యా శ్రీమత్కథాశ్రవణకీర్తనచింతయైతి। తద్ధామదుస్తరకృతాంతజనాపవర్గం గ్రామాద్వనంక్షితిభుజోఽపియయుర్యదర్థాః॥౪౪॥

—✻ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే- పారమహంస్యాం అష్టాదశసహస్రికాయాం —✻

సంహితాయాం శ్రీవైయాసిక్యాం శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం-

దశమస్కంధే- నవతితమోఽధ్యాయః.

తారమూర్తేర్విశేషతో యదూత్తమస్యసతః పరస్యపరమస్య తదనురూపానుకారిణి కర్మకషణానికర్మనిర్హణానికర్మాణిచరితానిశ్రూయాత్ శృణుయాదిత్యర్థః॥౪౩॥ అనువృత్తేః ఫలమాహ॥మర్త్య ఇతి॥శ్రీమత్యాః కథాయాః శ్రవణకీర్తనయుక్తయాచింతయాఽనువర్ధితయా అనువృత్త్యాతయా తన్నిష్ఠత్వేనతస్యధామలోకమేతి- లోకత్వేపి కాలేనాకలితమిత్యాహ-దుస్తరేతి దుర్లభపురుషార్థతామాహ - గ్రామాద్వనంక్షితిభుజఇత॥౪౪॥

। ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం-శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం

భావార్థదీపికాయాం నవతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా

ఓం తత్సత్ -శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

దశమస్కంధస్సమాప్తః

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత-శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

శ్రీమద్భాగవతే-సవ్యాఖ్యానే-ఏకాదశస్కంధప్రారంభః-

శ్లో॥ విజయంతేపరానందకృష్ణపాదరజస్స్రజః । యాధృతామూర్ధ్నిజాయంతేమహేంద్రాది మహాస్రజః॥
ఉక్తైకత్రింశదధ్యాయైర్ముక్తిరేకాదశేతతః।జాయతేయేతిహాసాద్వైస్సమాసవ్యాసయోగతః॥
నారదోవసుదేవాయసహాసేనవ్యవర్ణయత్ ।భగవానుద్ధవాయాథవిస్తరేణోపపత్తిభిః॥
తత్రతుప్రథమేధ్యాయేయదువంశస్యసంక్షయః।ఉపక్షిప్తోవిరాగాయమౌసలవ్యపదేశతః॥
ప్రవృత్తితఃపరానందకృష్ణక్రీడానువర్ణితా।తన్నివృత్త్యాపరానందపదారోహోనువర్ణ్యతే॥

ఏవంతావద్దశమస్కంధేభూభారావతరణాయ - నిజవిభూతివిభూషితయదువంశావతారిత సకలసురాంశస్య భగవతఃశ్రీకృష్ణస్య తదుచితప్రవృత్తివిడంబనేన-తచ్ఛ్రవణస్మరణాదిపరాణాంపరమానందకారణక్రీడాఅనువర్ణితా- అథేదానీముపరతయోగ మాయావైభవస్యభక్తానామాత్మతత్త్వోపదేశపూర్వకం- క్రీడార్థంభూతలమవతారితానాంచాధికారిణాం సురాంశానాం మౌసలవ్యపదేశేన - తత్తదధికార పదప్రాపణ పూర్వకంచ - బ్రహ్మాద్యనుగ్రహాయనిజపదారోహోనిరూప్యతే- తత్రకురుక్షేత్రయాత్రాయాం అవిరక్తస్యవసుదేవస్య ॥ శ్లో ॥ కర్మణా కర్మనిర్హారోయథాస్యాన్నస్తదుచ్యతామిత్యేవంకర్మయోగంపృష్టవతోనారదాదిభిఃకర్మయోగో నిరూపితః॥ శ్లో॥కర్మణాకర్మనిర్హారఏషసాధునిరూపితః।యచ్ఛ్రద్ధయాప్తవిత్తేనశుక్లేనేజ్యేతపూరుషఇత్యాదినా తేనచవిశుద్ధసత్వస్యశ్రీకృష్ణరామౌపరమేశత్వేనజ్ఞాతవతఃషడ్గర్భానయనాధ్యాయేశ్రీకృష్ణేనాత్మతత్వముపదిష్టం॥ శ్లో॥ వచోవస్సమవేతార్థంతాతైతదుపమన్మహే।యన్నఃపుత్రాన్సముద్దిశ్యతత్వగ్రామఉదాహృతఇత్యాదినా-తత్చతత్వంవిషయభోగాతిశయేనపునస్తిరోహితమాసీత్ - తదేవేదానీంనారదముఖేనప్రథమంపంచాధ్యాయానిరూప్యంతే-తత్రప్రథమాధ్యాయేవైరాగ్యోత్పాదనాయయదుకులస్యబ్రహ్మశాపాపదేశేన అత్యున్నతవిషయసుఖానామనిత్యతా ప్రతిపా

శ్రీశుకః॥కృత్వాదైత్యవధంకృష్ణస్సరామోయదుభిర్వృతః।భువోవతారయద్భారంజవిష్ఠం జనయన్
కలిమ్॥౧॥యేకోపితాస్సుబహుపాండుసుతాస్సపత్నైర్దుర్ద్యూతహేళనకచగ్రహణాదిభిస్తాన్। కృ
త్వానిమిత్తమితరేతరతస్సమేతాన్హత్వానృపాన్నిరహరత్క్షితిభారమీశః॥ ౨॥భూభారరాజపృతనా

ద్యతే తతశ్చతుర్భిరధ్యాయైర్నిమిజాయంతేయసంవాదేన సపరికరంపరమాత్మతత్త్వనిరూపణం - తతఃషష్ఠేభగవదుద్ధవసంవాదప్రస్తావః తతస్త్రయోవింశతిభిఃఉద్ధవంప్రతిభగవతస్తత్త్వనిరూ..ణం - తతోద్వాభ్యాంమౌసలక్రీడాఇత్యేవమేకత్రింశాధ్యాయైరేకాదశస్కంధస్యప్రవృత్తిః - తస్యచయథామతివ్యాఖ్యానమారభ్యతే - తత్రమౌసలప్రసంగార్థంపూర్వస్కంధార్థమనువదతిశ్లోకద్వయేన॥కృత్వేతి॥అవతారయదిత్యత్ర అడాగమోద్రష్టవ్యః అవతారయత్ జవిష్ఠంవేగవత్తమమతిశీఘ్రంహింసాపర్యవసాయినమిత్యర్థః కలింకలహం॥౧॥ఏతద్వివృణోతి ॥ యఇతి ॥ సపత్నైర్దుర్యోధనాదిభిః కోపితాఃకోపంకారితాః-సుబహుయథాభవతితథాబహువారానిత్యర్థః తదేవాహ॥ దుర్ద్యూతహేళనకచగ్రహణాదిభిరితి-దుర్ద్యూతంకపటద్యూతం హేళనమవజ్ఞాకచగ్రహణం దుశ్శాసనేనద్రౌపద్యాఃకేశాకర్షణం-ఏతానిఆదిర్యేషాంగరదానజతుగృహదహనాదీనాం-తైఃకృత్వాయేకోపితాఃపాండుసుతాఃతాన్నిమిత్తం కృత్వాఇతరేతరతః-ఉభయోఃపక్షయోఃసమేతాన్మిళితాన్నృపాన్హత్వాక్షితేఃభారంనిరహరత్ జహార యద్వాయేకోపితాఃయైశ్చకోపితాఃతాన్ ఇతరేతరతః పరస్పరంనిమిత్తంకృత్వేత్యన్వయః - యేతుప్రకటాదైత్యాఃపూతనాదయః తాన్స్వయమేవహతవాన్ - యేతుప్రలంబాదయఃతాన్ బలేనఘాతితవాన్ - యేతుబాంధవచ్ఛద్మనాస్థితాఃదైత్యాః తాన్పరస్పరంనిమిత్తంవిధాయయదుభిర్ఘాతయిత్వాభూభారమపాకృతవానిత్యర్థః॥౨॥అపిచ॥భూభారేతి॥ అన్యాశ్చభువోభారభూతాఃరాజపృతనాఃరాజ్ఞాంపృతనాఃసేనాః- రాజ్ఞస్తేషాంపృతనాశ్చేతివా స్వబాహుభిఃగుప్తైః పరిర

ష్టితైః యదుభిర్వివాహాదిచ్ఛలేన నిరస్య హత్వా — బాహుభిరితి బహువచనం వస్తుతశ్చతుర్భుజాభిప్రాయేణ న స్యేవం శ్రీకృష్ణశ్చికీర్షతీతి జ్ఞాత్వా యాదవాః కిమితి తస్మైవ ప్రద్రుహ్యంతి — తత్రాహ — అప్రమేయః — ప్రమాతుమశక్యః ఏవంభూత ఇతి — పరికల్పితుమశక్య ఇత్యర్థః చింతామేవాహ — మన్య ఇతి నన్వి శివితర్కే అవనేర్భూమేర్భారో యద్యపి లోకదృష్టిత్యాగతః తథాప్యగత ఏవ మన్యే — యద్యస్మాత్ అవిషహ్యం సోఢుమశక్యం — యాదవంకులమిత్యనేన స్వ వంశత్వాత్స్వయం హననమనుచితమితి సూచితం ॥ ౩ ॥ తర్హి నిర్దయః పునర్నైవ్యఘూర్ణత్యాంతత్రాహ — నేతి ॥ అస్యతః ఇంద్రాదిభ్యోఽపి యాదవకులస్య పరిభవస్తిరస్కారో న భవేత్ — కుతః — మత్సంశ్రయస్య అహమేవ సంశ్రయో యస్య తస్య కిం చ విభవోన్నహనస్య విభవైః గజరథతురగపదాతిభిః ఉన్నహనస్యోచ్ఛృంఖలస్య — యద్వా — తర్హి కిం కిమితి సంహార్యత్ర్యం తత్రాహ విభవోన్నహనస్యేతి తస్మాదేవం కరిష్యామీత్యాహ — అంతఃకలిమితి — శాంతిం శమం ఉపైమి ఉపైష్యామి వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా తదనంతరం ధామ శ్రీవైకుంఠాఖ్యం ఉపైష్యామీత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవమితి ॥ వ్యవసితః కృతనిశ్చియః సంజహ్రే ఉపసంహృతవాన్ ॥ ౫ ॥ తదేవం స్వావతారప్రయోజనం సర్వం సంపాద్య స్వలోకం జగామేత్యాహ శ్లోకద్వయేన ॥ స్వమూర్త్యేతి ॥ లోకానాం లావణ్యస్య నిర్ముక్తిః త్యాగః యయా యయామపేక్ష్య లోకానాం లావణ్యం నాస్తీత్యర్థః యద్వా — లోకేభ్యో లావణ్యస్య నిర్ముక్తిర్దానం యతః యత్సంపర్కేణ లోకాః లావణ్యవంతో భవంతీత్యర్థః తయా స్వమూర్త్యా నృణాం లోచనమాచ్ఛిద్య ఆకృష్య తతోఽన్యస్యావలోకనే లోచనస్యాప్రవృత్తేః — తథా స్వగీర్భిః తాః గిరః స్మరతాం చిత్తం చాచ్ఛిద్య — తథా పదైః తత్ర తత్రాంకితైః తాని పదాని ఈక్షతాం ఈక్షమాణానాం అన్యలోకగమనాది

యదుభిర్నిరస్య గుప్తైః స్వబాహుభిరచింతయదప్రమేయః । మన్యేఽవనేర్నను గతోఽప్యగతో హి భారో య
ద్యాదవంకులమహో అవిషహ్యమాస్తే ॥ ౩ ॥ నైవాన్యతః పరిభవోఽస్య భవేత్కథంచిన్మత్సంశ్రయస్య
విభవోన్నహనస్య నిత్యమ్ । అంతః కలిం యదుకులస్య విధాయ వేణుస్తంబస్య వహ్నిమివ శాంతిముపైమి ధా
మ ॥ ౪ ॥ ఏవం వ్యవసితో రాజన్ సత్యసంకల్ప ఈశ్వరః । శాపవ్యాజేన విప్రాణాం సంజహ్రే స్వకులం వి
భుః ॥ ౫ ॥ స్వమూర్త్యా లోకలావణ్యనిర్ముక్త్యా లోచనం నృణామ్ । గీర్భిస్తాః స్మరతాం చిత్తం పదైస్తానీక్ష
తాం క్రియాః ॥ ౬ ॥ ఆచ్ఛిద్య కీర్తిం సుశ్లోకాం వితత్య హ్యంజసా ను కౌ । తమోఽనయా తరిష్యంతీత్యగాత్స్వ
పదమీశ్వరః ॥ ౭ ॥ రాజా ॥ బ్రహ్మణ్యానాం వదాన్యానాం నిత్యం వృద్ధోపసేవినామ్ । విప్రశాపః కథమ
భూద్వృష్ణీనాం కృష్ణచేతసామ్ ॥ ౮ ॥ యన్నిమిత్తః స వై శాపో యాదృశో ద్విజసత్తమ । కథమేకాత్మనాం భే
ద ఏతత్సర్వం వదస్వ మే ॥ ౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ బిభ్రద్వపుః సకలసుందరసన్నివేశం కర్మాచరన్ భువి సుమంగలమా
ప్తకామః । ఆస్థాయ ధామ రమమాణ ఉదారకీర్తిః సంహర్తుమైచ్ఛత కులం స్థితకృత్యశేషః ॥ ౧౦ ॥ కర్మా
ణి పుణ్యనివహాని సుమంగలాని గాయజ్జగత్కలిమలాపహరాణి కృత్వా । కాలాత్మనా నివసతా యదుదేవగే

కాః క్రియాశ్చాచ్ఛిద్య — తదానీంతనానాం సర్వేషాం చక్షురాదిప్రవృత్తీః స్వైకనిష్ఠాః కృత్వేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ కించ ॥ ఆచ్ఛిద్యేతి ॥ ఇత ఉపరి జనిష్యమాణానాం చ సర్వేషాం సంసారతారణాయ కౌ పృథివ్యాం శోభనాః కవీనాం శ్లోకాః సుశ్లోకా యస్యాం తాం స్వకీర్తిం వితత్య విస్తార్య అనయా కీర్త్యా అంజసా సుఖేనైవ సునిశ్చితం — తమః సంసారాఖ్యం తరిష్యంతీత్యభిప్రేత్య ఈశ్వరః స్వపదం అగాత్ స్వస్థానం శ్రీవైకుంఠమగాత్ ॥ ౭ ॥ అబ్రహ్మణ్యేభ్యః అదాతృభ్యో వా అసేవకేభ్యో వా విప్రాః కుప్యంతి వృష్ణయస్తు నతథేత్యాహ ॥ బ్రహ్మణ్యానామితి ॥ కోపే జాతేఽపి కృష్ణచేతసాం కథమభూత్ కథం ప్రాదుర్భూదిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ అతః స్పష్టస్య నిమిత్తస్యాభావాన్నిమిత్తాంతరం పృచ్ఛతి ॥ యన్నిమిత్త ఇతి ॥ ఏకాత్మనాం ఏకచిత్తానాం కథం భేదః కలహః ॥ ౯ ॥ ఈశ్వరేచ్ఛైవాత్ర నిమిత్తమితి పరిహరతి ॥ బిభ్రదితి ॥ సకలానాం సుందరవస్తూనాం సన్నివేశో విన్యాసవిశేషో యస్మిన్ తద్వపుర్బిభ్రత్ — తర్హి కిమితి సౌందర్యాద్విషయోపరతః న సుమంగలం కర్మాచరన్ తత్కిం కయాపి కామనయా న ఆప్తకామః తర్హి కిమితి కర్మాచరతి — ధామ ద్వారవత్యాఖ్యం గృహమాస్థాయ ఆశ్రిత్య రమమాణః గృహే రమమాణా కర్మ గ్రాహయితుమిత్యర్థః ॥ నను కిమాప్తకామస్య గృహార్థత్వాత్ కర్మాభిప్రాయాత్ తత్రాహ — ఉదారకీర్తిః ఉదారా విపులా కీర్తిర్యస్య సః కీర్తివితానార్థమిత్యర్థః — ఏవం పరమైశ్వర్యే వర్తమానోఽపి స్వకులం సంహర్తుమైచ్ఛత్ కస్య హేతోస్తత్రాహ — స్థితకృత్యశేషః స్థితః కృత్యే భూభారహరణే శేషో యస్య సః ॥ ౧౦ ॥ ఈశ్వరేచ్ఛయోత్థితం బ్రహ్మశాపనిమిత్తం వక్తుమాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ కర్మార్థమాహూతాః కర్మాణి కృత్వా నివృత్తాః మునయః పిండార

కంసమగమన్నిత్యన్వయః-పిండారకంనామతతోనాతిదూరేతీర్థవిశేషంనిసృష్టాః ప్రస్థాపితాః-పూర్వశ్లోకోక్తాముదారకీర్తితాంవివృణ్వన్ కర్మాణీతివిశినష్టి-పుణ్యానివహానీత్యాదిత్రిభిఃపద్యైః-కానిచిదశ్వమేధాదీనికర్మాణిపుణ్యమేవజనయంతి- పుత్రోపలాలనాదీనితత్కాలసుఖమేవకుర్వంతి · ద్వాదశాబ్దాదిప్రాయశ్చిత్తరూపాణిపాపమేవహరంతి - ఏతానితుసర్వతోముఖాన్యిత్యాహ-పుణ్యావివహానీతి-కీర్తనాదినాపుణ్యానినితరాంవహంతిప్రాపయంతీతి - తథాసుమంగళానిఅతిసుఖాత్మకాని గానతోజగతఃకలిమలాపహరాణిచకృత్వా మునిప్రస్థాపనేహేతుః -కాలాత్మనాసంహారకరూపేణయదుదేవగేహేవసుదేవసద్మనినివసతాస్వకులంసంజిహీర్షతేత్యర్థః॥౧౧॥మునీనాహ॥విశ్వామిత్రఇతి॥ ౧౨॥ క్రీడంతఇతి॥ఉపసంగృహ్యపాదగ్రహణంకృత్వా॥ ౧౩॥ప్రశ్నప్రకారమాహ॥ ఏషేతి ॥ హేఅమోఘదర్శనాః విప్రాః ఏషాఅంతర్వత్నీగర్భిణీవః యుష్మాన్ సాక్షాత్ప్రష్టుం విలజ్జతీలజ్జమానా అస్మన్ముఖేనపృచ్ఛతిప్రసోష్యంతీఆసన్నప్రసవా-కింస్విత్సంజనయిష్యతికన్యాంవాపుత్రంవాతత్ప్రబ్రూత॥ ౧౪ ॥ ఏవమితి ॥ప్రలబ్ధాఃఅపహసితాః వంచితాఇతివా॥ ౧౫॥తఇతి॥తస్మిన్నుదరేఅయస్మయంలోహమయం॥౧౬॥కిమితి॥ మందభాగ్యైఃనఃఅస్మాభిఃకిమేతత్కృతం-నఃఅస్మాన్

హేపిండారకంసమగమన్మునయోనిసృష్టాః॥ ౧౧ ॥ విశ్వామిత్రోసితఃకణ్వోదుర్వాసాభృగురంగిరాః। కాశ్యపోవామదేవోత్రిర్వసిష్ఠోనారదాదయః॥౧౨॥క్రీడంతస్తానుపవ్రజ్యకుమారాయదునందనాః। ఉపసంగృహ్యపప్రచ్ఛురవినీతావినీతవత్॥ తేవేషయిత్వాస్త్రీవేషైస్సాంబంజాంబవతీసుతమ్॥౧౩॥ ఏషాపృచ్ఛతివోవిప్రాఅంతర్వత్న్యసితేక్షణా। ప్రష్టుంవిలజ్జతీయుష్మాన్ ప్రబ్రూతామోఘదర్శనాః॥ ప్రసోష్యంతీపుత్రకామాకింస్విత్సంజనయిష్యతి।౧౪॥ఏవంప్రలబ్ధామునయస్తానూచుఃకుపితానృప ౹ జనయిష్యతివోమందాముసలంకులనాశనమ్।౧౫॥తేతచ్ఛ్రుత్వాతిసంత్రస్తావిముచ్యసహసోదరమ్। సాంబస్యదదృశుస్తస్మిన్ ముసలంఖల్వయస్మయమ్ ॥౧౬ ॥కింకృతంమందభాగ్యైర్నఃకింవదిష్యంతినోజనాః। ఇతివిహ్వలితాగేహానాదాయముసలంయయుః॥౧౭॥తంచోపనీయసదసిపరిమ్లానముఖశ్రియః। రాజ్ఞఆవేదయాంచక్రుస్సర్వయాదవసన్నిధౌ ॥ ౧౮॥ శ్రుత్వామోఘంవిప్రశాపందృష్ట్వాచముసలంనృప। విస్మితాభయసంత్రస్తాబభూవుర్ద్వారకౌకసః॥ ౧౯॥ తంచూర్ణయిత్వా ముసలంయదురాజస్సఆహుకః। సముద్రసలిలేప్రాస్యల్లోహంచాస్యావశేషితమ్॥ ౨౦ ॥ కశ్చిన్మత్స్యోగ్రసీల్లోహంచూర్ణానితరళైస్తతః।ఉహ్యమానానివేలాయాంలగ్నాన్యాసన్ కిలైరకాః॥౨౧॥మత్స్యోగృహీతోమత్స్యఘ్నైర్జాలైరన్యైస్సహార్ణవే। తస్యోదరగతంలోహం సశల్యేలుబ్ధకోకరోత్ ॥౨౨॥ భగవాన్ జ్ఞాతసర్వార్థఈశ్వరోపితదన్యథా। కర్తుంనైచ్ఛద్విప్రశాపం కాలరూప్యన్వమోదత॥౨౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ప్రథమోధ్యాయః * * * * *

శ్రీశుకః॥ గోవిందభుజగుప్తాయాం ద్వారవత్యాంకురూద్వహ। అవాత్సీన్నారదోభీక్ష్ణంకృష్ణోపాసనలాలసః॥౧॥ కోనురాజన్నింద్రియవాన్ ముకుందచరణాంబుజమ్। నభజేత్సర్వతోమృత్యురుపాస్యమమరోత్తమైః॥౨॥తమేకదాతుదేవర్షింవసుదేవోగృహాగతమ్ ।అర్చితంసుఖమాసీనమభివాద్యేదమబ్రవీత్॥

జనాఃకింవదిష్యంతీతివిహ్వలితాస్సంతఃముసలమాదాయగృహంయయుః॥ ౧౭ ॥ తమితి॥ రాజ్ఞేఉగ్రసేనాయనతుశ్రీకృష్ణాయ॥౧౮॥ ౧౯॥ తమితి॥ ఆహుకఃఉగ్రసేనః-సోపిశ్రీకృష్ణమపృష్ట్వైవప్రాస్యత్ ప్రక్షిప్తవాన్ అస్యముసలస్యచూర్ణీక్రియమాణస్యయదవశేషితంలోహంతచ్చప్రాస్యత్ ॥౨౦॥ కశ్చిదితి॥ తరళైః తరంగైః॥ ౨౧ ॥మత్స్యఇతి॥ అన్యైర్మత్స్యైస్సహ-శల్యేశరాగ్రే॥౨౨॥భగవానితి ॥ జ్ఞాతాఃసర్వేఅర్థాఃయేనసః-ఈశ్వరోపిసమర్థోపిసన్ అన్యథాకర్తుంనైచ్ఛత్ -కింతుఅన్వమోదతయఃకాలరూపీ॥౨౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా·

శ్లో॥ ద్వితీయేనిమిజాయంతసంవాదేనాహనారదః। ధర్మాన్ భాగవతాన్ భక్త్యావసుదేవాయపృచ్ఛతే।గోవిందేతి॥౧॥ భీక్ష్ణంపునఃపునః ప్రస్థాపితోపి అవాత్సీదిత్యర్థః - నను నారదస్య దక్షాదిశాపాన్నైకత్రవాస స్సంభవతీత్యాశంక్యాహ- గోవిందభుజగుప్తాయామితి - నతస్యాం బ్రహ్మశాపప్రభావ ఇత్యర్థః కృష్ణోపాసనేలాలసమౌత్సుక్యంయస్యసః॥౧॥ యద్భజనేముక్తానామపీదృశమౌత్సుక్యంతం కోనునామనభజేదిత్యాహ॥ కోన్వితి ॥ ఇంద్రియవానితి॥ ఇంద్రియవ

త్త్వమేవ అధికారివిశేషణమిత్యర్థః - సర్వతః సర్వేష్వపి - లోకేషు మృత్యుర్యస్య సః॥ ౨॥ ౩॥ భగవన్నితి॥ యథా పిత్రోః త్త్వమేవ ... పిత్రోః మాతాపిత్రోర్యాత్రా అనవసరే అపత్యానాం స్వస్తయే మంగళాయ - యథా చ ఉత్తమశ్లోకస్య వర్త్మనాం మహతాం యాత్రా కృపణానాం స్వస్తయే తథా భగవద్రూపస్య భవతో యాత్రా సర్వదేహినాం స్వస్తయే భవతి॥ ౪॥ కించ - దేవైరపి సమహతాముపమానమనుచితమిత్యాహ॥ భూతానామితి॥ భూతానాం దేవచరితమతివృష్ట్యాదినా దుఃఖాయ భవతి త్వాదృశాం త్వయా సదృశానాం అచ్యుతః ఆత్మని మనసి యేషాం తేషాం॥ ౫॥ కించ సుఖం కుర్వంతోఽపి దేవాః భజనానుసారేణ కుర్వంతి - న తథా సాధవ ఇత్యాహ॥ భజంతీతి॥ ఛాయేవ - యథా పురుషో యావత్కరోతి తావదేవ తస్య ఛాయాపి - తథా కర్మసచివాః కర్మసహాయాః ప్రాణినాం కర్మానుగుణప్రవృత్తయః॥ ౬॥ బ్రహ్మన్నితి॥ తదేవం యద్యపి భవతః ఆగమనమాత్రేణైవ వయం కృతార్థాః తథాపి పృచ్ఛామః తవ తే తితవ యైర్ధర్మైః ప్రసన్నో భగవాన్ తానిత్యర్థః॥ ౭॥ నను త్వత్తోఽపి కిమన్యో భగవత్ప్రసాదపాత్రమస్తి తత్రాహ॥ అహమితి॥ ప్రజార్థం పూజయం పుత్రలాభప్రయోజనస్య పూజితత్వాత్ కిలేతి - సూతిగృహే భగవదుక్తమనుస్మరతి॥ ౮॥ యథేతి॥ అతో యథా ముచ్యేమహి - తథా నః అస్మాన్ శాధి శసే ః శిష

౩॥ వసుదేవః॥ భగవన్ భవతో యాత్రా స్వస్తయే సర్వదేహినామ్। కృపణానాం యథా పిత్రోరుత్త
మశ్లోకవర్త్మనామ్॥౪॥ భూతానాం దేవచరితం దుఃఖాయ చ సుఖాయ చ। సుఖాయైవ హి సాధూనాం త్వా
దృశామచ్యుతాత్మనామ్॥౫॥ భజంతి యే యథా దేవాన్ దేవా అపి తథైవ తాన్। ఛాయేవ కర్మసచివాః సా
ధవో దీనవత్సలాః॥౬॥ బ్రహ్మంస్తథాపి పృచ్ఛామో ధర్మాన్ భాగవతాంస్తవ। యాన్ శ్రుత్వా శ్రద్ధ
యా మర్త్యో ముచ్యతే సర్వతో భయాత్॥౭॥ అహం కిల పురానంతం ప్రజార్థో భువి ముక్తిదమ్। అపూ
జయం న మోక్షాయ మోహితో దేవమాయయా॥౮॥ యథా విచిత్రవ్యసనాద్భవద్భిర్విశ్వతో భయాత్।
ముచ్యేమ హ్యంజసైవాద్ధా తథా నః శాధి సువ్రత॥ ౯॥ శ్రీశుకః॥ రాజన్నేవం కృతప్రశ్నో వసుదేవేన ధీమ
తా। ప్రీతస్తమాహ దేవర్షిర్హరేః సంస్మారితో గుణైః॥ ౧౦॥ నారదః॥ సమ్యగేతద్వ్యవసితం భవతా
సాత్వతర్షభ। యత్పృచ్ఛసే భాగవతాన్ ధర్మాంస్త్వం విశ్వపావనాన్॥ ౧౧॥ శ్రుతోఽనుపఠితో ధ్యా
త ఆదృతో వానుమోదితః। సద్యః పునాతి సద్ధర్మో దేవవిశ్వద్రుహోఽపి హి॥౧౨॥ త్వయా పరమకల్యా
ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః। స్మారితో భగవానద్య దేవో నారాయణో మమ॥ ౧౩ ॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమ
మితిహాసం పురాతనమ్। ఆర్షభాణాం చ సంవాదం విదేహస్య మహాత్మనః॥ ౧౪ ॥ ప్రియవ్రతో నామ సు
తో మనోః స్వాయంభువస్య యః। తస్యాగ్నీధ్రస్తతో నాభిరృషభస్తత్సుతః స్మృతః॥ ౧౫॥ తమాహు
ర్వాసుదేవాంశం మోక్షధర్మవివక్షయా। అవతీర్ణం సుతశతం తస్యాసీద్బ్రహ్మపారగమ్॥౧౬॥ తేషాం
వై భరతో జ్యేష్ఠో నారాయణపరాయణః। విఖ్యాతం వర్షమేతద్యన్నామ్నా భారతమద్భుతమ్॥౧౭॥ స
భుక్తభోగాం త్యక్త్వేమాం నిర్గతస్తపసా హరిమ్। ఉపాసీనస్తత్పదవీం లేభే వై జన్మభిస్త్రిభిః ॥ ౧౮ ॥
తేషాం నవ నవద్వీపపతయోఽస్య సమంతతః। కర్మతంత్రప్రణేతార ఏకాశీతిర్ద్విజాతయః ॥ ౧౯ ॥

య - విచిత్రాణి వ్యసనాని యస్మిన్ తస్మాత్సంసారాత్ - తథా విశ్వతః సర్వతో భయం యస్మిన్ తస్మాత్ భవద్భిర్హేతుభూతైః - అంజసా అనాయాసేన అద్ధా సాక్షాత్॥ ౯॥ రాజన్నితి॥ హరేర్గుణైర్వర్ణనీయత్వేన ప్రస్తుతైః సంస్మారితో హరిరితి ప్రీతో దేవర్షిస్తమాహ॥ ౧౦॥ ప్రీతిమావిష్కరోతి త్రిభిః॥ సమ్యగితి॥ పృచ్ఛసే పృచ్ఛసి - విశ్వపావనాన్ సర్వశోధకాన్॥ ౧౧॥ శ్రుత ఇతి॥ ఆదృతః ఆస్తిక్యేన గృహీతః - అనుమోదితః పరైః క్రియమాణః సంస్తుతః - సద్ధర్మః భాగవతో ధర్మః - దేవవసుదేవేత్యర్థః యద్వా దేవేభ్యో విశ్వస్మై చ ద్రుహ్యంతి యే తానపి॥ ౧౨॥ కించ త్వయా మమ మహానుపకారః కృత ఇత్యాహ త్వయేతి॥ పుణ్యే శ్రవణకీర్తనే యస్య సః॥ ౧౩॥ అత్రేతి॥ అత్రాపి భగవద్ధర్మనిర్ణయేఽపి విదేహస్య నిమేర్జనకస్య॥ ౧౪॥ ఆర్షభాణాముత్పత్తిం సాన్వయాం వివిచ్య కథయతి సప్తభిః ప్రియవ్రత ఇతి॥ ౧౫॥ తమితి॥ మోక్షధర్మవివక్షయా మోక్షధర్మాణాం ప్రవర్తనేచ్ఛయా అవతీర్ణం వాసుదేవాంశమాహుః తస్య చ బ్రహ్మపారగం వేదపారగం సుతశతమాసీత్॥ ౧౬॥ తేషామృషభసుతానాం మధ్యే నవ యోగీశ్వరాణాం చరితం వక్తుం ఇతరేషాం చరితం తతో వివిచ్యాహ॥ తేషామితి॥ ఏతదజనాభం నామ వర్షం - యస్య నామ్నా భారతమిత్యద్భుతం విఖ్యాతమాసీత్ - ఏతేన తస్యోత్కర్షో నిరూపితః॥ ౧౭॥ స ఇతి ఇమాం పృథ్వీం గృహాన్నిర్గతః సన్ హరిముపాసీనః సేవమానః సన్॥ ౧౮॥ తేషామితి॥ నవ సుతాః నవద్వీపపతయః నవా

నాం బ్రహ్మావర్తాదిభూఖండానాంపతయః।-అస్యభారతవర్షస్య-ఏకాశీతిసుతాః కర్మమార్గప్రవర్తకాః బ్రాహ్మణాఃఆసన్॥ ౯॥నవేతి॥అర్థశంసినఃపరమార్థనిరూపకాః।శ్రమణాః।శ్రమవంతః ఆత్మాభ్యాసేకృతశ్రమాఇత్యర్థః।వాతరశనాఃదిగంబరాః-ఆత్మవిద్యాయాంవిశారదాఃనిష్ణాతాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తేషాంపారమహంస్యంచరితమాహ॥ద్వాభ్యాం॥ తఇతి॥భగవద్రూపంవిశ్వంపశ్యంతః - సదసదాత్మకంస్థూలసూక్ష్మరూపంతచ్చస్వావ్యతిరేకేణపశ్యంతః॥ ౨౨॥అవ్యాహతేతి॥అవ్యాహతాఅప్రతిహతాఇష్టా అభిప్రేతాగతిర్యేషాం తేముక్తాః అనాసక్తాః॥ ౨౩॥తఇతి॥ మహాత్మనోనిమేః వితాయమానంఅనుష్ఠీయమానంఅజనాభేభారతవర్షే॥ ౨౪॥తానితి॥యజమానోనిమిఃఅగ్నయఃఆహవనీయాదయః విప్రాఃఋత్విగాదయః॥ ౨౫॥ విదేహఇతి॥ అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా॥ ౨౬॥తానితి॥ స్వరుచైవరోచమానాన్సత్వాభరణాదిప్రకాశైః-బ్రహ్మపుత్రోపమాన్ సనకాదినదృశాన్॥ ౨౭॥ పరమప్రీత్యాతద్దర్శనమభినందతిద్వాభ్యాం॥మన్యఇతి॥సను భగవతఃపార్షదానాంకథమప్యుపలబ్ధిఃతత్రాహవిష్ణోరితి- విష్ణుభక్తాఃలోకపావనాయసర్వత్రపర్యటంతీత్యర్థః॥ ౨౮॥మయాదుర్లభంలబ్ధంఅహోభాగ్యమిత్యాహ॥దుర్లభఇతిబహవోదేహాఃసంభవంతియేషాంతేదేహినోజీవాస్తేషాంక్షణభంగురోపిమానుషోదేహోదుర్లభఃపరమపురుషార్థసాధనత్వాత్ వైకుంఠఃప్రియోయేషాంతే వైకుంఠప్రియాఇతివాతేషాందర్శనం॥ ౨౯॥అతఇతి॥ హేఅనఘాఃనిరవద్యాః భవతఃయుష్మాన్ఆత్యంతికం క్షేమంపృచ్ఛామః

నవాభవన్మహాభాగా మునయోహ్యర్థశంసినః। శ్రమణావాతరశనాఆత్మవిద్యావిశారదాః॥ ౨౦॥ కవిర్హరిరంతరిక్షః ప్రబుద్ధః పిప్పలాయనః। ఆవిర్హోత్రోథద్రమిళశ్చమసఃకరభాజనః॥ ౨౧॥ తఏతేభగవద్రూపంవిశ్వంసదసదాత్మకమ్।ఆత్మనోవ్యతిరేకేణ పశ్యంతోవ్యచరన్మహీమ్॥ ౨౨॥అవ్యాహతేష్టగతయస్సురసిద్ధసాధ్యగంధర్వయక్షనరకిన్నరనాగలోకాన్। ముక్తాశ్చరంతిమునిచారణభూతనాథవిద్యాధరద్విజగవాంభువనానికామమ్॥ ౨౩॥ తఏకదానిమేస్సత్రముపజగ్ముర్యదృచ్ఛయా। వితాయమానమృషిభిరజనాభేర్మహాత్మనః॥ ౨౪॥తాన్దృష్ట్వాసూర్యసంకాశాన్ మహాభాగవతాన్నృప।యజమానోగ్నయోవిప్రాస్సర్వ ఏవోపతస్థిరే ॥ ౨౫ ॥ విదేహస్తానభిప్రేత్యనారాయణపరాయణాన్। ప్రీతస్సంపూజయాంచక్రేఆసనస్థాన్యథార్హతః॥ ౨౬॥ తాన్రోచమానాన్ స్వరుచా బ్రహ్మపుత్రోపమాన్నృప । పప్రచ్ఛపరమప్రీతః ప్రశ్రయావనతోనృపః॥ ౨౭॥ విదేహః॥మన్యేభగవతస్సాక్షాత్పార్షదాన్వోమధుద్విషః।విష్ణోర్భక్తాహిలోకానాంపావనాయచరంతిహి॥ ౨౮॥ దుర్లభోమానుషోదేహోదేహినాంక్షణభంగురః । తత్రాపిదుర్లభంమన్యేవైకుంఠప్రియదర్శనమ్॥ ౨౯॥ అతఆత్యంతికంక్షేమంపృచ్ఛామోభవతోనఘాః ॥ సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోపిసత్సంగశ్శేవధిర్నృణామ్॥ 3౦ ॥ ధర్మాన్భాగవతాన్ బ్రూతయదినశ్శ్రుతయేక్షమమ్। యైఃప్రసన్నః ప్రసన్నాయదాస్యత్యాత్మానమప్యజః॥ 3౧॥ నారదః॥ ఏవంతేనిమినాపృష్టా వసుదేవమహత్తమాః। ప్రతిపూజ్యాబ్రువన్ప్రీత్యాససదస్యర్త్విజంనృపమ్॥3౨॥ కవిః॥ మన్యేకుతశ్చిద్భయమచ్యుతస్య పాదాంబుజోపాసనమత్రనిత్యమ్। ఉద్విగ్నబుద్ధేరసదాత్మభావాద్విశ్వాత్మనాయత్రనివర్తతేభీః ॥ 33 ॥ యేవైభగవతాప్రోక్తా ఉపాయాఆ

యతఃక్షణార్ధోపిక్షణార్ధకాలభవోపిసత్సంగఃశేవధిర్నిధిః- నిధిలాభే యథాఆనందోభవతితథాత్రపరమానందఇత్యర్థః॥3౦॥తదర్థంచ॥ ధర్మానితి॥ భాగవతాన్ ధర్మాన్బ్రూత-యదినః అస్మాకంశ్రుతయేశ్రవణాయక్షమంయోగ్యం భవతి-కథంభూతాన్-యైర్ధర్మైః ప్రపన్నాయభక్తాయ-అజోహరిః-ఆత్మానమపిదాస్యతితాన్॥3౧॥ ఏవమితి॥ ససదస్యైఃఋత్విగ్భిశ్చవర్తమానం-తేపిభగవద్ధర్మశ్రవణపరాబభూవురిత్యర్థః॥ శ్లో ॥ భగవద్ధర్మాస్తద్భక్తమాయా తత్తరణానిచ। బ్రహ్మకర్మావతారేహా భక్తప్రాప్యయుగక్రమాన్॥ జ్ఞాతుంక్రమేణకృతవాన్నవప్రశ్నాన్నిమిర్నవ।ఏకైకశ్యోత్తరంప్రోచుః కవిముఖ్యా మునీశ్వరాః॥3౨॥ ప్రథమయాత్యంతికంక్షేమంకథయంతి॥ మన్యఇతి॥ నకుతశ్చిద్భయంయస్మాత్తదకుతశ్చిద్భయంపాదాంబుజోపాసనంఅత్రసంసారేమన్యే అసదాత్మభావాత్ అసతి దేహాదావాత్మభావనాత్ అతఃనిత్యంసర్వదాఉద్విగ్నబుద్ధేః పుంసఃవిశ్వాత్మనాసర్వథానిశ్శేషంయత్ర పాదాంబుజోపాసనేభీర్నివర్తతేతత్ ॥33॥ భాగవతధర్మలక్షణమాహ॥యఇతి॥ మన్వాదిముఖేనవర్ణాశ్రమధర్మానుక్త్వా అతిరహస్యత్వాత్స్వముఖేనైవ భగవతాఅవిదుషాంపుంసాం అంజసాసుఖేనైవఆత్మలబ్ధయేవై ఉపాయాఃప్రోక్తాః - తాన్భాగవతాన్ధర్మాన్విద్ధి ॥౪॥

ఆంజః పదేనోక్తంసుకరత్వం వివృణోతి॥ యానితి॥ యాన్ ఆస్థాయ ఆశ్రిత్య యాగాదిష్వివ నప్రమాద్యేతవిఘ్నైర్నవి హన్యేత-కించ- నిమీల్యనేత్రేధావన్నపిఇహఏషుభాగవతధర్మేషునస్ఖలేత్ - నిమీలనంనామాత్రాజ్ఞానం - యథాహుః॥శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతీఉభేనేత్రేవిప్రాణాంపరికీర్తితే॥ ఏకేనవికలఃకాణోద్వాభ్యామంధః ప్రకీర్త్యతే॥ ఇతిజ్ఞాత్వాపీత్యర్థః- యథాపదన్యాసస్థానమతిక్రమ్యగతిర్ధావనంతద్వదత్రాపికించిత్కించిదతిక్రమ్యఅతిశీఘ్రమనుష్ఠానంధావనం-తథాఅనుష్ఠితస్సన్నపినస్ఖలేత్ - ప్రత్యవాయీనస్యాత్ తథానపతేత్ ఫలాన్నభ్రశ్యేత్ ॥౩౫॥ ననుకేతేభాగవతాధర్మాః నారాయణార్పితానిసర్వకర్మాణ్యపీత్యాహ॥కాయేనేతి॥ ఆత్మనాచిత్తేన-అహంకారేణవా-అనుసృతోయఃస్వభావఃతస్మాత్ -అయమర్థః- న కేవలంవిధితః కృతమేవేతినియమఃస్వభావానుసారిలౌకికమపీతి-తథాచభగవద్గీతాసు॥శ్లో॥యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషిదదాసియత్। యత్తపస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమితి- యద్వాననుకాయాదీనామేవకర్మనాత్మనఇత్యాశంక్యాహ॥ అభ్యాసేనానుసృతాత్ బ్రాహ్మణత్వాది స్వభావాద్యద్యత్కరోతీత్యర్థః-తత్సకలంపరస్మైపరమేశ్వరాయనారాయణాయేతిసమర్పయేత్ తథాసతిసకలమపికర్మభాగవతోధర్మోభవతీతిభావః॥౩౬॥ ననుకిమేవం పరమేశ్వరభజనేన అజ్ఞానకల్పితభయస్యజ్ఞానేకనివర్త్యత్వాదిత్యాశంక్యాహ॥భయమితి॥యతోభయంతన్మాయయాభజేత్ -అతఃబుధోబుద్ధిమాన్ తమేవఆభజేత్ ననుభయం దేహాభినివేశతోభవతి-సచదేహాహంకారతః- సచస్వరూపాస్మరణాత్ - కిమత్రతస్యమాయా కరోతీత్యతఆహ - ఈశాదపేతస్యేతి ఈశవిముఖస్యతన్మాయయాఅస్మృతిఃభగవతఃస్వరూపాస్ఫూర్తిః- తతోవిపర్యయోదేహోస్మీతి- తతోద్వితీయాభినివే

శ్లో॥ యానాస్థాయనరోరాజన్ నప్రమాద్యేతకర్హిచిత్ ।ధావన్నిమీల్యవానేత్రేనస్ఖలేన్నపతేదిహ॥౩౫॥ కాయేనవాచామనసేంద్రియైర్వా

శత్వలబ్ధయే। అజఃపుంసామవిదుషాంవిద్ధిభాగవతాన్హితాన్॥౩౪॥ యానాస్థాయనరోరాజన్ నప్రమాద్యేతకర్హిచిత్ ।ధావన్నిమీల్యవానేత్రేనస్ఖలేన్నపతేదిహ॥౩౫॥ కాయేనవాచామనసేంద్రియైర్వా
బుద్ధ్యాత్మనావానుసృతస్వభావాత్ । కరోతియద్యత్సకలంపరస్మైనారాయణాయేతి సమర్పయేత్తత్ ॥౩౬॥భయంద్వితీయాభినివేశతస్స్యాదీశాదపేతస్య విపర్యయోస్మృతిః । తన్మాయయాతోబుధ
ఆభజేత్తంభక్త్యైకయేశంగురుదేవతాత్మా॥౩౭॥అవిద్యమానోప్యవభాసతేద్వయోధ్యాతుర్ధియా
స్వప్నమనోరథాయథా। తత్కర్మసంకల్పవికల్పకంమనోబుధోనిరుంధ్యాదభయంతతస్స్యాత్ ॥౩౮
శృణ్వన్సుభద్రాణిరథాంగపాణేర్జన్మానికర్మాణిచయానిలోకే।గీతానినామానితదర్థకానిగాయ
న్విలజ్జోవిచరేదసంగః ॥ ౩౯॥ ఏవంవ్రతస్స్వప్రియనామకీర్త్యాజాతానురాగోద్రుతచిత్తఉచ్చైః॥హ
సత్యథోరోదితిరౌతిగాయత్యున్మాదవన్నృత్యతిలోకబాహ్యః॥ ౪౦॥ఖంవాయుమగ్నింసలిలం మహీంచ

శాద్భయంభవతి-ఏవంహిప్రసిద్ధంలౌకికేష్వపిమాయాయానుఉక్తంచభగవతా॥శ్లో॥దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయా। మామేవయేప్రపద్యంతేమాయామేతాంతరంతితఇతి ఏకయాఅవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యాభజేత్ -కించ- గురుదేవతాత్మాగురురేవదేవతాఈశ్వరఃఆత్మాప్రేష్ఠశ్చయస్యపథాదృష్టిస్సన్నిత్యర్థః॥౩౭॥ననువిషయవిక్షిప్తచిత్తస్యకుతఃఅవ్యభిచారిణీ భక్తిస్సంభవతి కుతస్తరామభయమితిశంకాయాం నతావద్విషయోనామవాస్తవోస్తికింతుమనోవిలాసమాత్రంఅతోమనోనియమనేనభజనాదభయంస్యాదిత్యాహఅవిద్యమానఇతిద్వయః ద్వైతప్రపంచఃఏషఃపారిగవిద్యమానోపిఅవభాసతేప్రకాశతేధ్యాతుఃపుంసఃధియామనసాస్వప్నశ్చమనోరథశ్చయథేత్యర్థః తత్తస్మాత్ కర్మాణిసంకల్పయతి - వికల్పయతిచ- యన్మనస్తంనిరుంధ్యాత్ నియచ్ఛేత్ తతశ్చైకయాభక్త్యాభజనాదభయంస్యాదిత్యర్థః॥౩౮॥ఏతదత్యంతాశక్యమిత్యాశంక్యసుగమంమార్గమాహశృణ్వన్నితి॥ తదర్థకానితాన్యేవజన్మానికర్మాణిచాథోర్థయోషాంతాని-ఏతాన్యపిసాకల్యేనజ్ఞాతుమశక్యానీత్యాశంక్యాహ-యానిలోకేగీతానిప్రసిద్ధాని తానిశృణ్వన్గాయంశ్చవిచరేత్ అసంగఃనిస్పృహః॥౩౯॥ఏవంచభజతఃసంప్రాప్తప్రేమలక్షణభక్తియోగస్యసంసారధర్మాతీతాం గతిమాహఏవమితి॥ఏవంవ్రతఃవృత్తంయస్యసః స్వప్రియస్యహరేర్నామకీర్త్యాజాతఃఅనురాగఃప్రేమయస్యసఃఅతఏవ ద్రుతచిత్తఃశ్లథద్హృదయఃకదాచిత్ భక్తిపరాజితంభగవంతమాకలయ్యఉచ్చైర్హసతిఏతావంతంకాలముపేక్షితోస్మీతిరోదితి ఔత్సుక్యాద్రౌతి క్రోశతి- హేహరేమామనుగృహాణేతిఅతిహర్షేణగాయతిజితంజితమితినృత్యతి-కిండాంభికవత్ పరాన్ప్రతిప్రకాశయితుం న ఉన్మాదవత్ గ్రహగృహీతఇవ లోకబాహ్యఃవివశః॥౪౦॥ కించ॥ఖమితి॥ సత్త్వానిభూతా

నిఆకాశాదియత్కించిద్భూతమాత్రం-తద్ధరేశ్శరీరమితిమత్వాప్రణమేత్ -సంభావనాయాంలిఙ్॥౪౧॥నన్వియమారూఢయోగినామపిబహుజన్మభిర్దుర్లభాగతిః- సాకథంనామసంకీర్తనమాత్రేణైకస్మిన్నేవజన్మనిభవేదిత్యాశంక్యసదృష్టాంతమాహ॥భక్తిరితి॥ప్రపద్యమానస్యశ్రీహరింభజతఃభక్తస్య-భక్తిఃప్రేమలక్షణా. - పరేశానుభవః ప్రేమాస్పదభగవద్రూపస్యస్ఫూర్తిః-తయానిర్వృతస్యతతోఽన్యత్రగృహాదిషువిరక్తిరిత్యేషఃత్రికఃఏకకాలఃభజనసమకాలఏవస్యాత్ -యథాఅశ్నతోభుంజానస్యతుష్టిస్సుఖం-పుష్టిఃఉదరపూరణం-క్షుదపాయః- క్షున్నివృత్తిశ్చప్రతిగ్రాసంస్యాత్ - ఉపలక్షణమేతత్ - ప్రసిద్ధమపియథాస్యాత్తద్వత్ - ఏవమేకైకస్మిన్భజనేకించిత్కించిత్ప్రేమాదిత్రికేజాయమానేఅనువృత్త్యాభజతఃపరమప్రేమాదిసర్వంజాయతేబహుఘాసభోజనఇవపరమతుష్ట్యాది ॥౪౨॥ తతశ్చభగవత్ప్రసాదేనకృతార్థోభవతీత్యాహ॥ఇతీతి॥౪౩॥ భాగవతస్యభవంతీత్యుక్తైతస్యలక్షణంపృచ్ఛతి॥అథేతి॥ యద్ధర్మాఃయస్మిన్ధర్మేపరినిష్ఠితః-యాదృశఃయత్స్వభావః- యథాచరతివర్తతేభుజ్క్తే-వాగ్భిశ్చలింగైర్భగవతఃప్రియోభవతి॥౪౪॥ యద్ధర్మాఇత్యస్యఉత్తరమాహత్రిభిః ॥ సర్వభూతేష్వితి ॥ ఆత్మనఃస్వస్యసర్వభూతేషుభగవద్భావం బ్రహ్మభావేనసమన్వయంయఃపశ్యేత్ -తథాబ్రహ్మరూపేఅధిష్ఠానేఆత్మనిభూతానిచయఃపశ్యేత్ -యద్వా॥శ్లో॥ అతత్త్వాచ్చప్రయాతృత్వాదాత్మాహిపరమోహరిరితితంత్రోక్తిః- ఆత్మనశ్శ్రీహరేఃసర్వభూతేషుమశకాదిష్వపినియంతృత్వేనవర్తమానస్యభగవద్భావంనిరతిశయైశ్వర్యమేవయః పశ్యేత్ నతుతస్యతారతమ్యం - తథాఆత్మనిహరావేవభూతానిచయఃపశ్యేత్ -

ఖంవాయుమగ్నిం సలిలం మహీంచ జ్యోతీంషిసత్త్వానిదిశోద్రుమాదీన్ । సరిత్సముద్రాంశ్చహరేశ్శరీరం యత్కించభూతం ప్రణమేదనన్యః॥౪౧॥భక్తిఃపరేశానుభవోవిరక్తిరన్యత్రచైషత్రికఏకకాలః। ప్రపద్యమానస్యయథాశ్నతస్స్యుస్తుష్టిఃపుష్టిఃక్షుదపాయోనుఘాసమ్॥౪౨॥ ఇత్యచ్యుతాంఘ్రింభజతోఽనువృత్త్యాభక్తిర్విరక్తిర్భగవత్ప్రబోధః।భవంతివైభాగవతస్యరాజంస్తతఃపరంశాంతిముపైతిసాక్షాత్॥౪౩॥నిమిః॥అథభాగవతంబ్రూతయద్ధర్మోయాదృశోనృణామ్।యథాచరతియద్బ్రూతేయైర్లింగైర్భగవత్ప్రియః॥౪౪॥ హరిః॥సర్వభూతేషుయఃపశ్యేద్భగవద్భావమాత్మనః।భూతానిభగవత్యాత్మన్యేషభాగవతోత్తమః॥ ౪౫॥ ఈశ్వరేతదధీనేషుబాలిశేషుద్విషత్సుచ।ప్రేమమైత్రీకృపోపేక్షాయఃకరోతిసమధ్యమః ॥ ౪౬ ॥ అర్చాయామేవతుహరేఃపూజాంయశ్శ్రద్ధయేహతే।నతద్భక్తేషుచాన్యేషుసభక్తఃప్రాకృతస్స్మృతః॥ ౪౭॥ గృహీత్వాపీంద్రియైరర్థాన్యోనద్వేష్టినహృష్యతి। విష్ణోర్మాయామిదంపశ్యన్సవైభాగవతోత్తమః॥౪౮॥ దేహేంద్రియప్రాణమనోధియాంయోజన్మాప్యయక్షుద్భయతర్షకృచ్ఛ్రైః। సంసారధర్మైరవిముహ్యమానస్స్మృత్యాహరేర్భాగవతప్రధానః॥౪౯॥నకామకర్మబీజానాంయస్యచేతసిసంభవః।వాసుదేవైకనిలయస్సవైభాగవతోత్తమః॥౫౦॥ నయస్యజన్మకర్మభ్యాంనవర్ణాశ్రమజాతిభిః । సజ్జతేస్మిన్నహంభా

కథంభూతేభవతి - అప్రచ్యుతైశ్వర్యాదిరూపే- నపునర్జడమలినభూతాశ్రయత్వేన జాడ్యాదిప్రసక్త్యా ఐశ్వర్యాదిప్రచ్యుతంపశ్యేత్ -కింతు-సర్వత్రపరిపూర్ణంభగవత్తత్త్వంపశ్యేత్ - భాగవతోత్తమఇత్యర్థః॥ ౪౫॥ ఈశ్వరఇతి॥ ప్రేమచమైత్రీచకృపాచఉపేక్షాచతాః- ఈశ్వరాదిషుచతుర్షుయఃకరోతిసమధ్యమోభాగవతః - ఏవంభూతస్యభేదస్యదర్శనాత్ ॥౪౬॥అర్చాయామితి॥అర్చాయాంప్రతిమాయాం- పూజామీహతేకరోతి- నతద్భక్తేషుఅన్యేషుచసుతరాంకరోతి- సఃప్రాకృతః- ప్రకృతిఃప్రారంభఃఅధునైవప్రారబ్ధభక్తిః శనైరుత్తమోభవిష్యతీత్యర్థః॥ ౪౭ ॥ పునరష్టభిశ్శ్లోకైరభ్యర్హితత్వాదుత్తమభాగవతస్యైవలక్షణమాహ॥ గృహీత్వేతి॥ శ్రీవాసుదేవావిష్టచిత్తో నగృహ్ణాతి-తావదింద్రియైరర్థాన్గృహీత్వాపీత్యపిశబ్దార్థః-ఇదంశ్రీవిష్ణోర్మాయామయంపశ్యన్॥౪౮॥ కించ॥దేహేతి॥ దేహాదీనాంసంసారధర్మైర్జన్మాప్యయాదిభిఃయఃహరేస్స్మృత్యాఅవిముహ్యమానః సభాగవతప్రధానః- తత్రదేహస్యజన్మాప్యయౌ-ప్రాణస్యక్షుత్ - మనసఃభయం- బుద్ధేస్తర్షఃతృష్ణా-ఇంద్రియాణాంకృచ్ఛ్రంశ్రమః తైః॥౪౯॥ కించ॥నేతి॥ కామాశ్చకర్మాణిచబీజానిచవాసనాః తేషాం-వాసుదేవఃఏకోనిలయఃఆశ్రయోయస్యసః॥ ౫౦॥ శ్లో॥ ఆర్తత్రాణపరాయణోనరహరిర్లక్ష్మీశ్వరఃపాతుమామ్। ఏతేసగృహీత్వాపీత్యాదిశ్లోకత్రయేణద్వేషహర్షమోహకామాదిరహితశ్చరతీతియథాచరతీత్యస్యోత్తరందత్తం-యైర్లింగైర్భగవత్ప్రియఇత్యస్యోత్తరమాహ॥నేతి॥జన్మసత్కులంకర్మతపఆది-జాతయఃఅనులోమప్రతిలోమజాఃమూర్ధావసిక్తాదయః- అస్మిన్దేహే- అహంకారరహితైఃసత్కు

లతపులకాదిలింగైః హరేః ప్రియో భవతీత్యర్థః॥౫౦॥ నేతి॥ విత్తేషు స్వీయం పరకీయమితి- ఆత్మని స్వః పరఇతి॥౫౧॥ కించ త్రి
భువనేతి॥ త్రిభువనవిభవహేతవేపి త్రైలోక్యరాజ్యలాభార్థమపి- లవార్థమపినిమిషార్థమపి-భగవత్పాదారవిం
దాత్ తద్భజనాత్ యోనచలతిసవైష్ణవాగ్ర్యః నను లవార్థమాత్రభజనోపరమే చేత్తావాల్లాభోభవేత్ - తత్కు
తోనచలేత్ తత్రాహ-అకుంఠస్మృతిరితి-భగవత్పాదారవిందతః అన్యత్రాసరంనాస్తీత్యేవం రూపాఅకుంఠాఅనపగతా
స్మృతిర్యస్యసః- భగవత్పాదారవిందాదన్యత్రాసరంనాస్తీత్యేతదపికుతః తత్రాహ- అజితాత్మసురాదిభిర్విమృగ్యాదితి
అజితే శ్రీకృష్ణేనారాయణ ఏవ ఆత్మామనః యేషాంతథా భూతైస్సురాదిభిః బ్రహ్మాదిభిరపిదుర్లభాత్ - కింతుకేవలంవిమృ
గ్యాత్ తదపేక్షయాసర్వస్యతుచ్ఛత్వంస్ఫురతీయోనచలతీత్యర్థః॥ ౫౨॥ అపిచ- విషయాభిసంధిసాపలనకామేనాపి
సంతాపేసతిభవేత్ -సతుభగవత్సేవానిరతస్యతోనసంభవతిత్యాహ॥ భగవతఇతి॥ ఉరువిక్రమాఃలోఅంఘ్రీచరణయోః
శాఖాః అంగుళయః- తాసునఖానిచతానిమణయశ్చ తేషాంచంద్రికాశీతలాదీప్తిస్తయా- నిరస్తఃకామాదితాపోయ
స్మిన్ తస్మిన్ ఉపసీదతాంభజతాంహృదికథంపునస్సతాపః ప్రభవతి-చంద్రేఉదితేసతిఅర్కస్యతాపఇవ- నయస్యస్వఃప
రఇత్యాదినాశ్లోకత్రయేణ- ఈదృశఇత్యస్యోత్తరముక్తంవేదితవ్యమ్- బ్రూతఇత్యస్య ప్రహరినామాని బ్రూతఇతి
వేదితవ్యమ్॥౫౩॥ ఉక్తసమస్తభాగవతలక్షణసారమాహ॥ విసృజతీతి॥ శ్రీహరిరేవస్వయంసాక్షాద్యస్యహృదయంనవిసృ
జతినవిముంచతి- కథంభూతః అవశేనాప్యభిహితమాత్రోపి అఘౌఘం నాశయతియః సఃతత్కింనవిసృజతి - యతః

వో దేహే వై స హరేః ప్రియః॥౫౦॥న యస్య స్వః పర ఇతి విత్తేష్వాత్మని వా భిదా। సర్వభూతసమశ్శాంతస్స
వై భాగవతోత్తమః॥౫౧॥త్రిభువనవిభవహేతవేప్యకుంఠస్మృతిరజితాత్మసురాదిభిర్విమృగ్యాత్ । న
చలతి భగవత్పదారవిందాల్లవనిమిషార్థమపి స్మసవైష్ణవాగ్ర్యః॥౫౨॥భగవతఉరువిక్రమాంఘ్రిశాఖా
నఖమణిచంద్రికయానిరస్తతాపే । హృదికథముపసీదతాంపునస్స ప్రభవతిచంద్రఇవోదితేర్కతాపః॥
౫౩ ॥ విసృజతిహృదయంనయస్యసాక్షాద్ధరిరవశాభిహితోప్యఘౌఘనాశః। ప్రణయరశనయాధృతాం
ఘ్రిపద్మస్సభవతి భాగవతప్రధానఉక్తః ॥ ౫౪ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ద్వితీయో
ధ్యాయః. ... ... *

రాజా॥పరస్యవిష్ణోరీశస్యమాయినామపి మోహినీం। మాయాం వేదితుమిచ్ఛామో భగవంతో బ్రువంతు
నః॥౧॥నానుతృప్యేజుషన్ యుష్మద్వచోహరికథామృతమ్।సంసారతాపనిష్టప్తోమర్త్యస్తత్తాపభేషజం॥
౨॥అంతరిక్షః॥నిర్గుణే కేవలే నాథే ధాత్మనోయద్విపర్యయః సైషాభగవతోమాయాయయేదంనిర్మ
మేవిభుః ॥ ౩ ॥ ఇంద్రియార్థభ్రమో జాగ్రత్స్వప్నోంతః కరణభ్రమః । సుప్తం తద్వాసనా బీజం

ప్రణయరశనయాధృతంహృదయేసిబద్ధంఅంఘ్రిపద్మంయస్యసఃభాగవతప్రధానఃఉక్తోభవతి॥౫౪॥ ఇతిభావార్థదీపికా
యాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ మాయాతత్తరణబ్రహ్మకర్మప్రశ్నచతుష్టయమ్। తృతీయేతూత్తరందత్తమార్షభైర్మునిభిః పృథక్॥ విష్ణోర్మా
యామిదంపశ్యన్నిత్యుక్తమతోమాయాంపృచ్ఛతి-యద్వా-హేయస్వరూపజ్ఞానేజ్ఞానంసుకరమితితదర్థంమాయాంపృ
చ్ఛతి॥పరస్యేతి॥హేభగవంతః॥ ౧॥ ననూక్తలక్షణోభాగవతోభూత్వాకృతార్థఃస్యాఃకింబహుప్రశ్నైరతఆహ॥ నే
తి॥ సంసారతాపైర్నితరాంతప్తోహం - తస్యతాపస్యభేషజంహరికథామృతరూపంయుష్మద్వచోజుషమాణోనానుతృ
ప్యామి-యద్వా-హరికథాఖ్యంఅమృతంయస్మిన్ వచసితద్ధరికథామృతం-అథవా- యుష్మద్వచసిస్థితింహరికథామృతం
యుష్మద్వచోహరికథామృతమితిసమస్తమేతత్పదం ॥౨॥ మాయాయాఃస్వరూపతోనిరూపణాసంభవాత్సృష్ట్యాదికా
ర్యద్వారేణనిరూపయితుమాహ॥నిర్గుణఇతి॥ నిర్గుణేకేవలేబ్రహ్మణిఆత్మనఃస్వరూపస్యవిపర్యయః- అన్యథాత్వంసగుణ
త్వంద్వితీయత్వంచతదవభాసంచ-యద్యస్మాత్కారణాద్భవతి- సైషాభగవతోమాయా-విభురీశ్వరః-యయాఇదంనిర్మ
మేనిర్మితవానితి॥౩॥ననుభవతుస్వప్నస్యమిథ్యాత్వాన్మాయాకారిత్వం- సుషుప్తిజాగరణయోశ్చసత్త్వాత్ కథంమా
యాకార్యత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ఇంద్రియార్థభ్రమఇతి॥ఇంద్రియైర్బాహ్యైశ్చక్షురాదిభిః- జనితః అర్థవిషయభ్ర
మః జాగ్రత్ జాగరః- శబ్దంతత్వాత్ కర్తృవచనోప్యయంభావంలక్షయతి- నస్వవ్యాపకమిదంలక్షణం- అనుమానాదీ
నామపిజాగరత్వాత్ తేషాంబహిరింద్రియజత్వాభావాత్ - తేషామపిబహిరింద్రియలింగదర్శనసాపేక్షత్వేనపరంపర

యాబహిరింద్రియత్వాత్ - స్వప్నోంతఃకరణభ్రమ ఇతి కేవలేనాంతఃకరణేనజనితో భ్రమఃస్వప్నః నచతస్యాపిపరంపర యాబహిరింద్రియజత్వం - స్వప్నహేతుసంస్కారజనకస్యపూర్వానుభవస్యఅంతర్వ్యవహితత్వాత్ - సుప్తంతద్వా సనాబీజంతయోఃజాగ్రత్స్వప్నయోఃవాసనాఖ్యసంస్కారైస్సహితంసర్వజ్ఞానవిరోధిరూపేణపరిణతం బీజంతదుపాదా నకారణమేవసుప్తం- అతస్త్రితయమపితన్మిథ్యా-యథాహ॥శ్రు॥ అస్యత్రయ ఆవసథాస్త్రయస్స్వప్నా ఇతి- తస్మా దయమపితన్మాయాకార్యమితి- త్రయస్యాపిమిథ్యాత్వేఆవశిష్యమాణస్యాభావాత్ ॥శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ తత్సత్యమిత్యాదిశ్రుతిప్రకోపఇత్యాశంక్యాహ-తుర్యామూర్తిస్తదన్వితఇతి- తేషుజాగరాదిషుఅన్వితఃఅనువృత్తఃఆ త్మాతుర్యామూర్తిః తేభ్యోవ్యతిరిక్తమవశిష్యమాణంవస్తుతదేవసత్యమిత్యర్థః ॥౪॥ ననుభవతూత్థితస్యజాయమాన బోధేనబాధాత్స్వప్నస్యమిథ్యాత్వం..సుప్తజాగరయోస్తుబాధాభావాత్ కథంమిథ్యాత్వమిత్యాశంక్యాహ॥విశుద్ధమి తి॥గ్రాహకగ్రహణగ్రాహ్యాః - స్వప్నఃస్వప్నద్రష్టా - సంవేత్తీతిసంవిత్ సంవేత్తా - క్రియాసంవేదనం- ఫలంసంవే ద్యం-ఈప్సితతమత్వాత్ ॥౫॥ నైతథ్యాదితి॥నైతథ్యంపారమార్థ్యం ప్రతిపన్నోహిభావాభావప్రతియోగిత్వం- వ్యభి చారఃస్వప్నజాగరయోరభావః - కాదాచిత్కత్వాత్ మనోరథపూర్వకప్రవృత్తినివృత్తివ్యవహారాత్ జాగరోమనోర థఇత్యుపచర్యతే- స్వప్నఃసుప్తం-తతశ్చాయమర్థః- స్వప్నావస్థాయాంఆత్మన్యధిష్ఠానేసంవిత్క్రియాఫలమితిగ్రా హకాద్యైర్యత్త్రైవిధ్యంతద్యథామాయామిథ్యా- కస్మాత్ నైతథ్యాత్ వ్యభిచారాచ్చ - తథాజాగరస్సుప్తంచ మి థ్యా-నేహనానాస్తీతిప్రతిపన్నోహిశాస్త్రశ్రుత్యానిషిధ్యమానత్వాత్ కాదాచిత్కత్వాచ్చేతి-అథవా- మనోరథనిబంధ నాధ్యానాత్ వియుక్తపుత్రాదీనామపరోక్షతయాస్ఫురణం మనోరథఇత్యుచ్యతేస్వప్నస్సంధ్యా- మనోరథశ్చస్వప్న

తుర్యామూర్తిస్తదన్వితః॥ ౪॥ విశుద్ధంజ్ఞానమేకంమాయయాభాసతేత్రిధా.గ్రాహకాద్యైర్యథా
స్వప్నేయత్రసంవిత్క్రియాఫలమ్ ॥౫॥ నైతథ్యాద్వ్యభిచారాచ్చమాయాత్రైవిధ్యమాత్మని। యథా
మనోరథస్స్వప్న ఇత్యాద్యుశ్యోపశామ్యతి॥౬॥ ఏభిర్భూతానిభూతాత్మామహాభూతైర్మహాభుజః। స
సర్జోచ్చావచాన్యాద్యస్స్వమాత్రాత్మప్రసిద్ధయే॥ ౭॥ ఏవంసృష్టానిభూతానిప్రవిష్టఃపంచధాతుభిః।
ఏకధాదశధాత్మానంవిభజన్జుషతేగుణాన్॥౮॥గుణైర్గుణాన్సభుంజానఆత్మప్రద్యోతితైఃప్రభుః।మ
న్యమానఇదంసృష్టమాత్మానమిహసజ్జతే॥౯॥కర్మాణికర్మభిఃకుర్వన్సనిమిత్తానిదేహభృత్। తత్తత్క
ర్మఫలంగృహ్ణన్భ్రమతీహసుఖేతరమ్॥౧౦॥ ఇత్థంకర్మగతీర్గచ్ఛన్బహ్వభద్రవహాఃపుమాన్। ఆభూత
సంప్లవాత్సర్గప్రళయావశ్నుతేఽవశః॥౧౧॥ధాతూపప్లవఆసన్నేవ్యక్తంద్రవ్యగుణాత్మకమ్। అనాది

శ్చమనోరథస్వప్నం-తస్మిన్ మనోరథస్వప్నే-యథాతథాశబ్దయోర్వ్యత్యయాత్ మనోరథస్వప్నేచాత్మనిసంవిత్క్రి యాఫలమితియత్త్రైవిధ్యంతద్యథామిథ్యాతథాఅస్వప్నేజాగరేప్యాత్మని గ్రాహకాద్యైస్త్రైవిధ్యంమిథ్యేతి- శేషం పూర్వవత్ - జాగ్రత్స్వప్నయోరాగమికస్యయౌక్తికస్యబోధసద్భావాత్ మిథ్యాత్వమిత్యర్థః - ఇత్యాద్యుశ్యోపశా మ్యతీతి- ఏవంవిచారతఃకథమనయోర్మిథ్యాత్వమితిశంకావిరమతీత్యర్థః॥ ౬॥ యయేదంనిర్మమేవిభురిత్యుక్తం-తదేవ వివృణోతి॥ ఏభిరితి॥ఆద్యఃపురుషః-యయాశక్త్యా-భూతానాంఆత్మాకారణభూతః-ఏభిఃస్వసృష్టైఃమహాభూతైరుచ్చా వచానిభూతానిససర్జ-ఏషామాయాభగవతఇతిచరమశ్లోకపాదస్యప్రతిశ్లోకమనుషంగః- కిమర్థంససర్జ- స్వమా త్రాత్మప్రసిద్ధయేస్వంమిమీతేప్రమిమీతేయః ఉపాస్తేసఃస్వమాతాతస్యాత్మనోజీవస్యప్రకృష్టాయైసిద్ధయే- యద్వా- స్వాంశభూతానాంజీవానాంమాత్రాప్రసిద్ధయెవిషయభోగాయ - ఆత్మప్రసిద్ధయేమోక్షాయచేత్యర్థః - తదుక్తం వేదస్తుతౌ॥శ్లో॥ బుద్ధీంద్రియమనః ప్రాణాన్జనానామసృజత్ప్రభుః । మాత్రార్థంచభవార్థంచఆత్మనేకల్పనాయ చేతి॥౭॥ఏవమితి॥ఏవంజీవోపకరణార్థం పంచధాతుభిః మహాభూతైః సృష్టాని భూతాని అంతర్యామిరూపేణ ప్రవిష్టః- ఏకధామనసా- దశధాబాహ్యేంద్రియరూపేణ-ఆత్మానంవిభజన్- గుణాంత త్తద్విషయాన్జుషతేజోషయతీత్యర్థః- యద్వా-తమాత్మానంప్రతిగుణాన్విభజన్జుషతేప్రీయతఇత్యర్థః॥౮॥గుణైరితి॥ సచజీవఃఆత్మనాఅంతర్యామిణాప్రద్యో తితైర్గుణైరింద్రియైఃగుణాన్విషయాన్భుంజానః ఇదంసృష్టంశరీరమాత్మానంమన్యమానః-ఇహశరీరాదౌసజ్జతే॥౯॥ కర్మాణీతి॥ కర్మభిః కర్మేంద్రియైశ్చ సనిమిత్తాని సవాసనానికర్మాణికుర్వన్-సుఖేతరంసుఖదుఃఖాత్మకంతత్తత్క ర్మఫలంచ గృహ్ణన్ అయందేహభృత్ భ్రమతి- ఇహసంసారేనముచ్యతే॥ ౧౦॥ కథంకియంతంకాలంభ్రమతి-తదా

హ॥ ద్రష్టుమితి॥ బహూని అభద్రాణి వహతీతి తథా - సర్గప్రళయౌ ఉత్పత్తిమరణే॥ ౧౧॥ ధాతూపప్లవ ఇతి॥ ధాతూనాం మహాభూతానాం ఉపప్లవే నాశే హేతౌ ఆసన్నే వ్యక్తం కార్యమ్ - ద్రవ్యస్థూలం గుణః సూక్ష్మం తదాత్మకమ్ - అవ్యక్తాయ అవ్యక్తం ప్రతినేతుమాకర్షతీతి॥ ౧౨॥ నాశహేతూనాహ॥ శతవర్షాణీతి॥ తస్మిన్ కాలే ఉపచితశ్చాసావుష్ణశ్చ - యద్వా - తేన కాలేనోపచితం ఉష్ణత్వం యస్య సః॥ ౧౩॥ పాతాళేతి ॥ ఊర్ధ్వశిఖః ఊర్ధ్వజ్వాలః - విష్వక్ పరితః॥ ౧౪॥ సంవర్తక ఇతి॥ సంవర్తకః ప్రళయకర్తా మేఘగణః - ధారాభిః నతు జలబిందుభిః - హస్తిహస్తాభిః తత్ప్రమాణాభిః॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ తతః ఉపాధిలయాత్ - వైరాజః పురుషః అవ్యక్తం కారణం ప్రవిశతి - నను॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరం పదమితి స్మృతేః - యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి సూత్రాచ్చ వైరాజశబ్దాభిధేయస్య చ బ్రహ్మణః - పరమభాగవతత్వాత్ - మోక్ష ఏవ సంగచ్ఛతే నాన్యేషామివ కారణమాత్రప్రవేశః - సత్యం - అశ్వమేధాదినా సత్యలోకం గతానామప్యభక్తానామావృత్తిప్రవణాదభక్తత్వే బ్రహ్మణోఽపి ప్రకృతావేవ లయః పునరుత్పత్తిశ్చేతి మోక్షతోఽలభ్యసూచనాన్నైవముక్తమిత్యవిరోధః - యద్వా - కేనాపి ప్రమాణేన న వ్యజ్యత ఇతి అవ్యక్తమ్ - బ్రహ్మైవ తత్ప్రవేశేన చ మోక్ష ఏవోక్త ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౬॥ ఏవం విరాజో లయముక్త్వా తత్కారణానాం మహదాదిపృథివ్యంతానాం ప్రాతిలోమ్యేన లయమాహ ॥ వాయునేతి ॥ వాయోర్హి గంధరసహారిత్వం ప్రసిద్ధం - సంవర్తకేన వాయునా హృతగంధా - అత ఏవ గంధస్య వ్యావర్తకస్య గతత్వాత్సలిలత్వాయ కల్పతే సలిలే లీయత ఇత్యర్థః - తద్ధృతరసం తేన వాయునైవ హృతో రసో యస్య తత్తథా ॥ ౧౭ ॥ హృతరూపమితి॥ తమసశ్చ రూపతిరస్కారిత్వం

నిధనః కాలో హ్యవ్యక్తాయాపకర్షతి॥ ౧౨॥ శతవర్షాణ్యనావృష్టిర్భవిష్యత్యుల్బణా భువి। తత్కాలోప
చితోష్ణార్కో లోకాంస్త్రీన్ ప్రతపిష్యతి॥ ౧౩॥ పాతాళతలమారభ్య సంకర్షణముఖానలః। దహన్నూ
ర్ధ్వశిఖో విష్వగ్వర్ధతే వాయునేరితః॥ ౧౪॥ సంవర్తకో మేఘగణో వర్షతి స్మ శతం సమాః। ధారాభి
ర్హస్తిహస్తాభిర్లీయతే సలిలే విరాట్॥ ౧౫॥ తతో విరాజముత్సృజ్య వైరాజః పురుషో నృప। అవ్యక్తం
విశతే సూక్ష్మం నిరింధన ఇవానలః॥ ౧౬॥ వాయునా హృతగంధా భూః సలిలత్వాయ కల్పతే। సలిలం తద్ధృ
తరసం జ్యోతిష్ట్వాయోపకల్పతే ॥ ౧౭ ॥ హృతరూపం తు తమసా వాయౌ జ్యోతిః ప్రలీయతే। హృతస్ప
ర్శోఽవకాశేన వాయుర్నభసి లీయతే॥ ౧౮॥ కాలాత్మనా హృతగుణం నభ ఆత్మని లీయతే। ఇంద్రియాణి మ
నో బుద్ధిః సహ వైకారికైర్నృప। ప్రవిశంతి హ్యహంకారం స్వగుణైరహమాత్మని॥ ౧౯॥ ఏషా మాయా భ
గవతః సృష్టిస్థిత్యంతకారిణీ। త్రివర్ణా వర్ణితాస్మాభిః కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥ ౨౦॥ రాజా॥ యథైతామై
శ్వరీం మాయాం దుస్తరామకృతాత్మభిః। తరంత్యంజః స్థూలధియో మహర్ష ఇదముచ్యతామ్॥ ౨౧॥ ప్ర
బుద్ధః॥ కర్మాణ్యారభమాణానాం దుఃఖహత్యై సుఖాయ చ। పశ్యేత్పాకవిపర్యాసం మిథునీచారిణాం నృ
ణామ్॥ ౨౨॥ నిత్యార్జితేన విత్తేన దుర్లభేనాత్మమృత్యునా। గృహాపత్యాప్తపశుభిః కా ప్రీతిస్సాధితై

ప్రసిద్ధం ఏవం సంవర్తకేన తమసా - అవకాశేన ఆకాశేన ॥ ౧౮ ॥ కాలాత్మనేతి॥ స్వకారణేన కాలాత్మనా - శబ్దస్య హి కాలత ఏవ నాశః ప్రసిద్ధః - అతః తద్రూపేణాత్మనా ఈశ్వరేణ - ఆత్మని తామసాహంకారే - ఇంద్రియాణి బుద్ధిశ్చ రాజసాహంకారే - మనో వైకారికైర్దేవైః సహ సాత్త్వికాహంకారే - ఏవం త్రివిధైః స్వగుణైః స్వకార్యైః సహితః అహం అహంకారః ఆత్మని మహతి - స చ ప్రకృతావితి ద్రష్టవ్యం సా చ బ్రహ్మణి లీయత ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఏషేతి ॥ త్రివర్ణా త్రిగుణా - మాయాయాశ్శ్రవణభీతం రాజానం తన్నివృత్త్యుపాయశ్రవణాయ ఛందయతి॥ కిం భూయ ఇతి॥ ౨౦॥ ఏవమనుకంపితస్తన్నివృత్త్యుపాయమేవ పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ యద్యపి॥ శ్లో॥ తన్మాయయాతో బుధ ఆభజేత్తమితి - భక్తిస్తత్తారకత్వేనోక్తైవ - తథాపి - కిం కేవలం భక్తిరేవ వా అన్యోఽపి వా తత్ర ఉపాయోఽస్తీతి జిజ్ఞాసుః పునః ప్రశ్నః - అకృతాత్మభిః అవశీకృతాంతఃకరణైః - స్థూలధియః స్థూలశరీరే అహంధీర్యేషాం తే ॥ ౨౧ ॥ భక్తివ్యతిరేకేణ నాస్త్యన్య ఉపాయ ఇత్యభిప్రేత్య - భక్తిమేవ ససాధనాం సాదరం నిరూపయతి - తత్ర ప్రథమం వైరాగ్యద్వారా - గురూపపత్తిమాహ ॥ చతుర్భిః॥ కర్మాణీతి ॥ దుఃఖహత్యై దుఃఖప్రతీకారాయ - పాకవిపర్యాసం ఫలవైపరీత్యం - మిథునీచారిణాం మిథునీభూయ వర్తమానానాం॥ ౨౨॥ కర్మభిః సాధితా అపి విత్తాదయో న సుఖహేతవ ఇతి న పశ్యేదిత్యాహ॥ నిత్యార్జితేనేతి॥ ఆత్మనః స్వస్య మృత్యుస్వరూపేణ - చలైః అనిత్యైః అపాయిభిశ్చ గృహాపత్యాదిభిః ॥ ౨౩॥ ఏవమితి॥ ఏవం లోకం

పరమితికర్మనిర్మితత్వాన్నశ్వరం॥ తథాచ శ్రుతిః॥ తద్యథేహకర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి- కించ- వర్తమానసమయేపి ఖసంయుక్తం పశ్యేదిత్యాహ- సతుల్యాతిశయధ్వంసం సహతుల్యేనాతిశయేన చధ్వంసేనచవర్తమానం-అతస్తుల్యైస్స్పర్ధా అతిశయే అసూయా-ధ్వంసాలోచనేభయాదికంచాపరిహార్యమిత్యర్థః యథా అఖండమండలవర్తినాం మిథస్స్పర్ధాదితద్వత్ ॥౨౪॥తస్మాదితి॥ ఉత్తమం శ్రేయో జ్ఞాతుమిచ్ఛుః శాబ్దే బ్రహ్మణి వేదాఖ్యే న్యాయతో నిష్ణాతం తత్త్వజ్ఞం - అన్యథా - స్సంశయనిరాకత్వాయోగాత్ - పరేచబ్రహ్మణి అపరోక్షానుభవేన నిష్ణాతం-అన్యథాబోధసంచారాయోగాత్ -పరబ్రహ్మనిష్ణాతత్వద్యోతకమాహ-ఉపసమాశ్రయమితి॥౨౫॥ తత్రేతి॥ గురురేవాత్మాదైవతంచయస్యసః అనువృత్త్యా సేవయా- ధర్మైః-వస్తుతః ఆత్మా ఆత్మప్రదశ్చ-ఉపాసకానాం యథాబలి ప్రభృతీనాం॥౨౬॥ సర్వత ఇతి॥ యథోచితమితి-హీనేషుదయాం- సమేషు మైత్రీం- ఉత్తమేషు ప్రశ్రయంచ-శిక్షేదిత్యర్థః॥౨౭॥ శౌచమితి॥శౌచం బాహ్యం మృజ్జలాదిభిః- ఆభ్యంతరం అదంభమానాదిశిక్షేత్ -తపః స్వధర్మాచరణం-తితిక్షాం క్షమాం-మౌనం వృథావాగనుచ్చారణం-స్వాధ్యాయం అధికారానురూపం వేదపాఠాదికం-ఆర్జవం స్వచ్ఛతాం బ్రహ్మచర్యం యస్యయాదృగుచితం ఋతుస్వదారనియమాది అహింసాం భూతేష్వద్రోహం- ద్వంద్వసంజ్ఞయోః శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిరూపయోః సమత్వం హర్షవిషాదిరాహిత్యం॥ ౨౮ ॥ సర్వత్రేతి॥ ఆత్మేశ్వరాన్వీక్షాం

శ్చలైః॥౨౩॥ఏవం లోకం పరం విద్యాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసం యథా మండలవర్తినామ్॥౨౪॥తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమ్। శాబ్దే పరే చ నిష్ణాతం బ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్॥౨౫॥తత్ర భాగవతాన్ధర్మాన్ శిక్షేద్గుర్వాత్మదైవతః। అమాయయానువృత్త్యా యైస్తుష్యేదాత్మాత్మదో హరిః॥౨౬॥ సర్వతో మనసోఽసంగమాదౌ సంగం చ సాధుషు । దయాం మైత్రీం ప్రశ్రయం చ భూతేష్వద్ధా యథోచితమ్॥౨౭॥ శౌచం తపస్తితిక్షాం చ మౌనం స్వాధ్యాయమార్జవమ్ । బ్రహ్మచర్యమహింసాం చ సమత్వం ద్వంద్వసంజ్ఞయోః ॥౨౮॥ సర్వత్రాత్మేశ్వరాన్వీక్షాం కైవల్యమనికేతతామ్। వివిక్తచీరవసనం సంతోషం యేన కేనచిత్ ॥ ౨౯॥ శ్రద్ధాం భాగవతే శాస్త్రే నిందామన్యత్ర చైవ హి। మనోవాక్కర్మదండం చ సత్యం శమదమావపి॥౩౦॥శ్రవణం కీర్తనం ధ్యానం హరేరద్భుతకర్మణః । జన్మకర్మగుణానాం చ తదర్థేఽఖిలచేష్టితమ్॥౩౧॥ఇష్టం దత్తం తపో జప్తం వృత్తం యచ్చాత్మనః ప్రియమ్। దారాన్సుతాన్గృహాన్ప్రాణాన్యత్పరస్మై నివేదనమ్॥౩౨॥ ఏవం కృష్ణాత్మనాథేషు మనుష్యేషు చ సౌహృదమ్। పరిచర్యాం చోభయత్ర మహత్సు నృషు సాధుషు॥౩౩॥పరస్పరానుకథనం పావనం భగవద్యశః। మిథో రతిర్మిథస్తుష్టిర్నివృత్తిర్మిథ ఆత్మనః॥౩౪॥స్మరంతః స్మారయంతశ్చ మిథోఽఘౌఘహరం హరిమ్ । భక్త్యా సంజాతయా భక్త్యా బిభ్రత్యుత్పులకాం తనుమ్॥ ౩౫ ॥ క్వచిద్రుదంత్యచ్యుతచింతయా క్వచిద్ధసంతి నందంతి

సంవిద్రూపేణాత్మాన్వీక్షాం- నియంతృరూపేణేశ్వరాన్వీక్షాం చ- కైవల్యం ఏకాంతశీలత్వం - అనికేతతాం గృహాద్యభిమానరాహిత్యం- వివిక్తచీరవసనం విజనేపతితానాం వస్త్రఖండానాం శుద్ధానాం వా వల్కలానాం పరిధానం॥౨౯॥ శ్రద్ధామితి॥ భాగవతే భగవత్ప్రతిపాదకే-అన్యత్ర శాస్త్రే చాయామనిందాం తాం- మనసః దండం ప్రాణాయామైః-వాచో మౌనేన- కర్మణః అనీహయా దండం-సత్యం యథార్థభాషణం శమదమౌ అంతఃకరణ బాహ్యేంద్రియనిగ్రహౌ॥౩౦॥ శ్రవణమితి॥హరేర్జన్మకర్మగుణానాం శ్రవణాది-తదర్థే హర్యుద్దేశేన సర్వం కర్మ-విశేషతశ్చ యజనాదియత్ - తత్ తదర్థే శిక్షేత్ ॥౩౧॥ ఇష్టమితి॥ ఇష్టం ఇజ్యా నయః భావేస్థావృత్తం సదాచారః ఆత్మనః ప్రియం గంధపుష్పాది-దారాది యత్ తథా పరస్మై పరమేశ్వరాయ-నివేదనం తత్సేవకతయా సమర్పణం..యత్ -తత్ -శిక్షేత్ ॥౩౨॥ ఏవమితి॥కృష్ణ ఏవ ఆత్మా నాథశ్చ యేషాం కృష్ణః ఆత్మనో జీవస్య నాథో యేషామితి వా- తేషు ఉభయత్ర స్థావరే జంగమే చయా పరిచర్యా తాం విశేషతః నృషు తత్రాపి సాధుషు స్వధర్మశీలేషు తతోఽపి మహత్సు భాగవతేషు॥ ౩౩॥ పరస్పరేతి ॥ తైశ్చ సహ సంగమ్య యత్పావనం భగవద్యశః-తస్య పరస్పరానుకథనం శిక్షేత్ -యద్వా-యశః ప్రతి తత్ర సంస్పర్ధాది పరిత్యాగేన- మిథో యా రతిః రమణం-యా చ తుష్టిః-సుఖం-యా చ నివృత్తిః తాం చ శిక్షేత్ ॥౩౪ ॥ ఏవం వర్తమానానాం పరమానంద ప్రాప్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥స్మరంత ఇతి॥ భక్త్యా సాధనభక్త్యా సంజాతయా ప్రేమలక్షణయా భక్త్యా॥ ౩౫ ॥ క్వచిదితి ॥ అజం హరిం- అనుశీలయంతి తల్లీలాః అభినయంతి- ఏవం పరం ఏత్య ప్రాప్య- నివృతాస్సంతః తూష్ణీం భవంతి॥౩౬॥ ఉపసంహ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రతి॥ఇతీతి॥ భాగవతధర్మాత్ప్రసన్నయాభక్త్యా॥౩౭॥ నారాయణపరోమాయాంతరతీత్యుక్తంపృచ్ఛతి॥నారాయణేతి॥ నిష్ఠాంస్వరూపం-అయంభావః-బ్రహ్మైవతావన్నారాయణఇతి- భగవానితిపరమాత్మేతిచోచ్యతే - తదుక్తంప్రథమే॥ శ్లో॥ వదంతితత్తత్త్వవిదస్తత్త్వంయద్జ్ఞానమద్వయం।బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతిభగవానితిశబ్ద్యతఇతి॥ తథా॥శ్లో॥ నారాయణేభగవతితదితంవిశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరుగుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతఇత్యాదిషు-తత్రకిమేభిఃశబ్దైర్విశేషంతదేవనూచ్యతే-అస్తివాకోపివిశేషాంశఇతిప్రశ్నః॥౩౭॥తత్రోత్తరం॥స్థిత్యుద్భవేతి॥అయమర్థః- అస్యవిశ్వస్య స్థిత్యుద్భవప్రళయానాం హేతుః- స్వయంచఅహేతుఃహేతురహితః - సనారాయణఇతి-పరమేవతత్త్వమవేహి- స్వప్నజాగరసుషుప్తిషు-సత్ అనువర్తమానంయత్ - వక్ష్యతిచతురీయంత్రిషుసంతతమితి- బహిశ్చసమాధ్యాదౌయత్-తద్బ్రహ్మేతి - సరమేతత్త్వమవేహి- దేహేంద్రియప్రాణమనాంసియేనసంజీవితానిసంతి స్వస్వవిషయే చరంతిప్రవర్తంతుతత్పరమాత్మేతిపరమేవతత్త్వమవేహి- ఏవంలక్షణభేదైర్నారాయణాదీనామభిరుచ్యమానమపి- పరమేకమేవతత్త్వంనాన్యత్ ఇతిజానీహి॥౩౮॥ అవేహీత్యనేనవిషయత్వంప్రాప్తంనిషేధతి॥ నేతి ॥ ఏతత్పరంతత్త్వంమనోనవిషయీకరోతి- వాగుతవాగపి- చక్షుశ్చ- ఆత్మాబుద్ధిశ్చ- ప్రాణశ్చ-క్రియాశక్త్యానప్రాప్నోతి - అన్యానిచేంద్రియాణి- యథాఅనలం-స్వాఃస్వాంశభూతాః-అర్చిషఃవిస్ఫులింగాదయః-నప్రకాశయంతినదహంతిచ-తథాజడాసుమనఆదివృత్తిషుఅభివ్యజ్యమానస్యాత్మప్రకాశస్యతత్తద్వృత్తిప్రకాశకస్య నతత్ప్రకాశవిషయత్వం ॥ శ్రు ॥ ప్రాణస్య ప్రాణముతచక్షుషశ్చక్షురుతశ్రోత్రస్యశ్రోత్రమన్నస్యాన్నంమనసోయేమనోవిదురితి-తథా ॥ శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహ- ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్- నబిభేతికుతశ్చనేతీత్యాదిశ్రుతేః- నను ॥ శ్రు ॥ తంత్వౌపనిష

నమఃత్యశాకికాః। నృత్యంతిగాయంత్యనుశీలయంత్యజంభవంతితూష్ణీంపరమేత్యనిర్వృతాః॥౩౬॥ ఇతి భాగవతాధర్మాఽశిక్షేద్భక్త్యాతదుత్థయా।నారాయణపరోమాయామంజస్తరతిదుస్తరామ్॥౩౭॥ రాజా॥ నారాయణాభిధానస్యబ్రహ్మణఃపరమాత్మనః। నిష్ఠామర్హథనోవక్తుంయూయంహిబ్రహ్మవిత్తమాః॥౩౮॥ పిప్పలాయనః ॥ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతురహేతురస్యయత్స్వప్నజాగరసుషుప్తిషుసద్బహిశ్చ। దేహేంద్రియాసుహృదయానిచరంతియేన సంజీవితానితదవేహిపరంనరేంద్ర॥౩౯॥ నైతన్మనోవిశతివాగుతచక్షురాత్మా ప్రాణేంద్రియాణిచ యథానలమర్చిషస్స్వాః। శబ్దోపిబోధకనిషేధతయాత్మమూలమర్థోక్తమాహయదృతేననిషేధసిద్ధిః॥౪౦॥సత్త్వంరజస్తమఇతిత్రివృదేకమాదౌసూత్రంమహానహమితిప్రవదంతిజీవమ్ । జ్ఞానక్రియార్థఫలరూపతయోరుశక్తి బ్రహ్మైవభాతిసదసచ్చ

దంపురుషంపృచ్ఛామీతిశ్రుతేః-శబ్దగోచరత్వంప్రతీయతేతత్రాహ - శబ్దోపీతి - శబ్దోపి ఆత్మమూలం ఆత్మనిస్వస్మిన్నేవమూలంప్రమాణస్య-అర్థోక్తంఅర్థాదుక్తంయథాభవతితథా-ఆహ-నతుసాక్షాత్ -కుతఃబోధకనిషేధతయాస్వస్యైవబోధకస్యనిషేధరూపత్వాత్ ॥శ్రు॥యతోవాచోనివర్తంతే - అప్రాప్యమనసాసహ॥శ్రు॥ యద్వాచానభ్యుదితం యేనవాగభ్యుద్యతే-తదేవబ్రహ్మత్వంవిద్ధి-యన్మనోనమనుతే॥ శ్రు॥ నచక్షుషాపశ్యతికశ్చనైనమిత్యాదిశ్రుతేః-ననుతర్హినైవాహకిమిదముచ్యతేఅర్థోక్తమాహేతి-తత్రాహ-యదృతఇతి॥శ్రు॥ అథాతఆదేశోనేతినేతిఅస్థూలమనణుయతోవాచోనివర్తంతే-యద్వాచానభ్యుదితమిత్యాదినిషేధస్య- యత్ అవధిభూతంబ్రహ్మ ఋతేవినానిషేధస్యసిద్ధిర్నాస్తిసర్వస్యనిషేధస్యసావధిత్వాత్ ॥౪౦॥ననుతర్హిప్రమాణావిషయత్వాన్నాస్తిబ్రహ్మేతి ప్రసజ్యతే అతఆహ॥ సత్త్వమితి॥ సత్ స్థూలంకార్యం-అసత్ సూక్ష్మంకారణం- తత్సర్వంబ్రహ్మైవభాతి-కుతఃయత్ యస్మాత్తయోస్సదసతోఃపరంకారణం-తతఃకార్యం-కారణాత్ భిన్నంనభవతి॥ శ్రు॥ వాచారంభణమితిశ్రుతేః - ననుకథమేకంబహువిధస్యకారణం-తత్రాహ-ఉరుశక్తిఅనేకశక్తిమత్ -ఉరుర్మహతీమాయాలక్షణాశక్తిర్యస్యతదితివా- బహుధాభానమేవదర్శయతి-ఆదౌయదేకంబ్రహ్మతదేవసత్త్వంరజస్తమఇతి - త్రివృత్ ప్రధానం ప్రవదంతి - తతఃక్రియాశక్త్యాసూత్రం- జ్ఞానశక్త్యామహానితితదేవప్రవదంతితతః అహమితి జీవంజీవోపాధిమహంకారంచ తదేవప్రవదంతి తతశ్చజ్ఞానక్రియార్థఫలరూపతయాజ్ఞానశబ్దేన తత్తద్దేవతాః క్రియాఇంద్రియాణిఅర్థాః విషయాః ఫలం తత్ప్రకాశః సుఖాదివా-తద్రూపతయాబ్రహ్మైవభాతి - నహిసర్వస్వరూపేణస్వతో భాసమానస్య బ్రహ్మణః స్వసిద్ధౌప్రమాణాపేక్షే

తి భావః॥౪౧॥ నను సర్వాత్మకం చేద్బ్రహ్మ తర్హి సర్వస్య కార్యస్య జన్మాదివికారవత్త్వాత్ - బ్రహ్మణోఽపి తత్ప్రసంగస్స్యాదత ఆహ॥ నేతి॥ ఆత్మా బ్రహ్మ - న జజాన న జాతం జన్మాభావాదేవ తదనంతరాస్తిత్వలక్షణోఽపి వికారో నాస్తి - నైధతే న వర్ధతే- వృద్ధ్యభావాదేవ పరిణామోఽపి నిరస్తః- కుతః- హి యస్మాత్ వ్యభిచారిణాం ఆగమాపాయినాం బాలయువాదిదేహాద్యవస్థానాం సవనవిత్ తత్తత్కాలద్రష్టా- న హ్యవస్థావతాం ద్రష్టా తదవస్థో భవతీత్యర్థః- నిరవస్థః కోఽసావాత్మా అత ఆహ- ఉపలబ్ధిమాత్రమితి- నన్వేవమాత్మా తర్హి క్షణికత్వం నేత్యాహ- సర్వత్రేతి- సర్వత్ర దేశే- శశ్వత్ సర్వదా- అనపాయి అనువర్తమానం- నను నీలజ్ఞానం జాతం పీతజ్ఞానం నష్టమితి ప్రతీతేః- న జ్ఞానస్యానపాయిత్వం అత ఆహ- ఇంద్రియబలేనేతి॥ స దేవజ్ఞానం- ఇంద్రియబలేన వివిధం కల్పితం- నీలాద్యాకారవృత్తయ ఏవ జాయంతే నశ్యంతి చ- న జ్ఞానమితి భావః- వ్యభిచారిష్వవ్యభిచారే దృష్టాంతః॥౪౨॥ ప్రాణో యథేతి దృష్టాంతం వివృణ్వన్నింద్రియాదిలయే నిర్వికారాత్మోపలబ్ధిం దర్శయతి॥ అండేష్వితి॥ పేశిషు జరాయుజేషు- తరుషు ఉద్భిజ్జేషు- అవినిశ్చితేషు స్వేదజేషు- ఉపధావతి అనువర్తతే- ఏవం దృష్టాంతేన నిర్వికారత్వం ప్రదర్శ్య దార్ష్టాంతికేఽపి దర్శయతి- తథాంతదేవమాత్మా సవికార ఇవ ప్రతీయతే- యథా జాగరే ఇంద్రియగణః- యథా చ స్వప్నే తత్సంస్కారవానహంకారః- యదా తు ప్రసుప్తం తదా తస్మిన్ ప్రసుప్తే ఇంద్రియగణే సన్నే లీనే- అహమి- అహంకారే చ సన్నే- కూటస్థః నిర్వికార ఏవాత్మా- కుతః ఆశయమృతే లింగశరీరముపాధిం వినా- వికారహేతోరుపాధేరభావాదిత్యర్థః- నన్వహంకారపర్యంతస్య సర్వస్య లయే శూన్యమేవావశిష్యేత క్వ తదా కూటస్థ ఆత్మా అత ఆహ- తదనుస్మృతిర్నః- తస్య విశేషజ్ఞానశూన్యస్య సుఖాత్మనః సుషుప్తిసాక్షిణః స్మృతిః నః అస్మాకం భవతి- ఏతావంతం కాలం సుఖమహం సుప్తో న కించిదవేదిషమితి- అతోఽనుభూతస్యాస్మరణాదస్త్యేవ సుషుప్తావాత్మానుభవః విషయసం

తయోః పరం యత్॥ ౪౧॥ నాత్మా జజాన న మరిష్యతి నైధతేఽసౌ న క్షీయతే సవనవిద్వ్యభిచారిణాం హి। సర్వత్ర శశ్వదనపాయ్యుపలబ్ధిమాత్రం ప్రాణో యథేంద్రియబలేన వికల్పితం సత్॥ ౪౨॥ అండేషు పేశిషు తరుష్వవినిశ్చితేషు ప్రాణో హి జీవముపధావతి తత్ర తత్ర । సన్నే యదింద్రియగణేఽహమి చ ప్రసుప్తే కూటస్థ ఆశయమృతే తదనుస్మృతిర్నః॥౪౩॥ యర్హ్యబ్జనాభచరణైషణయోరుభక్త్యా చేతోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని । తస్మిన్విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్త్వం సాక్షాద్యథామలదృశోః సవితృప్రకాశః॥౪౪॥ రాజా॥ కర్మయోగం వదత నః పురుషో యేన సంస్కృతః। విధూయేహాశు కర్మాణి నైష్కర్మ్యం విందతే పరమ్॥౪౫॥ ఏవం ప్రశ్నమహం పూర్వమపృచ్ఛం పితురంతికే । నాబ్రువన్ బ్రహ్మణః పుత్రాస్తత్ర కారణముచ్యతామ్॥౪౬॥ ఆవిర్హోత్రః॥ కర్మాకర్మవికర్మేతి వేదవాదో న లౌకికః। వేదస్య చేశ్వరాత్మత్వాత్తత్ర ముహ్యంతి సూరయః॥౪౭॥ పరోక్షవాదో వేదోఽయం బాలానామనుశాసనమ్। కర్మమోక్షాయ క

బంధాభావాత్ న స్పష్ట ఇతి భావః- తథా చ శ్రుతిః॥ యద్వై తన్న పశ్యతి న హి ద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యత ఇతి॥౪౩॥ నను యది సుషుప్తౌ కూటస్థాత్మానుభవో భవేత్ కథం పునరపి సంస్కారస్స్యాత్ అవిద్యాతత్సంస్కారాణాం విద్యమానత్వాదితి చేత్ కదా తర్హి తన్నివర్తకోఽనుభవో భవేదత ఆహ॥ యర్హీతి॥ విత్తైషణాది విహాయ- కేవలమబ్జనాభస్య చరణైషణయా యా ఉరుభక్తిస్తయా- పుమాన్ చేతసో మలాని విధమేత్ నాశయేత్- చేత ఏవ వా కర్తృ- స్వగతాని మలాని తయా భక్త్యా క్షాళయేత్ తదా తస్మిన్ విశుద్ధే చేతసి సతి సాక్షాత్ అవ్యవధానేన నః ఆత్మతత్త్వముపలభ్యతే- అమలయోః దృశోః సతోర్యథా పూర్వమేవ సిద్ధః- సవితృప్రకాశ ఇతి॥౪౪॥ భక్తేః కర్మయోగాధీనత్వాత్తం పృచ్ఛతి॥ కర్మయోగమితి॥ నైష్కర్మ్యం కర్మనివృత్తిసాధ్యం జ్ఞానం॥ ౪౫॥ ప్రశ్నాంతరమాహ॥ ఏవమితి॥ ప్రశ్నం ప్రష్టవ్యమర్థం- పితుః ఇక్ష్వాకోః బ్రాహ్మణః పుత్రాః సనకాదయః సర్వజ్ఞా అపి నాబ్రువన్॥౪౬॥ గహనత్వద్యోతనాయ ప్రథమం ద్వితీయప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ కర్మేతి॥ కర్మ విహితం అకర్మ తద్విపరీతం నిషిద్ధం- వికర్మ విగతం కర్మ విహితాకరణం - ఏతత్ త్రయం వేదవాదః వైదికగమ్యం- న లౌకికః- వేదస్య ఈశ్వరాత్మత్వాత్ - ఈశ్వరాదుద్భూతత్వాత్ అపౌరుషేయత్వాదిత్యర్థః- పుంవాక్యే హి వక్తురభిప్రాయతోఽర్థజ్ఞానం శక్యం అపౌరుషేయే తు కేవలం వాక్యపౌర్వాపర్యేణైవ తాత్పర్యావధారణం తచ్చ దుష్కరమితి తత్ర కర్మాదౌ- విద్వాంసోఽపి ముహ్యంతి- కిము తాన్యే అతస్తవ తదా బాలత్వాన్నైవాబ్రువన్నితి॥ ౪౭ ॥ దుర్జ్ఞేయం వేదతాత్పర్యమాహ॥ పరోక్షవాద ఇతి॥ యత్ర అన్యథా స్థితోఽర్థస్తం గోపయితుమన్యథా కృత్వోచ్యతే స పరోక్షవాదః తథా చ॥ శ్రుతి ॥ తం వా ఏతం చతుర్హోతారం సంతం - చతుర్హోతేత్యాచక్షతే పరోక్షేణ- ప

రోక్షప్రియాఇవహి దేవాఇతి-పరోక్షవాదత్వమేవాహ॥ కర్మమోక్షాయేతి- ననుస్వర్గాద్యర్థంకర్మాణివిధత్తేన కర్మమోక్షార్థంతత్రాహ- బాలానామనుశాసనంయథాభవతితథా - అత్రదృష్టాంతః అగదమౌషధం-యథాపి తాబాలం-అగదంపాయయన్ ఖండలడ్డుకాదిభిః ప్రలోభయన్ పాయయతి దదాతిచతాని - నైతావతాగదపానస్యత ల్లాభఃప్రయోజనంఅపితుఆరోగ్యం - తథా వేదోఽప్యవాంతరఫలైః ప్రలోభయన్కర్మమోక్షాయైవకర్మాణివిధత్తే॥ ౪౮॥ననుకర్మమోక్షశ్చేత్పురుషార్థః తర్హి ప్రథమతఏవ కర్మత్యాజ్యతామతఆహ ॥ నేతి ॥ అజితేంద్రియత్వాదజ్ఞః- స్స్వయంయదినాచరేత్తర్హి వికర్మణాకర్మానాచరణలక్షణేనఅధర్మేణ-మృత్యోరనంతరంమృత్యుమేవప్రాప్నోతి-త థాచ॥శ్రు॥మృత్వాపునర్మృత్యుమాపద్యంతే-అద్యమానాస్స్వకర్మభిరితి॥౪౯॥ తస్మాత్ ॥ వేదోక్తమితి ॥ వేదోక్త మేవకుర్వాణోనతునిషిద్ధం- ననుఫలస్యశ్రుత్యుక్తత్వాత్ కర్మణి క్రియమాణేతస్మిన్నాసక్తిః తత్ఫలంచస్యాన్నతునై ష్కర్మ్యరూపాదిసిద్ధిరిత్యతఆహ॥ నిస్సంగఃఅనభినివేశవాన్-ఈశ్వరేఽర్పితంనతుఫలోద్దేశేన-ననుఫలస్యశ్రుతత్వాత్ కర్మణఃకృతేఫలంభవేదేవ- రోచనార్థాకర్మణిరుచ్యుత్పాదనార్థా అగదపానే ఖండలడ్డుకాదిఖాదనవత్ తతశ్చక ర్మాభిరుచ్యావేదార్థంసమ్యగ్విచారయతి-తథాచ॥ శ్రు॥ యోవాఏతదక్షరమవిదిత్వాగార్గ్యస్మాల్లోకాత్ప్రైతిస కృపణఇతి॥అనాత్మజ్ఞస్యకృపణతాం॥శ్రు॥ తమేతం వేదానువచనేనబ్రాహ్మణావివిదిషంతిబ్రహ్మచర్యేణతపసాశ్రద్ధయా యజ్ఞేనానాశకేనచేతి-యజ్ఞాదీనాంజ్ఞానశేషతాంచావధార్య-నిష్కామేషుకర్మసుప్రవర్తంతే-తతశ్చ॥ శ్రు॥ స్వర్గ

మాణివిధత్తేహ్యగదంయథా॥౪౮॥నాచరేద్యది వేదోక్తంస్వయమజ్ఞోఽజితేంద్రియః। వికర్మణాహ్య ధర్మేణమృత్యోర్మృత్యుముపైతిసః॥౪౯॥ వేదోక్తమేవకుర్వాణోనిస్సంగోఽర్పితమీశ్వరే।నైష్కర్మ్యాం లభతేసిద్ధింరోచనార్థాఫలశ్రుతిః॥౫౦॥ యఆశుహృదయగ్రంథింనిర్జిహీర్షుఃపరాత్మనః। విధినోపచ రేద్దేవంతంత్రోక్తేనచకేశవమ్॥ ౫౧॥ లబ్ధానుగ్రహఆచార్యాత్తేనసందర్శితాగమః । మహాపురుషమ భ్యర్చేన్మూర్త్యాభిమతమాత్మనః॥౫౨॥ శుచిస్సమ్ముఖఆసీనఃప్రాణసంయమనాదిభిః। పిండంవిశోధ్య షణ్ణ్యాసకృతరక్షోఽర్చయేద్ధరిమ్॥౫౩॥ అర్చాదౌహృదయేవాపియదాలబ్ధోపచారకః । ద్రవ్యక్షిత్యాత్మ లింగానినిష్పాద్యప్రోక్ష్యచాసనమ్॥ ౫౪॥ పాద్యాదీన్యుపకల్ప్యాథసన్నిధాప్యసమాహితః। హృదా దిభిఃకృతన్యాసోమూలమంత్రేణచార్చయేత్ ॥౫౫॥సాంగోపాంగాంసపార్షదాంతాంతాంమూర్తిం స్వమంత్రతః। పాద్యార్ఘ్యాచమనీయాద్యైస్స్నానవాసోవిభూషణైః॥ ౫౬॥ గంధమాల్యాక్షతస్ర గ్భిర్ధూపదీపోపహారకైః। సాంగంసంపూజ్యవిధివత్స్తవైస్స్తుత్వానమేద్ధరిమ్॥౫౭॥ఆత్మానంతన్మయం ధ్యాయన్మూర్తింసంపూజయేద్ధరేః। శేషమాదాయశిరసిస్వధామ్న్యుద్వాస్యసత్కృతం॥౫౮॥ ఏవ

కామోయజేతేత్యాదిభిః కామితస్యైవస్వర్గాదేఃఫలత్వేనావగమాత్ అకామితోఽసౌనభవతీతి నైష్కర్మ్యసిద్ధిరేవ భవతీతిభావః॥౫౦॥ వైదికంకర్మయోగముక్త్వాతాంత్రికమాహ॥యఇతి॥పరాత్మనఃపరస్యైవసతఃఆత్మనోజీవస్య-హృ దయగ్రంథిమహంకారబంధం - నిర్హర్తుమిచ్ఛుఃసఃతంత్రోక్తేనవిధినాప్రకారేణభజేత్ - తంత్రమాగమః- చకా రాద్వైదికేనసహసముచ్చయమాహ ॥ ౫౧॥ తమేవవిధిమాహ॥లబ్ధానుగ్రహఇతి॥తేనఆచార్యేణ-సందర్శితఃఆగమః ఆగమోక్తార్చనప్రకారో యస్యసః॥౫౨॥ శుచిరితి॥ మూర్తేః సంముఖఆసీనః- ఆదిశబ్దేనభూతశుద్ధ్యాదిపిండం దేహం విశోధ్య-షడ్భిర్న్యాసైఃకృతారక్షాయేనసః॥౫౩॥ అర్చేతి॥ఆదావేవద్రవ్యాణిపుష్పాదీనిజంత్వాదిశోధనేన- క్షితింసం మార్జనాదినా-ఆత్మానమస్వగతయా - లింగంమూర్తింఅనులేపనక్షాళనాదినా - నిష్పాద్యయోగ్యానికృత్వా॥౫౪॥ పాద్యాదీనీతి॥పాద్యాదీనిపాత్రాణ్యుపకల్ప్య- సన్నిధాప్యహృదిసంపూజితంశ్రీమూర్తౌధ్యాత్వా- హృదాదిభిః హృ దయశిరశ్శిఖాకవచనేత్రాస్త్రమంత్రైర్మూలమంత్రేణచ దేవేకృతన్యాసో మూలమంత్రేణార్చయేత్ ॥ ౫౫॥ సాం గేతి॥ అంగానిహృదయాదీని- ఉపాంగానిసుదర్శనాదీని- తత్సహితాం - సపార్షదాం సపరివారాంస్వైరుపచారైర ర్చయేత్- తదాహ॥ పాద్యేతి॥ ఆద్యశబ్దేనమధుపర్కమాచమనంచ ॥ ౫౬॥ గంధేతి॥అక్షతాస్తిలకాలంకారేణ నతు పూజాయాం॥శ్లో॥నాక్షతైరర్చయేద్విష్ణుంనకేతక్యామహేశ్వరమితి-నిషేధాత్ -ఉపహారోనైవేద్యం॥ ౫౭॥ ఆత్మాన మితి॥ శేషంనిర్మాల్యం- స్వధామ్నిస్వస్థానే - దేవంహృదిమూర్తింకరణ్డకే - ఉద్వాస్యస్థాపయిత్వా పూజావిధిం

సమాపయేదితి శేషః ॥౪౭॥ తాంత్రికం కర్మయోగముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ౪౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- తృతీయోఽధ్యాయః వ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో॥ చతుర్థే త్వవతారవార్త్తాప్రశ్నస్యోత్తరము క్తవాన్ ॥ జయంతనందనో నామ్నా ద్రమిళో నవసప్తమః॥ మూర్త్యాభిమతయాత్మన ఇత్యనేన ఆత్మనః ప్రియమవతారం పూజయేదిత్యుక్తే- అవతారజ్ఞానమపేక్షితం-తథా స్త్రైణేష్ఠత్వాన మేక్షరిమిలాన తారగుణకర్మజ్ఞానం చాపేక్షితం-అతః పృచ్ఛతి॥ యానీతి॥ కర్తా కరిష్యతి ॥౧॥ త్వయాపృష్టాని కాలత్రయసంబంధీని సకలయితుమిచ్ఛేత్ యః-సతుబాలానామివబుద్ధిర్యస్యసః మందమతిః కాలేన మహతా కో పివసుధామపిరజాంసి గణయేదపి-అఖిలశక్తిధామ్నః సర్వశక్త్యాశ్రయస్య భగవతో గుణాంస్తు నైవ గణయేత్-తథాచ, శ్రు॥ విష్ణోర్నుకం వీర్యాణిప్రవోచం యః పార్థివాని విమమేరజాగ్ంసీత్యాది॥ అత్రతాదౌ పురుషావతారమాహ॥ భూతైరితి॥ యదా స్వసృష్టైః భూతైః విరాజం బ్రహ్మాండం పురం నిర్మాయ- తస్మిన్ లీలయా ప్రవిష్టః- నతు భోక్తృత్వేన- ప్రభూతపుణ్యస్య జీవస్య తత్ర భోక్తృత్వాత్ ॥3॥ అస్య గుణకర్మాణ్యాహ ద్వయేన॥ యత్కాయ ఇతి॥ యస్యాధిష్ఠేయః కాయః-ఏషః-కాయే ఇతి న ప్తమీవా తసుభృతాం సమష్టివ్యష్టిజీవానాం - ఉభయేంద్రియాణి జ్ఞానకర్మేంద్రియాణి- యస్య స్వతః స్వరూప భూతాత్సత్వాత్త

మగ్న ఉర్కతో యాదావతిథాహ్యాదయోచయః । యజేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్ముచ్యతే హి సః ॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః. ... ... ※

రాజా॥ యాని యానీహ కర్మాణి యైర్యైస్స్వచ్ఛందజన్మభిః। చక్రే కరోతి కర్తా వా హరిస్తాని బ్రువంతు నః ॥౧॥ ద్రమిళ॥ యో వా అనంతస్య గుణాననంతానను క్రమిష్యేత్స తు బాలబుద్ధిః । రజాంసి భూమేర్గణయేత్కథంచిత్కాలేన నైవాఖిలశక్తిధామ్నః ॥౨॥ భూతైర్యదా పంచభిరాత్మసృష్టైః పురం విరాజం విరచయ్య తస్మిన్। స్వాంశేన విష్టః పురుషాభిధానమవాప నారాయణ ఆదిదేవః ॥ 3॥ యత్కాయ ఏష భువనత్రయసన్నివేశో యస్యేంద్రియైస్తనుభృతాముభయేంద్రియాణి । జ్ఞానం స్వతః శ్వసనతో బలమోజ ఈహా సత్త్వాదిభిః స్థితిలయోద్భవ ఆదికర్తా ॥౪॥ ఆదావభూచ్ఛతధృతీ రజసాస్య సర్గే విష్ణుః స్థితౌ క్రతుపతిర్ద్విజధర్మసేతుః। రుద్రోఽప్యయాయ తమసా పురుషః స ఆద్య ఇత్యుద్భవస్థితిలయాస్సతతం ప్రజాసు ॥ ౫॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఋషిప్రవరః ప్రశాంతః । నైష్కర్మ్యలక్షణమువాచ చచార కర్మ యోఽద్యాపి చాస్త ఋషివర్యనిషేవితాంఘ్రిః ॥ ౬ ॥ ఇంద్రో విశంక్య మమ ధామ జిఘృక్షతీతి కామం న్యయుంక్త సగణం స బదర్యుపాఖ్యమ్। గత్వాఽప్సరోగణవసంతసుమందవాతైః స్త్రీప్రేక్షణేషుభిరవిధ్యదతన్మహిజ్ఞః ॥ ౭॥ విజ్ఞాయ శక్రకృతమక్రమమాదిదేవః ప్రాహ ప్రహస్య గతవిస్మయ ఏజమానాన్। మా భైష్ట భో మదన మారుత దేవవధ్వో గృహ్ణీత నో బలిమశూన్యమిమం కురుధ్వమ్॥ ౮ ॥

సుభృతాం-జ్ఞానం-యస్య స్వతస్సిద్ధం జ్ఞానమితివా- యస్య శ్వసనతః ప్రాణాత్ బలం దేహశక్తిః ఓజః ఇంద్రియశక్తిః- ఈహా క్రియా-యశ్చ సత్త్వాదిభిః విశ్వస్థితిలయోద్భవే ఆదికర్తా ॥౪॥ ఆదికర్తేత్యనేన తత్పూర్వకం కర్తృత్వం తరమపినూచితం-తద్దర్శయితుం గుణావతారద్వారా చరాచరసృష్ట్యాదికర్తృత్వమాహ॥ ఆదావితి॥ యస్యేత్యనుషంగః యస్య రజసా అస్య జగతః సర్గే- కార్యే శతధృతిః బ్రహ్మా అభూత్-స్థితౌ విష్ణుః యస్య లత్త్వేనేతి శేషః - క్రతుపతిః తత్ఫలదాతా- ద్విజానాం తద్ధర్మాణాంచ సేతుః పాలక ఇత్యర్థః-యస్య తమసా అస్య అప్యయాయ రుద్రః-అభూత్ -ఇత్యేతైః బ్రహ్మాదిభిర్నిమిత్తభూతైః ప్రజాసు ఉద్భవాదయో యతో భవంతి స ఆద్యః పురుష ఇత్యన్వయః॥౫॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య భార్యాయాం దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన అజనిష్ట జాతః-తచ్చరితమాహ-నైష్కర్మ్యమాత్మస్వరూపం-లక్ష్యతే యేన తత్ -కర్మనిష్కారరూపం వా- ఉవాచ నారదాదిభ్యః-స్వయం చచార చ- యోఽద్యాపి కర్మాచరన్నాస్తే ॥ ఋషివర్యైర్నిషేవితాంఘ్రిర్యస్య సః॥ ౬॥ భగవదవతారద్యోతకం పరమోపశమం దర్శయితుమితిహాసమాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఇంద్ర ఇతి॥ ధామ స్థానం-తపసా గృహీతుమిచ్ఛతీతి విశంక్య తపోనాశాయ కామం సపరివారం ప్రేషయామాస - న కామః బదరీ బదర్యుపాఖ్యాయ తేయః - తం తస్యాశ్రమం అప్సరోగణాదిభిః సహ గత్వా - స్త్రీప్రేక్షణాన్యేవ ఇషవో బాణాః తైః నతస్య మహిమానం జానాతీతి అతన్మహిజ్ఞః నులోపశ్ఛాందసః ॥ ౭॥ జ్ఞాయేతి॥ అవిక్రమం అప

రార్థం అహోఽహంధీర ఇతివిస్మయోగర్వః తద్రహితః- ఏజమానానాం శాపభియాకంపమానానాం-భావిభా నమర్థనామ దనమాశ్రైః-హే దేవవధ్వః మా భైష్ట-బలిమాతిథ్యం-తాన్ప్రార్థయతే- ఇమమస్మాకమాశ్రమం- ఆతిథ్యాభావేన శూన్య మ్మాయం స్యాదిత్యర్థః॥౭॥ ఇత్థమితి॥ హేనరదేవ- అభయదే శ్రీనారాయణే ఇత్థం బ్రువతి సతి దేవాః కామాదయః - వ్రీడానమ్రాణి శిరాంసి యేషాం తేలజ్జాభారేణ అవనతశిరస్కాః-ఇత్యర్థః - సఘృణం యథా భవతి తథా కృపాం జనయంత ఇత్యర్థః-కృపాయుక్తం తమితి వా-మాయాతః పరే-అతః అవిక్రృతే-స్వారామాశ్చ తే ధీరాశ్చ తేషాం నికరైః అనంతపాద పద్మం యస్య తస్మిన్ త్వయి-ఎతదత్రోభానుకంపాదిచిత్రం-నహిచిత్రం ॥ ౯ ॥ అస్మాకం చాపరాధాచరణం స్వభావత్వా న్న చిత్రమిత్యాహుః॥ త్వామితి॥ త్వాంసేవతాం సేవమానానాం- సురైరింద్రాదిభిః కృతాః అంతరాయాః విఘ్నాః భవంతి-కస్మాదిత్యత ఆహుః॥ స్వౌక ఇతి॥ స్వౌకః స్వస్థానం స్వర్గమతిక్రమ్య పరమం తవస్థానం వ్రజతాం- నాన్యస్య త్వామసేవమానస్య-కుతః-బర్హిషి యజ్ఞే స్వభాగాన్ పురోడాశాదీన్ బలీన్ కరాన్..కృషీవలఇవ రాజ్ఞ ఇంద్రాదిదేవేభ్యో దదతః ప్రయచ్ఛతః తర్హి కిం మద్భక్తో విఘ్నైర్భగ్నో భవిష్యతి-నేత్యాహుః॥ ధత్త ఇతి- యదీతినిశ్చయే- యతస్త్వం సర్వసురాధీశ్వరః అవితా రక్షకః అతోఽసౌ విఘ్నానాం మూర్ధ్ని పదమంఘ్రిం ధత్తే-కుతః పునస్త్వయి విఘ్నశంకేతి భావః॥౧౦॥ త్వద్భక్తానాం తు కేవలం తపశ్చరతాం ద్వయీ గతిః-అస్మాకం వా వశం యాంతి క్రోధస్య వా-తత్ర అస్మద్వశాః కామోపభోగమపి తావదనుభవంతి-క్రోధవశాః పునరతిమందా ఇత్యాహుః॥ క్షుత్తృడితి॥ క్షుచ్చ తృట్చ త్రికాలగుణాః శీతోష్ణవర్షాణి

ఇత్థం బ్రువత్యభయదే నరదేవ దేవాః సవ్రీడనమ్రశిరసః సఘృణం తమూచుః। నైతద్విభో త్వయి పరేఽవిక్రృతే విచిత్రం స్వారామధీరనికరానతపాదపద్మే॥ ౯ ॥ త్వాం సేవతాం సురకృతా బహవోఽంతరాయాః స్వౌకో విలంఘ్య పరమం వ్రజతాం పదం తే। నాన్యస్య బర్హిషి బలీన్ దదతః స్వభాగాన్ ధత్తే పదం త్వమవితా యది విఘ్నమూర్ధ్ని॥ ౧౦॥ క్షుత్తృట్త్రికాలగుణమారుతజైహ్వ్యశైశ్నానస్మానపారజలధీనతితీర్య కేచిత్। క్రోధస్య యాంతి విఫలస్య వశం పదే గోర్మజ్జంతి దుశ్చరతపశ్చ వృథోత్సృజంతి॥౧౧॥ ఇతి ప్రగృణతాం తేషాం స్త్రియోఽత్యద్భుతదర్శనాః। దర్శయామాస శుశ్రూషాం స్వర్చితాః కుర్వతీర్విభుః॥ ౧౨॥ తా దేవానుచరా దృష్ట్వా స్త్రియః శ్రీరివ రూపిణీః। గంధేన ముముహుస్తాసాం రూపౌదార్యహతశ్రియః॥ ౧౩ ॥ తానాహ దేవదేవేశః ప్రణతాన్ ప్రహసన్నివ। ఆసామేకతమాం వృఙ్ధ్వం సవర్ణాం స్వర్గభూషణామ్॥౧౪॥ ఓమిత్యాదేశమాదాయ నత్వా తం సురవందినః। ఉర్వశీమప్సరఃశ్రేష్ఠాం పురస్కృత్య దివం యయుః ॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రాయానమ్య సదసి శృణ్వతాం త్రిదివౌకసామ్। ఊచుర్నారాయణబలం శక్రస్తత్రాస విస్మితః ॥౧౬॥ హంసస్వరూప్యవదదచ్యుత ఆత్మయోగం దత్తః కుమార ఋషభో భగవాన్ పితా నః। విష్ణుః శివాయ జగతాం కలయావతీర్ణస్తేనాహృతా మధుభిదా శ్రుతయో హయాస్యే ॥ ౧౭॥ గుప్తోఽప్యయే మనురిలౌషధయశ్చ మాత్స్యే క్రౌడే హతో దితిజ ఉద్ధరతాంభసః క్ష్మామ్। కౌర్మే ధృతో

మారుతశ్చ ప్రాణో బాహ్యో వా జైహ్వ్యాః జిహ్వోపభోగాశ్చ శైశ్నాః శిశ్నోపభోగాశ్చ తాన్-అస్మాన్ అపారజలధిరూపాన్ అతితీర్య విలంఘ్య-గోష్పదే మజ్జంతి- కుతః- యతః క్రోధస్య విఫలస్య వశం యాంతి గచ్ఛంతి - యథా జలే మజ్జంతో వివశాస్సంతః మస్తకారోపితం భారముత్సృజంతి తథైవ వృథా నమోక్షాయ న చ భోగాయ-శాపాదినా బహుదుశ్చరం తపః ఉత్సృజంతి॥౧౧॥ ఇతీతి॥ స్త్రియః యోగవినిర్మితాః స్త్రీః శుశ్రూషాం- కుర్వంతీః- స్వర్చితాః సుష్ఠ్వలంకృతాః- తేషాం స్వలావణ్యాదిదర్పోపశమనాయ దర్శయామాస॥౧౨॥ తా ఇతి॥ రూపిణీః మూర్తిమతీః- శ్రీరివ శ్రియ ఇవ తాః స్త్రీః దృష్ట్వా-తాసాం రూపౌదార్యేణ మహత్త్వేన హతాః శ్రీః కాంతిర్యేషాం తే॥౧౩॥ తానితి॥ వృఙ్ధ్వం వృణీధ్వం- క్వ వయం క్వ చ తాః క్వ చేమా ఇతి చేత్తత్రాహ - సవర్ణాం సమానరూపాం- నైకాప్యస్మదనురూపేతి చేన్మా భవతు తథాపి స్వర్గస్య భూషణరూపాం॥౧౪॥ ఓమితి॥ సురవందినః దేవభృత్యా ఇత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రాయేతి ॥ ఇంద్రాయ ఇంద్రం ప్రతి నారాయణబలమూచుః-శక్రః తత్రాస సంత్రాసం ప్రాప్తః-విస్మితశ్చ-తత్ర నారాయణబలే విస్మితః ఆసేతి వా॥ ౧౬॥ అన్యాన్యప్యవతారాణాం సచ్చరితాని ఆహ॥ హంసస్వరూపీతి॥ దత్తః దత్తాత్రేయః- కుమారః సనకాదిః-నః పితా ఋషభః- విష్ణురేవ కళయావతీర్ణస్సన్ ఆత్మయోగమవదత్ - తేన విష్ణునా- హయాస్యే హయగ్రీవావతారే - మధుభిదా సతా- తదాననతః శ్రుతయః ఆహృతాః॥ ౧౭॥ గుప్త ఇతి॥ ఇలా పృథివీ-ఓషధయశ్చ గుప్తాః- క్రోడే వరాహావతారే- గ్రాహాత్ గజేంద్రం అముం

చత్-మోచయామాస-ఏవమాద్యాయత్రావతారేణామనా స్త్రిత్రత-విష్ణుశ్శివాయజగతాంక్షయాయావతీర్ణ ఇత్యనువర్తనీయం॥౧౮॥సంస్తున్వత ఇతి॥ సంస్తున్వతఃస్తుతింకుర్వాణాన్ ఋషీన్ వాలఖిల్యాన్ కశ్యపాథేనసమిదాహరణేగోష్పదేనిమగ్నాన్ ఇంద్రోపహసితాన్ ఉద్ధృత్యాపదో మోచయత్ - తమసిబ్రహ్మహత్యాయాంప్రవిష్టం మోచయామాస అసురగృహేహిరణ్యకశిపుభవనేపిహితాఃనిరుద్ధాఃయాః దేవస్త్రియఃతాశ్చాముంచత్॥ ౧౯॥ దైవాసురఇతి॥ ఏవమనేకావతారైః-అంతరేషుసర్వమన్వంతరేషు-కలాభిఃమూర్తిభిః-భువనానిఅధధాత్ అపాలయత్ - ఇమాంఃస్మాంసమదాత్ దదౌ॥౨౦॥నిఃక్షత్రియామితి॥ హైహయానాంకులస్యఅప్యయాయ భార్గవరూపాగ్నిఃసరామోదాశరథిస్సన్-సలంకంలంకాయాంస్థితం-జయతివర్తమానకాలికోవతారఇత్యర్థః॥౨౧॥ భావినంశ్రీకృష్ణావతారమాహ॥భూమేరితి॥ బుద్ధావతారమాహ-వాదైరితి॥ అతదర్హాన్ యజ్ఞానర్హాన్-దైత్యాన్ విమోహయిష్యతి- కల్క్యవతారమాహ-శూద్రాన్ ఇతి-న్యహనిష్యత్ హనిష్యతి॥౨౨॥౨౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥పంచమోఽభక్తిహీనానాంకానిష్ఠాకోయుగేయుగే।విష్ణోఃపూజావిధిఃప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముచ్యతే॥త్వాంసేవతాం సురకృతాబహవోఽంతరాయాఇత్యనేనశ్రీహరిభక్తావిఘ్నమూర్ధ్ని పదందత్వాపరమాంగతింయాంతి-అభక్తానాంతు విఘ్నాభవంతీత్యుక్తతర్హి తేషాంగతిర్భవతీతిగచ్ఛతి॥ భగవంతమితి॥ హేఆత్మవిత్తమాః- అవిజితాత్మనాం- అతఏవఅశాంతకామానాంకానిష్ఠాకింప్రాప్యమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ స్వజనకస్యగురోర్భగవతోనాదరాద్గురుద్రోహిణఃదుర్గ

ద్రిరమృతోస్మథనేస్వపృష్ఠేగ్రాహోత్పన్నమిభరాజమముంచదార్తమ్॥ ౧౮ ॥ సంస్తున్వతోబ్ధిపతితాన్ శ్రమణానృషీంశ్చశక్రంచ వృత్రవధతస్తమసిప్రవిష్టమ్ । దేవస్త్రియో సురగృహే పిహితాఅనాథాజఘ్నే౽సురేంద్రమభయాయసతాంనృసింహః ॥ ౧౯ ॥ దైవాసురేయుధితుదైత్యపతీన్సురార్థేహత్వాంతరేషుభువనాన్యదధాత్కలాభిః। భూత్వాథవామనఇమామహరద్బలేఃక్ష్మాంయాచ్ఞాచ్ఛలేనసమదాదదితేస్సుతేభ్యః ॥౨౦॥నిఃక్షత్రియామకృతగాంచ※త్రిసప్తకృత్వోరామస్తుహైహయకులాప్యయభార్గవాగ్నిః। సోబ్ధింబబంధదశవక్త్రమహన్సలంకంసీతాపతిర్జయతిలోకమలఘ్నకీర్తిః॥౨౧॥ భూమేర్భరావతరణాయయదుష్వజన్మాజాతఃకరిష్యతిసురైరపిదుష్కరాణి । వాదైర్విమోహయతి యజ్ఞకృతోతదర్హాన్ శూద్రాన్ కలౌక్షితిభుజోన్యహనిష్యదంతే॥౨౨॥ ఏవంవిధానికర్మాణిజన్మానిచ జగత్పతేః।భూరీణిభూరియశసోవర్ణితానిమహాభుజ॥ ౨౩ ॥ ... ... ※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-చతుర్థోఽధ్యాయః.

నిమిః॥భగవంతంహరింయేవైనభజంత్యాత్మవిత్తమాః। తేషామశాంతకామానాంకానిష్ఠావిజితాత్మనామ్॥౧॥చమసః॥ ముఖబాహూరుపాదేభ్యఃపురుషస్యాశ్రమైస్సహ। చత్వారోజజ్ఞిరేవర్ణాగుణైర్విప్రాదయఃపృథక్॥ ౨ ॥ యఏషాంపురుషంసాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్ । నభజంత్యవజానంతి స్థానాద్భ్రష్టాః పతంత్యధః॥ ౩॥ దూరేహరికథాఃకేచిద్దూరేచాచ్యుతకీర్తనాః । స్త్రియశ్శూద్రాదయస్సర్వేతేనుకంప్యాభవాదృశామ్ ॥ ౪ ॥ విప్రోరాజన్యవైశ్యౌచహరేఃప్రాప్తాఃపదాంతికమ్ । శ్రౌతేన విద్యయావాపిముహ్యంత్యామ్నాయవాదినః॥౫॥ కర్మణ్యకోవిదాస్తబ్ధామూర్ఖాఃపండితమానినః।

తింయాంతివక్తుంభగవతఃసకాశాద్వర్ణాశ్రమాణాముత్పత్తిమాహ॥ ముఖేతి॥ గుణైః- సత్త్వేనవిప్రాఃసత్త్వరజోభ్యాంక్షత్రియాః-రజస్తమోభ్యాంవైశ్యాః - కేవలంతమసాశూద్రఇతి॥౨॥ యఇతి॥ ఏషాంమధ్యేయేఅజ్ఞాత్వానభజంతి-యేచజ్ఞాత్వాప్యవజానంతి-ఆత్మనఃప్రభవోజన్మయస్మాత్తం-తదభజనేకృతఘ్నతామప్యాహ-ఈశ్వరమితి- స్థానాద్వర్ణాశ్రమాద్భ్రష్టాః॥౩॥తత్రయేఅజ్ఞాస్తేద్వివిధాస్తానమనుగ్రాహ్యానిత్యాహ ॥ దూరఇతి ॥ దూరేహరికథాఃతచ్ఛ్రవణంయేషాంతే- అతఏవదూరేఅచ్యుతకీర్తనంయేషాంతే-దూరేఅచ్యుతఃకీర్తనాచ్చేతివా॥ ౪॥ జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధాస్తు అచికిత్స్యత్వాదుపేక్ష్యాఇత్యాశయేనాహ॥విప్రఇతి॥ శ్రౌతేనఉపనయనాఖ్యేన-ఉపలక్షణమేతత్ అధ్యయనాదినాపి-హరేఃపదాంతికంతద్భజనోత్తమాధికారంప్రాప్తా అపిముహ్యంతికర్మఫలేషు సజ్జంతే- కుతః ఆమ్నాయేషు యేవాదాః అర్థవాదాః తేమోహకతయావిద్యంతేయేషాంతే-తదుక్తంగీతాసు॥శ్లో॥ యామిమాంపుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చితః।వేదవాదరతాఃపార్థనాన్యదస్తీతివాదినఇత్యాదినా॥ భక్తిమార్గాదాఖ్యాయ తేషాంమోహంప్రపంచ

యన్నిందతి॥కర్మణీతి॥ అకోవిదాః యథాబంధకంనభవతితథాకర్తుమజ్ఞాఃనచాభిజ్ఞాన్పృచ్ఛంతి - యతః స్తబ్ధాఃఅనమ్రాః- స్తబ్ధత్వేహేతుః-యతోమూర్ఖాఅపిపండితావయమితిమానవంతః-అతః॥ శ్రు ॥ అపామసోమమమృతాఅభూమ-అక్షయ్యగ్ం హవైచాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి - యత్రనోష్ణంచశీతంస్యాన్నగ్లానిర్నాప్యరాతయఇత్యాదికయాయయామాధ్వ్యగిరాఉత్సుకాస్సంతః - మూఢాఃతయాచాటుకాఅప్సరోభిస్సహ విచరిష్యామఇత్యాదిప్రియాన్ శబ్దాన్వదంతి ॥ ౬ ॥ కించ- తేషాంకర్మాభినివేశాత్ కామక్రోధ డంభాదయోవర్ధంతఇత్యాహ త్రయ్యేణరజసేతి॥ ఘోరఃఅభిచారాదిసంకల్పోయేషాంతే- అహివన్మన్యుర్యేషాంతే॥ ౭॥ కాముకత్వం ప్రపంచయతి॥ వదంతీతి॥ ఉపాసితఃస్త్రీయోషైఃనతువృద్ధాః- తేమైథున్యంమిథునమేవపరంనత్వాతిథ్యాది-యేషుగృహేషుఆశిషావదంతి ॥ శ్లో ॥ ఇదమద్యమయాలబ్ధమిమంప్రాప్స్యేమనోరథమ్. ౹ ఇదమస్తీదమపిమేభవిష్యతిపునర్ధనమితాద్యాకారాండాంభికతాంప్రపంచయతి- యజంతీతి-అసృష్టాన్నవిధానదక్షిణాంఅసృష్టాఃనసంపాదితాః అన్నవిధాన దక్షిణాఃయథాతథా-యజంతి-తథావృత్త్యైజీవికార్థంపరంకేవలంపశూన్ఘ్నంతి-అతద్విదః హింసాదోషానభిజ్ఞాః ॥ ౮ ॥ మానితాంప్రపంచయతి॥శ్రియేతి॥ శ్రియాధనాదిసంపదా - విభూత్యా ఐశ్వర్యేణ - శ్రీవిభూత్యాదినాజాతోయఃస్మయఃగర్వఃతేన-అంధాధీర్యేషాంతే- ఈశ్వరనహితాన్ నతఃఅవమన్యంతే॥ ౯॥ కించఏవం వర్తమానాస్తే వేదతత్త్వార్థంస్ఫుటమపినజానంతీత్యాహః సర్వేష్వితి॥ కేనరూపేణావస్థితంతదాహ- ఆత్మానమీశ్వరం- ఆత్మతయా ఈశ్వరతయాచావస్థితం-ఏవమప్యసంగతామాహ-యథాఖం-పురుషార్థతామాహ- అభీష్టం- స్ఫుటత్వమాహ - వేదోపగీతంచేతి-తత్కుతః - యతోమనోరథానాంవ్యవాయామిషమద్యసేవావిషయాణాం వార్తయాప్రవదంతి - నిన్ద

వదంతిచాటుకామ్నాథాయయామాధ్వ్యగిరోత్సుకాః॥౬॥ రజసా ఘోరసంకల్పాఃకాముకాఅహిమ
న్యవః౹డాంభికామానినఃపాపవిహసంత్యచ్యుతప్రియాన్ ॥ ౭ ॥ వదంతితేన్యోన్యముపాసితస్త్రీయోగృ
హేషుమైథున్యపరేషుచాశిషః౹యజంత్యసృష్టాన్నవిధానదక్షిణంవృత్త్యైపరంఘ్నంతిపశూనతద్విదః॥౮
శ్రియావిభూత్యాభిజనేనవిద్యయా త్యాగేన రూపేణబలేనకర్మణా। జాతస్మయేనాంధ ధియస్సహే
శ్వరాన్సతోవమన్యంతిహరిప్రియాన్భవాః॥ ౯ ॥ సర్వేషుశశ్వత్తనుభృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మా
నమభీష్టమీశ్వరమ్౹వేదోపగీతంచనశృణ్వతేబుధామనోరథానాంప్రవదంతివార్తయా॥ ౧౦॥ లోకే
వ్యవాయామిషమద్యసేవానిత్యాస్తుజంతోర్నహితత్రచోదనా। వ్యవస్థితిస్తాసువివాహయజ్ఞసురాగ్ర

త్తిపరంవేదంప్రవృత్తిపరంవక్ష్యతి ॥ ౧౦ ॥ ననువ్యవాయాదీనామపి ఋతౌభార్యాముపేయాత్ - హుతశేషంభక్షయేత్ - ఇత్యాదినావిహితత్వాత్ - కిమేవంనింద్యతే- అతఆహ ॥ లోకఇతి ॥ వ్యవాయః స్త్రీసంగః - నిత్యాఃరాగతఏవనిత్యప్రాప్తాః - జంతోః ప్రాణిమాత్రస్య - అతస్తత్ర తాసుచోదనా విధిర్నాస్తి - నను ఋతౌ భార్యాముపేయాదిత్యాదివిధిర్దర్శితః- సత్యం- నత్వయమపూర్వవిధిః రాగతః ప్రాప్తత్వాత్ - కింతు - నియమవిధిరూపేణ రాగిణామభ్యనుజ్ఞామాత్రంక్రియతేతదాహ ॥ వ్యవస్థితిరితి ॥ తాసువ్యవాయాదిషువ్యవస్థితిఃనియమః క్రియతే-వైఃవివాహయజ్ఞసురాగ్రహైః వివాహవిషయఏవవ్యవాయః కార్యః - యజ్ఞఏవామిషసేనా - సౌత్రామణ్యాం ॥ శ్రు॥ సురాగ్రహాన్ గృహ్ణాతీతిశ్రుతేః - తత్రైవమద్యసేవేతినియమః క్రియతే - ననుచనియమపక్షే ప్యావశ్యకత్వాన్ననిందాయుక్తాఅతఆహ॥ఆసునివృత్తిరిష్టేతి॥ అయంభావః- నాయంనియమవిధిరపినిత్యప్రాప్తత్వాత్ - అతోనివృత్తిఃపరిసంఖ్యైవఆసువ్యవాయామిషమద్యసేవాస్విష్టాకథంతర్హివ్యవస్థితిరిత్యుక్తం - ఉచ్యతే - సతావత్పరిసంఖ్యావిధినాశ్రుత్యానివృత్తిరుచ్యతే- కిన్త్వార్థికీ-తథాసతిస్వార్థత్యాగః- పరార్థకల్పనా-ప్రాప్తబాధశ్చేతిదోషత్రయంస్యాత్ - అతః క్వచిత్ ప్రాప్యతోఽర్థస్య ప్రాణమనర్థక మిత్యపూర్వ విధిద్వారా అస్యనివృత్తిః ఫలతోభవతి - తద్యథా॥ శ్రు ॥ ఇమామగృహ్ణాన్ రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీ మాదత్త ఇత్యత్రరశనాలింగతో గర్దభాశ్వాభిధానీ రశనాద్వయంప్రాప్యతోమంత్రస్యాపూర్వవిధిద్వారాపరిసంఖ్యోచ్యతే- యథోక్తంతంత్రవార్తికే॥ శ్లో॥ అప్రాప్తవిధిరేవాయమతోమంత్రస్యనిశ్చయః౹ పరిసంఖ్యాఫలేనోక్తానవిశేషఃపునశ్శ్రుతేరితి ॥ క్వచిత్తురాగతోనిత్యప్రాప్తస్యాప్రాప్తాంశపూరణలక్షణస్యనియమఫలస్యాప్యభావాన్నియమవిధిద్వారాఫలతః పరిసంఖ్యాభవతి-యథా ॥ శ్లో ॥ పంచపంచనఖాభక్ష్యాఇతి ॥ తథా - అత్ర రాగతోనిత్యప్రాప్తస్య వ్యవాయాదేర్వివాహాది నియమేనాప్యనుజ్ఞాద్వారాపరిసం

క్త్యైవేతి ॥ శ్లో॥ విధిరత్యంతమప్రాప్తే నియమః పాక్షికే సతి । తత్ర చాన్యత్ర చ ప్రాప్తౌ పరిసంఖ్యేతి గీయత ఇతి - నను యద్యర్థ్యనుజ్ఞామాత్రమభిమతమేతద్భవేత్ తర్హి ॥ శ్లో॥ ఋతుస్నాతాం తు యో భార్యాం సన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాం భ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్ర సంశయ ఇత్యాదిదోషశ్రవణం న స్యాత్ - నైష దోషః - మనసి కామే సత్యపి తస్యామరుచ్యా ద్వేషాదినా వా తామనుపగచ్ఛతో దోషశ్రవణోపపత్తిరితి సర్వమనవద్యం॥ ౧౧॥ తదేవం వ్యవాయాది మనోరథాకులితత్వాదభీష్టమాత్మానం న శృణ్వంతీత్యుక్తం-ఇదానీం ధనస్యాపి ధర్మద్వారా పరమాత్మప్రాపకస్య గ్రామ్యోపభోగార్థం వినియోగాత్ నాత్మజ్ఞానగంధోఽపీత్యాహ॥ ధనమితి॥ ధర్మ ఏవ ఏకం ఫలం యస్య తత్ - కుతః- యతో ధర్మాత్ సవిజ్ఞానం అపరోక్షజ్ఞానసహితం పృథఫలదం పరోక్షజ్ఞానం భవతి- కథంభూతం అనుప్రశాంతి అన్వనంతరమేవ ప్రకృష్టా శాంతిః- నిర్వాణలక్షణా యస్మాత్తత్ -ఏవంభూతం ధనం-గృహేషు దేహాద్యర్థం యుంజంతి॥ ౧౨॥ కించ॥ వ్యవస్థయాపి వ్యవాయాద్యభ్యనుజ్ఞానం-న యథేష్టం-అపి త్వన్యథైవేత్యాహ॥ యదితి॥ యద్యస్మాత్సురాయాః ఘ్రాణభక్షః అవఘ్రాణం స ఏవ విహితః న తు పానం-తథా-పశోరప్యాలభనమేవ విహితం న తు హింసా-అయమర్థః- దేవతోద్దేశేన యత్పశుహననం తదాలభనం ॥ శ్రు ॥ వాయవ్యగ్గ్ శ్వేతమాలభేతేత్యాది శ్రుతేః న తు హింసా ॥ శ్లో ॥ యా వేదవిహితా హింసా న సా హింసేతి కీర్త్యత ఇతి వచనాత్ - భక్షణోద్దేశేన క్రియమాణం లౌకికహననం తు హింసైవ అత్ర త్వాలభనమేవ విహితం న తు హింసా - న లతో న యథేష్టభక్షణాభ్యనుజ్ఞేత్యర్థః - వ్యవాయోఽపి ప్రజయా నిమిత్తభూతైరాసు నివృత్తిరిష్టా॥ ౧౧॥

ధనం చ ధర్మైకఫలం యతో వై జ్ఞానం సవిజ్ఞానమనుప్రశాంతి। గృహేషు యుంజంతి కలేబరస్య మృత్యుం న పశ్యంతి దురంతవీర్యమ్॥ ౧౨॥ యద్ఘ్రాణభక్షో విహితస్సురాయా స్తథా పశోరాలభనం న హింసా। ఏవం వ్యవాయః ప్రజయా న రత్యై ఇమం విశుద్ధం న విదుస్స్వధర్మమ్॥ ౧౩॥ యే త్వనేవంవిదోఽసంతస్స్తబ్ధాస్సదభిమానినః। పశూన్ ద్రుహ్యంతి విస్రబ్ధాః ప్రేత్య ఖాదంతి తే చ తాన్॥ ౧౪॥ ద్విషంతః పరకాయేషు స్వాత్మానం హరిమీశ్వరమ్। మృతకే సానుబంధేఽస్మిన్ బద్ధస్నేహాః పతంత్యధః ॥ ౧౫॥ యే కైవల్యమసంప్రాప్తా యే చాతీతాశ్చ మూఢతామ్। త్రైవర్గికా హ్యక్షణికా ఆత్మానం ఘాతయంతి తే॥ ౧౬॥ ఏత ఆత్మహనోఽశాంతా అజ్ఞానే జ్ఞానమానినః। సీదంత్యకృతకృత్యా వై కాలధ్వస్తమనోరథాః॥ ౧౭॥ హిత్వాత్మమాయారచితా గృహాపత్యసుహృచ్ఛ్రియః। తమో విశంత్యనిచ్ఛంతో వాసుదేవపరాఙ్ముఖాః॥ ౧౭॥ రాజా॥ కస్మిన్కాలే స భగవాన్ కిం వర్ణః కీదృశో నృభిః । నామ్నా వా కేన విధినా పూజ్యతే తదిహోచ్యతామ్॥ ౧౯ ॥ కరభాజనః ॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిరిత్యేషు కేశవః । నానావర్ణాభిధాకారో నానైవ విధినేజ్యతే॥ ౨౦॥ కృతే శుక్లశ్చతుర్బాహుర్జటిలో వల్కలాంబరః। కృష్ణాజినోపవీతాక్షాన్ బిభ్రద్దండకమండలూ ॥ ౨౧ ॥ మనుష్యాస్తు తదా శాంతా నిర్వైరాస్సుహృదస్సమాః। యజంతి తపసా దేవం శమేన చ దమేన చ॥ ౨౨॥

యా న తు రత్యై-అతో మనోరథవాదినః ఇమం విశుద్ధం స్వధర్మం న విదురితి॥ ౧౩॥ ఏవం భగవత్పరాఙ్ముఖానాం బహుదోషతాం ప్రపంచ్య తన్నిష్ఠాం ప్రపంచయతి పంచభిః॥ య ఇతి॥ అనేవంవిదః న ఏవం ధర్మం విదంతి-యే తే - విస్రబ్ధా నిశ్శంకాః అనేన మనోరథోఽభివిప్యతీతి విశ్వస్తా వా-తదా నీంతనపోషణేన వా తైః పశుభిః విశ్వస్తాః - తే చ పశవః ప్రేత్య అముత్ర తాన్ ఖాదంతి॥ శ్లో॥ మాంస భక్షయితాముత్ర యస్య మాంసమిహాద్మ్యహమ్ ॥ ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణ ఇతి వచనాత్ ॥ ౧౪॥ ద్విషంత ఇతి॥ అభిచారాదినా ద్విషంతః-మృతకే దేహే-సానుబంధే పుత్రాదిసహితే॥ ౧౫॥ అజ్ఞాస్తత్త్వజ్ఞైరనుకంపితాస్తరంతి-తత్త్వజ్ఞాస్తు స్వతః యే తు నాత్యంతమజ్ఞాః న చ తత్త్వజ్ఞాః తే అంతరాళవర్తినః పతంతీత్యాహ॥ య ఇతి॥ కైవల్యం తత్త్వజ్ఞానం అసంప్రాప్తాః - అత్ర హేతుః త్రివర్గప్రధానాః- అక్షణికాః ఉపశాంతిక్షణరహితాః-దేహాదిష్వైర్య బుద్ధయో వా-స్వయమేవాత్మానం ఘాతయంతి॥ ౧౬॥ తదాహ॥ ఏత ఇతి ॥ ఆత్మహనః ఆత్మాపహ్నవకర్తారః-అజ్ఞానే కర్మణి జ్ఞానమానినః-తథా చ॥ శ్రు॥ అసుర్యా నామ తే లోకా అంధేన తమసావృతాః । తాంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతి యే కే చాత్మహనో జనా ఇతి॥ ౧౭॥ హిత్వేతి॥ యా గృహాపత్యసుహృచ్ఛ్రియః తాః హిత్వా॥ ౧౮॥ తదేవం భగవద్భక్తిరేవ కర్తవ్యేతి స్థితే తత్ర విశేషం పృచ్ఛతి॥ కస్మిన్నితి॥ కింవర్ణః కీదృగ్వర్ణవాన్ -కీదృశః కీదృగాకారః-కేన వా నామ్నా కేన వా విధినా॥ ౧౯॥ కృతమితి॥ ఏషు కృతాదికాలేషు నానాప్రకారాః వర్ణాభిధాకారాః యస్య సః-నానైవ విధినా వివిధేనైవ మార్గేణ॥ ౨౦॥ తదేవ వర్ణాదిచతుష్టయమాహ॥ కృత ఇతి॥ కృష్ణాజినాదీన్ బిభ్రత్ బ్రహ్మచారివేషో దర్శితః॥ ౨౧॥ మను

ష్యా ఇతి॥ తపసా ధ్యానేన॥౨౨॥౨౩॥ త్రేతాయామితి॥ త్రిగుణాదీక్షాంగభూతా మేఖలా యస్య సః - యజ్ఞమూర్తిః - హిరణ్యకేశః పింగకేశః॥౨౪॥ తమితి॥ త్రయ్యా విద్యయా వేదత్రయోక్తకర్మభిః॥౨౫॥ విష్ణురితి॥ పృశ్నిగర్భః తస్యాః పుత్రః వృషాకపిః స్మృతేస్సర్వ- వర్షతి సర్వాన్ కామాన్-ఆకంపయతి క్లేశానితథా-జయత్యేవ సర్వదేతి జయంతః॥౨౬॥ ద్వాపర ఇతి॥ శ్యామః అతసీపుష్పసంకాశః నిజాని చక్రాదీన్యాయుధాని యస్య సః- శ్రీవత్సో నామ వక్షసో దక్షిణభాగే రోమ్ణాం ప్రదక్షిణావర్తః స ఆదిర్యేషాం- కరచరణాదిగతపద్మాదీనాం తైః అంకైః చిహ్నైః- లక్షణైః బాహ్యైః కౌస్తుభాదిభిః॥ ౨౭॥ తమితి॥ మహారాజోపలక్షణం ఛత్రచామరాదియుక్తం- వేదతంత్రాభ్యాం వైదికేనాగమేన చ మార్గేణ - యజంతి పూజయంతి- పరం ఈశ్వరం జ్ఞాతుమిచ్ఛవః॥౨౮॥ నామాన్యాహ॥ నమ ఇతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ నానాతంత్రవిధానేనేతి కలౌ తంత్రమార్గస్య ప్రాధాన్యం దర్శయతి॥ ౩౧॥ కలావితి॥ రూపం తాం వ్యావర్తయతి - త్విషా కాంత్యా కృష్ణం ఇంద్రనీలమణివదుజ్జ్వలం-యద్వా-త్విషాకృష్ణం కృష్ణావతారం- అనేన కలౌ శ్రీకృష్ణావతారస్య ప్రాధాన్యం దర్శయతి - అంగాని హృదయాదీని- ఉపాంగాని కౌస్తుభాదీని-అస్త్రాణి సుదర్శనాదీని -పార్షదాః సునందాదయః తత్సహితం- యజ్ఞైరర్చనైః సంకీర్తనం నామోచ్చారణం స్తుతిశ్చ తత్ప్రధానైః-సుమేధసో వివేకినః॥ ౩౨॥ స్తుతిమాహ॥ ధ్యేయమితి॥ హే ప్రణత

పసా దేవం శమేన చ దమేన చ॥౨౨॥ హంసస్సువర్ణో వైకుంఠో ధర్మో యోగేశ్వరోఽమలః। ఈశ్వరః పురుషో

వ్యక్తః పరమాత్మేతి గీయతే॥౨౩॥ త్రేతాయాం రక్తవర్ణోఽసౌ చతుర్బాహుస్త్రిమేఖలః । హిరణ్యకేశ

స్త్రయ్యాత్మా స్రుక్స్రువాద్యుపలక్షణః॥ ౨౩॥ తం తదా మనుజా దేవం సర్వదేవమయం హరిమ్। యజంతి

విద్యయా త్రయ్యా ధర్మిష్ఠా బ్రహ్మవాదినః॥౨౫॥ విష్ణుర్యజ్ఞః పృశ్నిగర్భస్సర్వదేవ ఉరుక్రమః। వృషాకపి

ర్జయంతశ్చ ఉరుగాయ ఇతీర్యతే॥ ౨౬॥ ద్వాపరే భగవాన్ శ్యామః పీతవాసా నిజాయుధః । శ్రీవత్సాది

భిరంకైశ్చ లక్షణైరుపలక్షితః॥౨౭॥ తం తదా పురుషం మర్త్యా మహారాజోపలక్షణమ్। యజంతి వేదతం

త్రాభ్యాం పరం జిజ్ఞాసవో నృప॥ ౨౮॥ నమస్తే వాసుదేవాయ నమస్సంకర్షణాయ చ । ప్రద్యుమ్నా

యానిరుద్ధాయ తుభ్యం భగవతే నమః॥౨౯॥ నారాయణాయ ఋషయే పురుషాయ మహాత్మనే । విశ్వేశ్వ

రాయ విశ్వాయ సర్వభూతాత్మనే నమః॥ ౩౦॥ ఇతి ద్వాపర ఉర్వీశ స్తువంతి జగదీశ్వరమ్। నానాతంత్రవిధా

నేన కలావపి యథా శృణు॥ ౩౧॥ కలౌ కృష్ణం త్విషాకృష్ణం సాంగోపాంగాస్త్రపార్షదమ్ । యజ్ఞైస్సంకీ

ర్తనప్రాయైర్యజంతి హి సుమేధసః॥ ౩౨॥ ధ్యేయం సదా పరిభవఘ్నమభీష్టదోహం తీర్థాస్పదం శివవిరిం

చినుతం శరణ్యమ్। భృత్యార్తిహం ప్రణతపాల భవాబ్ధిపోతం వందే మహాపురుష తే చరణారవిందం॥ ౩౩॥

త్యక్త్వా సుదుస్త్యజసురేప్సిత రాజ్యలక్ష్మీం ధర్మిష్ఠ ఆర్యవచసా యదగాదరణ్యమ్। మాయామృగం దయి

తయేప్సితమన్వధావద్వందే మహాపురుష తే చరణారవిందమ్॥ ౩౪॥ ఏవం యుగానురూపాభ్యాం భగవా

న్యుగవర్తిభిః। మనుజైరిజ్యతే రాజన్ శ్రేయసామీశ్వరో హరిః॥ ౩౫ ॥ కలిం సభాజయంత్యార్యా గుణ

పాల హే మహాపురుష- తే చరణారవిందం వందే- కథంభూతం- ధ్యేయం ధ్యాతుం యోగ్యం-న దేతి సర్వత్ర సంబధ్యతే - ధ్యేయత్వే హేతవః- ఇంద్రియకుటుంబాదిభిః యః పరిభవః తిరస్కారః తం హంతీతి తథా- కించ- అభీష్టదోహం మనోరథపూరకం- కించ- తీర్థాస్పదం గంగాస్పదం గంగాద్యాశ్రయత్వేన పరమపావనం- శివవిరించిభ్యాం నుతం- మహత్తమం నను తౌ కృతార్థావేవ కిమర్థం తాభ్యాం తత్రాహ- శరణ్యం ఆశ్రయయోగ్యం సుఖాత్మకమిత్యర్థః - తర్హి బ్రహ్మాదిస్తుత్యం ప్రాకృతస్య కథం గోచరం స్యాత్ -న- భృత్యార్తిహం యస్య కస్యాపి భృత్యమాత్రస్యార్తిం హంతీతి - న కేవలమాగంతుకార్తిమాత్రం హంతి- కింతు భవాబ్ధిపోతం సంసారార్ణవతారకం చ ॥ ౩౩॥ ఇదానీం న్వయమాప్తకామత్వాన్నైరపేక్ష్య భక్తార్థం చ సాపేక్షతాం దర్శయన్ శ్రీరామచంద్రం స్తౌతి ॥ త్యక్త్వేతి॥ అన్యైస్సుదుస్త్యజాం యా సురేప్సితా రాజ్యలక్ష్మీస్తాం త్యక్త్వా- యదితి య ఇత్యర్థః- యః అరణ్యమగాత్ - కిం రాజ్యనైష్కర్మ్యదర్శనేన- న- ధర్మిష్ఠః- కుతః ఆర్యస్య గురోః దశరథస్య వచసా- కించ- ఏవం స్వరాజ్యం త్యక్త్వాపి భక్తవాత్సల్యేన దయితయా సీతయా ఈప్సితం మాయామృగం స్వర్ణాకారం యో న్వధావత్ -తస్య భగవతశ్చరణారవిందం వందే- యద్వా- హే ధర్మిష్ఠేతి సంబోధనం- తథాప్యవిశేషతత్వాదార్యపదేన సంధిర్న భవతి- తథా యదగాదితి చరణారవిందమేవోచ్యతే - యచ్చ మాయామృగమన్వధావత్ తత్తే చరణారవిందం వందే ఇత్యన్వయః అన్యత్సమానం॥ ౩౪॥ ఏవమితి॥ యుగానురూపాభ్యాం నామరూపాభ్యాం ॥ ౩౫॥

ఏతేషు చతుర్యుగేషు కలిరేవ శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ ॥ కలిమితి ॥ గుణజ్ఞాః కలేర్గుణాన్ జానంతి యే తే-నను కలేర్దోషాణాం బహుళత్వాత్కథం సభాజయంతి తత్రాహ-సారభాగినః గుణాంశగ్రాహిణః-కోఽసౌ గుణః తమాహ॥ యత్రేతి॥ తదుక్తం॥ శ్లో॥ ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్। యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమితి॥ ౩౬॥ నేతి॥ తస్మాత్కలౌ అతః అస్మాత్సంకీర్తనాత్ పరమో లాభో నాస్తి యతః సంకీర్తనాత్ ॥ ౩౭ ॥ కించ॥ కృతాదిష్వితి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ కావేరీతి॥ అమలాశయాస్సంతః ప్రాయశో భగవతః భక్తా భవంతి॥ ౪౦॥ భక్తస్య విధినిషేధనివృత్తేః కృతకృత్యతామాహ ॥ దేవర్షీతి॥ ఆప్తాః పోష్యాః కుటుంబినః- ఇతరే దేవాదయః పంచయజ్ఞదేవతాః ఏతేషాం- యః అభక్తః ఋణీ- అతఏవ తేషాం కింకరః తదర్థం నిత్యం పంచయజ్ఞాదికర్తా ॥ తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ హీనజాతిం పరిక్షీణం ఋణార్థం కర్మ కారయేదితి॥ అయం తు న తథా కోఽసౌ॥ యః సర్వభావేన శ్రీముకుందం శరణం గతః - కర్తం కృత్యం పరిహృత్య॥ యద్వా॥ కర్తం భేదం పరిహృత్య-కృతీ చ్ఛేదనే ఇత్యస్మాద్ధాతోః వాసుదేవః సర్వమితిబుద్ధ్యేత్యర్థః॥ ౪౧॥ విహితకర్మనివృత్తిముక్త్వా నిషేధనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తనివృత్తిమాహ ॥ స్వపాదమూలమితి ॥ త్యక్తః అన్యస్మిన్ దేహాదౌ దేవతాంతరే వా భావో యేన- అతఏవ తస్య వికర్మణి ప్రవృత్తిర్న సంభవతి ॥ యచ్చ కథంచిత్ప్రమాదాదినా ఉత్పతితం భవే

జ్ఞాస్సారభాగినః । యత్ర సంకీర్తనేనైవ సర్వస్స్వార్థోఽభిలభ్యతే॥ ౩౬ ॥ న హ్యతః పరమో లాభో
దేహినాం భ్రామ్యతామిహ। యతో విందేత పరమాం శాంతిం నశ్యతి సంసృతిః॥ ౩౭ ॥ కృతాదిషు ప్రజా రా
జన్ కలావిచ్ఛంతి సంభవమ్। కలౌ ఖలు భవిష్యంతి నారాయణపరాయణాః॥ ౩౮॥ క్వచిత్క్వచిన్మహారాజ
ద్రవిళేషు చ భూరిశః। తామ్రపర్ణీ నదీ యత్ర కృతమాలా పయస్వినీ ॥ ౩౯ ॥ కావేరీ చ మహాపుణ్యా ప్రతీ
చీ చ మహానదీ। యే పిబంతి జలం తాసాం మనుజా మనుజేశ్వర ॥ ప్రాయో భక్తా భగవతి వాసుదేవేఽమలా
శయాః॥ ౪౦ ॥ దేవర్షిభూతాప్తనృణాం పితౄణాం న కింకరో నాయమృణీ చ రాజన్। సర్వాత్మనా యశ్శరణం
శరణ్యం గతో ముకుందం పరిహృత్య కర్తమ్ ॥ ౪౧ ॥ స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్య
హరిః పరేశః। వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి సర్వం హృది సన్నివిష్టః॥ ౪౨॥ నారదః॥ ధర్మాన్ భాగ
వతానిత్థం శ్రుత్వా స మిథిలేశ్వరః। జాయంతేయాన్మునీన్ప్రీతస్సోపాధ్యాయో హ్యపూజయత్ ॥ ౪౩॥ త
తోఽంతర్దధిరే సిద్ధాస్సర్వలోకస్య పశ్యతః। రాజా ధర్మానుపాతిష్ఠన్నవాప పరమాం గతిమ్॥ ౪౪॥ త్వమ
ప్యేతాన్ మహాభాగ ధర్మాన్ భాగవతాన్ శ్రుతాన్। ఆస్థితశ్శ్రద్ధయా యుక్తో నిస్సంగో యాస్యసే పరమ్॥
౪౫॥ యువయోః ఖలు దంపత్యోర్యశసా పూరితం జగత్। పుత్రతామగమద్యద్వాం భగవానీశ్వరో హరిః॥
౪౬॥ దర్శనాలింగనాలాపశయనాసనభోజనైః । ఆత్మా వాం పావితః కృష్ణే పుత్రస్నేహం ప్రకుర్వతోః॥
౪౭ ॥ వైరేణ యం నృపతయశ్శిశుపాలపౌండ్రసాల్వాదయో గతివిలాసవిలోకనాద్యైః । ధ్యాయంత ఆ
కృతధియశ్శయనాసనాదౌ తత్సామ్యమాపురనురక్తధియాం పునః కిమ్॥ ౪౮॥ మాపత్యబుద్ధిమకృథాః కృ
ష్ణే సర్వాత్మనీశ్వరే। మాయామనుష్యభావేన గూఢైశ్వర్యే పరేఽవ్యయే॥ ౪౯॥ భూభారాసురరాజన్యహంత

త్-తదపి హరిర్ధునోతి - నను యస్తం నావమన్యేత తత్రాహ - పరేశః పరేషాం యమాదీనామీశః నియంతా- నను చ శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞేతి భగవద్వచనాత్స్వాజ్ఞాభంగం కథం న హేత తత్రాహ ॥ ప్రియస్య- నను నాయం పాపక్షయార్థం భజేత తత్రాహ- హృది సన్నివిష్టః-న హి వస్తుశక్తిరర్థితామపేక్షత ఇతి భావః ॥ ౪౨ ॥ ధర్మానితి॥ జాయంతేయాన్ జయంతేః పుత్రాన్॥ ౪౩॥ తత ఇతి॥ ఉపాతిష్ఠన్-అనుతిష్ఠన్॥ ౪౪ ॥ త్వమితి॥ నిస్సంగో భూత్వా ॥ ౪౫ ॥ శాస్త్రప్రక్రియేయముక్తా- యువాం తు సంగత ఏవ కృతార్థావిత్యాహ॥ యువయోరితి॥ వాం యువయోః॥ ౪౬॥ న చ సర్వకర్మార్పణాది భాగవతధర్మైరస్యేషామివ యువయోః సత్త్వశుద్ధిరాపాదనీయా-పుత్రోపలాలనేనైవ భాగవతధర్మసర్వస్వనిష్పత్తేరిత్యాహ॥ దర్శనేతి ॥ కృష్ణే పుత్ర ఇతి స్నేహం ప్రకుర్వతోః వాం - తస్య దర్శనాదిభిరాత్మా పావితః శోధితః॥ ౪౭॥ ఏతదేవ కైముతికన్యాయేన స్ఫుటయతి॥ వైరేణేతి॥ యం శయనాసనాదౌ వైరేణాపి ధ్యాయంతః తస్య గతివిలాసాద్యైః ఆకృతధియః తత్తదాకారా ధీర్యేషాం తే-తత్సారూప్యమాపుః- కింపునర్వక్తవ్యమనురక్తధియాం తత్సామ్యం భవతీతి॥ ౪౮॥ నను పుత్రస్నేహశ్చేన్మోక్షహేతుః తర్హి న సర్వేషు చైవం తత్రాహ ॥ మేతి ॥ అపత్యమితిబుద్ధిం మాకృథాః ఆడాగమశ్ఛాందసః॥ ౪౯॥ నను కథమీశ్వరో మనుష్యస్స్యాత్ -కథం వాస్య విశ్వసృష్ట్యాదికర్తుః పూతనా

శోషణాదికర్మణాఆశ్చర్యమివనిరూప్యతే । తత్రాహ॥భూభారేతి॥భూభారరూపాః అసురాఃతఏవరాజన్యాః తేషాంహంత వేతాఽహంతుం-నిర్వర్తయ్యైమోక్షాయ ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఇతీతి ॥ ఇహఅస్మిన్నేవదేహేశబలంమోహంవిధూయబ్రహ్మ త్వాయకల్పతే॥ ౫౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షష్ఠే బ్రహ్మాదిభిస్తుత్వా గంతుంవిజ్ఞాపితంహరిమ్ । ఉద్ధవఃప్రార్థయామాసస్వధామనయమామితి,అతఃపరమ విస్తరేణాత్మవిద్యాంనిరూపయితుంతత్ప్రస్తావమాహ॥అథేతి॥ఆత్మజైఃసనకాదిభిః అభ్యగాత్ ద్వారకామితిచతుర్థేనా న్వయః॥౧॥౨॥౩॥నను తేషాముపేంద్రాదిరూపంభగవంతంనిత్యంపశ్యతాం కోయమతిదిదృక్షా అతఆహ॥ వపుషేతి॥ యే నవపుషానరలోకమనోరథస్సర్వలోకేషుయశోవితేనే తదతిసుందరంవపుఃదిదృక్షవః ॥౪॥ తస్యామితి॥వ్యచక్షత అప శ్యన్ ॥౫॥స్వర్గేతి॥ స్వర్గోద్యానాదుద్భవైర్మాల్యైః-చిత్రాణిశృంఖలాబంధప్రాయాణిపదాని అర్థాశ్చ యాసుతా భిఃగీర్భిః॥౬॥ నతాఇతి ॥ బుద్ధీంద్రియాదిభిః దర్శనాదినా ప్రాణేనచబలహేతుదండవత్ప్రక్షేపాత్తేననతాః వయంనమ స్కృతవంతః-స్మేతివిస్మయే-యదాహుః॥శ్లో॥దోర్భ్యాంపదభ్యాంచజానుభ్యామురసాశిరసాదృశా॥మనసావచసాచే తిప్రణామోఽష్టాంగఈరితఇతి- స్మశబ్దోక్తవిస్మయాయవిశేషణంకర్మమయాదురుపాశాత్ ముముక్షుభిః భావయుక్తై

వేగుప్తయేసతామ్। అవతీర్ణస్యనిర్వృత్త్యైయశోలోకేవితన్యతే॥ ౫౦ ॥శ్రీశుకః॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వామ హాభాగోవసుదేవోఽతివిస్మితః। దేవకీచమహాభాగాజహతుర్మోహమాత్మనః ॥ ౫౧॥ ఇతిహాసమిమంపు ణ్యంధారయేద్యస్సమాహితః । సవిధూయేహశమలంబ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥౫౨॥ ఇతిశ్రీమద్భాగ వతే ఏకాదశస్కంధే- పంచమోఽధ్యాయః. ... ... ❋

శ్రీశుకః॥ అథబ్రహ్మాత్మజైర్దేవైః ప్రజేశైరావృతోఽభ్యగాత్ । భవశ్చభూతభవ్యేశో యయౌభూ తగణైర్వృతః॥ ౧॥ ఇంద్రోమరుద్భిర్భగవానాదిత్యావసవోఽశ్వినౌ । ఋభవోఽంగిరసోరుద్రావిశ్వేసా ధ్యాశ్చదేవతాః॥ ౨॥ గంధర్వాప్సరసోనాగాస్సిద్ధచారణగుహ్యకాః । ఋషయఃపితరశ్చైవసవిద్యాధ రకిన్నరాః॥ద్వారకాముపసంజగ్ముస్సర్వేకృష్ణదిదృక్షవః॥౩॥ వపుషాయేనభగవాన్నరలోకమనోరమః। యశోవితేనేలోకేషుసర్వలోకమలాపహమ్॥౪॥ తస్యాంవిభ్రాజమానాయాంసమృద్ధాయాంమహర్ధి భిః।వ్యచక్షతావితృప్తాక్షాఃకృష్ణమద్భుతదర్శనమ్॥౫॥ స్వర్గోద్యానోద్భవైర్మాల్యైశ్ఛాదయంతో యదూద్వహమ్।గీర్భిశ్చిత్రపదార్థాభిస్తుష్టువుర్జగదీశ్వరమ్॥౬॥ దేవాః ॥ నతాస్స్మతేనాథపదార విందంబుద్ధీంద్రియప్రాణమనోవచోభిః।యచ్చింత్యతేంతర్హృదిభావయుక్తైర్ముముక్షుభిఃకర్మమయో రుపాశాత్ ॥ ౭ ॥ త్వంమాయయాత్రిగుణయాత్మనిదుర్విభావ్యంవ్యక్తంసృజస్యవసిలుంపసితద్గుణస్థః। నైతైర్భవానజితకర్మభిరజ్యతేవై యస్స్వేసుఖేఽవ్యవహితేభిరతోఽనవద్యః॥౮॥శుద్ధిర్నృణాంనతుతథే డ్యదురాశయానాం విద్యాశ్రుతాధ్యయనదానతపఃక్రియాభిః॥సత్త్వాత్మనామృషభతేయశసిప్రవృద్ధస చ్ఛ్రద్ధయాశ్రవణసంభృతయాయథాస్యాత్॥౯॥ స్యాన్నస్తవాంఘ్రిరశుభాశయధూమకేతుః క్షేమా

రపియత్కేవలమంతర్హృదిచింత్యతే-నతుదృశ్యతే-తద్వయంనతాఃఅహోభాగ్యమిత్యర్థః॥౭॥ ననుమమాపిదృష్టాదృ ష్టకర్మకరణాత్కుతో మత్పాదారవిందచింతనంకర్మపాశాన్ముముక్షుభిః క్రియతే-తత్రాహుః॥త్వమితి॥ హేఅజిత ఆస్తామిదానీంతనంఅల్పంకర్మతే-త్వం-వ్యక్తంమహదాది ప్రపంచంసృజసి పాలయసి సంహరసిచ - తదప్యాత్మన్యేవన పృథక్ -దుర్విభావ్యంమనసాప్యస్యైవవితర్క్యం-తద్గుణస్థః.తస్యాఃమాయాయాఃగుణేషునియంతృత్వేనస్థితః- అథచఏ తైఃకర్మభిర్భవాన్నాజ్యతేనలిప్యతే-కుతః-మోభవాననవద్యఃరాగాదిరహితః - యతఃస్వే ఆత్మస్వరూపే సుఖే అవ్య వహితేఅనావృతేఅభిరతః-అతస్త్వంకర్మకుర్వన్నప్యాత్మారామఃపరమేశ్వరఇతి ముముక్షుభిశ్చింత్యతఇతిభావః॥ ౮॥ నన్వాత్మారామస్యకింకర్మకరణేనఅతఆహుః॥శుద్ధిరితి॥ హేఈడ్య - హేఋషభ- దురాశయానాంరాగిణాంవిద్యోపాసనా-విద్యాదిభిస్తథాశుద్ధిర్నభవతి-సత్త్వాత్మనాంసత్త్వమూర్తౌ శ్రీహరావేవఆత్మామనోయేషాంశుద్ధాంతఃకర ణానామితివా- తేషాంసతాం-తేయశసిశ్రవణేనసంభృతయాపరిపుష్టయా- ప్రవృద్ధయాసచ్ఛ్రద్ధయా యథాస్యాత్ - ఏవంపరమపావనస్యయశసోవితానాయతవకర్మాచరణమితిభావః॥౯॥ తదేవంత్వద్యశసిప్రవృద్ధసచ్ఛ్రద్ధైవ శుద్ధిహే తుఃఅస్మాభిస్తుతవాంఘ్రిర్దృష్టఃఅతః॥ స్యాదితి ॥ తవాంఘ్రిర్నోఽస్మాకమశుభాశయానాంవిషయవాసనాంధూమకే

తుఃదాహకః స్యాత్ కథంభూతః-యః క్షేమాయ మోక్షాయ మునిభిః॥ ముముక్షుభిః ప్రేమార్ద్రహృద్భిరుహ్యమానః చిం
త్యమానః-యశ్చ సాత్వతైః భక్తైస్సమవిభూతయే సమానైశ్వర్యాయ శ్రీవాసుదేవాదివ్యూహే అర్చితః - తేషుచ కైశ్చి
దాత్మవిద్భిః ధీరైః స్వరతిక్రమాయ స్వర్గం అతిక్రమ్య వైకుంఠప్రాప్తయే-సవనశః త్రికాలం అర్చితః॥ ౧౦॥ కించ॥ య
ఇతి॥ ప్రయతపాణిభిః సంయతహస్తైః హవిర్గృహీత్వా అధ్వరాగ్నౌ ఆహవనీయాదౌ యాజ్ఞికైర్యశ్చింత్యతే - ననుయ
స్యై దేవతాయై హవిర్గృహీతం స్యాత్తాం దేవతాం ధ్యాయేద్వషట్కరిష్యన్నితి వచనాత్తత్తద్దేవతాః చింత్యంతే-అత ఆ
హుః - త్రయ్యా నిరుక్తేన విధినా ఇంద్రాదిరూపేణైవ యజ్ఞపురుషశ్చింత్యత ఇత్యర్థః-ఉత కించ- అధ్యాత్మయోగే ఆత్మా
ధికారే యోగే- యోగిభిరపి-ఆత్మనస్తవ మాయాం అణిమాదిస్తాం-జిజ్ఞాసుభిస్తత్కామైర్యశ్చింత్యతే-పరమభాగవతైస్సు
ము క్తైర్యః పరీష్టః సర్వతః పూజితః-స తదాంఘ్రిః నః అశుభాశయధూమకేతుః స్యాదితి పూర్వేణైవాన్వయః॥ ౧౧॥ ఏతే
యేతి॥ ఇడభావశ్ఛాందసః అహం యత్ర వసామి తత్రైవ వక్షసి పర్యుషితా పి యం వసతీతి ప్రతిపత్నీవత్ - శ్రీస్సంస్పర్ధమా
నా భవతి-తథాపి తాం స్పర్ధమానాం శ్రియమనాదృత్య - యో భవాన్ పర్యుషితయాపి అముయా వనమాలయా భక్తైర
ర్పితా అయమితి ప్రీత్యా స బహుమానధృతయా సుప్రణీతం సుష్ఠు సంపాదితం యథా భవతి తథా- అర్హణం పూజాం ఆదద
త్ స్వీకృతవాన్ సుప్రణీతమిత్యర్హణ విశేషణం వా- తస్య తవాంఘ్రిః నః అశుభాశయధూమకేతుః భూయాత్ -యద్వా-
యోంఘ్రిః అముయా సుప్రణీతం అర్హణమాదదత్ -స నో శుభాశయధూమకేతుర్భూయాదిత్యన్వయః - అథ వైనం

యయో మునిభిరార్ద్రహృదోహ్యమానః యస్సాత్వతైస్సమవిభూతయ ఆత్మవిద్భిర్వ్యూహేర్చితస్స
వనశస్స్వరతిక్రమాయ ॥ ౧౦ ॥ యశ్చింత్యతే ప్రయతపాణిభిరధ్వరాగ్నౌ త్రయ్యా నిరుక్తవిధినేశ హవి
ర్గృహీత్వా। అధ్యాత్మయోగ ఉత యోగిభిరాత్మమాయాం జిజ్ఞాసుభిః పరమభాగవతైః పరీష్టః॥ ౧౧॥ ప
ర్యుష్టయా తవ విభో వనమాలయేయం సంస్పర్ధినీ భగవతీ ప్రతిపత్నివచ్ఛ్రీః । యస్సుప్రణీతమముయా
ర్హణమాదదన్నో భూయాత్సదాంఘ్రిరశుభాశయధూమకేతుః॥ ౧౨॥ కేతుస్త్రివిక్రమయుతస్త్రిపత
త్పతాకో యస్తే భయాభయకరోసురదేవచమ్వోః। స్వర్గాయ సాధుషు ఖలేష్వితరాయ భూమన్పాదః
పునాతు భగవన్ భజతామఘం నః॥ ౧౩॥ నస్యోతగా ఇవ యస్య వశే భవంతి బ్రహ్మాదయస్తనుభృతో మి
థురర్ద్యమానాః । కాలస్య తే ప్రకృతిపూరుషయోః పరస్య శన్నస్తనోతు చరణః పురుషోత్తమస్య॥ ౧౪॥ అ
స్యాసి హేతురుదయస్థితిసంయమానామవ్యక్తజీవమహతామపి కాలమాహుః। సోయం త్రిణాభిరఖిలాప

సంబంధః-ఏతేభ్యో ధ్యాతార్చనాదిన్యస్మైభ్యోపి త్వద్యశస్సి ప్రవృద్ధ సచ్ఛ్రద్ధావంత ఏవ కృతార్థాః- భగవతోయశః ప్రియ
త్వాదిత్యాహుః పర్యుష్టయా వశకాం తావిత్యస్మాత్పరితః సర్వాంగేషు ఉష్ణయా కాంతయా శోభితయా వనమాలయా -
వక్షస్యేకదేశే వర్తమానా శ్రీః సంస్పర్ధమానా భవతి-తథాప్యమ్నాయమధువ్రతైః బహుధా వర్ణితయా కీర్తిమయ్యా
వైజయంత్యా వనమాలయైవ యో భవాన్ సుప్రణీతమర్హణమాదదదిత్యాది పూర్వవత్ ॥౧౨॥ త్వచ్చరణస్య భక్తపక్ష
పాతః ప్రసిద్ధ ఏవేతి స్తువంతః ప్రార్థయంతే॥ కేతురితి॥ బలిబంధనే త్రిభిర్విక్రమైర్యుతః తత్ర ద్వితీయవిక్రమే సత్యలోకం
గతస్తవ పాదకేతుః అత్యుచ్ఛ్రితో విజయధ్వజ ఇవ - తత్సంపాదయంతి త్రిపతత్పతాకః త్రిధా పతంతీ త్రిలోకేషు పాపతం
తీ గంగా పతాకా యస్య సః-తథా అసురదేవచమ్వోః తేన యోః భయాభయకరః-సాధుషు సురేషు స్వర్గాయ - ఖలే
ష్వసురేషు ఇతరాయ-అధోగమనాయ ఏవం కేతురూపస్తే పాదః సః భజతాం నః అఘం పునాతు శోధయతు అఘాదితి పా
తే భజతాం న ఇతి కర్మణి షష్ఠీ -భజతోస్మాన్ అఘాత్ పునాత్వితి-తథా చ॥ శ్రుః॥ చరణం పవిత్రం వితతం పురాణం యేన పూ
తస్తరతి దుష్కృతాని - తేన పవిత్రేణ శుద్ధేన పూతా అతిపాప్మానమరాతిం తరేమ - లోకస్య ద్వారమర్చిమత్పవిత్రం
జ్యోతిష్మద్భ్రాజమానం మహస్వత్ -అమృతస్య ధారా బహుధా దోహమానం - చరణం నో లోకే సుధితాం దధాత్వితి॥
౧౩॥ న..యుద్ధే దేవాసురాదయః పరస్పరం-జయం తిజీయం తే వా కిమహం తత్రేత్యత ఆహుః॥ నసీతి॥ మిథుః మిథః అర్ద్య
మానాః యుద్ధాదిభిః పీడ్యమానాః బ్రహ్మాదయోపి యస్య తవ వశే భవంతి న తు తేజయే పరాజయే వా స్వతంత్రాః-క ఇవ- నసి
నాసికాయాం - ఓతాః నాసికామావిధ్య బద్ధా గావో బలీవర్దా ఇవ-కుతః-కాలస్య కలయితుః ప్రవర్తకస్య తదేవ కుతః-

ప్రకృతిపురుషయోరపిపరస్య - తస్య తేపురుషోత్తమస్యపాదః నః శంతనోతు॥ ౧౩॥ ప్రకృతిపురుషాభ్యాంపరత్వముపపా దయంతః కాలత్వేనపురుషోత్తమతామాహుః॥ అస్యేతి॥ అస్యజగతః ఉదయాదీనాం హేతురసి-కుతః అవ్యక్తం ప్రకృతిః జీవః పురుషః మహాన్ మహత్తత్త్వం తేషాం కాలం నియంతారం త్వామాహుః॥ శ్రు॥ అక్షరాత్పరతః పరః-మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః - పురుషాన్న పరంకించిత్సా కాష్ఠాసా పరాగతిరిత్యాదిశ్రుతేః-కించ - అయం సంవత్సరాత్మకః యః కాలః త్రిణాభిః త్రీణిచాతుర్మాస్యాని నాభయో యస్య సోపిత్వమేవ-అతస్త్వముత్తమః పురుష ఇతి తథాచగీతాసు॥ శ్లో॥ యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపిచోత్తమః। అతోస్మిలోకే వేదేచప్రథితః పురుషోత్తమ ఇతి॥ ౧౪॥ త్వమేవ ప్రకృత్యాదిద్వారాజగత్సృష్ట్యాదిహేతురిత్యుక్తం తత్కేన ప్రకారేణ తదాహుః॥ త్వత్త ఇతి॥ త్వత్తః పురుషాద్వీర్యం శక్తిం సమధికృత్య ప్రాప్య-యయామాయయా అధిష్ఠితః మహాంతం దత్తైకమివ- అస్య విశ్వగర్భమివసోయం మహాంతస్సైవమాయయా అనుగతస్సన్ ఆత్మనస్సకాశాదండకోశం ససర్జ - త్వయానుగత ఇతిపాఠే త్వయా అధిష్ఠితః తయామాయయా అనుగత ఇతివివేకః॥ ౧౬॥ నన్వేవంభూతమీశ్వరత్వం మమకుతోవగతం తత్రాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ తస్థుషః స్థావరస్య-జగతో జంగమస్యచ-భవానధీశః-యదస్మాత్ మాయయోత్థాఉజ్జృంభితాయా గుణవిక్రియా ఇంద్రియప్రవృత్తిః తయాఉపనీతాన్

చయేప్రవృత్తః కాలో గభీరరయ ఉత్తమపూరుషస్త్వం॥ ౧౫॥ త్వత్తః పుమాన్ సమధికృత్యయయాస్య వీర్యం ధత్తే మహాంతమివగర్భమమోఘవీర్యః। సోయం తయానుగత ఆత్మన అండకోశం హైమం ససర్జ బహిరావరణైరుపేతమ్॥ ౧౬॥ తత్తస్థుషశ్చజగతశ్చభవానధీశో యన్మాయయోత్థగుణవిక్రియయోపనీతాన్। అర్థాన్ జుషన్నపి హృషీకపతేనలిప్తో యేన్యేస్వతః పరిహృతాదపబిభ్యతిస్మ॥ ౧౭॥ స్మేరావలోకలవదర్శితభావహారిభ్రూమండలప్రహితసౌరతమంత్రశౌండైః। పత్న్యస్తుషోడశ సహస్రమనంగబాణైర్యస్యేంద్రియం విమథితుం కరణైర్నవిభ్వ్యః॥ ౧౮॥ విభ్వ్యస్తవామృతకథోదవహాస్త్రిలోక్యాః పాదావనేజసరితశ్శమలానిహంతుమ్। ఆనుశ్రవం శ్రుతిభిరంఘ్రిజమంగసంగైస్తీర్థద్వయం శుచిషదస్తఉపస్పృశంతి॥ ౧౯॥ శ్రీశుకః ఇత్యభిష్టూయవిబుధైస్సేశశ్శతధృతిర్హరిమ్। అభ్యభాషత గోవిందం ప్రణమ్యాంబరమాశ్రితః॥ ౨౦॥ బ్రహ్మా॥ భూమేర్భారావతారాయ పురావిజ్ఞాపితః ప్రభో। త్వమస్మాభిరశేషాత్మంస్తత్తథైవోపపాదితమ్॥ ౨౧॥ ధర్మశ్చస్థాపితస్సత్సు సత్యసంధేషు వై త్వయా। కీర్తిశ్చదిక్షువిక్షిప్తా సర్వలోకమలాపహా॥ ౨౨॥ అవతీర్యయదోర్వంశే బిభ్రద్రూపమనుత్తమమ్। కర్మాణ్యుద్దామవృత్తానిహితాయ జగతోకృథాః॥ ౨౩॥ యాని తేచరితానీశ మనుష్యాస్సాధవః కలౌ। శృణ్వంతః కీర్తయంతశ్చ తరిష్యంత్యంజసాతమః॥ ౨౪॥ యదువంశేవతీర్ణస్య భవతః పురుషోత్తమ। శరచ్ఛతం వ్యతీయాయ పంచవింశాధికం ప్రభో॥ ౨౫॥ నాధునా తేఖిలాధార దేవకార్యావశేషితమ్। కులంచ విప్రశాపేన నష్టప్రాయమభూదిదమ్॥ ౨౬॥ తతస్స్వధామ పరమం విశస్వ యది మన్యసే। సలోకాన్ లోకపాలాన్నః పాహి వైకుంఠకింకరాన్॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ సంస్తుతో భగవానిత్థం విబుధైః పద్మజాదిభిః। ప్రతినంద్యాహతాన్

అర్థాన్ విషయాన్ - జుషన్నపి జుషమాణోపి హే హృషీకపతే నలిప్తస్త్వం-యేత్వన్యే జీవా యోగినో వా-స్వతః పరిహృతాదపి అవిద్యమానాత్ త్యక్తాద్వా విషయజోషణాత్ బిభ్యతి వాసనామాత్రేణ బధ్యంత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ అలిప్తత్వమాహుః॥ స్మేరేతి॥ స్మేరావలోకః మందస్మితవిలసితోవలోకః - తస్య లవః కటాక్షః - తేన దర్శితో యో భావః అభిప్రాయః- తేన మనోహారి యద్భ్రూమండలం - తేన ప్రహితా యే సౌరతా మంత్రాః- తైః శౌండైః ప్రగల్భైః - అనంగబాణైః కామస్య బాణైస్సంమోహనైః కరణైః కామకళాభిః - షోడశసహస్రం పత్న్యః - యస్యేంద్రియం మనః విమథితుం క్షోభయితుం నవిభ్వ్యః న సమర్థాః - సః భవాన్ నలిప్త ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్॥ విభ్వ్య ఇతి॥ తవామృతరూపా కథాత దేవ ఉదం ఉదకం తద్వహంతీతి అమృతకథోదవహాః- అథవా వహంతీతి వహాః ఉదకస్యవహాః ఉదవహాః నద్యః ఉదకస్యోదవస్సంజ్ఞాయామిత్యుదభావః-అమృతకథాయా ఉదవహాః కీర్తినద్యః తథా పాదావనేజసరితో గంగాద్యాశ్చ-త్రిలోక్యాః శమలాని హంతుం విభ్వ్యః- కేన ప్రకారేణ- అనుశ్రవం గురోరుచ్చారణమనుశ్రూయత ఇత్యనుశ్రవో వేదస్తత్రభవం కీర్తిరూపం తీర్థం శ్రుతిభిః శ్రవణేంద్రియైః అంఘ్రిజం గాంగం అంగసంగైః - ఏవం శుచిషదః స్వాశ్రమధర్మస్థాః-తవతీర్థద్వయం ఉపస్పృశంతి సేవంత ఇతి॥ ౧౯॥ ఇత్యేతి॥ విబుధైస్సహ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ధర్మ ఇతి॥ విక్షిప్తా విస్తారితా॥ ౨౨॥

అవతీర్యేతి-ఉద్గామానివృత్తానివిక్రమాః యేషుతానికర్మాణి॥ ౨౩॥ ౨౯॥ తదితి॥వీర్యశౌర్యయుక్తయాశ్రియా॥ ౩౦॥ యదీతి॥ఉద్వేలేనలంఘితమర్యాదేన॥ ౩౧॥ ఇదానీమితి॥ వైకుంఠంయాస్యన్ తవభవనంయాస్యామి॥ ౩౨॥ ౩౫॥ నేతి॥ ప్రభాసంయాస్యామ ఇతివదతో భగవతోఽయమభిప్రాయః - ఏతేదేవాంశాః స్వాధికారానేవార్హంతి - నతుసద్యోమోక్షుం - ద్వారవత్యాంతుమృతాస్సద్యోముచ్యేరన్ - తస్మాదభ్యుదయఫలంప్రభాసంనేష్యామీతి॥ ౩౬॥ యత్రేతి॥ దక్షశాపాత్ యక్ష్మణా గృహీతశ్చంద్రః యత్రస్నాత్వాస్నానమాత్రంకృత్వా కిల్బిషాత్ - తద్రోగదుఃఖాత్సద్యోముక్తస్సన్ కళావృద్ధింభేజే॥ ౩౭॥వయమితి॥ ఉశిజఃకమనీయాన్ అంధసాఅన్నేన॥ ౩౮॥ తేష్వితి॥ ఉక్త్వేతియథాసుత్రే

నాజిజన్మాయామనుజ ఈశ్వరః॥ ౨౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ అవధారితమేతన్మేయదాత్థవిబుధేశ్వర । కృతంవఃకార్యమఖిలంభూమేర్భారోవతారితః॥ ౨౯॥ తదిదంయాదవకులంవీర్యశౌర్యశ్రియోద్ధతమ్ । లోకంజిఘృక్షద్రుద్ధమ్మేవేలయేవమహార్ణవః॥ ౩౦॥ యద్యసంహృత్యదృప్తానాంయదూనాంవిపులంకులమ్।గంతాస్మ్యనేనలోకోయముద్వేలేనవినంక్ష్యతి॥ ౩౧॥ఇదానీంనాశఆరబ్ధఃకులస్యద్విజశాపతః । యాస్యామిభవనంబ్రహ్మన్నేతదంతే తవానఘ॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తోలోకనాథేనస్వయంభూఃప్రణిపత్యతమ్ । సహదేవగణైర్దేవస్స్వధామసమపద్యత ॥ ౩౩ ॥ అథతస్యాంమహోత్పాతాన్ ద్వారవత్యాంసముత్థితాన్।విలోక్యభగవానాహయదువృద్ధాన్సమాగతాన్॥ ౩౪॥ శ్రీకృష్ణః॥ ఏతేవైసుమహోత్పాతావ్యుత్తిష్ఠంతీహసర్వతః॥ శాపశ్చనఃకులస్యాసీద్బ్రాహ్మణేభ్యోదురత్యయః॥ ౩౫॥ నవస్తవ్యమిహాస్మాభిర్జిజీవిషుభిరార్యకాః । ప్రభాసంసుమహాపుణ్యంయాస్యామోఽద్యైవమాచిరమ్॥ ౩౬॥ యత్రస్నాత్వాదక్షశాపాద్గృహీతోయక్ష్మణోడురాట్।విముక్తఃకిల్బిషాత్సద్యోభూయోభజేకళోదయమ్॥ ౩౭॥ వయంచతస్మిన్నాప్లుత్యతర్పయిత్వాపితౄన్సురాన్।భోజయిత్వోశిజోవిప్రాన్నానాగుణవతాంధసా॥ ౩౮॥ తేషుదానానిపాత్రేషుశ్రద్ధయోప్త్వామహాంతివై । వృజినానితరిష్యామోదానైర్నౌభిరివార్ణవమ్॥ ౩౯॥శ్రీశుకః॥ఏవంభగవతాదిష్టాయాదవాఃకురునందన। గంతుంకృతధియస్తీర్థంస్యందనాన్సమయూయుజన్॥ ౪౦॥తస్మిన్నిరీక్ష్యోద్ధవోరాజన్ శ్రుత్వాభగవతోదితమ్ । దృష్ట్వారిష్టానిఘోరాణినిత్యంకృష్ణమనువ్రతః॥ ౪౧॥వివిక్తఉపసంగమ్యజగతామీశ్వరేశ్వరమ్।ప్రణమ్యశిరసాపాదౌప్రాంజలిస్తమభాషత॥ ౪౨॥ ఉద్ధవః॥ దేవదేవేశయోగేశపుణ్యశ్రవణకీర్తన । సంహృత్యైతత్కులంనూనంలోకంసంత్యక్ష్యతేభవాన్॥ ౪౩॥ విప్రశాపంసమర్థోపి ప్రత్యహంనయదీశ్వరః॥ ౪౪॥ నాహంతవాంఘ్రికమలంక్షణార్ధమపికేశవ। త్యక్తుంసముత్సహేనాథస్వధామనయమామపి॥ ౪౫॥తవవిక్రీడితంకృష్ణనృణాంపరమమంగళమ్।కర్ణపీయూషమాస్వాద్యత్యజంత్యన్యస్పృహాంజనాః॥ ౪౬॥ శయ్యాసనాటనస్థానస్నానక్రీడాశనాదిషు । కథంత్వాంప్రియమాత్మానంవయంభక్తాస్త్యజేమహి॥ ౪౭॥ త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోలంకారచర్చితాః । ఉచ్ఛిష్టభోజినోదాసాస్తవమాయాంజయేమహి॥ ౪౮॥ వాతరశనాఋషయశ్శ్రమణాఊర్ధ్వమంథినః। బ్రహ్మాఖ్యంధామతేయాంతిశాంతాస్సన్న్యాసినోఽమలాః॥ ౪౯॥ వయంత్విహమహాయోగిన్భ్రమంతఃకర్మవర్త్మసు।త్వద్వార్తయాతరిష్యామస్తావకైర్దుస్తరంతమః॥ ౫౦॥స్మరంతఃకీర్తయంతస్తేకృతానిగదితానిచ।గత్యుత్స్మితేక్షణక్ష్వేళంయన్నృలోకవిడంబనమ్॥ ౫౧॥ఏవంవిజ్ఞాపితోరాజన్భగవాన్దేవకీసుతః।ఏకాంతినంప్రియంభృత్యముద్ధవంసమభాషత॥ ౫౨॥

శ్రేబీజముప్తంబహుఫలంభవతి-తథాదానంసత్పాత్రఇత్యద్యోతయతి॥ ౩౯॥ ౪౨॥ దేవదేవేతి॥ లోకంమర్త్యలోకం॥ ౪౩॥విప్రశాపమితి॥ నప్రత్యహన్ నప్రతిహతవాన్॥ ౪౪॥ ౪౬॥ శయ్యేతి॥ శయ్యాదిషుత్వాంభక్తాఃనిత్యంసేవితవంతో వయంకథంత్యజేమ॥ ౪౭॥ త్యక్తుమశక్నువన్ ప్రార్థయే నమాయాభయాదిత్యాహ॥ త్వయేతి॥ చర్చితాః అలంకృతాః-హినిశ్చితంజయేమ॥ ౪౮॥ సన్న్యాసినోహిబ్రహ్మచర్యాదిబహుక్లేశైః కథంచిత్తరంతి-వయంత్వనాయాసేనైవతరిష్యామఇత్యాహ॥ వాతరశనాఇతి॥ ఊర్ధ్వమంథినః ఊర్ధ్వరేతసః ॥ ౪౯ ॥ వయమితి॥ తావకైఃభక్తైస్సహత్వద్వార్తయా॥ ౫౦॥ స్మరంతఇతి॥ క్ష్వేళఃపరిహాసః ద్వంద్వైకత్వం॥ ౫౧॥ ఏవముక్తః॥ఏకాంతినమిత్యాదిస్వాభిప్రాయావంచనేహేతుః॥ ౫౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥సప్తమేతూద్ధవజ్ఞానసిద్ధ్యైపృష్టస్స్వయంహరిః।అవధూతేతిహాసోక్తగురుష్వష్టావవర్ణయత్॥యదితి॥ యదాత్థ
సంప్రాప్తైత్యేతత్కులమితి-స్వర్వాసం శ్రీవైకుంఠవాసంప్రతి॥౧॥౨॥ త్వంతుసర్వత్యాగేనఆత్మనిష్ఠోభవేతివక్తుమాహత్రి
యేణ॥కులమితి॥యర్హీతి॥తర్హ్యేవాయంనష్టమంగళోభవిష్యతీతి॥౪॥నేతి॥నవస్తవ్యమేవత్వయా॥ ౫॥ ౬॥ ననుగుణదో
షాభ్యాంవిషమేలోకేకుతఃసమదృష్టిఃస్యామతఆహ॥యదిదమితి॥మనఆదిభిఃగృహ్యమాణాంమనోమయత్వాత్ మాయే
తివిద్ధి-తదపినస్థిరతరం-కింతునశ్వరంవిద్ధి॥౭॥నశ్వరత్వేహేతుః॥పుంస ఇతి॥అయుక్తస్యవిక్షిప్తమనసః-నానార్థోభేదవి
షయోభ్రమః- సభ్రమఏవగుణదోషభాక్-ననువేదేనైవవిధినిషేధాభ్యాంభేదస్యసత్యత్వోక్తానభ్రమవిజృంభితగుణదో
షబుద్ధేః పుంసస్తదాహకర్మేతి-కర్మవిహితంఅకర్మతల్లోపఃవికర్మనిషిద్ధమితిభేదః-అవిద్యావద్విషయఏవవేదఇ
త్యర్థః॥౮॥తస్మాదితి॥కథమాత్మనిపరిచ్ఛిన్నే వితతంజగదీక్షణీయం-తత్రాహ-ఆత్మానమితి- మయి బ్రహ్మణితద్రూపే
ణేశ్వరే॥౯॥నన్వేవంయుక్తచిత్తత్వేనకర్మాకరణేదేవాదయోవిఘ్నాన్ కరిష్యంతి-తత్రాహ॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానంవేదతా
త్పర్యనిశ్చయః-విజ్ఞానంతదర్థానుభవః-తాభ్యాంసమ్యక్ యుక్తః-తతఆత్మానుభవేనైవతుష్టచిత్తః-తతఃశరీరిణాంస
ర్వదేహినాంఆత్మభూతస్సన్-అంతరాయైర్నప్రతిహన్యసే-అయంభావః-యావదపరోక్షానుభవంయథాక్రమంకర్మాణి

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-షష్ఠాధ్యాయః.

శ్రీభగవాన్ ॥ యదాత్థమాంమహాభాగతచ్చికీర్షితమేవమే । బ్రహ్మాభవోలోకపాలాస్స్వర్వాసం
మేభికాంక్షిణః॥ ౧॥ మయానిష్పాదితంహ్యత్రదేవకార్యమశేషతః । యదర్థమవతీర్ణోఽహమంశేన
బ్రహ్మణార్థితః॥ ౨॥ కులంవైశాపనిర్దగ్ధం నంక్ష్యత్యన్యోన్యవిగ్రహాత్ । సముద్రస్సప్తమే హ్న్యే
నాంపురీంసంప్లావయిష్యతి॥౩॥యర్హ్యేవాయంమయాత్యక్తోలోకోఽయంనష్టమంగళః।భవిష్యత్యచిరా
త్సాధోకలినాపినిరాకృతః॥౪॥నవస్తవ్యంత్వయైవేహమయాత్యక్తేమహీతలే। జనోఽధర్మరుచిర్భద్రభ
విష్యతికలౌయుగే॥౫॥త్వంతుసర్వంపరిత్యజ్యస్నేహంస్వజనబంధుషు । మయ్యావేశ్యమనస్సమ్యక్సమ
దృగ్విచరస్వగామ్॥౬॥ యదిదంమనసావాచాచక్షుర్భ్యాంశ్రవణాదిభిః । నశ్వరంగృహ్యమాణంచవిద్ధి
మాయామనోమయమ్॥౭॥పుంసోఽయుక్తస్యనానార్థోభ్రమస్సగుణదోషభాక్।కర్మాకర్మవికర్మే
తిగుణదోషధియోభిదా॥౮॥ తస్మాద్యుక్తేంద్రియగ్రామోయుక్తచిత్తఇదంజగత్।ఆత్మనీక్షస్వవితతమా
త్మానంమయ్యధీశ్వరే॥౯॥జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుక్తఆత్మభూతశ్శరీరిణామ్।ఆత్మానుభవతుష్టాత్మానాంతరా
యైర్విహన్యసే॥ ౧౦॥ దోషబుద్ధ్యోభయాతీతోనిషేధాన్ననివర్తతే। గుణబుద్ధ్యాచవిహితం నకరోతి
యథార్భకః॥౧౧॥సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతోజ్ఞానవిజ్ఞాననిశ్చయః । పశ్యన్మదాత్మకంవిశ్వంనవిపద్యే
తవైపునః॥ ౧౨ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాదిష్టోభగవతామహాభాగవతోనృప । ఉద్ధవఃప్రణిపత్యాహతత్త్వ
జిజ్ఞాసురచ్యుతమ్॥౧౩॥ఉద్ధవః॥ యోగేశయోగవిన్న్యాసయోగాత్మన్ యోగసంభవ । నిశ్శ్రేయసా
యమేప్రోక్తస్త్యాగస్సన్న్యాసలక్షణః॥ ౧౪॥ త్యాగోఽయందుష్కరోభూమన్కామానాంవిషయాత్మభిః।

కుర్యాదేవ-తదనంతరంసర్వేషామాత్మభూతత్వాన్నకోపివిఘ్నానాచరతీతి-తథాచశ్రుతిః॥ తస్యేహనదేవాశ్చభూత్యా
ఈశతఆత్మాహ్యేషాంసభవతీతి॥౧౦॥నచోత్పన్నజ్ఞానస్యాపియథేష్టాచరణప్రసంగఇత్యాహ॥దోషబుద్ధ్యేతి॥ గుణదో
షబుద్ధ్యతీతోపి ప్రాక్తనసంస్కారాన్నిషేధాన్నివర్తతఏవకింతునదోషబుద్ధ్యా - విహితంచప్రాయశః కరోతి
నగుణబుద్ధ్యా-యథార్భకఃసంకల్పవికల్పరహితః-కించిత్కరోతికుతశ్చిన్నివర్తతతద్వదేవేతి॥౧౧॥ఏవంభూతస్యనపు
నఃసంసారఇత్యాహ॥సర్వభూతేతి॥ నవిపద్యేతనపునస్సంసరేత్ ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ త్వంతుసర్వంపరిత్యజ్యేత్యాద్యుపదేశమా
త్మనోఽయోగ్యంమన్వానఃపృచ్ఛతి॥ యోగేశేతి॥ యోగేశయోగఫలదాయిన్-యోగవిదాంన్యాస-న్యాసోనామఅతిగో
ప్యోనిక్షేపవిశేషః - యద్వా-యోగోవిన్యస్యతేక్రియతేయస్మిన్ - యోగాత్మన్ యోగేఆత్మాప్రకటోభవతియస్య-
యోగస్వరూపేతివా-యోగస్యసంభవోయస్మాత్ - చతుర్భిరేతైస్సంబోధనైః - స్వమహిమ్నాకేవలంత్వయోపది
ష్టం,నతుమదధికారంపర్యాలోచ్యేతిద్యోతితం-తదాహనిశ్శ్రేయసాయేతి॥సచాయోగ్యాద్యర్థాంసర్వస్వదానాదివదయ
స్త్యాగఃకింతుసన్న్యాసలక్షణఃఅప్రత్యాపత్తిరూపః॥౧౪॥౧౫॥సఇతి॥యంప్రతిత్యాగాద్యుపదిష్టంసోహం - మూఢమతిః
కుతః-మమేతిఅహమితిచసానుబంధేపుత్రాదిసహితే-త్వన్మాయయావిరచితేఆత్మనిదేహే. విగాఢోనిమగ్నః - అతఃత

భగవతానిగదితంయథాహమంజసాసంసాధయామి -తథాభృత్యంమామనుశాధిశనైఃశిక్షయ॥౧౬॥వయాసంక్షేపతః ఉక్తంవిస్తరతస్త్వన్యాపృచ్ఛేతిచేత్ అతఆహ ॥ స్వదృశఃస్వప్రకాశస్య-సత్యస్యాత్మనఃఆత్మనః - మాంప్రతివక్తారం తేత్వత్తః-అన్యంనానుచక్షేనపశ్యామి-స్వదృశఃస్వతస్సిద్ధజ్ఞానాత్ త్వత్తోఽన్యమితివాకుతఇత్యతఆహ-సర్వఇతిబహిరర్థ భావాఃవిషయేష్వర్థబుద్ధయః ॥౧౭॥తస్మాదితి॥ కేచిద్దుశ్శీలాభవంతి-కేచిత్సేవితాస్సంతఃఫలకాలేవినశ్యంతి- కేచిదజ్ఞాఃకే చిద్రక్షణేఅసమర్థాః-కేచిత్ -స్వస్థానభ్రష్టాః-తద్వ్యావృత్త్యర్థమనవద్యమిత్యాదీనిపంచవిశేషణాని-నవిద్యతేఅం తఃకాలతఃపారందేశతశ్చయస్యతం-కాలాదిభిరకుంఠోవికుంఠలోకోధిష్ణ్యంస్థానంయస్యతం-హేభగవన్-ఉపా-స్ఫుటం నిర్వేదేహేతుఃవృజినైర్దుఃఖైరభితప్తఃహాకారగౌరవాయవ్యాకారోయుక్తఇపపఠనీయః- నన్వేనవద్యత్వాదీనికుతోఽవ మతవాహ-నారాయణమితి-అనుకంపితామాహ-నరసఖమితి-నరోజీవస్సఖాఅవంచనీయఃయస్యతంభవంతంశరణంప్ర పద్యే॥౧౮॥తదేవమస భావనావిపరిభావనాభ్యాముపదిష్టంతత్త్వమనవగాహమానంప్రతితన్నివృత్తయేగురూపదేశం వినాపిస్వాన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవతత్త్వప్రతిపత్తిర్భవతీతిదర్శయితుమాహ ॥ ప్రాయేణేతి॥ లోకతత్త్వస్యవిచక్ష ణాః పరీక్షకాః-అశుభాశయాత్ విషయవాసనాతః॥ ౧౯॥ తదుపపాదయతి॥ ఆత్మనఇతి॥ ఆత్మనఃపశ్వాదిశరీరేష్వాత్మైవ

సుతరాంత్వయిసర్వాత్మన్నభక్తైరితిమేమతిః॥౧౫॥సోహంమమాహమితిమూఢమతిర్విగాఢస్త్వన్మాయ యావిరచితాత్మనిసానుబంధే । తత్త్వాంజసానిగదితంభవతాయథాహం సంసాధయామిభగవన్ననుశాధిభృత్యం॥ ౧౬॥ సత్యస్యతేస్వదృశఆత్మనఆత్మనోఽన్యంవక్తారమీశవిబుధేష్వపినానుచక్షే । సర్వేవి మోహితధియస్తవమాయయేమేబ్రహ్మాదయస్తనుభృతోబహిరర్థభావాః॥౧౭॥తస్మాద్భవంతమనవద్య మనంతపారంసర్వజ్ఞమీశ్వరమకుంఠవికుంఠధిష్ణ్యం। నిర్విణ్ణధీరహముహావృజినాభితప్తోనారాయణంనరస ఖంశరణంప్రపద్యే॥ ౧౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ ప్రాయేణమనుజాలోకేలోకతత్త్వవిచక్షణాః। సముద్ధరంతిహ్యా త్మానమాత్మనైవాశుభాశయాత్ ॥౧౯॥ఆత్మనోగురురాత్మైవపురుషస్యవిశేషతః। యత్ప్రత్యక్షానుమా నాభ్యాంశ్రేయోసావనువిందతే॥ ౨౦॥ పురుషత్వేచమాంధీరాస్సాంఖ్యయోగవిశారదాః । ఆవిస్తరం ప్రపశ్యంతిసర్వశక్త్యుపబృంహితమ్ ॥౨౧॥ ఏకద్విత్రిచతుష్పాదోబహుపాదస్తథాపదః। బహ్వ్యస్సంతి పురస్సృష్టాస్తాసాంమేపౌరుషీప్రియా ॥౨౨॥ అత్రమాంమృగయంత్యద్ధాయుక్తాహేతుభిరీశ్వరమ్ । గృహ్యమాణైర్గుణైర్లింగైరగ్రాహ్యమనుమానతః॥ ౨౩॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనం అవధూతస్యసంవాదంయదోరమితతేజసః॥౨౪॥అవధూతంద్విజంకంచిచ్చరంతమకుతోభయం । కవిం నిరీక్ష్యతరుణంయదుఃపప్రచ్ఛధర్మవిత్ ॥౨౫॥యదుః॥కుతోబుద్ధిరియంబ్రహ్మన్నకర్తుస్సువిశారదా యామాసాద్యభవాన్లోకేవిద్వాంశ్చరతిబాలవత్ ॥౨౬॥ప్రాయోధర్మార్థకామేషువివిత్సాయాం చమానవాః। హేతునేహసమీహంతఆయుషోయశసశ్శ్రియః ॥ ౨౭ ॥ త్వంతుకల్యఃకవిర్దక్షస్సుభ

వపితాహితజ్ఞానేగురుః॥౨౦॥ తత్రప్రత్యక్షందర్శయతి॥పురుషత్వఇతి॥తథాచ ॥ శ్రుః॥ పురుషత్వేచావిస్తరోయమా త్మాసహిప్రజ్ఞానేనసంపన్నతమోవిజ్ఞాతంవదతివిజ్ఞాతంపశ్యతివేదశ్వస్తనం వేదలోకాలోకామర్త్యేనామృతమీప్సత్యే వంసంపన్నోఽథేతరేషాంపశూనామశనాపిపాసేఏవాభిజ్ఞానమితి ॥౨౧॥ అతఃపురుషత్వంస్తౌతి॥ఏకేతి ॥ ౨౨॥ అనుమాన మాహ॥ అత్రేతి॥ అత్రపౌరుష్యాంపురి-యుక్తాః అప్రమత్తాః -. అగ్రాహ్యః-గ్రాహ్యేభ్యోహంకారాదిభ్యోవ్యతి రిక్తంమాం-అద్ధాసాక్షాన్మృగయంతి-మార్గణేప్రకారద్వయమాహ-గృహ్యమాణైర్బుద్ధ్యాదిభిర్గుణైర్హేతుభిఃజ డాదీనాంప్రకాశఃస్వప్రకాశేనైకేనవినానఘటతఇత్యుపపత్తిముఖేనలక్ష్యైస్తథాతైరేవలింగైర్వ్యాప్తిముఖేనానుమా నతఃఈశ్వరంప్రవర్తకంమృగయంతి-బుద్ధ్యాదికరణానికర్తృప్రయోజ్యాని-తరణత్వాత్ - వాశ్యాదివదితి- తదుక్తం శ్లో॥భగవాన్సర్వభూతేషులక్షితస్స్వాత్మనాహరిః।దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టాలక్షణైరనుమాపకైరితి - నచైతావతా ఆత్మా-అనుమానికఇతిమంతవ్యం- దేహాదివ్యతిరిక్తత్వంపదార్థశుద్ధిమాత్రస్యైవానుమానేనవివక్షితత్వాత్ ॥ ౨౩ ॥ అత్రేతి ॥౨౪॥౨౫॥కుతఇతి॥ సువిశారదాఅతినిపు ణా॥౨౬॥సర్వలోకవైలక్షణ్యమాహ॥ప్రాయఇతి॥ధర్మాదిషు-వివిత్సాయాం..ఆత్మవిచారేచ- మానవాస్సమీహంతేప్ర వర్తంతే-తత్రాపిఆయురాదేహేతుర్నాకామనస్సైవ ॥౨౭॥త్వమితి॥త్వంతునకస్యచిత్ కర్మణఃకర్తాభవసి.- నకించిద్

షూ నేఽఇచ్ఛసిజడోన్మత్తపిశాచవచ్చరసి-నను అశక్త్యావా-అజ్ఞానేనవా- అదైన్యేనవావిరూపత్వేనవా- అవాగ్మితయా-వాదాఽశా స్యాస్యంఘటతఏవ-నైతదిత్యాహ-కల్యఇతి॥౨౮॥ మహానానందశ్చతవకుతఇతిపృచ్ఛతి।జనేష్వితి॥౨౯॥ త్వమితి॥ స్పర్శవిహీనస్యవిషయభోగరహితస్య అత్ర హేతుః-కేవలాత్మనఃకళత్రాదిశూన్యస్య ॥౩౦॥౩౧॥ సంతీతి।బుద్ధ్యాఽర్వా-శ్రితాఃస్వీకృతాఃనతూపదేశేన-అటామిపర్యటామి॥ ౩౨॥ ౩౩॥మధుహేతి॥శోభనంరూపంకీటస్యకరోతీతిసుపేశకృత్॥ ౩౪॥ఏతదితి॥ మేమయాఆశ్రితాఃతదాహ- ఏతేషాంవృత్తిభిః- ఆత్మనఃశిక్షాఃశిక్షణీయానర్థాన్ హేయోపాదేయాదీన్-అన్వశిక్షంఅనుశిక్షితవానస్మి॥౩౫॥యతఇతి॥ నాహుషోయయాతిః ॥౩౬॥క్షితేఃక్షమాంశిక్షితవానిత్యాహ॥భూతైరితి॥ ఆక్రమ్యమాణఃసంపీడ్యమానఃతద్విద్వాన్ భూతానాం దైవవశవర్తిత్వంవిద్వాన్ - వ్రతంనియమం॥ ౩౭॥ పర్వతరూపా వృక్షరూపాచయాపృథివీతస్యాఃశిక్షితమాహ ॥ శశ్వదితి॥ సర్వదాపరార్థాః పరోపకారార్థాః సర్వాఈహాయస్యసః పరార్థఏవఏకాంతతఃసంభవోయస్యసః - భూభృత్తఃపర్వతాత్ -తస్యహివృక్షగుల్మలతాతృణనిర్ఝరప్రస్రవణాదిక్రియాఃపరార్థాఏవయథా-తద్వత్ - తథానగశిష్యఃవృక్షశిష్యస్స్వపరాత్మతాంపరాధీనాత్మతాం- వృక్షాయథాపరైరవఖండ్యోత్పాట్యచానయనమప్యనుమన్యతేతద్వత్ ॥౩౮॥వాయురపిద్వివిధః-ప్రాణోబాహ్యశ్చ-తత్ర ప్రాణస్యగురుత్వమాహ ॥ ప్రాణవృత్త్యేతి ॥ ప్రాణోహ్యాహారాదిమాత్రేణవర్తతే - రూపరసాదీన్ ఇంద్రియవిషయాంస్తునాపేక్ష

గోమితభాషణః । నకర్తానేహసేకించి జ్జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥౨౮॥ జనేషుదహ్యమానేషుకామలోభ
భవాగ్నినానతప్యసేగ్నినాముక్తోగంగాంభస్థఇవద్విపః ॥౨౯॥ త్వంహినఃపృచ్ఛతాంబ్రహ్మన్నాత్మ
న్యానందకారణమ్ । బ్రూహిస్పర్శవిహీనస్యభవతఃకేవలాత్మనః ॥౩౦॥ శ్రీకృష్ణః॥ యదునైవంమహా
భాగోబ్రహ్మణ్యేనసుమేధసా । పృష్టస్సభాజితః ప్రాహప్రశ్రయావనతంద్విజః ॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥
సంతిమేగురవోరాజన్ బహవోబుద్ధ్యుపాశ్రితాః । యతోబుద్ధిముపాదాయముక్తోటామిహతాన్ శృ
ణు॥౩౨॥పృథివీవాయురాకాశఆపోగ్నిశ్చంద్రమారవిః।కపోతోజగరస్సింధుఃపతంగోమధుకృద్గజః॥౩౩॥
మధుహాహరిణోమీనఃపింగళాకురరోర్భకః। కుమారీశరకృత్సర్పఊర్ణనాభిస్సుపేశకృత్ ॥౩౪॥ ఏతేమే
గురవోరాజంశ్చతుర్వింశతిరాశ్రితాః । శిక్షావృత్తిభిరేతేషామన్వశిక్షమిహాత్మనః॥ ౩౫॥ యతోయదన
నుశిక్షామియథావానాహుషాత్మజ। తత్తథాపురుషవ్యాఘ్రనిబోధకథయామి తే॥ ౩౬ ॥ భూతైరాక్ర
మ్యమాణోపిధీరోదైవవశానుగైః । తద్విద్వాన్నచలేన్మార్గాదన్వశిక్షంక్షితేర్వ్రతమ్ ॥ ౩౭ ॥ శశ్వ
త్పరార్థసర్వేహఃపరార్థైకాంతసంభవః।సాధుశ్శిక్షేతభూభృత్తోనగశిష్యఃపరాత్మతామ్ ॥౩౮॥ ప్రా
ణవృత్త్యైవసంతుష్యేన్మునిర్నైవేంద్రియప్రియైః।జ్ఞానంయథాననశ్యేతనావకీర్యేతవాఙ్మనః॥ ౩౯॥ వి
షయేష్వావిశన్ యోగీనానాధర్మేషుసర్వతః । గుణదోషవ్యపేతాత్మానవిషజ్జేతవాయువత్ ॥౪౦॥ పా
ర్థివేష్విహదేహేషుప్రవిష్టస్తద్గుణాశ్రయః । గుణైర్నయుజ్యతేయోగీగంధైర్వాయురివాత్మదృక్ ॥
౪౧॥అంతర్హితశ్చస్థిరజంగమేషుబ్రహ్మాత్మభావేనసమన్వయేన । వ్యాప్త్యావ్యవచ్ఛేదమసంగమాత్మనో

తేతథామునిరపిభవేదిత్యర్థః।ప్రాణవృత్తేరకరణేమనోవైకల్యేనజ్ఞాననాశస్స్యాత్ - అతోదేహనిర్వాహఃకర్తవ్యః గుణలిప్సాయాంతువాక్ మనశ్చవిక్షిప్యేత- అతోనాధికంలిప్యేతేత్యాహ-జ్ఞానమితి-నావకీర్యేతనవిక్షిప్యేత॥ ౩౯ ॥ విషయాన్ సేవమానోపితేష్వనాసక్తింబాహ్యాత్ వాయోః శిక్షేదిత్యాహ ॥ విషయేష్వితి॥ నానాధర్మేషుశీతోష్ణాదిధర్మకేషు-నహివాయుర్వానేదహనేనజ్జతే-తద్వత్ ॥౪౦॥యథావాయుర్గంధాదిధర్మయోగేనపరిదీయమానోపివస్తుతోనతద్యోగీ- ఏవం దేహాదిధర్మయోగేనాహంప్రత్యయేనప్రతీయమానోపిఆత్మానతద్ధర్మవానితిసంభావితమితివాయోరేవశిక్షితమిత్యాహ ॥పార్థివేష్వితి॥ తద్గుణాశ్రయః దేహధర్మాన్ బాల్యాదీనాశ్రిత్యవర్తమానః - గుణైస్తైరేవ॥ ౪౧॥ ఏకస్యైవాత్మనః అంతర్బహిర్భావేనవర్తమానత్వమసంగత్వంచేతి ఆకాశాత్ శిక్షితంసంభావనాద్వయమాహద్వయేన ॥ అంతర్హితశ్చేతి ॥ అంతర్హితశ్చ దేహాంతర్గతోపి - మునిః ఆత్మనోదేహాద్యసంగంఅతఏవఅవ్యవచ్ఛేదంచభావయేత్-కుతఃస్థిరజంగమేషుసమన్వయేనయావ్యాప్తిస్తయా- కింమణిషుసూత్రస్యేవవ్యాప్తిః-న - వితతస్య- సర్వగతస్య - తత్కుతః - బ్రహ్మాత్మభావేన బ్రహ్మస్వరూపభావనయా ॥ శ్రు ॥ తత్త్వమసీతిశ్రుతేః నన్వేతత్సర్వంకథంసంభవతి తత్రాహ - నభస్త్వంసత్తుల్యత్వాంభావయేత్ - యథానభసః సర్వగతస్యనఘటాదిభిః సంగఃపరిచ్ఛేదోవా- ఏవమా

త్మనోపిసంభవతీతి ॥ ౪౧ ॥ కించ-కూటస్థస్యాత్మనోనాగమాపాయిదేహాదిసంబంధఇత్యాహ॥ తేజఇతి॥ తేజోబన్నమ యాః తేజశ్చఆపశ్చఅన్నంపృథివీచతన్మయైః-కాలసృష్టైర్గుణైర్దేహాదిభిః - పుమాన్నస్పృశ్యతఇతినభోవత్సంభవతీ తి॥౪౩॥స్వచ్ఛత్వాదిభిర్గుణైఃఉదకంజగత్పునాతీతితద్గుణామయాశిక్షితా ఇత్యాహ॥స్వచ్ఛఇతి॥స్వచ్ఛఃనిర్మలః ప్రకృతితఃస్వభావతఃస్నిగ్ధఃజనేష్వనురాగవాన్-మాధుర్యఃమధురాలాపీ-తీర్థభూఃతీర్థస్థానం- అపాంమిత్రం ఉదకతుల్యః అమూదితిపాఠేతుసఖాయంపాపాత్ పునాతి-స్వచ్ఛత్వాదిభిర్గుణైరర్థాదుదకసాదృశ్యంజ్ఞాతవ్యం॥ ౪౪॥ అగ్నేశ్శిక్షితమాహ॥ తేజస్వీతి॥ తేజస్వీజ్ఞానాతిశయాత్ - విశేషతఃతపసాదీప్తః-దుర్ధర్షః అక్షోభ్యః సచాసౌఉదరభాజనశ్చఅపరిగ్రహఃయుక్తాత్మామునిః॥౪౫॥ అగ్నేరేవశిక్షాంతరమాహ॥ క్వచిదితి॥ యథాగ్నిః పరేచ్ఛయైవహవిర్గృహ్ణాతితథామునిరిత్యాహదాతౄణామితి ప్రాగుత్తరాశుభం భూతంభవిష్యచ్చపాపం ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మనోదేహోపాధికమేవఉచ్చనీచత్వాదినస్వాభావికమిత్యగ్నిదృష్టాంతేనసంభావితమిత్యాహ॥ స్వమాయయేతి॥ స్వమాయయాస్వావిద్యయా-సృష్టంసదసల్లక్షణందేవతిర్యగాదిరూపంవిప్రశూద్రాదిరూపంవా ॥ ౪౭ ॥ ఆత్మనోజన్మాదిషడ్వికారాభావఃచంద్రదృష్టాంతేన సంభావితఇత్యాహ ॥ విసర్గాద్యాఇతి ॥ విసర్గోజన్మ - శ్మశానంనాశః - అత్రేయంజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియా - అప్యమండలశ్చంద్రః - తేజోమండలఆదిత్యః - తయోరేకనక్షత్రావస్థానేచంద్రోనదృశ్యతే-చక్షుషాం ఆదిత్యమండలేనసమదేశస్థితేనవ్యవధానాత్ - సాఅమావాస్యా - అథషష్టిఘటికాభిశ్చంద్రోనక్షత్రాం

మునిర్నభస్త్వంవితతస్యభావయేత్॥౪౨॥ తేజోబన్నమయైర్భావైర్మేఘాద్యైర్వాయునేరితైః॥నస్పృశ్యతేనభస్తద్వత్కాలసృష్టైర్గుణైఃపుమాన్॥౪౩॥స్వచ్ఛఃప్రకృతితస్స్నిగ్ధోమాధుర్యస్తీర్థభూర్నృణామ్।మునిఃపునాత్యపాంమిత్రమీక్షోపస్పర్శనకీర్తనైః॥౪౪॥ తేజస్వీతపసాదీప్తోదుర్ధర్షోదరభాజనః॥ సర్వభక్షోపియుక్తాత్మానాదత్తేమలమగ్నివత్॥౪౫॥ క్వచిచ్ఛన్నఃక్వచిత్స్పష్టఉపాస్యశ్శ్రేయయిచ్ఛతామ్। భుఙ్క్తేసర్వత్రదాతౄణాందహన్ప్రాగుత్తరాశుభమ్॥ ౪౬॥ స్వమాయయా సృష్టమిదంసదసల్లక్షణంవిభుః। ప్రవిష్టఈయతేతత్తత్స్వరూపోగ్నిరివైధసి॥ ౪౭॥ విసర్గాద్యాశ్శ్మశానాంతా భావాదేహస్యనాత్మనః। కళానామివచంద్రస్యకాలేనావ్యక్తవర్త్మనా॥ ౪౮॥ కాలేనహ్యోఘవేగేనభూతానాంప్రభవాప్యయౌ। నిత్యావపినదృశ్యేతేహ్యాత్మనోగ్నేర్యథార్చిషామ్॥ ౪౯॥ గుణైర్గుణానుపాదత్తేయథాకాలంవిముంచతి। నతేషుయుజ్యతేయోగీగోభిర్గాఇవగోపతిః॥౫౦॥ బుధ్యతేస్వేనభేదేనవ్యక్తిస్థఇవతద్గతః। లక్ష్యతేస్థూలమతిభిరాత్మాచావస్థితోర్కవత్॥ ౫౧॥ నాతిస్నేహఃప్రసంగోవాకర్తవ్యఃక్వాపికేనచిత్। కుర్వన్విందేతసంతాపంకపోతఇవదీనధీః॥ ౫౨॥ కపోతఃకశ్చనారణ్యేకృతనీడోవనస్పతౌ। కపోత్యాభార్యయాసార్ధమువాసకతిచిత్సమాః॥ ౫౩॥ కపోతౌస్నేహగుణితహృదయౌ

తరంగచ్ఛతి - ఆదిత్యస్త్రయోదశభిరహోరాత్రైః - అతఃప్రతిపదమారభ్యవిషమస్థితస్య ఆదిత్యమండలస్య పంచదశోభాగఃఅప్యమండలేప్రతిబింబితోదృశ్యతే - సాకళేత్యుచ్యతే - ఏవంపంచదశేహ్నిత్రయోదశభిర్నక్షత్రైరంతరమితి- రాశిచక్రస్యసప్తవింశతినక్షత్రాత్మకస్యమధ్యేసంముఖౌచంద్రాదిత్యౌయదావస్థితౌ - తదాసంపూర్ణప్రతిబింబఛాయాలాంఛితందృశ్యతే - సాపూర్ణిమా - తస్యాంపౌర్ణమాస్యాంసంపూర్ణప్రతిబింబేనషోడశకళశ్చంద్రఇత్యుపచర్యతే - తతఃపునఃప్రతిపదమారభ్యమండలయోర్వైషమ్యభావాత్కళాహ్రాసః - తత్రయథాకళానామేవోత్పత్త్యాదయోనాప్యమండలస్యతథాత్మనోపీత్యాహ॥కళానామివేతి॥ ౪౮॥ సింహావలోకనేనఅగ్నిదృష్టాంతేనైవదేహానాంక్షణభంగురతయాపైరాగ్యంశిక్షితమిత్యాహ॥ కాలేనేతి॥ఓఘవద్వేగోయస్యతేన - ఆత్మనస్సంబంధినాంభూతానాందేహాదీనామిత్యర్థః-అర్చిషాంజ్వాలానాం. ౪౯॥ ఆదిత్యాచ్ఛిక్షితమాహద్వాభ్యాం॥ గుణైరితి॥ యోగిగుణైరింద్రియైర్గుణాన్విషయానుపాదత్తేయథాకాలం - అర్థిభ్యస్తేషువిముంచతి - నతేషుయుజ్యతే - లబ్ధమితివత్తమితివా అభినివేశంనకరోతి - గోభిఃరశ్మిభిఃగాఃసలిలానిగోపతిఃసూర్యోయథా॥ ౫౦॥ స్వతోభేదశూన్యస్యాప్యాత్మనోభేదప్రతీతిరుపాధివశాదిత్యాదిత్యదృష్టాంతేనైవసంభావితమిత్యాహ॥ బుధ్యతఇతి॥ స్వేస్వస్వరూపేస్థితఃఆత్మాభేదేనబుధ్యతే అభివ్యక్తివ్యక్తిరుపాధిఃవ్యక్తిస్థః ఉపాధావప్రతిబింబితః తద్గతఇవఉపాధింప్రవిష్టఇవభేదేనస్థూలమతిభిర్లక్ష్యతే - అర్కవదిత్యన్వయః॥౫౧॥కపోతాచ్ఛిక్షితమాహ॥ నేతి॥ స్నేహః ప్రీతిః-ప్రసంగఃఉపలాలనాద్యాసక్తిః॥ ౫౨॥ దృష్టాంతం

ప్రపంచయతి॥కపోత ఇతి॥౫౩॥తయోర్మిథః స్నేహప్రసంగం ఆదావర్శయతి త్రయేణ॥ కపోతావితి॥ స్నేహగుణితం ని బద్ధం హృదయం యయోస్తౌ॥౫౪॥శయ్యేతి॥ విస్రబ్ధౌ నిశ్శంకౌ॥ ౫౫॥ యాం యమితి॥ సా కపోతీ తర్పయంతీ సహాసవీక్షితాలాపాదిభిః ప్రీణయంతీ-అత ఏవ తేనానుకంపితా సతీ-యం యం వాంఛతి తం తం కామం సమానయత్ - సంపాదయామాస-ాజన్నితి త్వంయథేతిసూచితం॥౫౬॥౫౭॥ తేష్వితి॥ తేషు జలభరి తేష్వండేషు .. హరేః శక్తిభిః కాలకర్మస్వభావాదిభిః రచితావయవాః పక్షిణః కోమలాన్యంగాని తనూరుహాశ్చ యేషాం తే॥ ౫౮॥౫౯॥తాసామితి॥ పతత్రైః పక్షైః-అదీనానాం హృష్టానాం॥ ౬౦॥ స్నేహేతి॥ శిశూన్ బాలాన్ ప్రజాః పుత్రాన్॥ ౬౧॥౬౨॥ దృష్ట్వేతి॥స్వాలయాంతికే చరతః క్రీడతః తాన్ కపోతపుత్రాన్- ఆతత్య ప్రసార్య॥ ౬౩॥ కపోత ఇతి॥ ఉత్సుకత్వాదేవ తత్పోషణార్థం గతౌ - పోషం భక్ష్యం॥

గృహధర్మిణౌ। దృష్టిం దృష్ట్యాంగమంగేన బుద్ధిం బుద్ధ్యా బబంధతుః॥ ౫౪॥ శయ్యాసనాటనస్థానవార్తా క్రీడాశనాదికమ్। మిథునీభూయ విస్రబ్ధౌ చేరతుర్వనరాజిషు॥ ౫౫॥ యం యం వాంఛతి సా రాజన్ తర్పయంత్యనుకంపితా। తం తం సమానయత్కామం కృచ్ఛ్రేణాప్యజితేంద్రియః॥ ౫౬॥ కపోతీ ప్రథమం గర్భం గృహ్ణతీ కాల ఆగతే। అండాని సుషువే నీడే స్వపత్యుస్సన్నిధౌ సతీ॥౫౭॥ తేషు కాలే వ్యజాయంత రచితావయవా హరేః। శక్తిభిర్దుర్విభావ్యాభిః కోమలాంగతనూరుహాః ॥ ౫౮ ॥ ప్రజాః పుపుషతుః ప్రీతౌ దంపతీ పుత్రవత్సలౌ। శృణ్వంతౌ కూజితం తాసాం నిర్వృతౌ కలభాషితైః॥ ౫౯॥ తాసాం పతత్రైస్సుస్పర్శైః కూజితైర్ముగ్ధచేష్టితైః। ప్రత్యుద్గమైరదీనానాం పితరౌ ముదమాపతుః॥ ౬౦॥ స్నేహానుబద్ధహృదయావన్యోన్యం విష్ణుమాయయా। విమోహితౌ దీనధియౌ శిశూన్ పుపుషతుః ప్రజాః॥ ౬౧॥ ఏకదా జగ్మతుస్తాసామన్నార్థం తౌ కుటుంబినౌ। పరితః కాననే తస్మిన్నర్థినౌ చేరతుశ్చిరమ్॥ ౬౨॥ దృష్ట్వా తాన్ లుబ్ధకః కశ్చిద్యదృచ్ఛాతో వనేచరః। జగృహే జాలమాతత్య చరతః స్వాలయాంతికే॥౬౩॥కపోతశ్చ కపోతీ చ ప్రజాపోషే సదోత్సుకౌ। గతౌ పోషణమాదాయ స్వనీడముపజగ్మతుః॥౬౪॥కపోతీ స్వాత్మజాన్ వీక్ష్య బాలకాన్ జాలసంవృతాన్। తానభ్యధావత్ క్రోశంతీ క్రోశతో భృశదుఃఖితా॥ ౬౫॥ సాసకృత్స్నేహగుణితా దీనచిత్తాఽజమాయయా। స్వయం చాబధ్యత శిచా బద్ధాన్ పశ్యంత్యపస్మృతిః॥ ౬౬॥ కపోతశ్చాత్మజాన్ వీక్ష్య ఆత్మనోఽప్యధికాన్ ప్రియాన్ ॥ భార్యాం చాత్మసమాం దీనో విలలాప సుదుఃఖితః॥ ౬౭॥ అహో మే పశ్యతాపాయమల్పపుణ్యస్య దుర్మతేః। అతృప్తస్యాకృతార్థస్య గృహస్త్రైవర్గికో హతః॥ ౬౮॥ అనురూపానుకూలా చ యస్య మే పతిదేవతా। శూన్యే గృహే మాం సంత్యజ్య పుత్రైస్స్వర్యాతి సాధుభిః॥ ౬౯॥ సోహం శూన్యే గృహే దీనో మృతదారో మృతప్రజః। జిజీవిషే కిమర్థం వా విధురో దుఃఖజీవితః॥౭౦॥ తాంస్తథైవావృతాన్ శిగ్భిర్మృత్యుగ్రస్తాన్ విచేతసః ॥స్వయం చ కృపణః శిక్షు పశ్యన్నప్యబుధోఽపతత్॥ ౭౧॥ తం లబ్ధ్వా లుబ్ధకః క్రూరః కపోతం గృహమేధినమ్। కపోతకాన్ కపోతీం చ సిద్ధార్థః ప్రయయౌ గృహమ్॥ ౭౨ ॥ ఏవం కుటుంబ్యశాంతాత్మా ద్వంద్వారామః పతత్రివత్। పుష్ణన్ కుటుంబం కృపణస్సానుబంధోఽవసీదతి॥ ౭౩॥ యః ప్రాప్య మానుషం లోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్। గృహేషు ఖగవత్సక్తస్తమారూఢచ్యుతం విదుః॥౭౪॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే-సప్తమోఽధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥సుఖమైంద్రియికం రాజన్ స్వర్గే నరక ఏవ చ। దేహినో యద్యథా దుఃఖం తస్మాన్నేచ్ఛేత తద్బుధః॥ ౧॥ గ్రాసం సుమృష్టం విరసం మహాంతం స్తోకమేవ వా। యదృచ్ఛయైవాపతితం గ్రసేదాజగరోఽక్రి

౬౪॥౬౫॥ సేతి॥ శిచా జాలేన॥౬౬॥ కపోత ఇతి॥ఆత్మానురూపాం భార్యాం చ విలలాప శుశోచ హ॥ ౬౭॥ పత్యుర్విలాపమాహ-త్రయేణ॥ అహో ఇతి॥ అతృప్తస్య దృష్టసుఖే అకృతార్థస్య అదృష్టమసంపాదయతః॥ ౬౮॥౬౯॥ తానితి॥ తాన్ ఆవృతాన్ పశ్యన్నపి శిక్షు జాలేషు॥౭౦॥ ౭౧॥ దార్ష్టాంతికే యోజయతి॥ఏవమితి॥ ౭౩॥ ఏవం గృహాసక్తిః తిరశ్చామప్యనర్థహేతుః-అతః మనుష్యస్యాత్యంతనిందితేత్యాహ॥యఇతి॥ ౭౪॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ *

శ్లో॥ అష్టమే జగరాదిభ్యో నవభ్యశ్శిక్షితం హరిః అవధూతగిరా ప్రాహ వివేకాయోద్ధవం ప్రతి ॥ ప్రారబ్ధకర్మభోగస్యావశ్యంభావిత్వాత్తదర్థోద్యమైర్వృథానాయుర్వ్యయః కర్తవ్య ఇతి అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ॥సుఖమితి॥యద్వైంద్రియికసుఖం తత్స్వర్గే నరకే చ భవత్యేవ-యథా దుఃఖం-తస్మాద్బుధః తన్నేచ్ఛేత్ ॥౧॥ శరీరనిర్వాహమాత్రం తు యథాలబ్ధేన

కర్తవ్యమేవేత్యాహ॥గ్రాసమితి॥అజగరఃఅజగరవృత్తిః-అక్రియఃతావన్మాత్రేపిఉదాసీనః॥ ౨॥ యదానాపతేత్ తదాకిం కర్తవ్యంతత్రాహ॥శయీతేతి॥అనుప్రక్రమఃనిరుద్యమః-దిష్టభుక్ దైవమేవప్రాపకమితి ధైర్యవాన్ ॥ ౩॥ ననుసమర్థేన శయీతైవకింఓమిత్యాహ॥ఓజఇతి॥ఓజఃఇంద్రియబలం-సహఃమనోబలం-బలంశారీరమేవ- తద్యుక్తమపి దేహమకర్మకమేవబిభ్రత్ -శయానఏవభవేత్ - వీతనిద్రఃస్వార్థేనదత్తదృష్టిశ్చభవేత్ - నప్రసరీహేతఇంద్రియవానపీలిదర్శనాది వ్యాపారమపినివారయతి॥ ౪॥సముద్రాచ్ఛిక్షితమాహ॥ మునిరితి॥బహిఃప్రసన్నశ్చాసావంతర్గాంభీరశ్చ - దుర్విగాహ్యఃఏవంభూతఇతిపరికల్పయితుమశక్యఃఅలబ్ధ్యాభిప్రాయత్వాత్ - దురత్యయఃఅనతిక్రమణీయఃతేజస్విత్వాత్ అనంతపారఃకాలతోదేశతశ్చాపరిచ్ఛేద్యఃస్వరూపావిర్భావాత్ - అక్షోభ్యఃఅవికార్యరాగాద్యభావాత్ - స్తిమితోదఃస్వచ్ఛోదకఃఅర్ణవోయథాతద్వదేతైర్గుణైఃఅర్ణవఇవభవేదిత్యర్థః॥౫॥కించ॥సమృద్ధేతి॥ వర్షాసుసరిద్భిఃసమృద్ధోపి సాగరోయథానోత్సర్పేత - గ్రీష్మేతద్విహీనోపినశుష్యేత్ -తథాసమృద్ధకామః తద్ధీనోవానహృష్యేత్ నచశోచేదిత్యర్థః-అత్రహేతుః-నారాయణపరః-నతువిషయపరఇతి॥ ౬॥ రూపగంధస్పర్శశబ్దరసైఃపంచభిఃవిషయైస్సంమోహితాఃపతంగమధుకరగజహరిణమీనాహతాఃఅతస్తేష్వనాసక్తాఃపంచైతేగురవః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ పతంగమాతంగకురంగభృంగమీనాహతాఃపంచభిరేవపంచ।ఏకఃప్రమాదీసకథంనహన్యతేయస్సేవతేపంచభిరేవపంచేతి - తత్రరూపవిలాసమోహితోనశ్యేదితిపతంగాచ్ఛిక్షితమాహ॥ దృష్ట్వేతి॥ తస్యాః భావైఃప్రలోభితః॥ ౭॥ స్త్రియముపశిక్షేతైత్యైవై త

యః॥ ౨॥ శయీతాహానిభూరీణినిరాహారోనువక్రమః।యదినోపనమేద్గ్రాసోమహాహిరివదిష్టభుక్ ॥ ౩॥
ఓజస్సహోబలయుతంబిభ్రద్దేహమకర్మకమ్।శయానోపివీతస్నిద్రశ్చనేహేతేంద్రియవానపి॥ ౪॥ మునిః
ప్రసన్నగంభీరోదుర్విగాహ్యోదురత్యయః।అనంతపారోహ్యక్షోభ్యస్తిమితోదఇవార్ణవః॥ ౫॥ స
మృద్ధకామోహీనోవానారాయణపరోమునిః।నోత్సర్పేతనశుష్యేతసరిద్భిరివసాగరః॥౬॥దృష్ట్వాస్త్రి
యందేవమాయాంతద్భావైరజితేంద్రియః। ప్రలోభితఃపతత్యంధేతమస్యగ్నౌపతంగవత్ ॥ ౭॥ యో
షిద్ధిరణ్యాభరణాంబరాదిద్రవ్యేషు మాయారచితేషుమూఢః। ప్రలోభితాత్మాహ్యుపభోగబుద్ధ్యాప
తంగవన్నశ్యతినష్టదృష్టిః॥ ౮॥ స్తోకంస్తోకంగ్రసేద్గ్రాసందేహోవర్తేతయావతా। గృహానహింసన్నా
తిష్ఠేద్వృత్తింమాధుకరీంమునిః॥ ౯॥ అణుభ్యశ్చమహద్భ్యశ్చశాస్త్రేభ్యఃకుశలోనరః। సర్వతస్సార
మాదద్యాత్పుష్పేభ్యఇవషట్పదః॥౧౦॥సాయంతనంశ్వస్తనంవానసంగృహ్ణీతభిక్షితమ్। పాణిపాత్రో
దరామత్రోమక్షికేవనసంగ్రహీ॥ ౧౧॥ సాయంతనంశ్వస్తనంవానసంగృహ్ణీతభిక్షితమ్ । మక్షికాఇవ
సంగృహ్ణన్సహతేనవినశ్యతి॥ ౧౨॥ పదాపియువతింభిక్షుర్నస్పృశేద్దారవీమపి। స్పృశన్కరీవబధ్యేత
కరిణ్యాఅంగసంగతః॥౧౩॥నాధిగచ్ఛేత్స్త్రియంప్రాజ్ఞఃకర్హిచిన్మృత్యుమాత్మనః। బలాధికైస్సహ
న్యేతగజైరన్యైర్గజోయథా॥౧౪॥ నదేయంనోపభోగ్యంచలుబ్ధైర్యద్దుఃఖసంచితమ్।భుఙ్క్తేతదపితచ్చా

న్యోపంచయతి॥ యోపిదితి॥౮॥మధుకరాచ్ఛిక్షితమాహ॥స్తోకమితి॥గృహాన్ గృహస్థాన్ అహింసన్ అపీడయన్ - అయంభావః- యథామధుకరోవిశిష్టగంధలోభేనఏకస్మిన్నేవపద్మేనివసన్ అస్తసమయేతస్మిన్ ముకుళితేసతిబధ్యతేఏవంమునిరగుణలోభేనఏకమేవగృహమాశ్రితస్తన్మోహేనబధ్యతఇతి॥౯॥కించ॥ అణుభ్యఇతి॥ ద్వివిధోమధుకృత్ మధుకృంతతిపుష్పాదాచ్ఛిద్యగృహ్ణాతీతిమధుకృత్ భ్రమరః మధుకరోతిఆహారత్వేనస్వరూపేణైవేతిమధుకృత్ మధుమక్షికాచతత్రప్రథమాచ్ఛిక్షితముక్తం ॥౧౦॥ ద్వితీయాచ్ఛిక్షితమాహ॥సాయంతనమితి॥సాయమిదంభోక్ష్యేశ్వఇదంభోక్ష్యఇతిభిక్షితమన్నాదిసంగృహ్ణీత-కింతు - పాణిపాత్రఃతన్మాత్రగ్రాహీ - యద్వా - ఉదరమేవామత్రంపాత్రంయస్యసః - ఏకభిక్షాయాంతుఉదరపాత్రగ్రాహీభవేత్ - సంగ్రహీతునభవేత్ -సంగ్రహీతుమక్షికేవనభవతినజీవతీత్యర్థః॥ ౧౧॥ ఏతద్వివృణోతి॥సాయంతనమితి॥౧౨॥ స్పర్శాసక్తిర్నాశహేతురితిగజాచ్ఛిక్షితమిత్యాహ॥ పదేతి॥ పాదేనాపిదారవీంపాస్పృశేత్॥౧౩॥ కించ॥నేతి॥ నాధిగచ్ఛేత్ నోపగచ్ఛేత్ ఉపగమయీతఅపిగజోహికరిణీంప్రదర్శ్యనిఖాతతృణపిహితగర్తేనిపాత్యబధ్యతే॥౧౩॥ కించ॥నేతి॥ నాధిగచ్ఛేత్ నోపగచ్ఛేత్ ॥౧౪॥ త్యాగభోగవిహీనోధనసంచయఃనకార్యః యదిక్రియతేసతుపరగామీభవతీత్యత్రమధుహాగురురిత్యాహ॥ నేతి॥తదన్యోబలవాన్భుఙ్క్తేతదప్యన్యతచ్చాన్యఃమధుహామధుమక్షికాభిఃసంచితంమధుయథాభుఙ్క్తేతద్వత్ - ననుముగుప్తంధనం-కథమన్యోజ్ఞాస్యతిహరిష్యతిచేతితత్రాహ-అర్థవిదితి-అర్థవిత్ - లింగైరన్తంతద్ధరణోపాయంచవేత్తి

త్యర్థవిత్ -యథామధుహాతరుకోటరాదిగతంమధు వేత్తిహరతిచ॥౧౫॥స్వాద్యమంవినాపిభోగఃసంభవతీత్యత్రాపిసప్ర
వగురురిత్యాహ॥సుదుఃఖేతి॥ఆశాసానానామితివక్తవ్యేనావర్ణలోపఆర్షః॥ శ్లో॥ యతిశ్చబ్రహ్మచారీచపక్వాన్నస్వా
మినావుభౌ,తయోరన్నమదత్వాతుభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేదితి-గృహిణామావశ్యకత్వేనవానవిధానాత్ ॥ ౧౬॥
హరిణాచ్ఛిక్షితమాహ॥గ్రామ్యేతి॥భగవద్గీతంతుశృణుయాదేవ-మృగయోర్లుబ్ధకస్య॥ ౧౭॥ హరిణశబ్దాదేవహరిణీసు
తఃఋశ్యశృంగోపిగురుర్జ్ఞాతవ్యఇత్యాహ-నృత్తేతి॥వశ్యోబభూవేతి శేషః॥ ౧౮॥ రసాసక్తిర్నాశహేతురితిమీనాచ్ఛి
క్షితమాహ॥ జిహ్వయేతి॥ అతిప్రమాథిన్యాఅతిక్షోభికయాదుర్జయయా - ఋచ్ఛతిప్రాప్నోతి- బడిశైఃఆమిషలిప్తై
ర్లోహకంటకైః॥ ౧౯॥ దుర్జయత్వముపపాదయతిద్వాభ్యాం॥ఇంద్రియాణీతి - అయంభావఃయద్యాహారస్త్యజ్యం
తర్హ్యన్యేంద్రియజయఃకేవలంభవతి - రసనేంద్రియంతువర్ధతే- యదితుభుజ్యతేతర్హిపునశ్చరసాసక్త్యాసర్వేం
ద్రియక్షోభస్స్యాత్ - అతోరసాసక్తింపరిత్యజ్యఔషధవత్ భుంజీతేతిప్రాణవృత్త్యైవసంతుష్యే దిత్యత్రోక్తమపిర
సనస్యాతిదుర్జయత్వజ్ఞాపనాయాత్రోచ్యతఇతి శేషః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ పింగళాయాస్సైరాశ్యంశిక్షితమితివక్తుంతదా
ఖ్యానమాహ॥పింగళేతి॥మేమయాశిక్షితం॥ ౨౨॥ సేతి॥స్వైరిణీకామచారిణీ-సంకేతేరతిస్థానే ॥ ౨౩ ॥ మార్గఇతి

న్యోనుధుహేవార్థవిన్మధు॥౧౪॥సుదుఃఖోపార్జితైర్విత్తైరాశాసానాంగృహాశిషః। మధుహే
వాగ్రతోభుఙ్క్తేయతిర్వైగృహమేధినామ్॥ ౧౫॥ గ్రామ్యగీతంనశృణుయాద్యతిర్వనచరః క్వచిత్ ।
శిక్షేతహరిణాద్బద్ధాన్మృగయోర్గీతమోహితాత్ ॥౧౬॥ నృత్తవాదిత్రగీతానిజుషన్గ్రామ్యాణియో
షితామ్।ఆసాంక్రీడనకోవశ్యఋశ్యశృంగోమృగీసుతః॥ ౧౭॥ జిహ్వయాతిప్రమాథిన్యాజనోరసవిమో
హితః।మృత్యుమృచ్ఛత్యసద్బుద్ధిర్మీనస్తుబడిశైర్యథా॥౧౮॥ఇంద్రియాణిజయంత్యాశునిరాహారామనీషి
ణః।వర్జయిత్వాతురసనంతన్నిరన్నస్యవర్ధతే॥ ౧౯॥ తావజ్జితేంద్రియోనస్యాద్విజితాన్యేంద్రియః
పుమాన్।నజయేద్రసనంయావజ్జితంసర్వంజితేరసే॥ ౨౦॥ పింగళానామవేశ్యాసీద్విదేహనగరేపురా ।
తస్యామేశిక్షితంకించిన్నిబోధనృపనందన॥ ౨౧॥ సాస్వైరిణ్యేకదాకాంతంసంకేతఉపనేష్యతీ । అభూ
త్కాలేబహిర్ద్వారిబిభ్రతీరూపముత్తమమ్॥౨౨॥ మార్గఆగచ్ఛతోవీక్ష్యపురుషాన్పురుషర్షభ।
తాన్ఛుల్కదాన్విత్తవతఃకాంతాన్మేనేర్థకాముకా॥౨౩॥ ఆగతేష్వపయాతేషుసాసంకేతోపజీవి
నీ।అప్యన్యోవిత్తవాన్కోపిమాముపైష్యతిభూరిదః॥ ౨౪॥ ఏవందురాశయాధ్వస్తనిద్రాద్వార్యవలంబి
నీ।నిర్గచ్ఛతీప్రవిశతీనిశీథంసమపద్యత॥౨౫॥తస్యావిత్తాశయాశుష్యద్వక్త్రాయాదీనచేతసః। నిర్వేదః
పరమోజజ్ఞేచింతాహేతుస్సుఖావహః॥౨౬॥ తథానిర్విణ్ణచిత్తాయాగీతంశృణుయథామమ । నిర్వేదఆ
శాపాశానాంపురుషస్యయథాహ్యసిః । నహ్యంగాజాతనిర్వేదో దేహబంధంజిహాసతి॥ ౨౭॥ పింగళా॥
అహోమేమోహవితతింపశ్యతావిజితాత్మనః । యాకాంతాదసతః కామంకామయేయేనబాలిశా ॥
౨౮ ॥ సంతంసమీపేరమణంరతిప్రదం విత్తప్రదంనిత్యమిమంవిహాయ । అకామదందుఃఖభయాధిశో
కమోహప్రదంతుచ్ఛమహంభజేజ్ఞా ॥ ౩౦ ॥ అహోమయాత్మాపరితాపితోవృథాసాంకేత్యవృత్త్యా

తాన్విత్తవతఃసధనాన్-అతఏవశుల్కదాన్మూల్యదాన్- కాంతాన్సురతాహాన్॥ ౨౪॥ ఆగతేష్వితి॥ అపీతిసంభా
వనాయాం-అన్యోపిమాముపైష్యతీత్యేవందురాశయేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ద్వార్యవలంబమానాపునః
ప్రవిశతీపునర్నిర్గచ్ఛతీఏవంకుర్వతీ-నిశీథంఅర్ధరాత్రంప్రాప॥ ౨౬॥ తస్యాఇతి॥నిర్వేదఃఅలంబుద్ధిః - విత్తచింతైవ
హేతుర్యస్యసః॥౨౭॥తథేతి॥ యథాయథావత్ -మమమత్తః - శృణు - ననుకింనిర్విణ్ణాయాగీతశ్రవణేనతత్రాహ -
హియస్మాత్ పురుషస్యఆశాపాశానాంనిర్వేదః యథాఅసిః తథాఛేత్తా - తత్రహేతుఃనహీతి - అంగహేరాజన్ ॥
౨౮॥ అహోఇతి॥ అవిజితాత్మత్వేహేతుః - యాహంబాలిశావివేకశూన్యా - తస్యాఃకుతః- యేనకారణేనఅసతఃతు
చ్ఛాత్ నరాత్కామంకామయే॥౨౯॥బాలిశత్వంప్రపంచయతిచతుర్భిః॥ సంతమితి॥ సమీపేసంతంఅంతర్యామిత్వాత్
ఇమమపరోక్షమీశ్వరం॥౩౦॥ అహోఇతి॥ అతిగర్హ్యాఅతినింద్యా - యావార్తాజీవికా-తయా-కుతః- సాంకేత్యేన
యావృత్తిస్తయా-బహువ్రీహిణాస్యావిశేషణంవా-పరితాపంప్రపంచయతి- స్త్రైణాదితి - స్త్రైణాత్ స్త్రీలంపటాత్ -
అపిచ-అర్థతృషఃలుబ్ధాత్-అతఏవానుశోచ్యాన్నరాత్ - యాహంవిత్తంరతించేచ్ఛతీ-తయావృథాఆత్మాపరితాపి

తః- కేనచి త్తమిచ్ఛతీ-.. తేనవరేణ క్రీతేనాత్మనా దేహేన ॥౩౧॥ అహోఽధిజ్ఞాం-యాహమతిబీభత్సితంభజామీత్యాహ॥ యదితి॥వంశో నామస్థూణాసువిహిత_స్తిర్యగ్వేణుః-వంశ్యా_స్తస్మిన్నుభయతో నిహితా వేణవః - అస్థిభిరేవనిర్మితా వంశా దయోయస్మింస్తత్ -తత్రపృష్ఠేయదస్థిమస్థిసవంశః- పార్శ్వస్థాస్థీనివంశ్యాని- స్థూణాహ_స్తపాదాస్థీని - తథాత్వచా లోమభిర్నఖైశ్చ పినద్ధంఛాదితంతథాపిక్షరంతినవద్వారాణియస్మింస్తత్ - ఏవంభూతాగారరూపంనరశరీరమేతత్ మ త్ మ త్తఃఅన్యా కావాకాంతబుద్ధ్యాఉపైతి సేవతే ॥౩౨॥సత్యంగతౌసత్యామప్యహోమమమోహఇత్యాహ ॥ విదేహా నామితి॥యాహమసతీఅచ్యుతాదన్యంకాంతంభోగ్యమిచ్ఛతీసా॥౩౩॥ ఏవంనిర్విణ్ణా సతీఅతః పరమేవంకరిష్యామీత్యా హ॥సుహృదితి॥అయమీశ్వరఃఆత్మన్యేవాత్మానమేవనివేద్య-తంవిక్రీయవిశేషేణక్రీత్వా- అనేనైవసహరమేరమాలక్ష్మీ ర్యథా॥౩౪॥అన్యస్యఅసేవ్యత్వందర్శయతి॥ కియదితి॥ ఆద్యంతవంతోయేకామాఃవిషయాః-కామదానరావా-దేవావా కాలకలితాః-భార్యాయాః కియత్ప్రియంకృతవంతః నకించిత్ -అతో నేహాముత్రచతద్వ్యతిరి క్తః కోపిసేవ్య స్త్రీత్యర్థః ౩౫॥ఏవంనిశ్చిత్యస్వభాగ్యమభినందతి ॥నూనమితి॥ దుష్టాఆశాయస్యాస్తస్యామే॥౩౬॥ననుధనాప్రాప్త్యాక్లిష్టాసి కథంవి

హ్యాతిగహ్యా వార్తయా । స్త్రైణాన్నరాదర్థతృషోఽనుశోచ్యాత్క్రీతేనవి త్తంరతిమాత్మనేచ్ఛతీ॥౩౧॥ యదస్థిభిర్నిర్మితవంశవంశ్యస్థూణంత్వచారోమనఖైః పినద్ధమ్ । క్షరన్నవద్వారమగారమేతద్విణ్మూత్రపూర్ణంమదుపైతికాన్యా ॥౩౨॥ విదేహానాంపురేహ్యస్మిన్నహమేకైవమూఢధీః। యాన్యమిచ్ఛత్యసత్యస్మాదాత్మదాత్కామమచ్యుతాత్ ॥౩౩॥ సుహృత్ప్రేష్ఠతమోనాథఆత్మాచాయంశరీరిణామ్ । తం విక్రీయాత్మనైవాహం రమేఽనేనయథారమా ॥౩౪॥ కియత్ప్రియం తేవ్యభజన్కామాయే కామదానరాః ఆద్యంతవంతోభార్యాయా దేవావాకాలవిద్రుతాః॥౩౫॥ నూనంమేభగవాన్ప్రీతో విష్ణుః కేనాపికర్మణా।నిర్వేదోఽయందురాశాయాయన్మేజాతస్సుఖావహః ॥౩౬॥ మైవంస్యుర్మందభాగ్యాయాః క్లేశానిర్వేదహేతవః।యేనానుబంధంనిర్హృత్యపురుషశ్శమమృచ్ఛతి॥౩౭॥ తేనోపకృతమాదాయశిరసాగ్రామ్యసంగతాః ॥ త్యక్త్వాదురాశాశ్శరణంవ్రజామితమధీశ్వరమ్ ॥౩౮॥ సంతుష్టాశ్రద్దధత్యేతద్యథాలాభేనజీవతీ।విహరామ్యమునైవాహమాత్మనారమణేనవై ॥౩౯॥ సంసారకూపేపతితంవిషయైర్ముషితేక్షణం గ్ర_స్తంకాలాహినాత్మానంకోఽన్య_స్త్రాతుమధీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ ఆత్మైవహ్యాత్మనోగోప్తానిర్విద్యేతయదాఖిలాత్। అప్రమత్తఇదంపశ్యేద్గ్ర_స్తంకాలాహినాజగత్ ॥౪౧॥ బ్రాహ్మణః॥ఏవంవ్యవసితమతిర్దురాశాంకాంతతర్షజామ్।ఛిత్వోపశమమాస్థాయశయ్యాముపవివేశసా ॥౪౨॥ ఆశాహిపరమందుఃఖంనైరాశ్యంపరమంసుఖమ్।యథాసంఛిద్యకాంతాశాంసుఖంసుష్వాపపింగళా ॥౪౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- అష్టమోఽధ్యాయః. ... ... *

బ్రాహ్మణః॥ పరిగ్రహోహిదుఃఖాయ యద్యత్ప్రియతమంనృణామ్ । అనంతసుఖమాప్నోతితద్విద్వాన్యస్త్వకించనః॥౧॥ సామిషంకురరంజఘ్నుర్బలినోఽన్యేనిరామిషాః । తదామిషంపరిత్యజ్యససు

ఖః।ప్రీత_స్త్రాహ॥మైవమితి॥ మందభాగ్యాచెదహంస్యాం - తర్హ్యేవంనిర్వేదహేతవఃక్లేశాఃనస్యురిత్యర్థః॥యేనని ర్వేదేనఅనుబంధంగృహాదికంనిర్హృత్యపరిత్యజ్య ॥౩౭॥ అతః॥ తేనేతి॥ తేనశ్రీవిష్ణునా-ఉపకృతంకృతముపకారంని రాదలక్షణంగ్రామ్యేషునరేషువిషయేషువాసంగతాః ॥౩౮॥ కథంవ్రజసితదాహ॥ సంతుష్టేతి ॥౩౯॥ననుబ్రహ్మాదీన్ హిత్వా-అమునైవేతికోఽయంనియమ_స్త్రాహ ॥సంసారేతి ॥ముషితేక్షణంఅపహృతవివేకం ॥౪౦॥ తర్హికిమాత్మత్రాణోపాధినాభజిష్యసి - తత్రసర్వతోనిర్విణ్ణభగవత్భజనే ప్రవృత్తస్యాత్మనఏవసమర్థత్వాదిత్యాహ ॥ ఆత్మైవే తి॥యదాఏవంజగత్పశ్యేత్ -తతశ్చాప్రమ_త్తస్సన్ అఖిలాత్ ఇహాముత్రచభోగాత్ నిర్విద్యేత - తదాహిఆత్మైవాత్మనో గోప్తేత్యన్వయః.అతః-కేవలంప్రేమ్ణావభజామీతిభావః॥౪౧॥ఏవమితి॥ కాంతస్యతర్షఃఅభిలాషఃతతఃజాతాం॥ ౪౨॥ ఫలితమాహ॥ఆశేతి॥ ౪౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥నవమేకురరాదిభ్యోదేహాతశ్చోపశిక్షితం॥ఉక్త్వాయదుఃకృతార్థోఽభూదితికృష్ణేనవర్ణితం॥ కురరాచ్ఛిక్షితమాహ॥ పరిగ్రహఇతి-యద్యత్ - ప్రియతమం-తస్యతస్యపరిగ్రహః తద్విద్వాన్ పరిగ్రహేదుఃఖమితివిద్వాన్ య స్త్వకించ

నఃత్యక్తపరిగ్రహఃనతుదరిద్రః॥౧॥తదాహ॥సామిషమితి ॥౨॥ అర్భకాచ్ఛిక్షితమాహ॥నేతి॥ గేహపుత్రిణాంతద్వత్తాం యాఽభవతిసాచింతాచమేనాస్తి-ఆత్మన్యేవక్రీడాయస్యసఃఆత్మనిరతః ప్రీతిర్యస్యసః ॥౩॥ నన్వజ్ఞసర్వజ్ఞయోః కింసాదృశ్యంనైశ్చింత్యంపరమసుఖమిత్యాహ॥ద్వావితి॥విముగ్ధఃఅజః-జడఃఅనుద్యమః - ఏవంభూతోయోబాలఃయశ్చబుద్ధేఃప్రకృతేఃపరమీశ్వరంప్రాప్తఃతౌద్వౌ॥౪॥కుమార్యాశ్శిక్షితంవక్తుంతదాఖ్యాయికామాహ॥క్వచిదితి॥ వృణ్వానాఃస్వవరణాయాఽఽగతాన్ బంధుషుపిత్రాదిషు॥౫॥తేషామితి॥శంఖాఃశంఖవలయాఃమహద్వ్యథాభవతితథాస్వనంచక్రుః॥ ౬॥ సేతి॥ సామహతీబుద్ధిమతీ-తత్ స్వయంశాల్యవహననం జుగుప్సితందరిద్రతాద్యోతకం- ఏకైకశః క్రమేణైకైకంబభంజకరాదపసారితవతీ॥౭॥ఉభయోరితి॥నిరభినత్ పృథక్కృతవతీ॥౮॥అన్వశిక్షమితి॥ ననుకుమార్యాస్తవచకథంసంగతిస్తత్రాహ లోకానితి॥౯॥వాసఇతి॥వాసఇతి॥ప్రథమాంతపాఠేకలహఃకలహహేతుఃవార్తాగోష్ఠీహేతుర్భవేదిత్యర్థః ॥౧౦॥ చిత్తైకాగ్రతాఅద్వైతస్ఫూర్తిలక్షణసమాధిహేతురితి-శరకారాచ్ఛిక్షితమాహ॥ మనఇతి॥తత్రఉపాయమాహజితేతి॥ ఆసనజయేశ్వాసజయః-శ్వాసజయేశ్వాసాధీనంమనోనిశ్చలంభవతి-ననుక్షణంనిశ్చలం సదపిమనోవిషయవాసనయా యదివిక్షిప్యేతసుషుప్తావివ సర్వథావిలీయేతవాతదాకింతత్రాహ ॥ వైరాగ్యేతి-వైరాగ్యేణవిక్షిప్యమాణం అభ్యాసఖంసమవింవత॥౨॥ నమేమానావమానౌస్తోనచింతాగేహపుత్రిణామ్ । ఆత్మక్రీడోఽహ్యాత్మరతో విచరామిహబాలవత్ ॥౩॥ద్వావేవచింతయాముక్తౌపరమానందఆప్లుతౌ। యోవిముగ్ధోజడోబాలోయశ్చబుద్ధేఃపరంగతః॥౪॥ క్వచిత్కుమారీత్వాత్మానంవృణ్వానాన్గృహమాగతాన్ । స్వయంతానర్హయామాసక్వాపియాతేషుబంధుషు ॥౫॥ తేషామభ్యవహారార్థంశాలీన్రహసిపార్థివ । అవఘ్నంత్యాఃప్రకోష్ఠస్థాశ్చక్రుశ్శంఖాస్స్వనంమహత్ ॥౬॥ సాతజ్జుగుప్సితంమత్వామహతీవ్రీడితాతతః । బభంజైకైకశశ్శంఖాన్ద్వౌద్వౌపాణ్యోరశేషయత్॥ ౭॥ ఉభయోరప్యభూద్ఘోషోహ్యవఘ్నంత్యాస్స్మశంఖయోః।తత్రాప్యేకంనిరభినదేకస్మాన్నాభవద్ధ్వనిః ॥౮॥ అన్వశిక్షమిమంతస్యాఉపదేశమరిందమ । లోకాననుచరన్నేతాన్లోకతత్త్వవివిత్సయా ॥౯॥ వాసేబహూనాంకలహోభవేద్వార్తాద్వయోరపి।ఏకఏవచరేత్తస్మాత్కుమార్యాఇవకంకణః॥ ౧౦॥ మనఏకత్రసంయుజ్యాజ్జితశ్వాసోజితాసనః ॥ వైరాగ్యాభ్యాసయోగేనధ్రియమాణమతంద్రితః॥౧౧॥యస్మిన్మనోలబ్ధపదంయదేతచ్ఛనైశ్శనైర్ముంచతి కర్మరేణూన్॥ సత్త్వేనవృద్ధేనరజస్తమశ్చవిధూయనిర్వాణముపైత్యనింధనమ్ ॥౧౨॥ తథైవమాత్మన్యవరుద్ధచిత్తోనవేదకించిద్బహిరంతరంవా । యథేషుకారోనృపతింవ్రజంతమిషౌగతాత్మానదదర్శపార్శ్వే ॥ ౧౩॥ఏకచార్యనికేతస్స్యాదప్రమత్తోగుహాశయః । అలక్ష్యమాణఆచారైర్మునిరేకోఽల్పభాషణః॥౧౪॥ గృహారంభోహిదుఃఖాయవిఫలశ్చాధ్రువాత్మనః।సర్పఃపరకృతంవేశ్మప్రవిశ్యసుఖమేధతే॥౧౫॥ ఏకోనారాయణోదేవఃపూర్వసృష్టంస్వమాయయా । సంహృత్యకాలకలయాకల్పాంతఇదమీశ్వరః॥ ౧౬॥

యోగేనలక్ష్యేధ్రియమాణంస్థిరీక్రియమాణం॥౧౧॥ఏకత్రేతికుత్రతదాహ॥ యస్మిన్నితి॥యత్ లయవిక్షేపాత్మకంమనః ఏతద్యస్మిన్ పరానందరూపేభగవతి - లబ్ధాస్పదంసత్ -కర్మరేణూన్ కర్మవాసనాఃముంచతి-ననుకర్మవాత్యాగే పిసుషుప్తివల్లయోదుర్వారఃనసత్త్వేనేతి - వృద్ధేనఉపరమాత్మకేనరజస్తమసోరభావేవిక్షేపలయాభావాత్ - నిర్వాణం అవృత్తికంధ్యేయాకారేణావస్థానముపైతి-కుతః - అనింధనంఇంధనగుణాః తత్కార్యంచతద్రహితం- తదుక్తంయోగశాస్త్రే॥శ్లో॥మనసోవృత్తిశూన్యస్యబ్రహ్మాకారతయాస్థితిః।యాసంప్రజ్ఞాతనామాసాసమాధిరభిధీయతఇతి ॥ ౧౨॥తతశ్చనద్వైతస్ఫూర్తిరిత్యాహ ॥తథేతి॥బహిర్దర్శనాదినా- అంతరంస్మృత్యా-ఇషౌబాణే- గతాత్మాతస్యఋజుకరణేదత్తచిత్తఃభేరీఘోషైరంతికేవ్రజంతమపినృపతింనవేదతద్వత్ ॥౧౩॥సర్పాచ్ఛిక్షితమాహ॥ ఏకచారీతి॥ యోగిసమ్మర్దస్యాపిత్యాగేకుమారీగురుఃజనసంగత్యాగేగురుస్సర్పఃసయథాజనాచ్ఛంకమానఃఏకాకీవిచరతి- నియతనికేతరహితశ్చ సదాఅప్రమత్తశ్చఏకాంతవాసీచ- ఆచారైర్గతిభిఃసవిషోనిర్విషోవేతినలక్ష్యతేచ-సహాయశ్చ - మితభాషీచ-తద్వత్ మునిర్వర్తేతేత్యర్థః॥౧౪॥కించ॥గృహారంభఇతి॥అధ్రువాత్మనఃనశ్వరదేహస్య-సుఖంయథాభవతితథావర్ధతే॥౧౫॥ కారకసామగ్రీనిరపేక్షా త్కేవలాదీశ్వరాద్విశ్వసృష్టిసంహారావూర్ణనాభిదృష్టాంతేన మయాసంభావితావితివక్తుం ప్రథమంసంహారప్రకారమాహసార్ధత్రయేణ ॥ఏకఇతి॥ ఏకః కారకనిరపేక్షః-పూర్వసృష్టమిదంజగత్ - కాలకలయా

కాలశక్త్యైవ-వృత్త్యా॥౧౫॥ ఏక ఇతి॥ ఏక ఏవాద్వితీయః సజాతీయవిజాతీయభేదశూన్యోఽభూత్ - కారణభూతాసు సత్త్వాదిషు శక్తిష్వపి సామ్యం నీతాసు సతీషు- గుణసామ్యం ప్రధానం-తదుపాధిః పురుషః-తయోరీశ్వరః॥౧౬॥ పరేతి॥ పరాపరాణాంచ బ్రహ్మాదయః- అపరే ఆస్యే చ ముక్తా జీవాః తేషాం పరమః ప్రాప్యః ఆస్తే-కుతః-కైవల్యసంజ్ఞితః - మోక్షశబ్దాభిధేయః తత్ర హేతుః- కేవలేతి- కేవలో నిర్విశేషః స్వప్రకాశః ఆనందానాం సందోహః సమూహః పరమానంద ఇత్యర్థః కుతః-నిరుపాధికః॥౧౭॥ అతః కేవలాదేవ సృష్టిం దర్శయతి ॥కేవలేతి॥ కేవలేనాత్మానుభావేన కాలేన సూత్రం క్రియాశక్తి ప్రధానం మహత్తత్త్వం సృజతి- జీవసంసారహేతుభూతే సూత్రే సృష్టేపి- త్వం మా భైషీరితి సంబోధయతి - అరిందమ అరీన్ రాగాదీన్ దమయితుం సమర్థ॥౧౮॥ తామితి॥ సూత్రస్యైవ వ్యక్తిశబ్దేనోచ్యమానస్య తామితి స్త్రీలింగేన పరామర్శః త్రిగుణస్య వ్యక్తిం గుణత్రయస్య కార్యం - అత ఏవ విశ్వతోముఖం నానావిధ త్రిగుణాత్మకం విశ్వం మహంకారద్వారేణ సృజంతీం-త్రిగుణకార్యస్య సూత్రసంజ్ఞాయాం కారణమాహ- యస్మిన్నితి - కారణభూతే సమష్టిరూపే యస్మిన్నిదం విశ్వం ప్రోతం గ్రథితం ॥౧౯॥ వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణాయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సందృబ్ధానీతి శ్రుతేః - యేన వాయ్వాత్మప్రాణరూపేణ తు జీవః సంసరతి॥ ౨౦॥ తదేవం శిక్షితమర్థముక్త్వా దృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ హృదయాదుద్గతాం వక్త్రతః వక్త్రేణ సంతత్య ప్రసార్య-విహృత్య-క్రీడిత్వా ॥౨౧॥ భగవద్ధ్యానపరాయణానాం తత్సారూప్యం న విచిత్రమితి పేశస్కృతో భ్రమరవిశేషాత్ జ్ఞాతమిత్యాహ ॥యత్రేతి॥ సకలమేకాగ్రం॥

ఏక ఏవాద్వితీయోఽభూదాత్మాధారో నిరాశ్రయః। కాలేనాత్మానుభావేన సామ్యం నీతాసు శక్తిషు ॥ సత్త్వాదిష్వాదిపురుషః ప్రధానపురుషేశ్వరః॥౧౬॥ పరాపరాణాం పరమ ఆస్తే కైవల్యసంజ్ఞితః। కేవలానుభవానందసందోహో నిరుపాధికః॥౧౭॥ కేవలాత్మానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికామ్। సంక్షోభయన్ సృజత్యాదౌ తయా సూత్రమరిందమ॥ ౧౮ ॥ తామాహుస్త్రిగుణవ్యక్తిం సృజంతీం విశ్వతోముఖమ్। యస్మిన్ ప్రోతమిదం విశ్వం యేన సంసరతే పుమాన్॥౨౦॥ యథోర్ణనాభిర్హృదయాదూర్ణాం సంతత్య వక్త్రతః। తయా విహృత్య భూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వరః ॥౨౧॥ యత్ర యత్ర మనో దేహీ ధారయేత్సకలం ధియా। స్నేహాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యాతి తత్తత్సరూపతామ్ ॥౨౨॥ కీటః పేశస్కృతం ధ్యాయన్ కుడ్యాం తేన ప్రవేశితః। యాతి తత్సాత్మతాం రాజన్ పూర్వరూపమసంత్యజన్ ॥౨౩॥ ఏవం గురుభ్య ఏతేభ్య ఏషా మే శిక్షితా మతిః । స్వాత్మోపశిక్షితాం బుద్ధిం శృణు మే వదతః ప్రభో॥౨౪॥ దేహో గురుర్మమ విరక్తివివేకహేతుర్బిభ్రత్స్మ సత్త్వనిధనం సతతార్త్యుదర్కమ్। తత్త్వాన్యనేన విమృశామి యథా తథాపి పారక్యమిత్యవసితో విచరామ్యసంగః ॥౨౫॥ జాయాత్మజార్థపశుభృత్యగృహాప్తవర్గాన్ పుష్ణాతి యత్ప్రియచికీర్షయా వితన్వన్ ।స్వాంతే సకృచ్ఛ్రమవరుద్ధధనః స దేహః సృష్ట్వాస్య బీజమవసీదతి వృక్షధర్మా ॥౨౬॥ జిహ్వైకతోఽముమపకర్షతి కర్హి తర్షా శిశ్నోఽన్యతస్త్వగుదరం శ్రవణం కుత

౨౨॥ కీట ఇతి॥ కుడ్యాం ప్రవేశితః నిరుద్ధః భయేన ధ్యాయన్ - తత్సాత్మతాం తత్సారూప్యం-సామ్యతామితి పాఠే పాఽద తాం-పూర్వరూపమసంత్యజన్నిత్యస్యాయమభిప్రాయః - యదా తేనైవ దేహేన అన్యసారూప్యం దృశ్యతే- తదా కిం వక్తవ్యం దేహాంతరేణ సారూప్యం ఘటత ఇతి॥౨౩॥ ఏవమితి॥ స్వదేహాదేవ శిక్షితమాహ - స్వాత్మేతి - స్వాత్మనో దేహాచ్ఛిక్షితం॥౨౪॥ దేహ ఇతి॥ గురుత్వే హేతుః-విరక్తివివేకయోర్హేతుః - విరక్తిహేతుత్వమాహ - సత్త్వనిధనం ఉత్పత్తివినాశౌ బిభ్రత్ -స్మ- కించ- సతతం సంతతం ఆర్త్యుదర్కః దుఃఖమేవోత్తరఫలం బిభ్రత్ -యద్వా సతతార్తిరేవోదర్కః యస్య సః సత్త్వనిధనం బిభ్రత్ -వివేకహేతుత్వమాహ - తత్త్వానీతి-యథాయథావత్ - ఏవమత్యుపకారిణ్యపి దేహే నైవాస్థా కర్తవ్యేత్యాహ-తథాపీతి-పారక్యం శ్వసృగాలాదిభక్ష్యమితి నిశ్చితవాన్ ॥౨౫॥ సతతార్త్యుదర్కతాం ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం ॥జాయేతి ॥ యస్య దేహస్య ప్రియచికీర్షయా భోగసంపాదనేచ్ఛయా - జాయాదివర్గాన్ వితన్వన్ పుష్ణాతి పురుషః- కథంభూతః- సకృచ్ఛ్రం యథా భవతి తథా అవరుద్ధాని సంచితాని ధనాని యేన సః- దేహవిశోషణం వా - స దేహః-స్వాంతే స్వస్యాయుషోఽంతే అవసీదతి నశ్యతి - కించ-దేహనాశేపి న దుఃఖసమాప్తిరిత్యాహ- అస్య పురుషస్య దేహాంతరబీజం కర్మ సృష్ట్వేతి-వృక్షస్యేవ ధర్మో యస్య సః వృక్షధర్మా ॥౨౬॥ కించ॥ జిహ్వేతి॥ అముం దేహం తదభిమానినం పురుషం వా- ఏకతః రసః ప్రతి జిహ్వా అపకర్షతి ఆచ్ఛినత్తి - కర్హి కదాచిత్ - తర్షా పిపాసా-జ

లం ప్రతి-శిశ్నో వ్యవాయం ప్రతి-త్వక్ స్పర్శం ప్రతి-ఉదరం అన్నమాత్రం ప్రతి- శ్రవణం శబ్దమాత్రం ప్రతి- ఘ్రాణో గంధమాత్రం ప్రతి-చపలదృక్-రూపమాత్రం ప్రతి-క్వచక్వచిత్-స్వస్వవిషయం ప్రతి కర్మశక్తిః అన్యదపి కర్మేంద్రియం లునంతి త్రోటయంతి॥౨౭॥ తదేవం దేహోఽగురురిత్యాదిత్రిభిర్వ్యక్తివివేక హేతుత్వముపపాద్య ఇదానీమస్య దేహస్యాతిదుర్లభత్వం దర్శయన్నీశ్వరనిష్ఠాం విధత్తే ద్వాభ్యాం॥ సృష్ట్వేతి॥ పురాణి శరీరాణి-పురుషం పురుషదేహం బ్రహ్మణోఽవలోకాయ అపరోక్షాయ ధిషణా బుద్ధిః యస్మిన్-తదుక్తం॥ శ్లో॥ తాసాం మే పౌరుషీ ప్రియేతి॥ శ్రు॥ పురుషత్వే చావిస్తరామాత్మేత్యాది॥ శ్రు॥ ఈశ్వరో హి కరణాధిష్ఠాత్రీరగ్న్యాది దేవతాః వాగాదిభిస్సహ సృష్టవాన్ తాశ్చ తం ప్రతి భోగాధారం శరీరమయాచంత స చ తాభ్యో గోశరీరం అశ్వశరీరం పురుషశరీరం యథాక్రమమానీతవాన్ తతస్తా దేవతా స్సోఽబ్రవీద్యథాయతనం చక్షురాదిస్థానం అస్మిన్ దేహే ప్రవిశతేతి తథా తాభ్యో గామనయత్ - తా అబ్రువన్న వై నోఽయమలమితి తాభ్యశ్వమానయత్తా అబ్రువన్న వై నోఽయమలమితి తాభ్యః పురుషమానయత్తా అబ్రువన్ సుకృతం బతేతి॥ ౨౮॥ లబ్ధ్వేతి॥ తస్మాద్బహూనాం సంభవానాం జన్మనామంతే మానుష్యం అనిత్యమప్యర్థదం పురుషార్థప్రదం లబ్ధ్వా-ఇహ అనుమృత్యు అన్వనునిరంతరం మృత్యుర్యస్యతత్ - యావన్న పతేత్ - తావదేవ తూర్ణం శీఘ్రం నిశ్శ్రేయసాయ యతేత-విషయస్తు పునః సర్వశః పశ్వాదియోనిష్వపి స్యాదేవ॥ ౨౯॥ తదేవం హేయోపాదేయవివేకం బహుధా నిరూప్య ఇదానీం యదుక్తం త్వం తు కల్యః కవిర్దక్ష ఇత్యాది తత్రోత్తరమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం బహుభ్యో గురుభ్యః శిక్షితేన విశిష్టం

శ్చిత్ ఘ్రాణోఽన్యతశ్చపలదృక్క్వచకర్మశక్తిర్బహ్వ్యస్సపత్న్య ఇవ గేహపతిం లునంతి॥ ౨౭॥ సృష్ట్వా పురాణి వివిధాన్యజయాత్మశక్త్యా వృక్షాన్ సరీసృపపశూన్ ఖగదంశమత్స్యాన్। తైస్తైరతుష్టహృదయః పురుషం విధాయ బ్రహ్మావలోకధిషణం ముదమాప దేవః॥ ౨౮॥ లబ్ధ్వా సుదుర్లభమిదం బహుసంభవాంతే మానుష్యమర్థదమనిత్యమపీహ ధీరః। తూర్ణం యతేత న పతేదనుమృత్యు యావన్నిశ్శ్రేయసాయ విషయః ఖలు సర్వతస్స్యాత్॥ ౨౯॥ ఏవం సంజాతవైరాగ్యో విజ్ఞానాలోక ఆత్మని। విచరామి మహీమేతాం ముక్తసంగోఽనహంకృతిః॥ ౩౦॥ న హ్యేకస్మాద్గురోర్జ్ఞానం సుస్థిరం స్యాత్సుపుష్కలమ్। బ్రహ్మైతదద్వితీయం హి గీయతే బహుధర్షిభిః॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యుక్త్వా స యదుం విప్రస్తమామంత్ర్య గభీరధీః। వందితోఽభ్యర్చితో రాజ్ఞా యయౌ ప్రీతో యథాగతమ్॥ ౩౨॥ అవధూతవచశ్శ్రుత్వా పూర్వేషాం నః స పూర్వజః। సర్వసంగవినిర్ముక్తస్సమచిత్తో బభూవ హ॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే- నవమోఽధ్యాయః. ... ... ※

శ్రీభగవాన్॥ మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషు మదాశ్రయః। వర్ణాశ్రమకులాచారమకామాత్మా స

జ్ఞానమేవ ఆలోకః ప్రదీపో యస్య సః-స్తమ్యంతం వా-అస్మిన్ శేషణ ఆత్మని స్థిత ఏవ మహీం విచరామి॥ ౩౦॥ నను కిం బహుభిర్గురుభిః-నహి శ్వేతకేతుభృగుప్రముఖైర్బహవో గురవ ఆశ్రితాః తత్రాహ॥ నేతి॥ బహుధా స ప్రపంచనిష్ప్రపంచభేదాదిభిః-అయం భావః-నైతే పరమార్థోపదేశగురవః- కింత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాత్మన్య సంభావనాదిమాత్రనివర్తకాః-తేషాం చ బహుత్వముక్తమేవేతి-జ్ఞానప్రదం గురుమేకమేవ వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ మదభిజ్ఞం గురుం శాంతముపాసీతేతి- ఉక్తం చ॥ శ్లో॥ తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమితి॥ ౩౧॥ ఇతీతి॥ విప్రో దత్తాత్రేయః॥ శ్లో॥ యోగర్ధిమాప్రుర భయీం యదుహైహయాద్యా ఇత్యుక్తత్వాత్ -యథాగతం తథైవ యదృచ్ఛయా యయావిత్యర్థః॥ ౩౨॥ అవధూతేతి॥ భగవాన్ స్వయం బ్రహ్మవిత్కులస్థితిః శ్లాఘతే-నః పూర్వేషాం పూర్వజ ఇతి॥ అత్ర సంగ్రహశ్లోకాః-శ్రీధరీయాః-కపోతమీన హరిణ కుమారీ గజ పన్నగాః। పతంగః కురరశ్చాష్టౌ హేయార్థే గురవో మతాః॥ మధుకృన్మధుహర్తా చ పింగళా చ ద్వయోస్త్రయః। ఉపాదేయార్థవిజ్ఞానే శేషాః పృథ్వ్యాదయో మతాః॥ తదవాంతరభేదశ్చ తత్ర తత్ర స్ఫుటీకృతః॥ అధ్యాయత్రితయే చాష్టవింశతిః క్రమాత్॥ ౩౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్వింశతిగుర్వాఖ్యాలబ్ధసంభావనాభువః। ఉద్ధవస్యాత్మతత్త్వాప్త్యై సాధనోక్తిః పరేరితా॥ దశమే దేహసంబంధాత్సంసృతిర్నాత్మనస్స్మృతా। ఇత్యేతద్వర్ణయామాస మతాంతరనివారతః॥ తదేవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముత్పన్న వివేకజ్ఞానస్య సత్వజ్ఞానాయాదళ ఆరభ్య సాధనాన్యుపదిశతి॥ మయేతి॥ మయా పంచరాత్రాద్యుక్తవైష్ణవధర్మేష్వవ

హితః అప్రమత్తస్సన్-తదవిరోధేన వర్ణాద్యాచారమనుతిష్ఠేత్॥౧॥ కథమాత్మతా సంభవతీత్యత్రాహ॥అన్వీక్షేతేతి॥ స్వధర్మైర్విశుద్ధచిత్తస్సన్ దేహినాం విషయేషు సత్యత్వాభినివేశేన యే సర్వే ఆరంభాస్తేషాం ఫలవైపరీత్యం పశ్యేత్-ఏవం ఫలవైపరీత్యం కామస్స్యాత్॥౨॥ కించ-కామ్యవిషయాణాం మిథ్యాత్వాదపీత్యాహ॥సుప్తస్యేతి॥ విఫలః అర్థశూన్యః- అత్రైవం ప్రయోగః- ఇంద్రియైర్యా బహిర్నానార్థబుద్ధిః సాపి ఫలా- నానాత్మకత్వాదింద్రియకత్వాచ్చ మనోజన్యస్వప్నమనోరథవదితి॥౩॥ శ్లో॥ మోక్షార్థీ న ప్రవర్తేత తత్ర కామ్యనిషిద్ధయోః। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ప్రత్యవాయజిహాసయేతి స్మృతిః॥అతః॥నివృత్తమితి॥ప్రవృత్తం కామ్యం కర్మ త్యజేత్-నివృత్తం నిత్యనైమిత్తికమేవ కర్మ కుర్యాత్-ఆత్మవిచారే తు సమ్యక్ప్రవృత్తః నివృత్తకర్మచోదనామపి నాద్రియేత॥౪॥కింతు॥యమానితి॥ యమాన్ అహింసాదీన్-అభీక్ష్ణమత్యాదరేణ సేవేత-శౌచాదీంస్తు నియమాన్ క్వచిద్యథాశక్తి తథా ఆత్మజ్ఞానావిరోధేన..యమాన్ ద్వాదశ నియమాంశ్చ ఏకోనవింశాధ్యాయే వక్ష్యతి-కించ-యమేష్వప్యాదరం పరిత్యజ్య గురుముపాసీతేత్యాహ- మదభిజ్ఞమితి॥ మదాత్మకం మద్రూపం॥౫॥ గురుసేవకస్య ధర్మానాహ॥అమానీతి॥ దక్షః అనలసః- నిర్మమః జాయాదిషు మమతాశూన్యః గురౌ తు దృఢసౌహృదః-అసత్వరః అవ్యగ్రః-అమోఘవాక్ వ్యర్థాలాపరహితః- తాన్యేవ శిష్యస్య లక్షణాని జ్ఞేయాని॥౬॥ నను స్వజాయాదిషు కథం నిర్మమస్స్యాదిత్యత్రాహ॥జాయేతి॥ ఔదాసీన్యహేతుం వివేకం దర్శయతి-ఆత్మనోఽర్థం ప్రయోజనం సర్వత్ర సమమివ పశ్యన్నితి-అయం భావః- సర్వదేహేష్వాత్మన ఏకత్వాత్ జాయాదిదేహే అన్యస్మింశ్చ దేహే ఆత్మనోఽర్థః సుఖాదిస్సమ ఏవ-కేన విశేషేణ తేష్వేవ మమత్వాభినివేశ ఇత్యేవముదాసీనస్సన్ గురుం ప్రపద్యేతేతి॥౭॥ అహాం కోఽసౌ దేహవ్యతిరిక్త ఆత్మా-యస్యైక్యాదర్థస్సర్వేషు సమస్స్యాత్-తమాహ- విలక్షణ ఇతి॥ స్థూలసూక్ష్మదేహద్వ

మాచరేత్॥౧॥ అన్వీక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్। గుణేషు సత్యధ్యానేన సర్వారంభవిపర్యయమ్॥౨॥ సుప్తస్య విషయాలోకో ధ్యాయతో వా మనోరథః। నానాత్మకత్వాద్విఫలో బహిర్నానార్థధీర్గుణైః॥౩॥ నివృత్తం కర్మ సేవేత ప్రవృత్తం మత్పరస్త్యజేత్। జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేత్కర్మచోదనామ్॥౪॥ యమానభీక్ష్ణం సేవేత నియమాన్ మత్పరః క్వచిత్। మదభిజ్ఞం గురుం శాంతముపాసీత మదాత్మకమ్॥౫॥ అమాన్యమత్సరో దక్షో నిర్మమో దృఢసౌహృదః। అసత్వరోఽర్థజిజ్ఞాసురనసూయురమోఘవాక్॥౬॥ జాయాపత్యగృహక్షేత్రస్వజనద్రవిణాదిషు। ఉదాసీనస్సమం పశ్యన్ సర్వేష్వర్థమివాత్మనః॥౭॥ విలక్షణస్స్థూలసూక్ష్మాద్దేహాదాత్మేక్షితా స్వదృక్। యథాగ్నిర్దారుణో దాహ్యాద్దాహకోఽన్యః ప్రకాశకః॥౮॥ నిరోధోత్పత్త్యణుబృహన్నానాత్వం తత్కృతాన్ గుణాన్। అనుప్రవిష్ట ఆధత్త ఏవం దేహగుణాన్ పరః॥౯॥ యోఽసౌ గుణైర్విరచితో దేహోఽయం పురుషస్య హి। సంసారస్తన్నిబంధోఽయం పుంసో విద్యాచ్ఛిదాత్మనః॥౧౦॥ తస్మాజ్జిజ్ఞాసయాత్మానమాత్మస్థం కేవలం పరమ్। సంగమ్య నిరసేదేతద్వస్తుబుద్ధిం యథాక్రమమ్॥౧౧॥ ఆచార్యోఽరణిరాద్యస్స్యాదంతేవాస్యుత్తరారణిః। తత్సం

యాదాత్మాన్యః-యతో విలక్షణః-ద్విధా వైలక్షణ్యం దర్శయతి- ఈక్షితా స్వదృగితి ద్రష్టా హి దృశ్యాద్విలక్షణః స్వప్రకాశశ్చ జడాద్విలక్షణః - తయోరన్యత్వే దృష్టాంతః- యథాగ్నిః దాహకః ప్రకాశకశ్చ దాహ్యాత్ప్రకాశ్యాచ్చ దారుణః కాష్ఠాదన్యః-తద్వదితి॥౮॥ అనేనైవ దృష్టాంతేన నిత్యత్వాదిత్వవిభుత్వైకత్వాద్యపి సిధ్యతీత్యాహ॥నిరోధేతి॥ యథా దారుష్వంతః ప్రవిష్టోఽగ్నిః-తత్కృతాన్నాశాదీన్ ప్రాప్నోతి- నతు స్వతో నాశాదిమాన్-ఏవం దేహగుణాననిత్యాదీన్ దేహాత్పరో నిత్యాదిస్వరూపోఽపి-ఆత్మాఽనుభవతి-తతశ్చ నిత్యత్వాదిభిరపి వైలక్షణ్యాదన్యత్వమితి భావః॥౯॥ నన్వగ్నేర్దారుసంయోగాత్తద్ధర్మభాక్త్వం ఘటతే-ఆత్మనస్త్వసంగత్వాత్కథం దేహేన తద్ధర్మైర్వా సంబంధః-సంబంధే వా కుతస్తన్నివృత్తిస్తత్రాహ॥య ఇతి॥ పురుషస్య ఈశ్వరస్యాధీనైర్మాయాగుణైః యోఽసౌ సూక్ష్మః అయం చ స్థూలో దేహో విరచితః-పుంసో జీవస్యాయం సంసారః తన్నిబంధః తదధ్యాసకృతః- హి యస్మాదేవం తస్మాదాత్మవిద్యా తన్నివర్తకేత్యాహ-ఆత్మనో విద్యా విజ్ఞానం ఛిత్ తస్య ఛేత్రీ ఆఛీదితి వా పదచ్ఛేదః॥౧౦॥ యస్మాదేవం॥తస్మాదితి॥ తస్మాత్ జిజ్ఞాసయా విచారేణ ఆత్మస్థం ఆత్మని కార్యకారణసంఘాతే ఏవ స్థితం-సంగమ్య సమ్యక్ జ్ఞాత్వా- ఏతస్మిన్ దేహాదౌ వస్తుబుద్ధిం స్థూలసూక్ష్మక్రమేణ నిరసేత్ త్యజేత్॥౧౧॥ గురోర్లబ్ధా విద్యా సా- అవిద్యాతత్కార్యనిరసనక్షమేతి స్ఫుటీకర్తుం విద్యోత్పత్తిమగ్న్యుత్పత్తిరూపేణ నిరూపయతి॥ఆచార్య ఇతి॥ఆద్యః అరణిః తత్సంధానం తు మధ్యమం మథనకాష్ఠం- ప్రవచనముప

దేశః-వేద్యాసంధిః విద్యాతుసంధిః-సంధౌభవన్నగ్నిరివ-తథాచ॥ శ్రు॥ ఆచార్యఃపూర్వరూపం-అంతేవాస్యుత్తరరూపం-విద్యాసంధిః-ప్రవచనగ్ంసంధానమితి॥౧౨॥ అగ్నిసాదృశ్యమేవాహ॥వైశారదీతి॥విశారదో౽తినిపుణః తేనశిష్యేణ ప్రాప్తా-తేనగురుణోపదిష్టావా-అతివిశుద్ధాబుద్ధిః-గుణకార్యభూతాంమాయాం ధునోతినివర్తయతి-యదాత్మకమేతద్విశ్వం-తాం-జీవసంసృతినిమిత్తాన్ గుణాంశ్చదగ్ధ్వా-అసమిత్ నిరింధనః-తస్మాత్తార్యేణకారణేనావిద్యయాచశ్యవధానాభావాత్స్వయమాత్మపరమానందరూపో భవతీతి॥౧౩॥ఏవంతావత్స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపోనిత్యఏకఏవాత్మా-తస్యకర్తృత్వాదయశ్చధర్మా దేహోపాధికాః-తద్వ్యతిరిక్తంచసర్వమనిత్యంమాయామయంచ- అతస్సర్వతో౽పిరక్తస్సన్ ఆత్మజ్ఞానేనముచ్యతఇత్యుక్తం-విలక్షణస్థూలసూక్ష్మాదిత్యాదినా- తదేవంశ్రుతిసమన్వయేననిర్ణీతే౽ప్యర్థే మతాంతరపక్షేనసందేహోమాభూదితితన్మతంనిరాకర్తుముద్భావయతి॥అథేతి॥ అథమన్యసే-ఏషాంజీవాత్మనాంకర్మణాకర్తౄణాంసుఖదుఃఖయోః-భోక్తౄణాంచనానాత్వమితి-ఏవంహిజైమినీయామన్యంతే- అహంప్రత్యయజ్ఞేయఏవాత్మాసచ ప్రతిశరీరంభిన్నః కర్తృభోక్తృరూపశ్చనతుతత్స్వరూపభూతో౽న్యోనిర్వికారఏకఃపరమాత్మాస్తీతి-తదాహుః॥ శ్లో॥అహంప్రత్యయవిజ్ఞేయోజ్ఞాతవ్యస్సర్వదైవహీతి- తథావైరాగ్యంచనసంభవతి-తథాహి- భోగస్థానానామనిత్యత్వాద్వైరాగ్యంభవేత్ భోగకాలస్యవాతస్యవాతదుపాయకర్మబోధకాగమస్యవాభోక్తురాత్మనోవానిత్యత్వే తదస్తీత్యాహ- అథనిత్యత్వంలోకకాలాగమాత్మనాంమన్యసఇతి॥౧౪॥ నచభోగ్యానాంవిచ్ఛేదాన్మాయామయత్వాద్వైరాగ్యంస్యాదిత్యాహ॥మన్యసఇతి॥సర్వభావానాంస్రక్చందనాదీనాంసంస్థాస్థితిః ఔత్పత్తికీప్రవాహరూపేణనిత్యాతథాచవదంతి॥ శ్లో॥సం

ధానఃప్రవచనంవిద్యాసంధిస్సుఖావహః॥ ౧౨॥ వైశారదీసాతివిశుద్ధబుద్ధిర్ధునోతిమాయాంగుణసంప్ర
సూతామ్ । గుణాంశ్చసందహ్యయదాత్మమేతత్స్వయంచశామ్యత్యసమిద్యథాగ్నిః॥ ౧౩॥ అథైషాం
కర్మకర్తౄణాంభోక్తౄణాంసుఖదుఃఖయోః॥నానాత్వమథనిత్యత్వంలోకకాలాగమాత్మనామ్॥
౧౪॥మన్యసేసర్వభావానాంసంస్థాహ్యౌత్పత్తికీయథా।తత్తదాకృతిభేదేనజాయతేభిద్యతేచధీః॥ ౧౫॥
ఏవమప్యంగసర్వేషాం దేహినాం దేహయోగతః । కాలావయవతస్సంతి భావాజన్మాదయో౽సకృత్॥
౧౬॥ తత్రాపికర్మణాంకర్తురస్వాతంత్ర్యంచలక్ష్యతే। భోక్తుశ్చదుఃఖసుఖయోఃకోన్వర్థో వివశం
భజేత్॥౧౭॥ నదేహినాంసుఖంకించిద్విద్యతేవిదుషామపి । తథాచదుఃఖంమూఢానాంవృథాహంకర
ణంపరమ్॥౧౮॥యదిప్రాప్తింవిఘాతంచజానంతిసుఖదుఃఖయోః। తే౽ప్యద్ధానవిదుర్యోగంమృత్యుర్నప్రభ
భవేద్యథా॥౧౯॥ కో౽న్వర్థస్సుఖయత్యేనంకామోవామృత్యురంతికే । ఆఘాతంనీయమానస్యవధ్య
స్యేవనతుష్టిదః॥ ౨౦ ॥ శ్రుతంచదృష్టవద్దుష్టంస్పర్ధాసూయాత్యయవ్యయైః । బహ్వంతరాయకామ

దాచిదనీదృశంజగదితి-అతస్తత్కర్తాకశ్చిదీశ్వరో౽పినాస్తీతిభావః-కించ-యథాయథాభవన్- నతుమాయామయీత్యర్థః- నచఆత్మస్వరూపభూతంనిత్యమేకంజ్ఞానమస్తీత్యాహ- తత్తదితి-ఘటపటాద్యాకారభేదేనధీర్జాయతేఅతో౽నిత్యానిద్యతేచ-అయంగూఢో౽భిప్రాయః-నహినిత్యజ్ఞానరూపఆత్మా-అపితుజ్ఞానపరిణామవాన్- నచవికారిత్వేనానిత్యత్వప్రసంగః-యథాహుః॥శ్లో॥విక్రియాజ్ఞానరూపస్యననిత్యత్వేవిరోత్స్యతఇతి - అతో౽ముక్తావింద్రియాదిరహితస్యపరిణామాసంభవాజ్జడత్వేనతత్రాప్తేరపురుషార్థత్వాత్ప్రవృత్తిరేవశ్రేయసీననివృత్తిరితి॥౧౫॥ తత్రతావదుక్తమంగీకృత్యవైరాగ్యోత్పాదనాయప్రవృత్తిమార్గస్యానర్థహేతుత్వంప్రపంచయతి॥ఏవమిత్యాదినా- లోకానాంలోకపాలానామిత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన॥ఏవమితి॥అంగహేఉద్ధవ-కాలావయవతఃసంవత్సరాదిరూపాత్॥౧౬॥తత్రేతి॥తత్రాపిస్వాతంత్ర్యపక్షే పిదుష్కర్మణో దుఃఖభోగస్యవా అసంభవాదిత్యర్థః॥౧౭॥నను యేసమ్యక్కర్మకర్తుంజానంతి- తేసుఖినఏవ-యేతునజానంతి-తఏవదుఃఖినఇతిచేత్తత్రాహ॥నేతి॥విదుషామపికించిత్సుఖంనవిద్యతే-తథాచమూఢానామపిదుఃఖంనవిద్యతే-అతో౽యంకర్మకుశలత్వాత్సుఖీనఇతితేషాంకేవలంవృథైవాహంకారఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ అంగీకృత్యాప్యాహ॥యదీతి॥తంయోగముపాయంనవిదుఃయథాసాక్షాన్మృత్యుర్నప్రభవేత్॥౧౯॥ తథాపియావజ్జీవంసుఖంభవిష్యతీత్యాశంక్యవిదుషామప్యర్థకామానసుఖహేతూఇత్యాహ॥కఇతి॥ యతఃఅంతికేవర్తమానో౽మృత్యుస్సంతుష్టింవదాతి - ఆఘాతంవధస్థానంప్రతి ॥ ౨౦ ॥ ఏవమస్మిన్లోకేసుఖంనాస్తీత్యుక్తం - లోకాంతరే౽పి తథైవేత్యాహ ॥ శ్రుతమితి॥ శ్రుతంస్వర్గాది - తదపిదుష్టం - స్పర్ధాపరసుఖాసహనం - అసూయాపరగుణేషు దోషావి

షణరణం-అత్యయో నాశః- వ్యయోపక్షయః- వైరుష్ట్యం-యద్వా-వ్యయో నాశః- అత్యయోఽస్య స్యాతిశయః తం దృష్ట్వా
తదప్రాప్త్యా దుఃఖమిత్యర్థః - కించ- బహవోఽంతరాయా వైగుణ్యాదిరూపా విఘ్నా యస్మిన్ కామే సుఖతస్య భావస్త
త్త్వం తస్మాత్ - కృషిర్యథా బహువిఘ్నా తద్వత్ బహువిఘ్నం సుఖత్వేన-శ్రుతమపి నిష్ఫలం ॥౨౧॥ విఘ్నవైగుణ్యా
ద్యభావమంగీకృత్యాపి నాశదుఃఖం దుష్పరిహారమిత్యాహ పంచభిః॥ అంతరాయైరితి ॥ నిర్జితం సాధితం ॥౨౨॥ ఇష్ట్వేతి॥
యజ్ఞైర్దేవతా ఇంద్రాదిరూపా ఇష్ట్వా ॥౨౩ ॥స్వేతి॥ స్వపుణ్యైరుపచితే సర్వభోగసంపన్నే దేవీనాం మధ్యే విహారన్-
గంధర్వైరుపగీయతే ॥౨౪॥ స్త్రీభిరితి॥ కామేన ఇచ్ఛయా గచ్ఛతా యానేన కింకిణీజాలమాలినా క్షుద్రఘంటికాసమూ
హశోభినా సహ స్త్రీభిః సురాక్రీడేషు నందనాదిషు క్రీడన్ ఆత్మపాతం న వేద ॥౨౫॥ తావదితి॥ కాలేన చాలితః పాతితః॥
౨౬॥ ప్రవృత్తిర్ద్వివిధా- విధ్యనుసారేణ కామ్యే కర్మణి వా తల్లంఘనేన అధర్మే వా తత్ర కామ్యకర్మప్రవృత్తేర్గతిరుక్తా
అధర్మప్రవృత్తేర్గతిమాహ॥ యదితి॥ యది వేత్యన్వయః- అజితేంద్రియత్వాత్ అకామాత్మా-అతః కృపణః- అతః లుబ్ధ
భోగతృష్ణాకులః-అతః స్త్రైణః స్త్రీలంపటః- తదర్థే భూతవిహింసకః ॥౨౭॥ కించ పశూనితి॥ దుష్టజనప్రలోభితో ధ
నాద్యర్థం పశూన్ అవిధినా హత్వా-తమః స్థావరతాం యాతి ॥౨౮॥ ఏవం కర్మసు ప్రవృత్తస్య న సుఖం న చ నివృత్తిరిత్యుప
సంహరతి॥ కర్మాణీతి ॥౨౯॥ తథాపి లోకానాం నిత్యత్వాదమర్త్యధర్మత్వాచ్చ లోకపాలానాం సుఖమస్తీతి చేత్తత్రా

త్వాత్కృషివచ్చాపి నిష్ఫలమ్॥౨౧॥ అంతరాయైరవిహతో యది ధర్మస్స్వనుష్ఠితః। తేనాపి నిర్జితం స్థానం
యథా గచ్ఛతి తచ్ఛృణు ॥౨౨॥ ఇష్ట్వేహ దేవతా యజ్ఞైస్స్వర్లోకం యాంతి యాజ్ఞికాః। భుంజతే దేవ
వత్తత్ర భోగాన్ దివ్యాన్నిజార్జితాన్ ॥౨౩॥ స్వపుణ్యోపచితే శుభ్రే విమాన ఉపగీయతే। గంధర్వైర్వి
హరన్మధ్యే దేవీనాం హృద్యవేషధృక్ ॥౨౪॥ స్త్రీభిః కామగయానేన కింకిణీజాలమాలినా । క్రీడన్న వే
దాత్మపాతం సురాక్రీడేషు నిర్వృతః ॥౨౫॥ తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే। క్షీణ
పుణ్యః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలితః॥౨౬॥ యద్యధర్మరతస్సంగాదసతాం వాజితేంద్రియః। కామా
త్మా కృపణో లుబ్ధస్త్రైణో భూతవిహింసకః ॥౨౭॥ పశూనవిధినాలభ్య ప్రేతభూతగణాన్ యజన్। నర
కానవశో జంతుర్గత్వా యాత్యుల్బణం తమః ॥౨౮॥ కర్మాణి దుఃఖోదర్కాణి కుర్వన్ దేహేన తైః పునః।
దేహమాభజతే తత్ర కిం సుఖం మర్త్యధర్మిణః ॥౨౯॥ లోకానాం లోకపాలానాం మద్భయం కల్పజీవినామ్।
బ్రహ్మణోఽపి భయం మత్తో ద్విపరార్ధపరాయుషః ॥౩౦॥ గుణాస్సృజంతి కర్మాణి గుణోఽనుసృజతే గు
ణాన్। జీవస్తు గుణసంయుక్తో భుంక్తే కర్మఫలాన్యసౌ ॥౩౧॥ యావత్స్యాద్గుణవైషమ్యం తావన్నానాత్వ
మాత్మనః। నానాత్వమాత్మనో యావత్పారతంత్ర్యం తదైవ హి ॥౩౨॥ యావదస్యాస్వతంత్రత్వం తావ
దీశ్వరతో భయం। య ఏతత్సముపాసీరంస్తే ముహ్యంతి శుచార్పితాః ॥౩౩॥ కాల ఆత్మాగమో లోకస్స్వ

హ॥ లోకానామితి ॥ ద్విపరార్ధం పరమాయుర్యస్య తస్య బ్రహ్మణోఽపి-తథా చ ॥శ్రుతిః॥ భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే - భీషో
దేతి సూర్యః - భీషాఽస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి - అతః ప్రవృత్తిమార్గస్యైవమనర్థహే
తుత్వాత్ విరక్త్యా తతో నివృత్తిరేవ యుక్తేతి తాత్పర్యార్థః॥౩౦॥ ఏతేనైవ స్వయమీశ్వరత్వావిష్కారేణ ఈశ్వరాభా
వాంగీకారః పరిత్యక్తః- అన్యదపి ప్రౌఢ్యా పూర్వమంగీకృతం నిరాకరోతి చతుర్భిః- తత్ర యదుక్తం కర్తృభోక్తృరూపప
వాత్మేతి తన్నిరాకరోతి ॥గుణా ఇతి॥ గుణాః ఇంద్రియాణి-కర్మాణి సృజంతి-న త్వాత్మా - నను ఆత్మైవేంద్రియాణి ప్ర
వర్తయన్ కర్మాణి కరోతీతి చేత్తత్రాహ- గుణ ఇతి - గుణస్సత్త్వాదిః- గుణాన్ ఇంద్రియాణి-అనుసృజతే ప్రవర్తయ
తి న త్వాత్మా- అతః కర్తృత్వం తావన్నాస్తి - భోక్తృత్వమప్యౌపాధికమిత్యాహ - జీవస్త్వితి-గుణసంయుక్తః ఇంద్రి
యాదిసంయుక్తః-కుత ఇత్యత ఆహ- అసౌ తేషు అహంకారవానిత్యర్థః॥౩౧॥ యచ్చోక్తమాత్మనో నానాత్వం తదప్యౌ
పాధికమిత్యాహ ॥యావదితి॥ గుణానాం వైషమ్యమహంకారాదికార్యరూపం - నన్వాత్మన ఏకత్వే కథం పారతంత్ర్య
మిత్యత ఆహ - తత్రాహ-నానాత్వమితి ॥౩౨॥ యావదితి ॥ యచ్చగూ
ఢముక్తం-కథం వా లోకపాలాదీనామపి మద్భయమిత్యుక్తం - తత్రాహ- య ఏతదితి - ఏతత్ గుణవైషమ్యం తత్కృతం భోగం కర్మ చేత్యర్థః
ధమభిప్రేతం ప్రవృత్తిరేవ శ్రేయసీతి- తత్రాహ- య ఏతదితి - ఏతత్ ... శుచార్పితాః ప్రోతాస్సంతో ముహ్యంతి॥ ౩౩॥ న కేవలమనిత్యతామా
ఉపాసీరన్ సేవేరన్- తే లోకానామనిత్యత్వాచ్ఛుచార్పితాః ప్రోతాస్సంతో ముహ్యంతి॥ ౩౩॥ న కేవలమనిత్యతామా

త్రం-కింతుమాయామయత్వమపీత్యాహ ॥కాలఇతి॥ స్వభావోదేవత్వాదిపరిణామహేతుః- ధర్మస్తద్భోగకారణం-
గుణవ్యతికరేమాయాక్షోభేసతిమామేవప్రావహుః- నతుమద్వ్యతిరిక్తాస్సంతిఅతోనివృత్తిరేవముక్తిహేతుత్వాత్ శ్రే
యసీతిసిద్ధం ॥౩౪॥ ఏవంతావదేకఏవాత్మా - తస్యచగుణకార్యదేహసంబంధకృతఃసంసారః - ఆత్మజ్ఞానాచ్చముక్తిరి
త్యుక్తం- విలక్షణఃస్థూలసూక్ష్మాదిత్యాదినా - తదేవచమతాంతరనిరాసేనదృఢీకృతంఅథైషామిత్యాదినా - తత్రప్ర
చ్ఛతి॥గుణేష్వితి॥ అయమర్థః-గుణేష్వసత్సుముక్తిఃసత్స్వేవవా - ఆద్యేజ్ఞానసాధనాభావాన్నముక్తిః - ద్వితీయేచ
గుణేషువర్తమానోపితత్కార్యదేహజేషుకర్మసుసుఖాదిషుచకథంనబధ్యతే .. తథాపితైరాకాశవదనావృతత్వాన్న
బధ్యతఇతిచేత్తర్హిబంధోపినసంభవతీత్యాహ - అనపావృతఃకథంబధ్యతఇతి ॥౩౫॥ యదితుసర్వేషుతేషుఅహంకా
రేణబధ్యతేతన్నివృత్త్యాచముచ్యతఇతిమతంతర్హితత్కథంజ్ఞాతవ్యమితిపృచ్ఛతి॥ కథమితి॥ బద్ధోముక్తోవాకథంవర్తే
తేత్యాదికం-కింభుంజీతకథంభుంజీతేత్యర్థః ॥౩౬॥ఏతదితి॥ ఏతత్ తద్విషయంప్రశ్నం- కించ - ఏకఏవాత్మాఅనాదిగు
ణసంబంధాన్నిత్యబద్ధః - ముక్తైర్జన్యత్వే అనిత్యత్వప్రసంగాన్నిత్యముక్త ఇత్యప్యంగీకార్యంస్యాత్ - తత్రమేభ్ర
మోభవతీత్యాహ-నిత్యబద్ధఇతి॥౩౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥ఏకాదశేతుబద్ధానాంముక్తానామపిలక్షణమ్।సాధూనాంచతథాభక్తైర్లక్షణంహరిణేరితం॥ నిత్యబద్ధోనిత్యముక్తఏ
కఏవేతిమేభ్రమఇతి।యదుక్తంతత్కిం వస్తుతోవిరోధఃప్రతీతోవా-నాద్యఃబంధమోక్షయోర్వాస్తవత్వాభావాదిత్యా
హద్వాభ్యాం॥బద్ధఇతి॥ఆత్మాబద్ధోముక్తశ్చ-మేగుణతః మదధీనసత్త్వాదిగుణోపాధితః-నతువస్తుతః- నన్వౌపాధికత్వేపి
తండులపాకాదివత్ వాస్తవత్వంకింనస్యాత్తత్రాహ-గుణస్యమాయామూలత్వాద్బంధనంనాస్తి-అతఏవమోక్షశ్చనా

భావోధర్మఏవచ।ఇతిమాంబహుధాప్రాహుర్గుణవ్యతికరేసతి॥౩౪॥ఉద్ధవః॥ గుణేషువర్తమానోపి
దేహజేష్వనపావృతః । గుణైర్నబధ్యతేదేహీబధ్యతేవాకథంవిభో ॥౩౫॥ కథంవర్తేతవిహరేత్కై-
ర్వాజ్ఞాయేతలక్షణైః।కింభుంజీతోతవిసృజేచ్ఛయీతాసీతయాతివా ॥౩౬॥ ఏతదచ్యుతమేబ్రూహిప్ర
శ్నంప్రశ్నవిదాంవర।నిత్యబద్ధోనిత్యముక్తఏకఏవేతిమేభ్రమః॥౩౭॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కం
ధే-దశమోధ్యాయః ... ... ※

శ్రీభగవాన్॥ బద్ధోముక్తఇతివ్యాఖ్యాగుణతోమేనవస్తుతః। గుణస్యమాయామూలత్వాన్నమేమోక్షో
నబంధనమ్॥౧॥శోకమోహౌసుఖందుఃఖందేహాపత్తిశ్చమాయయా।స్వప్నోయథాత్మనఃఖ్యాతిస్సంసృ
తిర్నతువాస్తవీ॥౨॥ విద్యావిద్యేమమతనూవిద్ధ్యుద్ధవశరీరిణామ్ । బంధమోక్షకరీ ఆద్యేమాయయా
మేవినిర్మితే ॥౩॥ ఏకస్యైవమమాంశస్యజీవస్యైవమహామతే । బంధోస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయా

స్తీతి-ననుకథంసర్వశాస్త్రవిరుద్ధముచ్యతేతత్రాహఇతిమేవ్యాఖ్యాఏవంమత్తోనిర్ణయఃఅలమితికుతర్కైరిత్యర్థః।
అత్రైవమన్వయః - ఆత్మాబద్ధోముక్తఇతియావ్యాఖ్యోక్తిః - సామేగుణతఃమద్గుణపారతంత్ర్యాత్ - అత్రహేతు
త్వేనగుణనియంతరిస్వస్మిన్ తద్వ్యతిరేకమాహ-అతఏవనమేబంధనంమోక్షోవేతి-అన్యత్సమానం ॥౧॥ ఏవంకారణభూ
తగుణానాంమాయామయత్వాత్తత్కార్యసంసృతిర్మాయేతిప్రపంచయతి ॥శోకమోహావితి॥ యథాస్వప్నఃఆత్మనః
బుద్ధేరేవఖ్యాతిఃవివర్తఃతద్వత్ ॥౨॥ అతోవస్తుతోవిరోధస్తావన్నాస్తి-ప్రతీతిస్త్వౌపాధికీఘటతఇత్యాహ॥విద్యావిద్యే
ఇతి॥తన్యేతేమోక్షబంధావాభ్యామితితనూశక్తీ-కుతః- మేమాయయావినిర్మితే- మాయావృత్తిరూపత్వాత్ - బంధ
మోక్షకరీత్యేకవచనంద్వివచనార్థే- ననుతత్కార్యత్వేబంధమోక్షయోరనాదిత్వనిత్యత్వేనస్యాతాం-న ఆద్యేఅనా
దీఅతోయావదవిద్యాంప్రవర్తయామితావద్బంధః- యదావిద్యాందదామితదామోక్షస్స్ఫురతీత్యర్థః- తథాచస్కాం
దే॥శ్లో॥బంధకోభవపాశేనభవపాశాచ్చమోచకః । కైవల్యదఃపరంబ్రహ్మవిష్ణురేవసనాతనఇతి॥౩॥తత్రశరీరిణామితిబ
హువచననిర్దేశాద్విషయభేదేనావిరోధఉక్తఇతిభ్రాంతింవ్యావర్తయన్ బంధమోక్షవ్యవస్థాముపపాదయతి॥ ఏకస్యే
తి॥ తర్హికిమాత్మాభేదాత్తవాపిబంధః నహీత్యాహ-అస్యజీవస్యైవేతి-నన్వాత్మాభేదేజీవోనామకోన్యోస్తిపృథక్ కాచ
బంధమోక్షసుఖదుఃఖాదివ్యవస్థాతత్రాహ-మమాంశస్య- అయంభావః- యథైకస్యాపిచంద్రాదేర్జలాద్యుపాధినా
బింబప్రతిబింబరూపోభేదః - యథాచతత్రజలకృతాః కంపాదయఃప్రతిబింబస్యైవ - యథాచతత్రప్రతిబింబానామ
ప్యుపాధిభేదేనభేదాదేకస్మిన్నుదకకుంభే భగ్నేతద్గతప్రతిబింబస్యైవ బింబైక్యంనాన్యగతస్య - తథాఅవిద్యాయాం

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ప్రతిబింబితస్య మదంశస్య జీవస్యైవ తత్కృతో బంధః-తస్య చోపాధితో భేగాన్నావ్యవస్థేతి-తథా చాహుః॥ శ్లో॥ యథైకస్మిన్ ఘటాకాశే రజోధూమాదిభిర్యుతే। న సర్వే సంప్రయుజ్యంతే తథా జీవాస్సుఖాదిభిరితి - ఏతచ్చాతిరహస్యం స్వబుద్ధ్యా నిశ్చితస్య మితి సంబోధయతి- హేమహామత ఇతి-ఇతరో మోక్షః॥ ౪॥ తదేవం వ్యవస్థాముపపాద్య కథం వర్తేతేత్యాదివైలక్షణ్య ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ అథేతి॥ తచ్చ వైలక్షణ్యం ద్వివిధం- జీవేశ్వరయోరేకం- జీవానాం చైకం- తత్ర జీవేశ్వరయోర్వైలక్షణ్యమాహ॥ విరుద్ధధర్మిణోరితి సార్ధద్వయేన- శోకానందకర్మవతో ఏకస్మిన్ ధర్మిణి శరీరే నియమ్యనియంతృత్వేనస్థితయోః॥ ౫॥ సుపర్ణావితి॥ సుపర్ణావృష్టౌ పక్షిణావివ దేహాత్పృథగుద్భూతౌ - సదృశౌ చిద్రూపత్వాత్ -సఖాయౌ అవియోగాదైకమత్యాచ్చ-యదృచ్ఛయా అనిరుక్తయా మాయయా ప్రవృశ్చ్యత ఇతి వృక్షో దేహః॥ శ్రు॥ ఊర్ధ్వమూలమవాక్ఛాఖం వృక్షం యో వేద సంప్రతీతి శ్రుతేః॥ శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమితి స్మృతేశ్చ-తస్మిన్ కృతం నీడం నికేతనం హృదయరూపం యాభ్యాం తౌ - తయోర్మధ్యే ఏకః జీవః పిప్పలాన్నం పిప్పలోఽశ్వత్థః దేహస్తస్మిన్నదనీయం కర్మఫలమిత్యర్థః- ఖాదతి భక్షయతి అన్యః- ఈశ్వరః నిరన్నః అభోక్తాపి నిజానందతృప్తో బలేన జ్ఞానాదిశక్త్యా భూయాన్ అధికః-తథా చ॥ శ్రు॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి॥ ౬॥ బలాధిక్యమేవాహ॥ ఆత్మానమితి॥ యతః యః అవిద్యయా యుక్తః స తు నిత్యబద్ధః అనాదిబద్ధః-యస్తు విద్యాప్రధానః స తు నిత్యముక్తః- మాయాయా అనావారకత్వాత్ ఆశ్రయవ్యామోహకత్వాచ్చ॥ ౭॥ ఇదానీం బద్ధముక్తజీవానామేన మిథో వైలక్షణ్యమాహ దశభిః॥ దేహస్థ ఇతి॥ విద్వాన్ ముక్తః సంచ తథేతరః॥ ౪॥ అథ బద్ధస్య ముక్తస్య వైలక్షణ్యం వదామి తే। విరుద్ధధర్మిణోస్తాత స్థితయోరేకధర్మిణి॥

౫॥ సుపర్ణావేతౌ సయుజౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృతనీడౌ చ వృక్షే। ఏకస్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్నమన్యో నిరన్నోఽపి బలేన భూయాన్॥ ౬॥ ఆత్మానమన్యం చ స వేద విద్వానపిప్పలాదో న తు పిప్పలాదః। యోఽవిద్యయా యుక్ స తు నిత్యబద్ధో విద్యామయో యస్స తు నిత్యముక్తః॥ ౭॥ దేహస్థోఽపి న దేహస్థో విద్వాన్ స్వప్నాద్యథోత్థితః। అదేహస్థోఽపి దేహస్థః కుమతిస్స్వప్నదృగ్యథా॥ ౮॥ ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు గుణైరపి గుణేషు చ। గృహ్యమాణేష్వహంకుర్యాన్న విద్వాన్యస్త్వవిక్రియః॥ ౯॥ కర్మాధీనే శరీరేఽస్మిన్ గుణభావ్యేన కర్మణా। వర్తమానోఽబుధస్తత్ర కర్తాఽస్మీతి నిబధ్యతే॥ ౧౦॥ ఏవం విరక్తశ్శయన ఆసనాటనమజ్జనే। దర్శనస్పర్శనఘ్రాణభోజనశ్రవణాదిషు॥ న తథా బధ్యతే విద్వాంస్తత్ర తత్రాదయన్ గుణాన్॥ ౧౧॥ ప్రకృతిస్థోఽప్యసంసక్తో యథా ఖం సవితాఽనిలః। వైశారద్యేక్షయాఽసంగశితయా ఛిన్నసంశయః॥ ప్రతిబుద్ధ ఇవ స్వప్నాన్నానాత్వాద్వినివర్తతే॥ ౧౨॥ యస్య స్యుర్వీతసంకల్పాః ప్రాణేంద్రియమనోధి

స్కారవశేన దేహస్థోఽపి దేహస్థో న భవతి-యథా స్వప్నాదుత్థితః స్మర్యమాణస్వప్నస్థితోఽపి తత్రస్థో న భవతి - తద్గతసుఖదుఃఖాద్యభావాత్తద్వత్ -తథా వస్తుతః అదేహస్థోఽపి కుమతిః అవిద్వాన్ - దేహస్థః తన్నిమిత్తసుఖదుఃఖభాక్ యథా స్వప్నదేహగత ఇతి॥ ౮॥ అత్ర హేతుత్వేన వైలక్షణ్యాంతరమాహ ద్వాభ్యాం॥ ఇంద్రియైరితి॥ ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు గృహ్యమాణేష్వపి-యస్తు విద్వాన్-స నాహం కుర్యాత్ -అహం గృహ్ణామీతి మతం కుర్యాదిత్యర్థః-కుతః - గుణైర్గుణేషు గృహ్యమాణేషు అత ఏవావిక్రియః రాగాదిశూన్యః-తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః। గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జత ఇతి॥ ౯॥ కర్మాధీన ఇతి॥ అథ అబుధస్తు పూర్వకర్మాధీనే అస్మిన్ శరీరే వర్తమానః-గుణైరింద్రియైర్భావ్యేన కర్మణా-తత్ర దేహాదౌ నిబధ్యతే-కుతః-కర్తాఽస్మీత్యహంకారేణ-తదుక్తం తత్రైవ॥ శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యత ఇతి- ఏతైస్త్రిభిశ్శ్లోకైః కథం వర్తేతేత్యస్య ప్రశ్నస్య సుఖదుఃఖశూన్యో నిరభిమానశ్చ దేహే వర్తత ఇత్యుత్తరముక్తం భవతి॥ ౧౦॥ వైలక్షణ్యాంతరం వదన్ కిం భుంజీతేత్యాది ప్రశ్నోత్తరమాహ త్రిభిః॥ ఏవమితి॥ అన్యగతమేవ కర్మ మాం న బధ్నాతీత్యేవం విరక్తో విద్వాన్-అవిద్యావివశ శయనాసనాదిషు న బధ్యతే.. కుతః- తత్ర తత్ర విషయేషు గుణాన్ ఇంద్రియాణి అదయన్ భోజయన్ తత్సాక్షిత్వే న వర్తమానః న స్వయమదన్॥ ౧౧॥ ఏతదేవ కుత స్తత్రాహ సార్ధేన॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ యథా ఖం సర్వగతమపి న సజ్జతే-యథా సవితా జలే ప్రతిబింబితోఽపి- యథాఽనిలః- సర్వత్ర సంచరన్నపి-తద్వత్ - అసంగేనైవ వైరాగ్యేణ శితయా తీక్ష్ణయా న్వీక్షయా చ్ఛిన్నాః సంశయాః అసంభావనాదయో యస్య సః-నానాత్వాత్ దేహాదిప్రపంచాత్॥ ౧౨॥ కథం విహరేదిత్యస్యోత్తరత్వే

నవైలక్షణ్యాంతరమాహ॥యస్యేతి॥తద్గుణైర్దేహాగుణైః-సంకల్పశూన్యాభిః ప్రాణాదివృత్తిభిర్వ్యవహారన్ముక్తఇత్యర్థః॥
౧౩ ॥ ఏవంతావద్బద్ధముక్తయోఃస్వసంవేద్యమేవవైలక్షణ్యముక్తం - ఇదానీంపరైర్జ్ఞాయేతలక్షణైరిత్యపేక్షోత్తరత
యాతయోఃపరైరపిసుజ్ఞేయంవైలక్షణ్యమాహ త్రిభిః॥యస్యేతి॥హింస్రైర్దుర్జనైర్దైవాద్వాప్రాణిభిః-యస్యాత్మా
దేహఃపీడ్యతే-యదృచ్ఛయాయేనకేనాపిక్వచిత్కించిదర్చ్యతేవా- సబుధశ్చేత్తత్రనవ్యతిక్రియతేనాతివిక్రియతఇత్య
ర్థః-తదుక్తంయాజ్ఞవల్క్యేన॥శ్లో॥యంకంటకైర్వితుదతిచందనైర్యశ్చలింపతి। క్రుద్ధోనపరితుష్టశ్చసమస్తస్యచతస్య
తేతి॥౧౪॥కించ॥ నేతి॥ సాధ్వసాధువాకుర్వతోవదతోవాజనాన్నస్తువీతననిందేత-యోలౌకికవ్యవహారేవిముఖఃసము
క్తఇత్యర్థః॥౧౫॥అపిచ॥నేతి॥యోదైహికేపికర్మణ్యుదాసీనఃసముక్తః-ఇతరోబద్ధఇత్యర్థః॥౧౬॥ఏతాన్యేవసర్వాణి
ముముక్షోస్సాధనాన్యజ్ఞాతవ్యాని-యస్తుకేవలంశబ్దబ్రహ్మణ్యభిజ్ఞఃపాండిత్యమాత్రశ్లాఘీ - నతూక్తైస్సాధనైస్తదర్థని
ష్ఠోభవేత్ - తంనిందతి॥ శబ్దబ్రహ్మణీతి॥ శబ్దబ్రహ్మణిస్నాతఃపారంగతోపిపరేబ్రహ్మణినానిష్ణాయాత్ - ధ్యానాద్యభి
యోగంనకుర్యాచ్చేత్ తస్యశాస్త్రశ్రమఃశ్రమైకఫలఃనతుపురుషార్థపర్యవసాయీ-అధేనుంచిరప్రసూతాం ॥ ౧౭॥
ఏతదేవాన్యార్థనిదర్శనైఃప్రపంచయతి॥ గామితి॥ దుహ్యతఇతిదోహఃపయఃదుగ్ధోదోహః - నోత్తరత్రదోహోస్తి
యస్యాస్తాంఅర్థశూన్యాం - అసతీంకామశూన్యాంభార్యాం దేహంపరాధీనంప్రతిక్షణందుఃఖహేతుం - అసత్ప్ర
జాందృష్టాదృష్టసాధనశూన్యంపుత్రం- అతీర్థీకృతంఅగతేపాత్రేఅదత్తంవిత్తందుష్కీర్తిదురితాపాదకం - అంగ

యామ్।వృత్తయస్సతునిర్ముక్తోదేహస్థోపిహితద్గుణైః ॥ ౧౩॥ యస్యాత్మాహింస్యతేహింస్రైర్యేనకిం
చిద్యదృచ్ఛయా।అర్చ్యతేవాక్వచిత్తత్రనవ్యతిక్రియతేబుధః॥౧౪॥నస్తువీతననిందేతకుర్వతస్సాధ్వసా
ధువా।వదతోగుణదోషాభ్యాంవర్జితస్సమదృజ్మునిః॥ ౧౫॥నకుర్యాన్నవదేత్కించిన్నధ్యాయేత్సా
ధ్వసాధువా।ఆత్మారామోనయావృత్త్యావిచరేజ్జడవన్మునిః॥౧౬॥ శబ్దబ్రహ్మణినిష్ణాతోననిష్ణాయాత్ప
రేయది।శ్రమస్తస్యశ్రమఫలోహ్యధేనుమివరక్షతః ॥ ౧౭ ॥ గాందుగ్ధదోహామసతీంచభార్యాం దేహం
పరాధీనమసత్ప్రజాంచ । విత్తంత్వతీర్థీకృతమంగవాచంహీనాంమయారక్షతిదుఃఖదుఃఖీ ॥ ౧౮ ॥
యస్యాంనమేపావనమంగకర్మస్థిత్యుద్భవప్రాణనిరోధమస్య। లీలావతారేప్సితజన్మవాస్యాద్వంధ్యాం
గిరంతాంబిభృయాన్నధీరః॥౧౯॥ఏవంజిజ్ఞాసయాపోహ్యనానాత్వభ్రమమాత్మని। ఉపారమేతవిరజం
మనోమయ్యర్ప్యసర్వగే॥౨౦॥యద్యనీశోధారయితుంమనోబ్రహ్మణినిశ్చలమ్।మయిసర్వాణికర్మా
ణినిరపేక్షస్సమాచరేత్ ॥ ౨౧॥ శ్రద్ధాలుర్మేకథాశ్శృణ్వన్సుభద్రాలోకపావనీః। గాయన్ననుస్మ
రన్కర్మజన్మచాభినయన్ముహుః॥౨౨॥మదర్థేధర్మకామార్థానాచరన్మదపాశ్రయః। లభతేనిశ్చ
లాంభక్తింమయ్యుద్ధవసనాతనే॥ ౨౩॥ సత్సంగలబ్ధయాభక్త్యామయిమాంసఉపాసితా।సవైమేదర్శి
తంసద్భిరంజసావిందతేపదమ్॥ ౨౪॥ ఉద్ధవః॥ సాధుస్తఉత్తమశ్లోకమతఃకీదృగ్విధఃప్రభో । భక్తిస్త్వ
య్యుపయుజ్యేతకీదృశీసద్భిరాదృతా॥౨౫॥ఏతన్మేపురుషాధ్యక్షప్రపన్నాయచకథ్యతామ్॥ ౨౬॥ త్వాం

హేఉద్ధవ-దుఃఖానంతరందుఃఖమేవయస్యసః॥౧౮॥రక్షతిపయాహీనాంవాచమిత్యుక్తం-తదేవవివృణోతి॥ యస్యామి
తి॥ యస్యాంమేజగతఃశోధకంపావనంచరిత్రంనస్యాత్ -కింతత్ - అస్యవిశ్వస్యస్థిత్యాదిరూపంతద్ధేతురిత్యర్థః- లీలావ
తారేషుఈప్సితంజగతఃప్రేమాస్పదంశ్రీరామకృష్ణాదిజన్మవానస్యాత్ - తాంవంధ్యాంనిష్ఫలాంగిరం-ధీరోధీమాన్-న
ధారయేత్ ॥౧౯॥ఉక్తంజ్ఞానమార్గముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ఏవంనిశ్చిత్యవిచారేణాత్మనినానాత్వభ్రమం దేహాద్యధ్యా
సంనిరస్య-నిర్మలంమనోమయిసర్వగేపరిపూర్ణేసమర్ప్యసంధార్య-ఉపారమేతఉపరమేత్ -నకించిత్కుర్యాత్ శా
స్త్రపాండిత్యమాత్రేణేత్యర్థః॥౨౦॥యదీతి॥యద్యనీశఃఅశక్తఃతర్హిఆస్తామిదంమద్భక్త్యైవకృతార్థోభవిష్యతీత్యా
హ॥మయీతి॥ ౨౧॥ మదర్పణేనకర్మభిర్విశుద్ధసత్త్వస్యాంతరంగాంభక్తిమాహద్వాభ్యాం॥ శ్రద్ధాలురితి॥ అభినయన్
స్వయమనుకుర్వన్॥౨౨॥ మదర్థఇతి ॥ ఆచరన్సేవమానః ॥ ౨౩ ॥ సత్సంగేతి॥ తతశ్చానేనప్రకారేణమయిసత్సం
గేనలబ్ధయాభక్త్యా- యఃమద్భక్తఃమాముపాసితాధ్యాతాభవతి - సచధ్యానశీలఃసద్భిర్దర్శితంవైనిశ్చితంసుఖేనైవ
మేపదంస్వరూపంప్రాప్నోతి॥ ౨౪॥ సత్సంగలబ్ధయాభక్త్యేత్యుక్తంతత్రసతాంభక్తేశ్చవిశేషంపృచ్ఛతి॥ సాధురితి॥సా
ధవఃస్వస్వమతిపరికల్పితాస్సంతిబహవః- తవతుకీదృశస్సంమతః-భక్తిరపిబహువిధాలోకే-కీదృశీపునస్త్వయ్యుపయు

జ్యేతసద్భిశ్చనారదాదిభిరాదృతా॥౨౫॥ ఏతదితి॥ ఏతచ్చకథ్యతాంఇదంచాతిగుహ్యాంత్వన్మైవవక్తవ్యమిత్యైశ్వర్యమా విష్కరోతి-హేపురుషాధ్యక్షేత్యాదినా హేబ్రహ్మాదినియంతః॥ ౨౬॥ అత్ర హేతుః॥ త్వమితి॥ వ్యోమపదసంగః-య తఃప్రకృతేఃపరః- స్వేషామిచ్ఛయాఽఽపాత్తంపృథక్పరిమితంవపుర్యేనసః॥ ౨౭॥ తత్రత్రింశల్లక్షణైఃసాధుంనిరూపయ తిపంచభిః॥ కృపాళురితి॥ కృపాళుఃపరదుఃఖాసహిష్ణుః- సర్వదేహినాంకేషాంచిదపిఅకృతద్రోహః- తితిక్షుః- క్షమా వాన్-సత్యంసారఃస్థైర్యంబలంవాయస్యసః - అనవద్యాత్మాఅసూయాదిరహితః- సుఖదుఃఖయోఃసమః - యథాశ క్తిసర్వేషాముపకారకః॥ ౨౮॥ కామైరితి॥ కామైరక్షుభితచిత్తః- దాంతఃసంయతబాహ్యేంద్రియః- మృదుఃఅకఠినచి త్తః-శుచిఃసదాచారః-అకించనఃఅపరిగ్రహః-అనీహఃదృష్టాదృష్టక్రియాశూన్యః- మితభుక్ లఘ్వాహారః- శాంతఃనియ తాంతఃకరణః-స్థిరఃస్వధర్మేమచ్చరణఃమదేకాశ్రయఃమునిఃమననశీలః॥ ౨౯॥ అప్రమత్తఇతి॥ అప్రమత్తఃసావధానః- గభీరాత్మానిర్వికారః- ధృతిమాన్విపద్యప్యకృపణః- జితషడ్గుణః॥ శ్లో॥ క్షుత్పిపాసేశోకమోహౌజరామృత్యూషడూ ర్మయః । ఏతేజితాయేనసః- అమానీనమానాకాంక్షీ- అన్యేభ్యోమానదః- కల్యఃపరబోధనేదక్షః-మైత్రఃఅవంచకః- కారుణికఃకరుణయైవప్రవర్తమానః- నదృష్టలోభేన- కవిఃసమ్యక్ జ్ఞానీ॥ ౩౦॥ కించ॥ ఆజ్ఞాయేతి॥ మయావేదరూపేణ ఆదిష్టానపిస్వధర్మాంత్సంత్యజ్య గుణామాంభజేత్ సోఽపిఏవంపూర్వోక్తవత్సత్తమః - కిమజ్ఞానాన్నాస్తిక్యాద్వా - నధ

బ్రహ్మపరమంవ్యోమపురుషఃప్రకృతేఃపరః । అవతీర్ణోసిభగవన్ స్వేచ్ఛోపాత్తపృథగ్వపుః॥ ౨౭ ॥ శ్రీ భగవాన్॥ కృపాళురకృతద్రోహస్తితిక్షుస్సర్వదేహినామ్ । సత్యసారోఽనవద్యాత్మాసమస్సర్వోపకార కః ॥ ౨౮ ॥ కామైరహతధీర్దాంతో మృదుశ్శుచిరకించనః । అనీహోమితభుక్శాంతస్థిరోమచ్ఛరణో మునిః॥ ౨౯॥అప్రమత్తోగభీరాత్మాధృతిమాన్జితషడ్గుణః । అమానీమానదఃకల్యోమైత్రఃకారుణికఃక విః॥ ౩౦॥ ఆజ్ఞాయైవంగుణాన్దోషాన్మయాదిష్టానపిస్వకాన్। ధర్మాన్ సంత్యజ్యయస్సర్వాన్మాం భజేత్సోపిసత్తమః॥ ౩౧॥ జ్ఞాత్వాఽజ్ఞాత్వాపియేవైమాంయావాన్యశ్చాస్మియాదృశః॥ భజంత్యనన్య భావేనతేమేభక్తతమామతాః॥ ౩౨॥ మల్లింగమద్భక్తజనదర్శనస్పర్శనార్చనమ్ । పరిచార్యాస్తుతిప్ర హ్వగుణకర్మానుకీర్తనమ్॥ ౩౩॥ మత్కథాశ్రవణేశ్రద్ధామదనుధ్యానముద్ధవ । సర్వలాభోపహరణం దాస్యేనాత్మనివేదనమ్॥ ౩౪॥ మజ్జన్మకర్మకథనంమమపర్వానుమోదనమ్।గీతతాండవవాదిత్రగోష్ఠీభి ర్మద్గృహోత్సవః॥ ౩౫॥ యాత్రాబలివిధానంచసర్వవార్షికపర్వసు।వైదికీతాంత్రికీదీక్షామదీయవ్రత ధారణమ్॥ ౩౬॥మమార్చాస్థాపనేశ్రద్ధాస్వతస్సంభూయచోద్యమః।ఉద్యానోపవనక్రీడాపురమందిరక ర్మణి ॥ ౩౭ ॥ సమ్మార్జనోపలేపాభ్యాంసేకమండలవర్తనైః । గృహశుశ్రూషణంమహ్యందాసవద్య దమాయయా॥ ౩౮॥ అమానిత్వమదంభిత్వంకృతస్యాపరికీర్తనమ్। అపిదీపావలోకమ్మేనోపయుంజ్యా

ర్మాచరణేనసత్త్వశుద్ధ్యాదీన్గుణాన్విపక్షేదోషాంశ్చ ఆజ్ఞాయజ్ఞాత్వాపిమద్ధ్యానవిక్షేపకతయా మద్భక్త్యైవసర్వేభ విష్యంతీతిదృఢనిశ్చయేనైవసర్వాన్ధర్మాన్సంత్యజ్య - యద్వా- భక్తిదార్ఢ్యేననివృత్త్యాధికారతయాసంత్యజ్య- అ థవా - విధిద్వైకాదశీకృష్ణేకాదశ్యుపవాసానుపవాసౌనివేద్యశ్రాద్ధాదయోయేభక్తివిరుద్ధాధర్మాస్తాన్సంత్యజ్యేత్య ర్థః॥ ౩౧॥ కించ॥ జ్ఞాత్వేతి॥ యావాన్దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నః- యశ్చసర్వాత్మా-యాదృశఃసచ్చిదానందాదిరూపః-తం మాంజ్ఞాత్వాఅజ్ఞాత్వాపి-యద్వా-విశేషతః- పునఃపునజ్జ్ఞాత్వాఏకాంతభావేనయేభజంతి॥ ౩౨॥ ఏవంసాధులక్షణ ముక్తం-భక్తేర్లక్షణమాహాష్టభిః॥మల్లింగేతి॥ లింగానిప్రతిమాదీని॥ ౩౩॥ మత్కథేతి॥ సర్వలాభోపహరణంసర్వస్యల బ్ధస్యసమర్పణం॥ ౩౪॥ మజ్జన్మేతి॥ పర్వాణిజన్మాష్టమ్యాదీనితదనుమోదనం॥ ౩౫॥ యాత్రేతి॥ బలివిధానంపుష్పోప హారాదిసమర్పణం- సర్వవార్షికపర్వసుచాతుర్మాస్యైకాదశ్యాదిషువిశేషతః॥ ౩౬॥ మదర్చేతి॥ ఉద్యానాదికరణే సామర్థ్యేసతిస్వతః అసతివాఅన్యైస్సంభూయోద్యమః - ఉద్యానంపుష్పప్రధానంఉపవనంఫలప్రధానం - ఆక్రీడం క్రీడాస్థానం॥ ౩౭॥ సంమార్జనేతి॥ సంమార్జనంరజోపాకరణం - ఉపలేపఃగోమయోదకాదిభిరాలేపనం - సేకస్తైర్వేది వప్రోక్షణం - మండలవర్తనంసర్వతోభద్రాదికరణం- మహ్యంమమ॥ ౩౮॥ అమానిత్వమితి॥స్వయమన్యేనవానివేది తందీపావలోకమపినస్వీకుర్యాత్ - ఏతచ్చసాధారణస్థానవిషయం - రాగప్రాప్తవిషయంవా - భక్త్యావేశగ్రాహ్య

మేవ॥ శ్లో॥షడ్భిర్మాసోపవాసైస్తుయత్ఫలంపరికీర్తితం।విష్ణోర్నైవేద్యసిద్ధేనపుణ్యంతద్భుంజతాంకలౌ॥ హృదిరూపం
ముఖేనామనైవేద్యముదరేహరేః। పాదోదకంచనిర్మాల్యంమస్తకేయస్యసోచ్యుతఇత్యాదివచనేభ్యః- యద్వా-అన్య
స్మైనివేదితంమమనోపయుంజ్యాత్ మహ్యంనని వేదయేదిత్యర్థః॥ శ్లో॥ విష్ణోర్నివేదితాన్నేనయష్టవ్యందేవతాంతరం। పి
తృభ్యశ్చాపితద్దేయంతదానంత్యాయకల్పతే ॥ పిత్రుశేషంతుయోదద్యాద్ధరయేపరమాత్మనే। రేతోధాఃపితరస్తస్యభ
వంతిక్లేశభాగినః॥ ఆశాసతేసదాదేవాఃపితరస్సర్వఏవహి।యఇష్ట్వాదౌమహావిష్ణుంశిష్టైస్తేనపితౄన్సురాన్॥యజతే
చేసనైపుత్రోవంశేస్యజాయేతజీవతు। ఆస్ఫోటయంతిపితరఃప్రనృత్యంతిపితామహాః॥ వైష్ణవోస్మత్కులేజాతస్సనస్సంతా
రయిష్యతి। ఇత్యాదివచనేభ్యః॥౩౯॥౪౦॥ఇదానీమేకాదశపూజాధిష్ఠానాన్యాహ॥సూర్యఇతి॥ హేభద్ర॥౪౧॥అధిష్ఠానభే
దేనపూజాసాధనాన్యాహత్రిభిః॥ సూర్యఇతి॥ త్రయ్యావిద్యయాసూర్యసూక్తైరుపస్థానాదినా- అంగహేఉద్ధవ- యవ
నాదినాతృణాదినా॥ ౪౨॥వైష్ణవఇతి॥బంధుసత్కృత్యాబంధువత్సమ్మానేన- హృదిఖేహృదయాకాశే-ముఖ్యధియాప్రా
ణదృష్ట్యా-తోయేతోయాదిభిఃద్రవ్యైస్తర్పణాదినా॥౪౩॥స్థండిలఇతి॥స్థండిలేభువి-మంత్రహృదయైరహస్యమంత్రన్యా
సైః॥ ౪౪॥ సర్వాధిష్ఠానేషు ధ్యేయమాహ॥ధిష్ణ్యేష్వితి॥అనేనప్రకారేణఏమధిష్ణ్యేషు॥౪౫॥యుక్తాయాఃభక్తేఃఫలమా

న్నివేదితం॥ ౩౯॥ యద్యదిష్టతమంలోకేయచ్చాపిప్రియమాత్మనః। తత్తన్నివేదయేన్మహ్యంతదానం
త్యాయకల్పతే॥ ౪౦॥ సూర్యోగ్నిర్బ్రాహ్మణోగావోవైష్ణవఃఖంమరుజ్జలం। భూరాత్మాసర్వభూతా
నిభద్రపూజాపదానిమే॥ ౪౧ ॥ సూర్యేతువిద్యయాత్రయ్యాహవిషాగ్నౌయజేతమాం।ఆతిథ్యేనతువి
ప్రాగ్ర్యేగోష్వంగయవసాదినా॥ ౪౨॥ వైష్ణవేబంధుసత్కృత్యాహృదిఖేధ్యాననిష్ఠయా । వాయౌము
ఖ్యధియాతోయేద్రవ్యైస్తోయపురస్కృతైః॥ ౪౩॥ స్థండిలేమంత్రహృదయైర్భోగైరాత్మానమాత్మని।
క్షేత్రజ్ఞంసర్వభూతేషుసమత్వేనయజేతమాం॥౪౪॥ధిష్ణ్యేష్వేతేషుమద్రూపంశంఖచక్రగదాంబుజైః।
యుక్తంచతుర్భుజంశాంతంధ్యాయన్నర్చేత్సమాహితః॥ ౪౫ ॥ ఇష్టాపూర్తేనమామేవంయోయజేతస
మాహితః।లభతేమయిసద్భక్తింమత్స్మృతిస్సాధుసేవయా॥ ౪౬॥ ప్రాయేణభక్తియోగేనసత్సంగేనవి
నోద్ధవ।నోపాయోవిద్యతేసమ్యక్ప్రాయణంహిసతామహమ్॥ ౪౭॥ అథైతత్పరమంగుహ్యంశృణ్వతో
యదునందన । సుగోప్యమపివక్ష్యామిత్వంమేభృత్యస్సుహృత్సఖా॥౪౮॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశ
స్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః. ... ... ※

శ్రీభగవాన్॥ నరోధయతిమాంయోగోనసాంఖ్యంధర్మఉద్ధవ।నస్వాధ్యాయస్తపస్త్యాగోనేష్టాపూర్తం
నదక్షిణా॥ ౧॥ వ్రతానియజ్ఞశ్ఛందాంసితీర్థానినియమాయమాః। యథావరుంధేసత్సంగస్సర్వసం
గాపహోహిమామ్॥ ౨ ॥ సత్సంగేనహిదైతేయాయాతుధానాఃఖగామృగాః । గంధర్వాప్సరసోనా
గాస్సిద్ధచారణగుహ్యకాః ॥ ౩ ॥ విద్యాధరామనుష్యేషువైశ్యాశ్శూద్రాస్స్త్రియోంత్యజాః । రజ

హ॥ఇష్టాపూర్తేనేతి॥సద్భక్తిందృఢాంభక్తింఅస్యాఃభక్తేరంతరంగసాధనమాహ- ఇత్థంమత్స్మృతిఃసాధుసేవయాభవ
తి- యద్వా- స్మృతిర్జ్ఞానంతతశ్చదృఢభక్తిమతఃపుంసఃసాధుసేవయామద్జ్ఞానంసంభవతీత్యర్థః॥ ౪౬॥ జ్ఞానభక్తి
మార్గావుక్తౌతత్రజ్ఞానమార్గాదపిభక్తిమార్గఃశ్రేష్ఠఇత్యాహ ॥ ప్రాయేణేతి ॥ సత్సంగేనయోభక్తియోగఃతేనవినాఉ
పాయఃసంసారతరణేనవిద్యతే - సత్సంగేనేత్యత్రహేతుమాహ- హియస్మాత్సతామహంప్రాయణంప్రకృష్టమయనం
ఆశ్రయః - అతఃసత్సంగోభక్త్యంతరంగఇత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ఇదానీంసాంఖ్యయోగాదీనిసాధనాంతరసవ్యపేక్షాణిసవ్యభి
చారాణిచ - సత్సంగస్తుస్వతంత్రఏవసమర్థఃఫలావ్యభిచారీచేతివర్ణయితుమాహ॥ అథేతి ॥ ఏతద్వక్ష్యమాణంపరమం
గుహ్యంఅతఃశృణ్విత్యర్థః॥౪౮॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... *

శ్లో॥ ద్వాదశేసాధుసంగస్యమహిమావర్ణితఃపురా।కర్మానుష్ఠానతస్త్యాగస్యవస్థాచతతఃపరం॥నేతి॥ నరోధయతినవశీక
రోతి - యోగఃఆసనప్రాణాయామాదిః- సాంఖ్యంతత్వానాంవివేకః- ధర్మఃసామన్యతఃఅహింసాదిఃస్వాధ్యాయో
వేదజపః- తపఃకృచ్ఛ్రాది- త్యాగః- సన్న్యాసః- ఇష్టంచపూర్తంచ - తత్రఇష్టమగ్నిహోత్రాది - పూర్తంకూపా
రామాదినిర్మాణం-దక్షిణాశబ్దేనసామాన్యతోదానంలక్ష్యతే॥౧॥వ్రతానీతి॥ వ్రతానిఏకాదశ్యుపవాసాదీని-యజ్ఞఃదే
వపూజా-ఛందాంసిరహస్యమంత్రాః-అవరుంధేత్ వశీకరోతి॥౨॥సత్సంగేనేతి॥యాతుధానాఃరాక్షసాః॥౩॥౪॥ బహవ

ఇతి॥ త్వాష్ట్రో వృత్రః- కాయాధవః ప్రహ్లాదః॥౫॥ సుగ్రీవ ఇతి ఋక్షో జాంబవాన్ - గృధ్రో జటాయుః- వణిక్పథః తులాధారః-వ్యాధః ధర్మవ్యాధః-యజ్ఞపత్న్యో దీక్షితభార్యాః॥౬॥ తేషాం సత్సంగవ్యతిరిక్తసాధనాంతరాభావమాహ॥ త ఇతి॥ న అధీతాః శ్రుతిగుణాః యైస్తే-తదర్థంచ న ఉపాసితాః మహత్తమా యైస్తే తథా-కించ-అవ్రతా అతప్తతపసః న వ్రతాని యేషాం- న తప్తాని తపాంసి యైస్తే చ తే చ తథా- సత్సంగాదితి॥ సద్భిః సంగో నామ మయ్యేవ సంగ ఇత్యభిప్రేత్యోక్తం-యద్వా- స్వసంగస్యాపి సత్సంగత్వం వివక్ష్యతే స్వస్యాపి సత్త్వాత్ - యద్వా-మదీయానాం సంగాదిత్యర్థః ॥౭॥ తత్ర వృత్రాదీనాం తు భవతు నామ కథంచిత్ సాధనాంతరం- గోపీప్రభృతీనాం తు నాన్యదస్తీత్యాహ ॥ కేవలేనేతి॥ సత్సంగలబ్ధేన కేవలేనైవ హి భావేన ప్రీత్యా-నగాః యమళార్జునాదయః- నగాః కాళీయాదయః యద్వా- తదానీంతనసర్వతరుగుల్మాదీనామపి భగవతి భావోస్తీతి గమ్యతే-తదుక్తం భగవతైవ ॥శ్లో॥ అహో అమీ దేవవరామరార్చితం పాదాంబుజం తే సుమనః ఫలార్హణం । నమంత్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మనస్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతమిత్యాదినా - సిద్ధాః కృతార్థాస్సంతః ఈయుః ప్రాపుః॥౮॥ స్వప్రాప్తేః దుర్లభతామాహ ॥యమితి॥ యోగాదిభిః కృతప్రయత్నోపి యం న ప్రాప్నుయాత్ - తం మామీయురితి పూర్వేణాన్వయః-తత్ర ప్రథమం యా గోప్యః పశ్వాదయో వా శ్రీకృష్ణేన సహ సంగతాస్తే సంతః తత్సంగోన్యేషాం సత్సంగః- తేన చ తేషాం భక్తిరితి జ్ఞాతవ్యం ॥౯॥ గోపీనాం భావం ప్రపంచయతి చతుర్భిః ॥రామేణేతి॥ శ్వాఫల్కినా అక్రూరేణ-మయి ప్రణీతే నతి-మే మత్తోన్యం సుఖాయ న దదృశుః-కుతః- వియోగేన తీవ్రో దుస్సహః

స్తమఃప్రకృతయస్తస్మింస్తస్మిన్యుగే యుగే ॥౪॥ బహవో మత్పదం ప్రాప్తాస్త్వాష్ట్రకాయాధవాదయః।
వృషపర్వా బలిర్బాణో మయశ్చాథ విభీషణః॥౫॥ సుగ్రీవో హనుమానృక్షో గజో గృధ్రో వణిక్పథః। వ్యా
ధః కుబ్జా వ్రజే గోప్యో యజ్ఞపత్న్యస్తథాపరే ॥౬॥ తే నాధీతశ్రుతిగణా నోపాసితమహత్తమాః । అవ్ర
తాతప్తతపసస్సత్సంగాన్మాముపాగతాః॥౭॥ కేవలేన హి భావేన గోప్యో గావో నగా మృగాః। యేన్యే మూ
ఢధియో నాగాస్సిద్ధా మామీయురంజసా॥౮॥ యం న యోగేన సాంఖ్యేన దానవ్రతతపోధ్వరైః। వ్యాఖ్యా
స్వాధ్యాయసన్న్యాసైః ప్రాప్నుయాద్యత్నవానపి॥౯॥ రామేణ సార్ధం మథురాం ప్రణీతే శ్వాఫల్కి
నా మయ్యనురక్తచిత్తాః। విగాఢభావేన న మే వియోగతీవ్రాధయోన్యం దదృశుస్సుఖాయ ॥౧౦॥ తాస్తాః
క్షపాః ప్రేష్ఠతమేన నీతా మయైవ బృందావనగోచరేణ ॥ క్షణార్ధవత్తాః పునరంగ తాసాం హీనా మయా
కల్పసమా బభూవుః॥౧౧॥ తా నావిదన్ మయ్యనుషంగబద్ధధియస్స్వమాత్మానమదస్తథేదమ్। యథా స
మాధౌ మునయోబ్ధితోయే నద్యః ప్రవిష్టా ఇవ నామరూపే ॥౧౨॥ మత్కామా రమణం జారమస్వరూపా
విదోబలాః। బ్రహ్మ మాం పరమం ప్రాపుస్సంగాచ్ఛతసహస్రశః॥ ౧౩॥ తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాం
ప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తించ నివృత్తించ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవ చ॥ ౧౪॥ మామేకమేవ శరణమాత్మానం స
ర్వదేహినాం। యాహి సర్వాత్మభావేన మయా స్యా హ్యకుతోభయః॥ ౧౫॥ఉద్ధవః ॥ సంశయశ్శృణ్వతో

అధీర్యాసాం తాః అత్ర హేతుః - మయి విగాఢేన అతిదృఢేన భావేన ప్రేమ్ణా అనురక్తాని సంసక్తాని చిత్తాని యాసాం తాః ॥ ౧౦ ॥ తీవ్రాధిత్వం ప్రపంచయతి ॥ తా ఇతి ॥ మయా యా ఏవ క్షపాః రాత్రయః క్షణార్ధవన్నీతాః తాస్తా ఏవ పునర్మయా విహీనాస్తాసాం కల్పసమా బభూవుః- కథంభూతాస్తా వాచామగోచరా ఇత్యర్థః ॥౧౧॥ కించ ఏవం తీవ్రాధయస్తా మోహామిషేణ సమాధిం ప్రాప్తా ఇత్యాహ ॥తా ఇతి॥ మయి అనుషంగేణ ఆసక్త్యా బద్ధా ధియో యాభిస్తాః - స్వం ఆత్మానం స్వదేహం- అదః దూరస్థం- ఇదం సన్నిహితం చ-నావిదన్-యద్వా స్వం పతిపుత్రాది-మమతాస్పదం-ఆత్మానం అహంకారాస్పదం-అదః పరలోకం ఇదం ఇమం లోకంచ- నావిదన్నితి॥ యథా మునయః సమాధౌ నామరూపే న విదుస్తద్వత్ కింతు అబ్ధితోయే నద్య ఇవ మయి ప్రవిష్టా ఇత్యన్వయః॥౧౨॥ మత్కామా ఇతి॥ ఏవం తాః అబలాః కేవలం మత్కామాః-మత్స్వరూపావిదః మమ స్వరూపం తు న జానంతి - తథాపి- సత్సంగాత్ జారం బ్రహ్మ- జారబుద్ధివేద్యమపి బ్రహ్మస్వరూపమేవ మాం పరమం ప్రాపురిత్యర్థః ॥౧౩॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదేవంభూతో మద్భజనప్రభావః తస్మాత్ - త్వం చోదనాం శ్రుతిం ప్రతిచోదనాం స్మృతిం చ యద్వా-విధిం నిషేధం చ ఉత్సృజ్య॥౧౪॥ మామితి॥ మాం శరణం యాహి మయైవ అకుతోభయస్స్యాః భవేః॥౧౫॥ పూర్వం తావన్మదూదితేష్వవహితః స్వధర్మేష్విత్యాదినా కర్మ కర్తవ్యమిత్యుక్తం-ఇదానీం తు సర్వం త్యక్త్వా మాం శరణం యాహీత్యుచ్యతే తత్ర కిమాత్మనః కర్తృత్వాద్యస్తి నాస్తి ఇతి ఆత్మస్థ ఆత్మవిషయః సంశయో నానివర్త

తే- యద్వా- కర్మకార్యంత్యాజ్యం వేత్యాత్మస్థః హృదిస్థః సంశయోననివర్తత ఇతి పృచ్ఛతి॥ సంశయఇతి॥ యేనసంశయే నడుత్తరం స ఏష ఇత్యష్టభిః - అయంభావః - ఈశ్వరస్తావత్స్వమాయావశాత్ప్రపంచాత్మనా భాతి తత్ప్రపంచాధ్యాసాచ్చ జీవానామనాద్యవిద్యయా కర్తృత్వాది - తతో విధిప్రతిషేధాధికారః - తదానీం సత్త్వశుద్ధ్యర్థం కర్మాణికుర్వీత్యుక్తం - సత్త్వే చ శుద్ధే పునః కర్మజాడ్య పరిహారాయ భక్తివిక్షేపకం కర్మాదరం పరిత్యజ్య దృఢవిశ్వాసేన భజేత్యుక్తం జాతాయాం తు విద్యాయాం న కించిత్కర్తవ్యమస్తీతి ॥ ౧౬ ॥ తత్ర తావత్ ఈశ్వరాద్వాగాదీంద్రియద్వారా జీవసంసృతికారణభూతం ప్రపంచోద్గమమాహ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ స ఇతి॥ స ఏషః అపరోక్షః - జీవయతీతి జీవః పరమేశ్వరః అపరోక్షత్వే హేతుః - వివరాణి ఆధారాదిచక్రాణి ॥ శ్లో ॥ ఆధారో మణిబంధశ్చ మణిపూరక ఏవ చ । అనాహతో విశుద్ధాజ్ఞాచక్రాణ్యేతాని షట్క్రమాత్ - తేషు ప్రసూతిరివ ప్రసూతిరభివ్యక్తిః యస్య సః- తామేవాభివ్యక్తిమాహ॥ ఘోషేణేతి ॥ ఘోషేణ పరాఖ్యేన నాదవతా ప్రాణేన సహ గుహాం ఆధారచక్రం ప్రవిష్టః సన్ మనోమయం సూక్ష్మరూపం పశ్యంత్యాఖ్యం మధ్యమాఖ్యం చ మణిపూరకచక్రే విశుద్ధచక్రే చ ఉపేత్య ప్రాప్య - వక్త్రే మాత్రా హ్రస్వాదిః - స్వర ఉదాత్తాదిః - వర్ణః అకారాదిరిత్యేవం వైఖర్యాఖ్యః స్థవిష్ఠః - అతిస్థూలః నానావేదశాఖాత్మకో భవతీతి- తథా చ॥ శ్రు॥ చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని- తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః- గుహా త్రీణి నిహితా నేంగయంతి- తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతీతి అభియుక్తశ్లోకశ్చ ॥ శ్లో ॥ యా సా మిత్రావరుణసదనాదుచ్చరంతీ త్రిషష్టిం వర్ణానంతః ప్రకటకరణైః ప్రాణసంగాత్ప్రసూతే । తాం పశ్యంతీం ప్రథమముదితాం మధ్యమాం బుద్ధిసంస్థాం వాచం వక్త్రే కరణవిశదాం వైఖరీం తా

వాచం తవ యోగేశ్వరేశ్వర। ననివర్తత ఆత్మస్థో యేన భ్రామ్యతి మే మనః॥ ౧౬॥ శ్రీకృష్ణః॥ స ఏష జీవో వివర ప్రసూతిః ప్రాణేన ఘోషేణ గుహాం ప్రవిష్టః । మనోమయం సూక్ష్మముపేత్య రూపం మాత్రా స్వరో వర్ణ ఇతి స్థవిష్ఠః॥ ౧౭॥ యథానలః ఖే నిలబంధురూష్మా బలేన దారుణ్యధిమథ్యమానః। అణుః ప్రజాతో హవిషా సమిధ్యతే తథైవ మే వ్యక్తిరియం హి వాణీ॥ ౧౮॥ ఏవం గదిః కర్మ గతిర్విసర్గో ఘ్రాణో రసో దృక్స్పర్శః శ్రుతిశ్చ। సంకల్పవిజ్ఞానమథాభిమానః సూత్రం రజస్సత్త్వతమోవికారః॥ ౧౯॥ అయం హి జీవస్త్రివృదబ్జయోనిరవ్యక్త ఏకో వయసా స ఆద్యః। విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధేవ భాతి బీజాని యోనిం ప్రతిపద్య యద్వత్ ॥ ౨౦ ॥
యస్మిన్నిదం ప్రోతమశేషమోతం పటో యథా తంతువితానసంస్థః। య ఏష సంసారతరుః పురాణః కర్మాత్మకః పుష్పఫలే ప్రసూతే। ౨౧॥ ద్వే అస్య బీజే శతమూలస్త్రినాళః పంచస్కంధః పంచరసప్రసూతిః।

ప్రపద్య ఇతి॥ ౧౭॥ అవ్యక్తస్య సతః సూక్ష్మమధ్యమక్రమేణాభివ్యక్తౌ దృష్టాంతః॥ యథేతి॥ యథాగ్నిః ఖే కాష్ఠచ్ఛిద్రే ఊష్మా అవ్యక్తోష్మరూపః- దారుణి అధికం మథ్యమానః అనిలబంధుః అనిలసహాయః సన్ అణుః సూక్ష్మవిస్ఫులింగాదిరూపో భవతి- పునః ప్రకృష్టో జాతో హవిషా సంవర్ధతే తథైవేయం వేదలక్షణా వాణీ మమాభివ్యక్తిః॥ ౧౮। ఉక్తాం వాగ్వృత్తిముపసంహరన్నితరేంద్రియవృత్తీర్వ్యతిదిశతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం గదిః గదనం భాషణం మే వ్యక్తిరిత్యుపసంహారః- కర్మహస్తయోర్వృత్తిః- గతిః పాదయోః- విసర్గః పాయూపస్థయోరితి కర్మేంద్రియాణాం, ఘ్రాణో వఘ్రాణం- రసో రసనం - దృగ్దర్శనం- స్పర్శః స్పర్శనం శ్రుతిః శ్రవణమితి జ్ఞానేంద్రియాణాం - సంకల్పో మనసః విజ్ఞానం బుద్ధిచిత్తయోః- అభిమానోఽహంకారస్య - సూత్రం ప్రధానస్య - సత్త్వరజస్తమసాం వికారోఽధిదేవతాదిస్త్రివిధః ప్రపంచః మే వ్యక్తిరితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౯॥ తస్మాదీశ్వరాభివ్యక్తిరూపః ప్రపంచో నేశ్వరాద్భిన్నోఽస్తీత్యాహ॥ అయమితి॥ అయం హి జీవః ఈశ్వరః ఆదావవ్యక్తః ఏక ఏవ- వయసా కాలేన విశ్లిష్టా విభక్తా వాగాదీంద్రియరూపా శక్తిర్యస్య- యద్వా- విశేషేణ శ్లిష్టా ఆలింగితా మాయాశక్తిర్యేన సః- బహుప్రకారః ఇవాభాతీయః- స ఏవాద్యః - త్రివృత్ త్రిగుణాశ్రయః - అబ్జయోనిః లోకపద్మస్య కారణభూతః ఏకస్య బహుధాభానే దృష్టాంతః- యోనిం క్షేత్రం ప్రతిపద్య ప్రాప్య బీజాని యద్వదితి। ౨౦॥ తస్మాత్తన్మాయావిలసితత్వాత్తదాశ్రయమిదం జగన్న తతః పృథగితి॥ స దృష్టాంతమాహ॥ యస్మిన్నితి॥ తంతువితానే సంస్థా స్థితిర్యస్య సః పటో యథా - తథా - యస్మిన్నిదం విశ్వం సితం దీర్ఘతంతుషు పట ఇవ ప్రోతం తిర్యక్తంతుష్వివ- ఏవంభూతం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం విశ్వం- అవిద్యయాత్మన్యస్తం వృక్షరూపం జీవస్య కర్తృత్వాది సంసారహేతుః- అతస్తద్వివేకజ్ఞానేన కర్మాదిసర్వం పరిత్యాజ్యమిత్యుక్తమిత్యాశయేనాహ- య ఏష ఇతి- సార్ధైస్త్రిభిః- పురాణః అనాదిః- కర్మాత్మకః ప్రవృత్తిస్వభావః పుష్పఫలే భోగాపవర్గౌ- కర్మతత్ఫలే వా- ప్రసూతే జనయతి। ౨౧॥ వృక్షరూపం ప్రపంచయతి॥ ద్వే ఇతి॥ ద్వే పు

న్యాపేఽస్య బీజే-సచశతమూలః శతమపరిమితాః వాసనాః మూలానియస్యసః - త్రయోగుణాః నాళాని ప్రకాండాః యస్య - పంచభూతానిస్కంధాఃయస్య-పంచరసాః శబ్దాదివిషయాః తేషాంప్రసూతిర్యస్మాత్ -దశచఏకాచ శాఖా ఇంద్రియాణియస్య ద్వయోస్సుపర్ణయోర్జీవపరమాత్మనోర్నీడంయస్మిన్ త్రీణివల్కలానిత్వచోవాత పిత్తశ్లేష్మాణో యస్య-ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః- అర్కంప్రవిష్టః సూర్యమండలపర్యంతంవ్యాప్తః తన్నిర్భిద్యగతస్య సంసారాభావాత్ ॥ ౨౨॥ తత్ఫలభోక్తౄనాహ॥ అదంతీతి॥ గృధ్నంతీతిగృధ్రాః కామినః-గ్రామేచరాః గృహస్థాః అస్యవృక్షస్యైకంఫలందుఃఖమదంతి విపరిణామతః స్వర్గాదేరపిదుఃఖస్వరూపత్వాత్ -హంసావివేకినోఽరణ్యవాసాః సన్న్యాసినః ఏకంఫలంసుఖమదంతిఏకంపరమాత్మానంమాయామయం ఏవంబహురూపంఇజ్యైః పూజ్యైః గురుభిఃకృత్వాయో వేదసః వేదంతత్త్వార్థంవేద॥ ౨౩॥ త్వంచైవంజ్ఞాత్వాకృతకృత్యస్సన్ సర్వసాధనంత్యజేత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతభక్త్యాశితేనతీక్ష్ణేనజ్ఞానకుఠారేణ - స్వతంత్రతావాప్త్వయోఃజ్ఞానభక్త్యోః- జీవోపాధిం త్రిగుణాత్మకంలింగశరీరం వివృశ్చ్యఛిత్వా - పరమాత్మానంసంపద్యప్రాప్య- అథఅస్త్రంసాధనంత్యజేతి॥ ౨౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ త్రయోదశేథసత్త్వస్యవృద్ధ్యావిద్యోదయక్రమః। హంసేతిహాసతశ్చిత్తగుణవిశ్లేషవర్ణనమ్॥ విద్యాకుఠారేణజీవాశయంసంవివృశ్చ్యసాధనంత్యజేత్యుక్తం - ననుతత్రతమఆదిగుణత్రయవృత్తిప్రతిబంధేసతికథంవిద్యోత్పత్తిరిత్యాశంక్యతన్నివృత్త్యావిద్యోత్పత్తిప్రకారమాహసప్తభిః॥ సత్త్వమితి॥ తత్రయద్యానందాదివదాత్మనమార్గగుణాః స్యుః

దశ్చైకశాఖో ద్విసుపర్ణనీడస్త్రివల్కలోద్విఫలోఽర్కంప్రవిష్టః ॥ ౨౨ ॥ అదంతిచైకంఫలమస్యగృధ్రాగ్రా
మేచరాఏకమరణ్యవాసాః। హంసాయఏవంబహురూపమిజ్యైర్మాయామయం వేదసవేద వేదమ్॥ ౨౩॥
ఏవంగురూపాసనయైకభక్త్యావిద్యాకుఠారేణశితేనధీరః । వివృశ్చ్యజీవాశయమప్రమత్తస్సంపద్య
చాత్మానమథత్యజాస్త్రమ్॥ ౨౪ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ద్వాదశోఽధ్యాయః-
శ్రీకృష్ణః॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిగుణాబుద్ధేర్నచాత్మనః। సత్త్వేనాన్యతమౌహన్యాత్సత్త్వం సత్త్వేనచైవహి॥ ౧॥ సత్త్వాద్ధర్మోభవేద్వృద్ధాత్పుంసోమద్భక్తిలక్షణః। సాత్త్వికోపాసయాసత్త్వంతతోధర్మః ప్రవర్తతే॥ ౨॥ ధర్మోరజస్తమోహన్యాత్సత్త్వవృద్ధిరనుత్తమః। ఆశునశ్యతితన్మూలోహ్యధర్మఉభయే హతే॥ ౩॥ ఆగమోఽపః ప్రజాదేశః కాలః కర్మచజన్మచ। ధ్యానం మంత్రోఽథసంస్కారోదశైతేగుణహేతవః॥ ౪॥ తత్తత్సాత్త్వికమేవైషాంయద్యద్వృద్ధాఃప్రచక్షతే । నిందంతి తామసంతత్తద్రాజసంతదుపేక్షితమ్॥ ౫॥ సాత్త్వికాన్యేవసేవేతపుమాన్సత్త్వవివృద్ధయే। తతోధర్మస్తతోజ్ఞానంయావత్స్మృతి

నఇతి - అతహిఃతత్స్వరూపత్వాత్తేషాంనివృత్తిర్నస్యాత్ సత్త్వేతదస్తీత్యాహ-బుద్ధేఃప్రకృతేరేవైతేగుణానత్వాత్మనఇతి - తఃసత్త్వేనసత్త్వవృత్త్యాఅన్యతమౌహన్యాత్ రజస్తమోవృత్తీజయేదిత్యర్థః-సత్త్వంసత్యాదమాదివృత్తిరూపముపశమాత్మకేనసత్త్వేనైవహన్యాత్ ॥ ౧॥ ననుగుణత్రయవృత్తీనాంపరస్పరోపమర్దనరూపత్వాత్కథంసత్త్వవృత్త్యావఇతరవృత్తయోనియమేనహంతవ్యాస్తత్రాహ॥ సత్త్వాదితి॥ మద్భక్తింలక్షయతియోధర్మః సః మద్భక్తిరూపఏవవాసత్త్వమేవకథంవర్ధతేతత్రాహసాత్త్వికానాంపదార్థానాం ఉపాసయాసేవయాసత్త్వంవృద్ధం భవతీత్యర్థః॥ ౨॥ధర్మ ఇతి॥ సచధర్మోరజస్తమశ్చహన్యాత్ -కుతఃనవిద్యతేఉత్తమోయస్మాత్సః- సర్వోత్తమఇత్యర్థః యతఃసత్త్వవృద్ధిఃయస్మాత్కారణాత్సః - అతఏవతత్కార్యోఽధర్మప్రతిబంధోనాస్తీత్యాహ- తస్మిన్నుభయస్మిన్ హతే తన్మూలః తేరజస్తమసీరాగద్వేషాదినాప్రమాదాలస్యాదినాచమూలంయస్యసః ॥ ౩ ॥ సాత్త్వికోపాసనయాసత్త్వవర్ధతఇత్యుక్తం - తానేవసత్త్వవృద్ధిహేతూన్దర్శయితుం సామాన్యతోగుణత్రయవృద్ధిహేతూనాహ ॥ ఆగమఇతి॥ ఆగమః శాస్త్రంఅపఃఅపఃక్వచిన్నాగమోఽర్థ ఇతిపాఠః॥ ౪॥ ఏషు సాత్త్వికాదినిర్ణయమాహ॥ తదితి॥ సపామేవమధ్యేవృద్ధాఃప్రచక్షతేప్రశంసంతియన్నిందంతితత్ తత్ యదుపేక్షంతేతచ్చరాజసం॥ మధ్యేవృద్ధాఃప్రచక్షతేప్రశంసంతిమధ్యేనిందంతితత్తత్ యత్తువృద్ధైరుపేక్షితంవస్తుతత్సచనిందితం రాజసం మధ్యేవృద్ధాః ప్రచక్షతేప్రశంసంతియన్నిందంతి సాత్త్వికానీతి॥ సాత్త్వికాన్యేవేతినివృత్తిశాస్త్రాణ్యేవసేవేతనప్రవృత్తిపాషండశాస్త్రాణితీర్థాదపఏవనగంధోదకసూరాద్యాః ప్రజానివృత్తాజనాఃనప్రవృత్తాదురాచారాః వివిక్తదేశంనరథ్యాద్యూతవేశ్యాది-కాలంబ్రాహ్మముహూర్తాదికంధ్యానాదౌ-ప్రకోపనిశీథాదీన్-కర్మచనిత్యంనకామ్యాభిచారాదీని జన్మచవైష్ణవశైవాదిలక్షణం

నశాస్త్రతః ప్రదీపాదరూపకధ్యానం శ్రీవిష్ణోః . నతు కామినీవిద్విషాం - మంత్రం ప్రణవాదికం - నశాస్త్రేషు ప్రాదీనాం సం
స్కారం ఆత్మనస్సంశోధనం నతు కేవలం దేహగృహాదీనాం - నను జ్ఞానం మహావాక్యశ్రవణాదేవోత్పద్యతే - కింతత్ర సత్త్వ
వృద్ధ్యా ధర్మేణ వా అత ఆహ - యావత్సన్నృతిః ఆత్మాపరోక్షం యావచ్చ దేహద్వయ తత్కారణభూత గుణాపోహః
తావత్పర్యంతం జ్ఞానం భవతీత్యర్థః ॥౬॥ నను గుణవ్యతికరాజ్జాతో దేహః కథం స్వాశ్రయభూతాన్ గుణాన్ స్వత ఏవోత్ప
న్నయా విద్యయాపోహ్య స్వయమప్యుపరమేత్ తత్రాహ ॥ వేణ్వితి ॥ వేణూనాం సంఘర్షాజ్జాతోఽగ్నిర్యథా స్వత ఏవ ఉ
త్పన్నాభిర్జ్వాలాభిస్తద్వనం సర్వం దగ్ధ్వా స్వయం శామ్యతి . ఏవం దేహోఽపి తత్క్రియః - తస్యాగ్నేరివ క్రియా వ్యా
పారో యస్య సః ॥ ౭ ॥ నను నియతేంద్రియతయా సాత్త్వికసేనాయామియాన్ స్తు పురుషార్థః - తథాపి రాజసాదీన్ విష
యాన్ దుఃఖమితి జానన్నపి కథం సేవంత ఇతి పృచ్ఛతి ॥ విదంతీతి ॥ పదం స్థానం - శ్వానో యథా భర్త్స్యమానా అపి శునీమను
ధావంతి ఖరా యథా పద్భ్యాం తాడ్యమానా అపి ఖరీమనుధావంతి - అజా యథా నిర్లజ్జాహంతుమానీతా అపి తద్వత్ ॥౮॥
మిథ్యాభినివేశేన భుంజత ఇతి సహేతుకమాహ త్రిభిః ॥ అహమితి ॥ ప్రమత్తస్యావివేకశూన్యస్య - దేహాదావహమితి మిథ్యా
బుద్ధిః హృది యథా యథావదుపసర్పతి - తతోహం బుద్ధేశ్చ వైకారికం సత్త్వప్రధానమపి మనః ప్రతి ఘోరం దుఃఖాత్మకం
రజః ఉత్సర్పతి - మనో వ్యాప్నోతీత్యర్థః ॥౯॥ తతః ॥ రజ ఇతి ॥ ఇదమేవం భోగ్యమితి సవికల్పకః సంకల్పస్స్యాత్ . తతశ్చ అ
హోరూపమహో భావ ఇతి గుణధ్యానాద్దుర్ధరః కామస్స్యాత్ ॥౧౦॥ కరోతీతి ॥ తతో విషయాన్ భోక్తుం కర్మాణి క

రపోహనం ॥౬॥ వేణుసంఘర్షజో వహ్నిర్దగ్ధ్వా శామ్యతి తద్వనం। ఏవం గుణవ్యత్యయజో దేహశ్శామ్య
తి తత్క్రియః ॥౭॥ ఉద్ధవః ॥ విదంతి మర్త్యాః ప్రాయేణ విషయాన్ పదమాపదాం। తథాపి భుంజతే కృష్ణ
తత్కథం శ్వఖరాజవత్ ॥౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ అహమిత్యన్యథాబుద్ధిః ప్రమత్తస్య యథా హృది । ఉత్సర్ప
తి రజో ఘోరం తతో వైకారికం మనః ॥౯॥ రజోయుక్తస్య మనసస్సంకల్పస్సవికల్పకః । తతః కామో గుణ
ధ్యానాద్దుర్ధరస్స్యాద్ధి దుర్మతేః ॥౧౦॥ కరోతి కామవశగః కర్మాణ్యవిజితేంద్రియః ।దుఃఖోదర్కాణి
సంపశ్యన్ రజోవేగవిమోహితః ॥౧౧॥ రజస్తమోభ్యాం యదపి విద్వాన్విక్షిప్తధీః పునః । అతంద్రితో మ
నో రుంధన్ దోషదృష్ట్యా న సజ్జతే ॥౧౨॥ అప్రమత్తోనుయుంజీత మనో మయ్యర్పయన్ శనైః ॥ అనిర్విణ్ణో య
థాకాలం జితశ్వాసో జితాసనః ॥౧౩॥ ఏతావాన్ యోగ ఆదిష్టో మచ్ఛిష్యైస్సనకాదిభిః। సర్వతో మన ఆకృ
ష్య మయ్యద్ధావేశ్యతే యథా ॥౧౪॥ ఉద్ధవః ॥ యదా త్వం సనకాదిభ్యో యేన రూపేణ కేశవ । యోగమాది
ష్టవానేతద్రూపమిచ్ఛామి వేదితుమ్ ॥౧౫॥ శ్రీకృష్ణః ॥ పుత్రా హిరణ్యగర్భస్య మానసాస్సనకాదయః । ప
ప్రచ్ఛుః పితరం సూక్ష్మాం యోగస్యైకాంతికీం గతిమ్ ॥౧౬॥ సనకాదయః ॥ గుణేష్వావిశతే చేతో గుణా
శ్చేతసి చ ప్రభో । కథమన్యోన్యసంత్యాగో ముముక్షోరతితితీర్షోః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం పృష్టో మహాదేవ
స్స్వయంభూర్భూతభావనః । ధ్యాయమానః ప్రశ్నబీజం నాభ్యపద్యత కర్మధీః ॥౧౮॥ స మామచింతయ

రోతి ॥౧౧॥ ఏవం చేన్న కస్యాపి సుఖనివృత్తిస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ ॥ రజస్తమోభ్యామితి ॥ యద్యపి రజస్తమోభ్యాం విక్షి
ప్తధీః మూఢధీశ్చ తథాపి విద్వాన్ - వివేకీ పునర్మనో నిరుంధన్న సజ్జతే ॥౧౨॥ విషయదోషదృష్ట్యాపి మనో నిరోధాశక్తౌ సుఖేన
తన్నిరోధోపాయమాహ ॥ అప్రమత్త ఇతి ॥ అనిర్విణ్ణః అనలసః - యథాకాలం త్రిషవణం - మయి పరమానందరూపే - అర్ప
యన్ సమాదధ్యాత్ ॥ ౧౩ ॥ విషయైస్సంగ్రథితస్య మనసస్తద్వియోగే నేశ్వరనిష్ఠత్వమసంభావితం మన్యమానం ప్రతి త
న్నిరూపణాయేతిహాసముపక్షిపతి ॥ ఏతావానితి ॥ యథా యథావన్మయ్యావేశ్యత ఇత్యేతావానిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ మచ్ఛిష్యై
రిత్యుక్తే తేషామతిజ్యాయసామనేన రూపేణ నిరూపణాసంభవాత్పృచ్ఛతి ॥ యదేతి ॥ తత్కాలం తదేతద్రూపంచ వేదితుమి
చ్ఛామి తత్కథయేతి ॥౧౫॥ పుత్రా ఇతి ॥ మానసాః పుత్రాః సూక్ష్మాం సుదుర్జ్ఞేయాం ఐకాంతికీం గతిం పరాం కాష్ఠాం ॥౧౬॥
తదేవాహ ॥ గుణేష్వితి ॥ గుణేషు యేషు విషయేషు స్వభావతో రాగాదివశాచ్చేతః ప్రవిశతి - తేచానుభూతా విషయాః
వాసనారూపేణ చేతసి ప్రవిశంతి - అతితితీర్షోః విషయానతిక్రమితుమిచ్ఛోః ॥ ౧౭ ॥ ఏవమితి ॥ మహాన్ దేవోపి - స్వ
యంభూరపి భూతానాం స్రష్టాపి ధ్యాయమానః విచారయన్నపి ప్రశ్నబీజం - యదజ్ఞానాదయం ప్రశ్నస్తన్నావిందత్ -
యతః కర్మవిక్షిప్తధీః ॥ ౧౮ ॥ స ఇతి ॥ ప్రశ్నస్య పారముత్తరమభిప్రాయో వా తస్య తితీర్షయా జిజ్ఞాసయా హంసరూ
పేణ తియథాహ సోఽసిరంతీరంచ పృథక్కర్తుమశక్తః ఏవమహం గుణాంశ్చేతశ్చేతి ద్యోతయితుం హంసరూపేణ ఆగ

భోఽస్మీతి॥౧౯॥౨౦॥ఇతీతి॥ఇత్యహంమునిభిఃపృష్టఇతిపృథగ్వాక్యంయదవోచమితిపృథక్ అతోఽస్మచ్ఛబ్దావృత్తిరదోషఃతే
భ్యోయదవోచంతన్మేవచనంనిబోధ॥ ౨౧ ॥ దేహాదివివిక్తాత్మజ్ఞానేసతితన్నిష్ఠస్యరాగాద్యసంభవాత్స్వయమేవ విష
యచేతసోర్విశేషోభవతీతివక్తుంప్రశ్నఖండనమిషేణైవతావదాత్మానాత్మవివేకమాహత్రిభిః॥వస్తునఇతి ॥ కిమాత్మనో
యంప్రశ్నఃతదుపాధేర్భూతసంఘస్యవా-యద్యాత్మనస్తర్హితస్యవస్తునఃపరమార్థరూపస్య అనానాత్వేసతి - హే
విప్రాఃవఃయుష్మాభిఃకృతఃప్రశ్నఈదృశఃబహుషునిర్ధారణరూపఃకథంఘటేత - వక్తురుత్తరందాతుర్వామేమమకఆ
శ్రియఃఅవిశేషేఆత్మనికఃజాతిగుణాదివిశేషమాశ్రితోఽయ్యుత్తరంవక్ష్యామీత్యర్థః॥౨౨॥పంచాత్మకేష్వితి॥భూతసంఘ
విషయత్వేపిఅయంవఃప్రశ్నః వాచారంభఃవాఙ్మాత్రేణారబ్ధః-యతోఽనర్థకఃకుతః-భూతేషు దేవమనుష్యాదిదేహేషు
పంచభూతాత్మకేషుఅతఃసమానేషుఅభిన్నేషుపునశ్చవస్తుతఃపరమకారణాత్మనాఅభిన్నేషు॥ శ్రు ॥ వాచారంభణంవి
కారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యమితిశ్రుతేః॥౨౩ ॥ తత్రపంచాత్మకత్వంప్రత్యక్షాదిసిద్ధమేవేతి పరమకారణాభే
దమేవోపపాదయతి॥మనసేతి॥ఽనఆదిభిర్యద్యద్గృహ్యతేతత్తదహమేవేత్యర్థః-అంజసాతత్త్వవిచారేణ- ఏతేనైవస
ర్వాత్మకోహమిత్యంజసావ్యుత్తరముక్తంభవతి॥ ౨౪॥ఏవంప్రశ్నఖండనమిషేణైవాత్మస్వరూపంసామాన్యతోనిరూ
ప్యబ్రహ్మణోతిదుష్పరిహారంయత్పృష్టంతత్రోత్తరమాహయావదధ్యాయసమాప్తిఃగుణేష్వితి ॥ అయమభిప్రాయః-
యదికర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూపతయావిషయైస్సంగ్రథితంచిత్తంబుద్ధ్యాదిశబ్దవాచ్యమేవజీవస్య స్వరూపం భవేత్

ద్దేవంప్రశ్నపారతితీర్షయా । తస్యాహంహంసరూపేణసకాశమగమంతదా॥ ౧౯ ॥ దృష్ట్వామాంత
ఉపవ్రజ్యకృత్వాపాదాభివందనమ్। బ్రహ్మాణమగ్రతఃకృత్వా పప్రచ్ఛుఃకోభవానితి॥౨౦॥ ఇత్యహం
మునిభిఃపృష్టస్తత్వజిజ్ఞాసుభిస్తదా। యదవోచమహంతేభ్యస్తదుద్ధవనిబోధమే ॥ ౨౧ ॥ వస్తునోయద
నానాత్వమాత్మనఃప్రశ్నఈదృశః । కథంఘటేతవోవిప్రావక్తుర్వామేకఆశ్రయః॥ ౨౨ ॥ పంచాత్మ
కేషుభూతేషుసమానేషుచవస్తుతః । కోభవానితివఃప్రశ్నోవాచారంభోహ్యనర్థకః॥౨౩॥ మనసావ
చసాదృష్ట్యాగృహ్యతేన్యైరపీంద్రియైః।అహమేవనమత్తోన్యదితిబుధ్యధ్వమంజసా॥౨౪॥ గుణేష్వావిశ
తేచేతోగుణాశ్చేతసిచప్రజాః । జీవస్యదేహఉభయంగుణాశ్చేతోమదాత్మనః॥౨౫॥గుణేషుచావిశచ్చి
త్తమభీక్ష్ణంగుణసేవయా । గుణాశ్చచిత్తప్రభవామద్రూపఉభయంత్యజేత్॥౨౬॥ జాగ్రత్స్వప్న
స్సుషుప్తిశ్చగుణతోబుద్ధివృత్తయః। తాసాంవిలక్షణోజీవస్సాక్షిత్వేనవినిశ్చితః॥౨౭॥యర్హిసంసృతి
బంధోయమాత్మనోగుణవృత్తిదః।మయితుర్యేస్థితోజహ్యాత్త్యాగస్తద్గుణచేతసామ్ ౨౮॥అహంకారకృ
తంబంధమాత్మనోర్థవిపర్యయమ్ । విద్వాన్నిర్విద్యసంసారచింతాంతుర్యేస్థితస్త్యజేత్॥౨౯॥యా

వత్తత్ద్వియోగోనఘటత - తస్యతుస్వరూపంబ్రహ్మైవ చిత్తాధ్యాసేనతుతత్స్వభావతయా విషయైస్సంగ్రథనం-అ
తఃస్వస్యబ్రహ్మత్వభావనయా విషయాణాంచమిథ్యాత్వానుసంధానేనసర్వాత్మని విద్యాభగవంతం భజతోభవత్యేవ
పరిపూర్ణసర్వరూపావస్థానమితి- హేప్రజాఃపుత్రకాః-సత్త్వాదిగుణేషుచేతఃఆవిశతి - గుణాశ్చేతసి-ఏవంగుణాశ్చేత
శ్చోభయంసంగ్రథితంమదాత్మనోబ్రహ్మస్వరూపస్యజీవస్యదేహఃఅధ్యస్తఉపాధిః - నతుస్వరూపం॥౨౫॥తస్మాత్॥గు
ణేష్వితి॥అభీక్ష్ణంపునఃపునః- గుణసేవయాతత్సంస్కారేణగుణేష్వావిశచ్చిత్తంతేచపునర్వాసనారూపేణచిత్తేప్రకర్షే
ణభవంతీతితథా-తేగుణాశ్చేతశ్చ- ఏవంయదుభయంతత్ మద్రూపస్సన్ త్యజేత్॥౨౬॥ననుజాగ్రదాద్యవస్థావతఃకుతః
కూటస్థరూపతాతత్రాహ॥జాగ్రదితి॥జాగ్రత్-జాగరఃస్వప్నఃసుషుప్తిశ్చేతిబుద్ధేరేతావృత్తయః తాశ్చనస్వాభావికాః
కింతు॥శ్లో॥సత్త్వాజ్జాగరణంవిద్యాద్రజసాస్వప్నమాదిశేత్ ।ప్రస్వాపంతమసాజంతోస్తురీయంత్రిషుసంతతమితివక్ష్య
మాణాక్రమేణగుణతఏవ జీవస్తువిలక్షణః తదవస్థారహితఏవవినిశ్చితఃకుతః తాసాంసాక్షిత్వేన॥ ౨౭॥ ననుతర్హికథ
మహంజాగర్మీత్యాది- ప్రతీతిస్తత్రాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హియస్మాత్ నమ్యక్సృతిః సరణమనయేతిసంసృతిః-
శుద్ధిఃతయాబంధోయం ఆత్మనోగుణవృత్తీర్దదాతి - తస్మాన్మయితుర్యే- స్థితస్సన్నిమంసంసృతిబంధంజహ్యాత్ - త
త్తదా-గుణచేతసాంగుణానాంచేతసశ్చాన్యోన్యత్యాగోభవతి॥౨౮॥ కథంసంసృత్యాబంధఃకథంచతజ్జహ్యాత్తదాహ ॥
అహంకారేతి॥అహంకారేణకృతంబంధంఆత్మనఃఅర్థవిపర్యయం ఆనందాద్యావరణేనఅనర్థహేతుంవిద్వాన్ జానన్
సన్నిర్విద్య దుఃఖమేతదితిజ్ఞాత్వాతుర్యేస్థితోభూత్వా- సంసారచింతాం సంసారబుద్ధిః తస్మిన్ చింతాంఅభిమానం

తత్కృతాంభోగచింతాంచత్యజేత్ ॥ ౨౯ ॥ యావదేవంనత్యజేత్తావత్తస్య కర్మజ్ఞానాదిసర్వంవ్యర్థమిత్యాహ॥
యావదితి ॥ యద్యపిజాగర్తి-కర్మాదిషుతథాపిస్వప్నే స్వప్నే పశ్యన్నివభవతి - యతఃఅజ్ఞఃఅసమ్యగ్దర్శీ-అజ్ఞజా
గరస్యస్వప్నత్వేదృష్టాంతఃస్వప్నఇతి॥ ౩౦ ॥ ననుకథంవేదప్రమితవర్ణాశ్రమకర్మాదినానార్థధీర్నివర్తేతతత్రాహ॥
అసత్త్వాదితి॥ భావానాందేహాదీనాం - తత్కృతాభిదావర్ణాశ్రమాదిరూపా - గతయఃస్వర్గాదిఫలాని - హే
తవఃకర్మాణిచఅస్యాత్మనోమృషా-అవిద్యావద్విషయోవేదఇతిభావః॥౩౧॥యుక్తిభిరిత్యుక్తంతాఏవయుక్తీరాహ ॥
యఇతి ॥ అర్థాన్ స్థూలదేహాదీన్ - సమస్తకరణైఃచక్షురాదిభిఃభుంక్తే కథంభూతాన్ అసుక్షణధర్మిణఃక్షణిక
బాల్యతారుణ్యాదిధర్మవతః - యశ్చస్వప్నేహృదిజాగరదృష్టసదృశాన్ వాసనామయాన్ భుంక్తే - యశ్చసుషుప్తే
తాన్ సర్వాన్ ఉపసంహరతి - సఏకః కుతఃత్రిగుణవృత్తిదృక్ అవస్థాత్రయద్రష్టా ననుజాగ్రదవస్థాంచక్షురింద్రియా
ణిపశ్యతి - స్వప్నేమనఃసుషుప్తంతత్సంస్కారవిశేషాబుద్ధిః -కథమాత్మాతద్ద్రష్టాతత్రాహ - ఇంద్రియేశః నను ఇంద్రి
యేశాఅపివిశ్వతైజసప్రాజ్ఞాభిన్నాః నకుతఃస్మృత్యాప్రతిసంధానేన సర్వావస్థాస్వన్వయాత్ యఃస్వప్నేనదా
ద్రాక్షంయశ్చతదనంతరంనకించిదవేదిషంసఏవఏవ తర్హిజాగర్మీతిఉపాధిభేదేనవిశ్వాదివ్యవహారఇతిభావః - ఏతే
నబాల్యయువాద్యవస్థాస్వపిప్రతిసంధానేనఆత్మైక్యంద్రష్టవ్యం॥౩౨॥ తతఃకిమతఆహ॥ఏవమితి ॥ గుణతోఽయాఏతా
మనసస్తిస్రోఽవస్థాస్తాః-మదవిద్యయామయికృతాఃనతత్త్వతస్సంతీతినిశ్చితఆత్మరూపఃఅథో-నైరాయస్త్రైయాఽయం - అథ

యావన్నానార్థధీఃపుంసోననివర్తేతయుక్తిభిః । జాగర్త్యపిస్వపన్నజ్ఞఃస్వప్నేజాగరణంయథా॥ ౩౦ ॥
అసత్త్వాదాత్మనోఽన్యేషాంభావానాంతత్కృతాభిదా । గతయోహేతవశ్చాస్యమృషాస్వప్నదృశోయ
థా॥ ౩౧॥యోజాగరేబహిరనుక్షణధర్మిణోఽర్థాన్ భుంక్తేసమస్తకరణైర్హృదితత్సదృక్షాన్ । స్వ
ప్నేసుషుప్తఉపసంహరతేసఏకస్స్మృత్యన్వయాత్త్రిగుణవృత్తిదృగింద్రియేశః॥౩౨॥ఏవంవిమృశ్యగుణ
తోమనసస్త్ర్యవస్థామన్మాయయామయికృతాఇతినిశ్చితార్థాః । సంఛిద్యహార్దమనుమానసదుక్తితీ
క్ష్ణజ్ఞానాసినాభజతమాఖిలసంశయాధిమ్॥ ౩౩॥ ఈక్షేతవిభ్రమమిదంమనసోవిలాసందృష్టంవినష్టమతి
లోలమలాతచక్రమ్।విజ్ఞానమేకమురుధేవవిభాతిమాయాస్వప్నస్త్రిధాగుణవిసర్గకృతోవికల్పః॥౩౪॥
దృష్టింతతఃప్రతినివర్త్యనివృత్తతృష్ణస్తూష్ణీంభవేన్నిజసుఖానుభవోనిరీహః।సందృశ్యతేక్వచిదిదంయది
వస్తుబుద్ధ్యాత్యక్తంభ్రమాయనభవేత్స్మృతిరానిపాతాత్ ॥౩౫॥ దేహంచనశ్వరమవస్థితముత్థితంవాసి
ద్ధోనపశ్యతియతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదపేతమథదైవవశాదుపేతంవాసోయథాపరికృతంమదిరా
మదాంధః॥౩౬॥దేహోఽపిదైవవశగః ఖలుకర్మయావత్స్వారంభకంప్రతిసమీక్షతఏవసాసుః।తం

సప్రపంచమధిరూఢసమాధియోగః స్వాప్నం పునర్నభజతే ప్రతిబుద్ధవస్తుః—

లసంశయానామాధింఅధియంతేఅస్మిన్నితిఆధిరహం కారస్తంసంఛిద్య - హార్దంహృదిస్థితంమాం భజత కేనఛిత్వా
తదాహ అనుమానైస్సదుక్తిభిః సతాముపదేశైః శ్రుతిభిశ్చతీక్ష్ణేనజ్ఞానఖడ్గేన॥ ౩౩॥ అనుమానానిదర్శయతి॥ ఈక్షే
తేతి॥ఇదంజగత్ విభ్రమమీక్షేత - అత్రహేతవః-మనోవిజృంభితత్వాత్ దృష్టత్వాత్ వినాశిత్వాచ్చస్వప్నవత్ అతి
చంచలత్వాచ్చ అలాతచక్రవత్ - ననుభ్రమోపినిర్విషయః కథంస్యాత్తత్రాహ-విజ్ఞానమితి- నిగమనంతస్మాత్త్రి
ధాయోఽయం గుణపరిణామ కృతోవికల్పోభేదః సస్వప్నవన్మాయామాత్రమేతి॥౩౪॥ తస్మాత్ ॥ దృష్టిమితి॥ త
తఃదృశ్యాత్ దృష్టింప్రతినివర్త్య నిజసుఖానుభవోభవేత్ - తన్నైశ్చల్యార్థం చనివృత్తతృష్ణః తూష్ణీంనిరీహశ్చభ
వేత్ -మనోవాక్కాయవ్యాపారరహితఇత్యర్థః - ననుదేహవతఃసర్వదాద్వైతదృష్టిప్రతినివర్తనాయోగాత్పునః
సంసారస్స్యాదేవతత్రాహ సందృశ్యతఇతి॥ క్వచిదావశ్యకాహారాదిషు యద్యపీదంసందృశ్యతేతథాపిపూర్వంయ
వస్తుబుద్ధ్యాయత్త్యక్తంతత్పునర్మోహాయనభవేదేవ - కింతుదేహపాతపర్యంతంస్మృతిః నంసారమాత్రేణావభా
సోభవేదిత్యర్థః॥ ౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ ఆసనాదుత్థితం ఉత్థాయతత్రైవస్థితంతతః క్వచిదపేతంనిర్గతం
పునస్తత్రైవోపేతంవాదేహమపినానుసంధత్తే కుతోఽస్యాత్ - యతః యేనదేహేన- స్వరూపమధ్యగమత్ జ్ఞాత
వాంస్తందేహం యతఃకారణాదితివా - అత్యంతాననుసంధానేదృష్టాంతః వాసఇతిపరికృతం పరిహితంవాసః గతం
నాస్తితంవాయథానవేత్తితద్వత్ ॥ ౩౬ ॥ ననుచయఃపరిపాల్యమానోఽపిముమూర్షతితంచేన్నపశ్యతితర్హిపతేదేవనే
త్యాహ॥ దేహఇతి॥ దైవవశేనగచ్ఛన్ స్వారంభకంకర్మయావదస్తి తావత్పర్యంతంప్రతిసమీక్షతఏవసాసుఃప్రా

శేంద్రియపహితః-ననుతర్హి-తస్మిన్ కదాచిదాసజ్జేతాపినేత్యాహ-తమితిస్వాప్నంస్వప్నతుల్యం - అధిరూఢః|ప్రాప్తః
సమాధిపర్యంతో యోగో యేన అతఏవప్రతిబుద్ధఃజ్ఞాతంపరమార్థంవస్తుయేనసఃతథాచ॥ ౹౬ ॥ తస్యతావదేవచిరం
యావన్నవిమోక్ష్యేథసంపత్స్యతఇతి॥౩౭॥ఉక్తార్థేతేషాంవిశ్వాసార్థంస్వస్వరూపమాహ॥ మయేతి॥సాంఖ్యమాత్మానా
త్మవివేకః-యోగోష్టాంగః-తయోర్గుహ్యంరహస్యంయజ్ఞంవిష్ణుంయుష్మద్ధర్మవివక్షయేత్యనేనధర్మాఅప్యుపదిష్టాఇతి
జ్ఞేయం-అతఏవ॥శ్లో॥యత్తేనహంసరూపేణబ్రహ్మణేభ్యాత్థమాధవేత్యనువాదోభవిష్యతి॥ ౩౮॥ అహమితి ॥ఋతంప్ర
మీయమానోధర్మః సత్యమనుష్ఠీయమానోధర్మః-తేజఃప్రభావః-ఏతేషాంపరమయనం॥౩౯॥ కించ॥మామితి॥ క
థంభూతాఃఅగుణాఃగుణపరిణామరూపానభవంతి-కింతు-నిత్యాఇత్యర్థః॥౪౦॥ఇతీతి॥మేమయా- అగృణతమాంతుష్టు
వుః॥౪౧॥తైరితి॥ప్రత్యేయాయప్రత్యాగతోస్మి॥౪౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా- *
శ్లో॥చతుర్దశేపరంశ్రేయోభక్తిరేవనచేతరత్ । ఇత్యేతద్వర్ణ్యతేధ్యానయోగశ్చసహసాధనైః॥ ఏవంతావద్భగవ
తాభక్త్యామోక్షఇత్యుక్తం—అన్యేత్వన్యానిసాధనానివదంతితత్రవిశేషనిర్ధారణాయపృచ్ఛతి॥ వదంతీతి॥ శ్రేయాంసి
శ్రేయస్సాధనాని - కింవికల్పేనప్రాధాన్యంఉతాహోకింవాఏకస్యైవముఖ్యతా ॥ ౧ ॥ ఏకముఖ్యతాపక్షోక్తానేకార

నప్రపంచమధిరూఢసమాధియోగస్స్వాప్నంపునర్నభజతేప్రతిబుద్ధవస్తుః॥ ౩౭ ॥ మయైతదుక్తంవోవి
ప్రాగుహ్యంయత్సాంఖ్యయోగయోః।జానీతమాగతంయజ్ఞంయుష్మద్ధర్మవివక్షయా॥౩౮॥అహంసాం
ఖ్యస్యయోగస్యసత్యస్యర్తస్యతేజసః।పరాయణంద్విజశ్రేష్ఠాశ్శ్రియఃకీర్తేర్దమస్యచ॥ ౩౯॥మాంభ
జంతిగుణాస్సర్వేనిర్గుణంనిరపేక్షకమ్।సుహృదంప్రియమాత్మానంసామ్యాసంగాదయోగుణాః॥౪౦॥
శ్రీభగవాన్॥ ఇతిమేఛిన్నసందేహామునయస్సనకాదయః । సభాజయిత్వాపరయా భక్త్యాగృణతసం
స్తవైః॥ ౪౧॥ తైరహంపూజితస్సమ్యక్సంస్తుతఃపరమర్షిభిః। ప్రత్యేయాయస్వకంధామపశ్యతఃపర
మేష్ఠినః॥౪౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే ఏకాదశస్కంధే-త్రయోదశోధ్యాయః- *
ఉద్ధవః॥వదంతికృష్ణశ్రేయాంసిబహూనిబ్రహ్మవాదినః । తేషాంవికల్పప్రాధాన్యముతాహో ఏకము
ఖ్యతా॥౧॥భవతోదాహృతస్స్వామిన్భక్తియోగోనపేక్షితః। నిరస్యసర్వతస్సంగంయేనత్వయ్యావిశే
న్మనః॥౨॥శ్రీభగవాన్॥కాలేననష్టాప్రళయేవాణీయంవేదసంజ్ఞితా। మయాదౌబ్రహ్మణేప్రోక్తాధర్మో
యస్యాంమదాత్మకః॥ ౩॥ తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయమనవేపూర్వజాయసా । తతోభృగ్వాదయోగృ
హ్ణంత్సప్తబ్రహ్మమహర్షయః॥౪॥ తేభ్యోమునిభ్యస్తత్పుత్రాదేవదానవగుహ్యకాః।మనుష్యాస్సిద్ధ
గంధర్వాస్సవిద్యాధరచారణాః॥౫॥కిందేవాఃకిన్నరానాగాయక్షకింపురుషాదయః । బహ్వ్యస్తేషాం
ప్రకృతయోరజస్సత్త్వతమోభువః॥౬॥యాభిర్భూతానిభిద్యంతేభూతానాంమతయస్తథా । యథా
ప్రకృతిసర్వేషాంచిత్రావాచస్స్రవంతిహి॥ ౭॥ ఏవంప్రకృతివైచిత్ర్యాద్భిద్యంతేమతయోనృణామ్।
పారంపర్యేణకేషాంచిత్పాషండమతయోపరే॥౮॥మన్మాయామోహితధియఃపురుషాః పురుషర్షభ।

ణం॥భవతేతి॥అనపేక్షితఃనఅపేక్షితంఅపేక్షాయస్మిన్సః-అహైతుకః-అసుమర్థఃభవతాయోభక్తియోగఉక్తః- అ
న్యేచయానిశ్రేయస్సాధనానివదంతి - తేషాంకింసాక్షాత్ఫలసాధనత్వేనప్రాధాన్యమేవసర్వేషాం ఉతాంగాంగిత్వం
ప్రాధాన్యేపికింవికల్పేనసర్వేషాంతుల్యఫలత్వం-యద్వా-కశ్చిదస్తివిశేషఇతి॥ ౨॥ తత్రభక్తిరేవమహాఫలత్వేన ము
ఖ్య - అన్యానితుస్వస్వప్రకృత్యనుసారేణపుష్పస్థానీయస్వర్గాదిఫలబుద్ధిభిఃప్రాణిభిఃప్రాధాన్యేనపరికల్పితానిక్షుల్లక
ఫలానీతివివేక్తుంప్రకృత్యనుసారేణబహుధావేదార్థప్రతిపత్తిమాహసప్తభిః॥ కాలేనేతి॥మదాత్మకః మయ్యేవాత్మా
చిత్తంయేనసః॥ ౩॥ తేనేతి॥భృగ్వాదయఃభృగుశ్చమరీచిరత్ర్యంగిరసౌ - పులస్త్యఃపులహఃక్రతురిత్యేతేచసప్తబ్రహ్మ
ణఃప్రజాపతయః తేచతేమహర్షయశ్చ॥ ౪॥ ౫॥ కిందేవాఇతి॥ కిందేవాఃక్లమస్వేదదౌర్గంధ్యాదిరాహిత్యేనభూస్స్వ
ర్గాదినాచ కిందేవామనుష్యావేతిసందేహాస్పదద్వీపాంతరమనుష్యాః- ఏవంకిన్నరాఃకించిన్నరా ఇవముఖతఃశరీరతో
వా-కింపురుషాఃకించిత్పురుషాఇవవానరాదయః ప్రకృతయఃవాసనాఃబహ్వ్యః-కుతః-రజస్సత్త్వతమాంసిభవః జన్మ
స్థానానియాసాంతాః॥౬॥ యాభిరితి॥ భూతానిదేవాసురమనుష్యాదీని-యథాప్రకృతిమనతిక్రమ్య - చిత్రానానాచః-
వేదార్థవ్యాఖ్యానవిషయాః॥ ౭॥ ఏవమితి॥ ఏవమిత్యుక్తోపసంహారః కేషాంచిదధ్యయనాదిశూన్యానాముపదేశపా

రంపర్యేణఅపశేపాషండమతయః వేదవిరుద్ధార్థమతయః॥౯॥మదితి॥తత్ప్రకృతీనాంమాయాగుణమూలత్వాత్ మన్మాయామోహితధియః-అనేకాంతంనానావిధం॥౯॥తదేవాహసార్థేన॥ ధర్మమితి॥ధర్మం-నిత్యనైమిత్తికాఖ్యంకర్మ కర్మమీమాంసకాఃతదుక్తం॥శ్లో॥మోక్షార్థీనప్రవర్తేతతత్రకామ్యనిషిద్ధయోః। నిత్యనైమిత్తికేకుర్యాత్ప్రత్యవాయజిహాసయేత్యాది-యశః కావ్యాలంకారకృతః-యదాహుః॥శ్లో॥యావత్కీర్తిర్మనుష్యస్యపుణ్యాలోకేషుగీయతే। తావద్వర్షసహస్రాణిస్వర్గలోకేమహీయతఇతికామం-వాత్స్యాయనాదయః సత్యందమంశమంచయోగశాస్త్రకృతః అన్యేదృష్టార్థవాదినోదండనీతికృతః-వైప్రసిద్ధం-ఐశ్వర్యమేవస్వార్థంపురుషార్థంవదంతి-అతఃసామాద్యుపాయాఏవశ్రేయస్సాధనమితి తేషాంమతం-తత్రైవత్యాగంభోజనంచలోకాయతికాః-యజ్ఞంతపోదానం యజ్ఞోదేవానాంపూజనంతపశ్చదానంచ॥౧౦॥ తేషాంతుచ్ఛఫలత్వమాహ॥ ఆద్యంతవంత ఇతి॥ఏషాంలోకాఃఏతైస్సాధ్యానిఫలానితమోనిష్ఠాః మోహావసానాః-భోగకాలేప్యసూయాదిభిః శుచాఃఅర్పితాఃవ్యాప్తాః॥ ౧౧॥భక్తేర్ముఖ్యత్వమాహయావత్సమాప్తి॥ మయీతి॥ హేసభ్య-మయాపరమానందరూపేణ-ఆత్మనాస్వరూపత్వేనస్ఫురతా॥౧౨॥కించ అన్యేషాంతత్తల్లోకాదిపరిచ్ఛిన్నంసుఖంతుచ్ఛం-భక్తస్యతుపరిపూర్ణమిత్యాహ॥అకించనస్యేతి॥౧౩॥పరిపూర్ణతామేవాహ॥నేతి॥రసాపత్యంపాతాళాదిస్వామ్యం అపునర్భవంమోక్షమపి మద్వినామాంవినా అన్యత్ నేచ్ఛతి- అహమేవతస్యప్రేష్ఠఇత్యర్థః॥ ౧౪॥ మమాపిసఏవప్రేష్ఠఇత్యాహద్వాభ్యాం॥నేతి॥ఆత్మయోనిఃబ్రహ్మాపుత్రోపి-శంకరఃమత్స్వరూపభూతోపి- సంకర్షణః

శ్రేయోవదంత్యనేకాంతంయథాకర్మయథారుచి॥౯॥ధర్మమేకేయశశ్చాన్యేకామంసత్యందమంశమమ్।
అన్యేవదంతిస్వార్థంవై ఐశ్వర్యంత్యాగభోజనమ్॥౧౦॥ కేచిద్యజ్ఞంతపోదానం వ్రతానినియమాన్య
మాన్॥౧౦॥ఆద్యంతవంతఏవైషాంలోకాఃకర్మవినిర్మితాః।దుఃఖోదర్కాస్తమోనిష్ఠాఃక్షుద్రానందా
శ్శుచార్పితాః॥౧౧॥మయ్యర్పితాత్మనస్సభ్యనిరపేక్షస్యసర్వతః।మయాత్మనాసుఖంయత్తత్కుతస్స్యా
ద్విషయాత్మనామ్॥ ౧౨॥ అకించనస్యదాంతస్యశాంతస్యసమచేతసః । మయాసంతుష్టమనసస్సర్వా
స్సుఖమయాదిశః॥ ౧౩॥ నపారమేష్ఠ్యంనమహేంద్రధిష్ణ్యంనసార్వభౌమంనరసాధిపత్యమ్। నయోగ
సిద్ధీరపునర్భవంవామయ్యర్పితాత్మేచ్ఛతిమద్వినాన్యత్ ॥ ౧౪॥ నతథామేప్రియతమఆత్మయోనిర్నశం
కరః। నచసంకర్షణోనశ్రీర్నైవాత్మాచయథాభవాన్॥ ౧౫॥ నిరపేక్షంమునింశాంతంనిర్వైరంసమ
దర్శనమ్। అనువ్రజామ్యహంనిత్యంపూయేయేత్యంఘ్రిరేణుభిః॥౧౬॥నిష్కించనామయ్యనురక్తచేత
సశ్శాంతామహాంతోఖిలజీవవత్సలాః। కామైరనాలబ్ధధియోజుషంతియత్తైన్నైరపేక్ష్యంనవిదుస్సుఖంమ
మ॥ ౧౭॥ బాధ్యమానోపిమద్భక్తోవిషయైరజితేంద్రియః । ప్రాయఃప్రగల్భయాభక్త్యావిషయైర్నాభి
భూయతే॥ ౧౮॥యథాగ్నిస్సుసమిద్ధార్చిఃకరోత్యేధాంసిభస్మసాత్ । తథామద్విషయా భక్తిరుద్ధవై
నాంసికృత్స్నశః॥౧౯॥నసాధయతిమాంధర్మోనసాంఖ్యంయోగఉద్ధవ । నస్వాధ్యాయస్తపస్త్యాగోయ

భారితాపి-శ్రీఃభార్యాపి-ఆత్మాశ్రీమూర్తిరపి-యథాభక్తఇతివక్తవ్యేఅతిహర్షేణాహభవానితి॥౧౫॥హీనమధ్యమభక్తాభ్యాముత్తమభక్తిజ్ఞానినిజప్రీతిమాహ॥నిరపేక్షమితి॥ సమదర్శనంవాసుదేవస్సర్వమితిపశ్యంతం-పూయేయ మదంతర్వర్తిబ్రహ్మాండానిపవిత్రీకుర్యామితిభావేనేత్యర్థః॥ ౧౬॥ కించమద్భక్తానాంసుఖంఏతావదేవంభూతమితివావక్తుఃకస్సమర్థః-యతఃతత్స్వసంవేద్యంనిరుపమమిత్యాహ॥నిష్కించనాఇతి॥మహాంతోనిరహంమానాః అనాలబ్ధధియః - అస్పృష్టచిత్తాః నిష్కించనత్వాదీనాంయథేష్టంహేతుహేతుమద్భావః - ఏవంభూతాఃమమమదీయాఃయత్సుఖంజుషంతిసేవంతే-తత్సుఖంతఏవవిదుఃనాన్యేకుతః - నైరపేక్ష్యంనాస్తి అపేక్షాయేషాంతేనిరపేక్షాః తైరేవలభ్యంనతుమోక్షాపేక్షైరపీత్యర్థః యద్వాఏవంభూతాస్సంతోయేమమమామిత్యర్థః జుషంతిప్రీణయంతితఏవయన్నైరపేక్ష్యంసుఖంతద్విదుర్నాన్యఇత్యర్థః॥౧౭॥అపిచఆస్తాంతావదుత్తమభక్తకథా యతఃప్రాకృతోపిభక్తఃకృతార్థఏవేత్యాహద్వాభ్యాం॥బాధ్యమానఇతి॥బాధ్యమానఃవిషయైరాకృష్యమాణోపిప్రగల్భయాసమర్థయా॥౧౮॥అత్రదృష్టాంతః॥యథేతి॥పాకాద్యర్థంప్రజ్వాలితోగ్నిర్యథాకాష్ఠానిభస్మీకరోతి తథారాగాదినాపికథంచిన్మద్విషయా సతీభక్తిఃసమస్తపాపానీతి భగవానపిస్వభక్తిమహిమాశ్చర్యేణసంబోధయతి- అహోఉద్ధవవిస్మయంశృణ్వితి॥౧౯॥అతః ఏవంభూతంశ్రేయోనాన్యదస్తీత్యాహద్వాభ్యాం॥నేతి॥ ౨౦॥ భక్త్యేతి॥శ్రద్ధయాయాభక్తిస్తయాహమన్నిష్ఠామద్విష

యాఽఽస్తిక్యబుద్ధిమాత్రేణ- సంభవాత్ జాతిదోషానపీత్యర్థః॥౨౧॥ భక్తిభావేఽన్యత్సాధనం వ్యర్థమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ ధర్మ ఇతి॥౨౨॥ తర్హి తస్య భక్తిర్నాస్తీతి కథమజ్ఞాయీత్యాశంకాయాం భక్తేశ్చిహ్నాన్యాహ॥ కథమితి॥ రోమహర్షాదికం వినా కథం భక్తిర్గమ్యతే- భక్త్యా చ వినా కథమాశయః శుద్ధ్యేదితి॥౨౩॥ కించ-భక్తిస్త్వాశయం శోధయతీతి కిము వక్తవ్యం- యతో గద్గదవాగాదిలక్షణో మద్భక్తియుక్తస్సర్వం లోకం పునాతీత్యాహ॥ వాగితి॥౨౪॥ అపిచ-భక్త్యైవాత్మశుద్ధిర్నాన్యత ఇతి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథాఽగ్నినా ధ్మాతం తాపితమేవ- హేమ సువర్ణం అంతర్మలం జహాతి నతు క్షాళనాదిభిః- స్వం నిజం చ రూపం భజతే- ఏవం కర్మానుశయం కర్మవాసనాం మాం భజతే- మద్రూపతామాపద్యతే ౨౫॥ నను॥ శ్రు॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం॥ శ్రుతమేవ విదిత్వాతి మృత్యుమేతీత్యాదిశ్రుతిభిః జ్ఞానాదేవావిద్యానివృత్త్యాత్మావ్యాప్తిరవగమ్యతే కృతో భక్తియోగేనేత్యుచ్యతే తత్రాహ॥ యథేతి॥ ఆత్మా చిత్తం- పరిమృజ్యతే శోధ్యతే -మత్పుణ్యగాథానాం శ్రవణైరభిధానైశ్చ - భక్త్యైవ- ఆంతరవ్యాపారో జ్ఞానం న పృథగిత్యర్థః॥౨౬॥ కించ జ్ఞానం నామ చిత్తస్య మదాకారపరిణామః- స చ మాం భజతః స్వభావత ఏవ భవతి నతు యత్నాంతరమపేక్షత ఇతి సదృష్టాంతమాహ॥ విషయానితి॥౨౭॥ యస్మాదన్యత్సాధనం తత్ఫలం చ స్వప్నమనోరథవదసదభిధ్యానమాత్రం - తస్మాత్తద్విహాయ మయ్యేవ మనః సమాహితం కుర్వితి ప్రకరణార్థముపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ మద్భావభావితం మమ భావేన భజనేనైవ

థా భక్తిర్మమోర్జితా॥౨౦॥ భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్యశ్శ్రద్ధయాత్మా ప్రియస్సతామ్। భక్తిః పునాతి మన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి సంభవాత్॥౨౧॥ ధర్మస్సత్యదయోపేతో విద్యా వా తపసాన్వితా। మద్భక్త్యపేతమాత్మానం న సమ్యక్ప్రపునాతి హి॥౨౨॥ కథం వినా రోమహర్షం ద్రవతా చేతసా వినా। వినానందాశ్రుకలయా శుద్ధ్యేద్భక్త్యా వినాశయః॥౨౩॥ వాగ్గద్గదా ద్రవతే యస్య చిత్తం హసత్యభీక్ష్ణం రుదతి క్వచిచ్చ। విలజ్జ ఉద్గాయతి నృత్యతే చ మద్భక్తియుక్తో భువనం పునాతి॥౨౪॥ యథాగ్నినా హేమ మలం జహాతి ధ్మాతం పునస్స్వం భజతే చ రూపమ్। ఆత్మా చ కర్మానుశయం విధూయ మద్భక్తియోగేన భజత్యథో మామ్॥౨౫॥ యథా యథాత్మా పరిమృజ్యతేఽసౌ మత్పుణ్యగాథాశ్రవణాభిధానైః। తథా తథా పశ్యతి తత్త్వసూక్ష్మం చక్షుర్యథైవాంజనసంప్రయుక్తమ్॥౨౬॥ విషయాన్ ధ్యాయతశ్చిత్తం విషయేషు విషజ్జతే। మామనుస్మరతశ్చిత్తం మయ్యేవ ప్రవిలీయతే॥౨౭॥ తస్మాదసదభిధ్యానం యథా స్వప్నమనోరథమ్। హిత్వా మయి సమాధత్స్వ మనో మద్భావభావితమ్॥౨౮॥ స్త్రీణాం తత్సంగినాం సంగం త్యక్త్వా దూరత ఆత్మవాన్। క్షేమే వివిక్త ఆసీనశ్చింతయేన్మామతంద్రితః॥౨౯॥ న తథాస్య భవేత్ క్లేశో బంధశ్చాన్యప్రసంగతః। యోషిత్సంగాద్యథా పుంసో యథా తత్సంగిసంగతః॥౩౦॥ ఉద్ధవః॥ యథా త్వామరవిందాక్ష యాదృశం వా యదాత్మకమ్। ధ్యాయేన్ముముక్షురేతన్మే ధ్యానం త్వం వక్తుమర్హసి॥౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ సమ ఆసన ఆసీనస్సమకాయో యథాసుఖమ్। హస్తావుత్సంగ ఆధాయ స్వనాసాగ్రకృతేక్షణః॥౩౨॥ ప్రాణస్య

శోధితం॥౨౮॥ విశేషతో వాత్స్యాయనాద్యుక్తాః కామమార్గాః పరిత్యాజ్యా ఇత్యాహ॥ స్త్రీణామితి॥ ఆత్మవాన్ధీరస్సన్ క్షేమే నిర్భయే దేశే- వివిక్తే విజనే॥౨౯॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నేతి॥ అస్య పుంసః యథా తత్సంగిసంగతః క్లేశో భవేత్ -యథా చ బంధో యోషిత్సంగతః- తథా అన్యప్రసంగతో న భవేదితి॥౩౦॥ మాం చింతయేదిత్యుక్తం తత్ప్రకారం పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ యథేతి ధ్యానాంగప్రశ్నః యాదృశమితి ధ్యేయవిశేషణప్రశ్నః యదాత్మకమితి యస్యైతాని విశేషణాని తత్స్వరూపప్రశ్నః- ఏతన్మే ధ్యానమేవ వక్తుమర్హసీతి వా పాఠః - తత్రాయమర్థః - ముముక్షుస్త్వాం యథా ధ్యాయేత్తన్మే వక్తుమర్హసీతి జిజ్ఞాసోః కథనాయ - మేమమపునరేతత్ త్వద్దాస్యమేవ పురుషార్థః - నతు ధ్యానేన కృత్యమస్తీతి - తదుక్తం॥ శ్లో॥ త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోలంకారచర్చితాః। ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం జయేమహీత్యాది త్వం వక్తుమర్హసీతి పాఠస్సుగమః॥౩౧॥ తత్ర ధ్యానాంగత్వేనాసనప్రాణాయామప్రకారమాహ చతుర్భిః॥ సమ ఇతి॥ సమే నాత్యుచ్ఛ్రితే నాతినీచే న ఆసనే కంబళాదాసనే సమకాయస్సన్ యథాసుఖమాసీన ఇతి నాత్ర స్వస్తికాదినియమ ఇత్యుక్తం- నాసాగ్రనిరీక్షణం చ చిత్తస్థైర్యాయ॥ శ్లో॥ అంతర్లక్ష్యో బహిర్దృష్టిః స్థిరచిత్తస్సుసంయత ఇతి యోగశాస్త్రోక్తేః॥౩౨॥ ప్రాణస్యేతి॥ విపర్యయేణ రేచకపూరకకుంభకక్రమేణాపి- యద్వా వామనాడ్యా పూరితం దక్షిణయా త్యజేత్ -తయా వా పూరితం వామయా త్యజేత్ - ఇత్యేవం విపర్యయేణ - యథోక్తం యోగే॥ శ్లో॥ ఇడ

యాపూరయేద్వాయుం త్యజేత్పింగళయా పునః । పింగళాపూరితం వాయుమిడయా చ పరిత్యజేదితి॥ నిర్జితేంద్రియ ఇతి ప్రత్యాహార ఉక్తః॥౩౩॥ ప్రాణాయామో ద్వివిధః - సగర్భః అగర్భశ్చేతి తత్ర శ్రేష్ఠత్వాత్ప్రణవగర్భమాహ ద్వాభ్యాం॥ హృదీతి॥ మూలాధారాదారభ్య అవిచ్ఛిన్నం సంతతం- ఘంటానాదతుల్యం ఓంకారం హృదిస్థితం-ప్రాణేన ఉదీర్య ఊర్ధ్వం ద్వాదశాంతపర్యంతం నీత్వా-కథం- బిసోర్ణావత్ కమలనాళతంతువత్ - తత్ర మాత్రేతి తే - స్వరం పంచదశ బిందుం సంవేశయేత్ - అథ పునరిత్యస్య తం చ బిందుశిరస్కం కుర్యాదిత్యర్థః-యద్వా-మూలాధారాదారభ్య మూర్ధాంతపర్యంతం బిసతంతువత్ సూక్ష్మం - అవిచ్ఛిన్నం సంతతం హృది మనసి - ప్రాణేనోదీర్యాభివ్యజ్య- అథ పునస్తత్రైవోంకారే ఘంటానాదతుల్యం స్వరం ఉదాత్తనాదం స్థిరం కుర్యాదితి॥౩౪॥ ఏవమితి॥ మాసాదర్వాక్ జితానిలో భవతి॥౩౫॥ ఏవం ధ్యానాంగముక్త్వా యాదృశమిత్యస్యోత్తరం వక్తుం ధ్యేయపీఠమాహ సార్ధేన॥హృత్పుండరీకమితి॥ అంతస్థం దేహాంతర్వర్తి-ఊర్ధ్వనాళమధోముఖం - ముకుళితం చ కదళీపుష్పసంకాశం యదస్తి తద్విపరీతం ధ్యాత్వేత్యర్థః న్యసేత్ చింతయేత్ ॥౩౬॥ సవిశేషణం ధ్యానమాహ షడ్భిః॥ వహ్నిమధ్య ఇతి॥ ధ్యానమంగళం ధ్యానస్య శుభవిషయం సమం అనురూపావయవం- దీర్ఘాశ్చారవశ్చత్వారో భుజా యస్మిన్ తత్తథా॥౩౭॥ సుచార్వితి॥ సుచారు అతిరమ్యం-సమా

శోధయేన్మార్గం పూరకుంభకరేచకైః । విపర్యయేణాపి శనైరభ్యసేన్నిర్జితేంద్రియః॥ ౩౩॥ హృద్య
విచ్ఛిన్నమోంకారం ఘంటానాదం బిసోర్ణవత్ । ప్రాణేనోదీర్య తత్రాథ పునస్సంవేశయేత్స్వరమ్ ॥
౩౪॥ఏవం ప్రణవసంయుక్తం ప్రాణసంయమమభ్యసేత్ । దశకృత్వస్త్రిషవణం మాసాదర్వాగ్జితానిలః॥
౩౫॥హృత్పుండరీకమంతస్థమూర్ధ్వనాళమధోముఖమ్ । ధ్యాత్వోర్ధ్వముఖమున్నిద్రమష్టపత్రం
సకర్ణికమ్॥ కర్ణికాయాం న్యసేత్సూర్యసోమాగ్నీనుత్తరోత్తరమ్॥ ౩౬॥ వహ్నిమధ్యే స్మరేద్రూపం
మమైతద్ధ్యానమంగళమ్ । సమం ప్రశాంతం సుముఖం దీర్ఘచారుచతుర్భుజమ్॥౩౭॥సుచారుసుందరగ్రీ
వం సుకపోలం శుచిస్మితమ్ సమానకర్ణవిన్యస్తస్ఫురన్మకరకుండలమ్॥౩౮॥హేమాంబరం ఘనశ్యామం
శ్రీవత్సశ్రీనికేతనమ్ । శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిభూషితమ్॥౩౯॥ నూపురైర్విలసత్పాదం కౌ
స్తుభప్రభయాన్వితమ్।ద్యుమత్కిరీటకటకకటిసూత్రాంగదాయుతమ్ ॥ ౪౦ ॥ సర్వాంగసుందరం హృ
ద్యం ప్రసాదసుముఖేక్షణమ్।సుకుమారమభిధ్యాయేత్సర్వాంగేషు మనో దధత్ ॥ ౪౧ ॥ ఇంద్రియాణీం
ద్రియార్థేభ్యో మనసాకృష్య తన్మనః।బుద్ధ్యా సారథినా ధీరః ప్రణయేన్మయి సర్వతః॥ ౪౨ ॥ తత్సర్వవ్యా
పకం చిత్తమాకృష్యైకత్ర ధారయేత్ ।నాన్యాని చింతయేద్భూయస్సుస్మితం భావయేన్ముఖమ్॥ ౪౩॥ తత్ర
లబ్ధపదం చిత్తమాకృష్య వ్యోమ్ని ధారయేత్ ।తచ్చ త్యక్త్వా మదారోహో న కించిదపి చింతయేత్ ॥౪౪॥ ఏ
వం సమాహితమతిర్మామేవాత్మానమాత్మని । విచష్టే మయి సర్వాత్మన్ జ్యోతిర్జ్యోతిషి సంయుతం॥
౪౫॥ ధ్యానేనేత్థం సుతీవ్రేణ యుంజతో యోగినో మనః । సంయాస్యత్యాశు నిర్వాణం ద్రవ్యజ్ఞానక్రి
యాభ్రమః॥౪౬॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-చతుర్దశోఽధ్యాయః- ❋

నయోః కర్ణయోర్విన్యస్తే స్ఫురతీ మకరాకారే కుండలే యస్మిన్ తత్ ॥ ౩౮॥ హేమేతి॥ శ్రీవత్సశ్రియోర్నికేతనం వక్షసి దక్షిణవామతస్తాభ్యాం యుక్తమిత్యర్థః॥౩౯॥నూపురైరితి॥ద్యుమద్భిః కిరీటాదిభిః ఆ సమంతాత్ యుతం అలంకృతం॥౪౦॥ సర్వేతి॥ప్రసాదేన శోభనం ముఖమీక్షణం చ యస్మిన్ తత్ - సుకుమారం అతికోమలం॥ ౪౧ ॥సవిశేషణం ధ్యానముపసంహరతి॥ఇంద్రియాణీతి॥ప్రకర్షేణ నయేత్ - సర్వతః సర్వాంగయుక్తే మయి ॥ ౪౨ ॥ యాదృశమిత్యస్యోత్తరత్వేన సవిశేషణముక్త్వా యదాత్మకమిత్యస్యోత్తరతయా శనైర్విశేషణత్యాగేన ధ్యానమేవ సమాధిపర్యంతమాహ త్రిభిః॥తదితి ॥ ఏకత్రాంగే-అన్యాన్యంగాని న చింతయేత్ ఏకత్రేతి యదుక్తం తదేవాంగం దర్శయతి సుస్మితమితి॥౪౩॥తత్రేతి ॥ వ్యోమ్ని సర్వకారణరూపే తచ్చ కారణత్వమపి త్యక్త్వా-మదారోహః మయి శుద్ధే బ్రహ్మణ్యారూఢస్సన్-న కించిద్ధ్యాయేత్ ధ్యాతృధ్యేయవిభాగమపి న చింతయేత్ ॥౪౪॥ఏవమితి॥ మామేవాత్మని విచష్టే ఆత్మానం చ సర్వాత్మని మయి సంయుతం విచష్టే జ్యోతిర్జ్యోతిషి సంయుతమివేతి॥౪౫॥ఏవంభూతసమాధిపర్యంతం ధ్యానస్య ఫలమాహ॥ ధ్యానేతి ॥ మనో యుంజతస్సమాదధతః ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాభ్రమః అధిభూతాధిదైవాధ్యాత్మరూపః దృశ్యద్రష్టృదర్శనరూపో వా భ్రమః-నిర్వాణం శాంతిం సమ్యగ్యాస్యతీతి॥౪౬॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥తతః పంచదశ ప్రోక్తాస్సిద్ధయో ధారణానుగాః । శ్రీవిష్ణుపదసంప్రాప్తావంతరాయతయా మతాః ॥ ఏవం మనో యుం
జతో యోగినోంతరావిర్భవంత్యః సిద్ధయోప్యంతరాయప్రాయా ఏవ – అతస్తాః పరిహృత్య పరమేశ్వర పర ఏవ భవేదితి ప
క్తుం సిద్ధీరాహ॥ జితేంద్రియస్యేతి॥యుక్తస్యస్థిరచిత్తస్య॥౧॥ కయేతి॥ స్విదితి వితర్కే–కాస్విత్ కిన్నామ – కథం వాకీ
దృశీ వా–ధారణాశ్చ కతీతి ప్రశ్నాంతరే వా శబ్దః త్వమేవై తజ్జానాసి నాన్య ఇత్యాశయేనాహ–యోగినామితి॥ ౨॥ సిద్ధయ ఇ
తి॥ ధారణాశ్చ అష్టాదశేత్యనుషంగః – యోగపారగైరితి త్రికాలజ్ఞత్వాది క్షుద్రసిద్ధీరన్యేపి జానంతీతి భావః – అహమేవ
ప్రధానం ముఖ్యః స్వభావతః ఆశ్రయో యాసాం తాః మత్సారూప్యం ప్రాప్తేషు కించిన్న్యూనా భవంతీతి భావః – గుణ
హేతవః సత్త్వోత్కర్షహేతుకాః॥౩॥ తాః స్వరూపేణోద్దిశతి సార్ధైః పంచభిః॥అణిమేతి· అణిమా మహిమా లఘిమా చ
మూర్తేర్దేహస్యేతి త్రిస్సిద్ధయః · ప్రాప్తిర్నామ సిద్ధిః సర్వప్రాణినామింద్రియైస్సహ తత్తదధిష్ఠాతృదేవతారూపే
ణ సంబంధ ఇత్యర్థః॥ శ్రు ॥ తేషు పారలౌకికేషు దృష్టేషు దర్శనయోగ్యేష్వపి సత్స్వేషు భూవివరాదిపిహితేష్వపి ప్రా
కామ్యం భోగదర్శనసామర్థ్యసిద్ధిః–శక్తిర్నామ మాయా – తదంశభూతానాం ప్రేరణం – తత్రేశ్వరే మాయాయాః అ
న్యేషు తదంశభూతానాం ప్రేరణం ఈశితా నామ సిద్ధిః॥౪॥గుణేష్వితి॥విషయభోగేష్వసంగో వశితా నామ సిద్ధిః – యత్కా
మః యద్యత్సుఖం కామయతే తత్తదవస్యతి తస్య తస్య సీమానం ప్రాప్నోతీతి సిద్ధిః – ఔత్పత్తికాః స్వాభావిక్యో నిరతిశయా
శ్చేత్యర్థః॥౫॥గుణహేతుకాస్సిద్ధీరాహ॥అనూర్మిమత్త్వమితి॥అనూర్మిమత్త్వం క్షుత్పిపాసాదిరాహిత్యం–దూరే శ్రవ

శ్రీభగవాన్ ॥ జితేంద్రియస్య యుక్తస్య జితశ్వాసస్య యోగినః । మయి ధారయతశ్చేత ఉపతిష్ఠంతి సిద్ధ
యః॥౧॥ఉద్ధవః॥కయా ధారణయా కా స్విత్కథం వా సిద్ధిరచ్యుత । కతి వా సిద్ధయో బ్రూహి యోగినాం సి
ద్ధిదో భవాన్ ॥౨॥శ్రీభగవాన్॥సిద్ధయోఽష్టాదశ ప్రోక్తా ధారణా యోగపారగైః । తాసామష్టౌ మత్ప్రధా
నా దశైవ గుణహేతవః॥౩॥అణిమా మహిమా మూర్తేర్లఘిమా ప్రాప్తిరింద్రియైః । ప్రాకామ్యం శ్రుత
దృష్టేషు శక్తిప్రేరణమీశితా॥ ౪ ॥ గుణేష్వసంగో వశితా యత్కామస్తదవస్యతి। ఏతా మే సిద్ధయస్సౌ
మ్య అష్టావౌత్పత్తికా మతాః॥౫॥అనూర్మిమత్త్వం దేహేస్మిన్ దూరశ్రవణదర్శనమ్।మనోజవః కామ
రూపం పరకాయప్రవేశనమ్॥౬॥స్వచ్ఛందమృత్యుర్దేవానాం సహక్రీడానుదర్శనమ్। యథాసంకల్ప
సంసిద్ధిరాజ్ఞాప్రతిహతా గతిః॥౭॥ త్రికాలజ్ఞత్వమద్వంద్వం పరచిత్తాద్యభిజ్ఞతా । అగ్న్యర్కాంబువిషా
దీనాం ప్రతిష్టంభోఽపరాజయః॥౮॥ ఏతాశ్చోద్దేశతః ప్రోక్తా యోగధారణసిద్ధయః । యయా ధారణయా
యత్స్యాద్యథా స్యాత్తన్నిబోధ మే॥౯॥ భూతసూక్ష్మాత్మని మయి తన్మాత్రం ధారయేన్మనః। అణిమా
నమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మమ॥౧౦॥మహత్యాత్మన్మయి పరే యథాసంస్థం మనో దధత్ ।మహిమా
నమవాప్నోతి భూతానాం చ పృథక్పృథక్॥౧౧॥ పరమాణుమయే చిత్తం భూతానాం మయి రంజయన్।
కాలసూక్ష్మార్థతాం యోగీ లఘిమానమవాప్నుయాత్ ॥౧౨॥ధారయన్మయ్యహంతత్త్వే మనో వైకా

ణాకర్ణనం చేతి ద్వే సిద్ధీ – మనోవేగేన దేహస్య గతిః– కామితరూపప్రాప్తిః పరకాయే ప్రవేశః॥౬॥ స్వచ్ఛందమృత్యురితి
స్వేచ్ఛామృత్యుః – అప్సరోభిస్సహ దేవానాం యాః క్రీడాస్తాసామనుదర్శనం –సంకల్పానురూపప్రాప్తిః–అప్రతిహతా
ఆసమంతాద్గతిర్యస్యాస్సా · ఆజ్ఞా చేత్యేతా దశ॥౭॥ క్షుద్రసిద్ధీశ్చ పంచాహ ॥ త్రికాలజ్ఞత్వమితి॥అద్వంద్వం శీతోష్ణాద్యన
భిభవః అగ్న్యాదీనాం స్తంభనం॥౮॥ఏతా ఇతి॥ తత్తద్ధారణాదిభిస్సహ విశేషతో నిరూపయతి–యయేతి యావత్సమాప్తి
॥భూతేతి॥ భూతసూక్ష్మ ఉపాధౌ మయి– తన్మాత్రం భూతసూక్ష్మాకారం సః – తన్మాత్రోపాసకః– మమ మదుపాసక
ఇత్యర్థః॥౧౦॥మహతీతి॥ మహత్తత్త్వోపాధౌ మయి– యథాసంస్థం మహత్తత్త్వాకారం భూతానాం చేతి ఆకాశాదిభూతో
పాధౌ చ మయి మనో ధారయన్ తత్తద్భూత మహిమానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥౧౧॥ పరమాణుమయ ఇతి॥ వాయ్వాదిభూతా
నాం యే పరమాణవస్తన్మయే తదుపాధౌ మయి చిత్తం రంజయన్ ధారయన్ యోగీ కాలసూక్ష్మార్థతాం కాలపరమాణూ
పాధి రూపతామితి లఘుత్వవివరణం తదుక్తం॥ శ్లో॥స కాలః పరమాణుర్వై యో భుంక్తే పరమాణుతామితి॥౧౨॥ధారయ
న్నితి॥ వైకారికాహంకారోపాధౌ మయి–అఖిలం వికార్యగ్రం–ఆత్మస్వం అధిష్ఠాతృత్వం–అత్ర హేతుః –మన్మనాః మయి మనో
ధారణా ప్రభావాదేవ భవతి నాత్రాతీత హేతురనుసంధేయ ఇతి భావః ఏవం శ్లో ॥ మద్ధారణానుభావేన మద్యోగబలమా
శ్రితః ఇత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం॥ ౧౩॥ మహతీతి॥ క్రియాశక్తిప్రధానం మహత్తత్త్వమేవ సూత్రం తదుపాధౌ మయి – సమః

౨౬౩

పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టం ప్రాకామ్యం విందతే - కథంభూతస్య - అవ్యక్తం జన్మ యస్య తస్య సూత్రస్య తదుపాధేః ప
మేష్ఠ్యర్థః ॥౧౪॥ విష్ణావితి ॥ త్ర్యధీశ్వరే త్రిగుణమాయానియంతరి అతఏవ కాలవిగ్రహే ఆకలయితృరూపే అంతర్యామిణి -
ఈశిత్వం విశినష్టి - క్షేత్రజ్ఞానాం జీవానాం క్షేత్రాణాం తదుపాధీనాం చ చోదనాం ప్రేరణం - స తు విశ్వసృష్ట్యాదికర్తృ
త్వలక్షణమిత్యర్థః ॥౧౫॥ నారాయణ ఇతి ॥ తురీయాఖ్యే ॥ శ్లో ॥ విరాడ్ఢిరణ్యగర్భశ్చ కారణం చేత్యుపాధయః । ఈశస్య యత్త్రి
భిర్హీనం తురీయం తత్పదం విదురితి - ఏవంలక్షణే ॥ శ్లో ॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః । జ్ఞానవైరాగ్యయో
శ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా - తద్వతి భగవచ్ఛబ్దశబ్దితే ॥౧౬॥ నిర్గుణ ఇతి ॥ యత్ర పరమానందరూపే - సర్వోపి కామస్తదంశ
భూతః అవసీయతే సమాప్యతే ॥౧౭॥ అతఃపరం గుణహేతుకాస్సిద్ధీరాహ ॥ శ్వేతద్వీపేతి ॥ శుద్ధే సత్త్వాత్మకే శ్వేతతాం శుద్ధ
స్వరూపతాం ॥ ౧౮ ॥ మయీతి ॥ ఆకాశాత్మా యః ప్రాణః సమష్టిరూపః తద్రూపే మయి - మనసా ఘోషం నాదం చింత
యన్ అసౌ హంసః జీవః తత్ర ఆకాశే ఉపలబ్ధాన్ జ్ఞాతాన్ సర్వ - తత్రస్థాః విచిత్రాః వాచః శృణోతి - యద్వా - తత్రాకాశే -
ఉపలబ్ధాః అభివ్యక్తాః యా భూతానాం వాచః తాః దూరతః శృణోతి ॥౧౯॥ దూరశ్రవణముక్త్వా దూరదర్శనమాహ ॥ చ
క్షురితి ॥ త్వష్టా ఆదిత్యః తస్మిన్న పరిచ్ఛిన్నే - చక్షుః సంయోజ్య తం చ చక్షుషి సంయోజ్య - తత్రోభయసంయోగే మాం ధ్యా
యన్ విశ్వం దూరతః పశ్యతి ॥౨౦॥ మన ఇతి ॥ మనో దేహం చ తదనువర్తినా వాయునా సహ మయి సుసంయోజ్య యా మద్ధార

రికేఖిలమ్। సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వం ప్రాప్తిం ప్రాప్నోతి మన్మనాః ॥ ౧౩ ॥ మహత్యాత్మని యస్సూత్రే
ధారయన్మయి మానసమ్। ప్రాకామ్యం పారమేష్ఠ్యం మే విందతేవ్యక్తజన్మనః ॥ ౧౪ ॥ విష్ణౌ త్ర్యధీశ్వరే చి
త్తం ధారయన్ కాలవిగ్రహే । స ఈశిత్వమవాప్నోతి క్షేత్రజ్ఞక్షేత్రచోదనామ్ ॥ ౧౫ ॥ నారాయణే తురీ
యాఖ్యే భగవచ్ఛబ్దశబ్దితే। మనో మయ్యాదధద్యోగీ మద్ధర్మా వశితామియాత్ ॥ ౧౬ ॥ నిర్గుణే బ్రహ్మణి
మయి ధారయన్ విశదం మనః। పరమానందమాప్నోతి యత్ర కామోవసీయతే ॥ ౧౭ ॥ శ్వేతద్వీపపతౌ చి
త్తం శుద్ధే ధర్మమయే మయి। ధారయన్ శ్వేతతాం యాతి షడూర్మిరహితో నరః ॥ ౧౮ ॥ మయ్యాకాశాత్మని
ప్రాణే మనసా ఘోషముద్వహన్ । తత్రోపలబ్ధా భూతానాం హంసో వాచశ్శృణోత్యసౌ ॥ ౧౯ ॥ చక్షు
స్త్వష్టరి సంయోజ్య త్వష్టారమపి చక్షుషి । మాం తత్ర మనసా ధ్యాయన్ విశ్వం పశ్యతి సూక్ష్మదృక్ ॥ ౨౦ ॥
మనో మయి సుసంయోజ్య దేహం తదనువాయునా । మద్ధారణానుభావేన తత్రాత్మా యత్ర వై మనః ॥
౨౧ ॥ యదా మన ఉపాదాయ యద్యద్రూపం బుభూషతి। తత్తద్భవేన్మనోరూపం మద్యోగబలమాశ్రయః ॥
౨౨ ॥ పరకాయం విశన్ సిద్ధ ఆత్మానం తత్ర భావయేత్। పిండం హిత్వా విశేత్ప్రాణో వాయుభూతః ష
డంఘ్రివత్ ॥ ౨౩ ॥ పార్ష్ణ్యాపీడ్య గుదం ప్రాణం హృదురఃకంఠమూర్ధసు । ఆరోప్య బ్రహ్మరంధ్రేణ బ్ర
హ్మ నీత్వోత్సృజేత్తనుమ్ ॥ ౨౪ ॥ విహరిష్యన్ సురాక్రీడే మత్స్థం సత్త్వం విభావయేత్ ।విమానేనోపతిష్ఠంతి
సత్త్వవృత్తీః సురస్త్రియః ॥ ౨౫ ॥ యదా సంకల్పయేద్బుద్ధ్యా యదా వా మత్పరః పుమాన్ ।

ణా క్రియతే తస్యాః ప్రభావేన - యత్ర మనో యాతి - తత్రాత్మా దేహో యాతీత్యర్థః - యద్వా - మనః కర్తృ - ఆ
త్మానం వాయునా సహ దేహం చ మయి సుసంయోజ్య యత్ర యాతి - తదను తత్ర దేహో యాతీతి ॥ ౨౧ ॥ యదేతి ॥ మ
నః ఉపాదాయ ఉపాదానకారణం కృత్వా - యద్యద్దేవాదిరూపం భవితుమిచ్ఛతి - తత్తన్మనోరూపం మనసోభీష్టం రూపం
యోగీ భవేత్ కుతః - యతో మద్యోగబలమాశ్రయః - యోహమచింత్యశక్తిర్నానాకారస్తస్మిన్ మయి మనసో యోగో
ధారణా తస్య బలం ప్రభావః స ఏవాశ్రయః కారణం ॥ ౨౨ ॥ పరకాయమితి ॥ యత్ర ప్రవివిక్షతి తత్రాత్మానం చింతయేత్ -
తతః పిండం స్వదేహం హిత్వా ప్రాణః ప్రాణప్రధానలింగశరీరోపాధిః - వాయుభూతః బాహ్యవాయుభూతః ప్రవిష్ట
స్సేన మార్గేణేత్యర్థః షడంఘ్రివత్ భృంగో యథా - పుష్పాత్పుష్పాంతరమనాయాసేన ప్రవిశతి తద్వత్ ॥ ౨౩ ॥
పిండం హిత్వేత్యుక్తం తత్ప్రకారం కథయన్ స్వచ్ఛందమృత్యుమాహ ॥ పార్ష్ణ్యేతి ॥ పార్ష్ణ్యా పార్ష్ణినా - గుదం నిరు
ధ్య ప్రాణం ప్రాణోపాధిమాత్మానం - బ్రహ్మరంధ్రేణ మూర్ధద్వారేణ - బ్రహ్మేత్యుపలక్షణం బ్రహ్మ అన్యద్వా
అపేక్షితం స్థానం - ఉపస్థానీత్వా ప్రాపయిత్వా ॥ ౨౪ ॥ విహరిష్యన్నితి ॥ మత్స్థం మన్మూర్తిరూపం శుద్ధం సత్త్వం చిం
తయేత్ - తదా సత్త్వవృత్తయః సత్త్వాంశభూతాః ॥ ౨౫ ॥ యదేతి ॥ యదా వా అకాలేపి యథా వేతి పాఠే
యథా వా యేన కేనాపి ప్రకారేణ - బుద్ధ్యా సంకల్పయేత్ - తత్తథా యథావత్ప్రాప్నోతీత్యర్థః - యద్వా -

సంకల్పయేత్ - యథాయథామత్పరోమయివిశ్వాసవాన్ భవతి- తథాతదనురూపంసర్వంప్రాప్నోతీత్యర్థః- కింకుర్వన్ సత్యేసత్యసంకల్పేమయిమనోయుంజన్॥ ౨౬॥ యఇతి॥ మదితిపృథక్పదంమమేత్యర్థః- ఈశితుఃసర్వనియంతుః-వశితుఃస్వతంత్రస్య-మమభావంస్వభావంప్రాప్తః-ఏతాఃగుణహేతవః॥ ౨౭॥ మద్భక్త్యేతి ॥ అతఃపరం క్షుద్రధారణావిదఇతిత్రికాలజ్ఞేశ్వరధారణాసూచితా- త్రైకాలికీత్రికాలవస్తువిషయా స్వజన్మమృత్యుభ్యాముపబృంహితాతత్సహితా అనయైవపరచిత్తాద్యభిజ్ఞతాపివ్యాఖ్యాతా॥ ౨౮॥అగ్న్యాదిభిరితి ॥ అగ్న్యాదిసర్వోపఘాతశూన్యోభవానిత్యేవంభూతంయోగమయం- త్రైనాభిభూయేత - అత్రహేతుః-మద్యోగేతి యాదసాముదకం యథాభిఘాతకంనభవతి-తథాతస్యవపుషోఽగ్న్యాదయఇత్యర్థః-అనయైవాద్వంద్వతాపివ్యాఖ్యాతా॥ ౨౯॥ మద్విభూతీరితి॥ మద్విభూతీఃమమావతారాన్ ధ్వజాదిభిస్సహ॥ ౩౦॥ ఉపసంహరతి॥ ఉపాసకస్యేతి ॥ ఏవంపృథగ్ధారణాదిభిః॥ ౩౧॥ యద్వా కింనానాధారణాప్రియాసేన- ఏకయైవసర్వాసిద్ధయోభవంతీత్యాహ ॥ జితేంద్రియస్యేతి ॥ మద్ధారణాంనారాయణేతురీయాఖ్యేఇత్యలోక్తాం-యాసుదుర్లభాస్యాత్ -సాకాను నకాచిదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ యద్యప్యేవం తథాపినప్రార్థ్యాఇత్యాహ॥అంతరాయానితి॥౩౩॥తస్మాదహైతుకీయమేవధారణాకార్యా-నాన్యాఃకామ్యాఇత్యాహ॥ జన్మేతి॥ జన్మనైవకాశ్చిత్సిద్ధయోభవంతి-యథాదేవానాం-యథాచయాదసాముదకస్తంభః - పక్ష్యాదీనాంఖచరత్వాది-తదు

మయిసత్యేమనోయుంజన్తథాతత్సముపాశ్నుతే॥ ౨౬॥ యోమద్భావమనుప్రాప్త ఈశితుర్వశితుః

పుమాన్।నకుతశ్చిద్విపద్యేతతస్యచాజ్ఞాయథామమ॥ ౨౭॥మద్భక్త్యాశుద్ధచిత్తస్య యోగినోధారణా

విదః।తస్యత్రైకాలికీసిద్ధిర్జన్మమృత్యూపబృంహితా॥ ౨౮॥అగ్న్యాదిభిర్నహన్యేతమునేర్యోగమయం

వపుః।మద్యోగశ్రాంతచిత్తస్యయాదసాముదకంయథా॥ ౨౯॥మద్విభూతీరభిధ్యాయన్శ్రీవత్సాదివిభూషితాః । ధ్వజాతపత్రవ్యజనైస్సభవేదపరాజితః॥ ౩౦॥ఉపాసకస్యమామేవం యోగధారణయామునేః।సిద్ధయఃపూర్వకథితాఉపతిష్ఠంత్యశేషతః ॥ ౩౧ ॥ జితేంద్రియస్యదాంతస్య జితశ్వాసాత్మనోమునేః।మద్ధారణాంధారయతఃకానుసిద్ధిస్సుదుర్లభా॥౩౨॥అంతరాయాన్వదంత్యేతాన్యుంజతోయోగముత్తమమ్।మయాసంపద్యమానస్యకాలక్షపణహేతవః॥ ౩౩॥ జన్మౌషధితపోమంత్రైర్యావతీరిహసిద్ధయః యోగేనాప్నోతితాస్సర్వానాన్యైర్యోగగతింవ్రజేత్ ॥ ౩౪ ॥ సర్వాసామపిసిద్ధీనాం హేతుఃపతిరహంప్రభుః । అహంయోగస్యసాంఖ్యస్యధర్మస్యబ్రహ్మవాదినామ్॥ ౩౫॥ అహమాత్మాంతరోబాహ్యోఽనావృతస్సర్వదేహినామ్। యథాభూతానిభూతేషు బహిరంతస్స్వయంతథా॥ ౩౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే పంచదశోఽధ్యాయః-

ఉద్ధవః ॥ త్వం బ్రహ్మపరమంసాక్షాదనాద్యం తమపావృతమ్ । సర్వేషామపిభావానాం త్రాణస్థిత్య

క్తంపాతంజలే॥శ్లో॥జన్మౌషధితపోమంత్రయోగజాస్సిద్ధయస్స్మృతాఇతి-యోగేనమద్ధారణామిత్యుక్తేన- యోగగతింమత్సాలోక్యాదిరూపాం॥౩౪॥తత్కృతఇత్యతఆహ-హేతుర్నేన॥సర్వాసామితి॥ ప్రభుత్వోపపాదనంహేతుః కారణం - పతిఃపాలయితాచేతి-కించ-న కేవలంసిద్ధీనామేవప్రభుః-అపితుమోక్షాదీనామపీత్యాహ॥అహమితి॥ యోగోమోక్షః- సాంఖ్యంతత్సాధనంజ్ఞానం ధర్మస్య-తదుపదేష్టౄణాం బ్రహ్మవాదినాంచ॥౩౫॥ కుతస్తత్రాహ॥అహమితి॥ సర్వదేహినాం జీవానామాత్మా యతఃఅంతరఃఅంతర్యామీ॥శ్రు॥ఏషతఆత్మాంతర్యామ్యమృతఇతిశ్రుతేః-తర్హికిమంతర్వర్తిత్వాత్పరిచ్ఛిన్నః-న బాహ్యశ్చవ్యాపకఇత్యర్థః అత్రహేతుః అనావృతః ఏతత్సదృష్టాంతమాహ - భూతేషుచతుర్విధేషుమహాభూతానియథా అంతర్బహిశ్చభవంతి-స్వయమహమపితథేత్యర్థః॥౩౬॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ షోడశేతుహరేరావిర్భావయుక్తావిభూతయః। జ్ఞానవీర్యప్రభావాదివిశేషేణోపవర్ణితాః ॥ అంతశ్చిత్తేనయద్వ్యాసమశక్యమకృతాత్మనాం। అంతస్తద్యోగతాపత్త్యైవిభూత్యాదినిరూపణం ॥ ఏవంతావన్నవాధ్యాయ్యాఘృష్టప్రశ్నోత్తరేణ బంధముక్త్యోశ్చనిర్ధారేసద్భక్త్యోశ్చతతఃపరే। ధ్యానశేనం నిరూపితాః।బ్రహ్మత్వసంభవేతావత్సప్తమాదిచతుష్టయే॥బంధముక్త్యోశ్చనిర్ధారేసద్భక్త్యోశ్చతతఃపరే। ధ్యానశేనంనిరూపితాః।బ్రహ్మత్వసంభవేతావత్సప్తమాదిచతుష్టయే॥ తరంకర్మకృతత్యాగవ్యవస్థితౌ ॥ హంసేతిహాసతోయోగనిష్ఠాయాంచత్రయోదశే । శ్రేయస్సాధననిర్ధారేధ్యానేతరంకర్మకృతత్యాగవ్యవస్థితౌ ॥ ఉద్ధవప్రశ్నతోదత్తముత్తరంహరిణోచితమ్। షోడశేభూతివిచైనచతుర్దశే॥ ధారణాసిద్ధిభేదేచప్రసంగేననిరంతరే।

స్తారోద్వయోర్వర్ణాశ్రమప్రవృత్తే। జ్ఞానాదినిర్ణయేచాష్టాదశే యమాదీనాంచనిర్ణయే- యోగత్రయాధికారేతూనవింశేచత దనంతరం। తత్త్వసంఖ్యావివాదేచపుంప్రకృత్యోర్వివేచనే ॥ జన్మమృత్యుప్రకారేచద్వావింశేద త్తముత్తరం। పరాప రాధసహనేచతుర్భి స్తదనంతరైః॥ సప్తవింశేక్రియాయోగప్రశ్నేతదుపవర్ణనం। అష్టావింశేతతఃప్రోక్తా జ్ఞానయో గోపసంహృతిః॥ సంసారసంభవప్రశ్నేతస్మధ్యేద త్తముత్తరమ్। ఏకదశత్వ్యాపునఃప్రశ్నే భక్తియోగోపసంహృతిః ॥ ఏవంప్రశ్నోత్తరాణ్యత్రక్రమేణైతానివింశతిః । అహమాత్మాంతరోబాహ్యోఽనావృతస్సర్వదేహినామ్॥ యథాభూ తానిభూతేషుబహిరంతస్స్వయంతథేత్యుక్తం - తత్రభూతానియథాక్వచిత్ కేనచిత్ గుణవిశేషేణోద్రిక్తానివర్తంతే క్వచిత్సామాన్యరూపేణైవ తథాత్వమపిక్వకథంవర్తసేఇతివిభూతీః ప్రష్టుంప్రథమంతావదుక్తమేవ సర్వాత్మకత్వ మనువదతి॥ త్వంబ్రహ్మేతి॥ అపావృతంనిరావరణంస్వతంత్రంవా అతఏవసర్వేషామపిప్రాణినాంరక్షణం స్థితిర్జీవ నం-త్రాణస్థితిసహితౌఅప్యయోద్భవౌయస్మాత్ - సఃత్వంఉపాదానకారణమిత్యర్థః ॥౧॥ అత్రసంచారం ప్రమా ణమాహ॥ ఉచ్చావచేష్వితి॥ యాథాతథ్యేన యథార్థత్వేన-సర్వభూతకారణంత్వాం - బ్రాహ్మణాః వేదతాత్పర్యవి దః॥౨॥ఏవంకారణత్వేనసర్వాత్మకత్వమనూద్యవిభూతీఃపృచ్ఛతి॥ యేష్వితి॥ ఉపాసీనాఃసేవమానాస్సంతః॥ ౩॥దుర్జ్ఞే యత్వమేవాహ॥ గూఢఇతి॥ గూఢఃఅస్ఫుటః-భూతానాంప్రాణినాంమధ్యేతత్రహేతుః - భూతానామాత్మాఅంతర్యా మీ-అత్రాపిహేతుః- హేభూతభావనేతి - సత్వయా॥౪॥ తాఏవసాకల్యేనపృచ్ఛతి॥యాఇతి॥ హేమహావిభూతే-యాః

పృథివ్యాందివిపాతాలేదిక్షుభగవన్విభూతయః॥౧॥ఉచ్చావచేషుభూతేషుదుర్జ్ఞేయమకృతాత్మభిః। ఉపాసతేత్వాంభగవన్యాథాతథ్యే నబ్రాహ్మణాః॥౨॥ యేషుయేషుచభావేషుయేనత్వాంపరమర్షయః।ఉపాసీనాఃప్రపద్యంతేసంసిద్ధింత ద్వదస్వమే॥౩॥గూఢశ్చరసిభూతానాంభూతాత్మాభూతభావన।నత్వాంభూతానిపశ్యంతి పశ్యంతంమో హితాని తే॥౪॥యాఃకాశ్చభూమౌదివివారసాయాంవిభూతయోదిక్షుమహావిభూతే । తామహ్యమా ఖ్యాహ్యనుభావితాస్తేనమామి తేతీర్థపదాంఘ్రిపద్మమ్॥ ౫॥ శ్రీకృష్ణః॥ఏవమేతదహంపృష్టఃప్రశ్నం ప్రశ్నవిదాంవర।యుయుత్సునావినశనేసపత్నైరర్జునేనవై॥౬॥జ్ఞాత్వాజ్ఞాతివధంగర్హ్యమధర్మ్యం రాజ్యహేతుకమ్।తతోనివృత్తోహంతాహంహతోఽయమితిలౌకికః ॥౭॥సతదాపురుషవ్యాఘ్రోయుక్త్యా మేప్రతిబోధితః। అభ్యభాషతమామేవంయథాత్వంరణమూర్ధని॥౮॥అహమాత్మోద్ధవామీషాంభూ తానాంసుహృదీశ్వరః। అహంసర్వాణిభూతానితేషాంస్థిత్యుద్భవాప్యయః॥౯॥అహంగతిర్గతిమతాం కాలఃకలయతామహమ్।గుణానాంచాప్యహంసామ్యంగుణిన్యౌత్పత్తికోగుణః॥౧౦॥గుణినామప్యహం సూత్రంమహతాంచమహానహమ్।సూక్ష్మాణామప్యహంజీవోదుర్జయానామహంమనః॥౧౧॥హిరణ్య గర్భోవేదానాంమంత్రాణాంప్రణవస్త్రివృత్।అక్షరాణామకారోస్మిపదాని ఛందసామహమ్॥౧౨॥

కాశ్చిద్భూమ్యాదిషుతేవిభూతయః-రసాయాంరసాతలే - అనుభావితాఃత్వయైవకేనచిచ్ఛక్తివిశేషేణసంయోజితాః తీర్థానాంపదంచతదంఘ్రిపద్మంచ॥ ౫॥ నరావతారభూతార్జునప్రశ్నసంవాదిత్వాత్తవాయం ప్రశ్నస్సాధీయానితి తావదనుమోదతేత్రిభిః॥ఏవమితి॥ప్రశ్నంప్రష్టవ్యం సపత్నైర్యోద్ధుమిచ్ఛతా-వినశనేకురుక్షేత్రే॥ ౬॥ యుయుత్సోర్విభూతిప్రశ్నేకఃప్రసంగస్తత్రాహ॥జ్ఞాత్వేతి॥లౌకికః ప్రాకృతమతిస్సన్ ॥౭॥ సఇతి ॥ సచయథాతత్తోజ్ఞాతివధాన్నివృత్తః-తదామయాప్రతిబోధితస్సన్ - యథాత్వమభిభాషసేఏవంసంగ్రామముఖేమామభ్యభాషత తద్వద్దేవతవాపికథయిష్యామీతిభావః॥౮॥ తాఃవిభూతీఃకథయతి॥అహమితి॥అస్మచ్ఛబ్దసమానాధికరణాఃప్రథమాంతాద్వితీయాంతాశ్చ సర్వావిభూతయః-తాస్తాశ్చోపాసనార్థంకథ్యంతే షష్ఠీచక్వచిన్నిర్ధారణసంబంధేచ క్వచిద్యథాయోగ్యంద్రష్టవ్యా-తతశ్చామీషాంభూతానామాత్మేతిసుహృదీశ్వరఇతిచసామాన్యేనాహముపాస్యఇత్యర్థః - ఏవంసర్వత్రతేషాం స్థిత్యుద్భవాప్యయఃతద్ధేతురిత్యర్థః॥౯॥విశేషతోభూతీరాహ॥అహమితి॥కలయతాంవశీకుర్వతాం-మధ్యేగుణానాంమధ్యేసామ్యంసర్వత్రసమత్వం సత్త్వాదీనాంసామ్యమవ్యాకృతంవా - గుణినిధర్మిణిఔత్పత్తికస్స్వాభావికోయోగుణః సోహం॥ ౧౦॥ గుణినామితి॥ సూత్రంప్రథమకార్యం మహతాంమహత్తత్త్వం- మాత్రోపాధిత్వాత్ దుర్జ్ఞేయత్వాచ్చజీవస్యసూక్ష్మత్వం॥శ్రు॥ బుద్ధేర్గుణేనాత్మగుణేనచైవఆరాగ్రమాత్రోహ్యపరోపిదృష్టఇతిశ్రుతేః॥ ౧౧॥ హిరణ్యగర్భఇతి॥ వేదానాంసంబంధీతేషామధ్యాపకః-పదానిత్రీణిత్రిపదాగాయత్రీత్యర్థః॥౧౨॥౧౩॥ బ్రహ్మర్షీణాం

ణామితి॥హవిర్ధానీకామధేనుః॥౧౪॥ ౧౫॥ మామితి॥ నక్షత్రౌషధీనాంప్రభుంసోమం యక్షరక్షసాంప్రభుంకుబేరం॥ ౧౬॥ఐరావతమితి॥యాదసాంప్రభుంవరుణం తపతాంప్రతాపవతాంద్యుమతాందీప్తిమతాంచమధ్యే॥౧౭॥ఉచ్చైశ్శ్రవాఇతి॥సంయమతాందండయతామిత్యర్థః॥౧౮॥నాగేంద్రాణామితి॥ శృంగిణాందంష్ట్రిణాంచమధ్యే తేషాంప్రభుర్వా తుర్యఃసన్న్యాసః ప్రథమఃబ్రాహ్మణః॥౧౯॥ తీర్థానామితి॥స్రోతసాంప్రవాహానాంచ సరసాంస్థిరోదకాశయానాం ౨౦॥ధిష్ణ్యానామితి॥ధిష్ణ్యానాంనివాసస్థానానాం-గహనానాందుర్గమాణాం॥ ౨౧॥ పురోధసామితి॥బ్రహ్మిష్ఠానాంవేదాంతార్థనిష్ఠానాం సేనాన్యాంచమూపతీనాం-అగ్రణ్యాంసన్మార్గప్రవర్తకానాం-అజఃబ్రహ్మా॥ ౨౨॥ యజ్ఞానామితి॥శుచీనాంశోధకానామపిమార్జనతక్షణఘర్షణాదీనాంమధ్యేవాయ్వాదిరూపఃశోధకోహం॥ ౨౩॥యోగానామితి॥యోగానామష్టాంగానాంమధ్యేఆత్మసంరోధఃసమాధిరహం మంత్రోనీతిః - కౌశలానాంవివేకాదినైపుణీనాంమధ్యే ఆన్వీక్షకీఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా - అఖ్యాత్యన్యథాఖ్యాతిశూన్యఖ్యాత్యసఖ్యాత్యనిర్వచనీయఖ్యాతి వాదినాంఏవమిద

ఇంద్రోహంసర్వదేవానాంవసూనాంహవ్యవాడహమ్ । ఆదిత్యానామహంవిష్ణూ రుద్రాణాంనీలలోహితః॥౧౩॥బ్రహ్మర్షీణాంభృగురహం రాజర్షీణామహంమనుః । దేవర్షీణాంనారదోహంహవిర్ధాన్యస్మిధేనుషు ॥౧౪॥ సిద్ధేశ్వరాణాంకపిలస్సుపర్ణోహంపతత్రిణామ్ । ప్రజాపతీనాందక్షోహంపితౄణామహమర్యమా॥ ౧౫॥ మాంవిద్ధ్యుద్ధవదైత్యానాంప్రహ్లాదమసురేశ్వరమ్। సోమ నక్షత్రౌషధీనాంధనేశంయక్షరక్షసామ్॥ ౧౬॥ ఐరావతంగజేంద్రాణాంయాదసాంవరుణంప్రభుమ్ । తపతాంద్యుమతాంసూర్యంమనుష్యాణాంచభూపతిమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఉచ్చైశ్శ్రవాస్తురంగాణాంధాతూనామస్మికాంచనమ్।యమస్సంయమతాంచాహంసర్పాణామస్మివాసుకిః॥ ౧౮ ॥ నాగేంద్రాణామనంతోస్మిమృగేంద్రశ్శృంగిదంష్ట్రిణామ్।ఆశ్రమాణామహంతుర్యోవర్ణానాంప్రథమోనఘ॥౧౯ ॥ తీర్థానాంస్రోతసాంగంగాసముద్రస్సరసామహమ్ । ఆయుధానాంధనురహంత్రిపురఘ్నోధనుష్మతామ్ ॥ ౨౦ ॥ ధిష్ణ్యానామస్మ్యహంమేరుర్గహనానాంహిమాలయః।వనస్పతీనామశ్వత్థఓషధీనామహంయవః॥ ౨౧॥ పురోధసాంవసిష్ఠోహంబ్రహ్మిష్ఠానాంబృహస్పతిః । స్కందోహంసర్వసేనాన్యా మగ్రణ్యా భగవానజః॥ ౨౨॥ యజ్ఞానాంబ్రహ్మయజ్ఞోహంవ్రతానామవిహింసనమ్ ।వాయ్వగ్న్యర్కాంబువాగాత్మాశుచీనామప్యహంశుచిః॥ ౨౩।యోగానామాత్మసంరోధోమంత్రోస్మివిజిగీషతామ్। ఆన్వీక్షికీకౌశలానాంవికల్పఃఖ్యాతివాదినామ్ ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీణాంతుశతరూపాహంపుంసాంస్వాయంభువోమనుః । నారాయణోమునీనాంచకుమారోబ్రహ్మచారిణామ్॥ ౨౫॥ధర్మాణామస్మిసన్న్యాసః క్షేమాణామబహిర్మతిః।గుహ్యానాంసూనృతంమౌనంమిథునానామజోస్మ్యహమ్॥ ౨౬॥సంవత్సరోస్మ్యనిమిషామృతూనాంమధుమాధవౌ।మాసానాంమార్గశీర్షోహంనక్షత్రాణాంతథాభిజిత్ ॥ ౨౭॥ అహంయుగానాంచకృతంధీరాణాం దేవలోఽసితః। ద్వైపాయనోస్మివ్యాసానాంకవీనాంకావ్యఆత్మవాన్ ॥ ౨౮ ॥వాసుదేవోభగవతాంత్వంతుభాగవతేష్వహమ్ ।కింపురుషాణాంహనుమాన్విద్యాధ్రాణాంసుదర్శనః ॥ ౨౯ ॥రత్నానాంపద్మరాగోస్మిపద్మకోశస్సుపేశసామ్।కుశోస్మిదర్భజాతీనాంగవ్యమాజ్యంహవిష్ష్వహమ్॥ ౩౦ ॥

మేవమిదం వేతి యోదురంతోవికల్పఃసోహం॥ ౨౪॥ స్త్రీణామితి॥కుమారః సనత్కుమారః॥ ౨౫॥ధర్మాణామితి॥సన్న్యాసఃభూతాభయదానః-క్షేమాణాంఅభయస్థానానాంమధ్యేఅబహిర్మతిఃఅంతర్నిష్ఠా-సూనృతంఅప్రియవచన మౌనంచ నహిప్రియభాషణేమౌనేచపురుషస్యాభిప్రాయోజ్ఞాయతే-అజఃప్రజాపతిః - యస్యదేహార్ధాభ్యాంమిథునమభూత్ సఏవముఖ్యంమిథునం॥శ్రు॥అర్ధోవాఏషఆత్మనోయత్పత్నీతిశ్రుతేః॥ ౨౬॥ సంవత్సర ఇతి॥అనిమిషాంఅప్రమత్తానాం-మధుమాధవౌవసంతఇత్యర్థః-అభిజిత్ ఉత్తరాషాఢాచతుర్థపాదః-తథాచ॥శ్రు॥ అభిజిన్నామనక్షత్రం-ఉపరిష్టాదషాఢానాం-అధస్తాచ్ఛ్రోణాయాఇత్యాది॥ ౨౭॥అహమితి॥కృతంకృతయుగం దేవలఃఅసితశ్చ - వ్యాసానాం వేదవిభాగకర్తౄణాం కవీనాంవిదుషాం కావ్యశ్శుక్రః॥ ౨౮॥వాసుదేవ ఇతి॥భగవతాం॥శ్లో॥ ఉత్పత్తింప్రళయంచైవభూతానామాగతింగతిమ్। వేత్తివిద్యామవిద్యాంచసవాచ్యోభగవానితి॥ఏవంలక్షణానాం॥ ౨౯॥ రత్నానామితి॥పేశసాంసుందరాణాం-దర్భజాతీనాంకాశదూర్వాదీనాం-హవిష్షుచరుపురోడాశాదిషుఘృతేషు॥౩౦॥ వ్యవసాయినామితి॥ లక్ష్మీర్ధ

నాదిసంపత్ ॥౩౧॥ఓజ ఇతి॥ బలవతాం ఓజశ్చ - సాత్వతాం భాగవతానాం భక్త్యైకకృతంకర్మాహమిత్యర్థః - తేషా
మేవ నవవ్యూహార్చనే వాసుదేవసంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ నారాయణ హయగ్రీవ వరాహ నృసింహ వామనాఖ్యాస్తి-
యో నవమూర్తయస్తాసాం మధ్యే వాసుదేవాఖ్యః॥౩౨॥విశ్వావసురితి ॥ గంధర్వాణాం విశ్వావసుః-అప్సరసాం పూర్వ
చిత్తిః-గంధమాత్రం అవికృతం॥౩౩॥అపామితి॥పరమః మధురః- పరః పరాఖ్యశ్శబ్దః॥౩౪॥బ్రహ్మణ్యానామితి॥అర్జునః పా
ర్థః- భూతానాం ప్రాణినాం - ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః॥౩౫॥గతీతి॥ గత్యాదయః పంచకర్మేంద్రియవ్యాపారాః-స్ప
ర్శాదయో జ్ఞానేంద్రియవ్యాపారాః-అత్ర లక్షణం దర్శనం - సర్వేంద్రియాణామింద్రియం తత్తదర్థగ్రహణశక్తి
రప్యహం॥ ౩౬॥ తదేవం తత్ర నిర్ధారణేన తత్తత్సంబంధేన చ విశేషతో విభూతీర్నిరూప్య ఇదానీం సామాన్యతః సర్వా అ
పి నిరూపయతి సార్ధద్వయేన॥పృథివీతి॥పృథివ్యాదిశబ్దైస్తన్మాత్రాణి వివక్షితాని-అహం అహంకారః మహాన్ మహత్త
త్త్వం-ఏతాః సప్త ప్రకృతివికృతయః - వికారః పంచ మహాభూతాని ఏకాదశేంద్రియాణీత్యేవం షోడశకళః- పురుషో జీ
వః- అవ్యక్తం ప్రకృతిః-ఏవం పంచవింశతి తత్త్వాని- తదుక్తం॥శ్లో॥ మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృ
తయస్సప్త - షోడశకశ్చ వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుష ఇతి-కించ - రజస్సత్త్వం తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాశ్చ-పరం
బ్రహ్మ చ-తదేతత్సర్వం అహమేవ॥౩౭॥కించ॥అహమితి॥ ఏతత్ప్రసంఖ్యానం ఏతేషాం పరిగణనం-ఏతేషాం లక్షణతో జ్ఞా

వ్యవసాయినామహం లక్ష్మీః కితవానాం ఛలగ్రహః। తితిక్షాస్మి తితిక్షూణాం సత్త్వం సత్త్వవతామహం॥
౩౧॥ఓజస్సహో బలవతాం కర్మాహం విద్ధి సాత్వతామ్ । సాత్వతాం నవమూర్తీనామాదిమూర్తి
రహం పరా॥౩౨॥విశ్వావసుః పూర్వచిత్తిర్గంధర్వాప్సరసామహమ్ । భూధరాణామహం స్థైర్యం గం
ధమాత్రమహం భువః॥ ౩౩॥ అపాం రసశ్చ పరమస్తేజిష్ఠానాం విభావసుః । ప్రభా సూర్యేందుతారా
ణాం శబ్దోఽహం నభసః పరః॥౩౪॥ బ్రహ్మణ్యానాం బలిరహం వీరాణామహమర్జునః । భూతానాం స్థితిరు
త్పత్తిరహం వై ప్రతిసంక్రమః॥౩౫॥ గత్యుత్సర్గోక్త్యుపాదానమానందస్పర్శలక్షణమ్ ।ఆస్వాదశ్రు
త్యవఘ్రాణమహం సర్వేంద్రియేంద్రియమ్॥౩౬॥పృథివీ వాయురాకాశ ఆపో జ్యోతిరహం మహాన్ । వికా
రః పురుషోఽవ్యక్తం రజస్సత్త్వం తమః పరం॥ ౩౭ ॥ అహమేతత్ప్రసంఖ్యానం జ్ఞానం తత్త్వవినిశ్చయః ॥
౩౮॥మయేశ్వరేణ జీవేన గుణేన గుణినా వినా । సర్వాత్మనాపి సర్వేణ న భావో విద్యతే క్వచిత్ ॥ ౩౯॥సం
ఖ్యానం పరమాణూనాం కాలేన క్రియతే మయా।న తథా మే విభూతీనాం సృజతోఽండాని కోటిశః ॥౪౦ ॥ తే
జశ్శ్రీః కీర్తిరైశ్వర్యం హ్రీస్త్యాగస్సౌభగం భగః ॥ బలం తితిక్షా విజ్ఞానం యత్ర యత్ర స మేంశకః॥౪౧॥
ఏతాస్తే కీర్తితాస్సర్వాస్సంక్షేపేణ విభూతయః । మనోవికారా ఏవైతే యథా వాచాభిధీయతే॥౪౨ ॥
వాచం యచ్ఛ మనో యచ్ఛ ప్రాణం యచ్ఛేంద్రియాణి చ । ఆత్మానమాత్మనా యచ్ఛ న భూయః కల్పసేఽ
ధ్వనే॥ ౪౩॥ యో వై వాఙ్మనసీ సమ్యగసంయచ్ఛన్ ధియా యతిః।తస్య వ్రతం తపో జ్ఞానం స్రవత్యామఘ
టాంబువత్ ॥ ౪౪ ॥తస్మాద్వచో మనః ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మత్పరాయణః । మద్భక్తియుక్తయా బుద్ధ్యా

నం చ -తత్ఫలం-తత్త్వవినిశ్చయశ్చాహమేవ॥౩౮॥ఏతదేవ సంక్షిప్యాహ॥మయేతి॥ జీవేశ్వరరూపో ద్వివిధో యో భావః
యశ్చ గుణగుణిరూపః- యశ్చ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞరూపః-స సర్వోఽపి మయా వినా మద్వ్యతిరేకేణ నాస్తి - అహమేవ సర్వమిత్య
ర్థః॥౩౯॥ నను సామాన్యతః కిమేవం సంక్షిప్య కథయసి-పూర్వవన్నిర్ధారణసంబంధాభ్యాం విశేషతస్సర్వాః కథయేతి చే
త్తత్రాహ॥ సంఖ్యానమితి॥ సంఖ్యానం పృథివ్యాదిపరమాణూనాం-కాలేన మహతా-తదపి మయైవ క్రియతే కృత్వా చ
వక్తుం శక్యతే తథా మే విభూతీనాం సంఖ్యానం కర్తుం న శక్యతే-కుత ఇత్యత ఆహ-సృజతోఽండానీతి॥ యదా మయా సృ
జ్యమానానాం బ్రహ్మాండానామేవ తావత్సంఖ్యా నాస్తి తదా కుతస్తద్గతానాం విభూతీనాం సంఖ్యేత్యర్థః॥ ౪౦॥ తథా
పి విశేషత ఏవ స సర్వా అపి సంక్షేపతః కథయామీత్యాహ ॥ తేజ ఇతి॥ తేజః ప్రభావః శ్రీస్సంపత్ - సౌభగం మనోనయ
నాహ్లాదకత్వం భగః భాగ్యం- బలం వీర్యం అంశకః విభూతిః॥౪౧॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏతా ఇతి॥ ఏతే విభూతిభేదాస్సు మయి చి
త్తావతారాయ కథితాః- అతో నాత్ర అతీవ అభినివేశః కర్తవ్య ఇత్యాహ - మనోవికారా ఏవైతే న తు పరమార్థాః-య
థా కించిత్ఖపుష్పాదివాఙ్మాత్రేణాభిధీయతే-తత్తుల్యాః॥౪౨॥ తస్మాత్ ॥వాచమితి ॥ వాగాదీన్ నియచ్ఛ ఆత్మానం బుద్ధిం-
ఆత్మనా సత్త్వసంపన్నయాంతర్యైవ నియచ్ఛ-అధ్వనే సంసారమార్గాయ॥ ౪౩॥ అసంయమే దోషమాహ ॥ య ఇతి॥

లుప్తః ఋద్ధో న సంయచ్ఛతి॥౪౪॥తస్మాదితి॥పరిసమాప్యతే కృతకృత్యోఽభవిష్యతీత్యర్థః॥౪౫॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥తతస్సప్తదశే పృష్టే స్వధర్మే భక్తిలక్షణే।హంసోక్తం ధర్మమవ్యాహ బ్రహ్మచారిగృహస్థయోః। కర్మణాహం విద్ధిసాత్త్వతామిత్యత్ర భక్త్యైకృతం కర్మమోక్షసాధనం మద్విభూతిరిత్యుక్తం - భక్తిసాధనత్వం చ కర్మణాం మయోదితేష్వహితస్స్వధర్మేష్విత్యాదినా తత్ర తత్రోక్తం చ - న కర్మానుష్ఠాతౄణాం నియమేన భక్తిర్దృశ్యతే-అతః పృచ్ఛతి సప్తభిః।య ఇతి॥పూర్వం కల్పాదౌ త్వద్భక్తిలక్షణః త్వద్భక్తిజ్ఞాపకః తత్సాధనమిత్యర్థః- స చ వర్ణాశ్రమాచారవతామపి సర్వేషాం చ ద్విపదాం వర్ణాశ్రమహీనానామపి నరాణాం॥౧॥యథేతి॥ యథా యేన ప్రకారేణానుష్ఠీయమానేన స్వధర్మేణ- నను సంప్రదాయాదేవ జ్ఞాస్యతే కిం పునర్వర్ణనేన తత్రాహ॥౨॥పురేతి॥ పరమకం పరమశ్చాసౌ కం సుఖరూపశ్చ తం-యత్ యం - హంసరూపేధర్మో వ్యక్త ఏవ-న తు యోగమాత్రం॥ శ్లో॥జానీత మాగతం యజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివక్షయేత్యుక్తత్వాత్॥౩॥స ఇతి॥ ప్రాగనుశాసితోఽపి - న భవితా న భవిష్యతి॥౪॥ అత్ర హేతుమాహ ద్వాభ్యాం॥వక్తేతి॥యేన దండి బ్రాహ్మణాః-యే చ కర్తారో మహాంతః- యే చ పాలయంతః క్షత్రియాస్తేషాం మధ్యే ధర్మస్య తేత్త్వత్తః అన్యః- కలాః వేదాద్యాః॥౫॥౬॥తదితి॥తత్తస్మాత్ - నః అస్మాకం మనుష్యాణాం మధ్యే-యో ధర్మో యస్య యథావితతః పరిసమాప్యతే॥౪౫॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ఏకాదశస్కంధే-షోడశోఽధ్యాయః *

ఉద్ధవః॥యస్త్వయాభిహితః పూర్వం ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః।వర్ణాశ్రమాచారవతాం సర్వేషాం ద్విపదామపి॥౧॥యథానుష్ఠీయమానేన త్వయి భక్తిర్నృణాం భవేత్।స్వధర్మేణారవిందాక్ష తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥౨॥పురా కిల మహాబాహో ధర్మం పరమకం ప్రభో। యత్తేన హంసరూపేణ బ్రహ్మణేఽభ్యాత్థ మాధవ॥౩॥స ఇదానీం సుమహతా కాలేనామిత్రకర్శన।న ప్రాయో భవితా మర్త్యలోకే ప్రాగనుశాసితః॥౪॥వక్తా కర్తావితా నాన్యో ధర్మస్యాచ్యుత తే భువి। సభాయామపి వైరించ్యాం యత్ర మూర్తిధరాః కలాః॥౫॥కర్త్రావిత్రా ప్రవక్త్రా చ భవతా మధుసూదన। త్యక్తే మహీతలే దేవ వినష్టం కః ప్రవక్ష్యతి॥౬॥తత్త్వం నః సర్వధర్మజ్ఞ ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః।యథా యస్య విధీయేత తథా వర్ణయ మే ప్రభో॥౭॥శ్రీకృష్ణః॥ధర్మ్య ఏష తవ ప్రశ్నో నైఃశ్రేయసకరో నృణాం।వర్ణాశ్రమాచారవతాం తముద్ధవ నిబోధ మే॥౮॥ ఆదౌ కృతయుగే వర్ణో నృణాం హంస ఇతి స్మృతః। కృతకృత్యాః ప్రజా జాత్యా తస్మాత్కృతయుగం విదుః॥౯॥ వేదః ప్రణవ ఏవాగ్రే ధర్మోఽహం వృషరూపధృత్।ఉపాసతే తపోనిష్ఠా హంసం మాం ముక్తకిల్బిషాః॥ ౧౦ ॥ త్రేతాముఖే మహాభాగ ప్రాణాన్మే హృదయాత్త్రయీ। విద్యా ప్రాదురభూత్తస్యా అహమాసం త్రివృన్మఖః॥ ౧౧ ॥విప్రక్షత్రియవిట్శూద్రా ముఖబాహూరుపాదజాః। వైరాజాత్పురుషాజ్జాతా య ఆత్మాచారలక్షణాః॥ ౧౨॥ గృహాశ్రమో జఘనతో బ్రహ్మచర్యం హృదో మమ।వక్షఃస్థలాద్వనేవాసో న్యాసః శీర్షణి సంస్థితః॥ ౧౩ ॥ వర్ణానామాశ్రమాణాం చ జన్మభూమ్యనుసారిణీః। ఆసన్ప్రకృతయో

దీయతే॥ ౭॥ధర్మ్య ఇతి॥ధర్మః ధర్మాదనపేతః-కుతః నైఃశ్రేయసకరః భక్తిజనకః అతః మేమత్తః తం ధర్మం నిబోధ॥౮॥తత్రాదౌ మదుపాసనా లక్షణ ఏవ ముఖ్యో ధర్మ ఆసీత్ - ఆచారలక్షణస్తు ధర్మః పశ్చాత్ప్రవృత్తః-న చైవమనుష్ఠితో భక్తియోగం జనయతీతి వర్ణయితుమాహ॥ ఆదావితి॥ కల్పాదౌ యత్కృతయుగం తస్మిన్ - తే చ తదానీం మాముపాసత ఏవ కేవలం- నాన్యత్కుర్వంతీతి వక్తుం కృతయుగనామనిరుక్తిమాహ- కృతకృత్యా ఇతి జాత్యా జన్మనైవ॥ ౯॥కిం చ- విధాయకాభావాదపి తదానీం నాన్యత్ కర్మాస్తీత్యాహ॥ వేద ఇతి॥ ధర్మశ్చ మనోవిషయో అహమేవ వృషరూపధృత్ చతుష్పాత్ -న క్రియావిశేషో యజ్ఞాదిః- అత స్తపోనిష్ఠాః॥ శ్లో॥ మనసశ్చేంద్రియాణాం చ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తప ఇతి వచనాత్ ఏకాగ్రతయా హంసం శుద్ధం మాం ధ్యాయంతీత్యర్థః॥౧౦॥ త్రేతాముఖ ఇతి॥ పశ్చాత్త్రేతాయుగప్రవేశే-మే వైరాజరూపస్య ప్రాణాన్నిమిత్తాత్ - హృదయాత్సకాశాత్ - తస్యాః త్రయ్యాస్సకాశాత్ - హౌత్రాధ్వర్యవౌద్గాత్రైః త్రివృత్ త్రిరూపః మఖః యజ్ఞః॥శ్రు॥యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః॥ ౧౧॥వర్ణానామాశ్రమాణాం చ ధర్మాన్వక్తుం తేషాముత్పత్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥విప్రేతి॥ ఆత్మాచారః స్వధర్మ ఏవ లక్షణం జ్ఞాపకో యేషాం తే॥ ౧౨॥గృహాశ్రమ ఇతి॥ మమ వైరాజరూపస్య హృదః వక్షసోఽధస్తాత్ - బ్రహ్మచర్యమితి నైష్ఠికాభిప్రాయం॥ ౧౩॥ తేషామధికారివిశేషేణ స్వ

భావానాహ పంచభిః॥ వర్ణానామితి॥ జన్మస్థానానుసారిణ్యః-నీచైరిత్యవ్యయం-అతో౽యమర్థః మందాభిర్జన్మభూమిభిః మందాః మధ్యమాభిర్మధ్యమాః ఉత్తమాభిరుత్తమాశ్చేతి॥ ౪॥ శమ ఇతి॥ తపః ఆలోచనం॥ ౧౫॥ తేజ ఇతి॥ తేజః ప్రతాపః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ఏతే ఏవ ఆశ్రమస్వభావా అపి జ్ఞేయాః-తద్బాహ్యానాం స్వభావానాహ॥ అశౌచమితి॥ శుష్కవిగ్రహః నిష్ఫలకలహః-తర్షః తృష్ణా॥ ౧౯॥ తత్ర తావత్సర్వసాధారణం ధర్మమాహ॥ అహింసేతి॥ వర్ణగ్రహణముపలక్షణార్థం॥ ౨౦॥ వర్ణధర్మాన్ గృహస్థప్రకరణే వక్ష్యతి ప్రథమం తావదాశ్రమేషు బ్రహ్మచారిణో ధర్మాః వర్ణ్యంతే సచ ద్వివిధః ఉపకుర్వాణో నైష్ఠికశ్చేతి- తత్రాద్యస్య ధర్మానాహ నవభిః॥ ద్వితీయమితి॥ ద్విజః త్రైవర్ణికః ఆనుపూర్వ్యాత్ గర్భాధానాదిసంస్కారక్రమేణ-ద్వితీయముపనయనాఖ్యం జన్మ ప్రాప్య- ఆచార్యేణాహూతః - బ్రహ్మ వేదమధీయీత చకారాత్తదర్థం చ విచారయేత్॥ ౨౧॥ మేఖలేతి॥ మేఖలాదీన్ కుశాంశ్చ దధత్ -తత్ర కుశశబ్దేనాక్షమాలా కథంభూతః జటిలః ఆనభ్యంగాదినా జాతజటః - తథా అధౌతదద్వాసోరక్తపీఠః దంతాశ్చ వాసాంసి చ దద్వాసాంసి సఘౌతాని యస్య సః అధౌతదద్వాసాః స చాసావరక్తపీఠశ్చ న కౌతుకాదినా రక్తం పీఠం ఆసనం యస్య సః॥ ౨౨॥ స్నానే

కృతయో నృణాం నీచైర్నీచోత్తమోత్తమాః॥ ౧౪॥ శమోదమస్తపశ్శౌచం సంతోషః క్షాంతిరార్జవమ్।
మద్భక్తిశ్చ దయా సత్యం బ్రహ్మప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౫॥ తేజో బలం ధృతిశ్శౌర్యం తితిక్షౌదార్యముద్య
మః। స్థైర్యం బ్రహ్మణ్యతైశ్వర్యం క్షత్రప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౬॥ ఆస్తిక్యం దాననిష్ఠా చ హ్యదంభో
విప్రసేవనమ్। అతుష్టిరర్థోపచయైర్వైశ్యప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౭॥ శుశ్రూషణం ద్విజగవాం దేవా
నాం చాప్యమాయయా। తత్ర లబ్ధేన సంతోషః శూద్రప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౮॥ అశౌచమనృతం స్తే
యం నాస్తిక్యం శుష్కవిగ్రహః। కామః క్రోధశ్చ తర్షశ్చ స్వభావో౽ంత్యావసాయినామ్॥ ౧౯॥ అహింసా సత్య
మస్తేయమకామక్రోధలోభతా। భూతప్రియహితేహా చ ధర్మో౽యం సార్వవర్ణికః॥ ౨౦॥ ద్వితీయం ప్రా
ప్యానుపూర్వ్యాజ్జన్మోపనయనం ద్విజః। వసన్ గురుకులే దాంతో బ్రహ్మాధీయీత చాహూతః॥ ౨౧॥ మేఖలా
జినదండాక్షబ్రహ్మసూత్రకమండలూన్। జటిలో౽ధౌతదద్వాసో౽రక్తపీఠః కుశాన్ దధత్॥ ౨౨॥ స్నాన
భోజనహోమేషు జపోచ్చారే చ వాగ్యతః। న ఛింద్యాన్నఖరోమాణి కక్షోపస్థగతాన్యపి॥ ౨౩॥ రేతో నా
వకిరేజ్జాతు బ్రహ్మవ్రతధరస్స్వయమ్। అవకీర్ణే౽వగాహ్యాప్సు యతాసుస్త్రిపదీం జపేత్॥ ౨౪॥ అగ్న్యర్కా
చార్యగోవిప్రగురువృద్ధసురాన్ శుచిః। సమాహిత ఉపాసీత సంధ్యే చ యతవాగ్జపన్॥ ౨౫॥ ఆచార్యం
మాం విజానీయాన్నావమన్యేత కర్హిచిత్। న మర్త్యబుద్ధ్యాసూయేత సర్వదేవమయో గురుః॥ ౨౬॥ సా
యం ప్రాతరుపానీయ భైక్షం తస్మై నివేదయేత్। యచ్చాన్యదప్యనుజ్ఞాతముపయుంజీత సంయతః॥ ౨౭॥
శుశ్రూషమాణ ఆచార్యం సదోపాసీత నీచవత్। యానశయ్యాసనస్థానైర్నాతిదూరే కృతాంజలిః॥
౨౮॥ ఏవంవృత్తో గురుకులే వసేద్భోగవివర్జితః। విద్యా సమాప్యతే యావద్బిభ్రద్వ్రతమఖండితమ్॥
౨౯॥ యద్యసౌ ఛందసాం లోకమారోక్ష్యన్ బ్రహ్మవిష్టపమ్। గురవే విన్యసేద్దేహం స్వాధ్యాయార్థం
బృహద్వ్రతః॥ 30॥ అగ్నౌ గురావాత్మని చ సర్వభూతేషు మాం పరమ్। అపృథగ్ధీరుపాసీత బ్రహ్మవర్చ

తి॥ జపశ్చ ఉచ్చారో మూత్రపురీషోత్సర్గశ్చ జపోచ్చారం తస్మిన్ వాగ్యతః మౌనీ భవేత్॥ ౨౩॥ రేత ఇతి॥ రేతో బుద్ధిపూర్వకం నావకిరేత్ నోత్సృజేత్ -బ్రహ్మవ్రతధరః అగృహస్థః-స్వయమేవ కథంచిదవకీర్ణే అవగాహ్య స్నాత్వా యతాసుః కృతప్రాణాయామః త్రిపదీం గాయత్రీం జపేత్॥ ౨౪॥ అగ్నీతి॥ సంధ్యే చ ద్వే - యతవాక్ జపన్నుపాసీత- చశబ్దాత్ మధ్యాహ్నసంధ్యాయామపి యద్వా-మధ్యాహ్నసంధ్యానిమిత్తం మౌనం నాస్తీతి ద్వివచనం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ సాయమితి॥ అన్యదపి యత్సంప్రాప్తం తచ్చ నివేదయేత్ తేనానుజ్ఞాతః సంయతస్సన్నుపయుంజీత ఉపభుంజీతేత్యర్థః॥ ౨౭॥ శుశ్రూషమాణ ఇతి॥ యానశయ్యాసనస్థానైః యాంతం పృష్ఠతో యానేన - నిద్రితమప్రమత్తతయా సమీపశయనేన · విశ్రాంతం పాదసంవాహనాదిభిః-సమీపాసనేన ఆసీనం కృతాంజలిర్విరామోగ్ర ప్రతీక్షయా రాత్ దూరావస్థానేనేత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఏవంవృత్త ఇతి॥ ఏవంభూతం వ్రతం వృత్తం యస్య॥ ౨౯॥ ఏవముపకుర్వాణస్య ధర్మానుక్త్వా నైష్ఠికస్య విశేషధర్మానాహ షడ్భిః॥ యదీతి॥ అసౌ బ్రహ్మచారీ యది ఛందసాం లోకం మహర్లోకం-తతో బ్రహ్మలోకం చారోక్ష్యన్ - ఆరోఢుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః-యద్వా-ఛందసాం లోకమితి బ్రహ్మలోకవిశేషణం యత్ర మూర్తిధరాః కలాదయ ఇత్యుక్తత్వాత్ తర్హి బృహద్వ్రత

స్సర్వబృహత్ నైష్ఠికంవ్రతంయస్యసఃవిన్యసేత్సమర్పయేత్ - అధికస్వాధ్యాయార్థంవాఅధీతనిష్క్రియార్థంవా ॥
౩౦॥అగ్నావితి॥బ్రహ్మవర్చః వేదాభ్యాసజం తేజఃతద్వాన్॥ ౩౧॥ తస్యైవవనస్థయతిసాధారణాన్ధర్మానాహ॥ స్త్రీ
ణామితి॥నిరీక్షణంభావగర్భం-క్ష్వేళనంపరిహాసః-ఏవమాదికంత్యజేత్ మిథునీభూతానగ్రతస్త్యజేత్ సపశ్యేదిత్యర్థః॥
౩౨॥తస్యైవసర్వాశ్రమసాధారణధర్మానాహద్వాభ్యాం॥శౌచమితి॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ నిష్కామనైష్ఠికస్యమోక్షంఫల
మాహ॥ఏవమితి॥అమలఃనిష్కామశ్చ దగ్ధకర్మాశయః అంతఃకరణంయస్యతథాభూతస్సన్ మద్భక్తోభవతి॥౩౫॥ఉపకు
ర్వాణస్యసమావర్తనప్రకారమాహ॥అథేతి॥అనంతరః ద్వితీయాశ్రమః- ఆవేక్ష్యన్ ప్రవేష్టుమిచ్ఛన్- యథాయథాస
ద్విచారితవేదార్థఃస్నాయాత్ అభ్యంగాదికంకుర్వన్ సమావర్తేతేత్యర్థః॥ ౩౬॥ తస్యాధికారానురూపాశ్రమవికల్ప
సముచ్చయావాహ॥గృహమితి॥సకామశ్చేద్గృహం-అంతఃకరణశుద్ధ్యాదికామశ్చేద్వనంప్రవిశేత్ - శుద్ధాంతఃకరణశ్చే
చద్విజోత్తమః - ద్విజోత్తమఇత్యుక్తేఃక్షత్రియవైశ్యయోర్నప్రవ్రజ్యాధికారంసూచయతి - బ్రాహ్మణశ్చేత్ప్రవ్రజే
దిత్యర్థః-యద్వా-ఆశ్రమాదాశ్రమాంతరంగచ్ఛేత్ అన్యథా- అనాశ్రమీప్రతిలోమంచనాచరేదిత్యర్థః అమత్పర
ఇతివాపదచ్ఛేదఃస్వభక్తస్యాశ్రమనియమాభావస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥౩౭॥ వివాహనియమపూర్వకంవర్ణధర్మాన్స

స్వ్యకల్మషః॥౩౧॥ స్త్రీణాంనిరీక్షణస్పర్శసల్లాపక్ష్వేళనాదికమ్ । ప్రాణినోమిథునీభూతానగృహస్థో
గ్రతస్త్యజేత్ ॥౩౨॥శౌచమాచమనంస్నానంసంధ్యోపాస్తిర్మమార్చనమ్॥ తీర్థసేవాజపోఽస్పృశ్య
భక్ష్యాసంభాష్యవర్జనమ్॥౩౩॥సర్వాశ్రమప్రయుక్తోఽయంనియమఃకులనందన । మద్భావస్సర్వభూతే
షుమనోవాక్కాయసంయమః ॥ ౩౪॥ ఏవంబ్రహ్మవ్రతధరోబ్రాహ్మణోఽగ్నిరివజ్వలన్ । మద్భక్తస్తీ
వ్రతపసాదగ్ధకర్మాశయోఽమలః॥౩౫॥అథానంతరమావేక్ష్యన్యథాజిజ్ఞాసితాగమః। గురవేదక్షిణాం
దత్త్వాస్నాయాద్గుర్వనుమోదితః॥౩౬॥గృహంవనంవాప్రవిశేత్ప్రవ్రజేద్వాద్విజోత్తమః । ఆశ్రమా
దాశ్రమంగచ్ఛేన్నాన్యథామత్పరశ్చరేత్ ॥ ౩౭॥ గృహార్థీసదృశీంభార్యాముద్వహేదజుగుప్సితామ్।
యవీయసీంతువయసాసమవర్ణామనుక్రమాత్ ॥౩౮॥ఇజ్యాధ్యయనదానానిసర్వేషాంచద్విజన్మనామ్।
ప్రతిగ్రహోఽధ్యాపనంచబ్రాహ్మణస్యైవయాజనమ్॥ ౩౯ ॥ ప్రతిగ్రహంమన్యమానస్తపస్తేజోయ
శోనుదమ్ । అన్యాభ్యామేవజీవేతశిలైర్వాదోషదృక్తయోః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్యహిదేహోఽయం
క్షుద్రకామాయనేష్యతే।కృచ్ఛ్రాయతపసేచేహప్రేత్యానంతసుఖాయచ ॥ ౪౧ ॥ శిలోంఛవృత్త్యాప
రితుష్టచిత్తోధర్మంమహాంతంవిరజంజుషాణః। మయ్యర్పితాత్మాగృహఏవతిష్ఠన్నాతిప్రసక్తస్సముపైతి
శాంతిమ్॥౪౨॥ సముద్ధరంతియేవిప్రంసీదంతంమత్పరాయణమ్। తానుద్ధరిష్యేనచిరాదాపద్భ్యోనౌరి
వార్ణవాత్॥ ౪౩ ॥సర్వాస్సముద్ధరేద్రాజాపితేవవ్యసనాత్ప్రజాః । ఆత్మానమాత్మనాధీరోయథా
గజపతిర్గజాన్॥ ౪౪॥ ఏవంవిధోనరపతిర్విమానేనార్కవర్చసా।విధూయేహాశుభంకృత్స్నమింద్రేణ
సహమోదతే ॥ ౪౫ ॥సీదన్విప్రోవణిగ్వృత్త్యాపణ్యైరేవాపదంతరేత్ । ఖడ్గేనవాపదాక్రాంతోనశ్వ

హగృహస్థస్యధర్మానాహ॥ గృహార్థీతి॥ సదృశీంసమవర్ణాంఅనుక్రమాత్ అజుగుప్సితాంకులతోలక్షణతశ్చానింది
తాం - కామతస్తుయామన్యాముద్వహేత్ -తాంసమవర్ణామనుతస్యాఃఅనంతరంతతోపివర్ణక్రమేణోద్వహేదిత్య
ర్థః॥శ్లో॥తిస్రోవర్ణానుపూర్వ్యేణ ద్వేతథైకాయథాక్రమం॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాంభార్యాస్స్వాశూద్రజన్మనఃఇతి
స్మృతేః॥౩౮॥ ఇజ్యేతి॥ఇజ్యాదయస్త్రైవర్ణికానామావశ్యకాధర్మాఃప్రతిగ్రహాదిత్రయంతువృత్తిః సాచబ్రాహ్మ
ణస్యైవ॥౩౯॥తత్రాపిముఖ్యాముఖ్యతమాంచాన్యాంవృత్తిమాహ॥ ప్రతిగ్రహమితి॥తయోర్యాజనాధ్యాపనయోరపి
కార్పణ్యాదిదోషంపశ్యన్ శిలైఃస్వామిపరిత్యక్తైఃక్షేత్రపతితైఃకణిశైః॥ ౪౦॥ ఏవంచవృత్తికార్శ్యంబ్రాహ్మణేనసోఢ
వ్యమిత్యాహ ॥ బ్రాహ్మణస్యేతి॥ ౪౧ ॥ ఉంఛవృత్తిర్నామఆపణాదిపతితకణోపాదానంతాంశిలవృత్త్యాఏకీకృత్యతయా
తుష్టచిత్తస్యమోక్షంఫలమాహ॥శిలోంఛవృత్త్యేతి ॥ మహాంతంఆతిథ్యాదిలక్షణం-విరజంనిష్కామః సేవమానః॥౪౨
ఏవమధనస్యమహత్ఫలముక్త్వాఽధనానామప్యాహత్రిభిః॥ సముద్ధరంతీతి॥సముద్ధరంతిదారిద్ర్యాదుత్తారయంతి - విప్ర
మిత్యుపలక్షణంమత్పరాయణంయంకమపి॥౪౩॥ రాజ్ఞస్త్వావశ్యకమేతదిత్యాహ॥సర్వాఇతి॥౪౪॥౪౫॥ నత్వేషామాప
ద్వృత్తిరాహత్రిభిః॥సీదన్నితి॥ పణ్యైఃవిక్రయార్హైః - నతుసురాలవణాద్యైః - తత్రాప్యాపదాక్రాంతశ్చేత్ -ఖ

ద్గేన క్షత్రియవృత్త్యా వా - యద్యపి గౌతమోऽనంతరాం పాపీయసీం వృత్తిమాతిష్ఠేత్ ఇతి స్మరన్ - ఖడ్గధారణం పణ్యాద్విక్రయాత్ శ్రేష్ఠం మన్యతే - తథాపి హింసాతో వణిగ్వృత్తిరేవ శ్రేష్ఠేతి భగవతో మతం - న తు శ్వవృత్త్యా నీచసేవయా॥ ౪౬॥ వైశ్యవృత్త్యేతి॥ తత్రాప్యాపది - మృగయయాపి - విప్రరూపేణ అధ్యాపనాదినా వా॥౪౭॥ శూద్రవృత్తిమితి॥ కారవః ప్రతిలోమజవిశేషాః బురుడాదయః - తేషాం వృత్తిం కటాదిక్రియాం - ఆపదుత్తీర్ణస్తు నానుకల్పేన వర్తేత ఇత్యాహ - కృచ్ఛ్రాదితి॥౪౮॥ తదేవం వృత్తివ్యవస్థాముక్త్వా పునర్గృహస్థస్యావశ్యకాన్ పంచయజ్ఞానాహ॥ వేదేతి ॥వేదాధ్యాయః బ్రహ్మయజ్ఞః - తేన ఋషీన్ - స్వధాకారేణ పితౄన్ - స్వాహాకారేణ దేవాన్ - బలిహరణేన భూతాని - అన్నాద్యైరన్నోదకాదిభిర్మనుష్యానితి జ్ఞాతవ్యం - యథోదయం విభవానుసారతః - తేష్వీశ్వరదృష్టిం విధత్తే మద్రూపాణీతి॥ ౪౯॥ ఆవశ్యకం ధర్మముక్త్వా శక్త్యనుసారం ధర్మమాహ॥ యదృచ్ఛయేతి॥ యదృచ్ఛయా ఉద్యమం వినా ఉపార్జితేన వా శుక్లేన శుద్ధేన స్వవృత్త్యా లబ్ధేన ధనేన వా - భృత్యాన్ పోష్యాన్॥ ౫౦ ॥ గృహస్థస్యాపి నివృత్తినిష్ఠామేవాహ త్రిభిః॥ కుటుంబేష్వితి ॥ న ప్రమాద్యేత ఈశ్వరనిష్ఠాయాం ప్రమత్తో న భవేత్ - నను దృష్టాదృష్టార్థకర్మాసక్తస్య కథమప్రమాదో విచారశేత్యాహ - విపశ్చిదితి॥ ౫౧॥ తత్రాపి దృష్టేష్వాసక్తేరధికత్వాత్తేషాం నశ్వరతాం ప్రపంచయతి॥ పుత్రేతి ॥పుత్రాది

వృత్త్యా కథంచన॥ ॥౪౬॥ వైశ్యవృత్త్యా తు రాజన్యో జీవేన్మృగయయాపది । చరేద్వా విప్రరూపేణ న
శ్వవృత్త్యా కథంచన॥౪౭॥ శూద్రవృత్తిం భజేద్వైశ్యః శూద్రః కారుకటక్రియామ్ । కృచ్ఛ్రాన్ముక్తో న గ
ర్హ్యేణ వృత్తిం లిప్సేత కర్మణా॥౪౮॥ వేదాధ్యాయస్వధాస్వాహాబల్యన్నాద్యైర్యథోదయమ్। దేవ
ర్షిపితృభూతాని మద్రూపాణ్యన్వహం యజేత్॥ ౪౯॥ యదృచ్ఛయోపపన్నేన శుక్లేనోపార్జితేన వా।
ధనేనాపీడయన్ భృత్యాన్ న్యాయేనైవాహరేత్ క్రతూన్॥౫౦॥ కుటుంబేషు న సజ్జేత న ప్రమాద్యేత్ కుటుం
బ్యపి। విపశ్చిన్నశ్వరం పశ్యేదదృష్టమపి దృష్టవత్॥ ౫౧ ॥ పుత్రదారాప్తబంధూనాం సంగమః పాంథసం
గమః । అనుదేహం వియంత్యేతే స్వప్నో నిద్రానుగో యథా॥ ౫౨॥ ఇత్థం పరిమృశన్ ముక్తో గృహేష్వతి
థివద్వసన్। న గృహైరనుబధ్యేత నిర్మమో నిరహంకృతః॥౫౩॥ కర్మభిర్గృహమేధీయైరిష్ట్వా మామేవ
భక్తిమాన్ । తిష్ఠేద్వనం వోపవిశేత్ప్రజావాన్వా పరివ్రజేత్ ॥౫౪॥ యస్త్వాసక్తమతిర్గేహే పుత్ర
విత్తైషణాతురః। స్త్రైణః కృపణధీర్మూఢో మమాహమితి బధ్యతే॥౫౫॥ అహో మే పితరౌ వృద్ధౌ భా
ర్యా బాలాత్మజాత్మజాః। అనాథా మామృతే దీనాః కథం జీవంతి దుఃఖితాః॥౫౬॥ ఏవం గృహాశయాక్షిప్త
హృదయో మూఢధీరయం। అతృప్తస్తాననుధ్యాయన్ మృతోऽంధం విశతే తమః॥౫౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-
ఏకాదశస్కంధే-సప్తదశోऽధ్యాయః. ❀

శ్రీకృష్ణః॥ వనం వివిక్షుః పుత్రేషు భార్యాం న్యస్య సహైవ వా। వన ఏవ వసేచ్ఛాంతస్తృతీయం భాగమాయు
షః॥౧॥ కందమూలఫలైర్వన్యైర్మేధ్యైర్వృత్తిం ప్రకల్పయేత్ ।వసీత వల్కలం వాసస్తృణపర్ణాజినాని
వా॥౨॥ కేశరోమనఖశ్మశ్రుమలాని బిభృయాద్దతః। న ధావేదప్సు మజ్జేత త్రికాలం స్థండిలేశయః॥౩॥ గ్రీష్మే

నామేకత్ర సంగమః పాంథానాం ప్రపాయాం సంగమ ఇవ - తత్ర హేతుః అనుదేహం - ప్రతిదేహమేతే వియంతి నశ్యంతి - నిద్రానువర్తీ స్వప్నో నిద్రాపాయే యథేతి॥౫౨॥ ఇత్థమితి॥ అతిథివదుదాసీనః॥ ౫౩॥ అస్యాప్యాశ్రమవికల్పమాహ॥ కర్మభిరితి॥ గృహాశ్రమ ఏవ తిష్ఠేత్ - యది ప్రజావాన్ తర్హి పరివ్రజేత్ ॥౫౪ ॥ గృహాద్యాసక్తస్య దోషమాహ త్రిభిః॥౫౫॥ బంధమేవాభినయేన దర్శయతి॥ అహో ఇతి॥ బాలాః ఆత్మజా యస్యాస్సా ఆత్మజాశ్చ మాం వినా అనాథాస్సంతః కథం జీవిష్యంతీతి॥ ౫౬॥ ఏవమితి। గృహే య ఆశయో వాసనా తేన ఆసమంతతః క్షిప్తం హృదయం యస్య సః అంధం తమః అతితామసీం యోనిమ్॥ ౫౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.. ❀

శ్లో॥ అష్టాదశే వదద్ధర్మం వనస్థయతిగోచరమ్। అధికారవిశేషేణ విశేషం చాపి తద్గతం॥ క్రమప్రాప్తత్వేన వనస్థధర్మానాహ॥ వనమితి॥ ఆయుషః తృతీయం భాగం పంచసప్తతివర్షపర్యంతం - తతః పరం క్షీణేంద్రియస్యైవ ద్వారాగేనాపి సన్న్యాసస్యాధికారస్స్యాదితి భావః॥౧॥ కందేతి॥ వసీత పరిదధీత॥౨॥ కేశేతి॥ దతః దంతాన్ - న ధావేత్ న శోధయేత్ - త్రికాలమప్సు మజ్జేత ముసలవత్ స్నాయాత్ - స్థండిలేశయః భూమిశాయీ॥౩॥ గ్రీష్మ ఇతి ॥ తప్యేత పంచాగ్నీన్ సూర్యేణ సహ చతుర్ది

క్షః అగ్నీన్నిధాయాత్మానం తాపయేదిత్యర్థః ఆసారంసహతఇతిఆసారపాట్ ఆసారంధారాసంపాతంసహతఇతి తథా- ఆభ్రావకాశంనామవ్రతంచరేదిత్యర్థః॥జలేఆకంఠమగ్నః ఉదకవాసంనామవ్రతంచరేత్॥౪॥అగ్నిపక్వమితి॥ ఉలూఖలేనవాఅశ్మనావాకుట్టితేనవారార్థఖండయంతీతితథా- దంతాఏవోలూఖల యస్యసతథా॥౫॥ స్వయమితి॥ సంచినుయాత్ ఆహరేత్-అన్యదాకాలాంతరే-ఆహృతంనాదదీత॥శ్లో॥ కాలాంతరేఽహ్యాహృతంతునాదదీతవనాశ్రమీ। లబ్ధైవవేనవేన్నాద్యేపురాణంతుపరిత్యజేదితినారదోక్తేః॥౬॥ వన్యైరితి॥ కాలప్రాప్తిదితార్థ ఆగ్రయణాదీన్॥౭॥కించ॥అగ్నిహోత్రమితి॥మునేశ్చ-నైగమైర్వేదవాదిభిఃఆమ్నాతాని॥౮॥ అస్యనిష్కామస్యఫలమాహ॥ఏవమితి॥ధమనీభిః- సిరాభిః-సంతతఃవ్యాప్తఃయావజ్జీవంకృతేనతపసాశుష్కమాంసఇత్యర్థః - ఋషిలోకాత్ మహర్లోకాదిక్రమేణ అయంభావః అంతఃకరణశుద్ధిభక్తిద్వారాతైర్వతానన్ముచ్యతే - ప్రతిబంధకబాహుళ్యేన క్రమేణముచ్యతఇతి॥౯॥ తంసకామంనిందంతి॥యస్త్వితి॥నిశ్రేయసం మోక్షఫలం-అల్పీయసేఆవిరించ్యల్పతమమేవతస్మై॥౧౦॥ఏవంయావజ్జీవంవర్తమానస్యమోక్షఃతృతీయభాగావసానేతుమందవిరాగేపిసన్న్యాసాధికారః యదితుతతోర్వాగేవస్వధర్మాశక్తోభవేత్ తదాపిసమ్యగవిరక్తోవా - తత్రావిరక్తస్యకృత్యమాహ॥ యదేతి॥ జాతోవేపథుః కంపోదేహేయస్యసః॥ ౧౧॥ విర

తప్యైతపంచాగ్నీన్వర్షాస్వాసారషాడ్జలే । ఆకంఠమగ్నశ్శిశిరఏవంవృత్తస్తపశ్చరేత్॥౪॥ అగ్నిపక్వం సమశ్నీయాత్కాలపక్వమథాపివా। ఉలూఖలాశ్మకుట్టోవాదంతోలూఖలఏవవా॥౫॥ స్వయంసంచినుయాత్సర్వమాత్మనోవృత్తికారణమ్। దేశకాలబలాభిజ్ఞోనాదదీతాన్యదాహృతమ్॥౬॥ వన్యైశ్చరుపురోడాశాన్నిర్వపేత్కాలచోదితాన్ । నతుశ్రౌతేనపశునామాంయజేతవనాశ్రమీ॥౭॥ అగ్నిహోత్రంచదర్శశ్చపూర్ణమాసశ్చపూర్వవత్।చాతుర్మాస్యానిచమునేరామ్నాతానిచనైగమైః॥ ౮॥
ఏవంచీర్ణేనతపసామునిర్ధమనిసంతతః । మాంతపోమయమారాధ్యఋషిలోకాదుపైతిమామ్॥ ౯॥ యస్త్వేతత్కృచ్ఛ్రతశ్చీర్ణంతపోనిశ్శ్రేయసంమహత్। కామాయాల్పీయసేయుంజ్యాద్బాలిశఃకోపరస్తతః॥౧౦॥యదాసౌనియమేఽకల్పోజరయాజాతవేపథుః।ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్యమచ్చిత్తోగ్నింసమావిశేత్॥౧౧॥యదాకర్మవిపాకేషులోకేషునిరయాత్మసు । విరాగోజాయతేసమ్యఙ్న్యస్తాగ్నిఃప్రవ్రజేత్తతః॥ ౧౨॥ ఇష్ట్వాయథోపదేశంమాందత్వాసర్వస్వమృత్విజే। అగ్నీన్స్వప్రాణ ఆవేశ్యనిరపేక్షఃపరివ్రజేత్॥౧౩॥ విప్రస్యవైసన్న్యసతోదేవాదారాదిరూపిణః । విఘ్నంకుర్వంత్యయంహ్యస్మానాక్రమ్యసమియాత్పరమ్॥౧౪॥ బిభృయాచ్చేన్మునిర్వాసఃకౌపీనాచ్ఛాదనంపరమ్। త్యక్తంనదండపాత్రాభ్యామన్యత్కించిదనాపది॥ ౧౫॥ దృష్టిపూతంన్యసేత్పాదంవస్త్రపూతంపిబేజ్జలమ్ । సత్యపూతాంవదేద్వాణీంమనఃపూతంసమాచరేత్॥౧౬॥ మౌనానీహానిలాయామాదండావాగ్దేహచేతసామ్। నహ్యేతేయస్యసంత్యంగ వేణుభిర్నభవేద్యతిః॥౧౭॥ భిక్షాంచతుర్షువర్ణేషువిగర్హ్యాన్వర్జయంశ్చ

రేత్ ...

క్తంప్రత్యాహ॥యదేతి॥లోకేషుబ్రహ్మలోకపర్యంతేషు- నిరయాత్మసుదుఃఖోదర్కేషు- న్యస్తాగ్నిస్త్యక్తతఇతి॥అగ్నిహోత్రాదికర్మణఃవర్ణాశ్రమాద్వా॥౧౨॥ తత్రాదౌకృత్యమాహ॥ఇష్ట్వేతి॥యథోపదేశంశ్రాద్ధాష్టకపూర్వకంప్రాజాపత్యేష్ట్యామాంఇష్ట్వా - స్వప్రాణేష్వప్రాణో పాథావాత్మని॥౧౩॥ నాస్న్యసేవిఘ్నాభవ తి - తానవిగణయ్యసన్న్యసేదేవేత్యాశయేనాహ॥ విప్రస్యేతి॥ కేవాభిప్రాయేణకుర్వంతీతమాహ - అయమితి - పరంబ్రహ్మ॥౧౪॥ఏవంపరివ్రజితస్యధర్మానాహ॥బిభృయాదితి॥పరంకౌపీనాదన్యద్వాసోయదిధారయితుమిచ్ఛతి తర్హికౌపీనమాచ్ఛాదయేయావతాతావన్మాత్రంధారయేదిత్యర్థః- త్యక్తంప్రేషోచ్చారణాత్పూర్వమేవఅతోన్యత్కించిదపినబిభృయాత్ - పరమహంసస్యవిధినిషేధాగోచరత్వాత్ బహూదకాదండపాత్రాభ్యామిత్యావశ్యకజలపాత్రాదేరుపలక్షణమ్॥౧౫॥ పరమహంసస్యవిధినిషేధాగోచరత్వాత్ బహూదకా దండపాత్రాభ్యామిత్యావశ్యకజలపాత్రాదేరుపలక్షణమ్॥౧౫॥ మౌనేతి॥ విధర్మాన్భగవానాహ దృష్టిపూతమితి॥మనఃపూతంమనసాసమ్యక్ విచార్యయచ్ఛుద్ధంతదాచరేత్॥౧౬॥మౌనేతి॥ దిధర్మాన్భగవానాహ ఏతేఅంతస్త్రయోదండాయస్యమౌనంవాచోదండః అనీహాకామ్యకర్మత్యాగోదేహస్యప్రాణాయామశ్చేతసః - ఏతేఅంతస్త్రయోదండాయస్య - పూనసంతి- అంగహేఉద్ధవఅంగేధృతైర్వేణుభిరితినా॥౧౭॥ భిక్షామితి॥ బ్రాహ్మణేష్వేవవృత్తిభేదేనచతుర్విధేషు-పూర్వపూర్వాసంభవేచ-విగర్హ్యాన్ అభిశస్తపతితాన్ అసంక్లిప్తాన్ - అత్రాయంలాభోభవిష్యతీతిపూర్వమనుద్దిష్టాన్॥౧౮॥బహిరితి॥బహిర్గ్రామాత్ - పావితంప్రోక్షణాదిభిఃశోధితంవిభజ్యవిష్ణుబ్రహ్మార్కభూతేభ్యః- అశేషమిత్యధికా

హరణంనిరస్తం-యాచితమితిపాఠేను ధుకరేణయాచితమన్నం,చే త్తేషాంవిభజ్యభుంజీత-సత్వయాచితాదిభైక్షే 'చతుష్టయమిత్యర్థః॥ శ్లో॥మాధుకరేతునైవేద్యంభైక్షేనాన్యేషువిశ్యతే। నైవేద్యకంతుపేయభృశ్రితయంభోలికంవిమర్శి స్మృతేః-యద్వాతదాసం కేనాపియాచితంచే త్తన్మధ్యేతస్మైకించిద్విభజ్యదత్వేత్యర్థః॥౧౮॥కించ॥ఏకఇతి। ఏకశ్చరేత్ ఆత్మన్యేవక్రీడాకౌతుకంయస్యసః-ఆత్మన్యేవరతఃసంతుష్టఃఆత్మవాన్ధీరః॥ ౨౦॥ వివిక్తేతి॥వివిక్తంవిజనంక్షేమంనిర్భయంశ్శరణంస్థానంయస్యసః-మయిభావేనభక్త్యావిమలఃఅశయోయస్యసః॥ ౨౧॥అన్వీక్షేతి॥బంధంమోక్షంచ-కేనవా బంధః-కేనవామోక్షఇతితత్రాహ-బంధఇతి॥ ౨౨॥ ౨౩॥పురేతి॥ పురాణిఅట్టాలాదిమంతి గ్రామాఃతద్వివర్జితాః-ప్రజాగోష్ఠాని తాన్ సార్థాన్ యాత్రికజనసమూహాన్॥ ౨౪॥ వానప్రస్థేతి॥ యతఃశిలవృత్త్యాప్రాప్తేన తదీయేనాంధనాఅన్నేనశుద్ధసత్వస్సన్ నివృత్తమోహస్సంసిద్ధ్యతిముచ్యతే॥ ౨౫॥ ననుమృష్టాన్నంవిహాయకథంశిలాన్నేప్రవృత్తిస్స్యాదతఆహ॥నేతి॥ఏతద్దృశ్యమానసమ్మృష్టాన్నాది-వస్తుతయానపశ్యేత్ యతోవినశ్యతి - అతఇహాముత్రచలోకేఅసక్తచిత్తస్సన్ చికీర్షితానాం తదర్థంకృత్యానాముపరమేత్॥ ౨౬ ॥ ననుతథాపియావద్వినాశంసుఖహేతుత్వాత్ అన్నంచింతావతః కుతోవిరాగస్స్యాత్తత్రాహ॥యదితి॥ఏతజ్జగత్ మమతాస్పదం మనోవాక్ప్రాణైః సంహతంసంహితం - అరేత్

। పుస్తాగారానసంక్లిప్తాన్తుస్యేల్లబ్ధేనయానతా॥ ౧౮॥ బహిర్జలాశయంగత్వాతతోపస్పృశ్య వాగ్యతః।విభజ్యపావితంశేషంభుంజీతాశేషమాహృతమ్॥ ౧౯॥ఏకశ్చరేన్మహీమేతాంనిస్సంగస్సంయతేంద్రియః। ఆత్మక్రీడఆత్మరతఆత్మవాన్సమదర్శనః॥ ౨౦॥ వివిక్తక్షేమశరణోమద్భావవిమలాశయః।ఆత్మానంచింతయేదేకమభేదేనమయామునిః॥ ౨౧॥ అన్వీక్షేతాత్మనోబంధంమోక్షంచజ్ఞాననిష్ఠయా।బంధఇంద్రియవిక్షేపోమోక్షఏషాంచసంయమః॥ ౨౨॥ తస్మాన్నియమ్యషడ్వర్గంమద్భావేనచరేన్మునిః।విరక్తస్సర్వకామేభ్యోలబ్ధ్వాత్మనిసుఖంమహత్॥ ౨౩॥ పురగ్రామవ్రజాన్సార్థాన్భిక్షార్థంప్రవిశంశ్చరేత్। పుణ్యదేశసరిచ్ఛైలవనాశ్రమవతీంమహీమ్॥ ౨౪ ॥ వానప్రస్థాశ్రమపదేష్వభీక్ష్ణంభైక్షమాచరేత్। సంసిద్ధ్యత్యాశ్వసంమోహశ్శుద్ధసత్వశ్శిలాంధసా॥౨౫॥నైతద్వస్తుతయాపశ్యేద్దృశ్యమానంవినశ్యతి। అసక్తచిత్తోవిరమేదిహాముత్రచికీర్షితామ్॥ ౨౬॥యదేతదాత్మనిజగన్మనోవాక్ప్రాణసంహతమ్।సర్వంమాయేతితర్కేణస్వస్థస్త్యక్త్వానతత్స్మరేత్॥౨౭॥ జ్ఞాననిష్ఠోవిరక్తోవామద్భక్తోవానపేక్షకః।సలింగానాశ్రమాంస్త్యక్త్వాచరేదవిధిగోచరః॥౨౮॥బుధోబాలకవత్క్రీడేత్కుశలోజడవచ్చరేత్।వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్గోచర్యాంనైగమశ్చరేత్॥ ౨౯॥ వేదవాదరతోనస్స్యాన్నపాషండీనహైతుకః। శుష్కవాదవివాదేచనకంచిత్పక్షమాశ్రయేత్॥ ౩౦॥ నోద్విజేతజనాద్ధీరోజనంచోద్వేజయేన్నతు। అతివాదాంస్తితిక్షేతనావమన్యేతకంచన॥౩౧॥దేహముద్దిశ్యపశువద్వైరంకుర్యాన్నకేనచిత్। ఏకఏవపరోహ్యాత్మాభూతేష్వాత్మన్యవస్థితః॥యథేందురుదపాత్రేషుభూతాన్యేకాత్మకానిచ॥౩౨॥ అలబ్ధ్వానవిషీదేతకాలేకాలేశనంక్వచిత్। లబ్ధ్వానహృష్యేద్ధృతిమానుభయందైవయంత్రితమ్

హంకారాస్పదంశరీరం చ-సర్వంతజ్జన్యంసుఖంచ ఆత్మనిమాయామాత్రమితితర్కేణస్వప్నాదిస్పష్టాంతేన త్యక్త్వా స్వస్థఆత్మనిస్థితస్సన్ పునస్తన్నస్మరేత్॥౨౭॥ఏవంబహూదకాదిధర్మాననుక్త్వాపరమహంసాదిధర్మాన్నాహ సార్ధైర్దశభిః-జ్ఞాననిష్ఠఇతి॥బహిర్విరక్తోముముక్షుస్సన్ యోజ్ఞాననిష్ఠో మోక్షేప్యనపేక్షోమద్భక్తోవా-సలింగాన్ త్రిదండాదిసహితాన్ ఆశ్రమాన్ తద్ధర్మాన్ త్యక్త్వాహంసోదాసః కించపరిత్యజ్య యథోచితంధర్మంచ చరేదిత్యర్థః- నపునరత్యంతత్యాగఏవవివక్షితః-పునధర్మవిధానాత్ అక్రియత్వస్యోత్తరాధ్యాయేవక్ష్యమాణత్వాచ్చ-తర్హిపూర్వస్మాత్కోవిశేషస్తత్రాహ-అవిధిగోచరఃవిధికింకరోనస్యాదితి ఏతదేవస్ఫుటీకరిష్యతీతి॥శ్లో॥ శౌచమాచమనంస్నానం నతుచోదనయాచరేదిత్యాదినా॥౨౮॥తర్హికథంచరేత్తత్రాహ॥బుధఇతి॥బుధఃవివేకవానపి-బాలకవత్ మానావమానవివేకరాహిత్యేన-కుశలఃనిపుణోపి-జడవత్ ఫలానుసంధానాభావేన-విద్వాన్ పండితోపి-ఉన్మత్తవల్లోకరంజనాభావేన నైగమఃవేదార్థనిష్ఠోపి గోచర్యాంఅనియతాచారమేవేత్యర్థః॥౨౯॥వేదేతి॥వేదవాదరతఃకర్మకాండవ్యాఖ్యానాదిష్టఃపాషండీ శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధానుష్ఠాతా-హైతుకః కేవలంతర్కనిష్ఠః-శుష్కవాదేనిష్ప్రయోజనగోష్ఠ్యాంవాదేవివాదేపక్షస్మిన్॥౩౦॥ నేతి॥అతివాదాన్ దురుక్తాని॥౩౧॥దేహమితి॥ ఆత్మనస్సర్వత్రావద్వైరకారణంనాస్తీత్యుక్తం-ఏకఏవేతి-దేహదృష్ట్యాపి

నాస్తీత్యాహ-భూతానిచ దేహా అపి-కారణరూపేణ స్వాత్మకాని॥ ౩౨॥ అలబ్ధ్వేతి॥ దైవయంత్రితం దైవాధీనం-యతః॥౩౩ అలంతర్హి భిక్షాప్రయత్నేనాపి తత్రాహ॥ ఆహారార్థమితి॥ ఆహారార్థమాత్రార్థం - సమీహేతైవ-యతస్తస్య ప్రాణధారణం యుక్తం- పశ్యాకి కథం తేనైవ ప్రాణధారణేన తత్త్వం విచార్యతే- కిం తేనాపి తదాహ-తద్విజ్ఞాయేతి॥ ౩౪॥ తర్హి కిం మృష్టాన్నాదికమగ్రాహ్యమేవ- కేనైవముక్తమిత్యాహ॥ యదృచ్ఛయేతి॥౩౫॥ శౌచమితి॥ యథాహమీశ్వరో లీలయా చరామి-తథాజ్ఞానీ జ్ఞాననిష్ఠః అనాసక్తః కుర్యాత్ -నతు విధికింకరత్వేన-తస్య జ్ఞాననిష్ఠావిరోధాదిత్యర్థః॥౩౬॥ కుతో విధికింకరత్వాభావస్తస్య తత్రాహ॥ నేతి॥ విహితస్య వికల్పాఖ్యా భేదప్రతీతిః - సన్న్యస్తాసత్యం - యాచాసీత్సాపి మద్వీక్షయా జ్ఞానేన హతా-ననుపహతా సా పునర్దృశ్యమానత్వాత్తత్రాహ- ఆదేహాంతాత్ క్వచిత్ కదాచిత్ బాధితైవ ఖ్యాతిర్భవతి॥౩౭॥ తదేవం విరక్తస్య అపరోక్షజ్ఞానవతః సన్న్యాసం తద్ధర్మాంశ్చోక్త్వా - కేవలం వైరాగ్యవంతం వివిదిషుం ప్రత్యాహ॥ దుఃఖోదర్కేష్వితి॥ నజిజ్ఞాసితో మద్ధర్మో మత్ప్రాప్తిసాధనం యేన సః॥౩౮॥ తావదితి॥ మామేవ మద్ద్రష్ట్యైవ గురుం పరిచరేత్ -తతః పరమేకశ్చరేదిత్యాదిధర్మే వర్తేతేతి భావః॥౩౯॥ అనధికారిణః సన్న్యాసం నిందతి ద్వాభ్యాం య ఇతి॥ ప్రచండోత్యాసక్త ఇంద్రియసారథిర్బుద్ధిర్యస్య సః॥ ౪౦॥ సురానితి॥ సురాన్ యష్టవ్యాన్ దేవాన్-ఆత్మానం ఆత్మ

యంత్రితమ్॥౩౩॥ ఆహారార్థం సమీహేత యుక్తం తత్ప్రాణధారణమ్। తత్త్వం విమృశ్యతే తేన తద్విజ్ఞాయ విముచ్యతే॥౩౪॥ యదృచ్ఛయోపపన్నాన్నమద్యాచ్ఛ్రేష్ఠముతాపరమ్। తథావాసస్తథా శయ్యాం ప్రాప్తం ప్రాప్తం భజేన్మునిః॥౩౫॥ శౌచమాచమనం స్నానం నతు చోదనయా చరేత్। అన్యాంశ్చ నియమాన్ జ్ఞానీ యథాహం లీలయేశ్వరః ॥ ౩౬ ॥ నహి తస్య వికల్పాఖ్యా యా చ మద్వీక్షయా హతా । ఆదేహాంతాత్క్వచిత్ఖ్యాతిస్తతః సంపద్యతే మయా॥౩౭॥ దుఃఖోదర్కేషు కామేషు జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్ । అజిజ్ఞాసితమద్ధర్మో మునిర్గురుముపవ్రజేత్ ॥ ౩౮ ॥ తావత్పరిచరేద్భక్తః శ్రద్ధావాననసూయకః। యావద్బ్రహ్మ విజానీయాన్మామేవ గురుమాదృతః॥ ౩౯ ॥ యస్త్వసంయతషడ్వర్గః ప్రచండేంద్రియసారథిః। జ్ఞానవైరాగ్యరహితస్త్రిదండముపజీవతి॥౪౦॥ సురానాత్మానమాత్మస్థం నిహ్నుతే మాం చ ధర్మహా। అవిపక్వకషాయోస్మాదముష్మాచ్చ విహీయతే॥౪౧॥ భిక్షోర్ధర్మః శమోహింసా తప ఈక్షా వనౌకసః। గృహిణో భూతరక్షేజ్యా ద్విజస్యాచార్యసేవనమ్॥ ౪౨॥ బ్రహ్మచర్యం తపః శౌచం సంతోషో భూతసౌహృదమ్। గృహస్థస్యాప్యృతౌ గంతుః సర్వేషాం మదుపాసనమ్॥౪౩॥ ఇతి మాం యః స్వధర్మేణ భజన్నిత్యమనన్యభాక్। సర్వభూతేషు మద్భావో మద్భక్తిం విందతే చిరాత్ ॥౪౪॥ భక్త్యోద్ధవానపాయిన్యా సర్వలోకమహేశ్వరమ్ । సర్వోత్పత్త్యప్యయం బ్రహ్మ కారణం మోపయాతి సః॥ ౪౫॥ ఇతి స్వధర్మనిర్ణిక్తసత్త్వో విజ్ఞాతమద్గతిః। జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నో నచిరాత్సముపైతి మామ్॥౪౬॥ వర్ణాశ్రమవతాం ధర్మ ఏష ఆచారలక్షణః। స ఏవ మద్భక్తియుతో నిఃశ్రేయసకరః పరః॥౪౭॥ ఏతత్తేభిహితం సాధో భవాన్ పృచ్ఛతి యచ్చ మామ్। యథా స్వధర్మసంయుక్తో భక్తో మాం సమియాత్పరమ్॥ ౪౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-అష్టాదశోధ్యాయః- ❋

స్థం మాంచ-నిహ్నుతే పరిత్యజతి-నిహ్నవఫలమాహ-అస్మాదితి॥౪౧॥ చతుర్ణామాశ్రమిణాం ప్రధానధర్మానాహ॥ భిక్షోరితి॥౪౨॥ అన్యధర్మాన్ కాంశ్చిత్ గృహస్థేప్యతిదిశతి॥ బ్రహ్మచర్యమితి॥ శౌచం రాగాదిరాహిత్యం-తస్య బ్రహ్మచర్యప్రకారమాహ-ఋతౌ గంతురితి॥౪౩॥ ఏవంభూతవర్ణాశ్రమధర్మఫలమాహ॥ ఇతీతి॥ దృఢాం మద్భక్తిం విందతి॥౪౪॥ తతః కిమత ఆహ॥ భక్త్యేతి॥ మహేశ్వరత్వే హేతుః సర్వోత్పత్త్యప్యయం సర్వస్య ఉత్పత్త్యప్యయౌ యస్మాత్ - అతఏవ తత్కారణం మాం బ్రహ్మస్వరూపం వైకుంఠవాసినం- యద్వా బ్రహ్మణో వేదస్య కారణం - మాముపయాతి-సామీప్యేన ప్రాప్నోతి॥౪౫॥ తతశ్చ సోపి ముక్త ఏవేత్యాహ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవంభూతేన స్వధర్మేణ నిర్ణిక్తం శుద్ధం సత్త్వం యస్య సః-అతఏవ విజ్ఞాతా మమ గతిరైశ్వర్యం యేన॥౪౬॥ ఉక్తం ధర్మం సంక్షిప్యాహ॥ వర్ణేతి॥ య ఏష ఆచారలక్షణః పి తృలోకప్రాప్తిఫలః మద్భక్తియుతః-మోక్షదేన కృతః॥ ౪౭॥ ప్రకరణార్థముపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ ఏతచ్చ తేభిహితం-యథా ధర్మయుక్తో భక్తో మాం పరం సమియాత్ ప్రాప్నుయాదితి ॥ ౪౮ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టాదశోధ్యాయః ❋

వ్యాఖ్యా-

౧౩౬

శ్లో॥జ్ఞానాదేర్నిర్ణయః పూర్వం కృతోఽహ్యాశ్రమధర్మతః । ఏకోనవింశతితమే జ్ఞానాదేస్త్యాగ ఉచ్యతే॥ పా॥ జ్ఞానినో వర్ణ్యతే కర్మాభావ ఏకోనవింశకే।యుక్తితర్కస్వరూపాభ్యాం నష్టజ్ఞానస్య సర్వదా॥ తదేవం తర్కతో బాధితోఽపి దేహాదిప్రపంచో యావదపరోక్షానుభవేన దిఙ్మోహాదిరివ న లీయతే - తావత్ జ్ఞానాభ్యాసస్తతో ముక్తిరిత్యుక్తం ॥శ్లో॥ అదేహం తాత్క్వచిత్ ఖ్యాతిస్తతస్సంపద్యతే మమ యేత్యాదినా- యస్యత్వపరోక్షోఽనుభవేన- ప్రపంచో లీనప్రాయః - తస్య నకించిత్కృత్యమస్తీత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ విద్యా అనుభవః తత్పర్యంతేన శ్రుతేన సంపన్నః - అత ఏవాత్మవాన్ ప్రాప్తాత్మతత్త్వః- నానుమానికః కేవలపరోక్షజ్ఞానవాన్న భవతి అనకారపాఠే పారిక్షశ్రుత్యనుకూలతర్కతో నిర్ణీతార్థః స ఇదం ద్వైతం తన్నివృత్తిసాధనం చ మయి మాయామాత్రమితి జ్ఞాత్వా- జ్ఞానం తత్సాధనం చ న్యసేత్ - అయమేవ విద్వత్సన్న్యాసో నామ॥౧॥అత్ర హేతుమాహ॥జ్ఞానిన ఇతి॥యస్మాదహమేవ తస్యేష్టః అపేక్షితః - స్వార్థః ఫలం హేతుః తత్సాధనం చ- సమ్మతః స్వర్గోఽభ్యుదయశ్చ-అపవర్గః సంసారనివృత్తిశ్చ- అతస్తస్య న ప్రియం కృత్యం చ వా కించిదస్తీత్యర్థః॥ ౨॥ అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥జ్ఞానేతి॥ యథోక్తం జ్ఞానినమభినందతి-జ్ఞానీతి-యతో సౌ జ్ఞానేన మాం ధారయతి॥౩॥ తస్య జ్ఞానం స్తౌతి॥ తప ఇతి॥ అలమత్యర్థం - జ్ఞానస్యైకకలయావేశేన॥౪॥ తస్మాదితి॥ జ్ఞానేన సహితం తావత్పర్యంతం యథా భవతి తథా జ్ఞాత్వా- తత్సంపన్నస్సన్ మామేవ భజ - అన్యత్సర్వం త్యజేత్యర్థః॥౫॥కృత్య

శ్రీభగవాన్ ॥యో విద్యాశ్రుతసంపన్న ఆత్మవాన్నానుమానికః । మాయామాత్రమిదం జ్ఞాత్వా జ్ఞానం చ మయి సన్న్యసేత్ ॥ ౧॥ జ్ఞానినస్త్వహమేవేష్టస్స్వార్థో హేతుశ్చ సమ్మతః।స్వర్గశ్చైవాపవర్గశ్చ నాన్యోఽర్థో మదృతే ప్రియః॥౨॥జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నాః పదం శ్రేష్ఠం విదుర్మమ । జ్ఞానీ హి మే ప్రియతమో జ్ఞానేనాసౌ బిభర్తి మామ్॥౩॥తపస్తీర్థం జపో దానం పవిత్రాణీతరాణి చ । నాలం కుర్వంతి తాం సిద్ధిం యా జ్ఞానకలయా కృతా ॥ ౪ ॥ తస్మాత్ జ్ఞానేన సహితం జ్ఞాత్వా స్వాత్మానముద్ధవ । జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నో భజ మాం భక్తిభావితః॥౫॥జ్ఞానవిజ్ఞానయజ్ఞేన మామిష్ట్వాత్మానమాత్మని।సర్వయజ్ఞపతిం మాం వై సంసిద్ధిం మునయోఽగమన్॥౬॥త్వయ్యుద్ధవాశ్రయతి యస్త్రివిధో వికారో మాయాంతరాపతతి నాద్యపవర్గయోర్యత్ ।జన్మాదయోఽస్య యదమీ తవ తస్య కిం స్యురాద్యంతయోర్యదసతోఽస్తి తదేవ మధ్యే॥౭॥ఉద్ధవః జ్ఞానం విశుద్ధం విపులం యథైతద్వైరాగ్యవిజ్ఞానయుతం పురాణమ్ । ఆఖ్యాహి విశ్వేశ్వర విశ్వమూర్తే త్వద్భక్తియోగం చ మహద్విమృగ్యమ్॥ ౭॥ తాపత్రయేణాభిహతస్య ఘోరే సంతప్యమానస్య భవాధ్వనీశ। పశ్యామి నాన్యచ్ఛరణం తవాంఘ్రిద్వంద్వాతపత్రాదమృతాభివర్షాత్ ॥౯॥దష్టం జనం సంపతితం బిలేఽస్మిన్ కాలాహినా క్షుద్రసుఖోరుతర్షమ్ । సముద్ధరైనం కృపయాపవర్గ్యైర్వచోభిరాసించ మహానుభావ॥ ౧౦॥శ్రీభగవాన్॥ఇత్థమేతత్ పురా రాజా భీష్మం ధర్మవిదాం వరమ్। అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ సర్వేషాం నోఽనుశృణ్వతామ్॥౧౧॥నివృత్తే భారతే యుద్ధే సుహృన్నిధనవిహ్వలః। శ్రుత్వా ధర్మాన్ బహూన్

పశ్చాన్ మోక్షధర్మాన్ ... పరిత్యయార్థం పూర్వేషాం వృత్తమాహ॥ నేతి ॥ మామేవ సంసిద్ధిం ప్రాప్తాః॥ ౬॥ తదేవం జ్ఞానం సంక్షేపత ఉపదిశతి త్వయీతి॥ త్రివిధః ఆధ్యాత్మికాదిర్యో వికారో దేహాదిః - స మాయా న తు పరమార్థః - యత్ యస్మాత్ అంతరా మధ్య ఏవాపతతి- రజ్జౌ సర్పమాలాదివత్ - నాద్యపవర్గయోః నత్వాదావంతే చాస్తి అతః యత్ యదా అస్య వికారస్య అమీ జన్మాదయస్స్యుః - తదా తస్య తవాధిష్ఠానభూతస్య కిం న కించిదిత్యర్థః తస్యాపి న స్తుతో సదసంబంధిత్వాన త్వాదిత్యాహ- ఆద్యంతయోరితి అసతః సర్పాదేః ఆద్యంతయోర్యదస్తి రజ్జ్వాది తదేవ మధ్యేఽపి సతు సర్పాది - తస్మాద్వయం వికారో నాస్తీత్యర్థః- యద్వా ఆద్యంతయోర్యదస్తి తన్మధ్యేఽప్యస్త్యేవ న తస్య జన్మాదయస్సంతి అతస్త్వం నిర్వికారం బ్రూహీతి ॥ ౭ ॥ జ్ఞానాదేర్విశేషం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి॥ జ్ఞానమితి॥ విశుద్ధమేతత్ జ్ఞానం విపుల నిశ్చితం యథా భవతి తథా కథయేతి- మహద్భిః బ్రహ్మాదిభిర్విమృగ్యం॥ ౮॥ మహద్విమృగ్యత్వమభినయేనాహ॥ తాపత్రయేణేతి ॥ తాపత్రయేణాభిహతస్య అతః సంతప్యమానస్య - అంఘ్రిద్వంద్వమేవాతపత్రం తస్మాత్ న కేవలమాతపత్రతా కింత్వమృతమపృభితో వర్షతీయస్మాత్ ॥ ౯॥ అతికృపాముత్పాదయన్నాహ॥ దష్టమితి॥అస్మిన్ బిలే సంసారకూపే పతితం- తత్ర చ కాలాహినా దష్టం-ఏవమపి క్షుద్రసుఖేష్వేవ ఉరుస్తర్షస్తృష్ణా యస్య తం - దహ్యమానః కథం సముద్ధరణీయ ఇతి చేత్తత్రాహ- అపవర్గ్యైః అపవర్గబోధకైః వాగమృతైరాసించేతి ॥ ౧౦ ॥ తద్విశ్వాసార్థం వృత్తసభాయాం ని

ర్ణీతమహంవక్ష్యామీత్యాహ॥ ఇత్థమితి॥౧౧॥౧౨॥తానితి।జ్ఞానాదిభిరుపబృంహితాన్ తత్సహితానిత్యర్థః॥౧౩॥తత్ర జ్ఞానంకథయతి॥నవేతి॥ప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రాణి- ఏకాదశేంద్రియాణి- పంచమహాభూతాని- త్రయోగుణాః-ఏతాన్ భావానష్టావింశతితత్త్వాని భూతేషుబ్రహ్మాదిస్థావరాంతేషుకార్యేషు- అనుగతానియేనజ్ఞానేనేక్షేత అథఏష్వపిభావేషు- ఏకంపరమాత్మతత్త్వంఅనుగతంయేనేక్షేత- కార్యకారణాత్మకంజగత్పశ్యేత్ పరమకారణాత్మకమేవైతత్ నతుతతఃపృథగితియేనపశ్యేత్ తత్ జ్ఞానమిత్యర్థః॥౧౪॥విజ్ఞానమాహశ్లోకార్ధేన॥ఏతదితి॥ యత్ యదాయేనైకేన-అనుగతాన్ అనేకాత్మకాన్ భావాన్ పూర్వమైక్షత-తాన్ తథాపూర్వవన్నేక్షేత కింతుతదేకంపరమకారణంబ్రహ్మైవ-తదాఏతదేవవిజ్ఞానముచ్యతే – ఏతదుక్తంభవతి- పరోక్షజ్ఞానేనాపరోక్షభ్రమస్యదిఙ్మోహాదిష్వివనివృత్త్యభావాత్తదాజగత్పశ్యన్నప్యాత్మకఃస్పృథక్ సదితిమన్యేతఅపరోక్షజ్ఞానేబాధితమేవ జీవన్ముక్తఃసంస్కారశేషంపశ్యతి తతఃపరంనపశ్యతిచ-అతఃపరోక్షాపరోక్షజ్ఞానేజ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దాభ్యాముచ్యేతేఇతి ॥ ౧౫॥ ఏకేనసర్వకార్యాణామనుగతింకార్యాణాంకారణాత్పృథగసత్త్వంచోపపాదయతిసార్ధేన తత్రయదినకదాచిదనీదృశంజగదిత్యాదిమతేనైతేషాంభావానాముత్పత్త్యాదయస్స్యుఃతర్హికారణస్యైకస్యాభావాదేకాత్మతామిథ్యాత్వంచనస్యాత్ అతస్తేషాముత్పత్త్యాదీన్ సాధయతి॥ స్థితీతి॥త్రిగుణాత్మనాంసావయవానామిత్యర్థః విమతాఃభావాఃఉత్పత్త్యాదిమంతః సావ

శ్చోన్మోక్షధర్మానపృచ్ఛత॥౧౨॥తానహం తేఽభిధాస్యామి దేవవ్రతముఖాచ్ఛ్రుతాన్।జ్ఞానవిజ్ఞానవైరాగ్యశ్రద్ధాభక్త్యుపబృంహితాన్ ॥౧౩॥ నవైకాదశపంచత్రీన్భావాన్భూతేషుయేనవై।ఈక్షేతాథైకమప్యేషుతత్ జ్ఞానంమమనిశ్చితమ్॥౧౪॥ఏతదేవహివిజ్ఞానంనతథైకేనయేనయత్॥౧౫॥ స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాన్ పశ్యేద్భావానాంత్రిగుణాత్మనామ్ । ఆదావంతేచమధ్యేచసృజ్యాత్సృజ్యంయదన్వియాత్ ॥ పునస్తత్ప్రతిసంక్రామే యచ్ఛిష్యేతతదేవసత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రుతిఃప్రత్యక్షమైతిహ్యమనుమానంచతుష్టయం। ప్రమాణేష్వనవస్థానాద్వికల్పాత్సవిరజ్యతే॥౧౭॥కర్మణాంపరిణామిత్వాదావిరించాదమంగళం। విపశ్చిన్నశ్వరంపశ్యేదదృష్టమపిదృష్టవత్ ॥౧౮॥భక్తియోగఃపురైవోక్తఃప్రీయమాణాయతేనఘ । పునశ్చకథయిష్యామిమద్భక్తేఃకారణంపరమ్॥౧౯॥శ్రద్ధామృతకథాయాంమేశశ్వన్మదనుకీర్తనమ్ ।పరినిష్ఠాచపూజాయాంస్తుతిభిఃస్తవనంమమ॥౨౦॥ ఆదరఃపరిచర్యాయాంసర్వాంగైరభివందనమ్।మద్భక్తపూజాభ్యధికాసర్వభూతేషుమన్మతిః॥౨౧॥మదర్థేష్వంగచేష్టాచవచసామద్గుణేరణం।మయ్యర్పణంచమనసస్సర్వకామవివర్జనం॥౨౨॥మదర్థేఽర్థపరిత్యాగోభోగస్యచసుఖస్యచ। ఇష్టందత్తంహుతంజప్తంమదర్థంయద్వ్రతంతపః॥౨౩॥ఏవంధర్మైర్మనుష్యాణాముద్ధవాత్మనివేదనామ్ ।మయిసంజాయతేభక్తిఃకోన్యోర్థోఽస్యావశిష్యతే॥౨౪॥యదాత్మన్యర్పితంచిత్తంశాంతంసత్త్వోపబృంహితం।ధర్మం

యవత్త్వాత్ ఘటాదివదితిపశ్యేత్ తతఃఆదావుత్పత్తౌ-అంతేపరిణామాంతరాపత్తౌచ-కారణత్వేన-మధ్యేచాశ్రయత్వేన-సృజ్యాత్సృజ్యంకార్యాత్కార్యాంతరంప్రతి – యదన్వియాత్ అనుగచ్ఛేత్ తత్ప్రతిసంక్రామేతేషాంప్రళయేచ యదవశిష్యేతతదేవసదితిపశ్యేదిత్యర్థః॥౧౬॥ వైరాగ్యమాహద్వాభ్యాం॥శ్రుతిరితి॥శ్రుతిఃనేహనానాస్తికించనేత్యాది-ప్రత్యక్షంపటాదికార్యంతంత్వాదివ్యతిరేకేణనదృశ్యతే - ఏవంచైతన్యవ్యతిరేకేణనకించిద్దృశ్యతఇతి- ఐతిహ్యంమహాజనప్రసిద్ధిఃఅనుమానంవిమతంమిథ్యాదృశ్యత్వాత్ శుక్తిరజతవదిత్యాది ఏవంప్రమాణచతుష్టయం- ఏతేష్వనవస్థానాత్ ఏతైర్బాధితత్వాత్ నఏవంసర్వానుగతంసత్యమాత్మతత్త్వం పశ్యన్ వికల్పస్యచమిథ్యాత్వాత్తతోవిరజ్యతేవిరక్తోభవతీత్యర్థః॥౧౭॥ ననువేదోక్తస్వర్గాదిసుఖాశయాన్నవిరజ్యేతేత్యతఆహ॥కర్మణామితి॥ఆవిరించాత్ బ్రహ్మలోకపర్యంతం-అదృష్టమపిసుఖంఅమంగళంమత్వాదుఃఖరూపంనశ్వరంచపశ్యేత్ ॥౧౮॥భక్తియోగస్యకారమాహ ॥భక్తియోగఇతి॥భక్తియోగఃపూర్వముక్తఏవ-తథాపితస్మిన్ ప్రీతింప్రాప్నువతేతుభ్యంపునశ్చకథయిష్యామి॥౧౯॥శ్రద్ధేతి॥ శ్రద్ధాశ్రవణాదరః - శశ్వదితిసర్వత్రానుషజ్యతే-మదనుకీర్తనంశ్రవణానంతరంమత్కథావ్యాఖ్యానమిత్యర్థః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ మదర్థేష్వితి॥ అంగచేష్టాలౌకికీక్రియాఽనచసాలౌకికేనాపిమద్గుణానామీరణంకథనం॥౨౨॥మదర్థఇతి॥ మదర్థేమద్భజనార్థం తద్విరోధినోఽర్థస్యపరిత్యాగః-భోగస్యతత్సాధనస్యచచందనాదేఃసుఖస్యపుత్రోపలాలనాదేః ఇష్టాదివైదికంయత్కర్మతదపిమదర్థంకృతంభక్తేఃకారణమిత్యర్థః॥౨౩॥ఏవమితి॥భక్తిః ప్రేమలక్షణాసంజాయతే-అ

స్వభక్తస్య అన్యః కోఽర్థః సాధనరూపః సాధ్యరూపో వావశిష్యతే-సర్వోఽప్యర్థస్స్వత ఏవ భవతీత్యర్థః॥౨౪॥ తదేవాహ॥ కింబహునా-చిత్తమేవాంతర్బహిర్నిష్ఠార్థానర్థయోః కారణమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ యదాత్మని మయి ఈశ్వరే చిత్తమర్పితం తదా పుమాన్ ధర్మాదీన్ ప్రాప్నోత్యేవ॥౩౫॥ ఏతదేవ వ్యతిరేకేణ ద్రఢయతి॥ యదితి॥ యత్ యదా చిత్తం వికల్పే దేహగృహాదావర్పితం సత్ పరిధావతి- తదా అధికం రజస్వలమసన్నిష్ఠం భవతి- తతశ్చ విపర్యయం అధర్మాదికం విద్ధి-॥౨౬॥ స్వాభిప్రేతాన్ ధర్మాదీన్ వ్యాచష్టే॥ ధర్మ ఇతి॥ ధర్మో మద్భక్తికృత్ యతః స ఏవ ప్రోక్తః- ప్రకృష్టః ఉక్తః శాస్త్రేషు॥౨౭॥ ధర్మాదీనాం మహాజనప్రసిద్ధానామన్యథా వ్యాఖ్యాతత్వాద్యమాదిష్వపి సంఖ్యాతః స్వరూపతో వా కించిద్వైలక్షణ్యం స్యాదితి సంభావనయా తద్విశేషజిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి పంచభిః॥ యమ ఇతి॥ ౨౮ ॥కిమితి॥ ఇష్టం అభ్యర్హితం ధవంచకం॥౨౯॥ పుంస ఇతి॥ పరేతి విద్యాదీనాం విశేషణం- శ్రీర్మండనం॥౩౦॥౩౧॥ క ఇతి॥ ప్రశ్నాన్ పృష్టార్థాన్ విపరీతాన్-అశమాదీన్॥ ౩౨॥ యమనియమానాహ త్రిభిః॥ అహింసేతి॥ అస్తేయం మనసాపి పరస్వాగ్రహణం - ఆస్తిక్యం ధర్మే విశ్వాసః॥ ౩౩॥ శౌచమితి ॥ శౌచం బాహ్యమాభ్యంతరం చేతి ద్వివిధం- అతః ఏతే ద్వాదశ నియమాః - శ్రద్ధా ధర్మాదరః॥ ౩౪॥ ఏతదితి॥ ఉభయోః శ్లోకయోర్యే స్మృతాః తే యమాః నియమాశ్చ-యద్వా ఉభయోః ప్రవృత్తనివృత్తయోః-ముముక్షోర్యమా ముఖ్యాః సకామస్య నియమా ముఖ్యాః స్మృతా ఇత్యర్థః అత్ర హేతుమాహ - హియస్తాత్

జ్ఞానం స వైరాగ్యమైశ్వర్యం చాభిపద్యతే॥ ౨౫॥ యదర్పితం తద్వికల్పే ఇంద్రియైః పరిధావతి। రజస్వలం చాసన్నిష్ఠం చిత్తం విద్ధి విపర్యయమ్॥ ౨౬॥ ధర్మో మద్భక్తికృత్ప్రోక్తో జ్ఞానం చైకాత్మ్యదర్శనమ్। గుణేష్వసంగో వైరాగ్యమైశ్వర్యం చాణిమాదయః॥ ౨౭॥ ఉద్ధవః॥ యమః కతివిధః ప్రోక్తో నియమో వారికర్శన। కశ్శమః కో దమః కృష్ణ కా తితిక్షా ధృతిః ప్రభో॥ ౨౮॥ కిం దానం కిం తపశ్శౌర్యం కిం సత్యమృతశౌచకే। కస్త్యాగః కిం ధనం చేష్టం కో యజ్ఞః కా చ దక్షిణా॥ ౨౯॥ పుంసః కింస్విద్బలం శ్రీమద్భగో లాభశ్చ కేశవ। కా విద్యా హ్రీః పరా కా శ్రీః కిం సుఖం దుఃఖమేవ వా ॥ ౩౦ ॥ కః పండితః కశ్చ మూర్ఖః కః పంథా ఉత్పథశ్చ కః । కస్స్వర్గో నరకః కశ్చిత్ కో బంధురుత కిం గృహమ్॥ ౩౧ ॥ క ఆఢ్యః కో దరిద్రో వా కృపణః కః క ఈశ్వరః। ఏతాన్ ప్రశ్నాన్మమ బ్రూహి విపరీతాంశ్చ సత్పతే ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ అహింసా సత్యమస్తేయమసంగో హ్రీరసంచయః। ఆస్తిక్యం బ్రహ్మచర్యం చ మౌనం స్థైర్యం క్షమాభయం॥౩౩॥ శౌచం జపస్తపో హోమశ్శ్రద్ధాతిథ్యం మదర్చనమ్। తీర్థాటనం పరార్థేహా తుష్టిరాచార్యసేవనమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏతే యమాస్సనియమా ఉభయోర్ద్వాదశ స్మృతాః । పుంసాముపాసితాస్తాత యథాకామం దుహంతి హి॥౩౫॥ శమో మన్నిష్ఠతా బుద్ధేర్దమ ఇంద్రియసంయమః । తితిక్షా దుఃఖసంమర్షో జిహ్వోపస్థజయో ధృతిః॥౩౬॥ దండన్యాసః పరం దానం కామత్యాగస్తపస్స్మృతః । స్వభావవిజయశ్శౌర్యం సత్యం చ సమదర్శనమ్॥ ౩౭ ॥ ఋతం చ సూనృతా వాణీ కవిభిః పరికీర్తితా । కర్మస్వసంగమశ్శౌచం త్యాగస్సన్న్యాస ఉచ్యతే॥౩౮॥ ధర్మ ఇష్టం ధనం నౄణాం యజ్ఞోఽహం భగవత్తమః । దక్షిణా జ్ఞానసందేశః ప్రాణాయామః పరం

ఉపాసితాః సేవితాస్సంతః - పుంసాం ప్రవృత్తానాం నివృత్తానాం చ - యథాకామం కామానుసారేణ - మోక్షమభ్యుదయం చ దుహంతీతి॥ ౩౫ ॥ ముముక్షోరుపాదేయాన్ శమాదీన్ హేయాంశ్చాశమాదీన్ మహాజనప్రసిద్ధేభ్యో విలక్షణానాహ-యావత్సమాప్తి॥ శమ ఇతి॥ ఏతేష్వేవ తద్విపరీతా అశమాదయోఽప్యున్నేయాః-శమో మన్నిష్ఠతా బుద్ధేః- న తు శాంతిమాత్రం దమ ఇంద్రియసంయమః న చోరాదిదమనం- తితిక్షా విహితదుఃఖస్య సంమర్షః సహనం న భారాదేః - జిహ్వోపస్థయోర్జయో వేగధారణం ధృతిః - న త్వనుద్వేగమాత్రం॥ ౩౬ ॥ దండేతి ॥ దండో భూతద్రోహః తస్య త్యాగః దానం - న ధనార్పణం - కామత్యాగః భోగోపేక్షా తపః - న కృచ్ఛ్రాది స్వభావో వాసనా తస్యా విజయః ప్రతిబంధః శౌర్యం - న విక్రాంతిః- సమం బ్రహ్మ - తస్య దర్శనమాలోచనం - సత్యవిషయాత్సత్యం న యథార్థభాషణమాత్రం॥ ౩౭॥ ఋతమితి॥ అన్యచ్చ ఋతం సూనృతా సత్యా ప్రియా చ వాక్ ఏవం ఋతసత్యయోః స్ఫుట ఏవ వివేకః - క్రమప్రాప్తం త్యాగం వ్యాఖ్యాతుమాదౌ తతోఽర్థభేదేన శౌచం వ్యాచష్టే - తస్యాపి మలత్యాగరూపత్వేన త్యాగభేదప్రతీతేః కర్మసు అసంగమః అనాసక్తిః శౌచం - త్యాగస్తు సన్న్యాస ఇతి తయోర్భేద ఇత్యర్థః॥ ౩౮। ధర్మ ఇతి॥ నృణాం ఇష్టం ధనం ధర్మః - న పశ్వాదిసాధారణం భగవత్తమః పరమేశ్వరః అహమేవ యజ్ఞః మద్బుద్ధ్యా యజ్ఞోఽనుష్ఠేయః

సత్క్రియాబుద్ధ్యేత్యర్థః యజ్ఞార్థాం దానం దక్షిణా సాచజ్ఞానోపదేశః - నహిరణ్యాదిదానం - తేనహియజ్ఞరూపోవిష్ణుః
ప్రీయతేదుర్దమదమనం బలం తచ్చమనోదమహేతుత్వాత్ ప్రాణాయామ ఇతి ॥ ౩౯॥ స్వాభిమతంలాభం వ్యా
చిఖ్యాసుః ప్రథమం భగ తతోభేదేనవ్యాచష్టేలోకేతయోరభేదప్రసిద్ధేః ॥ భగ ఇతి ॥ భగోభాగ్యంతచ్చమేఐశ్వరోభా
వః మదీయమైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యమిత్యర్థః - ఉత్తమోలాభస్తుమద్భక్తిః - నపుత్రాదిః-విద్యాచాత్మని ప్రతీతస్యభేద
స్యబాధః -నజ్ఞానమాత్రం-అకర్మసుజుగుప్సా హేయత్వదర్శనం హ్రీః లజ్జానత్రపామాత్రం॥ ౪౦॥ శ్రీరితి॥ గుణా
ఏవ శ్రీర్మండనం - నకిరీటాది - సుఖదుఃఖయోః అత్యయః అతిక్రమః అననుసంధానం సుఖం-నభోగః- విషయభోగా
పేక్షైవదుఃఖం - నాగ్నిదాహాది - బంధాన్మోక్షవిద్వ్యయం పాయోవేత్తి స పండితః - నవిద్వన్మాత్రం॥ ౪౧ ॥ మూర్ఖ
ఇతి॥ అహంబుద్ధిరిత్యుపలక్షణం దేహగేహాదిష్వహంమమేత్యభిమానవాన్ మూర్ఖః నఘాతుకః మన్నిగమః మాం నిత
రాం గమయతీతి యో నివృత్తిమార్గః స ఏవ పంథాస్సన్మార్గః-నకంటకాదిశూన్యః- చిత్తవిక్షేపః ప్రవృత్తిమార్గః ఉ
త్పథః-నతు చోరాద్యాకులః-సత్త్వగుణస్యోదయః ఉద్రేకః స్వర్గః- నేంద్రాదిలోకః॥ ౪౨॥ నరక ఇతి॥ తమసః ఉన్నా
హః ఉద్రేకః స నరకః-నతామిస్రాదిః-గురురేవబంధుః - న భ్రాత్రాదిః-సచాహమేవ-యదాహ జగద్గురుః ॥ శ్లో ॥ ఏ
క ఏవ పరోబంధుర్విషమే సముపస్థితే। గురుస్సకలధర్మాత్మా యత్రకించన గోచరరితి- న సాధనం భోగాయతనం గృహం
తచ్చ మానుష్యం మానుషరూపం శరీరమేవ-నహర్మ్యాదిగుణైస్సంపన్నః ఆఢ్య ఉచ్యతే- నధనాఢ్యః॥ ౪౩॥ దరిద్ర ఇతి॥
అసంతుష్టో యస్సదరిద్రః సనిస్స్వః - యః అజితేంద్రియస్స కృపణః శోచ్యః - నదీనః విషయేష్వనాసక్తధీర్యస్సఈశస్స ఏ
బలమ్॥ ౩౯॥ భగోమఐశ్వరోభావోలాభోమద్భక్తిరుత్తమః । విద్యాత్మనిభిదాబాధోజుగుప్సాహ్రీరక
ర్మసు॥ ౪౦॥ శ్రీర్గుణానైరపేక్ష్యాద్యాస్సుఖందుఃఖసుఖాత్యయః। దుఃఖం గ్రామ్యసుఖాపేక్షాపండితో
బంధమోక్షవిత్ ॥ ౪౧॥ మూర్ఖోదేహాద్యహంబుద్ధిః పంథా మన్నిగమస్స్మృతః। ఉత్పథశ్చిత్తవిక్షేపస్స్వ
ర్గస్సత్త్వగుణోదయః॥ ౪౨॥ నరకస్తమఉన్నాహోబంధుర్గురురహం సఖే। గృహం శరీరం మాను
ష్యం గుణాఢ్యోహ్యాఢ్యఉచ్యతే। ౪౩॥ దరిద్రోయస్త్వసంతుష్టః కృపణోయోజితేంద్రియః। గుణేష్వస
క్తధీరీశోగుణసంగోవిపర్యయః॥ ౪౪॥ ఏతఉద్ధవతేప్రశ్నాస్సర్వేసాధునిరూపితాః॥ ౪౫॥ కిం వర్ణితేన బ
హునాలక్షణం గుణదోషయోః। గుణదోషదృశిర్దోషోగుణస్తూభయవర్జితః॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ఏ
కాదశస్కంధే ఏకోనవింశోధ్యాయః ❊
ఉద్ధవః॥ విధిశ్చ ప్రతిషేధశ్చ నిగమోహీశ్వరస్య తే। అపేక్షతేరవిందాక్ష గుణం దోషం చ కర్మణామ్॥ ౧॥
వర్ణాశ్రమవికల్పం చ ప్రతిలోమానులోమజమ్ । ద్రవ్యదేశవయఃకాలాన్ స్వర్గం నరకమేవ చ। ౨॥
తం త్రేః నరాజాదిః - గుణసంగః గుణేషు సంగో యస్య సః - విపర్యయః అనీశః ఏతచ్చ శమాదివిపర్యయోపలక్షణార్థం॥
౪౪॥ ఉపసంహరతి॥ ఏత ఇతి॥ సాధుమోక్షోపయోగిత్వాత్ ॥ ౪౫॥ ఏతచ్చ సర్వం గుణదోషయోర్వివేకాయోద్ధవేన
పృష్టమితి తయోః సంక్షేపతో లక్షణమాహ। కిమితి। కిం బహునా వర్ణితేన- గుణదోషయోర్లక్షణమేతావదేవ తథా
హ గుణదోషయోర్దృశిర్దర్శనం దోషః-గుణస్తు తదుభయదర్శనవర్జితస్స్వభావ ఇతి।౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికా ❊
యాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా
శ్లో॥ వింశేయోగత్రయం ప్రోక్తం భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకమ్ । గుణదోషవ్యవస్థార్థమధికారివిభాగతః। గుణదోషదృశి
ర్దోషో గుణస్తూభయవర్జిత ఇతి యదుక్తం తదాక్షిపతి పంచభిః॥ విధిరితి॥ విధిశ్చ ప్రతిషేధశ్చ ఈశ్వరస్య తే నిగమః శ్వ
దాజ్ఞారూపో వేదః-నచవిధేయానాం ప్రతిషేధ్యానాంచ కర్మణాం గుణం దోషం చ పుణ్యపాపఫలరూపమపేక్షతే॥ ౧॥ వ
ర్ణేతి॥ ఉత్తమాధమభావేన తదధికారిణాం వర్ణాశ్రమాణాం వికల్పం భేదం చ గుణదోషరూపమేవాపేక్షతే- ప్రతిలోమా
నులోమజం చ గుణం దోషం తథైవాపేక్షతే ప్రతిలోమజాః ఉత్తమవర్ణాసు స్త్రీషు హీనవర్ణేభ్యః పురుషేభ్యో జా
తాః సూతవైదేహకాదయః-అనులోమజాస్తూత్తమవర్ణేభ్యః పురుషేభ్యో హీనవర్ణాసు స్త్రీషుజాతాః మూర్ధావ
సిక్తాంబష్ఠాదయః తేషాంచ॥ శ్లో॥ అనన్తరం తస్తువిజ్ఞేయాః ప్రతిలోమానులోమజా ఇతి॥ గుణదోషౌ ద్రవ్యాదీనకపూర్వా
హ్ణాపరాహ్ణాభ్యాం స్వర్గం నరకం చ తత్ఫలతయా గుణదోషరూపమేవాపేక్షతే - ఏతచ్చోత్తరాధ్యాయే ప్రపంచ
యిష్యతే। ౨॥ తథాపి ప్రస్తుతే కిమాయాతమిత ఆహ। గుణదోషేతి। గుణదోషదృశిర్దోష ఇతి నిరాకృతత్వాత్ గుణదోష

భిదాదృష్టిమంతరేణతాంవినా · నిషేధవిధిలక్షణంకర్మకాండంతవవచఃకథం తచ్చవచోంతరేణనృణాంనిశ్శ్రేయసం కథంస్యాత్ తత్రాపికో౽పిశబ్దోఽయమంతవ్యఇత్యాదినాసాధనవిధేః॥ శ్లో॥ నానుష్ఠ్యమాదృష్టానాంచ్ఛబ్దానాం విజ్ఞాపనంహితదిత్యాదినిషేధస్యచావశ్యకత్వాదితిభావః యద్వా · గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణనిషేధవిధిలక్షణంతవవచోవినేతిసామానాధికరణ్యమేవాస్తు- యద్వా గుణదోషభిదావృష్టిమంతరేణనిషేధవిధిలక్షణమపితవవచఃకథంనుతత్త్వమస్యాదివాక్యవత్ నిశ్శ్రేయసపరంస్యాత్ - సర్వస్య వేదస్యతత్పరత్వాంగీకారాదిత్యర్థః॥ ౩॥ నను పితరోదేవాశ్చసర్వజ్ఞాఃఆరాధితాఃప్రత్యక్షతోదృష్ట్వామనుష్యేభ్యఃకథయిష్యంతినేత్యాహ॥పితృదేవేతి॥ పిత్రాదీనాంనవేషాం తవత్వద్వాక్యరూపోవేదఏవశ్రేయఃశ్రేష్ఠః చక్షుఃప్రమాపకం-క్వ- అనుపలబ్ధేఽర్థేస్వర్గాదౌమోక్షేచ-తథాసాధ్యసాధనయోః- ఇదమస్యసాధ్యంఇదమస్యసాధనమిత్యత్రాపి- తదేవంగుణదోషదృష్ట్యభావే నిశ్శ్రేయసంఘటతే॥ ౪॥కించంశాస్త్రైవహితాంభేదదృష్టింతస్మిన్నేవవిషయేశాస్త్రంకథంనివర్తయేదిత్యాహ॥గుణదోషేతి॥ తేనిగమాత్ త్వదాజ్ఞారూపాద్వేదాదేవ-నహిస్వతః-యస్మాదర్థప్రాప్తత్వేననివర్తేత-హస్ఫుటం- భ్రమోభవతితంనివర్తయేతి శేషః॥౫॥విషయాభేదేప్యధికారిభేదేనావిరోధంవక్తుంప్రథమంయోగత్రయమాహ॥యోగాఇతి॥ యోగాఉపాయాః-బ్రహ్మకర్మదేవతాకాండైఃప్రోక్తాః కర్మచనిష్కామంశ్రేయోవిధిత్సయామోక్షసాధనేచ్ఛయా-అన్యఉపాయోనాస్తీతికామ్యకర్మాదికంవ్యావర్తయతి తథాచోత్తరాధ్యాయేస్ఫుటీకరిష్యతియఏతానిత్యాదినా॥౬॥తేష్వధికారిభేదమాహద్వాభ్యాం॥నిర్విణ్ణానామితి॥ ఇహఏషాంమధ్యే-కర్మసునిర్విణ్ణానాందుఃఖబుద్ధ్యాతత్ఫలేషువిరక్తానాం అత

గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణవచస్తవ।నిశ్శ్రేయసంకథంనృణాంనిషేధవిధిలక్షణమ్॥ ౪॥పితృదేవమనుష్యాణాంవేదశ్చక్షుస్తవేశ్వర । శ్రేయస్త్వనుపలబ్ధేఽర్థేసాధ్యసాధనయోరపి॥౫॥గుణదోషభిదాదృష్టిర్నిగమాత్తేనహిస్వతః।నిగమేనాపవాదశ్చభిదాయాఇతిహభ్రమః॥ ౬॥ శ్రీభగవాన్॥ యోగాస్త్రయోమయాప్రోక్తానృణాం శ్రేయోవిధిత్సయా। జ్ఞానంకర్మచభక్తిశ్చనోపాయోఽన్యోఽస్తికుత్రచిత్॥ ౭॥నిర్విణ్ణానాంజ్ఞానయోగోన్యాసినామిహకర్మసు। తేష్వనిర్విణ్ణచిత్తానాంకర్మయోగస్తుకామినామ్॥ ౮॥యదృచ్ఛయామత్కథాదౌజాతశ్రద్ధస్తుయఃపుమాన్।ననిర్విణ్ణోనాతిసక్తోభక్తియోగోఽస్యసిద్ధిదః॥ ౯॥తావత్కర్మాణికుర్వీతననిర్విద్యేతయావతా। మత్కథాశ్రవణాదౌవాశ్రద్ధాయావన్నజాయతే॥ ౧౦॥స్వధర్మస్థోయజన్యజ్ఞైరనాశీఃకామఉద్ధవ।నయాతిస్వర్గనరకౌయద్యన్యన్నసమాచరేత్॥౧౧॥అస్మిన్లోకేవర్తమానస్స్వధర్మస్థోఽనఘశ్శుచిః।జ్ఞానంవిశుద్ధమాప్నోతిమద్భక్తింవాయదృచ్ఛయా॥౧౨॥స్వర్గిణోఽప్యేతమిచ్ఛంతిలోకంనిరయిణస్తథా।సాధకంజ్ఞానభక్తిభ్యాముభయంతదసాధకమ్॥౧౩॥ననరస్స్వర్గతింకాంక్షేన్నారకీంచవిచక్షణః। నేమంలోకంచకాంక్షేతదేహావేశాత్ప్రమాద్యతి॥ ౧౪॥

ఏవతత్సాధనభూతకర్మన్యాసినాం-జ్ఞానయోగఃసిద్ధిదఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అనిర్విణ్ణచిత్తానాం దుఃఖబుద్ధిశూన్యానాం-అతఃకామినాంతత్ఫలేష్వవిరక్తానామిత్యర్థః-కర్మయోగస్సిద్ధిదః॥౭॥ యదృచ్ఛయేతి॥యదృచ్ఛయా కేనాపిభాగ్యోదయేన-మత్కథాదౌజాతశ్రద్ధోయఃకర్మసునిర్విణ్ణోనభవతి-తత్ఫలేషుచసక్తోనభవతి తస్యభక్తియోగస్సిద్ధిదః తత్రకామ్యకర్మసుప్రవర్తమానస్యసర్వాత్మనావిధిప్రతిషేధాధికారఇత్యుత్తరాధ్యాయేవక్ష్యతి నిష్కామకర్మయోగాధికారిణస్తుయథాశక్తి-సచజ్ఞానభక్తియోగాధికారాత్ప్రాగేవ- తదధికృతయోస్తుస్వల్పః - తాభ్యాంసిద్ధానాం తునకించిదిత్యర్థః॥౮॥సావధింకర్మయోగమాహనవభిః॥తావదితి॥కర్మాణినిత్యనైమిత్తికాని యావతాయావత్ ౯॥ కర్మయోగినోజ్ఞానభక్తిభూమికారోహప్రకారమాహ॥స్వధర్మస్థఇతి॥అనాశీఃకామఃఅఫలకామఃఅన్యత్ నిషిద్ధంకామ్యంనరకసాధనంహిద్వివిధేన-విహితాతిక్రమాద్వానిషిద్ధాచరణాద్వా - అతఃస్వధర్మస్థత్వాన్నిషిద్ధవర్జనాచ్చనరకంనయాతిఅఫలకామత్వాన్నస్వర్గమపీత్యర్థః॥౧౦॥కింతు॥అస్మిన్నితి॥అస్మిన్లోకేఅస్మిన్నేవదేహే-అనఘఃనిషిద్ధత్యాగే-[illegible]శుచిఃనివృత్తరాగాదిమలః యదృచ్ఛయేతికేవలజ్ఞానాదపిభక్తేర్దుర్లభతాంద్యోతయతి॥౧౧॥అనేనప్రకారేణజ్ఞా[illegible]క్తి[illegible]ధనత్వాన్నరదేహంస్తౌతి॥స్వర్గిణఇతి॥నిరయిణఇతిదృష్టాంతత్వేనోక్తం జ్ఞానభక్తిభ్యాంజ్ఞానభక్త్యోః తసు[illegible]నారకిశరీరం॥౧౨॥అతః॥నేతి॥ [illegible]స్వర్గతింనకాంక్షేత్ -యథానారకీమితిదృష్టాంతః-యద్వా-స్వర్గనర[illegible]ణినకుర్యాదిత్యర్థః-అ[illegible]యతిశ్రేష్ఠత్వాత్పునరపిమనుష్యోభవేయమిత్యపినకాంక్షేత్ -యతో

దేహావేశాత్ దేహసక్త్యా స్వార్థం ప్రమాద్యతి - అవధానశూన్యోభవతి॥ అపితు॥ఏతదితి॥ఏతద్దేహం సాధకమితివిద్వాన్ తచ్చార్థసిద్ధిసమపి మర్త్యమితి జ్ఞాత్వా అస్మిన్ దేహే అప్రమత్తః అనాసక్తస్సన్ - మృత్యోః పూర్వమేవమోక్షాయ యతేత యత్నం కుర్యాత్ ॥౧౪॥ అప్రమత్తో ముక్తసంగః సుఖం ప్రాప్నోతీత్యత్ర దృష్టాంతః॥ ఛిద్యమానమితి॥యమైః యమవన్నిర్దయైః పురుషైః - కృతం నీడం యస్మిన్ తం స్వకేతం స్వస్యాశ్రయం అలంపటః అనాసక్తః॥౧౫॥ దార్ష్టాంతికమాహ॥అహోరాత్రైరితి॥అహోరాత్రైః ఛిద్యమానం ఆయుర్బుద్ధ్వా భయేన వేపథుః కంపో యస్యసః॥౧౬॥ఏవమపరియతమానం ప్రమత్తం నిందతి॥నృదేహమితి॥నృదేహం ప్లవం నావం ప్రాప్యేత్యధ్యాహారః - మోక్షసాధ్యం నతరేత్ - స ఆత్మహా తత్ర హేతవః ఆద్యం సర్వఫలానాం మూలం - ఏతదుపార్జితకర్మభిః సర్వప్రాప్తేః కించ - సుదుర్లభం ఉద్యమకోటిభిరపి ప్రాప్తుమశక్యం - తథాపి సులభం యదృచ్ఛయా లబ్ధత్వాత్ - తం చ సుకల్పం పటుతరం - కించ - గురుః సంశ్రితమాత్రి ఏవ కర్ణధారో నేతా యస్య తం మయా చ స్మృతమాత్రేణానుకూలమారుతేనేరితం ప్రేరితం॥౧౭॥ ఏవం తావదవిరక్తస్య వైరాగ్యద్వారా జ్ఞానభక్తిసాధకం కర్మయోగముక్త్వా - ఇదానీం సమ్యగ్విరక్తస్య జ్ఞానయోగాంతస్య చ జ్ఞానప్రాప్తేః పూర్వం కించిత్కృత్యం వర్జనీయం చాహ సార్ధైర్నవభిః॥ యదేతి ॥ యదా తు ఆరబ్ధేషు కర్మసు నిర్విణ్ణః దుఃఖదర్శనేనోద్విగ్నః తత్ఫలేషు విరక్తశ్చ - తదా సంయతేంద్రియస్సన్ - ఆత్మనోఽభ్యాసేన ఆత్మవిషయవృత్తిసంతత్యా - అచలం యథా భవతి తథా మనో ధారయేత్ ॥౧౮॥ తత్ర ప్రథమమేవాత్యంత ధారణాసంభవాత్ - తత్స్వభావానుసారేణ వశీకర

ఏతద్విద్వాన్ పురా మృత్యోరభవాయ యతేత సః। అప్రమత్త ఇదం జ్ఞాత్వా మర్త్యమప్యర్థసిద్ధిదమ్॥
౧౪॥ ఛిద్యమానం యమైరేతైః కృతనీడం వనస్పతిమ్।ఖగస్స్వకేతముత్సృజ్య క్షేమం యాతి హ్యలంపటః॥
౧౫॥అహోరాత్రైశ్ఛిద్యమానం బుద్ధ్వాయుర్భయవేపథుః। ముక్తసంగః పరం బుద్ధ్వా నిరీహ ఉపశామ్యతి॥౧౬॥నృదేహమాద్యం సులభం సుదుర్లభం ప్లవం సుకల్పం గురుకర్ణధారమ్। మయానుకూలేన నభస్వతేరితం పుమాన్ భవాబ్ధిం న తరేత్స ఆత్మహా ॥౧౭॥ యదారంభేషు నిర్విణ్ణో విరక్తస్సంయతేంద్రియః।
అభ్యాసేనాత్మనో యోగీ ధారయేదచలం మనః॥౧౮॥ ధార్యమాణం మనో యర్హి భ్రామ్యదాశ్వనవస్థితమ్। అతంద్రితోఽనురోధేన మార్గేణాత్మవశం నయేత్॥౧౯ ॥ మనోగతిం న విసృజేజ్జితప్రాణో జితేంద్రియః।సత్త్వసంపన్నయా బుద్ధ్యా మన ఆత్మవశం నయేత్॥ ౨౦ ॥ ఏష వై పరమో యోగో మనసస్సంగ్రహస్స్మృతః। హృదయజ్ఞత్వమన్విచ్ఛన్ దాంతస్యార్వతో యథా॥౨౧॥సాంఖ్యేన సర్వభావానాం ప్రతిలోమానులోమతః। భవాప్యయావనుధ్యాయేన్మనో యావత్ప్రసీదతి॥౨౨॥ నిర్విణ్ణస్య విరక్తస్య పురుషస్యోక్తవేదినః।మనస్త్యజతి దౌరాత్మ్యం చింతితస్యానుచింతయా॥౨౩॥యమాదిభిర్యోగపథైరాన్వీక్షిక్యా చ విద్యయా।మమార్చోపాసనాభిర్వా నాన్యైర్యోగ్యం స్మరేన్మనః॥౨౪॥యది కుర్యాత్ప్రమాదేన యో

ణమాహ॥ధార్యమాణమితి॥యర్హి ఆశు భ్రామ్యత్ పరిభ్రమత్ అనవస్థితం భవతి - తదా - అనురోధేన కించిదపేక్షణపూరణద్వారేణ॥౧౯॥ ననుతర్హి యథాపూర్వమేవస్యాత్ తత్రాహ॥ మనోగతిమితి॥ మనోగతిం తు న విసృజేత్ నోపేక్షేత - కింతు - అప్రమత్తస్సన్ ఆత్మానం లక్షయేదిత్యర్థః॥౨౦॥అనురోధమార్గం సదృష్టాంతం స్తౌతి॥ఏష ఇతి॥ఏష అనువృత్తిమార్గేణ మనసః సంగ్రహః - పరమః యోగః - తత్సాధనత్వాత్ ఉపచారేణ స్తుతిః - యథా అదాంతస్య అగమనీయస్య అర్వతః అశ్వస్య హృదయజ్ఞత్వం స్వాభిప్రాయేణ గతిమన్విచ్ఛన్ అపేక్షమాణః అశ్వధారకః - ప్రథమం కించిత్తద్గతిమనువర్తతే తదా చ రశ్మినా తం ధృత్వైవ గచ్ఛతి - నతూపేక్షతే - తద్వదిత్యర్థః॥౨౧॥ఏవమీషద్వశీకృతస్య మనసోఽత్యంతవైరాగ్యోపాయమాహ త్రిభిః॥ సాంఖ్యేనేతి॥సాంఖ్యేన తత్త్వవివేకేన - సర్వభావానాం మహదాది దేహాంతానాం అనులోమతః ప్రకృత్యాదిక్రమేణ - భవం ప్రతిలోమతః పృథివ్యాదిక్రమేణాప్యయం చ అనుధ్యాయేత్ - ప్రసీదతి నిశ్చలం భవతి॥ నన్వపాయసహస్రేణాపి మనో విషయాకారతాం న త్యజతి భూయోభూయః కిముపదేశేనేతిచేత్తత్రాహ॥ నిర్విణ్ణస్యేతి ౨౨॥
తతశ్చాగమాపాయిషు తేషు అవిధిభూతాత్మనోఽర్థనాత్తదవివేకాపన్నసంసారే నిర్విణ్ణస్య అతో విరక్తస్య తతశ్చ ఉక్తవేదినః గురూపదిష్టార్థాలోచకస్య తతో గురూపదిష్టస్యైవ చింతితస్య పునః పునరనుచింతయా దౌరాత్మ్యం దేహాద్యభిమానం త్యజతి॥౨౩॥కించ॥యమాదిభిరితి॥యమాదిభిర్యోగమార్గైః - ఆన్వీక్షిక్యా పదార్థద్వయశోధనేన - మమార్చనధ్యానాదిభిర్వా - నాన్యైర్నాస్యపక్షస్య స్వాతంత్ర్యం దర్శయతి - ఏతైరుపాయైర్యోగ్యం పరమాత్మానం మామను

స్మరేత్ -నాన్యైః అతోఽన్యన్నకుర్యాదిత్యర్థః॥ ౨౪॥ననుపాపోత్పత్తౌప్రాయశ్చిత్తంకార్యమేవతత్రాహ॥యదీతి॥ యోగేనజ్ఞానాభ్యాసేనైవ ఏతచ్ఛుభక్తస్యాపినామసంకీర్తనాద్యుపలక్షణార్థం నాన్యత్ కృచ్ఛ్రాది॥ ౨౫॥ననునిత్యనైమిత్తికకర్మణస్సత్త్వశోధకత్వాద్గుణః-హింసాధికత్వశుద్ధిహేతుత్వాత్ దోషః- తత్రచతన్నివర్తకత్వాత్కృచ్ఛ్రాది ప్రాయశ్చిత్తం గుణఇతివిధిప్రతిషేధాభ్యాముక్తత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తంవినాయోగేనైవకథంపాపందహేత్తత్రాహద్వాభ్యాం॥ స్వేస్వఇతి॥ సఏవగుణోనేతరః॥ ౨౬॥తదుపపాదయతి॥కర్మణామితి ॥ యస్మాద్విధినిషేధాభ్యామనేనగుణదోషవిధానేనకర్మణాంనియమఃసంకోచఃకృతః - కుతఇత్యతఆహ - జాత్యాద్యుత్పత్త్యైవఅశుద్ధానాంనచప్రాప్తానాం సంగానాంత్యాజనేచ్ఛయా-అయంభావః-పురుషస్యాశుద్ధిర్నామనప్రవృత్తేరన్యాస్తి- స్వాభావికప్రవృత్త్యైవతస్య మలినత్వాత్ - నచసహసాసర్వతోనివృత్తిఃకర్తుంశక్యతే-అతఇదంనకర్తవ్యమిదమేవకర్తవ్యమితిస్వాభావికప్రవృత్తిసంకోచద్వారేణనివృత్తిరేవక్రియతే - తథాచనప్రవృత్తిపరోవేదః తదుత్తరాధ్యాయే వక్ష్యామఃఉత్పత్త్యైవ హికామేష్విత్యాదినా - అతోయోగినఃస్వాభావికప్రవృత్త్యభావాన్నప్రాయశ్చిత్తాదివిధిగోచరతేతి॥ ౨౭॥ భక్త్యధికారిణోభక్తియోగమాహనవభిః॥జాతశ్రద్ధఇతి॥ మత్కథాసుజాతశ్రద్ధః అతఏవాన్యేషుకర్మసుఉద్విగ్నః నతుతత్ఫలేషువిరక్తః- తదాహ- వేదేతి యద్యపివేద- తథాపితత్పరిత్యాగేఅనీశ్వరఃఅశక్తః॥ ౨౮॥ తతఇతి॥ఏవంభూతోయః శ్రద్ధాలుఃభక్త్యైవసర్వంభవిష్యతీతిదృఢనిశ్చయస్సన్ తతస్తదనంతరంమాంప్రీత్యాభజేత విషయాంస్తుసేవమానో

గీకర్మవిగర్హితమ్। యోగేనైవదహేదంహోనాన్యత్తత్రకదాచన॥ ౨౫॥స్వేస్వేధికారేయా
నిష్ఠాసగుణఃపరికీర్తితః।విపర్యయస్తుదోషస్స్యాదుభయోరేషనిశ్చయః॥ ౨౬॥కర్మణాంజాత్యశుద్ధానా
మనేననియమఃకృతః।గుణదోషవిధానేనసంగానాంత్యాజనేచ్ఛయా॥ ౨౭॥ జాతశ్రద్ధో మత్కథాసుని
ర్విణ్ణస్సర్వకర్మసు। వేదదుఃఖాత్మకాన్కామాన్పరిత్యాగేప్యనీశ్వరః॥ ౨౮॥తతోభజేతమాంభక్త్యా
శ్రద్ధాలుర్దృఢనిశ్చయః। జుషమాణశ్చతాన్కామాన్దుఃఖోదర్కాంశ్చగర్హయన్॥ ౨౯॥ప్రోక్తేనభక్తి
యోగేనభజతోమాఽసకృన్మునేః।కామాహృదయ్యానశ్యంతిసర్వేమయిహృదిస్థితే॥౩౦॥ భిద్యతేహృదయ
గ్రంథిశ్ఛిద్యంతేసర్వసంశయాః।క్షీయంతేచాస్యకర్మాణిమయి దృష్టేఖిలాత్మని॥౩౧॥ తస్మాన్మద్భక్తి
యుక్తస్యయోగినోవైమదాత్మనః।నజ్ఞానంనచవైరాగ్యంప్రాయశ్శ్రేయోభవేదిహ॥౩౨॥యత్కర్మ
భిర్యత్తపసాజ్ఞానవైరాగ్యతశ్చయత్। యోగేనదానధర్మేణశ్రేయోభిరితరైరపి॥౩౩॥సర్వంమద్భక్తి
యోగేనమద్భక్తోలభతేంజసా।స్వర్గాపవర్గంమద్ధామకథంచిద్యదివాంఛతి॥౩౪॥నకించిత్సాధవోధీరా
భక్తాహ్యేకాంతినోమమ।గృహ్ణంత్యపిమయాదత్తంకైవల్యమపునర్భవమ్॥౩౫॥నైరపేక్ష్యంపరంప్రాహు
ర్నిశ్శ్రేయసమనల్పకం।తస్మాన్నిరాశిషోభక్తిర్నిరపేక్షస్యమేభవేత్॥౩౬॥నమయ్యేకాంతభక్తానాంగుణ

పితేషుప్రీతింనకుర్యాదిత్యాహ గర్హయన్నితి॥ ౨౯॥ కథంభజేతకింవాతతోభవతితదాహద్వాభ్యాం॥ప్రోక్తేనేతి॥శ్లో॥ శ్రద్ధామృతకథాయాంమేశశ్వన్మదనుకీర్తనమిత్యాదినాతత్రతత్రోక్తేన-మామాంఅసకృన్నిత్యంభజతః- హృదయ్యాః హృద్గతాఃకామాఃనశ్యంతి॥౩౦॥భిద్యతఇతి॥ హృదయమేవగ్రంథిరహంకారః - తత్పూర్వకాశ్చ సర్వేసంశయాఃఅసంభావనాదయః - కర్మాణ్యనారబ్ధఫలానిఆరబ్ధఫలానిచసంసారహేతుభూతాని ॥ ౩౧ ॥ తదేవంవ్యవస్థయాధికారత్రయముక్తం - తత్రచభక్తేరన్యనిరపేక్షత్వాదన్యస్యచతత్సాపేక్షత్వాద్భక్తియోగఏవశ్రేష్ఠఇత్యుపసంహరతి త్రిభిః ॥ తస్మాదితి ॥ మదాత్మనఃమయిఆత్మాచిత్తంయస్యతస్య - ప్రాయఃశ్రేయస్సాధనం ॥ ౩౨॥ తత్రహేతుః యత్కర్మభిరిత్యాది ॥ యదితి ॥ ఇతరైరపితీర్థయాత్రావ్రతాదిభిః - శ్రేయస్సాధనైఃయద్యద్భావంసత్త్వశుద్ధ్యాది॥౩౩॥ సర్వమితి ॥ తత్సర్వమంజసాఅనాయాసేనైవ-స్వర్గమపవర్గంమద్ధామవైకుంఠంలభతఏవ - వాంఛాతునాస్తీత్యుక్తంయదివాంఛతీతి ॥ ౩౪ ॥ తత్రహేతుమాహ॥నేతి ॥ ధీరాఃధీమంతః - యతోమమఏకాంతినఃమయ్యేవ ప్రీతియుక్తాః,అతోమయాదత్తమపినగృహ్ణంతి కింపునర్వక్తవ్యంనవాంఛంతీతిఅపునర్భవంఆత్యంతికమపికైవల్యం॥౩౫॥ఏతదుపపాదయతి॥నైరపేక్ష్యమితి॥నైరపేక్ష్యమేవపరంఉత్కృష్టంఅనల్పకంమహత్ నిశ్శ్రేయసఫలంతత్సాధనంచప్రాహుః - మేభక్తిర్నిరాశిషః ప్రార్థనాశూన్యస్యనిష్కామస్యనిరపేక్షస్య ప్రార్థనాకారణభూతాపేక్షా రహితస్య పుంసోభవేత్ -యద్వా - మేనిరపేక్షస్యయాభక్తిఃసానిరాశిషోభవేదిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ అనేనచప్రకారేణజ్ఞాన భక్తి

సిద్ధానాంనగుణదోషా ఇతివిరోధపరిహారముక్తముపసంహరతి॥ నేతి॥గుణదోషైర్విహితప్రతిషిద్ధైరుద్భవోయేషాం తే-గుణాఃపుణ్యపాపాదయః - సాధూనాంనిరస్తరాగాదీనాం - అతస్సమచిత్తానాం - అతఏవబుద్ధేఃపరమీశ్వరంప్రాప్తానాం॥ ౩౭॥ కామ్యకర్మనిష్ఠాంనిందిష్యన్ దివ్యానేతాన్ముక్తమార్గాననుపసంహరతి॥ ఏవమితి॥మేపథఃమత్ప్రాప్త్యుపాయాన్-యేనుతిష్ఠంతి- తేక్షేమం కాలమాయాదివిరహితంమమలోకంవిందంతి-యత్పరమంబ్రహ్మతచ్చవిదుః॥ ౩౮॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ జయతిస్వపరానందపరానందనృకేసరీ। యత్కృపాలవలేశేనశ్రీధరస్సంస్కృతఃకృతీ॥ ఏకవింశేక్రియాజ్ఞానభక్తిష్వనధికారిణామ్। కామినాంద్రవ్యదేవాదిగుణదోషాఃప్రపంచితాః॥ తదేవంగుణదోషవ్యవస్థార్థంయోగత్రయముక్తం- తత్రచజ్ఞానభక్తిసిద్ధానాంనకించిద్గుణదోషా- సాధకానాంతుస్వల్పం- ప్రథమతోనివృత్తకర్మనిష్ఠానాంయథాశక్తినిత్యనైమిత్తికంకర్మసత్త్వశోధకత్వాత్ గుణః - తదకరణంనిషిద్ధకరణంచతన్మలీమసకరణత్వాద్దోషః- తన్నివర్తకత్వాచ్చకృచ్ఛ్రాదిప్రాయశ్చిత్తంగుణః - విశుద్ధసత్త్వానాంతుజ్ఞాననిష్ఠానాంజ్ఞానాభ్యాసఏవసిద్ధిహేతుత్వాద్గుణః భక్తినిష్ఠానాంపునఃశ్రవణకీర్తనాదిభక్తిరేవగుణః - తద్విరుద్ధంసర్వముభయేషాందోషఇత్యుక్తం-ఇదానీంతేనానాంమధ్యేయేతునసిద్ధాఃనాపిసాధకాః- కింతు - కేవలంకామ్యకర్మప్రధానాస్తేషాంసకలగుణదోషాన్ప్రపంచయిష్యన్ సర్గఆదౌతానద్బహిర్ముఖాన్నిందతి॥ యఇతి॥ మత్పథఃమదుక్తిముక్తిమార్గాన్- క్షుద్రాన్తుచ్ఛాన్- చలైఃఅస్థిరైః - ప్రాణైర్దేహవాయుభిరింద్రియైర్వా - జుషంతః సేవమానాభవంతి - తేసంసరంతినిఖిలగుణదోషభా

గ్భవాగుణాః।సాధూనాంసమచిత్తానాంబుద్ధేఃపరముపేయుషామ్॥ ౩౭॥ ఏవమేతాన్మయాదిష్టాననుతిష్ఠంతిమేపథః। క్షేమంవిందంతిమత్స్థానంయద్బ్రహ్మపరమంవిదుః॥ ౩౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే - వింశోధ్యాయః. ... ... *

శ్రీభగవాన్॥ యఏతాన్మత్పథోహిత్వాభక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకాన్। క్షుద్రాన్భోగాంశ్చలైఃప్రాణైర్జుషంతస్సంసరంతి తే॥౧॥ స్వేస్వేధికారేయానిష్ఠాసగుణఃపరికీర్తితః। విపర్యయస్తుదోషస్స్యాదుభయోరేషనిశ్చయః॥౨॥ శుద్ధ్యశుద్ధీవిధీయేతేసమానేష్వపివస్తుషు।ద్రవ్యస్యవిచికిత్సార్థంగుణదోషౌశుభాశుభౌ॥ ౩॥ ధర్మార్థంవ్యవహారార్థంయాత్రార్థమితిచానఘ।దర్శితోయంమయాచారోధర్మముద్వహతాంధురమ్॥౪॥ భూమ్యంబ్వగ్న్యనిలాకాశభూతానాంపంచధాతవః।ఆబ్రహ్మస్థావరాదీనాంశారీరాఆత్మసంయుతాః॥౫॥ వేదేననామరూపాణివిషమాణిసమేష్వపి।ధాతుషూద్ధవకల్ప్యంతఏతేషాంస్వార్థసిద్ధయే॥౬॥దేశకాలాదిభావానాంవస్తూనాంమమసత్తమ।గుణదోషౌవిధీయేతేనియమా

క్ష్యేననానాయోనీఃప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥౧॥ నను తైరేవకర్మభిః కేచిద్గుణదోషభాజః కేచిన్నేతి కుతోవైషమ్యం-నహ్యస్మినాకేచిత్తత్ప్యంతే చిన్నేతిసంభవతీత్యత్రాహ ॥ స్వేస్వఇతి॥ అధికారిభేదేనకల్పితౌగుణదోషౌనవస్తునిష్ఠావితి భావః॥ ౨॥ తదాహ ॥ శుద్ధ్యశుద్ధీఇతి ॥ విచికిత్సార్థంయోగ్యమయోగ్యం వేతిసందేహద్వారాస్వాభావికప్రవృత్తిప్రతిబంధార్థమిత్యర్థః- తత్రశుద్ధ్యశుద్ధీయోగ్యత్వాయోగ్యత్వే- గుణదోషౌతన్నిమిత్తోపాదేయత్వానుపాదేయత్వేశుభాశుభౌతన్నిమిత్తావధారణౌ॥౩॥ ధర్మార్థమితి॥తత్రశుద్ధ్యశుద్ధీధర్మార్థం-శుద్ధేనధర్మఃఅశుద్ధేనాధర్మఇతి- గుణదోషౌవ్యవహారార్థం - అశుద్ధావపిరాజాదీనాంవ్యవహారదర్శనాద్యుపాదేయం-నాన్యదితి-శుభాశుభాయాత్రార్థం- దోషత్వేప్యాపత్సుశరీరనిర్వాహమాత్రోపాదానే- నపాపం- అధికోపాదానేతుపాపమితి- మయామన్వాదిరూపేణధర్మరూపాంధురంభారం-కర్మజడానామిత్యర్థః॥ ౪॥ శుద్ధ్యశుద్ధీప్రపంచయిష్యన్ వేదోక్తత్వేనతద్భిన్నివేశోమాభూదితి సమానేష్వపి వస్తుష్వితి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతిత్రిభిః॥ భూమీతి ॥ భూతానాంప్రాణినాం-ధారయంతీతిధాతవః-కారణాని-శారీరాఃశరీరారంభకాః-దేహాత్సామ్యముక్తం-జీవతోప్యాహ-ఆత్మసంయుతాఇతి॥ ౫॥ వేదేనేతి॥ధాతుషుదేహేషు-నామరూపాణివర్ణాశ్రమాదీని-కల్పనాయాఃప్రయోజనమాహ- ఏతేషాంప్రాణినాం-స్వార్థసిద్ధయేప్రవృత్తినియమద్వారాధర్మాదిపురుషార్థసిద్ధయే॥ ౬॥న కేవలం దేహేష్వేవఅపితు॥దేశేతి॥ దేశకాలాదిభావానామపి- ఆదిశబ్దేనానుపాదేయానాంఫలనిమిత్తాధికారిణాంగ్రహణం- వస్తూనాంఉపాదేయానాంవ్రీహ్యాదీనామపి-మమమయా-నియమార్థంకర్మసంకోచార్థమిత్యర్థః॥ ౭॥ ఏవంగుణదోషవిషయంపరిశోధ్య

తయోశ్శుద్ధ్యశుద్ధిమూలత్వాత్ శుద్ధ్యశుద్ధీ ప్రపంచయత్యష్టభిః॥ అకృష్ణసార ఇతి॥ దేశానాం మధ్యే కృష్ణహరిణసంచారరహితో దేశః- అశుచిః- తత్రాపి అబ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణభక్తిశూన్యో దేశః అత్యంతమశుచిః-కృష్ణసారోపి కృష్ణేన మృగేణ సారః శ్రేష్ఠో యః సోపి-అసౌవీరః కీకటః-సువీరాః సత్పురుషాః తద్వాన్ సౌవీరః-కీకటోపి శుచిః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ స్వవైపుణ్యతమో దేశస్సత్పాత్రం యత్ర లభ్యత ఇతి - తద్వర్జితః అసౌవీరః యః కీకటః అంగవంగకళింగాదిః సః అశుచిః తత్రాపి అసంస్కృతః సంమార్జనాదిశూన్యః మ్లేచ్ఛబహులో వా దేశః తత్రాపి ఇరిణం ఊషరం ఏకవద్భావః - తత్ అశుచి - తదన్యః శుచిరిత్యర్థాదుక్తం భవతి ॥ ౮ ॥ కాలస్య శుద్ధ్యశుద్ధీ దర్శయతి ॥ కర్మణ్య ఇతి ॥ ద్రవ్యసంపత్త్యా స్వతో వా పూర్వాహ్ణాదిర్యః కర్మణ్యః కర్మార్హః స కాలస్తస్మిన్ కర్మణి గుణవాన్ - యతః యస్మిన్ - ద్రవ్యలాభేన వా రాష్ట్రవిప్లవాదినా వా కర్మ న వర్తతే - యశ్చ సూతకాద్ద్వాదశాహాదిలక్షణః అకర్మకః - కర్మానర్హః స్మృతః - స కాలో దోషః అశుద్ధ ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ వస్తుశబ్దోపాత్తానాం ద్రవ్యాణాం శుద్ధ్యశుద్ధీ దర్శయతి చతుర్భిః॥ ద్రవ్యస్యేతి॥ ద్రవ్యేణ తోయాదినా శుద్ధిః-మూత్రాదినా త్వశుద్ధిః- వచనేన శుద్ధమశుద్ధం వేతి సందేహే శుద్ధమిత్యేవం రూపేణ బ్రాహ్మణవచనేన శుద్ధిః- విపరీతేనాశుద్ధిః-సంస్కారేణ ప్రోక్షణాదినా పుష్పాదేశ్శుద్ధిః-న పర్యుషితాన్నాదేః-అవఘ్రాణాదినా త్వశుద్ధిః-కాలేన దశాహాదినా నవోదకాదేశ్శుద్ధిః నోచ్ఛిష్టాదేః-విపరీతేనాశుద్ధిః - అంత్యజాద్యుపహతానాం తటాకాద్యుదకానాం మహత్త్వాల్పత్వాభ్యాం శుద్ధ్యశుద్ధీ॥ ౧౦ ॥ శక్త్యేతి॥ శక్త్యా అశక్త్యా సూర్యోపరాగసూతకాన్నాదేః శక్తౌ సత్యశుద్ధిః - అశక్తౌ సతి శుద్ధిః - బుద్ధ్యా పుత్రజన్మాదౌ దశాహాద్బహిర్జ్ఞానేన శుద్ధిః - అంతర్జ్ఞానేనాశుద్ధిః-సమృద్ధ్యా జీర్ణమలవద్వస్త్రాదేః సమృద్ధం ప్రత్యశుద్ధిః- దరిద్రం ప్రతి శుద్ధిః- తత్రాపి విశేషమాహ-యదితి-ఏతే ద్రవ్యవచనాదయో ద్రవ్యాశుద్ధిద్వారా ఆత్మనో యదఘం కుర్వంతి తద్దేశావస్థానుసారత ఏవ యథాయథావత్ కుర్వంతి- న సర్వతః-తథాహి- నిర్భయ ఏవ దేశే కుర్వంతి-

ర్థం హి కర్మణామ్ ॥ ౭ ॥ అకృష్ణసారో దేశానామబ్రహ్మణ్యోశుచిర్భవేత్ । కృష్ణసారోప్యసౌవీరకీకటో
సంస్కృతేరిణమ్ ॥ ౮ ॥ కర్మణ్యో గుణవాన్ కాలో ద్రవ్యతస్స్వత ఏవ వా । యతో నివర్తతే కర్మ స దోషోక
ర్మకస్స్మృతః ॥ ౯ ॥ ద్రవ్యస్య శుద్ధ్యశుద్ధీ చ ద్రవ్యేణ వచనేన చ । సంస్కారేణాథ కాలేన మహత్త్వాల్పతయాథ
వా ॥ ౧౦ ॥ శక్త్యాఽశక్త్యాచవా బుద్ధ్యా సమృద్ధ్యా చ యదాత్మనః । అఘం కుర్వంతి హి యథా దేశావస్థాను
సారతః ॥ ౧౧ ॥ ధాన్యదార్వస్థితంతూనాం రసతైజసచర్మణామ్ । కాలవాయ్వగ్నిమృత్తోయైః పార్థివానాం
యుతాయుతైః ॥ ౧౨ ॥ అమేధ్యలిప్తం యద్యేన గంధలేపం వ్యపోహతి । భజతే ప్రకృతిం తస్య తచ్ఛౌచం తావ
దిష్యతే ॥ ౧౩ ॥ స్నానదానతపోవస్థావీర్యసంస్కారకర్మభిః । మత్స్మృత్యా చాత్మనశ్శౌచం శుద్ధః కర్మాచరే

న్నతు చోరాద్యాకులే-తథా రోగాదివ్యతిరిక్తయువాద్యవస్థాయామేవ కుర్వంతి-న బాల్యరోగాద్యవస్థాయామితి-తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ దేశం కాలం తథాత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్ । ఉపపత్తిమవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం ప్రకల్పయేదితి॥ ౧౧॥ ద్రవ్యాదిభిః ద్రవ్యస్య శుద్ధిరిత్యుక్తం- తత్ర వచనాదిశుద్ధిరేకరూపైవ - ద్రవ్యతస్తు శుద్ధిర్బహురూపేతి తాం ప్రపంచయతి॥ ధాన్యేతి॥ ధాన్యానాం వాయునా-దారుశాకికగ్రహచమసాది-అస్థి గజదంతాది-రసాః తైలఘృతాదయః-తైజసాస్సువర్ణాదయః - తేషాం అగ్నినా - చర్మణాం మృత్తోయాభ్యాం - పార్థివానాం రథ్యాకర్దమఘటేష్టకాదీనాం యథాయథం కాలాదిభిశ్శుద్ధిః-తత్రాపి కాలాంత్యజాద్యుపఘాతతారతమ్యేన దేశకాలావస్థాద్యనుసారేణ- ఏతైరన్యైశ్చ యుతాయుతైర్మిళితైః కేవలైశ్చ - కాలస్య పునర్గ్రహణం యుతత్వప్రదర్శనార్థం॥ ౧౨ ॥ అస్పృశ్యస్పర్శే శుద్ధిముక్త్వా లేపవిషయే ప్యాహ॥ అమేధ్యేతి ॥ యత్ పీఠపాత్రవస్త్రాది - యేన తక్షణఘర్షణక్షాలనోదకాదినా గంధం చ లేపం చ వ్యపోహతి త్యజతి- స్వగతం చ మలం త్యక్త్వా ప్రకృతిం స్వమేవ రూపం భజతే- తస్య తత్ శౌచం శోధకం - యావతా చ తక్షణాదినా వ్యపోహతి-తావత్ ప్రమాణం స్వరూపతః ఆవృత్తితో వా తత్కర్తవ్యమిష్యతే॥ ౧౩ ॥ ఏవం తావద్ద్రవ్యశుద్ధిముక్త్వా ఇదానీం కర్తృశుద్ధిమాహ॥ స్నానేతి॥ అవస్థా కౌమారాదిః- వీర్యం శక్తిః-సంస్కార ఉపనయనాదిః-కర్మ శౌచసంధ్యోపాసనాదీక్షాదిలక్షణం- ఆత్మనః సాహంకారస్య కర్తుః - ఏతైః స్నానాదిభిర్యథాయథం తత్తత్కార్యానుసారిణీ శుద్ధిః - ఇయం చ శుద్ధిః న వ్యవహారార్థా- కింతు- విహితకర్మార్థేత్యాహ- శుద్ధ ఇతి- ద్విజ ఇత్యుపలక్షణం-శూద్రాదేరపి॥ ౧౪॥ మంత్రశుద్ధిమాహ॥ మంత్రేతి॥ సద్గురుముఖాద్యథావత్పరిజ్ఞానం మంత్రస్య శుద్ధిః-కర్మశుద్ధిమాహ - ఈశ్వరార్పణం కర్మణః శుద్ధిః- ధర్మార్థం శుద్ధ్యశుద్ధీ ప్రపంచతః ప్రదర్శ్యోపసంహరతి - ధర్మ ఇతి - దేశకాలద్రవ్యకర్తృమంత్ర

కర్మభిః షడ్భిశ్శుద్ధైః ధర్మస్సంపద్యతే - ఏతేషాం యో విపర్యయః స అధర్మః - తద్ధేతురిత్యర్థః ॥౧౫॥ అయం చ గుణదోషవిభాగో న వాస్తవ ఇత్యాహ ॥ క్వచిదితి ॥ ఆపది ప్రతిగ్రహో గుణోఽప్యనాపది నిషిద్ధత్వాద్దోషః - పరధర్మశ్చ పరస్య గుణోఽపి స్వస్య దోషః - దోషోఽపి కుటుంబత్యాగాదిః విరక్తాదేర్న దోషః - అపితు విధిబలేన గుణః । శ్రుతిః ॥ యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేః - విరక్తస్య కుటుంబత్యాగో గుణోఽపి అవిరక్తస్య దోషః - ఋతౌ భార్యాముపేయాదితి వచనాత్ - ఏవం యోఽయం గుణదోషయోరేకస్మిన్నేవార్థే నియమః - గుణదోషార్థం వా యో నియమః నియామకం శాస్త్రం - స తయోర్భేదమేవ బాధతే ॥౧౬॥ దోషస్య క్వచిద్దోషత్వాభావ గుణత్వే చోదాహరణం దర్శయతి ॥ సమానేతి ॥ సమానస్య తైరేవ కర్మణః సురాపానాదేరాచరణం.. అపతితానాం పతనహేతురపి జాత్యా కర్మణా వా పతితానాం పునః పాతకం అధికారాభావాంశకం సంభవతి - పూర్వమేవ పతితత్వాత్ - అతోఽత్ర దోషస్యాపి దోషతా నాస్తీత్యర్థః - తథా సంగోఽపి యోషితో దోషః - స గృహస్థస్యౌత్పత్తికః పూర్వస్వీకృతః న దోషః - అపి తు గుణః ఋతౌ భార్యాముపేయాదిత్యాదివిధానాత్ ఉభయత్ర దృష్టాంతః - పూర్వమేవాధశ్శయానో యథా న పతతీతి ॥౧౭॥ అతో గుణదోషనియమవిధీనాం ప్రవృత్తిసంకోచద్వారా నివృత్తావేవ తాత్పర్యమిత్యభిప్రేత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥౧౮॥ యథాశ్రుతప్రవృత్తిపరతాం వేదస్య నిరాకర్తుం ప్రవృత్తిమార్గస్యానర్థహేతుతాం దర్శయతి చతుర్భిః ॥ విషయేష్వితి ॥ ప్రథమం విషయేషు గుణాధ్యాసాత్ రమణీయతాబుద్ధిః - తతస్తేషు సంగ ఆసక్తిః - తత్ర తేషు విషయేషు యేన ప్రతిహన్యతే స కామస్తేన సహ కామాదేవ కలిః కలహో వివాదః ॥౧౯॥ కలేరితి ॥ దుర్విషహస్తీవ్రః క్రోధః - తం క్రోధమను తమః సంమోహః - తేన తమసా - చేతసా - కార్యాకార్య

ద్విజాః ॥౧౪॥ మంత్రశుద్ధిః పరిజ్ఞానం కర్మశుద్ధిర్మదర్పణమ్ । ధర్మస్సంపద్యతే షడ్భిరధర్మస్తు విపర్యయః ॥
౧౫॥ క్వచిద్గుణోఽపి దోషస్స్యాద్దోషోఽపి విధినా గుణః । గుణదోషార్థనియమస్తద్భిదామేవ బాధతే ॥౧౬॥
సమానకర్మాచరణం పతితానాం న పాతకమ్ । ఔత్పత్తికో గుణస్సంగో న శయానః పతత్యధః ॥౧౭॥ యతో
యతో నివర్తేత విముచ్యేత తతస్తతః । ఏష ధర్మో నృణాం క్షేమశ్శోకమోహభయాపహః ॥౧౮॥ విషయేషు గు
ణాధ్యాసాత్పుంసస్సంగస్తతో భవేత్ । సంగాత్తత్ర భవేత్కామః కామాదేవ కలిర్భవేత్ ॥౧౯॥ కలేర్దు
ర్విషహః క్రోధస్తమస్తమనువర్తతే । తమసా గ్రస్యతే పుంసశ్చేతనా వ్యాపినీ ద్రుతమ్ ॥౨౦॥ తయా విర
హితస్సాధో జంతుశ్శూన్యాయ కల్పతే । తతోఽస్య స్వార్థవిభ్రంశో మూర్ఛితస్య మృతస్య చ ॥౨౧॥ విషయాభి
నివేశేన నాత్మానం వేద నాపరమ్ । వృక్షజీవికయా జీవన్ వ్యర్థం భస్త్రేవ యశ్శ్వసన్ ॥౨౨॥ ఫలశ్రుతిరియం
నృణాం న శ్రేయో రోచనం పరమ్ । శ్రేయోవివక్షయా ప్రోక్తా యథా భైషజ్యరోచనమ్ ॥౨౩॥ ఉత్పత్త్యైవ
హి కామేషు ప్రాణేషు స్వజనేషు చ । ఆసక్తమనసో మర్త్యా ఆత్మనోఽనర్థహేతుషు ॥౨౪॥ న తానవిదు
షస్స్వార్థం భ్రామ్యతో వృజినాధ్వని । కథం యుంజ్యాత్పునస్తేషు తాంస్తమో విశతో బుధః ॥౨౫॥ ఏవం వ్య

స్మృతిః - ద్రుతం శీఘ్రం ॥౨౦॥ తయేతి ॥ శూన్యాయ కల్పతే అసత్తుల్యో భవతీత్యర్థః - స్వార్థవిభ్రంశః పురుషార్థహానిః మూర్ఛితస్య మృతతుల్యస్య ॥౨౧॥ తత్తుల్యత్వం ప్రపంచయతి ॥ విషయేతి ॥ వ్యర్థం వృక్షజీవికయైవ యో జీవన్వర్తతే - స మూర్ఛితతుల్యః - అత ఏవ యో భస్త్రేవ శ్వసన్వర్తతే స మృతతుల్యః అతః స్వార్థనాశ ఇత్యర్థః ॥౨౨॥ నను ప్రవృత్తస్య స్వర్గాదిఫలశ్రవణాత్కుతః స్వార్థవిభ్రంశస్తత్రాహ ॥ ఫలశ్రుతిరితి ॥ ఇయం ఫలశ్రుతిః, న శ్రేయః పరమపురుషార్థపరా న భవతీత్యర్థః - కింతు బహిర్ముఖానాం నృణాం మోక్షవివక్షయా అవాంతరఫలైః కర్మసు రుచ్యుత్పాదనమాత్రం యథా భైషజ్యే ఔషధే రోచనం రుచ్యుత్పాదనం ఖండలడ్డుకాది - తథాహి ॥ శ్లో ॥ పిబ నింబం ప్రదాస్యామి ఖలు తే ఖండలడ్డుకాన్ । పిత్రైవముక్తః పిబతి న ఫలం తావదేవ తు ॥౨౩॥ నను కర్మకాండే మోక్షస్య నామాపి న శ్రూయతే - కుత ఏవం వ్యాఖ్యాయతే యథాశ్రుతస్య ఘటనాదిత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఉత్పత్త్యేతి ॥ ఉత్పత్త్యా స్వభావత ఏవ కామేషు పశ్వాదిషు - ప్రాణేషు ఆయురింద్రియబలవీర్యాదిషు - స్వజనేషు పుత్రాదిషు - అనర్థహేతుషు పరిపాకతో దుఃఖహేతుషు ॥౨౪॥ అతః న తానితి ॥ స్వార్థం పరమసుఖం అవిదుషః - అతోఽసతాం గ్రహీభూతాన్ - వేదో యద్బోధయిష్యతి తదేవ శ్రేయ ఇతి విశ్వసితానిత్యర్థః - వృజినాధ్వని కామవర్త్మని దేవాదియోనిషు భ్రామ్యతః - అతః పునః తమః వృక్షాదియోనిం విశతః - పశుకామ ఇతి ఆయురింద్రియాదికామ ఇతి చ పుత్రాదికామ ఇతి చ - తానేవంభూతాన్ కథం పునస్తేష్వేవ కామేషు స్వయం బుధో వేదో యుంజ్యాత్ ప్రవర్తయేత్ - తథా సతి అనాప్తస్స్యాదితి భావః ॥౨౫॥ కథం తర్హి కర్మమీమాంసకాః ఫలపరతాం వదంతి వేద

స్యత్రత్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవంఅవ్యవసితం వేదస్యాభిప్రాయం - కుసుమితాంఅవాంతరఫలప్రయోజనతయారమణీయాం-పరమఫలశ్రుతింవదంతి-కుతస్తేకుబుద్ధయ స్తత్రాహ-హియస్మాత్ - వేదజ్ఞావ్యాసాదయ స్తథానవదంతీతి॥ ౨౬॥ కుబుద్ధితాంప్రపంచయత్యష్టభిః॥ కామినఇతి॥ కామిత్వాత్ కృపణాః-తతోలుబ్ధా స్తృష్ణాకులాః- అతఃపుష్పేషుఅవాంతరఫలేషుపరమఫలబుద్ధయః- అతఏవఅగ్నిముగ్ధాఃఅగ్నిసాధ్యకర్మాభినివేశేనలుప్తవివేకాః తతశ్చధూమతాంతాఃధూమతాధూమమార్గఏవఅంతోయేషాం తేధూమమార్గతాంతాఇతివా-స్వలోకమాత్మతత్వంతథాచ॥ శ్రు॥ కశ్చిద్ధనాఅస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య-ఆత్మానంవేద-అయమహమస్మీతి- కశ్చిత్స్వంలోకంనప్రతిప్రజానాతి- అగ్నిముగ్ధోహవై ధూమతాంతఇతి॥ ౨౭॥ కోసౌస్వలోక స్తమాహ॥ నేతి॥ హృదిస్థమాత్మానంస్వలోకం- ననుహృదిస్థమహంకారాస్పదంజానంత్యేవసత్యం- పరమాత్మానంతునజానంతీత్యాహ- యఇదంయద్వ్యతిరిక్తంజగన్నాస్తికుతః-యతఇదంజగజ్జాతం-తంకుతోనజానంతి- హియస్మాత్ ఉక్థశస్త్రాః- ఉక్థంకర్మైవశస్త్రంశంస్యంకథనీయంపశుహింసాసాధనంవాయేషాం తే- అతఃకేవలమసుతృపః ప్రాణతర్పణపరాః-నీహారంతమః తేనవ్యాప్తానిచక్షూంషియేషాం తే- యథాసన్నిహితమపి నజానంతితద్వత్ - తథాచ॥ శ్రు॥ నతంవిదాథయఇదంజజానాన్యద్యుష్మాకమంతరంభవాతి - నీహారేణప్రావృతాజల్ప్యాచాసుతృపఉక్థశాసశ్చరంతి॥ ౨౮॥ వేదతాత్పర్యజ్ఞానాచ్చాన్యాన్ యజంతీత్యాహ॥ తఇతి॥ తేపరోక్షమస్ఫుటం మేమమమతమవిజ్ఞాయ-దేవాదీన్ యజంతఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౯॥ స్వమతమేవాహ ॥హింసాయామితి॥ హింసాయాంమాంసభక్షణార్థంతత్ఫలార్థంచయదిరాగఃస్యాత్ - తర్హి - యజ్ఞఏవేత్యభ్యనుజ్ఞా - తద్ద్వారాపరిసంఖ్యయంనత్వావశ్యకత్వే

వసి న్తకేచిదవిజ్ఞాయకుబుద్ధయః। ఫలశ్రుతింకుసుమితాంనవేదజ్ఞావదన్తిహి॥ ౨౬॥ కామినఃకృపణాలుబ్ధాః
పుష్పేషుఫలబుద్ధయః। అగ్నిముగ్ధాధూమతాంతాస్స్వలోకంనవిదంతితే ॥ ౨౭॥ నతేమామంగజానంతి
హృదిస్థంయఇదంయతః। ఉక్థశస్త్రాహ్యసుతృపోయథానీహారచక్షుషః॥ ౨౮॥ తేమేమతమవిజ్ఞాయపరో
క్షంవిషయాత్మకాః। వృథాపశూన్ విహింసంతిహింస్యంతేప్రేత్యతైస్తుతే ॥ ౨౯॥ హింసాయాంయదిరా
గస్స్యాద్యజ్ఞఏవచనచోదనా। ఇతివేదధ్వనింశ్రుత్వావప్రబుధ్యంతికర్మసు॥ ౩౦॥ హింసావిహారాహ్యాలబ్ధైః
పశుభిస్స్వసుఖేచ్ఛయా। యజంతేదేవతాయజ్ఞైఃపితృభూతపతీన్ ఖలాః ॥ ౩౧॥ స్వప్నోపమమముం
లోకమసంతంశ్రవణప్రియమ్ । ఆశిషోహృదిసంకల్ప్యత్యజంత్యర్థాన్యథావణిక్ ॥ ౩౨॥ రజస్సత్త్వత
మోనిష్ఠారజస్సత్త్వతమోజుషః। ఉపాసతేహింద్రముఖ్యాన్ దేవాదీన్నయథైవమామ్ ॥ ౩౩॥ ఇష్ట్వేహ
హదేవతాయజ్ఞైర్గత్వారంస్యామహేదివి। తస్యాంతఇహభూయాస్మమహాశాలామహాకులాః॥ ౩౪॥
ఏవంపుష్పితయావాచావ్యాక్షిప్తమనసాన్నృణాం। మానినాంచాతిస్తబ్ధానాంమద్వార్తాపినరోచతే॥ ౩౫॥

నచోదనేత్యేవంరూపం-యద్యపినిత్యానైమిత్తికయోఃకామవిశేషానుబంధోనాస్తి- తథాపి॥ శ్రు॥ కర్మణాపితృలోకఇతిశ్రుతేః-సామాన్యతఃపితృలోకకామినాస్త్వేవనాంతఃకరణశుద్ధికామనేతిభావః- తదుక్తం॥ శ్లో॥ అకామస్యక్రియాకాచిద్దృశ్యతేనేహకర్హిచిత్। యద్యద్ధికురుతేజంతుస్తత్తత్కామస్యచేష్టితమితి॥ ౩౦॥ హింసేతి॥ అజ్ఞత్వాదేవహింసావిహారఃక్రీడాయేషాం తే॥ ౩౧॥ కించ- తేఅతిమందబుద్ధయఇత్యాహ॥ స్వప్నోపమమితి॥ అముంపరలోకంఆశిషశ్చాస్మిన్ లోకేసంకల్ప్యనతునిశ్చిత్య- విఘ్నబాహుళ్యాత్ త్యజంతి కర్మసుపినియోజయంతి యథాకశ్చిద్వణిక్ దుస్తర సముద్రాదిలంఘనేనబహుధనార్జనేచ్ఛయాపూర్వసిద్ధంధనంత్యజన్ నౌభంగాదినాద్రవ్యేనష్టే ఉభయభ్రష్టోభవతితద్వదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ అతః ॥రజఇతి॥ రజస్సత్త్వతమోనిష్ఠాస్తేరజస్సత్త్వతమోజుషః-స్వానురూపానింద్రాదీన్ దేవానేవోపాసతే- నతుమాం యద్యపీంద్రాదీనామపిమదంశత్వాన్మదుపాసనమేవ- తథాపియథావన్నోపాసతే- భేదదర్శిత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ హృదిసంకల్ప్యేత్యుక్తంతమేవసంకల్పందర్శయతి ॥ఇష్ట్వేతి॥ తస్యభోగస్యాంతే-మహాశాలాఃమహాగృహస్థాః ౩౪॥ తతఃకిమిత్యతఆహ ॥ఏవమితి॥ అతోమద్వార్తాశ్రవణత్వాభావాన్నిత్యంసంసారిణోభవంతీతిభావః ॥౩౫॥ తదేవంవేదానాంప్రవృత్తిపరత్వంనిరాకృత్య - ప్రకృతంనివృత్తిపరత్వమేవఉపసంహరతి॥ వేదాఇతి॥ కర్మబ్రహ్మదేవతాకాండవిషయాఇమేవేదాః - బ్రహ్మాత్మవిషయాఃబ్రహ్మైవాత్మానస్సంసారిత్యేతత్పరాః- తత్పరత్వప్రతీతౌచ ॥శ్లో॥ ఫలశ్రుతిరియంనృణాంనశ్రేయోరోచనంపరమ్ । శ్రేయోవివక్షయాప్రోక్తాయథాభైషజ్యరోచనమిత్యుక్తమేవ కారణమనుస్మారయతి - పరోక్షేతి - పరోక్షవాదాః అతీంద్రియార్థప్రతిపాదనపరాః - ఋషయోమంత్రాఃతద్ద్రష్టారోవా

తత్త్వ-మితి-యస్మాత్ పరోక్షమేవమమచ ప్రియం-అయంభావః- శుద్ధాంతఃకరణైరేవై తద్బోద్ధవ్యంనాన్యైరనధికారిభిః-వృథాకర్మత్యాగేనభ్రంశప్రసంగాదితి॥౩౬॥నను వేదజ్ఞా అపిజైమిన్యాదయఃకిమితితథానవర్ణయంతి - మాంవినాతత్త్వతో వేదంతదర్థంవానకోపివేదేత్యాశయేనాహయావత్సమాప్తి ॥శబ్దబ్రహ్మేతి॥ స్వరూపతోర్థతశ్చదుర్విజ్ఞేయం తచ్చసూక్ష్మంస్థూలంచేతిద్వివిధం - తత్రసూక్ష్మంతావత్స్వరూపతోదుర్విజ్ఞేయమిత్యాహ - ప్రాణేంద్రియమనోమయం-ప్రథమంప్రాణమయంపరాఖ్యం- తతోమనోమయంపశ్యంత్యాఖ్యం - తతఇంద్రియమయంమధ్యమాఖ్యం - తస్యవాగ్వ్యంజకత్వేనవాగింద్రియప్రధానత్వాత్ - కించ - అనంతపారంసమష్టిప్రాణాదిమయస్యనిర్విశేషస్యచతస్యదేశతఃకాలతశ్చాపరిచ్ఛేదాత్ -అర్థతోపిదుర్జ్ఞేయత్వమాహ-గంభీరంనిగూఢార్థం-అతోదుర్విగాహ్యంమతిప్రవేశానర్హంతథాచ॥ శ్రు॥ చత్వారివాక్పరిమితాపదాని- తానివిదుర్బ్రాహ్మణాయేమనీషిణః- గుహాత్రీణినిహితానేంగయంతి-తురీయంవాచోమనుష్యావదంతి-అయమర్థః-వాచఃశబ్దబ్రహ్మణః-పరిమితానిగణితాని-పద్యతేజ్ఞాయతేపరంతత్త్వమేభిరితిపదానిరూపాణి-చత్వారి-తానిచత్వార్యపియేమనీషిణోంతర్దృష్టయః-తేవిదుర్నాన్యే-యతోగుహాయాందేహమధ్యే-త్రీణినిహితానినేంగయంతిస్వరూపంనప్రకాశయంతి - తతఃకేవలంవాచస్తురీయంచతుర్థభాగంవైఖరీరూపం- మనుష్యాఃప్రాణినోవదంతి- తమపివదంత్యేవ- నతుతత్త్వతోజానంతీతి॥ ౩౭ ॥ తత్రమనీషిభిరేవజ్ఞేయంసూక్ష్మరూపందర్శయతి॥మయేతి॥మయాఅంతర్యామిణా-ఉపబృంహితంఅధిష్ఠితం - అంతస్థత్వేప్యపరిచ్ఛేదమాహ-భూమ్నేతి - అధిష్ఠాతృత్వేప్యవికారిత్వమాహబ్రహ్మణేతి - అవికృతస్యాపినియంతృత్వంఘటయతి - అనంతశక్తినేతి-భూతేషుసర్వప్రాణిషు- ఘోషరూపేణనాదరూపేణలక్ష్యతే- మనీషిభిః-అంతస్సాక్షిత్వేనదర్శనేదృష్టాంతః

వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాస్త్రికాండవిషయాఇమే । పరోక్షవాదాఋషయః పరోక్షంమమచప్రియమ్ ॥
౩౬॥శబ్దబ్రహ్మసుదుర్బోధంప్రాణేంద్రియమనోమయమ్ । అనంతపారంగంభీరందుర్విగాహంసముద్రవత్ ॥౩౭॥ మయోపబృంహితంభూమ్నా బ్రహ్మణానంతశక్తినా । భూతేషు ఘోషరూపేణబిసేషూర్ణేవలక్ష్యతే॥౩౮॥యథోర్ణనాభిర్హృదయాదూర్ణాముద్వమతేముఖాత్ ।ఆకాశాద్ఘోషవాన్ప్రాణోమనసాస్పర్శరూపిణా। ఛందోమయోమృతమయస్సహస్రపదవీంప్రభుః॥౩౯॥ ఓంకారాద్వ్యంజితస్పర్శస్వరోష్మాంతస్థభూషితామ్ । విచిత్రభాషావితతాంఛందోభిశ్చతురుత్తరైః ॥ అనంతపారాం బృహతీంసృజత్యాక్షిపతేస్వయమ్॥౪౦॥ గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చబృహతీపఙ్క్తిరేవచ। త్రిష్టుప్జగతీ ఛందోహ్యత్యష్ట్యతిజగద్విరాట్ ॥౪౧॥కింవిధత్తేకిమాచష్టేకిమనూద్యవికల్పయేత్। ఇత్యస్యాహృదయం

బిసేషూర్ణాతంతురివేతి॥౩౮॥ తతోవైఖర్యాఖ్యాయాఃబృహత్యాః వాచఃఉత్పత్తిప్రకారంసదృష్టాంతమాహత్రిభిః ॥యథేతి॥హృదయాత్సకాశాత్ ముఖాత్ ముఖద్వారాత్ - ఉద్వమతేబహిఃప్రకటయతి-దార్ష్టాంతికేఅతిదిశతి- ఆకాశాదితి-ప్రాణః తదుపాధిహిరణ్యగర్భరూపః-ప్రభుఃభగవాన్- తేనరూపేణఛందోమయో వేదమూర్తిః-స్వతస్త్వమృతమయః- ఘోషవాన్ నాదోపాదానవాన్- మనసానిమిత్తభూతేన-నిమిత్తతామేవదర్శయతి-స్పర్శాదీన్వర్ణాన్రూపయతిసంకల్పయతీతిస్పర్శరూపీ తేన-స్పర్శగ్రహణముపలక్షణం- హృదయాకాశాద్బృహతీంసృజతీతితృతీయేనాన్వయః-బృహతీశబ్దార్థవ్యాఖ్యానాయవిశేషణాని-సహస్రపదవీంబహుమార్గాం ॥౩౯॥ తదేవాహ॥ఓంకారాదితి॥ ఓంకారాత్ ఉరఃకంఠాదిసంగేనవ్యంజితైః స్పర్శాదిభిఃభూషితాం - ఓంకారశ్చాత్రవ్యాప్తతఃసూక్ష్మోభిప్రేతః - నత్వకారాదివర్ణరూపఃతస్యవ్యంగ్యకోటిగతత్వాత్ -తత్రస్పర్శాఃకాదిపంచవర్గాః- స్వరాఃఅకారాదయఃషోడశఊష్మాణఃశషసహాః-అంతస్థాఃయరలవాః విచిత్రాభిఃవైదికలౌకికభాషాభిః వితతాం- యద్యోత్తరంచత్వారిచత్వార్యక్షరాణి ఉత్తరాణిఅధికానియేషాం తైఃఛందోభిరుపలక్షితాం- ఏవమనంతపారాం-సృజతిసస్వయమేవాక్షిపతేఉపసంహరతిచ॥౪౦॥ తేషుకతిచిచ్ఛందాంసిదర్శయతి॥ గాయత్రీతి॥తత్రగాయత్రీఛందసఃప్రాక్॥ శ్లో ॥ ఉక్తాత్యుక్తాతథామధ్యాప్రతిష్ఠాన్యాసుపూర్వికేతివచనాత్ -ఉక్తాఛందశ్చతురక్షరా॥శ్రు॥తాన్యక్షరాణినూనమథ- అత్యుక్తాష్టాక్షరీ॥శ్రు॥అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిః-మధ్యాద్వాదశాక్షరీ॥శ్రు॥ అగ్నిర్జ్యోతిరింద్రోజ్యోతిఃసూర్యోజ్యోతిః- ప్రతిష్ఠాషోడశాక్షరీ॥శ్రు॥ అగ్నాపత్నీవాన్సజూర్దేవేనత్వష్ట్రాసోమంపిబ-సుప్రతిష్ఠావింశత్యక్షరా॥శ్రు॥పురూతమంపురూణాంస్తోతౄణాంవివాచిపాజేభిర్వాజయంతాం - చతుర్వింశత్యక్షరాగాయత్రీ ॥ శ్రు ॥ అగ్నిమీళేపురోహితంయజ్ఞస్యదేవమృత్విజం -

హోతారంరత్నధాతమమితి- తతశ్చతురక్షరవృద్ధ్యాఉష్ణిగాదీన్యుత్కృత్యంతానిఛందాంసిద్రష్టవ్యాని- ఉత్కృత్యా ఖ్యాచతురక్షరోత్తరశతాక్షరా-అత్యష్టిఃఅతిజగత్ అతివిరాట్ చేత్యర్థః ఏభిశ్ఛందోభిరుపలక్షితామితిపూర్వేణాన్వయః॥౪౧॥అతోఽబృహత్యపిసాకల్యేనస్వరూపతోఽదుర్జ్ఞేయేత్యుక్తంఅర్థతోఽపిదుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥కిమితి॥ కర్మకాండే విధివాక్యైఃకింవిధత్తే - దేవతాకాండేమంత్రవాక్యైఃకిమాచష్టే-ప్రకాశయతి – జ్ఞానకాండేకిమనూద్యవికల్పయేత్ నిషేధార్థం-ఇత్యేవమస్యాహృదయంతాత్పర్యం-మత్ మత్తోఽన్యఃకశ్చిదపినవేద॥౪౨॥ ననుతర్హిత్వంమేకృపయాకథయ-ఓమితికథయతి॥మామితి॥ మామేవయజ్ఞరూపంవిధత్తేమామేవతత్తద్దేవతారూపమభిధత్తే-నమత్తఃపృథక్- యచ్చఆకాశాదిప్రపంచజాతం ॥శ్రు॥ తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సంభూతఇత్యాదినావికల్ప్యాపోహ్యతే-తదప్యహమేవ-నమత్తఃపృథగస్తి ॥౪౩॥ కుతఇత్యపేక్షాయాంసర్వవేదార్థంసంక్షేపతఃకథయతి॥ ఏతావానితి॥ ఏతావానేవ సర్వేషాంవేదానామర్థఃతమేవాహ-శబ్దోవేదః- మాంపరమార్థరూపమాస్థాయఆశ్రిత్య- భిదాంమాయామాత్రమిత్యనూద్య॥శ్రు॥నేహనానాస్తికించనేతి-ప్రతిషిధ్య- ప్రసీదతినివృత్తవ్యాపారోభవతి- అయంభావః- యథావ్యాంకురేమోరసఃసఏవతద్విస్తారభూతనానాకాండశాఖాస్వపి- తథైవప్రణవస్యయోఽర్థః పరమేశ్వరః సఏవతద్విస్తారభూతానాంసర్వవేదశాఖాకాండానామపిసంగచ్ఛతేనాన్యఇతి ॥శ్లో॥ నిత్యముక్తస్స్వతస్సర్వవేదకృత్సర్వవేదవిత్ । స్వపరజ్ఞానదాతాయస్తంవందేగురుమీశ్వరం॥౪౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

లోకేనాన్యోమద్వేదకశ్చన ॥౪౨॥ మాంవిధత్తేఽభిధత్తేమాంవికల్ప్యాపోహ్యతేహ్యహమ్॥ ౪౩ ॥ ఏతావాన్సర్వవేదార్థశ్శబ్దఆస్థాయమాంభిదాం।మాయామాత్రమనూద్యాంతేప్రతిషిధ్యప్రసీదతి॥౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ఏకవింశోఽధ్యాయః.

ఉద్ధవః ॥ కతితత్త్వానివిశ్వేశసంఖ్యాతాన్యృషిభిఃప్రభో ॥ ౧ ॥ నవైకాదశపంచత్రీణ్యాత్థత్వమిహశు
శ్రుమః । కేచిత్షడ్వింశతింప్రాహురపరేపంచవింశతిమ్ ॥౨॥ సప్తైకేనవషట్కేచిచ్చత్వార్యేకాద
శాపరే । కేచిత్సప్తదశప్రాహుష్షోడశైకేత్రయోదశ॥ ౩ ॥ ఏతావత్త్వంహిసంఖ్యానామృషయోయ
ద్వివక్షయా। గాయంతిపృథగాయుష్మన్నిదంనోవక్తుమర్హసి ॥౪॥ శ్రీభగవాన్॥ యుక్తంయత్సంతిస
ర్వత్రభాషంతేబ్రాహ్మణాయథా। మాయాంమదీయాముద్గృహ్యవదతాంకింనుదుర్ఘటమ్॥ ౫॥ నైత
దేవంయదాత్థత్వంయదహంవచ్మితత్తథా । ఏవంవివదతాంహేతుశ్శక్తయోమేదురత్యయాః॥౬॥ యా
సాంవ్యతికరాదాసీద్వికల్పోవదతాంపదమ్ । ప్రాప్తేశమదమేఽప్యేతివాదస్తమనుశామ్యతి ॥ ౭ ॥

శ్లో॥ద్వావింశేతత్త్వసంఖ్యానామవిరోధవిధోచ్యతే। పుంప్రకృత్యోర్వివేకశ్చజన్మమృత్యువిధాదిచ॥తదేవంవేదానాం ప్రవృత్తిపరత్వంనిరాకృత్యమోక్షపరత్వంనిర్ణీతం - సంతిచమోక్షపరత్వేపితదవాంతరవివాదాఃతథాహి- కేచిత్తత్త్వసంఖ్యాసువివదంతే-తత్రాపిచాన్యేబాహ్యార్థసదసత్త్వే- ఆత్మతత్త్వేప్యపరఏకత్వనానాత్వాదిషు- తత్రకింసత్యమితిజిజ్ఞాసయాపృచ్ఛతి ॥కతీతి॥ ఋషిభిరాగమేషుబహుధాసంఖ్యాతాని- తేషుకతియుక్తానీత్యర్థః ॥౧॥ భగవన్మతానువాదపూర్వకంబహుధాసంఖ్యానంప్రపంచయతిత్రిభిః ॥ నవేతి ॥ త్వంతావదష్టావింశతితత్త్వాన్యాత్థ- తానిచవయంశ్రుమఃశ్రుతవంతః॥౨॥౩॥ ఏతావత్త్వమితి ॥ ఏతావతీనాంభావః ఏతావత్త్వంనానాత్వమిత్యర్థః-యద్వివక్షయాయత్ప్రయోజనమభిప్రేత్యగాయంతి-ఆయుష్మన్నిత్యమూర్తే॥౪॥ వివక్షాభేదేనసర్వంయుక్తమేవ-మాయయాచకింనామనయుక్తమిత్యాహ ॥యుక్తమితి॥ యథాబ్రాహ్మణాఃభాషంతేతద్యుక్తంచ- నవస్తుతః - యస్మాత్సంతిసర్వత్రాంతర్భూతానిసర్వాణితత్త్వాని-కించ-మాయామితి – అసత్యేపిమాయాశ్రయత్వాత్ ఘటతఏవేత్యర్థః-ఉద్గృహ్యస్వీకృత్య-నహిమరుమరీచికాజలపరిణామాదివివాదేకిమఘటితమివభవతి ॥౫॥ ననుయదిసర్వమపియుక్తం-తర్హికుతోవివాదః-యదిచమాయైవావలంబనం-కుతోహేతుంప్రతివివాదఃతత్రాహ॥నేతి॥ హేతుంప్రతిచవివదతాంవివదమానానాం-మదీయాదురతిక్రమాఃశక్తయః సత్త్వాద్యాఃఅంతఃకరణవృత్తివిశేషరూపేణపరిణతాఏవహేతురిత్యర్థః ॥౬॥ తాసాంవివాదేహేతుత్వముపపాదయతి॥ యాసామితి॥ యాసాంవ్యతికరాత్క్షోభాత్ - వదతాంపదంవిషయః- వికల్పోభేదఆసీత్ - అంతఃకరణవృత్తివికల్పోవాతన్మూలభూతః - ఏతదేవవ్యతిరేకేణప్రదర్శయతిశమదమయోర్వా

ద్వైవిక్యంతస్మిన్ప్రాప్తేవికల్పోవ్యేతిలీయతే- తంచవికల్పమనువాదఃశామ్యతీతి ॥ ౭ ॥ సంతిసర్వత్రేతియదుక్తంతత్ర్ప పంచయతిద్వాభ్యాం॥ పరస్పరేతి॥ అన్యోన్యస్మిన్ననుప్రవేశాద్వక్తుర్యథావివక్షితం - తథా - పూర్వంకారణంఅప రంకార్యంకార్యకారణభావేనప్రసంఖ్యానంభవతి- యద్వా- పూర్వాఅల్పసంఖ్యా - అపరాఅధికసంఖ్యా - తయో ర్భావఃపౌర్వాపర్యం- తేనప్రసంఖ్యానంగణనమితి॥ ౮॥ అనుప్రవేశందర్శయతి॥ ఏకస్మిన్నితి॥ పూర్వస్మిన్కారణభూ తతత్త్వే-కార్యతత్త్వానిసూక్ష్మరూపేణప్రవిష్టాని-మృదిఘటవత్-అపరస్మిన్కార్యతత్త్వేకారణతత్త్వానిఅనుగతత్వే నప్రవిష్టానిఘటేమృద్వత్ ॥ ౯॥ అవిరోధముపసంహరతి॥పౌర్వాపర్యమితి॥అతఃఅమీషాంతత్త్వానాం-పౌర్వాపర్యంకా రణకార్యత్వం- ప్రసంఖ్యానంచన్యూనాధికం-అభీప్సితాంవాదినాంమధ్యే- యథావివక్షయాయద్వక్తృయస్యముఖం ప్రవర్తతే - తత్సర్వంవివిక్తంనిశ్చితంవయంగృహ్ణీమఃఉక్తన్యాయేనసర్వత్రయుక్తేస్సంభవాత్ ॥ ౧౦ ॥ ననుకార్య కారణతత్త్వానాంపృథక్త్వాపృథక్త్వవివక్షయాభవతునామసంఖ్యాభేదః - జీవేశ్వరయోస్తుకథంభేదాభేద వివక్షయా యాషడ్వింశతిపంచవింశతిపక్షప్రవృత్తౌ - అతఆహ ॥ అనాదీతి ॥ స్వతోనసంభవతిఅన్యతస్తుసంభవాత్ - స్వతఃస ర్వజ్ఞః పరమేశ్వరోఽన్యోభవితవ్యఇతిషడ్వింశతిపక్షాభిప్రాయఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ కథంతర్హిపంచవింశతిపక్షస్తత్రా హ॥ పురుషేశ్వరయోరితి॥ వైలక్షణ్యంవిసదృశత్వంనాస్తి- ద్వయోరపిచిద్రూపత్వాత్ -అతస్తయోరత్యంతమన్యత్వక ల్పనాఅపార్థావ్యర్థాఏవంపంచవింశతిపక్షప్రవృత్తిరిత్యర్థః - నన్వేవమపీశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానస్యపృథక్త్వాత్ త త్త్వవృద్ధిరితిపక్షద్వయమపినఘటతేఅతఆహ- జ్ఞానంచేతి-సత్త్వగుణవృత్తిత్వాత్తదంతర్భూతమిత్యర్థః॥ ౧౨॥ స

పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్త్వానాంపౌర్వాపర్య ప్రసంఖ్యానం యథావక్తుర్వివక్షితమ్॥ ౮॥ ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతేప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్నపరస్మిన్వాతత్త్వేతత్త్వానిసర్వశః ॥ ౯॥ పౌర్వాపర్యమతోమీషాంప్రసంఖ్యానమభీప్సతామ్ । యథావివిక్తంయద్వక్తృ గృహ్ణీమోయుక్తిసంభవాత్ ॥ ౧౦ ॥ అనాద్యవిద్యాయుక్తస్యపురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసంభవేదన్యస్సర్వజ్ఞోజ్ఞానదోభవేత్ ॥ ౧౧ ॥ పురుషేశ్వరయోరత్రనవైలక్షణ్యమస్తినై । తదన్యకల్పనాపార్థా జ్ఞానంచప్రకృతేర్గుణః॥ ౧౨॥ ప్రకృతిర్గుణసామ్యంవైప్రకృతేర్నాత్మనోగుణాః । సత్త్వంరజస్తమఇతిస్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః॥ ౧౩॥ సత్త్వంజ్ఞానంరజఃకర్మతమోఽజ్ఞానమిహోచ్యతే। గుణవ్యతికరఃకాలస్స్వభావస్సూత్రమేవవా॥ ౧౪॥ పురుషఃప్రకృతిర్వ్యక్తమహంకారోనభోఽనిలః।జ్యోతిరాపఃక్షితిరితితత్త్వాన్యుక్తానిమేనవ ॥ ౧౫ ॥ శ్రోత్రంత్వగ్దర్శనంఘ్రాణోజిహ్వేతిజ్ఞానశక్తయః । వాక్పాణ్యుపస్థపాయ్వంఘ్రిఃకర్మాణ్యంగోభయంమనః॥౧౬॥ శబ్దస్స్పర్శోరసోగంధోరూపంచేత్యర్థజాతయః।గత్యుక్త్యుత్స

ర్గజ్ఞానంజీవధర్మఃకథంప్రకృతేర్గుణస్స్యాదతఆహ॥ ప్రకృతిరితి॥ గుణసామ్యంహిప్రకృతిః-అతస్తద్విశేషరూపాగు ణాస్తస్యాఏవ- సత్త్వాత్మనోజీవస్యఅకర్తృత్వాత్తస్యస్థిత్యాదిహేతుభూతగుణాశ్రయత్వానుపపత్తేః ॥ ౧౩ ॥ సత్త్వ మితి॥ అతఃసత్త్వంసత్త్వమయంజ్ఞానం ప్రకృతేర్గుణఇతిపూర్వేణైవసంబంధఃననుతన్నివర్త్యంకర్మచాజ్ఞానంచత త్త్వాంతరంస్యాత్ నరజః - కర్మరజసోవృత్తిః - అజ్ఞానంచతమసః - అతఃకర్మజ్ఞానయో రజస్తమోద్వారా ప్రకృతావేవాంతర్భావఇతిభావః - తథాపికాలస్వభావయోస్తత్త్వాంతరతాస్యాత్ - నగుణానాం వ్యతికరోయ స్మాత్ సఈశ్వరఏవకాలోనామ - స్వభావోనామసూత్రంమహత్తత్త్వమేవ తస్యసర్వశక్తిమత్త్వాత్ - తదేవంజ్ఞా నాదీనాం యథాయథమంతర్భావాన్నపక్షద్వయేపి తత్త్వవృద్ధిః- ఏతచ్చపక్షాంతరేష్వపిజ్ఞేయం - స్వమతేతుగుణా నామాగమాపాయిత్వాత్ ప్రకృతేర్భేదోవివక్షితః- అతోగుణాస్త్రీణితత్త్వాని॥౧౪॥ అపరాణిపంచవింశతితత్త్వాని పూర్వోక్తపక్షద్వయసాధారణానిదర్శయతిసార్ధద్వాభ్యాం ॥ పురుషఇతి ॥ వ్యక్తంమహత్తత్త్వం-నభఆదీనిపంచత న్మాత్రాణి- మేమయా॥ ౧౫ ॥ ఏకాదశదర్శయతి ॥ శ్రోత్రమితి ॥ దర్శనంచక్షుః - జ్ఞానశక్తయఃజ్ఞానేంద్రియాణి పంచ- వాగాదిపాయ్వంతానిద్వంద్వైక్యేనోక్తానిచత్వారి- అంఘ్రిశ్చేతికర్మాణికర్మేంద్రియాణిపంచ- ఉభయం ఉభయాత్మకంమనః- అంగహేఉద్ధవ- ఏవమేతాన్యేకాదశ॥ ౧౬॥ పంచదర్శయతి ॥ శబ్దఇతి ॥ శబ్దాదివిషయతయా పరిణతానిపంచమహాభూతాని - ననుగత్యాదిభిస్తత్త్వాధిక్యంపక్షత్రయేపిస్యాత్ నేత్యాహ ॥ గతీతి ॥ గతిశ్చఉక్తిశ్చ ఉత్సర్గశ్చశిల్పంచతాని- కర్మాయతనానాంకర్మేంద్రియాణాంసిద్ధయఃఫలాని-నతత్త్వాంతరాణీత్యర్థః॥౧౭॥ త

చేవంమతత్రయేతత్త్వసంఖ్యాభేదంనిరూప్య - యద్వివక్షయాగాయంతీతియత్పృష్టం - తత్తన్మతతాత్పర్యందర్శయతి॥ సర్గాదావితి॥ కార్యాణిషోడశవికారాః- కారణానిమహదాదీనిస ప్త- తద్రూపిణీసతీప్రకృతిః - అస్యవిశ్వస్యసర్గాదౌగుణైస్సృజ్యత్వాద్వ్యవస్థాఃధత్తే- ఉపాదానకారణరూపత్వాత్ - పురుషస్తుఅవ్యక్తఃఅపరిణామీనిమిత్తభూతః కేవలమీక్షతే - అతఃపరిణామిన్యాఃప్రకృతేఃపురుషఃభిన్నఇతి ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వైరారబ్ధస్యకార్యస్యతదంతర్భావమభిప్రేత్యాహ ॥ వ్యక్తాదయఇతి ॥ వ్యక్తాదయోమహదాదయః - ప్రకృతేరుత్పన్నాయేధాతవః - తేవికుర్వాణాః - పురుషేచ్ఛయాలబ్ధవీర్యాః సంగతాస్సంతః - అండంకార్యంసృజంతీత్యన్వయః - ప్రకృతేర్బలాత్ తామాశ్రిత్యేత్యర్థః॥ ౧౯ ॥ ఏవంస్వమతముపసంహృత్యమతాంతరేష్వపిసామాన్యతోనిరూపితాంతత్త్వఘటనాంవిశేషతఃసతాత్పర్యాందర్శయతి ॥ సప్తైవేతి ॥ జ్ఞానంజానాతీతి - దృష్టోజీవః - ఉభయోః ద్రష్టృదృశ్యయోరాధారఆత్మాచేతిసప్త తత్రప్రకృత్యాదీనాంకారణత్వేనఖాదిష్వంతర్భావః- ఇతరేషామంతర్భావార్థమాహ- తతస్తేభ్యస్సప్తభ్యః- దేహేంద్రియాసవఃకార్యాణిజాయంతేఏకమపితత్త్వంవిహాయవిఘటతి॥ ౨౦॥ షడితి ॥ షడితిమతేపిభౌతికస్యభూతాంతర్భావం- జీవస్యచపరమాత్మాంతర్భావమాహ- తైర్యుక్తఇతి॥ ౨౧॥ చత్వారీతి॥ అన్నంపృథ్వీ- ఆత్మనోజాతానిఆత్మనాసహచత్వారితత్త్వాని-అంతర్భావార్థమాహ- తైరితి- అవయవినఃకార్యస్య॥౨౨॥౨౩॥సంఖ్యానఇతి॥ భూతా

గణశిల్పానికర్మాయతనసిద్ధయః॥౧౬॥సర్గాదౌప్రకృతిర్హ్యస్యకార్యకారణరూపిణీ। సత్త్వాదిభిర్గుణైర్ధత్తేపురుషోవ్యక్తఈక్షతే॥ ౧౭॥ వ్యక్తాదయోవికుర్వాణాధాతవఃపురుషేక్షయా।లబ్ధవీర్యాస్సృజంత్యండంసంగతాఃప్రకృతేర్బలాత్ ॥ ౧౮॥ సప్తైవధాతవఇతితత్రార్థాఃపంచఖాదయః। జ్ఞానమాత్మోభయాధారస్తతోదేహేంద్రియాసవః॥నైకమన్యతరద్వాపివిహాయేహోపలభ్యతే॥ ౨౦ ॥ షడిత్యత్రాపిభూతానిపంచషష్ఠఃపరఃపుమాన్। తైర్యుక్తఆత్మసంభూతైస్సృష్ట్వేదంసముపావిశత్ ॥ ౨౧ ॥ చత్వార్యేవేతితత్రాపితేజఆపోన్నమాత్మనః। జాతానితైరిదంజాతంజన్మావయవినఃఖలు॥ ౨౨॥ ఏకాదశత్వఆత్మాసౌమహాభూతేంద్రియాణిచ॥ ౨౩ ॥ సంఖ్యానేసప్తదశకేభూతమాత్రేంద్రియాణిచ। పంచపంచైకమనసాఆత్మాసప్తదశస్స్మృతః॥ ౨౪ ॥ తద్వత్షోడశసంఖ్యానేఆత్మైవమనఉచ్యతే।భూతేంద్రియాణిపంచైవమనఆత్మాత్రయోదశ ॥ ౨౫ ॥ ఇతినానాప్రసంఖ్యానంతత్త్వానామృషిభిఃకృతమ్।సర్వంన్యాయ్యంయుక్తిమత్త్వాద్విదుషాంకిమశోభనమ్॥ ౨౬॥ ఉద్ధవః॥ ప్రకృతిఃపురుషశ్చోభౌయద్యప్యాత్మవిలక్షణౌ। అన్యోన్యాపాశ్రయాత్కృష్ణదృశ్యతేనభిదాతయోః ॥ ౨౭ ॥ ప్రకృతౌలక్ష్యతేహ్యాత్మాప్రకృతిశ్చతథాత్మని। ఏతన్మేపుండరీకాక్షమహాంతంసంశయంహృది॥ ఛేత్తుమర్హసిసర్వజ్ఞవచోభిర్నయనైపుణైః॥ ౨౮॥ త్వత్తోజ్ఞానంహిజీవానాంప్రమోషస్తేత్రశక్తితః। త్వమేవహ్యాత్మమాయాయాగతింవేత్థనచాపరః॥౨౯॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రకృతిఃపురుషశ్చేతివికల్పఃపురుషర్షభ।ఏషవైకారికస్సర్గోగుణవ్యతి

నిచమాత్రాణిచఇంద్రియాణిచపంచపంచపంచ - ఏకేనమనసాసహఆత్మాసప్తదశ ॥ ౨౪ ॥ తద్వదితి ॥ షోడశసంఖ్యానేఆత్మైవసంకల్పయన్మనఉచ్యతే- త్రయోదశపక్షే భూతానితన్మాత్రైరేకీకృతానిపంచైవ-ఇంద్రియాణితత్త్వైకాశకానిపంచైవ - మనశ్చైకమింద్రియాధిష్ఠాతృ - ఆత్మాచద్వివిధః - ఏవంత్రయోదశ - ఏకాదశపక్షేపంచమహాభూతాని- పంచేంద్రియాణి- జీవమనసోరాత్మాంతర్భావేనైతాన్యేకాదశ- నవపక్షేఅష్టప్రకృతయః- పురుషశ్చ-వికారాణామంతర్భావః॥ ౨౫॥ఉపసంహరతి॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేభిఃప్రకారైఃప్రకృతిపురుషభేదజ్ఞాపనాయేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తత్రపృచ్ఛతి ॥ ప్రకృతిరితి ॥ ఆత్మనాజడాజడస్వభావేనవిలక్షణౌ - అన్యోన్యాపాశ్రయాత్ పరస్పరరిరిహారేణాప్రతీతేరిత్యర్థః॥ ౨౭॥ తదేవవ్యనక్తి॥ ప్రకృతౌతత్కార్యేదేహే - ప్రకృతిశ్చఆత్మని - తేనవినాతస్యాఅప్రతీతేః - అహమిత్యభేదప్రతీతేర్న దేహాత్మనోర్భేదోలక్ష్యతఇత్యర్థః - హృదివర్తమానంసంశయం- నయేయుక్తానైపుణంప్రావీణ్యంయేషాంతైః॥ ౨౮॥ అహన్నసీత్యుక్తంతత్రహేతుమాహ॥ త్వత్తఇతి ॥ హియస్మాత్ - త్వత్తఃత్వత్ప్రసాదాదేవఅత్రజీవానాంజ్ఞానం ప్రమోషః భ్రంశశ్చ తేశక్తితఃమాయాతః - ననుస్వప్రకాశస్యాత్మనః కథంజ్ఞానంప్రమోషశ్చ - జ్ఞానదానేతత్ప్రమోషేవానుమకింప్రయోజనంతత్రాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ ౨౯ ॥ వికారావికారాభ్యాంనానాత్వైక

త్వాభ్యాంసాపేక్షనిరపేక్షాభ్యాంఅప్రకాశప్రకాశాభ్యాంచాత్యంతభేదంవక్తుమాహ॥ ప్రకృతిరితి॥ ప్రకృతిఃపురుష శ్చేతివికల్పోఽత్యంతభేదఏవ- కుతఇత్యపేక్షాయాంప్రకృతిశబ్దోక్తదేహాదిసంఘాతస్యవికారిత్వంతావద్దర్శయతి-ఏషఇతిద్వాభ్యాం-ఏషసర్గఃసృజ్యతఇతిసర్గో-దేహాదిసంఘాతఃస్థూలేనమార్గేణవైకారికఃనానావికారవాన్- అత్రహేతుః-గుణవ్యతికరాత్మకఃగుణక్షోభకృతః॥౩౦॥నానాత్వమాహ॥మమేతి॥వికల్పంభేదంతద్బుద్ధిశ్చ- అనేకధాత్వంప్రపంచయతి-వైకారికఃఅనేకవికారవానపిస్థూలేనమార్గేణతావత్త్రివిధః-త్రైవిధ్యమేవాహ-అధ్యాత్మమిత్యేకరూపం॥౩౧॥తానిరూపాణిదర్శయతి॥దృగితి॥దృక్ అధ్యాత్మం-రూపంఅధిభూతం-అత్రరంధ్రేచక్షుర్గోళకే-ప్రవిష్టంఅర్కాంశోఽధిదైవమితి-సాపేక్షప్రకాశతామాహ- పరస్పరమితి-చక్షుషారూపంజ్ఞాయతే-తదన్యథానుపపత్త్యాచక్షుర్జ్ఞాయతే- తత్ప్రవృత్త్యన్యథానుపపత్త్యాతదధిష్ఠాతృదైవంజ్ఞాయతే-తతశ్చక్షుషఃప్రవృత్తిః- తతోరూపజ్ఞానమితి-ఏవమేతత్త్రయంపరస్పరంసిధ్యతి- అత్రరంధ్రఇతివిశేషవ్యావర్త్యమాహదృష్టాంతోపయోగితయా - యస్తుఖేఆకాశేమండలాత్మనాసూర్యోవర్తతే - సతుస్వతఃసిధ్యతి - చక్షుర్విషయత్వేపిప్రతియోగ్యపేక్షాభావమాత్రేణస్వతఇత్యుక్తంఇదానీమాత్మనోవికారిత్వాద్యభావేనభేదమాహ-యత్ యస్మాత్ - ఆత్మాఏషామధ్యాత్మాదీనామాద్యఃకారణం - అతఃఏకరూపః-తస్మాదేతేభ్యోవరోభిన్నః-స్వప్రకాశత్వాదపీత్యాహ-స్వయానుభూత్యాస్వతస్సిద్ధప్రకాశేన- అఖిలానాంసిద్ధానాంపరస్పరప్రకాశకానామపిసిద్ధఃప్రకాశకః - సర్వేషామపిసామాన్యతశ్చిత్ప్రకాశవిషయత్వాత్-అతఏవతస్యస్వప్రకాశకత్వంసిద్ధం॥౩౨॥ చక్షుషిదర్శితంత్రైవిధ్యమింద్రియాంతరేష్వప్యతిదిశతి॥ ఏవమితి॥ యథాచక్షుఃఏవంత్వగాద్యపీత్యర్థః-త్వక్ స్పర్శోవాయురితి-శ్రవణంశబ్దోదిశఇతి-జిహ్వారసోవరుణఇతి- నాసాగంధో

కరాత్మకః॥౩౦॥ మమాంగమాయాగుణమయ్యనేకధావికల్పబుద్ధీశ్చగుణైర్విధత్తే।వైకారికస్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమథాధిదైవమధిభూతమన్యత్॥౩౧॥ దృగ్రూపమార్కంవపురత్రరంధ్రేపరస్పరంసిధ్యతియస్స్వతఃఖే।ఆత్మాయదేషామపరోయఆద్యస్స్వయానుభూత్యాఖిలసిద్ధసిద్ధిః॥౩౨॥ ఏవంత్వగాదిశ్రవణాదిచక్షుర్జిహ్వాదినాసాదిచచిత్తయుక్తమ్॥౩౩॥ యోసౌగుణక్షోభకృతోవికారఃప్రధానమూలాన్మహతఃప్రసూతః। అహంత్రివృన్మోహవికల్పహేతుర్వైకారికస్తామసఐంద్రియశ్చ॥౩౪॥ ఆత్మాపరిజ్ఞానమయోవివాదోహ్యస్తీతినాస్తీతిభిదార్థనిష్ఠః।వ్యర్థోపినైవోపరమేతపుంసాంమత్తఃపరావృత్తధియాంస్వలోకాత్॥౩౫॥ ఉద్ధవః॥ త్వత్తఃపరావృత్తధియస్స్వకృతైఃకర్మభిఃప్రభో। ఉచ్చావచాన్యథాదేహాన్గృహ్ణంతివిసృజంతిచ॥౩౬॥తన్మమాఖ్యాహిగోవిందదుర్విభావ్యమనాత్మభిః।నహ్యేతత్ప్రాయశోలోకేవిద్వాంసస్సంతివంచితాః॥౩౭॥ శ్రీభగవాన్॥మనఃకర్మమయంనౄణామింద్రియైఃపంచ

భిర్యుతమ్॥ ఇత్యాదినావక్ష్యమాణం- ఏతావితి- చిత్తేనయుక్తమంతఃకరణాంతరమపితత్రచిత్తంచేతయితవ్యంవాసుదేవఇతి-మనోమంతవ్యంచంద్రఇతి- బుద్ధిర్బోద్ధవ్యంబ్రహ్మేతి-అహంకారోహంకర్తవ్యంరుద్రఇతి-ఏవంత్రివిధమిత్యర్థః॥౩౩॥ ననుపునరపివైలక్షణ్యమాత్రమేవోక్తం-త్రివిధప్రపంచవ్యతిరిక్తాత్మప్రాప్తిస్తుకుతస్స్యాత్-అహంకారానివృత్తేః- తత్కృతవివిధవికల్పనివృత్త్యభావేత్యాశయేనాహ॥ యఇతి॥ యోసౌఅహంఅహంకారః- తమేవాహ-గుణక్షోభంకరోతీతితథాతతఃపరమేశ్వరాత్కాలాద్వానిమిత్తభూతాత్- ప్రధానంమూలముపాదానంయస్యతస్యతస్మాన్మహతః- ప్రసూతోవికారః - సత్రివిధః- మోహమయస్యవికల్పస్యహేతుః-త్రివిధత్వమేవాహ-వైకారికఇతి॥౩౪॥ సకుతోనివర్తతే-ఆత్మాజ్ఞానవిలసితత్వాత్-ఆత్మజ్ఞానేనేత్యాశయేనాహ॥ఆత్మేతి॥ననుకథంమోహమయత్వంవికల్పస్యాహంకారస్యవా- కైశ్చిత్సత్యత్వాంగీకారాత్ తత్రాహ-వివాదఇతి- అస్తీతివిధిప్రత్యయవిషయఃనాస్తీతినిషేధప్రత్యయవిషయః-అయంభిదార్థనిష్ఠోవివాదోహ్యాత్మాపరిజ్ఞానమయఇత్యన్వయః-యద్వా-వివాదఃసర్వోపిభిదార్థనిష్ఠఏవ-నతువస్తుమాత్రనిష్ఠః-అతఃపరస్పరయుక్తిభిరేవభేదస్యనిరాకృతత్వాత్ - మోహమయత్వంసిద్ధమితి-ననుయద్యహంకారోవికల్పశ్చనాస్తి- అలంతర్హితన్నివృత్తిప్రయాసేనతత్రాహ-వ్యర్థోపిఅర్థరహితోపీతి-స్వరూపభూతాన్మత్తోబహిర్ముఖానాంనైవోపరమేత- ప్రత్యుతతత్కృతైఃకర్మభిరుచ్చనీచదేహేషుతేనసంసరంతీతి॥ ౩౫॥తత్రపృచ్ఛతి॥ త్వత్తఇతి॥ వ్యాపకస్యాత్మనోదేహాద్దేహాంతరగమనంఅకర్తుఃకర్మాణి-నిత్యస్యచజన్మమరణాదీనికథమితిభావః॥౩౬॥తవేతి॥ ఏతద్విద్వాంసోనసంతి-హియస్మాన్మాయయామోహితావంచితాః॥౩౭॥లింగశరీరాధ్యాసేనసర్వంఘటతఇత్యుత్తరమాహ॥మనఇతి॥ ప్రధానత్వే

నపంచభిరితినిర్దేశోన్యేషామప్యుపలక్షణార్థః-దేహాద్దేహాంతరంప్రయాతి-తతోన్యఏవాత్మాతస్మానోనువర్తతే.అహంకారేణానుగచ్ఛతి॥౩౮॥ననుమనసోపిపూర్వదేహవియోగో దేహాంతరయోగశ్చకథంభవతీతిచేత్ - స్మృతివియోగయోగాభ్యామితివక్తుంతయోఃకారణమాహ॥ ధ్యాయదితి॥కర్మతంత్రత్వాత్ కర్మోపస్థాపితాన్ దృష్టాన్వాఅనుశ్రుతాన్వేదోక్తాన్వావిషయాన్ అనుధ్యాయత్ అనంతరంధ్యాయమానేషుఉద్యత్ ఆవిర్భవమ్- పూర్వవిషయేషుచసీదత్ లీయమానంభవతితదనంతరంతస్యస్మృతిఃపూర్వాపరానుసంధానం-నశ్యతి॥ ౩౯॥ తతఃకిమతఆహ॥ విషయేతి॥విషయేషుకర్మోపస్థాపితదేవాదిదేహేష్వత్యంతాభినివేశేనఆత్మానంపూర్వదేహంపునర్మనోనస్మరేదితియత్ సైవయాతనాదేహాభినివేశేన భయశోకాదేర్దేవాది దేహాభినివేశేనవా హర్షతర్షాద్దేహేతోః పూర్వదేహేఅత్యంతవిస్మృతిఃఅహంకారనివృత్తిః- తదభిమానినోజంతోర్జీవస్యమృత్యురుచ్యతే- నతుదేహవన్నాశః॥ ౪౦॥ జన్మేతి॥ జన్మతువిషయస్యదేహస్యఆత్మతయాస్వీకృతింఅభిమానంప్రాహుః-నతుదేహవదుత్పత్తిం- నచపుత్రాదిదేహవత్ప్రీత్యతిశయమాత్రేణ - కింతుసర్వభావేనాభేదేనఅభిమానమాత్రేణ-ఉత్పత్తిమరణేదృష్టాంతద్వయం- యథాస్వప్నశ్చమనోరథశ్చేత్యర్థః॥౪౧॥దృష్టాంతౌవివృణోతి॥స్వప్న ఇతి॥తత్రవర్తమానస్వప్నాదౌపూర్వంచైవమివేతిఅపూర్వమివేతిచాన్వయః-పూర్వసిద్ధమప్యాత్మానమపూర్వవత్సద్యోజాతమివపశ్యతీత్యర్థః॥ ౪౨॥ ఉపసంహరతి॥ ఇంద్రియేతి॥ ఇంద్రియాణామయనంమనఃతస్యదేహాంతరాభినివేశేనయాసృష్టిఃఉత్పత్తిః- తయానస్తునిఆత్మని- తదభిమానేనేదంత్రైవిధ్యంఉత్తమమధ్యమనీచత్వంఅసదేవభాతీత్యన్వయః - ఏవంభూతఆత్మాబాహ్యాభ్యంతరభేదహేతుశ్చభవతి-బాహ్యావిషయాన్ అభ్యంతరవిషయాన్సుఖాదీంశ్చపశ్యతీత్యర్థః - యథాజ్ఞోజీవః- స్వప్నేబహూన

భిర్యుతమ్ లోకాల్లోకంప్రయాత్యన్యఆత్మాతదనువర్తతే॥౩౮॥ధ్యాయన్మనోనువిషయాన్ దృష్టాన్వా
నుశ్రుతానథ। ఉద్యత్సీదత్కర్మతంత్రంస్మృతిస్తదనుశామ్యతి॥ ౩౯॥ విషయాభినివేశేనాత్మానం
యత్స్మరేన్మనః।జంతోర్వైకస్యచిద్ధేతోర్మృత్యురత్యంతవిస్మృతిః॥౪౦॥జన్మత్వాత్మతయాపుంసస్స
ర్వభావేనభూరిద। విషయస్వీకృతింప్రాహుర్యథాస్వప్నమనోరథా॥౪౧॥స్వప్నేమనోరథేచైవంప్రా
క్తనంనస్మరత్యసౌ । తత్రపూర్వమివాత్మానమపూర్వంచానుపశ్యతి॥౪౨॥ ఇంద్రియాయనసృష్ట్యే
దంత్రైవిధ్యంభాతివస్తుని। బహిరంతర్భిదాహేతుర్జనోసజ్జనకృద్యథా॥ ౪౩॥నిత్యదాహ్యంగభూ
తానిభవంతినభవంతిచ।కాలేనాలక్ష్యవేగేనసూక్ష్మత్వాత్తన్నదృశ్యతే॥౪౪॥యథార్చిషాంస్రోతసాం
చఫలానాంవావనస్పతేః। తథైవసర్వభూతానాంవయోవస్థాదయఃకృతాః॥౪౫॥సోయందీపోర్చిషాంయ
ద్వత్స్రోతసాంతదిదంజలమ్।సోయంపుమానితినృణాంమృషాగీర్ధీర్మృషాయుషాం॥౪౬॥ నాజ్ఞస్స్వక

సతోజనాద్దేహాన్ కుర్వన్ పశ్యన్బహుధాపోభాతితద్వత్ - యద్వాఇదంత్రైవిధ్యంఅధ్యాత్మాదిరూపంభాతి- అసజ్జనకృత్ దుష్పుత్రోత్పాదకఃజనఃపితా - స్వయంసమోపిపుత్రాభిమానతస్తదరిమిత్రాదిషుయథాభేదహేతుర్భవతితద్వదితి-అన్యత్సమానం॥ ౪౩ ॥ తదేవంలోకప్రసిద్ధాజన్మమృత్యూనిరూప్యసూక్ష్మేప్యదృష్టావపితౌవైరాగ్యాయనిరూపయతి॥ నిత్యదేతి॥ నిత్యదాప్రతిక్షణం-భూతానిశరీరాణి- ఉత్పద్యంతేనశ్యంతిచ-కాలస్యాతిసూక్ష్మత్వాత్తత్క్రాంతంభవనమభవనంవాఅవివేకిభిర్నలక్ష్యతే॥ ౪౪॥ సతోర్జన్మమరణయోరజ్ఞానేకారణమేతచ్చేత్ - సత్త్వమేవతయోఃకుతఇత్యాశంక్యానుమానేనతత్సాధయతి॥యథేతి॥అర్చిషాంపరిణామాదిభిః-స్రోతసాంగత్యాదిభిః- ఫలానాంరూపాదిభిః-యథాఅవస్థావిశేషాఃకృతాః-కాలేనేతిపూర్వస్యానుషంగః-ఆదిశబ్దేనతేజోబలకౌశలాదీనాముపాదానం- విమతంప్రతిక్షణోత్పత్తివినాశవత్ అవస్థాభేదాస్పదత్వాత్ దీపజ్వాలాదివదిత్యనుమానం॥ ౪౫ ॥ కథంతర్హిప్రత్యభిజ్ఞాతద్వదేవసాదృశ్యావలంబినీత్యాహ॥సఇతి॥సాదృశ్యాదర్చిషామేవయథాసోయందీపఇతిప్రత్యభిజ్ఞా- యథాచస్రోతసాంప్రవాహజలానామేవతదిదంజలమితి - తథాసోయంపుమానితిగీర్ధీశ్చమృషా- నృణాంబహూనాంశరీరిణాం-మృషావ్యర్థమేవాయుర్యేషాం తేషామవివేకినాంభవతి॥ ౪౬॥ననుకథం దేహాధ్యాసవతఃపుంసఃకర్మజన్మమరణానిసంతినాన్యస్యేతివ్యవస్థా- నహిఘటతే - ఘటస్యపురుషభేదేనసత్త్వమసత్త్వంచేతిన అజస్యాపివస్తుతస్తదభావాదిత్యాహ॥నేతి॥ నైవస్వస్యాత్మనఃకర్మణాబీజభూతేన-సోపి- అజ్ఞోపిపుమాన్ జాయతేమ్రియతేవా- కింతుఅయంభ్రాంత్యా-అజ్ఞస్సాపిజాయతఇవమ్రియతఇవ- యథామహాభూతతేజోరూపోగ్నిరాకల్పాంతమవస్థితోపిదారుణో

గవియోగాభ్యాం జన్మనాశౌ ప్రాప్నోతి తద్వత్ ॥ ౪౭॥ సిద్ధవత్కృత్యోక్తాః వయోవస్థాః ప్రపంచయతి॥ నిషేకేతి॥ నిషేకో జఠరే ప్రవేశః-గర్భస్తన్మధ్యే వృద్ధిః-బాల్యం ఆపంచమాబ్దాత్-కౌమారం ఆషోడశవర్షాత్-తతో యౌవనమా చత్వారింశతః-తతో వయోమధ్యం ఆషష్టివర్షాత్ ॥౪౮॥ దేహసంబంధాజ్జన్మమరణాదీనీత్యుపపాదితమర్థముపసంహరతి॥ ఏతా ఇతి. ఆహ స్ఫుటం-అన్యస్య దేహస్య సంబంధినీః ఏతాః మనోరథమయీః తనూః అవస్థాః గుణసంగాత్ ప్రకృత్యవివేకాత్-కశ్చిదుపాదత్తే పరమేశ్వరానుగృహీతః కశ్చిజ్జహాతి-కథం జహాతి- నహ్యవస్థావతో దేహస్య ద్రష్టా తదవస్థావానితి వివేకజ్ఞానేన ॥౪౯॥ నను తదానీం మూర్తిమత్త్వే సజన్మమరణవాన్ దేహో న దృశ్యతే తత్రాహ॥ ఆత్మన ఇతి॥ పితృదేహస్యోర్ధ్వదైహికం కుర్వతా స్వయదర్శనాత్-పుత్రదేహస్య చ జాతకర్మణి జన్మదర్శనాత్-ఆత్మనః స్వదేహస్యాపి భవాప్యయావనుమేయౌ- ఏవం చ దృశ్యత్వేన తిభవాప్యయవతాం వస్తూనాం దేహానామభిజ్ఞో ద్రష్టా ద్వయలక్షణో భవాప్యయధర్మకో న భవతి॥౫౦॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి॥ తరోరితి॥ తరుశబ్దేనోద్భిజ్జమాత్రోపలక్షణం-ఫలపాకాంతస్యౌషధ్యాదేరిత్యర్థః- యద్వా-తరోరేవాంత్యః పరిణామో విపాకః-బీజాజ్జన్మ-విపాకాత్సంయమం నాశం చ విద్వాన్ తరోర్జన్మవినాశయోర్ద్రష్టా-యథా న తద్వాన్-ఏవం దేహే వర్తమానోఽపి ఆత్మా తద్భవాప్యయాభ్యాం న సంబధ్యతే.॥౫౧॥ అవివేకినః సంసారం ప్రపంచయతి పంచభిః॥ ప్రకృతేరితి॥ తత్త్వేన తత్త్వతః- అవివిచ్య- తత్త్వస్పృష్ట్యా స్పర్శేషు విషయేషు సంమూఢ ఇతి వా॥ ౫౨॥ గుణభేదాత్రివిధం- తత్రాపి తత్తారతమ్యేనైకైకత్రివిధం సంసారమాహ ॥ సత్త్వేతి॥

మర్త్యబీజేన జాయతే సోఽప్యజః పుమాన్। మ్రియతే వామరో భ్రాంత్యా యథాగ్నిర్దారుసంయుతః॥ ౪౭॥
నిషేకగర్భజన్మాని బాల్యకౌమారయౌవనమ్। వయోమధ్యం జరా మృత్యురిత్యవస్థాస్తనోర్నవ॥ ౪౮॥
ఏతా మనోరథమయీర్హ్యన్యస్యోచ్చావచాస్తనూః। గుణసంగాదుపాదత్తే క్వచిత్కశ్చిజ్జహాతి హ॥ ౪౯॥
ఆత్మనః పితృపుత్రాభ్యామనుమేయౌ భవాప్యయౌ। న భవాప్యయవస్తూనామభిజ్ఞో ద్వయలక్షణః॥ ౫౦॥
తరోర్బీజవిపాకాభ్యాం యో విద్వాన్ జన్మసంయమౌ। తరోర్విలక్షణో ద్రష్టా ఏవం ద్రష్టా తనోః పృథక్॥ ౫౧॥
ప్రకృతేరేవమాత్మానమవివిచ్యాబుధః పుమాన్। తత్త్వేన స్పర్శసంమూఢః సంసారం ప్రతిపద్యతే॥ ౫౨॥
సత్త్వసంగాదృషీన్ దేవాన్ రజసాసురమానుషాన్। తమసా భూతతిర్యక్త్వం భ్రామితో యాతి కర్మభిః
౫౩ ॥ నృత్యతో గాయతః పశ్యన్ యథైవానుకరోతి తాన్। ఏవం బుద్ధిగుణాన్ పశ్యన్ననీహోఽప్యనుకార్యతే॥
౫౪॥ యథాంభసా ప్రచలతా తరవోఽపి చలా ఇవ। చక్షుషా భ్రామ్యమాణేన దృశ్యతే భ్రమతీవ భూః॥
౫౫॥ యథా మనోరథధియో విషయానుభవో మృషా। స్వప్నదృష్టాశ్చ దాశార్హ తథా సంసార ఆత్మనః॥
౫౬॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా॥
౫౭ ॥ తస్మాదుద్ధవ మా భుంక్ష్వ విషయానసదింద్రియైః। ఆత్మాగ్రహణనిర్భాతం పశ్య వైకల్పికం భ్రమమ్॥౫౮॥ క్షిప్తోఽవమానితోఽసద్భిః ప్రలబ్ధోఽసూయితోఽథ వా। తాడితః సన్నిరుద్ధో వా వృత్త్యా వా పరిహారితః॥౫౯॥ నిష్ఠ్యూతో మూత్రితో వాజ్ఞైర్బహుధైవం ప్రకంపితః। శ్రేయస్కామః కృచ్ఛ్రగత ఆత్మనా

౫౩ ॥ నన్వకర్తురాత్మనః కుతః కర్మభిః భ్రమణం తత్రాహ॥ నృత్యత ఇతి ॥ నృత్యతో గాయతో జనాన్ జనః పశ్యన్ అనుకరోతి తద్గతస్వరతాళాదిగతిం శృంగారకరుణాదిరసం చ మనస్యనువర్తయతీత్యర్థః- అనుకార్యతే గుణైః బలాజ్జిత్యర్థః-అనేన దృష్టాంతేన దృశ్యధర్మో ద్రష్టరి స్ఫురతీతి దర్శితం॥ ౫౪॥ ఉపాధిధర్మాశ్చోపహితే అవభాసంత ఇత్యత్ర దృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ తీరస్థాః తరవో ధావంత ఇవ యథా దృశ్యంతే-జలే ప్రతిబింబితా వా చంచలా ఇవేతి-విషయ - నవస్తుతస్సంతి - అతో మనోనిబంధన ఏవాయం సంగ్రాహకేణ మనసా పరికల్పితా ఏవ తేషు లావణ్యాదయో గుణాః ॥ చక్షుషేతి ॥ ౫౫ ॥ భోగస్యాపి మిథ్యాత్వే దృష్టాంతద్వయ మాహ॥ యథేతి॥ యథా ఏతాః ప్రసిద్ధాః మనోరథధియః స్వప్నదృష్టాశ్చ యథా మృషా- ఏవమాత్మనో విషయానుభవః సంసారో మృషా॥౫౬॥ నను యది మృషా తర్హి కిం తన్నివృత్తిక్రమేణ తత్రాహ॥ అర్థ ఇతి॥ అస్యాత్మనః॥౫౭॥ తతో భోగోద్యమో న కర్తవ్య ఇత్యాహ॥ తస్మాదితి॥ ౫౮॥ దుఃఖప్రతీకారోద్యమమపి పరిత్యజ్య పరమేశ్వర సారఇత్యభిప్రేత్య గ్రాహకగుణాగ్రాహ్యేవభాసంత ఇత్యత్ర దృష్టాంతమాహ ॥
ర్షిస్థైర్యేణాభినయన్నాహ ద్వాభ్యాం॥ క్షిప్త ఇతి॥ క్షిప్తః ఆక్షిప్తః నున్న ఇతి వా-ప్రలబ్ధః అపహసితః॥ ౫౯॥ నిష్ఠితేతి॥ నిష్ఠితః నిష్ఠీవనవిషయీకృతః - మూత్రితః మూత్రేణార్ద్రీకృతః - ప్రకంపితః పరమేశ్వరనిష్ఠాయాః ప్రచ్యావితోఽపి-

కృచ్ఛ్రగతఃకష్టంప్రాప్నోషి ॥ ౬౦ ॥ యథేతి॥ ఏవంత్వదుక్తంయథాఅనుబుధ్యేయంతథానఃసర్వాన్ప్రతివద ॥ ౬౧॥ సుదుస్సహమితి॥ త్వద్ధర్మనిష్ఠితాన్ఋతే - విదుషామపిఅసద్భిఃకృతమతిక్రమంఅపరాధంసుదుస్సహంమన్యఇత్యన్వయః- ప్రకృతిఃస్వభావః॥ ౬౨ ॥ శ్లో॥ నిరస్యసర్వసందేహానేకీకృత్యసుదర్శనమ్ । ప్రకాశేతరహస్యంతంభజామిగురుమీశ్వరమ్॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ త్రయోవింశేతిరస్కారసహనోపాయఈర్యతే । భిక్షుగీతాప్రకారేణమునసస్సంయమోధియా ॥ దుర్జనోపద్రవోనూనందుస్సహోహ్యపిమహీయసామ్।అతశ్చతుర్భిరధ్యాయైస్సహనోపాయవర్ణనమ్ ॥ తత్రతావదస్మిన్నధ్యాయేభిక్షుగీతయామనోవిజయః- ఉత్తరస్మిన్ప్రకృతిపురుషవివేకః - తదుత్తరస్మిన్గుణవృత్తివిజయః-తతఃపరస్మిన్నైలగీతయావిషయసంగత్యాగేనసత్సంగఇతిక్రమేణోపాయాభగవతావర్ణ్యంతే।సఇతి॥ ఆశంసితఃప్రార్థితః- భృత్యస్యవచఃసత్కృత్య-తంభృత్యంప్రత్యాబభాషే॥ ౧॥ తత్రతావదంగీకారతస్తద్వచఃసంపూజయ- ద్వాభ్యాం ॥ బార్హస్పత్యేతి॥ హేబార్హస్పత్యబృహస్పతేశ్శిష్య-అత్రలోకే-ససాధుర్నాస్తి-యోదుర్జనోక్తిభిఃభిన్నంక్షుభితం- ఆత్మానంమనః-శమయితుంఈశ్వరస్సమర్థస్స్యాత్ ॥ ౨॥కుతఇత్యతఆహ॥ నేతి॥ యథామర్మస్థామర్మస్వేవనిత్యంస్థి

త్మానముద్ధరేత్ ॥౬౦॥ఉద్ధవః॥యథైవమమబుధ్యేయంవదనోవదతాంవర॥౬౧॥సుదుస్సహమిమంమన్య
ఆత్మన్యసదతిక్రమమ్। విదుషామపివిశ్వాత్మన్ప్రకృతిర్హిబలీయసీ ॥ ఋతేత్వద్ధర్మనిరతాన్శాం
తాంస్త్వచ్చరణాశ్రయాన్॥౬౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ద్వావింశోఽధ్యాయః....... *

శ్రీశుకః॥సఏవమాశంసితఉద్ధవేనభాగవతముఖ్యేనదాశార్హః*ఋషభః। సభాజయన్భృత్యవచో
ముకుందస్తమాబభాషేశ్రవణీయవీర్యః॥ ౧॥ శ్రీభగవాన్॥బార్హస్పత్యసనహ్యత్రసాధుర్వైదుర్జన
నేరితైః।దురుక్తైర్భిన్నమాత్మానంయస్సమాధాతుమీశ్వరః॥౨॥ నతథాతప్యతేవిద్ధఃపుమాన్బాణైరజి
హ్మగైః।యథాతుదంతిమర్మస్థాహ్యసతాంపరుషేషవః॥ ౩॥ కథయంతిమహత్పుణ్యమితిహాసమిహో
ద్ధవ।తమహంవర్ణయిష్యామినిబోధసుసమాహితః॥౪॥కేనచిద్భిక్షుణాగీతంపరిభూతేనదుర్జనైః। స్మర
తాధృతియుక్తేనవిపాకంనిజకర్మణామ్॥౫॥ అవంతిషుద్విజఃకశ్చిదాసీదాఢ్యతమశ్శ్రియా।వార్తావృత్తిః
కదర్యశ్చకామీలుబ్ధోఽతికోపనః॥౬॥జ్ఞాతయోఽతిథయస్తస్యవాఙ్మాత్రేణాప్యనర్చితాః। శూన్యావసథఆ
త్మాహంకాలేకామైరనర్చితః॥౭॥దుశ్శీలస్యకదర్యస్యద్రుహ్యంతేపుత్రబాంధవాః। దారాదుహితరో
భృత్యావిషణ్ణానాచరన్ప్రియమ్॥౮॥తస్యైవంయక్షవిత్తస్యచ్యుతస్యోభయలోకతః। ధర్మకామవిహీ
నస్యచుక్రుధుఃపంచభాగినః॥౯॥ తదవధ్యానవిస్రస్తపుణ్యస్కంధస్యభూరిద। అర్థోఽప్యగచ్ఛన్నిధనం
బహ్వాయాసపరిశ్రమః॥ ౧౦॥ జ్ఞాతయోజగృహుఃకించిత్కించిద్దస్యవఉద్ధవ।దైవతఃకాలతఃకించిద్బ్ర
హ్మబంధోర్నృపార్థివాత్ ॥౧౧॥సఏవంద్రవిణేనష్టేధర్మకామవివర్జితః। ఉపేక్షితస్స్వజనైశ్చిం
తామాపదురత్యయామ్॥౧౨॥తస్యైవంధ్యాయతోదీర్ఘంనష్టరాయస్తపస్వినః। ఖిద్యతోబాష్పకంఠస్య

తాఃపరుషోక్తిరూపాఇషవః-తుదంతివ్యథయంతితథాఇతరేబాణాఃనతుదంతి-అతస్తైస్తథానతప్యతఇత్యర్థః॥ ౩॥ తథాపిమయావశ్యమూహ్యైరుపాయైఃసర్వంసోఢుంశక్యతఇత్యభిప్రాయేణేతిహాసంప్రస్తౌతి॥ కథయంతీతి ॥ మహద్యథాభవతితథా-పుణ్యమితిహాసంగాథాంకథయతి॥ ౪॥ ౫॥ సతుభిక్షుఃపూర్వంధనాఢ్యఃకృచ్ఛ్రార్జితస్యధనస్యనాశేనసంతప్యమానోనిర్విణ్ణస్సన్ప్రవ్రజ్యభిక్షుస్సన్ దుర్జనైరుపద్రుతః ప్రస్తుతోపయోగినీం గాథామగాయతేతి వక్తుంతస్యచరితమాహ॥అవంతిష్వితి॥అవంతిషుమాళవేషు- వార్తాకృషివాణిజ్యాదిరూపావృత్తిర్యస్యసః- కదర్యస్తుస్మృతావుక్తః॥శ్లో॥ఆత్మానంధర్మకృత్యంచపుత్రదారాంశ్చపీడయన్। దేవతాతిథిభృత్యాంశ్చసకదర్యఇతిస్మృతఇతి॥౬॥ జ్ఞాతయఇతి॥తస్యయేజ్ఞాతయోబాంధవాః-అతిథయోఽధ్వనీనాశ్చ- తేనవాచానర్చితాఇత్యర్థః॥శూన్యావసథోధర్మకామహీనేగృహేదేహేవా॥ ౭॥౮॥ తస్యేతి॥ యక్షాణాంవిత్తమివకేవలంరక్షణీయంవిత్తంయస్య-పంచభాగినఃపంచయజ్ఞదేవతాః॥౯॥ తదితి॥ తేషామవధ్యానమనాదరః తేనవిస్రస్తోవిశీర్ణఃపుణ్యస్యస్కంధఃఅర్థలాభమాత్రహేతురంశోయస్యతస్యబహ్వాయాసైఃకృష్యాదిభిఃకేవలంశ్రమోయస్మిన్సః॥ ౧౦॥ కుతోనిధనమగచ్ఛత్తత్రాహ॥జ్ఞాతయఇతి॥ దైవతఃగృహదాహాదినా-కాలతఃనిఖాతధాన్యాదినా-నృణాంపార్థివానాంచద్వయంద్వైక్యంతస్మాత్ ॥౧౧॥౧౨॥ తస్యేతి॥ నష్ట

రాయః నష్టాః రాయః అర్థాః యస్య తస్య-తపస్వినః సంతప్తస్య॥౧౩॥ స ఇతి॥ మే మయా- ఆత్మా దేహః-వృథైవానుతాపితః-అనుతాపం ప్రపంచయతి-న ధర్మాయేత్యాదినా-యస్య ఈదృశః అర్థాయాసః తేన మయా॥౧౪॥ ప్రాయేణేతి॥ నరకాయ చ సత్యప్యర్థే ధర్మాననుష్ఠానాత్॥౧౫॥ యశ ఇతి॥ శ్విత్రం శ్వేతకుష్ఠం॥౧౬॥ అర్థస్యేతి॥ సిద్ధేఽప్యర్థే తస్యోత్కర్షే-సంవర్ధనే-నాశోపభోగయోర్ద్వంద్వైక్యం- నాశే ఉపభోగే చేత్యర్థః-సాధనోత్కర్షయోరాయాసః- తత్ర త్రాసః చింతా చ-నాశే భ్రమ ఇతి॥ ౧౭॥ కించ॥ స్తేయమితి॥౧౮॥ ఏత ఇతి॥ అర్థప్రాప్త్యర్థాః స్తేయాదయః షడనర్థాః-ప్రాప్తేఽర్థే స్మయాదయో వ్యసనైస్సహ నవ-తత్ర వ్యసనాని స్త్రీద్యూతమద్యవిషయాణి త్రీణి॥౧౯॥ భేదవైరస్పర్ధాః ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం॥ భిద్యంత ఇతి॥ భిద్యంతే స్నేహం త్యజంతి- కథంభూతాః ఏకాస్నిగ్ధాః ఏకే ఏకప్రాణాః తే చ తే అస్నిగ్ధాః అప్రియాశ్చేత్యర్థః కుతః కాకిణినాఽపి స్వల్పమాషకం-వింశతివరాటికాః కాకిణీ; తయా॥౨౦॥ అర్థేనేతి॥ సంరబ్ధాః క్షుభితాః-స్పృధః స్పర్ధమానాః॥౨౧॥ ఇహ తావదర్థనిష్ఠానామేతే అనర్థాః పరలోకేఽప్యనర్థా ఏవ తేషామిత్యాహ త్రిభిః॥ లబ్ధ్వేతి॥ మానుష్యం జన్మ తత్-తత్రాపి ద్విజాగ్ర్యతాం బ్రాహ్మణ్యం-స్వార్థం ఘ్నంతి ఆత్మహితం న కుర్వంతి

నిర్వేదస్సుమహానభూత్॥౧౩॥ సచాహేదమహో కష్టం వృథాత్మా మేఽనుతాపితః। న ధర్మాయ న కామాయ యస్యార్థాయాస ఈదృశః॥౧౪॥ ప్రాయేణార్థాః కదర్యాణాం న సుఖాయ కదాచన। ఇహ చాత్మోపతాపాయ మృతస్య నరకాయ చ॥౧౫॥ యశో యశస్వినాం శుద్ధం శ్లాఘ్యా యే గుణినాం గుణాః। లోభస్స్వల్పోఽపి తాన్ హంతి శ్విత్రం రూపమివేప్సితమ్॥౧౬॥ అర్థస్య సాధనే సిద్ధ ఉత్కర్షే రక్షణే వ్యయే। నాశోపభోగ ఆయాసస్త్రాసశ్చింతా భ్రమో నృణామ్॥౧౭॥ స్తేయం హింసానృతం దంభః కామః క్రోధస్స్మయో మదః। భేదో వైరమవిశ్వాసస్సంస్పర్ధా వ్యసనాని చ॥౧౮॥ ఏతే పంచదశానర్థా హ్యర్థమూలా మతా నృణామ్। తస్మాదనర్థమర్థాఖ్యం శ్రేయోఽర్థీ దూరతస్త్యజేత్॥౧౯॥ భిద్యంతే భ్రాతరో దారాః పితరస్సుహృదస్తథా। ఏకాస్నిగ్ధాః కాకిణినా సద్యస్సర్వేఽరయః కృతాః॥౨౦॥ అర్థేనాల్పీయసా హ్యేతే సంరబ్ధా దీప్తమన్యవః। త్యజంత్యాశు స్పృధో ఘ్నంతి సహసోత్సృజ్య సౌహృదమ్॥౨౧॥ లబ్ధ్వా జన్మామరప్రార్థ్యం మానుష్యం తద్ద్విజాగ్ర్యతామ్। తదనాదృత్య యే స్వార్థం ఘ్నంతి యాంత్యశుభాం గతిమ్॥౨౨॥ స్వర్గాపవర్గయోర్ద్వారం ప్రాప్య లోకమిమం పుమాన్। ద్రవిణే కోఽనుషజ్జేత మర్త్యోఽనర్థస్య ధామని॥౨౩॥ దేవర్షిపితృభూతాని జ్ఞాతీన్ బంధూంశ్చ భాగినః। అసంవిభజ్య చాత్మానం యక్షవిత్తః పతత్యధః॥౨౪॥ వ్యర్థయార్థేహయా విత్తం ప్రమత్తస్య వయో బలమ్। కుశలా యేన సిధ్యంతి జరఠః కిం ను సాధయే॥౨౫॥ కస్మాత్సంక్లిశ్యతే విద్వాన్ వ్యర్థయార్థేహయాసకృత్। కస్యచిన్మాయయా నూనం లోకోఽయం సువిమోహితః॥౨౬॥ కిం ధనైర్ధనదైర్వా కిం కామైర్వా కామదైరుత। మృత్యునా గ్రస్యమానస్య కర్మభిర్వోత జన్మదైః॥౨౭॥ నూనం మే భగవాన్ ప్రీతస్సర్వదేవమయో హరిః। యేన నీతో దశామేతాం నిర్వేదశ్చాత్మనః ప్లవః॥౨౮॥ సోఽహం కాలావశేషేణ శోషయిష్యేఽంగమాత్మనః। అప్రమత్తోఽఖిలస్వార్థే యది స్యాత్సిద్ధ ఆత్మని॥౨౯॥ తత్ర మామనుమోదేరన్ దేవాస్త్రిభువనేశ్వరాః। ముహూర్తే-

యే-తే అశుభాం గతిం యాంతి॥ ౨౨॥ అమరప్రార్థ్యత్వాం దర్శయన్నాహ॥ స్వర్గేతి॥ లోకం దేహం-అనుషజ్జేత ఆసక్తిం కుర్యాత్॥ ౨౩॥ దేవేతి॥ ఋషయో మనుష్యయజ్ఞబ్రహ్మయజ్ఞయోః దేవతాః- దేవపితృభూతానీతరేషు-జ్ఞాతయః సగోత్రాః- బంధవో వివాహాదిసంబంధాస్తాన్-అన్యాంశ్చ భాగినః భాగార్హాన్- ఆత్మానం చ అసంవిభజ్య అన్నాదిభిరసంతర్ప్య॥౨౪॥ ఏవం విమృశ్యానుతప్యమాన ఆహ॥ వ్యర్థయేతి॥ వ్యర్థయార్థేహయా ప్రమత్తస్య మమ విత్తాది గతమితి శేషః- యేన విత్తాదినా కుశలాః వివేకినః సిధ్యంతి ముచ్యంతే-జరఠో వృద్ధః॥ ౨౫॥ ధన్యమపి స్వసదృశం శోచతి॥ కస్మాదితి॥ కస్మాదేవమనర్థం విద్వానపి సంక్లిశ్యతే-కారణం సంభావయతి- కస్యచిదితి॥ ౨౬॥ నను నాయం మోహితః క్లిశ్యతి- కింతు ధనాదిలిప్సయా భోగాదివిషయసంపాదనేచ్ఛయా చేత్యత ఆహ॥ కిమితి॥ ఉత పునరపి॥౨౭॥ ఇదానీం సంపన్నవివేకః- సుహృష్యన్నాహ త్రిభిః॥ నూనమితి॥ యేన ప్రీతేనాత్మనః ప్లవరూపో నిర్వేదశ్చ భవతి-స హరిర్మే నూనం ప్రీత ఇతి॥ ౨౮॥ స ఇతి॥ అంగం శోషయిష్యే తపసా-యద్వా-విద్యయాఽలయం నేష్యామి-యది స్యాత్తర్హి-కాలావశేషస్తర్హ్యాత్మన్యేవ సిద్ధస్తుష్టస్సన్-అఖిలే స్వార్థే ధర్మాదిసాధనే అప్రమత్తస్సన్॥౨౯॥ తత్రేతి॥ అనుమోదేరన్ అనుగృహ్ణంతు- నను దేవైరను

మోదితో ఽపి జరఠః స్వల్పేన కాలేన కిం సాధయిష్యతి తత్రాహ- ముహూర్తేనేతి॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ అభిప్రేత్య నిశ్చిత్య-ఆవన్త్యః అవంతిదేశసంభవః-హృదయగ్రంథీన్ అహంకారాదీన్॥ ౩౧॥ స ఇతి॥ అసంగః ఆసక్తిశూన్యః- అలక్షితః శైలూష్యవదజ్ఞాత ఇత్యర్థః॥ ౩౨॥ తమితి॥ ప్రవయసం వృద్ధం-అవధూతం మలినం-పర్యభవన్ అవమేనిరే- హే భద్ర- పరిభూతిభిస్తిరస్కారైః॥ ౩౩॥ పరిభవానేవ దర్శయన్ యుగ్మేన స్త్రిభిః॥ కేచిదితి॥ ౩౪॥ ప్రదాయేతి॥ భో భగవన్ గృహాణేతి దర్శితాని ప్రదాయ పునశ్చాదదుః॥ ౩౫॥ అన్నమితి॥ అన్నే మూత్రయన్తి-మూర్ధని చ నిష్ఠీవంతి పూత్కారేణ శ్లేష్మాణః ప్రక్షిపన్తి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ బధ్నంతీతి॥ క్షిపంతి నిందంతి-నిందామేవాహ-ఏష ధర్మధ్వజః త్రిదండలింగోపజీవీ- శఠో లోకవంచకః ఖల దేవాహుః- క్షీణవిత్త ఇతి॥ ౩౮॥ అహో ఇతి॥ మహాసారః అతిబలీ॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ దుర్వాతయంతి తదుపర్యధో వాయుం ముంచంతి-బబంధుః శృంఖలైర్నిరురుధుః-కారాగృహాదిషు ద్విజం శుకశారికాదిం యథా॥ ౪౦॥ ఏవమితి॥ భౌతికం దుర్జనాదికృతం-దైహికం జ్వరాదినిమిత్తం-దైవికం శీతోష్ణాదిభవం-దిష్టం దైవప్రాప్తం॥ ౪౧॥ పరిభూత ఇతి॥ ధర్మాత్పాతయద్భిః పరిభూతోఽపి-సాత్త్వికీం ధృతిమాస్థాయ-స్వధర్మ ఏవ స్థితః-ఇమాం వక్ష్యమాణాం గాథామగాయత-సాత్త్వికీ ధృతిశ్చ గీతా॥ శ్లో॥ ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియక్రియాః। యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిః సా పార్థ సాత్త్వికీతి స్మృతేః॥ ౨౯॥ తామేవ మోడశ

న బ్రహ్మలోకం ఖట్వాంగస్సమసాధయత్॥ ౩౦॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యభిప్రేత్య మనసా హ్యావంత్యో ద్విజసత్తమః। ఉన్ముచ్య హృదయగ్రంథీన్ శాంతో భిక్షురభూన్మునిః॥ ౩౧॥ స చచార మహీమేతాం సంయతాత్మేంద్రియానిలః। భిక్షార్థం నగరగ్రామానసంగోఽలక్షితోఽవిశత్॥ ౩౨॥ తం వై ప్రవయసం భిక్షుమవధూతమసజ్జనాః। దృష్ట్వా పర్యభవన్ భద్ర బహ్వీభిః పరిభూతిభిః॥ ౩౩॥ కేచిత్త్రివేణుం జగృహురేకే పాత్రం కమండలుం। పీఠం చైకేఽక్షసూత్రం చ కంథాం చీరాణి కేచన॥ ౩౪॥ ప్రదాయ చ పునస్తాని దర్శితాన్యాదదుర్మునేః॥ ౩౫॥ అన్నం చ భైక్షసంపన్నం భుంజానస్య సరిత్తటే। మూత్రయంతి చ పాపిష్ఠాః నిష్ఠీవంత్యస్య మూర్ధని॥ ౩౬॥ యతవాచం వాచయంతి తాడయంతి న వక్తి చేత్। తర్జయంత్యపరే వాగ్భిః స్తేనోఽయమితి వాదినః॥ ౩౭॥ బధ్నంతి రజ్జ్వా తం కేచిద్బధ్యతాం బధ్యతామితి। క్షిపంత్యేకేఽవజానంత ఏష ధర్మధ్వజశ్శఠః॥ క్షీణవిత్త ఇమాం వృత్తిమగ్రహీత్స్వజనోజ్ఝితః॥ ౩౮॥ అహో ఏష మహాసారో ధృతిమాన్ గిరిరాడివ। మౌనేన సాధయత్యర్థం బకవద్దృఢనిశ్చయః॥ ౩౯॥ ఇత్యేకే విహసంత్యేనమన్యే దుర్వాతయంతి చ। తం బబంధుర్నిరురుధుర్యథా క్రీడనకం ద్విజమ్॥ ౪౦॥ ఏవం స భౌతికం దుఃఖం దైహికం దైవికం చ యత్। భోక్తవ్యమాత్మనో దిష్టం ప్రాప్తం ప్రాప్తమబుధ్యత॥ ౪౧॥ పరిభూత ఇమాం గాథామగాయత నరాధమైః। పాతయద్భిస్స్వధర్మస్థో ధృతిమాస్థాయ సాత్త్వికమ్॥ ౪౨॥ భిక్షుః॥ నాయం జనో మే సుఖదుఃఖహేతుర్న దేవతాత్మా గ్రహకర్మకాలాః। మనః పరం కారణమామనంతి సంసారచక్రం పరివర్తయేద్యత్॥ ౪౩॥ మనో గుణాన్వై సృజతే బలీయస్తతశ్చ కర్మాణి విలక్షణాని। శుక్లాని కృష్ణాన్యథ లోహితాని తేభ్యస్సవర్ణాస్సృతయో భవంతి॥ ౪౪॥ అనీహ ఆత్మా మనసా సమీహతా హిరణ్మయో మత్సఖ ఉద్విచష్టే। మనస్స్వలింగం పరిగృహ్య కామాన్ జుషన్నిబద్ధో గుణసంగతోఽసౌ॥ ౪౫॥ దానం స్వధర్మో నియమో యమశ్చ

శ్లోకం గాథామాహ॥ నేతి॥ న చాత్మా నాపి గ్రహాదయః-మనః పరం కేవలం సుఖదుఃఖయోః కారణం వదంతి॥ శ్రు॥ మనసా హ్యేవ పశ్యతి మనసా శృణోతీత్యాది శ్రుతయః॥ ౪౩॥ పరివర్తనప్రకారమేవాహ॥ మన ఇతి॥ గుణాన్ గుణవృత్తీః సృజతి-తతస్తేభ్యః గుణేభ్యః- శుక్లాని సాత్త్వికాని-కృష్ణాని తామసాని-అతిలోహితాని రాజసాని- తేభ్యః సవర్ణాస్తత్తత్కర్మానురూపాః-సృతయః దేవతిర్యఙ్నరాదిజాతయః భవంతి॥ ౪౪॥ తర్హి మనస ఏవ సంసారస్స్యాన్నాత్మన ఇత్యాశంక్యాహ॥ అనీహ ఇతి॥ అయమర్థః-అవిద్యయా మనసోఽధ్యాసేన-ఇయమాత్మనస్సంసృతిః-న తు స్వతః- యతస్తద్రహితస్యైశ్వరస్య సా నాస్తి-కింతు తత్స్వతో జీవస్యైవేతి-తదేవాహ- మనసా సమీహమానేన సహానియంతృత్వేన వర్తమానోఽపి పరమాత్మా అనీహః తత్క్రియాసంగరహితః-యతో హిరణ్మయః విద్యాశక్తిప్రధానః-కుతః- యతో మత్సఖః మమ జీవస్య సఖా నియంతా అతః ఉత్ ఉచ్చైః విచష్టే అతిరోహితజ్ఞానేన కేవలం పశ్యతీత్యర్థః-అతోఽసావహం జీవః స్వలింగం స్వస్మిన్నాత్మని లింగయతి ద్యోతయతి సంసారమితి తథా- ఆత్మనః ఉపాధిం గృహ్య ఆత్మత్వేన స్వీకృత్య- తస్య మనసో గుణైః కర్మభిస్సంగతస్సన్ ఽధః గుణసంగాద్వా- కామాన్ జుషన్నిబద్ధ ఇతి॥ ౪౫॥ అతో మనో నిగ్రహే కృతే సర్వం కృతం స్యాత్ -తం వినా తు స

శ్వాంవ్యర్థమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ దానమితి॥ స్వధర్మః నిత్యనైమిత్తికరూపః సద్వ్రతాని ఏకాదశ్యుపవాసాదీని- అన్యానిచ
యావంతికర్మాణి- ఏతే సర్వేఽప్యుపాయాః మనోనిగ్రహలక్షణః అంతో నిష్ఠా ఫలం యేషాం తే తథా- ననుజ్ఞానాంగత్వం తే
షాం ప్రసిద్ధం తత్రాహ- మనసః సమాధిర్నిగ్రహ ఏవ పరో యోగః జ్ఞానం॥ ౪౬॥ సమాహితమితి॥ అతో యస్య మనస్సమా
హితం భవతి- తస్య కిం కృత్యమస్తి- వదేతి పరం ప్రత్యుపదిశన్నివ స్వయమేవాహ- అసంయతం విక్షిప్తం చేత్ -యద్వా- విన
శ్యేత్ -అత్యాదినా లీయమానం చేత్ భవేత్ -తర్హి ఏభిర్దానాదిభిః కిమపరం ప్రయోజనం స్యాత్ న కించిదిత్యర్థః॥ ౪౭॥
నన్వేతర్హి ఇంద్రియజయః ప్రయోజనం స్యాన్నేత్యాహ॥ మనోవశ ఇతి॥ దేవా ఇంద్రియాణి తదధిష్ఠాతారో వా॥ భీష్మః యో
గినామపి భయంకరః- మనోలక్షణో దేవః- కుతః- సహసః బలాదపి బలినోఽపి సహీయాన్- అతస్తం యో వశే వర్తినం కు
ర్యాత్ -స ఏవ దేవ దేవః సర్వేంద్రియజేతా భవతి- నాన్యః- తథాచ శ్రుతిః॥ మనసో వశే సర్వమిదం బభూవ- నాన్యస్య మనో
వశమన్వియాయ- భీష్మో హి దేవస్సహసస్సహీయానితి॥ ౪౮॥ అతః తన్నిగ్రహవ్యతిరేకేణ ఇతరనిగ్రహాయ ప్రవృత్తా మూ
ఢా ఇత్యాహ॥ తమితి॥ అసహ్యః రాగాదయో వేగా యస్య తం- అతఏవ అరుంతుదం అరుమర్మ తత్తుదతి వ్యథయతీతి అ
రుంతుదః తం- తత్ -నేతిచ్ఛేదః- తన్న విజిత్య అవిజిత్య తతః- యే కేచిన్మర్త్యాః కైశ్చిన్మర్త్యైః సహ అసద్విగ్రహం
కుర్వంతి- తత్ర తత్ర అనుకూల ప్రతికూలాదీన్ అన్యానమిత్రాదీన్ కుర్వంతి- తే మూఢా ఇత్యర్థః॥ ౪౯॥ తతశ్చానేన
ప్రకారేణ సంసారే భ్రమంతీత్యాహ ॥ దేహమితి ॥ మనోమాత్రపరికల్పితమిమం స్వదేహమహమితి పుత్రాదిదేహం

శ్రుతంచ కర్మాణిచ సద్వ్రతాని । సర్వే మనోనిగ్రహలక్షణాంతాః పరో హి యోగో మనసస్సమాధిః॥
౪౬॥ సమాహితం యస్య మనః ప్రశాంతం దానాదిభిః కిం వద తస్య కృత్యమ్। అసంయతం యస్య మనో విన
శ్యేద్దానాదిభిశ్చేదపరం కిమేభిః ॥ ౪౭ ॥ మనోవశేఽన్యే హ్యభవంశ్చ దేవా మనశ్చ నాన్యస్య వశం సమేతి ।
భీష్మో హి దేవస్సహసస్సహీయాన్ యుంజ్యాద్వశే తం స హి దేవదేవః॥ ౪౮॥ తం దుర్జయం శత్రుమసహ్య
వేగమరుంతుదం తన్న విజిత్య కేచిత్ । కుర్వంత్యసద్విగ్రహమత్ర మర్త్యైర్మిత్రాణ్యుదాసీనరిపూం
శ్చ మూఢాః॥ ౪౯॥ దేహం మనోమాత్రమిమం గృహీత్వా మమాహమిత్యంధధియో మనుష్యాః। ఏషోఽహ
మన్యోఽయమితి భ్రమేణ దురంతపారే తమసి భ్రమంతి॥ ౫౦॥ జనోఽస్య హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమా
త్మనశ్చాత్ర హి భౌమయోస్తత్ । జిహ్వాం క్వచిత్సందశతి స్వదద్భిస్తద్వేదనాయాం కతమాయ కుప్యే
త్ ॥ ౫౧॥ దుఃఖస్య హేతుర్యది దేవతాస్తు కిమాత్మనస్తత్ర వికారయోస్తత్ ।యదంగమంగేన నిహన్యతే
క్వచిత్క్రుధ్యేత కస్మై పురుషస్స్వదేహే॥౫౨॥ ఆత్మా యది స్యాత్సుఖదుఃఖహేతుః కిమన్యతస్తత్ర నిజస్వభా
వః। న హ్యాత్మనోఽన్యద్యది తన్మృషా స్యాత్క్రుధ్యేత కస్మాన్న సుఖం న దుఃఖం॥౫౩॥ గ్రహా నిమిత్తం సుఖదుః

చ మమేతి స్వీకృత్య- తమసి సంసారే॥౫౦॥ తదేవం మనస ఏవ సుఖదుఃఖకారణత్వముపపాద్యేదానీం జనాదీనాం షణ్ణామ
కారణత్వం షడ్భిః ప్రపంచయతి॥ జన ఇతి॥ అత్రచ అస్మిన్నపి పక్షే- ఆత్మనః కిం- న కించిత్- సుఖదుఃఖకర్మత్వం తత్క
ర్తృత్వం చ నాస్తీత్యర్థః- కుత ఇత్యత ఆహ- హి నిశ్చితం- భౌమయోర్భూమివికారయోర్దేహయోస్తత్ - న త్వా
త్మనః- అమూర్తస్యాక్రియస్య హననాదిషు కర్మత్వకర్తృత్వానుపపత్తేః - తథాపి దుఃఖమాత్మపర్యవసాయ్యేవేతి చే
త్ - ఏవమప్యాత్మనః ఉభయత్రాప్యైకత్వాన్న కోపవిషయోఽస్తీతి స్వదృష్టాంతేన దర్శయతి- జిహ్వామితి॥ ౫౧ ॥ దుఃఖ
స్యేతి ॥ యది దేవతాః- అస్తు నామ- తత్రాపి పక్షే- ఆత్మనః కిం - యతో వికారయోర్విక్రియమాణయోర్దేవత
యోస్తత్ - హస్తేన ముఖేఽభిహతే తేనవా హస్తే దష్టే తదభిమానినోర్వహ్నీంద్రయోరేవ తత్ - న త్వవిక్రియ
స్యానహంకారస్యాత్మనః- దేవతానాంచ సర్వదేహేష్వభేదాన్న కోపవిషయోఽస్తీతి స్వదేహదృష్టాంతమాహ- యదితి-
యత్ యదా అంగం దేవతాధిష్ఠానం హస్తముఖాది - అతఏవ పూర్వత్ర దేవతానధిష్ఠాన భూవికారదంతోదాహర
ణం ॥ ౫౨ ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మనః సుఖదుఃఖాద్యాకారపరిణామః అతఏవ హేతుర్యది స్యాదాత్మా - తర్హి తత్ర తస్మి
న్పక్షే అన్యతః కిం- న కించిదన్యతో భవతి- యస్మై కుప్యేదిత్యర్థః - యతో నిజ ఏవ స్వభావః సః- నన్వాత్మనస్తథా పరిణామః
అన్యనిమిత్తో భవతి- అతోఽస్తి కోపవిషయ ఇతి చేత్ -తత్రాహ నహీతి- ఆత్మవ్యతిరిక్తం నాస్త్యేవ- యది స్యాదస్తీతి- ప్రతీయే
త- తర్హి తన్మృషైవ- అతః కస్మాద్ధేతోః క్రుధ్యేత- యతో నాస్తి నిమిత్తం- న చ సుఖం దుఃఖం చేత్యర్థః॥౫౩॥ గ్రహా ఇతి॥
గ్రహపక్షేఽప్యజస్యాత్మనః కిం- యతో జన్యత ఇతి జనో దేహస్తస్యైవ - జన్మలగ్నాపేక్షయా ద్వాదశాష్టమాదిరాశిస్థాస్తే

సుఖదుఃఖయోర్నిమిత్తం భవంతి- కించ-అంతరిక్షస్థైర్గ్రహైస్తత్రస్థస్య గ్రహస్యైవ పాదార్ధాది దృష్ట్యాదిభేదైః పీడాం వదంతి దైవజ్ఞాః - నతు గ్రహకోణాదిషుస్థితస్య తద్దృష్టిగోచరస్య పురుషస్య - గ్రహగత్యైవ తు పీడా తల్లగ్నోత్పన్నే దేహేతస్యాభిమానాద్భవతి-అతః పురుషస్తతో గ్రహాత్ దేహాచ్చాన్యః కస్మై క్రుధ్యేత॥౫౪॥కర్మేతి॥కర్మ హేతుశ్చేత్-అస్త్విత్యనూయోపగమః- కర్మైవనాస్తి- కుతస్తస్య హేతుత్వమితి-తదాహ- హియస్మాత్కర్మ ఏకస్య జడాజడత్వే సతి స్యాత్ - జడత్వాదవికారిత్వోపపత్తేః అజడత్వాచ్చ హితానుసంధానతః ప్రవృత్తిసంభవాత్ - అచిత్ జడో దేహః- అతస్తస్య ప్రవృత్తిర్న సంభవతి- పురుషస్తు సుపర్ణః శుద్ధజ్ఞానస్వరూపః-అతః కస్మై క్రుధ్యేత్- యతః సుఖదుఃఖయోర్మూలభూతం కర్మైవ నాస్తీతి॥౫౫॥కాల ఇతి॥తత్ర కాలపరోఽపి ఆత్మనః కిం- యతోఽసౌ కాలాత్మక ఏవ-బ్రహ్మాంశత్వాత్స్వాంశస్య స్వతః పీడా నాస్తీతి-అత్ర దృష్టాంతః నాగ్నేర్హి తాపః తదంశస్య జ్వాలాదేస్తాపః దాహతోఽనాశో నాస్తి - తత్రోపాధిభూత కాష్ఠాంశదాహాన్నాశస్స్యాదితి దృష్టాంతాంతరమాహ హిమస్యత చైత్యం తదంశభూతస్య తుషారకణస్య నాశకం న స్యాదిత్యర్థః-కించ-ఆస్తాంఅంశత్వం-వస్తుతః పర ఏవాయం - నపరస్య ద్వంద్వం సుఖదుఃఖాదికమస్తీతి॥౫౬॥తవమంశే తే హేతవః ప్రసిద్ధాః నిరస్తాః-యదికశ్చిద్ధేత్వంతరముద్భావయేత్ -తదపి వస్తుమహిమా పేక్షాయాం న సంభవతీత్యాహ॥ నేతి॥నన్వపరోక్షః కథమపహ్నూయతే తత్రాహ-యథేతి॥ సంసృతిమవిద్యమానామేవ రూపయతి ప్రకాశ

ఖయోశ్చేత్కిమాత్మనోఽజస్య జనస్య తే వై । గ్రహైర్గ్రహస్యైవ వదంతి పీడాం క్రుధ్యేత కస్మై పురుషస్తతోఽన్యః॥౫౪॥ కర్మాస్తు హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మనస్తద్ధి జడాజడత్వే దేహస్త్వచిత్పురుషోయం సుపర్ణః క్రుధ్యేత కస్మైన హి కర్మమూలమ్॥౫౫॥కాలస్తు హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మనస్తత్ర తదాత్మకోఽసౌ।నాగ్నేర్హి తాపో న హిమస్య తత్స్యాత్క్రుధ్యేత కస్మై న పరస్య ద్వంద్వం॥౫౬॥న కేనచిత్క్వాపి కథంచనాస్య ద్వంద్వోపరాగః పరతః పరస్య। యథాహమస్సంసృతిరూపిణస్స్యాదేవం ప్రబుద్ధో న బిభేతి భూతైః॥౫౭॥ఏతాం స ఆస్థాయ పరాత్మనిష్ఠామధ్యాసితాం పూర్వతమైర్మహర్షిభిః। అహం తరిష్యామి దురంతపారం తమో ముకుందాంఘ్రినిషేవయైవ॥ ౫౮ ॥ శ్రీభగవాన్॥నిర్విద్య నష్టద్రవిణో గతక్లమః ప్రవ్రజ్య గాం పర్యటమాన ఇత్థమ్। నిరాకృతోఽసద్భిరపి స్వధర్మాదకంపితోఽమూం మునిరాహ గాథాం॥౫౯॥సుఖదుఃఖప్రదో నాన్యః పురుషస్యాత్మవిభ్రమః। మిత్రోదాసీనరిపవస్సంసారస్తమసః కృతః॥౬౦॥తస్మాత్సర్వాత్మనా తాత నిగృహాణ మనో ధియా।మయ్యావేశితయా యుక్త ఏతావాన్యోగసంగ్రహః ॥ ౬౧ ॥ య ఏతాం భిక్షుణా గీతాం బ్రహ్మనిష్ఠాం సమాహితః । ధారయన్ శ్రావయన్ శృణ్వన్ ద్వంద్వైర్నైవాభిభూయతే ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-త్రయోవింశోఽధ్యాయః......... *

అథ తే సంప్రవక్ష్యామి సాంఖ్యం పూర్వైర్వినిశ్చితమ్।యద్విజ్ఞాయ పుమాన్ సద్యో జహ్యాద్వైకల్పికం భ్ర

యతీతి తథా-అస్య అహమః అహంకారస్య-యథా స్యాత్ -న తథా పరతః ప్రకృతేః పరస్యాత్మనో ద్వంద్వసంబంధః అహంకారనిమిత్తోఽస్తి న వాస్తవ ఇత్యర్థః-ఏవం ప్రబుద్ధో యః స భూతైః కృత్వా న బిభేతి॥౫౭॥ అతోఽహమప్యేతయైవ పరమాత్మనిష్ఠయా తరిష్యామీత్యాహ॥ఏతామితి॥సోఽహమిత్యన్వయః-నన్వియం నిష్ఠైవ కథం భవేత్తదాహ- ముకుందేతి॥ ౫౮॥ ప్రస్తావేన సహ గాథార్థం సంక్షేపతో దర్శయతి ద్వాభ్యాం॥ నిర్విద్యేతి॥ ఇత్థం నష్టద్రవిణో నిర్విద్య గతక్లమః-ప్రవ్రజ్య గాం పర్యటన్-అసద్భిర్నిరాకృతోఽపి స్వధర్మాదకంపితః-స మునిః-అమూం గాథామాహేత్యన్వయః ౫౯॥సుఖేతి॥ మిత్రోదాసీనరిపవః సంసారస్సర్వోఽపి చ-తమసః అజ్ఞానతః-ఆత్మనో మనసో విభ్రమమాత్రతః కృతః-న తాత్త్విక ఇత్యర్థః॥౬౦॥ ఉక్తం ద్వంద్వసహనోపాయముపసంహరతి॥తస్మాదితి॥ ౬౧॥ మనోనిగ్రహాశక్తోఽపి తచ్ఛ్రవణాదినిష్ఠస్తత్ఫలం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥య ఇతి॥ద్వంద్వైస్సుఖదుఃఖాదిభిః॥ ౬౨॥శ్లో॥భిక్షుగీతాం ఫలం కృత్వా భక్తచిత్తగతో హరిః। మోహం నిఘ్నన్నిహ భాతి పరమానందరూపతః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా........................*

శ్లో॥ చతుర్వింశే తు సాంఖ్యేన మనోమోహో నివార్యతే।ఆత్మనస్సర్వభావానామాగమాపాయచింతయా॥ స్వపదద్వంద్వభక్తానామద్వంద్వత్వాయ సంయమమ్ । చిత్తస్యోక్త్వా పునః కృష్ణస్సాంఖ్యమత్రాహ తత్కృతే॥అద్వితీయాత్పరమాత్మనో మాయయా ప్రకృతిపురుషద్వారా సర్వం ద్వైతముదేతి - పునస్తత్రైవ లీయతే- ఇత్యేవమనుసంధానస్య ద్వం

ద్వభ్రమోనివర్తతఇతివక్తుంసాంఖ్యంప్రస్తౌతి॥ అథేతి ॥ పూర్వైః కపిలాదిభిర్వినిశ్చితం-వైకల్పికంభేదనిమిత్తం-భ్రమంసుఖదుఃఖాదిరూపం॥ ౧॥ ఆసీతి॥అథోశబ్దః కాత్స్న్యే- జ్ఞానంద్రష్టా- తేనదృశ్యఃకృత్స్నోప్యర్థః-అవికల్పితంవికల్పశూన్యమేకమేవబ్రహ్మణ్యేవలీనమాసీదిత్యర్థః- కదేత్యపేక్షాయామాహ- అయుగేయుగేభ్యః పూర్వంప్రళయఇత్యర్థః-తథాఆదౌయత్కృతయుగంతస్మింశ్చఅన్యదాపి- యదావివేకనిపుణాజనాభవంతి- తదాపితేషాంభేదాస్ఫూర్తేః॥౨॥ తదితి॥ తద్బృహత్ బ్రహ్మ-వాఙ్మనోగోచరంయథాభవతితథా-మాయాదృశ్యాంశఫలంతత్ప్రకాశః తద్రూపిణీమాయావిలాసరూపేణవా-ద్విధాసమభవత్ ॥3॥తయోరితి॥తయోర్ద్విధాభూతయోరంశయోర్మధ్యే- ఉభయాత్మికాకార్యకారణరూపిణీ॥౪॥తమఇతి॥ అథవర్అధివ్యక్తాబభూవుః- మయాపరమేశ్వరేణ జీవాదృష్టప్రయుక్తత్వాత్ సృష్టేఃపురుషానుమతత్వం-యద్వా - స్వస్యైవప్రకృతీక్షణరూపాయాపురుషావస్థా - తదనుమతేనతద్ద్వారేణేత్యర్థః-౫॥ తేభ్యఇతి ॥ సూత్రంక్రియాశక్తిర్మహాన్ ప్రథమోవికారః- తతోమహాన్జ్ఞానశక్తిః- నన్వయంమహానేవప్రథమోవికారఃప్రసిద్ధఃతత్రాహ - జ్ఞానస్యక్రియాగర్భత్వాత్ సూత్రేణసంయుతః నపృథక్ - ఏతమేవతత్త్వం క్రియాజ్ఞానశక్తిభ్యాంద్విధోచ్యతఇత్యర్థః- విమోహనఃజీవస్యభ్రమహేతుః - సజాతః ॥ ౬ ॥ వైకారికఇతి॥ యతస్తన్మాత్రాదీనాంకారణం-మనశ్శబ్దేనదేవతానామప్యుపలక్షణం - చిదచిన్మయఃచిదాభాసవ్యాప్తత్వాదుభయగ్రంథిరూపఇతిజీవోపాధిత్వందర్శితం- యద్యపి॥శ్రు॥ తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సంభూతఇత్యాదిశ్రుతేః॥ శ్రు॥ అన్నమయంహిసోమ్యమనఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ - ప్రథమంభూతాని జాయంతే - తేభ్యశ్చపంచీకృతేభ్యః ప్రాణాది క్రమేణ సమష్ట్యాత్మ

మమ్॥౧॥ఆసీత్ జ్ఞానమథోఅర్థఏకమేవావికల్పితమ్ । యదావివేకనిపుణాఆదౌకృతయుగేయుగే॥౨॥
తన్మాయాఫలరూపేణకేవలంనిర్వికల్పకమ్।వాఙ్మనోగోచరంనిత్యంద్విధాసమభవద్బృహత్॥ 3 ॥ త
యోరేకతరోహ్యర్థఃప్రకృతిశ్శోభయాత్మికా।జ్ఞానమన్యతమోభావఃపురుషస్సోభిధీయతే॥ ౪॥ తమో
రజస్సత్త్వమితిప్రకృతేరభవన్గుణాః । మయాసంక్షోభ్యమాణాయాఃపురుషానుమతేనవా॥ ౫॥ తే
భ్యస్సమభవత్సూత్రంమహాన్సూత్రేణసంయుతః। తతోవికుర్వతోజాతోయోహంకారోవిమోహనః॥
౬॥వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చేత్యహంత్రివృత్ । తన్మాత్రేంద్రియమనసాంకారణంచిదచిన్మయః॥౭॥
అర్థస్తన్మాత్రకోజజ్ఞేతామసాదింద్రియాణిచ। తైజసాద్దేవతాఆసన్నేకాదశచవైకృతాత్ ॥ ౮॥ మ
యాసంచోదితాభావాస్సర్వేసంహత్యకారిణః। అండముత్పాదయామాసుర్మమాయతనముత్తమమ్॥
౯॥తస్మిన్నహంసమభవమండేసలిలసంస్థితౌ । మమనాభ్యామభూత్పద్మం విశ్వాఖ్యంతత్రచాత్మభూః॥
౧౦॥ సోసృజత్తపసాయుక్తోరజసామదనుగ్రహాత్ । లోకాన్సపాలాన్విశ్వాత్మా భూర్భువస్స్వరితి
త్రిధా॥౧౧॥ దేవానామోకఆసీత్స్వర్భూతానాంచభువఃపదమ్। మర్త్యాదీనాంచభూర్లోకస్సిద్ధానాం

కంలింగశరీరం- పంచీకృతేభ్యశ్చబ్రహ్మాండం-తస్మిన్-వైరాజస్తదంతర్యామిలీలావిగ్రహః క్షీరాబ్ధిశాయీనారాయణః-తన్నాభిపద్మేచవైరాజస్యభోగవిగ్రహశ్చతురాననః- తతోయథావసరమన్యేషాం జీవానామావిర్భావఇతిప్రక్రియా-తథాపి-చిత్తాభివ్యక్తిపూర్వకోహంకారః - తతోభూతేంద్రియాదివ్యవహారఇత్యేతావతామహదాదిక్రమేణసృష్టిరుచ్యతే-తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ మృల్లోహవిస్ఫులింగాద్యైస్సృష్టిర్యాచోదితాన్యథా। ఉపాయస్సోవతారాయనాస్తిభేదఃకథంచనేతి॥౭॥తస్మాత్త్రివిధాత్త్రివిధప్రపంచోత్పత్తిందర్శయతి॥ అర్థఇతి ॥ తన్మాత్రాత్ శబ్దాదితన్మాత్రకారణాత్ - తామసాత్ తద్ద్వారా-అర్థోమహాభూతరూపోజజ్ఞేబభూవ-భూతానామావరణస్వభావత్వాత్- ఇంద్రియాణిదశ-తైజసాత్ రాజసాత్ -తేషాంప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ -వైకృతాత్ -సాత్త్వికాత్ -దేవతాః॥శ్లో॥ దిగ్వాతార్కప్రచేతోశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకాః। చంద్రశ్చేత్యేకాదశ - చశబ్దాత్ మనశ్చ- తేషాంప్రకాశస్వభావత్వాత్ ౮॥ మయేతి॥ మమవైరాజస్యాంతర్యామిణః॥ ౯॥ తస్మిన్నితి॥సలిలేసంస్థితిర్యస్యతత్ సలిలసంస్థితి- తస్మిన్ సలిలసంస్థితాండే-శ్రీనారాయణరూపేణలీలావిగ్రహేణ సమభవంస్థితఇత్యర్థః- విశ్వాఖ్యంలోకకారణభూతం- తత్రచాత్మభూః చతురాననరూపేణ భోగవిగ్రహేణ పునర్వైరాజ ఏవాస్మిన్నావిర్భూతఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ రజసా యుక్తో మదనుగ్రహాత్తపసాసృజత్ -భూఃఅతలాదిసహితా- భువః-అంతరిక్షలోకః-స్వఃస్వర్గః-మహర్లోకాదేరప్యుపలక్షణం॥౧౧॥ దేవానామితి॥ ఓకోనివాసః- పదంస్థానం ॥ త్రితయాత్పరంమహర్లోకాది-లోకస్సృష్టిప్రయోజనమాహసార్ధేన ॥ దేవానామితి॥

భూమేరధః అతలాది॥ ౧౨॥ ఏవంవ్యవస్థాయాంకారణమాహసార్ధేనత్రిలోక్యామితి ॥ త్రిలోక్యాంపాతాళాదిసహి
తాయాం-యోగాదితారతమ్యేనయథో త్తరంమహర్లోకాదయః- మద్గతిఃశ్రీవైకుంఠలోకః ॥ ౧౩ ॥ తత్రతుమద్గతి
వ్యతిరేకేణేతరాఃగతయశ్చంచలాఇత్యాహ॥మయేతి॥వైరాగ్యార్థం- మయా కాలాత్మనాకాలశక్తినా- ధాత్రాప
రమేశ్వరేణకర్మఫలప్రదేన హేతుభూతేన - గుణప్రవాహే సంసారే - ఉన్మజ్జతి ఆసత్యలోక ముత్తమాగతీః ప్రా
ప్నోతి-పునర్నిమజ్జతిఆస్థావరంనీచాఃగతీఃప్రాప్నోతి॥ ౧౪॥ సృష్టినిరూపణస్యాద్వితీయాత్మప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్ తత్ప్ర
తిపాదనాయకారణేనకార్యస్యవ్యాప్తిమాహ॥అణురితి॥ఉభయేనసంయుక్తః వ్యాప్తః-తదేవాహప్రకృత్యేతి॥౧౫॥ ఇదా
నీంకార్యస్యయఃఆదికారణం-అంతఃలయస్థానంచ,తస్యమధ్యంమధ్యావస్థాపిసఏవ_ వై ప్రసిద్ధం మృత్సువర్ణాదిషు-
అతఏవావ్యభిచారిత్వాత్ సఏవసన్నేతరః - అలంతర్హి మిథ్యాభూతకార్యసృష్ట్యా తత్రాహ॥వికారఇతి॥ తైజసాః
కటకకుండలాదయః - పార్థివాఘటశరావాదయశ్చ యథేతి ॥ ౧౬ ॥ నన్వేవంతర్హిస్వకార్యంప్రతిమహదాదీనా
మప్యాద్యంతరూపత్వాత్సత్యత్వంస్యాత్తత్రాహ ॥ యదితి ॥ యద్రూప ముపాదాయ ఉపాదాన కారణతయా స్వీ
కృత్య- పూర్వఃకారణరూపో మహదాదిభావః-పరంఅహంకారాదికంభావం-వికురుతేసృజతి-యథామృత్పిండోమృ
దముపాదాయస్వయంనిమిత్తభూతోఘటంసృజతి - తద్వత్సఏవసన్నితిపూర్వస్యానుషంగః-కథంతర్హిమృత్తికేత్యే
వసత్యమిత్యాదిశ్రుతిస్తత్రాహ ॥ ఆదిరితి ॥ యద్యదాయస్యాదిరంతశ్చవిద్యతేతదాతత్సత్యమిత్యభిధీయతే - శ్రుత్యా
పరమకారణస్యాత్మనఃసత్యత్వవివక్షయేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ననుతథాపిసర్వవికారమిథ్యాత్వేప్రకృతిమహాపురుషకాలా

త్రితయాత్పరమ్ । అధోసురాణాంనాగానాంభూమేరకోసృజత్ప్రభుః ॥ ౧౨॥ త్రిలోక్యాంగతయస్స
ర్వాకర్మణాంత్రిగుణాత్మనామ్। యోగస్యతపసశ్చైవన్యాసస్యగతయోమలాః॥మహర్జనస్తపస్సత్యం
భక్తియోగస్యమద్గతిః॥౧౩॥మయాకాలాత్మనాధాత్రాకర్మయుక్తమిదంజగత్। గుణప్రవాహఏతస్మి
న్నున్మజ్జతినిమజ్జతి॥౧౪॥అణుర్బృహత్కృశస్థూలోయోయోభావఃప్రసిధ్యతి । సర్వోప్యుభయసంయు
క్తఃప్రకృత్యాపురుషేణచ॥౧౫॥యస్తుయస్యాదిరంతోవైసవైమధ్యంచతస్యతత్ ।వికారోవ్యవహారార్థో
యథాతైజసపార్థివాః॥౧౬॥యదుపాదాయపూర్వస్తుభావోవికురుతేపరమ్। ఆదిరంతోయదాయస్యత
త్సత్యమభిధీయతే॥౧౭॥ప్రకృతిర్హ్యస్యోపాదానమాధారఃపురుషఃపరః।గుణాభివ్యంజకఃకాలోబ్రహ్మ
త త్త్రితయంత్వహమ్॥౧౮।సర్గఃప్రవర్తతేతావత్పౌర్వాపర్యేణనిత్యశః।మహాన్గుణవిసర్గార్థస్స్థిత్యం
తోయావదీక్షణమ్॥౧౯॥విరాణ్మయాసాద్యమానోలోకకల్పవికల్పకః।పంచత్వాయవిశేషాయకల్పతే
భువనైస్సహ ॥ ౨౦॥ అన్నే ప్రలీయతే మర్త్యమన్నంధానాసులీయతే । ధానాభూమౌప్రలీయంతే

నాంపృథక్సత్యత్వమేవవక్తవ్యం-అకార్యభూతానాంభిన్నత్వాత్కథమద్వితీయతా- తత్రాహ॥ ప్రకృతిరితి॥ అస్యసతః
కార్యస్య-ఉపాదానంఉపాదానతయాప్రసిద్ధాప్రకృతిః- యశ్చతస్యాఆధారః అధిష్ఠాతాపరఃపురుషః- యశ్చగుణక్షో
భేణాభివ్యంజకఃకాలః - తత్త్రితయంబ్రహ్మరూపాహమేవ- నతుపృథక్-ప్రకృతేఃశక్తిత్వాత్ - పురుషకాలయోరవ
స్థారూపత్వాత్॥౧౮॥ఏవంతావత్కాలత్రయేప్యవ్యభిచారాత్-బ్రహ్మైవసత్యమితివక్తుంతస్యసృష్టికారణత్వేనాద్యా
స్తత్వముక్త్వా మధ్యేపితస్యైవ సత్వముపపాద్యంతే - అవధిత్వేన సత్త్వందర్శయిష్యన్ సర్గప్రవాహ రూపా
యాః స్థితేరవధిమాహ॥సర్గఇతి॥ మహాన్ బహుళః-పౌర్వాపర్యేణపితృపుత్రాదిరూపేణ - నిత్యశఃఅవిచ్ఛేదేన-కిమ
ర్థంప్రవర్తతేతత్రాహ-గుణేషువివిధతయాసృజ్యతఇతిగుణవిసర్గోజీవఃతదర్థఃతద్భోగప్రయోజనః- కింపర్యంతంప్ర
వర్తతే-యావత్ స్థితేరంతః-సోపికిమవధిస్తదాహ-యావదీక్షణంపరమేశ్వరస్య-తావత్॥౧౯॥ ప్రళయంనిరూపయతి॥
విరాడితి॥ విరాట్ బ్రహ్మాండం-మయాకాలాత్మనా - ఆపాద్యమానః వ్యాప్యమానః - లోకానామహరహఃకల్పాః
సృష్టిప్రళయాః వివిధాఃకల్ప్యంతేయస్మిన్ - తాన్వావిశ్వస్మిన్కల్పయతీతివాతథా- సఃతథాభూతోపి - పంచత్వా
యపంచత్వరూపాయభూవిశేషాయవిభాగాయకల్పతేయోగ్యోభవతి ॥ పంచానాంభూతానామైక్యరూపంతేషాంపృ
థగ్భావాపత్త్యానశ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అత్ర ॥ శ్రు ॥ తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - ఆకాశాద్వా
యుః- వాయోరగ్నిః- అగ్నేరాపః-అద్భ్యఃపృథివీ- పృథివ్యాఓషధయః- ఓషధీభ్యోన్నం-అన్నాత్పురుషఇతి- శ్రు
త్యుక్తసృష్టిక్రమ ప్రాతిలోమ్యేన ప్రళయమాహ ॥ అన్న ఇతి ॥ మర్త్యాంశరీరం - యేనోపచితం తస్మిన్నన్నే

శతవర్షయాఅనావృష్ట్యాక్షీణేసతి- తత్రైవలీయతఇత్యర్థః-అన్నంధానాసు- బీజమాత్రావశేషంభవతీత్యర్థః-ధానాభూమా - ఉప్తానప్రరోహంతీత్యర్థః.. భూమిగర్గంధే - సంవర్తకాదిత్యశోషితాసంకర్షణముఖాగ్నినాదగ్ధాచసతీభూతసూక్ష్మరూపంగంధతన్మాత్రావశేషాభవతి ॥ ౨౧ ॥ అప్స్వితి ॥ అప్సుగంధః - శతవర్షయావృష్ట్యాప్లావ్యమానోఽప్సులీయతే - ఏవమేవాపశ్చజ్యోతిషాశోష్యమాణారసమాత్రావశేషాభవంతి - తతోరసోపితస్మింల్లీయతే - జ్యోతిశ్చవాయునాభిభూయమానంరూపమాత్రంసత్తస్మింల్లీయతే ॥ ౨౨ ॥ రూపమితి ॥ వాయుస్తుకాలప్రేరితేనాంబరేణగ్రస్తః స్పర్శమాత్రస్సన్లీయతే - అంబరంచభూతాదినా అహంకారేణ గ్రస్యమానంశబ్దతన్మాత్రేలీయతే.. తదేవంతామసాహంకారకార్యస్య శబ్దపర్యంతంలయముక్త్వా రాజసాహంకారకార్యస్యాహ - ఇంద్రియాణిస్వయోనిష్వితి - స్వప్రవర్తకదేవతాసు - తేషాంప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ ప్రవృత్తేశ్చదేవతాధీనత్వాత్తాసులయఇతివాచోయుక్తిః - వస్తుతస్తుస్వకారణేరాజసాహంకారఏవలయోఽభిప్రేతః ॥ ౨౩ ॥ యోనిరితి॥యోనిరిత్యుద్దేశ్యగతత్వాదేకత్వమవివక్షితం-యోనయోదేవతాస్తుమనసి- కుతః- ఈశ్వరేనియంతరి॥ శ్లో॥మనోవశేన్యేహ్యభవంశ్చదేవాఇత్యుక్తత్వాత్ - ఇంద్రియలయోక్తఏవాత్రాప్యభిప్రాయః - మనశ్చదేవతాభిస్సహవైకారికేఅహంకారఇత్యర్థః-తామసాహంకారకార్యావశేషితస్యశబ్దస్యలయమాహ- శబ్దోభూతాదింతామసాహంకారంఅప్యేతితస్మింల్లీయతఇత్యర్థః భూతాదిరిత్యుపలక్షణం - త్రివిధోప్యహంకారోమహతిజడాంశంవిహాయజ్ఞానక్రియాశక్తిమాత్రరూపోభవతి-కథంభూతః-ప్రభుఃసమర్థః-సర్వజగన్మోహకత్వాత్॥ ౨౪॥ సఇతి॥ సచమహాన్స్వకారణే

భూమిర్గంధేప్రలీయతే॥ ౨౧॥ అప్సుప్రలీయతేగంధఆపశ్చస్వగుణేరసే। లీయతేజ్యోతిషిరసోజ్యోతీ
రూపేప్రలీయతే॥ ౨౨॥రూపంవాయౌసతుస్పర్శేలీయతేసోఽపిచాంబరే।అంబరంశబ్దతన్మాత్రఇంద్రియా
ణిస్వయోనిషు॥ ౨౩॥ యోనిర్వైకారికేసౌమ్యలీయతేమనసీశ్వరే । శబ్దోభూతాదిమప్యేతిభూతాది
ర్మహతిప్రభుః॥౨౪॥సలీయతేమహాన్స్వేషుగుణేషుగుణవత్తమః। తేఽవ్యక్తేసంప్రలీయంతేతత్కాలే
లీయతేఽవ్యయే॥౨౫॥కాలోమాయామయేజీవేజీవఆత్మనిమయ్యజే। ఆత్మాకేవలఆత్మస్థోవికల్పాపాయ
లక్షణః॥౨౬॥ఏవమన్వీక్షమాణస్యకథంవైకల్పికోభ్రమః । మానసోహృదితిష్ఠేతవ్యోమ్నీవార్కోదయేతమః॥౨౭॥ ఏషసాంఖ్యవిధిఃప్రోక్తస్సంశయగ్రంథిభేదనః। ప్రతిలోమానులోమాభ్యాంపరావరదృ
శామయా॥౨౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-చతుర్వింశోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీభగవాన్॥ గుణానామసమిశ్రాణాంపుమాన్యేనయథాభవేత్ । తన్మేపురుషవర్యేదముప

ఝు--జ్ఞానక్రియాశక్తిమత్త్వాద్గుణవత్తమః-తాదృగ్భావంవిహాయగుణమాత్రరూపోభవతి- తేచావ్యక్తేప్రకృతౌసామ్యావస్థాంగచ్ఛంతీత్యర్థః-తదవ్యక్తంకాలే-కాలాధీనత్వాత్తేనైకీభూయావతిష్ఠతే-అవ్యయేఉపరతవృత్తౌ॥౨౫॥ కాలఇతి॥ మాయామయేమాయాప్రవర్తకేజ్ఞానమయేవా - అతఏవజీవయతీతిజీవఃతస్మిన్మహాపురుషే- అయంభావఃవిశ్వస్రష్టుఃమహాపురుషస్యోపకరణరూపఃకాలోనృత్యంశేనసృజ్యశ్చ-అతస్తదాత్మనావతిష్ఠతఇతి-తదుక్తంసప్తమే॥ శ్లో॥ కాలశ్చరంతంసృజతీశఆశ్రయంప్రధానపుంభ్యాంనరదేవసత్యకృదితి-దశమేచ॥శ్లో॥యోయంకాలస్తస్యతేవ్యక్తబంధోశ్చేష్టారూపశ్చేష్టతేయేనవిశ్వం।నిమేషాదిర్వత్సరాంతోమహీయాంస్తంత్వేశానంక్షేమధామప్రపద్యఇతి-జీవఆత్మని- ప్రకృతేర్లీనత్వేనప్రతియోగ్యభావాత్పరిపూర్ణస్సద్రూపేణావతిష్ఠతే - ఆత్మాతుఆత్మస్థఏవనాన్యత్రలీయతే - యతఃకేవలోనిరుపాధిః- తత్రహేతుః- వికల్పాపాయాభ్యాంవిశ్వోత్పత్తిలయాభ్యాంలక్ష్యతేఅధిష్ఠానత్వేనఅవధిత్వేనచేతి తథాసః॥౨౬॥అస్యకథనస్యప్రస్తుతోపయోగమాహ॥ఏవమితి॥ మానసఃకథంభేదనిమిత్తోభ్రమస్స్యాత్-జాతోవాకథంహృదితిష్ఠేదితి॥౨౭॥ఉపసంహరతి॥ఏషఇతి॥౨౮॥ శ్లో॥ ప్రత్యక్షమివయేనేదందర్శితంతత్త్వమాత్మనః।సాంఖ్యప్రఖ్యాతస్మైహరయేగురవేనమః॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతురింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ పంచవింశేస్వనైర్గుణ్యప్రతిపత్త్యైనిరూప్యతే । చిత్తప్రభవసత్త్వాదిగుణవృత్తిరనేకధా॥ప్రకృతిపురుషవివేకజ్ఞానవతోపియావత్ప్రయత్నవిశేషణగుణత్రయవృత్తిజయోనస్యాత్ - నతావద్ద్వంద్వోపరమః- అతస్తజ్జయోపాయకథనాయగుణత్రయవృత్తినిరూపణార్థమాహ॥గుణానామితి ॥ సహమిశ్రీభూయవర్తమానాఃసమిశ్రాఃనసమిశ్రాఃఅసమిశ్రాః తేషాంవిభక్తానాంగుణానాంమధ్యేయేనగుణేన - యథాదృశోభవేత్ - తదిదంకథయతోమత్తోనిబోధ

త్యర్థః॥ ౧॥ తత్రసత్త్వవృత్తీనాహ॥ శమ ఇతి॥ ఈక్షా వివేకః-తపస్స్వధర్మ ఏవార్థిత్వం స్మృతిః పూర్వాపరానుసంధానం తుష్టిర్యథాలాభసంతోషః-త్యాగః వ్యయశీలత్వం-అస్పృహా వైరాగ్యం- శ్రద్ధా ఆస్తిక్యం-హ్రీః అనుచితే కర్మణి ప్రవృత్తౌ లజ్జా- దయాదానం భయాదానగతిరీక్షణేష్వితి స్మరణాత్ - ఆదిశబ్దేన ఆర్జవవినయాదిః స్వనివృత్తిః ఆత్మరతిః॥ ౨॥ రజసో వృత్తీరాహ॥ కామ ఇతి॥ కామో ఽభిలాషః-ఈహా వ్యాపారః మదో దర్పః తృష్ణా లాభే సత్యప్యసంతోషః- స్తంభః గర్వః-ఆశీః ధన్యాభిలాషేణ దేవతాదిప్రార్థనం-భిదా భేదబుద్ధిః-సుఖం విషయభోగః-మదోత్సాహః మదేన యుద్ధాద్యభినివేశః- యశః ప్రీతిః స్తుతిప్రియతా- హాస్యమపహాసః వీర్యం ప్రభావావిష్కారః బలోద్యమః బలేన ఉద్యమః రాజసః న్యాయేనోద్యమః సాత్త్విక ఏవ॥ ౩॥ తమసో వృత్తీరాహ॥ క్రోధ ఇతి॥ క్రోధః అసహిష్ణుతా- లోభః వ్యయపరాఙ్ముఖతా అనృతం అశాస్త్రీయం ప్రమాణమితి భాషణం-హింసా నామ ద్రోహః-యాచ్ఞా ప్రార్థనా-దంభః ధర్మధ్వజిత్వం- క్లమః శ్రమః-కలిః కలహః- శోకమోహౌ అనుశోచనం భ్రమశ్చ- విషాదార్తీ దుఃఖం దైన్యం చ- నిద్రా తంద్రా- ఆశా ఇదం మమ భవిష్యతీత్యన్వీక్షా భీర్భయః- అనుద్యమః జాడ్యం ॥ ౪ ॥ సత్త్వస్యేతి॥ అనుపూర్వశః క్రమేణ-ఏతాః శ్లోకత్రయోక్తాః వర్ణితాః ప్రాయః- అన్యా అప్యూహ్యా ఇతి భావః॥ ౫॥ విభక్తానాం గుణానాం వృత్తయో వర్ణితాః- మిశ్రాణామాహ త్రిభిః॥ సన్నిపాత ఇతి॥ అహం మమేతి చ మతా ఉక్త సర్వవృత్తిసామానాధికరణ్యదర్శనాత్సన్నిపాతత్వం- అహం శాంతః కామీ క్రోధీత్యాది- తథా మమ శాంతిరస్తి కామః క్రోధో ఽస్తీత్యాది ద్రష్టవ్యం-తత్పూర్వకః సర్వో వ్యవహారశ్చ సన్నిపాతకార్యమిత్యాహ- వ్యవహార ఇతి-అత్ర హేతుః-మనశ్చ మాత్రాణి చ ఇంద్రియాణి చ అసవశ్చ తైః - మన ఆదీనాం

ధారయశంసతః॥ ౧॥ శమో దమస్తితిక్షేక్షా తపస్సత్యం దయా స్మృతిః । తుష్టిస్త్యాగో ఽస్పృహా శ్రద్ధా
హ్రీర్దయాదిస్స్వనిర్వృతిః॥ ౨॥ కామ ఈహా మదస్తృష్ణా స్తంభ ఆశీర్భిదా సుఖమ్। మదోత్సాహో
యశః ప్రీతిర్హాస్యం వీర్యబలోద్యమః ॥ ౩ ॥ క్రోధో లోభో ఽనృతం హింసా యాచ్ఞా దంభః కలిః క్లమః ।
శోకమోహవిషాదార్తీ నిద్రాశాభీరనుద్యమః॥ ౪॥ సత్త్వస్య రజసశ్చైతాస్తమసశ్చానుపూర్వశః।
వృత్తయో వర్ణితప్రాయాస్సన్నిపాతమథో శృణు॥ ౫॥ సన్నిపాతస్త్వహమితి మమేత్యుద్ధవ యా మతిః।
వ్యవహారస్సన్నిపాతో మనోమాత్రేంద్రియాసుభిః॥ ౬ ॥ ధర్మే చార్థే చ కామే చ యదాసౌ పరినిష్ఠి
తః। గుణానాం సన్నికర్షో ఽయం శ్రద్ధారతిధనావహః॥ ౭॥ ప్రవృత్తిలక్షణే నిష్ఠా పుమాన్యర్హి గృహాశ్ర
మే। స్వధర్మే చానుతిష్ఠేత గుణానాం సమితిర్హి సా॥ ౮॥ పురుషం సత్త్వసంయుక్తమనుమీయాచ్ఛమా
దిభిః। కామాదిభీ రజోయుక్తం క్రోధాద్యైస్తమసా యుతమ్॥ ౯॥ యదా భజతి మాం భక్త్యా నిరపేక్షస్స్వ
కర్మభిః। తం సత్త్వప్రకృతిం విద్యాత్పురుషం స్త్రియమేవ వా॥ ౧౦॥ యదా హ్యాశిష ఆశాస్య మాం య
జేత స్వకర్మభిః। తం రజః ప్రకృతిం విద్యాద్ధింసామాశాస్య తామసం॥ ౧౧॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణా

సాత్త్వికరాజసతామసత్వాత్ త్రైవర్ణ్యవ్యవహారః సన్నిపాతజ ఇతి భావః॥ ౬॥ ధర్మ ఇతి॥ అసౌ పురుషో యదా ధర్మాదిషు పరినిష్ఠితో భవతి-తదాయం త్రిషు నిష్ఠారూపః సన్నికర్షః సన్నిపాతకార్యం-ధర్మాదీనాం సత్త్వతమోరజః కార్యత్వాత్ -విషయతః-సన్నిపాతజత్వముక్తం- ఫలతశ్చ తథాత్వమాహ శ్రద్ధారతిధనాని సత్త్వరజస్తమోమయాన్యావహతీతి తథా॥ ౭॥ ధర్మనిష్ఠాయామేవ సన్నిపాతః దర్శయతి॥ ప్రవృత్తీతి॥ ప్రవృత్తిలక్షణే కామ్యే ధర్మే- తదా పుంసో నిష్ఠా భవతి-యదా పుమాన్ -గృహాశ్రమ ఏవాసక్తస్తిష్ఠేత్ -అనుపశ్చాత్స్వధర్మే చ నిత్యనైమిత్తికే తిష్ఠేత - సాపి సమితిః సన్నిపాతః-హి యస్మాత్కామ్యధర్మః గృహాసక్తిః-స్వధర్మః రజస్తమస్సత్త్వమయ ఇత్యర్థః॥ ౮॥ తదేవం మిశ్రామిశ్రగుణవృత్తిః ప్రదర్శ్య ఇదానీం శ్లో॥ పుమాన్ యేన యథా భవేదితి-యదుక్తం దర్శయతి త్రిభిః॥ పురుషమితి॥ ౯॥ ౧౦॥ యజేతి॥ హింసాం శత్రుమరణాదికమాశాస్య యో భజేత్ -తం తామసం విద్యాత్ -ఏతైర్గుణైరేవం భూతో భవతీతి తాత్పర్యార్థః ౧౧॥ నను తథాపి గుణవిశేషేణ కర్తృత్వాద్యవిశేషాత్ కేన విశేషణ త్వం సేవ్యః జీవస్సేవక ఇతి నియమః- యత్త్వాం భజేతి వారం వారముచ్యతే తత్రాహ॥ సత్త్వమితి॥ జీవస్యైవ-న మే-కుతః-యతశ్చిత్తజాః జీవోపాధౌ చిత్తే సవ్యజ్యతే- అతః వైస్స ఏవ బధ్యతే-కీదృశః- భూతానాం దేహరూపాణామన్యేషాం చ మధ్యే సజ్జమానః- అహం త్వసజ్జమానో గుణైర్నియంతృత్వేన సృష్ట్యాదికర్తాపి నిత్యముక్తః అతో మహాన్ విశేష ఇతి భావః- యద్వా-భూతానాం అపంచీకృతానాం యత్కార్యభూతం చిత్తం॥ శ్రు ॥ అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి శ్రుతేః-తత్ర చిత్తే ప్రభవాః-అతో భూతోపహితస్య జీవస్యైవే

తి-అన్యత్సమానం॥ ౧౨॥ తదేవం మిశ్రామిశ్రగుణకార్యాణి ప్రదర్శ్య ఇదానీమేకైకగుణోద్రేక కార్యాణి దర్శయతి స ప్తదశభిః॥ యదేతి॥ యదేతరౌ గుణౌ-జయేత్ అభిభవేత్ -భాస్వరం ప్రకాశకం-విశదం స్వచ్ఛం- శివం శాంతం-శివత్వవిశ దత్వభాస్వరత్వానాం యథాక్రమం సుఖధర్మజ్ఞానహేతుత్వాత్తదా తైర్యుజ్యతే- ఆదిశబ్దాచ్ఛమదమాదిభిశ్చ॥ ౧౩॥ యదేతి॥ తమః సత్త్వం చ కర్మభూతం-రజః కర్తృ-సంగం సంగహేతుః-భిదా భేదహేతుః-చలం ప్రవృత్తిస్వభావం-అ తః సంగహేతుత్వాత్ యశసా శ్రియా చ యుజ్యేత- తత్కామః పుమాన్ భవతీత్యర్థః- భిదాహేతుత్వాత్ దుఃఖేన యు జ్యేత॥ శ్రు॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః- చలత్వాత్ కర్మణా యుజ్యేత॥ ౧౪॥ యదేతి॥ యదా రజస్సత్త్వం చ క ర్మభూతం- తమః కర్తృ- మూఢం వివేకభ్రంశకం-లయం ఆవరణాత్మకం-జడం అనుద్యమాత్మకం-అతో మూఢత్వా చ్ఛోకమోహహింసాభిః-లయత్వాన్నిద్రయా- జడత్వాదుద్యమాభావేన కేవలమాశయా యుజ్యేతేతి ద్రష్టవ్యం-జన ఇ తిపాఠే లయాత్మకత్వేనైవ నిద్రాశయో హేతుః॥ ౧౫॥ కించ॥ యదేతి ॥ యదా చిత్తం ప్రసీదేత సచ్ఛం భవేత్ - నివృ తిరుపరతిః-తత్తదా-మత్పదం మమోపలబ్ధిస్థానం- సత్త్వముద్రిక్తం విద్ధి॥ ౧౬॥ వికుర్వన్నితి॥ యదా పునః పుమాన్ క్రియ యా వికుర్వన్ వికారం ప్రాప్నువన్- ఆధీర్భవతి- ఆసమంతాద్విక్షిప్తధీర్యస్య సః- చేతసాం బుద్ధీంద్రియాణాం- అనివృ త్తిః అనుపరతిః గాత్రాణి కర్మేంద్రియాణి - తేషామస్వాస్థ్యం వికారాధిక్యం - మనో భ్రాంతం చలం - రజ ఉత్కటం చ నిశామయ జానీహి॥ ౧౭॥ సీదదితి॥ యదా సీదత్ తిరోభవత్ - చేతసో గ్రహణే చిదాకారపరిణామే-అక్షమం సచ్చిత్తం

జీవస్యైవ మే। చిత్తజాద్యైస్తు భూతానాం సజ్జమానో నిబధ్యతే॥ ౧౨॥ యదేతరౌ జయేత్సత్త్వం భాస్వరం విశదం శివమ్। తదా సుఖేన యుజ్యేత ధర్మజ్ఞానాదిభిః పుమాన్॥ ౧౩॥ యదా జయేత్తమస్సత్త్వం రజస్సంగం భిదా చలమ్। తదా దుఃఖేన యుజ్యేత కర్మణా యశసా శ్రియా॥ ౧౪॥ యదా జయేద్రజస్సత్త్వం తమో మూ ఢం లయం జడమ్। యుజ్యేత శోకమోహాభ్యాం నిద్రయా హింసయాశయా॥ ౧౫॥ యదా చిత్తం ప్రసీదేత చేంద్రియాణాం చ నివృతిః। దేహేఽభయం మనోఽసంగం తత్సత్త్వం విద్ధి మత్పదమ్॥ ౧౬॥ వికుర్వన్ క్రి యయా చాధీరనివృత్తిశ్చ చేతసామ్ । గాత్రాస్వాస్థ్యం మనో భ్రాంతం రజ ఏతైర్నిశామయ ॥ ౧౭ ॥ సీద చ్చిత్తం విలీయేత చేతసో గ్రహణేఽక్షమమ్। మనో నష్టం తమో గ్లాని స్తమస్తదుపధారయ॥ ౧౮॥ ఏధమానే గు ణే సత్త్వే దేవానాం బలమేధతే। అసురాణాం చ రజసి తమస్యుద్ధవ రక్షసామ్॥ ౧౯॥ సత్త్వాజ్జాగరణం విద్యా ద్రజసస్స్వప్నమాదిశేత్। ప్రస్వాపం తమసో జంతోస్తురీయం త్రిషు సంగతమ్॥ ౨౦॥ ఉపర్యుపరి గచ్ఛంతి సత్త్వేన బ్రాహ్మణా జనాః । తమసాఽధోఽధ ఆముఖ్యాద్రజసాంతరచారిణః ॥ ౨౧ ॥ సత్త్వే ప్రలీనాస్స్వ ర్యాంతి నరలోకం రజోలయాః। తమోలయాస్తు నిరయం యాంతి మామేవ నిర్గుణాః॥ ౨౨॥ మదర్పణం నిష్ఫ లం వా సాత్త్వికం నిజకర్మ తత్। రాజసం ఫలసంకల్పం హింసాప్రాయాది తామసమ్॥ ౨౩॥ కైవల్యం సా

లీయేత-మనోఽపి సంకల్పాత్మకం-నష్టం లీనం-తమః అజ్ఞానం-గ్లానిర్విషాదశ్చ భవతి-తత్తదా-తమ ఉత్కటం-ఉపధారయ విద్ధి॥ ౧౮॥ కించ॥ ఏధమాన ఇతి॥ ఇంద్రియాణ్యేవ నివృత్తిప్రవృత్తిమోహస్వభావాని దేవాసురరక్షాంసీతి జ్ఞేయం- య ద్వా- ప్రసంగాదాధిదైవికాధ్యాత్మికాధిభౌతికానాం గుణానాముత్కర్షకార్యాణ్యుక్తానీతి జ్ఞేయం॥ ౧౯॥ గుణోత్క ర్షతోఽవస్థాభేదం దర్శయతి॥ సత్త్వాదితి॥ ప్రసంగాన్నిర్గుణావస్థామాహ- తురీయం చతుర్థమవస్థాంతరం నామ త్రి షు జాగరణాదిషు సంతతమేకరూపం ఆత్మతత్త్వమేవేత్యర్థః॥ ౨౦॥ గుణోత్కర్షద్వారేణ తత్తత్కర్మఫలనిష్ఠాం దర్శ యతి॥ ఉపర్యుపరీతి॥ బ్రాహ్మణాః వేదతాత్పర్యవిదః వేదార్థానుష్ఠానయుక్తా ఇత్యర్థః-ఆబ్రహ్మణ ఇతి పాఠే బ్రహ్మ లోకమభివ్యాప్యేత్యర్థః- ఆముఖ్యాత్ స్థావరానభివ్యాప్య-అంతరచారిణః మనుష్యా ఏవ భవంతి॥ ౨౧॥ దేహాదుత్క్రాం తికాలీనగుణోత్కర్షఫలమాహ ॥ సత్త్వేతి ॥ సత్త్వే ప్రవృద్ధే సతి ప్రలీనాః మృతాః - రజోలయాః రజసి ప్రవృద్ధే సతి ల యేషాం తే- ఏవం తమోలయా ఇత్యపి-నిర్గుణా ఇత్యత్ర తులయశబ్దానుపాదానాజ్జీవంతోఽపి నిర్గుణాశ్చేత్ మామే వ యాంతీత్యర్థః॥ ౨౨॥ ఇదానీం గుణోత్కర్షకృతమేవ తత్తత్ఫలసాధనకర్మత్రైవిధ్యమాహ॥ మదర్పణమితి॥ మద ర్పణం మత్ప్రాప్త్యుద్దేశేన కృతం-నిష్ఫలం కేవలం దాసభావేనైవ కృతం-యత్ నిజం కర్మ ఇత్యాది-తత్సాత్త్వికం- ఫలం సంకల్ప్య క్రియతే యస్మిన్ తత్ - హింసాప్రాయం హింసోద్దేశేన కృతం-హింసాబహుళం వా- ఆదిశబ్దాద్దంభమాత్సర్యాదికృ తం చ॥ ౨౩॥ ఇదానీం సగుణనిర్గుణభేదేన జ్ఞానాదీనాం చాతుర్విధ్యమాహ॥ కైవల్యమితి॥ కైవల్యం దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మవిష

యం- వైకల్పికం దేహాదివిషయం యత్ -తద్రజః రాజసం-ప్రాకృతం బాలమూకాదిజ్ఞానతుల్యం- మన్నిష్ఠం పరమేశ్వరవిషయం॥౨౪॥వనమితి॥వనంవివిక్తత్వాత్సాత్త్వికో వాసః- భగవన్నికేతనంతుసాక్షాత్తదావిర్భావాన్నిర్గుణంస్థానం॥ ౨౫॥సాత్త్వికఇతి॥ కారకఃకర్తా- అసంగీఅనాసక్తః-రాగాంధఃఅత్యభినివేశవాన్-స్మృతివిభ్రష్టఃఅనుసంధానశూన్యః-మదుపాశ్రయఃమదేకశరణః- సహినిరహంకారత్వాన్నిర్గుణః॥ ౨౬॥ సాత్త్వికీతి॥అధర్మేధర్మఇతియాశ్రద్ధా॥ ౨౭॥ పథ్యమితి॥ పథ్యంహితం- పూతంశుద్ధం- అనాయస్తంఅనాయాసతఃప్రాప్తం- ఆహార్యంభక్ష్యభోజ్యాది- ఇంద్రియాణాంప్రేష్ఠంకట్వామ్లలవణాది - ఆర్తిదాశుచిదైన్యకరమశుద్ధంచ - చశబ్దాదస్మిన్నివేదితంనిర్గుణమిత్యభిప్రేతం॥ ౨౮ ॥ సాత్త్వికమితి ॥ ఆత్మోత్థంసుఖంమదుపాశ్రయమిత్యపిత్వంతత్పదార్థవిషయత్వేనజ్ఞానవదేవద్రష్టవ్యం॥ ౨౯॥ ఉక్తంసంసారహేతుభూతంత్రైగుణ్యముపసంహరతిద్వాభ్యాం॥ ద్రవ్యమితి ॥ ద్రవ్యంపథ్యభూతాది- దేశోవనగ్రామాదిః- ఫలం- సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్థమిత్యాది- కాలః- యదాభజతిమాంభక్త్యా - యదేతరాజయేదిత్యాదినాయోఽర్థాదుక్తః- జ్ఞానం- కైవల్యసాత్త్వికంజ్ఞానమిత్యాది- కర్మమదర్పణమిత్యాది- కారకః-సాత్త్వికఃకారకోఽసంగీత్యాదిః- శ్రద్ధాసాత్త్విక్యాధ్యాత్మికీశ్రద్ధేత్యాదిః- అవస్థా- సత్త్వాజ్జాగరణమిత్యాదిః- ఆకృతిః-

త్త్వికంజ్ఞానంరజో వైకల్పికంతుయత్। ప్రాకృతంతామసంజ్ఞానంమన్నిష్ఠంనిర్గుణంస్మృతమ్ ॥ ౨౪॥
వనంతుసాత్త్వికోవాసోగ్రామోరాజసఉచ్యతే।తామసంద్యూతసదనంమన్నికేతంతునిర్గుణమ్॥ ౨౫॥
సాత్త్వికఃకారకోఽసంగీరాగాంధోరాజసస్స్మృతః । తామసస్స్మృతివిభ్రష్టోనిర్గుణోమదుపాశ్రయః॥
౨౬ ॥ సాత్త్విక్యాధ్యాత్మికీశ్రద్ధాకర్మశ్రద్ధాతురాజసీ । తామస్యధర్మేయాశ్రద్ధామత్సేవాయాం
తునిర్గుణా॥ ౨౭॥ పథ్యపూతమనాయస్తమాహార్యంసాత్త్వికంస్మృతమ్। రాజసంచేంద్రియప్రేష్ఠం
తామసంచార్తిదాశుచి॥౨౮॥సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్థంవిషయోత్థంతురాజసమ్। తామసంమోహ
దైన్యోత్థంనిర్గుణంమదుపాశ్రయమ్॥ ౨౯॥ద్రవ్యందేశఃఫలంకాలోజ్ఞానంకర్మచకారకః।శ్రద్ధావస్థా
కృతిర్నిష్ఠాత్రైగుణ్యస్సర్వఏవహి॥౩౦॥సర్వేగుణమయాభావాఃపురుషావ్యక్తధిష్ఠితాః। దృష్టంశ్రుతమ
నుధ్యాతంబుద్ధ్యావాపురుషర్షభ॥౩౧॥ఏతాస్సంసృతయఃపుంసోగుణకర్మనిబంధనాః। యేనేమేనిర్జి
తాస్సౌమ్యగుణాజీవేనచిత్తజాః। భక్తియోగేనమన్నిష్ఠోమద్భావాయోపపద్యతే ॥ ౩౨॥ కస్మాద్దేహ
మిమంలబ్ధ్వాజ్ఞానవిజ్ఞానసంభవమ్।గుణసంగంవినిర్ధూయమాంభజేతవిచక్షణః॥౩౩॥నిస్సంగోమాం
భజేద్విద్వానప్రమత్తోజితేంద్రియః । రజస్తమశ్చాభిజయేత్సత్త్వసంసేవయామునిః ॥ సత్త్వంచాభి
జయేద్యుక్తోనైరపేక్ష్యేణశాంతధీః॥౩౪॥సంపద్యతేగుణైర్ముక్తోజీవోజీవంవిహాయమామ్॥౩౫॥ జీవో
జీవేననిర్ముక్తోగుణైశ్చాశయసంభవైః।మయైవబ్రహ్మణాపూర్ణోనబహిర్నాంతరశ్చరేత్ ॥ ౩౬॥
ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - పంచవింశోఽధ్యాయః. ... ... *

ఉపర్యుపరిగచ్ఛంతీత్యాదినోక్తాదేవత్వాదిరూపా- నిష్ఠా - సత్త్వేప్రలీనాస్స్వర్యాంతీత్యాదినోక్తస్స్వర్గాదిః ఏవంసర్వోఽప్యయంభావః త్రైగుణ్యః త్రిగుణాత్మకః॥ ౩౦ ॥ నకేవలమేవ- కింతు॥ సర్వఇతి॥యావంతఃపురుషావ్యక్తయోర్ధిష్ఠితాస్తేసర్వేభావాః-గుణమాయాఏవ-తత్ప్రపంచఃదృష్టమితి॥ ౩౧॥ ఇదానీముక్తత్రైగుణ్యస్యసంసారహేతుత్వమనువదంస్తన్నిర్జయాన్మోక్షఇత్యాహసార్ధేన॥ఏతాఇతి॥యేననిర్జితాః- పశ్చాదవిక్షిప్తేనభక్తియోగేనమన్నిష్ఠస్సన్- మద్భావాయమోక్షాయ- ఉపపద్యతేయోగ్యోభవతి॥ ౩౨॥ తస్మాద్వివేకినామిదమేవయుక్తమిత్యాహ॥ తస్మాదితి॥జ్ఞానవిజ్ఞానయోస్సంభవోయస్మిన్-తమిమంనరదేహం॥ ౩౩॥ భజనప్రకారమేవాహసార్ధేన ॥ నిస్సంగఇతి ॥ సత్త్వసంసేవయా ॥ శ్లో ॥ సాత్త్వికాన్యేవసేవేతపుమాన్సత్త్వవివృద్ధయఇతిప్రాగుక్తయా - నైరపేక్ష్యేణఉపశమాత్మకేనసత్త్వేనైవ ॥ ౩౪ ॥ ఏవంచసతిమాంప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ సంపద్యతఇతి॥ జీవంజీవత్వకారణంలింగశరీరం॥ ౩౫॥ మాంప్రాప్తస్యనపునస్సంసారఇత్యాహ॥ జీవఇతి॥ నబహిర్విషయభోగేన-నాంతరఃతత్స్మరణేన॥ శ్లో॥ గుణకృతామురుసంసరణప్రథామజితపుణ్యకథాకథనాభిః॥ ధునుతభక్తిరసేనవివేకినోనహిపునస్సులభంజనురీదృశం॥ ౩౬॥
ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥షడ్వింశే యోగనిష్ఠాయా విఘాతో దుష్టసఙ్గతః। సాధుసంగేన తన్నిష్ఠా పరా కాష్ఠేతి వర్ణ్యతే ॥ యోగినో యోగవి
భ్రంశస్స్యాత్తస్సంభ వేదితి॥ సర్వథా తన్నివృత్త్యర్థం మైళగీతం వితన్వతే॥శ్లో॥ నిస్సంగో మాం భజేద్విద్వానప్రమత్తో జితేం
ద్రియ ఇత్యుక్తం - తత్ర విపక్షే నర్థం కథయిష్యన్ జీవన్ముక్తస్యాపి తర్హి సంగో దుర్వార ఇత్యనర్థస్స్యాదిత్యాశం
క్యోక్తానువాద పూర్వకం పరిహారతి సార్ధద్వాభ్యాం॥ మల్లక్షణమితి॥ మల్లక్షణం మత్స్వరూపం లక్ష్యతే యేన తం-ఇమం
కాయం నరదేహం లబ్ధ్వా-మద్ధర్మే భక్తిలక్షణే ఆస్థితస్సన్ - ఆత్మస్థం ఆత్మన్యేవ నియంతృత్వేన స్థితం- పరమానందరూప
మాత్మానం మాం సముపైతి సమ్యక్ప్రాప్నోతి॥౧॥ న చైవంభూతస్య విషయసంగో నామాస్తీత్యాహ॥ గుణమయ్యేతి॥ గు
ణమయ్యా యా జీవయోనిః జీవోపాధిస్తయా-విముక్తః- గుణేషు వర్తమానోఽపి తైర్న యుజ్యతే సంగం న ప్రాప్నోతి అత్ర
హేతుః-అవస్తుభిః-నస్వవస్తుభిరప్యన్యైరయుజ్యమానాదృశ్యం తేతత్రాహ॥ అవస్తుత్వేన దృశ్యమానేషు॥౨॥తథాపి సంగం
వర్జయేదిత్యాహ॥సంగమితి॥అసతాం లక్షణమాహ॥శిశ్నోదరం తర్పయంతీతి శిశ్నోదరతృప్తః తేషాం-క్వచిత్కదాచి
దపి-ఆస్తాం తావద్బహూనాం సంగః-కింతు-తస్యైకస్యాప్యనుగః అనువర్తీ-అంధమనుగచ్ఛతియోంధస్తద్వత్॥౩॥ అ
త్రేతిహాసమాహ॥ఐళ ఇతి॥ ఐళః పురూరవాః-సంమ్రాట్ చక్రవర్తీ-బృహచ్ఛ్రవాః కీర్తిర్యస్య సః-ఊర్వశీవిరహాత్ ప్రథ
మం ముహ్యన్- పశ్చాత్ కురుక్షేత్రే తాం దృష్ట్వా సమాగమ్య గంధర్వదత్తేనాగ్నినా దేవానిష్ట్వా పునరూర్వశీలోకం ప్రా

శ్రీభగవాన్॥ మల్లక్షణమిమం కాయం లబ్ధ్వా మద్ధర్మ ఆస్థితః। ఆనందం పరమాత్మానమాత్మస్థం సముపైతి
మాం॥౧॥గుణమయ్యా జీవయోన్యా విముక్తో జ్ఞాననిష్ఠయా । గుణేషు మాయామాత్రేషు దృశ్యమానేష్వ
వస్తుషు॥వర్తమానోఽపి న పుమాన్యుజ్యతేవస్తుభిర్గుణైః॥౨॥ సంగం న కుర్యాదసతాం శిశ్నోదరతృపాం క్వ
చిత్ । తస్యానుగస్తమస్యంధే పతత్యంధానుగాంధవత్॥ ౩॥ ఐళస్సమ్రాడిమాం గాథామగాయత బృ
హచ్ఛ్రవాః । ఊర్వశీవిరహాన్ముహ్యన్నిర్విణ్ణశ్శోకసంయమే ॥ ౪ ॥ త్యక్త్వాత్మానం వ్రజంతీం తాం
నగ్న ఉన్మత్తవన్నృపః।విలపన్నన్వగాజ్జాయే ఘోరే తిష్ఠేతి విక్లబః॥౫॥ కామానతృప్తోనుజుషన్ క్షుల్లకా
న్వర్షయామినీః।న వేద యాంతీర్నాయాంతీరూర్వశ్యాకృష్టచేతనః॥౬॥ ఐళః॥ అహో మే మోహవిస్తా
రః కామకశ్మలచేతసః।దేవ్యాగృహీతకంఠస్య నాయుఃఖండా ఇమే స్మృతాః ॥ ౭॥ నాహం వేదాభినిర్ము
క్తస్సూర్యో వాభ్యుదితో మయా।ముషితో వర్షపూగానాం బతాహాని గతాన్యుత॥౮॥అహో మ ఆత్మసం
మోహో యేనాత్మా యోషితాం కృతః। క్రీడామృగశ్చక్రవర్తీ నరదేవశిఖామణిః ॥ ౯ ॥ సపరిచ్ఛదమా
త్మానం హిత్వా తృణమివేశ్వరమ్।యాంతీం స్త్రియం చాన్వగమం నగ్న ఉన్మత్తవద్రుదన్॥ ౧౦॥ కుతస్త
స్యానుభావస్స్యాత్తేజ ఈశిత్వమేవ వా। యోఽన్వగచ్ఛం స్త్రియం యాంతీం ఖరవత్పాదతాడితః॥ ౧౧॥ కిం
విద్యయా కిం తపసా కిం త్యాగేన శ్రుతేన వా । కిం వివిక్తేన మౌనేన స్త్రీభిర్యస్య మనో హృతమ్॥౧౨॥ స్వా

ప్య- శోకసంయమే శోకాపగమే సతి - తతో నిర్విణ్ణస్సన్నిమాం గాథామగాయ తేతి నవమస్కంధానుసారేణ ద్రష్టవ్యం॥
౪॥ తస్య ప్రాక్తనీం మోహావస్థామాహ ॥ త్యక్త్వేతి॥ ఆత్మానం రాజానం త్యక్త్వా- అథవా శయ్యాయామాత్మానం త్య
క్త్వా వ్రజంతీమన్వగాత్ -నమస్కరిష్యే ఘోరే తిష్ఠేతి, శ్రు॥ అహో జాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి మిశ్రా కృణవా
వహై మ-న నౌ మంత్రా అనుదితాస ఏతే మయస్కరన్ పరతరే చ నాహన్నిత్యేవం మంత్రైర్విలపన్ ॥ ౫॥ వైక్లబ్యే కారణ
మాహ॥కామానితి ॥ వర్షాణాం యామినీః రాత్రీః- యాంతీః అపయాంతీః ఆయాంతీః ఆగామినీః- ఆకృష్టా చేతనా యస్య
సః॥౬॥ తస్య గంధర్వలోకం ప్రాప్తస్య బహుకాలమూర్వశీసంభోగానంతరం నిర్విణ్ణస్య గాథామాహాష్టాదశభిః-తత్రా
ష్టభిరనుతాపః ప్రపంచ్యతే ॥ అహో ఇతి ॥ యతో మే మయా- ఇమే అహోరాత్రరూపా ఆయుఃఖండాః న స్మృతాః॥౭॥
తదేవాహ॥ నేతి॥ అభినిర్ముక్తః మయి రమమాణే అస్తంగతః అభ్యుదితో వా సూర్య ఇతి - అముయా ఊర్వశ్యా వంచితః-
బతేతి ఖేదే- ఉత అపి- వర్షపూగానామపి గతాన్యహాని న వేదేతి॥ ౮ ॥ అహో ఇతి॥ యేన సంమోహేన- ఆత్మా దేహః
క్రీడామృగవత్ అధీనః॥౯॥ నను ప్రణయకుపితాయాః అనునయార్థమధీనతాయుక్తైవ- సత్యం - న త్వత్ర తదస్తీత్యా
హ॥ సపరిచ్ఛదమితి॥సపరిచ్ఛదం రాజ్యాదిసహితం- ఈశ్వరం చక్రవర్తినం- తృణమివ త్యక్త్వా యాంతీమపి అన్వగమం అ
నుగతోస్మి॥౧౦॥కించ-మమ ప్రభావాద్యభిమానోఽవృథైవేత్యాహ॥కుత ఇతి॥కుతస్తస్య మే తేజో బలం - ఖరో యథా పాద
తాడితో పి ఖరీమనుగచ్ఛతి తద్వత్॥౧౧॥ఏవంభూతస్య సర్వం సాధనం వ్యర్థమిత్యాహ॥ కిమితి త్యాగేన సన్న్యాసేన - వివి

త్తైవైకాంతసేవయా-మౌనేనవాఙ్నియమేన॥౧౨॥అనుతప్తస్య-ఆత్మానంనిందతిద్వాభ్యాం॥స్వార్థస్యేతి॥ అకోవిదమజ్ఞాతారం-గోఖరవత్ -గౌరివఖరఇవేతి॥౧౩॥ సేవత ఇతి ॥ అధరాసవం సేవమానస్య-ఆత్మభూః మనసిభూః పునఃపునరుద్భవః॥౧౪॥ ఏవమష్టభిర్నిర్వేదో నిరూపితః-ఇదానీంతస్యవివేకమాహదశభిః ॥ పుంశ్చల్యేతి॥ అయంభావః-యజ్ఞైర్దేవానిష్ట్వాదుఃఖమేవప్రాప్తోస్మి- అతఃపరమేశ్వరమేవభజేయమితి ॥ ౧౫ ॥ పరమేశ్వరప్రసాదంవినాదేవైరుపదిష్టాదపివివేకవాక్యాన్మోహోననివర్తతఇత్యాహ॥ బోధితస్యేతి ॥ దేవ్యాఊర్వశ్యాసూక్తవాక్యేనయథార్థవచనేన॥ శ్రు। పురూరవోమామృథామాప్రతప్తోమాత్వావృకాసోఅశివాసఉక్షన్- నవైస్త్రైణానిసఖ్యానిసంతిసాలావృకాణాంహృదయానిచైతాఇత్యనేన॥౧౬॥ పూర్వం।శ్లో॥ పుంశ్చల్యాపహృతంచిత్తమిత్యాదినా- తస్యాఅపకారోనుస్మృతః - ఇదానీంమమైవాయమపరాధఇత్యాహ॥కిమితి॥నఃఅస్మాకంకామినాం-ఏతయాకిమపకృతం-నకించిదపి- తద్వత్ - యథారజ్జుస్వరూపావిదుషోరజ్జుద్రష్టుఃపుంసఃతస్యాః సర్పకల్పనయాఖిద్యతఃరజ్జ్వాదికమపకృతం- నకిమపి- తద్వత్ -యస్మాద్యోహమేవంభూతఃసఏవాజితేంద్రియత్వాదపరాధీత్యర్థః॥౧౭॥ననుతథాపిసైనసౌగంధ్యప్రేమాదిగుణైఃసమ్మోహమూలమిత్యాశంక్యతేపిస్వపరికల్పితాఏవేత్యాహచతుర్భిః॥ క్వేతి॥ మలీమసఃఅతిమలినః- సుమనసాంకుసుమానామివగంధసౌకుమార్యాది-సౌమనస్యంశోభనమనోభావోవా॥౧౮॥ మమత్వమపితస్మిన్పరికల్పితమేవేత్యాహ ॥ పిత్రోరితి॥ పిత్రోఃకిం

స్వార్థస్యాకోవిదంధిఙ్మాంమూర్ఖంపండితమానినమ్ । యోహమీశ్వరతాంప్రాప్యస్త్రీభిర్గోఖరవజ్జితః॥౧౩॥ సేవతోవర్షపూగాన్మేఊర్వశ్యాఅధరాసవమ్ । నతృప్యత్యాత్మభూఃకామోవహ్నిరాహుతిభిర్యథా॥౧౪॥ పుంశ్చల్యాపహృతంచిత్తంకోన్వన్యోమోచితుంప్రభుః । ఆత్మారామేశ్వరమృతేభగవంతమధోక్షజమ్॥౧౫॥బోధితస్యాపిదేవ్యామేసూక్తవాక్యేనదుర్మతేః । మనోగతోమహామోహోనాపయాత్యజితాత్మనః॥౧౬॥ కిమేతయానోపకృతంరజ్జ్వావాసర్పచేతసః । ద్రష్టుస్స్వరూపావిదుషోయోహంయదజితేంద్రియః॥౧౭॥క్వాయంమలీమసఃకాయోదౌర్గంధ్యాద్యాత్మకోశుచిః । క్వగుణాస్సౌమనస్యాద్యాహ్యధ్యాసోవిద్యయాకృతః ॥ ౧౮ ॥ పిత్రోఃకింస్వంనుభార్యాయాస్స్వామినోగ్నేః శ్వగృధ్రయోః।కిమాత్మనఃకింసుహృదామితియోనావసీయతే॥ ౧౯ ॥ తస్మిన్కళేవరేమేధ్యేతుచ్ఛనిష్ఠేవిషజ్జతే।అహోసుభద్రంసునసంసుస్మితంచముఖంస్త్రియః॥ ౨౦॥ త్వఙ్మాంసరుధిరస్నాయుమేదోమజ్జాస్థిసంహతౌ। విణ్మూత్రపూయేరమతాంక్రిమీణాంకియదంతరమ్॥ ౨౧ ॥ తథాపినోపసజ్జేతస్త్రీషుస్త్రైణేషుచార్థవిత్ ।విషయేంద్రియసంయోగాన్మనఃక్షుభ్యతినాన్యథా॥౨౨॥అదృష్టాదశ్రుతాద్భావాన్నభావఉపజాయతే । అసంప్రయుంజతఃప్రాణాన్ శామ్యతి స్తిమితంమనః॥ ౨౩॥ తస్మాత్సంగోనకర్తవ్యఃస్త్రీషుస్త్రైణేషుచేంద్రియైః।విదుషామప్యవిస్రబ్ధఃషడ్వర్గఃకిముమాదృశామ్॥ ౨౪॥ శ్రీకృష్ణః॥ఏవంప్రగాయన్నృపదేవదేవస్సఊర్వశీలోకమథోవిహాయ। ఆత్మానమాత్మన్యవగమ్యమాంవై ఉపారమత్ జ్ఞానవిధూతమోహః ॥ ౨౫ ॥ తతోదుస్సంగముత్సృజ్యసత్సుసజ్జేతబుద్ధిమాన్ । సంతఏతస్య ఛిందంతిమనో

స్వం కాయః- జనకత్వాత్ -నువితర్కే-- భార్యాయావాభోగప్రదత్వాత్ - అత్రానుపయుక్తమప్యేతన్న్యాయతుల్యత్వాదుక్తం- స్వామినోవా-అధీనత్వాత్ -అగ్నేర్వా-అంత్యేష్ట్యాంతదాపచతిత్వాత్ -శ్వగృధ్రయోర్వా-భక్ష్యత్వాత్కింవాత్మనః-తత్కృతశుభాశుభభాగిత్వాత్ -కింవాసుహృదాం-ఉపకారిత్వాత్ -ఏవంయోననిశ్చీయతే॥౧౯॥ తస్మిన్నితి॥తుచ్ఛాక్రిమివిట్ భస్మలక్షణానిష్ఠాఅంతోయస్యతస్మిన్-కళేబరేకాయే- విషజ్జతేప్రియత్వేనగృహ్ణీతే-మూఢఇతిశేషః-విషంగమేవాహ॥అహోఇతి॥ సునసంశోభననాసికం ॥ ౨౦ ॥ అతోగుణబుద్ధ్యారమమాణానాంమాదృశాంక్రిమిసమాఇత్యాహ॥త్వగితి॥త్వగాదిసంహతౌతత్సంఘాతేదేహే-విణ్మూత్రాదిసంహతౌ-రమతాంక్రిమీణాంచ॥ ౨౧॥ తథేతి॥ యద్యప్యేవంబీభత్సితాస్త్రియః-తథాపి-నోపసజ్జేతఅవలోకనాదినాపిసంగంనకుర్యాత్ -అర్థవద్వివేకీ - అత్రహేతుఃవిషయేతి॥౨౨॥ననుక్వచిన్నిమీలితనయనాదేరపిమనఃక్షోభోదృశ్యతే-సత్యం - సోపిపూర్వదర్శనాదికంవినానభవతీత్యాహ॥అదృష్టాదితి॥భావాత్ పదార్థాత్ -భావోమనఃక్షోభః-అతః-ప్రాణాన్ఇంద్రియాణి- అసంప్రయుంజతఃనియచ్ఛతః- స్తిమితంనిశ్చలంసత్ ॥ ౨౩॥ తస్మాదితి॥ఇంద్రియైఃకృత్వాఅవిస్రబ్ధఃఅవిశ్వసనీయః-మాదృశాంఅవివేకినాం॥

౨౪॥ఫలితమాహద్వాభ్యాం॥ఏవమితి॥నృపేషుదేవేషుచదీవ్యతీతితథా॥౨౫॥తతఇతి॥ ఉక్తిభిఃహితోపదేశైరితితీర్థదేవ
తాదిసంగాదపిసత్సంగఃశ్రేయానితిదర్శయతి॥ ౨౬॥ సతాంలక్షణమాహ॥సంతఇతి॥విశేషణాష్టకస్యయథేష్టంహేతు
హేతుమద్భావః॥౨౭॥నచతేషూపదేశాపేక్షా- అపితుకేవలంతత్సన్నిధిరేవతారయతీత్యాహ-సప్తభిః తేష్వితి॥ ౨౮॥
తాఇతి॥శ్రవణాదిభిరేవమత్పరాఃశ్రద్దధానాశ్చసంతః-భక్తింవిందంతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యథేతి॥ విభావసుమగ్నింసూర్యం
వాసేవమానస్య-అప్యేతినశ్యతి-తథాకర్మాదిజాడ్యం-ఆగామిసంసారభయం-తన్మూలమజ్ఞానంచ- నశ్యతీత్యర్థః॥
౩౧॥నిమజ్జ్యేతి॥నిమజ్జ్యోన్మజ్జతాంఉచ్చావచయోనీర్గచ్ఛతాం-పరమాయణంపరమాశ్రయః॥౩౨॥ కించ॥ అన్నమితి॥
యథాఅన్నమేవప్రాణినాంప్రాణోజీవనం- అహమేవయథాశరణం- ధర్మఏవయథాప్రేత్యపరలోకేవిత్తం - తథా
సంతఏవఅస్మాత్ సంసారపాతాద్బిభ్యతఃపుంసః-ఆరణంశరణం॥౩౩॥కించ॥ సంతఇతి॥ సంతఃచక్షూంషిసగుణనిర్గుణ
జ్ఞానానిదిశంతి-అర్కఃపునస్సమ్యగుత్థితోఽపిబహిస్తదప్యేకమేవచక్షురిత్యర్థః॥ ౩౪॥ అధ్యాయార్థముపసంహరతి॥
వైరసేనఇతి ॥ సుద్యుమ్నభావేనోమావనం ప్రవిష్టస్యవీరసేనా స్త్రీభావంప్రాప్తాయస్యతస్య స్త్రీభావంప్రాప్త

వ్యాసంగముక్తిభిః॥౨౬॥సంతోఽనపేక్షామచ్చిత్తాఃప్రశాంతాస్సమదర్శినః।నిర్మమానిరహంకారాని
ర్ద్వంద్వానిష్పరిగ్రహాః॥ ౨౭ ॥ తేషునిత్యంమహాభాగమహాభాగేషుమత్కథాః। సంభవంతిహితా
నృణాంజుషతాంప్రపునంత్యఘమ్॥౨౮॥తాయేశృణ్వంతిగాయంతిహ్యనుమోదంతిచాదృతాః। మత్ప
రాఃశ్రద్దధానాశ్చభక్తింవిందంతితేమయి॥౨౯॥ భక్తింలబ్ధవతస్సాధోఃకిమన్యదవశిష్యతే।మయ్యనంత
గుణేబ్రహ్మణ్యానందానుభవాత్మని॥౩౦॥యథోపశ్రయమాణస్యభగవంతంవిభావసుమ్।శీతంభయంత
మోఽప్యేతిసాధూన్సంసేవతస్తథా॥౩౧॥ నిమజ్జ్యోన్మజ్జతాం ఘోరేభవాబ్ధౌపరమాయణమ్। సంతో
బ్రహ్మవిదశ్శాంతానౌర్దృఢేవాప్సుమజ్జతామ్॥ ౩౨॥ అన్నంహిప్రాణినాంప్రాణఆర్తానాంశరణం
త్వహమ్।ధర్మోవిత్తంనృణాంప్రేత్యసంతోఽస్మాద్బిభ్యతోఽరణమ్॥౩౩॥ సంతోదిశంతిచక్షూంషిబహి
రర్కస్సముత్థితః । దేవతాబాంధవాస్సంతస్సంతఆత్మాహమేవచ॥ ౩౪॥వైరసేనస్తతోఽప్యేవమూర్వ
శ్యాలోకనిస్స్పృహః।ముక్తసంగోమహీమేతామాత్మారామశ్చరాచరః॥౩౫॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకా
దశస్కంధే - షడ్వింశోధ్యాయః. ... ... *

శ్రీఉద్ధవః॥ క్రియాయోగంసమాచక్ష్వభవదారాధనంప్రభో। యస్మాత్త్వాంయథార్చంతిసాత్త్వ
తాస్సాత్త్వతర్షభ॥౧॥ ఏతద్వదంతిమునయోముహుర్నిశ్శ్రేయసంనృణామ్।నారదోభగవాన్వ్యా
సఆచార్యోంగిరసస్సుతః॥౨॥ నిస్సృతంతేముఖాంభోజాద్యదాహభగవానజః।పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యే
భ్యోదేవ్యైచభగవాన్భవః॥ ౩॥ ఏతద్వైసర్వవర్ణానామాశ్రమాణాంచసంమతమ్ । శ్రేయసాము
త్తమంమన్యేస్త్రీశూద్రాణాంచమానద॥౪॥ ఏతత్కమలపత్రాక్షకర్మబంధవిమోచనమ్।భక్తాయచా
నురక్తాయబ్రూహివిశ్వేశ్వరేశ్వర॥౫॥ శ్రీభగవాన్॥నహ్యంతోఽనంతపారస్యకర్మకాండస్యచోద్ధవ।
సంక్షిప్యవర్ణయిష్యామియథావదనుపూర్వశః॥౬॥ వైదికస్తాంత్రికోమిశ్రఇతిమేత్రివిధోమఖః । త్ర

స్యపుత్రోవైరసేనః-పురూరవాః-ఏవముక్తప్రకారేణోర్వశ్యాలోకాత్స్థానాదపలోకనాద్వానిస్స్పృహః-తతోఽపితత్సం
గాదపిహేతోర్ముక్తసంగస్సన్-ఆత్మారామోభూత్వా-యథేచ్ఛంచచారేతి॥ ౩౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ష
డ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ సప్తవింశేక్రియాయోగస్సద్యశ్చిత్తప్రసాదకః । సర్వకామాప్తిహేతుశ్చసాంగఃప్రోక్తస్సమాసతః॥ రాగాద్యా
కులచిత్తానాంకుతోఽసంగాదిసంభవః।ఇతికృష్ణార్చనంభద్రమనుస్మృత్యానుపృచ్ఛతి॥ క్రియాయోగమితి॥ భవదారాధ
నరూపం-యస్మాదితికారణాధిష్ఠానాదిప్రశ్నః-సర్వకారకాణాంనిమిత్తస్యవిశిష్టత్వాత్ - యథేతికస్మిన్నధిష్ఠానే
కేనప్రకారేణేతిప్రశ్నః-యేఅధికారిణఃసాత్త్వతాఃభక్తాః॥౧॥అస్యపునర్విశేషతఃప్రశ్నేకారణమాహచతుర్భిః॥ఏతదితి॥
ఏతత్త్వదర్చనంపరంనిశ్శ్రేయసకరంవదంతి-అంగిరసస్సుతోబృహస్పతిః॥ ౨॥నిస్సృతఇతి॥నిస్సృతంత్వన్ముఖాదుపదిష్టమిత్య
ర్థః-దేవ్యైపార్వత్యై॥౩॥ ఏతదితి॥సర్వవర్ణానాంత్రైవర్ణికానాం॥౪॥ ఏతదితి॥ విశ్వేశ్వరాణామీశ్వర॥
౫॥నేతి॥కర్మకాండస్యపూజావిధానస్య-నాస్త్యంతోగ్రంథతఃపారంచానుష్ఠానతోయస్యతస్య॥౬॥వైదికఇతి॥ వైదిక

ఏవమంత్రో వైదికాన్యేవాంగానిచయస్మిన్ సపురుషసూక్తాదౌసవైదికః- ఏవంతాంత్రికోపి-మిశ్రోష్టాక్షరాదిః మఖః పూజా॥ ౭॥యదాత్రైవర్ణికో యజేతతదావిశేషమాహ॥యథేతి॥యథాగర్భాష్టమైకాదశద్వాదశాబ్దాదికాలే-స్వనిగమేనస్వాధికారప్రవృత్తేనవేదేనఉక్తం-ద్విజత్వంఉపనయనం॥౮॥అర్చాయామితి॥అర్చాయాంప్రతిమాదౌ॥ ౯॥ పూర్వమితి॥స్నానవిశేషమాహ-ఉభయైర్వైదికైస్తాంత్రికైశ్చమంత్రైః॥ ౧౦॥ కించ॥ సంధ్యేతి ॥ సంధ్యోపాసనాదీనికర్మాణి-ఆచోదితానిసాక్షాద్వేదవిహితానియస్యతాని-తైస్సహమేపూజాంకుర్యాత్-నతుతానిపరిత్యజేదిత్యర్థః- సత్యస్సరమేశ్వరవిషయఏవసంకల్పోయస్యతథాభూతస్సన్- కర్మపావనీంకర్మనిర్హరణీం॥ ౧౧॥ అర్చాభేదానాహసార్ధేన॥ శైలీతి॥ శైలీశిలామయీ-లౌహీసువర్ణాదిమయీ- లేప్యామృచ్చందనాదిమయీ-హృదిపూజాయాంక మనోమయీ- ప్రకర్షేణతిష్ఠత్యస్యామితిప్రతిష్ఠాప్రతిమైవ- జీవస్యభగవతోమందిరం - యద్వా - ప్రతిష్ఠయాంవిన్యాసేనభగవన్మందిరంభవతీతి॥ ౧౨॥ప్రతిమాభేదేవిశేషమాహసార్ధేన॥ఉద్వాసేతి॥ ఉద్వాసోవిసర్జనం-అస్థిరాయామర్చనేవికల్పః- సాలగ్రామేనకుర్యాత్ సైకతాయాంకుర్యాత్ అన్యత్రకుర్యాద్వానవేతి - అవిలేప్యాయాం మృణ్మయలేఖ్యవ్యతిరిక్తాయాం- అన్యత్రవిలేప్యాయాంచలేఖ్యాయాంచపరిమార్జనమేవ॥౧౩॥ఇదానీంసకామనిష్కామభేదేనవిశేషమాహ॥ద్రవ్యైరితి॥ప్రకర్షేణసిద్ధైః సుశోభనైః అమాయినః-నిష్కామస్యభక్తస్యతుయథాలబ్ధైర్ద్రవ్యై

యాణామీప్సితేనైవవిధినామాంసమర్చయేత్॥ ౭॥ యథాస్వనిగమేనోక్తంద్విజత్వంప్రాప్యపూరుషః।యథాయజేతమాంభక్త్యాశ్రద్ధయాతన్నిబోధమే॥౮॥అర్చాయాంస్థండిలేగ్నౌవాసూర్యేవాప్సుహృదివాద్విజే।ద్రవ్యేణభక్తియుక్తోర్చేత్స్వగురుంమామమాయయా॥౯॥పూర్వంస్నానంప్రకుర్వీతధౌతదంతోంగశుద్ధయే।ఉభయైరపిచస్నానంమంత్రైర్మృద్గ్రహణాదిభిః॥౧౦॥ సంధ్యోపాస్త్యాదికర్మాణివేదేనాచోదితానిమే।పూజాంతైఃకల్పయేత్సమ్యక్సంకల్పఃకర్మపావనీమ్॥౧౧॥ శైలీదారుమయీలౌహీలేప్యాలేఖ్యాచసైకతీ।మనోమయీమణిమయీప్రతిమాష్టవిధాస్మృతా॥చలాచలేతిద్వివిధాప్రతిష్ఠాజీవమందిరమ్॥౧౨॥ఉద్వాసావాహనేనస్తస్థిరాయాముద్ధవార్చనే । అస్థిరాయాంవికల్పస్స్యాత్స్థండిలేతుభవేద్ద్వయమ్ ॥ స్నపనంత్వవిలేప్యాయామన్యత్రపరిమార్జనమ్ ॥ ౧౩ ॥ ద్రవ్యైఃప్రసిద్ధైర్మద్యాగఃప్రతిమాదిష్వమాయినః।భక్తస్యతుయథాలబ్ధైర్హృదిభావేనచైవహి॥౧౪॥స్నానాలంకరణంప్రేష్ఠమర్చాయామేవతూద్ధవ।స్థండిలేతత్త్వవిన్యాసోవహ్నావాజ్యప్లుతంహవిః ॥ సూర్యేచాభ్యర్హణంప్రేష్ఠంసలిలేసలిలాదిభిః॥౧౫॥ శ్రద్ధయోపహృతంప్రేష్ఠంమమభక్తేనవార్యపి।గంధోధూపస్సుమనసోదీపోన్నాద్యంచకింపునః॥ ౧౬॥ శుచిస్సంభృతసంభారఃప్రాగ్దర్భైఃకల్పితాసనః। ఆసీనఃప్రాగుదగ్వార్చేదర్చాయాంత్వథసమ్ముఖః॥ ౧౭॥ కృతన్యాసఃకృతన్యాసాంమదర్చాంపాణినామృజేత్। కలశంప్రోక్షణీయంచయథావదుపపాదయేత్ ॥ ౧౮ ॥ తదద్భిర్దేవయజనంద్రవ్యాణ్యాత్మానమేవచ ।

త్రచందనాదినలభ్యతేతర్హిహృదిభావేనభావనయా- యద్వా- హృదిచేన్మద్యాగః-తదాభావేనమనోమయైర్ద్రవ్యైరిత్యర్థః॥ ౧౪ ॥ అధిష్ఠానభేదేనప్రధానోపచారానాహసార్ధేన॥స్నానేతి॥ తత్త్వవిన్యాసఃయథాస్థానమంగప్రధానదేవతానాంతత్తన్మంత్రైఃస్థాపనం-అభ్యర్హణంఉపస్థానార్ఘ్యాది- సలిలాదిభిస్తర్పణాదినాయజనం॥౧౫॥సర్వత్రసాధారణమాహ॥శ్రద్ధయేతి॥ ౧౬॥ ఏవమధికారాదివ్యవస్థాముక్త్వాఇదానీంపూజాప్రకారమాహ॥ శుచిరితి॥ సంభృతాఃసంభారాఃపూజాసాధనానియేనసః-ప్రాగగ్రైర్దర్భైః-యద్వాప్రాగేవసంభృతసంభారస్సన్నాసీనః- నత్వాసీనస్సన్పశ్చాత్తత్తత్సంభారార్థంవారంవారముత్తిష్ఠేదిత్యర్థః- ప్రాఙ్ముఖఉదఙ్ముఖోవాఆసీనః- అర్చాయాంతుస్థిరాయాంసంముఖఃఅర్చాభిముఖఉపవిష్టస్సన్॥ ౧౭ ॥ కృతన్యాసఇతి ॥ అనంతరంగుర్వాదినమస్కారపూర్వకంయథోపదేశంస్వస్మిన్కృతన్యాసః-కృతోమూలమంత్రన్యాసోయస్యాంతాంమదర్చాం- ఆమృజేత్ నిర్మాల్యాపకర్షణాదినాశోధయేత్ -కలశంపూర్ణకుంభం- ప్రోక్షణీయంప్రోక్షణార్థోదకపాత్రంచ - ఉపసాదయేచ్చందనపుష్పాదిభిస్సంస్కుర్యాత్॥ ౧౮॥తదితి॥తదద్భిఃప్రోక్షణీయాద్భిః-దేవయజనందేవపూజాస్థానం- పాద్యాద్యర్థంత్రీణిపాత్రాణికలశోదకైఃపూరితానితైస్తైర్ద్రవ్యైస్సాధయేత్ -తత్రపాద్యాదిద్రవ్యాణి ॥ శ్లో ॥ పాద్యశ్యామాకదూర్వాబ్జవిష్ణుక్రాంతాదిభిస్స్మృతం- అర్ఘ్యంతు ॥ శ్లో ॥ గంధపుష్పాక్షతయవకుశాగ్రతిలసర్షపాః ॥ దూర్వాచేతిక్రమాదర్ఘ్య

ద్రవ్యాష్టకముదీరితమ్-ఆచమనీయకేతు॥శ్లో॥జాతీలవంగతక్కోలైర్మతమాచమనీయకమితి॥౧౯॥ పాద్యేతి॥ తానిచత్రీ
ణిపాత్రాణియథాక్రమంహృదయాదిమంత్రైర్గాయత్ర్యాచసర్వాణ్యభిమంత్రయేత్॥ ౨౦ ॥ పిండఇతి ॥ తదనం
తరం-పిండేదేహే-వాయ్వగ్నిసంశుద్ధఇతికోష్ఠగతేనవాయునాశోషితే- ఆధారగతేనాగ్నినాదగ్ధేపునర్లలాటస్థచంద్ర
మండలామృతస్రావేనామృతమయేజాతేతస్మిన్- హృత్పద్మస్థాంపరాంశ్రేష్ఠాంజీవకళాంశ్రీనారాయణమూర్తింధ్యా
యేత్-కథంభూతాం- నాదాంతేసిద్ధభావితాంప్రణవస్యఅకారోకారమకారబిందునాదాఃపంచాంశాఃతత్రనాదాంతే
సిద్ధైర్ధ్యాతాం-తథాచ॥శ్రు॥యోవేదాదౌస్వరఃప్రోక్తోవేదాంతేచప్రతిష్ఠితః। తస్యప్రకృతిలీనస్యయఃపరస్సమహే
శ్వరఇతి॥౨౧॥ తయేతి॥ తయాత్మభూతయాస్వేనైవచింతితయా-అమృతమయపిండేదీపేనప్రభయాగృహమివవ్యాప్తే
సతి-తస్మిన్నేవాదౌమానసైరుపచారైస్సంపూజ్యతన్మయస్సన్- అర్చాదిష్వావాహనస్థాపనముద్రయాస్థాపయిత్వా-
మాంప్రపూజయేత్॥౨౨॥కథంప్రపూజయేత్తదాహద్వాభ్యాం॥ పాద్యేతి ॥ ధర్మాదిభిర్మమాసనంకల్పయిత్వా॥
౨౩॥ పద్మమితి॥ తత్రపద్మంచకల్పయిత్వా- ఉభాభ్యాంవేదతంత్రాభ్యాం-ఉభయసిద్ధయేమహ్యంపాద్యాదీనుపచా
రాన్ప్రకల్పయేదిత్యన్వయః- ఉపస్పర్శఃఆచమనం- అర్హణమర్ఘ్యం-ఉభయసిద్ధయేవేదతంత్రోక్తభుక్తిముక్తి
ప్రాప్తయే- అయమర్థః- ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యాణ్యాసనపర్యంకస్యాగ్నేయాదిచతుష్కోణేషుపాదాః- అధ

ప్రోక్ష్యపాత్రాణిత్రీణ్యద్భిస్తైస్తైర్ద్రవ్యైశ్చసాధయేత్ ॥ ౧౯ ॥ పాద్యార్ఘ్యాచమనీయార్థంత్రీ
ణిపాత్రాణిదేశికః। హృదాశీర్షాచశిఖయాగాయత్ర్యాచాభిమంత్రయేత్ ॥ ౨౦ ॥ పిండేవాయ్వ
గ్నిసంశుద్ధేహృత్పద్మస్థాంపరాంమమ।అణ్వీంజీవకళాంధ్యాయేన్నాదాంతేసిద్ధభావితామ్॥ ౨౧॥ త
యాత్మభూతయాపిండేవ్యాప్తేసంపూజ్యతన్మయః । ఆవాహ్యార్చాదిషుస్థాప్యన్యస్తాంగంమాంప్రపూ
జయేత్॥౨౨॥పాద్యోపస్పర్శార్హణాదీనుపచారాన్ప్రకల్పయేత్। ధర్మాదిభిశ్చనవభిఃకల్పయిత్వా
సనంమమ॥ ౨౩॥ పద్మమష్టదళంతత్రకర్ణికాకేసరోజ్జ్వలమ్। ఉభాభ్యాంవేదతంత్రాభ్యాంమహ్యం
తూభయసిద్ధయే॥౨౪॥సుదర్శనంపాంచజన్యంగదాసీషుధనుర్హలాన్। ముసలంకౌస్తుభంమాలాం
శ్రీవత్సంచానుపూజయేత్॥౨౫॥ నందంసునందంగరుడంప్రచండంచండమేవచ।మహాబలంబలంచైవకు
ముదంకుముదేక్షణం॥ ౨౬॥ దుర్గాంవినాయకంవ్యాసంవిష్వక్సేనంగురూన్సురాన్। స్వేస్వేస్థానేహ్య
భిముఖాన్పూజయేత్ప్రోక్షణాదిభిః॥ ౨౭॥ చందనోశీరకర్పూరకుంకుమాగరువాసితైః।సలిలైస్స్నా
పయేన్మంత్రైర్నిత్యదావిభవేసతి॥ ౨౮॥ స్వర్ణఘర్మానువాకేనమహాపురుషవిద్యయా।పౌరుషేణా
పిసూక్తేనసామభీరాజనాదిభిః॥ ౨౯॥ వస్త్రోపవీతాభరణపత్రస్రగ్గంధలేపనైః।అలంకుర్వీతసప్రేమమ
ద్భక్తోమాంయథోచితమ్॥౩౦॥పాద్యమాచమనీయంచగంధంసుమనసోఽక్షతాన్।ధూపదీపోపహార్యాణి

మాజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యాణిపర్యంకస్య పూర్వాదిదిక్షుగాత్రాణిపర్యంత మధ్యేత్రయోగుణాఃపట్టికాః - త
త్రపూర్వాదిక్రమేణనుద్యేచ॥ శ్లో॥ విమలోత్కర్షిణీజ్ఞానాక్రియాయోగాతథైవచ । ప్రజ్ఞాసత్యాతథేశానానుగ్ర
హాచేతిశక్తయః॥ ఏవంయథోపదేశంధర్మాదిభిరష్టభిర్నవభిశ్శక్తిభిర్గుణైశ్చాసనంకల్పయిత్వేతి-కర్ణికాయాఃకేస
రైర్గుణత్రయోపరిస్థాపితైస్సోమసూర్యాగ్నిమండలైశ్చోజ్జ్వలమిత్యర్థః॥౨౪॥ ఆయుధాదిపూజామాహత్రిభిః॥ సు
దర్శనమితి॥ తత్రన్యస్తాంగమిత్యంగావరణపూజాసూచితా- ఆసనేనైవనశక్త్యావరణముక్తం- తతస్సుదర్శనాదిముస
లాంతాన్యాయుధాన్యష్టసుదిక్షు-కౌస్తుభమాలాశ్రీవత్సానురసి॥౨౫॥నందమితి॥ నందాదీన్పార్షదానష్టదిక్షు- గరు
డంపురతః॥౨౬॥దుర్గామితి॥దుర్గాదీన్కోణేషు-గురూన్వామతః-సురానింద్రాదిలోకపాలాన్పూర్వాదిదిక్షు- ఏవ
మేతాన్దేవస్యాభిముఖాన్ప్రోక్షణాదిభిరర్ఘ్యాదిభిఃపూజయేదిత్యర్థః॥ ౨౭॥ పాద్యాదీనుపచారాన్ప్రకల్పయేదిత్యు
క్తం-తానేవగుణవిధిభిఃప్రపంచయతిషడ్భిః॥చందనేతి॥౨౮॥మంత్రానాహ॥స్వర్ణేతి॥స్వర్ణఘర్మానువాకః॥ శ్రు॥
సువర్ణంఘర్మంపరివేదవేనమిత్యాది-మహాపురుషవిద్యయా॥శ్లో॥జితంతేపుండరీకాక్షనమస్తేవిశ్వభావన। నమస్తేస్తు
హృషీకేశమహాపురుషపూర్వజేతి-పౌరుషంసూక్తంసహస్రశీర్షేత్యాది-రాజనాదీని-సామాని॥ శ్రు॥ ఇంద్రన్నరో
నేమధితాహవంతఇత్యస్యామృచిగీతాని-ఆదిశబ్దేనరాహిణాదీని॥౨౯॥ వస్త్రాద్యుపచారేష్వలంకారలక్షణంగుణావిధ
త్తైవస్త్రేతి॥పత్రాణికపోలవక్షస్స్థలాదిషులిఖితాఃపత్రభంగ్యః-మద్భక్తశ్చేత్సప్రేమయథాభవతితథాయథోచితమలం

కుర్వీతేత్యర్థః॥ ౩౦॥ సర్వసాధారణం శ్రద్ధాలక్షణం గుణం విధత్తే॥ పాద్యమితి॥ ౩౧॥ నైవేద్యనైభవలక్షణం గుణం విధత్తే॥ గుడేతి॥ శష్కుల్యః తైలపక్వవిశేషా ఆపూపాః అపూపానాం మంటపాదీనాం సమూహాః- సూపాః వ్యంజనాని- సతి విభవ ఇతి శేషః॥ ౩౨॥ కాలభేదేన గుణాన్ విధత్తే॥ అభ్యంగేతి॥ అభిషేచనం పంచామృతాదిస్నపనం- అన్నాద్యేతి అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం- పర్వణ్యేకాదశ్యాదౌ- అన్వహం ప్రత్యహం వా విభవే సతీతి॥ ౩౩॥ ఫలభూయస్త్వార్థినో గ్నావపి పూజాప్రకారమాహ॥ విధినేతి॥ విధినా స్వగృహ్యోక్తవిధానేన- మేఖలాదిభిరుపలక్షితే- విహితే నిర్మితే- తదుక్తం॥ శ్లో॥ విస్తారోచ్ఛ్రాయత స్త్రిస్రో మేఖలాశ్చతురంగులాః॥ హస్తమాత్రోభవేద్గర్తస్సయోనిర్వేదికా తథేత్యాది- ఉదితం ప్రజ్వలితం- అగ్నిం పరితః సమూహేత్ ఏకత్ర మేళయేత్॥ ౩౪॥ పరిస్తీర్యేతి॥ దర్భైః పరిస్తీర్య పర్యుక్షేత్ - పరితః ప్రోక్షయేత - అన్వాధాయ అన్వాధానసంజ్ఞికం వ్యాహృతిభిః సమిత్ప్రక్షేపాదిరూపం కర్మ కృత్వా- అగ్నేరుత్తరతో ద్రవ్యాణి హోమోపయోగీన్యాసాద్య నిధాయ- ప్రోక్షణ్యా ప్రోక్షణీపాత్రోదకేన ప్రోక్ష్య- అగ్నౌ మాం ధ్యాయేత్॥ ౩౫॥ తప్తేతి॥ శంఖాదిభిర్లసంతః శోభమానాశ్చత్వారో భుజా యస్య తం॥ ౩౬॥ స్ఫురదితి॥ స్ఫురంతి కిరీటాదీని యస్య తం॥ ౩౭॥ ధ్యాయన్నితి॥ హవిషా ఘృతేన అభిఘృతాని సంసిక్తాని- దారూణి శుష్కసమిధః- ప్రాస్య ప్రక్షిప్య ఆఘారౌ తత్సంజ్ఞికౌ యాగౌ- ఏవమాజ్యభాగౌ చ- దత్వా తదర్థాః ఆహుతీర్హుత్వేత్యర్థః- తత్రాఘారౌ ప్రజాపతయే స్వాహేంద్రాయ స్వాహేతి- చో

దద్యాన్మే శ్రద్ధయార్చకః॥ ౩౧॥ గుడపాయససర్పీంషి శష్కుల్యాపూపమోదకాన్। సంయావదధిసూ
పాంశ్చ నైవేద్యం సతి కల్పయేత్॥ ౩౨॥ అభ్యంగోన్మర్దనాదర్శదంతధావాభిషేచనమ్। అన్నాద్యగీత
నృత్తాని పర్వణి స్యురుతాన్వహమ్॥ ౩౩॥ విధినా విహితే కుండే మేఖలావర్తవేదిభిః। అగ్నిమాధాయ పరిత
స్సమూహేత్పాణినోదితమ్॥ ౩౪॥ పరిస్తీర్యాథ పర్యుక్షేదన్వాధాయ యథావిధి। ప్రోక్షణ్యాసాద్య ద్ర
వ్యాణి ప్రోక్ష్యాగ్నౌ భావయేత మామ్॥ ౩౫॥ తప్తజాంబూనదప్రఖ్యం శంఖచక్రగదాంబుజైః। లసచ్చ
తుర్భుజం శాంతం పద్మకింజల్కవాససమ్॥ ౩౬॥ స్ఫురత్కిరీటకటకకటిసూత్రవరాంగదమ్। శ్రీవత్సవక్ష
సం భ్రాజత్కౌస్తుభం వనమాలినమ్॥ ౩౭॥ ధ్యాయన్నభ్యర్చ్య దారూణి హవిషాభిఘృతాని చ। ప్రాస్యా
జ్యభాగావాఘారౌ దత్వా చాజ్యప్లుతం హవిః॥ ౩౮॥ జుహుయాన్మూలమంత్రేణ షోడశర్చావదానతః। ధ
ర్మాదిభ్యో యథాన్యాయ్యం మంత్రైస్స్విష్టకృతం బుధః॥ ౩౯॥ అభ్యర్చ్యాథ నమస్కృత్య పార్షదేభ్యో బ
లిం హరేత్। మూలమంత్రం జపేద్బ్రహ్మ స్మరన్నారాయణాత్మకమ్॥ ౪౦॥ దత్వాచమనముచ్ఛేషం విష్వ
క్సేనాయ కల్పయేత్। ముఖవాసం సురభిమత్తాంబూలాద్యమథార్హయేత్॥ ౪౧॥ ఉపగాయన్ గృణన్నృ
త్యన్ కర్మాణ్యభినయన్మమ। మత్కథాశ్శ్రావయన్ శృణ్వన్ ముహూర్తం క్షణికో భవేత్॥ ౪౨॥ స్తవైరు
చ్చావచైస్స్తోత్రైః పౌరాణైః ప్రాకృతైరపి। స్తుత్వా ప్రసీద భగవన్నితి వందేత దండవత్॥ ౪౩॥ శిరో మత్పా
దయోః కృత్వా బాహుభ్యాం చ పరస్పరమ్। ప్రపన్నం పాహి మామీశ భీతం మృత్యుగ్రహార్ణవాత్॥ ౪౪॥

త్తరదక్షిణపరిధిమారభ్యాగ్నిమధ్యాదాపరిధ్యంతం ఘృతధారణరూపౌ ఆజ్యభాగౌ అగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేత్యేవం హోమరూపౌ॥ ౩౮॥ జుహుయాదితి॥ మూలమంత్రేణ అష్టాక్షరేణ- తథా షోడశ ఋచో యస్మిం తేన పురుషసూక్తేన వా అవదానతః ప్రత్యృచమాహుతిగ్రహణేనేత్యర్థః- పురుషసూక్తేనారాధనపక్షే స ఏవ మూలమంత్రః - తేనైవ ప్రత్యృచమవదానతో హోమ ఇతి మంత్రైః యథాన్యాయ్యం పూజాక్రమేణైవ - అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేత్యేవం స్విష్టకృతం చ హుత్వా॥ ౩౯॥ అభ్యర్చ్యేతి॥ తతో వహ్నిస్థం భగవంతమభ్యర్చ్య- అథ నమస్కృత్య- పార్షదేభ్యో నందాదిభ్యః- అష్టసు దిక్షు బలిం హరేత్ - తతః పూజాస్థానమాగమ్య దేవస్యాగ్రే సముపవిశ్య యథాశక్తి మూలమంత్రం జపేత్॥ ౪౦॥ దత్వేతి॥ తతః ఉభయత్ర భగవతో భోజనసమాప్తిం ధ్యాత్వా ఆచమనం దత్వా ఉచ్ఛేషం విష్వక్సేనాయ కల్పయిత్వా తదనుజ్ఞయా పశ్చాత్ స్వయం భుంజీత- తతః- సురభిమత్ సుగంధవత్ తాంబూలాద్యం ముఖవాసం దత్వా- అథ పునరపి- అర్హయేత్ పుష్పాంజలినా పూజయేత్॥ ౪౧॥ ఉపగాయన్నితి॥ అభినయన్ స్వస్మిన్నావిష్కుర్వన్ క్షణికః నైయగ్ర్యం పరిత్యజ్య లబ్ధావసరో భవేత్॥ ౪౨॥ స్తవైరితి॥ స్తవస్తోత్రాణాం భేదం దర్శయతి- పౌరాణైః ప్రాకృతైరపీతి॥ ౪౩॥ కథం ప్రణమేదిత్యపేక్షాయామాహ॥ శిర ఇతి॥ బాహుభ్యాం దక్షిణోత్తరాభ్యాం- పరస్పరం సమదక్షిణోత్తరౌ పాదౌ గృహీత్వా- యద్వా- పృష్ఠతః పరస్పరనిబద్ధాభ్యాం- కృతాపరాధ ఇవ ప్రపన్న మిత్యాదివిజ్ఞాప్య చ ప్రణమేత్॥ ౪౪॥

తతః శేషాగ్రహణపూర్వకంనైకల్పికోద్వాసనప్రకారమాహ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యనయైవప్రార్థనయా- శేషాంనిర్మాల్యం మయాదత్తా-శిరస్యాధాయధృత్వా- యద్యుద్వాసయేత్ - తర్హి- ప్రతిమాయాంయన్న ఏతజ్జ్యోతిస్తత్పునరపిహృత్పద్మస్థజ్యోతిష్యేవోద్వాసనీయం॥౪౫॥ ఏతేష్వధిష్ఠానేషుకింముఖ్యమిత్యపేక్షాయామాహ॥ అర్చాదిష్వితి॥ యదాయత్రశ్రద్ధా-తదాతత్ర-నత్వధిష్ఠానేషుముఖ్యాముఖ్యత్వం-కుతఃపునః- యతఃసర్వభూతేష్వితి॥ ౪౬॥ ఏవమితి॥ ఉభయతః ఇహాముత్రచ॥ ౪౭॥ సమర్థనంప్రత్యాహత్రిభిః॥ మదర్చామితి॥ పుష్పోద్యానానిచకారయేత్ - పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితాన్ - పూజాప్రత్యహం - యాత్రావిశిష్టపర్వణి - బహుజనసమాగమః - ఉత్సవఃవసంతాదికాలేమహోత్సవః - తదాశ్రితాన్ క్షేత్రాదీన్ దత్త్వా॥ ౪౮॥ పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితానిత్యస్యవివరణం॥ పూజాదీనామితి॥ ప్రవాహార్థంసంతతానువృత్త్యర్థంమత్సార్ష్టితాంమత్సమానైశ్వర్యం॥ ౪౯॥ ప్రతిష్ఠాదీనాంవ్యస్తసమస్తానాంఫలమాహ ॥ ప్రతిష్ఠయేతి ॥ మత్సామ్యతాంమయాసమతాం॥ ౫౦॥ సకామంప్రత్యుక్తం॥ అహైతుకభక్తంప్రత్యాహ మామితి॥అహైతుకభక్తియోగఏవకథంభవతితత్రాహ-భక్తియోగమితి॥ ౫౧॥ చాతుఃఫలముక్తంఅపహర్తారంనిందతి॥ య ఇతి॥ విడ్భుక్ విష్ఠాభోజీక్రిమిః॥ ౫౨॥ కర్తుర్యత్ఫలంతదేవాన్యేషామప్యాహ॥కర్తురితి॥సారథేస్సహకారిణః- హేతోఃప్రయోజకస్య - అనుమోదితుశ్చ - ప్రేత్యతత్ఫలమిత్యన్వయః- కుతః- యతఃకర్మణామేతేభాగినఃభాగా

ఇతి శేషాంమయాదత్తాంశిరస్యాధాయసాదరమ్ । ఉద్వాసయేద్యదుద్వాస్యం జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్పునః॥ ౪౫॥ అర్చాదిషుయదాయత్రశ్రద్ధామాంతత్రచార్చయేత్ । సర్వభూతేష్వాత్మనిచసర్వాత్మాహమవస్థితః॥౪౬॥ఏవంక్రియాయోగపథైఃపుమాన్వైదికతాంత్రికైః। అర్చన్నుభయతస్సిద్ధింమత్తోవిందత్యభీప్సితాం॥౪౭॥మదర్చాంసంప్రతిష్ఠాప్యమందిరంకారయేద్దృఢమ్। పుష్పోద్యానానిరమ్యాణిపూజాయాత్రోత్సవాశ్రితామ్॥౪౮॥పూజాదీనాంప్రవాహార్థంమహాపర్వస్వథాన్వహమ్। క్షేత్రాపణపురగ్రామాన్దత్త్వామత్సార్ష్టితామియాత్॥ ౪౯॥ ప్రతిష్ఠయాసార్వభౌమంసద్మనాభువనత్రయమ్।పూజాదినాబ్రహ్మలోకంత్రిభిర్మత్సామ్యతామియాత్॥౫౦॥ మామేవనైరపేక్ష్యేణభక్తియోగేనవిందతి। భక్తియోగంసలభతేఏవంయఃపూజయేతమామ్॥ ౫౧॥ యస్స్వదత్తాంపరైర్దత్తాంహరేతసురవిప్రయోః।వృత్తింప్రజాయతేవిడ్భుగ్వర్షాణామయుతాయుతమ్॥౫౨॥కర్తుశ్చసారథేర్హేతోరనుమోదితురేవచ। కర్మణాంభాగినఃప్రేత్యభూయోభూయసితత్ఫలమ్॥ ౫౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-సప్తవింశోధ్యాయః ... ... *

శ్రీభగవాన్॥పరస్వభావకర్మాణినప్రశంసేన్నగర్హయేత్। విశ్వమేకాత్మకంపశ్యన్ప్రకృత్యాపురుషేణచ॥౧॥పరస్వభావకర్మాణినప్రశంసతినిందతి। సఆశుభ్రశ్యతేస్వార్థాదసత్యభినివేశతః॥౨॥తైజసేనిద్రయాపన్నే పిండస్థోనష్టచేతనః।మాయాంప్రాప్నోతిమృత్యుంవాతద్వన్నానార్థదృక్పుమాన్॥౩॥కింభ

ర్హాః- తత్రాపివిశేషమాహ- భూయసికర్మణిసారథ్యాదౌచాధికంఫలమితి॥ శ్లో॥ పయఃపత్రాదిమాత్రేణపూజితోయఃపరంపదమ్। ప్రాగేవదిశతిప్రీతస్సకృష్ణశ్శరణంమమ॥ ౫౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ అష్టావింశేతుయఃపూర్వంవిస్తరేణోపవర్ణితః । జ్ఞానయోగఃపునశ్చాసౌసమాహృత్యనిరూప్యతే॥ఇదానీమతివిస్తరేణోక్తంజ్ఞానయోగంసంక్షేపేణవక్తుమాహ॥ పరేతి॥ పరేషాంస్వభావాన్ శాంతఘోరాదీన్ కర్మాణిచ - తత్రహేతుర్విశ్వమితి ॥ ౧ ॥ విపక్షేదోషమాహ ॥ పరేతి ॥ స్వార్థాత్ జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణాత్ - అసతిమిథ్యాభూతేద్వైతేఅభినివేశాత్॥ ౨॥ భ్రంశమేవదృష్టాంతతోదర్శయతి।తైజసేరాజసాహంకారకార్యేఇంద్రియగణైఃనిద్రయాఆపన్నే అభిభూతేసతి - పిండస్థోజీవఃకేవలంమనోమాత్రేణ మాయాంస్వప్నరూపాంప్రాప్నోతి - తతోమనసిలీనేసతినష్టచేతనస్సన్మృత్యుతుల్యాం సుషుప్తింవాప్రాప్నోతియథా - తద్వదేవనానార్థదృక్ ద్వైతాభినివేశీవిక్షేపంలయంచ ప్రాప్నోతి - యథాప్రాజ్ఞసంపర్కాద్విశ్వస్య భోగక్షయలక్షణోభ్రంశః - ఏవమనాత్మసంపర్కాదాత్మనోపి స్వరూపభ్రంశఇతిభావః ॥ ౩ ॥ ద్వైతాసత్యతయాస్తుతినిందయోర్నిర్విషయత్వంప్రపంచయతిసార్ధైష్షడ్భిః॥ కిమితి॥ అవస్తునోద్వైతస్యమధ్యేకింభద్రం - కింవాఅభద్రం - కియద్భద్రం - కియద్వాఅభద్రమిత్యర్థః - అవస్తుత్వమేవా

హ- వాచేతి భాహ్యేంద్రియోపలక్షణం- వాచాఉదితం ఉక్తం- చక్షురాదిభిశ్చయద్దృష్టంతదనృతమితి॥ ౪॥ నన్వేవం సతి దేహాదిభావానామసత్త్వాత్కథంభయహేతుత్వమిత్యాశంక్య హేతుత్వందృష్టాంతేనాహ ॥ ఛాయేతి ॥ ఛాయాప్రతిబింబం-ప్రత్యాహ్వయః ప్రతిధ్వనిః- ఆభాసః శుక్తిరజతాదిః- ఏతేయథా అసంతోఽప్యర్థకారిణో భవంతి-ఆమృత్యుతః మృత్యుమభివ్యాప్య-యద్వా-మృత్యుర్లయః జ్ఞానేనయావన్నలీయతే తావత్పర్యంతమిత్యర్థః॥౫॥ననుసృష్ట్యాదిశ్రుతిభిరేవ ద్వైతంనిరూపితం - కథమసత్యంస్యాత్తత్రాహద్వాభ్యాం ॥ ఆత్మేతి ॥ త్రాయతేపాల్యతే త్రాతిపాలయతి॥ ౬॥ తస్మాదితి॥ అన్యస్మాత్సృజ్యాదివ్యతిరిక్తాత్ - త్రివిధాఅధ్యాత్మాదిరూపా- భాతిః ప్రతీతిః॥౭॥ ననుకథంనిర్మూలం ప్రతీయతే తత్రాహ॥ ఇదమితి॥ ౮॥ ఏతదితి॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోర్నైపుణ్యంనిష్ఠాం- ఆర్యవత్సమోభూత్వా॥ ౯॥ ఏతన్నిష్ఠాప్రాప్త్యుపాయమాహ॥ ప్రత్యక్షేణేతి॥ యదాద్యంతవత్ ద్వైతం - తదసదితిజ్ఞాత్వా - నిస్సంగో విచరేత్ - ఆద్యంతవత్త్వే ప్రమాణాని- ప్రత్యక్షేణ ఘటాది- అనుమానేన సావయవత్వేన దృశ్యంపృథివ్యాది - నిగమేనాప్రత్యక్షమాకాశాది-ఆత్మసంవిదా స్వానుభవేన సర్వందృశ్యం ఆద్యంతవత్ అసచ్చేతిజ్ఞాత్వేతి॥౧౦॥ననుయద్యాత్మసంవిదా సర్వందృశ్యమాద్యంతవదసదిత్యుచ్యతే - తర్హ్యాత్మాప్రకాశః దేహాదిద్వైతంజడమిత్యుక్తంస్యాత్ - తథాచసంసారప్రతిభాసేనఘటేతేతిచోదయతి॥ నేతి॥ అనాత్మస్వదృశోః జడాజడయోః- అత్రహేతుః- ద్రష్టృదృశ్యయోః- తర్హ్యో మాభూద్ద్వయోరపితత్రాహ- ఉపలభ్యత ఇతి॥ ౧౧॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ ఆత్మేతి॥ అవ్యయత్వాదిపంచవిశేషణైః॥ కింభ

ద్రంకిమభద్రంవా ద్వైతస్యావస్తునః కియత్ । వాచోదితంతదనృతంమనసాధ్యాతమేవచ॥౪॥ఛాయాప్రత్యాహ్వయాభాసాహ్యసంతోఽప్యర్థకారిణః । ఏవం దేహాదయోభావాయచ్ఛంత్యామృత్యుతోభయమ్॥ ౫॥ ఆత్మైవతదిదంవిశ్వంసృజ్యతేసృజతిప్రభుః । త్రాయతేత్రాతివిశ్వాత్మాహ్రియతేహరతీశ్వరః॥ ౬॥ తస్మాన్నహ్యాత్మనోఽన్యస్మాదన్యోభావోనిరూపితః। నిరూపితేయంత్రివిధానిర్మూలాభాతిరాత్మని॥౭॥ ఇదంగుణమయంవిద్ధిత్రివిధంమాయయాకృతమ్.॥౮॥ఏతద్విద్వాన్మదుదితంజ్ఞానవిజ్ఞాననైపుణమ్। ననిందతినచస్తౌతిలోకేచరతిసూర్యవత్ ॥ ౯॥ ప్రత్యక్షేణానుమానేననిగమేనాత్మసంవిదా।ఆద్యంతవదసద్జ్ఞాత్వానిస్సంగోవిచరేదిహ ॥ ఉద్ధవః॥ నైవాత్మనోనదేహస్యసంసృతిర్ద్రష్టృదృశ్యయోః । అనాత్మస్వదృశోరీశకస్యేయముపలభ్యతే॥౧౧॥ఆత్మావ్యయోగుణశ్శుద్ధస్స్వయంజ్యోతిరనావృతః। అగ్నివద్దారువదచిద్దేహః కస్యేహసంసృతిః॥౧౨॥శ్రీకృష్ణః॥యావద్దేహేంద్రియప్రాణైరాత్మనస్సన్నికర్షణమ్.సంసారఃఫలవాంస్తావదపార్థోఽప్యవివేకినః॥౧౩॥అర్థేహ్యవిద్యమానేపిసంసృతిర్ననివర్తతే। ధ్యాయతోవిషయానస్యస్వప్నేనర్థాగమోయథా॥౧౪॥యథాహ్యప్రతిబుద్ధస్యప్రస్వాపోబహ్వనర్థభృత్। సఏవప్రతిబుద్ధస్యనవైమోహాయకల్పతే॥ ౧౫॥ శోకహర్షభయక్రోధలోభమోహమదాదయః । అహంకారస్యదృశ్యంతేజన్మమృత్యుశ్చనాత్మనః॥౧౬॥దేహేంద్రియప్రాణమనోభిమానోజీవోంతరాత్మా

శాదిరాగాదిపుణ్యాపుణ్యాజ్ఞానపరిచ్ఛేదానామసంభవందర్శయతి - హేతుహేతుమత్త్వంతుయథేష్టం- అచిత్ జడః అయంభావః - యథైవాగ్నిదారుణోర్భేదానుపలంభేపి - దారుప్రకాశ్యమేవ - అగ్నిశ్చప్రకాశకః తథాదేహాత్మనోరపీతి - నసంసృతిః తయోరన్యతరస్యాపిఘటతఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సత్యంతథాప్యుభయోరేవమవివేకఏవసంసారావలంబనమిత్యాహపంచభిః॥ యావదితి॥ సన్నికర్షణంసంబంధః - నన్వసంగస్యకుతఃసంబంధస్తత్రాహ - అవివేకతః అజ్ఞానకృతఇత్యర్థః- ననుస్వప్రకాశస్యకథమజ్ఞానతః సంసారస్తత్రాహ- అపార్థోపిమిథ్యాభూతోపి- కేవలం ఫలవాన్ ఫలంస్ఫూర్తిః- నతుతత్త్వతోఽస్తీత్యర్థః॥ ౧౩॥ నన్వసతోదేహాదేః కుతస్సంసారస్ఫూర్తిహేతుత్వమపితత్రాహ॥ అర్థఇతి॥ అస్యాత్మనః॥౧౪॥ననుకథంచిద్ధ్యాయతో విషయస్ఫూర్తిర్జీవన్ముక్తస్యాపిస్యాదిత్యతిప్రసంగస్స్యాత్తత్రాహ॥యథేతి॥ ప్రస్వాపః స్వప్నః - బహ్వనర్థాన్ బిభర్తిపుష్ణాతీతితథా॥ ౧౫॥ అహంకారలక్షణో దేహాదిసన్నికర్షఏవసంసారాలంబనమిత్యన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాందర్శయతి॥శోకేతి॥ సుషుప్త్యాదౌ తేషామదర్శనాత్ - అహంసుఖీదుఃఖీతివత్ చైతన్యం సుఖీదుఃఖీతిప్రతీత్యభావాత్ దృశ్యత్వాచ్చ - సుఖాదీనాంకృశత్వాదివద్ద్రష్టృధర్మత్వానుపపత్తేరితిభావః - ఉక్తంచ ॥ శ్లో॥ సుప్తేహమిన దృశ్యంతేదుఃఖదోషప్రవృత్తయః । అత్మస్థస్యైవసంసారో నమేసంసృతిసాక్షిణః ॥ ౧౬ ॥ ననుయద్యహంకారస్యసంసారః తర్హిముక్తిరపితస్యైవేతిముక్తౌ

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

వహంకారవిశేషః ప్రసజ్యేత తత్రాహ ॥ దేహేతి ॥ దేహాదిష్వభిమానో యస్య సః - అత ఏవ గుణకర్మమయీ మూర్తిర్యస్య సః - ఏవంచ స ఏవ సూక్ష్మోపాధిభిర్బహుధైవ సూత్రాదిశబ్దైర్గీతః సంసారే కాలతంత్రః పరమేశ్వరాధీనస్సర్వతః ఆధావతీతి - అతో నాయం దోష ఇతి భావః ॥ ౧౭ ॥ తదేవమహంకారకృతం బంధముపపాద్యేదానీం జ్ఞానేన తన్నివృత్తిముక్తిరిత్యాహ ॥ అమూలమితి ॥ వస్తుతో మూలశూన్యం - అజ్ఞానతస్తు బహుభీరూపైః రూపితం ప్రకాశితం - ఐంద్రజాలికతుల్యమితి వా - కిం తత్తదాహ ॥ మన ఇతి ॥ మన ఆదీనాం ద్వంద్వః - యద్వా - మనసా ఈష్యతే క్రియత ఇతి కర్మ అహంకరణం గురూపాసనయా నిశితేన జ్ఞానఖడ్గేన ఛిత్వా ॥ ౧౮ ॥ తదేవం జ్ఞానం స్వరూపసాధనఫలైర్నిరూపయతి ॥ జ్ఞానమితి ॥ వివేకః జ్ఞానం - సాధనాన్యాహ - నిగమో వేదః - తపః స్వధర్మః - ప్రత్యక్షం స్వానుభవః - ఐతిహ్యముపదేశః - అనుమానం తర్కః - ఫలమాహ - ఆద్యంతయోర్యదస్య జగతః - మధ్యేఽపి తదేవ కేవలం - న తు జగదితి - కిం తత్ - కాలః కాలయతి ప్రకాశయతి - యస్స తథా - హేతుః కారణం చ యత్తదేవ - ఏతదుక్తం భవతి - యదస్య విశ్వస్య కారణం ప్రకాశకం చ బ్రహ్మ - తదాత్మకమేవైతత్ - న తతః పృథగిత్యేవం నిశ్చయఫలో నిగమాదిసాధనైర్జాయతే యో వివేకః - తత్ జ్ఞానమితి ॥ ౧౯ ॥ తత్ర నానాభేదవ్యవహారాలంబనస్యాపి విశ్వస్య కారణమాత్రాత్మకత్వం సదృష్టాంతమాహ ॥ యథేతి ॥ సుకృతం సుష్ఠు కుండలాదిరూపేణ రచితం - యద్ధిరణ్యం కీదృశం - హిరణ్మయస్య కుండలాదేరుత్పత్తేః పురస్తాన్నాశాచ్చ పశ్చాత్ యదస్తి హిరణ్యమాత్రం - తన్మధ్యేఽపి కటకకుండలమిత్యాదినానావ్యపదేశైః వ్యవహారం ప్రాప్యమాణమపి తదేవ యథా - తద్వదస్య విశ్వస్య కారణభూతోఽహమేవ నానావ్యవహారాలంబనం - న తు మత్తః పృథగ్విశ్వమితి ॥ ౨౦ ॥ తదేవం కార్యస్య కారణమాత్రాత్మకతాముక్త్వా ప్రకాశస్య ప్రకాశాత్మకతామాహ ॥ విజ్ఞానమితి ॥

గుణకర్మమూర్తిః । సూత్రం మహానిత్యురుధైవ గీతస్సంసార ఆధావతి కాలతంత్రః ॥ ౧౭ ॥ అమూలమేతద్బహురూపరూపితం మనోవచః ప్రాణశరీరకర్మ । జ్ఞానాసినోపాసనయా శితేన ఛిత్వా మునిర్గాం విచరత్యతృష్ణః ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞానం వివేకో నిగమస్తపశ్చ ప్రత్యక్షమైతిహ్యమథానుమానమ్ । ఆద్యంతయోరస్య యదేవ కేవలం కాలశ్చ హేతుశ్చ తదేవ మధ్యే ॥ ౧౯ ॥ యథా హిరణ్యం సుకృతం పురస్తాత్పశ్చాచ్చ సర్వస్య హిరణ్మయస్య । తదేవ మధ్యే వ్యవహార్యమాణం నానాపదేశైరహమస్య తద్వత్ ॥ ౨౦ ॥ విజ్ఞానమేతత్త్రియవస్థమంగ గుణత్రయం కారణకార్యకర్తృ । సమన్వయేన వ్యతిరేకతశ్చ యేనైవ తుర్యేణ తదేవ సత్యమ్ ॥ ౨౧ ॥ న యత్పురస్తాదుత యన్న పశ్చాన్మధ్యేఽపి తన్న వ్యపదేశమాత్రమ్ । భూతం ప్రసిద్ధం చ పరేణ యద్యత్తదేవ తత్స్యాదితి మే మనీషా ॥ ౨౨ ॥ అవిద్యమానోఽప్యవభాసతే యో వైకారికో రాజస

త్రియవస్థం - యకారస్యాపృథక్ పాఠః ఛందోనురోధేన - జాగ్రదాదిత్ర్యవస్థం యద్విజ్ఞానం మనః - తదవస్థాకారణభూతం చ యద్గుణత్రయం - యచ్చ కారణకార్యకర్తృ కారణమధ్యాత్మం కార్యమధిభూతం - కర్తృ అధిదైవం ఏవం గుణత్రయకార్యభూతం త్రివిధం జగదేతత్ - యేన తుర్యేణ సామాన్యజ్ఞానమాత్రేణ - సమన్వయేన భాతి యేనానుగతం ప్రకాశత ఇత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి - తథా ॥ శ్రు ॥ చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మనో యే విదురిత్యాది శ్రుతేః - నను విశేషజ్ఞానవ్యతిరేకేణ న తురీయం నామోపలభామహే తత్రాహ - వ్యతిరేకతశ్చ సమాధ్యాదౌ యదస్తి తదేవ సత్యమితి ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కాలత్రయేఽప్యవ్యభిచారిణః సత్యత్వముక్తం - వ్యభిచారిణస్త్వసత్యతామాహ ॥ నేతి ॥ మధ్యేఽపి తత్పృథఙ్నాస్తి కింతు వ్యపదేశమాత్రం కుతః - యద్యస్మాత్ - పరేణ అన్యేన - భూతం జాతం - ప్రసిద్ధం ప్రకాశితం చ - తత్తదేవ కారణప్రకాశకం తావన్మాత్రం స్యాత్ - న పృథగితి - మే మనీషా బుద్ధిః ॥ శ్రు ॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యం ॥ శ్రు ॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేశ్చ కారణప్రకాశకవ్యతిరేకేణ కార్యస్య ప్రకాశ్యస్య చానుపలంభాదితి భావః ॥ ౨౨ ॥ ఏవం సామాన్యతః కార్యప్రకాశ్యయోః కారణప్రకాశకాభ్యామభేదం వ్యుత్పాద్య ప్రస్తుతం తదుభయవివేకపూర్వకం ప్రపంచస్య బ్రహ్మాభేదమాహ ॥ అవిద్యమాన ఇతి ॥ యోఽయం వైకారికో వికారసమూహః - స ఏవ ప్రాగవిద్యమానోఽపి రాజసస్సర్గః రజోద్వారేణ బ్రహ్మకార్యభూత ఇత్యర్థః అవభాసతే బ్రహ్మణా ప్రకాశ్యత ఇత్యర్థః - బ్రహ్మ తు - స్వయం స్వతస్సిద్ధం - న తు కార్యమిత్యర్థః - జ్యోతిశ్చ ప్రకాశకమిత్యర్థః - అతః కారణాత్ - ఇంద్రియాణి చ అర్థాస్తన్మాత్రాణి చ ఆత్మా మనశ్చ దేవానామప్యుపలక్షణం వికారాః పంచభూతాని ఏవం చిత్రం బ్రహ్మైవ భాతీతి ॥ ౨౩ ॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం నిగమతః ప్రత్యక్షైతిహ్యానుమానైః - స్ఫుటం

యథా భవతి తథా-బ్రహ్మవివేకహేతుభిః-తథా పరస్య దేహాదేరపవాదేన ఆత్మత్వనిరాసేన చ కీదృశేన-విశారదేన నిపుణేన-గురుణా నిమిత్తభూతేనేతి వా – ఆత్మవిషయం సందేహం ఛిత్త్వా-స్వానందతుష్టస్సన్ – అఖిలేభ్యః కాముకేభ్యః ఇంద్రియాదిభ్యః-ఉపారమేత నిస్సంగో భవేత్ ॥౨౪॥ పరాపవాదం ప్రపంచయతి॥ నేతి॥ వపురాత్మా న భవతి- పార్థివత్వాత్-ఘటవత్ -తథా ఇంద్రియాణి- తదధిష్ఠాతారో దేవాః- అసుః ప్రాణః-మనః-ధిషణా బుద్ధిః-సత్త్వం చిత్తం- అహంకృతిరిత్యేతే ఆత్మా న భవంతి-కుతః-అన్నమాత్రాదయః-అన్నోపష్టభ్యత్వాత్ శరీరవత్ -వాయుర్జలం చ- హుతాశస్తేజః-ఖం క్షితిరితి పంచభూతాని-అర్థాః శబ్దాః సామ్యం ప్రకృతిశ్చాత్మా న భవంతి-జడత్వాత్ -ఘటవదితి-యద్వా-హిశబ్దేనానుమానాంతరాణి సూచితాని-తద్యథా-ఇంద్రియాణ్యాత్మా న భవంతి-కరణత్వాత్ -వాశ్యాదివత్ – దేవాశ్చ వైకారికత్వాత్ మనోవత్ – ప్రాణశ్చ వాయుత్వాత్ బాహ్యవాయువత్ – మనః అన్నమయత్వాత్ శరీరవత్ – బుద్ధిస్తైజసత్వాత్ చక్షుర్వత్ అహంకారః పరిణామిత్వాత్ శరీరవదిత్యాది॥౨౫॥ ఏవం వివేకజ్ఞానవతో ముక్తస్య నేంద్రియాదికృతో గుణదోషసంబంధ ఇత్యాహ॥ సమాహితైరితి॥ మత్సువివిక్తధామ్నః మమ సుష్ఠు వివిక్తం ధామ స్వరూపం యేన తస్య॥౨౬॥ ప్రకాశస్య ప్రకాశ్యగుణదోషా న భవంతీతి రవిదృష్టాంతేనోక్తం – అసంగత్వే నావస్థితస్య న కోఽపి గుణదోష ఇత్యాకాశదృష్టాంతేనాహ॥ యథేతి॥ వాయ్వాదీనాం శోషణదహనక్లేదనరజోధూసరత్వాదిభిః-గతాగతైరాగమాపాయిభిః-ఋతుగు

సర్గ ఏషః। బ్రహ్మ స్వయం జ్యోతిరతో విభాతి బ్రహ్మేంద్రియార్థాత్మవికారచిత్రమ్॥ ౨౩। ఏవం స్ఫుటం బ్రహ్మవివేకహేతుభిః పరాపవాదేన విశారదేన। ఛిత్త్వాత్మసందేహముపారమేత స్వానందతుష్టోఽఖిలకాముకేభ్యః॥ ౨౪॥ నాత్మా వపుః పార్థివమింద్రియాణి దేవా హ్యసుర్వాయుర్జలం హుతాశః । మనోఽన్నమాత్రం ధిషణా చ సత్త్వమహంకృతిః ఖం క్షితిరర్థసామ్యమ్॥౨౫॥ సమాహితైః కః కరణైర్గుణాత్మభిర్గుణో భవేన్మత్సువివిక్తధామ్నః। విక్షిప్యమాణైరుత కిం ను దూషణం ఘనైరుపేతైర్విగతై రవేః కిం॥ ౨౬॥ యథా నభో వాయ్వనలాంబుభూగుణైర్గతాగతైర్వర్తుగుణైర్న సజ్జతే। తథాక్షరం సత్త్వరజస్తమోమలైరహంమతేస్సంసృతిహేతుభిః పరమ్॥౨౭॥ తథాపి సంగః పరివర్జనీయో గుణేషు మాయారచితేషు తావత్ ।మద్భక్తియోగేన దృఢేన యావద్రజో నిరస్యేత మనః కషాయః॥౨౮॥ యథామయోఽసాధు చికిత్సితో నృణాం పునః పునస్సంతుదతి ప్రరోహన్ ।ఏవం మనోఽపక్వకషాయకర్మ కుయోగినం విధ్యతి సర్వసంగమ్॥౨౯॥ కుయోగినో యే విహితాంతరాయైర్మనుష్యభూతైస్త్రిదశోపసృష్టైః। తే ప్రాక్తనాభ్యాసబలేన భూయో యుంజంతి యోగం న తు కర్మతంత్రమ్॥౩౦॥ కరోతి కర్మ క్రియతే చ జంతుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఆనిపాతాత్ ।న తత్ర విద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోఽపి నివృత్తతృష్ణస్స్వసుఖానుభూత్యా॥౩౧॥ తిష్ఠంతమాసీనముత వ్రజంతం శయానముక్షంతమదంతమన్నమ్ । స్వభావమన్యత్కిమపీహమానమాత్మానమాత్మస్థమతి

ణైః శీతోష్ణాదిభిర్వా-అహంకృతేః అహంకారాత్ పరమక్షరం-సంసృతిహేతుభిర్న యుజ్యతే-యద్వా-అహంకారస్య సంసృతిహేతుభిరితి॥౨౭॥ ముక్తవదసమ్యక్ జ్ఞానీ న యథేష్టమాచరేదిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ తథేతి॥ గుణేషు విషయేషు- రజో రాగః-మనసః కషాయ ఇతి దుర్నిరాసతామాహ॥౨౮॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ నృణామామయో రోగః- అసాధు అసమ్యగ్యథా భవతి తథా- అపక్వకషాయకర్మ అదగ్ధాః కషాయా రాగాదయస్తన్మూలాని చ కర్మాణి యస్మింస్తత్ -అత ఏవ సర్వసంగం సర్వేషు పుత్రాదిషు సజ్జమానం-మనః కుయోగినం అసమ్యక్ జ్ఞానినం- విధ్యతి భ్రంశయతి॥౨౯॥ ననుకథంచిద్విషయసంగేన యోగభ్రంశస్స్యాత్ -అలం తర్హి సాపాయేన యోగమార్గేణ తత్రాహ॥ కుయోగిన ఇతి॥ మనుష్యభూతైః బంధుశిష్యాదిరూపైః త్రిదశైరుపసృష్టైః ప్రేరితైః॥ తథా చ శ్రు॥ తస్మాత్తదేషాం న ప్రియం యదేతన్మనుష్యా విదురితి॥ ఆవశ్యకమాహ॥ భూయో జన్మాంతరే-న తు కర్మతంత్రకర్మవిస్తారం॥౩౦॥ నను విదుషామపి సర్వథా కర్మ దుష్పరిహారమితి పునస్సంసారస్స్యాదేవాత ఆహ॥ కరోతీతి॥ విదుషోఽన్యో జంతుర్దేహ ఏవ-భోజనాది కర్మ కరోతి క్రియతే విక్రియతే చ తేన కర్మణా పుష్ట్యాద్యపి ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ కేనాపి సంస్కారాదినా చోదితస్సన్- ఆనిపాతాన్మరణపర్యంతం-విద్వాంస్తు ప్రకృతౌ దేహే స్థితోఽపి - తత్ర తత్కర్మణా న విక్రియతే నిరహంకారిత్వాత్ హర్షవిషాదాదిభిః సంసారం న ప్రాప్నోతి॥౩౧॥ కించ॥ ఆస్తాం తావదైహికకర్మభిర్వికారశంకా-యతో దేహమప్యసావపశ్యతీత్యాహ॥ తిష్ఠంతమితి॥

ఉక్షంతంమాత్రయంతం- స్వభావప్రాప్తమన్యదపిదర్శనస్పర్శనాది- ఈహమానంతకుర్వంతం - ఆత్మానందేహం॥ ౩౨॥నన్వింద్రియవతఃసర్వథాకథమదర్శనంసంభవతితత్రాహ॥ యదీతి॥యద్యపిఅసతాంబహిర్ముఖానామింద్రియాణామర్థంపశ్యతి-తథాపినానాత్వాన్మిథ్యాస్వప్నవదిత్యనుమానేనవిరుద్ధంబాధితంసత్ అన్యదాత్మవ్యతిరిక్తం-మనీషి విద్వాన్ - వస్తుతయానమన్యతే- స్వప్నాదుత్థాయప్రబుధ్య- సంస్కారమాత్రేణస్ఫురంతంస్వాప్నంవిషయం-అతఏవస్వయమేవతిరోదధానంతిరోభవంతంయథా-తద్వత్ ॥౩౩॥తదేవమాత్మానవిక్రియతఇత్యుక్తం-నన్వేతదనుపపన్నం-బద్ధావస్థాయాఃత్యజ్యమానత్వాత్ ముక్తావస్థాయాశ్చగృహ్యమాణత్వాత్ - నహివ్రీహయోవఘాతేన వ్రీహిభావత్యాగేనతండులీభావేనగృహ్యమాణానవిక్రియంతే-తత్రాహ ॥ పూర్వమితి ॥ పూర్వంబద్ధావస్థాయాంగుణైఃకర్మభిశ్చచిత్రంఅజ్ఞానకార్యందేహేంద్రియాదిలక్షణం - ఆత్మన్యధ్యాసేనావివిక్తంగృహీతమాసీత్ - తదేవపునఃజ్ఞానేననివర్తతే - ఆత్మాతునకేనాపిరూపేణగృహ్యతే - అయంభావః - ముక్తేఃక్రియాఫలత్వేభవేత్తావదాత్మనోవికారః-తస్యాస్త్వారోపితాజ్ఞానతత్కార్యసంసారనివృత్తిమాత్రరూపత్వాన్నాత్మసంస్పర్శిత్వంబంధమోక్షయోః- అతోనవికారఇతి॥౩౪॥ఏతదేవదృష్టాంతేనస్పష్టయతి॥ యథేతి॥నరుపూర్వమేవసత్ ఘటాదిపునర్యథవ్యక్తీకరోతి-మేయాసమీక్షాఆత్మవిద్యా ॥ ౩౫ ॥ ఆత్మనోనిర్వికారతాంప్రపంచయతి ॥ ఏషఇతి ॥ ఏషఇత్యనేనాపరోక్షతయానిత్యప్రాప్తస్యాత్మనఃప్రాప్తింవారయతి- స్వయంజ్యోతిరిత్యనేనఅజ్ఞానమలాపాకరణలక్షణాంవికృతింవారయతి - అజఇత్యుత్పత్తిం-అప్రమేయ ఇతిజ్ఞానలక్షణాతిశయాధానేన సంస్కారం - మహావిభూతిరితి దేశకాలపరిచ్ఛేదాభావేన అస్తిత్వవృద్ధిపరిణామాపక్షయవినాశాన్-వారయతి-స్వయంజ్యోతిష్ట్వాదౌహేతుఃసకలానుభూతిరితి-ఏకోద్వితీయఇతివికారహేతోరన్యస్యాభావాన్నకోపివికారఇతిదర్శయతి-నను శ్రుతివిషయస్యకథంస్వయంజ్యోతిష్ట్వాది- తత్రాహ-వచసాంవి

ర్ష వేద॥౩౨॥యదిస్మపశ్యత్యసదింద్రియార్థంనానానుమానేనవిరుద్ధమన్యత్। నమన్యతేవస్తుతయామనీషీస్వాప్నంయథోత్థాయతిరోదధానమ్॥౩౩॥పూర్వంగృహీతంగుణకర్మచిత్రమజ్ఞానమాత్మన్యవివిక్తమేతత్ ।నివర్తతేతత్పునరీక్షయైవనగృహ్యతేనాపివిసృజ్యఆత్మా॥౩౪॥యథాహిభానోరుదయోనృచక్షుషాంతమోనిహన్యాన్నతుసద్విధత్తే। ఏవంసమీక్షానిపుణాసతీమేహన్యాత్తమిస్రంపురుషస్యబుద్ధేః॥ ౩౫॥ ఏషస్వయంజ్యోతిరజోప్రమేయోమహావిభూతిస్సకలానుభూతిః । ఏకోఽద్వితీయోవచసాంవిరామేయేనేషితావాగసవశ్చరంతి॥ ౩౬॥ ఏతావానాత్మసంమోహోయద్వికల్పస్తుకేవలే। ఆత్మన్నృతేస్వమాత్మానమవలంబోనయస్యహి॥౩౭॥ యన్నామాకృతిభిర్గ్రాహ్యంపంచవర్ణమబాధితమ్।వ్యర్థేనాప్యర్థవాదోయంద్వయంపండితమానినామ్॥౩౮॥ యోగినోపక్వయోగస్యయుంజతఃకాయఉ

రామేఅగోచరత్వేననివృత్తౌసత్యాం-తథాచశ్రు॥యతోవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహేతి।అత్రహేతుఃయేనేషితాః॥తథాచ॥ శ్రు॥కేనేషితంపతతిప్రేషితంమనఃకేనప్రాణఃప్రథమప్రైతియుక్తః। కేనేషితాంవాచమిమాంవదంతిచక్షుశ్శ్రోత్రంకఉదేవోయునక్తి।శ్రోత్రస్యశ్రోత్రంమనసోమనోయద్వాచోహవాక్సఉప్రాణస్యప్రాణఃచక్షుషశ్చక్షురితి॥ ౩౬॥అద్వితీయత్వముపపాదయితుంభేదస్యావాస్తవత్వమాహ॥ ఏతావానితి॥ కేవలేఅభిన్నే-ఆత్మని-వికల్పఇతియత్-ఏతావాన్సర్వోప్యాత్మనోమనస్సంమోహఃభ్రమః-యతఃస్వమాత్మానమృతేవినాయస్యవికల్పస్యావలంబఃఆశ్రయోనాస్తి । రజతభ్రమస్యేవశుక్తింవినా ॥ శ్రు ॥ నేహనానాస్తికించన ॥ శ్రు ॥ ఇంద్రోమాయాభిఃపురూపఈయతే । యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతాదశేత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ కేచిత్తునఃప్రత్యక్షాదిప్రతీతస్యప్రపంచస్యబాధాయోగాత్ వేదాంతానామర్థానాంచక్రత్వర్థకర్తృప్రతిపాదనపరత్వేనార్థవాదత్వాత్ ద్వైతంసత్యమితిమన్యంతే - తన్మతమనూద్యదూషయతి॥ యదితి॥ నామాకృతిభిఃనామరూపైరుపలక్షితంపంచభూతాత్మకంద్వయంద్వైతంయత్ -తదబాధితమితి-పండితమానినాంఅత్రవయమేవపండితా ఇత్యభిమానవతాంవేదాంతేష్వయమర్థవాదఇతిప్రతీతిః-నతత్త్వవిదాం-యతఃవ్యర్థేనాపివినాప్యర్థేనసాప్రతీతిః- తథాహి- నతావద్విధ్యేకవాక్యత్వంతేషామస్తి-యతోర్థవాదత్వంస్యాత్ - నచాకర్తృఅభోక్తృపరమానందరూపాత్మప్రతిపాదనంకర్మవిధిశేషతాంభజతే - నచాబాధితత్వంద్వైతస్య-నామరూపాత్మకత్వాత్ - గ్రాహ్యత్వాత్ - పంచవర్ణాత్మకత్వాత్ - స్వప్నవత్ - ఇత్యాద్యనుమా

నైర్వాచారంభణాది శ్రుతిభిశ్చ బాధితత్వాదితి ॥ ౩౮ ॥ తదేవంజ్ఞానయోగంసపరికరం నిరూప్యేదానీంతన్నిష్ఠస్యవి ఘ్నప్రతీకారమాహ త్రిభిః ॥ యోగినఇతి ॥ యోగంయుంజతఃకాయోయద్యంతరైవఉత్పన్నైః - ఉపసర్గైఃరోగా ద్యుపద్రవైః । అభిభూయేత- విధిఃప్రతీకారః॥ ౩౯॥ యోగేతి॥ యోగధారణయాసోమసూర్యాగ్నిధారణయాసంతా పశైత్యాదీన్ - ఆసనైర్వాయుధారణాన్వితైఃవాతాదిరోగాన్ - తపోమంత్రౌషధైఃపాపగ్రహసర్పాదికృతాన్ ॥ ౪౦॥కాంశ్చిదితి॥మమానుధ్యానాదిభిఃకామాదీన్-యోగేశ్వరానువృత్త్యాదంభమానాదీన్-హన్యాత్ ॥౪౧॥ అన్యేతు దేహసిద్ధ్యర్థమేవైతత్సర్వంయుంజంతితద్దూషయతి॥ కేచిదితి॥ కేచిత్పునరేతైరన్యైశ్చోపాయైర్దేహమేవసుకల్యం జరారోగాదిరహితం వయసితారుణ్యేస్థిరతంస్థిరంచకృత్వా - అద్వంద్వపరకాయప్రవేశాదిసిద్ధయె తత్తద్ధారణాచర్యా పంయోగంయుంజంతి- నతుజ్ఞాననిష్ఠారూపం॥ ౪౨॥నేతి॥ కుశలైఃప్రాజ్ఞైరాదరణీయంనభవతి-వనస్పతివదాత్మైవస్థా యీ - శరీరంతుఫలవన్నశ్వరమిత్యర్థః ॥౪౩॥ యద్యపిక్వచిత్సమాధ్యంగత్వేనాపి ప్రాణాయామాదియోగక్రియ మాణెజరారోగాద్యభావోదృశ్యతే- సత్యం- తథాపిసమాధిముత్సృజ్యనతత్రసజ్జేతేత్యాహ॥ యోగమితి॥ తతౌతాం దేహసిద్ధిం- నశ్రద్దధ్యాత్ నవిశ్వసేత్ ॥ ౪౪ ॥ తదేదంవిఘ్నప్రతీకారైఃయోగంకుర్యాదిత్యుక్తం- మచ్ఛరణస్యతునవి ఘ్నశంకాపీత్యాహ॥ యోగచర్యామితి॥ విచరన్అచరన్- స్వసుఖేఅనుభూఃఅనుభూతిర్యస్యసః-స్పృహామూలాహివి ఘ్నాఃసాచమదుపాశ్రయస్యనివర్తతే - అతఃఅంతరాయైరవిహతఃస్వానందపూర్ణోభవతీతి ॥ శ్లో ॥ సమాహృత్యస్య

త్థితైః। ఉపసర్గైర్విహన్యేతతత్రాయంవిహితోవిధిః॥ ౩౯॥ యోగధారణయాకాంశ్చిదాసనైర్ధా
రణాన్వితైః।తపోమంత్రౌషధైఃకాంశ్చిదుపసర్గాన్వినిర్దహేత్॥ ౪౦॥ కాంశ్చిన్మమానుధ్యానేననామ
సంకీర్తనాదిభిః।యోగేశ్వరానువృత్త్యాచహన్యాదశుభదాన్శనైః॥ ౪౧॥ కేచిద్దేహమిమంధీరాస్సుక
ల్యంవయసిస్థిరమ్।విధాయవివిధోపాయైరథోయోగంయుంజంతిసిద్ధయె॥ ౪౨॥ నహితత్కుశలాదృత్యంతదా
యాసోహ్యపార్థకః।అధ్రువత్వాచ్ఛరీరస్యఫలస్యేవవనస్పతేః॥ ౪౩॥ యోగంనిషేవతోనిత్యంకాయ
శ్చేత్కల్యతామియాత్। తచ్ఛ్రద్దధ్యాన్నమతిమాన్యోగముత్సృజ్యమత్పరమ్॥౪౪॥ యోగచర్యామి
మాంయోగివిచరన్మదుపాశ్రయః। నాంతరాయైర్విహన్యేతనిస్పృహస్స్వసుఖానుభూః॥ ౪౫॥ ఇతిశ్రీమ
ద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-అష్టావింశోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీఉద్ధవః॥ సుదుశ్చరామిమాంమన్యేయోగచర్యామనాత్మనః। యథాంజసాపుమాన్సిద్ధ్యేత్తన్మేబ్రూ
హ్యంజసాచ్యుత॥ ౧॥ ప్రాయశఃపుండరీకాక్షయుంజంతోయోగినోమనః। విషీదంత్యసమాధానాన్మనో
నిగ్రహకర్శితాః॥ ౨॥ అథాతఆనందదుఘంపదాంబుజంహంసాశ్శ్రయేరన్నరవిందలోచన। సుఖంనువి
శ్వేశ్వరయోగకర్మభిస్త్వన్మాయయామీవిహతానమానినః॥ ౩॥కించిత్రమచ్యుతతవైతదశేషబంధోదా
యోగంతుసమస్తోపనిషద్రసమ్।సఖ్యాముఖ్యతమాంభక్తింముక్త్వాపునరుపాదిశత్॥౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టావిం
శాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ఊనత్రింశేతుయఃపూర్వంవిస్తారేణనిరూపితః।భక్తియోగస్తమేవాహస్వభక్తాయసమాసతః॥ అతిక్లేశమివాలక్ష్య యోగేసంగైకసంపది । సుఖోపాయంపునఃకృష్ణముద్ధవఃపరిపృచ్ఛతి ॥ సుదుశ్చరామితి ॥ అనాత్మనఃఅవశీకృతమనసః- అంజసాప్రయాసతోయథాసిద్ధ్యేత్ - తత్తథా - అంజసాసుబోధంయథాభవతితథా - మేబ్రూహి॥ ౧॥ సుదుష్కర తాంప్రపంచయతి॥ ప్రాయశఇతి ॥ మనోయుంజంతోనిగృహ్ణంతః - విషీదంతిక్లిశ్యంతి - కుతః - అసమాధానాత్ అని గ్రహాత్ - కథంచిన్మనసోనిగ్రహేకర్శితాఃశ్రాంతాస్సంతః॥ ౨॥ అథేతి॥ యస్మాదేవంకేచనవిషీదంతి - అథాతఃఅత ఏవ- యేహంసాఃసారాసారవివేకచతురాః - తేతు - ఆనందదుఘంసమస్తానందపరిపూరకం- తవపదాంబుజమేవ- సు ఖంయథాభవతితథా-సునిశ్చితంశ్రయేరన్ సేవంతే- అమీతుత్వన్మాయయావిహతాఃయేయోగకర్మభిర్మానినస్సం తోనశ్రయంతే-యద్వా-అమీత్వద్భక్తాఃత్వన్మాయయానవిహతాః- అతఏవయోగకర్మభిఃకృత్వామానినోనభవంతి అన్యేతుత్వన్మాయయా మోహితాస్సంతః - వయంయోగజ్ఞాఃవయంకర్మకుశలాఇతికేవలం గర్వితాభవంతి - నతు ముచ్యంతఇత్యర్థః॥ ౩॥ త్వద్భక్తాస్తుత్వత్ప్రసాదేనకృతార్థాభవంతీతినాతిచిత్రమిత్యాహ॥ కిమితి॥ అనన్యశరణేషు దాసేషు-తవాత్మసాత్త్వంత్వదధీనత్వంయత్ -యథానందగోపీబలిప్రభృతిషు-ఏతత్ -కించిత్రం-నాశ్చర్యమిత్యర్థః॥

యతోఽయోభవాన్ శ్రీరామరూపేణ- మృగైర్వానరైస్సహ- సాహిత్యంసఖ్యమితియావత్ - అరోచయత్ ప్రీత్యాకృతవాన్- కార్యార్థంకృతంచేత్ - నేత్యాహ-స్వయమీశ్వరాణామితి-కథంభూతః- ఈశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాం- యానిశ్రీమంతికిరీటాని తేషాంతటాన్యగ్రాణిపైః పీడితంపిలుంఠితంపాదపీఠంయస్య - స్వయంతథాభూతోఽపి సన్॥ ౪ ॥ అతస్త్వాంపరిత్యజ్యకోనామాన్యత్సంశ్రయేదిత్యాహ॥తమితి॥తమేవంభూతంత్వాంకోనువిసృజేత్ నభజేత్ కథంభూతః- స్వకృతచిత్ స్వేషుబలిప్రహ్లాదాదిషుత్వయాకృతమనుగ్రహంజానన్- యద్వా- స్వస్మిన్నేవాంతర్యామితయాకృతముపకారంవిద్వాన్- తదేవాహ- అఖిలాత్మదయితేశ్వరంఅఖిలస్యజగతఃఆత్మానంచేతయితారం ఆత్మత్వాదేవదయితంప్రేష్ఠంసుసేవ్యం-ఈశ్వరత్వాదేవావశ్యం భజనీయం- కించ - ఆశ్రితానాంసర్వార్థదంతర్హి కింఫలోద్దేశేనాహంసేవ్యః- నహినహి- కిమప్యతితుచ్ఛత్వాత్ త్వద్వ్యతిరిక్తంస్వర్గాదిత్వయాదత్తమపికోవా భజేత్ - కథంభూతంతత్ -యత్కేవలంభూత్యైఇంద్రియభోగాయ-అనుఅనంతరమేవ-త్వద్విస్మృతయేభవతి-యద్వా- త్వద్వ్యతిరిక్తంకిమపిదేవతాంతరంధర్మజ్ఞానాదిసాధనంవావా-భూత్యైఐశ్వర్యాయసంసారస్యవిస్మృతయేమోక్షాయవా- కోవాభజేత్ - నకోఽపి-ననుతత్తత్సాధనంవినాభోగమోక్షాదిఫలంకథంస్యాత్తత్రాహ-కింవేతి- తదుక్తం॥ శ్లో॥ యావైసాధనసంపత్తిఃపురుషార్థచతుష్టయే। తయావినాతదాప్నోతినరోనారాయణాశ్రయఇతి॥౫॥ఆస్తామస్య భజనవార్తాత్వత్కృతోపకారస్యత్వయ్యాత్మనివేదనేనైవనిష్కృతిర్నాన్యథేత్యాహ॥ నేతి॥ అపచితింప్రత్యుపకారం ఆనృణ్యమితియావత్- కవయోబ్రహ్మవిదోఽపి - నైవప్రాప్నువంతి - యతఃత్వత్కృతముపకారంస్మరంతః బుద్ధము

సేష్వనన్యశరణేషుయదాత్మసాత్త్వమ్। యోఽరోచయత్సహమృగైస్స్వయమీశ్వరాణాంశ్రీమత్కిరీట
తటపీడితపాదపీఠః॥ ౪॥ తంత్వాఖిలాత్మదయితేశ్వరమాశ్రితానాంసర్వార్థదంస్వకృతవిద్విసృజేత
కోను।కోవాభజేత్కిమపివిస్మృతయేనుభూత్యైకింవాభవేన్నతవపాదరజోజుషాన్నః॥ ౫॥నైవోపయా
న్త్యపచితింకవయస్తవేశబ్రహ్మాయుషాపికృతమృద్ధముదస్స్మరంతః। యోఽంతర్బహిస్తనుభృతామశు
భంవిధున్వన్నాచార్యచైత్త్యవపుషాస్వగతింవ్యనక్తి॥౬॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యుద్ధవేనహ్యనురక్తచేతసాపృష్టోజ
గత్క్రీడనకస్స్వశక్తిభిః। గృహీతమూర్తిత్రయఈశ్వరేశ్వరోజగాదసప్రేమమనోహరస్మితః॥ ౭॥
శ్రీకృష్ణః॥హంత తేకథయిష్యామిమమధర్మాన్సుమంగళాన్।యాన్శ్రద్ధయాచరన్మర్త్యోమృత్యుం
జయతిదుర్జయమ్॥ ౮॥ కుర్యాత్సర్వాణికర్మాణిమదర్థంశనకైస్స్మరన్।మయ్యర్పితమనశ్చిత్తోమద్ధర్మా
త్మమనోరతిః॥౯॥దేశాన్పుణ్యాన్శ్రయేన్నిత్యంమద్భక్తైస్సాధుభిశ్శ్రితాన్।దేవాసురమనుష్యేషుమద్భ
క్తాచరితానిచ॥౧౦॥ పృథక్సత్రేణవామహ్యంపర్వయాత్రామహోత్సవాన్। కారయేద్గీతనృత్త్యాద్యైర్మ
హారాజవిభూతిభిః॥ ౧౧॥మామేవసర్వభూతేషుబహిరంతరపావృతం। ఈక్షేతాత్మనిచాత్మానంయథా
ఖమమలాశయః॥౧౨॥ఇతిసర్వాణిభూతానిమద్భావేనమహామతే। సభాజయన్మన్యమానోజ్ఞానంకేవల

దఃఉపచితపరమానందాః- ఉపకారమేవాహ- యోభవాన్బహిరాచార్యవపుషాశ్రీగురురూపేణ- అంతశ్చైతన్యవపుషాఅంతర్యామిరూపేణ- అశుభంవిషయవాసనాం-విధున్వన్నిరస్యన్ - స్వగతింనిజరూపం- వ్యనక్తిప్రకటయతి- తస్యతవ॥ ౬॥ ఇతీతి॥ ఈశ్వరేశ్వరత్వేహేతుః - జగత్క్రీడనంక్రీడోపకరణంయస్యసః - ననుజగత్సృష్ట్యాదినా బ్రహ్మేశానాదయఃక్రీడంతితత్రాహ- స్వశక్తిభిః సత్త్వాదిభిః- గృహీతంమూర్తిత్రయంయేనసః - సప్రేమప్రేమసహితంమనోహరం- స్మితంయస్యసః- సప్రేమయథాభవతితథాజగాదేతివా॥ ౭॥ హంతేతి॥ హంతేతిసహర్షం సంబోధనం- సుమంగళాన్సుఖరూపాన్- మృత్యుంసంసారం-దుర్జయమన్యైరుపాయైః॥౮॥ ధర్మానేవాహత్రయోదశభిః॥ కుర్యాదితి॥ మాంస్మరన్-శనకైఃఅసంభ్రమతః-కుర్యాత్-తదాహ- మయీతి॥ మయిఅర్పితే మనశ్చిత్తేసంకల్పానుసంధానాత్మకేయేనసః- అతఏవమద్ధర్మేష్వేవఆత్మమనసోరతిర్యస్యసః॥౯॥ దేశానితి॥ పుణ్యదేశలక్షణంమద్భక్తైరితి॥ దేవాదిషు యేమద్భక్తాః తేషా మాచరితాని కర్మాణిచాశ్రయేత్॥ ౧౦॥ పృథగితి॥ సత్రేణసంభూయవా॥ ౧౧॥ అంతరంగాంభక్తిమాహత్రిభిః॥ మామితి॥ సర్వభూతేష్వాత్మనిచఆత్మానమీశ్వరంస్థితం మామేవేక్షేత- కథమేకస్యసర్వేషువృత్తిఃతత్రాహబహిరంతఃపూర్ణమిత్యర్థః-తత్కృతః - అపావృతం - అనావరణం-తదపికుతః-యథాఖం-అసంగత్వాదిత్యర్థః॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ హేమహామతేఅతిప్రాజ్ఞ- ఇతిఅనేనప్రకారే

ణ-కేవలంజ్ఞానరూపాందృష్టిమాశ్రితస్సన్-సర్వాణిభూతానిమద్భావేనమన్యమానః-సభాజయన్-పండితోమతఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧౩॥ నను ఉత్తమాధమేష్వేకరూపేణసభాజనమపాండిత్యమేవస్యాత్ పూజ్యపూజాదివ్యతిక్రమాదిత్యాశంక్యతామేవజ్ఞానదృష్టింప్రపంచయతి॥ బ్రాహ్మణఇతి॥ విషమేష్వపిసమదృక్-సమంమామేవపశ్యన్-వైషమ్యమేవచతుర్ధాదర్శయతి॥ బ్రాహ్మణేపుల్కసఇతిజాతితోవైషమ్యంపుల్కసోంత్యజాతివిశేషః- స్తేనేబ్రహ్మస్వాపహారిణి బ్రహ్మణ్యే బ్రాహ్మణేభ్యోదాతరీతికర్మతః- వైషమ్యం- అర్కేస్ఫులింగకఇతిగుణతః-వైషమ్యం-అక్రూరేశాంతేక్రూరేచేతిస్వభావతః వైషమ్యం-గౌతమేనాప్యుక్తం- సమావిమాభ్యాంవిషమసమేపూజాతఇతి- సమయాపూజాతః పూజాయావిషమేప్రకారేకృతే- అసమయాపూజాతోపూజయాసమేప్రకారేకృతే- సపూజకః ఐహికాదాముష్మికాచ్ఛ్రేయసోభ్రశ్యతఇతి॥ వయంనియమఃకర్మస్వేవనజ్ఞానినీతితాత్పర్యం॥ ౧౪॥ నరేష్వీశ్వరదృష్టింకుర్వతః సద్యఃఫలవిశేషమాహ॥ నరేష్వితి॥ సమోత్తమహీనేషుస్పర్ధాదయః-స్వస్మిన్నహంకారశ్చ-హీనిశ్చితం-వియంతినశ్యంతి॥ ౧౫॥ అతోఽంతర్యామీశ్వరదృష్ట్యాసర్వాన్ప్రణమేదిత్యాహ॥ విసృజ్యేతి॥ స్మయమానాన్ హసతఃస్వాన్ సఖీన్- తథాదైహికీందృశం- అహముత్తమఃసతునీచఇతిదృష్టిం- తయాదృశాయాక్రీడాలజ్జాతాంచవిసృజ్య- శ్వచండాలాదీనభివ్యాప్యప్రణమేత్ ॥౧౬॥ ఏవంపంచభిశ్లోకైఃఉక్తాయాస్సమదృష్టేరవధిమాహద్వాభ్యాం॥ యావదితి॥ ౨౭॥ సర్వమితి॥ తస్యఏవంకుర్వతఃపుంసః- సర్వంబ్రహ్మాత్మకమేవభవతి- కుతఃఆత్మమనీషయాసర్వత్రేశ్వరదృష్ట్యాయావిద్యాతయా-

మాశ్రితః॥ ౧౩॥ బ్రాహ్మణేపుల్కసే స్తేనేబ్రహ్మణ్యేఽర్కేస్ఫులింగకే। అక్రూరేక్రూరకే చైవసమదృక్పండితోమతః॥౧౪॥ నరేష్వభీక్ష్ణంమద్భావంపుంసోభావయతోచిరాత్। స్పర్ధాసూయాతిరస్కారాస్సాహంకారావియంతిహి॥౧౫॥ విసృజ్యస్మయమానాన్ స్వాన్ దృశంవ్రీడాంచదైహికీమ్। ప్రణమేద్దండవద్భూమావాశ్వచండాలగోఖరమ్॥౧౬॥ (ఈశ్వరోజీవకళయాప్రవిష్టోభగవానితి।) యావత్సర్వేషుభూతేషుమద్భావోనోపజాయతే। తావదేవముపాసీతవాఙ్మనఃకాయవృత్తిభిః॥ ౧౭॥ సర్వంబ్రహ్మాత్మకంతస్యవిద్యయాత్మమనీషయా। పరిపశ్యన్నుపరమేత్సర్వతోముక్తబంధనః॥౧౮॥ అయంహిసర్వకల్పానాంసధ్రీచీనోమతోమమ। మద్భావస్సర్వభూతేషుమనోవాక్కాయకర్మభిః॥ ౧౯॥ నహ్యంగోపక్రమేధ్వంసోమద్ధర్మస్యోద్ధవాణ్వపి। మయావ్యవసితస్సమ్యఙ్నిర్గుణత్వాదనాశిషః॥ ౨౦ ॥ యోయోమయిపరేధర్మఃకల్ప్యతేనిష్ఫలాయచేత్। తదాయాసోనిరర్థస్స్యాద్భయాదేరివసత్తమ॥౨౧॥ ఏషాబుద్ధిమతాంబుద్ధిస్సామనీషామనీషిణామ్। యత్సత్యమనృతేనేహమర్త్యేనాప్నోతిమామృతమ్॥౨౨॥ ఏషతేఽభిహితస్సాధోబ్రహ్మవాదస్యసంగ్రహః। సమాసవ్యాసవిధినాదేవానామపిదుర్గమః॥౨౩॥ అభీక్ష్ణశస్తేకథితంజ్ఞానంవిస్పష్టయుక్తిమత్। ఏతద్విజ్ఞాయముచ్యేతపురుషోనష్టసంశయః॥౨౪॥ సువివిక్తంతవప్రశ్నంమయైతదోయవధారయేత్। సనాతనంబ్రహ్మగుహ్యంపరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥౨౫॥ యఏతన్మమ

తతఃపరితోబ్రహ్మైవపశ్యన్-సర్వతఃక్రియామాత్రాదుపరమేత్॥ ౧౮॥ కిమయమేవోపాయః- అస్తివాన్యోపీత్యపేక్షాయాం-సంతిబహవః-సమీచీనస్త్వయమేవేత్యాహ॥ అయమితి॥౧౯॥ భగవద్ధర్మలక్షణోపాయస్యసమీచీనత్వమేవోపపాదయతిద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ అంగహేఉద్ధవ-అనాశిషోనిష్కామస్యమద్ధర్మస్యఉపక్రమేసతి- అణ్వపిఈషదపి- నైగుణ్యాదిభిర్నాశోనాస్త్యేవ- యతోమయైవనిర్గుణత్వేనాయంధర్మఃసమ్యగ్వ్యవసితఃనిర్ణీతః- నతుమన్వాదిముఖేనకథంచిత్॥౨౦॥ కించ॥ యఇతి॥ అయమర్థః-కింవక్తవ్యంమద్ధర్మస్యనధ్వంసఇతి-యతోలౌకికోపియోయోనిరర్థఃవ్యర్థఃఆయాసస్సోపి-మయిపరేనిష్ఫలాయచేత్ కల్ప్యతేనిష్కామనయాఅర్పితశ్చేత్-తర్హిధర్మఏవస్యాత్- నిరర్థాయాసేదృష్టాంతఃయథాభయశోకాదేర్హేతోఃపలాయనాక్రందనాదిక్లేశఃతద్వత్॥ ౨౧ ॥ అతోమద్భజనమేవబుద్ధేర్వివేకస్యమనీషాయాశ్చాతుర్యస్యచఫలమిత్యాహ॥ ఏషేతి॥ తామేవదర్శయతి-సత్యమమృతంచమామాం-అనృతేనఅసత్యేన-మర్త్యేనవినాశినా-మనుష్యాదిదేహేన-ఇహఅస్మిన్నేవజన్మని-ప్రాప్నోతియత్ -సైవబుద్ధిః- సామనీషాచేతి- బుద్ధిర్వివేకః-మనీషాచాతుర్యం॥౨౨॥ మహాప్రకరణార్థముపసంహరతిద్వాభ్యాం॥ ఏషఇతి। ౨౩॥౨౪॥ కించ॥ ఆస్తాంతావత్ -జ్ఞానం-ఏతదనుసంధానకథనశ్రవణపరాణామప్యేతదేవఫలంభవతీత్యాహచతుర్భిః॥ సువివిక్తమితి॥ మయాసువివిక్తంసత్తరం-ఏతత్ -ఆఖ్యానమపియోవధారయేత్ అనుసంధధ్యాత్ సఃబ్రహ్మగుహ్యంవేదేశిరహస్యం॥౨౫॥ యఇతి॥ సుపుష్ప

లంయథాభవతితథా - బ్రహ్మదాయస్యబ్రహ్మదదాతీతితథాతస్యజ్ఞానోపదేష్టుః- యద్వా- బ్రహ్మైవదాయంనైకృతం
సర్వస్వంవిభాగలభ్యమితితథా-తస్యపితుర్గురోరుపదేశలభ్యంఆత్మస్వరూపమేవదాయశబ్దేనోక్తమితిభావః||౨౬|| యఇ
తి||సమధీయీతఉచ్చైఃపఠేత్ -పరమంశుఅన్యేషామపిశోధకం-సపూయేతశుధ్యేత్|| ౨౭|| ౨౮|| సమ్యగ్జ్ఞానానుత్ప
త్తౌపునరప్యుపదేక్ష్యామీత్యాశయేనపృచ్ఛతి||అపీతి||అపికిం||౨౯||ఉపధారితమాకలయ్యేత్యాహ||నైతదితి|| శఠాయవంచకా
య||౩౦||ఏతైరితి||శూద్రాణాంచయోషితాంచయదిభక్తిఃస్యాత్ - తర్హిబ్రూయాత్|| ౩౧|| ఏతద్జ్ఞానేనపుమాన్
కృతార్థోభవతీత్యాహ||నేతి||అత్రదృష్టాంతమాహ-పీత్వేతి-పియూషంస్వాదు||౩౨|| ననుసంతిబహూనిజ్ఞేయానితత్త
త్ఫలసాధనాని- సత్యం- సంత్యభక్తానాం-భక్తస్యతుసర్వమహమేవ-అతోమదేకశరణోభవేత్యాహ|| జ్ఞానఇతి|| జ్ఞానా
ద్యాయాన్ధర్మాదిలక్షణశ్చతుర్విధోర్థఃతావాన్సర్వోపితేహమేవ- తత్రజ్ఞానేమోక్షః- కర్మణిహితేధర్మః-
స్వాభావికేతుకామః-యోగేత్వణిమాదిసిద్ధయః-వార్తాయాంకృష్యాదావర్థః-దండనీతావైశ్వర్యమితి-సిద్ధ్యైశ్వర్య
యోరపికామాంతర్గతత్వాచ్చాతుర్విధ్యం||౪౩|| కుతఇత్యతఆహ|| మర్త్యఇతి|| యదాత్యక్తసమస్తకర్మాన్మేనివే

భక్తేషుసంప్రదద్యాత్సుపుష్కలమ్| తస్యాహంబ్రహ్మదాయస్యదదామ్యాత్మానమాత్మనః||౨౬||యఏ
తత్సమధీయీతపవిత్రంపరమంశుచి|సపూయేతాహరహర్మాంజ్ఞానదీపేనదర్శయన్||౨౭||యఏతచ్ఛ్ర
ద్ధయానిత్యమవ్యగ్రశ్శృణుయాన్నరః|మయిభక్తింపరాంకుర్వన్కర్మభిర్నసబధ్యతే||౨౮|| అప్యుద్ధవ
త్వయాబ్రహ్మసఖసముపధారితమ్|అపితేవిగతోమోహశ్శోకశ్చాసౌమనోభవః||౨౯|| నైతత్త్వయా
దాంభికాయనాస్తికాయశఠాయచ|అశుశ్రూషోరభక్తాయదుర్వినీతాయదీయతామ్|| ౩౦|| ఏతైర్దోషై
ర్విహీనాయబ్రహ్మణ్యాయప్రియాయచ | సాధవేశుచయేబ్రూయాద్భక్తిస్స్యాచ్ఛూద్రయోషి
తామ్||౩౧|| నైతద్విజ్ఞాయజిజ్ఞాసోర్జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే | పీత్వాపీయూషమమృతంపాతవ్యంనావశి
ష్యతే||౩౨||జ్ఞానేకర్మణియోగేచవార్తాయాందండధారణే | యావానర్థోనృణాంతాతతావాంస్తే
హంచతుర్విధః|| ౩౩|| మర్త్యోయదాత్యక్తసమస్తకర్మానివేదితాత్మావిచికీర్షితోమే|తదామృతత్వం
ప్రతిపద్యమానోమయాత్మభూయాయచకల్పతేవై|| ౩౪ || శ్రీశుకః|| సఏవమాదర్శితయోగమార్గ
స్తదోత్తమశ్లోకవచోనిశమ్య| బద్ధాంజలిఃప్రీత్యుపరుద్ధకంఠోనకించిదూచేఽశ్రుపరిప్లుతాక్షః||౩౫||విష్టభ్య
చిత్తంప్రణయావఘూర్ణం ధైర్యేణరాజన్బహుమన్యమానః | కృతాంజలిఃప్రాహయదుప్రవీరంశీ
ర్ష్ణాస్పృశంస్తచ్చరణారవిందమ్||౩౬||ఉద్ధవః||విద్రావితోమోహమహాంధకారోయఆశ్రితోమేభ
వసన్నిధానాత్ | విభావసోఃకింనుసమీపగస్యశీతంతమోభీఃప్రభవంత్యజాద్య||౩౭|| ప్రత్యర్పితోమే
వతానుకంపినాతథాపివిజ్ఞానమయఃప్రదీపః | హిత్వాకృతజ్ఞస్తవపాదమూలంకోన్యత్సమీయాచ్ఛర
ణంత్వదీయమ్|| ౩౮ || వృక్ణశ్చమేసుదృఢస్స్నేహపాశోదాశార్హవృష్ణ్యంధకసాత్వతేషు | ప్రసారి
తస్సృష్టివివృద్ధయేత్వయాస్వమాయయాహ్యాత్మసుబోధహేతునా||౩౯||నమోస్తుతేమహాయోగిన్ప్ర
పన్నమనుశాధిమామ్|యథాత్వచ్చరణాంభోజేరతిస్స్యాదనపాయినీ|| ౪౦|| శ్రీభగవాన్|| గచ్ఛోద్ధవ

దితాత్మాభవతి - తదాఅసౌమేవిచికీర్షితఃవిశిష్టఃకర్తుమిష్టోభవతితతశ్చామృతత్వంమోక్షంప్రతిపద్యమానోమయా
త్మభూయాయమమైక్యాయమత్సమానైశ్వర్యాయేతియావత్ - కల్పతేయోగ్యోభవతి-వైధ్రువం|| ౩౪|| సఇతి|| ఆదర్శి
తోయోగమార్గోయస్మైసః|| ౩౫|| విష్టభ్యేతి|| ప్రణయేనావఘూర్ణంక్షుభితం-చిత్తం-ధైర్యేణవిష్టభ్య- బహుమన్య
మానఃఆత్మానంకృతార్థంమన్యమానః|| ౩౬|| విద్రావితఇతి||మేమయా-యఃఆశ్రితఆసీత్ -సతవసన్నిధానేనైవవిద్రా
వితః-ప్రభవంతికిన్నుబాధాయసమర్థాభవంతి-అజాద్యబ్రహ్మణోపిజనక|| ౩౭ ||కించ||ప్రత్యర్పితఇతి||యద్యపితవసన్ని
ధానాదేవగతః-తథాప్యనుకంపినాభవతా- విజ్ఞానమయఃప్రదీపశ్చప్రత్యర్పితః- స్వమాయయాపహృతఃపునస్సమర్పి
తః- అతఃస్తవకృతజ్ఞఃయస్త్వయాకృతమనుగ్రహంజానాతిసకోనామ- త్వదీయంపాదమూలంహిత్వా- అన్యచ్ఛరణంస
మీయాత్ ఆశ్రయేత్|| ౩౮|| కించ|| వృక్ణఇతి|| దాశార్హాదిషుతయాయఃస్వమాయయాస్నేహపాశఃప్రసారితఃసత్వ
యైవాత్మజ్ఞానశస్త్రేణవృక్ణఃఛిన్నః|| ౩౯|| ఏవంయద్యపిత్వయాబహూపకృతం-తథాప్యేతావత్ప్రార్థయఇత్యాహ||
నమఇతి||అనుశాధిఅనుశిక్షయ-అనుశాసనీయమిదమిత్యాహ-యథేతినుక్త్వావప్యనపాయినీ|| ౪౦|| తదుక్తమోమిత్యంగీ

కృత్యతథాపిమయాదిష్టోలోకసంగ్రహార్థమేతావత్కుర్విత్యాహ ॥ గచ్ఛేతి॥ ఆదిష్టోయుక్తఃమదాశ్రయమితిచపా
ఠాంతరం॥ ౪౧॥ ఈక్షయేతి॥ స్నానాదేఃపూర్వమేవమత్పాదతీర్థేనకభూతాయాఅలకనందాయాగంగాయాఈక్ష
యా-వసానఃపరిధానః॥ ౪౨॥ తితిక్షురితి॥ ద్వంద్వమాత్రాణాంశీతోష్ణాదివిషయాణాం-సుశీలఃఆర్జవాదిస్వభావః॥
౪౩॥మయేతి॥ తేత్వయా-వివిక్తంసువిచారితం-తిస్రఃత్రిగుణాత్మికాఃగతీఃఅతిక్రమ్య॥ ౪౪॥ సఇతి॥ హరిమేధసాసంసారం
హరతిమేధాయస్యతేనశ్రీకృష్ణేన-అద్వంద్వపరోపిసుఖదుఃఖనిర్ముక్తోపి-అపక్రమేనిర్గమనసమయే॥౪౫॥కించ॥సుదు
స్త్యజేతి॥ సుదుస్త్యజఃస్నేహోయస్మిన్ తేనవియోగాత్కాతరోతిభీతఃఅతఏవతంపరిహాతుమశక్నువన్ - ఆతురోవి
హ్వలస్సన్-సకృచ్ఛ్రంకష్టంయయౌప్రాప-తతశ్చభర్తుఃపాదుకేతేనైవకృపయాదత్తేమూర్ధ్నిబిభ్రత్ - అతినిర్బం
ధరూపయాతదాజ్ఞయాతంపునఃనమస్కృత్యయయౌ-అత్రచ॥ శ్లో॥ పృష్ఠతోన్వగమంభర్తుఃపాదవిశ్లేషణాక్షమః॥ఇ
త్యాదితృతీయస్కంధోపక్రమోక్తానుసారేణ బదరికాశ్రమంగచ్ఛన్ భగవతః ప్రభాసయాత్రామనుపశ్రుత్యశనైఃపృ
ష్ఠతోగతస్సన్ - ఉపసంహృతనిజకులంభగవతమేకాంతేదృష్ట్వాతత్కాలప్రాప్తేన మైత్రేయేణసహాపునఃకృపయా
భగవతోపదిష్టంతత్త్వమాకలయ్యతదాతనుజ్ఞాతోయయావితిద్రష్టవ్యం॥ ౪౬॥ తతఇతి॥ విశాలాంబదరికాశ్రమం-గత
స్సన్-శ్రీహరేర్గతిమగాత్ కథంభూతాం-తేనైవజగదేకబంధునాయథోపదిష్టాం॥ శ్లో॥ తదామృతత్వంప్రతిపద్యమా

మయాదిష్టోబదర్యాఖ్యంమమాశ్రమమ్।తత్రమత్పాదతీర్థోదేస్నానోపస్పర్శనైశ్శుచిః॥ ౪౧॥ ఈక్ష
యాలకనందాయావిధూతాశేషకల్మషః।వసానోవల్కలాన్యంగవన్యభుక్సుఖనిస్పృహః॥ ౪౨॥ తితిక్షు
ర్ద్వంద్వమాత్రాణాం సుశీలస్సంయతేంద్రియః । శాంతస్సమాహితధియాజ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః॥
౪౩॥మయానుశిక్షితంయత్తేవివిక్తమనుభావయన్। మయ్యావేశితవాక్చిత్తోమద్ధర్మనిరతోభవాన్,అ
తిక్రమ్యగతీస్తిస్రోమామేష్యతితతఃపరమ్॥ ౪౪॥ శ్రీశుకః॥ సఏవముక్తోహరిమేధసోద్ధవఃప్రదక్షిణంత్రిః
పరిసృత్యపాదయోః । శిరోనిధాయాశ్రుకలాభిరార్ద్రధీర్న్యషించదద్వంద్వపరోప్యపక్రమే ॥ ౪౫ ॥
సుదుస్త్యజస్నేహవియోగకాతరోనశక్నువంస్తంపరిహాతుమాతురః।కృచ్ఛ్రంయయౌమూర్ధనిభర్తృ
పాదుకేబిభ్రన్నమస్కృత్యయయౌపునఃపునః॥ ౪౬॥ తతస్తమంతర్హృదిసన్నివేశ్యగతోమహాభాగ
వతోవిశాలామ్।యథోపదిష్టాంజగదేకబంధునాతపస్సమాస్థాయహరేరగాద్గతిమ్॥౪౭॥ యఏతదానం
దసముద్రసంభృతంజ్ఞానామృతంభాగవతాయభాషితమ్। కృష్ణేనయోగేశ్వరసేవితాంఘ్రిణాసచ్ఛ్ర
ద్ధయాసేవ్యజగద్విముచ్యతే॥ ౪౮॥ భవభయమపహంతుంజ్ఞానవిజ్ఞానసారంనిగమకృదుపజహ్రేభృం
గవద్వేదసారమ్। అమృతముదధితశ్చాపాయయద్భృత్యవర్గాన్ పురుషమృషభమాద్యంవిష్ణుసంజ్ఞం
నతోస్మి ॥ ౪౯ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ఏకోనత్రింశోధ్యాయః. ... ... *
శ్రీపరీక్షిత్॥ తతోమహాభాగవతఉద్ధవేనిర్గతేవనమ్।ద్వారవత్యాంకిమకరోద్భగవాన్ భూతభావనః॥
౧ ॥ బ్రహ్మశాపోపసంసృష్టే స్వకులేయాదవర్షభః । ప్రేయసీంసర్వనేత్రాణాంకథంస్వతనుమత్య

నోమయాత్మభూయాయచకల్పతేనై ॥ శ్లో॥ అతివ్రజ్యగతీస్తిస్రోమామేష్యసితతఃపరమిత్యేవముక్తప్రకారాం ॥ ౪౭ ॥
యఇతి॥ఆనందసముద్రోభగవద్భక్తిమార్గస్తస్మిన్ సంభృతమేకీకృతంఏతత్ -యఃసచ్ఛ్రద్ధయా-ఆసేవ్య-ఈషదపిసే
విత్వా-వర్తతే-సముచ్యతఇతికిమువక్తవ్యంతత్సంబంధేనజగదపిముచ్యతఇత్యర్థః॥౪౮॥ఏవంకృతోపదేశంజగద్గురుం
ప్రణమతి॥ భవభయమితి॥ భవఃసంసారఃభయంచజరారోగాదినిమిత్తంతదుభయం-నివృత్తానాంప్రవృత్తానాంచభృత్య
వర్గాణాంయథాయోగ్యమపహంతుం-యోమృతద్వయముపజహ్రే ఉద్ధృతవాన్ - తదేవాహ - వేదసారమేకం-కిం
తత్ -జ్ఞానవిజ్ఞానరూపంతత్సారంశ్రేష్ఠంచ- కథముపజహ్రే- భృంగవత్ - భృంగోయథాపుష్పమకోపయన్నేవఅమృత
ముపహరతి- తథాస్వయంకృతవేదానుసారేణైవ- ఉదధితశ్చైకం - తచ్చోభయంయథాయథంభృత్యవర్గానపాయ
యత్ -తంనతోస్మి॥ ౪౯॥ శ్లో॥ యేనానుకంపితంవిశ్వముద్ధవప్రశ్ననిర్ణయైః । తంవందేపరమానందంనందనందనరూ
పిణమ్॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ త్రింశేతుప్రాగుపక్షిప్తమౌసలచ్ఛలతోహరిః।స్వధామగంతుమన్విచ్ఛన్ సజహారనిజంకులమ్॥ వినాశాయపు
రా ఘోరముపక్షిప్తంహిమౌసలమ్।కథావసానేతత్రైవవిశేషంపృచ్ఛతిత్రిభిః॥ తతఇతి॥ ౧॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మశాపోప

సంస్పృష్టేస్వపదేసతి - అయంభావః - నహిభగవతిబ్రహ్మశాపఃప్రభవతి-యాదవత్వానుకరణాత్ సోపికథంచిన్మానసీయఃఅతఃకిమకరోదితి- ఏతదుక్తంకథమత్యజదితి - సర్వసేంద్రియాణాతిసర్వేంద్రియోపలక్షణం॥ ౨॥ ఏతత్పరిసంచయతః॥ ప్రత్యాకృష్టుమితి ॥ యస్మిన్ రూపేలగ్నంనయనంపరావర్తయితుమబలానశేకుః - యచ్చకర్ణరంధ్రైఃప్రవిష్టంసత్సతామాత్మనిలగ్నంలిఖితమివతిష్ఠతితతో నసరతిననిర్గచ్ఛతియస్యశ్రీఃశోభాసంకీర్త్యమానాకవీనాం వాచాంరతిముల్లాసవిశేషంజనయతి- తేషాంయానంజగత్పూజ్యతాంజనయతీతికిమువక్తవ్యంయచ్చవిష్ణోరూపంజిష్ణోరర్జునస్యరథస్థితందృష్ట్వాయుధిమృతాస్తత్సామ్యంతత్సారూప్యంఈయుఃప్రాపుః-తద్రూపంకేనప్రకారేణాత్యజదిత్యన్వయః॥ ౩॥ దివీతి॥ దివిసూర్యపరివేషాదీన్- భువిభూకంపాదీన్- అంతరిక్షేదిగ్దాహాదీన్- మహోత్పాతాన్స్వయమేవఉత్పాదితత్త్వాదన్యైఃదుష్ప్రతికారాన్॥ ౪॥ ఏతఇతి॥ యమస్యకేతవోధ్వజాఇవమృత్యుసూచకాఇత్యర్థః-నఃఅస్మాభిః॥ ౫॥ స్త్రియఇతి॥ ప్రత్యక్పశ్చిమవాహినీ॥ ౬॥ తత్రేతి॥ అభిషిచ్యస్నాత్వా॥ ౭॥ బ్రాహ్మణానితి ॥ బ్రాహ్మణాంశ్చతైఃకృతశాంతికాస్సం

జత్॥ ౨॥ ప్రత్యాకృష్టుంనయనమబలాయత్రలగ్నంనశేకుఃకర్ణావిష్టంనసరతితతోయత్సతామాత్మలగ్నమ్।యచ్ఛ్రీర్వాచాంజనయతిరతింకీర్త్యమానాకవీనాందృష్ట్వాజిష్ణోర్యుధిరథగతంయచ్చతత్సామ్యమీయుః॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ దివిభువ్యంతరిక్షేచమహోత్పాతాన్సముత్థితాన్ । దృష్ట్వాసీనాన్సుధర్మాయాంకృష్ణఃప్రాహయదూనిదమ్ ॥ ౪ ॥ శ్రీకృష్ణః॥ ఏతేఘోరామహోత్పాతాద్వారవత్యాంయమకేతవః । శాపశ్చనఃకులస్యాసీత్ బ్రాహ్మణేభ్యోదురత్యయః । ముహూర్తమపినస్థేయమత్రనోయదుపుంగవాః॥ ౫॥ స్త్రియోబాలాశ్చవృద్ధాశ్చశంఖద్వారంవ్రజంత్వితః । వయంప్రభాసంయాస్యామోయత్రప్రత్యక్సరస్వతీ ॥ ౬ ॥ తత్రాభిషిచ్యశుచయఉపోష్యసుసమాహితాః । దేవతాఃపూజయిష్యామస్స్నపనాలేపనార్హణైః ॥ ౭ ॥ బ్రాహ్మణాంశ్చమహాభాగాన్కృతస్వస్త్యయనావయమ్ । గోభూహిరణ్యవాసోభిర్గజాశ్వరథవేశ్మభిః॥ ౮॥ విధిరేషహ్యరిష్టఘ్నోమంగళాయనముత్తమమ్।దేవద్విజగవాంపూజాభూతేషుపరమోభవః॥ ౯॥ ఇతిసర్వేసమాకర్ణ్యయదువృద్ధామధుద్విషః। తథేతినౌభిరుత్తీర్యప్రభాసంప్రయయూరథైః॥ ౧౦॥ తస్మిన్భగవతాదిష్టాయదుదేవేనయాదవాః । చక్రుఃపరమయాభక్త్యాసర్వశ్రేయోపబృంహితమ్॥ ౧౧॥ తతస్తస్మిన్మహాపానంపపుర్మైరేయకంమధు । దిష్టవిభ్రంశితధియోయద్ద్రవైర్భ్రశ్యతేమనః॥ ౧౨॥ మహాపానాభిమత్తానాంవీరాణాందృప్తచేతసామ్।కృష్ణమాయావిమూఢానాంసంఘర్షస్సుమహానభూత్ ॥ ౧౩ ॥ యుయుధుఃక్రోధసంరబ్ధావేలాయామాతతాయినః।ధనుర్భిరసిభిర్భల్లైర్గదాభిస్తోమరర్ష్టిభిః॥ ౧౪॥ పతత్పతాకై రథకుంజరాదిభిఃఖరోష్ట్రగోభిర్మహిషైర్నరైరపి । మిథస్సమేత్యాశ్వతరైశ్చదుర్మదాన్న్యహన్శరైర్దద్భిరివద్విపావనే ॥ ౧౫ ॥ ప్రద్యుమ్నసాంబౌయుధిరూఢమత్సరావక్రూరభోజావనిరుద్ధసాత్యకీ । సుభద్రసంగ్రామజితౌసుచారుగదౌసుమిత్రాసురథౌసమీయతుః॥ ౧౬॥ అన్యేచయేవైనిషఠోల్ముకాదయస్సహస్రజిచ్ఛతజిద్భానుముఖ్యాః అన్యోన్యమాసాద్యమదాంధకారితాజఘ్నుర్ముకుందేనవిమోహితాభృశమ్॥ ౧౭॥ దాశార్హభోజాంధ

తోగవాదిభిఃపూజయిష్యామః॥ ౮॥ విధిరితి॥ విధిఃప్రకారః-మంగళాయనంచ-కించ-దేవద్విజగవాంపూజాభవఃఉద్భవహేతుః-దేవలోకేపరమఉద్భవోభవిష్యతీతిభావః॥ ౯॥ ఇతీతి॥మధుద్విషోవాక్యమాకర్ణ్య-తథేత్యభినంద్యనౌభిరుత్తీర్యసముద్రం। ౧౦॥ తస్మిన్నితి॥ సర్వశ్రేయోపబృంహితమిత్యత్రసంధిరార్షః॥ భగవతానుక్తైరపిసర్వైఃశ్రేయోభిఃసహితంచక్రుః ॥ ౧౧ ॥ తతఇతి ॥ పీయతఇతిపానం-మైరేయకంమదిరావిశేషంమధుసురసంధిస్తేనదైవేనవిభ్రంశితధియః-నహ్యస్యథాతస్మింస్థానేతదుచితమితిభావః-యస్యద్రవైరసైః॥ ౧౨॥ మహాపానేతి॥ శ్రీకృష్ణమాయావిమూఢానామితిముఖ్యోహేతుః-సంఘర్షఃకలహః॥ ౧౩॥ యుయుధురితి॥తతోయుయుధుశ్చ॥ ౧౪॥పతదితి॥పతంత్యఃఇతస్తతశ్చలంత్యఃపతాకాయేషుతైఃరథాదిభిః-మిథస్సమేత్య-న్యహన్ న్యఘ్నన్నిత్యర్థః-దద్భిర్దంతైరివ॥ ౧౫॥ మిథస్సమేత్యేత్యత్రప్రి పంచయత్రిచతుర్భిః ॥ ప్రద్యుమ్నేతి - సుచారుగదాశ్రీకృష్ణస్యభార్యైకఃపుత్రశ్చాపరఃతౌ - సుమిత్రానురథావితిద్వై ఘ్యర్థమార్షంసుమిత్రసురథౌఅనురథనామావాకశ్చిత్ ॥ ౧౬ ॥ అన్యఇతి॥ మదాంధేనమదతమసా-బలాత్కారితాః॥ ౧౭॥ దాశార్హేతి॥ దాశార్హదయోనవ-తద్వంశ్యాఃఅర్బుదాఃమాధురాఃశూరసేనాశ్చతత్తద్దేశీయాః॥ ౧౮॥ పు

త్రా ఇతి॥ భ్రాతృభిశ్చేతి భ్రాత్రాది శబ్దానాం సప్రతియోగివాచిత్వాత్ భ్రాతరో మాతులా ఇత్యాదిజ్ఞేయం - మిత్రైశ్చ మిత్రాణి చ అహన్ హతవంతః॥ ౧౯॥ శరేష్వితి॥ ధన్వను ధనుష్షు జహ్రుః జగృహుః॥ ౨౦॥ తా ఇతి॥ పరిఘాః లోహదండాః భృతాః - తంచ శ్రీకృష్ణమపి॥ ౨౧॥ ప్రత్యనీకమితి॥ ప్రత్యనీకం ప్రతిపక్షం॥ ౨౨॥ అథేతి॥ ఏరకాముష్టిరూపా పరిఘా వుద్యమ్య॥ ౨౩॥ బ్రహ్మశాపేతి॥ స్పర్ధానిమిత్తః క్రోధః క్షయం కులక్షయం నిన్యే॥ ౨౪॥ ౨౫॥ రామ ఇతి॥ పౌరుషం యోగం పరమపురుషధ్యానలక్షణం - తమేవాహ - సంయోజ్యేతి - మానుషం లోకం భూలోకం - మనుష్యరూపతాం వా॥ ౨౬॥ రామేతి॥ ధరోపస్థభూతలే॥ ౨౭॥ బిభ్రదితి॥ భ్రాజిష్ణురూపం॥ ౨౮॥ తదేవానువర్ణయతి చతుర్భిః॥ శ్రీవత్సాంకమితి॥ ౨౯॥ సుందరేతి॥ సుందరస్మితం వక్త్రాబ్జం యస్మింస్తత్ - పుండరీకవదభిరామే సుందరే అక్షిణీ యస్మింస్తత్॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వనమాలే

కవృష్ణిసాత్వతాదుర్వారకామాధుధుశూరసేనకాః। విశర్జనా వై కుకురాః కుంతయశ్చ మద్రాశ్చ జఘ్నుః
పరిహృత్య సౌహృదమ్॥ ౧౮॥ పుత్రాస్త్వయుధ్యన్ పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చ స్వస్రీయదౌహిత్రపితృవ్య
మాతులైః। మిత్రాణి మిత్రైస్సుహృదస్సుహృద్భిర్జ్ఞాతీంస్త్వహన్ జ్ఞాతయ ఏవమూఢాః॥ ౧౯॥ శరేషు
హీయమానేషు భజ్యమానేషు ధన్వసు। శస్త్రేషు క్షీయమాణేషు ముష్టిభిర్జహ్రురేరకాః॥ ౨౦॥ తా
వజ్రకల్పా హ్యభవన్ పరిఘా ముష్టిభిర్భృతాః। జఘ్నుర్ద్విషంతః కృష్ణేన వార్యమాణాస్తు తంచ తే॥ ౨౧॥
ప్రత్యనీకం మన్యమానా బలభద్రంచ మోహితాః। హంతుం కృతధియో రాజన్నాపన్నా ఆతతాయినః॥ ౨౨॥
అథ తావపి సంక్రుద్ధావుద్యమ్య కురునందన। ఏరకాముష్టిపరిఘౌ చరంతౌ జఘ్నతుర్యుధి॥ ౨౩॥ బ్రహ్మశాపో
పసృష్టానాం కృష్ణమాయావృతాత్మనామ్। స్పర్ధాక్రోధః క్షయం నిన్యే వైణవోఽగ్నిర్యథా వనం॥ ౨౪॥ ఏవం న
ష్టేషు సర్వేషు కులేషు స్వేషు కేశవః। * అవతారితో భువో భార ఇతి మేనేఽవశేషితః॥ ౨౫॥ రామస్సముద్ర
వేలాయాం యోగమాస్థాయ పౌరుషమ్। తత్యాజ మానుషం లోకం సంయోజ్యాత్మానమాత్మని॥ ౨౬॥
రామనిర్యాణమాలోక్య భగవాన్ దేవకీసుతః। నిషసాద ధరోపస్థే తూష్ణీమాసాద్య పిప్పలమ్॥ ౨౭॥ బిభ్ర
చ్చతుర్భుజం రూపం భ్రాజిష్ణు ప్రభయా స్వయా। దిశో వితిమిరాః కుర్వన్ విధూమ ఇవ పావకః॥ ౨౮॥ శ్రీ
వత్సాంకం ఘనశ్యామం తప్తహాటకవర్చసమ్। కౌశేయాంబరయుగ్మేన పరివీతం సుమంగళమ్॥ ౨౯॥ సుం
దరస్మితవక్త్రాబ్జం నీలకుంతలమండితమ్। పుండరీకాభిరామాక్షం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౩౦॥ కటిసూత్ర
బ్రహ్మసూత్రకిరీటకటకాంగదైః। హారనూపురముద్రాభిః కౌస్తుభేన విరాజితమ్॥ ౩౧॥ వనమాలాపరీ
తాంగం మూర్తిమద్భిర్నిజాయుధైః। కృత్వోరౌ దక్షిణే పాదమాసీనం పంకజారుణం॥ ౩౨॥ ముస * లావ
శేషాయఃఖండకృతేషుర్లుబ్ధకో జరాః। మృగాస్యాకారచరణం విద్ధ్వా మృగశంకయా॥ ౩॥ చతుర్భు
జం తం పురుషం దృష్ట్వా స కృతకిల్బిషః భీతః పపాత శిరసా పాదయోరసురద్విషః॥ ౩౪॥ అజానతా కృత
మిదం పాపేన మధుసూదన। క్షంతుమర్హసి పాపస్య ఉత్తమశ్లోక మే ప్రభో॥ ౩౫॥ యస్యానుస్మరణం
నృణామజ్ఞానధ్వాంతనాశనం। వదంతి తస్య తే విష్ణో మయాసాధు కృతం ప్రభో॥ ౩౬॥ తన్మాశు జహి వై
కుంఠ పాప్మానం మృగలుబ్ధకం। యథా పునరహం త్వేవం న కుర్యాం సదతిక్రమం॥ ౩౭॥ యస్యాత్మ
యోగరచితం న విదుర్విరించో రుద్రాదయోఽస్య తనయాః పతయో గిరాం యే। యన్మాయయా పిహిత
దృష్టయ ఏతదంజః కిం తస్య తే వయమసద్గతయో గృణీమః॥ ౩౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ మా భైర్జరే త్వముత్తిష్ఠ కామ ఏ
ష కృతో హి మే। యాహి త్వం మదనుజ్ఞాతః స్వర్గం సుకృతినాం పదం॥ ౩౯॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాదిష్టో

తి॥ వనమాలయా పరీతాన్యంగాని యస్మింస్తత్ నిజాయుధైశ్చక్రాదిభిర్విరాజితం - పంకజారుణం వామం పాదం దక్షిణ ఊరౌ కృత్వా - ఆసీనం రూపం బిభ్రత్॥ ౩౨॥ ముసలేతి॥ జరానామకశ్చిల్లుబ్ధకో మృగయుః - మృగస్యాస్యమివాకారో యస్య తం చరణం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ బ్రహ్మశాపకృతమేతత్ - తస్మాన్న తవాపరాధ ఇతి చేదత ఆహ॥ యస్యేతి॥ యస్యత్ర వాత్మయోగరచితం స్వాధీనమాయారచనాం విరించః అస్య తనయాః రుద్రాదయశ్చ యే చాన్యే గిరాంపతయో వేదద్రష్టారః తేపి న విదుః తస్య తే అచింత్యమాయస్య ఏతత్ - బ్రహ్మశాపాది అంజసా అసద్గతయః - పాపయోనయో వయం కిం గృణీమః కథం వర్ణయామః - అత స్తదాస్తాం ఆశు మాం జహీతి భావః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ ఇచ్ఛాశరీరిణేత్యస్యాయం భావః - శుద్ధసత్త్వమయీం నిజాం శ్రీమూర్తిం మంతర్ధాయ తత్ప్రతికృత్యైవం విడంబనమాత్రమితి - ఏత దేవస్ఫుటీకరిష్యతి దేవాదయో

బ్రహ్మముఖ్యా ఇత్యాదినా॥ ౪౦॥ ౪౧॥ తమితి॥ తం పతింతత్ర దృష్ట్వా తస్య పాదయోర్నిపపాత॥౪౨॥౪౩॥ఇతీతి॥ఉద్వీక్షమాణస్య సూతస్య సతః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ గచ్ఛేతి॥ నిర్యాణం యోగమార్గేణ- మద్దశామితి ఇచ్ఛాశరీరాభిప్రాయేణ॥ ౪౬॥ ౪౭॥స్వమితి॥అవితాః రక్ష్యమాణాః-ఇంద్రప్రస్థం గమిష్యథేతి బ్రూహీతి పూర్వేణాన్వయః॥౪౮॥ త్వమితి॥ మన్మాయారచితామేతాం విజ్ఞాయేతి నిజశ్రీమూర్తేరంతర్హితత్వాత్ వృథా శోకం మాకుర్విత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ ఇతీతి ॥ కులస్యాపినష్టత్వాత్ దుర్మనాః॥౫౦॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో ॥ ఏకత్రింశే స్వకం ధామ జగామ భగవానితః। తమేవానుయయుః ప్రీత్యా వసుదేవాదయస్తతః॥ దేవాన్యదూన్స్వధాయాదా భూయో దేవాన్ విధాయ తాన్। శ్రీకృష్ణస్స్వేచ్ఛయా ధామ స్వతస్త్వైవ సమావిశత్॥ అథేతి॥ మునయః సనకాదయః- ప్రజేశ్వరా మరీచ్యాదయః॥ ౧॥ పితర ఇతి॥ ద్విజాః గరుడలోకవాసినః పక్షిణః- మైత్రేయాదయో వా॥౨॥ద్రష్టుకామా ఇతి॥ భగవతో నిర్యాణం ద్రష్టుకామాస్సంతః పరమోత్సుకాస్తత్రాగమన్॥ ౩ ॥ తేషామౌత్సుక్యకృతం మహోత్స

భగవతా కృష్ణేనేచ్ఛాశరీరిణా। త్రిః పరిక్రమ్య తం నత్వా విమానేన దివం యయౌ॥౪౦॥దారుకః కృష్ణపదవీమన్విచ్ఛన్నధిగమ్య తమ్। వాయుం తులసికామోదమాఘ్రాయాభిముఖం యయౌ॥౪౧॥ తం తత్ర తిగ్మద్యుభిరాయుధైర్వృతం హ్యశ్వత్థమూలే కృతకేతనం పతిమ్ । స్నేహప్లుతాత్మా నిపపాత పాదయోరథాదవప్లుత్య సబాష్పలోచనః॥౪౨॥ దారుకః ॥ అపశ్యతస్తే చరణాంబుజం ప్రభో దృష్టిః ప్రణష్టా తమసి ప్రవిష్టా । దిశో న జానే న లభే చ శాంతిం యథా నిశాయాముడుపే ప్రణష్టే ॥ ౪౩ ॥ ఇతి బ్రువతి సూతే వై రథో గరుడలాంఛనః। ఖముత్పపాత రాజేంద్ర సాశ్వధ్వజ ఉదీక్షతః॥ ౪౪ ॥ తమన్వగచ్ఛన్ దివ్యాని విష్ణుప్రహరణాని చ । తేనాతివిస్మితాత్మానం సూతమాహ జనార్దనః॥ ౪౫॥ శ్రీభగవాన్ ॥ గచ్ఛ ద్వారవతీం సూత జ్ఞాతీనాం నిధనం మిథః । సంకర్షణస్య నిర్యాణం బంధుభ్యో బ్రూహి మద్దశామ్ ॥ ౪౬ ॥ ద్వారకాయాం చ న స్థేయం భవద్భిశ్చ స్వబంధుభిః । మయా త్యక్తాం యదుపురీం సముద్రః ప్లావయిష్యతి॥ ౪౭॥ స్వం స్వం పరిగ్రహం సర్వమాదాయ పితరౌ చ నః । అర్జునేనావితాస్సర్వ ఇంద్రప్రస్థం గమిష్యథ ॥ ౪౮ ॥ త్వం తు మద్ధర్మమాస్థాయ జ్ఞాననిష్ఠ ఉపేక్షకః । మన్మాయారచితామేతాం విజ్ఞాయోపశమం వ్రజ ॥ ౪౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తస్తం పరిక్రమ్య నత్వా కృష్ణం పునః పునః । తత్పాదౌ శీర్ష్ణ్యుపాధాయ దుర్మనాః ప్రయయౌ పురీమ్॥౫౦॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-త్రింశోధ్యాయః. ※

శ్రీశుకః ॥ అథ తత్రాగమద్బ్రహ్మా భవాన్యా చ సమం భవః । మహేంద్రప్రముఖా దేవా మునయస్సప్రజేశ్వరాః॥ ౧॥ పితరస్సిద్ధగంధర్వా విద్యాధరమహోరగాః । చారణా యక్షరక్షాంసి కిన్నరాప్సరసో ద్విజాః॥ ౨॥ ద్రష్టుకామా భగవతో నిర్యాణం పరమోత్సుకాః॥౩॥గాయంతశ్చ గృణంతశ్చ శౌరేః కర్మాణి జన్మ చ । వవర్షుః పుష్పవర్షాణి విమానావళిభిర్నభః ॥ కుర్వంతస్సంకులం రాజన్ భక్త్యా పరమయా యుతాః॥ ౪॥ భగవాన్ పితాన్వీక్ష్య విభూతీరాత్మనో విభుః। సంయోజ్యాత్మని చాత్మానం పద్మనేత్రే న్యమీలయత్ ॥౫॥ లోకాభిరామాం స్వతనుం ధారణాధ్యానమంగళమ్। యోగధారణయాగ్నేయ్యాదగ్ధ్వా ధామావిశత్స్వకమ్॥ ౬ ॥ దివి దుందుభయో నేదుః పేతుస్సుమనసశ్చ ఖాత్ । సత్యం ధర్మో ధృతిర్భూమేః కీర్తిశ్శ్రీశ్చానుతం యయుః

వమాహ సార్ధేన॥ గాయంత ఇతి॥ ౪ ॥ భగవానితి ॥ విభూతీః ఇంద్రాదీంశ్చ - పద్మనేత్రే న్యమీలయదిత్యత్రాయం భావః పూర్వం బ్రహ్మాదిభిః ॥ శ్లో ॥ సలోకాన్ లోకపాలాన్నః పాహి వైకుంఠకింకరానితి ప్రార్థితత్వాత్ -ఇదానీం చ స్వం స్వం లోకం ప్రతి నేతుమాగతత్వాత్ - తత్తల్లోకానాం వైకుంఠపురమార్గత్వాచ్చ- బహుషు చ తేషు దాక్షిణ్యాత్తాన్ స్వం స్వం లోకం ప్రతి నేతుమాగతత్వాత్ ... చక్షుస్తుం సమాధిమివ కుర్వన్నేత్రే న్యమీలయదితి॥ ౫॥ యోగినామివ స్వచ్ఛందమృత్యుభ్రమం వారయతి॥ లోకాభిరామామితి ॥ అయమర్థః యోగినో హి స్వచ్ఛందమృత్యవః స్వతనుమాగ్నేయ్యా యోగధారణయా దగ్ధ్వా లోకాంతరం ప్రవిశంతి- భగవాంస్తు న తథా- కింతు॥ అదగ్ధ్వైవ స్వతనుసహిత ఏవ స్వకం ధామ శ్రీవైకుంఠాఖ్యమవిశత్ -తత్ర హేతుః లోకానామభిరామః అభితో రమణం స్థితిర్యస్యాం తాం - జగదాశ్రయత్వేన జగతోపి దాహప్రసంగాదిత్యర్థః-కించ- ధారణాయా ధ్యానస్య చ మంగళం శోభనం విషయం ఇతరథా - తద్యోర్నిర్విషయత్వం స్యాత్ -దృశ్యతే చాద్యాప్యుపాసకానాం తథైవ తద్రూపసాక్షాత్కారః ఫలప్రాప్తిశ్చేతి భావః - ఇచ్ఛాశరీరాభిప్రాయేణ యథాశ్రుతమేవాస్తు - తత్రాపి

లోకాభిరామామిత్యాదివిశేషణానర్థక్యప్రసంగాత్ - తదప్యదగ్ధ్వాతిరోధాయనిర్గతఇత్యేవసాంప్రతం ॥ ౬ ॥ తదా
తుస్స్వంస్వమేవలోకమాగమిష్యతీతి సంభ్రమేణదేవాదికృతః సర్వతో దుందుభినాదపుష్పవృష్ట్యాది మహోత్సవోఽభవ
దిత్యాహ॥ దివీతి॥ భూమేస్సకాశాత్ తం శ్రీకృష్ణమనుయయుః॥ ౭॥దేవాదయఇతి॥ తదా శ్రీకృష్ణేంతర్హితేసతి- కుతో
గతఇతివితర్కయంతోఽపిబ్రహ్మముఖ్యాదేవాదయః- స్వధామనివిశంతం శ్రీకృష్ణంనదదృశుః- తత్రహేతుఃఅవిజ్ఞాతగతి
మితి- చిరాత్కృష్ణంనదదృశుశ్చ- తతోఽతివిస్మితాబభూవురిత్యర్థః॥ ౮ ॥ అవిజ్ఞాతగతిత్వందృష్టాంతేనస్పష్టయతి । సౌదా
మిన్యామితి॥ సౌదామిన్యాగతిర్యథామర్త్యైర్నలక్ష్యతే-దేవైస్తులక్ష్యతే - తథాఅభ్రమండలంహిత్వాగచ్ఛతః శ్రీ
కృష్ణస్యదేవైరపినలక్ష్యతే- కింతు - తత్పార్షదైరేవదృశ్యతఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అభిప్రాయాపరిజ్ఞానతఃప్రథమంక్లి
ష్టం- దృష్టాంతేనస్పష్టముక్త్వాస్పష్టందృష్ట్వా- పునస్తమేవార్థంప్రపంచయతిత్రిభిః॥ రాజన్నితి॥ పరస్యసర్వకారణస్య-
తనుభృత్స్వయాదనాదిషుజననాప్యయేహా ఆవిర్భావతిరోభావచేష్టాః మాయయావిడంబనంఅనుకరణమాత్ర మవేహి
నటోయథాఅవికృతఏవనానారూపైఃజన్మాదీన్విడంబయతితద్వత్ - ఆస్తాంతావద్యాదవాదిషుజన్మాదిశంకా-యతో
విశ్వసర్గనిరోధాదిష్వప్యవస్థావికృతఏవాస్తఇత్యాహసృష్ట్వేతి - ఆత్మనాస్వయమేవేదంజగత్సృష్ట్వా - అంతర్యా
మిత్వేనానువిశ్య - తత్రవిహృత్యక్రీడిత్వా అంతేప్రళయేసంహృత్యచ - ఆత్మమహిమ్నాస్వమహిమ్నా - ఉపరత
స్సఆస్తే॥ ౧౧॥ నపునరన్యథామంతవ్యం॥ యతోఽస్మిన్నేవావతారేతత్ప్రభావోఽనిరతిశయోదృష్టఇత్యాహ॥ మర్త్యేనే

ర్తిశ్శ్రీశ్చాపితంయయుః॥౭॥ దేవాదయోబ్రహ్మముఖ్యానవిశంతంస్వధామని। అవిజ్ఞాతగతింకృష్ణందదృ
శుశ్చాతివిస్మితాః॥ ౮॥ సౌదామిన్యాయథాకాశేయాంత్యాహిత్వాభ్రమండలమ్। గతిర్నలక్ష్యతేమ
ర్త్యైస్తథాకృష్ణస్యదైవతైః॥ ౯॥ బ్రహ్మరుద్రాదయస్తేతుదృష్ట్వాయోగగతింహరేః । విస్మితాస్తం
ప్రశంసంతస్స్వంస్వంధామాగమన్నృప॥ ౧౦॥రాజన్పరస్యతనుభృజ్జననాప్యయేహామాయావిడంబన
మవేహియథానటస్య । సృష్ట్వాత్మనేదమనువిశ్యవిహృత్యచాంతేసంహృత్యచాత్మమహిమోపరతస్సఆ
స్తే॥ ౧౧॥ మర్త్యేనయోగురుసుతంయమలోకనీతంత్వాంచానయచ్ఛరణదఃపరమాస్త్రదగ్ధమ్।జిగ్యేం
తకాంతకమపీశమసావనీశఃకింస్వావనేస్వరనయన్మృగయుంసదేహమ్॥ ౧౨॥ తథాప్యశేషస్థితిసంభవా
ప్యయేష్వనన్యహేతుర్యదశేషశక్తిధృక్ । నైచ్ఛత్ప్రణేతుంవపురత్రశేషితంమర్త్యేనకింస్వస్థగతిం
ప్రదర్శయన్ ॥ ౧౩ ॥ యఏతాంప్రాతరుత్థాయకృష్ణస్యపదవీంపరామ్ । ప్రయతఃకీర్తయేద్భక్త్యా
తామేవాప్నోత్యనుత్తమామ్॥ ౧౪॥ దారుకోద్వారకామేత్యవసుదేవోగ్రసేనయోః।పతిత్వాచరణా
వస్రైర్న్యషించత్కృష్ణవిచ్యుతః॥ ౧౫॥ కథయామాసనిధనంవృష్ణీనాంకృత్స్నశోనృప। తచ్ఛ్రుత్వో
ద్విగ్నహృదయాజనాశ్శోకవిమూర్ఛితాః॥౧౬॥తత్రస్మత్వరితాజగ్ముఃకృష్ణవిశ్లేషవిహ్వలాః। వ్యసవశ్శే
రతేయత్రజ్ఞాతయోఘ్నంతిఆననం॥ ౧౭ ॥ దేవకీరోహిణీచైవవసుదేవస్తథాసుతౌ । కృష్ణరామావప
శ్యంతశ్శోకార్తావిజహుస్స్మృతిమ్ ॥ ప్రాణాంశ్చవిజహుస్తత్రభగవద్విరహాతురాః ॥ ౧౮ ॥ ఉప

తి॥యమేనస్వంలోకంప్రతినీతంగురుసుతంమర్త్యేనతేనైవశరీరేణయఃఆనయత్ ఆనీతవాన్-శరణదఃశరణాగతరక్షకః-
త్వాంచబ్రహ్మాస్త్రదగ్ధంయోరక్షితవాన్- యశ్చఅంతకానామప్యంతకంఈశం శ్రీరుద్రమపిబాణసంగ్రామేజితవాన్-
మృగయుంలుబ్ధకం - సదేహంతేనైవదేహేన- స్వఃస్వర్గం- అనయత్ నీతవాన్- అసౌ - స్వావనేస్వరక్షణే - అనీశఃఅస
మర్థఃకిం॥ ౧౨॥ ననుయదిసమర్థస్తర్హి అత్రైవకించిత్కాలంతేనైవవపుషాకింనాతిష్ఠత్ - తత్రాహ ॥ తథేతి ॥ యద్య
పిఉక్తప్రకారేణఅశేషస్యజగతఃస్థిత్యాదిషు- అనన్యహేతుర్నిరపేక్షఏవకారణంస్వయం - యద్యస్మాదశేషశక్తిధృక్
తథాపియాదవాన్సంహృత్యనిజంవపుఃఅత్రశేషితంఆవశేషితంప్రణేతుంకర్తుంనైచ్ఛత్ - కింతుస్వమేవలోకమనయత్
అత్రహేతుః - మర్త్యేనదేహేనకించిత్కార్యమితి - స్వానామాత్మనిష్ఠాందివ్యాం గతిమేవప్రకృష్టాదర్శయన్ -
స్వస్థగతిమితిపాఠే - స్వస్థానామాత్మనిష్ఠానాందివ్యాంగతిమేవప్రకృష్టాందర్శయన్ - అన్యథాతేపిదివ్యాంగతిమ
నాదృత్యయోగబలేనదేహసిద్ధింవిధాయాత్రైవరంతుంయతేరన్ - తన్మాభూదిత్యేతదర్థమితిభావః ॥ ౧౩ ॥ యఇతి॥
ఏతాముక్తప్రకారాం - పదవీంగతింప్రయతఃభక్త్యాకీర్తయన్ తామేవాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ తదేవంభగవతాస్వలో
కంగచ్ఛతావసుదేవాదీనామపితత్రావ్యాప్తయేయదుపాయశ్చింతితఆసీత్తమాహ॥దారుకఇతి॥౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ దేవకీతి॥

కృష్ణరామాసుతావపశ్యంతః॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ అర్జునఇతి॥ సదుక్తిభిః సత్యంఅవితథాఉక్తయోయేషుతైః ॥శ్లో॥ నాహంప్రకాశస్సర్వస్యయోగమాయాసమావృతః । మూఢోఽయంనాభిజానాతిలోకోమామజమవ్యయమిత్యాదిభిః ॥

గూహ్యపతీంస్తాంస్తాంశ్చితామారురుహుస్స్త్రియః। రామపత్న్యశ్చతద్దేహముపగుహ్యాగ్నిమావిశన్॥ ౧౯॥ వసుదేవపత్న్యస్తద్గాత్రంప్రద్యుమ్నాదీన్హరిస్నుషాః । కృష్ణపత్న్యోఽవిశన్నగ్నింరుక్మిణ్యాద్యాస్తదాత్మికాః ॥౨౦॥ అర్జునఃప్రేయసస్సఖ్యుఃకృష్ణస్యవిరహాతురః। ఆత్మానంసాంత్వయామాస కృష్ణగీతైస్సదుక్తిభిః ॥౨౧ ॥ బంధూనాంనష్టగోత్రాణామర్జునస్సాంపరాయికమ్ । హతానాంకారయామాసయథావదనుపూర్వశః ॥౨౨॥ ద్వారకాంహరిణాత్యక్తాంసముద్రోఽప్లావయత్క్షణాత్ । వర్జయిత్వామహారాజశ్రీమద్భగవతాలయమ్॥౨౩॥ నిత్యంసన్నిహితస్తత్ర భగవాన్మధుసూదనః।స్మృత్యాశేషాశుభహరంసర్వమంగళమంగళమ్॥౨౪॥స్త్రీబాలవృద్ధానాదాయహతశేషాన్ధనంజయః।ఇంద్రప్రస్థంసమావేశ్యవజ్రంతత్రాభ్యషేచయత్ ॥౨౫॥ శ్రుత్వాసుహృద్వధం రాజన్నర్జునాత్తేపితామహాః। త్వాంతువంశధరంకృత్వాజగ్ముస్సర్వేమహాపథమ్॥౨౬॥ యఏతద్దేవదేవస్యవిష్ణోఃకర్మాణిజన్మచ। కీర్తయేచ్ఛ్రద్ధయాయుక్తస్సద్యఃపాపైఃప్రముచ్యతే॥౨౭॥ఇత్థంహరేర్భగవతోరుచిరావతారవీర్యాణిబాలచరితానిచశంతమాని। అన్యత్రచేహచశుభానిగృణన్మనుష్యోభక్తింపరాం పరమహంసగతౌలభేత ॥౨౮॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే - పారమహంస్యాం - అష్టాదశసహస్రికాయాం-సంహితాయాం - శ్రీవైయాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవ బ్రహ్మవిద్యాయాం - ఏకాదశస్కంధే-ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

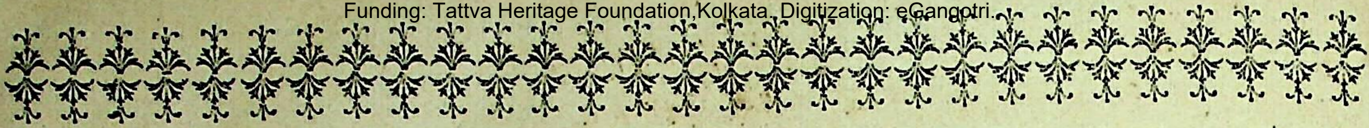
... ... ❋

౨౧॥బంధూనామితి॥నష్టగోత్రాణాంనష్టసంతతీనాం- సాంపరాయికంపిండోదకాది॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥ ఆదితఆరభ్యశ్రీకృష్ణచరితకీర్తనస్యఫలమాహద్వాభ్యాం॥ యఇతి ॥ ౨౭॥ ఇత్థమితి॥ శంతమానిపరమమంగళాని- పరమహంసగతౌశ్రీకృష్ణే ॥ ౨౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం భావార్థదీపికాయాం .. ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ఎవమేకాదశస్కంధేభక్తభావార్థదీపికా । స్వాజ్ఞానధ్వాంతభీతేనశ్రీధరేణప్రకాశితా॥

ఏకాదశస్కంధస్సమాప్తః.

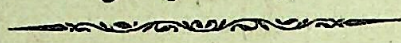

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత-శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే-సవ్యాఖ్యానే-ద్వాదశస్కంధప్రారంభః.

శ్లో॥ జయంతిశ్రీపరానందకృపాపాంగలసద్దృశః । యానిత్యమనువర్తంతే సంపదోవిగతాదృశః ॥
అస్యార్థః॥ కథంభూతాస్సంపదః-విగతాఅదృక్ అజ్ఞానంయాభిస్తాః- అయంభావః-ప్రకారాంతరేణ సంపత్త్యాసత్యాంఅజ్ఞానప్రభవారాగాదయోభవంతి-అస్యాతునతథేతిభావః ... ... ❋

శ్లో॥ ఓంగురుంపరమానందంసచ్చిదానందవిగ్రహమ్ । యస్యసంస్మృతిమాత్రేణచిదానందాయతేవపుః ॥
ఉక్తస్త్రయోదశాధ్యాయైర్ద్వాదశేత్రాశ్రయస్సతః । అధిష్ఠానావధిత్వాభ్యామాశ్రయశ్చేశ్వరస్సతః॥
ఉక్తోలయావధిత్వేనప్రాకృతాత్యంతికేలయే।అధిష్ఠానతయాచోక్తామహాపురుషవర్ణనే॥
తత్రాద్యైష్షడ్భిరధ్యాయైశ్శుకఃప్రాహపరీక్షితే।శేషైస్త్రిఖిలాన్యాహసూతఃపృష్టోథసత్త్రిభిః॥
స్వాశ్రయశ్రవణేకార్యోనవిలంబోమనీషిణా। ఇత్యేతత్కాలవైషమ్యంచతుర్భిస్తావదుచ్యతే॥
తత్రతుప్రథమేభావిమాగధాన్వయభూమిపాః । కలిప్రభావతఃప్రాహసంకరాదిమలీమసాః॥

ఏవంభూతేసోమవంశేముకుందస్వైరక్రీడావర్ణితా - అతఃసఏవవంశోభావీవర్ణ్యతే- కృష్ణభక్తింముక్త్వాముక్త్యైవర్త్మనాస్తీతిప్రవక్తుం - తదేవంవైవస్వతమనువంశోసోమవంశప్రస్తావేనశ్రీకృష్ణావతార చరితానిసప్రపంచమనువర్ణితానిఅథేదానీంభావీసోమవంశః కలౌవిజాతీయసంకరాదిమలీమసోవైరాగ్యద్వారాశ్రీకృష్ణైకభక్తినిగమావానువర్ణ్యతే- తత్రతుసోమవంశశాఖాసుచిరకాలానువర్తితయామాగధవంశోనుక్రమ్యతే-తత్రచపూరోర్వంశే-ఉపరిచరోవసుః-తస్యబృహద్రథః-తస్యజరాసంధః - తస్యసహదేవః-పుత్రోభూదిత్యుక్తంనవమస్కంధే- తతస్సహదేవాన్మార్జారిః-తతః శ్రుతశ్రవాఇత్యాదయోరిపుంజయాంతావింశతిర్భావినోరాజానోనిరూపితాః - తదుపరితనంవంశంసంకరాదిదోషైః ప్రశ్నపూర్వకంయోంత్యఇత్యాదినాప్రపంచయతి॥స్వధామేతి ॥ ౧ ॥ యోంత్యఇతి। రిపుంజయ

రాజా॥స్వధామానుగతేకృష్ణేయదువంశవిభూషణే । కస్యవంశోభవత్పృథ్వ్యామేతదాచక్ష్వమేమునే ॥౧॥ శ్రీశుకః॥యోంత్యః పురంజయోనామభవిష్యో*బార్హద్రథః। తస్యామాత్యస్తుశునకః
హత్వాస్వామినమాత్మజమ్॥ప్రద్యోతసంజ్ఞంరాజానంకర్తాయత్పాలకస్సుతః ॥ ౨॥ విశాఖయూపస్తత్పుత్రోభవితాజనకస్తతః । నందివర్ధనస్తత్పుత్రః పంచప్రద్యోతనాఇమే॥ అష్టత్రింశోత్తరశతంభోక్ష్యంతిపృథివీంనృపాః॥౩॥ శిశునాభస్తతోభావ్యః కాకవర్ణస్తుతత్సుతః । క్షేమధర్మాసుతస్తస్యక్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రధర్మజః॥౪॥విధిసారస్తతస్తస్యజాతశత్రుర్భవిష్యతి। దర్భకస్తత్సుతోభావీదర్భకస్యాజయస్సుతః॥౫॥నందివర్ధనఆజేయోమహానందిస్సుతత్సుతః । శైశునాభాదశైవైతేషష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥
సమాభోక్ష్యంతిపృథివీంకురుశ్రేష్ఠకలౌనృపాః॥ ౬॥ మహానందిసుతోరాజన్శూద్రాగర్భోద్భవోబలీ।
మహాపద్మపతిఃకశ్చిన్నందఃక్షత్రవినాశకృత్ ॥ ౭ ॥ తతోనృపాభవిష్యంతిశూద్రప్రాయాఅధార్మికాః॥
౮ ॥ ఏకచ్ఛత్రాంసపృథివీమనుల్లంఘితశాసనః। శాసిష్యతిమహాపద్మోద్వితీయఇవభార్గవః॥ ౯॥ తస్య
ఏవపురంజయఇతి - స్వామినంపురంజయంహత్వాస్వపుత్రంప్రద్యోతంరాజానంకరిష్యతి-యస్యపాలకోనామసుతోభవిష్యతి॥౨॥విశాఖయూపఇతి॥ప్రద్యోతనాఃప్రద్యోతనసంజ్ఞాఃభవితాచాజ్జకఇతిచపాఠాంతరం॥ ౩॥౪ ౫॥౬॥ మహానందీతి ॥ నందోనామకశ్చిన్మహాపద్మసంఖ్యాయాఃసేనాయాఃపతిః - ధనస్యవాపతిర్భవిష్యతి అతఏవమహాపద్మపతిరిత్యపితస్యనామ॥ ౭॥ ౮॥ ఏకేతి॥ఏకమేవఆత్మనఃఛత్రంయస్యాంతాంపృథివీం-శాసిష్యతిపాలయిష్యతి-క్షత్రోత్సాదనేదృష్టాంతః- భార్గవఃపరశురామఇతి॥ ౯॥ తస్యేతి॥ సమాఃసంవత్సరాః॥ ౧౦॥ నవేతి॥నవనందాన్నందంచతత్పుత్రాం

శ్చైత్యేవం ప్రపన్నాన్ విశ్వస్తాన్ విఖ్యాతాన్ వా- ద్విజః కౌటిల్యవాత్స్యాయనాదిపర్యాయశ్చాణక్యః ఉద్ధరిష్యతి - ఉన్మూలయిష్యతి- తేషామభావే మౌర్యాః మౌర్యసంజ్ఞాః॥౧౧॥ కథం భోక్ష్యంతి తదాహ॥ స ఏవేతి॥ చంద్రగుప్తం మౌర్యం ప్రథమం- తేషాంచ రమోదశరథః పరాశరాదిభిరుక్తో త్రాప్యనుసంధేయః॥ ౧౨॥౧౪॥ మౌర్యా ఇతి॥ తేనచరమేణ దశరథేన సహ ఏతే మౌర్యా దశ-సప్తత్రింశచ్ఛతోత్తరం సప్తత్రింశదుత్తరం శతం సమాః॥ ౧౫॥ హత్వేతి॥ బృహద్రథస్య సేనాపతిః- పుష్యమిత్రో నామ స్వామినం హత్వా రాజ్యం కరిష్యతి-స చ శుంగానాం ప్రథమః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ శుంగా ఇతి॥ ఇతో గ్నిమిత్రాదయో నవ ఇత్యేవం శుంగాః దశ- వర్షశతాధికం వర్షశతం-శృంగా ఇతి చ పాఠాంతరం॥౧౯ ॥ కథం కణ్వాన్ యాస్యతి॥ తదాహ॥ శుంగమితి॥ పరస్త్రీకాముకం దేవహూతినామానం శుంగం హత్వా- తదమాత్యో వసుదేవనామా

చాష్టౌ భవిష్యంతి సుమాలిప్రముఖాస్సుతాః। య ఇమాం భోక్ష్యంతి మహీం రాజానశ్చ శతం సమాః॥౧౦॥ నవనందాన్ ద్విజః కశ్చిత్ప్రపన్నానుద్ధరిష్యతి। తేషామభావే జగతీం మౌర్యా భోక్ష్యంతి వైకలౌ॥౧౧॥ స ఏవ చంద్రగుప్తం వై ద్విజో రాజ్యేభిషేక్ష్యతి। తత్సుతో వారిసారస్తు తతశ్చాశోకవర్ధనః॥ ౧౨॥ సుయశా భవితా తస్య సంయతస్సుయశస్సుతః। శాలిశూకస్తతస్తస్య సోమశర్మా భవిష్యతి॥ ౧౩॥ శతధన్వా తతస్తస్య భవితా థో బృహద్రథః॥౧౪॥ మౌర్యా హ్యేతే దశ నృపాస్సప్తత్రింశచ్ఛతోత్తరమ్। సమా భోక్ష్యంతి పృథివీం కలౌ కురుకులోద్భవ॥౧౫॥ హత్వా బృహద్రథం మౌర్యం తస్య సేనాపతిః కలౌ। పుష్యమిత్రస్తు శుంగాహ్వస్స్వయం రాజ్యం కరిష్యతి॥౧౬॥ అగ్నిమిత్రస్తతస్తస్మాత్సుజ్యేష్ఠో భవితా తతః। వసుమిత్రో భద్రకశ్చ కళిందో భవితా తతః॥౧౭॥ తతో ఘోషస్సుతస్తస్మాద్వజ్రమిత్రో భవిష్యతి। తతో భాగవతస్తస్మాద్దేవహూతిః కురూద్వహ॥ ౧౮॥ శుంగాదశైతే భోక్ష్యంతి మహీం వర్షశతాధికమ్। తతః కణ్వానియం భూమిర్యాస్యత్యల్పగుణాన్నృప॥ ౧౯॥ శుంగం హత్వా దేవహూతిం కణ్వో మాత్యస్తు కామినమ్। స్వయం కరిష్యతే రాజ్యం వసుదేవో మహామతిః ॥ ౨౦ ॥ తస్య పుత్రస్తు భూమిత్రస్తతో నారాయణస్సుతః। కణ్వాయనా ఇమే భూమిం చత్వారింశచ్చ పంచ చ । శతాని త్రీణి భోక్ష్యంతి వర్షాణాం చ కలౌ యుగే॥ ౨౧॥ హత్వా కాణ్వం సుశర్మాణం తద్భృత్యో వృషలో బలీ। గాం భోక్ష్యత్యాంధ్రజాతీయః కంచిత్కాలమసత్తమః ॥ ౨౨ ॥ కృష్ణనామాథ తద్భ్రాతా భవితా పృథివీపతిః। శ్రీశాతకర్ణస్తత్పుత్రః పౌర్ణమాసస్తు తత్సుతః॥ ౨౩॥ లంబోదరస్తు తత్పుత్రస్తస్మాచ్చిబిలకో నృపః। మేఘస్వాదిశ్చిబిలకాద్దండమానస్తు తత్సుతః॥ ౨౪॥ అరిష్టకర్మా హాలేయస్తిలకస్తస్య చాత్మజః। పురీషసేతుస్తత్పుత్రస్తతో రాజా సుదర్శనః॥ ౨౫॥ చకోరశ్చరమో యత్ర శివస్వాతిరరిందమః। తస్యాపి గోమతిః పుత్రః పురీమాన్భవితా తతః॥ ౨౬॥ వీరో వేదశ్శివస్కందో యజ్ఞశీలస్తు తత్సుతః। సితో సీతశ్శ్రుతస్కంధో యజ్ఞశత్రుస్తదాత్మజః ॥ విజయస్తత్సుతో భావ్యశ్చంద్రబీజస్సులోమధీః॥ ౨౭॥ ఏతే త్రింశన్నృపతయశ్చత్వార్యబ్దశతాని చ। షట్పంచాశచ్చ పృథివీం భోక్ష్యంతి కురునందన॥ ౨౮ ॥ సప్తాభీరా ఆవభృత్యా దశ గర్దభినో నృపాః । కంకాష్షోడశ భూపాలా భవిష్యంత్యతిలోలుపాః॥ ౨౯ ॥ తతో ష్టౌ యవనా భావ్యాశ్చతుర్దశ చ బర్బరాః । త్రయోదశ మురుండాశ్చ మౌనా ఏకాదశైవ తు॥ ౩౦॥ ఏతే భోక్ష్యంతి పృథివీం దశ వర్షశతాని చ। నవాధికాం చ నవతిం మౌనా ఏకాదశ క్షితిమ్॥ భోక్ష్యంత్యబ్దశతాన్యంగ త్రీణి తైస్సంస్థితే షు చ॥ ౩౧॥ కిలికిలాయాం నృపతయో భూతనందో యవంగిరః । శిశునందిశ్చ తద్భ్రాతా యశోనందిః ప్రవీరకః ॥ ఇత్యేతే వై వర్షశతం భవిష్యంత్యధికాని

కణ్వో రాజ్యం కరిష్యతి॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ కణ్వానాం చతుర్థః సుశర్మా- ఇమే వసుదేవాదయః కణ్వాయనాః- వర్షాణాం త్రీణి శతాని పంచచత్వారింశద్వర్షాణి చ భూమిం భోక్ష్యంతి ॥ ౨౧ ॥ హత్వేతి । కణ్వానాం ... సుశర్మాణం హత్వా బలీ బలినామా తద్భృత్యో గాం భోక్ష్యతి॥౨౨॥౨౫॥ చకోరఇతి॥ ... శివస్వాతినామా భవితా॥౨౬॥౨౮॥ సప్తేతి॥ ఆవభృత్యాః ... ఏతే ... నవ్యతిరిక్తాః అష్టషష్టిర్నృపాః- ఏకోనశతాధికం వర్షసహస్రం పృథివీం భోక్ష్యంతి- ... ణ్యబ్దశతాని క్షితిం భోక్ష్యంతి తైః సంస్థితేషు ... కిలికిలాయాం ... భవిష్యంతీత్యుత్తరేణాన్వయః-కిల్కిలాయామితి పాఠాంతరం ॥ ౩౧ ॥ కిలికిలాయామితి । ... । ౩౨ । తేషామితి। తేషాం

భూతనందాదీనాంయథాయథం బాహ్లికా స్తన్నామానస్త్రయోదశసుతాభవిష్యంతి - అథపుష్యమిత్రోనామాన్యో రాజన్యః-తస్యచదుర్మిత్రోనామపుత్రః॥ ౩౩ ॥ ఏకకాలాఇతి॥తథాఆంధ్రాః కోసలాః వైడూర్యపతయః నైషధాశ్చవి-తే తత్తద్దేశనామభిః ప్రఖ్యాతాస్తుల్యకాలాః ఖండమండలేషుభూపాః - తత స్తేభ్యోబాహ్లికేభ్యఏవభావ్యాఃభవిష్యంతి॥ ౩౪॥తతశ్చ॥మాగధానామితి॥మాగధానాంతురాజావిశ్వస్ఫూర్జ్జనామాభవితా-తస్యైవవిశ్వమూర్తిరితిచనామాంతరం - సచపూర్వోక్తాత్పురంజయాదపరఃపురంజయఇతిప్రసిద్ధస్సన్ వర్ణాన్ బ్రాహ్మణాదీన్ పులిందయదుమద్రకసంజ్ఞకాన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాన్ కరిష్యతి - అపరానితిపాఠేఅన్యాన్ పులిందాదిసంజ్ఞాన్ వర్ణాన్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కించ॥ ప్రజాఇతి ॥ సచఏవంకృత్వాఅబ్రహ్మభూయిష్ఠాఃఅత్రైవర్ణ్యప్రచురాస్సతీః ప్రజాఃస్థాపయిష్యతిపాలయిష్యతి - సచ పద్మవత్యాంపురిపుర్యాంవసన్- అనుగంగాంగంగాద్వారమారభ్య - ఆప్రయాగంప్రయాగపర్యంతం - గుప్తాంపాలితాంమేదినీంభోక్ష్యతి॥ ౩౬॥ సౌరాష్ట్రేతి॥ తదనంతరంచసౌరాష్ట్రాదిదేశవర్తినోనృపాఃశూద్రప్రాయాః - ద్విజాః వ్రాత్యాఉపనయనరహితాశ్చభవిష్యంతి॥౩౭॥సింధోరితి॥అబ్రహ్మవర్చసఃవేదాచారశూన్యాః॥౩౮॥ తుల్యేతి॥ ఇమేచ మ్లేచ్ఛప్రాయాఃభూభృతఃతుల్యకాలాఃభవిష్యంతి- కించ - ఏతేసర్వేఅధర్మానృతపరాఃఅధర్మేఅనృతేచపరినిష్ఠితాః

షట్ ॥౩౨॥ తేషాంత్రయోదశసుతాభవితారశ్చబాహ్లికాః। పుష్యమిత్రోఽథరాజన్యోదుర్మిత్రస్తస్యచాత్మజః॥ ౩౩॥ ఏకకాలాఇమేభూపాస్సప్తాంధ్రాస్సప్తకోసలాః । వైడూర్యపతయోభావ్యానైషధాస్తతఏవహి॥ ౩౪ ॥ మాగధానాంతుభవితావిశ్వస్ఫూర్జ్జఃపురంజయః । కరిష్యత్యపరోవర్ణాన్ పులిందయదుమద్రకాన్॥ ౩౫॥ ప్రజాశ్చాబ్రహ్మభూయిష్ఠాఃస్థాపయిష్యతిదుర్మతిః । వీర్యవాన్ క్షత్రముత్సాద్యపద్మవత్యాంసవైపురి॥ అనుగంగామాప్రయాగంగుప్తాంభోక్ష్యతిమేదినీమ్॥ ౩౬॥ సౌరాష్ట్రావంత్యకాభీరాశ్శూద్రాఅర్బుదమాళవాః। వ్రాత్యాద్విజాభవిష్యంతిశూద్రప్రాయాజనాధిపాః॥ ౩౭ ॥ సింధోస్తటంచంద్రభాగాంకాంచీంకాశ్మీరమండలమ్ । భోక్ష్యంతిశూద్రాశ్చాంత్యాద్యా మ్లేచ్ఛాశ్చాబ్రహ్మవర్చసః॥౩౮॥ తుల్యకాలాఇమేరాజన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాశ్చభూభృతః। ఏతేఽధర్మానృతపరాఃఫల్గుదాస్తీవ్రమన్యవః॥ ౩౯॥ స్త్రీబాలగోద్విజఘ్నాశ్చపరదారధనాదృతాః। ఉదితాస్తమితప్రాయాఅల్పసత్వాల్పకాయుషః॥౪౦॥అసంస్కృతాఃక్రియాహీనారజసాతమసావృతాః। ప్రజాస్తేభక్షయిష్యంతిమ్లేచ్ఛారాజన్యరూపిణః॥౪౧॥తన్నాథాస్తేజానపదాఃతచ్ఛీలాచారవాదినః।అన్యోన్యతోరాజభిశ్చక్షయంయాస్యంతిపీడితాః॥౪౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-ప్రథమోఽధ్యాయః. *

శ్రీశుకః ॥ తతశ్చానుదినంధర్మస్సత్యంశౌచంక్షమాదయా । కాలేనబలినారాజన్ నంక్ష్యత్యాయుర్బలంస్మృతిః॥౧॥ విత్తమేవకలౌనౄణాంజన్మాచారగుణోదయః।ధర్మన్యాయవ్యవస్థాయాంకారణంబలమేవహి॥ ౨ ॥ దాంపత్యేభిరుచిర్హేతుర్వాక్ఛౌర్యంవ్యావహారికే । స్త్రీత్వేపుంస్త్వేచహిరతిర్విప్రత్వేసూత్రమేవహి॥ ౩ ॥ లింగమేవాశ్రమఖ్యాతావన్యోన్యాపత్తికారణమ్ । అవృత్త్యాన్యాయదౌర్బల్యంపాం

ఫల్గుదాఃఅల్పదాతారః ॥ ౩౯ ॥ స్త్రీతి॥ ఉదితాస్తమితప్రాయాఃహర్షశోకాదిబహుళాః॥ ౪౦ ॥ అసంస్కృతాఇతి॥ అసంస్కృతాఃగర్భాధానాదిసంస్కారరహితాః - ప్రజాఃభక్షయిష్యంతిధనాద్యపహారాదినాపీడయిష్యంతి॥ ౪౧ ॥ కించ॥ తదితి॥ తన్నాథాఃతేనాథాఃయేషాంతే- జానపదాఃదేశవర్తినోమనుష్యాః - తచ్ఛీలాచారవాదినఃతేషామేవశీలమాచారోవాదశ్చతద్వదంతః॥౪౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ ద్వితీయేతుకలేర్దోషవృద్ధ్యాకల్క్యవతారతః।అధర్మేష్టేజనేనష్టేపునఃకృతయుగాగమః ॥ కలిధర్మాన్ ప్రపంచయతి॥ తతఇతి ॥ ౧ ॥ విత్తమితి ॥ జన్మాచారగుణానాంఉదయఃఉత్కర్షహేతుఃధర్మన్యాయయోర్వ్యవస్థాయాం బలమేవ॥ ౨॥ దాంపత్యఇతి॥దాంపత్యేభార్యాపతిభావేఅభిరుచిరేవహేతుః-నకులగోత్రాదిః-వ్యావహారికేక్రయవిక్రయాదౌ స్త్రీత్వేపుంస్త్వేచతయోశ్శ్రైష్ఠ్యేరతికౌశలమేవహేతుః- నతుకులమాచారోవా॥ ౩॥ లింగమితి॥ఆశ్రమాణాంఖ్యాతౌజ్ఞానేలింగమేవదండాజినాదికంహేతుః నత్వాచారవిశేషః - అన్యోన్యాపత్తి కారణంఆశ్రమాదాశ్రమాంతర ప్రాప్తౌచకారణం- యద్వా- బహూదకహంసాదీనామన్యోన్యాపత్తౌనమస్కారాదివ్యవహారేకారణం - అవృత్త్యాముద్రార్పణాదిదానసామర్థ్యేనన్యాయదౌర్బల్యంపరాజయః-చాపలంవచఃబహుభాషణం॥ ౪ ॥ అనాఢ్యతేతి॥ అసాధు

త్వేచౌర్యాద్యభియోగే- ప్రసాధనమలంకారః॥ ౫॥దూరేతి॥దూరేవర్తమానంవార్యయనంజలాశయస్తీర్థం-నతుశుద్ధ్యాదిఃగుర్వాదిర్వా- ఉదరంభరతాకుక్షిపూరణంస్వార్థఃపురుషార్థః॥౬॥ దాక్ష్యమితి॥ కుటుంబభరణఏవదాక్ష్యంపటుత్వం॥ ౭॥౮॥ ప్రజాఇతి॥ ఆచ్ఛిన్నానిఅపహృతానిదారాఃద్రవిణానిచయాసాంతాః॥౯॥శాకేతి॥ అస్థిర్బీజం॥ ౧౦॥ ౧౧॥ క్షీయమాణేష్వితి॥ క్షీయమాణేష్విత్యాదీనాంఇత్థంకలౌగతప్రాయఇతిపంచమేనాన్వయః- క్షీయమాణేషుఅల్పప్రాయేషు। ౧౨॥ పాషండేతి॥ దస్యుప్రాయేషుచోరతుల్యేషు- చౌర్యానృతవృథాహింసాద్యాఃనానావృత్తయోయేషాంతేషు ॥ ౧౩ ॥ శూద్రప్రాయేష్వితి॥ ఛాగప్రాయాసుప్రమాణతఃక్షీరతశ్చఅజాతుల్యాసు - గృహప్రాయేషుపరిగ్రహాదిబాహుల్యేన గృహతుల్యేషు యౌనప్రాయేషు స్యాలాదిప్రాయేషు ॥ ౧౪ ॥ అణుప్రాయాస్వితి ॥ అణుప్రాయాసుశ్యామాకతుల్యాసు- స్థాస్నుషువృక్షేషు- విద్యుత్ప్రాయేషు-తటిద్వద్బహుళేషుశూన్యప్రాయేషుధర్మాదిరహితేషుసద్మసుగృహేషు॥ ౧౫॥ఇత్థమితి॥ జనేషుఖరధర్మిషుదుస్సహచేష్టితేషు-కలౌఇత్థంగతప్రాయేసమాప్తప్రాయే॥ ౧౬॥ ఏతత్ప్రపంచయతిచతుర్భిః ॥ చరాచరేతి ॥ చరాచరగురోఃఈశ్వరస్యేతిచ - ధర్మత్రాణేహేతుఃగురుత్వేశ్వరత్వో

డిత్యేచాపలంవచః॥౪॥అనాఢ్యతైవాసాధుత్వేసాధుత్వేచాఢ్యతైవహి। స్వీకారఏవచోద్వాహేస్నానమేవప్రసాధనం॥ ౫॥ దూరవార్యయనంతీర్థంలావణ్యేకేశధారణం। ఉదరంభరతాస్వార్థస్సత్యత్వేధార్ష్ట్యమేవహి॥ ౬ ॥ దాక్ష్యంకుటుంబభరణేయశోఽర్థేధర్మసేవనం ॥ ౭ ॥ ఇత్థంప్రజాభిర్దుష్టాభిరాకీర్ణంక్షితిమండలం। బ్రహ్మవిట్క్షత్రశూద్రాణాంయోబలీభవితానృపః॥ ౮॥ ప్రజాస్తులుబ్ధైరాజన్యైర్నిర్ఘృణైర్దస్యుధర్మిభిః। ఆచ్ఛిన్నదారద్రవిణాయాస్యంతిగిరికాననం॥ ౯॥శాకమూలామిషక్షౌద్రఫలపుష్పాష్టిభోజనాః। అనావృష్ట్యావినంక్ష్యంతిదుర్భిక్షజ్వరపీడితాః ॥ ౧౦ ॥ శీతవాతాతపప్రావృడ్హిమైరన్యోన్యతఃప్రజాః । క్షుత్తృడ్భ్యాంవ్యాధిభిశ్చైవసంతప్స్యంతేచచింతయా । త్రింశద్వింశతివర్షాణిపరమాయుఃకలౌనృణాం॥ ౧౧ ॥ క్షీయమాణేషుదేహేషుదేహినాంకలిదోషతః । వర్ణాశ్రమవతాంధర్మేనష్టేవేదపథేనృణాం॥ ౧౨ ॥ పాషండప్రచురేధర్మేదస్యుప్రాయేషురాజసు । చౌర్యానృతవృథాహింసానానావృత్తిషువైనృషు॥ ౧౩ ॥ శూద్రప్రాయేషువర్ణేషుఛాగప్రాయాసుధేనుషు । గృహప్రాయేష్వాశ్రమేషుయౌనప్రాయేషుబంధుషు ॥ ౧౪ ॥ అణుప్రాయాస్వోషధీషుశమీప్రాయేషుస్థాస్నుషు । విద్యుత్ప్రాయేషుమేఘేషుశూన్యప్రాయేషుసద్మసు॥ ౧౫॥ ఇత్థంకలౌగతప్రాయేజనేషుఖరధర్మిషు । ధర్మత్రాణాయసత్త్వేనభగవానవతరిష్యతి॥౧౬॥ చరాచరగురోర్విష్ణోరీశ్వరస్యాఖిలాత్మనః । ధర్మత్రాణాయసాధూనాంజన్మకర్మాపనుత్తయే ॥ ౧౭ ॥ శంబలగ్రామముఖ్యస్యబ్రాహ్మణస్యమహాత్మనః। భవనేవిష్ణుయశసఃకల్కిఃప్రాదుర్భవిష్యతి॥౧౮॥అశ్వమాశుగమారుహ్యదేవదత్తంజగత్పతిః। అసినాసాధుదమనమష్టైశ్వర్యగుణాన్వితః॥౧౯॥విచరన్నాశునాక్షోణ్యాంహయేనాప్రతిమద్యుతిః। నృపలింగచ్ఛదోదస్యూన్కోటిశోనిహనిష్యతి॥ ౨౦॥అథతేషాంభవిష్యంతిమనాంసివిశదానివై।వాసుదేవాంగరాగాతిపుణ్యగంధానిలస్పృశామ్॥పౌరజానపదానాంవైహతేష్వఖిలదస్యుషు॥౨౧॥ తేషాంప్రజావిసర్గస్స్థవిష్ఠస్సంభవిష్యతి । వాసుదేవేభగవతిసత్త్వమూర్తౌహృదిస్థితే ॥ ౨౨ ॥ యదావతీర్ణోభగవాన్కల్కిర్ధర్మపతిర్హరిః । కృతంభవిష్యతితదాప్రజాసూతిశ్చసాత్త్వికీ ॥ ౨౩ ॥ యదా

పపాదనం- అఖిలస్యవిశ్వస్యాత్మనః- కారణస్యేతి॥ ఏవంభూతస్యవిష్ణోర్జన్మ - సాధూనాంధర్మత్రాణాయధర్మత్రాణప్రయోజనమాహ॥ కర్మాపనుత్తయేమోక్షాయ॥౧౭॥ శంబలేతి॥ శంబలగ్రామేముఖ్యస్యప్రధానస్య-నామ్నావిష్ణుయశసోబ్రాహ్మణస్య- భవనేగృహే॥ ౧౮॥ ధర్మత్రాణప్రకారమాహ॥ అశ్వమితి ॥ అసాధవోదమ్యంతేయేనతమశ్వమారుహ్య-అసినాదస్యూన్కోటిశోనిహనిష్యతీత్యుత్తరేణాన్వయః-అసాధుదమనఇతిపాఠేకల్కివిశేషణం-అణిమాద్యష్టైశ్వర్యాణిగుణాశ్చసత్యసంకల్పాదయఃతైరన్వితః॥ ౧౯॥ దుష్టదమనంప్రపంచయతి॥విచరన్నితి॥ఆశునాశీఘ్రగామినా- తేనహయేనక్షోణ్యాంవిచరన్-నృపలింగచ్ఛదఃరాజవేషచ్ఛన్నాన్॥౨౦॥తతశ్చపునఃకృతయుగప్రవృత్తింవక్తుమాహ॥అథేతి॥తేషాంపౌరజానపదానాంమనాంసివిశదానిభవిష్యంతి-తత్రహేతుః-వాసుదేవస్యాంగరాగేణచందనాదినాఅతిపుణ్యోగంధోయఃఅనిలస్తంస్పృశంతీతితథాతేషాం॥ ౨౧॥ తేషామితి॥స్థవిష్ఠఃస్థూలః॥ ౨౨॥ కృతయుగప్రవృత్తిమా

హ ॥ యదావతీర్ణ ఇతి॥ ప్రజానాంనూతిః॥ ౨౩॥ తదవతారకాలోపలక్షణమాహ ॥ యదేతి ॥ తిష్యఃపుష్యః - అయమర్థఃచంద్రసూర్యబృహస్పతీనాంయదాపుష్యనక్షత్రయోగః- తదాతత్కృతయుగంభవిష్యతీతి - యద్యపిప్రతిద్వాదశాబ్దంకటకరాశౌబృహస్పతౌ వర్తమానేద్విత్రాస్వమావాస్యాసు తేషాంత్రయాణామపిపుష్యయోగస్సంభవతి - తథాపి తేషాంసహప్రవేశోత్రవివక్షితః- సమేష్యంతీతివచనాత్ - అతో నాతిప్రసంగః॥ ౨౪॥ ఏవంనవమస్కంధమారభ్యోపక్రాంతంవైవస్వతమనోర్వంశద్వయంనిగమయతి॥ యఇతి॥ ఉద్దేశతఃనంక్షేపతః॥ ౨౫॥ కలియుగావాంతరవిశేషంవక్తుమాహ ॥ ఆరభ్యేతి ॥ వర్షసహస్రంపంచదశోత్తరంశతంచేతికయాపివివక్షయాఅవాంతరసంఖ్యేయం - వస్తుతస్తుపరీక్షిన్నందయోరంతరంద్వాభ్యామూనంవర్షాణాం సార్ధసహస్రంభవతి - యతః - పరిక్షిత్సమకాలంమాగధంమార్జారిమారభ్యరిపుంజయాంతాః వింశతిరాజానఃసహస్రసంవత్సరాన్ భోక్ష్యంతీత్యుక్తంనవమస్కంధే - యేబార్హద్రథభూపాలాభావ్యాస్తేసహస్రవత్సరమితి - తతఃపరంచప్రద్యోతనాఅష్టత్రింశోత్తరశతం - శైశునాభాశ్చషష్ట్యుత్తరశతత్రయంభోక్ష్యంతిపృథివీమిత్యుక్తత్వాత్ ॥౨౬॥కలియుగస్యప్రవృత్తింవృద్ధించనిరూపయితుంకాలజ్ఞానోపలక్షణమాహ ॥ సప్తర్షీణామితి ॥ అయమర్థః॥ప్రాగగ్రశకటాకారం తారానప్తకంసప్తర్షిమండలం తత్రకించిదున్నతేతేషామగ్రస్థానీయోమరీచిః - తతఃపశ్చాద్దానవ్రయుగకంధరాకారోవసిష్ఠస్సభార్యఃతతఃపశ్చాదీషదుత్తరస్థానీయోంగిరాః-తతఃపశ్చాచ్చతురశ్రతారాచతుష్కేఐశాన్యేఅత్రిః- తతోదక్షిణతఃపులస్త్యఃపులస్త్యాత్పశ్చిమతఃపుల

చంద్రశ్చసూర్యశ్చతథాతిష్యేబృహస్పతీ।ఏకరాశౌసమేష్యంతితదాభవతితత్కృతమ్॥ ౨౪॥యేతీతావ
ర్తమానాయేభవిష్యంతిపార్థివాః। తేతఉద్దేశతఃప్రోక్తావంశజాస్సోమసూర్యయోః॥ ౨౫॥ ఆరభ్య
భవతోజన్మయావన్నందాభిషేచనమ్। ఏతద్వర్షసహస్రంతుశతంపంచదశోత్తరమ్॥ ౨౬॥ సప్తర్షీణాం
తుయౌపూర్వౌదృశ్యేతేఉదితౌదివి। తయోస్తుమధ్యేనక్షత్రందృశ్యతేయత్సమంనిశి॥ ౨౭॥ తేనైవఋ
షయోయుక్తాస్తిష్ఠంత్యబ్దశతంనృణామ్। తేత్వదీయేద్విజాఃకాలేఅధునాచాశ్రితామఘాః॥ ౨౮॥ విష్ణో
ర్భగవతోభానుఃకృష్ణాఖ్యోసౌదివంగతః। తదావిశత్కలిర్లోకంయస్మిన్పాపేరమతేజనః॥ ౨౯ ॥ యావ
త్సపాదపద్మాభ్యాంస్పృశన్నాస్తేరమాపతిః। తావత్కలిర్వైపృథివీంపరాక్రాంతుంనచాశకత్ ॥
౩౦ ॥ యదాదేవర్షయస్సప్తమఘాసువిచరంతిహి। తదాప్రవృత్తస్తుకలిర్ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః॥ ౩౧॥
యదామఘాభ్యోయాస్యంతి పూర్వాషాఢాంమహర్షయః। తదానందాత్ప్రభృత్యేషకలిర్వృద్ధింగ
మిష్యతి॥ ౩౨॥ యస్మిన్కృష్ణోదివంయాతస్తస్మిన్నేవతదాహని। ప్రతిపన్నంకలియుగమితిప్రాహుఃపు
రావిదః॥ ౩౩॥ దివ్యాబ్దానాంసహస్రాంతేచతుర్థేతుపునఃకృతమ్। భవిష్యతితదానృణాంమనఆత్మ
ప్రకాశకమ్॥ ౩౪॥ ఇత్యేషమానవోవంశోయథాసంఖ్యాయతేభువి। తథావిట్ఛూద్రవిప్రాణాంవంశా

హః-తతఉత్తరతఃక్రతుః-ఏవంస్థితే- తేషాంమధ్యేయౌపూర్వౌఉదయసమయేక్రమముదితౌదృశ్యేతేతౌపులహక్రతుసంజ్ఞౌ - తయోస్తుమధ్యేతయోస్తుపూర్వయోస్తుమధ్యేతత్సమందక్షిణతః సమదేశావస్థితముశ్విన్యాదిషుయదన్యతమంనక్షత్రందృశ్యతే॥ ౨౭॥ తేనేతి॥ తేనతథైవయుక్తాఃనృణామబ్దశతంతిష్ఠంతి- తేచద్విజాస్త్వదీయేకాలేఅధునామఘాఆశ్రితావర్తంతే॥౨౮॥విష్ణోరితి॥ తేషుమఘాసువర్తమానేషునత్సు-యదాతువిష్ణోర్భానుఃభాతీతిభానుఃశుద్ధసత్త్వాత్మకోదేహః-దివంవైకుంఠంగతః-తదాకలియుగమావిశత్ -యత్ యస్మిన్యుగేమనఃపాపేరమతఇతికలియుగస్యలక్షణం॥౨౯ నను శ్రీకృష్ణేపృథివ్యాంవర్తమానేపిసంధ్యారూపేణకలిఃప్రవిష్టఏవాసీత్- సత్యం- తథాపితావత్తస్య పరాక్రమోనాభవదిత్యాహ॥ యావదితి॥ పరాక్రాంతుంఅభిభవితుం॥౩౦॥అతోయథోక్తఏవకలిప్రవేశకాలఇత్యాహ॥యదేతి॥ద్వాదశాబ్దశతాత్మకఇతిదివ్యేనమానేనసంధ్యాసంధ్యాంశాభ్యాంసహయోద్వాదశాబ్దశతాత్మకః- నకలిస్తదాసంధ్యామతిక్రమ్యప్రవిష్టఇత్యర్థః॥౩౧॥కలేఃప్రవేశకాలముక్త్వావృత్తస్యవృద్ధికాలమాహ ॥ యదేతి ॥ తదాప్రద్యోతనాత్ప్రభృతివృద్ధింగచ్ఛన్నందాత్ప్రభృత్యతివృద్ధింగమిష్యతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ నను యదాకలేర్లింగముపలభ్యంతే దైవప్రవిష్టఇతియుక్తం - తతఃపూర్వమేవప్రవేశః- తతఃపరంవృద్ధిరిత్యత్రకింప్రమాణం- తత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ ప్రతిపన్నం ప్రవిష్టమితిజ్ఞాతం- పురావిదఃపూర్వజ్ఞాతారః॥ ౩౩॥ కలేరంతంకృతయుగప్రవేశంచాహ॥ దివ్యాబ్దానామితి॥ చతుర్థేకలౌ- ప్రవేశనాబ్దపరిమితేనాంశేనాపిసహగతేనేతీత్యర్థః - కృతయుగప్రవేశచిహ్నమాహ - యదానృణాం మనఆత్మప్రకాశకం

భవిష్యతి-తదేతి॥౪౪॥ రాజవంశోక్తాంస్థితింబ్రాహ్మణాదివంశేష్వప్యతిదిశతి॥ ఇతీతి ॥యథాయామ్భిరుచ్చనీచావస్థాభిస్తా స్తాఅవస్థాఃవంశాఇతిచపాఠః॥౩౫॥ఏతత్కీర్తనస్య వైరాగ్యోపయోగితామాహ॥ ఏతేషామితి॥నామైవలింగంజ్ఞాపకం యేషాం తేషాం-కథామాత్రేణైవావశిష్టానాం-కీర్తిః శేవస్థితా-నతురాజ్యంపుత్రాదయోవా॥౩౬॥కలాపుస్థ్వన్నా నాం రాజవంశాదీనాంపునఃప్రవృత్తిప్రకారమాహ॥దేవాపిరితి॥దేవాపిఃసోమవంశజఃకలాపగ్రామోనామయోగినామావా సఃప్రసిద్ధః ॥౩౭॥౩౮॥ ఇనుమేవప్రకారంప్రతిచతుర్యుగందర్శయతి॥ కృతమితి ॥౩౯॥ ఏతేషాంనామలింగానామిత్యా దియదుక్తంతత్ప్రపంచయతిపంచభిః॥ రాజన్నితి ॥౪౦॥ మమత్వంకృత్వేత్యనేనసూచితాంభూతద్రోహప్రవృత్తింనిం దతి॥ క్రిమీతి॥ రాజనామ్నః రాజేతినామయస్యతస్యాం దేహస్యాం తేక్రిమయోవిట్ విష్ఠాభస్మేతివాసంజ్ఞాభవిష్యతి - తత్కృతే - తదర్థం- యోభూతద్రుక్ భూతేభ్యోద్రుహ్యతీతిసఃకింస్వార్థంవేద- కింతునవేద- కుతఇత్యపేక్షాయాం హేతుత్వేనభూతద్రోహంవిశినష్టి - యతోభూతద్రోహన్నిరయోభవతీతి ॥ ౪౧ ॥ మమత్వప్రకారంప్రపంచయతి ॥ కథమితి॥సేయమఖండభూః-మమపూర్వజైః పురుషైఃధృతాసతీ- ఇదానీంమత్పూర్వాచసతీ- మత్పుత్రాదేః కథంస్యాదిత్యేవం॥౪౨॥తేజఇతి॥ఉభౌమహీంకాయంచ-నిధనంమృత్యుం॥౪౩॥ఉపసంహరతి॥యఇతి॥తేసర్వేచ- కథా

శేషాయాయుగేయుగే॥ ౩౫॥ ఏతేషాంనామలింగానాంపురుషాణాంమహాత్మనామ్। కథామాత్రావశిష్టా నాంకీర్తిః శేవస్థితాభువి ॥౩౬॥ దేవాపిశ్శంతనోర్భ్రాతామరుశ్చేక్ష్వాకువంశజః। కలాపగ్రామఆసా తేమహాయోగబలాన్వితౌ॥౩౭॥ తావుపేత్యకలేరంతేవాసుదేవానుశిక్షితౌ। వర్ణాశ్రమయుతంధర్మం పూర్వవత్ప్రథయిష్యతః ॥౩౮॥ కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చకలిశ్చేతిచతుర్యుగమ్। అనేనక్రమయోగేనవి భుఃప్రాణిషువర్తతే॥ ౩౯ ॥ రాజన్నేతేమయాప్రోక్తానరదేవాస్తథాపరే । భూమౌమమత్వంకృ త్వాంతేహిత్వేమాంనిధనంగతాః ॥౪౦॥ క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞాంతేరాజనామ్నోపియస్యచ । భూతధ్రు క్తత్కృతేస్వార్థంకింవేదనిరయోయతః॥౪౧॥ కథంసేయమఖండాభూఃపూర్వైర్మేపురుషైర్ధృతా మత్పుత్రస్యచపౌత్రస్యమత్పూర్వావంశజస్యవా ॥ ౪౨ ॥ తేజోబన్నమయంకాయంగృహీత్వాత్మత యాబుధాః।మహీంమమతయాకృత్వాహిత్వోభౌనిధనంగతాః॥౪౩॥ యేయేభూపతయోరాజన్భుంజ తేభువమోజసా । కాలేనతేకృతాస్సర్వేకథామాత్రాఃకథాసుచ॥ ౪౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశ స్కంధే-ద్వితీయోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః దృష్ట్వాత్మనిజయేవ్యగ్రాన్నృపాన్హసతిభూరియమ్ । అహోమాంవిజిగీషంతిమృత్యోః క్రీ డనకాన్నృపాః ॥౧॥ కామఏషనరేంద్రాణాంమోఘస్స్యాద్విదుషామపి । యేనఫేనోపమేపిండేయేతివి స్రంభితానృపాః ॥౨॥ పూర్వంనిర్జిత్యషడ్వర్గంజేష్యామోరాజమంత్రిణః । తతస్సచివపౌరాప్తక రీంద్రానస్యకంటకాన్॥౩॥ఏవంక్రమేణజేష్యామఃపృథ్వీంసాగరమేఖలామ్। ఇత్యాశాబద్ధహృదయా నపశ్యంత్యంతికేంతకమ్ ॥ ౪ ॥ సముద్రావరణాంజిత్వామాంవిశంత్యబ్ధిమోజసా । కియదాత్మజయ స్యైతన్ముక్తిరాత్మజయేఫలమ్॥౫॥యాంవిసృజ్యైవమనవస్తత్సుతాశ్చకురూద్వహ। గతాయథాగతం సుక్రియమాణాసు-కథామాత్రాఃకాలేనకృతాః॥౪౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥తృతీయేభూమిగీతైస్తురాజ్యదోషాదివర్ణ్యతే। కలౌచదోషభూయిష్ఠేదోషహాశ్రీహరేర్నుతిః॥ దేహేహంతాంభూ మౌచమమతాంకుర్వంతోబుధాఇత్యుక్తం- తదేవభూమిగీతైః ప్రపంచయతి॥ దృష్ట్వేతి॥ ఆత్మనిపృథివ్యాం- జయేవ్య గ్రాన్-ఉద్యుక్తాన్-హాసప్రకారమేవాహ-అహోఇతి॥౧॥కామఇతి॥యేనకామేన- ఫేనోపమేపిండేదేహే - అతివిస్రంభి తాఃవిశ్వాసంనీతాఃయే- తేషాంనరేంద్రాణాం- సఏషకామః- ఏవంమోఘస్స్యాత్॥ ౨ ॥ కామమేవదర్శయతిద్వా భ్యాం॥ పూర్వమితి ॥ ఇంద్రియార్థలంపటస్యనరాజ్యప్రాప్తిస్స్యాదితిప్రథమమింద్రియషడ్వర్గంనిర్జిత్య - రాజ మంత్రిణోజేష్యామఃవశీకరిష్యామః - సచివాః అమాత్యాఃకరీంద్రాఃహస్తిపాః తాంశ్చజేష్యామః -. కంటకాన్ప్రతిప క్షాన్-అస్యఅపాస్య-అథకంటకానితివాపాఠః॥౩॥ ఏవమితి॥ఇతిఏవంకేచిదాశాబద్ధహృదయాః॥ ౪॥ సముద్రావరణామి తి॥ఏవంకేచిత్పూర్వమార్గంజిత్వాన్యేతితృష్ణయాఅబ్ధింవిశంతి-తదేవమింద్రియజయేనయేరాజ్యంసాధయితుమిచ్ఛంతితేతి మందాఇత్యాహ-కియదితి॥౫॥ అతఃఅంతికంనపశ్యంతీత్యుక్తం- తదేవాహ॥ యామితి ॥ కురూద్వహేతిభూమిగీతంకథ

ర్మః శుకస్సంబోధయతి-కులోద్వహా ఇతి పాఠస్సుగమః॥౬॥ అబుద్ధయ ఇత్యుక్తం తత్ప్రపంచయతి ॥ మత్కృత ఇతి॥౭॥ ౮॥
పృథురితి॥ రామో నామ కశ్చిద్రాజా-యద్వా లోకస్రష్టృత్వాద్దాశరథిరేవ నిర్దిష్టః ॥౯॥ ౧౦॥ హిరణ్యకశిపురితి॥ లోకాన్ రా
వయతి రోధయతీతి లోకరావణః॥౧౧॥౧౨॥ మమతామితి॥ మయి ఉచ్చైః మమతాం కృత్వా యే వర్తంతే- తే కాలేన కథావ
శేషాః కృతాః-విభో ఇతి సంబోధనం-కురూద్వహేతి వత్ ॥౧౩॥ రాజవంశానుకథనస్య తాత్పర్యమాహ॥ కథా ఇతి॥ విజ్ఞానం
విషయాసారతాజ్ఞానం-తతో వైరాగ్యం తయోర్వివక్షయా-పరేయుషాం మృతానాం వచో విభూతిః వాగ్విలాసమాత్ర
రూపా-న తు పారమార్థ్యం-పరమార్థత్వం కథానాం న భవతీత్యర్థః ॥౧౪॥ కస్తర్హి పురుషాణాముపాదేయః పరమా
ర్థస్తమాహ॥ యః ఇతి॥ నిత్యం ప్రత్యహం-తత్రాప్యభీక్ష్ణం॥౧౫॥ కలిదోషాపచయేన తద్భక్తేరసంభవం మన్యమానః పృచ్ఛ
తి॥ కేనేతి॥ విధమిష్యంతి నాశయిష్యంతి-యథా యథావత్ ॥౧౬॥ కలియుగే కః పరమో ధర్మ ఇతి బుభుత్సయా పృచ్ఛతి॥ యు
గానీతి॥ బ్రూహీత్యనుషంగః- ఆత్యంతికప్రళయే జిజ్ఞాసయా పునః పృచ్ఛతి - ప్రళయకల్పయోః సంహారస్థితికల్పయోః

యుద్ధే తాం మాం జేష్యంత్యబుద్ధయః ॥౬॥ మత్కృతే పితృపుత్రాణాం భ్రాతౄణాం చాపి విగ్రహః । జా
యతే హ్యసతాం రాజ్యే మమతాబద్ధచేతసామ్ ॥౭॥ మమైవేయం మహీ కృత్స్నా న తే మూఢేతి వాదినః ।
స్పర్ధమానా మిథో ఘ్నంతి మ్రియంతే మత్కృతే నృపాః॥౮॥ పృథుః పురూరవా గాధిర్నహుషో భరతోఽర్
జునః। మాంధాతా సగరో రామః ఖట్వాంగో ధుంధుహా రఘుః॥౯॥ తృణబిందుర్యయాతిశ్చ శర్యాతి
శ్శంతనుర్గయః। భగీరథః కువలయాశ్వః కకుత్స్థో నైషధో నృగః॥ ౧౦॥ హిరణ్యకశిపుర్వృత్రో రావ
ణో లోకరావణః। నముచిశ్శంబరో భౌమో హిరణ్యాక్షోఽథ తారకః ॥౧౧॥ అన్యే చ బహవో దైత్యా రాజా
నో యే మహేశ్వరాః। సర్వే సర్వవిదశ్శూరాస్సర్వే సర్వజితోఽజితాః॥౧౨॥ మమతాం మయ్యవర్తంత
కృత్వోచ్చైర్మర్త్యధర్మిణః। కథావశేషాః కాలేన హ్యకృతార్థాః కృతా విభో॥౧౩॥ కథా ఇమాస్తే కథి
తా మహీయసాం వితాయ లోకేషు యశః పరేయుషాం। విజ్ఞానవైరాగ్యవివక్షయా విభో వచోవిభూతీర్న
తు పారమార్థ్యమ్॥ ౧౪॥ యస్తూత్తమశ్లోకగుణానువాదస్సంగీయతేఽభీక్ష్ణమమంగళఘ్నః। తమేవ నిత్యం
శృణుయాదభీక్ష్ణం కృష్ణేఽమలాం భక్తిమభీప్సమానః॥ ౧౫॥ రాజా॥ కేనోపాయేన భగవన్కలేర్దోషాన్క
లౌ జనాః। విధమిష్యంత్యుపచితాంస్తన్మే బ్రూహి యథా మునే॥ ౧౬॥ యుగాని యుగధర్మాంశ్చ మానం ప్ర
ళయకల్పయోః। కాలస్యేశ్వరరూపస్య గతిం విష్ణోర్మహాత్మనః॥ ౧౭॥ శ్రీశుకః॥ కృతే ప్రవర్తతే ధర్మ
శ్చతుష్పాత్తజ్జనైర్ధృతః। సత్యం దయా తపో దానమితి పాదా విభోర్నృప॥ ౧౮॥ సంతుష్టాః కరుణా మై
త్రాశ్శాంతా దాంతాస్తితిక్షవః। ఆత్మారామాస్సమదృశః ప్రాయశ్శ్రమణా జనాః॥ ౧౯ ॥ త్రేతా
యాం ధర్మపాదానాం తుర్యాంశో హీయతే శనైః। అధర్మపాదైరనృతహింసాసంతోషవిగ్రహైః॥ ౨౦॥
తదా క్రియాతపోనిష్ఠా నాతిహింస్రా న లంపటాః । త్రైవర్గికాస్త్రయీవృద్ధా వర్ణా బ్రహ్మోత్త
రా నృప॥౨౧॥ తపస్సత్యదయాదానేష్వర్ధం హ్రసతి ద్వాపరే। హింసాతుష్ట్యనృతద్వేషైర్ధర్మస్యాధ
ర్మలక్షణైః॥౨౨॥ యశస్వినో మహాశీలాస్స్వాధ్యాయాధ్యయనే రతాః। ఆఢ్యాః కుటుంబినో హృష్టా వర్ణాః
క్షత్రద్విజోత్తరాః॥౨౩॥ కలౌ తు ధర్మపాదానాం తుర్యాంశోఽధర్మహేతుభిః। ఏధమానైః క్షీయమాణో
హ్యంతే సోఽపి వినంక్ష్యతి॥ ౨౪॥ తస్మిన్ లుబ్ధా దురాచారా నిర్దయాశ్శుష్కవైరిణః । దుర్భగా భూరిత

నచాయం బహిర్ముఖప్రశ్న ఇత్యాహ- కాలస్యేతి॥౧౭॥ తత్ర యుగధర్మాంస్తావదాహ॥ కృత ఇతి॥ తజ్జనైః సద్యుగవర్తి
భిర్జనైః-దానం అరాగద్వేషతయా అభయదానం - తదేవ ప్రథమస్కంధే శౌచశబ్దేనోక్తం - విభోః సంపూర్ణస్య ధ
ర్మస్య ॥౧౮॥ తదానీంతనజనానాహ॥ సంతుష్టా ఇతి॥ మైత్రాః భూతమైత్రీయుక్తాః - శ్రమణాః ఆత్మజ్ఞానాభ్యాసవంతః॥
౧౯ ॥ త్రేతాయామితి॥ అనృతేన సత్యం హింసయా దయా అసంతోషేణ తపః విగ్రహేణ దానమితి యథా యోగ్యం యో
జ్యం॥౨౦॥ తదేతి॥ బ్రహ్మోత్తరాః॥ బ్రాహ్మణాధికాః॥ ౨౧॥ తప ఇతి॥ అనృతేన సత్యం హింసయా దయా అసంతోషేణ త
పః-విగ్రహేణ దానం ఇతి యథాసంఖ్యం యోజ్యం- హింసాతుష్ట్యనృతద్వేషైరిత్యయం క్రమో న వివక్షితః - ధర్మస్యా
ర్ధం హ్రసతి క్షీయతే - అధర్మస్య లక్షణైః-చిహ్నైః పాదైరిత్యర్థః॥౨౨॥ యశస్విన ఇతి ॥ యశస్వినః కీర్తిప్రియాః
క్షత్రద్విజోత్తరాః క్షత్రియబ్రాహ్మణప్రధానాః ॥ ౨౩ ॥ కలావితి ॥ కలౌ ధర్మపాదానాం తుర్యాంశః చతు

ర్ధాంశః అవశిష్యతే॥ ౨౪॥ తస్మిన్నితి॥ శూద్రదాశోత్తరాః శూద్రకైవర్తాదిప్రధానాః॥ ౨౫॥ యుగానామేవంభూత వైషమ్యేకారణమాహపంచభిః॥ సత్త్వమితి॥ ౨౬॥ ప్రభవంతీతి॥ మనశ్చబుద్ధిశ్చేంద్రియాణిచసత్త్వేయదాప్రభవంతి అతిశయేనవర్తంతే॥ ౨౭॥ యదేతి॥ యదాతుధర్మాదిషుభక్తిఃప్రీతిః - తదారజోవృత్తిప్రధానంత్రేతాయుగమితిజానీహి॥ ౨౮॥ యదేతి॥ కామ్యానాంకర్మణాంవిషయేయదాప్రీతిఃతత్తదా- రజస్తమఃప్రధానపరంజానీహి॥ ౨౯॥ యదేతి॥ విషాదనందుఃఖం॥ ౩౦॥ కలిదోషాన్ప్రపంచయతి॥ యస్మాదితి॥ యస్మాత్కలౌక్షుద్రదృశఃమందమతయః-క్షుద్రభాగ్యాఃఅల్పభాగ్యాః- మహాశనాబహ్వాహారాః- విత్తహీనాఅపికామినః- స్వైరిణ్యఃపుంశ్చల్యః - అసతీఃఅసత్యః॥ ౩౧॥ దస్యూత్కృష్టా॥ దస్యవఃఉత్కృష్టాఃప్రచురాయేషుతే॥ ౩౨॥ అవ్రతాఇతి॥ అవ్రతాఃఅవిహితాచారాఃశూన్యాః-అశౌచాః శౌచశూన్యాశ్చ- వటవోబ్రహ్మచారిణోభవిష్యంతి- కుటుంబినశ్చగృహస్థాఃస్వయంభిక్షాటనపరాభవిష్యంతి-నతుభిక్షాందాస్యంతి - తపస్వినోవనస్థాఃవనంహిత్వాగ్రామవాసాభవిష్యంతి - న్యాసినోయతయః అతీవఅర్థలోలుపాభ

క్షాశ్చశూద్రదాశోత్తరాఃప్రజాః॥ ౨౫॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిదృశ్యంతేపురుషేగుణాః । కాలసంచోది
తాస్తేవైపరివర్తంతఆత్మని॥ ౨౬॥ ప్రభవంతియదాసత్త్వేమనోబుద్ధీంద్రియాణిచ । తదాకృతయుగం
విద్యాద్జ్ఞానేతపసియద్రుచిః॥ ౨౭॥ యదాకర్మసుకామ్యేషుభక్తిర్యశసిదేహినామ్ । తదాత్రేతారజో
వృత్తిరితిజానీహిబుద్ధిమన్॥ ౨౮॥ యదాలోభస్త్వసంతోషోమానోదంభోఽథమత్సరః । కర్మణాంచాపి
కామ్యానాంద్వాపరంతద్రజస్తమః॥ ౨౯॥ యదామాయానృతంతంద్రీనిద్రాహింసావిషాదనమ్ । శోక
మోహౌభయందైన్యంసకలిస్తామసస్స్మృతః॥ ౩౦॥ యస్మాత్క్షుద్రదృశోమర్త్యాఃక్షుద్రభాగ్యామహా
శనాః । కామినోవిత్తహీనాశ్చస్వైరిణ్యశ్చస్త్రియోఽసతీః॥ ౩౧॥ దస్యూత్కృష్టాజనపదావేదాఃపా
షండదూషితాః । రాజానశ్చప్రజాభక్షాఃశిశ్నోదరపరాద్విజాః॥ ౩౨॥ అవ్రతావటవోఽశౌచాభిక్షవశ్చకు
టుంబినః । తపస్వినోగ్రామవాసాన్యాసినోఽత్యర్థలోలుపాః॥ ౩౩॥ హ్రస్వకాయామహాహారా
భూర్యపత్యాగతహ్రియః । స్త్రియఃకటుకభాషిణ్యశ్చౌర్యమాయోరుసాహసాః॥ ౩౪॥ పణయిష్యంతి
వైక్షుద్రాఃకిరాటాఃకూటమాయినః । అనాపద్యపిమంస్యంతేవార్తాంసాధుజుగుప్సితామ్॥ ౩౫॥ పతిం
త్యక్ష్యంతినిర్ద్రవ్యంభృత్యాఅప్యఖిలోత్తమమ్ । భృత్యంవిపన్నంపతయఃకౌలంగాశ్చాపయస్వినీః॥ ౩౬॥
పితృభ్రాతృసుహృజ్జ్ఞాతీన్హిత్వాసౌరతసౌహృదాః । ననాంద్రృశ్యాలసంవాదాదీనాస్త్రైణాః
కలౌనరాః॥ ౩౭॥ శూద్రాఃప్రతిగ్రహీష్యంతితపోవేషోపజీవినః । ధర్మంవక్ష్యంత్యధర్మజ్ఞాఅధిరు
హ్యోత్తమాసనమ్॥ ౩౮॥ నిత్యముద్విగ్నమనసోదుర్భిక్షభయకర్శితాః । నిరన్నేభూతలేరాజన్ననావృ
ష్టిభయాతురాః॥ ౩౯॥ వాసోఽన్నపానశయనవ్యవాయస్నానభూషణైః । హీనాఃపిశాచసందర్శా
భవిష్యంతికలౌప్రజాః॥ ౪౦॥ కలౌకాకిణికేఽప్యర్థేవిగృహ్యత్యక్తసౌహృదాః । త్యక్ష్యంతిచప్రియాన్
ప్రాణాన్హనిష్యంతిస్వకానపి॥ ౪౧॥ నచరక్షంతిమనుజాఃస్థవిరౌపితరావపి । పుత్రాన్భార్యాశ్చకులజాః
క్షుద్రాఃశిశ్నోదరంభరాః॥ ౪౨॥ కలౌనరాజన్జగతాంపరంగురుంత్రిలోకనాథానతపాదపంకజమ్ ।
ప్రాయేణమర్త్యాభగవంతమచ్యుతంయక్ష్యంతిపాషండవిభిన్నచేతసః॥ ౪౩॥ యన్నామధేయంమ్రి

విష్యంతి॥ ౩౩॥ పునరపిస్త్రీణాంస్వభావమాహ॥ హ్రస్వకాయాఇతి॥ కటుకభాషిణ్యఃఅప్రియవాదిన్యఃచౌర్యంచమాయాచకపటంఉరుచసాహసంయాసాంతాః॥ ౩౪॥ కించ॥ పణయిష్యంతీతి॥ కిరాటాఃవణిజః - పణయిష్యంతిక్రయవిక్రయాదివ్యవహారంప్రవర్తయిష్యంతి- కించ- సర్వేజనాః- అనాపద్యపి- జుగుప్సితాంనిందితాం- వార్తాంవృత్తిం-సాధుమన్యంతే॥ ౩౫॥ పతిమితి॥ సర్వోత్తమమపిపతింద్రవ్యహీనంభృత్యాస్త్యక్ష్యంతి- పతయశ్చవిపన్నంరోగాదిభిరాపద్విహారాక్షమంకౌలంకులపరంపరాయాతం- త్యక్ష్యంతి- అపయస్వినీర్దుగ్ధదోహాః॥ ౩౬॥ పితృభ్రాతృఇతి॥ పితృభ్రాత్రాదీన్హిత్వాసౌరతంసురతనిమిత్తంసౌహృదంయేషాంతే - అతఏవననాందారోత్రభార్యాభగిన్యఃస్యాలాఃభార్యాభ్రాతరః - తైస్సంవాదోమంత్రాలోచనంయేషాంతే॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ వాసఇతి॥ పిశాచసందర్శాఃపిశాచవద్దృశ్యాః॥ ౪౦॥ కలావితి॥ కాకణికేవింశతివరాటికామాత్రేఽప్యర్థేవిషయభూతే- విగృహ్యవైరంకృత్వా॥ ౪౧॥ ౪౨॥ మహాంతమనర్థమన్యాయంచాహద్వాభ్యాం॥ కలావితి॥ త్రిలోకనాథైరానతంనమస్కృతంపాదపంకజంపాదపద్మంయస్యతం- నయక్ష్యంతి

నపూజయిష్యంతి-పాషండైర్విభిన్నమన్యథాకృతం కేతోఽపేషాం తే॥ ౪౩॥ యదితి॥ వివశోఽపిగృణన్-విముక్తాఃకర్మరూ పాఃఅర్గళాఃప్రతిబంధాయస్యసః ॥ ౪౪ ॥ తదేవంకలిదోషాన్ ప్రపంచ్యప్రస్తుతంనిస్తారోపాయమాహషడ్భిః ॥ పుం సామితి॥ ద్రవ్యదేశాత్మసంభవాన్ ద్రవ్యమన్నాది- దేశఃకీకటాదిః-ఆత్మశబ్దేనఇంద్రియాణితైస్సంభవోఽపేషాం తాన్ చిత్తస్థఃచిత్తస్ఫురితః॥ ౪౫॥౪౬॥అయమేవోపాయోనాన్యఇతిదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ ధాతుజం తామ్రాదిసంశ్లేషా జ్జాతం- హేమ్నిదుర్వర్ణంమాలిన్యం- తత్రస్థితోవహ్నిరేవహంతి- నతుతోయాది- ఏవంయోగినామపివిష్ణురేవ-నతు యోగాదికమిత్యర్థః॥౪౭॥ఏతదేవవివృణోతి॥విద్యేతి॥విద్యానానాదేవతోపాసనా॥౪౮॥౪౯॥మ్రియమాణైరితి- ఆత్మభా వంస్వస్వరూపం॥ ౫౦॥ ఇదానీంకలింస్తౌతిద్వాభ్యాం॥కలేరితి॥౫౧॥కృతఇతి॥తత్సర్వంహరికీర్తనాదేవకలౌభవతి॥౫౨॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో ॥ చతుర్థేచచతుర్థోక్తాలయానైమిత్తికాదయః । తత్రసంసారనిస్తారోహరికీర్త్యావవర్ణ్యతే ॥ కలిదోషనివర్తకం హరినామసంకీర్తనాదికం సఏవచకలౌ పరమోధర్మఇతి ప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముక్తం - యచ్చాన్యత్పృష్టంప్రళయక ల్పయోర్మానంబ్రూహీతితదిదానీంతృతీయస్కంధోక్తకాలమానానువాదపూర్వకంనిరూపయతి॥ కాలఇతి॥శ్లో॥సకా

యప్యూనఆతురఃపతన్ స్ఖలన్వావివశోగృణన్నరః । విముక్తకర్మార్గళఉత్తమాంగతింప్రాప్నోతియక్ష్య న్తినతంకలౌజనాః॥౪౪॥ పుంసాంకలికృతాన్ దోషాన్ ద్రవ్యదేశాత్మసంభవాన్ । సర్వాన్ హరతిచిత్త స్థోభగవాన్ పురుషోత్తమః॥ ౪౫॥శ్రుతస్సంకీర్తితోధ్యాతఃపూజితశ్చాదృతోపివా।నృణాంధునోతిభగ వాన్ హృత్స్థోజన్మాయుతాశుభమ్ ॥ ౪౬ ॥ యథాహేమ్నిస్థితోవహ్నిర్దుర్వర్ణంహంతిధాతుజమ్ । ఏవమాత్మగతోవిష్ణుర్యోగినామశుభాశయమ్ ॥ ౪౭ ॥ విద్యాతపఃప్రాణనిరోధమైత్రీతీర్థాభిషేకవ్ర తదానజప్యైః। నాత్యంతశుద్ధింలభతేంతరాత్మాయథాహృదిస్థేభగవత్యనంతే॥ ౪౮॥ తస్మాత్సర్వాత్మ నారాజన్ హృదిస్థంకురుకేశవమ్ । మ్రియమాణోహ్యవహితస్తతోయాతిపరాంగతిం॥ ౪౯॥మ్రియమా ణైరభిధ్యాతోభగవాన్ హరిరీశ్వరః। ఆత్మభావంనయత్యంగసర్వాత్మాసర్వసంభవః॥ ౫౦॥ కలేర్దోష నిధేరాజన్నస్తిహ్యేకోమహాన్ గుణః। కీర్తనాదేవకృష్ణస్యముక్తబంధఃపరంవ్రజేత్ ॥౫౧॥కృతేయద్ధ్యా యతోవిష్ణుంత్రేతాయాంయజతోమఖైః । ద్వాపరేపరిచర్యాయాంకలౌతద్ధరికీర్తనాత్ ॥౫౨॥ ఇతిశ్రీ మద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః. ※

శ్రీశుకః ॥ కాలస్తేపరమాణ్వాదిర్ద్విపరార్ధావధిర్నృప । కథితోయుగమానంచశృణుకల్పలయావ పి॥ ౧॥ చతుర్యుగసహస్రంతుబ్రహ్మణోదినముచ్యతే । సకల్పోయత్రమనవశ్చతుర్దశవిశాంపతే॥ ౨॥ తదంతేప్రళయస్తావాన్ బ్రాహ్మీరాత్రిరుదాహృతా । త్రయోలోకాఇమేయత్రకల్పంతేప్రళయాయ హి॥ ౩॥ ఏషనైమిత్తికఃప్రోక్తఃప్రళయోయత్రవిశ్వసృట్ । శేతేనంతాసనోవిశ్వమాత్మసాత్కృత్య చాత్మభూః॥ ౪ ॥ ద్విపరార్ధేత్వతిక్రాంతేబ్రహ్మణఃపరమేష్ఠినః । తదాప్రకృతయస్సప్తకల్పంతేప్రళ యాయహి ॥ ౫ ॥ ఏషప్రాకృతికోరాజన్ప్రళయోయత్రలీయతే । అండకోశస్తుసంఘాతోవిఘాత

లఃపరమాణుర్వైయోభుక్తేఽపరమాణుతామిత్యాదినాకాలఃకథితః॥ శ్లో॥ చత్వారిత్రీణిద్వేచైకంకృతాదిషుయథాక్ర మం।సంఖ్యాతానిసహస్రాణిద్విగుణానిశతానిచేతి॥యుగమానంచకథితం॥౧॥తత్రకల్పమానమాహ॥చతుర్యుగేతి॥య త్రచతుర్దశమనవఃక్రమేణభవంతి ॥ ౨ ॥ ప్రళయస్తుచతుర్విధః నైమిత్తికః ప్రాకృతికః ఆత్యంతికోనిత్యశ్చేతి - తత్ర నైమిత్తికంప్రళయంమానసహితమాహద్వాభ్యాం ॥ తదంతఇతి ॥ చతుర్దశమనవఃయత్రవర్తంతేతావాన్ చతుర్యుగ సహస్రప్రమాణః- సైవబ్రాహ్మీరాత్రిః॥ ౩॥ ఏషఇతి॥ నైమిత్తికత్వందర్శయతి - యత్రయదా- విశ్వసృట్ శ్రీనారా యణఃవిశ్వమాత్మసాత్కృత్యస్వస్మిన్నుపసంహృత్య- శేతే- ఆత్మభూఃబ్రహ్మాచ - తస్మిన్ శేతేతయోరభేదవివక్షయా బ్రహ్మణఏవానంతాసనత్వముక్తం - బ్రహ్మణోనిద్రాంనిమిత్తీకృత్య ప్రవర్తమానో లోకత్రయ ప్రళయోనైమిత్తి కఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ప్రాకృతికంప్రళయమాహద్వాభ్యాం ॥ ద్విపరార్ధఇతి ॥ ద్విపరార్ధేతు బ్రహ్మణఆయుషిఅతిక్రాం తేసతి- సప్తప్రకృతయః- మహదహంకారపంచతన్మాత్రాణి॥ ౫॥ ఏషఇతి॥ సంఘాతఃమహదాదికార్యభూతః-ప్రకృతీ నాంతత్కృతస్యబ్రహ్మాండస్యచ లయాత్ప్రాకృతికఇత్యర్థః విఘాతేవిభూతకారణేఉపసాదితేకాలేనప్రాపితేసతి ॥ ౬ ॥

తదేవాహ పర్జన్య ఇత్యాదినా బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణేత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన ॥ పర్జన్య ఇతి ॥ ౭ ॥ సాముద్రమితి ॥ సాముద్రాదికం సర్వం రసం రవిః పిబతే ఆకర్షతి న పునః ప్రయచ్ఛత్యేవ ॥ ౮ ॥ తత ఇతి ॥ అనిలవేగోత్థః వాయువేగోద్భూతః అనిలవేగో వా ఇతి పాఠే అనిలేన వేగో యస్య సః - వాః రవిణా రశ్మిభిః పీతమ్ ఉకశంచ దహతీత్యర్థః - అనిలవేగో వా ఇతి తు పాఠస్సుగమః - భూవివరాః పాతాళాదీః శూన్యాః రవిణా దైహికరసాకర్షణాత్ ప్రాణిరహితాః॥ ౯॥ ఉపరీతి ॥ శిఖాభిర్జ్వాలాభిః॥ ౧౦॥ తత ఇతి॥ కించిదధికం వర్షాణాం శతం- సంవర్తకః పరో వాయుర్వాతి- తదా రజసావృతం ఖం ధూమ్రం భవతి॥౧౧॥ తత ఇతి॥ రభసస్వనైః తీవ్రగర్జితైః॥౧౨॥ తత ఇతి॥ బ్రహ్మాండవివరాంతరం బ్రహ్మాండవివరమధ్యగతం విశ్వం- ఏకోదకం ఏకార్ణవోదకవ్యాప్తం భవతి॥ ౧౩॥ తదేతి॥ ఉదాప్లవే ఉదకేనాప్లావితే సతి- ప్రళయత్వాయ అభావాయ॥ ౧౪॥ ౧౬॥ శబ్దమితి॥ భూతాదిః తామసోఽహంకారః- గుణైర్వైకృతిభిస్సహ॥౧౭॥ మహానితి॥ అవ్యాకృతం ప్రధానం॥ ౧౮॥ తన్యతులయోనాస్తీత్యాహ॥ నేతి॥ కాలావయవైః అహోరాత్రాదిభిః- గుణాః షడ్భావవికారాః- పరిణామో వి పరిణామః- అవ్యక్తం అస్తిత్వవ్యక్తివికారశూన్యం- నిత్యం సర్వదా ఏకరూపం- వృద్ధిరహితమిత్యర్థః- అవ్యయమపక్ష

ఉపసాదితే ॥ ౬ ॥ పర్జన్యశ్శతవర్షాణి భూమౌ తావన్న వర్షతి । తదా నిరన్నా హ్యన్యోన్యం భక్ష్యమాణాః క్షుధార్దితాః । క్షయం యాస్యంతి శనకైః కాలేనోపద్రుతాః ప్రజాః ॥ ౭ ॥ సాముద్రం దైహికం భౌమం రసం సంవర్తకో రవిః । రశ్మిభిః పిబతే ఘోరైస్సర్వం నైవ విముంచతి ॥ ౮॥ తతస్సంవర్తకో వహ్నిస్సంకర్షణముఖోద్గతః। దహత్యనిలవేగోత్థశ్శూన్యాన్ భూవివరానథ॥ ౯॥ ఉపర్యధస్సమంతాచ్చ శిఖాభిర్వహ్నిసూర్యయోః। దహ్యమానం విభాత్యండం దగ్ధగోమయపిండవత్ ॥ ౧౦ ॥ తతః ప్రచండపవనో వర్షాణామధికం శతమ్ । పరస్సంవర్తకో వాతి ధూమ్రం ఖం రజసావృతమ్॥ ౧౧ ॥ తతో మేఘకులాన్యంగ చిత్రవర్ణాన్యనేకశః । శతవర్షాణి వర్షంతి నదంతి రభసస్వనైః ॥ ౧౨ ॥ తత ఏకోదకం విశ్వం బ్రహ్మాండవివరాంతరమ్॥ ౧౩॥ తదా భూమేర్గంధగుణం గ్రసంత్యాప ఉదాప్లవే। గ్రస్తగంధా తు పృథివీ ప్రళయత్వాయ కల్పతే॥ ౧౪ ॥ అపాం రసమథో తేజస్తాలీయంతేఽథ నీరసాః । గ్రసతే తేజసో రూపం వాయుస్తద్రహితం తదా॥౧౫॥ లీయతే చానిలే తేజో వాయోః ఖం గ్రసతే గుణమ్। స వై విశతి ఖం రాజంస్తతశ్చ నభసో గుణమ్॥ ౧౬॥ శబ్దం గ్రసతి భూతాదిర్నభస్తమనులీయతే। తైజసానీంద్రియాణ్యంగ దేవా వైకారికా గుణైః॥౧౭॥ మహాన్ గ్రసత్యహంకారం గుణాస్సత్త్వాదయశ్చ తమ్। గ్రసతేఽవ్యాకృతం బీజం గుణాన్ కాలేన చోదితమ్॥౧౮॥ న తస్య కాలావయవైః పరిణామాదయో గుణాః॥ అనాద్యనంతమవ్యక్తం నిత్యం కారణమవ్యయమ్॥౧౯॥ న యత్ర వాచో న మనో న సత్త్వం తమో రజో వా మహదాదయోఽమీ। న ప్రాణబుద్ధీంద్రియదేవతా వా న సన్నివేశః ఖలు లోకకల్పః॥౨౦॥ న స్వప్నజాగ్రన్న చ తత్సుషుప్తం న ఖం జలం భూరనిలోఽగ్నిరర్కః। సుషుప్తవచ్ఛూన్యవదప్రతర్క్యం తన్మూలభూతం పదమామనంతి॥౨౧॥ లయః ప్రాకృతికో హ్యేష పురుషావ్యక్తయోర్యదా। శక్తయస్సంప్రలీయంతే వివశాః కాలవిద్రుతాః॥ ౨౨॥ బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానం భాతి తదాశ్రయమ్। దృశ్యత్వావ్యతిరేకాభ్యామాద్యంతవదవస్తు యత్॥ ౨౩॥ దీపశ్చ

యశూన్యం- సర్వత్ర హేతుః కారణమితి॥౧౯॥ కించ- వాగాదిగోచరస్య సవిశేషస్య వికారా భవంతి- ఇదం తు న తథేత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ లోకకల్పః లోకరూపః- సన్నివేశో రచనావిశేషః॥౨౦॥ నేతి॥ స్వప్నజాగ్రత్స్వప్నజాగరావస్థాయుక్తం సుషుప్తవత్ ఇంద్రియాద్యభావాత్ -శూన్యసాదృశ్యే హేతుః- అప్రతర్క్యం- న పునశ్శూన్యమేవేత్యాహ- తదితి॥౨౧॥ ఉపసంహరతి॥ లయ ఇతి॥ శక్తయః సత్త్వాదయః॥౨౨॥ ఆత్యంతికం లయమాహ ద్వాదశభిః॥ బుద్ధీతి॥ ఆత్యంతికో లయో నామ మోక్షః - న చ బ్రహ్మజ్ఞానేన సకలప్రపంచలయాత్మకః న చ ప్రపంచస్యాత్మవత్సత్యత్వే లయస్సంభవతీతి జ్ఞానరూపాత్ బ్రహ్మణః పృథక్త్వాభావాత్ తస్యాసత్యత్వముపపాదయతి - బుద్ధిశ్చ ఇంద్రియాణి చ అర్థాశ్చేత్యేవం గ్రాహకకరణగ్రాహ్యరూపేణ తేషామాశ్రయభూతం జ్ఞానమేవ భాతి- న పృథక్ -అత్ర హేతుమాహ- దృశ్యత్వావ్యతిరేకాభ్యామితి- అతో యదాద్యంతవత్ తదవస్తు - అత్రైవం ప్రయోగః - విమతం సన్న భవతి దృశ్యత్వాత్ కారణావ్యతిరేకాత్ ఆద్యంతవత్త్వాచ్చ రజ్జుసర్పాదివదితి॥ ౨౩॥ అవ్యతిరేకం దృష్టాంతేన ప్రపంచయతి॥ దీప ఇతి॥ దీపచక్షూరూపాణాం తేజోవిశేషాణాం యథా తేజసో న వ్యతిరేకః- తథా ధీః కర్త్రీ - ఖాని కరణాని- మాత్రాః విషయాశ్చ బుద్ధిత్వాత్ బ్రహ్మణః- పృథ

క్ నస్యుః-బ్రహ్మకార్యత్వాత్ - నన్వేవం కార్యకారణయోరభేదే కార్యాసత్త్వే కారణస్యాప్యసత్త్వం ప్రసజ్యేతతత్రాహ అన్యతమాదితి- కార్యాదన్యతమాదత్యంతంవ్యతిరిక్తాద్బ్రహ్మణః - ప్రపంచాద్బ్రహ్మణోస్తివ్యతిరేకః-ప్రపంచస్య తుతతోనాస్తివ్యతిరేక ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥యదాతుబుద్ధేరసత్త్వం- తదా- తదవస్థానాంసుతరామసత్త్వమిత్యాశయేనాహ॥ బుద్ధేరితి॥ సనువిశ్వతైజసప్రాజ్ఞానామేవఏతాఅవస్థాఃనబుద్ధేరిత్యాశంక్యాహ-మాయామాత్రమితి-ఇదంవిశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపం॥ ౨౫॥ ఆద్యంతవత్త్వాదిత్యస్య హేతోరసిద్ధిమాశంక్యసావయవత్వేనసాధయతి॥యథేతి॥ అవయవీతి- యత్సావయవంతదాద్యంతవత్ - ఘటాదివదిత్యర్థః - అతఃఉదయాప్యయాత్ ఆద్యంతవత్త్వాద్విశ్వంసన్న భవతీత్యర్థః॥ యద్వా- పృథగేవాగమాపాయిత్వాద్విశ్వంమిథ్యా- బ్రహ్మతుతదవధిత్వాత్సత్యమిత్యనేనసాధ్యతే-దృష్టాంతస్తుపూర్వోక్తఏవరజ్జుసర్పవదితి- యథాజలధరావ్యోమ్నీతిదృష్టాంతస్త్వాగమాపాయావధిత్వమాత్రే - నతుమిథ్యాత్వఇతి॥ ౨౬॥ అన్యతమాదృతాదితిప్రతిజ్ఞాతంకారణస్యసత్యత్వముపపాదయతి॥ సత్యమితి॥ అవయవఃకారణంప్రోక్తః॥ శ్రు॥ వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యమిత్యాదిశ్రుతిభిః- అత్రయుక్తిమపిదర్శయతి- వినేతి ॥ అంగ హేరాజన్- హియస్మాత్ -అర్థేనఅవయవినావినాపృథగేవావయవాఃప్రతీయేరన్-యథాపటస్యావయవాఃతంతవఃపటాత్పృథక్ప్రతీయంతేతద్వదితి॥౨౭॥నను కార్యాభావే కారణత్వం బ్రహ్మణఃకుతోఘటేత-సత్యం-తదపి నాతీవసత్యమిత్యాహ॥ యదితి॥ సామాన్యంకారణం- విశేషఃకార్యం- తద్రూపేణ- అన్యోన్యాపాశ్రయాత్ పరస్పరాపేక్షత్వేననిరూపణార్హత్వాదిత్యర్థః- అతఃకారణత్వమవధిత్వంవ్యాపకత్వమిత్యాదికమపియత్పరాపేక్షత్వాదాద్యంతవత్ తత్సర్వమవస్త్విత్యర్థః- యద్వా- అత్రైవహేత్వంతరమేవైతత్ -యదుపలభ్యేతసభ్రమః-సామాన్యవిశేషరూపత్వాత్-

శుశ్చరూపంచజ్యోతిషోనపృథగ్భవేత్ । ఏవంధీఃఖానిమాత్రాశ్చనస్యురన్యతమాదృతాత్ ॥౨౪॥బుద్ధేర్జాగరణంస్వప్నస్సుషుప్తిరితిచోచ్యతే । మాయామాత్రమిదంరాజన్నానాత్వంప్రత్యగాత్మని ॥ ౨౫॥
యథాజలధరావ్యోమ్నిభవంతినభవంతిచ। బ్రహ్మణీదంతథావిశ్వమవయవ్యుదయాప్యయాత్ ॥ ౨౬॥
సత్యంహ్యవయవఃప్రోక్తస్సర్వావయవినామిహ । వినార్థేనప్రతీయేరన్పటస్యేవాంగతంతవః॥ ౨౭ ॥
యత్సామాన్యవిశేషాభ్యాముపలభ్యేతసంభ్రమః।అన్యోన్యాపాశ్రయాత్సర్వమాద్యంతపదవస్తుచ॥౨౮॥
వికారఃఖ్యాయమానోపిప్రత్యగాత్మానమంతరా । ననిరూప్యోస్త్యణురపిస్యాచ్చేచ్చిత్సమఆత్మవత్ ॥ ౨౯॥ నహిసత్యస్యనానాత్వమవిద్వాన్యదిమన్యతే। నానాత్వంఛిద్రయోర్యద్వజ్జ్యోతిషోర్వాతయోరపి॥ ౩౦॥ యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతేనృభిఃక్రియాభిర్వ్యవహారవర్త్మసు। ఏవంవచోభిర్భగవానధోక్షజోవ్యాఖ్యాయతేలౌకికవైదికైర్జనైః॥౩౧॥ యథాఘనోర్కప్రభవోర్కదర్శితోహ్యర్కాంశ

అన్యోన్యాపాశ్రయాదితీదమపి హేత్వంతరం- గుణగుణివిశేషణవిశేష్యవ్యాప్యవ్యాపకత్వావిశేషావధిత్వకార్యకారణత్వాదిరూపేణపరస్పరాధీన సిద్ధిత్వాత్ తథాభూతస్వప్నవదితినిగమనం - అతోయదాద్యంతవత్తత్సర్వమవస్త్వితి॥ ౨౮ ॥ తదేవమనేకైర్హేతుభిః ప్రపంచస్యాసత్త్వంప్రసాధితం - అత్రశంకా - ననుప్రపంచస్యాపి ప్రకాశమానత్వాదాత్మవత్సత్త్వంకింనస్యాదితితత్రాహ॥ వికారఇతి॥ ఖ్యాయమానఃప్రకాశమానోపి - వికారఃప్రపంచః- ప్రత్యగాత్మప్రకాశంవినాణుమాత్రోపిననిరూప్యోస్తి- తంవినానిరూప్యస్స్యాచ్చేత్ - తర్హి - సోపిచిత్సమస్స్యాత్ చిద్రూపేణాత్మనానసమస్స్వప్రకాశోభవేత్ - తథాచసతిసోపిఆత్మవత్స్యాత్ ఏకరూపస్స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ। నేతి॥ ననుసత్యస్యాప్యాత్మనోజీవబ్రహ్మరూపనానాత్వమస్త్యేవతత్రాహ- యద్యేవంనానాత్వంమన్యతే-తర్హ్యవిద్వాన్- కథంతర్హితయోర్భేదవ్యవహారః- ఉపాధికృతఇత్యాహ- నానాత్వమితి- తత్తచ్ఛిద్రయోర్ఘటాకాశమహాకాశయోరివేతిపరిచ్ఛేదేదృష్టాంతః- జ్యోతిషోః - ఆకాశజలస్థసూర్యయోరివేత్యుపాధికృతవికారసదసద్భావే- వాతయోర్బాహ్యశరీరస్థవాయ్వోరివేతిక్రియాభేదే॥ ౩౦॥ బ్రహ్మణఏవప్రపంచవ్యవహారాలంబనత్వందృష్టాంతేనస్పష్టయతి యథేతి॥ క్రియాభిస్తత్తద్రచనాభేదైః - బహుధాకటకకుండలాదిరూపేణలౌకికవైదికైర్వచోభిర్జనైరహంకారోపహతైః॥ ౩౧॥ నన్వహంకారస్యకథంబ్రహ్మస్వరూపావరణేనభేదవ్యవహారహేతుత్వం - తస్యస్వకారణభూతబ్రహ్మావారకత్వాసంభవాత్ -ఆవరణేవాస్వస్యాపిప్రకాశాసంభవాదిత్యాశంక్యసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥అర్కరశ్మయఏవమేఘరూపేణపరిణతావర్షంతి॥ శ్లో॥ అగ్నౌప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతేవృష్టిర్వృష్టేర

న్నంతతః ప్రజా ఇత్యాదివచనాత్ ॥ తస్మాదర్కప్రభవః - అర్కేణైవదర్శితః ప్రకాశితశ్చ - తమఃస్వరూపభూతా ర్కదర్శనప్రతిబంధకోభవతి- అహంఅహంకారః - బ్రహ్మగుణః బ్రహ్మకార్యభూతః - తదీక్షిత స్తేనైవప్రకాశితశ్చ - ఆత్మనోజీవస్య- ఆత్మబంధనః బ్రహ్మస్వరూపదర్శనప్రతిబంధకోభవతి ॥ ౩౨ ॥ అతఏవాహంకారనాశేస్వరూపదర్శనంభవతీతి తేనైవదృష్టాంతేనాహ ॥ ఘనఇతి ॥ ఆత్మనఃఉపాధిః ॥ జిజ్ఞాసయావిచారేణ- తర్హి తదా- అనుస్మరేత్ - బ్రహ్మాహమితిపశ్యేదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ సోయమాత్యంతికప్రళయఇత్యుపసంహరతి॥ యదేతి ॥ వివేకహేతినాజ్ఞానశాస్త్రేణ - అహంకరణమేవాత్మబంధనం - అచ్యుతంపరిపూర్ణమాత్మానమనుభవతీతితథా ॥ ౩౪ ॥ నిత్యప్రళయమాహ ॥ నిత్యదేతి॥౩౫॥ కుతఇత్యతఆహ॥ కాలేతి ॥ పరిణామినాంనదీప్రవాహప్రదీపజ్వాలాదీనాం- యాఉచ్చనీచావస్థాః-తాః కాలరూపస్రోతసోవేగేనాశుధ్రియమాణస్యదేహాదేర్దృశ్యమానాః - తద్వదేవనిత్యదాజన్మప్రళయహేతవో భవంతి - దేహః ప్రతిక్షణంప్రధ్వంసీ - ప్రతిక్షణంఅవస్థాభేదాస్పదత్వాత్ - ప్రదీపాదివదిత్యనుమానం ॥ ౩౬ ॥ యదిప్రతిక్షణమవస్థాభవంతి- తర్హి కింనదృశ్యంతే అతో హేతురసిద్ధఇత్యాశంక్యాహ ॥ అనాద్యంతవతేతి ॥ అనాద్యంతవతా కాలేనజాయమానాఅవస్థాః నైవలక్ష్యంతే - ఆకాశేగచ్ఛతాంజ్యోతిషాంచంద్రాదీనాంగమనాద్యవస్థావిశేషాఃయథా

భూతస్యచచక్షుష స్తమః । ఏవంత్వహంబ్రహ్మగుణ స్తదీక్షితోబ్రహ్మాంశకస్యాత్మనఆత్మబంధనః॥౩౨॥
ఘనోయదార్కప్రభవోవిదీర్యతేచక్షుస్స్వరూపంరవిమీక్షతేతదా। యదాహ్యహంకారఉపాధిరాత్మ
నోజిజ్ఞాసయానశ్యతితర్హ్యనుస్మరేత్॥ ౩౩॥ యదైవమేతేనవివేకహేతినామాయామయాహంకరణా
త్మబంధనమ్।ఛిత్వాచ్యుతాత్మానుభవోవతిష్ఠతేతమాహురాత్యంతికమంగసంప్లవమ్॥౩౪॥నిత్యదాస
ర్వభూతానాంబ్రహ్మాదీనాంపరంతప। ఉత్పత్తిప్రళయావేవసూక్ష్మజ్ఞాస్సంప్రచక్షతే॥ ౩౫॥ కాలస్రో
తోజవేనాశుధ్రియమాణస్యనిత్యదా।పరిణామినామవస్థాస్తాజన్మప్రళయహేతవః॥౩౬॥ అనాద్యం
తవతాతేనకాలేనేశ్వరమూర్తినా। అవస్థానైవదృశ్యంతేవియతిజ్యోతిషామివ॥౩౭॥ నిత్యోనైమిత్తిక
శ్చైవతథాప్రాకృతికోలయః। ఆత్యంతికశ్చకథితఃకాలస్యగతిరీదృశీ॥ ౩౮ ॥ ఏతాఃకురుశ్రేష్ఠజగద్వి
ధాతుర్నారాయణస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః। లీలాకథాస్తేకథితాస్సమాసతఃకార్త్స్న్యేననాజోప్య
భిధాతుమీశః ॥ ౩౯ ॥ సంసారసింధుమతిదుస్తరముత్తితీర్షోర్నాన్యఃప్లవోభగవతఃపురుషోత్తమస్య।
లీలాకథారసనిషేవణమంతరేణపుంసోభవేద్వివిధదుఃఖదవార్దితస్య ॥ ౪౦ ॥ పురాణసంహితామేతా
మృషిర్నారాయణోవ్యయః । నారదాయపురాప్రాహకృష్ణద్వైపాయనాయసః ॥౪౧॥సవైమహ్యం
మహాభాగభగవాన్బాదరాయణః । ఇమాంభాగవతీంప్రీతస్సంహితాంవేదసమ్మితాం ॥ ౪౨॥ ఏతాం
వక్ష్యత్యసౌసూతఋషిభ్యోనైమిశాలయే। దీర్ఘసత్రేకురుశ్రేష్ఠసంపృష్టశ్శౌనకాదిభిః॥ ౪౩ ॥ ఇతిశ్రీమ
ద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-చతుర్థోధ్యాయః. *

శ్రీశుకః ॥ అత్రానువర్ణ్యతేభీక్ష్ణంవిశ్వాత్మాభగవాన్హరిః । యస్యప్రసాదజోబ్రహ్మా రుద్రఃక్రో

నైవలక్ష్యంతే - తద్వత్ - అతోయథా తేషాంప్రదేశాంతరప్రాప్త్యాప్రతిక్షణంగత్యవస్థాఃకల్ప్యంతే - తద్వత్రాపి బాల్యతారుణ్యాదిధర్మనేనమధ్యవర్తిన్యోవస్థాఃకల్ప్యంతఇతినహేతురసిద్ధఇత్యర్థః॥ ౩౭ ॥ ఉపసంహరతి॥ నిత్యఇతి॥ ౩౮॥ పురాణార్థముపసంహరతి॥ ఏతాఇతి॥ లీలావిషయాఃకథాః-అజోబ్రహ్మాపి-కార్త్స్న్యేనాభిధాతుంనేశః॥ ౩౯॥ ననుయదిసాకల్యేనకేనాప్యభిధాతుంనశక్యతే- తర్హి - కింతదభిధానేన- తత్రాహ॥సంసారేతి॥వివిధందుఃఖమేవదవోదావానలస్తేనఅర్దితస్యపీడితస్య - అతఃఉత్తితీర్షోఃపుంసః - భగవతోయాలీలాస్తాసాంకథాఃతాసాంరసస్తన్నిషేవణమంతరేణఅన్యఃప్లవస్తరణసాధనంనభవేత్ - ఉపాయాంతరాసంభవాత్ తత్కథాశ్రవణమేవయథాశక్తినిషేవ్యమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ శ్రోతురాదరదార్ఢ్యాయసంప్రదాయప్రవృత్తిమాహత్రిభిః॥ పురాణసంహితామితి ॥ ౪౧ ॥ సఇతి॥ సవైబాదరాయణఃప్రీతస్సన్-మహ్యమిమాంసంహితాంప్రాహేతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౪౨॥ ఏతామితి॥ అసౌసూతఇతి పురతఃస్థితమంగుళ్యానిర్దిశ్యాహ- నైమిశాలయేనైమిశారణ్యస్థానే॥ ౪౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ పంచమేతుసమాసేనపరబ్రహ్మోపదేశతః । రాజ్ఞస్తక్షకసందంశాన్మృత్యుభీతినివారణమ్ ॥ ఏతత్పురాణంశ్ర

ణ్వన్నభయంప్రాప్నోతీత్యభిప్రేత్యపురాణార్థమనుస్మారయతి ॥ అత్రేతి ॥ అయంభావః - జగత్కర్తాబ్రహ్మాపియస్యప్రసాదజః - ప్రసాదోత్రరజోవృత్తిర్హర్షః తతోజాతత్వాత్తత్పరతన్త్రః - సర్వసంహర్తారుద్రశ్చయస్యక్రోధసముద్భవోనతుస్వతన్త్రః-సవిశ్వస్యాత్మానియన్తాభగవానత్రానువర్ణ్యతే-అతఏవంభూతంభాగవతంశృణ్వతఃకుతోన్యస్మాద్భయశఙ్కేతి॥౧॥ త్వంతుపునఃకృతార్థఏవేత్యనుస్మారయతి॥త్వమితి॥పశుబుద్ధింఅవివేకం-యస్మాన్ననఙ్క్ష్యసి - కుతఇత్యతఆహ - నజాతఇతి - యథాదేహఃప్రాగభూతఏవాద్యజాతోనఙ్క్ష్యతిచ - నచైవంత్వంపూర్వంవాభూఃనచాద్యజాతోసి- అతోనఙ్క్ష్యసి॥ ౨॥ ననుబీజాదఙ్కురవత్ స్వస్మాత్ పుత్రరూపేణస్వయమేవభవతి- యథాహ॥ శ్రు॥ అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవతిహృదయాదధిజాయసే- ఆత్మావైపుత్రనామాసిసజీవశరదశ్శతమితి-తతఃపునరఙ్కురాద్బీజమివపౌత్రరూపేణాపిస్వయమేవభవతి ॥ శ్రు ॥ పితాపుత్రేణపితృమాన్యోనియోనావితిశ్రుతేః- అతస్తేషునశ్యత్సుకథంననఙ్క్ష్యామీతిచేత్తత్రాహ॥ నభవిష్యసీతి॥భూత్వాపుత్రపౌత్రాదిరూపవాన్-బీజాదఙ్కురవత్ - నభవిష్యసి-యస్మాద్దేహాదేర్వ్యతిరిక్తస్త్వం- యథానలఃకాష్ఠాత్ - దేహాద్దేహోజాయతే-నాత్మేతిభావః॥ ౩ ॥జన్మాదీనాందేహధర్మత్వందృష్టాన్తేనప్రపఞ్చయతి॥ స్వప్న ఇతి॥ స్వప్నే యథాఆత్మనఃశిరశ్ఛేదంస్వయంపశ్యతి - ఏవంజాగరణేపియస్మాద్దేహోపఞ్చత్వాదికంపశ్యతి-తద్వదేవాత్మనఃఇదంభ్రమమాత్రం-వస్తుతస్తుఆత్మాఅజోమరశ్చేత్యర్థః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ఆత్మనఃపితృపుత్రాభ్యామనుమేయౌభవాప్యయౌ । నభవాప్యయవస్తూనామభిజ్ఞోద్వయలక్షణఇత్యాది॥ ౪॥ యస్మాద్దేహోపాధికోయమాత్మనోజన్మాదిసంసారభ్రమః-తస్మాదుపాధినివృత్తౌముచ్యతఇతిసదృష్టాన్తమాహ॥ఘటఇతి॥ యథాపు

థసమ్భవః॥ ౧॥ త్వంతురాజన్మరిష్యేతిపశుబుద్ధిమిమాంజహి।నజాతఃప్రాగభూతోద్యదేహవత్త్వంన
నఙ్క్ష్యసి ॥ ౨ ॥ నభవిష్యసిభూత్వాత్వంపుత్రపౌత్రాదిరూపవాన్ । బీజాదఙ్కురవద్దేహాద్వ్యతిరిక్తో
యథానలః॥ ౩॥ స్వప్నే యథాశిరశ్ఛేదంపఞ్చత్వాద్యాత్మనస్స్వయమ్।యస్మాత్పశ్యతిదేహస్యతస్మా
దాత్మాహ్యజోమరః॥ ౪ ॥ ఘటేభిన్నే యథాకాశఆకాశస్స్యాద్యథాపురా। ఏవందేహేమృతేజీవోబ్ర
హ్మసంపద్యతేపునః॥౫॥మనస్సృజతివైదేహాన్గుణాన్కర్మాణిచాత్మనః।తన్మనస్సృజతేమాయాతతోజీ
వస్యసంసృతిః॥౬॥ స్నేహాధిష్ఠానవర్త్యగ్నిసంయోగోయావదిష్యతే।తతోదీపస్యదీపత్వమేవందేహ
కృతోభవః।రజస్సత్త్వతమోవృత్త్యాజాయతేథవినశ్యతి॥ ౭॥ నతత్రాత్మాస్వయంజ్యోతిర్యోవ్యక్తావ్య
క్తయోఃపరః।ఆకాశఇవచాధారోధ్రువోనన్తోపమోవిభుః॥ ౮॥ ఏవమాత్మానమాత్మస్థమాత్మనైవా
మృశప్రభో।బుద్ధ్యానుమానగర్భిణ్యావాసుదేవానుచిన్తయా॥౯॥చోదితోవిప్రవాక్యేననత్వాంధక్ష్య
తితక్షకః। మృత్యవోనోపసర్పన్తిమృత్యూనాంమృత్యుమీశ్వరమ్॥ ౧౦ ॥ అహంబ్రహ్మపరంధామబ్ర
హ్మాహంపరమంపదం।ఏవంసమీక్షన్నాత్మానమాత్మన్యాధాయనిష్కలే॥౧౧॥ దంశన్తంతక్షకంపాదేలేలి

రాఘటోపాధేఃపూర్వమివ - పునఃఘటేభిన్నే తదన్తర్వర్త్యవకాశఃఆకాశఏవస్యాద్యథా ఏవందేహేమృతేతత్త్వజ్ఞానేనలీనేసతితద్వత్ ॥ ౫ ॥ జ్ఞానేనలయంసమ్భావయితుంమాయాకృతమాత్మనోదేహాద్యుపాధిసమ్బన్ధప్రకారమాహ॥మనఇతి॥మనఆత్మనోదేహాదీన్సృజతి- తచ్చమనోమాయాసృజతి-తతోమాయాద్యుపాధిసముదాయాత్ -జీవస్యసంసృతిః-నవస్తుతః॥౬॥ఏతదేవసదృష్టాన్తమాహసార్ధేన॥ స్నేహేతి ॥ తతోదీపస్యజ్యోతిషః-దీపత్వంజ్వాలారూపఃపరిణామఃతత్రతైలస్థానీయంకర్మ-తదధిష్ఠానస్థానీయంమనః-వర్తిస్థానీయోదేహః-అగ్నిసంయోగస్థానీయశ్చైతన్యాధ్యాసఃదీపస్థానీయస్సంసారఇతియోజ్యం- దేహకృతః దేహనిబన్ధనః-యద్వా- దేహకృతోమనసః-నత్వాత్మనః॥ ౭ ॥అతోదీపవత్సంసారఏవనశ్యతి-నత్వాత్మా-జ్యోతిర్వదిత్యాహ॥ నేతి॥నతుతత్రప్రతీయమానఃఆత్మాకుతఇత్యతఆహ-యఇతి- వ్యక్తావ్యక్తయోఃస్థూలసూక్ష్మదేహయోః- పరఃఅన్యః- యతఃస్వయంజ్యోతిఃపరత్వంప్రపఞ్చయతి - ఆకాశఇవేతి - ఆధారోదేహాదిప్రపఞ్చస్య-ధ్రువోనిర్వికారః- నాస్త్యన్తఃఉపమాచయస్యసఃఅనన్తోపమః- తతోవిభుః॥ ౮॥ అతస్తమేవచిన్తయేత్యాహ॥ఏవమితి॥ఆత్మస్థం దేహాద్యుపాధిస్థం-ఆమృశవిచారయ-అనుమానగర్భిణ్యాద్రష్టృదృశ్యాద్యన్వయవ్యతిరేకయుక్తయా॥ ౯॥ ఏవంచసతిత్వాంతక్షకోనదహేదిత్యాహ॥చోదితఇతి॥తత్రహేతవః-మృత్యవఇతి- మృత్యుహేతవః ॥ ౧౦ ॥ విమర్శప్రకారందర్శయిత్వాతక్షకాదర్శనందర్శయతి- ద్వాభ్యాం॥ అహమితి॥ యోసావహంసబ్రహ్మైవ-యద్బ్రహ్మతదహమేవేతిసమీక్షన్ - తత్రఅహంబ్రహ్మేతిభావనయాజీవస్యశోకాదినివృత్తిః - బ్రహ్మాహమితిభావన

యాచబ్రహ్మణః పారోక్ష్యవృత్తిర్భవతీతి వ్యతిహారార్థో దర్శితః - నిష్కలేనిరుపాధావాత్మని బ్రహ్మణి ॥ ౧౧ ॥ దశంత మితి॥ విషయుక్తైర్దానస్త్రైః దశంతంగ్రసంతం- తక్షకం- లేలిహానంసర్పం- యద్వా- లేలిహానంజిహ్వాభిరోష్ఠప్రాంతం పరిస్పృశమానాస్వాదయంతం-ఆత్మనః పృథక్॥ ౧౨॥ ఏతదితి॥ హరేశ్చేష్టాంలీలాం ప్రతి ఆత్మత్వాయత్ పృష్టవాన్-తదే వత త్తేకథితం - శిష్యస్య కృతార్థతా పరీక్షణాయ పృచ్ఛతి - కిమితి ॥ ౧౩ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

※

శ్లో॥ షష్ఠేపరీక్షితో మోక్షస్సర్పహోమాదితత్సుతాత్। వేదశాఖావిభాగోక్తాత్ర వేదవ్యాసవర్ణనమ్॥ఏతదితి॥ ఏత త్పురాణంనిశమ్య- నిఖిలాత్మాహరిస్తంస్వాత్మనిపశ్యతీతితథా- తేన- అతస్సమేన-నతేనలవనతేనమూర్ధ్నా-తత్పాద మూలముపసృత్యతస్యపాదౌశిరసినిధాయేత్యర్థః॥ ౧॥ సిద్ధఇతి॥ సిద్ధః కృతార్థోస్మి-యతః అనుగృహీతోస్మి-అనుగ్రహ మేవాహ- యద్యస్మాచ్ఛ్రావితః-చశబ్దాత్ప్రాప్తిసాధనంచ॥ ౨॥ కరుణాత్మతామభినందతిద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ ౩॥ పురాణ సంహితామితి॥ అశ్రౌష్మశ్రుతవంతః-వయంభవతస్సకాశాత్॥ ౪॥ సిద్ధోస్మీత్యుక్తంతదేవావిష్కరోతి॥ భగవన్నితి॥ య

హానంవిషాన్నాస్తై॥ నద్రక్ష్యసి శరీరంచవిశ్వంచపృథగాత్మనః॥ ౧౨॥ ఏతత్తేకథితంతాతయదాత్మాపృష్టవా న్నృప। హరేర్విశ్వాత్మనశ్చేష్టాంకింభూయశ్శ్రోతుమిచ్ఛసి॥ ౧౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కం ధే-పంచమోధ్యాయః.

※

శ్రీసూతః॥ఏతన్నిశమ్యమునినాభిహితంపరీక్షిద్వ్యాసాత్మజేననిఖిలాత్మదృశాసమేన।తత్పాదమూ లముపసృత్యనతేనమూర్ధ్నా బద్ధాంజలిస్తమిదమాహసవిష్ణురాతః॥౧॥ సిద్ధోస్మ్యనుగృహీతోస్మిభవతా కరుణాత్మనా।శ్రావితోయచ్చమేసాక్షాదనాదినిధనోహరిః॥౨॥ నాత్యద్భుతమిదంమన్యేభవతామచ్యు తాత్మనామ్। అజ్ఞేషుతాపతప్తేషు భూతేషుయదనుగ్రహః॥౩॥ పురాణసంహితామేతామశ్రౌష్మభవ తోవయమ్।యస్యాంఖలూత్తమశ్లోకోభగవాననువర్ణ్యతే॥ ౪॥ భగవంస్తక్షకాదిభ్యోమృత్యుభ్యోనబి భేమ్యహమ్ । ప్రవిష్టోబ్రహ్మనిర్వాణమభయందర్శితంత్వయా॥ ౫ ॥ అనుజానీహిమాంబ్రహ్మన్వాచం యచ్ఛామ్యధోక్షజే।ముక్తకామాశయంచేతఃప్రవేశ్యవిసృజామ్యసూన్॥౬॥అజ్ఞానంచనిరస్తంమేజ్ఞాన విజ్ఞాననిష్ఠయా। భవతాదర్శితంక్షేమంపరంభగవతఃపదమ్॥ ౭॥సూతః॥ఇత్యుక్తస్తమనుజ్ఞాప్యభగవా న్బాదరాయణిః। జగామభిక్షుభిస్సాకంనరదేవేనపూజితః॥ ౮॥ పరీక్షిదపిరాజర్షిరాత్మన్యాత్మానమా త్మనా । సమాధాయపరంధ్యాయన్నస్పందాసుర్యథాతరుః॥౯॥ప్రాక్కూలేబర్హిష్యాసీనోగంగాకూల ఉదఙ్ముఖః।బ్రహ్మభూతోమహాయోగీనిస్సంగశ్ఛిన్నసంశయః॥౧౦॥తక్షకఃప్రహితోవిప్రాఃక్రుద్ధేనబ్రహ్మ సూనునా।హంతుకామోనృపంగచ్ఛన్దదర్శపథికాశ్యపమ్॥౧౧॥ తంతర్పయిత్వాద్రవిణైర్నివర్త్యవి షహారిణమ్। ద్విజరూపప్రతిచ్ఛన్నః కామరూపోదశన్నృపమ్ ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మభూతస్యరాజర్షేర్దేహో హిగరళాగ్నినా । బభూవభస్మసాత్సద్యఃపశ్యతాంసర్వదేహినామ్॥౧౩॥ హాహాకారోమహానాసీ

త్వయాదర్శితంబ్రహ్మప్రవిష్టః- కథంభూతం- అభయం- యతోనిర్వాణంకైవల్యరూపం॥ ౫॥ కింభూయః శ్రోతుమి చ్ఛసీతియదుక్తంతత్రసిద్ధోహం-నకించిచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి- కేవలమనుజ్ఞాందేహీత్యాహ॥అనుజానీహీతి॥వాచమిత్యుప లక్షణంసర్వేంద్రియాణాం- వాచంనియమ్యకింకరిష్యసీతిదాహ- ముక్తాః కామాశయాస్తద్వాసనాయేనతత్ చేతః అ ధోక్షజేప్రవేశ్య-అసూన్విసృజామి॥౬॥ననుకింప్రాణత్యాగేనకంచిత్కాలంజ్ఞాననిష్ఠోభవేతిచేత్తత్రాహ॥ అజ్ఞానమితి॥ అజ్ఞానంచకారాత్తత్సంస్కారాశ్చ-తచ్చత్వత్కృపయైవేత్యాహ-భవతేతి॥౭॥౮॥పరీక్షిదితి॥ఆత్మనాబుద్ధ్యా- ఆత్మానం మనః ఆత్మనిప్రత్యక్ప్రకాశే- సమాధాయ- పరమాత్మానంధ్యాయ- అస్పందాసుఃలీనప్రాణః-యథాతుతరుఃస్థాణుః॥౯॥ తమేవవిశినష్టి॥ ప్రాగితి॥ ప్రాక్కూలేప్రాగగ్రే-బర్హిషిదర్భే॥ ౧౦॥ తదేవంబ్రహ్మభూతేతస్మిన్ - తక్షకాగమనాది కంపిష్టపేషణమివభవతీతిదర్శయతిత్రిభిః॥ తక్షకఇతి॥ హేవిప్రాః॥ ౧౧ ॥ తమితి ॥ తంవిషచికిత్సయాపరీక్షిద్రక్షణేనద్ర వ్యార్జనాయగచ్ఛంతంతత్రమార్గేస్వాలీఢవృక్షస్య భస్మీభూతస్యపునరంకురాదిక్రమేణోత్థాపనా ద్విషహారిణంత దపేక్షితద్రవిణైఃసంతర్ప్య-తతోనివర్త్య-ద్విజరూపేణతిరోహితస్సన్నదశత్ ॥౧౨॥తచ్చపుత్రకృత్యమివజాతమిత్యా హ॥బ్రహ్మభూతస్యేతి॥ ౧౩॥తత్రక్షణంసర్వేషాందుఃఖంచతతఃపరముత్సవంచాహద్వాభ్యాం॥ హాహాకారఇతి॥ ౧౪॥

౧౫ || ప్రాసంగికమాహ || జనమేజయఇతి || సత్రేసర్వాభిచారసత్రే- ద్విజైస్సహావర్తమానః- యథాయథావత్-
ఆజుహావజుహావేతివా- సర్వసర్పహవనేకారణమాహ-సంక్రుద్ధఇతి|| ౧౬||౧౭||౧౮|| కస్మాత్తక్షకోనదహ్యతేత్యుక్తా
స్సంతోద్విజాఊచుః|| తమితి|| తేనేంద్రేణఆసౌసర్పః|| ౧౯||ఇతీతి|| ఋత్విజఃప్రతిప్రాహసహేంద్రఃఇంద్రసహితః-కిమి
తిసపాత్యతే|| ౨౦||తదితి||తద్రాజ్ఞోవచఃశ్రుత్వాఅజుహువుః-సాపేక్షమాహ్వానందర్శయతి.. తక్షకేతి- ఇహాగ్నావాశు
పతస్వ-మరుత్వతామరుద్గణవతా-ఇంద్రేణసహ|| ౨౧ || ఇతీతి || బ్రాహ్మణైరుక్తైరాక్షేపైఃపరుషవాక్యైఃసతక్షకః||
౨౨|| తమితి|| సతక్షకం-ఆంగిరసఃఅంగిరసఃపుత్రోబృహస్పతిఃప్రాహ||౨౩||౨౪|| భవతునామాజరామరః-తథాపిపిత్ర
మారకంథత్యాఏమితిచేత్తత్రాహ|| జీవితమితి|| గతిఃపరలోకః- అతోదుర్మరణనిమిత్తాపితుర్దుర్గతిరనేన కృతేత్యపినశం
కనీయమిత్యర్థః|| ౨౫|| కథమన్యస్సుఖదుఃఖప్రదాతానాస్తి- సర్పాదీనాముపలభ్యమానత్వాదితిచేత్తత్రాహ|| సర్పే
తి || సర్పాదినాజంతుః పంచత్వంమృత్యుం ఋచ్ఛతే ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతియత్ - తత్ ఆరబ్ధంకర్మైవభుజ్యతే-
స్వకృతకర్మణాప్రయుక్తాఏవ సర్పాదయః - నస్వతంత్రాఇతిభావః || ౨౬ || తస్మాదితి || సంస్థీయేతసమాప్య

ద్భువిఖేదిత్సుసర్వతః| విస్మితాఅభవన్సర్వేదేవాసురనరాదయః|| ౧౪|| దేవదుందుభయోనేదుర్గంధ
ర్వాప్సరసోజగుః| వవృషుఃపుష్పవర్షాణివిబుధాస్సాధువాదినః|| ౧౫||జనమేజయస్స్వపితరంశ్రుత్వా
తక్షకభక్షితమ్| యథాజుహావసంక్రుద్ధస్సర్పాన్సత్రేసహద్విజైః|| ౧౬|| సర్పసత్రేసమిద్ధేగ్నౌదహ్య
మానాన్మహోరగాన్| దృష్ట్వేంద్రంసర్పఉద్విగ్నస్తక్షకశ్శరణంయయౌ || ౧౭ || నాగతంతక్షకంత
త్రదృష్ట్వాపారీక్షితోద్విజాన్| ఉవాచతక్షకఃకస్మాన్నదహ్యేతోరగాధమః||౧౮||తంగోపాయతిరాజేం
ద్రశక్రశ్శరణమాగతమ్| తేనసంస్తంభితస్సర్పస్తస్మాన్నాగ్నౌపతత్యసౌ|| ౧౯ || ఇతిపారీక్షితశ్శ్రుత్వా
ప్రాహర్త్విజఉదారధీః | సహేంద్రస్తక్షకోవిప్రానాగ్నౌకిమితిపాత్యతే|| ౨౦ || తచ్ఛ్రుత్వాజుహు
వుర్విప్రాస్సహేంద్రంతక్షకంమఖే | తక్షకాశుపతస్వేహసహేంద్రేణమరుత్వతా || ౨౧ || ఇతిబ్ర
హ్మోదితాక్షేపైస్స్థానాదింద్రఃప్రచాలితః | బభూవసంభ్రాంతమతిస్సవిమానస్సతక్షకః || ౨౨ || తం
పతంతంవిమానేనసహాతక్షకమంబరాత్| విలోక్యాంగిరసఃప్రాహరాజానంతంబృహస్పతిః|| ౨౩|| నై
షత్వయామనుష్యేంద్రవధమర్హతిసర్పరాట్ |అనేనపీతమమృతమతోయమజరామరః|| ౨౪|| జీవితం
మరణంజంతోర్గతిస్స్వేనైవకర్మణా|రాజంస్తతోన్యోనాస్త్యస్యప్రదాతాసుఖదుఃఖయోః|| ౨౫||స
ర్పచోరాదివహ్న్యంబుక్షుత్తృడ్వ్యాధ్యాదిభిర్నృప | పంచత్వమృచ్ఛతేజంతుర్భుఙ్క్తఆరబ్ధక
ర్మచ|| ౨౬ || తస్మాత్సత్రమిదంరాజన్సంస్థీయేతాభిచారికమ్ | సర్పాఅనాగసోదగ్ధాజనైర్దిష్టంహిభు
జ్యతే|| ౨౭|| ఇత్యుక్తస్సతథేత్యాహమహర్షేర్మానయన్వచః | సర్పసత్రాదుపరతఃపూజయామాసవా
క్పతిం||౨౮||సైషావిష్ణోర్మహామాయాబాధ్యయాచాప్యలక్షణా| యయాముహ్యంత్యాత్మభూతాభూ
తేషుగుణవృత్తిభిః||౨౯|| నయత్రదంభీత్యభయావిరాజితామాయాత్మవాదేనకృతాత్మనాదిభిః|నయద్వి

తాం - ఆభిచారికంహింసాదిఫలకం - దిష్టంప్రాచీనంకర్మ - అతఃసర్పాదృష్టప్రయుక్తస్య తవాప్యయంనాప
రాధఇతిభావః || ౨౭ || ఇక్తేతి || వాక్పతిం బృహస్పతిం || ౨౮ || ననుకథంవిదుషామప్యేవంసంమోహః - యతో
బ్రహ్మకోపాత్పరీక్షితోమృత్యుః జనమేజయకోపాత్సర్పాణా మిత్యాదితత్రాహ || సైషేతి || తస్యాఃమహత్త్వం
దర్శయతి - అలక్షణాఅనలక్ష్యతఇత్యలక్షణా - అప్రతర్క్యేత్యర్థః - కాసాఇత్యతఆహ- యయాఅస్యవిష్ణోరేవ - ఆ
త్మభూతాః - ఆత్మాంశభూతాః - ప్రాణినః- గుణవృత్తిభిఃక్రోధాదిభిః - భూతేషుదేహేషుముహ్యంతి బాధ్యబాధ
కతాంవ్రజంతీత్యర్థః- ననుశ్రవణాదినా - బాధితయాతయాకుతోమోహస్స్యాత్తత్రాహ - అబాధ్యయాబాధితుమ
శక్యయా || ౨౯|| కథంతర్హితామాయాతత్కార్యనివృత్తిరిత్యాశంక్యశ్రీవిష్ణుస్వరూపనిరూపణపూర్వకంతద్భజనాత్స
ర్వానర్థనివృత్తిరితిశాస్త్రార్థముపసంహరతి - పంచభిః || నేతి || దంభీతియామాయాకపటవానస్యాంప్రమాసి త్యేవం
భూతాబుద్ధావసకృదుల్లిఖ్యమానాయామాయేత్యర్థః.. సాఆత్మవాదేక్రియమాణే - ఆత్మవాదిభిఃయత్రఅభమానసవిరా
జితానప్రకాశితా - కింతు - భీతేవస్వకార్యం మోహాదికమకుర్వంతీకథంచిద్వర్తతఇతిప్రతిపాదితేత్యర్థః - తదు
క్తం || శ్లో || తస్మైనమోభగవతేవాసుదేవాయధీమహి| యన్మాయయాదుర్జయయామాంబ్రువంతిజగద్గురుం || విల

జమానయా యస్య స్థాతుమీక్షాపథేఽముయా। విమోహితా వికత్థంతే మమాహమితి దుర్ధియ ఇతి- కించ- యత్ యస్మిన్ తదాశ్రయో మాయాశ్రయః- వివిధో వివాదో నాస్తి- విశేషవిషయత్వాద్వివాదానాం - తస్య విశేషాతీతత్వాదితి భావః- సంకల్పవికల్పాః వృత్తయో యస్య తన్మనోఽపి- యత్ యత్ర నాస్తి- సంకల్పవికల్పానామపి విశేషవిషయత్వాత్ ॥౩౦॥ కించ॥ నేతి। సృజ్యం కర్మ- సృజతా కారకవర్గేణ సహ- ఉభయోః సృజ్యస్రష్ట్రోః పరం సాధ్యం శ్రేయః ఫలమపి- అతః త్రిభిః సృజ్యస్రష్టృఫలైః- అన్వితో జీవశ్చ అహంకారాత్మకో యత్ర నాస్తి - అత ఏవ ఉత్సాదితే నిరస్తే బాధ్యబాధకే యస్మిన్ తత్ ఏతత్ స్వయం ఆత్మస్వరూపమిత్యర్థః- తత్ తస్మాత్ ఊర్మీన్ అహంకారాదీన్ నిషిధ్య - విరమేద్విశేషేణ క్రీడేదిత్యర్థః॥ ౩౧॥ యత స్తద్వైష్ణవం పదమామనంతీత్యాహ॥ పరమితి॥ యద్ధేతత్ తదేవ పరం వైష్ణవం పదం స్వరూపమామనంతి- కే- అతత్- ఆత్మవ్యతిరిక్తం ఉత్సిసృక్షవః త్యక్తుమిచ్ఛవః- యతః అనన్యసౌహృదాః నాస్త్యన్యస్మిన్ సౌహృదం యేషాం తే- కుతః దౌరాత్మ్యం దేహాద్యహంభావం విసృజ్య దేహే అహంకారాభావాత్ అన్యత్ర సౌహృదం నాస్తి - అతస్త్యక్తుమిచ్ఛవ ఇత్యర్థః కథం నేతి నేతీత్యేవం- అత్ర విద్వదనుభవమపి ప్రమాణయతి- హృదా ఉపగుహ్య- ధ్యానాదినా॥ తతః సమాహితైరవసితం నిశ్చితం- యద్వా- అవస్థితం అవబద్ధం - ఆత్మతయా గృహీతమిత్యర్థః॥ ౩౨॥ ఏతత్ప్రాప్తావధికారిణో దర్శయతి॥ తఇతి॥ దేహజం అహమితి గేహజం మమేతి॥ ౩౩॥ ఏవం ప్రాప్త్యుపాయమాహ॥ అతివాదానితి॥ ౩౪॥ శాస్త్రసమాప్తౌ గురుం ప్రణమతి॥ నమ ఇతి॥ కృష్ణాయ వ్యాసాయ- అధ్యగామధీతవానస్మి॥ ౩౫॥ ఇమాం సంహితామధ్యగామిత్యుక్తం- తత్ర

వాదో వివిధస్తదాశ్రయో మనశ్చ సంకల్పవికల్పవృత్తియత్ ॥ ౩౦॥ న యత్ర సృజ్యం సృజతోభయోః పరం
శ్రేయశ్చ జీవస్త్రిభిరన్వితస్త్వయమ్ । తదేతదుత్సాదితబాధ్యబాధకం నిషిధ్య చోర్మీన్ విరమేత తన్మునిః ॥
౩౧॥ పరం పదం వైష్ణవమామనంతి తద్యన్నేతి నేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్య దౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృదా
హృదోపగుహ్యావసితం సమాహితైః॥ ౩౨॥ త ఏతదధిగచ్ఛంతి విష్ణోర్యత్పరమం పదమ్। అహం మమేతి
దౌర్జన్యం న యేషాం దేహగేహజమ్॥ ౩౩॥ అతివాదాంస్తితిక్షేత నావమన్యేత కంచన । న చేమం దేహ
మాశ్రిత్య వైరం కుర్వీత కేనచిత్ ॥ ౩౪॥ నమో భగవతే తస్మై కృష్ణాయాకుంఠమేధసే। యత్పాదాంబురుహ
ధ్యానాత్సంహితామధ్యగామిమామ్॥ ౩౫॥ శ్రీశౌనకః॥ పైలాదిభిర్వ్యాసశిష్యైర్వేదాచార్యైర్మహా
త్మభిః। వేదాశ్చ కతిధా వ్యస్తా ఏతత్సౌమ్యాభిధేహి నః॥ ౩౬॥ సూతః॥ సమాహితాత్మనో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మ
ణః పరమేష్ఠినః। హృదాకాశాదభూన్నాదో వృత్తిరోధాద్విభావ్యతే॥ ౩౭॥ యదుపాసనయా బ్రహ్మన్ యో
గినో మలమాత్మనః । ద్రవ్యక్రియాకారకాఖ్యం హిత్వా యాంత్యపునర్భవమ్॥ ౩౮ ॥ తతోఽభూత్త్రివృ
దోంకారో యోఽవ్యక్తప్రభవః స్వరాట్। యత్తల్లింగం భగవతో బ్రహ్మణః పరమాత్మనః॥ ౩౯॥ శృణోతి
య ఇమం స్ఫోటం సుప్తశ్రోత్రే చ శూన్యదృక్। యేన వాగ్వ్యజ్యతే యస్య వ్యక్తిరాకాశ ఆత్మనః॥ ౪౦॥

స్వపురాణసంహితావిభాగం విశేషతో బుభుత్సుర్వేదవిభాగమపి ప్రసంగాత్ పృథక్ పృచ్ఛతి॥ పైలాదిభిరితి॥ హే సౌమ్య॥ ౩౬॥ తత్ర ప్రథమం వేదావిర్భావప్రకారమాహాష్టభిః॥ సమాహితాత్మన ఇతి ॥ బ్రహ్మణో హృదియ ఆకాశస్తస్మాన్నాదోఽభూత్ - యః కర్ణపుటపిధానేన శ్రోత్రవృత్తినిరోధాదస్మదాదిష్వపి విభావ్యతే లక్ష్యతే ॥ ౩౭ ॥ ప్రసంగాన్నాదోపాసనయా మోక్షఫలమాహ॥ యదితి॥ యస్య నాదస్యోపాసనయా - ఆత్మనో మలం అపోహ్య- కథంభూతం మలం తదాహ ద్రవ్యమధిభూతం- క్రియా అధ్యాత్మం- కారకమధిదైవం- ఏవం త్రిధాభూతా ఆఖ్యా యస్యేతి తథా॥ ౩౮॥ తత ఇతి॥ తతః నాదాత్- త్రివృత్ త్రిమాత్రః- కంఠోష్ఠాదిభిః ఉచ్చార్యమాణస్య ఓంకారస్య అక్షరసమామ్నాయాంతర్భావాత్ సూక్ష్మతయా తం విశినష్టి- అవ్యక్తః ప్రభవో యస్య సః- తదేవాహ- స్వరాట్ - స్వత ఏవ హృది ప్రకాశమానః- తమేవ కార్యేణ లక్షయతి- యత్తదితి- నపుంసకత్వం లింగశబ్దవిశేషణత్వాత్ - లింగం గమకం॥ ౩౯॥ కోఽసౌ పరమాత్మా తమాహ॥ శృణోతీతి॥ ఇమం స్ఫోటమవ్యక్తమోంకారం- నను జీవ ఏవ తం శృణోతి- నేత్యాహ - సుప్తశ్రోత్రే కర్ణపిధానాదినా అవృత్తికేఽపి శ్రోత్రే సతి జీవస్తు కరణాధీనజ్ఞానత్వాన్న తదా శ్రోతా- తదుపలబ్ధిస్తు తస్య పరమాత్మద్వారికైవేతి భావః- ఈశ్వరస్తు నైవం - యతః శూన్యదృక్ శూన్యేఽపీంద్రియవర్గే దృగ్జ్ఞానం యస్య- తథా హి- సుప్తో యథా శబ్దం శ్రుత్వా ప్రబుధ్యతే- న తదా జీవః శ్రోతా- లీనేంద్రియత్వాత్ - అతో యస్తదా శబ్దం శ్రుత్వా జీవం ప్రబోధయతి- స యథా పరమాత్మైవ తద్వత్ - కోఽసావోంకారః- తం విశినష్టి సార్ధేన- యేన వాక్ బృహతీ వ్యజ్యతే- యస్య చ హృదయాకాశే ఆత్మనః స్వకాశాద్వ్యక్తిరభివ్యక్తిః॥ ౪౦॥

కించ ॥ స్వధామ్న ఇతి ॥ స్వధామ్నః స్వస్య ధామ ఆశ్రయః కారణం యత్ బ్రహ్మ తస్య - కించ పరమాత్మాంశభూతస్సమ
స్తదేవతావాచకోపీత్యాశయేనాహ- స ఇతి॥ సర్వమంత్రాణాముపనిషద్రహస్యం సూక్ష్మరూపమిత్యర్థః-తత్ర హేతుః-
వేదానాం బీజం కారణం బీజత్వేప్యవికారితామాహ-సనాతనం సదైకరూపం-తస్య బ్రహ్మరూపత్వాత్ ॥ ౪౧॥ ఇదానీం త
తస్సర్వప్రపంచోత్పత్తిప్రకారమాహ॥ తస్యేతి॥ త్రయః త్రిసంఖ్యాయుక్తాః-భావాః- స్వైరకారోకారమకారైః- ధా
ర్యంతే- తత్కారణత్వాత్- తానేవాహ - గుణాః సత్త్వాదయః సామాని ఋగ్యజుస్సామాని - అర్థాః భూర్భువస్స్వర్లో
కాః- వృత్తయో జాగ్రదాదయః॥ ౪౨॥తత ఇతి॥తతస్తేభ్యో వర్ణేభ్యః- అక్షరాణాం సమామ్నాయం సమాహారం- తమే
వాహ- అంతస్థాః యరలవాః- ఊష్మాణః శషసహాః- స్వరాః అకారాద్యాః-స్పర్శాః కాదయో మావసానాః- హ్రస్వదీ
ర్ఘాదిశ్చ- ఆదిశబ్దాజ్జిహ్వామూలీయాదయః- తదేవ లక్షణం స్వరూపం యస్య తం॥ ౪౪ ॥ తత ఇతి ॥ విభుః చతుర్ముఖస్స్వరూ
పో భగవాన్- అసృజదితి పూర్వస్యైవానుషంగః చాతుర్హోత్రవివక్షయా చత్వారో హోత్రోపలక్షితా ఋత్విజశ్చతు
ర్హోతారః - తైరనుష్ఠేయం హౌత్రాధ్వర్యవాదికం కర్మ చాతుర్హోత్రం - తద్వివక్షయా ॥ ౪౪ ॥ పుత్రాని
తి॥పుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ తాన్ వేదాన్ -బ్రహ్మకోవిదాన్ వేదోచ్చారణాదినిపుణాన్॥౪౫॥త ఇతి॥ ఏవం చతుర్యుగేషు ప్రా

ధామ్నో బ్రహ్మణస్సాక్షాద్వాచకః పరమాత్మనః। స సర్వమంత్రోపనిషద్వేదబీజం సనాతనమ్॥ ౪౧॥
తస్య హ్యాసంస్త్రయో వర్ణా అకారాద్యా భృగూద్వహ। ధార్యంతే యైస్త్రయో భావా గుణసామార్థవృ
త్తయః ॥ ౪౨ ॥ తతోక్షరసమామ్నాయమసృజద్భగవానజః। అంతస్థోష్మస్వరస్పర్శహ్రస్వదీర్ఘాది
లక్షణమ్॥ ౪౩ ॥ తతోసౌ చతురో వేదాంశ్చతుర్భిర్వదనైర్విభుః। సవ్యాహృతీంశ్చసోంకారాంశ్చాతు
ర్హోత్రవివక్షయా॥ ౪౪॥ పుత్రానధ్యాపయామాస తాన్బ్రహ్మర్షీన్ బ్రహ్మకోవిదాన్। తే తు ధర్మోప
దేష్టారస్స్వపుత్రేభ్యస్సమాదిశన్॥ ౪౫॥ తే పరంపరయా ప్రాప్తాస్తత్తచ్ఛిష్యైర్ధృతవ్రతైః। చతుర్యు
గేష్వథవ్యస్తా ద్వాపరాదౌ మహర్షిభిః॥ ౪౬॥ క్షీణాయుషః క్షీణసత్త్వాన్ దుర్మేధాన్వీక్ష్య కాలతః। వే
దాన్ బ్రహ్మర్షయో వ్యస్యన్ హృదిస్థాచ్యుతచోదితాః॥ ౪౭ ॥ అస్మిన్నప్యంతరే బ్రహ్మన్ భగవాన్ లో
కభావనః। బ్రహ్మేశాద్యైర్లోకపాలైర్యాచితో ధర్మగుప్తయే॥ ౪౮॥ పరాశరాత్సత్యవత్యామంశాం
శకలయా విభుః। అవతీర్ణో మహాభాగో వేదం చక్రే చతుర్విధమ్॥ ౪౯॥ ఋగథర్వయజుస్సామ్నాం రా
శీనుద్ధృత్య వర్గశః। చతస్రస్సంహితాశ్చక్రే సూత్రే మణిగణానివ॥౫౦॥ తాసాం స చతురశ్శిష్యానుపహూ
య మహామతిః। ఏకైకాం సంహితాం బ్రహ్మన్నేకైకస్మై దదౌ విభుః॥ ౫౧॥ పైలాయ సంహితామాద్యాం
బహ్వృచాఖ్యామువాచ హ। వైశంపాయనసంజ్ఞాయ నిగదాఖ్యం యజుర్గణమ్॥౫౨॥ సామ్నాం జైమిన
యే ప్రాహ తథా ఛందోగసంహితామ్। అథర్వాంగిరసం నామ స్వశిష్యాయ సుమంతవే॥౫౩॥ పైలస్స్వ
సంహితామూచ ఇంద్రప్రమితయే మునిః। బాష్కలాయ చ సోప్యాహ శిష్యేభ్యస్సంహితాం స్వకామ్ ॥
౫౪ ॥ చతుర్ధా వ్యస్య బోధ్యాయ యాజ్ఞవల్క్యాయ భార్గవ। పరాశరాయాగ్నిమిత్రాయ ఇంద్రప్రమితి

ప్తాః ద్వాపరాదౌ ద్వాపరమాదిర్యస్య తదంత్యం లక్షణస్య కాలస్యాస్మిన్ - ద్వాపరాంతే వేదవిభాగప్రసిద్ధేః- శంతనుస
మకాలవ్యాసావతారప్రసిద్ధేశ్చ- వ్యస్తా విభక్తాః॥౪౬॥తత్ర వేదవిభాగే హేతుః॥క్షీణాయుష ఇతి॥ క్షీణాయుషో జనాన్ -
తర్హి పురుషబుద్ధిప్రభవత్వాత్_అనాదరణీయం స్యాదిత్యాశంక్యాహ-హృదిస్థేతి॥౪౭॥ ఏవం సామాన్యతో వేదవిభాగ
క్రమముక్త్వా వైవస్వతమన్వంతరే విశేషతో నిరూపయితుమాహ ॥ అస్మిన్నితి॥ ౪౮॥పరాశరాదితి॥ అంశో మాయా-త
స్యాంశః సత్త్వం-తస్య కలయా అంశేన-అవతీర్ణస్సన్॥౪౯॥చాతుర్విధ్యమేవాహ॥ఋగిది॥ ఋగాదిమంత్రాణాం రాశీన్
వర్గశః తత్తత్ప్రకరణభేదైరుద్ధృత్య- యథా అనేకవిధమణిరాశేర్మణిగణాః పద్మరాగాదయో వివిచ్యోద్ధ్రియంతే-త
ద్వదుద్ధృత్య మంత్రైశ్చతస్రః ఋగాదిసంహితాశ్చక్రే॥ ౫౦॥ తాసామితి ॥ తాసాం సంహితానాం మధ్యే- ఏకాం ఏకాం
౫౧॥ పైలాయేతి ॥ ఋక్సముదాయరూపత్వాద్బహ్వృచాఖ్యాం - నితరాం ప్రశ్లేషేణ గద్యమానత్వాన్నిగదాఖ్య ॥
౫౨॥సామ్నామితి॥ సామ్నాం సంబంధినీం ఛందస్సు గీయమానత్వాత్ ఛందోగాఖ్యాం సంహితాం॥౫౩॥తత్ర ఋగ్వేదశాఖా
విభాగమాహ॥ పైల ఇతి॥స్వసంహితాం ద్వేధా విభజ్య ఇంద్రప్రమితయే బాష్కలాయచ ఊచే॥ ౫౪॥ చతుర్ధేతి। స బా
ష్కలోపి స్వసంహితాం చతుర్ధా వ్యస్య-బోధ్యాదిభ్యశ్చతుర్భ్యశ్శిష్యేభ్య ఆహ- భో భార్గవ। ౫౫॥ అధ్యాపయదితి॥

ఇంద్రప్రమితిరపి స్వాం సంహితాం- స్వసుతం మాండూకేయమధ్యాపయామాస-తస్య మాండూకేయస్య శిష్యో దేవమిత్రః॥ ౫౬॥ శాకల్య ఇతి॥ తత్సుతః మాండూకేయసుతః శాకల్యః-వాత్స్యాదిషు పంచస్వధాత్-తానధ్యాపయామాసేత్యర్థః॥ ౫౭॥ జాతుకర్ణ ఇతి॥ తచ్ఛిష్యః శాకల్యశిష్యః స్వసంహితాం త్రేధావిభజ్య-చతుర్థం వైదికపదార్థవ్యాఖ్యానరూపం నిరుక్తం చకృత్వా బలాకాదిభ్యశ్చతుర్భ్యః ప్రదదౌ॥ ౫౮॥ బాష్కలిరితి॥ బాష్కలిః పూర్వోక్తస్య బాష్కలస్య పుత్రః ప్రతిశాఖాభ్యః ఉక్తసర్వశాఖాభ్యః - వాలాయన్యాదయస్తాం దధురధీతవంతః॥ ౫౯॥ ఋక్శాఖోపసంహారపూర్వకం తచ్ఛ్రవణఫలమాహ॥ బహ్వృచా ఇతి॥ ఏతచ్ఛందసాం ఏతేషాం ఛందసాం॥ ౬౦॥ యజుర్వేదే తైత్తిరీయశాఖోత్పత్తిప్రస్తావమాహ॥ వైశంపాయనేతి॥ చరకనామనిరుక్తిమాహ-యద్యస్మాద్ధేతోః చేరురితి-బ్రహ్మహత్యారూపమంహః క్షపయతీతి తథా- తత్స్వగురోరనుష్ఠేయం వ్రతం- తద్వ్రతచరణాచ్చరకా ఇత్యర్థః॥ ౬౧॥ యాజ్ఞవల్క్య ఇతి॥ తచ్ఛిష్యః వైశంపాయనశిష్యః- అల్పసారాణామేతేషాం చరితేన కియత్-సుదుశ్చరమహం చరిష్యామీతి॥ ౬౨॥ ఇతీతి॥ విప్రాణాం- అవమంత్రా అవజ్ఞాకర్తా- మత్తో ధీతమాశుత్యజేతి॥ ౬౩॥ దేవరాతేతి॥ దేవరాతసుతో యాజ్ఞవల్క్యః॥ ౬౪॥ ఛూర్త్వేతి॥ ఛర్దితస్యాదానం విప్రమాపేణాసుచితమితి మత్వా-తిత్తిరయః పక్షివిశేషాః భూత్వా- ఆదదుః- తతశ్చ తైత్తిరీ

రాత్మవాన్ ॥౫౫॥ అధ్యాపయత్సంహితాం స్వాం మాండూకేయమృషిం కవిమ్। తస్య శిష్యో దేవమిత్రస్సౌభర్యాదిభ్య ఊచివాన్ ॥ ౫౬॥ శాకల్యస్తత్సుతస్స్వాం తు పంచధా వ్యస్య సంహితామ్। వాత్స్యముద్గల్యశాలీయగోఖల్యశిశిరేష్వధాత్ ॥౫౭॥ జాతుకర్ణస్తు తచ్ఛిష్యస్సనిరుక్తాం స్వసంహితామ్। బలాకపైంగవైతాళవిరజేభ్యో దదౌ మునిః ॥౫౮॥ బాష్కలిః ప్రతిశాఖాభ్యో వాలఖిల్యాఖ్యసంహితామ్। చక్రే బాలాయనిగార్గ్యః కాసారశ్చైవ తాం దధుః॥ ౫౯॥ బహ్వృచాస్సంహితా హ్యేతా ఏభిర్బ్రహ్మర్షిభిర్ధృతాః । శ్రుత్వైతచ్ఛందసాం వ్యాసం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౬౦ ॥ వైశంపాయనశిష్యా వై చరకాధ్వర్యవోభవన్। యచ్చేరుర్బ్రహ్మహత్యాంహః క్షపణం స్వగురోర్వ్రతమ్॥ ౬౧॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తు తచ్ఛిష్య ఆహాహో భగవన్కియత్। చరితేనాల్పసారాణాం చరిష్యేహం సుదుశ్చరమ్॥ ౬౨॥ ఇత్యుక్తో గురురప్యాహ కుపితో యాహ్యలం త్వయా। విప్రావమంత్రా శిష్యేణ మదధీతం త్యజాశ్వితి॥ ౬౩॥ దేవరాతసుతస్సోపి ఛర్దిత్వా యజుషాం గణమ్। తతో గతోథ మునయో దదృశుస్తాన్యజుర్గణాన్॥ ౬౪॥ భూత్వా తిత్తిరయో బ్రహ్మంస్తల్లోలుపతయాదదుః। తైత్తిరీయా ఇతి యజుశ్శాఖా ఆసన్సుపేశలాః॥ ౬౫॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తతో బ్రహ్మంశ్ఛందాంస్యధిగవేషయన్। గురోరవిద్యమానాని సూపతస్థేర్కమీశ్వరమ్॥ ౬౬॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఓం నమో భగవతే ఆదిత్యాయాఖిలజగతామాత్మస్వరూపేణ కాలస్వరూపేణ చతుర్విధభూతనికాయానాం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానామంతర్హృదయేషు బహిరప్యాకాశ ఇవోపాధినావ్యవధీయమానో భవానేక ఏవ క్షణలవనిమేషావయవోపచితసంవత్సరగణేనాపామాదానవిసర్గాభ్యామిమాం లోకయాత్రామనువహతి॥ ౬౭॥ యదుత హ వావ విబుధర్షభ సవితరదస్తపత్యనుసవనమహరహరా

యా ఇతి ప్రసిద్ధాః-సుపేశలా అతిరమ్యాః-బహువచనమవాంతరభేదవివక్షయా॥ ౬౫॥ కాణ్వమాధ్యందినాదిశాఖాప్రసంగమాహ॥ యాజ్ఞవల్క్య ఇతి॥ గురోర్వైశంపాయనస్య వ్యాసేన విభజ్యానుక్తత్వాదవిద్యమానాని-అధి అధికాని-గవేషయన్ మృగయన్-సూపతస్థే సమ్యక్ తుష్టావ- వేదానామీశ్వరం-తథా చ॥ శ్రుతి॥ ఋగ్భిః పూర్వాహ్ణే దివి దేవ ఈయతే- యజుర్వేదే తిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః-సామవేదేనాస్తమయే మహీయతే- వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతి సూర్య ఇతి॥ ౬౬॥ ఓం నమ ఇతి॥ ఓం నమో భగవతే తుభ్యమాదిత్యాయ - యో భవానేక ఏవేమాం లోకయాత్రామనువహతీత్యన్వయః తదేవదర్శయతి-అఖిలజగతామాత్మస్వరూపేణాంతర్హృదయేషు-కాలస్వరూపేణ చ బహిరపి వర్తమాన ఇతి- అఖిలజగతామిత్యస్య ప్రపంచః-చతుర్విధేతి-హృదయాంతర్వర్తిత్వేపి జీవవత్తేనోపాధినా అవ్యవధీయమానః అనాచ్ఛాద్యమానః-కాలస్వరూపేణ చేత్యస్య ప్రపంచః-క్షణేతి క్షణలవాదరూపా యేవయవాస్తైరుపచితాస్సంవత్సరాస్తేషాం గణేన- ప్రత్యబ్దమపామాదానం శోషణం విసర్గో వృష్టిః తాభ్యాం-అనేన గాయత్రీ ప్రథమపాదోక్త వరేణ్యతా దర్శితా ॥ ౬౭॥ ద్వితీయపాదార్థానువర్ణనేనస్తౌతి॥ యదుతేతి॥ హే విబుధర్షభ- హే సవితః యదదో భగవతస్తపమండలం తపతి-తత్సమభిధీమహి సమ్యగాభిముఖ్యేన ధ్యాయేమ-పునస్తస్యైవ సంబోధనం- అహరహః త్రిషవణం వైదికకర్మమార్గేణ స్తువతాం భ

(౭౮౩)

క్తానాం-యాన్యఖిలాని దురితాని తత్ఫలాని చ వృజినాని దుఃఖాని చ తేషాం బీజమజ్ఞానం చ తేషామవభర్జన వినాశక హేతు పనేతి॥ ౬౮॥ తృతీయపాదేన స్తౌతి॥ య ఇతి॥ యో భవాన్-స్థావరజంగమనమహాహోనాం స్వాశ్రయాణాం జీవానాం-మన ఇంద్రియప్రాణగణాన్ - అనాత్మనో జడాన్- స్వయమాత్మ వాంతర్యామీ సన్ - ప్రచోదయతి ప్రవర్తయతి ॥ ౬౯ ॥ తృతీయపాదమేవ మండలస్థపరతయా వ్యాచక్షాణః స్తౌతి॥ య ఏక ఏవ భగవాన్- అతికరాళవదనో యోఽంధకారసంజ్ఞో ఽజగరగ్రహస్తేన గృహీతం అత ఏవ మృతమివ విచేతనం స్వధర్మాఖ్యం। యదాత్మానస్థానం ప్రత్యక్ప్రవణత్వం తదేః శ్రేయస్తస్మిన్ ప్రవర్తయతి- కించ- యో భగవానవనీపతిరివ - అటతి గచ్ఛతి-ఆశాపాలైరింద్రాదిభిః - కమలకోశయుక్తైస్తత్ర తత్రాంజలిభిః-ఉపహృతార్హణః-దత్తార్ఘ్యః॥ ౭౦॥ అథేతి॥ వియత ఏవంభూతస్త్వం- అథ అతః- హ స్ఫుటం- అయాతయామాని అన్యైరన్యథావదనభిజ్ఞాతాని యజూంషి తత్కామః- అహం ఉపసరామి భజామి ॥ ౭౧ ॥ ఏవమితి॥ ఏవం స్తుతః ప్రసాదితశ్చ॥ ౭౨ ॥ యజుర్భిరితి ॥ పంచదశశాఖాః యాః - శతైః అపరిమితైర్యజుర్భిరకరోత్ - సత్తైరితి పాఠే॥ సః యాజ్ఞవల్క్యః- తైర్యజుర్భిరకరోదితి- జగృహుః- అధీతవంతః॥ - రవిణా వాజిస్వరూపేణ వాజేభ్యః

> స్మ్నాధినా ఉపతిష్ఠమానానామఖిలదురితవృజినబీజావభర్జన భగవతస్సమభిధీమహి తపనతవ మండలమ్॥ ౬౮ ॥ య ఇహ వావ స్థిరచరనికరాణాం నిజనికేతనానాం మన ఇంద్రియాసుగణాననాత్మనస్స్వయమాత్మాంతర్యామీ ప్రచోదయతి॥ ౬౯॥ య ఏక ఏవేమం లోకమతికరాళవదనాంధకారసంజ్ఞాజగరగ్రహగృహీతం మృతకమివ విచేతనమవలోక్యానుకంపయా పరమకారుణిక ఈక్షయైవోత్థాప్యాహరహరనుసవనం శ్రేయసి స్వధర్మాఖ్యావస్థానే ప్రవర్తయత్యవనిపతిరివా సాధూనాం భయముదీరయన్నటతి పరిత ఆశాపాలైస్తత్ర తత్ర కమలకోశాంజలిభిరుపహృతార్హణః॥ ౭౦॥ అథ హ భగవం స్తవ చరణనలినయుగళం త్రిభువనగురుభిరభివందితమహమయాతయామయజుష్కామ ఉపసరామీతి॥ ౭౧॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవం స్తుతస్స భగవాన్ వాజిరూపధరో రవిః॥ యజూంష్యయాతయామాని మునయేఽదాత్ప్రసాదితః॥ ౭౨॥ యజుర్భిరకరోచ్ఛాఖా దశ పంచ శతైర్విభుః॥ జగృహుర్వాజసన్యస్తాః కాణ్వమాధ్యందినాదయః॥ ౭౩॥ జైమినేస్సామగస్యాసీత్సుమంతుస్తనయో మునే॥ సుకర్మా తత్సుతస్తాభ్యామేకైకాం ప్రాహ సంహితామ్॥ ౭౪॥ సుకర్మా చాపి తచ్ఛిష్యస్సామవేదతరోర్మహాన్। సహస్రసంహితాభేదం చక్రే సామ్నాం తతస్తుతమ్॥ ౭౫॥ హిరణ్యనాభః కౌసల్యః పౌష్యంజిశ్చ సుకర్మణః। శిష్యౌ జగృహతుశ్చాన్య ఆవంత్యో బ్రహ్మవిత్తమః॥ ౭౬॥ ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యా ఆసన్ పంచశతాని వై। పౌష్యంజ్యావంత్యయోశ్చాపి తాంశ్చ ప్రాచ్యాన్ ప్రచక్షతే॥ ౭౭॥ లోకాక్షిర్లాంగలిః కుల్యః కుసీదః కుక్షిరేవ చ। పౌష్యంజిశిష్యా జగృహుస్సంహితానాం శతం శతమ్॥ ౭౮॥ కృతో హిరణ్యనాభస్య చతుర్వింశతి సంహితాః। శిష్య ఊచే స్వశిష్యేభ్యశ్శేషా ఆవంత్య ఆత్మవాన్॥ ౭౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ద్వాదశస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః.

కేసరేభ్యః వాజేన వేగేన వా పన్యస్తాః త్యక్తాః శాఖాః - వాజసనేయసంజ్ఞాస్తాశ్శాఖా ఇతి వా ॥ ౭౩ ॥ సామశాఖావిభాగమాహ॥ జైమినేరితి॥ తత్సుతః సుమంతుసుతః- తాభ్యాం పుత్రపౌత్రాభ్యాం - క్రమేణైకైకాం ప్రాహ॥ ౭౪ ॥ సుకర్మేతి॥ తచ్ఛిష్యః జైమినేశ్శిష్యః-మహాన్ అతిమేధావీ- సహస్రం సంహితారూపం భేదం చక్రే- సామ్నాం-తం సంహితాభేదం-తత స్తదనంతరం॥ ౭౫॥ హిరణ్యనాభ ఇతి॥ సుకర్మణః శిష్యౌ-ఏకః కౌసల్యో హిరణ్యనాభః- పౌష్యంజిర్నామాపరః తౌ జగృహతుః-ఆవంత్యశ్చాన్యః తస్యైవ శిష్యః-సోపి జగ్రాహ॥ ౭౬॥ ఉదీచ్యా ఇతి॥ పౌష్యంజ్యావంత్యయోరపి-చకారాద్ధిరణ్యనాభస్యాపి-పంచశతాని శిష్యా ఆసన్- తే తావతీః శాఖా యథాయథం జగృహుః - తానుదీచ్యాన్ సతః కాలతః కాంశ్చిత్ప్రాచ్యాంశ్చ ప్రచక్షత ఇత్యర్థః-యథోక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాస్తస్య పంచశతం స్మృతాః। హిరణ్యనాభాత్తావత్యస్సంహితా యైర్ద్విజోత్తమైః। గృహీతాస్తేపి చోచ్యంతే పండితైః ప్రాచ్యసామగాః ఇతి॥ ౭౭॥ పునరప్యేతేషాం త్రయాణాం సుకర్మణశ్శిష్యాణాం శిష్యాంతరైశ్శాఖాబాహుళ్యం దర్శయతి ద్వాభ్యాం॥ లోకాక్షిరితి॥ ౭౮॥ కృత ఇతి॥ కృతో నామ హిరణ్యనాభస్య శిష్యేభ్యః ఊచే- శేషా అన్యా అపి యాః ప్రసిద్ధాశ్శాఖాస్తాః- ఆవంత్యస్స్వశిష్యేభ్యః ఊచ ఇతి॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ స ప్రమేధమర్వావిస్తారః పురాణస్యానంతతః । పురాణలక్షణానీని ఫలం భాగవతశ్రుతేః॥ క్రమప్రాప్తమథర్వవేదవిభాగమాహ॥ అథర్వవిదితి॥ శిష్యం కబంధనామానం-స్వశాఖాం స్వకీయాం సంహితాం-సోపి శిష్యేభ్యో-తాం ద్విధా విభజ్య-తదుక్తం స్కాన్దే॥ శ్లో॥ అథర్వవేదం పథ్యాని సుమంతురమితద్యుతిః। పథ్యమధ్యాపయామాస కబంధః సోపి తద్ద్విధా॥ కృత్వా తు వేదదర్శాయ తథా పథ్యాయ దత్తవానితి॥౧॥ తత్ర వేదదర్శః స్వసంహితాం చతుర్ధా విభజ్య చతుర్భ్యశ్శిష్యేభ్యోధ్యాపయామాస-పథ్యశ్చ త్రిధా విభజ్య ప్రాసిదితి-సాధకానాహ॥ శౌల్కాయనిరితి॥ ౨॥ బభ్రురితి॥ అంగిరసః శునకస్య-శిష్యౌ బభ్రుః సైంధవాయనశ్చ-తదుక్తం॥ శ్లో॥ శునకస్తు ద్విధా కృత్వా దదావేకాం తు బభ్రవే । ద్వితీయాం సంహితాం ప్రాదాత్సైంధవాయనసంజ్ఞిన ఇతి-సావర్ణ్యాద్యాః-సైంధవాయనాదీనాం శిష్యాః॥౩॥ నక్షత్రకల్ప ఇతి॥ నక్షత్రకల్పః శాంతికల్పశ్చేతి ద్వా-తదుక్తం॥ శ్లో॥ నక్షత్రకల్పో వేదానాం సంహితానాం తథైవ చ । చతుర్థస్స్యాదాంగిరసశ్శాంతికల్పశ్చ పంచమ ఇతి॥ నక్షత్రకల్పాదీనాం కర్తార స్తత్తన్నామభిరుచ్యంతే॥౪॥౫॥ అధీయంతేతి॥ మత్పితుర్ముఖాదితి ప్రథమం వ్యాసః షట్సంహితాః కృత్వా మత్పిత్రే రోమహర్షణాయ ప్రాదాత్-తస్య చ ముఖాచ్ఛ్రుత్వా త్రయ్యారుణ్యాదయః-ఏకైకాం సంహితామధీయంతి-ఏతేషాం షణ్ణాం శిష్యోహం-తాస్సర్వాః సమధీతవాన్॥౬॥ కాశ్యప ఇతి॥ రామశిష్యోయ అకృతవ్రణః ఏవం చత్వారోవయం మూలసంహితా ఇత్యనేన తతస్సంహితా బాహుళ్యం సూచితం॥౭॥ శుకపరీక్షిత్సంవాదే సిరూపితమపి పురాణలక్షణం తద్భేదకథనాయ దర్శయతి॥ పురాణేతి॥౮॥ సర్గ ఇతి॥ అన్యవిశ్వస్య॥ శ్లో॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణ

సూతః ॥ అథర్వవిత్సుమంతుశ్చ శిష్యమధ్యాపయత్స్వకామ్। సంహితాం సోపి పథ్యాయ వేదదర్శాయ చోక్తవాన్॥ ౧॥ శౌల్కాయనిర్బ్రహ్మబలిర్మోదోషః పిప్పలాయనః। వేదదర్శస్య శిష్యాస్తే పథ్యశిష్యానథో శృణు। కుముదశ్శునకో బ్రహ్మన్ జాబాలిశ్చాప్యథర్వవిత్॥ ౨॥ బభ్రుశ్శిష్యోథాంగిరసస్సైంధవాయన ఏవ చ। అధీయేతాం సంహితే ద్వే సావర్ణ్యాద్యాస్తథాపరే॥ ౩॥ నక్షత్రకల్పశ్శాంతిశ్చ కాశ్యపాంగిరసాదయః। ఏతే చాథర్వణాచార్యాశ్శృణు పౌరాణికాన్మునే॥ ౪॥ త్రయ్యారుణిః కశ్యపశ్చ సావర్ణిరకృతవ్రణః । వైశంపాయనహారీతౌ షడ్వై పౌరాణికా ఇమే॥ ౫॥ అధీయంత వ్యాసశిష్యాత్సంహితాం మత్పితుర్ముఖాత్ । ఏకైకామహమేతేషాం శిష్యస్సర్వాస్సమధ్యగామ్॥ ౬॥ కాశ్యపోహం చ సావర్ణీ రామశిష్యోకృతవ్రణః । అధీమహి వ్యాసపుత్రాచ్చతస్రో మూలసంహితాః॥ ౭॥ పురాణలక్షణం బ్రహ్మన్ బ్రహ్మర్షిభిర్నిరూపితమ్। శృణుష్వ బుద్ధిమాశ్రిత్య వేదశాస్త్రానుసారతః॥ ౮॥ సర్గోస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తిరక్షాంతరాణి చ। వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతురపాశ్రయః॥ ౯॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదో విదుః। క్వచిత్పంచవిధం బ్రహ్మన్మహదల్పవ్యవస్థయా॥ ౧౦॥ అవ్యాకృతగుణక్షోభాన్మహతస్త్రివృతోహమః। భూతసూక్ష్మేంద్రియార్థానాం సంభవస్సర్గ ఉచ్యతే॥ ౧౧॥ పురుషానుగృహీతానామేతేషాం వాసనామయః। విసర్గోయం సమాహారో బీజాద్బీజం చరాచరమ్॥ ౧౨॥ వృత్తిర్భూతాని భూతానా

మూతయః। మన్వంతరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః ॥ ఇత్యత్రోక్తస్థానపోషణే వృత్తిరక్షాశబ్దాభ్యాముచ్యేతే-అంతరాణి మన్వంతరాణి. వంశో వంశానుచరితమితి చ-ఈశానుకథాః-సంస్థా నిరోధః- అనేనైవాత్యంతికీ లయరూపా ముక్తిరప్యుక్తా-హేతుశబ్దేన జీవాశ్రయవాసనాశబ్దవాచ్యా ఊతయో గృహీతాః॥౯॥ దశభిరితి॥ దశభిరేతైర్లక్షణైర్లక్షణీయైరర్థైరుక్తం-మహాపురాణం విదుః-క్వచిత్పంచవిధం॥ శ్లో॥ సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశమన్వంతరాణి చ। వంశానుచరితం చేతి పురాణం పంచలక్షణమితి॥ పురాణం మహత్ అల్పం చేతి వ్యవస్థయా- యత్ర దశాపి లక్షణాని పృథక్ నిరూప్యంతే-తన్మహాపురాణం - యత్ర త్వన్యేషాం పంచస్వేవాంతర్భావస్వివక్షా - తదల్పమితి వ్యవస్థయేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ సర్గాదిలక్షణాని వ్యాచష్టే॥ అవ్యాకృతేతి॥ ప్రధానస్య గుణానాం క్షోభాత్ - యో మహాన్ తస్మాత్ యస్త్రివృదహంకారస్తస్మాద్భూతమాత్రాణాం సూక్ష్మాణాం ఇంద్రియాణాం చ తదర్థానాం స్థూలానాం తద్దైవతానాం చ సంభవః సర్గః కారణసృష్టిః సర్గ ఇత్యర్థః- ఉచ్యత ఇత్యస్య యథాపేక్షముత్తరత్రాప్యనుషంగః ॥౧౧ ॥ విసర్గం వ్యాచష్టే ॥ పురుషేతి॥ పురుషేశ్వరేణానుగృహీతానామేతేషాం మహదాదీనాం - పూర్వకర్మవాసనాప్రధానోయం సమాహారః కార్యభూతశ్చరాచరప్రాణిరూపో బీజాద్బీజమివ ప్రవాహాపన్నో విసర్గ ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ వృత్తిరితి॥ చరాణాం భూతానాం సామాన్యతోచరాణి చకారాచ్చరాణి చ-కామాద్వృత్తిః - తత్ర తు-నృణాం స్వేన భావేన కామాచ్చోదన

యాపివాయానియతాన్వృత్తిర్జీవికాకృతా-సాన్వృత్తిరుచ్యతఇత్యర్థః ॥౧౩॥ రక్షేతి ॥ తిర్యఙ్మర్త్యర్షిదేవేషు యే అచ్యుతావతారాస్తేషాంమహాలీలా-సావిశ్వస్యరక్షోచ్యతఇత్యర్థః- స్తైరవతారైరితిసమాసాన్నిష్కృష్యైకథంచిత్సంబంధః-త్రయీద్విషోదైత్యాః॥౧౪॥ మన్వంతరమితి॥ షడ్విధంమన్వంతరముచ్యతే-షడ్విధత్వమేవాహ-మనురితి-మన్వాదయఃషడేతేవర్గాఃస్వస్వాధికారేణయత్రప్రవర్తంతే-తన్మన్వంతరమిత్యర్థః॥౧౫॥ వంశమాహ॥ రాజ్ఞామితి॥ బ్రహ్మణస్సకాశాత్ప్రసూతిర్యేషాంశుద్ధానామిత్యర్థః తేషామన్వయోవంశః- తేషాంవృత్తం-యేచవంశధరాస్తేషాంచవృత్తంవంశానుచరితముచ్యతేవంశ్యానుచరితమితిపాఠేవంశభవావంశ్యాస్తేషాంవృత్తమిత్యర్థః॥౧౬॥ నైమిత్తికఇతి॥ అస్యవిశ్వస్యభావతోమాయాతోనిష్పన్నస్య-యద్వామాయాతోయశ్చతుర్విధోలయఇతి॥౧౭॥ హేతురితి॥ అస్యజగతఃసర్గాదేర్హేతుర్నిమిత్తంజీవఃసోఽత్రహేతురుచ్యతఇత్యర్థః-తస్యనిమిత్తతామాహ-అవిద్యయాకర్మకారకః కర్మణాకర్తాజీవాదృష్టప్రయుక్తత్వాద్విశ్వవిసర్గాదేఃసతుతత్రహేతురిత్యర్థః ఃసన్వనుశయీనిమిత్తమితికేచిత్. అవ్యాకృతమిత్యపరే-తత్రాహ-యమితి॥ చైతన్యప్రాధాన్యే-నానుశయినం - ఉపాధిప్రాధాన్యవివక్షయాఅవ్యాకృతం॥ ౧౮॥ అపాశ్రయమాహ॥ వ్యతిరేకేతి ॥ జాగ్రదాదిష్వవస్థాసుజీవతయావర్తమానత ఇతిజీవవృత్తయో విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాస్తేషు మాయామయేషు

నాంచరాణామచరాణిచ । కృతాస్స్వేనన్నృణాంతత్ర కామాచ్చోదనయాపివా॥ ౧౩॥ రక్షాఽచ్యుతావతా
రేహావిశ్వస్యానుయుగేయుగే। తిర్యఙ్మర్త్యర్షిదేవేషుహన్యంతేయైస్త్రయీద్విషః॥౧౪॥ మన్వంతరం
మనుర్దేవామనుపుత్రాస్సురేశ్వరః। ఋషయోంశావతారశ్చహరేష్షడ్విధముచ్యతే॥ ౧౫॥ రాజ్ఞాంబ్ర
హ్మప్రసూతానాంవంశస్త్రైకాలికోన్వయః। వంశానుచరితంతేషాంవృత్తంవంశధరాశ్చయే॥ ౧౬॥ నై
మిత్తికఃప్రాకృతికోనిత్యఆత్యంతికోలయః। సంస్థేతికవిభిఃప్రోక్తాచతుర్ధాస్యస్వభావతః॥ ౧౭॥ హేతు
ర్జీవోఽస్యసర్గాదేరవిద్యాకర్మకారకః। యంచానుశయినంప్రాహురవ్యాకృతముతాపరే॥౧౮॥ వ్యతి
రేకాన్వయోయస్యజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు । మాయామయేషుతద్బ్రహ్మజీవవృత్తిష్వపాశ్రయః ॥
౧౯॥ పదార్థేషుయథాద్రవ్యంసన్మాత్రంరూపనామసు। బీజాదిపంచతాంతాసుహ్యవస్థాసుయుతాయు
తమ్॥౨౦॥ విరమేతయదాచిత్తంహిత్వావృత్తిత్రయంస్వయమ్ । యోగేనవాతదాత్మానం వేదేహాయా
నివర్తతే॥౨౧॥ ఏవంలక్షణలక్ష్యాణిపురాణానిపురావిదః। మునయోష్టాదశప్రాహుఃక్షుల్లకానిమహాం
తిచ॥ ౨౨॥ బ్రాహ్మంపాద్మంవైష్ణవంచశైవంలైంగంచగారుడమ్ । నారదీయంభాగవతమాగ్నేయం
స్కాందసంజ్ఞితమ్॥౨౩॥ భవిష్యంబ్రహ్మకైవర్తంమార్కండేయంసవామనమ్ । వారాహంమాత్స్యం
కౌర్మంచబ్రహ్మాండాఖ్యమితిత్రిషట్ ॥౨౪॥ బ్రహ్మన్నేతత్సమాఖ్యాతంశాఖాప్రణయనంమునేః। శిష్యా
ణాంచప్రశిష్యాణాంబ్రహ్మతేజోవివర్ధనమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-సప్తమో
ధ్యాయః *

సాక్షితయాఅన్వయః-సమాధ్యాదౌచవ్యతిరేకోయస్య-తద్బ్రహ్మసంసారప్రతీతిబాధయోరధిష్ఠానావధిభూతమపాశ్రయఉచ్యతఇత్యర్థః॥౧౯॥ ఏతదేవసదృష్టాంతంప్రపంచయతి॥ పదార్థేష్వితి॥ పదార్థేషుఘటాదిషు - ద్రవ్యంమృదాదియథాయుతంఅన్వితంఅయుతంచబహిరప్యవస్థానాత్ -రూపనామసుచసన్మాత్రతయసత్తామాత్రంయథా - ఏవంబీజంగర్భాధానమాదిర్యాసాం- పంచతాఅన్తేచయాసాంతాసుదేహావస్థాసు॥ శ్లో॥ నిషేకగర్భజన్మానిబాల్యకౌమారయౌవనమ్।వయోమధ్యంజరామృత్యురిత్యవస్థాస్తనోర్నవ॥ ఏతాసునవస్వపిఅధిష్ఠానత్వేనసాక్షిత్వేనచయుతమయుతంచయత్ -తదపాశ్రయఇతి॥౨౦॥ ఏవందశాపిలక్షణానివ్యాఖ్యాయఇదానీం॥ శ్లో॥ దశమస్యవిశుద్ధ్యర్థంనవానామిహలక్షణం। వర్ణయంతిమహాత్మానఇతియదుక్తంతదాహ॥ విరమేతి॥ యదాసర్గాదీనాంమాయామయత్వానుసంధానేనవామదేవాదేరివస్వయమేవచిత్తంవిరమేత్ -ఇహైవానుష్ఠితేనయోగేనవాదేవహూత్యాదివత్ - తదావిశ్వేషాభావాదాత్మానంవేదతదాచావిద్యానివృత్తేఃఈహాయాఃసంసారరూపాయాఃనివర్తతఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ పురాణవిభాగప్రస్తావనతల్లక్షణాదికంప్రాసంగికముక్త్వాప్రస్తుతమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవంవిధైర్లక్షణైర్లక్ష్యాణి॥ ౨౨॥ ౨౩॥ భవిష్యదితి॥ త్రిషట్ అష్టాదశ॥౨౪॥ ఉపసంహరతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ మునేర్వ్యాసస్య-శిష్యాదీనాంచబ్రహ్మతేజోబ్రహ్మవర్చసంతద్వివర్ధనంశ్రోతౄణామితిశేషః॥౨౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...

శ్లో॥అష్టమేతుతపశ్చర్యామార్కండేయస్యమోహకైః॥ కామాదిభిరసంమోహో ఘోనరనారాయణస్తుతిః ॥ పురాణవిభాగప్రసంగేనపురాణకర్తుర్మార్కండేయస్యచరితంపృచ్ఛతి॥ సూతేతి॥త్వమేవవక్తుంయోగ్యఇత్యాహ - తమసిసంసారే-భ్రమతాంపారదర్శనసన్నివర్తకః॥౧॥కర్తవ్యమాహ॥ఆహురితి॥ ఉద్వారితఃఅవశిష్టః - యేనకల్పాంతేన ఏతత్కథంఘటతఇత్యేకఃప్రశ్నః ॥ ౨ ॥ ప్రళయాభావాదప్యేతన్నఘటతఇత్యాహ॥ సఇతి॥ యతోఽభార్గవర్షభః-కోఽపిప్రాకృతికోనైమిత్తికోవా॥౩॥ అన్యదప్యఘటితమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి॥ తోకంబాలకం॥ ౪॥ ఏషఇతి॥ కౌతూహలం-ఔత్సుక్యం-తంసంశయం-నకేవలంత్వంమహాయోగీ - కింతు - పురాణేష్వపిజ్ఞాతృత్వేనసమ్మతః ॥ ౫ ॥ ప్రశ్నమభినందతి ॥ ప్రశ్న ఇతి ॥ హేమహర్షే అయంప్రశ్నః - తత్ర హేతుః - నారాయణేతి - యత్రప్రశ్నవిషయే॥ ౬॥ తత్రమార్కండేయస్తపసాభగవంతమారాధ్యమాయాప్రదర్శనంవవ్రే -తతశ్చ తైనైవభగవన్మాయయాసప్తకల్పాః దృష్టాః నాన్యైరిత్యుక్తంవక్తుమాదితఆరభ్యతస్యచరితమాహ ॥ ప్రాప్తేతి ॥ మార్కండేయోమృత్యుంజిగ్యఇతిపంచమశ్లోకేనాన్వయః-మధ్యమగ్రంథేనతస్యతపఃకథ్యతే-ప్రాప్తోద్విజాతిసంస్కారఃఉపనయనాఖ్యోయేనసః - పితుస్సకా

శౌనక॥సూతఉవాచ॥ చిరంసాఘోవదనోవదతాంవర । తమస్యపారేభ్రమతాంనృణాంత్వంపారదర్శనః॥
౧॥ఆహుశ్చిరాయుషమృషింమృకండుతనయంజనాః।యఃకల్పాంతేప్యుర్వరితోయేనగ్రస్తమిదంజగత్॥
౨ ॥ సవాఅస్మత్కులోత్పన్నఃకల్పేస్మిన్భార్గవర్షభః । నైవాధునాపిభూతానాంసంప్లవఃకోపిజాయతే॥౩॥ ఏకఏవార్ణవేభ్రామ్యన్దదర్శపురుషంకిల । వటపత్రపుటేతోకంశయానంత్వేకమద్భుతమ్॥౪॥ఏషనస్సంశయోభూయాన్సూతకౌతూహలంయతః । తంనశ్ఛింధిమహాయోగిన్పురాణేష్వపిసమ్మతః॥౫॥సూతః॥ప్రశ్నస్త్వయామహర్షేఽయంకృతోలోకభయాపహః । నారాయణకథాయత్రగీతాఃకలిమలాపహాః॥ ౬॥ ప్రాప్తద్విజాతిసంస్కారోమార్కండేయఃపితుఃక్రమాత్ । ఛందాంస్యధీత్యధర్మేణతపస్స్వాధ్యాయసంయుతః॥౭॥బృహద్వ్రతధరశ్శాంతోజటిలోవల్కలాంబరః । బిభ్రత్కమండలుందండముపవీతంసమేఖలమ్॥౮॥కృష్ణాజినంసాక్షసూత్రంకుశాన్సన్నియమర్ధయే । అగ్న్యర్కగురువిప్రాత్మస్వర్చయన్ సంధ్యయోర్హరిమ్॥ ౯॥ సాయంప్రాతస్సగురవేభైక్షమాహృత్యవాగ్యతః। బుభుజేగుర్వనుజ్ఞాతస్సకృన్నోచేదుపోషితః॥ ౧౦॥ ఏవంతపస్స్వాధ్యాయపరోవర్షాణామయుతాయుతమ్।ఆరాధయన్హృషీకేశంజిగ్యేమృత్యుంసుదుర్జయమ్॥౧౧॥ బ్రహ్మాభవోభృగుర్దక్షోబ్రహ్మపుత్రాశ్చయేపరే। నృదేవపితృభూతానితేనాసన్నతివిస్మితాః॥ ౧౨॥ ఇత్థంబృహద్వ్రతధరస్తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః। దధ్యావధోక్షజంయోగధ్వస్తక్లేశాంతరాత్మనా॥౧౩॥ తస్యైవంయుంజతశ్చిత్తంమహాయోగేనయోగినః।వ్యతీయాయమహాన్కాలోమన్వంతరషడాత్మకః॥౧౪॥ఏతత్పురందరోజ్ఞాత్వాసప్తమేస్మిన్కిలాంతరే।తపోవిశంకితోబ్రహ్మన్నారేభేతద్విఘాతనమ్॥ ౧౫॥ గంధర్వాప్సరసఃకామంవసంతంమలయానిలమ్।మునయేప్రేషయామాసరజస్తోకమదౌతథా॥ ౧౬॥ తేవైతదాశ్రమంజగ్ముర్హిమాద్రేఃపార్శ్వఉత్తరే।పుష్పభద్రానదీయత్రచిత్రాఖ్యాచశివావిభో॥ ౧౭॥ తదాశ్రమపదంపుణ్యంపుణ్యద్రుమలతార్చితమ్।పుణ్యద్విజకులాకీర్ణంపుణ్యామలజలాశయమ్॥౧౮॥ మత్తభ్రమరసంగీతం

శాత్ గర్భాధానాదిక్రమాత్ - ఛందాంసివేదాన్ ॥ ౭ ॥ బృహద్వ్రతధరః నైష్ఠికబ్రహ్మచారీసన్ ॥ ౮ ॥ కృష్ణాజినమితి।సన్నియమర్ధయేధర్మాభివృద్ధయే-అగ్న్యాదిషుపంచసుహరిమర్చయన్॥౯॥సాయమితి ॥ భైక్షంగురవేసమాహృత్య- తేనానుజ్ఞాతశ్చేత్తర్హిబుభుజే- నోచేత్సకృత్కదాచిదుపోషితోభవతి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ బ్రహ్మేతి॥ తేనమృత్యుంజయేన ॥ ౧౨॥ ఇత్థమితి ॥ యోగేనధ్వస్తాః క్లేశారాగాదయోయస్యతేనఅంతరాత్మనాప్రత్యాహృతేనమనసా ॥ ౧౩॥౧౪॥తస్యతపోనిష్ఠాంఇతిహాసేనవర్ణయతి॥ ఏతదితి॥ అస్మిన్సప్తమేమన్వంతరే - తమసామత్పదంగ్రహీష్యతీతి విశంకితః॥ ౧౫॥ గంధర్వేతి॥ మునయేమునింభ్రంశయితుం - రజసస్తోకంఅతిప్రియమపత్యంలోభఃమదశ్చతౌ॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ తదితి ॥ తదాశ్రమపదంప్రవిష్టావాయుర్వవావితితృతీయేనాన్వయః- పుణ్యైర్ద్రుమైర్లతాభిశ్చార్చితంపూజితం-పుణ్యానాంద్విజానాంపక్షిణాంకులైరాకీర్ణంవ్యాప్తం- పుణ్యాఅత్యమలాజలాశయాయస్మిన్తత్ ॥ ౧౮ ॥ మత్తేతి॥మత్తభ్రమరాణాంసంగీతంయస్మిన్-మత్తకోకిలానాంకూజితంయస్మిన్ - మత్తాబర్హిణఏవనటాస్తైఃపామాటో

పః సంభ్రమోయస్మిన్ - మత్తద్విజానాంపక్షిణాంకులైరాకులంవ్యాప్తం॥ ౧౯॥ వాయురితి॥ ఏవంభూతంతదాశ్రమ
పదంప్రవిష్టస్సన్ వాయుర్మలయానిలోవవౌప్రససార - ఉత్తంభయన్నుద్దీపయన్ - తత్రవృక్షేషుప్రవేశాన్మాం
ద్యం-హిమనిర్ఝరశీకరాణానామాదానాచ్ఛైత్యం-పుష్పపరిష్వంగాత్సౌరభ్యంచోక్తం॥౨౦॥ కించ॥ ఉద్యదితి॥ఉద్యన్చం
ద్రోయస్మిన్తత్ నిశావక్త్రంరజనీముఖంయస్మిన్సఃప్రవాళస్తబకానామాళయఃశ్రేణయోయేషుతైః - గుప్యంతిఇట
ప్యైఃసంశ్లిష్యంతీతిగోపాఃద్రుమాః లతాశ్చతేషాంజాలైః సమూహైరుపలక్షితః-కుసుమాకరఃవసంతః - ఆసీత్ ఆవిర్బ
భూవ॥౨౧॥కించ॥అన్వీయమానఇతి॥తదాగీతవాదిత్రయూథికైఃగాయకాదిసముదాయిభిఃగంధర్వైరన్వీయమానః-త
థాస్వఃస్త్రీయూథాప్సరసస్తాసాంయూథస్యపతిః-ఆత్తఃచాపఇషుశ్చయేనసఃస్మరశ్చతత్రాదృశ్యత॥౨౨॥హుత్వేతి॥ దురా
ధర్షంఅభిభవితుమశక్యం॥౨౩॥౨౪॥సందధఇతి॥శోషణమోహనసందీపనతాపనోన్మాదనాఖ్యానిపంచముఖానియస్య
తదస్త్రం-సందధే-తదైవ-మధుర్వసంతః-రజస్తోకశ్చపుంస్త్వమార్షణం-అన్యేచేంద్రభృత్యాః-తస్యమనోవ్యకంపయన్

త్తకోకిలకూజితమ్ । మత్తబర్హిణనటాటోపంమత్తద్విజకులాకులమ్॥ ౧౯॥ వాయుఃప్రవిష్టఆదాయ
హిమనిర్ఝరశీకరాన్। సుమనోభిఃపరిష్వక్తోవవావుత్తంభయన్స్మరం॥౨౦॥ ఉద్యచ్చంద్రనిశావక్త్రః
ప్రవాళస్తబకాళిభిః। గోపద్రుమలతాజాలైస్తత్రాసీత్కుసుమాకరః॥ ౨౧॥ అన్వీయమానోగంధర్వై
ర్గీతవాదిత్రయూథకైః। అదృశ్యతాత్తచాపేషుస్స్వఃస్త్రీయూథపతిస్స్మరః॥ ౨౨॥ హుత్వాగ్నింసము
పాసీనందదృశుశ్శక్రకింకరాః । మీలితాక్షందురాధర్షంమూర్తిమంతమివానలమ్।౨౩॥ ననృతుస్త
స్యపురతస్స్త్రియోథోగాయకాజగుః। మృదంగవీణాపణవైర్వాద్యంచక్రుర్మనోహరమ్॥ ౨౪॥ సంద
ధేస్త్రంస్వధనుషికామఃపంచముఖంతదా। మధుర్మనోరజస్తోకఇంద్రభృత్యావ్యకంపయన్॥ ౨౫॥ క్రీ
డంత్యాఃపుంజికస్థల్యాఃకందుకైస్స్తనగౌరవాత్ । భృశముద్విగ్నమధ్యాయాః కేశవిస్రంసితస్రజః ॥
౨౬॥ఇతస్తతోభ్రమద్దృష్టేశ్చలంత్యాఅనుకందుకమ్। వాయుర్జహారతద్వాసస్సూక్ష్మంత్రుటితమేఖల
మ్॥ ౨౭॥ విససర్జతదాబాణంమత్వాతంస్వజితంస్మరః । సర్వంతత్రాభవన్మోఘమనీశస్యయథోద్య
మః॥౨౮॥తఇత్థమపకుర్వంతోమునేస్తత్తేజసామునే। దహ్యమానానివవృతుఃప్రబోధ్యాహిమివార్భకాః॥
౨౯ ॥ నేతీంద్రానుచరైర్బ్రహ్మన్ధర్షితోపిమహామునిః। యన్నాగాదహమోభావంనతచ్చిత్రం మ
హత్సుహి॥ ౩౦॥ దృష్ట్వానిస్తేజసంకామంసగణంభగవాన్స్వరాట్ । శ్రుత్వానుభావంబ్రహ్మర్షేర్వి
స్మయంసమగాత్పరమ్॥౩౧॥ తస్యైవంయుంజతశ్చిత్తంతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః । అనుగ్రహాయా
విరాసీన్నరనారాయణోహరిః॥౩౨॥ తౌశుక్లకృష్ణౌనవకంజలోచనౌచతుర్భుజౌరౌరవవల్కలాంబరౌ।
పవిత్రపాణీఉపవీతకంత్రివృత్కమండలుందండమృజుంచవైణవం ॥ ౩౩ ॥ పద్మాక్షమాలాముతజంతు
మార్జనంవేదంచసాక్షాత్తపఏవరూపిణౌ। తపత్తటిద్వర్ణపిశంగరోచిషాప్రాంశూదధానౌవిబుధర్ష
భార్చితౌ॥ ౩౪॥ తౌవైభగవతోరూపేనరనారాయణావృషీ । వీక్ష్యోత్థాయాదరేణోచ్చైర్ననామాం
గేనదండవత్ ॥౩౫॥సతత్సందర్శనానందనిర్వృతాత్మేంద్రియాశయః । హృష్టరోమాశ్రుపూర్ణాక్షో
నసేహేతావుదీక్షితుమ్॥ ౩౬॥ ఉత్థాయప్రాంజలిఃప్రహ్వఔత్సుక్యాదాశ్లిషన్నివ । నమోనమఇతీశా

౨౫॥కించ॥క్రీడంత్యాఇతి॥౨౬॥ఇతఇతి॥వాయుర్మలయానిలఃపుంజికస్థల్యాః-తత్సూక్ష్మంవాసోజహార॥ ౨౭॥ విససర్జే
తి॥సర్వం తేషాంకర్మతత్రతస్మిన్ - మోఘంవ్యర్థం-అనీశస్యనిర్దైవస్య॥౨౮॥ తఇతి॥ మునేరపకుర్వంతఃప్రతికూల
మాచరంతః- హేమునే॥౨౯॥సఇతి॥అహిమహఃఅహంకారస్యభావంవికారం॥౩౦॥దృష్ట్వేతి॥నిస్తేజసంమ్లానవదనం - స్వ
రాడితి॥౩౧॥తస్యేతి॥నరనారాయణరూపోహరిః॥౩౨॥ తావనువర్ణయతిద్వాభ్యాం॥ తావితి॥ రౌరవంకృష్ణాజినంవ
ల్కలంచాంబరంయయోస్తౌ-పవిత్రేపాణ్యోర్యయోస్తౌ- త్రివృత్ త్రిగుణంనవతంతుకమితివా- త్రిస్సృభిహిష్పవమాన
మిత్యాద్యా-స్నానేప్రయోగాత్ -ఉపవీతకంధానౌ॥౩౩॥పద్మేతి॥జంతుమార్జనంసూక్ష్మతంత్వాదిమయం- వేదంచద
ర్భముష్టిం-కించ-సాక్షాత్తపఏవతౌ-తత్రహేతుః-తపత్తటిద్వర్ణందీప్యమానవిద్యుత్సంకాశంయత్పిశంగరోచిస్తేనరూ
పిణౌమూర్తిమంతౌ-తాదృక్తేజోయుక్తమూర్తిభ్యాం-తపోమయత్వేప్రకాశమానావిత్యర్థః - ప్రాంశూఉన్నతౌ॥
౩౪॥తావితి॥ఉచ్చైశ్చర్మహతాఆదరేణ॥౩౫॥సఇతి॥తయోస్సందర్శనేనయఆనందస్తేననిర్వృతాఉపశాంతాఆత్మేంద్రియా

శయాః దేహేంద్రియమనాంసి యస్య సః న సేహే నాశకో న్నేత్ ॥౩౬॥ ఉత్థాయేతి॥ ఆశ్లిష్య ఆలింగయన్నివ॥ ౩౭॥ తయోరితి॥ పాదయోరవనిజ్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య - అర్హణేన సఅర్ఘ్యేణ॥౩౮॥ సుఖమితి॥ పాదాభ్యాం పాదావానమ్య - గరిష్ఠౌ పూజ్యతమౌ ప్రతి॥ ౩౯ ॥ అంతర్యామిణ స్తస్యైవ ప్రాణాదిప్రవర్తకత్వాదాత్మనః స్తుతావస్వాతంత్ర్యం పశ్యన్నాహ ॥ కిమితి॥ హే విభో - తవ త్వాం - కిమహం వర్ణయే కథం స్తౌమి - యద్యేన త్వయైవ ఉదీరితః ప్రేరితః - అసుః ప్రాణః - సంస్పందతే ప్రవర్తతే - తమను చ వాగాదయః స్పందంతి - అత్ర హేతుః వై - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాదిశ్రుతిభిశ్చ ఏతత్ప్రసిద్ధమిత్యర్థః - న కేవలం ప్రాకృతానాం తనుభృతాం - కింతు - అజశర్వయోశ్చ - అతః స్వస్య మమాపీత్యథైవ - ఏవం యద్యపి న క్వచిదపి కస్యాపి స్వాతంత్ర్యం - అథాపి దారుయంత్రవత్స్వప్రవర్తితైరపి వాగాదిభిర్భజతాం పుంసాం - త్వం భావబంధురాత్మబంధురసి - న తు పిత్రాదివద్దేహమాత్రబంధుః - అహో కృపాళుతా తవేత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ నను కథమావాం ప్రాణాదిప్రవర్తకౌ - ధర్మపుత్రత్వాదావయోరితి చేన్న కస్యాపి పుత్ర ఇత్యాహ॥ మూర్తీ ఇతి॥ హే భగవన్ - భగవతస్తవ ఇమే మూర్తీ - త్రిలోక్యాః క్షేమాయ పాలనాయ - తాపవిరమాయ చ దుఃఖనివృత్త్యై - మృత్యుజిత్యై మోక్షాయ చ - న తు త్వం కస్యాపి పుత్ర ఇత్యర్థః - అత్ర దృష్టాంతః యథేదం విశ్వమవితుం అన్యాస్తనూర్మూర్తీర్మత్స్యకూర్మాదిలక్షణాః - నానా అనేకప్రకారాః బిభర్షి - తద్వత్ - న కేవలం పాలనాదిమాత్రం తవ కర్మ కింతు - సృష్టిప్రళయావపీత్యాహ - సృష్ట్వేతి - తత్రాప్యన్యానపేక్షత్వే దృష్టాంతః ఊర్ణనాభిరివేతి॥౪౧॥ యస్మాదేవంభూతస్త్వం తస్మాత్త్వాంఘ్రిమూలం భజామీత్యాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యావితుః పాలకస్య - స్థావరజంగమా

నామభయప్రదాతుః॥ ౩౭॥ తయోరాసనమాదాయ పాదయోరవనిజ్య చ। అర్హణేనానులేపేన ధూప
మాల్యైరపూజయత్॥౩౮॥ సుఖమాసనమాసీనౌ ప్రసాదాభిముఖౌ మునీ। పునరానమ్య పాదాభ్యాం గ
రిష్ఠావిదమబ్రవీత్॥౩౯॥ మార్కండేయః॥ కిం వర్ణయే తవ విభో యదుదీరితోఽసుః సంస్పందతే తమను వా
ఙ్మనఇంద్రియాణి। స్పందంతి వై తనుభృతామజశర్వయోశ్చ స్వస్యాప్యథాపి భజతామసి భావబంధుః ॥
౪౦॥ మూర్తీ ఇమే భగవతో భగవంస్త్రిలోక్యాః క్షేమాయ తాపవిరమాయ చ మృత్యుజిత్యై। నానా బిభ
ర్ష్యవితుమన్యతనూర్యథేదం సృష్ట్వా పునర్గ్రససి సర్వమివోర్ణనాభిః॥ ౪౧॥ తస్యావితుః స్థిరచరేశి
తురంఘ్రిమూలం యత్స్థం న కర్మగుణకాలరజః స్పృశంతి। యద్వై స్తువంతి వినమంతి యజంత్యభీక్ష్ణం
ధ్యాయంతి వేదహృదయా మునయస్తదాప్త్యై॥ ౪౨॥ నాన్యం తవాంఘ్ర్యుపనయాదపవర్గమూర్తేః క్షే
మం జనస్య పరితోభియ ఈశ విద్మః। బ్రహ్మా బిభేత్యలమతో ద్విపరార్ధధిష్ణ్యః కాలస్య తే కిముత తత్కృత
భౌతికానామ్॥౪౩॥ తద్వై భజామ్యృతధియస్తవ పాదమూలం హిత్వేదమాత్మచ్ఛది చాత్మగురోః పరస్య
దేహాద్యపార్థమసదంత్యమభిజ్ఞమాత్రం విందేత తే తర్హి సర్వమనీప్సితార్థమ్॥౪౪॥ సత్త్వం రజస్త

నామీశ్వరస్య - అంఘ్రిమూలం భజామీతి తృతీయశ్లోకేనానుషంగః - కథంభూతమంఘ్రిమూలం - యత్స్థం యత్రస్థితం కర్మగుణకాలానాం రజః మలం - అన్యే చ పూర్వోక్తాస్తాపాదయః - న స్పృశంతి - రుజ ఇతి వా పాఠః - యతః వేదాః హృదయే యేషాం తే వేదతాత్పర్యవిదో మునయః - యదేవ స్తువంతి - నితరాం నమంతి - తత్ప్రాప్త్యై ఏవ స్తవనాదీని కుర్వంతి॥ ౪౨॥ తతోఽన్యః పురుషార్థో నాస్తీత్యాహ॥ నాన్యమితి॥ తవాంఘ్ర్యుపనయాత్ శ్రీమచ్చరణప్రాప్తేః - అన్యం క్షేమం న విద్మః - పరితః సర్వేష్వపి లోకేషు భీర్యస్య తస్య జనస్య - తదేవాహ - ద్విపరార్ధం దిష్ట్యం స్థానం యస్య సః - బ్రహ్మాపి - తే కాలస్య త్వద్భ్రూవిజృంభరూపాత్ కాలాదలం బిభేతి - అతః కిముత వక్తవ్యం తేనైవ బ్రహ్మణా కృతానాం భౌతికానాం ప్రాణినాం ప్రాణినాం భయమితి॥౪౩॥ యస్మాదేవం - తదితి॥ తత్తస్మాత్తవ పాదమూలమేవ భజామి - కథంభూతస్య - ఋతధియః సత్యజ్ఞానస్వరూపస్య - యద్వా - ఋతా సత్యా ధీర్యస్య యస్మిన్వా తస్య - ఆత్మగురోః జీవనియంతుః - అతః కారణాత్పరస్య కిం కృత్వా - ఆత్మచ్ఛదిం స్వాత్మావారకం - అపార్థం చ నిష్ఫలం - అసచ్చ తుచ్ఛం - అంత్యం చ నశ్వరం ఇదం దేహగేహాదికం హిత్వా దేహాదిభజనం త్యక్త్వా - అసచ్చేత్కథం ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ - అభిజ్ఞమాత్రం న హ్యాత్యంతమసత్ కింత్వాత్మమాత్రం న తతః పృథగస్తీత్యర్థః - నన్వపవర్గాయ భవతు త్వద్భజనం ఫలాంతరార్థం త్వన్యభజనం కార్యమేవ తత్రాహ - తర్హీతి - యది త్వాం భజతి పురుషః - తర్హి త్వత్త ఏవ సర్వం మనీప్సితమర్థం విందేతేతి॥ ౪౪॥ నను బ్రహ్మరుద్రావపి మమైవ మూర్తీ - అతో మామైవ కిమిత్యత్యంతమాద్రియసే - తత్రాహ॥ సత్త్వమితి॥ యద్యపి యస్య

పి-త వైవమాయయాకృతాః - ఏతాః లీలాః త్వయైవ ధృతాః తథాపి యాః సత్త్వమయీః సైవ ప్రశాంత్యై మోక్షాయ
న కేవలం ప్రశాంత్యభావమాత్రమన్యభజనే కింత్వనిష్టం చ కించిదన్యథా త్వేభ వేదిత్యాహ - వ్యసనేతి|| ౪౫|| తదేవ సదా
చారేణ ద్రఢయతి||తస్మాదితి|| హే భగవన్-తవ శుక్లాం తనుం శ్రీనారాయణాఖ్యాం-అథ తావకానాం చ శుక్లాం తనుం నరా
ఖ్యాం-యద్యస్మాత్-సాత్త్వతాః-సత్త్వమేవ పురుషస్యాధీశ్వరస్య రూపముశంతి మన్యంతే-న త్వన్యత్ రజస్తమశ్చేతి-అ
త్ర హేతుః-యతః సత్త్వాత్-లోకో వైకుంఠాఖ్యః-లోకత్వే సత్యప్యభయం చ భోగే సత్యప్యాత్మసుఖం చ|| ౪౬|| అతస్తం
ప్రణమతి|తస్మా ఇతి||హంసాయ శుద్ధాయ సంయతగిరే నియమితవాచే-అథ చ- నిగమేశ్వరాయ వేదమార్గప్రవర్తితాయ||
౪౭|| వేదార్థసంప్రదాయప్రవర్తనే హేతుత్వం వదన్ స్తౌతి||యమితి|| కపటేంద్రియమార్గైః భ్రమద్ధీః విక్షిప్తబుద్ధిస్స
మాన్-స్వేంద్రియాదిషు నియంతృత్వేన సంతమపి- యం త్వాం న వేద-దృక్పథేషు విషయేషు-బుద్ధివిక్షేపే హేతుః-తన్మా
యయా తస్య తత్రైవ మాయయా-ఆవృతా ఆనాత్మనిష్ఠా మతిర్యస్య-స ఉ సోఽపి-అద్య ఏవ పూర్వానుజ్ఞాత్రైవ-అఖిలగురోస్తవ
త్వత్ప్రవర్తితం వేదముపసాద్య ప్రాప్య-తం త్వాం సాక్షాద్వవ||౪౮|| వేద నైవ తద్ జ్ఞానమిత్యుపపాదయన్ప్రణమతి|| య
దితి||యస్య తవ దర్శనం సంగమే భవతి-కథంభూతం-ఆత్మనస్తవ రహః ప్రకాశకం సత్త్వప్రకాశకం- అన్యథా దుర్జ్ఞేయ తా

మఞ్తీశ తవాత్మబంధోర్మాయాకృతా స్థితిలయోద్భవహేతవోఽస్య|లీలాధృతా యదపి సత్త్వమయీం
ప్రశాంత్యై నాన్యే నృణాం వ్యసనమోహభియశ్చ యాభ్యామ్| ౪౫|| తస్మాత్తవేహ భగవన్నథ తావకా
నాం శుక్లాం తనుం చ దయితాం కుశలా భజంతి| యత్సాత్త్వతాః పురుషరూపముశంతి సత్త్వం లోకో య
తోఽభయముతాత్మసుఖం న చాన్యత్||౪౬||తస్మై నమో భగవతే పురుషాయ భూమ్నే విశ్వాయ విశ్వగురవే
పరదేవతాయై| నారాయణాయ ఋషయే చ నరోత్తమాయ హంసాయ సంయతగిరే నిగమేశ్వరాయ||
౪౭||యం వై న వేద వితథాక్షపథైర్భ్రమద్ధీః సంతం స్వకేష్వసుషు హృద్యపి దృక్పథేషు|తన్మాయయావృత
మతిః స ఉ వేద సాక్షాదద్య స్తవాఖిలగురోరుపసాద్య వేదమ్||౪౮||యద్దర్శనం నిగమ ఆత్మరహః ప్రకాశం
ముహ్యంతి యత్ర కవయోఽజపరా యతంతః| తం సర్వవాదవిషయప్రతిరూపశీలం వందే మహాపురుషమా
త్మనిగూఢబోధమ్||౪౯||ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-అష్టమోఽధ్యాయః. *

శ్రీసూతః|| సంస్తుతో భగవానిత్థం మార్కండేయేన ధీమతా| నారాయణో నరసఖః ప్రీతః ప్రాహ భృ
గూద్వహమ్|| ౧ || శ్రీభగవాన్ || భో భో బ్రహ్మర్షివర్యోఽసి సిద్ధ ఆత్మసమాధినా|మయి భక్త్యానపాయి
న్యా తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః || ౨ || వయం తే పరితుష్టాస్స్మ త్వద్బృహద్వ్రతచర్యయా | వరం ప్ర
తీచ్ఛ భద్రం తే వరదేశాదభీప్సితమ్|| ౩ ||మార్కండేయః|| జితం తే దేవదేవేశ ప్రపన్నార్తిహరాచ్యుత |
వరేణైతావతాలం నో యద్భవాన్ సమదృశ్యత || ౪ || వాంఛంత్యజాదయో యస్య శ్రీమత్పాదాబ్జద
ర్శనమ్| మనసా యోగపక్వేన స భవాన్మేఽక్షిగోచరః|| ౫ || అథాప్యంబుజపత్రాక్ష పుణ్యశ్లోకశిఖామణే|
ద్రక్ష్యే మాయాం యయా లోకస్సపాలో వేద సద్భిదామ్|| ౬|| శ్రీసూతః|| ఇతీడితోఽర్చితః కామమృషిణా

మాహ-అజపరాః బ్రహ్మముఖ్యాః కవయోఽపి- సాంఖ్యయోగాదిభిర్యతమానాః-యత్ర త్వయి-స్వరూపం ముహ్యంతి-కుత
ఇత్యత ఆహ - సర్వేషాం సాంఖ్యాదివాదానాం యే విషయాః భేదాయ స్తేషాం ప్రతిరూపం తత్తదనుసారిశీలం స్వభావో
యస్య తం-కుతః ఆత్మనా దేహాదిసంఘాతేన నిగూఢో బోధో యస్య తం-ఏవంభూతం మహాపురుషం త్వాం వందే ఇతి||౪౯||ఇతి
భావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో||నవమే భగవాన్మాయాదిదృక్షోర్దర్శనం మునేః| మాయాశిశోర్లయాబ్ధౌ చ మునేర్నిర్వేశనిర్గమౌ||భగవతః ప
రితోషపూర్వకం తదపేక్షితవరదానం కథయితుమాహ || సంస్తుత ఇతి|| ౧|| భో భో ఇతి||ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ||
౨|| వయమితి|| వయం తే పరితుష్టాస్స్మ ఇతి బహువచనం సర్వదేవాభిప్రాయేణ- వరదేశాదిత్యేకవచనం ద్వయోరైక్యాభి
ప్రాయేణ ప్రతీచ్ఛ గృహాణ||౩||జితమితి||వరేణ ఛందయతా త్వయా జితం-ఉత్కర్షో దర్శితః- మమ తు న వరాకాంక్షా నా
స్తీత్యాహ-వరేణేతి||౪|| వాంఛంతీతి|| యస్య తవ-శ్రీమత్పాదాబ్జదర్శనం- అజాదయో బ్రహ్మాదయో వాంఛంతి-స భ
వాన్-మే అక్షిగోచరో జాతోఽసి కిముత పరం వరేణేత్యర్థః||౫||అథేతి||ద్రక్ష్యే ద్రష్టుమిచ్ఛామి-లోకపాలైః బ్రహ్మాదిభిస్స
హితః అయం లోకో జనః - సద్భిదాం- సతి వస్తుని భిదాం భేదం యయా వేదేతి||౬|| ఇతి| తథేతి|| ప్రేక్ష్యత ఇతి|| స ఈశ్వ

స్మయః స్మయమానః-ప్రాగాత్-సస్మయమితిపాఠాంతరేక్రియావిశేషణం ॥ ౭ ॥ తమితి ॥ తమేవార్థం మారూహా-వర్ణనరూప - అగ్న్యర్కాద్యష్టమూర్తిషు॥ ౮॥ ధ్యాయన్నితి ॥ భావద్రవ్యైః మనోమయైర్ద్రవ్యైః క్వచిత్ కదాచిత్-భక్తిప్రసరసంప్లుతః భక్త్యుద్రేకవ్యాప్తః ॥ ౯ ॥ మాయాదర్శనమాహ ॥ తస్యేతి ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ తంవాయుమను- బలాహకా మేఘాః అభవన్ ఆవిర్భూవుః- తేచతటిద్భిః విద్యుద్భిస్సహితాః-ఉచ్చైఃస్వనంతో గర్జంతః- అక్షో రథాంగంతద్వత్ స్థవిష్ఠాః- అభితో వర్షధారాఃముముచుః॥౧౧॥తత ఇతి॥ చతుర్దిక్షువర్తమానాః-సముద్రాః- సమీరవేగేన ఊర్మయస్తైరుద్భూతలం ఉద్గ్రసంతః- ఉగ్రానక్రాదయేషు- భయానకాఆవర్తాయేషు- గభీరః ఘోషో యేషు- తేచ తేచ తేచ॥ ౧౨॥ అంతరితి॥ ఆత్మనా సహజరాయుజాదిచతుర్విధంజగత్ - అంతర్బహిశ్చోపతాపితంవీక్ష్య- క్ష్మాంచజలాప్లుతాంవీక్ష్య- మునిః- సమత్రసత్ భయంప్రాప- కేనోపతాపితం - అద్భిః - కథంభూతాభిః - అతిదుస్సహాభిః- ఖరైశ్చసూర్యరశ్మిభిః వాయుభిర్వేతిశేషః- శతహ్రదాభిశ్చవిద్యుద్భిః- దీర్ఘమాపూర్ణం

భగవాన్మమ నేత్ర థేతిసస్మయన్ ప్రాగాద్బదర్యాశ్రమమీశ్వరః॥౭॥తమేవచింతయన్నర్థమృషిస్స్వాశ్రమఏవసః।వసన్నగ్న్యర్కసోమాంబుభూవాయువియదాత్మసు॥౮॥ ధ్యాయన్ సర్వత్రచహరింభావద్రవ్యైరపూజయత్।క్వచిత్పూజాంవిసస్మారభక్తిప్రసరసంప్లుతః॥ ౯ ॥ తస్యైకదాభృగుశ్రేష్ఠపుష్పభద్రానదీతటే। ఉపాసీనస్యసంధ్యాయాంబ్రహ్మన్వాయురభూన్మహాన్॥ ౧౦॥ తంచండశబ్దంసముదీరయంతంబలాహకాఅన్వభవన్ కరాళాః। అక్షస్థవిష్ఠాముముచుస్తటిద్భిస్స్వనంతఉచ్చైరభివర్షధారాః॥ ౧౧॥ తతో వ్యదృశ్యంతచతుస్సముద్రాస్సమంతతః క్ష్మాతలముద్గ్రసంతః। సమీరవేగోర్మిభిరుగ్రనక్రభయానకావర్తగభీరఘోషాః॥ ౧౨॥ అంతర్బహిశ్చాద్భిరతిద్యుభిఃఖరైశ్శతహ్రదాభీరుపతాపితంజగత్।చతుర్విధంవీక్ష్యసహాత్మనామునిర్జలాప్లుతాంక్ష్మాంవిమనాస్సమత్రసత్॥౧౩॥ తస్యైవముద్వీక్షతఊర్మిభీషణః ప్రభంజనాఘూర్ణితవార్మహార్ణవః।ఆపూర్యమాణో *వర్షద్భిరంబుదైః క్ష్మామంద్వీపవర్షాదిభిరప్యథాత్సమమ్॥ ౧౪॥ సక్ష్మాంతరిక్షంసదివంసభాగణం త్రైలోక్యమాసీత్సహసాద్భిరాప్లుతమ్। సఏకఏవోర్విజలేమహామునిర్బభ్రామవిక్షిప్యజటాజడాంధవత్॥ ౧౫॥ క్షుత్తృడ్పరీతో మకరైస్తిమింగిలైరుపద్రుతోవీచినభస్వదాహతః । తమస్యపారేపరితోభ్రమన్దిశో నవేదఖంగాంచపరిశ్రమేషితః॥౧౬॥ క్వచిన్మగ్నోమహావర్తేతరంగైస్తాడితఃక్వచిత్।యాదోభిర్భక్షితః క్వాపిస్వయమన్యోన్యఘాతిభిః॥౧౭॥క్వచిచ్ఛోకంక్వచిన్మోహంక్వచిద్దుఃఖంసుఖంభయమ్।క్వచిన్మృత్యుమవాప్నోతివ్యాధ్యాదిభిరుపద్రుతః॥౧౮॥అయుతాయుతవర్షాణాంసహస్రాణిశతానిచ। వ్యతీయుర్భ్రమతస్తస్మిన్విష్ణుమాయావృతాత్మనః॥ ౧౯॥ సకదాచిద్భ్రమంస్తస్మిన్పృథివ్యాః కకుదిద్విజః। న్యగ్రోధపోతందదృశేఫలపల్లవశోభితమ్॥౨౦॥ప్రాగుత్తరస్యాంశాఖాయాంతస్యాపిదదృశేశిశుమ్। శయానంపర్ణపుటకే గ్రసంతంప్రభయాతమః ॥ ౨౧ ॥ మహామరకతశ్యామం శ్రీమద్వదనపంకజమ్ । కంబుగ్రీవం మహోరస్కంసునాసంసుందరభ్రువమ్॥ ౨౨॥ శ్వాసైజదలకాభాతంకంబుశ్రీకర్ణదాడిమమ్ । విద్రుమాధరభాసేషచ్ఛోణాయితసుధాస్మితమ్॥ ౨౩॥ పద్మగర్భారుణాపాంగంహృద్యహాసావలోకనమ్। శ్వాసైజ

ఛందోనుసారేణ॥ ౧౩॥ తస్యేతి॥ ప్రభంజనేనవఆఘూర్ణితంప్రకంపితంవాః ఉదకంయస్మిన్ సః అప్యథాత్ ఛాదయామాససమంసహ॥ ౧౪॥సక్ష్మేతి॥ సహసా-సక్ష్మాంతరిక్షం భూమ్యంతరిక్షస్థప్రాణిసహితం- సదివంస్వర్గస్థదేవసహితం-భాగణాజ్యోతిర్గణాః తైస్సహితం-జటాఃవిక్షిప్యవికీర్య॥౧౫॥క్షుదితి॥పరిశ్రమేణఇషితఃగతఃవ్యాప్త ఇత్యర్థః-ఇషుసర్పణ ఇత్యస్మాత్॥౧౬॥క్వచిదితి॥అన్యోన్యఘాతిభిఃతద్భక్షణాయపరస్పరంయుధ్యద్భిః॥౧౭॥౧౮॥ అయుతేతి॥విష్ణుమాయావృతాత్మనఇతిసతథావృష్టవానిత్యర్థః॥౧౯॥స ఇతి॥కకుది ఉన్నతప్రదేశే-న్యగ్రోధపోతం కోమలవటం॥౨౦॥ప్రాగితి॥తస్యేశానదిక్శాఖాయాం- శిశుమపి॥ ౨౧॥మహామరకతేతి॥శ్రీమత్ రమ్యంవదనపంకజంయస్యతం-కంబువత్త్రిరేఖావృత్తాగ్రీవాయస్యతం-మహోరస్కం-విశాలవక్షసం-సునాసం శోభననాసాయస్యతం- సుందరేభ్రువౌయస్యతం ॥ ౨౨ ॥ శ్వాసేతి॥ శ్వాసైరేజంతః కంపమానాయేఅలకాస్తైరాభాతంశోభితం- కంబువత్ అంతరావర్తయేనశ్రీర్యయోస్తౌకంబుశ్రీయౌ-తయోః కర్ణయోర్దాడిమపుష్పేయస్యతం-విద్రుమతుల్యాధరభాసా ఈషచ్ఛోణాయితంసుధాతుల్యంస్మితం

యస్య తం॥ ౨౩॥ పద్మేతి॥ పద్మగర్భవత్ ఆ-ఈషత్ అరుణౌ అపాంగౌ నేత్రాంతౌ యస్య తం-హృద్యో హాసో యస్మిన్ తదవలోకనం యస్య తం-శ్వాసైరేజంత్యశ్చలంత్యో వలయ స్త్రివళ్యస్తిస్రో రేఖాస్తాభిః సంవిగ్నా చంచలా నిమ్నా చ గంభీరా నాభిర్యస్మిన్ తత్ - దళవదశ్వత్థదళసంకాశముదరం యస్య తం॥ ౨౪॥ చార్వితి॥ చారవః అంగుళయో యయోస్తాభ్యాం ఉన్నీయ ఆకృష్య- ధయంతం పిబంతం॥ ౨౫॥ తదితి॥ హృత్పద్మం చ విలోచనాంబుజే ప్రోత్ఫుల్లాని తాని యస్య సః- అద్భుతభావః అత్యాశ్చర్యరూపం తేన శంకితస్సన్నపి- తం ప్రష్టుం పురః ప్రససార సమీపం గతః॥ ౨౬॥ తత్రేతి॥ అదః ఇదం జగత్ -యథా పురా ప్రళయాత్పూర్వం-న్యస్తం విన్యస్తం-దృష్ట్వా చ- అతీవ విస్మితస్సన్-అముహ్యత్॥ ౨౭॥ కృత్స్నశో దర్శనం ప్రపంచయతి॥ ఖమితి॥ కకుభో దిశః- పురాణి ఆకరాంశ్చ- ఖేటాన్ కర్షకగ్రామాన్- వ్రజాన్ గోకులాని- ఆశ్రమాంశ్చ వర్ణాంశ్చ తేషాం వృత్తీశ్చేత్యర్థః॥ ౨౮॥ మహాంతీతి॥ నానాయుగాని కల్పాంశ్చ కల్పయతి తైర్వ్యాకల్ప్యత ఇతి తథా తం- కాలం చ- సదివ పరమార్థమివ అవభాసితం తేనైవ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ తస్మిన్నితి॥ వటం చ తోకం చ వీక్ష్య తస్య ప్రేమసుధాతుల్యస్మితయుక్తేనాపాంగనిరీక్షణేన నిరీక్షితస్సన్॥ ౩౧॥ అథేతి॥ అథ తం బాలకమధోక్షజం పరిష్వక్తుం-అభ్యయాదిత్యన్వయః. కథంభూతం హృ

ద్వలిసంవిగ్ననిమ్ననాభిదలోదరమ్॥ ౨౪॥ చార్వంగుళిభ్యాం పాణిభ్యామున్నీయ చరణాంబుజమ్। ముఖే
నిధాయ విప్రేంద్ర ధయంతం వీక్ష్య విస్మితః॥ ౨౫॥ తద్దర్శనాద్వీతపరిశ్రమో ముదా ప్రోత్ఫుల్లహృత్పద్మవి
లోచనాంబుజః। ప్రహృష్టరోమాద్భుతభావశంకితః ప్రష్టుం పురస్తం ప్రససార బాలకమ్॥ ౨౬॥ తావ
చ్ఛిశోర్వై శ్వసితేన భార్గవః సోఽన్తఃశరీరం మశకో యథావిశత్। తత్రాప్యదో న్యస్తముదీక్ష్య కృత్స్నశో
యథా పురాముహ్యదతీవ విస్మితః॥ ౨౭॥ ఖం రోదసీ భగణానద్రిసాగరాన్ ద్వీపాన్ సవర్షాన్ కకుభ
స్సురాసురాన్। వనాని దేశాన్ సరితః పురాకరాన్ ఖేటాన్ వ్రజానాశ్రమవర్ణవృత్తయః॥ ౨౮॥ మహాం
తి భూతాన్యథ భౌతికాన్యసౌ కాలం చ నానాయుగకల్పకల్పనమ్। యత్కించిదన్యద్వ్యవహారకారణం దద
ర్శ విశ్వం సదివావభాసితమ్॥ ౨౯॥ హిమాలయం పుష్పవహాం చ తాం నదీం నిజాశ్రమం యత్ర ఋషీ స్త్వ
పశ్యత। విశ్వం విపశ్యం శ్వసితాచ్ఛిశోర్వై బహిర్నిరస్తో న్యపతల్లయాబ్ధౌ॥ ౩౦॥ తస్మిన్ పృథివ్యాః కకు
ది ప్రరూఢం వటం చ తత్పర్ణపుటే శయానమ్। బాలం చ తత్ప్రేమసుధాస్మితేన నిరీక్షితోఽపాంగనిరీక్షణేన॥
౩౧॥ అథ తం బాలకం వీక్ష్య నేత్రాభ్యాం ధిష్ఠితం హృది। అభ్యయాదతిసంహృష్టః పరిష్వక్తుమధోక్షజమ్॥
౩౨॥ తావత్స భగవాన్ సాక్షాద్యోగాధీశో గుహాశయః। అంతర్దధే ఋషేస్సద్యో యథేహానీశ
నిర్మితా॥ ౩౩॥ తమన్వథ వటో బ్రహ్మన్ సలిలం లోకసంప్లవః। తిరోధాయి క్షణాదస్య స్వా
శ్రమే పూర్వవత్ స్థితః॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-నవమోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీసూతః॥ స ఏవమనుభూయేదం నారాయణవినిర్మితమ్। వైభవం యోగమాయాయాస్తమేవ శరణం
యయౌ॥ ౧॥ ఋషిః॥ ప్రపన్నోఽస్మ్యంఘ్రిమూలం తే ప్రపన్నాభయదం హరే। యన్మాయయాపి విబుధా
ముహ్యంతి జ్ఞానకాశయా॥ ౨॥ సూతః॥ తమేవం నిభృతాత్మానం వృషేణ దివి పర్యటన్। రుద్రాణ్యా భగ
వాన్ రుద్రో దదర్శ స్వగణావృతః॥ ౩॥ అథోమా తమృషిం వీక్ష్య గిరిశం సమభాషత। పశ్యేమం భగవన్వి
ప్రం నిభృతాత్మేంద్రియాశయమ్॥ ౪॥ నిభృతోర్మిఝషవ్రాతో వాతాపాయే యథార్ణవః। కుర్వస్యత

ద్యధిష్ఠితం॥ ౩౨॥ తావదితి॥ తావత్ పరిష్వంగలాభాత్పూర్వమేవ ఋషేస్తస్య- అంతర్హితో బభూవ- తదుద్యమవైఫల్యే దృష్టాంతః- అనీశోఽనిర్దైవః తేన నిర్మితా- ఈహా క్రియా యథేతి॥ ౩౩॥ తమితి॥ తమంతర్హితం భగవంతమను వటః- సలిలం లోకసంప్లవశ్చ తిరోధాయి అంతర్హితః- స చ స్వాశ్రమ ఏవ యథాపూర్వం స్థిత ఇతి॥ ౩౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ దశమే శివ ఆగత్య మునేస్తుష్టో వరానదాత్। తేన సాకమితి ప్రీత్యా సమాభాష్య సభాజయన్॥ ౧॥ ప్రపన్నోఽస్మీతి॥ జ్ఞానకాశయా జ్ఞానవత్ప్రకాశమానయా- త్వద్భజనం వినా విద్వాంసోఽపి- యస్య తవ మాయయా- జ్ఞానినో వయమిత్యహంకారేణ ముహ్యంతీత్యర్థః॥ ౨॥ శ్రీనారాయణ ఏవ స్వమాయాదర్శనశ్రాంతం శ్రీశివరూపేణ సాంత్వయామాస తదాహ॥ తమితి॥ నిభృతాత్మానం సమాహితచిత్తం-రుద్రాణ్యా భవాన్యా॥ ౩॥ అథేతి॥ నిభృతాః నిశ్చలాః ఆత్మేంద్రియాశయాః దేహేంద్రియమనాంసి యస్య సః॥ ౪॥ నిభృతేతి॥ నిభృతః నిశ్చలః ఊర్మిఝషవ్రాతః యస్మిన్ సః- సంసిద్ధిం ఫలం- సాక్షాత్కురు ప్రక

టీకుడు-యత్తో భవాన్ సిద్ధిదః॥౫॥ఆశిషః అభ్యుదయలక్షణాః-ఉతస్విత్ అత్ర హేతుః-భక్తిమితి॥౬॥ అథేతి॥ సంవదిష్యామః సంవాదం కరిష్యామః ౭॥ ఇతీతి॥ సతాంగతిత్వే హేతుః-ఈశాన ఇతి॥ ౮॥ తయోరితి॥ రుద్ధాః ధియోఽంతఃకరణస్యావృత్తయో యేన సః॥ ౯॥ ౧౦॥ ఆత్మనీతి॥ న కేవలం బహిరేవ-కింత్వాత్మన్యపి ప్రాప్తం శివం విచక్ష్య-విస్మితః-కథం ప్రాప్తం - సహసాఽకస్మాదేవ-హృదిభాతం-కథంభూతం-తటిత్పింగా జటా ధారయతీతి తథాతం-త్రీణ్యక్షీణి యస్య తం. ॥ ౧౧ ॥ వ్యాఘ్రేతి॥ శూలాదిభిస్సహాక్షమాలాదీన్ బిభ్రాణమిత్యన్వయః-అక్షమాలాదీనాం ద్వంద్వైక్యం॥౧౨॥ విస్మయపూర్వకం బహిర్దర్శనమాహ॥కిమిదమితి॥సోఽమండుమయాసహాగతం-రుద్రం దదృశే॥౧౩॥రుద్రమితి॥తతోఽననామ॥ ౧౪॥౧౫॥ఆహేతి॥ పూర్ణకామత్వం వ్యనక్తి-యేనత్వయా జగత్సర్వం నిర్వృతం భవతీతి॥౧౬॥ నిర్గుణత్వేన సగుణత్వేన చ నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥నమశ్శివాయ నిర్గుణాయ సత్త్వాయ సత్త్వాధిష్ఠాత్రే-అతఏవ ప్రమృడయతి ప్రకర్షేణ సుఖయతీతి తథా తస్మై నమః॥

పసస్సాతపాత్సం సిద్ధిం సిద్ధిదో భవాన్॥౫॥శ్రీభగవాన్॥ నైవేచ్ఛత్యాశిషః క్వాపి బ్రహ్మర్షిర్మోక్షమప్యుత। భక్తిం పరాం భగవతి లబ్ధవాన్ పురుషేఽవ్యయే॥౬॥అథాపి సంవదిష్యామో భవాన్యేతేన సాధునా।అయం హి పరమో లాభో నృణాం సాధుసమాగమః॥౭॥ ఇత్యుక్త్వా తముపేయాయ భగవాన్ స సతాం గతిః । ఈశానస్సర్వవిద్యానామీశ్వరస్సర్వదేహినామ్॥౮॥తయోరాగమనం సాక్షాదీశయోర్జగదాత్మనోః।నవేదరుద్ధధీవృత్తిరాత్మానం విశ్వమేవ చ॥ ౯ ॥ భగవాంస్తదభిజ్ఞాయ గిరీశో యోగమాయయా।ఆవిశత్తద్గుహాకాశం వాయుశ్ఛిద్రమివేశ్వరః॥౧౦॥ఆత్మన్యపి శివం ప్రాప్తం తటిత్పింగజటాధరమ్ । త్ర్యక్షమష్టభుజం ప్రాంశుముద్యంతమివ భాస్కరమ్॥౧౧॥వ్యాఘ్రచర్మాంబరం శూలధనురిష్వసిచర్మభిః।అక్షమాలాడమరుకకపాలపరశుం సహ। బిభ్రాణం సహసా భాంతం విచక్ష్య హృది విస్మితః ॥ ౧౨ ॥ కిమిదం కుత ఏవేతి సమాధేర్విరతో మునిః। నేత్రే ఉన్మీల్య దదృశే సగణం సోమమాగతం॥ ౧౩॥ రుద్రం త్రిలోకైకగురుం ననామ శిరసా మునిః॥౧౪॥తస్మై సపర్యాం వ్యదధాత్సగణాయ సహోమయా । స్వాగతాసనపాద్యార్ఘ్యగంధస్రగ్ధూపదీపకైః॥౧౫॥ఆహ చాత్మానుభావేన పూర్ణకామస్య తే విభో। కరవాణి కిమీశాన యేనేదం నిర్వృతం జగత్ ॥ ౧౬॥ నమశ్శివాయ శాంతాయ సత్త్వాయ ప్రమృడాయ చ। రజోజుషేఽథ ఘోరాయ నమస్తుభ్యం తమోజుషే॥ ౧౭॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం స్తుతస్స భగవాన్ మహాదేవస్సతాం గతిః । పరితుష్టః ప్రసన్నాత్మా ప్రహసంస్తమభాషత॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ వరం వృణీష్వ తే కామం వరదేశా వయం త్రయః అమోఘం దర్శనం యేషాం మర్త్యో యద్విందతేఽమృతమ్॥౧౯॥బ్రాహ్మణాస్సాధవశ్శాంతా నిస్సంగా భూతవత్సలాః । ఏకాంతభక్తా అస్మాసు నిర్వైరాస్సమదర్శినః॥ ౨౦॥ సలోకా లోకపాలాస్తాన్ వందంత్యర్చంత్యుపాసతే । అహం చ భగవాన్ బ్రహ్మా స్వయం చ హరిరీశ్వరః॥ ౨౧॥ న తే మయ్యచ్యుతేఽజే చ భిదామణ్వపి చక్షతే । నాత్మనశ్చ పరస్యాపి తద్యుష్మాన్ వయమీమహి॥౨౨॥నహ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవాశ్చేతనోజ్ఝితాః। తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥౨౩॥(పా॥ నహ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవాశ్చేతనోజ్ఝితాః। తే పునంత్యురుకాలేన యూయం దర్శనమాత్రతః॥)బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్యామో యేఽస్మద్రూపం త్రయీమయమ్ । బిభ్రత్యాత్మసమాధానతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః॥౨౪॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్వాపి మహాపాతకినోఽపి వః।శుధ్యేరన్నంత్యజాశ్చాపి కిము సంభాషణాదిభిః॥౨౫॥శ్రీసూతః॥ ఇతి చంద్రలలామస్య ధర్మగుహ్యోపబృంహితమ్ । వచోఽమృతాయనమృషిర్నాతృప్యత్కర్ణయోః

౧౭॥౧౮॥వరమితి॥త్రయః బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః-యత్ యేభ్యః తే వయం॥ ౧౯॥ వరదానాదినా భవత్సేవైవాస్మాభిః క్రియతే-సత్వనుగ్రహః-జగద్వంద్యత్వాద్భవతామితి బ్రాహ్మణాన్ స్తౌతి-బ్రాహ్మణా ఇతి॥ యే సాధవః సదాచారాః-శాంతాః మత్సరాదిరహితాః-నిస్సంగా నిష్కామాః॥౨౦॥ సలోకా ఇతి॥ న కేవలం త ఏవ కింతు అహం చేత్యాది॥౨౧॥పూజ్యతమత్వే హేత్వంతరమాహ॥ నేతి॥ అణ్వపి అణుమాత్రమపి-న చక్షతే న పశ్యంతి-తత్తస్మాత్ - ఏవంభూతాన్ యుష్మాన్ ఈమహి భజేమహి॥౨౨॥౨౩॥బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి॥బ్రాహ్మణేభ్యః బ్రాహ్మణాన్- ఆత్మసమాధానం చిత్తైకాగ్ర్యం-తపః ఆలోచనం స్వాధ్యాయః అధ్యయనం-సంయమః వాగాదినియమః-తైః॥౨౪॥కించ॥ శ్రవణాదితి॥౨౫॥ ఇతీతి॥ చంద్రో లలామం భూషణం యస్య తస్య-ధర్మరహస్యయుక్తం-అమృతాస్పదం వచః కర్ణాభ్యాం పిబన్ - నాతృప్యత్ అలమితి నామన్యత

కర్ణయోరమృతాయనమితి వా అన్వయః॥౨౬॥ స ఇతి॥ శివస్య వాగేవ అమృతం తేన ధ్వస్తః క్లేశపుంజో యస్య సః॥౨౭॥ అ
హో ఇతి॥ ఇయమీశ్వరలీలా దుర్విభావ్యా అవితర్క్యా - యద్యయా ఈశితవ్యాని నియమ్యాని - యాని భూతాని - తాని జగ
దీశ్వరాః స్వయం నమంతి స్తువంతి చేత్॥౨౮॥ అథవా లోకసంగ్రహార్థమేతదిత్యాహ॥ ధర్మమితి॥ ప్రవక్తారోపి స్వయం
దేహినాం ధర్మమాచరంతి॥౨౯॥ న స్వేతత్స్వప్రభావతిరస్కారకం కథం మయా క్రియతే తత్రాహ॥ నేతి॥ ఏతావతా లో
కసంగ్రహమాత్రేణ - తైర్నమనాదిభిః - కథంభూతైః స్వమాయామయీ వృత్తిర్యేషు తైః - భగవతో మాయినస్తవాను
భావో న దుష్యేత - యతః - ప్రసిద్ధస్య మాయినః కుహకం కపటం యథా - తద్వత్ తాని నమనాదీని - అతస్తస్య కుహకేన యథాను
భావో న దుష్యేత - తద్వదితి - ప్రదుష్యేతేతి పాఠే నకారస్య దృష్టాంతేనానుషంగః ॥ ౩౦ ॥ మాయాచేష్టితం ప్రపంచ
యతి॥ సృష్ట్వేతి॥ స్వప్నదృగ్యథేత్యవిద్యాచేష్టితే దృష్టాంతః॥౩౦॥ తస్మా ఇతి॥ త్రిగుణత్వేపి న జీవవత్తదభిభూతాయ - కి
న్తు - మహాత్మనే గుణాత్మన ఇతి పాఠే గుణానామాత్మనే నియంత్రే॥౩౨॥ వరం వృణీష్వేతి యదుక్తం తత్రాహ॥ కమితి॥ వరంద
ర్శనం యస్య తస్మాత్ - తత్ త్వత్తః - పరం కం ను వరం వృణే - యస్య తవ దర్శనాత్ - పూర్ణకామః సర్వానందసన్దోహరూపః -

పిబన్॥౨౬॥ స చిరం మాయయా విష్ణోర్భ్రామితః కర్శితోభృశమ్। శివవాగమృతధ్వస్తక్లేశపుంజస్తమ
బ్రవీత్॥ ౨౭॥ మార్కండేయః॥ అహో ఈశ్వరచర్యేయం దుర్విభావ్యా శరీరిణామ్। యన్నమంతీశిత
వ్యాని స్తువంతి జగదీశ్వరాః॥ ౨౮॥ ధర్మం గ్రాహయితుం ప్రాయః ప్రవక్తారశ్చ దేహినాం। ఆచరంత్య
నుమోదంతే క్రియమాణం స్తువంతి చ॥ ౨౯॥ నైతావతా భగవతస్స్వమాయామయవృత్తిభిః। న దుష్యే
తానుభావస్తైర్మాయినః కుహకం యథా॥౩౦॥ సృష్ట్వేదం మనసా విశ్వమాత్మనానుప్రవిశ్య యః। గుణైః
కుర్వద్భిరాభాతి కర్తేవ స్వప్నదృగ్యథా॥ ౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే త్రిగుణాయ మహాత్మనే। కేవలాయా
ద్వితీయాయ గురవే బ్రహ్మమూర్తయే॥ ౩౨॥ కం వృణే ను వరం బ్రహ్మన్ పరం త్వద్వరదర్శనాత్। యద్ద
ర్శనాత్పూర్ణకామః సత్యకామః పుమాన్ భవేత్॥ ౩౩॥ వరమేకం వృణేథాపి పూర్ణాత్కామాభివర్షణాత్।
భగవత్యచ్యుతే భక్తిం తత్పరేషు యథా త్వయి॥ ౩౪॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్యర్చితోభిష్టుతశ్చ మునినా సూక్త
యా గిరా। తమాహ భగవాన్ శర్వః శర్వాణ్యా చాభినందితః॥ ౩౫॥ శ్రీభగవాన్॥ కామస్సర్వోస్త్వమహర్షే
ర్భక్తిమాంస్త్వమధోక్షజే। ఆకల్పాంతేయశః పుణ్యమజరామరతా తథా॥౩౬॥ జ్ఞానం త్రైకాలికం బ్ర
హ్మన్విజ్ఞానం చ విరక్తిమత్। బ్రహ్మవర్చస్వినో భూయాత్పురాణాచార్యతాస్తు తే॥ ౩౭॥ సూతః॥ ఏవం
వరాన్స మునయే దత్వాగాత్ త్ర్యక్ష ఈశ్వరః। దేవ్యై తత్కర్మ కథయన్ననుభూతం పురా మునా॥ ౩౮॥
సోప్యవాప్తమహాయోగమహిమా భార్గవోత్తమః। విచరత్యధునాప్యద్ధా హరావేకాంతతాం గతః॥౩౯॥
అనువర్ణితమేతత్తే మార్కండేయస్య ధీమతః। అనుభూతం భగవతో మాయావైభవమద్భుతమ్॥౪౦॥ ఏత
త్కేచిదవిద్వాంసో మాయాసంసృతిరాత్మనః। అనాద్యావర్తితం నౄణాం కాదాచిత్కం ప్రచక్షతే॥౪౧॥
య ఏవమేతద్భృగువర్య వర్ణితం రథాంగపాణేరనుభావభావితం। సంశ్రావయేత్సంశృణుయాదు తౌ భయో

సత్యకామః యథేచ్ఛం ప్రాప్త సర్వానందః॥ ౩౩॥౩౪॥ ఇతీతి॥ వరదానాయ స్వయమేవ ప్రవృత్తః - శర్వాణ్యా ఉమయా చ
అభినందితః అనుమోదితస్సన్నాహ॥౩౫॥ కామ ఇతి॥ కామో యం సర్వోపి - అస్య చ పుణ్యం యశ ఇత్యాది - బ్రహ్మవర్చస్వి
నస్తే భూయాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - యస్త్వమధోక్షజే భక్తిమాన్॥౩౬॥౩౭॥ ఏవమితి॥ తస్య కర్మ తపఆది - అనునా పు
రానుభూతం యచ్చ భగవన్మాయావైభవం తచ్చ కథయన్॥ ౩౮॥ స ఇతి ॥ అవాప్తో మహాయోగమహిమా యేన సః॥ ౩౯॥
అనువర్ణితమితి॥ ఏతన్మార్కండేయస్య చరితం - తేనానుభూతం చ భగవన్మాయావైభవం అనువర్ణితం ॥ ౪౦॥ న స్వేవ
ముష్యస్మృత్యుత్పన్నస్సప్తకల్పాయుష్ట్వం న్యూనధైరుచ్యమానం విరుద్ధమేవ తత్రాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతన్మార్కండేయేనా
నుభూతం భగవాన్మాయావైభవం నానాకల్పరూపం - కాదాచిత్కం - ఈశ్వరేచ్ఛయా తస్యైవాకస్మికం - న తు సర్వసాధా
రణం - ఏతత్కేచిత్ - అనాదిబహుకాలం - ఆవర్తితం దైవయుగసహస్రద్వయమానేన పునః పునః పరివర్తితం ప్ర
చక్షతే - కే తే - నౄణాం సంసృతిః సర్గప్రళయాదిలక్షణా ఆత్మనో భగవతో మాయేత్యేవమవిద్వాంసః - విద్వాంసస్తు మా
యాశిశోః శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాం సప్తకృత్వస్తదుదరప్రవేశనిర్గమనతః సప్తకల్పత్వలక్షణమాత్రమేవేతి వదంతి - అ
తో న విరోధ ఇత్యర్థః॥౪౧॥ య ఇతి॥ భృగువర్య వర్ణితం వృత్తమిత్యర్థః - యః సంశృణుయాత్ మాం తత్ సంశ్రావయేద్వా - యు

తయోరుభయోః- కర్మవాసనాకృతా సంసృతిర్న భవతి॥ ౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - దశమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ఏకాదశే తు పూజార్థం మహాపురుషవర్ణనమ్ । రవేర్వ్యూహస్య చాఖ్యానం ప్రతిమాసం పృథక్పృథక్॥ యేనామర్త్యత్వమాపన్నో మర్త్యః సాభాగవతోత్తమః। తం పృచ్ఛతి మహాయోగం సాంగోపాంగాదికల్పితమ్॥ అథేతి॥ అథేతి హేతౌ - హే భాగవత యతో భవాన్సమస్తరాద్ధాంతతత్త్వవిత్ ॥౧॥ ప్రష్టవ్యమాహ॥ తాంత్రికా ఇతి॥ పరిచర్యాయాం ఉపాసనాయాం విషయే- కేవలస్య చైతన్యఘనస్య - అంగాని పాదాదీని ఉపాంగాని గరుడాదీని ఆయుధాని సుదర్శనాదీని ఆకల్పాః కౌస్తుభాదయః తేషాం ద్వంద్వైక్యం- తద్యథా కల్పయంతి- యైశ్చ తత్త్వైః కల్పయంతి॥ ౨॥ తవేతి॥ తన్నో వర్ణయేతి॥ 3॥ గురూపదేశగమ్యత్వాద స్యార్థస్య తన్నమస్కారపూర్వకమాహ॥ నమస్కృత్యేతి॥ విభూతీః విరాడ్విగ్రహాద్యాః॥ ౪॥ అంగాదికల్పనాం భూరాదిభిర్దర్శయితుం ప్రథమం తావత్ యథా కల్పయంతీతి ప్ర

స్తయోర్న కర్మాశ్రయసంసృతిర్భవేత్ ॥౪౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-మార్కండేయోపాఖ్యానం నామ దశమోఽధ్యాయః. * * * *

శ్రీశౌనకః॥ అథేమమర్థం పృచ్ఛామో భవంతం బ్రహ్మవిత్తమమ్ । సమస్తతంత్రరాద్ధాంతే భవాన్భాగవత తత్త్వవిత్॥ ౧॥ తాంత్రికాః పరిచర్యాయాం కేవలస్య శ్రియః పతేః। అంగోపాంగాయుధాకల్పం కల్పయంతి యథా చ యైః॥ ౨॥ తన్నో వర్ణయ భద్రం తే క్రియాయోగం బుభుత్సతామ్। యేన క్రియానైపుణేన మర్త్యో యాయాదమర్త్యతామ్॥ 3 ॥ శ్రీసూతః॥ నమస్కృత్య గురూన్వక్ష్యే విభూతీర్వైష్ణవీరపి।యాః ప్రోక్తా వేదతంత్రాభ్యామాచార్యైః పద్మజాదిభిః॥ ౪ ॥ మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైస్సవికారమయో విరాట్ । నిర్మితో దృశ్యతే యత్ర సచిత్కే భువనత్రయమ్॥ ౫॥ ఏతద్వై పౌరుషం రూపం భూః పాదౌ ద్యౌశ్శిరో నభః। నాభిస్సూర్యోఽక్షిణీ నాసే వాయుః కర్ణౌ దిశః ప్రభోః॥ ౬॥ ప్రజాపతిః ప్రజననమపానం మృత్యురీశితుః। తద్బాహవో లోకపాలా మనశ్చంద్రో భ్రువౌ యమః॥ ౭॥ లజ్జోత్తరోఽధరో లోభో దంతా జ్యోత్స్నా స్మయో భ్రమః । రోమాణి భూరుహా భూమ్నో మేఘాః పురుషమూర్ధజాః॥ ౮॥ యావానయం వై పురుషో యావత్యా సంస్థయా మితః । తావానసావపి మహాపురుషో లోకసంస్థయా॥ ౯॥ కౌస్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిర్బిభర్త్యజః।తత్ప్రభాం వ్యాపినీం సాక్షాచ్ఛ్రీవత్సమురసా విభుః॥ ౧౦॥ స్వాం మాయాం వనమాలాఖ్యాం నానాగుణమయీం దధత్ । వాస

శ్చ స్యవై రాజరూపేణోత్తరం వక్తుం విరాడ్విగ్రహమాహ॥ మాయేతి॥ మాయాద్యైః ప్రకృతిసూత్రమహదహంకారపంచతన్మాత్రైః నవభిస్తత్త్వైః- వికారాః ఏకాదశేంద్రియాణి పంచమహాభూతాని ఇతి షోడశ- తన్మయో విరాట్ -సప్రసిద్ధః నిర్మితః- యత్ర విరాజి- సచిత్కే చేతనాధిష్ఠితే- భువనత్రయం దృశ్యతే- అనేనాంగాదికల్పనా సౌలభ్యం దర్శితమ్॥ ౫॥ ఏతదితి॥ ఏతద్వై పౌరుషం రూపం పురుషస్య వై రాజస్యరూపమేవ- ఈశ్వరేణాధిష్ఠితత్వాత్తదభేదవివక్షయా తస్యాపి రూపముచ్యతే-అంగకల్పనామాహ- భూః పాదావిత్యాదిభిస్త్రిభిః- భూరాద్యనువాదేన భగవత్పాదాదిభావనా విధీయతే॥౬॥ ప్రజేతి॥ ప్రజననం మేఢ్రం-అపానం పాయుః॥౭॥౮॥ అనుక్తమన్యదప్యేవమూహ్యమిత్యాహ॥ యావానితి॥ యావానయం వ్యష్టిపురుషః-తావాన్ సమష్టిపురుషః- స్వమానతః సప్తవితస్తిసంజ్ఞయా సంస్థయా అవయవసన్నివేశేన మితః పరిమితః॥౯॥ భూషణాదీన్యాహ॥ కౌస్తుభేతి॥ స్వాత్మజ్యోతిః శుద్ధజీవచైతన్యం యాతస్య కౌస్తుభస్య ప్రభా తామేవ శ్రీవత్సం బిభర్తి॥౧౦॥ స్వామితి॥ త్రివృత్స్వరం త్రిమాత్రం ప్రణవం॥౧౧॥ బిభర్తీతి॥ పారమేష్ఠ్యం

పదం బ్రహ్మలోకం ॥ ౧౨ ॥ అవ్యాకృతమితి ॥ అవ్యాకృతం ప్రధానం యత్ అధిష్ఠితః అధిష్ఠాయ స్థితః - తత్ ఆ-
సనభూతం - పద్మం - సత్త్వం సత్త్వగుణః ॥ ౧౩ ॥ ఓజ ఇతి ॥ ముఖ్యతత్త్వం ॥ శ్రు ॥ ప్రాణో వై ముఖ్య ఇతి శ్రు-
తేః - దరవరం శంఖం ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రియాణీతి ॥ ఆకూతిః క్రియాశక్తియుక్తం మనః - అస్య రథస్య - అభి-
వ్యక్తిః బహిరభివ్యక్తం రూపం - ముద్రయా ధృతయా - అర్థక్రియాత్మతాం వరదాభయాదిరూపత్వం - తత్త-
న్ముద్రయా తథా తథా భావయేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ మండలమితి ॥ మండలం దేవయజనం దేవపూజాభూమిం సూర్యమం-
డలత్వేన భావయేదిత్యర్థః - అంతర్వహ్నిమండలం వా - దీక్షాసంస్కారః - ఆత్మనః గురుకృతాం మంత్రదీక్షా-
మేవ ఆత్మనస్తత్పూజాయోగ్యతాం భావయేదిత్యర్థః - పరిచర్యేతి - భగవతస్తాం పరిచర్యాం స్వస్య సకలపా-
పక్షయాయ ఏవంరూపాం భావయేదిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ పూర్వమాసనం పద్మముక్తం - ఇదానీమంతస్థం పద్మమాహ ॥ భగ-
వానితి ॥ భగశబ్దార్థమైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యం ॥ ౧౮ ॥ ధర్మమితి ॥ హే ద్విజాః - ద్విజేత్యేకవచనాంతో వా పాఠః - అకు-

శ్ఛందోమయం పీతం బ్రహ్మసూత్రం త్రివృత్స్వరమ్ ॥ ౧౧ ॥ బిభర్తి సాంఖ్యం యోగం చ దేవో మకర-
కుండలే । మౌలిం పదం పారమేష్ఠ్యం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥ ౧౨ ॥ అవ్యాకృతమనంతాఖ్యమాసనం
యదధిష్ఠితః । ధర్మజ్ఞానాదిభిర్యుక్తం సత్త్వం పద్మమిహోచ్యతే ॥ ౧౩ ॥ ఓజస్సహోబలయుతం ము-
ఖ్యతత్త్వం గదాం దధత్ । అపాం తత్త్వం దరవరం తేజస్తత్త్వం సుదర్శనమ్ ॥ ౧౪ ॥ నభోనిభం నభ-
స్తత్త్వమసిం చర్మ తమోమయమ్ । కాలరూపం ధనుశ్శార్ఙ్గం తథా కర్మమయేషుధిమ్ ॥ ౧౫ ॥
ఇంద్రియాణి శరానాహురాకూతిరస్య స్యందనమ్ । తన్మాత్రాణ్యస్యాభివ్యక్తిం ముద్రయార్థక్రి-
యాత్మకమ్ ॥ ౧౬ ॥ మండలం దేవయజనం దీక్షాసంస్కార ఆత్మనః । పరిచర్యా భగవత ఆత్మనో దురితక్ష-
యః ॥ ౧౭ ॥ భగవాన్ భగశబ్దార్థం లీలాకమలముద్వహన్ ॥ ౧౮ ॥ ధర్మం యశశ్చ భగవాన్ చామర-
వ్యజనేఽభజత్ । ఆతపత్రం తు వైకుంఠం ద్విజా ధామాకుతోభయమ్ ॥ ౧౯ ॥ త్రివృద్వేదస్సుపర్ణా-
ఖ్యో యజ్ఞం వహతి పూరుషమ్ । అనపాయినీ సా శక్తిశ్శ్రీస్సాక్షాదాత్మనో హరేః ॥ ౨౦ ॥ విష్వక్సేన-
స్తంత్రమూర్తిర్విదితః పార్షదాధిపః । నందాదయోఽష్టౌ ద్వాస్థాశ్చ తేఽణిమాద్యా హరేర్గుణాః ॥
౨౧ ॥ వాసుదేవస్సంకర్షణః ప్రద్యుమ్నః పురుషస్స్వయమ్ । అనిరుద్ధ ఇతి బ్రహ్మన్ మూర్తివ్యూ-
హోఽభిధీయతే ॥ ౨౨ ॥ స విశ్వస్తైజసః ప్రాజ్ఞస్తురీయ ఇతి వృత్తిభిః । అర్థేంద్రియాశయజ్ఞానైర్భగవాన్
పరిభావ్యతే ॥ ౨౩ ॥ అంగోపాంగాయుధాకల్పైర్భగవాంస్తచ్చతుష్టయమ్ । బిభర్తి స్మ చతుర్మూ-

తోభయం కైవల్యం - ధామ గృహం - అభజత్ - యద్వా - వైకుంఠస్యైవ విశేషణం - అకుతోభయం ధామేతి ॥ ౧౯ ॥ త్రివృ-
దితి ॥ త్రివృత్ ఋగ్యజుస్సామరూపో వేదః ॥ శ్రు ॥ సువర్ణోఽసి గరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిర ఇత్యాదిమంత్రలింగాత్ - య-
జ్ఞం యజ్ఞరూపం పురుషం ॥ శ్రు ॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః - అనపాయినీ హరేః శక్తిః - తత్ర హేతుః - సాక్షాదాత్మనః - స్వ-
స్వరూపస్య చిద్రూపత్వాత్తస్యాస్తదభేదాదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ విష్వక్సేన ఇతి ॥ తంత్రమూర్తిః పాంచరాత్రాద్యాగ-
మరూపః - యేఽణిమాదయో అష్టౌ గుణాః తే - హరేర్ద్వారపాలాః నందాదయః ॥ ౨౦ ॥ తస్యైవ చతుర్వ్యూహోపా-
సనమాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ వాసుదేవాదిశబ్దైః పురుషః శ్రీనారాయణ ఏవ స్వయం మూర్తివ్యూహ ఉపాస్య ఇత్య-
భిధీయతే ॥ ౨౨ ॥ తస్యైవాధ్యాత్మం చతుర్థోపాసనమాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏవ భగవాన్ - విశ్వాదిశబ్దైః - వృత్తిభిర్జాగ్ర-
దాద్యవస్థాభిః - పరిభావ్యతే తద్వ్యుత్పత్త్యుపాధీనాహ - అర్థాః బాహ్యాః - ఇంద్రియం మనః - ఆశయస్తదుభయసం-
స్కారయుక్తమజ్ఞానం - జ్ఞానం త్రితయసాక్షి తైః ॥ ౨౩ ॥ ఉక్తచతుర్వ్యూహాధ్యాత్మోపాసనాద్వయేఽపి పూర్వోక్త-

మంగాద్యుపాసనమాహ॥ అంగేతి॥ అంగాదిభిరుపలక్షితో భగవాన్ హరిః - వాసుదేవాదిచతుర్మూర్తిస్సన్ - విశ్వాదిచతుష్టయం బిభర్తి సః - విశ్వాదిభావేపి తన్నియంతుస్తస్య న జీవత్వమిత్యాహ - విశ్వాదిచతుష్టయం బిభ్రదపి భగవానీశ్వర ఏవేతి॥ ౨౪॥ తస్యైవ బ్రహ్మాదిమూర్తితామాహ॥ ద్విజఋషభేతి॥ స ఏష భగవాన్ - బ్రహ్మయోనిః వేదస్య కారణమిత్యాది హేతుత్రయం - వస్తుతో భేదాభావేపి చ ఏతజ్జగత్ స్వమాయయా సృజతి హరతి - పాతీతి కృత్వా ఆఖ్యయా బ్రహ్మాదిరూపయా - అనావృతాక్షః అవాచ్ఛన్నజ్ఞానోఽపి - వివృత ఇవ భిన్న ఇవ - నిరుక్తిశ్శాస్త్రైః షునతుభిన్నః - అత్రాపి ద్వదనుభవం ప్రమాణయతి - యస్తత్పరైరాత్మత్వేనైవ లభ్యత ఇతి॥ ౨౫॥ యస్యేదముపాసనముక్తం - తం శ్రీకృష్ణం ప్రార్థయతే॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ కృష్ణసఖ అర్జునసఖ - వృష్ణిశ్రేష్ఠ - అవనిధ్రుహో యే రాజన్యాస్తేషాం వంశస్య దహన - అనపవర్గమక్షీణం వీర్యం యస్య గోపవనితానాం వ్రజాః సమూహాః భృత్యాశ్చ నారదాదయః - తైర్గీతం తీర్థభూతం శ్రవః కీర్తిర్యస్య - శ్రవణమేవ మంగళం యస్య ॥ ౨౬ ॥ ఏతజ్జపమాత్రస్యాపి బ్రహ్మజ్ఞానం ఫలమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ కల్యే ఉషః కాలే - యస్తచ్చిత్తః - ప్రయతః శుచిస్సన్ - గుహాశయం హృదిస్థం - బ్రహ్మ పశ్యతి॥ ౨౭॥ మండలం దేవయజనమిత్యుక్త్యా బుద్ధిమాగతాసౌరీతనుః వాసుదేవాదివ్యూహప్రసంగోక్త్యా సూర్యవ్యూహోనుస్మృతః - అతస్తం పృచ్ఛతి ॥ శుక ఇతి॥

తిర్భగవాన్ హరిరీశ్వరః॥ ౨౪॥ ద్విజఋషభ స ఏష బ్రహ్మయోనిస్స్వయందృక్స్వమహిమపరిపూర్ణో మాయయా చ స్వయైతత్ । సృజతి హరతి పాతీత్యాఖ్యయానావృతాక్షో వివృత ఇవ నిరుక్తస్తత్పరైరాత్మలభ్యః॥ ౨౫॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య। గోవిన్ద గోపవనితావ్రజభృత్యగీత తీర్థశ్రవః శ్రవణమఙ్గళ పాహి భృత్యాన్॥ ౨౬॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ మహాపురుషలక్షణమ్। తచ్చిత్తః ప్రయతో జప్త్వా బ్రహ్మ వేద గుహాశయమ్ ॥ ౨౭॥ శ్రీశౌనకః॥ శుకో యదాహ భగవాన్ విష్ణురాతాయ పృచ్ఛతే। సౌరో గణో మాసి మాసి నానా వసతి సప్తకః॥ ౨౮॥ తేషాం నామాని కర్మాణి నియుక్తానామధీశ్వరైః । బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం వ్యూహం సూర్యాత్మనో హరేః॥ ౨౯॥ శ్రీసూతః॥ అనాద్యవిద్యయా విష్ణోరాత్మనస్సర్వదేహినామ్। నిర్మితో లోకతన్త్రోఽయం లోకేషు పరివర్తతే ॥ ౩౦॥ ఏక ఏవ హి లోకానాం సూర్య ఆత్మాదికృద్ధరిః । సర్వవేదక్రియామూలమృషిభిర్బహుధోదితః ॥ ౩౧॥ కాలో దేశః క్రియా కర్తా కరణం కార్యమాగమః । ద్రవ్యం ఫలమితి బ్రహ్మన్నవధోక్తోఽజయా హరిః॥ ౩౨॥ మధ్వాదిషు ద్వాదశసు భగవాన్ కాలరూపధృక్ । లోకతన్త్రా

పంచమే యదాహ - తథాన్యే చ ఋషయో గన్ధర్వాప్సరసో నాగా గ్రామణ్యో యాతుధానా దేవా ఇత్యేకైకశో గణాస్సప్తేత్యాదినా సౌరః సూర్యసంబంధీ సప్తకో గణః॥ ౨౮॥ తేషామితి॥ తేషాం సప్తానాం - అధీశ్వరైః తత్తత్పతిభిః - తత్తన్మాసోపాధికృతసూర్యైర్వా వ్యూహం విభాగం॥ ౨౯॥ తత్ర తావత్ వ్యూహం నిరూపయితుం ప్రథమం సూర్యస్వరూపమాహ॥ అనాదీతి॥ అనాద్యవిద్యయా మాయయా - అయం సూర్యః లోకతన్త్రః - లోకయాత్రాప్రవర్తకః - ౩౦॥ అతస్తస్య క్రియాభేదోపాధికమేవ నానాత్వం దృశ్యతే న స్వత ఇత్యాహ॥ ఏక ఏవేతి॥ శ్రుతి॥ సూర్య ఆత్మా జగతస్తస్థుషశ్చేతి శ్రుతేః - లోకానాం జగతాం ఆత్మా ఆదికృత్ - సృష్టికర్తా - హరిరేవ సూర్యః - స చ సర్వాసాం వేదోక్తక్రియాణాం మూలం సన్ - తేన తేనోపాధినా బహుధా ఉదితః - ఉక్తః ॥ ౩౧ ॥ కాలరూపధారిణో హరేర్ద్వాదశాదిత్యరూపభేదం క్రియోపాధికం దర్శయితుం ప్రథమం సర్వకర్మప్రవృత్తయే మాయాకృతం నవధా భేదమాహ॥ కాల ఇతి॥ కాలః ప్రాతరాదిః - దేశః సమాదిః క్రియానుష్ఠానం కర్తా బ్రాహ్మణాదిః - కరణం స్రుగాది ఆగమః మన్త్రాదిః - ద్రవ్యం వ్రీహ్యాది - ఫలం స్వర్గాది ॥ ౩౨॥ మధ్వాదిష్వితి॥ తత్ర కాలస్వరూపధారీ భగవాన్ - పృథక్చరతి మధ్వాదిషు చైత్రాదిషు -

లోకతంత్రాయ లోకయాత్రానిర్వాహాయ ॥ ౩౩॥ తానేవ గణానాహ ద్వాదశభిః॥ ధాతేతి॥ ధాతా సూర్యః-కృతస్థలీ అప్సరాః-హేతిః రాక్షసః వాసుకిర్నాగః-రథకృత్ యక్షః-పులస్త్య ఋషిః-తుంబురుః గంధర్వః-నయంతి అనువర్తయంతి॥ ౩౪॥ అర్యమేతి॥ అథౌజా యక్షః-పాఠాంతరే జాత ఇతి ప్రహేతిః రాక్షసః నారదో గంధర్వః- కంజనీరో నాగః-పాఠాంతరే కచ్ఛనీర ఇతి॥ మాధవం వైశాఖం॥ ౩౫॥ మిత్ర ఇతి॥ మిత్రస్సూర్యః పౌరుషేయో రాక్షసః- రథస్వనో యక్షః-శుక్రమాసం జ్యేష్ఠం నయంతి అనువర్తయంతి॥ ౩౬॥ వసిష్ఠ ఇతి॥ వరుణః సూర్యః-సహజన్యో యక్షః - శుక్రో నాగః-చిత్రస్వనో రాక్షసః-శుచిమాసం-ఆషాఢమాసం॥ ౩౭॥ ఇంద్ర ఇతి॥ ఇంద్రః సూర్యః- విశ్వావసుః-గంధర్వః శ్రోతా యక్షః-ఏలాపుత్రో నాగః-చలో రాక్షస ఇతి॥ స్వయమేవ వ్యాఖ్యాతం-నభోమాసం శ్రావణం॥ ౩౮॥ వివస్వానితి॥ వివస్వాన్ సూర్యః-ఉగ్రసేనః గంధర్వః-వ్యాఘ్రో రాక్షసః-ఆసారణో యక్షః-భృగుః ఋషిః అనుమ్లోచా అప్సరాః-శంఖపాలో నాగః-నభస్యాఖ్యం భాద్రపదం॥ ౩౯॥ పూషేతి॥ ధనంజయో నాగః-వాతో రాక్షసః-సుషేణో గంధర్వః-సురుచిర్యక్షః-తపోమాసం మాఘం- మాసక్రమాతిలంఘనం తు కౌర్మోక్తాదిత్యక్రమానుసారేణ-వైష్ణవే

యచరతి పృథగ్ద్వాదశభిర్గణైః॥ ౩౩॥ ధాతా కృతస్థలీ హేతిర్వాసుకీ రథకృన్మునే । పులస్త్యస్తుంబు
రురితి మధుమాసం నయంత్యమీ ॥ ౩౪॥ అర్యమా పులహోఽథౌజాః ప్రహేతిః పుంజికస్థలీ। నారదః కంజ
నీరశ్చ నయంత్యేతే స్మ మాధవమ్॥ ౩౫॥ మిత్రోఽత్రిః పౌరుషేయోఽథ తక్షకో మేనకా హాహాః। రథస్వన ఇతి
హ్యేతే శుక్రమాసం నయంత్యమీ॥ ౩౬॥ వసిష్ఠో వరుణో రంభా సహజన్యస్తథా హూహూః। శుక్రశ్చి
త్రస్వనశ్చైవ శుచిమాసం నయంత్యమీ॥ ౩౭॥ ఇంద్రో విశ్వావసుః శ్రోతా ఏలాపుత్రస్తథాంగిరాః।
ప్రమ్లోచా రాక్షసశ్చర్యో నభోమాసం నయంత్యమీ॥ ౩౮ ॥ వివస్వానుగ్రసేనశ్చ వ్యాఘ్ర ఆసారణో
భృగుః । అనుమ్లోచా శంఖపాలో నభస్యాఖ్యం నయంత్యమీ॥ ౩౯॥ పూషా ధనంజయో వాతస్సుషేణ
స్సురుచిస్తథా । ఘృతాచీ గౌతమశ్చేతి తపోమాసం నయంత్యమీ ॥ ౪౦ ॥ క్రతుర్వర్చా భరద్వాజః ప
ర్జన్యస్సేనజిత్తథా। విశ్వ ఐరావతశ్చైతే తపస్యాఖ్యం నయంత్యమీ॥ ౪౧॥ అథాంశుః కశ్యపస్తార్క్ష్య
ఋతసేనస్తథోర్వశీ। విద్యుచ్ఛత్రుర్మహాశంఖస్సహోమాసం నయంత్యమీ ॥ ౪౨ ॥ భగస్స్ఫూ
ర్జోఽరిష్టనేమిరూర్ణ ఆయుశ్చ పంచమః। కర్కోటకః పూర్వచిత్తిః పౌషమాసం నయంత్యమీ ॥ ౪౩॥
త్వష్టా ఋచీకతనయః కంబళాశ్వస్తిలోత్తమా । బ్రహ్మాపేతోఽథ శతజిద్ధృతరాష్ట్ర ఇషంభరాః॥ ౪౪॥

తుమాసక్రమేణైవోక్తిః-క్వచిన్నామవ్యత్యయస్తు కల్పభేదేనేతి జ్ఞేయం॥ ౪౦॥ క్రతురితి॥ క్రతుర్యక్షః- వర్చా రాక్షసః వర్చ ఇతి పాఠాంతరే పర్జన్యః సూర్యః- సేనజిదప్సరాః- విశ్వో గంధర్వః- ఐరావతో నాగః- తపస్యాఖ్యం ఫాల్గునం॥ ౪౧॥ అథేతి॥ అంశుః సూర్యః-అంశ ఇతి వా పాఠః-తార్క్ష్యో యక్షః- ఋతసేనో గంధర్వః- విద్యుచ్ఛత్రుః రాక్షసః-మహాశంఖో నాగః-సహో మాసం మార్గశీర్షం॥ ౪౨॥ భగ ఇతి॥ భగస్సూర్యః-స్ఫూర్జో రాక్షసః-అరిష్టనేమిర్గంధర్వః- ఊర్ణో యక్షః-ఆయుః ఋషిః-కర్కోటకో నాగః-పూర్వచిత్తిరప్సరాః॥ ౪౩॥ త్వష్టేతి ॥ ఋచీకతనయో జమదగ్నిః- కంబళాశ్వో నాగః-బ్రహ్మాపేతో రాక్షసః-శతజిద్యక్షః-ధృతరాష్ట్రో గంధర్వః-ఇషంభరా ఆశ్వాయుజపాలకాః॥ ౪౪॥ విష్ణురితి ॥ విష్ణురాదిత్యః- అశ్వతరో నాగః-సూర్యవర్చా గంధర్వః-సత్యజిద్యక్షః మఘాపేతో రాక్షసః- ఊర్జం మాసం కార్తికం-ఏతే చాదిత్యాదయః కౌర్మే విభజ్యోక్తాః॥ శ్లో ॥ ధాతార్యమా చ మిత్రశ్చ వరుణశ్చేంద్ర ఏవ చ । వివస్వానథ పూషా చ పర్జన్యశ్చాంశురేవ చ ॥ భగస్త్వష్టా చ విష్ణుశ్చ ఆదిత్యా ద్వాదశ స్మృతాః। పులస్త్యః పులహశ్చాత్రిర్వసిష్ఠోఽథాంగిరా భృగుః ॥ గౌతమోఽథ భరద్వాజః కశ్యపః క్రతురేవ చ । జమదగ్నిః కౌశికశ్చ

మునయో బ్రహ్మవాదినః ॥ రథకృచ్చరథౌజాశ్చ గ్రామణీశ్చరథస్వనః । సహజన్యస్తత శ్శ్రోతా సారణస్సురజిత్తథా ॥ పాఠాంతరే స్రోతేతి సురుచిరితిచ ॥ క్రతుస్తార్క్ష్యోఽథ ఊర్జశ్చశతజిత్సత్యజిత్తథా - ఏతే యతూపాః ॥ అథ హేతిః ప్రహేతిశ్చ పౌరుషేయో రథస్వనః । చర్యో వ్యాఘ్రో మరుచ్చ చోర్విద్యుత్స్ఫూర్జ స్తథైవచ ॥ బ్రహ్మాపేతశ్చ విప్రేంద్ర యజ్ఞాపేతశ్చ రాక్షసాః ॥ పాఠాంతరే వర్య ఇతి ॥ వాసుకిః కచ్ఛనీరశ్చ తక్షకశ్శుక్ర ఏవచ ॥ ఏలాపుత్రశ్శంఖపాలస్తథైరావతసంజ్ఞకః ॥ ధనంజయో మహాశంఖస్తథా కర్కోటకో ద్విజాః ‌। కంబళాశ్వతరౌ చాశ్వతరో వహంత్యేతే యథాక్రమం । పాఠాంతరే శంజనీర ఇతి ॥ తుంబురుర్నారదో హాహాహూహూర్విశ్వావసుస్తథా । ఉగ్రసేనస్సుషేణశ్చవిశ్వోఽథ ఋతసేనకః । చిత్రసేనస్తథోర్ణాయుర్ధృతరాష్ట్రో ద్విజోత్తమాః । సూర్యవర్చా ద్వాదశేతి గంధర్వా గాయతాం వరాః । కృతస్థల్యప్సరోవర్యా తథాన్యా పుంజికస్థలీ । మేనకా సహజన్యా చ ప్రమ్లోచా చ ద్విజోత్తమాః - అనుమ్లోచా ఘృతాచీ చ విశ్వాచీ చోర్వశీ తథా ॥ అన్యా చ పూర్వచిత్తిస్స్యాదన్యా చైవ తిలోత్తమా ॥

విష్ణురశ్వతరో రంభా సూర్యవర్చాశ్చ సత్యజిత్ । విశ్వామిత్రో మఖాపేత ఊర్జమాసం నయంత్యమీ ॥ ౪౫ ॥ ఏతా భగవతో విష్ణోరాదిత్యస్య విభూతయః । స్మరతాం సంధ్యయోర్నౄణాం హరంత్యంహో దినేదినే ॥ ౪౬ ॥ ద్వాదశస్వపి మాసేషు దేవోఽసౌ షడ్భిరస్య వై । చరన్ సమంతాత్తనుతే పరత్రేహ చ సన్మతిమ్ ॥ ౪౭ ॥ సామర్గ్యజుర్భిస్తల్లింగైః ఋషయస్సంస్తువంత్యముమ్ । గంధర్వాస్తం ప్రగాయంతి నృత్యంత్యప్సరసోఽగ్రతః ॥ ౪౮ ॥ ఉన్నహ్యంతి రథం నాగా గ్రామణ్యో రథయోజకాః । చోదయంతి రథం పృష్ఠే నైరృతా బలశాలినః ॥ ౪౯ ॥ వాలఖిల్యాస్సహస్రాణి షష్టిర్బ్రహ్మర్షయోఽమలాః । పురతోఽభిముఖం యాంతి స్తువంతస్స్తుతిభిర్విభుమ్ ॥ ౫౦ ॥ ఏవం హ్యనాదినిధనో భగవాన్ హరిరీశ్వరః । కల్పే కల్పే స్వమాత్మానం వ్యూహ్య లోకానవత్యజః ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-ఏకాదశోఽధ్యాయః. ....*

శ్రీసూతః ॥ నమో ధర్మాయ మహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే । బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్కృత్య ధర్మాన్వక్ష్యే సనాతనాన్ ॥ ౧ ॥ ఏతద్వః కథితం విప్రా విష్ణోశ్చరితమద్భుతమ్ । భవద్భిర్యదహం పృష్టో నరాణాం పురుషోచితమ్ ॥ ౨ ॥ అత్ర సంకీర్త్యతే సాక్షాదనాదినిధనో హరిః । నారాయణో హృషీకేశో భగవాన్ సాత్వతాం పతిః ॥ 3 ॥ అత్ర తే పరమం గుహ్యం విశ్వస్య ప్రభవాప్యయమ్ । జ్ఞానం చ తదు

రంభా చేతి ద్విజశ్రేష్ఠాస్తథైవాప్సరసస్స్మృతా ఇతి ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ఏతేషాం పృథక్కర్మాణి నిరూపయతి త్రిభిః ॥ ద్వాదశస్వితి ॥ అసౌ దేవస్సూర్యః - షడ్భిః గంధర్వాదిభిః - అస్య జనస్య సమంతాచ్చరన్ - శుభాం మతిం తనుతే - గాయత్ర్యర్థోఽనేన సూచితః ॥ ౪౭ ॥ సామేతి ॥ తల్లింగైః సూర్యప్రకాశకైః ॥ ౪౮ ॥ ఉన్నహ్యంతీతి ॥ ఉన్నహ్యంతి దృఢం బధ్నంతి ॥ గ్రామణ్యో యక్షాః - నైరృతా రాక్షసాః ॥ ౪౯ ॥ కించ ॥ వాలఖిల్యా ఇతి ॥ ఏతే ప్రతిమాసం త ఏవ - విభుం సూర్యం ॥ ౫౦ ॥ ఏవమితి ॥ వ్యూహ్య విభజ్య ॥ ౫౧ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో ॥ ద్వాదశే తు పురాణోక్తసర్వార్థానుక్రమః కృతః । ప్రథమస్కంధమారభ్య ప్రాధాన్యేన సమాసతః ॥ తదేవమస్మిన్ పురాణే విస్తరేణోక్తానర్థాన్ సంక్షేపతో వర్ణయిష్యన్ ధర్మాదీన్ ప్రణమతి ॥ నమ ఇతి ॥ మహతే హరిభక్తిలక్షణాయ - బ్రాహ్మణేభ్యః బ్రాహ్మణాన్ శాశ్వతాన్ అనాదీన్ - ధర్మాన్ నిత్యోపలక్షణాన్ - పురాణోక్తార్థానాం ॥ ౧ ॥ ఏతద్వ ఇతి ॥ నరాణాం జీవానాం పురుషత్వే ఉచితం శ్రవణాదియోగ్యం ॥ ౨ ॥ ఏతత్ప్రపంచయతి ॥ అత్రేతి ॥ భగవానైశ్వర్యాదిషడ్గుణకః - సాక్షాత్సంకీర్త్యత ఇతి దేవతాకాండార్థః ॥ 3 ॥ బ్రహ్మకాండార్థమాహ ॥ అత్రేతి గుహ్యం నిర్గుణ

ణం- ప్రభవాప్యయంప్రభవత్యస్మాదితిప్రభవంఅప్యేత్యస్మిన్నిత్యప్యయంతచ్చతచ్చ- అనేనాశ్రయశబ్దార్థోऽదర్శి తః- విజ్ఞానసంయుతంఅపరోక్షజ్ఞానపర్యంతం- జ్ఞానం- తదుపాఖ్యానం- తద్జ్ఞానండుపాఖ్యాయతేప్రకాశ్యతేయే నతత్- జ్ఞానసాధనమిత్యర్థః॥ ౪॥ కర్మకాండార్థమాహ॥ వ్యాఖ్యాతఇతి॥ భక్తియోగశ్చసాధ్యసాధనరూపః- తదా శ్రయంభక్తియోగేననిష్పాదితంఏవంసామాన్యతోనిరూప్యేదానీంద్వాదశస్కంధప్రకరణార్థాననుక్రామతిపారీక్షి తముపాఖ్యానంపరీక్షిజ్జన్మాదితత్ప్రస్తావాయనారదాఖ్యానంచ॥ ౫॥ ప్రాయోపవేశఇతి॥ బ్రహ్మర్షభస్యబ్రాహ్మ ణోత్తమస్య- ఇతిప్రథమస్కంధార్థః॥ ౬॥ యోగేతి॥ ఉత్క్రాంతిరర్చిరాదిగతిః- ప్రాధానికఃప్రధానకార్యవిరా డ్రూపః- అగ్రతఃఆదితః- మహదాదిక్రమేణేత్యర్థః- ఇతిద్వితీయస్కంధార్థః॥ ౭॥ విదురేతి॥ మహాపురుషస్యసంస్థి

పాఖ్యానంప్రోక్తంవిజ్ఞానసంయుతం॥ ౪॥ వ్యాఖ్యాతోభక్తియోగశ్చవైరాగ్యంచతదాశ్రయం। పా రీక్షితముపాఖ్యానంనారదాఖ్యానమేవచ॥ ౫॥ ప్రాయోపవేశోరాజర్షేర్విప్రశాపఃపరీక్షితః । శు కస్యబ్రహ్మర్షభస్యసంవాదశ్చపరీక్షితః॥ యోగధారణయోత్క్రాంతిస్సంవాదోనారదాజయోః॥అ వతారానుగీతంచసర్గప్రాధానికోऽగ్రతః ॥ ౭ ॥ విదురోద్ధవసంవాదఃక్షత్తృమైత్రేయయోస్తథా। పురాణసంహితాప్రశ్నోమహాపురుషసంస్థితిః॥ ౮॥ తతఃప్రాకృతికస్సర్గస్సప్తవైకృతికాశ్చయే । త తోబ్రహ్మాండసంభూతిర్వైరాజఃపురుషోయతః॥ ౯॥ కాలస్యస్థూలసూక్ష్మస్యగతిఃపద్మసముద్భవః। భువఉద్ధరణేంభోధేర్హిరణ్యాక్షవధోయతః॥ ౧౦ ॥ ఊర్ధ్వతిర్యగవాక్సర్గోరుద్రసర్గస్తథైవచ । అ ర్ధనారీనరస్యాథయత్రస్వాయంభువోమనుః ॥ ౧౧ ॥ శతరూపాచయస్త్రీణామాద్యాప్రకృతిరుత్త మా । సంతానోధర్మపత్నీనాంకర్దమస్యప్రజాపతేః ॥ ౧౨ ॥ అవతారోభగవతఃకపిలస్యమహాత్మనః। దేవహూత్యాశ్చసంవాదః కపిలేనచధీమతా ॥ ౧౩ ॥ నవబ్రహ్మసముత్పత్తిర్దక్షయజ్ఞవినాశనం । ధ్రువస్యచరితంచైవపృథోఃప్రాచీనబర్హిషః ॥ ౧౪ ॥ నారదస్యచసంవాదస్తతఃప్రైయవ్రతంద్వి జాః । నాభేస్తతోనుచరితంభరతస్యర్షభస్యచ ॥ ౧౫ ॥ ద్వీపవర్షసముద్రాణాంగిరినద్యుపవర్ణనం । జ్యోతిశ్చక్రస్యసంస్థానం పాతాళనరకస్థితిః ॥ ౧౬ ॥ దక్షజన్మప్రచేతోభ్యస్తత్పుత్రీణాంచసంతతిః। యతోదేవాసురనరాస్తిర్యఙ్నగఖగాదయః॥ ౧౭ ॥ త్వాష్ట్రస్యజన్మనిధనంపుత్రయోశ్చదితేర్ద్వి జాః । దైత్యేశ్వరస్యచరితంప్రహ్లాదస్యమహాత్మనః॥ ౧౮॥ మన్వంతరానుచరితంగజేంద్రస్యచమోక్ష ణమ్। మన్వంతరావతారశ్చవిష్ణోర్హయశిరోదయః॥ ౧౯ ॥ కౌర్మంమాత్స్యంనారసింహంవామ

తిఃప్రళయేతూష్ణీమవస్థానం॥ ౮॥ తతఇతి॥ ప్రాకృతికఃప్రకృతిభవోగుణక్షోభరూపః- వైకృతికామహదాదయః-చ కారాద్వికారాశ్చయేతేషాంచసర్గః॥ ౯॥ కాలస్యేతి ॥ గతిస్స్వరూపండుద్ధరణఉద్ధారణే॥ ౧౦॥ ఊర్ధ్వేతి॥ అ ర్ధాభ్యాంనారీచనరశ్చతస్య॥ ౧౧॥ శతరూపేతిసంతానోధర్మపత్నీనామితి - నవబ్రహ్మసముత్పత్తిరిత్యస్యానంత రంద్రష్టవ్యం॥ ౧౨॥ ౧౩॥ నవేతి॥ చతుర్థస్కంధార్థమాహ॥ నవబ్రహ్మణాంమరీచ్యాదీనాంసముత్పత్తిఃసంతానః॥ ౧౪॥ నారదస్యేతి॥ పంచమస్కంధార్థమాహ॥ తతఇతి॥ ప్రైయవ్రతంప్రియవ్రతస్యచరితం॥ ౧౫ ॥ ద్వీపేతి ॥ ద్వీ పాద్యుపవర్ణంప్రథమంసంక్షేపతః తతోద్వీపాదీనాంమెగిరయోనద్యశ్చతేషామువవర్ణనంపాతాళనరకాదీనాంచస్థి తిఃఅనేనైవనరకనివర్తకమజామిళోపాఖ్యానంచగృహీతంతతఃపరాచీనం॥ ౧౬॥ షష్ఠస్కంధార్థమాహ॥ దక్షజ న్మేతి॥ ౧౭॥ త్వాష్ట్రస్యేతి॥ సప్తమార్థమాహ- పుత్రయోశ్చేతి॥ ౧౮॥ అష్టమార్థమాహ ॥ మన్వంతరాను చరితమితి॥ క్వచిత్కస్యచిదనుక్తిఃపునర్ముక్తిర్భక్తిరసానుకూలత్వేనేతిద్రష్టవ్యం॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ దేవాసురే

తి॥ నవమార్థమాహ- రాజవంశేతి॥ ౨౧॥ ౨౪॥ రామస్యేతి ॥ సోమవంశాదుద్భూతస్యైళస్యచయయాతేర్న హుషస్యచచరితం॥ ౨౫॥ దౌష్యంతేరితి॥ తత్సుతస్యభీష్మస్య॥ ౨౬॥ ౨౭॥ దశమస్కంధార్థమాహ - తస్యక ర్మాణీతి॥ పూతనాయాఃఅసుసహితస్తన్యపానం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ధేనుకస్యేతి॥ సహభ్రాతుఃససఖస్య॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ యజ్ఞేతి॥ యజ్ఞాభిషేకంయజ్ఞఃపూజాఅభిషేకశ్చతయోర్ద్వంద్వైక్యం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఆదానమితి॥ ద్విషతఃశ

నంచజగత్పతేః । క్షీరోదమథనంతద్వదమృతార్థేదివౌకసామ్॥ ౨౦ ॥ దేవాసురమహాయుద్ధం
రాజవంశానుకీర్తనమ్ । ఇక్ష్వాకుజన్మతద్వంశేసుద్యుమ్నస్యమహాత్మనః॥ ౨౧ ॥ ఇళోపాఖ్యాన
మత్రోక్తంతారోపాఖ్యానమేవచ । సూర్యవంశానుచరితంశశాదాద్యానృపాయతః॥ ౨౨ ॥ సౌక
న్యంచాథశర్యాతేఃకకుత్స్థస్యచధీమతః । ఖట్వాంగస్యచమాంధాతుస్సౌభరేస్సగరస్యచ॥ ౨౩ ॥
రామస్యకోసలేంద్రస్యచరితంకిల్బిషాపహమ్ । నిమేరంగపరిత్యాగోజనకానాంచసంభవః ॥ ౨౪ ॥
రామస్యభార్గవేంద్రస్యనిఃక్షత్రీకరణంభువః । ఐళస్యసోమవంశస్యయయాతేర్నహుషస్యచ॥ ౨౫॥
దౌష్యంతేర్భరతస్యాపిశంతనోస్తత్సుతస్యచ । యయాతేర్జ్యేష్ఠపుత్రస్యయదోర్వంశానుకీర్తన
మ్॥ ౨౬॥ యత్రావతీర్ణోభగవాన్కృష్ణాఖ్యోజగదీశ్వరః । వసుదేవగృహేజన్మతస్యవృద్ధిశ్చగో
కులే॥ ౨౭ ॥ తస్యకర్మాణ్యుదారాణికీర్తితాన్యసురద్విషః । పూతనాసుపయఃపానంశకటోచ్చాట
నంశిశోః॥ ౨౮॥ తృణావర్తస్యనిష్పేషస్తథైవబకవత్సయోః॥ అఘాసురస్యసంహారఃకస్యమాయా
ప్రదర్శనం॥ ౨౯॥ ధేనుకస్యసహభ్రాతుఃప్రలంబస్యచసంక్షయః। గోపానాంచపరిత్రాణందవాగ్నేః
పరిసర్పతః॥ ౩౦॥ దమనంకాళియస్యాహేర్మహాహేర్నందమోక్షణం । వ్రతచర్యాచకన్యానాంయ
త్రతుష్టోచ్యుతోవ్రతైః॥ ౩౧ ॥ ప్రసాదోవిప్రపత్నీభ్యోవిప్రాణాంచానుతాపనం । గోవర్ధనోద్ధార
ణంచశక్రస్యసురభేరథ ॥ ౩౨ ॥ యజ్ఞాభిషేకంకృష్ణస్యస్త్రీభిఃక్రీడాచరాత్రిషు । శంఖచూడస్యదు
ర్బుద్ధేర్వధోరిష్టస్యకేశినః॥ ౩౩॥ అక్రూరాగమనంపశ్చాత్ప్రస్థానంరామకృష్ణయోః । వ్రజస్త్రీణాం
విలాపశ్చమథురాలోకనంతతః॥ ౩౪ ॥ గజముష్టికచాణూరకంసాదీనాంచయోవధః । మృతస్యాన
యనంసూనోఃపునస్సాందీపనేర్గురోః॥ ౩౫॥ మథురాయాంనివసతోయదుచక్రస్యయత్ప్రియమ్। కృ
తముద్ధవరామాభ్యాంయుతేనహరిణాద్విజాః॥ ౩౬ ॥ జరాసంధసమానీతసైన్యస్యబహుశోవధః ।
ఘాతనంయవనేంద్రస్యకుశస్థల్యానివేశనమ్॥ ౩౭ ॥ ఆదానంపారిజాతస్యసుధర్మాయాస్సురాలయా
త్ । రుక్మిణ్యాహరణంయుద్ధేప్రమథ్యద్విషతోహరేః॥ ౩౮ ॥ హరస్యజృంభణంయుద్ధేబాణస్యభుజ
కృంతనం। ప్రాగ్జ్యోతిషపతింహత్వాకన్యానాంహరణంతథా ॥ ౩౯ ॥ చైద్యపౌండ్రకసాల్వానాం
దంతవక్త్రస్యదుర్మతేః । శంబరోద్వివిదఃపీఠోమురుఃపంచజనాదయః॥ ౪౦॥ మాహాత్మ్యంచవధస్తే
షాంవారాణస్యాశ్చదాహనం । భారావతరణంభూమేర్నిమిత్తీకృతపాండవాన్॥ ౪౧ ॥ విప్రశాపా
పదేశేనసంహారస్స్వకులస్యచ । వసుదేవస్యసంవాదోనారదేనసురర్షిణా॥ ౪౨ ॥ ఉద్ధవస్యచసం
వాదోవాసుదేవస్యచాద్భుతః । యత్రాత్మవిద్యాహ్యఖిలాప్రోక్తాధర్మవినిర్ణయః॥ ౪౩ ॥ తతోమ

త్రూన్ప్రమథ్య॥ ౩౮॥ ౩౯॥ చైద్యేతి॥ యేచశంబరాదయః ॥ ౪౦॥ మాహాత్మ్యమితి ॥ తేషాంమాహాత్మ్యంప్రభావఃవధశ్చ॥ ౪౧॥ ఏకాదశస్కంధార్థమాహ॥ విప్రశాపేతి॥ ౪౨॥ ఉద్ధవస్యేతి॥ ధర్మవినిర్ణయఃవర్ణాశ్రమధర్మవినిశ్చయః॥ ౪౩॥ తతఇతి॥ మర్త్యపరిత్యాగఃమనుష్యత్వస్యాంతర్ధానం - ద్వాదశస్కంధార్థమా

హ॥ యుగేతి॥ యుగలక్షణం - తదనురూపా వృత్తిశ్చేత్యర్థః॥ ౪౪॥ చతుర్విధ ఇతి ॥ త్రివిధా ప్రాకృతికీ నైమిత్తికీ నిత్యా చేతి॥ ౪౫॥ శాఖేతి॥ ఋషేః వ్యాసస్య సూర్యస్య చ విన్యాస ఇత్యర్థః॥ ౪౬॥ ఇతీతి॥ ఇతి చోక్తమితి - చకారాదన్యదపి చ వః యుష్మాభిః - ఇహ యత్పృష్టోఽస్మి - తదుక్తమితి - నను కిమేవం నానార్థకథనేన - తత్రాహ లీలేతి - సర్వశః తత్తదర్థకీర్తనద్వారేణేత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఏతత్కీర్తనేనాపి కిమిత్యపేక్షాయాం తత్ఫలమాహ ద్వాభ్యాం॥ పతిత ఇతి॥ పతితః - కూపాదిషు స్ఖలితః సోపానాదిషు ఆర్తః దుఃఖితః క్షుత్వా క్షుతం కృత్వా వివశోఽపి॥ ౪౮॥ సంకీర్త్యమాన ఇతి॥ సంకీర్త్యమానః యద్వా శ్రుతోఽనుభావో యస్య సః - పుంసాం చిత్తం ప్రవిశ్య నిశ్శేషం దుఃఖం విధునోతి - హీతి సతామనుభవం ప్రమాణయతి - అర్కో గిరిగుహాదిధ్వాంతం న నివర్తయతీత్యపరితోషాద్దృష్టాంతాంతరమాహ అతివాతోఽభ్రమివేతి ॥ ౪౯ ॥ హరిసంకీర్తనమేవ మహాఫలం తద్వ్యతిరిక్తం సర్వం మిథ్యాలపనమాత్రమితి ప్రపంచయతి చతుర్భిః॥ మృషాగిర ఇతి ॥ మృషాగిరః మిథ్యావాచః అసతీః అసత్యాః అసతాం కథా యాసు తాః - యత్ యాసు - ఉత్తమశ్లోకస్య యశోఽనుగీయత ఇతి యత్ - తదేవ సత్యం తదేవ మంగళం డు హేతి హర్షే - భగవద్గుణానాముదయో యస్మాత్॥ ౫౦ ॥

ర్త్యపరిత్యాగ ఆత్మనో యోగానుభావతః। యుగలక్షణవృత్తిశ్చ కలౌ నౄణాముపప్లవః॥ ౪౪॥ చతుర్విధశ్చ ప్రళయ ఉత్పత్తిస్త్రివిధా స్మృతా। దేహత్యాగశ్చ రాజర్షేర్విష్ణురాతస్య ధీమతః॥ ౪౫ ॥ శాఖాప్రణయనమృషేర్మార్కండేయస్య సత్కథా। మహాపురుషవిన్యాసః సూర్యస్య జగదాత్మనః॥ ౪౬॥ ఇతి చోక్తం ద్విజశ్రేష్ఠా యత్పృష్టోఽహమిహాస్మి వః। లీలావతారకర్మాణి కీర్తితానీహ సర్వశః॥ ౪౭॥ పతితః స్ఖలితశ్చార్తః క్షుత్వా వా వివశో బ్రువన్। హరయే నమ ఇత్యుచ్చైర్ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౪౮॥ సంకీర్త్యమానో భగవాననంతః శ్రుతానుభావో వ్యసనం హి పుంసాం। ప్రవిశ్య చిత్తం విధునోత్యశేషం యథా తమోఽర్కోఽభ్రమివాతివాతః ॥ ౪౯ ॥ మృషా గిరస్తా హ్యసతీరసత్కథా న కథ్యతే యద్భగవానధోక్షజః। తదేవ సత్యం తదు హైవ మంగళం తదేవ పుణ్యం భగవద్గుణోదయమ్॥ ౫౦॥ తదేవ రమ్యం రుచిరం నవం నవం తదేవ శశ్వన్మనసో మహోత్సవం। తదేవ శోకార్ణవశోషణం నృణాం యదుత్తమశ్లోకయశోఽనుగీయతే॥ ౫౧॥ న యద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం ప్రగృణీత కర్హిచిత్। తద్ధ్వాంక్షతీర్థం న తు హంససేవితం యత్రాచ్యుతస్తత్ర హి సాధవోఽజనాః॥ ౫౨ ॥ స వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి। నామాన్యనంతస్య యశోఽంకితాని యచ్ఛృణ్వంతి గాయంతి గృణంతి సాధవః॥ ౫౩॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరంజనం। కుతః పు

త ఇతి ॥ నవం నవం యథా భవతి తథా రుచిరం రుచిప్రదం - మహానుత్సవో యస్మాత్ ॥ ౫౧ ॥ ఉపక్రమోపసంహారయోరేకరూపతాప్రదర్శనాయ పూర్వోక్తా ఏవ శ్లోకాః పఠ్యంతే ॥ నేతి ॥ చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ తత్ జగత్పవిత్రయతీతి తథా తద్ధరేర్యశః - న ప్రగృణీత న వర్ణయేత్ - తద్వచః ధ్వాంక్షతీర్థం కాకతుల్యనరాణాం రతిస్థానం - న తు హంసైః జ్ఞానిభిః సేవితం - తత్ర హేతుః - యత్రేతి ॥ ౫౨ ॥ స ఇతి ॥ స వాగ్విసర్గః స ఏవ వాచః ప్రయోగః జనతాఘవిప్లవః జనసమూహాఘనాశకః యద్యస్మాత్ - తాన్యేవం అన్యైః కీర్త్యమానాని శృణ్వంతి శ్రోతరి సతి గాయంతి నో చేత్ స్వయమేవ గృణంతి ॥ ౫౩ ॥ ఇదానీం జ్ఞానకర్మాదరాదపి భగవత్కీర్తనాదిష్వేవాదరః కర్తవ్య ఇత్యాహ త్రిభిః॥ నైష్కర్మ్యమితి ॥ నైష్కర్మ్యం బ్రహ్మతత్త్వప్రకాశకం యద్జ్ఞానం - యతో నిరంజనం ఉపాధినివర్తకం - తదప్యచ్యుతభక్తివర్జితం చేత్ - న శోభతే నాపరోక్షపర్యంతం భవతీత్యర్థః - ఈశ్వరేణ చేదర్పితం - తర్హి - యదనుత్తమం సర్వోత్తమమపి కర్మ - తదపి పునః కుతః శోభతే - యతః శశ్వత్సాధనకాలే ఫలకాలే చ - అభద్రం

దుఃఖాత్మకం ॥ ౫౪ ॥ కించ ॥ యశశ్శ్రియామితి ॥ వర్ణాశ్రమాచారాదిషుయఃపరోమహాన్పరిశ్రమః - సయ
శోయుక్తాయాంశ్రియామేవకీర్తౌసంపదిచకేవలంనపరమపురుషార్థమిత్యర్థః - గుణానువాదాదిభిస్తు - శ్రీధ
రపాదపద్మయోరవిస్మృతిర్భవతి ॥ ౫౫ ॥ తతఃకిమతఆహ ॥ అవిస్మృతిరితి ॥ క్షిణోతినాశయతి ॥ ౫౬ ॥ అథేదా
నీంశ్రోతౄనాత్మానంచాభినందయన్నాహద్వాభ్యాం ॥ యూయమితి ॥ హేద్విజాగ్ర్యాః - యద్యస్మాత్ ఆత్మ
న్యంతఃకరణే - శ్రీనారాయణంఅధివేశ్య - శశ్వద్భజత - సంభావనాయాంలోట్ - అతోభూరిభాగాః బహుపు
ణ్యాః - కథంభూతంఅఖిలాత్మభూతంసర్వాంతర్యామిణం - అతఏవ - దేవంసర్వోపాస్యంఅదేవంనదేవోన్యోయ
స్యతం - కుతః - ఈశం - యద్వా - యస్మాద్యూయంభూరిభాగాఃతపఆదిసంపన్నాః - తతోనారాయణంభజతే

నశశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మయదప్యనుత్తమం ॥ ౫౪ ॥ యశశ్శ్రియామేవపరిశ్రమఃపరోవ
ర్ణాశ్రమాచారతపశ్శ్రుతాదిషు । అవిస్మృతిశ్శ్రీధరపాదపద్మయోర్గుణానువాదశ్రవణాదరాదిభిః ॥
౫౫ ॥ అవిస్మృతిఃకృష్ణపదారవిందయోఃక్షిణోత్యభద్రాణిశమంతనోతిచ । సత్త్వస్యశుద్ధింపరమాం
చభక్తింజ్ఞానంచవిజ్ఞానవిరక్తియుక్తం ॥ ౫౬ ॥ యూయంద్విజాగ్ర్యాబతభూరిభాగాయచ్ఛశ్వదాత్మ
న్యఖిలాత్మభూతం । నారాయణందేవమదేవమీశమనన్యభావాభజతాధివేశ్య ॥ ౫౭ ॥ అహంచ
సంస్మారితఆత్మతత్త్వంశ్రుతంపురామేపరమర్షివక్త్రాత్ । ప్రాయోపవేశేనృపతేఃపరీక్షితస్సదస్యృ
షీణాంమహతాంచశృణ్వతామ్ ॥ ౫౮ ॥ ఏతద్వఃకథితంవిప్రాఃకథనీయోరుకర్మణః । మాహాత్మ్యం
వాసుదేవస్య సర్వాశుభవినాశనమ్ ॥ ౫౯ ॥ యఇదంశ్రావయేన్నిత్యం యామక్షణమనన్యధీః శ్లో
కమేకంతదర్ధంవాపాదంపాదార్ధమేవవా । శ్రద్ధావాన్యోనుశృణుయాత్పునాత్యాత్మానమేవసః॥
౬౦ ॥ ద్వాదశ్యామేకాదశ్యాంవాశృణ్వన్నాయుష్యవాన్భవేత్ । పఠేదనశ్నన్ప్రయతఃపూతో
భవతికిల్బిషీ ॥ ౬౧ ॥ పుష్కరేమథురాయాంచ ద్వారవత్యాంయతాత్మవాన్ । ఉపోష్యసంహితా
మేతాంపఠిత్వాముచ్యతేభయాత్ ॥ ౬౨ ॥ దేవతామునయస్సిద్ధాఃపితరోమనవోనృపాః । య
చ్ఛంతికామాన్గృణతశ్శృణ్వతోయత్రకీర్తితాః ॥ ౬౩ ॥ ఋచోయజూంషిసామానిద్విజోధీత్యా
నువిందతే । తత్ఫలంయదవాప్నోతిశృణ్వన్నేతాంతుసంహితామ్ ॥ మధుకుల్యాఃపయఃకుల్యాఘృ
తకుల్యాశ్చతత్ఫలమ్ । పురాణసంహితామేతామధీత్యప్రయతోద్విజః ॥ ౬౪ ॥ ప్రోక్తంభగవతా
తేనయత్పరంతత్పదంవ్రజేత్ । విప్రోధీత్యాప్నుయాత్ప్రజ్ఞాంరాజన్యోదధిమేఖలామ్ । వైశ్యో
ధనసమృద్ధించశూద్రశ్శుధ్యేతపాతకాత్ ॥ ౬౫ ॥ కలిమలసంహతికాలనోఖిలేశోహరిరితరత్రనగీ
యతేహ్యభీక్ష్ణమ్ । ఇహతుపునర్భగవానశేషమూర్తిఃపరిపఠితోనుపదంకథాప్రసంగైః ॥ పా ॥
ఇహతుసభగవానశేషమూర్తిస్సకలజగద్వృజినాపహోభిగీతః ॥ ౬౬ ॥ తమహమజమనంతమా

త్రివిధః ॥ ౫౭ ॥ అహమితి ॥ మేమయాశ్రుతం ॥ ౫౮ ॥ ఏతత్పురాణకీర్తనాదిఫలంప్రపంచయితుమాహాష్టభిః॥
ఏతదితి ॥ ౫౯ ॥ యఇతి ॥ యామక్షణంయామమక్షణంవేత్యర్థః - ఆత్మానమేవసాక్షాత్పునాతి ॥ నతుస్నానాది
వద్దేహాదిమాత్రం ॥ ౬౦ ॥ ౬౩ ॥ ఋచఇతి ॥ ఋగాద్యధీత్యద్విజోమధుకుల్యాదియదనువిందతే - తత్ఫలమేతా
మధీత్యానువిందతఇతి ॥ ౬౪ ॥ కించ - ప్రోక్తమితి - రాజన్యఉదధిమేఖలాంపృథ్వీమితిసంధిరార్షః ॥ ౬౫॥ అ
స్యపురాణస్యైవంప్రభావాతిరేకేకారణమాహ ॥ కలిమలేతి ॥ కలిమలానాంసంహతింసమూహంకాలయతివినాశ
తీతితథా - ఇతరత్రశాస్త్రాంతరే ॥ ౬౬ ॥ శాస్త్రప్రతిపాదితంభగవంతంనమస్కరోతిద్వాభ్యాం ॥ తమితి ॥ జ

గదుదయస్థితిసంయమాత్మానోరజఆదయశ్శక్తయోయస్యతం - ద్యుపతిభిర్జ్వైరపి - దురవస్థితః అపిజ్ఞాతః స్తవైః స్తోత్రంయస్యతం ॥ ౬౭ ॥ ఉపచితేతి ॥ ఉపచితాభిఃఉద్రిక్తాభిః - తవశక్తిభిఃప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రరూపాభిః - స్వఆత్మన్యేవ - ఉపరచితంస్థిరంజంగమంచాలయోయస్యతస్మైభవవతే ॥ ౬౮॥ శ్రీగురుంనమస్కరోతి ॥ స్వసుఖేతి ॥ స్వసుఖేనైవనిభృతంపూర్ణంచేతోయస్యసః తేనైవవ్యుదస్తంఅన్యస్మిన్భావోయస్యతథాభూతోఽపిఅజితస్యశ్రీకృష్ణస్యరుచిరాభిర్లీలాభిఃఆకృష్టఃసారఃస్వసుఖగతంస్థైర్యంయస్యసః- తత్త్వదీపంపరమార్థప్రకాశకం - శ్రీభాగవతంపురాణం - యోవ్యతనుతతంనతోఽస్మీతి ॥ ౬౯ ॥ ... ※

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ త్రయోదశేపురాణానాంసంఖ్యామాహయథాక్రమం । దానందానస్యమాహాత్మ్యంశ్రీమద్భాగవతస్యచ ॥ సర్వపురాణసంఖ్యాదీనుపవర్ణయిష్యన్తత్ప్రతిపాద్యందేవంప్రణమతి ॥ యమితి ॥ స్తవైర్వేదైశ్చ - స్తు

త్మతత్వంజగదుదయస్థితిసంయమాత్మశక్తిమ్ । ద్యుపతిభిరజశక్రశంకరాద్యైర్దురవసితస్తవమద్యుతంనతోఽస్మి ॥ ౬౭ ॥ ఉపచితనవశక్తిభిస్స్వఆత్మన్యుపరచితస్థిరజంగమాలయాయ । భగవతఉపలబ్ధిమాత్రధామ్నే సురఋషభాయనమస్సనాతనాయ ॥ ౬౮ ॥ స్వసుఖనిభృతచేతాస్తద్వ్యుదస్తాన్యభావోఽప్యజితరుచిరలీలాకృష్టసారస్తదీయమ్ । వ్యతనుతకృపయాయస్తత్త్వదీపంపురాణంతమఖిలవృజినఘ్నంవ్యాససూనుంనతోఽస్మి ॥ ౬౯॥........................※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః ॥ యంబ్రహ్మావరుణేంద్రరుద్రమరుతఃస్తున్వంతిదివ్యైఃస్తవైర్వేదైస్సాంగ పదక్రమోపనిషదైర్గాయంతియంసామగాః । ధ్యానావస్థితతద్గతేనమనసాపశ్యంతియంయోగినోయస్యాంతంనవిదుస్సురాసురగణాదేవాయతస్మైనమః ॥ ౧ ॥ పృష్ఠేభ్రామ్యదమందమందరగిరిగ్రావాగ్రకండూయనాన్నిద్రాళోఃకమఠాకృతేర్భగవతశ్శ్వాసానిలాఃపాంతునః । యత్సంస్కారకలానువర్తనవశాద్వేలానిభేనాంభసాంయాతాయాతమతంద్రితంజలనిధేర్నాద్యాపివిశ్రామ్యతి ॥ ౨॥ పురాణసంఖ్యాసంభూతిమస్యవాచ్యప్రయోజనమ్ । దానందానస్యమాహాత్మ్యంపాఠాదేశ్చనిబోధత ॥ 3 ॥ బ్రాహ్మందశసహస్రాణిపాద్మంపంచోనషష్టిచ । శ్రీవైష్ణవంత్రయోవింశచ్చతుర్వింశతిశైవకమ్ ॥ ౪ ॥ దశాష్టౌశ్రీభాగవతంనారదంపంచవింశతి । మార్కండేయంనవాగ్నేయందశపం

స్వంతిస్తువంతిఉపనిషచ్ఛబ్దస్యాకారాంతత్వంఛందోనురోధేన - ధ్యానేనఅవస్థితంనిశ్చలంతద్గతంయన్మనస్తేన - యస్యాంతంనవిదుః - సురాసురగణాః ॥ ౧ ॥ క్షీరోదమథనాదావుద్ఘోషయత్వమేవప్రదర్శయితుంకూర్మావతారమనుస్మరన్నాశిషంప్రార్థయతేపృష్ఠఇతి ॥ పృష్ఠేభ్రామ్యన్ అమందోగరిష్ఠోయోమందరగిరిస్తస్యయే గ్రావాణస్తేషామగ్రాణిశైలైఃకండూయనాత్ - తేనసుఖేన - నిద్రాళోఃనిద్రాశీలస్య - యేషాంశ్వాసానిలానాంసంస్కారస్తేషాంకలాలేశఃతదనువర్తనవశాత్ - జలనిధేరంభసాంయాతాయాతంనవిశ్రామ్యతినసముద్రక్షోభాదేవతత్ - నసంస్కారవశాత్తత్రాహ - వేలాక్షోభస్తస్యనిభేనమిషేణ ॥ ౨ ॥ పురాణేతి ॥ పురాణసంఖ్యాస్తాసాంసంభూతింసమాహారంచ - అస్యతుశ్రీభాగవతస్యవాచ్యంవిషయం - ప్రయోజనంచ - దానంచ - దానస్యపాఠాదేశ్చమాహాత్మ్యంచనిబోధత ॥ 3 ॥ బ్రాహ్మమితి ॥ త్రయోవింశత్త్రయోవింశతి - చతుర్వింశతిసహస్రాణి-శైవకంశివపురాణం ॥ ౪ ॥ దశేతి ॥ ఆగ్నేయంఅగ్నిపురాణంపంచదశసహస్రాణి - చత్వారిశతానిచ ॥ ౫ ॥ ౬॥

చతుర్వింశతీతి ॥ స్కాందంశతాధికైకాశీతిసహస్రకం ॥ ౭ ॥ కౌర్మమితి ॥ సౌపర్ణంగరుడపురాణంఏకోనవిం
శత్ ఏకోనవింశతిః ॥ ౮ ॥ ఏవమితి ॥ మహాభారతంత్వితిహాసః - రామాయణంఋషిప్రోక్తంకావ్యం - అంతఃపు
రాణానాంసందోహఃసమూహశ్చతుర్లక్షసంఖ్యాకఏవ ॥ ౯ ॥ ఇదానీమస్యవాచ్యప్రయోజనాదీన్దర్శయితుమా
హ ॥ తత్రేతి ॥ ౧౦ ॥ ఆదీతి ॥ హరిలీలాకథానాంవ్రాతఃసమూహః - సఏవామృతంతేనానందితాస్సంతఃసురా
శ్చయేనతత్ ॥ ౧౧ ॥ సర్వేతి ॥ తన్నిష్ఠంతస్యవిషయం ॥ ౧౨ ॥ ప్రోష్ఠపద్యామితి ॥ ప్రోష్ఠపద్యాంహేమసింహ
సమన్వితంస్వర్ణసింహాసనారూఢం ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ సర్వేతి ॥ తత్రసఏవామృతంతేనతృప్తస్యనిర్వృతస్య ॥ ౧౫ ॥
౧౬ ॥ శ్రీమదితి ॥ పారమహంస్యంపరమహంసైఃప్రాప్యం - నైష్కర్మ్యంసర్వకర్మోపరమః - భక్త్యాతచ్ఛ

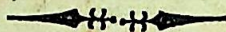
చచతుశ్శతం ॥ ౫ ॥ చతుర్దశభవిష్యత్స్యాత్తథాపంచశతానిచ । దశాష్టౌబ్రహ్మవైవర్తంలైం
గమేకాదశైవతు ॥ ౬ ॥ చతుర్వింశతివారాహమేకాశీతిసహస్రకమ్ । స్కాందంతథాశతంచైకం
వామనందశకీర్తితమ్ ॥ ౭ ॥ కౌర్మంసప్తదశాఖ్యాతంమాత్స్యంతత్తుచతుర్దశ । ఏకోనవింశ
త్సౌపర్ణంబ్రహ్మాండంద్వాదశైవతు ॥ ౮ ॥ ఏవంపురాణసందోహశ్చతుర్లక్షఉదాహృతమ్॥
౯ ॥ తత్రాష్టాదశసాహస్రంశ్రీభాగవతమిష్యతే । ఇదంభగవతాపూర్వంబ్రహ్మణేనాభిపంకజే ॥ స్థి
తాయభవభీతాయకారుణ్యాత్సంప్రదర్శితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఆదిమధ్యావసానేషువైరాగ్యాఖ్యానసంయు
తమ్ । హరిలీలాకథావ్రాతామృతానందితసత్సురమ్ ॥ ౧౧ ॥ సర్వవేదాంతసారంయద్బ్రహ్మాత్మై
కత్వలక్షణమ్ । వస్త్వద్వితీయంతన్నిష్ఠంకైవల్యైకప్రయోజనమ్ ॥ ౧౨ ॥ ప్రోష్ఠపద్యాంపౌర్ణమా
స్యాంహేమసింహసమన్వితమ్ । దదాతియోభాగవతంసయాతిపరమాంగతిమ్ ॥ ౧౩ ॥ రాజంతే
తావదన్యానిపురాణానిసతాంగణే । యావన్నదృశ్యతేసాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతంపరమ్ ॥ ౧౪ ॥ స
ర్వవేదాంతసారంహిశ్రీభాగవతమిష్యతే । తద్రసామృతతృప్తస్యనాన్యత్రస్యాద్రతిఃక్వచిత్ ॥
౧౫ ॥ నిమ్నగానాంయథాగంగాదేవానామచ్యుతోయథా । వైష్ణవానాంయథాశంభుఃపురాణా
నామిదంతథా ॥ ౧౬ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమలంయద్వైష్ణవానాంప్రియంయస్మిన్పారమ
హంస్యమేకమమలంజ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞానవిరాగభక్తిసహితంనైష్కర్మ్యమావిష్కృ
తంతచ్ఛృణ్వన్విపఠన్విచారణపరోభక్త్యావిముచ్యేన్నరః ॥ ౧౭ ॥ కస్మైయేనవిభాసితోయమతు
లోజ్ఞానప్రదీపఃపురాతద్రూపేణచనారదాయమునయేకృష్ణాయతద్రూపిణా । యోగీంద్రాయతదా
త్మనాచభగవద్రాతాయకారుణ్యతస్తచ్ఛుద్ధవిమలంవిశోకమమృతంసత్యంపరంధీమహి ॥ ౧౮ ॥ న
మస్తస్మైభగవతేవాసుదేవాయసాక్షిణే । యఇదంకృపయాకస్మైవ్యాచచక్షేముముక్షవే ॥ ౧౯ ॥
యోగీంద్రాయనమస్తస్మైశుకాయబ్రహ్మరూపిణే । సంసారసర్పదష్టంయోవిష్ణురాతమమూము

వణాదిపరోవిముచ్యతే ॥ ౧౭ ॥ శ్రీభాగవతసంప్రదాయప్రవర్తకరూపేణభగవద్ధ్యానలక్షణంమంగళమాచరతి॥
కస్మాఇతి ॥ కస్మైకాయబ్రహ్మణే - అతులఃఅసమః - అయంశ్రీభాగవతరూపః - పురాకల్పాదౌ - తద్రూపేణ
బ్రహ్మరూపేణతద్రూపిణానారదరూపిణా - యోగీంద్రాయశుకాయకృష్ణరూపేణేతిసిద్ధం - తదాత్మనాశుకరూపే
ణ - తత్పరంసత్యంశ్రీనారాయణాఖ్యం త్వాంధీమహీతిగాయత్ర్యైవయథోపక్రమముపసంహారంగాయత్ర్యా
ఖ్యాబ్రహ్మవిద్యేయమితిదర్శయతి ॥ ౧౮ ॥ తమేవదేవతారూపేణగురురూపేణచప్రణమతిద్వాభ్యాం ॥ నమఇతి॥
వ్యాచచక్షేవ్యాఖ్యాతవాన్ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీమచ్ఛ్రీధ

రాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ... ❋

చత్ ॥ ౨౦ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం - అష్టాదశసహస్రి
కాయాం - సంహితాయాం - శ్రీవైయాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం - ద్వాదశ
స్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః. ... ... ❋

భావార్థదీపికామేతాం భగవద్భక్తభక్తిదాం । శ్రీపరానందపాదాబ్జభృంగశ్శ్రీశ్రీధరోఽకరోత్ ॥
క్వేదంనానావిగూఢార్థంశ్రీమద్భాగవతంక్వను । మందబుద్ధిరహంకృష్ణప్రేమకింకింనకార
యేత్ ॥ క్వాహంమందమతిఃక్వేదంమథనంక్షీరవారిధేః । కింతత్రపరమాణుస్స్యా
ద్యత్రమజ్జతిమందరః॥ స్వబాలచపలాలాపైస్స్వలీలాపరివర్తితైః । ప్రీయ
తాంపరమానందోనృహరిస్సద్గురుస్స్వయం॥ శ్రీపరానందసంప్రీత్యైగు
హ్యంభాగవతంమయా॥ వివృతంతన్మతేనేదంనతుమన్మతివైభవాత్ ॥
ద్వాదశస్కంధస్సమాప్తః.

ఓం - తత్సత్ - కృష్ణార్పణమస్తు.

జగద్విఖ్యాతశ్రీధరీయవ్యాఖ్యాసహితోఽయం - దశమాదిస్కంధత్రయాత్మక
శ్రీమద్భాగవతగ్రంథః పరిసమాప్తః.

హరిః - ఓం - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

